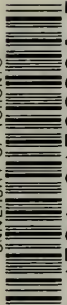

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01768234 5

Purchased for the
LIBRARY of the
UNIVERSITY OF TORONTO
from the
KATHLEEN MADILL BEQUEST

GR. KLEDDUSDEWA
KUNO

A MAGYAR NYELV

S Z Ó T Á R A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA MEGBIZÁSÁBÓL

KÉSZÍTETTÉK

CZUCZOR GERGELY ÉS FOGARASI JÁNOS.

M. TUDOM. AKAD. RENDES TAGOK.

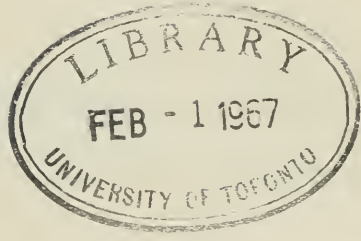
HARMADIK KÖTET.

PEST.

EMICH GUSZTÁV MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1865.

PH
2625
C95
K82.3

A MAGYAR NYELV

S Z Ó T Á R A.

HARMADIK KÖTET.

RÖVIDÍTÉSEK.

== olvasd : annyi mint

am. == annyi mint

áth. == átható ige

átv. == átvittén

átv. ért. == átvitt értelemben

belsz. == belszenvedő ige

elv. == elvontan, elvont értelemben

ért. == értelemben

fér. kn. == férfi keresztnév

fn. == főnév

fő- és mn. == fő és melléknév.

gyak. == gyakorlatos

harm. szr. == harmadik személyraggal

h. == helyett

helyn. == helynév

helyr. == helyragok v. helyraggal

htn. == határtalan mód

ih. == igehatározó

igek. == igeképző

isz. == indulatszó

k. == középigé

kics. == kicsinyező

km. == közmondás

ksz. == kötszó

külsz. == külszenvedő ige

l. == lásd

m. == múlt idő

magash. == magashangon

mélyh. == mélyhangon

mivelt. == miveltető

mn. == melléknév

mváros == mezőváros

névk. == névképző

női kn. == női keresztnév

nm. == névmás

névr. == névrag

önh. == önható ige

ösz. == öszvetett

p. v. pl. == például

par. == parancsoló mód

tö. == többes szám

t. i. == tudniillik

tt. == tárgyaset

tulajdon ért. == tulajdon értelemben

v. == vagy

v. ö. vesd össze

I.

(A hosszú Í-t l. külön).

I, kised alakban *i*, röviden ejtve; tizenötödik betű a magyar ábécében, s az önhangzók sorában hatodik. Az *éles* vagy legmagasb hanguak közé tartozik. Éles hangja által egyebek közül kitűnő. A gyökökben részint ragozási, részint nyelvszokási tekintetben négyféle *i*-t különböztetünk meg. 1) Vastaghangu *i* (igazabban : *ÿ*) rejlik oly gyökökben, melyek vastaghangu ragokat és képzőket vonzanak, pl. *ill*, *illan*, *in*, *inal*, *szid*, *szitok*, *til*, *tilalom* stb. 2) Vékonyhangu *i*, mely ismét háromféle : a) mely tájéjtési vagy közösebb, vagy különösebb nyelvszokás szerint *ü*-re változik, mint : *ídv* üdv, *fizet* füzet, *ing* üng, *dücső* dücső, *üzen* üzen, *siket* süket, *hit* hüt, *igyekszik* ügyekszik; b) mely kivált a régieknél *éles* *ë*-vel váltakozik, pl. *mind* mënd, *is* ës, *ide* öde, *ily* öly, *sziget* széget, *kincs* këncs stb. szókban. (Azonban ezen *ë*-nek *i*-vel váltakozása a mélyhangu szókban sem szokatlan, pl. *giliszta* gëlészta, *Pista* Pësta, *ritka* rëtka; de mint föntebb érintők ez itt *ÿ*). c) a legtisztább *i*, mely se *ü*-re, se *e*-re nem változik, pl. *icz* iczeg, *bicz* biczeg, *ill* illik, *csir* csirke stb. Miről bővebben I. Bevezetés, 36—37 lap. Vastaghangu némely szókban más vastaghangu szókkal fölcserélve használtatik, kivált az úgynevezett ikerszókbán, mint : *csipcsop*, *gyimgyom*, *limlom*, *diribdarab*, *filifalat*, *gizgaz*, mely esetben az *i*-vel jelzett előszó az utóbbinak némi kicsinyezett árnyalatát fejezi ki. Hasonló változatuk : *lik* lyuk, *tik* tyuk, *lidércz* ludvércz, *csikló* csukló.

Valamennyi hosszú *i* könnyen változik rövid *i*-vé, pl. *ige* ige, *ígér* igér, *kigyó* kigyó, *hív* hiv, *míg* mig, *íz* iz stb. Így történik, hogy a hosszú *é*-ből hosszú *i*, ebből ismét rövid *i* válik, pl. *édes* *ides* *ides*, *fényes* *fínyes* *fínyes*, *fészek* *físzek* *físzek*, *kerítés* *kerítis* *kerítés*, *lépes* *méz lípes* *méz lípes* *méz*, *pénzes* *pínzes* *pínzes*, *tanét* *tanít* *tanít* stb. sőt a hosszú *é* egyszerre rövid *i*-vé is változik, mint szerént *szerint*, emelént (tájdivatosan) *emelint*, *köhént* *köhint*, *suhént* *suhint*, *tapént* *tapint* stb.

Némely szók elején fölveszi a) a leheleti *h* betűt, mint : *imbál* hinhál, *inta* hinta, *inpók* hinpók; b) az ajakbetűket, pl. *izgat* bizgat, *ingó* bingó, *iczeg* biczeg, *illeg* billeg, *írka* firka, *iczke* ficzke, *iszam* ficzam, *igyel* figyel, *izgál* piszkál, *itizál* pitizál, *ityók* pityók, *iozza* piözza, *Ila* Pila, *Ista* Pista, *ihog* vihog, *iháczol* viháczol, *imád*, régiesen vimád.

Fölcseréltetik *j* betűvel is, a szükséghez képest kivált mélyhangú szókban még egy hangzó járulván hozzá, pl. *ig* jog, *írgat*, régiesen jorgat, *inkább*, régiesen jonkább, *ih* = juh, a Carthausi névtelenlél : *ihait* = juhait, *ihász* = juhász, *iszalag* = juhszalag; magas hangú szókban is mint *ieszke* jeszke, *iedés*, *iesztés*, a székelyeknél : *jedés*, *jesztés*. Néha könny-

nyebb kiejtés végett, mint : *teljes* teljes, *cseries* cserjes, *haramia* haramja, *pajzs* pajzs. Némely képzett szókban az *es os*, *ös us* képzőnek felel meg, mint : *lapis* lapos, *hamis* hamos, *tüvis* tüves, *haris* haros, *köbris* körös, *kódís* koldus. Tájéjtéssel mind rövid, mind hosszú *i* helyett használtatik, pl. *ék ik* (a székelyeknél), *lilis* kelés (az ország több helyein), sőt némely szókban általánosan is : tüves *tüvis*, és *is*; egyenes *igyenes*, különösebben a személyragokban : pénze *pénzi*, széle *széli*, szeretete *szereteli*, becsülete *becsületi*, íze *ízi*, feje *feji* stb. a mennyiben ezek nem tárgymutatónak tekinthetők.

Nevezetes tünemény — mert a sínai nyelvre emlékeztet — Balatonmelléken, Göcsej- s Rábaközben azon tájszokás, mely szerént, az *é* önhangzó előtt, mint erősbülés (az árja nyelvben gúna), *i* hangzik, pl. *ién* = én, *iédes* édes, *biéres* béres, *gyiékény* gyékény, *kiép* kép, *kiérdez* kérdez, *kiés* kés, *méném* némém stb. (Vass József koszorúzott pálya értekezése). Ugyanebből magyarázandó, midőn régente is némely mai *i é* volt, tehát a föntebbi eset forog fenn, pl. *kiégyó* = kígyó, régen : *kégyó*, *kiéncs* = kincs, régen : *kéncs*, *kiénos* = kínos, régen : *kénos*; néha rövid vastag *i*, vagyis inkább *éles* *ë* előtt is, mint : *iedomtalan* = idomtalan vagy ödomtalan, *cziegány* = czigány v. ezégány. (Így van ez az *ó*, *ö*-nél is, miről illető helyén).

Sokszor fölcseréltetik az *éles* *ë*-vel, pl. *giliszta* *gëlészta*, kivált tájszólásokban : világos *vëlágos*, hirtelen *hërtelen*, villa *vëlla*, virad *vërad*, ritka *rëtka*.

Fölcseréltetik még *ö*-vel is, de ez is közvetlenül *ü*-re, majd *ü*-re változott által, s ez utolsóból lett aztán *i*, pl. a rábaközi tójszólásban Vass József szerént bökezü (= büközü = büközü =) *bikezü*, bőség (= búség = búség =) *biség*. (A régieknél is bün (= bün = *bün*, nélkül = nélkül = *nëlkül* stb.).

I, (1), elvont gyökelem, 1) Közelséget mutató szócseka, mint származékai : *i-de*, *i-tt*, *i-nn-en*, *i-nn-ét*, *i-ly* bizonyítják. Ellentéte : *o*, mint : *o-da*, *o-tt*, *o-nn-an*, *o-nn-ét*, *o-ly* származékaiból kiüinik. Rokon c jelentéssel, midőn kicsinyítő, fiatalító értelme van, leginkább keresztnevékben, mint *Feri*, *Erzsi*, *Pali*, *Maty*, *Pisti*, *Laczi*, amidőn ellentéte szinte *o* megnyújtva, s néha még *k* betűvel toldva, mint *Ferkó*, *Erzsó*k, *Palkó*, *Matyók*, *Istók*, *Laczkó*. 2) Jelent mozgást, menést, haladást, a legszűcses értelemben véve, s megvan a szanszkrit elvont gyök : *i*, a görög *ινραι*, a latin *ire*, a szláv *it* v. *iti* igékben, s megegyezik vele a lovat menésre nógató és leheletes *hi* v. *gyi* indulatszó. Egyezik vele az *ü* gyök is *üz* (= *ü-öz*), *üget* (= *ü-ge* v. *ü-ög-et*), *üldöz* (= *ü-öl-d-öz*) szókban stb. Származékai : *idő*, *ideg*, *ill*, *illan*, *ing*, *inog*, *ireg*, *iz* (tag), *izeg*, melyekben általán a mozgás, menés, haladás vagy mozgási képesség fogalma rejlik. Ide tartoznak a rezegő, reszkető mozgást jelentő : *ied* v. *ijed*, *iszony*, *iszonytató*, és a rázkodtató mozgást kifejező *irtózik*, *irtóztató*. 3) Elavult egyszerű ige, melyből *sz* segédbetűvel származik : *i-sz-ik*, s ebből *i-t*,

i-t-at, i-t-at-ás stb. mint *é* gyökből lett: *észik, élet, étetés* stb. 4) Boszankodást jelentő egyszerű hang, pl. *I! nem akarok semmit tudni róla.* Fájdalmas kitérés, részvétet jelentő indulathang az *irgalom*, vagy régiesen: *iorgalom, iorgat* szókban. 5) Az *ivölt* (i-ölt, i-v-ölt v. ü-v-ölt-t) igében hallatszói (vagy ü) hangutánzó; torokhang előttelével *hi, hív*, (mely rokon *hé!* szóval is) és *ki-á lt, ki-a-bál*.

I, (2), könnyebb kiejtés végett oly idegen eredetű szók elébe tett hang, melyek *s* és még egy vagy két mássalhangzóval kezdődnek, mint: *schola, iskola; Stail, istálló; Strang, istráng; Speck, ispék* stb.

—I, (1), melléknév-képző, mely t. i. különféle melléknéveket alkot, mint: *játsz-i, csapd-i* (= csapod-i), *ugr-i, suny-i; les-i, szuszi-muszi*, melyekben az a részesülők, *ő*-ket kicsinzi, *játsz-ó játszi, les-ő lesi*, továbbá *ház-i, kert-i* stb. melyekben mint helyet jelentő maga a közelséget mutató *i*. Megvan a persában is: *ab-i* am. habi, vízi, *ates-i* am. tüzi. Részletesen lásd Előbeszéd, 123. l.

—I, (2), tárgymutató, mint: *néz-i, néz-i-tek, néz-i-k; ver-i, ver-i-tek, ver-i-k; barát-a-i v. barát-i, barát-a-i-m v. barát-i-m; hív-e-i, hív-e-i-m, fi-a-i, fi-a-i-m* stb. t. i. az *a-i, e-i*, mint kettős tárgymutató többséget jelent, melyből az *a* vagy *e* az önhangzók torlódása miatt gyakran elejtetik. Hasonló ehez: *többi* e helyett: *többei* és a Tatrosi codexben *egyebi*, e helyett *egyebei*. Mintha volna: annak vagy azoknak *többjei, egyebei*. L. Előbeszéd 158—162. l. Egyébiránt ez igen gyakran *j*-vé változik, kivált az igéknél, miért itt is fog bővebben tárgyalatni.

—I, (3), mint személyrag csak az *e* módosulata, pl. *pénz-e pénz-i, szeretet-e szeretet-i; melyről* azonban kérdés lehet, ha nem tárgymutató-e? maga a személyrag elesvén: *pénz-i-e, szeretet-i-e v. szeretet-j-e*.

IB, elvont gyök, mely csak némely helynevekben, u. m. *Ibafa, Ibéd, Ibor-fia, Ibrány, Ibrony* maradt fen. Az *ibolya* közösnek látszik a latin *viola*, német *Veil, Veigel* szókkal. A gyógytani: *iblaný, iboló* stb. újabb származásuak, s *ibolya* szóból alkotvák. Egyébiránt *e* szóban, *ib* jelentése azonosnak vétethetik a *bő* jelentésével, a midőn *ibolga* (= *iboló*) magyar értelmezéssel annyi volna, mint bővölő, bővölködő, mi a nevének meg is felel, minthogy igen bő v. dúis virágzású. Eléjön még *ibrad* és *ibrant* szókban is. L. ezeket.

IBAFÁ, falu; KIS—, pusztá Baranya megyében; helyr. *Ibafá-n, —ra, —ról*.

IBÉD, I. RÉTHÁT.

IBIS, lásd: CZIBIK. A törökben *ibik* bankát jelent.

IBLA, I. IBLANY.

IBLAG, (ibol-ag) fn. tt. *iblagot*. Az iblanynak más testekkel vegyülete.

IBLANY, (ibol-any) fn. tt. *iblaný-t, tb. —ok*. A vegyészeten a fémdek vagy fémedek (Metalloidea) osztályába tartozó vegyelemek egyike, mely közönséges hévmérsékletnél szilárd, szürkésfekete

szinű, fémfényű test, de hevítve pompás sötét ibolyakék színű gözőkké változik, s innen nyerte iblany nevezetét. Felfedezte 1811-ben Párizsban *Courtois* nevű sziksoányáros, *Gay Lussac* híres párizsi vegyész pedig kikutatta sajátságait, s felismerte mint elemet, s a görög *ιωδιη* = violaszínű szótól Jodiumnak nevezte el. Az iblany a gyógyászatban igen nagyra becsült szer, némely készítményei pedig nevezetes szerepet játszanak a fényképészetben (photographia). Török József tanár. Öszvetételei: *Iblanygöz. Iblanykenős. Iblanynedv. Iblanysav*.

IBOLÓ, (ibol-ó) I. IBLANY.

IBOLYA, fn. tt. *ibolyát*. Egy a latin *viola*, német *Veil*, tájdivatosan *Veigel*, tót *fiala* szókkal; de Diószeghi mindkettőt megkülönbözteti. Ismeretes növénynevezés neve, melynek virágai öt különféle alakú és nagyságú levelekkel, öt szirmu kehelylyel és öt rövid himszállal ellátvák. Nevezetesebb fajtái: *havasi, nyári, sárga, fürtös, háromszínű, kék, vörös* stb. *ibolya*. Különösen *kerti ibolya*, mely bokros és kellemes illatú, s különféle színekkel diszló virágokkal kedveskedik. (Cheiranthus). Másképp: *ivolya*. V. ö. VIOLA.

IBOLYAÁRNŐ, (ibolya-ár-nő) ösz. fn. Az ár-nők neméhez tartozó növényfaj, melynek levelei az *ibolyaéi*hoz hasonlóak. V. ö. ÁRNŐ.

IBOLYAKÉK, (ibolya-kék) ösz. mn. Minek színe a kék *ibolyaéi*hoz hasonló. *Ibolyakék szemek*.

IBOLYASZEGECS, (ibolya-szegecs) ösz. fu. A szegecesek neméhez tartozó növényfaj, mely alakjára nézve *ibolyaéi*hoz hasonló. V. ö. SZEGECS.

IBOLYASZÍN, (ibolya-szín) ösz. fn. és mn. Olyan szín, mint az *ibolyaéi*. Melléknéveleg am. *ibolyaszínű*, azaz olyan színű, mint az *ibolya*.

IBOLYASZÖRP, (ibolya-szörp) ösz. fn. *ibolyaéi*-ből kivont szörp. V. ö. SZÖRP.

IBOLYATÓ, (ibolya-tő) ösz. fn. Kerti *ibolya*, mint különösen ültetett és ápolgatott növény. *Cserépen tartogatott ibolyatő*.

IBOLYKA, (iboly-ka) kies. fn. tt. *ibolykát*. Kisdéd, aprófajú *ibolya*, *ibolyácska*.

IBORFA, falu Szala megyében; helyr. *Iborfá-n, —ra, —ról*.

IBORKA, Heves megyei tájszó, I. UBORKA.

IBRAD, (ib-ar-ad) önh. m. *ibrad-tam, —tál, —t v. —ott*. Székelyesen am. magához tér, észére jön. *Félelemből megibradni*. Eredetere nézve nem más, mint *ébred*, vastag hangon kiejtve: *ibrad*, mintegy: *virrad*. V. ö. ÉBRED.

IBRADÁS, (ib-ar-ad-ás) fn. tt. *ibradás-t, tb. —ok*. Magához v. észére térés. V. ö. IBRAD.

IBRANT, ön- és áth. Kassai J. szerint Egerben am. oson v. osont. *Elibrant*, önhatólag am. elugrik, eloson, ellohoi, elinal. *Megibrantolták*, áthatólag am. *megugratták*, azaz veréssel megfutamtatták, elkergették. Az ő véleménye szerint *ugrint* v. *ugrant* módosulata.

IBRÁNY, falu Szabolcs megyében; helyr. *Ibrány-ba*, —*ban*, —*ból*.

IBRÁNYTELEK, puszta Szabolcs megyében; helyr. *Ibránytelk-en*, *Ibránytelek-re*, —*ról*.

IBRED, tájdivatos; l. ÉBRED.

IBRIK, fn. tt. *ibrik-ét*, harm. szr. —*je*. Különböző nagyságu és alakú, de leginkább öblös, hasas edény érzéből vagy cserépből, fogóval, fődövel és csurgó szájjal ellátva, némely italok tartására és töltögetésére. *Kávés, tejes ibrik. Vizes ibrik* (nyakas, cseccses korsó). Betűáttétellel am. *begre* v. *bögre*. Egyéb-iránt azonos az arab, török, perzsa *ibrik* szóval; honnét *kahwé-ibriği* am. kávé ibrik. (Kaffeekanne, cafetière).

IBRIKCSE, IBRIKESKE, (ibrik-cse v. ibrik-ecs-ke) l. IBRIKKE.

IBRIKKE, (ibrik-ke) kics. fn. tt. *ibrikkét*. Kisdéd ibrik.

IBRONY, falu Szabolcs megyében; helyr. *Ibrony-ba*, —*ban*, —*ból*.

—ICS, kicsinyező képző, pl. a *kavics*, *gubics* szókban. Részletesebben l. —ACS, képző.

ICSAR, (i-cs-ar) fn. tt. *icsar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Hegyalján am. csigér, löre, bor alja. Gyöke úgy látszik, egy az *iszik*, *ital* szók gyökeivel, s am. hitvány alávaló ital, mennyiben a *cs* képző gyakran ócsárló, alázó értelemmel bír.

ICCZE, ICCZÉS, l. ITCZE, ITCZÉS.

ICZ, elvont gyöke 1) *iczeg*, *iczke*, s előtétellel *bicz*, *biczeg*, *biczereg*, *ficza* stb. származékoknak, melyekben alapfogalom az élénk, kicsinyes, könnyű mozgás, 2) *iczi* *piczi* szókban, s nem egyéb, mint a kicsinyítési képzők *acs*, *ecs*, *ics*, *ocs* változata, közbe-tétellel: *incz*, pl. az *inczenpincz* szóban.

ICZÉG, (icz-ég) önh. és gyak. m. *iczég-tem*, —*tél*, —*étt*. Eredetileg *iz-ég*, s ikerítve *izeg-mozog*, *iczeg-biczég* (izeg-bizeg). Súlygyent vesztve vagy keresve ide-oda mozog, ingadoz. Szélesb ért. rokon vele az *inog*. V. ö. IZÉG.

ICZÉGBICZÉG, (iczég-biczég) iker. ige. Rokon vele: *illegbillég*. V. ö. ICZÉG.

ICZÉGÉS, (icz-ég-és) fn. tt. *iczégés t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A mozgásban levő testnek azon állapota, midőn iczeg. V. ö. ICZÉG.

ICZINPICZIN, (iczin-piczin) ikerített mn. l. INCZENPINCZ.

ICZKEFICZKE, (iczke-ficzke) iker. mn. Nyal-ka, hegyke, magát kényesen viselő, hányiveti. *Iczke-ficzke úrfiak*. V. ö. ICZ, FICZ gyökszók.

ICZKIVICZKI, (iczki-viczki) lásd: ICZKE-FICZKE.

ID, (1), elvont gyöke különféle családokat képező származékoknak. 1) Mozgást, menést, haladást jelent ezekben: *idő*, *idegen*, *ideg*. 2) Mélyhangu ragozással, helycs alakra, arányos külsőre vonatkozik: *idom*, *idomít*, *idomos* stb. szókban.

ID, (2), elvont törzs, az *ide*, *idébb* származékokban, melynek elemei, a közelre mutató *i* és helyképző *d*, s am. közel hely, honnan *ide*, am. hozzám közel helyre.

ID, (3), elavult vagy elvont fn. mely hajdan inepet (id-napot) jelentett, s megvan a perzsa *'id*, szanszkrit *id* (innepel, énekel), hellén *ἰδέω*, *ἰδέη* szókban. A magyarban azonosnak látszik *dí* gyökkel, melytől *disz*, *dics* stb. is származik; innen *idv*, annyi mint *dív*, *dívó*. Más származással és értelemmel bír az *ideg*, *idegen*, *idő*, *idom* szókban, melyek elemzését l. saját helyeiken. V. ö. különösen INNEP, IDV és IDOM.

IDA, (1), KIS—, NAGY—, falvak Abaúj megyében; helyr. *Idá n*, —*ra*, —*ról*.

IDA, (2), l. ÍDA.

IDÁBB, tájszólási ih. a szabályszerű *idébb* helyett. V. ö. IDÉBB.

IDÁIG, tulajdonképp *ide-ig*, de minthogy ez az *idő*-ből származott *ideig* (időig) szóval összevitt, különböztetésül az *időig* lett közdivatúvá, ámbár szabályosabb volna: *idéig*. Értelmére nézve am. ezen helyig, ezen kijelölt pontig, vonalig, pl. *Egész időig üldöztek bennünket a haramiák. Ami birtokunk csak időig terjed. Én időig szántok, te pedig odáig*.

IDDOGÁL, (i-sz-od-og-ál) önh. és gyak. m. *iddogál-t*. Folytonosan, kényelmesen, apródonként, de gyakran iszik. *Jó borocskát iddogálni. Többek társágában iddogálni. Kí-, megiddogálni a hordóbort. Mindenét eliddogálni*. Máskép: *iszogat*, *ivogat*.

IDDOGÁLÁS, (i-sz-od-og-ál-ás) fn. tt. *iddogálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonosan tartó kicsinyes, kényelmes ivás, pitizálás.

IDE, (1), (i-de v. i-d-e, mongolul *inde*); ih, mely által meghatározott közel helyre mutatunk, hogy a mozgást, cselekvést feléje irányozzuk, minél fogva az iránypont mindig maga a szóló, pl. *Hozd ide azt a kenyeret. Ül ide. Ide tekints, ne oda, itt az Isten anyaga. (Huszár vers). Ide hallgass. Ide felé tarts. Ide haza tessék. Ide-oda jární, tekinteni*, azaz több felé, majd ide, majd oda. Hasonló: *Ide tova*, és *ide s tova. Ide vele, ha tiszta. (Km.). Ide való. Ide jöjjetek*. Néha a nép nyelvén általában *itt* értelme van, pl. *Ide alá (itt alatt) hüsebb van, mint oda fenn. Én majd csak ide benn (itt benn) maradok, ti pedig legyetek oda künn (ott künn). Idehaza (itt honn)*. Ezen öszvetételben *ide-tova* am. ma holnap, nem sokára. *De már engem ide tova, elvisz a sz. Mihály lova. (Csokonai)*. V. ö. ODA, és ITT, OTT.

IDE, (2), clavult fn. a köz divatban élő *idő* helyett, mely ma csak némely ragokkal használtatik, mint: *ide-i*, *ide-en* (idén), *ide-ellen* (idétlen), újabb alkotású *idény* stb. Alkotása olyan, mint a *ezipe* (czipő), *csörge* (esürgő), *bogya* (bogyó) stb. szóké. A Müncheneri eodexben ragozva többször előfordul. *És nem vall ő benne gyökeret, de idések. Az ő idébs fia. És mindketten idések valának. Én idém. Ez tő idélek*.

Harmadik személyraggal: *ideje*. Mindenkor *ideje* vagy a jámborodásnak. (Km.). *Ideje már, hogy te is tégy valamit. Ideje korán felkelni. Ideje korán való. Idejében, annak idejében* am. kellő időben. *Idején* am. korán. V. ö. IDŐ.

IDÉBB, (i-de-ebb), másod fokú helyhatározó, mely közelebbedést jelent bizonyos ponthoz, pl. *Ülj idebb* (hozzám közelebb). *Húzd idebb a széket. Két házzal idebb jött lakni. Ha te idebb tolakodol, én odább távozom.* V. ö. IDE, és ODÁBB.

IDECS, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Idecs-én, —re, —ről.*

IDECSPATAKA, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Idecspataká-n, —ra. —ről.*

IDEG, (id-eg) fn. tt. *ideg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Gyökeleme az elavult *i*, mely eredetileg mozgást jelentett, s megvan az *idő, iő, iön* (jő, jön), *illan, in, inog, izeg, izom, ipar* stb. szókban. Szanszkrit nyelven: *i*, görögül *ημι*, latinul *ire*, szlávul *idem* am. megyek. A *d* segéd betű, mint a *hideg, rideg* szókban, s tulajdonkép: *i-eg*, mint hideg *hi-eg*, rideg *ri-eg*. Az *eg* képző a gyöknek gyakorlatát, vagyis a mozgás képességét jelenti. Ideg tehát elemezve jelent könnyen mozgó, azaz mozgékony valamit; különösen így neveztetnek 1) azon lágy, és fehér szálak az állati testben, melyek vagy az agyból, vagy a gerinczéből erednek, az egész testen szétágaznak, fehér sejtszövetekkel vannak körülvéve, s az érzésnek és mozgásnak vezetői, melyeknél fogva különféle nevek vannak: *látideg, hallideg, szaglóiideg; ábrázatideg, bordaközi ideg, szemmozgató ideg* stb. (nervus). 2) Azon szilárd, szalagforma részek az állati testben, melyek a csuklókat, ízületeket öszvekötik, milyenek a mocsingok, inak. 3) Átv. ért. az állati ideghez hasonló, rugalmas, mozgékony test, különösen húr, kifeszíthető fonal, pl. *ácsideg, csapóiideg, iv idege. Ideget pendíteni. Ideget felhúzni, kifeszíteni, föltekerni.*

„S lágy keblébe fogott, s kisdede homlokát
Elhintette tüzes csókjaival, s te, mond,
Serdülj, s a miket itt látsz,
Zengd majd lantom idegjein.“ Kazinezy F.

„Lám a te kebled fölhangolt ideg,
Fájón zengő, ha bú pendíti meg.“

Mentovich.

Továbbá: kötél. „Azonfölül az ruha likas volt és felkötött volt kötelékkel . . . és az idegökkel, melyekkel az ruha felkötött volt azon okból csináltak ostorokat.“ Régi magyar Passio. 158. lap.

IDEGALKAT, (ideg-alkat) ösz. fn. Az öszves idegeknek kapcsolata, öszvefűggése, szervezete megnyiben bizonyos külső alakjok van. V. ö. IDEG.

IDEGBAJ, (ideg-baj) ösz. fn. Baj, kóros állapot, melynek alapját az idegek hibás tulajdonságai teszik, pl. midőn az idegek rendkívül érzékenyek vagy tompák.

IDEBETEGSÉG, (ideg-betegség); l. IDEGBAJ.

IDEBONCZOLÁS, (ideg-bonzolás) ösz. fn. Boncztani működés azon neme, mely az idegek szétválasztásával és vizsgálatával foglalkodik. V. ö. IDEG.

IDEGÉBRESZTŐ, (ideg-élesztő) ösz. fn. Oly szerekről mondjuk, melyek a megtompult vagy ellankadt idegeket mozgásba hozzák, élénkítik.

IDEGÉN, IDEGEN, (id-eg-en) fn. és mn. tt. *ideg-én-t, tb. —ék v. —ek*. Gyökeleme a mozgást, jövest, *n* enést jelentő *i* (vö. ideg), melyből lett az eredeti, de kiavult: *i-ök, i-esz, i-ön, azaz jö-ök v. jö-v-ök, jö-esz v. jö-sz, jön v. jő*, továbbá a gyakorlatos: *i-eg* s *d* segédbetűvel *i-d-eg*, s az *i* jö-re változva *jö-eg, jö-d-eg* (mint: *ig jog, irgalom jorgalom, idő iődő jődő*). Idegen tehát tulajdonkép am. *jödegen*, s közvetlenül a *jödegő* részesülőből *en* által képeztetett, mint élőből lett *elegen*, merőből *mereven*. 1) Oly emberről vagy állatról mondjuk, ki v. mely máshonnan jött, ki nem ezen földről, hazából való jövevény, külföldi, jövőmenő. *Idegen népek, nemzetek. Idegen ember. Idegen madarak. Idegen eb. Aki idegen elnek kenyeret vet, nem veszi jutalmát.* (Km.). *Idegen ökör haza felé bög.* (Km.). *Idegeneket befogadni a hazába. Hivatalokat nem kell idegeneknek adni.* Ellentéte: *hazai, honi, belföldi, idevaló*. 2) Átv. ért. mondjuk oly helyekről, hol más népek, más nemzetek, nem hozzánk való emberek laknak, melyek nem mi hozzánk tartoznak, hol mi lakni, tartózkodni nem szoktunk. *Idegen föld, ország, város, falu, helység. Idegen tartományokban utazni. Idegen városban nehéz megszokni.* 3) A mienkől v. tőlünk különböző, más, másféle. *Idegen vallás, szokások, hit. Idegen erkölcsök, szokások, öltözetek. Idegen kéz. Ha szemérmes is az asszony, ne bízd idegen kézre.* (Km.). 4) Mint melléknév am. visszavonuló, távozó, nem barátságos, nem hajlandó, nem nyájas. *Idegen arcot mutatni. Idegen szívvel lenni valakihez. Emberektől idegen. Idegen névvel venni valamit, régiesen am. rosz néven:* „the k(egyelmed) *idegen névvel veszi én thölem hogy én az én pénzem felett ezeket kívánom.*“ Levél 1546-dik évből (Szalay Á. gyűjteménye).

IDEGÉNÉDÉS, (id-eg-én-éd-és) fn. tt. *ideg-énéds-t, tb. —ék*. harm. szr. —e. Állapot, midőn valaki más valakitől v. valamely dologtól idegenedik. V. ö. IDEGÉNÉDIK.

IDEGÉNÉDIK, (id-eg-én-éd-ik) k. m. *ideg-énéd-tem, —tél, —itt*. 1) Valaki iránt nyájas, barátságos, bizodalmas lenni szünik, s úgy kezd viseltetni iránta, mint idegenek szoktak egymáshoz viseltetni. *Elidegenedni valakitől. Miért idegenedtél el tőlünk?* 2) Lassanként idegen kézre, hatalomba, más birtokába jut, másé lesz, mások társaságába áll. *Némely tartományok hazánktól már régen elidegenedtek.*

IDEGÉNÉSZIK; l. IDEGÉNÉDIK.

IDEGÉNÍT, IDEGENIT, (id-eg-én-it) áth. m. *ideg-ént-ét, htn. —ni v. —eni*. Idegenné tesz. Leg-

inkább *el* igekötővel használtatik. *Valakit magunktól elidegeníteni. Más jószágát elidegeníteni.* V. ö. IDEGÉN.

IDEGÉNÍTÉS, IDEGÉNÍTÉS, (id-eg-én-it-és) fn. tt. *idegénítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által okozzuk, eszközöljük, hogy valaki v. valami idegenné legyen.

IDEGÉNKÉDÉS, (id-eg-en-kéd-és) fn. tt. *idegénékédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki mások iránt idegen gyanánt mutatkozik, midőn mások iránti bizodalmit, vonzalmát, barátságát elveszti. V. ö. IDEGÉNKÉDIK.

IDEGÉNKÉDIK, (id-eg-én-kéd-ik) k. m. *idegénékéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Távolító ragú névvel am. valakitől v. valamitől elvonja elébbi vonzalmát, távolodik; nyájas, barátságos lenni megszűn. *Miért idegenkedel tőlem? Egymástól idegenkedő házások.*

IDEGÉNKÓRSÁG, (ideg-én-kórság) ösz. fn. Túlságos kapkodás oly tárgyak, szokások, öltözetek stb. után, melyek nem honiak, hanem külföldön divatoznak.

IDEGÉNNEMŰ, (ideg-én-nemű) ösz. mn. Oly személyek vagy dolgok osztályába tartozó, melyek a magunkféleiktől elütnek, különböznek, nem honiak, nem a mi szokásainkkal és erkölseinkkel birnak. *Idegennemű törvények, öltözetek. Idegennemű kormány. Idegennemű népek, nemzetek.*

IDEGÉNSÉG, (id-eg-én-ség) fn. tt. *idegenség-ét*, harm. szr. —*e*. Vonzalom v. nyájasság, v. bizodalom hiánya, megtagadása valakitől v. valamitől; hidegség, visszatartózkodás. *Idegenséget tapasztalni. Idegenséggel viseltetni valakihez. Nő és férj közti idegenség.*

IDEGÉNSZENV, (ideg-én-szenv) ösz. fn. Szenv, idegen személyek vagy dolgok iránt.

IDEGENSZERŰ, IDEGENSZERŰ, (idegen-szerű) ösz. mn. Aminek idegen alakja, színe, szaga, íze, zamatja, hangja stb. van. *Idegenszerű beszéd, írásmód*, ami elüt valamely nyelv sajátosságától. Más-kép: *idegennemű*.

IDEGENSZERŰSÉG, IDEGENSZERŰSÉG, (idegen-szerűség) ösz. fn. Minőség, mely nem egyezik az illető dolog sajátosságával. *Némely magyar fogalmazványban sok az idegenszerűség.*

IDEGÉNÜL, IDEGENÜL, (id-eg-én-ül) önh. m. *idegenül-t*. Idegenné lesz; különösen 1) Elébbi honát, lakhelyét elhagyva más haza lakosává, polgárává leszén. 2) Másuak birtokába, hatalmába esik. 3) Valaki vagy valami iránt elébbi szeretete, vonzalma, hajlandósága elmulik. V. ö. IDEGÉN.

IDEGÉNÜL, (id-eg-én-ül) ih. Idegen módjára, azaz vonzalom, bizodalom, nyájasság, szeretet nélkül, máshoz vagy másfelé szítva; idegen gyanánt. *Idegennül fogadni valakit. Idegennül mutatkozni a honfitársak iránt.*

IDEGÉNÜLÉS, (i-d-eg-én-ül-és) fn. tt. *idegennülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki idegenné lesz valaki v. valami

iránt; vagy midőn bizonyos jog vagy birtok elébbi tulajdonosától másra száll. *Elidegenülés.* V. ö. IDEGÉNÜL.

IDEGÉNÜLT, (id-eg-én-ül-t) mn. tt. *idegennült-et*. 1) Ki vonzalmát, nyájasságát, szeretetét, bizalmát valakitől v. valamitől megtagadta, elvonta. *Egymástól elidegenült szomszédok.* 2) Más birtokába, hatalmába jutott. *Angolországtól elidegenült amerikai tartományok.*

IDEGERŐSÍTŐ, (ideg-erősítő) ösz. mn. Mi a lankadt idegekre frisitőleg hat, mi szükséges rugalmasságukat és mozgékony állapotukat visszaadja. *Idegerősítő gyógyszer, fűrdő.*

IDEGÉS, (id-eg-és) mn. tt. *idegés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Idegekkel bíró, ellátott. Szorosb ért. sok és erős idegekkel bíró. *Idegés test. Ideges marok, kar. Ideges legény.* Átv. ért. kinek igen mozgékony, izgatható, ingerlékeny idegei vannak. *Az ideges ember igen hajlandó minden benyomásra és indulatokra.* V. ö. IDEG.

IDEGÉSSÉG, (id-eg-és-ség) fn. tt. *idegesség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Az állati, különösen emberi test tulajdonsága, mely szerént sok és erős, vagy ingerlékeny idegekkel bir. 2) Az idegek öszvege, egész szerkezete. V. ö. IDEG.

IDEGÉZ, (id-eg-éz) áth. m. *idegéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamit hűrféle ideggel v. idegekkel ellát, föl-szerel. *Kézivet idegezni.*

IDEGFÁJÁS, IDEGFÁJDALOM, (ideg-fájás v. -fájdalom) ösz. fn. Fájdalom az idegekben.

IDEGFONAL, (ideg-fonal) ösz. fn. Azon egyes finom szálacskák az emberi testben, melyek egymásba fonódva az idegeket képezik.

IDEGFONAT, (ideg-fonat) ösz. fn. Több idegfonalak öszveköttetése.

IDEGGYÖNGE, (ideg-gyöngé) ösz. mn. Akinek idegei nem bírnak teljes erővel, szilárdsággal.

IDEGGYÖNGESÉG, (ideg-gyöngeség) ösz. fn. Gyöngeség, erőtlenség az idegrendszerben.

IDEGHÁRTYA, (ideg-hártya) ösz. fn. A látidegnek vékonyan kiterjedt hártyája, mely a szitalapon általhat, s fehérszínű. (Tunica nervea).

IDEGÍR, (ideg-ír) ösz. fn. Ír, melylyel a gyöngé, lankadt idegek táját megkenik, hogy erősödjenek.

IDEGKENŐCS, (ideg-kenőcs) ösz. fn. lásd: IDEGÍR.

IDEGKÓR, (ideg-kór) ösz. fn. l. IDEGBAJ.

IDEGLÁZ, (ideg-láz) ösz. fn. Láz neme, mely az idegek kóros állapotából ered, s mely különösen az idegeket támadja meg.

IDEGLEIRÁS, (ideg-le-írás) ösz. fn. A boncztan azon része, mely az idegek leírásával foglalkodik.

IDEGNEDV, (ideg-nedv) ösz. fn. Igen vékony finom folyadék, melyet némelyek az érzés és élet székhelyének tartanak. (Fluidum nerveum).

IDEGNYAVALYA, (ideg-nyavalya) ösz. fn. l. IDEGBAJ.

IDEGNYOMÓ, (ideg-nyomó) ösz. fn. Sebészi eszköz tagesonkításnál, az ülídeig számára. Másképp: *idegnyomasz*.

IDEGRECZE, (ideg-recze) ösz. fn. A szemgolyónak recezealakú hártájája. (Retina).

IDEGRENDSZER, (ideg-rend-szer) ösz. fn. Az öszves idegek alkotása és egymáshoz álló viszonya. (Systema nervorum).

IDEGSZÉLHÜDÉS, (ideg-szélhüdés) ösz. fn. Szélhüdés, megtompulás az idegrendszerben.

IDEGSZÖMÖLCS, (ideg-szömöles) ösz. fn. Kisdéd szömölesök a nyelv- és orridegek végén, melyek az izlés és szaglás közvetlen eszközei. (Papillae nerveae).

IDEGTAN, (ideg-tan) ösz. fn. Tan, melynek tárgyát az idegek ismerete, leírása, felosztása, rendeltetése stb. teszi. (Nervologia).

IDEGTANI, (ideg-tani) ösz. mn. Idegtant illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Idegtani esméretek*.

IDEGTANITMÁNY, (ideg-tanitmány) l. IDEGTAN.

IDEGTELEN, (id-eg-telen) mn. tt. *idegtelen-t*, tb. —*ék*. Idegek nélkül levő; különösen, idegek erejétől, mozgékony rugékonyságától megfosztott. *Idegtelen kéjencz, buja, gyönyörvadász*. Határozóilag am. ideg nélkül.

IDEGTÉTLENSÉG, (ideg-tétlenség) ösz. fn. Lankadság, tompultság, pl. szélhüdés az idegekben, midőn ezek működni nem képesek.

IDEGTEVÉKENYSÉG, (ideg tevékenység) ösz. fn. Munkásság, melynél fogva valamely ideg vagy több ideg, rendeltetésének megfelel. Ellenkezője: *idegtétlenség*.

IDEGZET, (id-eg-éz-et) fn. tt. *idegzet-ét*. Idegek öszvesége, idegrendszer.

IDEI, (i-dő-i) mn. tt. *idei-t*, tb. —*ék*. Törzsoke az elavult *ide* (= idő). V. ö. IDE. 1) Széles ért. bizonyos időre kiterjedő, időben létező, folyó, tartó, időre vonatkozó. *Jelen idei, múlt idei események. Jövő idei tervek, javaslatok. Több idei munkába kerülő mű. Ezen idei forradalom.* 2) Szorosb ért. illető vagy kellő időben történő, minek most az ideje. *Idei gondoskodás, rendelkezés, intézkedés.* 3) Korán levő, a szokott időt megelőző. *Ezen gyümölcs igen idei.* 4) A jelen évből való, a jelen évben történő, erre vonatkozó, ezt illető. *Idei bor, gabona, termés. Az idei események igen meglepők és na gyszerűek. Az idei országgyűlés őszszel kezdődik.*

IDEIG, (i-dő-ig) ih. Bizonyos idő folyásaig, hosszaig. *Egy ideig, darab ideig, sok ideig, kevés ideig, jó ideig, két-három annyi ideig, hosszú, örök, végtelen ideig. Ideig óráig*, am. nem sokáig, nem tartósan. *Ideig való, ideig tartó*, am. nem örökös, nem hosszú ideig. *Ideig-háig*, a székelyeknél az *idő*, *ha* szóval, mely szintén időt, de régiebb időt jelent, ösz-

vetéve, mintegy ikerítve húzamosabb időt akar kifejezni. Világosan mutatja ezt egy másik rokon társa: *időre-hára*, pl. *időre-hára* (am. valahára) *csa!* *meglesz*. Kriza János ugyan úgy értelmet: bizonyos idő-, kevés időig; de a példában különösen a 'csak' szó közbeszurásából is látjuk, hogy ez némi gúnynyal vegyest van mondva, s hosszabb tartamot fejez ki, mint a szóló várakozását kielégítő.

IDEIGLEN, (i-dő-ig-len) ih. Határozott időpontig, vagyis addig, míg bizonyos tárgy iránt végrendelkezés tételni fog. *Ideiglen elvállalni valamely hivatalt. Valakit az ország kormányával ideiglen megbízni. Üres tanszéket ideiglen betölteni.*

IDEIGLENÉS, (i-dő-ig-len-és) mn. tt. *ideiglenés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Ideiglen tartó, vagyis addig létező, működő, míg azon ügyben állandó intézkedések tételnek. *Ideiglenes kormány. Ideiglenes tanár.*

IDEIGLENESÉG, (i-dő-ig-len-es-ség) fn. tt. *ideiglenesség-ét*, harm. szr. —*e*. Ideiglen tartó vagy létező állapot.

IDEIGLENI, (i-dő-ig-len-i) mn. tt. *ideigleni-t*, tb. —*ék*. L. IDEIGLENES.

IDEIGTARTÓ, (ideig tartó) ösz. mn. Mulékony, mi csak némi, kevés ideig létezik, működik. *Ideigtartó mozgalmak. Ideigtartó harag, ellenségeskedés. Ideigtartó öröm.*

IDEIGVALÓ, (ideig-való) ösz. mn. 1) Mulandó, nem tartós. 2) Földi, világi, mennyiben a mennyeknek és lelkeknek ellentéte. *Ideigvaló szenvedésért örök jutalmat, s ideigvaló gyönyörért örök kínt vallani.*

IDEIN, l. IDEJÉN.

IDEJE, (i-d-ő-je) ih. Élünk vele, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy bizonyos teendőre nézve itt az idő. *Ideje, hogy a munkához lássunk.*

IDEJÉN, (i-d-ő-je-en) ih. 1) Illő, kellő időben, midőn valaminek történnie kell. *Mindent legjobb maga idején tenni. Megismerni idején, mely tejből lesz turó.* (Km.) 2) Korán, jókor, a szokott időt megelőzve, vagy igen pontosan megtartva. *Idején erő gyümölcs. A jó gazda idején felkel. Idején jöttünk, még senki sincs itt.* V. ö. IDE, fn.

IDEJÉNVALÓ, (idején-való) ösz. mn. Kellő időben létező, működő, megjelenő. *Idejénvaló intézkedés, ovakodás. Idejénvaló megtámadása az ellenségnek.*

IDÉN, (i-dő-en) ih. 1) Elavult ért. am. időn, időben. *Minden idén*, azaz minden időben. 2) Ezen évben, ezen időben, vagyis esztendőben. *Ez idén jó termést remélünk. Ez idén, ez idén, megházasodom én.* (Népd.). *Taval is voltam fürdőben, ez idén is elmegyek.*

IDÉNT, (i-dő-en-t) ih. A maga idején, jókor, kellő időben. *Idént megjelenni a rendelt helyen.* Oly képzésű, mint: *koránt*, (*kor-a-au-t*).

IDÉNY, (i-de-eny v. i-dő-eny) fn. tt. *idény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Valamely időszak, időrés; különösen az évnek azon része, melyen valamit tenni kell, vagy szoktunk tenni. *Fürdési idény,*

a nyári hónapokban. *Tánczvigalmi farsangi idény. Aratási, szüreti idény.* (Saison).

IDEODA, (ide-oda) ösz. ih. Lőrincz Károly szerint a kapnikbányai szójárásban am. körülbelül, mintegy : *Ideoda hét hete, egy éve.* Másképen : *ide-tova.* Többire I. IDE alatt.

IDEODÁZ, (ide-oda-az) I. TÉTOVÁZ.

IDEREKESZTÉTT, (ide-rekesztett) ösz. mn. Mondjuk oly irományokról, oklevelekről, bizonyítványokról stb. melyek valamely folyamodványhoz, szerződéshez, árjegyzékhez stb. esatoltatnak. *Az ide-rekesztett több rendű tanulevelek értelme szerént.*

IDE S TOVA, ih. Ide-oda, erre-arra, rendetlen és különféle irányban. *Ide s tova barangolni, bujdosni.*

IDÉT, (i-de-í) régies, áth. m. *idét-étt*, htn. —ni v. —eni. 1) Törzsöke vagy a régies *ide* (idő), s am. kellő korra, időre juttat, érlel, fejleszt valakit v. valamit; vagy ami hihetőbb, *üd, üde, üdv*, minél fogva am. *üdtt*. Az *ü* kivált a régieknél igen gyakran találtaik *i* s *e*-re változva, pl. *nélkül, nélkül* helyett, *szül, szüül* helyett, *ilni, illő, elni, sőt elleni, ülni, üllő* helyett; maga *üdv* is *üdv* helyett és több számtalanok. V. ö. ÜDÍT. 2) L. IDÉTT.

IDÉTLEN, (i-dő-etlen) mn. tt. *idétlen-t*, tb. —ék. 1) Ami kellő idejét még nem érte el, ki nem fejezt, éretlen, időnek előtte fejlődni megszűnt. *Idétlen gyermeket szülni. Idétlen vemh. Idétlen öszülés, vénhedés.* 2) Éretlen. *Idétlen gyümölcs.* 3) Átv. só-talan, helytelen, éleztelen, sületlen. *Idétlen tréfa, beszéd, elménczkedés. Idétlen hányivetiség.*

IDÉTLENKÉDÉS, (i-dő-etlen-kéd-és) fn. tt. *idétlenkédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Átv. ért. beszéd- v. cselekedetbeli sótalankodás, sületlenkedés, oktalan-, éleztelen-, helytelenkedés; ostoba tréfálkodás.

IDÉTLENKÉDIK, (i-dő-etlen-kéd-ik) k. m. *idétlenkéd-tem, —tél, —étt.* Átv. ért. helytelenül, sótalantul, bután, izetlenül beszél, tréfálkodik, elménczkedik; idomtalanul cselekszik, viseli magát. V. ö. IDÉTLEN.

IDÉTLENSÉG, (i-dő-etlen-ség) fn. tt. *idétlenség-ét*, harm. szr. —e. 1) Éretlen állapot vagy tulajdonság, fejletlenség. *Idétlensége miatt korán elhalt gyermek.* 2) Átv. ért. sületlenség, sótalanság, izetlenség, helytelenség, idomtalanosság a beszédben, vagy cselekvésmódban. *Beszédnek, tréfának, elménczkedésnek idétlensége.*

IDÉTLENSZÜLÉS, (idétlen-szülés) ösz. fn. Szabálytalan állapot, midőn valamely nő a rendes idő előtt szüli el magzatját.

IDÉTLENSZÜLÖTT, (idétlen-szült) ösz. fn. Magzat, mely a rendes időt megelőzve, tehát kellőleg ki nem fejlődve és képződve jött e világra.

IDETOVA, (ide-tova) ösz. ih. I. IDEODA.

IDÉTT, (i de-ett v. i-de-en-t) régies ih. s am. idején, idejében, korában. *Szent István idétt*, azaz korában, idején. Fölveszi a személyragokat : *idéttem*,

idétted, idétté stb. azaz időmben, idődben stb. *Idéttem más világ volt.*

IDEVÁGÓ, (ide-vágó) ösz. mn. Erre vagy ezekre vonatkozó. *Idevágó felsőbb rendeletek.*

IDEVALÓ, (ide-való) ösz. mn. Ezen helyhez, testülethez vagy czélra való; minek vagy kinek itt a hona, tanyája; mi ide tartozik, itt alkalmazandó. *Idevaló emberek, lakosok. Ezen könyv idevaló. Ezen szék idevaló az asztalhoz, nem az ágyhoz. Az idevaló edényeket válogassátok ki, a nem idevalókat vigyétek haza.*

IDÉZ, (i-de-cz) áth. m. *idéz-tem, —tél, —étt.* Általán am. valakit magához rendel, *ide* parancsol, meghagyja, hogy ide, azaz nála vagy előtte jelenjen meg, hogy jöjjon *ide*. *Az úr maga elébe idézi cselékeit. Beidézni az utcán fultkározó gyermekeket az iskolába. Szellemeket, lelkeket, boszorkányokat idézni.* Különösen 1) Törvényes ért. valakit bírólagon a törvényszék elébe hí. *Perbe idézni. Törvény elébe idézni. A vádlottakat megidézni.* Már a XVI. században divatozott : „És azokat, kik fegyveres kézzel rejám jöttek volth, mind az vármegye színire idézem.“ „Továbbá ezért az dologért székre idéztetett minket szögabíró által.“ (Szalay Á. gyűjteménye). 2) Mások beszédéből vagy irományaiból, könyveiből mondatokat, szavakat biznyságul, felvilágosításul, erősítésül stb. hoz elé. *Régi jeles írókból idézni valamit. Nagy emberek szavait idézni. Szent írásból tárgyhoz illő szövegeket idézni. Péter, Pál apostolokat idézni.*

IDEZÁRT, (ide-zárt) ösz. mn. Azon helyhez, vagy helybe zárt, mely közelünkbe esik; vagy azon irományhoz mellékelt, mely kezünkben forog. *Idezárt bútorok. Idezárt váltó, bankjegypénz, meghatalmazás.*

IDÉZÉS, (i-de-cz-és) fn. tt. *idézés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valakit v. valamit idézünk. *Bírói idézés. Lelkek idézése. Jeles mondatok idézése.* V. ö. IDÉZ.

IDÉZET, (i-de-cz-et) fn. tt. *idéz-et*, harm. szr. —e. Idézés eredménye vagy műve; idézés elvont ért. véve; azon szók, melyek által az idézés történik, vagy melyek idéztetnek. *Idézetek különféle jeles munkákból.* V. ö. IDÉZ.

IDÉZETLEN, (i-de-cz-etlen) mn. tt. *idézellen-t*, tb. —ék. Akit vagy amit nem idéztek. *Idézellen bűntársakat elmarasztalni nem lehet.*

IDÉZÉTT, (i-de-cz-étt) mn. tt. *idézétt-et*. Akit v. amit idéztek. *Bíró elébe idézett tanúk. Jeles írók műveiből idézett mondatok.*

IDÉZŐ, (i-de-cz-ő) fn. és mn. tt. *idéző-t*, tb. —k. Ki idéz valakit v. valamit. *Idéző törvényszolga. Perbeidéző hités személy. Szentírás szavait idéző szónok.* V. ö. IDÉZ.

IDÉZŐJEL, (idéző-jel) ösz. fn. Helyesírási jel („—“), mely közé az idézett szókat vagy mondatokat zárjuk, pl. *Üdvözlőnk ezen szavai „Szeressed felebarátodat, mint tennen magadat“ a tiszta erénytan egyik alapelvét teszik.*

IDÉZŐLEVÉL, (idéző-levél) ösz. fn. I. **IDÉZVÉNY**.

IDÉZVÉNY, (i-de-ez-vény) fn. tt. *idézvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e v.* —*je*. Hivatalos iromány, levél, mely által valaki idéztetik, bíró előtti megjelenésre felszólíttatik.

IDILLÓ, mn. tt. *idillót*. Kriza J. szerint a szé-kelyeknél, különösen Udvarhelyszéken am. ügyetlen. Figyelmet érdemlő szó, mely az 'ügyetlen' szóból azért nem származhatott, mert mély hangzó (ó) van benne, s igen ritka eset, hogy a magas hangú szó átváltoznék mély hangúvá és viszont. A tagadó értelem azt gyaníttatja, hogy a *ló* a tagadó *lan*-ból módosult; tehát a közelebbi alak: *idil-lan*; *idil* törzs pedig könnyen származhatott *idom*-ból, t. i. az *o*, *i*-vé változván, mint *ham-o-s* = *ham-i-s* szókban, s az *m*, *n*-né, (mint a régies: *mevet*, ma *nevet*), az *n* ismét *l*-lé, (mint a régies: *nám*, ma *lám*); tehát *idom* = *idim* = *idín* = *idil*. S az egész eredetileg: *idomlan* = *idomlatan*.

IDKA, **ARANY**—, falu Abaúj megyében; helyr. *Idká-n*, —*ra*, —*ról*.

IDNAP v. **IDNEP**, eredeti és némely régieknél még ezen alakban előforduló öszvetétele *innep* szónak. **L. INNEP**.

IDOM, (id-om) fn. tt. *idom-ot*, harm. szr. —*a v.* —*ja*. Jelenti valamely testnek rendes, szabályos, arányos alakját, külsejét, vagyis azon módot, mely-nél fogva annak részei illő, helyes viszonyban és arányban állanak egymáshoz; innét: *hangidom*, *vers-idom*, *idomos* am. rendes, szabályos, módos, arányos, s *idomlatan* am. esetlen, aránytalan, helytelen. Rokon vele a régies *ildom* (eszély, eszélyesség, okosság). s úgy látszik, mindkettő ugyanazon eredetű, mit értelmök rokonsága is bizonyít, mert *ildom* jelenti az észnek helyes, rendes, öszhangzó működését vagy működő erejét, s mindkettő jó állapotot jelent, *idom* t. i. a külsőnek (testnek), *ildom* (mintegy: elme-idom) a belsőnek, (léleknek) jó állapotát. Minél fogva az is hihető, hogy eredetileg am. *jódom* és *jóldom*, azaz jó tulajdonságok aránya. Ily betűváltozások vannak az *inkább* és *jonkább*, *ig*, *jog*, *iglat*, *jogtat*, *irgalom*, *jorgalom* szókban. Egyébiránt v. ö. **ILDOM** szót is. Ne zavarjuk öszve az 'alak' szóval.

Igen közel áll hozzá minden tekintetben a hel-lén *ΕΙΔΩ*, honnét az aoristus: *εἶδον* v. *ἶδον*, infinitivus: *ἰδεῖν*, s a középformában: *εἰδομαι* (am. látok, szemlélek); és innen származtatja a többek között Benfey az *εἶδος* (Ansehen, *Gestalt*), *ἰδέα* (*Gestalt* stb.) *ἀειδέος* (*gestaltlos* = idomtalan) szókat. Gyökül veszi a *f-id* alakot, honnan a latin *video*, a szanszkritban *vid*, mely am. *tud*. Az arabban *edim*, am. ábrázat, felüleg, (face, surface. Antlitz, Oberfläche).

IDOMÁR, (id-om-ár) fn. tt. *idomár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a v.* —*ja*. Személy, ki bizonyos állato-kat valamire ügyesekké képez, pl. kocsis lovakat, paripákat, vadászebeket. Újabb kori alkotású szó.

IDOMATLAN, (id-om-at-lan) mn. I. **IDOMTALAN**.

IDOMATLANUL, I. **IDOMTALANUL**.

IDOMI, (id-om-i) mn. tt. *idomi-t*, tb. —*ak*. Idomot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Idomi kellékek*. *Idomi arány*. V. ö. **IDOM**.

IDOMIAS, (id-om-i-as) mn. tt. *idomias-t v.* —*at*, tb. —*ak*. Helyes alkotású, alakú, külsejű; idom szerint készített. *Idomias szabás*. *Idomias szobor*.

IDOMÍT, **IDOMIT**, (id-om-it) áth. m. *idomít-ott*, htn. —*ni v.* —*ani*. 1) Valamit helyesen alakít, képez, arányosan elkészít. *Testhez idomítani a ruhát*. *Vésűvel idomítani a szobrot*. 2) Gyakorlat által bizonyos állatokat valamire ügyesekké tesz. *Lovat paripának idomítani*. *Ebeket vadászatra idomítani*.

IDOMÍTÁS, **IDOMITÁS**, (id-om-it-ás) fn. tt. *idomítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit idomítunk. *Testállás idomítása*. *Lovak, ebek idomítása*. V. ö. **IDOMÍT**.

IDOMÍTÁSI, **IDOMITÁSI**, (id-om-it-ás-i) mn. tt. *idomítási-t*, tb. —*ak*. Idomítást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Idomítási fáradság*, *ügyesség*. *Idomítási díj*.

IDOMÍTOTT, **IDOMITOTT**, (id-om-it-ott) mn. tt. *idomított-at*. Helyesen, arányosan, illő alakban elkészített, kiképzett; valamire ügyességet szerzett. *Színpadra idomított testállás*. *Paripának idomított ló*, *vadászatra idomított vizsla*, *kopó*.

IDOMOS, (id-om-os) mn. tt. *idomos-t v.* —*at*, tb. —*ak*. Helyesen, arányosan kiképzett, rendes külsejű, alakú. Rokon vele hangokban is a latin: *idoneus*; Beufey nem tesz róla említést, noha alig lehet róla kétség, hogy szintén a *FIA* (f-id) gyökből származik. V. ö. **IDOM**. *Idomos testalkat*. *Idomos szin-padi alak*. *Idomos arc*. *Idomos szobormű*. V. ö. **IDOM**.

IDOMOZ, (id-om-oz) áth. m. *idomoz-tam*, —*tál*, —*ott*, I. **IDOMÍT**.

IDOMTALAN, (id-om-talan) mn. tt. *idomtalan-t*, tb. —*ok*. Esetlen, helytelen, formátlan, rendetlen, aránytalan alkotású, öszvehányt, vetett tagú. *Idomtalan buksi gyerek*. *Idomtalan görbice*, *löcslábu*. *Fej-szével faragott idomtalan szobor*. *Idomtalan természet*. *Idomtalan ruhaszabás*. V. ö. **IDOM**. Határozó gyanánt am. idomtalanul, idom nélkül.

IDOMTALANÍT, **IDOMTALANIT**, (id-om-talan-it) áth. m. *idomtalanít-ott*, htn. —*ni v.* —*ani*. Idomtalanná tesz, elrutít. *Elidomtalanít*. V. ö. **IDOMTALAN**.

IDOMTALANÍTÁS, **IDOMTALANITÁS**, (id-om-talan-it-ás) fn. tt. *idomtalanítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valaki vagy valami idomtalanná tétetik. V. ö. **IDOMTALAN**.

IDOMTALANSÁG, (id-om-talan-ság) fn. tt. *idomtalanság-ot*, harm. szr. —*a*. Esetlenség, helyte-lenség, aránytalan, rendetlen alak, külsőség, formát-lanság. *Idomtalansága miatt nem alkalmas a szín-padra*.

IDOMTALANUL, (id-om-talan-ul) ih. Idomtalan módon, azaz esetlenül, rendetlen alakban, aránytalan külsővel, formátlanul, helytelenül. *Idomtalanul lépni, állani a színpadon. Idomtalanul álló ruha.*

IDOMÚ, (id-om-ú) mn. tt. *idomú-t*, tb. —*k v.* —*ak.* Bizonyos idommal bíró. *Csinos idomú termet.*

IDOMÚL, IDOMUL, (id-om-úl) önh. m. *idomúl-t*. 1) Bizonyos alakuvá leszen, arányos, rendes, helyes formára alakul. *Gyakorlat által idomúl a test. A művész vésülje alatt szoborrá idomúl a kő.* 2) Valamire ügyessé, képessé leszen. *Nyergesnek idomúl a betanított csikó. Tanítás által vadászatra idomúlnak az ebek.* 3) Valamihez hozzá illeszkedik, alkalmazkodik. *Testhez idomúl a jól szabott ruha.*

IDOMÚLÁS, IDOMULÁS, (id-om-úl-ás) fn. tt. *idomulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Állapot vagy cselekvés, midőn valaki v. valami idomúl. *Testnek idomulása.* V. ö. IDOMÚL.

IDOMZAT, (id-om-oz-at) fn. tt. *idomzat-ot*, harm. szr. —*a.* Valamely test, illetőleg mű részeinek arányszerű összefüggése, aránymértékes szerkezete; arányos alakzat, külforma.

IDOMZATOS, (id-om-oz-at-os) mn. tt. *idomzatos-t v. —at*, tb. —*ak.* Idomzattal bíró, aránymértékű.

IDOMZATOSSÁG, (id-om-oz-at-os-ság) fn. tt. *idomzatosság-ot*, harm. szr. —*a.* Tulajdonság, melynek fogva valamely egészen minden külső részei, alakjai arányszerű viszonyban állanak egymáshoz. *Szoborművek, emlékművek, épületek idomzatossága.*

IDŐ, (i-dő v. i-d-ő) fn. tt. *idő-t*. Személyragozva: *időm, időd, ideje; időnk, időtök, idejék v. idejök; időim, időid, idői, időink, időitek, időik v. ideim, ideid, idei* stb. Máskép: *üdő*. Tiszta gyöke az egyszerű *i v. ü* hang, mely mozgást, menést, haladást jelent, s megvan az *i-get* (v. *ü-get*), *i-deg*, *állan*, *indul*, *ireg*, *izeg* szókban. A szláv *ljeto*, *hodina*, *godina*, melyek időt jelentenek, szintén mozgást, haladást jelentő gyököktől származnak. Ezen *i*, valamint a szanszkritban, hajdan ige-gyök volt, s részesülje legegyszerűbben *i-ő*, azaz mozgó, menő, haladó, s *d* közbevetéssel lett *i-d-ő*, mint: *ken-ő ken-d-ő, sü-ő sül-ő, sül-d-ő* (sütni való fiatal disznó), *tü-ő tü-d-ő, ben-ő ben-d-ő; om-ó om-d-ó, on-d-ó*; (ami omlik, leomlik, köles korpája), *kanász, konász, kon-d-ász; fonor, fon-d-or* stb. Ilyenekül tekinthetők: *me-dd-ig, me-d-ig* (me-ig v. mely-ig helyett); *a-dd-ig* (ha ugyan nem a régies *adzig*-nak vétethetik) = *a-d-ig* (a-ig h.), *e-dd-ig, e-d-ig* (e-ig h.).

Azonban némileg eltérő értelemmel lehet annyí is, mint: *i-öd-ő v. ü-öd-ő*, valamint *üz* = *ü-öz, üget*, am. *ü-ög-et, üldöz* = *ü-öl-d-öz* stb. Gyönyörű példánk van erre Szalay Ágoston gyűjteményében. (Négy száz magyar levél a XVI. századból), a CLVI. dik levél végén: „Rejá gondoljon, jobb készen legyen kegy-(elmed), hogy nem készületlen találjon az *üddő* = *iudeu*, (a *w* több helyütt is am. *ö v. ő*, pl. *juny, megh-*

ju, junek, kezületlen = készületlen). A német családban: *Zeit, Zid, Tied, Tie, tid* stb. szókról azt mondja Heyse, hogy eredetök homályos.

„Idő” vagy „üddő” tehát eredetileg jelent oly valamit, mi mozog, jár, megy, halad. *Az idő eljár, senkire nem vár. Szolga ugyan az idő, de nem várakozik.* (Km.). Különösen 1) Am. a gondolkodás alakja, melyben az ész az egymás után következő tárgyak és események folyását felfogja. Az *idő* és *hely* fogalmaival kapcsoljuk össze minden lépteinket. 2) Tapasztalati és közönséges ért. a létezésnek azon szaka, folyama, mely alatt bizonyos mozgások, tünemények rendszeren és szabályosan visszafordulnak, pl. azon mozgási szak, melyben a föld saját tengelye körül megfordul (egy nap, 24 óra); melyben a hold minden változásain általmegy (hónap); melyben a föld a nap körül bevégezi utját (év, esztendő). *Négy, öt, hat nap. Hét, nyolc hónap. Száz év, század.* 3) Az imént meghatározott időszakok egyes részei. *Rövid, hosszú, kis, nagy idő. Korai, késő idő. Kevés, sok, némely, minden idő. Szerencsés, boldog idő. Békés, háborús, forradalmi idő. Dolog, munka, evés, ivás, álom, nyugalom ideje. Foly, telik, múlik, halad, repül, eljár az idő. Éjnek idején. Annak idején. Mindent a maga idejében kell tenni. Eltáldni az időt (alkalmat). Az időhöz (körülményekhez) alkalmazkodni. Mennyi az idő? Idejét múlni. Ez idő tájon v. tájban. Az idő mindennek mestere. (Km.). Időt veszteni, vesztegetni, mulatni, halogatni. Időt tölteni. Henyelve, haszontalanul eltölteni az időt. Időre várni. Kijelölni, meghatározni az időt. Mult vagy előbbi, jelen, jövő idő. Régi idő, új idő.*

„Áll egyedül Árpád egy csendes kis halom ormán, Lelke magas képzelmekkel forog a nagy időben, Annak előbbi s jövő tüneményit látja lebegni.”

Vörösmarty (Zalán futása).

„Járd össze századink sorát,

A régi s új időt,

S tiszteld, magasztald mindenütt

A jót, nagyot, dicsőt!”

Bacsányi János.

4) Különösen óra; így használtatik gyakran a régieknél, pl. Münchener codexben: *Azon időben* (ex illa hora). *Harmad idő koron* (circa horam tertiam). *Jő az idő* (venit hora). *Nemde tizenkét idő vagyon e napjában?* *A vacsorának ideje korán* (hora coenae). A Passióban: „*Hatod időtől fogván, kedeg setét lőn mind földnek színén kilenczed ideig.* És kilenczed hórán ivőlte Jézus nagy szóval.” 5) A légnék bizonyos időbeli állapota, változása. *Szép, jó, kellemes, tiszta, meleg idő. Komor, rút, roz, homályos, hideg idő. Állandó, változó, zivataros, esős, havas, zuzmarás, zimankós idő.* 6) Kor, életszak. *Gyermekidő, ifjúsági, öregségi idő. Hosszu időt élni. Ideje vagyon* (habet actatem). Münch. cod. *Legszebb, legjobb időben lenni. Ami időnkben ez mind másképp volt.* V. ö. IDE, fn. 7)

Nyelvtani ért. igék módosítása, mely a cselekvés és szenvedés (szabatosabban : munkásság és lét) elmúlt vagy jelelően folyó vagy jövő viszonyait fejezi ki : *régmúlt* (előbbi múlt, imént múlt), *múlt*, *félmúlt*, (jobban : *függő múlt*, hová tartoznak a *viszonyos, végellen és tartós múltak* is), *jelen, jövő, határozatlan idő* stb. V. ö. IGE és IGEIDŐ.

Rokonok a héber **תע**, sínai *thien* (coelum, tempus).

IDŐELŐTTI, (idő-előtti) ösz. mn. Mi a kellő, szokott, rendes, határozott időt megelőzi ; korai, éretlen, idétlen. *Időelőtti megjelenés. Időelőtti aggodalom. Időelőtti gyümölcs. Időelőtti gyermek.*

IDŐELŐTTISÉG, (idő-előttség) ösz. fn. Valaminek korai, a szokott, rendes, kellő időt megelőző tulajdonsága vagy állapota. *Időelőttisége miatt izellen gyümölcs.*

IDŐÉRZŐ, (idő-érző) ösz. mn. Mondjuk állatokról, különösen pedig növényekről, melyek az idő változását előre megérik, vagyis rajtok történő bizonyos változások által jelentik.

IDŐFOLYAM, (idő-folyam) ösz. fn. Az időnek, vagyis az időben történő eseményeknek egymás után következése, haladása. *Lassú, gyors, sebes időfolyam.*

IDŐFOLYÁS, (idő-folyás) l. **IDŐFOLYAM**.

IDŐFORGÁS, (idő-forgás) ösz. fn. Bizonyos események- vagy tüneményeknek határozott idő alatti visszakerülése. Szélesb ért. időfolyam.

IDŐHAGYÁS, (idő-hagyás) ösz. fn. 1) Engedés v. engedély, melynél fogva valakinek megengedjük, hogy valamit továbbra halaszthasson. 2) Időhatár kitűzése. V. ö. **IDŐHATÁR**.

IDŐHALADÁS, (idő-haladás) ösz. fn. Az időnek elfolyása, elmulása.

IDŐHALASZTÁS, (idő-halasztás) ösz. fn. 1) Idővesztés, a most teendőknek későbbre hagyása, elmulasztása. 2) Azon időnek meghosszabbítása, mely alatt valamit tenni, végzeni kellene.

IDŐHATÁR, (idő-határ) ösz. fn. Kiszabott, meghatározott időpont, melynek betelteig valamit meg kell tenni, véghez kell vinni. *Az adósság lefizetésére, bíró előtti megjelenésre kitűzött időhatár.*

IDŐHATÁROZÁS, (idő-határozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg rendelés, parancsolás, meghagyás, mely által valami teendőnek időhatárt szabnak.

IDŐHÉZAG, (idő-hézag) ösz. fn. Hézag, üresség valamely időszámlálásban, történelemben. Különbözik : *időhiány*.

IDŐHIÁNY, (idő-hiány) ösz. fn. Valamely cselekvésre szükséges időnek nélkülözése.

IDŐHIBA, (idő-hiba) ösz. fn. Hiba, melyet a történetíró v. elbeszélő követ el, midőn az eseményt más időre helyezi, mint valósággal történt, midőn az eléadott történet vagy annak részletei nem egyeznek meg a korrallal, melyhez kötetnek, pl. időhibát követne el, ki a X-dik századi háborukban ágyúkkal lödöztetne. (Anachronismus). Máskép : *kortévesztés*.

IDŐJÁRÁS, (idő-járás) ösz. fn. Az égmérséklet állapota, viszontagságai, változásai. *Kezdező időjárás. Változékony, majd esős, majd hideg időjárás. Tavaszí, nyári időjárás.*

IDŐJÁRÁSTAN, (idő-járás-tan) ösz. fn. Tapasztalati eseményeken alapuló tan, az égmérséklet állapotáról, viszontagságairól, tüneményeiről, pl. esőről, ködről, hóról, dérről, felhőről, szélről és azok okairól. (Meteorologia).

IDŐJÁRTÁVAL, (idő-jártával) ösz. ih. Idő folytában, idővel, bizonyos időszak betöltével, elmúltá után. *Időjártával igen sok dolog megváltozik. Időjártával majd ránk is kerül a sor. Máskép : időjártában v. időjártára. Néhutt : idővártatva.*

IDŐJÓS, (idő-jós) ösz. fn. és mn. Aki vagy ami a következő időjárást előre megjövendöli. *Az időjósok gyakran csalatkoznak. Időjós testi bajok, sérvek.*

IDŐJUTVA, (idő-jutva) ih. Ha idő jut reá. Máskép a székelyeknél : *időtanálva* = ha idő úgy találkozik. (Krizsa János).

IDŐKOR, (idő-kor) ösz. fn. 1) Életszak vagy idő, mennyiben bizonyos lények, különösen növények és állatok életét, létezését jelenti. *Rövid, hosszú időkort élni.* 2) Az általán vett időből bizonyos szak, részlet. *Hajdani, közép, újabb, legújabb időkör.*

IDŐKÖR, (idő-kör) ösz. fn. Az általán vett időből azon részlet, mely alatt bizonyos események visszafordulnak, bizonyos tünemények kifejlődnek. *A föld forgásának időköre egy év. Bizonyos időkörben, pl. minden hónapban elékerülő fejfájás. (Periodus temporis).*

IDŐKÖRI, (idő-köri) ösz. mn. Időkörben létező, megjelenő ; bizonyos időkört illető, arra vonatkozó. *Időköri tünemények, nyavalyák. (Periodicus).*

IDŐKÖRÖNKÉNT, (idő-körönként) ösz. ih. Bizonyos időköröket tartva, követve. *Időkörönként eléforduló tünemények.*

IDŐKÖZ, (idő-köz) ösz. fn. Köz, mely bizonyos időszak eleje és vége között foglaltatik, pl. *Az előbbi király halála és utóbbi megkoronázatása közötti időköz. Árpádtól István királyig tartó időköz.*

IDŐKÖZBEN, (idő közben) ösz. ih. Némely időben, némelykor, néha, azonban, azalatt ; bizonyos időnek kezdete és vége között. *Időközben magam is kikirándulok a falura.*

IDŐKÖZI, (idő-köz-i) ösz. mn. Időközben történő, létező ; csak némely időt illető, ideiglenes. *Időközi szórakozás. Időközi rendelkezés.*

IDŐKÖZILEG, (idő-közileg) ösz. ih. Csak némely időt, vagyis időközöt illetőleg ; ideiglenesen. *Időközileg intézkedni valami felől.*

IDŐLAJSTROM, (idő-lajstrom) ösz. fn. Lajstrom, melyben a történet események bizonyos időszakok, pl. napok, hónapok, évek, századok szerint elsoroltatnak.

IDŐLEGES, (idő-leg-es) mn. tt. *időleges-t, tb. —ek.* AZON időben vagy időszerént levő. *Pest váro-*

sának időleges főpolgármestere. Különbözik : *ideiglenes*.

IDŐLEJÁRAT, (idő-le-járat) ösz. fn. Valamely időnek lefolyta vagy lefolyása, eltélése. V. ö. LEJÁRAT.

IDŐMENNYISÉG, (idő-mennyiség) lásd : IDŐMÉRTÉK.

IDŐMÉRET, (idő-méret) ösz. fn. Valamely beszédrésznek állandó idomzatos időmennyiségbe alakítása. *Lejti, lebegő, lengedező, toborzéki időméret. Görögös, magyaros időméret.*

IDŐMÉRETÉS, (idő-méretés) ösz. mn. Mely szabályszerű időméréssel van ellátva, öszveállítva.

IDŐMÉRŐ, (idő-mérő) ösz. fn. 1) Személy, ki az időt méri. 2) Eszköz, mely által az idő mértéke meghatároztatik, pl. az órák, a karmesterek időt mutató és meghatározó eszközei.

IDŐMÉRTAN, (idő-mér-tan) ösz. fn. Tan, vagyis szabályok öszvege, mely a verselésben vagy zenében az időméretet és időmértéket adja elé.

IDŐMÉRTÉK, (idő-mérték) ösz. fn. 1) Szélesb ért. az időnek bizonyos határozott része, mely által az időfolyamat mérni szoktuk, milyenek : percz, óra, nap, hónap, év. 2) Szorosb ért. a zenészeknél azon mérték, mely szerint a hangokat, vagyis egyes ütemeket rövidebb vagy hosszabb ideig kell kitartani. *Lassú, halk, gyors időmérték.* (Tempo). 3) A nyelv-tanban a szótagoknak rövidebb vagy hosszabb hangoztatása. *A magyarban az a, e, i, o, u, ö, ü, rövid időmértékűek, ha 1) nincs ékezetök vagy nincs vonás felettök, vagy 2) ha utánok nincs torlat, azaz közvetlenül akár azon, akár más következő szóban csak egy mássalhangzó áll, vagy épen semmi mássalhangzó nem áll vagy végre, ha bár a következő szó elején több mássalhangzó van is, pl. krajezár, de az illető rövid önhangzó a szó végén áll.*

IDŐMÉRTÉKÉS, (idő-mértékés) ösz. mn. Ami időmértékkel bír. *Időmértékes nyelv, zene, versek.*

IDŐMOSTOHASÁG, (idő-mostohaság) ösz. fn. A természeti időnek egy vagy más módon kedvezőtlen járása, pl. nagy aszály vagy tulságos esőzés, az időjárás mostohasága. Értjük általában a világi idő, vagyis a világi események kedvezőtlen voltáról is, az idők mostohaságáról.

IDŐMULÁS, (idő-mulás) ösz. fn. Általán, az időnek eltélése, eltünése. Szorosb ért. lásd : IDŐSÜLÉS.

IDŐMULASZTÁS, (idő-mulasztás) ösz. fn. Hanyság vagy véletlen, akaratlan elkésés neme, midőn valaki az időt elszalasztja, nem használja, tétlenül elfolyini engedi.

IDŐMULATÁS, (idő-mulatás) ösz. fn. Időtöltés, vagyis oly foglalkodás, különösen lelket vidító működés, mely az unalmat elűzi, s az idő folyását mintegy észrevétlenül sietteti.

IDŐMULTÁVAL, (idő-multával) ösz. ih. Bizonyos vagy némely időszak lefolyta után. *Időmultával ő is megváltoztatta szándékát.*

IDŐNAP, (idő-nap) ösz. fn. Meghatározott és valamire legalkalmasabb időpont; valaminek saját ideje, kora. *Időnapra megjelenni a kitűzött helyen. Némely ember időnap előtt megvénül. Időnap után (későn) jöttél.*

IDŐNKÉNT, (i-dő-en-ként) ih. Nem folytonosan, hanem bizonyos időközök után, meg-megszakaszva. *Időnként meglátogatni valakit. Időnként mutatkozó körjelek.*

IDŐNY, (i-dő-öny) fn. tt. *időny-t*, tb. —ök, harm. szr. —e. Bizonyos mértékekre felosztott idő, különösen melyekhez a hangokat az éneklésben, zenében, a tagmozgásokat a lépésben, tánczban alkalmazni kell. *Időnyt tartani. Időnyre lépni, tánczolni*, (tempo ; különbözik : tactus = ütem ; és : *idény*).

IDŐNYERÉS, (idő-nyerés) ösz. fn. Működés, állapot, midőn az időt folytonosan használva javunkra fordítjuk. Ellenkezője : *idővesztés*.

IDŐNYOM, (idő-nyom) ösz. fn. Jelek, maradványok, melyek bizonyos időt leélt tárgyakon látszanak. *Időnyomok az emberi arczon.*

IDŐPERCZ, (idő-percz) ösz. fn. Az időnek legkisebb mértékneve. V. ö. PERCZ.

IDŐPERCZENET, l. IDŐPERCZ.

„Minden időperczben
Mindennemű szegeletben
Üldözöm vagy szünetlen,
Hagyj békét oh kegyetlen!“

Kisfaludy S.

IDŐPONT, (idő-pont) ösz. fn. 1) Az időnek kised része, pl. percz, óra. *Azon időpontban hala meg, midőn a földrengés kezdődött.* 2) Oly időrész, mely bizonyos eseményről nevezetes. *Krisztus születése azon időpont, melytől a keresztény időszámítás kezdését veszi.*

IDŐRE-HÁRA, l. ,IDEIG' alatt.

IDŐREND, (idő-rend) ösz. fn. Rend, melyben az időben történt események egymás után következnek. *Időrendben elszámolni valamely ország viszonyosságait. Időrendbe szedett királyok élete, nevei. Időrendet tartani a történetírásban.*

IDŐROMBOLTA, (idő-rombolta) ösz. mn. Az ,időrongált' szónál nagyobb fokot, rontóbb hatást jelentő melléknév. V. ö. IDŐRONGÁLT.

IDŐRONGÁLT, **IDŐRONGÁLTA**, (idő-rongált v. -rongálta) ösz. mn. Amit a húzamos vagy hosszasan tartott idő már megviselt, az idő foga megrágcsált. *Időrongálta várak, köz épületek.* Átv. értelemben is. *Időrongálta szépség, arcvonalak.*

IDŐRÖVIDSÉG, (idő-rövidség) ösz. fn. A cselekvésre szükséges időnek szűk volta.

IDŐS, (i-dő-es) mn. tt. *idős-t* v. —et, tb. —ek. 1) Több vagy hosszabb időig élő, létező, koros, agg. *Idős ember.* 2) Szélesb ért. bizonyos ideig élő, létező. *Mennyi idős ezen fiú? Te velem egy idős vagy. Elég*

idős vagy, már lehet eszed. 3) Higgadt, megfontolt, el nem hirtelenkedett. *Idős, érett tanács.* (Faludi).

IDŐSB, (1), (i-dő-es-b) mn. az *idős* szónak másod foka, tt. *idősb-et*. Régebben élő, létező, előbb született, korosb, vénebb. *Te idősb vagy nálamnál. Idősbfi.*

IDŐSB, (2), (mint föntebb), fn. Személy, ki bizonyos testület tagjai között korára vagy hivatalára nézve legöregebb, vagy az öregebbek osztályába való. *Egyetemi karok idősbei v. idősbjei. Nép idősbei. Szerzetes rend idősbei. Mi NN. városi sebészek idősbei.* (Senior). *Alidősb v. másodidősb* (prosenior). *Család, vagy nemzetség idősbje.*

IDŐSBFI, (idősb-fi) ősz. fn. A családban legidősbik fi, ki a hitbizományt birja.

IDŐSBFISÉG, (idősb-fiség) ősz. fn. Hitbizomány faja, midőn a hitbizományi jószágot a családban legidősbik fi kapja és birja.

IDŐSBIK, (i-dő-es-b-ik) másod fokú mn. tt. *idősbik-et*. Bizonyos testület v. osztály tagjai között a korosabbik; testvérek között öregebbik. *Idősbik tanácsos. Fekvő birtokimat idősbik fiamra hagyom. Ez legidősbik gyermeke.*

IDŐBSÉG, (i-dő-es-b-ség) fn. tt. *időbség-et*. Tulajdonság vagy jogok öszvege, melyekkel oly személy bir, kit idősbnek nevezünk. V. ö. **IDŐSB**. Különösen, polgári intézmény, mely szerént némely nemzetségekben, azok díszének, gazdagságának fenntartásául, a legidősb nemzetségág legkorosabb tagjának számára, némely elidegeníthetlen birtokok, mint hitbizományok alapítvák; továbbá am. e végre alapított jószágok. (Senioratus).

IDŐBSÉGI, (i-d-ő-es-b-ség-i) mn. tt. *időbségi-t*, tb. —*ék*. Időbséget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Időbségi javak.*

IDŐSÍT, **IDŐSIT**, (i-dő-es-ít) áth. m. *idősít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Törvényi ért. véghezviszi, hogy bizonyos birtok vagy jog elidősüljön. *Elidősít.* V. ö. **IDŐSÜL**.

IDŐSÍTÉS, **IDŐSÍTÉS**, (i-d-ő-es-ít-és) fn. tt. *idősítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által bizonyos birtok vagy jog elidősül.

IDŐSÖDÉS, (i-d-ő-es-éd-és) fn. tt. *idősödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki vénhedik, korosodik, életideje eljár.

IDŐSÖDIK, (i-d-ő-es-éd-ik) k. m. *idősöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Korosodik, vénhedik, élete napjai eljárnak. *Fiaim! én már idősödöm, dolgozatok ti helyettem.*

IDŐSSÉG, (i-d-ő-es-ség) fn. tt. *idősség-et*, harm. szr. —*e*. Idős, azaz koros állapot vagy minőség; vénség, korosság.

IDŐSÜL, **IDŐSÜL**, (i-d-ő-es-ül) önh. m. *idősül-t*. Törvényes ért. bizonyos idő, pl. harminzekét év multával valamely birtok vagy jog egyik félre nézve érvénytelenné, másik félre nézve pedig érvényessé lesz, pl. midőn valaki a magyar törvény szerént 32 évig némely birtoka fölött jogait nem gya-

korlotta, elhanyagolta, ellenben azokat egy másik, ellenmondás, ellenállás nélkül használta, és hatalmában tartotta, az illető birtok az elébbi tulajdonostól elidősült, s a meg nem zavart haszonvevőre szállott által. S ez utóbbi azt az újabb jogi nyelven, 'elbirtokolni' mondatik. Máskép: *évül, elévül*.

IDŐSÜLÉS, **IDŐSÜLÉS**, (i-dő-es-ül-és) fn. tt. *idősülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn bizonyos birtok vagy jog elidősül. Máskép: *elévülés*. V. ö. **IDŐSÜL**.

IDŐSÜLET, **IDŐSÜLET**, (i-dő-es-ül-et) fn. tt. *idősület-et*, harm. szr. —*e*. Idősülés elvont értelemben.

IDŐSÜLT, (i-d-ő-es-ült) mn. tt. *idősült-et*. Mi a birtoki jog nem gyakorlása vagy elhanyagolása miatt érvénytelenné lett, s másra szállott. V. ö. **IDŐSÜL**.

IDŐSZABÁS, (idő-szabás) ősz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaminek időhatárt rendelünk, s kitézzük az időpontot, meddig valamit meg kell tenni, vagy el lehet halasztani.

IDŐSZAK, (idő-szak) ősz. fn. Meghatározott rész az általánosan vett idő folyamából, időkör. *Iskolai időszak, szünnapok időszaka*. Különösen, oly időrész, az évnék azon szaka, melyben rendszeresen valami történni szokott, mely valamire kitünőleg alkalmas, és használtatik. *Fürdői időszak. Farsangi időszak; újabban: idény.*

IDŐSZAKASZ, (idő-szakasz) ősz. fn. 1. **IDŐSZAK**.

IDŐSZAKI, (idő-szaki) ősz. mn. Időszakonként megjelenő, bizonyos időkörben működő vagy időkörre szorított. *Időszaki rüpiatok. Időszaki irodalom. Időszaki sajtó.*

IDŐSZAKILAG, (idő-szakilag) ősz. ih. Bizonyos időszakokban, időnként. *Időszakilag kiadott rüpiatok.*

IDŐSZAKIRAT, (idő-szak-irat) ősz. fn. Határozott időszakokban megjelenő irat, pl. évnegyedi, havi lapok.

IDŐSZAKONKÉNT, (idő-szakonként) 1. **IDŐSZAKILAG**.

IDŐSZAKOS, (idő-szakos) ősz. mn. Időszakokra felosztott, időszakonként megjelenő, gyakorlott stb.

IDŐSZAKOSSÁG, (idő-szakosság) ősz. fn. Események, tünemények azon tulajdonsága, melynél fogva nem folytonosan, hanem csak némely vagy bizonyos időszakokban jelennek meg.

IDŐSZÁM, (idő-szám) ősz. fn. Évek vagy századok szerént rendezett időszak, mely a világ történetének valamely nevezetes eseményétől veszi kezdetét, pl. a világ teremtésétől, Róma építése-, Krisztus születése-, Mahomet futásától. *Római időszak. Keresztény időszak.* (Aera).

IDŐSZÁMLÁLÁS, (idő-számlálás) ősz. fn. A történetírásnak egyik lényeges működése, mely az

egymás után következő vagy ugyanazon időben fel-
tűnő események idejét eladja, különösen az évek fo-
lyama szerint elrendezi.

IDŐSZÁMTAN, (idő-szám-tan) ösz. fn. A történetírás segéd-
tana, mely a különféle időszámokat tárgyalja, kezdeteket meghatározza, s egymással össze-
vetszerűsíti, s az által a világesemények ideje sorát,
s egyes események bizonyos időpontját kijelöli. (Chronologia). V. ö. **IDŐSZÁM**.

IDŐ SZERÉNT VALÓ, l. **IDŐLEGES**.

IDŐSZERŰ, (idő-szerű) ösz. mn. 1) Bizonyos
időszakhoz, korhoz illő, alkalmazott. *Időszerű mezei
munkák. Időszerű vállalatok*, máskép: *korszerű*. L.
ezt. 2) Mulandó, nem tartós, változó, mint az idő.

IDŐTÁBLA, (idő-tábla) ösz. fn. Tábla, melyen
a történeti események időszám, évszám szerint föl-
jegyzvők, elsorolva. *Világtörténetek időtáblája.*
Hazánk történeteinek időtáblája Árpádtól a legújabb
korig.

IDŐTÁBLÁZAT, (idő-táblázat) ösz. fn. Tábláz-
zat vagy rovatok összeve valamely időbeli történetek
idő- és sorszám szerinti kivonatos följegyzésére, egy-
beállítására, összevetésére.

IDŐTÁJ, (idő-táj) ösz. fn. Mi bizonyos időpont-
hoz közel esik; bizonyos időszaknak köre. Élünk ve-
le, midőn valamely eseménynek időpontját, óráját,
napját, évét meghatározni nem tudjuk, vagy nem
akarjuk, pl. *Reggeli időtájban lopták el pénzemet. Ez
azon időtájban történhetett, midőn hom nem valék.* V.
ö. **TÁJ**.

IDŐTAN, (idő-tan) ösz. fn. 1) Tan az égmér-
sékleti tüneményekről, pl. meleg, hideg változatairól
2) l. **IDŐSZÁMTAN**.

IDŐTARTAM, (idő-tartam) ösz. fn. Az időnek
hosszabb-rövidebb részekre felosztása az elmében. A
többé-kevésbé hosszabbnak: *időszak, időfolyam*, ha
csak egy pillanatnyi: *időpont* a neve.

IDŐTARTÁS, (idő-tartás) ösz. fn. 1) Bizonyos
időnek folytonos haladása, tartósága. *Felhős, meleg,
hideg időtartás.* 2) Cselekvési rend v. pontosság, mely
szerént valaki a kiszabott, kitűzött időt el nem mu-
lasztja, valaminek idejét megtartja. *A tisztviselőnek
egyik főkötelessége a pontos időtartás.*

IDŐTELEÉS, (idő-telés) ösz. fn. Időfolyás, idő-
haladás, időmulás az egymás után következő esemé-
nyek eltünése.

IDŐTLEN, l. **IDÉTLEN**.

IDŐTÖLTÉS, (idő-töltés) ösz. fn. Kedves, kel-
lemes, mulattató foglalkodás, mely az idő folyását
mintegy sietteti, észrevétlenné teszi, s az unalmat el-
távoztatja. *Neked a vadászat, nekem az olvasás leg-
kedvesebb időtöltésem. Időtöltésre irt könyvek. Időtölté-
sül hírlapokat olvasni.*

IDŐTÖLTÉS BŐL, (idő-töltésből) ösz. ih. A vé-
gett, hogy az idő teljék, unalom elűzésére, mulatság
kedvéért. *Időtöltésből kártyázni, sétálni, színházba
menni.*

IDŐTÖLTŐ, (idő-töltő) ösz. mn. és fn. 1) Mi
által unalmat üzünk, az időt elfolytati siettetjük. *Idő-
töltő mulatságok, játékok, olvasmányok.* 2) Személy,
ki mulattató társalgása által megrövidíti az időt, v.
kinck egyetlen foglalkodása az időt kényelmesen,
mulatva, dologtalanul eltölteni.

IDŐTUDOMÁNY, (idő-tudomány) lásd: **IDŐ-
SZÁMTAN**.

IDŐÜVEG, (idő-üveg) ösz. fn. Általán üveges-
köz, üvegeső, mely bizonyos folyadékkal, rendszeren
higanyval megtöltve az idő, vagyis légmérséklet
változásait és fokait kimutatja, milyenek pl. a hév-
mérő, légmérő.

IDŐVÁLTOZÁS, (idő-változás) ösz. fn. 1) Egyik
időszak elmulása, s másik feltünése, kezdete, pl. mi-
dőn az ő év után új kezdődik. 2) A légmérséklet v.
égi tüneménynek más állapotba átmenése, pl. midőn
derű után ború, meleg után hideg következik vagy
viszont. *Hirtelen, sűrű időváltozás. Tavasszal gya-
kori szokott lenni az időváltozás. Időváltozást jelentő
csúszos bajok. Némely állatok igen megérik előre az
időváltozást.*

IDŐVÁRTATVA, (idő-vártatva) l. **IDŐJÁR-
TÁVAL**.

IDŐVEL, (i-dő-vel) ih. Idő multával, bizonyos
idő lefolyta után. *Idővel minden máskép lesz. Majd
idővel nekünk is jobbra fordul dolgunk.*

IDŐVESZTÉGETÉS, (idő-vesztégetés) ösz. fn.
Az időnek munka nélkül használatlanul elhalasz-
tása, eltöltése vagy haszontalan dolgokra való for-
dítása.

IDŐVESZTÉGETŐ, (idő-vesztégető) ösz. mn.
és fn. 1) Mi által vagy miatt az idő haszonvéltlenül
elmúlik, elvész. *Idővesztégető játékok, dombéroszók.*
2) Személy, ki az időt használatlanul elmúlni hagyja,
naplopó, ácsorgó.

IDŐVESZTÉS, (idő-vesztés) ösz. fn. Bizonyos
idő használatának elmulasztása vagy kelletlenül több
idő, mint amennyi valamely dolog végrehajtására
megkívántatik. *A régi robotrendszer sok idővesztéssel
járt.* V. ö. **IDŐNYERÉS**.

IDŐVESZTESSÉG, (idő-vesztesség) l. **IDŐ-
VESZTÉS**.

IDŐVETÉS, (idő-vetés) ösz. fn. l. **IDŐSZÁM-
TAN**.

IDŐVETŐ, (idő-vető) ösz. fn. Történettudós,
ki a történeteket, világeseményeket időszám szerint
elrendezi, s összeállítja, s a különféle időszámláláso-
kat rendszeresen egyezteteti. (Chronologus).

IDŐVIZSGÁLÁS, (idő-vizsgálás); **IDŐVIZS-
GÁLÓ**, (idő-vizsgáló); l. **IDŐVETÉS**, **IDŐVETŐ**.

IDŐZ, (i-dő-ez) önh. m. *időz-tem, —tél, —ött.*
Időt tölt, mulat; késik, elmarad. *Bor mellett időzni.*
Hol időztél oly sokáig? Faludi áth. ért. is használja,
s am. időt rendel, határoz, kitűz. *Időzött óra; időzött
korra; közelít az időzött nap.*

IDŐZÉS, (i-d-ő-ez-és) fn. tt. *időzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Időtöltés, időmulatás, késés. 2) Idő kitüzése.

IDRÁNY, falu Abaúj megyében; helyr. *Idrány-ba*, —*ban*, —*ból*.

IDÜL, **IDÜL**, (1), (i-d-ő-ül) önh. m. *idül-t*. Időnként elékerül vagy hosszú időre kiterjed, meggyökeresedik. Mondják testi nyavalyákról, melyek tartósak és megrögzöttek szoktak lenni.

IDÜL, **IDÜL**, (2), (id-ül) önh. m. *idül-t*. Gyöke *id*, melyből *idv*, *idves*, *idvez*, *idvezül* is stb. származnak. Értelme: egészsége, megroncsolt testi állapota jobbra változik, jobban érzi magát, épül, éperedik, magához, erejéhez tér. Másképp: *üdül*. V. ö. ID, ÜD.

IDÜLÉS, **IDÜLÉS**, (1), (i-d-ő-ül-és) fn. tt. *idülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Nyavalya állapota, midőn hosszabb időre terjed, s meggyökeresedik. V. ö. IDÜL, 1).

IDÜLÉS, **IDÜLÉS**, (2), (id-ül-és) fn. tt. *idülés-t* tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki idül, azaz egészsége visszatér, jobbá lesz vagy lenni kezd. *Felidülésem után legott útra kelek*. Másképp: *üdülés*.

IDÜLT, (i-d-ő-ül-t) mn. tt. *idült-et*. Hosszú időig tartó, meggyökeresedett, bizonyos időváltozásokkor visszatérő. Mondjuk betegségről, nyavalyákról. *Idült csúszó bajok*. *Idült köszvény*.

IDV, (id-v) fn. tt. *idv-et* v. —*ét*, harm. szr. —*e*. Gyöke *idv*, mely szakszkrit nyelven am. innepel, énekel, vagyis énekkal tisztel, dicsér, áld, boldognak mond. Eredetileg egynek látszik a *di* gyökkel, s *id-v* nem egyéb, mint *di-v* v. *divó*, ami dívik, ami divást, divó állapotot mutat. Héber nyelven *idav*, arabul *ada* am. segít, segély által megszabadít, boldog állapotba helyez, rossz sorsot javít. *Idv* szóval látszik egyezni a latin *ave* is. Ezen összehasonlítások után *idv* jelent áldott, boldog, szabad helyzetet v. állapotot, áldást, boldogságot, különösen lelki boldogságot, melyet Isten kegyelme és segítsége által érünk el. Zárt ajakkal: *üdv*. V. ö. IDVES, IDVEZEL.

IDVARNOK, falu Torontál megyében; **SZŐLŐS-IDVARNOK**, falu ugyanott; helyr. *Idvarnokon*, —*ra*, —*ról*.

IDVES v. **IDVÉS**, (id-v-es) mn. tt. *idves-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Idvvel párosult, mi idvet, azaz áldást, szerencsét, boldogságot hoz, különösen a léleknek örök nyugalmat, meglegedést, dicsőítést szerez. *Idves szándék*, *akarat*. *Idves változások a nemzeti kormányban*. *Idves törvénycikkelyek*. *Idves imádság*, *szent beszédek*, *oktatások*. Másképp: *üdvös*.

IDVESEN v. **IDVÉSEN**, (id-v-es-en) ih. Boldogul, szerencsésen, áldással, lelki megnyugvással; oly módon, mely áldást, szerencsét, boldogságot, lelki nyugalmat szerez, másképp: *üdvösen*. V. ö. IDVES.

IDVESSÉG v. **IDVÉSSÉG**, (id-v-es-ség) fn. tt. *idvesség-ét*, harm. szr. —*e*. Idves, azaz áldásos, boldog, szerencsés, nyugott, meglegedett sors, állapot. *Jó fejedelemtől és bölcs törvényektől függ a népek id-*

vessége. Különösen lelki állapot, öröm és nyugalom, melyben azok részesülnek, kik a szent valláson alapuló erény szabályainak és törvényeinek követése által bensőleg meglegedettek, s haláluk után Isten különös kegyelmében részesülnek. *Örök, mennyei idvesség*. *Az idvesség útján járni*. *Idvesség reményében a földi viszontagságokat békével szenvedni*. Másképp: *üdvösség*. Ellentéte: *kárhozat*.

IDVÉSSÉGÉS, (id-v-és-ség-és) mn. tt. *idvességés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Idvességét hozó, eszközlő. *Idvességés lelki gyakorlatok*.

IDVEZ v. **IDVÉZ**, (id-v-ez) mn. mely csak a légy igével használtatik: *idvez légy*, többesben: *idvezek legyetek*. Képzésre nézve olyan, mint *szár-az*, *ig-az*, *neh-ez* melléknemek, melyekben az *az ez* képző nem egyéb, mint a módosított, s tulajdonságot jelentő *as*, *es*: *idv-es*, *szár-as*, *ig-as*, *neh-es*, *szár-as* t. i. az, minek levelei, nedvei kivesztek, s csak szára, törzse, szilárd része maradt; *igaz*, mely iggal, joggal bir, s *idvez*, am. idvvel ellátott, idves; honnét *idvezlég* am. légy idves, idv legyen veled, légy áldott, boldog, szerencsés. Ily szókkal élünk, midőn valakit köszönteni, innepélyesen fogadni, szóval idvezleni szoktunk. Ezzel kezdődik az ismert angyali idvezlet: *Idvezlég* *Mária*, *malasztal teljes*. Másképp: *üdvöz*.

IDVEZÉL, v. **IDVÉZÉL**, (id-v-ez-él) áth. m. *idvezél-t* v. *idvezlétt*, htn. —*ni* v. *idvezleni*. 1) Tulajdon és szoros ért. valakit ezen szóval köszönt, fogad; *idvez légy*, *idv neked*. *Az Úr angyala idvezlé szűz Máriát*. 2) Szélesb ért. találkozás vagy látogatás alkalmával valakit bizonyos jó kívánatu szókkal, örömet jelentő tisztelgésekkel, kedves nyilatkozattal köszönt, fogad. *Szívöböl örvendek, hogy házamnál idvezelhetlek*. *Mint legkegyesebb urunkat, jótévőnket a hála és öröm legforróbb szavaival idvezlünk tégedet*. *A kelletlen vendéget nem idvezleni*. *Idvezlem önt*. Másképp: *üdvözöl*.

IDVEZÍT, **IDVEZIT**, (id-v-ez-ít) áth. m. *idvezít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Idvezzé tesz, azaz eszközl, megcselekszi, hogy idvez legyen, hogy boldoguljon, különösen lelkileg, az erény és szent vallás buzgó követése és gyakorlata által örök mennyei jutalomban részesüljön. *A hit egyedül nem idvezít*. *Teljesítsük Isten akaratát, hogy idvezítsen bennünket*. V. ö. IDV, IDVEZ.

IDVEZÍTÉS, **IDVEZITÉS**, (id-v-ez-ít-és) fn. tt. *idvezítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely valakit idvezít, mely által valaki idvezül.

IDVEZÍTŐ, **IDVEZITŐ**, (id-v-ez-ít-ő) mn. és fn. tt. *idvezítő-t*. 1) Idvezzé tevő, idvességet szerző, hozó, adó. *Idvezítő hit*, *mely jó cselekedetek által nyilatkozik*. 2) Személy, ki idvességet szerez, boldogít, veszélyből kiségit, kiszabadít; különösen nemesebb ért. Jézus Krisztus, a megváltó, és az erkölcs mestere, s azáltal is a világnak legnagyobb boldogítója.

IDVEZLET v. **IDVÉZLET**, (id-v-ez-él-et) fn. tt. *idvezlet-ét*, harm. szr. —*e*. Tisztelgő, örömet, hálat jelentő, áldást, boldogságot kívánó szavak, me-

lyekkel valakit találkozás vagy látogatás alkalmával köszöntünk, fogadunk, megtisztelünk. *A kinevezett új főnök idvezlete. Angyali idvezlet. A szives idvezletet érékenyen fogadni. Máskép : üdvözet.*

IDVEZÜL, IDVÉZÜL, (id-v-ez-ül) önh. m. *idvezül-t.* Vallási, különösen keresztényi ért. am. lelki-
leg boldogul, az Isten választottai között örök, meny-
yei dicsőséget, boldogságot nyer. Ellentéte : *kárho-
zik, elkárhozik. Aki hiszen és megkeresztelkedik, idve-
zül ; aki pedig nem hiszen, elkárhozik.* (Márk. 16. 16).
Szélesb ért. boldogul, sikert ér valamivel. *Semmikép
nem idvezülhetek vele.*

IDVEZÜLÉS, IDVÉZÜLÉS, (id-v-ez-ül-és) fn.
tt. *idvezülés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*c.* Keresztény
ért. az örök mennyei boldogságnak elnyerése, lelki
dicsőülés. Ellentéte : *kárhozás, elkárhozás.* V. ö. ID-
VEZ, IDVEZÜL.

IDVEZÜLET, IDVÉZÜLET, (id-v-ez-ül-et) fn.
tt. *idvezület-ét,* harm. szr. —*c.* Örök mennyei boldog-
ságban, dicsőségben álló lelki állapot. Ellentéte :
kárhozat.

IDVEZÜLT, IDVÉZÜLT, (id-v-ez-ült) mn. tt.
idvezült-et. Szorosb ért. ki örök mennyei boldogsá-
got, dicsőséget nyert. *Istennek idvezült választottai.*
Idvezült vértanúk, hitvallók, hűvek. Szélesb ért. némi
kegyelettel mondják a megholtakról általában, s am.
boldogult, Istenben elnyugodott. *Idvezült apám.*
Imádkozunk az idvezült sirja fölött.

IED v. IED, IEDÉS, IEDSÉG stb. I. IJED,
IJEDÉS stb.

IF, elvont gyök, mely megvan az *ifju, ifjoncz,*
ifjad, ifjudik, ifjaszt stb. származékokban. Eredetileg
iv, melyből lett *iv-ik, iv-adék. Ivik a hal,* azaz nemzés
végett közlekedik. *Dicső ivadék,* azaz nemzedék. For-
dítva egyezik *fi* főnévvel. Rokon vele a latin *juvenis,*
német *jung, Junker,* illir *jundk* szók gyöke. A *v,* a
lágý *j* betű előtt könnyebb kiejtés végett változik ál-
tal rokon *f* betűre, s *iv-ju, iv-joncz, iv-jít* stb. helyett
lesz *if-ju, if-joncz, if-jít* stb. Tehát *if,* vagyis *iv* am.
nemzés alapja, s *ifju* am. nemzésből eredett, száрма-
zott. V. ö. IFJ.

IFJ, (iv-j) törzsök, mely alanyesetben nem hasz-
náltatik, de fölveszi a hangzóval kezdődő ragokat és
képzőket, mint : *ifjat, ifjak, ifjam, ifjad, ifja, ifjan,*
ifjanta, ifjad, ifjt, ifjoncz stb. Gyöke a nemzést v.
nemzedek alapját jelentő *iv,* melyből *i* képzővel lett
iv-i, azaz *iv*-ből való, származó, nemzett, született ;
ebből lett *iv-j, if-j.* Ilyen képzésűek : *cser, cser-i,*
cser-j ; or, or-i, or-j (disznó orja, azaz háta tetején
végig nyuló gerince), *tar, tar-i, tar-j* (a marha tarán,
tarkóján levő hús), *sar, sar-i, sar-j* (a lesarolt, levá-
gott növény tövéreől növé hajtás). V. ö. FI, IF és
IFJÚ.

IFFI, (iv-fi) ösz. régies fn. tt. *iffi-at.* Gyöke a
nemzést jelentő *iv* v. *ivik,* s jelent oly fiat, férfi mag-
zatot, kit nem rég ivtak, nemzettek. Ma is sok he-
lyütt divatos : *iffiu* v. *iffú, ifjú* helyett. V. ö. IFJ.

IFJABB, (if-j-u-abb) másodfoku mn. *ifju-ból,*
az *u* elhagyásával, mint : *hosszu-ból hosszabb, könnyü-
ből könnyebb.*

IFJABBIK, (if-j-u-abb-ik) másodfoku mn. s je-
lenti azt, ki két személy között korra nézve fiata-
labb. *Ez az öregebbik, ez pedig az ifjabbik fiam.* Kü-
lönösen így nevezi a nő férjének testvér öcsesét. *Ifjab-
bik uram, máskép kisebbik uram. Nem szeretem az
uramat, haja ha ! Csak az ifjabbik uramat, haja ha !*
(Népd.).

IFJACSKA, (if-j-u-acs-ka) fn. tt. *ifjacska-t.*
Kised igen fiatal fiú gyermek. V. ö. IFJ.

IFJACSKÁLKODIK, (if-j-u-acs-ka-al-kod-ik) k.
m. *ifjacskaalkod-tam, —tál, —ott.* Ifjacska módjára,
szokása szerint viseli magát.

IFJADIK, (if-j-u-ad-ik) k. m. *ifjad-tam, —tál,*
—*t v. —ott.* Szokottabban I. IFJUDIK.

IFJAN, (if-j-u-an) ih. Az élet fiatal szakában,
mint ifjú, ifju korban ; ifju módjára. *Ifjan meghalni.*
Ifjan viselni magát. Ifjan öltözködni.

IFJANCZ, (if-j-u-ancz) fn. és mn. lásd : IF-
JONCZ.

IFJANT, (if-j-u-an-t) I. IFJANTA.

IFJANTA, (if-j-u-an-ta) ih. Ifju korban, ifju
években. *Akit Isten szeret, ifjanta meghal.* (Km.). V.
ö. LEÁNYTA.

IFJAS, (if-j-u-as) mn. tt. *ifjas-t v. —at,* tb.
—*ak.* Ifjak szokásaival, erkölccsel bíró, ifjat muta-
tó. *Ifjas magaviselet. Ifjas könnyűség lépésben, taglej-
tésben.*

IFJASKODIK, (if-j-u-as-kod-ik) k. m. *ifjaskod-
tam, —tál, —ott.* Ifjasan, ifjak módjára, ifjak szo-
kása szerint cselekszik, ifjat játszik, legénykedik.

IFJASSZONY, (ifj-asszony v. ifju-asszony) ösz.
fn. Tulajdonkép : menyecske, fiatal asszony. Alsóbb
rendű népnyelven, czímneve az oly asszonynak, ki
nem az úri vagy ,tekintetes' osztályhoz tartozik, mi-
lyenek a mesteremberék, városi köz polgárok, falusi
vagyonosabb lakosok feleségei, akár fiatalok, akár
korosabbak legyenek. *Vegyen az ifjasszony tojást.*
Ehhez legközelebb álló czímfokozat : *nagyasszony.*
unít már a kisebb városi ifjasszonyok is követelni
szoktak. Némely tájakon, pl. Mátyusföldén : *ifjú-
asszony ;* néhutt : *ifjasszony.* Általánosb szokással *ifj-
asszony'* czím mégis fiatalabb, és ,nagyasszony'
czím korosabb nőket illet.

IFJASZT, (if-ju-asz-t) áth. m. *ifjaszt-ott,* htn.
—*ni v. —ani.* I. IFJÍT.

IFJATTA, I. IFJANTA.

IFJÍT, IFJIT, (if-j-u-it) áth. m. *ifjít-ott,* htn.
—*ni v. —ani.* Ifjává, fiatalít tesz, fiatalít, olyanná
alakít, milyen a fiatal ember lenni szokott. *A szakál
leberetválása megifjítja az embert. A jó élet egészen
megifjította. A kopaszt megifjítja a csinos vendéghaj.
Erőnek erejével ifjítja magát.*

IFJÍTÁS, IFJITÁS, (if-j-u-it-ás) fu. tt. *ifjítás-t,*
tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által va-

laki ifjává, vagyis ifjú alakuvá képeztetik. *Némely agg nők és piperközcök jól értenek az ifjításhoz.*

IFJODÁS, IFJODIK, lásd : IFJUDÁS, IFJUDIK.

IFJONCZ, (if-j-oncz) fn. tt. *ifjoncz-ot*, harm. szr. —a. Kicsinyező képzőjénél fogva jelent serdülő ifjat, ki a gyermeké korból csak imént lépett ki; fürgé legényke.

IFJONCZI, (if-j-oncz-i) mn. tt. *ifjoncz-i-t*, tb. —ak. Ifjonczhoz való, illő, ifjonczot illető, arra vonatkozó. *Ifjoncz-i fürgeség, elevenség, könnyelműség.* V. ö. IFJONCZ.

IFJONCZILAG, (if-j-oncz-i-lag) ih. Ifjonczok módjára, fürgé ifjak szokása szerint. *Ifjonczilag hegykélkedni, tűzeskedni, szeljeskedni.*

IFJONCZSÁG, (if-j-oncz-ság) fn. tt. *ifjonczság-ot*, harm. szr. —a. Azon kor, melyben valaki ifjonczzá lett. Továbbá : ifjoncz-i tulajdonság, minőség.

IFJONTA, I. IFJANTA.

IFJÚ, IFJU, (if-j-ú v. iv-j-u) mn. tt. *ifjú-t*, tb. —k v. —ak. Az *ifj-at* és *ifj-ak* közvetlen törzsöke : *ifj*, nem *ifjú*. E szóban az *ú* valószínűleg az átalakult *ó*, s e szerint *ifjú* am. *ifjó*, azaz oly ember, ki ifjik, ki azon kort érte el, mely az ivásra, vagyis nemzésre, szaporításra képes kezd lenni. Ily képzésűek : *válík, váló, válu; gyűrök, gyűrő, gyűrű, aszík, aszó, aszú* stb. Egyébiránt több szavainkban az *ú* (ü) csak toldalékbetű vagy utóhangzás, ilyenek *varj-u, sarj-u, borj-u, gyapj-u, varj, sarj, borj, gyapj* helyett stb. továbbá több ősi magyar neveink, mint : *Lelu, Tosu, Undu, Kundu, Etelkuzu*; Lél, Tas, Und, Kund, Etelkuz (-köz) helyett. A sínai nyelv általában nem tűri a szó, sőt szótag végén a mássalhangzót, (az *n, ng* és *l* kivételével), miért vagy elhagyja ezt, vagy még egy önhangzót vet utána toldalékul, pl. a latin *crux* ebben így hangzik : *ku-ru-szu*, nálunk szintén *ku-ru-cz*, s régiesen : *ku-ru-czu*. Ifjú kor az, mely a gyermekkor után következik, midőn a növendék nemi ösztönei fejlődni kezdenek, s tart azon évekig, melyekben a test teljesen kiképződik. Az „ifjú” szó mint melléknév, mind a két nembeliéről mondatik : *ifjú úr, ifjú legény, ifjú leány, ifjú asszony*; de mint főnév csak férfi sarjadékat jelent. *Nagy reményű, tanuló ifjú. Hány ifjú jár ezen oskolába? Tűz, lelkesedés illik az ifjuhoz.*

IFJÚAN, (if-j-ú-an) ih. Ifjú módon, ifjak szokása szerint; ifjúilag. *Ifjúan öltözködött, kicziczomázott aggnő.*

IFJÚASSZONY, I. IFJASSZONY.

IFJÚDAD, (if-j-ú-dad) kicsinyező mn. tt. *ifjúdád-ot*. Igen ifju, csak most serdülni, pelyhesedni kezdő; ifjacska, fiatalka.

„Szüvedben bátor miként vad orozlán,
Azért neveztek bátor Lászlónak,
Mikoron méglen ifjúdád volnál.”

Régi ének Sz. László királyról.

IFJÚDADON, (if-j-ú-dad-on) I. IFJONTA.

IFJÚDÁS, (if-j-ú-od-ás) fn. tt. *ifjúdás-t*, tb. —ok. Korváltozás vagy állapot, midőn valaki ifjudik, fiatalodás. V. ö. IFJÚDIK.

IFJÚDIK, IFJUDIK, (if-j-ú-od-ik) k. m. *ifjúdítam, —tál, —ott*. Ifjú alakot ölt, olyan lesz, mint az ifjúk lenni szoktak. *Miolta szakálát levette, szinte megifjudott. Ifjúdó erővel, képzelettel.*

IFJÚI, (if-j-ú-i) mn. tt. *ifjúi-t*, tb. —ak. Ifjút illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ifjúi tűz, elevenség, képzelődés. Ifjúi könnyelműség, vágyak, ingerek, ösztönök.*

IFJÚILAG, (if-j-ú-i-lag) ih. Ifjúi módon, ifjak szokása szerint.

IFJÚKOR, (ifjú-kor) ősz. fn. Az emberi élet serdülő kora, mely a nemi ösztönök kifejlődésén kezdődik, és tart a testnek teljes kiképzéseig.

IFJÚL, (if-j-úl) önh. I. IFJÚDIK.

IFJÚLAG, (if-j-ú-lag) ih. Ifjan, ifjúan, ifju módon, ifju szokás szerint.

IFJÚN, (if-j-u-an) ih. I. IFJÚLAG.

IFJÚSÁG, IFJUSÁG, (if-j-ú-ság) fn. tt. *ifjúság-ot*, harm. szr. —a. 1) Ifjú kor. *Az ifjúság aranyalma, méltó megőrizni.* (Km.). *Ifjúságtól fogva szolgálom a hazát. Ifjúság bolondság.* (Km.). Néhatt : *ifjúság.*

„Addig élem világom,
Míg tart ifjúságom.” Népd.

2) Ifjak, ifjú emberek összeve, testülete. *Oskolai ifjúság. Ifjúságot nevelni, oktatni, jó példával erény utjára vezetni. Az ifjúság számát összeveirni. Fegyverre szólítani az ifjúságot.*

IFJÚSÁGI, IFJUSÁGI, (if-j-ú-ság-i) mn. tt. *ifjúsági-t*, tb. —ak. Ifjúságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ifjúsági évek. Ifjúsági heveskedés.* V. ö. IFJÚSÁG.

IFJUTTA, székelyes tájszó, I. IFJANTA.

IG, (1), elvont gyöke *igaz, igazít, igazság* stb. származékoknak, melyek alapértelme szerint azonos a *jog* gyökkel, melyből *jogos, jogosit, jogtalan* származtak. Sínai nyelven *i* am. justum, justitia. L. JOG. V. ö. JÓ.

IG, (2), elvont gyöke *iga* szónak és származékainak, s amennyiben eredeti magyar gyöknek is tekinthető, jelent általán egybekötést, egybefoglalást. IG, (3), az állító *igen* szó törzse; azonosnak látszik *így* v. *így* szóval, s „igen” am. igen.

—IG, névrag, mely t. i. bizonyos határig terjedő vagy korlátok közé szorított tért, helyet, térben létező tárgyat, továbbá időt, s időben bizonyos meghatározott pontig haladó eseményt mutat ki és határoz meg, épen úgy, mint a *kor* rag azon időpontot, melyben valami történik, vagy a bizonyos eseményvel kapcsolatban levő időt jelöli ki. *Adriától Kárpátok-ig. Dunától Balaton-ig. Öt órafolyás-ig. Három nap-ig.* (Mint *kor* szóval. *Két órakor délután. Nap*

kellekor, nap nyugtakor. Ebédkor, vacsorakor). Innét valamint a *kor* rag, úgy valószínű, hogy az *ig* is eredetileg főnév volt, s annyit tett, mint : határ, ezél, korlát, terjedés, de bizonyos helyre vagy időre szorítással, korlátozással. Erre mutatnak 1) a benne rejlő, s mozgást, lépést, távolodást jelentő *i* gyökélem, (valamint a különben vékony hangu *iget*); 2) az öszvehuzást, öszvekötest jelentő *g* betű. A *g* betűhangnak ezen értelme van az *iga* szóban is. Lehető az is, hogy *ig*, mely régente inkább *ég* alakban divatozott (mint ma is, mindég' szóban) : *addég eddég, estég, váltég*, stb. *vég* főnév módosulata, pl. *Balaton-ig* = *Balaton-vég*, *diófa-ig* = *diófa-vég*. Ebben : *mind végig* maig is fennáll, még pedig e szerint kettőztetve is, mint *nál*, ebben : nálammál. A törökben *dek* (*dak*) v. *degin* v. *dejín*, úgy látszik *degmek* v. *dejmek* (am. érni, érinteni) igétől ered. Dsagataj nyelven : *tigin, tigrü* (Abuska). Rokon vele : *igen*, mint „nyagon' értelmű szóban levő, s elavult melléknév *ig*, melyet Molnár A. szótárában *ig-jó* (satis bonus), *ig-jól* (sat bene) értelemben olvasunk, s ha a ma is közdivatú *igen* határozót hozzavetjük, annyit jelent, mint : bő, nagy, a meddig csak határa terjedhet, végső határaig, pl. *igen hosszú, magas, széles*; *igen jó, rossz, szép, rút* stb. Különbözik ettől az állító *igen*, mely „igen'-ből látszik módosultnak; ennek tehát törzse : *igy*.

Az *-ig* névrág nagyon kedveli a *lan*, *len* toldalékot, pl. *míglan, addiglan, egyiglan, ideiglan, holtiglan, pediglan*; a Tattosi codexben : *hetediglan, véreiglan, püvariglan, harmadnapiglan, határaiglan*, *maiglan, eddéglan* stb. A mult részestülő különösen szereti fölvenni ezen *ig* ragot, toldalékkal vagy a nélkül, mint *csordul-t-ig, un-t-ig, él-t-ig* (mind éltig), *hol-t-ig, vált-t-ig, duz-t-ig* stb. és : *csordultiglan, éltiglan, holtiglan* stb. amidőn az öszvetett *tig* rag közelebb jár a török *dek, deg-in* és csagataj *tig-in* ragokhoz.

IGA, (ig-a) fn. tt. *igát*. Gyöke az egybekötést, foglalást jelentő *ig*, mely eredetileg igének vétetvén, ebből lett *ig-ó* részesülő, innen *ig-a* jelenti azon eszköz nevé, mely öszvefogal valamit, különösen melybe a vonó barmokat fogják, u. m. járom, hám; honnét : *igás ökör, igás ló*. Így lett *czik, csig, csat, pat, ragy* stb. gyökökből közvetlenül : *czika, csiga, csata, pata, ragya*. Megegyezik vele a latin *jugum*, német *Joch*, cseh *goch*, ghó, perzsa *ju, jugh*, török *jik*, sinai *héng* és *nye*, szanszkrit *juds, jugan*, hellén *ζυγόν, ζυγός*, orosz *igo*, svéd *ok*, dán *aag*, finn *ies* stb. s a szanszkrit *juds* egyezik a latin *jungo*, hellén *ζεύγω* stb. szókkal, s a magyar *juh, juha* (a szekér elejének egyik része) stb. V. ö. JÁROM. *Igába fogni a tintót, ökröt. Igát húzni. Igából kitörni*. Különösen am. kettéjével *igázott*, *igába fogott. Egy iga ökör*, azaz két ökör, *négy iga ökör*, nyolez ökör. Átv. ért. öszvekapcsolás, nevezetesen férjnek és nőnek házasság általi párosodása. *Igába fogás* (Pázmán), képes kifejezéssel am. nyomás, elnyomott állapot, szolgaság, teher, teherviselés, hódultság. *Iga alá vetni, iga alatt tartani. Iga alatt nyögni*.

IGABÉLFA, (iga-bél-fa) ösz. fn. Két fa, mely az iga vállát, és iga talpát öszveköti, s rendesen czifra és magasra felnyúlik. Az *igába* fogott barom nyaka az *igabélfa* és járomszeg közé esik. Máskép : *kázla*.

IGABELI, (iga-beli) ösz. mn. *Igába* fogott, *igában* v. *igát* huzó. *Igabelli tintók, ökrök*. Átv. ért. házastárs, honnan : *igabeliség* am. házasság. *A házasság egy igabeliséget jelent*. (Bíró Márton).

IGAERŐ, (iga-crő) ösz. fn. *Igabeli* v. *igás* munkaerő, melyet az *igás* barmok használhatósága fejt ki.

IGAL, mváros Somogy, és puszta Veszprém megyében; helyr. *Igal on, —ra, —ról*.

IGAR, falu (TISZA—), Heves megyében; és puszták Fejér m. Helyr. *Igar-on, —ra, —ról*.

IGARFA, (igar-fa) ösz. fn. Kassai József szerint am. iharfa v. juhharfa.

IGAROBOT, (iga-robot) ösz. fn. Robot v. úrdolga, melyet az eltörölt urbé r szerint *igás* barmokkal, vagyis szekerekbe, ekével tartozott a jobbágy végrehajtani, különböztetésül a *gyalog robot*-tól.

IGÁS, (ig-a-as) mn. tt. *igás-t* v. —at, th. —ak. *Iga* alá szánt, *igában* dolgozó. *Igás barom. Igás ökör*. Mondják lovakról is, kivált uraságiakról, melyek ház körüli, vagy gazdasági munkákra, teherbuzásra használtatnak. *Igás lovakat venni*; máskép : *konyhalovak*, különböztetésül a *díszlovak*-tól. Szélesb ért. *igás* lovak, melyek *igaféle* hámiban húznak, mint a németek, csehek, s több vidéki tótok lovai.

IGÁSROBOT, (igás-robot) ösz. fn. lásd : IGA-ROBOT.

IGASZAKMÁNY, (iga-szakmány); ösz. fn. I. ROBOT.

IGASZEG, (iga-szeg) ösz. fn. lásd : JÁROMSZEG.

IGASZÍJ, (iga-szízj) ösz. fn. Szízj a lóigán.

IGÁTLAN, (ig-a-atlan) mn. tt. *igátlan-t*, th. —ok. *Igát* nem viselő, *igában* nem huzó; csordabeli, gulyabeli, ménesbeli. *Igátlan tullok. Igátlan bika, tehén*. Átv. ért. meg nem hódított, szabad, szilaj, kicsapongó. *Igátlan vad népek. Igátlan szabad nemzetek. Puszták igátlan fa*. Határozóképp am. *iga* nélkül, *igátlanul*.

IGÁTLANUL, (ig-a-atlan-ul) ih. *Igát* nem viselve, nem húzva. Átv. ért. szabad állapotban, meg nem hódítva, szilajul.

IGAVONÓ, (iga-vonó) ösz. mn. *Ami igát* von, *ami igásmunkára szokott használtatni. Igavonó barom*.

IGAZ, (ig-az) mn. tt. *igaz-at*. Gyöke a maga nemében valami jót jelentő *ig*, (jog, jó). 1) Am. az észtan és ismetan szabályaival, a valósággal megegyező, azok által jóvá hagyott. *Igaz állítás, ítélet, okoskodás. Igaz mondás. Nincs szerencséje az igaz mondáshoz*. (Km.). *Igaz mondás nem emberszólás*. (Km.). *Igaz értelem, beszéd. Igaz-e? Ez nem igaz. Egy szó sem igaz benne. Igazat megvallván*.

„Ha jutalmat a hív nem kap,
Nem igazat papol a pap.“

Népv. (Terhes Sámuel költeménye).

2) Becsületes, egyenes szívű, nem tettetett, nem alatomos, nem ál utakon járó, az erkölcsi szabályok határai között maradó, működő; erkölcsileg jó. *Igaz ember. Igaz barát, barátság. Ritka madár az igaz barátság.* (Km.). *Igaz szándék, akarat. Igaz indulat, vonzalom, hajlandóság, hűség, ragaszkodás. Igaz járatban lenni. Igaz járatbeli.*

„Hogyha ekképen nem cselekesztek,
Az igaz útról eltévelyedtek,
Isten haragját fölgörjesztitek.“

Panaszoló ének 1549-ből. (Thaly K. gyűjt.).

3) Valódi, eredeti, sajátos, nem hamisított. *Igaz gyöngy. Igaz hit. Igaz magyar. Igaz kenyér. Meghozta az igaz kenyér.* (Km.). 4) Jogos, törvényes. *Igaz bíróság. Igaz ítéletet hozni.* 5) Használták a régiek nyomosbitásul is mintegy, igen' vagy, egészen' v. ,nagyon,' v. ,nagy' helyett, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben: *igaz elég* am. nagyon v. teljesen elég; *igaz ideje már* am. nagy ideje már; *igaz úgy tön* am. egészen úgy tön. 6) Használják főnevül is, amidőn jelentése a) Oly ismeret, mely az ismetan szabályai-val megegyezik. *Igazat mondani. Főltalálni az igazat. Nincs igazad. Öneki igaza van. Mondj igazat, betörök a fejed. Ami észtanilag nem igaz, természettanilag sem lehet az.* (Verum, veritas). b) Jog; törvény; szabály. *A természet igaza szerént* (Martonfalvi). *Isten igaza. Isten igazában. Igazat tartani valamihhez. Nemzet igazai. Sínór igazában* (szabálya, vonala szerént).

IGÁZ, (ig-a-z) áth. m. *igáz-tam, —tál, —ott.* Igába fog, igába szorít. Átv. ért. hatalma alá hódít, rabbá, szolgává tesz.

IGAZALL, (ig-a-z-all) áth. m. *igazall-tam* v. —ottam, —tál v. —ottál, —t v. —ott; htn. —ni v. —ani. Igaznak vél v. vall v. tart.

IGAZÁN, (ig-a-z-án) ih. *igaz-an* helyett, mint *magyar-án* magyar-an h. A képző hosszú hangzójában, úgy látszik, némi nyomatosság rejlik. Értelme: valósággal, őszintén; jelesen, derekasan, kitünőleg, ugyancsak. *Igazán ott voltál? Igazán megvallom. Igazán megmondtam, ami szívemen fektűt. Ez már igazán legény a talpán. Szólj igazán, nem te cselekedted?*

IGAZÁNDI, (ig-a-z-án-di) mn. tt. *igazándi-t*, tb. —ak. L. IGAZDAD.

IGAZÁS, (ig-a-z-ás) fn. tt. *igázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamely harmot igába fognak, vagy átv. ért. valakit szabadságától fosztva hatalom alá kerítenek, meghódítanak.

IGAZDAD, (ig-a-z-dad) mn. tt. *igazdadot*. Valószínű, hihető.

IGAZEIMŰ, (igaz-elmű) ősz. mn. Szavaiban és tetteiben az igaznak szabályaihoz alkalmazkodó, jog szerént szóló és cselekvő (loyal).

IGAZELMŰEN, (igaz-elműen) ősz. ih. A társadalmi és állami jogokat, törvényeket szóval és tettel tisztelve, mások igazait meg nem sértve.

IGAZELMŰSÉG, (igaz-elműség) ősz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki igazelmű. V. ö. IGAZELMŰ.

IGAZGAT, (ig-a-z-og-at) áth. és gyakor. in. *igazgat-tam, —tál, —ott.* Valakit vagy valamit úgy kormányoz, intéz, terelget, hogy egyenes, igaz, jó uton, irányban járjon, működjék, hogy az illő és kiszabott határok között maradjon; úgy rendez, helyez valamit, hogy kellő helyén legyen. *Népközt. országokat igazgatni. Iskolát, mezei gazdaságot igazgatni. Könnyű a jó szolgát igazgatni.* (Km.). *Vas pálczával igazgatni az alattvalókat. Kalapját, köpönyegét igazgatja. Hajfürteit, bajuszát, szakállát igazgatni. Száját mosolygásra, csókra igazgatni.*

IGAZGATÁS, (ig-a-z-og-at-ás) fn. tt. *igazgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, mely által valakit v. valamit igazgatunk. V. ö. IGAZGAT. *Országok, népek igazgatása. Urodalmak igazgatása. Iskolák, intézetek igazgatása.* 2) Igazgatói hivatal, hatalom. *Igazgatásért folyamodni.*

IGAZGATÁSI, (ig-a-z-og-at-ás-i) mn. tt. *igazgatási-t*, tb. —ak. Igazgatást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Igazgatási ügyesség, pontosság.*

IGAZGATÁSMÓD, (igazgatás-mód) ősz. fn. Intézkedések és szabályok összege, melyek szerént az igazgatás gyakoroltatik. *Okszerű, önkényes, durva, parancsoló igazgatásmód.* Különösen, a népek és országok kormányára vonatkozólag: *kényúri, önkormánykodói, népfelségi* stb. igazgatásmód.

IGAZGATÓ, (ig-a-z-og-at-ó) mn. és fn. tt. *igazgató-t*. 1) Általán, aki v. ami igazgat, kormányoz, terel valakit v. valamit; szabályozó, korlátozó, rendező. *Igazgató tanács. Igazgató sínór.* 2) Személy, tiszt, hivatalnok, ki bizonyos testület, intézet, hivatal ügyeit rendezzi, az alárendelt tisztekre felügyel, szóval, ki az egész fölött intézkedik. *Iskolai, urodalmi igazgató. Kerületi, helybeli igazgató. Királyi ügyek igazgatója.*

IGAZGATÓI, (ig-a-z-og-at-ó-i) mn. tt. *igazgatói-t*, tb. —ak. Igazgatót illető, ahhoz való, tartozó, arra vonatkozó. *Igazgatói jogok, köteleességek, rendeletek, parancsok. Igazgatói rang, hivatal, állás. Igazgatói díj.*

IGAZGATÓSÁG, (ig-a-z-og-at-ó-ság) fn. tt. *igazgatóság-ot*, harm. szr. —a. 1) Igazgatói hivatal. *Igazgatóságért folyamodni.* 2) Igazgatáshoz tartozó személyek testülete. *Oskolai igazgatóság. Az igazgatóságot öszvehtni.*

IGAZGATÓSÁGI, (ig-a-z-og-at-ó-sági) mn. tt. *igazgatósági-t*, tb. —ak. Igazgatósághoz való, tartozó, attól eredő, arra vonatkozó stb. *Igazgatósági ügyek, rendeletek. Igazgatósági ülés*, am. igazgatók ülése. V. ö. IGAZGATÓSÁG.

IGAZGATÓTANÁCS, (igazgató-tanács) ősz. fn. I. IGAZGATÓSÁG.

IGAZHITŰ, (igaz-hitű) ösz. mn. Így nevezik magukat jobbra minden felekezeti keresztények, más felekezetűek irányában, mennyire saját hitvallásukat tartják igaznak, s annak hitágazataihoz szorosan ragaszkodnak.

„Ha belépsz a templomba,
Vess keresztet magadra,
Nem vetek én, nem biz én
Igazhitű vagyok én.“

(Népies vers).

E tulajdonságot a római katolika vallás, különösen pedig a görög nem egyesült hívek felekezete igényli, sőt címül használja. (Orthodoxus).

IGAZI, (ig-az-i) mn. tt. *igazi-t*, tb. — *ak*. Valódi, nem kores, nem hamisított; törvényes; jeles, derék, a maga nemében kitünő. *Igazi tokaji bor. Igazi angolberetva. Igazi örökösök. Ez már igazi mulatság.*

IGAZIBAN, (ig-az-i-ban). A székelyeknél am. igazában.

IGAZISÁG, (ig-az-i-ság) fn. tt. *igazság-ot*, harm. szr. — *a*. Valaminek valódisága, meg nem hamisított állapota. *Hogy ez angol acél, jót állók igazsága mellett.*

IGAZÍT, IGAZIT, (ig-az-it) áth. m. *igazit-ott*, htn. — *ni v. — ani*. 1) Igaz, egyenes irányba vagy bizonyos határ, cél felé térít valakit vagy valamit. *Útba igazítani az eltévedtet. Másfelé igazítani az utast. Beigazítani a városba. Kiigazítani a sűrű erdőből. Főligazítani az idegent a lépcsőkre, a harmadik emeletbe. Rendre igazítani a kihágókat. Visszaigazítani az elkésett munkásokat.* 2) Rendez, helyez, intéz, alkalmaz. *Helyre igazítani az elhanyagolt könyveket. Sorba igazítani a fegyvergyakorló ujonczokat. Testhez igazítani a ruhát. A hordónak kidülv fenekét beigazítani. Előre vagy hátra igazítani az óramutatót.* 3) Javít, helyrehoz. *Hibákat igazítani. Ha elrontottad, igazítsd meg.* 4) Távolít, üz, hajt, elkerget, elűz. *Kiigazítani valakit a tanácsteremből. Ne hetvenkedjél, vagy eligazítalak. Legények, igazítsátok ki e szemtelen embert.*

IGAZÍTÁS, IGAZITÁS, (ig-az-it-ás) fn. tt. *igazítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit igazítunk; el-, meg-, föl-, ki-, visszaigazítunk. *Útba, rendre, helyre igazítás. Űgyek eligazítása* stb. V. ö. IGAZÍT.

IGAZÍTÓ, IGAZITÓ, (ig-az-it-ó) 1) mn. tt. *igazító-t*. Aki igazít vagy mivel igazítanak valamit. 2) Fn. jelenti némely mesteremberek szerszámain, melyekkel valamit igazítani szoktak, ilyen a) fa nyelű, ősztokeforma vaseszköz a csizmaziaknál, melylyel a csizmabórt kinyújtják, b) szücsök bőrnnyújtó vaseszköze.

IGAZÍTÓCSAVAR, (igazító-csavar) ösz. fn. Csavar némely eszközökön, mely által illő helyeikre lefeszítettnek, hogy kellőleg működni lehessen velők.

IGAZÍTÓFA, (igazító-fa) ösz. fn. Fa eszköz, melylyel valamit kellő helyére igazítunk.

IGAZÍTÓKERÉK, (igazító-kerék) ösz. fu. Kerék, mely által valamit igazítunk, illő helyére állítunk, pl. igazítókerék az órában, melyet előre vagy hátra lehet fordítani, amint t. i. az óra járását sietetni vagy késleltetni akarjuk.

IGAZÍTÓMÉRLEG, (igazító-mérleg) ösz. fn. Mintamérleg, azaz eredeti, valódi mértékű mérleg, melylyel más mérlegek öszve hasonlíttatnak és egyenarányba hozatnak.

IGAZÍTÓTÁRCSA, (igazító-tárcsa) ösz. fn. A zseborában azon lap, melyre az igazítókeréket alkalmazták.

IGAZLÁS, I. IGAZOLÁS.

IGAZLÁTÓ, (igaz-látó) ösz. fu. Hajdan annyit tett, mint itélőszemély, itélőbíró. Ilyen a *kárlátó*, azaz károkban itélő személy.

IGAZLELKŰ, IGAZLELKŰ, (igaz-lelkű) ösz. mn. Lelkiesméretes, becsületes, egyenes szívű; nem tettető, nem alattomoskodó, nem színlelő.

IGAZLELKŰLEG, (igaz-lelkűleg) ösz. ih. Lelkiesméretesen, becsületesen, egyenes szívvel, nem szineskedve, nem tettetőleg.

IGAZLELKŰSÉG, (igaz-lelkűség) ösz. fn. Lelkiesméretesség, egyenes szívűség, őszinteség.

IGAZMONDÁS, (igaz-mondás) ösz. fn. Oly kijelentett szók, melyek igazat fejeznek ki, igazat vallanak, állítanak, nem hazudnak. *Igazmondás nem emberszólás.* (Km.). V. ö. IGAZ.

IGAZMONDÓ, (igaz-mondó) ösz. mn. és fn. Aki igazat szól, beszél, állít; nem hazudó. *Igazmondó jó. Ne legyek igazmondó, de én nagy veszélytől tartok.*

IGAZMONDÓSÁG, (igaz-mondóság) ösz. fn. Tulajdonság, mely szerint valaki azt mondja, vallja, bizonyítja, ami igaz. *Igazmondóságért szenvedni.*

IGÁZÓ, (ig-a-az-ó) 1) mn. tt. *igázó-t*. Igába fogó, hajtó, hódító; 2) fn. s jelent személyt, ki embereket, szabad népeket rabokká, szolgákká tesz, szabadságaiktól megfoszt. *Népek, országok igázói.*

IGAZODÁS, (ig-az-od-ás) fn. tt. *igazodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Igazi, egyenes irányba, állásba, vonalba helyezkedés. 2) Beleokulás, beletanulás valamibe, a dolog nyitjára akadás. V. ö. IGAZODIK.

IGAZODIK, (ig-az-od-ik) k. m. *igazod-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Igazi, valódi irányba, vonalba, útba helyezkedik; illő, egyenes irányt vesz bizonyos cél felé. *Útba igazodni. A sok szekércsapás között nem tud eligazodni.* 2) Okul, beletanul valamibe, megtalálja a dolog nyitját. *E szövevényes pörön alig igazodhattam el. Bele igazodni a felsőbb egyenleti hánylásokba.* 3) Valósodik, tudomásra jön. *Reá igazodott, hogy ő is részt vett a lopásban.* 4) Hadi műszó, s am. egyenes állásba helyezkedik. *Igazodjál v. rövidebben: igazodj!* (richtet euch!).

IGAZODJ! I. IGAZODIK alatt, 4).

IGAZOL, (ig-az-ol) áth. m. *igazol-t v. igazlott*, htu. — *ni v. igazlani*. 1) Helyesel, helyben hagy,

igaznak, jónak nyilvánít valamit. *A szónok állításait igazolni. A szolgabíró tisztí eljárását igazolta a közgyűlés. A vádat igazolták a tanúk.* 2) Visszaható névmással am. magát büntetlennek lenni kimutatja, kimmenti. *Igazold magadat. A lopás gyanúja ellen nem képes magát igazolni.*

IGAZOLÁS, (ig-az-ol-ás) fn. tt. *igazolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Helyeslés, helybenhagyás, jóváhagyás. *Szavait a hallgatók köz igazolása követte.* 2) Mentség, törvényes bebizonyítás. *Mily okokat hozsz fel igazolásondra?*

IGAZOLÁSI, (ig-az-ol-ás-i) mn. tt. *igazolási-t*, tb. —ak. Igazolást illető, arra vonatkozó. *Igazolási jegy, irat.*

IGAZOLHATATLAN, IGAZOLHATLAN, (ig-az-ol-hat-[at]lan) mn. tt. *igazolhatlan-t*, tb. —ok. Amit helyeselni, helybenhagyni vagy bizonyos vád alól kimenteni nem lehet. Határozóképp am. igazolhatlanul.

IGAZOLHATLANSÁG, (ig-az-ol-hat-lan-ság) fn. tt. *igazolhatlanság-ot*, harm. szr. —a. Valamely ügynek oly állapota, melyet menteni vagy törvényesen bebizonyítani nem lehet.

IGAZOLHATLANUL, (ig-az-ol-hat-lan-ul) ih. A nélkül, hogy igazolni lehessen vagy igazolva volna.

IGAZOLHATÓ, (ig-az-ol-hat-ó) mn. tt. *igazolható-t*. Amit igazolni lehet. *Igazolható eljárás.*

IGAZOLVÁNY, (ig-az-ol-vány) fn. tt. *igazolvány-t*, tb. —ok. Igazoló irat.

IGAZSÁG, (ig-az-ság) fn. tt. *igazság-ot*, harm. szr. —a. 1) Igaz állítás, ami az ész- vagy ismetani szabályokkal megegyezik. *Észtani, természettani, erkölcsi igazság. Történeti, mennyiség-tani igazság. Igazságot beszélni, mondani. Valaminek igazsága felől meggyőződni. Legtovább mehet ember az igazsággal.*

„Ez világ bánja az igazságot,
És oltalmazza az hamisságot.“

Panaszoló ének 1549-ből (Thaly K. gyűjteménye).

Használtatik bizonyító indulatszó gyanánt is, s am. úgy van! *Igazság!* 2) Törvényes ért. ami a törvényekkel szorosan megegyezik, ami kinek-kinek megadja a magát; különösen a peres felek ügyében bírólágg kimondott törvényszerű ítélet. *Igazság utján járni. Igazságot szolgáltatni. Igazság szerint ez a föld engem illet. Tisztelet, becsület, de igazság is. Meghalt Mátyás király, oda az igazság.* (Km.).

„El kell veszni a világnak,
Vagy győzni az igazságnak.“

Népvrs (Terhes Sámuel költeménye).

3) Hiteles bizonyítvány, pl. útlevel, ajánlólevel stb. *Hol van az igazságod? hadd olvassam el.* Máskép: *igazságlevel.*

IGAZSÁGBARÁT, (igazság-barát) ősz. fn. Személy, ki önzés és részrehajlás nélkül minden tettei-

ben a törvényekhez alkalmazkodik, ki szóval és tettel mások jogait tiszteli és védelmezi.

IGAZSÁGELLENES, (igazság-ellenes) ősz. m. L. IGAZSÁGTALAN.

IGAZSÁGÉRZET, (igazság-érzet) ősz. fn. A lélek állapota, midőn valamit igaznak, jogosnak, mintegy ösztönszerűleg hisz.

IGAZSÁGHÍVEN, (igazság-híven) ősz. ih. Teljes hűséggel az igazsághoz, valóhoz, úgy mint az igazság hozza magával.

IGAZSÁGHŰ, (igazság-hű) ősz. mn. Ami úgy adatik vagy adatott elé, mint az igazság vagy való tartja.

IGAZSÁGKERESÉS, (igazság-keresés) ősz. fn. Cselekvény, midőn valaki a bíróság előtt valamely jogát érvényesíteni törekszik.

IGAZSÁGKERESŐ, (igazság-kereső) ősz. mn. és fn. Aki valamely bíróság előtt valamely jogát érvényesíti.

IGAZSÁGKISZOLGÁLTATÁS, (igazság-kiszolgáltatás) l. IGAZSÁGTÉTEL.

IGAZSÁGOS, (ig-az-ság-os) mn. tt. *igazságos-t* v. —at, tb. —ak. Igazsággal egyező, törvényszerű, jogos, mások igazait tiszteletben tartó; nem részrehajló, igazán ítélő. *Igazságos követelés. Igazságos eljárás. Igazságos ítélet.*

„Hol Mátyás, az igazságos?

Te láttad őt boldog Rákos.“

Kisfaludy K.

Szélesb ért. méltányos, a körülményekhez képest követelhető, mire mások kára nélkül igényt lehet tartani, mi létező törvények által ugyan nincs meghatározva, de a dolog természeténél fogva el nem mulasztható. *Igazságos dolog volt eltörlni az urbéri tartozásokat, s behozni a köz teherviselést.*

IGAZSÁGOSAN, (ig-az-ság-os-an) ih. Úgy, mint az igazság hozza magával, törvényszerűen, mások jogait tisztelve. Szélesb ért. méltányosan, a józan ész sugallása és jószívűség ösztöne szerint. *Igazságosan cselekedett a nemesség, midőn az adózást elvállalta.*

IGAZSÁGSZERETÉS, IGAZSÁGSZERETET, (igazság-szeretés v. —szeretet) ősz. fn. Nemes szenvedély, melynél fogva valaki önzés, részrehajlás, félelem vagy kegyvadászat nélkül az igazságot egyedül magáért tiszteli, s e tiszteletet szóval és tettel kitünteti.

IGAZSÁGSZERETŐ, (igazság-szerető) lásd: IGAZSÁGBARÁT.

„Adj minékünk Úr Isten igazságszeretőket,
Kik nem néznek ebben semmi személyeket,
Semmi barátságokat.“

Fohász Istenhez jó fejedelemért a XVI. század végétől vagy XVII. elejétől. (Thaly K. gyűjt.).

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS, (igazság-szolgáltatás) l. IGAZSÁGTÉTEL.

IGASZÁGTALAN, (ig-az-ság-talan) mn. tt. *igazságtalan-t*, tb. —ok. Mások jogait séjtő, jogtalan, törvénytelen; igazság ellen szóló és cselekvő. *Igazságtalan fejedelem, bíró. Igazságtalan megtámadás, háboru.* Határozóképen am. igazságtalanul.

IGASZÁGTALANSÁG, (ig-az-ság-talan-ság) fn. tt. *igazságtalanság-ot*, harm. szr. —a. Állapota vagy tulajdonsága valaminek, mely szerint igazságtalan-nak mondatik; törvénytelen-ség, jogtalanság.

IGASZÁGTALANUL, (ig-az-ság-talan-ul) ih. Törvénytelenül, mások jogait, igazait sértve, jogtalanul.

IGASZÁGTÉTEL, (igazság-tétel) ösz. fn. Valamely ténynek az igazság vagy jog elveire alkalmazása, és különösen a bírói körben a jog kimondása, egyszermind a kimondott jognak valószínűsítése, tetteles végrehajtása. A régieknél: *igaztétel*. „Kegyelmed jól tudja azt, mikor tavaly héjtbén Posonba tervényem vala nádor hispán uram ő nagysága előtt Zoltay Andrással . . . hanem most kenyergettem volt ő nagyságának, hogy ebben az dologban mi keztiünk bírőth hanna (hagyna), azért ő nagysága azt parancsolja levelébe, hogy ezeket az leveleket te kegyelmednek küldeném, és azt is parancsolja, hogy mi keztiünk Zoltay Andrással minemő dolog volt, abban kegyelmedet hatta bíróvá . . . hogy megértsem, mely napot végez kegyelmed és az helyt is, hol legyen az igaztétel.“ 1555-diki levél. Szalay Á. gyűjteménye. Máskép szintén a régieknél: törvénytétel, törvény-szolgáztatás.

IGASZÁGÜGY, (igazság-ügy) ösz. fn. Az igazság, vagyis jog kiszolgáltatására vonatkozó, s főleg közhatalósági működések összege. *Az igazságügy alkotmányos országokban jobb lábon áll, mint korlátlanegyed-uralmokban.*

IGASZÁGÜGYI, (igazság-ügyi) ösz. mn. Igazságügyet illető, arra vonatkozó. *Igazságügyi minister. Igazságügyi törvények, rendszabályok.*

IGASZSZABÁSÚ, (igaz-szabású) lásd: IGASZSZINÜ.

IGASZSZINÜ, (igaz-szinü) ösz. mn. Valószínű, igazhoz hasonlító, közelítő, igaz gyanánt elfogadható.

IGASZSZIVÜ, (igaz-szivü) ösz. mn. Egyenes szívü, őszinte, nem tettető, nem szineskedő, nem álérzésü, nyílt szívü. *Igazszivü barát, jóakaró.*

IGASZSZIVÜSÉG, (igaz-szivüség) ösz. fn. Egyenes, nyílt szívüség, őszinteség, szineskedés, tettetés nélküli becsületesség.

IGAZTALAN, (ig-az-talan) mn. tt. *igaztalan-t*, tb. —ok. 1) Valótlan, hamis, hibás, az ész- és ismeretlen törvényeivel ellenkező. *Igaztalan állítás, okoskodás.* 2) Jogtalan, törvénytelen; mások személyes vagy birtoki jogaival meg nem férő. *Igaztalan vádm-rendszer. Igaztalan terhek, adók.* Határozóképen am. igaztalanul.

IGAZTALANSÁG, (ig-az-talan-ság) fn. tt. *igaztalanság-ot*, harm. szr. —a. 1) Valótlanság; valamely

állításnak hibássága, hamissága. *Okoskodásod igaztalanságát mindnyájan észrevettük.* 2) Jogtalanság, törvénytelen-ség.

IGAZTALANUL, (ig-az-talan-ul) ih. 1) Hamisan, ál okokkal, hibásan. 2) Jogtalanul, törvénytelenül. V. ö. IGAZTALAN.

IGAZTÉTEL, (igaz-tétel) l. IGASZÁGTÉTEL.

IGAZÚL, IGAZUL, (ig-az-ül) önh. m. *igazul-t*. 1) Igaz, helyes, jó iránynak indul, reá talál azon irányra, mely a kitűzött célra vezet. *Útba igazulni. Szövevényes ügyben eligazulni.* Máskép: *igazodik.* 2) Bevalósul, bebizonyul rája, hogy igaza van, hogy igaz úton járt; az igazak sorába kerül. *Krisztusban mindnyájan igazultunk.*

IGAZÚLÁS, IGAZULÁS, (ig-az-ul-ás) fn. tt. *igazulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valaki a törvény vallása szerint igaznak, büntelennek nyilvánítatik. Különösen keresztény ért. a bűnből való kitisztulás által Isten előtt kedvessé levés.

IGAZÚLAT, IGAZULAT, (ig-az-ül-at) fn. tt. *igazulatot.* Igazulás elvont értelemben.

IGAZVALLÁS, (igaz-vallás) l. IGAZHITÜ.

IGE, l. ÍGE.

IGEFONAL, l. ÍGEFONAL.

IGEHAJLÍTÁS, (ige-hajlítás) lásd: ÍGERAGÓZÁS.

IGEHATÁROZÓ, l. ÍGEHATÁROZÓ.

IGEGYÖK, l. ÍEGEGYÖK.

IGEIDŐ, l. ÍGEIDŐ.

IGEKÉPZÉS, IGEKÉPZŐ; l. ÍGEKÉPZÉS, ÍGEKÉPZŐ.

IGEKÖTŐ, l. ÍGEKÖTŐ.

IGÉN v. IGEN, (ig-én) nyomatos kifejezés mind nevek, mind igék, sőt határozók előtt is. 1) Terjedelmesen, egész kiterjedésben, kitünően, nagyon. V. ö. —IG. *Igen szép, igen rút. Igen erős, igen beteg.* Igék előtt: *igen siet, igen sír, igen nevet.* *A dögvész igen uralkodik.* „Ighön beszélék és bizony (bizonyos, igaz), hogy Bosznába, Szerembe, Budára, Temesvárra éléserth parancsolath menth.“ 1558-diki levél. Szalay Á. gyűjt. Igehatározók mellett is: *Igen gyakran, sokszor, szépen, jól, dicséretesen, igen hamar.* Kettőztetve: *igen-igen.* „Is'-sel együtt am. szerfölött, kellettén túl. *Ezen beszéd igen is hosszú.* Mint több más nagyító szó, néha ellentétben áll azon szóval, melyet meghatároz, pl. *igen kicsin* (nagyon kicsin), *igen alacson* (nagyon alacson) stb. Még nyomatosabb kifejezés végett fölveszi a „nagyon“ szót. *Igen nagyon szép. Igen nagyon örül, búsul, haragszik.* 2) Állító, erősítő kifejezés, s am. *így van! igaz!* Latinul *sic*, sínai nyelven *jan* (vere, ita est). Ez értelemben azonos *ígyen* szóval és magában csak kérdés után áll, pl. *Megjöttél már? Igen.* Nyomatosabban: *igenis.* *Kitakarítottad a szobát? Igenis.* Nyomósbitók ezek is: *igenám, igenbizon.* Némi részben eltérést fejez ki: *igenígy.* *Az erdélyies vagy igen*, (néhutt: *vaj igen*), am. de

igen vagy sőt igen. *Még sem olvastad el a hírlapot? Vagy igen.* Némely névragokat is fölveszen: *igent mondani, igennel válaszolni.* Ezen második értelmű igen szótól származik *igenleg, igenleges* stb.

IGEN, MAGYAR —, mezőváros Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Igen-be, —ben, —ből.*

IGENÁM, (igen-ám) l. IGENBIZON.

IGENBIZON, (igen-bizon) öszvetett alakban állító, erősítő, azonban kedélyes nyomosbitása, igen' szónak. Ugyanezen 'bizon' és 'ám' szókat maga mellé veszi az 'ügy' szó is, mint állító felelet: *ügybizon, ügyám.*

IGÉNÉL, IGENÉL, (ig-én-él) áth. m. *igénélt* v. *igénlett*, htn. —ni v. *igénélni.* 1) Valamit soknak, nagyoknak vall, mond; *igen* szóval sokall, nagyoll; helyesebben: *igenell.* 2) Szokottabb ért. *igen* szóval bizonyít, erősít, helybenhagy.

IGÉNÉLÉS, (ig-én-él-és) fn. l. IGENÉLÉS.

IGÉNÉZ, (ig-én-éz) áth. és önh. m. *igénéz-tem* v. *igénéz-étem*, —tél v. —éttél, *igénéz-étt*, htn. —ni v. *igénézni.* 1) *Igen* szóval nagyít. *Mindent igénézni.* 2) bizonyító, helybenhagyó *igen* szóval gyakran él, igen' nel felel. Olyan, mint: *bizonyoz, adtáz, teremtetléz.*

IGÉNÉV, (ige-név) ösz. fn. l. RÉSZESÜLŐ.

IGEN IS, h. és indulatszó. 1) Nagyon is, sőt igen nagyon, kellestén túl. *Igen is sokat kíván tőlem.* 2) (Összeírva: igenis). Minden bizonynyal, kétség kívül. V. ö. IGEN.

IGÉNKÉNT, l. IGENKÉNT.

IGENLEG, (ig-én-leg) ih. Állítólag, bizonyítólag, helybenhagyólag. *Igenleg válaszolni a kérdésre, a kérelemre.* Ellentéte: *nemleg, tagadólag.*

IGENLEGÉS, (ig-én-leg-és) mn. tt. *igenlegés-t* v. —et, tb. —ek. Észtanilag oly itéletről mondjuk, mely által a kérdés alatti tulajdonságot az alanyról állítjuk, vagyis melyben a mondomány az alanyval megegyezik, pl. *Ez a fal fehér.* Ellentéte: *nemleges v. tagadó, v. tagadólagos.* Széles ért. am. létező, való, pl. *Igenleges haszon, jövedelem* (positív).

IGENLEGI, (ig-én-leg-i) mn. l. IGENLEGÉS.

IGÉNLEÉS, (ig-én-él-és) fn. tt. *igénlés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Valaminek *igen* szó általi bizonyítása, erősítése, helybenhagyása. V. ö. IGENÉL.

IGÉNLŐ, (ig-én-él-ő) mn. tt. *igénlő-t.* *Igen* szóval bizonyító, helybenhagyó, erősítő; jóváhagyó. *Igenlő válasz, nyilatkozat.*

IGÉNLŐLEG, (ig-én-él-ő-leg) ih. *Igen* szóval bizonyítólag, erősítőleg, helybenhagyólag. *A kérdésre, kérelemre igenlőleg válaszolni.*

IGENPATAKA, erdélyi falu Alsó-Fejér megyében; helyr. *Igenpataká-n, —ra, —ról.*

IGÉNSÉG, (ig-én-ség) fn. tt. *igénség-ét.* Valaminek fölötteisége, túlságos volta.

IGÉNSÉGGEL, (ig-én-ség-vel) ih. *Igen* nagyon, föltteképen, szertelen módon.

IGENSZÓ, (igen-szó) ösz. fn. Az 'igen' mondanása, az 'igen' felelet adása.

..Tévesztés, föltét, fogadás, vérség, bűn, erőszak, Tisztesség, papi rend, kötelék, vallási különbség, Nösztehetetlenség, sógorság, lopva menyekzés, Rablott nőd ha szabad helyben nem monda igenszót, Házasságot elbontják vagy tiltanak attól.^a

Házassági bontó akadályok. Versbe foglalta Fogarasi.

IGENÚGY, (igen-ügy) ösz. h. Nagy részben ügy, olyan formán. *Igenügy van, amint hallottad.*

IGÉNY, (ig-e-eny) fn. tt. *igény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. Újabb alkatu és közdivatúvá lett szó; s a német *Anspruch* után *ige* törzsokből alakultnak hiszik. Azonban gyors és széles elterjedte oda mutat, hogy talán az alkotó tudata nélkül, mint többször történik, az értelem nagyon helyesen lón eltalálva, még pedig nem annyira az *ige*, mint *ig* vagy *igen* törzsok után, midőn jelentése: állító vagy követelő valami (affirmativum vel positivum quid). Innen igény am. feltételezett állítólagos jog, melynél fogva valamire alapos okoknál fogva számot tartunk, s azt részünkre jogosan vagy legalább méltányosan követelhetjük is, pl. a község legjeles emberének igénye lehet valamely hivatalhoz; a művelt, szép, gazdag, erényes fiatal embernek igénye lehet a legszébb nő szerelmére. *A közbőért elkövetett érdemek fejében igényt tartani a megtiszteltetésre. Verseny társai között ő neki van legtöbb igénye követséghez.*

IGÉNYÉL, (ig-e-eny-él) áth. m. *igényél-t* vagy *igénylett*, htn. —ni v. *igényelni.* Valamire vagy valamire igényt tart; feltételezett joga, követelése van valamire nézve. *Ezen férfin tisztelget igényel.* V. ö. IGENY.

IGÉNYÉLÉS, (ig-e-eny-él-és) fn. tt. *igényelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg vágyás, várakozás, követelés, melynél fogva valamit igényelünk, valamire igényt tartunk.

IGÉNYES, IGENYESÍT stb. l. EGYENES, EGYENESÍT stb.

IGÉNYÉS, IGENYES, (ig-e-eny-és) mn. tt. *igényés-t* v. —et, tb. —ek. 1) Kinek valamire igénye van, ki valamit követel, igénylő. Vagy 2) ami igényeltetik, igényelt. V. ö. IGENY.

IGÉNYKERESÉT, (igény-kereset) ösz. fn. Kereset, melynél fogva valaki valamire jogát tartja, magának vitatja. V. ö. IGENYPER.

IGÉNYKÖVETELÉS, (igény-követelés) lásd: IGENYKERESÉT.

IGÉNYPÉR, (igény-pér) ösz. fn. Per, melyben valaki valamire tulajdoni vagy elsőszégi jogát vitatja. Például valamely adósnak bitorait vagy egyéb holmiját bírói végrehajtás útján lefoglalják, s egy harmadik személy, mint felesége, testvére, szülői valamelyike, lakótársa stb. azt követeli, hogy a lefoglalt holmi nem az adósé, hanem az övé.

IGÉNYTELEN, (ig-e-eny-telen) mn. tt. *igénytelen-t*, tb. —ék. Igény vagy követelés nélkül való; szerény, keveset mutató, kevésre vágyó; érdemei és

jeles tulajdonságai daczára nem rátartós. *Igénytelen alázatos ember. Igénytelen külsejű ifjú.* Határozóilag am. igény nélkül.

IGÉNYTELENSÉG, (ig-e-eny-telen-ség) fn. tt. *igénytelen-ség-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonság, mellyel fogva valaki igénytelen. *Oly ember, kiből mély tudomány igénytelenséggel párosul.* V. ö. **IGÉNYTELEN**.

IGÉNYTELENÜL, (ig-e-eny-telen-ül) ih. Igény, azaz követelés nélkül, szerényen, érdemei s jeles tulajdonságai daczára kitüntetés után nem vágyva, el nem bizakodva.

IGERAG, **IGERAGOZÁS**, I. **ÍGERAG**, **ÍGERAGOZÁS**.

IGÉR, **IGÉRÉS**, **IGÉRET**, **IGÉRKEZIK** stb. L. **ÍGÉR**, **ÍGÉRÉS**, **ÍGÉRET**, **ÍGÉRKEZIK**.

IGESZÓ, (ige-szó) ősz. fn. L. **ÍGE**.

IGET, (i-g-et) önh. m. *iget-tem*, —*tél*, —*étt*. Gyöke a mozgást, menést jelentő *i*. (V. ö. I gyök-elem). Képzésre hasonló az *ugat* (*u* hangon kiabál) *jajgat* (*jaj* hangon veszőkel) igékhez. Értelme: apró, sebes lépésekkel siet, porozkál. A *nyargal* és *vágtat* nagyobb lépéseket jelent. *Iget a ló. Iget a zsákmány után siető, vagy megszalasztott farkas.* Zártabb ajakkal: *üget*.

IGETÉS, (i-g-et-és) fn. tt. *igetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Igetve lépés, sietés. *Lóigetés, farkasigetés.* Másképp tájéjtással: *ügetés*.

IGETŐ, (1), (i-get-ő) mn. tt. *igetőt*. Igetve menő, siető, porozkáló. *Igető paripa.*

IGETŐ, (2), (ige-tő) ősz. fn. I. **ÍGETŐ**.

IGETÖRZS v. —**TÖRZSÖK**, (ige-törzs v. -törzsök); I. **ÍGETŐ**.

IGÉZ, **IGÉZÉS**, **IGÉZET** stb., I. **ÍGÉZ**, **ÍGÉZÉS**, **ÍGÉZET** stb.

IGIRAT, (ig-irat) ősz. fn. Némelyek által ajánlott új szó az általán használt *helyesírás* helyett, mely azonban eddig csak a szótárokban foglal helyet.

IGJÓ, (ig-jó) ősz. mn. Régiesen am. igen jó, nagyon jó.

IGJÓL, (ig-jól) ősz. ih. Régiesen szólva am. igen jól, nagyon jól.

—**IGLAN**, (ig-lan) hely- és időhatározókat képző öszvetett rag, mely az illető hely vagy idő teljes bevégeztét jelenti, s a határpontot bezárólag magában foglalja, s ennél fogva több s nyomatosabb, mint az egyszerű *ig*, pl. *egyiglen, egy lábighan elvesztek*, am. egy sem maradt meg. *Egyig elvesztek*, am. mind elvesztek egyen kívül. *Holtomiglan, holtaiiglan*, am. életem és életed utolsó perceiig. A vékony hangú szók után: *iglen. Nap esteiiglen, eddiglen*.

IGLEL, (ig-el-el) áth. m. *iglel-t*. Ritka használatu tájszó, am. valakit gyakran s keményebb szavakkal, igékkel fedd, dorgál. Ezen értelménél fogva gyöke azon *ig*, melyből az *ige* származik.

IGLÉNCZ, falu Beregh megyében; helyr. *Igléncz-én*, —*re*, —*ről*.

IGLICZ, fn. tt. *igliczet*. L. **IGLICZE**.

IGLICZE, fn. tt. *igliczét*. Legelőkön, ugarokon, utak mellett tenyésző tövises bokornövény, mely nyár hosszant piros virágokkal díszlik. (Ononis spinosa). Szláv nyelven: *iglicza, ihlicza* am. tücske, apró tü. Némely tájakon, különösen Csalóközben: *glicze, gliczetövis*.

IGLICZETÖVIS, (iglicze-tövis), ősz. fn. lásd: **IGLICZE**.

IGLINCZ, falu Ungh megyében; helyr. *Iglincz-én*, —*re*, —*ről*.

IGLÓ, a XVI zsepességi városok egyike, illetőleg feje; helyr. *Igló-n*, —*ra*, —*ról*.

IGLÓD, puszta Vas megyében; helyr. *Iglód-on*, —*ra*, —*ról*.

IGMÁND, KIS—, NAGY—, falvak Komárom megyében; helyr. *Igmánd-on*, —*ra*, —*ról*.

IGNÁCZ, (a latin *ignis* után, mely am. tűz) férfi kn. tt. *Ignáczo*. Ignatius. *Lojzoi Ignác*.

IGNECZ, falu Bereg megyében; helyr. *Ignecz-én*, —*re*, —*ről*.

IGNEST, falu Arad megyében; helyr. *Ignest-én*, —*re*, —*ről*.

IGRAM, falu Pozsony megyében; helyr. *Igram-ba*, —*ban*, —*ből*.

IGRE CZ, fn. tt. *igrecz-ét*. Elavult szó, eléfordul a Müncheni codexben, s am. sípos, trombitás. *És mikor ... látta volna ott az igreczeket* (tibicines), és *zajgó népet, monda* stb. Idegen eredetűnek látszik. Szerb nyelven *igrats* am. játszó, *igrati* am. játszani. Vannak *Igricze* és *Igriczi* nevű helységek is.

IGRICZE, falu Szala megyében; és Erdélyben, Doboka m.; helyr. *Igriczé-n*, —*re*, —*ről*.

IGRICZI, falu Borsod megyében; helyr. *Igriczi-be*, —*ben*, —*ből*.

IGTAT, (ig-tat) áth. m. *igtat-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyöke a *jog* szóval azonos *ig*. 1) Valakit bizonyos fekvő birtok jogába helyez, őt a tetleges biralomba vezetvén, s kimutatván azon határokat, melyekig birtoka terjed, pl. midőn a régi törvényes szokás szerint a királyi és káptalani személyek az új birtokost valamely nemesi jószágba bevezették. 2) Hivatalnokot, tisztviselőt, előljárót hivatalába, tisztébe, rangjába, s a velők járó jogokba helyez. *Főispánt, plüsspökö*t, *tanárt beigtatni*. 3) Valamit jegyzőkönyvbe jegyez, besoroz. *Beigtatni a felsőség rendeleteit, intévényeit*. 4) Személyt bizonyos osztály sorozatába helyez. *Polgárok, nemzetőrök közé igtatni valakit. Szentek sorába igtatni a jámbor hiveket.* Innét: *Kiigtatni valakit valahonnan*, am. kizárni, kiutasítani, kivezetni. *Kiigtatták a templomból.* (Vajda Sámuel). Ezen elemzés és értelmezés szerint hibásan iratik: *iktat*, noha a kiejtésben a kemény *t* előtt *g* helyett szinte a kemény *k* hallatszik, mint több más szóban is, pl. *vágtat, nyugtat*. A régi halotti könyörgésben találjuk: *jó felől jochtatnia* (azaz jogtatnia v. igtatnia) *éleszse őt*.

IGTATÁS, (ig-tat-ás) fn. tt. *igtatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit v. valamit igtatnak, beigtatnak. V. ö. IGTAT.

IGTATÁSDÍJ, (igtatás-díj) ősz. fn. Díj, melyet némely igtatásokért fizetni kell.

IGTATÉK, (ig-tat-ék) fn. tt. *igtaté-ot*, harm. szr. —a. Jegyzet, mely bizonyos tárgyra nézve jegyzőkönyvbe iratik, valahová besoroztatik.

IGTATÓ, (ig-tat-ó) mn. és fn. tt. *igtató-t*. Mint mn. 1) Birtokba helyező, bevezető. *Igtató királyi személy*. 2) Hivatalba, tisztségbe, rangba helyező. *Igtató biztos*. 3) Jegyző, bejegyző. *Igtató hivatal*. Mint főnév jelent 1) hatósági személyt, kinek különös tiszte a folyó ügyek kivonatát az illető hatósági jegyzőkönyvbe írni; 2) oly személyt, ki más valakit ujjonnan nyert birtokába, jogaiba, hivatalába bevezet.

IGTATÓKÖNYV, (igtató-könyv) ősz. fn. Hivatali jegyzőkönyv, melybe a folyó ügyek czímei s beadásuk napja besoroztatnak.

IGY, (1), (i-gy) elavult törzsök és fn. tt. *igy-et*. Mai kiejtés szerént: *ügy*. Gyöke a mozgást, menést, haladást jelentő *i*. Származékai: *igyekezik*, *igyekezett*, *igyel*, *igyehezt*. V. ö. ÜGY.

IGY, (2), ih. l. IGY.

IGYEHESZT, (i-gy-eh-esz-t) áth. m. *igyehezt-ét*, htn. —ni v. —eni. Dunán túli tájszó, s am. valamire felbízta, felloval valakit. Gyöke a mozgást, haladást jelentő *i*, törzsöke *igy* (ügy), az *eh* közép képző, mint a por-h-asz-t, gör-h-esz-t igékben a tisztá *h*. Igyeheszteni tehát valakit nem más, mint mozgásba hozni, megindítani, igyekezővé tenni, és pedig némi erőtetéssel.

IGYEKÉZET, (i-gy-e-kéz-et) fn. tt. *igyekézet-ét*. Iparkodó mozgalom valamely czélnek elérésére; törekvés, haladási akarat.

IGYEKÉZIK, (i-gy-e-kéz-ik) k. m. *igyekez-tem*, —tél, —ét. Valamire törekszik, iparkodik, mozgásnak jeleit adja, mozog. Gyöke a mozgást, haladást jelentő *i*. V. ö. IGY, (1). *Igyekezni valamire. Igyekeztem rajta. Csak igyekezzél, célodat éred*. Máskép: *igyekszik*.

IGYEKSZIK, (i-gy-e-kesz-ik) k. jelenidő: *igyekszem*, *igyekszél*, *igyekszik*, *igyekszünk*, *igyekszétek* v. *igyekészték*, *igyeksenek* v. *igyekésznek*. Első mult: *igyekvém*, *igyekvél*, *igyekvék* stb. Részesülő: *igyekvő*. Jövendő: *igyekvendem* stb. A többi időt *igyekezik* után képezi. L. IGYEKÉZIK.

IGYEN, (1), ih. l. IGYEN.

IGYEN, (2), (igy-en) fn. *egyen* helyett, melyből tájéjtéssel *igyenés* v. *igenyes* crednek. V. ö. EGYEN.

IGYENES, (igy-en-es) mn. tt. *igyenés-t* v. —et, tb. —ek. 1) Minek fölszine ugyanazon magasságn, vizirányos; nem görbe, nem dombos stb. *Igyenes tér*, *mező*, *út*. 2) Sudarasan nőtt. *Igyenes termel*, *igyenés fa*. Több vidéki tájszó. V. ö. EGYENES.

IGYENESEN, l. EGYENESEN.

IGYENLŐ, IGYENLŐSÉG, a régiéknél gyakran előforduló alakok. Lásd: EGYENLŐ, EGYENLŐSÉG.

IGYGYEL-BAJJAL, ősz. ih. Nagy nehezen, sok erőködéssel, megfeszített mozgalommal, iparral. *Igygyel bajjal átvergődünk a rossz utakon*. Máskép: *ügygyel-bajjal*. V. ö. IGY fn. és ÜGY.

IGYGYEL-BIGYGYEL, iker ih. melynek alapszava a mozgást jelentő *igy*, s am. magát fitogtatva, ráztatva, kevélyen hánykolódva. Vasvármegyei tájszó. *Nagy ügygyel-bigygyel beszélni, járn*.

IGYÓK, hegyaljai és bodrogközi tájszó, am. mindjárt, legott, izében, ugyanakkor, majdan. Fölcserelettik *igyöld* szóval is. Eredetileg *együld*, mint a régiek is használták. L. EGYÜLD. Ez elváltozott elsőben magas hang *igyöld*-dá, melyből az *l* kiesvén, lön: *igyód*, *igyóg*, *igyók*.

IGYÓLD, l. IGYÓK és EGYÜLD.

IH, (1), indulatszó. 1) Széles, jó kedvet, örvendezést jelent. *Ih ha! ih huu hu!* Innen származik: *ih-og*, jó kedvében nevet, *ih* hangon kiált. 2) Jelent boszuságot. *Ih! ne bán*s. *Ih! mit akarsz ismét?* máskép: *eh!* 3) Hangutánzó gyök, melyből *ihl*, *ihlel*, *ihelés* stb. származékok erednek, s jelent főnm, gyönge fuvást, lehelést; rokon *ah* gyökkel.

IH, (2), fn. tt. *ih-ot*. Némely származékok- és öszvetételekben *juh* helyett használtatik, l. JUH, fn.

IHA, máskép: *léha* vagy *juha*, tájszók, l. JUHA és LÉHA.

IHÁCZOL, (ih-á-cz-ol vagy i-h-aez-ol) önh. m. *iháczol-t*. Csintalan vig kedvében *ihá* élénk hangon kiáltoz, vihog. *Iháczol víháczol*.

IHAR, l. JUHAR v. JÁVOR.

IHARKÚT, falu Veszprém megyében; helyr. *Iharkút-on*, —ra, —ról.

IHAROS, (1), l. JUHAROS, JUHARERDŐ.

IHAROS, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Iharos-on*, —ra, —ról.

IHÁROS, falu Somogy megyében; helyr. *Iháros-on*, —ra, —ról.

IHÁROS-BERÉNY, mezőváros Somogy megyében; helyr. *Berény-be*, —ben, —ből.

IHAS, (i-h-as) mn. tt. *ihás-t* v. —at, tb. —ak. Pécs és Tolnában an. szomjas. Oly alkatú, mint: *éhes*.

IHÁROZ, l. IHORÁSZ.

IHÁSZ, l. JUHÁSZ.

IHÁSZI, puszta Veszprém megyében; helyr. *Ihásziba*, —ban, —ból.

IHATATLAN, IHATLAN, (i-hat[-at]-lan) mn. tt. *ihatlan-t*, tb. —ok. Amit inni, meginni nem lehet. *Ihatlan mocsárvíz. Ihatlan csigér, bűdös bor*.

IHATNÉK, az *ihatik* igének egyik különös óhajtó alakja. Első személy *ihatnám*, mely indulatszó gyanánt használtatván an. szomjas vagyok, szeretnék inni. *Édes anyám, ihatnám!* Ugyanezen értelmet felveszik a többi személyek is: *ihatnál*, *ihatnánk* stb.

Ha ihatnál, ígyd. Aki ihatnék, jöjön ide, van itt bor. Múlt időben is használják. Ihatnám volt vagy vala. Tréfásan főnév gyanánt felveszi a személyragokat. Ennek az embernek mindig ihatnékja van. V. ö. — IATNÉK.

IHATÓ, (i-hat-ó) mn. tt. *iható-t*. Amit inni, meginni lehet. *Iható víz. Az egész városnak nincs iható vize. Ez iható jó borocska.*

IHATÓSÁG, (i-hat-ó-ság) fn. tt. *ihatóság-ot*, harm. szr. — a. Italműiek tulajdonsága, midőn frisek, tiszták, izlenek stb.

IHEG, (ih-eg) önh. m. *ihég-tem*, — *tél*, — *ött*.
L. LIHEG v. PIHEG. Ikerítve: *ihég-piheg*.

IHEN, tájszó e helyett: *ihon. Ihen ni!*

IHESKEDIK-PIHESKEDIK, ikerített szó; Kassai J. szerint am. szuszog, szuszi-musziképen dolgozik valamit.

IHL, **ÍHL**, (ih-l v. ih-el) áth. m. *ihl-étt*, htn. — *eni*. Gyöke a fuvást, lehelést jelentő gyöngéd *ih* hang, s am. finom, gyöngéd, mintegy szellemi lehel, fuvással érint. Egyezik vele *leh*, mely mint ige és lehellést jelentő önálló szó előjön a régiéknél, pl. a Carthausi névtelennél: „De mikoron mégis lehne, gerelyekkel általverék ötet.“ *Ihl* inkább szellemi értelemben vétetik, s am. lelkesít, szellemi mozgásba vagy működésbe hoz. *Isten lelke ihlette a prófétákat. Lelkét mennyei szellem ihli. Isten ihlette belénk a természet örök törvényeit.* „Azonkeztben úristen szívében íhlé (sugallá) az vén remetének, hogy megkérdené ötet.“ Sz. Katalin prózai legendája.

A törökben *ilham* am. ihlés (inspiratio). Rokon vele: *sugal* vagy *sugall*. Mai napság szokottabban: *ihlet*.

IHLA, hegy neve Szepes megyében.

IHLEL, **ÍHLEL**, (ih-l-el v. ih-el-el) áth. m. *ihlet-t*. Kettőztetett képzőjénél fogva am. folytonosan, hathatósan ihl, sugal. V. ö. **IHL**.

IHLELÉS, **ÍHLELÉS**, (ih-l-el-és) fn. tt. *ihlélés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Folytonos, hathatós ihlés, sugalás. V. ö. **IHLÉS**.

IHLELET, **ÍHLELET**, (ih-l-el-et) fn. tt. *ihlet-et*, harm. szr. — *e*. Érzés vagy ismeret, mely ihlésből veszi eredetét, sugalat. *Az isteni jóslók írásban közölték a mennyei ihleletet. Ez nem mindennapi érzelem, hanem felsőbb ihlelet.* V. ö. **IHLELÉS**.

IHLELT, **ÍHLELT**, (ih-l-el-t) l. **IHLETETT**.

IHLÉS, **ÍHLÉS**, (ih-l-és) fn. tt. *ihlés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyöngé, finom, mintegy szellemi lehelés, sugalás, fuvalás. *Isteni, mennyei ihlés. Az Isten ihléséből adatott minden írás.* (Sz. Pál. Timoth. II. 3. 16.). „Gyakorta jevendőket megismer vala szentléleknek ihléséből.“ Carthausi névtelen.

IHLET, **ÍHLET**, fn. l. **IHLELET**.

IHLETÉTT, (ih-l-et-étt) mn. tt. *ihletétt-et*. Szellemi, felsőbb sugalás által érintett, lelkesített, érzelmekre, tettekre gerjesztett vagy ismeretekre jutott.

Ihletett jós. Istentől ihletett apostolok. Hazafiságtól ihletett szónok, költő.

IHOG, (ih-og) önh. m. *ihog-tam*, — *tál*, — *ott*. Vékony *ih* hangon nevet, örvendez. *Ihognak a csintalan leányok. Ihog-vihog.* Különösen am. elfojtott hangon nevet, akaratlannul nevetésre fakad; illetlenül, nem a maga helyén és idején nevet.

IHOGÁS, (ih-og-ás) fn. tt. *ihogás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Vékony *ih* hangra fakadozó nevetés, különösen pajkos, illetlen nevetés. *Ihogás-vihogás.*

IHOL, (i-hol) ösz. indulatszó és ih. Gyöke a közelséget mutató *i* (i-tt, i-de, i-gy), s am. ime! itt van la! nézzétek, lássátok! ide tekintetek! *Ihol az ember!* (ecce homo). *Ihol ni!* Máskép: *ihon, ihun, ehen, ehol. Ihol van, amit kerestek. Ihol áll a gonosztévő.*

IHON, **IHUN**, l. **IHOL**.

IHORÁSZ v. **IHÁROZ**, (ih-or-ász v. ih-ár-oz) önh. m. *ihorász-tam* v. *ihdroz-tam*, — *tál*, — *ott*. L. **IHOZ**.

IHRÁCS, falu Bars megyében; helyr. *Ihrács-on*, — *ra*, — *ról*.

IHU, **IHUDU**, széles kedvet jelentő indulatszó, különösen a lakodalmas nép örömkialtása. A széke-lyeknél gúnyoló, esúfoló szó, mint Mátyusföldén: *ih!*

IJ, **IJAS** stb. L. **ÍJ**, **ÍJAS** stb.

IJASFIAS, (ijas fias) iker. mn. tt. *ijastfiast*, tb. *ijasakfiagak*. Kinck sok fia, sok gyermeke van. Itt az *ijas* csak utánzott játszi hang. Növénytaui ért. aminek sok, apró, sűrűen növé sarjai, ágacskaí vannak.

IJED, (i-j-ed v. í-ed) önh. m. *ijed-tem*, — *tél*, — *t* v. — *étt*. Gyöke vagy a mozgást, vagy pedig a felsikoltást jelentő *i* v. *í*, melyből *ed* képzővel lesz *í-ed* v. *i-ed*, mint a régiéknél gyakran előjön, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben: „És megiedvén mind földre esének.“ Innen az *i* egyszerűen *j*-vé változván a széke-lyeknél *jed* alakban jön elő: „a tizedik szomszédot is kitor-te a nagynavaja jedtibe.“ Kriza J. Annyit tesz, mint mozzan, mozdúl, különösen félelemből remeg, megrázkódik; vagy megrezzenésből felsikolt. *A bival megijed a veres posztótól. Nem minden szélről ijed meg.* (Km.). *Elíjedsz töle, ha meglátod. Álmából felíjedt.* V. ö. **IJEDES**.

IJEDEKÉNY, (i-j-ed-ék-ény v. i-j-ed-é-kény) mn. tt. *ijedékény-t*, tb. — *ek*. Hamar, könnyen ijedő, ijedésre hajlandó, ijedős. *Ijedékény ló. Ijedékény gyermek. Az élénk képzeletű ember ijedékényebb a bús-komornál.*

IJEDEKÉNYSÉG, (i-j-ed-ék-ény-ség) fn. tt. *ijedékénység-et*, harm. szr. — *e*. Tulajdonság, illetőleg hajlandóság, melynél fogva valaki hamar megijed.

IJEDELEM, (i-j-ed-el-ém) fn. tt. *ijedelmet*. Kellemetlen érzelem, mely képzelt vagy való rossz által gerjed bennünk, s idegeinket megrázkódtatva, mintegy keresztül fut rajtunk. V. ö. **IJEDES**, és **FÉLELEM**.

IJEDELMES, (i-j-ed-el-ém-es) mn. tt. *ijedelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Ijedelemre hajlandó, könnyen ijedő. 2) Ijedelmet okozó, ijedelemmel járó. *Ijedelmes tünemény, látvány.*

IJEDÉS, (i-j-ed-és) fn. tt. *ijedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kellemetlen érzelmi változás, mely akkor támad bennünk, midőn valamely képzelt vagy való rósz első benyomását érezzük. *Hirtelen, vak ijedés. Átesni az első ijedésen. Igyunk erre az ijedésre.* (Km.). *A hány lövés, annyi ijedés.*

IJEDHETETLEN, (i-j-ed-het-etlen) mn. tt. *ijedhetetlen-t*, tb. —*ék*. Igen bátor, elszánt, erős idegzetű, kit megijeszteni nem lehet.

IJEDKÉZIK, (i-j-ed-kéz-ik) k. m. *ijedkéz-tem*, —*tél*, —*étt*. Gyakran, könnyen ijed, ijedez.

IJEDŐS, (i-j-ed-ő-es) mn. tt. *ijedős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Könnyen, hamar ijedő, ijedékeny. *Ijedős ló.*

IJEDŐSSÉG, (i-j-ed-ő-es-ség) fn. tt. *ijedősség-et*, harm. szr. —*e*. Hajlandóság, melynél fogva könnyen, hamar megijed valaki v. valami. *Ijedősségtől elszoktatni valakit.*

IJEDSÉG, (i-j-ed-ség) fn. tt. *ijedség-et*, harm. szr. —*e*. A kedélynek hirtelen megrázkodása, és vele járó kellemetlen érzés, melyet bennünk valamely véletlen rosznak hatása gerjeszt. *Nagy ijedség. Haldalos ijedség. Minden tagját átfutotta az ijedség. Az volt ám az ijedség. Ijedségben nem tudta, mit tegyen.*

„Mint sas fészkebe ha idegen sas szállna :

Verte vadul szívét az ijedség szárnya.“

Arany J.

IJEDT, (i-j-ed-t) mn. tt. *ijedt-et*. Valamely véletlen rosznak hatása által felriadt, megrázkódott, zavarba jött. *Ijedt emberek futkostak az utcán. Halálra ijedt gyermek. Személyragozva : ijedtemben, ijedtedben, ijedtében stb.*, am. *ijedt állapotban, állapotodban stb. Ijedtében azt sem tudta, fi-e vagy leány.*

IJEDTEN, (i-j-ed-t-en) ih. *Ijedt állapotban. Ijeden felugrott székéről.*

IJEDTSÉG, (i-j-ed-t-ség), l. IJEDSÉG.

IJÉGET, (i-j-ég-et), l. IJESZGET.

IJESZ, (i-j-esz) fn. tt. *ijesz-t*, tb. —*ek*. Általán, képzelt vagy valóságos tárgy, mely ijedséget szokott gerjeszteni, vagy melylyel ijeszteni szoktak, pl. kísértet, boszorkány, gyerekijesztő mumus, stb.

IJESZGET, (i-j-esz-t-get) gyak. áth. m. *ijeszget-tem*, —*tél*, —*étt*. Többször ismételve, folytonosan ijeszt, ijedésbe ejteget, valamely rosszal fenyeget. *Vészhirekkel ijeszgetni a népet. A gyermeket mummussal ijeszgetni. A székelyeknél gyakran jeszget (ieszget helyett) „ő az éjjel megölte a huszonnégy tolvajt, akik fekete gyász városát ojan rég jeszgetik.“* Kriza J. gyűjt.

IJESZGETÉS, (i-j-esz-t-get-és) fn. tt. *ijeszgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit v. valamit ijeszgetünk, valamivel fenyegetünk. V. ö. IJESZGET.

IJESZKE, (i-j-esz-ke) mn. tt. *ijeszket*. Gyenge, igen érzékeny idegzeténél fogva könnyen ijedő, ijedékeny. Leginkább lovakról mondják. Máskép : *jeszke*. V. ö. IJED.

IJESZKESÉG, (i-j-esz-ke-ség) fn. tt. *ijeszkeség-et*, harm. szr. —*e*. Könnyen ijedni hajlandó, ijedékenység; ijedős lovak tulajdonsága.

IJESZT, (i-j-esz-t) áth. m. *ijeszt-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Ijedtté tesz, azaz ijedésbe ejt; valami rosszal fenyeget. *Verebeket vázlat ijeszteni. A tolvajokat elijeszti az ugató eb. Megijeszteni a csintalan gyermeket. Róijeszteni valakire. Álmból felijesztették a félrevert harangok. Különösen am. kísért, kísértet alakban jár. Ezen házban éjjel körül ijesztenek. Sziget vidékén Baranyában téstát ijeszteni, am. kinyújtani. V. ö. IJED. Régiesen valamint a székelyeknél ma is jeszte = ieszte; v. ö. IJESZTÉS.*

IJESZTÉS, (i-j-esz-t-és) fn. tt. *ijesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamely állatot ijesztenek. A régieknél *jesztés* is : „Mind szép szóval, mind jesztéssel (yeztessel) érthe voltam.“ 1557-diki levél. Szalay Á. gyűjt.

IJESZTET, (i-j-esz-t-et) fn. tt. *ijesztetét*. Ijesztés elvont értelemben. *Megijedének nagy ijesztettel.* Tatrosi codex.

IJESZTGET, l. IJESZGET.

IJESZTHETETLEN, (i-j-esz-t-het-etlen) mn. tt. *ijeszthetetlen-t*, tb. —*ék*. Akit vagy amit megijeszteni, ijedésbe hozni nem lehet; igen bátor, rettenthetetlen.

IJESZTŐ, (i-j-esz-t-ő) mn. és fn. tt. *ijesztő-t*. Ijedésbe ejtő, félelmet gerjesztő, visszaborzasztó. *Ijesztő váz, kísértet. Ebijesztő péntek* (husvét utáni első péntek). *Ijesztő pofa*. Miut főnév jelent tárgyat, mely ijedésbe ejt, váz, kísértet. V. ö. IJESZ. *Olyan, mint az ijesztő.* (Km.).

IJGYÁRTÓ, l. ÍJGYÁRTÓ.

IJJ, l. ÍJ.

„Mert mikor az ijjnak enged egyik szarva,
Félrérug a másik, noha nem akarja.“

Arany J.

IJJU! l. UJJU!

IJLÖVÉS, l. ÍJLÖVÉS.

IJNOK, l. ÍJNOK.

IK, (1), mint *iker* gyöke, kétségtelenül egy eredetű a tatár *ike*, török *iki*, csuvas *ikke* (= két) szókkal. A szintén 'kettő'-t jelentő szirján *kyk* v. *kik*, vogul *kiti* v. *kit*, lap *kvekte*, szuomi *kaksi*, mongol *khujar* is, ide tartozóknak látszanak. A magyarban a tájdivatos *üklü* két szarvú ágast jelent. V. ö. ÜKLÜ és ÜKÖRKE. De talán nem hibázunk, ha a magyar *iga* szót is ide sorozzuk, mely a finben *ies* (*ikeen*, Fábrián István); és a latin *jugum*-mal közel rokon góth *juk* szót, mely am. pár. Az *iker* szóhoz hangokban közel jár *bokor* szó is, melynek jelentése mint tudjuk : 'pár' vagy 'páros' is.

IK, (2), elvont gyök *ikat, iklat, ikrándik, ikrá-nik* szókbán; rokon *ök* gyökkel (*ökkel* szóban), és előtéttel *bök, hök, lök, lük, zak* gyökökkel (az utolsók *lüketel* és *zaklat, zakatol* szókbán). L. IKAT, IKLAT, IKRÁNDIK.

IK, (3), fn. tt. *ik-et*. A székeleyknél am. ék, hegyes végű test, szilárd és hasítható testek széthasogatására, s boltozatok bezárására. Innen a székeleyknél: *ikel, megikel, ikszeg*. L. ÉK, ÍK.

—IK, (1), a közép- és kül-, s belszenvedő igék egyesszámú harmadik személyrag, pl. *tör-ik, vál-ik, nyúl-ik, hányód-ik, vetőd-ik, hányat-ik, vettet-ik* stb. Ezen *ik* az ő harmadik személynévmás képviselője, mintha volna: *ö-ki*, melynek megfelel a török *ol-ki* (Pfizmaier). Sínai nyelven *khi* v. *hi* am. ö. L. Előbeszéd 155. lap; és V. ö. IKESÍGE.

—IK, (2), a magashangu tárgymutató igealakok többesszámú harmadik személyrag a jelentőmód jelen és jövő idejében, mint: *vesz-ik, főz-ik, tűr-ik, veend-ik, főzend-ik, türend-ik*; öszvehúzva a tárgymutató *i-* és 3-ik személynévmás többese *ök-ből*: *vesz-i-ök, főz-i-ök, veend-i-ök* stb. melyek mélyhangu szóknál még tisztábban megvannak: *adják* (= ad-i-ök v. ad-ja-ök), *mondják* (= mond-i-ök v. mond-ja-ök) stb. l. Előbeszéd 158—160. l.

—IK, (3), melléknemekhez járuló s mutató erejű rag, pl. *jobb-ik, szebb-ik*, l. Előbeszéd 155. l.

—IK, (4), osztó számnevekhez függesztve, melyeket l. —AD, (2), alatt, ezeket sorszámokká alakítja, pl. *másod-ik, harmad-ik, negyed-ik* stb. Fölveszik az „egy” és „más” szók is: *egyik, másik*. Az „első” magában is sorszám levén, ehez többé nem járul, de a magasabb számokban már *egyedik* áll, pl. *tizenegyedik, huszonegyedik, százegyedik, száztizenegyedik, ezeregyedik, ezerhuszonegyedik* stb. és „második” helyett: *kettedik*, pl. *tizenkettedik, százkettedik*. Eléjön ezen rag a törökben is *evvelki* (= első) szóban. Nem egyéb, mint a *ki* névmás, mi leginkább megtetszik *mindenik* szóból, mely eredetere nézve *mindenki* szóval azonos. Az *-adik, -edik, -ödik, -odik* ragok pedig nem egyebek, mint az *egyik* szók a hangrendhez képesti módosulatai: *második* = *másegységik*, *harmadik* = *háromelegységik*, *negyedik* = *négyegységik*, *tizedik* = *tízegységik*, *századik* = *százelegységik*, *ezredik* = *ezerelegységik* stb.

A sínai nyelvben ezen *ik* = *kó*, pl. *i-kó-nü* am. egyik nő.

Nevezetes, hogy a régieknél *egyik* és *másik* harmadik személyrag nélkül állanak, *egyike* és *másika* helyett, pl. a hajók egyikbe, e helyett: a hajók egyikébe.

—IK, (5), ritka használatu kicsinző képző, pl. *domb-ik, zomb-ik, pocz-ik*. Ha a v. e toldalék van mellette, akkor inkább *i-ka, i-ke*, melyekben már maga az *i* is vagy kicsinző, vagy melléknévképző, pl. *lád-i-ka, pad-i-ka, bund-i-ka, ház-i-ka, kender-i-ke, ösz-i-ke, Józs-i-ka, Erzs-i-ke, Pet-i-ke*.

—IK, (6), a székely háromszéki nyelvjárásban divatos *-ok -uk, -ök -ük* birtokragok helyett, pl. *apjik,*

anyjik, házik, bundájik, testvérik, tölük, nálik, rólük, feléjük, alájik, ezek helyett: *apjok, anyjok, házok, bundájok, testvérok, tölük, nálok, róluk, feléjük*. Kriza J. gyűjteménye.

—IKA, (i-ka) ösz. névképző; l. —IK, (5), alatt.

IKÁBB, tájdivatos *inkább* helyett; l. ezt.

IKAFALVA, helység Erdélyben, Kézdi székben; helyr. *Ikafalvá-n, -ra, -ról*.

—IKÁL, (i-ka-al) ösz. igeképző, pl. *kand-i-kál* (v. -ka-al), *szund-i-kál, sánt-i-kál*.

IKAT, (ik-at) áth. m. *ikat-tam, -tál, -ott*. Tájszó. Anyi mint mozgat, menésre sürget, készlet, ösztönöz. V. ö. IKLAT.

—IKE, (i-ke) ösz. képző; l. —IK, (5), alatt.

IKEL, (ik-el) áth. m. *ikelt*. A székeleyknél am. *ékel*. l. ezt.

IKÉR, (ik-ér, mongolul *ikiri*, törökül *ikiz* vagy némelyek szerint: *jigiz*, és a „húsz”-at jelentő szóban *igir-* v. *jigir-[mi]*); ide tartozik a „kettő”-t jelentő mongol *khujar* is, v. ö. IK, (1); fn. tt. *ikérl* v. *ikert*, tb. —*ék* v. *ikérl*. 1) Oly gyermek, ki ugyanazon anyától egyszerre másodmagával született. *Ikerestvérek*. *Ikerfi*, *fi* magzat, *ikerleány*, leánymagzat mint *ikerek egyike*. *Ikerket szülni*. Mondjuk oly állatok kettős vemhéről is, melyek rendszeren egyet szoktak elleni. *Ikergidák, bárányok, borjúk*. 2) Átv. ért. egymáshoz hasonló páros tárgyak egyike, különösen némely növények virágai, magvai, gyümölcsei. *Ikerbogyó, ikerdió, ikerkörte* stb. 3) A csillagászoknál *ikrek* jelentik azon két csillagból álló csillagzatot, mely a barkörben a bika és rák nevű csillagzatok között fekszik. (Castor et Pollux). Közönséges népnyelven: *kettős, kettősök*.

IKÉRÁLLÍTÓ, (ikér-állító) ösz. fn. Bölcsész vagy hittanár, ki a lények eredetét és lételét két egymással ellenkező, ugymint jó és gonosz erőnek, elemnek vagy elvnek tulajdonítja. (Dualista).

IKÉRALMA, (ikér-alma) ösz. fn. Egymással öszvenőtt két alma vagy ezek egyike.

IKÉRBÁTYA, (ikér-bátya) ösz. fn. Az *ikertestvérek* között az, ki valamivel előbb jött a világra. V. ö. IKÉR.

IKÉRBOGYÓ, (ikér-bogyó) ösz. fn. lásd: ÜKÖRKE.

IKÉRCSILLAG, (ikér-csillag) ösz. fn. lásd: IKÉR, 3).

IKÉRDINNYE, (ikér-dinnye) ösz. fn. Egymással öszvenőtt két dinnye vagy azok egyike.

IKÉRDIO, (ikér-dió) ösz. fn. Egy másik dióval öszvenőtt dió vagy ezek egyike.

IKÉRÉS, (ik-ér-és) mn. tt. *ikérés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Iker minőségű. *Ikeres ablak*, am. kettős ablak.

IKÉRÉSÍT, (ik-ér-és-it) áth. m. *ikérésít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Párosít, kettésít. *Ikerésített szó*, pl. *ákom-bákom, inczi-finczi, csip-csup, tél-túl, illeg-billeg, billeg-ballag, ihog-vihog*. V. ö. IKERSZÓ.

IKERESÍTÉS, (ik-ér-és-it-és) fn. tt. *ikérésítés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit *ikerésítünk*.

IKÉRFI, (ikér-fi) ösz. fn. L. IKÉR alatt.

IKÉRGYERMÉK, (ikér-gyermék) ösz. fn. L. IKÉR.

IKÉRHANG, (ikér-hang) l. IKÉRHANGZÓ.

IKÉRHANGZÓ, (ikér-hangzó) ösz. fn. Kettős önhangzó, mely a magyar nyelvben leginkább a palóc és göcseji szójárásban divatos, pl. *ie* (iedes = édes), *ua* (buatya = bátya), *üö* (büöség = bőség), *au* (auma = alma) stb.

IKÉRHÚG, (ikér-húg) ösz. fn. Leány, vagyis nőmagzat, ki az ikertestvérek között valamivel előbb született.

IKÉRÍT, (ik-ér-ít) l. IKÉRESÍT.

IKÉRKÖRTE, (ikér-körte) ösz. fn. Egymással öszvenőtt két körte vagy ezek egyike.

IKÉRLEÁNY, (ikér-leány) ösz. fn. l. IKÉR alatt.

IKÉRNÉNE, (ikér-néne) ösz. fn. Nőmagzat, ki az ikertestvérek között valamivel hamarabb jött a világra.

IKÉRÖCS, (ikér-öcs) ösz. fn. Az ikertestvérek közül valamivel fiatalabb férfinagzat.

IKÉRPISZTOLY, (ikér-pisztoly) ösz. fn. Puskaívések nyelvén am. oly pár pisztoly, melyeknek részei oly egyenlően készítvék, hogy egymással bizony föleserélthetnek; vagy a kétesövű pisztoly is hívhatatik így.

IKÉRRÖPPENTYŰ, (ikér-röppentyű) ösz. fn. Röppentyű, mely a levegőben két csillag gyanánt széteszlik.

IKÉRSZÓ, (ikér-szó) ösz. fn. Kitünő sajátága a magyarnak, hogy némely fogalom élénkítésére, hathatóságára, két hasonló, leginkább magas és mély hangú szót öszveteszen, s ha nem talál, csinál. Ilyenek: *ágasbogas*, *ingóbingó*, *elegybelegy*, *csecsebecse*, *csigbiga*, *díbdób*, *dűlfűl*, *diridbarab*, *csinjabinja*, *gurburba*, *innyagügy*, *immeldammal*, *dinomdánom*, *lityloty*, *gyimgyom*, *hébehóba*, *irkafírka*, *ringyrongy*, *hémehámoz*, *locsofocso*, *mendemonda*, *tarkabarka*, *ügy-sbrjos*, *tipectapog*, *zenebona*, *zürzavar* stb. Hasonlók a héberben *tohu va bohu* (pusztádon pusztá), a finnben *hujan hajan* (öszvevissza), *siki soki* (szintén), *hi ivan kaavan* (ügygyel bajjal), a mongolban *khap khara*, mely a törökben *kap kara*, (mintegy feketéd-fekete), a csuvasban *sop-sora* (fehéres fehér), a törökben *top dolu* (teliden teli), *jap jalniz* (egyes egyedül). T. i. a töröktár nyelvekben ezen ikerítés az által történik, hogy az első szótagot megkettőzik és ezen szótag végire még valamely ajkhangot tesznek, ú. m. *b* v. *p*, v. *m* és ezzel rokon *n* hangokat. A magyarban pedig kivált a második esinált szó élébe gyakorta szintén *b* vagy más ajkhang járul, pl. *tarkabarka*, *tinóbinó*, *inczifinczi*, *csigabiga*, *terefere*, *szuszimuzzi* stb. Némely ikerítésnél mint láttuk, az első szóhoz *don*, *dön*, *den* képző járul, pl. *újdon új*, *tisztádon tisztá*, *teliden teli*. Részletesebben l. Előbeszéd, 117—8. l

IKÉRTESZTÉVÉR, (ikér-testvér) ösz. fn. Testvér, ki egy másikkal ugyanazon anyától egyszerre lett.

„A költő és a sorsharag
Egy anyaméhből született;
Ikertestvérek voltak ők;
Együtt bolygák az életet.“

Petőfy.

IKÉRVÁR, mezőváros Vas megyében; helyr. *Ikérvár-on* v. —*ott*, —*ra*, —*ról*.

IKES IGE, ösz. fn. Általán mind azon igék, melyek a jelentőmód jelenidejének egyes harmadik személyében, vagyis számos esetben csak a tiszta ige-gyökhöz vagy pedig többnyire már az ige-törzsohöz *ik* toldalékot vesznek fel; s mindig valamely szenvedő állapotot fejeznek ki; melyen a) az egyszerű tiszta középigék, pl. *es-ik*, *lak-ik*, *esz-ik*, *isz-ik*; vagy ön- és áthatóból közvetlenül származottak, mint *nyúl-ik*, *vál-ik*, *hajl-ik*, *hall-ik*, *tör-ik*, *érv-ik*, *vérz-ik*; vagy más képzővel közvetítve alakultak, mint *édes ed-ik*, *lát-sz-ik*, *vak-od-ik*, *gondol-koz-ik*, *bán kód-ik* stb. b) belsejvedők, *ód*, *öd é* *ódz*, *ödz* képzők segítségével, mint: *hányód-ik*, *vetőd-ik*, *fonód-ik*, *csalód-ik*, *záród-ik*, *takaródz-ik*, *fenyegelődz-ik* stb. c) külszenvedők, *at et és tat tel* képzők társaságában, miat: *hányat-ik*, *vetet-ik*, *fonat-ik*, *csalat-ik*, *ütte-ik*, *zarat-ik*, *éptitet-ik* stb.

Az *ik* rag, mint fentebb látható (—IK (1), egyes harmadik személy raga) és elé is fordul az általános multon kívül minden időben, néha más ön- vagy mássalhangzóval is öszveolvadva, pl. *zarat-ék* (= *zarat-ik*), *zaratn-ék* (= *zarat-na-ik*), *záródj-ék* (= *záród-jon-ik*), *zaratam-d-ik* stb. Az *ik* magában, mivel más személyben elé sem jön, nem jelent szenvedést, és az *ik*-kel járó képzők vagy ragok rendszerint már maguk kifejezik a szenvedő állapotot, azonban mivel a külszenvedő igék ragai ugyanazok a miveltető igékével, valamint az ikes igék személyragai is az alanyi (vagyis határozatlan) igehajlításbeli-ekkel, főkép a többesben, noha a mondat egészben véve nem okoz semmi zavart, minthogy a miveltető igék mellett mindig ott áll a tárgyest, de mégis a miveltető igéket már magában a ragozásban is észszerű volna a külszenvedőtől megkülönböztetni. Ezt némelyek úgy vélték elérhetőnek, ha a külszenvedő raga megkettőztetnék, pl. *adat-om*, *adat-unk*, *veret-em*, *veret-ünk* stb. miveltető, *adat tat-om*, *adat-tat-unk*, *veret-tet-ünk*, *veret-tet-tek*, *veret-tet-nek* szenvedő alak volna. De köz életben ezt mint amaz is használják mind miveltető, mind szenvedő értelemben, s maga a rag nem foglal magában szenvedő értelmet. Czélszerűbbnek vélnők, ha a régiség némely példái után is a végső *t*, szenvedőleg *th*-val iratnék, pl. (a malomba búzát) *vitelünk*, *vitettek*, *vitetnek*; és (a gőzkoesikon gyorsan) *vitelhünk*, *viteltek*, *vitelnek*; így *vitelünk*, *viteltek*, *vitelének* és *vitelhünk*, *viteltek*, *vitelének*; továbbá *vitelünk* és *vitelhünk*; *vitelendünk* és *vitelendünk*

stb. Vannak igéink, melyekben *sz* alkotja a szenvedő állapotot, pl. *lát-sz-ik*, *hallat-sz-ik* és nem igetörzsek-től: *beteg-sz-ik*, *gazdag-sz-ik*. Már pedig az *sz*-szel rokon a *h*, és a *h* különben is kóros, szenvedő állapotot is jelent, pl. *had*, *hed*, *hoszik*, *höszik*, *huszik*, *hűszik* képzőben.

IKETLEN, (ik-et-len) mn. tt. *ikellen-t*, *tb*. — *ék*. Oly igékről mondjuk általában, melyek igegyökere v. igetörzse nincsen *ik*-kel megtoldva, pl. *lát*, *jár*, *megy*, *szabad*, *ragaszt*, *magasztal*, *feketít*, *szabadalmaz* stb.; különösebben olyan át- vagy önható igékről, melyeknek ellenében az *ikes* toldalék szenvedő állapotot jelent, pl. *tör törik*, *vérez vérzik*, *hall hallik*, *érez érzik*, *hajol hajlik*, *nyúl nyúlik*.

IKÉV, (ik-év) ősz. fn. L. SZÖKŐÉV.

IKLAD, falu Pest és puszták Somogy megyében; helyr. *Iklad-on*, —*ra*, —*ról*.

IKLÁND, falu Erdélyben, Maros székben; **KIS**—, **NAGY**—, falvak Thorda megyében; helyr. *Iklánd-on*, —*ra*, —*ról*.

IKLAT, (ik-ol-at) áth. m. *iklat-tam*, —*tál*, —*ott*. Menésre sürget, ösztönöz. V. ö. IKAT. Alakjára és értelmére nézve hasonló a *zaklat* igéhez.

IKLÓD, falvak Szala, Szathmár és puszták Bihar megyében; és Erdélyben, Kükiüllő megyében. **KIS**—, **NAGY**—, falvak Doboka megyében; helyr. *Iklód-on*, —*ra*, —*ról*.

IKLÓD-SZENT-IVÁNY, puszta Erdélyben, Bel-ső-Szolnok megyében; helyr. *Szent-Ivány-on*, —*ba*, —*ból*.

IKLODA, falu Temes megyében; helyr. *Ikloda-n*, —*ra*, —*ról*.

IKNAP, (ik-nap) l. SZÖKÖNAP.

IKÓ, női keresztnév, s am. kis Ilona, Ilka, Ilkó, Ilus, Iluska, Ila, Pila. L. ILONA.

—**IKÓ**, (i-kó) ősz. névképző *ika* helyett, pl. *házika* v. *házikó*.

IKRA, (a keleti török nyelvben *aigra*, Zenker szerint am. párzás, ívás (Begattung); Dankovszky szerint a szláv nyelvekben is eléjönnek: *ikra*, *jikra*, *ova piscium*); fn. tt. *ikrát*. Gyöke talán a halak, rákok, hiüllök tojásait jelentő *iv* (iv-ik, iv-adék). E szerint *ikra* eredetileg öszvetett szó, s mintegy *iv-rakás*, azaz hal-, rák-, hiüllő ivó tojások rakása, öszvege. *Halak*, *rákok* *ikrája*. *Víza*, *tok*-, *köcsögeikra*. Átv. ért. némely testek részei, melyek haltojások gyanánt öszvecsomosódnak, szemecskébe öszveállanak. *Ikrák vannak a tejfőlből*, midőn a vajrészeeskék kiülönválnak. *Ikrái vannak a megaludl zsírnak*. V. ö. LÁB-**IKRA**.

IKRACSEPKŐ, (ikra-esép-kő) ősz. fn. Csepegő v. csepkövek bizonyos neme, melyek halikrához hasonló részeeskéből állottak öszve, miért néhutt a népvélemény által megkövült ikráknak tartatnak. (Oolithus).

IKRÁDZÁS, (ikra-ad-oz-ás) fn. tt. *ikrádzás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valaminek

ikrája nő, szaporodik vagy ikraalakú részeeskéi fejlődnek. *Halak*, *rákok* *ikrádása*. *Vannak*, *tejfőlnek* *ikrádása*. V. ö. **IKRA**.

IKRÁDZIK, (ikra-ad-oz-ik) k. m. *ikrád-ztam* v. —*ottam*, *ikrádztál* v. —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Ikrái nőnek, ikrákat kap, tulajd. és átv. ért. *Ikrádzanak a halak*. *Ikrádzik a tejfől*. *Ha a tejfől ikrádzik*, *rajta a köpüvel*. (Km.). V. ö. **IKRA**.

IKRAKÓ, (ikra-kő) ősz. fn. l. **IKRACSEPKŐ**. **IKRÁLÓ**, (ikra-al-ó) fn. tt. *ikráló-t*. L. **LÁB-**IKRA****.

IKRÁNDIK, (ik-rán-d-ik) k. m. *ikránd-ott*, htn. —*ani*. Kriza J. szerint a székeleyknél am. undorodik, irtózik és (*okrándik* alatt) hőkken; pl. *valamely eledeltől ikrándani*. Első része világosan *ik*, am. *hök* a hőkken, és másik része *rán* v. *ránd*, a rándúl, rándít igék gyöke, tehát kétségtelenül am. *visszarándúl*.

IKRÁNIK, (ik-rán-ik) k. m. *ikránt*. L. **IKRÁNDIK**.

IKRÁNKODIK, (ik-rán-kod-ik) k. m. *ikránkodtam*, —*tál*, —*ott*. Székely tájszólás szerint am. hirtelen megfélemlik valamitől, azaz megmozdulva visszarántja magát. Másképp ugyan csak a székeleyknél: *okránkodik*.

IKRAPIKK, (ikra-pikk) ősz. fn. Növényneem a négy főbbhímesei seregéből és beczsók rendéből, melynek csészelevelein belül egy egy pikkelylyé nőtt ikra göngyölődik ki. (Arabis).

IKRÁS, (ikra-as) mn. tt. *ikrás-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Ikrával ellátott. *Ikrás halak*, *rákok*. 2) Ikrával készített. *Ikrás káposzta*, *ikrás leves*. 3) Ikrá gyanánt öszvecsomosódot. *Ikrás vaj*, *tejfől*. *Ikrás hús*. *Ikrás görög dinnye*. V. ö. **IKRA**.

IKRÁSHÚS, (ikrás-hús) ősz. fn. l. **MIRIGY**.

IKRÁSODÁS, (ikra-as-od-ás) fn. tt. *ikrásodás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot vagy bizonyos állapotba átmenés, átváltozás, midőn valami ikrássá lesz. V. ö. **IKRÁSODIK**.

IKRÁSODIK, (ikra-as-od-ik) k. m. *ikrásodtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Ikrája nő, szaporodik. *Ikrásodik a nőstény hal*, *midőn bizonyos kort ér*. 2) Ikrá gyanánt csomosodik, szemecskébe gyűl öszve. *Ikrásodik a vaj*, *a megérett tejfől*. V. ö. **IKRÁS** és **MIRIGYES**.

IKRENDEZ, tájdivatos *ökredez* helyett; l. ezt.

IKRENY, a könnyű és legritkább fémek egyike, melyet *Mosander* nevű vegyész fedezett fel a Cerit nevű ásványban 1840-ben, s mintthogy ezen elem az említett ásványban mindig a Czereny (cerium) és Rerjeny (Lanthanum) kíséretében jön elé, nevezé ezt Didymiumnak, ezen görög szóból *δίδυμοι* = ikrek; a magyar *ikreny* nevezet is az iker, ikrek szótól kölcsönözöttet. — Török József tanár.

IKRÉNY, puszta Győr megyében; helyr. *Ikrény-be*, —*ben*, —*ből*.

IKRES, l. **IKERES**.

IKTÁR, falu Temes megyében; helyr. *Iktár-on*, —*ra*, —*ról*.

IKTAT, IKTATÁS, IKTATÓ, I. IGTAT, IGTATÁS, IGTATÓ.

IKVA, folyó neve Sopron megyében.

IL, (1), elvont gyök, mély hangú *i*-vel, s ugyanilyen képzéssel. 1) Jelenti azon jó érzést, melylyel némely kedves szagú testek a szagló érzékekre hatnak; innen lett az elavult *ill*, (il-ol), azaz jó érzésű szagot ad, bocsát, gerjeszt, s ebből származik az *illat*, *illatos*, *illatozik* stb. Ennél fogva az *il* vagy azonos 'lél' szóval, s azon hangot utánozza, mely által a kedves szagot mintegy *lélekzés* által beszívjuk, (valamint a *büsz*, *büz* a kellemetlen szagnak távoztatását, elfúvását [bű!] jelenti); vagy pedig átalakult: *jól* (mint *ig jog*, *inkább jonkább*, *irgalom jorgalom* stb.), s e szerint *illat* annyi volna, mint: *jollat*, *illatos jollatos*, *illatozik jollatozik* stb., vagy végül általában itten is az alább következő értelem (sebes mozgás, mintegy illanás) rejlik benne. 2) Elvont gyöke az *illan*, *illog*, stb. szónak, s jelent sebes mozgást, sietést, szökést, mely értelemben rokon vele szanszkrit *il* (mozog, siet), görög *ἔλαω*, *ἰαλλῶ*, és német *eilen*, csagataj *ildam* sebes mozgás (Abuska). Elfogadja a magas hangú képzést is, pl. *illeg* szóban, honnan: *illegbilleg*. V. ö. EL.

IL, (2), elvont gyök, magashangú *i*-vel, s ugyanilyen képzéssel, melyből *illik*, *illet*, *illeszt*, *illendő* stb. származékok erednek; s rokonnak látszik *hely* szóval, innen *illik* am. helyén van, mintegy helylik, *illeszt* am. helyére tesz, *illet* am. érint stb. Jelent általában oly hatást, állapotot, mely bizonyos czélra helyesen alkalmaztatik vagy alkalmazkodik, mely czélszerű tapintattal működik, mely épen oda hat, hová hatnia kell. E gyökből lett az elvont igeörzsök *il-el* = hely-el, összevonva *ill* = hely-l, s innét a közép *ill-ik* am. helylik, azaz helyén van; továbbá: *illet*, *illeszt*, *illeg* stb. Ezen elemzés szerint értelmezhetők minden származékai, melyeket l. saját rovataik alatt. A csagataj nyelvben *ilmak* am. megilletni, tisztelni. (Abuska). V. ö. különösen: ILLIK.

IL, (3), elvont gyöke *ildom*, *ildomos*, *ildomoság* régi szónak. Rokona *el* az *elme* szóban. Előtéttel rokona azon *ből*, melyből *bölcs* származik, és a török *bil-mek* = tudni. Alapértelme: tudás, eszélyesség.

ILA, I. ILONA.

ILDOM, fn. tt. *ildom-ot*. Régibb nyelvemlékeinkben előforduló szó, s jelent eszélyt, vagyis az észnek oly működését, mely által a kitűzött czélra legillőbb, leghelyesebb eszközöket használ, mely a körülményekhez aránylag, okosan alkalmazkodik. Elemzésére nézve v. ö. IDOM szót is.

ILDOMATLAN, (ildom-atlan) mn. tt. *ildomatlan-t*, tb. —ok. Eszélytelen, okatlan, ki a czélra nem alkalmas, s a körülményekhez nem szabott eszközöket használ. V. ö. IDOM, IDOMTALAN.

ILDOMÍT, I. IDOMÍT.

ILDOMOS, (ildom-os) mn. tt. *ildomos-t* v. —at, tb. —ak. Eszélyes, a kitűzött czélra szolgáló eszkö-

zöket okosan megválasztó, tetteit a dolgok mivoltából kifejelett körülményekhez alkalmazó. *És dicséré úr e hamisságnak fohnagyát, mert ildomoson tött volna, mert e világnak fia ildomosbak fényességnek fainál. Legyetek azért ildomosok, miként kígyók.* „Estote prudentes, sicut serpentes.“ (Münch. cod.).

ILDOMOSAN, (ildom-os-an) ih. Eszélyesen, okosan.

ILDOMOSSÁG, (ildom-os-ság) fn. tt. *ildomoság-ot*, harm. szr. —a. Eszélyesség, okosság, vagyis oly tulajdonság, melynél fogva valaki czélszerűleg, okosan működik, czélszerű eszközöket használ. V. ö. ILLDOMOS.

ILENCZFALVA, I. ILLENCZFALVA.

ILIA, falu Hont megyében; helyr. *Iliá-n*, —ra, —ról.

ILINY, I. ILLÉNY.

ILK, falu Szathmár megyében; helyr. *Ilk-on*, —ra, —ról.

ILKA, ILKUS, I. ILONA.

ILL, (1), (il-ol v. il-al) elavult áth. s am. kedves, jó szagot ad, terjeszt. Innen származott: *illat*.

ILL, (2), (il-ol v. ir-ol, ir-l) elvont törzsök, melyből *illan*, *illant*, *illog* stb. származtak, s jelent folytonos vagy gyors, könnyű mozgást, sietést, szökést. Egyszerű gyöke *il* rokon azon *ir* gyökkel, melynek származékai: *iram*, *iramlik*, *ironga*, *iront*; minélfogva így is elemezhető: *ir-l* v. *ir-ol*.

ILL, (3), a főtebbektől eltérő, magas hangú *i*-vel, s ugyanilyen képzéssel. L. IL, (2).

ILL, (4), régies és tájdivatos, *ül* vagy *üll* helyett is; l. ezeket.

ILLA, (ill-a), ezen közmondásban: „illa berek, nádak, erek“ (nem: nád a kert) am. fuss v. fut v. futott berken, nádaikon, ereken keresztül. Főneviül használva am. futás, szökés. *Illára vevé a dolgot.* (Heltai).

ILLÁDIA, falu Krassó megyében; helyr. *Illádiá-n*, —ra, —ról.

ILLAN, (ill-an) önh. m. *illan-t*. Gyöke a menést, sietést, szökést jelentő *il*, s am. menekvés végett siet, szökik. *Elillant a poroszlok elől. Nem tudni, hová illant.*

ILLANÁS, (ill-an-ás) fn. tt. *illandás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Menekvés végett sietés, futás, el-sietés.

ILLANGAT, (ill-an-g-at) önh. m. *illangat-tam*, —tól, —ott. Alsó Nyitra völgyében am. csúszik a jégeu, csuszkal.

ILLANÓ, (ill-an-ó) mn. tt. *illanó-t*. Menekvés végett elsiető, szökő.

ILLANT, (ill-an-t) önh. m. *illant ott*, htn. —ni v. —ni. Tájdivatosan am. *illan*. *Az üldözők elől elillantani.*

ILLANY, (il-l-any) fn. tt. *illany-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mint a jó szagot jelentő *il* származéka am. illatos fűszer, pl. sáfrány, fahéj stb.

ILLÁROZIK, (il-l-ár-oz-ik) k. m. *illároz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. mulatoz, dáridóz. Egy eredetű *illogat* szóval.

ILLASZT, (il-l-aszt) áth. m. *illaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. A székelyeknél am. szalaszt. *Valaminek utána illasztani. Kúillaszt* am. kiszöktet.

ILLAT, (il-l-at) fn. tt. *illat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Gyöke a kedves szagot jelentő *il*, s törzsöke az elavult ige *ill*. Jelenti azon finom, repülőkeny részecskéket, melyek némely testekből, különösen növényekből kipárolognak, s a szagló érzékekre kellemesen hatnak. *Virágok, füvek illata. Rózsa, szegfű illata. Illattal eltölteni a szobát. Rózsához az illat, szűzhöz a szemérem hozzá termelt.* (Km.). *Illatot színi, terjeszteni. Illatban, v. illatárban úszó mezők, rétek.* Törökül *ilacs* am. orvosság. V. ö. IL, (1).

ILLATÁR, (illat-ár) ősz. fn. Illatok bősége.

„A tavaszkor fübe fekszem,

Szívem nyitva áll;

Szembe, szívbe kéjgyönyörnek

Illatárja száll.“ Garay J.

ILLATÁRUS, (illat-árus) ősz. fn. Ki mesterségesen készített illatokkal, illatszerekkel kereskedik, milyenek különféle szagos vizek, kenőcsök, olajok stb.

ILLATLAN, (il-l-atlan) mn. tt. *illatlan-t*, tb. —*ok*. Minek illata nincsen, vagy illatos részecskéi elrepültek. *Illatlan száraz rózsakóró. Illatlan vízzel mosdani.*

ILLATLANUL, (il-l-atlan-ul) ih. Illat, vagyis kellemes jó szag nélkül.

ILLATMILLYE, (illat-millye) ősz. fn. Millye vagy tartó vagy téhely, szelence, melyben illatszert van. *Pipereasztalok illatmillyéje.*

ILLATOLAJ, (illat-olaj) ősz. fn. Növényekből kivont jóságú olaj, pl. rózsa-, szegfűolaj. *Illatolajjal kent hajfűrtök.*

ILLATOS, (il-l-at-os) mn. tt. *illatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Oly testről mondjuk, melyből jó szagú részecskék párolognak ki, vagy mely ily részecskék által mesterségesen szagossá tétetett. *Illatos füvek, virágok, gyökerek. Illatos hajfűrtök, zsebkendő. Illatos hölgyek, uracsok.*

ILLATOSAN, (il-l-at-os-an) ih. Illattól párologva, jó szagosan, illatszerekkel kendözve, mosva stb.

ILLATOZ, (il-l-at-oz) áth. m. *illatoz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Illattal behint, füstöl, megtölt. *Beillatozni a szobát, ruhát.* 2) Valaminek illatát éldeli, szívja. *Illatozni a kedves virágokat.* Ily értelmet ad neki Molnár A. *illatol* (mint szag, szagol) helyett.

ILLATOZÁS, (il-l-at-oz-ás) fn. tt. *illatozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Átható ért. valaminek illattal, illatszerrel behintése, megtöltése. 2) Mint az *illatozik* igének származéka, állapot, midőn valamiből illat fejlík, párolog ki. *Virágok illatozása.*

ILLATOZIK, (il-l-at-oz-ik) k. m. *illatoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Illat fejlík, párolog ki belőle. *Illatozik a nyíló rózsa, szegfű.*

ILLATOZÓ, (il-l-at-oz-ó) mn. tt. *illatozó-t*. Ami illatozik, miből jó szag fejlík, párolog ki. *Illatozó rétek, virágok. Illatozó fűszerek.*

ILLATSZÉR, (illat-szér) ősz. fn. Növényekből kivont, s mesterségesen elkészített jó szagú részecskék, pl. vizek, olajok, kenőcsök stb.

ILLATSZERÁRUS, (illat-szer-árus) ősz. fn. I. ILLATÁRUS.

ILLATSZERÉSZ, (illat-szerész) ősz. fn. Ki illatszereket készít, vagy illatszerekkel kereskedik.

ILLATSZERÉSZET, (illat-szerészlet) ősz. fn. Illatszereket készítő gyár, vagy illatszerek áruhelye.

ILLATÚ, (il-l-at-ú) mn. tt. *illatú-t*, tb. —*k* v. —*ak*. Bizonyos illattal bíró. *Erős, gyöngéd, finom illatú. A róza is szép, és jó illatú, de bökös a tuskéje.* (Km.). *Kedves illatú, drága illatú fűszerek. Szent illatú áldozat.*

ILLATÜVEG, (illat-üveg) ősz. fn. Illatszerek, különösen folyó neműek tartására való üveg edény, palaczk.

ILLATVÍZ, (illat-víz) ősz. fn. Illatos szerekkel föleresztett, vegyített víz, pl. rózsavíz, kolóniai víz stb.

ILLEDEK, (il-l-ed-ék) fn. tt. *illedék-ét*, harm. szr. —*e*. Alkalmos szó a német *Anstand* kifejezésére, mennyiben ez oly állást, oly külső magatartást, alakot, jelent mely az illető személy műveltségéhez, hivatalához, rangjához, továbbá a körülményekhez, társasági szabályokhoz leginkább illik, s azokkal öszvehangzik. *Illedéssel lépni föl nyilvános helyen. Illedéssel beszélni. Illedéket tartani. Illedék nélkül álló szónok. Természetes, erőtetés nélküli, urias, nemes illedék.* V. ö. IL, (2), magashangú gyök.

ILLEDEKÉNY, (il-l-ed-ék-ény) mn. tt. *illedékény-t*, tb. —*ek*. Oly állású, magatartású, külső alakú, milyent az illedék kíván; vagy, ki magát az illedék szabályaihoz könnyen alkalmazza, illedékre hajlandó. *Illedékény ifju, férfiú.* V. ö. ILLEDÉK.

ILLEDEKÉNYSÉG, (il-l-ed-ék-ény-ség) fn. tt. *illedékénység-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, melylyel az bir, ki illedéket tart, vagy illedékre hajlandósága van. *Az illedékénység műveltebb emberek tulajdonsága.* V. ö. ILLEDÉK.

ILLEDEKÉS, (il-l-ed-ék-és) mn. tt. *illedékés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Illedéket tartó, illedék szabályaihoz alkalmazkodó. *Illedékes állás, magatartás. Illedékes taglejtések. Illedékes külsejű férfi.*

ILLEDEKTELEN, (il-l-ed-ék-telen) mn. tt. *illedéktelen-t*, tb. —*ék*. Aki vagy ami nem illedékes tartású, külsejű, alkalmazkodású.

ILLEDELEM, (il-l-ed-el-ém) fn. tt. *illedelm-et*, harm. szr. —*e*. Társadalmilag megalapított viszonyos szabályokból folyó külső udvarias cselekvésmód, mely szerint társas viszonyainkban azon szabályokhoz al-

kalmazkodunk. *Ezt kívánja az illedelem. Úgy hozza magával az illedelem. Megsérteni az illedelmet. Követni, megtartani az illedelem szabályait. Rokon vele az illedék, de szűkebb értelmű. V. ö. ILLEDÉK.*

ILLEDELMES, (il-l-ed-el-ém-es) mn. tt. *illedelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Illedelemmel bíró, azzal egyező. *Illedelmes magatartás, viselet.*

ILLEDELMETLEN, (il-l-ed-el-em-etlen), lásd : ILLEMETLEN.

ILLEDELMI, (il-l-ed-el-ém-i) mn. tt. *illedelmi-t*, tb. —*ek*. Illedelmet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Illedelmi szabályok.*

ILLÉG, (il-el-ég, l. IL, [1]), önh. m. *illég-tem*, —*tél*, —*étt*. Gyöke a mozgást jelentő *il*, s kettős gyakorlati képzőjénél fogva am. aprózva, könnyű mozgásokkal halad, mendegél. Mélyhangon : *illog*. Összetéve : *illeg-billeg* v. *illeg-ballag*. *Montovai legénynek, bakancsa van szegénynek, illeg ballag benne.* (Népd.). *Illeg billeg, majd megáll.*

ILLÉGÉS, (il-el-ég-és) fn. tt. *illégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Aprózott mozgásokkal mendegélés.

ILLÉGET, (il-l-ég-et) áth. m. *illéget-tem*, —*tél*, —*étt*. Valamit többszörös ide oda helyezés, mozgás által alkalmas helyzetbe tesz, vagyis olyanba, mely leginkább illik hozzá. Gyöke a mozgást, különösen a helyezkedő, alkalmazkodó, kellő mozgást jelentő *il*, melyből *illik* és *illem* erednek. *A ruhát hozzá illegetni a testhez. A nyalka legény illegeti magát. Szép vagy no, csak ne illegetsd úgy magadat. Róka farkát illegeti, násznagy akar lenni.* (Lakodalmi vers).

ILLÉGETÉS, (il-l-ég-et-és) fn. tt. *illégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit illegetünk. *Ruha illegetése. Test illegetése. Nyalka illegetéssel lépdelni.* V. ö. ILLÉGET.

ILLÉGETŐ, (il-l-ég-et-ő) mn. tt. *illégető-t*. Ki valamit illeget. *Ruháját illegető leány. Tánczközben magát illegető legény.* V. ö. ILLÉGET.

ILLÉKONY, (il-l-ék-ony) mn. tt. *illékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. ILLÓ.

ILLEM, (il-l-em) fn. tt. *illem-ét*, harm. szr. —*e*. A tágasb ért. vett illedelem egyes jelensége, melynek : társalgási finomság, udvariaság, szerénység, kezes tartás, szóval : egyes kedveltető társalgási módor. *Illemmel szólni a hölgyek körében. Illemből magáról legkevésébbet szólni.* V. ö. ILLEDELEM.

ILLEMÉNY, (il-l-em-ény) fn. tt. *illemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Illemmel párosult cselekvény vagy cselekvésmód, különösen olyan, mely bizonyos simulékonyagra mutat, mely által valaki mintegy oda illeszkedik, alkalmazkodik másokhoz (Schicklichkeit).

ILLEMÉNYI, (il-l-em-ény-i) mn. tt. *illeményi-t*, tb. —*ek*. Illeményre vonatkozó, ahhoz tartozó, azt illető.

ILLEMÉRZET, (illem-érzet) ösz. fn. Ösztön-szerű érzése annak, ami illemes.

ILLEMÉS, (il-l-em-és) mn. tt. *illemés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Illemmel bíró, illemet követő, illemet tartó, illem szerént eslekvő. *Illemes társalgás, beszéd, nyilatkozat.* V. ö. ILLEM.

ILLEMÉSEN, (il-l-em-és-en) ih. Illemes módon, udvariasan, finom modorban, szerényen. *Illemesen társalogni a művelt hölgyekkel.*

ILLEMETLEN, (il-l-em-etlen) mn. tt. *illemetlen-t*, tb. —*ék*. Illem nélküli; udvariatlan, szerénytelen; nyers, műveletlen modorú. *Illemetlen magaviselet.* V. ö. ILLEM.

ILLEMHÁNY, (illem-hiány) ösz. fn. L. ILLEMETLEN.

ILLEMSZABÁLY, (illem-szabály) ösz. fn. Egyes szabály az illemes magaviseletről.

ILLEMSZERŰ, (illem-szerű) ösz. mn. L. ILLEMÉS.

ILLEMETLEN, l. ILLEMETLEN.

ILLEMETLENSÉG, (il-l-em-telen-ség) fn. tt. *illemtelenség-ét*, harm. szr. —*e*. Illem hiánya, vagy illem hiánya miatt elkövetett cselekvény, illem nélküli állapot; illem nélküliség.

ILLENCZFALVA, helység Erdélyben, Maros székben; helyr. *Illenczfalva-n*, —*ra*, —*ról*.

ILLENDŐ, (il-l-end-ő) mn. tt. *illendő-t*, tb. —*ék* v. —*ek*. 1) Minek belső természeténél, tulajdonságánál, képességénél fogva valamihez illenie kell vagy mi illeni fog valamihez, alkalmas lesz valamire. Ilyenek : *állandó, mulandó, halandó*, melyekben az állás, mulás, halás képessége vagy szüksége megvagyon. *Mindenhová, mindenre illendő. Katonának, papnak illendő. Hivatalra illendő férfi. Ez nem hozzád illendő leány.*

„Hozzád légyen illendő,
Ne légyen vén és meddő;
Ha gazdag : csak feddő;
Ha szép is — veszendő,
Mást néző, mást néző.“

Házassági ének a XVI. század vége körül. (Thaly K. gyűjt.).

2) Az udvariasság, a társalgás bevett szabályaival megegyező; szerény, módos. *Illendő magaviselet. Ez nem illendő beszédmód. Illendő külső, ruha. Illendő módon adni elé valamit.*

ILLENDŐEN, (il-l-end-ő-en) ih. Illendő módon; udvariasan, szerényen; úgy amint illik, amint kell. V. ö. ILLENDŐ.

ILLENDŐKÉP, (illendő-kép) lásd : ILLENDŐEN.

ILLENDŐLEG, (il-l-end-ő-leg) ih. l. ILLENDŐEN.

ILLENDŐSÉG, (il-l-end-ő-ség) fn. tt. *illendőség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Valamire vagy valamihez képesség, alkalmasság. *Ezen eszközök illendőségéről nem kételkedem.* 2) Társalgási szabályoknak, kívánatoknak megfelelő tisztelem, tulajdonság; udvariasság, szerénység, tisztes eslekvésmód. *Ezt hozza magával az*

illendőség. Eljárásodat nem tudom megegyeztetni az illendőséggel.

ILLÉNY, falu Nógrád megyében; helyr. *Illény-be, —ben, —ből.*

ILLÉS, (1), (il-l-és) fn. tt. *illés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valaminek azon állapota, melyben akkor vagy on, midőn valamihez illik; hozzávalóság.

ILLÉS, (2), v. **ILLYÉS**, (héber eredetű, jelentése: istenes, istentiszteelő) férfi k. tt. *Illés-t*, tb. —*ék*. Elias. *Illés proféta. Illyés szekere*, Győr vidékén am. egylovas két kerékű taliga.

ILLÉSFALU, helység Szepes megyében; helyr. *Illésfaluba, —ban, —ból.*

ILLÉSFALVA, helység Közép-Szolnok megyében; helyr. *Illésfalván, —ra, —ról.*

ILLÉSHÁZA, falu Pozsony megyében; helyr. *Illésházán, —ra, —ról.*

ILLÉSI, puszták Somogy megyében; helyr. *Illési-be, —ben, —ből.*

ILLESZGET, (il-l-esz-ég-et v. il-l-esz-t-get) áth. és gyak. m. *illeszget-tem, —tél, —étt.* Lassan, folytonosan, kényelmesen illeszt, alkalmaz valamit valahová v. valamihez, v. mire, v. mibe.

ILLESZKÉDÉS, (il-l-esz-kéd-és) fn. tt. *illeszkedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A mozgásnak azon neme, melylyel bizonyos állásba, fekvésbe, alakba helyezkedik, alkalmazkodik valaki; másokhoz simulás, függeszkedés, hajlás. V. ö. **ILLESZKÉDIK**.

ILLESZKÉDIK, (il-l-esz-kéd-ik) k. m. *illeszkédtem, —tél, —étt.* Illő, vagyis czélszerű mozgás, működés, hajlékonyság által valahová vagy valakihez, vagy valamihez alkalmazkodik, simúl, helyezkedik. *Idegen emberekhez, szokásokhoz illeszkedni. Beilleszkedni az új állapotba, hivatalba, rendszerbe.*

ILLESZKÉDŐ, (il-l-esz-kéd-ő) mn. tt. *illeszkédő-t*. Bizonyos állásba, helyzetbe alkalmazkodik, helyezkedő. V. ö. **ILLESZKÉDIK**.

ILLESZKÉDŐSÉG, (il-l-esz-kéd-ő-ség) fn. tt. *illeszkédőség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki bizonyos helyzetbe alkalmazkodik.

ILLESZT, (il-l-esz-t, l. IL, [2],) áth. m. *illesztétt*, htn. —*ni* v. —*ni*. Valamit illő, kellő állapotba helyez, valamihez alkalmaz, hozzá alakít, véghez viszi, hogy illően odaálljon. *Mindent a maga helyére illeszteti. A ruhát testhez illeszteti. Süveghez illeszteti a forgót, tollat.*

ILLESZTÉK, (il-l-esz-t-ék) fn. tt. *illeszték-ét*. Amit valamibe illesztenek. Olyan alkatú, mint: *ereszték.*

ILLESZTÉS, (il-l-esz-t-és) fn. tt. *illesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által illesztünk valamit. *Beillesztés, hozzáillesztés, odaillesztés.* V. ö. **ILLESZT**.

ILLESZTETLEN, (il-l-esz-t-etlen) mn. tt. *illesztetlen-t*, tb. —*ék*. A mi nincs valahová, vagy valamibe, vagy valamihez illesztve.

ILLESZTGET, l. ILLESZGET.

ILLET, (il-l-et, l. IL, [2],) áth. m. *illet-tem, —tél, —étt.* 1) Bizonyos helyen, részen érint, tapint. *Durva kézzel ne illesd a sebet. Kis ujjammal sem illetem ötet. Sértő szóval illetni valakit. Ha megilletsz, legott oda vagy.* 2) Helyére alkalmaz valamit; illeszt, vagyis véghez viszi, hogy valami illjék valahová. *Testhez illetni a ruhát.* 3) Valamihez tartozik, valamihez való, valakit érdekel, valakinek tulajdona, birtokaul szolgál. *Ezen munka nem engem illet. Mi engem illet, nem sokat gondolok vele. Nem illet agg ebet a hintőszékér.* (Km). *Ezen jószág téged illet. A ház a legfiatalabb testvért illeti.*

ILLETÉK, (il-l-et-ék) fn. tt. *illeték-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Járandóság, tulajdonul szolgáló rész, osztályrész. *A szákmányból minden vitéz megkapta illetékét. Az évdíjnak havi vagy évnegyedi illetékét felvenni. Az örökösöknek kiadni illetékeiket.* 2) Munkából, teherből, adóból stb. annyi rész, mennyit valakire vagy valamire, törvény vagy szerződés szerént reá rónak vagy róttak. *A hadi sarczból red esett illetéket kifizette a város. A közmunkai illetéket bevégezni. A bélyegilleték fizetetlen.*

ILLETÉKÉS, (il-l-et-ék-és) mn. tt. *illetékés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Szerződés, osztály stb. szerént kijáró. *Illetékes rész, osztályrész, havi díj.* 2) Törvény által kijelölt. *Illetékes bíró.*

ILLETÉKFIZETÉS, (illeték-fizetés) ösz. fn. Valamely adó, pl. bélyegilletéknek megadása, levorovása.

ILLETÉKFOKOZAT, (illeték-fokozat) ösz. fn. Különböző fokozat, leginkább a bélyegdíjakban.

ILLETÉKKÖTELEZETT, (illeték-kötelezett) ösz. mn. A kinek vagy amitől illetéket, adót, díjt kell fizetui.

ILLETÉKMENTES, (illeték-mentes) ösz. mn. Aki vagy ami ki van véve valamely díj, adó fizetése alól.

ILLETÉKMENTESSÉG, (illeték-mentesség) ösz. fn. Kivétel valamely díj, adó fizetése alól.

ILLETÉKRÉSZ, (illeték-rész) ösz. fn. Valakit illető rész, osztályrész, valakinek járó rész.

ILLETÉKSZABÁS, (illeték-szabás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamely felsőbbségileg megrendelt díjt az arra hivatott személy a szabályok szerént kivet, kiszámít.

ILLETÉKTELEN, (il-l-et-ék-telen) mn. tt. *illetéktelen-t*, tb. —*ék*. Mit a törvény vagy szerződés járandóságként ki nem szabott, meg nem határozott. *Illetéktelen munkára nem lehet kényszeríteni a napszámosokat. Illetéktelen díjt kívánni. Illetéktelen követelés. Illetéktelen bíró.*

ILLETÉS, (il-l-et-és) mn. tt. *illetés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Ami hozzá illik valamibe vagy valakihez. *Illetes szabásu állomány.*

ILLETÉS, (il-l-et-és) fn. tt. *illetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Érintés, tapintás, valamihez nyúlás.

ILLETÉSSÉG, (il-l-et-és-ség) fn. tt. *illetésség-ét*, harm. szr. —e. Illetes helyzet, fekvés, vagyis azon tulajdonság, mely szerint valami illetesen áll, odaillesik, hozzávaló valamihez.

ILLETETLEN, (il-l-et-etlen) mn. tt. *illetetlen-t*, tb. —ék. Amit meg nem érintettek, mihez nem nyúltak; épségében, egész állapotában maradt, meg nem fogyott. *Illetetlen virág. Illetetlen szemérem, szüzledny. Illetetlen vagyon, pénz.* Határozóképp használva am. illetetlenül.

ILLETETLENSÉG, (il-l-et-etlen-ség) fn. tt. *illetetlenség-ét*, harm. szr. —e. Illetetlen állapot vagy minőség.

ILLETETLENÜL, (il-l-et-etlen-ül) ih. Érintés, hozzá nyulás nélkül; épségben, egészen sértetlenül, bántatlanul. *Illetetlenül megörizni a ránk bízott kincset.*

ILLETHETETLEN, (il-l-et-het-etlen) mn. tt. *illemhetetlen-t*, tb. —ék. Mit illetni, érinteni, mihez nyúlni nem lehet, vagy nem szabad. *Illemhetetlen becsület, szemérem. Illemhetetlen szentség.*

ILLETHETLEN, I. ILLETHETETLEN.

ILLETLEN, (il-l-etlen) mn. tt. *illetlen-t*, tb. —ék. Ami nem illik. Különösen erkölcsi és társadalmi ért. mi a külső erkölcsi és társadalmi szabályokkal ellenkezik, azokat sérti. *Illetlen kacsingatás, gúnyolódás. Illetlen állás, ülés, evés, ivás. Illetlen póriás beszéd, magaviselet.* V. ö. **ILLIK**. Határozóképp am. illetlenül.

ILLETLENKÉDÉS, (il-l-etlen-kéd-és) fn. tt. *illetlenkédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Illetlen események gyakorlása, illetlen magaviselés.

ILLETLENKÉDIK, (il-l-etlen-kéd-ik) k. m. *illetlenkéd-tem, —tél, —étt.* Illetlen eseményeket gyakorol, a bevett társalgási és erkölcsi szokások, szabályok ellen működik, illetlen módon viseli magát; gorombáskodik, nyerseskedik, garázdálkodik stb.

ILLETLENSÉG, (il-l-etlen-ség) fn. tt. *illetlenség-ét*, harm. szr. —e. 1) Tulajdonság, mely illetlen eseményekből áll. *Ezen eljárást, módot, illetlensége miatt roszallni kell.* 2) Az erkölcsi és társadalmi szabályok, udvariassági szokások ellen elkövetett események.

ILLETLENÜL, (il-l-et-len-ül) ih. Illetlen módon, nem úgy, mint illik, mint az udvariasság, finomabb társalgási szabályok kívánják.

ILLETMÉNY, (il-l-et-mény) fn. I. **ILLETÉK.**

ILLETMÉNYÉS, (il-l-et-mény-és) mn. lásd: **ILLETÉKÉS**, 1).

ILLETŐ, (il-l-et-ő) mn. tt. *illető-t*. 1) Érintő, valamihez nyúló. *Illető kezektől elfonnyadt virág. Becsületet illető rágalom.* 2) Valamihez tartozó, való; valakit érdeklő; valakit tulajdonosul ismerő. *Ez nem minket illető dolog.* 3) Bizonyos czélra rendelt, vagy tárgyra vonatkozó. *Illető bírság, törvényszék.*

ILLETŐDÉS, (il-l-et-ő-öd-és) fn. tt. *illetődés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Kedély állapota, midőn valamin megilletődik; részvételre gerjedés, érzelmi viselkedés. *Illetődéssel hallottam szomorú sorsodat. Mély, nagy illetődés.* V. ö. **ILLETŐDIK**.

ILLETŐDIK, (il-l-et-ő-öd-ik) belsz. m. *illetőd-tem, —tél, —étt.* Kedély bizonyos behatás által szomorodik, bánatos részvételre gerjed, kellemetlen, fájdalmas érzéssel telik. Alapító és felható ragu neveket vonz. *Valakinek panaszdán, nyomorán, sorsán megilletődni. Az egyházi szónok lelkes beszédére megilletődnek a buzgó hívek.*

ILLETŐLEG, (il-l-et-ő-leg) ih. Bizonyos tekintetben valamire vonatkozólag; különösebben megjelölve. *Ezen dolog illetőleg hozzám tartozik. Az indítványt illetőleg, más véleményben vagyok. Ezen ház felügyelője, illetőleg tulajdonosa mindegyre említi a lakbéreket.*

ILLETŐLEGÉS, (il-l-et-ő-leg-és) mn. tt. *illetőlegés-t* v. —et, tb. —ék. Valamire vonatkozó, valamivel viszonyban levő, valamihez tartozó. *Az ítéletet illetőleges törvényekkel indokolni.*

ILLETŐRÉS, (illető-rész) I. **ILLETÉK**, 1).

ILLETŐSÉG, (il-l-et-ő-ség) fn. tt. *illetőség-ét*, harm. szr. —e. 1) Járandóság, rész, mely valakit illet, melyhez valakinek joga van vagy melyet megadni tartozik. *Kinekinek kiadni saját illetőségét. A közmunkából részesít illetőséget bevégezte.* 2) Törvényes hatalom, műkör. *Bírói, törvényhatósági illetőség. A bíró illetősége ellen kifogást tenni.*

ILLETŐSÉGTelen, (il-l-et-ő-ség-telen) mn. tt. *illetőségtelen-t*, tb. —ék. Ki bizonyos tekintetben működési hatalommal nem bír; bizonyos eljárásra fel nem hatalmazott; másképp: *illetéktelen.* V. ö. **ILLETŐSÉG**.

ILLETVÉNY, I. ILLETMÉNY.

ILLIK, (il-l-ik, I. **IL**, [2]), k. m. *ill-étt*, htn. —eni. 1) Közelítő ragu vonzattal am. valamihez odajárul, odasimul, s vele öszhangzásba jön, kellő egyet képez. *Pásztorhoz bot, katonához fegyver illik. Ezen ruha épen természethez illik. A való szóval jobbára fölcserélhető. Úgy illik hozzá, mint bot a tegezhez. (Km.). Igen jól illik a szomju emberhez a boros korsó. (Km.). Úri feleség nem illik a paraszt emberhez. (Km.). Néha am. jói áll, szépen áll, s ekkor tulajdonító ragu nevet vonz. *Illik neki a magyar ruha, a bajusz, kalpag.* Felható ragu vonzattal am. valamire alkalmas, valamire szánt. *Nem illik ebre a bárszony nyereg. Illik, mint disznó orrára az arany perecz. Lóra illik a magyar. Réd illik, mint petrezselyem a levesre. (Km.).* 2) Szabad, meg van engedve, a társalgási szabályok kívánatának megfelel. *Ezt illik, ezt pedig nem illik tenni. Illik szombatokon jól tenni? (Münch. cod.).**

Ezen értelem van a *tudmillik* szóban is, a latin *scilicet* után betű szerint visszaadva, s az itt inkább am. *kell.* Innen Pesti Gábornál is: „Illik-e adót adni a császárnak,” mi Károlyi Gáspárnál: „kell-e.” Öszvetételei: *beillik* (papnak, katonának), *öszveillik* (egyik a másikkal), *beillik* (a nyúl a fejszébe), *ráillik* (a példabeszéd).

A régieknél az eredethez hívebben annyit is jelent, mint: illet valakit. „Nem illik neki halál,”

(Debreczeni Legendáskönyv), azaz : nem illeti őt halál.

ILLINT, (il-l-int) áth. m. *illint-étt*, htn. —ni v. —*ni*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. koppint, (köppent?). V. ö. ILLOGAT.

ILLME, (il-l-me) fn. tt. *illmét*. Alkalmas új szó a német *Sitte* kifejezésére, s am. a szabad cselekvésnek bizonyos módja, szokásos szere, melyet valaki rendesen követ, s benne másokkal megegyezik, s enél fogva jelent bizonyos társadalomban, népeknél, nemzeteknél bevett szokásokat, melyekhez az egyes tagoknak simulniok illik.

ILLÓ, (il-l-ó) mn. tt. *illó-t*. 1) Szökő, menekvés végett futó, siető. 2) Vegytani ért. oly testekről és testek részeiről mondják, melyek hamar kipárolognak, s mintegy elrepülnek, milyenek a szeszek. (Volatilis). *Illó testek, részek*.

ILLOG, (il-l-og) önh. m. *illog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Szökve mendegél vagy ballag, szökdecsel; néha : bujkálva bolyog. *Odább, biztos helyre illogni*. 2) Mídon a szaglást jelentő *il* gyökből ered, am. szaglároz, illatot húzva szuszog. Olyan, mint : *vinnyog, hűnnyog, sunnyog*.

ILLOGAT, (il-l-og-at) gyak. önh. m. *illogat-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Szagot, illatot húzva, keresve vonogatja az orrát. Innen 2) átvitven a székelyeknél am. iddogál.

ILLOMBA, tájdivatos, *iromba* helyett; l. ezt.

ILLONDA, l. ILONDA.

ILLŐ, (il-l-ő) mn. tt. *illő-t*. Általán ami illik; valamihez való, alkalmas, helyes; a társadalmi szabályoknak megfelelő; kellő. *Művelt emberhez illő beszéd. Katonához illő bátorság. Paphoz illő szerénység. Illő tisztelettel fogadni valakit. Őszveillő házastársak*. A régieknél *ill* = üll levén, illő néha am. ünnepi, mi ünnepeltetik : „Mindön szentőknek, kiknek földén, napjok illő,“ (quorum dies in terra ejus festi sunt). Debreczeni Legendáskönyv.

ILLÖEN, (il-l-ő-en) ih. Illő módon, úgy amint illik; helyesen, kellően, a társadalmi s gyöngéb erkölcsi szabályokkal egyezőleg. *Illően köszönteni, üdvözleni a tisztességeket*.

ILLÓFILLŐ, (ill-ő-fill-ő) iker. mn. Csavargó, magában bujdosó. Tőszava *illő* (illő), a másik csak nyelvjátekki viszhang.

ILLŐKÉP, ILLŐKÉPEN, (ill-ő-kép v. képen) l. ILLÖEN.

ILLÖN, l. ILLÖEN.

ILLŐSÉG, (il-l-ő-ség) fn. tt. *illőség-ét*, harm. szr. —e. Valaminek illő állapota, tulajdonsága; helyesség, kellőség; udvariság; társadalmi szabályokon és szokásokon alapult tisztesség.

ILLY, ILLYEN, l. ILY, ILYEN.

ILLYE, falu Bihar megyében; és Erdélyben, Hunyad megyében; KIS- v. ILLYE MIKE, Thorda megyében; helyr. *Illyé-n*, —*re*, —*ről*.

ILLYEFALVA, mezőváros Erdélyben, Sepszi székben; helyr. *Illyefalvá-n*, —*ra*, —*ről*.

ILLYÉN, falu Erdélyben, Fogaras vidékében; helyr. *Illyén-be*, —*ben*, —*ből*.

ILLYÉS, (1). L. ILLÉS.

ILLYÉS, (2), puszta Somogy megyében; helyr. *Illyés-en*, —*re*, —*ről*.

ILLYÉSFALVA, l. ILLÉSFALVA.

ILLYÉSHÁZA, l. ILLÉSHÁZA.

ILLYÉSMEZEJE, puszta Erdélyben, Maros székben; helyr. *Illyésmezejé-n*, —*re*, —*ről*.

ILME, l. ILLME.

ILOKERDŐ, puszta Győr megyében; helyr. *Ilokerdő-n*, —*re*, —*ről*.

ILOMBA, székely tájszó, l. IROMBA.

ILONA, (hellén eredetű, am. világító, fényes, *έλενη* am. fáklya vagy *έλη* szótól am. napvilág, meleg; világ; vagy mások szerint am. hódító, *αιρεω* igétől); női kn. tt. *Ilonát*. Helena. *Tündér Ilona. Nem kell, ha olyan szép volna is, mint Tündér Ilona*. Kiesenyzve : *Ilonka, Ilus, Iluska, Ilka, Ikó, Ila, Píla*.

ILONCZA, (1), (ilon-cza) fn. tt. *ilonczát*. Szölöleveleken tenyésző hernyófaj. (Sphinx elpenor). Nevét talán fényes külseje miatt a *vil* (villog, villám) gyöktől kölesönözte, s *viloncza* helyett az előhang elhagyásával lett *iloncza*.

ILONCZA, (2), falu Bereg megyében; helyr. *Ilonczá-n*, —*ra*, —*ről*.

ILONDA v. KIS—, v. —PATAKA, falu Erdélyben, Kővár vidékében; NAGY—, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Ilondá-n*, —*ra*, —*ről*.

ILONKA, l. ILONA.

ILONOK-ÚJFALU, helység Ugocsa megyében; helyr. *Újfaluba*, —*ban*, —*ból*.

ILOVA, falu Bereg megyében, és több falvak Erdélyben; helyr. *Ilová-n*, —*ra*, —*ről*. Folyó neve is.

ILUS, ILUSKA, l. ILONA.

ILVA, KIS—, NAGY—, falvak Erdélyben Beszterezse vidékében; helyr. *Ilvá-n*, —*ra*, —*ről*. Hegy neve is Thorda megyében.

ILVÁNY, (hibetőleg *ingovány*, öszvehúzva *ingvány*, *ilgvány*, s könnyebb kiejtéssel *ilvány*); fn. tt. *ilvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tisza vidékén am. ragadós fekete föld, az árvíz járta agyagos vidékeken.

ILY, (i-ly, régiesen : *ely*, mutató névmás, mely a tárgy közelségére vonatkozik); tt. *ily-et*, a távolságot mutató névmás : *o-ly*. Köz szokás szerint kettős *il-lel*, vagyis *ily-lyel* írják és nyomatosan ejtik; de eredetileg csak *ily*, mert gyöke a közelséget mutató *i*, melyből *ly* képzővel lett *i-ly*, (mint ezek is : *i-tt*, *i-de*, *i-hol*), szintén : *me*, *mi* gyökökből lett : *mely*, *mily*. Némelyek azért is vélik helyén a két *ily-et*, mert *ily*, isten tudja miféle más nyelvek példájára *ez-ből* és *j*, v. *l* képzőből alakult volna. De ennek a magyarban legkisebb alapja sincs, mert akkor *i-de*,

i-hol is *idde* és *ihol* volna. A köz beszédben a *mely* névmásban is két *ily* hallatszik, már pedig ez az ő nézetök szerént sem származott *mi-ez-l*-ből. Sőt azon véleményieknek következetesen *eme*, *ama* szókat is két *mm*-mel kellene írniok és ejteniök, mert itt is *ez-em* v. *ez-mi*, *az-am* v. *az-mi* lappangana. Mind ez magából a magyar nyelvből kiindulva képtelenség, mert *e-z* és *a-z*, *e-hol* v. *i-hol* és *a-hol*, *i-de* és *o-da*, *i-tt* és *o-tt* tisztán mutatják, hogy mindezekben, a közös betűk vagy tagok elgondolásával, a legtisztábban a község kifejezésére: *e* v. *i*, a távolságára pedig: *a* v. *o*, melyek a nép nyelvben mai napság is önállóan megvaunak: *ott van a*, *itt van e*, *oda menj a*, *ide jöjj e*, *épen most érkeztem meg e*, *a víz mind kiapadt a kútból a*, és több számtalan példákban; tehát *ily* és *oly*-ban sem lehet más a tiszta gyök, mint *i* és *o*. Az *ily* régiesen *ely* is volt. S épen a régieknél is többnyire egyszerű *l*-et vagy *ly* et találunk. Ellentéte: *oly*. Értelme: hasonló ehez, vagyis azonféle, mint ezen közelebb álló tárgy. *Ily frís legény kell nekem, mint ez, nem oly lusta, mint amaz. Ily módon semmire sem megyünk. Ily fegyvert csindítatok, nem olyat.*

ILYEN, (i-ly-en, régiesen: *elyen*), mutató névmás, mely egy az *ily* szóval, s az *en* csak nyomatékot adó toldalék-szótag, mint: *oly*, *oly-an*, *az*, *az on*, *ez*, *ez-en*. *Ilyen*, *amolyan adta*, *szedtevette*, *teringette*. V. ö. ILY.

ILYENFÉLE, (ilyeu-féle) ösz. mn. Ezen nemüekhez, ezen osztálybeliekhez tartozó, hasonló. *Ilyenféle könyvet magam is láttam. Ilyenféle emberrel szóba sem álllok.*

ILYENFORMA, (ilyen-forma) ösz. mn. Hasonló, ehez közelítő.

ILYENFORMÁN, (ilyen-formán) ösz. ih. Hasonló, ehez közelítő módon.

ILYENKÉPEN, (ilyen-képen) ösz. ih. Ily, vagy ehhez hasonló módon; ilyformán.

ILYENKOR, (ilyen-kor) ösz. ih. Ily időben, ily időtájbau, most, jelenleg. *Ilyenkor nem érek rá sétálni. Ilyenkor templomba szoktam menni. Hogy alkalmatlankodhatol nálam ilyenkor?*

ILYENMÓDON, (ilyen-módon); lásd: ILYENKÉPEN.

ILYENSÉG, (i-lyen-ség) fn. tt. *ilyenség-ét*, harm. szr. — *e*. Ilyen mód, ilyen tulajdonsága vagy állapota valaminek.

ILYENSÉGGEEL, (i-ly-en-ség-vel) ih. Ily módon, ily szerrel. Él *e* szóval Faludi, N. U. 3. l.

ILYES, (i-ly-es) mn. tt. *ilyes-t*, tb. — *ék*. Lásd: ILYENFÉLE.

ILYETÉN, (i-ly-et-en, *ilyes* szónak toldalékos meghosszabbítása), mn. tt. *ilyetén-t*, tb. — *ék*. Lásd: ILYENFÉLE.

ILYETÉNKÉPEN, (ilyetén-képen), ILYETÉN-MÓDON (ilyetén-módon), l. ILYENKÉPEN.

ILYFÉLE, ILYFORMA, ILYKÉPEN, ILYKOR, ILYMÓDON; l. ILYENFÉLE, ILYENFORMA stb

IM, (1), időhatározó, mely gömőri szójárás szerént am. ezen időben, most, majd, jelenen, tüstént, mindjárt. Gyöke a közelséget mutató *i*. Származéka: *imént*, vagy göcsejiesen *imánt*. Megegyezik vele a latin *jam*.

IM, (2), indulatszó, melyből *ima*, *imád*, *imádság* stb. származnak. V. ö. IMA, IMÁD.

IM, (3), helymutató törzsök, melynek tiszta gyöke a közelséget mutató *i*, illetőleg *e* (ez, emez, t. i. éles *ë*, mely *i*-vel váltakozik). Ellentéte: *am* (az, amaz). Származécai: *imigy* (amúgy), *imily* (amoly), *imitt* (amo't), vagyis: *emigy*, *emily*, *emitt*.

IM, (4), l. IM.

IMA, (im-a v. im-ah; rokonságait lásd e czikk végén). Fn. tt. *imát*. Az *imád* igéből elvont, s ujonnan feltámasztott név, azon hangokat fejezi ki, melyekkel a magyar legmélyebb tisztelétét jelenti: *im!* *ah!* vagy *ó!* *óh!* — *Im! előtted leborúlnk!* *ah!* *Uram Istenem; ó dicsőséges szent jobb kéz stb.* Több ily igék alakultak *d* v. *t* képzővel más indulatszókból is, u. m. *aj-t* (ajtat, ajtatos) v. *áj-t* (ájtat, ajtatos), ebből: *ah aj-t* v. *oh aj-t*, *ah-tt*; így *soh!* -ből *soh aj-t*, és *haj!* -ből lett *haj-t* stb. Ilyenek az *al*, *ol*, *öl* középképzősek is: *aj-a-al* (ajál), s öszvetéve *d* v. *t*-vel *á-al-d* v. *ah-al-d* (áld), *ü-v-öl-t* (ü-ölt), *sü-v-öl-t* (sü-ölt), *ki-a-al-t* (kiált), *rik-ol-t*, *sik-ol-t*, *ü-öl-d* (üöldöz, üldöz). Más képzőkkel is: *néz* = *ni!* -ez, *nógat* = *no!* -og-at, *jajgat* am. *jaj!* -og-at stb. Ide tartoznak némely hangutánzókból képzettek, mint: *oka-ad* (okád), *nyit*, *süt*. Ezen nyelvhasonlatok szerént *ima* jelent kebelből fakadó indulatszót, mely által különösen a legfelsőbb lény iránti mély tisztelétünket fejezzük ki. Széles ért. több szók öszege, vagyis a buzgó szívnek ömledéseit kifejező beszéd, melylyel az Istenet dicsőítjük, hálával illetjük és tiszteljük. *Imát rebegni. Imára nyitotta ajakit. Imával dicsőíteni az Istent. Buzgó, alázatos szent ima.* V. ö. IMÁDSÁG.

Rokonok vele a szanszkrit *am* (tisztel), latin *amo*, s talán ide sorozhatjuk a magyar *ma-g-aszt-al*, *em-el* szók tiszta gyökeit is: *ma*, *em*. Rokonnak tekinthető az arab, török *imán* is am. vallásbeli hit.

IMÁD, (im-a-ad) önh. és áth. m. *imád-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Önhatólag csak régi iratok- és nyelvemlékekben fordul elé, s am. imával Istenhez vagy szentekhez folyamodik, könyörög, (orat). *Imádjatok én értem*, (orate pro me). Bécsi cod. *Imádjatok tőtöket patvarozókért*, (orate pro calumniantibus vos). *Imádjatok azokért*, (orate pro illis). Münch. cod. A régi halotti beszéd- és könyörgésben ajakszellel: *vimád* (= *imád*). *Vimádjomok ez szegény ember lilkiért. Hogy vimádjának érte.* 2) Mai szokás szerént csak áthatólag dívik, s am. valakit a tisztelet legfensőbb nemével áld, különösen olyannal, mely kizárólag az Isten illeti. Imen római kath. értelemben: az Istenet imádjuk, a szenteket pedig tiszteljük, (nem imádjuk, adrare deum, colere sanctos). *Oh Isten, szent felségedet, borúlva imádjuk.* (Egyházi ének). *Imádj Istenet mi*

értünk bűnösökért. *Mi! nem Istenem, hogy imádjuk.* (Kin.). A régieknél is eléjön áthatólag és tágabb (ké-rő) értelemben is, pl. a régi halotti beszédben: „Vi-mádjuk uromk Isten kegyilmét ez lelikért.“ „S vi-mádjuk szent achszin (= ahszony = asszony) Má-riát és bódug Michael archangyelt és mend angyelkut. — És vimádjuk Szent Péter urot. — És vimádjuk mend szentököt.“ Átv. ért. *imádni valakit v. valamit*, am. Isten gyanánt tisztelni, csodálni, bámulni, minden boldogságát tőle várni, igen kitünő tökélyei miatt vég-telenül tisztelni. *Bálványokat, tüzet, vizet, napot imádni. Imádni a kedvest.* Dunán tuli szójárás szerént: *vala-Kit valamivel imádni*, am. valamit kérve, esengve, sür-getve ajánlani valakinek, vagy kínálni, kínálgatni va-lamit. *Házával imád, hogy vegyem meg Ugyan kérlek, ne imádj vele, mert nem kell.*

IMÁDANDÓ, (im-a-ad-and-ó) mn. tt. *imádan-dó-t*. Kit imádni kell vagy ki megérdemli, hogy imád-tassék, imádni való. *Imálandó szent Isten. Imálandó mennyei hatalom.* V. ö. **IMÁD**.

IMÁDÁS, (im-a-ad-ás) fn. tt. *imáds-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Szélesb ért. buzgó, ájtatos folya-modás, könyörgés, magunk megalázása, melylyel Istenhez járulunk, (oratio). 2) Szorosb ért. a vallási tisztelet legfensőbb neme, mely egyedül Istent illet. *Isten imádása.* (Adoratio, cultus patriae). Mondható a hamis istenekről is. *Bálványok, hamis istenek imádása. Tüziimáds.*

IMÁDAT, (im-a-ad-at) fn. tt. *imádat-ot*, harm. szr. — *a*. A tisztelet, hódolat legfensőbb neme, mely által valakit v. valamit imádnak. V. ö. **IMÁD**.

IMÁDATOS, (im-a-ad-at-os) mn. tt. *imádatos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Imádatra méltó, imálandó.

„Hogy is lehet test így átszellemülve,
Ilyen nemes és ily imádatos.“

Az ember tragédiája (Madách).

IMÁDKOZÁS, (im-a-ad-koz-ás) fn. tt. *imádko-zás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Áhítatos vallási cse-lekvés, melyet gyakorlunk, midőn imádkozunk. V. ö. **IMÁDKOZIK**.

IMÁDKOZATLAN, (im-a-ad-koz-atlan) mu. tt. *imádkozatlan-t*, tb. — *ok*. Aki nem imádkozott, ki kö-telezett imáját el nem végezte. Határozóilag am. *imá-dkozatlanul*, azaz imát nem végezve, nem imádkozva, imádkozás nélkül. *Imádkozatlanul fekünni le.*

IMÁDKOZATLANUL, (im-a-ad-koz-atlan-ul) ih. Imádkozás nélkül. *Imádkozatlanul adta ki lelkét.*

IMÁDKOZIK, (im-a-ad-koz-ik) k. m. *imádkoz-tam*, — *tál*, — *ott*. Szívét komoly erkölcsi érzelmekre gerjeszti, lelkét innepélyes buzgó elmélkedésekkel foglalkodtatja, s gondolatait Istenhez emeli. *Buzgón, ájtatosan, láladatos szívvel, derült arczczal imádkozni. Regvel, estve imádkozni. Mindenha kell imádkozni, és soha meg nem fogyalkozni.* (Sz. Pál). *Víruszatok és imádkozatok, hogy kísértetbe ne esetek.* *Imádkozunk a holtak lelkeiért. Könyvből imádkozni. Áthatólag is. Elimádkozni a Miatyánkot. Irimádkozni bűneit.*

„Serleg teljéből most oltárra önte,
Lendítve kicsinyég, társára köszöntő;
S ivott valamicskét. Öcscse azonképen
A nagy örök esküit imádkozta szépen.“

Buda halála. (Arany J.).

IMÁDKOZÓ, (im-a-ad-koz-ó) mn. tt. *imádkozó-t*.

1) Aki imádkozik vagy imádkozni szokott. *Imádkozó halottvirasztók. Út mellett imádkozó koldús.* 2) Imá-dkozásra való. *Imádkozó hely, idő. Imádkozó könyv. Imádkozó szja a héber vallásának.*

IMÁDÓ, (im-a-ad-ó) fn. tt. *imádó-t*. Személy, ki valamit imád. Különösen 1) Öszvetételekben am. valamit Isten gyanánt tisztelő. *Napimádók, tüziimá-dók, bálványimádók.* 2) Társalgási udvarias nyelven am. valamely hölgynek udvarlója, különös tisztelője, hódoló. *Sok imádóji vannak. Imádóktól környezett hölgy.* Melléknévül am. imádvá tisztelő. *Imádó hódolat.*

IMÁDOTT, (im-a-ad-ott) mn. tt. *imádott-at*. Aki vagy ami imádtatik, vagy imádashoz hasonló tisztelet-tel illetetik. A szerelmesek nyelvén am. igen kedves. *Imádoztam. Szívem imádott bálványa.*

IMÁDSÁG, (im-a-ad-ság) fn. tt. *imádság-ot*, harm. szr. — *a*. Az Istenhez emelkedett buzgó gou-dolatok és érzelmek öszvege, akár egyedül az észben és szívben rejtezzenek, (belső, titkos imádság), akár élő szóval adassanak elé, (szóbeli imádság). *Úr imá-dsága. Imádságot mondani, olvasni. Buzgó, ájtatos, szívből szakadt imádság. Valakit imádságában háborgatni. Uram, hallgasd meg imádságunkat.* V. ö. **IMA**.

IMÁDSÁGOS, (im-a-ad-ság-os) mn. tt. *imádsá-gos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Ami imádságot foglal magában. *Imádságos könyv, (imakönyv). Kocsmárosné kápolnája a pincze, imádságos könyvecskéje az itcze.* (Népd.). 2) Olyan mintha imádkoznék.

„Eszem azt az imádságos kis szádat.“

Tompa Mihály.

IMAÉNEK, (ima-ének) ősz. fn. 1) Énekbe fog-lalt, ének alakjában eléadott ima. 2) Énekelve mon-dott imádság.

IMAHARANG, (ima-harang) ősz. fn. Harang, illetőleg harangozás, melylyel imádkozásra jelt ad-nak, pl. midőn hajnalra, délre és estére harangozuak.

IMAHÁZ, (ima-ház) ősz. fn. 1) Általán, épület vagy épületrész, mely imának van szánva, milyenek a templomok, kápolnák, házi kápolnák. 2) Különö-sen, ellentétül a szoros ért. vett templomoknak, oly középület, melyben imára és Isten igéjének hallgatá-sára gyűlnek öszve a hivek, de innepélyes egyházi szolgálatok és szokások, pl. keresztelések, esketések nem tartatnak. 3) Így nevezetnek némely országok-ban a protestánsok egyházai. (Bethaus).

IMAJEL, (ima-jel) ősz. fn. Jel, mely által a templomokban vagy köz imahelyeken öszvegyült hi-vek imára intetnek, pl. cseppet.

IMAKOSZORÚ, (ima-koszorú) ösz. fn. Újabb szó a köz divatú *olvasó* helyett. V. ö. OLVASÓ, fn.

IMAKÖNYV, (ima-könyv) ösz. fn. Rövid jó szó a hosszadalmas 'imádságos könyv' helyett, s jelent oly könyvet, melyben imák (imádságok) foglaltnak. *Különféle vallásfelekezeti imakönyvek. Magyar, német, tót, oldh, horvát imakönyvek.*

IMÁM, I. ÍMÁM.

IMANAP, (ima-nap) ösz. fn. Imádkozó nap, melyen imádkozni kell vagy szoktak.

IMÁNCSI, (im-a-an-cs-i) mn. tt. *imáncsi-t*, tb. —*ak*. Tulságosan és bensőség, benső ajtatosság nélkül imádkozó, ki a vallás fő kellékét és erkölesiséget egyedül az imagyakorlatban helyezi. Gúnynev.

IMÁNCISISÁG, (im-a-an-cs-i-ság) fn. tt. *imáncsiság-ot*. Bensőség nélküli tulzás az imádkozásban.

IMÁNT, göcseji tájszó, I. IMÉNT.

IMÁR, pusztá Veszprém megyében; helyr. *Imáron*, —*ra*, —*ról*.

IMÁRA! (im-a-ra) hadi parancsszó, am. imádkozatok, imára térdet hajtsatok.

IMAREND, (ima-rend) ösz. fn. A római katolika hitvallásu egyházi személyek különös imakönyve, melyben napi rendben kitűzvék azon imák, zsolttárok, szentírasi czikkek, szent atyákból kivont olvasmányok stb. melyeket az illetők elimádkozni, vagyis elolvasni kötelesek. (Breviarium).

IMÁS, (im-a-as) mn. tt. *imás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami imát tartalmaz, imádságos.

„Áll vala udvarban megrakva nagy oltár,
Feltűzve a szent kard legtetéjén volt már,
Onnan imás szókkal ösz Torda levette,
Előbb Buda karján ereit pedzette.“

Buda halála (Arany J.-tól).

IMASÁTOR, (ima-sátor) ösz. fn. Sátor gyanánt felütött ideiglenes kápolna, pl. a táborban, hadi vagy más, nyílt téren tartatni szokott innepélyeken. *Imasátor alatt misézni.*

IMATEREM, (ima-terem) ösz. fn. Terem, valamely köz- v. magánépületben, mely különösen imára van szánva; házi kápolna.

IMATORONY, (ima-torony) ösz. fn. A mohamed vallásuak magán álló vagy mecsethez ragasztott tornya, melynek erkélyéről bizonyos órákban imára intetnek a hívek. (Minaret).

IMÁZ, (im-a-az) önh. m. *imáz-tam*, —*tál*, —*ott*.
L. IMÁDKOZIK.

IMÁZZUNK! v. IMÁDKOZZUNK! A római anyaszentegyházban divatozó *oremus* latin szónak magyarázása.

IMAZSÁMOLY, (ima-zsámoly) ösz. fn. Zsámoly-szék, melyre térdeplve imádkozni szoktak.

IMBOLYOG, talán: ing-bolyog, t. i. inog-bolyog.

„Mértékre imbolygott a beszéded rudja,
De amit eselckvél, döre, hebehurgya.“

Buda halála (Arany J.-tól).

IME, I. ÍME.

IMECSFALVA, erdélyi falu az Orbai székben; helyr. *Imecsfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

IMÉG, I. ÜMÖG v. ING, fn.

IMÉLEG, (im-éleg) ösz. fn. Vegytani értelemben am. az imenyek élenyvel vegyülete. (Tantaloxyd). V. ö. IMENY.

IMELY, (1), IMELYFŰ, I. ÍMELY, ÍMELYFŰ.

IMELY, (2), falu Komárom megyében; helyr.

Imely-én, —*re*, —*ról*.

IMELYEG, IMELYGÉS; lásd: ÉMELYEG, ÉMELYGÉS.

IMELY- v. ÍMELYMONTIKA, (ímely- v. ímelymontika) ösz. fn. A montika nevű növény egyik faja. (Anthemis pyrethrum).

IMÉNT, (im-ént v. im-c-ént) ih. Csak kevéssel ez előtt, épen most történt, hogy. *Imént láttuk, imént mondottam. Imént volt nálam.* Gyöke a közelséget mutató im.

IMENY, (im-eny) fn. tt. *imény-t*, tb. —*ek*. A ritka és tagadólagos berzú fémek egyike. Imenynek neveztetett, mivel nem nagy vegyülési erővel bír, s más testek, különösen a savak élege iránt közönbös, tehát mintegy immelámmal viseltetik irántok. Latin neve: tantalum, Tantalus mythologiai névtől.

IMER, I. ÍMER.

IMETT, (1), v. ÍMETT, tájdivatos; I. ÉMETT.

IMETT, (2), (im-ett) régies *imitt* v. *emitt* helyett. „Mert niha imett, niha amott vagon.“ Levél 1553-ból. (Szalay Á. gyűjt.).

IMHOL, I. ÍMHOL.

IMIDE, (im-ide) ösz. helyhatározó. Ezen helyre, mely itt van; ide ni. Ellentéte: *amoda*. Gyöke az öszvetétel mindenikének, a közelséget mutató *i*. Más-kép: *imide*. Öszvetéve: *imide-amoda*, am. különféle helyekre, majd ide, majd oda.

IMIGY, IMÍGY, (im-igy) ösz. módhatározó. Ily módon, ilyenképen. Ellentéte: *amügy*. Mind az *im*, mind az *igy* gyöke a közelséget mutató *i*, máskép: *emigy*.

IMIGY-AMÜGY, ösz. módhatározó. Nagyjában, öregében, fölületesen, könnyeden, nem úgy, mint valóban kellene. *Munkáját csak imigy-amügy végezte.* Máskép: *emigy-amügy*.

IMILYEN, (im-ilyen) ösz. mutató névmás. Ilyen, mint ez, melyre mutatunk. Ellentéte: *amolyan*. *Nem olyan kard kell nekem, hanem imilyen.* Máskép: *emilyen*.

IMILYEN-AMOLYAN, ösz. mutató névmás. Nem igen jeles, hiába való; egyformátlan. Tréfás háromkodó szó. *Imilyen-amolyan adta, teremtette.*

IMINNEN, IMINNET, (im-innen v. -innet) ösz. helyhatározó. Ezen helyről; innen ni! Ellentéte: *amonnán*. *Iminnen hordjátok a fát, ne amonnán.*

„Hogy iminnet amonnán az jószág jövedelméből szerezék meg.“ Báthori István király levele 1558-ból. Máskép: *eminnen*.

IMINT, IMINTEN, I. IMÉNT.

IMITT, (im-itt) ösz. helyhatározó. Megfelel e kérdésre: *hol?* s am. ezen helyen, mely ide, illetőleg hozzám közel vagy legközelebb van. Máskép: *emitt. Imitt keresd, ne amott. Imitt amott*, am. különféle, közelebb és távolabb helyeken.

IMLA, I. IMOLA.

IMLANY, (im-lany) ösz. fn. a tagadólagos berzű ritka fémek közé tartozik, s minthogy az imenyt tartalmazó „tantalit” nevű ásványban jön elő, latinul a Tantalus leányától „Niobé”-től „niobium”-nak, magyarul pedig „imlany”-nak, mintegy az imeny leányának neveztetett.

IMLE, (im-le) fn. tt. *imlélt*. Érezes ásvány imeny-sav vegyülettel, melyből az imeny nevű fém állítatik elő. (Tantalit). V. ö. IMENY.

IMMA v. IMMÁ, az *r* elhagyásával a székely tájbeszédben am. *immár*. Innen lett *g* vagy *ng* toldalékkal: *immág, immáng*, mint *ottanag, itteneg, ag eg* toldalékkal. A régieknél is előjön: „Mire hagysz el engömet imma en szükségömbe.” Nádor-codex.

IMMAJD, IMMAJDAN, (im-ma-id v. időn) ösz. időhatározó. Alkotó részei: *im* (tüstént, mindjárt) *ma* és *id* (idő v. időn). Értelme: épen most v. legitten, majd majd.

IMMÁN, a székely tájszólásban *immár* helyett. Magyarország több vidékén is hallhatni *mán* kiejtést, *már* helyett.

IMMÁR, (im-már) ösz. időhatározó. Első alkotó része *im*, am. majd, mindjárt, ezennel; a másik *már* (ma-ar) am. most (mast) jelenen. Élünk vele, midőn valaminek legközelebbi idejét akarjuk kifejezni, különösen 1) a legközelebb, vagyis pontban következőt, pl. *immár megyek* (legott, tüstént megyek); 2) a legközelebb elmúltat, pl. *immár elutazott*.

IMMÁRON, (im-már-on) I. IMMÁR.

IMMELÁMMAL, I. IMMELÁMMAL.

IMMOST, (im-most) ösz. időhatározó. Épen most, ugyanezen időben.

IMOLA, (1), (im-ol-a v. in-ol-a) fn. tt. *imolát*. Kopár helyeken, s gabonák közt termő, magásra nyúló vékony fünem, melynek szára nem btykös. Némely vidékeken szalmakalapotak kötnek belőle, s pipaszárak tisztogatására is igen alkalmas. Eredetileg *inola* az *in* (inog) gyökérből, minthogy a legkisebb szellőtől inog.

IMOLA, (2), (im-ol-a) fn. tt. *imolát*. Némelyek az *ima, imád* szókkal családositva, *imaház* értelmében kezdték használni.

IMOLA, (3), falu Gömör megyében; helyr. *Imolá-n, —ra, —ról*.

IMPER v. KÁSZON—, erdélyi falu Csíkszékben; helyr. *Imper-én, —re, —ről*. Még másképen: *Imperfalva*, helyr. *Imperfalvá n, —ra, —ról*.

IMPORÍT, kemenesali tájszó, s áth. m. *importított*, htn. —*ni* v. —*ani*. Noszít, huszít, bíztat, nógat. Ezen értelménél fogva gyöke vagy a mozgásra vo-

natkozó *in* (inog, indít), melyből lett *in-or, in-or-ít, s p* közbevetéssel *in-p-or-ít* (importít), azaz az inakat mozgásba hozza, indít; így lett a *ter-eszt, hön-öly-get* igékből *ter-p eszt, hön-p-öly-get*; így lett *b* közbevetéssel a *csom-ók* szóból *csom-b-ók*; vagy pedig egész törzse *impor*, am. *ipar, m* v. *n* közbeszurással. V. ö. IPAR.

IMRE, férfi kn. tt. *Imrét*. Általános nézet szerint az idegen Emerich, Hemerich, Heinrich nevek magyarított alakja, melyeket némely német nyelvű várokok így értelmeznek: *hainreich*, azaz erdős. Az arabban *imre* férfit jelent. *Szent Imre herczeg*. Több helység neve is *Szent* szóval öszvetéve. L. SZENT-IMRE.

IMREGH, falu Zemplén megyében; helyr. *Imregh-én, —re, —ről*.

IMRE-MAJOR, puszta Fejér megyében; helyr. *Imre-Major-ba, —ban, —ból*.

IMRETELEK, falu Torontál megyében; helyr. *Imretelkén, Imretelek-re, —ről*.

IMRIS, IMRUS, férfi kn. Az Imre névnek kicsinyített alakja. Olyan, mint: *Danis, Matyis, Matyus, Katus*, s több mások.

IMSÁD, falu Máramaros megyében; helyr. *Im-sád-on, —ra, —ról*.

IMSÓS, puszták Pest megyében; helyr. *Im-sós-on, —ra, —ról*.

IN, (1), elvont gyök. 1) Tagadó értelemmel bír az *in-gy, in-es* (in-es), *in-kedik, in-ség* szókban, s megegyezik a görög *av*, latin *in*, szanszkrit *an*, német *un, ohne* stb. tagadó szócskákkal. Származékai magas hangú képzőket és ragokat vesznek fel. 2) Jelent mozgást, mint az *i* betű is magában, s megvan az *in-g* (in-og), *ingat, ingadoz, indúl, indít* stb. szókban; ugyanez rejlik a *hintó, himbál* (hinbál), *hinár* szókban is, előlehellettel. Magas hangú ragokat vesz fel az *in-t, in-t-e-ez* (intéz), *incs* (in-es-el, in-es-el-kedik) származékokban. 3) Az *inkább* határozóban előforduló *in* nem egyéb, mint átalakult *jon* (jonkább). Szinte nem ide tartozik az *innen, innét* helyhatározókban levő *in*, mert ezek tiszta gyöke a közelséget mutató *i*, a kettős *n* közül pedig az első a helyképző *d*-ből hasonlult át: *id-n-en*, s megfelel nekik alhangon: *onnan, onnét*.

IN, (2), vagy ÍN, fn. tt. *in-at*, harm. szr. —*a*. Ugyanez a mozgást jelentő *in* gyökkel. 1) Köz ért. használtatik *ideg* helyett. V. ö. IDEG. 2) Szorosb ért. így nevezetnek azon vastag, szívós, át nem látzó és fényesfehér rostok, melyek az izmokkal különféle öszveköttetésben állanak, jelesen pedig a tagok és izmok megfeszítésére vagy hajlítására szolgálnak (tendines). 3) Különösen a nép nyelvén jelent lábikrát; innét: *Inában lenni valakinek*, am. nyomában, sarkában. *Inába szállott a bátorsága*, azaz lába szárába, vagyis futásnak vette a dolgot. *Inába harapott a kutya*. „És marhájoknak inát mind levagdálja.” Levél 1559-ik évből. (Szalay Á. gyűjt.). *Szaladj far-*

kas, inadban van az igazság. (Km.). 4) Folyó növények szára, máskép: inda. A tök inát, uborka inát öszveszedni.

INAFÁJÓ, (ina-fájó) ösz. mn. Kiuek inai, különösen lábszárának inai fájnak. *Inofájó gyerekágyas asszony.*

INAFÁJÓS, I. INAFÁJÓ.

INAKFALVA, I. INOKFALVA.

INAKOD, puszta Somogy megyében; helyr. *Inakod-on, —ra, —ról.*

INAKTELKE, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Inaktelké-n, —re, —ről.*

INAL, (in-al) önh. m. *inal-t.* 1) Gyalogol. 2) Sietve megy; tréfásan: szökik, elillan. 3) Áth. ért. *valakit inalni*, am. nyomba követve verni, inait verve üzni, hajtaui.

INALÁS, (in-al-ás) fn. tt. *inalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Gyalogolás, szökés, illanás. 2) Cselekvés, mely által valakit nyomban követve üznek, kergetnek.

INÁM, falu Hont megyében és puszta Pest megyében; helyr. *Inám-ba, —ban, —ból.*

INÁNCS, falu Abaúj megyében; és puszta Hont megyében; helyr. *Ináncs-on, —ra, —ról.*

INÁND, falu Bihar megyében; helyr. *Inánd-on, —ra, —ról.*

INARCS, puszta Pest megyében; helyr. *Inarcs-on, —ra, —ról.*

INAS, (1), v. ÍNAS, (in-as) mn. tt. *inas-t* v. —at, tb. —ak. 1) Széles ért. kinek vagy minek inai vannak. *Inas hús. Inas növények*, (pl. tökök, uborkák). 2) Szorosb ért. sok és erős inakkal bíró; izmos. *Inas karok. Inas fiú.*

INAS, (2), (in-as) fn. tt. *inas-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Lótó futó, ide-oda küldözni való, inaló szolga, cseléd, különösen az urak, intézetek illetén férfi cselédei. Hasonló képzéssel lett *talp* törzsből: *talpas*, azaz gyalogkatoná. *Udvari inas. Kórházi, tatarékpénztári, társasági inas. Hóri horgas nagy inas. (Km.). Bejelenteni magát az inas által.* 2) Ujjoncz tanuló a mesterembereknél, minthogy jobbára lótásfutásra, ide-oda küldözgetésre használják. *Varga-, szabó-, csizmadiai inas. Felszabadítani az inast.* 3) Néhutt, nevezetesen Abaújban és a székelyeknél is am. gyerek. *Van egy inaskám. Most jönnek az inasok az oskolából.* S lehet, hogy ez az eredeti értelme, a többnyire futosva, inalva járó figyermekekre alkalmazva. „Szolga” értelemben egyezik vele a esagataj *incsü* szó. (Abuska).

INASBÉR, (inas-bér) ösz. fn. Az inas szolgálataért járó bér. Némely mesterembereknél azon díj, melyet az inasért fizetnek a szülék vagy illető gyámok.

INASESZTENDŐ, (inas-esztendő) I. INASEV.

INASEV, (inas-év) ösz. fn. Azon év vagy évek, melyeket a czéhszabályok szerént az unjoncz tanulóknak inaskep ki kell tölteni, hogy legénynevű fölszabadíthatassék.

INASHÚS, (inas-hús) ösz. fn. L. IZOM.

INASI, (in-as-i) mn. tt. *inasi-t*, tb. —ak. Inast illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Inasi kötelességek.*

INASKA, (in as-ka) fn. tt. *inaskát*. Kisdéd, apródféle inas, gyermek szolga; kis fiú.

INASKODÁS, (in-as-kod-ás) fn. tt. *inaskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Inasi állapotban, életnemben létezés, működés. *Inaskodással keresni kenyérét. Megunni az inaskodást.* V. ö. INAS.

INASKODIK, (in-as-kod-ik) k. m. *inaskod-tam, —tál, —ott*. Inasi életnemet gyakorol, folytat; inaskep szolgál. *Uraságoknál, közintézeteknél inaskodni. Vargaműhelyben inaskodni. Három, négy évig inaskodni, s azután felszabadulni.* V. ö. INAS, fn.

INASKOR, (inas-kor) ösz. fn. Időszak, mely alatt valaki bizonyos kézi mesterségben ujonczkodik, mielőtt legénynevű avattatnék. *Inaskorában sok verést kapott, és sokat koplalt.*

INASRUHA, (inas-ruha) ösz. fn. Sajátságos szabású és díszítési ruha vagy jelmez, melyet az uraságok, társulatok, intézetek stb. inasai viselnek.

INASSÁG, (in-as-ság) fn. tt. *inasság-ot*, harm. szr. —a. 1) Inasi állapot, életnem. *Inasságból élni. Inasságért folyamodni valamely urasághoz. Udvari inasság.* 2) Inasok öszvege, testülete. *Az inasság egy részét elbocsátani.* V. ö. INAS.

INASTOR, (inas-tor) ösz. fn. Inasok beszegődteések, vagy inasok által adatni szokott lakoma vagy áldomás.

INASZAKADT, (ina-szakadt) ösz. mn. 1) Kinek inai szélhűdés vagy más ok által rugalmasságukat elvesztették, kellő működéseiket nem teljesíthetik. 2) Elerőtlenül. *Inaszakadt kéjencz.*

INASZAKADTSÁG, (ina-szakadtság) ösz. fn. Inak kóros, sériült állapota. V. ö. INASZAKADT.

INASZEGETT, (ina-szegett) I. INASZAKADT.

INASZÓ, puszta Nógrád megyében; helyr. *Inaszó-n, —ra, —ról.*

INAÜTÖTT, (ina-ütött) ösz. mn. Lábszárában ütés által megsérült. *Inaütött ló.*

INAZAT, (in-az-at) fn. tt. *inazat-ot*. Inak öszvesége.

INCS, (1), (in-cs) fn. tt. *incs-ét*. Az *incselkedik* igéből elvont, s ujonnan fölélesztett szó, s am. les, alattomos vagy álmozgalom, melylyel valakit törbe, kelepezebe akarnak ejteni; vagy másnak boszontására, ingerlésére czélzó tettek, avagy szavak. Gyöke az élénk mozgást jelentő *in*, a cs pedig a régies *csed*-l, ma *csin*-ál gyökhangja. Származtatható *im* gyöktől is épen úgy, mint *int* szó am. *im-t*. A régieknél többnyire *encselkedés, encselkedik* szók állanak, *incselkedés, incselkedik* helyett; miből megtetszik, hogy a gyökben minden esetre éles *é* van, mely *é*-vel is váltakozik. A Debreczeni Legendáskönyvben *incsolködés* am. *édesgetés*, („szent imádságnak incsolködése”), mely az „int” szóval áll közelebbi viszonyban.

INCS, (2), (in-cs) régies személytelen ige a közdivatú *nincs* helyett. A müncheni codexben: *Mert senki incs, ki jót tegyen.* 103. l. *Mert incs oly titok, ki meg nem jelentetik.* 143. l. Mind itt, mind több régi iratokban a „nincs” vagy „nincsen” szóval felváltva találjuk. Gyöke a tagadást jelentő *in*, mely egy a szanszkrit *an*, görög *av*, latin *in*, német *un* tagadókkal, s honnan *inség* is származik. V. ö. NINCS.

INCSEL, (1), (in- v. im-es-él) elvont törzse *incselg*, *incselkedik* stb. szóknak; mintegy *in-cseál*. V. ö. INCS, (1).

INCSEL, (2), erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Incsel-én, —re, —ről.*

INCSELÉG, (in-es-él-ég) önh. m. *incselég-tem* v. *incselg-étem*, *incselég-tél* v. *incselg-éttél*, *incselg-étt*, htn. —*ni* v. *incselg-ni*, v. *incselg-eni*. Másnak boszontására, ingerlésére czélzó szavakkal él vagy ilyen tetteket követ el; másnak kárára, vesztére, törbe ejtésére törekszik. *Nem jó a gyerekekkel incelegni, mert makacscsá lesz. Incelegni valaki után.*

INCSELG, I. INCSELÉG.

INCSELGÉS, (in-es-él-ég-és) fn. tt. *incselgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ingerkedés vagy leselkedés neme, midőn valaki mással vagy más ellen inceleg.

INCSELKÉDÉS, (in-cs-él-kéd-és) fn. tt. *incselkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Ingerkedés, vagyis másnak boszontására, bántására czélzó törekvés tettek vagy szavak által. 2) Leselkedés, alattomos működés valakinek kárára, törbe ejtésére. V. ö. INCS, (1).

INCSELKÉDIK, (in-cs-él-kéd-ik) k. m. *incselkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Valakivel ingerkedik, másnak boszontására, ingerlésére czélzó szavakat mond, vagy ilyen tetteket követ el. *Ugyan ne incselkedjél annyit velem.* 2) Alattomosan mások kárára, veszélyére, törbe ejtésére törekszik. *Az ellenhadak incselkednek egymásra v. egymás ellen.*

INCSELKÉDŐ, (in-cs-él-kéd-ő) mn. tt. *incselkédő-t*. 1) Ingerkedő, haragra, boszuságra bujtogató. 2) Gonosz tette ingerlő. *Incselkedő rosz szellem, ördög, sátán.* 3) Más kárára, veszélyére törekvő.

INCSELKÉDVE, (in-cs-él-kéd-ve) ih. Másnak boszontására vagy kárára, veszélyére törekedve, más ellen leselkedve; mást bűnre, gonoszra ingerelve.

INCSEN, (in-cs-en) személytelen ige, többese: *incsenek*. Régi szó. V. ö. INCS. Értelme: *nincs* (non est). *Incsen férjem.* (Münch. cod.).

INCZE, (latin eredetű) férfi kn. Innocentius. *Incze pápa.* Alakra hasonló hozzá: *Vincze* (Vincentius).

INCZÉD, falu Vas vármegyében; helyr. *Inczed-én, —re, —ről.*

INCZENBINCZ v. INCZENPINCZ, iker melléknév, eredetileg *inczpincz*, az *en* csak könnyebb kiejtés végett közbevetett szótag, mint: *gézengúz*, *kótyonyfity*, *gézgúz*, *kótyfity* helyett. Jelent igen gyöngye, vékony alkotásút, korához képest igen gyöngét, ma-

gasságához képest igen vékonyat, *iczipiczit*. Egy értelmű a tájdivatos *nápicz* szóval. *Inczenpincz ifjú.* *Inczenpincz leányka.* Továbbá am. gyöngye idegeinél fogva igen kényes, érzékeny. *Inczenpincz uri kisasszony.*

INCZIFINCZI, (inczi-finczi) a Hegyalján am. *inczenpincz*; l. ezt.

IND, (1), (in-d) elvont törzsök, melyből *indít*, *indul* stb. származékok erednek. Jelenti azon erőt, okot, mely által valaki tette, cselekvésre ösztönöztetik, mely által mintegy az inak mozgásba hozatnak.

IND, (2), I. INDIAI.

INDA, (in-da, azaz in-szer) fn. tt. *indát*. Gyöke a lábszárát jelentő *in*, s innen átv. ért. jelentí némely folyó növények szárát. *Tök, uborka indája.* Szélesb ért. némely növények törzsökéből, szárából kinövő vékonyabb szálak, levelek szárai, csutkái stb. *Dohány indája. Szőlővessző indája.*

INDAL, erdélyi falu Thorda megyében; helyr. *Indal-on, —ra, —ről.*

INDÁS, (in-da-as) mn. tt. *indás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk növényekről, melyeknek indái, illetőleg vékony szárai, kacsái, erei vannak. *Indás folyókák. Indás szőlővesszők.*

INDÁSODIK, (in-da-as-od-ik) k. m. *indásodtam*, —*tál*, —*ott*. Mondják növényekről, melyeknek indái, szárai, kacsái, erei nőnek, szaporodnak. *Indásodnak a tökök, dinnyék, felfutók, szőlővesszők.* V. ö. INDA.

INDÁZ, (in-da-az) áth. m. *indáz-tam*, —*tál*, —*ott*. A növény indáit leszedi, letépi, szakgatja.

INDÁZÁS, (in-da-az-ás) fn. tt. *indázás-t*, tb. —*ok*. Az indák leszedeése, csipkedése.

INDÉRKÉDÉS, INDÉRKÉDIK, Dunán tuli tájszók, I. INGÉRKEDÉS, INGÉRKEDIK.

INDESZKÖZ, (ind-eszköz) ösz. fn. *Eszköz*, mely bizonyos tette indít, ösztönöz, alkalmat, segélyt nyújt.

INDIA, fn. tt. *Indiát*. Indiának nevezték a régi görögök a tölök távol fekvő, s Nagy Sándorig csaknem egészen ismeretlen földrészt az Indus, szanszkritul *Szindhu*, persául *Hindu* folyamon túl, honnan nevét is vette, de a mely már a phoeniciaiak, karthagóbeliek és egyiptombeliek, mint tengeri hajósnepek kereskedésének czélpontja vala. Az Izlamnak Ázsiában uralomra jutása által az Indiával kereskedést az európaiak főleg Velence és Genua csak közvetőleg, részint Egyiptomon keresztül, részint hosszas karavánúton üzték, míg nem 1498-ban a portugallok az Indiába vezető tengeri utat fölfedezték. Amerika feltalálása után a mexikói tenger öbölénél fekvő szigetek ismeretesekké levén, amaz *Keleti Indiának* neveztetett, s nagy részben az angolok birtokába került, melynek két fő része van: *Hindustan* a Gangesen innen vagy *Elő-India*, és *Hátsó-India* a Gangesen túl, (Bromme. Hand-Atlas. 1862.); ez utóbbi több független államal; az

imént említett szigetcsoport pedig *Nyugoti Indiá-*nak; mert eleintén azt hívék, hogy az ujonnan feltalált föld azon túl a régi Indiával volna öszveköttetésben. Keleti India tehát fekszik *Dél-Ázsiá*-ban, a Sinai birodalomtól, illetőleg Tübettől a Hinalaya hegy által elválasztva, délre az indiai tengerig, az ezen levő több szigetekkel együtt.

INDIABELI, I. INDIAI.

INDIAI, (india-i) mn. tt. *indiai-t*, tb. —ak. Indiából való, ott termett, onnan származott, Indiát illető, arra vonatkozó. *Indiai fűszerek, növények. Indiai származatú cigányok. Indiai lakosok, népek, gyarmatok.* Mondjuk persiai módon *hindu-nak* is.

INDIÁN, I. INDIÁL.

INDIÁNKA, (indian-ka) fn. tt. *indiankát*. Öltözet faja, mely indiai formára készült.

INDIGÓ, (közelebb spanyol szó, francziául szintén *indigo* és *inde*, régi spanyolul *endico*, olaszul *indaco*, a latin *indicum* [azaz indiai] szótól) fn. tt. *indigó-t*. A pillangósokhoz tartozó kelet- és nyugot-indiai növény, melynek csészéje ötfogú, bokrétája mind a két oldalról ár- vagy kúpidomú; hüvelye különféle. *Festő indigó*, melynek virágai vörösek vagy sárga keverékűek. Ezen növényből, illetőleg leveleiből készítetik az úgy nevezett indigófesték, melyet egyszerűen indigónak is neveznek.

INDIGÓFESTÉK, ösz. fn. Festék, indigónemű növényből.

INDIGÓGYÁR, (indigó-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben az indigó festéket készítik.

INDIGÓGYÁROS, (indigó-gyáros) ösz. fn. Gyáros, ki az indigó nevű növényből festéket készít.

INDIGÓKÉK, (indigó-kék) ösz. fn. és mn. 1) Kék színű indigófesték. 2) Indigóféle kékszínű.

INDÍT, INDIT, (in-d-it) áth. m. *indít-ott*, htn. —ni v. —ani; régiesen: *indojt*. 1) Valamit mozgásba hoz, véghezviszi, hogy mozduljon. *Kocsit, szekeret indítani. Ökröt, lovat indítani. Ez a ló nem akar indítani. Megindítani a harangot. Elindítani a malomkereket.* Különösen folytonos, távolabb menésre sürget. *Hadakat indítani az ellenség ellen.* Átv. ért. *hadat v. háborút indítani*, am. hadat izenni, háborút kezdeni. *Pert indítani*, am. pert kezdeni. 2) Valamit útnak boesát, elküld, hivatalos iratot rendelt helyére utal, elküld. *Útnak indítani a hadi szekereket. A benyújtott folyamodást felsőbb helyre indítani.* 3) Valamit előmozdít, valamin segít, hogy haladhasson. *Indítani kell a dolgon, különben nem megyünk semmire.* 4) Felható ragu nevekkel, továbbá *meg* és *föl* igekötőkkel am. a kedélyt bizonyos tetre ösztönözi, valamire gerjeszti, vig vagy szomorú érzelmekre fakasztja. *Örömmre, bánatra, haragra indítani valakit. Engem igen megindított szomorú sorsod. Lázító beszédek által fölbúztatni a népet.*

INDÍTÁS, INDITÁS, (in d it ás) fn. tt. *indítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán cselekvés, mely által valakit vagy valamit indítunk, valamire

gerjesztünk, ösztönözünk stb. V. ö. INDÍT. Öszvetételei: *elindítás, kiindítás, fölbúztatás, megindítás.*

INDÍTMÁNY, INDÍTMÁNYOZ stb. I. INDÍTVÁNY, INDÍTVÁNYOZ. stb.

INDÍTÓ, INDITÓ, (in-d-it-ó) mn. tt. *indító-t*. Aki vagy ami valamit indít, mozgásba hoz, gerjeszt, fölgerjeszt, izgat, valamire ösztönül szolgál. *Indító erő, gépek, eszközök. Szíveket indító beszéd. Fölbúztató zsarnokság. Haragra, bosszúra indító tettek. Nevetésre, sirdásra indító színművek.* Főnevül használtatva am. személy, ki izgat, bujtogat, valamire ösztönöz, valamely mozgalom kezdője, oka. *Forradalom, néplázadás indító.*

INDÍTÓESZKÖZ, (indító-eszköz) I. INDESZKÖZ.

INDITÓLAG, (in-d-it-ólag) ih. Gerjesztő, izgató módon. *Szíveket indítólag. Haragra indítólag.*

INDÍTÓOK, I. INDOK.

INDITVÁNY, (in-d-it-vány) fn. tt. *indítvány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Bizonyos teendőkről előlegesen készített terv, melyet tanácskozás vagy hozzájárulás tárgyaul eléadunk, s mintegy megindítunk, megkezdünk azon szándékkal és kívánattal, hogy azt mások is pártolják, s előmozdítsák. *Indítványt tenni. Indítványhoz szólni. Pártolni, ellenezni, elfogadni, elvetni valamely indítványt. Indítványba hozni a tized és robotok megszüntetését, a közadót. Az indítványt visszavenni. Új indítvánnyal föllépni.*

INDITVÁNYOZ, (in-d-it-vány-oz) áth. m. *indítványoz-tam*, —tál, —ott. Valamit indítványképen eléad, eléterjeszt. V. ö. INDITVÁNY.

INDITVÁNYOZÁS, (in-d-it-vány-oz-ás) fn. tt. *indítványozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg szóbeli vagy írásbeli eléadás, mely által valamit indítványozunk. V. ö. INDITVÁNYOZ.

INDITVÁNYOZÓ, (in-d-it-vány-oz-ó) fn. tt. *indítványozó-t*. Személy, ki bizonyos tárgyban indítványt tesz, indítványt terjeszt elé. *Indítványozó véleményét pártolom.*

INDÓHÁZ, (indó-ház v. induló-ház) ösz. fn. Pályaudvar vagy pályafő a vasutaknál, honnan a gőzkocsik, illetőleg mozdonyok kiindulnak. Szorosb ért. e végre készített épület a pályaudvaron.

INDÓHÁZI, (indó-házi) ösz. mn. Indóházra vonatkozó, ahoz tartozó, azt illető. *Indóházi vendéglő, vendéglős. Indóházi épületek.*

INDOK, (ind-ok) ösz. fn. Ok, mely bizonyos cselekvésre ösztönt ad, mely mintegy megindítja és sürgeti az embert, hogy valamit tegyen. *Erős indokom volt így cselekedni. Mily indokból tetted ezt?*

INDOKOL, (ind-okol) ösz. áth. Bizonyos cselekvényt vagy állítást indokra, vagy indokokra alapít, valaminek indokait eléterjeszti, kimutatja. *Indokolni a drámai személyek cselekvényeit.* V. ö. INDOK.

INDOKOLÁS, (ind-okolás) ösz. fn. tt. *indokolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valamely cselekvés

vagy állítás indokainak elémutatása; valaminek indokokra alapítása. *Drámai indokolás.* V. ö. **INDOK.**

INDÓL, régiesen *indúl* helyett; l. ezt.

INDÓLTAT, (in-d-ül-tat) régies a mostan divatos *indít* helyett; l. ezt.

INDÓPONT, l. **INDULÓPONT.**

INDÚL, **INDUL**, (in-d-ül) önh. m. *indúl-t.* 1) Mozogni kezd, mozgásba jön, akár külső, akár belső erő által. *Indúl a hajó, szekér, malomkerék. Indúlnak a befogott lovak, ökrök. Jobbra, balra, előre, hátra indúlni.* Különösen am. útnak ered, lépni kezd. *Messze útra indúlni. Indúlnak a hadseregek. Haza felé indúlni. Kiindúlni a város határából. Elindúlni valahová. Visszaindúlni oda, honnan előbb kiindultunk.* 2) Mondják holmi küldemények, közlemények felől, midőn rendeltetésök helyére utaltatnak. *Indul a posta. Ma indúlnak meg az újévi hírlapok első számai.* 3) Tulajdonító ragu névvel am. bizonyos czél felé mozogni kezd vagy bizonyos cselekvés, szenvedés, állapot nyomai kezdenek látszani rajta, mely esetben nagyobb nyomatosság végett a neki személyes tulajdonítót is használjuk. *Útnak indúlni. Rothadásnak, vésznek indúlni. Neki indúlni a hegynek, víznek, városnak, falunak. Neki indúlni a falnak, ellenségnek. Romlásnak indult hajdan erős magyar! (Berzsenyi).* Ez értelemben a neki néha ellen vagy felé névutókkal föleserélthetik. 4) Felható ragu névvel am. valamire buzdúl, gerjed, ingerül. *Haragra, boszúra indúlni. Valakire vagy valamire felindúlni.*

INDULÁS, **INDULÁS**, (in-d-ül-ás) fn. tt. *indulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mozdulás bizonyos helyből; bizonyos czél felé lépés, menés, haladás. *Gözkocsik, postaszekerek, hajók indulása. Hadi seregek indulása. Öszvetételei: fölindulás (fölgerjedés), megindulás, ki-, elindulás.* V. ö. **INDÚL.**

INDULÁSI, **INDULÁSI**, (in-d-ül-ás-i) mn. tt. *indulási-t*, tb. —ak. Indulást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Indulási időpont.*

INDÚLAT, **INDULAT**, (in-d-ül-at) fn. tt. *indulat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. 1) Általán, a kedélynek mozgásban levő állapota, midőn érzeményeink bizonyos cselekvésre felizgattatnak. *Indulatra gerjedni. Indulatban lenni. Indulatot mérsékelni, csillapítani.*

„De soká dörzsölve asszú fa is gyúlad :
Hamarább ennél az emberi indulat.“

Buda halála (Arany J.-tól).

2) Szorosb ért. jelent érzeményt az élénkség legmagasabb fokozatán, mely a lélek öszves tehetségeit, különösen az értelmet zavarja, s különbözik a szenvedélytől, mely hajlamaink és természeti ösztöneink túlrontása a józanság korlátain. *Heves, forró, vad indulat. Haragos, boszús indulat. Indulattól elragadtatni. Indulatot fékezni, korlátolni. Hirtelen indulatból bal lépést tenni. Szomorú indulatok, (pl. harag, boszú, fájdalom). Vig indulatok (öröm, szerelem).* 3) Jelenti

magát a kedélyt. *Vig, eleven, szomorú indulattal birni.* 4) Hajlam, melylyel mások iránt viselkedünk. *Szíves, nyájas indulattal fogadni valakit. Különös, barát-ságos indulattal viseltetni valaki iránt.* 5) Erkölcsi hajlandóság. *Jó indulatú gyermek. Gonosz indulatú ifjú.*

INDÚLATBELI, (indulat-beli) ösz. mn. Indulatból eredő; indulatban támadó.

INDÚLATI, (in-d-ül-at-i) mn. tt. *indulati-t*, tb. —ak. Indulatra vonatkozó. *Indulati fölgerjedés.*

INDÚLATLAN, (in-d-ül-atlan) mn. tt. *indulatlan-t*, tb. —ok. Indulat nélkül levő; csendes, nyugott kedélyű; hidegvérű, tompa érzékű; kire sem kedvező, sem kedvezőtlen benyomások nem hatnak; érzéketlen. Határozóképp am. indulat nélkül.

INDÚLATLANSÁG, (in-d-ül-atlan-ság) fn. tt. *indulatlanság-ot*, harm. szr. —a. Indulat nélküli állapot vagy tulajdonság; hidegvérűség, tompa érzéki-ség; csendes, nyugott kedély; érzéketlenség. V. ö. **INDÚLAT.**

INDÚLATLANUL, (in-d-ül-atlan-ul) ih. Indulat nélkül; hidegvérűen; érzéketlenül; csendes, nyugott kedélyvel vagy lélekkel; se jó, se rossz benyomásra meg nem változva.

INDÚLATMENTES, (indulat-mentes) ösz. mn. **L. INDÚLATLAN.**

INDÚLATOS, (in-d-ül-at-os) mn. tt. *indulatos-t* v. —at, tb. —ak. Indulatra könnyen gerjedő; különösen: hirtelen haragú, hamar felboszankodó; kibeen több-féle indulatok uralkodnak, változkodnak. V. ö. **INDÚLAT.**

INDÚLATOSAN, (in-d-ül-at-os-an) módhatározó. Indulatra gerjedve, lobbanva; hirtelen haragudva; indulattól elragadtatva; vakon neki rohanva; fölhevült kedélyvel, tulzó hévvel. *Indulatosan megtámadni valakit. Indulatosan beszélni.*

INDÚLATOSKODÁS, (in-d-ül-at-os-kod-ás) fn. tt. *indulatoskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori indulatra fakadás; hirtelenkedés; haragoskodás, boszankodás; meggondolatlan cselekvés, melyre túlhevés érkeink ösztönöznek.

INDÚLATOSKODIK, (in-d-ül-at-os-kod-ik) k. m. *indulatoskod-tam*, —tál, —ott. Gyakori s hirtelen indulatokra gerjedez, fakadoz, indulatok ösztöne és heve után működik, meggondolatlanul s egyedül ér-zékeitől ingerülve cselekszik.

INDULATOSKODÓ, (in-d-ül-at-os-kod-ó) mn. tt. *indulatoskodó-t*. Indulattól elragadtatva, hirtelen fellobbanva cselekvő, beszélő.

INDÚLATOSSÁG, (in-d-ül-at-os-ság) fn. tt. *indulatoosság-ot*, harm. szr. —a. Érkeink állapota vagy tulajdonsága, melynél fogva indulatra hajlandók, hamar fölgerjedők, különösen haragra, boszúra ingerlékenyek leszünk.

INDÚLATROHAM, (indulat-roham) ösz. fn. Az indulatnak kitörése, igen nagy megindulás.

INDÚLATSZÓ, (indulat-szó) ösz. fn. Oly szó, vagyis beszédrész, mely által különösen indulatinkat fejezzük ki, s melyre indulatink által mintegy ösztönöztetve szoktunk kifakadni. Ilyenek

1) *örömet* jelentők : ujuh! juh! ujuhu! iju! ihuhu! haja! hajaba! stb.

2) *fájdalmat* : oh! jaj! oh jaj! oh istenem! fájdalom!

3) *csodálkozást* : ejni! ejnye! ejha! nini! furcsa! csodálatos! szörnyűség! stb.

4) *gúnyolást* : ejej! nono! úgye! soha bizony! lám! stb.

5) *vágyat* : bárha! vajha! ohha! oh csak! hej-csak! stb.

6) *buzdítást* : rajta! no! nosza! uszu! uszu rajta! no csak! uszu neki! hahó! no még! stb.

7) *csöndet* : csitt! piszt! hallga! lassan!

8) *iszonyt*, *undorodást* : huh! uh! piha! jaj! jujha! csunya!

9) *csillapítást* : hó! hó! hóha! hóhe! hohó! hők!

10) *sajnálkozást* : fájdalom! kár! beh kár! ejno! szegény! szegény tatár!

11) *kétkedést* : vajon! ugyan! ugyan úgy-e! igazán! valóban! ohoh! ne mondja!

12) *tudakozást* : hogyan! nos! nos aztán!

13) *ráhagyást* : hadd! hagyjáu! isten neki! oda neki!

14) *boszankodást* : eh! heh! ahhá!

15) *kinálást* : neh! nesze! nehtek! nesztek!

16) *figyelmetetést* : ni! nini! lám! nám! a! e! (ott van a! itt van e!)

Bővebb értelmezéseiket l. illető helyeiken.

INDÚLÉKONY, (in-d-ül-ék-ony) mn. tt. *indulékony-t* v. —at, tb. —ak. Könnyen induló, gerjedő, ingerlékeny, hirtelen természetű, heves, érzeményekre fogékony. *Haragra, sirásra, öröme indulékony gyerek.*

INDÚLÉKONYSÁG, (in-d-ül-ék-ony-ság) fn. tt. *indulékony-ság-ot*. Indulékony tulajdonság.

INDULJ! (in-d-ül-j), hadi parancsszó, am. lépj, menj. (Marsch!).

INDULÓ, **INDULÓ**, (in-d-ül-ó) mn. tt. *induló-t*. 1) Aki vagy ami indul, megindul. *Haragra induló ember. Útnak induló vándor. Romlásnak induló nemzet. Induló félben lenni, am. már-már indulni, indulásra készen lenni.* V. ö. **INDULI**. 2) Menésre készülés, fölkerekedés. *Indulót fúni, dobolni a katonáknak. Indulóban lenni. Épen indulóban voltunk, midőn a sürgető parancsot vettük.*

INDULÓJEL, (induló-jel) ösz. fn. Jeladás az elindulásra.

INDULÓPONT, (induló-pont) ösz. fn. Bizonyos meghatározott pont, s átvitt értelemben elv, melyből valaki kiindul, további következtetéseket von.

INDUS, fn. tt. *indus-t*, tb. —ok. Indiának őslakosa, máskép : *hindu*. Folyam neve is Kelet-Indiában. V. ö. **INDIA**, **INDIAI**.

INERESZTÓFŰ, (in-eresztő-fű) ösz. fn. A magrugók (momordica) neméhez tartozó növényfaj, máskép : *csúcsos magrugó*. (M. balsamina).

INFÁJÓ, (in-fájó) l. **INAFÁJÓ**.

INFŰ, (in-fű) ösz. fn. Ugarokon termő dél-európai növény, s tagbénulás, szélhűdés, s rokon nyavalyák elleni gyógyszer; máskép : *kalinczafű, vad ruta, szélfű* stb. (Teucrium vagy Ajuga chamaepitys).

ING, (1), (in-g v. im-eg, v. üm-ög) fn. tt. *ing-ét*, harm. szr. —e. Gyöke *im* v. *üm* (= hám); megvan a görög *είμα* (am. öltözet), *έννυμι* (öltöztetem), német *Hemd*, *eszt hamme*, *amme* stb. szókban, s jelent általában öltözéket, ruhát. *Im*-ből *eg* képzővel lett : *im-eg*, s öszvevonva : *im-g*, *in-g*, tömöttebb ajakkal : *ümög*, *üng*. Szoros ért. vászonból vagy vászonféle szövétből készített alsó ruha, mely ujjakkal ellátva, s vállakra öltve egyarányos bőségben lefelé lóg, a testnek felső részét közvetlenül befödi, s különféle divat és szabás szerént majd hosszabb, majd rövidebb. *Kurta, hosszú ing. Síp ujjú, borjú szájú, lobogós ujjú ing. Gyolcsingyolalt ing. Férfi ing, asszony ing. Féling. Német ing* (hosszú). *Zsíros ing. Gyolcs az ingem, gyolcs a gatyám, Sári lelkeim vigyázz reám.* (Népd.). *Egy ingben hagyni vagy valakit ingig levetkőztetni*, am. mindből kifosztani. *Természete a magyarnak, hogy jussait nem hagyja, De ha vele banni tudnak, az ingét is od' adja.* (Népd.). *Se ingem, se gallérom.* (Km.), am. nem tartozik hozzám. *Közelebb az ing a csuhándl.* (Km.), am. elébbre való a rokonok, ismerősök és barátok, mint az idegenek. *Kinek nem inge, ne vegye magára.* (Km.). *Egy ingben járni. Feltűnni az inget.* Szélesb ért. ingszabásu öltözet, melyet a felruha fölé öltének, pl. *papi, templomi ing, fuvaros ing, utazó ing, pánczéling.*

ING, (2), (in-g v. in-og) önh. m. *ing-tam* v. *inog-tam*, v. *ing-ottam*, *ing-tál* v. *inog-tál* v. *ing-ottál*, *ing-ott* v. *inog-ott*, htn. *ing-ni* v. *ing ami*, v. *inog ni*. Gyöke a mozgást jelentő *in*, s am. mozog, különösen a súlyirány középpontjától ide-oda hajlog. *Inganak a széltől hajtott fűszálak. Ing a nád, a falevél. Inganak a rozsg fogaik. Félelem miatt inganak a lábai. Feje fölött egy hajszálon ing a kard.*

INGA, (in-g-a v. in-og-a) fn. tt. *ingát*. Fonalra akasztott vagy máskép felfüggesztett test, mely akasztópontja körül ide s tova szabadon mozoghat, s mozgása által bizonyos vonalt ír le, melyen föl és alá halad. (Pendulum). *Egyszerű inga. Öszvetett v. természettani inga. Óra ingája.* Nevét ingó tulajdonságától vette. V. ö. **ING**, **ige**.

INGAD, (in-g-ad) önh. m. *ingad-t*. Ingóvá lesz, ingani kezd.

„Hadd mönnyön hadd! è (= el) ne hadd,
Ne ingadjon az inad.“

Székely táncvers.

INGADÁLY, l. **INGODÁLY**.

INGADOZ, (in-g-ad-oz) önh. és gyakor. m. *ingadoz tam*, —túl, —ott, par. —z. Gyakran v. foly-

tonosan ide-oda hajlik, állandó helyzetre vergődni nem bír; súlyegyenét veszve szüntelen mozgásban van. *Ingadoz, mint a fűszál. Ingadoz a hullám hányta hajó. Fogai ingadoznak. A nagy teher alatt ingadoz a hid.* Átv. ért. kételkedik, határozatlan lelki állapotban van, habozik, lelki ereje, elszántsága hanyatlik; vésznek indul. *Már is ingadoz, mi tévő legyen. Hűsége, bátorsága ingadoz. Szerencsénk ingadoz. Ne ingadozz, hanem mond ki, mit akarsz.*

INGADOZÁS, (in-g-ad-oz-ás) fn. tt. *ingadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valaki vagy valami ingadoz. *Füvek, fák ingadozása. Lábak, fogak ingadozása. Leleki ingadozás. Akarat, szerenese ingadozása.* V. ö. **INGADOZ**.

INGADOZATLAN, (in-g-ad-oz-atlan) mn. tt. *ingadozatlan-t*, tb. —ok. Mozdulatlan, egy helyben, irányban állandóan megmaradó; szilárd, elszánt, hajthatatlan. *Ingadozatlan tölgy. Ingadozatlan akarat, hűség, hazafiság.* V. ö. **INGADOZ**. Határozóólag am. ingadozás nélkül.

INGADOZÓ, (in-g-ad-oz-ó) mn. tt. *ingadozó-t*. Ide-oda hajló, súlyegyenét veszített; bizonytalan, kételkedő, határozatlan. *Ingadozó nádszál. Ingadozó hid-czölöpök. Ingadozó akarat.*

INGÁGY, (in-g-ágy v. ingó-ágy) ösz. fn. Lógó ágy, mely pl. kötelekről, zsinegekről függ alá, s melyet ide-oda lóbálni lehet, milyenek némely bölcsek, hajókön levő ágyak stb.

INGALJ, (in-g-alj) ösz. fn. Pendely, vagyis a nők alsó testét fődő fehérreha, hol t. i. nem egy darabból álló hosszú inget, hanem a felső testen úgynevezett fél- v. felsőinget viselnek.

INGALY, l. **INGALJ**.

INGÁLY, (in-g-ály) fn. tt. *ingály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Alkalmas új szó a lélek habozó, s határozatlan állapotának kifejezésére.

INGÁLYOS, (in-g-ály-os) mn. tt. *ingályos-t* v. —at, tb. —ak. Habozó, határozatlan akaratú.

INGANDÓ, (in-g-and-ó), a Bécsi codexben am. ingó vagyon. „Nem vala apró barmoknak és nagy barmoknak, és ő mend ingandójoknak száma.“ Judit. XV.

INGAÓRA, (inga-óra) ösz. fn. Ingával ellátott óra. V. ö. **INGA**.

INGÁS, (1), (in-g-ás) fn. tt. *ingás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely test ide-oda mozog; midőn a súlyegyenétől majd erre, majd amarra hajlik. Átv. ért. habozó, határozatlan állapot.

INGÁS, (2), (in-g-a-as) mn. tt. *ingás-t* v. —at, tb. —ak. Ingával ellátott, fölszerelt. *Ingás óra.*

INGAT, (in-g-at) áth. m. *ingat-tam*, —tál, —ott, par. *ingass*. Eszközli, hogy valami inogjon, ide-oda mozogjon, a nehezkedés középpontjától erre, amarra térjen. *Szellő ingatja a fűszálakat. A hajósok zajos vizen ingatják a csónakot. A földrengés megingatja a házakat.* V. ö. **ING**, *ige*.

INGATAG, (in-g-at-ag) mn. tt. *ingatag-ot*. Ami könnyen inog, ingásra hajlandó. *Ingatag nád.* Átv. ért. habozó, határozatlan, majd ily, majd amoly szándékú, akaratú; szilárdság nélküli. *Ingatag elméjű ifjú.*

INGATAGSÁG, (in-g-at-ag-ság) fn. tt. *ingatagság-ot*, harm. szr. —a. Ingó állapot, vagy ingásra hajlandó tulajdonság. *Nádak, füvek ingatagsága.* Átv. ért. lélek határozatlansága, állhatatlansága, habozása.

INGATAGUL, (in-g-at-ag-ul) ih. Átv. ért. habozólag, határozatlan lélekkel, akarrattal.

INGATLAN, (1), (in-g-atlan) mn. tt. *ingatlan-t*, tb. —ok. Mozdulatlan, állhatatos, szilárd. *Ingatlan szikla. Ingatlan akarat.* Különösen a birtokra vonatkozólag am. fekvő, melyet helyből mozdítani nem lehet. *Ingatlan jószág*, pl. telek, ház. Ellentéte: *ingó* v. *ingóbingó*. *Minden ingó és ingatlan vagyonomat neked hagyom. Ingatlan zálog*, am. zálogul leköötött ingatlan vagyon, pl. szántóföld, szőlő, erdő. Határozóképp am. ingás nélkül, meg nem ingatva.

INGATLAN, (2), (in-g-atlan) fn. tt. *ingatlan-t*, tb. —ok. Ugyanaz a fentebbi melléknévvel, mely újabb időben különösen törvénykezési nyelven önállólag főnévként is használtatik, fekvő vagyon' értelemben.

INGATLANUL, (in-g-atlan-ul) ih. Mozdulatlanul, állhatatosan, szilárdul. *Ingatlanul megmaradni föltétele mellett.*

INGATÓ, (in-g-at-ó) fn. tt. *ingató-t*. Így nevezik némely tájakon a vastagnyelű ökörhajtó ostort, minthogy azt pattantáskor meg kell ingatni, meglóbálni. A lóhajtó hosszú ostor neve: *suhogó*.

INGBODOR, (ing-bodor) ösz. fn. Bodor vagy fodorféle dísztoldalék az üng újján vagy hasítékán.

INGÉCSKE, (in-g-écs-ke) fn. tt. *ingécskét*. Kisdéd ing, pl. kis gyermekek inge; ingelő. Gyermekek nyelvén: *gungó*.

INGÉKONY, (in-g-ék-ony) mn. tt. *ingékony-t* v. —at, tb. —ak. Könnyen inogó, ingásra hajlékony, ingatag. *Ingékony fűszál, nádszál.*

INGÉKONYSÁG, (in-g-ék-ony-ság) fn. tt. *ingékonyság-ot*, harm. szr. —a. Valamely testnek ingásra hajlandó tulajdonsága, vagy ingásban levő állapota.

INGELŐ, (ing-elő) ösz. fn. A derék mellső részét takaró fehérenemű, melyet az ing fölé szokás kötni.

INGÉM, **INGÖM**, a székelyeknél divatos, engém' helyett; l. ezt.

INGER, (in-ger) ösz. fn. a mozgást jelentő *in*, s a *ger* (gerj, gerjed) szóból, minél fogva *inger* jelent ösztönt, mely mozgásra gerjeszt, mely az inakat buzdítja, működteti, csiklandozza, mely rendkívüli hatást gyakorol az érzéki szervekre.

INGERÉL, (in-ger-él) áth. m. *ingerél-t* v. *ingerlét*, htn. —ni v. *ingerleni*. Az érzéki szerveket rendkívüli hatással mozgásba hozza, csiklandozza, ösztönözi; a kedélyt nyugvó, esendes állapotából indulatra gerjeszti, fellázítja. *Huragra, boszúra, testi gyönyörre*

ingerelni valakit. Különösen : kötődés, bántó szavak és czélzások vagy tettek által valakit sérteget. *Gúnyokkal ingerelni a békés polgárokat. Ne ingereld, aki nem bánt téged. Nem jó az ebet ingerelni.*

INGERÉLHETLEN, (in-ger-él-het-len) mn. tt. *ingerélhetlen-t*, tb. —*ék.* Tompa érzékű, érzéketlen, kit indulatra gerjeszteni, felboszontani, megharagítani stb. nem lehet. Határozóilag : oly módon vagy állapotban, hogy ingerelni nem lehet.

INGERÉLHETŐ, (in-ger-él-het-ő) mn. tt. *ingerélhető-t*. Kit ingerelni, fölingerelni lehet vagy könnyű; ingerlékeny; hamar fellobbanó, haragra, bosszúra gerjedő.

INGERÉLHETŐSÉG, (in-ger-él-het-ő-ség) fn. tt. *ingerélhetőség-ét*, harm. szr. —*e.* Érzékek tulajdonsága, mely szerint könnyen felingerülnek, indulatra gerjednek.

INGERHAL, (inger-hal) ösz. fn. L. NYÁLKAHAL. (Mándy Péter).

INGERI, (in-ger-i) mn. tt. *ingeri-t*, tb. —*ek.* A székelyeknél am. ingerkedő.

INGERKÉDÉS, (in-ger-kéd-és) fn. tt. *ingerkédés-t*, tb. —*ék.* harm. szr. —*e.* Másnak bosszontására czélzó kötődés, belekapczáskodás, különösen gúny, csipős szavak, sértő taglejtések, éles czélzások, s hasonló tettek által.

INGERKÉDIK, (in-ger-kéd-ik) k. m. *ingerkédtem*, —*tél*, —*étt.* Segítő ragu neveket vonz, s am. valakit gúny, csúfolódás, csipős szavak, sértő cselekedetek, belekötelődés által bosszuságra, haragra gerjeszteni törekszik. *Ne ingerkedjél velem, mert ebül jársz. A gyermek, ha sokat ingerkednek vele, macacská lesz. A csintalan fiúk ingerkednek a kutyákkal.*

INGERKÉDŐ, (in-ger-kéd-ő) mn. tt. *ingerkédő-t*. Aki valakivel ingerkedik; mást csúfolódva, gúnyolódva, kedve ellen cselekedve bosszus indulatra gerjesztő. V. ö. **INGERKÉDIK**.

INGERLÁZ, (inger-láz) ösz. fn. Nagy ingerlékenységgel párosult láz, illetőleg ideggyöngeség, idegzetesség.

INGERLÉKENY, (in-ger-él-ék-ény v. in-ger-el-ékény) mn. tt. *ingerlékeny-t*, tb. —*ek.* Könnyen fölingerülő; hörcsökös, haragos indulatú; igen érzékeny idegzetű. *Ingerlékeny beteg ember.*

INGERLÉKENYSÉG, (in-ger-él-ék-ény-ség) fn. tt. *ingerlékenység-ét*, harm. szr. —*e.* Idegek kóros tulajdonsága vagy érzékenysége, melynél fogva a külső benyomásokra rendkívül fogékonyak, s könnyen izgatódnak.

INGERLÉS, (in-ger-él-és) fn. tt. *ingerlés-t*, tb. —*ék.* harm. szr. —*e.* Cselekvés, mely által valakit ingerlünk, haragra, bosszúra vagy más indulatra gerjeszteni törekszünk; sértő gúnyolás, csúfolódás, kötelődés, belekapczáskodás.

INGERLET, (in-ger-él-et) fn. tt. *ingerlet-ét*, harm. szr. —*e.* Érzékek felizgatott állapota, mely ingerlés által eszközöltetett.

INGERLETÉS, (in-ger-él-et-és) mn. tt. *ingerletés-t* v. —*et*, tb. —*ek.* Izgatott érzékű, ingerlett állapotban levő.

INGERLETÉSSÉG, (in-ger-let-és-ség) fn. tt. *ingerletésség-ét*, harm. szr. —*e.* Izgatottság, ingerült érzékiség.

INGERLETLEN, (in-ger-él-etlen) mn. tt. *ingerletlen-t*, tb. —*ék.* Kinek vagy minnek érzékei nincsenek ingerelt, izgatott állapotban; kit fel nem ingereltek; nyugott, csendes kedélyében nem háborított.

INGERLŐ, (in-ger-él-ő) mn. tt. *ingerlő-t*. Érzékeket izgató, rendkívüli mozgásba hozó; gúnyolva, csúfolódva sértegető, bosszontó. *Testi gyönyörökre ingerlő könyvek, rajzok. Haragra ingerlő gúnyok, czímnevek. Lázadásra ingerlő beszédek.*

INGERLŐS, (in-ger-él-ő-es) ma. tt. *ingerlős-t* v. —*et*, tb. —*ek.* l. **INGERLÉKENY**.

INGERLŐSSÉG, (in-ger-él-ő-es-ség) l. **INGERLÉKENYSÉG**.

INGERSÉG, (in-ger-ség) fn. tt. *ingerség-ét*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. harag, tehát : ingerültség.

INGERSZER, (inger-szer) ösz. fn. Szer, gyógyszer, mely az eltompult érzékeket felizgatja vagy általában ingerlő hatással bír.

INGERTELEN, (in-ger-telen) mn. tt. *ingertelen-t*, tb. —*ék.* Inger nélkül való. *Ingertelen állapot.* Határozóilag am. inger nélkül.

INGERÜL, (in-ger-ül) ih. Ingerképen, ösztönül. *E beszéd új ingerül szolgál a nyugtalankodásra.*

INGERÜL, **INGERÜL**, (in-ger-ül) önh. m. *ingerül-t*. Érzékei valamely hathatós ösztön által fölgerjednek, indulatra kelnek. *Fölingerülni valaki ellen.*

INGERÜLT, (in-ger-ül-t) mn. tt. *ingerült-et*. Izgatott, felindult, haragra, bosszúra, indulatra gerjedt. *Ingerült állapotban lenni. A fölingerült népet lecsillapítani.*

INGERÜLTEN, (in-ger-ül-t-en) ih. Ingerült állapotban.

INGERÜLTSEG, (in-ger-ül-t-ség) fn. tt. *ingerültség-ét*, harm. szr. —*e.* Ingerült állapot vagy tulajdonság; izgatottság; indulatokra gerjedt érzékiség. *Ingerültségben lenni. Ingerültséggel beszélni. Ingerültséget lecsillapítani.*

INGÉS, (in-g-és) mn. tt. *ingés-t* v. —*et*, tb. —*ek.* 1) Ingbe öltözött, inget viselő. *Pánczélinges katonák. Fekete inges csikósok.* 2) Egy ingben levő, járó. *Inges, gatyás falusi tanulók.*

INGFODOR, (ing-fodor) l. **INGBODOR**.

INGGALLÉR, (ing-gallér) ösz. fn. Gallér az ingen. *Felálló, keményített, lehajtott inggallér.* Személyragozva : *inggallérom, inggallérod* stb. vagy : *ingem galléra, inged galléra* stb.

INGGOMB, (ing-gomb) ösz. fn. Gomb vagy gombok az inghasíték és ingujjak öszvefűzésére.

INGHASITÉK, (ing-hasíték) ösz. fn. Nyílás az ingen, a gallértól lefelé, hogy felölteni lehessen. Az *inghasítékot elül vagy hátul hordozni. Benyúlni az inghasítékra.*

INGKÖTŐ, (ing-kötő) ösz. fn. Szalagocska v. zsinór, mely az inghasítékot a gallérnál, s az ingujjakat öszvetartja.

ING MÁSA, I. GATYA.

INGÓ, (in-gó) mn. tt. *ingó-t.* Általán minden, ami inog, mozog, mi bizonyos helyhez állandóan leköttve nincs; változóknak, járó-kelő, bizonytalan helyzetű. Különösen oly vagyronról mondjuk, mely helyről helyre mozdítható, pl. barmok, bútorok, ruházatok, eszközök, szerszámok. *Ingó jószág.* Ellentéte: *ingatlan.*

INGÓBINGÓ, (ingó-bingó) iker. mn. A házassági s egyéb szerződéseken használt műszó, oly vagyronról, melyet helyről helyre mozdítani lehet. *Minden ingóbíngó jószágomat kedves feleségemre hagyom.* Különösen a székelyeknél jelent fiatal barmot, míg járomba vagy hámba nem fogják.

INGODÁLY, erdélyi falu Felső-Fejér megyében; helyr. *Ingoddy-on, —ra, —ról.*

INGÓJÓSZÁG, (ingó-jószág) ösz. fn. Jószág, melyet helyről helyre szállítani, mozgatni lehet, pl. barmok, szekerek, bútorok, eszközök, edények stb. Máskép: *ingóság, ingóvagyon*; a Bécsi codexben: *ingandó.*

INGOLNA, I. ÁNGOLNA.

INGÓSÁG, (in-gó-ság) fn. tt. *ingóság-ot*, I. INGÓJÓSZÁG.

INGÓSÍT, INGÓSIT, (in-gó-os-it) áth. m. *ingósít-ott*, htn. —ni v. —ami, par. —s. Fekvő jószágot pénzzé, kötelezvénynyé stb., s mintegy ingó jószággá tesz, azaz oly vagyonnal eserél be, melyet ide-oda szállítani, hordani lehet. *Házát, földjeit ingósítva kivándorolni hazájából. A hitelzálogbankok a fekvő vagyonokat közforgalomba bocsátott zálogjegyeik stb. által ingósítják.*

INGOVÁNY, (in-g-o-vány) fn. tt. *ingovány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Söppedékes, vize nyós hely, különösen rétség vagy vizek melléke, hol az úgy nevezett fenékvíz feladja magát, s az átázott földet, rétet ingóvá teszi. *Ingoványban megsülyedt a szekér.*

INGOVÁNYOS, (in-g-o-vány-os) mn. tt. *ingoványos-t* v. —at, tb. —ak. Söppedékes, moesáros, dsindsás, fenékvíztől átázott. *Ingoványos rétek, legelők.* V. ö. INGOVÁNY. Hegy és patak neve is Erdélyben.

INGÓZÁLOG, (ingó-zálog) ösz. fn. Zálogba adott ingójószág, pl. ezüst eszközök, drágagyöngyök, órák, ruhaneműek stb.

INGÖM, székely tájszó, 'engém' helyett; I. ENGEM.

INGUJJ, (ing-ujj) ösz. fn. Az ingnek azon csóalaku részei, melyek a karokat fődik. *Szűk, bő, lobogó ingujjak. Feltűrni az ingujjakat.*

INGUJJFODOR, (ing-ujj-fodor) ösz. fn. Fodorféle dísztoldalék az ingujj végén.

INGVÁLL, (ing-váll) ösz. fn. Újjatlan női öltözék, melyet ing fölé vesznek, hogy derekukat öszveszorítsák, és karesubbakká legyenek; egyszerűebben: *váll. Karsú derekadon a váll halháj nélkül is szépen áll.* (Csokonai). Némely vidékeken am. *féling*, azaz kurta, elül hasított, asszonyi ing.

INGVARRÓ, (ing-varró) ösz. mn. és fn. Aki ingeket varr. *Ingvarró lednyok.*

INGY, (in-gy), elvont vagy elavult törzsök, mely csak *ingy-en*, és némely tájszólás szerint *ingy-ért* ragozott állapotban létezik. Gyöke a hiányt, nem létet, tagadást, nélkülözést jelentő *in*, s rokon vele az *incs* (nincs). V. ö. IN, elvont gyök.

INGYEN, (in-gy-en) ih. 1) Eredetileg am. semmin v. semmiért; a nélkül, hogy megérdemlettük volna; ajándékból. *Ingyen ritkán adnak valamit. Ingyen kaptam. Adjon egy krajczárt akár ingyen, akár Isten nevében. A kárvallottak számára ingyen szállítani az épületszereket. Ingyen venni valamit.* am. lopni. *Ingyen fejében ritkán hajlik egy ember másához.* (Km.). Ez értelemben főnév gyanánt is ragoztatik. *Minden ember szereti az ingyent.* (Km.). *Nincs jobb az ingyennél. Ingyenhez szokott tényérnyaló.* 2) A régieknél az eredetihez közelebb értelemben, de mégis némi árnyéklatokkal: a) annyit mint 'pusztán', v. 'csupán'. „Ingyen csak“ Eszterházy Miklós nádornál (Magyar történelmi tár VIII. k. 89, 93. l.). „Minekünk is erősen meg vagyon hagyva az hatalmas császártul, hogy meg tartsuk az frigyet és senki vára alá ne menjünk, *ingyen* azkit az mezon találma (találnak), tizet, húszat, harminczkettőt, ötvenet is, megverik, azzal az két fejedelem között való frigy fel nem bomol. Levél 1559-dik évből. (Szalay Á. gyűjt.). „Ingyen az k(egyel)med feddését békességgel és eremesth (öröme)st) szenvedöm“ 1560-ik évből (ugyanott). „Az gonoszakaró mindenkor az ő természetivel él, (azaz természet szerint ingyen is gonosz)“ XVI. századbeli erkölcsi iratok. Toldy F. kiadása. b) Am. azonnal, egyszeribe. „Ingyen majd a bordélyba vitetlek.“ Debreczeni Legendáskönyv. „Ingyen majd megértjük“ Farkas A. a XVI. században.

„Mene az képet bevivé
És az templomba letevé,
Ingyen ottan lehullának
Az bálványok, s elromlának.“

Katalin verses Legendája. (Toldy F. kiadása).

„Ime azoközben tevék neki hirre:
Az ő birtokára hogy Ali bég jönne,
Oly nagy számu néppel Erdélyre sietne,
Ingyen majd Erdélynek határára érne.“

Temesváry Istv. éneke 1569-ből. (Thaly K. gyűjt.).

c) Am. hiába.

„Elkészített esőjka ajakán marada,
A hová szánta volt, oda nem ragada,
Ugyan kár a szép esők csak ingyen szalada.“

Gyöngyösi István

d) Münchener codex fordításában: *ingylen gyűlöltének enyem*, az 'ingylen' am. ok nélkül, s betű szerénti fordítása a szinte nem szabatos latin *gratis* szónak. „*Odio habuerunt me gratis*“, mit Pesti így fordít: *ok nélkül*. 3) A tagadást erősítő ezen öszvetéltelenben: *ingylen nem v. ingylen sem* stb. an. semmiképen nem, épen v. teljességgel nem, távolról sem, koránt sem, legkevesbé sem. *Ingyensem hittem volna, hogy oda jussom a dolog. Midőn ingyensem vélnők, elhuzzák a gyéként alólunk.* (Km.). „És onnan is kémlik őket, az honnan ingylen sem vélnék.“ 1548-dik évi levél. „Én keserűségemben ingylen nem thudok mit írjak.“ 1556-ik évi levél. (Szalay Á. gyűjt.). „Kiben öneki ingylen híre sem vala.“ Carthausi névtelen. „Be^bdagák fiülöket, olymint (= mintegy) e nagy káromlást ingylen sem halhatnájak“ (= halhatnák). Debr. Legendás-könyv. „Olyha (= mintha) Istennek ingylen fia nem volna, de inkább ellenségé.“ Régi Passio.

„De nem tudjuk Istent megengesztelni,
Mert azt ingylen sem akarjuk érteni.“

Feddő ének a XVI. századból. (Thaly K. gyűjt.).

„Azon igen féllünk, hogy egy nap csak elhagysz,
Örököst utánad ingylen senkit nem hagysz.“

Istvánfi Pál a XVI. századból. (Toldy F. kiadása).

„Az emberi nemzet ingylen se remélje.“

Argirus históriája. (Görgei Alb. a XVI. századból).

A Münchener codexben *ingylen nincs* am. nincs is, v. teljességgel nincs. *Ingylen ninesen, mivel mereh* (merj). „*Neque in quo haerias, habes.*“

INGYENBEN, (in-gy-en-ben) ih. Ingylen fejében, ajándékban. *Ingylenben kapni valamit. Itt ingylenben nem adnak semmit.*

INGYENÉLŐ, (ingylen-élő) ösz. fn. Dologkerülő, hivatal, szolgálat, foglalatosság nélküli haszontalan ember; továbbá, ki más kenyerét meg nem érdelve eszi, tányérnyaló.

INGYENES, (in-gy-en-es) mn. tt. *ingyenes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. L. INGYENVALÓ.

INGYENHELY, (ingylen-hely) ösz. fn. Hely, valamely nyilvános multságban, (pl. színházban, lovarkörben stb.), melyért nem kell fizetni.

INGYENHIVATAL, (ingylen-hivatal) ösz. fn. Szó szerént azt teszi: fizetéstelen hivatal, melyért semmi fizetés nem jár. Olyan fizetéses hivatal pedig, melynek alig van valami teendője: *henyehivatal* (sinecura).

INGYENI, (in-gy-en-i) mn. tt. *ingyeni-t*, tb. —*ek*. Ingylen való, ajándékban kapott, nem pénzen vagy fáradsággal szerzett. *Ingyeni vagyon*. Öszvetéve: *ingyenvagyon* szokottabb.

INGYENJEGY, (ingylen-jegy) ösz. fn. Belépti jegy valamely nyilvános multságba, pl. színházba, lovarkörbe, melyért nem kell fizetni.

INGYENJUTALOM, (ingylen-jutalom) ösz. fn. Jutalom, melyet valakinek nem érdemeért, hanem csupán kegyességből adnak.

INGYENSEM, (ingylen-sem) ösz. ih. lásd: INGYEN alatt.

INGYENVALÓ, (ingylen-való) ösz. mn. Érdemen kívül vagy érdem nélkül adott, kapott; kegyelemből való. *Ingyenvaló ajándék, jutalom. Ingyenvaló kenyér, lakás.*

INGYÉRT, (in-gy-ért) ih. l. INGYEN, 1).

INKA, (in-ka) elvont vagy elavult törzsök, melyből a másodfoku határozó *inkább* származott. V. ö. INKÁBB.

INKÁBB, (in-ka-abb) másodfoku ih. A Révai által (Antiquitates Lit. Hung. 240. l.) idézett egyházi beszédben, s több más helyütt is a régieknél: *jonkább*. Tudni való, hogy az *i* gyakran *ja, je, jo, ju, jö* hangokra változik által nem csak a magyar, hanem némely más nyelvekben is, pl. *irgalom jorgalom, ig jog, ih juh*; a latinban *ieio, jacio*, a németben *itzt, jertz* stb. Hogy az *inkább* szóban a *jó, jobb* fogalma lappang, értelméből is kitészik, pl. *inkább ma, mint holnap*, am. *jobb ma, mint holnap. Inkább szeretem, mint száz forintot*, am. *jobb szeretem. Sőt inkább te is jöj el. Inkább, s inkább alászáll a beese*, am. *jobban és jobban. Leginkább idegen könyveket olvas*. Ezen harmadik fokozaton *főleg és jobbára v. jobbadán* szókkal fölcserélhető, pl. *én leginkább* (főleg, jobbára) *költői művekkel foglalkodom. Naggyal inkább* (= sokkal inkább), gyakran eljőn a régieknél. *Attól inkább, ezektől inkább* = annál, ezeknél inkább, a Tatrosi codexben.

INKÁBBAD, INKÁBBAT, INKÁBBÁRA, toldalékos tájszokási alakjai *inkább* szónak, mint ezek is: *tovább h. továbbad, továbbat, továbbára, odább h. odábbad.*

INKE, falu Somogy megyében; helyr. *Inké-n, —re, —ről*.

INKÉDIK, (in-kéd-ik) k. m. *inkéd-tem, —tél, —ét*. Pápa vidékén, am. szükölködik, nélkülözve nyomorog. Gyöke a hiányt, szükségét, tagadást jelentő *in*, melyből az *ínség* is származik. V. ö. IN elvont gyök.

INKÓ, (in-k-ó v. in-g-ó) fn. tt. *inkó-t*. Marczalmellékén am. ingovány, vízenyős, söppedékes hely. Gyöke a mozgást jelentő *in*.

INNAP, INNAPOL; l. INNEP, INNEPÉL.

INNEMŰ, (in-nemű) ösz. mn. Oly nemű, olyféle, mint az állati vagy növényi inak. *Innemű testrészek. Innemű növényzárak.*

INNEN, (in-nen) helyhatározó. Gyöke a közelséget mutató *i*, melyhez az alapító s kettőztetett *n* járulván, lesz *inn*, végre a mozgást jelentő *en* (= el) képzővel: *innen*, azaz e közel vagy közelebb levő

helyről kiindulva, kezdve, irányozva. A két *nn* elseje lehet áthasonult *d* vagy *t* is, azaz innen am. *id-n-en*, vagyis *itt-n-en*, *itt-en-el*; valamint *onnan* am. *od- v. ott-an-an*, *ott-an-el*, és a régieknél gyakran elé is jön *innel*, *onnal*, *valahonnal* (innen, onnan, valahonnan' helyett). Így *hol* és *hon* is fölcseréltetnek. Példa *in-nel'*-re : „És ez bizon (= való), hogy innel alól nép ó, számszerént nem thudom mennyi.“ *Innen oda, onnan ide járni, kelni. Az én hazám innen messze fekszik. Innen egy lépést se távozzál.* 2) Ebből, ezen kütföből, ezen okból. *Innen következik, hogy. Innen tudom, mily ember vagy te. Innen láthatjátok, mit kelljen tennetek. Innen van az, hogy neked soha sincs pénzed.* 3) Ezen az oldalon, ezen a részen, félen, parton. Ellentéte : *túl v. túlnan. Innen a Dunán, Tiszán. Innen az erdőn. Innen is, túl is veszedelem fenyeget. Ti innen maradtatok, míg én túl leszedek. Tájédivatosan : innend, innet, innét, inneg, söt inneid v. innejd is : „Dunán eneid“ és „Dunán ineid,“ (= Dunán innét). Levél 1555-ik évből. (Szalay Á. gyűjt.).*

INNENI, (i-nn-en-i) mn. tt. *innen-i-t*, tb. —ek. Ezen, mint közelebbi félen, részen, oldalon, parton stb. levő vagy innen való, eredő. *Dunán innen városok, vármegyék.*

INNEN-ONNAN, ösz. ih. 1) Körülbelül, nem sokára, közel. *Innenonnan egy éve, hogy itt lakom. Innenonnan magamra maradtok.* 2) Erről és amarról az oldalról v. részről, jobbról és balról. *Innenonnan öszvegyűjtik a seregeket.* „Innen és onnan“ a Tatosi codexben : „Ott megfeszéjték Jézust és ő vele más kettőt innen és onnan.“

INNENSŐ, (i-nn-en-ső, azaz innen-eső) mn. tt. *innenső-t*. Innen oldalon, részen, félen, végen fekvő, álló, létező. *A Duna innenső partján fekvő városok. Fogd meg a gerenda innenső végét.* Ellentéte : *tulsó*.

INNENT, (i-nn-en-t) ih. I. **INNEN**.

INNENTOVA, (innen-tova) ösz. ih. Innen kezdve, ezután, ez időn túl. *Innentova magam sem tudom, mi tevő legyek.*

INNENTSŐ, (i-nn-en-t-ső) mn. tt. *innentső-t*, I. **INNENSŐ**. *Szép, mint a tulsó sor az innentsöhöz képest.* (Km.).

INNENTÚL, (innen-túl) I. **INNENTOVA**.

INNENVALÓ, (innen-való) ösz. mn. 1) Ezen közelebbi helyről való, innen származó, eredő. *Ki-gyelmel innenváló vagy idegen?* 2) I. **INNENSŐ**.

INNEP, (id-nep v. idv-nap) ösz. fn. Első alkotó része : *id* v. *idv*, második : *nap*. De a régies *idnap'* helyett a hangrend szabályai szerént lett : *id-nep*, (pl. a régi magyar Passióban), és a *d* hasonulván : *innep*. A székelyeknél ma is divatos : *innap*. Az *innepnap* szóban már kettőztetve van a *nap'* szó. Tö-möttebb ajakkal : *ünnep* (üdnep). V. ö. **ID**. 1) Vallási ért. oly nap, melyen a hivek a szokott munkák-tól megpihennek, s idejüket imádságra, üdvös gya-korlatokra fordítani kötelesek. Ilyenek, vasárnapokon kívül a keresztényeknél általán a karácson, husvét, pünkösöd; különösen a római és görög egyházban

Urunk, a boldogságos Szűz és Szentek tiszteletére rendelt szün- és ájtatossági napok. *Husvét innepe. Pünkösöd innepe. Sátoros innepek*, melyek t. i. Urunk tiszteletére szentelvék különösen. *Változatlan innepek*, melyek minden évben bizonyos napra esnek, mint : karácson, vízkereszt, gyertyaszentelő stb. *Változó innepek*, melyek nem mindig ugyanazon időre esnek, milyen a husvét és a vele öszvefügésben levők, u. m. áldozó csütörtök, pünkösöd, úr napja. *Innepet ülni, szentelni, tartani. Pap hagyja az innepet, de maga nem tartja.* (Km.). 2) Polgári ért. örömnep, valamely nagy, jeles, kedves esemény emlékére vagy tiszteletére. *Békeinnep, győzelmi innep, lakodalmi innep. Innepet rendezni. Népinnepet tartani.* 3) Mínthogy az öröm-napok rendesen mulatságokkal, eszemiszommal járnak, innep am. multság, lakoma, dinomdánom. *Lesz ma innep. A gazdag embernek mindig innepe van.* 4) Átv. ért. heverő nap. *A röst embernek sok innepe van.* (Km.).

INNEPDAL, (innep-dal) ösz. fn. Innepi vagy innepies dal.

INNEPÉL, (id-nep-él, id-nap-ol) áth. m. *innep-él-t* v. *inneplétt*, htn. —ni v. *innepleni*. 1) Bizonyos napot innep gyanánt szentel, vagyis bizonyos vallási esemény emlékére innepet tart. *Urunk születése, feltámadása, mennybemenetele napját innepelni.* 2) Örömnepet tart. *Győzelmet innepelni. Valakinek születése napját meginnepelni.* V. ö. **INNEP**.

INNEPÉLÉS, INNEPÉLŐ, I. INNEPLÉS, INNEPLŐ.

INNEPÉLY, (id-nep-ély) fn. tt. *innepély-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Pompás szertartások öszvege valamely jeles, nagyszerű esemény kitüntetésére, valamely személy tiszteletére, köz mulatságra stb. *Királykoronázási innepély. Lakodalmi innepély. Gyász-innepély.* Szélesb ért. udvarias szertartás, mely bizonyos méltósággal jár. *Innepélylyel fogadni a köveket.*

INNEPÉLYÉS, (id-nep-ély-és) mn. tt. *innepély-és-t* v. —et, tb. —ek. 1) Innepélylyel járó, pompás szertartásokkal kitüntetett, udvarias. *Innepélyes bemenetet tartani valahová.* 2) Széptani ért. oly tárgyról mondjuk, mely a lelket nagy és fontos dolgok tisztelettel teljes várására ébreszti, pl. innepélyes csend, mely a vihart megelőzi, innepélyes népgyűlés vagy hallgatás a templomban. 3) Szélesb ért. bizonyos körülményeinél fogva fontos, nagyszerű. *Innepélyes ígéret, fogadás, eskü. Innepélyes hang, beszéd.*

INNEPÉLYÉSEN, (id-nep-ély-és-en) ih. Pompás szertartásokkal; bizonyos méltósággal és udvariasággal; fontosan és nagyszerűen. *Innepélyesen fogadni a felséget. Innepélyesen föllélni nyilvános helyen. Innepélyesen ellenmondani.*

INNEPÉLYESSÉG, (id-nep-ély-es-ség) fn. tt. *innepélyességét*, harm. szr. —e. Innepélyes minőség; innepélyes szertartás.

INNEPÉNEK, (innep-ének) ösz. fn. Innepi v. innepies ének.

INNEPEST, (innep-est) ösz. fn. Innepet megelőző est. Keresztényi ért. innepelőtti nap, melyen a hivek az innep megszentelésére előleges imákkal és böjttel készülnek. *Karácson innepeste.* (Vigilia).

INNEPI, (id-nep-i, id-nap-i) mn. tt. *innepi-t*, tb. —*ek*. Innepet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Innepi szokások, öltözetek. Innepi köntösbe öltözködni.* Ellentéte: *köznapi, hétköznapi, mindennapi.*

INNEPIES, (id-nep-i-es) l. INNEPI.

INNEPIESEN, (id-nep-i-es-en) ih. Innepi módon.

INNEPILEG, (id-nep-i-leg) l. INNEPIESEN.

INNEPISÉG, (id-nep-i-ség) fn. tt. *innepiségét.* Innepi állapot; innepi tulajdonság.

INNEPLAKMA, INNEPLAKOMA, (innep-lakma v. -lakoma) ösz. fn. Innepkor vagy valamely innepély alkalmával tartott lakoma, vendégség.

INNEPLÉS, (id-nep-él-és v. id-nap-ol-ás) fn. tt. *innepelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg szertartás, mely által innepelünk.

INNEPLET, (id-nep-el-et) fn. tt. *innepletét*, harm. szr. —*e*. A Bécsi codexben am. festivitas, ma: *innepély.*

INNEPLŐ, (id-nep-el-ő v. id-nap-ol-ó) mn. tt. *innepelő-t*. 1) Innepet ülő, szentelő. *Karácsont innepelő, urunk mennybemenetelét innepelő keresztények.* 2) Innepre való, mit innepeken szokás viselni. *Innepelő köntös, nadrág.*

INNEPNAP, (innep-nap) ösz. fn. l. INNEP.

INNEPRONTÁS, (innep-rontás) ösz. fn. Az innep szabályainak meg nem tartása, áthágása, pl. mezei, általában nyilvános munka által.

INNEPSZÁMITÁS, (innep-számítás) ösz. fn. A naptárakban a mozgó innepeknek, mint húsvét, pünkösd stb. bizonyos szabályok szerinti kiszámítása, hogy melyik hónapra, illetőleg melyik napra kell, hogy essenek.

INNEPSZEGÉS, (innep-szegés) l. INNEPRONTÁS.

INNEPTOR, (innep-tor) l. INNEPLAKMA.

INNEPÜLÉS, (innep-ülés) ösz. fn. Valamely innepnek megülése, megtartása.

INNET v. INNÉT, v. INNETT v. INNETEN, l. INNEN.

INNETTOVA, l. INNENTOVA.

INNIVALÓ, (inni-való) ösz. mn. Italul szánt, nyújtott; mit meg lehet inni. *Ez innivaló, amaz mosnivaló víz. Ez nem innivaló bor, oly savanyú.*

INNYA, köznépies tájszó, *inni v. innia* helyett. *Ezen bort lehetetlen meginnya.*

INNYE, tájdivatos; l. ENNYE, EJNYE.

INÓ, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Inó-n*, —*ra*, —*ról*.

INÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Inócz-on*, —*ra*, —*ról*. Hegy neve is.

INOG, (in-og) önh. l. ING, ige.

INOGÁS, (in-og-ás) fn. l. INGÁS.

INOKA, 1) TISZA —, falu Heves megyében; helyr. *Inoká-n*, —*ra*, —*ról*. 2) L. INOKFALVA.

INOKFALVA, helység Erdélyben, Aranyos székben; helyr. *Inokfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

INOTA, falu Fejér megyében; helyr. *Inotá-n*, —*ra*, —*ról*.

INÓ, l. ÜNŐ.

INPÓK, (in-pók v. in-bog) ösz. fn. A lábszárak inainak megcsomósodása, különösen a lovaknál. *Dunán túl hinpók.* V. ö. PÓK, POK, BOG.

INPÓKOS, (in-pókos) ösz. mn. Amin inpókfélé kóros kinövérs van. *Inpókos lábú ló.* V. ö. INPÓK.

INPÓKOSODÁS, (in-pókosodás) ösz. fn. Kóros állapot, midőn a lábszáron inpók nő.

INPÓKOSODIK, (in-pókosodik) ösz. k. Inpókosá lesz. *Sok állásban, nagy erőködésben meginpókosodik a ló.* V. ö. INPÓKOS.

INRÁNGÁS, (in-rángás) ösz. fn. l. INRÁNGATÁS.

INRÁNGATÁS, (in-rángatás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva az inak rángásba hozatnak. Vétezik szenvedő értelemben is, s am. inrángatózás. *Inrángatásban szenvedni.*

INRÁNGATÓDZÁS, (in-rángatódzás) ösz. fn. Inak szenvedő állapota, midőn ingerültség vagy kóros bántalom miatt rendetlen mozgásokat tesznek.

INSÉG, (in-ség) fn. tt. *inség-ét*, harm. szr. —*e*. Gyöke a hiányt, nélkülözést jelentő *in*, mely megvan az *ingyen*, *incsen* (nincsen), *inkedik* szókban is. Meg egyezik vele a héber *on*, mely nyomort, éhséget jelent. Értelme: szűkség, különösen olyan, mely az eleség hiányából ered. *Inséget, nagy inséget szenvedni. Végső inségre jutni.* Szélesebb ért. nyomorúság, szegénység, nagy csapás.

INSÉGÉS, (in-ség-és) mn. tt. *inségés-t* v. —*ét*, tb. —*ek*. Inséggel járó, nyomorúságos, élelmi szűkségben szenvedő. *Inséges állapot. Terméketlen vidék inséges lakosai.*

INSÉGÉSEN, (in-ség-és-en) ih. Szűkölködve, nyomorúságosan, éhséget szenvedve.

INSÉGÉSKÉDÉS, (in-ség-és-kéd-és) fn. tt. *inségéskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Inséges állapotban levés, szenvedés, szűkölködés, élelem nélküli nyomorkodás.

INSÉGÉSKÉDIK, (in-ség-és-kéd-ik) k. m. *inségéskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Inséges állapotban van, szenved, nyomorúsággal, szűkséggel küzdök; folytonos nélkülözésben él. V. ö. INSEG, INSÉGÉS.

INSÉGÉSKÉDŐ, (in-ség-és-kéd-ő) mn. tt. *inségéskédő-t*. Inségben szenvedő, tengődő, éhségben nyomorkodó, szűkölködő. *Inségeskedő árvák, koldusok.*

INSÉGSEGÉLY, INSÉGSEGÉLYZÉS, (inségsegély v. -segélyzés) ösz. fn. Segélynyújtás valamely inséges állapotban.

INSÉGSEGÉLYZŐ, (inségsegélyző) ösz. mn. Aki vagy ami valamely inségben segélyt nyújt. *Inségsegélyző bizottság.*

INSTÁL, a latin *insto* után (melynek egyik jelentése : sürgetem, s melyből *instantia* is származik) a közép nyelvbe is általment szó, *kér, folyamodik, esedezik* értelemben.

INSZAKADÁS, (in-szakadás) ösz. fn. Inak benuháza, midőn rugalmasságukat, mozgékony erejüket elvesztik. V. ö. INASZAKADT.

INSZAKGATÁS, (in-szakgatás) ösz. fn. Inak kóros állapota, különösen csúszos, köszvényes nyavalyája, mely szakadáshoz hasonló kinos fájdalommal jár.

INT, (in-t v. im-t) önh. m. *int-ett*, htn. — *eni* v. — *ni*. Gyöke vagy a mozgást jelentő *in*, s rokon az *inog, ingat, indul* stb. szókkal, s eredetileg am. mozdít, mozgásba hoz, különösen, szemmozgással, szemhunyással vagy fejbizcentéssel jelt ad, valamit v. valamire mutat, vagy pedig, ami hihetőbb, minthogy az *in* gyökből eredett többi származékok mély képzéssel és ragozással járnak, a mutató *im*. L. e czikk végén. *Szemével intett nekem. Jobbik szemével intett. Kire intettél? Többször rám intett.* Áthatólag am. valakit szóval vagy más jellel figyelmeztet valamire; jó tanács vagy fenyegetés által rá akar beszélni valamire; feddő vagy dorgálóképen szólít. *Intelek fiam, hogy vigyázz magadra. Elinteni valakit valamiről. Meginteni a pajkos gyermeket. Tanulásra, szorgalomra, jóviseleltre, vallásosságra inteni az ifjúságot.*

A régi magyar nyelvemlékekben : *imt. Imte azért ennek Simon Péter. És imtének ő társoknak.* (Tatrosi codex). S épen ezek mutatják főképez az *im*-től származást.

—INT, (1), igeképző, kicsinítő átható jelentéssel, mint *koppant koppint, kocczant kocczint, zuhant zuhint, osont osint, csattant csattint*; néha magánosan is, mint : *érint, csapint, nyomint, emelint, tapint, hárint*; néha pedig csak az *ént* v. *ent* változata, miut : *tekint = teként, köhint = köhent, köppint = köpönt* stb. Erdélyben, kivált Háromszékben még más igeeket is kicsineznek vele, pl. *dobint, húzint.*

—INT, (2), névképző, mint az *ént* módosulata, pl. *szierint = szerént, alkalmasint* régiesen : *alkalmasént, mint* régiesen : *mént* (= mi-ént); így a *kint* = *ként* (= ki-ént), mely csak mint névrag van használatban. L. —ÁNT, —ÉNT; és v. ö. —KÉNT.

INTA, falu Vas megyében; helyr. *Intán, —ra, —ról.*

INTE, INTÉBB; L. INTÉN alatt.

INTÉGET, (1), (in- v. im-t-ég-et) önh. m. *intéget-tem, —tél, —étt.* Szemeivel, vagy bizonyos taglejtésekkel bizonyos jelet vagy jeleket ad. *Integetni a távollevőknek, hogy jöjenek. Szemekkel integetni egymásnak. Kalappal, kézzel integetni.*

INTÉGET, (2), (mint föntebb) áth. és gyakor. Valakit gyakran figyelmeztet valamire; jó tanácsal vagy feddéssel reá akar birni, beszélni. V. ö. INT.

INTÉGETÉS, (in- v. im-t-ég-et-és) fn. tt. *intégetés-t, tb. —ék.* Cselekvés, melynél fogva valakire, valamivel, vagy valakit gyakran intünk, integetünk. V. ö. INTÉGET.

INTELEM, (in- v. im-t-el-em) fn. tt. *intelem.* Újabb alkatú szó a latin ,monitus' értelmében. Intő szó.

INTÉN, (int-e-en) ih. Alsó mátyusföldi tájnyelven am. *jután* v. *jutányosan*, azaz aránylag olesón, nem drágán, csekély áron. *Valamit intéen venni. Intén jutottam hozzá.* Törzse : *inte.* Innen *intébb* áron. Kaszai J. szerént pozsonyi tájszólás szerént am. *jutányosabb* áron. *Intébb áron vette, adta el valamely jószágát.* E szóban az *i* a *ju, jo*, vagyis magas hangon : *jö* gyök rövidített alakja, olyan, mint : *ih juh, ig joh, ihar juhar, idegen jödegen, idő jöddö; tehát : intéen jöntén.*

INTERES, a latin *interusurium*-ból alakított köz ismeretű szó. L. KAMAT. A latin ,interusurium' pedig öszvetett szó *inter* és *usura* szókból (az utóbbi ismét *utor* igéből) s am. közbeneső használat v. jövedelem, míg t. i. a kölcsön visszafizettetik.

INTES, (in- v. im-t-es) ih. Baranyai tájszólás szerént am. irányában levő, pl. *Torony intes*, torony irányában levő, s igehatározóképez (mintegy : *intest*) : irányában.

INTÉS, (in- v. im-t-és) fn. tt. *intés-t, tb. —ék,* harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valamivel vagy valamire, vagy valakinek, vagy valakit intünk. *A szemek intését megérteni. Az intésre hallgatni, az intést elfogadni. Nem használt neki az intés. Atyai, barátságos, bizodalmas intés.* V. ö. INT.

INTÉST, (int-e-est); l. INTÉN.

INTET, (in- v. im-t-et) fn. tt. *intet-ét,* harm. szr. —e. Azon jelek vagy szók, melyekkel intünk. *Az első intetre megjelenni.*

INTETLEN, (in- v. im-t-etlen) mn. tt. *intetlen-t, tb. —ék.* Akit nem intettek, intés által nem figyelmeztettek. Határozóképez am. *intet* nélkül.

INTETLENÜL, (in- v. im-t-etlen-ül) ih. *Intet nélkül, nem figyelmeztetve. A pajkoskodó gyermeket nem kell intetlenül hagyni.*

INTETŐ, (in- v. im-t-et-ő) mn. és fn. tt. *intetőt.* Aki vagy ami *intet*, megintést eszközöl. Legiukább törvénykezési eljárásban divatozik. (Latinul : *admoneri curans*).

INTÉZ, (in- v. im-t-e-ez, v. in-t-ő-ez), áth. m. *intézttem, —tél, —étt, par. —z.* Képzésre olyan, mint : *telő, tetéz.* Értelme : valamit intés, figyelmeztetés, útmutatás által elrendez, elhelyez, vagy közvetlen működés által valamely tárgyhoz tartozó dolgokat oly mozgásba hoz, hogy mindenik kellő helyét foglalja el. Mindkét értelme a mozgást jelentő *in* gyökből magyarázható. Más elemzés szerint : *il-t-éz*, azon *il* gyöktől, melyből *illik, illeszt, illeszkedik* származtak, vagyis *intéz* = *iltéz* v. *illetez*, azaz illetően, kellőleg, helyesen rendez valamit. *Innepélyes menetet, nyilvános mulatságot, csatát intézni, elintézni. Oda intézni a dolgok folyamát, hogy* stb. *Ha lehet, intézzük el a dolgot barátságosan.* Szorosb ért. valami újat alkot, rendez, valaminek v. bizonyos czélnek elérésére rendelkezik. *Iskolákat, dologházat, kórházat intézni; szokottabban : intézkedni valamiről v. valaminek létesüldenéséről. Innen cred az intézet szó. Közeltő ragu név-*

vel am. valakihez utasít, igazít, valaki felé fordít. *Leveleidet hozzádm intézd. Nem tudom, kihez intézzem beszédemet.*

INTÉZÉS, (int-ő-ez-és) fn. tt. *intézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit intézünk. V. ö. INTÉZ. *A csatarend intézését a fővezérre bízni. A tisztújítás elintézését választmányra bízni.*

INTÉZET, (int-ő-ez-et) fn. tt. *intézet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Szélesb ért. rendelet vagy rendelkezés, mely által bizonyos dolgok elhelyeztetnek, czélszerűen alkalmaztatnak. *Felsőbb intézetek szerént cselekedni. Országos intézet, polgári intézet.* Ez értelemben szokottabban: *intézmény.* 2) Szorosb ért. bizonyos czélok elérésére alkotott társadalmi alapítvány. *Iskolai, katonai, papi intézet. Kisdudovó, dolgozó intézet. Betegek, árvák intézete. Tudományos, kereskedelmi intézet.* 3) Végintézet, am. végrendelet, testamentom.

INTÉZETI, (int-ő-ez-et-i) mn. tt. *intézeti-t*, tb. —*ék*. Intézetre vonatkozó, ahoz tartozó, azt illető. *Intézeti szabályok, szokások, rendtartások. Intézeti orvos, felügyelő.*

INTÉZÉTT, (1), (int-ő-ez-étt) mn. tt. *intézéit-et*. 1) Bizonyos czélra rendelt, szánt. *Jól, rosszul intézett hagyomány.* 2) Helyezett, alkalmazott. *Csatarendre intézett seregek.*

INTÉZÉTT, (2), (mint főntebb) fn. Váltójogi ért. azon személy, kire vagy kihez a kibocsátott váltó kifizetése utaltatik. (Trassat). Másképp és szabatosabban: *intézőnyeztet.*

INTÉZGET, (int-ő-ez-ég-et) gyakorító áth. Folytonosan, vagy egymásután több dolgot intéz.

INTÉZKÉDÉS, (int-ő-ez-kéd-és) fn. tt. *intézkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán, am. rendelkezés; a dolgoknak bizonyos czélra rendelése, szána, elhelyezése. *Intézkedéseket tenni.* V. ö. INTÉZKÉDIK. Különösen, am. végrendekezés, testamentomesinálás.

INTÉZKÉDIK, (int-ő-ez-kéd-ik) k. m. *intézkédtem*, —*tél*, —*étt*. Rendelkezik, bizonyos czélra előkészületeket tesz. *Intézkedni a nevelésről, falsi iskolákról. Ideje, hogy intézkedjünk róla v. felőle.* Szoros ért. végrendeletet tesz. *Jószádgairól intézkedni. Haldésetére intézkedni.*

INTÉZMÉNY, (int-ő-ez-mény) fn. l. INTÉZET és INTÉZVÉNY, (1).

INTÉZŐ, (int-ő-ez-ő) fn. tt. *intéző-t*. Személy, ki valamit intéz, rendez, alapít. Váltójogi ért. ki a váltólevelet kifizetésül máshoz utasítja, intézőnyező, tukványzó.

INTÉZŐLEVÉL, (intéző-levél) ősz. fn. lásd: INTÉZVÉNY, (2).

INTÉZVÉNY, (int-ő-ez-vény) fn. tt. *intézőny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) L. INTÉZET, (1). 2) Írott rendelet, t. i. az igazgató vagy kormányzó hatóságnak az illető hivatalokhoz bocsátott rendelete, melyhez magukat tartaniok kell. *A megyéhez, városhoz, egyetemi tanácsához küldött intézőnyvek.* (Intimatium). 3) Váltójogi ért. oly váltólevél, melynek kifi-

zetése máshoz vagy másra intéztetik, másképp: *tukvány.* (Tratta).

INTÉZVÉNYÉS, (int-ő-ez-vény-és) fn. tt. *intézőnyés-t*, tb. —*ék*. Váltójogi ért. azou személy, kinek részére vagy javára, rendelkezésére a váltó kibocsátatik. (Remittent). Másképp és szabatosabban *rendelményes*, kinek t. i. rendelményére bocsátatik ki a váltó; amannál azért jobb kifejezés, mert 'intézőnyé' tulajdonképen csak idegen váltót, tukványt jelentvén, 'intézőnyés' is csak ilyenről volua mondható, holott 'Remittent' mind saját, mind idegen váltóban van, s a 'rendelményes' szó (kinek rendelményére bocsátatik akár saját, akár idegen váltó) mindkét nemű váltók irányában alkalmazható.

INTÉZVÉNYÉZ, (int-ő-ez-vény-éz), INTÉZVÉNYEZÉTT stb. lásd: TUKVÁNYOZ, TUKVÁNYOZOTT.

INTOM, puszta Somogy megyében; helyr. *Intom-ba*, —*ban*, —*ból*.

INTŐ, (in- v. im-t-ő) mn. tt. *intő-t*. Aki int, figyelmeztet, valamine néve ovatossá tesz. Átv. ért. mondjuk tárgyakról is, mely esetben öszvetett szót alkot, pl. *Intőlevél, intőbeszéd. Intőjelek.* Mint főnév jelent személyt, ki int, figyelmeztet stb., pl. *Intő által emlékeztetni valakit az adósság megfizetésére.*

INTÖGYÍK, (intő-gyík) ősz. fn. Fehér és fekete csikos gyík faj Kelet- és Nyugatindióban, mely a erodil közelítését erős sziszegés által elárulja, s ez által az embereket mintegy ovakodásra inti. (Lacerta monitor).

INTŐJEL, (intő-jel) ősz. fn. Jel, mely valaminek eltávoztatására figyelmeztet, pl. a városokban utczaburkoláskor éjnek idején valamely oda tett lámpa.

INTŐLEVÉL, (intő-levél) ősz. fn. Hivatalos levél, mely által valaki megintetik. Különösen oly levél, mely valakit figyelmeztet, hogy a törvény rendeletét teljesítse.

INTŐRÁK, (intő-rák) ősz. fn. Rák faj, mely feje fölé kinyujtott ollóit mozgatja, mintha integetne velök. (Cancer vocans).

INTŐTÁBLA, (intő-tábla) ősz. fn. Valaminek elkerülésére figyelmeztető tábla, melyre a figyelmeztető szavak vannak írva. V. ö. INTŐJEL.

INTVÉNY, (in- v. im-t-vény) fn. lásd: INTŐLEVÉL.

INY, INYBÉTÜ, INYDAGANAT stb. l. ÍNY, ÍNYBÉTÜ, ÍNYDAGANAT stb.

IP, (1), fn. tt. *ip-at*. Személyragozva: *ipam, ipad, ipa* v. *ipja, ipunk, ipatok, ipjok*. Legközelebb rokonságban áll az *ap* szóval, mind hangra, mind tárgyra nézve, mert az *ap* tiszta gyöke az *apa* szónak, s jelent természetes, nemző atyát, az *ip* pedig jelenti a férj neijének vagy nő férjének atyját, vagyis a férj ipja egy személy a nő atyjával és viszont. *Eb fél, kutya fél, míg az öreg ipam él.* (Km.). Mintegy

kisebbség, másodrendű apa. Tájszokásilag: *ipa* és *após*. Héber nyelven *ibba*, finnlap nyelven *appa*.

IP, (2), elvont gyöke *ipar* szónak és származékainak, l. IPAR.

IPA, tájszó *ip* helyett. Személyragozva: *ipám*, *ipád*, *ipája* v. *ipja*. Oly toldalékos szó, mint a szintén tájdivatos *huga*, *hugám*, *hugád*, e helyett: *húg*, *húgom*, *húgod*.

IPACSFÁ, helység Baranya megyében; helyr. *Ipacsfá-n*, —*ra*, —*ról*.

IPALL, áth. m. *ipall-ott*, htn. —*ni* v. —*ni*. Molnár A. szerint am. valamit elföd, eltakar, hallgatva elmellőz, eltitkol. Jóformán kiavult és homályos eredetű ige, ha csak a latin *pallio*-tól nem származtatjuk.

IPAR, (ip-ar) fn. tt. *ipar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyökeleme a mozgást, előre törekvést jelentő *i*, melyhez *p* ajak- vagy fuvó betű járulván, lett *ip* gyök, mint *csa*, *csi*, *kő*, *szó* hangutánzókból: *csa-p*, *csi-p*, *kő-p*, *szo-p*. E szerint *ip* am. mozog, mozdít v. mozdítani törekszik. Innen *ar* (erőt jelentő) képzővel származott: *ipar*, azaz erős mozgás, törekvés, haladás, melyben valaki teljes erejét megfeszíti. Újabb s 'iparkodik' igéből elvont szó. Különösebb jelentése: szorgalom a kézi és gyári művek előhozásában, jövesztésében, *műipar*. *Előmozdítani a hazai ipart*. A szanszkrit nyelvben *par* v. *pur* am. elő-, v. előremozdít, melylyel rokonítatik a latin *prae*, *primus*, *prior* is stb. V. ö. IMPORÍT.

IPARADÓ, (ipar-adó) ősz. fn. A kézművekre vetett adó neme.

IPARÁG, (ipar-ág) ősz. fn. A műiparnak egyes faja, szakmája, pl. asztalos-, kalapos-, lakatos-, órásmesterség stb.

IPARÁRU, (ipar-áru) ősz. fn. Lásd: IPARCZIKK, 2).

IPARCZIKK, (ipar-czikk) ősz. fn. 1) Valamely kézi és gyári mű; 2) különösebben mint árucikk.

IPAREGYESÜLET, IPAREGYLET, (iparegyesület v. -egylet) ősz. fn. Az ipart, műipart, iparszorgalmat pártoló s előmozdítani törekvő egylet.

IPARÉLET, (ipar-élet) ősz. fn. A műiparnak kisebb-nagyobb virágzása. *Hazánkban az iparélet még nincs kifejlődve*.

IPARFORGALOM, (ipar-forgalom) ősz. fn. Az iparnak sűrűsége, forgása, iparból eredő adásvevés.

IPARGÁT, (ipar-gát) ősz. fn. Ipar haladását hátráltató akadály.

IPARI, (ip-ar-i) mn. tt. *ipari-t*, tb. —*ak*. Ipart illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ipari kedvezések*.

IPARILAG, (ip-ar-i-lag) ih. Ipar szerint, ipar által, ipar segédelmével. *Iparilag eléállított kézművek*.

IPARINTÉZET, (ipar-intézet) ősz. fn. Intézet a műipar előmozdítására, emelésére, pártolására.

IPARISKOLA, (ipar-iskola) l. IPARTANODA.

IPARJOG, (ipar-jog) ősz. fn. 1) Jog, jogosítvány valamely iparüzésre. 2) Lásd: IPARTÖRVÉNY.

IPARKAMARA v. —KAMRA, (ipar-kamara) ősz. fn. Általában a műipart, iparosokat, iparosztályt a hatóságok, s kormány irányában képviselő testület.

IPARKODÁS, (ip-ar-kod-ás) fn. tt. *iparkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Bizonyos munkálkodásban, eselekvés nemében előre törekvés, működő erők megfeszítése, rendkívüli mozgása. *Iparkodásra serkenteni az ifjúságot*.

IPARKODIK, (ip-ar-kod-ik) k. m. *iparkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Erejét megfeszítve működik, munkálkodik, előre haladni törekszik, siet. *Iparkodjál vele, mert elkésel. A túzes ló iparkodik megelőzni versenytársát. Nagyra iparkodjál, ha középszerűt akarsz nyerni.* (Km.). *Eliparkodott, hogy jókor haza érjen. Föliparkodni a hegyre*. Különösen, kézművek előállításában gyakorolja magát, szorgalmasan űzi a mesterségeket. V. ö. IPAR.

IPARKODÓ, (ip-ar-kod-ó) mn. tt. *iparkodó-t*. Erejét megfeszítve működő, dolgozó, előre törekvő, siető. *Iparkodó munkások, kézművesek. Haza felé iparkodó utasok. Iparkodó lovak*.

IPARLOVAG, (ipar-lovag) ősz. fn. Szerencsevadászok gúnyneve, kik azon iparkodnak, hogy dolgoz és hivatal nélkül csalás által megélhessenek; különösen, városi naplopók és csalók.

IPARMUTATVÁNY, (ipar-mutatvány) ősz. fn. Ipari kézmű, melyet valaki mint kitűnő jelességű művét szemlélésre kiállít.

IPARMŰ, (ipar-mű) ősz. fn. Különös iparral, gonddal, ügyességgel készített mű. Szélesb ért. minden kéz- vagy gyármű.

IPARMŰKIÁLLÍTÁS, (ipar-mű-ki-állítás) ősz. fn. Válogatott iparművek, melyeket iparüző városokban vagy országokban az iparosok köz szemlélésre kitesznek, közönségesen hozzájuk mellékelve áraik jegyzékét is. Újabbban: *iparműtárlat*.

IPARMŰTÁRLAT, (ipar-mű-tárlat) l. IPARMŰKIÁLLÍTÁS.

IPAROL, (ip-ar-ol) k. m. *iparol-t* v. *iparlott*, htn. —*ni* v. *iparlani*. Székely tájszólás szerint am. valamitől hátra húzza magát, s mintegy hátrafelé iparkodik, törekszik. *Egy szikrát sem iparol, azaz nem megy hátrább, vagy nem fél.* (Tájszótár).

IPAROS, (1), (ip-ar-os) mn. tt. *iparos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Iparüző, iparművekkel foglalkodó, kézműves. *Iparos osztály. Iparos legénység*.

IPAROS, (2), (mint főntebb) fn. tt. *iparos-t*, tb. —*ok*. Kézműves, mesterember, gyármunkás. *Ezen város nagy része iparosokból áll*.

IPAROSZTÁLY, (ipar-osztály) ősz. fn. Iparosok (összes vagy egyes) testülete.

IPARSEGÉLYZÉS, (ipar-segélyzés) ősz. fn. Segélynyújtás az ipar emelése vagy pártolására.

IPARSZABADSÁG, (ipar-szabadság) ösz. fn. Szabadság, melynél fogva ipart kiki űzhet, a nélkül, hogy szoros czéhbeli szabályok vagy más gátok akadályoznák.

IPARTANODA, (ipar-tanoda) ösz. fn. Tanoda, melyben iparosokat képző ismeretek, tudományok adatnak elé, pl. természettan, vegytan, moztan, mér-tan stb.

IPARTÁRLAT, (ipar-tárlat) l. IPARMŰKIAL-LITÁS.

IPARTÉR, (ipar-tér) ösz. fn. A müipar mezeje, az iparágak öszvesége.

IPARTERMÉNY, (ipar-termény) ösz. fn. Hely-telen öszvetétel, mert az iparművek nem teremnek, hanem készítettnek, tehát helyesen : *iparkészítmény*, vagy ha a *productum* szónak általános értelmét akar-juk visszaadni : *iparjövészték*. Közönségesen elhara-pódzottak a *termel*, *termelés*, *termény* szók a „*pro-ducere*“, „*productio*“, „*productum*“ általános értelmében ; pedig a csizma, posztó, asztal stb. nem terem, tehát nem is termelhetetik, hanem készítettik. A most ki-jött kereskedelmi műszótárban ezek *jövészt*, *jövésztés*, *jövészték* szókkal adatnak.

IPARTERÜLET, (ipar-terület) ösz. fn. Egy v. több iparág kisebb-nagyobb kiterjedése egy vagy több tartományban.

IPARTÖRVÉNY, (ipar-törvény) ösz. fn. Az ipar emelésére, ótalmazására szolgáló törvény.

IPARÜGYLET, IPARÜZLET, (ipar-ügylet v. -üzlet) ösz. fn. Ügylet vagy üzlet valamely ipar-ágban.

IPARÜZÉS, (ipar-üzés) ösz. fn. Iparmü készi-tésével foglalkodás.

IPARÜZŐ, (ipar-üző) ösz. mn. és fn. Iparművek-kei foglalkodó, kézmives, gyáros, iparos, gyármunká-val foglalkodó.

IPARVÁLLALAT, (ipar-vállalat) ösz. fn. Vá-lalat, mely valamely iparüzéssel foglalkodik, vala-mely iparüzésbe fekteti tőkáját, iparüzésre fordítja munkásságát.

IPARVÁLLALATI, (ipar-vállalati) ösz. mn. Iparvállalatra vonatkozó, azt illető, ahoz tartozó.

IPÉRÉDIK, dunántuli tájszó, mely valószínű-leg *éperedik* igéből alakult, mint értelméből kitűnik, mert am. betegség után lábadoz, gyógyul, felépül. Alakjára nézve olyan, mint : *cseperedik*, *guzsorodik*, *zsugorodik*.

IPLIK, fn. tt. *iplik-ét*, harm. szr. —*je*. Csizma-zia műszó, s am. külső vastag varrás a paraszt csizma sarkán. Innen : *iplikre kotyogtatni* am. a sarkantyú-zatlan csizmát tánczban összeverni. Mint alakja mu-tatja, hihetőleg idegen származatú, talán a német *Fleck* (flicken) szóból módosítva.

IPOLY, (1), fn. tt. *Ipoly-t* v. *Iplyot*. Felső-Ma-gyarországi folyó, mely Esztergomon alúl hontmegyei oldalról a Dunába szakad.

IPOLY, (2), férfi kn. tt. *Ipoly-t*. Hippolitus.

IPOLY, (3), pusztá Nógrád megyében ; helyr. *Ipoly-on*, —*ra*, —*ról*.

IPOLY-BALOG, falu Hont megyében ; helyr. —*Balog-on*, —*ra*, —*ról*.

IPOLY-BOLYK, falu Nógrád megyében ; helyr. —*Bolyk-on*, —*ra*, —*ról*.

IPOLY-DAMÁSD, falu Hont megyében ; helyr. —*Damásd-on*, —*ra*, —*ról*.

IPOLY-FÖDÉMES, falu Hont megyében ; helyr. —*Födémes-én*, —*re*, —*ról*.

IPOLYMELLÉK, (Ipoly-mellék) ösz. fn. Hont-vármegye része, mely az Ipoly vize mellett fekszik.

IPOLYSÁG, mváros Hont megyében ; helyr. *Ipolyság-on*, —*ra*, —*ról*.

IPP, falu Kraszna megyében ; helyr. *Ipp-on*, —*ra*, —*ról*.

IPPASZKODIK, (ip-asz-kod-ik, a *p* csak hang-suly miatt van kettőztetve, mint *éppen* = *épen*) ; k. m. *ippaszkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Székely szó. Kriza J. szerint am. (kivergődni, előmenni) iparkodik. Oly alkotású, mint : *kapaszkodik*, *terpeszkeedik* stb.

„No kis legény ippaszkodj!

Küs leányhoz ragaszkodj.“

Székely tánczvers. (Kriza).

IPRIKA, fn. tt. *iprikát*. Népies köz nyelven am. emberganéj.

IPRIKÁL, (iprika-al) önh. m. *iprikált*. Népiesen szólva am. szarik. *Eliprikálta magát*.

IR, (1), elvont gyök, mely különféle értelmű származékokban fordul elé, mi oda mutat, hogy gyökeleme *i*, különféle értelemmel bir. 1) Az elavult *irgat*, *irgik*, továbbá a ma is divatozó *irgalom*, *irgal-maz* stb. szókban nem egyéb, mint öszvevont *ior*, s gyökeleme a hangutánzó *i*. V. ö. IRG. 2) Az *iram*, *iramlik*, *irány*, *irányoz* szókban jelent bizonyos pontra czélzó vagy siető, mozgó vonalt, s gyökeleme a moz-gást jelentő *i*, egyesülve az erőt jelentő *r*-rel. 3) Az *ír*, *íromba*, *írt* szókban, s ezek származékaiban levő *ír*, eredetileg hosszú, s jelent metszést, vágást, hu-zást, vonást, kenést, s rokon *ró* szóval. Lásd külön-ösen mindegyiket saját rovata alatt.

IR, (2), ige és fn. l. ÍR.

IR, (3), v. ÍR, l. IRHONI.

IRACS, (ir-acs) fn. tt. *iracs-ot*, harm. szr. —*a*. Festői műszó, s am. festékanyagból alakított és meg-száritott ecset, melylyel szárazan festenek. *Iracsos-al festeni*, am. száraz festékekkel. (Pastelle). Gyöke : *ír*.

IRACSFESTŐ, (iracs-festő) ösz. fn. Festő, ki iracsos-al, azaz száraz festékekkel fest.

IRALA, hely Erdélyben, Csik székben ; helyr. *Iralá-n*, —*ra*, —*ról*. Mintha az *Ural*-tól vette volna nevét.

IRALMÁR, (ir-al-om-ár) fn. tt. *iralmár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Iralommal foglalkodó személy, tudományos ember.

IRALOM, (ir-al-om) fn. tt. *iralmat*, harm. szr. —a. Írásba foglalt ismeretek öszvege a tudományok vagy szépművek bizonyos ágában. Mely ha széles értelemben vétetik, helyesebben : *irodalom*. *Szép iralom, tudományos iralom*. *Francia, német, angol, magyar iralom*. *Ó világ, új világ irodalma*. *Öszves irodalom*.

IRÁLY, (ir-ály) fn. tt. *irály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán írásmód, mely által gondolataink czélszerűleg előadni törekszünk. *Felsőbb, közép, alsó nemű irály*. *Történeti, bölcsészeti irály*. *Prósai, költői irály*. *Tiszti, hivatalos irály*. (Stylus).

IRÁLYBELI, (irály-beli) ösz. mn. Irályt illető, arra vonatkozó. *Írálybeli gyakorlat*. *Írálybeli hiba*.

IRÁLYMŰVÉSZ, (irály-művész) ösz. fn. Aki az irályt művészileg érti s alkalmazza.

IRÁLYOZ, (ir-ály-oz) áth. m. *irályoz-tam*, —tál, —ott. Bizonyos írásmódba szerkeszt, alakít.

IRÁLYTAN, (irály-tan) ösz. fn. Tanítás, szabályok öszvege az irályról.

IRÁLYZAT, (ir-ály-oz-at) fn. tt. *irályzat-ot*, harm. szr. —a. Valamely műben az irály egészben véve.

IRAM, (1), (ir-am) fn. tt. *iram-ot*, harm. szr. —a. Gyökeleme a mozgást jelentő *i*, melyből lett az elavult *ír*, azaz erősen mozog, siet, innét *ir-am*, mint *fut futam, foly folyam*. Magának az *r* betűnek is egyik jelentése a mozgás, pl. *rohan, robog, rándúl, rándít*, és több számos szókban. Ennél fogva *iram* am. erősen vagy sietve mozgás, előre haladás, futás. Rokon vele a szanszkrit *ri* v. *ri*, latin *ruo*, német *rennen*, góth *rinnan*, angol (to) *run* stb.

IRAM, (2), (ir-am) fn. tt. *iramot*. Lásd : IRAMSZARVAS.

IRAMAT, (ir-am-at) fn. tt. *iram-at-ot*, harm. szr. —a. Sebes menésű mozgalom, siető haladás. Olyan szó, mint : *futam, folyam*. V. ö. IRAMIK.

IRAMBÖGÖLY, (iram-bögöly) ösz. fn. Bögölyfaj, mely az iramszarvasokat csipdesi.

IRAMGÍM, (iram-gím) ösz. fn. Nöstény iramszarvas.

IRAMHAJÓ, (iram-hajó) ösz. fn. Sebesen járó hajó.

IRAMIK, (ir-am-ik) k. m. *iram-tam*, —tál, —t v. —ott. Sebesen fut, elfut.

„Néz Ilma s zavartan iramni akar ;

Oly édesen esdik az ifjú :

Ó lyánka! szemed nyila szívbe talált,

Kéj rengeti habjait és bú.“

Kisfaludy K.

Különösen, nagyobb négylábu állatokról, vadakról mondják, midőn az üldözők elől sietnek. Máskép : *iramlik, iramodik, iramoszik, iramúl*. Szorosabb ért. bizonyos vonalban, és cél felé fut, mi kitűnik azon eszmerokonságból, mely az *iramik* és *irány* szók között van.

IRAMÍT, (ir-am-ít) áth. m. *iramított*, htn. —ni v. —ani. Iramodni kész vagy enged.

IRAMLIK, (ir-am-ol-ik) k. m. *iram-l-ott*, htn. —ani. L. IRAMIK.

„Az egész nép, mint vert had, elomlik, Száguldva mezőben szanaszét iramlik.“

Arany J.

IRAMLÓS, (ir-am-ol-ó-os) mn. l. IRAMOS.

IRAMODÁS, (ir-am-od-ás) fn. tt. *iramodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A futásnak azon neme, midőn a nagyobb, különösen négylábu vadállat sebes lép-tekkel halad, pl. ha úzik, kergetik, vagy ő mást vesz üzőbe.

IRAMODIK, (ir-am-od-ik) k. m. *iramod-tam*, —tál, —ott. Szoros ért. iramni kezd bizonyos cél felé, bizonyos vonalban. *A szarvas neki iramodik az erdőnek*. Szélesb ért. am. sebesen fut, siet. V. ö. IRAMIK.

IRAMOS, (ir-am-os) mn. tt. *iramost* v. —at, tb. —ak. 1) Futós, sebes, gyors. *Iramos vadak*. 2) Átv. ért. s vegytanilag am. repülékény, elszálló. *A testek iramos részei* (volatilis). 3) Sima, sikos, csuszós, melyen iramni könnyen lehet. *Iramos jég*.

IRAMSZARVAS, (iram-szarvas) ösz. fn. A szarvasok neméhez tartozó állatfaj, Európa és Ázsia legéjszakai részsein, előre hajuló, s végén lapátalakú agancscsal, és igen gyorsan futó lábakkal. Az illető tartományok lakosainak igen hasznos házi állata. (Cervus tarandus).

IRAMÚL, (ir-am-úl) önh. m. *iramúltam*. Lásd : IRAMODIK.

IRÁNT, (ir-án-t v. ir-ánt) névtű. Törzsökül tekintethetik az *irány* főnév is, mely *t* képzővel határozó gyanánt használtatik. Így lesznek a *látomás, lépés, sebes* szókból : *látomást* (szemlátomást), *lépést* (lépést menni), *sebest* (vágatni) határozók ; mely esetben köz szokás szerént, könnyebb kiejtés végett az *y* elhagyatik. 1) Am. valami felől, vagy miatt. *A könyvek iránt már szólottam a könyvárussal*. *A fizetés iránt kívánnék veled értekezni*. 2) Am. nézve, valamire való tekintettel v. tekintetből, másként : *irányában*. *Mások iránt illemmel viseltetni*. Személyragozva : *irántam, irántad, iránta* stb. *Irántam ne gondoskodjál*. *Irántad mindig jó szívvel voltam*.

IRANY, (ir-any) fn. tt. *irany-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Külső tekintetre a fémekhez hasonló, vegyviszonyaiban azonban a kén és retenyhez (Selenium), tehát fémdékekhez v. fémdedekhez csatlakozó elem, minél fogva némely vegyészektől a fémek, mások által ellenben a fémdedek rovatába soroltatik. Föfedezte 1782-ben az erdélyországi iranytartalmú érczekben *Reichensteini Müller*. Iranynak neveztetett azon sajátságánál fogva, miszerint az úgynevezett irában (Schrifterz) írott betűkhöz némileg hasonló jegecsekben jön elő. Latin neve Tellurium, földünk latin nevével a tellustól kölcsönözötetett. (Török J. tanár).

IRÁNY, (ir-ány) fn. tt. *irány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) Kitzített pont vagy ezél, mely felé valami intéztetik, helyzetetik, igazítottatik. *Kitűzni, kijelölni az irányt. Az ágyukat a várkapu irányában állítani fel. Elvéteni, eltéveszteni az irányt.* 2) Vonal, mely bizonyos ezél felé intéztetik, húzzatik, halad. *Torony irányában menni, futni. Két különböző irányban kimért utak. Egy irányban sietni.* 3) Csillagászati eszköz, mely a föld futását a nap körül, s a hold járását a föld körül ábrázolja. 4) Átv. ért. mondjuk szellemi tárgyról is, mennyiben bizonyos irányt követnek, kapnak, iránynak indulnak, azaz bizonyos ezélre működnek. *Irányt adni az ifju tehetségeinek.* 5) Személyragos állapotban a köz értelmén kívül (l. 1) pont), am. valakire nézvest, valakire való tekintettel. *Irányomban nem úgy cselekedetti, mint kellett volna. Én ő irányában mindig méltányos voltam. Különbözik: arány.*

IRÁNYADÁS, (irány-adás) ösz. fn. Cselekvés, szólás stb. mely vezérfonalul szolgál.

IRÁNYADÓ, (irány-adó) ösz. mn. Olyan cselekvény, magaviselet, szózat, szabály stb. mely mind maguknak a cselekvőknek, mind másoknak mintegy vezérelvül, vezérfonalul szolgál. *Az irányadó körökben a miénktől eltérő nézet uralkodik.*

IRÁNYÉK, (irány-ék) ösz. fn. Az ágyusoknál jelenti azon éket, melyet irányzás végett az ágyu alá tesznek.

IRÁNYÉLET, (irány-élet) ösz. fn. Életmód, mely valamely kitűzött irányhoz, célhoz alkalmazkodik.

IRÁNYESZME, (irány-eszme) ösz. fn. Eszme, gondolatkép, mely valamely műben vezérfonalul szolgál.

IRÁNYHAJHÁSZAT, (irány-hajhászat) ösz. fn. Az irány tulságos keresése szépművekben.

IRÁNYKÖLTEMÉNY, (irány-költemény) ösz. fn. Költői mű, melyben nem annyira tisztán maga a költői tökély és széptani általános igények, hanem még valamely mellékes bölcséleti, politikai stb. elvek szolgálnak vezérfonalul.

IRÁNYLIK, (ir-ány-l-ik) k. m. *iránylott*. L. **IRÁNYUL**.

IRÁNYMESTER, (irány-mester) ösz. fn. Elnök a czebéli mesteremberek tanácskozásában, ki a vitatkozásoknak irányt ad.

IRÁNYMŰ, (irány-mű) ösz. fn. Általán valamely szépmű, melyben a széptani igényeken túl valamely mellékes cél is szerepel.

IRÁNYNÉZET, (irány-nézet) ösz. fn. Nézet, vélemény, melyet valaki valamely cselekvény v. mű irányáról táplál magában.

IRÁNYOS, (ir-ány-os) mn. tt. *irányos-t* v. —at, tb. —ak. Bizonyos iránypont felé intézett, egyenes, nem görbe. *Irányos út. Egyirányos vonalak.*

IRÁNYOSSÁG, (ir-ány-os-ság) fn. tt. *irányosság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, melynél fogva valami irányos, egyenes vonalú.

IRÁNYOZ, (i-r-ány-oz) áth. m. *irányoz-tam*, —tál, —ott v. *irányozott*, htn. —ni v. *irányozani*, par. —z. 1) Valamit bizonyos irány felé igazít, alkalmaz, helyez. *Ágyút irányozni a várkapu ellen. Mellemnek irányozta a szuronyt.* 2) Visszaható névmással am. tájékoz. *Semmikép sem tudja irányozni magát.*

IRÁNYOZÁS, l. **IRÁNYZÁS**.

IRÁNYPONT, (irány-pont) ösz. fn. Célpont, mely felé az irányvonal igazítottatik; irányul kitűzött pont.

IRÁNYREGE, (irány-rege) ösz. fn. Mellékes irány kitűzése valamely regében. V. ö. **IRÁNYZATI**, **IRÁNYKÖLTEMÉNY**.

IRÁNYREGÉNY, (irány-regény) ösz. fn. Valamely mellékes irány kitűzése a regényben. V. ö. **IRÁNYZATI**, **IRÁNYKÖLTEMÉNY**.

IRÁNYSZÖG, (irány-szög) ösz. fn. Szög, melyet bizonyos irányban menő egyenes vonal azon térrel képez, mely felé irányoztatik. (Angulus directionis).

IRÁNYT, l. **IRÁNT**.

IRÁNYTŰ, (irány-tű) l. **DELEJTŰ**.

IRÁNYÚL, **IRÁNYUL**, (ir-ány-ül) önh. m. *irányult*. Irányt tart, valamely irány felé mutat, törekszik. *Nézetem oda irányul. Minden tettei a haza javára irányulnak.* Ezen szóban némi önkéntesség rejlik a különben hasonló értelmű *iránylik*, *irányzódik* igék ellenében.

IRÁNYULÁS, **IRÁNYULÁS**, (ir-ány-ül-ás) fn. tt. *irányulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Iránytartás, irány felé mutatás, törekvés. V. ö. **IRÁNYUL**.

IRÁNYÚT, (irány-út) ösz. fn. Út, mely bizonyos tárgy vagy cél felé intéztetik.

IRÁNYVÁLTOZAT, (irány-változat) ösz. fn. Általán, az irányvonalnak más célpont felé fordulata. Különösen, midőn a delejtű iránya fordul.

IRÁNYVONAL, (irány-vonal) ösz. fn. Vonal, melyen bizonyos tárgy a cél felé siet vagy intéztetik.

IRÁNYZÁS, (i-r-ány-oz-ás) fn. tt. *irányzás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit bizonyos célpont felé igazítunk. 2) Tájékozás. V. ö. **IRÁNYOZ**.

IRÁNYZAT, (ir-ány-oz-at) fn. tt. *irányzat-ot*, harm. szr. —a. 1) Valaminek bizonyos cél felé igazított, intézett állapota. *Ugyanazon irányzatban menni. Más-más irányzatban repülő madarak.* 2) Szellemi működés állapota, midőn a működő erők valamely kitűzött ezélra törekszenek. 3) A delejtűnek bizonyos irány felé hajlott állapota.

IRÁNYZATI, (ir-ány-oz-at-i) mn. tt. *irányzati-t*, tb. —ak. Irányzatot illető, arra vonatkozó, bizonyos irányzattal bíró. Különösen: *irányzati költemény*, mely nem csupán arra törekszik, hogy a széptan általános igényeit kielégítse, hanem bizonyos mellékeszme kifejtését tűzte ki tárgyul. *Irányzati regények* (tendencialis).

IRÁNYZATLAN, (ir-ány-oz-atlan) mn. tt. *irányzatlan-t*, tb. —ok. Minek bizonyos irányzata nincs, mi egyenesen nem intéztetik valamely határozott czél felé. Határozóképp am. irányzat nélkül.

IRÁNYZATLANUL, (ir-ány-oz-at-lan-ul) ih. Irányzat nélkül, bizonyos czélpont felé nem igazítva.

IRÁNYZÓDIK, (ir-ány-oz-ód-ik) külszenvedő; m. *irányzód-tam*, —*tál*, —*ott*. L. IRÁNYÚL.

IRÁS, minden öszvetételeivel együtt, lásd : IRÁS.

IRÁSZ, (1), l. IRÁSZ.

IRÁSZ, (2), puszta Bihar megyében; helyr. *Írász-on*, —*ra*, —*ról*.

IRAT, minden öszvetételekkel együtt, lásd : IRAT.

IRATOS, ALMÁS— v. PONYVAHÁT, falu Arad megyében; DOMB—, falu Csanád megyében; KIS—, falu Csanád megyében; FORRAI-NAGY—, falu Arad megyében. Helyr. *Íratos-on*, —*ra*, —*ról*.

IRBONTALAN, mn. tt. *irbontalan-t*, tb. —ok. Székely tájajéttel am. idomtalan. *Írbontalan nagy*. Alkalmasint *ildomtalan*-ból módosult.

IRDA, (ir-da) fn. tt. *írdát*. L. IRODA alatt.

IREG, ALSÓ—, puszta, FELSŐ—, mezőváros, MEGYES—, puszta Tolna megyében; helyr. *Ireg-én*, —*re*, —*ről*.

IREGFOROG, (ireg-forog) ikerített ige, melynek mindkét része ragoztatik. *Iregni-forogni*, *iregtem-forogtam*, *iregett-forgott*. Máskép : *sűrűgforog*, melyben mindkét szó önállólag is használják.

IRÉGY, régies, *irigy* helyett.

IREK, UDVARNOK—, falu Nyitra megyében; helyr. *Irek-én*, —*re*, —*ről*.

IRÉLL, régiesen öszvehúzva *irigyel*-ből.

IREM, tájdivatos; l. ÜRÖM.

IRFÖLD, (ir-föld), IRFÖLDI, (ir-földi); l. IRHON, IRHONI.

IRG, elavult vagy elvont törzsök, melyből *irgalom*, *irgalmas* stb. származékok erednek. Révai szerint főnév, am. *misericordia*; de hihetőbb, hogy elavult gyakorlatos ige, s rokon képzésű a *sürgy*, *sürg*, *forg*, *csurg* stb. igékkel. A régi halotti beszédben : *jorg*, t. i. a *jorgat* (irgalmaz) származékban, minélfogva gyöke alkalmasint : *jó*, melyből lett *gor*, s öszvehúzva *ir*, (mint *juhász*, *ihász*, *jonkább* inkább). Alapértelme : *jóakaró érzés*, könnyörilő indulat.

IRGAL, (jor-og-al) elavult ige, máskép *irgat* v. *jorgat*. Hasonlóan elavultak : *szerele* (szeret), melyből *szerelem*, *mutal* (nutat), melyből a régies *képmutaló* (Bécsi cod.) eredtek.

IRGALMAS, (jor-og-al-om-as) mn. tt. *irgalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ki másnak baján, nyomoruságán szánakozik, fájdalmiban, szenvedésiben részt vesz; ki a megbántónak, bűnösnek megbocsát, azaz méltó büntetését, s a vele járó szenvedéseket elengedi. *Irgalmas barátok*, *süzek*, kik a betegeket ápolják. *Irgalmas Isten*, ki nem akarja a bűnös halálát, hanem

hogy megjobbuljon és idvezüljön. *Irgalmas ellenség*. *Nem ér egy irgalmas kiáltást*. (Km.). V. ö. IRG.

IRGALMASKODÁS, (jor-og-al-om-os-kod-ás) fn. tt. *irgalmaskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Irgalmas tettek gyakorlása. V. ö. IRGALMAS.

IRGALMASKODIK, (jor-og-al-om-os-kod-ik) k. m. *irgalmaskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Irgalmas tetteket gyakorol. V. ö. IRGALMAS.

IRGALMASSÁG, (jor-og-al-om-os-ság) fn. tt. *irgalmasság-ot*, harm. szr. —a. Az emberi szívnek gyöngéd érzelmi tulajdonsága, melynél fogva irgalomra hajlandó. Átv. értelemben tulajdonítjuk Istennek is. V. ö. IRGALOM, IRGALMAS.

IRGALMATLAN, (jor-og-al-om-atlan) mn. tt. *irgalmatlan-t*, tb. —ok. Irgalom nélküli; kemény szívé, kegyetlen; könnyörületlen. *Irgalmatlan szívű*. *Irgalmatlan ellenség*. *Irgalmatlan vad ember*. Tréfásan am. szertelen, reukivüli. *Irgalmatlan nagy eszmát, kalapot viselni*. *Irgalmatlan rossz bor*. V. ö. IRGALOM. Határozóképp am. irgalom nélkül.

IRGALMATLANKODIK, (jor-og-al-om-atlan-kod-ik) k. m. *irgalmatlankod-tam*, —*tál*, —*ott*. Irgalmatlan tetteket gyakorol; kegyetlenkedik, ádázkodik, keményszivűeskedik. V. ö. IRGALMATLAN.

IRGALMATLANSÁG, (jor-og-al-om-atlan-ság) fn. tt. *irgalmatlanság-ot*, harm. szr. —a. 1) Irgalom hiánya; kegyetlenség, keményszivűség. 2) Irgalmatlan tett, eszekekedet. *Nagy irgalmatlanságot követett el*. V. ö. IRGALOM.

IRGALMATLANUL, (jor-og-al-om-at-lan-ul) ih. Irgalom nélkül, kegyetlenül, keményszivűleg, szörnyüképen. *Irgalmatlanul megverni valakit*. *Irgalmatlanul banni a meggyőzött ellenséggel*.

IRGALMATOS, (jor-og-al-om-at-os) mn. tt. *irgalmatos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szertelenül megnyújtott régi szavaink egyike (mint *szerelemes*, *kegyelmes*, irgalmas, szerelmes, kegyelmes helyett) tréfás előadásban vagy régiséget jellemző írásmódban.

IRGALMAZ, (jor-og-al-om-az) önh. m. *irgalmaztam*, —*tál*, —*ott*. Elemzésileg véve átható ige volna, mert az *-alom*, *-elem* képzőjü nevekből ilyenek alakulnak, pl. *hatalmaz*, *rágalmaz*, *óthalmaz*, *jutalmaz*, *szidalmaz*, *títhalmaz*, *védelmez* stb. De köz szokás szerint *irgalmaz* önható, mely tulajdonságát valószínűleg a latin *miserere* után vette föl az egyházi nyelvből, hol a *miserere nobis*, így van fordítva : *irgalmaz nekünk*, holott nyelvünk természete szerint jobb volna : *irgalmarce* (irgalommal illess, fogadj) *minket*. Így lett a *parce nobis domine*, uram kegyelmez nekünk, e helyett : *kegyelmez minket*, azaz kegyelembe fogadj, kegyelemmel illess minket. Egyébiránt *jorgat* v. *irgat* a régi könyörgésben szintén latinosan tulajdonító ragot vonz : *hogy jorgasson ő neki*.

IRGALMAZÁS, (jor-og-al-om-az) fn. tt. *irgalmazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A kedélynek jószágos megilletődése, melynél fogva valaki iránt irgalmat gyakorlunk. V. ö. IRGALOM.

IRGALMAZAT, (jor-og-al-om-az-at) fn. tt. *irgalmazat-ot*, harm. szr. —a. Régies, am. irgalmazás elvont értelemben, vagyis irgalom.

IRGALOM, (jor-og-al-om) fn. tt. *irgalmat*. Szív érzelve, kegyes indulat, melyet mások szenvedéseinek, bajainak rokon érzete gerjeszt bennünk. Különösen hajlam, melynél fogva a bűnösöknek érdemlett büntetéseit elengedni készek vagyunk. *Légy irgalm-mal hozzám. Irgalomért könyörögni. Irgalmat nyerni a halálra ítelt számára. Isteni, mennyei irgalom. Isten irgalmából.* Régiesen, mint minden -alom (elém) végzetű főneveknél az o (s é) az alanyesetben is kiesett: *irgalm*.

IRGALOMADÓ, (irgalom-adó) ősz. fn. Adó, a szegények ápolására.

IRGALOMHÁZ, (irgalom-ház) ősz. fn. Közintézet, melyben szegények közadóból vagy egyes adakozók alapítványából ápolatnak.

IRGALOMISKOLA, (irgalom-iskola) ősz. fn. Szegény gyermekek ingyen tanítására alapított iskola.

IRGALOMPÉNZ, (irgalom-pénz) ősz. fn. Szegények. szűkölködők, ügyefogyottak, koldusok gyámolására adott pénz. *Irgalompénzből élni.*

IRGAT, elavult ige, l. IRG.

IRGY, (ir-gy) fn. tt. *irgy-et*, harm. szr. —e. Felső tiszai vidéken am. kenyér szalonnája, vagyis irhez (kenőcshez) hasonló keletlen része, czopákája a kenyérhéj alatt. Gyöke a kenőcsöt jelentő *ir*.

IRGYES, (ir-gy-es) mn. tt. *irgyes-t* v. —et, tb. —ek. Keletlen kenyérről mondják, melynek irgye, azaz szalonnája, czopákája van. *Az irgyes kenyér fogaimhoz ragadt.* V. ö. IRGY.

IRHA, fn. tt. *irhát*. Liszttel, timsóval és borkővel készített, leginkább birka-, kecske-, zerge-, borjúbőr, melynek fő tulajdonságai a puhaság és hajlékonyság. Gyöke valószínűleg a komszést, betűvetést, betűbevigaszt jelentő *ir* ige, minthogy az irha oly bőr, melyre a régiek irni szoktak. *Ir* gyökből lett *iró* (iró bőr), ebből *ir-a*, s *h* lehellei betű közbevetésével *ir-h-a*. V. ö. H betű. Így alakultak: *purha* (por-ó, por-a, pur-a, pur-h-a, purha fa, azaz poró, porrá váló fa), *turha* a hangutánzó *tur*-ből (tur-ó, tur-a, tur-h-a, azaz tur hangon való köhögés vagy kiköpött sűrű nyál) stb. Ilyenek: *renyhe*, *csilrhe*, *börhe* stb. *Irhával kivarrott, behuzott nadrág. Rávertek az irhára. Hord el az irhátat*, am. takarodjál, mert különben megvernek. *Elhordta az irháját*, am. a verés elől ellillant.

IRHABUROK, (irha-burok) ősz. fn. A férfi tőkcacsckójának bőre.

IRHAGYÁRTÁS, (irha-gyártás) ősz. fn. Irha féle bőrök készítése.

IRHAGYÁRTÓ, (irha-gyártó) ősz. fn. l. IRHATIMÁR.

IRHAKÖTŐ, IRHAKÖTÉNY, (irha-kötő vagy -kötény) ősz. fn. Irhabőrből való kötény némely mestereknél.

IRHÁS, (1), (ir-h-a-as) mn. tt. *irhás-t* v. —at, tb. —ak. Irhával bevont vagy bélelt. *Irhás nadrág*, milyenek voltak az úgynevezett *salavárdi* nadrágok, melyeknek üleptányérát irhabőr fődte. *Irhás ködmen, suba.*

IRHÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *irhás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Timár, ki irhabőröket készít.

IRHÁSZ, (ir-h-a-ász) fn. tt. *irhász-t*, tb. —ok. L. IRHÁS, (2).

IRHATATLAN, l. IRHATATLAN.

IRHATIMÁR, (irha-timár) ősz. fn. lásd: IRHÁS, (2).

IRHÁZ, (ir-h-a-az) áth. m. *irház-tam*, —tál, —ott, par. —z. Irhával behúzt vagy bélelt, czifráz. *Nadrágot, subát irházni.* Tréfás nyelven: alfelére ver valakinek. *Majd megirházlak.*

IRHÁZÁS, (ir-h-a-az-ás) fn. tt. *irházás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Irhával behuzás, bélelés, czifrázás, szegélyezés.

IRHON, (ir-hon) ősz. fn. Nagy-Britanniához tartozó sziget és ország az atlanti tengeren. (Hibernia, Irland, Erin).

IRHONI, (ir-honi) ősz. mn. Irhonból való, ott született, termett, készült, ott létező stb. *Irhoni lakosok, iparművek, termények.*

IRIDOM, (ir-idom) l. ÍRMÓD.

IRÍGY, IRÍGYEL, IRÍGYKEDIK stb. l. ÍRÍGY, ÍRÍGYEL, ÍRÍGYKEDIK stb.

IRÍL, IRILL v. IRÉLL, régiesen öszvehuzva *irígyel*-ből. L. ÍRÍGYEL.

IRINGA, (ir-am-ga) fn. tt. *iringát*. Csuszka, azaz csuszkáló, sikándoó hely a jégen, melyre neki iramodva megyen a játszó gyermek. Néhu: *ironga*.

IRINGÁL, (ir-am-ga-al) önh. m. *iringált*. Csuszkál, sikánkozik a jégen.

IRINGÓ, fn. tt. *iringó-t*. A görög *eryngium*-ból alakított szó. Növénynem az öthímesek seregéből és kétánások rendéből, melynek virágai tömötten egymáshoz szorúlnak, s egy bokrot képeznek. (Eryngium. L.).

IRINY v. IRÍNY, falu Szathmár megyében; helyr. *Iriny-be*, —ben, —ből.

IRJ, l. IRGY.

IRJES, l. IRGYES.

IRKA, (ir-og-a v. ir-ka) fn. tt. *irkát*. l. IRKAFIRKA.

IRKAFIRKA, (irka-firka) iker. fn. tt. *irkafirkát*. 1) Rendetlen, roszt írás, macskavakarás. 2) Szellemit ért. haszontalan, hiábavaló, ponyvairodalomhoz tartozó írói művecské. Kontár írói munkák gúnyneve.

IRKAFIRKÁL, (irka-firkál) iker. áth. m. *irkafirkált*. 1) Rendetlenül, rosztul ír, beír, bemázol valamit. *Falakra irkafirkálni valamit. Beirkafirkálni a papirost.* 2) Haszontalan, hiábavaló dolgokat ír össze, melyeknek se fülök, se farkok; kontár írókról gúnyképen használtatik.

IRKAFIRKÁLÓ, (irka-firkáló) iker. fn. tt. *irkafirkáló-t*. 1) Aki rendetlen rosz betűket vet. 2) Kontár író.

IRKAKÖNYV, (irka-könyv) ösz. fn. Kalmárok és kereskedők könyve, melybe naponként eléforduló üzleteiket futtában beírják, mielőtt a hiteles könyvbe följegyeznék. (Kladde, Schmirbuch).

IRKÁL, (ir-ka-al) önh. és áth. m. *irkál-t*. Futásban, gondatlanul, rendetlenül, roszul írogat; kontár röpiratokat, költeményeket, könyveket stb. készít.

IRKÁLÁS, (ir-ka-al-ás) fn. tt. *irkálás-t* tb. —ok, harm. szr. —a. Futó, gondatlan, rend nélküli, rosz írás; kontár elmeművek készítése.

IRLA, (ir-ol-a) fn. tt. *írlát*. Új szó a latin *ce-russa* kifejezésére. Máskép: *írón*.

IRLAP, l. **ÍRLAP**.

IRMA, női keresztnév. A *Mária* vagy *Mari* névnek változata.

IRMAG, (ir-mag) ösz. fn. 1) Valamely nemnek vagy fajnak utósó magva, ivadéka, akár az állati, akár a növényi országból. *Úgy elpusztítom e népet vagy családot, hogy írmagnak való sem marad belőle*. Első tagja *ír*, talán a *fiut*, magzatot, ivást jelentő *ivar*-ból változott által, mintha volna: *ivar-mag*, azaz szaporítani való ivadék. 2) Minthogy az utósó ivadék vagyis gyermek legkedvesebb szokott lenni, jelent átv. ért. kedvencz gyermeket. *Vigyáz rá, mint az írmagra*. *Kedves írmagom, egyetlen írmagom!*

IRMES, (ir-em-es, mintegy er-es) mn. tt. *irmes-t* v. —et, tb. —ek. Nedves, nyirkos; s mint ilyen, termékeny minőségű. Rokon *irgyes* szóval is. Tájjszó.

IRMÓD, l. **ÍRMÓD**.

IRNOK, **IRNOKI** stb. l. **ÍRNOK**, **ÍRNOKI** stb.

IRNYE, (ir-nye) fn. tt. *irnyét*. Déli Európában, Ázsiában és Afrikában tenyésző fa, apró, hosszukás, körded és hegyes végű levelekkel, melyek mindig zöldellenek, s kellemes illatnak. Nevét az *ír* (unguentum) gyöktől vette. (Mirtus).

IRNYOG, (ir-ny-og) önh. m. *irnyog-tam*, —tál, —ott. Békákról mondjuk, midőn vékony *ír* hangon szólnak. Vastag hangon: *vartyog* a *varty* törzstől.

IRNYOGÁS, (ir-ny-og-ás) fn. tt. *irnyogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Békák *ír* hangon kiabálása.

IRÓ, minden származékai- s öszvetételeivel, l. **ÍRÓ**, (1), és (2) stb.

IRODA, (ir-od-a v. ir-o-da) fn. tt. *irodát*. Hivatalszoba vagy terem, mely különösen írásra van rendezve. Így neveztetnek a kalmárok, kereskedők szobái, hol a számadásokat és leveleket írják; a hatóságok, törvényszékek, urodalmak stb. hivatalosobái, melyekben a jegyzők, irnokok, számvevők stb. dolgoznak. Némelyek szerint öszvehúzza: *irda*, de a mely inkább eszközt jelent, különösen *távirda*, *fényirda* szókban.

IRODAIGAZGATÓ, (iroda-igazgató) ösz. fn. Hatósági tiszt, ki az illető irodai személyzetnek főnöke.

IRODALMI, (ir-od-al-om-i) mn. tt. *irodalmi-t*, tb. —ak. Irodalmat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Irodalmi értesítő, közlöny*.

IRODALOM, (ir-od-al-om) fn. tt. *irodalom-at*, harm. szr. —a. Legszelesb ért. mind azon jelesebb elmenűvek öszvege, melyeket az emberi ész teremtett, és könyvekben vagy írással közössé tett. *Világirodalom*. Szorosb ért. alkalmazható részent egyes nemzetre, időszakokra, részent a tudandók külön-külön neveire és ágaira. *Görög, latin, sínai, arab irodalom. Ó, új, középkori irodalom. Francia, angol, német, olasz, magyar irodalom. Történeti, bölcsészeti, szépművészeti irodalom*. „Irodalom alatt a nyelvben és írott termékekben nyilatkozó emberi szellem műveinek bizonyos öszvegét értjük.“ Toldy F. „Az irodalom —tükre a nemzet szellemi életének, mértéke a nemzet szellemi nagyságának.“ Jámbor P. Egyébiránt az egyes szakokra nézve vagy mennyire szűkebb körre szorúl az irodalom fogalma, szabatosabban: *íralom*.

IRODALOMMŰ, (irodalom-mű) ösz. fn. Irodalomban megjelent mű, különösen mely kiváló helyet foglal el az irodalomban.

IRODALOMTÖRTÉNET, (irodalom-történet) ösz. fn. Az irodalmi műveknek fejlődés szerénti és kritikai elésorolása valamely kisebb vagy nagyobb korszakban. „Az irodalomtörténet az ily (irodalmi) művekben nyilatkozó szellem fejlődése-, s működésének öszvefűggő és okfejtő előadása.“ Toldy F.

IROM, (1), (ir-om) fn. tt. *írom-ot*, harm. szr. —a. Új szó az irodalmi művek rakhelyének kifejezésére. *Ezen könyvárusnak nagy íroma van*, azaz nagy rakhelye. *Ezen mű található N. könyvárus íromdban*. Gyöke *ír* (scribit), képzője pedig a bőséget jelentő *om* (öm).

IROM, (2), (ir-om) székelyes kiejtése az *iram'* szónak. L. ezt.

IROMÁNY, (ir-om-ány v. ir-o-mány) fn. tt. *íromány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) Írásba tett gondolatok szövege, foglalata. 2) Azon papiros vagy hártya, melyre a gondolatok szövege, foglalata, följegyeztetett. *Szüette, eltépett írományok. Régi írományok. Levéltári, hivatalos írományok*.

IROMBA, (ir-om-b-a) mn. tt. *írombát*. Tiszavideki és erdélyi tájjszó; mondják oly tyúkról, melynek pettyezetett tollai vannak; kendermagos tarka tyúk. Néhutt: *ilomba*. Gyöke a festést jelentő *ír*, melyből a bőséget jelentő *om* (öm) képzővel lett *írom*, azaz sok festés, sok petty, s innét: *íromó* v. *íromú*, *írom-v*, *írom-b*, *írom-b-a*, mint: *gom*, *gomu*, *gom-v*, *gom-b*, *gom-b-a*; *dom*, *dom-u*, *dom-v*, *dom-b*, és innen helység neve *Dom-b-a* stb.

IROMLIK, tájdivatos; l. **IRAMLIK**.

IROMJÁRÓ, (írom-járó) ösz. mn. A székeiyeknél *írom'* am. *íram'*, tehát *íromjárom'* am. *íramjárom'*, azaz irammal vagy iramban járó, iramlani szokott. *Iromjárom ló*. (Kriza J.).

IROMOS, l. **JEROMOS**.

IRONGA, (ir-am-og-a v. ir-ong-a) fn. tt. *irongát*. Jégen a csuszkálók, koresolyázók számára készített sikos út. Gyöke a sietést, futást jelentő *ír*, melyből *iram*, *iramodik*, *iramlik* stb. származékok erednek. Köznyelven : *csuszka*, néhutt : *iringa*.

IRONGÁL, (ir-am-og-a-al) önh. m. *irongált-t*. Sikos jégen csuszkál. V. ö. IRONGA.

IRONGÁLÁS, (ir-om-og-a-al-ás) fn. tt. *irongálás-t*, tb. —ok. Irongán, azaz sikos jégen csuszkál.

IRONGÁLÓ, (ir-om-og-a-al-ó) mn. tt. *irongáló-t*. Aki irongán csuszkál. *Irongáló gyermekek*.

IRONT, (ir-om-t) önh. m. *iront-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Székelyeknél am. szapora, sebes léptekkel halad. Egy törzsű az *iramlik*, *iramodik* ugyanazon eredetű igékkel. *Iram* nálok : *írom*; innen *iramt* lesz *íromt*, s az *m* a *t* előtt *n*-né változván (mint *rom-t*, *bom-t* stb.) : *íront*.

IROSZLÓ, férfi kn. tt. *Iroszló-t*. A lengyel-szláv *Juroszlaw*-ból van alakítva. Máskép : *Joroszló* v. *Jaroszló*.

IROTA, (1), (ir-ot-a v. ir-o-ta) fn. l. IRODA.

IROTA, (2), falu Borsod megyében; helyr. *Irotán*, —ra, —ról.

IRTOVÁNY, régies, am. *Irtvány*.

IRRANT, áth. m. *irant-ott*, htn. —ni v. —ani. A székelyeknél (Krizsa J. szerint) am. hirtelen elszakaszt, tehát világosan : *orrant* = *orvant*, *orv* szótól; a 'hirtelen' fogalmát az *ant*, *ent* képző fejezi ki, a *v* *r*-ré hasonul, s az *o* *i*-vel váltakozik, mint *ort*, *irt* szókban is.

IRSA, (1), mély hangon némelyek szerint am. Örsze, Erzsi.

IRSA, (2), falu Pest megyében; helyr. *Irsán*, —ra, —ról.

IRSMÁNY, puszta Nyitra megyében; helyr. *Irsmányo-n*, —ra, —ról.

IRT, (ir-t) áth. m. *irt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Gyöke az elvonást, huzást, ránczigálást jelentő, s természeti hangot utánzó *ír*, am. elmetelés, vagdalás, szakgatás által valamit tövőtől, gyökerétől elválaszt, elront, megsemmisít. Mondják különösen a növényekről. *Fákat, bokrokat irtani az erdőben*. *Gazt, gyomot irtani a kertekben*. *Buza közl irtani a rozstól, konkolyt*. *Irtani a buján növő ágakat, hajtásokat*. Szélesb ért. pusztít, kiöl. *Kiirtani a ragadozó állatokat*. *Irtani a patkányokat, egereket, csótányokat*. Átv. ért. szellemi tárgyakra vonatkozólag am. megszüntet. *Irtani a bűnöket, rossz szokásokat*. Némely táj-szólás szerint : *ort*. Egyeznek vele a latin *rodo*, *rado*, szanszkrit *rad*, *ris*, német *roden*, *reuten*, *reiszen*, (aus-) *rotten*, török *jirtmak* stb.

IRTÁS, (ir-t-ás) fn. tt. *irtás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, mely által valamit irtunk. *Fák, bokrok, haszontalan növények irtása*. *Ágak, buja sarjak irtása*. *Gyom-, gaz-, burjánirtás*. 2) Mondjuk magukról a földesekről is, melyek előbb erdők voltak. *Az irtások vagy irtásföldek nem tartoznak az uraké*

állományokhoz. *Árpát, zabot vetni az irtásba*. Tájdivatosan : *ortás*.

IRTÁSFALVA, falu Zaránd megyében; helyr. *Irtásfalván*, —ra, —ról.

IRTÁSFÖLD, (irtás-föld) ösz. fn. l. IRTÁS, 2).

IRTATLAN, (ir-tatlan) mn. tt. *irtatlan-t*, tb. —ok. Amit nem irtottak. *Irtatlan gyom*. *Irtatlan búza vetés*, melyből a rozstól ki nem metszették. Hátározóképe am. nem irtva.

IRTHATATLAN, (ir-t-hat-atlan) mn. tt. *irthatatlan-t*, tb. —ok. Amit irtani, kiirtani, elpusztítani, kiveszteni, megszüntetni nem lehet. *Kiirthatatlan ős-erdők*. *Irthatatlan buja növényzet*. *Kiirthatatlan vadak, gonosz erkölcsek, balítéletek*. V. ö. IRT.

IRTMÁNY, (ir-t-om-ány v. ir-t-mány) fn. tt. *irtmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Vidék, telek, melyről a fákat, különösen erdőt kivágták és szántóföldekké vagy legelővé, rétté fordították. Máskép : *irtás* v. *irtásföld*. (Exstirpatura).

IRTÓ, (ir-t-ó) mn. tt. *irtó-t*. Oly eszközökről mondjuk, melyek által az irtás véghez vitetik, pl. *irtó kés*, *irtó kapa*. Átv. ért. *irtó háború*, mely az ellenséges ország lakóinak kiölésére, elpusztítására törekszik. Öszve is szokták írni : *irtókapa*, *irtóháború*. Főnevel használtatván jelenti azon személyt, ki irt, vagy irtani szokott. *Irtókat küldeni a vetésbe, erdőbe*. *Az irtók kihúzzák a fák töveit is*.

IRTÓDZIK, (ir-t-ó-od-oz-ik) k. l. IRTÓZIK.

IRTÓEKE, (irtó-eke) ösz. fn. Sajátságos készületű eke, a földet ellepő burjánok, perjék, gyökerek stb. kipusztítására.

IRTOGAT, (ir-t-og-at v. ir-t-o-gat) áth. és gyak. m. *irtogat-tam*, —tál, —ott, par. *irtogass*. Folytonosan vagy lassan-lassan irt valamit. *Gyomot irtogatni a kertből*. *Irtogatni az erdőt*. *A rossz szokásokat, balítéleteket irtogatni*. V. ö. IRT.

IRTOGATÁS, (ir-t-og-at-ás) fn. tt. *irtogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakorlott, folytonos cselekvés, mely által valamit irtogatnak. *Erdők irtogatása*. V. ö. IRT, IRTOGAT.

IRTÓHÁBORÚ, (irtó-háború) ösz. fn. Háború, melyben egyik hadviselő fél a másikat teljesen semmivé tenni törekszik. Átv. ért. valamely nemzetnek, nemzetiségnek politikai úton és eszközökkel való elenyészése vagy elenyészésteni akarása.

IRTÓHAD, (irtó-had) l. IRTÓHÁBORÚ.

IRTÓKAPA, (irtó-kapa) ösz. fn. Kapa nemű eszköz, melylyel a földből növényeket irtanak.

IRTOLL, (ir-toll) ösz. fn. l. IRÓTOLL.

IRTOVÁNY, (ir-t-o-vány) fn. l. IRTMÁNY.

IRTOVÁNYKEPE, (irtovány-kepe) ösz. fn. Kepe, vagyis gabonakévében adott bér azon irtványért, melyet valaki az illető tulajdonostól bir.

IRTOVÁNYOS, (ir-t-o-vány-os) mn. és fn. Mint mn. tárgyesete : *irtoványos-t* v. —at, tb. —ak. Irtoványt tartalmazó. Mint fn. tárgyesete : *irtoványos-t*, tb. —ok. Hely, föld-, erdőrészt, melyben irtovány v. irtoványok vannak.

IRTOVÁNYTIZED, (irtovány-tized) ösz. fn. Tized az irtoványban termett jószágból, melyet az irtoványbérlő az illető tulajdonosnak ad.

IRTÓVAS, (irtó-vas) ösz. fn. Éles eszköz vasból, holmi haszontalan és káros gyomok, burjánok, perjék stb. kipusztítására.

IRTÓZÁS, (ir-t-ó-oz-ás) fn. tt. *irtózás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyöke *ir*, mennyiben megrázkodó ijedést fejez ki, az *i* gyökelem t. i. mozgást, az *r* pedig rázkódást jelentvén, minthogy az irtózás csakugyan am. rázkódással és undorral vegyes erősebb ijedés. *Irtózással hallottam a szörnyű eseményt. Irtózás futott végig rajtam.*

IRTÓZAT, (ir-t-ó-oz-at) fu. tt. *irtózat-ot*, harm. szr. —a. Rendkívül felizgatott érzéki állapot, melyet valamely ijesztő és undorító tárgy benyomása okoz, s mely egész valónak megrázkodtatja. *Irtózat lep meg. Irtózat miatt elájulni.*

IRTÓZATOS, (ir-t-ó-oz-at-os) mn. tt. *irtózat-os-t* v. —at, tb. —ak. Irtózatot okozó, irtózattal járó, borzasztóan, undorítólag ijesztő. *Irtózatos látomány, kegyetlenség. Irtózatos állapotban, sorsban lenni.* V. ö. IRTÓZAT.

IRTÓZATOSSÁG, (ir-t-ó-oz-at-os ság) fn. tt. *irtózatosság-ot*, harm. szr. —a. Valamely esemény, látomány tulajdonsága, melynél fogva az irtózatot gerjeszt. *A beháború s mindenféle kegyetlenségek irtózatosságai.*

IRTÓZIK, (ir-t-ó-oz-ik. V. ö. IRTÓZÁS) k. m. *irtóz-tam*, —tál, —ott. Valamitől borzadva, megrázkodva visszajjed, visszarezzen, valamitől borsózik a háta. *Irtózom tőle, oly annyira utálatos. Irtózom csak azon gondolatától is, hogy . . . Sok ember irtózik a békától, patkánytól. Ki a fekélyes, sebes, varas vagy holt testtől irtózik, ne legyen sebész, orvos.*

IRTÓZKODÁS, (ir-t-ó-oz-kod-ás) fn. tt. *irtózkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn valaki irtózkodik.

IRTÓZKODIK, (ir-t-ó-oz-kod-ik) k. m. *irtózkod-tam*, —tál, —ott. Valamitől irtózva visszahúzódik, vissza borzad, folytonosan irtózik. V. ö. IRTÓZIK.

IRTÓZTAT, (ir-t-ó-oz-tat) mivelt. m. *irtóztat-tam*, —tál, —ott. Eszközli vagy okozza, hogy valaki irtózék valamitől, megrázkodtató, borzasztó, undorító ijedésbe ejt.

IRTÓZTATÓ, (ir-t-ó-oz-tat-ó) mn. tt. *irtóztató-t*. Oly tárgyakról mondjuk, melyek megrázkodtató, s egész valónkat borzadással töltő félelemre gerjesztenek. Nagymondható szavaink egyike, melylyel némelyek kisebb benyomású tárgyak hatását is szokták ki fejezni, *igen nagyon, fölülte helyett*; de szoros ért. jelentí a félelemnek legmagasabb fokát. *Irtóztató vérontás. Timur kán a legirtóztatóbb halállal végeztette le ellenségeit, pl. fűrészeléssel, mozsárban töréssel stb. Irtóztató tengeri fürgeteg. Irtóztató dolgokat olvassunk a régi francia forradalomról.*

IRTÓZTATÓAN, (ir-t-ó-oz-tat-ó-an) ih. I. IRTÓZTATÓKÉP.

IRTÓZTATÓKÉP, (irtóztató-kép) ösz. ih. Irtóztató módon; szörnyű kegyetlenül, rettenetesen, borzasztólag. *Irtóztatókép kínozni a legyőzött ellenséget. Irtóztatókép dühöngő vihar.*

IRTÓZTATÓSÁG, (ir-t-ó-oz-tat-ó-ság) fn. tt. *irtóztatóság-ot*, harm. szr. —a. Valaminek irtóztató tulajdonsága vagy állapota. *Nem lehet leírni a kegyetlenkedés irtóztatóságát. Látnod kellett volna azon irtóztatóságot, melyen átestünk volt. Tengeri zivatar irtóztatósága.*

IRTVÁNY, I. IRTOVÁNY, IRTMÁNY.

IRÚLPIRÚL, (irúl-pírúl) ikerített ige, m. *irúll-pírúl-t*, htn. *irúllpírúlni*. Szégyenletében el-el futja arcát a vér, s folytonos szégyenzavarban van.

IRVÁGY, I. IRVÁGY.

IS, (1), kötszó, mely a rokon értelmű s egy eredetű *és-től*, (v. ö. *ÉS*) lényegesen abban különbözik, hogy ez a kapcsolandó szó vagy mondat előtt, amaz pedig utána áll, s innét magyarázható az is, hogy az *és* mintegy a jövőre figyelmeztetőleg hosszú, az *is* pedig az előre becsátott viszonyzó után mintegy sietve rövid, s a hangsúlyt rendszeresen az előtte álló szóra veti, pl. *Péter is ott volt.* Egyébiránt valamint a székelly egyik tájbeszédben, úgy régi nyelvemlékeinkben is számtalanszor élnek vele *es* vagy *és* alakban. „A *koukolyt* kiszedvétek kiirtsátok velek öszve a buzát *es.*“ Tatrosi cod. „Valahol lakozandol én *es* lakozom.“ Bécsi cod. A régiéknél a szónak, melyre viszonyul, gyakran elébe is jön. „Hogy *es* ti látjátok.“ Régi halotti beszéd. „*Kellemetes* hogy *es* én elmenjek.“ Tatrosi cod. „Mert ha meghocsátandjátok embereknek ö bünöket, megboesátja *es* tünektek (dimittet et vobis) tii mennyei atyátok tii vétekezettek.“ Tatrosi cod. „Mert *es* ö városokat megtöré“ (nam et civitates eorum destruxit). Bécsi cod. Ez utóbbiak részint latinosságok, részint némely kötszókhöz (hogy, mert stb.) toldalékul függednek, miként *ma* is mondjuk: miértis; például ebben: „*Kellemetes* hogy *es* (= hogyis) én elmenjek“, nines is meg a latinban az, *is*-nek megfelelő szó: *Expedi vobis ut ego vadam.* (János ev.) Kötszói minőségén felül 1) egyes igékre vonatkozik, midőn némi gúnyt, tagadást, kételkedést jelent, pl. *tudsz is te ahhoz*, azaz, de hogy tudsz hozzá, *gondolsz is te becsületteddel*, azaz, de hogy gondolsz vele. *Láttam is én* = de hogy láttam. *Tudom is én* = mit tudom én. *Gondol is ő vele* = épen nem gondol vele. Vagy 2) valamit mintegy ismételve, vagy emlékeztetés okáért kérdeziünk, pl. *Hányan is voltatok az ebédnél? Hogy is van az a vers, nóta? Kinek is hívják azt az embert? 3) Két vagy több mondatot is füz öszve, és pedig a) vagy mindkét mondat egyes szavainál fogva, s ekkor közvetlenül ezek után áll, pl: *én is, te is; képedel is látom, szavadat is hallom; a nap jóknak is világít, gonoszoknak is. Mind* szóval, de amely az illető szót*

megelőzi, fölcserélhető: *mind én, mind te.* (Ezen székely tájdivatos szóban: *tés is*, kettőztetve áll: *te is is*). b) Vagy a mondatot egészben véve köti össze más mondattal, s ekkor rendszerént az ige után sorozzuk, mint mely a mondat sarkalata, s melyet a föntebbi oknál fogva nyomosítani kell, pl. *Nem bánom, ha életemet koczkáztatom is.* Igen sokan hibáznak e szabály ellen, irván: *Nem bánom, ha véretem is veszik e helyett: ha véretem veszik is;* mert az elébbi mondatnak csak akkor van értelme, ha a mondatulsy az *is-t* megelőző szóra esik, t. i. ha azt akarnám mondani, hogy egyebemen kívül még, véretem is veszik. Sínai nyelven *is' i*, és' pedig *je*.

IS, (2), a régi halotti beszédben áll, 'ös' helyett, ebben: *is-emük*, azaz *ös-ünk*. L. ŐS.

—IS, névképző, mint a szokottabb *as*, *os*, *es*, *ös* változata, pl. *hamis* (a régi halotti beszédben: *hamos*), *lapis* (lapos), *kódis* (koldus), *köris* (körös), *haris* és némely mások. V. ö. —AS képző.

ISA, a régi halotti beszédben négyszer fordul elé a mai, bizonyos értelmében, mely Göcsejben: *bizo*, Baranyában: *beze*, s kivált az elsőbbik a *b* elhagyásával igen közel jár az *isa* szóhoz. Így szokott elhagyni általán a 'hiszen' szóból is a *h*, 'iszen' szóban, s *hiszen* és *bizon* különben is rokonok. Némelyek véleménye szerint a régies *es* (mely annyi volt, mint eskü) módosulata. Mind egyik, mind másik esetben eredetileg állító, bizonyító értelemmel bír.

ISAR, hegy neve Erdélyben, Kolos megyében.

ISASZEGH, falu Pest megyében; helyr. *Isaszegh-én*, —*re*, —*röl*.

ISKÁTULYA, fn. tt. *iskátulyát*. A német *Schachtel*, vagyis inkább olasz *scatola*, újlatin *scatula* után alakított szó, magyarosan: *doboz*. (Millye pedig am. Büchse, *πυξίς*).

ISKE, falu Ungh megyében; helyr. *Iské-n*, —*re*, —*röl*.

ISKOLA, fn. tt. *iskolát*, harm. szr. —*a*. Görögül *σχολή*, latinul *schola*, németül *Schule*, régi felső németben *scuala*, *scola*, spanyolul *escuela*, portugál nyelven *escola* stb. A hellén nyelvben a *σχῆν* (tartani) szótól származtatva am. nyug. szabad idő (a német *Musze*), mely a tudományokra fordíthatatik; 1) tartós foglalkozás, különösen tanulmányozás; 2) tanulás helye. Mint idegen eredetű szó helyett újabb időkben a magyar *tanoda* kapott fel: a köz nyelvben mindazáltal szokottabb az iskola. *Kis iskola*, *nagy iskola*. *Falusi*, *városi iskola*. *Faiskola*, *löiskola*. *Iskolába járni*. *Pesten jártam iskolába*, *térdig jártam a rózsába*. (Népd.). *Iskola mellé járni*. *Ő is elment az iskola mellett*. *Ma nincs iskola*. Máskép: *oskola*. Egyébiránt l. TANODA.

ISKOLABARÁT, (iskola-barát) ösz. fn. 1) Személy, ki az iskolák és tanulók iránt különös részvételt viseltetik, s azokat pártolja. 2) Barát, kivel mint iskolatárssal ismerkedtünk meg.

ISKOLABARÁTSÁG, (iskola-barátság) ösz. fn. Barátság az egy iskolában járó növendékek vagy ta-

nulók között, vagy a tanulóidőszakban kezdődött s azóta fennmaradt barátság.

ISKOLABELI, (iskola-beli) ösz. mn. lásd: ISKOLAI.

ISKOLABÉR, (iskola-bér) ösz. fn. l. ISKOLAPÉNZ.

ISKOLABESZÉD, (iskola-beszéd) ösz. fn. A tanítónak intő, buzdító beszéde hallgatóihoz.

ISKOLABETEG, (iskola-beteg) ösz. fn. és mn. Gúnyosan oly tanulóról mondják, ki beteggé teszi v. betegnek mondja magát, hogy iskolába ne kelljen mennie.

ISKOLABETEGSÉG, (iskola-betegség) ösz. fn. Tettetett, hazudozott betegség, melynek ürügye alatt a henye tanulók el szokták mulasztani az iskolába járást.

ISKOLAESZTENDŐ, (iskola-esztendő) l. ISKOLAÉV.

ISKOLAÉV, (iskola-év) ösz. fn. Időszak, melynek folyama alatt a nyilvános iskolai oktatások tartatni szoktak, mely hazánk tanító intézeteiben rendszeren tíz hónapig tart. A többi két hónapot *iskolai szünidő*-nek mondják.

ISKOLAFEGY, (iskola-fegy) ösz. fn. Bizonyos szabályok által meghatározott rendtartás az iskolai életben. *Az iskolafegy újabb időben nagyon meglazult.*

ISKOLAFENYÍTÉK, (iskola-fenyíték) ösz. fn. Fenyíték az iskolába járó tanulók számára. V. ö. FENYÍTÉK.

ISKOLAGÖG, (iskola-gög) ösz. fn. Gögje vagy gögössége az iskolához tartozóknak, legyenek ezek iskolaigazgatók, tanárok vagy csak tanulók.

ISKOLAHANG, (iskola-hang) ösz. fn. Kimért, feszesen komoly hang vagy beszédmód, melyet előadásaikban a tanítók rendszeren használni szoktak. Szélesb ért. követelő, igényes, s mintegy tekintetre vagyó modor saját véleményünk előadásában vagy parancsainkban, intéseinkben stb. mintha gyermekekhez szólanánk.

ISKOLAHANGI, (iskola-hangi) ösz. mn. Iskolahangon szóló, arra mutató, vonatkozó. *Iskolahangi értekezés*, *felszólítás*, *figyelmeztetés*. V. ö. ISKOLAHANG.

ISKOLAHANGILAG, (iskola-hangilag) ösz. ih. Feszes, komoly, kimért előadással, mint az iskolatanítóké lenni szokott; igényelőleg, követelő modorban. *Iskolahangilag beszélni a társaságban*. *Iskolahangilag előadott száraz értekezés*.

ISKOLAHÁZ, (iskola-ház) ösz. fn. Köz épület, egy vagy több osztálybeli tanulók számára rendelt teremekkel. Röviden: *iskola*.

ISKOLAI, (iskola-i) mn. tt. *iskolai-t*, tb. —*ak*. Iskolát illető, abba való, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Iskolai évek*, *rendszabályok*, *fegyelem*, *fenyíték*, *gyakorlat*. *Iskolai épület*, *bútorok*, *készületek*, *eszközök*. *Iskolai pénzalap*. *Iskolai ifjuság*, *növendékek*. *Iskolai rend*, *tanítás*, *tárgy*, *tudomány*.

ISKOLAIGAZGATÓ, (iskola-igazgató) ösz. fn. Személy, ki egy vagy több iskolai intézet főnöke, ki az illető iskolákra, s tanítókra felügyel, az iskolai tanács és próbatételek elnöke, s mint olyan az iskolai ügyek főkörmányával közvetlenül érintkezik. Ilyenek a nemzeti iskolák, középtanodák, főiskolák igazgatói.

ISKOLAILAG, (iskola-i-lag) ih. Iskolai módon, iskolai szokás szerint. *Iskolailag fejtegetni valamely tantárgyat.*

ISKOLAINTÉZET, (iskola-intézet) ösz. fn. Tanulók számára állított közintézet.

ISKOLAKERÜLŐ, (iskola-kerülő) ösz. fn. Rosz tanuló, ki nem szeret iskolába járni, hanem amikor csak szerét teheti, mindig elmulasztja.

ISKOLAKÖNYV, (iskola-könyv) ösz. fn. Kézi könyv az iskolai tanulók számára, melyben az illető tantárgyak az ifjuság fogalmához alkalmazva, bizonyos tanmód szerint adatnak elé.

ISKOLALÉPÉS, (iskola-lépés) ösz. fn. Szabályos lépés, melyre a lovagiskolában (lovardában) mindenek előtt szoktatják a nyereg alá szánt lovakat.

ISKOLAMESTER, (iskola-mester) ösz. fn. Tanító a kisebb, pl. nép- vagy nemzeti iskolákban. *Falusi, kisvárosi iskolamesterek.* A felsőbb iskolaintézetekben: *tanár.*

ISKOLAMESTÉRÉS, (iskola-mestérés) ösz. mn. Oly modorú vagy szokású, milyen az iskolamestereké szokott lenni, azaz feszes, peczkes, szigorú, komoly, követelő.

ISKOLANYELV, (iskola-nyelv) ösz. fn. Népszerű, igen világos, a tárgynak minden részleteit pontosan fejtegető, szóval, a növendékek felfogásához alkalmazott előadási mód.

ISKOLAÓRA, (iskola-óra) ösz. fn. Óra, vagyis órányi időszak, mely alatt az iskolai tanítások tartatni szoktak. *Reggeli, délutáni iskolaóra.*

ISKOLAPÉNZ, (iskola-péNZ) ösz. fn. PéNZ, melyet az iskolai tanulók fizetni szoktak az iskola némi szükségcinek fődözésére, pl. fűtésre, seprűre, krétára, földabroszokra, a szolga díjazására stb. Ettől különbözik a *tanpéNZ.*

ISKOLAPOR, (iskola-por) ösz. fn. Tulajd. ért. por, melyet a járó-kelő tanulók csinálnak az iskolában. *Iskolaport nyelni.* Átv. ért. jelenti valakinek azon tulajdonságát, melynél fogva az iskolai elemeken túl nem emelkedett, s munkáin, beszédein meglátszik az iskolai modor. *Értékelésén igen látszik az iskolapor.* *Ezen versek nem mentek az iskolaportól.*

ISKOLAPOROS, (iskola-poros) ösz. fn. Gúnyneve az oly tanárnak, ki a tárgyak iskolás nézetein nem bír fölülemelkedni, s a legfontosabb tanokat holmi apró bibelődésekkel kisszerűekké teszi.

ISKOLAREND, (iskola-rend) ösz. fn. Rend az iskolák célirányos elintézésére, pl. a tanulmányok sorozata, viszonya, mennyisége, az osztályok fokozata, a fegyelen és kormányzási mód tekintetéből. *Új*

iskolarendet hozni be. A tanárok és tanulók tartoznak magukat az iskolarendhez szabni.

ISKOLARENDÉLET, (iskola-rendélet) ösz. fn. Iskolát, vagyis a tanárokat és tanulókat illető, kötelező felsőbb rendelet. V. ö. **RENDELET.**

ISKOLARENDEZÉS, (iskola-rendezés) ösz. fn. Célirányos iskolarend behozása, elintézése. V. ö. **ISKOLAREND.**

ISKOLÁS, (iskola-as) mn. tt. *iskolás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Iskolai modorú, szabású. *Iskolás előadás, értelmezés.* 2) Iskolába járó. *Iskolás gyermekek.*

ISKOLÁSAN, (iskola-as-an) ih. Iskolai modorban vagy szokás szerint. *Iskolásan fejtegetni valamely tantárgyat.*

ISKOLÁSDI, (iskola-as-di) fn. tt. *iskolásdi-t*, tb. —ak. Izlés nélküli, egyoldalú tudakos, ki aggodalmasan és feszesen ragaszkodik valamely korlátolt formák és nézetekhez a nélkül, hogy a szellem szabadabb mozgását tűrné. (Pedant).

ISKOLÁSDIAS, (iskola-as-di-as) mn. tt. *iskolásdias-t* v. —at, tb. —ak. Iskolásdi modorú.

ISKOLASZERŰ, (iskola-szerű) ösz. mn. I. **ISKOLÁS**, 1).

ISKOLASZÜNET, (iskola-szünet) ösz. fn. Széles ért. minden idő, melyben iskolai előadások nem tartatnak. Szoros ért. több napokból vagy épen hetekből és hónapokból álló illeten időszak.

ISKOLATÁRGY, (iskola-tárgy) ösz. fn. 1) Iskolát illető ügy. 2) Iskolában taníttatni szokott tudomány.

ISKOLATUDÓS, (iskola-tudós) ösz. fn. Iskolai ismeretekkel bíró tudós. Gúnyos ért. oly tudós, ki mesterei szavára eskiüszik; vagy ki az iskolai tanulmányokkal beéri, s a tudományok mezején tett újabb fölfedezéseket nem használja.

ISKOLATUDÓSSÁG, (iskola-tudósság) ösz. fn. Jártasság az iskolai tanulmányokban. Gúnyos ért. oly tudósság, mely az iskolai tudományokon túl nem halad.

ISKOLAÜGY, (iskola-ügy) ösz. fn. Az iskolákat illető tárgyak öszvege, mennyiben azok az országos kormány, különösen oktatási kormányosztály *teendői* közé tartoznak. A *tanügy* vagy *oktatásügy* nagyobb terjedelmű, mennyiben ide az egyházi ügyek is tartozhatnak.

ISKOLÁZ, (iskola-az) áth. m. *iskoláz-tam*, —tál, —ott. Iskolai fenytés alá fog, mint iskolás gyermeket fedd, int, dorgál vagy oktat valakit.

ISKOLÁZÁS, (iskola-az-ás) fn. tt. *iskolázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit iskoláznak. *A röst nem szereti az iskolázást.* (Km.).

ISKOLÁZÓ, (iskola-az-ó) mn. tt. *iskolázó-t*. Ki mást iskolás gyermek gyünánt fedd, dorgál, fenytít vagy szigorúan oktat.

ISKOLÁZTAT, (iskola-az-tat) mivelt. m. *iskoláztat-tam*, —*tál*, —*ott*. Iskolába járat, iskolában tanítat. *A gyermekeket iskoláztatni kell, hogy valamit tudjanak.*

ISLANG, fn. tt. *islang-ot*, harm. szr. —*ja*. Baranyai tájszólás szerint am. ékszerűl szolgáló tü, melltü. Alakja idegen származatra mutat. V. ö. SALANG.

ISLÓG, (német *Schlagold?*) fn. tt. *islóg-ot*, harm. szr. —*ja*. Ékszerűl szolgáló boglár, csillagocská, pl. a lószerszámokou vagy bútorzatokon. *Az napon elveszi az Úr a saruk ékességét és az islógokat.* (Isai. 3. 18. Káldi). Úgy látszik, egy eredetű az *islang* szóval. V. ö. ISLANG, SALANG.

ISME, (is-me, azaz ös-mi) tulajdonképen ösz. fn. tt. *ismét*, harm. szr. *isméje*. Törzsöke az *ismér*, *isméret*, vagy csangósan *ismér*, *isméret* stb. szólnak. A törzsök gyöke vagy határozója *is*, (mely a régi nyelvemlékekben igen sokszor előfordul *ös* helyett, v. ö. ÖS), vagy csangósan *isz*, megvan a görög *ἴσμι* v. *ἴσαμι*, német *wissen*, lengyel *vedzet* igékben, melyek értést, tudást jelentenek. (Azonban ezek inkább *ész* szóval rokonok). *A me* képző a magyarban am. mi, tehát miség, valamiség, tárgy értelmével bir, s ennél fogva *isme* am. ös-mi, ös-tárgy, ami már régebben megvan elménkben, emlékezetünkben, vagyis a tárgynak emléke, ösképe. Tájdivatosan *esme* v. *ösme*. Újabb időben önállólag kezdék használni *ismeret* helyett.

ISMEÁG, (isme-ág) l. ISMERETÁG.

ISMÉG, ISMEG, (és-még) kettős kötszó, s am. megint, újra, még egyszer. (Ámbár elemzésileg véve 'és-még' az eredeti, s tájszokásilag ma is dívik *esmeg* alakban; mégis közönségesebb divatú lett az *ismét*, mely képzőragokat is vesz fel: *ismétel*).

„Kopjával nyeregből messzi kítaszitá,
Gyorsan szabályjával az fejét elvágá,
Jó lovára ismég mint evét fölugra.“

Deli Vid hitvese. (Zrínyi Miklós).

L. ISMÉT.

ISMEGENT, (és-megént), ISMÉGLEN, (és-még-len), am. ismég v. ismét. „Ha peniglen valamit nyilvában értünk the k(egyelmédnek) isméglen thudására aggyuk.“ Levél 1558-ból. (Szalay Á. gyűjt.).

ISMEJEGY, ISMEJEL, (ismc-jegy v. -jel) ösz. fn. L. ISMERV.

ISMEKÖR, (isme-kör) ösz. fn. Határ, meddig ismeretünk terjed.

ISMÉR, ISMER, (ös-me-er) áth. m. *ismér-t*. Valamiről régebben szerzett tudás-, értés-, felfogással bír, valamiről isméje, azaz ös tudata, emléke van; különösen valaminek megkülönböztető jeleit elméjében felfogta és tudja. *Ismétek tollaidról jó madár. Ismerem, mint a rozs pénzt.* (Km.). *Hát te már nem ismeresz engem? Sok darab kenyeret kell megenni, míg ember egymást megismeri.* (Km.). *Régen ismerjük má egymást. Ismerd magadat. Reáismerni valakire. Te*

félreismersz, (azaz balul ismeresz) *engem. Kéismernélek ezer közül is.* Hibásan használják némelyek az *elismer* igét, midőn a német *verkennen* helyett veszik, mi helyesen magyarul: *félreismer*; ellenben elismérni valamit am. tudomásul elfogadni vagy megvallani, hogy ismérjük, tudjuk, pl. o. *Ezen kéziratot elismerem v. el nem ismerem magaménak.* Minthogy törzsökeül az *isme* főnevet veszszük, elemzésileg mindig *ismér* volna (hosszú *é*-vel), mint: *íge, ígér*. Azonban a két éles hang kikerülése végett az életben rendszerént rövidül használtatik: *ismer*, *ismerkedik*, *ismeret* stb. Másképen: *ösmer* v. *ösmér*, és *esmer* v. *esmér*.

ISMÉRÉS, ISMERÉS, (ös-me-er-és) fn. tt. *ismérés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A gondolkozó ész működése, melynél fogva a tárgyakról fogalmakat szerez, itéletet hoz, s okoskodik. Köz értelemben tudomás, mely által a tárgyakat az emlékezetben felfogott s egybekapcsolt jegyeiknél fogva megkülönböztetjük. V. ö. ISMÉR.

ISMÉRET, ISMERET, (ös-me-er-et) fn. tt. *isméret-ét*, harm. szr. —*e*. Tudalom, melyet bizonyos tárgyról érkeink által vagy közvetlen szerzünk, vagy annak más tárgytól különböztető jeleit közvetve csak gondolatunkban tüntetjük elménk elé, csak képét idézzük vissza, mi által a képlet, tárgyatól mintegy külön válni látszik. Az ismérés két tényező eredménye, ú. m. az ismerő alanyé és az ismert tárgyé. *Alapos, világos, rendszeres ismeretekkel birni. Új ismereteket szerezni. Önmagunk ismeretére jutni. Ismeret elvei. Ismeretek tára. Hasznos ismeretek. Lelki ismeret, vagyis erkölesi belső állapotunk tudata, s azon belső sugalom, mely részint természeti ösztön szerint, részint az elfogadott erényszabályoknál fogva tudunkra adja, mi legyen erkölesileg jó és rossz, s itélő erejével mintegy bíraskodik tetteink fölött, honnan köz nyelven és tréfásan *kisbír*-nak mondjuk. V. ö. LELKI-ÖSMERET.*

ISMÉRET- v. ISMERETÁG, (ismeret-ág) ösz. fn. Ismeretünknek egyes része.

ISMÉRET- v. ISMERETALAP, (isméret-alap) l. ISMÉRETELV.

ISMÉRET- v. ISMERETELV, (ismeret-elv) ösz. fn. Elv, melyen ismereteink alapulnak, melyből ismereteinket mintegy eredeti elemből kivonjuk, származtatjuk, milyencnek: a teljes azonság elve; az ellenkezés elve; a középső kizárásának elve stb. V. ö. ISMÉR.

ISMÉRETÉS, ISMERETES, (ös-me-er-et-és) mn. tt. *isméretes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Miről ismerettel birunk, minek különböztető jegei tudvák előttünk, mit sokan ismernek; köz tudomásu. *Isméretes dolgokról szólni. Oly ismeretes, mint a rozs pénzt. Ő egész városban ismeretes ember. Hisz az mindenki előtt ismeretes. Ismeretes társadat, régi barátodat holtig szeresd.* (Km.). V. ö. ISMER.

ISMÉRETÉSSÉG, ISMERETÉSSÉG, (ös-me-er-et-éség) fn. tt. *ismeretiségét*, harm. szr. —*e*.

Tulajdonság vagy állapot, melynél fogva valami vagy valaki ismeretes. *Ismeretessége miatt lehetetlen neki titokban maradnia. Nyilvános fellépése által köz ismeretességre jutott.* V. ö. ISMER.

ISMERETFORRÁS, (ismeret-forrás) ösz. fn. Ismeretünk kútfeje, melyből ismeretünket meritjük, vagyis lelkünknek azon tehetsége, mely az észlelt tárgyakat érzékileg felfogja, vagy gondolatában viszszaidéli és különböztető jegyeiknél fogva egyiket a másiktól megkülönbözteti.

ISMERETKÖR, (ismeret-kör) I. ISMEKÖR.

ISMÉRETLEN, ISMERETLEN, (ös me-er-et-leu) mn. tt. *isméretlen-t*, tb. —*ék*. 1) Akit vagy amit nem ismernek; kinek vagy minek különböztető jegyei nincsenek tudva, el vannak rejtve; miről a gondolkodó ész tiszta, világos fogalmat nem szerzett; idegen, jövevény. *Ismeretlen tárgyak. Ismeretlen ásványok, füvek, bogarak. Ismeretlen vendégek.* 2) Ismeretek hiányával levő bizonyos tárgyakra vagy helyekre nézve, milyenek az idegenek, jövevények szoktak lenni, vagy a tudományok szakaiban a kezdők, avatlanok. *Én ezen városban ismeretlen vagyok. Miről másokat tudósítani akarunk, abban magunknak nem szabad ismeretleneknek lennünk. Lehet-e az országos követ, ki az államtanban ismeretlen?*

ISMÉRETLENSÉG, ISMERETLENSÉG, (ös-me-er-etlen-ség) fn. tt. *ismeretlenség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Ismeretek hiánya. *Ismeretlenségből fonákul beszélni, itélni.* 2) Állapot, midőn valakit nem ismernek, róla mit sem tudnak, vagy ő nem tud másokról, nem ismer másokat. *Ismeretlenséged miatt történt, hogy tolvajnak gyanítottak. Ismeretlenség miatt unatkozni az idegen városban.*

ISMÉRETLENÜL, ISMERETLENÜL, (ös-me-er-etlen-ül) ih. 1) A nélkül, hogy ismernék; titkon, elrejtve, névtelenül. *Ismeretlenül lappangani valamely városban.* 2) Ismeretek nélkül. *Ismeretlenül bebeszólni valamely fontos tárgyba vakmerőség.*

ISMÉRETSÉG, ISMERETSÉG, (ös-me-er-et-ség) fn. tt. *ismeretség-ét*, harm. szr. —*e*. Személyek közötti viszony, melynél fogva egymással társalgási öszveköttetésben állanak. *Régi ismeretség. Számos ismeretségei vannak. Ismeretséget kötni.* A belsőbb és szorosabb ismeretségből szokott keletkezni a barátság.

ISMÉRET- vagy ISMERETSZOMJ, (isméret-szomj) I. ISMERETVÁGY.

ISMÉRETTAN, ISMERETTAN, I. ISMETAN.

ISMERETTÁR, (ismeret-tár) ösz. fn. Több nemű ismereteknek gyűjteménye.

ISMERETTÁRGY, (ismeret-tárgy) ösz. fn. Dolog, személy, fogalom, melyre ismerő tehetségünket irányozzuk.

ISMERETVÁGY v. —VÁGYALOM, (ismeret-vágy v. -vágyalom) ösz. fn. A lélek vágyó lása ismeretek szerzésére.

ISMERGET, (ös-me-er-ég-et) áth. és gyak. m. *ismerget-tem*, —*tél*, —*étt*. Lassan-lassan megismer valakit v. valamit, vagyis több és több különböztető jegyek tudomására jut.

ISMERGETÉS, (ös-me-er-ég-et-és) fn. tt. *ismergetés-t*, tb. —*ék*. Gyakorlatos cselekvés, mely által valakit v. valamit ismergetünk.

ISMERKÉDÉS, (ös-me-er-kéd-és) fn. tt. *ismerkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Közlebbi viszonyba lépés oly emberekkel, kik előbb idegenek voltak ránk nézve. V. ö. ISMERKÉDİK.

ISMERKÉDİK, (ös-me-er-kéd-ik) k. m. *ismerkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Társalgás által valakivel közlebbi viszonyba jő; s megtudja, ki légyen, mily természetű, gondolkozási, hajlamú stb. *Emberekkel ismerkedni. Idegenekkel, jeles emberekkel megismerkedni. Nyilvános mulatságokban, körökben leghamarabb ismerkedünk.*

ISMÉRŐ, ISMERŐ, (ös-me-er-ő) mn. tt. *ismerő-t*. Aki valamit v. valakit ismer; aki valamihez tud, ért. *Emberismerő bölcs. Magát nem ismerő ember. Borismerő kocsmáros. Ismerő erő. Ismerő tehetség.*

ISMÉRŐS, ISMERŐS, (1), (ös-me-er-ő-es) mn. tt. *ismerős-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Akit vagy amit ismerünk, vagy legalább ismerni látszunk; ki hasonlít valakihez, kit ismerünk. *Két ismerős és egy ismeretlen utassal találkoztam. Ejnye be ismerős hang ez. Ismerős házba menni. Ismerős darabot játszani a szinpadon.*

ISMÉRŐS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *ismerős-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Személy, kit ismerünk, kivel társalgási viszonyban állunk. *A gőzösön több ismerőseimmel jöttem öszve. Mi már régi ismerősök vagyunk. Barátait, rokonait és ismerőseit megvendégelte.*

ISMÉRSZIK, ISMERSZIK, (ös-me-er-ész-ik) k. m. *ismerszett*, htn. *ismerszeni*. Oly jegyről, tulajdonságról mondjuk, mely szembetűnik, melyet észreveszünk. *Ismerszik rajta, hogy szereti a borocskát. Alig ismerszik rajta, hogy már ötven éves. Veszedelemben ismerszik meg, ki a jó hazafi. A sebe úgy begyógyult, hogy helye sem ismerszik.*

ISMÉRT, ISMERT, (ös-me-er-t) mn. tt. *ismertet*. Akit vagy amit ismernek, köz tudomásu, nem titkos. *Ismert emberekről szólok. Ezek ismert dolgok.*

ISMÉRTET, ISMERTET, (ös-me-er-tet) mivel. m. *ismertet-tem*, —*tél*, —*étt*. Ismeretessé tesz; valakinek vagy valaminek különböztető jegyeit kimutatja, vagy elmondja, hogy ismerjék mások is. *Az idegen vendéget megismertetni a házbeliekkel. Magát megismertetni a közönséggel. Új gazdasági eszközöket, rendszert megismertetni a földművelőkkel. Szélesb ért. tudat, tudomásra hozni, nyilvánossá tesz valamit.*

ISMÉRTETÉS, ISMERTETÉS, (ös-me-er-tet-és) fn. tt. *ismertetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél fogva valakit v. valamit ismertetünk. V. ö. ISMERTET.

ISMÉRTETŐ, ISMERTETŐ, (ös-me-er-tet-ő) mn. és fn. tt. *ismertető-t*. Ismeretessé tevő, megkülönböztető. *Ismertető jelek. Jellemismertető tettek, vándsok*. Mint főnév jelent tudósítást, hírlapi rovatot, melyben bizonyos tárgyak, pl. új könyvek a közönség tudomására adatnak, s némi vonalakban lerajzolatnak.

ISMERV, (ös-me-er-v) fn. tt. *ismerv-et*, harm. szr. —e. Ismertető jegye valamely tárgynak. *Minél több ismerveit tudjuk a tárgynak, annál világosabb képzetünk van róla*.

ISMÉRVÉNY, ISMÉRVÉNY, (ös-me-er-vény) fn. tt. *ismérvény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Hiteles vagy tanuromány, melylyel valamit elismerünk, valamit lett dolog gyanánt megvallunk.

ISMÉT, I. ISMÉG.

ISMETAN, (isme-tan) ösz. fn. Az elméleti bölcsészet része, mely azon eszméket és elveket fejtegeti, melyek alapjai minden ismereteinknek. Az ismetan a tapasztalati ismék alapjait, a létezőnek sarkulajdonságait vizsgálja, milyenek a tér, idő, okiség stb. (Gnoseologia).

ISMETANI, (isme-tani) ösz. mn. Ismetant illető, arról szóló, arra vonatkozó. *Ismetani kérdések, fejtegetések*.

ISMETÁR, (isme-tár) I. ISMERETTÁR.

ISMETÁRGY, (isme-tárgy) lásd : ISMERETTÁRGY.

ISMÉTÉL, (is-mét- v. [még-]él) áth. m. *ismételt-t* v. *ismétlélt*, htn. —ni v. *ismétleni*. Valamit újra, ismét, megint, még egyszer tesz. *Ismételni a mondatot*, am. még egyszer elmondani. *Ismételni az iskolát*, am. még egyszer ugyanazon iskolába járni. *Ismételni a dalt*, am. újra dallani. *Ismételt verseny* (lófuttatáskor), mikor ki van kötve, hogy a ló két ízben legyen első.

ISMÉTÉLÉS, ISMÉTÉLŐ, I. ISMÉTLÉS, ISMÉTLŐ.

ISMÉTELTEN, (is-mét- [v. még-]el-t-en) ih. Többször megújítva.

ISMÉTEN, (is-még-en) I. ISMÉT.

ISMÉTÉZ, (is-mét- [v. még-]ez) m. *ismétéz-tem*, —tél, —ett; ISMÉTÉZÉS, I. ISMÉTÉL, ISMÉTÉLÉS.

ISMÉTLEN, (is-mét- [v. még-]len) ih. Újra meg újra, meg még egyszer. Itt a *len* nem tagadó, hanem nyomatékos toldalék, mint az *eddiglen*, *addiglan*, *holtomiglan* szókban. V. ö. —IG, rag.

ISMÉTLÉS, (is-még-él-és) fn. tt. *ismétlés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valamit ismét, azaz újra, még egyszer teszünk. *Beszéd ismétlése. Ismétlések által betanulni a fegyverforgatásba*.

ISMÉTLŐ, (is-még-él-ő) fn. tt. *ismétlő-t*, harm. szr. —je. Oly tanulóról mondják, ki valamely iskolát újra jár.

ISMÉTLŐDIK, (is-még-el-őd-ik) belsz. Magamagát ismétli.

ISMÉTLŐÓRA, (ismétlő-óra) ösz. fn. Óra mű, mely negyedütkor az órákat is újra üti.

ISÓBÉRCZ, hegy neve Erdélyben, Maros székben.

ISÓP, I. IZSÓP.

ISÓPALLAGA, falu Bihar megyében; helyr. *Isópallagán*, —ra, —ról.

ISPÁI v. ISPÁHI, Zrínyi Miklósnál török könynyű lovast jelent; a persa *aszp* szótól, (zend nyelven *aszpa*, szanszkritul *aszva*), mely am. ló.

ISPÁN, fn. tt. *ispán-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Eredetét köz hiedelem szerint a német *Gespann* szótól vette volna, mely régi német nyelven am. valamely hivatalnoknak hasonló rangu és hatalmu segéde, aki mintegy öszve van vele fogva. Lásd a czikk végén. Nálunk jelenleg 1) alsóbb rendű urodalmi tiszt, ki a pajtamesternél főlebbvaló, a kasznárnál pedig alantabb áll, s a néhai urbéri rendszer mellett főkötelessége volt a robotokat, s más urbéri tartozásokat végrehajtani, vagy az urodalmi majorágokra fölügyelni, a gazdasági munkákat intézni stb. *Hajnalban jó korán, ott terem az ispán, kezében a csákány, robotra szólítván*. (Parasztal). *Nagy uram, ispán uram*. 2) A vármegyék főnökei; különösen kit a király nevez ki, *főispán* (Comes parochianus, supremus comes), kit pedig a vármegye rendei választanak: *alispán*, (Vice-Comes). *Első alispán, másod alispán, helyettes alispán*. A főispánnak régente csak egyszerűen 'ispán' vala a neve: „Miért hogy az Endre király Vata ispánnak kegyetlenségöt hagyott vala tenni ez országban.“ (A Carthausi névtelen. Toldy. F. kiadása). A törökben is eléjön: *iszpán* alakban.

Ha szabad min nyelvünkhöz folyamadni: (amint-hogy nem is emlékezünk, hogy valaha a régiségben *g*-vel jönné elé: *gespán*, *gispán*), *bán* a perzsa nyelvben am. *bánó*, aki valamivel bánik, továbbá: úr, főúr, vezér; ugyanez a zendben és szanszkritban *van*, a sínai, valamint régi hunn nyelven *váng*, *vám* (a sínai nyelvben nem levén *b* betű, ezekben is rokon *v*-vel pótoltatik, t. i. a régi hunnok történetei is csak a sínai korrajzok után jöttek tudomásunkra), am. a császár után következő főúr, mint nálunk a 'nádorispán'. A régi magyar Passióban is (Toldy F. kiadása) Pontius Pilatus 'ispán'-nak nevezetik, mely a Vulgatában 'praeses' a görög szövegben: *ἡγεμῶν*; ez utóbbi főnököt, igazgatót stb. jelentvén. A mongol nyelvben is *van* am. fejedelem. Ezek szerint 'ispán, annyi volna, mint 'ösbán' vagy 'öszbán'. V. ö. BÁN.

ISPÁNI, (ispáni-i) mn. tt. *ispáni-t*, tb. —ak. Ispánt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ispáni költelességek. Ispáni fizetés, cím. Főispáni méltóság. Alispáni parancs, ítélet*. V. ö. ISPÁN.

ISPÁNK, falu Vas megyében; helyr. *Ispánkon*, —ra, —ról.

ISPÁNKODÁS, (ispán-kod-ás) fn. tt. *ispánkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Ispáni hivatal viselése, gyakorlása. V. ö. ISPÁN.

ISPÁNKODIK, (ispán-kod-ik) k. m. *ispánkodtam*, — *tál*, — *ott*. Mint urodalmi ispán hivatalokodik. Mondhatjuk egyébiránt azt is: *főispánkodik*, *alispánkodik*, azaz fő vagy alispáni hivatalt visel.

ISPÁNLAKA, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Ispánlaká-n*, — *ra*, — *ról*.

ISPÁNMEZŐ, falu Gömör megyében és Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Ispánmező-n*, — *re*, — *ről*.

ISPÁNSÁG, (ispán-ság) fn. tt. *ispánság-ot*, harm. szr. — *a*. Ispáni hivatal vagy méltóság, vagy azon kör, melyre az ispán hivatala kiterjed, vagy időszak, mely alatt valaki ispánkodik. *Iszánsággért folyamodni*. *Főispánságot elfogadni vagy megköszönni*. *Alispánságról lemondani*. *Az én ispánságomban a jobbagyok igen pontosak valdnak kötelességeik teljesítésében*. *Egész ispánságom alatt ilyesmi nem történt rajtam*.

ISPÁNY, I. ISPÁN.

ISPÉK, fn. tt. *ispék-ét*, harm. szr. — *je*. A német *Speck*-ből csinált szakácszó, s jelenti a vékony szalagforma szeletkékre metszett szalonnát, melyet némely ösztövérr, kivált vadhusokba tűznek, hogy izletesbek legyenek.

ISPÉKÉL, (ispék-él) áth. m. *ispékél-t*. Ispékkel, szalonna szeletkével ellát. V. ö. ISPÉK. *Őz húst, foglyot, kappant ispékélni*. Tréfásan szólva, az elédást holmi idézetekkel, cifra szavakkal megtoldja.

ISPÉKÉLŐ, (ispék-él-ő) fn. tt. *ispékélő-t*, harm. szr. — *je*. Vastag és nagy füllü szakácstű, melylyel ispékélni szoktak.

„Úgy szúrja farába a nyúlispékélet,
Hogy most is keresik a nyúlispékélet.”

Csokonai, Dorottya.

ISPION, az idegen *spion*-ból alakított köznépies szó, magyarul *kém*, I. ezt.

ISPITA, I. ISPITÁLY.

ISPITÁLY, ISPITÁL, fn. tt. *ispitály-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Ugyanaz a latin *hospitale*, német *Spital* szókkal. 1) Eredeti latin értelménél fogva jelent ingyenszállást az utazók, kivált régi bucsujárók, zarándokok számára, melyeket a magyaroknak is állított szent István király Jeruzsálemben és Rómában. 2) Ápoló intézet, előregedett és tehetetlen, vagyontalan polgárok, s más szegények táplálására. 3) Kórház, kóroda. *Vármegyei, városi ispitály*. *Meghalt a katonai ispitályban*.

ISPITÁS, (ispita-as), ISPITÁLYOS, (ispitály-os) fn. tt. *ispitás-t*, tb. — *ok*. Ispitában lakó, táplált vagy betegeskedő személy. *Az ispitásoknak éltel küldenéi*. Átv. ért. beteges, nyavalygó ember. *O te szegény ispitás!*

ISPÓT, (latin *spatha*, s hellén *σπάθη* után) fn. tt. *ispót-ot*, harm. szr. — *ja*. Sebészi éles metsző kés vagy gerely.

ISPOTÁLY, ISPOTÁLYOS, I. ISPITÁLY, ISPITÁLYOS.

ISSASZEGH, I. ISASZEGH.

IST, régies és tájdivatos *üst* helyett; I. ezt.

ISTA, férfi kn. tt. *Istát*. István név kicsinyítése; előtéttel: *Pista*.

ISTÁCZ, fn. tt. *istác-ot*. Homoki szegfűfaj. Nevét a *statice armeria* görög szótól vette.

ISTÁLÓ, fn. tt. *istálót*, harm. szr. — *ja*. Ugyanaz a latin *stabulum*, német *Stall*, tót *mastal*, spanyol *estala*, francia *étable*, régiesen *étable* stb. szókkal. Első eredete a szanszkrit *szthá*, latin *sto*, német *stehen*, perzsa *isztáden* stb. honnan a német *stellen*, hellén *ἵστημι* stb. erednek. Szoros ért. gazdasági épület, melybe a nagyobb barmokat, különösen igás ökröket és lovakat, s teheneket bekötik. *Ökrisztálló*, *tehenisztálló*, *lóistálló*. *A csikókat, tinókat istálóra fogni*. A rideg barmok, u. m. gulyabeliek, ménesiek, továbbá juhok, kecskék lakhelye: *akol* vagy *karám*. Az istáló eredeti régi magyar nyelven *ól*, mely ma közdivat szerént csak a disznók és baromfiak tanyájáról mondatik. V. ö. ÓL.

ISTÁLÓBÉR, (istáló-bér) ösz. fn. Díj, melyet az idegen istáló használatáért fizetni kell, pl. a vendégfogadóknban.

ISTÁLÓPÉNZ, (istáló-péNZ) ösz. fn. I. ISTÁLÓBÉR.

ISTÁLÓS, (istáló-os) mn. tt. *istálós-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Istálóval ellátott. *Istálós majorház*. 2) Istálóra fogott, istálóban tartott. *Istálós tehenek, ökrök, lovak*. Különböztetésül a gulyabeli-, ménesbeli-ektől, melyek a szabad ég alatt vagy akolban, karámban tanyáznak.

ISTÁLÓZ, (istáló-oz) áth. m. *istálóz-tam*, — *tál*, — *ott*. A barmokat istálóban tartja, neveli. *Istálózni a csikókat, mielőtt befognák*. *Közlegelő hiányában istálózni a teheneket*.

ISTÁLÓZÁS, (istáló-oz-ás) fn. tt. *istálózás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A barmoknak, nevezetesen szarvasmarháknak és lovaknak istálóba kötése és ott tartása, nevelése, hizlalása.

ISTÁLY, (1), fn. tt. *istály-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Bányászati műszó, a német *Stollen* után alakítva, s jelent meneteles földalatti utat, melyet a hegybe ásnak, részént a víz kivezetésére, részént frisse levegő nyérése végett, részént közlekedésül. Magyarosan: *bányaalag*, vagy egyszerűen: *alag*.

ISTÁLY, (2), AL —, FEL — v. FIL —, falvak Pozsony megyében; helyr. *Istály-on*, — *ra*, — *ról*.

ISTÁLYOS, (istály-os) fn. tt. *istályos-t*, tb. — *ok*. Személy, illetőleg bányabirtokos, ki saját költségén istályokat, azaz bányaalagokat ásat; istálybirtokos.

ISTÁP, fn. tt. *istáp-ot*, harm. szr. —*ja*. Ugyanaz a német *Stab* szóval, s valamint a német eredeti, tulajdon és átv. ért. használtatott a régiek által. Magyarul I. GYÁMBOT, GYÁMOL.

ISTÁPOL, (istáp-ol) áth. I. GYÁMOL, GYÁMOLÍT.

ISTÁPOLÁS, (istáp ol-ás) fn. tt. *istápolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. GYÁMOLÍTÁS.

ISTEN, (lásd végül), fn. tt. *isten-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. nagy erejű felsőbb lény, mely a világ változásai és emberi sors okozója s intézőjeül tartatott a műveletlen és érzéki emberek által, kik több ilyenféle lényt képzeltek maguknak, különféle erőt, rangot és hatáskört tulajdonítván nekik. *Jó, és gonosz istenek. Felsőbb, alsóbb istenek. Fél-istenek. Égi, pokoli, földi, tengeri, hegyi, erdei istenek. Tűz, víz istene. Költészet, gyógyászat, szónoklat istene. Szépség, egészség istennője.*

„Van kies szöllőm, van arany kalászsza!
Biztató földöm; szeretett szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?“

Berzsenyi.

2) A bibliában átv. ért. isteneknek (valamint némely régi népségeknél isten fiainak) nevezetnek a királyok. 3) Ugyan átv. ért. istennek mondatik oly személy, vagy tárgy is, melyet valaki túlságosan tisztel, vagy minek egyedül él. *Hasa az istene.* 4) Szorosb és legnemesb ért. legfelsőbb lény, legtökéletesebb szellem, mely minden létezőnek okfeje, vagyis a világmindenség teremtője. Ez ért. többes száma nincs. *Őrök, mindenható, mindentudó, kegyelmes, irgalmas, feleéges, igaz, nagy Isten. Atya, Fű, Sz. Lélek úr Isten. Szent-háromság egy Isten. Úr Isten. Öreg Isten (atyaisten). Jó az Isten, jót ad, kopasznak is hajat ad (km.). Se Isten, se lelke (km.). Emberé a munka, Istené az áldás (km.). Kinek Isten mit ad, ember el nem teheti, vagy ember el ne vallja (km.). Kinek Isten nem adja, János kovács sem koholja (km.). Isten marka. Kinőtt az Isten markából, azaz nagyra nőtt. Isten a megmondhatója, azaz csak az isten tudná mind meg- vagy elmondani.*

„Isten a megmondhatója,
Mennyit szenvedek,
Testi lelki nyugodalmam,
Mind eltüntetek.“

Kis leány baja. (Vörösmartytól).

Ábrahám, Izsák, Jákob Istene. Magyarok Istene. Él még a magyarok Istene. Várj, megemlegeted még a magyarok Istenét. Istenben hinni, reményleni, bízni. Bizzál Istenben, nem hódgy el. Istent mindenk föltt szeretni, imádni. Istenben boldogult am. meghalt. Istenre eskünni. Isten nevét káromolni, hiába venni. Istennek tíz parancsolatit megtartani. Isten ellen véteni. Istentől elrugaszzkodni. Isten áldása, jóltéteménye.

„Jó az Isten el nem veszthet,
Ő táplálja a verebet; ő vezérli éltemet.“

B. Oreyz Lőrincz.

„Jó az Isten, jót ad; megszerezi kardom,
Amire szükségem leszen, avval tartom.“

Toldy Miklós (Arany Jánostól).

Isten csapása. Isten büntetése. Isten haragja. Beleültt az isten haragja, azaz a mennykő. Isten csudája. Micsoda Isten csudája ez! Isten ege, azaz szabad ég. Isten háza = templom. Isten igazában = egész erővel. Isten kegyelme. Isten koporsója. Isten koporsóját sem örzik ingyen. (Km.). Isten lova am. számár. Isten nyila am. mennykő. Isten számára am. nagy számár. Isten országa = erkölcsi ország; keresztény hívek öszvesége; mennyország. „Istenben bizván, mindent tőle származtatván, és hozzá vezetvén vissza, s úgy a birodalmak történetében, mint saját élte folyamában Istent keresvén, innen érthető azon szende nyugalom, mely arczán el vala hintve azon méltóságteles komolyság, mely egész lényét áthatotta, és azon elmefenség, mely . . . az ő derültségét saját magaságában találja.“ (Lonovics József érsek stb. Emlékbeszéde Majláth György felett). Már a régi halotti beszédben is eljőn: „Hadlava (= hallá) holtát teremő istentől.“ — „Haraguvék isten és veteve (= veté) őt ez munkás világbele.“ — „Imádjok uromk Isten kegyilmét ez lélikért.“

Nyelvtanilag megjegyzendő, hogy általános gyakorlat szerént ‚Isten‘ mint legfelsőbb lény, névmutatóval vagy anélkül használtathatik, de az ige, mely reá áthatólag viszonylik, mindig tárgyi ragozással jár, pl. *Istent (v. az Istent) nem látjuk, csak munkáiból ismerjük, Istent imádjátok, vagy az Istent imádjátok, (Istent imádjatok‘ már azt tenné: [valamely] Isten legyen az, kit imádjatok, nem ember).*

Élünk az ‚Isten‘ szóval különféle érzelmek, indulatok, esküvések, bizonyítások stb. kifejezésére is, különösen 1) Nagy fájdalomban, szomorúságban. *Istenem, Istenem! Boldog Isten, mire jutánk! Jaj Istenem de nagy baj, kilencz tehén, még sincs vaj. (Km.). Jaj Istenem, mire jutánk, kilencz gyermekből tíz maradt. (Km.). Istenem, teremőm, hol az én szeretőm. (Népd.).* 2) Öröm és hála kifejezésére. *Istenem, beh örülök! Istenem, beh szép! Hála Istennek! Isten fizesse meg. Csak Isten fizessével fizetett. (Km.).* 3) Jót, vagy rosszat kívánva. *Isten áldjon meg. Isten veled. Isten hozzád. Isten hírével. Adná a jó Isten. Isten büntesse meg. Verje meg az Isten mind a két kezével.* 4) Csudálkozás, bálulás. *Úr Isten, mi az? Szent Isten, mi történt?* 5) Midőn valamitől idegenkedünk. *Isten mentsen meg! Isten ne adja! Isten őrizz!* 6) Midőn mentegetődzünk. *Isten ne vegye rossz néven. Isten bocsáss v. bocsá!* 7) Valaminek rosszalásakor. *Isten verte, Isten büntette gonosz embere. Isten adta sok rossz fia. Isten tuzította gyáva embere.* 8) Rábágyólag. *Isten neki. Isten oda.* 9) Kétkedőleg. *Tudja Isten, v.*

Isten tudja, mi lesz még belőlünk. 10) Esküivőleg, vagy bizonyítólágg. *Isten úgy segítlen. (Isten ügyse). Isten engem. Isten bizon. Istenemre. Isten látja lelkeket.* „Isten bizonyom, sirattam az szegény ártatlan iffiaknak veszedelmeket.“ Levél 1557-ből. (Szalay Á. gyűjt.).

Az „isten“ szó eredetére nézve különféle vélemények vannak. Révai egyértelműnek állítja a *je-hova* szóval, s véleménye szerint am. *aki vagyon*, minthogy héber nyelven *jesch* am. lény, létező valami, s arabul *eszthi*, latin *est*, német *ist*, (görög *észti*, szláv *jeszt*, szanszkrit *aszti* v. *eszti*, perzsa : *eszt* vagy *heszt* stb.), honnan *en* harmadik személyraggal származott volna : *eszthien, isten*. Egészen véve egyezik a perzsa *jisdan* szóval, mely a jó istenség neve volt. De eléjön a perzsában *ized* vagy *ezid* is, mely szintén am. isten. Mások szerint a chaldaei *esta*-ból származott, mely tüzet jelent, s megegyezik az örök tüzet jelentő görög *észtiá* (latin *vesta*) v. *isztiá* névvel.

Mind ezen fejtegetéseknél kevés vagy semmi figyelemmel nem valának épen magára a magyar nyelvre. A magyarban régiesen *is* am. a mai *ös*, *ten* pedig vagy *tön*, vagy *dön*, s mély hangon : *don* ismeretes képzők, mint *újdon*, *zordon*, mely csak újabb időben rövidült *zord-dá*, s mely képzők különösebben főneveket is alkotnak, mint *ösztön* (= üz-tön), *hajadon*, *gordon* stb. Ezek után itélve *ösdön* v. régiesen : *isden* vagy *isten*, annyit tesz mint *is-tevő* v. *ös-tevő*, öszvébbhúzza *is-* v. *ös-tő* (tő' *előtő* szóban is am. *te-vő*), és *n* toldalékkal (mint *eleven*), *ös-tön*, *is-tön*, *isten*; tehát jelentése : ösműködő vagy ösvaló, öslény, melynek ezek szerint akár tiszta magyarságát, akár találó jelentését, találóbbat, mint bármelyik a mondottak közül csak az elfogult tagadandja. S a magyar még különösen szereti hozzá tenni : *élő*. *Esküszöm az egy élő istenne*, a Bécsi codexben : *eleven Isten*, mintha mondaná : oly öslény, mely nem holt (mint a bálványok), hanem élő. Némelyek megengedik, sőt elfogadják ugyan, hogy az *is* szótag am. *ös*, mely a finn nyelvben *isä*, (s am. *apa*), hanem a *ten* szórészt a tatár *tengri* (= ég, és isten) szóból öszvetettnek s módosultnak hiszik. Figyelmet érdemel, hogy a „tengri“ szónál még egyszerűbb a sínai *thien*, mely am. ég; idő; nap (coelum, tempus; dies); a honnét *is-thien* vagy *ös-idő*, (mintegy *ös* időtől fogva való), vagy *ös-ég*, (azaz églakó) jelentésű volna. Tagadhatatlan, hogy nyelvünk a tatár nyelvekkel van legközelebbi rokonságban, de az sem szenved kétséget, Deguignes egyetlen történész után, ki sínai forrásokból írta meg a hunok v. húnok, mint szerénte is a magyarok ősei történetét, hogy hunn eleink ezer évnél húzamosb ideig laktak volt a sínaiak töszomszédságában, sőt részben ezekkel egyesültek. V. ö. HÚN. Azonban a tiszta magyar fejtegetésnek itt sincs szüksége idegen nyelvre.

ISTEN ADTA, am. úgy amint Isten teremtette, úgy amint Isten kezéből kijött.

„Hol forrás csörgedez,
Egy jámbornak áll kis kápolnája;

Nyilt, födetlen; ég mosolyg le rája
Egy letűzött kard a szent kereszt ott,
És az oltár Isten-adta föld.“

(Salamon. Vörösmartyól).

Mint indulatot kifejező szóval vagy kedvesnek találunk valakit, pl. *Isten adta kis barnája, beh illett a csókom rája*, (népd.); vagy pedig valamit roszalunk, pl. *Isten adta vize, se búze, se íze. Isten adta koldúsa, mindig alkalmatlankodik rajtam*. A két értelem közti különbség a kiejtés hangoztatásában rejlik; t. i. az első értelemben a kifejezést vidoran, gyorsan; az utóbbiban pedig vontatva hangoztatjuk. Fölveszi a névragokat is, pl. *Ne higgy a leánynak, az isten adtának*. (Népd.).

ISTEN ANYJA, am. boldogságos szüz Mária, ki Jézust szülte, ki Isten és ember egy személyben.

ISTENASSZONY, (isten-asszony) ősz. fn. A régiek hitregiei szerint isteni hatalmú és rangú nőszemély, pl. Juno, Venus, Diana stb. I. ISTENNÉ.

ISTENBELI, (isten-beli) ősz. mn. A Tatrosi codexben am. Istentől származó. „Mű istenönkbeli irgalmasságnak miatta.“ (A latinnak szószerénti fordítása : per viscera misericordiae Dei nostri).

ISTEN BIZON, ISTEN BIZONYISÁGOM. Esküivő vagy erősen bizonyító szavak. *Isten bizon, nem tudok e dolgról semmit*.

ISTEN BOCSÁSS v. BOCSÁSSA BÜNÖMET, mentegetődző szavak, melyekkel élünk, midőn olyasmit mondani készülünk, mit rosznak tartunk. *Isten hocsáss, az ördög hozta őt ide, nem is a jó*.

ISTEN CSODÁJA v. CSUDÁJA, am. valamely rendkívüli bámulatos látvány, undok torzkép, szörnyeteg. *Taj, mily Isten csudája ezen ember*.

ISTENDOMB, hegy neve Erdélyben, Maros székben.

ISTENÉL, (isten-él v. is-ten-él) áth. m. *istenélt* v. *istenlétt*, htn. — *ni* v. *istenleni*. Isten gyanánt tisztel, imád valakit vagy valamit. *Hogy isteneljem, ami nem Istenem*. (Km.).

„Látá ezt az örök hír; s felemelkedő

Két szárnyára vevé nagy nevedet, Virág!

S túl a csillagokon Melpomene fiát

Istenlé diadalmi hang.“

Virág Benedekhez Csokonai.

ISTENÉLÉS, I. ISTENLÉS.

ISTENEMBÉR, (isten-embér) ősz. fn. Keresztény hittani értelemben, Jézus Krisztus, Isten és ember egy személyben.

ISTENÉMRE, (is-ten-ém-re) esküivési vagy erősen bizonyító indulatszó. *Istenemre* (esküszöm, mondom) *ezt nem cselekedtem*.

ISTENERŐ, (isten-erő) ősz. fn. 1) Isten mindenhatóságáról elménkben alkotott fogalom. 2) Szellemi erő, tehetség, mely kitünőbb emberekben nyilatkozik.

ISTENÉRT, (is-ten-ért) indulatszó, melylyel megütközésünket, roszalásunkat jelentjük ki valami fölött. *Istenért, mit csinálsz?*

ISTENÉS, (is-ten-és) mn. tt. *istenés-t* v. —*ét*, tb. —*ék*. Isteni tiszteletre, imádásra vonatkozó; jámbor, buzgó, ájtatos. *Istenes ének. Istenes életet élni. Istenes jószágok. Istenes emberek, hívek.* Vannak ily vezetéknevű családok is.

ISTENÉSÉDIK, (is-ten-és-éd-ik) k. m. *istenéséd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Istenessé, azaz jámborrá, ájtatossá leszen. 2) Isteni rangra emelkedik, isten gyanánt tisztelgetni kezd.

ISTENÉSÍT, (is-ten-és-ít) áth. m. *istenésít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Valakit jámborrá, ájtatossá tesz. 2) Isten gyanánt tekint, tisztel; helyesebben: *isteníti*.

ISTENÉSKÉDÉS, (is-ten-és-kéd-és) fn. tt. *istenéskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Jámbor, ájtatos életmód gyakorlása.

ISTENÉSKÉDIK, (is-ten-és-kéd-ik) k. m. *istenéskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Jámbor, ájtatos, buzgó életmódot gyakorol.

ISTENÉSSÉG, (is-ten-és-ség) fn. tt. *istenésség-ét*, harm. szr. —*e*. Jámborság, vallási buzgóság, ájtatosság.

ISTENÉSÜL, (is-ten-és-ül) önh. m. *istenésül-t*. Isteni tiszteletben részesül, istenek sorába igttatják. *Máskép: istenül*.

ISTENÉSÜLÉS, (is-ten-és-ül-és) fn. tt. *istenésülés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valaki istenesül. V. ö. ISTENÉSÜL.

ISTENÉSÜLT, (is-ten-és-ül-t) mn. tt. *istenésült-et*. Istenhez hasonló rangra emeltetett, isteni tiszteletre méltatott. *Istenesült római császárok. Istenesült hősök a görögöknél*.

ISTENÉSZ, (1), (is-ten-ész) fn. tt. *istenész-t*, tb. —*ék*. L. HITTUDÓS.

ISTENÉSZ, (2), (isten-ész) ösz. fn. Isteni ész. 1) A legfőbb lénynek tulajdonított észbeli erő; 2) az emberekben az isten észéhez hasonlító lelki tehetőség.

„S most helyettök hófehér burokbán
Jár a béke s tiszta szorgalom;
S a művészet fénylő csarnokokban
Égi képet új korára nyom;
S míg ezer fejd gondol istenészszel,
Fárad a nép óriás kezével.“

Vörösmarty (Liszt Ferenczhez).

ISTENESZME, (isten-eszme) ösz. fn. Eszme, melyet elménkben az Isten léte s munkásságáról alkotunk, táplálunk.

ISTENÉZ, (is-ten-éz) áth. m. *istenéz-tem*, —*tél*, —*étt*. Valakit istennek nevez, hí, isteni czimmal tisztel. *Máskép: istenél*.

ISTENÉZÉS, (is-ten-éz-és) fn. tt. *istenézés-t*, tb. —*ék* harm. szr. —*e*. A tisztelésnek legmagasabb

foka, illetőleg imádás, mely által valakit isteneznek. *Máskép: istenélés*.

ISTENFA, (isten-fa) ISTEN FÁJA, I. ABRUT-ÜRÖM.

ISTENFELEDÉS, (isten-feledés) ösz. fn. Erkölcsi állapot, midőn valaki Istennel, mint az erkölcsi törvények hozójával és bűnnek büntetőjével nem gondol.

ISTENFELEDŐ, (isten-feledő) ösz. mn. Istennel vagy Istenre nem gondoló, úgy cselekvő, oly életet gyakorló, mintha Isten nem is volna, vagy nem is parancsolná, hogy jók legyünk.

ISTENFÉLÉS, (isten-félés) ösz. fn. Az isteni akaratnak és parancsainak tisztelése, jámbor, erkölcsi élet általi teljesítése.

ISTENFÉLŐ, (isten-félő) ösz. mn. Jámbor életű, ki Isten iránti tiszteletből az erkölcsi, különösen ki nyilatkoztatott vallási törvényeket lelkiismeretesen teljesíti. *Istenfélő keresztények*.

ISTENFÉLŐLEG, (isten-félőleg) ösz. ih. Jámborul, az Isten parancsait tiszteletben tartva és megőrizve. *Istenfélőleg élni*.

ISTEN FIA, am. Jézus Krisztus, a Szentháromság második személye, ki az Atyától öröktől fogva született.

„Nyilván látjátok Isten haragját,
Mind ez világon boszuállását:
Mert nem tiszteljük az Isten Fiát,
Ő Szent Fiának vére hullását.“

Protestáns panaszló éneke, 1549-ből. (Thaly K. gyűjt.).

Szélesebb bibliai ért. Isten fiainak neveztetnek általán a jámborok, a jó emberek; legkülönösebben a fejedelmek. V. ö. ISTEN.

ISTENFIÚSÁG, (isten-fiúság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva Krisztus urunk Isten fiának hívatik.

ISTENGÚNYOLÁS, (isten-gúnyolás) ösz. fn. Erkölcstelen cselekvés, midőn valaki az Istent vagy Isten nevét gúnynyal illeti. V. ö. GÚNY.

ISTENGÚNYOLÓ, (isten-gúnyoló) ösz. mn. Ki az Istent gúnyos szavakkal illeti. *Istengúnyoló hitelenek*.

ISTEN HARAGJA, Dunán túl am. Isten nyíla, mennykőcsapás. *Beleütött a házba az Isten haragja*.

ISTEN HÁTA MÖGÖTT, am. félre fekvő helyen, uton kívül. *Isten háta mögött lakni. Isten háta mögött fekvő helység*.

ISTEN HÁZA, I. TEMPLOM.

„Télen nyáron pusztán az én lakásom;
A rózsámat is csak vasárnap látom,
Lakásom van hortobágyi pusztába,
Nem járhatok én az Isten házába!“

Népdal (Tompá M. szerzeménye).

ISTENHIVŐ, (isten-hivő) ösz. fn. Személy vagy bölcész, ki Istent hisz, s azt mindennek teremtőjének vallja, de kinyilatkoztatást nem hiszen. (Deista).

ISTENHIVŐSÉG, (isten-hivőség) ösz. fn. Bölcsészeti vagy hitvallási tan, mely szerint Isten van, de kinyilatkoztatott isteni vallás nem létezik. (Deismus).

ISTEN HOZTA, üdvözlő szózat, melylyel a hozzánk belépő vendéget fogadjuk. *Isten hozta önt. Isten hozta kigyelmedet.* „Isten hozott” (azaz téged v. benneteket), ha valakit tegezzünk.

ISTEN HOZZÁD, bucsuzó szózat, melylyel az egymástól elválók élni szoktak, másképp: *Isten veled.* Több személyhez szólva: *Isten hozzátok. Isten veletek.*

„Isten hozzád, többet nem szólt,
Nyakamba borult s megcsókolt.” Csokonai.

Tréfásan: *Isten hozzád kapufa,* arról mondják, ki bucsuvétel nélkül elmegy, elillan valahonét.

ISTENI, (is-ten-i) mn. tt. *isteni-t,* tb. —ek. 1) Istent illető. *Isteni tisztelet, szeretet, szolgálat.* 2) Istentől eredő. *Isteni küldetés, származás. Isteni parancs, rendelet. Isteni akarat, jelentés, nyilatkoztatás. Isteni gondviselés. Isteni szózat.* 3) Istenre vonatkozó. *Isteni tudományok. Isteni félelem. Isteni tisztelet.* 4) Átv. ért. és köz nyelven mondják oly dolgokról, melyek igen jelesek, kitűnők, felségesek. *Isteni gondolat. Isteni mű.* Tulzólág nagyított, néha csekély dolgokra is alkalmazott kifejezés.

ISTEN IGAZÁBAN, Balaton vidékén am. bítangra hagyva, egyedül az Isten gondviselésére bízva. Általánosb szokással am. derekasan, egész erővel.

ISTENÍGE, (isten-ige) ösz. fn. Isten szava, a Szentírás tanítása; egyházi beszéd.

ISTENÍHLELÉS, (isten-ihlelés) l. ISTENSUGALLÁS.

ISTENILEG, (is-ten-i-leg) ih. Isteni módon. Átv. ért. dicsően, jelesen, fölségesen.

ISTENIMÁDÁS, (isten-imádás) ösz. fn. A tiszteletnek és hódolatnak legfelsőbb neve, mely egyedül Istent illet.

ISTENIMÁDÓ, (isten-imádó) ösz. mn. és fn. Oly személyről mondjuk, ki az Istent imádja.

ISTENISÉG, (isten-i-ség) fn. tt. *isteniség-ét,* harm. szr. —e. 1) Isteni természet, isteni tulajdonságok öszevege. *Krisztusban az isteniség és emberiség egyesültek,* (deitas). 2) Isteni eredet, származat. *A szentírás istenisége,* (divinitas).

ISTENISMERET, (isten-ismeret) ösz. fn. Istentől, amennyire emberileg lehető, képzett fogalnak öszvesége.

ISTENÍT, ISTENIT, (is-ten-ít) áth. m. *istenít-ett,* htn. —ni v. —eni. Átv. ért. embert vagy más teremtett állapot istennek vall, oly dicsőnek, jelesnek, fölségesnek tart, mintha valóságos isten volna.

ISTENITAL, (isten-ital) ösz. fn. A régiek hitregye szerint ama drága, s mintegy szellemi ital,

melylyel az istenek éltenek. Átv. ért. igen finom, édes ital, pl. tokaji, malagai stb. (Nectar).

ISTENITÉLET, (isten-itélet) ösz. fn. Középkori bírói eljárás a bűnösség kinyomozásában, t. i. a bűnösség vagy büntelenségről eldöntő ítéletet némely életveszélyes bizonylatok, pl. bajvivás, tűz- vagy vízpróba kimeneteléből mondták ki. (Középkori latin szóval: *ordalium,* az angolszász *ordál,* alsó német *ordeel,* azaz *Urtheil* szótól).

ISTENÍTÉS, ISTENITÉS, (is-ten-it-és) fn. tt. *istenítés-t,* tb. —ék, harm. szr. —e. A tisztelésnek, illetőleg imádásnak cselekvénye, melylyel valakit v. valamit istenítenek. V. ö. ISTENÍT.

ISTENIVÉGZÉS, (isteni-végzés) ösz. fn. 1) Általán, Isten akarata, rendelete. 2) Különösen a világ és emberek sorsa, mennyiben Isten által intéztetik. *Megnyugodni az isteni végzésen. Ki tehet az isteni végzés ellen?* Rendszerént külön írjuk.

ISTENI VÉGZET, l. ISTENI VÉGZÉS.

ISTENKÁROMLÁS, (isten-káromlás) ösz. fn. Szó vagy beszéd, mely által valaki Isten irányában méltatlanul nyilatkozik, mely által az Istent holmi beestelen ezimekkel illeti vagy tökéletlenségeket tulajdonít neki, pl. ki az Istent igaztalannak, személyvologatónak mondja stb. l. KÁROMOL, KÁROMKODIK.

ISTENKÁROMLÓ, (isten-káromló) ösz. mn. és fn. Ki az Isten ellen méltatlan, beestelen szavakkal kikel, s tökéletlenségeket tulajdonít neki. *Istenkáromló, hitetlen, vallástalan ember.*

ISTENKÉDÉS, (is-ten-kéd-és) fn. tt. *istenkédés-t,* tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Állapot, midőn valaki isteni hatalmat igényelve működik.

„Mindenható elménk istenkédése

Ég-s földbe hat, mint az, kivel rokon.”

Kisfaludy K.

2) Rimánkodó könyörgés az Isten nevében.

ISTENKÉDIK, (is-ten-kéd-ik) k. m. *istenkédtem, —tél, —ett.* 1) Isteni hatalmat igényelve, isteni nevet bitorolva működik. 2) Isten nevére hivatkozva rimánkodik, könyörög.

ISTENKEGYELME-FÜ, l. CSIKORKA. (Gratiola officinalis).

ISTENKÉSÉRTÉS v. --KISÉRTÉS, (isten-késértés) ösz. fn. Maga veszélyeztetésével járó elszántság, munka, egy magában helyes cél elérése v. vállalat kivitele végett.

ISTENKORSÓCSKÁJA, l. BOLONYIK.

ISTEN LÁTJA LELKEMET! esküvést vagy bizonyítást, vagy meentséget kifejező mondat, melylyel az Isten mindentudására hivatkozunk.

ISTENLÉS, (isten-el-és) fn. tt. *istenlés-t,* tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, vagyis tisztelés neve, mely által valakit isten gyanánt imádunk, istennek nevezünk. V. ö. ISTENEL.

ISTEN MENTSÉN! szabadkozó, mentegetődző, ovakodó, valamely rosztat tagadó, elhárító kifejezés, s am. *dehogy, a világért sem, távol legyen.*

ISTENMEZEJE, falu Heves megyében; helyr. *Istenmezején, —re, —ről.*

ISTENNÉ, jobban: ISTENNŐ, (isten-nő) fn. tt. *istenné-t* v. *istennő-t.* A régiek hitregié szerint am. Isten gyanánt tisztelt, imádott nőszemély, vagy isteni erő, hatalom nőszemélyben ábrázolva, milyenek voltak: Juno, Venus, Diana, Galatea stb.

„Ragyogsz felém, éj csillagfátyola,
Könyümön rengesz, hold, szelíd istenné!
Ah, nem levék az éghez hívtelenné,
Reményem mégis messze pártola.“

Szemere Pál.

ISTENNÉBE, a székelyeknél összehúzza, ebből: Isten nevében; l. ezt.

ISTEN NEKI! ráhagyást, megegyezést, engedést jelentő indulatszó, s am. *nem bánom, legyen, hagyján, ha úgy tetszik, Isten nevében* stb. *Isten neki! hát csak elmegyek magam is.*

ISTEN NEVÉBEN, ih. gyanánt használtatik, 1) am. ingyen, ajándékból, alamizsnaképen, isteni jutalom vagy fizetés fejében. *Adj a szegénynek Isten nevében. Isten nevében dolgozni.* 2) Am. Isten segítségével. *Menjünk hát Isten nevében.* Székelyesen összehívva: *istennébe* v. *istennében.*

ISTENNYILA, (isten-nyila) ösz. fn. A nyila személyragos állapóiban van, s ragoztatik. Képes kifejezés, s am. villám, mennykő. *Beütött házunkba az istennyila. Üssön bele az istennyila.*

„Kidőlt, bedőlt az oldala,
Bele jár az istennyila.“

Vörösm.

Köz nyelven roszaló értelemmel bír. *Mi istennyilát csinálsz itten? Menj innét istennyilába.* Mátyusföldén egyszerűen is használják: *nyila. Mi a nyila, megint itt vagy? Takarodjál nyilába.*

ISTENNYILAFŰ, (isten-nyila-fű) ösz. fn. 1. SZÁDOR. (Orobanche).

ISTENNYILATKOZAT, (isten-nyilatkozat) ösz. fn. Isten akaratának, parancsainak, tetteinek, oktatásainak nyilvánulása, részint közvetlenül a régi proféták előtt, és által, részint közvetve a világ igazgatásában.

ISTEN ORSZÁGA, am. idvezültek hazája, mennyország. Szélesb ért. keresztény hivek gyülekezete, anyaszentegyháza e földön. Legszelebb ért. erkölcsi világ.

ISTENORSZÁGLÁS, (isten-országlás) ösz. fn. Mózes által alapított héber alkotmány, mely szerint Jehova a héber nép nemzeti istene, s az álladalom láthatatlan főnöke, Mózes pedig ennek helytartója vala. (Theocracy).

ISTENORSZÁGLAT, (isten-országlat); lásd: ISTENORSZÁGLÁS.

ISTEN OSTORA, am. eszköz, Isten kezében, akár egyes emberek, akár népek fenytésére.

ISTENROKONSÁG, (isten-rokonság) ösz. fn. Rokonság az Istennel, erkölcsi és szellemi értelemben véve.

ISTENSÉG, (isten-ség) fn. tt. *istenség-ét*, harm. szr. —e. 1) Isteni lény, isteni természet. *Jézus istenséget hívő keresztények. Jézus istenséget tagadó hitlenek.*

„Légy jelen, könyörgüink, mostan azok ellen,
Azkik káromkodnak Istenséged ellen!“

Thaly K. szerint a XVI v. XVII. századból.

2) Isten. *Főlséges, örök, mindenható Istenség. Imádkunk szent Istenség.* „Azért az úr Istenség úgy akarja, hogy mind földön mennyön, csak az szent békeség maradjon meg.“ Góry-cod.

ISTENSUGALLÁS, (isten sugallás) ösz. fn. Széles ért. isteni működés, mely által Isten, mintegy közvetlenül fölvilágosítja értelmünket, s az erkölcsi legteendőket tudunkra adja. Így neveztetik azon tudomás is, melyhez ember ily rendkívüli módon jut. *Istensugallásból történt, hogy* stb. Szorosb bibliai ért. az isteni ihlés azon neme, mely által Isten emberi éssz fölülmuló erkölcsi tárgyakat, vallási tanokat, s emberileg előre nem látható jövőndöket kinyilatkoztatott a profétáknak, s más választott hiveinek.

ISTENSZAKÁLLA v. ISTENSZAKÁLLAFŰ, (isten-szakáll-fű) ösz. fn. Pimpinella nevű növény egyik faja.

ISTEN SZERELMEÉRT! Kérést, feddést jelentő indulatszó. *Isten szerelmeért! kérlek, ne tedd azt. Isten szerelmeért! mit csinálsz?*

ISTENSZERETET, (isten-szeretet) ösz. fn. Erkölcsi magaviselet, melyet valaki Isten irányában, Istenhez vonzódba az által bizonyít, hogy a jótetteket gyakorolja.

ISTENSZOBOR, (isten-szobor) ösz. fn. Hitregi vagy valamely pogány istent ábrázoló szobormű.

ISTENTAGADÁS, (isten-tagadás) ösz. fn. Isten lételének tagadása, midőn valaki állítja és vitatja, hogy nincs Isten.

ISTENTAGADÓ, (isten-tagadó) ösz. mn. és fn. Ki nem hiszi, hogy Isten van, s ezen véleményét vitatja is.

ISTENTASZÍTOTTA, (isten-taszította) ösz. mn. Együgyü, gyáva, gyüge, mamlasz. *Istentaszított ember.*

ISTEN TEHENKÉJE. Fekete pettyes és vörös paizskájú bogárka. (Cantharis rubra).

ISTENTELEN, (is-ten-telen) mn. tt. *istentelen-t*, tb. —ék. Ki oly feslett és botrányos életet él, mintha Istent sem hinne, vagy mint mondani szokás: *kinnek se Istene, se lelke. Istentelen pogány ember. Istentelen szokás.* Szorosb ért. Istentagadó, Istent nem hívő.

ISTENTELENKÉDÉS, (is-ten-telen-kéd-és) fn. tt. *istentelenkédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Feslett, erkölcstelen, gonosz életmód gyakorlása.

ISTENTELENKÉDIK, (is-ten-telen-kéd-'k) k. m. *istentelenkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Erkölcstelen, feslett, gonosz életmódot gyakorol.

ISTENTELENSÉG, (is-ten-telen-ség) fn. tt. *istentelenség-ét*, harm. szr. —*e*. Isten megvetésére v. épen tagadására mutató erkölcstelen, feslett életmód, rendkívüli romlottsággal járó cselekvés. *Istentelenség az árvcakat és özvegyeket úgy megcsalni Borzasztó, hallatlan istentelenség!*

ISTENTELENÜL, (is-ten-telen-ül) ih. Feslett életűen, Istentől és annak törvényeiről megfélekedve, Istentől elrugaskodva, szörnyű gonoszul. *Istentelenül élni. Istentelenül kínozni, gyötörni embertársait.*

ISTENTISZTELET, (isten-tisztelet) ösz. fn. A protestans keresztényeknél egyházba gyűlve Isten imádása, és Isten igéjének hirdetése, s hallgatása.

ISTENTUDALOM, **ISTENTUDAT**, (isten-tudalom v. -tudat) ösz. fn. Emberi kellő felfogás az Isten létéről.

ISTENTUDOMÁNY, (isten-tudomány) l. **HITTUDOMÁNY**, **HITTAN**.

ISTENTUDÓS, (isten-tudós) l. **HITTUDÓS**.

ISTENURALOM, (isten-uralom) l. **ISTENORSZÁGLÁS**.

ISTENÜL, (is-ten-ül) ih. Istenképen; Isten gyánant. *A teremtetett lényeket Istenül imádni.*

ISTENÜL, (is-ten-ül) önh. m. *istenül-t*. Átv. ért. isteni dicsőségben részesül, mintegy Istenné leszzen.

ISTENÜLÉS, (is-ten-ül-és) fn. tt. *istenülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Olyan tiszteletben részesülés, mint az istenek részesülési szoktak; dicsőülés.

ISTEN ÜNÖJE, l. **ISTEN TEHENKÉJE**.

ISTEREK v. **CSÖSZTELEK**, **CSESZTEREK**, falu Torontál megyében; helyr. *Isterek-én*, —*re*, —*ről*.

ISTÓK, férfi kn. tt. *Istók-ot*, harm. szr. —*ja*. Középi nyelven az István névnek nagyított módosítása, s felnőtt emberekről mondjuk. *Istók bátyám*. Gúnynévül is használtatik, s néha bolondot jelent. *Bekukkantott, mint bolond Istók Debreczenbe.* (Km.). *Kinek Isten nem adja, Kovács Istók meg nem kohlja.* (Km.). *Mindenütt Istók. Eredj te Istók.*

ISTÓKOS, (istók-os) mn. tt. *istókos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Bolondos, dőre. Értelnét a közmondásbeli bolond Istóktól vette, ki hagyomány szerint lévai születés volt, s évenként eljárt Debreczent megnézni, de csak a vámsorompóig ment, honnan betekintvén a városba, ismét haza tért. (Dugonics szerint).

ISTÓKOSAN, (istók-os-an) ih. Bolond Istók módjára; esztelenül, felébe, harmadába. V. ö. **ISTÓKOS**.

ISTOR, tájdivatos *ostor* helyett; l. ezt.

ISTÖK, tájdivatos *üstök* helyett; l. ezt.

ISTRÁNG, fn. tt. *istráng-ot*, harm. szr. —*ja*. Ugyanaz a latin *strangulum*, német *Strang*, olasz

stringa stb. szókkal. Jelent általában vékonyabbféle kötelet, különösen hámkötelet. *Lóistráng, hámissráng*. V. ö. **HÁMKÖTÉL**

ISTRÁNGOL, (istráng-ol) áth. m. *istrángol-t*. 1) Istrággal ver, megver vagy megfojt, felakaszt valakit. 2) Istrággal felszerel, ellát.

ISTRÁZSA, a szláv nyelvből csúszott át; magyaron *ör, örrálló*; amabból eredett: *strázsál*, mely am. ört áll.

ISTVÁN, (hellén-latiu *Stephanus*-ból eredett, jelentése: koszorú); férfi kn. tt. *István-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja* *Stephanus Sz. István király*

„Ah! hol vagy magyarok

Tündöklő csillaga!

Ki voltál valaha

Országurk istápjá?

Hol vagy István király?

Téged magyar kiván,

Gyászos öltözetben

Te előtted sírván.

Tekints István király!

Szomorú hazádra,

Fordítsd szemeidet

Régi országodra “

Régi szent ének. (Erdélyi J. gyűjt.).

Több helységek neveztetnek róla, u. m. *Istvánfalva, Istvánháza, Istvánmegye, Istvánvadás, Istvánd, Istvándi, Istvántelke* (Pest határában) stb.

ISTVÁND, **LESENCZE**—, falvak Szala megyében; helyr. *Istvánd-on*, —*ra*, —*ről*.

ISTVÁNDI, mezőváros Somogy megyében; falu Szathmár megyében. Helyr. *Istvándi-ba*, —*ban*, —*ból*.

ISTVÁNFALU, helységek Szepes és Vas megyében; helyr. *Istvánfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

ISTVÁNFALVA, helység Pozsony megyében; helyr. *Istvánfalván*, —*ra*, —*ről*.

ISTVÁNFÖLD, falu Torontál megyében; helyr. *Istvánföld-ön*, —*re*, —*ről*.

ISTVÁNHÁZA, puszta Heves megyében; és falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Istvánházán*, —*ra*, —*ről*.

ISTVÁNHEGY, bányászgyarmat Krassó megyében; helyr. *Istvánhegy-én*, —*re*, —*ről*.

ISTVÁNKA, (István-ka) kies. férfi kn. tt. *Istvánkát*. Kisdud, fiatal vagy kedves István, Pistika.

ISTVÁNMEGYE, puszta Bács-Bodrogh megyében; helyr. *Istvánmegyé-n*, —*re*, —*ről*.

ISTVÁN-VÁGÁS, falu Sáros megyében; helyr. *István-Vágás-on*, —*ra*, —*ről*.

ISZ, (1), elvont hangutánzó gyök, melynek származékai jelentenek a) csuszamló mozgást, u. m. *iszam, iszomodik, iszamlik, iszánkodik*, b) elsurranó mozgást, mint: *iszki, iszkódik, iszkuvádi*.

ISZ, (2), borzadási kedélyhang, az *iszony*, *iszonyodik*, *iszonyú*, *iszonyat*, *iszonyatos*, *iszonytató*, *iszonyúság* származékokban. Legközelebbi rokona azon ír, melyből *irtózik*, *irtóztató* eredtek. Lásd: ISZONY alatt.

ISZ, (3), elvont gyöke, vagyis törzsöke *isza*, *iszák*, *iszik* szónak. Rokon *sz* szóval. L. ISZIK.

ISZA, (i-sz-a) fn. tt. *iszát*. Oly személy, ki sokat iszik, máskép: *iszos*. Jobbára összetéve használatik, s ekkor általán am. ivó, valamit inni szokó. *Borisza*, ki bort szokott inni; *bornemisza*, ki nem iszik bort; *vízisza*, ki vizet szokott inni.

ISZÁK, (1), (i-sz-ák v. i-sz-a-ak, v. i-sz-a-ak), fn. tt. *iszák-ot*. Szesztes italokkal, különösen borral, pálinkával mértéken túl élő, részeges; *isza*. Ezen értelemben az *iszik* igével egy gyökü.

ISZÁK, (2), fn. tt. *iszák-ot*. Ugyanaz a latin *Saccus*, német *Sack*, hellén *σάκος*, lapp *tsakes*, héber פֶּשֶׁת stb. szókkal, s jelent némely vidéken börtarisznyát, másutt nyeregbeli átalvetőt, Göcsejben, s dunántuli több vidékeken koldustáskát, mely két részből áll, s egyik elül, másik hátul fityeg.

ISZÁKOS, (1), (i-sz-a-ak-os) mn. tt. *iszákos-t* v. —at, tb. —ak. Részeges, *iszos*.

ISZÁKOS, (2), (iszák-os) mn. tt. *iszákos-t* v. —at, tb. —ak. Iszák nevű tarisznyával ellátott. *Iszákos nyereg*. *Iszákos koldus*. V. ö. ISZÁK, (2).

ISZÁKOS-ÁLLAT, ösz. fn. Indiai emlős állat, hegyes és bajuszos orral (Schnauze), olyan lábakkal, mint a majmokéi, és hosszú farkkal. Hasán redőzotes bőre van, mely a hasbőrrel együtt *iszákos* képez, ebben fiait ápolván és hordozván. (Didelphis).

ISZÁKOSKODÁS, (i-sz-a-ak-os-kod-ás) fn. tt. *iszákoskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mértéken túl ivás, illetőleg szesztes italok mértéktelen használása, részegeskedés.

ISZÁKOSKODIK, (i-sz-a-ak-os-kod-ik) k. m. *iszákoskod-tam*, —tál, —ott. Szesztes italokkal mértéktelenül él, részegeskedik.

ISZÁKOSSÁG, (i-sz-a-ak-os-ság) fn. tt. *iszákos-ság-ot*, harm. szr. —a. Részegesség, *iszosság*, *pit-yósság*.

ISZALAG, (ih v. juh-szalag) ösz. fn. Eredetileg *ih-szalag*, mit másutt juh-szalagnak mondanak, mint: *ihász*, *juhász*, *ihok*, *juhok*, *ihar*, *juhar*. Szalagalakú felfutó növényfaj a béresék neméből, mely kivált a síkföldi erdőket szereti, s a fák derckaira tekerődzik. Máskép: *venike*, *venicz*, *szulák*. (Clematis vitalba).

ISZAM, (isz-am) fn. tt. *iszam-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Eredetileg, s általán am. helyből való kimozdulás, csúszás, sikamlás. Gyógytani ért. valamely zsigernek rendes helyzetéből részintes vagy egészteljes kilépte, természetes vagy más nyíláson, úgy hogy a kimozdult rész köz takarók nélkül a léggel érintkezésbe jön (prolapsus, procidentia).

ISZAMÉKONY, (isz-am ék-ony) mn. tt. *iszamékony-t* v. —at, tb. —ak. Könnyen *isz* amodó.

ISZAMIK, (isz-am-ik) k. l. ISZAMODIK.

ISZAMKODÁS, (isz-am-kod-ás) fn. tt. *iszamkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Jégen *csuszkálás*, *csuszkárolás*, *irongálás*.

ISZAMKODIK, (isz-am-kod-ik) k. m. *iszamkod-tam*, —tál, —ott. Székely szójárás szerént am. *csuszkál*, *csuszkorál*, *korcsolyával befutja a jeget*, *irongál*.

ISZAMLÁS, (isz-am-ol-ás) fn. tt. *iszamlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. l. ISZAMODÁS.

ISZAMLIK, (isz-am-ol-ik) k. m. *iszaml-ott*, htn. —ani. l. ISZAMODIK.

ISZAMÓ, (isz-am-ó) mn. sajátlag 'iszamik' igének részeseülője. A régieknél, pl. a Carthausi névtelenben am. gyarló (eaducus, mintegy *csuszamló*). „Mi oka, szerető fiam, hogy esmeg ez *iszamó* világra tér-tél?” (Toldy F. kiadása 160. lap).

ISZAMODÁS, (isz-am-od-ás) fn. tt. *iszamodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Csuszamodás*, valamely testnek rendcs állásából, helyzetéből el- vagy kiskamlása. V. ö. ISZAMODIK.

ISZAMODIK, (isz-am-od-ik) k. m. *iszamod-tam*, —tál, —ott. 1) Mondjuk tagról, midőn *csuklójából* kimozdul, *kicsuszkoszanik*. 2) Futamodik, futásnak ered, különösen jégen *csuszkál*, *irongál*. V. ö. ISZAM.

ISZÁNK, (isz-án-k) fn. tt. *iszánk-ot*. Lásd: IRONGA.

ISZANKODIK v. ISZÁNKODIK, (isz-án-kod-ik), l. ISZAMKODIK. Igen valószínű, hogy a *szán*, *szánka*, *szánkó* név is innen vette eredetét, s tulajdonkép: *iszán*, *iszánka*, *iszánkó*, azaz oly eszköz, mely *iszánkodik*, *csuszamlik*, vagy melyen *iszamni*, *csúszni* lehet.

ISZAP, (isz-ap) fn. tt. *iszap-ot*, harm. szr. —ja. Gyöke a csúszást jelentő *isz* ugyanaz, mi az *iszam*, *iszamlik* szóké. Jelenti a víz által lerakott nyálkás sarat, mely fris állapotában sikos, *csuszós* szokott lenni. *Az árvíz iszappal behordja a földeket, réteket*.

ISZAPDA, (isz-ap-da) fn. l. ISZAPPAD.

ISZAPFOLYÓFŰ, (iszap-folyó-fű) ösz. fn. A folyókák, vagyis szulákok neméhez tartozó fűfaj, nyilad levelekkel (*convolvulus arvensis*). Máskép: *kis fulák*, *szulák*, *folyófű*.

ISZAPFŰ, (iszap-fű) ösz. fn. lásd: ISZAPPOLYÓFŰ.

ISZAPFÜRDŐ, (iszap-fürdő) ösz. fn. Fürdő oly *iszapban*, mely *gyógyerővel* bir.

ISZAPGÖDÖR, (iszap-gödör) ösz. fn. Gödör, melyben az átfutó *árvíz*, (vagy általán a kiapadt víz *iszapja* lerakodik, vagy lerakodott.

ISZAPGYOPÁR, (iszap-gyopár) ösz. fn. A *gyopárok* neméhez tartozó növényfaj, mely *iszapos földben* tenyészik. V. ö. GYOPÁR.

ISZAPHAL, (iszap-hal) ösz. fn. Általán *halfajak*, melyek *iszapban*, vagyis *iszapos vízben* szeret-

nek lakni, milyenek némely pontyfajok, pl. ezompók, kárászok, de különösen, a csikok, ángolnák.

ISZAPÍT, (isz-ap-ít) áth. m. *iszapít-ott*, htu. —ni v. —ni. Tulajdonképen: iszappá tesz. Különösen l. ISZAPOL.

ISZAPLÓ, l. ISZAPOLÓ.

ISZAPMERŐ, (iszap-merő) ősz. fn. Így nevezetnek azon különféle alakú eszközök, edények vagy gépek, melyekkel a csatornák, folyók, kutak, árkok fenékén öszvegyült iszapot kitakarítják.

ISZAPMŰ, (iszap-mű) ősz. fn. A folyóvízi aranyásók, aranyosók sajátos eszköze, illetőleg rovatkolt s lejtésen felállított deszkája vagy padja, melylyel az iszapban elszórva létező arany szemeket hosszas ide-oda lóbálgatás, mosás, öntözgetés után elválasztják.

ISZAPODÁS, (isz-ap od-ás) fn. tt. *iszapodás-t*, tb. —ok. harm. szr. —a. A vízben felolvadt földrézecskeknek fenékre leszállása, s iszappá levése.

ISZAPODIK, (isz-ap-od-ik) k. m. *iszapod-tam*, —tál, —ott. A vízről mondjuk, midőn lassan-lassan kipárologván, a benne létező földrézecskek sűrűsödnek, míg végre iszappá alakulnak.

ISZAPOL, (isz-ap-ol) áth. m. *iszapol-t*. Iszappal bevon, betakar, bemocskol. *Az árvíz beiszapolja a partokat, földeket, réteket, füvet, vetéseket.* A kertészeknél faültetésekre a földet úgy meglocsolja, hogy ez mintegy iszappá válik a végett, hogy a fa gyökerei körül semmi üreg ne maradjon.

ISZAPOLÁS, (isz ap-ol-ás) fn. tt. *iszapolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valaminek iszappal betakarása, bemocskolása.

ISZAPOLÓ, (isz-ap-ol-ó) fn. tt. *iszapoló-t*. Bányabeli munkás, ki az iszapban létező ércrészeket mosás által, iszapmü segédelmével megtisztítja.

ISZAPOS, (isz-ap-os) mn. tt. *iszapos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Iszappal bevont, fődött, takart, mocskolt. *Iszapos vízpartok. Iszapos széna, legelő. Iszapos faderekak.* 2) Iszappal vegyes, kevert. *Iszapos víz.*

ISZAPOSAN, (isz-ap-os-an) ih. Iszappal behordva, iszappal mocskolva, vegyülve, keverve.

ISZAPOSODÁS, (isz-ap-os-od-ás) fn. tt. *iszaposodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A vízfenéknek vagy vízmelléknek, árvíz lepte földnek azon állapota, midőn iszapossá lesz. V. ö. ISZAPOS.

ISZAPOSODIK, (isz-ap-os-od-ik) k. m. *iszaposod-tam*, —tál, —ott. Iszaptól bemocskolódik, iszappal behuzódik, iszapossá lesz. *Iszaposodnak árvízkor a fák derekai, a megfutott rétek, legelők, vetések. Iszaposodik a folyóvíz partja.*

ISZAPPAD, (iszap-pad) ősz. fn. Padka, vagyis tűzhelyforma pad a hámorokban, melyen az idegen ásványrészeket elválasztott ónat megmosás.

ISZAPPÁRTAMAG, (iszap-párta-mag) ősz. fn. Növényfaj a pártamagok neméből, mely iszapföldben tenyészik. (*Pyretrum uliginosum*. W).

ISZAPROJT, (iszap-rojt) ősz. fn. Növényfaj a két főbb hímesek seregéből, és magrejtősök rendéből. Iszapos földben tenyészik. (*Limosella*).

ISZAPVONÓ, (iszap-vonó) ősz. fn. Általán eszköz, pl. hosszú nyélre szegezett deszka, melylyel az iszapot eltakarítják. Ilyenek a sóaknai iszapvonók v. nagyobbféle eszközök, melyek által, s lovak vagy hajók erejével a vizek fenékén öszvegyült iszapot kitakarítják.

ISZAPZÁTONY, (iszap-zátony) ősz. fn. Zátony, mely az öszvegyült viziszapból kerekedett.

ISZAPZSOMBOR, (iszap-zsombor) ősz. fn. Növényfaj a zsomborok neméből, melynek levelei a víz alatt pázsitosak, a víz felett láncásak. A víz elszáradván, szára az iszapon elterül, s akkor minden levelei láncásak. (*Sisymbrium amphibium*).

ISZASÁG, (i-sz a-ság) fn. tt. *iszaság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, vagyis rosz szokás, midőn valaki szesz italokkal mértéktelenül él.

ISZÉNY, (iz-ény) fn. tt. *iszény-t*, tb. —ék. Soggyban an. némely más helyeken: *izék*; l. ezt.

ISZERNYÉK, (iz-er-eny-ék) fn. tt. *iszernyékét*. L. ÍZÉK.

ISZIK, (i-sz-ik) k. és néha átható is. Gyökül egyedül az *i* tekinthető, melynek tiszta származéka *i-ik*, a jelenidőben *sz* nyomosító hangot vett fel, s lett *i-sz-ik*; múltakban *v-t*: (*i-ék*) helyett: *i-v-ék*; *i-tt*, (*i-ott*) v. *i-v-ott*; jövőben: *i-and-ik* v. *i-v-and-ik*; parancsolóban (*i-j-ál*) helyett: *i-gy-ál*; htu. *inni*, (*i-sz-ni* helyett), innen az ohajtó: *innám* (*i-sz-nám* helyett). Hogy tiszta gyöke *i*, kiteszik mind a múlt és jövő alakokból, melyek a tiszta *i* gyökkel is általános használatban vannak: *i-tt-am*, *i-tt-ál*, *i-tt*; *i-and-om*, *i-and-ol*, *i-and-ik*; mind onnan, mert a tehetőt és mivelletőt egyedül ez veszi fel: *i-hat-ik*, *i-tat*, nem pedig: *isz-hatik*, *isz-tat*. E tekintetben egyeznek vele az *alszik*, *fekszik*, *nyugszik* igék, melyek tiszta gyökei: *al*, *fek*, *nyug*.

Törökül *ics-mek* (inni), finnül *juon*. Ezen *i* gyök több főképp ajakhangok közé rejtve megvan a szanszkrit *pi*, görög *πινο*, latin *bibo*, német *trinken*, szláv *pijem*, orosz *пию* igékben, s ennél fogva a magyarban legtisztábban és legegyszerűbben. Sínai nyelven *szu* (bibere), a szivás hangutánzása, mely szintén megvan a magyar *isz* törzsben. 1) Valamely híg, folyó testet a torkon, vagy gúgán magába vesz, szí, önt. *Aki szomjas, igyék. Aki élni akar, innia kell. Vízet, bort, tejet inni. Pohárból, palacszkból, kancsóból, kulacsból, vödörből, tenyérből inni. Valakinek egészségére inni. Addig iszom, míg a fogam ki nem ázik.* (Népd.). *Meginná a Krisztus palástját is.* (Km.). *Eliszza mindenét. Leitta az esztét. Beitta a mentjét. Igyál ökör, tóvíz.* (Km.). *Igyál, ne igyál, elvisz a halál.* (Dal). *Igyunk derűre, igyunk borúra.* (Kölcesey). *Iszik, mint a szapusajtár, mint a gödény, mint a perényi törökök, mint a csap stb.* (Km.). 2) Átv. ért. a nedvet magába veszi valamely száraz vagy hézagos

test. *Iszik a föld, ha öntözik. Iszik a szivacs. Iszik az úgynevezett itatós papíros. Iszik a hajó*, midőn repedéseim nyílásain beszívárog a víz. 3) Kültői nyelven valamely folyót, patakot inni annyi mint azon folyó vagy patak mellett lakni. *Dunát, Tiszát ivó magyarok*. Szinte költői nyelven mondjuk a napsugarakról, hogy a nedvet, harmatot iszzák, azaz páraalakban felszívják. *De hisz' a nap délfelé jár, a harmatot felitta már.* (Népd.).

ISZKA, falu Máramaros megyében; helyr. *Iszkán, —ra, —ról*.

ISZKÁBA, (a szanszkritban *szkabh* am. megerősít) fn. tt. *iszkábat*. Széles fejű szeg, melylyel a hajók bordái közé csipetett mohot és vékony léceket megerősítik, vagyis hajósok nyelvén szólva, melylyel a hajókat varrják. Az olaszban is előfordul: *escappa*. Máskép: *eszkába, iszpáka, eszpáka*. Közvetlenül valószínűleg az olasz nyelvből vétetett által, mint némely más, a hajózáshoz tartozó szók, pl. *burcella* (barcella), *timon* (temo).

ISZKÁBÁL, (iszkába-al) áth. m. *iszkábal-t*. Iszkábával vagy iszkábákkal megerősít, összevarr. V. ö. ISZKÁBA. *Hajót, dereglyét, ladikot iszkábálni*.

ISZKÁBÁLÁS, (iszkába-al-ás) fn. tt. *iszkábalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hajócsinálók és tartozók munkálása, midőn iszkábálnak. V. ö. ISZKÁBÁL.

ISZKÁBÁS, (iszkába-as) mn. tt. *iszkábas-t* v. —at, tb. —ak. 1) Iszkábával megerősített, összevazegzett. *Iszkábás csónak, dereglye*. 2) Iszkábat csináló, áruló. *Iszkábás cigány, cigányasszony*.

ISZKÁBÁZ, (iszkába-az) áth. m. *iszkábáz-tam, —tál, —ott*. I. ISZKÁBÁL.

ISZKÁBÁZÁS, (iszkába-az-ás) fn. I. ISZKÁBÁLÁS.

ISZKÁSZ v. ISZKÁZ, ALSÓ —, KÖZÉP —, FELSŐ —, falvak Veszprém megyében; helyr. *Iszkász-on, —ra, —ról*.

ISZKA-SZENT-GYÖRGY, falu Fejér megyében; helyr. *Szent-György-ön, —re, —ről*.

ISZKI, (isz-ki) ösz. indulatszó, a menést, mozgást jelentő *isz* és *ki* szókból, s am. *czoki! menj ki, csiba!* Kutyaüző szó. *Iszki kutya a szabóból! Iszki te! Iszki kormos!*

ISZKITÉL, tájdivatos, nem 'iszki' szótól származva, hanem 'üsztkél'-ből módosulva. L. ÜSZTÖKÉL.

ISZKÓDIK, (isz-ki-od-ik) belsz. m. *iszkód-tam, —tál, —ott*. Alkotó részei: a menést, mozgást, eszést jelentő *isz* és *ki*. Tréfásan szólva am. sietve, mintegy esúzva, surranva elmegy, elillan, elkotródik, elhordja az irháját. *Eliszkódott ő kelme*. Dunán tuli tájszó.

ISZKÓFIOM, I. SZKÓFIOM v. SKÓFIOM.

ISZKOMBIA, I. SZKOMBIA.

ISZKORÁL v. ISZKURÁL, (i-sz ik-or-ál) önh. m. *iszkorál-t*. Tájszó, am. iddogál, iszogál, pítizál.

ISZKOS, (isz-k-os) tájszó, I. ISZÁKOS.

ISZLÓ, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Iszlón, —ra, —ról*.

ISZOGÁL, (i-sz-og-ál) gyakorító áth. m. *iszogált*. Gyakran, vagy egymás után többször iszik.

ISZOGAT, (i-sz-og-at) gyak. ige, m. *iszogat-tam, —tál, —ott*. Gyakran vagy lassan-lassan iszik, iddogál, pítizál. *Boraimat küszogatták a gyakori vendégek. Esténként kocsmában szeret iszogatni*.

ISZOM, előfordul ezen ikerítésben: *eszem-iszom*; lásd ezt.

ISZOMKÁRÁSZ, (iszom-kárász) ösz. fn. Tréfás gúnynyelven am. iszákos, részeges ember. Különösen divatos Rév-Komárom vidékén.

ISZONY, (i-sz-ony v. isz ony) fn. tt. *iszony-t*, tb. —ok, harm. szr. —a Gyöke vagy a mozgást jelentő *i*, (ugyanaz, mely az *íjed*, *irtózik* szókban is megvan), minthogy az iszony egész valónkat mozgásba hozza, megrázkódtatja; vagy pedig a hangutánzó *isz*, minthogy iszonyodáskor lélekzattinket visszahuzva, s körülbelül *isz* hangot hallatva jelentjük ki félelmünket, s vele kapcsolatban levő bámulásunkat. Innen *iszonyodik* mintegy viszonyodik. Jelenti a félelemnek azon nemét, mely a fenyegető veszély nagysága által bámulatra gerjeszt, s egész valónkat megrázkódtatja, pl. melyet valamely vérengző vadnak hirtelen ránk rohanása, vagy szörnyű kegyetlenség, kínzás látása okoz bennünk. *Ki olvashatja iszony nélkül Tamerlan kegyetlenségeit?*

ISZONYAT, (isz-ony-at) fn. tt. *iszonyat-ot*, harm. szr. —a. E szóban az *at* szótag nem képző, hanem toldalék, mely az *iszony* szónak nagyobb nyomatékot ad, (v. ö. ISZONYATOS); ha csak azt nem tesszük fel, hogy létezett hajdan *iszonyik* ige, melyből *iszonyás, iszonyat* származhattak. V. ö. ISZONYTATÓ.

ISZONYATOS, (i-sz-ony-at-os) mn. tt. *iszonyatos-t* v. —at, tb. —ak. Megnyújtott szó az elavult *iszonyos* helyett, mint: *szemelletes, kellemetes, alkalmas*. Ezen nyelvhasonlatnál fogva am. fölötte, nagyon iszonyú. *Iszonyotos kegyetlenkedés, vérengzés, vesztély*. V. ö. ISZONYÚ.

ISZONYATOSAN, (isz-ony-at-os-an) ih. Fölötte, nagyon iszonyúan, szörnyű félelmet, borzadást gerjesztve. *Iszonyatosan dühög a tengeri fergeteg*. V. ö. ISZONYATOS.

ISZONYATOSSÁG, (i-sz-ony-at-os-ság) fn. tt. *iszonyatosság-ot*, harm. szr. —a. Iszonyatos állapot, vagy tulajdonság. *Tengeri vész iszonyatossága*. V. ö. ISZONYATOS.

ISZONYÍT, ISZONYIT, (i-sz-ony-it) áth. m. *iszonyít-ott*, htn. —ni v. —ani. 1) Iszonyú félelmet v. félelemre gerjeszt; véghez viszi, eszközli, hogy iszonyodjunk valami fölött. *A nagy veszély látása eliszonyított mindnyájunkat*. 2) Valamit túlságosan félelemesé tesz vagy olyannak fest. *Kár oly kis vesztélyt annyira iszonyítani*.

ISZONYÍTÁS, ISZONYITÁS, (i-sz-ony-ít-ás) fn. tt. *iszonyítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami iszonyúvá tétetik v. festetik.

ISZONYÍTÓ, ISZONYITÓ, (i-sz-ony-ít-ó) mn. tt. *iszonyító-t*. Ami iszonyt gerjeszt, borzasztó, meg-rázkodtató, félelmet támasztó. *Iszonyító csatazaj*.

ISZONYKODÁS, (i-sz-ony-kod-ás) fn. tt. *iszonykodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn valaki iszonykodik. V. ö. **ISZONYKODIK**.

ISZONYKODIK, (isz-ony-kod-ik) k. m. *iszonykod-tam*, —tál, —ott. Tartós iszonyban vagyis iszonyt gerjesztő félelemben van. Olyan alakú ige, mint *boszonkodik, rimánkodik, siránkozik*. Távolító ragu nevet vonz. *Iszonykodik a szörnyű kegyetlenségtől*.

ISZONYODÁS, (i-sz-ony-od-ás) fn. tt. *iszonyodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Félelmes állapot, melyben az szenved, ki iszonyodik valamitől. V. ö. **ISZONYODIK**.

ISZONYODIK, (isz-ony-od-ik) k. m. *iszonyodtam*, —tál, —ott. Iszonyú félelem keletkezik benne, iszonyt kezd érezni, mely folytonosan növekedik; iszonynyal elfordul vagy el kezd fordulni valamitől. Abban aki *iszonyodik*, az iszony kezdődik, fejlődik, aki pedig *iszonykodik*, abban az iszony tartósan megmarad. Távolító ragu nevet vonz. *Ember, én iszonyodom tőled. Még a nevéből is iszonyodom. Eliszyonodni valamitől*.

ISZONYTATÓ, (i-sz-ony-tat-ó) mn. tt. *iszonytató-t*. Iszonyatra indító. *Iszonytató fürgeleg*. E szóból gyaníthatni, hogy létezett hajdan *iszonyik* ige, melyből lett: *iszonytat*, s ebből *iszonytató*.

ISZONYTATÓAN, (i-sz-ony-tat-ó-an) ih. Iszonyatra indítólag, iszonyatosan.

ISZONYÚ, (isz-ony-ú) mn. tt. *iszonyú-t* v. —at, tb. —k v. —ak. Fokozva: *bb* v. *abb*. Iszonyt gerjesztő; rettenetes, borzasztó, félelmetes; ádáz, kegyetlen. *Iszonyú csatazaj, tengeri vész. Iszonyú ember. Iszonyú vad*. Nagymondható szavaink egyike, melylyel, mint több másokkal, közbeszédben oly tárgyakat is szoktak jelzeni, melyekről legfőlebb *sok, nagy, rendkívüli* jelzőket kellene használni, pl. o. *Iszonyú sok pénze van. Iszonyú távolság. Iszonyú rossz bor* stb.

ISZONYÚAN, (isz-ony-ú-an) ih. Iszonyú módon; borzasztóan; kegyetlenül, ádázul. Köznyelven: nagyon, fölötte, igen. *Iszonyúan dúlt a szélvész. Iszonyúan megcsalátkoztam benned. Iszonyúan kellett nevetnünk*.

ISZONYÚL, (isz-ony-úl) önh. m. *iszonyúl-t*. L. **ISZONYODIK**.

ISZONYÚLAG, (isz-ony-ú-lag) lásd: **ISZONYÚAN**.

ISZONYÚLÁS, (isz-ony-úl-ás) lásd: **ISZONYODÁS**.

ISZONYÚN, I. ISZONYÚAN.

ISZONYÚSÁG, ISZONYUSÁG, (isz-ony-ú ság) fn. tt. *iszonyúság ot*, harm. szr. —a. Iszonyú állapot

vagy tulajdonság; különösen: rettenetesség, borzasztóság; ádászág, kegyetlenség; rendkívüli nagyság, sokaság, mely iszonyt gerjeszt. *Tengeri vész iszonyúsága. Kínok, fájdalmak iszonyúsága. Zsarnokok, vadállatok iszonyúsága*. V. ö. **ISZONY**.

ISZONYÚSÁGOS, (i-sz-ony-ú-ság-os) mn. tt. *iszonyúságos-t* v. —at, tb. —ak. Fölöttképen, rendkívül nagyon iszonyú, iszonytató. Nagymondó kifejezés.

ISZOS, (isz-os) mn. tt. *iszos-t* v. —at, tb. —ak. Részeses, ki sokat, mértéken túl szeret inni, pityós, pityókös. Igéből alkotott szó, mint: *takaros*.

ISZOSSÁG, (i-sz-os-ság) fn. tt. *iszosság-ot*, harm. szr. —a. Részesesség, pityókosság; részeses, pityós állapot vagy tulajdonság.

ISZTERGYE, Szala megyei tájszó, lásd: **ESZTERHA**.

ISZTIMÍR, mezőváros Fejér megyében; helyr. *Isztimír-be*, —ben, —ből.

ISZTINA, (1), I. **ESZTENA**.

ISZTINA, (2), falu Erdélyben, Felső-Fejér megyében; helyr. *Isztiná-n*, —ra, —ról.

ISZTRAG, (a német *Storch*-ból), I. **ESZTERAG** v. **GÓLYA**.

ISZTRAGORR, (isztrag-orr) ösz. fn. I. **GÓLYA-ORR**.

IT, (1), v. **ÍT**, elvont gyök *itceze, s ite, itél, itélet* stb. szókban. Azonosnak látszik *ejt* v. *eit* igével. Ejtés a mértéklésben (valaminek szerét v. módját ejteni), valamint szóejtés a beszédben épen nem szakatlanok. Különben az *ite* szóra nézve, I. **ÍT** gyök.

IT, (2), elvult fn., mely helyett ma *ital* divatozik.

„Helyén vagyon minden dolgod,
Nem lesz máson kívánságod;
Éted, itod, vígaságod,
Tökéletes vígság minden dolgod.“

„Az házasságról.“ A XVII. századból. (Thaly K. gyűjt.).

Az *eszik, iszik, visz, hisz, tesz, lesz* igékből általán a tiszta származékú főnevek: *ét* (é-et), *it* (i at), *vit* (vi-et), *hit* (hi-et), *tét* (té-et), *lét* (lé-et), melyekből nagyobb hangzatosság kedvéért lettek: *ét-el, it-al, vit-el, hit-el, tét-el, lét-el*, s *ét, hit, tét, lét* már magukban is divatosak. Bővebben I. saját rovataik alatt.

IT, (3), régies és tájdivatos, *üt* helyett; I. ezt. —**IT,** (1), ritka használatu névképző, pl. a *csalít* v. *csarít, angalít* szókban. Egyezik az —*ét* képzővel.

—**IT,** (2), igeképző I. **ÍT**.

—**ITA,** (it-a) ösz. névképző, *bóbíta, bangita* szókban; rokon —*éta* képzővel.

ITAL, (it-al) fn. tt. *ital-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvő ért. am. ívás. *Italküzben összeveszni vagy megbarátkozni. Italharcra kihíni valakit*, azaz ívási versenyre. 2) Azon folyadék, melyet iszunk.

Vízital. Szeszies italok. *Borital, sörital.* Édes, savanyú, keserű ital. *Jeges ital.* Orvosi ital. Egy italbort meginni. *Álomitalt bevenni.* Isteni ital. *Kifizetni az ital árát.* *Vizitaltól nád terem orvodban.* (Km.). Ezen ital nem csúszik. *Erős italokkal élni.* *Italpénz,* helyesebben: borraivaló. *Étel, ital, álom, szükséges e három.* (Km.).

ITALADÓ, (ital-adó) ösz. fn. Fogyasztási adó neme, melyet a szeszies italoktól, nevezetesen bortól, sertől, pálinkától kell fizetni.

ITALÁLDOZAT, (ital-áldozat) ösz. fn. A régi hébereknél azon ital, melyet Istennek áldozatul nyújtottak, mely különösen borból állott. Ilyenféle volt a görögök és rómaiak áldozata is, midőn a házi Istenek tiszteletére olajt vagy bort öntöttek a földre. (Libatio).

ITALKA, (it-al-ka) fn. és kiesinyező tt. *italkát,* tb. *italkák,* harm. szr. *italkája.* Kevésből álló, kis pohárban adott ital. *Egy italka pálinkát inni.*

ITALMÉRÉS, (ital-mérés) ösz. fn. Szeszies italok árulása kisebb adagokban, vagyis mértékben, pl. messzelyenként, itezéknént, pintenként, mint a csapszékekben, kocsmáskákban szokták; bormérés, sermérés, pálinkamérés.

ITALOS, (i-t-al-os) mn. tt. *italos-t v.* —at, tb. —ak. Oly emberről mondják, ki a szeszies italokat nagyon kedveli; iszos, iszákos. A *részeges* szónak szépített változata.

ITALOSSÁG, (i-t-al-os-ság) fn. tt. *italosság-ot,* harm. szr. —a. Iszákos, részeges, pityókos ember tulajdonsága; iszákosság, részegesség.

ITAT, (i-tat) mivel. m. *itat-tam,* —tál, —ott. Inni készlet; italt nyújt, hogy igyék valaki; itallal kínál, ellát. *Itatni az ökröket, lovakat.* *Itatni a vendégeket.* *Megitatni a jóllakott barmokat.* *Leitatni a választókat.* A barmokról szólva a tárgyeset gyakran elmarad, s alattomban értetik. *A kútra, patakra meggyünk itatni.* *Itattatok-e már?*

„A Tiszában megitatok,
A Dunáig meg sem állok.“

Vörösmarty.

Átv. ért. mondatik oly papirosról, melyet a tinta átver. *Ez a papiros itat, nem lehet rajta írni.*

ITATÁS, (i-tat-ás) fn. tt. *itatás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által mást késztetünk, hogy igyék, másnak italt adunk. *Itatás után pihentetni a csordát.* *Itatással kezdeni a tisztujtást.*

„Közel ide a forrás,
Ott esik jó itatás.“

Népd.

V. ö. ITAT.

ITATLAN, (i-tat-lan) mn. tt. *itatlan-t,* tb. —ok. Amit nem itattak, meg nem itattak. *Itatlan gulya, ménes.*

ITATLANUL, (i-tat-lan-ul) ih. A nélkül, hogy megittatták volna; szomjan hagyva. *Itatlanul befogni a barmot.* V. ö. ITAT.

ITATÓ, (1), (i-tat-ó) mn. tt. *itató-t.* 1) Aki mást inni vagy ivásra késztet, másnak innivalót ad. *Választókat itató tisztvádsz.* *Csordát itató gulyásbojtárok.* 2) Oly papirosról mondjuk, melyen a tinta szétfoly, s átverődik. *Itató papiros.* 3) Mivel itatni szoktak. *Itató sajtár, válu.*

ITATÓ, (2), (mint föntebb) fn. Hely, hol a barmokat itatni szokták, pl. kút a pusztákon vagy a folyók, patakok lejtősebb helyei, hová könnyű lehajtani a barmot, s hol a víz nem sebes, és nem mély. *Itatóra hajtani a gulyát, ménest.*

ITATÓHELY, (itató-hely) l. ITATÓ, fn.

ITATÓLAPDA, (itató-lapda) ösz. fn. Könnyunyomatók lapdaalakú eszköze, melylyel a papirost nedvesítik.

ITATÓS, (i-tat-ó-os) mn. tt. *itatós-t v.* —at, tb. —ak. Mi a nedvet könnyen magába szívja, melyen a nedv könnyen szétfoly, pl. itatós papiros.

ITATÓSPAPIROS, (itatós-papiros) ösz. fn. Ritkább szövetű, enyvezetlen papiros, melyen a nedveség hamar átszivárog és szétömlik.

ITATÓVÁLU, (itató-válu) ösz. fn. Válu, melyből a barmokat, baromfiakat, s egyéb állatokat itatni szokták. *Itatóvdruk a kutak mellett, a tyúkketreczekben, a kalitkákban.*

ITATÓZABLA, (itató-zabla) ösz. fn. Állázó zabla a lovakon, melynek keresztvasa nincsen, tehát itatáskor nem kell levenni.

ITCZE, (talán: ejt-eze v. eit-eze, t. i. kis ejtés, l. alább) fn. tt. *itezt,* harm. szr. *itezéje.* Némelyek szerint ugyanazon gyökből eredt az *iszik* igével, s törzsöke az elavult fn. *ít,* melyből kiesinyező képzővel lett *it-cze,* azaz kisebbféle italmérték, italadag. Vidéki tájszóvalással egyszerűen *i-cze.* Ezen elemzés ellen fölhozhatni, hogy az *iszik* ige gyöke mélyhangu ragokat és képzőket vesz fel, s e szerint *itcze* helyett *itcza* volna rendén. A hangrenddel egyezőbb, de szintén kétes elemzés az, mely szerint *itcze,* am. *ig-cze,* azaz mértékeeske, a határt, mértéket jelentő *ig* törzsből, mely az *igen* (fölte, mértéken túl) határozóban magashangú képzőt vesz fel. Azonban hangra és értelemre rokon vele az elavult *ejtel,* mely Molnár A. magyarázata szerint am. *justa, media, cotula.* Ennek törzsöke *ejt v. eit,* mint italé *ít,* ételé *ét,* melyből aztán kiesinyező képzővel származhatott *ejt-cze v. eit-cze* is, ebből pedig: *it-cze.* 1) Híg árúk és testek kisebbszerű mértéke. Egy közönséges magyar akóban 64 iteze van. Két iteze tesz egy pintet. Az itezének fele: messzely. *Itcze bor, pálinka, ser. Itcze víz, tej, tejfel.* *Itczével mérni a bort, sert.* *Kocsmárosné egy itcze bort, hadd igyam.* *Szent Mihály nap után egy itcze víz, két itcze sár.* (Km.). *Itcze számra hordatni a bort.* *Itczéknént mérni a pálinkát.* *Kocsmárosné kápolnája a pincze, imádságos könyvecskéje az itcze.* (Népd.). *Igen eljár ő is az oly itczével, azaz szemtelen buja ember.* (Km.). 2) Némely száraz árúk, különösen gabona, hüvelyes vetemények stb. mértéke.

A pozsonyi mérőben rendszeren 70 v. 72 iteze foglal-
tatik. *Egy itcze árpa, dara, köles. Egy itcze bab, bor-
só, lencse.* A csikot is vesszőből font itczével szokták
mérni. A magyarországi itczék között történeti ne-
vezetességü a *czimkotai itcze*, azaz nagy itcze.

ITCZÉNYI, (it-czé-nyi) mn. tt. *itczényi-t*, tb.
—*ek.* Egy itczére menő, annyi mint egy itcze. *Na-
ponként egy itczényi pálinkát meginni. A hordóból tíz
itczényi bort elfolyatni.*

ITCZÉS, (it-cze-es) mn. tt. *itczés-t* v. —*et*, tb.
—*ek.* Mi egy itczét foglal magában. *Itczés korsó, pa-
laczk, pohár, bögre, üveg.* Mint fn. jelent oly kis
kocsnárost, csárdást, ki az uraságtól általvett boro-
kat iteze számra méri ki. *Menjünk az itczéshez egy
ital borra.*

ITE, ITÉL, ITÉLET, ITÉSZ stb. I. ITE, ITÉL,
ITÉLET, ITÉSZ stb.

ITEBE, I. ITTEBE.

ITKÁNYOS, (it-ka-any-os) mn. tt. *itkányos t* v.
—*at*, tb. —*ak.* Kassay J. szerént erdélyi szó. Am.
iszákos.

ITLAN, (it-lan, azaz it-talan) mn. tt. *itlan-t*, tb.
—*ok.* 1) Aki nem ivott, szomjas. *Étlen itlan vagyok.*
„Tömlőczebe vettét kilenez napég étlen itlan ott tar-
tató.“ Debreczeni Legendáskönyv. 2) Bizonyos ital-
tól tartózkodó. *Borítlan.*

ITLANSÁG, (it-lan-ság) fn. tt. *itlanság-ot*,
harm. szr. —*a.* 1) Itlan állapot, midőn valaki nem
ivott, szomjuság. *Majd elveszek a nagy itlanság mi-
att.* 2) Bizonyos italtól való tartózkodás. *Borítlanság.*

ITLANUL, (it-lan-ul) ih. Ital nélkül szüköl-
ködve, szomjan, a nélkül, hogy ivott volna. *Itlanul
kelni föl az asztaltól.*

ITOGFITOG, (itog-fitog) iker ige, m. *itogtam-
fitogtam, itogtál-fitogtál, itogott-fitogott*; néha *n* közbe-
tétellel: *itongfitong.* Ide-oda mozog, ingadoz; líglóg,
ityegfityeg.

ITONGFITONG, I. ITOGFITOG.

ITT, (i-tt) helyhatározó. Gyökeleme a közelséget
mutató *i*, ellentéte: *ott.* Megfelel e kérdésre: *hol?* s
am. ezen közelben levő helyen. *Itt vagyok. Itt keresd,
ne ott. Ittbenn járok a szobában, nem ottkűnn az udva-
ron. Emitt estem el, nem amott. Hopp itt is, amott is,
a mi háznak előtt is.* (Tánczvers). *Itthonn vagyok. Itt
ott*, am. helylyel közel. *A sok rossz fegyver között itt
ott egy jó is találkozik. Csak itt ott kelt ki az elvetett
gabona.* V. ö. IDE, INNEN.

ITTAS, (i-tt-as) mn. tt. *ittas-t* v. —*at*, tb. —*ak*
v. —*ok.* Ki valamely szeszes italból mértéken túl
ivott, részeg. *Ittas a bortól, pálinkától. Ittas ő ki-
gyelme, azért jár oly nehezen a nyelve. Félittas*, am.
aki jól becsipett, de még eszén van.

ITTASAN, (i-tt-as-an) ih. Szeszes italtól elázva,
részegen, boros fejfel. *Ittasan jó ki a kocsmból. It-
tasan tántorog az utcán. Félittasan*, egy kevéssé be-
csipe.

ITTASKA, (i-tt-as-ka) mn. tt. *ittaskát.* Kissé
ittas.

ITTASODÁS, (i-tt-as-od-ás) fn. tt. *ittasodás-t*,
tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Ittassá levés, részegedés,
pityósodás.

ITTASODIK, (i-tt-as-od-ik) k. m. *ittasod-tam*,
—*tál*, —*ott.* A mértékfölötti szeszes ital fejébe száll,
részegedik, pityósodik, ittassá leszen. V. ö. ITTAS.

ITTASSÁG, (i-tt-as-ság) fn. tt. *ittasság-ot*, harm.
szr. —*a.* Ittas állapot, részegség, pityóosság. *Ittassá-
gában alig bír a lábán állani. Csúnya dolog az it-
tasság.*

ITTASÚL, (i-tt-as-úl) önh. m. *ittasúl-t*, I. IT-
TASODIK.

ITTEBE, MAGYAR —, RÁ CZ —, falvak To-
rontál megyében; helyr. *Ittebé-n*, —*re*, —*ről.* Ré-
gente ITÖBÖ, ITEBÖ. (Jerney. Nyelvkinesek).

ITTEGYEN, ITTENEG, ITTENNÉG, ITTEN-
NÉK, ritkább divatu tájszók a helyes és közönsége-
sebb *itt*, *ittén* helyett. L. ITT.

ITTEN, (i-tt-en) I. ITT.

ITTENI, (i-tt-en-i) mn. tt. *itteni-t*, tb. —*ek.*
Ezen közel vagy közlebb helyen levő, itt levő. *Az
itteni levegő erősebb, mint a nálatok levő. Itteni laká-
somtól fogva egészséges vagyok. Itteni maradásom nem
bizonyos.*

ITTHON v. ITTHONN, (itt-honn) ösz. ih. Meg-
felel ezen kérdésre *hol?* s am. azon helyen, hol je-
lenleg rendes lakásunk van. Midőn e helyet más tá-
vol, vagyis idegen helyről határozzuk meg, azt mond-
juk: *otthon.* Tájdivatosan: *idehaza, odahaza. Itthon
leszek, akármikor jössz. Jobb itthon mint másutt. Te it-
thon maradsz, míg én oda (távol) leszek.*

ITTLÉT, (itt-lét) ösz. fn. Jelenlétel, ezen he-
lyen létel, nem másutt. *Ittlétben többekkel megis-
merkedtem. Honnan tudat meg ittlétemet?*

ITTON, (i-tt-on) ih. Ivottan. *Itton inni*, am. már
megelőzött ivásra, vagyis egyremásra, folyvást, na-
gyon inni.

IV, IVIK, IVBOLT, IVEZ stb. L. ÍV, magas
és mély hangu ragozással, ezek minden származékai
s öszvetételeivel együtt.

IVÁCSKÓ, falu Szathmár megyében; helyr.
Ivácskó-n, —*ra*, —*ről.*

IVAD, (iv-ad) fn. tt. *ivadot.* L. IVADÉK.

IVÁD, falu Heves megyében; helyr. *Ivád-on*,
—*ra*, —*ről.*

IVADÉK, (iv-ad-ék) fn. tt. *ivadék-ot.* 1) Szo-
rosb ért. halak magzata, ikrából kifejtett apró halfi-
ak 2) Szélesb ért. más állatok, különösen emberek
szülőtte, magzata, unokáról unokára terjedő utódai.
*Dicső apák ivadécai. Ismerem minden ivadékat. Iva-
dékról ivadékra. Ivadék nélkül meghalni. Kiveszett iva-
dékostul.*

„S ivadékról ivadékra
Nem szününk remélni :

Kárpátoktól Adriáig

Hogy magyar fog élni.“ Garay J.

IVADÉKVERSENY, (ivadék-verseny) ösz. fn. Lóversenyzésnél oly elegy vagy különverseny, mely már évekkel előbb megnevezett mén- és kanczától származott csikók közt történik. (Bérezay Károly).

IVAHODIK, (av-a-hod-ik) k. tájszó, ezek helyett : *avúl, avasodik*; l. ezeket.

IVÁN, (1), (eredete ugyanaz, mely János szóé) fn. kn. tt. *Iván-t*, tb. —ok. Különösen : Keresztelő szent János. Számos helységek neveztetnek róla. *Szent Iván napja. Szent Iván hava*, (junius). *Hosszú, mint a szent Iván éneke.* (Km.). Származékai : *Iváncs, Iváncz, Ivánd, Ivánka, Ivános* stb. mind helynevek.

IVÁN, (2), mezőváros Soprony megyében; puszták Baranya és Fejér megyében, ez utóbbiban ALSÓ—, FELSŐ—, NAGY—, falu Heves m. Helyr. *Iván-ba, —ban, —ból.*

IVÁN-BATTYÁN, falu Baranya megyében; helyr. *Battyán-ba, —ban, —ból.*

IVÁNCSA, pusztá Fejér megyében; helyr. *Iváncsá-n, —ra, —ról.*

IVÁNCZ, falvak Szala és Vas megyében; helyr. *Iváncz-on, —ra, —ról.*

IVÁNDÁ, falu és pusztá Torontál megyében; helyr. *Ivándá-n, —ra, —ról.*

IVÁN-DÁRDA, falu Baranya megyében; helyr. *Dárdá-n, —ra, —ról.*

IVÁN-EGERSZEG, falu Vas megyében; helyr. *Egerszeg-én, —re, —ről.*

IVÁNFALA, helység Gömör megyében; helyr. *Ivánfalá-n, —ra, —ról.*

IVÁNFALVA, erdélyi helység Thorda megyében; helyr. *Ivánfalvá-n, —ra, —ról.*

IVÁNHÁZ, pusztá Veszprém megyében; helyr. *Ivánház-on, —ra, —ról.*

IVÁNKA, falvak Borsod, (egyik : SAJÓ-IVÁNKA), Pozsony (vagy : IVÁNYI), puszták Borsod és Somogy megyében; helyr. *Ivánká-n, —ra, —ról.*

IVÁNKAFALU, helység Turócz megyében; helyr. *Ivánkafalu-ba, —ban, —ból.*

IVÁNKAFÖLD, falu Turócz megyében; helyr. *Ivánkaföld-ön, —re, —ről.*

IVÁNÓCZ, falu Vas megyében; helyr. *Ivanócz-on, —ra, —ról.*

IVÁNOS, l. IVÁNYOS.

IVÁNY, (1), l. IVÁN. SZENT—, l. SZENT szóval öszvetéve.

IVÁNY, (2), pusztá Heves megyében; helyr. *Ivány-ba, —ban, —ból.*

IVÁNYI, falvak Baranya, Bereg, Gömör, Pozsony megyében, (ez utóbbiban másképp : *Ivánka* is). Helyr. *Iványi-ba, —ban, —ból.*

IVÁNYOS, erdélyi falu Csik székben; helyr. *Iványos-on, —ra, —ról.* Hogy neve is ugyanott.

IVAR, (iv ar) fn. tt. *ivar-t*, tb. —ok. Nemi szerv, kivált hímeknél.

IVÁS, (1), (i-v-ás) fn. tt. *ivás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki iszik. *Borivás, vízivás, serivás. Ivásnat adni magát. Ivással tölteni az időt. Sok ivástól rezes lett az arca. Ivással üzni a bút. Sok, mértéktelen ivás.* V. ö. ISZIK.

IVÁS, (2), v. ÍVÁS, (iv-ás) fn. tt. *ivás* v. *ivás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Halak öszvekelése, tenyészsés, szaporítás, az ikrák magvasítása végett. *Ivás idején a halak seregesen járnak. Íváskor a balatoni halászok legtöbb gardát fognak.* V. ö. IVIK.

IVAT, (iv- v. iv-at) önh. m. *ivat-tam, —tál, —ott.* Mondják halakról, midőn ivnak. Tulajdonképen : *ivad*, melyből lett *ivadék*. V. ö. IVIK.

IVIK v. ÍVIK, (iv-ik) k. m. *iv-tam, —tál, —ott.* Ivik a hal, midőn nemileg közösülvén magvasított ikráit kellő helyeken lerakja. *Midőn a balatoni garda ivik, messze feketéllik tömegétől a víz színe.* L. ÍVIK.

IVÓ, (1), (i-v-ó) fn. tt. *ivó-t*. Aki iszik. *Borivó, serivó, pálinkaivó, vízivó. Hej vízivók, be sűrű pocsoltyában folyó világtok.* (Csokonai). *Nagy ivó.*

IVÓ, (2), (i-v-ó) mu. 1) Tulajdonítatik személynek vagy más állatnak, midőn iszik. *Serivó nemzetek. Kővéivó törökök. Ivó társak. Váлубól ivó barmok.* 2) Mondják tárgyakról, melyek ivóeszközüll vagy italul szolgálnak. *Ivó edény, ivó pohár. Ivó víz*, am. inni való. Ez értelemben öszvetéve iratik : *ivóedény, ivópohár.*

IVÓ, (3), l. ÍVÓ.

IVÓ, (4), v. ÍVÓ, férfi kn. tt. *Ivó-t. Szent Ivó az ügyvédek védszente. Patronusunk szent Ivó, soha sem volt vízivó.* (Régi juratusok bordala).

IVÓCSÉSZE, (ivó-csésze) ösz. fn. Csésze, melyből isznak.

IVÓDAL, (ivó-dal) ösz. fn. Bordal, melyet a vigadó ivók dalolnak, s melynek tárgya bor és a vele rokon eszmék, s érzelmek.

IVÓDIK, (i-v-ó-od-ik) belsz. m. *ivód-tam, —tál, —ott.* Mondják nedvekről, midőn ezek valamely test likacsain beszűrődnek. *Az olaj bele ivódott a papirosba, a deszkába* stb.

IVÓEDÉNY, (ivó-edény) ösz. fn. Általán mindféle edény, melyből inni szokás, mint pohár, serleg, billikom, kupa, kulaes, korsó stb. *Arany, ezüst, üveg, cserép, fa ivóedények.*

IVOGÁL, (i-v-og-ál) gyak. áth. L. ISZOGÁL.

IVOGAT, (i-v-og-at) gyak. áth. L. ISZOGAT.

IVÓHÁZ, (ivó-ház) ösz. fn. Csapház, kocsma, vagy a kocsmának helyisége, melyben isznak, különböztetésül az étszobától, étteremtől, hol étellel is szolgálnak.

IVÓKA, (i-v-ó-ka) fn. tt. *ivókat.* 1) l. NADÁLY v. PIÓCZA. 2) Ivásból álló dinomdánom *Ivókára meghíni a korhelypajtásokat.*

IVOLYA, l. IBOLYA.

IVÓPOHÁR, (ivó-pohár) ösz. fn. Pohár, melyből iszunk vagy inni szoktunk. *Félnesszelyes, messzelyes ivópohár.*

IVÓSZOBA, (ivó-szoba) ösz. fn. Kocsmai, csap-
házi szoba, melyben a borozók, serezők, pálinkázók
isznak.

IVÓTÁRS, (ivó-társ) ösz. fn. Ki egy vagy több
társsal együtt iszik. *Öszeültek az ivótársak.*

IVÓTEREM, (ivó-terem) ösz. fn. Ivók számára
nyitott köz terem.

IVÓVÍZ, (ivó-víz) ösz. fn. Inni való víz, pl.
kútvíz, folyóvíz, melyet meg lehet inni, különböz-
tétül más vizektől, melyeket inni nem jó, mint a
mocsárvíz, esővíz. *Ezen városban nincs jó ivóvíz.*

IVÖLT, IVÖLTÉS, I. ÜVÖLT, ÜVÖLTÉS.

IZ, (1), elvont gyök, melyből majd mély, majd
magas hangu képzőkkel különféle értelmű származé-
kok erednek. a) Mozgásra vonatkozók: *izeg, izog,
izgat.* b) Hangutánzó: *izik* (tüszszent), *iztet* (tüszszent-
tet), *izlet*; továbbá: *izz, izsad, izzó, izzik*, midőn valami a
nagy tűzben *sziszegő, sisseregő* hangot ad. Rokon vele
ez utóbbi értelemben a német *heisz, Hitze, schwitzen*,
a héber *és, azáh*, latin *asso, aestuo, sudo*, hellén *ἴζω,*
ἴδω (izzadok), perzsa *átes* (tűz), szanszkrit *ucz* (ég,
süt), *svid* (izzad), magyar *asz* (aszal) és *isz* (üzög
szóban), török *isszi, isszidsak* (meleg), finn *hikoun*
(izzadok) stb. c) A közelre mutató *ez* változata: *izé,*
izél. d) Az *izen, izenet* szókban, másképp: *üz, üzen.*

IZ, (2), I. ÍZ, minden származékai- s öszveté-
leivel.

IZA, falu Máramaros megyében; helyr. *Izán,*
—ra, —ról. Folyó neve is ugyanott.

IZACS, fn. I. CSÜLLENG.

IZBÉG vagy IZBÉK, puszta Pest megyében;
helyr. *Izbég-én, —re, —ről.*

IZBUGYA, több helységek Ungh és Zemplén
megyében; helyr. *Izbugyán, —ra, —ról.*

IZÉ, (rokon vele *ez*, s ennek mintegy kettőzte-
téséből származottnak látszik: *ez-e*; sínai nyelven
szé, arabul sé, törökül is, am. dolog, s a régi perzsa
nyelvben *cziszi*, am. valami); fn. tt. *izé-t.* Pótoló szó,
s határozatlan értelmű, melylyel élünk, midőn vala-
mely dolog neve hirtelen nem jut eszünkbe, s am.
valaki, valami. *Hát az izét elhoztad-e? Tegnap izével
találkoztam. Mondd meg izének, hogy.* Alakül belőle
melléknév is: *izés.* *Ezen ember egy időtől fogva olyan
izés.* Továbbá határozó: *izésen.* *Olyan izésen áll a ka-
lapja.* Végre ige: *izél.* *Ugyan ne izélj már nó. Mit
izélsz? Izéné megízélte az izéjék gyerektét.* Ily beszéd-
mód a tunya gondolkodás jele, s mind írásban, mind
mivelt beszédben kerülendő. Helye legfőlebb tréfás
népjellemzésben lehet.

IZÉG, (iz-ég) önh. és gyak. m. *izég-tem, —tél,*
—étt. Gyökeleme a mozgást jelentő *i.* Gyakori apró
mozgásokat tesz, ide-oda mozog, forgolódik. *Izeg mo-
zog, mint a tojó galamb.* (Km.).

IZÉK, (iz-ék) I. IZÉK.

IZEN, IZENET, IZENGET stb. I. ÜZEN, ÜZE-
NET, ÜZENGET stb.

IZGÁGA, mn. tt. *izgágt.* Alakjára nézve egy
lévén a maga nemében, különös elemzést igényel.
Gyökeleme a mozgást jelentő *i*, gyöke *iz*. Ebből lett
gyakorlati ige: *izog*, részesülje: *izgó*, s innen a
melléknév: *izga*, (mint *bugyogó bugyoga, sürgő sür-
ge*), jelent oly valakit, kinek nyugta nincs, ki szün-
telen izeg mozog, s mozgása által másoknak alkal-
matlankodik. Újabban *al* képző járulván hozzá lett:
izgál, végre ismételt gyakorlati og képzővel *izgálog*,
innen: *izgálgó, izgálga*, s az *l* kivetésével *izgága*,
(mint *nyálka, tájdivatosan: nyáka*). Így mondják *ál-
gyu* v. *ágyu, hód* v. *hold* stb. 'Izgána' szóban pedig
az *l, n*-né változott: *izgáló* v. *izgála* lett: *izgána*.
Izgága ember tehát jelent eredetileg olyat, kinek
soha nyugta nincs, ki mindig fészkelődik; szokott je-
lentése pedig: akadályoskodik, akgtatódzik, veszeke-
dik, kötekedik, másokba kepczaskodik. Innen főne-
vül is használtatván am. folytonos, szüntelen moz-
gásban, ellenkezőben jelenkező akadály. *Ezen em-
ber sok izgágt csinál.*

IZGÁGÁLKODIK, I. IZGÁGÁSKODIK.

IZGÁGÁS, (izgága-as) mn. tt. *izgágás-t* v. —*at,*
tb. —ak. Izgágt csináló. V. ö. IZGÁGA.

IZGÁGÁSKODÁS, (izgága-as-kod-ás) fn. tt.
izgágáskodás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés,
midőn valaki izgágákat csinál, tesz; akadémkoskodás,
akgtatózás, kepczaskodás.

IZGÁGÁSKODIK, (izgága-as-kod-ik) k. m. *iz-
gágáskod-tam, —tál, —ott.* Izgágákat csinál, akadém-
koskodik, akgtatódzik, kepczaskodik. A székelyeknél:
gircsávaskodik. V. ö. IZGÁGA, IZGÁNA.

IZGALMAS, (iz-og-al-om-as) mn. tt. *izgalmas-
t* v. —*at, tb. —ak.* Izgalomban levő, izgalommal tel-
jes. *Izgalmas idők. Izgalmas élet, állapot.*

IZGALOM, (iz-og-al-om) fn. tt. *izgalmat,* harm.
szr. *izgalma.* Általában a kedélynek valamely izgatott-
sága. Különösen társaságot nyugtalanító, csendet za-
varó, kedélyeket háborgató, s folytonosan működés-
ben levő lázongás, zavar. *Lázító beszédek által izga-
lomba hozni, izgalomban tartani a népet. Az egész vá-
ros, ország izgalomban van.*

IZGÁNA, a székelyeknél am. *izgága*; I. ezt.
„Mit a gútot gircsávaskodol (izgágáskodol) te izgá-
na?“ (Krizsa J. gyűjt.).

IZGÁR, (1), (iz-og-ár) fn. tt. *izgár-t, tb. —ok,*
barun. szr. —*a* v. —*ja.* Személy, ki a népet izgatja,
lázítja, néplázító.

IZGÁR, (2), falu Krassó megyében; helyr.
Izgár-on, —ra, —ról.

IZGÁS, (iz-og-ás) fn. tt. *izgás-t, tb. —ok.* Iz-
galmas állapot. *Kedélyek izgása.*

IZGAT, (iz-og-at) áth. és gyak. m. *izgat-tam,*
—tál, —ott. A kedélyeket mozgásba hozza; különö-
sen bizonyos célra, tette ösztönöz, ingerel; a társa-
ságot, a népet szóval, tettel valamely új dolgok kez-
désére biztatja, lázítja, sürgeti, reávenni iparkodik.

Izgatni a téllenségben pangó hazafiakat. Izgatni a választókat. Izgatni a jobbágyokat az uraság vagy fejedelem ellen. Lázadásra izgatni a polgárokat, elpártolásra a katonákat. A nép békésen marad, ha nem izgatják. Nyilvános szónoklattal, hírlapi cikkekkel izgatni a közönséget. V. ö. BIZGAT.

IZGATAG, (iz-og-at-ag) mn. tt. *izgatag-ot*. L. IZGÉKONY.

IZGATAGSÁG, (iz-og-at-ag-ság) fn. tt. *izgatagságot*. L. IZGÉKONYSÁG.

IZGATÁS, (iz-og-at-ás) fn. tt. *izgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által izgatunk. Az ékeszölést izgatásra használni. Izgatás végett faluról falura jární. Izgatással felháborítani az országot. V. ö. IZGAT.

IZGATÁSI, (iz-og-at-ás-i) mn. tt. *izgatási-t*, tb. —ak. Izgatást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. Különös izgatási módot követni.

IZGATHATÓ, (iz-og-at-hat-ó) mn. tt. *izgatható-t*. Amit vagy akit könnyen izgatni lehet.

IZGATÓ, (1), (iz-og-at-ó) mn. tt. *izgató-t*. Aki vagy ami által izgatás történik. *Izgató beszéd, szónoklat, hírlap. Izgató szónok, követ.*

IZGATÓ, (2), (mint föntebb) fn. Személy, ki az izgatást czélul tűzte ki, kit izgatásra bízta meg. *Izgatókat küldeni az ország különféle vidékeire. Izgatók szónoklanak úton útfélen. V. ö. IZGAT.*

IZGATOTT, (iz-og-at-ott) mn. tt. *izgatott-at*. Izgatás által nyugalmában háborított, csendes kedélyéből fölvert, fölingerlett. *Izgatott nép jár-kei az utcákon. Izgatott állapotban lenni. V. ö. IZGAT.*

IZGATOTTSÁG, (iz-og-at-ott-ság) fn. tt. *izgatottságot*. Izgatott állapot vagy tulajdonság.

IZGÉKONY, (iz-og-ék-ony) mn. tt. *izgékony-t* v. —at, tb. —ak. Könnyen izgó vagy izgatható, ingerlékeny, máskép: *izgatag*.

IZGÉKONYSÁG, (iz-og-ék-ony-ság) fn. tt. *izgékonyságot*. Könnyen izgó vagy izgatható tulajdonság.

IZGÓ, (iz-og-ó) mn. tt. *izgó-t*. Izgalomban levő, izgalmas.

IZGÚL, IZGUL, (iz-og-úl) önh. m. *izgúl-t*. Izgani kezd, izgásba jön.

IZGULTSÁG, (iz-og-úl-t-ság) fn. tt. *izgultságot*. L. IZGALOM.

IZIBE, I ÍZIBE.

IZIDÓR, férfi kn. tt. *Izidór-t*, tb. —ok. Isidorus.

IZIK, (iz-ik) k. m. *iz-tem*, —tél, —étt. I. TÜSZSZEN, és v. ö. IZLET.

IZLAM, arab szó, (szalama igétől, mely am. hódol, tehát) szószerént am. hódolat, engedelmesség; szokott értelemben: török hit v. vallás, Mohamed v. Mahumet vallásu. Latinosan *islamismus*. Helyesebben sz-szel irandó: *izlam. Istambul* (= Konstánczinápoly) nevet is a törökök újabb időben *Izlambol*-nak szeretik ejteni.

IZLET, (iz-l-et) áth. m. *izlet-tem*, —tél, —étt. Székely tájszó, am. tüzsköltet. Máskép: *izlet*. Hangutánzó, mint *tüszzent, tüzsköl, t* előtéttel, v. *püszszent, prüszszent*, p v. pr előtéttel, mely néha szintén az utánzótt hanghoz tartozik, s a német *nieszen*, n előtéttel. Egyszerű gyöke *iz, izik* igében.

IZMAT, I. ZAMAT.

IZMÉNY, falu és puszta Tolna megyében; helyr. *Izmény-be*, —ben, —ből.

IZMOS, (iz-om-os) mn. tt. *izmos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Izmokkal biró. *Az állati test izmos részei.* 2) Minthogy az állati erő leginkább az izmok teljében, s ruganyosságában áll, am. erős, jól termett testalkotásu, karos, czombos, ikrás. *Izmos legény. Izmos kézbe való a kard. V. ö. IZOM.*

IZMOSÍT, IZMOSIT, (iz-om-os-it) áth. m. *izmosít-ott*, htn. —ni v. —ani. Izmassá tesz, képez, erős testalkotásuvá alakít. *A fegyverforgatás, erős kézi munka, úszás izmosítja a karokat.*

IZMOSÍTÁS, IZMOSITÁS, (iz-om-os-it-ás) fn. tt. *izmosítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, melynél fogva valamely test izmassá tétetik. V. ö. IZMOS.

IZMOSODÁS, (iz-om-os-od-ás) fn. tt. *izmosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Izmassá levés; izmok vastagodása, erősödése.

IZMOSODIK, (iz-om-os-od-ik) k. m. *izmosodtam*, —tél, —ott. Izmái erősödnek, vastagosznak, szilárdulnak. *Gyakorlat által izmosodnak a tagok.*

IZMOSSÁG, (iz-om-os-ság) fn. tt. *izmosság-ot*, harm. szr. —a. Állati test tulajdonsága, midőn erős, tömött, szilárd izmai vannak.

IZMOSÚL, (iz-om-os-úl) önh. m. *izmosúl-t*, I. IZMOSODIK.

IZOG, (iz-og) önh. m. *izog-tam*, —tél, —ott v. *izg-ott*, htn. —ni v. *izg-ani*. Polytonos mozgásban van. Ebből származnak *izgat, izgatás*. Vékony hangon: *izég*.

IZOM, (iz-om) fn. tt. *izmot*, tb. *izmok*. Személyragozva: *izmom, izmod, izma* v. *izomja* stb. Az állati testnek azon húsnemű részei, melyek izgékony rostokból állanak, rendesen hosszukásak és gömbölyük, s rugalmasságuk által a testek és tagjaik mozgását eszközlik. (Musculus). *Erős, vastag, nyers izmok. Az izmokat megfeszíteni.*

IZOMÁLLOMÁNY, (izom-állomány) ösz. fn. Az állati test azon részei, melyekből az izmok állanak. IZOMBAN; a székelyeknél, e helyett: *izromban*; I. IZROM.

IZOMBONCZOLÁS, (izom-bonczolás) ösz. fn. Sebészi működés, mely által az állati, különösen emberi test izmait alkatrészeikre szétválasztják, szétbontják.

IZOMFARK, (izom-fark) ösz. fn. Az izomnak mozgékony vége.

IZOMFEJ, (izom-fej) ösz. fn. Az izomnak azon vége vagy inkább eleje, mely mozdulatlan.

IZOMFICZAMODÁS, (izom-ficzamodás) ösz. fn. Az izomnak rendes helyzetéből kilépte, kimenülése, kiizzamodása.

IZOMHÁRTYA, (izom-hártya) ösz. fn. Boncz-tani nyelven azon finom hártya, mely az izmokat takarja.

IZOMIDEG, (izom-ideg) ösz. fn. Boncz-tani ért. ideg az izomban. V. ö. IDEG.

IZOMKANAF, (izom-kanaf) ösz. fn. Kanafok, vagyis rostos részek egyike, melyekből az izmok alakulnak.

IZOMRENDSZER, (izom-rendszer) ösz. fn. Az állati, különösen emberi test öszves izmainak egymás közti viszonya, öszvefűggése, alkatrendszere.

IZOMROST, (izom-rost) ösz. fn. lásd: IZOMKANAF.

IZOMTAN, (izom-tan) ösz. fn. A boncz-tannak azon része, mely az izmok különféle neveit, természetét, tevékenységét stb. tárgyalja.

IZRÁEL, tulajdonnév, tt. *Izráelt*, bibliai szó, a héber nyelvből véve, tulajdonképi jelentése: Isten harezosa (Jizraél, ezektől: *száráh*, am. harezol és *él* am. Isten). 1) Jákób későbbi neve; 2) héber nép, héber ország. Átv. Isten országa. *Járatlan Izráelben*, am. idegen, újoncz valamely dologban. *Keménynyaku Izráel*, am. makranczos, nyakas.

IZRÁELITÁ, fn. tt. *izráelitát*. Az 'Izráel' szóból alakított szó, am. Izráel népéből való, héber nemzetségü.

IZRÓ, IZRÓTŰZ, I. IZZÓ, IZZÓTŰZ.

IZROM, (iz-iram?) raghiányos fn. melyhez egyedül a *ban* rag járúl: *izromban*. Gyöke *iz*, melyből *iz-og* ige származik. Eredetileg lehet *izom* is, az *r* nyomatosság végett vettétvén közbe. Egy a tagosított időt jelentő *iz* szóval. *Egy izben, egy izromban*. *Több izben, több izromban*. *Hány izben, hány izromban?* Innét *izrom* am. a tagokra osztott időnek egy-egy részében tett mozgás. *Két izromban voltam ott*.

A törökben *iszr* am. nyom, ösvény (vestige, trace).

IZTET, (iz-tet) önh. m. *iztet-tem*, —*tél*, —*étt*. Székely tájszó, am. tüszköltet. *Iztet valakit a portubák, légonal* stb. *Izteti* am. valami kényszeríti a tüszkölésre, tüszkölhetnék vagy püszszenthetnék. (Krizsa J.).

IZZ, elvont hangutánzó törzsök, s jelenti azon folytonos sziszegő (iz-iz-iz) hangot, melyet a forrásban levő, s égni kezdő nedves testek, pl. nyers fágak, s állati testek adnak, midőn nedveik kifolyva sísteregnek; továbbá magát a hőség, forróság, tűz által felolvasztott nedvet, veréjtéket. Hasonló sziszegő hang jellemzi a német *sieden*, *Sud*, a latin *sudo*, a szláv *sus*, *sis*, *susit*, szökat is. V. ö. IZ, elvont gyök. *Ik* képzővel lett belőle az elavult *izzik*, s ebből az élő *izzó*. Származékai továbbá: *izzad*, *izzaszt* igék és további származékaik. Mind hangra, mind értelemlerokon vele a magyar nyelvben az *üszk*, *üszök*, *üszög*

szók gyöke: *üsz*, továbbá *aszik* szóban *asz* gyök is stb.

IZZAD, (izz-ad) önh. m. *izzad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. 1) Nagy forróságtól, hőségtől, tüztől foly belőle a nedv. *Izzad tüzön a nyers fa*. *Izzad a sebesen hajtott ló*. *Izzad a homloka*. *Hón alatt izzadni*. *Ne siess a hegynek, mert megizzadsz*. *Valamiben izzadni*, am. fáradni, tüzesen munkálkodni. *Bele izzadni a dologba*. *Küzzadni*, áth. ért. *Így: vért, véres verítéket izzadni, nagy cseppeket, sokat, keveset izzadni*. Átv. ért. is.

„És hol a nép, mely pályát izzadni,
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanult?”

Kölcsey.

2) Mondják oly testekről, melyeket a meghült párárszecskek nedvalakban ellepnek, pl. izzadnak az ablakok, falak, kövek, midőn meghűsül vagy nedvesül a levegő. V. ö. IZZ.

IZZADÁS, (izz-ad-ás) fn. tt. *izzadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Állapot, midőn valaki v. valami izzad. *Tüze vetett nyers fa izzadása*. *Beteg ember izzadása*. *Izzadásig kimelegedni*. *Izzadást előmozdító szerek*. *Ablakok, kövek, falak izzadása a hőségtől*. *Izzadástól ovakodni*. *Hideg, meleg izzadás*. 2) Magok azon nedvek, melyeket a testek kiizzadnak, helyesebben: *izzadság*. V. ö. IZZAD.

IZZADÉK, (izz-ad-ék) fn. tt. *izzadék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Azon nedv, melyet a testek kiizzadnak; veríték.

IZZADOZ, (izz-ad-oz) önh. m. *izzadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Gyakorta folytonosan izzad. Átv. ért. fáradoz, erősen működik. *Valamely nehéz munkában izzadozni*. Áth. ért. is használtatik. *Vért izzadozni*.

IZZADOZÁS, (izz-ad-oz-ás) fn. tt. *izzadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonos vagy gyakori izzadás. Átv. ért. fárasztó, izzadásba hozó működés, munkálkodás.

IZZADSÁG, (izz-ad-ság) fn. tt. *izzadság-ot*, harm. szr. —*a*. Azon nedvek öszvege, melyeket valamely test kiizzad. *Arcczáról szinte foly az izzadság*. *Cseppekben hull róla az izzadság*. *Letörölni az izzadságot*. *Egész teste izzadságban van*. *Sok izzadságtól le-rohadt róla a ruha*. *Büdös az izzadságtól*.

IZZADSÁGOS, (izz-ad-ság-os) mn. tt. *izzadságos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. IZZADT.

IZZADSÁGTÖRLŐ, (izzadság-törlő) ösz. fn. Kendő, melyet az izzadság letörlésére használnak.

IZZADT, (izz-ad-t) mn. tt. *izzadt-at*. Mondjuk oly testről, melyből nagy forróság miatt foly a nedv. *Izzadt test*. *Izzadt ló*.

IZZADTAN, (izz-ad-t-an) ih. Izzadt állapotban. *Izzadtan a szélre, hideg levegőre kimenni, és meghűlni*. *Izzadtan jönni meg a vadászatból, munkából*.

IZZADTSÁG, (izz-ad-t-ság) fn. tt. *izzadtság-ot*. 1) Izzadt állapot vagy minőség. 2) L. IZZADSÁG.

IZZAJT, (izz-aj-t = izz-ó-ít) áth. m. *izzajt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Izzóvá tesz. 2) L. IZZASZT.

IZZAN, (izz-an) öuh. m. *izzan-t*. Hirtelen izzóvá válik.

IZZÁNY, (izz-ó-any) fn. tt. *izzány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Átlátszó, s vizes nedvvel tölt kis hólyagocska a bőrön, melynek alapja kissé lobos, s a vér forrósgától ered, de hamar el is mulik.

IZZÁNYOS, (izz-ány-os) mn. tt. *izzányos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Izzányféle hólyagocskáktól lepett. *Izzányos bőr*. V. ö. IZZÁNY.

IZZASZT, (izz-asz-t) áth. m. *izzaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *izzaszsz*. Izzadásba hoz, izzadni készlet. *Izzaszt a forró nap, a sebes járás, az erős munka. Izzaszt a tűz, a meleg étel, a szeszes ital. Gyógyszerekkel, meleg takaróval izzasztani a beteget. Megizzasztotta lovát a nyargalásban. Három paripát kiizzasztott. Tettség a tanács, de izzaszt a munka.* (Km.). Átv. ért. fáraszt, erős munkára fog.

IZZASZTÁS, (izz-asz-t-ás) fn. tt. *izzasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamely test izzadásba jön, izzadni kényszerül. *Beteg ember izzasztása. Hévíz által izzasztása a testnek.*

IZZASZTÓ, (1), (izz-asz-t-ó) mn. tt. *izzasztó-t*. Ami izzaszt, izzadni készlet, kényszerít. *Izzasztó szerek, italok. Izzasztó munka.*

IZZASZTÓ, (2), (mint föntebb) fn. Szer, mely izzaszt. *Izzasztót adni a betegnek. A bodzavirág jó izzasztó.*

IZZASZTÓPOR, (izzasztó-por) ösz. fn. Poralakban rendelt izzasztószer.

IZZASZTÓSZER, (izzasztó-szer) ösz. fn. l. IZZASZTÓ, fn.

IZZASZTÓSZOBA, (izzasztó-szoba) ösz. fn. Igen megre fűtött szoba, melyben a test izzadásba jő.

IZZFÜRDŐ, (izz-füirdő) ösz. fn. Intézet, melyben a test külső meleg, pl. napsugarak vagy fűtés által erős párolgásba jő, s mintegy saját izzadságában fürdik. V. ö. GÖZFÜRDŐ.

IZZIK, (izz-ik) k. m. *izz-ott*, htn. —*ani*. Elavult ige, ma csak részesülője *izzó* van divatban. Értelme: forró, izzadó állapotban van.

IZZÍT, (izz-ít) l. IZZAJT.

IZZÓ, (izz-ó) részesülő és mn. tt. *izzó-t*. Mondjuk égő testekről, melyek egészen áttüzesedtek. *Izzó szén. Izzó vas. Víze mártani az izzó vasat, hogy acélosodjék. Izzó vasat verni, gömbölyíteni, nyígtani, lapítani. Izzó tűzön sütni valamit. Izzó parázs*, melynek még legkisebb szikrája sem lett hamuvá. Tájszólásilag, pl. Mátyusföldön: *izzó*. Szélesb ért. igen forró, nagyon meleg, erős izzadással járó, pl. *Izzó láz*.

IZZÓDIK, (izz-ó-od-ik) belsz. m. *izzód-tam*, —*tál*, —*ott*. Izzóvá leszen, izzó parázsszá alakul. *Izzódik a tűzbe tett vas.*

IZZÓGOLYÓ, (izzó-golyó) ösz. fn. Áttüzesedett golyó.

IZZÓLÁZ, (izzó-láz) ösz. fn. Ragadós forró láz, melyben a beteg folytonosan izzad.

IZZÓLIK, (izzó-lik) ösz. fn. Fínom kis likaesok az emberek és állatok bőrén, melyeken a testek párolgása kinyomul, s ha ez nagy mennyiségben történik, a bőr fölött cseppekké alakul. (Porus).

IZZÓMELEG, (izzó-meleg) ösz. mn. és fn. Igen forró, izzasztó meleg. *Izzómeleg kemencze, kályha. Ma izzómeleg van.*

IZZOS, (izz-os) mn. tt. *izzos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Izzadságtól nedves. *Izzos test. Izzos ruha.*

IZZÓTŰZ, (izzó-tűz) ösz. fn. Oly test tűzéről vagy égéséről mondjuk, mely nem lánggal ég, hanem merő parázsból áll, milyen az égő szén, száraz cser, s más kemény fa tüze, midőn lángolni megszűn, s még hamvadni nem kezd. V. ö. PARÁZS.

IZZÓVAS, (izzó-vas) ösz. fn. 1) Fehéres tüzeségig melegített vas. 2) Sebészi eszköz a kóros testrészek kiégetésére.

IZZÓVASITÉLET, (izzó-vas-itélet) ösz. fn. Hajdan divatban volt itélet neve izzóvas által.

IZSA, (1), l. ISA.

IZSA, (2), falu Komárom megyében; helyr. *Izsá-n*, —*ra*, —*ról*.

IZSÁK, l. ÍZSÁK.

IZSAKÓCZ, falu Szala megyében; helyr. *Izsakócz-on*, —*ra*, —*ról*.

IZSAL, puszta Veszprém megyében; helyr. *Izsal-on*, —*ra*, —*ról*.

IZSAP, falu Komárom megyében; helyr. *Izsap-on*, —*ra*, —*ról*.

IZSAVA v. ILOVA, falu Beregh megyében; helyr. *Izsavá-n*, —*ra*, —*ról*.

IZSÉP, falvak Baranya és (MAGYAR—TÓT—) Zemplén megyében; helyr. *Izsép-én*, —*re*, —*ról*.

IZSÉPFALU, helység Liptó megyében; helyr. *Izsépfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

IZSÓP v. ÍZSÓP, fn. tt. *izsóp-ot*. Görög-latinul *hysopus*. Növénynem a kétfőbbhimések seregéből és fedetlenmagvuak rendéből; hímszájai szétállók, bokrétájának felső ajaka rövid, lapos, az alsó három hasábu. *Izsóptól czedrusfáig.* (Km.), an. a legkisebb tárgytól kezdve a legnagyobbikig. *Öntözz meg engem izsóppal és megtisztulok.* (50. Zsolt.).

IZSÓPOS, (izsóp-os) mn. tt. *izsópos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Izsóppal készült, kevert. *Izsópos fürdő.*

Az l-ben van 2153 czikk.

Í.

Í, (1), kicsi alakban í, hosszasan ejtve; tizenhatodik betű a magyar ábéczében, s az önhangzók közt hetedik. Tartozik rendszerént az éles hanguak sorába, s mind mély, mind magas hangu szóokban előfordul, vagyis itt is, sajátlag két egymástól különböző í-t, melyet (v. vastagot), és magasat (v. vékonyat) vehe-

tünk fel. Éles vékony hangjánál fogva *sivító*-nak is mondható. Vannak azonban oly hosszú *í*-k is, melyek részint hosszú *é*-vel, részint hosszú *ü*-vel váltakoznak, pl. *émelyeg ímelyeg, émett ímett, éperedik íperedik, hézag hízak; mű mü, hív hü* stb. miért ismét két különböző *i* t, öszvesen négyfélélt vevénk fel az Előbeszéd 44, 45, 46. lapján.

A tájbeszédekben általában minden hosszú *i* könnyen megrövidül, (mint az *ú* és *ü* is), mit az irodalom is követ. Hanem a verselésen kívül jobb hangzás kedvéért e szabályt követhetjük: Ha a gyökszók önmagukban állanak, a hosszú *i* lehetőleg változás nélkül álljon, pl. *új, ír, ív, íz, hí, szí, ví*. Ellenben bármely gyökökhöz, ha oly rag vagy képző járúl, melyben hosszú hangzó van, akkor a gyök *í*-je inkább röviden ejtessék, mint: *bír, bíró, bírúl, bírság; íte, itél, itélet, itész; íge, ígér, ígéret, ígéz, ígény; hízik, hizás, hizó, hizlal; íz, izes, izetlen, izlés; ír, írás, írkal; íz, izom, izmos; új, íjas, íjaz, íjász; víz, vizes, vizek* (ezeket t. i. a *víz*-től származottakat az általános szokás is röviden ejti). A gyökszók végén eléforduló *i*, midőn hangzós ragot vesz föl, szintén megrövidülhet, kivált *v* vagy *j* segédbetű fölvételével, mint: *hí, hív-ok, bi-v-ás, hi-v-atal; ri, ri-v-ás, sí, si-v-ok, si-v-ás, si-v-alkodik; ví, vi-v-ás, vi-v-ok; szí, szí-j-as, szí-j-ás; nyí, nyi-v-es, nyi-v-elődzik* (nyihelődzik). Néha már maga a gyökszó hangzatosság vagy határozottság kedvéért fölveszi a segéd betűt, mint: *hív, szív, műv, nyílv*, vagy *ü*-re változik: *hü, szü, mü, nyü*. Némely származékokat már maga az általános nyelvszokás is állandóan röviden ejt, pl. *bír bírkodik, bíróalrom, ír írkal, iroda, irodalom, víz vizes, tíz tizenegy, tizenkettő* stb.

Némely ikerszókban a hosszú *a* vagy *o* hangzókknak kicsinyített változata, mint: *ím-ám, ímmel-ámmal, díb-dáb, lóg-lóg, nyím-nyám*. Az *ít* képzőjü átható igékben az eredetibb régies *ój, éj, ó*, *é*-ből változott által, mint: *szabadót, szabadójt, szabadéjt, szabadét, szabadót; tanót, tanójt, tanét, tanét, tanít*, miről részletesen l. Bevezetés 133 — 134. l. VIII. alatt. Továbbá, mint ékesztő önhangzóról l. ugyanott 47, 48. l. Valamint a rövid *i*, hasonlóan a hosszú *i* is általán kétféle: vastag és vékony hangú, s amaz vastag, emez vékony hangú ragokat és képzőket veszen föl, pl. *híg, higak, higgad, higany; hí (ige) hívás, hívát, hívok; ír, írás, írat, írok; szív (ige) szívok, szívás, szivar, szivarog; szív (főnév) szívem, szived, szíves; hív (fn. és mn.) hívek, hívség, hívtelen* stb. mint elül is érintők. V. ö. rövid I.

Í, (2), elvont gyökelem. Jelentése rokon a rövid *i*-ével, ú. m. 1) mozgást, mozgási hajlamot, képességet vagy bizonyos mozgás, hajlás által képzett alakot jelent az *íj* és *ív* szókban; 2) közelséget vagy közelre mutató ezekben: *í-gy, í-m*; 3) éles vékony hangjánál fogva metszést, vágást teszen az *ír, írt* igékben; 4) szintén éles hangutánzó az *íz* (gustus, sapor) névben, valamint a rokon *szí* igében, de amelyekben a sziszegő *z* vagy *sz*, mint szívási hangok-

nak is kétségtelen szerepök van, valamint 3) alatt az *r*-nek mint rovást és rontást jellemző, illetőleg utánzó hangnak is.

ÍED, ÍEDELEM, ÍEDÉZ, ÍESZT stb. Némely dunántúli vidékeken divatozó hangoztatás. Lásd: IJED.

ÍG, elvont gyöke vagy törzse *íge* szónak és származékainak, mint *ígér, ígéz* stb. Közlebbi eleme, úgy látszik, vagy a közelséget jelentő *í* v. *í*, honnan *eg* képzővel: *i-eg* am. ide-ez, vagyis idéz, azaz közöl, s részesülője *i-eg-ő* = *igő*, szokott módosulattal: *íge* (mint czinegő, czinege) am. közlő, milyen a szó; vagy pedig az *í* az ének szó *én* gyöke, sőt az egész *ig* maga az ének szó, öszvehúzva: *énk* v. *éng*, v. *ig*. (V. ö. ÉN elvont gyök); úgy hogy *íge* szóval mind hangokban, mind értelemben nagyon megegyezik a latin *voco, vox*, szanszkrit *vacsasz* v. *vácsá*, (am. hang, szó), mindenek fölött pedig a hellén ἰχθύ szó, mely Rost szótárában am. Ton, Lant, Hall, Schall; Rede; Geräucht; Gesang. 'Íge' szónkkal egészen egyezik a mongol *üge* is.

ÍGE, IGE, (1), (l. ÍG elvont gyök); fn. tt. *igét* v. *igét*. Általános jelentése: szó; beszéd; csaknem az ami a hellén ἰχθύ szóé. Katalin első prózai legendájában (1519-ből) *jöge* v. *üöge* (yewge) is. „Demaga (mindazáltal) minckellette elkezdenejek (= elkezdeneők) magyerázni (így) az ő mártíromságát, annak-élté lássuk meg, hogy micsoda ez *üöge* (palócosan): mártír. Imár ez *íge* (rendesen) szintén magyer szóvá vált.“ (Toldy F. kiadása). A Bécsi codexben szintén találjuk *üge* alakban is. „Nincs ilyen némbéri földön személyben, szépségben és ügéknek értelmében.“ (Non est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine et in sensu verborum). Főntebb 'íge' is: „Mend ez igék ked(ég) kelletének Olofernes előtt.“ (Judith XI. fejezet). Molnár Albertnél *idea, notio, Begriff* szókkal is értelmezve találjuk. Különösb jelentései a mai gyakorlatban: 1) Szoros nyelvtani ért. beszédrész, mely az általán cselekvő, (átható, önható), szenvedő vagy közép állapotát személy, szám, idő, mód és alak szerént meghatározza. (A német Zeitwort). Az *íge* általán cselekvő, szenvedő vagy közép. A cselekvő vagy átható, melynél az alanynak cselekvő állapota más határozott vagy határozatlan tárgyesetre átvitetik, pl. *ír, tanít, ver, kér* (valakit v. valamit); vagy önható (benható), melynél az alanynak cselekvése másra ki nem terjed, hanem magában marad, pl. *jár, áll, ül, ered, támad, mozog, pereg, tángul, ürül*; rendszerént az áthatóból származik a *miveltető, at, et* v. *tat, tet* képzőkkel, mely más által végbevitt cselekedeteket jelent, pl. *írat, tanítat, törtet, kéret*. A szenvedő *íge* a) *külszenvedő*, mely az alanynak kül októl eredő kényszerülését jelenti, és ilyen a *miveltető*kből a jelen tőszemélyében egyedül *ik* hozzáadásával származik, pl. *írat-ik, tanítat-ik, törtet-ik, kéret-ik*. (V. ö. IKES ÍGE); b) *belszenvedő*, melynél az alany kényszerülésének oka magában rejlik, *ódik, ödik*, s néha *ószik, ószik* képzőkkel, pl. *zár-ódik, gyötr-ódik,*

ut-ödik, emészt-ödik; fog-ödzik, lop-ödzik, harap-ödzik, menteget-ödzik, teker-ödzik. A középigék jellemjegye ik, s részént egyszerű képzésűek, mint: szokik, telik, múlik, nyúlik, hallik, esik, bízik stb. részént egy vagy több középképzők által alakultak, mint *elmélkedik, gondolkodik, várakozik, haragszik, melegeedik, villámlik, redvesedik* stb. 2) Evangyéliomi ért. am. a görög *λόγος*, mely alatt a második isteni személy értetik. *Kezdetben vala az Íge, és az Íge Istennél vala, és az Isten vala az Íge. Az Íge testté lön, és mi bennünk lakozék.* (János ev. I.). 3) Egyházi ért. szent tan, szent oktatás, keresztény tanítás. *Isten igéjét hirdetni, hallgatni. Nem csak kenyérből él az ember, hanem minden igével, mely Isten szájából származik.* (Máté. 4.).

„Ő Szent Fiában gyönyörködjete, Nagy szeretettel benne higyjete, Szent igéjében ékeskedjete, Az Isten népét ti őriztéte.“

Panaszló ének 1549-ből. (Thaly K. gyűjt.).

4) Babonás mondat vagy szó, valakinek megrontására. Innen: *megigézni valakit, megigézni a kis gyermeket.*

ÍGE, IGE, (2), (rokonnak látszik *ág* szóval) fn. tt. *igét.* A motólálónál három fonal tesz egy igét, s tíz ige egy pásmát.

ÍGEFONAL, (ige-fonal) ösz. fn. l. ÍGE, (2).

ÍGE- v. IGEGYÖK, (ige-gyök) ösz. fn. Nyelvtani ért. a jelentőmód jelenidejének egyes számbeli határozatlan alakú harmadik személye, mely valamennyi igemódosítás, igeragozás alapjául szolgál. Az ige-gyökök 1) vagy *változatlanok*, azaz minden ragozásban megtartják eredeti alakjokat, milyenek a más-salhangzón végződők általában; kivéve a *t* betűt a parancsoló és kapesolómódban, továbbá azokat, melyek toldalékosak, mint: teszen, veszen, megyen, törik, nyúlik, esik stb. vagy *változók*, mint az *í, ó, ő, ú, ü* végzetűek; 2) vagy *eredetiek*, mint: dob, ad, döf, nyom, tol, üt, s ezek a sajátlagos ige-gyökök; vagy *származottak*, mint: dobat, adogat, döföd, nyomkod, tolong, ütöget; s ezeknek helyesebben *igető* v. *igetörzs* a nevök; v. ö. ÍGETŐ; 3) vagy *egyszerűek*, segéd- v. toldalékbetű, vagy szótag nélkül, vagy pedig *toldalékosak*, mint: *vi-sz* és *vi-sz-en*, *hi-sz* és *hi-sz-en*, *te-sz* és *te-sz-en*, *le-sz* és *le-sz-en*, *e-sz-ik*, *i-sz-ik*, *al-sz-ik*, *nyug-sz-ik*, *fek-sz-ik*, s általán minden *ikes* igék.

ÍGE- v. IGEHAJLÍTÁS, v. —HAJTOGATÁS, (ige-hajlítás v. -hajtogatás) l. ÍGERAGOZÁS. V. ö. HAJLÍTÁS.

ÍGE- v. IGEHATÁROZÓ, (ige-határozó) ösz. fn. Nyelvtani műszó, s am. a beszédnek oly része, mely az igének, vagyis ige által kifejezett cselekvésnek, szenvedésnek vagy állapotnak módját, helyét, idejét, számát határozza meg, vagy ezen meghatározásra kérdőleg, tagadólag, állítólag, tiltólag vagy kételkedőleg befoly. Innét az ige-határozók 1) *módjelentők*, pl. jól, rosszul, szépen, esinosan, lehetőleg, igazán, 2)

helyjelentők, pl. alatt, alul; amott, amottan; beun, belül; elül; emitt; imitt stb. 3) *időjelentők*, pl. akkor, azután, reggel, délben stb. 4) *számjelentők*, pl. ketten, hárman, négyen stb. l. HATÁROZÓ, (2).

ÍGE- v. IGEIDŐ, (ige-idő) ösz. fn. Az ige-szóknál előfordulni szokott idő. Általán véve önmagában az időnek három részét (tartamát) különböztetjük meg: 1) *a jelent*, mely épeu most történik; 2) *a múltat*, mely a jelent megelőzi; 3) *a jövőt*, mely a jelent követi. Azonban a cselekvények vagy történet folyamában egyik időt a másikra viszonyítva, ismét többféle időrész (időmozzanat) áll elő. Ú. m. Először: egyik cselekvény a másikkal azonagy időben történik, pl. *hozzád indultam, s épeu akkor vevém leveledet*; ez utóbbi (*vevém*) akkor történik, midőn az történt, hogy *hozzád indultam*, s amaz *viszonyos* időnek nevezzük, mely lehet 1) jelen a) a jelenben, b) a múltban, c) a jövőben; 2) múlt a) a jelenben, b) a múltban, c) a jövőben; 3) jövő a) a jelenben, b) a múltban, c) a jövőben. A nyelvekben, s különösen a magyarban is külön alakok, csak a múlttal viszonyításra (b) alattiakra) vannak: jelen a múltban (kitűnőleg: viszonyos múlt, máskép: függő múlt), múlt a múltban (régmúlt, előbbi múlt), és jövő a múltban. Másodszor tekinthetjük az időt kezdőnek, tartósnak (vagy végzetlennek), és végzettnek mind a három általános időben, ú. m. 1) kezdő a) a jelenben, b) a múltban, c) a jövőben; 2) tartós a) a jelenben, b) a múltban, c) a jövőben; 3) végzett a) a jelenben, b) a múltban, c) a jövőben. Itt sines a nyelvekben mindenik fogalomra külön alak. Legnevezetesebb a tartós (vagy végzetlen) a múltban, mely a nyelvekben alakjára nézve öszevit a viszonyos múlttal, de a magyarban külön alakkal bír, az *ige jelene* és *vala* segéd igével öszvetéve, pl. A Tatrosi eodexben: „Péter kedig *ül vala* küvöl a pitvarban és hozzá vepék (lépék) egy leány.“ Látjuk, hogy az utóbbi múltat: „hozzá vepék“, az „*ül vala*“ múlt, mind megelőzi, mind a hozzá lépés után is tart még, vagyis ezen hozzálépés után sines bevégezve. Így mondhatjuk a népmesében: „Szinte éjféle ért oda, hát ott egy ékteles nagy óriás *szundikál vala* a tűznél.“ A „szundikál vala“ az odaérést mind megelőzi, mind ennél még tovább tart, tehát ehez viszonyítva (mikor odaért) még végzetlen, ámbár az elbeszélőre nézve már szintén múlt. Hasonló példa: „Sokáig mentek, azt sem tudták, hova; végre egy legmagasabb havastetőn, ahol az út *elágazik vala*, elhatározták, hogy vájjanak el egymástól.“ „Elágazik vala“ a legtökéletesebb végzetlen múlt, mert az még az „elhatározták“ után is tart. A hellén nyelvben nevezetes a jelenben végzett idő vagyis *végzett jelen*, oly múlt, mely a jelenben is fenn áll, pl. *γράφεται* megfelel ezen magyar kitételnek: írva van.

Az elül érintett három fő egyszerű időt *általánosak*-nak vagy *függetlenek*-nek, vagy *alanyiak*-nak is nevezik a nyelvtudósok, (mert azok csak a beszélő alany időpontjából tekintetnek), a többit pedig *viszo-*

nyosok-nak. Különösebben pedig a kezdő, tartó és végzettek *tárgyilagosa*-nak is. A magyar nyelvre tekintettel mind ezek az egyszerű idők (jelen, múlt, jövő) alatt fordulnak elő.

ÍGE- v. IGEKÉPZÉS, (ige-képzés) ösz. fn. A szóalkotásnak azon neme, mely szerint gyök- és törzsszókból bizonyos képzőragok által igéket alakítunk, pl. a *tág, vad, rút* szókból *ít* képzővel lesz: *tágit, vadit, rútit*; *ül* képzővel: *tágul, vadul, rútul* stb.

ÍGE- v. IGEKÉPZŐ, (ige-képző) ösz. fn. Képző, mely által gyök- és törzsszókból igéket alkotunk, milyenek: *ad, aszt; ül, ít; ol, el, öl* stb. Az ige-képzők vagy egyszerűek, vagy öszvetettek. Részletesen tárgyalva l. Előbeszéd 128—138. l.

ÍGE- v. IGEKÖTŐ, (ige-kötő) ösz. fn. Nyelv-tani ért. oly igehatározó, mely az igével legszorosb öszvetetésben áll, s a szórend különféle szabályai szerint majd az igével egyesül, s vele öszvetett szót alkot, majd az igétől elszakasztva hol előtte, hol utána áll. Ilyenek: *alá, át, által, be, bele, el, ellen, fel, ki, le, öszve, meg, vissza* stb. pl. *Alámehetsz akár-mikor v. alá akár mikor mehetsz, v. mehetsz akár-mikor alá*. Általános szabály szerint az ige-kötők közvetlenül az igék előtt, s azokkal öszvekapcsolva csak akkor állanak, midőn a mondat sulya rajtuk fekszik, pl. *Péter megdicsérte Pált*. S így egybekapcsoltan a szórendben akárhol is állhatnak: *Megdicsérte Péter Pált*, vagy: *Péter Pált megdicsérte*. Ellenben elmozdítatnak, mihelyt az ige által más szót akarunk nyomósítani, pl. *Péter Pált dicsérte meg* (nem mást) v. *Péter* (nem más) *dicsérte meg Pált*. Ekkor a hangsúly az igét megelőző szón fekvőv, e kettő elválhatlan, de aztán a többi szó a sorban egybeült is állhat, pl. az utóbbi mondatban: *Pált Péter dicsérte meg*.

ÍGE- v. IGENÉV, (ige-név) ösz. fn. l. RÉSZESÜLŐ.

IGÉNY, IGÉNYEL stb. lásd: **IGÉNY, IGÉNYEL** stb.

IGÉR v. IGÉR, (ige-er) áth. m. *igér-t*. Az ige törzsből származván am. igével, azaz szóval tesz valamit, szavát adja, hogy tenni, cselekedni, adni fog. Oly észjárás szerint képzett szó, mint a német *sprechen*-ből a *versprechen*. (Ilyen származatúak: *dicsér*, = *dicsővé* tesz, *esmér* = *esmével* bír). *Sokat igér, keveset ad*. (Km.). *Igéri, hogy megjobbítja magát. Fogadom, igérem, hogy többé nem vétkezem. Megigérni, amit valaki kér. Ezt nem adhatom neked, mert már elígertem másnak. Árveréskor feligérni, azaz többet ajánlani, mint az előbbiek. Még egy forintot igérek rá. Az igér és ad szoros viszonyban állanak egymással. Nem elég igérni, meg is kell adni*. (Km.).

ÍGE- v. IGERAG, (ige-rag) ösz. fn. Rag vagy ragok, melyek az igét mód, idő, szám és személy szerint módosítják, vagyis mind azon ragok, melyek az ige-gyökhöz közvetlenül vagy közvetőleg járulnak, pl. ezen igében: *jártunk, ige-gyök jár*, közvetlen időrag: *t*, közvetett személy- és számrag: *unk*.

ÍGE- v. IGERAGOZÁS, (ige-ragozás) ösz. fn. Nyelv-tani ért. am. az igének mód, idő, szám és személy szerinti módosítása bizonyos ragok által. Részletesen tárgyalva l. Előbeszéd. 156—160. l.

IGÉRÉS v. IGÉRÉS, (ige-er-és) fn. tt. *igérés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, illetőleg szó- vagy írás általi nyilatkozás, melylyel valamit igérünk.

IGÉRET, IGÉRET, (ige-er-et) fn. tt. *igéret-ét*. Azon igék vagy szók, melyek által valamit igérünk, továbbá: azon tárgy, melynek teljesítését, megadását szóval fogadjuk, ajánljuk. *Czifra, szép igéret. Igéretet tenni. Igérettel kielégíteni valakit. Igéret adományt vár*. (Km.). *Az igéret szép szó, ha megadják, úgy jó*. (Km.). *Nagyszerű, gazdag igéret. Visszavenni, visszahúzni a tett igéretet*.

IGÉRETLEN, IGÉRETLEN, (ige-er-etlen) mn. tt. *igéretlen-t*, tb. —*ék*. Amit nem ígértek vagy amit valaki igéret nélkül ad vagy kap.

IGÉRKÉZÉS, IGÉRKÉZÉS, (ige-er-kéz-és) fn. tt. *igérkézés-t*, tb. —*ék*. Ajánlkozás, szavunk adása valaminek véghezvitelére, teljesítésére.

IGÉRKÉZIK, IGÉRKÉZIK, (ige-er-kéz-ik) k. m. *igérkéz-tem*, —*tél*, —*étt*. Valaminek véghez vitelére, megtevésére ajánlkozik, szavát adja. *Veszélyben segítségünkre igérekézett. Részvételre, munkára igérekézni. Hozzánk (jönni) igérekézett. Máshoz (menni) igérekézett. Eligérekézni, odaigérekézni*.

IGÉRŐ, IGÉRŐ, (ige-er-ő) fn. tt. *igérő-t*. Személy, ki valamit igér, különösen ki vásárláskor, árveréseknél bizonyos árt ajánl. *Az árverezett jószágot a többet igérőnek adni*.

IGÉRVÉNY, IGÉRVÉNY, (ige-er-vény) fn. tt. *igérvény-t*, tb. —*ék*. 1) l. **IGÉRET**. 2) Ironmány, melyben valaki igéretet tesz és nyereségre reményt nyújt. *Sorsjátéki igérvény*.

ÍGE- v. IGESZÓ, (ige-szó) lásd: **ÍGE**, (1), alatt 1).

ÍGE- v. IGETAN, (ige-tan) ösz. fn. A nyelv-tanban az igékről szóló rész.

ÍGE- v. IGETŐ, (ige-tő) ösz. fn. Az ige-szóban oly rész, mely a további ragozásnak alapul szolgál, Szigorún véve különbözik ettől az ige-gyök, mely csak gyökszóban jön elő, s legelső alapja a ragozásnak, pl. *kér* ige-gyök, ettől közvetlenül származnak: *kérek, kérsz, kért, kérni, kérend* stb. ige-tők: *kéren* (melytől: *kértem, kértünk*), *kérend*, (melytől: *kéret-dek, kérendesz, kérendünk*) stb. származnak. Származott igéknek csak ige-tőjük van, pl. *épit, épül, te-lint, gondol*. Az ices ige-tője úgy áll elő, ha az *ik* ragot onnan elgondoljuk, pl. *érkez-ik, gondol-kod-ik*.

ÍGE- v. IGETÖRZS, v. —**TÖRZSÖK**, (ige-törzs v. -törzsök) l. **IGETŐ**.

IGÉZ, IGÉZ, (ige-ez) áth. m. *igéz-tem*, —*tél* —*étt*. 1) Eredetileg bizonyos igékkel, pl. *dicsérő* szavakkal vagy babonás kifejezésekkel megbűvöl, meg

ront valakit, mint a boszorkányokról, kuruzsló vénbanyákról még most is ily véleménynyel van a köznép, s a kis gyermekek némely nyavalyáit annak sokta tulajdonítani, hogy a látogatók megigézték. 2) Szélesb ért. erős nézéssel, bámulással vagy akármely más szerrel megbabonáz. *Úgy néz rám, mintha megakarna igézni. A boszorkányok megigézték.* Ide tartozik ezen kifejezés is: *Megverte a gyermeket szemével.* 3) Költőibb ért. kellem, kecs, szépség által megbájol, elragad. Mind ezen értelmet találjuk e székely népdalban :

„Anyám, édes anyám!
Fiad nagyon beteg,
Nem szükség orvosság,
Mégis nagyon beteg.

„Nem más mint igézet!”
Találtad jó anyám.
Vénasszony igézet!”
Nem az, édes anyám.

Szomszédunkba lakik
A bájos igéző,
Erzsi egy kis hani
Kékszemű lyánka ő.”

Kriza J. gyűjt.

4) Székely tájszólás szerint *megigézni* annyi is, mint igérni, fogadni.

ÍGÉZÉS, IGEZÉS, (ig-e-ez-és) fn. tt. *igézés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valaki megigéztetik; bővölés, bájolás; kuruzsló, boszorkányos megrontás. V. ö. **ÍGÉZ**.

ÍGÉZET, IGEZET, (ig-e-ez-et) fn. tt. *igézet-ét*. 1) Azon szavak, igék, vagy tettek, melyek hiedelem szerint valakit megbüvölnek, megrontanak, elbájolnak. *Elmondani* vagy *végrehajtani* az *igézetet*. 2) Az igéző szavak vagy tettek eredménye, hatása. V. ö. **ÍGÉZ**.

ÍGÉZETÉS, IGEZETÉS, (ig-e-ez-et-és) mn. tt. *igézetés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. L. **ÍGÉZŐ**, 2).

ÍGÉZŐ, IGEZŐ, (ig-e-ez-ő) mn. tt. *igéző-t*. 1) Bővölő, kuruzslás által megrontó. *Igéző boszorkány, vénbanya*. 2) Kellem, kecs, szépség által bájoló, elragadó. *Igéző szemek. Igéző szépség*. V. ö. **IGÉZ**.

ÍGY, IGY, (i-gy) ih. Gyökeleme a közelséget mutató *i*, (a távolságé *a*, *o*, *u*). Ily módon, ily képen, e szerint. Ellentéte: *úgy, amúgy. Így tartsd a puskát. Így semmire sem megyünk. Ha így gazdálkodik, mindemből kifogysz. Lám a magyar csak így él, még az ördögötől sem fél.* (Népd.). *Így vagyunk la! Így jár az, ki a zsidónak nem köszön.* (Km.). *Így-e? Így s így.* Toldattal: *ígyen* v. *igyen*. „És ez gonosz fejedelemnek ígyyen lén halála.” A Carthausi névtelen.

„Jön a veréb a nagy faló,
Röptében ígyen szólaló:
Csip, csep! Csip, csep!

Nem kell egyéb mint hulladék,
Csak sok legyen, tüstént elég.”

Madárhangok (Vörösmarty).

V. ö. IDE, ITT, ILY.

ÍGYEN, IGYEN, ih. Ezen módon, ilyképen, l. **ÍGY**.

ÍHL, ÍHLEL, ÍHLES stb. lásd: **IHL, IHLEL, IHLES** stb.

ÍJ v. **IJ, ÍJJ**, fn. tt. *íj-at*, tájdivatosan: —*et*. A bécsi codexben *j* nélkül áll, és vékonyhangulag ragoztatik: *íet, íedet*. Gyökeleme a mozgást, rezgést, hajlást jelentő *i*, mely az Igyártó (= ijgyártó) családnévben *ima* is eredeti egyszerűségében él. Azonban részt vesz a gyökben a *j* is, mely könnyed mozgást, hajlékonyságot jelent. 1) A kézívnek felvonó húrja, mely a nyilat v. nyilvesszót kilövell. *Meghúzni, megfeszíteni az íjat. Az íj ellöveli a nyilat. Íjat pengetni. Aki madarat akar fogni, nem pengeti íját.* (Km.).

„Mert mikor az ijznak enged egyik szarva,
Félrerug a másik, noha nem akarja.”

Buda halála (Arany J.).

2) Jelenti az egész kézívet is. Innen: *íjász, íjas, íjgyártó*. Törökül *jaş*, hellénül *i-ós*, szanszkritul *is-usz*. V. ö. **ÍV**.

ÍJAS, IJAS, (íj-as) mn. tt. *íjas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ijjal ellátott, fegyverzett. *Ijas vadász, katona*. Használják főnevíül is *íjász* helyett, s ekkor, tt. *íjast*, tb. *íjasok*.

ÍJÁSZ, IJÁSZ, (íj-ász) fn. tt. *íjász-t*, tb. —*ok*. Ijjal bánó, lödőző; *íjas katona*. V. ö. **JÁSZ**.

ÍJ v. **IJCSINÁLÓ**, (íj-csináló) l. **IJGYÁRTÓ**.

ÍJ v. **IJGYÁRTÓ**, (íj-gyártó) ősz. fn. Szermives, ki íjakat gyárt, készít. Mint családi név *Igyártó* alakban is él.

ÍJJ, l. **ÍJ**.

ÍJ v. **IJLÖVÉS**, (íj-lövés) ősz. fn. Nyilnak ellövése *íj* által. *Ijlövésnyi távolság*. Olyan szó, mint: puskalövés, álgylövés.

ÍJ v. **IJNOK**, (íj-nok) fn. tt. *íjnek-et*. A régi-eknél, hadi szolga, kinek kötelessége volt az íjakat felbúzni, és nyillal felszerelve kézhez adogatni.

ÍK, ÍKEL, ÍKEZ stb. l. **ÉK, ÉKEL, ÉKEZ**.

ÍM, (1), indulatszó, gyökeleme a közelséget mutató *i*, mint ezen öszvetételek is *imide, imitt, imígy, iminnen, imílyen* mutatják, melyeknek a távolabbságot jelentő *amoda, amott, amúgy, amonnan, amolyan* felelnek meg. Ezzel szoktunk másokat felszólítani, figyelmeztetni, hogy bizonyos helyre vagy tárgyra nézzenek, s am. *ni, la. Ímhol*, am. *ím* ezen helyen, *ím itt. Ímhol az ember* (ecce homo), azaz nézzétek az embert. *Ím már itt vagyok*, am. nézzetek ide, már itt vagyok. *Ím majd itt leszek*, am. lássátok, majd itt leszek. Értelmemre és hangra megegyezik vele a héber *ím*, s a latin *en*.

ÍM, (2), ikertársa *ám* szónak, midőn ez ányolygást, akarat határozatlanságát jelenti. Főkép divatos e ragozásban: *ímmel-ámmal* am. ányolyogva, határozatlanul, tunyán, kedvetlenül.

ÍMA, I. IMA.

ÍME, (ím-e) közelségre mutató vagy figyelmeztető öszvetett szócska. „Íme a magosok jövének.“ „És íme a csillag, kit láttak vala napkeleten, előlkeli vala őket.“ Tatosi cod. V. ö. ÍM, (1).

ÍMELY, (*émely* szóval azonosnak látszik) fn. tt. *ímely-t*, tb. —*ék*. Erdélyi tájszó. 1) A ló bőréből önként serkekedő vér, vagy a fiatal szarvasmarha hátbőre alatt keletkező mogyorónyi csomó, mely miután megérett, ha öszveszorítják, a bőrön által kipattan. 2) A szarvasmarha bőre alatt termő féreg.

ÍMELYEG, ÍMELYGÉS stb. I. ÉMELYEG, ÉMELYGÉS stb.

ÍMELYFŰ, (ímely-fű) ösz. fn. Növényfaj a montikák neméből. (*Anthemis pyrethrum*).

ÍMER, (ém-er?) fn. tt. *imer-t*, tb. —*ék*. A kolokának neméhez tartozó növényfaj; virágzás előtt a víz fenekén ül, virágzani a víz színére feljő, virágzása után fenékre száll. A szarvasmarha megdöglik tőle, a disznó szereti. Máskép: *imergyökér*. (*Stratiotes aloides*).

ÍMERGYÖKÉR, (imer-gyökér) ösz. fn. lásd: ÍMER.

ÍMETT, I. ÉMETT.

ÍMHOL, (ím-hol) ösz. mutató határozó. L. ÍM, (1), alatt.

ÍMMAJD, (ím-majd) ösz. h. L. ÍM, (1), alatt.

ÍMMEL-ÁMMAL, I. ÍM, (2), alatt.

ÍN, fn. I. IN, fn.

ÍNSÉG, I. INSÉG.

ÍNY v. INY, fn. tt. *íny-t*, tb. —*ék*. Gyöke az állati testnek rostos részeit jelentő *in*, mely vékonyhangu ragozással és *y* által lágyítva kicsinyített értelemmel bír. 1) Kemény vöröses hús, mely a fogak tövét és az állkapcztát körülveszi. *Vastag, megdagadt ínny*. *Az ínnyeket tisztogatni*. *A fogat ínnyestül kirántani*. 2) Szájpadlás, azaz a száznak felső boltozata a fogaktól kezdve a nyeldeklőig. *A nagy forrótság és szomjúság miatt ínnyemhez ragadt a nyelvem*. *A forró leves vagy erős dohány lekihúzza ínnyéről a bőrt*. 3) Átv. ért. tetszés, ízlés. *A fűszeres étel csiklandozza ínnyét*. *Ínyére van, amit mondottam*. *Nincs ínnyére a beszéd*. *Nem lehet minden embernek ínnyére tenni*. *Ez az ő ínnyé szerént van*.

ÍNY- v. INYBETŰ, (íny-betű) ösz. fn. Azon betűk, illetőleg hangok, melyeket kiejtvén lehetetlen az ínnyhez (szájpadláshoz) szorítjuk. A szanszkritban ínyhangoknak neveztetnek a *cs* és *ds*, és ezeknek *h*-val vegyületei. A magyarban ide számítjuk a *j* vegyületeit, ú. m. a *gy*, *ly*, *ny*, *ty* hangokat.

ÍNY- v. INYCSIKLANDÁS, (íny-csiklandás) ösz. fn. Az ínnyek, vagyis szájíznek különös fajta étellel vagy itallal ingerlése.

ÍNY- v. INYCSIKLANDÉK, (íny-csiklandék) I. INYCSIKLANDÁS.

ÍNY- v. INYCSONT, (íny-csont) ösz. fn. Boncztanban azon csont neve, mely a felső állkapocs mögött fekszik, s az ínny boltozatának hátsó részét képezi.

ÍNY- v. INYDAG, (íny-dag) I. INYDAGANAT.

ÍNY- v. INYDAGANAT, (íny-daganat) ösz. fn. Ínnyek kóros állapota, midőn az ínnyhús megdagad, mely kórbán különösen a lovak szenvednek.

ÍNYENCZ, INYENCZ, (íny-cencz) fn. tt. *ínyencz-ét*. Aki az ínnyére, vagyis a válogatott finom ételek-sitalokra sokat tart. (Gourmand, a német, Feinschmecker' értelmében).

ÍNYÉS, (íny-és) mn. tt. *ínyés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Ínnyel bíró; különösen vastag ínnyű.

ÍNY- v. INYHÚS, (íny-hús) ösz. fn. Kemény, vöröses hús, mely a fogak töveit betakarja. *Foghuzás-kor az ínnyhúst megsérteni*. *Vérző, dagadt ínnyhús*.

ÍNY- v. INYKELÉS, (íny-kelés) ösz. fn. Kelés v. fekélyke az ínnyen.

ÍNY- v. INYMRIGYÉK, (íny-mirigyek) ösz. tb. fn. Mirigyek az ínny bőre alatt, melyek mintegy kölesszem nagyságúak. (Glandulae palatinae). V. ö. MRIGY.

ÍNY- v. INYNYUJTÓFŰ, (íny-nyújtó-fű) ösz. fn. Örök zöld és igen leves növényfaj a szakák neméből, melynek leve a kelevények felfakasztására és tisztítására használtatik. (*Sedum telephium*. L.). Máskép: *bablevellifű*, *kövérfű*, *varjúbab*, *szerelem taplója*.

ÍNY- v. INYNYULVÁNY, (íny-nyulvány) ösz. fn. A felső állkapocs része, mely az ínnyen túl kinyúlik. (Processus palatinus).

ÍNY- v. INYROHADÁS, (íny-rohadás) ösz. fn. Szájbetegség, midőn az ínnyhús megdagad vagy tapintásra vérzik, s a fogak inogni kezdenek, és kihullanak, mely baj rendesen igen bűdös szaggal jár.

ÍNYROTHADÁS, (íny-rothadás) I. INYROHADÁS.

ÍNY- v. INYSIPOLY, (íny-sipoly) ösz. fn. Sipoly az ínnyben. V. ö. SIPOLY.

ÍNY- v. INYSZÁRNY, (íny-szárny) ösz. fn. Boncztani ért. az ékcsontnak része, mely két oldalon egyenesen az ínny felé hajlik alá. (Processus pterygoideus).

ÍNY- v. INYÜTÉR, (íny-üt-ér) ösz. fn. Ütér, mely a vért az ínnyhez vezet.

ÍNY- v. INYVARRÁNY, (íny-varrány) ösz. fn. Az ínnyek azon része, melyben az ínnynyulványok egyesülnek. V. ö. INYNYULVÁNY.

ÍNY- v. INYVISZKETEG, (íny-viszketeg) ösz. fn. Az ínnyhúsnek kóros állapota, midőn viszketeg bántja.

ÍNY- v. INYVITORLA, (íny-vitorla) ösz. fn. Az ínnyek egyik része, mely annak hátulján lelóg, s két leppentyűből áll, melyek közül az elülső az ínnybőrnek folytatása, a hátulsó pedig az orrhártyáé.

ÍP, ÍPEN stb. tájdivatosak, ép, épen stb. helyett.

ÍR v. IR, (1), (erő szóval rokonnak látszik, minthogy gyógygerő van benne; egyébiránt a finn nyelvben: *ihra*, s közel áll hozzá előtéttel a hellén *μύρον*, német *schmierem*, s a magyar *zsír* is); fn. tt. *ír-t*, tb. — *ék*, ritkán: — *ok*. Gyógykenőcs. *Írt rendelni a sebre. Írrel bekenni a fájós tagot. Nem lehet minden sebet egy írrel begyógyítani. Kantátr*, am. mérges gyógyszer, kenőcs.

ÍR v. IR, (2), önh. és áth. m. *ír-t*. Eredeti értelménél fogva hangutánzó s karczolás, perczegést, karczolja, perczegve metszést jelent, am. valamit bemetszve, bevágva, bevésve jegyez, (l. alább 4. alatt), honnan származott az *ír* ige is, gőmöri- és abaújiasan: *ort*, s rokon vele a mélyhangú s megfordított *ró* (metsz, bevág). Rokon vele továbbá a latin *aro* (exarare litteras, epistolam, carmen), nem különben *scribo*, (melytől jön a francia *écrire*), hellén *γράφω*, német *schreiben*, melyekben kétségen kívül leglényegesebb betű az *r*, mely a magyarban egyszerűen van meg. 1) Általán am. betűket vet, a szótak meghatározott jegyekkel láthatókká teszi, pl. midőn valamely lapra elütő színű testtel vagy színezett folyadékkal, vagy akármilyen eszközzel följegyez valamit. *Korommal írni a falra. Krétával írni a fekete táblára, asztalra. Ónnal írni a levéltárczába. Fekete, vörös tintával papírosra írni. Rozsdás, ecetvízzel írni. Vékony, vastag tollal írni. Bottal, vesszővel írni a porban. Gyorsan, lassan, hibátlanul, hibásan, szépen, rútul, apró v. nagy betűkkel, tisztán írni.* 2) Írva, írás által valamit készíteni, eléállítani, cselekedni. *Levelet, nyugtát, árjegyzéket, bizonyítványt írni. Verseket, költeményt, tudós munkákat, könyveket írni. Anyai nyelven, idegen nyelven, élő v. holt nyelven írni. Valakinek írni. Különféle tárgyakról írni. Nem mindenkor tollal, gyakran fegyverrel is írják a törvényt. (Km.). Magyarul, németül, francziául írni. Nevét aláírni. Egyik számadó könyvből a másikba áttírni. Beírni a jövedelmet és kiadást. Mindent egytől egytől. Fölírni a falra a beszállásolando katonák számadt. Hozzáírni a többihez. Könyvből valamely jeles cikket, mondatot kírni. A hallottakat leírni. Megírni másnak, ami történt. Öszvetírni a lakosokat. Visszaírni a levelező társnak. 3) Színekkel fest, rajzol. *Képeket írni. Ki írta ezen képet? (Innen: képiró).* „Csináltata egy igen szép kies házat, kibe mindenféle vadakat megírata.“ Pesti Gábor meséi. 4) A székelyeknél annyit is tesz, mint valamit kifarag, kimetsz. *Guzsalyt írni.* — Az *ír* igeből képzett származékok az éles *í* hangot rövidre változtatják ezekben: *íralom, írdly, írka, íroda, írodalom.**

ÍR, (3), elvont gyöke *írty, írtygel, írtykédik* stb. szónak. Jelentése a haragos, mérges indulatot jelentő *r* hangban rejlik. V. ö. HAR gyök 2). Egyezik vele közelibbről a szanszkrit *ri*, honnan *ripu* am. ellen, továbbá a hellén *ῥις* stb.

ÍR v. IRÁRUS, (ír-árus) ösz. fn. Írrel kereskedő személy. V. ö. ÍR, fn

ÍRÁS v. IRÁS, (ír-ás) fn. tt. *írás-t*, tb. — *ok*.

1) Cselekvés, midőn valaki ír. *Írással keresni kenyerét. Írásban elfáradni. Írásra adni magát. Írást tanulni.* 2) Nemesb ért. szellemi működés, midőn valaki saját eleműeit leírja, vagy idegen eleműek nyomán újat szerkeszt. *Történetírás. Regényírás. Drámaírás.* 3) A leírt betűk vagy szók öszevege, alakja, rende. *Írásban a kérelmet eléadni. Írásba tenni, foglalni a gondolatokat. Írást olvasni. Nem nyomtatásban, hanem írásban közleni a tudandókat. Csinos, tiszta, szép, rendez írás. Tisztátalan, csunya, olvashatatlan írás.* Ez értelemben szabatosabb az *irat*. V. ö. ÍR ige.

ÍRÁS v. IRÁSBAN, (ír-ás-ban) ih. Írásba foglalva, leírva. *Írásban nyújtani be a kérelmet. Írásban, nem szóval közleni valamit.*

ÍRÁS v. IRÁSBELI, (írás-beli) ösz. mn. 1) Írásba foglalt, írásban eléadott. *Írásbéli folyamodvány. Írásbéli eléadás, oktatás. Írásbéli művek, (nem nyomtatásbéliek). Írásbéli intézés, (nem szóbeli).* 2) Írást illető, írásra vonatkozó, írásban álló. *Írásbéli könnyűség, gyakorlat.*

ÍRÁS v. IRÁSBETŰ, (írás-betű) ösz. fn. Olyan betű, melyet tollal írásban szoktak alakítani; különbözőleg a nyomtatási betűtől.

ÍRÁS v. IRÁSDÍJ, (írás-díj) ösz. fn. Díj, melyet valakinek írásért, mint véghez vitt munkáért adnak. *Másolók írásdíja.*

ÍRÁS v. IRÁSHIBA, (írás-hiba) ösz. fn. Hiba, melyet az író az írás szabályai ellen követ el.

ÍRÁSI, IRÁSI, (ír-ás-i) mn. tt. *írás-i*, tb. — *ak*. Íráshoz tartozó, írásra vonatkozó. *Írás-i betű. Írás-i szabály; írás-i hiba; írás-i düh; írás-i illeték.*

ÍRÁSKA, IRÁSKA, (ír-ás-ka) kies. fn. tt. *írás-kát*. Kevés szóból álló iromány, pl. kis jegyzék, rövid tudósítás, levélke stb.

ÍRÁS v. IRÁSMAGYARÁZÓ, (írás-magyarázó) ösz. fn. Ki valamely írást magyaráz; különösebben ki a szentírást magyarázza, fejtegeti. (Exegeta).

ÍRÁS v. IRÁSMESTERSÉG, (írás-mesterség) ösz. fn. 1) Mesterség, mely szabályokat ad elé, mikép kelljen jól, hibátlanul, szépen írni. 2) Jártasság, ügyesség ezen szabályok végrehajtásában, gyakorlásában.

ÍRÁS v. IRÁSMÓD, (írás-mód) ösz. fn. l. ÍRMÓD.

ÍRÁS v. IRÁSPÉLDÁNY, (írás-példány) ösz. fn. Példány az írástanulók számára, melynek vonásai szerint gyakorolják magukat a betűk alakításában.

ÍRÁS v. IRÁSTANÍTÓ, (írás-tanító) ösz. fn. Írni tanító mester.

ÍRÁS v. IRÁSTÖRLEJTŐ, (írás-törlejtő) ösz. fn. A Nádor-codexben ezen különös értelmet fejezi ki: szerző (auctor); talán mivel valamely tudományos szerzés vagy műalkítás sok törléssel jár.

ÍRÁS v. IRÁSTUDATLAN, (írás-tudatlan) ösz. fn. Ki írni nem tud, ki sem íráshoz, sem olvasáshoz nem ért.

ÍRÁS- v. **IRÁSTUDÓ**, (írás-tudó) ösz. fn. Széles ért. minden személy, ki írni vagy írni és olvasni tud. Szorosb ért. az írásba vagy nyomtatásba foglalt ismeretek bizonyos nemében jártas, tanult ember. Bibliái ért. zsidó hittudós. *Az időben monda Jézus az írástudóknak és farizeusoknak.*

ÍRÁSZ, **IRÁSZ**, (ír-ász) fn. tt. *írász-t*, tb. —ok. 1) Leíró, ki írással, leírással foglalkodik; de nem ezen értelemben jött szokásba, hanem mint 2) Gúnyneve oly írónak, ki a tudós írónévet bitorolja.

ÍRAT v. **IRAT**, (1), (ír-at) fn. tt. *irat-ot*. 1) Leírt betűk vagy szók összege, valamint azon papir vagy hártya is, melyen valami írva van. *Átnézni az iratokat. A haszonvehetlen iratokat öszvetélni, eldobni, elégetni; kézirat.* 2) Mesterséges czifra metszet vagy festmény. *Faműveken levő iratok. Rajziratok.* V. ö. **ÍR**, ige.

ÍRAT v. **IRAT**, (2), (ír-at) mivellető m. *irat-tam*, —*tál*, —*ott*. Eszközi, hogy valamit írjanak, hogy valami leírassék. Meghagyja, megparancsolja másnak, hogy írjon. *Irmok vagy tükör által leveleket írtni. A körlevelet leírtni az illetőkkel. Kíírtni némely jeles czikkeket valamely könyvből.* V. ö. **ÍR** ige.

ÍRAT- v. **IRATBELI**, (irat-beli) ösz. mn. Iratban levő, iratba foglalt. *Iratbeli költemények*, (nem nyomtatottak). *Iratbeli kéremény*, (nem szóbeli).

ÍRAT- v. **IRATCSOMAG**, (irat-csomag) ösz. fn. Egy csomagba kötött vagy hajtott több irat. (*Fasciculus actorum*).

ÍRAT- v. **IRATCSOMÓ**, (irat-esomó) ösz. fn. Általán, esomóba kötött iratok. Különösen, a hivatalok irattárában szakonként összeválasztott, vagy ugyanazon tárgyhoz tartozó iratok kötege. *Levéltárban letett iratcsomók. Számozott iratcsomók.* (*Rotulus actorum*).

ÍRAT- v. **IRATGYÜJTEMÉNY**, (irat-gyűjtemény) ösz. fn. Különféle vagy rokon tárgyú kéziratok gyűjteménye.

ÍRAT- v. **IRATHAMISÍTÓ**, (irat-hamisító) ösz. fn. Személy, ki valamely iraton, különösen hivatalbelin, oklevélen, szerződésen stb. szántsándékos és más kárára törvény- és jogellenes változást tesz.

ÍRAT- v. **IRATJEGY**, (irat-jegy) ösz. fn. Iratbeli jegyek, pl. vonások, pontok, zárjelek stb. melyek a mondatok értelmét világosabbá teszik, a szókat meghatározzák, a betűket megkülönböztetik stb.

ÍRATKA, **IRATKA**, (ír-at-ka) kics. fn. tt. *irat-kát*. Kised, kevés szóból álló irat, pl. kis jegyzék, izenet, tudósítvány, levélke, idegen szóval: cédula.

ÍRATLAN, **IRATLAN**, (ír-atlan) mn. tt. *iratlan-t*, tb. —ok. Ami iratba foglalva nincsen, mit le nem irtak, mit csak szájról szájra adva, élő szóval terjesztenek. *Iratlan törvény.* Határozóképp am. le nem írva.

ÍRATLANUL, **IRATLANUL**, (ír-atlan-ul) ih. Le nem írva; a nélkül, hogy leirták volna. *Iratlanul közleni, terjeszteni az új törvényeket, történeteket, hagyományokat.*

ÍRATOK, **IRATOK**, (ír-at-ok) tb. fn. tt. *iratokat*. Bizonyos tárgyat, ügyet illető, leginkább bevégzett s irattárba utasított hivatalos irományok. *Iratok közé tenni, utasítani.* (Acta).

ÍRATOS, **IRATOS**, (ír-at-os) mn. tt. *iratos-t* v. —at, tb. —ak. Mesterséges metszetekkel, rovatokkal czifrázott, ékesített vagy festékkel rajzolt. *Iratos páleza, pipaszár, guzsaly. Iratos szoba.*

ÍRAT- v. **IRATPÉLDÁNY**, (irat-példány) ösz. fn. l. **ÍRÁSPÉLDÁNY**.

ÍRAT- v. **IRATTÁR**, (irat-tár) ösz. fn. Széles ért. kéziratok tára, vagyis azon hely, hol több kéziratokból álló gyűjtemény tartatik. Szorosb ért. hatósági hivatalterem, hová a hivatalos iratok bizonyos rendbe szedve letétnek, vagy azon hivatalkönyv, melybe a beadott hivatalos iratok időszerénti vagy szakozati sorban bejegyeztenek. (Registratura).

ÍRAT- v. **IRATTÁRCZA**, (irat-tárca) ösz. fn. Nagybbszerű, többnyire ívréti tárcza, papír- vagy vászon-, vagy bőrtáblával, melyben irományokat szoktak tartani vagy hordozni.

ÍRAT- v. **IRATTÁRNOK**, (irat-tárnok) ösz. fn. Hatósági tiszt, ki a hivatalosan benyújtott iratok czímeit, és rövid tartalmát időszerénti vagy szakozati rendben följegyzi. Szélesb ért. személy, ki az iratok gyűjteményére felügyel.

ÍRAT- v. **IRATTARTÓ**, (irat-tartó) ösz. fn. Eszköz, mely bizonyos használatra alkalmazott iratokat tart, pl. a betűszedők irattartója, melybe a kéziratot csiptetik.

ÍRAT- v. **IRATTEKERCS**, (irat-tekeres) ösz. fn. Tekeres alakban öszvetett irat vagy iratcsomó.

ÍRAT- v. **IRATVÁLTÁS**, (irat-váltás) ösz. fn. Am. levelezés, csakhogy az iratváltás csupán egyszer is történhetik, a levelezés pedig többszöri levélváltást jelent.

ÍRBERBENCZE, (ír-berbencze), **ÍRBÖGRE**, (ír-bögre); l. **ÍRBÖRBÖNCZE**.

ÍR- v. **IRBÖRBÖNCZE**, (ír-börböncze) ösz. fn. Börbönczeféle edény, melyben írt, azaz kenőcsöt tartanak.

ÍRDAL, **IRDAL**, (ír-od-al v. ír-o-dal) áth. m. *irdal-t*. Éles eszközzel valamely szilárd testet beme-tél, rovatol. *A fa héját késsel beirdalni. Pipaszárt, botot irdalni.*

IRDOGÁL, **IRDOGÁL**, (ír-od-og-al) gyak. áth. és önh. m. *irdogál-t*. Gyakran vagy folytonosan, vagy kicsinyesen vagy némi kényelemmel ír.

IRDOGÁLÁS, **IRDOGÁLÁS**, (ír-od-og-al-ás) fn. tt. *irdogálás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki gyakran vagy folyvást, vagy apródonként, kicsinyen-ként ír.

ÍRES, **IRES**, (ír-es) mn. tt. *ires-t* v. —el, tb. —ek. 1) Írrel, azaz gyógykenőccsel bekent vagy kevert. *Íres seb. Íres ruha. Íres olaj.* 2) Miben írt tartanak. *Íres edény, börböncze, tégely.*

ÍREZ, IRÉZ, (ir-éz) áth. m. *iréz-tem*, —*tél*, —*étt*. Írrel ken, beken. *Írezni a vásznat. Írezni a fájós tagot.*

ÍREZÉS, IRÉZÉS, (ir-éz-és) fn. tt. *irézés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit, nevezetesen fájós tagot írrel bekenünk.

ÍREZETT, IRÉZETT, (ir-éz-étt) mn. tt. *irézétt-et*. Írrel kent, bekent. *Írezett ruha. Írezett seb.*

ÍRIDOM, (ir-idom) l. ÍRMÓD.

ÍRIGY, ÍRIGY, IRIGY, IRIGY, (ir-igy) mn. tt. *irigy-et*. Oly emberről mondják, ki más javán, szerencsésjén szomorkodik, s azt inkább magának kíváná. *Írigy ember. Írigy szemekkel nézni másnak előmenetelét. Jobb száz írigy, mint egy szánakozó. (Km.). Írigy, mint az ördög. (Km.). Szegény sors az, melynek írigye nincs. (Km.).* Megegyezik vele a szanszkrit *írś* v. *írśj*, s rokon értelmű a görög *eris*, *erizo*, a latin *ira*, *irascor*. Maga a szó alakja igen természetes festése azon fogak közül kitörő vad hangnak, mely által az írigy ki szokta jelteni indulatát. Mily természetes ellentéte ennek a lágydad: *szelíd* v. *szeligy*.

ÍRIGYÉL, IRIGYEL, (ir-igy-él) áth. m. *irigyél-t* v. *irigylétt*, htn. —*ni* v. *irigyleni*. Másnak javát, szerencsésjét rosz szemmel, fájdalommal nézi, s inkább magának kívánja. *A rosz gazda írigyli szomszédjának v. szomszédjától, hogy szép marhái vannak. Pénzét, jószágát írigyleni valakinek. Azt is írigyli, hogy a nap az égen van. (Km.).* Néha lágyabb ért. am. magának is hasonló jót kíván. *Barátom, írigylen sorsodat, azaz szeretnék én is oly állapotban lenni, mint te vagy.*

ÍRIGYEN, IRIGYEN, (ir-igy-en) ih. Másnak javán, szerencsésjén szomorkodva. *Írigylen nézni vetélytársának előmenetelét.*

ÍRIGYKÉDÉS, IRIGYKÉDÉS, (ir-igy-kéd-és) fn. tt. *irigykédés-t*, tb. —*ék*. Másnak java, szerencsésje ellen törekvő szomorkodás, alattomos áskálódás.

ÍRIGYKEDIK, IRIGYKEDIK, (ir-igy-kéd-ik) k. m. *irigykéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Más java és szerencsésje miatt szomorkodik, s annak megrontására törekszik; vagy azt magának tulajdonítani iparkodik. *Vetélytársára írigykedik. A gazdagok, főranguk ellen írigykedni.*

ÍRIGYKEDŐ, IRIGYKEDŐ, (ir-igy-kéd-ő) mn. tt. *irigykedő-t*. Más java és szerencsésje fölött szomorkodó, s az ellen törekvő, áskálódó. *Írigykedő hivatalvadász.*

ÍRIGYLENDŐ, IRIGYLENDŐ, (ir-igy-él-end-ő) mn. tt. *irigyrendő-t*. Amit írigyleni kell, lehet vagy méltó. Átv. ért. igen jeles, kitünő. *Írigyrendő szerencse, sors, állapot. Barátom, a te sorsod valóban írigyrendő. Ez bizony nem igen írigyrendő hivatal.*

ÍRIGYLÉS, IRIGYLÉS, (ir-igy-él-és) fn. tt. *irigylés-t*, tb. —*ék*. A kedélynek szeretetlen érzése, midőn valaki más java fölött szomorkodik.

ÍRIGYLET, IRIGYLET, (ir-igy-él-et) fn. tt. *irigylet-et*. Irigység által jelentkező indulat vagy tény; irigység elvont értelemben véve.

ÍRIGYLETES, IRIGYLETÉS, (ir-igy-él-et-és) mn. tt. *irigyletés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Irigyletre méltó, amit irigyelnek. Átv. ért. kitünőleg jeles, szerencsés. *Irigyletes sors.*

ÍRIGYLETESSÉG, IRIGYLETÉSSÉG, (ir-igy-él-et-és-ség) fn. tt. *irigyletesség-et*. Irigyletre méltó állapot vagy tulajdonság.

ÍRIGYLETLEN, IRIGYLETLEN, (ir-igy-él-et-len) mn. tt. *irigyletlen-t*, tb. —*ék*. Irigylet nélküli, mi irigységre nem indít, mit senki nem irigyel. *Irigyletlen állapot.*

ÍRIGYSÉG, IRIGYSÉG, (ir-igy-ség) fn. tt. *irigység-et*. Indulat vagy inkább szenvedély, melynél fogva valaki más java vagy szerencsésje fölött szomorkodik, s azt inkább önmagának kívánja. A keresztény erkölcstanban a hét főbűnök egyike, mely t. i. több más bűnök, úgymint: harag, rágalmazás, káröröm stb. kútforrása szokott lenni. *Kaján irigység. Kenyér-irigység. Valakit irigységből rágalmazni. Az írigyek meghalnak, de az irigység soha sem. (Km.).*

ÍRIGYTELEN, IRIGYTELEN, (ir-igy-telen) mn. tt. *irigytelen-t*, tb. —*ék*. Kinek javát, szerencsésjét nem irigylik; kinek írigye nincsen. Határozóképp: irigy vagy irigyek nélkül.

ÍRIGYTELENÜL, IRIGYTELENÜL, (ir-igy-telen-ül) ih. Irigyek vagy irigykedők nélkül, oly sorsban, melyet senki nem irigyel.

ÍRIGYÜL, IRIGYÜL, (ir-igy-ül) ih. Irigyek módjára, azaz más javán, szerencsésjén szomorkodva, boszankodva. *Írigyül nézni mások előmenetelét, szerencsésjét.*

ÍRMAG, (ir-mag) l. IRMAG.

ÍRMAK, (ir-makk) ősz. fn. A keletindiai mirhafának makkja. (Myrthobalanus).

ÍRMÓD, IRMÓD, (ir-mód) ősz. fn. Írás módja, akár a sajátképeni írásra (betű) v. szóírásra, helyesírásra) vonatkozva, akár pedig az írályra, vagyis az eladás minőségére. *A régiek írásmódja (betű- v. szóírása) sokban különbözött a mostaniakétól. A jó írásmód (írály) a művészethez tartozik.*

ÍR- v. IRMODOR, (ir-modor) l. ÍRMÓD.

ÍRNOK, IRNOK, (ir-nok) fu. tt. *irnok-ot*. Alsóbb rendű tiszt a nyilvános, hatósági vagy más hivataloknál, ki tollal szolgál. *Vármegyei, városi, urodalmi irnok.* Régies és köz nyelven: *iródiák*.

ÍRNOK- v. IRNOKHIVATAL, (irnok-hivatal) ősz. fn. l. IRODA és ÍRNOKSÁG.

ÍRNOKI, IRNOKI, (ir-nok-i) mn. tt. *irnoki-t*, tb. —*ak*. Irnokot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Irnoki hivatal, kötelesség, díj.*

ÍRNOKSÁG, IRNOKSÁG, (ir-nok-ság) fn. tt. *irnokság-ot*. Irnoki állapot vagy hivatal, szolgálat, foglalatosság. *Irnokságért folyamodni. Irnokságból élni. Városi, vármegyei irnokság.*

ÍRNOK- v. IRNOKSZOBA, (irnok-szoba) l. IRODA.

ÍRNYE, (ír-nye) l. IRNYE.

ÍRÓ, IRÓ, (1), (ír-ó) mn. tt. *író-t*. 1) Aki ír valamit, pl. *íródiák, levéltíró segédírt, verseket író nő, szobairó mester vagy művész*. 2) Amivel vagy amin, vagy a mire írnak, íráshoz való. *Író toll, író asztal, író papíros*, melyek helyesebben öszveiratnak: *írótoll, íróasztal, írópapíros*.

ÍRÓ, IRÓ, (2), (mint fentebb) fn. 1) Általán személy, ki valamit ír. 2) Személy, ki elmeművek készítésével foglalkodik; szerző. *Régi, újabb írók. Jeles írók. Történeti, bölcsészeti, mértani írók. Valamely írónak szavait idézni*.

ÍRÓ, IRÓ, (3), (ír-ó) fn. tt. *író-t*. A megköpült tejfölnek savanyú leve, mely a vaj elválasztása után fenmarad. Gyöke valószínűleg a kenést, kenőcsöt jelentő *ír*, minthogy az író mintegy bekeni, betakarja a vajat, vagy hogy oly minőségű, oly sűrű mint az ír vagy kenőcs. Hellénül *ορός, ορώος*. Megjegyzésre méltó, hogy a tejnek mesterségesen kifejtett részei jobbra egy alakú, vagyis képzőjű szavakkal neveztetnek, ú. m. *író, turó* (hellénül *τύρος*, am. sajt), *savó, tarhó*. E három utóbbi elemzését l. saját rovataik alatt.

ÍRÓ- v. IRÓBETŰ, (író-betű) l. ÍRÁSBETŰ.

ÍRÓ- v. IRÓDIÁK, (író-diák) ösz. fn. lásd: ÍR-NOK.

ÍRÓ v. IRÓÉRCZ, (író-érez) l. ÍRÓN.

ÍRÓ- v. IRÓESZKÖZ, (író-eszköz) ösz. fn. Az íráshoz szükséges vagy használt mindenféle szerek, pl. tintatartó, tollak, papíros stb.

ÍRÓ- v. IRÓFÖLD, (író-föld) ösz. fn. lásd: KRÉTA.

ÍROGAT, IROGAT, (ír-og-at) gyak. áth. m. *irogat-tam, —tál, —ott*. Folytonosan vagy lassan és némi kényelemmel ír.

ÍRÓI, IRÓI, (ír-ó-i) mn. tt. *írói-t*, tb. —*ak*. Írói illető, ahhoz tartozó, való, illő. *Írói tulajdonságok, köteleességek, műveltség. Írói pálya, díj, jutalom. Írói nyelv, szokás, divat*.

ÍRÓ- v. IRÓISKOLA, (író-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben az illetők írni tanulnak, különösen pedig a szépírásban képezik magukat.

ÍRÓ- v. IRÓKÖNYV, (író-könyv) ösz. fn. *Könyv*, melynek tiszta lapjaira az írni tanuló gyakorlat végett eléje adott példány után irogat.

ÍROMÁNY, l. ÍRAT, fn. 1).

ÍRÓ- v. IRÓMESTER, (író-mester) ösz. fn. Mester, ki írni tanít, különösen szépen írni.

ÍRÓ- v. IRÓMESTERSÉG, (író-mesterség) ösz. fn. Mesterség, mely a betűk szabályos, különösen szép vonásu alakításában áll.

ÍRÓN, IRÓN, (ír-ón) ösz. fn. Ónból készített vesszőalakú íróeszköz. Máskép: *rajzón vagy írta*.

ÍRÓ- v. IRÓÓRA, (író-óra) ösz. fn. Írási leezke, írás tanulása végett megszabott oly idő, mely óra számára szokott tartatni.

ÍRÓ- v. IRÓPAPIROS, (író-papíros) ösz. fn. Enyves papíros, melyre írni lehet, mely rendesen tömöttebb és vastagabb szokott lenni a nyomtatópapírosnál. V. ö. PAPIROS.

ÍRÓ- v. IRÓPOLCZ, (író-polez) ösz. fn. Az állva írók számára készített magas asztal vagy az íróasztalra alkalmazott különös támasztalka.

ÍRÓS, IRÓS, (ír-ó os) mn. tt. *írós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Íróval bekenet vagy töltött, íróval vegyített. *Írós kanál, fazék, tál. Írós vaj*. 2) Frisen köpült, s ki nem főzött vajjal készített. *Írós tészta*. E két utósó öszvetéve is iratik: *írósvaj, íróstészta*.

ÍRÓSÁG, IRÓSÁG, (ír-ó-ság) fn. tt. *íróság-ot*. Írói minőség, tulajdonság; írói foglalkodás. *Az íróság sok idő-, pénz- és egészségáldozattal van egybekötve*.

ÍRÓSKODIK, IRÓSKODIK, (ír-ó-os-kodik) k. m. *íróskod-tam, —tál, —ott*. Könyvirással, írói művel v. művekkel foglalkodik.

ÍRÓS- v. IRÓSTÉSZTA, (írós-tészta) ösz. fn. Írósvajjal készített tésztaétel.

ÍRÓS- v. IRÓSVAJ, (írós-vaj) ösz. fn. Frisen köpült vaj, mely nincs kifőzve és beszóva. *Gyöngye, mint az írósvaj*.

ÍRÓS- v. IRÓSVAJAS, (írós-vajas) ösz. mn. Írósvajjal készített vagy bekenet. *Írósvajas sütemények, tészták. Írósvajas kenyérszelet*.

ÍRÓ- v. IRÓSZÁL, (író-szál) ösz. fn. Érezből készített írószer, milyennel a régiek irtanak. (Stylus).

ÍRÓ- v. IRÓSZÉK, (író-szék) ösz. fn. Szék, melyet íróasztal vagy szekrény mellett használnak, pl. melynek közepe likas, az aranyereseznek, vagy álló íróasztal mellett oly magas szék, hogy félig rajta ülve, félig hozzá támaszkodva írnak.

ÍRÓ- v. IRÓSZEKRENY, (író-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben az írószerek tartatnak, vagy korlátokkal ellátott íróasztal, illetőleg szekrényfők, melyet valamely szekrényből kihúzni, és betolni lehet.

ÍRÓ- v. IRÓSZER, (író-szer) ösz. fn. l. IRÓESZKÖZ.

ÍRÓ- v. IRÓSZOBA, (író-szoba) ösz. fn. lásd: IRODA.

ÍRÓ- v. IRÓTÁBLA, (író-tábla) ösz. fn. Tábla, melyre krétával, palavesszővel stb. irnak. *Iskolai író-tábla*.

ÍRÓ- v. IRÓTÁM, (író-tám) ösz. fn. l. IRÓPOLCZ.

ÍRÓ- v. IRÓTEREM, (író-terem) ösz. fn. lásd: IRODA.

ÍRÓ- v. IRÓTOLL, (író-toll) ösz. fn. Irni való toll, illetőleg rézből, aczélból stb. készített ilyenén eszköz, különböztetésül más célra alkalmazott és használt tollaktól. V. ö. TOLL.

ÍROVÁNY, IROVÁNY, l. ÍRAT, fn. 1).

ÍRÓ- v. IRÓVESSZÓ, (író-vessző) ösz. fn. Érezből vagy palaköböl metszett vesszőalakú szer, pl. melylyel palatáblára szoktak írni.

ÍRSZELENCZE, (ír-szelencze) lásd : ÍRBÖR-BÖNCZE.

ÍRSZER, (ír-szer) l. ÍRÓSZER.

ÍRVA, IRVA, (ír-va) állapotjegyző. Író vagy írott állapotban, minőségben. *Írva* (írással foglalkodva) *találtam őt. Írva* vagy a *szentkönyvben*.

ÍRVÁGY, IRVÁGY, (ír-vágy) ösz. fn. Különös hajlam vagy ösztön, melynél fogva valaki igen szeret írni, gondolatait, ismereteit írás által, könyvekben, hírlapokban, folyóiratokban stb. közleni.

ÍRVÁGYAS, IRVÁGYAS, (ír-vágyas) ösz. mn. Kinek irvágya van. V. ö. IRVÁGY.

ÍT, elvont törzs *ite* bővebb törzsben; és vagy am. *ejt*, vagy pedig *int*. Származéka *ite* (= ító am. *ejtő*, vagy pedig *intő*), s ettől *ítél*, *ítélet*, *ítész* stb. Az *ejt* szónak ide vonatkozó értelme van, midőn mondják: *rostán ejteni*, azaz „rostálni” valamit. *Intő*-től pedig származik „intéz” is; a honnan „ítél” mintegy „intél” volna. Így enyészik el az *n t* előtt, az *öt* (= önt) szóban is. Héberül *יָד* am. *ítélet*, és sínai nyelven *ting* am. *ítéletet* hozni (sententiam ferre).

—ÍT, —IT, átható igéket képző rag, mely mind vastag, mind vékonyhangu törzsekhez járul, pl. *tanít*, *szorít*, *bódit*, *gurít*, *épit*, *kerít*, *könnýt*, *úrit*, *indít* stb. Tájdivatosan: *itt*, pl. *tanított*, *épitte*. Egyezik a *te-sz* ige *te* gyökével, a törökben is *it-mek* am. tenni. Részletes értelmezését és fejtegetését illetőleg l. Előbeszéd VIII. 133—135 l.

ÍTE, (ít-ő, azaz *ejt-ő* v. *int-ő*) l. ÍT. Némelyek önállólag is kezdték használni „ítélet” helyett, kivált műbirálat értelemben.

ÍTÉL v. ITÉL, (ít-e-el) önh. és áth. m. *ítél-t*. 1) Széles ért. észtanilag véve am. felfogni, megismerni, kinyilatkoztatni azon viszonyt, mely két fogalom között létezik, vagyis bizonyos tárgyról valamit állítani vagy tagadni, pl. ha gondolom, hogy a jég hideg, akkor *ítélek*. 2) Szorosb ért. am. bizonyos személy vagy tárgy felől valamely véleménnyel lenni, véleményt kimondani. *Mit ítélsz ezen emberről? Én ezen dolgot jónak itélem. A tudományos művekről kinek-kinek szabad itélni. Mit itéltek felőle? Itélj róla temagad.* 3) Különösen alaptalan, rossz, gyanakodó véleménnyel lenni. *Nem itéljetelek és nem itéltettek.* 4) Szoros ért. bírói törvényes véleményt mondani valamely peres ügyben. *Igazságosan, a törvény szelleme vagy betűje szerint itélni. A felek kihallgatása után itélni. Részrehajlás nélkül itélni. Pénzre, testi büntetésre, tömlöczre, szárműzésre, halálra, kötéltre, fejbölcésre itélni. Polgári, katonai törvény szerint itélni. Az elfoglalt birtokot előbbi tulajdonosának visszaitélni, odaitélni. A hazadrulokat elítélni.*

Gyöke *ít*, talán az *ejt* változata; vagy azon *int*-vel rokonítható, melyből *intéz*, *intézkedik* származott.

ÍTÉLÉS, ITÉLÉS, (ít-e-el-és) fn. tt. *ítélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az észnek működése, melynél fogva *ítél*. *Valamely kétes ügynek itélését, elítélését másra bízni.* V. ö. ÍTÉL.

ÍTÉLET v. ITÉLET, (ít-e-el-et) fn. tt. *ítélet-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Észtanilag ért. észtehetség, mely két összeállított fogalmak közötti viszonyt felfogja, megismeri. *Éles, beható, mély itélettel birni. Emlékezete van, de itélete nincs. A tanulónak nem csak emlékező tehetségét, de itéletét is kell művelni és gyakorolni.* 2) Az ész által felfogott és megismert, meghatározott viszony két tárgy között. *Állítólagos itélet*, mely valamit állít, pl. Az Isten mindenható. *Tagadólagos itélet*, mely valamit tagad, pl. Az ember nem mindentudó. *Itéletek összevetéséről, ellentétele, megfordítása. Két összeállított itéletből egy harmadikat következtetni.* Ha e viszonyt szókkal fejezzük ki, az itélet *mondat-nak* (enunciatio) hivatik. 3) A körülmények viszonyain, összefüggésén alapuló vélemény bizonyos tárgy felől, és ezen vélemény kifejezése. *Elmondani, előadni itéletét valamely tárgyról. Itéletében csatlakozni. A dolgot mások itéletére bízni. Mily itélettel vagy e tárgy iránt? A dolgot előbb megfontolni, azután hozni, mondani itéletet róla. Józan, okos, helyes itélet. Hirtelen, bal, csalfa, hibás, oktalan, helytelen itélet. Vak, éretlen, gyermekek, megfontolatlan itélet. Itéletem szerint. Itélelednél fogva. Itéletünkéért.* 4) A bírónak törvényes szövege bizonyos peres ügyben, melynél fogva kimondja, kinek van igaza és kinek nincs, büntetésre méltó-e vagy nem? stb. *Itéletet hozni, mondani. Itéletet aláírni, megerősíteni. Itéletet változtatni, megsemmisíteni. Itéletet végrehajtani. Első bírósági itélet. Polgári, hadi törvényszék itélete. Igazságos, részrehajlatlan itélet. Kemény itélet. Haldalos itélet. Isteni itélet, mely a középkorban forró víz, izzó vas, párviadal által hajatott végre. Részletes isteni itélet, melyen a keresztény vallás tana szerint minden ember halála után legott általesik. Utolsó itélet vagy végítélet, midőn Isten a világ végével az egész emberi nem fölött itélni fog.*

„Ha eljön a szép kikelet,
Ismét minden virúl;
Ha eljön a végítélet,
Testünk is megújúl.”

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.).

5) Azon fogalmazat v. iromány, melyben a bírói nyilatkozat foglaltatik. *Kinyomatott főtörvényszéki itéletek.*

ÍTÉLET- v. ITÉLETERŐ, (ítélet-erő) ösz. fn. Ész tulajdonsága, tehetsége, melynél fogva a tárgyak közötti viszonyt felfogja, megismeri. *Nagy, kis itélet-erő. Az itéleterőt gyakorlat által kifejteni, edzeni.*

ÍTÉLET- v. ITÉLETHIRDETÉS, (ítélet-hirdetés) ösz. fn. Peres ügyekben bírói eljárás, amidőn a megvitattott tárgy iránt hozott határozat a meghívott felek előtt szóval vagy írásban elmondatik.

ÍTÉLET- v. ITÉLETHOZÁS, (ítélet-hozás) ösz. fn. Cselekvény, midőn *ítélünk*, *ítélés*.

ÍTÉLET- v. ITÉLETHOZATAL, (ítélet-hozatal) l. ÍTÉLETHOZÁS.

ÍTÉLETI, ITÉLETI, (ít-e-el-et-i) mn. tt. *ítéleti-t*, tb. —*ék*. Itéletet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

ÍTÉLETILEG, ITÉLETILEG, (it-e-el-et-i-leg) ih. Ítélet által vagy ítélet alakjában. *Némely ügyekben a bíró ítéletileg, némelyekben végzésileg határoz.*

ÍTÉLETLEN, ITÉLETLEN, (it-e-el-etlen) mn. tt. *ítéletlen-t*, tb. —*ék.* 1) Ítéelő tehetség nélkül való. *Ítéletlen gyöngye ész.* 2) Akit vagy amit el nem ítélték. *Ítéletlen vádlott. Ítéletlen fogoly. Ítéletlen ügy, per.* Határozókép am. ítéletlenül, ítélet nélkül.

ÍTÉLETLENÜL, ITÉLETLENÜL, (it-e-el-etlen-ül) ih. Törvényes ért. a nélkül, hogy a szokott törvényes eljárás szerint ítéletet hoztak volna felőle.

ÍTÉLET- v. ITÉLETMONDÁS, (ítélet-mondás) l. **ÍTÉLETHOZÁS.**

ÍTÉLET- v. ITÉLETNAP, (ítélet-nap) ösz. fn. 1) A keresztények hittana szerint azon nap vagy időpont, midőn Isten e világ vége után az egész emberi nem fölött ítéletet tartand, s a jókat örök jutalommal jutalmazni, a gonoszokat örök kárhoyzattal büntetni fogja. Máskép : *ítélet napja*; a régi halotti könyörgésben : *birság napja v. birságnap. Ítélet napján elválasztja Isten a jókat a gonoszoktól. Várhatsz ítéletnapig*, azaz végtelen ideig.

„De meglátjátok miképen jártok,
Ítélet napján mely kárt vallowtok.“

Panaszoló ének 1549-ből. (Thaly K. gyűjt.).

Majd megfizet ítélet napján, am. soha. 2) Szélesb ért. akármely nap, melyen a bíró ítéletet hoz.

ÍTÉLET- v. ITÉLETTILTÁS, (ítélet-tiltás) ösz. fn. 1) A bírónak ítélethozástól eltiltatása, máskép : *bentiltás* (Prohibita), a régiebb törvénykezésben perorvoslat neme, mely ma már nem létezik. 2) Hozott ítélet ellen tett tilalom.

ÍTÉLGET, ITÉLGET, (it-e-él-ég-et) gyak. áth. m. *ítélget-tem*, —*tél*, —*étt.* Többször, ismételve itél.

ÍTÉLŐ, ITÉLŐ, (1), (it-e-el-ő) mn. tt. *ítélő-t*. Ítéletet hozó, mondó, ítéleti képességgel, tulajdonsággal bíró. *Ítéelő ész. Ítéelő bíró. Mások tetteit, szavait balul itélő ember.*

ÍTÉLŐ, ITÉLŐ, (2), (mint föntebb) fn. Személy, ki ítéletet mond, hoz, törvényszéki bíró. *Az ítézők köz megegyezése szerint.*

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐBÍRÓ, (ítélő-bíró) ösz. fn. Ítéletet hozó bíró. *Az ítéelőbírák ellen kifogást tenni.* V. ö. **BÍRÓ.**

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐBÍRÓSÁG, (ítélő-bíróság) ösz. fn. Valamely törvényszékhez tartozó bírák testülete. *Az ítéelőbírótság öszveült.*

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐERŐ, (ítélő-erő) l. **ÍTÉLET-ERŐ.**

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐHÁZ, (ítélő ház) ösz. fn. Törvényszéki ház, melyben az ítéelőbírótság öszveül, s ítéleteket hoz.

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐHÁZI, (ítélő-házi) ösz. mn. Ítéelőházhoz tartozó, való, arra vonatkozó, azt illető. *Ítéelőházi szolgálók, poroszlók.*

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐMESTER, (ítélő-mester) ösz. fn. Így nevezetik a királyi táblának azon négy előadó bírája, kik közül a nádor és országbíró egyet-egyét, a királyi személynök kettőt nevez ki, s kik hajdan a kerületi táblák behozatala előtt országos kerületi bíráskodási joggal valának ellátva.

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐNAP, (ítélő-nap) ösz. fn. Nap, melyen a bírák ítélethozás végett öszveülni szoktak, különböztetésül a *Törvényszünneti naptól*, melyen ítéletek nem hozatnak. Különbözik : *ítéletnap.*

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐSZÉK, (ítélő-szék) ösz. fn. Törvényszék vagyis ítéelőhatalommal felruházott testület. *Városi, vármegyei, királyi táblai, kerületi ítéelőszék. Egyházi ítéelőszék. Ítéelőszék elébe idéztetni. Ítéelőszék előtt megjelenni.*

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐSZOBA, (ítélő-szoba) ösz. fn. Szoba, illetőleg terem, melyben az ítéelőbírótság öszvegyül, s üléseit tartja.

ÍTÉLŐ- v. ITÉLŐTEHETSÉG, (ítélő-tehetség) l. **ÍTÉLETERŐ.**

ÍTÉSZ, ITÉSZ, (it-e ész) fn. tt. *ítész-t v. itész-t*, tb. —*ék.* Személy, ki irodalmi vagy művészeti elmeszülemény vagy szülemények becsének bizonyos elméleti szabályok alapján megbírálásával, rostálásával foglalkodik. (Criticus, Kritiker). *Pártatlan ítész. Részrehajló ítész. Czimbóraló, tudatlan ítész.*

ÍTÉSZET, ITÉSZET, (it-e-ész-et) fn. tt. *ítész-et v. itész-et-ét.* Itészi működés, foglalkodás. Ezen működés folytán kimondott vagy kimondható ítélet.

ÍTÉSZETI, ITÉSZETI, (it-e-ész-et-i) mn. *ítészeti-t*, tb. —*ék.* Itészetet illető, arra vonatkozó.

ÍTÉSZETILEG, ITÉSZETILEG, (it-e-ész-et-i-leg) ih. Itészet által, itészet alapján vagy útján.

ÍTÉSZI, ITÉSZI, (it-e-ész-i) mn. tt. *ítészi-t*, tb. —*ék.* Itészre vonatkozó, itészt illető. *Ítészi készülség, részrehajlatlanság.*

ÍV v. IV, (1), elvont gyök, melytől mély hangú képzőkkel *ívik, ívás, ivadék, ivar* szók származnak. Jelen halikrát, haltojtást, mennyiben párosodás által termékenynyé lesz, továbbá ezen tojtásnak származékát, magzatát. Rokon vele elsőbbi értelemben a latin *ovum*, görög *óón*, német *Ei*, francia *oeuf*, eseh *weitz*, szláv *jajczó, vajczó* stb. Szélesb ért. más állatok, különösen emberek magzata, születte; *j* előtt keményebben ejtve : *if*, honnan *ifj*, *ifju* származik, s megfordítva *fi*. Alkalmasint innen származik : *férj*, azaz *íverő (ivar)*.

ÍV v. IV, (2), elvont gyök, melytől magas hangú képzőkkel *ívik, íved, íves* származnak. Rokon *ev*, *av* gyökökkel.

ÍV, IV, (3), (egyébiránt ebben is, valamint a többi egytagu szókbau, az *i* nem könnyen rövidül meg); fn. magashangu ragok és képzőkkel tt. *ív-et*. Gyökeleme a mozgást, mozdulva hajlást, elhajlást jelentő *i*, mely éles hangjánál fogva egyszersmind valami vékonyat s éleset is jelent; ebből vékonyhangu raggal s illetőleg képzővel lett *ív v. ü*, azaz mozdulva hajló, meghajló valami, s rokon hangváltozás-

sal *ív*. Így lettek a *ked*, *ned*, *red*, *nyel*, a (gömbölyűséget, kerekdedséget, kört jelentő) *ö*, *s ör*, *öl*, gyökökből: *kedő*, *kedü*, *kedv*; *nedő*, *nedü*, *nedv*; *redő*, *redü*, *redv*; *nyelő*, *nyelü*, *nyelv*; *öő*, *öü*, *öü*; *örö*, *örü*, *örv*; *ölö*, *ölü*, *ölv* nevek. 1) Általán am. görbére hajló vonal, pl. a körnek, karikának, boltnak egyes része, darabja. *Kör íve*. *Bolt íve*. *Szívárvány íve*. *Szemöldök íve*. *Ívre hajtott vessző*. *Ívré görbült pipaszár*. 2) Ami ily meghajlott vonal alakjára készül, pl. az építészetben a boltozat görbülése, meghajlása: *bolttív*. *Gót ív*, *csúcs ív*. 3) Különösen a nyilnak abrónesa, melyet a meghuzott íjjal megfeszítenek, hogy a nyilat elrúgja. 4) Minden vékony hajlós lap, melyet meghajtani, öszvehajtani lehet, pl. egy *ív* papiros, am. négyes szögletű papiroslap, mely egyszer öszvehajtva két lapot képez.

ÍVAGGATÓ, I. ÍVAKGATÓ.

ÍVÁGY, (*ív-ágy*) ösz. fn. Építészetben jelenti a falból kinyomuló pártázatot vagy mellékoszlop fejét, mely a boltozatot ívét tartja. (Impost).

ÍVAJTÓ, (*ív-ajtó*) ösz. fn. Ajtó, melynek felső része ívalakú.

ÍVAKGATÓ, (*ív-akgató*) ösz. fn. Nyomdászok és könyvkötők eszköze, melylyel a nyomtatott íveket sínórokra, zsinogekre akgatják, hogy száradjanak.

ÍVALAKÚ, (*ív-alakú*) ösz. mn. Minek *ív* gyanánt meghajló alakja, formája van. *Ívalakú diadalkapu*. *Ívalakú ablak*.

ÍVÁLLÁS, (*ív-állás*) ösz. fn. A kőművesek ívalakú készüllete vagy mintája fából, deszkákból, melyre a boltozatot rakják.

ÍVÁS, (*ív-ás*, ebben az *í* röviden nem ejthető, mert *ívás* mást jelent); fn. tt. *ívás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A halak párosodása tenyésztés vagyis az ikrák magosítása végett, továbbá a megfogant ikrák lerakása. *Íváskor seregesen úsznak a halak*. 2) Általán: nemződés, származás.

„Velem egy ívású senki nem él korra.“

Buda halála. (Arany J.).

ÍVBOLTOZAT, (*ív-boltozat*) ösz. fn. Ívalakú boltozat az építésben. Különböztetésül az éles szögletre öszvemenő boltozattól.

ÍVCSARNOK, (*ív-csarnok*) ösz. fn. Csarnok, mely boltozatosan van építve.

ÍVDED, (*ív-ded*) mn. tt. *ívded-ét*. Ívalakú, ívszerű, ívforma.

ÍVED, (*ív-ed*) önh. m. *íved-tem*, —*tél*, —*t* v. —*ett*. Az alma s körteféle gyümölcs túlélettség miatt vagy az állásban megpuhul, megszotykosodik, megívik.

ÍVEL, (*ív-el*) áth. m. *ível-t*. 1) Ív formára kivág, kikanyarít valamit, pl. széklábat, csizmasarkat. 2) Ívalaku eszközzel gerebenez, szilál, pl. gyapjút.

ÍVES, (*ív-es*) mn. tt. *íves-t* v. —*el*, tb. —*ek*. 1) Ívre hajlott, ívre formált. *Íves ajtó*, *ablak*. 2) Ív-

vel, kézívvél ellátott. *Íves vad népek*. 3) 'Ívik' felhangú igétől am. megpuhult. V. ö. ÍVIK, (2).

ÍVESÜL, IVESÜL, (*ív-es-ül*) önh. m. *ívesült*. Ív alakra hajlik, képződik.

„És íme szép szívárvány
Tarka fénye ívesül föléje.“

A királyfi kalandja. (Tárkányi Béla).

ÍVESZT, (*ív-eszt*) áth. m. *íveszt-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Almát, körtét érleléssel puhít. V. ö. ÍVIK, (2).

ÍVEZ, (*ív-ez*) áth. m. *ívez-tem*, —*tél*, —*ett*. Ívvel ellát, valamihez vagy valamire ívet csinál, épít. *Ívezni a pincét*, *emeletet*, *csarnokot*.

ÍVEZÉS, (*ív-ez-és*) fn. tt. *ívezés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit íveznek. V. ö. ÍVEZ.

ÍVEZET, (*ív-ez-et*) fn. tt. *ívezet-ét*. Ívalaku boltozat, bolthajtás, ívmű. Az épületben levő ívek öszvege.

ÍVFESZITŐ, (*ív-feszítő*) ösz. fn. Eszköz, melylyel az ívek húrjait, kézíveket stb. feszítik, meghúzzák.

ÍVFÜRÉSZ, (*ív-fürész*) ösz. fn. Tagesonkításra használt sebészi eszköz.

ÍVGÖMBÖLYÜ, (*ív-gömbölyü*) ösz. mn. Ívesen, boltozatosan gömbölyödött, domborodott.

ÍVGÖMBÖLYÜSÉG, (*ív-gömbölyüség*) ösz. fn. Ívszerű domboruság, boltozatos alak.

ÍVGYÁRTÓ, (*ív-gyártó*) ösz. fn. Kézimives, ki kézíveket készít. Tájdivatosan rövidebben: *igyártó*.

ÍVHÁRTYA, (*ív-hártya*) ösz. fn. Azon színes kör a szemfény körül, mely a szemhártyán átlátszik, szemgyűrű. (Iris).

ÍVHÚR, (*ív-húr*) ösz. fn. 1) A mértanban am. azon egyenes vonal, mely az egész körből egy ívet elvág (chorda). 2) Kézív íja v. húrja, mely a nyilvesszőt ellövi, elrúgja.

ÍVIDEG, (*ív-ideg*) ösz. fn. I. ÍVHÚR.

ÍVIK, (1), (*ív-ik*) k. m. *ív-tam*, —*tál*, —*ott*. A halról mondják, midőn pázrik. Szélesb ért. más állati pázásra is értik.

ÍVIK, (2), (*ív-ik*) k. m. *ív-tem*, —*tél*, —*ett*. Némely gyümölcsről mondják, midőn túlélettség miatt, vagy az állásban megpuhul. *Ívelt alma*, *körte*, némely tájszóval mély hangon: *ívolt*, másképp: *szotykos*, azaz *szotyogós*.

ÍVJÁRATOK, (*ív-járatok*) ösz. tb. fn. 1) Boltozatos folyosók, melynek a kertekben, a fölül boltozatosan öszvefutó sétautak, s az építészetben az oszlopokon nyugvó boltozatokból álló fedett folyosók. 2) Boncztanban, fülfolyosók (canales semicirculares).

ÍVJEGY, (*ív-jegy*) ösz. fn. A papirosíveken látszó gyári jegyek, pl. betük, címerek, vagy más alakok.

ÍVJEL, (*ív-jel*) ösz. fn. I. ÍVJEGY.

ÍVKÉS, (*ív-kés*) ösz. fn. Tagesonkításra szolgáló ívalaku kés, az alszáron készítenő karélyképzésre.

ÍVLAP, (iv-lap) ösz. fn. A számviteli könyvben az egész nagyságban kiterjesztett iv egyik oldala. (Folio-Seite).

ÍVLÉKESZ, (iv-lékesz) ösz. fn. Lékezésre való sebészi eszköz.

ÍVNAGYSÁG, (iv-nagyság) ösz. fn. Az egyszerű öszvchajtott papirosív nagysága, leveleg. *Ívnagyságban nyomtatott művek.* (In folio).

ÍVNAGYSÁGU, (iv-nagyságu) ösz. mn. Akkorra, mint egy papirosív. *Ívnagyságu hírlapok, könyvek.*

ÍVNEGYED, (iv-negyed) ösz. fn. Papirosív negyed része, máskép: *negyedrét.* Ettől mondják: *negyedrétben nyomtatni*, azaz oly formában, hogy minden levél egy-egy ívnegyed legyen.

ÍVNYI, (iv-nyi) mn. tt. *ívnji-t*, tb. — *ek.* 1) Ívnagyságu, akkora mint egy papirosív. 2) Ami egy egész ívpapírost betölt. *Egy, két, három ívnji értékezés.*

ÍVÓ, (iv-ó) mn. tt. *ívó-t.* Halakról mondjuk, midőn párosodás, s ikragyasítás végett együtt járnak, s ikráikat lerakják. *Balatonban ívó gardák.*

ÍVOSZLOP, (iv-oszlop) ösz. fn. Jelenti az építészeten a falnak vagy oszlopnak azon részét, melyen az ívboltozat áll.

ÍVOTT, I. **ÍVIK**, (2), alatt.

ÍVRÉT, (iv-rét) I. **ÍVNAGYSÁG.**

ÍVSZÁM, (iv-szám) ösz. fn. A papirosívek száma valamely írott vagy nyomtatott műben.

ÍVSZEGEK, (iv-szegek) ösz. tb. fn. A nyomdászoknál azon szegek a régies szerkezetű sajtókban, melyek a nyomtatás alá terjesztett ívet megerősítik.

ÍVSZELŐ, (iv-szelő) ösz. fn. A mértanban am. ívet átmetsző egyenes vonal, ideg.

ÍVSZÖKÉS, (iv-szökés) ösz. fn. Lovászati műszó, midőn a ló két első lábát egyszerre fölemeli, s megint leereszti, ágaskodás.

ÍVTEKERCS, (iv-tekeres) ösz. fn. 1) Öszvetekert papirosív. 2) Az építészetben ezífrázatok, melyeket tekeresen az ívboltozatok zárkövére csinálnak.

ÍVTORNÁCZ, (iv-tornác) ösz. fn. Boltozatos folyosó, lugas.

ÍVÜL, **IVÜL**, (iv-ül) önh. m. *ívil-t.* Ívvé alakul, iv gyanánt meghajlik, görbül. *Ívülnek a nagyon megerhelt hosszú gerendák. Ívülnek a keringősen folyó patakok.*

ÍVÜLÉS, **IVÜLÉS**, (iv-ül-és) fn. tt. *ívilés-t*, tb. — *ék.* Ívalaku görbülése, meghajlása valaminek; ívvé alakulás.

ÍVONAL, (iv-vonal) ösz. fn. Ívformájú görbe vonal, különösen karikadarab.

ÍVZÁR, (iv-zár) ösz. fn. Legközepebbi kő az ívben, vagyis boltozatban, mely a boltozatívet bezárja, s az egészet öszvetartja.

ÍZ, **IZ**, (1), fn. tt. *íz-t v. iz-t.* 1) Általán részecske vagy tag valamely egészből. *Izzé porrá zúzni. Izzé porrá törni. A kocsí minden izét öszverázta. Min-*

den izem fáj a nehéz munkától. 2) Különösen az állati testben a forgók, hajlások, csuklók, melyek segítségével izog (mozog) a test. *Ízekben érezni a fájást. Megkenni az izeket.* 3) A esőves száru növényekben, mint gabonákban, füvekben, nádban stb. bizonyos távolságban létező esomócskák, böttyök. *A káknak nincsen ize. Izben eltűnni a szalmát, nádat. Egyik iztől a másikig.* Ezzel áll rokonságban az *izék v. izék*, azaz apró részekre tördelt szalma-, szénarészek, melyeket a marha a fészolban hagy. 4) Nemzetiégi kor, időszak. *Harmadiziglen kiirtani valakit*, azaz magát, fiait és unokáit. *Negyediziglen száműzni valamely családot, nemzetséget.* Különösen rokonsági, atyafisági ág v. fok. *Másod izbeli, harmad izbeli atyafi.* 5) Az időnek egy-egy részecskéje. *Egy izben, két izben, három izben, sok izben, több izben voltam nálad. Akkor izben is így volt. Hány izben intselek még?* am. hányszor. *Melyik izben is történt az veled?* Ezen értelmekből kitéünik, hogy gyöke a mozgást jelentő egyszerű *i.* melyhez a gyakorlati képző *z* (az, oz, ez, öz) járulván lett az elavult ige, egyszersmind főnév: *i-ez v. iz.*

ÍZ, **IZ**, (2), fn. tt. *íz-t*, tb. — *ek.* Hangutánzó gyökszó, (megegyezik *szí* gyökkel), s azon hangot fejezi ki, midőn az eredeti állati érzést követő ember valamely eledel édelése, megtetszése vagy vágya miatt nyelvével sziszegőleg a levegőt befelé szívja. Rokkon vele a vágyat jelentő szanszkrit *is, istisz.* Ily lágy sziszegő hang van a latin *sapit*, és sokkal erősebb a német *schmecken, Geschmack* szókban is. 1) Némely testeknek, különösen eledeliül vagy gyógyyszerül használnak azon tulajdonsága, melynél fogva a nyelvdegekre sajátásgosan hatnak. *Édes, savanyú, keserű, émelgyős iz. Jó, rossz, kellemes, kellemetlen, undorító iz. Étel, ital izét érezni. Gyümölcs ize. Alma, körte, szilva ize. Megérezni az ételben a bors, paprika, foghajma, vörőhajma, gyömbér, petrezselyem izét. Sem ize, sem büze.* 2) A nyelvdegek tulajdonsága vagy fogékonyága, melynél fogva ezen behatást megérik. Innen: *Nincsen szája ize. Szája izére van ezen étel. Jó szájját kívánok. Elvette az Isten a szája izét, mint a pápai bírónak.* (Km.). Átv. ért. tetzés. *Nincs izére, amit mondtam neki.* 3) A kifőzött gyümölcsnek édes, ezukros részei, lekvár, liktáriom. *Szilva-iz, barack-iz* stb. 4) Szájnyavalya, midőn az iny elválik a fogtól. *Íz eszi az ínyét.*

ÍZ, (3), régies és tájdivatos *üz* helyett; I. ezt. **ÍZA**, női kn. Izabella, mely a spanyolban am. Erzsébet a magyarban.

ÍZBÜTYÖK, (iz-bütyök) ösz. fn. 1) Az állati, különösen emberi test némely részeiben kinyomuló esontok, pl. a lábszárak aljában, a kézfejek tövében, sőt az ujjakban levők is. 2) Csomók a bütykös növényekben, pl. gabonaszárakban, szénafűben, nádban stb.

ÍZDAG, (iz-dag) ösz. fn. Ízhajlás, ízület daganata; vagy izek közötti daganat. (Arthroncus).

ÍZDAGANAT, (iz daganat) I. **ÍZDAG.**

ÍZECSKE, IZECSKE, (iz-ecs-ke) kies. fn. tt. *ízecskét*. Kisdéd, kicsinemű íz, mint testrés. *Kis gyermekek ízecskéji. Apró növények ízecskéji.*

ÍZÉK v. IZÉK, (iz-ék) fn. tt. *ízék-ét*. Takarmányhulladék, maradék, pl. széna-, szalma-, kukoriczakóróból, melyet a marha a jászolban hagy. Néhutt: *iszény. Ízékel befüteni a kemenczét. Az ízékelt kihordani a ganajdombra. A jó takarmányból kevés ízék marad. Megeszik még az ízékelt is, csak legyen. Átv. szélesb ért. emberi eledel hulladékát is jelenti, köznépnyelvén. Gyöke a bütyköt, esomót, tört részt, tagot jelentő íz. Ettől különbözik: törek. l. TÖREK.*

ÍZÉKÉS v. IZÉKÉS, (iz-ék-és) mn. tt. *ízékés-t v. —et, tb. —ék*. Ízékel kevert, miben sok ízék van. *Az ízékes takarmányt nem szereti a marha.*

ÍZEL, (iz-el) áth. m. *ízelt-t*. Valaminek ízét megkísérli, próbálja, idegenből vett szóval: kóstol. *Ízeld ezen bort, mit mondasz róla? Ízeld csak ezen kenyeret, beh jó.*

ÍZELÉDIK, IZELÉDIK, (iz-el-éd-ik) k. m. *ízéléd-tem, —tél, —étt*. Beható ragu névvel am. valaminek ízébe szeret, valami tetszik neki. *Boromba igen bele ízeledett. Úgy a játékba ízeledett, hogy nem tudja abbahagyni. Irásba, olvasásba ízeledni.*

ÍZELÉS, (iz-el-és) fn. tt. *ízelés-t, tb. —ék*. Kóstolás, valamely étel, ital ízének megkísérlése.

ÍZELGET, (iz-el-ég-et) áth. és gyak. m. *ízeltget-tem, —tél, —étt*. 1) Gyakran vagy folytonosan ízelt kóstol valamit. *A borkereskedő ízeltgeti a pinczében a borokat.* 2) Sokszor, de csak keveset iszik vagy eszik. *Nem eszik, sem iszik, csak ízeltgeti az ételeket és italokat.*

ÍZELGETÉS, (iz-el-ég-et-és) fn. tt. *ízeltgetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Cselekvés, midőn ízeltgetünk valamely ételt vagy italt. V. ö. **ÍZELGET**.

ÍZELINT, (iz-el-int) áth. és kies. m. *ízeltint-étt, htn. —ni v. —eni*. 1) Valamit igen kis mértékben ízelt, kóstol. *A szakács sorban ízeltint az ételeket.* 2) Önhatólag és beható ragu névvel am. valaminek ízébe bele kezd szeretni, valamiben tetszést kezd lelteni. *Eddig víziszta volt, de úgy látszik, már bele ízeltintett a borba.*

ÍZELINTÉS, (iz-el-int-és) fn. tt. *ízeltintés-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Cselekvés, midőn ízeltintünk valamit. V. ö. **ÍZELINT**.

ÍZENKÉNT v. IZENKÉNT, (iz-en-ként) ih. Tagonként, részenként, darabonként. *Izenként öszvevagdalni valakit. Izenként elmetelni a sültet. Izenként eltördölni a szalmát, nádat.*

ÍZES, IZES, (iz-es) mn. tt. *ízest v. —et, tb. —ék*. 1) Minek íze van, különösen am. jó, kedves ízű. *Igen ízes eledellekkel szolgált.* 2) Több tagokkal, esomókkal, bütykökkel bíró. *Ízes füvek, kórók.*

ÍZESÉDIK, IZESÉDIK, (iz-es-éd-ik) k. m. *ízéséd-tem, —tél, —étt*. Ízessé kezd lenni, íze szaporodik, növekedik. *Ízesedik a gyümölcs, midőn érik. Ízesedik a kellő fűszerekkel ellátott éték.*

ÍZESÍT, IZESIT, (iz-es-it) áth. m. *ízest-étt, htn. —ni v. —eni*. Ízessé, kellemes ízűvé tesz valamit. *Fűszerekkel ízestíteni az ételeket, italokat.*

ÍZESÍTÉS, IZESITÉS, (iz-es-it-és) fn. tt. *ízestítés-t, tb. —ék*. Cselekvés, mely által valamely ételt vagy italt ízessé teszünk, fűszerezés.

ÍZESSÉG, IZESSÉG, (iz-es-ség) fn. tt. *ízesség-ét*. Étél-italnak tulajdonsága, melynél fogva íze van, különösen ha kellemes jó ízzel bír.

ÍZESÜL, IZESÜL, (iz-es-ül) önh. m. *ízesül-t*. Ízessé, különösen kellemes ízűvé válik.

ÍZETLEN, IZETLEN, (iz-etlen) mn. tt. *ízetlen-t, tb. —ék v. —ék*. 1) Minek semmi íze nincsen. *A tiszta földrészek ízellenek. Ízellen tiszta víz.* 2) Mi eredeti, tiszta ízét elvesztette, vagy mi természetéhez kellő ízzel nem bír. *Az állott bor ízetlen. Sok kenyér ízellen zokott lenni. Ízetlen, mint a csepregi ital.* (Km.). 3) Átv. ért. oly beszédről vagy tréfáról mondjuk, melyben elmésség nincsen, sótalan, sületlen, helytelen. *Ízellen beszéd, tréfa. Ízetlen elménczkedés. Ízetlen bolondság.* 4) Kedvetlen, nyájasságtalan, rosz kedélyű, savanyú kedvű. *Ezen ember ma igen ízetlen.*

ÍZETLENÉDÉS, IZETLENÉDÉS, (iz-etlen-éd-és) fn. tt. *ízetlenédés-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Étél italnak azon változása, midőn ízetlenné lesz.

ÍZETLENÉDIK, IZETLENÉDIK, (iz-etlen-éd-ik) k. m. *ízetlenéd-tem, —tél, —étt*. 1) Izét kezd vesztetni, ízetlenné lesz. *Tülrés által ízellenedik a gyümölcs.* 2) Átv. ért. kedvetlenedik, a vidám kedély, elmésség, vidorság, nyájas magaviselet elhagyja.

ÍZETLENÍT, IZETLENIT, (iz-etlen-it) áth. m. *ízetlenit-étt, htn. —ni v. —eni, par. —s*. 1) Izetlenné tesz, valaminek ízét veszi, elrontja. *Nyelve eczettel és epével ízetlenítették a mi torkosságunkért.* (Pázmán Préd.). 2) Kedvetlenít, rosz kedélyűvé tesz. *A sok baj, betegség ízetlenítette őt.*

ÍZETLENÍTÉS, IZETLENITÉS, (iz-etlen-it-és) fn. tt. *ízetlenítés-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Cselekvés, mely által valamely étel-ital ízetlenné tétetik. Átv. ért. kedvetlenítés.

ÍZETLENKÉDÉS, (iz-etlen-kéd-és) fn. tt. *ízetlenkédés-t, tb. —ék*. 1) Izetlen, rosz kedvű magaviselés, társalgás. 2) Rosz kedvűségből származó gáncsoskodás, kötekedés.

ÍZETLENKÉDIK, (iz-etlen-kéd-ik) k. m. *ízetlenkéd-tem, —tél, —étt*. 1) Rosz kedvűleg, kelletlenül viseli magát vagy sületlenül, sótalanul tréfálkodik, beszél. 2) Rosz kedvűből gáncsoskodik, kötekedik valakivel, alkalmatlankodik.

ÍZETLENSÉG, IZETLENSÉG, (iz-etlen-ség) fn. tt. *ízetlenség-ét*. 1) Sületlen, sótalan elménczés, tréfa, ostobaság. *Eluntam már ízetlenségeit hallgatni. Sok ízetlenséget öszvebeszél.* 2) Kellemetlenség. *Sok ízetlenséget okoz magaviselete által.*

ÍZETLENÜL, (iz-etlen-ül) ih. 1) Tulajd. ért. íz nélkül, sótalanul. *Izetlenül adni fel az ételt.* 2)

Átv. ért. elmésség nélkül vagy esztelenül elménezkedve, sületlenül, ostobaul; kellemetlenül. *Izetlenül tréfálni, beszélni. Izetlenül viselni magát.*

ÍZEVESZTETT, (ize-vesztett) ösz. mn. Aki vagy ami ízét elvesztette. *Ízevesztett dohányos. Ízevesztett dinnye.*

ÍZFELÜLET, (iz-felület) ösz. fn. I. ÍZLAP.

ÍZGENYEDÉS, (iz-genyedés) ösz. fn. Az állati test ízeiben támadt genyedés.

ÍZGÖDÖR, (iz-gödör) ösz. fn. Gödör, vagyis mélyedés a halántékesont bütyke mögött.

ÍZHAJLÁS, (iz-hajlás) ösz. fn. Azon része az állati testnek, melyben az ízek, csuklók öszvekkötésbe jönnek, s mely által mozognak, hajlanak.

ÍZHEGEDÉS, (iz-hegedés) ösz. fn. A sértett, zúzott állati ízek öszveforradása, hegedése, begyógyulása.

ÍZIBE v. ÍZIBEN, (iz-i-be) ih. Szaporán, sietve, hamarjában, tüstént, egyszeribe. Gyöke az időmozzanást jelentő *íz* (vix, vicis). Íziben tehát eredetileg annyi, mint: *azon ízben, egy ízi v. iznyi időben*, azaz a legrövidebb időben, tüstént. *Íziben esett nekik is*, (km.); mit Molnár A. így magyaráz: vérbe került a győzelem nekik.

ÍZIDEG, (iz-ideg) ösz. fn. Idegek a nyelvben, melyek által az ételek, italok, s egyéb testek ízét érezzük.

ÍZKENŐCS, (iz-kenőcs) ösz. fn. Kenőcs, melylyel a kóros, fájós ízeket bekenik, fájdalomnyhítás és gyógyítás végett.

ÍZKÓR, (iz-kór) ösz. fn. Általán mindenféle bántalom, sérv, melyben az ízek szenvednek.

ÍZLAP, (iz-lap) ösz. fn. Boneytanban a csontnak azon lapja, mely annak ízén vagy íze mögött fekszik.

ÍZLEL, IZLEL, (iz-el-el) áth. m. *izlet-t*. Az *izel* igének gyakorlatos változata, am. többször, folytonosan *izel* valamit, kóstolgat. *Izlelni az ételt, italt. Megizlelni a bort.*

ÍZLELÉS, (iz-el-el-és) fn. tt. *izlelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn *izlelünk* valamit. V. ö. ÍZLEL.

ÍZLÉS, IZLÉS, (iz-l-és, az *izlik* igétől) fn. tt. *izlés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) A nyelvdegek tulajdonsága, melynél fogva az ételek, italok ízét megérik. *A szakácsnak jó izléssel kell bírnia. Finom izlés. Nincs izlése.* 2) Átv. ért. szép iránti érzemény, és azaz öszvekapcsolt tetszés. *Művelni az izlést*. Szorosb ért. lelki tehetség és képesség, melynél fogva valaki könnyen észreveszi és érzi, mi legyen szép és mi rút. *Jó, művelt, finom, tiszta izléssel bírni. A jó izlés ellen libáznai, vételni. Ez rossz izlésre mutat.* 3) Gondolkodás és cselekvés módja, mely a szép érzésén alapszik. *A görögök izlését követni. Középkor izlése a művészetekben. A festészetet az olasz vagy hollandi izlés szerént gyakorolni.*

ÍZLÉSBELI, (izlés-beli) ösz. mn. Ízlésből eredő vagy eredett; izlésre vonatkozó. *Ízlésbeli nézet*, am. kinek-kinek izléséből eredő nézet. *Ízlésbeli dolog*, amint kinek-kinek izlése hozza magával.

ÍZLÉSELLENI, (izlés-elleni) ösz. mn. Ami az izlést és izlés szabályait sérti.

ÍZLÉSÉS, IZLÉSÉS, (iz-el-és-és) mn. tt. *izlésés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Miben izlés van. *Ízléses öltözet*. L. ÍZLETES, 2).

ÍZLÉS- v. IZLÉSTAN, (izléstan) ösz. fn. Tudományos előadás az izlésről a széptudományok- és művészetekben. Máskép: *szépészet*. (Aesthetica).

ÍZLÉSTELEN, IZLÉSTELEN, (iz-l-és-telen) mn. tt. *izléstelen-t*, tb. —*ék*. Kinek izlése nincsen. Különösen 1) Kinek szép iránti érzeménye kiművelve nincs. 2) Kiben a szépnek felfogására szükséges tehetség és képesség hiányzik. 3) Elmemű vagy szép-mű, melyen a kiművelt izlés nyomai nem látszanak. *Izléstelen költemény. Izléstelen rajz, épület, szobor.* 4) Mondjuk külső viseletről is, mely a finomabb divatvilág igényeihez nem alkalmazott. Határozó képen am. izlés nélkül, izléstelenül.

ÍZLÉSTELENÜL, (iz-l-és-telen-ül) ih. Szépség érzéke, kellékei nélkül. *Izléstelenül bútorozott szoba. Izléstelenül öltözködni.*

ÍZLÉS- v. IZLÉSTELJES, (izlés-teljes) l. ÍZLETDÚS.

ÍZLÉS- v. IZLÉSTUDOMÁNY, (izlés-tudomány) L. ÍZLÉSTAN.

ÍZLET, IZLET, (iz-l-et) fn. tt. *izlet-ét*, harm. szr. —*e*. Azon érzet, melyet az izló tehetség, izló érzék gerjeszt bennünk. *Kedves vagy kedvetlen izlet. Jó, rossz izlet.*

ÍZLETÉS, IZLETÉS, (iz-l-et-és) mn. tt. *izletés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Mi izlettel, különösen kedves izlettel bír; jó ízű, nyálánságnak való, ínynak kedves. *Ízletes ebéd. Ízletes ételek, italok.* 2) Mondjuk viseletről, bútorokról, edényekről, házi készültekről stb. melyek a felsőbb divat izletével, a finomabb szokással megegyeznek.

ÍZLETÉSEN, IZLETÉSEN, (iz-l-et-és-en) ih. Izlet szerént, a finomság, műveltség szabályai, a magasabb divat szerént. *Izletesen rendezett tánczterem. Izletesen öltözködő hölgy, uracs.* V. ö. ÍZLET, ÍZLETES.

ÍZLETÉSSÉG, IZLETÉSSÉG, (iz-l-et-és-ség) fn. tt. *izletésség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, melynél fogva valami az ínynak kedves. *Ételek, italok izletessége*. Átv. ért. tulajdonság, mely a szép izlés kellemékeivel egyezik. V. ö. IZLETÉS.

ÍZLET- v. IZLETDÚS, (izlet-dús) ösz. mn. Bő mértékben, igen nagyon izletes. V. ö. ÍZLETÉS 2).

ÍZLIK, (iz-l-ik) k. m. *izlét*, htn. *izleni*. Az izló idegekre kedves hatással van. Mondjuk különösen az étkekről és italokról. *Járás kelés után izlik az ebéd. Ezen bor igen izlik.*

ÍZMEREDÉS, (íz-meredés) ösz. fn. Az állati íznek kóros állapota, midőn mozgékonyasága megszűnik, midőn hajthatatlanná, mozdulatlanná lesz. (An-cyle, Ancylosis).

ÍZMEREDTSÉG, (íz-meredtség) ösz. fn. 1. **ÍZMEREDÉS**.

ÍZMIRIGY, (íz-mirigy) ösz. fn. Mirigy az állati ízben vagy íz körül. V. ö. **MIRIGY**.

ÍZNEDV, (íz-nedv) ösz. fn. 1) Ragadós nedv, mely az állati testek izmirigyében öszvegyül, s az ízeket mozgékonyakká teszi. (Axungia). 2) Nedv, mely gyakran az ízek megsérülésekor kifoly.

ÍZNEDVHÁRTYA, (íz-nedv-hártya) ösz. fn. Hártya, mely az iznedveket takarja.

ÍZNEDVHÁRTYALOB, (íz-nedv-hártya-lob) ösz. fn. Gyuladásos bántalom az iznedvhártyában. (Inflammatio membranae synovialis).

ÍZÖRÖKSÉG, (íz-örökség) ösz. fn. Nemzetség íze szeréni örökség.

ÍZPÓK, (íz-pók) ösz. fn. Ízületeken támadt pók azaz csomósodás, inpók. V. ö. **PÓK**.

ÍZPÓKOS, (íz-pókos) ösz. mn. Amin izpók, kóros kinövésű bog vagy csomó van. *Ízpókos láb*. V. ö. **INPÓK**.

ÍZREND, (íz-rend) ösz. fn. A származási ágak sora, nemzetségi tábla. (Genealogia).

ÍZRENDI, (íz-rendi) ösz. mn. Ízrendre vonatkozó, azt illető. *Ízrendi kimutatás. Ízrendi táblázat*.

ÍZRENDILEG, (íz-rendileg) ösz. ih. Ízrendben, oly sorban, mint az ízek, vagyis nemzetségi ágak származása mutatja, kivánja.

ÍZSZALAG, (íz-szalag) ösz. fn. Szalagnemű hártya az állati ízben.

ÍZTAGUAK, (íz-taguak) ösz. tb. mn. Állatok, különösen férgek osztálya, melyek teste réteges ízekből állanak, pl. a pondrókéi.

ÍZTAPLÓ, (íz-tapló) ösz. fn. Taplószerű hideg (nem lobos) daganat az állati test valamely ízén, különösen a térden, mely miatt az íz használása akadályoztatik, s a közellevő testrészek asznak.

ÍZTELEN, **IZTELEN**, (íz-telen) mn. tt. *ízte-len-t*, tb. — *ék*. Minek íze nincsen, mi a nyelv idegeire semminemű hatással nem bír. *Íztelen tiszta víz. Az egyszerű földtek íztelenek*. Rokon vele az *ízellen*, de ez átv. értelemben is használtatik, l. **ÍZETTLEN**. Határozókép am. íz nélkül.

ÍZTELENSÉG, (íz-telen-ség) fn. tt. *íztele-n-ség-ét*. Bizonyos testek tulajdonsága, melynél fogva az ízlő érzékekre semmi hatással nincsenek. *Az egyszerű tiszta földnek egyik tulajdonsága az ízteleenség*.

ÍZTELENÜL, (íz-telen-ül) ih. Íz nélkül, kelle-gem fűszerezve. *Íztelenül készített étel*.

ÍZTOK, (íz-tok) ösz. fn. Boneztanban am. tok vagy takaró, melyet a halántékesont izgódréből és ízbütykéből kijövő hárántos kanafok képeznek.

ÍZŰ, **IZŰ**, (íz-ű) mn. tt. *íz-ű-t*, tb. — *ék*. Bizonyos ízzel bíró. *Jó, rossz zű. Édes, savanyú, ke-*

seű ízű. Bor ízű alma, körtvély. Legjobb ízű a panaszos étel. (Km.). *Pogácsa ízű. A manna akkor volt pogácsa ízű, midőn megtörték és főzték.* (Pázmán P.). Átv. ért. *Jóízűt neveltünk. Jóízű ülom.*

ÍZŰEN, **IZŰEN**, (íz-ű-en) ih. Bizonyos ízt érzve. *Jó ízűen enni, inni. Rossz ízűen esett neki az ebéd. Jobb ízűen esik, amihez munkával jutsz.* (Km.).

ÍZŰL, **IZŰL**, (íz-ül) önh. m. *íz-ül-t*. Mondjuk tagokról, melyek ízek által öszvefüggednek, együvé állanak.

ÍZÜLÉS, **IZÜLÉS**, (íz-ül-és) fn. tt. *íz-ülés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Az állati tagok öszvefüggedése ízek által.

ÍZÜLET, **IZÜLET**; (íz-ül-et) fn. tt. *íz-ület-ét*, harm. szr. — *e*. A tagoknak ízek által öszvekapcsolt állapota, kapcsolata.

ÍZVÁPA, (íz-vápa) ösz. fn. Félgömbölyű üreg a csipőcsontban, melyben a czombcsont töve mozog.

ÍZVIZENY, (íz-vizeny) ösz. fn. Ízeknél támadó vizeny. (Vedema articulare).

ÍZVIZKÓR, (íz-viz-kór) ösz. fn. Savós vagy kóros nedv meggyülése az íztok üregében. (Hydrarthon).

ÍZVIZKÓROS, (íz-viz-kóros) ösz. mn. Ízvizkórban szenvedő. *Ízvizkóros betegek*.

ÍZVIZKÓRSÁG, (íz-viz-kórság) lásd: **ÍZVIZKÓR**.

ÍZSÁK, **IZSÁK**, férfi keresztnév; tt. *Izsákot*. Isaac. Héber eredetű *sákhak* (= gúnyol) igétől, am. gúnyoló.

ÍZSÓP, (hellén-latinul *hyssopus*, héberül *eszóhb*, arabul *szufa*); fn. tt. *íz-sóp ot*. Illatos kerti növény, a kétfőbbhímesek seregéből. *Kerti íz-sóp*.

Az i-ben van 387 czikk.

J.

J, kisedalakban *j*, tizenhetedik betű a magyar ábéczerendben, a mássalhangzók sorában tizedik, neve: *jé*. Legrokonabb az *i* önhangzóval, pl. a tárgy-mutató sajátlag: *i*, (mely közelségre mutat, mint *i-hol*, *i-ly*, *i-tt*, *i-de* stb. szókban is), igen gyakran *j-vé* változik: *kér-j-ük*, e helyett *kér-i-ük*, mint *kér-i-tek*, *kér-i-k*; a mély hangú ragozásban még ezen 2-ik és 3-ik személyben is: *vár-j-átok*, *vár-j-ák*. Rokon továbbá *h* és *v* mássalhangzókkal is, melyekkel együtt *fuvó* vagy *lehelő* és *ldgy* betűnek s *félhangzó*-nak is neveztetik. Mint a mássalhangzók leglágabbika nagyobb hangzatosság végett más többé-kevésbé rokonokkal fölcserélődik, ú. m. a) *h*-val: *aj*, *ah*; *ajítatos*, *ahítatos*; *éjom*, *éhom*; *jeged*, *heged*; *su-j*, *suh*; a régieknél: *szabadója*, *szabadóha*; *teremtője*, *teremté-he*; b) *v*-vel: *bú-j*, *búv*; *fú-j*, *fúv*; *saj*, *sav*; *kéjes* a göeseji tájbeszédben: *kéves*; és viszont: a Tatrosi codexben: *feketlájé* = *feketévé*, *barlangájá* = *barlangává*; a székelyek-

nél: *kőműves* = kőműves; *küjel* = küvel v. kívül, v. kívül; c) néha sziszegő- vagy susogó-val váltakozik: szalaszt, *szalajt*; szakaszt, *szakajt*; hullaszt, *hullajt*; esik, *ejt*; feslik, *fejt*; különösen a parancsoló-móban: *mos-j* lesz: *mos-s*, *hoz-j* lesz: *hoz-z* stb. lásd: — J, (2). Némely szók elején is az *i* változata: *jed*, *ied*; *jeszke*, *ieszke*; *jesztés*, *iesztés*; *jász*, *íász*; *jut*, *íut*; *jön*, *ión*; *jog*, *ig*; *jogtat*, *igtat*; *jorgat*, *irgat*, (irgalom); *juh*, *ih*; *juhar*, *ihar*; *juszalag*, *iszalag*; hasonlóan a gyökszók végén, mint *aj ej*, az *i*-nek változata: *faj*, *fi*; *haj!* *hi!* *vaj* (vajudik), *vi* (viudik), *kajált*, kiált. — Több szóban utólehes toldalék: *é*, *éj*; *á*, *áj!*; *bá*, *báj*; *szá* (régies), *száj*; *tá*, *táj*; *hé*, *háj*; *ké*, *káj*; *karé*, *karáj*; *taré*, *taráj*; *paré*, *paráj*; *gané*, *ganáj*; *vatalé*, *vataláj*. Mint lágy betű leginkább tájszokás szerint fölcserélődik a szintén lágy *gy-vel* és *ny-vel*: *jász*, (pl. Thaly K. gyűjteményében) *gyász*; *jön*, *gyön*; *jer*, *gyer*; *hajít*, *hagyít*; *jül* (= jö-ül), *gyül* (általános gyakorlat szerint is); *hajma*, *hagyma* (általában); *jövötény*, *gyövötény* (általában); *juha*, *gyuha*; *jógy*, *gyógy* (általában); *írj*, *irgy*; *borju*, *borgyu* v. *bornyu*; *varju*, *vargyu* v. *varnyu*; *sarju*, *sargyu*; *jargal*, (pl. Tinódinál), *nyargal* (általában); *javúl* a székelveknél: *gyavúl*; ellenben *vagy* helyett: *vaj*. A *ja*, je harmadik személy és birtokragban, és tárgyutató igeragozásban Dunán túl divatos némely tájszokás szerint a pattanó v. kemény *p*, *k*, *f* után a kemény *ty-re*, a szelídebb *b*, *g*, *r*, *v* után *gy-re* változva ejtetik: *kalaptya*, *kalapja*; *kobaktya*, *kobakja*; *haraptya*, *harapja*; *raktya*, *rakja*; *esüftya*, *esüfja*; *darabgya*, *darabja*; *dobgya*, *dobja*; *szabgya*, *szabja*; *haraggya*, *haragja*; *margya*, *marja*; *óvgya*, *óvja*. Különben országszerzte az előtte álló *d-vel* együtt *gy-re*, a *t-vel* *ty-re*, az *l-lel* *ly-re*, *söt j-re*, végre az *n-nel* *ny-re* változva hangzik: *adja* kiejtve: *agygya*; *nádj*, *nágygya*; *húdj*, *húgygya*; *látja*, *látytya*; *gátja*, *gátytya*; *botja*, *botytya*; *halljuk*, *halylyuk* v. *hajjuk*; *toljátok*¹, *tolylyátok* v. *tojjátok*; *bámúlja*, *bámulylya* v. *bámujja*; *véljük*, *vélylyük* v. *véjjük*; *vonják*, *vonynyák*; *bánjam*, *bánjad*, *bánnyam*, *bánnyad* stb.

Nagy terjedelmű tájszokás szerint, hanyag kiejtéssel *ly* helyett használtatik, mint: *juk*, *lyuk*; *jány*, *lány*; *mij*, *mily*; *mej*, *mely*; *szabáj*, *szabály*; *akadáj*, *akadály*; *homáj*, *homály*. Hasonlóan *j-re* szokták lágyítani, az *l-t*, mint az imént is érintők, midőn *j* következik utána: *tojja*, *tolja*; *gondolja*, *gondolja*; *engesztelje*, *engesztelje* stb.

Jelentése, mint az *i* hangzójé: mozgékonyság, folyékonyság, hajlékonyság, pl. *jő*, *jár*, *játszik*, *jég*, *jegenye*, *jó*, *jut*, *tej*, *vaj*, *haj*, *új* szókban. Mint fuvó betűnek, hangutánzó jelentése is van, pl. *faj*, *füj*, *ej*, *ejnye*, *juh*.

— J, (1), a) Némely gyökszók kiegészítő alkatrésze, mint: *aj* (arena), *baj*, *faj*, *vaj*, *zaj*, *haj*, *raj*, *pej*, *tej*, *máj*, *új*. b) Némely gyökszókban és törzsekben képzőül szolgáló kihangzás, mint: *bá*, *báj*; *tá*, *táj*; *szá*, *száj*; *é*, *éj*; *fe*, *fej*; *or*, *orj*; *mor*, *morj*; *bor*, *borj*; *sar-j*, *var-j*, *tar-j*, *ir-j*, *eser-j*, *fler-j*, *für-j*, *eper-j*,

szeder-j, *paré-j*, *karé-j*, *gané-j*, *taré-j*, *vatalé-j*, *szí-j*, *í-j*, *di-j*. V. ö. — AJ, — EJ, képző.

— J, (2), a parancsolómód képzője, mely Révai szerint a nógató, biztató, sürgető *ej!* *hej!* s hozzá tehetjük, *hi!* *haj!* *vaj!* indulatszók megrövidített változata. Mi szerint pl. *dob-j* = *dob-haj!* *rak-j* = *rak-haj!* *ver-j* = *ver-hej!* *ül-j* = *ül-hej!* Mennyiben a parancsolás, sürgetés, nógatás ezelja, mozgásra indítani, ezen *j* rokon azon *i-vel*, melyből mozgásra vonatkozó szók származnak, mint: *i-ö*, *jö*. A régieknél *h* lehélfhang hozzátétellel nyomosbítatott: *takar-jh*, *dicsér-jh*. Így a Bécsi codexben: „Ne akarjh félned.“ (Esther XV. 12.). „Nézhj uram, mü rejánk.“ (Baruch, II. 16.). „Itéletet örizjh.“ (Osee XII. 6.). A Tatrosi codexben: *járhj*, *kölesönözjh*, *ne gyeterjh* stb. A honnan némely nyelvszók az öszvetet *vajha* indulatszóból rövidültek vélik. Ragozáskor ép alakjában marad minden mássalbangzó után. Kivévé a *t*, és sziszegő *s*, *sz* és *z* betűket, mint: *szab-j*, *ad-j*, *döf-j*, *rág-j*, *fogy-j*, *rak-j*, *tol-j*, *foly-j*, *nyom-j*, *fon-j*, *hun-j*, *lop-j*, *ver-j*, *óv-j*, *szív-j*; származékigékben: *takar-j*, *énekel-j*, *terem-j*, *keserég-j* stb. Kivételelesen: *t* után *s-re* változik: *tanít-s*, *szakít-s*; az egytaguakban a gyök *t-jét* is *s-vé* változtatja: *üt-ből* *üs-s*, *vet-ből* *ves-s*, továbbá *tat*, *tel* és *hat*, *het* képzőkben: *jántas-s*, *ültés-s*, *maradhas-s*, *vetkes-s*, *adas-s*, *kérhes-s*. Különös képzésük: *mess* (metesz igéből), *tessél* (tetszik-ből), egyébiránt ezek az elavult *met* és *tetik* igékből értelmezhetők. Ide tartozik *veszt* (vesz-et), melyből régiesen lett *veszes-s*. „Csoda szeretet úgy szeretni életeket, hogy *elveszessed*.“ (Telegdi I. R. 752. 1.) „Ne *veszed* el őket mindencstől.“ (Károlyi LIX. zs. 12. v.). „Azon igyekeznek, hogy életeket *elveszessék*.“ (De summo Bono. 313. 1.).

Ha a töge *t* betűjét akármely nem sziszegő betű, vagy *í* előzi meg, akkor esupán a *j* változik susogó *s-re* vagy sziszegő *sz-*, *z-re*, mint: *bánt-s*, *tart-s*, *költ-s*, *fejt-s*; *tanít-s*, *boldogít-s*, *hevit-s*, *készít-s*. Ezen kettő *lát* és *lót* parancsolója, *láss*, *löss*. A susogó- és sziszegők után: *mos-s*, *futos-s*, *keres-s*, *hoz-z*, *szerez-z*, *vesz-sz* (peras). Sajátságos kivételük: *tész*, *tégy*; *vész* (emit, accipit) *végy*; *lész*, *légy*; *visz*, *vígy* v. *vigy*; *hisz*, mintegy kettőztetve *higgy*. — Az *aszt*, *eszt*, *oszt*, *üsz* képzőjü igékből a *t* kimarad: *szakasz-sz*, *vagasz-sz*, *eresz-sz*, *fosz-sz*, *fürös-sz*. Ezekben a régieknél *sz* helyett a rendes *j* is használtatott. *Élesz-j-e*, *helyhesz-j-e*. (Régi halottas beszéd). „Hogy feltűnasz-j-ad te közelednek nevé.“ „Akasz-j-átok fel ötet.“ „Hirtelenkedetet gerjesz-j-en.“ „Leterjesz-j-e magát.“ (Bécsi cod.). „Az nap mentöket hogy el ne halasz-j-ák.“ (Tinódi). *Ierész-j-átok*, *isz-j-a*, *kívonsz-j-a*, *hoz-j-a*. (Tatrosi v. Müncheni cod.).

— J, (3), *ja*, *je* birtokrag azon elemi alkatrésze, mely az illető tárgyra mutat (tárgymutató), pl. *rab-j-a*, *kalap-j-a*, *gond-j-a*, *kert-j-e*, *vend-j-e*. Előjön a esagatag nyelvből is: *kluda-jt-én* = ur-á-tól. (Ahuska). A régieknél többször találjuk, pl. *ajándékja*, *billikomja*, *diadalomja*. Thaly K. gyűjteményében. Sőt a köz-

nép ma is gyakrabban használja : *tartományja*, *királyja*, *inassa* (= inasja), *várossa* stb. Egyébiránt l. Előbeszéd. 162. l. és v. ö. —JA.

—J, (4), tárgymutató igeképző, pl. *ad-j-a*, *ad-j-uk*, *ad-j-átok*, *ad-j-ák*, *adand-j-a*, *adand-j-uk*, *fal-j-a*, *fal-j-uk*, *mond-j-a*, *mond-j-uk*, *kér-j-ük*, *kérend-j-ük* stb. s tulajdonképen a közelre mutató *i* (i-t, i-hol, i-de) változata. A régieknél öszvevázás nélküli tiszta *j* alakjában sokkal többször fordul elő, mint a mai szokás szerént, pl. Szalay Á. gyűjteményében : *akarna-j-a* (ma öszvevázva : akarná), *így adna-j-a*, *szerezene-j-e* (= szerzené), *vehetne-j-e*, *fogna-j-a*, *adna-j-ak* (= adnák) stb. a többesben *bocsátana-j-ok* (= bocsátánók), *bocsátana-j-ak* (= bocsátánák). „Mi eremest elbocsátanajok őket, csak ők bocsátanajak el ; 1559-ik évből. *Tudno-j-ok* (= tudnók). „Mert mi sem vagyunk oly emberek, hogy pispok (püspök) nram jobbagyit nem tudnojak egyebektől megbeesülnie ez választania,“ (a *nia*, *né* csak *ní* helyett, mint sokszor a régiségben) ; 1555 dik évbéli levél. „Ha az mivelnejek (= mivelnök) nyilván nem sok jönne be neknek (= közölök), fegyverekkel csak az kapum sem merjék (= merjük) kiereszteni nappal is, nem hogy hajnalban küldenejék (küldenök) ki őket,“ 1556-iki levél. A jelentő mód függő (vagy első) multjában is bár ritkábban : *osztó-j-ok* (= osztók), *ada-j-ok* (adók), *fogdosa-j-ok* (= fogdosók). „Menig (= mennyiig = meddig) nekünk len (lön), addig reájok osztótok,“ 1557-ből. „Utánok lénk (lönk, levénk), az nyomon megfogdosajok . . . az lovakat megadajok az szegény népnek.“ 1559-ből. A göcseji tájbeszédben még ma is divatos : *megtudná-j-ék*, *megtudnák* helyett, *megvenné-j-ék*, *megvennék* helyett. (Vas József koszorúzott pályaeértekezése). Régente még a főmúltban is találjuk : *kivántja* = kívánta, *megfogytják* = megfogytak. (Régi magyar nyelvemlékek. II. Kötet. 1537-ik évbéli levél). Sőt a mai, némely vidéki, különösen székely tájszólásban is ezen tárgymutató szerepel mindazon esetekben, melyekben köz hiedelem szerént jelentő mód helyett foglaltót használna a nép ; de hogy ez tévedés, kétségtelen bizonyosságunk a magas és mélyhangu igeragozások öszvevázásának, pl. Kriza J. I-ső meséjében olvassuk : „Vetik (nem : vessék) a haricskát, kel, nő, érik, arassák (= aratják, a *j* *s*-sé változva, *s* a *t* hasonulva), hordják haza szekérrel, cséplik (nem : esépeljék) vascséppel, vizik (nem : vinyék) a malomba, örölik“ (nem : öröljék). Továbbá : „Addig keveri (nem : keverje), göbödi (nem : göbödje), kavargassa“ (= kavargatja, a *j* mint föntebb *s*-sé változva) stb. A többi személyekben is : *nem igyam* (= isz-j-am v. i-j-am) *meg* (e helyett : mem iszom meg) ; *nem vinyem* (= visz-j-em v. vi-j-em) *el* (= nem viszem el) ; *mü azt nem tegyük* (= tesz-j-ük) *meg* stb. Egyébiránt l. Előbeszéd. 158. lap. stb.

JA, indulatszó, mely ismételve, *s jaj* szóval egyesítve 1) nagy fájdalomat fejez ki. *Ja ja jaj*, mi ért engemet. 2) Élünk vele, midőn azt akarjuk kijelenteni, hogy valami rég elmúlt, tehát késő vagy hi-

ába róla beszélni. *Ja ja jaj, mikor volt az ?* 3) Gyök-elem, melyből a *jó*, *jav* szók erednek ; l. JÓ.

—JA, vékonyhangon *je* (i-a, i-e). 1) A *j* vagy *i*-ben tárgymutatót, és az *a* vagy *e*-ben harmadik személyt képviselő névrag, pl. *rab-j-a*, *hid-j-a*, *gond-j-a*, *rom-j-a*, *bot-j-a*. 2) Az igeéknél hasonlóképen a tárgymutató igealak egyesszámban, a *j* tárgymutató *s* az *a* vagy *e* harmadik személy raga, pl. *dob-j-a*, *ad-j-a*, *fal-j-a*, *nyal-j-a*, *fut-j-a* stb. A magashangu ragozásban csak a tárgymutató *i* marad meg : *szeret-i*, *kér-i*, *tür-i*, melyek némely tájszólásokban csakugyan *szeret-j-e*, *kér-j-e*, *tür-j-e*, magában a jelentő módban is ; s hogy ezen *i* valóóságos tárgymutató és nem a harmadik személynévmás *ő* nek változata, megtetszik az *ad-i*, *ad-i-k*, *mond-i*, *mond-i-k*, *tapod i*, *tapod i-k* tájszólásokból, (ad-j-a, ad-j-ák, mond-j-a, mond-j-ák stb. helyett), melyekben az *i-t* alaposan tárgymutatónak, nem pedig az *ő* helyettesítésnek tekinthetjük. Így nevéknél is : *pénz i*, *bér-i*, *szeretet-i*, *köze-p-i*, *szem i*, *rend i* az általános népbeszédben az *i* inkább a tárgymutató *i* képviselője ; úgy hogy például (Vas József szerént) Belső-Somogyban *gond-j-a* is : *gond-i*. Bővebb fejtegetését és elemzését lásd az Előbeszéd 158. és következő lapjain ; és v. ö. —J, (4).

JÁÁD, falu Erdélyben, Beszterce vidékében ; helyr. *Jáád-on*, —*ra*, —*ról*.

JÁÁK, mezőváros Vas megyében ; helyr. *Jáák-on*, —*ra*, —*ról*.

JÁÁS, erdélyi falu Fogaras vidékében ; helyr. *Jáás-on*, —*ra*, —*ról*.

JÁÁZ, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Kraszna megyében ; helyr. *Jááz-on*, —*ra*, —*ról*.

JABA, puszta Somogy megyében ; helyr. *Jabá-n*, —*ra*, —*ról*.

JABALCSA, falu Krassó megyében ; helyr. *Jabalesá-n*, —*ra*, —*ról*.

JABLONCZA, mezőváros Nyitra és falu Torna megyében ; helyr. *Jablonczá-n*, —*ra*, —*ról*.

JABLONKA, falu Árva megyében ; ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Zemplén m. helyr. *Jablonká-n*, —*ra*, —*ról*.

JABLONOVA, falu Beregh megyében ; máskép *Almamező* ; helyr. *Jablonová n*, —*ra*, —*ról*.

JABLONYA, TÓT—, falu Zemplén megyében ; helyr. *Jablonyá-n*, —*ra*, —*ról*.

JÁCZ, KIS—, NAGY—, NEMES—, falvak Nyitra megyében ; helyr. *Jác-z-on*, —*ra*, —*ról*.

JACZANY, (jacz-any) fn. tt. *jaczany-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Vegytani ért. egyszerű vegyelem, a könnyű és ritka fémek egyike. Jaczanynak azért nevezetett, mert a jáczint (Hyacinthus) nevű drágakőben jön elő. Latin neve Zirconium, a Zircon' nevű ásványtól, mely szintén tartalmaz jaczanyt.

JACZFÖLD, (jacz-föld) ösz. fn. Föld neme, melynek alkatrésze jaczanyból áll. V. ö. JACZANY.

JÁCZINT, (hellén-latin hyacinthus) fn. tt. *jác-zint-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Növénynem a bathimesek

serégéből és egyanyások rendéből; eszéje nincs, bokrétája vagy töltésrés vagy gömbölyű, vagy harangdad; hímszállai a bokréta oldalán; tőkoesánya mind leveletlen. Fajai többfélék. 2) Drágakő, vörösbe átmenő sötét sárga színnel.

JÁCZINTKŐ, (jácint-kő) l. JÁCZINT, 2).

JÁD, (1), l. JÁT.

JÁD, (2), falu Somogy megyében; helyr. *Jád-on*, —*ra*, —*ról*.

JÁD, (3), l. JÁÁD.

JÁGONAK, falu Baranya megyében; helyr. *Jágonak-on*, —*ra*, —*ról*.

JÁHOR v. JÁVOR, l. JUHAR és BÖLÉNY.

JÁHORFA, l. JUHARFA.

JÁHOROS, (jához-os) fn. tt. *jáhozos-t*, tb. —*ok*.

Jához- vagy juharedő. Oly alkátu, mint: tölgyes, fenyves.

JAJ, hangutánzó indulatszó; rokon vele *fáj*, 1) a nagy bánat vagy fájdalom miatt siránkozik hangja. *Jaj nekem! Jaj oda vagyok. Jaj! meg jaj! Jaj! jaj! jaj! Oh jaj! Jaj be fáj! Jaj, baj! Jaj mit tegyek? Jaj hová legyek? Jaj nekünk!*

„Mert te töled el kell válnom

Jaj be nagyon fájlalom.

Jaj már nekem, neked is,

Jaj a szívem, szívem is

Szorogatja a szerelem,

Járja bús szívemet is.“

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.).

2) Élünk vele fenyegetődzésül. *No jaj nektek, ha kézre kerültök. Jaj annak az embernek, ki állat botránkozás jön e világra. Jaj ténéktek képmutatók.* (Evangy.). 3) Olykor boszorkodásra, ellenkezésre mutat. *Jaj, csak ne beszélj olyat. Jaj, dehogy van az ügy. Jaj, jobb volna erről hallgatni.* — Megegyezik vele a görög *ai*, óval, a latin *vae*, a régies német *vaj*, góth *vái*, *vai*, héber *וַי*, török *vai*, sinai *hái* (dolor) stb.

JAJ, fn. tt. *jaj-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Keserves kín, fájdalom, nyomor, melyek miatt *jaj* hangra szoktunk fakadni. *Nagy jajjal siránkozni. Hallani a kizottak szörnyű jajait. Jajokra fakadni. Jaj az én nyavalyám. Parányi gyönyörűség, segeses jaj.* (Km.).

JAJBAJ, (jaj-baj) ősz. fn. Nyomorúság, jajjal járó baj, inség. *Sajbaj, kilencz tehén, még sincs vaj.* Km.

JAJBŐR, (jaj-bőr) ősz. fn. Átv. tréfás ért. am. érzékeny rész, oldal. *Megkeresték a jabbőrt. Ki találta a jabbőrt*, azaz oly érzékeny részét találta, mely miatt eljajdult.

JAJD, (jaj-d) elvont törzsök, melyből *jajdít*, *jajdúl* igék és ezek származékai erednek.

JAJDÍT, JAJDIT, (jaj-d-ít) visszaható, m. *jajdít-ott*, htn. —*ni* v. —*ni*, par. —*s*. Magát *jaj* hangon elkiáltja. *Eljajdította magát.* Használatik önhatólag is, pl. *Nagyot jajdított.* Alakra hasonló *ordít*, *virdít* igékhez.

JAJDÍTÁS, (jaj-d-ít-ás) fn. tt. *jajdítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Jajhangra fakadó fájdalom kitörése, jajkiáltás. *Az anya a gyermek első jajdítására fölébredt. Fülhasító, keserves jajdítás.*

JAJDÚL, JAJDUL, (jaj-d-úl) önh. m. *jajdúl-t*. Jaj hangra, felkiáltásra fakad. *Eljajdúl, feljajdúl. Keservesen eljajdult, midőn atyját holtan látta.*

JAJDÚLÁS, JAJDULÁS, (jaj-d-úl-ás) fn. tt. *jajdulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A kesergő, kínlódó embernek jajhangon felkiáltása. *Feljajdulás, eljajdulás.*

JAJGAT, (jaj-og at) önh. és gyak. m. *jajgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *jajgass*. Jaj hangon kiáltoz, kesereg, siránkozik, pauaszkodik. *Keservesen, nagyon jajgat. Apja halálán jajgat. Jajgatnak az árvák. Jajgatnak a hotozott elítéltek. Kérlek, ne jajgass. Az aluvó orozlánnak² jajgat a felköltője, (km.). Áthatólag is:*

„S ha hívedtől megfosztott a halál,

Jajgasd nevét, nevével költés fel engem,

S enyhülni fogsz, ha kínod visszazengem.“

Echo (Szemere Páltól).

JAJGATÁS, (jaj-og-at-ás) fn. tt. *jajgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ismételt jaj hangokra kitörő kesergés, siránkozás. *A kintpadon haldoklók jajgatása messze hallik. Jajgatással jární az utczákon. A nagy jajgatásra megreped a szívem.*

JAJKIÁLTÁS, (jaj-kiáltás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki jajt kiált. *Jajkiáltására özvefutottak a szomszédok. Mély börtönből felható jajkiáltás.*

JAJKÓRÓ, (jaj-kóró) ősz. fn. 1) l. KATÁNGKÓRÓ. 2) Tréfás nyelven am. verésre használt bot vagy vessző.

JAJMALOM, (jaj-malom) ősz. fn. Kis házi malom, melyet kézzel hajtanak. Heves vármegyei tájszó.

JAJOG, (jaj-og) gyak. önh. m. *jajog-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonosan vagy gyakorta jajhangon kiált, siránkozik.

JAJOGÁS, (jaj-og-ás) fn. tt. *jajogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonos vagy gyakori jajkiáltás, jajhangra fakadó siránkozás.

JAJOL, (jaj-ol) m. *jajol-t*. l. JAJOG.

JAJOLÓ, (jaj-ol-ó) mn. tt. *jajoló-t*. Aki jaj hangon kiáltoz. *Örülve, nevetve várja a jajoló ellenségét.* (Dugonics).

JAJJONG, (jaj-o(n)g) gyak. önh. m. *jajjong-tam*, —*tál*, —*ott*, l. JAJOG.

JAJJONGÁS, l. JAJJONGÁS.

JAJJOS, (jaj-os) mn. tt. *jajjos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Jajjal, vagyis nyomorral, kinnal járó; siralmas, keserves, fájdalmas. *Jajos állapot.*

JAJPANASZ, (jaj-panasz) ősz. fn. Jajkiáltás által nyitvánuló panasz, fájdalmas panasz.

JAJSZÓ, (jaj-szó) ősz. fn. Jajgatás, jajhang, jajkiáltás. *Jajszóra fakadni. Jajszóval kísérni a halottal. Egy jajszót sem mondott.*

„Óh keserves jajszó :
Mindnyájan meghaluuk.“

Halotti ének.

„E mellett keserves
Jajszót kiált én szám.“

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.).

JAJVESZÉK, (jaj-veszék) ősz. fn. A jajgatásnak azon neme, midőn azt kiáltozza valaki, hogy el van veszve, pl. *Jaj! elvesztünk! Jaj, oda vagyunk! Jaj, végünk van!* Eléfordúl a Nádor-codexben, még pedig mint indulatszó is : *jajveszék azoknak!*

JAJVESZÉKEL, (jaj-veszékkel) ősz. önh. Jajt és véaszt kiált, félcelmében jajgat. V. ö. JAJVESZÉK.

JAJVESZÉKELÉS, (jaj-veszékkelés) ősz. fn. Véaszt kiáltó jajgatás, panaszkodás, siránkozás.

JAJVESZÉKELŐ, (jaj-veszékkelő) ősz. mn. Ki ijedtében, félcelmében, fájdalomában jajgat és veszélyt kiált. *Jajveszékkelő asszonyok és gyermekek.*

JÁK, (1), férfi kn. l. JAKAB.

JÁK, (2), l. JÁÁK.

JAKAB, (1), (héber eredetű יַאֲבֹק szótól, mely sarkat jelent) férfi kn. tt. *Jakab-ot.* Jacobus. *Szent Jakab apostol. Ifjabbik, öregbik Jakab. Ma van Jakab nap. Nincs mindig Jakab nap,* (km.). *Szent Jakab hava,* (julius). *Leveles Jakab,* kinck innepe május első napján tartatik, midőn a fák javában leveledznek.

JAKAB, (2), l. SZENT-JAKAB.

JAKABBURGONYA, (Jakab-burgonya) ősz. fn. Korán érő burgonya, mely Jakab nap körül már éldelhető.

JAKABFA, falu Szala megyében; helyr. *Jakabfán,* —*ra,* —*ról.*

JAKABFALU, helység Baranya megyében; MAGYAR—, helység Sáros megyében; helyr. *Jakabfaluba,* —*ban,* —*ból.*

JAKABFALVA, helységek Pozsony és Szepes megyében, és Erdélyben, Csik és Nagy-Sink székben; helyr. *Jakabfalván,* —*ra,* —*ról.*

JAKABHÁZA, falu Vas megyében; helyr. *Jakabházán,* —*ra,* —*ról.*

JAKABKÖRTE, (Jakab-körte) ősz. fn. Korán érő körtefaj, mely Szent Jakab havának vége felé szokott érn.

JAKABOL, (jakab-ol) áth. m. *jakabol-t.* Ritka használatu tájszó, am. rászéd, bolonddá tesz valakit.

JAKABSZÁLLÁS, puszták a Kis-Kunságban, és Fejér megyében; helyr. *Jakabszálláson,* —*ra,* —*ról.*

JAKABVÁGÁS, NÉMET—, falu Sáros megyében; helyr. *Jakabvágáson,* —*ra,* —*ról.*

JÁKFA, falu Vas megyében; helyr. *Jákfán,* —*ra,* —*ról.*

JÁKFALVA, helység Borsod megyében; helyr. *Jákfalván,* —*ra,* —*ról.*

JÁKÓ, (1), l. JAKAB.

JÁKÓ, (2), falvak Szaboles, Somogy és Veszprém megyében; helyr. *Jákón,* —*ra,* —*ról.*

JÁKÓB, l. JAKAB.

JÁKÓHALMA, mezőváros a Jászságban; helyr. *Jákóhalmán,* —*ra,* —*ról.*

JÁKÓ-HÓDOS, falu Bihar megyében; helyr. —*Hódoson,* —*ra,* —*ról.*

JÁKÓTELKE, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Jákótelkén,* —*re,* —*ról.*

JAKUBA, falu Temes megyében; helyr. *Jakubán,* —*ra,* —*ról.*

JAKUSÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Jakusóczon,* —*ra,* —*ról.*

JALAP, fn. tt. *jalap-ot,* harm. szr. —*ja.* A retekhez hasonló külsejű gyökér, gyantaszertű és hasajtó nedvvel. (Jalappa).

JALAPGYÖK, JALAPGYÖKÉR, (jalap-gyök v. -gyökér) ősz. fn. l. JALAP.

JÁLNA, falu Bars megyében; helyr. *Jálnán,* —*ra,* —*ról.*

JALÓCZ, falu Liptó megyében; helyr. *Jalóczon,* —*ra,* —*ról.*

JALOVA, falvak Beregh és Zemplén megyében; helyr. *Jalován,* —*ra,* —*ról.*

JALSÓ, falu Nyitra megyében; helyr. *Jalsón,* —*ra,* —*ról.*

JÁM, falu Krassó megyében; helyr. *Jám-ban,* —*ban,* —*ból.*

JÁMBOR, (jó-am-b-or) mn. tt. *jámbor-t,* *tb-ol.* Köz vélekedés szerint am. *jó ember.* De ha ezen elemzéssel az ily kifejezéseket : *jámbor ember* (jó ember ember), *jámbor asszony* (jó ember asszony), *jámbor esikő* (jó ember esikő) öszve hasonlítjuk, észtanilag szabatosoknak nem találjuk; azért a nyelvhasonlat ösvényén más elemzést ajánlunk. A *jámbor* szó gyöke *jó*, melyből *am* képzővel lett *jó-am*, öszvevonva *jám*, ebből ismét *or* képzővel (mely gyakran kedélyi, s lelki tulajdonságot jelentő mellékeveket képez, mint : *bátor*, *bitor*, *komor*, *botor*) lett *jám-or*, s az *m* után rokon *b* ajkbetűt vetve *jám-b-or*. Így alakult a *gémberedik* ige törzsöke : *gémber*, melynek elvont gyökeleme a kerekdedre hajlót, gömbölyűt, görbét jelentő *gő* v. *gé*, ebből *em* képzővel lett *gé-em*, *gém*, azaz görbe nyaku gázló madárfaj, innen *gém-ér*, *gém-b-er*, azaz hideg miatt meggörbedő valami, pl. *gémber ujjak*. Hasonló alakulási szók : *dom*, *dom-or*, *dom-b-or*, *csom*, *csom-or*, *csom-b-or*; és sok *oly* végzetűek, mint : *om*, *om-oly*, *om-b-oly*, *gom*, *gom-oly*, *gom-b-oly*, *göm*, *göm-öly*, *göm-b-öly* stb. Jelentése : 1) Gyöngéd erkölcsi érzelmekkel bíró, kiben a természetű jó indulat vallásos ahítattal párosul. *Jámbor ember, asszony, ifjú leány. Jámbor papok. Jámbor keresztények. Régi jámbor atyák, hivek. Jámbor asszony-ságát hányja veti.* (Pázmán). *Tánczos leányból ritkán válik jámbor asszony.* (Km.). *Jámbor feleséget csak az Isten adhat.* (Km.). *A jámbor ifjúból szokott a jó vén*

ember válni. (Km.). *A példás lator is szereti a jámbor nevet.* (Km.).

„Domb alatt, hol forrás csergedez,
Egy jámbornak áll kis kápolnája,
Nyílt; födetlen ég mosolyg le rája.“

Salamon. (Vörösmartytól).

2) Különösen am. szelíd, csendes természetű, ki senkit nem bánt. *Igen jámbor ember, még a légynek sem vét.* Ez értelemben köznépi nyelven az okatlan állatokról is mondják. *Ez a csikó v. ló igen jámbor,* azaz nem szilaj, nem rugós. 3) Néha am. együgyű, bárgyu, ki magát meghúzza. *Oh te szegény jámbor.*

JÁMBORGARAS, (jám-bor-garas) ösz. fn. A Balaton vidékén czéhbeli birság neme. A mesteremberek czéhben együtt mulatván meg szokták azokat büntetni, kik a czéhbeli szabályok vagy illendőség ellen vétének. Azouban, hogy senki se maradjon (mint mondani szokták) nyálatatlan, még azt is szokás megróni, ki magát egészen tisztelen viselte, és ezt jámborgarasnak nevezik.

JÁMBORÍT, JÁMBORIT, (jám-bor-it) áth. m. *jám-borít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Jám-bor-rá tesz, szelídít, erkölcsileg javít. V. ö. JÁMBOR.

JÁMBORÍTÁS, JÁMBORITÁS, (jám-bor-it-ás) fn. tt. *jám-borítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit jámborrá teszünk. V. ö. JÁMBOR.

JÁMBORODÁS, (jám-bor-od-ás) fn. tt. *jám-borodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Erkölcsi változás, képződés, midőn valaki jámborrá lesz.

JÁMBORODIK, (jám-bor-od-ik) k. m. *jám-borod-tam*, — *tál*, — *ott*. Jám-bor-rá leszen, jámborrá változik, jámbor erkölcsöket, természetet ölt; szelídül.

JÁMBORSÁG, (jám-bor-ság) fn. tt. *jám-borság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Vallásos erkölcsiség. *Keresztényi jámborság.* 2) Szelíd indulatban nyilatkozó természeti jóság. *Szépség és jámborság ritkán járnak együtt.* (km.). 3) Együgyűség, bárgyuság. *Jám-borságával visszaélnek a rossz emberek. Jám-borsága miatt nincs elég erélye.*

JÁMBORTALANSÁG, (jám-bor-talan-ság) fn. tt. *jám-bortalanságot*. Gonoszság. Eléj jön a Tatosi codexben: „De maga felkel ő jámbortalanságajért.“ (propter improbitatem ejus).

JÁMBORUL, (jám-bor-ul) ih. Jám-bor módon; szelíden, engedékenyen, erkölcsösen. *Jám-borul viseli magát.* V. ö. JÁMBOR.

JÁMBORÚL, JÁMBORUL, (jám-bor-ül) önh. m. *jám-borúl-t*. 1. JÁMBORODIK.

JÁMBORÚLÁS, JÁMBORULÁS, (jám-bor-ül-ás) fn. tt. *jám-borulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1. JÁMBORODÁS.

—JÁN, leginkább némely növényneveket képző rag, mint: *bojtor-ján, tátor-ján, bir-ján, sur-ján.*

JANCSÁR, fn. tt. *jancsár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. A hajdani török gyalog katonaság virága,

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

kiket Orchan Szultán alapított, és 2-dik Mahmud el-törlött. Tulajdonkép: *jeni cseri*, azaz új harcos.

JANCSI, férfi kn. tt. *Jancsi-t*, tb. — *k*, harm. szr. — *ja*. Kicsin, fiatal János. Újabb divat szerint *Janka* nőnév kicsinyzője is. *Ami Jancsi nem tanul, nem tudja azt János.* (Km.). *Bolond Jancsi.* Kétfőtöttetett kicsinyezővel: *Jancsika*.

JANCSÓ, am. idősebb *Jancsi*. Hasonlók: *Fercsi, Fercsó*.

JÁND, falu Beregh megyében; helyr. *Jánd-on*, — *ra*, — *ról*.

JÁNDÉK, erdélyi tájszó, a szokott *ajándék* értelmében.

JANI, 1. JANCSI.

JÁNK, mezőváros Szathmár megyében; helyr. *Jánk-on*, — *ra*, — *ról*.

JANKA, (1), női kn. tt. *Jankát*. Johanna.

JANKA, (2), 1. JANKAFALVA.

JANKAFALVA, helység Bihar megyében; helyr. *Jankafalván*, — *ra*, — *ról*.

JANKAHÍD, falu Torontál megyében; helyr. *Jankahíd-on*, — *ra*, — *ról*.

JANKÓ, férfi kn. tt. *Jankó-t*. Népies nyelven am. idősebb János. Tréfás beszédben tulajdoníttatik haszontalan vagy ostoba, bolondos embernek. *Naplesi Jankó. Fa Jankó. Bolond Jankó. Ugyan nagy Jankó vagy.*

JANKÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Jankócz-on*, — *ra*, — *ról*.

JANKOVÁCZ, mezőváros Bács megyében; helyr. *Jankovác-on*, — *ra*, — *ról*.

JANÓ, falu Sáros megyében; helyr. *Janó-n*, — *ra*, — *ról*.

JÁNOCSKA, falu Sáros megyében; helyr. *Jánocskán*, — *ra*, — *ról*.

JANÓCZ, falu Szepes megyében; helyr. *Janócz-on*, — *ra*, — *ról*.

JANÓFALU, helység Nyitra megyében; helyr. *Janófalu-ba*, — *ban*, — *ból*.

JÁNOK, falu Abauj megyében; helyr. *Jánok-on*, — *ra*, — *ról*.

JANO-LEHOTA, falu Bars megyében; helyr. *Lehotán*, — *ra*, — *ról*.

JÁNOS, (héber eredetű, am. Isten kegyelte יְהוָה יְנוּסִי vagy יְנוּסִי); férfi kn. tt. *János-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Joannes. *János apostol. Keresztelő szent János. Alamizsnás János. Dömöczki János. Istenes János. Szent János kenyere. Szent János virága, füve. János pap országa, azaz sehonna. (Utopia). János bátya is Jankó volt még akkor,* (km.). E névről több helységek neveztetnek.

JÁNOSD, falu Abauj megyében; helyr. *Jánosd-on*, — *ra*, — *ról*.

JÁNOSDA, falu Bihar megyében; helyr. *Jánosdán*, — *ra*, — *ról*.

JÁNOSFA, falvak Bihar, Soprony és Vas megyében; helyr. *Jánosfán*, — *ra*, — *ról*.

JÁNOSFALU, helység Szala megyében; helyr. *Jánosfalva-ba, —ban, —ból.*

JÁNOSFALVA, falu Bihar megyében, s Erdélyben, Udvarhely székben; pusztá Szabolcs megyében; helyr. *Jánosfalván, —ra, —ról.*

JÁNOSFÖLD, falu Torontál megyében, más-kép: *Biánlak.* Helyr. *Jánosföld-ön, —re, —ről.*

JÁNOSHÁZ, mezőváros Vas és puszták Mosony és Veszprém megyében; helyr. *Jánosház-on, —ra, —ról.*

JÁNOSHÁZA, falvak Liptó, Pozsony és puszták Arad és Pozsony megyében; helyr. *Jánosházán, —ra, —ról.*

JÁNOSHEGY, SZENT—, falu Erdélyben, Felső-Fejér megyében; helyr. *Jánoshegy-én, —re, —ről.*

JÁNOSHIDA, falu Pest megyében; helyr. *Jánoshidán, —ra, —ról.*

JÁNOSI, falvak Baranya, s Gömör és puszták Szathmár megyében; KÁNTOR—, falu Szathmár, MAKKOS—, falu Beregh megyében; helyr. *Jánosi-ba, —ban, —ból.*

JÁNOSKA, (János-ka) kicsinyező férfi kn. tt. *Jánoskát.* Fiatal, kised János. Üriabb nevezés, mint Jancsi v. Jancsika.

JÁNOSMAJOR, puszták Fejér és Soprony megyében; helyr. *Jánosmajor-ba, —ban, —ból.*

JÁNOSÓCZ, falu Vas megyéb.; helyr. *Jánosócz-on, —ra, —ról.*

JÁNOSONKA, falu Zólyom megyében; helyr. *Jánosonkán, —ra, —ról.*

JÁNOSTANYA, pusztá Fejér megyében; helyr. *Jánostanyán, —ra, —ról.*

JANÓT, fn. tt. *janót-ot,* harm. szr. —ja. Szibériai petymegfaj, melynek bőre finom prémet ad. V. ö. PETYMEG.

JANÓTPETYMEG, (janót-petymeg) ösz. fn. I. JANÓT.

JANUÁR, JANUARIUS, (a latinoktól a két arczu *Janus*-ról nevezett) fn. tt. *január-t,* tb. —ok. A polgári év első hava, más-kép: *Boldogasszony hava v. télhó v. előhó.* Áll harmincegy napból.

JANYA, pusztá Tolna megyében; helyr. *Janyán, —ra, —ról.*

JÁNYOK, ALSÓ —, FELSŐ —, falvak Pozsony megyében; helyr. *Jányok-on, —ra, —ról.*

JÁPA, pusztá Máramaros megyében; helyr. *Jápan, —ra, —ról.*

JAPJAP, iker mn. I. DÍBDÁB. Ritka használatu.

JÁR, (rokon vele a török *jürü-mek,* [honnan *jürüs* = járás], mongol *irrene,* latin *gradior,* magyar *ir* gyök, *iram* szóban s *er* gyök *ered,* *ereszt* szókban); önh. és gyak. Gyöke vagy gyökeleme a mozgást jelentő *j* v. *i* (l. I. elvont gyököt, és *j* betű jelentését, melyekből a képzővel lett az igenév *ia* v. *ja,* s ebből gyakorlatot jelentő *ar* képzővel *ja-ar, j-ár,* mint *iből* is lett *jő, ig-ből jog* stb. 1) Folytonosan vagy

gyakran jön, megy, sétál, bizonyos utat téve tovább-tovább halad, vagy föl-alá mozog. *Házról házra járni.* Templomokba, bucsúkra járni. *Színházba, kávéházba, kocsmába, vendéglőbe járni.* Különféle utakon, tuskén, bokron járni. *Kedveséhez járni.* Hivatalba járni. *Haza járni. Vásárra járni. Ide-oda járni. Mankón, bottal járni. Kis ember nagy bottal jár, (km.). Egyenest, tántorogva, lassan, sebesen járni. Lassan járj, tovább érsz, (km.). Halkkal jár, mint fenkő a kaszán, (km.). Elöl, utól jár. Szirmay Lajos elől jár, a török hadd vijjon bár. (Szirmay Hung. in Parab.). Előbb jár. A fáradt ló is előbb jár a farkánál, (km.). Gyalog jár. Lovon jött, gyalog jár, (km.). Lábhegyen jár. Messze jár. Oly messze jár tőle, mint Makó Jeruzsálemtől, (km.). Szárnyon jár. Gonosz hír szárnyon jár. Két lovon, négy lovas hintón jár. Őszvetéve: Bejár a városba. Eljár tisztében, más ügyében. Eljár a szomszéd-ba. Feljár a várba. Kijár a tanyára. Lejár a pinczébe. Visszajár a helységbe, melyet odahagyott. „Jövő (jőve) ő hozjájok a tengeren járván, és ötlet látvájok a tengeren járatta megszorodának.” Tatrosi codex.*

„Jár számkivetetten az árva fiú,
Dalt zengedez és dala oly szomorú.”

(Vörösmarty.).

2) Tárgyesettel am. valamit járva tesz, végrehajt, elintéz. *Bucsút járni. Tánczot járni. Bolondját járni. Határt járni,* am. határt vizsgálni. *Bejárni az országot. Tolnát, Baranyát bejárta, (km.). Eljárta a toborzót. A malomkő egy óra alatt egy mérő buzát lejárt. Kijárta magát. Nagyon beleg, már az utóját járja. Ört jár. Lejárta a csizma sarkát.*

„Járván az élet útait —

Nem vendég, szomszéd vagy rokon —

Por és verejték arczomon,

Fáradt zarándok állok itt.”

Halott felett. Tompa.

„A pántlika könnyű ruha,

Mert azt a szél könnyen fújja.

De a konty az nehéz ruha,

Mert azt a bú gyakran járja.

Népd. (Erdélyi J. gyűjt.).

3) Mondják lelketlen, de mozgó vagy haladó tárgyakról. *Jár az óra. Ötre jár az óra. Jár a nyelve, szája. Az idő eljár, senkire nem vár, (km.). Jár, kijár a fizetése, havi díja. Ez idén sok eső jár. Már derek járnak. Rosz, kemény idő jár.* 4) Bizonyos módon történik rajta valami. *Jól járt. Roszul, ebül, kutyádul, pórnul járt. Megjárta a szegény. Gondold csak, hogy jártam. Ugyan szépen jártál.*

„Szóla; de bölcs észszel Detre bolondul járt;
Etele arczától megszőrnýede mindjárt.”

Buda halála (Arany Jánostól).

5) Sajátságos mondások: *Eszén jár,* am. öszveszedi az eszét, midőn valamit tesz. *Keresztüljárni mások*

eszen, am. átlátni mások szándékát, s azt kijátszani. *Hol jár az eszed?* am. mire feledkeztél, mire gondolsz? Pesti Gábor meséiben: *káromra járál; ellenem járának. Valaminek végére járni*, am. a) bevégezni, teljesíteni, b) megsemmisíteni, elkölteni, c) nyomára jönni a dolognak. *Valaminek utána járni*, am. valami után kutatni, valami után vizsgálódni. *Valakinek utána járni*, am. barátságát, ismeretségét, szerelmét keresni. *Ezen dolog haszonnal jár*, am. hasznot hajt. *No, ez megjárja*, am. ez tűrhető, elfogadható. *Jártában, keltében*, am. amerre csak jár, mindenütt. *Ennek is lejárt az ideje*, am. elmúlt, már késő. *Egy forintból két garas visszajár. Valakinek nyakára járni*, am. alkalmatlankodni. *Jár-kei, mint az Orbán lelke*, (km.).

JÁRA, ALSÓ—, MAROS—, falvak Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Járán, —ra, —ról*. **JARABA**, falu és (breznóbányai) telep Zólyom megyében; helyr. *Jarabán, —ra, —ról*.

JÁRADÉK, (jár-ad-ék, törökül *irad*) fn. tt. *járadék-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Általán jövedelem. Különösen 1) Mellekes jövedelem. *Rendes fizetésén kívül holmi járadékai is vannak*. 2) Ami bizonyos osztály alkalmával valakinek jut, osztályrész, jutalék. *Kinekinek kiadni a maga járadékát*. 3) Bizonyos alku szerént kikötött jövedelmi rész, pl. az eladott könyvekből az illető könyvárusnak *járadék* adatik. *Életjáradék*.

JÁRADÉKÉLVEZŐ, (járadék-élvező) ősz. fn. Aki valamiből járadékot, jövedelmet húz; különösen valamely letett s holta utánra átengedett tőkéből a szokottnál magasabb kamatot szed.

JÁRADÉKOS, (jár-ad-ék-os) fn. tt. *járadékos-t*, tb. —ok. L. **JÁRADÉKÉLVEZŐ**.

JÁRADÉKSZEDŐ, (járadék-szedő) l. **JÁRADÉKÉLVEZŐ**.

JÁRAFUTA, (jára-futa) ősz. fn. A székelyeknél am. lótasfutás.

JÁRAKNA, (jár-akna) ősz. fn. Földalatti út a bányákban, melyen a végre készített kis kocsik járhatnak.

JÁRÁL, (jár-ál) önh. m. *járál-t*. Palóczos tájeggyel am. gyakran jár valahová, járál. Hasonló képzesűiek: *hálál*, azaz folytonosan vagy gyakran valahol hál, *menél*, azaz mendegél.

JÁRANDÓSÁG, (jár-and-ó-ság) fn. tt. *járandóság-ot*, harm. szr. —a. l. **ILLETMÉNY**.

JÁRÁS, (jár-ás) fn. tt. *járás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn valaki jár. *Sebes, lassú járás. Elfáradni a járásban. Egy járással két dolgot végezni. Az orvost minden járásért külön fizetni*. 2) Út, melyen járni szoktak. *Nem tudom a járást*. 3) Mozgás, taglejtés. *Szemek járása. Kerek járása*. 4) Vármegyének egy-egy része. *Komárom vármegyének udvardi járása*. 5) Mezőség, melyen barmok legelnek. *Birkajáras. Göböllyjáras. Vadászoknál minden hely, hol a vad elvonult. Új járas*, hol a vad szimatját az ebek még érzik. *Öszvetélei: bejáras, kijárás, eljá-*

rás, közbenjáras, körüljáras, bucsújáras, határjáras, órajáras. Ezekben: *tatárjáras, kuruczjáras*, am. hadviselés, pusztítás. *Nagy a híre, mint a tatárjárasnak*, (km.).

JÁRÁSBELI, (járás-beli) ősz. mn. tt. *járásbeli-t*, tb. —ek. Valamely vármegyének járásába való. *Járásbeli főszolgabíró, eskütt, biztos*. A székelyeknél e helyett is: *járatbeli*. „Isten hozott fiam! mi járásbeli vagy?” Székely népmese. (Kriza J. gyűjt.).

JÁRÁSBIRÓ, (járás-bíró) ősz. fn. Valamely járásban elsőfolyamodási bíró.

JÁRÁSBIRÓSÁG, (járás-bíroság) ősz. fn. Birói hivatal vagy személyzet valamely járásban.

JÁRÁSKELÉS, (járás-kelés) ősz. iker fn. melynek mindkét része ragoztatik: *járástkelést, járásban-kelésben*. Hol ide, hol oda menés.

JÁRAT, (1), (jár-at) mivelt. m. *járat-tam, —tál, —ott*, par. *járas*. Megparancsolja, eszközli, hogy valaki járjon. *A gyermeket iskolába járatni. Naponként templomba járatni a tanulókat*.

„Jó gazda volt az apám,
Gondot is viselt reám,
Iskolába járatott,
Eszendőben egy napot.” Népd.

JÁRAT, (2), (jár-at) fn. tt. *járat-ot*, harm. szr. —a. 1) Bizonyos úton folytatott menet. *Jártában, keltében sokat tapasztalt. Egy járatban mindent elvégzett*. 2) Azon cél, mely végett valaki jár. *Mily járatban van ön? Nem jó járatban van*. 3) Átv. ért. az időre alkalmazva am. bizonyos idő multa. *Idő járatával*.

JÁRATBELI, (járat-beli) ősz. mn. Bizonyos járáttal kapcsolatban, viszonyban levő. *Igaz járatbeli*, am. nem gyanús, nem rossz ezélebből járó. *Mi járatbeli vagy?* am. miben jársz vagy miben fáradsz?

JÁRATLAN, (jár-atlan) mn. tt. *járatlan-t*, tb. —ok. 1) Amin nem járnak, pusztá, vadon, ösvénytelen, csapástalan, nyomtalan, töretlen. *Járatlan vidék, pusztaság. Járatlan út*. 2) Mondjuk emberről, ki keveset járt, s annak következtében tapasztalatlan, kevés ismerettel bír; vagy szélesb ért. valamiben tudatlan. De ennél szelidebb értelemmel bír. *Az ily dologban ő járatlan. A hadi tudományban, számvetésben járatlan*. Határozóképen am. járatlanul, járatlan módon vagy ösvényen; tapasztalatlanul.

JÁRATLANSÁG, (jár-atlanság) fn. tt. *járatlanság-ot*. Nyom nélküliség. Tapasztalatlanság, tapasztalat hiánya, ügyetlenség. *Minden intézkedése járatlanságra mutat*.

JÁRATLANUL, (jár-atlan-ul) ih. Tapasztalat nélkül, ügyetlenül.

JÁRATMÉRŐ, (járat-mérő) ősz. fn. Eszköz a járt útnak, bejárt távolságnak megmérésére.

JÁRATOS, (jár-at-os) mn. tt. *járatos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Amin járnak. *Járatos út, ösvény*. 2) Valamiben tapasztalt, ismeretekkel bíró, gyakorlott. *Éne vidé-*

ken járatos vagyok. Ő ezen tudományban, mesterségben járatosabb, mint én. 3) Valahová gyakran járó. Ő járatos mi hozzánk. Én járatos vagyok oda. Máskép: jártas v. tájdivatosan: jártos.

JÁRATOSSÁG, (jár-at-os-ság) fn. tt. járatoság-ot, harm. szr. —a. 1) Valamely útnak, ösvénynek azon tulajdonsága, melynél fogva meg van járva, törve. 2) Tapasztaltság, ügyesség valamiben. A hadi tudományokban nagy járatosással bír. Máskép: jártasság v. tájdivatosan: jártosság.

JÁRCSÓ, (jár-cső vagy jár-as-ó) ösz. fn. tt. járcső-t, harm. szr. —ja. Földalatti út, vagy járás a bányákban. Lépcső (= lépeső) hasonlatára alkotott új szó.

JÁRDA, (jár-da) fn. tt. járdát, tb. járdák. Járó hely, az utcai kövezetnek azon része, mely a házak tövében a gyalogosok kényelmére lapos kövekből van készítve. Járdataposó iparlovag.

JÁRDAL, (jár-od-al) gyak. önh. m. járdal-t. Kényelmesen, könnyeden, gyakran jár. Középképzője a gyakorlatos og változata, mintha volna járogal, járgal. Ilyenek: furdal (furogal), szurdal (szurogal).

JÁRDALÁS, (jár-od-al-ás) fn. tt. járdalás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Kényelmes, könnyűd, gyakori járás.

JÁRDALAT, (jár-od-al-at) fn. tt. járdalat-ot, harm. szr. —a. Alkalmas új szó az egyházi körmenet (processio) fogalmának kifejezésére.

JÁRDÁNHÁZA, falu Borsod megyében; helyr. Járdánházá-n, —ra, —ról.

JÁRDOGAL, **JÁRDOGÁL**, (jár-od-og-al) gyak. önh. Könnyeden, gyakorta járdal valahol vagy valahová; sétálgat, sétikál, mendegél. A kertben járdogal és olvasgat.

JÁREK, falu Bács megyében; máskép: KIS— v. SVÁB-TEMERIN; helyr. Járek-én, —re, —ről.

JÁRFALU, **HORVÁTH** —, **NÉMET** —, helységek Mosony megyében; helyr. Járfalu-ba, —ban, —ból.

JÁRFÁS, férfi kn. l. **GYÁRFÁS**.

JARGAL, elavult ige nyargal helyett, l. **NYARGAL**.

„Nagy bölcséssel ugyan nyilván jargal az hamisság, Minden nemű uzsoráság, kalmárság, csalárdság.“

Horvát András a XVI. században.

„Sivalkodván ök ott megfutamanak,
Jargalanak, meg helyökre állanak.“

Tinódi Sebestyén.

JARGALÁS, (1), elavult fn. l. **NYARGALÁS**.

JARGALÁS, (2), elavult fn. Jelentett kegyppézt vagy zsoldot. Megelégedjetelek tő jargalástokon. (Tatrosi v. Münch. cod.). Gyöke valószínűleg a szinte elavult irtg, jory (irgalom, jorgalom); a jory törzsből lett jorgal v. jargal ige; tehát sajátlag: joryalás.

JÁRGÁNY, (jár-og-ány) fn. tt. járgány-t, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Terhek emelésére szolgáló, s fekkentesen helyezett henger, milyen a hajókon levő gugora, melylyel a levetett horgonyt föltekerek.

JÁRGÁNYOS, (jár-og-ány-os) mn. tt. járgányos-t v. —at, tb. —ak. Járgánnyal ellátott, felszerelt. Járgányos hajó. Járgányos kút.

JÁRGÁNYOZ, (jár-og-ány-oz) áth. m. járgányoz tam, —tál, —ott, par. —z. 1) Járgánnyal föl-szerel. 2) Járgánnyal föltekér, felhúz. Horgonyt, kútvedret járgányozni.

JÁRGÁNYOZÁS, (jár-og-ány-oz-ás) fn. tt. járgányozás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit járgánnyal felszerelnek vagy járgány által felhúznak, leeresztenek.

JÁRHAT, (jár-hat) tehető ige, m. járhat-tam, —tál, —ott, par. járhas. Hatalma vagy tehetsége, ereje vagy szabadsága van járni. Ezen útlevelel egész országban járhatok. Már annyi erőm van, hogy a szobában járhatok.

JÁRHATATLAN, (jár-hat-atlan) mn. tt. járhatatlan-t, tb. —ok. Oly helyről vagy útról mondjuk, melyen járni nem lehet. Járhatatlan sűrű erdő, bozót, ingovány. Járhatatlan rossz út.

JÁRHATATLANSÁG, **JÁRHATLANSÁG**, (jár-hat-[at]lan-ság) fn. tt. járhatatlanság-ot, harm. szr. —a. Helynek, útnak azon tulajdonsága, melynél fogva nem lehet rajta járni. Az utak járhatlansága miatt nem mehetek hozzád.

JÁRHATLAN, l. **JÁRHATATLAN**.

JÁRHATÓ, (jár-hat-ó) mn. tt. járható-t. Ahol vagy amin járni, gyalog, kocsin, lóháton vagy hajón menni lehet. Ez az út nem járható. A rossz utat járhatóvá tenni. Ezen út gyalog járható, de kocsin nem. Kisebb hajókkal járható folyam.

JÁRHATÓSÁG, (jár-hat-ó-ság) fn. tt. járhatóság-ot, harm. szr. —a. Valamely helynek vagy útnak járható állapota vagy tulajdonsága.

JÁRHELY, (jár-hely) ösz. fn. Általán hely, melyen járni lehet vagy járni szokás, szabad. Különösen a hajó teknője és födele között kiálló pártázat, melyen a hajót körüljárni lehet. A megterhelt hajó járhelyig lemerül. A hullámok felcsapkoznak a járhelyre.

JÁRIFÖLD, puszta Veszprém megyében; helyr. Járiföld-ön, —re, —ről.

JÁRIFUTI, (jári-futi) ösz. mn. A székelyeknél am. járófutó vagyis futkosó.

JÁRKÁL, (jár-og-ál, jár-g-ál, jár-k-ál) önh. és gyakor. m. járkál-t. 1) Kényelmesen, könnyeden, folytonosan jár; sétál. Udvaron, kertben, utcán, folyó partján, erdőben járkálni. 2) Jö megy, csavarog, ezél nélkül jár. Ez a gyerek mindig járkál.

JÁRKÁLÁS, (jár-og-ál-ás) fn. tt. járkálás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Folytonos, gyakori, ismételt járás; jövés-menés; sétálás. A sok járkálástól alig bírnak a lábaim. Járkálással tölteni a napot.

JÁRKÉL, (jár-kél) iker ige, melynek mindkét része ragoztatik: *járkeltt, járnikeln, járólél, jártá-ban-keltében*. Hol ide, hol oda megyen.

JÁRKÓRODA, (jár-kóroda) ősz. fn. Tábori kóroda, melyet helyről helyre szállítanak.

JÁRKOS, falu Arad megyében; helyr. *Járkoson, —ra, —ról*.

JÁRKOTÁL, (jár-og-at-ál) önh. u. *járkotál-t*. A székelyeknél am. elő s hátra járkál, sifitel.

JÁRMATLAN, (jár-om-atlan) mn. tt. *jármatlan-t*, tb. —ok. Járomba nem fogott, mi jármot nem hoz. *Jármatlan tinók, gulyabeli ökrök. Jármatlan göblyumarha*.

JÁRMI, falu Szathmár megyében; helyr. *Jármi ba, —ban, —ból*.

JÁRMOL, (jár-om-ol) áth. m. *jármol-t*. Járomba fog, igába hajt. Szokottabban: *jármoz*.

JÁRMOS, (jár-om-os) mn. tt. *jármos-t* v. —at, tb. —ak. Járomhuzó, járomban, igában járó. *Jármos tinó, ökör, meddő tehén. Négy jármos ökre van. Jó jármos ökör*.

JÁRMOZ, (jár-om-oz) áth. m. *jármoz-tam, —tál, —ott*, par. —z. Járomba fog, igába hajt. *Negyedfű tinókat, meddő teheneket jármozni*.

JÁRMOZÁS, (jár-om-oz-ás) fn. tt. *jármozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A vonó baromnak járomba fogása, igába hajtása. *Tinók, ökrök, meddő tehenek jármozása*.

JÁRMŰ, (jár-mű) ősz. fn. Általán készület, melyen járnak lehet, pl. hajó, koesi, szekér, taliga. *Tengeri, folyóvízi, szárazföldi járművek*.

JÁRNOK, (jár-nok) l. **JÁRULNOK**.

JÁRÓ, (jár-ó) mn. tt. *járó-t*. Aki jár vagy ami jár, gyakran vagy egymás után megyen. *Gyalog járó utas. Kocsin, hintón járó urak. Lóháton járó csöszök, rendőrök. Későn járó óva. Gyorsan járó hajó. Könnyen járó koesi*. „Mend azhoz járov vagyunk,“ (mind ahoz [veremhez, azaz sírhoz] járó, [azaz menők vagy menendők] vagyunk. Régi halotti beszéd. Mint főncvet használják a folyók sekélyéről, melyet kocsin vagy gyalog át lehet gázolni, így Érsekújvárott a Nyitra vizén: *Naszvadi járó, Gúgi járó*.

JÁRÓHÁZ, puszták Veszprém megyében; helyr. *Járóház-on, —ra, —ról*.

JÁRÓHÍD, (járó-híd) ősz. fn. Híd alakú komp, vagy hajó, mely a folyó egyik partjáról a másikra átkelésül használják. Ennek egyik neme az úgynevezett *repülő híd*.

JÁROK, falu Ungh megyéb.; máskép: **ÁROK**—; helyr. *Járok-on, —ra, —ról*.

JÁRÓKA, (jár-ó-ka) fn. tt. *járókát*. 1) Járnak kezdő gyermek. 2) Kerekeken álló kosár, melyben állva, ide s tova mozgatással tanul a gyermek járni. 3) Lábak, melyeken járunk. *Jó járókáji vannak*. Oly képzesü, mint: *szopóka, tolóka*.

JÁRÓKELŐ, (járó-kelő) iker mn. Noha *járkol'* szóban és többi származékaiban az öszvetétel mindkét része ragoztatik, azonban *járókelő'* szóban csak az utóbbit szokták ragozni: *járókelőt, járókelők*. Aki hol ide, hol amoda megyen.

JÁRÓKOCSI, (járó-koesi) ősz. fn. Rugótollas kis koesi, betegek, inaszakadtak számára, mely kis nyomás által mintegy magától jár. Továbbá: különös szerkezetű, s kerekkel ellátott mű, a járnak kezdő kisdetek számára, *járóka*.

JÁROM, (jár-om, a szláv nyelvekben is eléjő *járam, járem, járho, járma* stb.); fn. tt. *jármot*; személyragozva: *jármom, jármód, járma, jármunk, jármotok* v. *járomtok, jármuk* v. *járomjok*. Gyöke valószínűleg a *jár* ige, s képzője a tárgyat, mit, valamit jelentő *om* (= mi). Így lettek a *csur, huz, foly, tet* gyökökből *csurom, húzom, folyam, telem* főnevek. *Járom* e szerent jelent oly valamit, oly tárgyat vagy eszközt, melyben a befogott tinó, ökör stb. jár, azaz igát. V. ö. IGA. *Könnyű, nehéz, cifra, ezímeres járom. Járomba fogni az ökröket. Járom alá hajtani a tinó nyakát. A tanult ökör önként járom alá dugja a nyakát. A szilaj tinó lerázza a jármot. A járom feltörte az ökör nyakát. Átv. ért. nehéz, nyommasztó teher, rabszolgai állapot. Járomba hajtott népek. Elvi-selhetetlen járom alatt nyögünk. „Vegyétek fel en járomamat tü reátok és tanóljatok en tölem, mert en kegyes vagyok és szüvel alázatos, és lettek nyugolmat tii leketeknek, mert en járomaim édes és en terhem könyő.“ Tatosi codex. Másképen itt is: *iga*.*

JÁROMÁNY, (jár-o mány) fn. tt. *járomány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. l. **JÁRADÉK**.

JÁROMCSONT, (járom-csont) ősz. fn. A szemek alatt kissé kinyomuló esontok az emberi arezon. (Ossa zygomatica).

JÁROMFA, (járom-fa) ősz. fn. 1) Fa, melyből a jármot készíteni szokták. 2) Keresztgerendák a hídkon, melyekre a padlódeszkákat fektetik.

JÁROMHÍD, (járom-híd) ősz. fn. Jelent a szó szerint fordított *Jochbrücke* német szó utánzására, hídlábakon álló fahídat.

JÁROMKÖTÉL, (járom-kötél) ősz. fn. Kötél, melylyel a vonó barmot a járomhoz kötik.

JÁROMLÁNCZ, (járom-láncz) ősz. fn. A befogott ökröt, tinót stb. járomhoz kötő láncz.

JÁROMSZEG, (járom-szeg) ősz. fn. Szeg fából vagy vasból, mely a járom feje és talpa közötti üreget bezárja, hogy a befogott barom ki ne bujhassék. *Eltörte a szilaj ökör a járomszeget*.

JÁROMSZÍJ, (járom-szj) ősz. fn. Háromféle szj vagy heveder oly külföldi ökörjármon, mely a lóigához hasonlít.

JÁROMTALAN, (jár-om-talan) mn. l. **JÁRMATLAN**.

JÁRÓMŰ, (járó-mű) ősz. fn. 1) Az órának belső gépezete. 2) l. **JÁRMŰ**.

JÁRÓS, (jár-ó-os) fn. tt. *járós-t*, tb. — *ok*. Aki valahová szokott járni, különösen a székelyeknél guszalyasba (fonóba) járóllegény. *Az ő járósa*, azaz szeretője. (Kriza J.).

JÁRÓSZÉK, (járó-szék) ősz. fn. Jární kezdő kisdedek számára csinált szék, mely a leesés ellen, s fogódzkodás végett karzattal van ellátva. Máskép : *járóka*.

JAROSZLÓ, férfi kn. tt. *Jaroszló-t*. Jaroslaus.

JÁRÓTOROK, (járó-torok) ősz. fn. Bemenet a bányajárásba, a bányajárás szája.

JÁRŐR, (jár-őr) ősz. fn. Czirkáló őr, ki bizonyos tájon, pl. a város egyik vagy másik részében járkálva őrködik. (Patrouille).

JÁRSZALAG, (jár-szalag) ősz. fn. Szalag, melynél fogva a jární kezdő kisdedet tartani, vezetgetni, jártatni szokták. Átv. ért. *járszalagon vezetni valakit*, am. gyermek gyanánt tekintve önkényesen igazgatni, ezabad akaratára nem hagyni.

JÁRT, (1), (jár-t) mn. tt. *járt-at*. 1) Aki sokat járt, s járás által tapasztalt. *Járt kelt ember*. „Igen járt róka, ravasz és igen kevély.” Heltai Gáspár meséi. 2) Mondjuk utról, mely meg van törve. *Járt uton járj*. Ellentéte : *járatlan*.

JÁRT, (2), tájszó, l. **GYÁRT**.

JÁRTÁNYI, (jár-t-a-ny-i) mn. tt. *jártányi-t*. Mennyi a járásra szükséges. *Jártányi erőm sincsen*. Régiesen : *jártoni*.

„Úgy annyira lettem elbusult szívemben

Az jártoni erő sincsen már testemben.”

Régi ének (Thali K. gyűjteménye).

JÁRTAS, (jár-t-as v. jár-at-os) mn. tt. *jártas-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Ki sokat járt kelt, több helyeket bentazott. *Jártas keltes* (tájdivatosan : *jartaskötes*). 2) Tapasztalt, ügyes, valamihez értő. *Hadi tudományban jártas*. *Idegen nyelvekben jártas*.

JÁRTASSÁG, (jár-t-as-ság) fn. tt. *jártasság-ot*, harm. szr. — *a*. Járás-kelés, illetőleg tapasztalás által szerzett ügyesség; bizonyos ismeretekben avatottság, tudományhoz, mesterséghez stb. értés.

JÁRTAT, (jár-tat) mivelhető, m. *jártat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *jártass*. Vezetés által mást a járásban gyakorol, jární tanít vagy járásra kénytet. *Kis gyermekeket jártatni*. *Sebes vagy hosszú lovaglás, kocsizás után jártatni a lovakat*. Átv. ért. *szemét jártatni valomin*, am. valamit jó erősen megnézni, megszemlélteni, *eszét jártatni valamin*, am. valami fölött elmélkedni, gondolkodni.

JÁRTATÁS, (jár-tat-ás) fn. tt. *jártatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn jártatunk valakit v. valamit. V. ö. **JÁRTAT**.

JÁRTATÓ, (jár-tat-ó) fn. tt. *jártató-t*. Szalag, melyen a jární kezdő kisdedet jártatják. V. ö. **JÁRTAT**.

JÁRTATÓKŐ, (jártató-kő) ősz. fn. Sima kődarab, melylyel a festékesinálók a festékanyagot törlik, zúzzák.

JÁRTOS, **JÁRTOSSÁG**, l. **JÁRTAS**, **JÁRTASSÁG**.

JÁRÚL, **JÁRUL**, (jár-úl) önh. m. *járul-t*. 1) Valamihez oda jár, hozzá csatlódik, mellé áll. *Ez is a többihez járul*. *Hozzánk járul*. 2) Tartozás vagy illetmény gyanánt valamihez való. *Egy forinthoz még hat krajczár járul*.

JÁRÚLÁS, **JÁRULÁS**, (jár-úl-ás) fn. tt. *járulás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Valamihez v. valakihez közeledés, csatlakozás. 2) Részvétből eredő csatlakozás, segítség. *Hozzájárulásod nélkül ez meg nem lehet*.

JÁRÚLAT, **JÁRULAT**, (jár-úl-at) fn. tt. *járulat-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Járulás elvont értelemben.

JÁRULÉK, **JÁRULÉK**, (jár-ül-ék) fn. tt. *járulék-ot*, harm. szr. — *a*. Ami rész, maradék, toldalék, függelék gyanánt valami más föbb dologhoz járul.

JÁRULÉKI, (jár-ül-ék-i) mn. tt. *járuléki-t*, tb. — *ak*. Járulékot illető, arra vonatkozó. *Járuléki adomány*, *osztályrész*.

JÁRULNOK, (jár-ül-nok) fn. tt. *járulnok-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Alsóbb rendű tisztviselő a kormány- vagy törvényhatóságoknál, ki a gyakorlati évek után a rendes hivatalnokok segéde szokott lenni. (Accessista). *Magyar kir. helytartósági járulnok*.

JÁRULNOKI, (jár-ül-nok-i) mn. tt. *járulnoki-t*, tb. — *ak*. Járulnokot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Járulnoki hivatal*, *köteletség*, *díj*.

JÁRULVÁNY, (jár-ül-vány) fn. tt. *járulvány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*, l. **JÁRULÉK**.

JÁRVÁNY, (jár-vány) fn. tt. *járvány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Nyavalya, mely egész országra vagy népre, vagy legalább egész tájra, helységre elterjed, milyen a dögvész, hagymáz, epekörság stb.

JÁRVÁNYBETEG, (járvány-beteg) ősz. fn. L. **JÁRVÁNYOS**, (2).

JÁRVÁNYBETEGSÉG, (járvány-betegség) ősz. fn. l. **JÁRVÁNY**.

JÁRVÁNYBIZOTTSÁG, (járvány-bizottság) ősz. fn. Hatóságilag kiküldött személyzet valamely vidéken uralkodó járvány elhárítása vagy meggátlása végett.

JÁRVÁNYFÉLELEM, (járvány-félelem) ősz. fn. Félelem az uralkodó vagy bekövetkezhető járványtól.

JÁRVÁNYKÓR, (járvány-kór) ősz. fn. 1) Járványbetegség. 2) Aki járványbetegségben szenved.

JÁRVÁNYKÓROS, (járvány-kóros) ősz. fn. és mn. L. **JÁRVÁNYOS**, (1), és (2).

JÁRVÁNYKÓRSÁG, (járvány-kórság) ősz. fn. L. **JÁRVÁNY**.

JÁRVÁNYOS, (1), (jár-vány-os) mn. tt. *járványos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Járványként jelenkező, pusztító. *Járványos betegségek*. V. ö. **JÁRVÁNY**.

JÁRVÁNYOS, (2), (jár-vány-os) fn. tt. *járványos-t*, tb. — *ok.* Aki járványban szenved.

JÁS, I. JÁÁS.

JÁSD, falu Veszprém megyében; helyr. *Jásdon*, — *ra*, — *ról*.

JÁSFALVA, falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Jásfalván*, — *ra*, — *ról*.

JASKÓ, (haskó? v. hiskó?) fn. tt. *jaskó t.* Dunán tuli tájszó, am. letartóztatási fogház, kisebb büntetés számára.

JÁSZ, (1), (i-ász v. í-ász, v. ij-ász) fn. tt. *jász-t*, tb. — *ok.* 1) Széles ért. jelent oly embert vagy vitézt, ki ijjal bánik, ijjal lödöz. V. ö. ÍJ. 2) Szoros ért. a magyar nemzetnek egyik különös ága, mely régi időkben, mint ügyes nyilazó, tüntette ki magát. E nép, mint kiváltságos és szabadalmas testület, Tisza vidékén, nagyobb részt Heves és Pest vármegyével határos területben lakik, mely Jászságnak nevezetik. Valószínű, hogy hajdan ige gyanánt is használtatott (*íász, íászó*), mint a *Jászó*, abanjvármegyei mezőváros nevéből gyanítható. 3) Régi iratokban, különösen bibliai fordításokban a philistaeusok is így nevezetnek. Innen törvénytárunkban a jászok latinul philistaeus néven adtnak. Egyébiránt philistaeus a héber *plisti* szóból származott, mely am. kóbor, ballagó (palócz?), csapongó (csángó?); a gyök *pálás* (csapong, kóborol) hangokban egyezik a „palócz” szóval.

JÁSZ, (2), tájszó, I. GYÁSZ.

„Az egyiket bécsi orvos gyógyítja,
A másikat fekete jász borítja.”

Népd. (Erdélyi J. gyűjteménye).

JÁSZ-APÁTHI, mezőváros a Jászságban; helyr. *Apáthiba*, — *ba*, — *ban*.

JÁSZ-BERÉNY, mezőváros a Jászságban; helyr. *Berénybe*, — *ben*, — *ből*.

JÁSZFALU, helység Komárom és pusztá Pest megyében; helyr. *Jászfalu-ba*, — *ban*, — *ból*.

JÁSZIN, hegy neve Beregh megyében.

JÁSZKESZEG, (jász-keszeg) ösz. fn. Vörös szárnyu keszegfaj, mely paprikásan nyárson sütte a halászok nyalánksága.

JÁSZLÓ, fn. tt. *jászló-t*, I. JÁSZOL.

JÁSZLÓCZ, falu Pozsony megyében; helyr. *Jászlócson*, — *ra*, — *ról*.

JÁSZMIN, I. JÁZMIN.

JÁSZÓ, mv. Abaúj megyében; helyr. *Jászón*, — *ra*, — *ról*.

JÁSZOL, (1), (illirül *jaszlo*, eschül *jeszle*, a *jeszt* (enni) szóval rokonok) fn. tt. *jászol-t* v. *jászlót*, tb. — *ok* v. *jászlók*. Személyraggal: *jászolom*, *jászolod*, *jászola* stb. vagy *jászlom*, *jászlod*, *jászla* stb. Ólakban és aklokban hosszukás vagy kerekded alakú rekesz, melyhez a barmokat hozzá kötik, s melybe elesegöket adják. *Lovak jászola*, *ökrök*, *tehenek*, *borjúk jászola*. *Hosszu jászol*, *kerek jászol*. *Jászolhoz kötni a*

csikót, *tinót*. *A jászoból az izéket kitakarítani. A jászolt tisztán tartani. Találtak egy gyermeket pólyákba takarva és a jászolba helyhezetteve.* (Lukács ev. 2. 12.).

JÁSZOL, (2), tájszó; I. GYÁSZOL.

JÁSZOLKA, (jászol-ka) kicsinyező fn. tt. *jászolkát*. Kisded jászol, pl. a kis borjúk számára.

JÁSZOLKOSÁR, (jászol-kosár) ösz. fn. Vesszőből font kosáralakú kerekjászol, melyet több helyen a tanyai aklokban láthatni.

JÁSZOLKÖTÉS, (jászol-kötés) ösz. fn. Töltés elébe csinált vesszőgát, a víz ártalmaosságának akadályozására.

JÁSZOLRÁCS, (jászol-rács) ösz. fn. A lójászolnak két része van; egyik a válu, melybe az abrakot adják, másik a válu fölötti rácsos lajtorjaféle készület, melybe a szálas takarmányt teszik, másképp néhutt: *saráglya*.

JÁSZOLRÁGÓ, (jászol-rágó) ösz. fn. Lóról mondják, mely a jászolt szokta harapdálni. Másképp: *karórágó*.

JÁSZÓ-MINDSZENT, falu Abaúj megyében; helyr. *Mindszent-én*, — *re*, — *ról*.

JÁSZOS, (jász os) mn. tt. *jászos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Jászok módjára mivel, viselt.

JÁSZÓ-UJFALU, helység Abaúj megyében; helyr. *Újfalu-ba*, — *ban*, — *ból*.

JÁSZPIS, (hellénül *iaspis*, persául *jaszep*, héberül *jaspeh*); fn. tt. *jászpis-t*, tb. — *ok*. Át nem látzó, kagylós, tömör és szemerkés szövetü kovakő, majd egyféle, majd többféle színnel, melyet szép símára és fényesre lehet koszörülni. (Silex jaspis).

JÁSZPISAGÁT, (jászpis-agát) ösz. fn. Jászpissal vegyült agátkő, miért is némely részeiben átlátszó.

JÁSZPISASZTAL, (jászpis-asztal) ösz. fn. Jászpiskőből készített asztal.

JÁSZPISKÓ, (jászpis-kő) ösz. fn. I. JÁSZPIS.

JÁSZPISMILLYE, (jászpis millye) ösz. fn. Jászpiskőből készített millye.

JÁSZPISSZINŰ, (jászpis-szinű) ösz. mn. Olyan színű, mint a jászpiskő.

JÁSZPONTY, (jász-ponty) ösz. fn. Fehéres folyóvízi hal, széles ezüstsínű pikkelyekkel, nagy fejvel és vörös szárnyakkal. (Cyprinus cephalus).

JÁZSÁG, (jász-ság) fn. tt. *jászság-ot*. 1) Pest és Heves vármegyével határos terület, melyben a jásznép lakik. Fő székhelye Jászberény. 2) Jásznép.

„Nem parancsol nekem senki,
Sem a Kunság, sem a Jászság.”

Népdal.

JÁSZTELEK, pusztá Nógrád megyében; helyr. *Jásztelek-én*, — *re*, — *ról*.

JÁSZVÁROS v. JÁSZVÁSÁRHELY, Moldvaországának fővárosa. (Jassy).

JÁSZ-VINYA, pusztá Somogy megyében; helyr. *Vinyán*, — *ra*, — *ról*.

JÁT, (1), elvont gyöke *játék*, *játszik* szóknak és származékaiknak. Jelentése mint az egyszerű *j* és *t* betűké, mozgó tevékenység, mozgékonyság. Rokonnak látszik vele a latin : *jocus*, honnan *Jodocus*; továbbá a török *oюн*, jakut *ojnu*.

JÁT, (2), fn. tt. *ját-ot*. Erdélyi szó, s am. azon egy nevű, drusza, pl. egyik István a másik Istvánnak játja. Néhutt : *jád*. E szó egy a esuvasz (*jat*, esagatajul *at*, törökül *ad*) szóval, mely am. név. Innen a törökben *addás* am. névtárs. A nőknél : *szuráta* hitetlenség = soror-ját.

JÁTEK, (ját-ék) fn. tt. *játék-ot*, harm. szr. — a v. — *ja*. 1) Általánosam am. mozgás, foglalkodás, melynek célja időtöltés, mulatság, testi gyakorlat, ügyesség kitüntetése stb. 2) Különösen oly időtöltési, s mulatsági foglalkodás, melynek alapját komoly tárgyak teszik, pl. *hadi játék*, *lovagjáték*, *katonásdi*; innét a könnyű, s nem komolyan vett dolgokról mondani szoktak : *Ez mind csak játék*. 3) Szorosb ért. oly mozgás és foglalkodás, mely mulatságul szolgál, s bizonyos szabályok és mód szerént szokott végbemenni, s melynek mellékes célja vagy ösztöne győzelmi dicsőség vagy nyereség, ilyenek : *szerencse-v. sorsjáték*, *kártyajáték*, *tekejáték*, *ostábla* stb. továbbá különféle társasági játékok, pl. *bujóska*, *zálogosdi*, *lakodalmi játékok*. *Játékra adni magát*. *Játékban vesztegetni idejét*, *pénzét*. *Játékot nyerni*, *veszteni*. *Játékba merülni*. *Szemesnek való a játék*, *vaknak az alamizsna*, *csigánynak a vaklő*, (km.). 4) Gyermek, fiatalok kedvtöltései, pl. *csigázás*, *futósdí*, *hatoska*, *csibésdi*, *laptázás*, *csürkőzés*. 5) Bizonyo játékhoz tartozó eszközök. *Egy játék kártya*. *A gyerekek számára játékokat venni*. 6) Az emberi eselekvényeknek bizonyos szabályok szerént rendezett utánzása és előadása, mások mulattatása és gyönyörködtetése végett, milyenek : *színháték*, *vígjáték*, *szomorújáték*, *daljáték*. 7) Átv. ért. jelent a sors vagy vak eset által okozott változást. *Sors játéka*, *szerencse játéka*; *természet játéka*, mit a természet nem rendes szabályai szerént, hanem mintegy szeszélyből hozott létre. 8) Jelent oly embert vagy tárgyat, mely valamely külső erő kénye által hanyatik, vettetik, mozgásban van, pl. *Az ingadozó nád a szelek játéka*. *Némely ember mások játéka szokott lenni*. *Valakivel játékot űzni*.

JÁTEKADÓSSÁG, (játék-adósság) ösz. fn. Adósság, melyet valaki játszás alatt tesz, midőn vagy veszteségét ki nem fizeti, vagy a játszótárstól kölcsönzött pénzt vissza nem adja.

JÁTEKALAK, (játék-alak) ösz. fn. Kis babák, melyeket a köznép és gyermekek mulattatására dróton rángatnak, s velők holmi eselekvényi mutatványokat adnak elé az illető utczai alakosok. (Marionette).

JÁTEKALAKOS, (játék-alakos) ösz. fn. Személy, ki játékalakokat mutogat. V. ö. JÁTEKALAK.

JÁTEKASZTAL, (játék-asztal) ösz. fn. 1) Általán asztal, melynél játszanak. *Játékasztalhoz űlni*.

Játékasztal mellett megvirradni. 2) Különösen, játzószámára készített, pl. több fiókkal ellátott asztal.

JÁTEKBARCZA, (játék-barcza) ösz. fn. Barcza, vagyis jegypénz, melyet némely játékokban bizonyos jegyiül használni szoktak a játzófelek.

JÁTEKDÖB, (játék-dob) ösz. fn. Gyermeki játékokhoz, pl. katonásdihoz való kis dob.

JÁTEKDÜH, (játék-düh) ösz. fn. Megrögött szenvedély, melynél fogva valaki minden idejét, s vagyonát játékra vesztegeti, s magát a játékot rendkívüli tüzzel és indulattal űzi.

JÁTEKDÜHÖS, (játék-dühös) ösz. mn. Aki rendkívüli szenvedélylyel szereti és űzi a kártyajátékot.

JÁTEKHARCZ, (játék-harcz) ösz. fn. l. HARCZJÁTEK.

JÁTEKHÁZ, (játék-ház) ösz. fn. Ház, melyben játszanak vagy játszás végett öszvegyülni szoktak, különösen ha az ily ház nyilvános. *Fürdői játékházak*.

JÁTEKHELY, (játék-hely) ösz. fn. Általán minden hely, hol játszani szoktak, különösen mely egyedül e végre van kitűzve, s alkalmazva, pl. a nyilvános mulatóhelyeken a szinkörök, tekehelyek stb.

JÁTEKKOCSI, (játék-kocsi) ösz. fn. Kis kocsi a játzó gyermekek számára.

JÁTEKKÓRSÁG, (játék-kórság) ösz. fn. Rendetlen, tulságos vágy, szenvedély, melynél fogva valaki igen szeret játszani.

JÁTEKKÖ, (játék-kő) ösz. fn. Vékony, s kekedd fa- vagy esontdarabok az ostábla-játéknál.

JÁTEKMÓD, (játék-mód) ösz. fn. Mód vagy szokás, vagy szabályok rende, melyek szerint valamely játék történik.

JÁTEKMŰ, (játék-mű) ösz. fn. Mindenféle szerek, melyek játéknak használatnak, különösen olyanok, melyek testi gyakorlat, s ügyesség szerzése végett hozattak szokásba, mint a testgyakorló intézetekben levők.

JÁTEKNAP, (játék-nap) ösz. fn. Nap, midőn bizonyos játékhelyen játszanak vagy oly nap, mely különösen játékra van kitűzve, pl. az intézetekben levő növendékek játéknappja.

JÁTEKÓRA, (játék-óra) ösz. fn. Játékra szánt vagy megengedett óra (idő), pl. a nevelőintézetekben.

JÁTEKOS, (1), (ját-ék-os) mn. tt. *játékos-t* v. — *at*, *tb*. — *ak*. Ki örömet játszik, ki játékkal sokat foglalkodik. *Nem hittem volna, hogy ily játékos*. Átv. ért. mondják lőről is, mely táncolni, szökdelni szeret. *Játékos paripa*.

JÁTEKOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *játékos-t*, *tb*. — *ok*, harm. szr. — *a*. Személy, ki játszani igen szeret vagy kinek foglalatossága és keresetmódja játéokban, különösen kártya- vagy kozkajátékban áll. Régibb nyelven jelentett bohóczot, alakost, szemfényvesztőt is.

JÁTEKPÉNZ, (játék-péNZ) ösz. fn. Játékra szánt pénz, vagy pénz, melyre játszanak, vagy melyet valaki játékban nyer. *Játékpénzből élni.*

JÁTEKPIACZ, (játék-piacz) ösz. fn. I. **JÁTEKHELY**. *És egyenlő akaratból a játékpiaçzra rohamának.* Apost. Csel. Káldi.

JÁTEKSZABÁLY, (játék-szabály) ösz. fn. Szabály vagy szabályok, melyek szerint bizonyos játékot játszani kell. *Játékszabályokat megtartani vagy általhágni.*

JÁTEKSZER, (játék-szer) ösz. fn. Játékul szolgáló különféle szerek vagy áruk, pl. gyermekek játékszerai: kocsi, ló, ostor, csiga, lapda, báb stb.

JÁTEKSZERÁRUS, (játék-szer-árus) ösz. fn. Játékszerekkel kereskedő személy.

JÁTEKSZERENCSE, (játék-szerencse) ösz. fn. Szerencse, midőn valaki a pénzre menő játékban nyer.

JÁTEKSZIN, (játék-szin) ösz. fn. Hely, hol színi előadások tartatnak, pl. vig-, szomorújátékok, daljátékok stb. *Nemzeti, városi játékszin. Játékszinbe járni. Játékszinre adózni.* Átv. ért. világ játékszine, am. a föld lakosinak különféle alakban eléltűnő működése, mozgalma. *A világ játékszinén kitűnő szerepet játszani. A világ játékszinét figyelemmel kísérni.* V. ö. **SZÍNHÁZ**.

JÁTEKSZINI, (játék-szini) ösz. mn. Játékszint illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Játékszini próbák, előadások. Játékszini díszítmények, gépek, kivilágítás.* V. ö. **SZÍNHÁZI**.

JÁTEKTÁNYÉR, (játék-tányér) ösz. fn. Játékosok tányéra, melybe a játékpénzt teszik.

JÁTEKTÁRS, (játék-társ) ösz. fn. Kik együtt játszanak, egymásnak játéktársai, különösen kik némely játékokban, pl. a csittjátékban egy kézre játszanak.

JÁTEKTERV, (játék-terv) ösz. fn. Előleges vonalazása valamely szerencsejátéknak, különösen amely sorsjegyekkel van kapcsolatban.

JÁTOZ, (ját-oz) áth. m. *játoz-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. druszáz. V. ö. **JÁT**.

JÁTSZADOZÁS, JÁTSZADOZIK, I. JÁTSZODOZÁS, JÁTSZODOZIK.

JÁTSZÁS, (ját-sz-ás) fn. tt. *játszás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Cselekvés, midőn valaki játszik. *Játzással tölteni az időt. Kártyajátszás, teke-, koczka-, laptajátszás.*

JÁTSZÁSI, (ját-sz-ás-i) mn. tt. *játszási-t, tb. —ak.* Játszást illető, arra vonatkozó. *Játszási mód, ügyesség.*

JÁTSZI, (ját-sz-i) mn. tt. *játszi-t, tb. —ak.* Örömet, könnyen, kedélyesen játszó. Különösen, mint kicsinyező képzője mutatja, am. kedvesen, finoman mulattató, mint a tréfás, elmés, élvezes emberek szoktak, kik a gondolatokkal, s meglepő ötletekkel mintegy játszanak, bogy másokat mulattassanak. Átv.

ért. mondjuk lelketlen tárgyról is, mennyiben más tárgyakat gyöngéden és gyakran érintve folytonos mozgalmat tüntetnek elé. *Játszi szellő csintalankodik selyem fürteivel.*

JÁTSZIK, (ját-sz-ik) k. m. *játsz-ott, htn. —ani v. —ni, par. játszszál.* Gyöke: *ját*, s képzésre hasonló a *látszik, nyugszik, tetszik, fekszik* igékhez, melyekben az *sz* alatt *oz, ez, öz* gyakorlati képző rejlik, s e szerént *játszik* annyi mint *ját-oz-ik, ját-z-ik*. Általán am. csupa időtöltésből vagy mulatság kedvéért, vagy jó kedvből, szeszélyből foglalkodik valamivel, s mint-hogy aki játszik, nem működik komolyan, annyit is jelent, mint tréfál, dévajkodik. *Szavakkal játszani, am. azokat nem komoly értelemben, hanem elmécszésre, tréfára használni. Adott szavával, hitével, esküjével játszani, am. azokat nem komolyan, hanem könnyelműleg ígérni, letenni.* Mondják a sorsról is, hogy játszik, midőn rendkívüli módon működik, továbbá a természetről, midőn szokatlan tüneményeket hoz elé. Átv. ért. *életével, fejével játszani, am. életét, fejét kockára, veszélyre kitenni.* Néha oly foglalkodást jelent, melynek semmi kitűzött czélja nincs, pl. *kytyával, macskával, bábbal játszik; ujjáival, papírossal, valakinek fürteivel játszik.* Szorosabb ért. mondják oly időtöltési foglalkodásokról, melyek 1) bizonyos szabályok és mód szerént rendezvék, ha kivált czéljok vagy valamely anyagi nyereség, vagy némi győzelmi dicsőség és öröm. *Pénzre játszani. Örömet játszani. Jól, rosszul játszani. Igazán, hamisan játszani. Sokban, kevésben játszani. Ki nem játszik, se nem nyer, se nem vesz.* (Km.). Ezen értelemben némely játékok neveit tárgyesetben kivánja maga mellé. *Bujóskát, hunyósdit, katonásdit, hatoskát, zálogosdit játszani.*

„Játszad oh játékidat,

Játszad kis fiú:

Vajmi más játékot üz

Majd a férfú!”

Kriza János.

De ezen németes kifejezések helyett: *Kártyát, lap-tát, tekét, filkót játszani, helyesebbek: kártyázni, lap-tázni, tekézni, filkózni stb.* 2) Melyek bizonyos emberi cselekvényeket mások mulattatására utánoznak és eléadnak. *Valamely szindarabban szerelmezt, hőst, bohócot, királyt, jobbágyot, urat, szolgát játszani. Mindennap más szerepet játszani. A színészek ma nem játszanak.* 3) A német nyelv utánzása szerént használta-tik a hangszerekről, pl. *Orgonát, zongorát, gordont, hegedüt stb. játszani, de hibásan Magyarán és helyesebben így: orgonán, zongorán, hegedün stb. játszani, vagy: orgonálni v. orgonázni, zongorázni, hegedülni, gordonozni, trombitálni stb.* 4) Átv. ért. mondják lelketlen tárgyról, melyek más tárgyakat szüntelen mozgásra mintegy ingerelnek. *A patak habjai játszának a part növényeivel. Szellők játszanak a lovagló hölgy lenge fátyolával.*

JÁTSZISÁG, (ját-sz-i-ság) fn. tt. *játsziság-ot, harm. szr. —a.* Játszi minőség, tulajdonság. V. ö. **JÁTSZI**.

JÁTSZMA, (ját-sz-ma) fn. tt. *játszmát*. A ját-szásban, pl. kártyázásban, tekézésben egyes bevégett játékrend.

JÁTSZÓ, (ját-sz-ó) mn. tt. *játszó-t*. Aki vagy ami játszik. *Játszó társak, gyermekek, ifjak, leánykák. Egymással játszó ebek. Nemzeti színházban játszó személyzet.* Mint főnév is használtatik, s jelent személyt, ki játszik vagy ki játszani szokott, játékos.

JÁTSZÓASZTAL, (ját-szó-asztal) l. **JÁTEK-ASZTAL**.

JÁTSZODIK, (ját-sz-od-ik) k. m. *játszod-tam, —tál, —ott*. Erdélyi s Tiszán túli tájszólás szerint am. a szokottabb játszik. *Játszodnak-e már Debreczenben a színészek? Játszodnak a gyermekek.*

JÁTSZODOZÁS, (ját-sz-od-oz-ás) fn. tt. *játszodoz-ás-t, tb. —ok*, harm. szr. —a. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki könnyeden, jókedvűleg, vonzalomtól, hajlamból valaki iránt, játszani szokott. *A kisderek játszodozását öröm nézni. Játszodozással tölteni el a gyermekkori éveket. Átv. ért. szellő játszodozása a rét virágaival.*

JÁTSZODOZIK, (ját-sz-od-oz-ik) k. m. *játszodoz-tam, —tál, —ott*. Folytonosan, könnyeden, s mintegy tréfálva, jókedvűleg játszik, mint kik csupán jó kedélyből, egymás iránti vonzalomtól, gyermekies indulatból, szerelemből mulatoznak együtt. *Az anya játszodozik kedves kis magzataival.* Használjuk átv. értelemben is, pl. *A szellő játszodozik a hölgy lengő fűrtéivel. A csermely hajjai játszodoznak a parti virágokkal.*

JÁTSZODOZÓ, (ját-sz-od-oz-ó) mn. tt. *játszodozó-t*. Ki játszodozik vagy játszodozni szokott. *Játszodozó gyermekek.* V. ö. **JÁTSZODOZIK**.

JÁTSZODTAT, (ját-sz-od-tat) miv. illetőleg áth. m. *játszodtat-tam, —tál, —ott*. Eszközlí, hogy játszodozzék. *Megjátszodtat, mintegy játsziságból rászéd, tréfát úzve valamire rávesz.*

JÁTSZÓHÁZ, (ját-szó-ház) ösz. fn. l. **JÁTEK-HÁZ**.

JÁTSZÓKARIKA, (ját-szó-karika) ösz. fn. 1) Fából vagy esontból csinált karikák, melyeket az ostáblajátéknál használnak. 2) Kőbe hajtott vessző.

JÁTSZONDIK, (ját-sz-o(n)d-ik) k. l. **JÁTSZODIK**.

JÁTSZÓSZÍN, (ját-szó-szín) ösz. fn. Kétes színe valamely testnek, mely a szerént változik, amint a fényugarak egyik vagy másik oldalról törődnek meg rajta.

JÁTSZÓSZÍNŰ, (ját-szó-színű) ösz. mn. Oly testről mondjuk, mely ide-oda forgatva vagy a világosságtól más-más oldalról érintve, más-más színeket mutat. *Játszószerű kövek, jegeczek.*

JÁTSZÓTÁRS, (ját-szó-társ) ösz. fn. l. **JÁTEK-TÁRS**.

JATTÓ, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Nyitra megyében; helyr. *Jattó-n, —ra, —ról*.

JAV, fn. tt. *jav-at*, harm. szr. —a. A 'jó' meléknevének tárgyilag, vagyis főnévül, s többnyire harmadszemélyi birtokraggal használt változata, általán jelent oly dolgot, tárgyat, mely jó. *A gyümölcs javát kiválogatni*, t. i. az egyes jó darabokat, melyek a többi között jobbak. *Éltének javát már eltöltötte*, t. i. életkorának azon részét, szakát, melyben legtöbb jót élvezett, teljes erejében díszlett stb. *Ezt javára fordította*, am. hasznára. Különösen: birtok, jószág. *Apja után sok javat öröklött. Minden javát elpazarlotta.* Továbbá dísz, folyama valaminek. *Javában foly a munka. Javában aratni* am. közép aratásban lenni. V. ö. **JÓ**.

JAVABELI, (java-beli) ösz. mn. Javából való; javában levő. *Javabeli gyümölcs. Javabeli ember.*

JAVADALMAS, (jav-ad-al-om-as) mn. tt. *javadalmas-t v. —at, tb. —ak*. Javadalommal bíró, ellátott. *Javadalmas pap.* V. ö. **JAVADALOM**.

JAVADALMAZ, (jav-ad-al-om-az) áth. m. *javadalmas-tam, —tál, —ott, par. —z*. Valakit javadalommal megajándékoz, megjutalmaz. *Érdemes egyházi személyeket javadalmazni.* Oly képzésü ige, mint: *jutalmaz*.

JAVADALMAZÁS, (jav-ad-al-om-oz-ás) fn. tt. *javadalmasz-ás-t, tb. —ok*, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg jutalmazás, megajándékozás, megtisztelés, mely által valakit javadalmaznak.

JAVADALMI, (jav-ad-al-om-i) mn. tt. *javadalmi-t, tb. —ak*. Javadalmat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Javadalmi jogok és kötelességek.*

JAVADALOM, (jav-ad-al-om) fn. tt. *javadalmat*. Általán birtok, mely a birtokosnak nem örökös tulajdona, s melynek az csak jövedelmét húzza. Különösen így nevezetnek az egyházi jószágok. *Egyházi javadalom. Érseki, püspöki, káptalani, apáti javadalmak.* Továbbá az ily jószágokkal vagy jövedelmekkel járó egyházi hivatalok. *Lelkészi javadalom. Egyszerű, kettős javadalom. Javadalom elvesztése, eltárolása, elcserélése, eltörlése stb.*

JAVAK, (jav-ak) tb. fn. tt. *javak-at*. Személyr. *javaim, javaid, javai* stb. Jószág, vagyon, különösen fekvő birtok, minden hozzá tartozó beruházással együtt. *Világi, egyházi javak.* Elemezve l. **JÓ**.

JAVÁL, **JAVALL**, (jav-al v. jav-all) áth. m. *javál-t* vagy (két *ll-el*) *javall-ott*; htn. *javál-ni v. javall-ani*. Valamit jónak ismer és helyben hagy, helyesel. Ellentéte: *roszal*, azaz rosznak tart. Ettől különbözik: *javasol*, azaz valamit jó gyanánt ajánl, tanácsol. Javalni szoktuk azt, amit valaki cselekedett, véghez vitt, javasolni pedig, amit jónak gondolunk, hogy valaki azt véghez vigye.

„Másképp se javallom, igazat megvallván,
Mert enyim a páleza, most, béke uralmán
Népemet a nyájtól zaklatja hiába,
Elegyíti harezát békém poharába.“

Buda halála (Arany J.).

JAVALÁS, (jav-al-ás) fn. tt. *javalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Helybenhagyás, melynél fogva kijelentjük, hogy bizonyos cselekvést jónak tartunk. *A felsőbbség javalását megnyerni, megérdemelni*. Ellentéte: *roszalás*.

JAVALAT, (jav-al-at) fn. tt. *javalat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Javalási nyilatkozat, vagyis azon szó vagy mondat, mely által javalásunkat, jóváhagyásunkat kijelentjük. *Szóval, írásban kijelentett javalat*.

JAVALL, JAVALLÁS; I. **JAVAL, JAVALÁS**.

JAVAS, (1), elvont főrzse *javasol* igének és származékainak.

JAVAS, (2), (jav-as) fn. tt. *javas-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Így nevezi a köznép azon férfiakat vagy asszonyokat, kik kuruzsolnak, ráolvasással, s holmi babonával gyógyítanak stb. Másképp: *javos*, mely, különböztetésül helyesebb is.

JAVASLÁS, (jav-as-ol-ás) fn. tt. *javaslás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, midőn valamit jó gyanánt tanácsolunk, s végrehajtásul ajánlunk. 2) Kuruzslás, babonás gyógyítási mód. Különböztetésül helyesebb az utóbbi értelemben: *javoslás*. V. ö. **JAVAS**, (2).

JAVASLAT, (jav-as-ol-at) fn. tt. *javaslat-ot*, harm. szr. —*a*. Jó gyanánt tanácsolt terv; tanács, melyet valakinek cselekvési zsinórmértékül ajánlunk. *Elfogadni a tapasztalt emberek javaslatát*. Különbözik: *jóslat és javalat*.

JAVASLATTÉTEL, (javaslat-tétel) ösz. fn. L. **JAVASLÁS**, (1).

JAVASLATTEVŐ, (javaslat-tevő) ösz. fn. Aki valamely tervnek kivitelét ajánlja, vagy valamely célznak elérésére vezető eszközt indítványba hoz.

JAVASOL, (jav-as-ol) áth. m. *javasol-t* v. *javasolt*, btn. —*ni* v. *javaslan*. 1) Valamit jó gyanánt tanácsol, ajánl valakinek; tanácsot, tervet ad. *Bizonyos orvost vagy gyógyszerzt javasolni a betegnek. Nem javasolom, hogy most útnak indulj. Javasolom, ne barátkozzál ezen emberrel. A szerént fogok cselekedni, amint javasolod. Ha javasolod, Isten neki. Ki javasolta ezen oktalan tervet?* 2) Babonás gyógymódot gyakorol, kuruzsol. V. ö. **JAVAS**. Különbözik: *jósol*.

JAVASOLÁS, JAVASOLAT, I. **JAVASLÁS, JAVASLAT**.

JAVÁTOL, (jav-át-ol) áth. m. *javátolt*. A székekelyknél Kriza J. szerént am. ajánl (javasol), rábízta.

JAVÍT, JAVIT, (jav-it) áth. m. *javít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit jóvá alakít által, igazít, megigazít, különösen 1) Ami anyagilag rossz, ronlott, kopott, céljának meg nem felel, azt jóvá teszi, fölépíti, kiigazítja, foltozza, czélszerűvé képezi, alkalmazza stb. *Sovány legelőket, réteket, ugarokat javítani. Épületeket, bútorokat, szerszámokat, eszközöket javítani. Kopott, rongyos ruhákat javítani. Utakat, hidakat, utcái kövezeteket javítani. Használjuk marasztaló ragu nevekkel is. Javítani a háztetőn, vakola-*

ton. Ez elhanyagolt jóságban lesz mit javítania az új birtokosnak. Anyira elromlott, hogy lehetetlen javítani rajta. 2) Bizonyos szellemi dolgok hibáit, hiányait részént kiigazítja, részént betölti. *Nyomatványokat javítani. Valamely munkát bővítve és javítva újra kiadni. A hibás fogalmazást kijavítani. Javítani az elavult törvényeken, alkotmányon.* 3) Az erkölcsileg hibás embert jó útra téríti. *Bűnösöket javítani. Oktatással, jó példával, fenyegetéssel javítani a gonoszokat.*

JAVÍTÁS, JAVITÁS, (jav-it-ás) fn. tt. *javítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit v. valakit javítunk. *Épületek, földek, rétek, legelők, erdők, szőlők javítása. Javításokra fordított költségek. Könyvek, hírlapok javítása. Megrögzött bűnösök, gonosztevők javítása.* V. ö. **JAVÍT**.

JAVÍTÁSI, JAVITÁSI, (jav-it-ás-i) mn. tt. *javítási-t*, tb. —*ak*. Javítást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Javítási költségek.*

JAVÍTÉK, JAVITÉK, (jav-it-ék) fn. tt. *javíték-ot*. Nyomdászoknál azon lezuhott nyomtatvány, melyen a betűszedő hibái följegyeztetnek, hogy kiigazíttassanak. (Correctura).

JAVÍTÉKÍV, (javiték-ív) ösz. fn. Ív, melyen a betűszedésben elkövetett hibák kiigazíttatván, az sajtó alá boesáttatik.

JAVÍTÉKJEL, (javiték-jel) ösz. fn. Jel, melyet a javítók használ, hogy az után a szedő a hibákat kiigazíthassa.

JAVÍTGAT, (jav-it-og-at) áth. és gyak. m. *javítgat-tam, —tál, —ott*, par. *javítgass*. Valamit vagy valakit folytonosan, vagy gyakran javít. *Újat nem készit, hanem a régieket javítgatja.. Nyomatványokat, verseket javítgat.* V. ö. **JAVÍT**.

JAVÍTGATÁS, JAVITGATÁS, (jav-it-gat-ás) fn. tt. *javítgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonos vagy gyakori cselekvés, midőn javítgatunk valamit. *Ócska ruhák, szerszámok javítgatásával foglalkodni.*

JAVÍTHATATLAN, JAVÍTHATLAN, (jav-it-hat-[at]lan) mn. tt. *javíthatatlan-t*, tb. —*ok*. Ami, illetőleg aki oly rossz, oly romlott, elviselt, elkopott, elvászott stb. hogy javítani rajta nem lehet. *Javíthatlan eczetes borok. Javíthatlan gonosztevő.* Határozóképp am. javíthatlanul.

JAVÍTHATATLANSÁG, JAVÍTHATLANSÁG, (jav-it-hat-[at]lan-ság) fn. tt. *javíthatatlanságot*. Állapot vagy minőség, melyen vagy melyet javítani nem lehet.

JAVÍTHATÓ, JAVITHATÓ, (jav-it-hat-ó) mn. tt. *javítható-t*. Amit vagy akit javítani, jobbá tenni lehet, egészen el nem romlott.

JAVÍTÓK, (jav-it-nok) fn. I. **JAVÍTÓ**, fn.

JAVÍTÓ, (1), **JAVITÓ**, (jav-it-ó) mn. tt. *javító-t*. Ami vagy aki javít. *Javító ház. Javító intézetek, szerek, eszközök. Erkölcsjavító könyvek.*

JAVÍTÓ, (2), (mint föntebb) fn. Személy, ki a nyomdában kiszedett, s lehuzott íveken előforduló hibákat feljegyezi, s kiigazítja; máskép: javítnok.

JÁVOR, JÁVORFA, l. JUHAR, JUHARFA.

JÁVORBIKA, (jávör-bika), JÁVORSZARVAS, (jávör-szarvas) ösz. fn. l. BÖLÉNY.

JAVOS, (jav-os) fn. tt. *javos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kuruzsló, babonás gyógyító. Máskép: *javas*.

JAVOSLÁS, (jav-os-ol-ás) fn. tt. *javoslás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kuruzsolás, babonás gyógy-mód, pl. ráolvasás által.

JAVOSOL, (jav-os-ol) áth. m. *javosol-t*. Kuruzsol, holmi babonás szerekkel, módokkal gyógyít.

JAVÚL, JAVUL, (jav-úl) önh. m. *javúl-t*. Jóvá lesz; rossz szokásaiból, hibáiból kivetkezik; erkölcsi jó utra tér. *Mivelés által javulnak a parlag rétek, földek. Javulnak a gondosan ápoltt barmok. Oktatás, jó példa által javulnak a vásott gyermekek. A rögzött gonosztevő nehezen javul meg.*

JAVULÁS, JAVULÁS, (jav-ül-ás) fn. tt. *javulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Anyagi vagy szellemi és erkölcsi rossz, romlott állapotnak jóra változása.

JAVULÉKONY, (jav-ül-ék-ony v. jav-ül-é-kony) mn. tt. *javulékony-t* v. —at, tb. —ak. Erkölcsi ért. aki hibáiból, rossz szokásaiból kivetkezőhetik; javulásra hajlandó.

JÁZ, l. JÁÁZ.

JAZMIN, (arabul *dsuszemin*) fn. tt. *jazmin-t*, tb. —ok. Keletindiai növény a kéthímesek seregéből és egyenyások rendéből, fehér és sárga virágokkal, melyek igen átható és kedves illatúak. (*Jasminum*). Fajai: *azori, bige, törpe, szagos, gyógyszerári* stb. *jazmin*.

—JE, öszvetett névrag, a tárgymutató *i*, és harmadik személyrag *e* elemekből, vastaghangon: *ja*, mint: *kert-je, kürt-je, góg-je, kefé-je, gyűrű-je*. V. ö. —JA, névrag.

JE, v. JÉH, v. JÉJ, csodálkozási indulatszó a Hegyalján; rokon ez értelemben *ennyé*, (=ejnye) szóval. Néhatt: *jú*, v. *júj*, sínai nyelven: *hú*.

JÉCSA, KIS—, NAGY—, falvak Torontál megyében; helyr. *Jécsán*, —ra, —ról.

JED, (i-ed, v. ij-ed helyett) székely tájszó. L. IJED. V. ö. JESZKE.

JEDD, falu Erdélyben Maros székben; helyr. *Jeddén*, —re, —ről.

JEDDER, JEDER, falu Kóvár vidékben; helyr. *Jedder-be*, —ben, —ből.

JÉG, (=i-eg, t. i. nevét folyékony, vagyis olvadákonyságától vette; v. ö. *J*— betű jelentése); fn. tt. *jeget*. Megegyeznek vele a szirjän *ji*, finn *jää*, *gija*, *ge*, *oi*, *ei*, *je*, lapp *jägna*, vogul *janik*, ostják *jenk*, *jonk*, török és perzsa *jakh*, buchar, uigur *jekh*, sínai *ing*, *päng*, *kinng* stb. szók, valamint a német *Eis* is. Jelent megfagyott, vagyis hideg által összeállott folyó, különösen vizet. *Jéggé fagyott*

viz. Vastag, vékony, hártvány jég. Síma, göröncsös, sik jég. Hajladozó, repedékes jég. Aczélos, porhanyós jég. Pengő jég. Gyölcs jég, am. igen síma jég. Megy, torlódik a jég. Megindul, szétolvad a jég. Jeget törni, átv. ért. am. nehéz munkának, új vállalatnak elejét megkezdeni. Megél ő a jég hátán is, azaz életrevaló, ügyes, élelmes. Jégre vinni valakit átv. ért. am. veszélyes vagy legalább alkalmatlan helyzetbe juttatni. (A német nyelvben is divatos szójárás).

„Jégre viszen, esüffá teszen,

Míg eszedre kélsz.“

Népies versek. (Erdélyi J. gyűjt.).

Jeget húzalni (ráöntött vízzel vastagítani). *Jégen járni, futni, csuszkálni, korcsolyázni, elesni. Jég hátán járni. Jég hátán építette a házát. (Km.). Síma, hideg, mint a jég. Olyan a keze, mint a jég. Jéggel burogatni a lobos tagokat. Jeget eszik, vizet iszik, mégis alig állhat. (Km.). A hűd is megesik egyszer a jégen. (Km.). Leesett a lud a jégen, majd felkel a jövő héten. (Népd.). Jégre metszett kép, nem lesz soká ép, mert szétlöl elolvadhat. (Km.). Úgy vagyok, mint a jégen álló. (Km.). Jelent jégesőt is. A határt elverte a jég. A szőlőkben sok kárt okozott a jég. Olyan jég esett, mint a galambtojás.*

JÉGAGÁT, (jég-agát) ösz. fn. Átlátszó agátkőfaj, mely színére nézve az aczélos síma jéghez hasonlít.

JÉGALABASTROM, (jég-alabastrom) ösz. fn. Síma tükrű jéghez hasonló alabastrom.

JÉGBARLANG, (jég-barlang) ösz. fn. Barlang, melyben a víz, és vízcseppek nyáron át is jéggé fagnak.

JÉGBÉRCZ, (jég-bércz); l. JÉGHEGY.

JÉGBORITÉK, (jég-boriték); l. JÉGRÉTEG.

JÉGCSÁKLYA, (jég-csáklya) ösz. fn. Erős, hosszú szakálu csáklya, melylyel a molnárok, révések, hajósok a jeget törik, s az úszó jégtáblákat tovább döfödik.

JÉGCSAP, (jég-csap) ösz. fn. Csaphoz hasonló alakú jégdarab, mely akkor képződik, midőn a víz csurgó állapotban cseppenként összefagy. *Házatök aljáról lógó jégcsapok.*

JÉGCSAPÁS, (jég-csapás) ösz. fn. l. JÉGKÁR.

JÉGCSILLÁM, (jég-esillám) ösz. fn. Ragyogó fény, melyet a nap sugaraitól érintett jég tükre visszavet.

JÉGCZÖVEK, (jég-czövek); l. JÉGKARÓ.

JÉGCZUKOR, (jég-czukur) ösz. fn. Szegletes jégalakú öntött czukur. *Barna, sárga, fehér jégczukur. Jégczukrot nyalogatni.*

JÉGDARA, (jég-dara) ösz. fn. Apró jégeső, vagyis megkeményült tömör hódarabkák, melyek darához hasonlók.

JÉGDOMB, (jég-domb) ösz. fn. Dombbá alakult jégtömeg.

JÉGDÚCZ, (jég-dúcz) ösz. fn. A havasokon oszlopformában feltorlódo jégdarabok.

JEGECS, (jeg-ecs) fn. tt. *jegecs-ét*. L. **JEGECZ**.

JEGECZ, (jeg-ecz) fn. tt. *jegecz-ét*, harm. szr. —e. Általán test, mely lassan-lassan bizonyos szabályszerű formára alakult öszve, pl. midőn folyékony testek, valamint felolvadt érecek, s különösen savak fokoként szilárd állapotba mennek át, s a testek különböző természetéhez képest különböző alakot mutatnak. (Crystallus). Másképp : *jegecs* v. *jegőcze*.

JEGECZÉDÉS, (jeg-ecz-éd-és) fn. tt. *jegeczédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Valamely folyékony, híg, csepegő testnek jegeczczé alakulása.

JEGECZÉDIK, (jeg-ecz-éd-ik) k. m. *jegeczédtem*, —*tél*, —*étt*. Jegeczczé alakul. V. ö. **JEGECZ**.

JEGECZÉS, (jeg-ecz-és) mn. tt. *jegeczés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Jegeczekkel bővelkedő, vagy jegeczczel benőtt. *Jegeczés barlang*. *Jegeczés kő*.

JEGECZÉSÉDÉS, (jeg-ecz-és-éd-és) fn. tt. *jegeczésédés-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —e. Valamely híg, folyó, csepegő testnek jegeczczésé levése.

JEGECZÉSÉDIK, (jeg-ecz-és-éd-ik) k. m. *jegeczésédtem*, —*tél*, —*étt*. Folyó vagy híg állapotból jegeczczésé változik által.

JEGED, (jeg-ed) önh. m. *jeged-t*. Jéggé alakul, jéggé fagy. *Jegednek a vizek, tavak, folyók*. Különösen jelenti azon természeti működést, midőn a fagyos vízrések vékony túlalakokban merevedni, s egymáshoz állani kezdenek; továbbá, midőn valamely folyadékban felolvasztott kemény testek, pl. savak, a folyó részek elrepülése vagy párolgása után bizonyos alakban öszveállanak. V. ö. **HEGED**.

JEGEDÉS, (jeg-ed-és) fn. tt. *jegedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Állapot, midőn valamely test jeged. V. ö. **JEGED**.

JEGEDZIK, (jeg-ed-éz-ik) k. m. *jegedztem*, —*tél*, —*étt*. L. **JEGED**.

JÉGEKE, (jég-eke) ösz. fn. Szántókéhez némileg hasonlő szerszám, melylyel a jégen nyilást hasítanak.

JEGEL, (jeg-el) áth. m. *jegelt-t*. 1) Valamely híg, folyékony testet jéggé fagyat, úgynevezett fagyaltot csinál. 2) Jeget használ. *E télen épen nem fagyott, miből jegelünk nyáron által?* 3) Jeget vág.

JEGELLÉS, (jeg-el-el-és) fn. tt. *jegellés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Fagyos állapota valamely híg testnek, midőn jegellik.

JEGELLIK, (jeg-el-el-ik) k. m. *jegellétt*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Jéggé fagy, jégalakot ölt. *Nagy hidegben jegellenek a vizek*.

JEGÉLY, I. **JEGÉR**.

JEGENYE, (1), (i-eg-enye v. jeg-eny-e) fn. tt. *jegényé-t*, harm. szr. *jegényé-je*. Gyöke a mozgást, ingadozást, rezgést jelentő *i* v. *j*, melyekből *eg* gyakorlati képzővel lett *i-eg* v. *jeg*, ebből az anyagot

jelentő *eny* (any, ony) képzővel *i-eg eny* v. *jeg-eny*, végre tulajdonságot jelentő *e* hozzátétellel : *i-egény-e*, *jeg-eny-e*; vagy pedig a *nye* növényt jelentő képző. Némelyek „igenyes” szóval rokonítják. L. itt alább. Több ily képzőjű növénynevek léteznek, mint : *afonya*, *galagonya*, *paponya*, *mácsonya*, *dinnye*, *berkenye*. Értelme országszerte különböző, s a nyárfák különböző fajaira alkalmaztatik, innen van : *fehér jegenye*, *fekete jegenye*, *olasz jegenye*, *fűzfa-jegenye*, *rengő jegenye* stb. Mint elemzése mutatja, különösen azon nyárfajokra illik, melyek levelei legkisebb széllengésre is megrendülnek. Egyébiránt általában a jegenye szónak egy másik elemzése is valószínűnek látszik; t. i. minthogy a jegenyék legtöbb fajai, különösen az olasz jegenyék sudár növéskéik, s a legsudarasb fajú fehérfenyűk is jegenyefenyűknek neveztetnek, *jegenye* am. *igenye*, azaz *igenyes fa*, mely szó egyenes helyett ma is több tájakon divatozik. Valamint tehát a fenyű *fenséges* növéskétől vette általános nevét, úgy a jegenyét egyenes sudár alakjáról is nevezhették el őseink. Hogy pedig szó elején az *i*, összetett *jo*, *ju*, *jö*, *je* hangokká alakul, nyelvünkben több példa van rá, valamint más nyelvekben is.

JEGENYE, (2), falu Erdélyben Kolos megyében; helyr. *Jegényé-n*, —*re*, —*röl*.

JEGENYEFÁ, (jegenye-fa) ösz. fn. 1) Növényfaj a nyárfák neméből. *Jajgatja a jegenyefa, hogy ledőlt a czédrus*. (Pázmán Préd.). 2) Anyag a kivágott jegenyéből. *A jegenyefa a puha fák közé tartozik*.

JEGENYEFENYŰ, (jegenye-fenyű) ösz. fn. I. **FEHÉRFENYŰ**. V. ö. **FENYŰ**.

JEGENYENYÁRFA, (jegenye-nyár-fa) ösz. fn. A nyárfáknak azon faja, mely legsudarasabb növéské és magassága által tünik ki a többiek közül, s melynek eredeti hona Olaszország, miért *olasz nyárfának* is neveztetik.

JEGENYEPÁLMA, (jegenye-pálma) ösz. fn. Indiai pálmafaj, a malabari partokon és Ceylon szigetén. (Elate sylvestris. L.).

JEGENYÉS, (1), (jeg-eny-e-es) mn. tt. *jegenyés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Jegenyével benőtt vagy beültetett. *Jegenyés vidék*.

JEGENYÉS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *jegenyés-t*, tb. —*ék*. Jegenyecerdő, —*berek*, —*liget*.

JEGENYÉS, (3), pusztá Tolna megyében; helyr. *Jegenyés-én*, —*re*, —*röl*.

JEGÉR, (jeg-ér) fn. tt. *jegér-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Vízi madarak egyik szép faja, nagyságra fűzhez hasonló, színe zöld és vörös, begye sárga, farka kék. Halászatból él, télen a jégen költ; s inút veszi nevét.

JÉGERFA, (jéger-fa) ösz. fn. Heves vármegyei tájszó. L. **ÉGERFA**.

JEGES, (1), (jeg-es) mn. tt. *jeges-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Jéggel vegyes; fagyos. *Jeges cső*, *jeges víz*. *Jeges tenger*. Továbbá a miben jeget tartanak. *Jeges kupa*. *Jeges dézsa*. *Jeges pincze*.

JEGES, (2), (jeg-es) fn. tt. *jeges-t*, tb. —*ék*. Jégtömeg vagy jégmező a havasokon, mely az itt ott felolvadt hóból alakult.

JEGESÉDIK, (jeg-es-éd-ik) k. m. *jegeséd-tem*, —*tél*, —*étt*. L. JEGESÜL.

JEGESÍT, (jeg-es-it) áth. m. *jegesít-étt*, htn. —*ni*, v. —*eni*, par. —*s*. Valamely híg, folyékony testet jegessé tesz, megfagyaszt.

JEGESKACSA, (jeges-kacsa) ősz. fn. Vadkacsa, mely télen a jeges folyókat lepi el.

JÉGESŐ, (jég-eső) ősz. fn. Gömbölyü vagy gömbölyded, majd nagyobb, majd kisebb jégdarabok, melyek felhőkből esnek alá, s nem egyebek megfagyott esőcseppeknél, vagy kemény tömeggé alakult hópihéknél, melyek magasabb és hidegebb légkörben jéggé váltak. *Galamblojásnyi, diónyi, mogyorónyi jégeső. A jégeső elverte a határt. Káromkodik, mint a jégeső. (Km.). Ha jégeső esik is, ott lesznek.* A jégesőnek legapróbb faja, *dará-nak* nevezetik.

JEGESTENGER, (jeges-tenger) ősz. fn. lásd : JÉGTENGER.

JEGESÜL, (jeg-es-ül) öuh. m. *jegesül-t*. Jegessé leszen, vagy jéggé alakul. *Hideg van, már jegesülnek a folyó szélei.*

JEGESZT, (jeg-esz-t) áth. m. *jegeszt-étt*, par. *jegesz-sz*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) A vizet s más folyadékot jéggé fagyasztja. 2) Jegeczézé, jegecsessé alakít.

JEGESZTÉS, (jeg-esz-t-és) fn. tt. *jegesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valami jéggé fagy, vagy jegeczézé lesz.

JEGEZ (jeg-ez) áth. m. *jegez-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Valamit jéggel takar, behint. *A jégördő szelekerek végig jegezik az utczát.* 2) Jéggé fagyaszt.

JEGEZÉS, (jeg-ez-és) fn. tt. *jegezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit jegeznek.

JÉGFAGYOS, (jég-fagyos) ; l. JÉGHIDEG.

JÉGFOK, (jég-fok) ősz. fn. Fokozat a légkörben, melynél a jegesek azon magassága kezdődik, hol a víz és gőz jéggé alakul.

JÉGFÜRÉS, (jég-fürész) ősz. fn. Fürész, melylyel a folyók, csatornák stb. jégét hasogatják, darabolják, hogy jégverembe takarítsák.

JÉGGALÓCZA, (jég-galócza) ősz. fn. Galócza-faj, melynek lemezei jég- vagy inkább hóféhérségüek. V. ö. GALÓCZA.

JÉGGULA, (jég-gula) ősz. fn. Gulává alakított vagy alakult jégtömeg.

JÉGHALOM, (jég-halom) ősz. fn. lásd : JÉGHÉGY, 2).

JÉGHÉGY, (jég-hégy) ősz. fn. 1) Havasi bércz, melynek oldalait és ormait vastag jégtömegek fődik. 2) Magasan feltorlódott jégtáblák a jegestengeren.

JÉGHIDEG, (jég-hideg) ősz. mn. Oly hideg, mint a jég, igen fagyos. *Jéghideg kezek. Jéghideg víz.*

JÉGHIDEGSÉGÜ, (jég-hidegségü) ősz. mn. l. JÉGHIDEG.

JEGÍT, (jeg-it) l. JEGESZT.

JÉGKÁR, (jég-kár) ősz. fn. Kár, melyet a jégeső vetésekben, szőlőkben, kertekben stb. okoz.

JÉGKÁRBIZTOSÍTÁS, (jég-kár-biztosítás) ; l. JÉGKÁRMENTESÍTÉS.

JÉGKÁRMENTESÍTÉS, (jég-kár-mentesítés) ősz. fn. Bizonyos intézetnek működése, melynek célja a jégeső által károsultak veszteségét pótolni. Iunét : *jéghármentesítő intézet, ügyviselőség.*

JÉGKARÓ, (jég-karó) ősz. fn. Karó vagy czölöp, melyet a vízbe vernek, hogy az úszó jégdarabokat tördelje s kártevés ellen akadályozza, pl. a hidak, kikötött hajók, malmok előtt.

JÉGKÉREG, (jég-kéreg) ősz. fn. Jéggé vált felső része a folyóknak, tavaknak stb.

JÉGKÖRTE, (jég-körte) ősz. fn. Hosszúkás és sárgaszínű körtefaj, melynek héja jég vagy üveg gyanánt fénylik, s mely csak tél felé érik meg.

JEGLE, (jeg-le) fn. tt. *jeglét*. Jéghez hasonló kőfaj a mészkövek neméből, melyből meszet lehet égetni.

JÉGLENCSE, (jég-lencse) ősz. fn. Lencse, kristályból vagyis kristályüvegből, azaz kristály, mely lencsévé alakított. Boncztanban am. a szem szerkezetében levő lencsealakú rész. (Lens crystallina). V. ö. LENCSE.

JÉGLEPEL, (jég-lepel) ősz. fn. A víznek jégből álló felső része.

JÉGMADÁR, (jég-madár) ősz. fn. l. JEGÉR.

JÉGMEDVE, (jég-medve) ősz. fn. Az éjszaki jegestengeren élő, hosszú bojtos és legnagyobb faju medve. (Ursus glacialis). V. ö. MEDVE.

JÉGMEZŐ, (jég-mező) ősz. fn. l. JEGES, (2).

JÉGNYILÁS, (jég-nyílás) ősz. fn. 1) Rész, repedés a jégen. A Balaton mellékén : *riadás*. 2) Azon tény, midőn a jég megreped.

JEGŐCZE, (jeg-öcz) ; l. JEGECZ.

JEGŐCZE, (jeg-ő-cze) fn. l. JEGECZ.

JÉGPATKÓ, (jég-patkó) ősz. fn. 1) Patkóféle készüllet, élesre köszörült szegekkel, mely a csizmasarkakra kötve a jégen járót biztosabbá teszi az elsiklás vagy elesés ellen. 2) Koresolya.

JÉGPINCZE, (jég-pincze) ősz. fn. Pincze, melyben nyárra való jeget tartani szoktak, máskép és szokottabban : *jégverem*.

JÉGPOHÁR, (jég-pohár) ősz. fn. A schweizi jéghegyek jégéből alakított különös pohár, melyet déli Németországban és Olaszthonban italok frisen tartására használnak.

JÉGRÉTEG, (jég-réteg) ősz. fn. Folyókon, tavakon stb. azon felső boríték, takaró, mely jéggé merevült.

JÉGRIADÁS, (jég-riadás) ősz. fn. A folyók, tavak jégtáblainak ropogással törtető megrepedése. *Jégriadás a befagyott Balatonon.*

JÉGRÓKA, (jég-róka) ösz. fn. A jegestenger vidékein élő, fehér és kékes szürke színű róka faj. (*Canis lagopus* L.).

JÉGSZAKADÁS, (jég-szakadás) ösz. fn. Állapot, midőn a vékony vagy porhadni kezdő jég valamely teher alatt letörik.

JÉGSZÁN, (jég-szán) ösz. fn. Könnyű kis szán, holmi tehcek vagy emberek szállítására a jégen. Vagy jégdarab, melyen a játsszó gyermekek, síhederek a jég fölött csuszkorálnak.

JÉGSZÉG, (jég-szeg) ösz. fn. Hegyesebbféle szeg, melyet télen a lópatkóba vernek, hogy a jeges úton biztosabban járhasson a ló.

JÉGSZEGFŰ, (jég-szek-fű) ösz. fn. A havasi szegfűnek faja, mely csaknem száratlan; virága a leveleknél alacsonyabb; csészepikkelyei a csészénél hosszabbak. (*Dianthus glacialis*).

JÉGSZÉM, (jég-szém) ösz. fn. A jegesőnek egy-egy darabja. *Galambtojásnyi, diónyi, mogoróányi, borsónyi jegeszemek*.

JÉGSZIVŰ, (jég-szivű) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. érzéketlen, kinek szíve sajnálatra, könyörré, irgalomra, részvétre nem indul. *Jégszivű zsarnok*.

JÉGSZOBOR, (jég-szobor) ösz. fn. Szoborrá alakított vagy alakult jégtömeg.

JÉGTÁBLA, (jég-tábla) ösz. fn. Szétterülő táblaforma alakulásai a jéggé vált víznek.

JÉGTARTÓ, (jég-tartó) ösz. fn. Edény, leginkább érezből, melyben vízűtés vagy holmi fagyalt eledelék készítése és tartogatása végett jeget tartanak.

JÉGTELEP, (jég-telep) ösz. fn. lásd : JEGES, (2).

JÉGTENGÉR, (jég-tengér) ösz. fn. Jéggel borított tenger, mind az északi, mind a déli föld-sarkon.

JÉGTORLÁS, (jég-torlás) ösz. fn. A zajló vagyis mozgásban levő jégtáblák, jégdarabok egymás fölé tódulása, feltornyosodása.

JÉGTORLAT, (jég-torlat) ösz. fn. Egymás fölé nyomult, feltornyosodott jégdarabok halmaza. *Jégtorlatok a hídoszlopoknál, a zátonyokon*.

JÉGTORLÓDÁS, (jég-torlódás); lásd : JÉGTORLÁS.

JÉGTÖRŐ, (jég-törő) ösz. mn. és fn. Ami a zajló, mozgásban levő vagy álló jeget téri. *Jégtörő karók, czölöpök. Jégtörő Mátyás*, minthogy rendszerint a mi égővünk alatt Mátyás napja körül a jég meg szokott indulni. Jégtörőknek hívatnak általában azon készülétek és eszközök, melyek a hidak, malmok előtt felállítva a jégtáblákat kisebb darabokra zúzzák, hogy kártékonyságukat akadályozzák. Átv. ért. mondjuk oly személyről, ki valamely nehéz, a maga nemében új munkába, vállalatba kap, s azt minden akadályok daczára végrehajtja, vagy lega-

lább megkezd, hogy azt mások folytathassák; más-kép : *ültörő*.

JÉGTŰ, (jég-tű) ösz. fn. 1) Azon túalakú szá-lacs-kák, melylyekké a fagyni kezdő víz átalakul, mielőtt tömör jéggé válnék. 2) A jegeczes testnek túalakú szálai, részecskei.

JÉGTŰKÖR, (jég-tükör) ösz. fn. Tükör sima-ságu és fényességű jégtábla.

JÉGVEREM, (jég-verem) ösz. fn. Verem vagy pinceféle üreg, melyben nyárra való jeget eltenni s tartani szoktak. *Hűdeg van itt, mint a jégveremben. Zsuppal, szalmával bélelt jégverem. Jégveremben tartani a húst*.

JÉGVIRÁG, (jég-virág) ösz. fn. A bojtvirágok neméhez tartozó növény faj; szára lecsepült, levelei tojáskerékek, váltogatók, apró vízhólyagokkal rakot-tak; virágai kocsántalanok, fehérek. (*Mesembryan-themum crystallinum*).

JÉGZAJ, (jég-zaj) ösz. fn. Folyó vagy moz-gásban levő vizeken lefelé, vagy ide-oda úszkáló jég-darabok. Egyszerűen : *zaj. Jön a zaj. Sűrűn megy a zaj a Dunán, nemsokára bedől. A zaj nagy kárt tett a hídakban és hajókban. Zajos, jégzajos árvíz*.

JÉGZÁPOR, (jég-zápor) ösz. fn. Eső helyett ömlő sűrű jég.

JÉGZÁTONY, (jég-zátony) ösz. fn. Sekélyes vizeken megfeneklő s zátony gyanánt összetorlott jég. V. ö. ZÁTONY.

JEGZIK, (jeg-ez-ik) k. m. *jegz-élt*, htn. — *eni*. Vízről vagy más folyadékról is mondjuk, midőn jé-gesedni kezd vagy jéggé fagy, jegedzik.

JÉGZUZÓ, (jég-zuzó) ösz. fn. lásd : JÉGTÖRŐ.

JEGY, (a héberben יגַי am. megismerni, ész-revenni) fn. tt. *jegy-et*, harm. szr. — *e*. Tiszta gyöke vagy gyökeleme *je*, melyből *gy* és *l* egyszerü kép-zőkkel két rokonértelmű szók, u. m. *jegy* és *jel* származnak, s eredetileg valami mozgékonyt jelentenek. (V. ö. J betű jelentése). *Jegy* és *jel* legáltalánosb érte-lemben elválasztható ismertető része vagy toldaléka valamely tárgyának, pl. iratdarab valamely árun, írományesomón, mutató valamely házon (korcsmán, vámnál), tornyon (mint kereszt, kakas) stb. Különö-sebben : *Jegy*, 1) ismertető, megkülönböztető vonása vagy tulajdonsága valamely tárgyának, s ennek létét, valódiságát, egyéniségét stb. meghatározza. Van *belső jegy*, mely a dolognak természetében fekszik, s annak beltulajdonságát mutatja ki, pl. az oklevél hi-telességének *belső jegyei* : írásmód, az illető korban vagy században divatozott betűalakok, írásbeli saját-ságok stb. *külső jegyei* : papír vagy hártya minemü-sége, tinta festéke, pecsét stb. *Állandó jegy*, mely a tárgyon folytonosan megmarad; *változó jegy*, mely időnként változik, pl. személyes leírásban állandó jegyek : termet magassága vagy alacsonysága (a fel-nötteknél), szökeség v. barnaság, horgas orr, szemek színe stb. változók : a hajék, szakál vagy bajusz

alakja, színe, ruházat, egészséges vagy beteges szín stb. *Lényeges jegy*, mely a tárgynak lényegét teszi; *mellékes jegy*, mely a lényegességnek egyedül kifolyása, eredménye, pl. emberben lényeges jegyek a lélek és test, mellékesek a lélek műveltsége, test ügyessége. 2) Valamely tárgynak oly tulajdonsága, mely különböztetés végett mesterségesen adatott neki, pl. jegy a ruhán, jegy (bélyeg) a marhán, jegy a ludak, rézcék talpán. 3) Rendkívüli természeti tulajdonság, pl. lenesealakú folt az arezon, eperforma esomóeska vagy szömörösök a bőrön. 4) Kis ezédula vagy barcza, melynek elémutatása által valamit igényelhetünk, pl. *belépti jegy*, melylyel színházba, tánczvizgatlomba, valamely társulatba stb. bemehetünk; *vám-jegy*, melylyel a vámon keresztül boesáttatunk; *vendég- v. asztaljegy*, melynél fogva bizonyos lakomában helyet és részt kapunk stb. *Jegyvet váltani*, am. belépti, asztal- vagy más hasonló jegyet pénzért szerezni. 5) A házasodók közt divatozó viszonyos ajándékok, pl. gyűrű, kendő, pénz, ruha. *Valamit jegybe adni. Jegyvet váltani* (am. *jeggygyűrűt, jegykendőt* stb. váltani). *A menyasszonyt jegypénzzel, jegyruhával megajándékozni*. 6) Azon állapot, midőn férfi és nő egymásnak házassági ígéretet tesznek. *Jegyben lenni. Jegyben jární*. Innen: *eljegyezni*. 7) Mint a *jegyez, jegyző, jegyzék* származékokból kitetszik, a 'jegy' szó teszen emlékeztető valamit, vagyis oly dolgot, mely bizonyos tárgyakat eszünkbe juttat, feledéstől megment, milyenek pl. a rovási jegyek, a jegyzőknek írásai, melyekben előlegesen a tárgyak fő vonalait följegyzik. *Utasító jegy*, az iratokban, könyvekben, mely bizonyos megjegyzésre utal. 8) A csillagtanban azon tizenkét csillagzat, melyek a barkört ugyanannyi részre osztják fel. *Kos, bika, ikrek, rák, orozlán, szűz jegye*. Innét jelenti azon időszakot is, illetőleg hónapot, melyben bizonyos jegy uralkodik. *Kos jegyben született*, azaz martius 21-től april 21-ig számított időközben.

Mind hangra, mind értelemre nézve közel rokon vele: *jel*, mennyire mindegyikben bizonyos ismerés vagy ismertetés vagy észrevétel alapfogalma rejlik, aminthogy több nyelvben azon egy szóval fejeztetik ki, pl. *signum, Zeichen, σημεῖον* stb., de a magyarban azon finom különbséggel, hogy a jegy közelebbi, a jel rendszeren távolabbi összeköttetésben van a tárgygyal, melyet ismertet vagy megkülönböztet; így az időben is a jel inkább azt mutatja, ami történt, vagy ami történni fog, vagy aminek történnie kell, vagy lehet, midőn a jegy jobbra azt adja tudtunkra, ami valóban létezik. Vannak esetek, midőn egyiket a másikkal föleserélni lehet, pl. *jegy* vagy *jel* a házón, a ruhán, az arezon, a mondottakat *följegyezni* vagy *följелеlni*; de nem mondhatni *jegyvet adni*, e helyett *jelt adni*, és mást jelent: *jegyes ember*, mást pedig *jeles ember* stb. V. ö. JEL.

JEGYADOMÁNY, (jegy-adomány) ösz. fn. 1) Ajándék pénzben, ékszerekben, ruhában stb., melyet menyasszonyának a vőlegény ad. 2) Pénzbeli

vagy más ingó és ingatlan vagyron, melyet leginkább a szülék leányuknak vagy más rokonok is a menyasszonynak, férjhez menetel alkalmával adnak. Ez utóbbi már a házassulás után másképp: *hozomány*.

JEGYAJÁNDÉK, (jegy-ajándék) ösz. fn. lásd: JEGYADOMÁNY.

JEGYBANK, (jegy-bank) ösz. fn. Oly bank, mely valóságos érezipézt képviselő levelkéket (jegyeket) boesát ki, s ezeknek érezipénzzel felváltását igéri annak, ki azokat e végett elémutatja.

JEGYBÉLI, JEGYBELI, (jegy-béli) ösz. mn. 1) Menyasszonyi jegyet illető, arra vonatkozó. *Jegy-béli ajándék*. 2) Jegyben járó, levő. *Jegy-béli leány*. (Margit élete).

JEGYBENJÁRÓ, (jegyben-járó) ösz. mn. Férjhez menendő, különösen hajadon nőről mondjuk, midőn szokott szertartással, pl. jegykendő vagy gyűrű cserélése által stb. bizonyos férfival házassági szerződésre lép azon időig, midőn innepélyes eskü által összekel vele.

JEGYBÉR, (jegy-bér) ösz. fn. l. JEGYPÉNZ.

JEGYCIPIŐ, (jegy-czipő) ösz. fn. Menyasszonyi czipő, melyben jegyet vált, vagy melylyel neki vőlegénye kedveskedik.

JEGYES, (jegy-es) mn. tt. *jegy-es-t*, v. —*et*, *tb*. —*ek*. Bizonyos jeggyel bélyegzett, megkülönböztetett. *Jegy-es ökör, ló, juh. Jegyes talpú ludak, kacskák*.

JEGYÉS, (jegy-és) fn. tt. *jegyés-t*, *tb*. —*ek*, harm. szr. —*e*. Férfi és nő, kik bizonyos szertartás, pl. kézfogás, jeggyűrű, jegykendő váltása által egymásnak házasságot ígértek. *Megsebesített az én szívemet én hűgom, jegyesem*. (Énekek éneke 4. fej. 9. v.).

JEGYESÉG, (jegy-es-ség) fn. tt. *jegyességét*. Jegybenjáró állapot, jegybenjárás.

JEGYETLEN, (1), (jegy-etlen) mn. lásd: JEGYTELEN.

JEGYETLEN, (2), (jegy-etlen) mn. tt. *jegy-etlen-t*, *tb*. —*ek*. Amin semmi rendkívüli, kitünő vagy mesterséges jegy nines. *Jegyetlen tiszta bőr. Jegyetlen fehérruha. Jegyetlen ökör, ló, birka, ludak*. Határozóképp am. jegy nélkül, meg nem jegyezve.

JEGYEZ, (jegy-ez) áth. m. *jegy-ez-tem*, —*tél*, —*étt*, v. *jegy-zétem, jegy-zéttél, jegy-zétt*; htn. —*ni* v. *jegyzeni*, paranes. —z. 1) Valamit bizonyos jegy által megkülönböztet. *Fehér ruhát jegyezni. Könyveket jegyezni*. 2) Valamit emlékeztetésül eszébe felró. *Ezt megjegyzem magamnak. Jól megjegy-ez, mit mondtam*. 3) Bizonyos eszméket, gondolatokat, mondatokat emlékezet okáért felró, felír. *A tanár előadását jegyezni. A gyűlési beszédeket jegyezni. Nem érdemes minden haszontalan czikornyát följegyezni. Az eladott áruk mennyiségét és árát bejegyezni*. 4) *Eljegyezni*, mondjuk férfiról, midőn valamely nővel házassági szerződésre lép, s kézfogót tart. *Eljegyezni valakit házastársul*.

JEGYEZÉS, (jegy-ez-és) fn. l. JEGYZÉS.

JEGYEZETLEN, (jegy-ez-etlen) mn. tt. *jegy-ez-etlen-t*, tb. — *ék.* Ami jegyezve nincsen. *Jegy-ez-etlen fehér ruha. Jegyezetlen gulyamarha.* V. ö. JEGYEZ. Határozóképp am. jegyzet nélkül, nem jegyezett állapotban.

JEGYGYÜRÜ, (jegy-gyűrű) ösz. fn. Gyűrű, melylyel a házasulandó személyek egymást megajándékozzák. *Jegygyűrűt váltani. Visszaküldeni, visszakérni a jegygyűrűt.*

JEGYING, (jegy-ing) ösz. fn. Ing, melyet a völegény menyasszonyának, vagy ez annak ad.

JEGYIRÁS, (jegy-írás) ösz. fn. Írás neme, mely nem bizonyos ábécze betűivel, hanem valamely képjelek által történik.

JEGYJÓSZÁG. (jegy-jószág) ösz. fn. l. JEGY-ADOMÁNY.

JEGYKE, (jegy-ke) fn. tt. *jegy-két.* Kis jegy, lapka; idegenből kölcsönzött szóval: cédula.

JEGYKENDŐ, (jegy-kendő) ösz. fn. Fehér kendő, melyet kézfogás alkalmával a menyasszony a völegénynek ad.

JEGYNÉV, (jegy-név) ösz. fn. Némelyek által a melléknév helyett ajánlott nyelvtani műszó, mely csakugyan helyesebb is volna. L. MELLÉKNÉV és v. ö. JEGYSZÓ.

JEGYÖLTÖZET, (jegy-öltözet); l. JEGYRUHÁZAT.

JEGYPÉNZ, (jegy-pénz) ösz. fn. Pénz, melylyel a völegény megajándékozza menyasszonyát; továbbá azon pénzmennyiség, melyet a menyasszonynak szüléji vagy más rokonok férjhezmenetele alkalmával adnak.

JEGYPÖRÖLY, (jegy-pöröly) ösz. fn. 1) Pöröly, vagy helyesebben, kis kalapács, melylyel a fő kovácslegény, vagy maga a mester az ütőt veregetve, tudtára adja a többi kalapáló legénynek, mily módon? erősebben-e vagy gyöngébben verjék? s mikor fordítsák meg a munka alatt levő izzó vasat. Ezt a kovácsok *csifázás*-nak nevezik. 2) Pöröly különféle érzemivescsnél, melybe a mester neve vésvé van, s melylyel a legények az illető műhelybeli munkákat megjegyezni szokták.

JEGYRUHA, (jegy-ruha) ösz. fn. Általán am. menyasszonyi ruha. Különösen azon ruha, melylyel a völegény menyasszonyának kedveskedik.

JEGYRUHÁZAT, (jegy-ruházat) ösz. fn. Mindenféle ruhaneműk vagy öltözkékek, melyeket a menyasszony férjhezmenéskor szüleitől vagy más illetőktől kap.

JEGYSÜTŐ, JEGYSÜTŐVAS, (jegy-sütő-vas) ösz. fn. l. BÉLYEGVAS.

JEGYSZEDŐ, (jegy-szedő) ösz. fn. Aki valamely mutatóványhoz a belépti jegyeket átveszi.

JEGYSZÓ, (jegy-szó) ösz. fn. Általán beszéd-rész, mely a főnévnek (lénynévnek) minőségét vagy pedig munkásságát fejezi ki, tehát melléknév (jegy-név) és ige együtt.

JEGYTELEN, (jegy-telen); l. JEGYETLEN.

JEGYÜL, (jegy-ül) ih. Jegy gyanánt, jegy fejében, különösen menyasszonyi jegyajándokul. *Drága karpereczet, aranyláncot, gyűrűt adni jegyül a menyasszonynak.*

JEGYVÁLTÁS, (jegy-váltás) ösz. fn. Szerződés, midőn a házasulandó személyek egymással gyűrűt váltanak, kezét fognak, s helybeli szokások szerint különféle módon kinyilatkoztatják abbéli ígértököt, hogy egymással házasságra lépnek. Népies köznyelven: *kézfogó* v. *kézfogás*.

JEGYVÁLTÁSI, (jegy-váltási) ösz. mn. Jegyváltást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Jegyváltási szerződés.*

JEGYVÁLTÓ, (jegy-váltó) ösz. fn. Házi ünnepély, midőn a házasulandók jegyváltása történik.

JEGYZ, l. JEGYZÉ.

JEGYZÉK, (jegy-ez-ék) fn. tt. *jegy-zék-ét*, harm. szr. — *e.* 1) Írásba tett észrevétel, emlékeztetés okáért. *A teendőket különös jegyzékbe tenni.* 2) Lajstrom. *A jutalmazandók neveinek jegyzéke.* 3) Bizonyos tárgyakra öszveírása, pl. *árjegyzék*, melyben az áruk, napszámok, munkabér s több efféle egyenként elszámoltatják. *Benyújtani a kiadások és bevételek jegyzékét. Házi bútorok, edények, szerszámok jegyzéke.*

JEGYZÉKIRAT, (jegy-zék-irat) ösz. fn. 1) Bizonyos tárgyak jegyzékét magában foglaló irat. Egyszerűen: *jegy-zék.* 2) Egyik hatóságnak a másik hasonló rangúhoz küldendő vagy küldött levele avagy válasza; másképp: *átirat.* Felsőbb hatósághoz: *félirat*, v. *fölterjesztés* küldetik.

JEGYZÉKKÖNYV, (jegy-zék-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben mindenféle jegyzékek iratnak, különösen a kereskedőknél a 'Notizbuch' magyar nevezete.

JEGYZÉKLAP, (jegy-zék-lap) ösz. fn. Oly lap valamely iratesomban, melyre bizonyos jegyzékeket igtatnak p. folyamjegyzék, árjegyzék.

JEGYZÉKVÁLTÁS, (jegy-zék-váltás) ösz. fn. Két vagy több egyenlő állású hatóságnak egymással közölt vagy folytatott levelezése. V. ö. JEGYZÉKIRAT.

JEGYZEMÉNY, (jegy-ez-c-mény) fn. tt. *jegy-zeményt*, tb. — *ék.* L. JEGYZET.

JEGYZÉS, (jegy-ez-és) fn. tt. *jegy-zés-t*, tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* Általán cselekvés, melynél fogva valamit jegyzünk. V. ö. JEGYEZ. *Jegy-zéssel foglalkodni. Ruhák jegy-zése. Barmok, baromfiak jegy-zése. Öszvetételei: megjegy-zés, följegy-zés, lejegy-zés, bejegy-zés, öszjegy-zés.*

JEGYZET, (jegy-ez-et) fn. tt. *jegy-zet-ét*, harm. szr. — *e.* Észrevétel vagy emlékirat, valamely fő tárgyhoz kapcsolt függelék, mellékes ötlet, vagy kivétel stb., melyet följegyezni szokunk. *Jegy-zetek valamely munkára, könyvre. Olvasni jegy-zetek nélkül nem sokat ér. A tett jegy-zetekből birálatot írni vala-*

mely münöl. A tanár előadása után írt jegyzeteket hozzákapsolni a tankönyvhöz. *Magyarász jegyzet.*

JEGYZETJEL, (jegyzet-jel) ösz. fn. Útásító jegy; l. JEGY 7).

JEGYZETLEN, l. JEGYZETLEN.

JEGYZŐ, (1), (jegy-ez-ő) mn. tt. *jegyző-t*. Aki valamit jegyez, vagy amivel jegyeznek valamit. *Ruhákat jegyző leány. Jegyző bélyegvas. Jegyző pöröly.*

JEGYZŐ, (2), (mint főtebb), fn. Hivatalos személy vagy tisztviselő, ki valamely társulatnak vagy hatóságnak köz tanácskozásait s határozatait írásba foglalja, levelezéseiket viszi, rendeleteiket közli stb. *Vármegyei, városi, községi jegyző. Kereskedelmi, gazdasági, művészi egyesület jegyzője. Az elnök és jegyző aláírásával kiadott iromány. Szentszéki jegyző. Czéklbeli jegyző. Főjegyző, aljegyző. Tiszteletbeli főjegyző, aljegyző.*

JEGYZŐI, (jegy-ez-ő-i) mn. tt. *jegyzői-t*, tb. —ek. Jegyzőt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Jegyzői hivatal. Jegyzői aláírás. Jegyzői fizetés. Jegyzői lak, iroda.*

JEGYZŐKÖNYV, (jegyző-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben valamely hatóság vagy társulat ügyeiben tartott tanácskozások s azok folytában hozott határozatok följegyeztenek. *Közgyűlési, törvényeszéki jegyzőkönyv. Iparkamara jegyzőkönyve. Tudományos egyetemi jegyzőkönyv. Jegyzőkönyvet felolvasni, hitelesíteni, meghamistítani. Jegyzőkönyvből kivonatokat tenni, határozatokat kiírni. Vallomási jegyzőkönyv, melyben a vádlott vallomása a fenytő bíróságnál följegyeztenek. Tanuzási jegyzőkönyv, melyben a tanúk előadása jegyeztenek föl.*

JEGYZŐKÖNYVI, (jegyző-könyvi) ösz. mn. Jegyzőkönyvre vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Jegyzőkönyvi fogalmazványok, czikkekek.*

JEGYZŐKÖNYVILEG, (jegyző-könyvileg) ösz. ih. Jegyzőkönyvbe igtatva.

JEGYZŐKÖNYVVEZETŐ, (jegyző-könyv-vezető) ösz. fn. Aki valamely jegyzőkönyv szerkesztésével van megbízva.

JEGYZŐSÉG, (jegy-ez-ő-ség) fn. tt. *jegyzőségét*, harm. szr. —e. 1) Jegyzői hivatal. *Jegyzőséget folytatni. Jegyzőséget viselni. Vármegyei, városi, falusi, szentszéki jegyzőség.* 2) Jegyzők személyzete.

JEGYZŐSÉGI, (jegy-ez-ő-ség-i) mn. tt. *jegyzőségi-t*, tb. —ek. Jegyzőségre vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Jegyzőségi hivatalszoba, iroda.*

JÉH v. JÉJ, l. JÉ.

JEHI, puszta Veszprém megyében; helyr. *Jehibe*, —ben, —ből.

JÉKE, falu Szabolcs megyében; helyr. *Jékén*, —re, —ről.

JEKELFALVA, helység Szepes megyében; helyr. *Jekelfalván*, —ra, —ről.

JEL, (finnül: *jelki*); fn. tt. *jel-t*, v. ritkábban —et, tb. —ek, harm. szr. —e. Tájéjtéssel: *gyel*. Általán tárgy vagy tulajdonság, vagy cselekvény,

szcnvedés, állapot, mely valamire távolabbról mutat vagy figyelmeztet; továbbá, mely tudt adja, hogy valami történt vagy történik, vagy történni fog, vagy valaminek történnie kell, lehet, szabad, p. a sok pénz és kincs gazdagság jele; bizonyos bibircsók az arezon iszákosság jelei; a hadseregek rendkívüli járása háborunak jele; a befagyott ablak nagy hidegnek jele stb. Különösen 1) Taglejtés által nyilatkozó cselekvés, szcnvedés vagy állapot, mely által másokat valamire figyelmeztetünk. *Kéznel, integetéssel, szemvágással, lábtoppánással jelt adni.* 2) Hang általi figyelmeztetés. *Köhentéssel, füttytel, puska-ágyulövessel, dobbal, trombitával jelt adni.* 3) Kitézőtt, szembeötölő, s távolabbról figyelmeztető tárgy. *Zászlóval, kendővel, kalapemeléssel jelt adni.* 4) Rendkívüli tünemény, melytől valamely eredményt várunk vagy gyanítunk. *Égi jelek. Jelek lesznek a napban és holdban.* (Evangy). *Ezen jelben győzni fogsz.* 5) Nyoma valaminek, melyből kiténik, hogy valami történt. *Több vágás, szúrás jelei látszanak orcáján. Sok jelt adta vitéségének.* 6) A lelkiüetnek kitéző bélyege. *A sok csudálkozás és bámulsz tudallanságnak jele. Semmi jelt nem adta nagylelküségének.* Ebből származnak a *jeles* és *jellem* szók. V. ö. JEGY.

JELADÁS, (jel-adás) ösz. fn. Cselekvés, mely által másokat valamire figyelmeztetünk, p. intve, taglejtve, vagy bizonyos tárgy kitézésével, p. lobogóval, kendővel, vagy előre meghatározott móddal, p. puska-, ágyulövessel, harangozással stb. V. ö. JEL.

JELBESZÉD, (jel-beszéd) ösz. fn. 1) Beszéd jelek által, milyen a siketnéma beszéde. 2) Színi előadásnak neme, midőn a szereplő személyek egyedül taglejtések által működnek. Máskép: *néma ábrázolat.*

JELBESZÉDI, (jel-beszédi) ösz. mn. Jelbeszédet illető, arra vonatkozó. *Jelbeszédi taglejtések.*

JELÉL, JELÖL, (jel-él) áth. m. *jelél-t*. 1) Valamit bizonyos jel által szcnbetünövé, észrevehetővé tesz; jel által megkülönböztet valamit. *Erdei úton szalmával jelezni a fákat, hogy az utasok el ne tévedjenek. A határvonal húzás'ra pontokat jelezni. Megjelezni a helyet, hol valami nevezetes történt.* 2) Kitézőttől am. kitéz, kiválaszt, bizonyos czélből előlegesen számba vesz valamit. *Kijelezni a legderekkabb vitézeket. Kijelezni a vágni való fákat az erdőben.* 3) Bizonyos hivatalra, rangra, méltóságra, a folyamodók vagy ajánlottak közül valakit vagy valakiket kitéz, s választás alá terjeszt. *Bírónak, tanárnak, v. bírói, tanári hivatalra jelezni valakit. Hármat jeleltek törvényeszéki ünlökségre.*

JELÉLÉS, JELÖLÉS, (jel-él-és) fn. tt. *jelélés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valamit vagy valakit jelelünk. V. ö. JELEL. *Útvonalak jelelése. Fák jelelése. Jelelés valamely hivatalra, méltóságra. Igekötökkel: kijelelés, megjelelés.*

JELÉLGET, (jel-él-get) gyak. áth. m. *jelélgetem*, —tél, —étt. Gyakran vagy apródonként, részenként jelel. *Olvásás közben jelelgetni.*

JELÉLGETÉS, (jel-él-get-és) fn. tt. *jeléltetés-t*, tb. — *ék.* Cselekvés, midőn jelelgetünk. V. ö. JELÉLGET.

JELÉLŐ, (1), (jel-él-ő) mn. tt. *jelelő-t*. Kitüntető, megkülönböztető, kimutató. *Utat jelelő fásor. Határt jelelő árkok, dombok. Jelelő oszlop, karó, czövek. Jelelő vas.*

JELÉLŐ, (2), (mint föntebb), fn. 1) Személy, ki valamit bizonyos jel vagy jelek által kimutat, kiüntet, vagy eszében felró, pl. a kalangyákban az aratórészt, az erdőben a magfát. 2) Hivatalosan megbízott személy, ki valamely hivatalra, méltóságra stb. bizonyos személyeket kitzít, s választás alá bocsát. *A vármegyei tisztújításokon a főispán vagy helyettese a jelelő.*

JELÉLŐCZÖVEK, (jelelő czövek) ösz. fn. Földbe vert czövek, mely által valamit jelelnek, p. a mérnökök jelelőczöveke.

JELÉLT, JELÖLT, (1), (jel-el-t) mn. tt. *jelélt-et*. Akit vagy amit kijeleltek, megjeleltek, vagyis bizonyos jel által kitüntettek. *Jelelt utak az erdőségben. Vágásra jelelt fák. Hancsíkokkal jelelt rétek.*

JELÉLT, JELÖLT, (2), (mint föntebb) fn. Személy, kit valamely hivatalra kitztek, s választás vagy kinevezés alá bocsátottak. *Papi jelelt.* Mondják tanulókról is, kik valamely iskolai folyamat elvégzésén, felsőbb osztályba lépni készülnek. *Szónoklat, költészet, bölcsészet jelöltjei.* (Candidatus).

JELEN v. JELÉN, (1), (jel-én) mn. tt. *jelén-t*, tb. — *ék.* Igen érdekes adat a magyar észjárásból és magyar nyelv ősrégiségéből. Midőn t. i. több más nyelvek a 'jelen' fogalmát öszvetett alakokkal adják, pl. a hellén *παραιμι, παρωρ*, a latin *praesens*, a német *Gegenwart, gegenwärtig* stb., melyeknek előrésze am. előtt, s az egész am. előtte levő, a magyar egyszerű *en* képzővel a *jel* szóból származtatja, mintha mondaná: jellel bíró, létének jelét, jelenségét adó, minthogy se a mult, se a jövő, létének jelét nem adja, nem adhatja. 1) Mondjuk általán oly időről, mely most van, mely még le nem folyt, legyen az a legkisebb időpont, vagy hosszabb időszak. *Jelen perc, jelen óra, jelen nap, jelen évszak, jelen év, jelen század.* 2) Mondjuk eseményekről, melyek most folyó időben történnek. *Jelen zavarok, beháborúk.* Az utóbbi e hangzóra nézve megjegyzendő, hogy az *ö-ző* szójárásokban mind *e-re*, mind *ö-re* van példánk, tehát az *e* is kétképen (nyíltan és zártan) ejthető. „Jelentőtte bémenetele okát.“ Kriza J. gyűjteményében a XIII. népmesében. „Jelönnen! Benigna asszony inakönyvében (Nyelvemlékek II. kötet). A Nádor-codexben, Debreczeni Legendáskönyvben is stb. *jelőnik*. Képzésre nézve *jelén* mn. olyan mint: *alacson, rokon* (régente: *rakon*), *kicsin, külön*. V. ö. JELÉN fn.

JELEN v. JELÉN, (2), (1. JELEN, mn.); fn. tt. *jelén-t*, tb. — *ék.* Mostani állapot, mely folyamatban van, mely még el nem mult. Minthogy az időre vonatkozik, az idő pedig folyton halad, szorosán és ésszantailag véve a *jelel* képzelhető legrövidebb idő-

perczet teszen, melyhez képest a legközelebbi időperczet egyfelől *mult*, másfelől *jövő*. Egyébiránt köz értelemben az előttünk lefolyó idő valamely húzomos részét, s a benne eléforduló események öszvegét is jelennek mondjuk. *E népnek sem multja, sem jelenje, talán jövője sincs.*

„Lelkem velem ködös mesékbe játszik,
A jelent s otthont is elfeledem.“

Tisza Domokos.

L. JELEN, (1), mn. Képzésre olyan, mint a *szégyen, özön, külsön* szóké. Nyelvtani ért. jelentéi általán az igének azon időbeli módosítását, mely a cselekvés, szenvedés, vagy állapot mostaniságát fejezi ki, melyet a mult megelőz, a jövő pedig követ, p. *írok, írsz, ír* ez jelen; *írtam, írtál, írt* ez mult; *írandok, írandasz, írand* ez jövő. A viszonyos jelenek közt külön alakja van jelen a multban' időnek, melyet láss 'Mult' fn. alatt. Ugyanitt látható, miszerint elbeszélésekben mult helyett is használtatik. Figyelmet érdemel a magyarban a jelen a jövőben' is, melyet láss 'Jövő' fn. alatt. V. ö. ÍGEIDŐ.

JELÉN, (3), (jel-én) ih. 1) Most, és ezen helyen. p. *Jelen vagyok.* 2) Akármely határozott időben és helyen. *Jelen voltam a közgyűlésen. Minden ülésben jelen leszek. Kik voltak jelen a minapi hadgyakorlaton? A ki nem volt az iskolában jelen, írassék föl.* — Úgy látszik, hogy itt az *én* tulajdonkép nem a módot jelentő határozó, hanem inkább állapító képző, s *jelén* vagyok am. az adott, vagy határozott jelle itt vagyok, épen úgy, mint ezen mondatokban: *helyén vagyok, részen van a füle.* Miért itten állandóbban zárt *é* vel irandó.

JELEN v. JELÉN, (4), (jel-én) önh. m. *jelént*. L. JELENIK.

JELENBEN, JELÉNBEN, (jel-en-ben) ih. Jelen, vagyis épen most folyó időben. *Jelenben* (jelen időben) *sok a gond és baj, jövőben* (jövő időben) *majd mind másképp lesz.*

JELENÉ, puszta Gömör megyében; helyr. *Jelené-n* — *re*, — *ról*.

JELÉNÉS, (jel-én-és), fn. tt. *jelénés-t*. tb. — *ék.* harm. szr. — *e.* 1) Elétiülés, láthatóvá, érezhetővé levés bizonyos helyen és időben. 2) Különösen rendkívüli tüneménynek elétiülése. *Álomi jelenések. Megholtak lelkeinek jelenése, megjelenése. Angyali jelenések. Úrnak jelenése.* Használtatik, ámbár nem szabatosan, jelenet helyett is, p. *Szent János apostol jelenése* (apocalypsis) 3) A szindarabokban a felvonásnak egy része, mely új szereplő személyek hozzájárulását, vagy elmenése által határozatati meg. *Az első felvonásnak ötödik, hatodik jelenése.* Egyébiránt ezen szó, inkább a szereplő személyek részletes működését jelentti, s maga a felvonás része szabatosabban szólva *jelenet*.

JELENÉSKÖZ, (jelenés-köz); lásd: JELENETKÖZ.

JELENET, (jel-én-et) fn. tt. *jelénet-et*, harm. szr. — *e.* 1) Azon tárgy, vagy tünemény, mely meg-

jelenik, elétünik. *Álomban, idegkórban, elragadtatásban jeleneteket látni. Isteni jóskoltól látott jelenetek. Szent János apostol jelenete. Isteni jelenet, azaz nyilatkozat. Természeti, légköri, égi jelenetek.* 2) L. JELÉNSÉG, 3).

JELÉNETÉZ, (jel-én-et-éz) áth. m. *jelénétéztem, —tél, —étt.* Színi előadásra alkalmassá tesz.

JELÉNETI, (jel-én-et-i) mn. tt. *jeleneti-t, tb. —ek.* Jelenetre vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Jeleneti ábrázolat.*

JELÉNETKÖZ, (jelenet-köz) ősz. fn. Színjátékokban két jelenet között lefolyó idő.

JELÉNGET, (jel-én-ég-et) áth. és gyak. m. *jelénget-tem, —tél, —étt, par. jeléngess.* Gyakran, vagy lassan-lassan jelent, tudat, ismételt jelek által tüntet elé valamit. *A futárok jelengetik a közeledő ellenséget. Év vége felé a hírlapszerkesztők jelengetik az előfizetést.* Visszaható ért. am. magát mutogatja, gyakorta elétünteti. *A közeledő tél bizonyos tünetmények által jelengeti magát. Ősz végén jelengetik magukat majmokok közül a varjúk. Tavasz nyíltával jelengetik magukat a fecskék, gólyák. Az ideiglen elmaradt epekörság újra jelengeti magát.*

JELÉNGETÉS, (jel-én-ég-et-és) fn. tt. *jeléngetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami jelengeti magát, vagy mást. *A sok jelengetés után végre kitört a háború.*

JELENHATÓ, (jelen-ható) ősz. mn. L. JELÉNLÉGÉS.

JELÉNIDŐ, (jelén-idő) ősz. fn. Jelennen, épen most folyó idő, mely közvetlenül a múltat követi, s a jövőt megelőzi. Nyelvtani ért. igealak, mely ezen időt kifejezi, p. *trók, olvasok.* L. JELEN (1).

JELENIK, JELÉNIK, (jel-én-ik) k. m. *jelent.* 1) Elétünik, láthatóvá, érezhetővé lesz, s mintegy jel által tudatja, hogy valamely bizonyos helyen és időben ott terem, vagy ott van. Szabatos nyelven megkülönböztetjük a *jelen* önh. és *jelenik* k. igéket. Emebben az *ik* miatt mindig némi kényszer, szenvedő állapot rejlik; p. *barátom hívásomra nálam megjelen' és, a hírlap megjelenik'.* 2) Bibliai nyelven mondják a mennyei szellemekről, midőn magukat emberek előtt láthatókká teszik. *Imé az úr anyaga megjelenék Józsefnek álmában.* (Máté 2. 13).

JELÉNÍT, (jel-én-it) áth. m. *jelénít-étt* htn. —ni v. —eni. Jelenvalóvá tesz, a jelenbe hoz által, azt eszközli, hogy a szemlélő vagy hallgató előtt valami úgy tűnik fel, mintha valósággal jelen volna, s a jelen időben történne.

JELÉNKÉZÉS, (jel-én-kéz-és) fn. tt. *jelénkézés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Előleges mutatkozás, melynél fogva valaki megjelenni, vagy valami történni fog.

JELÉNKÉZIK, (jel-én-kéz-ik) k. m. *jelénkéz-tem, —tél, —étt.* Többszöri jelek, előjelek által mutatja, hogy elétünni készül, vagy elétünni fog. *A régi betegség előfutárai ismét jelenkeznek. A tél jelenkezik. Addig-addig jelenkezett, míg végre megjelent.*

JELÉNKOR, (jelén-kor) ősz. fn. Kor, vagy időszak, melyben most élünk, melynek eseményei előttünk fejlődnek ki, és folynak le. *Jelenkorunk rajza, története. Jelenkorunk bonyolodott állapota. A jelenkorról részrehajlatlan ítéletet majd a jövő kor hoz.*

JELÉNKORI, (jelén-kori) ősz. mn. Jelenkort illető, abból való, ahhoz tartozó, arra vonatkozó, abban történő. *Jelenkori események. Jelenkori művészet, irodalom.*

JELÉNLÉG, (jel-én-leg) ih. Mostani időben, mely előttünk foly. Szorosban véve: épen most, ezen perczben, pillanatban. *Jelenleg minden állapotok függően vannak. Jelenleg gyanítani is nehéz, mi vár reánk. Jelenleg semmi bajom.*

JELÉNLÉGÉS, (jel-én-leg-és) mn. tt. *jelénlégés-t, v. —et, tb. —ek.* Jelen alkalmazásban levő. *Jelenleges hivatal.*

JELÉNLÉGI, (jel-én-leg-i) mn. tt. *jelenlegi-t* tb. —ek. Jelenleg, azaz mostan, ezen időben, különösen ezen perczben létező. *Jelenlegi állapottal megelégszem.*

JELÉNLÉT, (jelén-lét) ősz. fn. Állapot, midőn bizonyos helyen személyesen ott vagyunk. *Jelenlétben történt. Ennek az illetők jelenlétében kell történnie. A te jelenléted nem szükséges. Átv. ért. lélek jelenléte am. készség vagy tulajdonság, melynél fogva valaki mindenféle viszontagságok, és események alkalmával öntudatát megtartja, zavarba nem jön, s eszének és lelki erejének hasznát venni képes.*

JELÉNLÉTEL, (jelen-létel) l. JELÉNLÉT.

JÉLENLÉVŐ, JELÉNLÉVŐ, (jelen-levő v. —lévő) ősz. mn. 1) Ki bizonyos helyen, és időben ott van, ott tartózkodik, ott mulat, stb. *A gyűlésben csak a jelenlevő tagoknak lesz szavazata. Minden jelenlevő vendég egészségére inni.* 2) Mondjuk tárgyról, melyek kéznél vannak, melyek előttünk, mellettünk fekszenek, eseményekről, melyek most történnek, időről, mely most foly. *A jelenlevő irományokat átnézni. Jelenlevő táborozás. A jelenlevő időben sok a baj.*

JELÉNNEMLÉVŐ, (jelen-nem-lévő) ősz. mn. A ki vagy a mi jelen nincsen.

JELÉNNEN, (jel-én-n-en) ih. Eredetileg: *jelé-
nen*; a másik *n* csak nyomatosság kedvéért tétetett közbe. Azon időben, mely most van, mely most foly. Máskép: *jelenleg, v. jelenben.* A régieknél *jelésül'* helyett is.

„Felkele ő seregével,
És jelenen vén népével.“

Katalin verses Legendája.

JELÉNSÉG, (jel-én-ség) fn. tt. *jelénség-ét, harm. szr. —e.* Általán állapot, melyből valami kitünik, s mely által valami tudomásra jut, különösen 1) Maga azon jel, melynél fogva valaminek elétünte tapasztalható. *A tántorgó járás egyik jelénsége a részségségnek.* 2) Azon jel, mely valaminek bizonyításul szolgál. *Több jelénségből kitünik, hogy ő követte el a gyilkosságot.* 3) Előjel, mely valami történendőre

mutat. *A balatoni révésznek a közeledő szélvész jelenségét ismerik.* 4) Gyógytanban a betegség körül mutatkozó változások, melyekből annak állapota, módosulása, fokozata stb. kitűnik; szabatosabban: *kórjel.* 5) Szellemi, és természeti, rendes, és rendkívüli tünetmény. *Mennyei jelenség. Lágkőri jelenségek. Földi jelenségek. Jelenségek a napban, holdban, csillagokban.*

JELÉNT, (jel-én-t) áth. m. *jelent-ett*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — s. 1) Tudósítást ad valaki vagy valami felől, hogy ez itt van, hogy jelen van. *A szolga jelentéi urának, hogy vendégek érkeztek.* Használtatik visszahatólag is. *Jelenteni magát a helybeli hatóság-nál. Kinek baja van, jelentse magát.* Összetéve: *bejelent; megjelent. Bejelenteni az előteremben várakozókat. Megjelenteni a bírónak, hogy katonák jönnek.* 2) Hirdet. *Jelenteni a közönségnek, hogy innepély lesz. Jelenteni valamely főember halálát.* 3) Valaminek mibenlétét, minőségét mutatja, értésül adja. *Mit jelent ez? nemde vakmerőséget? Ez nagyon sokat jelent.* 4) Bizonyos értelme van. *Nem tudom, ezen szó mit jelent. Ezen mondás nem azt jelenti, amit te gondolsz.*

JELÉNTÉK, (jel-én-t-ék) fn. tt. *jelenték-ét*, harm. szr. — e. Azon tárgy, vagy dolog, melyet bizonyos jel mutat. *A különféle hadi dobolásoknak különféle jelentékeik vannak. A harang félreverésének jelentéke valamely veszély, pl. tűz, árvíz stb.*

JELÉNTÉKDÚS, (jelenték-dús) ősz. mn. lásd **JELÉNTÉKÉNY**.

JELÉNTÉKÉNY, (jel-én-t-ék-eny) mn. tt. *jelentékény-t* tb. — *ek.* Sokat jelentő, fontos. *Jelentékény beszéd, izenet.*

JELÉNTÉKÉNYEN, (jel-én-t-ék-ény-en) ih. Jelentékény módon vagy mértékben.

JELÉNTÉKÉNYSÉG, (jel-én-t-ék-ény-ség) fn. tt. *jelentékénység-ét*, harm. szr. — e. Valamely dolognak sokat jelentő minősége, fontossága.

JELÉNTÉKÉNYÜL, (jel-én-t-ék-ény-ül) l. **JELÉNTÉKÉNYEN**.

JELÉNTÉKÉS, (jel-én-t-ék-és) mn. tt. *jelentékes-t*, v. — *et*, tb. — *ek.* l. **JELÉNTÉKÉNY**.

JELÉNTÉKÉSEN, (jel-én-t-ék-és-en) l. **JELÉNTÉKÉNYEN**.

JELÉNTÉKTELEN, (jel-én-t-ék-telen), mn. tt. *jelentéktelen-t*, tb. — *ek.* Kevés fontossággal bíró, nem nyomós, nem nevezetes. *Jelentéktelen dolgokról szóló hírek.* Határozóképp am. jelenték vagy fontosság nélkül, jelentéktelenül.

JELÉNTÉKTELENÜL, (jel-én-t-ék-telen-ül) ih. Minden fontosság nélkül.

JELÉNTÉKTELJES, (jelenték-teljes) ősz. mn. l. **JELÉNTÉKÉNY**.

JELÉNTES, (jel-én-t-es) mn. tt. *jelentés-t* v. — *et*, tb. — *ek.* Nagy jelentésű, sokat jelentő, nagy dologra mutató. *Jelentes mondat. Jelentes esemény. Jelentes előzmények. Jelentes közületek* Másképp: *jelentős, jelentékény.*

JELÉNTÉS, (jel-én-t-és) fn. tt. *jelentés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Cselekvés, mely által valamit jelentünk, pl. midőn másokat valami felől tudósítunk, vagy valamit hirdetünk. 2) Valaminek értelme. *Egyes szavak, vagy egész mondatok jelentése.* V. ö. **JELÉNT**.

JELÉNTESSÉG, (jel-én-t-es-ség) l. **JELÉNTÉKENYSÉG**.

JELÉNTÉSTÉTEL, (jelentés-tétel) ősz. fn. l. **JELÉNTÉS**, 1).

JELÉNTÉSTEVŐ, (jelentés-tevő) ősz. mn. és fn. Hivatalnok vagy más személy, aki valamiről tudósítást ad.

JELÉNTETLEN, (jel-én-t-et-len) mn. tt. *jelentetlen-t*, tb. — *ék.* Akit, vagy amit nem jelentettek, miről tudósítást nem adtak, mit nem hirdettek, mit be nem mondtak. *Jelentetlen látogatók. Jelentetlen innepély.* Határozóképp am. jelentés nélkül.

JELÉNTETLENÜL, (jel-én-t-et-len-ül) ih. A nélkül, hogy jelentették, vagy magát jelentette volna. *Jelentetlenül bemenni valamely főurhoz. Jelentetlenül bujkálni a városban.*

JELÉNTGET, (jel-én-t-get) gyak. áth. l. **JELÉNGET**.

JELÉNTGETÉS, l. **JELÉNGETÉS**.

JELÉNTŐ, (1), (jel-én-t-ő) mn. tt. *jelentő-t*. 1) Aki, vagy ami valamit jelent, valamiről tudósít, valamit hirdet, valamit előre mutat, tudat stb. *Háborut jelentő hírek. Telet jelentő tünetmények. Betegséget jelentő kórjelek.* 2) Hirdető. *Ítéleteket jelentő falragaszok.* 3) Bizonyos értelemmel bíró. *Egy fogalmat jelentő szó. Cselekvést, szenvedést, állapotot jelentő ige. Tárgyat jelentő főnév.* 4) Nyelvtanban: *jelentő mód-nak* mondjuk, mely által az alany és állítmány közti viszonyt, minden egyébtől függetlenül, úgy a mint az valójában létezik vagy létezett, vagy létezni fog, fejezzük ki.

JELÉNTŐ, (2), (mint főntebb) fn. Személy vagy hivatalnok, ki valamit jelent, hirdet, elad.

JELÉNTŐS, (jel-én-t-ő-ös) mn. tt. *jelentős-t*, v. — *et*, tb. — *ek.* Sokat jelentő, fontos, nyomós, érdekes, jelentékény.

JELÉNTŐSÉG, (jel-én-t-ő-ség) fn. tt. *jelentőség-ét*, harm. szr. — e. 1) Valaminek értelme, vagyis az, mi bizonyos jelentés alatt rejlik. *A szavak jelentőségét jól felfogni.* 2) Fontosság. *Nem kell minden hírnek jelentőséget tulajdonítani. Ezen dolog nagy jelentőséggel bír.* Ez utóbbi értelemben szabatosan: *jelentősség.*

JELÉNTŐSÉGÜ, (jel-én-t-ő-ség-ü) mn. tt. *jelentőségü-t*, tb. — *ek.* Jelentőséggel bíró. *Nagy jelentőségű hír. Kevés jelentőségű beszéd, esemény.*

JELÉNTŐSSÉG, (jel-én-t-ő-ös-ség) fn. tt. *jelentősség-ét*, harm. szr. — e. Valamely dolognak jelentős azaz sokat jelentő minősége, fontossága, nyomóssága.

JELÉNTVÉNY, (jel-én-t-vény) fn. tt. *jelentvény-t*, tb. — *ek*, harm. szr. — e, v. — *je.* Irásba foglalt jelentés, hivatalos tudósítvány.

JELÉNVALÓ, (jelén-való) ősz. mn. 1) Jelénlő-vő. L. ezt. 2) Mondják különösen az időről.

„Roszat ne félj s ne kívánj jót,
Múlt és jövő közül,
Öleld meg a jelenvalót,
Mely játszik és örül.“

Kölcsey.

JELÉNVALÓSÁG, (jelén-valóság) ősz. fn. Valaminek jelenléte, mostaniséga, ittenisége.

JELES, (jel-es, finnül *jalo*); mn. tt. *jeles-t v.* — *et*, *tb.* — *ék.* Aki, vagy ami tulajdon értelemben vett jellel van megkülönböztetve pl. *jeles fa*, melyre az erdőn valamely jelt vágta, vagy kötöttek; *jeles arczú ember*, kinek arczán valami rendkívüli folt, vágás, seb, stb. látszik; *érdemjeles vitéz*, kinek érdemjele van.

JELÉS, (1), (jel-és), mn. tt. *jelés-t, v.* — *et*, *tb.* — *ék.* Átv. ért. kitünő, derék, kiválasztott, bizonyos jó tulajdonságainál fogva másokat fölülmuló, szóval ki ritka szellemi, és erkölcsi jelek által különbözteti meg magát. *Jelés vezér. Jelés vitéz. Jelés ifju. Jelés költő, művész.* Mondjuk tárgyokról is, melyek saját nemökben kitünők, szépek, nagyszerűk, ritkák, stb. *Jelés egyház, templom. Jelés gondolat, ültet, mondat. Jelés művek. Jelés költemények. Jelés képek, szobrok. Jelés napok. Jelés pénz.*

A *jeles*, és *jelés* szók különbségének kinutatására, mely a nyilt *e* és zárt *é* közt létezik, több nyelvhasonlati példák vannak, mint: *helyes, félhelyes* gazda, és *helyés* ruha, *helyés* leány; *hégyes* vidék, *hégyes* tartomány, *hégyes* ország, és *hégys* tű, *hégys* kés, *hégys* orr; *bégyes* galamb, *bégyes* leány, kinek nagy melle van, és *bégyés* leány, ki rátartja magát; *nyerges* ló, és *nyergés*, nyeregyártót jelentő főnév, *jegyés* mn. és *jegyés* fn.

JELÉS, (2), (jel-és) fn. tt. *jelés-t*, *tb.* — *ék.* Oskolai nyelven an. kitünő szorgalmu ifju, tanuló. *Első, második jelés.* (Eminens). Átalában is: *jelesek. A nemzet jelesei* vagy *jel-sbjei.*

JELÉSBEN, (jel-és-b-en) ih. Különösen, nevezetesen; máskép: *jelesint, jelesül.* Régiesen is. „Nagy sok több egyéb csudákkal is fülék e szent Brigída; jelésben hogy mind uronk Jézus s mind a bódog szűz Mária megvigasztalván ötet csudálatos lölki édességekkel.“ Debreczeni Legendáskönyv. „És az utakat mindenütt állják, őrzik, és a szegénységet ide be nem bocsátják, jelesben onnat, ahol az N(agyságod) jószága vagyon.“ 1560-adiki levél. Szalay Á. gyűjt.

JELÉSEN, (jel-és-en) ih. 1) Derekasán, kitünőleg, dicsően, dicséretesen, magát megkülönböztetőleg, kiválólag. *Jelesen viselni magát. Jelesen szónokolni.* V. ö. JELÉS. 2) L. JELESÜL 2).

JELÉSINT, (jel-és-int) l. JELÉSBEN.

JELÉSKÉDÉS, (jel-és-kéd-és) fn. tt. *jeléskédés-t*, *tb.* — *ék.* 1) Kitünő tulajdonságokkal bírás. 2) Derekas magaviselet. V. ö. JELÉSKEDIK.

JELÉSKÉDIK, (jel-és-kéd-ik) k. m. *jeléskédtem, —tél, —étt.* 1) Jeles, azaz kitünő tulajdonságokkal bir. *Ezen város sok nagyszerű épületekkel jeleskedik. Jó borokkal jeleskedik.* 2) Jelesen, derekasán, kitünőleg viseli magát. *Egyik fia a harezban, másik a művészet pályáján jeleskedik.*

JELESLEVÉL, (jeles-levél) ősz. fn. Pecséttel erősített oklevél. (Diploma.)

JELÉSSÉG, (jel-és-ség) fn. tt. *jelésség ét.* Tulajdonság, melynél fogva bizonyos személy vagy tárgy a maga nemében kitünik, másokat fölülmúl; tehát am. derékség, kitünőség, ritkaság. *E férfinak több jeleségei vannak. Róma jeleségeit leírni.*

JELÉSÜL, (jel-és-ül) ih. 1) Kitünőleg, derekasán, dicsően; máskép *jelesen*: *Jelesül viselni magát. Jelesül szónokolni.* 2) Kiváltképen, különösen, nevezetesen. *A szépművészetben, jelesül a zenében nagy előmeneteit tett.* „Eleget hápolódtam rajta . . . gyelesül (jelesül) eszemben jutván az ő gonosz cselekedése, de nem volt mit tennem.“ 1560-iki levél. Szalay Á. gyűjteménye.

JELÉZ, (jel-éz) áth. m. *jeléz-tem, —tél, —étt* vagy *jelézt*, *htn.* — *ni* vagy *jelzeni.* Jellel vagy jelcikkel ellát. *A telkeket jelezni. Az írást jelezni* (vonásokkal, pontokkal stb. ellátni).

JELÉZÉS, JELZÉS, (jel-éz-és), fn. tt. *jelzés-t*, *tb.* — *ék.* 1) Cselekvés, midőn jelezünk. 2) Maguk a jelek.

JELÉZET, l. JEI.ZET.

JELÉZMÉNY, (jel-éz-mény) fn. tt. *jelézmény-t*, — *ék.* Különböztető jel, melynél fogva valamit megösmérünk.

JELÉZVÉNY, (jel-éz-vény) fn. tt. *jelézvényt.* *tb.* — *ék.* 1) L. JELÉZMÉNY. 2) L. JELZŐ fn.

JELFA, (jel-fa) ősz. fn. Általán fa, vagy ágas, karó, mely bizonyos jelül szolgál, milyenek a határfák, a molnárok vízműtató, vízmérő karói, úti-lalmazó fák stb.

JELFEJTÉS, (jel-fejtés) ősz. fn. Bizonyos jelek, kivált égi tüncemények, régi irat- vagy rovatféle maradványok értelmének, jelentésének magyarázása.

JELFEJTŐ, (jel-fejtő) ősz. fn. Személy, ki jeleket, kivált égi tünceményeket, péld. csillagok járása körül előfordulókat magyaráz, s azokból holmi jövendöléseket mond, vagy régi titokszerű iratokat, rovatokat értelmez.

JELI, major v. pusztá Vas megyében; helyr. *Jeli be, —ben, —ből.*

JELÍGE, JELIGE, (jel-ige) ősz. fn. 1) Ige, vagy mondat valamely szellemi mű homlokán, mely rendszeren a mű tárgyára, annak céljára, vagy a szerző egyéni gondolkodás-módjára vonatkozik, ilyen a Zrínyi Miklós-féle ismeretes jelige: *Ne bántsá a magyart.* 2) Ige, vagy mondat, melylyel a pályairók meg szokták jelölni az illető bírákhoz benyújtandó műveiket, és az ezeket kísérő, s neveiket rejtő zárt leveleiket.

JELIGÉS, (jel-igés) ösz. mn. Jeligével ellátva, jegyzett. *Jeligés pályáirat. Jeligés levelke. V. ö. JELÍGE.*

JELISME, (jel-isme) ösz. fn. Kórjelek ismerete. V. ö. **JELTUDOMÁNY.**

JELKÉP, (jel-kép) ösz. fn. Festvény, vagy rajz, s bármely műalak, mely valamely testi tárgyat ábrázol, a végett, hogy általa más valamire emlékeztessen, péld. a kakas az éberségnek jelképe, a lefestett szem jelképe az előrelátásnak, gondoskodásnak; a mérleg az igazságnak, a kardot tartó kéz a büntető hatalomnak jelképe. Szélesb ért. mindenféle példázat, példabeszéd, melynek betűszerinti értelmén kívüli más jelentő értelme is vagy, milyenek például a mesék. Végre valamely látható, bizonyos tényre figyelmeztető vagy emlékeztető jel, pl. valakinek a ház kulcsa adatik át annak birtoklása végett. (Symbolum, Emblema). Ujabb időben e helyett a *jelvény* sőt *jelv* szókat kezdték használni.

JELKÉPES, (jel-képes) ösz. mn. Jelképpel ellátott. *Jelképes ábrázolat. Jelképes beszéd. V. ö. JELKÉP.*

JELKÉPI, (jel-képi) ösz. mn. Jelképet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Jelképi czéldások. Jelképi ötletek.*

JELKÉPILEG, (jel-képíleg) ösz. ih. Jelkép alatt, jelképi modorban, példázatban. *Az igazságot, vitéséget, ártatlanságot jelképíleg elétüntető festvények.*

JELLEG, (jel-el-eg) fn. tt. *jelleg-ét.* Ismertető jelek sajátága. Alapjel, lényeges jel.

JELLEGES, (jel-el-eg-és) mn. tt. *jelleges-t, v. —et, tb. —ek.* Sajátságos jellel vagy jelekkel bíró.

JELLEM, (jel-el-em) fn. tt. *jellem-et v. —ét.* harm. szr. —e. 1) Kifejlett erkölcsi, és szellemi sajátosságok, melyek valamely személyt állandóan megkülönböztetnek, s egyéni önállást tulajdonítanak neki. *Őskori, lovagias, nemes jellem. Férfias, vízei, hősi, elhatározott jellem. Állhatatos, tántoríthatlan jellem. Valakinek jellemét kitanulni. A hány ember annyi jellem. Oly emberről, kinek erkölcsi és szellemi állapota habozó, kinek tettei és nyilatkozatai egymással ellenkeznek, ki elhatározott erkölcsi, és szellemi tulajdonságokkal nem bír, mondani szoktuk, hogy *jelleme nincsen.* 2) Mondjuk erkölcsi és szellemi tulajdonságokról, mind jó, mind rossz értelemben, mennyiben bizonyos személy egyéniségét meghatározzák. *Alacsony, elvetemedett, furfangos gonosz jellemmel bírní.* 3) Mondjuk egész népekről, és nemzetekről, mennyiben bizonyos erkölcsi és szellemi sajátóságok által másoktól különböznek. *Ismerni kell a magyar nemzet jellemét. A vad népek jelleme sokban különbözik a műveltektől.* 4) Használtatik a művészetekről, mennyiben a művész az eléadott személyek erkölcsait, és szellemét hiven, s elejétől végig következetesen festi. *Homér a jellemek leírásában nagy mester. A színmű-író egyik fő kelleke a jellemek festésében áll.* 5) Használtatik modor értelemben is. *Olasz, angol jellemben**

festett képek. Görög jellemre mutató szobrok, oszlop-rend.

JELLEMEGYSÉG, (jellem-egység) ösz. fn. Az erkölcsi és szellemi tulajdonok egybehangzása.

JELLEMERŐ, (jellem-erő) ösz. fn. Az erkölcsi és szellemi tulajdonok nagyobb mértéke.

JELLEMES, (jel-el-el-em-és) mn. tt. *jellemés-t, tb. —ek.* Akinek jó értelemben vett jelleme van; határozott, szilárd, állhatatos, becsületes, következetes lelkiületi.

JELLEMÉZ, **JELLEMZ**, (jel-el-em-éz) áth. m. *jelleméz-tem, —tél, —étt, v. jellemzém, jellemzém-tél, jellemzett; htn. ni v. jellemzeni, par. —z.* 1) Mondjuk bizonyos erkölcsi, és szellemi tulajdonságról, pl. tettről, nyilatkozatról, mely az illetőnek jellemét kiténteti. *Ezen mű tökéletesen jellemzi a szerzőt. Ezen egyszerű nyilatkozat eléggé jellemzi őt.* 2) Mondjuk művésztől, midőn bizonyos személyeket határozott jellemmel állít elő. *A dráma személyeit rang, kor, műveltség, nemzetiség szerint jellemzeni.*

JELLEMHIBA, (jellem-hiba) ösz. fn. Rossz értelemben vett jellem; különösen: jellemtelenség.

JELLEMINGATAGSÁG, (jellem-ingatagság) ösz. fn. Állhatatlanság az erkölcsi és szellemi nyilatkozatokban.

JELLEMNAGYSÁG, (jellem-nagyság) ösz. fn. L. **JELLEMERŐ.**

JELLEMRAJZ, (jellem-rajz) ösz. fn. Szellemi mű, melynek kitűzött fő célja bizonyos személyek jellemét, jellemvonásait kiténtetni.

JELLEMSZILÁRDSÁG, (jellem-szilárdság) ösz. fn. Állhatosság az erkölcsi szabályok követésében.

JELLEMTELEN, (jellem-telen) mn. tt. *jellemtelen-t, tb. —ek.* Kinek határozott erkölcsi szabályokat követő, szilárd, állhatatos, következetes cselekvés-módja, lelkiülete nincsen. Határozóképp am. jellem nélkül.

JELLEMTELENSÉG, (jellem-telenség) fn. tt. *jellemtelenség-ét, harm. szr. —e.* Jellemnélküli állapot, vagy minőség. V. ö. **JELLEMTELEN.**

JELLEMTELENÜL, (jel-el-em-telen-ül) ih. Jellem nélkül. V. ö. **JELLEMTELEN.**

JELLEMTISZTASÁG, (jellem-tisztaság) ösz. fn. Erkölcsi és szellemi tulajdonok tökéletes, hibátlan volta.

JELLEMVONÁS, (jellem-vonás) ösz. fn. Egyes erkölcsi vagy szellemi tulajdonság, mely a jellemnek alkotó részét teszi. *A lovagok történeteiben sok szép jellemvonásokat találunk.*

JELLEMZ, L. **JELLEMÉZ.**

JELLEMZÉK, (jel-el-em-éz-ék) fn. tt. *jellemzék-t.* L. **JELLEMZET.**

JELLEMZÉS, (jel-el-em-éz-és) fn. tt. *jellemzés-t, tb. —ek, harm. szr. —e.* Szellemi működés, melyről fogva valakinek jellemét, jellemvonásait kiténtetés végett festjük. *Drámai személyek jellemzése. Jeles hadvezérek, tudósok, művészek jellemzése.*

JELLEMZET, (jel-el-em-éz-et) fn. tt. *jellemzet-ét*, harm. szr. — *c.* 1) Múrajz, vagy műkép, mely bizonyos személy jellemét tünteti elő. 2) Azon jellemvonások összvege, melyek bizonyos személy jellemét teszik.

JELLEMZETÉS, (jel-el-em-éz-et-és) mn. *jellemzés-t* v. — *et*, tb. — *ek.* Mondják kiváltképen szép műről, mely a maga nemében sajátos jellemmel bír, és pedig mind tárgyilag, mennyiben a szépmű azzá lesz, aminek lennie kell, mind alanyilag, mennyiben a műről egyéniségét kitünteti. *A valódi jeles írók művei jellemzetesek. Vörösmarti lantos, és hősi költeményei jellemzetes művek.*

JELLEMZETÉSSÉG, (jel-el-em-éz-et-és-ség) fn. tt. *jellemzetesség-ét*. Jellemzetes állapot vagy minőség. V. ö. **JELLEMZETÉS**.

JELLEMZŐ, (jel-el-em-éz-ő) mn. tt. *jellemző-t*. Ami valakit v. valamit jellemez. V. ö. **JELLEMÉZ**. *Jellemző festés. Jellemző tett, nyilatkozat.*

JELLEVEL, (jel-level) l. **OKLEVEL**.

JELMEZ, (jel-mez) ösz. fn. Oly mez, vagyis öltözék, mely bizonyos állapotot, pl. kort, nemzetiséget, rangot, hivatalt bélyegez, s innepélyek, hivatalos működések, színpadi előadások alkalmával, vagy képző művészetekben használtatik (Costüm). *Régi görög, római jelmez. Középkori lovagok jelmeze. Magyar, lengyel, török jelmez. Nemzeti jelmez. Tiszti, hivatalnok jelmez. Egyházi, világi méltóságok jelmeze. Valamely lovagrend jelmeze. A színdarab személyzetéhez illő jelmezeket készíteni.*

JELMEZES, (jel-mezes) ösz. mn. Jelmezbe öltözött, jelmezet viselő. *Jelmezes rendlovagok. Jelmezes színészek.*

JELMONDÁS, (jel-mondás); **JELMONDAT**, (jel-mondat); l. **JELIGE**.

JELMONDATOS, (jel-mondatos); l. **JELIGÉS**.

JELNÉV, (jel-név) ösz. fn. 1) Jelszó. 2) A kereskedőknél azon czim, mely alatt kereskedőket üzik, s egymással leveleznek. Újabb időben: *czég*.

JELÖL, **JELÖLÉS**, **JELÖLT**, l. **JELÉL**, **JELÉLÉS**, **JELÉLT**.

JELÖN, **JELÖNÉS**, **JELÖNIK**, l. **JELÉN**, **JELÉNÉS**. **JELÉNIK**; és v. ö. **JELÉN**, (1).

JELSÓCZ, falu Nógrád megyében; helyr. *Jel-sőcz-ön*, — *re*, — *röl*.

JELSAVALÁS, (jel-szavalás) ösz. fn. Néma beszéd vagy szavalás neve, jelek, taglejtések által.

JELSZÓ, (jel-szó) ösz. fn. 1) A hadseregeknél, különösen háboru idején jelent oly szót, vagy rövid mondatot, melyet az ellensereg nem tud, s mely titkon azért közöltetik az illetőkkel, melyek egymást megismerjék. *Mi a jelszó?* 2) Jeles mondat, melyet különösen fejedelmi személyek, mintegy erkölcsi vagy kormányzati sinórinnértkül szoktak választani p. *Az igazság az országok alapja. Legyen igazság, veszszen a világ.*

JELTAN, (jel-tan); l. **JELTUDOMÁNY**.

JELTELEN, (jel-telen) mn. tt. *jeltelen-t*, tb. — *ék.* Jel nélkül való. Határozóképp an. jel nélkül.

JELTUDOMÁNY, (jel-tudomány) ösz. fn. Gyógytan része, mely arra tanít, miképp lehet külső jelekből, kórjelekből a test belső állapotát, betegségeit megismerni (Semiotica.)

JELTÜZ, (jel-tüz) ösz. fn. Tüz, melyet azért gerjesztenek, hogy bizonyos dologra nézve, jeladásul, tudósításul szolgáljon. *Jeltüzek a táborban. Jeltüzeket rakni a hegyek ormáin. Jeltüzek által tévedésbe hozni az ellenséget.*

JELV, (jel-v v. jel-ü) fn. tt. *jelvet*. l. **JELKÉP**.

JELVÉNY, (jel-v-ény) fn. tt. *jelvény t*, tb. — *ék.* l. **JELKÉP**.

JELVÉNYÉS, (jel-v-ény-és) mn. tt. *jelvényés-t*, v. — *et*, tb. — *ek.* l. **JELKÉPES**.

JELVES, (jel-v-es) mn. tt. *jelves-t*, v. — *et*, tb. — *ék.* l. **JELKÉPES**.

JELVI, (jel-v-i) mn. tt. *jelvi-t*, tb. — *ék*; l. **JELKÉPI**.

JELZ, **JELZÉS**, l. **JELÉZ**, **JELÉZÉS**.

JELZÁLOG, (jel-zálog) ösz. fn. Ingatlan vagyonnak valamely adósság, követelés biztosítására, (hogy t. i. átruházás esetében annak árából elsősege legyen) nem átadás, hanem csak valamely jel által, u. m. a telekkönyvbe jegyzés által lekötése.

JELZÁLOGOS, (jel-zálogos) ösz. mn. Aki jelzáloggal bír, kinek követelése valamely ingatlan vagyponra betáblázva van. *Jelzálogos hitelező.*

JELZÉK, (jel-ez-ék) fn. tt. *jelzék-ét*, harm. szr. — *c.* Ami valamit jelel, kijelel.

JELZEMIN, l. **JÁZMIN**.

JELZET, (jel-ez-et) fn. tt. *jelzet-ét*. 1) Aláírás és peccsét valamely irományon. 2) A nyomdászoknál az iverk szám- vagy betűjegye.

JELZETÉS, (jel-ez-et-és) mn. tt. *jelzetés-t*, v. — *et*, tb. — *ék.* Jelzettel ellátott, ami jelezve van.

JELZŐ, (jel-éz-ő) mn. és fn. tt. *jezőt*. 1) Általán ami jelez. 2) Különösebben mint főnév a nyelv-tanban a főnévnek valamely minőségét jelentő melléknév, mely rendszeren előtte áll, pl. a *nagy* és *szent* király, a *dies*ő' *Hunyadiak*; de kivételesen, nagyobb nyomtatosság végett utána is jöhet: *az emberekben a gyarlókban ne bizzál*. (Attributivum.)

JELZŐI, (jel-éz-ő-i) mn. tt. *jelzői-t*, tb. — *ék.* Jelzőt illető, arra vonatkozó. V. ö. **JELZŐ**.

JELZŐS, (jel-éz-ő-ös) mn. tt. *jelzős-t*, v. — *et*, tb. — *ék.* Jelzővel bíró, jelzővel ellátott. *Jelzős főnév. Midőn jelzős főnév előzi meg közvetlenül az igét, a hangnyomaték a jelzőre esik: „A bécsi színpadon láttam“ (nem a pestin.)*

JÉNE, falu Gömör megyében; helyr. *Jéné-n*, — *re*, — *röl*.

JENES, tájdivatos, *„Dienes“* vagy *„Dénes“* mint keresztnév helyett; l. *ezt*.

JENESZTER, fn. tt. *jeneszter-t*, tb. — *ék.* A két falkások seregébe és tizhimesek rendébe tartozó cser-

jenem; eszéje aszottas hártiaszélű, hímszájai mind öszvenőttek, s a magzathoz ragadnak, bibéje az anyaszáron végig fekszik, fölül szőrös. (Spartium). A latin *genista* szóból, honnan lett az olasz *ginestra*, s német *Ginster* is.

JENKE, falu Ungh megyében; helyr. *Jenké-n*, —re, —ről.

JENŐ, (1), férfi kn. Eugenius, hellen eredetű, jelentése: nemes születésű. Némelyek szerint Eugenius *Ödön*, mások pedig helyesebben Edmundot nevezik *Ödönnek*.

JENŐ, (2), falvak Baranya és Pest megyében; puszták Fejér és Heves megyében; BOROS—, mezőváros Arad m., DIÓS—, falu Nógrád m.; KIS—, mváros Arad és falvak Bihar, Veszprém m. és Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Jenő-n*, —re, —ről.

JENŐFALVA, pusztá Fejér megyében és falu Erdélyben Csik székben; helyr. *Jenőfalvá-n*, —ra, —ról.

JER v. JÉR, elvont gyök, melyből *jér-cze* és *jer-ke* nevek származnak. Mint származékainak értelme mutatja, jelent közelebből kisebbféle nőstény állatot. Egyébiránt hangutánzóknak látszik s rokonnak a szanszkrit *gár* v. *gér*, hellén *γηρίω*, német *gurren*, *gurren*, *kirren*, lithván *girru*, latin *garrus*, stb. szókkal.

JER v. JERE, parancsoló ige; többese: *jerünk*, *jerték*, s am. jőj, jöjünk, jöjjetek. Tájdivatosan: *gyer*, v. *gyere*, néhutt *jersze*, *gyersze*. *Jer ide*. *Jer hozzám*. *Jere velünk*. Többes első személyben: *jerünk* v. *gyerünk*. *Jerünk no!* Többes 2-ik személyben: *jertek*, v. *gyertek*. *Jertek már*. Rokon vele *jár* ige s a mongol nyelvben *irrene* am. járni.

JERCZE, pusztá Pozsony megyében; helyr. *Jerczé-n* —re, —ről.

JÉRCZE, (jér-cze, szlávul: *jaricza*) fn. tt. *jérczét*. Gyöke *jér*, v. *jer*, melyből *cze* kicsinyező képzővel lett: *jér-cze*. Jelent fiatal tyukot, vagy fiatal nőstény csibét. *Kis jérczék*. *Már tajni kezdenek a jérczék is*. *Hogy ez a jérczecsibe?* Túl a Dunán némely vidékeken: *gércze*.

JERE, l. JER.

JEREMIÁS, bibliai név. *Jeremiás próféta*.

JERKE, (jer-ke, szlávul: *jarka*) fn. tt. *jerkét*, Jelent nőstény bárányt. Kriza J. szerint a székelyeknél egy éves kecske. *A jerkéket elválasztani a kosoktól*. *A jerkék farkait elmeszeni*. Néhutt összetéve: *jerkébárány*. *Gyerek'* szóval azonosnak látszik.

JERNE, női kn. Irene. Hellen eredetű, *εἰρήνη*, am. béke.

JERNŐ, férfi kn. Hellenül *εἰρηναῖος* am. békés.

JERNYE, falu Sáros megyében; helyr. *Jernyé-n*, —re, —ről.

JEROMOS, (hellen eredetű: *ιερονόμος* am. szentben oktató), férfi kn. tt. *Jeromos-t*, tb. —ok. Hieronymus. *Szent Jeromos az egész szentírást latin nyelvre fordította*.

JERSZE, (jer-sze) l. JER.

JERSZEG, falu Krassó megyében; helyr. *Jerszeg-én*, —re, —ről.

JERTÉK, (jer-ték) l. JER alatt.

JERUS, férfi kn. tt. *Jerus-t*, tb. —ok. Fialat, kis Jeromos.

JERÜNK, (jer-ünk) l. JER alatt.

JERVAGYÖKÉR, (jerva-gyökér) ösz. fn. A gódirczok neméhez tartozó növényfaj, mely izzasztó ereje miatt méregellenes gyógyszerül használtatik. (Aselepias vincetoxieum.)

JESZEN, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Thurócz megyében; helyr. *Jeszen-én*, —re, —ről.

JESZENICZ, KIS—, NAGY—, falvak Trencsén megyében; helyr. *Jeszenicz-én*, —re, —ről.

JESZENÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Jeszenócz-on*, —ra, —ról.

JESZENŐ, falvak Ungh és Zemplén megyében; helyr. *Jeszenő-n*, —re, —ről.

JESZKE, (i-jesz-ke) mn. tt. *jeszket*. Székely tájszó, *ijeszke* helyett, s mondják lóról, mely minden rendkívüli rezzenésre vagy hangra vagy látványra megijed, ijedős, bokros.

JESZTE, falu Gömör megyében; helyr. *Jeszté-n*, —re, —ről.

JESZTÓFA, (jesztő-fa) ösz. fn. Tájjszó, s tréfásan szólva am.nyujtófa, laskanyujtó; mintha a téstát megijesztené, vagy talán azért, mivel a konyhán alkalmatlankodó ebeket evvel szokták ijeszteni.

JETTI, Kassai József szerint Baranyában am. leginkább. Úgy látszik *leg* (néhutt *let*) szó módosulata.

JETTSÉG, (i-ed-t-ség) fn. tt. *jettséget*. A székelyeknél divatos, *ijedség'* vagy *ijedtség'* helyett.

JEZERNICZ, falu Thurócz megyében; helyr. *Jezernicz-én*, —re, —ről.

JÉZUS, fn. tt. *Jézus-t*, héber szó, (*jesua*, összehúzza *jehósua* szóból) am. megmentő, megváltó.

JÉZUSI, (Jézus-i) mn. tt. *Jézusi-t*, tb. —ak. Jézust illető, Jézusra vonatkozó. Jézusnál találtató. Jézus tulajdonságához hasonló. *Jézusi dicsőség*. *Jézusi emberszeretet*. *Jézusi szelidiség*.

JEZVIN, falu Temes megyében; helyr. *Jezvin-be*, —ben, —ből.

JÓ, mn. tt. *jó-t*, tb. —k, fokozva: *jobb*, *legjobb*. Gyöke, a hajlékonyságot jelentő *j* vagy *ja* hang, mely a német nyelvben is, helybenhagyó indulatszó, s rokon hozzá a török *ejü*, sinai *hao* (bonum), *jü* (bene), finn *hyvä* s osztyák *jem*, hellén *εὔ*, *εὖς*, német *ja* és *gut*, mely porosznémetesen kiejtve *jút*; s ugyanaz a *gyógyt*, *gyógyul* szókban eléforduló *gyó* törzsökkel. *Ja* gyökelemből ó igené-képzővel lett az igené, egyszerű mind melléknév *ja-ó*, összevonva, *jó*, v. képzővel pedig a főnév *jav*, *javaképen* úgy, mint az elavult, de a müncheni codexben még önállólag használt *fe* gyökből *fe-ó* fő, és *fej*; a *sa* gyökből *sa-ó* só, és *sav* v. *saj* (sajmeggy,

saj-t); a *sza* gyökből *sza-ó* szó és *szav*; a *ve* gyökből *ve-ő* *vő* és *vej*; a *ne* (*ne-v-el*) stb. gyökből *ne-ő* *nő* és *nej*; a *tögy* szóban rejlő *te* gyökből *te-ő*, *tő* és *tej*. Mindezek képzésileg egymással rokon résznélként működnek, részént főnevek. Ily különbség létezik az *enyő* és *enyv*, *fenyő* és *fenyv* (a magasságot jelentő *feny* gyöktől származó *feny* törzsek után), *nyelő* és *nyelv*, *ölő* és *ölv* v. *ölv*, *redő* és *redv*, *oró* és *orv*, *örő* és *örv*, *sérő* és *sérv*, *ó* és *av* között; melyeknek elseje szintén igenév, második főnév. Sőt föltehető, hogy hajdan külön törzsek voltak s finom megkülönböztetésül szolgáltak a *tó* és *tav* (*ta-ó*, *ta-v*) a *ló* és *lov* (*lo* gyöktől, honnan *lo-ot*, *lót* ige ered), *hó* és *hav*, (*ha-ó*, *ha-v*) *hő* és *hev* v. *hév*, (*he-ó*, *he-v*). Azt is alaposan vélhetni, hogy a *kedv*, *nedv*, *rev*, s a kiavult *sorv*, *herv*, *senyv*, *görv*, törzs főneveknek megfelelő *kedő*, *nedő*, *revő*, *soró*, *heró*, *senyő*, *görő* ige- és mellénevek léteztek volt. A nyelvalkotó szellem sem fölösleget sem szükségtelent nem teremtett.

1) Tulajd. ért. tetszésünk, izlésünk szerint való, az érzékekre kedves hatása. *Jó íz*, *jó szag*. *Jó étel*, *ital*. *Jó gyümölcs*. *Jó bor*, *ser*, *hus*, *kenyér*. *Jó illatú virág*. *Jó ebéd*, *vacsora*. *Jó álom*, *jó heverés*, *fekvés*, *nyugvás*, *jó mulatság*. Ellentéte: *rosz*.

2) A tárgyának, körülményeknek megfelelő. *Jó tanács*. *Jó intézkedés*, *rendelkezés*, *terv*. *Jó felelet*. *Jó ötlet*. *Jó czáfolat*, *visszatorlás*.

3) Czélnek, szükségnek megfelelő. *Jó szellel* *evezni*. *Jó esztendő*. *Jó földek*, *rét*, *szőlők*. *Jó aratás*, *szüret*. *Jó vásár*. *Jó kard*, *puska*, *kés*, *beretva*. *Jó épület*. *Jó gazdasági szerszámok*. *Jó út*.

4) Rendeltetésének megfelelő. *És látá Isten*, *hogy a világhosszág jó*. (I. Mózs. 1. 3.) *Jó szónok*. *Jó orvos*. *Jó diák*, *katona*, *kézmives*, *földművelő*. *Jó tisztviselő*. *Szolgá*. *Jó keresztény*. *Jó pap*, *szerves*.

5) Szorosb ért. valódi, igazi, nem hamisított. *Jó pénz*, *jó arany*, *jó ezüst*, *jó gyémánt*.

6) A művészet és tan szabályaival egyező. *Jó arczkép*. *Jó zene*, *jó ének*. *Jó magyarsággal*, *németséggel* *írt könyv*.

7) Rangra, külső tekintélyre nézve előkelő. *Jó házból* *való*. *Jó szüléktől* *származott*.

8) Jelent nagyságot, sokaságot, kiterjedést; s határozók előtt am. nagyon, igen. *Jó darab kenyert* *meg-evev*. *Jó sokan* *voltak*. *Jó messze*, *jó távol* *esik* *tőlünk*. *Azután* *jó falka* *idővel*. (Telegdi.) *Jó ideje*, *hogy el-tá-vozott*. *Jó sokáig* *késik*. *Jó hajnalban*. *Jó reggel*.

„De még hajnal előtt jó reggel,
Felköltnélek vig csörgésemmel.“

Kazinezy F.

Hajnalban jó korán, *ott terem az ispán*. (Népd.) *Jó két mérföld*. *Jó két szekér széna*. *Jó evő*, *ivó*.

9) Erkölcsei ért. a) mondják emberről, ki nem haragos, nem indulatos, ki másnak nem árt, ki csendes, szelid természetű. *A kapitányom jó ember*, *de a káplárom eleven ördög*. Néha a gyáva együgyű embert is, mennyiben senkinek nem árt, jónak mondjuk.

Jó ember a szegény, *de az asszony parancsol a háznál*. b) am. kedves, kellemes, nyájas. *Jó képe van*. *Jó móddal tud mindent elélni*. *Jó szerrel sokat meg lehet tenni*. *Jó előadás*. *Jó szó*. *Jó társalgó*. c) Hajlandó. *Igen jó minden emberhez*. *Jó testvér*, *jó atyafi*, *jó barát*, *jó szomszéd*. d) Erkölcsei kötelességeit teljesítő; ellentéte: gonosz. *A jó atya jóra oktatja gyermekeit*. *A jó cseléd hiven szolgálja urát*. *A jó keresztény nem káromolja az Istent*.

Használják elvontan is főnév gyanánt. *Minden ember szereti a jót*. *Adjon abból a jóból*. *Roszra hajlandóbb, mint jóra*. *Jóhoz szokott*. *Sok jót hozza*. *Adjon Isten minden jót, diáfából koporsót*. (Km.) *Köz jó*.

„Én már éltem eleget, láttam gonoszt s jót.“

Zrínyi Miklós.

„Tégy jót a fával, öntözd, ásd körül:
S ad enyhe árnyat és gyümölcsöket;
Tégy jót az emberrel: s ezrek közül
Hálás ha egy lesz, áldjad az eget.“

Tárkányi Béla.

A régi halotti könyörgésben eléjő mint: *jobb kéz*, *röviden: jobb*, *régiesen: jog*. „*Jó felől*“ (az ottani irásmód szerint: *jov fevel*) am. *jobb felől*.

Nevezetesebb szólásmódok, és közmondások:
Jó lélekkel tenni valamit. *Jó dolga van*. *Jó szerencsével járni*. *Jó szerencsét tenni*. *Jó színben lenni*. *Jót állani valakiért*. *Jóvá hagyni*, *jóvá tenni valamit*. *Jóramagyarázni*. *Jóra való ember*. *Milyen a jó nap*, *olyan a fogadj Isten*. *Jó ember*, *mint a falat kenyér*. *A jó férfi hóna alól ugrik ki a kövér menyecske*. *Jó foggal roszat harapott*. *Jó az Isten*, *jót ad*. *Jó lakásnak jó hagyás a vége*. *Jó lesz jó*. *Jó, mi jó*. *Jó néven veszem*. *Jó pap holtig tanul*. *Jobb a jó szomszéd a rosz atyafindl*. *Jó szóval kerülték meg*. *Jó tett v. tett helyébe jót ne várj*. *Jó voltából tette*. *Jó szántából magához vette*. *Meghajtotta a jó szó*.

JÓ AKARAT. 1) Hajlam, belső indulat, mellyel fogva mások javát előmozdítani törekszünk. *Ezt csupa jó akaratból tette*. *Köszönöm jó akaratodat*. 2) Szélesb ért. elhatározott erkölcsi erő, mely az erény ntján járni törekszik.

JÓAKARATÚ, (jó-akaratú) ösz. mn. *Ki jót akar*, *kinek jó akarat* *van*. *Dicsőség Istennek a magasságban*, *s békeség a földön a jóakaratú embereknek*. (Bibliai mondat). Különösen, aki készséget tanúsít, mások kivált felsőbbek szándéka, kívánsága teljesítésére, és teljesítésében.

JÓAKARÓ (jó-akaró) ösz. mn. és fn. *Akinek hajlama van másokkal jót tenni*, *jó tevő*, *más iránt részvevő indulattal viseltető*, *másnak kedvező*. *Nagy jó akaró uram*. *Jó akaró pártfogóim*. *Sok jó akarója van*. *Jó akarót iránt hálásnak lenni*.

JOÁKIM, (héber eredetű, am. Isten erősbitend) férfi kn. Joachim.

JÓB, (héber eredetű, am. üldözött vagy tüdő) *Jób*, vagy *Hiob*, bibliai személy neve. *Jób könyve*.

JOBBA, a jó melléknév második foka, tt. *jobb-at*, határozója: *jobban*. V. ö. JÓ. *Jobb a kutya mint a macska, mert a kutya nagyobbacska.* (Km.) *Jobb ma egy kis veréb, mint nagy tűzok holnap.* Használtatik elvontan is főnév nélkül. *Mindentütt jó, de jobb otthon.* (Km.) *Jobb kevés bizonyos, mint sok bizonytalan.* (Km.) *Jobb dicsőségesen halni, mint gyalázatosan élni.* *Jobb lesz ha hallgatsz. Jobb volna nem lenni, mint így élni.* *Jobb adni mint venni.* (Km.) *Jobb szép szerével, mint kénytelenséggel.* (Km.) *Jobb lábbal hogy sem nyelvel megbotlani.* (Km.) Jelenti a balnak ellentétét. *Jobb oldal, jobb kéz, jobb láb. Jobb szem, jobb ful.* *Jobb vállán viszi a terhet.* Méne mennyekbe, üle a mindenható Atya Istennek jobbjára felől (Apost. hitv.) *Monda az úr az én uramnak: ül az én jobbomra.* (109 Zsolt.) Nemzedéki sorozatban tájdivatosan: *jobb atya jobb anya* am. nagy atya, nagy anya. (*Szép atya, szép anya* pedig a nagy apa vagy nagy anya szülei.)

JOBBAACSKA, (jó-bb-acs-ka) kicsinyező: mn. tt. *jobbacska*t, határozója: *jobbacska*n. Valami kevés-sel jobbféle, valamennyire javult. *A viselt ruhák közül a jobbacska*kát kiválogatni. *Már valamivel jobbacska* husban van.

JOBBAACSKÁN, (jó-bb-acs-ka-an) ih. Valamivel jobban, különösen egészségesebben, mint máskor. *Már jobbacska*n érzi magát.

JOBBAD, (jó-bb-ad); ma csak elvont törzsök, és am. jobbféle. Az *ad* képző némi fokozatot jelent, mint az egyszerű *d* a *kicsi-d*, *lassú-d*, *gyöngé-d*, *könyű-d* melléknévekben is. Önállólag is eljön a Carthausi Névtelen Legendájában: „Mely vereségből megtanúla (megokúla) és jobbadá (jobbá) lén.” (Toldy F. kiadása. 159. lap.)

JOBBADÁN, (jó-bb-ad-án) ih. E szóban a jó gyöknek mértéket jelentő értelme van, s annyit tesz, mint: nagy részben, legtöbben. *Jobbadán* *tul estünk minden bajon.* *Jobbadán* *már elmentek a katonák.*

JOBBADÁRA, (jó-bb-ad-a-ra) l. JOBBADÁN.

JOBBADON, (jó-bb-ad-on) ih. Valami kevés-sel jobban. *Már jobbadon* érzem magamat.

JOBBAG, (jobb-ág) ősz. fn. Fő-nemesi vérből származott, vagy ily méltósággal bíró, előkelő. (Aristocrata.) A régi oklevelekben és törvényekben számtalanszor eljön *jobbog*, *jobbagi*, *jobagi*, *jobagy*, *joubag*, *joubagi*, *jobogi*, *joubad* stb. alakokban (Jerney Nyelvkincsek). Lehet a főntebbi értelemben eredetileg *jobbad*. is. V. ö. JOBBAD.

JOBBAGI, (jobb-ági) ősz. mn. *Jobb* ágból származott, *jobbágot* illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Jobbági sarjadék, család, nemzetség. Jobbági jog, hatalom. Jobbági büszkeség, gög. Jobbági kormányrendszer.*

JOBBAGY, fn. tt. *jobbágy-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Megvan e szó a héber és arab nyelvben. Héberül עֲבָד am. dolgozott, szolgált, földet mivelt.

Arabul عَبَدَ, különösebben Istent tisztelt, azaz Istennek szolgált. Magyar hangokhoz közelítőleg ki-

ejtve 'abad, részeseülően 'obéd (dolgozó, szolgált), s arabul 'abada. 1) Széles ért. szolgálatban levő, szolgálatot tevő személy, ide értve a nemesebb szolgálatot is. Innen *királyi jobbágyoknak* nevezettek a királyi szolgálatot viselő nemesek, főemberek (servientes regis), továbbá *várjobbágyoknak*, kik a vármegyékben állandó hadi szolgálatot tettek (várjobbágyok, servientes castri). *Egyház jobbágyai*, azaz, papi nemesek. 2) Szorosabb és köz ért. földesurak alattvalója. *Telkes jobbágy. A jobbágyokat úr dolgára hajtani. Szegény jobbágy. Az urak vesznek össze, s a jobbágyok haját tépik ki* (km.). Szalay Á. Levelestárában már számtalanszor előfordul ezen értelemben. 3) Legszelesb ért. a fejedelem irányában minden alattvaló. *Felségednek legalázatosabb jobbágyai.* Midőn régenten előkelő (optimas, optimates) értelemmel is bírt, (jobbagonos), ezt inkább *jobbad*, *jobbadja* szótól származtathatjuk, vagy *jobbág*-gal azonosíthatjuk. V. ö. JOBBÁG.

JOBBAGYFALVA, helység Erdélyben, Maros székben; helyr. *Jobbágyfalvá-n*, —ra, —ról.

JOBBAGYHELY, (jobbágy-hely) ősz. fn. Régebben am. urbéri viszony alatt álló hely vagy telek, mely az 1836. V. törvényeziknél fogva rendszerént *egész, fél* és *negyed* lehetett.

JOBBAGYI, (1), (jobbágy-i) mn. tt. *jobbágyi-t*, tb. —ak. *Jobbágyot* illető, ahhoz való, tartozó, arra vonatkozó. *Jobbágyi terhek, munkák. Jobbágyi lódo-lat.* V. ö. JOBBÁGY.

JOBBAGYI, (2), falvak Nógrád és Vas megyében; KIS—, puszták Heves- és Nógrád m. —ÚJFALU, helység Vas megyében; helyr. *Jobbágyi-ba*, —ban, —ból.

JOBBAGYISÁG, (jobbágy-ság) fn. tt. *jobbágy-ság-ot*, harm. szr. —a. 1) *Jobbágyok* öszvege; *jobbágyi* testület, *jobbágyokból* álló nép. *Földművelő jobbágy-ság. Várjobbágy-ság. Az első kuruczháborúban a jobbágy-ság nagyobb része fellázadt. A jobbágy-ság terhein segíteni.* 2) *Jobbágyi* állapot. *Sanyarú jobbágy-ságban* élni.

JOBBAGYTELEK, (jobbágy-telek); l. JOBBÁGYHELY.

JOBBAGYTELKE, falu Erdélyben Marosszékben; helyr. *Jobbágytelk-én*, —re, —ről.

JOBBAHÁZ, falu Sopron megyében; helyr. *Jobbaház-on*, —ra, —ról.

JOBBA, (jó-bb-an) ih. A *jól* határozónak második foka; teljesen: *jól, jobban, legjobban. A fehér kenyér jobban izlik, mint a fekete. Jobban énekelek náladnál. Jobban tud görögül, mint latinul. Jobban járt mindnyájunknál. Jobban viseli magát, mint ezeltűt. Készürülés után jobban fog a kard. Mennél jobban huzza a ló, annál jobban jön a hajó.* (Népd.) Betegség utáni javulásban, üdülésben. *Jobban vagyok. Jobban érzem magamat. Jelent annyit is, mint: inkább, erősebben. Jobban szeretem, mint száz forintot. Jobban fogd meg. Üsd jobban.*

JOBBANLÉT v. —**LÉTEL**, (jobban-lét v. —létel) ösz. fn. Az egészségi állapotnak jobbra fordulta.

JOBBÁRA, (jó-bb-a-ra) ih. Az *a* megnyújtatik mint a *valahára*, sokára határozóokban. Annyi mint: többnyire, nagyobb részt, legtöbb esetben. *Régi gyermekétársaim jobbára elhaltak.* V. ö. **JOBBADAN**.

JOBBFÉL, (jobb-fél) ösz. fn. Udvariasságból mondja a férj mint nejeének nevezetét: *jobbfelem*.

JOBBFELE, (jobb-felé) ösz. ih. A jobb oldal irányába, jobb oldalra. Megfelel e kérdésre: *merre? Jobbfelé fordulni. Jobbfelé tartani a fejét. Jobbfelé vezető út.* Ellentéte: *balfelé*.

JOBBFELE, (jobb-féle) ösz. mn. Azon osztályból, felekezetből, nemből, fajból való, mely a jobbak közé tartozik. *Jobbfele borból adni a vendégnek. Jobbfele kelméből csinált ruha.*

JOBBFELŐL, (jobb-felől) ösz. ih. Azon tájról, vagy vonalról, mely a jobb oldal irányában fekszik. Megfelel e kérdésre: *honnan? mely részről? mely tájról? Honnan jön az ellenség? Jobb felől.* Ellentéte: *balfelől*.

JOBBFELÜL, (jobb-felül) ösz. ih. Jobb oldalon. Megfelel e kérdésre: *hol? Ő jobb felül ült, én balfelül. Jobbfelül megdagadt az arcom.*

JOBBIK, (jó-bb-ik) a jó mn. második foka, s am. *jobb*. Élünk vele, midőn vagy határozottabban akarjuk kimutatni a főnevet, vagy midőn a főnév után helyezük. p. *A jobbik szemét szurták ki, nem a balt. Két ruhája közül a jobbikat (nem: jobbat) lopták el. Ez a szemem, ez a jobbik, jobban kacsint mint a másik.* (Népd.) Ugyanezzel élünk, midőn a főnevet egészen elhallgatjuk. *Ismerlek, te vagy a jobbik.*

JOBBÍT, **JOBBIT**, (jó-bb-ít) áth. m. *jobbít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Jobbá tesz, akár anyagi akár szellemi, vagy erkölcsi tekintetben. *Gazdaságot jobbítani. Életét jobbítani. Magát megjobbítani.* Használtatik állapító ragu nevekkel is. *Sokat jobbítottak ezen a telken. Az intés jobbított rajta.*

JOBBÍTÁS, **JOBBÍTÁS**, (jó-bb-ít-ás) fn. tt. *jobbítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit, vagy valakit jobbá teszünk. V. ö. **JOBBÍT**.

JOBBÍTGAT, (jó-bb-ít-gat) áth. és gyakor. m. *jobbítgat-tam*, —*tdl*, —*ott*, htn. —*ni*, par. *jobbítgass*. Lassan lassan, egymás után, folytonosan jobbít valamit. V. ö. **JOBBÍT**.

JOBBÍTGATÁS, (jó-bb-ít-gat-ás) fn. tt. *jobbítgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit jobbítgatunk. *Az elhanyagolt földek, rétek, szőlők jobbítgatása.*

JOBBÍTHATATLAN, **JOBBÍTHATLAN**, (jó-bb-ít-hat[-at]-lan) mn. tt. *jobbíthatatlan-t*, tb. —*ok*. 1) Akár anyagi akár erkölcsi tekintetben annyira megromlott, hogy jobbítani nem lehet rajta. *Jobbíthatatlan ecetes bor. Jobbíthatatlan gonosztevő.* 2) Oly tökéletes a maga nemében, minél fogva jobbá tenni nem lehet. Határozóképp: *jobbíthatatlanul*, meg nem jobbíthatva.

JOBBÍTHATÓ, (jó-bb-ít-hat-ó) mn. tt. *jobbíthatót*. Amit vagy akit jobbítani lehet.

JOBBÍTMÁNY, (jó-bb-ít-mány) fn. tt. *jobbítmány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Amit valamely tárgyon jobbítottak, pl. az elhanyagolt ház körül a megújított földel, vakolat, kerítés stb. mindannyi jobbítmányok.

JOBBÍTVÁNY, I. **JOBBÍTMÁNY**.

JOBBKÉZ, (jobb-kéz) ösz. fn. Kéz, melylyel rendszeren működni, dolgozni, pl. irni, szerszámot, fegyvert forgatni, enni, ütni, dobni stb. szoktunk. *Jobbnak mondjuk, mivel a bevett szokás, és nevelés szerént leginkább azt gyakoroljuk, s a gyakorlat által ügyesebbé teszszük, mint a másikat, melyet aránylagos ügyetlensége miatt balnak (rosznak) nevezünk.* Régente: *jog kéz*. L. **JOG**. *Jobb kézzel megragadni a ló kantárát. Jobb kéz felől ülni. A mit jobb kézzel adott, balkézszel visszaveszi*, (km). Átv. ért. *segédszemély, ki nélkül egy másik alig tud valami fontosabb ügyet véghez vinni. Sok főurnak és hivatalnoknak jobb keze a titoknak. Ő volt a főispánunk jobb keze.*

JOBBOVICZA, falu Beregh megyében; helyr. *Jobboviczán*, —*ra*, —*ról*.

JOBBRA, (jobb-ra) ih. Megfelel e kérdésre: *merre?* Azon irány felé, mely a jobb oldallal van egy vonalban. *Egyik jobbra, másik balra húz. Jobbra ültetni a vendéget. Használják különösen a hadi nyelvben. Jobbra kanyarulj! Jobbra huzódj! Jobbra fordulj! Jobbra dt! Jobbra nézz! Jobbra zárkozz!*

JOBBRÓL, (jó-bb-ról) ih. Megfelel e kérdésre: *honnan?* Azon iránypont felől, mely a jobb oldallal van egy vonalban; jobb kéz felől. *Jobbról és balról egyszerre támadni meg az ellenséget.*

JOBBSZÁRNY, (jobb-szárny) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a madárnak jobb oldalán levő szárnya. *A lúdnek jobb szárnyát leörték.* 2) Átv. rendbe állított emberi csapatnak, hadseregnek jobbik széle. *A lovasság jobb szárnya előnyomult. Az ellenség jobb szárnyát elvágni a deréktől.*

JOBBSZOMSZÉD, (jobb-szomszéd) ösz. fn. 1) Szomszéd, kinek lakhelye a mi lakhelyünk jobb oldalán fekszik, másképp: *felszomszéd*. 2) A kiállított seregben, hadban azon személy, ki jobb oldalunkon áll. Másképp: *feltárs*.

JOBBÚL, **JOBBUL**, (jó-bb-ül) önh. m. *jobbúl-t*. Jobbá lesz. Használtatik anyagi és erkölcsi értelemben. *Egészsége napról napra jobbúl. A börtönben nem csak nem jobbultak, hanem inkább elromlottak a rabok.*

JOBBÚLÁS, **JOBBULÁS**, (jó-bb-ül-ás) fn. tt. *jobbulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valaki vagy valami jobbúl, azaz jobbá lesz. Használtatik különösen erkölcsi értelemben, s am. megtérés, a vétkes, bűnös életmódnak elhagyása. *Az Isten nem akarja a bűnös halálát, hanem jobbulását.*

JOBBÚLATLAN, **JOBBULATLAN**, (jó-bb-ül-atlan), mn. tt. *jobbulatlan-t*, tb. —*ok*. Gonosz erkölcsi állapotban megrögzött, változatlan. *Jobbukatlan gonosztevő*. Határozóképp: *jobbukatlanul*.

JOBBÚLATLANUL, (jó-bb-ul-atlan-ul) ih. A nélkül, hogy megjobbult volna, megrögzött rossz vagy gonosz állapotban maradvá. *A fenyítőházból jobbulatlanul ment ki.*

JOBBÚLHATATLAN, JOBBÚLHATLAN, (jó-bb-ul-hat-[at]-lan) mn. tt. *jobbulhatatlan-t*, tb. — ok. Ami vagy aki jobbulni nem képes. *Jobbulhatlan macacsság.*

JOCHTOT, I. JOGTAT.

JÓCSKA, (jó-ocs-ka) mn. tt. *jócskát*. E szóban a kettőztetett kicsinyező tulajdonkép nagyítást jelent, de mintegy szerény és mérsékelt nagyítást. *Jócska sok bora termett. Jócska somma pénz jutott neki.*

JÓCSKÁN, (jó-ocs-ka-an) ih. Meglehetősen nagy mértékben, vagy mennyiségben. *Ez idén jócskán termett búzánk, borunk. Jócskán bevett a gyapjuból.* V. ö. JÓCSKA.

JÓD, puszta Somogy megyében; helyr. *Jód-on*, —ra, —ról.

JODÓK, (hellén eredetű: iodókos, am. újtartó) férfi kn. tt. *Jodók-ot*. Jodocus.

JÓELEJÉN, (jó-elején) ősz. ih. Mindjárt a dolog kezdetén, jó korán, annak idején. *Jó elején hozzáfogott a munkához.*

JÓERKÖLCSŰ, (jó-erkölcsü) ősz. mn. Kinek jó erkölce van, becsületes magaviseletű. *Jó erkölcsű gyermekek, ifjak.* V. ö. ERKÖLCS.

JÓÉRZELMŰ, (jó-érelmü) ősz. mn. Aki valami vagy valaki iránt jó véleményvel és egyszersmind ragaszkodással van. (Gutgesinnt).

JÓFAJTA, (jó-fajta) ősz. mn. Jóféle, jó vérből való, a maga faja között kitünő. *Jó fajta ceikó, borjú, bárány.* Szélesb ért. mondjuk növényekről is. *Jófajta alma, körte, baraczk.* V. ö. FAJ; és FAJTA.

JÓFÉLE, (jó-féle) ősz. mn. Mi a maga nemében jó, finom; továbbá valódi, nem hamisított, nem ál. *Jóféle gyümölcsök. Jóféle étkek, italok. Jóféle gyöngyök, drágakövek. Jóféle szövetek.* Néha gunyosan, olyan névmással összekötve ellenkező értelemben használják. *Ez is olyan jóféle madár. Olyan jóféle leány, személy.*

JÓFÉLESÉG, (jó-féleség) ősz. fn. Jó mineműség, valódiság. *E kövek jóféleségéről nem kétkedem.*

JÓFORMÁN, (jó-formán) ősz. ih. Úgy meglehetősen; valószínűleg. *Jóformán hozzá látott a munkához. Jóformán ő is a mi pártunkon lesz.*

JOG, mn. és fn. tt. *jog-ot*, harm. szr. —a, v. —ja. Gyökeleme ugyanaz, mi a *jó jav* szóké. A g legegyszerűbb eredeti képző gyanánt járult a *jo* gyökhez, mint az *ág, bog, fog, góg, gög, dög, nyűg* szókban. 1) Tulajd. ért. jobbfélen levő, (dexter). Ily értelemben többször előfordul a régieknél, pl. a Müncheneri codexben: *Hogy ha te jog szemed — és ha te jog kezéd meggonoszbéjtand tégedet. Ha ki csapand tégedet jog tügyödre.* (Máté 5). Ellenkezője: *balog*, s valaminek ez a baltól azaz rosztól, úgy a jog a jótól vette eredetét. 2) Szorosabb ért. jobbkéz. A Müncheneri v.

Tatrosi codexben: *Ne tudja a te balod, mit teszen te jogod.* (Máté 6). *Koronát vetének ő fejére, és nádat ő jogjába. Tehát megfeszítették ő vele két tolvajok, egyik jog felől, másik bal felől. És meglátjátok embernek fiát ülette a tehetségnek jogja felől.* Így a Bécsi codexben is: *jogjának öltözetit, jogjától, jog felől* stb. Benigna asszony imakönyvében mind *jobb'* mind *jog'* előfordul: „The szenth fejedeth . . . jobb vállódra bocsátád.“ És „The szent kezéd oltalmazjon halálomkoron, és te jogod engöm hozzád fogadjon.“ Így Bátor László Bibliájában is: „És ugyan vala az víz hűnekik mint egy kőfal mind jobb felől, mind bal felől.“ Továbbá: „Az te jogod, Uram! megveré az ellenséget.“ 3) Átv. törvényeken alapuló igény, köznyelven, és latinosan: *jus. Atyai, fejedelmi, földcsuri jog. Házassági jog. Védelmi, életfentartási jog. Hűségvágsi, bormérési, vásári jog. Jogokat szerezni, veszteni, védeni. Valamit joggal követelni. Jogától el nem állani. Jogaihoz ragaszkodni. Nincs hozzá joga. Személyi jogok. Dologi jogok. Dologbani jogok. Dologhozi jogok.* A jelen értelemben vett jog egy az *igaz, igazság*, szóban előforduló *ig* gyökkel: *ig jog*, mint: *ih juh, irgalom jorgalom.* A törökben *hak* v. *hakk* szintén am. igazság (veritas) és jog (jus). V. ö. IG. Egyébiránt valamint a németben a *recht* és *Recht*, a szlávban a práva, a latinban *rectum, recta*, a finnben *oika*, (egyenes; igaz; jobb [kéz] s innen *oikeus* igazság) stb.; jobb kezét és igazat illetőleg *just* is jelent; úgy ezen viszony van a magyar jog különböző értelmei között, s úgy látszik nem alap nélküli azok véleménye, kik azt tartják, hogy őseink is ahhoz tartának jogot, mit jobbkézükkel (jogukkal) szereztek volt, azaz, ő nálok is az eredeti, társadalmi és polgári jog ököljogon alapult. Hogy a török *hakk*, finn *oika*, valamint a sinai *jung* (justum, reatum) hangokban is egyeznek, mondani fölösleges. 4) Egyenmű törvényeken alapuló jogok öszvege, továbbá ezen jogok alanyi esmérete. *Természeti jog. Egyházi, polgári, büntető, váltó-, kübéri jog. Bányajog. Nemzetek joga. Magyar, római jog. Jogokban jártas. Jogot tanítani.*

JOGAKADÉMIA, (jog-akadémia) ősz. fn. Akadémia, melyben a jogi tudományok taníttatnak.

JOGALAP, (jog-alap) ősz. mn. A jognak kútfeje, melyből valamely jog foly; talpköve, melyen valamely jog nyugszik.

JOGAR, (jog-ar) fn. tt. *jogar-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Királyi, fejedelmi páleza, mint a joghatalom jelvénye. Új alkatú szó, de amely még nem ment át a közdivatba.

JOGÁSZ, (jog-ász) fn. tt. *jogász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Személy, ki általában jogi ügyekkel (mint bíró, ügyvéd), különösebben jogtanítással, vagy jogtanulással foglalkodik; amaz szorosabb ért. jogtanító, emez jogtanuló vagy joghallgató.

JOGÁSZAT, (jog-ász-at) fn. tt. *jogászat-ot*, harm. szr. —a. Jogtudományokkal, általában jogi dolgokkal foglalkodás; jogok tárgyalata. *Jogászatot választani életpályául.*

JOGÁSZATI, (jog-ász-at-i) mn. tt. *jogászati-t*, tb. —ak. Jogászathoz való, azt illető, arra vonatkozó. *Jogászati könyvek, értekezések; kérdések, vitaközlés. Jogászati pálya.*

JOGÁSZI, (jog-ász-i) mn. tt. *jogászi-t*, tb. —ak. Jogászt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Jogászi iskolák, évek. Jogászi könyvek, kérdések, gyakorlatok.*

JOGAZONSÁG, (jog-azonság) ösz. fn. Ugyanazon jogbeli állapot, többek jogának ugyanazon minősége, s bizonyos törvényen alapulása.

JOGBITORLÁS, (jog-bitorlás) ösz. fn. Erősza- kos, törvénytelen eselekvés, midőn valaki törvényes jogezim nélkül gyakorol valamely jogot.

JOGBIZONYLAT, (jog-bizonylat) ösz. fn. Alap- os okokkal kimutatása annak, hogy valamihez jogunk van.

JOGBÖLCSELET, (jog-bölceselet) ösz. fn. Böl- cselet a jog természetéről.

JOGCSAVARÓ, (jog-esavaró) ösz. fn. Ügyész, vagy akármely jogvitató, ki a jogokról szóló törvé- nyeket álokoskodásokkal elferdíti.

JOGCZÍM, (jog-czím) ösz. fn. Azon alap, pl. törvény, vagy szerződés, melyen bizonyos jog épül. *Adományozási, örökösödési, adásvévesi jogczím.*

JOGEGYENLETLENSÉG, l. JOGEGYENLŐT- LENSÉG.

JOGEGYENLŐSÉG, (jog-egyenlőség) ösz. fn. 1) Általában am. jogbeli hasonlóság, többek jogá- nak megegyező belső minősége. 2) Különösen az ősi magyar törvényben a jószágbeli igaznak azon mi- nősége, melynél fogva a jószág a fiakra, és leányokra egyaránt száll.

JOGEGYENLŐTLENSÉG, (jog-egyenlőtlen- ség) ösz. fn. 1) Jogbeli különböző állapot, többek jogának különbsége, milyen a régi magyar törvények szerént a nemesek, polgárok, és jobbágyok jogainak egyenetlensége. 2) Különösen a jószágokat illető jog- nak azon minősége, melynél fogva azok a leányág kirekesztésével pusztán fiágra szálltak.

JOGÉLET, (jog-élet) ösz. fn. A jognak és jogi tudományoknak, törvényeknek és szokásoknak gyakorlati folyama, a polgári életben használata, alkalmazása.

JOGELLENES, JOGELLENI, (jog-ellenes v. —elleni) ösz. mn. Jog ellen való, jogokba ütköző. *Jogellenes megtámadás. Jogellenes eljárás.*

JOLELMÉLET, (jog-elmélet) ösz. fn. A joggal és jogi tudományokkal egyedül az észben foglalko- dás, a nélkül, hogy azokat a valóságos életben alkalmaznók.

JOGELV, (jog-elv) ösz. fn. Elv vagy alapigaz- ság, melyből más jogot vagy jogokat következtetünk.

JOGÉLVEZET, (jog-élvezet) ösz. fn. Akár egyes, akár több jognak, jogosultságnak gyakorlatba vétele, használata.

JOGENGEDMÉNYEZÉS, (jog-engedményezés) ösz. fn. Valamely jognak másra engedmény utján ruházása.

JOGEREJŰ, (jog-crejű) ösz. mn. 1) Ami jogon alapszik, ami jogi hatással bír. *Jogerejű követelés.* 2) L. JOGÉRVÉNYES.

JOGERŐ, (jog-erő) ösz. fn. Erkölesi hatalom, mely valamely jogból foly, melynél fogva valamit jogszerűleg követelni, végrehajtani lehet.

JOGERŐSBITÉS, (jog-erősbités); l. JOGERŐ- SITÉS.

JOGERŐSÍTÉS, (jog-erősítés) ösz. fn. Cselek- vés, mely által valamely jog nagyobb szilárdságot nyer, pl. adóssággkövetelés kezes által.

JOGÉRVÉNY, (jog-érvény) ösz. fn. A törvény- kezésben valamely bírói határozatnak felsőbb, ille- tőleg legfelsőbb jóváhagyás, vagy föllebbezésről le- mondás által azon erőre emelkedése, midőn az végle- gesen foganatosítható.

JOGÉRVÉNYES, (jog-érvényes) ösz. mn. Jog- érvénnyel bíró, jogérvényre emelkedett. V. ö. JOG- ÉRVÉNY.

JOGÉRVÉNYESEN, (jog-érvényesen) ösz. ik. Oly minőségben vagy állapotban, mely jogérvénnyel bír. V. ö. JOGÉRVÉNY.

JOGÉRZELEM, JOGÉRZET, (jog-érzelem v. —érzet) ösz. fn. A jog és igazság iránti vonalom valamely különös esetben, a nélkül hogy világos tör- vény rendelkeznek róla. *A bírák sokszor ítélnek jog- érzet után.*

JOGESET, (jog-eset) ösz. fn. Egyes történet a jogéletben.

JOGFENTARTÁS, (jog-fenn-tartás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamely jogot át nem en- gediünk, hanem azt más vagy mások ellenében lehető esetre megóvjuk.

JOGFOLYAM, (jog-folyam) ösz. fn. 1) Vala- mely jognak folytonos élvezete. 2) Törvénykezési el- járás valamely bíróság előtt és által.

JOGFOLYTONOSSÁG, (jog-folytonosság) ösz. fn. Egyes vagy több jogok szakadatlan élvezése vagy élvezhetése.

JOGGYAKORLÁS, (jog-gyakorlás) ösz. fn. 1) A jognak az életben valósággal eléforduló esetekre alkalmazása, illesztése. 2) Működés, midőn valaki a jog és törvények alkalmazásában bíró vagy ügyvéd mel- let képezi magát. 3) Joggal való élés.

JOGGYAKORLÁSI, (jog-gyakorlási) ösz. mn. Joggyakorlásra való, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Joggyakorlási évek.*

JOGGYAKORLAT, (jog-gyakorlat) ösz. fn. Munkálat vagy tett, melyet valaki joggyakorlás által visz véghez.

JOGGYAKORNOK, (jog-gyakornok) ösz. fn. Gyakornok, ki jog és törvények alkalmazásában vala- mely bíróság vagy ügyvéd mellett képezi magát.

JOGHALLGATÓ, (jog-hallgató); l. JOGTA- NULÓ.

JOGHASZNÁLAT, (jog-használat) ösz. fn. Él és azon joggal, mely bennünket illet; jogunknak gyakorlati alkalmazása.

JOGHÁTRÁNY, (jog-hátrány) ösz. fn. Ami jogunkat akadályozza, készteti, annak kárára van.

JOGI, (jog-i) mn. tt. *jogi-t* tb. —*ak.* Jogot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Jogi kérdések.*

JOGIGÉNY, (jog-igény) ösz. fn. Igény, melynél fogva valaki bizonyos jogra számot tart, bizonyos jogot követel.

JOGILAG, (jog-i-lag) ih. Jog szerint, jognál fogva. *E birtok jogilag engem illet.*

JOGIRAT, (jog-irat) ösz. fn. Bizonyos jogról szóló, valamire jogot adó oklevél, szerződmény, stb.

JOGKEDVEZMÉNY, (jog-kedvezmény) ösz. fn. Valamely haszon, élvezet, melyet a törvény nyújt, pl. a magyar törvényt az özvegy nőknek életfogytiglani haszonélvezést a férj javaiban stb. *Leltár jogkedvezménye*: az osztrák polgári jog szerint ha valaki az örökségbe a leltár jogkedvezményének fentartása mellett lép, az örökhagyó hitelezőinek csak a hagyaték erejéig van lekötölezve; ellenkezőleg, mint aki föltétlenül fogadja el az örökséget.

JOGKÉRDŐ, I. **JÓKÉRDŐ.**

JOGKISZOLGÁLTATÁS, (jog-ki-szolgáltatás) I. **JOGSZOLGÁLTATÁS.**

JOGKÖVETELÉS, (jog-követelés) lásd **JOGIGÉNY.**

JOGLÁR, (jog-ol-ár) fn. tt. *joglár-t*, tb. —*ok.* Jog- v. igazságszolgáltató. Újdon szó a latin „*justitarius*” kifejezésére, de nem igen kapott lábra. *A magyar király Ó Felsége a magyar törvénygyakorlat szerint a legfőbb joglár.*

JOGLAT, (jog-ol-at) fn. tt. *joglatot*. Alkalmas új szó a „jogkiszolgáltatás” helyett.

JOGMENET, (jog-menet) ösz. fn. L. **JOGFOLYAM**, 2).

JOGNÉZET, (jog-nézet) ösz. fn. Vélemény, állítás valamely jogelvről.

JOGOD, (jog-od) fn. tt. *jogod-ot*, I. **JOGAR.**

JOGOL, (jog-ol) régies igeszó, m. *jogolt* v. *joglott*, htn. *jogolni* v. *joglani*. A Bécsi codexben *jogolás* am. emendatio („hijyjük mi jogolásunkra $j=ob$ bulásunkra);“ és *tisztességet joglanak* am. honorem deferant. Benigna asszony imakönyvében is: „És az nagy örömért, kivel az te szent lelköd megvígasztaltáték . . . joglas enneköm méltatlan és bínös szolgáló leányodnak.“

JOGORVOSSÁG, (jog-orvosság) I. **JOGORVOSLÁS.**

JOGORVOSLÁS, **JOGORVOSLAT**, (jog-orvoslás v. —orvoslat) ösz. fn. Törvénykezési eljárás, melynél fogva akár a bíró, akár a fél valamelyike által elkövetett hiba jóvá tétetni kéretik, illetőleg jóvá tétetik. A régi magyar törvénykezésben számos jogorvoslat volt, mint: ügyvédszó visszahuzása, ellentétlenség, visszaüzés, ítélet bentiltása, többféle bírói

parancsok stb. Mai eljárás szerint, ha a bíró hibázott, vagy legalább azt a fél úgy gondolja, az ez elleni perorvoslatnak rendszerént főlebbezés, felfolyamodás, ha a fél hibázott, per- vagy általánosabban ügyujtás (előbbi állapotba visszahelyezés) a neve. Jogorvoslat az osztrák polgári jog szerint a kártérítés iránti kereset is. (Rechtsmittel).

JOGOS, (jog-os) mn. tt. *jogos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Jagon alapuló, igazságos, szoros igazsággal megegyező. *Jogos birtok, követelés.*

JOGOSAN, (jog-os an) ih. Jog szerint, jognál fogva, törvényesen, igazságosan. Ellentéte: jog ellen, joptalanul.

JOGOSÍT, **JOGOSIT**, (jog-os-it) áth. m. *jogositott*, htn. —*ni* v. —*ani*. par. —*s.* Joggal vagy jogokkal felruház, valamire jogot ad. Innen: *feljogosit* am. felhatalmaz, valaminek véghezvitelére jogot, szabadságot, engedelmet ad.

JOGOSÍTÁS, **JOGOSITÁS**, (jog-os-it-ás) fn. tt. *jogositás-t*, tb. —*ok.* harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által valakit joggal vagy jogokkal ellátanak, valakinek jogot adnak valamire. V. ö. **JOGOSÍT.**

JOGOSÍTATLAN, **JOGOSÍTLAN**, (jog-os-it[at]-lan) mn. tt. *jogositatlan-t*, tb. —*ok.* Kit nem jogositottak valamire. *Jogositatlan kontár, kuruzsló, nyegleorvos.* Határozókép: jogositlanul, jogositás nélkül.

JOGOSÍTOTT, (jog-os-it-ott) mn. tt. *jogositott-at*. Valamely joggal, vagy jogokkal ellátott, felruházott, bizonyos működésre felhatalmazott, szabadalmazott. *Jogositott kalmár, szatócs.*

JOGOSÍTVÁNY, (jog-os-it-vány) fn. tt. *jogositvány-t*, tb. —*ok.* Felsőbbség által engedélyezett jog valaminek gyakorlatára, pl. némely árucikkelyek eladására. Máskép: *jogozat*. Ha maga a törvény általában, vagy a természeti jog adja a jogot: ez *jogosultság*.

JOGOSSÁG, (jog-os-ság) fn. tt. *jogosság-ot*, harm. szr. —*a.* 1) Jogszerintiség, jagon alapuló állapot. *Valamely ügynek, követelésnek jogossága.* 2) Szoros igazság. *Ezen osztály a szoros jogossággal nem egyezik. Nem akarok kegyelmet, hanem jogosságot.* 3) Jogot tisztelő és méltányló személyes tulajdonság. *Ezen férfiu jogosságát kétségbe vonni nem lehet. Jogosságról ismeretes bíró.*

JOGOSÚL, **JOGOSUL**, (jog-os-ül) önh. m. *jogosultt*. Valamely jogban részesül, valamihez vagy valamire jogot szerez.

JOGOSULT, (jog-os-ül-t) mn. tt. *jogosultat*. Akinek valamihez vagy valamire, valaminek cselekvésére joga van.

JOGOSULTSÁG, (jog-os-ül-t-ság) fn. tt. *jogosultság-ot*, harm. szr. —*a.* Állapot, vagy minőség, midőn valakinek valamihez vagy valamire joga van.

JOGOZ, (jog-oz) áth. m. *jogoz-tam*, —*tdl*, —*ott*, I. **JOGOSÍT.**

JOGOZÁS, I. **JOGOSITÁS.**

JOGOZAT, (jog-oz-at) fn. tt. *jogozat-ot*, harm. szr. — *a.* Engedményezett jogon alapuló szabadalom.

JOGSÉRELEM, (jog-sérelém) ösz. fn. 1) Általán minden tett, mely más jogainak körébe vág, s azokat sérti. 2) Különösen a régebbi magyar törvényben az örökösödés jogának megsértése, kivált a nemzeti ingadozatlan joggal birt jóságot illetőleg.

JOGSZABÁLY, (jog-szabály) ösz. fn. A jogéletben és jogszolgáltatásban egyes mondat, állítvány, melyet a jogkövetelő, vagy bíró stb. mint kétségtelent tekint, pl. „aki előbb az az elsőbb” (qui prior tempore, potior jure); „más jogsérelmével vagy kárával senki se gazdagodjék” (locupletari non debet aliquis cum alterius injuria aut jactura).

JOGSZERÜ, (jog-szerü) ösz. mn. Joggal megegyező, jog szerint való, törvényes. *Jogszerü követelés. Jogszerü bírói eljárás.*

JOGSZERÜEN, JOGSZERÜEN, (jog-szerüen) ösz. ih. Jogszerü módon, joggal megegyezőleg, törvényesen.

JOGSZERÜLEG, (jog-szerüleg); 1. JOGSZERÜEN.

JOGSZERÜSÉG, JOGSZERÜSÉG, (jogszerüség) ösz. fn. Tulajdonság, vagy állapot, melynél fogva valami jogszerü, azaz joggal egyező; törvényesség.

JOGSZILÁRDITÁS, (jog-szilárdítás); 1. JOGERŐSÍTÉS.

JOGSZOLGÁLTATÁS, (jog-szolgáltatás) ösz. fn. Felsőégi, különösen bíró-hatósági eljárás, melynél fogva két peres fél (fő- és alperes) között a vitás tárgy valakinek a jog és törvény ereje szerint oda vagy elítéltetik. Ujabb szóval: *joglat*.

JOGTALAN, (jog-talan) mn. tt. *jogtalan-t*, tb. — *ok.* Jog nélküli; jagon nem alapuló, igazságtalan, szoros igazsággal nem egyező. *Jogtalan rabszolgaság. Jogtalan követelés. Jogtalan megtámadás.* Határozóképp am. *jogtalanul*.

JOGTALANSÁG, (jog-ta-l-an-ság) fn. tt. *jogtalanság-ot*, harm. szr. — *a.* Jog nélküli állapot vagy tulajdonság, igazságtalanság, törvénytelenység.

JOGTALANUL, (jog-ta-lan-ul) ih. Jog nélkül, igaztalanul, vagy mások jogainak ellenére. *Valakit jogtalanul megtámadni. Jogtalanul indított háború. Jogtalanul elnyomott nemzet.*

JOGTAN, (jog-tan) ösz. fn. Jogokról szóló, jogokat tárgyaló tan. *Természeti jogtan. Fenyítő jogtan.*

JOGTANÁR, (jogtanár) ösz. fn. Személy, ki másokat jogokra oktat, különösen, ki ezt mint nyilvános iskolai tanító teszi.

JOGTANULÓ, (jog-tanuló) ösz. fn. Jogok, illetőleg törvények tanulásával nyilvános iskolában foglalkodó személy.

JOGTAT, (jog-tat) a régi halotti könyörgésben (az itteni írásmód szerint: *jochtot*) am. a mai igtat: „Hogy birság nap jutva mend ő szenti és önöttei közikön jó felől jogtatnia ileszje őt.”

JOGTISZTELET, (jog-tisztelet) ösz. fn. A jognak, igazságnak mint sérhetetlennek tekintése.

JOGTUDOMÁNY, (jog-tudomány) ösz. fn. Tudományos ismeretek rendszere, melynek tárgyát teszik a jogok és törvények, s azoknak az emberi cselekvésekre alkalmazása.

JOGTUDOR, (jog-tudor) ösz. fn. Jogtudós, ki szigorlari vizsgálat után valamely egyetemtől oklevelet kapott, okleveles jogtudós.

JOGTUDÓS, (jog-tudós) ösz. fn. Tudós, ki a jogokról, törvényekről, s azoknak az emberi cselekvésekre alkalmazásáról rendszeres ismeretekkel bír.

JOGÚT, (jog-út) ösz. fn. Perlekedési mód, midőn valaki jogszolgáltatás útján vagy rendszerinti bíróságok előtt követel valamit.

JOGUTÓD, (jog-utód) ösz. fn. Utód valamely jog használatában. V. ö. UTÓD.

JOGÜGY, (jog-ügy) ösz. fn. Jogszolgáltatást illető ügy, igazságügy.

JOGÜGYI, (jog-ügyi) ösz. mn. Jogügyre vonatkozó, azt illető.

JOGÜGYLET, (jog-ügylet) ösz. fn. Polgári cselekvény, különösen szerződés két fél között valamely jognak, jogviszonynak megalapítására. (Rechtsgeschäft).

JOGÜGYLETI, (jog-ügyleti) ösz. mn. Jogügyletre vonatkozó, azt illető.

JOGVÉD, (jog-véd) ösz. fn. Személy, ki más valakinek jogát valamely hatóság előtt védelmezi, különösen ügyvéd; de ez általános értelemmel bír, mert nem minden ügyvéd jogvéd is egyszerűen, az ügyvédek gyakran jogtalanságot is védelmeznek.

JOGVÉLELEM, (jog-vélelem); 1. VÉLELEM.

JOGVISZONY, (jog-viszony) ösz. fn. Azon viszony, melyben a) valaki egy más egyénhez jogaira nézve áll, b) melyben két vagy több egyének jogai egymáshoz állanak.

JOH, (1), elavult fn. tt. *joh-ot*, harm. szr. — *a.* Értelme a régi nyelvmaradványokban némileg különböző. Erdősínél am. belek, belső részek. *Az mi Istenünknek könyörületes szüinek, és johának általa.* (Per viscera misericordiae Dei nostri). Ugyanezen értelemben hallani itt-ott túl a Dunán a *gyuha* szót. *Megtöltötte a gyuháját.* Néhuutt májat vagy zúzáat jelent. Benigna asszony imakönyvében am. szív. „Johomnak akarjátját lássad.” Ugyanitt Sz. Bernát himnuszában: „Te indóhad (indítsad) en johomath, hogy kívánjon ennyi nagy jóth.” „Idvöz légy úrnak édos szíve, én johomnak jó öröme.” A Münchener codexben *jonhó* és *jonh* am. szív. „Bódogok tiszta jonhóuak. (Máté 5). Mojses ti jonhotok keménységére engedte tü nektek tü feleségetek elhagynotok. (Máté 19). A Nádor-codexben *jonh* am. belső rész. „Meghábora en jonhom és megfogatkozék az en lelköm” (Toldy F.) Lényeges hang ebben a *h* mint lehellési betű; innét

tökéletesen egyezik sőt azonos ezzel: *eh, eha*. [L. EH, (2), EHA]; a Peer-codexben pedig *ih*.

„Rcád néznek szentekneké szemei,
És véneknek keserves szüvei,
És árváknak nyomorult ihai.“

Jelent 1) belsejt, 2) kedélyt. (Toldy Ferencz jegyzete).

Hihetőleg innen vette nevét átv. értelemben a szekér *joha*, vagy szokottabban *juka*, *gyuha*, azaz a szekér alatt levő rúdszárnyat tartó fa, mintegy a szekérnek bele.

JOH, (2), tájdivatos, *juk* helyett; l. ezt.

JOHAFÁJÓ, (joha-fájó) ősz. mn. Kinek fájós joha, azaz mája, vagy bele, vagy általában fájós zsigerei vannak.

JÓHANGZÁS, JÓHANGZAT, (jó-hangzás v. —hangzat) ősz. fn. Szó vagy zene-hangoknak egymással oly összekapcsoltatása, hogy azok a fülre kellemesen hatnak. Máskép: *hangkellem*.

JÓHANGZATÚ, (jó-hangzatú) ősz. mn. Tulajdonság, mellynél fogva valamely szónak, zenének jó-hangzata van. V. ö. JÓHANGZAT.

JOHANKA, női kn. tt. *Johankát*. Fialat, kised Johanna, másképp *Janka*.

JOHANNA, női kn. Egy eredetű *János* szóval.

JOHÁSZODIK, l. JUHÁSZODIK.

JÓHÁZBELI, (jó-házbeli) ősz. mn. Vagyonosabb és közbecsülésben álló családból való; különösen nőszenélyről mondják.

JÓHÍRŰ, JÓHIRŰ, (jó-hírű) ősz. mn. 1) Ami jó hirt hoz, jó hirt foglal magában. *Jóhírű izenet, tudósítás*. 2) Mondjuk emberről, kiről jót beszélnek, kiről a közvélemény dicséretesen nyilatkozik.

JÓHIRŰ NEVŰ, l. JÓHIRŰ.

JÓHISZÉM, (jó-hiszém) ősz. fn. Lelki állapot, midőn valaki azt hiszi maga felől, hogy bizonyos tette az erkölcsi vagy polgári kötelességekkel ütközésben ninesen. *Valamit jóhiszémvel tenni*.

JÓHISZÉMŰ, (jó-hiszémű) ősz. mn. Aki valamely cselekvése vagy teendője felől azt hiszi, hogy az a becsülettel, erkölcsi vagy polgári törvényekkel egyezik. *Jóhiszémű birtokosa valamely jószágnak*.

JÓHISZÉMŰLEG, (jó-hiszéműleg) ősz. ih. Azon véleménynyel, hogy valami jó, hogy törvényes, hogy rosznak nem tartható.

JÓHISZÉMŰSÉG, (jó-hiszéműség) ősz. fn. 1) Véleményi állapot, midőn valakiről vagy valamiről jót hiszünk, midőn semmi roszat nem teszünk fel. 2) L. JÓHISZÉM.

JÓILLATÚ, (jó-illatú) ősz. mn. Minek kellemes, jó illata van. *Jóillatú virág, kenőcs. Jóillatú vizek. Jóillatú sülték. Jóillatú áldozat* am. Isten előtt kedves.

JÓINDULAT, (jó-indulat) ősz. fn. 1) Kedélyi állapot, midőn valaki iránt vonzalommal viseltetünk. 2) Természeti vonzalom az iránt, ami jó.

JÓINDULATÚ, (jó-indulatú) ősz. mn. 1) Kinek természeti hajlama van a jóra. *Jóindulatú ifjak*. 2) Ki

vonzalommal viseltetik bizonyos jó, vagy jónak tartott ügy iránt. *Jóindulatú hazafiak, alattvalók*.

JÓIZLÉSŰ, (jó-izlésű) ősz. mn. 1) Ki jó izléssel bír. *Jóizlésű udvari ember*. 2) Mi a jó izlés kellekeivel bír, jó izlés szerént készült. *Jóizlésű öltözék, bútorozat*. V. ö. ÍZLÉS.

JÓIZLETŰ, l. JÓIZLÉSŰ.

JÓIZŰ, JÓIZŰ, (jó-izű) ősz. mn. Minek jó íze van, mi izlik. Mondjuk különösen étel-italról. *Jóizű kenyér, sült, bor. Jóizű gyümölcs*. Átv. ért. mondjuk beszédéről is, melyet valaki jó kedvvel s némi gyönyörérzettel folytat. *Igen jóizű beszédben voltak*.

JÓIZŰEN, JÓIZŰEN, (jó-izűen) ősz. ih. Az ínynek különös tetszésére, megelégedésével, gyönyörködésével. *Jóizűen enni, inni, lakmározni*. Átv. ért. mondjuk beszédéről, álomról is. *Jóizűen beszélgetni. Jóizűen alunni*.

—JOK, (1), magas hangon —JÖK v. JÉK, v. JEK, öszvetett rag a mutató *j* v. *i*-ből és *ok* *ök* többes 3-ik személyragból, pl. *kalap-j-ok, gond-j-ok, munká-j-ok, csipő-j-ök, kefé-j-ök*. Így régiesen az igéknél is: *adá-j-ok* (ma: öszvehúzza adák), *kérdező-j-ök* v. *kérdező-j-ek* (ma: kérdezők). Többes első személyben is, pl. Szalay Á. Levelestárában: (mi) *fogdosa-j-ok* (ma: *fogdosók*), *osztó-j ok* (ma: *osztók*) stb. V. ö. —J, JA, JE ragok.

—JOK, (2), —JÖK, —JÉK, —JEK, régiesen öszvetett, ma öszvehúzott igerag a kapcsoló mód *j* módképzőjéből és többes 1-ső és 3-ik személyragból, pl. Szalay Á. Levelestárában eléj jönnek *adno-j-ok* (ma: adnök), *írma-j-ok* (ma: írnök), *bocsátana-j-ok* (ma: bocsátánók), *szerzenő-j-ök* (ma: szerzenők), *mivelné-j-ek* (ma: mivelnők).

JÓKA, KIS—, NAGY—, ÚJHELY—, falvak Pozsony megyében; helyr. *Jókán, —ra, —ról*.

JÓKARAT, némely tájszólás szerént öszvehúzza *jóakar*-ból.

JÓKEDVŰ, JÓKEDVŰ, (jó-kedvű) ősz. mn. Kinek jó kedve van, vidám, vidor, mulattató, tréfás. *Ő mindig jókedvű. A jókedvű embert szeretik a társaságban*. V. ö. KEDV.

JÓKEDVŰEN, JÓKEDVŰEN, (jó-kedvűen) ősz. ih. Vidáman, tréfásan, derült kedvvel. *Jókedvűen tölteni az időt. Jókedvűen társalogni*.

JÓKEDVŰLEG, JÓKEDVŰLEG, (jó-kedvűleg); l. JÓKEDVŰEN.

JÓKEDVŰSÉG, JÓKEDVŰSÉG, (jó-kedvűség) ősz. fn. Vidámság, mulattató, tréfálkodó kedélyi állapot, vagy tulajdonság.

JÓKÉRDŐ, v. JOGKÉRDŐ, Szent László III. végzeménye 13-ik fejezetében eléjön *jokergech*, más írásmóddal: *joccerdech* és *joccerdegh*, s így értelmeztetik: *rerum fugitivarum collector*, melyet kivált az utóbbi írásmód után legalkalmasban *jok kérdő^h* azaz *jogkérdő^h*-nek olvashatunk; t. i. a két *cc* = két *kk* s végül a *ch* vagy *gh* csak erős lehelet jele, mely

a szók végén régebbi irásokban, különösen pedig a Debreczeni Legendáskönyvben számtalanszor előjön. Jogkérdő tehát annyit jelentett mint jogvizsgáló, ki miként a törvényből látható, a bitang marháknak sőt szőkevény embereknek is (fugitivorum hominum) öszvefogdosásával, szedésével foglalkodott, tehát mintegy a majdan sajátjokat kereső tulajdonosok joga után tudakozódott, vagyis azok jogát vizsgálgatta ha alapos-e vagy sem; az uratlan marhá a törvény szerint felosztatván. A régi halotti beszédben is előjön: jochtat azaz jogtat vagyis igtat. Némelyek, pl. Szegedy János a Corp. jurisban „jókergető”-nek olvassa, s talán ehhez jobban közelítőleg írja „jokergech”-nek: de Zsámbóky a magyar Corpus juris első kiadója, „joceerdech”-nek írta.

JÓKOR, (jó-kor) ösz. ih. Jó időben, annak idején, nem későn, épen akkor, midőn legjobb, alkalmas időben. *Épen jókor jösz. Jókor odaértünk.* Néha am. korán, a rendelt időt megelőzőleg. *Jókor elindultunk, hogy odaérjünk.*

JÓKORA, (jó-kora) ösz. mn. Meglehető nagy-ságu. *Jókora darab kenyeret megevett.* Itt a kor szó átv. értelmű, s oly nagyságra vonatkozik, melynek kifejléséhez több idő kell, pl. *Jókora legény, ember. Jókora fa.*

JÓKORÁN, (jó-korán) ösz. ih. Igen korán a kellő időt pontosan megtartva, sőt megelőzve.

„Hajnalban, jókorán,
Ott terem az ispán,
Kezében a csákány,
Robotra szólítván.”

(Régi jobbágyok panaszdala).

JÓKORÁNI, (jó-koráni) ösz. mn. Korán való; ideje koránti.

JÓKORI, (jó-kori) ösz. mn. Kora időből való, korán történő. *Jókori szüret. Jókori fölkelés. Jókori indulás.*

JÓKORRA, (jó-korra) ösz. ih. A kellő időt pontosan megtartva, vagy megelőzve. *A kitűzött helyen jókorra megjelenni.*

JÓKŐ, m. város Nyitra megyében; helyr. *Jókő-n, —re, ről.*

JÓL, (jó-ul) ih. 1) Tetszésnek, izlésnek megfelelőleg. *Jól izlett az étel ital. Ezen szakács igen jól főz. Jól esett neki a pohár bor. Jól van dolga. Jól él.* 2) Elégségig, bőven. *Jól tartották ötlet. Jól lakott.* 3) Céljával, rendeltetésével egyezőleg, jó állapotban, helyesen, szépen, okosan stb. *Jól érzeni magát. Jól fel-
elni az ellenvelésre. Jól írni, tanulni. Jól beszélni, ol-
vasni. Jól hegedülni, zongorázni, rajzolni, táncolni.* 4) Az erkölcsi, társadalmi szabályokkal egyezőleg. *Jól viselni magát. Jól teljesíteni kötelességét. Jól cse-
lekedni. Aki jól él, királyt sem fél.* (Km.) 5) Nagyon, igen. *Jól elsietett. Jól megverték az ellenséget. Jól be-
estpelt a borból. Jól ellakott.* 6) Világosan, bizonyo-
san. *Jól hallottam mit beszéltek. Jól tudom, mi szán-*

dékok van. 7) Jelent helybenhagyást tulajdon, és gúnyos értelemben. *Jól van fiam. Jól van jól.*

JÓLAKÁS, (jó-lakás) ösz. fn. 1. **JÓLLAKÁS.**
JOLÁN, JOLÁNKA, régi magyar nőnév, tt. *Jolánt és Jolánkát, tb. Jolának és Jolánkák.* A Mar-
gitlegendában: *Jolent.*

JÓLELKŰ, JÓLELKŰ, (jó-lelkű) ösz. mn. Jó lelkiismerettel bíró, a szerént cselekvő; jóhíszemű. *Áldott, jólelkű ember.*

JÓLELKŰEN, JÓLELKŰEN, (jó-lelkűen) ösz. ih. Jó lelkiismerettel, az erkölcsi törvények s a lélek jó sugalása szerint.

JÓLELKÜLEG, JÓLELKÜLEG, (jó-lelküleg) ösz. ih. 1. **JÓLELKŰEN.**

JÓLELKŰSÉG, JÓLELKŰSÉG, (jó-lelkűség) ösz. fn. Lelkiismeretesség, jóhíszeműség.

JÓLÉSZ, falu Gömör megyében; helyr. *Jólész-en, —re, —ról.*

JÓLÉT, (jó-lét) ösz. fn. Anyagi, és szellemi vágyainkat kielégítő állapot, melyről egyénileg elmondhatjuk, hogy jó dolgunk van, jól érezzük magunkat. *A népek jólétéért magukat feláldozó férfiak. Polgári jólétre törekvő nemzetek. Hazánk jóléte szívtemen fekszik.*

JÓLHANGZÁS, (jól-hangzás); 1. JÓHANGZÁS.

JÓLLAKÁS, (jól-lakás) ösz. fn. Evés ivás, mely az étvágyat teljesen kielégíti. *Jóllakásig enni. Jóllakásról való, csak arra való hogy valaki jóllakhassék tőle. Jóllakásnak jóhagyás a vége (km.). Minden jóllakásnak meg kell adni az árát (km.).*

JÓLLAKIK, (jól-lakik) ösz. k. Étvágyának teljes kielégítéséig eszik, iszik. *Jóllakott túrós galuskával. Oly éhes volt szegény, alig birt jóllakni.*

JÓLLAKOTT, (jól-lakott) ösz. mn. Az étvágy teljes kielégítése evett, ivott. Átv. és tulzó értelemben jelenti aki undorodásig megtelt valamivel.

JÓLLEHET, (jól-lehet) ösz. kötszó. Élünk vele oly mondat elején, mely által valamit ráhagyunk, megengedünk, mely ha az előmondatban áll, az utómondatot mégis, mindazáltal szókkal kezdjük, pl. *Jóllehet a levegőt nem látjuk: mégis a testek közé tartozik. Jóllehet gyöngélkedő állapotban voltál: mindazáltal levelet írhattál volna.* Néha ellenetű, ellentétes erővel bír. *Jóllehet megmondottam mit cselekedjél: te mégis elmulasztottad azt véghez vinni.* Főleserélhető ámbár és noha kötszókkal. Midőn az utómondat előtt áll, annyit tesz, mint: *pedig, holott, s ekkor az előmondat kötszó nélkül használtatik, pl. Ismét későn jöttél, jóllehet erősen meghagytam, hogy jókor itt légy.*

JÓLLÉT, (jól-lét) ösz. fn. 1. **JÓLÉT.**
JÓLSVA, falu Gömör megyében; helyr. *Jóls-
vá-n, —ra, —ról.* Patak neve is.

JÓLSVA-TAPOLCZA, m. város Gömör megyében; helyr. *Tapolczán, —ra, —ról.*

JÓLTEVŐ, (jól-tevő), **JÓLTEVŐSÉG**, (jól-tevőség); 1. **JÓTEVŐ, JÓTEVŐSÉG.**

JÓN, KIS—, puszta Fejér megyében; helyr. *Jón-ba, —ban, —ból.*

JÓNÁS, (héber eredetű: *jónáh*, jelentése: galamb) férfi kn. tt. *Jónás-t*, tb. —ok. Jonas. *Jónás próféta.*

JONATÁN, v. JONATHÁN, férfi kn. tt. *Jonathán-t*, tb. —ok. Jonathan. Héber eredetű, am. Is-ten adta.

JÓNEMŰ, JÓNEMÜ, (jó-nemü) ösz. mn. Ami a maga nemében jó tulajdonságu, jóféle, nem ártalmas természetű, hasznos. *Jónemű füvek, gombák.*

JÓNEMŰSÉG, (jó-neműség) ösz. fn. Valaminek azon minősége, melynél fogva a jóneműek sorába tartozik, jóféleség.

JÓNEVELÉSÜ, (jó-nevelésü) ösz. mn. Kinek jó nevelése van. V. ö. NEVELÉS. *Jónevelésű ifjak, leányok.*

JONH, fn. tt. *jonhot*. L. JOH, (1).

JONHÓ, fn. tt. *jonhót*. L. JOH, (1).

JONKÁBB, régies, e helyett: *inkább*. „Hogy a lölköt, melyet ő szent felsége drágalátos vérével váltott meg, mind földnél mennél jonkább szereti.“ Debreczeni Legendáskönyv. A Góry-codexben mindkétképen előjön. Sínai nyelven: *hoáng*.

JÓNY, (jó-ony) fn. tt. *jóny-t*, tb. —ok. A kereskedelmi szótárban és üzletvilágban általában rövid elismerése bármely adóssági öszvegnek, melyben az öszvegen kívül alig foglaltatik egyéb a keletnél és adós aláírásánál, különösebben rövid jegyecske valamely adósságról, mely igen közel időben fizetendő. (Bon).

JOÓD, falu Mármaros megyében; helyr. *Joódon, —ra, —ról.*

JÓPÉNZ, (jó-péNZ) ösz. fn. 1) Ezüstből vagy aranyból vert pénz. 2) Aranynyal vagy ezüsttel egy értékű, bármely pénz, vagyis pénzjegy. 3) Általán nem hamisított pénz, nem hamis pénz, vagy ily pénzjegy, bankjegy.

JÓRAVALÓ, (jóra-való) ösz. mn. A maga nemében jeles, derék, becsületes, kötelességének megfelelő. *Jóraavaló cseléd. Jóraavaló ember.* Néha, olyan' névmással összekötve ellenkező értelemben használtatik, mint „jóféle“. *Olyan jóraavaló személy.*

JÓREMÉNYSÉGÜ, (jó-reménységü) ösz. mn. 1) Ki valami jót reméll, de ezen értelemben nem divatozik. 2) Mondják fiatal emberről, ki jeles tulajdonságai által reményt nyújt, hogy idővel derék férfi válik belőle. *Jóreménységü ifjak.*

JÓREMÉNYÜ, (jó-reményü), l. JÓREMÉNYSÉGÜ.

JÓRENDIN, (jó-rendin) ih. L. ALKALMASINT.

JORGAT, (jor-g-at) régi önh. am. a mai: irlgalmaz. A törzs *jorg*, ma *irg*, él, irlgalom' szóban. Előjön a régi halotti beszédben: „Inádjuk uralom Isten kegyelmét ez lélikért, hogy jorgasson ő neki és kegyidjen és bolesássa mend ő bünét.“

JÓS, (jó-os) fn. tt. *jós-t*, tb. —ok. harm. szr. —a. 1) Személy, ki bizonyos jegyekből, pl. csillagokból, kártyából, tenyér vonásaiból stb. holmi titkokat fődöz fel, vagy jövendőt mond, s minthogy az illető kérdezősködők kiváltképen valami jót akarnak az ily személyektől hallani, innen veszi eredetét a *jós* nevezet. Ilyenek voltak a régi görögök jövendölői, kik beburkolt, homályos, kétértelmű mondatokban felelgettek. *Olympiai, dodonai jósok.* 2) Bibliai ért. Istentől fölvilágosított, kitünő emberek egyike, kik időről időre feltüntek, s a népet keményen feddették gonoszságuk miatt, egyszersmind annak rossz következeseit megjövendölték, s a világ Üdvözítőjének eljövételét eleve jelentgették. V. ö. PRÓFÉTA. Összetételekben: jövendölő, jövendőmondó, jövendőt mutató, pl. *jós-álom.*

JÓSA, férfi kn. tt. *Jósát*. Molnár A. szerint am. Jodocus, vagy Justus. Némelyek *József* helyett hibásan használják.

JÓSÁG, (jó-ság) fn. tt. *jóság-ot*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán, tulajdonsága valamely tárgynak, melynél fogva jónak mondatik. 1) Azon tulajdonsága valaminek, melynél fogva kedves érzést gerjeszt. *Ételek, italok jósága.* 2) Azon tulajdonság, melynél fogva valamely tárgy a czélnak, körülményeknek, művészet kellékeinek megfelel. *Utak, lidak jósága. A puska jósága abban áll, hogy jól vigyen.* 3) Szorosabb erkölcsi ért. szelidség, kegyesség, nyájasság, békés csendes természet. *Különös jósággal viseltetni valaki iránt. Az Isten véghetetlen jóság.* Továbbá am. készség, melynél fogva másokkal jót tenni hajlandók vagyunk. *Köszönöm jóságodat.* 4) Egyházi nyelven am. erény. *Keresztény jóságok.* Innen: *jóságos cselekedetek.*

JÓSÁGOS, (jó-ság-os) mn. tt. *jóságos-t* v. —at, tb. —ak. Erkölcsi ért. kegyes, szelid, másokkal jótévő, jótéteményekre hajlandó. Egyházi nyelven: *jóságos cselekedetek* am. erények.

JÓSÁGOSSÁG, (jó-ság-os-ság) fn. tt. *jóságosság-ot*, harm. szr. —a. Erkölcsi jóságokkal, erényekkel bővelkedő tulajdonság.

JÓSÁLOM, (jós-álom) ösz. fn. Olyan álom, mely vagy melyről azt vélik, hogy jövendőt rejt magában.

JÓSASSZONY, (jós-asszony) ösz. fn. Asszony-személy, ki jósolni szokott; e mesterséget nálunk különösen a cigányasszonyok űzik. V. ö. JÓSOL.

JÓSDA, (jó-os-da) fn. tt. *jósdát*, l. JÓSHELY.

JÓSEF, JÓSEFFALVA stb. l. JÓZSEF, JÓZSEFFALVA stb.

JÓSESZ, falu Szala megyében; helyr. *Jósesz-én* —re, —ről. Fényes szerint: *Józecz.*

JÓSHELY, (jós-hely) ösz. fn. A régi görögök rejtélyes helyei, barlangjai, melyekben az illető jósok a kérdezősködőknek jobbára homályos, kétértelmű feleleteket adtak. *Dodonai jóshely. Pythia jóshelye.*

JÓSIGE, (jós-íge) ösz. fn. l. JÓSMONDAT.

JÓSJEL, (jós-jel) ösz. fn. Olyan jel, melyből valamely jóslatot mondottak vagy mondanak a jósök. (Auspicium).

JÓSKA, férfi kn. József kicsinyezője.

JÓSKÖNYV, (jós-könyv) ösz. fn. Titkos jelekkel, rejtélyes mondatokkal ellátott könyv, melyből a jósök jövendőlni szoktak, milyenek a *sybilla*, *csizó*, *álmoskönyvek* stb. különösen babonás könyvek, irományok, pl. Kristóf imádsága, melyet a pénzkeresők használnak szoktak.

JÓSLÁS, (jó-os-ol-ás) fn. tt. *jóslás t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Babonás jövendölés. *Czigányasszonyok jóslásai*. 2) Bizonyos előzményeken, s okok és okozatok összefüggésén alapuló jövendölés, mely egyszerűs mind némi sejtéssel párosulni szokott. *Ha jóslásom nem csal, ezen ifjunak rosz vége lesz*. 3) Bibliai ért. Istenől ihletett férfiak jövendőmondása.

JÓSLAT, (jó-os-ol-at) fn. tt. *jóslat-ot*, harm. szr. —a v. *ja*. Azon dolog, melyet valaki jósol; továbbá, ezen jövendölésnek írásba foglalt tartalma. *A bal jóslat miatt nyugtalanokodni. A jóslat teljesedését várni*. Bibliai ért. az Istenől ihletett jósök által megmondott jövendő dolgok. *Jeremiás, Eszaiás, Dániel jóslatai. A Messiásról írt jóslatok beteljesedtek*.

JÓSLÓ, (jó-os-ol-ó) mn. és fn. 1) Aki valamit jósol, jövendöl. 2) l. JÓS.

JÓSMONDAT, (jós-mondat) ösz. fn. Felelet, melyet a feltett kérdésre a jós ad, milyenek voltak a régi görög jóshelyeken adott feleletek.

JÓSNOK, (jó-os-nok) fn. tt. *jósnokot*. l. JÓS, 2).

JÓSNŐ, (jós-nő) ösz. fn. l. JÓSSASSZONY.

JÓSODA, l. JÓSHELY.

JÓSOL, (jó-os-ol) áth. m. *jósol-t*. Jövendőt mond; különösen 1) Titkos, rejtélyes jegyekből vagy babonás szerek által jövendöl. *A cigányasszonyok leginkább a tényérből jósolnak*. 2) Okszerű sejtésből jövendöl valamit. 3) Bibliai ért. isteni ihletés által meghatva jövendöl.

JÓSOLMÁNY, (jó-os-ol-mány) ösz. fn. l. JÓSLAT.

JÓSPAP, (jós-pap) ösz. fn. A régieknél a jóshelyeken jövendőt mondó személy.

JÓSSZÉK, (jós-szék) ösz. fn. Jósok széke, különösen a delphibeli Pythia jósnő három lábú arany széke, melyen ülve és ihletve hallatta jövendőmondásit. (Tripus.)

JÓSSZELLEM, (jós-szellem) ösz. fn. Jövendölő tehetség, vagy sejtelmes lelki tulajdonság, mely a jövendő titkaiba lát. *Jósszellemel bírn*.

JÓSSZÓ, (jós-szó) ösz. fn. l. JÓSMONDAT.

JÓSVAFŐ, falu Torna megyében; helyr. *Jósvafő-n —re, —ról*.

JÓSVERS, (jós-vers) ösz. fn. Versbe szerkesztett jósmondat.

JÓSSVÉSZŐ, (jós-vessző) ösz. fn. A babonás jósök titokszerű bővös vesszeje, melynek mozgása és

hajlékonysága, mint hinni szokás, az elásott kincseket és érzek földalatti ereit kimutatja. Továbbá általában bővölési műtétnél használt vessző, pl. melylyel a boszorkányok a tejet verik, hogy a babonás hiedelem szerént vérré változtassák.

JÓSZÁ, falu Ungh megyében; helyr. *Jószá-n, —ra, —ról*.

JÓSZÁG, (jó-szág) fn. tt. *jószág-ot*, harm. szr. —a. Gyöke *jó*, képzője *szág*, mely egy a *ság* képzővel s egyedül a *jószág* és *ország* (eredetileg: ur-szág, ur-ság) szókban fordul elő, mi csangó magyarosan hangzik, kiknél susogó s helyett gyakran sziszegő sz divatos. 1) Szélesb ért. mindenféle vagyon, legyen az ingó, vagy ingatlan. *Sok jószággal bírn*. *Jószágairól végrendeletet tenni. Minden jószágát részént elpusztította, részént elrablotta az ellenség*. 2) Dolog, portéka, áru. *Micsoda jószág ez? Különös, fuvcsa jószág. Sok jószágot szállítanak a gözösökön*. 3) Szorosb ért. mezei földbirtok. *Jószágot venni. Több vármegyében fekvő jószágokat bírn*. *Papi, egyházi, nemesi, álladalmi jószágok*. Jelent a földbirtokhoz csatolt lakhelyet is. *Kiment a jószágára lakni*. 4) Túl a Dunán am. vetés, gabona. *Igen szépen áll a jószág. Még minden jószágom lábön áll. Learatni, betakarítani a jószágot. A jószágnak jó ára van*. Alföldön jelent barmokat is, különösen szarvasmarhát, juhokat.

„Hej amaz az én rózsám,
Ama hosszú szűrben,
Szép asszony jószágát
Órzi a mezőben.“

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.)

6) Köznyelven emberről mondják: *gonosz jószág, hamis jószág*. 7) A régieknél számtalanszor *jóság*, „erény“ értelemben is fordul elő. A Góry-eodexben mind ezen mind „vagyón“ jelentéssel találjuk. „Inkább választották magoknak az gonoszszágot a jószágért.“ És: „Oly embör, ki bemegyön szerzedbe (szerzetbe), elesz tebe (előbb) Istennek adja mindön ez velági jószágát.“

JÓSZÁGBÉCSÜ, (jószág-bécsü) ösz. fn. Valamely jószág becsének, értékének meghatározása. V. ö. BÉCSÜ, fn.

JÓSZÁGBÉRLET, JÓSZÁGBÉRLŐ; l. HASZONBÉRLET, HASZONBÉRLŐ.

JÓSZÁGBIRTOKOS, (jószág-birtokos) ösz. fn. Ki fekvő jószágot bir, földesúr, földbirtokos.

JÓSZÁGIGAZGATÁS, (jószág-igazgatás) ösz. fn. Felügyelés, és rendelkezés, hogy a jószág, illetőleg földbirtok, mezei gazdaság, kellőleg jövedelmezzen.

JÓSZÁGIGAZGATÓ, (jószág-igazgató) ösz. fn. Valamely jószágra, illetőleg urodalmi földbirtokra, mezei gazdaságra felügyelő, s a körül rendelkező főtitst.

JÓSZÁGKEZELÉS, (jószág-kezelés) ösz. fn. Kisebb földbirtok művelése, vagy műveltetése.

JÓSZÁGKORMÁNYZÁS, (jóság-kormányzás); JÓSZÁGKORMÁNYZÓ, (jóság-kormányzó); l. JÓSZÁGIGAZGATÁS; JÓSZÁGIGAZGATÓ.

JÓSZÁGNEGYED, (jóság-negyed) ösz. fn. l. LEÁNYNEGYED.

JÓSZÁGOS, (jó-szág-os) mn. tt. *jóságos-t* v. —at, tb. —ok. Jósággal bíró, kinek jósága van. *Jóságos nemes ember. Jóságos kolostor, szerzetes rend.* V. ö. „JÓSZÁG. A régieknél jóságos helyett is.

„Tanulj tülem jóságos cselekedetet,
Mástól pedig szerencsét s annak gyümölcsét.“

Zrinyi M.

JÓSZÁGÖRÖKÖS, (jóság-örökös) ösz. fn. Személy, kit bizonyos jóság örökségkép illet. *A fű rendes jóságörököse az atyának.*

JÓSZÁGTALAN, (jó-szág-ta-lan) mn. tt. *jóság-talan-t*, tb. —ok. Kinek fekvő jósága, mezei birtoka nincsen. *Jóság-talan nemes ember.* Határozóképp am. jóság nélkül.

JÓSZÁGTEST, (jóság-test) ösz. fn. Valamely földbirtok egészben véve, különösen mely egybefüggő tagot képez.

JÓSZÁGTÉTEL, (jóság-tétel) ösz. fn. A régieknél, pl. a Nádor-codexben am. jóságos cselekedet.

JÓSZAGÚ, (jó-szagú) ösz. mn. Minek a szagló érzékre tetsző, kedves szaga van, illatos. *Jóságú iltatszerek, kenőcsök. Jóságú virágok, gyümölcsök.*

JÓSZÁNTÁBÓL, JÓSZÁNTÁN, (jó-szántából v. —szántán) ösz. ih. 3-ik személyraggal. Jóakarattól, nem erőtetve, nem kényszerítve. *Uram jószántából megjavította béremet. A többi személyragokkal: jószántomból, jószántodból, jószántunkból, jószántotokból, jószántukból.*

JÓSZERÉNT, JÓSZERIVEL, JÓSZERÜLEG, (jó-szerént v. —szerivel, v. —szerüleg) ih. L. ALKALMASINT.

JÓSZERŰ, (jó-szerű) ösz. mn. Jó fajta, jó minőségű.

JÓSZÍVŰ, JÓSZIVŰ, (jó-szívű) ösz. mn. Mások iránt részvétellel viseltető, mások bajain sajnálkozó, jóakaró, szelid, kegyes indulatú; részvétebből származó. *Jószívű emberek segítenek a szegények inségén. Jószívűek adakozása.*

JÓSZÍVŰEN, JÓSZIVŰEN, (jó-szívűen) ösz. ih. Szelid kedélyvel, jóakaró indulattal, kegyeskedő részvétellel. *Jószívűen fogadni a hozzánk folyamodókat.*

JÓSZÍVŰSÉG, JÓSZIVŰSÉG, (jó-szívűség) ösz. fn. Érzékeny indulat, szelid, hajlandó kedélyiség, melynél fogva valaki mások iránt részvétellel van, hajlandósággal viseltetik; szelid engedékenységgel, kegyességgel.

JÓTÁLL, (jót-áll, a német *gut stehen* után alakultnak látszik; egyébiránt a nép nyelvében is általános divatú helyt áll' szókkal hasonló képzésű); l. KEZESKÉDIK.

JÓTÁLLÁS, (jót-állás) l. KEZESKÉDÉS, KEZESSÉG.

JÓTÁLLÓ, (jót-álló) l. KEZES.

JÓTARTÁS, (jó-tartás) ösz. fn. 1) Cselekvés midőn jótartanak, vagyis eledellel bőven ellátnak valakit vagy valamely állatot. 2) Külső magatartás, alakjának helyes idomban mutatása. *Ezen paripának jótartása van.*

JÓTEHETETLEN, (jó-téhetetlen) ösz. mn. Ügyefogyott gyáva, ki magán segíteni nem bír. *Magával jótéhetetlen ember.*

JÓTEHETETLENSÉG, (jó-téhetetlenség) ösz. fn. Ügyefogyottság, gyávaság, magán segíteni nem bíró gyöngeség.

JÓTÉKONY, (jó-tékony) ösz. mn. tt. *jóteknony-t* v. —at, tb. —ak. A *ték* itt nem egyéb, mint az elavult főnév *tevék* összevonva, s jóteknony am. *jótevékeny*, mint: kártékony, kártevékeny. 1) Mondjuk emberről, ki másokkal jót szeret tenni, ki különös hajlammal bír a jótétemények gyakorlására. *Jóteknony emberbarát. Jóteknony adakozó.* 2) Széles ért. mondjuk lelketlen tárgyakról is, melyek az emberi nemre akár anyagilag, akár szellemileg jó befolyással vannak. *Jóteknony álom, szórakozás. Jóteknony intézetek, alapítványok.*

JÓTÉKONYAN, (jó-tékonyan) ösz. ih. Jótevő módon, jó befolyással. *A szabad levegő jóteknonyan hat a testre.*

JÓTÉKONYSÁG, (jó-tékonyság) ösz. fn. tt. *jóteknonyság-ot*, harm. szr. —a. 1) Tulajdonsága embernek, melynél fogva másokkal jót szeret tenni. *Némely emberrel mintegy vele szültezt a jóteknonyság.* 2) Némely tárgyaknak tulajdonsága, melynél fogva az emberiség javára szolgálnak. *Kegyes intézetek, alapítványok jóteknonyságában részesülni.*

JÓTERMÉSZETŰ, JÓTERMÉSZETŰ, (jó-termetű) ösz. mn. Csendes, engedékeny, nem hirtelen, nem haragos természettel bíró, békétűrő, másokkal megférő.

JÓTERMETŰ, JÓTERMETŰ, (jó-termetű) ösz. mn. Szabályos, rendes, helyes testalkotásu, kinek minden tagjai kellő arányban vannak egymással. *Jótermetű legény, katona.*

JÓTERMŐ, (jó-termő) ösz. mn. Mondjuk földről, mely a bele vetett magot bőven visszaadja; termékeny, televényes.

JÓTÉT, (jó-tét) ösz. fn. Dolog vagy eszelekvény, melyet valaki másnak javára tesz. *Jótétben részesülni. A jótétet megköszönni.* Másképp: *jótétel, jótétemény.*

JÓTÉTEL, JÓTÉTEMÉNY, (jó-tétel v. —tétemény); l. JÓTÉT.

JÓTÉTT, (jó-tétt) ösz. fn. Általán minden tett, mely az erkölcsi szabályokkal megegyezik. Ellentéte: *gonosz tett.* Különösebben am. *jótét. Jótét helyébe jót ne várj.* (Km.).

JÓTÉVŐ, (jó-tévő) ösz. mn. Aki másokkal jót tesz, ki mások javára, boldogságára, örömére tesz

valamit. *Jótevő urak, asszonyok.* Mint főnév jelent személyt, ki különösen segít valakin, s annak javát előmozdítja, pártfogó. *Legnagyobb jótevőm meghalt. Imádkozni a jótevőkért.*

JÓTEVŐLEG, (jó-tevőleg) ösz. ih. Jótevő módon, jótékonyan, jó befolyással.

JÓTEVŐSÉG, (jó-tévőség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki jótevőnek mondatik. V. ö. JÓTÉVŐ.

JÓTHIVŐ, (jót-hivő) ösz. mn. és fn. Aki minden körülmények között, s még a baleseményekből is jót vár, jót reméll. (Optimist).

JÓVÁ HAGY, úgy nyilatkozik, hogy valami jó, valamit jónak mond, helyesel. Némelyek öszve is írják: *jóváhagy*.

JÓVÁHAGYÁS, (jóvá-hagyás) ösz. fn. Nyilatkozás, melynél fogva valamit helyeselünk, jónak mondunk, helybenhagyunk, vagy felsőbb hatalmunknál fogva megerősítünk. *A terv a műértők jóváhagyását megnyerte. A felsőbbség jóváhagyása után.*

JÓVÁHAGYÓ, (jóvá-hagyó) ösz. mn. Aki vagy ami valamit jóváhagy, azaz, helyeslő, helybenhagyó. *Az alsó bíróság ítéletét jóváhagyó felsőbb törvényszék. Jóváhagyó választ nyerni. Jóváhagyó nyilatkozat.*

JOVAL l. **JAVAL**.

JÓVAL, (jó-val) ih. Am. sokkal. Hasonlító erejénél fogva másodfoku melléknevet vagy igehatározót vonz. *Jóval nagyobb, több. Jóval előbb, jóval hamarabb.*

JOVÁNCZA, GYULA —, falu Tolna megyében; helyr. *Jováncza-n, —ra, —ról.*

JOVAS, JOVASOL, JOVÍT, JOVÚL, stb. tájdivatosak. l. **JAVAS, JAVASOL, JAVÍT** stb.

JÓVISELETŰ, (jó-viseletű) ösz. mn. Erkölesi ért. am. magát az erkölcsi szabályokhoz alkalmazó, jó erkölcsű. *Jóviseletű ifjak.*

JÓVOLT (jó-volt) ösz. mn. Csak személyragozva divatozik: *jóvoltom, jóvoltod, jóvolta* stb. Jelent jóakaratot, belső jó hajlamot, melynél fogva valaki önként, önszántából jót akar, és jót tesz. Innét: *jóvoltomból, jóvoltodból, jóvoltából* stb. am. saját jóakaratomból, jóakaratódból, jóakaratóból. *Tettem a mit jóvoltom szerint tehettem. Nem kétkedem jóvoltod felől.*

JÓZAN, (jó-oz-an) mn. tt. *józan-t, tb. —ok.* Gyöke a *jó* melléknev, melyhez *oz* gyakorlati és bel-tulajdonságot jelentő képző járulván lett *jó oz józ*, mint: *ig igaz, szár száraz, kaló kalóz* (a kaland szó kal gyökéből), végre an képzővel *jó-oz-an, józan*, mint: *jel, jelen, mer mereven*. 1) Mondjuk emberről, kinek elméje derült, tiszta, s ellentéte a részegnek, mámorosnak. *Ezen ember ritkán józan. Mielőtt az asztalhoz ült volna, józan volt, s az asztaltól részegen kelt föl.* 2) Minthogy a józanság a részegségnek ellentéte, átv. ért. jelent mérsékletet az ételben és italban. 3) Mondjuk észről, elméről, és ezeknek működéseiről. *Józan ész. Józan elme. Józan gondolkodás. Józan okoskodás. Józan ítélet, azaz, tiszta, derült, elfogulatlan, okos.*

„Egyet tudok, ami, emberi dologban
Hogy sikere legyen, teheti legjobban:
Józan okos mérték. Ez folyamok partja,
Mely rohanó tettek árját visszatartja.“

Buda halála (Arany J.-tól.)

Bodrogközi és mátyusföldi tájszólás szerint: *rózan v. rózon.*

JÓZANAN, (jó-oz-an-an) ih. Józan fejjel, józan észszel, nem részegen, nem mértéktelenül. V. ö. **JÓZAN**.

JÓZANESZŰ, (józan-eszü) ösz. mn. tiszta elfogulatlan gondolkozást.

JÓZANÍT, JÓZANIT, (jó-oz-an-ít) áth. m. *józan-ít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valakit józanná tesz, különösen 1) részeges, mámoros állapotból felderít, rendes elmebeli állapotba helyez; használtatik leginkább *ki* igeekötővel. *A részeg a jó álom kijózanítja.* 2) Átv. az ésszt, elmét elfogultságából, a helyes gondolkodás korlátai közé utasítja. *Az ábrándozókat, túlzókat az élet, és tapasztalás előbb-utóbb kijózanítja.* Más kifejezéssel: *észrehoz.*

JÓZANÍTÁS, JÓZANITÁS, (jó-oz-an-ít-ás) fn. tt. *józanítás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Cselekvés, mely által valaki józanná tétetik; észrehozás.

JÓZANODÁS, (jó-oz-an-od-ás) fn. tt. *józanodás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Állapot, midőn valaki józanodik. *Részek józanodása. Elfogult, hirtelenkedő, túlzó ember józanodása.* V. ö. **JÓZANODIK**.

JÓZANODIK, (jó-oz-an-od-ik) k. m. *józanod-tam, —tál, —ott.* 1) Részeges, mámoros állapotból kiderülni kezd, s lelki tehetségei rendes működéseiket folytatni kezdik. 2) Elfogultsága, tulságos, ábrándos gondolkozásmódja lassan-lassan szűnik, a tárgyak és dolgok mivoltát tisztábban, világosabban látni kezdi. *Fel-, meg-, kijózanodni. Férfi korban az ifjuság ábrándjaiból kijózanodni.*

JÓZANON, (jó-oz-an-on) ih. 1) Józan állapotban; nem részegen, nem mámorosan, nem mértéktelenül. *Józanon él. Mindenkor józanon látni őt.* 2) Higgadt észszel, okosan, helyes belátással; nem hirtelenkedve, nem hebehurgyán, nem ábrándosan. *Józanon gondolkodni, beszélni, ítélni.* A szóképzés szabályaihoz hivebben an képzővel: *józanan.*

JÓZANSÁG, (jó-oz-an-ság) fn. tt. *józanság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valaki józan. V. ö. **JÓZAN**.

JÓZANUL, (1), (jó-oz-an-ul) ih. l. **JÓZANON**.

JÓZANÚL, JÓZANUL, (2), (mint föntebb) önh. m. *józanul-t.* Józan állapotba megy által. V. ö. **JÓZAN**.

JÓZANÚLÁS, JÓZANULÁS, (jó-oz-an-úl-ás) fn. tt. *józanulás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Józan állapotba átmenés, józanná levés, kiábrándulás. V. ö. **JÓZAN**.

JÓZECZ, l. **JÓSESZ**.

JOZÉFA, nőnév. Egy eredetű a József névvel.
JÓZSA, I. JÓSA.

JÓZSEF, (1), (héber eredetű, némelyek szerint עָנַן [magához von, vonz]; mások עָנַן [hozzáad, bővít] gyóktól származtatván); férfi kn. tt. József-ét. Josephus. Jézus, Mária, Szent József!

JÓZSEF, (2), puszta Abauj megyében; helyr. József-en, —re, —ről v. Józsefpusztá-n, —ra, —ról.

JÓZSEFFALVA, helység Zemplén megyében; helyr. Józseffalvá-n, —ra, —ról.

JÓZSEFHÁZA, falvak Szatmár és Torontál megyében; puszták Bars és Pozsony m. Helyr. Józsefházá-n, —ra, —ról.

JÓZSEFMAJOR, puszta Pozsony megyében; helyr. Józsefmajor-ba, —ban, —ból.

JÓZSEFTELKE, puszta Sopron megyében; helyr. Józseftelké-n, —re, —ről.

JÓZSI, (1), férfi kn. tt. Józsi-t, th. —k. József kicsinzője.

JÓZSI, (2), puszta Somogy megyében; (Józsi és Vidámháza); helyr. Józsi-ba, —ban, —ból.

JÓZSIKA, férfi kn. tt. Józsikát. József kicsinzője, egyszersmind a honi történetekben nevezetes erdélyi nemzetség vezetékneve.

JOZSUE (a héberben: jehósúa am. kinek Isten segítsége, Isteni segélyü), finév; tt. Józsuét.

JÓ, önh. Mutató módban jelen idő: jövök, jössz, jő v. jön, jövnök, jötök v. jöttök (jöttök) jönnek v. jönnek; első mult: jövék, jövék, jöve stb., második mult: jöttem, jöttél, jött stb., parancs. jőj, némi rendhagyással, illetőleg más törzsekből kölesönözve: jöszte, jer, gyere, gyere, jersze. Tájdivatosan: gyöszte, gyüvejde, s 3-ik személy: jőjjünse; ltn. jöni v. jönni. Gyökeleme a mozgást, haladást jelentő i v. j, melyhez a közelséget jelentő ö járulván, lett i-ö v. jö, am. halad ide, vagy errefelé. Megvan a török git-mek, sinai jeu, görög ΙΩ, lérai, latin ire, szláv iti stb. szókban is. V. ö. I hang jelentése. 1) Élő lényekről szólva am. bizonyos hely felé közeledik és odaérkezik. Különbözik a megy igétől, mennyiben ez távolodást, amaz pedig közeledést jelent, innen, ha valakit hívunk, vagy magunkhoz szólítunk, azt mondjuk: jőj, ha pedig elküldjük, eltávolítjuk: menj. Jönni, menni. Tegnap jöttem, ma ismét megyek. Ha ti jöttök, mi megyünk. Ha Péter haza jön, Fál elmehet. Kocsin, hajón, lóháton, gyalog jönni. Szekéren jött, gyalog ment. (Km.). Nyargalva, vágatva, futva, kullogva, baktatva, ügetve, sántikálva, bicseggve, tántorogva jöni. Valakinek segítségére, látogatására, vizsgálatására jöni. Ebédre, vacsorára jöni. Városba, faluba, pusztára jöni. Használtatik körülményeket jelentő igekötőkkel. Alájönni a hegyről. Általjönni a folyón, sáron. Bejönni az udvarba, házba. Bejönni a sírú erdőbe; átv. ért. bejönni valami tárgyba am. belehatni, szellemileg felfogni, ügyességet szerzeni, pl. bejönni a számvetésbe, írásba. Bejönni az új hivatalba. Néha am. belekeveredni. Bejött, mint

Pilatus a Credóba (km.). Eljöttek a vendégek. Eljött szép szóra. (Km.). Eljötték az eltévedt lovak. Följöttek a hegyre. Ha elment, majd visszajön. Lejönni a hegyről. Kijönni a házból. Megjönni faluról. Rendelt helyen összejönni. Redjönni a tolvajra. Szembelijönni valakivel. Mondjuk állatokról általában. Jönnek a golyák, fecskék, s más vándormadarak. Jön a nyáj, csorda. Ívás idején a balatoni halászok mondják: Jön a hal, jön a gazda! 2) Leiketlen tárgyról szólva am. közeledik, nincs messze. Jönnek a felhők, jön a fergeteg, eső, zápor. Jön a zaj. Jön a tavasz, nyár, ősz, tél. Jönnek a ködös, homályos napok. Jön az aratás, szilvet, farsang. 3) Valamibe kerül. Mennyibe jött ezen öltözék? Ötszáz forintomba jött. Sokba, kevésbe jött. Sok fáradságba, sok munkába jött. Szokottabban és magyarosabban: került: 4) Indul, gerjed. Kedvem jött katonává lenni. Vágyam, kívánságom, bátorságom jött. Méregbe jött. 5) Tünik, eltéünik. Pényre, világosságra, tudomásra jött minden gonoszsága. Napvilágra jött, a mit oly sokáig titkolt. Világra jött, am. született. 6) Bizonyos esetben, állapotba jut. Ütközésbe jönni a szomszédokkal. Zavarba jönni. Azon kénytelenségbe jöttem, hogy —. Szokásba jönni.

JÖDDÖGÉL, (jön-öd-ög-él) I. JÖDÖGÉL.

JÖDÖGEL, I. JÖDÖGÉL.

JÖDÖGÉL, (jő-öd-ög-él) önh. és gyakor. m. jődögél-t. Gyakran jó, elmegy, és megint jó. Többekről levén szó, am. egymásután, lassan-lassan jönnek, érkeznek. Jődögélnek a meghívott vendégek. Már jődögélnek a fecskék, golyák.

JÖDÖGÉLÉS, (jő-öd-ög-él-és) fn. tt. jődögélés-t, th. —ék, harm. szr. —e. Gyakori vagy lassan-lassan egymásután, többszöri jövés.

JÖHET, (jő-het) tehető ige, m. jöhet-tem, —tél, —ett, par. jöhess. Tehetségében, hatalmában áll vagy akaratától függ, vagy szabad jönnie.

—JÖK, I. —JOK, (1) és (2).

JÖN, I. JÓ. Ezen töigében az n betű épen az a mi a mén igében, s az én a tész-, lész-én igékben, s on a régies aluszón-ban; v. i. az ön névmás. Némelyek szerint pedig az n, en s on csak pusztá toldalék. Több tájbéli szójejtés szerint: gyön v. gyün.

JÖSZTE, (jő-sze te) A jő igének egyik parancsolója. Jöszte ide! Tájdivatosan: gyöszte.

JÖTT, (jő-tt) a jő igének multja, és mult részcsülője, mely személyragozva főnév gyanánt használatik, s am. jövet, jövetel. Valakinek jöttét várni. Jöttömben v. jöttömkor rablókcal találkoztam. Jöttében mentében sokat látott, hallott. Jöttön jöni am. sicve, nyakrafőre jöni.

JÖTTMÉNT, (jött-mént) ösz. mn. Oly emberről mondjuk, kinek nincs bizonyos állandó maradása, és lakhelye; csavargó idegen, bujdosó; kinek ez országa, se hazája, sehonnai. Midőn többekről van szó, am. gyülevész, csücselék. Jöttment népek. Megvető kifejezés. Egy értelmű vele a szláv eredetű pribék. (pribek, Hergelaufener).

JÖVEDEK, (jő-v-ed-ék) fn. tt. *jövedék-ét*, harm. szr. —e. L. **JÖVEDELEM**. Különösebben a többesben használatni szokott *Gefülle* német szónak megfelelőleg, kezdék újabb időben használni.

JÖVEDEKI, (jő-v-ed-ék-i) mn. tt. *jövedéki-t*, tb. —ek. Jövedéket illető, arra vonatkozó; különösen amit a jövedéktől fizetni kell. *Jövedéki adó*.

JÖVEDELEM, (jő-v-ed-el-ém) fn. tt. *jövedelm-et*, harm. szr. *jövedelm-e*. Általán azon haszon akár készpénzben, akár más értékben, melyet valaki jószágából, mesterségéből, kereskedéséből, hivatala vagy szolgálata, fáradsága stb. után bevesz. *Földes-úri jövedelem. Esztendei, féltévi, negyedévi jövedelem. Egy jobbágytelek jövedelme. Fele jövedelmét közintézetekre szánni. Ez évben kevesebb volt a jövedelem, mint a kiadásom. Ha egy pénz a jövedelmed, kettőt ne költs. Az ösiség eltörlésével az ügyvédek munkája fogyott, de jövedelmük is csökkent. Tiszta jövedelem*, mely a szükséges kereseti költségek lehuzása után fenmarad.

JÖVEDELMES, (jő-v-ed-el-ém-es) mn. tt. *jövedelmes-t*, tb. —ek. Jószágról, mesterségről, hivatalról, s akármiféle keresetmódról mondjuk, mely hasznot hajt, mely gyümölcsöző, nyereséges. *Egyik jószág jövedelmesebb mint a másik. A jól kezelt tímárság jövedelmes kézi mesterség. Jövedelmes ház, gyümölcskert. Jövedelmes kocsa, vendéglő*.

JÖVEDELMESÍT, (jő-v-ed-el-ém-es-it) áth. m. *jövedelmesít-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Bizonyos jószágot, mesterséget, hivatalt, keresetmódot stb. jövedelmessé tesz. *Javítások által jövedelmesíteni a mezei gazdaságot*.

JÖVEDELMESÍTÉS, (jő-v-ed-el-ém-es-it-és) fn. tt. *jövedelmesítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit jövedelmessé teszünk. V. ö. **JÖVEDELMES**.

JÖVEDELMETLEN, (jő-v-ed-el-ém-etlen) mn. tt. *jövedelmetlen-t*, tb. —ék. Ami jövedelmet nem hoz, hasznot nem hajt, vagy aránylagosan a rá fordított költségeknél kevesebbet hoz. *Jövedelmetlen kopár, homokpuszták. Jövedelmetlen puszta ház*.

JÖVEDELMEZ, (jő-v-ed-el-ém-éz) önh. m. *jövedelméz-tem*, —tél, —étt, htn. —ni, par. —z. Jövedelmet hoz, hasznot hajt, gyümölcsözik. *A juhtenyésztés jobbára jól szokott jövedelmezni. A pesti házak többet jövedelmeznek most, mint ezelőtt csak tíz évvel is*.

JÖVEDELMEZÉS, (jő-v-ed-el-ém-ez-és) fn. tt. *jövedelmézés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Valamely birtoknak, üzletnek, stb. haszonhajtása, gyümölcsözése, jövedelemhozása.

JÖVEDELMEZŐ, (jő-v-ed-el-ém-ez-ő) mn. tt. *jövedelmézőt*. Ami jövedelmet, hasznot, nyereséget hoz, gyümölcsöző. *Jövedelméző mezei gazdaság, juhtenyésztés. Jövedelméző üzletek*.

JÖVEDELM, (jő-v-ed-el-em-i) mn. tt. *jövedelmi-t*, tb. —ek. Jövedelemre vonatkozó, azt illető. Jövedelmi ág, jövedelmi forrás, mérleg. *Jövedelmi képesség*.

JÖVEDELMIADÓ, (jövedelmi-adó) ösz. fn. Adó neme, melyet valaki jövedelmeitől bizonyos kulcs szerint fizet.

JÖVEL, (1), a *jő* igének egyik parancsoló alakja, az egyes számu második személyben, s am. *jőj el. Jövel Szentlélek úr Isten. Egyházi ének*.

JÖVEL, (2), (jő-v-el) régies önh. alkalmasint gyakorító értelemben, mint *járdal, haldál*; m. *jövelt*. Eléjün Szalay Á. Levelestárában egy 1556-iki levélben: „Az Magyar Bálinth jobbágyi sok hazuk (hazug) hírrel jövelnek ide.”

JÖVEMÉNY, (jő-v-em-ény) fn. tt. *jövemény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. Az összes jövedelemnek azon része, mely a ráfordított költségek lehuzása után mint tiszta haszon fenmarad. *Év multával a részvényes társaság tagjai száz forint után tíz forint jöveményt kaptak*.

JÖVENDŐ, (1), (jő-v-end-ő) mn. tt. *jövendő-t*. Aki vagy ami jönni fog, aki vagy ami ezután érkezendik; következ. *A jövődő vendégek számára helyet készíteni. Jövendő háborúról beszélgetnek. Jövendő sorsáról aggódní. A jövődő kor elfogulatlanul ítéld majd rólunk. Jövendő időre hagyni, halasztani valamit*.

JÖVENDŐ, (2), (mint föntebb) fn. 1) Általán minden, ami ezután történni fog. *A jövődőt gyanítani lehet, de tudni nem. Jövendőt mondani*. 2) Állapot, mely valakire ezután vár, vagy várhat. *Jövendőjéről aggódní. Jövendőjét eljátszani. Egy jobb jövődő elé nézni*.

„Blanka sejtí a jövődőt,
S benne szörnyeket,
Szent kolostor szüze lett ő,
Elhalandó, s nem szürendő
Rabbá gyermeket.”

Erdélyi János.

3) Az ígeidőket illetőleg l. **JÖVŐ** fn.

JÖVENDŐBELI, (jövendő-beli) ösz. mn. Aki vagy ami ezután lesz. *Jövendőbéli házastárs. Jövendőbéli dolgok, események*.

JÖVENDŐBEN, (jő-v-end-ő-ben) ih. Jövendő időben, ezután, később, utóbbi korban. *Jövendőben más rendet követünk*.

JÖVENDŐL, (jő-v-end-ől) áth. m. *jövendől-t*. Jövendőt mond, jósol. *Üdvöztőnk megjövendőlte Jeruzsálem elpusztulását. Isten reád térítse azt, amit én rólam jövendőlés. (Kisviczay). V. ö. JÓSQL*.

JÖVENDŐLÉS, (jő-v-end-ől-és) fn. tt. *jövendőlés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Jövendőmondás, jóslás, előleges kijelentése annak ami történni fog. *A régi próféták jövendölései beteljesedtek. Babonás jövendölés. V. ö. JÓSLÁS*.

JÖVENDŐLŐ, (1), (jő-v-end-ől-ő) mn. tt. *jövendőlőt*, tb. —k. Aki valamit jövendől, jövendőt mond, jósol. *Jövendőlő szent jósqk. Szerencsét vagy szerencsétlenséget jövendőlő cigányasszony*.

JÖVENDŐLŐ, (2), (mint főntebb) fn. Személy, ki jövendőt mond. *A jövendölők szavai beteljesedtek.* V. ö. **JÓS**.

JÖVENDŐMONDÁS, (jövendő-mondás) ösz. fn. Mondás, mely által valaki előre kijelenti, ami történni fog. Jelenti azon hivatást vagy keresetmódot is, melynél fogva valaki jövendöl. *Jövendőmondásba megbizott istenihelte férfiak. Jövendőmondásból élni.*

JÖVENDŐMONDÓ, (jövendő-mondó) ösz. fn. Személy, ki jövendőt mond. V. ö. **JÓS**.

JÖVENDŐRE, (jő-v-end-ő-re) ih. Jövendő időre, későbbi, utóbbi, ezután következő korra. *Jövendőre halasztani valamit.*

JÖVENDŐSÉG, (jő-v-end-ő-ség) fn. tt. *jövendő-ség-ét*, harm. szr. — e. 1) Jövendő kor, idő. 2) Azon emberek öszvege, akik utánunk élni fognak.

JÖVÉNY, I. **JÖVEVÉNY**.

JÖVÉS, (jő-v-és) fn. tt. *jövés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. 1) Mozgás, mely által bizonyos helyhez közeledünk, s odaérkezünk. *Jövés közben elestem. Jövés-menés* am. ide-oda járás. *Eljövés, feljövés, megjövés, kijövés, lejövés, összejövés.* 2) Átv. növények hajtása, csirája.

JÖVESZT, (jő-v-eszt) áth. m. *jöveszt-ett*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. *jöveszsz.* Am. eléállít, nemzetgazdasági értelemben. A latin *producere*, német *erzeugen*, nemzetgazdaságtani szók magyar kifejezésére a, kereskedelmi szótár-ban elfogadott új szó; mely helyett némelyek, termel' igét használják; azonban ez csak arra alkalmazható, ami terem, természetik; de a kézművekről, gyártmányokról s egyéb mesterséges készítményekről, pl. kalapról, csiznáról, asztalról stb. nem mondhatjuk hogy teremnek, tehát nem is termeltethetnek.

JÖVESZTÉK, (jő-v-eszt-ék) fn. tt. *jövesztéket*. Ami jövesztetik, a természet vagy mesterség útján eléállítatik. (Productum). V. ö. **JÖVESZT**.

JÖVESZTÉS, (jő-v-eszt-és) fn. tt. *jövesztés-t*, tb. — *ék*. Cselekvés midőn valaki jöveszt. V. ö. **JÖVESZT**.

JÖVESZTMÉNY, (jő-v-eszt-mény) fn. tt. *jövesztmény-t*, tb. — *ék*. L. **JÖVESZTÉK**.

JÖVESZTŐ, (jő-v-eszt-ő) mn. és fn. tt. *jövesztőt*. Aki a természet, vagy mesterség útján valamit eléállít. V. ö. **JÖVESZT**.

JÖVET, (1), (jő-v-et) fn. tt. *jövet-ét*, harm. szr. — e. Út, melyet valaki bizonyos helyhez közeledve, errefelé tesz. *Jövetben is, menetben is találkozni. A menet több ideig tartott mint a jövet. Idejövet, visszajövet, feljövet.*

JÖVET, (2). (mint főntebb) ih. am. jövés közben, azon idő alatt, míg jövíünk vagy jöttünk. *Most sietnem kell, majd jövet beszólok hozzád. Jövet menet esett az eső.* Máskép: *jövett*, mely régiesen felveszi a személyragokat *jövettem, jövetted, jövette* azaz, jöttömben, jöttödben, jöttében.

JÖVETÉK, (jöv-e-ték). A régieknél, pl. a Nádor-codexben am. jöjetelek.

JÖVETEL, (jő-v-et-el) fn. tt. *jövetel-t*, tb. — *ék*. harm. szr. — e. Közeledésre, ideérkezésre kitűzött út. *A fejedelem jövetelét várni.* Használatik ösztetéve is: *Megjövetel, összejövetel, visszajövetel. Atyánk megjövele bizonytalan. Összejövetelre rendelt hely, és nap. Visszajöveleled után köztünk maradsz.*

JÖVEVÉNY, (jő-ve-vény, a *ve* tag csak közbeszurnatnak tekintendő, mint az egyszerű *v* is szinte közbeszurat; az egész e helyett: *jő-v-vény*) fn. tt. *jövevény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. v. — *je*. Idegen helyről, idegen földről, országból jött ember. *A magyar királyok koronként sok jövevényt fogadtak be az országba. A jövevényeknek szállást adni. Már nem vagytok vendégek és jövevények.* (Sz. Pál Ephes. II. 19.)

JÖVEVÉNYJOG, (jövevény-jog) ösz. fn. Jog, melylyel a jövevények bírnak. Rokon vele a vendégjog.

JÖVŐ, (jő-v-ő) mn. és fn. tt. *jövő-t*. 1) Aki jön, erre közeledő útban van. *A haza jövő gyermekeknek emivalót készíteni. A jövő vendégek már látszanak. Falu végén jövő esorda, nyáj.* 2) Mondjuk időről, korról, mely ezután következik, mely a jelent követi. *Jövő idő. Jövő kor. Jövő hét, hónap, év, század. Jövő tavasz, nyár, ősz, tél. Jövő szüretkor. Jövő farsangon.* 3) Főnévül a nyelvtanban az igének időbeli módosítása, mely a jelen után következő eselekvést vagy szenvedést, fejezi ki. A jövőnek a magyarban két fő alakja van. Egyik *and end* raggal, a másik *fog* segéd igével. Igaz ugyan, hogy az első a régi emlékekben leginkább föltételes mondatokban fordul elő, de ott sines példa nélkül, hogy a latin indicativus jövőnek felel meg; „*Es oztán veendi meg* (latinul: diripiet) ő házát.“ „*Es mondandotok* (dicetis) e hegynek.“ „*Menden* (= minden) kivalland (confitebitur) engemet emberek előtt.“ Tatrosi codex. A „fog“ segédige használatát is találjuk már a XVI. századbeli emlékekben is, mint Pesti Gábornál: „*Ha kegyig vak vakot fog vezérteni*, mind a ketten a verembe esnek.“ A XVI. századbeli levelekben (Szalay Á gyűjteményében) is gyakran előjön. — Ha a mondatban valamely szó már kifejezi a jövőt, akkor magát az igét csak jelenben használjuk. (Jövőben jelen). „*Ki jövendő en utánam . . . az keresztel* (baptisabit) titeket Szentlélekben.“ „*Mind ezeket neked adom* (dabo), ha lesvén imádandasz engemet.“ „*Legottan kedig a törödelemnek napi után a nap megsetőtletik* (obscurabitur) és hold nem *adja* (dabit) ő világát és a esillagok *lehullnak* (cadent) mennyről és a mennyei jószágok *megindoltatnak* (commovebuntur).“ Tatrosi codex.

„Majd feltalálom egykor én is
Hasztalanul kercsett nyugalmam.“

Kazinezy.

A fő vagy alapformák újabb igeragozást is elfogadnak, pl. a Sajó-Szenpéteriek végezésében (1403-ból) előfordul: *hozandana*; az erdélyi rendek végezésében (1572-ből) *jöni fogna*. Gróf Eszterházy Miklós nádornál (1638-ból): „*de kevés effectusa fogott még*

eddig *lenni*. Benigna asszony imakönyvében (1513-ból): „És mint te barátid és esmerőd ellenöd támadának és senki ő közzülök vigasztalód nem *leszön* vala.“ A Tatrosi codexben: „Ha valakinek atyjafia meghaland és ez feleséget vallott leend.“ (si frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem). Ebben az a nevezetes, hogy a fordító nem is a latint utánozta, melyben csak jelen áll (habens), hanem saját nyelv érzéke használtatta vele a mult jövőt. A régi Passióban (Toldy F. kiadása): „Hol vala megfogatandó,“ „mikoron vala beteljesendő.“ A Thaly K. kiadta Történeti Kalászkoban a XVII. századból: „*Fogtanak volna menni*;“ „de ekkor annál feljebb való tisztet (tisztiséget) *fogott viselni*. Bethlen Gábor diadalénekében (1618—1629. Thaly K. gyűjteménye):

„Ne taszitsd búra,
Rút gyalázatra,
Hozzád hajtott fejemet.
Ha tudatlanul
Eltévöledett,
Háládatlanul
Bűnben esendett:
Mértéköljed vessződet.“

A mai nyelvészek némelyike kézzel lábbal ellene van a jövő újból ragozásának, s mily helytelenül, mutatják a régi példák is, de ezeket nem tanulmányozzák. 4) A „jövő“ szó szintén főnévül használtatva am. jövődő állapot, sors, létel. *Szomorú jövőnek nézünk elébe. Mily jövő vár ezen nemzetre?*

„Múltadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény.“

Bajza.

„Mivé levél e szűk jelen karán,
S mi vár reád még a jövő nyomán.“

Garay.

JÖVÖGET, (jö-v-ög-et) önh. és gyakor. m. *jövöget-tem*, —*tél*, —*étt*, parancs. *jövögess*. Gyakorta *jö. El-eljövöget* hozzánk.

JÖVŐLEG, (jö-v-ö-leg) ih. L. JÖVENDŐBEN.

JÖVŐTÉNY, (jö-v-öt-ény) fn. tt. *jövötény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e v*. —*je*. Gabonaszárra tekerődző gazféle vékony fű. Máskép: *gyövötény*. Törzsöke a hajtást, csirázást jelentő *jövés*, *jövet*.

—JÚ, összetett névképző, pl. *borjú* (=bor-i-ú), *sarjú* (sar-i-ú), *faggyú* (=fagy-j-ú, fagy-i-ú) szókban.

JUCZI, női kn. tt. *Juczi-t*, tb. —*k*. A Judit név kicsinyező alakja, s jelent fiatal kis Juditot; vagy csak nyájas szólításként használtatik, mint általában a keresztnévek kicsinói. Némely tájakon: *Judi*, *Dudi*, *Jutka*.

JÚDÁS, (a *Juda* szónak görög és latin alakja) bibliai név, mint Jákób negyedik fiának, és a 12 apostolok egyikének is neve. A héber nyelvben *Jehúddá* am. magasztalt.

JÚDÁSCSÓK, (Júdás-csók) ösz. fn. Átv. ért. olyan csók, mint a Júdásé, aki avval a Krisztust elárulta, áruló csók.

JÚDÁSFA, (júdás-fa) ösz. fn. Ázsiában és déli Európában tenyésző fa, pillangóalakú virágokkal, s tíz lefelé hajló hímszálakkal. (*Arbor Judae*, *Siliquastrum*. L). Júdásfának mondják, mert, a monda szerént Júdás az áruló tanítvány ily fára akasztotta volna magát.

JUDIT, (héber eredetű יְהוּדִית [ösmér, ért] szótól, innen *Jehúddith* am. istent ösmelő) női kn. tt. *Judit-ot*. *Judith*. *Judit könyve*; így nevezetik a Bibliának azon könyve, melyben Judit és Holofernes eseménye följegeztetett.

JUH, (1) fn. tt. *juh-ot*, harm. szr. —*a*. Hasonlít hozzá a sinai *jáng*, török *kojun*, csagataj *koji* (honnét *kojcsi* am. juhász) avar *eu*, finn *wuhi*, görög *óis*, latin *ovis*, némely német szójárásokban: *Euwe*, *Uewwe*, *Auwe*, angol *ewe* (olvasd: *jú*), szláv *ovecz* stb. Eredetileg *ih*, s a régieknél így is fordul elé számtalanszor; s innen *ihász*. Somogyegyében, Endréd helységének határában van egy dülő, melyet *ihállásnak* neveznek, mert egykor ott ihaklok voltak. Az *ih* lehellet mintegy kifejezni akarja azon állatnak, melyet jelent, egy részről feltűnőleg sebesen lélekköz természetét, kivált meleg időben, más részről annak gyöngeséget és szelidséget is. A *juh* azonban nagyobb hangzatosságá miatt divatosabb. Jelent világszerte ismert nyájas állatnem, mely az emlősök, és hasított patások neméhez tartozik, s gypja miatt leginkább becsültetik. Hímje, melyet kosnak neveznek, üres, tekervényes szarvai által különbözik a nősténytől. Egyébiránt a kosok szarvai, a fajok különbségéhez képest különböző alakúak. *Vad juh*, mely vadon állapotban, de szintén nyájanként tenyészik Sziberiában, Afrikában, stb. *Szelíd juh*. *Magyar juh*, szörnemű hosszú fürtös gypjuval. *Selyem juh*, lágy-tapintatú finom gypjuval. *Kutyaszőrű juh*, mely közép a magyar és selyem juh között. *Anyajuh*, mely tenyésztésül használtatik. *Vén juh*. *Köhög mint a vén juh*. (Km.). *Olvastott juh*. *Az olvasott juhok is megeszi a farkas*. (Km.). *Juhokat őrizni, legeltetni*. *Juhokat sózni, fejni, nyírni*. Bibliai és egyházi képes beszédben jelenti a hiveket, menyenyiben papjaikkal, átv. ért. pásztoraikkal viszonyban állanak. *Mondá neki* (Péternek Jézus): *Legeltesd az én juhaimat*. (János 21. 17.) *A jó pásztor lelkét od adja juhaiért*. *Örvendjetelek, mert megtaláltam az én juhomat, mely elveszett vala*. (Lukács.) Köz prózai nyelven: *birka* v. *birke*.

JUH! (2) széles kedvűek, dombérozók, nyilván mulatozók, lakodalmasok felkiáltó indulatszava. *Ih juh! ih juh juh!* *Összetöröm magamat, kitöröm a nyakamat, még sem hagyom magamat, ih juh juh, juh juh juh!* (Tánczvers). Különbözik: *juh*.

JUH, (3), v. JOH, fn. tt. *juh-ot*. A szekér alá benyuló rúdszárnyat fentartó fa. V. ö. JOH, (1).

JUHAKOL, (juh-akol) ösz. fn. Akol a juhok számára. V. ö. AKOL.

JUHAR, fn. tt. *juhar-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Rokon vele a latin *ornus*. német *Ahorn*, és a szláv *javor*. Világos zöld, csipkés, s a szőlőlevelekhez némileg hasonló levelű lombos fa, melynek kemény, és fehér anyagjából finomabb-féle asztalosművek, szerszámok, hangszerek, pl. hegedűk stb. készítettnek (Acer. L.) Máskép: *ihar*, *jávor*.

JUHARFA, (juhar-fa) ösz. fn. I. JUHAR.

JUHÁSZ, (juh-ász) fn. tt. *juhász-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Általán személy, ki juhokkal bánik, ki gondjokat viseli, őrzi, legelteti, eteti, sózza, feji stb. Különösen: *számadó juhász*, ki az egészre felügyel, a palócoknál: *bacsó* v. *bacsa*; *fejős*, ki a juhokat feji; *köpüs*, ki a köpübe fejt tejet kezeli; *bárányos*, ki a bárányokat őrzi; *kospásztor*, *úrúpásztor*, ki a kosokra, ürükre ügyel. Alsó Nyitramegyében juhásznak nevezik az urodalmi puszták és majorok haszonbérleit is, kik juhokat tartanak; túl a Dunán: *birkás*. *Juhász módjára füttyenteni*, *botot forgatni*. A juhások új éve Dömötör, túl a Dunán Szent Mihály napja.

„Ha gyönyörűséges
Él valaki ily frisen,
Élek juhász a mezőben,
Legelnek nyájim erdőben,
A hegyek havasiban,
A vizek forrásiban.“

Juhászdal (Erdélyi J. gyűjt.).

„Mega a juhász számaron
Földig ér a lába,
Nagy a világ, de nagyobb
Boldogtalansága.“

Petőfi.

JUHÁSZAT, (juh-ász-at) fn. tt. *juhászat-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Juhokkal való bánás, foglalkodás. *Juhászatra adni magát*. 2) A juhokkal való bánásmódnak okszerű, rendes ismerete. *Juhászatot tanulni*. *Juhászatról írt könyvek*.

JUHÁSZATI, (juh-ász-at-i) mn. tt. *juhászati-t*, tb. — *ak*. Juhászatot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Juhászati könyvek*.

JUHÁSZBOCSKOR, (juhász-bocskor) ösz. fn. Közönséges szijas bocskor, melyet a juhások, s más pásztoremberek, kivált a hegyes vidékeken, viselni szoktak; máskép, *telekes bocskor*.

JUHÁSZBOJTÁR, (juhász-bojtár) ösz. fn. A juhászgazdának, vagy bacsónak segítéje. A nagyobb juhászatoknál van első, második, harma dik bojtár.

„Hej juhászbojtár hol a juh?
Mért vagy te olyan szomorú?“

Vitkovics.

V. ö. BOJTÁR.

JUHÁSZBOT, (juhász-bot) ösz. fn. Bot, melyet a juhások hordanak, különösen, kajmós bot. Átv. ért. főpapi diszbot, melyet nyilvános szertartások alkalmával viselnek, mint jelképét a lelki pásztorságnak. Szokottabban: *pásztori bot*, *püspöki bot*.

JUHÁSZBUNDA, (juhász-bunda) ösz. fn. Általán magyar juh gyapjas bőréből varrott bunda. Különösen: *cseres*, melynek bőrét cservizben készítették; *csávás*, melynek bőrét megcsáválták; *lánczon törött*, melyet sós vízbe mártott s lánczon puhított nyers bőrből varrnak. *Büdös mint a juhászbunda*. (Km.).

JUHÁSZCSILLAG, (juhász-csillag) ösz. fn. Így nevezetik az estveli, és hajnali csillag, mely szerént intézkednek a juhások dolgaik körül.

JUHÁSZDAL, (juhász-dal) ösz. fn. Dal, melyet a juhások dalolnak, s mely különösen a juhások életére vonatkozik, pl.

„Elszegődtem Tarnóczára bojtárnak,
Jó legelője van ott a birkának,
Fizetésem tíz forint húsz karajczár,
Megél abból egy bojtár.“

„A gazdammal leszek én egy kenyéren,
Sz.-György napján jönnek értem szekéren,
Fölteszem a tulipántos ládámat,
Furulyámat, dudámat.“

Dunántuli juhászdal.

JUHÁSZDÉL, (juhász-dél) ösz. fn. Délelőtti kilencz óra időtája, minthogy a juhások forróbb nyári napokban ez időtájban szoktak hazahajtani, s delelni, vagy juhokat fejni, bárányokat szoptatni, stb.

JUHÁSZÉB, (juhász-éb) ösz. fn. I. JUHÁSZKUTYA.

JUHÁSZFURULYA, (juhász-furulya) ösz. fn. Egyszerű furulya. Túl a Dunán egy réf hosszaságú, s rendesen, hat vagy ritkán nyolcz líkra, melyek a csőnek alsó része felé esnek.

JUHÁSZGAZDA, (juhász-gazda) ösz. fn. Öreg juhász v. számadó juhász, v. bacsó. Ettől különbözik a *juhos gazda*, azaz oly gazda, ki juhokat tart, és tenyészt.

JUHÁSZGYERÉK, (juhász-gyerekek) ösz. fn. Juhokat őrző, a bojtár vagy juhászlegény mellett szolgáló gyerek. *A bárányokat juhászygyerekkel őrízteni*. *A juhászygyereket ebédért küldeni*.

JUHÁSZHAJLÉK, (juhász-hajlék) ösz. fn. A tanyán, szálláson, pusztán tanyázó juhások hajléka, kunyhója, putrija.

JUHÁSZI, (juh-ász-i) mn. tt. *juhászi-t*, tb. — *ak*. Juhászt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Juhászi szolgálat*, *életmód*.

JUHÁSZIK, (juh-ász-ik) k. I. JUHÁSZODIK.

JUHÁSZÍT, (juh-ász-it) áth. m. *juhászit-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Szeldít, vala kit reábir, hogy haragját letegye, hogy lecsendesüljön. V. ö. JUHÁSZODIK.

JUHÁSZKALIBA, (juhász-kaliba) ösz. fn. l. JUHÁSZHAJLÉK.

JUHÁSZKODIK, (juh-ász-kod-ik) k. m. *juhász-kod-tam, —tál, —ott*, par. *juhászkodjál*. Juhászok életmódját, és foglalatosságát úzi, gyakorolja.

JUHÁSZKOMONDOR, (juhász-komondor) ösz. fn. Legnagyobb fajtájú juhászkutya, mely ha szeges örvvel ellátatik, a farkassal is szembeszáll. V. ö. KOMONDOR.

JUHÁSZKUNYHÓ, (juhász-kunyhó) ösz. fn. l. JUHÁSZHAJLÉK.

JUHÁSZKUTYA, (juhász-kutya) ösz. fn. Széles ért. minden kutya, mely a juhásznak kísérő társa. Vanuk apró fajnak, melyek ha kell, csaholva, és körül futkosva a nyáját terelgetik, s ezek a juhásznak elválaszthatlan társai. Vanuk nagyobbféle kuvaszok, és komondorok, melyek az aklok körül tanyáznak, az idegeneket megtámadják, s a farkasok ellen örködnek; ezek karsu termetűk, s bozontos hosszú szőrük által kitűnők. *Karsu, mint a juhász kutya* (km.).

JUHÁSZLEÁNY, (juhász-leány) ösz. fn. Leány, ki juhok őrzésével foglalkodik, vagy egyébként is juhokkal bánik.

JUHÁSZLEGÉNY, (juhász-legény) ösz. fn. Juhokkal bánó legény vagy nőtelen juhász ifju. A mely vidékeken a juhászok között bizonyos czéhbeli egyesület létezik, ott a legény előkelőbb a bojtárnál, s a juhászgazda v. számadó után áll. Legesinosabbak és legnagyobbak a Dunántúli juhászlegények.

„Subog a szél, remeg a fa,
Juhászlegény ül alatta,
Rojtos, hímes gyolesruhája,
Bús panaszt nyög furulyája.“

Népd.

„Hortobágyi pusztán fuj a szél,
Juhászlegény búsan útra kél.“

Gaal József.

JUHÁSZODÁS, (juh-ász-od-ás) fn. tt. *juhászodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Harag, fellobbanás, dühösködés utáni lecsillapodás, megszeliődés. V. ö. JUHÁSZODIK.

JUHÁSZODIK, (juh-ász-od-ik) k. m. *juhászodtam, —tál, —ott*. Mondjuk hirtelen haragú, hóbotos emberről, ki miután dühében magán kívül ragadtott, utóbb lecsillapodik, megszeliődik, és magához tér. *Úgy látszik, már juhászodik. Ha mérgét kiönti, majd megjuhászodik*. Elemzési tekintetből e szó értelmezése homályos. Vajjon a *juh* szelidségtől kölcsönözte-e értelmét? Vagy történeti alapja valamely szelid juhász? Vagy gyöke *jó* s eredeti alakja *jóászodik*, melyből utóbb lett: *johászodik* (székelyesen; általánosabban: *juhászodik*? mit onnan gyaníthatni, mert midőn a *juh* és *juhász* helyett tájdivatosan *ih* és *ihász* használtatik, a *juhászodik* helyett, tudomásunkra, sehol sem mondják: *ihászodik*. Némelyek a *joh* (=máj;

zúza) szótól származtatják. Egyébiránt székely táj-szólás szerént ugyanazt jelenti *kanászodik* ige is.

JUHÁSZSÁG, (juh-ász-ság) fn. tt. *juhász-ság-ot*, harm. szr. —a. Juházi szolgálat, életmód. *Juhász-ság-gal keresni kenyert*.

JUHÁSZSÍP, (juhász-síp) ösz. fn. l. JUHÁSZ-FURULYA.

JUHÁSZSÜVEG, (juhász-süveg) ösz. fn. Süveg vagy sipka fehér báránybőrből, melyet némely tájkon a juhászok, s más közemberek viselnek, felcsapott karimával, melyet télen a fülekre húznak. Túl a Dunán a juhászok kalapot, vagy télen bagósüveget viselnek.

JUHÁSZTARISZNYA, (juhász-tarisznya) ösz. fn. Tarisznya, melyet a juhászok viselnek. Ez különféle tájkon különböző: *vászon* vagy gombokkal kirakott bőr, sőt van, nevezetesen Érsekújvárott, *bunda-bőrrel prémezett tarisznya* is.

JUHÁSZTAT, (juh-ász-tat) áth. m. *juhásztat-tam, —tál, —ott*. Juhászt, engesztelődésre bír.

„Mértékkel a bíró feleket juhásztat,
Közöli a vágást, engedve hibáztat.“

Buda halála (Arany J.-tól).

JUHÁSZTILINKÓ, (juhász-tilinkó) ösz. fn. A furulyánál rövidebb szárú tilinkóféle síp.

JUHÁSZVITYILLÓ, (juhász-vityilló) ösz. fn. Nábból vagy kákából, vagy szalmából, gazból összegalabított mezei sátor a juhászok számára.

JUHÁZIK, (juh-áz-ik) k. l. JUHÁSZODIK.

JUHBARÁNY, (juh-barány) ösz. fn. Nősténybarány, különböztetésül a kosbaránytól, jerkebarány.

JUHBAROM, (juh-barom) ösz. fn. A barmok osztályának azon faja, melyet a természettudók juh-néven neveznek, különböztetésül más barmoktól, pl. a szarvasmarhaktól.

JUHBÖGÖLY, (juh-bögöly) ösz. fn. Bögölyfaj, mely tojásait leginkább a juhok orralikába rakja le, melyekből a kikelt kukacok az agy üregébe másznak fel, ott táplálkoznak, átalakulnak, s a juhok veszedelmes nyavalyáját, az úgynevezett kergeteget v. kergetegséget okozzák. V. ö. BÖGÖLY.

JUHBŐR, (juh-bőr) ösz. fn. A juh nevéi állatnak lenyúzott bőre, akár készíttelen, akár kikészített állapotban. *Nyers juhbőr*. *Cserzett, csávdlt, lánczon törött juhbőr*. *Juhbőrből varrt bunda, suba, ködmön, nadrág*. *Juhbőrrel bélelt ruha, mente*.

JUHCSENKESZ, (juh-csenkesz) ösz. fn. A csenkeszfűnek egyik faja, mely hegyes, száraz, és aszú vidékeken terem, s a juhoknak kedves eledle. (Festuca ovina. L.). V. ö. CSENKESZ.

JUHCSIMBE, (juh-csimbe) ösz. fn. Apró légyhez hasonló tetű, mely a juhok gyapjába csimbeszkedik, s azt megzöldíti. (Hippobosca ovina. L.)

JUH FARK, (juh-fark) ösz. fn. A juhnemű állat farka. V. ö. FARK.

JUHFARKU, (juh-farku) ösz. mn. Juhfarkhoz hasonló alakú. *Juhfarkú szőlő*, hosszukás, karsu gercedű.

JUHFEJÖTE, (juh-fejőte) ösz. fn. A juhakolnak azon zuga, hol a juhokat esztrengába szorítják, és fejik.

JUHGANAJ, (juh-ganaj) ösz. fn. A juhnek ganaja, trágája. V. ö. GANAJ.

JUHGOLYÓ, (juh-golyó) ösz. fn. 1) A juhuak golyódad ganaja. *Juhmogyoró*.

JUHGYAPJU, (juh-gyapju) ösz. fn. A juhnemű állatok különféle finomságu gyapja. V. ö. GYAPJU.

JUHÉJ, puszta Tolna megyében; helyr. *Juhéj-on*, —*ra*, —*ról*.

JUHHIMLŐ, (juh-himlő) ösz. fn. A gyerekhimlőhöz hasonló juhnyavalya, mely ezen állatokra nézve igen veszélyes szokott lenni. Máskép: *birkahimlő*.

JUHHÚS, (juh-hús) ösz. fn. A juhnemű állat húsa. *Pörkölt juhhús*. A *juhhúsnak faggyuszaga van*. Kiejtésben az egyik *h* elhangzik: *juhús*.

JUHISTÁLÓ, (juh-istáló) ösz. fn. l. JUHAKOL.

JUHJÁSZOL, (juh-jászol) ösz. fn. Alacsony és keskenyebbféle jászol, melyből a juhokat etetik. Ettől különbözik a *sózó válu*.

JUHKAS, JUHKOSÁR, (juh-kas v. —kosár) ösz. fn. Náddal, vagy vesszűvel sövényezett hely a szabad mezőn vagy ugaron, hol némely vidéki gazdák szokása szerint napközben a juhokat fejik, deleltetik, vagy tavaszkor az ellő juhokat tartják, miért néhűt *ellető*-nek hívják; túl a Dunán Győrvidéken: *sellenz*. Érsekújvárott a majorban levő aklot hívják *kosár*-nak.

JUHLEGELŐ, (juh-legelő) ösz. fn. Legelő, melyen a juhok járnak vagy különösen a juhok számára alkalmas, és kijelölt legelő, különböztetésül az ökör-, tehénlegelőtől.

JUHMAJOR, (1), (juh-major) ösz. fn. Major, hol juhok tartatnak, illetőleg tenyésztetnek.

JUHMAJOR, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Juhmajor-ba*, —*ban*, —*ból*.

JUHMÉTELY, (juh-métely) ösz. fn. A juhok ragadós nyavalyája, melyet a májban kifejlődő és élődő férgek okoznak. (*Fasciola hepatica*. L.)

JUHMOGYORÓ, (juh-mogyoró) ösz. fn. A juhnak mogyoróhoz hasonló golyódad ganéja, mint a kecskéké: *kecskebogyó*.

JUHNYÁJ, (juh-nyáj) ösz. fn. Együtt legelő, seregesen tanyázó, egy pásztor őrizete alatt levő juhok.

JUHNYÍRÉS, (juh-nyírés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn a juhok gyapját nyírik. 2) Azon időtáj, melyben a juhokat nyírni szokták. *Juhnyíréskor mult egy éve*.

JUHNYÍRŐ, (juh-nyírő) ösz. fn. Munkás, nap-számos, ki a juhokat nyíri.

JUHNYÍRŐOLLÓ, (juh-nyírő-olló) ösz. fn. l. JUHOLLÓ.

JUHOCSKA, (juh-ocs-ka) kicsinyező fu. tt. *juhocska*t. Fiatal vagy kedves juh. Átv. egyházi ért. fiatal, szeretett hívek, pl. gyermekek, leánykák.

JUHÓL, (juh-ól) ösz. fn. l. JUHAKOL.

JUHOLLÓ, (juh-olló) ösz. fn. Vastagabb-félc erős szerkezetű olló, melylyel a juhokat nyírik, különböztetésül a szabó-, kertész- stb. ollóktól.

JUHOS, (juh-os) mn. tt. *juhos-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Juhokkal bővelkedő. *Juhos tartomány vidék*. 2) Juhokat tartó. *Juhos gazda*.

JUHPÁSZTOR, (juh-pásztor) ösz. fn. Személy, ki juhokat legeltet, őriz.

JUHPÉRJE, (juh-pérje) ösz. fn. l. JUHCSENKESZ.

JUHREKESZ, (juk-rekesz) ösz. fn. 1) l. JUHKOSÁR. 2) Esztrenga, vagyis korlátokkal elzárt hely, hová a jukokat különféle czelókból szétválasztva, pl. fejés végett, beszorítani szokták.

JUHRÜH, (juh-rüh) ösz. fn. Rühféle ragályos bőrbetegség, mely a juhokat szokta meglepni.

JUHSAJT, (juh-sajt) ösz. fn. Juhok tejéből készített sajt. *Kunsági juhsajt*.

JUHSÓSKA, (juh-sóska) ösz. fn. l. MADÁRLÓROM.

JUHSZALAG, (juh-szalag) ösz. fn. l. ISZALAG.

JUHSZÁM, (juh-szám) ösz. fn. Juhok mennyisége; a juhok mennyiségi állapota. *A számadónak kötelessége a juhszámot pontosan tudni*.

JUHSZÁMMUTATÓ, (juh-szám-mutató) ösz. fn. A juhászati számadó könyvnek azon táblája, mely a juhok számát elétezerjeszi.

JUHSZÉL, (juh-szél) ösz. fn. Juhnyájnak a széle.

„Hej, juhszélre juhász!

Hej két oldalra gulyás!”

Népd. (Erdélyi J. gyűjt.)

JUHTANÓROK, (juh-tanórok) ösz. fn. Juhrekesz v. sellenz, v. juhkosár, azaz kerítés a szabad mezőn, hová a juhokat bezárják. V. ö. TANÓROK.

JUHTANYA, (juh-tanya) ösz. fn. Juhtenyésztésre alkalmas épületekkel ellátott mezei majorság.

JUHTARTÁS, (juh-tartás) ösz. fn. l. JUHTENYÉSZTÉS.

JUHTEJ, (juh-tej) ösz. fn. Az anyajuh teje. *Juhtejéből készített zsendicze, túró, sajt*.

JUHTENYÉSZTÉS, (juh-tenyésztés) ösz. fn. A mezei gazdaságnak egyik legnevezetesebb ága, mely a juhok szaporításával, nevelésével, s nemesítésével foglalkodik.

JUHTENYÉSZTŐ, (juh-tenyésztő) ösz. mn. Ki juhokat szaporít, nevel, nemesít. *Juhtenyésztő gazdák, uraságok*.

JUHTETÜ, (juh-tetü) ösz. fn. Tetüfaj, mely a juhokat szokta meglepni. (*Pediculus ovis*).

JUHTEVE, (juh-teve) ösz. fn. A juhhoz vagy inkább kecskéhez hasonló állat déli Amerikában,

hosszú nyakú mint a teve, púpos szügyü, igen hasznos házi állat, s teherhordásra is alkalmaztatik. (Camelus lama. L.)

JUHTRÁGYA, (juh-trágya) ösz. fn. Juhok gánéjából való trágya. V. ö. TRÁGYA.

JUHÚSZTATÓ, (juh-úsztató) ösz. fn. Alkalmos készület valamely folyón vagy tavon, hol nyírés előtt a juhokat megúsztatják, és megmossák.

JUHVAJ, (juh-vaj) ösz. fn. Juhtejfölből köpült vaj.

JUJ! JUJH! JUJJ! borzadást, visszaborzadást jelentő indulatszó. *Jujh, mily borzasztó! Juj beh csúnya! Jujj mi ez?* Némely szójárásokban csak nagyító értelmé van: *ujj beh szép!* Sínai nyelven: *hu*, Schott szerént: *vox suspirantis seu admirantis*.

JUJJIG, (jujj-ig) ih. Színig, fölig. *Jujjig teli*, azaz telides teli, csurdultig. Leginkább a gabonamérkor használt *jujj* szótól, melyet akkor kiáltanak el, midőn a mérő teli van.

—JUK, magas hangon: —JÜK, (1), ösz. névrag a tárgymutató *i* v. *j*-ből és többes 3-ik személyragából, —*jok*, —*jök* helyett az egymásután többször előforduló o kikerülése végett, pl. *posztójuk, örökjük*.

—JUK, magas hangon: —JÜK, (2), ösz. ige-
rag a tárgymutató *i* v. *j*-ből és többes 1-ső személyragából, a mutató mód jelene és jövőjében, s a kapcsoló módban, mindenütt tárgyi ragozásban: *mondjuk, halljuk; védjük, kérjük; mondandjuk; kérendjük*.

JULCSA, JULCSI, női kn. A Juliána név kicsinyezője, am. fiatal, kised vagy kedves Juliána.

JULI, JÚLIA, női kn. Juliána megrövidítve, és kiesinyítve.

JÚLIAMAJOR, puszta Tolna megyében; helyr. *Júliamajor-ba, —ban, —ból*.

JULIÁN, (latin eredetű, jelentése: ifjodó, *julus* szótól, mely pelyhet jelent valamely gyümölcsön, pl. barackon, birsalmán stb.) férfi kn. tt. *Julián-t*, tb. —*ok*. Julianus. *Hitehagyott Julián császár*.

JULIÁNA, (latin eredetű, jelentése: ifjodó szűz) női kn. Juliana, Julia.

JULINKA, JULIS, JULISKA, női kn. Juliána kiesinyezőji.

„Sirva váltam Julinkától,
Szívem repedt bánatjától.“

Döbrentei G.

JÚLIUS, (Julius Caesartól neveztetett el, ki e hónapban, melynek előbb *Quintilis* neve volt, születettnek mondatik) fn. tt. *július-t*, tb. —*ok*. A polgári évnék hetedik hava, nyárhó, szent Jakab hava, ami éghajlatunk alatt, aratás időnye.

JÚNIUS, (Junius, a juvenum nomine dictus, adest [Ovidius]; némelyek Junótól származtatják) fn. tt. *júniust-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A polgári évnék hatodik hava, máskép: Szent Iván hava, nyár-elő, hatodhó.

JUS, fn. tt. *jus-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. v. —*sa*. A jog szó helyett országszerte, a nép szájában is közdivatú szó.

„Oh én szegény notárus,
Mit használ a jus?“ Gaal József.

L. JOG.

JUSZALAG, JUSZOLAG, I. ISZALAG.

JUT, önh. m. *jut-ott*, par. *juss*. 1) Valahová mintegy kitüzött czelra, végképen oda ér, oda jön. *Két órai lovaglás után állomásra jutni. A rendelt helyre eljutni. Czelhoz jutni. A hegyről alájutni. A vízen túl jutni. Néptolongsá közt a színházba jutni. Eljutni az erdő szélére. Feljutni a toronyba, hegytetőre. Sok viszontagság után haza jutni. Csakhogy ide jutotunk. Már eddig ő is oda jutott. A háborúból visszajutott. És mikor jutott volna Jézus tenger elve. És a városba jutvdjok meghirdeték mend ezeket.* (Münch. cod. Máté 8.). A Debreczeni Legendáskönyvben is *eljut* am. eljö, elérkezik. A Nádor-codexben, valamibe kerül' értelemben is. „Képzötte vala háromszáz pénzen jutónak“ azaz háromszáz pénzbe kerülőnek (Toldy Ferencz. 2) Bizonyos állapotba, helyzetbe jő. *Özvegyiségre, árvaságra jutni. Szegénységre, szükségre, nyomorúságra, inségre jutni. Uraságra, méltóságra, hivatalra jutni. Romlásra jutni. Örök kárhozatra jutni. Boldog Isten, mire jutánk? Tehát már ennyire jutotunk?* 3) Közeli ragú névvel am. valamit megkap, elér, valamihez fér, s mintegy járás kelés után hozzá jő. *Pénzhez, kincshez, gazdagsághoz jutni; holmi oklevelekhez, irományokhoz, könyvekhez jutni. Titokhoz jutni. Láttam őt, de a sok nép miatt nem juthattam hozzá.* 4) Ezekben: *eszembe jut, ha jól jut eszembe*, am. emlékezem, ha jól emlékszem.

„Rózsám szik a pinezébe'
Nem tom, jutok-e eszébe,
Csak akkor jutok eszébe,
Ha más leány ül ölébe.“

Népd.

5) Rész, vagy illetmény, vagy osztalék gyanánt jár valami. *Nekem csak csont jutott. Hát neked mi jutott? Kinekinek öt forint jut. Jut ha marad. Köszönje meg, ha köszökléve jut neki.* (Km.).

Ezen értelmezés után úgy látszik, hogy a *jut* eredetileg *it* vagy *it* is volt, s gyöke vagy gyökeleme a mozgást menést jelentő *i*; *it*-ből lett *jut*, mint: *ih juh, ig jog* stb. Tökéletesen megegyezik vele a latin ige *it* (eo, io). V. ö. JUTÁN. Hogy jön értelemmel bir, kitetszik a R. M. Nyelvmélek II. k. 191—192 lapjain előforduló mondatokból: „Ezen közbe Mátyás deák jutott volna, és azt mondotta volna.“ „És hogy az pap mihelen eljutott volna, ottan megholt volna.“ „József is ezenközbe a városból megjuta“ (megjöve). Tihanyi cod. Krisztus születéséről.

JUTA, falu Somogy megyében; helyr. *Jutá-n, —ra, —ról*.

JUTALÉK, (jut-al-ék) fn. tt. *jutalék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Általán, ami osztás, osztozás alkalmával járandóság gyanánt egynek egynek marad, vagy mint mondani szoktuk, ami jut.

JUTALMAS, (jut-al-om-as) mn. tt. *jutalmas-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Kevésbe kerülő, illő áru. *Jutalmas áron venni valamit. Jutalmas vétel.* 2) Illő haszonnal, nyereséggel járó. *Jutalmas fáradság, szolgálat, hivatal. Jutalmas mesterség, keresetmód. Jutalmas vállalat, nyereszkesedés.*

JUTALMATLAN, (jut-al-om-at-lan) mn. tt. *jutalmatlan-t*, tb. —ok. 1) Mi hasznot, nyereséget nem hajt; mi után vagy mivel kevés bér, kevés haszon jár. *Fáradsága jutalmatlan.* 2) Meg nem díjazott. *Jutalmatlan vitéz, pályanyertes.* Határozóképp am. jutalmatlanul.

JUTALMATLANUL, (jut-al-om-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy jutalmat kapott volna; jutalom nélkülül.

JUTALMAZ, (jut-al-om-az) áth. m. *jutalmaz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Bizonyos jótettért, szolgálatért, érdemért díjt ad. *Megjutalmazni a kitűnő tanulókat. Az Isten a jókat megjutalmazza. A jeles vitézeket érdemeikkel jutalmazni.*

JUTALMAZÁS, (jut-al-om-az-ás) fn. tt. *jutalmazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valakit jutalmazunk. V. ö. **JUTALMAZ.**

JUTALMAZÁSI, (jut-al-om-az-ás-i) mn. tt. *jutalmazási-t*, tb. —ak. Jutalmazást illető, azzal járó, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Jutalmazási innepély.*

JUTALMAZATLAN, (jut-al-om-az-at-lan) mn. tt. *jutalmazatlan-t*, tb. —ok. Akit vagy amit meg nem jutalmaztak. *Jutalmazatlan vitézek. Jutalmazatlan fáradság, hivatalbeli szolgálat.* V. ö. **JUTALMAZ.** Határozóképp am. jutalmazatlanul.

JUTALMAZATLANUL, (jut-al-om-az-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy jutalmazták volna, jutalmat nem nyerve. *Isten az erényes embert nem hagyja jutalmazatlanul.*

JUTALOM, (jut-al-om) fn. tt. *jutalm-at*, tb. *jutalm-ak*. 1) Bér vagy díj, mely valakinek szolgálat, fáradság, érdem fejében jár, és jut. *Aki mint cselekszik, úgy veszi jutalmát. Milyen a munka, olyan a jutalom. Aki idegen ebnek kenyeret hány, nem veszi jutalmát (km.). Jutalmát várni, adni. Földi, mennyei jutalom.* 2) Különösen, kitűzött díj azok számára, kik bizonyos pályán versenyeznek. *Jutalmat tenni föl, valamely tudományos kérdés megfejtésére. Első, második, harmadik pályanyertes számára ígért jutalom. A jutalmat elnyerni. Jutalomért versenyezni. Különböztetésül v. ö. **JUTALÉK.***

JUTALOMBIRÓ, (jutalom-biró) ösz. fn. Biró, ki megítéli, kit illet a versenyzők közül a kitett jutalom. *Lófuttatási, harcjátéki, tudóstársasági jutalombiró.*

JUTALOMDÍJ, (jutalom-díj) ösz. fn. Pénz vagy más beeses jószág, melyet a versenyzőknek, pályázóknak jutalomul kitesznek.

JUTALOMFELELET, (jutalom-felelet) ösz. fn. Felelet, melyet valaki bizonyos pálya-kérdésre, valamely kitűzött jutalom megnyeréséért írásban ad. *Jutalomfeleletek nyelvtudományi, természettani, mértani, történeti kérdésekre.*

JUTALOMJÁTÉK, (jutalom-játék) ösz. fn. Színházi előadás, egy vagy több színész különös jávára. *Egész jutalomjáték, midőn a tiszta jövedelem egészen a jutalmazandó. Féljutalomjáték, midőn a jövedelemnek csak fele illeti őt.*

JUTALOMKÉRDÉS, (jutalom-kérdés) ösz. fn. Kérdés, mely az illető közönséghez intéztetik, azon hozzátétellel, hogy legalaposabb megfejtője bizonyos kitűzött jutalmat veend. *Törvénytudományi, bölcsészeti, szépműtani jutalomkérdések. Jutalomkérdések hirdetése.*

JUTALOMOSZTÁS, (jutalom-osztás) ösz. fn. Nyilvános szertartás, midőn bizonyos személyeknek, érdemeik elismerése jeléül, előre kitűzött vagy utólagosan határozott jutalmakat osztogatnak.

JUTÁN, (jut-ó-an) ih. Olesó, illő, nem drága áron. *Jután kapni valamit. Jután venni.* Érsekújvár vidékén: *intén.* E tájszólás is támogatja azon állítást, hogy a *jut* eredetileg *ít* vagy *it* is volt. (V. ö. **JUT**) s gyökeleme a mozgást, menést jelentő *i*, mert *intén* eredetileg szinte *itén*, azaz *itően*, melynek törzsöke az elavult: *itek, itsz, it.*

JUTÁNY, (jut-ó-any) fn. tt. *jutány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Jelent olesót, valaminek illő, nem nagy árát, mihez könnyen juthatni.

JUTÁNYI, (jut-ó-any-i) mn. tt. *jutányi-t*, tb. —ak. L. **JUTÁNYOS.**

JUTÁNYOS, (jut-ó-any-os) mn. tt. *jutányos-t* v. —at, tb. —ak. Mondjuk oly tárgyról, árról, jószágról, melyet jutányon, azaz olesó áron kapni. *Jutányos pénzen venni. Jutányos vásárlás.*

JUTÁNYOSAN, (jut-ó-any-os-an) ih. Jutányos módon, jutányos pénzen. *Jutányosan vásárlott eszközök. Jutányosan árvezetni.*

JUTAS, pusztai Veszprém megyében; helyr. *Jutas-on*, —ra, —ról.

JÚTH, falu Somogy megyében; helyr. *Júth-on*, —ra, —ról.

JUTKA, női kn. tt. *Jutkát.* Judit kiesinyezője. *Jutka néne. Jutk' asszony.* Népies gúnnyelven jelent együgyű, papucs alatt levő férfit.

JUTTA, l. **JUTA.**

JUTTAT, (jut-tat) művelt. m. *juttat-ott*, par. *juttass.* Eszközli, azt teszi, hogy valami jusson, (jut igének többféle értelmében). *Valakit hivatalra juttatni. A pazarlás véginségre, szegénységre juttatta őt. Juttass nekem is a nyereségből. Ha elfeledném, kérlek juttasd eszembe.*

JUTTATÁS, (jut-tat-ás) fn. tt. *juttatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki valamit juttat.

JUTTIG, (jut-t-ig) ih. Elegendőképpen, úgy hogy mindenkinek rész juthat belőle. Olyan alkatú mint *untig, fogytig, csordultig, duztig* stb. *Juttig való* am. elegendő. Székely szólás.

—**JÜK**, l. —**JUK**, (1), és (2).

K.

K, kiseded alakban *k*, tizennyolezadik betű a magyar ábéczében, a mássalhangzók sorában tizenegyedik, kiejtve: *ká*. A keményhangnak közé tartozik. Mint torok hang a *g* és *h* betűk rokona, melyek között legkeményebb, s velők több szóban, s kivált *g*-vel több képzőben is föleserélődik, nevezetesen a) *g*-vel: *kajmó*, *gajmó*; *kajdász*, *gajdol*; *kalatyol*, *galatyol*; *kaliba*, *galiba*; *kondor*, *gondor*; *kukora*, *gugora*; *kácsér*, *gácsér*; *kánya* (eserjefaj) *gánya*; *kövecs*, *gövecs*, stb.; b) *h*-vel: *kankalék*, *hankalék*; *komp*, *homp*; *kompol*, *hompol*; *korhol*, *horhol*; *kuka*, *huka*; *kuny*, *hun*; *kurjogat*, *hurogat*; *kutyolló*, *hutyolló*, stb.; c) némely más szerviekkal, de szintén keményneműekkel, nevezetesen *cs*-vel és *t*-vel: *ka*, *ke*, *kics*, *csa*, *ese*; *kába*, *csába*; *kámp*, *esámp*; *kopasz*, *esupasz*; *kúp*, *túp*; *köpörödik*, *esöpörödik*, *töpörödik*; *kup*, *esup*; *kúsz*, *esúsz*; *kuvik*, *csuvik*, stb.

Ezen betűvel kezdődő gyöksszók értelmét illetőleg

1) Számos hangutánzó vezérhangja, u. m. *kacs*! *kaesa*, *kácsér*; *kacz*, *kaczag*, *kaczaj*; *kaff*, *kaffog*, *kaffan*, *kaffant*; *kah*, *kahol*, *kahácsol*; *kaj*, *kajált*, *kajabál*; *kajdász*, *kajdacs*; *kak*, *kakas*, *kakuk*; *kák*, *kákog*, *kákogás*; *kalapa*, *kalapál*, *kalapás*; *ká!* *k*, *kánya*; *kar!* v. *kár!* *karál*, *karicsál*, *karapod*, *karattyol*, *károg*, *kárál*, *káratatona*, *káromkodik*; *kat*, *katangol*, *katakol*, *kattog*; *katy*, *katyat*, *katyfol*; *keh*, *kehöl*, *kehes*, *kehéssel*; *kel*, *kelcp*, *kelepel*; *kerr!* *kerra*, *kerreg*, *keriezél*, *kerrep*, *kerepel*; *kety*, *ketyeg*; *kiá*, *kiált*, *kiabál*; *kiki!* *kikiri*, *kikirikol*; *kirr*, *kirrog*, *kirrant*; *koák*, *koákol*; *kób*, *koborez*, *koborezol*; *kocz*, *koczog*, *koczozan*, *koczozant*, *koczint*, *koczódik*; *kod*, *kodács*, *kodásol*; *kodkodásol*; *koh*, *koha*, *kohol*; *kók*, *kókál*, *kókonya*; *kol*, *kolomp*, *kolompol*, *koltant*, *koltog*; *kon*, *kong*, *kongat*, *kondúl*, *kondít*; *kop*, *kopog*, *koppan*, *koppant*; *kor*, *korog*, *korty*, *kortyog*, *kornyikál*; *kosz* (esosz) *koszog*, (esoszog); *kot*, *kotog*, *kotákol*, *kotlik*, *kótis*; *koty*, *kotyog*, *kottyán*, *kotyvál*, *kotyfol*; *köh*, *köhög*, *köhéssel*; *köp*, *köpdös*, *köpköd*; *kösz*, (lat. *cos*) *köszörü*; *krák*, *krárog*; *ku*, *kuasz*, *kutya*, *kuszi*, *kuvik*; *kuku*, *kukucs*, *kukucsál*, *kukuri*, *kukorikol*; *kur*, *kurhėja*, *kurjant*, *kurrogat*, *kuruttyol*.

2) Valamely görbe alakot, vagy tekervényes mozgást jelentő szók előhangja: *kacs*, *kacska*, *kacsaringó*, *kacsiba*, *kacsint*; *kacz*, *kaeza*, *kaczor*; *kaj*, *kajes*, *kajesos*, *kajás*, *kajmó*, *kajla*; *kal*, *kalács*, *kalinkó*, *kalantýú*, *kalimpál*, *kalisztál*, *kalézol*, *kalandoz*, *kalandor*; *kam*, *kamó*, *kámpó*; *kám*, *kámpics*, *kámpicsorodik*; *kan*, *kancs*, *kancsal*, *kankalék*; *kany*, *kanya*, *kanyar*, *kanyarodik*; *kasz*, *kasza*, *kaszimba*, *kaszimbál*, *kaszás* (görbe) *lábu*; *kav*, *kavar*; *kel*, *kelekóla*, *kelentýú*; *kil*, *kilines*; *kony*, *konya*, *konyít*, *konyúl*;

kób, *kóbor*, *kóborol*; *kód*, *kódor*, *kódorog*; *kov* v. *kóv*, *kovályog* v. *kóvályog*; *kön* v. *köny*, *köntől*, *könyök*; *kum* v. *kun*, *kumik*, *kunik*; *kuny*, *kunya*, *kunyhó*.

3) Gömbölyű alakra, vagy kerekben forgó mozgásra vonatkozó szókban: *kad*, *kada*, *kád*; *kar*, *karaj*, *karika*, *karima*, *karám*; *kas*, *kasornya*; *keb*, *kebel*; *ker*, *kerít*, *kerül*, *kerge*, *kerget*, *kergeteg*; *kér*, *kéreg*; *kob*, *kobak*; *kom*, *komp*, (felhányt földkupac) *kompol*, *kompoty*, *komló*; *kon*, *kondor*, *konty*; *kop*, *koponya*, *kopoltyú*, *kopolya*; *kor*, *korez*, *korezolat*, *korlát*, *korong*; *kór*, *kórász*; *köh*, *köböl*; *köcs*, *köcsög*; *köl*, *köldök*, *köldör*; *köny*, *könyü*, *könyv*; *küp*, (göb) *köpez*, *köpezös*; *kör*, *körny*, *környék*; *kuk*, *kukó*, *kukojsza*; *kuk*, (gug) *kukora*, *kukori*, *kukorodik*, *kukrejt*; *kul*, *kulaes*, *kulak*; *kum*, *kumak*, *kumas*; *kup*, *kupa*, *kupak*, *kupalag*; *kur* (gur) *kurtula*.

4) Következők azon alapfogalomban egyeznek, hogy a kedélynek tetsző kedves érzelmre vagy dologra vonatkoznak, u. m. *ke* v. *ké*, *kecs*, *kics*; *ké*, *kéj*; *kecs*, *kecsegtet*, *kecses*; *ked*, *kedv*, *kedves*, *kedvez*; *kegy*, *kegyel*, *kegyelem*, *kegyelet*, *kegyes*; *kel*, *kell*, (tetszik) *kellem*, *kellemes*; *kém*, *kémél*, *kémélet*; *kény*, *kényes*, *kényelem*, *kényez*; *kér*, *kérkedik*, *kérkedékeny*; *kin* v. *kén*, *kincs*, *régiesen*, *kéncs*, *kínál* v. *kénál*; *kiv*, *kiván*, *kivánat*; *kösz*, *köszön*, *köszönt*; melyekről megjegyzendő, hogy mindnyájokban vékony önhangzó, legfőlebb éles *i* uralkodik.

5) Oly gyökök előhangja, melyek és származékaik *r*-rel párosulva valami éleset, metszöt, szúrósat jelentenek: *kar*, *karcz*, *karezol*, *karm*, *karinol*, *karamzsol*, *karó*, *kardács*, *kárt*, *kártol*, *kard*; *kor*, *korhol*, *koresolya*, *korbál*, *kornicz*, *korsin*; *kör*, *köröm*, *körmol*, *körömszöl*, melyekben a „horzsolási” hangutánzás látszik lappangani.

6) Némely szókban előtét hang, u. m. *kancza* = *anyeza*, *anyaló*, *káprázit* = *ábrázik*, *kákombákom* = *ákombákom*, *kém* = *ém*, mert *émelt* = *vigilans*, *émetten*, *vigilando*, a *kém* is *vigyázó*; *ként* másképp: *ént*, pl. *vérent* való *atyafi*; *kék* = *gég* = *ég* (színű).

A *k*-val hezdődő gyöksszók különféle nemei és változatai a 200-at jóval fölülhaladják, az így végződők pedig, u. m. *ak*, *ek*, *ék*, *ik*, *ok*, *ük*, *bak*, *bek*, *bék*, *bik*, *bok*, *bök*, *buk*, *bük* stb. a 80-at. Nyelvünkben *k*-val kezdődő idegen szó aránylag sok van, melynek: *kabala*, *kabát*, *kaholy*, *kamara*, *koleda*, *kolompér* stb., melyek eredetét, illetőleg mely nyelvből történt kölcsönzését, saját rovataik alatt adjuk elé. Egyébiránt *k*-val kezdődő, s idegen nyelvekkel közös szavaink között olyak is vannak, melyekről eredeti magyarságát kétségbe vonni nem lehet, melynek kivált a hangutánzók, pl. *kaczag* (cachinnatur), *kárál* (gracillat), *kerrepel* (crepitat), *kohol* (szl. kuje), *kotlik* (glocitat), *kótis* (cutit, quatit), *köszörü* (eos); továbbá: *kajmó* (camus, hamus), *kalinkó* (clino), *kap* (capit), *karcsu* (gracilis), *karcsos*, *hardács* (carduus, carmen), *káva* (cavatura), *kender* (cannabis), *keres*, *kér* (quaerit), *kert* (hortus, Garten), *kör* (gyrus), *kéreg* (cortex, erus-

ta), *ki, kiki* (quis, quisquis), *kar* (chorus), *kor* (χορός), *kép, koponya* (caput), *könyök* (genu), stb.

—K, (1), némely szókból csupán kihangzásos toldalék, mint : *viasz-k, tövis-k, varacs-k, rovát-k, pilincz-k, belec-k*.

—K, (2), több helynevek képzője, m. *Det-k, Szepet-k, Becs-k, Vis-k, Püs-k, Gyön-k*, stb.

—K, (3), névképző, és pedig a) segédhangzóval, vagy hangugratólag, vagy a nélkül, mint : *éték, étk; ajak, ajk; marok, mark*; b) segédhangzó nélkül : *fark, hüvelyk, sark*. stb. l. Előbeszéd 145. l.

—K, (4) középképző, a gyakorlatos *kodik, kédik, ködik, kál, kél*, képzőkben, s nem egyéb, mint a szintén gyakorlatos *g* változata, pl. *gondol-g-at, gondol-k-od-ik, tol-og-at, tol-ak-od-ik; tur-og-ál tur-k-ál; szur-og-ál, szurkál; vájogál, vájkál*, l. Előbeszéd, 129. l.

—K, (5) többesszám képzője. Rendszerént, főképp mássalhangzó után segéd előhanggal : *ak, ek, ék, ok, ök*, mint : *ház-ak, nép-ek, kert-ek, bor-ok, bőr-ök*. De az egyszerű *k* itt sem példa nélküli, pl.

„Ne higj a legénynek,
Tüzes e lelkének;
Mert meg tudja esalni
Gyermekit emberknek.“

Csángó dal (Erdélyi J. gyűjt. I. K. 428. l.)

A régi halotti beszédben is olvassuk : *angyalkot* = angyalokat. Az önhangzóval végződő nevek után egyszerű alakban, mely esetben a rövid a e önhangzó megnyúlik, mint : *fa, fá-k, kepe, kepé-k, az i, u, ü* pedig röviden marad, mint : *tepsi-k, kapu-k, köpü-k*; de melléknevekhez rendszerént itt is önhangzóval függednek, mint *földi-ek, pusztai-ak, gyönyörű-ek v. gyönyörű-k, szomorú-ak v. szomorú-k*, stb. Ugyanczen *k* mint többesszám képzője marad a magyar személynév másoknál, u. m. *mink* (= en-enk), *tik* (= te-k) és *ök*, sőt az ezektől származott személyragoknál is, mind személyragozott nevekénél, mind igéknél, pl. nevekénél : *kép-ünk, kép-e-tek, kép-ök, kép-ei-nk, kép-ei-tek, kép-ei-k*; igéknél : *kér-ünk* (régiesen és tájdivatosan ma is : *kérünk* és *kérenk*), *kér-tek, kér-nek*, (= *kér-önök*).

Egyébiránt nevekénél a többesszám segédhangzóját követik (némi kivétellel pl. a sziszegőknél) mindazon képzők és ragok önhangzóji, melyek úgynevezett ötáguak, u. m. *ház, ház-ak, ház-am, ház-as, ház-al, ház-acs-ka; kéz, kez-ek, kez-et, kez-em, kez-el, kez-es, kez-ecs-ke; szem, szem-ék, szem-ét, szem-ém, szem-és, szem-él, szem-ér, szem-én-ként, szem-écs-ke; gond, gond-ok, gond-ot, gond-om, gond-ol, gond-os, gond-ocs-ka; kürt, kürt-ök, kürt-öt, kürt-öm, kürt-ül, kürt-ös, kürt-öcs-ke*. (De : *asztalos-ok, asztalos-t, juhász-ok, juhász-t*). Ugyan e szabály szerint ragoztatnak az önhangzóval végződők, mint : *kapa, kapá-k, kapá-t, kapá-m, kapá-l, kapá-s kapá-cs-ka; kefe, kefé-k, kefé-t, kefé-m, kefé-l, kefé-s, kefé-cs-ke*, stb.

Részletesen a többesszám képzőjét illetőleg, l. Előbeszéd, 54—56 l.

Jelentésére nézve alapértelme : *sok, sokaság*, vagyis egynemű egyének illetőleg alanyok szaporítása, seregeseitése, minél fogva a *gyakorítás* alapfogalmával rokon. Ezen nézetből kiindulva a többesszám *k* képzője azonos a gyakorlati *g*-vel s közvetőleg azon *s*-vel, mely szintén gyakorlatos igéket, vagy sokasító neveket képez, s önállólag az *és* v. *s* köztölt alkotja. Maga a *sok* szó és *ság ség* képző a tájdivatos *es-eg* (= és-még) szó elemeiből látszik alakultnak, l. Előbeszéd, 127. l.

Nyelvhasonlítási tekintetben hangban és értelemben legközelebb áll a magyar többesi —*k*-hoz a sinai *kiai* vagy *küu*, vagy *hian*, sőt *tu* (= *tö-bb*?) is, pl. *kuo-kiai* vagy *kuo-hian* = királyság-ok v. minden királyság, *dsin-küu* v. *dsin-tu* = emberek; de vannak itt némely sokaságot jelentő szók is, melyek a névnek elébe jönnek, ú. m. *csüng* v. *csu*, vagy *su*, vagy *to* = sok, pl. *csüng dsin* sok ember, így *to dsin*, de *to* utól is állhat : *dsin-to*. (Endlicher István sinai nyelvtana). A finn-lapp nyelvben is a többes képzője : *k*, pl. *csalme-k*; a persában egyik többes képzője : *há* (mely közelebb a sinai *hian*-nal rokon), pl. *tír-há* = nyilak (tör-ök?); a svéd-lapp-ban is *h*, pl. *csalme-h*; a szuómiban vagy külön finnben : *t*, pl. *silmä-t*, (= szem-ek), mordvinban szintén, pl. *sülmz-t*; az esztben revali tájéjtés szerént : *d*, pl. *sülmä-d*, a mongolban is egyik többes szinte *d*-vel képeztetik, s önhangzón végződő nevekénél *sz-szel*. Ezen *s* (= *s*) képzői rendszerént az árja nyelveknek is többsét. A tatár s török nyelvekben a többes képző alakja *lar ler* első tekintetre is összetettnek látszik. T. i. a tatár nyelvekben a harmadik személyi névmás *o* vagy *u*, s *l*-lel megtoldva *ol* vagy *ul* (= magyar *ő*). Ennek többese a tatárban : *olar* vagy *ular*, néhutt *alar* is (= *ők, azok*); s ezekből alakult az ismeretes *lar ler*, a honnan, pl. *kalpaklar* (= kalpag-azok,) *idi-ler* (= volt-ök), semmi más mint a harmadik személynévmás többese, mint a magyarban is *volt-ak*, am. *volt-ök*. Úgy hogy a török-tatár *bi-z* vagy *mi-z* (= *mink*) és *sz-i-z* (= *tik*) névmásokban már valósággal csak az *r*-rel rokon *z* (melyek ezen nyelvekben gyakran rokonúlnak) a többes képzője. A mongol egyik többese : *nar ner*, hasonló eredetű.

—KA, (1) vékonyhangon —KE, kicsinyítési képző, mint : *leány-ka, madár-ka, legény-ke*. Különösen a keresztnévek többnyire egyszerű *ka ke* képzőket vesznek fel, mint *János-ka, Maris-ka, Gyur-ka, Peti-ke, Erzsé-ke* stb. Különben gyakran a szintén kicsinyítő *acs-ecs-vel* párosulva : *acska, ecské*, hangrendileg : *écs-ke, ocs-ka, ücs-ke*; mint : *ház-acska, fűvéske, kert-écske, bor-ocska, tör-öcske*, l. Előbeszéd, 126. l.

—KA, (2), vékonyhangon —KE, névképző, mely eredetileg *ga, gc* vagy *oga, ege, ége, ogó, egő, égő*, vagyis az *og, ég, ög* képzőjü gyakorlatos igék részesülőjének változata, mint : *locso-g-ó, loesog-a*,

locsk-a; *csacsog*-ó csacsog a, csacsok-a; *bugyog*-ó, *bugyog*-a, *bugyk*-a, *fécség*-ő, *fécség*-e, *fecske* c, *czinég*-ő, *czinég*-e, *czink*-e. V. ö. Előbeszéd, 122. l.

KÁ, elvont gyökelem. 1) Tiszta torokhang, melytől hangutánzással neveiket kölcsönözték a) oly állatok, különösen madarak, melyek erős torokhangon szólnak, mint: *kakas*, *kakuk*, *karoly*, *kacsa*; b) oly igék, és származékaik, melyek, néha más hanggal is toldva, a természeti *ku* hangot utánozzák, mint: *kaczag*, *kaffog*, *kahol*, *karatylol*, *katakol*, *kattog*. 2) Jelent, miként általában, hajlást, görbülést, pl. ezen szóban: *kaczor*, *kaes*, *kaeskaríngós*, *kád*, *kagyló*, *kaj*, *kajla*, *kajsz*, *kajszos*, *kajmó*, *kajmaes*, *kaesiba*, *kalács*, *kalínkó*, *kalantyló*, *kalímpáz*, *kalistál*, *kamó*, *kampó*, *kancsal* (kamesal), *kandikál*, *kany*, *kanyar*, *kanyúl*, *kapa*, *kasza*, *kapes*, *kar*, *karé*, *karika*, *karíma*, *káva* (=ka-av-a), *kavar*, stb.

KÁ, megnyújtott torokhang, egyszersmind gyökeleme némely hangutánzónak, mint: *károg*, *kánya*, *károg*, *kácsa*, *kárdl*.

KAÁL v. KÁÁL, l. KÁL.

KAÁN, falu Baranya megyében; helyr. *Kaánba*, —*ban*, —*ból*.

KAB, (1), elvont gyök és hangutánzó, melyből *kaba*, *kabócza*, főnevek származtak. Talán azonos *kap* gyökkel, mert *kabarász* is am. *kaparász*.

KAB, (2), Pusztá neve Veszprém megyében; helyr. *Kab-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁB, elvont törzsök, melyből *kába* és származékaik erednek. Gyöke rokon a *csáb* szóban levő *csa* gyökkel, mely az egyenes útról félretérést jelent, s melyből ered *csáb-a*, szintígy *káb* *kába*. Eredetileg *káb* jelent állapotot, midőn valakinek feje szédül, súlyegyenét veszti, s átv. ért. midőn a lelki tehetség tompa, s rendes működésekre képtelen, vagy a megfontoló erő hiánya miatt határozataiban, ítéleteiben ingadoz. A persában *kháb* (خواب) am. álm. V. ö. KÁBA.

KABA, (1), (kab-a) fn. tt. *kabát*. Rugadozó márdarfaj a sólymok nemzetségéből. *Elfajzott, mint kaba, sólyom nemzetétől*. (Gyöngyösi). Párizspái szerént latinul: *subbuteo*. Megvan a cseh nyelvben is: *koba*.

KABA, (2), falu Bihar megyében; KIS—, puszták ugyanott és a Nagy-Kunságban; helyr. *Kabán*, —*ra*, —*ról*.

KÁBA, (káb-a, a törökben *kaba* am. durva); mn. tt. *kábát*. Képzésre, némileg értelemre is rokon vele a *csába*. Származékaik: *kábít*, *kábúl*. 1) Tulajd. ért. szédelgő, s a szédelgés miatt tántorgó, szilárdtalan állású; de ezen elemzésen alapult eredeti értelme jóformán kiavult. 2) Átv. buta, tompa eszű, ostoba, kinek elhatározott gondolkodás módja, itélő ereje nincs, ki szédelgő gyanánt a körülötte való tárgyakról tiszta tudattal nem bír.

KABAK, fn. l. KOBAK.

KABALA, fn. tt. *kabalát*. Megegyezik vele a latin *caballus*, szláv *kobola* v. *kobila*, olasz *cavallo*,

cavalla, franczia *cheval* stb. Jelent kancza-lovat; Udvarhelyszéken mindenféle lovat is. *Eke kabala* am. ekelő; Csikban: *kételen* (=kénytelen) *csuszó*. A persában *kalaba* am. eke. Kriza J. szerént, ha a matoláló vétségéből azon egy nyomban kétszer veti a fonalszálat, mondják: *kabalát vetett*. Erdélyben divatozó szó, honnan ezen erdélyi helynevek is: *Kabalapatak* és —*pataka*, *Kabalahágó* (hegy neve) stb.

KABALAPATAK, falu Máramaros megyében; helyr. *Kabalapatak-on*, —*ra*, —*ról*.

KABALAPATAKA, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Kabalapatakán*, —*ra*, —*ról*.

KABALASAJT, (kabala sajt) ösz. fn. Sajt, kabala-, vagyis kanczatejből.

KABALÁSPATAK, falu Bihar megyében; helyr. *Kabaláspatak-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁBÁLKODÁS, (káb-a-al-kod-ás) fn. tt. *kábálkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kába, buta, tompa észre mutató cselekvések gyakorlása.

KÁBÁLKODIK, (káb-a-al-kod-ik) k. m. *kábálkod-tam*, —*tdl*, —*ott*. Kábán, bután, ostobán cselekszik.

KÁBÁN, (káb-a-an) ih. Kába módon, azaz ostobán, kábult ésszel, fejfel.

KABAR, palócosos tájajtéssel am. *Kavar*, l. ezt.

KABARÁSZ, tájszó, *kaparász* helyett; l. ezt.

KABARÉK, (1), (kab-ar-ék) fn. l. KAVARÉK.

KABARÉK, (2), tájszó, *habaré* helyett; l. ezt.

KÁBASÁG, (káb-a-ság), fn. tt. *kábaság-ot*, harm. szr. —*a*. Butaság, tompaeszség, ostobaság, a lelki tehetségnek tiszta felfogás és öntudat nélküli állapota. Mondják tetről is, mely ily lelki állapot eredménye. *Micsoda kábaság ez? Ki látott ily kábaságot?*

KABASZILVA, (kaba-szilva) ösz. fn. Kassay J. szerént noszvaji szó Borsod megyében s am. a franczia eredetű *reine-claude*, közönséges kiejtéssel: *ringlott*.

KABÁT, (rokon a latin *habitus*, persa *kabá*, török *kabí* szókkal; a régi német *chap* felső öltönyt jelentett; *kabát* eléjön a esch nyelvben is); fn. tt. *kabát-ot*, harm. szr. —*ja*. Német szabású hosszú férfiruha, kaput. Erdélyben vászonkaput. V. ö. KAFTÁN név, és KAP, elvont gyök.

KABÁTOS, (kabát-os) mn. tt. *kabátos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kabátba öltözött, kabátot viselő, kaputos.

KÁBAUL, (káb-a-ul) ih. Kába módon, bután, tompaeszüleg, ostobán, kábán. *Kábaul nézni*, *bámulni valamit*. *Kábaul beszélni*, *cselekedni*.

KÁBÍT, KÁBIT, (káb-a-ít) áth. m. *kabít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kábává tesz, azaz, butít, az észet eltompítja, az elmeerőt rendes működéseire képtelenné teszi. *Az erős ital, a nagy gőz, a szüntelen ágyumoraj elkábítja az embert*. Átv. ért. mondjuk oly tárgyakról, melyek az elmét elfogulttá teszik, vagy az akaratot bal útra térítik. *Álokoskodással*,

ezifra beszédekkel kábitani a hallgatóságot. A külfény, és dicsőség elkábitotta őt.

KÁBITÁS, KÁBITÁS, (káb-it-ás) fn. tt. *kábitást*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit kábitanak, kábává tesznek. V. ö. KÁBIT.

KÁBITÓ, KÁBITÓ, (káb-a-it-ó) mn. tt. *kábitó-t*, Ami v. aki kábit. *Kábitó italok. Kábitó gőz, melegség. Kábitó beszédek.* Különösen mondjuk oly szerekről, melyek az idegrendszerre igen nagy hatással lévén az elmét megtompítják. *Kábitó szerek, porok. Kábitó álomital.*

KABÓCZA, (kab-ó eza) fn. tt. *kabócztát.* A rét füveit emésztő apró sáskafaj, szökeső, szütyőke. Mások szerint an. tücsök.

KABOLA, I. KABALA.

KABOLD, mváros Soprony megyében; helyr. *Kabold-on, —ra, —ról.*

KÁBOLGYA, (káb-ol-gy-a) fn. tt. *kábolgyát.* Mint a *kába* törzsök származéka, jelent kábaságot, I. KÁBASÁG.

KÁBOLGYÁS, (káb-ol-gy-a-as) mn. tt. *kábolgyás-t* v. —at, tb. —ak. Kábaságban szenvedő, kábult, ostoba, butaesziú.

KÁBOLGYÁSKODIK, (káb-ol-gy-a-as kod-ik) k. I. KÁBÁLKODIK.

KÁBOLYOG, (káb-oly-og) önh. m. *kábolyog-tam* v. *kábolyg-ottam.* L. KÁBÁLKODIK.

KABONA, (kab-on a) fn. tt. *kabonát.* Bodrogközben am. keresztfa a házfödél tarékjún, hogy a szél meg ne kezdhesse a szalmát vagy nádat. Így nevezik az ekelovat is. Ezen utóbbi értelménél fogva eredetileg alkalmasint *kabola* v. *kabala*, mert másutt, különösen Erdélyben az ekelovat kabalának hívják.

KÁBOS, (káb-os), **KÁBOSKODIK,** I. **KÁBA, KÁBÁLKODIK.**

KÁBÚL, KÁBUL, (káb-a-úl) önh. m. *kábúl-t.* Kábává lesz, esze tompúl, butúl. *Erős dohánytól kábúl a feje. Elkábúl, megkábúl.* Átv. ért. bizonyos erkölcsi benyomás által lelki erejét, önállóságát veszti, az észnek és akaratnak helyes útairól eltántorodik. *A dicsvágy, s fényes ígéretek által elkábulni.* V. ö. **KÁBA.**

KÁBÚLÁS, KÁBULÁS, (káb-a-úl-ás) fn. tt. *kábulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvető állapot, midőn valaki kábúl. *Kábulás miatt se nem lát, se nem hall. Kábulásig meleg ezen szoba. Az erős dohány kábulást okoz neki.* V. ö. **KÁBÚL, KÁBA.**

KÁBÚLAT, KÁBULAT, (ka-ab-úl-at) fn. tt. *kábulat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Kábult állapot.

KÁBULT, (káb-a-úl-t) mn. tt. *kábult-at.* Aki kábává lett, eszében megtompult, butult. *Bortól kábult iszákosok.*

KÁBULTAN, (káb-a-úl-t-an) ih. Kábult állapotban, butultan, ostobán.

KÁBULTSÁG, (káb-a-ult-ság) fn. tt. *kábultság-ot*, harm. szr. —a Kábult állapot. *Kábultságában*

félrebeszél. Merevedett nézése kábultságra mutat. V. ö. **KÁBULT, KÁBA.**

KACS, (1), fn. tt. *kacs-ot*, harm. szr. —a v. —csa. Gyökeleme a hajlást, görbeséget jelentő *ka*, melyhez a kicsinyező *cs* képzőbetű járulván alakult a *kacs*, azaz, fonalforma, és különféle irányban meggörbülő hajtás több növényeken, mely által más testekre felkúsznak s beléjük fogódzanak. Ilyenemű kacsok vannak a szőlővesszőkön, dinnyék szárain, borsókon, babokon, s több felfutó növények indáin. Származékai: *kacs-karingó, kacs-karingós.*

KACS, (2), természeti hangutánzó, melyből *kacsa* származott, minthogy ezen madárfaj kiáltó szava: *kacs! kacs,* vagy hosszu á-val: *kács! kács!*

KACS, (3), elvont gyöke *kacska*, továbbá *kacsing* v. *kacsong* s *kacsint* v. *kacsont* stb. szólnak. Jelentése általán: görbeség, különösen szemmel hunyorítva félreintés; a persában Beregszászi szerint *gands* am. kacsintás; a finnben pedig *katson* am. nézek.

KÁCS, (1), fn. tt. *kács-ot.* Dunántúl több vidéken a köznép nyelvén összehúzza *kohács-* v. *kovács-* ből. *Há méz? Ee nek a kácsho, loakat patkónyi.*

KÁCS, (2), hangutánzó, s jelenti a kacsának kiáltó szavát. Röviden: *kacs.*

KÁCS, (3), falu Borsod megyében; helyr. *Kács-on, —ra, —ról.*

KACSA, (kacs-a) fn. tt. *kacsát.* Ismeretes vízi madár, egyenes, és sárgavörös csőrrel és sárgavörös vagy barnás uszóhártyával. (Anas boschus). A szelíd házi kacsza tollai fehérek vagy tarkák, a vadkacsái tarkák s teste valamivel kisebb, és kárcsúbb mint a szelidé s esőre zöldessárga. Máskép: *kácsa* v. *réce,* *ruca,* *gócza.* A persa, török és tatárnyelveken *kaz,* a németben *Gans,* svédben *gås* stb. am. lúd. Átv. ért. *hirlapi kacsza,* am. hazug hír, hamis tudósítvány.

KÁCSA, I. KACSA.

KACSAFOGÁS, (kacsza fogás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a vadászok vad kacsákat fognak.

KACSA-LÁB, (kacsza-láb) ösz. fn. A kacsza nevű madár uszóhártyás lába. Átv. ért. *kacsalábon lenni,* am. alig tengeni, vagy kövér kacsza módjára biczegve mozogni.

KÁCSÁND, falu Zemplén megyében; helyr. *Kácsánd-on, —ra, —ról.*

KACSAANY, (kacs-any) fn. tt. *kacsány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja I. **KOCSÁN.**

KACSAÓL, (kacsza-ól) ösz. fn. Ól vagy rekesz, melyekben a kacsákat zárva tartják és hizlalják.

KACSAORR, (kacsza-orr) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a kacsza nevű vízi madár orra, esőre. 2) Átv. és természetrajzi ért. kettős tekenőjű csigafaj, mely a kacsza orrához hasonló. (Sole).

KACSÁR, (kacs-a-ar) fn. tt. *kacsár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja, I. **KACSAORR,** 2).

KACSASERÉT, (kacsza-serét) ösz. fn. Nagyobacska serét, a nyúlserétnél kisebb, melylyel a vadkacsákat s más vízi madarakat lödözik.

KACSATOJÁS, (kacs-a-tojás) ősz. fn. A kacsák neméhez tartozó vízi madár tojása. *A házi kacsatojásokat kollós tyúk alá tenni és kiköltetni.*

KACSÁZ, (kacs-a-az) önh. m. *kacsáz-tam*, —*tél*, —*ott*, par. —z. Kaesákat vadász, fogdos.

KACSÁZÁS, (kacs-a-az-ás) fn. tt. *kacsázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kaesákra vadászás, vadkacsák lödözése, fogdosása.

KÁCSÉR, (kács-ér, a cseh nyelvben is: *kácsér*); fn. tt. *kácsér-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Hím kaesa. *Kacsaringós fark-tollú kácsér*. Máskép: *gácsér*.

KÁCSFALU, helység Szepes megyében; helyr. *Kácsfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

KACSI, l. **KACSO**. Mándy Péter szerint gyermekintés is.

KÁCSI, fn. tt. *kácsi-t*. Gyermekszó, s nem egyéb mint a megrövidített *kalács*, mely *i* hozzátétellel kiesinyező alakot ölt, s jelent gyermeknyelven kenyert vagy kalácsot. *Kell, fiam, kácsi?* V. ö. **GYERMEKSZÓ**.

KACSIBA, (kacs-ib-a) mn. tt. *kacsibát*. Gyöke a görbeséget jelentő *kacs*, innen *ab* v. *ib* képzővel *kacsab*, *kacsib*, mint *kasz*, *kaszab*, *kaszib*, *kaszabol*, *kaszibál*, végre minőséget jelentő *a* képzővel: *kacsiba*. Jelent horgas, lőcsős lábút, vagy általában meghorgadt, meggörbült valamit. Nevezetesen így nevezik a Balaton mellékén a kaszanyél bal fogatóját; a jobbkezbeli neve: *bankó*.

KACSING, (kacs-in-og) önh. m. *kacsing-ott*, ltn. —*ni* v. —*ni*. L. **KACSINGAT**.

KACSINGAT, (kacs-in-og-at) önh. és gyakor. m. *kacsingat-tam*, —*tél*, —*ott*, par. *kacsingass*. Gyöke a görbeséget jelentő *kacs*. 1) Tulajd. ért. hunyorgatva, szemét vagy szemcit félre huzogatva, nem egyenesen nézeget. 2) Átv. szerelmesen, hamisan tekinget valakire. *Kacsingatnak egymásra*.

KACSINGATÁS, (kacs-in-og-at-ás) fn. tt. *kacsingatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hamisan, alattomosan hunyorgó nézegetés. V. ö. **KACSINGAT**. *Szerelmes kacsingatások*.

KACSINGATÓ, (kacs-in-og-at-ó) mn. tt. *kacsingató-t*. Aki vagy ami kacsingat. *Leányokra kacsingató ifjak*. *Hamisan kacsingató szemek*.

KÁCSINGÓZIK, (kacs-in-og-ó-oz-ik) k. m. *kácsingóz-tam*, —*tél*, —*ott*. Kivánesian tekinget valamire. Tájszó. Nyilván kacsing szótól. Néhutt: *ácsingózik*.

KACSINKA, (kacs-in-ka) fn. tt. *kacsinká-t*. Kis kaes, kacsoeska. V. ö. **KACS**.

KACSINT, (kacs-in-t) önh. m. *kacsint-ott*, ltn. —*ni* v. —*ni*, par. —*s*. Szemével alattomos, titkos, hamis, félrehajló vágást, pillantást tesz. *Lopva oda kacsintott. Én is kacsintottam, ő is*.

„Ez a szemem, ez az egyik,

Jobban kacsint, mint a másik.“ Népd.

Átv. ért. erdélyi tájszóállás am. darabosan, nem elég könnyen beszél valamely idegen nyelvet. *Kegyed kacsint (néhutt: kocsint) egy kissé a magyarban*. V. ö. **KANCSAL**, **KACSI**, **KANDI**.

KACSINTÁS, (kacs-in-t-ás) fn. tt. *kacsintás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Hamis, alattomos, leskelődő pillantás, milyen a szemmel beszélő szerelmeseké szokott lenni. V. ö. **KACSINT**.

KACSINTGAT, **KACSINTGATÁS**, l. **KACSINGAT**, **KACSINGATÁS**.

KACSKA, (kacs-ka) kiesinyező fn. tt. *kacska-t*. Kis kaes. Mondják emberről is, kinck egyik karja rövidebb vagy hibás görbeségű.

KACSKANYAK, (kacska-nyak) ősz. fn. 1) Görbe, félretekeredett nyak. 2) Növénynem, a két főbb hímesek seregéből és földetlen magvuak rendből, melynek virágészéje öt egyenetlen rovatra oszlik. Virágészéjének egyetlen nyílása van, melyen két hosszú, és két rövid hímszálak állanak. (Bugula, Ajuga. L.) Fajai: *tornyos*, *havasi*, *halmi*, *ostorindás*, *kalincza-k*.

KACSKARING, (kacs-kar-in-g) fn. tt. *kacs-karing-ot*, harm. szr. —*ja*. Alkotó részcei, a görbeséget jelentő *kacs* és *kar* (kör), a mozgást jelentő *in* és gyakorlatra mutató *g* képzők. A székelyeknél *ó* végzettel *karingó* (=keringő) magában is divatozik s am. örvény. (Krizsa J.) Jelent általan oly tárgyat, melynek alakját ide-oda hajló, görbedő, egymásba fonódó vonalak képezik, melynek némely növények tekerős kacsai vagy a ruhákra varrott ezíra sujtások vagy fodrokba hajtogatott hajfürtök. A természetrajzban jelent hüvelyes növénynevet a két falkások seregéből és tízhímesek rendéből, mely déli Európában a szabad mezőkön tenyészik, s melynek hüvelyei görbék, s a skorpio farkához hasonlók. (Scorpiuros. L.)

KACSKARINGÓ, (kacs-kar-in-g-ó) fn. *kacs-karingó-t*. Ide-oda görbedő, hajló, egymásba fonódó szálaból, fonalaktól álló ezíraság, sujtás, fodor. *Kacs-karingóra hímezett ködmön*, *bakonyi szür*. *Kacs-karingóra sujtásozott nadrág*, *dolmány*.

KACSKARINGÓS, (kacs-kar-in-g-ó-os) mn. tt. *kacs-karingós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kacs-karingóval ezírfázott, sujtásos, fodorított, tulságosan ékesített, piperézett. *Kacs-karingós fürtök*. *Kacs-karingós dolmány*, *ködmén*, *szür*. *Kacs-karingós toll*, *szalag a kalapon*. *Kacs-karingós menyecske*. Tájdivatosan: *katy-karingós*, *kacs-karingós*. Jellemzetes kifejezés a népies, közép, és tréfiás írásmódban.

KACSKARINGÓSAN, (kacs-kar-in-g-ó-os-an) ih. Kacs-karingós alakban v. módra. *Kacs-karingósan fodrozott fürtök*. *Kacs-karingósan varrni a szalagot a szoknyára*.

KACSKARINGÓZ, (kacs-kar-in-g-ó-oz) áth. m. *kacs-karingóz-tam*, —*tél*, —*ott*, par. —*z*. Valamit kacs-karingósan ezírfál, tulságosan, izléstelenül piperéz. V. ö. **KACSKARINGÓS**.

KACSLÁBU, (kacs-lábu) ősz. mn. 1) Emberről szólva am. térdnél begörbedő lábu, ki térdeit összeveri. 2) Mondják lórról, ökrörről, tehérről, melynek hátulsó lábai, esáncjai a hajlásban egymáshoz dörögölődnek. Máskép: *kajcsos*, *kaszás*, *kasziba*, *kacsiba*.

KACSO, fn. tt. *kacsó-t*, harm. szr. —*ja*. Gyermekeknél vagy gyermekekhez szólva am. kis kéz, kezecske. *Add ide a kacsódat*. V. ö. GYERMEKSZÓ.

KÁCSOG, (kács-og) önh. m. *kácsog-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják tulajdonképp a kacsúról, midőn *kacs* hangon kiált; út. ért. emberről is, ki kacsá módjára sápgova kiáltoz.

KÁCSOGÁS, (kács-og-ás) fn. tt. *kácsogás-t*, tb. —*ok*. Kacsá módjára kiáltozás.

KACSOL, (kacs-ol) áth. m. *kacsol-t*. A növény levelét kacsosánál fogva lemetszi, letöri, leszakasztja. *Dohányt, szőlőlevelet kacsolni*. Szélesebb ért. a növények kacsait letépi.

KACSOLÁS, (kacs-ol-ás) fn. tt. *kacsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamely növény kacsait letépi, lecsipik, lemetszik.

KACSOLÓDIK, (kacs-ol-ód-ik) k. m. *kacsolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Kacs módjára valamire képesedik, valamire felfut.

KACSONG, (kacs-on-g) önh. m. *kacsong-tam* v. —*ottam*, —*tál* v. —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Hamisan, titkosan, alattomosan, szerelmesen pillong, tekinget.

KACSONGÁS, (kacs-on-g-ás) fn. tt. *kacsongás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kacsong.

KACSONGAT, (kacs-on-g-at) önh. és gyakor. m. *kacsongat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kacsongass*, l. KACSINGAT.

KACSONGATÁS, l. KACSINGATÁS.

KACSONT, l. KACSINT.

KACSONTA, folyó Zemplén megyében.

KACSO, (kacs-os) mn. tt. *kacsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Minck kacsosa vagy kacsosai vannak. *Kacsos szőlővessző. Kacsos tökinda. Kacsos felfutók*. V. ö. KACS.

KACSOODÁS, (kacs-os-od-ás) fn. tt. *kacsosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Növények fejlődési, sarjadzási állapota, midőn kacsosakká lesznek.

KACSOODIK, (kacs-os-od-ik) k. m. *kacsosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kacsok nőnek, sarjadanak belőle. *Kacsosodik a szőlővessző. Kacsosodik a borsó szára, a tök indája*.

KACSOTA v. KACSÓTA, falu Baranya megyében; helyr. *Kacsótán*, —*ra*, —*ról*.

KACSOZ, (kacs-oz) áth. m. *kacsoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*, l. KACSOL.

KACSULA, fn. tt. *kacsulát*. Kriza J. szerint a székelyeknél gyermekjáték: egy t. i. állva lába elé veti sapkáját, a több társak akarják azt előle elrúgni, ő gondosan igyekszik azt lábával megakadályozni s aki elrúghatja, némi előnyvel bír. 'Kacs' gyöktől származottnak látszik, honnan 'kacsiba' is ered, mely szintén lábakra vonatkozik.

KACZ, (1), elvont gyöke *kaczagány*, *kaczév*, *kaczli* szónak, azonos a fenhangú *kecz* gyökkel, jelent szökdélő mozgást; s rokon vele a szanszkrit: *szkaul* egészen hasonló értelemmel.

KACZ, (2), elvont gyök. Hangutánzó, melyből *kaczag* és származékai erednek.

KACZ, (3), elvont gyök. Jelent vagy görbéséget, görbe eszközt, és származékai: *kacza*, *kaczor*, *kaczat*, s ekkor rokona: *kacs*; vagy pedig metszést, vágást, a midőn rokonai: *kés* és a török *kesz-mek*, mely am. metszeni, vágni.

KACZ, (4), v. KACCCZ! Tisza vidékén maeskának mondják, midőn elkergetni, elűzni akarják. Midőn pedig hívják, így szólnak: *czicz!* Amaz hangokban a német *Katze* szóval rokon. A magyarban a két ő közötti különbséget úgy látszik, az *a* (=ott, oda), és *i* (=itt, ide) önhangzók alkotják.

KACZA, (1), (kacz-a) fn. tt. *kaczá-t*. Két végén nyéllal ellátott görbe kés a timároknál, tobakoknál, szücsöknél, esztrővargáknál, melylyel a munkába vett s beáztatott bórról a húst és a szórt levarkarják. A *kacza* szó változata. Csongrádban jelent mindennemű nagy kádat.

KACZA, (2), erdélyi falu Kóhalom székben; helyr. *Kaczán*, —*ra*, —*ról*.

KACZAG, (kacz-ag) önh. m. *kaczag-tam* —*tál*, —*ott*. Rokon vele a latin *cachinnor*, héber *czakhak*, szanszkrit *kalkh*, magyar *göczög* (öreges nevetés). Fenhangon, s teli torokból nevet. Mondják 1) Oly nevetőről, ki valamely nevetéses, képtelen, bohózatos túrgy fölött hangos nevetésre fakad. *A bohóc minden léptére és szavára kaczagott a nép*. 2) *Ki, meg igckötökkel s áthatólag: ki gúnyból fakad nevetésre. Kikaczagni, megkaczagni valakit. A vadászok leikaczagnak oly társat, ki semmit sem lött*. 3) *Ki pajkosságból, disztelenül, illetlen hangon nevet. A csintalan, pajkos ifjak összebújva kaczagtak. Ne kaczagi*. 4) Mondják galambról, különösen a galambok egyik fajáról, mely kaczagó galambnak neveztetik.

KACZAGÁNY, (kacz-ag-ány, v. ö. KACZ [1] gyök) fn. tt. *kaczagány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Szyrjün és permi nyelven *kaczik* bört jelent: innen a kaczagány nem egyéb volna, mint bizonyos állatok háti bőre, melyet őseink palástul viseltek, s még most is Erdélyben a köznépek itt ott juhbőrből hordoznak. Azonban *kacz* (1) gyök után értelmezve jelent szökdécelő, játszadozó anyagot vagyis felső öltönyt; melyet csak nyakba akasztanak, s mely menés, különösen lovaglás közben a léggel és szellővel játszadozva mozog. Gyöngyösi Istvánál: keese (=ke-eze?)

„Veres skárlát kecsét függesztett vállára,
Melyet készítetett parduzebőr formára,
Körmöket ezüstből csináltak lábára,
Fogakat is raktak olyakat állára.

Parducaz- tigriskaczagány. Juhkaczagány. Válláról kaczagány lóg. Bojtos, gyapjas, szőrös kaczagány.

KACZAGÁNYOS, (kaczagány-os) mn. tt. *kaczagányos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kaczagányt viselő *Kaczagányos* ösök. *Kaczagányos apánk*.

KACZAGÁS, (kacz-ag-ás) fn. tt. *kaczagás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Torokból fakadó, fenhangú vagy gúnyos, vagy illetlen pajkos nevetés. *A nézőket holmi bohózatok által kaczagásra fakasztani. Nevetséges magaviselete által kaczagást gerjeszt. Ezt kaczagás nélkül tudnátok-e nézni barátim? (Spectatum admissi risum teneatis amici? Horat.)*

KACZAGÓ, (kacz-ag-ó) mn. tt. *kaczagót*. Fehangon, teli torokkal vagy gúnyosan, vagy pajkosan nevető. Mondják különösen egy galambfajról, melynek szava az emberkaczagáshoz hasonló.

KACZAJ, (kacz-aj) fn. tt. *kaczajt*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Képzése olyan, mint a *moraj*, *zörög*, *zsibaj* hangutánzóké. Jelenti azon erős torokhangot, mely a kaczgva nevető ember szájából hallatszik. *Nagy kaczajt ütni. Kaczajjal eltölteni a házat. Köz kaczaj támada, midőn eléadta indítványát.*

KACZAR, (kacz-ar) fn. tt. *kaczar-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja, l. **KACZOR**.

KACZAT, (kacz-at) fn. tt. *kaczat-ot*, harm. szr. —ja. Győr vármegyében, s némely más tájakon divatozó szó, jelent holmi dibdáb ruhaneműt vagy egyéb hánytvetett holmit. Ikerítve: *kiczitkaczat*.

KACZÉR, (kacz-ér v. kacs-ér) mn. tt. *kaczér-t*, tb. —ok. Eredeti alakjában *keczér* is lehetett, egy gyöktől származván *keczél* igével, mely annyit tesz, mint vigan szökdél, játszadozik, czikázik. Régi szótárainkban is a kaczér latinul: *salax lascivus*. *A bak akármely merdek kősziklákra föl alá kecze-bezczél.* (Vajda Sám.) Kaczér tehát eredetileg vagy am. vigan szökdélő, ficzánkóló, mi az állatoknál kivált tavasz nyiltán s a nemi ösztön felgerjedésekor szemlélhető; vagy *kacs* gyöktől (honnan kacsint is ered): *kacsér* am. kacsingató; innen kaczérnak mondatik az, ki nemi ösztöntől ingerülve, gerjedeve magát a más neműek előtt illegeti, hányjaveti, ki gerjedelmét holmi külső jelekkel, kacsingatásokkal elárulja, mesterkélt módokon tetszeni vágy, s a más neműek kegyét, vonzalmát vadászsa. Rokon vele a *kaczki*, *kaczkiás*, *kaczkos*. *Kaczér nő, kaczér ifjak, kaczér menyecske*. Mondják továbbá a testnek mozdulatairól, melyek nemi testvágyra számítvák. *Kaczér járás. Kaczér mozdulatok. Kaczér táncz. Kaczér pillanatok*. Szóra, beszédre alkalmazva am. pajkos. *Kaczér szavakat ejteni. Kaczér beszédekben gyönyörködni*. Értelmi rokonságban vannak vele a *kecs*, *kecsegtet* szók is. Talán a *coquett* fogalmát finomabban fejezné ki a *keczér* v. *kecsér*, mint a kaczér.

KACZÉRKODÁS, (kacz-ér-kod-ás) fn. tt. *kaczérkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kaczérkodik, l. ezt. *Tetszelgő, szemtelen, pajkos kaczérkodás*.

KACZÉRKODIK, (kacz-ér-kod-ik) k. m. *kaczérkodtam*, —tál, —ott. Kaczérul viseli magát; nemi ösztöntől gerjedeve vagy tetszvágyból ingerlő jelekkel, s mozdulatokkal a figyelmet magára vonni törekszik. *Szemek, pillantások, öltözet, nyulka járás által*

kaczérkodni. Keményebb ért. am. pajkoskodik, buja beszédekkel és cselekedetekkel illetlenkedik. Mondják oly emberről is, ki nem nemi ösztönből, hanem más czélből valakinek tetszését keresi, holmi szolgálat, kedvezés, kitüntetés stb. által. *Kaczérkodik az eltelenséggel*.

KACZÉROS, (kacz-ér os) mn. tt. *kaczéros-t* v. —at, tb. —ak. Kaczér tulajdonságokkal biró. *Kaczéros nő, menyecske*, kinek szemejárása, arcvonásai, járása, mozdulata kaczérok. Lágýabb értelemben: nyalka, hegyes, kényes magatartásu.

KACZÉROSAN, (kacz-ér-os-an) ih. Kaczér külső által magát tetszetve, illetve, másokat ingerelve. *Kaczérosan öltözködni, tekingetni*. Lágýabb ért. nyalkán, hegykén, kényesen, piperésen.

KACZÉROSKODÁS, (kacz-ér-os-kod-ás) fn. tt. *kaczéroskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tetszelgő; magát kellető cselekvésmód gyakorlása.

KACZÉROSKODIK, (kacz-ér-os-kod-ik) k. m. *kaczéroskod-tam*, —tál, —ott. Kaczérosan viseli magát. V. ö. **KACZÉROSAN**.

KACZÉRSÁG, (kacz-ér-ság) fn. tt. *kaczérság-ot*, harm. szr. —a. 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki kaczér. *Minden pillantásából, mozdulatából kaczérság látszik*. 2) Kaczér cselekvés, pajkosság. *Micsoda kaczérság ez?*

KACZÉRUL, (kacz-ér-ul) ih. Kaczér módon, mint a kaczérok tenni szoktak; tetszelgőleg; magát illetve; pajkosan; nyalkán. V. ö. **KACZÉR**.

KACZINKA, kiavult fn. Jelentett hajdan legkisebbféle pénzt, fillért.

KACZKI, (kacz-k-i) mn. tt. *kaczki-t*, tb. —ak, Kaczérosan öltözködő, nyalka, hegyes, kényes járásu, piperkőcz, ficsúr. *Kaczki legény. Kaczki menyecske*. Mondják viseletről is. *Kaczki öltözet, ruha. Kaczki járás*.

KACZKIAS, KACZKIÁS, (kacz-k-i-as) mn. tt. *kaczkiás-t* v. —at, tb. —ak. Kaczki modorú, szokásu. *Kaczkiás viselet*.

KACZKÓ, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Kaczkó-n*, —ra, —ról.

KACZKOS, l. **KACZKIAS**.

KACZOGÁNY, l. **KACZAGÁNY**.

KACZOLA, (1) am. *kaczaló*, l. ezt. A régieknél gyakran eléjön. „Itt én öt kaczolát és két vehet találtam, az egyik kaczola az tavaly nyárba tallóba hala meg, a másikat ellopák ez nyáron hogy én Monaryba fcküitem; akik ugyan vannak három kaczola és két him vehem.“ Levél 1551. évből. Szalay Á. gyűjt.

„Az csitkók vérével, kaczolák tejével Szegényeket itatják.“

Szegedi István a XVI. század II. feléből.

KACZOLA, (2) puszta Borsod megyében; helyr. *Kaczolá-n*, —ra, —ról.

KACZOLÓDIK, (kacz-ol ó-d-ik) belsz. l. KÁSZOLÓDIK.

KACZOR, (kacz-or) fn. tt. *kaczor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Gyöke vagy a görbeséget jelentő *kacz*, s rokon a *kacs* szóval, vagy pedig itt a *kacz* vágást, metszést jelent mint a *kés* szóban, s itt rokon a török *kész-mek* (válni, metszeni) s magyar *kacsa* és *kacszat* szókkal. Így nevezik a kertészek és szőlőművesek az ágnyeső, vinyegemetsző görbe kést. A finnben is előjön: *kassara*.

KACZÓR, (kacz-ór) fn. tt. *kaczór-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Rokon a *kaczor* főnévvel s jelenti bizonyos növények leveleinek görbére hajlott fodrait, csipkéit. Gyöke, mint értelméből kitűnik, a görbülést jelentő *kacz*.

KACZORLAK, falu Szala megyében; helyr. *Kaczorlak-on*, — *ra*, — *ról*.

KACZÓROS, (kacz-ór-os) mn. tt. *kaczóros-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Oly növények leveleiről mondják, melyek csipkések, s csipkéik ívalakban lefelé görbednek.

KACZÚR, KACZÚROS, l. KACZÓR, KACZÓROS.

KACZVIN, falu Szepes megyében; helyr. *Kaczvin-ba*, — *ban*, — *ból*.

KAD, elvont gyök, melyből *Kadarc* *Kadács*, *Kadarkút*, *Kadarfalva*, helynevek, és *kadócz* erednek. Értelme rokon a *kád* szóval. L. ezt.

KÁD, (magyar elemzéssel: ka-ad v. ka-ed azaz gömbölyű edény, gömbölyű eszköz vagy tartó) fn. tt. *kád-at*, harm. szr. — *ja*. Megegyezik vele a héber: *kád*, arab *kadda*, latin *cadus*, hellén *κιάδος*, szanszkrit *kud* v. *kut* (tartalmaz), innen: *kutasz* (edény), továbbá szinte a szanszkrit *csahad* (föd, takar) stb. Kerekded vagy hosszudag edény fából, kőből, ércből, mely folyadékok tartására, szüretelésre, fürdésre stb. szokott használatni. *Csomoszló kád* a szőlőműveseknél. *Tejes kád*, nagyobb fejű intézetekben. *Fürdőkád*. *Serfőző kád*. *Vízartó kád* a tüztöltő szer-tárban. *Olajos kád*. *Csávás*, *cseres kád*.

KADA, (kad-a) fn. és tiszamelléki tájszó, tt. *kadat*. Vízványa gödrös hely folyók fenekén, melyben a halak teletszaka tanyáznak s oly sűrűen fekszenek, mint hering a hordóban. A *kád* szóból is alakulhatott hasonlat szerént *kada*, mint: *báb baba*.

KADÁCS, NAGY —, KIS —, máskép: FELSŐ —, ALSÓ —, erdélyi falvak Udvarhely székben; helyr. *Kadács-on*, — *ra*, — *ról*.

KADANY, (kad-any) fn. tt. *kadanyt*, tb. — *ok*. A nehéz és neutelen fémek egyike, mely a természetben csak gyéren jön elő. Ónfehér színe s tündöklő fémfénye van, hidegen is nyújtható és kalapálható, könnyen megömlő és lepárolható. A légen hevítve meggyulad és barna színű éleggé változik. Kadany — Cadmium — nevét *Kadmus*-tól nyerte, ki a görögöket a sárgaréz készítésére tanította a kadanyt is tartalmazó gálma (Galmei) nevű horganyércből, mely

latinul szintén a Kadmus nevére *Kadmia fossilis*-nek nevezetik. (Török József tanár).

KADÁR, falu Temes megyében; helyr. *Kadár-ba*, — *ban*, — *ból*.

KADÁR, (kád-ár) fn. tt. *kádár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Mesterember, ki kádakat, hordókat, sajtárokat, dézsákat, s többféle faedényeket készít, máskép: *bodnár*. Németesen: *pintér*. Jelent a népköltészetben vezetés személyt. *Kádár históriája*. „Fölemelél Kádár semeit az égre, s mondta: uram Isten, légy segítségemre.“ Kézai krónikájában olvasható, hogy midőn a húnok Ázsiából új hazát keresni kiindultak, maguk között egy *kádár* nevezetű bírót állítanak. A Budai krónikában szintén: „maguk között igazgatót (rectorem) állítván, *kádár* nevűt a Torda nemzettségéből.“ Miből úgy látszik, hogy *kádár* hivatal, nem személynév vala. Az arab-török *kadī*, mely csekély különbséggel egyezik *kádár* szóval, csakugyan bírót jelent. Szalay Á. gyűjteményében, egy 1558-diki levélben is olvassuk: „Egy emerni (emírné?) és egy kadia mind feleségével itt vagyon.“ és Zrinyi Miklósnál:

„Azonban egy kadia oda érkezett.“

Ismét:

„Kadiának fejét függeszti két részre.“

KADÁRBÁRD, (kádár-bárd) ösz. fn. Bárdféle faragó szerszám a kádároknál.

KADARCS, folyó és csárda Szabolcs megyében.

KADÁRFA, (kádár-fa) ösz. fn. Fa, dongafa, különösen tölgyfa, melyből a kádárok edényeket, u. m. kádakat, hordókat, sajtárokat stb. készítenek.

KADÁRINAS, (kádár-inas) ösz. fn. 1) Kádárságot tanuló ujoncz. 2) Abroncsot lecsiptető kétágu fa- vagy vas eszköz a kádároknál.

KADARKA, (talán *corinthiaca* latin szóból módosult) fn. tt. *kadarkát*. Gömbölyű s többnyire fekete szemű szőlőfaj, az édesebb neműek közül. *Kadarka ne taszigálj*, a tántorgó részeg ember szokott mondanása Szala vármegyében.

KADARKÚT, falu Somogy megyében; helyr. *Kadarkút-on*, — *ra*, — *ról*. Folyó neve is.

KADÁRSÁG, (kádár-ság) fn. tt. *kádárság-ot*, harm. szr. — *a*. Kézi mesterség, melyet a kádárok űznek. *Kádárságot tanulni*.

KADÁRSZIN, (kádár-szin) ösz. fn. Szín v. fél-szer, mely alatt a kádárok dolgoznak vagy kádárfai-akat tartják.

KADÁRTA, falu Veszprém megyében; helyr. *Kádártá-n*, — *ra*, — *ról*.

KADÉLEG, (kad-éleg) ösz. fn. l. KADANY és ÉLEG. (Oxydum cadmii).

KADGYALU, (kád-gyalu) ösz. fn. Csavaros gyalu, melylyel a kádárok a kádak dongáit gyalulják.

KADICSFALVA, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *Kadicsfalvá-n*, — *ra*, — *ról*.

KADÓCZ, (kad-ócz) fn. tt. *kadócz-ot*, harm. szr. — *a v.* — *cza*. Lisztből készült lág púp. Németek a francia *chandeau* kitételére akarják használni.

KÁF, elvont törzsöke *káfor* szónak. Rokon vele a latin *scapha*, hellén *σκάφη*, *σκάφος*, német *Schaff*, melyet a német nyelvészek *schöffen* (merít) szótól származottnak vélnék. stb.

KAFF, hangszó, mely a feltátott szájuak hirtelen becsukásakor hallik némely mohó állatoknál, pl. a kutyánál. Innen ered: *kaffog*, *kaffogtat*. Használtatik más hasonló hangok kitételére is.

KAFFOG, (kaff-og) önh. és gyakor. m. *kaffogtam*, — *tál*, — *ott*. Feltátott száját hirtelen s mohón összecsapva *kaff* hangot hangoztat. *Kaffog az eb, midőn a neki vetett falatokat kapdossa*.

KAFFOGTAT, (kaff-og-tat) mivel. m. *kaffogtat-tam*, — *tál*, — *ott*. Feltátott száját *kaff* hangot adva csapatja öszve.

KÁFOR, (káf-or) fn. tt. *káfor-t*, tb. — *ok*. 1) Kisebbséle merítő vagy folyadékot tartó nyakas edény. 2) *Kámför* helyett.

KÁFORKA, (káf-or-ka) fn. tt. *káforkát*. Kis káfor. Néhatt körülbelül akkora, mint a pozsonyi mérő nyolezadrésze, *fiezkó*, *finak*. Másutt nagyobb. Jelent vízmerítő faedényt is. *Hozz a káforkában vizet*. Néhatt másképen: *félfüllü*.

KAFTÁN v. **KAFTÁNY**, fn. tt. *kaftán-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. A törökök s több más keleti és déli népek hosszú felöltő köntöse. „Meggyszínü, ezüsttel varrott selyemkaftán volt a testén.“ (Faludi) „Igen deli ember, tartja atlasz kaftán.“ (Gyöngyösi). Hindoglu török-francia szótárában am. a francia *volant*, t. i. könnyű felső öltöny. Előjön Abuskában is: *kaptan* mint ruhanemű, melynek gyöke *kap* már jobban egyezik a *kaput* szó, sőt magas hangon a *köpeny* szó gyökével is.

KAFTÁNKA, (kaftán-ka) am. kis kaftán. Nyit-ravölgyében az ott lakó magyarok a posztódolmányt kaftánkának is hívják. *Adjon az úr egy kaftánkát, akkora lánysesikának, kihez már legények járesikálnak*.

KAFTÁNOS v. **KAFTÁNYOS**, (kaftán-os) mn. tt. *kaftános-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kaftánt viselő, kaftánba öltözött. *Kaftános törökök*.

KAFTÁNOSAN, **KAFTÁNYOSAN**, (kaftán-os-an) ih. Kaftányt öltve.

KAFTÁNOZ, **KAFTÁNYOZ**, (kaftán-oz) áth. m. *kaftányoz-tam*, — *tál*, — *ott*, htn. — *ni*. Valukit kaftányba öltöztet, kaftánnyal megajándékoz.

KAGY, **KÁGY**, elvont gyök, illetőleg törzsök. Rokon *kad* elvont gyökkel vagy *kád* szóval. V. ö. ezekkel.

KÁGYA, **NÁGY** — **KIS** —, puszták Bihar megyében; helyr. *Kágyá-n*, — *ra*, — *ról*.

KAGYILLÓ v. **KAGYILÓ**, tájdivatosan; lásd: **KAGYLÓ**.

KAGYLÓ, (kagy-ol-ó azaz takaró; a hellén *καγλιας*, *καγλιος*, s latin *cochlea* igen közel rokonok vele) fn. tt. *kagyló-t*. 1) Tekergős héju csigafaj. *Tengeri kagylók*. 2) Maga azon rovatos, és csavarakú teknő, mely ezen csigafajnak hajléka. 3) Átv. ért. csavaros henger, pl. a szőlősatukban. Máskép különféle vidékek szokása szerint: *kagyló*, *kagylló*, *kagyó*, *kágyu*, *kágyula*.

KAGYLÓARANY, (kagyló-arany) ösz. fn. Méz-zel összedörzsölt levélarany, melyet a festők kagyló-héjban tartanak.

KAGYLÓDAD, (kagyló-dad) mn. tt. *kagylódad-ot*. Ami alakjára nézve kagylóhoz hasonló, tekervényes, csavaros. *Kagylódad gombok*. *Kagylódad rovarbábok*.

KAGYLÓEZÜST, (kagyló-ezüst) ösz. fn. öszvezuzott s a festészek által kagylóhajban tartani szokott levélezüst.

KAGYLÓHÁTU, (kagyló-hátu) ösz. mn. Aminek háta tekervényes rovátkü, mint a kagyló. *Kagylóhátu rovarok*.

KAGYLÓHÉJ, (kagyló-héj) ösz. fn. A kagylóféle féreg teknője, burokja.

KAGYLÓKŐ, (kagyló-kő) ösz. fn. Megkövült kettős tekenőju kagylóhéj. Továbbá kőnem, melyben megkövült kagylóhéjak vannak.

KAGYLÓMÁRVÁNY, (kagyló-márvány) ösz. fn. Márvány, melynek egyik alkotórészét megkövült kagylóhéjak teszik.

KAGYLÓMÉSZ, (kagyló-mész) ösz. fn. Kagylóhéjakból égetett mész.

KAGYLÓMŰ, (kagyló-mű) ösz. fn. Kagylókkal, illetőleg kagylóhéjakkal kirakott, ékesített mű, pl. szekrényke, szelencze.

KAGYLÓTEKNŐ, (kagyló-teknő) ösz. fn. A kagylónak teknőféle burka, héja.

KAGYLÓZÁTONY, (kagyló-zátony) ösz. fn. Zátony esupa kagylókból, kagylótorlat a víz medrében. V. ö. **ZÁTONY**.

KAGYÓ, (kagy-ó), **KÁGYÚ**, (kágy-ú). Tájdivatosak; fn. I. **KAGYLÓ**.

KAH, hangutánzó gyöke *kahácsol*, *kahol*, *kahog* szónak. Vékonnyhangon rokona: *keh*, fn. s *köh* gyök.

KAHÁCSOL, (kah-ács-ol) önh. m. *kahácsol-t*. A magashangu *köhécsel* igének mélyhangu módosulata. V. ö. **KÖHÉCSEL**.

KAHÁCSOLÁS, (kah-ács-ol-ás) fn. tt. *kahácsolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Vastag, tompa hangu köhécselés. V. ö. **KÖHÉCSÉLÉS**.

KAHOG, (kah-og) önh. m. *kahog-tam*, — *tál*, — *ott*. I. **KAHÁCSOL**.

KAHOL, (kah-ol) önh. m. *kahol-t*. Ebről mondják, midőn tompa, *kah* féle torokhangon szól. Betűváltattal: *csahol*. A vadászok a rókáról is mondják, midőn hangot ad. (Bérey Károly).

KAHOLÁS, (kah-ol-ás) fn. tt. *kaholás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kutya vagy róka kiáltózása *kah* torokhangon. Betűcserével: *csaholás*.

KALÁCSA, falvak Bihar és Temes megyében ; helyr. *Kalácsá-n, —ra, —ról*.

KALÁCSÁRUS, (kalács-árus) ösz. fn. Aki kalácsnemű süteményeket boltban vagy piacon árulgat.

KALÁCSÁRUSNŐ, (kalács-árus-nő) ösz. fn. Asszony vagy leány, aki kalácsnemű süteményeket szokott árulni.

KALÁCSFA, (kalács-fa) ösz. fn. Azon görbére hajtott fák, illetőleg deszkák, melyek a malomkerék szárnyait öszvekötik, s melyek öszvesen a kerék talpát képezik.

KALÁCSOL, (kal-ács-ol) áth. m. *kalácsol-t*. Karikásan, gyürösen összefon, összekulesol. *A kinyujtott és megsodrott tészta kalácsolni.*

KALÁCSOLÁS, (kal-ács-ol-ás) fn. tt. *kalácsoldás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn a tészta kalácsolják. V. ö. **KALÁCSOL**.

KALÁCSOS, (kal-ács-os) mn. tt. *kalácsos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Ki kalácsot árul. *Kalácsos leány, asszony.* 2) Miben kalácsot tartanak, árulnak. *Kalácsos kosár. Kalácsos bolt.*

KALÁCSSÜTŐ, (kalács-sütő) ösz. fn. Személy, ki kalácsot süt, különösen, ki kalácsokkal kereskedik.

KALÁCSSTÉSZTA, (kalács-tészta) ösz. fn. Tészta, melyből kalácsot sütnek. *Tejjel, vajjal, tojással készített kalácsstészta.*

KALÁCSVIASZ, (kalács-viasz) ösz. fn. Vékonyszálú viaszgyertya, kalácsosan öszvetekerve, viasztekeres.

KALAFÁ, (kal-a-fa) fn. tt. *kalafát*. Eredetileg *kaló-fa* az elavult *kal* igétől vagy *kal* gyöktől, mely görbeséget jelent. Am. kaloda. Kalafának nevezik, mert, akit kalodába zárnak, midőn kezét lábát becsiptetik, meggömbölvé kénytelen ülni. V. ö. **KALODA**.

KALAFÁZ, (kal-a-fa-az) áth. m. *kalafáz-tam, —tál, —ott*. par. —z. Kalafába, azaz kalodába zár.

KALAFINTA, (kala-finta) ösz. fn. Két rokon eszméből álló festői kifejezés. A *kala* jelent hajlékonyat, görbedőt, könnyen forgót, a *finta*, sántikálót. félre biczegőt. 1) Személy, ki ügyesen ide-oda forgolódik, tagjaival különféle mozgásokat tesz, különösen a végét, hogy másokat megcsaljon, törbe ejtsen, hogy szemök fényét elvegye, mint a szemfényvesztők tenni szoktak, innét másképp : *csalafinta*. 2) Jelenti magát a csalást, törbeejtést, ravasztságot, szemfényvesztést, melyet valaki az által ér el, ha ügyes forgolódásával mások figyelmét kijátszsa. *Addig utik vétik a dolgot, addig hányják ide s tova a kalafintát, hogy . . .* (Pázmán Kal. 640. l.)

KALAFINTÁL, (kala-finta-al) önh. m. *kalafintál-t*. Ügyesen és ravaszul forgolódik, hogy mást megcsaljon vagy törbe ejtsen.

KALÁHA, fn. tt. *kaláhát*. Tájdivatos. Alkalmasint összehúzza *kalászsálka* szóból.

KALAJ, (kal-aj) mn. tt. *kalajt-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyöke a tétova s a görbe utakon járást jelentő *kal*, képzése olyan mint a *dévaj*, *szilaj* szóké. Jelent csavargót, bolygót, kalandozót, kalézőlőt. Szép hangzata miatt megérdemli, hogy elavult állapotából újra divatba hozassék.

KALÁK, elavult fn. tt. *kalák-ot*, harm. szr. —ja. Régente oly forma értelemben fordul elé, mint tolvajnak beadása. Hihetőleg a német *Klage* (vád) szóval azonos. Innen *kalákpénz* am. a tolvaj beadásának bére, díja.

KALÁKA, (kal-ó-ka, mintegy gyül-ő-ke, vagy kal-am-ka; v. ö. **KALAM**); fn. tt. *kalákát*. Így nevezik a székelyek azon munkát, melyet többen öszszeállva gyorsabb munkával, nagyobb erővel végeznek, pl. midőn valakinek buzáját, szénáját az atyafiak vagy szomszédok, vagy jó barátok közös erővel néha zeneszó mellett is betakarítják, miért közös ebédet vagy vacsorát s olykor mulatsággal párosítva is kapnak. *Kalákában szántani, gyűjteni, szénát, gabonát hordani, fonní.*

„Szeressük mi híven egymást,
S így is érzük az aratást,
Kalákába is elmegyünk,
Pásztát is majd együtt viszünk.“

Székely dal (Erdélyi J. gyűjt.).

Abaujban, munkásoknak munka utáni megvendégtetésök, és mulatságuk. Átv. ért. többeknek öszve-rekedése. *Ugyan volt ám kaláka*, azaz verekedés.

Rokonnak látszik vele a héber *khalák* (=divisit, sortitus est) vagy török *kalaba* (multitudo).

KALÁKÁZ, (kaláka-az) önh. m. *kalákáz-tam, —tál, —ott*. Kalákában dolgozik vagy dolgoztat.

KALAKÓCZA, (kala-kócsa?) fn. tt. *kalakóczá-t*. Kassai József szerint Somogyban: kalandozó eszű, bódorgó.

KALÁKOS, (kalák-os) fn. tt. *kalákos-t*, tb. —ok. Személy, ki tolvajt bevádol, felad. V. ö. **KALÁK**.

KALÁKPÉNZ, (kalák-pénz) ösz. fn. Vádpénz. V. ö. **KALÁK**.

KALAM, (kal-am) elv. törzsöke 1) *Kalancs, kalamol, kaland, kalandor*, stb. szónak; s értelme tétova járás, kelés; 2) *Kalanyya, kalanyját* szónak s talán *kaláka* (=kalamka?) szónak is; értelme itt a hangokban is teljesen rokon *halom, halmasz*.

KALAMÁR, népies kiejtése ‚kalmár‘ szónak; l. ezt.

KALAMÁRIS, fn. tt. *kalamáris-t*, tb. —ok, harm. sz. —a. A középkori latin *calamarium*-ból képzett szó. Jelent tintaedényt, tintatartót.

KALAMÁRISDUGASZ, (kalamáris-dugasz) ösz. fn. Dugasz, melylyel a kalamárist vagyis tintatartót bedugják.

KALAMÁSZ, fn. tt. *kalamász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tótul *kolomász*, azaz keréksír, kerékkendő.

kalangyát. 1) Aratáskor kévékbe kötött, s a földön összerakott gabona. Szorosabb ért. egy-egy gabonarakás, melyet *kereszt*-nek hívnak, s mely különféle vidékek szokása szerint több vagy kevesebb kévéből áll, legtöbb huszonhat, legkevesebb kilencez. *Kalangyákban felelt még a gabona.* (Kisf. Sánd). *Ha tíz támadván tövisre talál, és körül fogja a gabonának kalangyáit.* (II. Mózs. 22. 6. Káldi). 2) Némely tájakon így nevezik a petrenezébe vagy baglyába, v. máglyába rakott szénát, s egyéb takarmányt is. 3) A müncheni codexben am. kemenceze. Úgy látszik azonban, hogy a kemenceze alakja miatt neveztetik itt kalangyának, valamint sok helyen most is *boglyának* v. *boglyas*-nak hívják a boglyához hasonló kemenczét. Túl a Dunán a kalangyát *kepé*-nek nevezik.

KALANGYÁL v. **KALOMGYÁL**, (kal-am-gya-al) áth. m. *kalangyál-t*. Kalangyába rakja a gabonát vagy szénát, s egyéb lekaszált takarmányt.

„Nézz ki rózsám, nézz ki, ki kalangyál tova,
Hosszu keskeny földbe, sűrű kalangyákba.“

Székely dal (Krizsa J. gyűjt).

Kalangyálni vagy *kalangyálgatni* a székelyeknél általában is am. rakosgatni, papusálni. *Napestig csak a lábát kalangyálgassa* azaz egymásra rakosgatja. (Krizsa J.).

KALANGYÁZ, (kal-am-gya-a-az) áth. m. *kalangyáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kalangyába rak.

KALÁNMA DÁR, (kalán-madár) ösz. fn. L. **KALÁNOS** alatt.

KALÁNOS, (kal-án-os) mn. tt. *kalános-t v.* —*at*, *tb.* —*ak*. Kalánnal vagy kalánforma eszközzel ellátott. Mondják a madarak kalán alakú orráról vagyis esőrről is. *Kalános gem*, melynek hosszukás kalánforma csőre van. *Kalános récze*.

KALÁNOZ, (kal-án-oz) önh. és áth. m. *kalánnoz-tam*, —*tál*, —*ott*, *par.* —*z*. 1) Kalánnal eszik, kalánnal forgódik az étel körül. *Ne kalánnozz itt.* 2) Kalánnal mereget. *Kikalánnozni a tából a gombócokat.* *A levest tányérokra kalánnozni.* Máskép : *kanalaz*.

KALÁNOZÁS, (kal-án-oz-ás) fn. tt. *kalánnozás-t*, *tb.* —*ok*, *harm. szr.* —*a*. Kanállal evés, meregetés; kanalazás.

KALANT, (kal-am-t) áth. m. *kalant-ott*, *par.* —*s*. Valamit görbére hajt, meggörbit, félre teker. Innen származott : *kalantyú* (kalantó) és *kalantos*.

KALÁNTORMA, (kalán-torma) ösz. fn. Gyógyerejű növényfaj a tormafüvek neméből; gyökérlevelei nyelesek, szives kerekdedek; szárlevelei hosszúdadok, kikanyargatott élük, szára ágas. (Cochlearia officinalis).

KALANTOS, (kal-am-t-os) mn. tt. *kalantos-t v.* —*at*, *tb.* —*ak*. 1) Mondják ittás, részeg emberről, kinek lábai ingadozva ideoda görbülnek, tántorogva lépnek. V. ö. **KALAM**, és **KALANT**. 2) Erdély több vidékein am. sirásó- és temetőtársaság szegényebb emberekből, néhány m'ndennemű polgárokból. (Gáspár János).

KALANTYÚ, (kal-am-ty-ú = kal-am-t-ó) fn. tt. *kalantyú-t*, *harm. szr.* —*ja*. Eredetileg *kalantó* mint *csergetyű* csergető, *fergetyű* fergető, *csikolytű* csikoltó stb. Törzsöke értelménél fogva jelent általában görbe, meghajlott alakú eszközt; különösen 1) Forgó fazárt a falusi ajtokon, mely rendszeren félhold alakú szokott lenni; 2) Görbe fát, mely a sövényt az ágashoz szoritja vagy maga a sövénytartó ágasfát. 3) *Ablakkalantyú*, am. ablakfogató, vagyis görbe végű vas rudacska, melylyel az ablakot kiakasztják. 4) Tisza mellékén marokorsó, marokban forgatni való orsó, melylyel a pakrócznak valót vagy keztyűnek, süvegnek valót is fonják; ugyanez Pécsen: *verecsen* mintegy összeverő szerszám. 5) Balaton vidékén am. veder vasa, mely a kankalék karikáján megy keresztül, és félhold alakú. Máskép : *kallantyú*.

KALANTYÚZ, (kal-am-ty-ú-oz) áth. m. *kalantyúz-tam*, —*tál*, —*ott*, *par.* —*z*. Kalantyúval ellát. Kalantyúzni az ajtót, a sövényt, a vedret. *Kikalantyúz* am. kalantyúval kitámaszt.

KALÁNY, tájdivatos, *kalán* helyett l. ezt.

KALAP, (1), (kal-ap) fn. tt. *kalapo-t*, *harm. szr.* —*ja*. Szilárd kelméből készített főveg vagyis fejtakaró, mely sajátságos alakja által különbözik a sipka, süveg, guesma, s egyéb fővegektől, kiváltkép az által, hogy köröskörül kisebb vagy nagyobb karimája van, mely mindazáltal számtalan módosítás, hajlítás alá van vetve. *Széles*, *pörge kalap*. *Magas*, *alacson kalap*. *Csúcsos kalap*. *Felcsapott*, *három szögletes kalap*. *Éghastító v. vaskalap*. Kelméjére nézve : *posztó*, *selyem*, *bársony*, *szalmakalap*. *Kalapot emelni valakinek* am. valaki iránt tiszteletet, nagyra becsülést mutatni. *Föltenni a kalapot*. *Fejbe nyomni, félretenni, félrecsapni a kalapot*. *Le a kalapokkal!* *Verebek vannak a kalapja alatt*, ezt arról mondják, ki gombaságból le nem veszi más előtt a kalapot. *Mindent egy kalap alá vonni akar*, azaz, azt akarja, hogy mind egy értelemben legyenek. *Minden ember olyan kalappal köszönt amilyen van* (km). *Minő kalappal köszönnek, olyannal fogadják* (km.). *Ezen háznál az asszony viseli a kalapot*, am. asszony uralkodik. *Ugyan derék állapot, beittam a kalapot*. (km.).

„Az adonyi lapon
Leesett a kalapom,
Vedd fel édes galambom.“

Népd.

A népdalokban gyakran említésbe jön a kalap, majd fornájára, majd nyalka viselésére, majd felvirágozására nézve.

„Mit ér az a pörge kalap,
Ha a legény csak egy darab?“

„Nincs kivel hallgassak
Kis madár szavára,
Nincs, kinek bokkrétát
Kössék kalapjára, stb. stb.“

Gyöke valószínűleg a hajlást, görbeséget jelentő *kal*, mennyiben a régi kalapoknak eredetileg lehajló karimájok volt, de jelenleg is a kalap többféle (le- vagy fel-) hajlással használtatik. A lefelé konyuló kalapot v. konykakalapot, máskép *silapos kalap*-nak hívják. Egyébiránt hasonló hozzá a tót *klobuk*, török *kalpak*, persa *kola*. (Beregszászi).

KALAP, (2) elvont törzse *kalapács* és *kalapál* szónak s ezek származékainak.

KALAPÁCS, (kalap-ács) fn. tt. *kalapács*-ot, harm. szr. — *a*. Törzsöke a kemény ütést, csapást jelentő s hangutánzó *kalap* vagy *klap*, miért több nyelvbéli szókban, mint hangutánzó, megvan teljesen héberül *halmúth*, *kelapóth* (mallei), görögül *κολάπτω*, németül *klopfen*, tótul *klopat*, stb. t. i. az erős kopogás, kalapálás hangja. Jelent verő, ütőszéköt, melynek lényeges része, a fej, egyes szögben nyélbe van ütve. *Kalapács feje, és nyele. Fa kalapács, vas kalapács. Nagy, kis, czifrázó kalapács. Kovácsok, lakatosok, ezüstmivesek, bodnások kalapácsai. Kalapácscsal beütni, beverni a szegyet. A kovácsok nagy kalapácsa tulajdonképp pöröly. Óra-ütő kalapács. Kovácsot illet a kalapács. (Km.). Kovács, kalapács, minden héten hét korbács. (Gúnyrim).*

KALAPÁCSKA, (kalap-ács-ka) kicsinyező fn. tt. *kalapácskát*. Kis kalapács, pl. az arany és ezüstmiveseknél; vagy a kovácsoknál a *czifrázó kalapács*, melylyel a mester vagy első legény az ülöt veregetvén jelt ad, hogy a legények gyöngébben vagy erősebben üssék, vagy megfordítsák a vasat.

KALAPÁCSNYÉL, (kalapács-nyél) ösz. fn. A kalapácsnak rendesen fából készült fogantyúja.

KALAPÁCSOL, (kalap-ács-ol) áth. m. *kalapácsol-t*, Valamit kalapácscsal ver, üt, lapít, keményít. *Tűzes vagy hideg vasat kalapácsolni. Abroncsot kalapácsolni a hordóra. Önhatólag am. kalapálva kopog, zörög. A kapum kalapácsolni.*

KALAPÁCSOLÁS, (kalap-ács-ol-ás) fn. tt. *kalapácsolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valamit kalapácscsal ütnek, lapítanak vagy kopogtatnak, zörgetnek.

KALAPÁCSÜTÉS, (kalapács-ütés) ösz. fn. Ütés, melyet valamely testen kalapácscsal tesznek.

KALAPÁL, (kalap-a-al) áth. és önh. m. *kalapál-t*. 1) Valamit kalapálva csinál, készít, alakít, ver, üt. *Ócska szántóvasból csoroszlját kalapálni. Kerékvasat, marokvasat, derékszveget kalapálni.* 2) Kalapácscsal kopogást, zörgést csinál, mint faluhelyeken a zsidók szoktak, midőn a kapukat kalapácscsal verik, hogy az illetők zsinagógába menjenek. *Korán reggel kalapálnak a kovácsok.*

KALAPÁLÁS, (kalap-a-al-ás) fn. tt. *kalapálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki kalapál. *Kovácsok, lakatosok kalapálásai.*

KALAPBÉLLÉS, (kalap-béllés) ösz. fn. Anyag, melylyel a kalapot belülről behuzzák, megbéllelik. *Selyem, vászon kalapbéllés.*

KALAPBÚB, (kalap búb) ösz. fn. A kalapnak azon dudorú része, mely búb gyanánt közvetlenül a fejet fűdi. *Gömbölyű, csúcsos, kürtös, alacson, magas kalapbúb. A kalapbúbot benyomni, behorpasztani.*

KALAPCSINÁLÓ, (kalap-csináló) ösz. fn. l. KALAPOS, fn.

KALAPFEJ, (kalap-fej) ösz. fn. l. KALAPBÚB.

KALAPFŰ, (kalap-fű) ösz. fn. Növényfaj a szattyúk neméből, melynek levelei kalaphoz vagy lókörmöhöz hasonló alakot képeznek. (Tussilago. L) Másképp: *kalapos szattyú, nagy édes lapu.*

KALAPGOMB, (kalap-gomb) ösz. fn. Gomb az olyan kalapbúbon, melynek karimáját zsinórral fel szokták akasztani.

KALAPGYÁR, (kalap-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben kalapokat gyárilag vagyis nagyobb mennyiségben készítenek. Hol kicsinyben, s gépek nélkül foly e munka, *kalap- v. kalaposműhely.*

KALAPGYÁRTÓ, (kalap-gyártó) ösz. fn. Széles értelemben minden iparos, ki kalapokat készít. Szorosb ért. gyáros, ki gépekkel s nagyban készíti a kalapokat.

KALAPKA, (kalap-ka) fn. tt. *kalapkát-t*. Kis kalap, pl. a gyermekek számára.

KALAPKAPTA, (kalap-kapta) ösz. fn. l. KALAPSÁM.

KALAPKARIMA, (kalap-karima) ösz. fn. Azon része a kalapnak, mely a kalapbúb alja körül ernyő gyanánt elterjed. *Széles, keskeny, felcsapott, pörge, silapsi* (lekonyult) *kalapkarima.*

KALAPKEFE, (kalap-kefe) ösz. fn. Puhábbféle szőryanagból csinált kefe, melylyel a kalapokat tisztítani, simítani szokták.

KALAPKERESKEDES, (kalap-kereskedés) ösz. fn. Kereskedés neve, melyet valaki kalapokkal üz.

KALAPKERESKEDŐ, (kalap-kereskedő) ösz. fn. Ki kalapokkal kereskedést üz.

KALAPKÖTŐ, (kalap-kötő) ösz. fn. Szalag vagy zsinór a kalapbúb aljához varrva, melylyel a kalapot az állhoz kötik, hogy a szél el ne kapja.

KALAPLÓROM, (kalap-lórom) ösz. fn. l. RAPONCZSENGETTYŰKE.

KALAPNEMEZ, (kalap-nemez) ösz. fn. Gyapjuból, nyúlászorból, selyemből csinált nemezféle kelme, melyből kalapokat készítenek. V. ö. NEMEZ.

KALAPOS, (1), (kal-ap-os) mn. tt. *kalapos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Kalapot viselő; kalapokkal rakott. *Kalapos férfiak, nők. A legények közül némelyek kalaposak, mások guesmásak voltak. Kalapos láda, szekrény, bolt.* 2) Kalaphoz hasonló tetejű. *Kalapos gomba. Kalapos madár. Kalapos süveg. Kalapos szeg.*

KALAPOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *kalapos-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Mesterember, ki kalapokat készít.

KALAPOSSÁG, (kal-ap-os-ság) fn. tt. *kalaposság* ot, harm. szr. — *a*. Kalapos-mesterség. *Kalaposságot tanulni, üzni.*

KALAPSÁM, (kalap-sám) ösz. fn. Sám, vagyis gömbölyded kapta, melyre a kalapot ráfeszítik, hogy kellő formát kapjon.

KALAPSZALAG, (kalap-szalag) ösz. fn. Szalag, melylyel a kalap búbját alatt körülkötik. *Széles, keskeny, lefityegő kalapszalag*. V. ö. **KALAPKÖTŐ**.

KALAPSZÉL, (kalap-szél) ösz. fn. l. **KALAPKARIMA**.

KALAPSZORÍTÓ, (kalap-szorító) ösz. fn. l. **KALAPKÖTŐ**.

KALAPTOLL, (kalap-toll) ösz. fn. Ékességül a kalap mellé tűzött természetes vagy csinált toll. *Tübornoki, női kalaptoll*.

KALAPZSINÓR, (kalap-zsinór) ösz. fn. Zsinór, melylyel a kalapkarimát a kalapbúhhoz felkötik, pl. az úgynevezett éghasító kalapokon, vagy, melylyel a kalap búbját alatt körülkötik. *Fekete, arany sítos kalapzsinór*.

KALÁRA, l. **KLÁRA**.

KALARÁB, fn. tt. *kalaráb-ot*. Néhol: *kalarábé, kalarábét*. Egy a német *Kohlrabi, Kohlrübe* szóval. Ismeretes kerti növény a konyhazöldségek neméből, melynek torzsája jóízű főzeléket nyújt.

KALÁRI, fn. tt. kalárit. 1) Keresztnev. Klári helyett köznépies kiejtéssel. 2) Kriza J. szerint a székelyeknél kontytartó hosszúkás ón vagy vas.

KALÁRIS, fn. l. **KLÁRIS**.

KALASTROM, **KALASTOROM**, fn. lásd: **KLASTROM**.

KALÁSZ, (1) (kal-ász) fn. tt. *kalász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Jelent általában gabonafejet, melyben a gabonaszemek rejlenek; s azon szálkás hüvelykék, melyek a szemetek zárják, *toklászok*-nak neveztetnek. *Zöld, éretlen, érett kalász. Búza-rozs-árpakalász. Üres, teljes kalász. Kalászokat szedni, gyűjteni*. Némely tájakon kalásznak nevezik a törökbuza csövéit is. *Törökbuza* v. *kukoricakalász*. A müncheni codexben kalász *szálka* helyett használtatik. „*Mit látod kedg a kalászt te atyádfia szemében, és a gerendát te szemedben nem látod?*“ S mind a müncheni, mind a bécsi codexben kalász helyett *gabonafő* áll. Egyezik vele a tót: *klas*.

KALÁSZ, (2), falu; **KIS**—, pusztá Nyitra megyében; helyr. *Kalász-on*, —ra, —ról.

KALÁSZAT, (kal-ász-at) fn. tt. *kalászat-ot*, harm. szr. —a. Böngészet neme, midőn valaki az aratók után elmaradozott kalászokat összeszedi. Átv. értelemben irodalmi gyűjtemény, melyben jeles művekből kiszemelt egyes mondatok, tanulságok, oktatások, verszetek stb. foglaltatnak. *Kalászatok a régi bölcsék, jelesírók műveiből*.

KALÁSZFEJ, (kalász-fej) ösz. fn. l. **KALÁSZ**.

KALÁSZGEREBLYE, (kalász-gereblye) ösz. fn. Gereblye, melylyel az aratók után elhulladozott kalászokat összehárítják.

KALÁSZHAL, (kalász-hal) ösz. fn. Kisdéd tengeri halfaj, melynek háttüskéji a kalász szálkáihoz hasonlók. (*Aetherina hepsetus*. L.)

KALÁSZHÉGY, (kalász-hégy) ösz. fn. A kalászfajnek legfelsőbb szálkái.

KALÁSZKOSZORÚ, (kalász-koszorú) ösz. fn. koszorú, melyet az aratók kalászból kötve, s holmi mezei virágokkal felékesítve, az aratás végeztével haza visznek, s az illető gazda pitvarában vagy konyhájában felakasztanak. Szélesb ért. akár természeti akár mesterséges kalászból csinált koszorú.

KALÁSZODIK, (kal-ász-od-ik) k. *kalászdod-tam*, —tál, —ott. Kalász fejlődik, kalász nő valamely növényen. *Kalászdodik* (fejét hányja) már a gabona.

KALÁSZOL, (kal-ász-ol) áth. m. *kalászol-t*. Kalászokat szedeget, böngész.

KALÁSZOS, (kal-ász-os) mn. tt. *kalászos-t* v. —at, tb. —ak. Minek kalászaik vannak, kalászba menő. *Kalászos vetemények. Kalászos vetés*.

KALÁSZOSODÁS, (kal-ász-os-od-ás) fn. tt. *kalászosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Bizonyos növénynek, különösen gabonafélék fejlődési állapotára, midőn kalászaik nőnek.

KALÁSZOSODIK, (kal-ász-os-od-ik) k. m. *kalászosod-tam*, —tál, —ott. Kalászos kezd lenni, kalászaik fejlődnek, nőnek. *A rozs előbb kalászosodik, mint a búza*.

KALÁSZSÁRGA, (kalász-sárga) ösz. mn. Olyan sárgaszínű, milyen az érett gabona kalásza szokott lenni.

KALÁSZSZÁLKA, (kalász-szálka) ösz. fn. A kalászt képező gabonaszemek toklászainak szurós szálkái.

KALÁSZSZEDÉS, (kalász-szedés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a learatott földön elhagyott kalászokat felszedi.

KALÁSZSZEDŐ, (kalász-szedő) ösz. mn. és fn. Ki az aratók után elmaradozott kalászokat fölszedi, özvegyűjti. *Kalászszedő fiúk, leánykák, szegények*.

KALATY, **KALATYOL**, l. **GALAGY**, **GALAGYOL**.

KALAUZ, **KALAÚZ**, (kal-a-uz = kal-ó-oz, törökül *kulavuz* v. *kilavuz*, v. *kilaghuz*) fn. tt. *kalauz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyöke az ideoda járást, bolygást jelentő *kal*, s rokon a *kaland*, *kalaj*, *kalézol* stb. szókkal. Jelent oly embert, ki valamely ismeretlen, járatlan vidéken utazókat, bolyongókat, mint útmutató vezet. *Kalauz után nem mesterség eltálatni akármely ismeretlen helyet*. (Km.) Átv. ért. jelent könyvet vagy értekezést, mely bizonyos tudomány titkaiat vezet. *Pázmán Péter kalauza*.

KALAÚZKODÁS, (kal-ó-oz-kod-ás) fn. tt. *kalauzkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kalauzkodik.

KALAÚZKODIK, (kal-ó-oz-kod-ik) k. m. *kalauzkod-tam*, —tál, —ott. Útmutatói, vezetői tisztet vagy kötelességet gyakorol. *Pusztákon, rengeteg erdőkön kalauzkodni*.

KALAÚZOL, (kal-ó-oz-ol) áth. m. *kalauzól-t*. Mint kalauz vezet valakit. *Az idegen vándorokat járatlan utakon kalauzolni.*

KALAÚZOLÁS, (kal-ó-oz-ol-ás) fn. tt. *kalauzolás t*, tb —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valakit kalauzolunk. V. ö. KALAÚZOL.

KALAUZSÁG, (kal-ó-oz-ság) fn. tt. *kalauzságo-t*, harm. szr. —a. Kalauzi szolgálat, vezérlés. *Kalauzságot vállalni. Valakit kalauzságra megkérni, megfogadni.*

KALAVA, l. KALLYAVA.

KÁLAZ, falu Pest megyében; helyr. *Kálaz-on*, —ra, —ról.

KALAZNÓ, falu Tolna megyében; helyr. *Kalaznó-n*, —ra, —ról.

KÁLBOR, erdélyi falu Nagy-Sink székben; helyr. *Kálbör-ba*, —ban, —ból.

KÁLD, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Vas megyében; helyr. *Káld-on*, —ra, —ról.

KALENDÁRIOM, (latin eredetű) l. NAPTÁR. KALENÓ, falu Zemplén megyében; helyr. *Kalenó-n* —ra, —ról.

KALÉZOL, (kal-é-oz-ol) önh. m. *kalézol-t*. Gyöke a járaskelést jelentő *kal*, s am. ideoda csavarog, kólál, ezél nélkül bolyong. Képzésre hasonló hozzá: *dorbézol*.

KALÉZOLÁS, (kal-é-oz-ol-ás) fn. tt. *kalézolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Csavargás, ezél nélküli járaskelés, bolygás, bujdosás, tekergés.

KALIBA, (kal-ib-a) fn. tt. *kalibát*. 1) Jelent kunyhót, gurgyalt, mintegy hamarjában galyabított házikót. A törökben szintén: *kaliba*. V. ö. KAL gyök. 2) A székelyeknél am. tör. *Kalibába esni, kerülni*. (Ince József). 3) Am. galiba, azaz vesződség, szövevényes nyomorúság, bajlakodás. *Kalibába ejteni*. (Ferenzi János).

KALICZKA, fn. l. KALITKA.

KALIMPA, (kal-im-p-a) elavult fn. tt. *kalimpát*. Jelenti azon görbe vonalt, melyet valamely test képez, midőn forog vagy forogva leesik. Gyöke a görbeséget, hajlást jelentő *kal*, az *in* mozgást tesz, a *p* közbevetett segédbetű, végre az a átalakult ó. E szó-nak fokozatos képzése tehát: *kalinó, kalina, kalinpa, kalimpa*. Rokon vele a *kalinkó*.

KALIMPÁL, (kal-in-p-a-al) áth. és önh. m. *kalimpált*. Áthatólag am. ver, megver. *Megkalimpálták*. V. ö. KALAPÁL. Önbatólag l. KALIMPÁZ.

KALIMPÁZ, (kal-in-p-a-az) önh. m. *kalimpáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Görbe vonalban forog. *Úgy eltaszították, csak úgy kalimpázott a dombról lefelé*.

KALINCS, (kal-in-es) fn. tt. *kalincs-ot*, harm. szr. —a. Gyöke a görbeséget jelentő *kal*, s jelenti azon egyszerű zárt az ajtón, mely egy pont körül forog, s fölbillentésére az ajtó kifarul, lenyomása által pedig zárva marad. Szokottabban: *kilincs*. Vas *kilincs*, *fakilincs*.

KALINCZA, (kal-in-cza) fn. tt. *kalinczát*. A kaeskanyakak neméhez tartozó növényfaj, melynek

szára tövön elágazó, levelei három metszésűek, virágai a levéltöveken magánosak, ellenesek. (Teucrium chamaepitys).

KALINCZAFŰ, (kalinca fű), ösz. fn. l. KALINCZA.

KALINFALVA, ALSÓ—, FELSŐ—, helységek Máramaros megyében; helyr. *Kalinfalvá-n*, —ra, —ról.

KALINKA, falu Zólyom megyében; helyr. *Kalinká-n*, —ra, —ról.

KALINKÓ, (kal-in-kó) fn. tt. *kalinkó-t*. Túl a Dunán így nevezik a kulcos kalácsot, mely az összevissza fonott perecz-süteményhez némileg hasonló, csakhogy a kalinkó terjedelmesebb. Több helyeken a vőfélek kalinkót akasztva pálczáikra, szokták a vendégeket lakadalomra hívni. V. ö. KAL, gyök.

KALINKÓZ, (kal-in-kó-oz) önh. m. *kalinkóztam*, —tál, —ott, par. —z. Mondják oly testről, mely magasról leesve ide s tova forog, míg a földre száll. Rokon vele: *kalimpáz*. Dunántuli tájszó.

KALISZTÁL, (kal-isz-ta-al) önh. m. *kalisztált*. Gyöke az elhajlást, s hajlongó mozgást jelentő *kal*. Mondják a kerékről, midőn aya megtárgulván ideoda ing, biczeg. Vasvármegyében divatos tájszó. Mondják emberről is, ki lábait összedörgölve vagy befelé forgatva jár.

KALISZTÁS, (kal-isz-ta-as) mn. tt. *kalisztás-t*. v. —at, tb. —ak. Ferdén inogó, ideoda hajló, biczegő. *Kalisztás kerék. Kalisztás lábszárak*.

KALIT, (kal-it) fn. tt. *kalit-ot*. L. KALITKA.

KALITKA, (kal-it-ka) fn. tt. *kalitkát*. Úgy látszik, rokon a *kalafa* és *kaloda* szókkal, mennyiben ezekben emberek, amabba pedig állatok különösen madarak záratnak. Kalit vagy kalitka csakugyan am. zárhely, rekesz vagy rekeszül szolgáló rácsos eszköz, melyben az elfogott vad, vagy szabadabban élni szerető állatokat, madarakat tartogatni szokták. *Vas kalitka. Fa kalitka. Az orozlánt, tigrist kalitkában tartani. Kalitkába zárt kis madár. A vad madár is megszokja a kalitkarekeszt*. (Km.). Átv. tréfás ért. jelent igen szűk házat vagy szobát. *Ez nem is szoba, csak kalitka*. Képes beszédben jelent zárhelyet, börtönt. Másképp: *kaliczka*, a székelyeknél *galiczka* is.

KALJÁN, l. KALLYÁN.

KALL, (kal-ol) áth. m. *kall-ott*, htn. —ani v. —ni. Valamely hajlékony anyagot, pl. gyapjút, szőrt sodorva, forgatva gyúr, nyomkod, ütöget, s ezen gyúrás, nyomkodás, ütögetés által elkészít, kelmévé képez. *Poszt-t, szűrt, kalap nemezt kallani, Bőröket kallani*, azaz a csavás kádban lábakkal tiporni. *Szűrharisnyát kallani*. Gyöke a hangutánzó *kal*. Hasonló hozzá a takácsot jelentő tót *kadlec*.

KÁLL, pusztá Pest megyében; helyr. *Káll-ba*, —ban, —ból.

KÁLLA, l. KÖVES—, és MINDSZENT-KÁLLA.

KÁLLAI-KETTŐS, ösz. fn. Fris magyar kettős táncz, mint azt Kállóban járják vagy hajdan járták. *Eljárni a kállai kettőst*.

KÁLLAI SZÁLLÁS, puszta Szaboles megyében; helyr. *Kállai-Szállás-on*, —*ra*, —*ról*.

KALLANG, KALLANGOS, l. **KALANG, KALANGOS**.

KALLANTYÚ, l. KALANTYÚ.

KALLAS, l. KALAZNÓ; helyr. *Kallas-on*, —*ra*, —*ról*.

KALLÁS, (kal-ol-ás), fn. tt. *kallás t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki, péld. posztós, csapó, kalapos stb. valamit kall. *Kifáradni a kallásban*. V. ö. **KALL**.

KALLAT, (kal-ol-at) áth. m. *kallat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kallass*. 1) Valamely kelmét kallóban készít. 2) Átv. ért. mennyiben kallás alatt az illető anyagból simitás által némely részek elkopnak, elhullanak, am. használás, viselés által szakgat, koptat: *Lassanként elkallatni a ruhát*.

KALLATLAN, (kal-ol-atlan) mn. tt. *kallatlan-t*, tb. —*ok*. Amit meg nem kallottak. *Kallatlan gyapjú, szőr, nyerebőrök. Kallatlan szürszövet*. Határozóképp am. kaliatlanul, kallatlan állapotban.

KALLINA, falu Krassó megyében; helyr. *Kalliná-n*, —*ra*, —*ról*.

KALLÓ, (1), (kal-ol-ó), fn. tt. *kalló-t*. 1) Meszterember, ki kall, különösen, ki a gyapjú, és szőr szöveteket finomítja. 2) Műhely, melyben kalkanak, vagyis malomféle készüllet, melyben víz által hajtott kerekék segédemével történik a kallás. *Kallóba küldeni a posztót, szűrt. Posztósok, csapók kallója*.

KALLÓ, (2), (kar-ló) fn. tt. *kallót*. Az aratók karját védő, vászonból készült ujj. (Csikkzéki szó.)

KÁLLÓ, falu Borsod megyében; **NAGY** —, mváros, **KIS** —, falu Szaboles megyében; helyr. az általános szabály ellenére (legalább a szabolesi szokás szerint): *Kálló-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÁLLÓCZ, falu Pozsony megyében; helyr. *Kállóc-on*, —*ra*, —*ról*.

KALLÓDIK (kal-ol-ó-od-ik), belsz. m. *kallódtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Kalló által tömődik, csinosodik. *Kallódik a gubanczos posztó, szűr*. 2) Lassanként elkopik, elfogy, veszendőbe megy. *Viselés által kallódik a ruha*.

KALLÓFÖLD, (kalló-föld) ösz. fn. Finom agyagföld, melyet a kallósok használnak, hogy a posztószövet zsinját kivegyék. (Argilla fullonum.)

KALLÓGÉP, (kalló-gép) ösz. fn. Gépkészület a kallózás gyorsabb és egyarányúbb eszközlésére. V. ö. **KALLÓMALOM**.

KALLÓGYÁR, (kalló-gyár); l. **KALLÓHÁZ**.

KALLÓHÁZ, (kalló-ház) ösz. fn. Ház, illetőleg gyári épület, melyben posztót, szűrt stb. kalkanak.

KALLÓHULLADÉK, (kalló-hulladék) ösz. fn. szőr- vagy gyapjuszálaeszkák, melyek az illető szövetből kallózás alatt elhullanak.

KALLÓKÓTIS (kalló-kótis), ösz. fn. Kótisok, vagy kalapácsforma ütőeszközök a kallóban, melyek

a készítendő anyagot sulykolják, s kelmévé képezik, kisimitják.

KALLÓKÖLYÜ, (kalló-kölyü) ösz. fn. l. **KALLÓKÓTIS**.

KALLÓMALOM, (kalló-malom) ösz. fn. Malomféle gépszerkezet, melynek víz által hajtott kereke a vele összeütköző kótisokat v. kalapácsokat mozgásba hozza, és fölemeli, hogy aláesvén az anyagot ütögessék, és kelmévé képezzék.

KALLÓMESTER, (kalló-mester) ösz. fn. Mester, ki a kallói munkálkodásra felügyel, s azt igazgatja.

KALLÓRÁJA, (kalló-rája) ösz. fn. A ráják neméhez tartozó tüskés tengeri halfaj. (Raja fulonica.)

KALLOS, falu Szala megyében; helyr. *Kallos-on*, —*ra*, —*ról*.

KALLÓS, (kal-ol-ó-os) fn. tt. *kallós-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kinek kallómalma van. *A kallóssal szerződni. Kallóshoz adni a posztót*.

KÁLLÓ-SEMJÉN, falu Szaboles megyében; helyr. *Semjénbe*, —*ben*, —*ből*.

KALLÓSULYOK, (kalló-sulyok) ösz. fn. l. **KALLÓKÓTIS**.

KALLÓTÁBLA, (kalló-tábla) ösz. fn. A kalaposok táblája, melyen a nemezt gyurják, gyömöszölik, sodorják.

KALLÓTÁNCZ, (kalló-táncz) ösz. fn. Kallókerék módjára keringő német táncz.

KALLÓTEKNŐ, (kalló-teknő) ösz. fn. Fateknő, vagy válu a kallómalomban, melyben a kelméket kótisokkal ütögetik.

KALLOTT, (kal-ol-ott) mn. tt. *kallott-at*. 1) Amit kallóban készítették, kisimitottak. *Kallott szürposztó*. 2) Átv. ért. kopott, viselt. *Kallott, elkallott ruha*. 3) Heves megyében: *kallott disznó*, am. ár-tány, melyet megnőtt korában heréltek ki, mintegy elkopott, elviselt kan.

KALLÓÜST, (kalló üst) ösz. fn. A kalaposok réz üstje, melybe a nemezt belemártogatják, mielőtt a kallótáblán gyúrnák, gyömöszölnék.

KALLÓZ, (kal-ól-óz) áth. m. *kallóztam*, —*tál*, —*ott*: l. **KALL**.

KALLÓZÁS, (kal-ol-ó-oz-ás) fn. tt. *kallózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*, l. **KALLÁS**.

KALLYÁN, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Kallyán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KALLYAVA, falu Szepes megyében; helyr. *Kallyavá-n*, —*ra*, —*ról*.

KÁLMÁN, férfi kn. tt. *Kálmán-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Colomannus. *Könyves Kálmán, magyarok királya*. Eredeti magyar név, mely más népeknél elé nem fordul. Talán *Kármán* vagy *Kermán* persa tartomány- avagy várostól, még az ős időben vette eredetét. Innen *kálmán-kürte* néhutt: *kármán-kürte*.

KÁLMÁNCSA, falu Somogy- és puszta Szala megyében; helyr. *Kálmáncsá-n*, —*ra*, —*ról*.

KÁLMÁND, falu Szathmár-megyében; helyr. *Kálmánd-on, -ra, -ról.*

KÁLMÁNFÖLDE, puszta Abauj-megyében; helyr. *Kálmánföldé-n, -re, -ről.*

KALMÁR, fn. tt. *kalmár-t*, tb. *-ok*, harm. szr. *-a*, v. *-ja*. Közönségesen a német *Kramer* szóból származtatják; néhutt a köznépnél: *kalamár*, a Levelestárban is), a Carthausi névteleennél: *kalomár*, palócosan: *kómár* (mint *szalma = szóma*), innen *kómáros szilva* am. *kalmáros szilva*; (*kramen'* Heyseszerint vagy hangutánzó gyökből eredett, vagy a latin *comparare*, olaszul *comprare* szóból módosult). Ha saját nyelvünkben szabad volna elemezni — mint más nyelvekben szokás — a legtisztább törzs *kalam* volna, mely többek közt meg van *kalamol* szóban is, mely am. jár-*kel*; tehát *kalamár* vagy *kalmár*, annyi volna, mint *járó-*kelő**. 1) Személy, ki különféle, vagy bizonyos nemű árukkal üzérkedik, iparzikkeket, vagy természetényeket bevásárol, meg elad. *Tengeri, szárazföldi kalmár*. A gabonával, borral, harmokkal üzérkedőt inkább *kereskedőnek* mondják. 2) Szorosb ért. boltos, kereskedő, milyenek, *fűszeres kalmár*, ki fűszerekkel, s különféle *száraz*, hideg eleséggel, stb. üzérkedik; *rőfős kalmár*, ki posztót, vásznat, gyolcsot stb. árul; *ékszeres kalmár*, *edényes kalmár*. stb. Egyébiránt ezek is, ha üzleteiket nagyban folytatják, inkább *kereskedő* czímmel élnek, kik pedig kicsinyben üzük e kereskedést: *szatócok*. *Nem szokott a kalmár otthonn gazdagodni.* (Km.). *Nem mind bors, amit a kalmár ebe hullat.* (Km.). A finnem *kalu* am. holmi, árú, ettől: *kaluna = kereskedő*; ahonnan némelyek *kalmár-t* is *holméből* származtatják.

KALMÁRÁRU, (kalmár-áru) ösz. fn. Áruk, melyeket a kalmárok bevásárolni s árulni szoktak.

KALMÁRBOLT, (kalmár-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben a kalmár eladni való árukat kirakja.

KALMÁREGYESÜLET, KALMÁREGYLET, (kalmáregyesület, v. egylet) ösz. fn. Bizonyos vidéken vagy városban üzérkedő kalmárok társulata.

KALMÁRHAJÓ, (kalmár-hajó) ösz. fn. Hajó, melyen kalmár-árúkat szállítanak. *Tengeri kalmárhajó.*

KALMÁRHÁZ, (1) (kalmár-ház), ösz. fn. 1) Ház, melyben kalmárságot üznek. 2) Valamely nevezetes kalmárnak kereskedése. *Első kalmárházakkal összeköttetésben lenni.*

KALMÁRHÁZ, (2), puszta Pozsony megyében; helyr. *kalmárház-on, -ra, -ról.*

KALMÁRI, (kal-om-ár-i) mn. tt. *kal-már-i-t*, tb. *-ak*. Kalmárt, mint olyat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kalmári üzérkedés. Kalmári kiadások, bevételek, számadások, árjegyzékek.*

KALMÁRINAS, (kalmár-inas) ösz. fn. Gyermekek vagy ifju, ki a kalmárságot gyakorlatilag tanulja.

KALMÁRJEL (kalmár-jel), ösz. fn. Kalmárságot vagy kalmárkodást jelentő tárgy: vagy pedig

kereskedési árukon s azok takaróin használtatni szokott jegy.

KALMÁRJOG, (kalmár-jog), ösz. fn. 1) Jog, melynél fogva valakinek szabad kalmárságot üznie. 2) Azon törvények és rendeletek öszvege, melyek a kalmárságra vonatkoznak, s melyekhez a kalmárok kötelesek magukat tartani.

KALMÁRKODÁS, (kal-om-ár-kod-ás) fn. tt. *kalmárkodás-t*, tb. *-ok*, harm. szr. *-a*. Üzérkedés, melyet valaki mint kalmár üz, gyakorol.

KALMÁRKODIK, (kal-om-ár-kod-ik) k. m. *kalmárkod-tam, -tál, -ott*. Kalmári üzletet, kereskedést gyakorol, kalmári minőségben működik.

KALMÁRKÖNYV, (kalmár-könyv), ösz. fn. A kalmárnak számadó könyve, melybe a bevételeket, és kiadásokat az időnek pontos megjegyzése mellett beírja.

KALMÁRLEGÉNY, (kalmár-legény), ösz. fn. A kalmári üzletbe, különösen az áruk eladásának módjába beavatott személy, ki a kalmárboltban segédképen működik. Az illetőknél kedvesebben hangzik a *(bolt)-segéd* nevezet.

KALMÁRLEVÉL, (kalmár-levél), ösz. fn. 1) Oklevél, valamely kalmári szerződésről. 2) Levél, mely kalmári ügyeket illet, kereskedési tudósításokat foglal magában.

KALMÁRMÉRTÉK, (kalmár-mérték) ösz. fn. Mérték, vagyis mérleg-féle eszköz, készület, melylyel a kalmár-árúkat mérik.

KALMÁROS, (kalmár-os) mn. tt. *kalmáros-t* v. *-at*, tb. *-ak*. Kalmárok szokásával egyező, t. i. a nyereszkesedésre nézve. *Kalmáros alkudozás. Kalmáros (kómáros) szilva* a palócoknál: fonnyadt, érés előtt lehulló szilva.

KALMÁROSAN, (kalmár-os-an) ih. Kalmárok módja, szokása szerént. *A nyereséget kalmárosan számítani.*

KALMÁRSÁG, (kal-om-ár-ság) fn. tt. *kalmárság-ot*, harm. szr. *-a*. 1) Kalmári üzlet, kalmári életmód. *Kalmárságot tanulni, üzni, gyakorolni.* 2) Mint gyűnév jelenti bizonyos városban, vagy vidéken lakó kalmárok személyzetét.

KALMÁRTANÁCS, (kalmár-tanács) ösz. fn. A kalmárok testületének választmányi tagokból álló tanácsa, mely a kalmári köz ügyekről intézkedik.

KALMÁR-TINTA-FÉREG, ösz. fn. Tengerfereg, mely ha ellenséget közeledni lát, tintafeketeségű nedvet bocsát ki, melylyel a vizet zavarossá teszi, s magát az ellenség elől elrejti.

KALMÁRÜZLET, (kalmár-üzlet) ösz. fn. Kalmári adásvevés, kalmárság (az 1) értelemben).

KÁLMOS, fn. tt. *Kálmós-t*, tb. *-ok*. A hathímesek seregéből való növény, melynek virágai kockásan ülnek egy buzogányforma hengeres torzsán. (Acorus.)

KÁLMOS-GYÖKÉR, ösz. fn. A kálmos nevű növény gyógyerejű gyökere.

KALNA, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Kálnán*, —*ra*, —*ról*.

KÁLNA, NAGY-, KIS-, falvak Bars megyében; helyr. *Kálnán*, —*ra*, —*ról*.

KÁLNA-BORFŐ, falu Hont megyében; helyr. *Borfőn*, —*re*, —*ról*.

KÁLNA-ROSZTOKA, falu Zemplén megyében; helyr. *Rosztokán*, —*ra*, —*ról*.

KALNÁS, falu Sáros megyében, helyr. *Kálnás-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁLNICZ, falu Trencsén megyében; áll két részből, melyek: *Breznó*- és *Rozson-Kálnicz*; helyr. *Kálnicz-on*, —*ra*, —*ról*.

KALNIK, falu Beregh megyében; helyr. *Kálnik-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁLNIK, falu Kőrös megyében; helyr. *Kálnik-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁLNO, falu Nógrád megyében; helyr. *Kálnón*, —*ra*, —*ról*.

KÁLNO-GARÁB, falu Nógrád megyében; helyr. *Garáb-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁLNOK, falu Mosony megyében, és Erdélyben Sepsz székben; helyr. *Kálnok-on*, —*ra*, —*ról*.

KALOBÁL, (kalob-ál) önh. és áth. m. *kalobál-t*. Kalapács- vagy sulyokforma eszközzel üt, kopogtat, pl. a lovas katonáknál kótiskákkal valamely darab deszkán jeladás végett kopogtat. Hangutánzó s egyezik a német *klopfen* szóval. V. ö. KALAPÁL.

KALOCSA, mv. Pest, illetőleg Solt-megyében, és falu Erdélyben Doboka megyében; helyr. *Kalocsán*, —*ra*, —*ról*.

KALÓCSA, (kal-ó-csa) fn. tt. *kalócsá-t*. Rakonczaforma eszköz, melyen házzsindelyezéskor a felhordott zsindelyeket tartják az ácsok. Székely szó.

KALOCSOLÓDIK, (kal-ocs-ol-ó-d-ik) belsz. Ágai, szárai összeviszsa egymásba tekerődnek. A *kulcsolódik* ige változata. Székely szó.

KALÓCZA, fn. tt. *Kálóczát*. Szerémségi város a pétervárad határári területben (Carlovitz). Helyr. *Kálóczán*, —*ra*, —*ról*.

KALÓCZAI, mn. tt. *kálóczai-t*, tb. —*ak*. Kálóczára való, onnan származó, ott termett. *Kálóczai borok*, *szilvapálinka*.

KALÓCZFA, helységek Szala megyében; helyr. *Kálóczfán*, —*ra*, —*ról*.

KALODA, (kal-o-da) fn. tt. *kalodá-t*. Általán an. faeszköz, melylyel valamit leszorítanak, hogy helyéből ne mozdulhasson; különösen 1) A falusi birák házai előtt egykori büntető eszköz, vagyis fa alkotmány, mely úgy volt elkészítve, hogy a rajta levő lyukakba a lábakat s néhutt a kezeket is bele lehessen szorítani. A kalodának egy más neme, melybe a nyakat és kezeket szorítják, *kézi* vagy *nyakalodá-nak* mondatik, némely vidékeken pedig *hegedűnek*. Ezt akkor használják, midőn a bűnösöket valahová elszállítják, vagy elhajtják. *Kalodába zárni a*

bűnöst. A falu kalodáját nem szabják egy ember lábához (km.) A Góry-codexben *kalada*. „Addég a binnek kaladájából ki nem mégy, míg nem mennél kissebb elvett jószágrol eleget téssz.” 2) A ház födelét, vagy asztagok, kazalok tetejét szorító kettős fa. Miund ezektől különbözik a *pelengér* v. *perenge*. Némelyek azt vélik, hogy a latin *claudio*-tól származott volna; de ez a latinban magánosan áll, a nélkül, hogy hasonhangú főnevet alkotna. Jobban egyezik vele a héber *galúth* (fogság), a persa *kalidan* (carcer. Bergrészási). V. ö. KALAFÁ.

KALODÁZ, (kal-o-da-az) áth. m. *kalodáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Kalodába zárással büntet.

KALOKÁNY, fn. tt. *kalokány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*, v. —*ja*. Tavakban nőni szokott szürös fü neme; máskép, *kolokány*, *karlokány*.

KALONDA, falu, KIS —, puszta Nógrád megyében; helyr. *Kalondán*, —*ra*, —*ról*.

KÁLONGA, puszta Szabolcs-megyében; helyr. *Kálongán*, —*ra*, —*ról*.

KALONGYA, KALONGYÁL, I. KALANGYA, KALANGYÁL.

KÁLOSA, ALSÓ —, FELSŐ —, falvak Gömör-megyében; helyr. *Kálosán*, —*ra*, —*ról*.

KALOTA, falu Bihar megyében; NAGY —, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Kalotán*, —*ra*, —*ról*.

KALOTAFÁ, (kalota-fa) ősz. fn. I. DUDA-FÜRT.

KALOTA-SZENTKIRÁLY, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Szentkirály-on*, —*ra*, —*ról*.

KALOTA-ÚJFALU, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Újfaluba*, —*ban*, —*ból*.

KALOTYA, (kal-ol-ta azaz kallott?) fn. tt. kalotyát. Négy nyüstös forma vászon a székelyeknél, mintha kallották volna.

KALÓZ, (kal-ó-oz) fn. és nm. Gyöke *kal*, s rokon a *kaland*, *kalauz*, *kalézol* szókkal. Jelent általan oly személyt, ki ideoda bolyong, csavarog, csatangol; különösen tengeri rablót, ki a tengeren bolyongva az utasok különösen kereskedőhajók után leselkedik, s azokat kifosztogatja.

KÁLOZ, mváros Fejér megyében; helyr. *Kálozon*, —*ra*, —*ról*.

KÁLOZD, puszta Fejér megyében; helyr. *Kálozdon*, —*ra*, —*ról*.

KALÓZÉLETMÓD, (kalóz-élet-mód) ősz. fn. Kalózkodásból élés.

KALÓZFŐNÖK, (kalóz-főnök) ősz. fn. Kalózkodok feje, vezére.

KALÓZHAJÓ, (kalóz-hajó) ősz. fn. Kisebbséle tengeri hajó, vagy bárka, melyen a kalózkodók az utazó kalmárhajók után leselkednek.

KALÓZKODÁS, (kal-ó-oz-kod-ás) fn. tt. *kalózkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rabló életmód a tengeren, melyet az úgynevezett kalózkodók gyakorolnak. V. ö. KALÓZ.

KALÓZKODIK, (kal-ó-oz-kod-ik) k. m. *kalóz-kod-tan*, —*tál*, —*ott*. Kalózkodás módjára tengeri rablást üz, gyakorol.

KALÓZLÁS (kal-ó-oz-ol-ás), fn. tt. *kalózlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Tétova bolygás, csatagolás. 2) Tengeri rablás.

KALÓZOL, (kal-ó-oz-ol) önh. m. *kalózol-t*. 1) I. KALÉZOL. 2) Kalóz életet üz, gyakorol, kalózkodik.

KALÓZOLÁS, I. KALÓZLÁS.

KALÓZVEZÉR, (kalóz-vezér) I. KALÓZFŐNÖK.

KALPAG (kal-ap-ag, eljön a török nyelvben is: *kalpak* = süveg); fn. tt. *kalpag-ot*, harm. szr. —*ja*. Gyöke egy a *kalap* szóéval. Prémies bőrből álló kaimátlan főveg, melynek tetejét rövidebb vagy hosszabb lefentyű képezi. *Nyuszt-, nyest-, medvebőr kalpag. Vitézkötéses, tollas kalpag.* A magyar nemzeti öltözethez tartozó díszfőveg.

KALPAGOS, (kal-ap-ag-os) mn. tt. *kalpagos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kalpag nevű főveget viselő. *Kalpagos királyi testőrök. Kalpagos vitézek, urak.*

KALSA, falu Abauj megyében; helyr. *Kalsán-, —ra-, —ról*.

KALUGYER, falu Bihar megyében; helyr. *Kalugyer-be-, —ben-, —ből*.

KALUZSA, falu Ungh megyében; helyr. *Kaluzsán-, —ra-, —ról*.

KÁLVINISTA, (latinos alkotású szó) fn. tt. *kálvinistát*. Köz népi nyelven am. keresztény felekezetű, ki Krisztus urunk hitét Calvin János tana szerint vallja és követi. Használtatik melléknévül is, midőn tulajdonságot jelent p. o. *Kálvinista varjú*, mely hullal él, különböztetésül a *pápista varjútól*, mely gabonát eszik. *Kálvinista répa*, (máskép *fanos répa, koszmacska, vaka*), minthogy ezt csak disznóhussal szokták enni, nem bőjtü fözelékül használni. A vallási villongások idejében gúnyosan, vagy tréfásan keletkeztek ezek: *Kálvinista szentség*, azaz boros kulacs; *Kálvinista sajt*, azaz préselt hurka disznóbürkéből, és szalonnából. Némely vidékeken: *Kálomista*, vagy röviden: *Káló*.

KÁLVINISTÁS, (kálvinista-as), mn. tt. *kálvinistas-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Kálvinisták módja, szokása szerént való. *Kálvinistas templomi ének. Némely szok vagy betük kálvinistas kiejtése.*

KÁLVINISTASÁG, (kálvinista-ság) fn. tt. *kálvinistaság-ot*, harm. szr. —*a*. Gyűnév, am. a kálvinista hitvallást követők testülete, gyűlekezete, szélesb vagy tágasb értelemben.

KALYÁN, I. KALLYÁN.

KÁLYHA, fn. tt. *kályhát*. Egy a német *Kachel* szóval, de ez csak kályhacserépet jelent. Cserépből rakott kemence. *Zöld, fehér kályha. Gömbölyű, négy-szögű kályha.* Így nevezik magyarul az öntött vasból, vagy vas lemezből készített kemencéjét is. V. ö. KEMENCZE. és KAHOLY.

KÁLYHACSERÉP, (kályha-cserép) ösz. fn. Agyagföldből égetett, s kályhának való cserép. *Mázos, fehér, lapos, öblös kályhacserépek.*

KÁLYHACSÓ, (kályha-cső), ösz. fn. A kályhába alkalmazott cserép- vagy lemezcső, melyen a füst kimegy, mely leginkább a vaskályhánál van szokásban, melyek kéménnyel összeköttetésben nincsenek.

KÁLYHAELLENZŐ, I. KÁLYHAERNYŐ.

KÁLYHAERNYŐ, (kályha-ernyő), ösz. fn. Vásson- vagy spanyolfal, melyet télen a kályha elé tesznek a hirtelen vagy forró meleg akadályozása végett, vagy hogy a közellévő bútorokban kár ne történjék.

KÁLYHAFÜTŐ, (kályha-fűtő) ösz. fn. Szolga, ki kályhákat fűt.

KÁLYHALEMEZ, (kályha-lemez), ösz. fn. 1) Vas lemez, melyből kályhákat készítenek. 2) Vas tábla, melylyel a kályha száját beteszik.

KÁLYHALYUK, (kályha-lyuk), ösz. fn. Nyílás a kémény alatt, vagyis kised üreg a kályha szája előtt, honnan a kályhát fűteni szokták. *Kályhalyukba bújni. Kéményből a kályhalyukba esni.* Különbözik: *kályhaszáj*.

KÁLYHANYAK, (kályha-nyak) ösz. fn. A két fokozatu kályhának felső és karesubb része, mely a kályhaváll fölött áll.

KÁLYHAOLDAL, (kályha-oldal) ösz. fn. A kályhának fali része, mely adja tulajdonképen befűtőskor a meleget.

KÁLYHAPÁRKÁNY, (kályha-párkány) ösz. fn. A kályhának alsó vagy felső részén kiálló széle.

KÁLYHARÁCS, (kályha-rács), ösz. fn. Vasból csinált rács, vagy rostélyféle készület a cserépkályha belső fenekén, nehogy a behányt fadarabok a kályha oldalát kidöntsék.

KÁLYHARAKÓ, (kályha-rakó) ösz. fn. Szelemély, különösen gerencsér, ki cseréptáblákból álló kályhákat állít össze.

KÁLYHASZÁJ, (kályha-száj) ösz. fn. Nyílás, vagy lyuk a kályhán, hol a tüzelőt berakják. *Bedugni a kályhaszáját.*

KÁLYHATETŐ, (kályha-tető) ösz. fn. A kályhának legfelsőbb része.

KÁLYHAVÁLL, (kályha-váll), ösz. fn. Kiálló pártázat, vagy karima a kályha kerületén. *A kályhavállon almát sütni.*

KALYIBA, I. KALIBA.

KAM, (1), elvont gyök. Rokon *gam* gyökkel. Jelent általában görbeséget, vagy meghajlást *kamuti, kamasz, kamó, kampó, kancsal* (kamesal), *kancsó* (kamesó) stb. szókban. Különösebben pótlékot vagyis töképezért kikötött kárpótlást, bért, *kamat* szóban. Előfordul *Kamocsa, Kamond* helynevekben is.

KAM, (2) fn. tt. *kamot*. A székelyeknél Kriza J. szerént am. kan. *Eredj, rekeszd bé a kamot. Kihérelték a kamokat.* Hihetőleg innen származik: *kamatyol*.

KÁM, (1), (ka-am), elvont törzsök, melyből *kámpol*, *kámpicsorodik*, *kámva* szók erednek, s jelent görbeséget, félrecsavarodást. Meg van a *Kámon*, *Ká-morvár* stb. helynevekben is.

KÁM, (2), falu Vas vármegyében. *Hába Kám*ba a *bucsúra*, ahol *pap nincs*. (Km.) Helyr. *Kám-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÁMA, fn. tt. *kámát*. Kagylófaj, hosszukás és elül tompa tekenővel. (*Chama calyculata* L.)

KÁMAHÁZA, falu Szala megyében; helyr. *Kámaházán*, —*ra*, —*ról*.

KAMÁND, falu Torontál megyében; helyr. *Kamánd-on*, —*ra*, —*ról*.

KAMÁNFALVA, helység Nyitra megyében; helyr. *Kamánfalván*, —*ra*, —*ról*.

KAMÁNHÁZA, puszta Szala megyében; helyr. *Kamánházán*, —*ra*, —*ról*.

KAMARA, (V. ö. **KAM** gyök), fn. tt. *kamarát*. Megegyezik vele a latin *camera*, német *Kammer*, cseh, lengyel *komora*, svéd *kamar*, *kammara*, olasz *kamera*, francia *chambre*, angol *chamber*, hellén *καμάρα* (bolt), török *kamara* (hajón), persa *kamar* (bolt stb.). 1) Falakkal kerített osztály a házban, mely a szobától csak annyiban különbözik, hogy kályha vagy kemence nincs benne, s éjjeli hálásra vagy holmi eszközök, vagy eleség tartására, használatik. *Liszes*, *tejes kamara*. *Életes kamara*. *Háló kamara*. 2) Átv. ért a szívnek üregei. *A szívnek két kamarája van*. 3) Átv. ért. országos, vagy fejedelmi hatóság, mely több személyekből, u. m. elnökből, tanácsosokból, alsóbb tisztekből, szolgálókból áll, az ország, vagy fejedelem jóvedelmeire, kincseire felügyel. *Császári kir. kamara*. *Kamara elnöke*, *másod elnöke*. *Kamara jóvedelmei*. Máskép: *Kincstár*. 4) A vadászok nyelvén a tilalmazott vadastér középpontján levő kör, hol a hajtóvadászlat nincs megengedve (Bérey Károly).

KAMARAELNÖK, (kamara-elnök) ösz. fn. Az országos vagy fejedelmi kamara, azaz kincstár elnöke.

KAMARAHIVATAL, (kamara-hivatal), ösz. fn. Hivatal, mely az álladalom, vagy fejedelem jóvedelmeit kezeli, a kincstári jóságokat igazgatja.

KAMARAI, (kamara-i), mn. tt. *kamarai-t*, tb. —*ak*. Kamarát illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kamarai jóságok*, *jóvedelmek*. *Kamarai igazgatás*. *Kamarai tisztek*, *szolgák*.

KAMARAJÓSZÁG, (kamara-jóság) ösz. fn. Szélesebb értelemben az álladalmat, különösebben fejedelem személyét illető álladalmi javak és azok jóvedelmei, a fejedelmi udvar tartására s általában az államköltségek némi fedezésére. Különbözik Magyarországon a *koronajóság*.

KAMARÁS, (1), (kamara-as), fn. tt. *kamarás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A fejedelmi udvaroknál, főrangú hivatalnok, ki a fejedelmi teremekben az uralkodó személye körül szolgál. 2) Személy, ki ezen rangnak czimével a fejedelem által földkesített.

KAMARÁS, (2), **NAGY-**, falu, **ALMÁS-**, puszta Arad, **KIS-**, puszta Csanád megyében; **PUSZTA** —, **VAJDA** — falvak Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Kamarás-on*, —*ra*, —*ról*.

KAMARÁS-APRÓD, ösz. f. Apród, vagy is fiatal nemes, ki a fejedelem személye körül szolgál, s rangra nézve a kamarás után áll.

KAMARÁSKULCS, (kamaras-kules) ösz. fn. Aranykulcs, melyet a fejedelmi kamarások rangezimerül kapnak és viselnek.

KAMARASZÉK, (kamara-szék); Árnycskék. „Az kamoraszékot mentül inkább igaztják, attól inkább büdösb.” Karády Pál névtelene a XVI. századból (Toldy F.).

KAMARATANÁCSOS, (kamara-tanácsos) ösz. fn. Fejedelmi tanácsos, ki a kamarai hatóságnál ülnöki ranggal bír.

KAMARATISZT, (kamara-tiszt) ösz. fn. 1) A kamarai hatóságnál szolgáló kormánytiszt. 2) Személy, ki a kamarajóságok igazgatásánál hivatalokodik, péld. tiszttartó, számtartó, ispán stb.

KAMASZ, (kam-asz) fő- és mn. tt. *kamasz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Mondják oly ifjuról, ki idomtalanul nőtt fel, ki tunyán áll, vagy jár, ki felnőtt korában is együgyüséget, butaságot árul el. *Vén kamasz*. *Haszontalan kamaszok*. *Nagy kamasz*.

KAMASZKODÁS, (kam-asz-kod-ás) fn. tt. *kamaszkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kamasz magaviselet.

KAMASZKODIK, (kam-asz-kod-ik) k. m. *kamaszkod tam*, —*tül*, —*ott*. Kamasz módon viseli magát. V. ö. **KAMASZ**.

KAMASZUL, (kam-asz-ul), ih. Kamaszok módjára, szokása szerént; bután, idomtalanul, tunyán meggörcsödv. *Kamaszul állani*, *járni*, *cselekedni*.

KAMAT, (kam-at), fn. tt. *kamat-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Azon bér, melyet valaki a kölcsön vett pénzért az illető tulajdonosnak fizet. *Törvényes*, *törvénytelen kamat*. *Kamatra venni föl pénzt*. *A kamatotkat pontosan fizetni*. *Kamatok kamatja*, oly intézetknél, melyek az évi (v. félévi) kamatot tőkésítvén, a következő évben (vagy félévben) már ettől is kamatot számítanak, például takarékpénztáraknál. 2) Széles ért. azon jóvedelem, melyet bizonyos birtok, péld. ház, kocsmá, mészárszék, föld, rét, szőlő stb. behoz, melynek alapjaul a megfelelő pénzbeli érték szokott szolgálni. *Ezen ház nyolcz forint száztöli kamatot hoz*.

KAMATCZÓK, (kamat-czók) ösz. fn. A kamatív végére nyomtatott utalvány, melynél fogva, ha a kamatszelvénnyek elfogynak, új kamatív adatik. A fő kötelezvény birtokosának kényelmére szolgáló intézkedés, hogy t. i. a kamatív (kamatszelvénnyek) elfogásával ne kelljen magát a kötelezvényt mutatni el.

KAMATHÁTRALÉK, (kamat-hátralék) ösz. fn. A lejárt kamatnak vagy kamatoknak még meg nem fizetett része.

KAMATÍV, (kamat-ív) ösz. fn. Ív, melyen a tőkepénzeknek megfelelő időszakonkénti, p. o. fél-

évenkénti kamatok följegyezvék. T. i. az egyes (pl. fél-évi) jegyeket a kamat fölvétele végett időszakonként levágják. V. ö. KAMATJEGY.

KAMATJÁRADÉK, (kam-at-járadék) ösz. fn. Jövedelem, melyet valaki a befolyó kamatból húz.

KAMATJEGY, (kam-at-jegy) ösz. fn. A kamat-ívből kivágott egy egy szelet, melyért az illető hitelezőnek vagy részvényesnek járó kamat a maga idején kiadatik. V. ö. KAMATÍV.

KAMATLÁB, (kam-at-láb) ösz. fn. Bizonyos meghatározott százalék valamely kölcsönpenzügylet-től, pl. száz forinttól négy, öt, hat, tíz frt. stb. évenként.

KAMATLEVELKE, (kam-at-levelke) ösz. fn. l. KAMATJEGY.

KAMATOL, (kam-at-ol) áth. m. *kamatol-t* l. KAMATOZ.

KAMATOLÁS, (kam-at-ol-ás) fn. tt. *kamatolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. l. KAMATOZÁS.

KAMATOS, (kam-at-os) mn. tt. *kamatos-t*, v. —*at*, többes: —*ak*. 1) Ami bizonyos kamatot hoz, kamatra kiadott, kölcsönözött. 2) Kamat fejében kölcsön vett. *A kamatos pénz egy táblból eszik emberrel* (km.), azaz naponként fogyaszt.

KAMATOSTUL, (kam-at-os-t-ul) ih. Kamattal együttvéve. *A kölcsönvett pénzt kamatostul visszafizetni*.

KAMATOZ, (kam-at-oz) önh. m. *kamatoz-tam*, —*tál*, —*ott*; parancs. —*z*. Kamatot hoz. *Tőkepénze száztól hatot kamatoz*.

KAMATOZÁS, (kam-at-oz-ás) fn. tt. *kamatozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tőkepénznek, vagy tőkepénzt érő akármely birtoknak azon állapota, melyben kamatot hoz.

KAMATOZÓ, (kam-at-oz-ó) mn. *kamatozó-t*. Ami kamatot hoz. *Száztól ötöt kamatozó tőkepénz*.

KAMATSZELVÉNY, (kam-at-szelvény) l. KAMATJEGY.

KAMATYOL, (kam- v. kan-aty-ol) önh. m. *kamatyol-t*. Növel közöszül, mintegy kanoz. A szélekyeknél *kam* am. kan. Aljas kifejezés.

KAMBORZ, (kam-borz) ösz. fn. A savarok neméhez tartozó növényfaj, melynek szára tövön szétágazik, levelei árformák, húsosak, tövishegyűek; csészéi a levelek tövén kerek hasábúk, virágzás után széles karimájú. Máskép: *szükségfü*. (Salsola kali.)

KAMFARU, (kam-faru) ösz. mn. Székely és tiezavidéki tájszó, s oly lóról mondják, melynek fara hirtelen lecsappan; csapott faru. E szóban a *kam* horgas meghajlást jelent. A kiejtésben az *m* az *f* előtt néha *n*-nek hallatszik. Származhatik *kan* főnévtől is, amennyiben ennek is hirtelen csappanó fara van.

KÁMFOR, fn. tt. *kámfor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*, v. —*ja*. Keleti cserjenővény mézgája, melynek igen erős szaga s hathatós gyógyereje van, az arab-persa *káfúr* szótól, maláji nyelven: *kápúr*, hin-

dostánul: *kápura*, szanszkritul: *karpúra*; a héber nyelvben *kopher* am. szurok. Újlatinul: *camphora*, francziául: *camphre*, németül: *Kampher* v. *Kampfer* stb.

KÁMFORBABÉR, (kámfor-babér) ösz. fn. Keletindióban tenyésző s a babérok neme alá tartozó növényfaj, melynek mézgájából készítik a kámfor név alatt ismeretes gyógyerejű szert.

KÁMFORGŐZ, (kámfor-gőz) ösz. fn. A kámfornak erős szagú gőze.

KÁMFOROS, (kámfor-os) mn. tt. *kámforos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Kámforral elegyített, készített. *Kámforos pálinkával kenegetni a megrándult lábat*.

KÁMFOROZ, (kámfor-oz) áth. m. *kámforoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valamit kámforral vegyít, kever, vagy ken.

KÁMFOROZÁS, (kámfor-oz-ás) fn. tt. *kámforozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*, Cselekvés, midőn valamit kámforoznak. V. ö. KÁMFOROZ.

KÁMFORSZESZ, (kámfor-szesz) ösz. fn. Kámforból készített szesz.

KAMM, elvont törzsök, melyből *kammog*, s közvetőleg *kammogás*, *kammogó* származékok erednek. Gyöke a görbeséget, vagy görbedést jelentő *ka*, *kam*.

KAMMOG, (kamm-og) önh. és gyak. in. *kammogtam*, —*tál*, —*ott*. Tunyán, lassan, fejét hajtogatva, legörbesztve ballag, mint a ház körül vagy mezőn melázó komondorok, kuvaszok, sunnyogó rókák, farkasok szoktak. Máskép: *czammog*.

KAMMOGÁS, (kamm-og-ás) fn. tt. *kammogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Meggörbedő nyakkal, sunnyogó, lassu járás, *czammogás*.

KAMMOGÓ, (kamm-og-ó) mn. tt. *kammogó-t*. Görbedező nyakkal, lassan, tunyán, sunnyogva járó, ballagó. *Kammogó farkas*, *medve*, *komondor*.

KAMÓ, (kam-ó) fn. tt. *kamó-t*. Horgosan meghajló eszköz, máskép: *gamó*, *kajmó*, *gajmó*, *kajma*, *kajmacs*, *kampó*. *Kamókra akgatni a dohányfüzéreket*.

KAMOCSA, falu Komárom megyében; helyr. *Kamocsán*, —*ra*, —*ról*.

KAMÓCZA, (kam-ó-cza) fn. tt. *kamóczát*. Így nevezetik azou len, mely az első ecsetetésből lehullván újra megecseteltetik, és ebből marad azután a *szősz*. Máskép *lenkocs*.

KAMÓL, (kam-ó-l) áth. m. *kamól-t*. Valamit kamóval forgat, sodor, teker, csavargat, péld. kötélverők a kötelet, gombkötők a zsinórt.

KAMON, falu Vas megyében; helyr. *Kamonba*, —*ban*, —*ból*.

KAMOND, pusztá KIS—, NAGY— falvak Veszprém megyében; helyr. *Kamond-on*, —*ra*, —*ról*.

KAMORA, l. KAMARA.

KAMÓZ, (kam-ó-oz) áth. m. *kamóz-tam*, —*tál*, —*ott*. l. GAMÓZ.

KAMP, (kam-p) elvont törzsök, melyből *kampó*, *kampós*, *kamp-ósodik* származékok erednek.

KÁMP, (ka-am-p), elvont törzsök; származékai: *kámpicsorodik*, *kámporodik*, és *kámpol*. Gyöke a görbeséget jelentő *ka*.

KÁMPICS, (ka-am-p-ics) elvont törzsök, melyből a *kámpicsorodik* ige származik. Jelent nyelvfizetést, midőn a nyelv valamely nehéz szó kifejtésében mintegy meggörbül, rendes járásából kimozdul.

KÁMPICSORODIK, (ka-am-p-ics-or-od-ik) k. m. *kámpicsorod-tam*, —*túl*, —*ott*. A nyelve kifezetemodik. V. ö. KÁMPICS. *Oly nehéz kimondású szó, hogy majd kikámpicsorodik bele a nyelvem*. Csak népies nyelvben használható szó.

KAMPÓ, (kam-p-ó) fn. tt. *kampó-t*. Horogalakú eszköz. *Kampóval húzkálni az ágakat. Kampóra akasztott kannával meríteni a vizet. Kampóval húzni parázst a lábas alá*. V. ö. KAMÓ.

KAMPÓL, (kám-p-ó-l) áth. m. *kampól-t*. Valamit kampóféle eszközzel öszveket, p. ácsok a gerendákat.

KÁMPOL, (kám-p-ol) áth. m. *kámpol-t*. Valakit kiöltött, fölfelé görbített nyelvvél gúnyol, csúfol. *A csintalan gyermekek kámpolják egymást*.

KÁMPOLÓDÁS, (kám-p-ol-ó-od-ás) fn. tt. *kámpolódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kiöltött nyelvvél való gúnyolódás, csúfolódás.

KÁMPOLÓDIK, (kám-p-ol-ó-od-ik) belsz. m. *kámpolód-tam*, —*túl*, —*ott*. Kiöltött nyelvvél gúnyolódik, csúfolódik.

KÁMPOR, (kám-p-or) elvont törzsöke *kámporodik*, *kámporodott* szónak, Jelentése: kampó módjára meghajlott, meggörbéd.

KÁMPORODIK, (kám-p-or-od-ik) k. m. *kámporod-tam*, —*túl*, —*ott*. Túl a Dunán, nevezetesen Győr vidékén oly emberről mondják, ki beteges állapota miatt görnyedez, gornyadoz.

KÁMPORODOTT, (kám-p-or-od-ott) mn. tt. *kámporodott-at*. Betegségben meggörnyedt, gornyadt. Átvitetik a beteges színre is. *Jaj beh kámporodott színed van*. Gyövrármegyei tájszó.

KAMPÓS, (kam-p-ó-os) mn. tt. *kampós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Kampóval ellátott. *Kampós bot. Kampós rúd*. 2) Kampóhoz hasonló hajlásu, görbességű. *Kampós orr*. Máskép: *horgas*.

KÁMPÚL, (kám-p-úl) önh. m. *kámpúl-t*. A szemek fényéről mondják, midőn megtörik s homályossá lesz. Használják néhutt *kábúl* értelemben is.

KAMRA, I. KAMARA.

KAMUKA, fn. tt. *kamuká-t*. Juhteve szőréből készült kelme, mely gyapju, selyem, vagy gyapot fonalakkal is van keverve. (Camelot.) *Kamukából varrt szoknya, köntös*. Néhutt a köznépi nyelvén: *kamillót*, régiesen: *csemelet*. Eléljün Beregszászi szerint a török nyelvben is. Hindoglunál *kumas* am. kelme, szövet (matière, étoffe). Lehet 'pamuk' szó módosulata is.

KAMUT v. KAMUTH, KIS—, NAGY— puszták Békés megyében; helyr. *Kamut-on*, —*ra*, —*ról*.

KAMUTI, (kam-ut-i) mn. tt. *kamuti-t*, tb. —*ak*. Alattomos, alánéző, meghunyaszkodó ravasz. Gyöke a meggörbülést jelentő *kím*. Dunán túli tájszó.

KÁMVA, I. KÁVA.

KÁMVÁS, I. KÁVÁS.

KÁMZSA, fn. tt. *kámzsát*. Rokonjai az arab *kamiza*, újlatin *camisia*, francia *camisole*, chemise, szláv *kamyzola*, olasz *kamisia*, német *Hemd*, régi felső német *hemmat*, *hemide* stb. 1) Hosszu üng, melyet a misemondó pap magára vesz. 2) A palócoknál am. vastag daróc ruha, melyet a kolduló szerzetesek, remeték viselnek. *Kámzsába öltözni. Eldobni a kámzsát*. 3) A szerzetes ruhának azon része, melyet a fejre lehet húzni, csuklya.

KÁMZSÁS, (kámzsas-as) mn. tt. *kámzsás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Akinek vagy minnek kámzsája van. *Kámzsás pap, bardt. Kámzsás ruha*.

KAN, (1) elvont gyöke *kanaf*, *kancsal*, *kandi*, *kantár* stb. szónak; értelme mint alakja hasonló sőt azonos *kam* és *kany* (v. *kony*) gyökökével, t. i. görbeség.

KAN, (2), fn. tt. *kan-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Csagataj nyelven, *kaban* am. *kan* disznó. (Abuska). Egyébiránt rokonokul tekinthetők a hellén *ΓΕΝΩ*, *γεννάω*, honnan *γενέως* (nemző), elavult latin: *geno* honnan *genitor*, továbbá: szanszkrit. *dan* (nemző), honnan *danasz* (férj; főnök); melyek nyomán is tehát *kan* nemzöt jelent. A székelyeknél: *kam*, mely ismét a *kamó*, *gamó* szókhoz áll közelebb; és csak ugyan *kamóz*, *gamóz* azt is jelenti: *kanoz*, azaz nőtény nyelv párosul. Itt ismét a hellén *γαμέω* jut eszünkbe, mely am. feleségül venni, és feleségül adni, nem különben *γάμος*, mely am. menyekző; házasság. S mind ezt szépen megfejtené a magyar *gam* v. *kam* gyök, ha úgy értelmezni akarnók és mernők. 1) Széles ért. az állatok himje, de nem általánosán használtatik. A négylábúak közül: *kankutya*, *kanmacska*, *kannyúl* *kandisznó*; ritkán használtatik a *kanöz*. A madarak közül: *kanpulyka*, *kanréce*, *kanveréb*. Százesztendő *kanverébnek hátul van a farka*. (Km.). A régies *kantylúk* és *kanlúd* helyett ma köz szokásúak: *kakas* és *gunár*. Általán tréfás népies nyelven minden hímről mondható, péld. *szereted-e a kancsukat?* (Kétértelmű kérdés). 2) Szoros ért. a szeretések himje, a nőtény pedig *eme*, *emse*. *Kanokat herélni. Kan agyara. Falu kanja. Néha a falu kanját is megölik, de csak váltik más helyébe*. (Km.). *Vad kanokat vadászni. Dühös, mint a vad kan*. 3) Tréfás népies nyelven am. a maga nemében kitünő, a többinél derekabb. *Kan gyerek, legény. Kan krajczár*, azaz ezüst értékű rézkrajczár, *kan garas* stb. *Égett bor kanja*, azaz, *java*. A régi babonás korban *kan ürdögnek* hívták a boszorkányok szeretőjét. 4) Köz nyelven jelent buja embert. V. ö. HÍM.

KÁN, fn. tt. *kán-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*.
1) Némely ázsiai népek, különösen tatárok, mongolok fejedelme, főnöke, (nagy kán); a persa tartományok főnökei (satrapái) is nevezettek így (Wullers). Máskép: *khán*. Csagataj nyelven: *kaan* (Abuska), persául: *khán*, v. *khakán*. 2) I. KANNA.

KANÁCS, puszta Tolna megyében; helyr. *Kanács-on*, — *ra*, — *ról*.

KANAF, (kan-af) fn. tt. *kanaf-ot*. 1) Vásznon-rojt, vagy szélesb ért. rojt. 2) Átv. azon fonálalaku részek, vagy szálaclakák, melyekből az állati, és növényi testek képződnek. Máskép: *rost*. Hasonló hozzá a latin *cannabis* (kender), mint rostos héju növény neve.

KANAFÁJ, (kan-af-áj) ösz. fn. I. TÁTKANAF.

KANAFOS, (kan-af-os) mn. tt. *kanafos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Rojtos, rojtokra szakadozott. *Kanafos vászon*. 2) Mondják általában növényekről és állatok testeiről, mennyiben kanafjaik vannak. V. ö. KANAF.

KANAK, falu Torontál megyében; helyr. *Kanak-on*, — *ra*, — *ról*.

KANAKÚCZ, fn. tt. *kanakúcz-ot*. A bagoly nemű madarak legkisebb faja. (*Strix passerina*). Második alkatrésze egyezik a német *Kautz* szóval.

KANÁL, tt. *kanál-t* v. *kanal* — *at*, tb. — *ak*; I. KALÁN.

KANALAS, (1), mn. tt. *kanalas-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. I. KALÁNOS.

KANALAS, (2), (I. KALÁNOS), fn. tt. *kanalas-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Pléhből vagy fából készült lyukacsos lemez, melybe a főzőkanalakat duggatják. Oly képzésű, mint: *tálas*, *tálakat* tartó polcz vagy szekrény.

KANALAZ, I. KALÁNOZ.

KANÁLDAD, (kanál-dad v. kal-án-dad) mn. tt. *kanáldad-ot*. Minek kanálhoz hasonló alakja van. *Némely gémfajok kanáldad csőre*. *Kanáldad fülvájó*.

KANÁLFEJ, (kanál- v. kalán-fej) ösz. fn. A kanálnak öblös vége, melylyel meregetni, kavargatni szoktak. *Kerekded*, *hosszúakás*, *lapátforma kanálfej*.

KANÁLKA, (kanál-ka v. kal-án-ka) fn. tt. *kanálká-t*. Kis kalán, péld. melylyel a gyermekek esznek, vagy kávék kalán.

KANÁLNyel, (kanál-nyel) ösz. fn. A kanálnak szára, fogója. *Sípos kanálnyel*. *Oly mohón evett, hogy a kanálnyelet is majd befalta*.

KANÁLOS, I. KALÁNOS.

KANÁLOGGÉM, (kanálos-gém) ösz. fn. I. KALÁNOSGÉM.

KANÁLOSRÉCZE, (kanálos-récze) ösz. fn. Vadrécze-faj, melynek csőre kanálalakú. (*Anas platyrhynchos* L.)

KANÁLTARTÓ, (kanál-tartó) ösz. fn. I. KANALAS.

KANAPE, fn. tt. *kanapét*. Francia szó, középkori latinul: *conopeum*, a hellén *konopeton* után,

mely (*konops* szótól) am. a legyek stb. eltávoztatása miatt függönyökkel ellátott ág. Magyarosan: *pamlag*.

KANÁRI, fn. tt. *kanári-t*, tb. — *k*. A kanári szigeteken otthonos, nálunk csak kalitkákban tartogatott, a verebek neméhez tartozó ismeretes madárfaj, *kanárimadár*.

KANÁRIFŰ, (kanári-fű) ösz. fn. A kanári szigeteken tenyésző, s Európába is átültetett növényfaj a polyvacsukok neméből, mely a köleshez vagy lenmaghoz hasonló magokat terem, a kanárimadarak legkedvesb eledelül szolgálókat. (*Phalaris canariensis* L.) Máskép: *kanáriköles*.

KANÁRIKÖLES, (kanári-köles) ösz. fn. I. KANÁRIFŰ.

KANÁRIMADÁR, (kanári-madár) ösz. fn. I. KANÁRI.

KANÁRIPOFÓKA, (kanári-pofóka) ösz. fn. A pofókák neméhez tartozó növényfaj. (*Dracocephalum canariense*.) V. ö. POFÓKA.

KANÁRIPOLYVACSUKK, (kanári-polvacsukk) ösz. fn. I. KANÁRIFŰ.

KANÁS, puszta Sáros megyében; helyr. *Kanás-on*, — *ra*, — *ról*.

KANÁSZ, (kan-ász) fn. tt. *kanász-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Pásztoember, ki disznókat őriz, legeltet. Nevét a nyáj fejtől a kantól kölcsönözte. Máskép: *konász*, v. *disznópásztor*. *Bakonyi kanászok*. *Falu kanásza*. *Urasági kanász*. *Kürtöl*, *kihajt a kanász*. *Káromkodik, mint a kanász*. *Czifra szűrös kanászok*. *Midőn kanász a mezőn a botjával játszik, úgy leüti a südőt, csak a füle látszik*. (Kanászdal.) Átv. ért. jelent durva, nyers, vad betyár embert.

KANÁSZKODIK, (kan-ász-kod-ik), k. m. *kanászkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Kanászságot visel, kanászi szolgálatban van. Átv. ért. *elkanászkodik*, am. durva, nyers, betyáros szokásokat vesz fel.

KANÁSZNÓTA, (kanász-nóta) ösz. fn. Kanászos dala, vagy dallama, melyre tánczközben ideoda düllöngve topognak.

KANÁSZODIK, (kan-ász-od-ik) k. m. *kanászkod-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) *Elkanászkodik* Pápa vidékén (Matits Imre szerint) am. durva, nyers magavisletűvé lesz, mint rendezen a kanászok lenni szoktak. 2) Székely tájszólás szerint am. haragja esenededik, engesztelődik. *Erősen megharagudott volt, de szépen szóltam hozzá, s megkanászkodék*. (Incze József.) V. ö. JUHÁSZODIK.

KANÁSZOS, (kan-ász-os) mn. tt. *kanászos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Olyan mint a kanászé vagy kanászoské. *Kanászos öltözet*, magavislet.

KANÁSZOSAN, (kan-ász-os-an) ih. Kanászos módon.

KANÁSZTÁNCZ, (kanász-táncz), ösz. fn. A maga nemében különös táncz, melyet duda vagy furulyaszóra a kanászok jární szoktak, düllögve, topogva, botokat vagy baltákat forgatva, egymásnak dobálva, majd a botra vagy balta nyelére le-

gugorodva, majd a földre lefekve, és kevéssé hallgatódzva, stb.

KANAVÁSZ, fn. tt. *kanavász-t*, tb. —ok. Nyers, fehéritetlen, durvábbféle, s ritka vászon, melyet leginkább bélésül használnak. Francziául: *canevas* vagy *cannevas*, németül: *Kannefass*, a latin *canabris*-ből módosulva.

KANAVÁSZTAKÁCS, (kanavász takács) ösz. fn. T kács, ki kanavászféle vásznat sző. V. ö. **KANAVÁSZ**.

KANBORZFŰ, v. **KAMBORZFŰ**, (kan- v. kam-borz-fű) ösz. fn. A „savar” nemű növényekhez tartozó faj, máskép: *kanborz- v. kamborz-savar*, (Salsola kali), köznépiesen: *szükségfű*. Leveli árformák, tövishegyűek; innen a neve.

KANBORZSAVAR, (kan-borz-savar); l. **KANBORZFŰ**.

KANCS, (kam-cs) 1) elvont törzsök, melyből *kancsal*, *kancsi*, *kancsalog* származékok erednek. 2) fn. tt. *kancs-ot*, harm. szr. —a. Akadék, melynél fogva valaki másnak elébe veti a lábát, hogy menetében gátolja, vagy épen elejtse. *Kancsot* (tájdívaton: *kancsut*) *vetni valakinek*. Máskép: *gáncs*. Gyöke a görbeséget jelentő *kam*.

KANCSA, puszta Nógrád megyében; helyr. *Kancsán*, —ra, —ról.

KANCAL, (1), (kam-cs-al), mn. tt. *kancsal-t*, tb. —ok. Görbén, ferdén néző; tréfásan: ki a káposztás kertbe néz. *Kancsal szemü*, *tekintetü*, *nézésü*. Átv. irigy, másé után vágyakodó. *Kancsal szemekkel nézni más szerencséjét*. *Vak nevet kancsált*. (Km.) V. ö. **KAM**. Mint régies főnevet l. **KANCSU** alatt.

KANCAL, (2), csárda Csongrád vm.

KANCALGÁS, (kam-cs-al-og-ás) fn. tt. *kancsalgás-t*, tb. —ok. Kancsal szemekkel tekingetés, pillantgatás.

KANCALGÓ, (kam-cs-al-og-ó) mn. tt. *kancsalgó-t*. Kancsalul, görbén, ferdén, hamisan néző, tekingető. *Kancsalgó szemeket vetni valakire*.

KANCALÍT, **KANCALIT**, (kam-cs-al-ít) önh. m. *kancsalít-ott*, par. —s, hrm. szr. —ni, v. —ani. 1) Ferdén, görbén, félre néz, tekint. 2) Valakire tréfából, czélzásból, alattomos jelül hamis pillantást vet.

KANCALÍTÁS, **KANCALITÁS**, (kam-cs-al-ít-ás) fn. tt. *kancsalítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ferdén, görbén, (tréfásan: káposztás kertbe) nézés.

KANCALOG, (kam-cs-al-og) önh. m. *kancsalog-tam*, v. *kancsalog-ottam*, —tál, v. —ottál, —ott. Kancsal szemekkel tekinget, nézeget, pillantgat.

KANCALOGVA, (kam-cs-al-og-va) ih. Ferdén, görbén, hamisan nézkélve, tekingetve.

KANCALSÁG, (kam-cs-al-ság) fn. tt. *kancsalság-ot*, harm. szr. —a. A szemek hibás mivolta, midőn görbén néznek.

KANCALUL, (kam-cs-al-ul) ih. Görbe, hamis nézősü, irigy szemekkel.

KANCSI, (kam-cs-i) mn. tt. *kancsi-t*, tb. —k v. —ak. A *kancsal* szónak kicsinyezője. V. ö. **KANCAL** és **KANDI**. Néhutt am. kis kan.

KANCSÍT, (kam-cs-ít); l. **KANCALÍT**.

KANCSÓ, (kam-cs-ú? latinul: *cantharus*) fn. tt. *kancsó-t*. Nagyobbféle ivóedény, különösen boros korsó. *Egy kancsó bor. Mélyen bele pillantott a kancsóba. Csak térül, fordül, mindenkor jót jót fo hársz-kodik a kancsóba*. Km.

KANCSÓCZ, falu Vas megyében; helyr. *Kancsócz-on*, —ra, —ról.

KANCSÖK, (kam-csök) ösz. fn. l. **BIKACSEK** v. **BIKACSKÖK**.

KANCSU, Balaton mellékén am. gáncs. *Kancsut vetni*. L. **GÁNC**. Egyébiránt a régi magyar Passióban (Toldy F. kiadása 88. lap.) *kancsal* alakban jön elő: „Némelyek az ő lábokkal kancsált vetnek vala.”

KANCSUKA, (tatár eredetü, *kámcsi* am. korbács; egyébiránt lengyelül: *káncczug*, csehül: *kancsuch*, lithvánul: *kanczúkasz*, szerbül: *kámásiga*) fn. tt. *kancsukat*. Orosz korbács.

KANCSUKÁZ, (kancsuka-az) áth. m. *kancsukáz-tam*, —tál, —ott. Kancsuka nevű orosz korbács-csal ver valakit.

KANCSA, fn. tt. *kancsát*. A ló és szamar fajja állatok nőténye, tehát anyaló v. anyaszamar. Gyöke valószínűleg *an* (*any*), innen lett *anceza*, s *k* (*ch*) előtéttel *kanceza*. Rokon a vékony hangú *eme*, *ene*, *emse*, *ünő* szókkal. Törökül: *kandsik* am. kanceza szamar és szuka kutya. Mongolul: *güün* szintén am. kanceza, s közel jár az ünő és hellén *γυνή* szóhoz. *Kanczára nyert a csödör. Nem oda kanceza a buzába*. (Km.) *Kanczarugás nem oly fájós*. (Km.)

„Az hol (Ázsiában) némely kanczák — mondják — nem ménektül Vemhesednek, hanem tavaszi szelektül.”

Gyöngyösi István.

KANCSACSIKÓ, v. —**CSITKÓ**, (kancezasikó, v. —csitkó) ösz. fn. Fialtal (régiesen: gyermek) nőtény ló vagy szamar.

KANCSALÓ, (kanceza-ló) ösz. fn. l. **KANCSA**. **KANCSASZAMÁR**, (kanceza-szamar) ösz. fn. Nőtény szamar.

KAND, (kam-d) elvont v. elavult törzsök, melyből *kandi*, *kandics*, *kandicsál*, *kandikál*, *kandít*. Származékok erednek, s közös gyökük a görbét jelentő *kam* v. *kan*. Értelme: görbén néz, félre tekint, hamis pillantásokat vet.

KANDA, (1), fn. tt. *kandát*. Szathmár vidékén am. turós leves éték. Talán rokon a székely *handász* igével, mely am. *habar*, *hányvet*. E szerént *kanda* annyi volna, mint *handa*, azaz habart turós leves éték. Ily betűsere van a *kankalék* és *hankalék* szók-

ban. Sándor J. szerint *handóka* bizonyos turós étket jelent. Némi eszmerokonsága van a *handabanda*, *handabandáz* szókkal, mennyiben a *handabandázás* kézhadarva, kézhabarva történik.

KANDA, (2), I. KONDA.

KANDÁCSOL, (kam-d-ács-ol); I. KANDICSÁL.

KANDALLÓ, fn. tt. *kandalló-t*. Kályha, kemence v. katlan, mely a szobából fül. „Ülj mellém a kandallóhoz, föl van szítva melege.“ (Kisf. S.) Valószínűleg az olasz *camino*, *caminetto*, vagy pedig a latin *candeo* szó után képezetett.

KANDALLÓLEMEZ, (kandalló-lemez) ösz. fn. Lemez a kandallón, mely ajtócskával szolgál.

KANDALLÓRÁCS, (kandalló-rács) ösz. fn. Rács a kandallóban.

KANDALLÓS, (kandalló-s) mn. tt. *kandallós-t* v. —at, tb. —ak. Kandallóval ellátott. *Kandallós szoba*.

KANDÁSZ. I. KONDÁS.

KANDÉR, I. KONDER.

KANDI, (kam-d-i) mn. tt. *kandi-t*, tb. —k v. —ak. Kicsinyező értelemmel bíró kifejezés, s am. kíváncsian ideoda tekingető, pislogató, ki minden apróságot látni, tudni vágy. V. ö. KAND.

KANDIABLAK, (kandi-ablak) ösz. fn. Kis ablak a ház szögletén, vagy a házsorból kiálló oldalon, csupa kíváncsiság végett, hogy rajta a jövőmenőket látni lehessen. Ilyeket nagy számmal láthatni Kőszeg belvárosában.

KANDICS, (1), (kam-d-ics). Kicsinyező mn. tt. *kandics-ot*. Kiváncsian kukucsáló, ideoda tekingető, mindent vágyakodólag nézkelő, vizsgáló. A székegyeknél am. félszemű (Cserey Elek).

KANDICS, (2), (mint fentebb) fn. tt. *kandics-ot*. Vizekben élő szárnyatlan féregfaj, mely úszó lábakkal van ellátva, és szemei egymás mellett állanak, s hátpaizsába nőttek. (Monoculus.)

KANDICSÁL, (kam-d-ics-ál) gyak. önh. m. *kandicsál-t*. Alattomosan, vagy kíváncsian nézeget, tekintet. Máskép: *kacsintgat*, *kandikál*, *kukucsál*, *kukucsál*.

KANDICSÁLÁS, (kam-d-i-es-ál-ás) fn. tt. *kandicsálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Alattomos, kíváncsi nézkelés, kukucsálás.

KANDIKA, (kam-d-i-ka) elavult név, melyből *kandikál* ered. Használni lehetne a *lorgnette* idegen szó helyett, péld. *színházi kandika*.

KANDIKÁL, (kam-d-i-ka-al); I. KANDICSÁL.

KANDIKÁLÁS, (kam-d-i-ka-al-ás) fn. I. KANDICSÁLÁS.

KANDILÁDA, (kandi-láda) ösz. fn. I. KANDISZEKRÉNY.

KANDILLA, (homályos eredetű) fn. tt. *kandillát*. Növénynem a sokhimesek scrogéből és ötányások reudéből; csészéje nincs, bokkrétája öt szirmu. Némely fajokban a virág alatt levél van gallér gya-f

nánt. (Nigella, ,niger' szótól). *Kék, szőrös, mezei kandilla*.

KANDILLAGERELY, (kandilla-gerely) ösz. fn. A gerelyek neméhez tartozó növényfaj (Geranium macrorrhizum).

KANDISÁG, (kam-d-i-ság) fn. tt. *kandiség-ot*, harm. szr. —a. Mindent nézui, látni vágyó kicsiszertü kíváncsiság.

KANDISZEKRÉNY, (kandi-szekrény) ösz. fn. szekrény, különféle látványokat, ugymint képeket, bábokat stb. mutató, melyeket oldalt alkalmazott nagyító üvegen szokás szemlélni.

KANDISZNÓ, (kan-disznó) ösz. fn. A disznófajú állat hímeje, melynek nőténye *eme* v. *emse*. V. ö. ÁRTÁNY.

KANDÍT, KANDIT, (kam-d-ít) önh. m. *kandít-ott*. Kancsalul, görbén, félre tekint. *Hamisan, alattomosan, gúnyosan kandítani valakire v. valamire*. Rokon hozzát: *kacsint*.

KANDÍTÁS, KANDITÁS, (kam-d-ít-ás) fn. tt. *kandítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kandi módra nézés, pillantás, tekintés.

KANDILYUK, (kandi-lyuk) ösz. fn. I. KANDIABLAK.

KANDÚR, (kan-d-ó-r) fn. tt. *kandúr-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Kanuacska. Gyöke a hímet jelentő *kan*, ebből lett az elavult *kand* am. kanoz, továbbá: *kandó*, *kandór*, *kandúr*. Tótul *kozúr*, melynek gyöke *koz* rokon a *cattus*, *Katze* szókéval.

KANEB, (kan-eb) ösz. fn. I. KANKUTYA.

KANG, (kam-g) elavult fn. Innen: *kangot vetni* (mintegy hanyat dőlni) am. hirtelen meghalni. Kaszay J. szerint: *kank*.

KÁNGYIKÁL, (kám-gy-i-ka-al) önh. m. *kángyikál-t*. Gömőri tájszólás szerint am. sántikál. Gyöke a görbeséget jelentő *kám* v. *kán*, mely a *kámpicsorodik* szóban szájgömbülést jelent.

KÁNGYIKÁLÁS, I. SÁNTIKÁLÁS.

KANIKULA, (latin nyelvből kölcsönözött szó) fn. I. KUTYAHÓ.

KÁNIZOM, (kán-izom) ösz. fn. Boncezban azon nyakizom, mely a kánporczból jön ki. (Musculus arytaenoideus.)

KANIZSA, NAGY—, KIS— m. városok Szala megyében; Ó—, m. város Bács m.; Török—, m. város Torontál m.; helyr. *Kanizsán*, —ra, —ról.

KANIZSA-BEREK, puszta Somogy megyében; helyr. *K-Berk-en*, *Berek-re*, —ról.

KANK, I. KANG.

KANKALÉK, (kam-g-ol-ék), némelyek szerint *kam-kar-ból* alakult volna); fn. tt. *kankalék-ot*, harm. szr. —ja. Mátyusföldén *hankalék* am. *kütostor* vagy *sudar*. A gémeskút vízmerítő eszközében négy fő rész van: a) az *ágas*, kétágú oszlop, mely a gémet tartja; b) a *gém*, emelő rúd, a hátulsó végén valamely súlyllyal, az első végén van c) a *kankalék*, alá ügő irányban, ennek alsó végén d) a *veder*. V. ö.

KÚTGÉM. Szalában kankaléknak hívják a hosszú szekér oldalának hátulsó zápjához kötött horgas fát, melybe a rudazó kötelet rudaláskor behuzzák, hogy annál fogva a szénát vagy gabonát erősebben megszoríthassák. A vadászoknál a vizsla orrára illesztett hegyes fa, hogy azt fenhordott orral keresésre kényszerítse (Bérezny K.). Minthogy mind a kútgém alsó vége *kamós*, mind a szekér kankaléjka görbére hajtott fa stb., innen gyöke a görbét jelentő *kam* v. *kan*, melyből lett *kamog kanog, kamogol kano-gol, kamgoló kangoló, kankolo, kankolék* (= *kankoló-ki*) *kankalék*; *kam-kar-ból* származtatva pedig *kam-karék* összetett szó.

KANKALÉKFA, (kankalék-fa) ösz. fn. A kútgémen vagy más gépben alkalmaztatni szokott kankalék fából.

KANKALÉKOS, (kam-g-ol-ék-os) mn. tt. *kankalékos-t* v. —at, tb. —ak. Kankalékkal, azaz kútorral ellátott. *Kankalékos kút*. V. ö. **KÚTGÉM**.

KANKALIN, (kam-gol-ó-in? azaz inú) fn. tt. *kankalin-t*, tb. —ok. Öthimesek seregéhez és egyenások rendéhez tartozó növényfaj; virágzása ernyős, galléros, bokrétájának nyaka hengeres; öt karéjú, bibéje gombos; tokja egy rekeszű, fölül tizfelé nyíló. (Primula.)

KANKAPOCS, (kany-kapocs). ösz. fn. Görbe kapocs. Első alkotó része vagy a görbedést jelentő *kam, kan, kany*, vagy a himet jelentő *kan*, honnan ellentéte: *nöstény kapocs*, melybe t. i. a kankapocs kajmója bele megy.

KANKAR v. **KANKARÉK**, **KANKARÉKOS**, I. **KANKALÉK**, **KANKALÉKOS**.

KANKARODIK, (kany-og-ar-od-ik, v. kam-g-ar-od-ik) k. m. *kankarod-tam*, —tál, —ott. Görbén forogva hengeredik. Gyöke a görbülést jelentő *kany*, vagy *kam*; amabból *kanyar, kanyarodik, kanyarog, kanyul*, emeből *kang* v. *kang*, és *kankurja* erednek.

KANKÓ, (kam-og-ó) fn. tt. *kankó-t*. 1) A székelyeknél am. szekérekötő horog, melylyel ereszkedőkön kerekét kötnék. Gyöke a görbülést jelentő *kam* v. *kam*. 2) Bujakóros ondófolylás, alkalmasint a kanozás- vagy kamózástól. 3) Rövid szúr, a székelyeknél: *zeke*. *Ha nincs bankó vagy rézkongó, itt marad a kankó*. (Népd.)

KANKÓS, (kam-og-ó-os) mn. tt. *kankós-t* v. —at, tb. —ak. 1) Ami kankóval van ellátva az 1-ső és 3-ik értelemben. 2) Kankó nevű bujakórban szenvedő.

KANKÓSZEG, (kankó-szeg) ösz. fn. A székelyeknél e helyett: kankószeg, horgasszeg (az ekében).

KANKURJA, (kam-g-or-ja) fn. tt. *kankurját*. Mándy Péter szerint Szathmár vidékén am. buczkándozás, vagyis buczkázás, bucfencenezés.

KANKURJÁZ, (kam-g-or-ja-az) önh. m. *kankurjáz-tam*, —tál, —ott. Buczkaázik, buczkándoz, bucfencenez. V. ö. **KANKURJA**.

KANKUS, (kam-og-ó) fn. tt. *kankus-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyerekijesztő váz, mumus, bubus.

A gyermeket szokták kankussal ijesztgetni. (Km.) *Nem kell minden kankustól megijedni.* (Bíró M.)

KANKUTYA, (kan-kutya) ösz. fn. A kutya-nemű állatok hímje. Némely vidékeken a nösténye: *szuka. Lót fut, mint a kankutya*. Km.

KANMACSKA, (kan-macska) ösz. fn. I. **KAN-DÚR**.

KANNA v. **KÁNNA**, fn. tt. *kannát*. Kicsinyezője: *kannácska*. Hosszukás gömbölyű, vagyis hengered edény. *Vizes, kávé, tejes, boros, ecetes, olajos kanna. Fa kanna, réz kanna, cserép, porcelán kanna. Kannával meríteni a vizet, hordani a bort. Öntöző kanna, melynek hosszukás csöve, és csöve végén likacsos tokja van. Megegyezik vele a hellén: *κάννα*, német: *Kanne*, s rokon a magyar *kanta*, és hellén-latin: *cantharus*.*

KANNAGYÁRTÓ, (kanna-gyártó) ösz. fn. Mesterember, ki kannákat készít, különösen rézöntő.

KANNAKEFE, (kanna-kefe) ösz. fn. Kannákat súrolni, tisztogatni való kemény sertéjű kefe.

KANNAMOSÓ, (kanna-mosó) ösz. fn. A lopvannőzők seregébe és harasztok rendébe tartozó növényfaj a zsurlók neméből; szára éles, barázdás, ágatlan, néha tövön ágas. A czinedények súrolására alkalmas. Máskép: *zsurlófü*. Matyusföldén: *czinkáká*. (*Equisetum hyemale*).

KÁNNYAD I. **KANYVAD**.

KÁNÓ, falu Gömör megyében; helyr. *Kánó-n, —ra, —ról*.

KANÓCZ vagy (Kemenesalján) **KANÓT**, fn. tt. *kanócz-ot*. 1) Gyertyabél. 2) Kenderből sodrott kötélféle tekeres az ágyusoknál, mely póznára kötve, s meggyújtva az ágyúk elsütésére használtatik. *Tűzes kanóczokkal állani az ágyutelep mellett*. A szláv: *knot* v. *knolecz* szóból kölcsönözöttnek látszik.

KANÓCZBOT, (kanócz-bot) ösz. fn. Az ágyusok botalakú eszköze, melyhez a kanóczot kötik I. **KANÓCZ** 2).

KANÓCZVESSZŐ, (kanócz-vessző) ösz. fn. Az ágyu- vagy mocsársütőgető kanócznak vékonyabbféle nyele.

KANONOK, fn. tt. *kanonok-ot*, harm. szr. —ja. A latin *canonicus* szó után képzett név. Szoros ért. érseki vagy püspöki káptalan tagja. Széles ért. társas káptalan (*capitulum collegiatum*) tagja is. Köznépi nyelven: *káptalanbeli úr. Czímzetes kanonok*, kinek csak ezime van, kanonoki jövedelem nélkül. *Olvásó, éneklő, örkanonok*. Vannak ugynevezett szerzetes kanonokok is, p. a premonstreiek. V. ö. **KÁPTALAN**.

KANONOKI, (kanonok-i) mn. tt. *kanonoki-t*, tb. —ak. Kanonokot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kanonoki cím, rang. Kanonoki javadalom*.

KANONOKSÁG, (kanonok-ság) fn. tt. *kanonokság-ot*, harm. szr. —a. Kanonoki rang, hivatal, javadalom. *Valakit kanonokságra emelni. Esztergami, kalocsai, egri kanonokság*.

KANONOKSZÉK, (kanonok-szék) ösz. fn. Tulajd. ért. szék az illető egyházban, melyet valaki mint kanonok betölt. Átv. ért. kanonoki rang, a hozzá tartozó jogokkal, kötelességekkel, és jövedelmekkel együtt véve.

KÁNORA, falu Beregh megyében; helyr. *Kánorán*, — *ra*, — *ról*.

KANOS, (kan-os) mn. tt. *kanos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kan v. buja természetű. Mindkét nemről mondják.

KANÓT, (1), finév. Canutus.

KANÓT, (2), l. KANÓCZ.

KANOZ, (kan-oz) áth. m. *kanoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Nösténynyel párosul.

KANOZÁS, (kan-oz-ás) fn. tt. *kanozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Cselekvőleg (kanoz' igétől): nösténynyel párosulás; 2) szenvedőleg (kanozik' igétől): a nöstényállatnak, különösen ebnek, disznónak azon vágyállapota, midőn nemi közösülésre ingerlődik.

KANOZIK, (kan-oz-ik) k. m. *kanoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *kanozál* v. rövidítve: *kanozz*. Szoros ért. azon nöstény állatokról mondják, melyeknek himjéknak hívják, midőn nemzés végett párosodni vágnak. *Kanozik a disznó, kutya, kacsa, pulyka*. Széles és átv. ért. kanozik minden nöstény; valamint *bakzik* is majd szorosb majd szélesb értelemben vétetik.

KANPÓKA, l. KANPULYKA.

KÁNPORCZ, (kán-porc) ösz. fn. A boncztanban jelent bizonyos porcogót a gögben. (Cartilago aryaenoidea.)

KANPULYKA, (kan-pulyka) ösz. fn. A pulykafajú házi madarak himje. *Mérges, mint a kanpulyka*. Km.

KANTA, (1), (kam-t-a? = kam-d-a) fn. tt. *kantát*. Egy a hellén-latin: *cantharus*, német *Kanne*, bajor *Kandel*, *Kanden*, dán *kande* stb. szókkal. A kalmuk nyelvben is *kanta* (Bereg-szászi), törökül: *kanata*. Kanna alakú edény, különösen melyben a gyógyszereket, ireket tartogatják. Innen *kantáir* am. gyógyszer, vagy gyógyszerári ír; *kantáires asszony*, am. *bájitálos*, vagy *méregkeverő asszony*. Némely tájakon am. szájas korsó. A székelyeknél: *kullancs* is.

KANTA, (2). falu Erdélyben, Felső-Fejér megyében; helyr. *Kantán*, — *ra*, — *ról*.

KANTAÍR, (kanta-ír), KANTAÍRES, (kanta-íres) ösz. mn. L. KANTA alatt.

KANTÁR, (kam-t-ár) fn. tt. *kantár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*, v. — *ja*. 1) Rendesen füles, állazó, és zabolával ellátott szíjfék, melylyel a paripát, vagy kocsiba fogott lovat fel szokták szerelni, melynek fogó szija, mit kantárszárnak neveznek, kétfelől a zablavashoz van csatolva, s ezzel a lovag vagy kocsis tetszés szerént a lovat töled-hozzád forgatja. Innen valószínűleg gyöke a görbülést jelentő *kam* v. *kan*, melyből lett *kant* v. *kant* elavult ige, iane *n kantó*, *kanta*, *kantár*. Rokon vele a latin *canus*,

mely ismét rokon a latin *s* görbeséget jelentő *hamus* szóval. Így a törökben *kantar* am. kamó, kampó és mérleg; *kantarma* pedig épen e magyar *kantár*. Meg van a szláv nyelvekben is. *Kantárra fogni*, *kantáron vezetni a lovat*. *Kantárt vetni a ló fejére*. *Czifra, bogláros, sallangos, csüngős kantár*. „Mikor kezdé Angyal Bandi a lovát nyergelni; czifra csüngős kantárával fékelni.“ (Népdal.) *Még lova sincs, már is kantáron búsul* (km.). *Erősen tartani, visszarántani, neki eresztetni a kantárt*. 2) Szalag, szíj, vagy kötél, mibe valamit belekötnek, p. az edényeket, melyekben enni visznek a mezei munkásoknak, vagy írományokat. Csalóközben és Mátyusföldén szalag, melylyel szeles időben a kalapot állhoz kötik.

KANTÁRFA, (kantár-fa, a német *Ganter*, latin *canterius* szóktól); máskép: *gantár*, *gantárfa*. L. ÁSZOK, ÁSZOKFA.

KANTÁRFEJ, (kantár-fej) ösz. fn. A kantárnak azon része, mely a ló, illetőleg számár, öszvér fejét keríti.

KANTÁRFÉK, (kantár-fék) l. KANTÁRSZÁR.

KANTÁRNYI, (kantár-nyi) mn. tt. *kantárnyi-t*. tb. — *ak*. Mit egy kantárban, azaz, kantárforma madzagban, kötéltben el lehet vinni. *Kantárnyi tereh*.

KANTÁROS, (kam-t-ár-os), mn. tt. *kantáros-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kantárral ellátott, kantárral fékezett, kantárral megkötött, felszerelt. *Kantáros ló, paripa. Kantáros edények, írományok*. V. ö. KANTÁR.

KANTÁROZ, (kam-t-ár-oz) áth. m. *kantároz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. 1) Nyerges vagy kocsis ló, vagy számár, öszvér fejét kantárral szereli. „Meg vagyok én határozva, mint a esikó kantározva.“ (Népd.) „Fel van az én lovam kantározva, el is megyek a rózsámhoz rajta.“ (Népd.) 2) Edényeket, vagy írományokat madzaggal, szíjjal, vagy kötéltel összevekt. V. ö. KANTÁR.

KANTÁROZÁS, (kam-t-ár-oz-ás) fn. tt. *kantározás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) A lónak, számárnak stb. kantárral felszerelése. 2) Edényeknek írományoknak kantárforma kötélléssel összevektése.

KANTÁRPÉNZ, (kantár-péNZ) ösz. fn. Azon pénz, melyet a vevő az eladónak, vagy lovászának fizet a kantárért, mely a lóval együtt átadatik.

KANTÁRSZÁR, (kantár-szár) ösz. fn. A kantár zabolavasának két végéhez csatolt szíjak, melyeket a lovag kezébe fog, a kocsislovaknál pedig a gyeplőszárhoz fűznek.

KANTÁRSZERSZÁM, (kantár-szer-szám) ösz. fn. A kantár, öszves részeivel együtt.

KANTÁRSZÍJ, (kantár-szíj) ösz. fn. l. KANTÁRSZÁR.

KANTÁRZAT, (kantár-oz-at) fn. tt. *kantárzatot*. L. KANTÁRSZERSZÁM.

KÁNTOR, fn. tt. *kántor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Énekes mester a templomokban. Különösen faluhelyeken. Ha orgonája niuez, tréfásan:

könyökös kántor. A rozsz kántor a szép éneket is csunyán mondja. (Km.) Barátság, kántortorok nehezen telik. (Km.) Ezen értelemben egy a latin *cantor* szóval. 2) A katolika egyházban jelent böjtöt, mely évenként négyszer fordul elő, ugymint *Lucza*, *Hamvasószerda*, *Pünköst* és sz. kereszt föltalálása utáni szerdán, pénteken, szombaton. Innen e napok neve általában *kántornapok*, különösen *kántorszerda*, *kántorpéntek*, *kántorszombat*. A hét, melyre e napok esnek, *kántorhétnek* mondatik. Ezen nevezetét a latin *quatuor tempora* (összehúzza *quatember*) után vette.

KÁNTORBŐJT, ösz. fn. A katolika egyházban szoros böjt neve, melyet a hiveknek az úgynevezett kántornapokon tartaniok kell. V. ö. **KÁNTOR**, 2).

KÁNTORHÉT, (kántor-hét) ösz. fn. Hét, melyre a kántornapok esnek. *Ádventi*, *hamvasó szerda* utáni kántorhét.

KÁNTOR-JÁNOSI, falu Szathmár megyében; helyr. *Jánosi-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÁNTORKODÁS, (kántor-kod-ás) fn. tt. *kántorkodás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Kántori hivatalnak viselése, gyakorlása.

KÁNTORKODIK, (kántor-kod-ik) k. m. *kántorkod-tam*, —*túl*, —*ott*. Kántori hivatalt visel, gyakorol.

KÁNTORNAP, (kántor-nap) ösz. fn. Nap, melyre az úgynevezett kántorböjt esik. *Ádventi*, *pünköst utáni kántornapok*. V. ö. **KÁNTOR**, 2)

KÁNTORPÉNZ, (kántor-pérez) ösz. fn. 1) Pénz, melyet a helybeli templom kántorának fizetnek az illető hivek. 2) Némely helységekben am. tanpénz, melyet az iskolás gyermekektől kántorhétben szoktak fizetni.

KANTUS, fn. tt. *kantus-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Ujjas, hosszú felső ruha, melyet némely vidékeken a nők amugy pongyola gyanánt magukra öltének. *Kantus alatt réz* (rongyos) *a pendely*. Gúnyvers. Így nevezik néhutt a gyermekek hosszú zubbonyát is. Vékony hangon: *köntös*. Megegyezik vele a méd-persa-hellen *κάνδος*; törökül: *kontos*. V. ö. **KANKÓ**.

KANTUS-FŰ, ösz. fn. A kétfőbbhímeselek se-regébe, és magrejtősök rendébe tartozó növényem; csészéje két karéju; karéjai csorbák, szinesek; bokrétája ásitó, a csészénél szintelenebb, alsó ajaka a felsőnél sokkal kisebb. (Bartsia.)

KÁNVA, v. **KÁMVA**, l. **KÁVA**.

KÁNVÁS, v. **KÁMVÁS**, l. **KÁVÁS**.

KANZSA, (kan-oz-ó?) fn. tt. *kanzsát*. A szé-kelyeknél egy éves kandisznó. (Krizsa J.). V. ö. **KANZSÁR**.

KANZSÁR, (kan-oz-ár v. Vass József szerint: kan-os-ár) mn. tt. *kanzsár-t*, tb. —*ok*. Göcsejben am. buja, fajtalan.

KANZSÍR, (kan-zsir) ösz. fn. Kandisznó zsirja; Göcsejben általában: disznó zsir.

KANY, elvont v. elavult gyök, jelent görbéséget. Származékai: *kanyar*, *kanyarog*, *kanyarodik*, *kanyarít*, *kanyarúl*, *kanyó*, *kanyúl*. Gömbölyűbben ejtve: *kony*, s így rokon a *konya*, *konyút*, *konyúl* szókkal.

KÁNY, falu Abaúj megyében; helyr. *Kány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÁNYA, (1), fn. tt. *kányát*. A nép nyelvén ingadozó és határozatlan értelemmel bir. Általán kánya neven hívják a nagyobbféle ragadozó madarakat, különösen a sasok, sólymok neméhez tartozókat, melyek baromfiakat, egereket, néha nyúlfiakat is vadásznak. *Tikölő*, *csirkefogó kánya*, mely különösen a tikokat, csibéket ragadozza.

„Csirkefogó kányák egerésznek.“

Régi népv. a szárnyas állatokról (Erdélyi J. gyűjt.)

Saskánya, ez nagyobb, nálunk csak télen jelenik meg, s ha éhes, a nyulat is megtámadja. *Kánya orrú*. *Kánya hordja el*. *Vágja le a kánya*. Nevét vagy csavargó, karingós repülésétől, és így a görbülést jelentő *ka* gyökeltől, s közelebb *kany* gyöktől vette, vagy hangutánzó a *ká-ká* hangtól; *ká-jú-ból* lett: *ká-ny-ó*, ebből ismét: *ká-ny-a*.

KÁNYA, (2), falu Tolna megyében; helyr. *Ká-nyá-n*, —*ra*, —*ról*.

KÁNYABANGITA, (kánya-bangita) ösz. fn. l. **KÁNYAFA**.

KÁNYABOGYÓ, (kánya-hogyó) ösz. fn. A kányafán termő piros színű bogyó, mely kesernyészű és megehető.

KÁNYABORZA, (kánya-borza); Kassay J. szerint baranyai szó. l. **KÁNYABOGYÓ**.

KÁNYA-BÖLZSE, pusztá Abaúj megyében; helyr. *Bölszén*, —*re*, —*ről*.

KÁNYÁD, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *Kányád-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁNYAFA, ösz. fn. A bangiták neméhez tartozó cserjes fa, mely a vizenyős helyeket szereti, piros színű, kesernyészű izű bogyókat terem. Vágmelékén: gányafa. (*Viburnum opulus* L.)

KÁNYAFI, (kánya-fi) ösz. fn. A kánya nevű ragadozó madár fia. *Kányafiatat keresni*, *kiszedni a fészekből*.

KÁNYAFŰ, (kánya-fű) ösz. fn. A zomborok neméhez tartozó növényfaj, mely utak mellett, és parlag földeken terem, s melynek magvai esipős égető izűek. (*Sisymbrium Sophia* L.)

KÁNYAHÁZA, falu Szathmár megyében; helyr. *Kányaházán*, —*ra*, —*ról*.

KANYALÓ, pusztá Zemplén megyében; helyr. *Kanyalón*, —*ra*, —*ról*.

KANYÁNKA, falu Nyitra megyében; helyr. *Kanyánkán*, —*ra*, —*ról*.

KANYAR, (kany-ar, némelyek szerint: karany) fn. tt. *kanyar-t*, tb. —*ok*. 1) Általán am. görbe

vonalban kime!szett, kikerített, kihatott valami. 2) Különösen a mértauban am. a körvonalból egy kimetszett rész, v. a kögből egy hasadék. V. ö. KARAM.

KANYÁR, falu Szabolcs megyében; helyr. *Kanyár-on*, —*ra*, —*ról*.

KANYARERŐ, (kanyar-erő) ösz. fn. Azon erő, mely a kanyarításban vagy kanyarítás által kifejlik.

KANYARFA, (kanyar-fa) ösz. fn. Általán minden görbére hajtott fa, péld. az úgynevezett ekhós (födeles vagy görés) szekereken, az oldalhoz illesztett görbe fák, melyekre a ponyvát vagy gyékényt felhuzzák; a böleső födelét tartó abrónsok, stb.

KANYARGÁS, (kanyar-og-ás) fn. tt. *kanyargás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Görbe, ívded vonalban mozgás. V. ö. KANYAROG.

KANYARGAT (kanyar-og at), áth. és gyakor. m. *kanyargat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kanyargass*. Görbe vonalban forgat, hajtogat, tekerget valamit. *Parittyát kanyargatni. Veszszöt, abrincot kanyargatni. A paripát, a nyáját ideoda kanyargatni. Nyakat, kezét, lábát kanyargatni. Az ügyes irongdó, csuszkáló különfélekep kanyargatja magát.*

KANYARGATÁS, (kanyar-og-at-ás) fn. tt. *kanyargatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Görbe vonalban forgatása, hajtogatása, tekergetése valaminek.

KANYARGÓ, (kanyar-og-ó) mn. tt. *kanyargót*. Görbe ívded alakban mozgó. V. ö. KANYAROG.

KANYARÍT, KANYARIT, (kanyar-ít) áth. m. *kanyarít-ott*, par. —*s*. 1) Valamit görbén vagy görbére ívalakban hajt, fordít, teker vagy hajít. *Parittyát kanyarítani. Veszszöt, pipaszárt kanyarítani.* 2) Önh. ért. ívalakú fordulatot teszen. *Kézzel, lábbal kanyarítani. A magát nyaló ökör majd ide majd oda kanyarít. Kanyarít legeléskor a barom, midőn hol ide hol oda harap.* 3) Áth. ért. valamit görbe ívded alakban kimetsz, kihat, kijelöl. *A kenyérből jó nagyot kanyarítani. A díszkertben görbe utakat kanyarítani. A mezőből egy részt a juhok, vagy ökrök számára kikanyarítani. Disznóldbat, borjuczombot kikanyarítani.* 4) Átv. hamis uton módon valamit eltulajdonít. *Mindent elkanyarít amit ér.* 5) Valamit messzéről kezd, pl. *nagy feneket kanyarít beszédének.*

KANYARÍTÁS, KANYARITÁS, (kanyar-ít-ás) fn. tt. *kanyarítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kanyarít. *Egy kanyarítással három embert leültött lábáról. Egy kanyarítással megszegni a kenyeret.* V. ö. KANYARÍT.

KANYARMOZGÁS, (kanyar-mozgás) ösz. fn. L. KANYARGÁS.

KANYARÓ, (kar-any-ó? mintegy kör-öny-ó v. kör-any-ú, mert kör alakú geny. Vass József); fn. tt. *kanyaró-t*. A himlőnek egy faja, mely leginkább gyermekeket lep meg, s lázzal, s bőrkütegekkel szokott járni, mely mintegy negyednap mulva apró vörös foltokban jelenkezik, de nem hólyagosan. Némely tájakon Dunán túl egyszerűen *vörös* a neve,

KANYARODÁS, (kanyar-od-ás) fn. tt. *kanyarodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Görbe, ívded vonalú mozdulás, fordulás, hajlás.

KANYARODIK, (kanyar-od-ik) k. m. *kanyarod-tam*, —*tál*, —*ott*. Görbe ívded alakú vonalban mozdul, fordul, hajlik, tekeredik. *Kanyarodik a veszső, midőn hajtogatják. A nyak jobbra balra kanyarodik. Szántáskor a dülön kanyarodik a vonómarha. Kanyarodnak a terelt nyájak, a röptökben visszazerezzent madarak. Kanyarodik az út, ösvény, hol az egyenes vonaltól eltér. „A honnan felkanyarodik az út Csobáncz várába.” (Kisf. S.) Kanyarodik a szekér, kocsi, szán, midőn fara fordul. Kanyarodik a pattogó, durrogó ostor. A felfutó növények a fák derekára kanyarodnak.*

KANYARODJ! (kanyar-od-(jál)hadi vezényszó am. ívded vonalban fordulj, mozdulj. *Jobbra kanyarodj!* (Schwenkt euch!)

KANYAROG, (kanyar-og) önh. és gyakor. m. *kanyarog-tam*, —*tál*, *kanyarogott*. Görbe, ívded alakú vonalban forog, hajladozik, mozog. *Kanyarognak a szabályozatlan folyók, utak. Kanyarognak a röpködő madarak. Átv. görbe utakon jár, csavarog, tekereg.*

KANYAROS, (kanyar-os) mn. tt. *kanyaros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Általán am. kanyar, azaz, görbe, ívded vonalú, p. *kanyaros folyó, kanyaros út, ösvény*. Különösen, mértani ért. oly vonalú, milyen a köré vagy kögé.

KANYARÓS, (kanyar-ó-os v. kar-any-ó-os) mn. tt. *kanyarós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aki kanyaróféle himlőben szenved. *Kanyarós gyermekek.* V. ö. KANYARÓ.

KANYARÚ, (kanyar-ú) mn. tt. *kanyarú-t* v. —*at*, tb. —*k* v. —*ak*. Görbe, ívded vonalú vagy hajlásu. *Kanyarú medrű patakok. Kanyarú utak, ösvények.*

KANYARÚAN, (kanyar-ú-an) ih. Görbe, ívded alakú vonalban vagy hajlásban.

KANYARÚL, KANYARUL (kanyar-úl) önh. m. *kanyarúl-t*. Kanyarú vagyis görbe, ívalaku fordulatot teszen. *Jobbra kanyarúlj! Balra kanyarúlj!* Hadi vezényszavak. Máskép: *kanyarodik.*

KANYARÚLÁS, KANYARULÁS, (kanyar-ú-l-ás) fn. tt. *kanyarulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kanyarú mozdulás, fordulás. V. ö. KANYARÚ.

KANYARÚLAT, KANYARULAT, (kanyar-úl-at) fn. tt. *kanyarulat-ot*, harm. szr. —*a*. Kanyarú mozdulat, görbület, fordulat. *Ügyes kanyarulattal bekertteni az ellenséget. Út, utca kanyarúlata.*

KANYARVAS, (kanyar-vas) ösz. fn. Görbe vas, mely a kard markolatát képezi, vagy a puska-agy alsó részén a bezzentyüt kerítő félkarika formájú vas. Általán minden kanyarított eszköz vasból.

KANYAVÁR, falu Szala megyében; helyr. *Kanyavár-on*, —*ra*, —*ról*. Némelyek szerint: *Kanyóvár.*

KÁNYÉ, puszta Bihar megyében; helyr. *Kányé-n*, —*ra*, —*ról*.

KANYÓ, (kany-ó) fn. tt. *kanyó-t*. Hirtelen fel-
nőtt, idomtalan görbe, megkonyult állású siheder,
kamasz, hórihorgas. Gyöke a görbeséget jelentő
kany vagy *kony*.

KANYÓVÁR, l. **KÁNYAVÁR**.

KANYÚL, (kany-úl) önh. l. **KONYÚL**.

KANYVAD, (kany-ú-ad) **KANYVADOZ**, l.
KONYVAD, **KONYVADOZ**.

KAP, (1), elavult vagy elvont gyök, mely
különbféle értelmű származékokban fordulván elé
különböző értelmekkel birhatott. 1) A *ka*pa, *kapál*,
kapás, *kapacs*, *kapacska*, *kapar*, *kaparcs*, *kapar-
kál*, *kapircsál*, *kapirtyal* szókban alapfogalom az
ásás vágás, és az ezek által eszközlött nyílás, nyitás,
és így egy fogalom alá tartoznak a nyílást vagy nyi-
tást jelentő szókkal, milyenek *aj*, *ajak*, *ajtó*; *akna*;
ás, *áj*, *váj*, *vásik*, stb. Ide tartozik a *kapu* is, mely
nem más, mint nyílás az épületen, kerítésen vagy
hegyek között. V. ö. **KAPU**. Tiszta tőgyökük a nyilt
szájjal ejtett *á*. Megegyezik velök a sinai *kió* (ma-
gnus ligo, effodere), a szláv *kopa*, *kopati*, a német
lágyított *hauen*, *Hane*, a latin *cavo*, *cavum*, *caverna*,
a hellen *σκάπτω* (ások), *σκαπάνη* (ásó), *κάπιτος*,
(mely szintén *σκάπτω*-tól ered [Rost szókönyve] s am.
gödör), *σκάφος* (árok, odor, ásó stb.) „Die Bedeu-
tungen ‚graben‘ und ‚aushöhlen‘ vereinigen sich in
σκάφος. (Curtius. Görög etymologia). V. ö. **KAPA**.
2) E következő szókban: *kaponya*, *kapcza*, *kapta*
a mélyebb *a* (=*á*) rejteztvén, jelent valamely boríté-
kot, takarót, s rokon a *koponya*, *kopótyu*, *kopács*
szók *kor*, s *köpu*, *köpeny* szók *köp* gyökével.

KAP, (2), gyök. (Rokonok vele a latin *capio*,
habeo, német *haben*, *haften*, szanszkrit: *áp* [tart],
hellén *ἄπτουαι*, török *kap-mak* [el-, megragad áth.]
finn: *kaappaan* és *käappään* stb.) áth. és önh. m.
kap-tam, —*tál*, —*ott*. 1) Valamit hirtelen utána
nyúlva, s mintegy oda hajolva, ujjait, körmeit,
nyakát előre nyújtva, görbitve fog, megfog, meg-
ragad. *Laptát kapni*. *Elkapni a fáról hulló gyümöl-
csőt*. *Megkapni a tolvajt*. *Bekapni a koncot*. *Bekapta,
mint kutya a legyet*. (Km.) *Kikapni más kezéből a
fegyvert*, *botot*. *Lekapni falról a kardot*, *sejtről a ka-
lapot*. *Valakit nyakon kapni*, *üstökénél fogva meg-
kapni*. *Felkapni veredéskor a legközelebbi botot*, *do-
rongot*, *követ*. *A lovat farkánál megkapni*. *Elkapták
a szilaj lovak*. *Elkapta a harag*. *Kikapni a magátét*.
Nesze, kapd meg. Önhatólag: *Valamíhez kapni*. *Oda
kapni*, *hozzá kapni valamíhez*. *A tűz már a szomszéd
házba kapott*. *Hajba kapni*. *Egymás hajába kaptak*.
Valakivel összekapni am. összeveszni. *Összekaptak*.
2) Valamit illető részül, jutalomul vagy büntetésül
vesz. *Pénzt, fizetést, hivatalt kapni*. *Büntetést, ve-
rést, botot, vesszőt kapni*. *Huszonötöt kapni*. *Várg,
majd kapsz*. *Kikapsz te még ezért*. *Az elvesztelt
jószágot visszakapni*. 3) Átv. önhatólag vala-

mire vágy, tehát mintegy szellemileg utána hajlong.
*Híren, neven, dícsőségen, becsületen, kincsen, hiva-
talon, méltóságon kapni*. *Kapnak rajta*. *Nem kap
rajta se szive, se szeme*. *Nem kap rajtad aki ismer*.
(Km.) *Ezen nem érdemes kapni*. *Kapni az alkalmon*.

„Esik eső a harasztan,
Nem kapok én a paraszton.“ Népdal.

Kapva kapni valamín. Áthatólag is. *A jó és olcsó
kelméket, árukat kapva kapják*. 4) Erőködés, ipar-
kodás által valamire jut, megy, szintén önhatólag:
tisztásra, rangra, hivatalra kapni. *Felkapni az
uborkafára*. (Km.) *Lábra kap a beteg*. *Az a szokás
kapott lábra*. *Bekapni a városi tanácsba, a káptal-
lanba*. 5) *Valamibe kapni*, azaz valamíhez fogni,
valamit kezdeni. *Egyszerre sokba kapni*. 6) *Felkapni
valamely szokást*. 7) *Rajta ér valakit*. *Lopáson, csa-
láson, hazugságon kapták őt*. *Rajta kapták a tetten*.
8) *Ki* igekötővel önhatólag is am. az illem, erkölcs,
törvény, mérték korlátain túl megy. *Kikapott szülein
a gyermek*. *Kikapó leány, menyecske*. 9) *Be* igekötő-
vel am. valamibe kötelődni; kezdeni, valamíhez
fogni. *Más hajába, üstökébe kapni*. *Munkába, írásba,
olvasásba kapni*. Szeszies itlra vonatkozva am. mér-
téken túl inni. *Jól bekapott*. 10) *Kapni magát*. *Kapja
magát*, különösen a népmesékben gyakran előforduló
kifejezés, körülbelül annyit jelent: hirtelenébe neki
gondolja magát s elindul.

„Ha megúnom magam a pusztába,
Kapom magam, megyek a csárdába.“

Pusztai népdal (Erdélyi J. vagyis a Kisf. társ.
gyűjt.).

Ez értelmezésekből kitűnik, hogy *kap* igében alap-
fogalom a távol tárgy utáni nyulás, hajlás, görbü-
lés, e szerént tiszta eleme a hajlást, görbülést je-
lentő *ka*.

Származékai: *kapcs*, *kapcsol*, *kapzsi*, *kaptár*,
kapos, *kapdos*, *kapaszkodik*, *kapat*, *kaptat*, *kapoz*,
kapós stb. ikerítve: *kíp-kap* am. kapkod.

KÁP, (1), elvont gyöke *kápol*, *kápolódik*
szóknak; azonos *háp* v. *sáp* gyökkel, mint a réce
hangjával, innen *kápol* átv. ért. am. kiabálva korhol.
Több idegen származatu szókban is előfordul, mint
kápa, *káplán*, *káplár*, *kápolna*, *káposzta*, *káptalan*,
amidőn ezekből magyarázandó pl. *kápa*, *káposzta*,
káptalan szóknak a *caput* szó vétetik alapul. A *káp-
rázik* ige nem ide tartozik.

KÁP, (2), **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, falvak Nyitra
megyében; helyr. *Káp-on*, —*ra*, —*ról*.

KAPA, (kap-a), fn. tt. *kapát*, harm. szr. *ka-
pá-ja*. A szántóföldek, szőlők, kertek művelése körül
használtatni szokott, különféle alakú, kurtább vagy
hosszabb nyéllal ellátott vas eszköz, mely az ásótól
abban különbözik, hogy a *ka*pa nyele a lapátjával
körülbelül egyenes szöglet képez, az ásó nyele pedig
a lapáttal egyenes vonalú. *Kís kapa*, *nagy kapa*. *Két
águ kapa*, v. *hajmakapa*. *Irtó kapa*. *Purháló kapa*.

Csákány kapa. Szőlő kapa. Tehén nyelvű kapa, melynek alja valamivel szélesebb. *Téglakapa*, melynek alakja a téglához hasonlít. *Bele vágni a kapát a földbe. A kapát kapának, az ásót ásonak szokta ő nevezni.* (Km.) *Kapára termett. Kapakerülő.*

„Én sem leszek heverő,
Kasza-, kapakerülő.“

Népdal (Erdélyi J. vagy a Kisf. társ. gyűjt.).

Rokon vele a török *csapa*, hellén *σάφος* (ásó stb.) *σκαπάνη* (ásó), tót *kopa*, a német *Haue*. V. ö. KAP, (1).

KÁPA, fn. tt. *kápát*. Egy a latin *caput*, német *Kopf* stb. szókkal. V. ö. KÉP. 1) A nyeregnek feje: *nyeregkápa. Kápára akasztani a kulacsot, tarisznyát. Kápába fogódzani.* 2) Némely felöltő ruháknak, köpenyeknek, szűrőknek csuklyája, melyet hideg, esős időben fejre szokás húzni, máskép: *kámza*, latinul *capucium*. *Bársonyos szolgálók, fekete kápájok az apáturaknak.* (Feddő ének a 16-d. századból.) A Nádor-codexben s Debreczeni legendás könyvben szintén.

KAPACS, (kap-acs) fn. tt. *kapacsot*, harm. szr. —a. Két vagy több águ kapa. *Kisebb kapacs*, milyennel a kertészek purhálnak stb. Bodnárök eszköze is, melylyel a hordó-feneket közeit egyengetik. (Kassay J.); és a Palóczoknál teknővájó vas eszköz (Szeder Fábíán.) *Nagy kapacs*, melylyel a kemény földet, ganajt fölvtágják, vagy köveket szakgatnak fel az utakon, útszákon.

KAPACSKA, (kap-acs-ka) fn. Kis kétágu kapacs a kertészeknél. l. KAPACS.

KAPACZ, tájdivatos, *kopasz* helyett; l. ezt.

KAPÁD, falu Baranya megyében; helyr. *Kapád-on*, —ra, —ról.

KAPADOHÁNY, ösz. fn. Erős, csipős, zsiros, vastag levelű dohány, melyet a köznépbeliek (kapások) szeretnek, máskép: *paraszt* v. *cserebi dohány*.

KAPADOZ, (kap-ad-oz) áth. m. *kapadoz-tam*, —tál, —ott. Balaton melléki szó. Valamiben némi előmenetelt tesz. *Kapadozza az írást, a magyar nyelvet, a tudományt.*

KAPAFOGÚ, (kapa-fogú) ösz. mn. Oly ember esűf neve, kinek széles, kigörbedő nagy fogai vannak.

KAPAFOK, (kapa-fok) ösz. fn. A kapának felső, kivájt része, melybe a kapanyelet illesztik.

KÁPAKENGYEL, (kápa-kengyel) ösz. fn. Lovagkengyel, melyet nem, mint rendszeren, a nyereg aljához, hanem a kápához esatolnak.

KAPÁL, (kap-a-al) áth. m. *kapál-t*. 1) A földet kapával vágja, purhálja. Innen átv. értelemben mondják növényekről, melyek körül a földet vágják. *Kukoriczát, burgonyát, dinnyét, káposztát, hajmát kapálni. Megkapálni a kertet, szőlőt. Kikapálni a köveket, gyomot. Főlkapálni a növény körül a földet. Kikapálni a burgonyát, répát.* 2) Átv. lábával vágja, kaparja a földet. *Kapál a kényes ló. Kapál a*

kutya, midőn egeret, höresököt érez a föld alatt. *Kapádj kurta, lesz poltura.* (Km.) *A földet kapálja kőrmével* (a ló). Jób. 29. 21. Káldi.

KAPÁLÁS, (kap-a-al-ás) fn. tt. *kapálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A földnek kapával való vágása, purholása. *Kukoricza-, burgonya-, hajma-, szőlőkapálás. Kapálástól feltörött a tenyere. Első, második kapálás.*

KAPÁLÁSKOR, (kap-a-al-ás-kor) ih. Kapálás idején. *Kukoricza-kapáláskor lesz esztendeje, hogy. . .* (Népies időszámítás.)

KAPÁLATLAN, (kap-a-al-at-lan) mn. tt. *kapálatlan-t*, tb. —ok. Amit meg nem kapáltak. „Piros kukoriczaszár, kapálatlan maradtál.“ (Népd.) Határozókép am. meg nem kapált állapotban.

KAPÁLGAT, (kap-a-al-og-at) áth. m. *kapálgat-tam*, —tál, —ott, par. *kapálgass*. Folytonosan, vagy gyakran vagy kényelmesen, könnyeden kapál.

KAPÁLGATÁS, (kap-a-al-og-at-ás) fn. tt. *kapálgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Folytonos gyakori könnyed kapálás.

KAPÁLÓDZÁS, (kap-a-al-ó-d-oz-ás) fn. tt. *kapálódzás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rugdalódzó hánykolódás.

KAPÁLÓDZIK, (kap-a-al-ó-d-oz-ik) belsz. m. *kapálódz-tam*, —tál, —ott. 1) Szoros ért. haragból, szeszélyből, pajkosságból, nyugtalanságból a földet lábaival vágja, rúgja, péld. a *szilaj ló*. 2) Szélesb ért. lábaival rugdalózik, lábait beverve hányja veti. *Kapálószik a lefogott csikó. Kapálószik a birkozásban lenyomott gyerek.*

KAPÁLT, (kap-a-al-t) mn. tt. *kapált-at*. Amit kapával felváltak, megpurháltak. *Kapált kertek, szőlők, kukoriczaföldek.*

KAPÁLTAT, (kap-a-al-t-at) mivel. m. *kapáltat-tam*, —tál, —ott, par. *kapáltass*. Másnak meghagyja, megparancsolja, hogy valamit kapáljon. *Némely gazda cselédek, más pedig napszámok által kapáltatja földét.*

KAPANYEL, **KAPANYÉL**, (kapa-nyel vagy nyél) ösz. fn. A kapának fogantyúja fából, melyet a kapás kezébe fog. *Hosszu, rövid kapanyél. Tenyerét feltörte a kapanyél. Ha Isten úgy akarja, a kapanyél is elsül.* Km.

KAPANYELEZ, (kapa-nyelez) ösz. áth. Kapanyellel üt, hajt, kerget.

KAPAR, (kap-ar, törökül: *kapar-mak* am. tép, szakgat, arabúl: *hafara* am. ásott, finnúl: *kuopin* am. kaparok); áth. m. *kapar-t*. 1) Széles ért. földet, vagy más tömör testet felvág, felszakgat, szétválaszt. 2) Szoros ért. és különösen körömmel, lábakkal, ujjakkal vág, ás, szakgat, szétválaszt valamit. *Kapar a tyúk, kakas a szeméten, ezérün. Kaparja a kutya az ajtót, hogy beereszszék, vagy a földet, midőn alatta valamit szagol. Majd kikaparta a szemémet, úgy nekem esett. Várj, várj, ha meghalok, még a földből is kikaparnál. Ha ki nem mondaná, még a tyúk is kikaparná belőle.* (Km.) 3) Átv. keresgélve,

apródonként, tyúk módjára holmi vagyont összegyűjt. *Sok pénzt össze kapart. Kaparj kurtá, neked is lesz.* (Km.) Tájékozásilag: *kopor.* Innen a nehezen összegyűjtött vagyonról mondják: *Az én körömöm, nem a tiéd kopott ebben, azaz, én kapartam, nem te.*

KAPARÁS, (kap-ar-ás), fn. tt. *kaparás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, melyet a kaparó visz véghez. *A tyúk kaparással keresi a szemétkben levő magot, bizát.* 2) Csárda neve Érsekújvárbán, hol van *Kaparás* künn a határon, és *Kutyakaparás* a majorokban.

KAPARÁSZ, (kap-ar-ász) önh. m. *kaparásztam*, —tál, —ott, par. —sz. 1) Kaparva, ujjjaival, körmeivel vakarva, áskálva keresgél. *Sütélben kaparászni. Zsebben, zsákban, tarisznyában, láddban kaparászni.* 2) Átv. ért. valamit kapargat. *Kikaparászni a földből a burgonyát.*

KAPARCS, (kap-ar-cs) fn. tt. *kaparcs-ot*, harm. szr. —a. Vakaró, vájó, különösen teknővakaró görbe vas eszköz. A sütőteknő oldaláról kaparcsal levakart kovászból lesz a vakarcs.

KAPARCSÁL, (kap-ar-cs-ál) önh. és áth. m. *kaparcsált-t*. Kapargat, áskál, vakarcsál, különösen körmökkel, karmokkal. *Kaparcsál a tyúk, a kakas, midőn a szérűn, szemétkben stb. magot keres.*

KAPARCSÁLÁS, (kap-ar-cs-ál-ás) fn. tt. *kaparcsálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki vagy valami kaparcsál.

KAPARGAT, (kap-ar-og-at), gyakor. áth. m. *kapargat-tam*, —tál, —ott. par. kapargass. Folyton vagy gyakran, sokszor kapar. V. ö. **KAPAR.**

KAPARGATÁS, (kap-ar-og-at-ás) fn. tt. *kapargatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori folytonos vagy könnyűd kaparás.

KAPARÍT, **KAPARIT**, (kap-ar-it) áth. m. *kaparított-t*, par. —s, htn. —ni v. —ani. 1) Tulajd. ért. kaparva szerez valamit. 2) Átv. *elkaparítani valamit* am. törvénytelen módon magáévá tenni; *elkaparítani más orra elől* am. elrejteni, elvinni, hogy más hozzá ne juthasson; *megkaparítani valakit*, tréfásan am. kézre keríteni. E másod értelemben véve, úgy látszik, inkább a *kap* ige származéka, mint a *kaparé*, vagyis közelebb a ragadás, fogás eszméje rejlik benne, mint a kaparásé.

KAPARÍTÁS, **KAPARITÁS**, (kap-ar-it-ás) fn. tt. *kaparítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn kaparítanak, illetőleg szereznek vagy megfognak, megkapnak valamit.

KAPARÓ, puszta Nógrád megyében, helyr. *Kaparón*, —ra, —ról.

KAPÁS, (1), (kap-ás) fn. tt. *kapás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A *kap* ige származéka s jelent cselekvést, mely által valaki valamit megfog, megragad p. *laptakapás, hajba kapás*; vagy állapotot, midőn valakinek valami jut, kijár. *Pénz-, jutalomkapás.*

KAPÁS, (2), (kap-a-as) fn. tt. *kapás-t*, tb. —ok. A *kapá* származéka, s am. kapával dolgozó

munkás, különösen: szőlőmives. Így nevezik a szőlőtermesztő városokban a szőlősgazdákat, kik szőlőleiket magok művelik. *Pozsonyi, soproni, budai, esztergomi, egri kapások. Kapás kapással, úr urral barátokzik.* (Km.) *Kapásbor* am. közönséges új bor, a kapások számára, cselédbor.

KAPÁS, (3), (kap-a-as) nm. tt. *kapás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kapával bíró v. ellátott. *Korán reggel sok kapás emberrel találkoztam.* 2) Naphosszant bizonyos számú kapával mivelhető, pl. *tíz kapás szőlő*, melyet egy nap tíz kapával, vagyis tíz kapás munkájával meg lehet kapálni. 3) Kapával mivelteni szokott. *Kapás növények, velemények, ültetvények. Kapás gazdaság.*

KAPÁSBÉR, (kapás-bér) ösz. fn. Bér, melyet a kapásoknak munkáikért napszámban fizetnek.

KAPASZ, (kap-asz), elavult vagy elvont törzök, melyből *kapaszodik*, és származékai erednek. Jelent cselekvést, melynél fogva valami után kapunk, nyúlni iparkodunk.

KAPASZKODÁS, (kap-asz-kod-ás) fn. tt. *kapaszkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Odább odább, főlebb főlebb fogódzás, kapkodás által való előre, vagy főlebb haladás. Átv. ért. serény dolgozás, iparkodás. V. ö. **KAPASZKODIK.**

KAPASZKODIK, (kap-asz-kod-ik) k. m. *kapaszkodtam*, —tál, —ott. Általán, kézzel, vagy lábbal valahová érni, nyúlni, felkapni iparkodik. Különösen, magas helyre, péld. dombra, hegyre fára menni akarván, helyről helyre, pontról pontra fölkap, kezével lábával tovább nyúl. *Kapaszkodnak a hegyre húzó ígás barmok. Kapaszkodik a fára mászó gyermek. Belekapaszkodni a szekér farába, hintó bakjába. Főlkapaszkodni a kerítésre, sövényre.* Átv. ért. iparkodva serényen dolgozik. *Nosza legények, kapaszkodjunk. Ha jól kapaszkodunk, ma bevégezzük e munkát.* Rokonok vele értelemben is a fenhángú: *csipeszkedik, gebeszkedik*; ez utóbbi némi erőlködéssel vegyest.

KAPASZKODÓ, (kap-asz-kod-ó) mn. és fn. tt. *kapaszkodó-t*. 1) Aki kapaszkodva halad. *Hegyre kapaszkodó lovak. Fára kapaszkodó gyerek.* 2) Meredek domb vagy hegyoldal, melyre kapaszkodva kell menni. *A kapaszkodón szőlőtani kell a lovat.*

KAPAT, (1), (kap-at) mivel. m. *kapat-tam*, —tál, —ott, par. *kapass.* 1) Kapni vagyis fogni parancsol. *Kutyával elkapatni az oda vetett konczot.* 2) Futtabau etet, abrakol. *Megkapatta lovait, s legott odább hajtott.*

KAPAT, (2), (kap-at) fn. tt. *kapat-ot*. Amit valaki vagy valami kap. *Egy kapat bor. Egy kapat széna.*

KAPATOS, (kap-at-os) mn. tt. *kapatos-t* v. —at, tb. —ak. A Hegyalján am. egy kevésé ittas, aki egy kissé bekapott v. becsipett.

KAPBEREK, puszta Komárom megyében helyr. *Kapberk-én, Kapberk-re*, —ről.

KAPCS, l. **KAPOCS.**

KAPCSLIK, tájdivatos, összevonva *kopácslik* igéből; l. ezt.

KAPCSOL. (kap-ocs-ol) áth. m. *kapcsol-t*. Kapocscsal öszveket, egybefűz. *Ruhát kapcsolni. Bekapcsolni a könyvet. Összekapcsolni. Kikapcsolni valamit* am. a kapcsolót szétválasztva kibontani. Szélesb és átv. ért. fűz, öszveket, egyesít. *A vadászbekeket összekapcsolni. Két szívet a barátság, vagy szerelem kötelével összekapcsolni. Mit Isten összekapcsolt, azt ember el ne válaszsa.* Beszédtanban am. egyes szökat vagy mondatokat egymással szoros viszonyba hoz.

KAPCSOLÁS, (kap-ocs-ol-ás) fn. tt. *kapcsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn kapcsolunk, kapocscsal öszveketünk valamit.

KAPCSOLAT, (kap-ocs-ol-at) fn. tt. *kapcsolat-ot*, harm. szr. —a. Két vagy több viszonyban levő tárgyának azon állapota, melyben egymáshoz kötve, fűzve vannak. Továbbá, azon pont, melyen a kapcsolás megtörtént. *A szerszám a kapcsolatnál elszakadt.* Átv. ért. a gondolatok, csmék, szók és mondatok összefüggése, egymásra vonatkozó viszonya. *A gondolatok kapcsolatát megszakasztani. Néha a mondatok és szók kapcsolata csak alattomban értetik.*

KAPCSOLATOS, (kap-ocs-ol-at-os) mn. tt. *kapcsolatos-t* v. —at, tb. —ak. Kapcsolatban levő.

KAPCSOLÉK, (kap-ocs-ol-ék) fn. tt. *kapcsoléket*, harm. sz. —a v. —ja. Ami egybekapcsol valamit; továbbá amit valamihez függetlenül, záradékol oda kapcsolnak. Az első értelemben különösen a mondat azon része, mely az alanyt és az állítmányt öszveköti pl. e latin mondatban: *homo est mortalís. az est létige*, mely a magyar és több más nyelvekben pl. héberben, arabban stb. csak gondolatban van meg: *az Isten legnagyobb*; arabul: *alláhu ekbertü* (Deus [est] maximus); de az első és második személyben és a jelenen kívül a többi időben a magyar nyelv is kiírja pl. *(én) halandó vagyok, (te) halandó vagy, (mi) halandók vagyunk, az ember mindig halandó volt*; az arab a jelen többi személyében is elhagyja; pl. *enná türabiün ve remádün* (mink mivel por és hamu, elmaradt: vagyunk). Más igéknel mind az állítmány mind a kapcsolék magában az igében foglaltatik, pl. *a madár repül (avis volat)*; a honnan némely nyelvészek a kapcsoléket a mondat főrésznék el nem ismerik. Azonban akár kimondassék, akár csak oda gondoltassék, a kapcsolék létezését tagadni épen nem lehet, mint az alanyét, ha ez is beleolvad az igébe, pl. ebben: *gondolkodom* (cogito), nem mondhatjuk, hogy az alany nem létezik.

KAPCSOLKODIK, (kap-ocs-ol-kod-ik) k. m. *kapcsolkod-tam, —tál, —ott.* Átv. ért. valakihez oda kapcsolja, hozzá köti magát.

KAPCSOLÓ, (kap-ocs-ol-ó) mn. tt. *kapcsoltó*. Ami vagy aki kapcsol. V. ö. KAPCSOL.

KAPCSOLÓDIK, (kap-ocs-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kapcsoldá-tam, —tál, —ott.* Mintegy önmagától

öszvefűződik. *Kikapcsolódik*, am. kapesa mintegy önmagától, belső erő által szétválk.

KAPCSOLÓMÓD, l. FOGLALÓMÓD.

KAPCSOS, (kap-cs-os) mn. tt. *kapcsos-t* vagy —at, tb. —ak. Aminek kapesa van, kapocscsal ellátott. *Kapcsos köpeny. Kapcsos galléru mellény. Kapcsos könyv, biblia.* Átv. ért. szóra vagy beszédre vitetve am. fogárd.

KAPCZA, (1), (kap-cza) fn. tt. *kapczát*. 1) Széles ért. mindenféle rubadarab, u. m. vászon, gyolcs, posztó, szűrrongy, melybe a lábfejet takarni, burogatni szokták, ha lábbelit húznak. *Vékony, vastag, tiszta, szennyes kapcza. Megszorult neki a kapczája. Szoros neki a kapcza.* (Km.) *Úgy bánik vele, mint a kapczával. Még kapczája sem lehetne.* Megvető, ócsárló ért. am. hitvány, foszlány kelme. 2) Szorosb értelem. kötött vagy szövött harisnya, mely részént a lábfejet részént a lábszárt is takarja. *Kapczát kötni, szőni. Kapczát húzni. Fekete kapcza*, melyet ezelőtt az austriai örökös tartománybeli gyalogok viseltek. 3) Átv. a lónak vagy ökörnek körömházán növény kapczaforma hártvás csomó. Ezen értelmekből kitünik, hogy a *kapcza* gyöke a burokot, takarót jelentő gömbölyű *kap*, mely rokon a *koponya*, *kopács*, *kopik* szókkal. Az *állkapcza* nem tartozik ide, mert ez jobban am. *állkapcsa*; a *kapczáskodik* ige gyöke pedig a fogást, ragadást jelentő *kap*.

KAPCZA, (2), falu Szala megyében; helyr. *Kapczán, —ra, —ról.*

KAPCZÁS, (kap-cza-as), mn. tt. *kapczás-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Kapczával bíró, ellátott; kapczába tekert. *Fekete kapczás katonák. Kapczás lábak. Kapczás ló*, melynek körömházán kapczaforma csomósodás van. *Kapczás ökör.* 2) Midőn a fogást ragadást jelentő *kap* igétől ered, am. másokba kapni, másokkal veszekedni szerető.

KAPCZÁSKODÁS, (kap-cza-as-kod-ás) fn. tt. *kapczáskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki másokba kötelődzik, beléjük kap, s mintegy szándékosan okot keres a veszekedésre. V. ö. KAPCZÁSKODIK.

KAPCZÁSKODIK, (kap-cza-as-kod-ik) k. m. *kapczáskod-tam, —tál, —ott.* Veszekedő indulattal másba kap, kötelődzik, alkátózik. *Igen garázda, bele kapczáskodik minden emberbe.* Gyöke a fogást, ragadást jelentő *kap* ige.

KAPDA, l. KAPTA.

KAPDÁL, (kap-d-ál) önh. m. *kapdált*. Többszörösen kap valami után vagy valamin. Székely szó.

KAPDOS, (kap-od-os) áth. és gyakor. m. *kapdos-tam, —tál, —ott*, par. —s. Egymás után, folytonosan, vagy gyakran kap, fogdoz, ragadoz. *A gyermekek kapdossák az elszórt almákat. Az ebek kapdossák az elébe hányt konczokat.* Máskép: *kapkod, kapos, kapoz, kapdoz.* V. ö. KAP.

KAPDOSÁS, (kap-od-o-sás) fn. tt. *kapdosás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki gyakran ismételve kap valamihez, vagy valami után.

KAPDOZ, KAPDOZÁS, I. KAPDOS, KAPDOSÁS.

KAPFOG, (kap-fog) ösz. fn. Kajmóval ellátott pözna, melylyel valamit megkapni, megragadni, megfogni lehet.

KAPHAT, (kap-hat), tehető, m. *kaphat-tam, —tál, —ott*, par. *kaphass*. Módjában, tehetségében, hatalmában van valamit kapni, a *kap* ige minden értelmében. *Ő még pénzt, hivatalt, jutalmat kaphat*. V. ö. KAP.

KAPHATÓ, (kap-hat-ó) mu. tt. *kapható-t*. Amit akármí módon kapni, illetőleg szerezeni, mihez hozzá jutni lehet. *Ezen boltban mindenféle posztó, vászon kapható. E faluban egy jó pohár bor sem kapható. Mikor vagy honn kapható?*

KAPI, falvak Győr és Sáros megyében; helyr. *Kapi-ba, —ban, —ból*.

KAPICSÁL, (kap-ics-a-al) áth. m. *kapicsált*. Apránként kapogat.

KAPICZA, fn. tt. *kapiczát*. Lőrinez Károly szerént am. mereklye, talán 'kupacz' szóval áll viszonyban.

KAPICZÁN, (a német „Kopfzaum“-ból) fn. tt. *kapiczán-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Túl a Dunán divatos tájszó, am. lókantár.

KAPI-NÉMETFALU, helység Sáros megyében; helyr. *Németfalu-ba, —ban, —ból*.

KAPINT, (kap-in-t) áth. m. *kapintott*. Alig érintve kap. Kicsinző értelemmel bir. *Orozva hozzá kapintott az eb.*

KAPI-PÁLVÁGÁS, falu Sáros megyében; helyr. *Pálvágás-on, —ra, —ról*.

KAPIRCSÁL, (kap-ir-cs-ál), I. KAPIRTYÁL.

KAPIRTYÁL, (kap-ir-ty-ál) önh. Kicsinyező értelemmel bir, s am. kaparcás, kapargál, vakaricsál. *A kis csirkék kapirtyálnak.*

KAPIRTYÁLÁS, (kap-ir-ty-ál-ás) fn. tt. *kapirtyálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kaparcáslás, kapargálás, vakaricsálás.

KAPISSÓ, falu Sáros megyében; helyr. *Kapissó-ra, —n, —ról*.

KAPISZTA, némely tájakon, nevezetesen Baranyában am. káposzta, I. ezt.

KAPITÁNY, fn. tt. *kapitány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Egy a középkori latin *capitaneus* szóval (caput' névtől). Eléjjon a törökben is: *kapudan*. Francziául: *capitaine*, olaszul: *capitano*. Régen jelentett hadseregnek főnökét, várparancsnokot. *Hunyady János minden hadak főkapitányaul nevezetett*. Az újabb ezeredi szerkezetben a hadnagyok fölött és őrnagyok alatt álló feltiszt. *Első másod kapitány. Lovas, gyalog kapitány. Százados kapitány. Tisztán magyarul csak százados-nak nevezetük. Vitéz kapitány uram. Cs. k. kapitány*. A városok vagy kerületi hatóságok szerkezetében hatósági személy, ki különösen a községi fegyelem, rend, közbiztonság fentartásával, s a kihágók fenytésével foglalkodik. *Buda-Pest városainak kapitánya. Jászkinok kapitánya.*

KAPITÁNYI, (kapitány-i) mu. tt. *kapitányi-t*, tb. —ak. Kapitányt illető, ahhoz tartozó, rá vonatkozó. *Kapitányi cím, rang, hivatal, jog, kötelesség. Kapitányi rendelet, parancs, meghívás.*

KAPITÁNYKODÁS, (kapitány-kod-ás) fn. tt. *kapitánykodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kapitányi hivatal, tisztség viselése, gyakorlása.

KAPITÁNYKODIK, (kapitány-kod-ik) k. m. *kapitánykod-tam, —tál, —ott*. Kapitányi tisztséget, hivatalt visel, gyakorol. *Gyalog, lovas ezeredben kapitánykodni. A városnál, vármegyénél, vidéki, kerületi hatóságnál kapitánykodni.*

KAPITÁNYSÁG, (kapitány-ság) fn. tt. *kapitányság-ot*, harm. szr. —a. Kapitányi hivatal, rang. *Kapitányságot viselni, letenni. Úgyes baját a kapitányságnál bejelenteni. Nem régi katona, s már kapitánysággig vitte*. V. ö. KAPITÁNY.

KAPJON, I. KAPLYON.

KAPKOD, (kap-kod) 1) Önh. m. *kapkod-tam, —tál, —ott*. Ez tárgyesetet nem vonz, s am. ide oda kap, ujjait, körmeit ki-kinyújtja, hogy valamit megfogjon, megragadjon. *Fűhöz fához kapkodni, szorultságában mindenféle segítséget keresni. Kapkod, mint a vízbe haló (Km.) Kapkod, mint Bernát a mennykőhöz. (Km.) Ikerítve: kipked-kapkod*. 2) Áth. de amely szenvedő alakot nem szokott felvenni. *Az olsó jó gyümölcsöt igen kapkodják*. V. ö. KAP.

KAPKODÁS, (kap-kod-ás), fn. tt. *kapkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valami után gyakran kap, nyúl long valaki, vagy midőn ezt többen teszik. Különösen midőn sietve hirtelen akarunk holmit elvinni, elhordani. *Volt az bezzeg kapkodás, midőn az ellenség közeledett*. Jelent szelewerdi, hebehurgya munkát is. *Vigyázva legények, nem ér ez a kapkodás semmit*.

KAPLAN, I. KAPLONY.

KÁPLÁN, fn. tt. *káplán-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. A latin *capellanus* szó után képeztetett. Egyházi személy, ki bizonyos káplánban az isteni szolgálatokat végezni szokta, ilyenek a *házi, udvari káplánok*. Szélesb ért. papi segéd, ki nagyobb gyülekezetekben az illető s beavatott lelkész, vagyis plebánus mellett hivatalkodik. *Városi, falusi, kápláni káplán*. Ki bizonyos főkegyházban mint helyettes lelkész működik, helybeli (localis) káplánnak mondják. A káplán nevet mint aláírási czímet használják általában minden egyházi személyek a fejedelmhez intézett irományokban p. *Felsőgednek legaldatosabb káplánja*. N. N.

KÁPLÁNKODÁS, (káplán-kod-ás) fn. tt. *káplánkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kápláni hivatalnak viselése, gyakorlása.

KÁPLÁNKODIK, (káplán-kod-ik) k. m. *káplánkod-tam, —tál, —ott*. Kápláni hivatalt visel, gyakorol. *Városban, falun, magán uraságnál, udvarnál káplánkodni*.

KÁPLÁNLAJ, (káplán-lak) ösz. fn. Szoba v. ház, melyben káplán, illetőleg káplánok laknak.

KÁPLÁNSÁG, (káplánság) fn. tt. *káplánság-ot*, harm. szr. — *a.* Kápláni hivatal, állomás. *Városi, falusi, házi, udvari káplánság.*

KÁPLÁR, fn. tt. *káplár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja.* A latin-francia *corporal, caporal* szók után képeztetett. *A szabados fölött és őrmester alatt álló altiszt. Gyalog, huszár káplár.* Új magyar hadi nyelven: *tizedes. Hegyke, nyalka huszár-toborzó káplár.* „Káplár uram, szököm: i. . en teremtetten.“
Guadányi, Rontó Pál.

KÁPLÁRBOT, (káplár-bot) ösz. fn. I. KÁPLÁR PÁLCZA.

KÁPLÁRKODÁS, (káplár-kod-ás) fn. tt. *káplárkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a.* Káplári tiszt-ség viselése, gyakorlása.

KÁPLÁRKODIK, (káplár-kod-ik) k. m. *káplárkod-tam*, — *tál*, — *ott.* Káplári tisztséget visel, gyakorol.

KÁPLÁR PÁLCZA, (káplár-pálcza) ösz. fn. Mogoró pálcza, melyet ezelőtt az ausztriai hadseregek-nél a káplárok viseltek.

KÁPLÁRSÁG, (káplár-ság) fn. tt. *káplárság-ot*, harm. szr. — *a.* Káplári tisztség, állomás.

KAPLONY, (1), falu Szathmár megyében; helyr. *Kaplony-ba*, — *ban*, — *ból.* „Kaplán‘ a törökben tigrist jelent.

KAPLYON, (2), v. NAGY — erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Kaplyon-ba*, — *ban*, — *ból.*

KAPMÁNY, (kap-mány) fn. tt. *kapmány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja.* Új alkotású szó a német *Rappe* kifejezésére, s jelent igen olcsóra hagyott árukat, melyeket a vevők mohóan elkapkodnak, vagy oda ajándékozott tárgyakat, melyekhez kiki szabadon nyúlhat. Egyébiránt ezt a régi és közismeretű *kapzi* szó még jobban kifejezi. És így, *kapzsi-ra* bocsátani valamit hathatósab kifejezés, mint *kapmányra* bocsátani.

KAPNIK-BÁNYA, mváros Kővár vidékében; ALSÓ — mváros Szathmár megyében; helyr. *Kapnik-Bányán*, — *ra*, — *ról.*

KAPÓ, (1), (kap-ó) mn. tt. *kapót.* Aki vagy ami kap.

KAPÓ, (2), (kap-ó) fn. tt. *kapót.* Ifjak játékánál amit kapni (megkapni, marokba kapni) lehet. *Kapóra ütni a labdát, tekét*, azaz magasra, hogy leestében kézzel megkapni lehessen. Átv. ért. *kapóra ütni* am. dobra ütni, elhíresztelni; *kapóra jutni* v. jönni am. ezéba vétetni.

KAPOCS, (1), (kap-ocs) fn. tt. *kapcsot*, harm. szr. — *a.* Általán görbe végű, vagy kajmós test, vagy eszköz, mely más testet mintegy megkap, megragad, bele kapaszkodik. Szorosb ért. mesterségesen készített kajmós eszköz, mely kötő, fűző, összetartó képességgel bír. *Vas kapcsokkal összefoglalni a gerendákat.* *Kapocs a könyvön, ruhán, lószerszámon.* *Bekasztani a kapcsot.* *Kan kapocs*, melynek kajmója

van; *nöstény kapocs*, mely gyűrű alakkal bír, s melybe a kan kapocs kajmóját akasztják. Átv. viszony, mely két v. több különböző tárgyat vagy személyt, vagy testületet együvé köt, összetart. Rokon vele a német *Haft*, mely a rokon hangok (*h=k, t=ts* v. *cs*) felcsérésével épen am. *kapcs*; törökül és a szláv nyelvekben: *kapcsa*, sinai nyelven: *kue*.

KAPOCS, (2), pusztá Bihar megyében; helyr. *Kapocs-on*, — *ra*, — *ról.*

KAPOCSÁN, falu Bihar megyében; helyr. *Kapocsán-ba*, — *ban*, — *ból.*

KAPOCSFA, (kapocs-fa) ösz. fn. Az ácsoknál keresztfa, mely két álló gerendát öszvetart.

KAPOCSFÉSZEK, (kapocs-fészek) ösz. fn. Építményeknél azon hely, melyben a kapocsrúd, különösen ennek lyukas vége fekszik.

KAPOCSFÜL, (kapocs-fül); KAPOCSSZÉM.

KAPOCSGYÜRÜ, (kapocs-gyűrű); I. KAPOCSSZÉM.

KAPOCSKÖSÖNTYÜ, (kapocs-kösöntyü) ösz. fn. Kapocsalakú kösöntyü, milyen a régies palástokat a nyak körül öszvetartotta. V. ö. KÖSÖNTYÜ.

KAPOCSLYUK, (kapocs-lyuk) I. KAPOCSSZÉM.

KAPOCSRÚD, (kapocs-rúd) ösz. fn. Az építésben jelent fekirányosan befalazott vasrudat, melynek végén lyuk van, s ebbe egy más rudat húznak függőlegesen, s arra szolgál, hogy a falat függőleges irányban tartsa.

KAPOCSSZEG, (kapocs-szeg) ösz. fn. Vas szeg, mely fölül gombbal, alant lyukkal van ellátva, melybe czöveket ütnek, hogy az algyutalp tengelyét a bőröczkocsival öszvetartsa.

KAPOCSSZÉM, (kapocs-szém) ösz. fn. Gyűrű v. lyuk általán a kapocsnemű eszközökön pl. a kapocsrúdon, különösen a nöstény kapcsón, melybe a kankapocs kajmóját akasztják.

KAPOCSTARTÓ, (kapocs-tartó) ösz. fn. Eszköz, mely a kapcsot valamihez köti, szorítja, pl. a kapocsrúdhoz függőlegesen eresztett vasdarab.

KAPOCSVAS, (kapocs-vas) ösz. fn. Általán minden vas rúd, lemez, stb., mely kapocs gyanánt szolgál, vagy alkalmaztatik.

KAPOCZA, I. KAPONCZA.

KAPOCZÁN, I. KAPICZÁN.

KAPOGAT, (kap-og-at) áth. és önh. m. *kapogat-tam*, — *tál*, — *ott.* Többször vagy folytonosan kap, cunck minden értelményében.

KÁPOL, (káp-ol) áth. m. *kápoltt.* Korhol, szid, átkoz. V. ö. KÁP gyök.

KAPOLCS, falu Szala megyében; helyr. *Kapols-on*, — *ra*, — *ról.*

KÁPOLNA, (1), fn. tt. *kápolnát.* A latin *capella* szóból képeztetett. Isteni tiszteletre szentelt kis épület, kis templom. *Útmelléki, mezei, hegyi kápolna. Házi, udvari kápolna.*

Igy nevezetik valamely toplomhoz épített, oltárral ellátott, s elzárható hajlék is. Tréfásan és átv. ért. *Ördög kápolnája* am. kocsma. *Kocsmárosné kápolnája a pince.* (Gúnydal.) *Kerüli, mint Mesz-tegyei a kápolnát.* (Km.)

KÁPOLNA, (2), falvak Bihar, Borsod, Heves, Pozsony, Szala, Tolna, Vas megyében; puszták Abaúj, Baranya, Fejér, Gömör m. BÖLZSE—, falu Abaúj m. KERKÁS—, falu Vas m. LENTI—, falu Szala m. SORKI—, falu Vas m. ALSÓ—, erdélyi falu Alsó-Fejér m. FELSŐ—, erdélyi falvak Belső-Szolnok és Küküllő megyékben; helyr. *Kápolná-n, —ra, —ról.*

KÁPOLNAK, I. SZURDOK-KÁPOLNAK, KOVÁS—, és MONOSTOR-KÁPOLNAK.

KÁPOLNÁS, m. város Krassó megyében, pusztá Veszprém m.; helyr. *Kápolnás-on, —ra, —ról.*

KÁPOLNÁS-NYÉK, pusztá Fejér megyében; helyr. *Nyék-én, —re, —ről.*

KÁPOLNÁS-VISNYE, pusztá Somogy megyében; helyr. *Visnyé-n, —re, —ről.*

KÁPOLÓDÁS, (káp-ol-ó-d-ás) fn. tt. *kápolódás-t*, tb. —ok. Szitkozódás, átkozódás (Maledictum. Kassay J.)

KÁPOLÓDIK, (káp-ol-ó-d-ik) k. m. *kápolód-tam, —tál, —ott.* Szitkozódik, átkozódik.

KAPOLY, falu és pusztá Somogy megyében; helyr. *Kapoly-ba, —ban, —ból.*

KAPONCZA v. KAPOCZA, fn. tt. *kaponczát.* Kantár a ló fején. Rokon a *kaponya, koponya* szókkal. Máskép: *kapiczn.*

KAPONYA, (1), I. KOPONYA.

KAPONYA, (2), falu Zemplén és pusztá Beregh megyében; helyr. *Kaponyá-n, —ra, —ról.*

KAPOR, (1), fn. tt. *kapor-t* v. *kaprot*, harm. szr. *kapr-a.* Az öthimes és kétanyás növények neméhez tartozó növényfaj; ernyője lapos tányéros; virágai egyenlők, mind termők, szirmai begöngyölödtek; virágai sárgák, levélkéi czérnaszálúak. Fajai: *kerti kapor, ánis kapor.* (Anethum.) Arab és persa nyelven: *kabar*, hellénül: *κάρπαις*, francziául: *capre*, olaszul: *cappero*, németül: *Kapper* vagy közönségesebben: *Kaper*, a szláv nyelvekben: *kopor, kopr* stb.

KAPOR, (2), erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Kapor-ba, —ban, —ból.*

KAPORNA, (a hellén: *καπνάριον* után) fn. tt. *kapornát.* A sokhímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó cserje növény; csészéje négy levelű, bőrforma; bokrétája négy szirmu; hímshálai hosszú; bogyója kérges, sokmagú, kocsányos (*capparis*). Faja: *kápri kaporna.*

KAPORNAK, falu Vas megyében; KIS—, NAGY—, falvak Szala megyében; helyr. *Kapornak-ra, —on, —ról.*

AKAD. NAGY SZÓTÁR III. KÖT.

KAPORNALÉ, (kaporna-lé) ösz. fn. A kaporna nevű cserjenövény bogyóival készített lé, vagy mártás. *Marhahús kapornalével.*

KAPOS, (1), (kap-os) gyak. áth. m. *kapostam, —tát, —ott*, par. —s. L. KAPDOS.

KAPOS, (2), KIS—, falu, NAGY—, m. város Ungh megyében; helyr. *Kapos-on, —ra, —ról.* Folyam neve is Baranya, Somogy, Tolna megyében.

KAPÓS, (kap-ó-os), mn. tt. *kapós-t* v. —at, tb. —ak. 1) Amin igen kapnak, amit keresnek, szeretnek, tehát kedves, keresett, ritka. *A szép és gazdag leányok kapósak, ha kivált jók is.* 2) Mondják laptajátékról, mely kiütésben és elkapásban áll. *Kapóst játszani.* Ez értelemben főnevül használtatik, és a tt. *kapós-t*, tb. —ok.

KAPOS-DADA, pusztá Somogy megyében; helyr. *Dadá-n, —ra, —ról.*

KAPÓSDI, (kap-ó-os-di) fn. tt. *kapósdí-t.* L. KAPÓS 2).

KAPOSFŐ, pusztá Somogy megyében; helyr. *Kapospő-n, —re, —ről.*

KAPOS-FÜRED, falu Somogy megyében; helyr. *Füred-én, —re, —ről.*

KAPOS-KERESZTÚR, falu Somogy megyében; helyr. *Keresztúr-ba, —ban, —ból.*

KAPOS-MÉRŐ, falu Somogy megyében; helyr. *Mérő-be, —ben, —ből.*

KAPÓSSÁG, (kap-ó-os-ság) fn. tt. *kapósság-ot*, harm. szr. —a. Kitünő, ritka, jeles tulajdonsága valaminek, miszerint kapnak rajta, kelendőségnek örvend.

KAPOS-SZEKCSŐ, falu Baranya megyében; helyr. *Szekcső-n, —re, —ről.*

KAPOS-ÚJLAK, falu Somogy megyében; helyr. *Újlak-on, —ra, —ról.*

KAPOSVÁR, mezőváros Somogy megyében; helyr. *Kaposvár-on* v. —t v. —ott, —ra, —ról.

KÁPOSZTA, (alkalmasint a latin *capitosa* után módosított mind a magyar, mind más nyelvekben); fn. tt. *káposztát.* Népies értelmezés szerint, legalább Mátyus földén, különösen alsó Vágmelléken am. *káp-hozta*, mert a monda szerint *Káp János* nevű ember hozta be. Innen a rimjáték: *Káposzta, Káp János hozta.* Csehül, ill. rül, tótul: *kapuszta*, vendül: *kapusz.* Köz ismeretű, a négyfőbbhímesek seregébe és bezsők rendébe tartozó növény, csészéjének levelei összeborulnak. A nagyobb hímshálak tövén kivülről, az apróbbakon belülről egy egy ikra, magvai gömbölyűk. Nevezetesebb fajai: *csikos, csipkés, fodros, olasz, vörös, fejes káposzta.* (Brassica.) A készítés módja szerint: *hajdú, pörgölt, kolosvári, tejföls, kapros, szalonná, töltött káposzta.* Aki nem szereti a káposztát, a husát se egye meg. (Km.)

*Fehér csipő szalonna,
Füstölt hús és káposzta
A magyarnak étele.*

Népdal.

A Tatosi codexben jelent általán kerti veteményt. „Kik megdézsmáljátok a mentát és a rutát és minden káposztát“ (omne olus).

KÁPOSZTAÁGY, (káposzta-ágy) ösz. fn. Egyes tábla a káposztás kertekben és földeken.

KÁPOSZTACSÖSZ, (káposzta-csősz) ösz. fn. Csősz, ki a káposztás kerteket, földeket a tolvajok és barmok beesapása ellen őrzi.

KÁPOSZTAFALU, m. város Szepes megyében; helyr. *Káposztafalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÁPOSZTAFALVA, helység Zaránd megyében; helyr. *Káposztafalvát-n*, —*ra*, —*ról*.

KÁPOSZTAFEJ, (káposzta-fej) ösz. fn. A káposztafele kerti zöldségnek esomóalakban öszveborult levelei. *Kemény*, *laza*, *kisded*, *nagy káposztafej*.

KÁPOSZTAFÖLD, (káposzta-föld) ösz. fn. Föld, melyen káposztát szoktak termesztetni.

KÁPOSZTAHERNYÓ, (káposzta-hernyó) ösz. fn. A káposzta veteményeket vagy ültetményeket pusztító hernyó.

KÁPOSZTAKAPA, (káposzta-kapa) ösz. fn. Kétágu kapa, melylyel a káposztaföldet purhálják.

KÁPOSZTAKERT, (káposzta-kert) ösz. fn. Kert, melyben káposztát termesztenek. Köz szokás szerint inkább: *káposztás kert*. Innen: *káposztás kertbe néz*, am. bandzsán néz, mint a kecske, midőn káposztát lát.

KÁPOSZTAKOCSONY, lásd: **KÁPOSZTATORZSA**.

KÁPOSZTALÉ, (káposzta-lé) ösz. fn. Lé, mely a besavanyított káposztából kifoly; vagy lé, melyben káposztát főztek. Káposztaléből készítik az úgynevezett korhelylevest.

KÁPOSZTALEVEL, (káposzta-level) ösz. fn. A káposzta levelei, melyek egymásra borulva a káposztafejet képezik. *Káposztalevelen sült málé*, *görhöny*, *kaldés*. *Melegített vagy zsírral bekenet káposztalevelet borítani a sebre*.

KÁPOSZTALEVELELSZ, (káposzta-levelész) ösz. fn. A káposztaleveleken élődő, s azokat pusztító tetűféreg.

KÁPOSZTAPALÁNT, (káposzta-palánt) ösz. fn. A káposzta gyöngé növénye, melyet átültetnek.

KÁPOSZTAPILLANGÓ, (káposzta-pillangó) ösz. fn. Fehérsárga pillangófaj, mely tojásait a káposztalevelekre rakja le. (*Papilio danaus cand. brasiacae*. L.)

KÁPOSZTARÁSZSA, l. **KÁPOSZTAPALÁNT**.

KÁPOSZTÁS, (káposzta-as) mn. tt. *káposztás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Miben káposzta terem vagy tartatik. *Káposztás kert*, *föld*. *Káposztás hordó*, *fazék*, *tál*. 2) Káposztával főtt vagy sült. *Káposztás konz*, *hús*. *Káposztás rétes*. 3) Mint főnév jelent általán telket, földet, kertet, hol káposztát termesztenek, s ekkor a tt. *káposztás-t*, tb. —*ok*. *A káposztásokat szeretik a nyulak*,

KÁPOSZTASALÁTA, (káposzta-saláta) ösz. fn. Megaprított káposztából készített saláta péld. forró eczettel leöntve, és szalonnapörecczel behintve.

KÁPOSZTÁSKERT, (káposztás-kert); l. **KÁPOSZTAKERT**.

KÁPOSZTÁS-MEGYER, puszta Pest megyében; helyr. *Megyeren*, —*re*, *ről*.

KÁPOSZTÁS-SZENT-MIKLÓS, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Szent-Miklós-on*, —*ra*, —*ról*.

KÁPOSZTATORZSA, (káposzta-torzsa) ösz. fn. A káposztafele kerti zöldségek torzsája. V. ö. **TORZSA**.

KAPOTNYAK, (a szláv nyelvekben: *kopotnyak*, *kopotnyik*) főn. tt. *kapotnyak-ot*, harm. szr. —*a*. A tizenkéthímesek seregébe és egyenysok rendébe tartozó növény; csészeje három metszésű a magzat felett; bokrétfája nincs; tokja bőrhéju, magva sok. „Ki az urát nem szereti, kapotnyakot főzjön neki. (Népd.) (Asarum). Máskép: *mogyoró alja*, *kerek kapor*.

KAPOZ, (kap-oz) áth. l. **KAPOS**. **KAPDOZ**.

KAPPAN, fn. tt. *kappan-l*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Herélt kakas. Ha a kappannak csak taréját metszik le, s kappan gyanánt adják, tréfásan *gyurko* a neve. Egy a latin *capo*, német *Kapaun*, (néhutt: Kappahn), szláv *kappann*, *kaplum*, *kopun* stb. szókka. Tájszókásilag: *koppann*. Latin nevét talán *cavo*, vagy hellén *κόπρω* igétől vette.

KAPPANHANG, (kappan-hang) ösz. fn. 1) A kappan vagyis herélt kakas szava, mely a kakasénál valamivel vékonyabb, gyengébb. 2) Átv. tréfás ért. mondják vékony férfighangról, milyen különösen a heréltek hangja.

KAPPAN-HIZÁS, ösz. fn. Tréfásan oly férfiről mondják, kit a nemi ösztön nem ingerel, s ennél fogva hizásnak indul.

KAPPAN-INDUL, (kappan-oz) áth. m. *kappanoztam*, —*tól*, —*ott*, par. —*z*. Kakast herél, vagyis a kakast kappanná teszi.

KAPPANOZÁS, (kappan-oz-ás) fn. tt. *kappanozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kakasherélds.

KAPPANŐR, (kappan-ór) ösz. fn. Az együtt-nemzők seregéhez és nőszövegyek rendébe tartozó növénynem; vaczka kopasz, fészke pikkelyei egyenlők; sugárvirágiban legtöbbször öt himszál porhon nélkül; bőbja szőrös; sugárai lancesásak, hosszúk, háromfogú, sárgák. (*Arnica*). Fajai: *hegyi*, *bérczaljai*, *havasi szárallan* kappanőr. *Kappanőrből készített gyógyerejű festvény*. (*Tinetura arnicae*.)

KAPPANSZAVÚ, (kappan-szavú) ösz. mn. Férfiről mondják, kinek vékony, rikásoló, éles hangja van, mint a herélteké szokott lenni.

KÁPRÁZÁS, (l. **KÁPRÁZIK**) fn. tt. *káprázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A szemnek azon szenvedő állapota, midőn káprázik. V. ö. **KÁPRÁZIK**,

KÁPRÁZAT, (I. KÁPRÁZIK) fn. tt. *káprázat-ot*, harm. szr. —a. Azon tüneménykép, mely a káprázó szemek előtt csalékony alakban lebeg.

KÁPRÁZIK, k. m. *kápráz-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk a szemről, midőn idegei s látszerei akármely okból megzavarodván nem valódi tárgyakat, hanem csakképeket, tündéralakokat lát. *Szemei annyira elgyöngültek, hogy már csak kápráznak. Úgy pafon csapták, hogy káprázták a szemei bele.* Törzsöke valószínűleg: *ábra*, melyből lett, *ábráz*, *ábrázik* s *k* (ch) előtéttel *kábrázik*, *káprázik*; mert valamint a káprázás a szemnek, úgy az ábrázolás az elmének és képzelő teletségnek zavart, nem rendes működési állapotára mutat. Némelyek szerint am. *kábrázik*, *káb* gyöktől, honnan *kábít*, *kábül* stb. szók is származnak.

KÁPRÁZOL, (kápráz-ol) áth. m. *káprázol-t*. Csalképeket, tündér alakokat ábrázol, költ, állít maga elé.

KÁPRÁZOLAT, (kápráz-ol-at) fn. tt. *káprázolat-ot*, harm. szr. —a. Ábra vagy kép, csakkép, tündér alak, melyet valaki káprázol magának. V. ö. KÁPRÁZOL.

KÁPRÁZTAT, (kápráz-tat) áth. m. *kápráztat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kápráz-tass*. Eszközli, okozza, hogy a szemek káprázzanak. *A lámpavilágok özöne káprázattja a szemeket.*

KÁPRÁZTATÁS, (kápráz-tat-ás) fn. tt. *kápráztatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valami a szemet kápráztatja.

KÁPRI, I. KAPORNA.

KAPRONCZA, falvak Bars és Sáros megyében; puszta Nógrád megyében; helyr. *Kapronczán*, —*ra*, —*ról*.

KAPROS, (kapor-os) mu. tt. *kapros-t* v. —*at* tb. —ak. Kaporral készített, fűszerezett. *Tejfölös kapros káposzta. Kapros béles. Kapros uborka.*

KAPROZ, (kap-or-oz) áth. m. *kaproz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Kaporral készít, fűszerez valamit.

KAPROZÁS, (kapor-oz-ás) fn. tt. *kaprozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit, nevezetesen étkeneműt kaproznak.

KÁPSA, (a latin *capsa* után) fn. tt. *kápsát*. Kenyeres zsák. (Kállay gyűjt.).

KÁP SÁL, (kápsa-al) áth. m. *kápsált*. 1) Ver, megver. (A székelyeknél.) *A medve kápsáljon meg* (a tenyerével v. talpával.) 2) Kéreget pl. bort, búzát, eleséget diákok számára. (Kecske méti szólás.) 3) *Elkápsált* am. elvett, elkaparított fortélyljal. (Székely szólás.) *Kápsáldódik* (a székelyeknél) am. kezével vakarózik. *Minek kápsáldóol annyit te?* (Kriza J.)

KAPSI, (kap-os-i, azaz, kap-os-ó) mn. I. KAPZSI.

KAPSOGTAT (kap-os-og-tat); a székelyeknél am. csattogtat vagy csattogat. L. CSATTOGAT.

KAPTA, (kap-t-a, kap-ta, a szláv nyelvekben: *kopito*) fn. tt. *kaptát*. Gyöke a burokot jelentő

mélyebb vagy gömbölyűbb *kap* (kop), mely megvan a *kaponya*, *koponya*, *kapcza*, *kopács*, *kopoltó* szókban. Jelent fából készített formát, mely lábfejet képez, s arra való, hogy a bőrt rája huzzák, ráborítsák, tehát nem egyéb mint borítófa szenved. ért. mint *kapcza* am. borító ruha, esel. ért. Törzsöke az elavult *kapt* ige, melyből lett igenév *kaptó* *kapta*, mint az elavult *ballt* (valt) igéből *balltó* *balta* (valta); a *csap* *csapt* igéből *csaptó* *csapta*; a *lob* *lobt* igéből *lobtó*, *lobta*, *lapta* stb. — *A csizmát, sarut kaptára ütni. Nem lehet minden sarut egy kaptára húzni. Mindent egy kaptára szeretne húzni. Ne tovább, varga, a kaptádnál.* (Sutor, non ultra crepidam.) Átv. ért. a ló lábán, különösebben csuklóján növv. csomó, néhutt másképp: *kapcza*. Innen *kaptás* v. *kapczás* ló. *Kaptatetem*. Egy 1551-diki levélben olvassuk: „de az egyik him vehem örök sánta, *kaptatetem* vagy az lábán.“ (Szalay Á. gyűjt.)

KAPTAFÁ, (kapta-fa) ősz. fn. I. KAPTA.

KÁPTALAN, (1), (a latin *capitulum* után alakult, ez pedig *caput* szóból származott); fn. tt. *káptalan-t*, tb. —ok, harm. szr. —a, v. —ja. 1) Valamely főegyházhoz trrtozó kanonokok testülete. *Érseki, püspöki, társas káptalan. Esztergami, egri, veszprémi, győri káptalan.* 2) Gyűlés, tanácskozás, melyet a kanonokok illető ügyekben tartani szoktak. *A házások ügyét káptalan elébe vinni. Valamit bevallani a káptalannak.* 3) A birtokos szerzetesek gyűlése. *A szerzet ügyeiről káptalanban tanácskozni, apátot, prépostot választani.* Így nevezetik maga a gyűlésterem is. 4) Átv. ért. ismeretek bősége, nagy tudomány. *Nem káptalan a fejem, hogy mindent tudjak.* (Km.)

KÁPTALAN, (2), puszta Nyitra megyében; erdélyi falu Alsó-Fejér m. SZEPESI —, falu Szepes m. Helyr. *Káptalan-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÁPTALANBELI, (káptalan-beli) ősz. mn. Káptalanhoz tartozó. *Káptalanbeli úr, személy.* Használtatik egyszerűen is főnév gyanánt, s am. kanonok.

KÁPTALAN-BORBA, puszta Győr megyében; helyr. *Borbán*, —*ra*, —*ról*.

KÁPTALANFA, helység Szala megyében; helyr. *Káptalanfán*, —*ra*, —*ról*.

KÁPTALANFALVA, helység Torontál megyében; helyr. *Káptalanfalván*, —*ra*, —*ról*.

KÁPTALANJÓSZÁG, (káptalan-jószág) ősz. fn. Fekvő birtok, melyet testületileg valamely káptalan bír.

KÁPTALAN-NYÚL, falu Győr megyében; helyr. *Nyúlon*, —*ra*, —*ról*.

KÁPTALANSZÓBA, (káptalan-szoba) ősz. fn. Szoba vagy terem, melyben a káptalan tagjai tanácskozás végett öszve szoktak ülni.

KÁPTALAN-TÓTHI, falu Szala megyében; helyr. *Tóthiba*, —*ban*, —*ból*.

KÁPTALANVÉGZÉS, (káptalan-végzés) ösz. fn. Végzés, melyet a káptalan tagjai a káptalan hatóságához tartozó, péld. házassági, végrendeleti ügyekben hoznak.

KÁPTALAN-VIS, falu Sopron megyében; helyr. *Vis-én, —re, —ről*.

KAPTÁNY, 1) Csagataj nyelven: *kaptan*. L. **KAFTÁNY**. 2) (kap-ta-any), fn. tt. *kaptány-t*, tb. —ok. Két fél vaskarikából álló, vas fogakkal felkészített eszköz, melylyel a görényt, rókát szokták elfogni. Gyöke a fogást, megragadást jelentő *kap*.

KAPTÁR, (kap-tár v. kap-ta-ar) fn. tt. *kaptár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Méhkas, köpü. Gyöke a fogást jelentő *kap*, melyből lett vagy az összetett kap-tár vagy az elavult *kapt*, s ebből *kaptár*, mint *kant kantár*, *hajt hajtár*, *hajtsár*, *sajt sajtár* stb. E szerint jelenti azon kast vagy szekrényt, melybe a méhrajt bele fogják, bele hajtják. Hogy létezett *kapt* ige, mutatja a *kaptány* (görény v. rókafogó) szó is. Némelyek pl. Lugossy J. az első részben *kap* a *köpü* szó módosulatát látják, mely nézet, ha a mély hangú *a* (=á) vétetik alapúl, szintén helyes. V. ö. **KAP**. (1).

KAPTÁRKENŐCS, (kaptár-kenőcs) ösz. fn. Méz, kánfor, méhfű, bor stb. vegyítékből készített kenőcs, melylyel a kaptárt bekenik, hogy a méheket becsalják vele.

KAPTÁS, (kap-ta-as) mn. tt. *kaptás-t* v. —at, tb. —ak. Ami kaptával van ellátva. Átv. *kaptás ló*, midőn lába csuklójában megcsomósodott.

KAPTASZEG, (kapta-szeg) ösz. fn. Szegek, melyekkel a vargák, eszmaziák a kaptára húzott bőrt kifeszítik.

KAPTAT, (kap-t-at) mivel. m. *kaptat-tam —tál, —ott*, par. *kaptass*. 1) Hegyre, meredekre sürgeti, hajtja a vonó marhát. 2) Futásban etet, abrahol. *Kaptassunk egy keveset, azután fogjunk*.

KAPTATETEM, (kapta-tetem) ösz. fn. Hibás kinövés v. esomó a ló lába csuklóján. V. ö. **KAPTA**.

KAPTATÓ, (kap-tat-ó) fn. tt. *kaptató-t*. Meredek dombnak, hegynek menő út, kapaszkodó.

KAPTÁZ, (kap-t-a-az) áth. m. *kaptáz-tam —tál, —ott*, par. —z. A bőrt kaptára húzza, feszíti, szegezi. V. ö. **KAPTA**.

KAPU, (1) (kap-u, uigur nyelven: *khapi*; megvan a török nyelvben is ,kapu' és ,udvar' jelentéssel; a csagataj nyelvben pedig *kapuzak* am. fáhéj, bőr, kupak; de a török kapu-mak ige és csagataj nyelven *kapga-mak*, am. bezárni [ajtót], mely értelemben a mély hangú *káp* v. *kop* gyöktől származnék; v. ö. **KAP**, (1), elvont gyök); fn. tt. *kapu-t*. Nagyobb nyílás az épületen, kerítésen, vagy a helységbe, városba, várba vezető nyílt hely. *Iáznak, kertnek, akolnak kapuja*. *Városnak, várnak kapuja*. *Diadalkapu*; ha nines is rajtok ajtó-féle záró eszköz. Különösen fa-, vas-, sövény- stb. alkotvány, mely

ezen nyílást elzárja, vagy járhatóvá teszi. *Egy szárnyu, két szárnyu kapu*. *Boltos kapu*. *Vas*, *deszka, sövény kapu*. *Hátulsó kapu*. *Kinyitni, bezárni a kaput*. *Felhúzó kapu a fellegváraikon*. *Új kapu*. *Bámul, mint borju az új kapura*. (Km.) Átv. ért. jelent szoros átmenetelt, szűk völgyet a magasabb hegyek között, milyen a *Vas kapu* Erdélyben. A törökben udvart is jelentvén innen divatba jött: *Ottománi fényes kapu*, azaz török császári udvar; a szentírásban *pokol kapuja* am. ördög hatalma. V. ö. **KAPUSZÁM**.

KAPU, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Kapu-ba, —ban, —ból*.

KAPUBÁBÁNY, (kapu-bábány) lásd: **KAPUBÁLVÁNY**.

KAPUBÁLVÁNY, (kapu-bálvány) ösz. fn. Szoros ért. bálvány gyanánt kifaragott kapufa v. szobor, melybe a kapu sarkai illesztvék. Ilyeneket még most is láthatni némely vidékeken, péld. Mátyusföldén. Szélesb ért. egyszerű vastag szobor. Másképp: *kapufa* és *kapubábány*, minthogy báb formája is van. Katalin legendájában is *köbáb* am. köbálvány.

KAPUBÉLLET, (kapu-bélllet) ösz. fn. Bélllet a kapun.

KAPUCSENGETYŰ, (kapu esengetyű) ösz. fn. Csengetyű a házkapun.

KAPUD, **MAROS**—, vagy **MAGYAR**—, erdélyi falu Alsó-fejér megyében; helyr. *Kapud-on, —ra, —ról*.

KAPUFA, (kapu-fa) ösz. fn. Kapuszóbor. Kapubálvány. *Búcsut venni a kapufától*. am. hir nélkül odább állani. *Isten hozzád kapufa*. (Km.) Másképp: *Kapufél*, *kapufélfa*.

„Megérem én azt az időt,
Sirva mégysz el házunk előtt,
Megöleled kapufáját,
Úgy siratod a gazdáját.“ Népd.

KAPUFÉL, (kapu-fél), **KAPUFÉLFA**, (kapu-fél-fa) l. **KAPUFA**.

KAPUFELHUZÁS, (kapu-fel-buzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a fekvő helyzetben levő kaput, pl. a fellegváraikon, bezárás végett felhúzzák.

KAPUGÉM, (kapu-gém) ösz. fn. Utakra, vá-mokra alkalmazott hosszú rúd, vagy gerenda, melyet fölalá húzni, s vele az utat, járást elzárni vagy felszabadítani lehet.

KAPUÍV, (kapu-ív) ösz. fn. Ív a boltozatos kapun.

KAPUKULCS, (kapu-kules) ösz. fn. Kules, melylyel a kaput zárják és nyitják.

KAPULÁB, (kapu-láb); l. **KAPUFA**.

KAPUNÁLLÓ, (kapun-álló) ösz. fn. A kapunál örképen álló szolgaszemély; másképp: *kapus*, *kapuőr*.

KAPUNY, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Kapuny-ba, —ban, —ból*.

KAPUNYITÁS, (kapu-nyitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a kaput kinyitják.

KAPUŐR, (kapu-őr) ösz. fn. I. KAPUNÁLLÓ.

KAPUPÁNT, (kapu-pánt) ösz. fn. Vas rúd, melylyel a kaput belülről megerősítik, hogy könnyen betörni ne lehessen rajta.

KAPUPÉNZ, (kapu-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet éjszaka idején a bezárt kapu kinyitásáért a kapusnak, illetőleg házmesternek fizetni kell, vagy szoktak.

KAPUS, (1), (kap-u-s) fn. tt. *kapus-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kapunálló személy, kapuőr, ki a ki- és bejárókat szemmel tartja. Törökül: *kapudsu*, melyben a *dsu* képző is rokon a magyar *s* képzővel. 'Cszimadia' szónál érintettük, hogy a *dia* vagy *zia* képző am. *csia* azaz csialó vagy csináló s a török *dsi* képzővel rokonítottuk; azonban a 'csináló' szót nem betű szerénti, hanem csak 'foglalkodó' értelemben vettük, mutatja a többi közt *balekdsi* (halász) példánk is. Így 'kapudsu' is csak mintegy kapuval foglalkodót vagy bánót jelent, mint a magyar 'kapus.'

KAPUS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *kapus-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kapuval ellátott, minek kapuja van. *Kapus ház, udvar, kert, akol*.

KAPUS, (3), erdélyi falvak, különösen KIS—, Meggyes székben; MEZŐ—, Thorda megyében; OLÁH—, Kolos m. Helyr. *Kapus-on*, —*ra*, —*ról*.

KAPUSARKFA, (kapu-sark-fa) ösz. fn. Dúc, mely a kapuszobornak sarkát megtámasztja, hogy annál erősebben álljon.

KAPUSARKVAS, (kapu-sark-vas) ösz. fn. Hengeralakú, s a kapusarkba eresztett vas, melyen a kapu forog.

KAPUSIKÁTOR, (kapu-sikátor) ösz. fn. Födött, boltos szűk út, péld. mely némely várakba, bástyák közé vezet, vagy bizonyos távolságra a föld alatt vonúl el, mint a hegyek között menő vaspályákon láthatni.

KAPUSZÁM, (kapu-szám) ösz. fn. A régi adó-kivetési rendszernek kulesa, mely szerént a várme-gyék, vidékek, városok bizonyos számú kapukra (mintegy udvarokra, latinul: portákra) osztattak fel, meg lévén határozva, mit kelljen egy-egy kapu-tól fizetni.

KAPUSZÁRNY, (kapu-szárny) ösz. fn. A két-felé nyíló kapunak egyik fele.

KAPUSZÉMÖLD, (kapu-szémöld) ösz. fn. A kapunak boltosan vagy fekirányosan készített felső párkánya.

KAPUSZÍN, (kapu-szín) ösz. fn. Térség a sikátoros kapu alatt. *Eső elől a kapuszínbe vonulni. Kocsi-val, hintóval a kapuszín alá jární.*

KAPUSZOBA, (kapu-szoba) ösz. fn. Szoba, melynek ajtaja a kapuszínre nyílik.

KAPUT, fn. tt. *kaput-ol*, harm. szr. —*ja*. Idegen, s egyezik közelebb a a francia *capote*-val, de

egyezik *kabát* szóval is. V. ö. KABÁT. Jelent francia vagy német szabásu hosszabb felső ruhát. A török nyelvben is megvan.

KAPUTOS, (kaput-os) mn. és fn. tt. *kaputos-t* v. —*at*, tb. —*ak*, midőn fn. tt. —*t*, tb. —*ok*. Aki kaputot visel, kaputban jár. Nem a bocskoros, hanem az uri osztályu nemesség vagy tisztetek osztályába tartozó személy.

KAPUVÁM, (kapu-vám) ösz. fn. Vám, melyet valamely kapunál a bemenet fejében fizetni kell.

KAPUVÁR, mváros Sopron megyében; helyr. *Kapuvári-on* v. —*olt* v. —*t*, —*ra*, —*ról*.

KAPUZÁBÉ, (kapu-zábé) I. KAPUFA.

KAPUZÁR, (kapu-zár) ösz. fn. Zár a kapun.

KAPUZÁRÁS, (kapu-zárás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a kaput bezárják.

KAPUZAT, (kap-u z-at) fn. tt. *kapuzatot*. Disze-sebb, és mintegy több részből álló kapuja valamely nagyobb-szerű épületnek, kereskedő bolt-nak stb. Más-kép: *díszkapu*.

KAPZSI, (kap-zsi, eredetileg: *kapos-i*, azaz *kapos-ó*) mn. tt. *kapzsi-t*, tb. —*k* v. —*ak*. Ki valami mohóu, kíváncsi módon kap, valamit szertelen vágygyal megszerezni ohajt. Használtatik főnevül is, p. *kapzsira eresztetni* v. *bocsátani valamit* am. oda engedni, hogy kiki tetszése szerént kaphasson, ragad-hasson belőle; p. *Egy kosár szilvát almát a gyermek-eknek kapzsira adni*.

KAPZSISÁG, (kap-ozs-i-ság v. kap-os-i-ság) fn. tt. *kapzsiság-ol*, harm. szr. —*a*. Szerzési, nye-részkedési, birtoklási mohó vágy.

KAPZSISKODIK, (kap-ozs-i-s-kod-ik) k. m. *kapzsiskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mohón kíváncsi módon kapkod valamin vagy valami után.

KAR, (1), elavult vagy elvont gyök. Jelent 1) Görbeséget, görbe hajlást, kanyarodást, kereded alakot maga a *kar* (chorus és brachium) önálló szóban, továbbá *karé*, *karej*, *karcsu*, *karám*, *karamít*, *karika*, *karima*, *karing*, *karuly* v. *karvaly*, *karapol*, *karics* szókban. Rokon vele *kor* p. a *korong*, *korlát*, *korso* stb. szókban, főleg pedig *kör*. 2) Mint hangutánzó: erős metszést, vágást ezekben és származékaikban: *kará*, *karó*, *karcz*, *karczol*, *karács*, *karakány*. 3) Erős vastag rengő hangot ezekben: *Karál*, *karattyol*, *karicsál*, *karakatna*. V. ö. KER, KÖR.

KAR, (2), önálló gyök; fn. tt. *kar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. *karja*. 1) Az egész kéz, meghajlott állapotban véve, vagy hajlékony tulajdonságát tekintve. A kéztől könyökig: *alsó kar*, a könyöktől vállig: *felső kar*. *Erős, izmos, gyöngé, erőltlen, mestelen, fődött kar*. *Jobb kar, bal kar*. *Karjára venni, karján tartani, hordozni valamit. Karjait kinyujtani, összekulcsolni. Tárt karokkal várni, fogadni, karjai közé szorítani valakit. Karon fogva, kar öltve sétálni*. Minthogy a *kar* természeti alkotásánál fogva a kö-

nyöknél befelé hajlik, innen eredetileg nem egyéb, mint a *kör gör* szók mélyhangú módosítása. Rokonságai a csagataj *karī*, *karu*, mongol *gar*, török *kol*, szanszkrit *karasz* (kéz), hellén: *καίρ*. Megjegyezést érdemel, hogy a szanszkritban az elvont gyök *kar*, 'mivel', 'csinál' jelentéssel értelmeztetik. 2) Bizonyos czélből kört, egyesületet képező emberek testülete. Harmad személyraggal: *kara*. *Énekesek, tánczosok, játszókarok kara*. *Karban énekelni, tánczolni, játszani*. *Karba ülve, vagy állva tanácskozni, társalogni*. *Tanító, orvosi, zenészi kar*. Mondatik szellemi lényekről is. *Angyal, mennyei, égi karok*. 3) Átv. a középületek, mint templomok, színházak, tanács-teremek emeltebb kerülete a nézők, hallgatók, énekesek számára; szokottabban: *karzat*. Egyezik vele ez értelemben a hellén-latin: *chorus*. 4) Magyar törvényi értelemben jelenti a korona tagjainak testületét, mennyiben a köztanácsban részt vesznek. *Ország karai*. *Karok és Rendek*. A 'karok' nevezete alatt úgy látszik a négy főosztály értendő, u. m. 1. Főpapok, 2. Országnagyok, 3. Nemesek, 4. Szabad királyi városok; 'rendek' nevezete alatt pedig czeknek, különösen a két elsőbbség alosztályai, érsekek, püspökök, herezegek, grófok, bárók stb. noha a törvény szavai néha a két nevezetet föleserélték. 5) Támasztékul, fogódzól szolgáló korlát, kerítés, rúd stb. *Szék, pad karja*. *Karfiákkal biztosítani a meredek utat*. 6) A lételnek, állapotnak minősége, különösen egészségi és vagyoni tekintetben. *Gazdasága és minden épületei jó karban vannak*. 7) Erő, hatalom. *Van-e oly karod, mint az Istennek?* Jó, 40. 4. Tárkányi Béla.

„Nincs, ki megállja szemét, s hademészto karja csapásit.“

Vörösmarty.

8) A Tájcszótár szerint Csikszékben hambárt is jelent, a midőn talán 'góre' szóból módosult.

KÁR, (1), fn. tt. *kár-t* tb. —ok, harm. szr. —a. Lényeges elem benne az *r* hang s közelebbi gyöke valószínűleg *ár*, mely az *árt, ármány* szókban is megvan, s romlást, rontást jelent, *k* előtéttel; minthogy a kár nem egyéb, mint más romlását okozó tény, vagy esemény, és az innét eredő vesztesség, vagyon-hiány. Rokon a latin *carpo*, szanszkrit: *karv* v. *karb* (tör, ront), s magyar *csorba* szókkal is. *Kis kár, nagy kár*. *Országos kár*. *Örökös kár*. *Keserű kár*. *Kípótolhatatlan kár*. *Kárt csinálni, tenni, okozni*. *Kárt szenvedni, vallani*. *Kárba vezetett költség, fáradság*. *Valaminek kárát látni*. *Saját kárán tanulni*. *Kárán tanul a bolond*. *Nem lesz károdra*. *Kár szokta az embert okossá tenni*. (Km.) *Aki kárt tehet, hasznodra is lehet*. (Km.) *Oly kár a szegénynek egy pénz, mint a gazdagnak száz*. (Km.) *Kézetek a kálacson, szemetek a kálacson, kár Áacson a karácson*. (Szirmay.)

„Aprólék marhádban igen sok kárt vészesz,

Élveszik tehened hasznát, azon vesztesz.“

Népics gúnyvers.

Tájcszókásilag a másod fok tagját is fölveszi: *karabb*, am. nagyobb v. több kár. Mint iudulatszójó sajnálkozást jelent. *Istenem! beh kár ezért az emberért!*

„Mondani fogják, érted kár,
Szerelmes bohó, kis bojtár.“

(Vitkovics.)

Tisza vidékén inkább *nak nek* tulajdonító esettel használják: *beh kár ennek az embernek*.

KÁR, (2), elvont hangutánzó gyök, *kárdl* vagy néhutt *kardl* szóban.

KÁRA, falu Erdélyben, Kolos m. helyr. *Kárá-n*, —*ra*, —*ról*.

KÁRA, falu Somogy megyében; helyr. *Kárá-ra*, —*n*, —*ról*.

KARABÉLY, (a franczia: *carabine* után alakult, mely némely nyelvészek szerint ismét *carabagina* szóból húzatott össze, ez pedig a közép latin *carabaga*-ból származott, mely hadi gépet jelent, talán a görög *katabolé*-ből módosulva; törökül *karabina*); fn. tt. *karabély-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. A pisztolynál hosszabb esővü puska, melyet némely lovasok viselnek.

KARABÉLYOS, (karabély-os) fn. tt. *karabélyos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Karabélylyal föl-szerelt katona.

KARÁCS, falu Zaránd megyében; helyr. *Karács-on*, —*ra*, —*ról*.

KARÁCSFA, falu Vas megyében; helyr. *Karácsfá-ra*, —*n*, —*ról*.

KARÁCSFALVA, falu Ugoesa megyében; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KARÁCSON, fn. tt. *karácson-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Krisztus urunk születésének napja, melyet a keresztény világ december 25-én ünnepel, máskép *Nagy karácson*, különböztetésül a *kis karácsonról*, mely nyolezad napra esik. *Karácson böjtje, napja, esteje, éjjele*. *Fekete karácson, fehér husvét* (időjárás jósolat). A latin *incarnatio, carnatio* szóból képezettnek látszik. 2) Férfi kn. és több családok vezetéke neve, lat. *Gratianus*.

KARÁCSOND, falu Heves m.; helyr. *Karácsond-ra*, —*on*, —*ról*.

KARÁCSONÉJ, (karácson-éj) ösz. fn. Karácson napjának virradója előtt való éj, melyen Idevitőnk születésének emléket ülljük.

KARÁCSONÉJJEL, (karácson-éjjel) ösz. ih. Karácson napját közvetlenül megelőző éjjelen. *Karácsonéjjel virrasztani, éjfélimisére menni*.

KARÁCSONESTE, (karácson-este) ösz. fn. Karácson napját megelőző esti idő, melyen a keresztények világszerte különféle szertartások és örömelek által tanúsítani szokták a Megváltó iránti tiszteletet, és emléket. Máskép: *Karácson szombatja*.

KARÁCSONFA, falu Szala megyében; helyr. *Karácsonfá-ra*, —*n*, —*ról*.

KARÁCSONFALVA, faluk Máramaros, Zaránd, Torontál m. továbbá Erdélyben Alsó-Fehér m. Maros-és Udvarhely székben; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KARÁCSONHAVA, (karácson-hava) ősz. fn. Télelő hava, vagyis december, melynek huszonötödik napjára esik a karácson ünnepe.

KARÁCSONHAVI, (karácson-havi) ősz. mn. Karácsonhavára vonatkozó. *Karácsonhavi holdujulás*.

KARÁCSONHÉT, (karácson-hét) ősz. fn. Azon hét, melyre a karácson ünnepe esik.

KARÁCSONI, (karácson-i) mn. tt. *karácsoni-t*, tb. —*ak*. Karácson ünnepét illető, karácsonnal járó, karácsonkor szokott. *Karácsoni idő*, *karácsoni hitbeszéd*, *ének*. *Karácsoni kalács*.

KARÁCSONMEZŐ, falu Sáros m.; helyr. —*mező-re*, —*n*, —*ról*.

KARÁCSONNAP, (karácson-nap) ősz. fn. Télelő, vagyis december 25-dik napja, melyen Urunk születését ünnepeljük.

KARÁCSONNAPI, (karácson-napi) ősz. mn. I. KARÁCSONI.

KARÁCSONSZÁLLÁS, pusztá Fejér m.; helyr. —*szállás-on*, —*ra*, —*ról*.

KARÁCSON SZOMBATJA, I. KARÁCSON-ESTE.

KARÁCSZODFA, falu Baranya m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

KARÁD, falu Zemplén és Somogy m. KÉR—, TOLDI-KARÁD puszták Somogy m.; helyr. —*Karád-ra*, —*on*, —*ról*.

KARAFINA, (franziául: *caraffe* v. *caraffine*, olaszul: *caraffa* s kicsinyezve szintén *caraffina*, spanyolul: *garrafa*, az arab *garafa* igétől, mely am. merit; innen *giráf* száraz mérőt, *guruf* pedig kis poharat jelent); fn. tt. *karafínát*. Általán jelent ivóedényt, péld. korsót vagy palaezket, bugyogát, nyakas üveget; különösen pedig olajos és cezetes palaezkeket, melyeket fa vagy ezüst szerkezetű tartóban ebédlelkor az asztalra szoktak tenni v körülhordozni.

KARAJ, (kar-aj) fn. I. KARÉJ.

KARAJDAD, (kar-aj-dad) mn. tt. *karajdadot*. L. KARÉJOS.

KARAJENŐ, helynév Jászságban; helyr. —*je-nő-re*, —*n*, —*ról*.

KARAJFÜRÉS, (karaj-fürész) ősz. fn. Nagyfürész, melynek pilingája, azaz pengéje karajos, ívalakú.

KARAJGAT, (kar-aj-og-at) gyak. áth. m. *karajgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*gass*. Karajosan, vagyis ívalakban forgat, tekerget, metélget valamit.

KARAJGATÁS, (kar-aj-og-at-ás) fn. tt. *karajgató-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn karajgatunk valamit. V. ö. KARAJGAT.

KARAJOL, (kar-aj-ol) I. KARÉL.

KARAJOS, (kar-aj-os) mn. I. KARÉJOS.

KARAJÓZ, (kar-aj-oz) I. KARÉL,

KARAJÓSÓ, (kar-aj-só) mn. tt. *karajósó-t*. Csálóközhen am. valamely karaj szélén, végén levő, szélső. Olyan alakú mint *hátsó*, *utolsó*, *szélső*, *végő* stb. melyekben a *só ső* am. *eső* (hátsul eső, utól eső vég[ül] eső stb.)

KARAJVONAL, (karaj-vonal) ősz. fn. Ívalakban görbödő vonal.

KARAKÁNSÁG, fn. tt. *karakánság-ot*, harm. szr. —*a*. Tulságos jó kedv, pajkosság. *Igyunk egyet karakánságból*. (Km.) Valószínűleg történeten alapuló szó, péld. a törökidőből valamely *Kara* nevű s dözsölő tatár *kán*-ról származhatott; vagy talán *karakány*-tól átvitt értelemben származott.

KARAKÁNY, (kar-ak-ány) fn. tt. *karakány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Tüskés, éles, bokros sásfaj. Gyöke valószínűleg egy a metszést jelentő *kard*, *karcz*, *karczol* szók gyökével. Szokottabban: *kolokány*.

KARAKATNA, (kara-katna) I. KARAKATONA.

KARAKATONA, (kara-katona) ősz. fn. Alsó-Tisza vidékén nagy számmal tenyésző kaesafaj, mely hosszu sorban, katonák módjára és *kara! kara!* kiáltozva szokott járni. Máskép: *kormorán*.

KARAKÓ, falu Vas m.; helyr. *Karakó-ra*, —*n*, —*ról* v. —*ba*, —*ban*, —*ből*.

KARAKÓ-SZÖRCSÖK, falu Veszprém megyében; helyr. —*Szörösök-re*, —*ön*, —*ról*.

KARÁL v. KÁRÁL, (kar-a-al) önh. m. *karál-t*. Karál a tyúk, mintegy jó kedvében. Ha megdöbben, megijed, vagy eltojott: *kodákol*, *kotákol*, *kodácsol*, *kotkodácsol*; ha szomorú s költeni vágy: *kollik*; midőn haragszik, péld. ha szarkát lát: *kírrog*; mikor fiait hívja: *kotyog*. *A mely tyúk sokat karál*, *keveset tojik*. (Km.) Átv. mondják oly emberről, kinek kell vagy nem kell, mindig jár a szája.

KARALÁBÉ, (németül: *Kohlrübe* v. *Kohlrabi*, olaszul: *cajol rapa*); fn. tt. *karalábé-t*. Ismeretes kerti zöldség neve, melyet édes főzelékül szolgáló torzsája végett tenyésztének. Néhatt: *karalábi*, *ke-reláb*.

KARALÁBI, I. KARALÁBÉ.

KÁRALL, (kár-all) áth. m. *kárall-t* v. —*ott* htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Valamit kárnak, káros dolognak tart, vél, gondol; valamit roszall. *Nagyon kárallanám*, *ha ezt tenni elmulasztanád*. 2) Valamit sajnál, megbán. „Ha kegyelmed kárította hat vagy hét forint ára taffotát kildenni.” Levél 1526. évből (Szalay Á. gyűjt.). „Kárallom szavaim most is, melyekkel elébe (balgatag én) szabad életemért esedezve borultam.” (Horv. E.) „Nem kárallja fáradságát.” (Falud.) Hangváltozattal: *károll*. Egyébiránt v. ö. —L vagy —LL képző.

KARALPATAK, erdélyi patak neve, a Székelyföldön, a gyergyói székben.

KARALYA, falu Kővár vidékén; helyr. *Karalyán*, —*ra*, —*ról*,

KARAM, (kar-am) elvont törzse *karamít* és *karamodik* szónak. Jelentése az, a mi karajé vagy karimé.

KARÁM, (kar-ám) fn. tt. *karám-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Nából, vesszöből alakított kerítés tetőzet nélkül az alföldön, leginkább juhok számára. Néhatt pásztorok, pusztai gulyások, esikósok, juhászok, kondások vityillója, melynek rendez alakja alatt kerek, fönt csúcsosan összemelő. Szathmár vidékén sertésöl. Néhatt *karán*-nak ejtik. Gyöke a kört, kerítést jelentő *kar*.

KARAMÍT, **KARAMIT**, (kar-am-ít) áth. m. *karamít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Karajt vág, kört csinál. *Jól karamított belőle*, azaz vágott. (Krizsa J.)

KARAMODIK (kar-am-od-ik) k. m. *karamod-tam*, —tál, —ott. L. KANYARODIK.

KARAMZSÁL, **KARAMZSOL**, (kar-am-zs-ál v. -ol) áth. l. KARMOL. Vékonyhangon: *körömszél* v. *körömszöl*.

KARÁN, fn. tt. *karán-t*, tb. —ok; l. **KARÁM**.

KARANCS, (1), (kar-am-es) elavult szó, egy a *karamzsál*, *karamzsol* szók *karamzs* törzsökével, s jelent dörzsölés, körmölés által megkopott testet. Innen: *karancsi-betűk*, am. sok használás, sajtólás által elkoptatott betűk a nyomdában.

KARANCS, (2), hegy neve Nógrád megyében.

KARANCS, (3), puszta és rév Baranya m. helyr. *Karancs-ra*, —on, —ról.

KARANCSALJA, falu Nógrád m.; helyr. —*aljá-ra*, —n, —ról.

KARANCS-APÁTFALVA, falu Nógrád m.; helyr. —*Apátfalvá-ra*, —n, —ról.

KARANCS-BERÉNY, falu Nógrád m.; helyr. —*Berény-be*, —ben, —ből.

KARANCS-KESZI, falu Nógrád m.; helyr. —*Keszi-be*, —ben, —ből.

KARANCS-SÁGH, falu Nógrád m.; helyr. —*Ságh-on*, —ra, —ról.

KARÁND, **KIS—**, **TOPLICZA—** falu Nógrád m.; helyr. *Karánd-on*, —ra, —ról.

KARÁND, **NAGY—**, **KIS—** faluk Nógrád m.; helyr. *Karánd-on*, —ra, —ról.

KARÁNY, (MERCZIFALVA) falu Nógrád m.; helyr. *Karány-ba*, —ban, —ból.

KARÁP, **BÖGELLŐ—** puszta Nógrád m. helyr. *Karáp-ra*, —on, —ról.

KARAPÁCZA, (kar-apácza) l. **KARSZÚZ**, 2).

KARAPOL, (kar-ap-ol) áth. m. *karapol-t*. Mátyusföldén am. karikásan, vagy félkörben megöntöz, behint valamit vízzel; l. *lyukas bögrével söprés* előtt bekarapolják a szobát; a pap pecettel bekarapolja a népet; a molnár bekarapolja a garatra öntött gabonát. 2) Őh. ige, és hangutánzó, s am. kerepel, kelepel.

KARAPOLÁS, (kar-ap-ol-ás) fn. tt. *karapolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn valamit vízzel behintenek. 2) l. **KEREPELÉS**.

KARAPOLÓ, (kar-ap-ol-ó) fn. tt. *karapoló-t*. Nyéllel ellátott borosta vagy kefeforma eszköz, melylyel valamit bevizeznek, befeeszkendeznek. *Templomi karapoló*, melylyel a pap szentelt vizet hint. *Molnárook karapolója*.

KARAS v. **KRASSÓ**, folyó Krassó, Temes megyében.

KARASIA l. **KARAZSIA**.

KÁRÁSZ, (1) fn. tt. *kárász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A pontyok neméhez tartozó, tertyedt testű halfaj. Megegyezik vele a latin (cyprinus) *carassius*, a német *Karausehe*, *Gareisz*, *Gareisel*, finn *kouvi*. Átv. ért. jelent sovány embert, kit más vidéken a keszeghez helyesebben, Balaton táján pedig a gardához hasonlítanak. Innen a közmondások: *sovány, mint a kárász, mint a keszeg, mint a garda. Úgy néz, mint a sült kárász*. (Km.) *Izom kárász* am. iszákos.

KÁRÁSZ, (2) faluk Baranya és Szaboles m.; helyr. *Kárász-ra*, —on, —ról.

KÁRÁSZ-KOPOLTYÚ-FÉREG, ösz. fn. A kárászokba csibbeszkedő kis féregfaj. (*Lernaea cyprinaea*. L.)

KARASZLÓ, **ALSÓ—**, **FELSŐ—** faluk Szaboles m.; helyr. *Karaszlón*, —ra, —ról.

KARASZÓ, falu Bihar m.; helyr. *Karaszón*, —ra, —ról.

KÁRÁSZTELEK, falu Kraszna m.; helyr. —*telkén*, —*telek-re*, —ről.

KÁRÁSZTÓ, falu Zaránd m.; helyr. *Kárásztó-ra*, —n, —ról.

KARASZTOS, **KIS—**, **NAGY—** faluk Zaránd m.; helyr. *Karasztos-ra*, —on, —ról.

KARÁT, (al-kirat arab szótól) fn. tt. *karát-ot*. 1) Aranymérő kis súly, egy markának huszonegyed része. 2) Gyémántok és gyöngyök súlyának meghatározására szolgáló mérleg, és négy szemernyi nehézségű súly.

KARÁTFÖLD, falu Vas m.; helyr. —*föld-re*, —*ön*, —ról.

KARATLAN, (kar-at-lan) mn. tt. *karatlan-t*, tb. —ok. Akinek vagy aminek karja nincs. *Karatlan agg vitéz*. *Karatlan szék*, *pad*. V. ö. **KAR**. Határozóképm. kar nélkül.

KÁRATLAN, (kár-at-lan) mn. tt. *káratlan-t*, tb. —ok. Kinek kára nincs, ki kárt nem vallott, nem szenvedett; amiben kár nem történt; ami kárt nem okozott. *Káratlan üzérkedő*. *Káratlan vállalat*. *Káratlan árviz*. Határozóképm. kár nélkül.

KÁRATLANÍT, **KÁRATLANIT**, (kár-at-lan-ít) áth. m. *káratlanít-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Valakitől a történhető kárt eltávolítja, vagy a megtörténtet helyreállítja, jóvá teszi. *A tűzkármentő biztosság az elégetteket káratlanítja*.

KÁRATLANÍTÁS, (kár-at-lan-ít-ás) fn. tt. *káratlanítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakitől a kárt eltávolítják, vagy szenvedt kárát jóvá teszik, kármentesítés.

KÁRATLANSÁG, (kár-at-lan-ság) fn. tt. *káratlanság-ot*, harm. szr. —a. Kárvallás nélküli állapot, vagy minemősége valaminek, melynél fogva kárt nem okoz.

KÁRATLANUL, (kár-at-lan-ul) ih. Kár nélkül, kárvallás nélkül. *A terhes felhő káratlanul elhúzódott. A hurczolkodás ritkán megy káratlanul végbe.*

KARATNA, falu Erdélyben, Felső-Fehér m.; helyr. *Karatná-ra*, —n, —ról.

KARATNAPATAK, patak neve Erdélyben.

KARÁTOL, (karát-ol) áth. m. *karátol-t*. Arany, vagy gyémánt vagy gyöngy súlyát karátféle mérleggel méri, illetőleg meghatározza, hogy hány karátot nyom. V. ö. **KARÁT**.

KARÁTOS, (karát-os) mn. tt. *karátos-t* v. —at, tb. —ak. Karáttal bíró. *Hány karátos?* V. ö. **KARÁT**.

KARÁTÚ, (karát-ú) mn. tt. *karátú-t*, tb. —ak. L. **KARÁTOS**.

KARATY, hangutánzó törzsök, jelent lármás, harsogó beszédet. Innen:

KARATYOL, (kar-aty-ol) önh. m. *karatyol-t*. Lármásan, harsányan locsog fecseg, jár a szája. Mélyebb hangon: *kurutyol* v. *kurutyol*, különösen a békákról mondják.

KARAVÁN, (*kárván* v. *kírván* perzsa, és *kairaván* arab szótól) fn. tt. *karaván-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Jelent utazók társaságát, különösen az ázsiai és afrikai sivatag pusztákon.

KARAZSIA v. **KARASIA**, (a francia *carisèl* v. *carisèl* v. *creseau* után, de amelyek már némi-leg elavultak) fn. tt. *karazsiát*. Közönséges durva posztó neme. (Pannus carisanus, carsanus.) „Azérth hozzatok hehven forrinthoth... és egy karasia nadrágoth.“ Levél. 1559-ből. (Levelestár.)

KÁRBATUDÁS, (kárba-tudás) ösz. fn. Károsult holmikhál a kár mennyiségét tevő értékek azon holmik árába beszámítása. (Refaction.)

KÁRBIRÓ, (kár-biró) ösz. fn. Biró, ki károkról hoz ítéletet, különösen tengeri károsodásoknál (Dispacheur).

KÁRBIZONYÍTVÁNY, (kár-bizonyítvány) ösz. fn. Bizonyító irat valamely szenvedett kárról, különösen tengeri károsodásoknál (Dispache, dispaccio).

KÁRBIZTOSÍTÁS, (kár-biztosítás) I. **BIZTOSÍTÁS** 2).

KARBONCZ, (kar-bonecz) ösz. fn. Kart ékesítő boncz, azaz gyöngy- vagy gyöngyös perecz. V. ö. **BONCZ** fn.

KARBUNÁCZ, falu Kővár vidékén, helyr. *Karbunácza-ra*, —on, —ról.

KARBUNÁR, falu Bihar m.; helyr. *Karbunára-ra*, —on, —ról.

KARCS, (kar-cs). 1) Elvont törzsöke *karcsol*, *karcsu* szóknak. 2) Molyok neméhez tartozó féregfaj. *Ezüstglétszintű, harmati karcs*.

KARCSA, falu Zemplén v., Amade—, Domazér—, Egyház—, Erdöhát—, Etre—, Gönczöl—, Kastély—, Királyfia—, Kulcsár—, Mórocz—, Pinke—, Sipos—, Solymos-Karcsa, faluk Pozsony m.; helyr. *Karcsára*, —n, —ról.

KARCSAT, (kar-csat) ösz. fn. Arany, ezüst, réz stb. anyagból készített, s kart ékesítő perecz.

KARCSAVA, falu Ung m.; helyr. *Karcsavára*, —n, —ról.

KARCSI, pusztá Somogy m.; helyr. *Karcsi-ba*, —ban, —ból.

KARCSOL, (kar-cs-ol) áth. m. *karcsol-t*. 1) Valaminek karesot, azaz kart, kört, övet, hevedert készít. Törzsöke *karcs* rokon a *korcz* szóval, melyből *korczol*, *korczolat*, minthogy a *korcz* sem egyéb, mint kör, öv, heveder a ruhán, péld. nadrágon, gatyán, pendelyen, szoknyán 2) Valamit karral átfog, átkarol, körülkerít. *Átkarcsolni a ledny derekát*.

KARCSOLAT, (kar-cs-ol-at) fn. tt. *karcsolat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Általán valamit általkaroló öv, heveder, különösen a nádkerítés hevedere. V. ö. **KORCZOLAT**.

KARCSONT, (kar-csont) ösz. fn. A felkarnak üreges esontja a válltól le a könyökiig.

KARCSÚ, **KARCSU**, (kar-cs-ú) mn. tt. *karcsu-t*, tb. —k v. —ak. Tulajd. am. könnyen hajló, milyenek a vékony, lenge testek szoktak lenni. Innen: *karcsu termet* am. derékban vékony, hajlékony. *Karcsu legény, ledny. Karcsu derék. Karcsu nád, fenyű, jegenye*.

„Karsú derekadon a váll
Halháj nélkül is szépen áll.“

Csokonai.

Átv. ért. sovány. *Karcsu aratás, szítret. Karcsu mint a juhászcutya*. (Km.) Megegyezik vele a latin *gracilis* gyöke. E szerint a *karcsu* gyöke a hajlóst, görbedőt jelentő *kar*. Vagy pedig nevét az ölelő *kar-tól* vette, minthogy a karsu termetet könnyű átkarolni, karral körülfogni.

KARCSÚD, **KARCSUD**, (kar-cs-ú-d) mn. tt. *karcsud-at*. Itt a *d* egyszerű utótét, némi kicsinyző, finomító értelemmel, mint: *hosszud, kicsid, ifjud, gyöngéd* szókban. V. ö. **KARCSÚ**.

KARCSÚDAD, **KARCSUDAD**, (kar-cs-ú-d-ad) mn. tt. *karcsudad-ot*. Itt az *ad* vagy *dad* kicsinyítő, finomító értelmű, mint a *kicsided, hosszudad, ifjudad, rövided, gyermekded* szókban, s am. igen karsu, vékonydad, hajladozó nővéstí, termetű.

KARCSÚDIK, **KARCSUDIK**, (kar-cs-ú-d-ik) k. m. *karcsud-tam*, —tól, —ott. Karsu növéstí, termetű leszen; soványodik.

KARCSULAT, helyesebben I. **KARCSOLAT**.

KARCUSÁG, (kar-cs-u-ság) fn. tt. *karcuság-ot*, harm. szr. —a. Termetnek, testnek tulajdonsága, melynél fogva karcunak mondják. V. ö. KARCSÚ.

KARCZ, fn. tt. *karcz-ot*. 1) Hangutánzó, valamely kemény, tömör testen éles, metsző eszköz által csinált sértés. Megvan a latin *carduus*, *caries*, *carmen* (gereben), *carpo*, *crates*, a német *kratzen*, a tót *skrabat*, a hellen *χαράσσω*, héber *קָרַץ*, persa *kharas-iden* szókban, s a szanszkrit *karcz* és *kars* v. *kart* (=hasít) gyökökben. 2) Dunán túl, papi járandóság, melyet a pap házról házra szed, vagy szedet be a hívektől. Ennek gyöke vagy a körüljárás jelentő *kar*, vagy pedig az egész am. *harács*, mely ismét az arab *khard* (=költés, Vullers) török *kharads* (adó) szókkal rokon. V. ö. HARÁCS.

KARCZAG, mv. Nagy-Kunságban; helyr. *Karcz-ag-ra*, —on, —ról.

KARCZLAP, (karcz-lap) ősz. fn. 1) A fésűsöknél négyzögű szarulat, melyre egyenes vonalban drót van húzva a végett, hogy a fogakat csak addig lehessen metszeni. 2) Bármily más érczlap, mely bizonyos czélből be van metélve.

KARCZOG, (kar-czog) önh. m. *karczog-tam*, —tál, —ott. Valamely szilárd kemény test éles eszköz által metélve, súrolva *karcz* hangot ad.

KARCZOGÁS, (karcz-og-ás) fn. tt. *karczogs-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Fűlsértő hangzása oly testnek, melyet karczolnak.

KARCZOL, (karcz-ol) áth. m. *karczol-t*. Éles, metsző eszközzel, p. szeggel, késsel, körömmel sért, horol, karmol valamit. *A falakat, bútorokat, szeges bottal karczolni. A viszkető tagot éles körömmel felkarczolni. A jeget éles patkóval karczolni. A macska megkarczolta a kutyát.* V. ö. KARCZ.

KARCZOLÁS, (karcz-ol-ás) fn. tt. *karczolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn karczolnak valamit.

KARCZOLAT, (kar-cz-ol-at) fn. tt. *karczolat-ot*, harm. szr. —a v. *ja*. Sérelem, metszet, melyet a karczolás okozott. *Falakon, bútorokon látszó karczolatok. Macskakarczolat. A gyermek karczolatokat hozott haza a verekedésből.*

KARCZOS, (karcz-os) mn. tt. *karczos-t* v. —at, tb. —ak. Karczokkal sértett, horolt, metszett. *Karcz-os fal, asztal. Karcz-os bőr.* V. ö. KARCZ. Az Érmelléken csipős borrhól is mondják: *karcz-os bor* (Mándy P.).

KARCZOZ, (karcz-oz) áth. m. *karczoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Karczokkal rovatol, beme-tél, jegyez, megsért valamit.

KARCZSZEDÉS, (karcz-szedés) ősz. fn. A karcz nevű papi járandóságnak beszédése. V. ö. KARCZ, 2).

KARCZTŰ, (karcz-tű) ősz. fn. A réz- vagy aczélmetszők tűféle hegyes eszköze, melylyel a raj-zot a réz-, illetőleg aczállapra karczolják.

KARD, (kar-d) fn. tt. *kard-ot*, harm. szr. —*ja*. Gyöke vagy a metszést, rombolást jelentő *kar* (=har), honnan *harcz* is, vagy a görbeséget jelentő *kar* gyök, a *d* végül eszközt jelentvén. Az egyenes kard inkább: *tőr* s a nagyobb: *pallos*. Persa nyelven Beregszászi szerént: *kardah*. A latin *gladius*, hangokban is szintén rokon. A törökben *kurde* kés neme, s a héber *kardom* szekerczét jelent. Vágó, metsző, hasító fegyver, melynek fő részét lapos, éles pilinga teszi. *Széles, keskeny, hosszú, rövid, görbe, egyenes kard. Fényes, köszörült, éles, meztelen kard. Két élű kard. Fa kard. Szál kard. Kardot kötni, rántani, fogni. Kardhoz kapni. Kardra ütni. Kardra kelni. Kardra hányni az ellenséget. Se kard, se puska nem fog rajta. Öreg katonának élesebb a kardja.* (Km.) *Két kard egy hüvelyben meg nem fér.* (Km.) *Kard ki! kard*, azaz kardra került a dolog; átv. megkezdődött a vita, az ellenségeskedés. *Falu fejében kardot fogni nem mindenkor bátoróságos.* (Km.)

„Szikrázó kardjaik élén
Harczi veszély reszket.“

Vörösmarty.

„Könny a szemben, láng a mellben,
S a kézben ősi kard.“

Kölcsey.

„Kardod ha nem érhetne el,
Toldd meg, fiam! egy lépéssel.“

Az öreg katona intése az ujonczhoz.

„Az te Szent Fiadért igyöket igazgasd,
Az kik szent nevedben köték fel kardjokat.“

Törökök elleni fohász. Thaly K. gyűjt.

KARDAL, (kar-dal) l. KARÉNEK.

KARDALAKÚ, (kard-alakú) ősz. mn. Minek lapos, éles formája van, mint a kardnak. *Kardalakú mézeskalács.*

KARDALNOK, (kar-dalnok) l. KARÉNEKES.

KARDAMÓM, fn. tt. *kardamómot*. L. FOSZ-LÁR.

KARDBOJT, (kard-bojt) ősz. fn. A kard markolatáról függő bojt. *Aranyos kardbojt.*

KARDCSAPÁS, (kard-csapás) ősz. fn. Csapás, melyet valaki karddal tesz. *Kardcsapás nélkül megszalasztani az ellenséget. Egy kardcsapással véget vetni a harcznak.*

KARDCSISZÁR, (kard-csiszár) ősz. fn. Kardokat készítő, csiszoló, élesítő mives.

KARDCZAFRANG, (kard-czafrang) ősz. fn. Czafrang, azaz bojt a kard markolatán.

KARDÉ, tájdivatos, *kordé* helyett; l. ezt.

KARDÉL, (kard-él) ősz. fn. A kard pengéjének azon széle, mely élesre van csiszolva, köszörülve. A másik tompa széle: *kardfok*.

KARDFOGÓ, (kard-fogó) ősz. fn. A kardnak nyelc; másképp *fogatú, fogatú, bódá, markolat*,

KARDFOK, (kard-fok) ösz. fn. A kard pengéjének vastagabb tompa széle, vagyis sarka.

KARDGOMB, (kard-gomb) ösz. fn. A kard markolatának felső gömbölyű része, feje.

KARDGYÁRTÓ, (kard-gyártó) ösz. fn. Gyáros vagy kézműves, ki kardokat, illetőleg kardvasakat készít, kardesiszár.

KARDHAL, (kard-hal) ösz. fn. Általán oly halak neve, melyeknek kardalaku tagjaik vannak, melyenek különösen az úgynevezett fűrészhalak. V. ö. **FŰRÉSZHAL**.

KARDHEGY, (kard-hegy) ösz. fn. A kard pengéjének csúcsos vége. *Kardhegygel felbökni valamit. Kardhegyre szúrt citrom.*

KARDHORDÓ, (kard-hordó) ösz. fn. 1) Régenté hadi szolgál, ki vitéz ura után kardot v. kardokat hordott. Ma is több magyar család neve. 2) Mn. jelent személyt, ki kardot visel.

KARDHÜVELY, (kard-hüvely) ösz. fn. Vasból, rézből, bőrből stb. készített tok, melyben a kardot tartják, viselik.

KÁRDIARTICÓSÓKA, (kárdi-articsóka) ösz. fn. Az articsókák neméhez tartozó növényfaj; fészke, pikkelyei tojáskepek, levelei mind szárnyasan hasgattak, tövisesek. (C. Cardunculus).

KARDIKA, (kar-d-i-ka) fn. tt. *kardiká-t*. Kis kard, kardocska, melyet a gyermekek viselnek. V. ö. **GYIKLESŐ**.

KARDIKÓ, I. **KARDIKA**.

KARDINÁL, I. **BIBORNOK**.

KARDINÁLPÍRÓK, (kardinál-pírók) ösz. fn. A pírók nemű madarak indiabeli faja.

KARDINÁLSÁG, (kardinál-ság) fn. I. **BIBORNOKSÁG**.

KARDKÖTŐ, (kard-kötő) ösz. fn. Szalag, zsinór, vagy szij, melylyel a kardot derékra kötik, vagy vállra akasztják. *Selyem, aranyos, gyöngyökkel himzett kardkötő.*

KARDLAP, (kard-lap) ösz. fn. A kard pengéjének sima oldala. *Széles, keskeny, zománczos kardlap.*

KARDLAPOZ, (kard-lapoz) ösz. áth. Kardlapal ver, ütőget, csapdos valakit.

KARDLAPOZÁS, (kard-lapozás) ösz. fn. Kardlappal való verés, ütés, csapás.

KARDMARKOLAT, (kard-markolat) ösz. fn. A kardnak fogója, nyele, melyet a vele bánó markába szorít. *Karikás, gombfejú, keresztes kardmarkolat.*

KARDÓ, falu Bihar m.; helyr. *Kardó-ra*, —n, —ról.

KARDORRÚ, (kard-orrú) ösz. fn. Madárfaj, melynek kardforma, fölfelé hajló csőre (ajva) van, s ezzel a férgeket ügyesen elfogdossa. (Recurvirostra.)

KARDOS, (1) (kar-d-os) mn. tt. *kardos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Karddal biró, kardot viselő. *Kardos vitézek. Kardos urak, nemesek, tisztviselők.* 2) Átv. ért. viaskodó, veszekedő, p. *kardos asszony.* 3) Régen, mint főnév jelentett kardforgatásban ügyes

személyt, mestert. Innen még ma is több nemes és nemnemes családok vezetékeve.

KARDOS, (2) puszta Tolna m.; helyr. *Kardos-ra*, —on, —ról.

KARDOSAN, (kar-d-os-an) ih. Kardot kötve, viselve, karddal az oldalán. *A tanácsban, gyűlésben, ünnepélyesen, kardosan megjelenni.*

KARDOSFALVA, erdélyi puszta Kolozs m.; helyr. *Kardosfalvá-ra*, —n, —ról.

KARDOSKODÁS, (kar-d-os-kod-ás) fn. tt. *kardoskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Átv. veszekedő, viaskodó indulatoskodás.

KARDOSKODIK, (kar-d-os-kod-ik) k. m. *kardoskod-tam*, —tál, —ott. Veszekedik, szóval, tettel viaskodik, mások között és fölött erőszakos felsőséget gyakorol.

KARDOSPASZULY, (kardos-paszuly) ösz. fn. Hegyes, görbe hüvelyű paszulyfaj.

KARDOSRÉT, (máskép: Kis-Esztergár), puszta Veszprém m.; helyr. —rét-re, —én, —ről.

KARDOSSÁG, (kar-d-os-ság) fn. tt. *kardosság-ot*, harm. szr. —a. Veszekedő, viaskodó, vagdalkozó természet, indulat, és ennek gyakorlása.

KARDOSTÁNCZ, (kardos-táncz) ösz. fn. Régi fegyvertáncz neme, melyet kivont kardokkal, különféle vágásokat téve, jártak.

KARDOS-VASZKA, falu Trencsin m.; helyr. *Vaszka-ra*, —n, —ról.

KARDOZ, (kar-d-oz) önh. m. *kardoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Karddal ví, harezol. 2) Karddal szerel, fölszerel. *Kardozni az ujoncz lovasokat. Lovát nyergeli, kantározza, magát pedig kardozza.*

KARDOZÁS, (kar-d-oz-ás) fn. tt. *kardozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Karddal vívás, harcizás. 2) Karddal szerelés, kard felkötése.

KARDPÉNGE, (kard-péngé) ösz. fn. A kardnak pengő vasa, lapja, pilingája, millingje.

KARDSZALAG, (kard-szalag) ösz. fn. Szalag a kardon; különösen annak markolatán.

KARDSZIJ, (kard-szizj) ösz. fn. Szizj a kardon, melynél fogva azt felkötik, derékra csatolják, vagy nyakba vetik. *Bagaria kardszizj.*

KARDSZURÁS, (kard-szurás) ösz. fn. A kard hegyével ejtett bökés, sértés.

KARDVÁGÁS, (kard-vágás) ösz. fn. Vágás a kard élével. *Egy kardvágással leütötte az ellenség fejét. Sok kardvágást kapott arcán, koponyáján, karján.*

KARDVAS, (kard-vas) ösz. fn. A kardnak lényeges alkatrésze, pengő lapja, pilingája. Aczélozott vas, melyből kardokat készítenek.

KARDVIVŐ, I. **KARDHORDÓ**, 1).

KARÉ, (1), (kar-é) fn. tt. *karé-t*, többesét a *karéj-től* veszi. 1) L. **KARÉJ**. 2) A székelyeknél am. rozsaj, ami t. i. kardlás vagy rostáláskor aljul maradni szokott, gazos törmelék; különösbbeben Incze József szerint mindenféle szemet, türeket, polyva, gabonafő, melyet a rosta a gabona közől fölvet, mikor rostálnak (karélnak), és a rostából marékka-

kihányanak. Gyökül *kar*, mint elavult ige vétethetik, szintén ‚karaj’ vagy ‚kör’, ‚körül’ jelentéssel, melynek igeneve lesz *karó*; innen: *karé*, mint *ámó*, *ámé*, *bámó* *bámé*, *taró taré*, *paró paré* stb.

KARÉ, (2), fn. tt. *karé-t*. Egyezik a latin *carrus* vagy *carrum* és *currus*, olasz *carro*, német *Karren*, tót *käre* stb. szókkal, s jelent a magyarban két kerekű taligát. (László szekere.) S a magyarban épen úgy származtatott a hangutánzó *kar* v. *gar*, *gor*, *gur* gyöktől, mint a latin *carro*. *Karét húzni*, *tolni*. *Karén ebédet vinni a kaszásoknak, aratóknak*. Győr vidékén a hegyi lakosok illetén taligája gúnyosan: *menyei hintó* v. *kocsi*, v. *Illés szekere*.

KARÉJ, (kar-éj), fn. tt. *karéj-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Rövidebben *karé* és *karaj*. 1) Általán, görbe vonalt képező test, vagy maga azon görbe vonal, melyet az ily test képez. *Karéjba állani*. *Karéjt képezni*, *csinálni*. 2) Félkörösen kimetszett, kihalított darab. *Karéj a kenyérből, sajtból, kalácsból*. 3) Mértani ért. a kögből kimetszett rész. (Segmentum). 4) Gabonarostálás vagy szóráskor azon ocsú, szemét, laza, mely a rosta széléhez karéjosan oda gyűl, vagy a fölözö seprű által félre hárítatik. *Kihányni rostából a karéjt*. L. **KARÉ** (1). 5) Széles ért. kanyarulata, kerülete, környéke, széle valaminek. *Könyv karéja*. *Kert karéja*. *Köpeny, szűr, bunda karéja*. *Fül karéja*. *Folyó karéja*. Pesti Gábornál: *kút karéja*. Mindenütt ‚kör’ v. ‚görbé’ értelemben. Finnül: *kaari*. V. ö. **KAR**, (1), **KOR**.

KARÉJOS, (kar-éj-os) mn. tt. *karéjos-t* vagy —at, tb. —ak. Minek karéja van, karéjalaku, görbén hajló vonalt képező. *Karéjos kenyér-, kalács-, sajtselet*. *Karéjos metszés*. V. ö. **KARÉJ**.

KARÉK, (1), (kar-ék) fn. tt. *karék-ot*. Karos szónokszek. *A karékból beszédet tartott*. (Baróti Szabó).

KARÉK, (2), (kar-ék) ösz. fn. Ékszer a karon, p. karperecz, karboncz.

KARÉKESSÉG, (kar-ékesség) ösz. fn. lásd: **KARÉK**, **KARBONCZ**.

KARÉL, (kar-él) áth. m. *karél-t*. Gyöke a kerek mozgást jelentő *kar*. Körben forgat, mozgat, ráz. *Karélni a szórt gabona fölét*. *Karélni rostáláskor a buzát*. Általában anyyi is mint kézben rostál, minthogy ez karéjosan vitetik véghez.

KARÉLÁS, (kar-él-ás) fn. tt. *karélás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn karélnak valamit. V. ö. **KARÉL**.

KARÉLAT, (kar-él-at) fn. tt. *karélat-ot*, harm. szr. —a. Rostálás vagy fölözés alatt kikauyarított ocsu, szemét, polyva. *Ezen buzának kevés karélata van*.

KARÉNEK, (kar-ének) ösz. fn. Ének, melyet karban álló több személy zeng el. *Templomi, színházi, társasági karének*.

KARÉNEKES, (kar-énekés) ösz. fn. Személy, ki karban, azes többed magával énekel, különbözetestül a magdúnekes-től. *Színházi karénekés*. *Karénekés* mestere.

KARÉR, (kar-ér) ösz. fn. Általán minden ér a karban.

KARFA, (kar-fa) ösz. fn. Kerítésül, korlátul, fogódzóul szolgáló rúd, dorong, gerenda stb. fából. *Karfák a folyók partjain, utak mellett, hidakon, lép-csőzelen*.

KARFAL, (kar-fal) ösz. fn. Mintegy hónalig, vagy karig emelkedő fal, melyre támaszkodni lehet, péld. azon fal, melyen az ablakok állanak; vagy a hidakon s meredek utak mellékén épített fal, hogy az esés ellen biztosítsan.

KARFELKÖTŐ, (kar-fel-kötő) ösz. fn. Szalag vagy kendő, melylyel a megsérült kart gyógyulás végett a nyakba kötik, hogy nyugalmas állapotban maradjon.

KARFIOL v. **KÁRFIOL**, (a német nyelvben is *Carfiol* v. *Carviol*, az olasz *cavolo-fiore* szóból módosult); fn. tt. *karfiol-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. A főzelékszöldségek, különösen káposztaneműkhez tartozó növényfaj, melynek húsos burocsékja van. Néhatt: *kártifiol*. Magyarosabban: *virágos káposzta*. *Karfiollal készített csirkebecsindlt*.

KARHAJLÁS, (kar-hajlás) ösz. fn. Azon öböl vagy karajvonat, melyet a hajlott kar a könyök irányában képez.

KARHATALOM, (kar-hatalom) ösz. fn. 1) Általán, fegyveres erő, mely által valaki másokat alávet, legyőz, vagyonukat elfoglalja stb. 2) Törvény. ért. bíróság kirendelt fegyveres nép, péld. törvényhatósági szolgák vagy rendes katonaság, kik az ellenszegülők ellen a birói ítéletet erő használatával is végrehajtsák. *Elfoglalni karhatalommal az adósnak házát, marháját stb*. *Karhatalomért folyamodni*. *A karhatalomnak ellene szegülni*.

KARHEGEDŰ, (kar-hegedű) ösz. fn. Nagyhegedű. (Viola, die Bratsche.)

KARHEGEDŰS, (kar-hegedűs) ösz. fn. Karhegedűn játszó zenész. *Színházi karhegedűs*.

KÁRHOZANDÓ, (kár-h-oz-and-ó) mn. tt. *kárhozandó-t*. Ki el fog kárkozni, vagy: ki megérdemli, hogy elkárhozzék. V. ö. **KÁRHOZIK**.

KÁRHOZANDÓSÁG, (kár-h-oz-and-ó-ság) fn. tt. *kárhozandóság-ot*, harm. szr. —a. Kárhozatra méltó minősége valaminek. *Bűn kárhozandósága*.

KÁRHOZÁS, (kár-h-oz-ás) fn. tt. *kárhozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A léleknek, mint erkölcsi lénynek szenvedő állapotra jutása, boldogságának, üdvösségének vesztese. V. ö. **KÁRHOZIK**.

KÁRHOZAT, (kár-h-oz-at) fn. tt. *kárhozat-ot*. harm. szr. —a. A léleknek szenvedő állapota, melyre akkor jut, midőn elkárhozik. Szoros ért. végítélet utáni örökké tartó testi és lelki kínok. *Örök kárhozatra jutni*. V. ö. **KÁRHOZIK**.

KÁRHOZATOS, (kár-h-oz-at-os) mn. tt. *kárhozatos-t* v. —at, tb. —ak. Lelki kárhozatot hozó, okozó, kárhozattal járó. *Kárhozatos bűn, gonoszság*. Széles ért. ideiglenes veszedelmet okozó. *Ez kárho-*

zatos dolog az egész országra nézve. V. ö. KÁRHOZAT.

KÁRHOZATOSAN, (kár-h-oz-at-os-an) ih. Kárhoyatos módon, kárhoyatos állapotban, lelki üdvösséget veszto.

KÁRHOZATOSSÁG, (kár-h-oz-at-os-ság) fn. tt. *kárhoyatosság-ot*, harm. szr. — a. Valaminek kárhoyatos tulajdonsága, vagy állapota. *Nem látod-e a bűnnek kárhoyatosságát? Kárhoyatosságra jutni.*

KÁRKÖZATRA MÉLTÓ, I. KÁRHOZATOS.

KÁRHOZIK, (hár-h-oz-ik) k. m. *kárhoy-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Törzsöke a romlást, veszést jelentő *kár*. Tulajd. am. romlásba, veszendőbe megyen. Átv. és szokott keresztényi ért. lelkileg elromlik, mennyei üdvösséget elveszti, lelki kárt szenved, pokol martalékjává lesz. Ellentéte: *boldogúl, idvezül. Ki hiend és megkeresztelkedik, idvezül; ki nem hiend, elkárhoyik.* (Uj test.) Szoros ért. az végítélet után testi és lelki örök kínok és szenvedések alá jut.

KÁRHOZOTT, (kár-h-oz-ott) mn. tt. *kárhoyott-at*. Ki lelkileg, vagy testestül lelkestül kárhoyatra jutott. *Kárhoyott lélek. Itélet napján elvlasztja Isten a kárhoyottaktól az idvezülteket.*

KÁRHOZTAT, (kár-h-oz-tat) mivel. m. *kárhoytat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kárhoytass*. 1) Valamit károsnak, gonosznak vall, s mint olyat megfedd. *Mások kihágásait kárhoytatni.* 2) Valakit bizonyos rosznak okául vall. *Minden gonosziert, mi rajtam történt, téged kárhoytallak.* 3) Szoros keresztényi ért. lelki és testi kárhoyatra, örök büntetésre ítél, juttat. 4) Mást kárhoyatra méltó bűnre ingerel, botráncoztat. *Ugyan kérlek, ne kárhoytass.*

KÁRHOZTATÁS, (kár-h-oz-tat-ás) fn. tt. *kárhoytatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. — a. Cselekvés, mely által kárhoytatnak valakit. V. ö. KÁRHOZTAT.

KÁRHOZTATÓ, (kár-h-oz-tat-ó) mn. tt. *kárhoytató-t*. Aki v. ami valakit vagy valamit kárhoytat. *Kárhoytató és idvezítő Isten. Kárhoytató szavakkal megfeddeni valakit.*

KARICS, 1) I. **KIRICS**. 2) Tyúkhang, melyből *karicsa, karicsál* származtak.

KARICSA, (1), puszta Szala m.; helyr. *Karicsá-ra*, —*n*, —*ról*.

KARICSA, (2), (kar-ics-a) mn. és fn. tt. *karicsá-t*. Képes kifejezéssel jelent locska fecske embert, ki tyúkok módjára karicsál. *Karicsa*, mint főnév, jelenti a tyúkok azon éneklését, melyben lényeges e hang: *kar kar!*

KARICSÁL, (kar-ics-ál) önh. m. *karicsál-t*. A tyúkról mondják, midőn jó kedvében *kar kar* hangon énekelget, máskép: *kárál*; átvitt értelemben pedig a sokat fecsegő, haszontalanságokat beszélő emberről is. *Ez az ember sokat karicsál. Fenn karicsál s alatt tojik meg.* (Székely közmond. Kriza J.)

KARICSOL, (kar-ics-ol) I. **KARICSÁL**.

KARIDEG, (kar-ideg) ösz. fn. Egy v. több ideg a karban, melyek a karszövetből erednek. *Közép kar-*

ideg (nervus medianus), mely az egész karon végig az ujjakig hat.

KARIGAZGATÓ, (kar-igazgató) ösz. fn. I. **KARMESTER**, **KARNAGY**.

KARIKA, (1) (kar-i-ka v. kar-ig-a) fn. tt. *karikát*. Törzsöke a kört jelentő *kar*, melyből *karog karig, karogó karigó, karoga kariga, karika* ered. Igy lett *gur-ból guroga guriga; tol-ból tologa, tolíga, talíga* stb. Kállay gyűjteménye szerint *karikó* eredetibb alakjában ma is tájdivatos. Itt az *i* kicsinyező értelmet kölcsönöz a szónak. Általán am. kisebbféle köralaku eszköz, test, péld. gyűrű, melynek semmi gombja nincsen. Persául *csarkh, csarkhah*, szintén valamely kört, kereket jelent, és törökül *halika* am. gyűrű. *Karikák a lószerszámokon, függönyökön, fülekben. Vas, réz, ezüst, fa karika. Fából csinált vas karika.* (Km.)

„Szűk nadrága, sarkantyús eszímája,
Szinte tánczra peng a karikája.“

Vörösmarty.

Szelesebb értelemben jelent bármely kört.

„Körben-karikában zendült magas ének,
Gerjedve hatalmas tülkök felelének.“

Buda halála. (Arany J.)

Különösen fából készült tányérforma kör, melyet játékból dobálnak, vagy gurogatnak. *Karikát hajtani, gurítani*. Átv. ért. *(zöld) karikát hány a szemé*, am. karikaforma káprázat lebeg előtte, mint pl. erős ütés, arczul csapás következtében szokott történni.

KARIKA, (2) falu Közép Szolnok m.; helyr. *Kariká-ra*, —*n*, —*ról*.

KARIKACsapás, (karika-csapás) ösz. fn. Játék neme. *Úgy megy a dolog, mint a karika-csapás.* (Km.)

KARIKÁCSKA, (kar-ig-a-acs-ka) kics. fn. tt. *karikácskát*. Kis, piczi karika.

KARIKAGYÜRÜ, (karika-gyűrű) ösz. fn. Gyűrű, mely egyszerű, gomb nélküli, körskörül egyenlő karikából áll. *Kinek van, kinek van karikagyűrűje, annak van, annak van barna szeretője.* (Népd.)

KARIKAHAJTÓ, (karika-hajtó) ösz. fn. Személy, ki játékképen karikát hajgál.

KARIKÁL, (kar-ig-a-al) áth. m. *karikál-t*. Karikát, vagy hasonló alakú testet körben forgat.

KARIKÁS, (kar-ig-a-as). 1) mn. tt. *karikás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Karikával ellátott. *Karikás függöny, szerszám*. Karikán forgó. *Karikás ostor, korbács*. 2) Fn. tt. *karikás-t*, tb. —*ok*. Játék neme, mely karikadobálásban, vagy gurogatásban áll. *Karikást játszani*. 3) Mint szinte fn. L. **KARIKÁSOSTOR**.

KARIKÁSGYÜRÜ, (karikás-gyűrű). L. **KARIKAGYÜRÜ**.

KARIKÁSKÜRT, (karikás-kürt) ösz. fn. Karika alakú réz kürt.

KARIKÁSOSTOR, (karikás-ostor) ösz. fn. Rövid nyelvű ostor, különösen a csikósoknál, mely nyelvélénél karikán forog s nyakba vetve szoktak viselni.

KARIKÁZ, (kar-ig-a-az) önh. m. *karikáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Karikával játszik, karikát hajigál, vagy gurogat.

KARIKÁZÁS, (kar-ig-a-az-ás) fn. tt. *karikázás t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. 1) Csel. ért. karika-hányás, vagy forgatás. 2) Szenv. ért. állapot, midőn valami körben forog. V. ö. **KARIKÁZ**, **KARIKÁZIK**.

KARIKÁZIK, k. m. mint önh. Karikákat vet, körben forog. *Karikáztnak az elszórt huszasok. Ugy auzul csapták, szinte karikázott a szeme.*

KARIKÓ, tájdivatos épen úgy, mint *kardikó*, *karimó*, *hosszúko* stb. (Erdélyben); l. **KARIKA**.

KARIKÓS, (kar-ig-a-os) mn. tt. *karikós t v*. —*at*, tb. —*ak*. A székelyeknél Kriza J. szerint karika lábí.

KARIMA, (kar-im-a v. kar-iv-a v. kar-i-v-a) fn. tt. *karimát*. Törzsöke a kört jelentő *kar*. Az *ima* képző nem egyéb, mint az elavult *ava eve* igenév-képző, s egy a *galiba*, *kacsiba*, *paripa*, *ragyiva* szók *iba*, *ipa*, *iva* képzőivel. 1) Szoros ért. valamely ke-rek vagy gömbölyű alaku testnek, eszköznek széle, pártázata, kerülete. *Kalap karimája. Hordó karimája.* 2) Szélesb ért. ami valamely testet, eszközt közvetlenül körülkerít. *Kép karimája. Ablak karimája. Kályha karimája.* V. ö. **KERET**.

KARIMÁS, (kar-i-v-a-as) mn. tt. *karimás-t v*. —*at*, tb. —*ak*. Minek karimája van. *Karimás kalap. Félkarimás sipka. Karimás tükör, kép.* V. ö. **KARIMA** és **KERET**.

KARIMÁSKÁSA, (karimás-kása) ösz. fn. Köleskásából főzött éték, melyet kitalálás után kihűlni engednek és édes tejjel körülöntik, amidőn a tej mintegy karimát csinál neki. Erdélyben *lyukaskása* is a neve.

KARIMÁZ, (kar-i-v-a-az) áth. m. *karimáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Valaminek karimát csinál. *Kalapot karimázni. Átv. ért. valaminek feneket kerít. Kikarimázta a beszédet.* V. ö. **KARIMA**.

KARIMÁZÁS, (kar-i-v-a-az-ás) fn. tt. *karimázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit karimáznak.

KARIMÁZAT, (kar-i-v-a-az-at) fn. tt. *karimázat-ot*, harm. szr. —a. Karimaforma széle, szegélye, pártázata valaminek. *A kályha karimázatát leverni.*

KARIMÓ, tájdivatos; l. **KARIMA**.

KARIMZSÁL, (kar-im-zs-a-al) áth. m. *karimzsal-t*. Máskép *karamzsál*. Törzsöke a metszést, rontást jelentő *kar*, melyből lett: *karam*, innen a gyakorító *kamosos*, melynek részcsülője: *kamosó*, *karamosa*, innen ismét: *kamosál*, *karamsál*, *karamzsal*, *karimzsal*. Folytonos, vagy gyakori kis karczolásokat csinál a körmeivel.

KARINÇA, fn. tt. *karinczat*; a székelyeknél díszesebb előruha, kötény. Némelyek azt vélik, hogy

azonos az oláh *katrinca* szóval; de ha a magyarban elemezzük: *kar-in-ça* am. kis karima, amely mintegy félkarimában fogja körül a testet, ezen származtatásnak tökéletesen megfelel.

KARING, (1), (kar-in-g) önh. és gyakor. m. *karing-tam*, —*tál*, —*ott*. Az *i* kicsinyezésre mutat. Módosítva *karong* s *n* kivette *karog*, a *karing* pedig *karig*, honnan *karigó*, *kariga*, *karika*. Innen: *karing* am. apróbb körös fordulatokat teszen. Megfelel neki a szélesb ért. *kereng*, *kering*.

KARING, (2), (kar-ing) ösz. fn. Csipőn alul érő ujjas vagy ujjatlan ing, melyet bizonyos szertartások alatt p. a prédikáló székekben, a karéneklés alatt, gyóntatáskor stb. a pap magára ölt. (Rochetum, Suppellicium.)

KARINGÓ, (kar-in-g-ó) mn. és fn. tt. *karingót*. Am. a fenhangú *keringő*. *Karingó bábó*. A székelyeknél gyermekjáték, midőn valami körül forog. Máskép: *kerembábó*. A székelyeknél Kriza J. szerint jelent őrvényt is.

KARINGÓS, (kar-in-g-ó-s) mn. tt. *karingóst v*. —*at*, tb. —*ak*. Kisebbféle körös mozdulatokat képező. *Karingós táncz. Karingós lovaglás.* Használtatik főnév gyanánt is. *Karingóst tánczolni, jární. Karingóst nyargalni.* Az összetett *kaeskaringós* jelent sokszoros tekervényű hajlást, forgást. V. ö. **KACSKARINGÓ**.

KARINGÓZIK, (kar-in-g-ó-oz-ik) k. m. *karingóz-tam*, —*tál*, —*ott*. Karingva forog, pereg; karingóst játszik.

KARISTA, (kar-is-ta) fn. tt. *karistá-t*. Hajfésülő ecset, kefe. Rokona: *kárt*.

KARISTOL, (kar-is-t-ol) áth. m. *karistol-t*. 1) Karistaféle ecsettel fésül. *Karistold meg a fejedet.* Szegedi tájszó. 2) Hevesben, Borsodban am. karczol. V. ö. **KÁRTOL**.

KARIZOM, (kar-izom) ösz. fn. Egy v. több izom a karokban, melyek a mozgást eszközlik.

KARJOS, (kar-j-os) fn. tt. *karjos-t*, tb. —*ok*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. karosszék. Törzsöke: *karj*, melyben a —*j* oly toldalék, mint *eperj*, *szederj* szókban.

KARKÁN, **KÁRKÁN**, (kár-kán, azaz kárbiró?) régi elavult fn. jelentett valamely főnököt, hatósági vagy bírósági főszemélyt, melyről a Kézai Simon által a XIII. században átitrt krónika csakugyan *judex damni* néven emlékezik, s melyben a *kán* tatár eredetű szónk is fenmaradt (Toldy F.). V. ö. **KÁN**. Érsekujvárott még e század elején létezett *Kárkán* nevű család.

KARKANONOK, (kar-kanonok) ösz. fn. A német *Chorherr* után 1) Társas káptalani kanonok. 2) Szerzetes rendbeli kanonok, melynek péld. a premontrei rendiek.

KARKEZTYÚ, (kar-keztüü) ösz. fn. Hosszú keztüü, melynek szára az alkart könyökig betakarja.

KARKÓCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Karkócz-ra*, —*on*, —*ról*.

KARKOSÁR, (kar-kosár) ösz. fn. Kosár, melyet fülénél fogva karon szokás hordani. *Karkosárral menni a piacra.*

KARKÖTŐ, (kar-kötő) ösz. fn. Kötő, melyet a nők ékszerül vagy ruhajujnak felszorítása végett a karon viselnek.

KARKÜLLŐ, (kar-küllő) ösz. fn. 1) Lemez, melyet hajdan a vivők, és katonák a csapás ellen karjokra kötöttek. 2) A boncztanban, a könyökeknek felső kisebb csoportja.

KARLÁN CZ, (kar-láncz) ösz. fn. Karpereczféle kis láncz.

KÁRLÁTÓ, (kár-látó) ösz. fn. A szülék első látogatása férjhez vitt leányuknál, kiben saját házkönnél mintegy kárt szenvedtek. *Kárlátóba menni.*

KARLEVÉL, (kár-levél) ösz. fn. Kárról szóló levél, leginkább a biztosítási üzleteknél.

KARLÓ, (1), (kar-ol-ó) fn. Székely tájnyelven am. *karmantyú*, l. ezt.

KARLÓ, (2), falu Sopron m.; helyr. *Karló-ra, —n, —ról.*

KARLÓ CZ, l. KÁLÓ CZ.

KARLOVA, l. KÁROLYFALVA.

KARMACS, falu Szala m.; helyr. *Karmacsa-ra, —on, —ról.*

KARMADÁR, (kar-madár) ösz. fn. l. KÁROLY.

KÁRMÁNKÖRTE, l. KÁRMÁNYKÖRTE.

KARMANTYÚ, (kar-mentő), ösz. fn. tt. *karmantyú-t*. Valószínűleg a *karmantő* szóból a hanghasonlat szabályai szerint módosult, mely a székelyeknél még eredeti alakjában is megvan. 1) A karoknak lemezről készített takarója a régi lovagöltözésekben. 2) Melegen bélelt hengeralakú, prémes öveder, melyet a nők télen alkarjaikat bedugva viselnek.

KARMANTYÚKA, (kar-mentőke) ösz. fn. Kis-karmantyú.

KÁRMÁNY, (kar-mány) fn. tt. *karmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. A felöltő ruhának ujja, mely a kart takarja. Már Gyöngyösinél előfordúl.

KÁRMÁNY — v. KÁRMÁNKÖRTE, (karmány-v. karmán-körte) ösz. fn. Augusztusban érő, édes leves nagy körtefaj; máskép: *torzsátlan körte*. Talán Ázsziának *Kermán* vagy pedig *Karamán* (Molnár Albertnél: Kármányország) nevű tartományából származott hozzánk, s innen kapta nevét. Néhatt: *Kálmánkörte*. A Tisza vidékén hibásan *császárkörte* a neve.

KARMAZSIN, mn. tt. *karmazsin-t*, tb. —ok. Egy a francia *carmoisín*, német *Karmesin* szókkal. Első eredetét úgy látszik az arab *kermesz* szóból vette, honnan a török *kirmiz* is, mely vöröset jelent. Haragos, sötét vörös. *Karmazsin színű posztó, bőr.*

KARMAZSINBOGÁR, (karmazsin-bogár) ösz. fn. Vörös paizsú bogárfaj.

KARMAZSINCSIZMA, (karmazsin-csizma) ösz. fn. Karmazsinszínű veres bőrből vagy szattyánból varrott csizma.

KARMAZSINKÍGYÓ, (karmazsin-kígyó) ösz. fn. Kígyófaj, melynek bőre karmazsinszínű veres.

KARMAZSINSZÍN, (karmazsin-szín) ösz. fn. Haragos sötét veres szín.

KARMAZSINSZINŰ, (karmazsin-szinű) ösz. mn. Haragos, sötét vörös színű. *Karmazsinszínű posztó, bőr.*

KARME LÍTA, fn. tt. *karmelítá-t*. A libanoni Karmel hegyén a tizenkettedik században keletkezett, szigorú fegyelmű kolduló szerzet tagja. Első alapítójok volt Ajmericus antiochiai püspök. *Mezítlábos karmelíták.*

KÁRMENTES, (kár-mentes) ösz. mn. Ki a fenyegetődző kártól megszabadult; vagy kinek kára visszapótoltatik. *A kármentes lakosok segítik a kárvallottakat. Kármentes hajón szállítani valamit.*

KÁRMENTES, (kár-mentés) l. KÁRMENTESITÉS.

KÁRMENTESI, (kár-mentési) ösz. mn. Lásd: KÁRMENTESITÉS.

KÁRMENTESÍT, KÁRMENTESIT, (kár-mentésít) ösz. áth. Valakit kármentessé tesz, kár ellen biztosít, illetőleg a szenvedett kárt visszapótolja. *Az épületeket tűz, a vetéseket jég ellen kármentesíteni.*

KÁRMENTESITÉS, (kár-mentesítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg biztosítás, mely által valakit kármentessé teszünk. *Tűz-, jég-, hajókármentesítés. Az elégettek, hajótörést szenvedettek kármentesítése. V. ö. KÁRMENTES.*

KÁRMENTESITÉSI, (kár-mentesítési) ösz. mn. Kármentesítésre vonatkozó, azt illető. *Kármentesítési szabályok, intézkedés, eljárás.*

KÁRMENTESÍTŐ, (kár-mentesítő) ösz. mn. Ami valamely károktól mentessé tesz, károk ellen biztosít. *Kármentesítő társaság. Tűz-, vízkár ellen mentesítő egyesület.*

KÁRMENESSÉG, (kár-mentesség) ösz. fn. Állapot, midőn valaki bizonyos károk ellen biztosítva van. *A kármentességért évenként bizonyos mennyiségű pénzt fizetni.*

KARMENTŐ, (kar-mentő) ösz. fn. A széke-lyeknél am. a karnak ótalmazása végett arra húzott ujj az aratóknál. Néhatt: *karkeztű, karujja.*

KÁRMENTŐ, (kár-mentő) ösz. fn. 1) Csapra vert hordó alá tett alacson dugáju faedény, hogy a kifolyó bor, eczet stb. kárba ne menjen. 2) Vas tepsi, melybe a nyáron sültnek zsirja csepeg. 3) A dikis alá való talpbőr, hogy a csizmabőr ki ne vágassék. 4) A csűr szakaszának belső oldalfala. Nevének mindenütt megfelel, minthogy mindenütt némi károsodástól óv.

KARMESTER, (kar-mester) ösz. fn. Személy, ki a zenekart, vagy énekkart igazgatja. Máskép: *Karnagy. Templomi, színházi karmester.*

KARMESTERI, (kar-mesteri) ösz. m. Karmesterhez tartozó, azt illető. *Karmesteri palotika.*

KÁRMIN, (valószínűleg az arab *kermes* szótól) fn. tt. *kármín-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Haragos színű veres festék.

KARMOL, (kar-m-ol) áth. m. *karmol-t*. Azonos értelmű a vékony hangú *körmöl* szóval, s am. valamit körömmel karezol, sérteget. *Karmol a macska*.

KARMOLÁS, (kar-m-ol-ás), fn. tt. *karmolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kőrök általi sértés, karezolás. *Macskakarmolás*.

KARNA, erdélyi falu Alsó-Fehérvár m.; helyr. *Karná-ra*, —n, —ról.

KÁRNA, falu Zemplén m.; helyr. *Kárná-ra*, —n, —ról.

KARNAGY, (kar-nagy) l. **KARMESTER**.

KARNIOL, fn. tt. *karniol-t*, tb. —ok. Karniola nevű tartomány lakosa.

KARNIOLIA, fn. tt. *karniolia-t*. Hajdan hercegség, most az austriai örökös tartományok egyike, mely a laibachi kerülethez tartozik.

KARNOK, (kar-nok) fn. tt. *karnokot*. A színházi karhoz tartozó személy.

KARÓ, (kar-ó) fn. tt. *karó-t*. Gyöke *ar* (s *k* v. *ch* előtéttel *char*) mely több szavainkban metszést, szurást, más testekbe rontó behatást jelent. 1) Hegyes végű dorong, pózna, hasáb, melyet a földbe vernek. *Karó a sövényben. Karókkal bekeríteni valamit. Karót verni a szőlőbe. Kiszedni a karókat. Kőti az ebet a karóhoz.* (Km.). A köznépi beszédben sokszor el is marad a névmutató: „kőti ebet a karóhoz.” Egy XVI. századbeli versben szintén: „Igen kőti ebet az karóhoz” („ebet” névmutató nélkül, Thaly K. gyűjteménye), azaz fogad, ígér mindent, de kétséges, ha megtartja vagy megtarthatja-e. *Láttam karó végén tar varjút.* (Km.) *Micsoda madár az, mely a karón is megtojik?* (Mese.) *Úgy jár, mintha karó volna a hasában, v. mintha karót nyelt volna.* 2) Fából csinált nyárs. *Karóra húzatni az embereket.* 3) Fogas pózna, vagy szobor, melyre a tejes fazekakat akasztják.

KARÓCSÖBÖR, (karó-csőbör) ösz. fn. Régen bizonyos szőlőadó neme volt.

KARÓDÚCZ, (karó-dúcz) ösz. fn. Rézsutosan a földre vert vastag karó, vagy szobor, mely a falat, sövényt, kerítést a dőlés ellen védi.

KARÓFA, (karó-fa) ösz. fn. 1) Karónak a fája. 2) Karónak való fa anyag, péld. szőlőkarónak a fenyő, különösen a veresfenyő, kerítésnek a tölgyfa.

KARÓFEJ, (karó-fej) ösz. fn. 1) A karónak felső vastagabb vége. 2) Hevederül szolgáló rúd, mely az egymás mellé vert kerítési karókat összevartja.

KÁROG, (kár-og) önh. és gyakor. m. *károg-tam*, —tál, —ott. Hangutánzó, s am. *kár kár* hangon kiált. Mondják különösen a varjakról, hollókról, varju-kányákról. Átv. gúnyos ért. rekedt, kellemetlen hangon lármáz. *Károg, mint a varju.* Innen a latin

corvus, hellén *κρόαξ*, német *Krühe*, olasz *gracchia* stb. Egyeznek vele mint igék a szintén hangutánzó latin *crocio*, *crocito*, német *krähen*, hellén *κράζω*, *κρώξω*, szanszkrit *kruç* stb.

KÁROGÁS, (kár-og-ás) fn. tt. *károgás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A varjak neméhez tartozó madarak *kár kár* hangon kiáltozása. Átv. ért. rekedt, varjuhangu ember szólása, beszéde.

KÁROGAT, (kár-og-at), önh. és gyakor. m. *károga-tam*, —tál, —ott, par. *károga-s*. Folytonosan vagy gyakorta károg. *Hideg lesz, mert kárognak a varjak.* V. ö. **KÁROG**.

KÁROGATÁS, (kár-og-at-ás) fn. tt. *károga-tás-t*, tb. —ok. harm. szr. —a. Gyakori, vagy folytonos kárognás. *Varjak károga-tása*.

KARÓKERÍTÉS, (karó-kerítés) ösz. fn. Egy-más mellé vert és gúzsossal összekötött karókból álló kerítés, melyeket erdős vidéki falvakban láthatni, különösen a Bakony-ságban.

KARÓKERTÉLET, (karó-kertélet) ösz. fn. l. **KARÓKERÍTÉS**.

KAROL, (kar-ol) áth. m. *karolt*. Karjával ölel, összefog. *Átkarol. Felkarol* saját és átvitt értelemben. Néhatt használják, karél' és karral v. kézzel, 'dolgozik' értelemben is.

KAROLÁS, (kar-ol-ás) fn. tt. *karolás-t*, tb. —ok. Karjával összefogás, átkarolás. Karélás. V. ö. **KAROL**.

KAROLINA, női kn. tt. *Karoliná-t*. Carolina. Kicsinyítve: *Lina, Lini, Lincsi*.

KÁROLL, (kár-ol-ol) áth. l. **KÁRALL**.

KAROLY, (kar-oly) fn. tt. *karoly-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A ragadozók neméhez tartozó madárfaj. Páriz P. és Molnár A. szerint *falco nisus*. Valószínű, hogy nevét karingós repülésétől vette; (valamint a keresen is). Másképp: *karuly, karvaly, karvoly, karmadár* (karingó madár?). V. ö. **KERENG**. *A karuly pacsirtát üz.* (Csere). A török *kartal* (am. sas) névben ugyanazon gyök látszik rejleni, valamint a persa *csarkh* v. *csargh* (=ölyv) szóban is. Néme-lyek, pl. Döbrentey véleménye szerint, annyi volna, mint 'karon tartott madár'.

KÁROLY, (1), férfi kn. tt. *Károly-t* tb. —ok, harm. szr. —a. Carolus. *Róbert Károly Magyarországi királya*. A nyelvészek a *Kerl* régiesen *karl* v. *charal* német szótól származtatják, mely Heyse szerint eredetileg általában férfít jelentett az erő mel-lékfogalmával, különösen férjet, vőlegényt (hőst); de jelennen csak köznépbeli durva testi erejű férfi személyt fejez ki (eine männliche Person niederen Standes mit dem Nebenbegriffe plumper Körperkraft, ein junger starker Kerl), többnyire lealacsonyítól értelemben (ein alter Kerl, ein schlechter Kerl) de bizalmasan és tréfásan is (ein braver, ehrlicher Kerl); jelent különösebben szolgát. Körülbőlül am. a magyar, 'legény'.

KÁROLY, (2), NAGY—, mv. Szathmár m.; helyr. —*Károly-ba, —ban, —ból.*

KÁROLYFALU, falu Turóc m.; helyr. —*fa-lu-ba, —ban, —ból.*

KÁROLYFALVA, falu Pozsony és Zemplén m.; pusztá Pozsony m.; helyr. —*falvára, —n, —ról.*

KÁROLY-FEJÉRVÁR, sz. kir. város Erdélyben; helyr. —*Fejérvár-ra, —ott v. —t, —ról.* L. GYULAFEJÉRVÁR.

KÁROLYHÁZA, pusztá Veszprém m.; helyr. —*házára, —n, —ról.*

KAROM v. KARM, (kar-om) fn. tt. *karm-ot*, harm. szr. —a. Alkalmasint *köröm* szónak vastaghangú módosulata; alkalmas új szó a ragadozó madarak és négy lábúak körmeinek kifejezésére. *Macska, tigris, sas karmai.*

KAROM, puszták Veszprém és Komárom m.; helyr. *Karom-ba, —ban, —ból.*

KARÓMALOM, (karó-malom) ösz. fn. Malomféle gép, mely vastagabb fákból, deszkákból karókat hasogat.

KÁROMKODÁS, (kár-on-kod-ás) fn. tt. *káromkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Haragos, szitkozó, boszúkívánó kemény durva szókra fakadás. V. ö. KÁROMKODIK.

KÁROMKODIK, (kár-on-kod-ik vagy kár-on-god-ik) k. m. *káromkod-tam, —tál, —ott.* Törzsöke vagy a hangutánzó, vagy a kárt, ártalmat, sértést jelentő *kár*, melyből lett *károg*, *károng* v. *káronog*, *károng-odik* vagy *káronkodik*, *káromkodik*. Rokonok a mongol *khaara* (Beregszászi), finn *kiro*, csagataj *kargis* (káromkodás), *kargadi* (káromlat). 1) Szoros ért. mások kárát, ártalmát, sérelmét, veszteségét kívánó indulatos szókra fakad, átkokat mond. Ilyenek a *mennykövel ültetés*, *fenével etetés*, *rágatás*; *nemi szemérem becstelentése*; *Istennel veretés*, („verjen meg az Isten”), *ördögöl vitetés*, („vigyen el az ördög”) stb. 2) Szélesb ért. minden indulatos kifakadás, mely valamely tiszteletben álló nevet, személyt, lényt gyaláz, becstelent, szid, péld. ki az Istent, szenteket, üdvösséget, hitet, szentséget stb. fertelmes szókkal szidalmazza. *Káromkodik, mint a csikós, mint a jég-eső.* (Km.)

„Légy jelen, könyörgünk, mostan azok ellen,
Az kik káromkodnak istenséged ellen!”

Törökök elleni fohász. (Thaly K. gyűjt.)

KÁROMLÁS, (kár-on-ol-ás) fn. tt. *káromlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaki mást káromol. *Borzasztó csúf káromlások.* V. ö. KÁROMOL.

KÁROMLAT, (kár-on-ol-at) fn. tt. *káromlatot*. A régieknél am. káromlás. „Ménden bűn és káromlat megbocsáttatik embereknek, léleknek kedég káromlatja (spiritus autem blasphemia) nem bocsáttatik meg.” „Káromlatot és mevetést (nevetést) tenne a népnek” (qui insultaret populo isti). Bécsi codex.

KÁROMOL, (kár-on-ol) áth. m. *káromol-t* v. *káromlott*, htn. —ni v. *káromlani*. Valószínűleg az elavult *károngol*, *káromgol* igéből van öszvehúzva, s am. valakit *károngó* szókkal, szitkokkal, sérelmekkel illet. V. ö. KÁROMKODIK. *Istent, szenteket, embe-reket káromolni. Elkáromolni magát*, azaz, káromló szókra fakadni. *Valakit megkáromolni*. A Tatosi codexben *károml* (blasphemata) *megkáromlattatik* (illudetur). Ugyanott. „Megkáromlák” (blasphemabant). Nádor-codex.

„Az Istennek nevét nyilván káromlottam,
Muldó jószágért hitem megtagadtam.”

Sírfvers 1606. évből (Thaly K. gyűjt.).

KÁRONKODIK, I. KÁROMKODIK.

KARÓPÉNZ, (karó-pénz) ösz. fn. Helypénz, melyet a hajókázható folyók partján azon karótól fizetni kell, melyhez a hajót kikötik.

KARÓRÁGÓ, (karó-rágó) ösz. mn. Mondják lóról, mely a jászolt szokta rágni.

KARÓRÉPA, (karó-répa) ösz. fn. A káposzták neméhez tartozó növényfaj; gyökere czövek- vagy orsóforma, húsos, levelei simák, a felsők szived lán-csásak, az alsók félbeszárnyasak, fogasak. (*Brassica napus*. Diószegi).

KARÓRÉPAFÖLD, (karó-répa-föld) ösz. fn. Föld, melyben karórépát természetnek vagy mely legalkalmasabb annak termesztésére.

KARÓRÉPAMAG, (karó-répa-mag) ösz. fn. A karórépának magva. *Karórépagaggal bevetni a földet.*

KARÓRÉPAOLAJ, (karó-répa-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet a karórépa magvaiból ütnek.

KAROS, (1), (kar-os) mn. tt. *karos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Karral, korláttal, fogódzóval ellátott. *Karos pad, szék, asztal. Karos lépcsők, tornász, erkély.* 2) Kinek erős izmos vastag karjai vannak. *Karos legény.* Olyan, mint: *tenyeres, talpas, vállas, czombos*, stb.

KAROS, (2), faluk Szala és Zemplén m. helyr. *Karos-ra, —on, —ról.*

KARÓS, (kar-ó-os) 1) mn. tt. *karós-t* v. —at, tb) —ak. Karókkal ellátott, támogatott. *Karós szőlők, csemeték.*

KARÓS, 1) (kár-os) mn. tt. *karós-t* v. —at, tb. —ak. Ami kárral jár, kárt hoz. *Káros csapások.* 2) Mint főnév (tt. —t, tb. —ok), jelent személyt, k kárt szenvedett. *Káros bankkódjék.* (Km.). *Mi vagyunk a károsok, nem ti. Káros embernek késő a tanács* (Km.).

KÁROSÍT, KÁROSIT, (kár-os-ít) áth. m. *károsított*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Kárt okoz, csinál valakinek. *Ezzel csak magadat károsítod. Másokat nem szabad károsítani.*

KÁROSÍTÁS, KÁROSITÁS, (kár-os-ít-ás) fn. tt. *károsítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaki magának vagy másnak kárt okoz.

KAROSNYA, (kar-os-nya, betűáttétellel másképen: *kasornya*) fn. tt. *kasornyát*. Kassai J. szerint

Tolna megyei szó s am. edénykantár, melyet karon hordoznak, s az edényben a mezőre eledelt visznek a munkások számára.

KÁROSODÁS, (kár-os-od-ás) fn. tt. *károsodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valaki károsodik. V. ö. **KÁROSODIK**.

KÁROSODIK, (kár-os-od-ik) k. m. *károsod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kárt szenved, káros állapotba jut, vesztesége van.

KAROSOLLÓ, (karos-olló) ösz. fn. Nagy kerteszólló, melylyel a fák vékonyabb ágait nyesik.

KARÓSÖVÉNY, (karó-sövény) ösz. fn. Egy-más mellé vert, s gúzsokkal öszvekött karókból álló sövény. V. ö. **BERENA** 2).

KÁROSSÁG, (kár-os-ság) fn. tt. *károosság-ot*, harm. szr. —*a*. Valaminek azon tulajdonsága, mely-nél fogva káros, kárt okoz.

KÁROSÚL, **KÁROSUL**, (kár-os-úl) önh. m. *károsul-t*. Széles ért. kárt vall, kárt szenved. V. ö. **KÁROSODIK**.

KÁROSÚLÁS, **KÁROSULÁS**, (kár-os-úl-ás) fn. tt. *károsulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kárvallás, kárszenvedés, károsodás.

KAROSZLOP, (kar-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely a támaszkodó, fogódzó, korlátféle karzatot tartja.

KARÓVAS, (karó-vas) ösz. fn. Karóformára idomított s karóul alkalmazott vas rúd vagy dorong.

KARÓZ, (kar-ó-oz) áth. m. *karóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Karókkal kerít vagy támogat, erősít. *Körülkarózni a kertet. Karózni a szőlőt.*

KARÓZÁS, (kar-ó-oz-ás) fn. tt. *karózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Karókkal való kerítés vagy támogatás, erősítés; különösen szőlőbeli munka, midőn a tökéék mellé a karókat leverik.

KARÓZAT, (kar-ó-oz-at) fn. tt. *karózat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Levert karók öszvege, kerülete. *A karózatot épen tartani. A karózatot rést törni.*

KARÖLTVE, (kar-öltve) ih. 1) Karon fogva. 2) Átv. egyesített munkával vagy erővel.

KÁRÖRÖM, (kár-öröm) ösz. fn. Rosz, másnak javát irigylő indulatból fakadó öröm, melyre valaki gerjed, midőn másnak kárát látja.

KÁRÖRVENDŐ, (kár-örvendő) ösz. mn. Ki másnak kárán örvend. *Kárörvendő ellenség, szeretetlen ember.*

KARPALÁST, (kar-palást) ösz. fn. Egyházi személyek diszpalástja, melyet karra fogva szoktak viselni. *Karpalástban tisztelkedni.* (Pallium ecclesiasticum).

KARPÁRNA, (kar-párna) ösz. fn. Párna a kar-széken, vagy pamlagon, melyre a kart nyugasztani szokás. Máskép : *karvánkos*.

KARPÁT v. **KÁRPÁT**, fn. tt. *Kárpátot*. Hegység vagyis hegységek neve Magyarországon és Erdélyben. A Kárpátok félhold (kar?) alakban az egész északi s keleti Magyarországot és Erdélyt körül-fogják, sőt ez utóbbit elborítják. Mindkét országot észak-

nyugot felé Morvaországtól, északkelet és észak felé Moldva-, és délfelé Oláhországtól választják el. Az északi Kárpátok (Tátra) öt előhegységben ágaznak Magyarországra : egyikök a Vág balpartjától nyugotról északra emelkedik; hármök déli irányban (ezek közt a Mátra); végre az ötödik azon keleti ág, melynek zemplénmegyei híres borteremő része „Hegyalja” nevet visel s végső csücsa a tokaji hegy. A Kárpátokat általában nyugotiakra (Baskzékék), magas vagy középponti Kárpátokra, kárpáti erdős hegységre s erdélyi Kárpátokra osztják fel.

„És Kárpát hegytetőjén fönn áll az ősz vezér,
Egekbe nyújtott karral áldást a népre kér.
Hosszú fehér fűrtével szellők enyelgenek,
Lelkében egy leendő hon álmi rezgenek.”

A magyarok Mózese (Garaytól).

KARPÉNZ, (kar-péNZ) ösz. fn. Karénekesek dija, fizetése.

KARPERECZ, (kar-perecz) ösz. fn. Perecz vagy karikaforma ékszer aranyból, ezüstből, aczélból, melyet a nők karra esatolva viselnek.

KÁRPIT, (egy eredetűnek látszik a hangokban s értelemben is rokon francia : *couvert* szóval, mely *couvrir*, ez ismét a latin *cooperare* [fedezni] szóból eredett, innen *cooperculum* am. fedő; a latin *carpentum* (kocsi, födeles hintó) nem látszik idetartozni. Egyéb-iránt *kárpit* eléfordul a szláv nyelvekben is); fn. tt. *kárpit-ot*, harm. szr. —*ja*. Honosult magyar szó. 1) Függöny, pl. az ablakon, szinpadon. *A kárpitot behúzni, felhúzni, leereszteni. A kárpit legördült.* 2) Szőnyeg. *Kárpitokkal beteteríteni a szobát, teremet.*

KÁRPITHENGER, (kárpit-henger) ösz. fn. Henger, melyre a függő s gördülő kárpitot tekerik.

KÁRPITOL, (kárpit-ol) áth. m. *kárpitolt*. Lásd : **KÁRPITÓZ**.

KÁRPITOLÁS, (kárpit-ol-ás) fn. l. **KÁRPITÓZÁS**.

KÁRPITOS, (kárpit-os) 1) mn. tt. *kárpitos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kárpittal bevont, ékesített, ellátott. *Kárpitos ágy, ablak, terem.* 2) fn. tt. *kárpitos-t*, tb. —*ok*. Kézmives, ki kárpitokat, szőnyeget készít, s velők teremeket, palotákat stb. diszít.

KÁRPITÓZ, (kárpit-oz) áth. m. *kárpitóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Kárpitokkal ékesít, földiszít, bevon, pl. ablakokat, ágyakat, teremeket stb.

KÁRPITÓZÁS, (kárpit-oz-ás) fn. tt. *kárpitózást*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kárpitokkal diszítés, ékesítés, fölszerelés. *Teremek, ablakok, ágyak kárpitózása.*

KÁRPITÓZAT, (kárpit-oz-at) fn. tt. *kárpitózatot*, harm. szr. —*a*. Kárpitokból álló diszítmány, bútorozat. *A kárpitózat árjegyzékét kifizetni. Fényes, drága kárpitózat.*

KARPOL, l. **KARPOL**.

KARPÓLYA, (kar-pólya) ösz. fn. Pólyaféle kötő, szalag, melyet pl. hideg ellen a karra kötnek. Különösen, melylyel a sebes kart bekötik.

KÁRPÓT, (kár-pót) l. KÁRPÓTLÉK.

KÁRPÓTLÁS, (kár-pótlás) ősz. fn. A szenvedett kárnak, vagyis elvesztett jószágnak, vagyonnak más hason értékü által megtérítése, helyreütése. *A háboruban elrablott barmokért kárpótlást kapni.*

KÁRPÓTLÉK, (kár-pótlék) ősz. fn. Azon jószág vagy pénz, melyet valaki a szenvedett kár megtérítéséül kap.

KÁRPÓTOL, (kár-pótol) ősz. áth. Valamely szenvedett kárért hasonértékü jószágot vagy pénzt ad, kármentesít.

„Kárpótol a közjólét érzete.“

Az ember tragoediája. (Madách I.).

KARPÓFETEG, (kar-pőfeteg) ősz. fn. Szétágazó húsos kinövés a kóros emberi testben. (Polypus).

KÁRPÖR, (kár-pör) ősz. fn. Pör, melyet valaki az illető bíróság előtt a kártevő ellen indít, s attól kárpótlást követel.

KARRÓS, NAGY—, KIS—, puszták Győr m. helyr. *Karrós-ra, —on, —ról.*

KARSZÉK, (kar-szék) ősz. fn. Karos vagy támlás szék.

KARSZELLEM, (kar-szellem) ősz. fn. Szellem, mely bizonyos testület tagjait, s ezek cselekvésmódját, magaviseletét jellemzőleg általlengi, pl. *a katonai karszellem minden személyes sértést erélyesen visszatasít.* (Esprit de Corps).

KÁRSZENVEDÉS, (kár-szenvedés) l. KÁR VALLÁS.

KARSZORÍTÓ, (kar-szorító) ősz. fn. l. KÁRKÖTŐ.

KARSZŰZ, (kar-szűz) ősz. fn. 1) Széles ért. egyházi, templomi karban éneklő szűz. 2) Szoros ért. szerzetes kanonokok rende szerént élő apácák, kiknek eredeti rendeltetésök a karéneklés, és imádkozás.

KÁRT, (kár-t) fn. tt. *kárt-ot*, harm. szr. —ja. 1) Gereben vagy fésűforma vas eszköz, melylyel különösen a csapók a gyapjút fésülük, tisztítják. Rokon vele : *gyarat*. Gyöke vagy a hegyeset jelentő *ár*, mely egy az *ár* szuró hegyes eszköz) szóval, s megvan a *dárda*, és *nyárs*, szuró eszközökben is; vagy azonos *hár* gyökkel, honnan *kárt*, am. *hárít*; vagy végre *kár*, *krá* hangutánzónak is vétethetik s a *t* végül esz közt jelent. A német *Karde*, a latin *carduus* szóból eredett, mely szintén *szűröst* látszik jelenteni. V. ö. KARCZ 1). 2) Tájszakásilag a palócoknál és székelyeknél am. kanná, vízmerítő edény. Néhutt : *kártus*, *kártya*, *kártus*. Mongolul Beregszászi szerént : *gardugaku* ugyanazt jelenti.

KARTÁCS, (a 2-ik ért. az olasz *cartaccia*, után németül : *Kartätsche*, franciaul *cartouche*), fn. tt. *kartács-ot*, harm. szr. —a. 1) l. KÁRT, máskép : KORDÁCS, németül : *Kardätsche*. 2) Ágyugömb, melynek üres belseje apróbb golyókat, szegeket, vas darabokat, lánczokat, stb. foglal magában, s ezek a

nagy golyónak eldurranásakor szétröppennek. *Kartácsokkal megszakgatni az ellenség rendét.*

KARTÁCSGÖMB, (kartács-gömb) ősz. fn. Apróbb golyókkal, szegekkel stb. töltött üreges ágyugömb. V. ö. KARTÁCS.

KARTÁCSLÖVÉS, (kartács-lövés) ősz. fn. Kartácsféle ágyugömbökkel lövés. V. ö. KARTÁCS.

KARTÁCSOL, (kartács-ol) áth. m. *kartácsol-t*. 1) Kartácsféle gerebennel, fésűvel, vagyis kárttal tisztít valamit, különösen gyapjút. 2) l. KARTÁCSOZ.

KARTÁCSOZ, (kartács-oz) áth. m. *kartácsoztam, —lál, —ott*, par. —z. Valamit kartács nevű ágyugömbökkel lödöz. *Kartácsozni a várat, sánczokat, szemközt jövő lovasságot.*

KARTÁCSSZEKRÉNY, (kartács-szekerény) ősz. fn. Tüzérek szekrénye, melyben a kartácsgömböket tartogatják s hordozzák.

KARTÁCSSTOK, (kartács-tok) ősz. fn. Fából csinált tok, melybe a lövésre készített kartácsgömböt takarják.

KARTAL, NAGY— falu, KIS— pusztá, Pest m. helyr. *Kartal-ra, —on, ról.*

KARTALAN, (kar-ta-lan) mn. tt. *kartalan-t*, tb. —ok. Akinek vagy a minék karja nincs. *Kartalan ember. Kartalan szék.* Határozóként am. kar nélkül.

KÁRTALAN, (kár-ta-lan) mn. l. KÁRATLAN.

KÁRTALANÍT, KÁRTALANÍTÁS, l. KÁRATLANÍT, KÁRATLANÍTÁS.

KARTÁM, KARTÁMASZ, (kar-tám v. —támasz) ősz. fn. Általán minden támasz, melyen karunkat nyugtatjuk.

KÁRTÉKONY, (kár-té-kony) ősz. mn. Ami természeténél, hajlamánál fogva kárt teszen vagy kárt tenni képes. *Kártékony farkasok, egerek, ragadozó madarak. Kártékony árvizek, jégesők, felhőszakadások, földréngések.*

KÁRTÉKONYAN, (kár-tékony-an) ih. Kárt téve, kárt okozva, károsítólag.

KÁRTÉKONYFURDANCS, (kártékony-furdancs) ősz. fn. Bolhanagyságu bogárfaj, mely különösen a könyvekben és növénygyűjteményekben sok kárt tesz.

KÁRTÉKONYSÁG, (kár-tékony-ság) ősz. fn. Tulajdonság, melnél fogya valaki kártevő természettel, hajlammal, képességgel bir. V. ö. KÁRTÉKONY.

KÁRTÉRÍTÉS, KÁRTÉRÍTÉS, (kár-térítés) ősz. fn. l. KÁRPÓTLÁS.

KÁRTÉT, (kár-tét) ősz. fn. Tény vagy cselekedet, melynek eredménye kár.

KÁRTÉTEL, (kár-tétel) ősz. fn. l. KÁRTÉT.

KÁRTEVÉS, (kár-tevés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami kárt csinál, kárt okoz.

KÁRTEVŐ, (kár-tevő) ősz. mn. Aki vagy ami tetteleg kárt okoz, kárt tesz. Szorosabb és határozottabb értelmü, mint a *kártékony*. *Kártevő cselédek, szolgálk. A kártevő juhászt megbüntetni.* V. ö. KÁRTÉKONY.

KARUCZA, fn. tt. *karuczá*, a székelyeknél kis fatalpú futkosó szekér. „Káré” szónak kicsinyje: kar-i-cza v. kar-u-cza. Az olasz *carrozza* általában kocsit jelent.

KARUJJAS, I. KARMENTŐ.

KARULY, I. KAROLY.

KARULYA, falu a Kővári kerületben, helyr. *Karulyá-ra*, —n, —ról.

KARULYFALVA, falu Belső Szolnok m. helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

KARÜTÉR, (kar-üt-ér) ősz. fn. Ütér a karban. V. ö. ÜTÉR.

KARVA, falu Esztergam m. helyr. *Karvá-ra*, —n, —ról.

KÁRVALLÁS, (kár-vallás) ősz. fn. Szenvedő állapot, midőn valakinek kára van, midőn kár éri.

KÁRVALLOTT, (kár-vallott) ősz. mn. Ki kárt szenvedett, kit valami kár ért. *Sópánkodik mint a kárvaltott cigány.* (Km.).

KARVALY v. KARVOLY, I. KAROLY.

„Violám úgy futott én szemeim előtt,
Mint fűrj karvaly előtt, mint árnyék nap előtt.”

Zrínyi.

KARVÁNKOS, (kar-vánkos) ősz. fn. Vánkos, a karszéken, pamlogon, hintóban, stb. melyre karunkat támasztani vagy azon nyugtatni szoktuk.

KARVAS, (1), (kar-vas) ősz. fn. 1) Vas lemez, mely a régi lovagok fegyverkezétében a kart borította.

„Melyeknek kezek is villogott karvassal.”

Gyöngyösi István.

„Gránát s skárlát kőtös van majd mindnyájokon,
Széles fringyia *kard* fekszik oldalokon.

Derekakon pánczél, kezeken *karvasok*,

Süvegeken rárók, kerecsenek, sasok.”

Ugyanaz.

2) Kerítés, korlát vasból, (fa helyett) pl. hídon, lépcsőzetten.

KARVAS, (2), (kar-u-as) fn. tt. *karvas-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nagy hegedű, melyet a játszó mintegy karjára fog, és úgy húzza. (Olaszul: Viola di braccio, (1), közönségesen csak: viola, amabból németül: Bratsche, másképen: Armcige).

KÁRVESZÉLY, (kár-veszély) ősz. fn. Igen nagy kár, mely vagyunkat is vagy annak egy részét veszélyezteti.

KARVITORLA, (kar-vitorla) ősz. fn. Vitorla, mely az árboczfából kinyuló egyes rúdhoz van kötve, s mintegy karját képezi a nagy árbocznak.

KARVOLY, I. KAROLY.

KARZAT, (kar-oz-at) fn. tt. *karzat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Nagyobb teremek, paloták, színházak, templomok belsején köröskörül vagy részént emelt korlátos folyosó vagy tér, honnan a terebbe

lenézhetni. *Tanácsházi-, színházi-, templomi karzat.*
Első, második karzat.

KARZATI, (kar-oz-at-i) mn. tt. *karzat-it*, tb. —ak. Karzatot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Karzati közönség.*

KARZENE, (kar-zene) ősz. fn. Társas zene, melyben egész kart képező zenészek működnek. *Egyházi, színházi, katonai karzene.*

KAS, (1), hangutánzó gyök, *kasmat* (honnan: *kasmatol*), *kasuka* és *kastol*, *kastos* szókban. Rokona: *csosz* gyök (*csoszog*, *csosztat* stb. szókban), és talán *kajt* is (*kajtat*, *kajtar* szókban).

KAS, (2), fn. tt. *kas-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyökelme a görbét jelentő *ka*. Általán, bizonyos növények száraiból font, kötött edényféle esz köz, mely rendeltetéséhez képest különféle alakú szokott lenni. *Veszszöböl, szalmából, kákából kötött kas. Méhkas, kocsikas, tapogatókas, gabonakas. Teli van a kas*, (km. a terhes asszonyról). *A sok kis mag kasokat tölt.* (Km.) Tótul *kos*, *kosik*. Rokon vele a góth: *kasz* (edény), persa: *kasztr* (tartó), latin: *corbis*, magyar *kosár* stb. Innen származtatható *kasul* (keresztül-kasul) szó is, minthogy a kas fonadéka egymást átmetszik, egymásba össze-vissza folynak. V. ö. KASUL.

KÁS, puszta Somogyban, helyr. *Kás-on*, —ra, —ról.

KÁSA, (kás-a v. hár-s-a, a minek héja, hártva, horzsolva vagy hántva van, az r betű a következő s betűvel könnyen hasonulván mint: *nyárs, nyáss* [a Bécsi codexben is], *borsó bossó, hárs hás, hársfa hársfa, társ a székelyeknél: tás*; eléfordul a szláv nyelvekben is; a persában *ás* Vullers szerint: *puls, pulmentum*); fn. tt. *kását*. 1) Általán eledel, melyet közönségesen darává őrölt gabonafajból, néha más magokból vagy bogyókból, gyümölcsökből is készítenek, az első esetben, ha még meg nem főzték is. Egyébiránt ételül rendszerént sűrű péppé főzik vagy pergelik. *Liszt-, kukoricza-, darakása. Árpakása, zabkása*, (Erdélyben: *kisi* azaz *kási*); *gyöngykása* (Gerstl); *köles-, riskása. Bab-, borsókása. Zsemlyekása* (Gries). *Bodzakása. Almakása. Kolduskása*, melylyel a hurkákát tölteni szokták, s fő alkotó része *köleskása*. 2) Különösebben így hívják a *köleskását*. *Karimáskása* (I. ezt). *Ludas kása*, melyben lúdaprólék főtt. *Szoktató kása*, am. ludas kása, melylyel az érkezett új vendéget kínálják, *kítoló kása* (hús nélkül), melylyel a tovább mulató vendégnek mintegy tudtára adják, hogy Isten hírével mehet. *Hajdukása*, csak zsirban pörgött, s pirított szalonnával fölszerelt *köleskása*. *Fordított kása*, a megfőtt kását rántott zsiros serpenyőbe teszik, hol alsó része kissé megpörkölődvén, a felső részét is aláfordítják.

„Ez fordított kása,

Kinek nincsen mása;

Szizithiából vagyon származása.”

Népv. (Kisfaludy-társ. kiadása).

KASTÁN, (kast-án) fn. tt. *kastán-t*, tb. —*ok*. Tájdivatosan am. papucs; valószínűleg a kastolástól, vagyis esosztástól.

KASTÉLY, (a latin *castellum* után honosított) fn. tt. *kastély-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eredeti ért. erődített urasági lak, vagy várac. Szélesb ért. nagyobbserű főúri lak. *Kastélyban lakó uraság*.

KÁSTÉLY, (kást-ély) elavult fn. melyből a *kástélyos* származott.

KASTÉLY-KARCSA, I. KARCSA.

KASTÉLYNAGY, (kastély-nagy) ösz. fn. Az urasági kastélynak, illetőleg váracsnak gondviselője s a váracsi szolgák főtisztje.

KASTÉLYOS, (kastély-os) mn. tt. *kastélyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kinek kastélya van, kastélylyal bíró. *Kastélyos földesúr, földesasszony*.

KÁSTÉLYOS, (kást-ély-os) mn. tt. *kástélyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják borról, mely zavaros, különösen vörhenyeges színű sem fehér sem vörös, vagyis vörös és fehér színüből kevert bor (Schillerwein). V. ö. KÁST.

KASTOL, (kast-ol) áth. m. *kastol-t*. Tisza vidéki szó. Sáros, sárvizés, lucskos, harmatos helyen járva bemocskolja (pl. a ruha alját). Másképp: *csatokol, lucskol*.

KASTOS, (kast-os) mn. tt. *kastos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják ruháról, melyet valaki sárban, sáros vízben, harmatos fűben járva bemocskol. *Kastos szoknya, gatyaszár*. Másképp: *kostos, csajtos, csajhos, csatakos, latyakos, lustos*; finnül: *kostia*.

KASTOSAN, (kast-os-an) ih. Csajhosan, csatakosan, lucskosan.

KÁSTYÉ, fn. tt. *kástyét*. Vas J. szerint kincstár, kinestartó szoba a göcseji pórnépnél. Alkalmassint a német *Kasten*-ből.

KASUKA, mn. tt. *kasukát*. Balaton mellékén am. félszű, mintegy: kasmatoló, kasmuka. Néhatt: *kósi*.

KASUL, (kas-ul) ih. Görbe, egymást átmetsző vonalakban. *Keresztül kasul jární a vetésekben*. V. ö.

KAS (2). Mátyusföldén így is mondják: *keresztül kasul*, mintegy öszvekulcsolódott vonalakban. Némelyek azon nézetben vannak, hogy *kasul* ebből lett *karsul* a török *karsí* névviszonyítóból, mely am. ellen. De ezt megczáfolja a hazai *kasol* szó, mely szintén *kas*-tól ered.

KASVA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Kasvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KASZ, elvont gyöke *kasza*, továbbá *kasziba, kaszma, kaszol* stb. szóknak. L. ceket.

KÁSZ, elvont gyök *kászolódik* v. *kászolódik*, *kászu* szókbán. Azonos *kasz* gyökkel.

—KÁSZ, magas hangon: KÉSZ, ritka használatu összetett igeképző (k-ász, vagyis: og-ász) *turkász* (tur-og-ász), *fűrész* (fűr-ög-ész), *hajkász* (haj-og-ász) szókbán.

KASZA, (kasz-a v. ka-sz-a) fn. tt. *kasztát*. Gyöke: *kasz* vagy a hajlást, görbedést jelentő *ka* gyökелеmből eredett, mely megvan a *kaes, kacsos, kasziba, kaesiba, kaczor, kajcs, kajcsos, kajcsa, kajmó* stb. szókbán, s ekkor jelent hosszukás, kevéssé görbére hajlott pengéjű valamit, s az egész szó különösen vaseszközt, melylyel a földmivesek szénát, fűvet vágnak, a timárok, tobakok, szücsök bőrt faragnak, s ezt másképp: *kaczá-nak* is nevezik; vagy pedig rokon a hangutánzó *has* gyökkel, (hasít szóban); továbbá a szanszkrit: *kasz*, magyar *kés*, török *kész-mek*, hellen *καίω*, héber *קצ* stb. szókkal, melyek szintén hasítást, metszést, vágást jelentenek, s e szerint *kasza* am. *kaszó* azaz metsző, vágó eszköz. Szláv nyelven: *kosza*. *Kasztát fenni, élesteni*. *Kasztát belevágni a fűbe*. *Más rétébe vágni a kasztát*. (Km.) *Más nyelvélbe útni a kasztát*. (Km.). *Farkas kaszára vetni*. (Km.). *Oly egyenes a beszéde, mint a kasza*. (Km.). *Kasza-kapa kerülő*. *Egy kaszaalja rét*, melyet egy nap egy kaszás levág. *Kasztát vet*, néhatt am. gáncsot (kancsut) vet.

KASZAB, (kasz-ab v. kasz-a-b) fn. tt. *kaszabol*, harm. szr. —*ja*. 1) Kaszaalakú hosszú kard. 2) A levágott sörtést, marhát felkonezoló, szétdaraboló személy, hentes. A törökben am. mészáros, héberül *kaczab* am. vág, kaszabol. Innét a családi *Kaszab* és *Kaszap* nevek.

KASZABÁNYA, bánya Hunyad m.; helyr. —*bányá-ra*, —*n*, —*ról*.

KASZABOL, (kasz-a-b-ol) áth. m. *kaszabol-t*. Kaszabbal vagdal, konezol, aprít. *Kaszabolni a leölt sertéseket*. Átv. ért. karddal hadakozva, verekedve, öszvevagdal, öldös. *Kaszabolni az ellenséget*.

KASZABOLÁS, (kasz-a-b-ol-ás) fn. tt. *kaszabolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Vagdalás, boncsolás, aprítás, öldöklés, melyet valaki kaszabbal, illetőleg karddal visz véghez.

KASZADINNYE, (kasza-dinnye) ösz. fn. Néhatt am. hosszú görög dinnye.

KASZAEK, (kasza-ék) ösz. fn. A kaszavasat nyelvélbe szorító ék.

KASZAÉL, (kasza-él) ösz. fn. A kaszavasnak metsző része.

KASZAFÉNY, (kasza-fény) ösz. fn. Hevesben am. kaszások fenköve, kaszakó.

KASZAFOK, (kasza-fok) ösz. fn. A kaszavasnak hátulsó tompa része.

KASZAHAL, (kasza-hal) I. GÁRDA(HAL).

KASZAHÁZA, falu Szala m.; helyr. *Kaszaház-ra*, —*n*, —*ról*.

KASZAHÚGY, (kasza-húgy) ösz. fn. Az égnek déli félkörén levő, s téli éjeken látszó, kaszaalakú, kitünőleg fényes csillagzat (Oryon), másképp *kaszás*, melytől nem messze látszik a legfényesebb *Syrius* mit a köznép *Sánta katának* nevez, ki a kaszásoknak enni visz. „Egybefoghatod-e a fiastyúk fénylő csillagot, vagy a kaszahúgy kerületét elhányhatod-e?”

Jób. 38, 31. Kaldi. „Húgy” itt „hold”- v. „hód”-ból módosult. V. ö. HÜGY, (1).

KASZAJ, tájdivatos, *kaszal* helyett; l. ezt.

KASZAKŐ, (kaszak-ő) ősz. fn. A kaszások hosszukás kőszőrűköve, melyet rendszeren tüllök-tokmányban oldalra akasztva viselnek, fejkő. *Kaszakő a fulébe*, ezt a boszorkánynyomás ellen mondják a babonások, estve lefekvéskor.

KASZAL l. KAZAL.

KASZÁL, (kasz-a-al) áth. m. *kaszál-t*. 1) Valamit kaszával vág, levág. *Szénát, sarjut, lóherét, gabonát, gyomot, csátét kaszálni. Lekaszálni a gíz-gaszt. Megkaszálni, megkapálni a kertet. Tudja Pál, hol kaszál.* (Km.). 2) Átv. ért. mondják emberről, kinek esámpás a lába, s azt mentében úgy húzza, rakja, mintha kaszálta vele.

KASZÁLÁS, (kasz-a-al-ás) fn. tt. *kaszálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, kézi foglalatosság, midőn valaki kaszál. *A kaszálás erős munka, megviseli a karokat, és a derekat. Kaszálásban elfáradni.* V. ö. KASZÁL.

KASZÁLÁSKOR, (kaszálás-kor) ih. Kaszálás idején, folytában, midőn kaszálnak, nyárelő havában. *Kaszáláskor ártalmas a gyakori eső. Kaszáláskor lesz két esztendeje, hogy . . .*

KASZÁLATLAN, (kasz-a-al-at-lan) mn. tt. *kaszálatlan-t*, tb. —ok. Amit nem kaszáltak le. *Kaszálatlan rétek.* Határozóként am. kaszálatlanul, levagy meg nem kaszálva.

KASZÁLATLANUL, (kasz-a-al-at-lan-ul) ih. Kaszálatlan állapotban, lábán hagyva (a füvet, gabonát stb.).

KASZÁLÓ, (ka-sz-a-al-ó) mn. és fn. tt. *kaszáló-t*. 1) Aki kaszál, vagyis valamit kaszával vágva dolgozik. *Kaszáló napszamosok, legények.* Mondják eszközükről is: *kaszáló gép*. 2) Mezőtelek, melyet letelelenül hagynak az illető birtokosok, hogy a fű megnőjön rajta, s kaszálhat lehessen. *A mezőség egy részét legelőnek, a többiét kaszálónak hagyni.*

KASZAMAKK, (kasz-a-makk) ősz. fn. Gomb a kasza tövéen, hogy nyelébe alkalmasban lehessen beszorítani.

KASZAMANKÓ, (kasz-a-mankó) ősz. fn. A kasza nyélbe ütött, egyik a nyél végén, másik közepe táján levő horgas fák, melyeket megmarkol a kaszás.

KASZAMÍVES, (kasz-a-míves) ősz. fn. Kovács, illetőleg gyáros, vaskohos, ki kaszákat készít.

KASZANYÉL v. —NYEL, (kasz-a-nyél v. nyel) ősz. fn. A kaszavas fülébe ütött s fogantós nyél.

„Vagyok olyan legény, mint te,
Vágok olyan rendet, miatt te,
Ha nem hiszed, gyere velem,
Fogd meg az én kaszanyelem.”

Népdal.

KASZANYÚG, (kasz-a-nyüg) ősz. fn. A babók neméhez tartozó növényfaj; levelkái lánácsásak, tom-pák; pálhái félnyil-szabásuak, árhegyűk, ép élük.

(*Vicia cracca.*) Nyűgnek mondatik, mert a beleakadó kaszát a vágásban hátráltatja.

KASZAÖRV, (kasz-a-örv) ősz. fn. A kaszát nyelébe szorító vas karika.

KASZAPÉNGE, (kasz-a-péngé) ősz. fn. A kaszának vágó vása.

KASZAPÉNGÉS, (kasz-a-péngés) ősz. fn. A kasza vasának érintésre vagy fenéskor sajátságos csengése.

KASZAPER, puszta Békés m.; helyr. *Kaszaper-re*, —én, —ról.

KASZARITKA, puszta Szaboles m.; helyr. *Kaszaritká-ra*, —n, —ról.

KASZÁRNYA, (köztelebről a franczia *caserne* után honosult, ez pedig a latin *casa* szóból, hihe-tőleg *casa d'arme* összetétel által képeztetett néme-tül: *Caserne*; olaszul: *caserma*) fn. tt. *kaszárnyát*. A katonák számára épített különös ház, magyarosan: *laktanya*, szabatosabban hadtanya, katonalak, had-lak, hadház. *Károlykaszárnya, üllői kaszárnya Pesten.*

KASZÁS, (1), (kasz-a-as) fn. tt. *kaszás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Munkás, ki holmi növé-nyeket kaszával vág. *A kaszások bedlnek a rébbe, rendeket vágnak, kaszát fennek, kőszőrülnek.* 2) Há-boruban fordított kaszával fegyverkezett ember. 3) Csillagzat az égen, l. KASZAHÜGY. 4) Igen hosszú lábú pók, melynek lábai kasza gyanánt szétgör-bednek.

KASZÁS, (2), (kasz-a-as) mn. tt. *kaszás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kaszával ellátott, főszerelt, föl-fegyverzett. *Kaszás napszamosok. Kaszás hadak. Kaszás hadi szekerek.* 2) Átv. ért. esámpás, kifordí-tott lábú ember vagy barom, melynek hátulso lábai, esánkjai kifelé fordulnak. *Kaszás ökör.* Máskép: *kaj-csos*, *kajszos*.

KASZÁSBÉR, (kaszás-bér) ősz. fn. Bér vagy napi díj, melyet a kaszásoknak fizetni szoktak.

KASZÁSLÉ, (kaszás-lé) ősz. fn. Eczetes, fog-hajmás lé, füstölt disznóoldalassal, vagy sódarral.

KASZÁSPÓK, (kaszás-pók) ősz. fn. Sovány karesu dereku s hosszú lábú pókfaj. Gúnyosan így nevezik a kurta derekú és vékony hosszú lábú embert.

KASZATOK, (kasz-a-tok) ősz. fn. A fenkövet tartó fa vagy csont kupa. Székely szó. (Ferenczi János.)

KASZAÜLŐ, (kasz-a-ülő) ősz. fn. Alúl hegyes kised ülő, melyen a kaszások megtompult kaszáji-kat élesítik.

KASZAVAS, (kasz-a-vas) ősz. fn. A kaszának pengéje, vágó része.

KASZIBA, (kasz-i-ba v. kasz-i-va) mn. tt. *ka-szibát*. Gyökeleme: *ka*, melyből *kasz* v. *kacs* am. görbés, horgas, továbbá kiesinyezve: *kaszi*, *kasziva*, *kasziba*, mint *ragy*, *ragyi*, *ragyiva*, *par*, *pári*, *pa-ri-pa*. V. ö. KACSIBA.

KASZIBÁL, (kasz-i-ba-al) áth. m. *kaszibál-t*. Törzsöke a görbeséget jelentő *kasz*, melyből lett *ka-*

szab, s kicsinyezve *kaszi*b, *kaszi*ba, *kaszi*bál. Mint-hogy a *kaszi*ba és *kacsi*ba görbét, horgasat jelentenek; innen *kaszi*bál tulajd. am. valamit görbén, görbe-gurbán csinál. Átv. és szokott ért. valamit össze-vissza hány, kever, kúsztál, czimbál, különösen haját, szőrt, serényt, kendert, fonalat, czérnát s ily nemüeket.

KASZIBÁS, (kasz-i-ba-as) mn. tt. *kaszi*bás-t v. —at, tb. —ak. Horgas lábú. Máskép: *kacsi*bás.

KASZIMBÁL v. **KASZINBÁL**, l. **KASZIBÁL**.

KÁSZKOLÓDIK, (kász-og-ol-ó-d-ik) l. **KÁSZOLÓDIK**.

KASZMA, (kasz-ma v. kasz-va) elavult törzsök; melyből eredt a *kaszmál*, *kaszmálódi*k. Gyöke lenne a görbét jelentő *ka*, innen *kasz*, *kaszó*, *kaszva*, *kaszma*; mint: *tuty*, *tutyva*, *tuty*ma, *szusz*, *szuszva*, *szuszma* stb. Jelent horgasan, rendetlenül összebonyolított valamit. "Rokon vele a *kuszma*, *kuszmdl*."

KÁSZMA, alkalmasint a hellén *σπάσμα*. l. **PÁSZMA**.

KASZMÁL, (kasz-ma-al) áth. l. **KUSZMÁL**.

KASZMÁLÓDIK, (kasz-ma-al-ó-d-ik) belsz. m. *kaszmálód-tam*, —tál, —ott. Görbén, horgasan, egymásba fonódva, tekeredve bebonyolodik, p. a czérna, selyemszálak. V. ö. **KASZMÁL**.

KASZNÁCS, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Kraszna m.; helyr. *Kasznács-ra*, —on, —ról.

KASZNÁR, (a német *Kastner* szóból honosultnak tartják, egyébiránt *khazine* [*hazna*] a törökben, *khazneh* az arabban kincset jelent, innen az arab, persa *khazander*, török *khazinedar* v. *haznadar* am. kincstartó); fn. tt. *kasznár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Urodalmi tiszt, kinek kezelése, felügyelése és számadása alatt különösen a gabonatarak állanak. Rangra nézve az ispán fölött és tiszttartó, vagy számtartó alatt van.

KASZNÁRI, (kasznár-i) mn. tt. *kasznári-t*, tb. —ak. Kasznárt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Kasznári tisztség*, *kötelesség*, *felügyelés*, *fizetés*.

KASZNÁRSÁG, (kasznár-ság) fn. tt. *kasznárság-ot*, harm. szr. —a. Kasznári hivatal.

KASZÓ, pusztá Somogy m.; helyr. *Kaszó-ra*, —n, —ról.

KASZOL v. **KÁSZOL** l. **KÁSZU**.

KÁSZOLÓDÁS, (kász-ol-ó-d-ás) fn. tt. *kászoló-dás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kászolódik.

KÁSZOLÓDIK, (kász-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kászoló-d-tam*, —tál, —ott. Rokon a *kaszma*, *kaszmálódi*k és *gázol*, *gázolódi*k szókkal. Tréfás kifejezés, s am. rendetlenül elszórt ruháit felöltve, holmiját összeszedve, vagy fölkapkodva lábra kel, bontakozik, hogy tovább menjen. *Azok felkászolódvá futni kezdének.* (Heltai). Mondják különösen utasokról, kik valahol meghálván, vagy tanyáztván ismét tovább készülnek. *Ideje már, hogy kászolódjunk. Nagy nehe-*

zen kikászolódtunk. Értelmeire hasonló hozzá a vékonyhangú: *készülődi*k.

KÁSZON, (1), fiókszék a csiki székely székben; helyr. *Kázon-ba*, —ban, —ból.

KÁSZON, (2), **NAGY**—, **KIS**—, erdélyi falvak a Székelyföldön; helyr. *Kázon-ba*, —ban, —ból.

KÁSZONY, **MEZŐ**— falu Bereg m.; helyr. *Kászony-ba*, —ban, —ból.

KASZÓPOLYÁNA, falu Máramaros m.; helyr. —*polyáná-ra*, —n, —ról.

KASZT, fn. tt. *kasztot*. Indiában és a régi Egyiptomban örökös családörzs vagy polgári rend, osztály, mely a más törzsessel vagy osztálylyal keveredést meg nem tűrte. Azt tartják, hogy a latin *castus* szóból eredett spanyol és portugál *casta* névvel azonos.

KASZTA-DIÓ, (kaszta-dió) ösz. fn. Igen fás és nehéz feltöretű dió, melynek bele a belső hártá-
val úgy össze van növe, hogy nehéz kivenni. Pere-nye táján Vas vármegyében divatos szó. Néhatt: *gesztes dió*, (tájdivatosan: *gesztyű dió*) melytől csak a mélyebb hangokban különbözve, egyébként ezzel egészen egyezik.

KASZTÓ, erdélyi falu a Szászföldön; helyr. *Kasztó-ra*, —n, —ról.

KASZTOR, l. **HÓD**, (2).

KÁSZU, (kász-u) fn. tt. *kászu-t*. Egy eredetűnek látszik a görbést, horgasat jelentő *kasz* v. *kacs* gyökkel. Göcsejben: *kaszol* (Plánder Ferencz). Ör-ségben: *kázlu* (Zakál György). Összehajtott, s mint egy gúzsolt fahéjból csinált kópücske, melybe epret szednek, sajtot tesznek stb. *Egy kászuval epret szedni*. Igy nevezik a csizmadiák csirizes edényét is.

KAT, elvont gyök és hangutánzó a *katak*, *katakol*, *kattog*, *katrat*, *kattogtat* szókban; rokon vele a *csata*, *csatog*, *csatináz* szókban eléforduló *csat*; továbbá *kotor*, *kotorász*, *kutat* igék *kat*, és *pattog*, *pattogtat* igék *pat* gyöke.

—**KAT**, —**KET**, összetett igeképző (—k-at vagyis —og-at) mint: *ríkat* (=ri-og-at), *síkat*, *resz-
ket* (=rez-eg-et, rez gyöktől, honnan rezzen is).

KATA, női kn. A Katalin szónak rövidített mása. *Katasszony*, *Kata néne*, *Bolond Kata*, népmesebeli személy, *Bolond Jancsi* felesége. Változatai: *Kató*, *Katus*.

KÁTA, (1)fn. tt. *kátát*. Kassai J. szerint a Hegyalján a gyalom öblének, illetőleg farkának a neve. Azonosnak látszik *kadu* szóval; l. ezt.

KÁTA, (2), **NAGY**—, m. v., **SZ. MÁRTON**—, **SZ. LÓRINCZ**—, faluk, **EGRES**—, **BOLDOG**—, **SZ. TAMÁS**—, puszták Pest m.; helyr. *Kátá-ra*, —n, —ról.

KATÁDFA, falu Baranya m.; helyr. —*fá-ra*, —n, —ról.

KATAFA, falu Vas megyében; helyr. —*fá-ra*, —n, —ról.

KATAK, (kat-ak) hangutánzó fn. tt. *katak-ot*, harm. szr. —*ja*. Fából csinált kattogó játékszer, vagy kerepelő.

KATAKOL, (kat-ak-ol) önh. m. *katukol-t*. Kattogó fajtékszerrel játszik, kerepel. Átv. ért. lár-máz, veri a levegőt, mint a katak vagy kereplő. *Ne katukolj a fülembe.*

KATAKOLÁS, (kat-ak-ol-ás) fn. tt. *katakolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Katakkaal játszás, kerepe-lés. Üres lármázás, locsogás.

KATALIN, (1) (a hellén *καθαρός* után alakult, mely am. tiszta, szepőlten), női kn. tt. *Katalin-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Catharina. Köz nyelven a nagyobb koru: *Kata*, v. *Katus*, v. *Kató*, v. *Katu*, *Kal'asszony*, *Kata néne*; a fiatalabb: *Kati*, *Katicza*, *Katka*, *Katinka*. „Hej Katiczám, Katiczám, szeretsze-még igazán?” (Népd.)

KATALIN, (2) falu Kóvár vidékén, puszták Nó-grád és Pozsony m.; helyr. *Katalin-ba*, —*ban*, —*ból*.

KATALINFALVA, falu Torontál m. és Kóvár vidékén; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

KATALINKA, (katalin-ka) fn. tt. *Katalinkát*. 1) Kis vagy kedves Katalin. 2) L. FÜSKATA.

KATÁNG v. KATANG, (kat-án-og v. kat-an-og) fn. tt. *katáng-ot*, harm. szr. —*ja*. Együttnevező, s egyenlőnös növényem; vaezka kevéssé polyvás; fészke tövön pikkelyes; virága kék, néha fehér. (Cichorium.) Fajai: *mezei*, *apró*, *endivia k*.

KATÁNGFŰ, (katáng-fű) l. KATÁNG.

KATÁNGKÁVÉ, (katáng-kávé) ösz. fn. Ka-táng növényből készített kávépót.

KATÁNGKÓRÓ, (katáng-kóró) ösz. fn. lásd: KATTAN, (1).

KATANGOL, (kat-an-og-ol) önh. Kattogva jár. L. CSATANGOL.

KATAPILA, (kata-pila) ösz. fn. Tréfás gúny-neve az együgyü, gyáva, classzonyosodott férfinak, máskép: *Katuska*. Ha a *Bolond Kata*, és *Széli Pila* divatos kifejezéseket veszszük, szoros tulajd. ért. *katapila* jelent ostoba szeleburdit.

KATAT, (kat-at) áth. m. *katal-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *katass*. Lugossy József „Hangrendi párhuzam”-ában *ketet* szóval állittatik egybe, mely Kemenesalján am. tapogatódik, keresgél, kémlelődik, tehát *kulat* (=kotat) szó módosulata s rokon „kat-angol” s „katrat” szókkal is.

KÁTÉ, fn. tt. *káté-t*. A hellen-latin *catechismus* szónak (mely am. kérdések és feleletek könyve) meg-rövidített származéka. Jelent kereszténytanban való oktatást, és azon könyvet, melyben ezen oktatás foglaltatik. Különben e nevezet leginkább a pro-testansoknál divatozik. *Kís káté*, *nagy káté*.

KATHOLIKUS, (hellen-latin szó, jelentése: közönséges, egyetemes) fn. és mn. tt. *katholikus-t*, tb. —*ok* v. —*ak*. Szoros ért. a római keresztény anyaszentegyház tanait valló, s a római pápát mint a Krisztus anyaszentegyházának látható fejét tisztelő keresztény hívő. *Latin szertartásu*, *görög szertartásu katholikusok*. A reformátzio ideje óta népies nyelven: *pápista*.

KATI, (kat-i) tt. *kati-t*; KATICZA, (kat-i-cza), KATIKA, (kat-i-ka) tt. *katiczát*, *katikát*. Kicsinyit-tett módosítványai a *Katalin* női keresztnévnek.

KATICZÁSKODIK, (kat-i-cza-as-kod-ik) lásd: KATUSKODIK.

KATIKA, (kat-i-ka) fn. tt. *katiká-t*. Növényfaj a sisakvirágok neméből, máskép: *katikarépa*, *kék sisakfü*, *tetüfü*. (Aconitum napellus.)

KATINKA, (kat-i-n-ka) l. KATI.

KATIPILA, l. KATAPILA.

KATLAN, (kad-l-an, v. ö. KAD; a latin: *catil-lus* v. *catinus*, hellén: *κότυλος*, *κοτύλη* szókkal egy eredetűnek látszik; aszláv nyelvekben: *kotlom*, *kollina*, *kolla*, *kotel*) fn. tt. *katlan-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Üstnek vagy rézfazéknak öblös helye, mely alatt tüzet raknak. *Katlan száda* v. *szája*, hol a tüzelőnek valót berakják. 2) Tájzsokás szerént maga az üst, rézfazék. 3) A tűzokádó hegyek akná-ja, szája.

KATLANKÓRÓ, (katlan-kóró) ösz. fn. Bod-rogközi tájzsó. L. KATÁNGKÓRÓ.

KATLANOS, (katlan-os) mn. és fn. tt. *kat-lanos-t* v. —*at*. tb. —*ak*, midőn fn. —*ok*. 1) Kat-lannal ellátott. *Katlanos konyha*. 2) Mives, ki üstö-ket, fazekakat rézből vagy vasból készít.

KATLANTÁMASZTÓ, (katlan-támasztó) ösz. fn. Tréfás kifejezés, jelent konyhán ácsorgó számf-eletti cselédet, vagy szegényt, kit mindenre hasz-nál, mindenfelé küldöz a reudes konyhanép.

KATÓ, női kn. máskép: *Kata*, (Catharina), tt. *Kató-t*. Nagyobb, idősb Katalin. *Köbnyű Katót tánczba vinni*. (mert magától is örömet megy). Km.

KÁTÓ, puszta Kis-Kunságban; helyr. *Kátó-ra*, —*n*, —*ról*.

KÁTOLY, falu Baranya m.; helyr. *Kátoly-ra*, —*on*, —*ról*.

KATONA, (1), (kat-on-a l. itt alább) fn. tt. *katonát*. Alakra nézve rokonok vele: *hadona*, *boro-na*, *marczona*, *akona*, *gabona*, *babona*, s a lá-gyított *burgonya*, *tarhonya*, *kocsonya*, *jegenye*, *tergenye*, *berkenye*. Gyöke vagy *kat* (kemény lehelettel) hangutánzó s e szerént katoná am. csattogó v. csattogva járókelő, s ezen fogalom lát-szik lappangani a *katangol*, *katyangol*, *csatangol* stb. szókban; vagy *hat* (kihat, behat, felhat, elhat, lehat), tehát *katona* am. *ható*, messzeható vagyis fegyverható (a szanszkritban *at* am. mozog, ugrik); vagy végre *had* szóból származtatva am. *hadonag*; innen származik *hadonáz* is. Vannak kik „continua” (t. i. militia) szóból származtatják, azt állítván, hogy e név csak az óta divatos, mióta állandó katonaság (continua militia) létezik. Azonban ez tévedés. Már a XVI. századbeli nyelvelmékekben gyakran eléljön, pl. „Egy néhány katoná vagyon, kiknek soha neta-lán szakálos (puska) sem volt kezébe, nem hogy lü-ni tudna” (1555-diki levél. Szalay Á. gyűjt.). „Fényes

sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség, katona tálmány.” (Balassa Bálinttól, szintén a XVI. században. Toldy F. kézikönyve.) „Katona szerszámiban jó lovaknak hátán.” (Rimay J. a XVII. században. Ugyanott.) Szokott jelentései 1) Széles ért. bizonyos hadsereghez esküvel lekötött fegyveres ember. *Gyalog, lovas, mezei, várbeli, tengeri katona. Polgári katona. Állandó, rendes, felkelő katona. Katonának beállni, feleskünni. Jó katona. Te is jó katona, én is jó katona, ne bántsuk egymást. (Km.). Fiatal katona. Fiatal katonából válik a vén holdus. (Km.). Vén katona. Vén katonának élesebb a kardja. Rosz katona az, kinek a fegyvere is nehéz. Félnék katonának hátul van a sebe. Félelkeny katonának nem sír az anyja. (Km.). Boldog asszony katonája, pápa katonája am. félnék, gyáva. 2) Szorosb ért. lovas vitéz, ellentéte: *hajdú*, innen a közmondás: *Lóra katona, tehátve hajdú*. A megyei fegyveres szolgák közt is megvan e különbség. *Vármegye katonája* am. lovas, *vármegye hajdúja* am. gyalog. A török nyelv szintén ez értelemben vette át mind a 'hajdú' mind a 'katona' nevezetet (Hindoghlu. Francia-török rész. 501. lap).*

KATONA, (2), erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Katoná-ra*, —n, —ről.

KATONAÁLLÍTÁS, (katona-állítás) ösz. fn. Fegyverviselésre alkalmas legények kiválogatása, és a hadsereghez szolgáltatása.

KATONAÁLLÍTÁSI, (katona-állítási) ösz. mn. Katonaállítást illető, arra vonatkozó. *Katonaállítási kötelesség, időszak.*

KATONABECSÜLET, (katona-becsület) ösz. fn. Katonákat megillető belső dísz, mely szerént a katonai vitézségre s esküjük és zászlójuk iránti hűségre sokat tartanak.

KATONABÉKA, (katona-béka) ösz. fn. Mocsárokban lakó zöld béka, melyet némelyek megesznek. Nevét talán a zöld dolmányos katonáktól vette, vagy mivel nagyokat szökik, ugrik, mint a lovas katona.

KATONABÉLES, (katona-béles) ösz. fn. Marhavelővel bekent v. töltött és kirántott kenyér vagy zsemlyeszélet.

KATONABESZÁLLÁSOLÁS, (katona-be-szállásolás) ösz. fn. Katonának vagy katonáknak szállásokra elhelyezése.

KATONACZENK, (katona-czenk) ösz. fn. 1) A hadseregnél holmi szolgálatokat tevő fegyvertelen nép, különösen, kik a tiszteket szolgálják; újoncz.

KATONADOLOG, (katona-dolog) ösz. fn. Mondják olyasféle bajról, szenvedésről, melynek legjobb orvossága a türelem. *Semmi az, csak katonadolog*, péld. midőn a gyermek elesik, és jól megüti magát.

KATONAELBOCSÁTÁS, (katona-el-bocsátás) ösz. fn. A kiszolgált vagy szolgálatra képtelemné lett katonának szabadon eresztése.

KATONAÉLELMÉZÉS, (katona-élelmézés) ösz. fn. A katonának élelemmel ellátása.

KATONAÉLET, (katona-élet) ösz. fn. Élet, mennyiben azt valaki katonai dolgok gyakorlatával tölti. *Szép élet, gyönyörű élet, ennél szebb nem lehet. (Amadé.) Katonaélet czífra nyomoruság. (Km.)*

KATONAESKÜ, (katona-eskü) ösz. fn. Innepeyes eskü, mely által a hadseregbe sorozott katona bizonyos zászlóhoz szegődik, s hazájának vagy fejedelmének hűséget fogad.

KATONAFOGDOSÁS, (katona-fogdosás) ösz. fn. Hazánkban nem rég megszűnt szokás, midőn a katonának való legénységet erőszakosan fogták össze.

KATONAFOLT, (katona-folt) ösz. fn. 1) A magyar, különösen katona nadrág térdhajlásába varrott folt, hogy a lábszárt egyenesé alakítsa, vagy görbességét eltakarja. 2) Zsák lyukába dugott szalmacsutak.

KATONAI, (kat-on-a-i) mn. tt. *katonait*, tb. —ak. Katonákat illető, ahhoz tartozó, rájuk vonatkozó. *Katonai rend, kötelesség, fegyelem, hűség. Katonai határőrvidék.*

KATONAINAS, (katona-inas) ösz. fn. l. KATONACZENK, 1).

KATONAING, (katona-ing) ösz. fn. Durvább szövetű vászomból készített ing, melyet a közkatonák a hadi ruhatárból kapnak.

KATONAINTEZET, (katona-intézet) l. KATONAIISKOLA.

KATONAIISKOLA, (katona-iskola) ösz. fn. Tanulóintézet, melyben a katonaeletre szánt ifjak, vagy már szolgálatban levő katonák hadi tudományokra, fegyvergyakorlatra stb. képeztetnek.

KATONAKABÁT, (katona-kabát) ösz. fn. Kabátféle felöltő, bizonyos színű hajtókével, és szabással, melyet a katonák viselnek.

KATONAKENYÉR, (katona-kenyér) ösz. fn. 1) Meghatározott minőségű és nagyságu kenyér, melyet a katonák számára sütnék. Katonai köz nyelven: *prófund, komiszkenyér, berdó*. 2) Átv. ért. katonaelet. *Nehéz a katonakenyér.*

KATONAMENTES, (katona-mentes) ösz. mn. Aki katonaságra nem köteleztetik. Jobban: *katona-ságmentes*.

KATONANADRÁG, (katona-nadrág) ösz. fn. A katonai egyenruhához tartozó nadrág. *Feketesárga zsinórzatú katonanadrág, a magyar gyalog ezredéknél.*

KATONÁNÉ, (katona-né) fn. tt. *katonáné-t*. Katona felesége.

KATONANÖVENDEK, (katona-növendék) ösz. fn. Katonaságra készülő ifju valamely katonaiskolában vagy intézetben.

KATONAPÉNZ, (katona-péNZ) ösz. fn. PéNZ, zsold, napi díj, melyet a katonák a hadipénztárból kapnak.

KATONARAB, (katona-rab) ösz. fn. Széles ért. minden rab, kit katonai törvény szerént ítéltek el, s katonai fogságban, börtönben tartanak. Szoros ért. a főnemlített mód szerént elítelt és bebörtönözött katona.

KATONAREND, (katona-rend) ösz. fn. 1) A társadalomnak azon osztálya, melyhez a katonák mint olyanok tartoznak, különböztetésül az *egyházi* és *polgári* rendtől. 2) A kiállított katonaság által képzett sor a hadi gyakorlatokban, indulásban stb.

KATONARUHA, (katona-ruha) ösz. fn. Egyenruha a katonaságnál, különösen egy ilyen ruhadarab.

KATONÁS, (kat-on-a-as) mn. tt. *katónás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Katona tulajdonságaival, péld. bátorsággal, kitűréssel bíró; fesszes magatartású; kemény; szigorú, pontos. *Katónás legény. Ej be katónás idő van ma! Katónás asszony*, férfias természetű, kardos asszony.

KATONASÁG, (kat-on-a-ság) fn. tt. *katónaság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Katonaélet. *A katónaságot kerülni*. 2) Katonákból álló sereg, csapat, katonák sokasága. *Magyar, német, olasz, lengyel katónaság. Lovas, gyalog katónaság. Véghelyi, állandó, rendes katónaság.*

KATONÁSAN, (kat-on-a-as-an) ih. Vitéz, bátor, kemény katona módjára, szilárdan. *Katónásan megállni a sarat. Katónásan tartsd magadat.*

KATONASÁTOR, (katona-sátor) ösz. fn. Sátor, melyet a katonaság táborozáskor felüt, vagy magával hordoz.

KATONÁSDI, (kat-on-a-as-di) fn. tt. *katónásdi-t*, tb. —*k*. A katonai gyakorlatokat utánozó, majmoló játék, multság. *Katónásdit játszó gyermek.*

KATONASEREG, (katona-sereg) ösz. fn. Katonákból álló sereg, sokaság, hadnép.

KATONÁSKODÁS, (kat-on-a-as-kod-ás) fn. tt. *katónáskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Katonai élet folytatása, gyakorlása. *Megünni a hosszas katónáskodást.*

KATONÁSKODÁSI, (kat-on-a-as-kod-ás-i) mn. tt. *katónáskodási-t*, tb. —*ak*. Katónáskodásra vonatkozó, pl. *katónáskodási köteleesség.*

KATONÁSKODIK, (kat-on-a-as-kod-ik) k. m. *katónáskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Katonaéletet gyakorol, a hazát és tejedelmet mint katona szolgálja.

KATONASZÁLLÁS, (katona-szállás) ösz. fn. A katonák számára rendelt lakhely, tanya, péld. a kaszárnyákban vagy magánhúzaknál.

KATONASZEDÉS, (katona-szedés) ösz. fn. I. **KATONAÁLLÍTÁS**.

KATONASZEGŐDÉS, (katona-szegődés) ösz. fn. Szegődés, vagy szerződés, melynél fogva valaki bizonyos számú évekre katonai szolgálatra lekötelezi magát. *Nyolcz, tíz évi katónaszegődés. Új katona szegődésre lépni.*

KATONASZOKÁS, (katona-szokás) ösz. fn. Cselekvési, magatartási, viseleti szokás, sajátság, mely különösen a katonáknál divatozik.

KATONASZOLGÁLAT, (katona-szolgálat) ösz. fn. Katonai köteleességek gyakorlata, péld. az órállás, hadi gyakorlat, harczbamenés, ütközet, mindannyi katonaszolgálat.

KATONASZÖKÉS, (katona-szökés) ösz. fn. Hűtlenségi büntetés, midőn a zászlóhoz eskütt katona, mielőtt szolgálati ideje kitelt volna, elszökik.

KATONASZÖKÉSI, (katona-szökési) ösz. mn. Katónaszökésre vonatkozó, azzal járó. *Katónaszökési bűn.*

KATONASZÖKÖTT, (katona-szökött) I. **SZÖKÖTT KATONA**.

KATONATANYÁZÁS, (katona-tanyázás) ösz. fn. A katonaságnak valamely vidék helységei- s városaiiban csoportos elhelyezkedése és tartózkodása.

KATONATÁRS, (katona-társ) ösz. fn. Fegyvertárs, bajtárs. Ugyanazon hadseregben, ezredben, században stb. szolgáló katonák egymásnak katonatársai.

KATONATARTÁS, (katona-tartás) ösz. fn. 1) Széles ért. a katonaságnak mindennemű szükségességekkel való ellátása. 2) Szorosb ért. a szállásoló, vagy általkelő katonáknak tanyával, ágygyal, s kiszabott étellel való ellátása. *Valakit a katonatartástól fölmenteni.*

KATONATISZT, (katona-tiszt) ösz. fn. Szokott ért. minden föltiszt a hadnagytól kezdve fölfelé, és a törzstisztek. V. ö. **TISZT**.

KATONATÖRVÉNY, (katona-törvény) ösz. fn. Különösen a katonai fegyelmet és kihágásokat tárgyozó törvény, illetőleg törvénykönyv.

KATONAÜJONCZ, (katona-újonecz) ösz. fn. Katonának újonnan állított vagy szegődött személy, ki a katonaszolgálatot csak most kezdi tanulni. *Felöltöztetni, fölesketni, gyakorolni a katonaújonczokat.*

KATONAÜGY, (katona-ügy) ösz. fn. Általán minden dolog, mi szorosan a katonaságot, mint olyat, illeti.

KATONAVESZTŐFA, (katona-vesztő-fa) ösz. fn. Alkalmilag állított vesztő- v. akasztófa, melyre a hadi törvény szerént kétélre ítelt katonát felkötik.

KATONAVISELT, (katona-viselt) ösz. mn. Oly emberről mondják, ki egykoron katona volt. *Katónaviselt, jártas keltes ember.*

KÁTOV, falu Nyitra megyében; helyr. *Kátovra*, —*on*, —*ról*.

KATRABÓCZA, **KATRABOCZA**, (alkalmasint am. kavart boza). Balaton melléki szó; jelent tejelevest, melybe turódarabokat hánynak és kavarnak. V. ö. **BOZA**.

KÁTRÁNY v. **KÁTRÁN**, (franciául: *guitran*, *goudron*), fn. tt. *kátrán-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Földi szurokból készített kenőes. *A hajókat kátránnyal bekenni*. Néhatt így nevezik a szurkos fenyőből kivont szekérkenőt is.

KÁTRÁNYOL, (kátrány-ol) áth. m. *kátrányol-t*. Kátránynyal beken valamit. *Hajót, szekértengelyt kátrányolni*. V. ö. **KÁTRÁNY**.

KÁTRÁNYOLÁS, (kátrány-ol-ás) fn. tt. *kátrányolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kátránynyal bekenés.

KATRAT, (kat-ar-at, nyilván *kotor* igéből) áth. m. *katrat-tam*, —tál, —ott. Valami aprólékost keres és szedeget össze. *Katrass tüzgyújtani valót*. (Krizsa J.)

KATRATÁS, (kat-ar-at-ás) fn. tt. *katratás-t*, tb. —ok. Aprólékos holmik keresgélése és összeszedgetése.

KATRINCZA v. **KATRINKA**, (a német: *Kutte*, *Küttel* szókból, kicsinnyel [in-cza v. in-ka] toldva eredetnek látszik); fn. tt. *katrinczát* és *katrinkát*. 1) Erdélyben am. kötény, különösen az oláh leányoké, melyet elül is hátul is kötnek. 2) A kis gyermek mellére akasztott kendő, hogy evéskor a ruháját be ne mocskolja. Máskép: *katrinka*. A Nádor- és Müncheni codexekben am. kezkenő (sudarium): *Uram, ime te pénzed, kit tartottam katrinczába takarván*. Luk. 19. Csekély eltéréssel egyezik a *karincza* szóval is. L. ezt.

KATROCZ v. **KATRÓCZ**, fn. tt. *katróczot*. Dunántuli tájszó; Vass József szerint betűáttétellel am. *takarócz*, baromfiorító. Egyébiránt magas hangon: *ketrecz*; l. ezt.

KATROCZSAROGLYA, (katroc-zsaroglya) ösz. fn. Toló saroglya a juhaklokban, melylyel fejjéskor az anyajuhokat elválasztják. Szokottabban: *Ketrecz-saraglya*, vagy egyszerűen: *saraglya*.

KÁTSSFALU, falu Baranya m.; hely. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

KATT, súlyosbitott *kat* gyök.

KÁTT, nemely tájbeszédben összehúzza, *kiált* v. *kajált* szóból. Innen: *káttani*.

KATTAN, (1), (katt-an v. ö. **KATÁNG**) fn. tt. *kattan-t*, tb. —ok. A katángok neméhez tartozó növényfaj; szára elágazó; virágai kocsánytalanok, levelei kaczúrosak, máskép: *katángkóró*. (Cichorium intybus.)

KATTAN, (2), (katt-an) önh. m. *kattant*. Ütés vagy ütődés következtében *katt* hangot ad. Rokon vele: *csattan*.

KATTANHOLGYOMÁL, (kattan-holgyomál) ösz. fn. A holgyomálok neméhez tartozó növényfaj; szára felálló, ágas, borzas; levelci nyeletlenek, lánccsásak, fogasak; csészepikkelyei tágak, borzasak. (Hieracium intybaceum W.)

KATTANT, (katt-an-t) hangutánzó és mivel. m. *kattant-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. A nyelvét szájpaddlához csapva vagy a fogakat egymáshoz ütve *katt* hangot ad.

KATTANTÁS, (katt-an-t-ás) fn. tt. *kattantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A nyelvnek a szájpaddlához vagy a fogak egymáshoz ütése általi *csattantás*.

KATTOG, (katt-og) gyakor. önh. m. *kattogatam*, —tál, —ott. Gyakori vagy folytonos *katt* hangon szól, vagy *katt* hangot ad. *Nyelvével kattog*. *Papucsá kattog*. *Kattog a kopó* midőn fogait vad után csattogatja. (Bérczy K.) Rokonhangyak: *csattog*, *patog*.

KATTOGÁS, (katt-og-ás) fn. tt. *kattogás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valami *kattog* vagy valami-vel *kattognak*.

KATULYA, (a német *Schachtel* után) fn. tt. *katulyá-t*. Máskép: *iskatulya*. Magyarosan l. **DOBOZ**.

KATULYAÁRUS, (katulya-árus) ösz. fn. Kis kalmár, ki *katulyákat* árul.

KATULYAFÖDÉL, (katulya-födél) ösz. fn. *Födél*, mely a *katulya* öblét körülfogva betakarja; *dobozfödél*.

KATULYÁS, (1), (katulya-as) fn. tt. *katulyás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Személy, ki *katulyákat* csinál vagy árul.

KATULYÁS, (2), mn. tt. *katulyás-t* v. —at, tb. —ak. *Katulyával* ellátott. *Katulyával* járó. *Katulyás házaló*. *Katulyás utas*.

KATUNY, falu, Szepes m.; helyr. *Katuny-bá*, —*bán*, —*ból*.

KATUS, (kat-us) női kn. tt. *Katus-t*, tb. —ok. Katalin, Kata, Kató. Hizelegve vagy kedvesen: *Katuska*. Átv. ért. konyhán nyalakodó, asszonyi dolgokba avatkozó, együgyű, gyáva férfi. *Katuska ember*.

KATUSKA, (kat-us-ka) l. **KATUS**.

KATUSKÁL, (kat-us-ka-al) önh. m. *katuskál-t* l. **KATUSKODIK**.

KATUSKÁZ, (kat-us-ka-az) önh. m. *katuskáz-tam*, —tál, —ott. L. **KATUSKODIK**.

KATUSKODIK, (kat-us-kod-ik) k. m. *katuskod-tam*, —tál, —ott. Konyhán nyalakodik, asszonyi dolgokba avatkozik. V. ö. **KATUS**.

KATY, hangutánzó elvont gyök *katyangol*, *katyat*, *katyfol*, *katyog*, *katyó* stb. szókban. Máskép: *káty*, *koty*, (*kotytyan*, *kotyog* szókban).

KÁTY, azonos *katy* gyökkel. *Káty*-tól származik: *kátyó*.

KATYANGOL, l. **KATANGOL**.

KATYAT, (katy-at) fn. tt. *katyat-ot*, harm. szr. —a. Fából csinált karika a tengelyen. Gyöke *katy* v. *kat* hangutánzó, valamint a vas pengő pengő úgy a fa *katyat* *kattog*, *katyog*.

KATYFOL, (katy-f-ol) áth. l. **KATYMÁL**.

KATYKARINGÓ, (katy-karingó) l. **KACKARINGÓ**.

KATYMÁL v. **KATYMÁL**, (katy-ma-al) áth. m. *katymál-t*. Gyöke a hangutánzó *katy*, *koty*. Mondják tréfásan oly főzőről, ki valamit imigy amúgy összehabar. Máskép: *kotyvaszt*. Felső Tiszavidéken rokon értelmű: *dsamál*.

KATYMÁLÁS, (katy-ma-al-ás) fn. tt. *katymálás-t*, tb. —*ók*, harm. szr. —*a*. Kontárkodó rozsfőzés, habarás, kotyvasztás, kotyfolás, dsamálás.

KATYMÁR, falu Bács m., pusztá Heves m.; helyr. *Katymár-ra*, —*on*, —*ról*.

KATYMATOL v. **KATYMATYOL**, (katy-ma-t-ol; vagy, ha jobban tetszik, a francia *galimatias* v. *gallimathias*-ból eredett, mely külföldi nyelvészek szerint onnan vette származását, hogy valamely Mátyástól ellopott tyúk iránt folyt régi perben a latinul rosszul beszélő ügyvéd, hol „gallus Mathiae“-t, hol „galli Mathias“-t mondott. Heyse. Fremdwörterbuch); áth. m. *katymatol-t*. A szakelyeknél Kállay szerint am. mindenfélét összezavar.

KATYÓ, (katy-ó) fn. tt. *katyót*. Lány, különösen fött (mintegy kotyogós) szilva. (Krizsa J.) Innen: *katyós*.

KÁTYÓ, (káty-ó) fn. tt. *kátyót*. Gyöke a megnyújtott hangutánzó *katy*, *koty*. Jelent esős időben a szekerutakon kivájt sárgödrot, melyben a kerék *kattyan*, *kottyan*. Módosítva: *Kátyol*, *kátyu*. Máskép: *göczeke*, azaz *döczeke*, mivel a szekeret döcözögteti. Alsó Tiszamelléken jelent nádból esínált nyilat is, melylyel a gyermekek játszanak.

KÁTYOL, (káty-ol) tt. *kátyol-t*, tb. —*ók*. **KÁTYOLOS**, (káty-ol-os) l. **KÁTYÓ**, **KÁTYÓS**.

KATYÓS, (katy-ó-os) mn. tt. *katyós t v.* —*at*, tb. —*ak*. Ellágyult, mint a fött szilva. (Krizsa J.)

KÁTYÓS, (káty-ó-os) mn. tt. *kátyós t v.* —*at*, tb. —*ak*. Mondják útról, melyen kátyók vannak. *Kátyós utak*. V. ö. **KÁTYÓ**.

KATYÓSODIK, (katy-ó-os-od-ik) k. m. *katyósod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lányul, meg-, ellágyul (mint a fött szilva).

KÁTYÓSODIK, (káty-ó-os-od-ik) k. m. *kátyósod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kátyóssá lesz.

KATYÚ, **KATYÚS**, l. **KÁTYÓ**, **KÁTYÓS**.

KAUCSUK, (délamériai szó, francziában: *caoutchouc* v. *caoutchou* v. *cachoutchou*) fn. tt. *kaucsukot*. Ruganyos gummi vagy mézga.

KAUNCZOL, (kauncz-ol) önh. m. *kaunczolt*. Mintegy „kauncz“ hangon nyöszörög; a meglánczolt ebről mondják, mikor békétlenül ugat magában. (Krizsa J.)

KAV, elvont gyöke *kavar*, *kavillál* szóknak. Azonos *ka* gyökelemmel *s* a *v* betű csak közbeszúratnak tekintendő az említett *kavar* (=ka-ar) s *kavillál* (=ka-illál) szókbán. *Kavics* szó máskép: *kövecs*, tehát gyöke: *kő*, melylyel rokonságban áll „kova“ is.

KÁV, (ka-av) elvont törzsöke *káva* szónak.

KÁVA, (1), (kav-a) fn. tt. *kávát*. Gyökeleme a görbére hajló, kerekdedet jelentő *ka*, melyből lett az elavult *ka-ik*, *ka-v-ik*, *ka-v-ó*, *ka-v-a*, s megnyújtva *káva*, mint *arva*, *úrva*, *arpa*, *árpa*, esava (*sava*) *esáva*, *báva*, *báva* stb. Rokon vele a *kavar*,

kavarog, *kavargat* szók *ka* gyöke; a latin *cavo*, *caverna*. Általán jelent valami kereken hajlót, kerítőt, milyen a *lőcs kávája*; különösen 1) Koszorú forma kerítése a kutakon, Mátyusföldén: *kávva*, melyben az *m* a *v* kettőztetéséből (*kávva*) származott. 2) Gúzst v. veszsztöt, melylyel a sóprút körülkötik.

KÁVA, (2), falu Pest, és pusztá Komárom m.; helyr. *Kává-ra*, —*n*, —*ról*.

KAVACS, (kav-acs) fn. l. **KAVICS** és **KÖVECS**.

KAVAR, (kav-ar v. ka-v-ar) áth. m. *kavar-t*. Gyökeleme a görbe kerek hajlást jelentő *ka*. Folyó vagy sűrű nedvű testet valamely eszközzel habar, forgat, péld. a fazékban fővő ételt tenyerek között sodrott kanállal zavarja. Rokon vele a *csavar*, *zavar*, és a vékony hangu *kever*. *Zurboló rúddal kavarni halászatkor a vizet*. *Kavarni a fazékban fővő kását, káposztát*.

KAVARÁN, falu Krassó m.; helyr. *Kavarán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KAVARÁS, (kav-ar-ás) fn. tt. *kavarás-t*, tb. —*ók*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit kavarnak. V. ö. **KAVAR**.

KAVARÉK, (ka-v-ar-ék) fn. tt. *kavarék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Híg vagy sűrűded nedvű test, melynek részei kavarás által elegyültek, péld. különféle anyagból zagyvált főzelék, eledel. Rokon értelműek: *habarék*, *zagyvalék*, *zavarék*.

KAVARG, (kav-ar-og) önh. l. **KAVAROG**.

KAVARGÁS, (kav-ar-og-ás) fn. tt. *kavargás-t*, tb. —*ók*, harm. szr. —*a*. Görbe vonalban, összevissza keveredve való mozgás, repkedés. V. ö. **KAVAROG**.

KAVARGAT, (kav-ar-og-at) áth. m. *kavargat-tam*, —*tál*, —*ott*. Valamit folytonosan, huzamosan, gyakorta kavar, habar, zavar. *Abárló rúddal kavargatni a hurkatölteléket*. *Sárt, vizet kavargatni*.

KAVARGATÁS, (kav-ar-og-at-ás) fn. tt. *kavargatás-t*, tb. —*ók*. Cselekvés, midőn kavargatnak.

KAVARINT, (kav-ar-in-t) áth. m. *kavarint-ott*, htn. —*ni* v. —*ni*. Kiesző értelemmel am. *kavarít*.

„Erre ivott ő is. Azzal kavarintá,

Mind a maradékot oltárra zuhintá;

Serezgeve a zsarát füstöt vette tőle,

Vérharagos lángok csaptak ki belőle.“

Buda halála. (Arany J.)

KAVARINTÁS, (kav-ar-in-t-ás) fn. tt. *kavarintás-t*, tb. —*ók*. Cselekvés, midőn valaki kavarint.

KAVARÍT, **KAVARIT**, (kav-ar-it) áth. m. *kavarít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ni*. Egy egy esavarodó, illetőleg forgatott eszközzel valamit mozgásba hoz. *Bekavarít, el-, fel-, ki-, meg-, rákavarít*.

KAVARÍTÁS, **KAVARITÁS**, (kav-ar-it-ás) fn. tt. *kavarítás-t*, tb. —*ók*. Cselekvés, midőn valaki kavarít.

KAVARODÁS, (kav-ar-od-ás) fn. *tt.* kavarodás-t, *tb.* —ok, *harm. szr.* —a. Forgás vagy forgatás általi elegyedés, vegyülés. V. ö. KAVARODIK. Vékonyhangon *keveredés*. Rokonok: *csavarodás, zavarodás*.

KAVARODIK, (kav-ar-od-ik) k. m. *kavarodtam, —tál, —ott.* 1) Görbe, kerek vonalban forogni, kavarogni indul, egyet csavarodik. *Kavarodnak a repkedő hollóseregek. Felkavarodott, hirtelen felszökött a lóra.* 2) Görbe forgatás, habarás által elegyül, vegyül. V. ö. KAVAR. Vékonyan: *keveredik*. Rokonok vele: *csavarodik, zavarodik*.

KAVAROG, (kav-ar-og) önh. és *gyakor. m.* *kavarogtam, —tál, v. kavargottam, kavargottál, kavargott.* Görbe vonalban, zavarodottan járkel, mozog, repked. *Kavarognak a megzavart nyájak. Kavarognak a repkedő hollók, a szelek.* Vékonyan: *kevereg*. Rokonai: *csavarog, zavarog* és *kovdlog, kavillál*.

KAVARPEST, (kavar-pest) ösz. fn. Érezolvasztó pest azaz kemenceze, melyben a felolvadt anyagot kavarják, zurbolják.

KAVARZAGYLÓ, (kavar-zagyló) ösz. fn. Zagyváló, zurboló eszköz, melylyel az olvasztott érezt kavarják.

KÁVÁS, (1), (ká-v-a-as) inn. *tt.* *kávás-t* v. —at, *tb.* —ak. Aminek kávéja van. *Kávás kút. Kávás seprű. Kávás (abroncos) szoknya, (krinolin).*

KÁVÁS, (2), falu Szala m.; **ÉR—**, falu Közép Szolnok m.; helyr. *Kávás-ra, —on, —ról.*

KÁVÁSD, falu Bihar m.; helyr. *Kávásd-ra, —on, —ról.*

KÁVÁZ, (ká-v-a-áz) áth. m. *káváz-tam, —tál, —ott, par.* —z. Valamit kávéval ellát, kerít, körülfog. *Kutat, seprűt, szoknyát kávázni.*

KÁVÉ, (az arab *kahuah* v. *kahueh*, s török *kahveh* után ment át számtalan nyelvekbe, ott pedig hihetőleg az áthiopiai *Kaffa* nevű vidéktől mint a kávé eredeti hazájától vette nevezetét); fn. *tt.* *kávét.* 1) Az úgynevezett kávéfán termő zöldsárgás, hosszukás gömbölyű babforma mag, kávébab. 2) Ezen gyümölcsből készített ismeretes ital. *Fekete kávét, tejes kávét inni. Kávét pörkölni, őrteni, főzni.*

KÁVÉASZTAL, (kávé-asztal) l. **KÁVÉASZTAL**.

KÁVÉBAB, (kávé-bab) ösz. fn. A kávéfának babforma kemény gyümölcse. *Mokkai kávébab.*

KÁVÉBARNA, (kávé-barna) ösz. fn. Olyan sötét vagy barna színű, mint a pörkölt kávébab. *Kávébarna szövetek, helmék.*

KÁVÉDARÁLÓ, (kávé-daráló) lásd: **KÁVÉŐRLŐ**.

KÁVÉFA, (kávé-fa) ösz. fn. Eredetileg arabiai fa, melynek levelei mindig zöldek és a babéréhoz hasonlók, s legfőbb tisztanyolek lábnyi magasságú nő. (*Coffea arabica*). Egy másik fajú kávéfa terem Amerikának déli tartományaiban.

KÁVÉFINDZSA, (kávé-findsza) ösz. fn. Findsza, melyből kávélevet szokás inni. V. ö. **FINDZSA**.

KÁVÉHÁZ, (kávé-ház) ösz. fn. Nyilvános ház, vagy terem, hol kávét mérnek. *Teke-asztalokkal felszerelt, hír-, divatlapokkal ellátott kávéház.*

KÁVÉHENGER, (kávé-henger) ösz. fn. Hengerded, belül üreges lemez edény, melyben a kávébabot tüzőn forgatva pörkölni szokták.

KÁVÉNÉNIKE, (kávé-nénike) ösz. fn. A kávét főltébb szerető, s hírhordást, pletykákat kedvelő nők gúnyneve.

KÁVÉŐRLŐ, (kávé-örölő) ösz. fn. Kézi malomféle eszköz, melylyel a pörkölt kávébabot porrá őrlik, zúzzák.

KÁVÉS, (1), (kávé-s) fn. *tt.* *kávés-t*, *tb.* —ok, *harm. szr.* —a. Kávéházi tulajdonos vagy hasznbérli, ki kávét főz és mér.

KÁVÉS, (2), mn. *tt.* *kávés-t* v. —at, *tb.* —ak. 1) Kávéval készített, fűszerezett. *Kávés torta, sütemény.* 2) Kávéiváshoz való. *Kávés edények, készületek, abroszok, kendők. Kávés csésze, csupor, ibrik.* Öszve is szokták írni

KÁVÉSASZTAL, (kávé-asztal) ösz. fn. Asztal, mely a kávéivásra s ezzel járó éldelésre van elkészítve vagy szokott elkészítettetni.

KÁVÉSZEREK, ösz. fn. *tt.* *kávészerek-et.* A kávéfőzésre és ivásra használtatni szokott szerek. u. m. edények, kanalak stb.

KÁVÉSZÍN, (kávé-szín) ösz. fn. 1) Olyan szín, milyen a pörkölt kávé színe. *Ezen posztónak kávészíne van.* 2) L. **KÁVÉSZINŰ**.

KÁVÉSZINŰ, (kávé-szinű) ösz. inn. Minek pörkölt kávéhoz hasonló színe van. *Kávészinű kendő.*

KÁVÉZ, (kávé-z) önh. m. *kávész-tam, —tál, —ott, par.* —z. Kávét iszik. *Reggel és délben kávézni.*

KÁVÉZÁS, (kávé-z-ás) fn. *tt.* *kávészás-t*, *tb.* —ok, *harm. szr.* —a. Kávéivás.

KÁVIA, fn. *tt.* *káviát.* Amerikai és afrikai állatnem az emlősök osztályából, melynek fajai a tengeri nyúlhoz hasonlóak. (Cavia.)

KÁVIAR, fn. *tt.* *káviar-t*, *tb.* —ok, *harm. szr.* —ja. Kőcsögök és vizahalak ikrájából készített, s az oroszoknál különösen kedvelt eledel.

KAVICS, (kav-ics v. ka-v-ics) kicsiny. fn. *tt.* *kavicsot*, *harm. szr.* —a. A folyók medrében, s több vidékeken a szárazföld rétegeiben találtató apróbb, porondféle kövek. Máskép: *kavacs, kövecs.* Dunán túl néhutt: *murva. K. vicscsal tölteni az utakat. Kavicssal vegyített vakolat.*

KAVICSBÁNYA, (kavics-bánya) ösz. fn. Bánya forma üreg, melyben kavicsot ásnak.

KAVICSGÖDÖR, (kavics-gödör) ösz. fn. Földüreg, melyből kavicsot ástak vagy ásnak.

KAVICSOL, (ka-v-ics-ol), áth. m. *kavicsol-t.* L. **KAVICSOZ**.

KAVICSOS, (ka-v-ics-os) inn. tt. *kavicsos-t* v. —at, tb. —ak. Kavicsosal bővelkedő; kevert, terített. *Kavicsos vízmeder. Kavicsos szántóföld. Kavicsos országut, kerti út.*

KAVICSOZ, (kav-ics-oz) áth. m. *kavicsoztam*, —tál, —ott, par. —z. Kavicsosal behint, terít, tölt, meghord valamely tért. *Utakat, sétahelyeket kavicsozni.*

KAVICSOZÁS, (kav-ics-oz-ás) fn. tt. *kavicsozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamely tért, helyet, utat stb. kavicsosal meghordanak, teritenek.

KAVICSOZAT, (kav-ics-oz-at) fn. tt. *kavicsozatot*. Kavicsosal meghintett vagy töltött út felülete, vagyis azon útnak kavicsos része; kavicsréteg.

KAVICSRÉTEG, (kavics-réteg) ősz. fn. A földnek akár felületén, akár belsejében elterült kavics tömeg.

KAVILLÁL, (kav-illál) önh. m. *kavillál-t*. Székely tájszó, am. csavargó, tekereg, csatangol. Összetétele a görbét jelentő *ka*, és menést, illanást jelentő *illa* szóból; *ka-v-illa* am. görbe, csavargó járás, bujdosás, *ka-v-illa-al* am. görbe, csavargó uton jár, bujdosik. Mondják a kézről is: *kezével kavillál*. (Mándy Péter). Rokon vele: *kóvályog*. A latin *cavillor* mást jelent. V. ö. KAVAROG.

KAVILLÁLÁS, (kav-illa-al-ás) fn. tt. *kavillálás-t*, tb. —ok. Csavargás, csatangolás, kóválygás.

KAVILYKÁS, (kav-ily-ka-as) mn. tt. *kavilykás-t* v. —at, tb. —ak. Hóbortos, kinek mintegy *kavillál*, tekereg az esze. Heves megyei tájszó.

KÁVÍT (ká-v-ít) önh. m. *kávít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. A kutyáról mondják, midőn ugat. Hangutánzó, mint maga a *kutya*, *kuvasz*, *κίων*, *canis*, *Hund* stb., melyek a *ka*, *ko*, *ku*, *hu* hangutánzó gyökei.

KAVNA, falu Arad m.; helyr. *Kavná-ra*, —n, —ról.

KAVOCSÁN, falu Sáros m.; helyr. *Kavocsánba*, —ban, —ból.

KAZ, elvont gyök, mely megvan a *kazal*, *kazdag*, *kazán* *kazup* szókban. Értelme általában összegyűjtött valami; különösebben lásd az egyes származékokban.

KÁZ, (ka-az) am. görbész vagy görbit, különösen: igaz, *kázla* szóban.

KAZA, falu Borsod megyében; helyr. *Kázá-ra*, —ról, —n.

KAZAL, (kaz-al) fn. tt. *kazal-t* v. *kazlat* tb. —ok v. *kazlak*. Gyöke *kaz* azonosnak látszik a perzsa *gaza* (kincs, kincshalom, összehalmozott vagyon) szóval, s rokon a régies *kazda*, *kazdag* szók gyökével. Széles ért. összehalmozott valami, különösen oly rakásba halmozott gabona, takarmány stb. u. m. széna, szalma, mely hosszasán nyúlik el, vagyis melynek négyzetesen, nem gömbölyűen felnyúló

alakja van. Ez utóbbi alakú rakomány neve *boglya*. *Széna*-, *szalma*-, *rőzsekazal*. Némelyek a „ház” vagy latin „casa” szótól származottnak vélik, mivel közönséges ház alakja van. Tótul: *kozal*.

KAZALÓZ, (kaz-al-oz) önh. m. *kazaloztam*, —tál, —ott, par. —z. Valamit kazalba rak, kazalt esinál. *A nyomtatók egyik része forgat, a másik kazaloz.*

KAZALÓZÁS, (kaz-al-oz-ás) fn. tt. *kazalozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mezei, majorsági munkálkodás, midőn szénát, szalmát stb. kazalba raknak.

KAZALRAKÓ, (kazal-rakó) ősz. fn. Személy, ki az öszvegyűjtött szénát, nyomtatott szalmát, rőzsekévéket stb. kazalféle garmadába rakja.

KAZÁN, (törökül is *kazán*, honnan *kazáncsi* am. kazáncsináló, rézműves; rokon vele a goth *katil*, német *Kessel*, finn *katila* stb.); fn. tt. *kazán-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Általán nagyobb érczedény, különösen rézfazék, rézüst, melyben pálinkát főznek. Gyöke *kaz* rokonítható *kad* gyökkel s *kád* szóval is.

KAZÁNPÉNZ, (kazán-péNZ) ősz. fn. Adóféle díj, melyet a pálinkaágető kazántól az illető uradalomnak vagy országos kinstárba fizetni kell.

KAZÁR, (1), v. **KAZUÁR**, (malaji nyelven: kasszuvári) fn. tt. *kazár-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Keletindiai nagy madárfaj. Fején három hüvelyknyi magas szarunemű kinövés látszik, s nyakán két husos, részént vörös, részént barnás lebentyű függ. Szárnjai kisebbek mint a struezéi. (*Struthio casuarius*).

KAZÁR, (2), falu Nógrád m. helyr. *Kazár-ra*, —on, —ról.

KAZDAG, **KAZDAGSÁG**, régiesek, **GAZDAG**, **GAZDAGSÁG** helyett; l. ezeket.

KAZIMÍR, (1), férfi kn. tt. *Kazimír-t*, tb. —ok. Casimirus. Szláv eredetű (oroszul *kaszátj* am. mutat, és *mir* béke). Hasonlók: *Vladimír*, *Bogomír*, *Jaromír*, *Sztratimír*.

KAZIMÍR, (2), posztó faja *Kaschemir* v. *Kaschmir* nevű keleti tartományból, vagy ahhoz hasonló.

KAZINCZ, **SAJÓ**—, falu Borsod m. helyr. *Kazincz-ra*, —on, —ról.

KÁZLA, (káz-ol-a) fn. tt. *kázlát*. Az igában felnyúló két fa, mely az ökör nyakát két felől zárva tartja, máskép: *igabélfa*. Mint alakja mutatja, törzsöke az elavult *kázol*, innen lett: *kázoló*, *kázló*, *kázla*.

KÁZLU, (káz-ol-ó) fn. tt. *kázlu-t*. Hántott és öszvehajtott vagy fonott fahéjból való kis kosár. *Kázluba epret szedni*. Vas megyei őrségi tájszó. Ugyanaz a *kaszol* vagy *kászu* szóval; l. **KÁSZU**.

KÁZMÉR, (1), l. **KAZIMÍR**, (1).

KÁZMÉR, (2), **NAGY**—, **OROSZ**—, falvak Zemplén m. helyr. *Kázmér-ra*, —on, —ról.

KAZUK, puszta Baranya m. helyr. *Kazuk-ra*, —on, —ról.

KAZUL, fn. tt. *kazul-t*. Régibb iratokban pl. Zrínyi Miklósnál, Báthori István országbírájánál, Tegledynél, Pázmánnál, am. persa, innen: Kazulország

Itt ismét vigyázni kell azon szókra, melyekben ezen képzők nem kicsinyező értelemmel bírnak; mert számos szavainkban a *cse* am. *se*; a *cze* am. *sze* v. *ze*, v. *te*; a *csa* am. *sa*; a *cza* am. *sza* v. *za*, v. *ta*; pl. *görgőcse* am. görgőső, görgöse; *levencze* am. levendő, levendő v. levencző levencze; *csepölce* am. csepöltő, csepölté, összevonva: csepötte; *herczehurcza* am. herző hurozó; *herczehuroza* herze hurza; mint *bonczol* am. bomoszol, bomszol, bonszol; *vonczol* am. vonoszol, vonszol; *furcsa* am. furusó, furosa, fursa; *durcza* am. duroszó, durusza, dursza; *garaboncza* am. garóbontó, garabonta stb. A kicsinyezésnek gyöngédebb, finomabb, kedvesebb nemét fejezik ki a *csi*, *csi*, *ics*, *icz* képzők, mint: *Jancsi*, *Tercsi*, *Fercsi*, *maczi*, *czoci*, *Juczi*, *kavics*, *virics*, *bibicz*, *nápicz*, *lápicz* stb.

A kicsinyezők alaphangzóji valószínűleg a közelt, vonzót jelentő *e* í, részint minthogy ami kicsi, pl. az állatokban, növényekben, művekben bizonyos vonzó erővel, kellemmel, kedvességgel bír; részint megfordított viszonyban, minthogy ami kedves, kellemes, az bennünket közelébe vonz, azt közelünkben létező, azt birni óhajtjuk, az iránt hajlamosat érezzük. Miről l. KE elvont gyök.

KEÁLT, v. KEÁT, régies és tájdivatos, kiált helyett; l. ezt.

KEB, elvont gyöke *kebel* szónak; lásd ezt.

KEBEL, (keb-el) mandsu nyelven: *khefeli*, törökül *kojun*; fn. tt. *kebel-t* v. *kebelt*, tb. —ek v. *kebelék*, harm. szr. —e v. *keble*. Kicsinyezője: *kebelke* v. *keblecske*. Gyöke *keb* rokon *öb*, *köb*, *csöb*, *göb* gyökökkel; továbbá a *débér csebér gébre* szók *déb cseb géb* gömbölyüt jelentő gyökeivel, s alakjára nézve olyan, mint: *lebel*, *köböl*, *öböl*. A *b* szerepe itt különösen: *bőség*. Söt gyökének (*keb*) azonsága a *köb* gyökkel, kitetszik egy régi költemény következő verséből is.

„A kik magyaroknak pártjokon valának,
Azoknak népektől sírok ásátának,
És föld közelében béhomlítottának —
Ellenség testeket hagyják az vadaknak.“

A kenyérmezei diadalról Temesvári István 1569-ben (Thaly Kálm. gyűjt.).

Széles ért. kerek, öblös, kikanyarított tér; kör; mint föntebbi példában, és

„Éjszaki vársarkon terem áll a föld kebelében.“

Vörösmartynál.

Innen bekeblezni valamit am. bizonyos körbe, kerületbe, társasági karba fogadni. Szoros ért. azon kör öblös, melyet a férfinál és nőnél a csecsek közti mellüreg képez. *Valakit keblére szorítani, fogadni, venni*. Ábrahám *kebele* átv. ért. mennyország. „Hogy úr öt kegyilméhel Ábraám, Ízsák, Jákob kebelében helyezze.“ Régi halotti beszéd. Még szorosabb ért. jelenti a szív tájkékát, innen képes költői nyelven am. részvevő, gyöngéd, hajlandó szív, indulat. *Anyai, testvéri, búrati kebeltől vigasztalást nyerni*. *Valakinek*

kitárni kebelünket. Örömtől dagadó, fájdalomtól szorongó *kebel*. *Kebelből kiszakasztani a gyűlölt tárgy emlékéit*. *A kedves képét mélyen kebelbe zárni*.

„A kebel láng érzeményi
Vértolulás künjele.“

Kölcsey.

„Kidúlva e kebel hajdanti kéje.“

Kisfaludy K.

„A vad éjszak vad szelével
Déltre sohajt e kebel.“

Vörösmarty.

Jelenti azon hézagot vagy üreget is, mely a mell és a mellet takaró ruha között van. *Dugd hamar kebledbe e levelet*. *Keblébe nyúlni*. *Fődelem, kebelém nem kigyónak való*. (Km.). *Eperjet szed más keblébe*. (Km.). *Hátán háza, kebelében kenyere*. (Km.).

KEBÉL, (alkalmasint ,kebel' módosulata). Baranyában am. *pendel*, hosszú ing, a kebelről aláfüggő ing. (Tóbi Antal).

KEBELBELI, (kebel-beli) ősz. mn. Bizonyos társulati, egyleti testülethez tartozó vagy kerületben létező. *Ugyanazon kebelbeli kereskedőtársak*.

KEBELE, erdélyi falu Maros székben, helyr. *Kebelé-re*, —n, —ről.

KEBELES, (keb-el-es) mn. tt. *kebeles-t* v. —et, tb. —ek. A minék öbölnemű kebele van. *Kebeles vizpartok*. *Kebeles öő ruha*. A székelyeknél annyi mint 1) viselő; *kebeles asszony*; 2) torkos, nagy íható (Csik székben).

KEBELE-SZENT-IVÁN, erdélyi falu Maros székben, helyr. —*Szent-Iván-ba*, —ban, —ból.

KEBELEZ, (keb-el-ez) áth. m. *kebelez-tem*, —tél, —étt, par. —z. Valamit bizonyos területi vagy társasági körbe avat, helyez. *Némely falukat vagy vidéket a szomszéd vármegyébe kebelezni*. *Valamely társulatba új tagot kebelezni*.

KEBELEZÉS, (keb-el-ez-és) fn. tt. *kebelezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki bizonyos társulatba, egyletbe vagy valamely helyiséget, különösen falut, várost, vidéket, tartományt bizonyos terület, illetőleg ország határai közé foglalnak.

KEBELLÁZÍTÓ, (kebel-lázító) ősz. mn. A szív emberi érzelmét vagy érzelmeit igen nagyon sértő.

KEBELLE, falu Szala megyében, helyr. *Kebellé-re*, —n, —ről.

KEBELRÁZÓ, (kebel-rázó) v. KEBELRÁZKODTATÓ, (kebel-rázkodtató) ősz. fn. Az érzeménnyel nagy mértékben izgató. *Kebelrázó események*.

KEBELZET, (keb-el-ez-et) fn. tt. *kebelzetét*. Testület, melybe több más tag vagy testület avatott, helyzetetett. *Kereskedelmi kebelzet*. (Gremium).

KEBESD, falu Bihar m. helyr. *Kebeds-én*, —re, —ről. E helynév gyaníttatja, hogy hajdan létezett *kebes* melléknév, mely valószínűleg annyit tett,

mint *köbös* v. *öbös*, t. i. *Kebed* am. *kebes hely*, mint *köpös* am. *köpös köpös hely*.

KEBLEZ, KEBLEZÉS, I. KEBELEZ, KEBELEZÉS.

KECS, fn. tt. *kecs-et*. 1) Elavult szó s am. *kics*, *kis*, melyből eredt némely szójárásban *kecsély* fordítva *csékély*. 2) Kedves, vonzó, szemet gyönyörködtető tulajdonság, kivált a női alakon, arczon. A *cs* jelenése itt *csín*. *Termeknek, arcnak bájoló, szelíd kecséi*. Minden női kecsékkel ékesített szűz.

„Oh ki volna boldogabb mint én,
Titkos kecséid szemléltethvén.“

Kazinczy F.

Származékai *kecses*, *kecség*, *kecséget*, *kecségtet*, *kecségtetés*. V. ö. **KE** gyökem.

KECS, pusztá Komárom m. helyr. *Kécs-re*, —*én*, —*öl*.

KECSE, (kecs-e) fn. tt. *kecsét*. 1) Elavult szó, jelentet bizonyos szabásu palástot, köpenyt. *Vörös skárlát kecsét függesztett vállára*. (Gyöngyösi). Valószínűleg gyöke a mozgást jelentő *kecs* v. *kecz*, mivel a függő palást ideoda lebeg. Rokon vele a szintén függő bőrpalástot jelentő kaczagánynak *kacz* gyöke. 2) Rokon a kicsi, kedveset, szépet jelentő *csece* szóval.

KECSÉG, (kecs-ég) elavult gyak. k. melyből *kecséget*, *kecségtet* származnak. Értelme: kedves, szép érzésben gyönyörködik. Ily viszonyban van az elavult *édesg*, és fennálló *édesget*, a *keserg* és *keserget* v. *kesereget*, a *szomorg* *szomorgat* stb. között.

KÉCSÉG v. **KÖCSÖG**, (kécs-ég v. köcs-ög) fn. tt. *kécség-ét*, harm. szr. —*je*. Hosszudad vékony nyak, s hasas öblü fazék, melybe a kifejt tejet töltik; tejes fazék. Elemzését illetőleg v. ö. **KÉCSÉGE**.

KÉCSÉGE, (kécs-ég-e) fn. tt. *kécséget*. Gyöke *kécs* egy a hosszukás vékonyat jelentő *köcsög*, *kücsög* szók köcs v. kücs gyökével t. i. a kécsége is más-kép: *köcsöge*; ugyanaz *göcs*, és a betűk áttételével: *csög* szókkal. A lazacok neméhez tartozó, hosszú hegyes orrú, szálkátlan husu, igen ikrás halfaj. *Tiszai kecsége*. (Sturio).

KECSÉGET, (kecs-ég-et) áth. I. **KECSÉGTET**.

KECSÉGTET, (kecs-ég-tet) áth. m. *kecségtetem*, —*tél*, —*étt*, par. *kecségtess*. 1) Valakit kecses, kedves, szép, gyöngéden gyönyörködtető érzelmekre gerjeszt. *Reménnyel, szerelemmel kecségtetni valakit*. 2) Ilyetén érzelmek felgerjesztése által csalogat, magához vonzani, édesgetni törekszik. *Szép ígéretekkel magához kecségtetni a tapasztalatlan leányt*.

„Síma száddal mit kecségtetsz,
Mit nevensz felém?“

Csokonai.

3) Gyermeket kecségtetni am. kényeztetni. Rokon vele a *gedél*, *gedéltet*, a görög γηδέω, német götzen, ergötzen, v. ö. **KEGY**.

KECSÉGTETÉS, (kecs-ég-tet-és) fn. tt. *kecségtetés.t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által

valakit kecségtetünk. *Kecségtetéssel magunkhoz vonzani valakit. Kecségtetésekre nem indulni*. V. ö. **KECSEGTET**.

KECSÉGTETŐ, (kecs-ég-tet-ő) mn. tt. *kecségtető.t*. 1) Ami kedves, gyöngéd, vonzó, gyönyörködő érzelmekre gerjeszt. *Kecségtető remény, ígéretek*. 2) Édesgető, csalogató, csábítgató. *Kecségtető pillantások*.

KECSÉLY, (1), (kecs-ély) fn. tt. *kecsély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ajándék neme, melylyel valakit kecségtetünk, magunkhoz édesgetni akarunk; (Hollók Imre szerint) gömöri szó.

KECSÉLY, (2), (kecs-ély) tájdivatosan am. csekély *kecs* v. *kes*, v. *kis* szótól. I. **CSEKÉLY**.

KECSÉS, (kecs-és) mn. tt. *kecsés-et* v. —*t*, tb. —*ék*. Kecsekkel ékesített, bíró. *Kecses nő*. Széptani ért. ami kicsisége miatt szép és tetszetős (niedlich).

KECSESEN, (kecs-és-en) ih. Kecscsel vagy kecsékkel diszelgve, ezen tulajdonsággal gyönyörködtetve. *Kecsesen felpiperézett nő*.

KECSESSÉG, (kecs-és-ség) fn. tt. *kecsesség-et*, harm. szr. —*e*. Kecsekkel diszlő tulajdonság; kecses mód, magaviselet. *Kecsesség, finom életmód regulái*. (Bilkei Pap).

KECSIN, (kecs-in *kecs* azaz ‚kis‘ szótól). Am. *kicsin*. Eléfordul egy 1558-diki levélben (Levelestár 279. l.). „Bizonyába keserves nekem, hogy az én kegyelmes uramat ilyen hamis panaszzsal bántják, kin hogy k(egyvelmed)nek is nem kecsin (írva: kechin) búsulását hiszem lenni.

KECSKE, (kecske) fn. tt. *kecskét*. Csangósan: *kecske*, melyből a *Kecskés* családnév am. *Kecskés*. Törzsöke *kecs*, egy a *keczél*, *keczmereg* szók *kecz* gyökével, s jelent élénk könnyü mozgást; vastag-hangon *kacz*, mely megvan a *kaczér* (salax, lascivus) *kaczki* szókban. A *kecs* v. *kecz* v. *kacz* elavult igék, melyekből lett a gyakorlatos *kecség* v. *keczeg kaczog*; *keczgő kaczogó*; *keczge kaczoga*; *keczge kaczga, kecske* (v. *kecske*), *kaczka* v. *kaczki*. Valamint a *kaczér*, *kaczki* szók eredeti értelme: ficzánkoló, nemi ösztönből ugrándozó: hasonlóan a *kecske* jelenti a kérődző barmok neméhez tartozó azon állatfajt, mely élénk, csintalan szökdelései által különösen kítetteti magát, s mintegy közmondássá lett: *Ugrál, mint a kecske*. Fajai: a) Szelíd, közönséges kecske, mely igen az emberekhez szokik, s mindenféle füvet eszik, a kertek, cserjés erdők nagy pusztítója. (Capra hircus L.) *A kecske is jóllakik, a kaposzta is megmarad*. (Km.) *Kecskére bízni a kertet*. (Km.) *Szereti, mint kecske a kést*. (Km.) *Kecske sem menne a vásárra, ha nem hajtának*. (Km.) *Vén kecske is megnyalja a sót*. (Km.) *Tarka, fehér, fekete, gubás kecske*. *Várj tejetlen gubás kecske*. (Faludi.) *Kecskét szakáltról, szamarat fulérol*. (Km.) *Kecskéről gyapját, szerecsenből hatyt*. (Km.)

„Ütik a fekete kecskét,
Verik a barna menyecskét.“ (Népd.)

palgárok. Kecskeméti alma, vörösbor. Kecskeméti határ, földek, legelők, puszták. Kevés haszna, mint a kecskeméti malomnak. (Km.). Van „Kecskeméti szegény legény“ című népmese is.

KECSKENEMŰ, (kecske-nemű) ősz. mn. Olyan tulajdonságu, mely a kecskenemhez tartozó álla többéhez hasonló. *Kecsenemű szökés.*

KECSKENYÁJ, (kecske-nyáj) ősz. fn. Együtt legelő, egy őrizet alatt álló kecskék.

KECSKEÓL, (kecske-ól) ősz. fn. 1. KECSKEAKOL.

KECSKEOLLÓ, (kecske-olló) ősz. fn. 1. GÖDÖLYE, és OLLÓ (azaz *ellő = ellü = elletü*).

KECSKEOLTÓ, (kecske-oltó) ősz. fn. Tejet oltani való kecskebél, különböztetésül a *juholtó*-tól.

KECSKEPÁSZTOR, (kecske-pásztor) ősz. fn. Pásztor, ki kecskéket, kecskenyájakat legeltet, őriz; kecskés.

KECSKERÁGÓ, (kecske-rágó) ősz. fn. Az öthimesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó cserjenem; bokrétája öt szirmu, tokja színes, öt szegű, öt rekeszü, öt kopácsu; magvai korcovatósak. Sokszor négy szirmu, négy hímű (Evonymus) Dunán túl: *kecskerágító*. Fajai: *csíkos, bibircsós, széles levelű*. Gyümölcsét alakja miatt papsipkának hívják. Nevét valószínűen onnan kapta, mert galyait a kecskék különösen szeretik rágicsálni.

KECSKERÁK, (kecske-rák) ősz. fn. Tavakban tenyésző, fehéres héju sovány rákfaj, melynek a Balaton rákjai is.

KECSKÉS, (1) (kecs-ke-es) mn. tt. *kecskés-t v. —et*, tb. —*ék*. Kecskékkel bővelkedő, kecskéket tartó, tenyésztő. *Kecskés tartomány, gazda.*

KECSKÉS, (2), fn. tt. *kecskés-t*, tb. —*ék*. Személy, ki kecskéket őriz, legeltet. Több család neve hazánkban.

KECSKÉS, (3), puszta Szabolcs m.; helyr. *Kecskés-re*, —*én*, —*ről*.

KECSKESAJT, (kecske-sajt) ősz. fn. Kecsketejből készített sajt.

KECSKÉSFALVA, falu K. Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ről*.

KECSKESZAKÁL, (kecske-szakál) ősz. fn. 1) A kecskének állán növő karcsu szakál. 2) Átv. ért. egyedül az állon meghagyott keskeny férfi szakál, mely némileg a kecskéjéhez hasonló. 3) Többféle füvek mellékneve.

KECSKESZAR, (kecske-szar) ősz. fn. Kecskébogyó, kecskegolyó, kecskeganéj.

KECSKESZARV, (kecske-szarv) ősz. fn. A kecskenemű állatok tekervényes szarva.

KECSKESZÉM, (kecske-szém) ősz. fn. Fehéres, bandsalgó szem, milyen a kecskéké.

KECSKESZEMŰ, (kecske-szémű) ősz. mn. Olyan színű szemekkel bíró, mint a kecske; savó szemű, juhszemű. Jelent *bandsalt* is, mivel a kecske nézése is olyan; innen a kifejezés: *káposztás*

kertbe néz, am. kancsalul, mint a káposztát vágyva néző kecske.

KECSKESZŐR, (kecske-ször) ősz. fn. A kecske nevű állatok szőre, mely az ázsiaieli angorai fajkon legfinomabb szálu. *Kecskeszőrből való szövet.*

KECSKETARACZK, (kecske-taraczk) ősz. fn. Kisdéd lőtaraczk, mely kecskelábakon, vagyis keréken mozgó két lábon áll, s mintegy három fontos.

KECSKETEJ, (kecske-tej) ősz. fn. A kecskének sok táperővel bíró teje, melyet az aszkóiban szenvedőknek italul ajánlanak.

KECSKETÖGY, (kecske-tógy) ősz. fn. A nőtény kecske tögye.

KECSKETURÓ, (kecske-turó) ősz. fn. 1) Kecsketejből csinált turó. 2) Tréfás átv. ért. ütés, bökés, melyet valaki másnak farán térdrel tesz. A csintalan gyerkőczék szótárából való.

KECSKÉÜL, (kecs-ke-ül) ih. Kecskemódra. „Kezde szólni kecskéül.“ (Pesti G. meséi).

KECSKEVAJ, (kecske-vaj) ősz. fn. A kecsketej föléből köpült vaj.

KECSKE-VARBÓK, falu Hont m.; helyr. —*Varbók-ra*, —*on*, —*ről*.

KECSKÉZIK, (kecs-ke-ez-ik) k. m. *kecskézitem*, —*tél*, *étt*. Kecskemódra hangzik. „Jóllehet az szód kecskézik, demaga (mindazáltal) a hasadékokon farkast látok.“ (Pesti G. XXIV. mese.)

KECSKÓCZ, falu Sáros m.; helyr. *Kecskócza-ra*, —*on*, —*ről*.

KECSŐ, falu Gömör m. helyr. *Kecső-re*, —*n*, —*ről*.

KECSTELEN, (kecs-te-len) mn. tt. *kecstelen-t*, tb. —*ék*. Ami nem kecses, kecskek híjával levő. *Kecstelen parragi nő. Kecstelen magaviselet.*

KECSTELI, KECSTELJES, (kecs-teli vagy teljes) ősz. mn. Sok kecscesl ékesített, diszlő, igen kecses. *Kecsteli úrhölgy.*

KECZ, (1) fn. tt. *keczet*. Koczafiaztató. Bodrogközi szó. (Mindszenti). A ‚kozca‘ szónak módosulataul tűnik fel.

KECZ, (2) elvont gyöke *kecze, keczzen, keczmereg* szónak. Alapértelme a csucsosság, hegyesség; b) élénk, könnyű mozgás; c) hangutánzó *keczzen* s *keczeg* szókban; rokon ez értelemben *kecz* gyökkel.

KÉCZ, falu Bihar m. helyr. *Kécz-re*, —*én*, —*ről*.

KECZCZEN, (kecz-cz-en) önh. m. *keczczen-t*. Am. perczen, ketytyen (az óra). *Lekeczczen*, a székelyeknél gúnyosan mondják a gögösőről, hányavtíróról, halóról, vagy hivatali polczról is, lepottyán. (Kriza J.).

KECZE, (kecz-e) fn. tt. *keczét*. 1) Csúcsos, zsákforma háló, melyet a víz fenekén húznak. Törzsökcsa csúcsos hosszukást jelentő *kecz*, mely rokon a *kecség* (tejes fazék), és *kecsége* (hegyes orru hal) szók *kecs* törzökével. 2) Tisza mellékén *kecze* jelenti azon ihar- vagy bükfa lábaeskát is, mely a hegedűn a húrt fentartja.

dély. *Kedélyre ható zene, ének.* Gyöke az érzéki tehetségre vonatkozó *ked*. V. ö. KEDV.

KEDELYALKAT, (kedély-alkat) ösz. fn. Fogékonyság a kedély iránt.

KEDELYÁLLAPOT, (kedély-állapot) ösz. fn. A kedélynek bizonyos foka, mértéke, melyet valaki magában érez. Máskép: *kedélyhangulat*.

KEDELYÉS, (ked-ély-és) mn. tt. *kedélyés-t v. —et, tb. —ek.* 1) Mi a kedélylyel önhangzatban, rokonságban van, mi a kedélyre hat. *Kedélyes zene, keringő. Kedélyes nyári lak.* 2) Ki a külső benyomások, különösen a szívre vonatkozók felfogására hajlandó, pl. ki az örvendőkkel örülni, a szomorgókkal szomorgni, ki mások ügyeiben részt venni stb. szeret. Ellentéte a *lompult, közömbös, részvéttlen* természetű.

KEDELYÉSEN, (ked-ély-és-en) ih. Kedélyes hangulatban.

KEDELYÉSSÉG, (ked-ély-és-ség) fu. tt. *kedélyesség-ét.* Kedélyes tulajdonság.

KEDELYHANGULAT, (kedély-hangulat) ösz. fn. A kedélyi állapotnak bizonyos foka, mértéke. *Jó, rossz kedélyhangulat.*

KEDELYHARCZ, (kedély-harcz) ösz. fn. Állapot, midőn a kedély különböző izgalmai egymással mintegy küzdeni látszanak.

KEDELYMINŐSÉG, (kedély-minőség) ösz. fn. L. KEDÉLYALKAT, és KEDÉLYESSÉG.

KEDELYNYUGALOM, (kedély-nyugalom) ösz. fn. Állapot, midőn a kedély némely izgatások ellenére is csendben marad.

KEDELYVÁLTOZÁS, (kedély-változás) ösz. fn. Jobbra vagy rosszabbra változás a kedélyi állapotban.

KEDELYZET, (ked-ély-ez-et) fn. tt. *kedélyzetet.* L. KEDÉLYHANGULAT.

KEDESZ, (ked-csz) fn. tt. *kedesz-t, tb. —ék,* harm. szr. —e. A két főbbhímesek seregébe és fedetlenmagúk rendébe tartozó növényem; és csésze vagy ajakas, vagy rendes ötfogú; virágzás után a csésze torkát szűrők zárják be, vagy pedig a csésze fogai. Diószeginél: *démulka.* (Thymus). A görög név (*θυμός*) jelentése után a *ked* törzsből alakították; noha a görögben a hangsulynál fogva különbözők: *θύμιος* (Thymian), és *θυμός* (kedély stb.)

KEDESZFŰ, (kedesz-fű) ösz. fn. L. KEDESZ.

KEDIG, **KEDIGLEN**, régies ksz. a mai *pedig* helyett. A mongol nyelvben *kiged* am. és. L. PEDIG.

—**KÉDIK**, **KÖDIK**, mély v. alhangon —**KODIK**, igen termékeny összetett igeképző a gyakorlatos *-eg, -ög, -og*, továbbá az *ed, öd, od* és *ik* képzőkből, közép jelentéssel; s ily igéket alkot mind (át- és önható) igékből, mind (fő- és mellék)nevekből, sőt elvont gyökökből is, pl. (csak *kédik*-re): *tisztel-kédik, les-kédik, vél-e-kédik, vet-e-kédik, emel-kédik, eszmél-kédik, es-e-kédik; szegyenkédik, legénykédik, ingerkédik, himpellérekédik, mesterkédik; kevélykédik, betegeskédik, epekédik, csimbelkédik* stb., néha *-el* vagy *-es*

képző előbocsátásával is, pl. *leselkédik, dörélkédik* (=döre-el-kédik), *kétkédik*; *vendégeskédik, ügyvédeskédik* stb. V. ö. —**ODIK**.

KEDÜLET, (ked-ül-et) fn. tt. *kedületét.* Lásd: **VÉRMÉRSÉK**.

KEDV, (ked-v v. ked-ü) fn. tt. *kedv-et*, harm. szr. —e. 1) Az érző tehetségnek a külső behatások által okozott, s kiható erejű állapota, melynél fogva azokat tetszőleg vagy visszatetszőleg fogadja. *Jó kedv*, mely a tetsző benyomásokat tünteti vissza. *Jó kedvvel lenni.* *Roszk kedv*, mely a kelletlen behatásoknak felel meg. *Széles jó kedv*, melynek sem módja, sem határa. *Fél kedv*, mely valami iránt félig vonzalmat, félig visszahatást érez. *Komor kedv*, mely sőtét, bús érzelmeket táplál. 2) Különösen, s leginkább egyedül használva jó értelemben: *vágy, kívánság, cselekvési hajlam, akarat. Kedvére él. Kedvére eszik, iszik. Ez nincs kedvemre. Kedvéért megteszem. Kénye kedve szerént mulat. Nincs kedve a katonaságra. Ha kedve tartja, majd eljön. Nincs kedve sem játszani, sem táncolni. Kedve telik benne. Kedvét leli benne. Hadd teljék kedve. Kedvét tölteni. Kedvetelt ember. Ez az én szerelmes fiam, kibem nekem kedvem telt. (Máté evangy.). Másnak kedvére vagy kedvében járni, kedvét tölteni, teljesíteni. Másnak kedvét szegni. Semmi kedve sincs. Ez kedvem szerént, vagy: kedvem ellen van, am. tetszésem szerént vagy ellen. Kedvem volna jól összeszidni őt. Kárvallása nem kár, ki maga kedvén jár. Vagy: Kinek mihez kedve, azért álmát felejtse. Vagy: Kinek mihez kedve, nincs ott rövidsége. (Km. Volenti non fit injuria). Kinek mihez kedve, ott akad a szíve. (Km.).*

„Juhász legény búsan útra kél,
Hová lett a kedve? elhagyta.“ Népd.

„Nincsen kedvem, elvitte a gólya,
Mert ott jártam, hol nem kellett vóna.“

Népd.

3) Valaki iránt viseltető vonzalom, kegyesség. *Valakit kedvébe fogadni. Kedvét lelni valakiben. Kedvéért mindent megteszek. Valakinek kedvét keresni, kedvében lenni.* A jakutban *köngül* am. kedv, akarat, a törökben *gönül* am. szív, kedv. (Abuska.) *kejf* am. jó kedv. V. ö. KEGY.

Sajátságos mondatok: *kedve kerekedik v. kedve duzzan* am. nagy kedve jön; *kedve szottyán v. szuszszan, kedve csámporodik* am. valamire egyszerre kedvet érez magában; *elment, megjött, megeredt, megindult a kedve; kedvet kap; elvesztette a kedvét; kedvét találja. Főleg bor kedvéért* (am. bor végett) *termeszti* a szőlőt.

KEDVCSAPONGÁS, (kedv-csapongás) ösz. fn. Többszöri, vagy folytonos kedvtöltés, széles kedvből eredő mulatozás.

KEDYDERITÉS, (kedv-derítés) ösz. fn. Cselekvés, mely valakinek rossz v. borús kedvét vidorabbá változtatja.

KEDVDERÍTŐ, (kedv-derítő) ösz. mn. A roszt v. borús kedvet vidorabbá változtató. *Kedvderítő bor; mulatság.*

KEDVDUZZANÁS, (kedv-duzzanás) ösz. fn. Állapot, midőn valakinek széles jó kedve kerekedik; kisebb mértékben: *kedvszottyánás, kedvszu szszandás.*

KEDVÉBRESZTŐ, (kedv-ébresztő) ösz. mn. Ami jókedvet, vidámságot, derülést szerez. *Kedvébresztő finom borok, vídám társaság.*

KEDVEGYEN, (kedv-egyen) ösz. fn. A kedélynek közönyös állapota, midőn valami sem tetszőleg sem tetszetlenül nem hat rá; midőn mindegy neki, akár így, akár úgy. Szokottabban: *egykedvűség, közöny, közönyösség, közönbösség.*

KEDVEL, (ked-v-el) áth. m. *kedvel-t.* Valami iránt hajlandóságot érez, valamit örömmel fogad, szeret. *Kedvelni a tanulást, olvasást. Kedvelni a társas életet, mulatságot, zenét, tánczot, színházat. Valakit vagy valamit megkedvelni.*

KEDVELÉS, (ked-v-el-és) fn. tt. *kedvelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A kedélynek működése, melynél fogva valamit v. valakit kedvel.

KEDVELET, (ked-v-el-et) fn. tt. *kedveletét.* Kedvelési hajlandóság. Kedvelés tárgya.

KEDVELL, (ked-v-el-el) áth. m. *kedvell-ett*, htn. —eni. L. KEDVEL.

KEDVELŐ, (ked-v-el-ő) mn. és fn. tt. *kedvelő-t.* Ki valamit vagy valakit kedvel. Különösen mondjuk oly személyekről, kik bizonyos tudományok és művészetek iránt kitűnő vonzalommal viseltetnek a nélkül, hogy azokat tüzetesen vagy kereset gyanánt üznék, gyakorolnák. *Műkedvelő zenész, festész.*

KEDVELT, (ked-v-el-t) mn. és fn. tt. *kedvelt-et*, harm. szr. —je. Akit vagy amit szeretünk, hajlammal, vonzalommal kísérünk, kedves személy. *Kedvelt rokon, barát, társ. Kedvelt tanulmányok. Kedveltjeinkkel jót tenni, szerencséjüket előmozdítani.*

KEDVELTET, (ked-v-el-tet) áth. m. *kedveltet-tem*, —tél, —ett. par. *kedveltess.* Kedvessé, kedveltté tesz, szeretett. *Magát kedveltetni a társalgásban. Megkedveltet. Valakivel a tudományokat, művészetet megkedveltetni.*

KEDVELTETŐ, (ked-v-el-tet-ő) mn. tt. *kedveltető-t.* Oly tulajdonságokkal bíró, melyek kedvelést, szeretést gerjesztenek. *Kedveltető társalgási modor, magaviselet, magatartás.*

KEDVELTETŐLEG, (ked-v-el-tet-ő-leg) ih. Oly módon, mely kedveltté, kedvessé, szeretetre méltóvá tesz.

KEDVÉLY, (ked-v-ély) szokottabban l. KEDÉLY.

KEDVENCZ, (ked-v-encz) fn. tt. *kedvencz-ét*, harm. szr. —e. Aki vagy ami vonzalmunknak, hajlandóságunknak, szeretetünknek különösen kitzűött és kitzűtetett tárgya. *Gyermekeim között ez a kedvenczem. Ez az ember kedvenczem. Agaraim közül ellopták a kedvenczemet. Használják melléknévül is, s am.*

kedves, kitűnőleg szeretett. *Kedvencz tanulmánya a régiségtan. Kedvencz paripáját nyergelteti meg.*

KEDVENCZBÜN, (kedvencz-bün) ösz. fn. Bün, melyet valaki igen megszokott s annak elkövetésében, gyakorlásában gyönyört érez. *Kedvenczbüne az ivás, dombérozás, kártyajáték.*

KEDVENCZDAL, (kedvencz-dal) ösz. fn. Dal, melyet valaki különösen szeret énekelni vagy hallani.

KEDVENCZDARAB, (kedvencz-darab) ösz. fn. Darab, melyet valaki különösen kedvel, szeret, melyben kiválólag gyönyörködik, pl. a szindarabok között.

KEDVENCZESZME, (kedvencz-eszme) ösz. fn. Eszme, melylyel valaki előszeretettel, kiválólag foglalkodik, s melyről meggyőződve azt másokkal is közleni, másoknak is ajánlani szereti.

KEDVENCZÉTÉK, (kedvencz-éték) ösz. fn. Különösen kedvelt, iynüinkre való étek.

KEDVENCZÉTEL, l. KEDVENCZÉTÉK.

KEDVENCZFALAT, (kedvencz-falat) ösz. fn. Az étkekből bizonyos darab, melyet valaki legjobban szeret, pl. némelyiknek kedvenczfalatja a rétes vége, a lúd farsikja, a pulykasültnek feketehúsa stb. *A kedvenczfalatot utoljára hagyni.*

KEDVENCZGYERMÉK, (kedvencz-gyermék) ösz. fn. Gyermekek, kit szülői többi gyermekeiknél jobban szeretnek, vagy általán kedves, igen szeretett gyermek. *A kedvenczgyermeket el szokták kényeztetni.*

KEDVENCZHANGSZER, (kedvencz-hang-szer) ösz. fn. 1) Hangszer, melyet valaki a többi hangszerök közül leginkább szeret hallani. 2) Hangszer, melyen valaki különösen szeret és szokott játszani.

KEDVENCZKÖLTÉMÉNY, (kedvencz-költe-mény) ösz. fn. Költői mű, melynek olvasása vagy hallásában valaki kiválóan gyönyörködik.

KEDVENCZKÖNTÖS, (kedvencz-köntös) ösz. fn. Köntös, melyet valaki többi ruhái közül leginkább szeret felölteni, viselni.

KEDVENCZLÓ, (kedvencz-ló) ösz. fn. Gazdája által különösen kedvelt nyerges vagy kocsisló.

KEDVENCZMONDÁS, (kedvencz-mondás) ösz. fn. Mondás, különösen szójárás, példabeszéd, közmondás, melyet valaki gyakran beszédébe keverni, ismételni, idézni szokott.

KEDVENCZPARIPA, (kedvencz-paripa) ösz. fn. A lovagnak különösen kedvelt paripája.

KEDVENCZSZÍN, (kedvencz-szín) ösz. fn. Szín, melyet valaki a ruhakelmékben, bútorokban, festményekben stb. leginkább szeret, a többi közül kiválaszt. *Némelyiknek kedvenczszíne a zöld, másnak a kék vagy vörös stb.*

KEDVENCZSZINÜ, (kedvencz-szinü) ösz. mn. Olyan színű vagy színre festett, melyet valaki főképen kedvel.

KEDVENCZSZÓ, (kedvencz-szó) ösz. fn. Szó vagy mondat, melyet valaki igen gyakran használ,

ismétel. *Csaknem minden embernek vannak bizonyos kedvencszavai.* A vigjátékírók némely személyek jellemzésére bizonyos kedvencszót használnak, pl. Kisfaludy K. Mátyás diákjában Márton bíró kedvencszava: *töröm a zuzáját!* Balog István fentebbi cizmü darabjában a czinkotai kántor kedvencszava: *vak apád,* Czinkó sáfáré pedig: *ha mondom.*

KEDVENCZTANITVÁNY, (kedvencz-tanítvány) ösz. fn. Tanítvány, kit a tanító a többiek közül különösen kedvel, szeret.

KEDVENCZTANULMÁNY, (kedvencz-tanulmány) ösz. fn. Oly tanulmány, melyet valaki kedvel, szenvedélylyel gyakorol, íz.

KEDVENCZTERV, (kedvencz-terv) ösz. fn. Terv, melyet valaki mindenk fölétt szeretne létesíteni, melynek végrehajtásán minden erővel törekedik.

KEDVÉREVALÓ, (kedvére-való) ösz. mn. A többi személyragokkal is: *kedvemre, kedvedre, kedvünkre stb. való.* Olyan ami valakinek tetszik, ami-ben valaki kedvét leli.

KEDVES, (1), (ked-v-es) mn. tt. *kedves-t, v. —et,* tb. —*ék.* 1) Akit vagy amit szeretünk. *Kedves a gyermek az anyjának. Kedves dolog. Kedves vendég. Kik mit szeret, kedves az annak. Kedves gyerekeknek sok a neve.* (Km.) 2) Különösen élünk vele a nyájas megszólításokban. *Kedves anyám, apám, néném, hugom, bátyám, öcsém, barátom. Kedves lelkem, galambom, angyalom, kincsem, rózsám, szívem, csillagom. Édes kedves. Ne haragudj édes, ne haragudj kedves galambocskám.* (Népd.) 3) Szeretetre méltó. *Jaj be kedves kis fiú.*

KEDVES, (2), (ked-v-es) fn. tt. *kedves-t,* tb. —*ék.* Személy, kihez különös szeretettel, vagy szerelmmel vonzódunk. *Kedveseinket idézleni, tőlök bucsuzni.*

„Hogy ha eljősz hozzám, kedves,

Kérlek hosszu utat ne vess.“

Népdal.

Szép vagy, kedvesem. (Hunyady-Opera). *Kedvesnek, kedves gyermeknek sok a neve.* (Km.) *Legkedvesebb, a mit önként adnak.* (Km.)

KEDVESEN, (ked-v-es-en) ih. 1) Örömmérettel, nyájasan, szívesen. *Kedvesen venni az adott ajándékot. A vendéget kedvesen fogadni, látni. Ketten kedvesen, há-man redvesen.* (Km.) 2) Szerettető, kedveltető módon. *Magát kedvesen viselni.*

KEDVESÍT, (ked-v-es-it) áth. m. *kedvesít-ett,* par. —s, htn. —ni, v. —eni. Kedvessé tesz. Nem igen van szokásban.

KEDVESKÉDÉS, (ked-v-es-kéd-és) fn. tt. *kedveskedés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valakinek kedves dolgot teszünk, kedvét keressük. Különösen, holmi meglepő aprófélekkel való megajándékozás; figyelem valaki iránt, mely bizonyos szolgáltatással, fáradsággal jár, mely egyszerűs mind arra mutat, hogy az érdeklött személyt kedveljük, szeretjük.

KEDVESKÉDIK, (ked-v-es-kéd-ik) k. m. *kedvesked-tem, —tél, —ett.* Másnak csupa figyelemből, szeretetből, megelőzőleg valamely kedves szolgálatot tesz, ajándékot ad, hogy egyfelől annak kedvét lelje, másfelől kimutassa, hogy ő is kedvében tartja őt. *A szeretett nőnek virágfüzérrel kedveskedni.* V. ö. **SZIVESKÉDIK.**

KEDVESSÉG, (ked-v-es-ség) fn. tt. *kedvesség-ét,* harm. szr. —e. 1) Szeretetre méltóság, nyájasság. *Az egész ember csupa kedvesség.* 2) Vonzalom, szeretet, melyet valaki irántunk mutat. *Valakinél kedvességben lenni.*

KEDVESZEGÉTT, (kedve-szegétt) ösz. mn. Kinck kedvét valamely rossz, kellemetlen dolog elvette; bús, szomorú, levert kedélyű.

KEDVETLEN, (ked-v-etlen) mn. tt. *kedvetlen-t,* tb. —*ék.* 1) Kinck jó kedve nincs, a legszélesebb értvéve. Különösen: boszus, haragos, komor, szomorú, nehezen felviduló. *Kedvetlen az öreg, olyan mint a láncz, ha fölveszik is jaj, ha leteszik is jaj. Kedvetlen a beteg, a kárvallott.*

„Árpa kenyér keletlen,

N— N— kelletlen,

A vendége kedvetlen.“

Néhai kortesgúnydal.

2) Ami rossz kedvet csinál, ami nem tetszik. *Kedvetlen dolog. Kedvetlen hír. Kedvetlen ítélet.*

KEDVETLENÉDIK, (ked-v-etlen-éd-ik) k. m. *kedvetlenéd-tem, —tél, —ett.* Kedvetlenné, lesz, kedélye szomorúra változik. *Valamely rossz hírre elkedvetlenedni.* V. ö. **KEDVETLEN.**

KEDVETLENÍT, (ked-v-etien-it) áth. m. *kedvetlenít-ett,* htn. —ni v. —eni, par. —s. Kedvetlenné tesz. *Nem kell az embereket szomorú dolgokkal kedvetleníteni. Ne kedvetleníts el bennünket gyászszetek elbeszélése által.*

KEDVETLENÍTÉS, (ked-v-etlen-it-és) fn. tt. *kedvetlenítés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg rossz hatás, benyomás, mely által valaki kedvetlenné tétetik.

KEDVETLENKÉDIK, (ked-v-etlen-kéd-ik) k. m. *kedvetlenkéd-tem, —tél, —ett.* Folytonosan, tartósan, kedvetlen állapotban szenved; nem talál semmiben kedvet, mindent szomorú oldalról vesz fel.

KEDVETLENSÉG, (ked-v-etlen-ség) fn. tt. *kedvetlenség-ét,* harm. szr. —e. 1) A kedélynek öröm, vidámság nélküli helyzete, állapota, szomorúsága, komorsága. *A testi bajok kedvetlenséget okoznak.* 2) Boszuság, ingerlékeny állapot.

KEDVETLENÜL, (ked-v-etlen-ül) ih. Kedv nélkül, rossz kedvvel, szomorún, komoran. *Kedvetlenül tenni valamit. Kedvetlenül föl alá járni. A vendégeket kedvetlenül látni.* V. ö. **KEDV.**

KEDVETLENÜL, **KEDVETLENÜL**, (ked-v-etlen-ül) önh. m. *kedvetlenül.* Lásd: **KEDVETLENÉDIK.**

KEDVEZ, (ked-v-ez) önh. m. *kedvez-tem, —tél, —étt*, par. —z. Tulajdon ragu nevet kíván, s am. 1) Valakinek kedvére tesz, s mindent elkerül, mi kedvét szegné, tehát megkíméli, a kedvetlen benyomástól óvja. *Valakinek a törvényszéknél kedvezni. A vén férj kedvez a fiatal nőnek. A gyereket, ha nagyon kedveznek neki, elkényeztetik.* 2) Mondjuk holmi tárgyáról, melyek ezélnkat elősegítik, pl. *kedvez az idő; kedvez a hajósoknak a szél; kedvez a szerencse; a körülmények kedveznek. Ne kedvez pénzednek a becsületért.*

KEDVEZÉS, (ked-v ez-és) fn. tt. *kedvezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valakinek kedvezünk. *Kedvezéssel lenni valaki iránt. Az illetők kedvezését megnyerni.* V. ö. **KEDVEZ**.

KEDVEZET, (ked-v-ez-et) fn. tt. *kedvezet-ét*, harm. szr. —e. Tett, mely kedvezés által nyilatkozik, mely által kitüntetjük, hogy valakinek kedvezünk, kedvére cselekszünk.

KEDVEZMÉNY, (ked-v-ez-mény) fn. tt. *kedvezmény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. Jótétemény, melyben valakit nem kötelességből, nem szoros tartozásból, hanem csupán iránta való vonzalomból, hajlamból részesítünk. V. ö. **JOGKEDVEZMÉNY**.

KEDVEZŐ, (ked-v-ez-ő) mn. tt. *kedvez-őt*. Általán, aki vagy ami kedvez. *Gyermekének kedvező anya. Kedvező időben útnak eredni, utazni. Kedvező széllel hojózni. Kedvező körülmények között így vagy úgy tenni. Valamit kedvező oldalról elítüntetni. Kedvző szerenese.* V. ö. **KEDVEZ**.

KEDVEZŐLEG, (ked-v-ez-ő-leg) ih. Valakinek kedvét teljesítve, ezélját elősegítve; javát akarva. *Kedvezőleg válaszolni valamely kérdésre. Kedvezőleg itélni. Kedvezőleg fuvó szelek.* V. ö. **KEDVEZŐ**.

KEDVEZŐTLEN, (ked-v-ez-ő tlen) mn. tt. *kedvezőtlen-t*, tb. —ék. Nem kedvező. *A kérelemre kedvezőtlen választ kapni.*

KEDVHIÁNY, (kedv-hiány) ösz. fn. A kedélynek azon állapota, midőn a benyomások érzésére nincs fogékonysága; kedvetlenség, hideg közönyösség.

KEDVKERESÉS, (kedv-keresés) ösz. fn. Cselekvés, mely által más kedvezését megnyerni iparkodunk vagy magunkat másoknál kedvesekké tenni törekszünk; népszerűsége vágyunk.

KEDVKERESŐ, (kedv-kereső) ösz. mn. Aki másnak kedvét keresi, vagy amivel másnak kedvét keresik. *Kedvkereső gyermek. Kedvkereső indulat.*

KEDVMÉRSEK, (kedv-mérsék) ösz. fn. Más-kép: *kedület*. L. **VÉRMÉRSEK**.

KEDVMUTATÁS, (kedv-mutatás) ösz. fn. 1) Midőn úgy láttatjuk magunkat, mintha kedvünk volna; vagy valósággal van is kedvünk. 2) Más iránti vonzalmunknak, hajlandóságunknak bizonyos jelek általi kitüntetése.

KEDVNYERÉS, (kedv-nyerés) ösz. fn. Valaki kedvének, illetőleg magunk iránti vonzalmának, hajlamának megszerzése.

KEDVSZOTTYANÁS, KEDVSZUSZSZANÁS, (kedv-szottyánás v. —szuszszanás) ösz. fn. L. **KEDVDUZZANÁS** alatt.

KEDVTEELÉS, (kedv-telés) ösz. fn. Azon tetszős érzet, melyben részesülünk, midőn valami kellemesen hat reánk, midőn valami kielégíti vágyainkat, örömmel tölti szíveinket.

KEDVTÖLTÉS, (kedv-töltés) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn holmi mulattató, érdekeinknek tetsző dolgokkal foglalkozunk.

KEDVTÖLTÉSÜL, (kedv-töltésül) ösz. ih. Mulatságul, mulattatásul; a végett hogy kedélyünket kellemesen foglalkodtassuk. *Kedvtöltésül sétálgatni a legnépesebb utcákon; színházba, tánczvigalomba stb. menni.*

KEDVTÖLTŐ, (kedv-töltő) ösz. mn. Ami kedélyünket tetszőleg, kellemesen foglalkodtatja; mulattató. *Kedvtöltő társalgások, nyújtás tréfák.*

KEDVTÚLSÁG, (kedv-túlság) ösz. fn. Széles kedv, szerfölött áradozó kedv, mely minden eszélycs mértéken túl megy.

KEDVŰ, KEDVÜ, (ked-v-ű) mn. tt. *kedvű-t*, tb. —ék. Kedvben levő. Csak más megelőző melléknevek után állva használtatik. *Jó-, roszkedvű. Széles kedvűség.*

KEDVŰSÉG, KEDVÜSÉG, (ked-v-ű-ség) fn. tt. *kedvűség-ét*. A kedvnek bizonyos állapota. *Jó-, roszkedvűség.*

KÉED, az *ēē* csak megnyujtva kiejtett palóczos *ē* (megnyujtott nyílt *e*). L. **KEGYELMED** alatt.

KÉÉK, falu Sopron m. helyr. *Kéék-re*, —én, —ről.

KÉÉR, falu Szathmár m. **NÉMET** —, falu Tolna m. helyr. *Kéér-re*, —én, —ről.

KEES, (az első *e* éles *ē*), némely régi iratokban 'kies' helyett. L. ezt.

KEF, elvont gyöke *kefe* szónak. Hagutánzó.

KEFE, (kef-e, törökül is: *kefe*) fn. tt. *kefét*. Szőrből vagy scrtéből készített, különféle formájú eszköz, melylyel ruhát, eszimat, kelméket, szőrös testeket, pl. lovakat, ökröket a szennytől, portól megtisztítanak. *Ruha-, kalap-, eszimakefe. Lókefe. Takácskefe*, melyet a takácsok használnak. *Sárkefe, fényestítő kefe, hajkefe* stb.

KEFECSINÁLÓ, (kefe-csináló) ösz. fn. **KEFEKÖTŐ**.

KEFEKÖTŐ, (kefe-kötő) ösz. fn. Mesterember, ki keféket, s más kefeforma cszközöket, pl. seprüket, meszelöket csinál. *Iszik, mint a kefekötő.* (Németből vett km.)

KEFÉL, (kef-e-el, törökül: kefelemek) áth. m. *kefél-t*. Valamit kefével tisztít, csinosít, súrol, fényesít. *Ruhát, eszimat, kalapot kefélni. Lovat, ökröt kefélni. Ki-, le-, megkefélni valamit.* Tréfás ért. *megkefélni valakit* am. megverni, hátát kiporozni.

KEFÉLÉS, (kef-e-el-és) fn. tt. *kefélés-t*, tb. —*él*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamit kefélnek.

KEG, a régi magyar Passióban am. stadium, a Debreczeni codexben : út, pálya. L. KÉGY.

KEGLEVICSHÁZA, falu Torontál m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

KEGY, (v. ö. KE gyökélem, rokonságait l. itt alább); fn. tt. *kegy-et*, harm. szr. —e. Éles *ē*-vel mind a gyökben, mind származékaiban, mely az *ö-ző* tájbeszédben sem szokott rendszerint *ö*-vé változni, pl. „Hónap lögyenek a kegyelmőtök vendégei“ (a XIII. mese végén Kriza J. gyűjteményében); hanem inkább *i*-vé, mind ehez közelebb álló, pl. a XV. mese végén : „Hónap lögyenek a kigyelmőtök vendégei.“ S Magyarhon legnagyobb részében is a nép *kigyel-med*-et mond. A *ked* szónak lágyított gyöngéd módosítása, miért is jelenti a *ked*-nek vagy *kedély*-nek leggyöngédebb, legnemesebb kihatását. Különösen 1) Ez emberi, kivált női kedélynek azon tulajdonsága, mely az egész testtartáson, taglejtéseken, arczvonásokon, és beszéden bizonyos szelíd, finom, nemes, és szeretetet igénylő gyöngédséggel ömlik el. A kegy a szíveket lágyító és vonzó kedélynek sajátja, mit a hellen a szeretetet jelentő *Χάρις* szóval fejez ki. Innen a kegyeszűzek (*Χαίριτες*), a finom, gyöngéd, részvevő, nemes érzelem jelképei. Rokon vele a német *Gnade*, régi német *genade*, *ginada*, *kinada*, és a hellen *γηθέω*, honnan *γηθός* (kedv), latin *gaudeo*, *gaudium*, a magyar *kéj*, *ged*, *gedél*. 2) Az imént lefestett kegynek működése, kihatása, vagyis gyöngéd, finom, nemes, emberi szeretetből eredő részvét és hajlandóság, melyet valaki mások iránt kitüntet, s azokkal jót tesz, kedvöket teljesíti. *Kegyébe fogadni*, *kegyére méltatni*, *kegyekkel árasztani valakit*. *Kegyből kiesni*. 3) Másod személyi raggal : *kegyed* (egy személyhez), *kegyetek* (több személyhez), műveltebb szólítási czím az alsóbb nyelvből divatos „maga“, „maga“ helyett. *Idvezlem kegyedet*. *Mint van kegyed?* *Mint van* (nem : vannak) *kegyetek?* *Isten kegyeddel* vagy *kegyetekkel*. V. ö. KEGYELMED. A szinte divatba jött *ön*, *önök*, inkább férfias, komoly, s gyöngéd részvét nélküli, a *kegyed* pedig némi vonzalmat és tiszteletet tanúsító megszólítás.

KÉGY, KÍGY, elavult fn. Értelme a régiek szerint : *stadium*, futamat, pálya. Az érsekujvári codexben : „Az ydöben Jezusnak tanytwaany kezzwl ketten mennek vala az napon azaz hwswet napian egy warosban, kinek neue emaws, ki vag'on Jerwsalemhez hatwan *keg'ny* feulden.“ (Az időben Jezusnak tanítványi közzöl ketten mennek vala az napon azaz husvét napján egy városban, kinek neve Emaus, ki vagyon Jeruzsálemhez hatvan kégynyi földön). Sylvester Újtestamentomában háromszor használja *stadium* magyarázatául : „Kettő ő közlök megyen vala azon napon egy városkába, mely Jerwsalemhez hatvan *kigyne* (kigynyi) földön vala.“ Luk. XXIV. 13. „Mikoron annakokáirt az tenghe-

renn evezvinn (evezvén) közel huszonöt avagy harmincz *kigyne* (kigynyi) földet mentenek volna.“ János VI. 19. „Vala kediglen Bethania Jerwsalemhez nem messze, ollymint tizenöt *kigyne* (kigynyi) földön.“ János XI. 18. Ugyan Sylvester a *stadium*-ot más helyeken majd *pálya*, majd *futás* szóval magyaráítja.

A *kegy*, *kigy* hangoztatás fentebbi idézetekben *kegyő*, *kigyő*, *kigyó* szókra emlékeztet, mely részesülői végzetével (*serpens*) mint gyökre *kegy*, *kigy* igére utal; ez pedig *halad*, *szalad*, *fut* értelményű, s azon szók osztályába tartozik, melyek ugyanazon alakban igék és nevek egyszersmind, pl. *fagy*, *fog*, *nyom*, *les*, *zár* stb. E szerint *kegy*, *kigy*, *kigy* a) mint ige am. fut, szalad, b) mint fn. am. futamat, szaladás, illetőleg azon vonal, pálya, melyen a futás, szaladás történik. (Mátyás Flórián után). Különbözik : *kögy*.

KEGYADOMÁNY, (kegy-adomány) ősz. fn. Adomány, nem kötelességből, nem tartozásból, hanem tiszta jóakarattól, szíveségből, vagy nemesebb erkölcsi vonzalomból. *Kegyadományok az inségesek számára*.

KEGYAJÁNDÉK, (kegy-ajándék) ősz. fn. Ajándék, melyet érdemre tekintet, s mellékes érdek nélkül adnak valakinek. V. ö. AJÁNDÉK.

KEGYASSZONY, (kegy asszony) ősz. fn. Asszony vagy úrnő, ki bizonyos kegyadományokban, jótéteményekben részesít, kegyel valakit. Különösen, ki valamely egyháznak, s egyház papjának szükségéről gondoskodik. V. ö. KEGYŰR.

KEGYBELI, (kegy-beli) mn. tt. *kegybeli-t*, tb. —*ek*. *Kegyből* eredő, származó, melyre valakit kényseritni nem lehet. *Kegybeli adomány*.

KEGYBELISÉG, (kegy-beli-ség) fn. tt. *kegybeliségét*. *Kegyből* származtatott jogviszony, mely kötelezettséget nem alapít. (*Precarium*).

KEGYDÍJ, (kegy-díj) ősz. fn. Nem szerződésből, nem tartozásból, hanem csupán jóakarattól adott díj, jutalom.

KEGYDÍJAZÁS, (kegy-díjazás) ősz. fn. Díjazás, melyet valaki nem tartozásból, hanem csak jóakarattól teljesít.

KEGYDŐFÉS, I. KEGYELÉMDŐFÉS.

KEGYDŰS, I. KEGYTELI.

KEGYE, falu Közép Szolnok m. helyr. *Kegyére*, —*n*, —*ről*.

KEGYED, (1), (kegy-ed), többekhez : KEGYTEK, (kegy-e-tek); szólítási czím, I. KEGY 3).

KEGYED, (2), (kegy-ed) elavult, s földesztésre méltó ige, előfordul a régi nagyobb temetési beszédben. *Hogy jorgasson ő neki, és kegyedjen*. Itt a *kegyed* am. kegyet tesz, kegyet mutat, kegyet ad.

KEGYEL, (kegy-el) áth. m. *kegyel-t*. Valakit kegyeivel áraszt, kegyben tart, szerető hajlandóságában részesít, pártol.

KEGYELÉM, v. régiesen : KEGYELM, (kegy-el-ém) fn. tt. *kegyelm-et*, harm. szr. —e. Azon részvevő, másnak javát akaró tett, mely által valakit ke-

gyelünk, vagyis kegy, mennyiben mások iránt tetteleg nyilatkozik. Különösen 1) Oly kedvezés, melyben valaki saját érdeme nélkül, egyedül másnak jó akaratából, hajlamából részesül. *Isteni kegyelem*, mely gyakran Isten ajándékának nevezetik, innen a mondások: *Isten kegyelméből, Isten kegyelmével az is meglehet. Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok.* (Sz. Pál). *Kegyelmet leltem az úr színe előtt.* 2) A szoros igazságnak ellentéte, midőn valakinek megérdemelt büntetése elengedtetik, vagy enyhíttetik. *A Felséghez kegyelemért folyamodni. Kegyelmet nyerni. Kegyelmekelet osztoztatni.* Ez értelemben am. bűnbocsánat.

KEGYELEM-DÍJ, (kegyelem-díj) l. **KEGYDÍJ**.

KEGYELEM-DÖFÉS, (kegyelem-döfés) ösz. fn. Halás dőfés, melyet régekte a bakó a keréktőrésre itél szerencsétlennak adott. Átv. ért. azon állapot, midőn hosszabb lelki szenvedésnek, vagy ily szenvedés megelőzése végett egyszeri döntő nyilatkozat vagy cselekvény által egy más valaki véget vet.

KEGYELÉMFŰ, (kegyelem-fű) ösz. fn. l. **CSI-KORKA**.

KEGYELÉMGÉRET, (kegyelem-igéret) ösz. fn. Igéret, mely által valaki szavát adja, hogy valakit föltétlenül vagy föltételesen kegyelmével megajándékoz.

KEGYELÉM-JEL, (kegyelem-jel) ösz. fn. Bizonyos jel, vagy tett, vagy szó, mely kegyelemre mutat.

KEGYELÉMKENYÉR, (kegyelem-kenyér) ösz. fn. Szoros ért. kenyér, melyet valaki másnak kegyelméből kap. Átv. széles ért. az élet főszükségcincinek kielégítése, egyedül másnak jótéteménye által. *Kegyelemkenyérre szorúlni. Mások kegyelemkenyeréből élni.*

KEGYELÉMLEVÉL, (kegyelem-levél) ösz. fn. Levél, vagy iromány, melynek erejénél fogva valakinek kegyelmet adnak, vagyis büntetését elengedik, vagy enyhítik. *Közbocsánati kegyelemlevél.*

KEGYELÉMPÉNZ, (kegyelem-pénz) ösz. fn. Napi, havi, vagy évi díj, melyet valaki másnak kegyelméből határozott vagy határozatlan mennyiségű pénzben kap.

KEGYELÉM ÚTJA. Az illető hatósághoz, felsőséghez, fejedelemhez folyamodás, midőn kegyelemért, illetőleg bűnbocsánatért, büntetés elengedéseért vagy enyhítéseért esedezik valaki.

KEGYELÉS, (kegy-el-és) fn. tt. *kegyelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Jóindulatból, vonzalomból, hajlamból eredő cselekvés, melynél fogva kegyelünk valakit. V. ö. **KEGYEL**.

KEGYELET, (kegy-el-et) fn. tt. *kegyelet-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Gyöngéd érzelem, részvét, szeretetből eredett jótétemény, melyben valaki részesítetik. V. ö. **KEGYEL**. 2) Tisztelet neme, bizonyos személyek és tárgyak iránt, kik vagy mik régi bevett közsokas által tiszteletre méltókká lettek. *Kegyelettel viseltetni a nemzeti emlékek, törvények, szokások iránt. Kegyeletben tartani a vallási szertartásokat, a jészes üregeket.* 3) Így nevezték némely régiek a szí-

várványt, minthogy a szentírás szerint vízözönkor ez által tanúsította Isten az embereket azon kegyelméről, melynél fogva ily vészről megkímélendi az emberi nemet. *És mikor béborítottam felhőkkel az eget, megtetszik az én szívárványom a felhőkben — és nem lesznek többé vízözön . . .* (Mós. I. 9.).

KEGYELETÉS, (kegy-el-et-és) mn. tt. *kegyeletés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Akiben kegyelet van valaki vagy valami iránt, ami kegyeletet foglal magában. *Kegyelletes utód. Kegyelletes sziv.*

KEGYELETKŐ, (kegyelet-kő) ösz. fn. Kövek, nevezetesen kovarcok, melyek nap ellenében tartva szívárványszíneket játszanak. V. ö. **KEGYELET 3)**.

KEGYELETMŰ, (kegyelet-mű) ösz. fn. Kegyeletet tanúsító vagy kifejező valamely mű, pl. sírkő, emlékoszlop.

KEGYELETTELJES, (kegyelet-teljes) ösz. mn. Kegyeletben bővelkedő, igen kegyelletes. V. ö. **KEGYELETÉS**.

KEGYELMED, (kegy-el-ém-ed) másod személyragos név, tt. *kegyelmed-et*, több személyre alkalmazva: *kegyelmedék*, tb. *kegyelmedéket*. Régi tiszteletcím, melylyel hajdan általánosan éltek minden rendű személy irányában, kit tisztelettel szólítani akartak. Sőt van reá több példánk, hogy a szülék felnőtt gyermekeiket is ezzel szólították: *kegyelmed*. Van a többek közt a Levelestárban 1559-ből egy levél, melyben Lukai Szarka Pál, saját fiát mindenütt *kegyelmed* szóval szólítja, végül is így fejezvé be levelét: „Isten tartsa meg kegyelmedet.“ A német *Euer Gnaden és tót vassá milost* (gratia vestra) ugyanígy tesz, de ezzel csak főbbangukat szoktak megtisztelni. Mai napság mint megbecsülési czímet csak a köznép használja a hasonló rendűek irányában. *Kérem kegyelmedet. Alázza meg magát nálunk kegyelmed. Legtöbb tájakon: kigyelmed*, rövidebben v. összehúzáva Udvarhelyszéken: *kegymöd*, általánosan: *kelmed*; de ez utóbbival már nem csak magához hasonló sorsuak irányában él a köznép, sőt néha féligmeddig gúnyos és megvető értelemben használja, pl. *biz ő kelme nem igen derék ember*; palócosan: *kémed*, innent: *kemed, kend*, (Erdélyi J.), mely általában divatos a köznépnél, különösebben a magyar közlegény czíme, ha tiszte hivatatosan szól hozzá. A jelen századig, maga ezen *kend* még az uri körökben is divatozott, de ma már a magukat műveltebbnek tartó osztálybeliek csak a kisvárosi mesteremberek, különösebben a falusi köznép irányában élnek vele. Ezzel tiszteli meg férjét a parasztnő is. Rövidítve *kēd*, néhutt: *kied, kjed*, sőt a tunyán beszélők mondják *kēe* is. *Hova megy kēd, mit akar kēd? Mint van kēetek, mint szolgál kēetek egészsége? Isten áldja meg a kēetek ebédjét, az emberét is.* Néhutt egy kissé bizalmasabban: *kegyend* (Tájszótár). Némelyek a *kēd* v. *kjed* szót már csak a „kegyed“ből rövidültnek vélik. Hangtalálkozásból ide jegyezzük a török *gendü*, vagy szokottabban *kendi* szót, mely azt teszi *maga* (ő maga), innen *kendim* an. magam stb. Egyéb-

iránt a törökben ez nem megszólítási cím, hanem az egyes 2-ik személyben szokott megszólítás helyett divatba jött itt is a többcs 2-ik személy használata is, pl. *nerêje vardüüüz* (merre volt kegyed, szószérent: merre voltatok?) e helyett: *vardüü* (voltál) stb.

KEGYELMES, (kegy-el-ém-es) mn. tt. *kegyelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Általán, ki kegyelmet gyakorol, tehát jótevő, szelíd akarató, engedékeny, nem bosszuálló stb. *Isten legyen neki irgalmas, és kegyelmes. Kérlek, légy kegyelmes hozzám. A mi urunk nagyon kegyelmes, meg fog bocsátani.* 2) A polgári ezimrendben megfelel a latin *excellentissimus* (Excellenz) ezimnek, s közép helyen áll a méltóságos, és főméltóságú között; máskép: *nagyméltóságú. Kegyelmes uram, asszonyom.* Általán ezen cím illeti a cs. kir. valóságos belső titkos tanácsosokat.

KEGYELMESEN, (kegy-el-ém-es-en) ih. Kegyelemmel fogadva, kegyelmet nyújtva. *Ő Felsége kegyelemmel meghallgatott bennünket.*

KEGYELMESSÉG, (kegy-el-ém-es-ség) fn. tt. *kegyelmesség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Kegyelmekezt gyakorló, osztogató tulajdonság. *Ez a Felség kegyelmességétől függ.* 2) A kegyelmes czimzetű főrangú személyeknek tisztelet czime. *Ha kegyelmességed parancsolja. Ő kegyelmessége úgy akarja.* V. ö. **KEGYELMES**.

KEGYELMETÉK, I. **KEGYELMED** alatt.

KEGYELMEZ, (kegy-el-ém-ez) önh. m. *kegyelmez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Kegyelmet ad, megenged, megbocsát; szánakozásból jót tesz. Különösen a törvényt szabta büntetést elengedi, vagy enyhíti. Az imanyelvben főképen használtatik. *Irgalmaz, kegyelmezz. Uram irgalmaz nekünk, Krisztus kegyelmezz nekünk.* (Litania).

KEGYELMEZÉS, (kegy-el-ém-ez-és) fn. tt. *kegyelmezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn valakivel megszánásból jót teszünk, nevezetesen, midőn megbocsátunk, az elkövetett gonosztettért, megbántásért bosszút nem állunk. 2) A törvényes büntetésnek felsőbb bíróság, vagy fejedelem általi elengedése vagy enyhítése.

KEGYELMEZÉSI, (kegy-el-ém-ez-és-i) mn. tt. *kegyelmezési-t*, tb. —*ek*. Kegyelmezést illető, arra vonatkozó. *Kegyelmezési jog. Kegyelmezési indítvány.*

KEGYELMI, (kegy-el-ém-i) mn. tt. *kegyelmi-t*, tb. —*ek*. Kegyelemből származó, arra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Kegyelmi engedély. Kegyelmi tény.*

KEGYELŐ, (kegy-el-ő) mn. és fn. tt. *kegyelő-t*. Ki valakit kegyel. *Kegyelőink iránt hálával tartozunk lenni.* V. ö. **KEGYEL**.

KEGYELT, (kegy-el-t) mn. és fn. tt. *kegyelt-et*, harm. szr. —*je*. Akit kegyben tartanak, kegyyel illetnek; különös szeretettel pártfogolt, kegyencz.

KEGYELTSÉG, (kegy-el-t-ség) fn. tt. *kegyeltségét*. Állapot, midőn valaki kegyeltetik.

KEGYENCZ, (kegy-encz) fn. tt. *kegyencz-ét*, harm. szr. —*e*. Személy, ki valakinek különös kegyel-

ben van; kit bizonyos kegyelő rendkívüli kegyekkel áraszt el. *Fejedelmek, főurak kegyenczei.*

KEGYES, (kegy-es) mn. tt. *kegyes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Gyöngéd, finom, nemes érzelemből jó akaró, jótevő. *A mi urunk igen kegyes.* 2) Kegyet jelentő. *Kegyes tekintet, pillantás. Kegyes arcz, mosoly.* 3) Erkölcsi, és vallási tekintetben jámbor, ájtatos, vallási kötelességeit hiven és buzgón gyakorló. *Kegyes nőlk. Kegyes szerzet, kegyes oskoldk. Kegyes alapítványok*, melyeknek czélja a vallást és erkölcsiséget előmozdítani. 4) Törvényes ért. *kegyes bíró*, ki a vádlottban az emberi gyarlóságot, valamint jó tulajdonságait tekintetbe veszi, s nem fölötte szigorú. *Kiki kegyes bíró magának.* (Km.). 5) A nyájas társalgási nyelvben am. jó, szives, valamit más kedveért tenni hajlandó. *Kérem, legyen oly kegyes. Ön igen kegyes.* 6) Molnár Albert szerint hajdan jelentett hőst is; *kegyes személy* am. heros, heroina. Vajjon nem-e a *pius Aeneas* lebegett előtte, midőn a kegyes szónak ezen értelmét is adá?

KEGYESEN, (kegy-es-en) ih. Finom és érzellemmel; jóakarattal; ajtatosan; kegyet mutatva. V. ö. **KEGYES**.

KEGYESKÉDÉS, (kegy-es-kéd-és) fn. tt. *kegyeskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kegyes tettek gyakorlása; sziveskedés. V. ö. **KEGYES**.

KEGYESKÉDIK, (kegy-es-kéd-ik) k. m. *kegyeskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Finom, gyöngéd érzelemből fakadó jótéteményeket gyakorol, kegyeket osztogat. 2) Ájtatoskodik, buzgólkodik. 3) Sziveskedik, udvariaságból kedves dolgot cselekszik.

KEGYESKÉDŐ, (kegy-es-kéd-ő) mn. tt. *kegyeskédő-t*. 1) Általán kegyes tetteket gyakorló. 2) Különösen, ájtatosságot gyakorló, buzgólkodó, vallásos.

KEGYESSÉG, (kegy-es-ség) fn. tt. *kegyesség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajdonság, melylyel az bir, ki mások iránt jószívű, jóindulatú, jóakaró, szelíd, irgalmas, kegyes. V. ö. **KÉGYES**. 2) Vallási ajtatosság, buzgóság, jámborság.

KEGYESSÉGÉS, (kegy-es-ség-és) mn. tt. *kegyességés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Igen kegyes, fölötte jó akaró, jóltevő, kegyességgel teljes.

KEGYESSZIVŰ, (kegyes-szivű) ösz. mn. Kinek szive, illetőleg erkölcsi kedélye kegyes érzelmekre és tettekre fogékony, hajlandó. *Kegyesszivű uraság.*

KEGYESSZIVŰSÉG, (kegyes-szivűség) ösz. fn. Erkölcsi tulajdonság, midőn valaki kegyesszivű; kegyeskedési hajlam, jóindulat.

KEGYETÉK, I. **KEGY 3)**.

KEGYETLEN, (kegy-etlen) mn. tt. *kegyetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Széles ért. gyöngéd, finom, részvevő érzelmek nélkül való, mit a *kegyetlen* szabatosabban kifejez. 2) Szoros ért. durva, szívtelen, vad érzésű, ki nemesak nem mutat szelíd jó érzelmet mások iránt, hanem másokat túlzott szigorúságával bánt, kinez, üldöz, gyötör, vagy gonosz indulattal sérteget, szenvedni, kinlódni enged, vagy épen kényszerít. *Kegyel-*

len atya. *Kegyetlen urak, zsarnokok. Kegyetlen katonák, hadvezérek. Kegyetlen, mint a farkas.* (Km.). 3) Átv. ért. ami szenvedést okoz. *Kegyetlen sors. Kegyetlen bánásmód. Kegyetlen zordon idő. Kegyetlen fegyverek, kínzások.*

KEGYETLENÉDIK, (kegy-etlen-éd-ik) k. m. *kegyetlenéd-tem*, —*él*, —*étt*. Kegyetlen indulatúvá, természetüvé leszen.

KEGYETLENÍT, **KEGYETLENIT**, (kegy-etlen-it) áth. m. *kegyetlenít-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Kegyetlenné tesz, okozza, hogy valaki kegyetlen legyen. *Ingerlés, bántás, sértegetés által kegyetleníteni valakit.*

KEGYETLENÍTÉS, **KEGYETLENITÉS**, (kegy-etlen-it-és) fn. tt. *kegyetlenítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg ingerlés, bántás, mely miatt valaki kegyetlenné lesz.

KEGYETLENKÉDÉS, (kegy-etlen-kéd-és) fn. tt. *kegyetlenkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Kegyetlen tettek gyakorlása. *Hajborzasztó, irtóztató kegyellenkedés.*

KEGYETLENKÉDIK, (kegy-et-len-kéd-ik) k. m. *kegyetlenkéd-tem*, —*él*, —*étt*. Kegyetlen tetteket követ el, vagy gyakorol. *Mind fogytig kegyetlenkedik-e a kardod?* (Kir. II. 2. 26. Káldi) V. ö. **KEGYETLEN**.

KEGYETLENSÉG, (kegy-et-len-ség) fn. tt. *kegyetlenség-ét*, harm. szr. —e. A túlszigorú, vagy vad, vagy gonosz akaratnak, szenvedélynek tulajdonsága, mely a gyöngéd érzelmeket keményen sérti, mely másokat üldöz, gyötör, kínoz stb. *Szörnyű, vad, borzasztó, rettenetes kegyetlenség.*

KEGYETLENÜL, (kegy-et-len-ül) ih. Kegyetlen módon, vad indulattal, túl szigoruan, marczonán, iszonytatólag kínozva. *A foglyokkal kegyetlenül bánni. Az országot kegyetlenül zsarolni, pusztítani.*

KEGYETLENŰL, **KEGYETLENÜL**, (kegy-et-len-ül) öbh. m. *kegyetlenül-t*. Olyanná lesz, mint akit kegyetlennek hívunk, kegyetlenedik. *Elkegyetlenülni.*

KEGYGAZDAG, (kegy-gazdag) lásd : **KEGYTELJES**.

KEGYHAJHÁSZ, (kegy-hajhász) l. **KEGYVADÁSZ**.

KEGYHAJHÁSZAT, (kegy-hajhász) lásd : **KEGYVADÁSZAT**.

KEGYHÜBÉR, (kegy-hübér) ösz. fn. Hübér, melyet az adományozó nem valamely tett szolgálataért, hanem csupán jóakarattal, személyes hajlamból ad valakinek, melyre az illető hübéres csak utóbbi szolgálata által teszi magát érdemessé.

KEGYIDŐ, (kegy-idő) ösz. fn. Keresztény válástani ért. azon idő, melyet Isten az elvesztett kegyelem visszanyerhetésére enged az embernek.

KEGYIG, **KEGYIGLEN**, régies szók. l. **PEDIG**, **PEDIGLEN**.

KEGYIGÉRET, (kegy-igéret) ösz. fn. Igéret, melyet valaki adandó vagy tanusítandó kegye iránt tesz.

KEGYISTENNŐ, (kegy-istennő) ösz. fn. A régi római hitregében félistennő, a szépnek, kecsesnek, szeretetre méltónak istennője; máskép : *kegyiszűz* (Gratia, Charis). *A három kegyistennő.*

KEGYJEL, (kegy-jel) ösz. fn. Általán szóval vagy tettel adott jel, mely által valaki másokkal éreztetni, hogy irántok kegyes, melyből az illetők észrevehetik, vagy gyaníthatják, hogy valakinek kegyében vannak.

KEGYJELENTÉS, (kegy-jelentés) l. **KEGYMUTATÁS**.

KEGYLÁNCZ, (kegy-láncz) ösz. fn. Aranyláncz, melyet valaki bizonyos érdem fejében az uralkodótól kap. *Nyakról függő kegyláncz.*

KEGYLEVÉL, (kegy-levél) ösz. fn. Iromány, vagy oklevél, melynek erejénél fogva valamely felsőség egy más alsóbb rendű személyt bizonyos kegyben részesít. *Felzabarádítási, szabadalmazó kegylevél.*

KEGYMOSOLY, (kegy-mosoly) ösz. fn. Költői kifejezés, mely a szeretett nő mosolyában kegyteljes hajlamot szemléltet, kegyjelül szolgáló mosolygás.

KEGYMÖD, l. **KEGYELMED**.

KEGYMUTATÁS, (kegy-mutatás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg kijelentés, melynél fogva valaki kegyét éreztetni valakivel.

KÉGYÓ, régies és tájdivatos, kígyó helyett; l. ezt.

KEGYPECSÉT, (kegy-pecsét) ösz. fn. Pecsét, melylyel a kegyelemadó az illető kegylevelet meg erősíti.

KEGYPÉNZ, (kegy-pénz) ösz. fn. l. **KEGYELMÉNY**.

KEGYPILLANAT, (kegy-pillanat) ösz. fn. Kegyelül szolgáló szelíd, nyájas pillanat.

KEGYSZERŰ, (kegy-szerű) ösz. mn. l. **KEGYBELI**.

KEGYSZÚRÁS, (kegy-szúrás) lásd : **KEGYELMÉNYDÖFÉS**.

KEGYSZŰZ, (kegy-szűz) ösz. fn. l. **KEGYISTENNŐ**.

KEGYTELEN, (kegy-te-len) mn. tt. *kegytelen-t*, tb. —*ék*. Ki más iránt kegygyel nem viseltetik, nem kegyes. Ez tisztán tagadó értelemmel bír, és sokkal lágyabb kifejezés, mint a *kegyetlen*, mert ez tényleges gonosz indulattal, és akaratjal jár. Oly különbség van köztök miut a *gondtalan* (gond nélküli) és *gondatlan*, (gondot elhanyagoló) között.

KEGYTELENSÉG, (kegy-te-len-ség) fn. tt. *kegytelenség-ét*, harm. szr. —e. Kegynek, kegyességnek hiánya, tehát érzéketlen részvéltlenség, mely mások irányában gyöngéd finom érzelmeket nem tauusít. Ettől különbözik a *kegyetlenség*. V. ö. **KEGYTELEN**.

KEGYTELI, **KEGYTELJES**, (kegy-teli v. —teljes) ösz. mn. Kinek szive, kebele kegyes érzé-

mekkel, jótevő részvétellel bővelkedik; hajlamból, szenvedélyből kegyes.

KEGYŰR, (kegy-úr) ösz. fn. Általán úri személy, ki valakit különös pártolása alá vesz, kegyeiben részesít, pártfogó. Különösen, ki valamely egyházi község, illetőleg templom és annak szolgája számára szükséges javadalmat alapít. (Patronus ecclesiae).

KEGYŰRI, (kegy-úri) ösz. mn. Kegyurat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kegyúri jogok. Kegyúri kötelességek, terhek.*

KEGYŰRSÁG, (kegy-úrság) ösz. fn. Kegyúri minőség; kegyúri jogok összvege.

KEGYVADÁSZ, (kegy-vadász) ösz. fn. Személy, ki minden módon mások kegyébe jutni, s azal élni törekszik, pl. ki a népszerűséget hajhászszá, vagy a felsőbbség tetszését hizelegve, árulkodva stb. megnyerni iparkodik. Máskép: *kegyhajhász.*

KEGYVADÁSZAT, (kegy-vadászat) ösz. fn. Mások kegyének minden uton módon keresése. Máskép: *kegyhajhászat.*

KEGYVESZTÉS, (1), (kegy-vesztés) l. **KEGYVESZTÉTT**.

KEGYVESZTÉS, (2), (kegy-vesztés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki pártfogójának vagy kedvesének jóakaratótól elesik.

KEGYVESZTÉTT, (kegy-vesztétt) ösz. mn. A ki valakinek kegyét, jóakaró indulatát elvesztette.

KEGYZOLD, (kegy-zsold) ösz. fn. Kiszolgált s szabadon bocsátott, rokkant katonának kegydíja.

KEGYZOLDOS, (kegy-zsoldos) ösz. fn. Kiszolgált rokkant vitéz, ki kegyzsoldot húz.

KEH, hangutánzó fn. tt. *keh-et* v. —*ét*, harm. szr. —*e*. Kóros állapot, midőn valaki a légső csiklándozása következtében a levegőt erős hangon nyomja ki a tüdőből. Ha a keh nagyobb fokra lép, s némi rekedt hanggal jelenkezik, *hurul*-nak mondjuk. *Szár-raz keh*, mely semmi nyálkát nem vet ki. *Keh bántja a lovat*. A lovaknak egyik szokottabb nyavalyája. Hasonlók hozzá hangban is a sínai *khi* (tussis), szanszkrit *kaç*, persa *khuf-iden*, finn *kohjo*, *köhhä*, német *keuch*, *keuchen*. Hangváltozattal *köh*, melyből: *köhög*, *köhécsel* erednek.

KEHÉCS, (keh-écs) elvont törzsöke *kehécsél* igének és származékainak. Jelenti a keh által gyakorta okozott hangkinyomást.

KEHÉCSÉL, (keh-écs él) önh. m. *kehécsél-t*. A keh gyakran vagy folytonosan bántja. Hangzó változattal: *köhécsél*, *kahécsél*, *kahácsol*.

KEHÉCSÉLÉS, (keh-écs él-és) fn. tt. *kehécsélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kóros állapot, illetőleg kényszerű cselekvés, midőn valaki gyakran vagy folytonosan keheg.

KEHÉG, (keh-ég) önh. és gyakor. m. *kehég-tem*, —*tél*, —*étt*. A légső csiklándozása, vagy más belső ok miatt a levegőt *keh keh* hangon nyomkodja tüdejéből. Máskép: *köhög*.

KEHÉGÉS, (keh-ég-és) fn. tt. *kehégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. **KÖHÖGÉS**.

KEHELY, fn. tt. *kehely-t*, vagy (a *h* és *ly* helyet cserélvén) *kelyhet*, tb. *kelyhek*. Azonos a hellén *κύλη*, *κύλιξ*, latin *calyx* és német *Kelch* szókkkal. Kicsinyezve: *kelyhecske*. 1) Ivóedény, melynek vagy hengerded alakja van, vagy fölül elmetszett üreges köghöz hasonló. Különösen így neveztetik a templomokban azon ivópohár, melylyel a papok misézés vagy úrvacsora alkalmával élnek. *Arany, aranyozott, ezüst kehely*. Átv. ért. minthogy a kehely Urunk szenvedésére emlékeztet, jelent szenvedést. *Kiüríteni a fájdalom, keserűség kelyhét*. Használhatik ellenkező értelemben is. *A szerellemnek édes kelyhét megtízlelni*.

„Míg más, szép hitvesét rengetve karjában,
A szerelem bájos kelyhét üritgeti.“

Szemere Pál.

2) A növénytauban am. a virágbimbó tokja, mely a bimbó kifejléskor kehely gyanánt szétnyílik s a bokréta (sajátlagi virág) tövét kívülről beborítja, rendszerint zöld s levél forma anyagból van; máskép: *csésze*. Vannak csészétlen virágok is, mint a tulipán, lilium, gyöngyvirág; de vannak bokréta nélküliek is, mint az uszány, ezikkaszár s a szénaneműek mind.

KEHELYFEDŐ v. —**FÖDŐ**, (kehely-fedő v. —födő) ösz. fn. Négyszögű fedő, melylyel a miséző pap a bor és víz betöltése és felajánlása után áldozásig a kehelyt közvetlenül befödi. (Palla).

KEHELYKUPA, (kehely-kupa) ösz. fn. 1) Kehelyhez hasonló alakú kupa. 2) A kehely öble.

KEHELYMARKOLAT, (kehely-markolat) ösz. fn. A kehely nyaka, szára, melynél fogva megmarkolják, kézbe fogják.

KEHELYTAKARÓ, (kehely-takaró) ösz. fn. A misézéshez felszerelt kehelyfödő ruhája, mely az egész készületet betakarja. (Velum).

KEHELYTALP, (kehely-talp) ösz. fn. A kehelynek kerekalakú talpzata, melyen áll.

KEHELYTÁNYÉR, (kehely-tányér) ösz. fn. Fémanyagból készített csekély homorodású tányér, melyre a miséző pap az ostyát teszi, melyről azt felajánlja, s végre mint Krisztus testét magához veszi. (Patina).

KEHELYTOK, (kehely-tok) ösz. fn. Reudesen kemény bőrből csinált tok, melybe a használaton kívül levő kelyhet takarják.

KEHELYTÖRLŐ, (kehely-törlő) ösz. fn. Fehér gyolcsruha, melylyel a miséző pap a kelyhet, mielőtt a bort és vizet betölti, és az áldozás véghezvitele után kitörli. (Purificatorium).

KEHES, v. **KEHÉS**, (keh-es v. keh és) mn. tt. *kehes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kit a keh bánt, ki köhög, kehel. *Kehes ló*.

KEHESSÉG v. **KEHÉSSÉG**, (keh-es-v. —és-ség) fn. tt. *keheség et*. Kehögő, kehécselő betegség.

KEHETEG, (keh-et-eg) mn. és fn. tt. *keheteg-ét*. Székely tájszó, am. folytonosan vagy gyakran kehegő, kehegésre hajlandó. *Keheteg vén ember*. Mint főnév jelenti magát ezen betegséget. *Kehetegben szenvedni*.

KEHETEGÉS, (keh-et-eg-és) mn. tt. *kehetegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aki kehetegben szenved, kehécselő, száraz hurutú nyavalyás.

KEHIDA, falu Szala m. helyr. *Kehidá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÉJ, (V. ö. KEGY), fn. tt. *kéj-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Gyökeleme a kedves vágyat, tetszést jelentő *ke*, mely ö v. e képző hozzájárultával lett *keő* v. *kee*, s a két önhangzó összeolvadván, a megnyújtott *ké*, végre *j* toldalékkal *kéj*, mint *é éj*; *szi szj*; *hi hij*; *szá szaj*; *bá báj*; *tá táj*; ismét mint *le lev* v. *lé lév*; *csé csév*, *szü szüv* v. *szü szüv*, *nyü nyüv*; *ke keh*; *do doh*, *ro roh* stb. 1) A kedélynek gyönyör- vagy örömerzete, melyet bizonyos kecségető benyomások szülnek. Jelent különösen finomabb érzeki és szellemi gyönyört. *Szerelmi kéj*. *Mennyei, égi kéj*.

„Kidülva e kebel hajdanti kéje,
Reménysugalva mit ragyogsz feléje?“

Kisfaludy K.

„Éljen, aki ott kapálta
E pohár dicső tövét.
Most mi vígan hömpögetjük
Kéjre, lángra ébredünk.“ Bajza Józ.

Rokon a *kiván*, régiesen *keván*, és a *kics* (kecs), *kény* szók gyökével. De némileg eltérő értelemmel is. Lásd mindeniket a maga helyén. 2) Tetszés, gyönyör utáni vágy. *Kéje szerént történik minden. Kéjét tölteni. Kéje kedve szerént. Ön kéjén jár. Maga kéjét. Kéjét követi.* „A föld önnön kéjén gyimölcsöz.“ (ultra terra fructificat). Tatrosi cod. Ezen értelemben egy a *kény* szóval.

KÉJBÉCS, (kéj-bécs) ösz. fn. Valamely árúnak, dolognak azon becse, melyet belértéke fölött csupán azért tulajdonítunk neki, mert bizonyos oknál fogva kedves előttünk. (Pretium affectionis).

KÉJDE, (kéj-de) fn. tt. *kéjdé-t*. Kéjes hely, kéjlak, mulatóhely.

KÉJDÚS, (kéj-dús) ösz. mn. A maga nemében igen kéjes, gyönyörködtető, kéjérzetre gerjesztő. *Kéjdús vidék*. V. ö. KÉJ.

KÉJELÉG, (kéj-el-ég) önh. és gyakor. m. *kéjelég-tem* v. *kéjelgét-tem*, —*tél* v. *kéjelgéttél*, *kéjelgétt*. Kéjjel járó érzelmekben gyönyörködik, pl. ki a leglágabb, legfinomabb szerelem gyönyöreiben úszik. *A szerelmesek egymás karjai közt kéjelegnek*.

KÉJELÉM, (kéj-el-ém) fn. tt. *kéjelmet*, harm. szr. —*e*. Kéjes érzelem. V. ö. KÉJ, KÉJES.

KÉJÉLET, (kéj-élet) ösz. fn. Olyan élet, mely gyönyör és kéjelvezet közt foly le.

KÉJELGÉS, (kéj-el-eg-és) fn. tt. *kéjelgés-t*, tb. —*ek*. Kéjben, gyönyörben merengés.

KÉJELMES, (kéj-el-ém-es) mn. tt. *kéjelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kéjelemmel teljes, kéjdus. *Kéjelmes szerelmeskedés, ölelkezés*.

KÉJELMESSÉG, (kéj-el-ém-es-ség) fn. tt. *kéjelmesség-ét*, harm. szr. —*e*. Kéjelmes állapot vagy minőség.

KÉJELMETLEN, (kéj-el-ém-et-len) mn. tt. *kéjelmetlen-t*, tb. —*ék*. Kéjelem nélkül való, ami kéjelmi érzésre nem gerjeszt, nem gyönyörködtet. *Kéjelmetlen sivatag*.

KÉJÉLVEZÉS, (kéj-élvezés) l. KÉJÉLVEZET.
KÉJÉLVEZET, (kéj-élvezet) ösz. fn. Kéjjel járó örömeinek érzete.

KÉJEN, (kéj-en) ih. Gyöngéd édes érzelmeket élvezve; sajtát vágya, kívánsága, tetszése szerént. *Kéjen, kedvén él*.

KÉJENCZ, (kéj-encz) fn. tt. *kéjencz-ét*, harm. szr. —*e*. Személy, ki tulságosan szereti a kéjt, ki a gyönyörérzeteket vadászsza, s egyedül azoknak él, kéjvadász.

KÉJÉNT, (kéj-ént) ih. Vágyunk, kívánságunk, hajlamunk szerént. *Kéjént élni, mulatni*.

KÉJÉRZELEM, KÉJÉRZET, (kéj-érzelem v. —érzet) ösz. fn. Testi vagy szellemi gyönyörérzet; különösen érząceket csiklandozó kedves benyomat.

KÉJES, (kéj-es) mn. tt. *kéjes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Ami kéjjel jár, kéjt szerez, vagyis gyönyörérettel járó, gyönyört szerző. 2) Vágyunk, kívánságunk, akaratumk szerént való. Ellentéte : *kéjtelen*, am. erőszakolt, akaratlan.

KÉJETLEN, (kéj-etlen) l. KÉJTELEN.

KÉJGYÖNYÖR, (kéj-gyönyör) ösz. fn. Kéjes benyomás által gerjesztett élvezet, gyönyörérzet.

KÉJHAJHÁSZ, (kéj-hajhász) ösz. fn. L. KÉJVADÁSZ.

KÉJHAJHÁSZAT, (kéj-hajhászhat) ösz. fn. A kéjnek szerföltötti s testet és lelket lealacsonyító, zsiobasztó mértékben keresése.

KÉJHAJÓ, (kéj-hajó) ösz. fn. Hajó, mely kéj-utazásokra, mulattató kirándulásokra van rendelve.

KÉJHAJÓZÁS, (kéj-hajózás) ösz. fn. Hajózás mulatságból, időtöltésből, különösen valamely kies fekvésű vidéknek, városnak stb. megtekintése végett.

KÉJHÁZ, (kéj-ház) ösz. fn. Kertben, folyó mellett, valamely szép kilátású dombon, hegyoldalon stb. épített ház, multság, a tavasz és nyár örömeinek éldelese végett; másként : *kéjlak*, *kéjde* (villa). *Kerti, szőlőhegyi, falusi kéjház*.

KÉJHÁZIKÓ, (kéj-házikó) ösz. fn. Kisebb nemű kéjház.

KÉJHELY, (kéj-hely) ösz. fn. 1) A természet gyönyöreinek élvezetével különösen ajánlkozó hely, pl. kies völgy, hegyi vidék, stb. 2) Szélesb ért. akár-mely hely, mely kéjelvezetet nyújt, pl. nagyvárosi pompás táncsteremek, mulató kertek stb.

KÉJHON, (kéj-hon) ösz. fn. Képzelődes alkotta boldogság hazája, földi paradicsom. (Elysium).

KÉJHÖLGY, (kéj-hölgy) ösz. fn. Szabad életű nőszemély, ki a nemi ösztön kielégítésének kéjeivel kínálkozik. Kiméletes és gyöngédebb kifejezés a *kurva*

szajha stb. nevezetknél, melyet az irodalmi és nemesebb társalgási nyelvben is esinjával használni lehet.

KÉJINT, I. KÉJÉNT.

KÉJITTAS, (kéj-ittas) ösz. mn. Képes költői nyelven am. kéjgyönyörök özönébe merült, gyönyör-érzettől elragadtatott, elszédült.

KÉJKASTÉLY, (kéj-kastély) ösz. fn. Mulató, kivált nyári tartózkodási helyül épített kastély, nagyobbyszerű kéjlak. (Villa).

KÉJKÉDÉS, (kéj-kéd-és) fn. tt. *kéjkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kéjek élvezése, kéjelgés.

KÉJKÉDIK, (kéj-kéd-ik) k. m. *kéjkéd-tem*, —*tél*, —*ét*. Kéjeket élvez, kéjörömben gyönyörködik, kéjeleg.

KÉJKERT, (kéj-kert) ösz. fn. Finom izlés szerint rendezett, mulató kert, különböztetésül a gazdasági, pl. konyha-, gyümölcskertektől. *Tekervényes utakkal, ligetekkel, virággyakkal, kéjházikókkal, tavakkal, ugrókutakkal, remetelakokkal* stb. *ellátott kéjkert*.

KÉJKERTÉSZ, (kéj-kertész) ösz. fn. Kéjkerteket izletesen rendező kertész. V. ö. KÉJKERT.

KÉJKOCSIZÁS, (kéj-kocsizás) ösz. fn. Kocsizás, mulatság, időtöltés végett.

KÉJLAK, (kéj-lak) ösz. fn. I. KÉJHÁZ, KÉJDE, KÉJKASTÉLY.

KÉJLEÁNY, (kéj-leány) ösz. fn. Szabad életű leány, szabad személy, ki női szemérmét áruba adja, kéjhölgy, kéjnő. Alsóbb köznyelven : *kurva*, *szajha*, *ríma*, *ringyó* stb.

KÉJMÁMOR, (kéj-mámor) ösz. fn. Költői képes kifejezéssel am. túlságos kéjelvezetből származott, részeges mámorához hasonló, bódult, tompult lelki állapot.

KÉJMÁMOROS, (kéj-mámoros) ösz. mn. Kit a kéjek túlságos élvezete mintegy mámorossá tett.

KÉJNŐ, (kéj-nő) ösz. fn. I. KÉJHÖLGY, KÉJLEÁNY.

KÉJÖZÖN, (kéj-özön) ösz. fn. Képes költői nyelven am. kéjek, kéjelvezetet gerjesztő gyönyörök bősége, sokasága.

KÉJSOVÁR, (kéj-sovár) ösz. mn. Kéjelvezetre szerfőlött vágó, kéjhajhász.

KÉJSZÜLŐ, (kéj-szüllő) ösz. mn. Ami kéjérzetet ébreszt, támaszt. *Kéjszülő művészeti, szerelmi éleletek*.

KÉJTELEN, (kéj-te-len) mn. tt. *kéjtelen-t*, tb. —*ék*. 1) Ami örömrzetet, gyönyört, nem nyújt, az érzelmeknek kedves táplálékot nem ad. *Kéjtelen pusztavadság*. 2) Akaratlan, vágunkkal, kívánságunkkal ellenkező; szokottabban : *kénytelen*. *Kéjtelen útra menni*. Határozókép am. kéjtelenül, kéj nélkül.

KÉJTELI v. KÉJTELJES, (kéj-teli v. —teljes) ösz. mn. Ami sok kéjjel jár, sok kéjgyönyörrel kínálkozik. *Gyönyörű kilátásu, hegyvölgyes, csermelyekkel dús, kéjteli vidék*.

KÉJTELVE, (kéj-telve) ösz. ih. Kéjvágyat egészen kielégítve. *Kéjtelve gyönyörködni valamiben*.

KÉJTŰZ, (kéj-tűz) ösz. fn. Tűzijáték, mely pl. tüzes kerekke forgása, golyók, csillagok, koszorúk felröpítése által a nézőket mulattatja, gyönyörködteti.

KÉJUTAZÁS, (kéjutazás) ösz. fn. Utazás, melyet valaki egyedül vagy kiváltképpen mulatság, szórakozás, gyönyörködés végett teszen. *Kéjutazás a havasokon, kies vidékü tengerpartokon*.

KÉJVÁGY, (kéj-vágy) ösz. fn. Kéjek élvezése után sovárgó vágy.

KÉJVADÁSZ, (kéj-vadász) ösz. fn. Személy, kinek fő törekvése kéjeket, gyönyörévezeteket keresni. Átv. ért. elpuhult, érzékiségnek élő, léha lelkű, állatias ember. E fogalmat jobban kifejezi a *kéjhajhász*.

KÉJVADÁSZAT, (kéj-vadászat); I. KÉJHAJHÁSZAT.

KÉK, (1), mn. tt. *kék-et*. Föltéve, hogy a színek, mint afféle elvont fogalmak nevei általán bizonyos határozott színü tárgyaktól kölesönöztettek : igen bízhető, hogy a magyar *kék* gyöke vagy eredete *ég*, melyből lett *k* előtéttel vagy lehelettel *kég*, egészen keményítve *kék*, azaz oly szín, milyen a tiszta derült ég.

„Téged látlak az egeknek
Magas tiszta kékjében.“

Kisfaludy S.

Ezen fogalomkapcsolat létezik a török nyelvben is, hol ezen hasonló hangú szók : *göj*, *gök* (mindkettő ugyanazon arab betűkkel írva) jelentenek eget is, kéket is. A lengyelnek is némely szójárásaiban a *kék* *nébeszi*, az *ég* pedig általán a szláv nyelvben *nebo*, *nebe*. Talán nem hibázunk, ha úgy vélekedünk, hogy a latin *caeruleus* is am. *caeluleus* (a *caelo* v. *coelo*). A régi magyar Passióban egy helyütt : *kejk*, melyben az *ej* csak az *é*-ből alakult ikerhangzó : *keik*, (mint *szép*, *széip* v. *sziép*). A *kék* szóval rokonok a *kökény*, *kökörvs*, *kükörös*, *küklit*, *kikírics*, melyeket t. i. kékszín jellegez. Egyik tatár szójárásban : *kök*, a jakutban : *kuökh*. A kékszín az alapszinek egyike. *Világos kék*, *sötét kék*, *halavány kék*. *Valamit kékre festeni*. *Kék posztó*, *vászon*, *papiros*. *Kékre festett szobák*, *teremek*. *Nagy hideg miatt egészen kék lett a bőre*. Főnevel használva am. kékség.

„Szöke fodor felhők, hattyúi az égnek,
Úsznak vala tükrén a mennyei kéknek.“

Arany.

Különösen kéknek mondatik a verés helye.

„Szent testednek sebeit,
Vérrel folyó kékeit,
Aki látja és nem sír,
Élő hittél az nem bír.“

Faludi.

Innen *kéket ülni valakin* am. úgy megütni, hogy megkéküljön a helye. *Hupi kék*, hupolás, azaz verés által okozott kékség a bőrön.

KÉK, (2), tájdivatosan összehúзва ,kellének' szóból, mint *kéne* összehúзва ,kellene' szóból.

KÉKALMÁS, (kék-almás) ösz. mn. Lóról mondják, melynek szőre hamvas kék foltokkal pettyezett. *Kékalmás paripa.*

KÉKANY, (kék-any) l. KÉKENY.

KÉKBÉGY, (kék-bégy) ösz. fn. A billegények neméhez tartozó madárfaj, melynek kék tollazatu begye van. (Motacilla Svevica).

KÉKBÉRZSÉN, (kék-bérsén) ösz. fn. Amerikai fanem, melynek gesztjét rosz kékfestékül használják a rubafestők.

KÉKBÜK, erdélyi puszta Torda m.; helyr. *Kékbük-re, —én, —ról.*

KÉKCSE, falu Szabolcs m.; helyr. *Kékcse-re, —n, —ről.*

KÉKCSÍKOS, (kék-csíkos) ösz. mn. Kék csíkokkal, azaz vonásokkal tarkázott. *Kékcsíkos kelme, nadrág, szoknya.*

KÉKZINKE, (kék-zinke) ösz. fn. A czinege faja, molnárczinege. (Blauweise).

KÉKECS, (kék-ecs) fn. tt. *kécecsét.* L. KÁKICS.

KÉKED, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Abauj m.; helyr. *Kéked-re, —én, —ról.*

KÉKELLIK, (kék-el-el-ik) k. m. *kékell-étt, htn. —eni v. —ni.* Rövidebben: *kéklík.* Kék színben tűnik szembe. *Kékellik a kiderült ég. Kékellenek a távol hegyek.*

KÉKELLŐ, (kék-el-el-ő) mn. l. KÉKLŐ.

„Kékellő violák illatozási közt
Szüle egy gyenge leány engemet.“
Kazincy Ferencz.

„Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek!
Vegyétek bús könnyemet.“

Berzsenyi D.

KÉKENY, (kék-eny) ösz. fn. A nemtelen nehéz fémek egyike, melynek színe kékes vagy aczélszürke, többé vagy kevésbé csillog, s ha egy ideig a szabad levegőn fekszik, fölszíne baraczkvirágszínű porral behúzódik; vegyületeit az üveg és porcellánnak kékre festésében használják. (Cobaltum).

KÉKERES, (kék-eres) ösz. mn. Minck erei kékellenek. *Kékeres lábszdrak, kezek.*

KÉKES, (1), (kék-es) mn. tt. *kékest v. —et, tb. —ek.* 1) Kékszint játszó, kéklő, kevesítő értelemben; tebát ami nem felülőleg kék. *Kékesek a hegyek, jó idő lesz.* 2) A veréstől kék *Kékes hát, far.*

KÉKES, (2), falu Temes m. MAGYAR—, OLÁH—, falvak Szathinár m., erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kékes-re, —én, —ról.*

KÉKESD, falu Baranya m.; helyr. *Kékesd-re, —én, —ról.*

KÉKESÉDIK, (kék-es-éd-ik) k. m. *kékeséd-tem, —tél, —étt.* Kékes színben kezd föltűnni, kékes színt vesz fel. *Érés idején kékesedik a szilva. A fázástól kékesedik az ajaka.*

KÉKESFALVA, erdélyi falu Hunyad m. helyr. *Kékesfalvá-ra, —n, —ról.*

KÉKFESTŐ, (kék-festő) ösz. fn. Festő, ki szöveteket, pl. posztót, vásznat, gyolecot kékszinre fest.

KÉKFOLTOS, (kék-foltos) ösz. mn. 1) Amin kék foltok látszanak. *Kékfoltos vereséghegyek.* 2) Amire kék foltot vetettek. *Kékfoltos zöld nadrág.*

KÉKÍT, KÉKIT, (kék-it) áth. m. *kékít-étt, htn. —ni v. —eni, par. —s.* Valamit kékszinűre fest, vagy csak kékesse tesz. *Mosáskor az üngöket, fehérneműt kékíteni.*

KÉKÍTÉS, KÉKITÉS, (kék-it-és) fn. tt. *kékítés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Valamely testnek, különösen szövetnek, ruhaneműnek kékszinre vagy kékesre festése.

KÉKITŐ, KÉKITŐ, (kék-it-ő) fn. tt. *kékítő-t.* Általán festék, melylyel valamit kékké tesznek, különösen azon kék anyag, melyet a mosónők használnak.

KÉKKÓR, (kék-kór) ösz. fn. Kékes kifakadások, kütegek, kelevények, az emberi vagy más állati testen.

KÉKKŐ, (1), (kék-kő) ösz. fn. Égszinű kő; tulajdonképen kék rézércz. (Lapislazuli).

KÉKKŐ, (2), mezőváros és vár neve Nógrád megyében, helyr. *Kékkő-n, —re, —ról.*

KÉKKÚT, falu Szala m. helyr. *Kékkút-ra, —on, —ról.*

KÉKLE, (kék-le azaz kék-l-ő) fn. tt. *kéklét.* L. KÉKLET.

KÉKLENY, (kék-l-eny) fn. tt. *kéklény-t, tb. —ék.* Kék anyag v. kéksav-anyag, mint légeny és szeneny vegyülete. (Cyan).

KÉKLET, (kék-el-et) fn. tt. *kéklétét* Általán, kéklő valami, kéklő tárgy. Különösebben: kékkő. L. ezt, (1).

KÉKLIK, (kék-el-ik) k. m. *kékl-étt, htn. —eni.* Kék színben tűnik elé, kékeknek látszik. *Kéklík a derült ég. Kéklík a kékényszem.*

KÉKLŐ, (kék-el-ő) mn. tt. *kéklő-t.* Ami kék vagy kékes színt játszik. *Kéklő hegyek.*

„Ott a kéklő hegy tövében
Egy ér csörgve folydogál.“

Kisfaludy K.

KÉKSAV, (kék-sav) ösz. fn. Az úgynevezett berlini savanyinak sajátágos sava, mely abból vegyési úton húzatik ki, de más módon is készíthető. KÉKSE, (kék-se v. kék-es?) fn. tt. *kéksét.* Szabó Dávidnál an. suba, goromba ruha, pokróc.

KÉKSÉG, (kék-ség) fn. tt. *kékség-ét, harm. szr. —e.* A kék színnek terjedelmessége, sokasága. *A tiszta, derült égboltozat kéksége.*

KÉKSZEMŰ, (kék szemű) ösz. mn. Kinek vagy minek kék szemői vannak. *Kékszemű, székekaju hölgy.*

KÉKSZINŰ, (kék-szinű) ösz. mn. Minck kék színe van. *Kékszinű posztó. Kékszinű virág, pl. búzavirág, ibolya.*

KÉKSZÜRKE, (kék-szürke) ősz. mn. Kéket játszó, kébbe átmenő szürke. *Kékszürke posztó. Kékszürke ló.*

KÉKTARKA, (kék-tarka) ősz. mn. Minek alapszíne kék foltokkal, csikokkal, virágokkal stb. van tarkázva. *Kéktarka szoknya.*

KÉKÜL, **KÉKÜL**, (kék-ül) önh. m. *kékül-t.* A kékszinhez hasonló színiüvé lesz, vagy változik. *Ajakai kékülnek. A szilva már kékül. Kékülnek a hegyek. Derül és kékül az ég. A sok verés miatt megkéült a teste. Fojtogatás vagy fuldoklás közben elkékült az arca.*

KÉKÜLÉS, **KÉKÜLÉS**, (kék-ül-és) fn. tt. *kékülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, illetőleg színváltozás, midőn valamely test kékül.

KÉKVASLA, (kék-vasla) ősz. fn. Kékszinű vasföld.

KÉKVIRÁG, (kék-virág) ősz. fn. A esüküllők neméhez tartozó növényfaj; levelei szálasak, nyeletlenek, épélük; virága szép kék, de van fehér is, piros is; másképp, és köz nyelven *buzavirág* (Cyanus).

KÉKZÖLD, (kék-zöld) ősz. mn. Kékszinbe átmenő zöld. *Kékzöld papiros.*

KEL, (1), elvont gyök. 1) megvan a *Kelcse, Keléd, Keleczel, Kelecsény, Kelemér, Keleence, Kele-nye* helynevekben. 2) Görbét, bonyolodást, kerekformát jelent *kelekóla, kelekólál, kelenceze* (méhkas), *kelentyű, kelepce* szókban, s rokon a *kaland, kalézol, kalandoz, kaliszta, kalinkó, kalantyu* stb. rokon értelmű szókban előforduló *kal* gyökkel. 3) Elavult egyszerű törzsöke a *kell, kellem, kellet, kellő* stb. rokon értelmű szóknak, de amelyekben az első l a *ked d-jéből* hasonult. V. ö. **KELL**. 4) Hangutánzó a *kelep, kelepel, kelepelés* szókban, keményítve: *ker*, honnan a hasonértelmű *kerep, kerepel, kerepelés* hangutánzó.

KEL, (2), fn. tt. *kel-t*, tb. —*ek*. L. **KELKÁ-POSZTA**.

KEL, (3), megnyújtva is, de csak a törzsben: *kél*, önh. m. *kelt*. Gyöke a menést, mozgást, eredést jelentő *el v. él*; s kemény előlehelettel lett *kel v. kél*. Egy azon *el v. él* igével, melyből az *eleven, eledel, élet, élelem* stb. származnak, minthogy az elevenség és élet szintén mozgás által jelenkeznek. Rokon vele: *kal, kalamol, kaland* szókban. (Lugossy J.). Rokon vele továbbá a török: *gel-mek* (=jönni), s a *khal* parancsoló módban am. jöjj és mint fn. jövetel; a finn *käyn, járrok*. 1) Széles ért. megy, mozog. *Járni kelni. Jár kel, mint az Orbán lelke, mint a görög az üres boltban.* (Km.). *Kérlek, kelj innen. Folyón, tengeren, hegyen, erdőn általkelni.* „Az asszony állat kegyig, ki megírt bínét pecsét alatt neki adta vala . . . félvén azon, hogy valaki kezébe kelne“ (azaz jutna vagy kerülne). Debreczeni Legendáskönyv. „Hogy semmi nem kél dolgába“ (azaz nem megyen). Pesti Gábor meséi. „De ha az elkeland“ (=elmúlánd). Ugyanott. *Hózasodás által összekelni, egybekelni. Keljen keed*

előbbre. „Előtökbe kel (occurret) tünektek.“ „Kikele (exiit) azért ez beszéd.“ Tatr. cod.

„Majd ha a nap dél felé kel,
Eljő rózsám az ebédde.“

Pusztai dal (Erdélyi J. gyűjt.).

2) Szoros ért. nyugvó, vesztég állapotból mozgásnak ered. *Kel a nap, hold, csillag*, t. i. az emberi képzelődés szerént.

„Ha kel az ég szép hajnala,
Kezemben az eke szarva.“

Pusztai dal (Erdélyi J.).

Kelnek az álomból ébredt munkások. Ágyból kelni, kikelni. Lóra, harczra, csatára kelni. Valaki mellett kikelni. Ellene kelni valakinek. Ha rá kel a dolog. „Keljete (surgite) eredjünk innet.“ Tatr. cod. 3) A növénynek, vagy tojásnak esirája megindul, kibújik. *Kel az elvetett búza, rozs. Kelnek a virágmagok. Kelnek a tojások. Kikeltek a halak, bogarak, csibék, libák.*

4) Dagad, puffad, pl. *kel a kovász, a kenyérnek, kalácsnak való kovászos vagy élesztős tészta.* „Egyenlő kovázzsal, kit vevén néemberi elrejt három méreze lisztbe, míg nem ménd megkeljen.“ Tatosi cod. *Kel a testen a kóros gümö, innen a kelés, kelevény szók.*

5) Áru gyanánt, vagy használat végett kapós, tehát átv. ért. kézről kézre megy, fogy, elfogy. *A természetnyek kelnek, de nem az iparzikkek. Minden bor elkelt a mult vásáron. A gabona sehogy sem kel. Ha jó bort adsz a vendégeknek, el kel az. A vendéglőnek minden étete elkelt. Ahol ló nincs, a szamar is elkelt.* (Km.).

6) Vesz, elvesz. *Ez is a te réveden kelt el. Elkelt Buda vára.* 7) Midőn azt mondjuk valamiről: *elkelne biz az*, am. jó volna, hasznát lehetne venni.

Több származéka mint *költ, költség, költözik, kölcsön*, s a nyilt e helyett ö hangzót veszen föl.

—KÉL, igeképző l. —KÁL.

KELCSE, falu Zemplén m. helyr. *Kelcsé-re*, —*n*, —*ről*.

KELEBÓLA, (kele-boló, azaz kele-bolygó) l. **KELEKÓLA**.

KELEBÓLÁL, (kele-bólál, azaz kele-bolyókál) l. **KELEKÓLÁL**.

KELECSÉN, l. **KERECSENSÓLYOM**.

KELECSÉNY, falvak Máramaros, Nyitra, Zemplén m., **BORDA**—**Abauj m.**, **FEKETE**—**Bars m.**, **FELSŐ**—**Borsod m.**, **FÜLEK**—**Nógrád m.**, **GRAM**—**Bars m.**, **TÓTH**—**Nógrád m.**, továbbá puszták Nógrád, és Nyitra m. helyr. *Kelecsény-be*, —*ben*, —*ből*.

KELECZEL, erdélyi falu Kolos m. helyr. *Keleczel-be*, —*ben*, —*ből*.

KELÉD, falu Vas m. helyr. *Keléd-re*, —*én*, —*ről*.

KELEHAJTI, (kele-hajti) l. **KELEKÓLA**.

KELEKÓLA, (kele-kóla) ikerszó, és mn. tt. *kelekólát*. Tulajdonkép ikerített igenév az elavult *kél* igékből, mint a *hetel kotel-ből hetlekotta*, s *sereg pereg-ből serteperte*, a *hereg hurog-ból herchedurdi* stb.

A *kelkól* am. ideoda jár, mozog, forog, innen *kelekóla* jelent tekervényes valamit, ami irányát szüntelen változtatja. *Kelekóla szarvu ökör. Kelekóla járás, szél.* Rokon értelműek a Dunán túl divatozó: *kelebóla, kelehajti, kelekotra, kelekuti*, s jelentenek szeleburdi módon forgolódbó, keringő, bolondos embereket. A *kelkól* mint görbét jelentő szókkal rokon a latin *clino, claudus, clavis*, a szláv *kolo* (kör, kerék), *koleno* (térd), a német: *Klammer, Klampe, Klaue, Klette* stb.

KELEKÓLÁL, (kele-kólál) ikerige és önh. m. *kelekólál-t*. Tekervényesen forog, mozog, jár kél. *Kelekólál a szél.* V. ö. **KELEKÓLA**.

KELEKOTRA, (kele-kotra) l. **KELEKÓLA**.

KELEKUTI, (kele-kótya v. kele-kótó mint szele-kótya) l. **KELEKÓLA**.

KELEMEN, (a latin *climens*-ből eredett) férfi kn. tt. *Kelemen-t*, tb. —ék.

KELEMENFALU, falvak Liptó és Turóc m. helyr. —*falu-ba, -ban, -ból*.

KELEMENFALVA, falu Bereg m. helyr. —*falvá-ra, -n, -ról*.

KELEMENHALOM, puszta Fehér m. helyr. *Kelemenhalom-ra, -halm-on, -ról*.

KELEMENPATAKA, erdélyi puszta Torda m. helyr. —*pataká-ra, -n, -ról*.

KELEMENTELKE, erdélyi falu Marosszékb. helyr. —*telké-re, -n, -ról*.

KELEMÉR, falu Gömör m.; helyr. *Kelemér-re, -én, -ről*.

KELEMFÖLD, (kelem-föld) l. **KELENFÖLD**.

KELENCZE, (1), (kel-encz-e) fn. tt. *kelenczét*. Törzsöke valószínűleg a görbét, kerekedet jelentő *kel* vagy *kal*. Jelent méhkas, mely rendszeren kerekalaku. A hason értelmű *köpu*-ben is a gömbölyűség alapfogalma rejlik. Így lett a gömbölyűt jelentő latin: *alvus, alveus* után *alvear*. V. ö. **KEL**, (1), elvont gyök.

KELENCZE, (2), falu Közép Szolnok m. helyr. *Kelenczé-re, -n, -ról*.

KELENDŐ, (kel-end-ő) mn. tt. *kelendő-t*. Mondják általán minden tárgyról, mennyiben kapnak rajta, vagyis mennyiben azt magukévá tenni, megszerezni, felhasználni szeretik. *Kelendő pénz*, melynek folyamata van. *Kelendő áruk*, melyeket megvásárolnak. *Kelendő ételek a vendéglőben. Rövid farságon kelendőbbek a lányok.* V. ö. **KEL**.

KELENDŐSÉG, (kel-end-ő-ség) fn. tt. *kelendőség-ét*, harm. szr. —e. Árúnak használandó, megszerzendő tárgynak kapossága, becsessége. *Az arany ezüst pénznek mindig van kelendősége.* V. ö. **KELENDŐ**.

KELENFÖLD, (kelen-föld) ösz. fn. A *kelen* törzsöke a menést jelentő *kel*, melyből lett *kelő, kele*, s *n v. m* utótétellel *kelen* v. *kelem*. Régi neve a budai Dunaparton a Gellért hegytöve mellékének, hol Árpád idejében a Dunán először átkelő magyarok kiszálltanak volt. *Kelenföldön átkelének.* (Csáti D.) A XIII. századb. oklevelek szerint volt ugyan itt egy, Kelenföld' nevezetű helység is. (Jerney. Nyelvkincsek).

KELENGYE, (kel-engy-e) fn. tt. *kelengyét*. Törzsöke hihetőleg *kel*, a mennyiben ez valamely eladó vagy kapós jószágnak, árúnak tovább adását, menését jelenti, minthogy a *kelengye* am. a férjhez menő leánynyal, menyasszonynyal adott jegyajándék, tehát azon adomány, melyen az *eladó leány* mintegy elkelt; tehát viszonyban áll az 'eladó' szóval. Így viszony van a latin *do* és *dos* között.

KELENTYŰ, (kel-enty-ű) fn. tt. *kelentyű-t*. Törzsöke a görbét, hajlóst jelentő *kel*, vastag hangon: *kal*, innen a teljesen rokon hangú *kalanttyú* (Lugossy József), továbbá: *kalinkó, kalimpáz*, nemkülönbön *galiba, galabít* szók *gal* törzsökében. A vízterítő vödörnek görbés fogatékja, melylyel azt a kútosztorra akasztják.

KELENYE, falu Hont m. helyr. *Kelenyé-re, -n, -ről*.

KELEP, (kel-ep) fn. tt. *kelep-ét*, harm. szr. —je. 1) Elavult törzsöknév, melyből *kelepce* származott, s ennek alapértelme görbeség, bonyolódás. 2) Hangutánzó, melyből lett *kelepel*, s jelent zörgető faeszközt, melyet pl. a katolikusok templomaiban nagy csütörtöktől nagy szombatig harangok, csengetyűk helyett használnak, keményebb hangon *kerep, kerepelő*; továbbá a gólyamadárnak hosszú orrát, és tompa fahangját. Rokon vele a *kalapál* igének *kalap* törzsöke, s evel ismét azonos értelmű a héber *kelapóth* és tót *klapati*.

KELEPCZE, (kel-ep-cze) fn. tt. *kelepczét*. Általán a vadak fogására, megkerítésére csinált eszköz, pl. csapó kalitka, török, hurok, s rokon a vastaghangú *kalafa, kaloda, kalafinta, kalanttyú* szókhoz. Alapfogalom mind ezen szókban a kerítés, megkerítés, kerítés közé fogás. Ennél fogva a közös törzsök a kereket, görbést jelentő *kel kal*, reszkető hangon: *kerkar*. Ugyanezen fogalom lappang a görög *καλύπτω*, a latin *claudo, cludo*, a német *Klemme* szókban. *Valakit kelepczébe csalni, ejteni, keríteni. A madaraknak, vadaknak kelepczét vetni.* Átv. ért. ravaszul kikoholt fogás, csel, mely által valaki másnak hatalmába esik.

KELEPCZÉL, (kel-ep-cze-el) áth. m. *kelepczél-t*. Valakit vagy valamit kelepczébe ejt, kelepczével megfog.

KELEPEL, (kel-ep-el) önh. m. *kelepel-t*. Rokon vele a vastaghangú *kalapál*. 1) Kelep nevű eszközt zörget, szokottabban: *kerepel. Nagy pénteken harangozás helyett kerepelnek.* 2) Mondják a gólyáról, midőn tompa fahangon szól, orra lapátjait összeverve. 3) Átv. tréfás ért. haszontalanul jár a szája, trécsel.

KELEPELÉS, (kel-ep-el-és) fn. tt. *kelepelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Rokon vastaghangon *kalapálás*. 1) Kelep nevű faeszköz zörgetése. 2) A kanalas orrát csattogató gólyamadár hangja. 3) Átv. ért. füleket sértő, verő üres haszontalan beszéd.

KELEPELŐ, (kel-ep-el-ő) mn. és fn. tt. *kelepelő t*. 1) Aki vagy ami kelepel. *Kelepelő gólya.* 2) l. **KELEP**.

KELEPES, (kel-ep-es) mn. tt. *kelepes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Minek kelepeje; különösen kelep hangon kettegő lapátorra van. *Kelepes gólya*.

„Ez a csárda nevezetes,
Gólya jár rá, nagy kelepes.“

Vörösmarty.

KELEPICZÉL, (kel-ep-icz-e-el, vagy talán némi betűátvetéssel am. *eviczkél*); önh. m. *kelepiczél-t*. Mondják kis gyermekről, midőn a bölcsőben vagy anyja, dajkája ölében nyugtalankodva rugdalózik, hánykolódik.

KELÉS, (kel-és) fn. tt. *kelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Menés, mozgás. *Járdás kelés. Egybekelés, összekelés, szétkelés.* 2) Támadás. *A napnak, holdnak, csillagoknak kelése.* 3) A növénynek magból, az állatnak tojásból való kifakadása. 4) A tésztának, kovásznak felpuffadása, dagadása. 5) Árunak, s holmi kapós jószágnak tovább adása, kézről kézre menése. 6) Kóros daganat, fakadás, eves gümő a testen. *Vérkelés, orrkelés.* Mátyusföldén s Tisza mellett *kilis*. V. ö. KEL.

KELES, puszta Bács m. helyr. *Kéles-re*, —*én*, —*ről*.

KELESÉS, (kel-és-és) mn. tt. *kelésés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kóros gümőjű, daganatú, kelevényű. *Keléses gyermek. Keléses csipőn nehéz megkötni a ruhát.* Mátyusföldön és a Tisza mellett *kilises*. V. ö. KELES.

KELESFŰ, (kelés-fű) ösz. fn. A sikkanttyúk neme alá tartozó növényfaj; szirmai a karimán nagyobbak; szára szőrös; levelei néha mind épek, s itt ott fogasak, hasadtak; vaczka szőrös. Máskép: *rühfű, varfű, koszfű, fekélyfű, sennyedékfű.* (*Scabiosa arvensis*).

KELESZT, (kel-esz-t) áth. m. *keleszt-ett*, par. *keleszsz*, htn. —*eni* v. —*ni*. A süteménynek való lisztet úgy elkészíti, hogy megkeljen.

KELESZTŐ, (kel-esz-t-ő) fn. tt. *kelesztő-t*. Kovász, élesztő, savanyító, mely a tésztát erjedésbe hozza.

KELET, (kel-et) fn. tt. *kelet-ét*. Menet. L. BEKELET, KIKELET. 1) Különösebben „feltámadás” helyett: *felkelet* áll a Tatr. codexben. „Mert teneked megforbátlatik az igazaknak felkeletekben” (in resurrectione). 2) Azon táj az égen vagy láthatáron, hol a nap kelni látszik. *Nyári, téli kelet. Észak-kelet, délkelet. Kelet népe.* Innen kelet reánk nézve a világ azon tája, honnan a nap felénk közeledni látszik. *Keleti v. keletről fúvó szelek. Keleti tartományok.* Ellentéte: *nyugot* v. *nyugat*.

„S rohan, mint ár, a győzelem

Kelettől nyugatig;

A láncsa zúg, a lobogót

Magas szellők viszik.“ Kölcsey.

3) Árunak, s más használatra szerzendő jószágnak kapóssága, becse. *A bornak, buzának nagy kelete van. Az okos embernek mindenhol van kelete.* (Km.). Ezen

pénznek nálunk nincs kelete. V. ö. KEL, (3). 4 Valamely oklevelen, irományon az év, hó és nap följegyzése, mely ezen szóval történik: *kelt*, pl. 1854. május 10-dikén.

KELETI, (kel-et-i) mn. tt. *keleti-t*, tb. —*ek*. 1) Napkelet felől vagy keletre fekvő országból, tartományból való, eredő, jövő. *Keleti szél. Keleti népek, lakosok, áruk.* 2) Kelet felé fekvő. *Keleti országok. Keleti India.* Egyenes ellentéte: *nyugoti*.

KELETI-MAJOR, puszta Somogy m.; helyr. —*Major-ba*, —*ban*, —*ból*.

KELET-INDIA, (Kelet-India) ösz. fn. máskép: KELETI INDIA. Ázsiának nagy kiterjedésű déli része, melyet keletinek hívnak, ellentétül Amerika azon déli részével, melynek Nyugoti-India a neve. V. ö. INDIA.

KELETITENGER, (keleti-tenger) ösz. fn. Dánia és Svédországtól keletnek, ezek és Német- s Oroszország egy része között fekvő tenger, máskép: *balti tenger*.

KELETKÉZÉS, (kel-etk-éz-és) fn. tt. *keletkezés-t* tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valamely dolog lételenek eredése, támadása; létrejövése.

KELETKÉZIK, (kel-et-kéz-ik) k. m. *keletkeztem*, —*tél*, —*ett*, par. *keletkézzél*. Támad, ered, mozgásnak indul. *Szél keletkezik. Nagy tűz keletkezik. Ebből még sok baj, nagy szerencsétlenség keletkezik. Keletkezőben van* am. most keletkezik.

KELETKÉZTET, (kel-et-kéz-tet) mivel t. m. *keletkéztettem*, —*tél*, —*ett*. Eszközi, véghezviszi, teszi, hogy valami keletkezzék; eredtet, támadtat.

KELETLEN, (kel-et-len) mn. tt. *keletlen-t*, tb. —*ék*. 1) Ami nem kapós, amit meg nem vettek, el nem használtak. *A keletlen árukat visszavinni, alább szállítani.* 2) Mondják tésztáról, mely meg nem kelt.

„Árpa kenyér keletlen

N. alispán kellelten.“ Gúnydal.

Határozóként am. 1) el nem kelten; 2) meg nem kelve.

KELETLENSÉG, (kel-etlen-ség) fn. tt. *keletlenségét*. Keletlen állapot, vagy minőség.

KELETNEK, (kel-et-nek) ih. Kelet felé, kelet irányában. *Keletnek tartani, menni. Keletnek csavardik a patak.*

KELETRE, (kel-et-re) ih. Kelet felé, keletnek tartva. *Szétoszlottak, ki keletre, ki nyugotra.*

KELETVÁLTÓ, (kelet-váltó) ösz. fn. Váltóes vél, melynek lejáratá annak keltétől számítottatik, így szól: „Mától három (vagy hat stb.) hónapra fizet, sen ön.“ Amelynek lejáratát bemutatástól számítják az „lát utáni váltó.“

KELEVÉNY, (kel-ev-ény) fn. tt. *kelevény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Eves gümő, daganat, kelés a testen. *Kék, vörös kelevény. Torlóadásbeli kelevény.*

KELEVÉNYÉS, (kel-e-vény-és) mn. tt. *kelevényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Amin kelevényféle daga-

nat támadt. *Kelevényes test.* 2) Aki kelevényben szenved. *Kelevényes beteg.*

KELEVÉS v. KELEVÉZ, (kel-e-ve-esz, mintegy, kelő-eszköz : t. i. *keleve*, régiesen am. kelő, *esz* v. *es* képzővel); fn. tt. *kelevész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Hosszú szűrő fegyver, lökő dárda. Gyöke a tova kelést, hatást, mozdulást jelentő *kel*.

„S míg balával lantján báj zenét ver,
Fenn villog jobbján a kelevéz.“

Garay.

„Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevéze ragyog vala balján.“

Arany.

2) Kemenes alján, és Marczal mellékén am. hosszú pózna, melylyel a diót verik. 3) Épületszervazáskor egy rúdnak felső végire kötelet kötnek s azt a felálitandó szarufák kakasülőjére rákötik, és rendre azon köteles rúd segélyével állítják fel a szarufákat; — azon köteles rudat (a székelőföldön) kelevésznek nevezik. (Krizsa J.). Tehát mind a három értelemben valamely póznát v. rudat jelent.

KELEVÉSZÉS, (kel-e-ve-esz-és) mn. tt. *kelevészés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kelevészszel fegyverzett, föl-szerelt. *Kelevészes lovakok. Kelevészes dióverők* V. ö. KELEVÉSZ.

KELEVÉSZT, (kel-e-ve-esz-t) ih. e helyett: *kelvést*. Kemenesalján am. oldalvást, oldalt menve, kelve, kerülve.

KELEVET, I. KEREVET.

KELEVÉZ, I. KELEVÉSZ.

KELEVÍZ, falu Somogy m.; helyr. *Kelevíz-re*, —*én*, —*ról*.

KELFEJ, (kel-fej) ősz. fn. Keluck vagyis kelkáposztának a feje.

KELINCS, I. KILINCS.

KELKÁPOSZTA, (kel-káposzta) ősz. fn. A főzelékkáposzták egyik ismert faja, máskép: *olaszkáposzta*, vagy néhutt egyszerűen: *olasz*; néhutt pedig: *fejér káposzta*. A ‚kel‘ itt azonos a latin *caulis* (káposzta), *olus* (zöldség), szókkal, honnan a német *Kohl*, bajorosan *Köl*, olasz *cavolo* s többek származnak.

KELL, KÉLL, (ked-l, mint *palló* am. padló, *ülni* am. üd-teni, azaz ünnepegni; így hasonlú *n-né* a *d* v. *gy* az *n* előtt is, pl. *eskünni* = esküdni, *alunni* = aludni, *vannak* = vagnak, erdélyiesen: *vadnak*, a régiségben: *panaszolkonni* = panaszolkodni stb.). A Bécsi és Müncheni codexben váltakozva *kell* és *kel*. Tájdivatosan: *köll*. Gyökeleme a *ked*, *kedv*, *kegy*, *kéj*, *kény* szók *ke* gyökével ugyanaz, s értelmének minden változatai a *ked* v. kedély működésére vonatkoznak. Így vonatkozik kedvre Pesti Gábor meséiben is ezen kitétel: „Kelle az vársi egér kedvének.“ Önható ige, m. *kell-étt*, htn. *kell-éni*. 1) A kedélynek tetszik, kényére kedvére van. A mai felsőbb társalgási nyelvben ezen értelemmel némileg nyersnek látszik, s helyette rendszeren *tetszik* használtatik; de

az őszinte egyszerű nyelv fenntartja eredeti mivoltában. *Mi kell édes fiam? Kell-e kalács, alma, szilva? Nekem nem kellesz, mert rossz vagy.* A régiéknél gyakran jön elé ezen értelemben. „Kelllett volna Herodesnek (placuisse Herodi). Münch. cod. „Kell enneköm mind attü jóakarattok.“ És: „Ki mikoron hallotta volna, kelle ő neki.“ Nádor-cod. V. ö. KELLETIK.

„Izent nekem a mészáros,
Kell-e babám gyürü páros?
Nem kell nekem gyürü páros,
Maga sem kell a mészáros.“ Népd.

„Nem kell nekem sem ciprusi,
Sem a híres burgundi.“

Horvát E.

„Nem ké (=kell) neköm sönki búja
Bár még az enyim se vóna.“

Székely táncvers. (Keresztúr-fiszékből).

Ezen *kell* igétől származnak: *kellem*, *kellemes*, *kellet*, *kelletlen*, *kellemő*, *kellő*, *kellőség*, melyekben általán a tetszésnek vagy a tetszést szülő kedves tulajdonságoknak eszméje foglaltatik. 2) Szükség van rá, vagyis az emberi kedély, akarat mint belső szükségét kielégíteni vágy. Itt már nem a pusztá tetszés, hanem a vágy és akarat szolgál alapul. *Nekem pénzt kell szereznem. Szüleimet, rokonaimat, kedvesemet látnom kell. Csak az kellene még. Úgy kell neki*, azaz örülök hogy ez történt vele, mert vágyam, kívánságom telt be általa. *A háboruba vitéz emberek kellenek. Ti elpuhult gyávák nem kelletek. Mi komoly emberek nem kellünk a társaságban. Ezen kis munkához nem kell anynyi ember. Hány rőf posztó kell egy köpönyegbe?*

„Nem kellő az egészeknek orvos“ (non est opus valentibus medico) Tatosi cod. „Ez értelemben már mint személytelen ige is használtatik. 3) Egyedül személytelen ige alakjában jelenti a kedélynek, vágyának, akaratnak elhatározottságát, átható kényszerítést, parancsolást. *Ennek úgy kell lenni*, azaz akarom, parancsolom, vagy akarják, parancsolják mások, vagy a körülmények, vagy a kötelesség, hogy úgy legyen. *El kell mennem* am. kénytelen vagyok menni. *El kellett utaznom*, am. kénytelen voltam elutazni. *Ezt még ma be kell végezned*, am. parancsolom, akarom, vagy parancsolja a kötelesség, kényszerítés, hogy bevégezd. „Mert mindenha *kel* imádkozni — sonha meg nem *kell* fogatkozni“ (quoniam oportet etc.). Tatosi cod.

„Jaj hogy ké téled megválnom,
Kedvömré termett virágom.“

Székely népdal. (Krizsa J.).

„Istenem, teremtöm, mit kell tennem,
Te téled, kedvesem, el kell mennem.“

Népd. (Erdélyi J. gyűjt.).

Ezek szerint első értelemben a *kell* jelenti a kedélynek önkényes hajlamát, a másokban mint vágnak,

kivánságnak, szükségnek megfelelő működését, a harmadikban kényszerített külső erónél fogva meghatározott állapotát. A 2-ik és 3-ik értelemben *szükség, szükséges* szókkal is fölserélhető. Ilyenben fogalom-beli összefüggés és viszony van a francia *favor* és *il faut* között. A csagatay nyelvben *gütük*, s törökül *gerek*, =kell (szükség), a finnben *kelpaan* am. kellek, kellő vagyok. Mind a törzsből, mind származékaiban: *kellem*, *kellemes*, *kellet* stb. nagy kiterjedésű tájéjtéssel a törzs önhangzója zárt *é* sőt *ö* is: *küll*, *küllem*, *köllem*.

KELLÉK, (kell-ék) fn. tt. *kellék-ét*, harm. szr. —e. Ami valamely dologhoz, mint olyanhoz, szükségképen megkívántatik, mi nélkül valami nem lehet az, minél lennie kellene, másképp: *kívántatóság*. Minden *kellékekkel* fölszerelt *tánczterem*, *kávéház*. *Váltói kellékek*.

KELLÉKÉZ, (kell-ék-éz) áth. m. *kellékeztem*, —*tél*, —*étt*. 1) Kellékekkel ellát, felkészít. 2) Megkíván, szükségel.

KELLEM, (kell-em) fn. tt. *kellem-ét*, harm. szr. —e. 1) Általán az emberi lénynek azon lelki és testi tulajdonságai, melyek illő arány, öszhangzat, finom, gyöngéd külsőség, nemes tartás által mások kedélyére kedvesen hatnak, mások tetszését megnyerik, bennök gyönyörérzetet gerjesztenek. *Arczon, taglejtéseken, álláson, menésen előmlő kellem*. *Társalgási, szónoklati kellem*. *Női gyöngéd kellemek*. 2) Némely természeti tárgyakra kedves gyönyörködtető tulajdonságai. 3) Maga azon tetszés, kedves érzet, melyet bizonyos tárgyak gerjesztenek bennünk. *Utazás, társalgás kellemei*. *Néha a legkomolyabb tanulmányok sok kellemet nyújtanak*. *Városi, falusi élet kellemei*.

KELLEMDÚS, (kellem-dús) ösz. mn. Kellemekben gazdag. Abban különbözik a *kellemes*-től főképen, hogy ezt mind személyről, mind dologról mondhatjuk, de a *kellemdús* kifejezést csak személyről és erre vonatkozó cselekvések és tulajdonságokról. *Kellemdús nő*, *kellemdús társalgó*. *Kellemdús mozdulatok*, *arcvonások*. *Kellemdús magaviselet*. De nem mondhatjuk: *kellemdús út*, *kocsizás*.

KELLEMDÚSAN, (kellem-dúsan) ih. Kellemdús minőségben. *Kellemdúsan társalogni*, *öltözködni*.

KELLEMES, (1), (kell-em-es) mn. tt. *kellemes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kellemmel v. kellemekkel díszlő. *Kellemes arcvonások*, *mozdulatok*, *hangok*. *Kellemes társalgás*, *nyájaskodás*. *Kellemes társalgó*. *Kellemes mód*, *modor* valaminek *elbeszélésében*. *Kellemes út*, *utazás*, *kocsizás*, *hajózás*. V. ö. **KELLEM**.

KELLEMES, (2), fah. Sáros m; helyr. *Kellemes-re*, —*én*, —*ről*.

KELLEMESEN, (kell-em-es-en) ih. Kellemes módon, tetszőleg, gyönyörködve. *Kellemesen tánczolni*, *énekelni*, *társalogni*, *mulatni*. V. ö. **KELLEMES**.

KELLEMESÍT, (kell-em-es-ít) áth. m. *kellemesít-étt*, par. —s, htn. —*ni* v. —*eni*. Kellemessé tesz. *A nyájas, élczes, tréfás beszédek kellemesítik a társalgást*.

KELLEMESKÉDIK, (kell-em-es-kéd-ik) k. m. *kellemeskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Kellemes magaviseletével, társalgásával, stb. tetszősködik.

KELLEMESSÉG, (kell-em-es-ség) fn. tt. *kellemesség-ét*, harm. szr. —e. Kellemes sokasága, bőrsége, vagyis több oldalú, többféleképp mutatkozó kellem, pl. az arcznak kellemessége: a szép szemek szabályos orr, nyílt homlok, fehér fogak, piros ajak, stb.

KELLEMET, (kell-em-et) elavult fn. melyből *kellemetes*, *kellemetesen* eredtek. Törzsökeül tekinthető vagy a szintén elavult ige *kellemik*, melyből lett *kellemes*, *kellemet*, mint *folyamik folyamati*, *futamik futamati*; innen szorosán véve *kellemet* jelentené a tetszésnek eredményét, vagyis azon kedves benyomást, melyet a kellemek okoznak, valamint létezett régebben *kellemő* részesülő is; tehát innen fejtenők meg a *kellemellen* szó értelmét is. Vagy pedig *kellemetes*, *kellemetlen* szót származtathatjuk az élő *kellem* főnévtől is oly módon, hogy innen lesz: *kellemes* mn. s ettől az *s*-nek *t*-vé változtatva: *kellemetes* (=kellemeses). Hasonlók *szerelem*-től, *szerelmetes*, *alkalom*-tól *alkalmatos*, *szorgalom*-tól *szorgalmatos* stb. V. ö. —**ETES**, —**ETLEN** és —**LEN** képzőket.

KELLEMETÉS, (kell-em-et-és v. kell-em-es-es) mn. tt. *kellemetés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kellemetet vagy is kellemes hatást, benyomást, eredményt szülő, okozó, tetsző, kellő. „Méndenba teszem, melyek kellemetesek ő neki“ (quae placita sunt ei). Tatrosi cod. „De amint látom, semmi nem kellemetes haszon nekik.“ Pesti Gábor meséi. V. ö. **KELLEMET**. Régeente jelentett szükségét is. „Mert tudja ti atyátok, mi kellemetes legyen tünetek“ (quid opus sit vobis). Tatr. cod. „Ávagy házban kellemetes (utile) edény“. Bécsi cod.

KELLEMETÉSSÉG, (kell-em-et-és-ség) fn. tt. *kellemetesség-ét*, harm. szr. —e. Kellemetes minősége, kedélyre kellemesen ható tulajdonsága valaminek. Régeente *szükség* is. „Nincs kellemetesség neked (non opus est tibi), hogy valaki kérdezjen tégedet.“ Tatrosi cod.

KELLEMETLEN, (kell-em-etlen) mn. tt. *kellemetlen-t*, tb. —*ék*. Törzsöke lehet az igenév *kellemet* is, melyből az egyszerű tagadó *len*-vel lett *kellemet-len*, mint *ít*, *it-lan*; *ét*, *etlen*; *vét*, *vetlen*; *tét*, *tétlen*; de elemezhető, mint más esetekben a *kellemes* és *len* alkatrészekből is. V. ö. —**ETLEN** és —**LEN** képzőket. Ami kellemetet, azaz kellemetes benyomást, hatást nem szül, miben semmi kellemet nincsen, s tulajdonkép am. visszatetsző, a kedélyre kedvetlenül ható, rossz kedvet okozó. *Kellemetlen rikácsolás*, *ordítás*, *nyafogás*. *Kellemetlen idő*, *utazás*, *kocsizás*, *hajózás*. Ettől, ha a dolgot szorosán vesszük, különbözik a *kellemtelen*, mely am. kellem nélküli, ez (t. i. a *kellemtelen*) a kellem hiányát, amaz pedig e hiánynak okozatát, eredményét, kedveleni hatását fejezi ki.

KELLEMETLENSÉG, (kell-em-et-len-ség) fn. tt. *kellemetlenség-ét*, harm. szr. —e. 1) Valaminek azon tulajdonsága, mely kellemetlen benyomást szül. *A téli utazás kellemetlenségei*. 2) Maga azon viszatetsző érzelem, rossz kedélyállapot, melyet a kellemetlen tárgyak okoznak. *Sok kellemetlenséget kell szenvednem*. V. ö. **KELLEMETLEN**.

KELLEMETLENÜL, (kell-em-et-len-ül) ih. Visszatetszőleg, rossz benyomást okozva, kellemetlen érzelmeket gerjesztve. *Ezen embernek már a hangja igen kellemetlenül hat rám*. V. ö. **KELLEMET**.

KELLEMŐ, (kell-em-ö) mn. tt. *kellemő-t*. Tulajdonképp az elavult *kellemik* részesülője. Jelentése: illendő, kívántató, ami kell. *Kellemő bátorsággal bírni a harcban*. *Kellemő békét kötni*. Eléjön t. i. Faludnál: *kellemő bátorság, kellemő békeség*.

KELLEMETLEN, (kell-em-te-len) mn. tt. *kellemtelen-t*, tb. —*ék*. Akiben vagy akinek cselekvésében, tulajdonságában kellemetlen. *Kellemtelen társalgó*. *Kellemtelen magaviselet*. Csak személyre vagy ennek cselekvéseire és tulajdonságaira viszonyul. Különbözik: *kellemetlen*; v. ö. **KELLEMDÚS**.

KELLEMETELJES, **KELLEMETELI**, (kellemteljes v. —*tel*) l. **KELLEMDÚS**.

KELLETT, (1), (kell-et) fn. tt. *kellet-ét*, harm. szr. —e. 1) Tetszet, tetsző állapot. *Köz kelletben lenni*. *A közönség kelletét megnyerni*. 2) Megkívánt, szükségelt állapota valaminek. *Kellete korán, idején tenni valamit*, azaz mikor kell, mikor leginkább szükséges, kívánatos. *Kelletén túl szigorúnak lenni*, azaz szigorúbbnak lenni, hogyszem a dolog kívánja. *Kelletnél többet költeni bútorokra, ruházatra*.

KELLETT, (2), (kell-et) áh. m. *kellet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *kelless*. Valamit kellővé, azaz tetszőssé, kedvessé tesz, kedveltet. Cselekvő értelme rendszerint magára a személyre hat vissza. *Kelletni magát mindennekkel*. *Magát kellető erkölcs*.

KELLETTÉS, (kell-et-és) mn. tt. *kelletés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kellő, magát kellető.

KELLETIK, (kell-et-ik) k. m. *kellet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *kellessél*. 1) A régi magyar nyelvemlékek szerént am. tetszik, tetszést vall, nyer. „Szökdőse Herodiadának lánya az ebédülőház közepett, és kelleték Heródesnek“ (et placuit Herodi). „Kelletett tü atyátoknak“ (placuit patri vestro). „Te benned jól kelletett énnekem (in te complacuit mihi). „Úgy atya, mert így volt kelletvén te előtted“ (quoniam sic fuit placitum ante te). Münchener v. Tatrosi cod. „Azért valamennyiszert neked parej kelletik, jövel ide ez kertbe.“ Pesti Gábor meséi. „Az sokaságnak kellessél.“ XVI. századbéli erkölesiratok. (Toldy F. kiadása). 2) Önakarát vagy külső hatalom, parancsnál fogva szükséges, hogy legyen, megtörténjék. „És megtetszett szavokból, hogy az kényszerítésből köllessék más urat uralniok.“ (Gál Péter lev. gr. Esterházy Miklóshoz 1623.). „Mind ezekért és egyéb előttünk álló szükséges dolgokért is kelletett Hívtség-

teknek . . . congregációt promulgáltatunk.“ Bethlen Gábor. Némely tájakon a kényszerítésre vonatkozó személytelen egyszerű *kell* értelmében használják.

KELLETTLEN, (kell-et-len) mn. tt. *kelletlen-t*, tb. —*ék*. Kellet nélküli. Különösen 1) Ki másoknak nem kell, nem tetszik. *Kelletlen ember a társaságban*. 2) Mire szükség nincs, mi fölösleges. *Holmi kelletlen poggyászokkal menni útra*. „Midőn embernek edénye megtörtetendik, kelletlenné (inutile) leszen.“ Bécsi codex. 3) Unalmas, terhes. *Kelletlen társ*. *Kelletlen ott a kincs, hol egészség nincs* (km.). 4) Mondjuk oly emberről, kinek rossz kedve van, kinek semmi sem tetszik, semmi sincs ínyére. *Ma nem tudom mi bajom, hogy oly kelletlen vagyok*. Határozóként am. kellet nélkül. l. **KELLETTLENÜL**.

KELLETTLENKÉDÉS, (kell-et-len-kéd-és) fn. tt. *kelletlenkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvési mód, melylyel valaki másoknak kelletlenkedik.

KELLETTLENKÉDIK, (kell-et-len-kéd-ik) k. m. *kelletlenkéd-ik*, —*tél*, —*étt*. Másoknak unalmára, terhére van. *Mikor sok a dolgom, akkor kelletlenkedik nálam*. *Üres, ostoba beszédekkel kelletlenkedni*.

KELLETTLENSÉG, (kell-et-len-ség) fn. tt. *kelletlenség-ét*, harm. szr. —e. 1) Másoknak okozott unalmasság, kedvetlenség. 2) A kedélynek azon állapota, midőn kedves érzelmekre képtelen, midőn tetszését semmiben sem leli, kedélyi izetlenség, savanyúság.

KELLETTLENÜL, (kell-et-len-ül) ih. 1) Unalmasan, multság nélkül. *Kelletlenül érezni magát valamely társaságban*. 2) Akaratlanul, a kedélynek hajlama, vonzama ellen. *Valamit kelletlenül tenni*. *Templomba, iskolába kelletlenül menni*.

KELLNEK, erdélyi falu a Szászsebesi székben; helyr. *Kellnek-re*, —*én*, —*röl*.

KELLŐ, (kell-ö) mn. tt. *kellő-t*. 1) Tetsző, kívánatos, kedélyt kecsegtető. „Ha rossz, mért oly kívánatos, mért oly édes és kellő?“ (Kisfaludy S.) 2) Illő, illendő, bizonyos vágnak, várakozásnak megfelelő. *Valamit kellő módon végezni, rendezni, intézni*. 3) Ezen kifejezésben *kellő közepe valaminek* pl. Pázmánnál is: éjszakának kellő közepén, igazán *kerlő*, azaz *körlő*, *kürlő*, (küllő), mert kellő közep am. a körnek középpontja.

KELLŐEN, (kell-ö-en) l. **KELLŐKÉP**.

KELLŐKÉP, (kellő-kép) ősz. ih. Kellő módon, úgy, mint kell, mint helyes, mint illik.

KELLŐLEG, (kell-ö-leg) ih. l. **KELLŐKÉP**.

KELLŐS, némely szójárásokban **KÖLLŐS**, (kör-l-ö-ös) mn. tt. *kellős-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Eléjön e kitételben: *kellős közepe*, azaz kellő közepe valaminek.

„Éjen (=én) elmenek, rózsám, valamerre,
Magyarország köllös közepibe,
Ott beszállok, lilium képébe,
Édesz anyám háza elejibe.“

Csángó népdal. (Erdélyi J. gyűjt.).

KELLŐSKÖDIK, (kell-ő-ös-köd-ik) k. m. *kel-lősköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Kelleti magát. Székely tájszó.

KELMÁK, falu Temes m.; helyr. *Kelmák-ra*, —*on*, —*ról*.

KELME, (kel-me azaz kelő-mi) fn. tt. *kelmét*. 1) Székelyföldön divatozó egyházi szójárás szerint am. szöveg (textus), vagyis a szentírásból kivett mondat, mely az egyházi beszéd anyagául vétetik, öszszefonva *keme* (a Tájszótár szerint), talán inkább *kéme* (terjedt-é-vel, mint *ément* e helyett *elment*). 2) Átv. ujjabb értelemben rubának való szövet, pl. posztó, selyem, vászon stb. *Finom*, *durva*, *nyári*, *téli kelme*. Gyöke vagy az eredést, származást jelentő *kel*, mintha azt akarná jelenteni, hogy a felvett mondatból a beszéd, s a szövevből a ruha mintegy kikel, ered, keletkezik, mint a német *Zeug-é*, *erzeugen*; vagy ha a *keme* vétetik eredeti szövegre, úgy törzsöke talán *eme* (anya) mint a latin *materia-é* a *mater*, s e szerint *keme* tenne anyagot, melyből valami keletkezik, készül.

KELMED, l. **KEGYELMED**.

KELNIK, **ALSÓ** —, **FELSŐ** —, falvak Turóc m.; helyr. *Kelnik-re*, —*én*, —*ról*.

KELŐ, (kel-ő) mn. tt. *kelő-t*. Általán, aki vagy ami kel. Különösen 1) menő, mozgó. *Járó kelő utasok*, *idegenek*. *Egyházhoz kelő*. *Előkelő férfiak*. 2) Emelkedő, eredő, támadó. *Kelő nap*, *hold*, *csillagok*. *Hirtelen kelő szél*, *szélvész*. *Ágyból kelő beteg*. *A fejedelem ellen fölkelő nép*. *Fölkelő seregek*. *A rossz bánás ellen kikelő szolga*. 3) Kapós, minek bece, kelete van. *Kelő árúk*, *pénzek*, másképp: *kelendő*. 4) Dagadó, puffadó. *Kelő tészta*, *kovács*. 5) Főnévül használtva am. átjáró hely valamely folyón. Érsekujvárbán: *járó*, pl. *naszvadi járó*, hol a Nyitrán Naszvad felé át lehet kelni, gázolni. V. ö. **KEL**. Néhutt, küllő helyett is divatos.

KELŐS, (kel-ő-ös) mn. l. **KELENDŐ**.

KELŐSÉG, (kel-ő-ös-ég) l. **KELENDŐSÉG**.

KELŐSÍT, (kel-ő-ös-it) áth. m. *kelőst-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valamely árut kelőssé, azaz kelendővé tesz.

KELT, (kel-t) áth. m. *kelt-étt*, htn. —*eni* v. —*ni*, par. —*s*. 1) A fekvőt vagy alvót kelni készíti. *Keltetni a heverő munkásokat*. *Fölkelteni a mélyen alvókat*. 2) *Keltének a madarak*, midőn tojásaikat rajtok ülve felfakasztják, s fiakat hoznak létre. Másrét: *költ*.

KELTE valaminek am. kelete, l. **KELET**.

KELTES, (kel-t-es) mn. tt. *keltes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Ezen ikerített szóban divatos: *jártaskeltes*. L. **JÁRTAS**.

KELTÉS, (kel-t-és) fn. tt. *keltés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki kelt. L. **KÖLTÉS**.

KELTÉZ, (kel-t-éz) áth. m. *keltéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Valamely irományhoz, nevezetesen levélhez, okmányhoz odajegyzi azon évet, hónapot, és napot, melyen azt írta, vagy kibocsátotta. 1864-dik évi január 1-sőjén keltezett bizonyítvány.

KELTŐ, (kel-t-ő) fn. tt. *keltő-t*. Eszköz, mely erős hang által az alvót felébreszti. *Keltővel ellátott óra*. *A mutatót a keltőre igazítani*.

KELTŐCSÉNGETYŰ, (keltő-cséngetyű) ösz. fn. A keltőre alkalmazott kis cséngetyű, mely kellő perczenben szólani kezd. V. ö. **KELTŐ**.

KELTŐÓRA, (keltő-óra) ösz. fn. Óra, mely keltőcséngetyűvel van felszerelve; másképp: *serkentőóra*. V. ö. **KELTŐCSÉNGETYŰ**.

KELŰ, Szabó Dávidnál am. *küllő*; l. ezt.

KELYH. L. **KEHELY**.

KEM, 1) elvont gyök, mely meg van a *Kemej*, *Kemece*, *Kemencs*, *Keme*, *Kemesmál* helynevekben, és a *kemény* szóban. V. ö. **KEMÉNY**. 2) A széke-lyeknél Cserey Elek szerint önállólag is divatos fn. tt. *kemet*; s am. korlát, kerítés; talán innen származott a baranyai *kemény* am. a kályha mellett: padka, s a fennemlített helynevek is innen vehették eredetüket.

KÉM, (1), fn. tt. *kém-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Általán am. valamit kutató, vizsgáló, és pedig alatos úton módon. Különösen, háborús időben oly személy, kit valamelyik fél a végre küld az ellenség táborába, vagy földre, hogy annak állását, fekvését, hadi erejét, s egész állapotát kikutassa, és hírt adjon róla. *Kémeket küldeni az ellenség földre*. *Kémeket elfogni*, *felakasztani*. *Áltözetben lappangó kémek*. Gyöke valószínűleg az elavult *ém émik*, azaz ébren van, vigyáz, melyből lett *émelt*, am. „vigilavit,” *émelten* „vigilanter,” minthogy a kémnek kitünőleg vigyáznia, ébren lennie kell, hogy küldetését teljesítse. E szerint a *k* csak előlehellet volna, mint valószínűleg az, a *köb* (öb), *köböl* (öböl), *köldök* (öldök), *köpczös* (öpczös, azaz öbeczös, öböczös), *kár* (ár), *kancza* (anyca) stb. szókban.

KÉM, (2), (kéj-m v. kéj-me) elvont törzsöke *kémél* igének. L. ezt.

KEMECSE, falu Szabolcs m. helyr. *Kemecsére*, —*n*, —*ról*.

KÉMBUGA, (kém-buga) ösz. fn. Az olvasztó bányakemenczékben, hosszu nyelű hegyes vas eszköz, melylyel a folyó barna rezet piszkálják, hogy megtudják, ha kellő fokig forr-e már.

KÉMEL, (kém-el) áth. m. *kémel-t*. Valamit kémképen kutató, vizsgáló, fürkész. *Az ellenség állását kémelni*, *kikémelni*. Szokottabban: *kémlel*.

KÉMÉL, (kéj-m-él) áth. m. *kémél-t*. Gyökeleme a kedélyre vonatkozó *ke*, honnan *ké*, azaz *kéj*, s ebből lett *kém*, azaz tetsző, kedves valamire; ebből ismét *kémik*, tetsző, kedves állapotban léteznek, továbbá *kémő kéme*, tetsző, kedves állapotban létező, végre *kéme-el kémél*, valamit tetsző, kedves állapotban tart, vagyis oly módon bánik vele, hogy az neki kedves legyen. És csakugyan *kémélni valakit* am. kedvezésből, gyöngédségből, szeretetből kedvét teljesíteni, semmi olyat nem tenni neki, mi nehezére, terhére, tetszése ellen volna. *Nagy munkától megkémélni a gyöngé beteges szolgát*. Moudjuk dolgokról is. *Kémélni az egészséget*, *éle-*

tet. Ne kémeld azt a lovat, hanem üsd. Átv. ért. valamivel szükeu, fősvényen bánik, nem vesztegeti, megtakarítja, nem rongálja, vigyáz reá. Füllérrel kémelik az aranyat. (Km.). A pénzt kémélni kell. Kémélni az eleséget. Ruhát kémélni. Hogy csizmáját kémélje, meztláb jár. Máskép : kémél.

KÉMELÉS, (kém-el-és) fn. tt. *kémelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valaki valamit kémel. *Kémelésért fizetést kapni.*

KÉMÉLÉS, (kéj-m-él-és) fn. tt. *kémelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Engedékenység, kedvezés ne- me, mely által valakit v. valamit kémélünk.

KÉMÉLY, KÉMÉLYES, KÉMÉLYTELEN, I. KÍMÉLY stb.

KEMENCZE, (1), fn. tt. *kemenczét*. Gyöke talán a székelyeknél divatos és korbátot, kerítést jelentő *kem*. Vagy pedig a latin *caminus*-ból alakult. Egyébiránt elő- jön már egy 1156-dik évi oklevélben is, a XIII-ik szá- zadban pedig többször. (Jerney. Nyelvkincsek). Által- lán köröskörül bekerített, csak egy nyílással v. szájjal bíró, s tüzet kiálló üreg, melynek rendeltetése a bele rakott tűznek melegét megtartani, különféle czélok- ból, miért neve is különféle. *Sütő kemencze*, melyben kenyeret, kalácsot, húst stb. sütnék, *szobakemencze*, melylyel a szobát melegítik. *Aszaló, olvasztó, hűtő, mérségető, téglágető* stb. kemencze. Alakjára nézve : *szarvas, boglyas, gömbölyű, háttas kemencze*. Anyagra nézve : *tégla-, kő-, vas-, sárkemencze*. *Kemenczét rakni, kiégetni, betapasztani. A kenyeret kemenczébe vetni. Kemenczét fűteni. Kemencze mellett ülni, fekünni. Bátor a kemencze mögött. (Km.). Kemenczét öviz am. munkakerülő. A kemencze mellett ülő nem nyer koro- nádt. (Km.). Egy a szoba kemenczével. (Km.). Jó kemencze mellett könnyű a telelés. (Km.). Kemencze nem Velencez. (Km.). Vannak ily nevű helységek is. Táj- szokásilag : *pest, siskó*. A ,kemencze' és ,kályha' közt az általános népnyelvben azon különbség létezik, hogy ,kályha' neve alatt csak az úriasabb helyisé- gekben vagy legalább a köznép lakta házak disze- sebb szobáiban használtatni szokott fűtőkemenczét értik ; innen : *cserépkályha*, nem mondják : *cserépkemencze*. V. ö. **KÁLYHA**.*

KEMENCZE, (2), falu Hont m., **ALSÓ—, FEL- SŐ—** Abauj m., **KIS—, NAGY—** Zemplén m., **Ó—, ÚJ—** Ung m., pusztá Abauj m.; helyr. *Kemenczé- re, —n, —ről*.

KEMENCZEAJTÓ, (kemencze-ajtó) ősz. fn. Ajt- ó, melylyel a kemencze száját beteszik; néhutt : *tévtő, előtte*.

KEMENCZEALJ, (kemenczealj) ősz. fn. A ke- mencze belsejének feneke, alsó lapja, vagy talapja, melyen a kemencze áll.

KEMENCZEBÉR, (kemencze-bér) ősz. fn. Bér, melyet valaki fizet, midőn más kemenczében süttet valamit. *Kaldcs, kenyérsütésért kemenczébért fizetni.*

KEMENCZEFÉJ, (kemencze-fej) ősz. fn. A ke- menczének előrésze.

KEMENCZEFIÓK, (kemencze-fiók) ősz. fn. A kemencze oldalába csinált üreg, öböl, lik. *Kemencze- fiókban melegített étel.*

KEMENCZEFÜTŐ, (kemencze-fűtő) ősz. fn. Cseléd, kinek különösen az a dolga, hogy a kemenczét fűtse, s a fűtéshez kellő anyagokat elkészítse.

KEMENCZEKOROM, (kemencze-korom) ősz. fn. Korom, mely a kemenczében égő tűzből fejjlik ki, s a kemencze oldalaihoz tapad. *A kemenczekoromot levakarni. Kemenczekoromtól szurtos fűtő.*

KEMENCZELÓCZA, (kemencze-lócza) ősz. fn. A kemencze mellé téglából vagy sárból rakott fa ló- cza. *Kemenczelóczaán heverni, alunni.*

KEMENCZELÁB, (kemencze-láb) ősz. fn. 1) A kemenczének hátsó része, mint a kemenczefej elle- nese. 2) Talapzat, melyen a kemencze áll.

KEMENCZELYUK, (kemencze-lyuk) ősz. fn. A kemenczészája fölött levő lyuk, mely arra való, hogy ha az ajtót beteszik, a tűznek némi léghezása legyen. Ha a kenyeret vagy más sütni valót a kemenczébe vetik, akkor a kemenczelyukat is bedugják.

KEMENCZEPAD, (kemencze-pad) ősz. fn. 1. **KEMENCZELÓCZA**.

KEMENCZEPÁRKÁNY, (kemencze-párkány) ősz. fn. A kemencze felső részét, tetejét körülkerítő pártázat, övezet.

KEMENCZEPÉNZ, (kemencze-péNZ) ősz. fn. 1. **KEMENCZEBÉR**.

KEMENCZEPÓCZIK, (kemencze-póczik) ősz. fn. Téglából, válogból vagy sárból rakott kis polcz a kemencze szája előtt.

KEMENCZESZÁJ, (kemencze-száj) ősz. fn. Nyílás a kemenczén, hol a tüzelőt, és sütni, olvasz- tani, aszalni stb. valókat bevetik.

KEMENCZETEVIŐ, (kemencze-tevő) ősz. fn. Plébából csinált, vagy vesszőből font s besározott aj- tócska, melylyel a kemenczészáját beteszik. Egysze- rűen : *tevtő v. tévtő*, máskép : *előtte*.

KEMENCZEÜST, (kemencze-üst) ősz. fn. A szobakemencze oldalüregébe alkalmazott üstféle edény, vizet melegíteni való.

KEMENCZEVÁLL, (kemencze-váll) ősz. fn. A kemenczének közép oldala táján kiálló polcz, mely a kemenczét nyak gyanánt a szobafallal összeköti. Egyébiránt ez inkább a kályhánál, mint a szoros értelemben vett kemenczéknél divatos.

KEMEND, falu Szala m.; helyr. *Kemend-re, —én, —ről*.

KÉMÉND, faluk Baranya és Esztergam m.; erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kéménd-re, —én, —ről*.

KEMENESALJA, Vas megyének éjszak-keleti része a Rába mellett.

KEMENES-MIHÁLYFA, falu Vas m.; helyr. —*Mihályfára, —n, —ről*.

KEMENES-SÖMJÉN, falu Vas m.; helyr. —*Sömjén-be, —ben, —ből*.

KEMENES-SZ.-MÁRTON, falu Vas m.; helyr. *Sz. Márton-ba, —ban, —ból*.

KEMÉNFA, falu Szala m.; helyr. *Keménfá-ra*, —*n*, —*ról*.

KEMÉNY, (kem-ény) fn. tt. *kemény-t*, tb. —*ék*. Igen ritka fém, mely por alakban szürke színiű, s a légen hevítve vakító fényvel ég el, jegedve pedig az aczélnál és kovánál keményebb, s ezért kapta a *kem* gyöktől nevét. (Titanium).

KEMÉNY, (kem-ény) mn. tt. *kemény-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kicsinyezője: *keményke*. Eredetére nézve talán a *kő* szóval lehetne viszonyba hozni, mintha volna: *kővény*, *kevény*, *kemény*, azaz kő tulajdonságával bír. Sínai nyelven: *kín*, *kung* (durum), a törökben pedig *kemik*, am. csont, és *pek* (a *p* főlecsérelve *m*-vel a megfordított *kem*) am. kemény. 1) Ami részeinek tömötsége és szilárdsága miatt a nyomásnak ellent áll, nem enged, s nem hagyja magát az ellenerő által egykönnyen szétoszlatni, összezuzatni. Ellentéte: *lágú*, *puha*. *Kemény fa*, melyet vágni, hasítani nehéz. *Kemények a kövek*. *Kemény dióhéj*. 2) Ami aránylag tömött és szilárd. *Kemény kenyér*, *kalács*, *hús*. *Kemény papiros*. *Kemény kötésű könyv*. *Kemény zomb*, *far*. *Kemény toll*, *bőr*, *üngallér*, *nyakraváló*. 3) Átv. ért. szigorú, nem hajlékony, gyöngédebb érzésnek helyet nem adó, nyers, durva, nyakas. *Kemény törvények*, *szabályok*, *parancsok*, *tilalmak*, *büntetések*. *Kemény szívű ember*, *kemény tekintetű*. *Kemény fejű*, *nyakú*. *Kemény dolog*. 4) A lég viszontagságaira alkalmazva am. zordon. *Kemény idő*, *kemény tél*, *kemény hideg*, *kemény fagy*.

„Kemény tél van, nagy zivatar,
Üvölt, ordít a főlészél.“ Kisfaludy S.

5) Baranyai tájszólás szerint főnév, s jelenti a kályha mellett levő padkát, talán a székely *kem* szótól, mely am. korlát, kerítés; vagy talán am. *caminus*, német *Kamin*?

KEMÉNY, fn. tt. *kemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Egyezik a latin *caminus*, német *Kamin*, tót *komin* szókkal. Görögül *καμινος*, *καίω* igétől, mely am. éget. Eredeti magyarsággal: *kürtő* v. *kürtöly*, de ez most a kemencének csak azon részét teszi, melyből a füst a kéménybe megyen. A tűzhelyek és kemenceszájak fölött emelkedő rendszerént megfordított tülcseralaku nyílás, mely rendszeren az épület földelén, néha az oldalán nyúlik ki, s a tűzből fejlődő füstöt légnek eresztli. *Téglából rakott*, *vesszöböl font kémény*. *A füstölni való húst*, *szalonnát kéménybe akasztani*. *Keményt seperni*. *Ahol a kémény nem füstölög*, *nehézzen lesz ott nagy ebéd*. (Km.). *Ezt a nagy újságot felírjuk a kéménybe korommal* (km.), annak mondják, ki már régtől nem volt valahol, s egészen váratlanul megy oda látogatába.

KEMÉNYADÓ, (kémény-adó) ösz. fn. I. **FÜST-PÉNZ**.

KEMÉNYBÉDIK, (kem-ény-b-éd-ik) k. m. *keménybéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Keményebb lesz, keményebbé válik. *Az éjjeli fagytól egy kissé keménybedett a sár*.

KEMÉNYBŐR, (kemény-bőr) ösz. fn. Vastag, megrögzött, érzéketlen bőr az állati testen, melyet valamely kemény testnek hosszas nyomása szokott okozni, pl. az ökör nyakán a járom, az ember sarkán a csizma, tenyerén a kapa, kasza stb. (Callum).

KEMÉNYBŐRŰ, (kemény-bőrű) ösz. mn. Akinek vagy aminek kemény bőre van, általában véve. *Keménybőrű krokodil*. Továbbá, aminek bőre rögzös, cserpes. *Keménybőrű tenyér*, *sark*, *nyak*. V. ö. **KEMÉNYBŐR**.

KEMÉNYDED, (kem-ény-ded) mn. tt. *keményded-ét*. Ami aránylag, kevesbé puha, mint lennie kelene, vagy rendszeren lenni szokott. *Keményded hús*.

KEMÉNYDEDEN, (kem-ény-ded-en) ih. Kissé keményen.

KEMÉNYE, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. *Keményé-re*, —*n*, —*ról*.

KEMÉNYÉDES, (kem-ény-éd-és) fn. tt. *keményédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Valamely testnek azon változási állapota, midőn lágságát, puhóságát veszti, keménysévé, tömötté lesz. *Bőrnek*, *daganatnak keményedése*.

KEMÉNYÉDIK, (kem-ény-éd-ik) k. m. *keményéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Kemény természetűvé, tulajdonságává kezd lenni. *Keményedik a napra hozott homokkő*. *Keményedik a kenyér*, *kalács*. *Keményedik az idő*. *Keményedik fagy ált al a sár*, *föld*, *hó*. *A szíve sok szenvedések ált al neki keményedett*. V. ö. **KEMÉNY**.

KEMÉNY-EGERSZEG, falu Vas m.; helyr. —*Egerszeg-re*, —*én*, —*ról*.

KEMÉNYES, (kem-ény-es) mn. tt. *keményes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Szelidítő kifejezés, midőn valamiről nem akarjuk mondani hogy valóban kemény, hanem csak oly keményféle, keményded. *Keményes sült kenyér*.

KEMÉNYÉSZIK, (kem-én-y-ész-ik) k. Ragozásait a jelen időn kívül *keményédik* szótól kölcsönzi. L. **KEMÉNYEDIK**.

KEMÉNYFALVA, **HOMORÓD** — **KÜKÖL-LŐ** — erdélyi falvak az Udvarhelyi székben, helyr. —*falvá-ra*. —*n*, —*ról*.

KEMÉNYFÉCSKE, (kémény-fécske) ösz. fn. Fekete fejű, fehér hasú, vörös begyű, és orralikainál vörös pettyű fecskefaj, mely a falusi majorházak konyháiban és kéményein szeret fészkelni. (Hirundo rustica).

KEMÉNYFOK, puszta Bihar m.; helyr. *Keményfok-ra*, —*on*, —*ról*.

KEMÉNYHANGŰ, (kemény-hangű) ösz. mn. 1) Erős, nyers szavú, durva, vagy szigorú indulatot jelentő hangon szóló. *Keményhangú parancsnok*. 2) Kemény betűkből, illetőleg szóhangokból (*p*, *k*, *t*) álló szó; különösen, melyben sok mássalhangzó torlódik össze egy szótagba. *A német nyelvben sok keményhangú szó van*.

KEMÉNYHÉJU, (kemény-héju) ösz. mn. Aminek kemény héja van. *Keményhéjú dió*, *gesztenye*, *mogyoró*. *Keményhéjú cserfa*, *somfa*. *Keményhéjú férgék*.

KEMÉNYÍT, KEMÉNYIT, (kem-ény-it) áth. m. keményít-étt, htn. —ni v. —eni, par. —s. Valamit keményít tesz. *Vasat verés által keményítteni. Ruhát keményítteni. Magát valaminek neki keményítteni. Szívét megkeményítteni.* V. ö. KEMÉNY.

KEMÉNYÍTÉS, (kem-ény-it-és) fn. tt. keményítés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit keményít teszünk. *Vasnak aczéllá keményítése. Kimosott ruhák keményítése.* V. ö. KEMÉNY.

KEMÉNYÍTETLEN, (kem-ény-it-etlen) mn. tt. keményítetlen-t, tb. —ék. Amit keményít nem tettek. *Keményítetlen ruha, gallér.*

KEMÉNYÍTŐ, (kem-ény-it-ő) fn. tt. keményítő-t. Gabonából, burgonyából stb. készített szivos anyag, melylyel a mosónők a ruháknak némi kemény, feszes, szilárd merevenséget adnak.

KEMÉNYÍTŐCSINÁLÓ, (keményítő-csináló) ősz. fn. Ki buzából, burgonyából stb. úgy nevezett keményítőt készít.

KEMÉNYÍTŐLISZT, (keményítő-liszt) ősz. fn. Lisztalakban készített szivos és ruhakeményítésre alkalmas anyag.

KEMÉNYÍTŐVÍZ, (keményítő-víz) ősz. fn. Mosónők vize, melyben a keményítőt felolvasztják, s vele a ruhákat keményítik.

KEMÉNYKE, (kem-ény-ke) mn. tt. keménykét. L. KEMÉNYDED.

KEMÉNYKÉDIK, (kem-ény-kéd-ik) k. m. keménykéd-tem, —tél, —étt. 1) Anyagilag szilárd, mereven, hajthatatlan természetűvé leszen. *Keménykedik a sár, midőn fagy. Keménykedik a sokáig heverő kenyér.* 2) Átv. ért. mondják emberről, ki szigorú, visszataszító hajthatatlan indulatot ölt, vagy gyakorol. V. ö. KEMÉNY.

KEMÉNYKÉRGÜ, (kemény-kérgü) ősz. mn. Mondják növényekről, melyeknek kemény kérgők van. *Keménykérgű cserfák, somfák.*

KEMÉNYKÖRMÜ, (kemény-körmü) ősz. mn. A minek körmei kemények. *Keménykörmű ló, melynek körmei a patkót jól megfogják.* Ellentéte: *lágú körmű*, melyet, mint mondják, kalapra kell patkólni, vagy, ha meg nem patkólják, a kemény uton hamar megsántul.

KEMÉNYMAG, I. KÖMÉNYMAG.

KEMÉNYNYAKU, (kemény-nyaku) ősz. mn. Átv. ért. megrögzött, hajthatatlan indulatu, makacs, ki mások szavát, tanácsát megvetve egyedül maga feje szerint cselekszik, s mit magában feltett, attól egyhamar el nem áll, megátalkodott, nyakas.

KEMÉNYRÖPÜ, (kemény-röpü) ősz. mn. Robarokról mondják, melyek röpüi kemények, paizsok, milyenek pl. a szarvasbogarak.

KEMÉNYISÉG, (kem-ény-ség) fn. tt. keményiség-ét, harm. szr. —e. Általán tulajdonság, melynél fogva valamit vagy valakit keménynek mondunk. *Kőnek, ércznek, fagyos földnek keményisége. Szivnek, akaratnak keményisége. Törvénynek, parancsnak, büntetésnek keményisége.* V. ö. KEMÉNY.

KEMÉNYISÉGÉS, (kem-ény-ség-és) mn. tt. keményiségés-t v. —et, tb. —ék. Ami a maga nemében igen nagyon, szerfelett kemény. Átv. ért. am. felette szigorú. *Keményiséges büntön rendszer.*

KEMÉNYISÉPRŐ, (kémény-séprő) ősz. fn. Czéh-beli mesterember, ki a kéményeket a koromtól megtisztítja, egyszersmind köteles kitörő tűzveszély alkalmával a tűzoltásban, vagy akadályozásban tetteles részt venni. Máskép: *kéménytisztító*, néhutt túl a Dunán: *füstfaragó.*

KEMÉNYSZÁJU, (kemény-száju) ősz. mn. Mondják bokros, szilaj lóról, melynek annyira edzett szája van, hogy a zabolavas daczára is kész elragadni a lovagot vagy kocsi.

KEMÉNYSZÉK, (kemény-szék) ősz. fn. Átv. ért. megkeményedett emésztet, melyből szorulás következik. Vétetik ilyen állapot értelmében is. *Kemény széke van.* Ellentéte: *lágyszék.*

KEMÉNYSZÉKÜ, (kemény-székü) ősz. mn. Kítől a bélsár nedvetlen tömör állapotban, és erőtellessel megy el. *Keményszékü beteg.*

KEMÉNYSZÉKÜSÉG, (kemény-széküség) ősz. fn. Az emésztetnek megszorult állapota.

KEMÉNYSZIVÜ, (kemény-szivü) ősz. mn. Átv. ért. érzéketlen, hajthatatlan, mások szenvedései, kínai, bajai iránt részvetlen; durva, kegyetlen. *Keményszivü zsarnok.* Szelidebb ért. bajok és viszontagságok ellen megedzett, erős türelmű. *Keményszivü, bátor vitézek.*

KEMÉNYSZIVÜSÉG, (kemény-szivüség) ősz. fn. 1) Érzéketlenség, hideg reszvétlenség mások bajai iránt, kegyetlenség. 2) Szemvédek eltűrésére edzett szilárdság.

KEMÉNYTISZTÍTÓ, (kémény-tisztító), lásd: KEMÉNYISÉPRŐ.

KEMÉNYÜL, KEMÉNYÜL, (ke-mény-ül) önh. m. keményül-t. Keménynyé lesz, tulajd. és átv. értelemben. *Kövét keményülő agyaföld. Szive neki keményül a viszontagságnak.*

KEMÉNYÜLÉS, KEMÉNYÜLÉS, (kem-ény-ül-és) fn. tt. keményülés-t, tb. —ék. Keménynyé levés.

KEMÉNYÜLET, KEMÉNYÜLET, (kem-ény-ül-et) fn. tt. keményületét. Keménynyé lett tárgy.

KEMÉNYVÁSZON, (kemény-vászon) ősz. fn. Leginkább lenből vagy kenderből készített feszes, szilárd és fényséféle vászon. *Viaszos keményvászon. Gallérbéllésnek használt keményvászon.*

KÉMER, falu Kraszna m.; helyr. *Kémer-re, —én, —röl.*

KÉMÉS, (1), falu Baranya m.; helyr. *Kémés-re, —én, —röl.*

KÉMÉS, (2), (kém-és) mn. tt. kémés-t v. —et, tb. —ék. 1) Olyan tulajdonságu, milyen a kémé, azaz kutató, vizsgáló. *Kémés kérdések, nyomozások.* 2) Kémekkel bővelkedő. *Ezen kémés időszakban minden szóra vigyázni kell.*

KÉMÉSKÉDÉS, KÉMÉSKÉDIK, 1. KÉMKE-DÉS, KÉMKEÉDIK.

KÉMESMÁL, falu Vas m.; helyr. *Kemesmál-ba, —ban, —ból.*

KÉMKALÁN, (kém-kalán) ösz. fn. Az érczokhoban am. sima kőből vagy érczből csinált golyó, melyet a kerekded, kilikasztott olvasztó kemenczébe dobnak, hogy annak középpontját kitudják, mert ezen középpontra jutván, megáll.

KÉMKEÉDÉS, (kém-kéd-és) fn. tt. *kémkédés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Kutatás, vizsgálódás, le- selkedés, melyet valaki mint kém szokott tenni.

KÉMKEÉDIK, (kém-kéd-ik) k. m. *kémkéd-tem, —tél, —itt.* Szoros ért. mint az ellenség földére vagy táborába küldött kém kutatózik, vizsgálódik. Széles ért. holmi dolgok mibenlétét, körülményeit alattomos úton módon kitudni iparkodik. V. ö. **KÉM.**

KÉMKŐ, (kém-kő) ösz. fn. Általán kő, melyet valamely test állapotának, tulajdonságának kémlelé- sére használnak. Különösen arany- és ezüstmívesek- nél, fekete, kemény, a tűzben olvadékony könem, melylyel az arany és ezüst finomságát és valódiságát kémlelik. (Lapis lydius). V. ö. **PRÓBAKŐ.**

KÉML, (kém-l) áth. m. *kéml-étt,* htn. —*eni.* **L. KÉMLELNI.**

KÉMLE, (kém-le) fn. tt. *kémlét.* Eszköz, mód, mely által vagy mely szerént valamit kémlelnek.

KÉMLEKALÁN, (kéml-kalán) ösz. fn. Kalán- forma kémlelő eszköz.

KÉMLEL, (kém-el-el) áth. m. *kémlél-t.* Valamit kém gyanánt kutató, vizsgál, fűrész. *Az ellenség tá- borának állását, mennyiségét, erejét kémlelni. Valaki- nek minden lépteit, tetteit, szavait kémlelni. A város- ban lappangó tolvajokat kikémlelni.* Szélesb ért. vala- mely dolog mibenlétét, állapotát fűrészzi, kutatja.

KÉMLELÉS, (kém-el-el-és) fn. tt. *kémlelés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, midőn valaki kémlel, vizsgál, kutató valamit.

KÉMLELET, (kém-el-el-et) fn. tt. *kémlélet-et,* harm. szr. —*e.* Kémlelő vizsgálat, próbatét.

KÉMLELŐDÉS, (kém-el-el-ő-d-és) fn. tt. *kém- lelődés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Vizsgálódás, kut- atgatás, melyet valaki mint kém gyakorol.

KÉMLELŐDIK, (kém-el-el-ő-d-ik) belsz. m. *kémlőd-tem, —tél, —itt.* Szoros ért. az ellenség földén vagy táborában kiküldött kém gyanánt vizs- gálódik, kutatózik, a dolgok mibenlétét kémlelő sze- mekkel kitanulja. Szélesb ért. holmi titkos dolgok felől alattomosan tudakozódik.

KÉMLEMÉRLEG, (kéml-mérleg) ösz. fn. Bá- nyások finom, érzékeny mérlege, melylyel az érczek súlyát mérik.

KÉMLEÓLOM, (kéml-ólom) ösz. fn. Ezüst- tartalmu ólom, melyet az érczek kémelésére hasz- nálának.

KÉMLÉS, (kém-el-és) fn. tt. *kémlés-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, melynél fogva valaki

kéml v. kémlél, kutató, vizsgál valamit. Mindazáltal a *kémlés* egyes körülmények, titkok stb., a *kémlés* töb- bek kutatását jelenti.

KÉMLÉSTAN, (kémlés-tan) ösz. fn. A bányász- tudomány egyik ága, mely az érczek kémelésének módját tárgyalja.

KÉMLŐ, (kém-el-ő) mn. tt. *kémlő-t.* Aki vala- mit kéml, azaz titkos, rejtett dolgot kutató, vizsgál. *Várt, várost, táborát kémlő biztosok. Tolvajokat, csa- vargókat, gyanus személyeket kémlő rendőri szolgák.*

KÉMPAPÍR v. —**PAPIROS,** (kém-papír v. —papiros) ösz. fn. Vöröses kék festő anyaggal, úgy- nevezett lakmusszal festett papíros, melyet a vegyé- szek némely összetett anyagok, különösen a savak kémelésére használnak, minthogy ezek azt azonnal vörösré festik.

KEMSE, falu Baranya m. helyr. *Kemsére, —n, —röl.*

KÉMSÉG, (kém-ség) fn. tt. *kémség-et,* harm. szr. —*e.* Kémi küldetés, járás. *Valakit kémségbe kül- deni. A két férfinak pedig, kik kémségben küldettek vala, monda József. (József. 6. 22. Káldi).*

KÉMSZER, (kém-szer) ösz. fn. A vegyészknél olyan szer, melynek segítségével valamely összetett testnek alkatrészeit kutatják. (Reagens).

KÉMTŰ, (kém-tű) ösz. fn. Sebészek túlforma eszköze, melylyel a sebek, sipolyok mélységét kém- lelik.

KÉN, áth. m. *ken-t.* Rokon a híg nedvet, külö- nösen a sebekből folyót jelentő *geny* szóval, tájszo- kásilag *keny.* Mindkettőnek eredeti gyöke pedig a szétömlést, olvadást jelentő *en* v. *eny,* mely megvan az *enged, enyik, enyek, enyebes, enyészik, enyv* szók gyökeiben s a *k* itt is mint több más szókban előle- hellel. Értelme: valamit bizonyos híg, ragadós anyag- gal dörzsöl, mázol, hogy nyirkossá, puhává, fényessé tegye, vagy szepítse, vagy enyhítse, gyógyítsa stb. *Hajat, szakált, bajuszt kenni. Csizmát, löszerszámot, szíjakat, szekeret kenni. Arczát kenni. A megrándult inakat, száraz fájdalmu tagokat kenni. A csömörben szenvedőnek hátát megkenni. A zsíros kezeket ruhához kenni. Valamit kenni fenni.* Tréfás ért. *torkát meg- kenni* am. jól inni. *A birákat megkenni* am. pénzt, ajándékot adni nekik. *Valakit jól megkenni* am. jól a hátára vagy farára verni. Képes kifejezéssel: *bűné, hibáját másra kenni* am. avval mást bemocskolni, azt másnak tulajdonítani, okául mást állítani.

KÉN, fn. tt. *kén-t,* tb. —*ék,* harm. szr. —*e* v. —*je.* Gyulékony anyagú fémdek. Közönséges hév- mérséknél halványsárga, néha zöldest játszó színű, szag- és íz nélküli, a vízben feloldhatlan. Kisebb me- legben szétfoly, a hőség magasb fokánál pedig sű- rübbé lesz. Ha meggyújtják, halvány kék lánggal ég, mely alkalommal élenynyel egyesülvén, erős sza- gú, köhögésre ingerlő és fojtó gözt fejt ki. A kén az éleny után a legnagyobb vegyülei hajlammal bír, s ennél fogva a fémdecdek és fémek legtöbbször egye-

súl. (Török József tanár). Köznépi nyelven: *büdüskő, kénkő*. V. ö. KÉNECSSAV. Rokonnak látszik *candeo* —*cendo*, latin szókkal. Talán a magyar *ég* igével is viszonyban áll, minthogy könnyen gyúlad és ég, (tehát égeny?) Egyébiránt az *eny* végzetre mint vegyelemnek is nincs szüksége. L. KÉNYENY. 2) Régiiesen és tájdivatosan fölcseserlétetik *kín* szóval. L. ezt.

KÉNAKNA, (kén-akna) ősz. fn. Bányai akna, melyből ként ásnak, mely kénanyagot tartalmaz.

KÉNÁL, tájdivatos kínál helyett; l. ezt.

KÉNBALZAM, (kén-balzam) ősz. fn. Olaj, melyben tűz által ként olvasztottak fel, s melynek ez által barnás színe, erős, kellemetlen szaga, és éles íze leszen. (Balsamum sulphuris).

KÉNBÁNYA, (kén-bánya) ősz. fn. lásd: KÉNAKNA.

KÉNBŰZ, (kén-büz) ősz. fn. Nehéz, fojtó büz, mely a kénből kivált égő állapotában fejlik ki.

KÉNE, a közbeszédben divatos, összehúzva *kellene* szóból.

KENCs, a székelyeknél am. *kenőcs*; l. ezt.

KÉNCs, régies és tájdivatos *kincs* helyett. L. ezt.

„Az én szeretőmnek nincsen

Sem szép kőháza, sem kénese,

Elég kéncs, ha ingöm szeret.”

Székely népdal. (Krizsa J. gyűjt.).

KENCSEL-FENCSEL, (kencsel-fencsel) ikerített áth. m. *kencselt-fencselt*. L. KENTEFITÉL.

KÉNCsIRIZ, (kén-csiriz) ősz. fn. Vargák csirize, mely porrá törött kén-, és viaszvegyítékből áll, melylyel szurok helyett élnek az úgynevezett fehér varrásoknál.

KÉNCsÖ, (kén-cső) ősz. fn. A kénhutákban így nevezetik azon agyagból csinált cső, melyen az érczekből kiüzött kén általfolyl.

KEND, (1), az alsó rendűek között divatozó megszólítási cím, mely nem egyéb, mint a rövidített *kelmed*, vagy igazabban *kegyelmed*. Lásd ezt. Ezen cím illeti a tiszték által hivatalosan szólított kőzkatónákat is. Régente, sőt a mult század végén is a felsőbb ranguak között még divatban volt. Most az úgynevezett tisztess rendűek az ily czimezést megbántásul vennék. Innen a visszatoló mondás: *Ha én kend, úgy kend is kend*.

KEND, (2), (ken-d) áth. m. *kend-étt*, htn. — *eni* v. — *ni*. Az egyszerű *ken* igének *d*-vel toldott módosítványa. Származékai: *kendő*, *kende-fende*, *kendöz*. V. ö. KEN.

—KEND, összetett képző *fecs-kend* igében, és ennek származékaiban; Molnár Albertnél: *fecs-kent*, azaz fecscent, tehát sajátlag *ent* igeképző s a *k* elül a *cs*-ből módosult, ez pedig a *v*-ből hasonlult: *fecst-ent*, *fecs-v-ent*, *fecs-cs-ent*, *fecs-k-en-t*. Ha pedig azt vélnők, hogy 'fecs-kend' gyakorító értelmű, akkor 'fecs-eg-ent' lenne az elemzés, a *k* a *g*-ből változván át, mint czinke =cizineg szóban is.

KENDE, falu Sáros m.; helyr. *Kendé-re*, —*n*, —*ről*.

KENDEFENDE, (kende-fende) ősz. fn. A *kendfen*, *kendfend* törzsoköktől eredvén am. zsirosan, piszkosan, minden csín vagy izlés nélkül festett mű, mászolt festvény, kép.

KENDÉLICZ, fn. tt. *kendéliczet*, l. KENDÉRICZE.

KENDEPIR, (kende-pir) ősz. fn. Arczfestő, arczmázoló piros festék, pirosító. (Carmin).

KENDÉLICZE, l. KENDÉRICZE.

KENDÉR, fn. tt. *kendér-t*, tb. —*ék*, harm. szr.

—*e*. Kicsinyezője: *kendérke* v. *kendércske*. Megegyezik vele a mongol *kindur* v. *kindsur*, uigur, török *kendir*; továbbá *ken* törzsoke ugyanaz a török *kenevir*, hellén *κάρναβις*, *κάρναβος*, latin *cannabis*, német *Hanf*, szláv *konopa*, arab *kunnep*, persa *cannab*, irland *hanpr*, francia *chanvre* stb. szók *kan*, *kun*, *han*, *ken* gyökeivel. Talán *kend* törzs azonos *hánt* szóval, melyből magas hangon *hent-es* (=hántos) is származik; t. i. a kendernek héja hántható, hántani v. hántásra való. V. ö. HÁM, ING, (1). Ezen nagy hasznu növény a kétlakiak seregébe, és őthimesek rendébe tartozik: *hímvirágának* csészéje öt hasábu; bokkrétája nincs, hímszállai igen rövidek (virágos kender); *anyavirágának* csészéje egy tagu ép, az oldalán nyilik, bokkrétája nincs; anyaszála kettő, makkocskája egy, héja kétkopácsu, (magvas kender). *Kendert nyótni*, (néhutt: *szakgatni*), *áztatni*, *tölölni*, *törni*, (néhutt: *vágni*), *gerebenezni*, *fonni*. Szép, hosszú, fehér kender. *Olyan a haja, mint a kender*. *Kenderből font madzag*. *A cigánynak büdös a kender, mert avval akasztják fel az embert*. *Ki látott kenderből templomot?* Mesekérdés, melyre az a felelet: aki azt a kenderek közt állva nézte. *Vad kender*. *Felnő mint a vad kender*. (Km.). Midőn a *kender* szó melléknevül használtatik, jelent kenderből valót, vagy kender színűt. pl. *kender hám*, *kender haj*.

KENDÉRÁZTATÁS, (kender-áztatás) ősz. fn. Első munka a kendermüvek gyártásában, melynél fogva a nyers kender legcészleriebben lágy álló vízben lenyomtatva mintegy két hétig tartogatják, mely idő alatt nyerseségét elveszti, és a zöld szín helyett fehérfakót ölt.

KENDÉRÁZTATÓ, (kender-áztató) ősz. fn. 1) Azon hely, illetőleg tó, pocsolya vagy folyóvíz öble, melybe a kender ázás végett lerakják. 2) Személy, ki kender áztat.

KENDÉRBÁRSONY, (kender-bársony) ősz. fn. Bársonyfélé szövet, melynek belfonala kenderből, s mellékfonala selyemből áll.

KENDÉRBÉL, (kender-bél) ősz. fn. A kender szárának, vagy kórójának bele.

KENDÉRBOLHA, (kender-bolha) ősz. fn. A kendernövényeket pusztító bolhanemű féreg.

KENDÉRCSEPŰ, (kender-csepű) ősz. fn. A meggerenezett kenderszálok alja, kőczeza, mely t. i. gerebenezékora a fogak között marad.

KENDÉRÉS, falu Heves m. puszta Torontál m.; helyr. *Kendérés-re, —én, —ről.*

KENDÉRÉSKE, falu Bereg m.; helyr. *Kendéréské-re, —n, —ről.*

KENDÉRFARKU, (kender-farku) ösz. mn. Lóról mondják, melynek kenderfakó farka van.

KENDÉRFÉSÜ, (kender-fésü) ösz. fn. Gereben, melylyel a megtilólt kenderszálakat fésülik, tisztítják.

KENDÉRFONAL, (kender-fonal) ösz. fn. Gúzsalyon vagy rokkán vagy gyári géppel font, pederített kenderszál.

KENDÉRFÖLD, (kender-föld) ösz. fn. Különösen kendertermesztésre szánt és használt föld.

KENDÉRFŰ, (kender-fű) ösz. fn. A kenderföldeken tenyészni szerető vékony szálu, és síma száru növényfaj.

KENDÉRFŰZ, (kender-fűz) ösz. fn. A folyók sikos széléin, különösen öntéseken tenyésző vessző-fűz, mely szívóssága és hajlékonysága által különbözik a többi fűzektől. *A vörös kenderfűz* igen alkalmas kocsikának, gúzsnak, a *fehértől* pedig kosarakat kötnék. Kenderfűznek nevezik, mert vékony száru, és sürüen terem, mint a kender.

KENDÉRGYAP, (kender-gyap) ösz. fn. Kendercsöpből készített, s ruhabélésre alkalmas gyapfőféle anyag.

KENDÉRHÁM, (kender-hám) ösz. fn. Kenderfualakból szőtt vagy vert hám. *Fakó szekér, kenderhám, nemesember, szürdalmány.* (Gúnyos km.). Vagy: *Fakó szekér, kender hám, mind a kettő rosz szerszám; néhutt: kender gyeplő, csepü hám, mind a kettő rosz szerszám* (Km.).

KENDÉRICZE, (kender-i-cze) fn. tt. *kendericzté.* Éneklő kis madárfaj a verebek neméből, melynek rövid csőre, kurta lába, s villás farka van, s a kendermagot különösen szereti. (*Fringilla cannabina*).

KENDÉRIKE, I. KENDÉRICZE.

KENDÉRKERESKÉDŐ, (kender-kereskédő) ösz. fn. Ki megtilólt s markokba, kitékba kötött kenderáruval kereskedik.

KENDÉRKÉVE, (kender-kéve) ösz. fn. Kisebb féle kéve, milyenbe a nyövött kendent szokták kötni. Egy megtörött, megtilólt, meggerebenezett kenderkévéből lesz rendszeren egy marokkender.

KENDÉRKÓCZ, (kender-kócz) ösz. fn. I. KENDÉRCSEPÜ.

KENDÉRKÖKÖRC SIN, (kender-kökör csin) ösz. fn. A kökörösinek neméhez tartozó növényfaj.

KENDÉRKÖTÉL, (kender-kötél) ösz. fn. Kenderszálakból vert vagy gyártott kötél.

KENDÉRLÁTÓ, (kender-látó) ösz. fn. Mutatványul az áztatóból haza hozott kender, hogy meglassák, ha jól elázott-e a kender vagy nem.

KENDÉRMADZAG, (kender-madzag) ösz. fn. Kenderszálakból sodrott vagy körmön font madzag. V. ö. MADZAG.

KENDÉRMAG, (kender-mag) ösz. fn. Az anyakendernek gömbölyű, fehérszöldes, olajos húsú magva. *Kendérmaggal etetni az apró madarakat. Kendérmagból olajl útni.*

KENDÉRMAGBOGÁR, (kender-mag-bogár) ösz. fn. I. ESZELÉNY.

KENDÉRMAGOLAJ, (kender-mag-olaj) ösz. fn. Kendérmagból itótt olaj.

KENDÉRMAGOS, (kender-magos) ösz. mn. Tyúkról mondják, melynek tollai úgy vannak petytyezve, mintha kendermagosak volnának. Másképp: *iromba.*

KENDERMÁL, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kendermál-ba, —ban, —ból.*

KENDERMALOM, (kender-malom) ösz. fn. Kis kézimalom, mely két egymással ellenkező irányban mozgatható hengerből áll, s a sarju kendent baromfiak cledeleül öszvezúzza.

KENDÉRMEZŐ, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kendermező-re, —n, —ről.*

KENDÉRMOC SOLYA, (kender-mocsolya) ösz. fn. Mocsolya, vagyis álló víz, melyben kendent áztatni szoktak, kenderáztató.

KENDÉROLAJ, (kender-olaj) ösz. fn. I. KENDÉRMAGOLAJ.

KENDÉRPAKÓCZA, (kender-pakócza) ösz. fn. A pakóczák neme alá tartozó növényfaj; levelei nyelések, háromhasábú; hasábjai láncásak, fűrészesek, a közép hasáb hosszabb. Másképp: *keresztes bodza, vízi kender, paszkoncza, pakócza.* (*Eupatorium cannabinum*).

KENDÉRSZÁR, (kender-szár) ösz. fn. A kendernövénynek szára, melynek rostos szálu héjából a szövésnek való anyagot készítik.

KENDÉRSZÁRÍTÁS, (kender-száritás) ösz. fn. Az áztatóból kiszedett, és kitergetett kendernek a szabad lég és nap sugarai által eszközlött száritása.

KENDÉRSZŐSZ, (kender-szősz) ösz. fn. A meggerebenezett kendernek finomabbféle gyöngeszálai.

KENDÉRTERMESZTÉS, (kender-termesztés) ösz. fn. A mezei gazdaságnak egyik nevezetes ága, mely azzal foglalkodik, hogy kendent termeszen. *Kendertermesztésből élni.*

KENDÉRTILÓ, (kender-tiló) ösz. fn. Tiló, mely által a kendent a pozdorjától megtisztítják. V. ö. TILÓ.

KENDÉRTILÓLÓ, (kender-tilóló) ösz. fn. Személy, különösen nő, ki kendent tiló.

KENDÉRTÓ, (kender-tó) ösz. fn. Tó, melyben kendent áztatni szoktak, kenderáztató.

KENDÉRTÖRÉS, (kender-törés) ösz. fn. Kenderrel bánó munka, mely által a megáztatott, és kiszáritott kendernek szárát megtörik, hogy azután a tilóval megtisztítsák pozdorjájától.

KENDÉRTÖRŐ, (kender-törő) ösz. fn. Fából készített eszköz, melylyel tilolás előtt a kender szárait megtörik. E végre Mátyusföldén az úgynevezett csikolyút használják.

KENDÉRVÁGÁS, (kendér-vágás) l. **KENDÉRTÖRÉS**.

KENDÉRVÁGÓ, (kendér-vágó) l. **KENDÉRTÖRŐ**.

KENDÉRVÁSZON, (kendér-vászon) ösz. fn. Kenderfonalakból szőtt vászon, különböztetésül a lenvászontól.

KENDÉRZILIZ, (kendér-ziliz) ösz. fn. A zilizek neme alá tartozó növényfaj; levelei molychosérdések, az alsók tenyeres-ujjasak, a felsők hármások, középlevelkái sokkal hosszabbak. (*Althea cannabina*).

KENDÉZ, (kend-éz) áth. m. *kendéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Valakit *kend* ezímmel szólít, kendnek nevez. *A magyar pórnő kendezni szokta férjét. Megve-tésből kendezni valakit.*

KENDÉZÉS, (kend-éz-és) fn. tt. *kendezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Kend ezímmel szólítás. *A kendezés már csak az alsóbb osztálybeli népnél van szokásban.*

KENDI, puszta Abauj m.; helyr. *Kendi-be*, —*ben*, —*ből*.

KENDI-LÓNA, erdélyi falu Doboka m.; helyr. —*Lóná-ra*, —*n*, —*ról*.

KENDIK, (ken-d-ik, olyan mint mosdik) k. m. *kend-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Valami kenőcsfélével magát, különösen arcát bemázolja. 2) Törölközik. *Későn jöttél, hanem mosdjal s kendjél ki az ajtón.* (Km.).

KENDŐ, (1), (ken-d-ő) fn. tt. *kendő-t*. Kicsinyezője: *kendőcske*. 1) Szoros tulajd. ért. ruhanémű, vászon v. gyolcsdarab, mely által valaki bizonyos mázt, festéket, szagos vizet stb. magára ken, vagy pedig melylyel törölközik. Innen: *asztalkendő*, melylyel evéskor szájunkat, kezünket törölgetjük. *Törölköző kendő*, melylyel mosdáskor élünk. *Olyan a kendő, milyen a mosdó*. (Km.). *Orrkendő* v. *zsebkendő*, melyet ortisztítás végett rendszeren zsebben szoktunk viselni. 2) Szélesb ért. ruhadarab, melylyel kivált a nőszemélyek élnek nyakaik, vállaik befödésére, s a férfiak nyakravalóul.

„Amoda megy egy kis lány,
Selyemkendő a nyakán.“ Népd.

„Szőke kis lány, selyemkendőd megázik,
Népd.

„A esengeri temetőn,
Elvesztettem a kendőm.“ Népd.

„Három piros kendőt veszek,
Ha fölteszem, piros leszek.“
Népdal.

Általán a kendő a magyar népdalokban nagy szerepet játszik, különösen színre nézve a vörös és fehér, kelmére a bársony és selyem.

KENDŐ, (2), (ken-d-ő) mn. tt. *kendő-t*. Amivel valamit kennek, mázolnak, festenek. *Kendővizek*, *olajok*, *mázak*.

KENDŐ, (3), erdélyi falu Maros Székben; helyr. *Kendő-re*, —*n*, —*ról*.

KENDŐFOGÁS, (kendő-fogás) Szokottabban l. **KÉZFÓGÓ**.

KENDŐLAKÁS, (kendő-lakás) Szokottabban l. **KÉZFÓGÓ**.

KENDŐSZÉG, (kendő-szég) ösz. fn. Fogas, melyre leginkább kendőket akasztunk.

KENDŐSZÉR, (kendő-szér) ösz. fn. Általán mindenféle szer, pl. szagos víz, olaj, máz, bécsirongy, festék stb., melylyel magukat némelyek, kivált a hiú nők szépíteni szokták.

KENDŐZ, (ken-d-ő-z) áth. m. *kendőz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Magát vagy más holmi szépítő szerrel, pl. szagos vízzel, olajjal stb. kenifeni. *Arczát, vállait kendőzi. Elkendöz* am. kendőváltással eljegyez.

KENDŐZÉS, (ken-d-ő-z-és) fn. tt. *kendőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki hiuságból kenifeni arczát, bőrét. *Arczendőzés. Elkendőzés* am. kézfogás, eljegyzés kendőváltással.

KENDŐZETLEN, (ken-d-ő-z-etlen) mn. tt. *kendőzetlen-t*, tb. —*ék*. Aki vagy ami nincsen kendőzve. V. ö. **KENDŐZ**. *Kendőzetlen arcz. Kendőzetlen szépség.*

KENDŐZGET, (ken-d-ő-z-get) gyak. áth. m. *kendőzget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *kendőzgezz*. Gyakran vagy folytonosan kendőz.

KENDŐZGETÉS, (ken-d-ő-z-get-és) fn. tt. *kendőzgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki kendőzgeti magát. V. ö. **KENDŐZGET**.

KENDŐZIK, (ken-d-ő-z-ik) k. m. *kendőz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*zél*. Magamagát, illetőleg arczát kenifeni, mázolja, szépíti. V. ö. **KENDIK**.

KENDŐZKÖDIK, (ken-d-ő-z-köd-ik) k. m. *kendőzköd-tem*, —*tél*, —*étt*. Gyakran vagy folytonosan kendőzi magát. V. ö. **KENDŐZ**.

KENDŐZŐ, (ken-d-ő-z-ő) mn. és fn. tt. *kendőz-ő-t*. Általán akármily szer, melylyel valaki kenifeni magát. *Kendőző olajok*, *vizek*. *Kendőzőket vásárolni. Kendőzőkkel főszerelt pipereasztal.*

KENDŐZÖTT, (ken-d-ő-z-ött) mn. tt. *kendőzött-et*. Kendőzővel mázolt, kencsefencsélt, szépített. *Kendőzött hiu nők. Kendőzött szépség.*

KENDTEK, l. **KEGYELMED** alatt.

KÉNECSSAV, (kénecs-sav) ösz. fn. Ha a kényt meggyújtják, ez a levegő élenynyel vegyül, s kellemetlen szagú, köhögésre ingerlő, fojtó gőzt fejt ki; ezt nevezik *kénecssav*-nak, mely kevesebb élelyt tartalmaz mint a kénsav. L. ezt. A mondott gőz adott alkalmat a kennek „büdöskö“ nevezetére.

KENEDÉK, (ken-ed-ék) fn. tt. *kenedék-et*, harm. szr. —e. Szorosabb elemzés szerint vagy *kenedék* a *kend*, vagy *keneté* a *kenet* törzsöktől. Jelenti azon szert, mely kenő, kenőcs gyanánt használtatik, s ezelja inkább holmi testi bajokat lágyítani, enyhíteni, mintsem szépíteni. *Shakgatás*, *csömör elleni kenedék*.

KENEDÉKÉS, (ken-ed-ék-és) mn. tt. *kenedé-kés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Miben kenedéket tartanak. *Kenedékes edény, csésze*. 2) Kenedékkal mázolt, nedvesített, orvosolt. *Kenedékes daganat*.

KÉNÉGÉNY, (kén-ég-égy) ősz. fn. Borlének és kénsavnak bizonyos vegyítéséből eléállott égény. (Aether Sulphuris). Máskép: *kénszes*.

KENÉGET, (ken-ég-et) áth. és gyakor. m. *kenéget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *kenégress*. Valamit gyakran ken. *A fájós, szakgatásban szenvedő inakat, tagokat kenégetni. Hajját, bajuszát kenégetni*. V. ö. KEN. A Nádor-codexben am. törölget. „A szentöknek ú seböket nömös gyolecsval kenégeti vala“ (cum linteis pretiosis extergebat. Toldy F.).

KENÉGETÉS, (ken-ég-et-és) fn. tt. *kenégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit kenégetnek. *Kenégetéssel szétosztatni a daganatot, elűzni a csömört*.

KENÉKÉDIK, (ken-e-kéd-ik v. ken-ek-éd-ik) k. m. *kenekéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Önmagát, saját testét kenégeti.

KÉNÉL, (kén-él) áth. m. *kénél-t*. Valamit kén-el megvit, készít, ellát. *Kénelni a gyufákat. Kénelni a boros hordót*.

KENENY, (ken-eny) fn. tt. *keneny-t*, tb. —*ék*. A nemtelen nehéz és ritkább fémek egyike, mely kissé veresbe vegyülő fehér színnel, tündöklő fémfénnyel, lemezes, jegezes szerkezettel bir, rendkívül rideg s ennélfogva könnyen porrá törhető, könnyen megolvad, s a légen hevítve kékes fehér lánggal ég meg és éleggé változik. Keneny nevezetét azon sajátágánál fogva nyerte, miszerint egy nevezetes készítményét, az úgynevezett *keneny-remeklet-et* (Margariterium Bismuthi) kenő, kendőző, bőrt fehérítő szerül használják. Latin neve: *Bismuthum* vagy *Wis-muthum*. (Török J. tanár).

KÉNENY, (kén-eny) fn. tt. *keneny-t*, tb. —*ék*. A fémdedek közé tartozó elemi test. (Sulphur). Mint-hogy a köz életben is divatos szép rövid neve van (kén), és ott maga ezen elemi test is tisztán eléfordúl, az *eny* végzetet nem tartjuk szükségesnek.

KÉNÉR, (kén-ér) ősz. fn. Ért a kénaknában, hol kénásvány találhatik.

KÉNÉRCZ, (kén-ércz) ősz. fn. Érez, mely kén-részeket foglal magában.

KENÉS, (ken-és) mn. tt. *kenés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Heves megyében am. kent, ami meg van kenve. *Kenés tengely*. Képzésre hasonló *piritos, takaros, vakaros* szókhoz.

KENÉS, (ken-és) fn. tt. *kenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit kennek, ezen igének minden értelmében. *Hájkenés, szekérkenés. Csömör ellen jó a kenés*. Ikerítve: *kenésfenés* am. cselekvés, midőn valaki valamit többféle zsíros, olajos, festékes szerekkel összevissza fen.

KÉNÉS, (kén-és) mn. tt. *kenés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kénvel vegyített, készített. *Kénés mészföld. Kénés ércz. Kénés gyufa*.

KENESE, falu Veszprém m., pusztája Somogy megyében; helyr. *Kenésé-re*, —*n*, —*röl*.

KENÉSFENÉS, (kenés-fenés) iker szó. Cselekvés, midőn valaki kenfen valamit. V. ö. KENFEN.

KÉNESŐ, (1), (kén-eső) ősz. fn. Eső, mely után némely időtájban, és vidékeken igen finom sárga-színű por lepi a földet, s melyet a nép véleménye kénnek gondol, holott nem egyéb, mint a vörösfenyők sudarain létező sárga por, mely május vége körül bőven kihull, s az eső által szétmosódik.

KÉNESŐ, (2), (kén-és-ő vagy ken-es-ő) fn. tt. *kénéső-t*. Gyöke vagy az ásványt jelentő *kén*, melyből lett *kénés*, és az elavult ige *kénésik*, azaz kénés állapotban van, s ebből igenév és főnév *kénéső*; vagy mint némelyek vélekednek, am. *keneső*, amivel kenni szoktak, különösen a melyet üvegre kennek, és ez által tükröt készítenek. 1) Szoros ért. vörös színű ásvány, mely higanyból és kénből van vegyítve. (Cynnabaris). Innen 2) így nevezik magát a tiszta higanyt, azaz természeténél fogva a mi légmérsékletünkben híg, ezüst gyanánt fehérülő, és fényes félerczet is, mely az arany után legsúlyosabb, kis nyomás által apró részecskékre oszolva szétfut, nagy tűzben forr s gőzzé válik, de meghülés után ismét elébbi alakjában megjelenik. (Mercurius). *Eleven kén-eső*, minthogy igen mozgékony. V. ö. HIGANY.

KÉNESŐS, (kén-és-ő-ös v. ken-es-ő-ös, v. kén-esős) mn. tt. *kénésős-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kénésővel bővelkedő, kénésőt termő. *Kénésős akna, bánya*. 2) Kénésővel vegyített, készített. *Kénésős kenőcs, gyógy-szer*. 3) Miben kénésőt tartanak. *Kénésős edény, toll, cső*. V. ö. KÉNÉSŐ.

KENÉSZ, falu Vas m., pusztája Somogy m.; helyr. *Kenész-re*, —*én*, —*röl*.

KENET, (1), (ken-et) miv. m. *kenet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *keness*. Eszközli, rendeli, hogy valaki valamit kenjen. *Szekeret kenetni. A nyakát, vállát kenetni*.

KENET, (2), (ken-et) fn. tt. *kenet-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Azon szer, melylyel valamit v. valakit kennek. *Drága kenetek. Kenetet csinálni, árulni. Kenetnek való tok. Hajkenet*. 2) Katholika egyházi értelemben *utolsó kenet* jelent szentséget, mely által a pap a nehéz beteget szent olajjal megkeni, hogy Isten kegyelmével a halál küzdelmeit erős lelküleg tűrje, s mit érzékei által vétett, megbocsáttassék neki. 2) Átv. ért. felsőbb mennyei ihlet, mely az egyházi, s erkölcsi tanító beszédét általlengi, s azt a hallgató hívek szívében foganatosná teszi. *Kenettel szólani. Kenettel teljes szent beszéd*.

KENETÁRUS, (kenet-árus) ősz. fn. Aki részint gyógyító, részint kendőző szerceket árul, illatárus.

KENETDÚS, (kenet-dús) ősz. mn. 1. KENETÉS, 3).

KENETÉS, (ken-et-és) mn. tt. *kenetés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Miben kenetet tartanak. *Kenetes szelencze, edény*. 2) Mit kenettel bedörzsöltek. *Kenetes fűrtök*.

3) Átv. ért. az erkölcsi érzelmekre ihletve ható, foganatossan működő. *Kenetes egyházi, erkölcsi tanítás, beszéd.* 4) Mint főnév jelent személyt, ki keneteket készít vagy áru.

KENETLEN, (ken-etlen) mn. tt. *kenetlen-t*, tb. —ék. Ami vagy aki nincsen kenve. *Kenetlen haj, bajusz, szakáll. Kenetlen esömörbeteg. Kenetlen tengelyű szekér csikorog.*

KÉN-ETLEN, (kén-etlen) mn. tt. *kénelen-t*, tb. —ék. Amiben nincs kén, vagy ami nincs kénevez. Határozóképp am. kén nélkül, kénetlenül.

KENETOLAJ, (kenet-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet kenetül használnak. *Egyházi kenetolaj.*

KENÉZ, pusztá Bihar m., ÉR—, CSEREPESES—, TAKTA— falvak, Szabolcs m.; helyr. *Kenéz-re*, —én, —ről. L. KENÉSZ.

KÉNÉZ, (kén-éz) áth. m. *kénéz-tem*, —tél, —ett, par. —z. Általán, valamit kénnel vegyít, elkészít. *Gyufákat kénezeni.* Különösen az üres borhordókat égő kénnel kifüstöli, hogy dohosak, penészesek ne legyenek. Kénezik a borokat is, hogy a megromlás ellen óvják.

KÉNÉZÉS, (kén-éz-és) fn. tt. *kénézés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valamit kéneziünk. *Hordók, borok kénezése.* V. ö. KÉNÉZ.

KÉNÉZET, (kén-éz-et) fn. tt. *kénézet-et*, harm. szr. —e. Kénből készített s a boroshordóknak és boroknak adott, romlás elleni ovószer.

KENÉZLŐ, falu Szabolcs m.; helyr. *Kenézlő-re*, —n, —ről.

KENFEN, ösz. áth. Mindkét ige ragoztatik: *kent-fent*, *kenni-fenni*. Valamit holmi zsiros, olajos, festékes szerekkel összevissza ken, mázol, dörzsöl. *Orczáját mindig kenifeni, mégsem szép.*

KÉN-FONAL, (kén-fonal) ösz. fn. Olvasztott, kénkőbe mártott fonal, melyet a gyufák feltalálása s dívatba hozása előtt gyertyagyújtásra használni szoktak.

KÉN-FORRÁS, (kén-forrás) ösz. fn. Forrásvíz, mely kénrészecskéket tartalmaz, s többé-kevésbbé kénbűzt vagy izt lehet rajta érezni.

KÉN-FÖLD, (kén-föld) ösz. fn. Földnem, különösen agyagföld, mely kénnel van keverve.

KÉN-FÜST, (kén-füst) ösz. fn. Nehéz szagu füst, mely a meggyújtott s égő kénből kifejlődik. *Kénfüst-tel megfajtani a méheket.*

KÉN-GÖZ, (kén-göz) ösz. fn. A meggyújtott kénnek fojtó gőze.

KENGYEL, (1), fn. tt. *kengyel-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Törzsőke valószínűleg a főlhágást, magasra szállást jelentő *kel*, melyből lett: *kelt* v. *keld*, *kelden*, *kelgyen*, végre betűáttétellel: *kengyel* (am. *keltő* v. felhágató eszköz), mint *bal* törzsökből *bald*. *baldoz*, *baldozó*, *baldzsan*, *bandzsal*, azaz balra, félre néző. Lehet szintén betűáttétellel a *kelentyű* (vagy *kelenty*) módosulata is, melylyel mint görbén aláhajló csz-

közszel, alakjára nézve is mindkét értelmében egyezik. 1) Tulajd. ért. a nyeregről kétfelől lelógó talap, mely által a lovag föllép, felhág, azaz a nyeregbe kél, s fennülvén, lábait mint számolyon nyugosztalja. *Rövidebbre venni* vagy *megereszteni a kengyelt. Kengyel-be hágni.* Törökül *üzengi* v. *özengi*, finnül *kenkä*. 2) Nadrág talpalója, mely a felhuzott nadrágot feszesen tartja, s szarát fölebb csúsztatni nem enged.

KENGYEL, (2), pusztá Heves m.; helyr. *Kengyel-re*, —én, —ről.

KENGYELÉS, (kengyel-és) mn. tt. *kengyelés-t* v. —et, tb. —ék. Mi kengyellel van ellátva, fölszerelve. *Kengyeles nyereg, nadrág.*

KENGYELFUTÓ, (kengyel-futó) ösz. fn. Szajtságos jelmezű főuri szolgál, ki valamely innepély alkalmával, vagy különben is ura hintaja előtt fut. Régebben lovagló urok mellett (mintegy kengyel mellett) futott, innen a neve.

„Lejtőzik alatta igen haragos mén,

Tíz kengyelfutó van két felől mellette,
Hajnalszín atlaczban őket öltöztette.”

Gyöngyösi István.

Szélesb ért. gyors futár.

KENGYELKARIKÁK, (kengyel-karikák) ösz. több. fn. Vaskarikák a nyereg két oldalán, melyekbe a kengyelszárakat húzzák.

KENGYELSZÁR, (kengyel-szár) ösz. fn. Szij, mely a kengyelkarikákba húzva alálóg, s melynek alsó végéhez a kengyelvas vagy kengyeltalp illesztve van.

KENGYELTELEN, (kengyel-te-len) mn. tt. *kengyeltelen-t*, tb. —ék. Minck kengyele nincsen. *Kengyeltelen nyereg, nadrág.*

KENGYELTARTÓ, (kengyel-tartó) ösz. fn. Szolgaszemély, ki a nyeregbe ülő urának a kengyelt tartja, hogy kényelmesen felléphessen.

KENGYELTŐ, pusztá Borsod m.; helyr. *Kengyeltő-ra*, —n, —ről.

KENGYELVAS, (kengyel-vas) ösz. fn. Vasból készített, jobbára homorú talap, mely a kengyelszár végéhez van illesztve, s a lovnagnak számolyul szolgál.

KÉNGYERTYA, (kén-gyertya) ösz. fn. Megkénczett fonal, mely tűzhöz értetve lángot vet, s gyertya gyanánt ég. A gyufák feltalálása előtt közhasználatu gyertyagyújtó szer volt.

KÉNHUTA, (kén-huta) ösz. fn. Huta, melyben a kénásványokból a kénés részeket kiégetik.

KENIG, l. PEDIG.

KÉNINTÉZET, (kén-intézet) ösz. fn. Több épületből álló bányatelepítvény, hol az ásványokból, érczekből kénnt égetnek.

KÉNÍR, (kén-ír) ösz. fn. Kénporral vegyített ír, vagyis kenőcs.

KÉNKAMARA, (kén-kamara) ösz. fn. Kamara, melyben a kénnt tartják. Továbbá kamara, melyben kénnt készítenek, tisztogatnak.

KÉNKANÁL, KÉNKALÁN, (kén-kanál v. —kalán) ösz. fn. A kénbutákban használt vas kalán, melylyel a kén-tisztító vas korszókból az olvadék tisztátalan részét lefölik.

KÉNKENŐCS, (kén-kenőcs) ösz. fn. Kenőcs, melynek lényeges részét kén teszi, máskép : *kéntr.*

KÉNKOH, (kén-koh) ösz. fn. Koh vagy huta, melyben az érzekből kén égetnek.

KÉNKŐ, (kén-kő) ösz. fn. Kőhöz hasonló tömör alakban található kénanyag, kénásvány. Magát a tiszta kén is nevezik ekképen. A köznép *büdöskő*-nek is hívja, mert meggyújtva kellemetlen bűdös szagot eresz magából.

KÉNKÖBÁNYA, (kén-kő-bánya) lásd : KÉNKAKNA.

KÉNKÖVES, (kén-köves) ösz. mn. 1) Kénkövel bővelkedő, kénkövet termő. *Kénköves érczek, erek.* 2) Kénkövel vegyített, készített, bekenet. *Kénköves kenőcs, tr. Kénköves fonal, gyufa.* 3) Ami kénkövet, kénköves részecskéket tartalmaz. *Kénköves víz, forrás, kút, fűrdő.*

KÉNKÖVES GYÖKÉR, KÉNKÖVES KOCSDORD. A kocsordok egyik faja, melynek gyökere gyantás, kénkö szagú; innen a neve; szára magas, hengeres, karczott; levelei ötször hármassak; levélkéi szalaskeskenyek; kocsányai egyenetlenek. (Peucedanum officinale). Máskép a köznépnél : *disznókőmenny, erdei vadkőmenny.*

KÉNKÖVEZ, (kén-kövez) ösz. áth. Valamit kénkövel vegyít vagy beken, megdörzsöl. Máskép : *kénezt.* Különösen a boroshordókba kénköfűstöt vagy gözt bocsát, hogy egyfelől a hordókat, doh, penész ellen, másfelől a bort a romlástól óvja.

KÉNKÖVEZÉS, (kén-kövezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kénköveznek. *Boros hordók kénkövezése.* V. ö. KÉNKÖVEZ.

KÉNLAP, (kén-lap) ösz. fn. Kénkövel megfuttatott lapos keskeny szövet, melylyel a boros hordókat kénézik.

KÉNLÉL, (kén-lél) ösz. fn. l. KÉNÉGENY.

KÉNMÁJ, (kén-máj) ösz. fn. A hamany és kén bizonyos vegyülete, pl. híg úton maró v. étető hamulúgban főzve a porrá tört kén felolvasztják, s az oldatot a kiszáradásig elpárologtatják. E vegyületnek májbarna színe lévén, innen a neve. (Hepar sulphuris, Schwefelleber).

KÉNNEMŰ, (kén-nemű) ösz. mn. Tulajdonságainál fogva a kénféle ásványokhoz tartozó, hasonló.

KÉNNYOMAT, (kén-nyomat) ösz. fn. Metszett kőnek, éremnek stb. formája, képe, melyet kénbe nyomtak.

KÉNOLVASZTÓ, (kén-olvasztó) ösz. fn. lásd : KÉNINTÉZET.

KENŐ, (ken-ő) fn. tt. *kenő-t.* 1) Személy, ki valakit ken. 2) Szer, melylyel valamit kennek, pl. *szekérkenő, hajkenő.* 3) Ruha, melylyel valamit törölnék, mint : *kezkenő.*

KENŐCS, (ken-ő-es) fn. tt. *kenőcs-öt,* harm. szr. —e v. —ese. Repülő, híg vagy sűrűbb, ragadós részecskéből álló szer, melylyel valamit kennek; gyógyír, gyógykenőcs.

KENŐCSMILLYE, (kenőcs-millye) ösz. fn. Millye, vagyis szelence, melyben kenőcsöt tartani szoktak.

KENŐCSÖL, (ken-ő-es-öl) áth. m. *kenőcsöl-t.* Valamit v. valakit kenőccsel beken, megdörzsöl. *Kenőcsölni a szakgatásban szenvedő inakat. Kenőcsölni a csömörös ember hátát.*

KENŐCSÖLÉS, (ken-ő-es-öl-és) fn. tt. *kenőcsölés-t,* tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kenőcsölnék.

KENŐCSÖS, (ken-ő-es-ös) mn. tt. *kenőcsös-t* v. —et, tb. —ek. 1) Miben kenőcsöt tartanak; kenőccsel bővelkedő. *Kenőcsös bőrböncze. Kenőcsös bolt.* 2) Kenőccsel bedörzsölt. *Kenőcsös haj.*

KENŐCSSZELENCZE, (kenőcs-szelence) ösz. fn. l. KENŐCSMILLYE.

KENŐFENŐ, (kenő-fenő) iker mn. és fn. Mondják kuruzsoló orvosról, kinek gyógyszerei főleg holmi írekből, kenőcsökből állanak.

KENŐFENŐSÉG, (kenő-fenőség) iker fn. Nyegleség, kontárkodás az orvoslásban, mely mindenféle bajt holmi külsőleg alkalmazott szerek, írek, kenőcsök által gyógyít.

KENŐFESTÉK, (kenő-festék) ösz. fn. Szépítő festék, melylyel némelyek kivált a hiú nők, arcaikat, ajkaikat, szemöldjeiket stb. kenik. Kenőfestéket használnak a szinpadon fellépő színészek is.

KENŐFŰ, (kenő-fű) ösz. fn. l. PARAJLIBA-TOP.

KENŐKÉS, (kenő-kés) ösz. fn. Általán kés, melylyel valamely lágy testet szétnyomnak vagy fölkennek, pl. a gyógyszereszek, sebészek kése, melylyel a tapaszírt ruhára kenik.

KENŐOLAJ, (kenő-olaj) ösz. fn. Olaj, különösen olajos szépítő szer, melylyel valamit kennek, kendőznek.

KENŐPÉNZ, (kenő-pénz) ösz. fn. Szekérkenőért vagy kenésért fizetett pénz.

KÉNŐS, erdélyi falu Udvarhely Székben; helyr. *Kénös-re, —ön, —ről.*

KÉN PÁRA, (kén-pára) ösz. fn. l. KÉNGŐZ.

KÉN PÖRKÖLÉS, (kén-pörkölés) ösz. fn. A kénhutai munkálkodásnak azon különös módja, melynél fogva az érzekből a kén nem égetés által, hanem pörkölvé hajtják ki.

KÉN RONGY, (kén-rongy) ösz. fn. Olvasztott kénbe mártott, s gyújtószerűen használtatni szokott ruhadarab vagy szalag.

KÉN RUBIN, (kén-rubin) ösz. fn. Repülő olajban áztatott kénkö, mely átlátszó, s veres színű testet képez.

KÉN RÚD, (kén-rúd) ösz. fn. Vékony rúd-vagy is henger alakban előállított kénanyag.

KÉNSALAK, (kén-salak) ösz. fn. A kénégető edények fenekén maradó tisztátalan részek, melyek a tisztult kénnek mintegy seprejét teszik.

KÉNSÁRGA, (kén-sárga) ösz. mn. A kén színéhez hasonló világos sárga színű. *Kénsárga máz.*

KÉNSAV, (kén-sav) ösz. fn. A kénnek az élelennyel legmagasb fokú vegyülete s a legerősebb savak egyike, mely a növényi és állati anyagokat hirtelen szétdúlja, s ennél fogva a legnagyobb ovatossággal kezelendő anyagok egyike. (Acidum sulphuris. Schwefelsäure).

KÉNSAVANY, (kén-savany) l. **KÉNSAV**.

KÉNSAVAS, (kén-savas) ösz. mn. Kénsavval öszveköttöt vagy azzal készített, vegyített. *Kénsavas ón, vas, mészföld. Kénsavas folyadék.*

KÉNSERPENYŐ, (kén-serpenyő) ösz. fn. A kénhutákban ólomból öntött kis, alacsony medrű tálak, hideg vízzel töltve, melyekbe az olvasztott ként bele folyatták, hogy meghűljön.

KÉNSZAG, (kén-szag) ösz. fn. Kellemetlen büdös szag, melyet az égő kén terjeszt maga körül.

KÉNSZER, **KÉNSZERÍT**, stb. l. **KÉNYSZER**, **KÉNYSZERÍT** stb.

KÉNSZESZ, (kén-szesz) ösz. fn. lásd: **KÉNGÉGENY**.

KÉNSZÍN, (kén-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen a kéné, világos sárga szín.

KÉNSZÍNŰ, (kén-színű) ösz. mn. Olyan világos sárga színnel bíró, milyen a kéné szokott lenni; kén-sárga. *Kénszínű festék, máz. Kénszínű bab.*

KÉNT, (ki-ént vagy k-ént) névviszonyító, mely általában elfogadott szokás szerint a vele közvetlen viszonyban álló szóhoz kapcsolatik, s azzal összetett, vagyis inkább már ma ragozott szót képez. Eredeti tisztaságában *ént*, s a *k* vagy *ki-*ből huzatott össze, vagy pedig nem egyéb, mint megkeményített előlehelet (*h, ch, k*). A legnagyobb valószínűség *ki-ént* mellett van, mivel *mint* is így származott: *mi-ént*, régiesen: *mént*. Az egyszerűbb *ént* fordul elé néha a régi magyar nyelvben a mai „szerént” helyett, pl. a Tatosi másolatban, Ruth 2. fej. „Vala kedeg Elimeleh férfiának vérent való rokona.” Kinizsiné imakönyvében (Nyelvelmékek, II. l. 30.): „Szivent” való szerelmedvel.” A régi m. Passióban (Toldy F. kiadása, 54. l.): „És törvényént (= törvény szerint) meg kell halni, mert Istennek fiává tőtte magát.” Katalin verses legendájában: *azént* = a szerint. Ugyanez alakban fentartották maiglan a *szer-ént*, *rész-ént*, *im-ént*, *tűst-ént*, s mélyhangúlag *gyanánt* (régiesen: *gyalánt*), *íránt* stb. szók. Alapértelme az alábbi elemzésből tűnik ki. Rokon ugyan vele a *kép* (imago) főnévből származott határozó: *kép* v. *képen* (secundum, iuxta, instar); a *kép* t. i. nem egyéb, mint valamely tárgynak látható formája, alakja, mely az eredetihez hasonló, vagy hasonlani akar, s képzővé vált ezen két szó gyakran föl is cseréltetik, pl. *akkép* és *akként*,

mikép, és *miként*, *mindenkép* és a *székelyeknél*: *mindenként*: mindazáltal igyekeznünk kell a szabatos megkülönböztetésre. T. i.

Ha az egyszerűbb *ént* határozót mélyebben elemezni akarjuk, alkotó részei ezek: a mutató *e*, élesen *i*, (melyeket lásd a maguk helyén) melyekhez a módhatározó képző *en* járulván, lett *e-en* v. *i-en*, összevonva *én* v. *ín*, azután *t* szintén határozói képzővel toldva: *ént* v. *ínt* (mintha mondanók: *ezent* = ezen módon). E szerint képződtek a következők is: *képes*, *képesen*, *képesent*, *képesint* (alkalmas, alkalmasan, alkalmasant, alkalmasint) (Simai Kristófnál: *alkalmas-ként*), *kora*, *kora-an*, (*korán*), *koránt*; *gyana*, *gyana-an*, (*gyanán*), *gyanánt*; *hosszu*, *hosszuan*, *hosszuan*, *hosszuant*; *vers*, *versen* (ver-es, veres-en), *versent* (certatim). Ide tartozik talán a *készantag* is, mely hangrendileg *készenteg*, elemezve: *kész*, *készen*, *készent*, s az *eg* v. *ag* túláradó toldalék, mint a dunántúli *asztánnag* v. *asztánnig*, *ottannag* v. *ottannig*, *ottannég*, *megintennig* stb. szókban. És így az *ént* v. *ínt* annyit tesz, mint: ezen módon, mintha volna: *ezent*, vagyis ezen állapotban; és *szerént* am. amint a dolog szere van, pl. *írás szerint beszélni* azt teszi: úgy beszélni, amint az írás tartja, amint az írás szere, vagy sora hozza magával. *Utcza szerint összeírni az embereket* am. olyan szerben, azaz sorban, mint az utczák és utczái házak vannak. *Más szerint cselekedni*, am. azon módon, mint más szokott. *Részént pedig* am. részi v. részbeli (nem egész) állapotban. *Részént eladni a gabonát*, *részént megtartani*, am. azon mennyiségben eladni valamit, milyen bizonyos rész, stb. Hasonlók: *képesént bántani valamivel*, am. oly módon, mint illő, mint lehet, mint a dolog természetével megegyezik. *Alkalmasint eljő*, am. eljő a szerint, azon módon, amint alkalma lesz, alkalma mutatkozandik. Ezen értelemmel bír a *ként*, *kínt* is. *Istenként imádni valakit*, azt teszi, úgy, azon mértékben imádni, mint Istent illet. *Másként cselekedni valamit* am. úgy cselekedni, mint más állapot hozza magával. *Bolondként szólni v. keringeni*, am. azon módon, mint a bolondok szoktak, vagy mint valóságos bolond. *Egyébként* am. nem ezen, hanem más tekintetben. *Páliként* am. Pál cselekvése vagy mondása szerint, vagy, mint Pál teszen vagy tett, vagy Pál mondja vagy mondotta stb. Szóval az *ént* viszonyító, s ettől származott *szerént* és *ként* is szigorú szabatossággal azonságra (mintha mondanók: *ezenségre*), a *kép képen* szók (vagy ha tetszik: *képzők*) hasonlóságra vonatkoznak. Vagyis pl. *akként*, azt teszi: „azon módon”, *akkép* v. *akképen* pedig: „ahhoz hasonló módon.” „Senki nem eresztí új ruhának toldalékát ó ruhába, mert aként (taliter) az új toldalék kiszakad” Tatosi codex. „És mastan sok dolgunk esodaképpen (esodához hasonló módon) vagyjon.” 1547-diki levél. Nyelvelmékek II. kötet. Vegyes t. iratok, 63. l. V. ö. **KÉP**, **KÉPEN**. Tehát habár némely esetekben a *ként* és *kép* v. *képen* szókat fölcseréli is a nyelvhasználás, pl. *akként*, *akkép*, *miként*? *mikép*? *valamiként*, *valamikép*, *másként*, *máskép*,

mindenként mindenkép, azonként azonkép, ezenként ezenkép : de szabatosan véve különböznek, s egymással föl nem eszerélhetők, úgy hogy, miként azt teszi : mi szerint, mihez mérve, alkalmazva; ,mikép' pedig mihez hasonlóan, minek hasonlóságára. Maga a köz szokás sem eszeréli fel, a) midőn a *kép* a latin *ter* képzőnek felel meg : *egyenlőkép*, *aequaliter*, nem, *egyenlőként*; *kiváltkép*, *peculiariter*, nem : *kiváltként*; *elegendőkép*, *sufficienter*, nem : *elegendőként*; b) midőn világosan a *hasonlóság*, *olyanság*, *forma* alapfogalma rejlik benne, s *olyan módon*, *olyanféle minőségben*, *gyanánt* által fölcserélhető, (latinul : ,instar') pl. *mentségkép* mondani valamit *mentségformán*; *semmikép* nem bírhattam rá, *semmiféle* módon. Ellenben a *ként* gyakran közdivat szerént is a latin ,*secundum*', ,*juxta*' szónak felel meg; honnan különböznek : *parancskép*, *tanácskép* mondani valamit, *instar mandati*, *consilii*; *parancsként*, *tanácsként* cselekedni, *secundum mandatum*, *consilium*. Néha, amire a *ként* vonatkozik, alattomban értendő : pl. *Péterként*, mint föntebb mondtuk, jelentheti Péternek tettét vagy pedig mondatát. Tehát ,Péter' tetteként, tette szerént, vagy állításaként, állítása szerént. Különös figyelmet érdemel a *ként*, mint szám- és gyűnévrag, mely esetben az előtte álló *n* képző önhangzója az illető név többesszámának önhangzóját követi, pl. *egy-en-ként*, *hárm-an-ként*, *tíz-en-ként*, *husz-an-ként*, *száz-an-ként*; hasonlók : *szál-an-ként*, *fej-en-ként*, *szem-én-ként*, *kor-on-ként*, *darab-on-ként*, *köz-ön-ként*, *város-on-ként*, *nap-on-ként*, *eset-én-ként*, *éj-en-ként*; melyekben a töszó mindenütt többszörös értelemben vétetik, mintha volna : *százak-ként*, *városok-ként*, *korok-ként*, *éjek ként*, *napok-ként*, azaz százak, városok, korok, éjék, napok száma szerént. Még ,*egyenként*' is am. *egyen-egyen*. Ez régente összehúzva : *kéd*, Erdősnyél : *kíd* (egyenkíd), a Debreczeni Legendáskönyvben *két* (eszten-tendőnkét, naponkét).

Figyelmet érdemel még Vass József pályaértekezése szerént a göcseji tájszólásban a ,*ként*' ragnak a személyi névmásokkal viszonyulása, s egyszerűs mind a személyragokkal ragoztatása is : *én kéntem*, *te kénted*, *ő kénte* (ú kiénte), *mi kéntünk* stb. Szintén itt ragoztatik *magam*, *magad* stb. szókkal is, de a személyrag elhagyásával *magamként*, *magadként*, *magaként*, *magunkként* stb.

A dunántúli némely vidékeken a *t* elesik : *juta-talomkén(t)*, mint általában az ,*ént*'-ből is : *alkalmas-én(t)*, *a szerén(t)*. Vass József. Dunántúli nyelvjárás. Magyar nyelvészet. 1860. 107. lapon. Így esik el a *t* az ,*ért*' ragból az ország több vidékén is. Innen a Bécsi codexben *kénkén* am. *kényként*, (sponte, önként).

A török nyelvben előfordul *gibi* névutót lásd : KÉP, KÉPEN alatt.

,Önként' szóban azt véljük, hogy ,*kéjént*' szóból húzatott össze; mert eléjön a régiségben : *ő kéjén*, *önnönkéjén* (ultro, sua sponte). L. ÖNKÉNT.

KÉNTAPASZ, (kén-tapasz) ösz. fn. Kéubalzsamból, viaszból és gyantából készített gyógytapasz.

KENTEFIGITE, (kente-fite) ösz. fn. I. KENDEFENDE.

KENTEFIGITÉL, (mintegy : kente-fentel vagy kenetel-fenetel, vagy kende-fendel a ,*ken-fen*' ikerített szó, *del* v. *etel* képzőkkel toldott alakja néhutt : *kencsel-fencsel*); ösz. áth. m. *kentefitélt*. A Hegyalján divatos am. az egyszerűbb ,*ken-fen*' *Kentefitéli az orczáját*.

KENTEFIGITÉLÉS, (kente-fentelés) fn. tt. *kentefitélés-t*, tb. —*ék*. Kenésfenes. L. KENÉS alatt.

KÉNTEJ, (kén-tej) ösz. fn. Fehér színű, könnyű por, mely az edény fenekére száll, ha a kén némely vegyületeit kénsav által lecsapják. (Lac, v. magisterium sulphuris).

KÉNTELEN, (kén-telen) mn. tt. *kéntelen-t*, tb. —*ék*. 1) Ami kénnel készítve, vegyítve nincs. *Kéntelen gyufácskák*. 2) Hibás kijetéssel és írásmóddal am. *kénytelen*; l. ezt. A kétértelműség eltávoztatása végett amaz jobban : *kénellen*.

KENTELKE, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kentelké-re*, —*én*, —*röl*.

KÉNTÖRFALAZ v. KÖNTÖRFALAZ, Kriza gyűjteményében am. fog ide is tova is, fortélyoskodik. Úgy látszik a latinus ,*contrafacere*' olaszul : *contraffare* szóból ment át a székely nyelvbe, talán a román segítségével is.

KENTET, (ken-tet); a székelyeknél am. *kenet*, miv. L. KENET. (1).

KÉNÜSZÖK, (kén-üszök) ösz. fn. A kénhutákban azon kavicsföld, melyből tűz által a ként kihúzták.

KÉNVIASZ, (kén-viasz) ösz. fn. A vargáknál, öszvezuzott kénnel vegyített viasz, melyet az úgynevezett fehérvarásoknál használnak, kénésziriz.

KÉNVIRÁG, (kén-virág) ösz. fn. Ha a bizonyos fokig hevített kén kigőzölgéseit felfogják és rögtöni kihűtés által összesűrítik, a kengőz igen finom, sárga színű lisztte alakul, ezt nevezük kénvirágnak. Patikai szer. *A macskák tejes eledelére kénvirágot tenni*.

KÉNVÍZ, (kén-víz) ösz. fn. Víz, mely feloldott kénrészecekket tartalmaz, melynek számos ásvány-, vagy gyógyvizek.

KÉNY, (kény v. kéj-ny) fn. tt. *kény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Gyöke a kedélyre vonatkozó *ke* v. *ké*. Mind hangra, mind értelemlre legközelebbi rokona a *kéj*. L. ezt. 1) A kedélyt kecsogtető érzet, gyönyörvágynak megfelelő állapot. *Kényére* vagy *kénye kedve szerént élő ember*. *Kényt üzni*. *Kényén, kedvén nevelt gyermek*. *Nincs kényére a munkás élet, a tanulás*. *Kényére hagyni valakit*. 2) A gyönyörzésnek elpuhult vagy tulzó, kiesapongó, mértéktelen állapota, vagy működése, mely gyakran pajkos, nyakas, ellenszegülő modorban nyilatkozik. *Kényét követni*. Ebből ered a *kényes*, *önkény*, *önkényes*. Sínai nyelven *kén* am. *pertinax*, *inobediens*. V. ö. KÉNYES.

KÉNYBÉCS, (kény-bécs) ösz. fn. L. KÉJBÉCS.

KÉNYBIRÓ, (kény-biró), **KÉNYBIRÓSÁG**, (kény-biróság) lásd: **VÁLASZTOTTBIRÓ**, —**BIRÓSÁG**.

KÉNYELÉM, (kény-el-ém) fn. tt. *kényelmet*; harm. szr. —e. Az emberi kényeket vagyis, a kedélynek kedves vágyait előmozdító és kielégítő állapot. *Kényelemmel ellátott uri lak. Kényelemmel utazni. Sok kényelemmel kínálkozó vendéglő. A katonának sok kényelemtől le kell mondania.* A kényelem különösen oly tárgyakra vonatkozik, melyek a lakáshoz, ruházathoz, testnek mozgásához, nyugtatásához tartoznak, s az a ezéjlok, hogy a testre tetsző behatással legyenek.

KÉNYÉLET, (kény-élet) ösz. fn. Életmód, melyet valaki saját kénye kedve szerint folytat.

KÉNYELMES, (kény-el-ém-és) mn. tt. *kényelmes-t* v. —et, tb. —ek. Kényelemmel ellátott, a kedély érzelmi vágyainak megfelelő, azokat kielégítő. *Kényelmes lakás, fekvés. Kényelmes utazás, kocszás.*

KÉNYELMESEN, (kény-el-ém-es-en) ih. A kény, illetőleg kényre vonatkozó tetszés igényeinek megfelelőleg, kényelmet élvezve. *Kényelmesen lakni, utazni. Kényelmesen élni.*

KÉNYELMESSÉG, (kény-el-ém-es-ség) fn. tt. *kényelmesség-ét*, harm. szr. —e. 1) Kényelmek bősége, sokasága. *Egész kényelmességgel lakni.* 2) Azon tulajdonsága valaminek, melynél fogva kényelmesnek mondatik. *A utazó kocsi kényelmességéhez tartozik, hogy elég tágas legyen, ne rázzon stb.*

KÉNYELMETLEN, (kény-el-ém-etlen) mn. tt. *kényelmetlen-t*, tb. —ék. Kényelem nélkül való. *A rövid korbáju hintóban kényelmetlen az ülés. A szoros csizma kényelmetlen.* Határozóképp am. kényelem nélkül, kényelmetlenül.

KÉNYELMETLENSÉG, (kény-el-ém-etlen-ség) fn. tt. *kényelmetlenség-ét*, harm. szr. —e. Állapot, melyben, vagy tulajdonsága valaminek, mely miatt kényelmetlenül érezzük magunkat.

KÉNYELMETLENÜL, (kény-el-ém-etlen-ül) ih. Kényelmetlen módon, kényelem nélkül. *Valamely rozszul bútorozott, sötét, nedves szobában kényelmetlenül érezni magát.*

KÉNYELNÖK, (kény-elnök) l. **VÁLASZTOTTBIRÓSÁGI ELNÖK**.

KÉNYÉN, (kény-e-en) ih. Kénye kedve szerint. *Kényén v. kényére élni.*

KENYÉR v. tájdivatosan: **KÉNYER**, fn. tt. *kényer-et*. Kicsinyezője: *kényérke v. kényerke, v. kényerecske*, harm. szr. *kényer-e*. GyermeKNYELVEN: *pupa*. Ha kisebb alakú, vagy finomabb lisztből sütötték, *czipó* a neve. Mátyusföldén, és némely más tájakon *kényér*, Csalóközben: *könyér*. Az ugynevezett ékvesztő szók egyike, melyek általában véve, eredetileg rövidiek, miért több ragok és képzők előtt el is vetik az éket, sőt a palócos táj-szólás szerint rendszeren rövidül hangzanak, mint :

szeker, tej, sugar, sudar stb. A kenyér valószínűleg betűátvetés által módosult szó, mint nyelvünkben több mások, s eredetileg *kereny* vagy *köreny* volt, mely utóbbi megfelel a Csalóközies *könyer*-nek. A XVI. században pedig valósággal elé is jön az eredeti alakban: „És mikoron az fiának nem volt volna hová feit foguia és német királynál nem volna kerenyé.” Levél 1548-ból (Szalay Á. gyűjt.). Ugyanitt az 1558-diki levélben pedig: *kenyer*. E szerént nevét kerekded alakjától vette. A horvát nyelvben is a *kruha* (kenyer) és *krutit* (kerengetni) egy törzsökűek. Az uralaltáji nyelvek közül a samojed *kirwa, kirroua, kriva*, a magyar *kerényhez* és horvát *kruhához* legrokonabbak. Jelentései 1) tulajd. ért. kovászszal, vagy élesztővel megkelesztett gabonalisztből való kerek alaku sütemény. Ez a közönséges magyar kenyér. *Buza-, rozs-, kétszeres-, árpa-, zab-, kukoricza-, hajdínakenyer. Fehér, barnás, fekete, korpás kenyér. Úri, paraszt, cselédnek való kenyér. Csörmölyés, konkolyos, maladáts, záklás, sületlen, keletlen, czopákás, szappanos kenyér. Házi, pék süttötte kenyér. Puha, lágy, kemény, száraz kenyér. Domború, puffadt, lapos, gyürkés, duzzos, púpos kenyér. Penészes kenyér. Czipókenyer, azaz fehér lisztből való. Vásáruuton vásár lesz, czipókenyer elég lesz.* (Csalóközi vers). *Komlóval, timsóval süttött kenyér. Tömött, kemény, sűrű bellü, likacsos kenyér. Katona v. komisz kenyér. Darab, karaj, szelet, falat, harapás kenyér. Olyan ember, mint a falat kenyér.* (Km.). *Mi jobb egy fehér kenyérről? Felelet. Kettő. Kenyeret szakasztani, bevetni, sütni, kiszedni. Kenyeret szelni, megszegni, aprítani. Kenyeret kérni, rágni. Kenyérrel élni. Kenyérben nem enni eleget. Pupa lesz a kenyér, azaz drága, kapós, kedves. Hátán háza, kebelében kenyere.* (Km.). *Kenyérhez sajt is kell.* (Km.). *Nincsen annak semmi baja, kinek van kenyere sajtja.* (Népd.). *Lágy kenyér az eledelem, szomjam ellen borral telem.* (Vörösmarty). *Ha megvágod a kezedet, ki süti nekem majd kenyeret.* (Népd.). 2) Szélesb ért. nem csak gabonából, hanem más természetekből, s akár-mily formában süttött, vagy pirított mindennapi eledel, mely a rendes kenyeret pótolja. *Burgonyából, kakaodióból, kenyérfa gyümölcséből süttött kenyér. Hoszszukás, lapos, pogácsás kenyér. Kovászatlan kenyér, a római katolikusok urvacsoráján, és a zsidók husvétjén.* 3) Átv. ért. eledel és evőasztal. *Minden-napi kenyerünket adjad nekünk ma.* (Úriimáds.). *Valakivel egy kenyéren lenni. Vérés vertétkkel keresni kenyerét. Más kenyéren élni. Megette kenyerénekjavát am. eleget, sokat élt. Majd megbékül a maga kenyéren.* (Km.). *Meghozza a jó kenyér.* (Km.). *Panaszos kenyér egészségre válik. Továbbá am. keresetmód, életmód, szolgálat, hivatal, mely után valaki él. Nehéz kenyér a katonáskodás. Valamely uraságnál kenyeret kapni. Elveszteni kenyerét. Kenyer után járni, lenni, fáradni. Kenyer nélkül maradni. Kenyere vesztett tisztviselő.* 4) Képes ért. kenyérhez hasonló valami. *Isten kenyerkéje, am. papsajt. Szent János kenyere. Kenyer van a hátán, azaz kenyérforma púp.*

KENYÉRADOMÁNY, (kenyér-adomány) ösz. fn. Szegény éhező, vagy éhezők részére kenyérben adott vagy adandó alamizna.

KENYÉRALAMIZSNA, (kenyér-alamizsna) l. KENYÉRADOMÁNY.

KENYÉRÁRSZABÁS, (kenyér-ár-szabás) ösz. fn. Hatósági határozat, melynél fogva az illető kenyérsütők bizonyos kiszabott áron bizonyos mértékű kenyeret tartoznak sütni.

KENYÉRÁRULÁS, (kenyér-árulás) ösz. fn. Kenyerek eladása pénzért.

KENYÉRÁRULÓ v. —ÁRUS, (kenyér-áruló v. —árus) ösz. fn. Személy, illetőleg kenyérsütő, kofa, szatócs, ki kenyeret árul. *Piaczi, bolti kenyérárus.*

KENYÉRÁRUSBOLT, (kenyér-árus-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben kenyeret árulnak.

KENYÉRBÉL, (kenyér-bél) ösz. fn. A kenyérnek azon tömege, melyet az úgynevezett kenyérhaj, vagy kéreg körül vesz.

KENYÉRBÉLCZICKÓRÓ, (kenyér-bél-czicz-kóró) ösz. fn. L. KENYÉRBÉLVIRÁG.

KENYÉRBÉLŰ GOMBA, l. VARGÁNYA.

KENYÉRBÉLVIRÁG, (kenyér-bél-virág) ösz. fn. A cziczkórók neméhez tartozó növényfaj; szára fölül sátorosan szétágazó; virágai az ághegyeken apró sátorokban fehérek; levelei szálasak, kihagyztettek, egyenlőhegyes fűrészfogúak, kopaszok. Máskép: *kenyérbélcziczkóró.* (*Achillea pfarmerica.* L.)

KENYÉRBOLT, (kenyér-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben kenyeret árulnak.

KENYÉR CSECSE, l. KENYÉRDOMÓ.

KENYÉRDOMÓ, (kenyér-domó) ösz. fn. Kidudorodás, gyürke, esomódad kiforradás, púp, dúcz a sült kenyéren.

KENYÉRDÚCZ, (kenyér-dúcz) ösz. fn. l. KENYÉRDOMÓ.

KENYÉRE, (keny-e-re) ih. Kénye szerint, amint tetszik neki, kényelmesen. *Kényére, gond nélkül él.*

KENYERES, (kenyer-es) mn. tt. *kenyeres-t* v. —et, tb. —ek. 1) Miben kenyeret tartanak, hordanak. *Kenyeres kosár. Kenyeres tarisznya, zsák.* 2) Miben kenyeret árulnak, vagy aki kenyeret árul. *Kenyeres bolt, sátor, szekér. Kenyeres asszonyok, lányok, kofák.* 3) Egy kenyéren élő. *Kenyeres pajtdsok, társak. Ne búsulj kenyeres, mivel semmi sincsen.* (Népd.)

KENYERE-TÉGLÁS, pusztá Csongrád m.; helyr. —*Téglás-ra, —on, —ról.*

KENYEREZ, (kenyer-ez) önh. m. *kenyerez-tem, —tél, —étt, par. —z.* Kenyeret eszik; mint boroz, serez, am. bort, sert iszik. Használják áth. értelemben is, *le igekötővel*, s am. valakit vendéglés, jótartás által stb. magának lekötötelez, magához hajlandóvá tesz. *Már ötet is lekenyereztek.*

KENYÉRFÉVŐ, (kenyér-évő) ösz. mn. Ki kenyérral él, kenyeret eszik. Átv. ért. eleségfogyasztó.

A szükségtelen cseléd csak a kenyérevők számát szaporítja.

KENYÉRFA, (kenyér-fa) ösz. fn. Keletindiai fa, mely középszerű tölgyhöz hasonló, s levelei másfél lábnyi hosszúságúak, és tejes nedvűek, gyümölese pedig mintegy húsz harmincz fontnyi nagyságu, melyet öszszeszűzva, s égő kövön megpörkölve kenyér gyanánt használnak az ország lakosai.

KENYÉRGOMBA, (kenyér-gomba) ösz. fn. l. VARGÁNYA.

KENYÉRGYÜMÖLCS, (kenyér-gyümölcs) ösz. fn. A kenyérfa gyümölcse. V. ö. KENYÉRFA.

KENYÉRGYÜRKE, (kenyér-gyürke) l. KENYÉRDOMÓ.

KENYÉRHAJ, (kenyér-haj) ösz. fn. l. KENYÉRHÉJ.

KENYÉRHÁNYÓ LAPÁT. Hoszsú nyelű, s kerek tányérú lapát, melyen a kiszakasztott kenyértésztát a meleg kemencezébe bevetik.

KENYÉRHÉJ, (kenyér-héj) ösz. fn. A kenyérnek külseje, kérge, mely a bélnél keményebb. *Piros, megégetett, fekete, ropogós kenyérhéj. Pírtított kenyérhéjat adni a tojó tyúkoknak. A kenyérhéjat lehámozni. A kenyérhéj is mézes falat gyanánt esik az éhes embernek.* (Km.) *Kenyérhéjban is alig eszik eleget.*

KENYÉRHÍÁNY, (kenyér-hiány) ösz. fn. A kenyérnek, mint szükséges eledelnek, nem létele. *Kenyérhíányban szenvedni.*

KENYERI, falu Vas m., pusztá Veszprém m.; helyr. *Kenyeri-be, —ben, —ből.*

KENYÉRÍZ, (kenyér-íz) ösz. fn. A kenyérféle süteménynek sajátmü íze.

KENYÉRKAMARA, (kenyér-kamara) ösz. fn. Kamara, vagyis éléstár, melyben a házi szükségére vagy eladni való kenyeret tartják.

KENYÉRKE v. KENYERKE, (kenyér-ke) kics. fn. tt. *kenyerkél.* 1) Kis kenyér. 2) Némely vidéki szólásmód szerént így nevezik általán a kenyeret, mennyiben szükséges, tehát kedves, kívánt eledel. *Én megelégszem, ha kenyerkét kapok.*

KENYÉRKERESÉ, (kenyér-kereset) ösz. fn. Átv. ért. és általán minden keresetmód, különösen szolgálat, napszám, kézi mesterség stb. melyek által valaki az életre szükséges eszközöket megszerzi.

KENYÉRKERESŐ, (kenyér-kereső) ösz. mn. és fn. Aki munkája, szorgalma stb. által az életre szükségesekeket megszerzi. *Meghalt a gazda, nincs kenyérkeresőnk.* Átv. ért. ami által lelmi szereket, vagy azokra szükséges pénz szerzünk. *Kenyerkereső mesterség, tudomány.*

KENYÉRKOSÁR, (kenyér-kosár) ösz. fn. l) Azon kosár, melybe a kiszakasztott kenyértésztát teszik, mielőtt a kemencezébe vetnék: máskép: *szakasztó kosár* vagy *zsompor.* 2) Több vidékeken hánzott vesszözből font nagyobb terjedelmü, füles, kerek kosár, melyben asztal mellett rendszeren szögletbe he-

lyezve, s ruhába takarva tartogatni szokták a megkezdett kenyeret.

KÉNYÉRLEVES, (kényér-leves) ösz. fn. Leves-étel, melybe tészta, vagy más főzelék helyett pirított vagy pirítatlan kenyeret néha tojás vagy földelt kolbász stb. melléklettel, tesznek.

KÉNYÉRLISZT, (kényér-liszt) ösz. fn. Liszt, melyből kenyeret sütnék. *Fehér, barnás, parasztra őrlött kenyérliszt.* V. ö. LISZT.

KÉNYÉRMESTER, (kényér-mester) ösz. fn. A kolostorokban azon szerzetestárs vagy szolga, ki a kenyérsütést, és kiosztogatást kezeli.

KENYÉRMEZŐ, erdélyi sikmező Al- és Felkenyér között, helyr. *Kenyermező-re, —n, —ről.*

KENYÉRMORZSA, (kényér-morzsa) ösz. fn. Apró töredék, hulladék a kenyérből. V. ö. MORZSA.

KENYÉRMORZSALÉK, (kényér-morzsalék) ösz. fn. I. **KENYÉRMORZSA**.

KENYÉRNEKVALÓ, (kényérnek-való) ösz. fn. Kenyérsütéshez szükséges liszt, illetőleg gabona.

„Hej viganó, viganó,
Nincsen kenyérnekvaló,
Adjuk el a viganót,
Vegyünk kenyérnekvalót.“

Népies gúnydal.

KENYÉROSZTÁS, (kényér-osztás) ösz. fn. Kenyéradománynak szegények, éhezők közti kiosztása.

KENYÉRPENÉSZ, (kényér-penész) ösz. fn. Penész, mely a kenyeret megfogja, vagy keletlenség miatt, vagy ha nyirkos, nedves helyen tartják.

KENYÉRPÉP, (kényér-pép) ösz. fn. Kenyérből készített pép, pl. az apró baromfiak etetésére.

KENYÉRPIACZ, (kényér-piacz) ösz. fn. Piacz, melyen a kenyeres kofák kenyeret árulnak.

KENYÉRPÚP, (kényér-púp) ösz. fn. A kenyérnek kidudorodott, kiforrott oldala, máskép: *dúc, domó, gyűrke.*

KENYÉRRÁCS, (kényér-rács) ösz. fn. Rácsos polcz vagy ketreez, melyen vagy melyben a házi használatra való kenyereket tartják. V. ö. RÁCS.

KENYÉRSÜTÉS, (kényér-sütés) ösz. fn. Mesterség, melynek rendeltetése kenyeret sütni, valamint azon munkálatok öszvege, melyek ahhoz tartoznak, u. m. a lisztnek megszítálása, kovásztéves, dagasztás, kelesztés, kiszakasztás, és bevetés. *Kenyérsütésből élni.*

KENYÉRSÜTŐ, (kényér-sütő) ösz. fn. 1) Czéhbeli mesterember, ki kenyereket süt. 2) Szélesb ért. akárki, ha nem czéhbeli is, ki vagy házi szükségre, vagy kereskedésre való kenyeret süt. *A magyar aszonyok között sokan jó kenyérsütők.*

KENYÉRSZAKASZTÁS, (kényér-szakasztás) ösz. fn. A kenyérsütőnek azon munkája, midőn a megdagasztott és megkelt kenyérkovászt részekre vá-

lasztja, lisztes deszkán vagy a teknőben meghengergeti, öszvegömbölyíti és a szakasztókosárba teszi.

KENYÉRSZEKRÉNY, (kényér-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben kenyeret tartanak.

KENYÉRSZELET, (kényér-szelet) ösz. fn. A kenyérből egy darab, melyet egy vágással metszenek, szelnek. *Pirított kenyérszelet. Vajas kenyérszelet. Vastag, vékony karéjos kenyérszelet.*

KENYÉRSZÜKSÉG, (kényér-szükség) ösz. fn. Inséges állapot, midőn az emberek szükséges kenyér hiában szenvednek.

KENYÉRTARISZNYA, (kényér-tarisznya) ösz. fn. Tarisznya, melyben az útramenők kenyeret visznek magukkal.

KENYÉRTARTÓ, (kényér-tartó) ösz. fn. Kamara, rács, szekrény, melyben kenyeret tartani szoktak.

KENYÉRTELEN, (kényér-te-len) mn. tt. *kenyértelen-t*, tb. —*ék.* 1) Szoros ért. kinek kenyere nincsen, hol kenyeret nem kapni. *Kenyértelen szegény koldús. Kenyértelen vidék.* 2) Szélesb és átv. ért. kinek keresete nincsen, szolgálat, napszám, hivatal nélküli, s ennél fogva érlelmi szükségben levő. *Szolgálatból, hivatalból kiesett kenyértelen ember.*

KENYÉRTÉSZTA, (kényér-tészta) ösz. fn. Kenyérlisztből csinált tészta, melyből rendszeren kenyeret sütnék. *Kenyértésztából süttőt lángos, pogácsa, vakarcs, pamposka, laska.*

KENYÉRTÖRÉS, (kényér-törés) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. törés, mely által valaki egy darabot vagy falatot a kenyérből elválaszt. 2) Átv. ért. valamely dolognak, kivált nehéznek, és elhatározónak megkezdése. *Majd meglátjuk mit teszsz, ha kenyértörésre kerül a dolog.*

KENYÉRVÁJOLÁS, (kényér-vájolás) ösz. fn. I. **KENYÉRSZAKASZTÁS**.

KENYÉRVAS, (kényér-vas) ösz. fn. Kohóból kikerült, több mázsás, kenyéralaku vastömeg, mit verübe vitel előtt ketté vágna. Toroczkoí szó, Erdélyben.

KENYÉRVÁSÁR, (kényér-vásár) ösz. fn. Vásár vagyis piac, hol kiválólag kenyeret árulnak és vesznek.

KENYÉRVESZTÉGETŐ, (kényér-vesztégető) ösz. mn. és fn. Ki hiába, meg nem szolgálva, meg nem érdemelve eszi a mindennapi kenyeret.

KENYÉRVIRÁG, (kényér-virág) ösz. fn. I. **KENYÉRBÉLVIRÁG**.

KENYÉRSURMA, (kényér-zsurma) ösz. fn. I. **KENYÉRMORZSA**.

KÉNYÉS, (kény-és) mn. tt. *kényes-t v. —et*, tb. —*ék.* 1) Elpuhult érzékű, ki egyedül a kénynt, kényelmet és kedves benyomásokat keresi, ki a kellemetlen állapotot nehezen türi, legkisebb megbántásra felingerül, különösen az ételben, italban válogató, finnyás. *Kényes urficska, leányka. Kényes városi emberek.* 2) Szájiznek különösen tetsző. *Kényes csemegék, falatok.*

3) Némely vidékeken am. hegyke, rátartós, kevély. *Kényes járás. Ej ha! be kényes*; különösen mondják lóról, ha pajkos, szilaj, ha tánczolva jár. *Kényes paripán úlni.* 4) Átv. ért. mivel gyöngéden, vigyázva, kémélve kell banni. *Ez igen kényes dolog. Valaminek kényes oldalát érinteni. Most egy kényes tárgyról fogunk szólni.*

KÉNYESÉDÉS, (kény-és-éd-és) fn. tt. *kényesédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kedélyállapot, midőn valaki kényes természetűvé, tulajdonságúvá lesz. V. ö. **KÉNYÉS.**

KÉNYESÉDIK, (kény-és-éd-ik) k. m. *kényesédtem*, —*tél*, —*étt*. Kényessé lesz, e szónak minden értelmében. V. ö. **KÉNYÉS.**

KÉNYÉSEN, (kény-és-en) ih. Kényes módon, mint a kényesek szoktak; finnyásan; nyalkán, rátartósan; pajkosan, szilajul. *Kényesen válogatni az ételben. Kényesen lépni, táncolni. Kényesen úlni a lovon. Kényesen járó paripa.* V. ö. **KÉNYÉS.**

KÉNYÉSÍT, KÉNYÉSIT, (kény-és-it) áth. m. *kényésít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Kényessé tesz, különösen elpuhít, pajkosít. *A gyermekeket túlzó kedvezések által kényesítenni.* V. ö. **KÉNYÉS.**

KÉNYÉSÍTÉS, KÉNYÉSÍTÉS, (kény-és-it-és) fn. tt. *kényésítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg hibás szoktatásu nevelés, bánásmód, mely által valakit kényessé tesznek. V. ö. **KÉNYÉS.**

KÉNYÉSKÉDÉS, (kény-és-kéd-és) fn. tt. *kényéskedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Finnyáskodás, az érdeleti tárgyak között tulságos válogatás, azoknak fitymálása. *Kényeskedésből nem enni valamely ételt.* 2) Hegykéldés, rátartóság, kevélykedés.

KÉNYÉSKÉDIK, (kény-és-kéd-ik) k. m. *kényéskédtem*, —*tél*, —*étt*. Magát kényesen viseli, tartja, hordozza, izlés dolgában válogatást játszik, hegykéldik, büszkéldik.

KÉNYESSÉG, (kény-és-ség) fn. tt. *kényesség-ét*, harm. szr. —*e*. Kényes tulajdonság, milyen különösen a finnyáság, hegykeség, szilajtság, pajkoság. *Kényességből fitymálni az ételeket. Kényességre szoktatott gyermek.*

KÉNYÉZTET, (kény-éz-tet) áth. m. *kényéztetem*, —*tél*, —*étt*, par. *kényéztess*. Valakit kényessé tesz, kényes érzelmekre szoktat, elpuhít, túlzó engedékenység által elront, szilajjá, makacsúvá tesz. *Gyermekeket kényéztetni*, am. gedélni.

KÉNYÉZTETÉS, (kény-éz-tet-és) fn. tt. *kényéztetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Tulságosan engedékeny, majomszereteti nevelés, igen gyöngé bánásmód, mely által valakit kényessé tesznek. V. ö. **KÉNYÉS.**

KÉNYHATALMI, (kény-hatalmi) l. **KÉNYÚRI.**

KENYHECZ, falu Abauj m.; helyr. *Kenyheczre*, —*én*, —*ről*.

KÉNYKÉDÉS, (kény-kéd-és) fn. tt. *kénykédés-t*, tb. —*ék*. Önkény szerént cselekvés.

KÉNYKÉDIK, (kény-kéd-ik) k. m. *kénykédtem*, —*tél*, —*étt*. Cselekvéseiben mások iránt saját kényét követi, nem azt teszi, amit a törvény, vagy kötelesség szoros szabályai szerint tennie kellene, önkénykedik.

KÉNYKEDVEZMÉNY, (kény-kedvezmény) ősz. fn. Kedvezmény, melyben valaki másokat csak saját kényéből vagy jótetszéséből részesít. V. ö. **KEGY-BELISÉG.**

KÉNYKEGY, (kény-kegy) ősz. fn. Kegy, melyet valaki csupa jószántából tanúsít mások iránt.

KÉNYKÉNT, (kény-ként) azaz kény szerént (a Bécsi codexben: *kénkén* a *t* elhagyásával; l. **KÉNT**). „Hogy mind kén(y)kén(t) adjuk meg magonkat (ut sponte tradamus nos omnes) Olofernes népének.“

KÉNYLEG, (kény-leg) ih. Önakarattól, önhatalmilag, nem valamely szellemi vagy erkölcsi indokból.

KÉNYLEGÉS, (kény-leg-és) mn. tt. *kénylegés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Önkény szerénti, önhatalmi.

KÉNYPARANCS, ősz. fn. Parancs, melyet valamely felsőség nem bizonyos törvények, rendeletek, vagy bevett szokás, és társadalmi illedék nyomán, hanem egészen saját kényét követve bocsát ki. *Zsarnoki kényparancs.*

KÉNYSZER, (kény-szer) ősz. fn. mely a *kényszerget*, *kényszerít*, *kényszerül*, *kényszerítés*, *kényszerítéslen* származékokban él. Ezen szók bevett értelme után indulva *kényszer* talán am. *kény-szor*, vagyis oly állapot, melyben az ember kénye meg van szorítva. Itt a szüket jelentő *szor* hangeredetileg épen úgy lehetett *szér*, mint megfordítva a sort jelentő *szér* hangrendileg *szor* és *ször*, pl. kétszer, háromszor, ötször. És így *kényszerrel* élni annyi volna, mint kényszerítőlóg működni, és *kényszeríteni* valakit *valamire*, am. kényét valamire szorítani. Ezen elemzésnek kedvez a latin *cogo*, azaz *coago*, öszvehajtom, szorítom. Vagy, mivel a *kény* önző akaratot is jelent, a *szér* pedig többek között esz-közt, módot: ennél fogva *kényszer'* annyi volna, mint önző akarat vagy sors, szükség eszköze, és így *kényszeríteni* valakit am. önző akarat eszköz-zévé tenni; s *valamire kényszerülni* am. valamire nézve önző akarat vagy a hajthatlan sors, vagy erkölcsi szükség stb. eszköz-zévé lenni, eszköz-zéül szolgálni. Némelyek, pl. Sándor István, *kínszer*-nek írják, mely szerint a *kín* szó itt általában szenvedő állapotot jelentene; tehát *'kínszerít'* = szenvedő állapotba tesz, és *'kínszerül'* szenvedő állapotba jut.

KÉNYSZERÉDÉS, (kény-szer-éd-és) fn. tt. *kényszerédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Erőszakolt állapot, midőn valakit anyagi vagy erkölcsi kényszer által sürgetnek, hogy valamit tegyen.

KÉNYSZERÉDIK, (kény-szer-éd-ik) k. m. *kényszerédtem*, —*tél*, —*étt*. Mondjuk emberről, midőn valamely kényszertől erőszakolva kell valamit

tennie, midőn a szükség, megszorultság erőszakolja valamire. *Szegénysége miatt kézi munkára kényszeredni. Nekikényszeredni. Elkényszeredni.*

KÉNYSZERÉG, (kény-szer-ég) őnh. m. *kényserég-tem v. kényszerg-éitem, kényszerég-tél v. kényszerg-éttél, kényszerg-étt, htn. kényszerég-ni v. kényszerg-eni.* Kényszerült állapotban van. *Csak úgy kényszerünk elő s hátra.*

KÉNYSZERFOLYAM, (kény-szer-folyam) ősz. fn. Államkötelezvények, bank- vagy más pénzjegyek olyan értéke, melyet a közönség nem a többé vagy kevésbé kedvező vagy kedvezőtlen pénzügyi s kereskedelmi körülményekhez mérve alapít meg, hanem melyet felsőbb hatósági rendeletek szabnak elébe.

KÉNYSZERG, I. **KÉNYSZERÉG**.

KÉNYSZERGES, (kény-szer-ég-és) fn. tt. *kényszergés-t, tb. —ék.* Kényszerült vagy szorított állapot.

KÉNYSZERGET, (kény-szer-g-et) áth. és gyakorl. m. *kényszerg-tem, —tél, —étt, par. kényszergess.* Valakit bizonyos dologra, cselekvésre erőtett eszközül használgat, vagy valamire reá szorítgat.

KÉNYSZERGETÉS, (kény-szer-g-et-és) fn. tt. *kényszergetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, illetőleg erőszakolás, mely által valakit kényszergetnek valamire. V. ö. **KÉNYSZERGET**.

KÉNYSZERI, (kény-szer-i) mn. tt. *kényszeri-t, tb. —ék.* Kénytelenkedő. *Beh kényszeri módon nyenyen a te dolgod.* (Kriza J.).

KÉNYSZERÍT, **KÉNYSZERIT**, (kény-szer-ít) áth. m. *kényszerít étt, htn. —ni v. —eni, par. —s.* Régiesen összehúzza : *készertit, kúszertit.* („Kúszertitlek az élő Istenre.“ Babonás keresztelés a XVI. századból. 1529—1571. Nyelvmélekek II. kötet. Vegyes tárgyú iratok 45. lap.). Valakit önző akarat, azaz kénynek eszközévé tesz, vagyis valakinek kényét megszorítja, valamit tenni erőszakolja. *Dologra kényszeríteni valakit*, am. erőszakkal akarja, hogy dolgozzék, vagy : valakinek kényét dologra szorítani, erőtetni. *Valakit más hitvallásra kényszeríteni*, am. erőtetni, reá szorítani, hogy más hitet valljon. Széles ért. valakit kérés, esedezés, sürgetés, rimázkodás által valamire bír, mi szintén erkölcsi erőtetéssel, reászorítással jár. *Az Istenre kérlek, kényszerítlek, tedd meg azt kedvemért.*

KÉNYSZERÍTÉS, **KÉNYSZERITÉS**, (kény-szer-ít-és) fn. tt. *kényszerítés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Elhatározott kedély vagy akarat cselekvése, melynél fogva valakit kényszerítünk. *Kényszerítésből v. kényszerítésre tenni valamit.*

KÉNYSZERÍTGET, (kény-szer-ít-get) I. **KÉNYSZERGET**.

KÉNYSZERÍTLEN, (kény-szer-ít-len) mn. tt. *kényszerítlen-t, tb. —ék.* Akit vagy amire nem kényszerítenek. *Kényszerítlen munkásokkal csinálni az utakat. Kényszerítlen adó.* Értelmem rokon vele az *önkéntes*.

KÉNYSZERKÖLCSÖN, (kény-szer-kölcsön) ősz. fn. Köz kölcsön neme, midőn az állami költségek fő-

dözésére az illető állam polgárait arra kényszerítik, hogy bizonyos kamat kikötése mellett az országos kincstár javára kölcsönözzenek.

KÉNYSZERÜ, **KÉNYSZERÜ**, (kény-szerü) ősz. mn. Erőszakolt, saját kényünk, akaratunk, hajlamunk elleni. *Kényszerü foglalkozás. Kényszerü szolgálat.*

KÉNYSZERÜL, **KÉNYSZERÜL**, (kény-szerül) ősz. őnh. Kénye, kedve, hajlama ellen szükségképen kell valamit tennie vagy elhagnia.

KÉNYSZERÜSÉG, **KÉNYSZERÜSÉG**, (kény-szerüség) ősz. fn. Erőszakolt, szorongatott állapot, melyben valaki saját kénye, hajlama ellen jut. *Elhátríthatlan kényszerüség. Ezt nem önként, hanem kényszerüségből tettem.*

KÉNYTELEN, (kény-telen) mn. tt. *kénytelen-t, tb. —ék.* Akarat elleni hajlandóság, kény ellen való; erőtett. *Kénytelen munka. Kénytelen hadi élet. Kénytelen utazás. Kénytelen vele, mint cigány ló az ügyetlenséssel.* (Km.). Régiesen összehúzza : *kételen*, valamint kényszerít *készertit*. Határozóként am. akarata, kénye kedve ellen, kénytelenül.

KÉNYTELENÉDIK, (kény-telen-éd-ik) k. m. *kénytelenéd-tem, —tél, —étt.* Kénytelen állapotba jön, vagyis olyanba, melynél fogva valamit kénye ellen tennie vagy nem tennie szükségképen kell.

KÉNYTELENÍT, **KÉNYTELENIT**, (kény-telen-ít) áth. m. *kénytelenít-étt, htn. —ni v. —eni, par. —s.* Kénytelenné tesz valakit, vagyis azt cselekszi, hogy valaki ön kénye kedve, akarata ellen tegyen valamit. *Valakit katonaságra kényteleníteni.* Rokon vele : *kényszerít*.

KÉNYTELENÍTÉS, (kény-telen-ít-és) fn. tt. *kénytelenítés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Erőszakoló cselekvés, mely által valakit kénye ellenére szorítanak, hogy valamit tegyen.

KÉNYTELENSÉG, (kény-telen-ség) fn. tt. *kénytelenség-ét, harm. szr. —e.* Kénytelen állapot, melyben az van, ki valamit kénye, kedve, akarata ellen köteles tenni, kit erőhatalom szorít rá, hogy tegyen valamit. Rokon vele : *szükség, szükségesség*, melynyiben a külső erők, hatalomnak eredménye. *Kénytelenségből katonává lenni.*

KÉNYTELENÜL, ih. Kénytelen módon, azaz ön kénye, kedve, akarata, hajlandósága ellen; másnak parancsára, vagy külső szükségből, erőszakolásból. *Kénytelenül dolgozni. Kénytelenül hagyni el a várost, hazát.*

KÉNYTELENÜL, **KÉNYTELENÜL**, (kény-telen-ül) őnh. m. *kénytelenül-t.* Kénytelenné leszen.

KÉNYTET, (kény-tet) áth. és mivel. m. *kénytet-tem, —tél, —étt, par. kénytess.* Valakinek kényét erőszakolja, vagyis sürget valakit, hogy mintegy kénye kedve legyen valamire. Olyanforma mint : *kéztet*, azaz sürget, hogy kész legyen.

KÉNYTETÉS, (kény-tet-és) fn. tt. *kénytetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, illetőleg erkölcsi erőszakolás, mely által valakit kénytetünk.

KÉNYÚR, (kény-úr) ősz. fn. Széles ért. oly úr vagy felsőség, ki az alattvalókkal kénye szerint parancsol, rendelkezik. Szoros ért. fejedelem, ki vagy eredetileg teljes és független hatalommal uralkodik, vagy ki valamely népnek alkotmányát, szabadságát, törvényeit eltapodva, korlátlan hatalmat gyakorol. (Despota). Keményebb kifejezéssel : *zsarnok*.

KÉNYURALOM, (kény-uralom) lásd : KÉNYURASÁG.

KÉNYURASÁG, (kény-uraság) ősz. fn. Uraság, illetőleg államkormányati hatalom, melyet valaki mint kényúr gyakorol vagy bitorol. *Kényuraság alatt nyögő népek*. V. ö. KÉNYÚR.

KÉNYÚRI, (kény-úri) ősz. mn. Kényurat illető, arra vonatkozó. *Kényúri hatalom, parancs. Kényúri kormányrendszer*. V. ö. KÉNYÚR.

KÉNYÚRILAG, (kény-úrtilag) ősz. ih. Kényurak módja, szokása szerint, kényhatalmat gyakorolva. *Kényúrtilag tapodni a népek jogait, szabadságát*.

KÉNYŰ, tájdivatos, 'kenő' v. 'kenős' helyett; l. ezeket. A régieknél pedig, pl. Pesti Gábornál, 'kényű' helyett.

KÉP, elvont gyöke *kepiczkel* (=eviczkel) *kepiczkelődik*, továbbá *kepeszkedik*, *kepeszt* igéknek; az utóbbiakban azonos *geb* gyökkel; l. ezt.

KÉP, (1), *kép et*, harm. szr. —e. Szabó Dávidnál s Molnár Albertnél előforduló, de ma már teljesen elavult szó; am. szuró eszköz v. fegyver. *Kép vasa* Szabó D.-nál láncsa- v. dárdavas. Ezen szó ily értelemben s alakban magán áll nyelvünkben, rokon társak nélkül, miért legnagyobb valószínűséggel idegen származatúnak tarthatjuk. Vastaghangon rokon értelmű a szintén szurófégyvert jelentő *kóppja* gyökével. Betű átvétessel hasonló a dsidát jelentő lengyel *pika* szóhoz, mely ismét rokon a szláv *pichnem* (szuró), a latin *pungo*, és a magyar *bökök* szókkal. Tehát 'kép' e szerint am. *bökő*. Egyébiránt rokonságban látszik lenni mind ezekkel a magyar *pikkely*, átvetve *kippely*, mely a halnak pénzalaku szurós, bökökös héját jelenti.

KÉP, (2), (rokonságait l. itt alább), fn. tt. *képet*. Kicsinyezője : *képecske*, harm. szr. —e. Eredetileg vagy a *kúp* szóval azonos, honnan *kop onya* is ered; amióh egyezik velök a szanszkrit *kapála-sz*, *kapála-m* (=Schale, Scherbe, Schädel. Curtius), a német *Gebel*, *Gipfel*, *Kopf*, a régi felső német *gebili* (=Stirn), *kibilla* (=Scheitel), *gebél* (=Kopf), latin *caput*, hellén *κεφαλή* stb.; vagy pedig az *ép* szó maga elébe vevén a *k* mássalhangzót, melynek egyik jelentése : *ki*, *kül*, lesz *ki-ép* vagy *kül-ép* annyi mint *külegész*, valaminek külseje teljes épségében; vagy csak épen maga a régies *küve*, mai *kivül*, tájdivatosan : *kévő*; vagy végre *kép* legtisztább gyökelema a közelséget, rámutatást jelentő *e*-(*ez*)-ben rejlének, mely megvan a dunamelléki *itt van e, ide hozd e, így ül e, ilyen legyen e* stb. mondásokban. Ezen rámutató e vagy *é* a mutató *m* vel lesz *em* v. *im*, v. *ime*, és *k* előtéttel (melynek jelentése itt is : *kül*, *külső*) : *kül-*

im v. *kül-em*, s öszvehúzva és az ajak *m* hang, ajak *p*-vé változva : *kép*. Ezen elemzés szerint *kép* mintegy valamit vagy valamire mutató, valamit külsőleg elétüntető, mely hasonlító minőségben mintegy figyelemzetet, hogy ez, amit most szemlélünk, annak külső teljes alakzata, mely attól elválasztva is gondolható, s annak mintegy hasonmását ábrázolja. Ezen észrevétel után indulva, nem nehéz átlátni azon öszszefüggést, mely a görög *εἶδος* (alak, forma) és *εἰδωλον* (bálvány v. kép, idom), az *ΕΙΚΩ*, *εἰκα* (hasonló vagyok) és *εἰκόν* (kép), a latin *similis* és *simulacrum*, *imitor* és *imago* szók között létezik, melyekben a gyökhangok *ειδ*, *εικ*, *sim*, *im*, igen közel járnak a magyar *e* v. *i* s *im* gyökhangokhoz. Egyébiránt a magyar 'kép' jelentése 1) Széles ért. azon alak, forma, mely valamely tárgyat úgy tüntet elé, mint külsőleg a szemeknek látszik. *Pestnek ez előtt száz évvel egészen más képe volt. A magyar alföld képe hasonló a tenger képéhez*. 2) Faragott, irt, rovott, festett, öntött, rajzolt s bármi módon utánzott alakja valamely érzéki tárgynak vagy szelleminek is, ha azt érzékileg, azaz megtestesülten állítjuk elénkbe. *Képet faragni, írni, festeni, rajzolni, mázolni, másolni, metszeni, önteni. Arczkép, mellkép, életnagyságu kép, szoborkép, tájkép. Állókép. Földkép. Térkép. Szentek, jezes emberek, fejedelmek képei. Jelkép. Árnyékkép. Orozlánkép, majomkép. Igazság képe. Venus képe*. 3) Átv. észteni ért. azon alak, melyet valamely dologról elménkben akár öntudatosan, akár álmunkban alkotunk, s azt mintegy lelki szemeinkkel látjuk, vagyis maga a dolgokat eléállító fogalom. Innen mondjuk : *Előttém lebeg a képe. Még most is mintha előttém volna a képe. Álomkép. Túlvilági kép. Vörösm*.

„Búsan tünik fel képed, óh hon.”

Kölcsey.

4) Szűkebb értelemben az emberi alaknak legjellemzetesebb része, t. i. az arc, s ez értelemben rokonok vele közelebről a latin *caput*, hellén *κεφαλή* német *Kopf*, *Haupt*, svéd *kopp*, *kappe*, talán általános értelemben a finn *kaapa* (=minta), *kuva*, lapp *kou*, *gov*, eszt *kujo*, *kojo*, magyar *koponya*, *kápa*, *kúp*, mint főtebb. *Gömbölyű*, *kerek*, *hosszukás*, *tojásdad kép*. *Csikókép*, azaz hosszú, mint a csikóé. *Szép, rút, szabályos, idomtalan kép*. *Jól megnézni a képét*. *Eltakarni szegyenében a képét*. Különös szólásmódok : *egészen kikelt a képéből* am. ábrázolja egészen átváltozott, t. i. haragjában vagy ijedtében. *A képre mászni* am. szóval vagy tettel megtámadni. 5) Hasonlóság, hasonlat. *Isten a maga képére alkotta az embert. Ez a fiú édes apjának szakasztott képe*. 6) Átv. ért. ki másnak személyét helyetteszi valamely ügyben. *Király képe*. (Levelestár). *Császár képe*. (Debreczeni Legendáskönyv). *Valakinek képét viselni. Valamit másnak képében végezni*. „Képemben bocsátlak, mint jó hív szolgánat.” (Tinódi). „Kit hallván az Aspásius, melyet a Simplicianus úr képében hagyott vala.” (Debreczeni Legendáskönyv). *Képebeli ember* = képviselő. (Levelestár). „Az ő képebeli embert ott hagy-

ván.⁴ Debr. Leg. könyv. 7) Átv. ért. Oly szó, vagy mondat, mely valamely tárgyat egy másikhoz hasonlít, s annak nevével jellemzi, pl. midőn a költő a harmatesepet gyöngynek nevezi, vagy ilyen mondatokban: *a szerelem dárdája szívemet általjárja; selyemmezőn járok*; a *'dárda'* és *'selyem'* átvitt képek. 8) Átv. ért. a társas életből, viszonyokból kikapott egyes tüneményeknek, jeleneteknek szóval vagy írásban előadott rajza. *Harci, tábori képek. Élettépek. Városi, falusi, pusztai, alföldi képek.* 9) A régieknél am. mód, valaminek a módja. Így Pestinél: „És mind a ház népe, mely igen engemet szeret, meg nem mondhatom a képét.” Ezen értelem van közelebbről több ma is használatni szokott származékokban, pl. *kép v. képen* névhatározóban, *képes* melléknévben, ettől ismét *képesen*, *képesént* igehatározókban stb.

KÉP, (3), v. **KÉPEN**, (kép-en, törökül: *gibi*, a finnben pedig *kaava* am. minta) névhatározó vagyis névrag. Eredetre és értelemre nézve ugyanaz a formát, alakot jelentő *kép* főnévvel, s jelent általában véve hasonlatot, vagy módot, mely szerint valami létezik, vagy melynél fogva egyik tárgy a másikhoz hasonló. A bevett szokás szerint nem külön áll, hanem, valamint *szér*, *kor*, a viszonzásokhoz ragad, pl. *ekkép* (= *ezkép*) am. ezen módon v. ehhez hasonlólag; *akkép* (= *azkép*), azon módon v. ahhoz hasonlólag; *máskép*, oly formán mint más, nem úgy mint ez; *sokfélekép*, sokféle módon, alakban, hasonlatra; *mindenkép*, minden módon, minden hasonlat szerint; *semmikép*, semmi mód szerint; *belsőkép*, *külsőkép*, a dolognak belső vagy külső részeit, alakját véve; *csodakép*, csoda gyanánt, úgy, oly formán, mint valamely csoda; *egyenlőkép*, egyet úgy, oly módon, mint a másikat, vagy mint a többit; *főkép*, úgy mint valamely fő dolgot, fő tárgy gyanánt tekintve; *hihetőkép* *elmondani valamit*, úgy, olyan formán, hogy hinni lehessen; *voltakép*, épen úgy mint volt; *tűrhetőkép*, oly módon, hogy el lehet tűrni; *kitelhetőkép*, oly módon, mely szerint kitelhetik stb. Fölveheti mindenütt az *en* toldaléket vagyis valóságos határozói ragot is: *akképen*, *ekképen*, *másképen*, *mindenképen*, *egyenlőképen*, *voltaképen* stb.; épen úgy mint *kor*, kivált régebben: akkoron, ekkoron, mindenkoron stb. Tehát nem: *képpen* (mint nem korron). Különböttesül v. ö. **KÉNT**.

KÉPAL v. **KÉPALJ**, (kép-al v. —alj) ösz. fn. Kőből vagy fából, vagy érezből való talap, melyen valamely képszobor áll.

KÉPÁLLÁS, (kép-állás) ösz. fn. Négyzögüre vágott tábla kőből, alul és fölül pártázattal ellátva, melyre az épületdíszítő szobrot állítják.

KÉPÁLLVÁNY, (kép-állvány) ösz. fn. L. **KÉPSZLOP**.

KÉPÁRULÁS, (kép-árulás) ösz. fn. Képekkel kereskedés.

KÉPÁRUS, (kép-árus) ösz. fn. Kalmár, ki képekkel kereskedést üz. *Ildaló, bolti képarus.*

KÉPBESZÉD, (kép-beszéd) ösz. fn. Oly beszéd, melynek egyes szavai és mondatai átvitt értelemben

használatnak, mi ugyan gyakran a köz prózai nyelvben is elkerülhetlen, de helye leginkább a költői, szónoki és felsőbb előadásban van, pl. *A kelő nap mosolygó arccal üdvözlé a harmatgyöngyökben fürdő mezőket. Harag szikrái villogtak beborult szeméből.* A képbeszéd *tiszta* vagy *vegyes* amint a kifejezések vagy mindnyájan, vagy csak részént átvitt értelműek.

KÉPBÉTÜ, (kép-bétü) ösz. fn. Régiek, kivált egyiptomiak írásmódjában egyes jel, mely a gondolatokat holmi állatok, növények, és tárgyak festett képeivel jegyezte fel. (Hieroglyph).

KÉPBÉTÜIRAT, (kép-bétü-irat) ösz. fn. Képbetűvel jegyzett írásmód, vagy iromány.

KÉPCSARNOK, (kép-esarnok) ösz. fn. Csarnok, mely különféle képek gyűjteményével díszeskedik. *Családi képcsarnok. A magyar nemzeti muzeum képcsarnoka.*

KÉPCSOPORT, **KÉPCSOPORTOZAT**, (képcsoport v. —csoportozat) ösz. fn. Több képek bizonyos jelleg szerinti osztályozása.

KÉPDULÁS, (kép-dulás) ösz. fn. A régi, különösen keleti keresztény anyaszentegyház történetében némely hitfelekezetűek erőszakossága, melynél fogva a templomokból minden szent képeket kiirtani törekedtek, képrombolás. (Iconoclasia).

KÉPDULÓ, (kép duló) ösz. fn. A régi, különösen keleti keresztény egyházban támadt szakadárakra használt név, kik az isteni és vallási tiszteltből a képeket kiirtani akarták, s tetteleg irtották is. Másképen: *képromboló*. (Iconoclasta).

KEPE, (1), fn, tt. *kepét*. Túl a Dunán am. kalangya, azaz több keresztetből összerakott kérés gabonator, Szabó Dávidnál: kalangya, rakás, csomó, tehát ami közönségesebben: kereszt, mely értelemben a mély hangú *kupac* szóval rokon. A székely tájbeszédben különösen am. a learatott és kalangyába rakott gabonából a papnak járó rész (Gyarmathinál is); ezt Magyarországon *pap*-nak nevezik. Különösebben így hívják azt a kévét, mely a kereszt tején fekszik, tehát mintegy *kúp* a keresztben. S *pap* nevével onan vehette, hogy a kisebb, úgynevezett fél keresztben rendszerént tíz kéve levén (t. i. alul egy, négy oldalról kettő-kettő, legfelül ismét egy) a legfelső a tizedik, tehát mintegy a papi tizedbe járó volt. Molnár A. latinul *capetia* szóval értelmezi. Bod Péter Glossariolumában is *capetia* am. kepe, kéve, s ezen *capetia* egynek látszik a magyar képevel, vagy inkább *kupac*-val. Egyébiránt, némely tájszókás szerint, különösen a Tisza vidéken jelent aratórészt, s e szerint talán kepe annyit is tesz, mint *kéve*, melyhez hangra és alakra nézve is hasonló; s *kepeben* *aratni* am. bizonyos részért, a kepek v. kévéknek bizonyos hányadaért aratni, pl. *ha* minden 10-ik vagy 12-ik kéve, illetőleg kereszt az aratóé. Finnül Fábrián I. szerint *kavia* és *kavet* am. kepe és *kupo* am. kéve. V. ö. **KÉVE**.

KEPE, (2), hegy neve Kolos megyében.

KÉPEBELI, (kép-e-beli) I. KÉP (2), alatt.

KÉPED, I. KÉPPED.

KEPÉL, (kepe-el) áth. m. *kepélt*. L. KEPÉZ.

KÉPEL, (kép-el) áth. m. *kepél-t*. Valamit alakít, formál, képez. Észteni ért. valamely tárgynak képét öntudatosan felfogja, szokottabban: *képelel*. (repraesentat).

KÉPELET v. szokottabban: KÉPLET, (kép-el-et) fn. tt. *képeletét*, harm. szr. —e. Azon alak vagy forma, melyet valaki bizonyos tárgyról gondolatban alkot. Különösen észteni ért. az öntudatos észszel felfogott tárgynak alakja.

KÉPEN, (kép-en) névh. I. KÉP (3), névh.

KEPÉS, (1), (kepe-es) mn. tt. *kepés-t* v. —et, tb. —ek. Képekkel rakott, képekkel bővelkedő. *Kepest föld*.

KEPÉS, (2), (kepe-es) fn. tt. *kepés-t*, tb. —ek. 1) Oly arató, ki nem napszámban, hanem bizonyos, határozott mennyiségű gabonarészért arat. 2) Így nevezik néhutt azon arató munkást, ki a markokra rakott gabonát kékébe szedi, máskép: *kötöző*.

KÉPES, (kép-es) mn. tt. *kepés-t* v. —et, tb. —ek. 1) Képekkel bővelkedő. képekkel ékesített. *Képes gyűjtemény, képes bolt. Képes könyv, képes terekek, csarnokok, szobák.* 2) Átv. ért. mondjuk beszédéről, írásról, mely a szókat és kifejezéseket, mondatokat nem tulajdon értelemben használja, hanem más tárgyakra alkalmazva, mennyiben köztök bizonyos hasonlóság létezik, pl. képes kifejezés, midőn a hőst harcok mennykövének, a félnék katonát nyúlnak, nyúl szívünek mondjuk stb. V. ö. KÉP. 3) Átv. ért. illő, helyes, az adott szabályokkal, körülményekkel egyező, azoknak megfelelő, bizonyos mértéket tartó. Ebből ered *képesen* és *képesint*. *Képesen* v. *képesint* bánni valamivel. Itt is az alapértelem bizonyos mód vagy forma, mely szerént valaki eselekszik, vagyis oly cselekvésmód, mely bizonyos szabályhoz, mértékhez hozzá illik, ahhoz alkalmazkodik, annak alakját mintegy tettel életűnteti.

„Ilyen méltó oktul ő megindéttatott,
Hogy küldjön általunk neked barátságot;
S hogy ebben láthasson ő állandóságot
Izent neked tülünk képes kívánságot.
Ú kívánsága ez: Ez várat kezében
Adjad és ne bízzál nagy keménységében,
Haszontalan harag, az ki nincs erőben,
Esztelen, ki kíván az mi lehetetlen.“

Gr. Zrinyi M.

4) Átv. ért. am. valamire termett, alkalmas, ki bír és tud oly formán eselekedni, mint kell. Itt a cselekvő erő a teendő dologgal jön hasonlításba, pl. *Nem vagyok képes fölkelni* am. nincs annyi erőm, mennyi a felkeléshez kell, vagyis a vonzó erő nincs egyensúlyban a visszahúzóval. *Ő képes minden gonoszt elkövetni*, azaz, ő olyanforma ember, kitől minden gonosz kite-

lik. Újabb időben: *szerződés képes, váltóképes*, kinek szerződést, váltót kötnie a törvények tehetőséget adnak. Ezt a latin nyelv néha *par* szóval fejezi ki, mely máskép hasonlót jelent, némely esetben pedig *capax* szóval. 5) Valamire kiképzett, alkalmas. Rokon vele ez értelemben a latin *habilis*, finu *kuvainen*. (A török itt alább jön elé). 6) A székely s általában erdélyi szójárás szerént am. lehető. *Ugyan hogy képes ezt tenned? Ha képes, tedd meg. Nem képes* = nem lehet, nem lehető, nem lehetséges, Kolosvárt: *nem képesse* (talán: nem képes e t. i. nem lehető ez). Kriza J. *Ha képes, segélj rajtam, barátom. Szabó Elek. Nem képes erre magamat adnom. Szabó Dávid. Nem képes rá nézni.* Szathmár vidékén Mándy Péter. Régente is. „Ki (=mi) nem képes dolog“ 1551-diki levél. (Levelestár). Épen ezen jelentése van a török *kábil* (=lehető) szónak, ettől ered: *kábiljet* = képeség, s *kábiljetli* = képes.

KÉPESEN, KÉPESÉNT, KÉPESINT, (kép-es-en v. kép-es-ént) ih L. KÉPES alatt, 3).

KÉPESÍT, KÉPESIT, (kép-es-it) áth. m. *képesitet-tem*, —tél, —étt. Képessé alkalmassá tesz. Jogosit.

KÉPESÍTÉS, KÉPESITÉS, (kép-es-it-és) fn. tt. *képesítés-t*, tb. —ek. Képessé tevés; jogosítás.

KÉPESSÉG, (kép-es-ség) fn. tt. *képesseg-ét*, harm. szr. —e. 1) Azon tulajdonság, melynél fogva valamit képesint teszünk, különösen, mérséklet, bizonyos korlátok közti tartózkodás. 1) Valamire termettség, alkalmasság, tehetőség, vagyis azon tulajdonság, melynél fogva valaki tehet, rendelhet, végezhet valamit, rendelkezhetik valamiről. *Szavazati képességgel bírní. Végrendelkezési képesség. Képesség bizonyos hivatalra.* V. ö. KÉPES.

KÉPESSÉGI, (kép-es-ség-i) mn. tt. *képesseg-it*, tb. —ek. Képességre vonatkozó. *Képességi kimutatás.*

KÉPEST, (kép-es-t) névh. Valamihez hasonlítva, valamihez mérve. *Hozzám képest gyermek vagy. Jövedelméhez képest kevés a kiadása. Másokhoz képest boldog vagyok. Mik vagyunk mi dicső őseinkhez képest?*

„Mert élet-é, melyhez képest a halál kives?“

Gr. Teleki József, a költő.

Tájdívtosan -ra, -re raggal is viszonyúl: *erre képest*, e helyett: ehhez képest.

KÉPESÜL, KÉPESÜL, (kép-es-ül) önh. m. *képesült*. Képessé lesz. Jogosúl.

KÉPÉSZ, (kép-ész) fn. tt. *képesz-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Művész, ki képek festésével vagy készítésével foglalkodik. *Arcképesz, tájképesz, fényképesz.*

KÉPÉSZET, (kép-ész-et) fn. tt. *képeszet-ét*, harm. szr. —e. Képek festésével foglalkozó művész.

KEPESZKÉDIK, (kep-esz-kéd-ik) k. m. *kepeshkéd-tem*, —tél, —étt. A mélyhangu *kapaszkodik* igének magashangu változata; máskép: *gobeshkedik*. V. ö. KAPASZKODIK.

KÉPESZKÉDIK, (kép-esz-kéd-ik) k. m. *képesz-kéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Kriza J. szerint „rémesen rámereszkezik mint egy fakép.“ V. ö. **KÉPPED**.

KEPESZTET, (kep-esz-tet) önh. m. *kepesztetem*, —*tél*, —*étt*. Kemenesali szó. L. **KEPESZKÉDIK**. Oly alkotású mint „kaptat.“

KEPET, falu Temes m.; helyr. *Kepet-re*, —*én*, —*röl*.

KÉPETLEN, (kép-etlen) mn. tt. *képetlen t*, tb. —*ék*. Képek nélküli, amiben vagy ahol kép nincsen. *Képetlen terem. Képetlen falak. Képetlen imakönyv*.

KÉPÉZ, (kepe-ez) önh. m. *kepéz-tem*, —*tél*, —*étt*, parancs. —z. 1) A gabonakévéket képékbe rakja. 2) Az aratónak vagy aratóknak járó részt kijelöli.

KÉPEZ, (kép-ez) áth. m. *képez-tem*, —*tél*, —*étt*, vagy *képzétem*, *képzéttél*, *képzétt*, htu. —ni v. *képezni*, par. —z. 1) Valaminek a képét valamely anyagból, pl. márványból, gipszből, viaszból, agyagból stb. kialakítja. *Gránitból szobrot képezni. Márványból orozldnt képezni*. Pázmánál is : *kiképezi* am. efformat, effingit. 2) Valamely testi anyagnak más alakot ad, vagy abból más testet alkot. *A természet az elrohadt növényekből új növényeket képez*. 3) Valamely testetlen tárgyat is egy egészzé alakít. *Így szót képzünk*, midőn valamely más fogalom kifejezésére hangváltoztatással, elő-, közbe-, utótéttel stb. valamely egyszerűbb szóból más szót alkotunk, pl. *vág* igéből az *á*-nak *é*-vé változtatával lett : *vég* név ; így *bök*-ből utótéttel is : *bika* ; különösen a magyarban *szóképzés* leginkább valamely utóhang, utótét segítségével történik. V. ö. **KÉPZŐ** fn. 4) Valaminek alakját észével felfogja, gondolatjában eléállítja.

„Képzem, hogy neheznek tetszék ő szívének.“

Istváni Pál a XVI. századból.

„Képzé, hogy alkotmas lenne,
Hogy ő imezkképpen tenne.“

Katalin verses legendája.

Innen ered a *képzél*, *képzelem*, *képzelődik*. 5) Átv. ért. valakit kiművelés, oktatás által tökélyesbít, s bizonyos hivatalra, életmódra, művészetre, mesterségre stb. alkalmassá, ügyessé tesz. *Valakit papnak, katonának képezni. Ügyvédségre, festészetre, színészetre, állami hivatalviselésre képezni valakit. Magát képezni, kiképezni a tudományokra*.

KÉPEZDE, (kép-ez-de) fn. tt. *képezde-t*. Széles ért. intézet, melyben bizonyos tudományra, mesterségre stb. rendszeres oktatást nyerne az illető tanítványok. Különösen, tanoda, melyben elemi iskolatánítókat képeznek. (Praeparandia).

KÉPEZDEI, (kep-ez-de-i) mn. tt. *képezdei-t*, tb. —*ék*. Képezdehez tartozó, abban működő, azzal foglalkodó, stb. *Képezdei tanulmányok, ismeretek. Képezdei tanárok*.

KÉPEZÉS, (kepe ez-és) fn. tt. *képezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. 1) Aratói munka, midőn a

leeratott gabonát képékbe kötik, és öszverakják. 2) Az aratórésznek kijelölése.

KÉPEZÉS, (kép-ez-és) fn. tt. *képezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit képezünk. V. ö. **KÉPEZ**.

KÉPEZET, I. **KÉPZET**.

KÉPEZETLEN, (kép-ez-etlen) mn. Ami vagy aki nincs képezve. Határozóként am. képezetlenül, képezetlen állapotban.

KÉPEZETLENSÉG, (kép-ez-etlen-ség) fn. tt. *képezetlenség ét*. Képezetlen állapot vagy minőség.

KÉPEZHETŐ, (kép-ez-het-ő) mn. tt. *képezhető*. Amit képezni vagy akit kiképezni lehet.

KÉPEZHETŐSÉG, (kép-ez-het-ő-ség) fn. tt. *képezhetőségét*. Tulajdonság, melynél fogva valami képezhető vagy valaki kiképezhető.

KÉPFARAGÁS, (kép faragás) ösz. fn. Képzőmesterség, illetőleg ehhez tartozó munkálkodás, mely által valaki kőből, fából stb. képeket vagyis szobrokat faragva alakít.

KÉPFARAGÓ, (kép-faragó) ösz. fn. Személy vagy mester, ki fából vagy kőből képeket, illetőleg szobrokat farag, alakít.

KÉPFÉDEL, (kép-fédél) ösz. fn. Fedél, melyet leginkább a szabad ég alatt álló képek, szobrok fölé tesznek.

KÉPEJTEGETÉS, (kép-fejtégetés) ösz. fn. Az oly képek jelentéseinek értelmezése, melyek rendes betűk helyett a gondolatok följegyzésére használtak, milyenek pl. a régi egyiptomi hieroglyphok, vagy a jelennen divatozó *képtalányok*. (Rebus).

KÉPGYÁRTÁS, (kép gyártás) I. **KÉPFARAGÁS**.

KÉPGYÜJTEMÉNY, (kép-gyűjtemény) ösz. fn. Több képekből álló gyűjtemény, különösen az úgynevezett képesarnokokban, és képteremekben, képtárakban.

KÉPGYÜJTŐ, (kép-gyűjtő) ösz. fn. Személy, ki képek gyűjtésével foglalkodik, vagy képeket szeret gyűjtögetni.

KEPICZKÉL, (kep-icz-ke-el) önh. m. *kepiczkél-t*. Ideoda kapkodva, rugdalódzva mozog, mint aki a vízbe akar fúlni, vagy miut a kis gyermek, ki a bölesőben vagy dajkája ölében nyugtalanzkodva kezeit, lábait hanyjaveti. Rokon vele sőt *k* előttél nélkül azonos : *eviczkél*, olyan alkotású mint *habuczkol*.

KEPICZKELŐDIK, (kep icz-k-el-őd-ik) k. m. *kepiczkélőd-tem*, —*tél*, —*étt*. L. **KEPICZKÉL**.

KÉPIK, (kép-ik) k. m. *kép-tem*, —*tél*, —*étt*. L. **KÉPPED**.

KÉPIMÁDÁS, (kép-imádás) ösz. fn. A bálványozásnak vagyis babonás hitvallásnak azon neme, mely akár az Istent, akár valamely isteni tulajdonságot, akár embert vagy más állatot ábrázoló képeknek Isten gyanánt hódol, s azoknak a legfőbb tisztelet nemét adja. Ettől különbözik a keresztényeknél bevett

képtisztelet, mely tulajdonkép nem magát a szent képet, hanem azt illeti, kif azon kép ábrázol.

KÉPIMÁDÓ, (kép-imádó) ösz. mn. és fn. Babonás hitvallásu bálványozó, ki képeket, szobrokat imád. V. ö. KÉPIMÁDÁS.

KÉPIRÁS, (kép-írás) ösz. fn. 1) Írás neme, mely betűk, és szók helyett képeket használ. V. ö. KÉPBETŰ. 2) A képzőművészetnek azon neme, mely mindenféle tárgyakat, saját színeiket utánozva, fest. *Képirást tanulni. Képirással foglalkodni.*

KÉPIRAT, (kép-irat) ösz. fn. 1) L. KÉPIRÁS 1). 2) Rajzolt vagy festett kép.

KÉPIRÓ, (kép-író) ösz. fn. Általán személy, ki képeket rajzol, fest. Különösen oly személy, ki a tárgyakat saját színeikkel lefesteni és eléadni érti. Más-kép : *festész*, népiesen általában : *festő*.

KÉPIRÓI, (kép-írói) ösz. mn. 1) Képirót illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Képirói eszközök. Képirói felfogása valamely arcnak, tájnak.* 2) Olyan alakú, mely szépsége, érdekessége miatt lefestésre érdemes. *Képirói fekvésű város.*

KÉPIRÓPOLCZ, (kép-író-polcz) ösz. fn. Polcz, mely képirásra, képrajzolásra szolgál.

KÉPIRÓSKODÁS, (kép-íróskodás) ösz. fn. Képirással, mint képzőművészettel, festéssel foglalkodás.

KÉPIRÓSKODIK, (kép-íróskodik) ösz. k. m. *képiróskod-tam, —tál, —ott.* Képirással, festéssel foglalkodik, azt mint különös, vagy kedvet mesterséget vagy művészetet gyakorolja.

KÉPIRÓSÁG, (kép-íróság) ösz. fn. Képirói, festési művészet vagy mesterség.

KÉPIRTÓ, (kép-irtó) ösz. fn. l. KÉPDULÓ.

KÉPJEL, (kép-jel) l. KÉPBETŰ.

KÉPJELIRAT, (kép-jel-irat) ösz. fn. l. KÉPBETŰIRAT.

KÉPLÁB, (kép-láb) ösz. fn. l. KÉPAL.

KÉPLAP, (kép-lap) ösz. fn. Az éremnek azon oldala, melyre a fejedelem képe vagy más jelkép van nyomva.

KÉPLEG, (kép-leg) ih. Nem tulajdon értelemben, hanem mást képezve, más valamihez hasonlítva, például van mondva : *rózsaaercz, bíborajk, bogárszem, hollóhaj, bársonykacsócska.*

KÉPLEGÉS, (kép-leg-és) mn. tt. *képlegés-t* v. —et, tb. —ek. Ami képleg, azaz képes értelemben van véve. *Képleges kifejezések. Képleges költői leírások.*

KÉPLEIRÁS, (kép-le-írás) ösz. fn. Valamely kép jelentéseinek értelmezése, magyarázása.

KÉPLEL, (kép-el-el) áth. m. *képlel-t.* Gondolatban valamely tárgynak képét maga elé állítja.

KÉPLELÉS, (kép-el-el-és) mn. tt. *képlelés-t*, tb. —ek. Cselekvés, midőn valamit képlelünk.

KÉPLET, (kép-el-et) fn. tt. *képlet-ét.* 1) Azon alak, melyet valamely tárgyról az elme magának al-

kot. 2) Természeti testek átalakulásának eredménye; de ezen értelemben helyesebb : *képzet* vagy *képződ-mény*; és mint cselekvény : *képződés*; mert „képel” törzset külső, anyagi értelemben nem helyesen használók. 3) A mér- vagy vegytanban betűk és számok képében előállított valamely tétel. (Formula).

KÉPLETÉS, (kép-el-et-es) mn. tt. *képletés-t* v. —et, tb. —ek. Képletben létező, képletben előadott.

KÉPLETI, (kép-el-et-i) mn. tt. *képlet-t.* Képletre vonatkozó.

KÉPLŐMŰVÉSZET, (képlő-művészet) l. helyesebben : KÉPZŐMŰVÉSZET.

KÉPMAGYARÁZAT, (kép-magyarázat) ösz. fn. Valamely képmű jelentésének, czélzatának megfejtése, felvilágosítása.

KÉPMÁS, (kép-más) ösz. fn. 1) Eredeti kép után festett vagy faragott kép. 2) Szélesb ért. hasonlósága bizonyos tárgynak egy másikhoz, különösen az emberi arcnak vagy valamely tulajdonságnak. *Ezen ifju arca, beszédmódja, mozdulata, édes apjának képmása.*

KÉPMÁSÍTÁS, (kép-másítás) ösz. fn. Valamely szónak átvitt értelemben használása. (Metaphora).

KÉPMÁSOL, (kép-másol) ösz. áth. m. *képmásol-tam, —tál, —t.* Valamely képnek mását veszi, azaz annak alakjára egy másikat fest, vagy farag stb.

KÉPMÁSOLÁS, (kép-másolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg festés vagy vésés, faragás, mely által valaki eredeti kép vagy szobor után hasonlót alkot.

KÉPMETSZŐ, (kép-metsző) ösz. fn. Általános nevezése azon képzőművészeknek, kik valaminek képét fába, kőbe, ércbe vésik, s mintegy bele vágják, különböztetésül a képfaragóktól, kik a képeket bizonyos anyagból külső idomítás, faragás, simítás által készítik, vagy kik domborműveket képeznek.

KÉPMUTALAT, (kép-mutalat) a Münchener codexben am. képmutatás. A Nádor- és Góry-codexben : *képmutalás*. L. KÉPMUTATÁS.

KÉPMUTALÓ, (kép-mutaló) ösz. fn. A Müncheni v. Tatosi-codexben, Góry-codexben stb. am. képmutató. „És mikor imádkoztok, ne legyetek szomorók, miként képmutalók“ Máté 6. „Mikor pedig böjtölnedtek, ne akarjatok lennetek szomorók, miként képmutalók.“ u. o. „Képmutaló, vedd ki először a gerendát te szemedből.“ Máté 7. „Ez ellyetén átkozott gonosz nemzet, képmutalóknak döge.“ Góry-cod. Mai szokás szerint : *képmutató*.

KÉPMUTATÁS, (kép-mutatás) ösz. fn. 1) Széles ért. azon neme a gondolatok és érzelmek nyilatkozásának, melynél fogva valaki mást gondol és érez belül, s mást mutat külsőleg. 2) Szorosb ért. tettetés, midőn valaki úgy mutatkozik, mintha valamit nem tudna, nem értene, pl. midőn a vádlott gonosztévő úgy nyilatkozik szóval és arczvonásokkal, mintha a

kérdéses vádról semmi tudomása nem volna. 3) Legszorosb ért. tettetés, melynél fogva az erkölestelen, vallástalan ember úgy beszél, külsőleg úgy viseli magát, mintha legjámorabb, legvallásosabb volna. Ezeket feddē legszigorúbban Idvezítőnk, midőn mondá: *Jaj nektek képmutatók.* A képmutatásnak jellege, holmi külsőségekkel, vallási szertartásokkal a szívnek romlottságát, erkölestelenségét palástolni. Ezeket nevezi Urunk báránybőrbe öltözött farkasoknak, s hasonlítja őket a bemeszelt sírokhoz, melyek kívülől fehérlenek, belül pedig telvék undok esontvázakkal. Régiesen: *képmutalás* (Nádor cod.), *képmutatalt* (Tatrosi cod.).

KÉPMUTATÓ, (kép mutató) ösz. mn. és fn. Ki szóval és tettel máskép nyilatkozik, mint belül gondol és érez. 2) Ki oly érzelmekeket mutat külsőleg, melyek szívében nem léteznek, tehát tettető. 3) Szoros ért. személy, ki külsőleg magát erkölesősnek, éreynesnek, vallásosnak színeli, holott valósággal erkölestelen és vallástalan. Régiesen: *képmutaló*. V. ö. **KÉPMUTATÁS**.

KÉPMŰ, (kép-mű) ösz. fn. Általán minden mű, mely valaminek képét faragva, rajzolva, festve stb. tünteti elé. 2) Szoros ért. festett kép, különböztetésül a szoborműtől, domborműtől stb.

KÉPMŰVÉSZ, (kép-művész) ösz. fn. Általán, minden művész, ki képművek készítésével bármely módon foglalkodik, ú. m. festész, szobrász.

KÉPMŰVÉSZET, (kép-művészet) ösz. fn. Általán művészet, mely képművek előállításával foglalkodik; festészet, szobrászat. Különbözik: *képművészet*.

KÉPNYOMAT, (kép-nyomat) ösz. fn. Festett vagy rajzolt képnek nyomtatás általi másolata.

KÉPNYOMÓ, (kép-nyomó) ösz. fn. Mester, ki fába, kőbe, rézbe, aczélba metszett, vésett képeket nyomtatás által lemásol.

KÉPOSZLOP, (kép oszlop) ösz. fn. 1) Széles ért. minden oszlop, azaz szobor, mely valamely képét tüntet elé. 2) Szorosb. ért. szilárd anyagból készített, emelt vagy szabadon álló kép. 3) Az épületeken egész vagy töredék emberalakok, melyek dereka rendszeren négyyszögű talapkövön nyugszik.

KÉPÖNTŐ, (kép-öntő) ösz. fn. Műmester, ki érezből, gipszből stb. képeket önt.

KÉPÖNTŐDE, (kép-öntőde) ösz. fn. Műhely, melyben képeket öntenek.

KÉPPED, (kép-v-ed, v. kép-ü-ed) önh. m. *képped-t*. Erdélyben leginkább *el* igeikötővel am. bámultában, esodálkozva valamin elhűl, eláll szeme szája, mintegy (fa- vagy bálvány-) képpé változik. Másképen: *képiik*. *Elképpedtem* vagy *elképtem rajta*. (Krizsa J.). Innen: *képpeditiben* v. *képtiben* am. szeme szája elállván, elbámultában. Lehet úgy is értelmezni, (mivel 'elképiik', 'elképped' szókat leginkább *el* igeikötő

tővel használják) hogy 'képében elváltozik', amit így is fejeznek ki: 'kikél a képiből'.

KÉPRÁMA, (kép-ráma) ösz. fn. Ráma, vagyis keret, mely a képet körülfoglalja. *Aranyozott képráma*.

KÉPREGE, (kép-rege) ösz. fn. Képes kifejezésekből szerkezett, valamit példázó beszéd vagy leírás. (Allegoria).

KÉPREMEK, (kép-remek) ösz. fn. Remekmű a képzészetben.

KÉPROMBOLÁS, **KÉPROMBOLÓ**, I. **KÉPDULÁS**, **KÉPDULÓ**.

KÉPRONTÓ, I. **KÉPDULÓ**.

KÉPSÉG, (kép-ség) fn. tt. *képség-ét*. A székeleynél am. esoda, elesodálkozás. *Megfogta a képség* = esoda fogta. Kriza J. V. ö. **KÉPPED**.

KÉPSZÁL, (kép-szál) ösz. fn. I. **KÉPSZOBOR**.

KÉPSZATÓCS, (kép-szatócs) ösz. fn. Kupeczféle kis kalmár, ki vásárokon kirakodva vagy házalva, vagy országot járva árulgatja jobbára műbees nélküli mázolt képeket.

KÉPSZÉR, (kép-szér) ösz. fn. Szokás vagy törvény által behozott, magállapított mód, melyet bizonyos működésekben, törvényes eljárásokban stb. követni kell. Nem igen jött divatba. Szokottabban: *formaság*, *formaszerűség*, *alakszerűség*. (Formalitas).

KÉPSZOBOR, (kép-szobor) ösz. fn. I. **KÉPOSZLOP**, 1). 2).

KÉPTALÁNY, (kép-talány) ösz. fn. Talány, mely képekben, néha egyes betűkkel vagy szókkal vegyítve adatik elé. (Rebus).

KÉPTAN, (kép-tan) ösz. fn. 1) Tan, mely a képművészet szabályait tárgyalja. 2) Mesterség, mely jelképek által erkölesi igazságokat, tanulságokat ad elé, vagy azokat értelmezi, fölvilágosítja.

KÉPTÁR, (kép-tár) ösz. fn. Csarnok vagy terem, mely képek gyűjteményével díszeskedik. *A magyar nemzeti muzeum képtára*.

KÉPTELEN, (kép-telen) mn. tt. *képtelen-t*, tb. —*ék*. 1) Képek nélkül levő, képek nélkül szűkölködő. *Képtelen imakönyv*. *Képtelen templom*, szabatosabban: *képtelen*. 2) Idomtalan, formátlan, mi úgy el van rutítva, alakjából kifogatva, hogy valóságos képét nem ismerhetni. Innen átv. ért. mondjuk oly dologról, mely a rendes, szokott állapottól egészen elüt, avval meg nem egyeztethető. *Képtelen drága*, am. renden, mértéken kívül. *Képtelen nagy*. *Képtelen beszéd*, *állítás*, mely a józan ész szabályaival nem egyezik. 3) Átv. ért. kinek ereje nincsen a teendő dologgal arányos viszonyban, vagyis a teendő sokkal több, és nagyobb, mint a hozzá mérett erő; valamit tenni nem képes, valamire tehetetlen. *Sebes lába miatt képtelen a gyalog utazásra*. *Ily sok teher viselésére agg korom miatt képtelen vagyok*. Határozóként am. képtelenül.

KÉPTELENSÉG, (kép-telen-ség) fn. tt. *képtelenség-ét*, harm. szr. —e. 1) Idomtalanlás, formátlanság. 2) Átv. ért. oly állapot vagy minőség, mely minden mértéken vagy arányon kívül van, mely az ész szabályaival meg nem egyeztethető. *Egy embernek százzal szembeszállni képtelenség. Azt állítani, hogy valaki ugyanazon időperczben két távol helyen jelen volt, valódi képtelenség.* 3) Átv. ért. azon állapot, midőn valakinek erceje a teendővel arányban nincs, s azzal megküzdeni nem bir. V. ö. KÉPTELEN, KÉPES.

KÉPTELENÜL, (kép-telen-ül) ih. 1) Idomtalanul, formátlanul. 2) Mértéken túl. *Képtelenül drága pénzen venni valamit.* 3) Az ész szabályaival homlokegyenest ellenkező módon. *Képtelenül beszélni, állítani valamit.* 4) Nem elegendő erővel, nem képes állapotban vagy minőségben. V. ö. KÉPTELEN.

KÉPTERÉM, (kép-terém) ösz. fn. Képgyűjteménnyel díszített terem.

KÉPTET, (kép-tet) áth. m. *képtet-tem*, —*tél*, —*étt*. A székelyeknél am. bámit. ijeszt. Kriza J. — V. ö. KÉPPED.

KÉPTÖRÉS, **KÉPTÖRŐ**, I. **KÉPDULÁS**, **KÉPDULÓ**.

KÉPÜREG, (kép-üreg) ösz. fn. A falban alakított üreg, vagyis fülke, melybe vagy festett képet helyeznek, vagy képszobrot állítanak.

KÉPVARRÁS, (kép-varrás) ösz. fn. Képeket, s más alakokat himző tüvel készítő foglalkodás.

KÉPVISEL, (kép-visel) ösz. áth. Egyike azon igéknek, melyeknek más rendes igék módjára ragozása nem a magyar nyelv természete szerént történik. Mert egyedül, valakinek képét viselni' a helyes szókötési alak, de, valakit képviselni' egészen magyartalan, magyartalanabb az, erőszakolni' szónál, mert ebben, erőszak' a közvetlen összetétel; Hasonló: *képmás*, *képmásol*. 'Képviselni' alak ugyan magában olyan alakú, mint : favágni, zabaratni, háztűznézni: de ezeket így csak a határtalan módban használjuk, legfőlegb' igésneveknél: favágás, favágó stb. de így soha sem ragozzuk: favágok, zabaratok, hanem: fát vágok, zabot aratok, tehát: képet viselek, vagy szokottan: valakinek képét viselem. Azonban ez összetételben, mint a czikk felülirta tartja, már annyira elhatalmazott, hogy még a szenvedő igeragozásba is átmént: képviseltetem, képviseltetel, képviseltetik, s teljes kiküszöböltetését alig reméljük. A figyelmeztetés inkább arra szolgál, hogy több hasonló magyartalanságtól óvakodjunk. Azonban *képviselés*, *képviselő*, épen úgy, mint favágás, favágó, zabaratás, zabarató, tökéletesen szabályosak.

KÉPVISELÉS, (kép viselés) ösz. fn. Cselekvés, működés, különösen a polgári életben, törvénykezésben, tanácskozásban, szavazásban stb. melyet valaki másnak személyében mint annak megbizottja, felhatalmazottja végez.

KÉPVISELET, (kép-viselet) ösz. fu. Átv. ért. a polgári viszonyokban, alkotmányos életben stb. je-

lenti azon állapotot, melyben valaki egy másiknak vagy többeknek személyében mint megbizott működik, intézkedik, rendelkezik, szavaz stb.

KÉPVISELETI, (kép-viselet) ösz. mn. Képviselőhöz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Képviseleti rendszer. Képviseleti uton intézkedni valamiről.* V. ö. KÉPVISELET.

KÉPVISELŐ, (kép-viselő) ösz. mn. és fn. Ki valamit másnak személyében, mint annak megbizottja, meghatalmazottja, küldöttje teszen, rendel, végez, intéz. *Kerületi, megyei, városi képviselők az országgyűlésen. Képviselők háza. Képviselő testület.*

KÉPVISELŐI, (kép-viselői) mn. tt. *képviselői-t*, tb. —*ék*. Képviselőt v. képviselőket illető, arra vagy azokra vonatkozó. *Képviselői minőség, jogosultság, meghatalmazás. Képviselői testület.*

KÉPVISELŐSÉG, (kép-viselőség) ösz. fn. Képviselőre felhatalmazott állapot. *Képviselőséget keresni, gyakorolni.* V. ö. KÉPVISELET.

KÉPVONÁS, (kép-vonás) ösz. fn. Az emberi képnek vagyis arcnak némely jellemző vonása, akár természetesen s a korokhoz képest fejlődött ki, akár a kedély s indulatok hatalma által nyilatkozik. *Szelíd, nyújtás képvonás. Haragos, iriggy képvonás.* Máskép: *arcvonás* v. *arcvonal*.

KÉPZ, I. **KÉPEZ**.

KÉPZÉKÉNY, (kép-ez-ék-ény) mn. tt. *képzékényt* v. —*et*, tb. —*ék*. Természeti hajlammal, ügyességgel bíró, melynél fogva az ismeretek, mesterségek, tudományok, illetőleg műveltség fokára, oktatás, gyakorlás útján eljuthat; kit valamire képezni lehet. Vitethetik dologra is. L. KÉPEZHETŐ.

KÉPZÉKÉNYSÉG, (kép-ez-ék-ény-ség) fn. tt. *képzékénység-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonság, illetőleg lelki vagy testi tehetség, melynél fogva valakit művelni, idomítani stb. lehet. V. ö. KÉPZÉKÉNY és KÉPEZ.

KÉPZEL, (kép-ez-el) áth. m. *képzelt-t*. 1) Valaminek képét gondolattal felfogja, maga elé állítja, tünteti. *Csatát képzelti*, am. a csata képét gondolattal maga elé állítani. *Képzelem, mi történt*, am. gondolattal látom. *Képzeld csak, mint jártam. Képzelhetni mily nagy lesz az öröm.* 2) Olyasmit gondol, ami valósággal nem létezik, minek megfelelő mása vagy eredetije nincs, hanem egyedül a működő ész szüleménye. *Ijesztő rémeket képzelti. Nincs az úgy, csak képzeled. A bolondok igen furcsa dolgokat képzeltnek. Azt képzeli, hogy ő a legokosabb ember.*

KÉPZELÉG, (kép-ez-el-ég) önh. és gyakor. mn. *képzélg-tem*, —*tél*, *képzélgétt*, htn. —*ni* v. *képzélgéni*. Hiú, üres képeket alkot magának, esztét, gondolkozását oly képekkel foglalkodtatja, melyeknek semmi valóság nem felel meg.

KÉPZELÉM, (kép-ez-el-ém) fn. tt. *képzelm-et*, harm. szr. —e. 1) Azon észkép v. képek, melyeket valaki vagy valóságos tárgyról alakít, vagy hiú, üres

elme-futtatások által tüntet magá elé, máskép : *képzelemény*. 2) Használják 'képzület' helyett is.

KÉPZELEMDÚS, (képzelem-dús) l. KÉPZELETDÚS.

KÉPZELÉS, (kép-ez-el-és) fn. tt. *képzelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A gondolkozó ész működése, midőn képzeli valamit. V. ö. KÉPZEL.

KÉPZULET, (kép-ez-el-et) fn. tt. *képzelet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Azon kép, melyet valaki elméjében bizonyos tárgyról alakít. *Nincs róla képzeleted, mennyit kellett szenvednem*. 2) Oly kép, melyet valaki a tapasztalat után, de némi módosítással alkot, és összeállít. *Ilyenek a költői képzeletek*. 3) Üres, hiú kép, melyet a tapasztalás és valóság alapjától távozó, és csapongó elme alkot. *Hiú képzeletekben élni*.

„A forró képzület csapongva jár.“

Kisfaludy K.

KÉPZELETDÚS, (képzelet-dús) ős. mn. Képzeleti tárgyak elállításában vagy festésében kitünő tehetségű; vagy tárgyra vitetve, melyben a képzeleti tünemények gazdagon nyilatkoznak.

KÉPZELETI, (kép-ez-el-et-i) mn. tt. *képzeleti-t*, tb. —*ék*. Képzeletben létező; képzeletre vonatkozó. *Képzeleti tárgyak, lények, alakok, tünemények. Képzeleti világ. Képzeleti erő, tehetség*.

KÉPZELG, l. KÉPZELÉG.

KÉPZELGÉS, (kép-ez-el-ég-és) fn. tt. *képzelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az elmének azon nemü működése, melynél fogva képzelveg, azaz hiú, üres képekkel foglalkodás, az elmének oly gondolatokon való futtatása, melyeknek valódi, tapasztalati alapjuk nincs, sőt az okoskodó észnek szabályaival sem egyezők.

KÉPZELGŐ, (kép-ez-el-ég-ő) mn. és fn. tt. *képzelgő-t*. Hiú, üres gondolatokkal, képekkel bibelődő. Szoros ért. ki a tapasztalást és valóságot mellőzve egyedül saját elmeközhalmányaiban él. (Phantasta).

KÉPZELHETETLEN, KÉPZELHETLEN, (kép-ez-el-het-[et]-len) mn. tt. *képzelhetetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Szoros ért. amit eszünk szabályai szerént, vagy korlátoltsága miatt képzelnem nem bírunk, tehát ami megfoghatatlan. 2) Nagyító kifejezéssel am. valami rendkívül való különössége, nagysága, szokatlansága miatt annyira meglepő, hogy megáll az eszünk bele. *Képzelhetetlen vakmerőség*.

KÉPZELHETETLENSÉG, KÉPZELHETLENSÉG, (kép-ez-el-het-[et]-len-ség) fn. tt. *képzelhetetlenség-et*, harm. szr. —*e*. Valaminek oly tulajdonsága vagy állapota, melyet képzelnem, illetőleg felfognem lehetetlen. *Az örökkévalóságnak képzelhetetlensége*.

KÉPZELHETŐ, (kép-ez-el-het-ő) mu. tt. *képzelhető-t*. Amit képzelnem, illetőleg, vélnem, gondolnem, feltennem lehet. *Képzelhető, mint örülend ő azon*.

KÉPZELMÉNY, (kép-ez-el-mény) fn. tt. *képzelmény-t*, tb. —*ék*. Képzelt lény, képzelt valami. *Saját képzelményeiben gyönyörködni*.

KÉPZELMI, (kép-ez-el-em-i) mn. tt. *képzelmi-t*, tb. —*ék*. Képzelemre vonatkozó, képzelemben létező. *Képzelmi erő. Képzelmi tárgyak*.

KÉPZELŐ, (kép-ez-el-ő) mn. tt. *képzelőt*. Aki vagy ami valamit képzeli. *Arany hegyeket képzelő drámaíró. Képzelő erő, tehetség*.

KÉPZELŐDÉS, (kép-ez-el-ő-d-és) fn. tt. *képzelődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az elmének azon működése, melynél fogva képzeliődik. *Képzelődésben élni. Hiú, furcsa képzeliődések. Képzelődésből beteg. Ijesztő, szomorú, édes, szerelmi képzeliődések*.

KÉPZELŐDIK, (kép-ez-el-ő-d-ik) belsz. m. *képzelőd-tem*, —*tél*, —*ött*, htn. —*ni*. 1) Képzeletekkel vesződik, bibelődik, foglalkodik. *Holmi fényes jövőről képzeliődik*. Mondják kivált oly emberről, ki holmi kedvetlen, szomorú, ijesztő képeket alkot magának, ilyenek a betegek, lépkórosok, félénkek, gyanúsok. 2) A székiekynél mintegy személytelenül am. tetszik, rémlik, rémzik. *Nekem úgy képzeliődik* am. nekem úgy tetszik. Kriza J. Néhutt : *képzik*.

KÉPZELŐDŐ, (kép-ez-el-ő-d-ő) mn. tt. *képzelődő-t*. Képzeletekkel vesződő, bibelődő, foglalkodó, mulató. *Képzelődő beteg. Képzelődő lépkóros. Hírről, dicsőségről képzeliődő vitéz. Képzelődő szerelmesek. Képzelődő erő, tehetség*. V. ö. KÉPZELŐDIK.

KÉPZELŐSKÖDIK, (kép-ez-el-ő-s-köd-ik) k. m. *képzelősköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Hiú, üres, alaptalan koholt elmeképekkel vesződik, gyakran vagy folytonosan képzeliődik.

KÉPZELT, (kép-ez-el-t) mn. tt. *képzelt-et*. Amit valaki képzeli, valóságban nem létező. *Képzelt rém, betegség, veszedelem*.

KÉPZEMÉNY, (kép-ez-e-mény) fn. tt. *képzelmény-t*, tb. —*ék*. l. KÉPZELEM.

KÉPZEMÉNYI, (kép-ez-e-mény-i) lásd : KÉPZELMI.

KÉPZÉS, (kép-ez-és) fn. tt. *képzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán cselekvés, mely által valaki képez valamit vagy valakit. *Szóképzés*. A cselekvés vonatkozhatik dologra is. *A természet képzési ereje*. V. ö. KÉPEZ. Különösen az elmének működése, midőn valamely tárgyról képet alakít.

KÉPZET, (kép-ez-et) fn. tt. *képzet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Azon alak vagy forma, vagy kép, melyet a gondolkodó elme valamely tárgyról alkot, képlet, képzület.

„Bús elmém rajtad tünődik,
Csak kíván, sóhajt, gyötrődik.
Édes fojtó képzetek!
Mind ez amit tehetek.“

Csokonai.

2) Valamely anyagi, külső testi képzés eredménye. *Ásványi képzetek a föld gyomrában*.

KÉPZETLEN, l. KÉPEZETLEN.

KÉPZÉTTÉSÉG, (kép-ez-ett-ség) fn. tt. *képzett-séget*. Kiképzett állapot vagy minőség.

kerék-küvő=kerékkülső), vagy *keréksugár*, v. *kerék-közpü* (Gönczi szó, ez is *küvő*-ből módosult); d) *kerék-talp*; e) *kerékheveder* v. *kerékvas* v. *sín*; de ez utóbbi német szó. 3) Átv. ért. a kerékhez működésre, vagy alakra nézve hasonló valami. *Szerencse kereke. Czigány kerék*, am. a testnek földre szegezett kezek és lábak segítségével körülforgatása, átvétele. *Kerékbe állva tánczolni, énekelni. Megállott az esze kereke*, v. *megbomlott a kereke*. (Km.). *Leesett v. lepottyant a kerékről*, a változó rangról. (Km.). *Jár a kereke, mint a szélmalom*, (Km.) am. sokat beszél. *Tolja a kereket, mint a jó szomszéd* (Km.) azaz szükségben segít.

KERÉKABRONCS, (kerék-abroncs) ösz. fn. Vas abroncs, máskép: *kerékheveder*, szokottabban a német nyelv után: *sín*, melyet a keréktalpra húznak, és szegeznek.

KERÉKÁCS, (kerék-ács) ösz. fn. Mesterember, ki kerekeket ácsol, gyárt, máskép: *kerékgyártó, bog-nár*, s némely vidéken, mint Mátyusföld egy részén, tótosan: *kollár*.

KERÉKAGY, (kerék-agy) ösz. fn. Üreges henger fából, melynek középpoldalából a keréktalpat öszvetartó küllök kisugárzanak, mely a tengelyt közvetlenül keríti, s a körül forog. *Kerékagyig érő sár*.

KERÉKAGYFÚRÓ, (kerék-agy-fúró) ösz. fn. Vastag fúrú szerszám, melylyel a kerékgyártók az agynak való hengerfát kifúrják.

KERÉKAGYKARIKA, (kerék-agy-karika) ösz. fn. Vasból kovácsolt karika, melyet erősítés végett, s repedés ellen a kerékagyra húznak, illetőleg rá-sütnek.

KERÉKAGYLIK, (kerék-agy-lik) ösz. fn. A kerékagyat képező henger ürege, melybe a tengely megy.

KERÉKBETÖRÉS, (kerékbe-törés) ösz. fn. Régi időben büntetés neve, midőn a halálra ítéltet kerékben vagy kerékkal törték.

KERÉKCSAP, (kerék-csap) ösz. fn. A kerék-agy közepe, honnan a küllök vagy zápok kisugárzanak.

KERÉKCSAPÁS, (kerék-csapás) ösz. fn. I. KERÉKNYOM.

KERÉKCSÍP, (kerék-esíp) ösz. fn. 1) Eszköz, melylyel a bőrt kihúzza a szíjgyártó, hogy ránczos ne legyen. 2) Szeges bőr, melyet a borjú orrára kötnek, hogy meg ne szopja az anyját. Székely tájszó.

KEREKDED, (ker-ek-ded) mn. tt. *kerekded-ét*. Aminek kerek formája van, de nem tökéletes kerek. *Kerekded arcz, asztal*.

KEREKDEDEN, (ker-ek-ded-en) ih. *Kerekded minőségben*.

KEREKDEDSÉG, (ker-ek-ded-ség) fn. tt. *kerekdedség-ét*, harm. szr. —e. Valaminek kerekded alakja, formája, tulajdonsága. *Asztal kerekdedége*. V. ö. **KEREKDED**.

KEREKDOMB, pusztá Pest m. és hegy neve Székelyföldön a Szepsi székben; helyr. *Kerekdomb-ra, —on, —ról*.

KEREKECSKE, (ker-ek-ecs-ke) kics. fn. tt. *kerekecskét*. Kisded kerék, köröcske. *Kerekeske, dom-bocska*, azon van egy nyúlacska, erre szalad, erre szalad. (Dajkák játékszava a kis gyermekekkel).

KEREKÉDIK, (ker-ek-éd-ik) k. m. *kerékéd-tem, —tél, —ét*. 1) Kerek alakúvá formálódik, kerek alakot ölt. *Korong forgása által kerekedik a tál*. 2) Kerek alakban mozdul, indul, repül. *Tánczra kerekedni. A madarak fölkerekedve elrepülnek*. 3) Görbe utakon jön meg. *Végre haza kerekedtünk. Majd egyszer csak elékerekedik*. 4) Támad, ered. *Jó kedve kerekedett. Nagy szél kerekedett. Fölkerekedett, s elment. Nem tudom, mi kerekedik ki belőle. Szárnyára kerekedett*.

KEREKEGYHÁZA, falu Jászságban, és puszták neve Jászságban és Kunságban, helyr. *Kerekegyháza-ra, —n, —ról*.

KEREKEN, (ker-ek-en) ih. 1) Kerek alakban. *Kereken kimetszeni valamit. Kereken vetni a föltöt*. 2) Átv. ért. szépités, himezés-hámózás nélkül, a maga valóságában. *Kereken szólni, megmondani valamit*. 3) Átv. ért. egész terjedelmében, mindenestül. *Kereken tagadni valamit*.

KERÉKÉNY, (kér-ék-ény) mn. tt. *kerékeny-t* v. —et, tb. —ék. Aki kérni szeret. Eléfordul Pázmánnál.

KEREKERDŐ, pusztá Gömör m.; helyr. *Kerekerdő-re, —n, —ről*.

KEREKES, (1), (ker-ek-es) mn. tt. *keres-t* v. —et, tb. —ék. 1) Kerekkel ellátott, keréken vagy kerekeken járó. *Kerekes sátor*, melyet kerekeken tolnak. *Kerekes kormány a hajón*. 2) Minek kerek formája van. *Kerekes kalács. Ránczos mint a gallér, ke-rekes mint a tallér*. (Km.)

KEREKES, (2), (ker-ek-es) fn. tt. *keres-t*, tb. —ék. Am. kerékgyártó, és több magyar család neve.

KEREKESDI, (ker-ek-es-di) fn. tt. *keresdi-t*, tb. —k. Kerekes játék, vagyis játék neve, melyet kerékbe állva szoktak játszani. Így nevezhető a nyilvános mulató helyeken azon kerek gyanánt forgó alkotvány, kis kocikkal, fapari pákkal stb. felszerelve, melyen a köznépek és gyermekek játékból kocsikázni, lovagolni szoktak. (Ringelspiel).

KEREKETLEN, (ker-ek-etlen) mn. tt. *kereketlen-t*, tb. —ék. 1) Aminek kereke nincsen. *Keretten sátor, pusztá, malom*. 2) Ami nem kerek, ami nem kőralakú. *Keretten tál, medence*.

KEREKEZ, (ker-ek-ez) áth. m. *keremez-tem, —tél, —ét*, par. —z. Kerékkel ellát, felszerel valánit, kereket csinál valamihez. *Kerekezni a malmot, órát* stb.

KEREKEZÉS, (ker-ek-ez-és) fn. tt. *kerkezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn kerekeznek, azaz kerékkel ellátnak, felszerelnek valamit.

KERÉKFAL, (kerék-fal) ösz. fn. 1) Azon egyes görbe fák, melyek egymásba eresztve a keréktalpat képezik, s mintegy kerítő falul szolgálnak. 2) Maga a keréktalp egész kerületében véve. A vízi malmok kerekeinek falát a felső Duna mellékén *kíség* v. *kíség*-nek hívják.

KERÉKFENYŐ, erdélyi pusztá a gyergyói fiók-székben, helyr. *Kerekfenyő-re*, —*n*, —*ről*.

KERÉKFENTŐ, (kerék-fentő) ösz. fn. Azon sugárfa, melynek egyik vége a kerékagyba, a másik a keréktalpra van eresztve. Máskép: *küllő*, *kerékszáp*. Lásd **KERÉK** alatt. 2).

KERÉKFORGÁS, (kerék-forgás) ösz. fn. A keréknek azon mozgása, melyet tengelye körül teszen.

KERÉKFÖDÉL, (kerék-födél) ösz. fn. Valamely épületnek kerekalakú, kúpnemű födele.

KERÉKFÖLD, (kerék-föld) ösz. fn. Földünk, egész kerektségében véve. *Nincs a kerekföldön hozzá hasonló ember*. V. ö. **FÖLDKEREKESÉG**.

KERÉKFÚRÓ, (kerék-fúró) ösz. fn. 1) Mesterember, ki kerékagyakat fúr. 2) I. **KERÉKFÚRÚ**.

KERÉKFÚRÚ, (kerék-fúrú) ösz. fn. Vastag fúrú, melylyel a kerékgyártók a kerékagyat kifúrják.

KERÉKGEDE, falu Gömör m.; helyr. —*gedé-re*, —*n*, —*ről*.

KERÉKGYÁRTÓ, (kerék-gyártó) ösz. fn. 1) Szoros ért. mesterember, ki akármiféle kerekeket gyárt. 2) Szélesb. ért. oly kézműves, ki nemcsak kerekeket, hanem egész szekereket, koczikat készít; németesen: *bognár* (=Wagner), tótosan *kollár*. Tájéjzéssel: *kerékjártó*.

KERÉKGYÁRTÓMUNKA, (kerék-gyártó-munka) ösz. fn. Mindenféle fai munka, melyet kerékgyártó szokott készíteni, ú. m. kerék, tengely, kocsioldal, kocsirúd, járom, tézsla stb.

KERÉKHAL, (kerék-hal) ösz. fn. Halmem, melynek teste golyóhoz vagy zömök hengerhez hasonló.

KERÉKHÁZ, (kerék-ház) ösz. fn. A huta- és malomépítésekben azon épületrész, melyben az illető kerék fel van állítva és forog.

KERÉKHEGY, falu Máramaros m.; helyr. *Kerekhegy-re*, —*én*, —*ről*.

KERÉKHEVEDER, (kerék-heveder) ösz. fn. A keréktalpat körülvevő, s ahhoz szegezett vasabroncs. Németesen: *sín*, *keréksín*.

KERÉKHOSZAN, (kerék-hosszan) ih. Hosszúak gömbölyűen.

KERÉKHOSZÚ, (kerék-hosszú) ösz. mn. Tójasdad, melynek hosszúság gömbölyű alakja van.

KEREKI, falu Somogy, s puszták Komárom, Pest, Zala, megyékben, **NAGY**—, **KIS**—, faluk Bihar megyében, **NEMES**— pusztá, Békés megyében; helyr. *Keréki-be*, —*ben*, —*ből*.

KERÉKÍT, **KERÉKIT**, (ker-ek-ít) áth. m. *kerékít-élt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamit kerek alakban kiképez, kerek alakúvá tesz. *A hordónak, bödönynék feneket kerekíteni. Valamit szépen kikerekíteni. A ruhára foltot kerekíteni*. V. ö. **KERÉK**.

KERÉKÍTÉS, **KERÉKITÉS**, (ker-ek-ít-és) fn. tt. *kerékítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn kerekítenek, kerekké képeznek valamit. V. ö. **KERÉKÍT**.

KERÉKÍTŐ, **KERÉKITŐ**, (ker-ek-ít-ő) mn. és fn. tt. *kerékít-őt*. Mondják eszközről, melylyel valamit kerekítenek. *Fenekel kerekítő czirkalom*. Különösen, vargák, csizmadiák kése, melylyel szabáskor a bőrt, talpat, stb. kimetszik.

KERÉK KAPOR v. **KERÉK KAPOTNYAK**, kapotnyak faja. (Asarum europaeum).

KERÉKKENŐ, (kerék-kenő) ösz. fn. I. **SZÉKÉRKENŐ**.

KERÉKKÉVŐ, (kerék-kévő azaz —küvő =ki-vül való, külső) ösz. fn. Baranyai szó am. kerékküllő.

KERÉKKÖPÖNYEG, (kerék-köpönyeg) ösz. fn. Igen bő köpönyeg, ujjak nélkül, mely kiterítve egész kereket képez. *A kerékköpönyeg szárnyát vállra vetni*.

KERÉKKÖPŰ, (kerék-köpü azaz küvő =ki-lső) ösz. fn. Kassai József szerint göncei szó s am kerékküllő.

KERÉKKÖTÉS, (kerék-kötés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a lejtőn, ereszkedőn lemenő szekérnek vagy kocsinak egy, vagy néha két kerekét is megakasztják, hogy ne foroghasson, s a szekeret vagy kocsit a leszaladás ellen föntartsa.

KERÉKKÖTŐ, (kerék-kötő) ösz. mn. és fn. Mivel a lejtőkön, ereszkedőkön a koesi vagy szekér kerekét megkötik vagy megakasztják. *Kerékkötő láncz*, v. *kötél*, *talpfa*, *alabor*.

KERÉKKÜLLŐ, (kerék-küllő) ösz. fn. I. **KERÉKFENTŐ**.

KERÉKLÁNCZ, (kerék-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel a lejtőkön, ereszkedőkön a kereket megkötik.

KERÉKLEVELŰ, (kerék-levelű) ösz. mn. és fn. Mondják növényekről, melyek levelei kerekdedek.

KERÉKMOGYORÓS, pusztá Gömör m.; helyr. *Mogyorós-on*, —*ra*, —*ről*.

KERÉKMONDAT, (kerék-mondat) ösz. fn. Általán oly beszéd, mely valamely egyszerű mondatot hozzá illő mellékletekkel fölékesítve, s mintegy feneket kerítve, körülírva fejez ki. *Egytagu kerekmondat*, melynek izeit egy zárige foglalja össze. *Kéttagu, háromtagu, négytagu kerekmondat*, amint az alapeszmét vagy két, vagy három, vagy négy teljesen kifejlett mondatban terjeszti elő.

KERÉKMOTÓLA, (kerék-motóla) ösz. fn. Motóla, mely kerékkal van ellátva. V. ö. **MOTÓLA**.

KERÉKMOZGONY v. —**MOZDONY**, (kerék-mozgony v. —mozdony) ösz. fn. Mozdony, melynek lényeges alkatrészét kerék teszi, mely kerékforgatás által működik.

KERÉKMŰ, (kerék-mű) ösz. fn. Gépezet, műszerkezmény, illetőleg mozdony, mely egymással összefüggő kerekekből áll.

KERÉKNYE, falu Ungh m.; helyr. *Kereknyé-re, -n, -ről.*

KERÉKNYOM, (kerék-nyom) ösz. fn. Nyom, melyet a haladó kocsí v. szekér kereke maga után hagy, kerékvágás.

KERÉKPÉNGŐ, (kerék-péngő) ösz. fn. Vas lemezből való karika, a kerékagy és löcs között. Részint az agykopás elhárítása, részint hegyek között szűk utakon járó szekereken a végett szokták használni, hogy pengésével a szemközt jövő szekereket figyelmeztesse kitérésre alkalmas helyen megállapodniok.

KERÉKPERSELY, (kerék-persely) ösz. fn. Az agy belső oldalára alkalmazott vaslemez. A kerékten-gely alsó részére alkalmazott vaslemez pedig, mely a tengelyt a kopástól óvja: *marokvas.*

KERÉKRÉPA, (kerék-répa) ösz. fn. Répafaj, mely a karórépától csak gyökerénél fogva különbö-zik, a kerekrépáé t. i. gömbölyű, húsos. Van hosszu-dad, s gyakran elágazó gyökerű fajtája is, melyet tö-vesrépának neveznek. (*Brassica rapa.*) V. ö. **KARÓ-RÉPA.**

KERÉKRÉT, falu Sáros m., pusztá Nógrád m.; helyr. *Kerekvét-re, -én, -ről.*

KERÉKROKKA, (kerék-rokka) ösz. fn. Kerék-ellátott fonó eszköz v. gép. Egyébiránt elég ezt egyszerűen rokkának mondani, mert a *rokka* már maga forgót, kereket jelent. V. ö. **ROKKA.** A mely kézi fonóeszköznek kereke nincsen, az *guzsaly.*

KERÉKRÓNA, (kerék-róna) ösz. fn. L. **KE-RÉKVÁGÁS.**

KERÉKSÉG, (ker-ek-ség) fn. tt. *kerekség-ét*, harm. szr. —e. Valaminek kerek alakja, formája, vagyis azon tulajdonsága, melynél fogva kereket, kört képez. *Föld kereksége. Világ kereksége.*

„És vele megrendül az egész nagy földi kerekség.“
Vörösmarty.

KERÉKSÍN, **KERÉKSÍNVAS**, I. **KERÉKHE-VEDER.**

KERÉKSZÁM, (kerék-szám) ösz. fn. I. **KE-REK**, 3).

KERÉKSZEG, (kerék-szeg) ösz. fn. 1) Általán minden szeg, mely a kerék részeit öszvetartja, pl. melylyel a hevedervasat a talphoz szorítják. 2) Különösen azon fejcs, és alatt rendszeren kilyukasztott négyyszögű szeg, melyet a tengely végébe szúrnak, hogy a kereket, s illetőleg a löcsöt is a kicséstől akadályozza.

„Pinczetokja folyjon ki,
Kerékszege hulljon ki.“ Faludi.

KERÉKSZÉK, (kerék-szék) ösz. fn. A kerékgyártóknál deszkával bélelt lyuk a földben, két görbe fával ellátva, melybe a kereket beszorítják, midőn az agyát kifúriák.

KERÉKSZÓ, (kerék-szó) ösz. fn. Egyenes, hí-mezés-hámozás nélküli, minden kénéletet mellőző, őszinte szó, vagy kifejezés, vagy mondat. *Megmond-tam neki kerekszóval, magyarul.*

KERÉKSZÓLÁS, (kerék-szólás) ösz. fn. Hí-mezés-hámozás nélküli, egyenes, őszinte szólás, nyi-latkozás.

KERÉKTALP, (kerék-talp) ösz. fn. A kerék-nek, különösen a szekér- és kocsikeréknek kerületét, körszélét alkotó, görbe, abroncsforma tömör karika, mely közvetlenül a földet éri.

KERÉKTALPFA, (kerék-talp-fa) ösz. fn. Ka-nyaralakú fadarabok, melyek egymásba eresztve a keréktalpat képezik.

KERÉKTALPSZEG, (kerék-talp-szeg) ösz. fn. Szegek, melyek a keréktalpfákat összetartják, vala-mint azon szegek is, melyekkel a kovács a hevedert a keréktalphoz szegezi.

KERÉKTÁNCZ, (kerék-táncz) ösz. fu. I. **KÖR-TÁNCZ.**

KERÉKTENGÉLY, (kerék-tengély) ösz. fn. Ten-gely, mely körül a kerék forog. V. ö. **TENGÉLY.**

KERÉKTÖRÉS, I. **KERÉKBETÖRÉS.**

KERÉKUDVAR, puszták Heves és Bars m. helyr. *Kerekudvar-ra, -on, -ről.*

KERÉKUTYÓZ, (keré-kutyóz) ösz. önh. Tré-fás beszédben am. úgy forog, mint a játszó ebecske, midőn farkát a szájába fogva kering, vagy, mint az egymással játszó, s egymást kergető kutyók. Ke-menesali tájszó.

KERÉKÜL, (ker-ek-ül) önh. m. *kerékül-t.* Ke-rekalakúvá leszen, olyan formát kap, mint a kerék.

KERÉKVÁGÁS, (kerék-vágás) ösz. fn. Vágás, azaz mélyebb nyom, melyet a szekérkerék a lágyabb földben, sárban képez. Máskép: *kerékróna. Nem hisz-nek némely asszonynak, míg a kerékvágást átlépheti.* (Km.) Átv. ért. a beszédnek vagy cselekvésnek bizo-nyos fonala, menete. *Kilépett a kerékvágásból*, azaz beszédének, vagy cselekvésének szokott rendes utjá-tól eltért.

KERÉKVAS, (kerék-vas) ösz. fn. I. **KERÉK-HEVEDER.**

KERÉKVONAL, (kerék-vonal) ösz. fn. Körvo-nal, mely a kerék legkülsőbb pontjait képezi.

KERÉKZÁP, (kerék-záp) ösz. fn. I. **KERÉK-FENTŐ** és v. ö. **ZÁP.**

KERÉKZET, (ker-ek-ét) fn. tt. *kerékzet-ét*, harm. szr. —e. Kerékből álló mű; egymással ösz-vefűgő kerekek szerkezete. *Szekér, malom kerékzete.*

KÉREL, (kér-el) áth. m. *kérel-t.* 1) Valakit kérve engesztel, békít. „Aki szívből téged mostan kérelni akar. (Beniczky). Szokottabban: *kérel*, mint: *ízel, ízlel, szagol, szaglal.* 2) Széles ért. am. *kér*, hon-nan: *kérelem*, amit kérünk. „És kérljed őtet nagy-ajtatosan, hogy megmutassa teneked az ő édes fiát.“ Katalin prózai legendája. (Toldy Ferencz kiadása)

KÉRELEM, (kér-el-ém) fn. tt. *kérelm-et*, harm. szr. —e. 1) Általán azon tárgy, melyért valakit kérünk, melyet mástól kérés által megnyerni akarunk. *Kérelmét megnyerni.* 2) Szóval, vagy írásban eléadott kérés. *Valakinek kérelmét meghallgatni. A kérelmet írásba foglalni és benyújtani.*

KÉRELEMLEVÉL, (kérelém-levél) ösz. fn. Iromány, mely a kérésnek tárgyát és indokait magában foglalja, kérvény. *Kérelmlevelet benyújtani. A kérelmlevelet hátíráttal visszakapni.*

KÉRELMES, (kér-el-ém-es) fn. I. **KÉRELMEZŐ**.

KÉRELMÉS, a régieknél betűátvetéssel, 'kéremlés' helyett.

KÉRELMEZ, (kér-el-ém-ez) áth. m. *kérelmeztem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Valamit szóbeli vagy irományba foglalt kérelem útján keres.

KÉRELMEZÉS, (kér-el-ém-ez-és) fn. tt. *kérelmezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Valaminek kérelem útján, kérelem által való keresése, valamiért folyamodás.

KÉRELMEZŐ, (kér-el-ém-ez-ő) fn. tt. *kérelmező-t*. Személy, ki valamiért kérelem útján folyamodik. *A kérelmezőt kihallgatni, jó reménnyel biztatni.*

KERELŐ, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Kerelő-re*, —*n*, —*ről*.

KERELŐ SZENT PÁL, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. —*Szent Pál-ra*, —*on*, —*ról*.

KÉREMEL, (kér-em-el) I. **KÉR**.

KÉREMÉNY, (kér-em-ény v. kér-e-mény) fn. It. *kéremény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Lásd: **KÉRELEM**.

KÉREMÉNYÉZ, (kér-em-ény-éz) I. **KÉRELMEZ**.

KÉREMÉNYÉZÉS, (kér-em-ény-ez-és) fn. I. **KÉRELMEZÉS**.

KÉREMÉS, (kér-em-és) I. **KÉRÉS**.

KÉREMLÉS, (kér-em-el-és) I. **KÉRÉS**.

KÉREMZIK, (kér-em-z-ik) k. m. *kéremz-étt*, htn. —*eni*. L. **KÉREDZIK**.

KERENG, (ker-eng v. ker-en-eg) önh. m. *kerengtem*, —*tél*, —*étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Körvonalban mozog, jár. Különösen, vagy sarkán forog, vagy bizonyos középpont körül forogva jár, mozog, tánczol stb. *Kereng a vér az erekben. Átv. ért. szájról szájra, kézről kézre megy. Az a hír kereng, hogy . . . Hamisított pénzek kerengenek. Megkereng a Bécsi codexben áthatólag használtatik. „Tahát Eliachim megkerengé mind Izraelt.“ Judith. 4.*

KERENGÉL, (ker-en-eg-él) önh. m. *kerengél-t*. L. **KERENG**.

KERENGÉS, (ker-en-eg-és) fn. tt. *kerengés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Körvonalban vagy vissza-vissza fordúlva való mozgás, járás, tánczolás stb. V. ö. **KERENG**.

KERENGET, (1), (ker-en-eg-et) áth. L. **KERÜLGET**.

KERENGET, (2), (ker-en-eg-et) fn. tt. *kerengét-t*. A Bécsi codexben am. kör, körület. „Te tötted mennyet és földet és valami mennynek kerengetében (ambitu) tartatik.“ Eszter 13. fejezet.

KERENGŐ, (ker-en-eg-ő) mn. és fn. tt. *kerengő-t*. Körvonalban mozgó, járó, tekervényes. *Kerengő lépésözet. Kerengő csillagok. Kerengő út*. Különösen így neveztetik azon táncz, midőn a tánczos bizonyos téren és körben saját maga körül, vagy körben forogva lejteget. Máskép: *keringő*. (Walzer).

KERENGŐR, (kereng-ör) ösz. fn. Ör, ki bizonyos kerületet bejárva örködik, vigyáz.

KERENGŐS, (ker-en-eg-ő-ös) mn. I. **KERGE**.

KERENTA, fn. tt. *kerentát*. Székely tájszólás szerént am. kerek fa tál, melyben a savót a túróból kinyomják. Gyöke a kört jelentő *ker*, melyből lett *kerent* am. kerint, s igenév *kerentő*, *kerente*, *kerenta*, mint: *ger*, *gerend*, *gerenda*; hasonlók: *leventa* s a régies *szerencsa*.

KERÉNY, puszta Pozsony m.; helyr. *Kerény-be*, —*ben*, —*ből*.

KERÉNY, tájéjtés szerént átvette *kenyér* helyett, I. **KENYÉR**.

KEREP, (ker-ep) fn. tt. *kerep-ét*, harm. szr. —e v. —*je*. 1) Hanguatánzó, s jelent *kerregő* faeszközt, pl. milyent a római katolikusok templomaiban nagyüstörtőktől nagyszombatig harangok és esengetyűk helyett szoktak használni. 2) Elavult, vagy legalább igen szűk divatú értelemben jelent réveken használt talpat, vagy dereglyét. A kamasi samojed nyelven is *kerep*, am. hajó. Máskép: *kerepes*, mely M. Alb. szerént különös hajónem, s minthogy meg nem határozza, milyen? szabad gyanítani, hogy talán alakjáról, különösen kerekded faráról neveztetett el, (ker-ep). Ezen értelmzésnél fogva hasonlít a *kerövet* szóhoz, mely keleti pamlagot jelent, melyet szintén kerek alakban szoktak rendszeren készíteni, kivált melyen evés alkalmával ülnek. 3) A kétfalkásos seregéhez, és tizhimesek rendéhez tartozó növényem; csészéje csöves, ötfogu; bokkrétája szárnyai a csónak felett boltosan öszveborúlnak. Hihetőleg ezen utolsó tulajdonságától vette nevét. (Lotus). Fajai: *gatyás*, *bársony*, *karcú*, *spárga*, *szarvas*, *szomorú kerep*.

KEREPECZ, falu Bereg m., puszta Gömör m.; *Kerepecz-re*, —*én*, —*ről*.

KEREPÉL, (ker-ep-él) önh. m. *kerepél-t*. A kerrep nevű faeszközt kerregeti, zörgeti. Átv. ért. fül-sértő durva hangon lármáz, fecseg. *Ugyan ne kerrepelj!* V. ö. **KELEPÉL**.

KEREPÉLÉS, (ker-ep-él-és) fn. tt. *kerepelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. A kerrep nevű faeszköznek kerregtetése, zörgetése. *Nagy-pénteki kerepelés*.

KEREPES, (1), (ker-ep-es) mn. tt. *kerepes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ami kerrep nevű eszközzel van ellátva; és aki kerrepel.

KEREPES, (2), (ker-ep-es) fn. tt. *kerepes-t*, tb. —*ék*. L. **KEREP**, (2).

KEREPES, (3), falu Pest m.; helyr. *Kerepes-re*, —én, —ről.

KEREPHAJÓ, (kerep-hajó) ösz. fn. l. KEREP, 2).

KEREPKÖKÖRCSÉN, (kerep-kökörcsén) ösz. fn. A kököresének neme alá tartozó növényfaj; melynek szárlevelei hármusak, levélkéi tojásdadok, fogasak. (*Anemone trifolia*).

KEREPLŐ, (kerep-él-ő) fn. tt. *kereplő-t*, l. KEREP, KEREPELŐ. *Úgy jár a szája, mint a kereplő.* (Km.).

KEREPLYE, (1), (kerep-lye=kerep-el-ő) fn. tt. *kereplyét*. L. KEREP 1).

KEREPLYE, (2), falu Zemlén m.; helyr. *Kereplyé-re*, —n, —ről.

KEREPLYÉZ, (kerep-lye-ez) önh. m. *kereplyéztem*, —tél, —étt. L. KEREPEL.

KERES, (ker-es, mongolul : *kihr*, Beregszászi; latinul : *querit*) áth. m. *keres-tem*, —tél, —étt, par. —s. Gyöke a görbe mozgást jelentő *ker*. V. ö. KER.

1) Körüljárva, körültagogatódzva, szemeit körülhordozva kutat, vizsgál, megtalálni iparkodik valamit. *Az elveszett jószágot házról házra, az eltévelyedett csikót, lovat tanyáról tanyára keresni. Valamit sötétben keresni. Valakinek fejében keresni. (férgeket). Helyén keresd, megleled. (Km.). Megtáldtad amit nem kerestél. (Vörösmarty). Könyvből valamit kikeresni. Valakit a nagy embertömegben fölkeresni. Minden zsebet össze-keresni.* 2) Járvá kelve, sokfelé fáradozva valamit szerez, tulajdonává tesz. *Munkával, aratással, kaszálással pénzt, kenyeret keresni. Nyáron télrevalót keresni. Mindennapi kenyerét véres verítékekkel keresni. Árvákra, gyermekekre keresni. Hivatalt, szolgálatot keresni. Ki mint keresi, úgy veszi hasznát. (Km.). Ki mit keres, megleli (Km.). Tálld az aki keres (Km.). Ahol nincs, ne keress. (Km.). Elfogy a vagygon, ha reá nem keresnek. (Km.). A házi szükségre valót bekeresni.* 3) Törv. ért. kárpótlást, elégtételt, vagyontérítést, büntetést sürget. *A szenvedett kárt, az ellopott jószágot másokon keresni. Valakin pénzt keresni. Valakit fején keresni, am. halálos büntetését kérni, követelni.* 4) Átv. ért. valakit bizonyos célból vagy ezéla fölszólít, megint. *A szomszéd birtokosokat valamely jótékony célra megkeresni.*

KÉRÉS, (kér-és) fn. tt. *kérés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, melynél fogva valakit valamiért kérünk. *Szegénynek nem kell a kérést szégyenleni.* 2) Azon tárgy, melynek megnyeréseért máshoz folyamodunk. *Kicsiny, nagy, szükséges kérés. Kenyér-, pénz-, hivatal-, szolgálatkérés.* 2) Szóbeli vagy írásba foglalt tartalma azon dolognak, melyet más kegyéből megnyerni szeretnénk. *Azon alázatos kéréssel járulok kegyedhez, hogy. V. ö. KÉR.*

KERESD, erdélyi falu Felső Fehér m.; helyr. *Keresd-re*, —én, —ről.

KERESDÉGÉL, (ker-es-d-ég-él) önh. m. *keresdégél-t*. Valamit gyakran vagy folytonosan keres, más-kép : *keresglé*, áthatólag : *keresget*.

KERESÉS, (ker-es-és) fn. tt. *keresés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg utánjárás, midőn valamit vagy valakit keresünk. *PéNZ-, kenyér-, hivatal-, szolgálatkeresés. Haszonkeresés.*

KERESZESZEG, falu Szala m.; helyr. *Kereseszeg-re*, —én, —ről.

KERESZET, (ker-es-et) fn. tt. *kereszét-ét*, harm. szr. —e v. —je. 1) Fáradtság, munka, legyen az szellemi vagy testi, s utánjárás által szerzett vagygon, birtok, pénz. *Saját keresetéből élni. Hamis kereset. Nem sokat fiadzik a hamis kereset (Km.). Nincs díddás a hamis kereseten (Km.). Hívtvány kereset az árulkodás (Km.). Hamis kereset nem száll más izre v. nem száll messze (Km.).* 2) Járat kelet, mely által valaki valamit keres, vagy keresni látszik. *Mi kereseted van itt? Nálunk nincsen semmi kereseted.* 3) A törvénykezésben általán valakinek valamely követelése, vagy panasza egy másik ellen s azokkal egybekötött igazság-szolgáltatási kérelem a bíróság előtt. *Keresetét valaki ellen a bíró elé terjeszteni. Az alaptalan keresetet visszautasítani. Adóssági, kártalanítási kereset. Váltókereset. Igénykereset. Fekvő javak iránti kereset. Bünvádi kereset. Főbenjáró kereset. Újított kereset. Kereset beadása v. benyújtása.*

KERESZETADÓ, (kereszét-adó) ösz. fn. Adóztatás neme, melyet valamely keresetág után vetnek ki.

KERESZETÁG, (kereszét-ág) ösz. fn. Mindenemű üzérkedés, munkálkodás, mesterség, hivatal, szolgálat stb. melylyel valamit szerzünk.

KERESZETFORRÁS, (kereszét-forrás) ösz. fn. Alkalom, melyet használva, vagy alap, melyre támaszkodva valaki munkája után valamely vagygon tesz szert. *A vasúttak építése sok embernek keresetforrásul szolgál. Az irodalom nálunk általán igen szűk keresetforrás.*

KERESZETI, (ker-es-et-i) mn. tt. *kereszeti-t*, tb. —ék. Keresetet illető, arra vonatkozó, abból eredő. *Kereseti adó.* V. ö. KERESZET.

KERESZETI JOG, 1) Azon jog, melynél fogva valaki akár kézi, akár szellemi munkájával valamit szerezhet. 2) Azon jog, melyre támaszkodva valaki valamely bíróságnál keresetet indít.

KERESZETINDÍTÁS, (kereszét-indítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valaki ellen keresetlevelet nyújt a törvényszék elébe.

KERESZETJOG, (kereszét-jog) ösz. fn. Személyes jog, melynél fogva valaki bizonyos ügyben az illető bíróság vagy törvényszék előtt valaki ellen valamely keresetet vagyis pert indíthat. Különbözik ettől a *kereszeti jog*.

KERESZETLEN, (ker-es-etlen) mn. tt. *kereszeten-t*, tb. —ék. 1) Akit, vagy amit nem keresnek, elmellőzött, elhanyagolt. *Keresetlen árucikk. Keresetlen vendégfogadó. Keresetlen mulató helyek, fürdők.* 2) Amire véletlenül akadunk, találunk a nélkül hogy kerestük volna. *Keresellen fával verni meg valakit.*

KERESÉTVÉL, (kereset-levél) ösz. fn. Általán oly iromány, melyben panaszunkat, vagy vádunkat, vagy bármely követelésünket s ezzel együtt igazságszolgáltatási kérelmünket valaki ellen az illető bíróságnak benyújtjuk.

KERESÉTMÓD, (kereset-mód) ösz. fn. Akármiféle mód, pl. munka, mesterség, szolgálat, hivatal; csalás, lopás, játék, stb. mely által valaki életét, kegyerét keresi. *Tisztes, becsületes, gyalázatos, alávaló keresetmód.*

KERESÉTNÉLKÜLI, (kereset-nélküli) ösz. mn. Kinek mestersége, üzérkedése, stb. jelennen semmi hasznót nem hajt, jövedelem nélkül szűkölködő. *Keresetnélküli mesterember, napszámos. V. ö. KERESÉTT.*

KERESÉTT, (ker-es-étt) mn. tt. *keresétt-et.* 1) Akit vagy amit keresnek, ami után tudakozódnak, amin kapnak. *Keresett művész, mesterember. Keresett árucikkek. Keresett fogadó, fürdő.* 2) Amit valaki munkája, szorgalma, hivatala, szolgálata, üzérkedése stb. által szerzett, gyűjtött. *Keresett, nem örökölt vagyonnal bírni.* 3) Átv. ért. nem természetes, hanem mesterkélty, czikornyás, ékesített. *Keresett szavakkal, kifejezésekkel élni.*

KERESÉTTÉLEN, (ker-es-et-telen) mn. tt. *kereséttelen-t*, tb. —*ék.* Kinek keresete nincsen, különösen kinek módja, tehetsége vagy alkalmja nincs az életre szükséges dolgokat megszerezni, keresetnélküli. V. ö. KERESÉTT.

KERESGÉL, (ker-es-g-él) önh. és áth. m. *keresgél-t.* Valamit folytonosan kutatva, vizsgálva, néz-kélve, összevissza forgatva keres. Leginkább aprólékos tárgyakra vonatkozólag használtatik. *Madárfészkeket, tojásokat keresgélni az erdőben. A szemétdombokon keresgélni.*

KERESGÉLÉS, (ker-es-g-él-és) fn. tt. *keresgélés-t*, tb. —*ék.* harm. szr. —*e.* Folytonos kutatás, vizsgálás, forgatás általi keresés. V. ö. KERESGÉL.

KERESGET, (ker-es-g-et) áth. m. *keresget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *keresgess.* 1) Valamit folytonosan, vagy gyakran keres, kutat, vizsgál. *A kertben érett gyümölcsöket keresgetni. Gombát keresgetni.* 2) Lassan-lassan, aprólékosan szerez valamit. *Hetenként néhány forintot keresgetni.*

KERESGETÉS, (ker-es-g-et-és) fn. tt. *keresgetés-t*, tb. —*ék.* harm. szr. —*e.* Gyakori vagy folytonos keresés.

KERESHETŐSÉG, (ker-es-het-ő-ség) fn. tt. *kereshetőségét.* L. KERESÉTTJOG.

KERESKÉDELÉM, (ker-es-kéd-el-ém) fn. tt. *kereskédelm-et*, harm. szr. —*e.* Kereskedés, szélesebb vagy egész terjedelemben véve. *Magyar, angol kereskedelem*, mennyiben az öszves vagy nagyobb terjedelmű magyar vagy angol kereskedési üzletet magában foglalja. Eléjön már gr. Eszterházy M. nádornál járáskelés' értelemben. Tört. Tár. VIII. k. 7. lap.

KERESKÉDELMI, (ker-es-kéd-el-ém-i) mn. tt. *kereskédelmi-t*, tb. —*ék.* Kereskedelmet illető, ahhoz

tartozó, arra vonatkozó. *Kereskedelmi törvények. Kereskedelmi társaság. Kereskedelmi bank, kamara, ügynök, tanács, testület, törvényszék.*

KERESKÉDÉS, (ker-es-kéd-és) fn. tt. *kereskédés-t*, tb. —*ék.* harm. szr. —*e.* A keresetmódnak azon neme, midőn valaki bizonyos árucikkeket, pl. terményeket, iparműveket, eleséget, harmokat stb. másoktól megvásárol, s azokat némi nyereség reményében ismét áruba bocsátja. *Fűszer-, posztó-, gyolcs-, vászon-, ruhakereskedés. Gabona-, marhakereskedés. Könyv-, papírkereskedés. Kereskedést üzni. Kis-, nagykereskedés. Hazai, külföldi árukkal kereskedés. Szárazföldi, tengeri kereskedés. Belföldi, külföldi, átviteli kereskedés. Észből, pénzből áll a kereskedés (Km.). A Müncheneri codexben: kereskedet.*

KERESKÉDÉSBELI, (kereskédés-beli) ösz. mn. Ami a kereskedésben előfordul, mi a kereskedésnek tárgyát teszi. *Kereskedésbeli szerződések, megrendelések, alkudozások, levelezések. Kereskedésbeli cikkek.*

KERESKÉDÉSI, (ker-es-kéd-és-i) mn. tt. *kereskédés-it*, tb. —*ék.* Kereskedéshez tartozó, arra vonatkozó. *Kereskedési viszonyok. Kereskedési ügyesség.*

KERESKÉDIK, (ker-es-kéd-ik) k. m. *kereskédik-tem*, —*tél*, —*étt.* 1) Valamivel kereskedést üz. V. ö. KERESKÉDÉS. *Borral, gabonával, sertésekkel, gőblyökkel kereskedik. Posztóval, vászonnal, könyvekkel kereskedik. Fűszerrel, gyarmati árukkal kereskedik.* 2) Valahol valamit keresve jár. *Kopár helyen kereskedik.* 3) Valakin követel valamit. *Rajtam ne kereskedjél, én nem tartozom neked. Aki kárt tett, azon kereskedjél.* 4) Göcsejben mondják a tehénről, midőn üzekedik. Ezen értelmét a forgástól, köröskörül járástól vette, s fogalmi rokonságban áll a bereg (a juh), görög (a disznó), forog (a kutya) igékkel.

KERESKÉDŐ, (ker-es-kéd-ő) fn. tt. *kereskédő-t.* Személy, ki kereskedést üz. V. ö. KERES, KERESKÉDÉS. *Bor-, gabona-, dohánykereskedő. Posztó-, vászon-, fűszerkereskedő. Nagykereskedő*, ki az illető árukat nagyban, nagyobb mennyiségben (pl. mázsa, hordó számra stb.) veszi, és adja.

KERESKÉDŐBOLT, (kereskédő-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben a kereskedő különféle ingó árucikkeket eladás végett lerakja, s azokat maga, vagy biztosai által a venni akaróknak árulja.

KERESKÉDŐHAJÓ, (kereskédő-hajó) ösz. fn. Hajó, melyen kereskedési árucikkeket, terményeket, iparműveket stb. szállítanak, különböztetésül a hadi, posta-, s másféle hajóktól.

KERESKÉDŐHÁZ, (kereskédő-ház) ösz. fn. Általán ház, melyben kereskedést üznek. Különösen, és átv. ért. tekintélyesebb, gazdagabb kereskedés, vagy kereskedő személy, vagy társulat, mely több más nevezetesebb kereskedési társulatokkal viszonyban áll.

KERESKÉDŐHELY, (kereskédő-hely) ösz. fn. Általán hely, hol kereskedést üznek. Különösen oly hely, oly város, melynek lakosi főleg kereskedéssel

foglalkodnak, hol nevezetes nagy vásárok esnek, s lerakó boltok, árutárak nagyobb számmal léteznek, pl. Magyarországon Pesten, Debreczenben.

KERESKÉDŐI, (ker-es-kéd-ő-i) mn. tt. *kereskédőt*, tb. —*ék*. Kereskedőt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kereskedői levelezések, megrendelések.*

KERESKÉDŐINAS, (kereskédő-inas) ösz. fn. Inas a kereskedőboltban, ki a kereskedési üzletet mint ujoncz tanulja és gyakorolja.

KERESKÉDŐJEL, (kereskédő-jel) ösz. fn. I. **KALMÁRJEL**.

KERESKÉDŐKÖNYV, (kereskédő-könyv) ösz. fn. A kereskedőnek följegyzési könyve, különösen, melyben az árucikknek betétele és kivétele, a pénz bevételek és kiadások, hitelben vételek és adások stb. az időnek és ha szükség a személyneknek is stb. pontos megjelölése mellett foglaltatnak.

KERESKÉDŐLEGÉNY, (kereskédő-legény) ösz. fn. I. **KALMÁRLEGÉNY**.

KERESKÉDŐLEVÉL, (kereskédő-levél) ösz. fn. 1) Kereskedési üzletet illető, arra vonatkozó levél. 2) Adásvevési szerződést magában foglaló iromány, oklevél.

KERESKÉDŐSÉG, (ker-es-kéd-ő-ség) fn. tt. *kereskédőség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Kereskedői foglaltság. *Kereskedőségre adni magát.* 2) Kereskedők többsége, sokasága, testülete. *Bécsi, pesti kereskedőség.*

KERESKÉDŐTANÁCS, (kereskédő-tanács) ösz. fn. A kereskedők társulatából választott tanács, mely a köz kereskedést illető ügyek iránt intézkedik.

KERESKÉDŐTÁRS, (kereskédő-társ) ösz. fn. Ki egy másik kereskedővel együtt intézkedik, s vele mind a nyereségyen, mind a veszteségyen aránylag osztozik.

KERESKÉDŐTÁRSASÁG, (kereskédő-társaság) ösz. fn. 1) Két vagy több kereskedők egyesülete, kik mind a nyereségyenben, mind a veszteségyenben aránylag részt vesznek. 2) Egész tartomány vagy ország nevezetesebb kereskedőinek szövetsége, pl. *a kelet, vagy nyugotindiai kereskedőtársaság.* V. ö. **TÁRSASÁG** és **TÁRSULAT**.

KERESKÉDŐTÁRSULAT, I. **KERESKÉDŐTÁRSASÁG**. 1).

KERESKÉDŐTÖRVÉNYSZÉK, (kereskédőtörvény-szék) ösz. fn. Törvény-szék, mely előtt a kereskedést illető ügyek folynak, s a lehető legrövidebb úton elintéztetnek. Jobban: *kereskédői v. kereskedelmi törvény-szék.*

KERESKÉDŐVÁROS, (kereskédő-város) ösz. fn. Város, melynek lakosai főleg kereskedéssel foglalkodnak, melyben a kereskedést nagyban üzik. *Pest Magyarországnak első kereskedő városa.* V. ö. **KERESKÉDŐHELY**.

KERESKÉNY, férfi kn. tt. *Kereskény-t*, tb. —*ék*. Crescentius, és Crescentia (am. nevededő). Van ily nevű két helység is, **NAGY** — és **KIS** — Nyitra vármegyében, helyr. *Kereskény-be*, —*ben*, —*ből*.

KERESLEVÉL, (keres-levél) ösz. fn. I. **KERESSETLEVÉL**.

KERESMÉNY, (ker-es-mény) fn. tt. *keresmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Azon tárgy, melyet valaki keres, különösen elveszett jószág. *Kinek vagyon veszendéke, nálam leszen keresménye.* (Km.). 2) Szerzemény. *Hamis keresmény nem száll harmad örökösre* (Km.). *Nem fiadzik meg a hamis keresmény.* (Km.).

KERESŐ, (ker-es-ő) fn. tt. *kereső-t*. 1) Aki valamit keres, azaz kutat, találni akar. *Pénzkereső, kincskereső.* *Hallod-e pénzkereső, kincset üregbe leső.* (Gyöngösi). 2) Ki valamit akármi úton módon szerez. *Meghalt a gazda, nincs kereső a háznál. Isten nyugtassa, beh jó kereső volt!* 3) *Kereső fél a törvénykezésben am. fölperes.*

KERESTELEK, falu Kraszna m.; helyr. *Keresztelek-re*, —*én*, —*ről*.

KERESTÉLY, férfi kn. tt. *Kerestély-t*, tb. —*ék*, A latin Christianus (am. Krisztust valló, Krisztusban hívő). Ugyancsak ebből is eredett. Másképp: *Keresztély*.

KERESVÉNY, (ker-es-vény) fn. tt. *keresvény-t*, tb. —*ék*. L. **KERESMÉNY** és **KERESSETLEVÉL**.

KERÉSZ, falu Ungh m.; helyr. *Kerész-re*, —*én*, —*ről*.

KÉRÉSZ, (1), fn. tt. *kérészt*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Vízpartokon tenyésző féregfaj, mely alig egy napig, rendesen csak néhány óráig él, a víz színén s parton ide-oda szállongva párzik, megtojik, s azonnal vége vagyon vagy más férgeknek szolgál eledelül. (Ephemeris.). Hihetőleg a *ker* gyöktől vagyis *keringés*-től vette nevezetét; *kerész* v. *kérészt*, mintegy: *keringsz*. V. ö. **KÉRÉSZ**, (2).

KÉRÉSZ, (2), (kér-ész v. ker-ész = keres) áth. m. *kérészt-tem*, —*tél*, —*élt*. Lugossy József szerint Göcsejben am. keres v. keresgél.

KERESZT, (1), v. **KÉRÉSZT**, v. **KÖRÖSZT**, fn. tt. *kereszt-ét* vagy *körösz-öt*, harm. szr. —*je*. Kicsinyezője: *keresztécske*. Úgy tartják, hogy közelebről a latin *crux* után a német *Kreuz*, svéd *kriss*, szláv *krizs*, *kreszt*, *krszt*, persza *kruszik* módjára alakult szó. Gyöke egyébiránt szinte *ker*, *kör*, mely, mint az illető helyeken s különösen *ker* gyöknél látható, számos nyelvekben feltalálhatik. Adelung a német „Kreuz“-ot a „Krücke“ szóval azonosítván, azt mondja róla: „und druckt eigentlich die Hervorragungen des oberen Querholzes aus.“ Magyar elemzés szerént annyi volna mint *körös*, melynek részei egy központból indulnak ki, mint a köréi, a *t* toldalékként járulván hozzá, mint a tájdivatos *választ*, *ereszt* szókban, és az általános divatú *esperest*-ben a kölcsönzött *esperes* helyett. 1) Általán oly két vonal, melyek közül egyik úgy húzódik által a másikon, hogy vagy négy egyenlő szöget képez, vagy rézsutosan, két éles és két tompa szöget alkot. *Keresztet húzni vonni. Ónnal, tollal keresztet csinálni. A rovásbotra kereszteteket metszeni.* A hangjegyekben a négy vonalból álló $\#$ kereszt jelenti, hogy az utána

következő hangjegy félhanggal magasabbra van emelve. Az egyszerű \times jelenti, hogy a kettős kereszt által fél hanggal magasabbra emelt hangjegyet még féllel fölebb kell emelni. 2) Két test, a fennemlített módon egymásra téve, ragasztva, kötve stb. *Keresztbe tenni a lábakat, kezeket. Keresztbe rakni a hajón az ülés-deszkákat. A fonalakat keresztbe szöni. Keresztbe rakni a gerendákat. Keresztbe rakni a kévébe kötött gabonát.* Innen az így öszverakott gabonakupaczozt keresztnek mondják. *Száz kereszt búzája termett. Tíz, tizenégy, tizennyolcz, huszonhat kévés kereszt.* 3) Szorosb ért. függőlegesen álló gerenda, melyre egy másik rövidebb dorong átalvonalban van szegezve, milyenre hajdan gonosztévő rabszolgákat s másokat gyalázatos halálbüntetés végett feszítettek. *Keresztet állítani, földbe ásni. Valakit keresztre kárkoztatni, feszíteni, szegezni. Kereszten kinlódni, meghalni.* Az ily keresztnek alakja majd T, majd X, majd Y betűhöz hasonlított, melyek közül az első *Antal*, a második *András* keresztjének, a harmadik *villás* keresztnek nevezetik. Az elsőféle keresztben, melynek az eredetétől egy kevésé eltérő \dagger formát adnak, feszítettet s halt meg Krisztus is. Innen 4) a keresztényeknél, különösen a római és görög egyházbelieknél emlék- és tiszteletjelül faragott vagy öntött szobra, vagy festett képe azon keresztnek, melyre az Üdvözítő feszítettet, s mely ha az Úrnak képét is magán viseli, különösen *feszület*-nek mondatik. *Fa, kő, márvány, vas, réz kereszt. Szent kereszt. Kereszt előtt állani, síveget emelni, imádkozni. A nyilvános körmenet előtt keresztet vinni. A templom tornyára keresztet tűzni. Az utak mellé kereszteteket állítani.* 5) Egyházi, polgári, katonai díszjel, sőt fényüzési ékesség is. *Érseki, püspöki, apáti kereszt. Vitéz rendi kereszt. Szent István rendének nagy, közép, kiskeresztje. Érdemkereszt. Nyakban, fulben függő kereszt. Kettős, hármás kereszt.* 6) Jel, melyet a kath. keresztény hívek különféle alkalommal és czélből ujjaikkal arczuk és mellük fölött, vagy általán a levegőben képeznek. *Homlokra, szájra, mellre keresztet vetni. A népre áldásképen keresztet hányni. Szentelt vízzel keresztet csinálni. Fételemből, babonából keresztet hányni. Átv. ért. valamire keresztet vetni am. elveszett vagy elveszendő gyanánt tekinteni.* 7) Átv. ért. Krisztus szenvedésére vonatkozólag, am. kín, szenvedés. *Kíki a maga keresztjét viseli. Nagy kereszttem van ezen rossz gyermekekkel. Ez már igazi kereszt.*

„Jaj Istenem mit adtál,
Hogy megházasítottál?
Adtál egy nagy keresztet,
Hogy az erdön nem veszett.“

Népd.

Az egélytanban, és bibliai nyelvben jelent szenvedést, békétürest, egyszersmind Urunk kiengesztelő és megváltó nagy művét. *Aki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát, emelje keresztjét, és kövessen engem.* (Krisztus szavai). *Nem akarok dicsekedni, csak ami Urunknak Jézus Krisztusnak keresztével.* (Sz. Pál. Ma-

gyarítva Káldi után). 8) Némely összetételekben, pl. *keresztanya, keresztapa, keresztfiú, keresztnev, keresztvíz* stb. kereszteléstől veszi jelentését, mintha mondanók: *keresztelési anya, keresztelési fiú, keresztelési nev.*

KERESZT, (2), v. KÉRÉSZT, v. KÖRÖSZT, mn. tt. *kérésztét v. körösztöt.* Ami egy másikon által (keresztül) van téve, mi egy másikat vagy egyenes vagy egyenetlen szöget képezve általmetsz, pl. *kereszt bolt, kereszt barázda, kereszt fa* a rakodó szénás szekeren, mely az oldalakon általvetve a vendégoldalakat fentartja. *Kereszt vonás. Kereszt metszés.*

KERESZT, (3), falu Ung, és puszta Somogy m.; helyr. *Kereszt-re, —én, —ről.*

KERESZTAJÁNDÉK, (kereszt-ajándék) ösz. fn. Ajándék, melyet a keresztapa vagy keresztanya illető keresztgyermekének ad.

KERESZTANYA, (kereszt-anya) ösz. fn. Nőszemély, akár férjnél van, akár hajadon, ki a keresztelendőt, mint mondani szokás, a keresztvízre tartja. A keresztanya a megkeresztelt szüleinek komasszonya lesz. V. ö. KERESZTAPA.

KERESZTAPA, (kereszt-apa) ösz. fn. Férfi személy, ki a keresztelendőt keresztvízre tartja, vagy csak mint tanú a keresztelésen jelen van, vagy, ha nincs is jelen, ezen tiszteleti czím viselésére megkértek. A keresztapa egyszersmind a megkeresztelt szüleinek *komája v. komaura.*

KERESZTATYA, (kereszt-anya) ösz. fn. I. KERESZTAPA.

KERESZTBÁDOG, (kereszt-bádóg) ösz. fn. Vastagabb lemezű bádóg, melyből keresztet csinálnak.

KERESZTBARÁZDA, (kereszt-barázda) ösz. fn. Barázda, melyet a szántóföldön nem hosszában, hanem szélében húznak, s mely a hosszában menő barázdákat általmetszi.

KERESZTBE, (ker-eszt-be), és KERESZTBEN, (ker-eszt-ben) igehatározók, amaz szabatosabban e kérdésre felel: *hová?* (tenni, állítani stb.), ez pedig erre: *hol?* v. *miképen?* (létező). Oly vonalakba(n), vagy vonalba(n), melyek egymást általszegik. *Keresztbe tenni egyik darab fát a másokra. Keresztbe rakni lábait. Keresztbe rakni a kévéket. Keresztben rakott deszkák, gerendák. Keresztben szőtt kelme. Keresztben állani a szekérrel az utcán. Keresztben metszett utak. Keresztben szánlani, aratni, azaz a földet nem hosszában, hanem szélétben véve.*

KERESZTBOLT, (kereszt-bolt) ösz. fn. Bolt, vagyis bolthajtás, melynek ívei egymást általszegik.

KERESZTBOLTOZAT, (kereszt-boltozat) ösz. fn. Több összefüggő boltok szerkezete, melyek ívei egymást általmetszik.

KERESZTCSÍK, (kereszt-esík) ösz. fn. Csík, azaz vonás, mely egy másikkal keresztet képez, pl. a számár hátán hosszában és farán szélétben vonuló húzás; vagy illetéknépen egymást általmetsző vonalak némely kelméken.

KERESZTCSONT, (kereszt-csont) ösz. fn. A négylábu állatoknál a hátgerincnek alsó vége, mely az embernél öt, egymással szoros kapcsolatban levő szöveget képez.

KERESZTCSONTFÁJÁS, (kereszt-csont-fájás) ösz. fn. Éles fájdalom a keresztcsontban.

KERESZTÉL, (kereszt-él) áth. m. *keresztél-t.*

1) Szoros ért. a keresztény anyaszentegyház szokása szerint valakit az Atya, Fiú, és Szentlélek Isten nevében, a katolikusoknál keresztet is képezve, vízzel megöntöz, vagy vízbe márt, hogy erkölcsileg megtisztuljon, egyszersmind az anyaszentegyház tagjává igttassék, midőn a megkeresztelt úgynevezett keresztnevet is kap. *Megtérő zsidókat, pogányokat keresztelni. Kisdedeket keresztelni. Én vízzel kereszteltek titeket, de egy erősebb jön utánam, ki benneteket Szentlélekkel és tüzvel keresztel meg.* (Lukács 3. 16.) *Elmenvén tanítsatok minden népeket, megkeresztelvén őket, Atyának, és Fiúnak, és Szentléleknek nevében.* (Máté 28.). *Valakit Péternek, Pálnak keresztelni*, am. a kereszttségben Péter v. Pál nevet adni. 2) Átv. ért. *elkeresztelni, másra keresztelni valamit*, am. a dolognak más színt, más nevet, más czímet adni, a dolgot másra csavarni. 3) Átv. ért. és tréfásan am. valakit bizonyos alkalommal, és szokásból megöntöz, pl. midőn a tengeri hajósok megöntözik az utast, ki először száll tengerre, vagy némely vidékeken hazánkban a pórlegények megkeresztelik a sihedert, ki a legénysorba be akar lépni. 4) Átv. ért. *bort, vagy más szeszest itall megkeresztelni* am. vízzel vegyíteni.

KERESZTELENDŐ, (kereszt-él-end-ő) mn. és fn. Személy, kit a keresztény egyház szokása szerint keresztésre visznek.

KERESZTELÉS, (kereszt-él-és) fn. tt. *keresztelés-t.* tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit keresztelnek. *A keresztelést a templomban vagy a háznál végezni.* 2) Egyházi szertartás, és innepély, midőn valakit keresztelnek. *Keresztelésre meghívott vendégek, atyafiai.* Máskép : *keresztelő.*

KERESZTELESI, (kereszt-el-és-i) mn. tt. *keresztelés-ít*, tb. —*ék*. Kereszteléssel járó, azt illető. *Keresztelési szertartás. Keresztelési anyakönyv.*

KERESZTELETLEN, (kereszt-él-etlen) mn. tt. *keresztelelten-t*, tb. —*ék*. Aki nincs megkeresztelve. *Keresztelelten zsidók, pogányok. Keresztelelten kisdéd.* Átv. ért. *keresztelelten bor*, melybe vizet nem vegyítettek, pogány bor. Határozóként am. keresztelés nélkül.

KERESZTELKÉDÉS, (kereszt-él-kéd-és) fn. tt. *keresztelkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki magára keresztet vet. 2) A kereszttség szentségének fölvétele. *Keresztelkédéskor ellene mondani az ördögnek, letenni a keresztény hitvallást.*

KERESZTELKÉDIK, (kereszt-él-kéd-ik) k. m. *keresztelkéd-tem*, —*tél*, —*étt.* 1) A keresztység szentségét fölveszi. 2) Magára keresztet vet.

KERESZTELŐ, (kereszt-él-ő) mn. tt. *keresztelő-t.* Általán am. a keresztéshez tartozó, azzal vi-

szonyban levő. *Keresztelővíz*, melylyel a keresztelendőt megöntik. *Keresztelőbő*, melyben a keresztvizet tartják. *Keresztelőkönyv*, melybe a kereszteltek neveit beírják stb.

KERESZTELŐ, (2), (kereszt-él-ő) fn. tt. *keresztelő-t.* 1) Személy, ki keresztel, ki a keresztéséget föl-adja. *Keresztelő szent János.* 2) Innepély, melylyel a keresztelés véghez vitetik. *Keresztelőre menni. Keresztelőben lenni.* 3) Lakoma, melyet keresztelés alkalmával adni szoktak. *Keresztelőbe menni.* Máskép : *paszúta.*

KERESZTELŐING, (keresztelő-ing) ösz. fn. 1) A régi anyaszentegyházban azon hosszú fehér öltöny, melybe a megkeresztelteket öltöztették, s melyben első husvét utáni vasárnapon jelentek meg a templomban, innen a *fehér vasárnap* nevezete. 2) A mai szokás szerint amaz ősi öltönynek jeléül a keresztelt gyermekre tett ingecske, vagy fehér gyolcs ruha.

KERESZTELŐKENDŐ, (keresztelő-kendő) ösz. fn. Kendő, melylyel a kisdedet betakarják, midőn keresztésre viszik.

KERESZTELŐKŐ, (keresztelő-kő) ösz. fn. Kőből csinált medence a templomokban, mely fölött a keresztelendőt tartják, midőn a keresztelővízzel leöntik.

KERESZTELŐKÖNYV, (keresztelő-könyv) ösz. fn. Az illető lelki pásztornak, vagyis plébániának hiteles könyve, melybe a keresztelés évét, napját, a megkeresztelt nevét, továbbá a szülék és komák, valamint a keresztelő nevét is beírni szokás; máskép : *anyakönyv.* Ebből adatnak ki az úgynevezett keresztelőlevelek.

KERESZTELŐKÚT, I. **KERESZTELŐKŐ.**

KERESZTELŐLEVÉL, (keresztelő-levél) ösz. fn. A keresztelőkönyvből kivont biznysági iromány, a felől, hogy valaki megkereszteltetett, melyben egyszersmind a szülék, komák, s a keresztelő pap neve, valamint a kereszteltnek törvényes vagy törvénytelen születése benn foglaltatik. *Keresztelőlevelet kérni, adni, elémutatni.* Rövidebben : *keresztlevél.*

KERESZTELŐMEDENCZE, I. **KERESZTELŐKŐ.**

KERESZTELŐNAP, (keresztelő-nap) ösz. fn. Nap, melyen valaki megkereszteltetett, s évenként visszaforduló ugyanezen nap.

KERESZTELŐPÉNZ, (keresztelő-péNZ) ösz. fn. Inkább tiszteleti, mint szoros járandósági díj, melyet az illető papnak a kereszteléstől adnak.

KERESZTELŐRUHA, (keresztelő-ruha) ösz. fn. Ruha, melyben valakit keresztelnek. Különösen I. **KERESZTELŐING.**

KERESZTÉLT, (kereszt-él-t) mn. és fa. tt. *keresztélt-et.* Akit megkereszteltek, ki a keresztőség fölvétele által a keresztény egyház tagjává lett. *Kereszteltek könyve.*

KERESTÉLY, férfi kn. I. **KERESTÉLY.**

KERESZTÉNY, (1), fn. és mn. tt. *keresztény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. A hellén *χριστιανός*, latin *christian-us* után a francia *chrétien*, olasz *cristiano*, német *Christ*, *christlich*, szláv *kresztjan* stb. szók módjára alakult név. Némelyek *kereszténynek* írják és mondják, azt állítván, hogy a lágyított *ty* jobban megfelel a latin: —*tian-us* végzetnek, mint *Sebastianus*-ból is *Sebestyén* lőn (de túl a Dunán *Sebestény* is, sőt a székekelyknél: *Sebestén*). Ez ellen ugyan kifogást tenni nem lehet, azonban szintén *Christianus*-ból lett *Keresztély* is, még pedig lágyított *t* nélkül. Tehát ezen származtatás is alapos. Nekünk úgy tetszik, hogy *keresztény* kellemesben hangzik, mint *keresztényen*. Legroszabb volna pedig: *keresztényé*. A „kereszt“ szótól származtatás kevésbé alapos. Lásd bővebben: **KERESZTYÉN**. Széles ért. személy, ki Krisztus hitét, azaz tanítását vallja. *Régi*, *buzgó*, *újatos*, *jámbor*, *istenfélő keresztények*. *Jó keresztény*, ki a hitet jó cselekedetek által tanusítja. *Rosz keresztény*, ki a keresztény hit parancsolatait meg nem tartja. *Keleti*, *nyugoti keresztények*. Midőn melléknevi használják, am. Krisztus hitét valló, ezen hitre vonatkozó, ehhez tartozó, ezt illető. *Keresztény népek*, *fejedelmek*. *Keresztény oktatás*, *hit*, *tudomány*. *Keresztény erkölcsök*, *erények*. *Keresztény anyaszentegyház*. *Keresztény templomok*.

KERESZTÉNY, (2), falu Sopron m.; helyr. *Keresztény-be*, —*ben*, —*ből*.

KERESZTÉNY-ALMÁS, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Almás-ra*, —*on*, —*ről*.

KERESZTÉNYFALU, erdélyi falu a Szászföldön; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ből*.

KERESZTÉNYI, (keresztény-i) mn. tt. *keresztényi-t*, tb. —ék. Keresztényt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Keresztényi kötelesség*.

KERESZTÉNYILEG, (keresztény-i-leg) ih. Keresztény emberhez illő módon.

KERESZTÉNYSÉG, (kereszt-ény-ség) fn. tt. *kereszténység-ét*, harm. szr. —e. 1) Tulajdonság, mellyel fogva valaki kereszténynek tartatik. *Kereszténységének semmi jelét nem adja. Valakinek kereszténysége felől kételkedni.* 2) A keresztények özvege, közönsege. *Egész világ kereszténysége.*

KERESZTÉNYTÁRS, (keresztény-társ) ősz. fn. Széles ért. kik meg vannak keresztelve, és Krisztus hitét vagyis tanítását vallják, mind kereszténytársak egymás irányában. *Különböző felekezeti keresztény-társak*. Szorosb ért. ugyanazon keresztényfelekezethez tartozó személyek.

KERESZTÉS, (1), (kereszt-és) mn. tt. *keresztés-t* v. —et, tb. —ék. Ki keresztet visel; keresztrel ékesített; keresztrel jegyzett. *Keresztes vitézek*, *hadak*. *Keresztes barátok*. *Keresztes pók*, melynek hátán keresztet képző két fehér vonal látszik.

KERESZTÉS, (2), (kereszt-és) fn. tt. *keresztés-t*, tb. —ék. Keresztesvitéz. V. ö. **KERESZTÉSHAD**.

KERESZTÉS, (3), faluk Fehér és Temes m., **KOMLÓS**—**SÁROS** m., **MAGYAR**—**VAS** m., **MEZŐ**—

Bihar m., **mezőv.** **Borsod** m., **NÉMET**—**faluv.** **Vas** m., **PÜSPÖKI**—**Borsod** m., **puszta** **Pozsony** m., **erdélyi falu** **Torda** m., **helyr.** *Keresztés-re*, —*én*, —*ről*.

KERESZTÉS BODZA, a pakóczák neméhez tartozó növényfaj, máskép: *kenderpakócza*.

KERESZTÉSDÁMA, (keresztés-dáma) l. **KERESZTÉSHÖLGY**.

KERESZTÉSHÁBORU, (keresztés-háboru) ősz. fn. Háboru, melyet a középkori kereszteshadok viseltek. V. ö. **KERESZTÉSHAD**.

KERESZTÉSHAD, (keresztés-had) ősz. fn. A középkorban így nevezettek azon európai keresztény seregek, melyeknek vitézei keresztrel ékesítve a szentföldre mentek, hogy azt a pogányok, nevezetesen az arab kalifák, és török szultánok hatalma alól felszabadítsák.

KERESZTÉSHÖLGY, (keresztés-hölgy) ősz. fn. Csillagkeresztrel díszített főrangú hölgyek a fejedelmi udvarokban.

KERESZTÉSPÓK, (keresztés-pók) ősz. fn. Pókfaj, melynek hátán keresztrel képező fehér vonalak látszanak.

KERESZTÉSSÉG, (kereszt-és-ség) fn. tt. *keresztésség-ét*, harm. szr. —e. Kereszteshad; keresztesháboru.

KERESZTÉSVITÉZ, (keresztés-vitéz) ősz. fn.

- 1) Valamily lovagrendnek keresztrel díszített tagja.
- 2) A régi kereszteshadban szolgált vitéz.

KERESZTÉTÉ, falu Abaúj m.; helyr. *Keresztété-re*, —*n*, —*ről*.

KERESZTÉZ, (kereszt-éz) áth. m. *keresztéz-tem*, —*tél*, —*ét*. 1) Valamit v. valakit keresztrel jegyez, vagy fölékesít. *A szent földre küldött vitézeket fel szokták keresztelni. Tornyot, templomot keresztelni.* 2) Önh. ért. gabonakévékből keresztet rak. Olyanforma szó, mint: *petrenczéz, baglyáz, kazaloz*. 3) Baromtenyésztők nyelvén, am. különféle faju hím és nőtényt nemi közösülésre özveereszt nemesítés végett, pl. magyar tehenet svájci bikával, magyar kanczát arab ménnel stb. 4) A kertészetben ugyanazon fajú de fajtájú növények termékenyítő részeit egymással érintkezésbe hozzák, hogy ismét újabb változványokat jövezzenek.

KERESZTÉZÉS, (kereszt-éz-és) fn. tt. *keresztézés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit keresztelnek. V. ö. **KERESZTÉZ**.

KERESZTFA, (kereszt-fa) ősz. fn. 1) Fából csinált, felállított kereszt, melyre hajdan a gonosztevő rabszolgákat, s meggyaláztatásul másokat is fölfeszítették. Keresztfán halt meg Údvözítőnk is.

„Nincsen abban irgalom,
Érted buzgó fájdalom,
Aki téged meg nem szán,
Ó Jézus a keresztfán.“

„Jézus függ a keresztfán,
Szívreható egy látvány,
Mikép omlik szent vére,
Lelkünk üdvösségére.“ Szent ének.

2) Általán minden fadarab, dorong, pózna stb. melyet valami fölött vagy alatt által tesznek. *Keresztfa a hosszú szekéren*, melyet rakodáskor a szekérdalalon általtesznek, hogy a vendégoldalakat fentartsa.

KERESZTFAL, (kereszt-fal) ősz. fn. Fal az épület szélében egy főfától a másikig.

KERESZTFALU, falu Szepes m. helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

KERESZTFELMAGASZTALÁS, (kereszt-felmagasztalás) ősz. fn. Innep a római és görög anyaszentegyházban, september 14. napján, melynek eredete a legenda szerint ez: Heraclius császár alatt a perzsa király Cosroes Jeruzsálemet elpusztította, s többek között annak a keresztnek darabját is, melyet Helena császárné ott hagyott volt, magával elvitte. Heraclius később e keresztet visszanyerve, azt saját vállán vitte Jeruzsálembe a Kálvária hegyére. Ennek emlékeül rendeltetett a fenjelelt innep.

KERESZTFELTALÁLÁS, (kereszt-fel-találás) ősz. fn. A régi egyházi történetek szerint azon esemény, midőn Constantin császár idejében a Kálvária hegyén fölászott három kereszt között csudálatosan reá ismertek azon keresztre, melyre Krisztus urunkat feszítették. Ennek emlékeztét a római egyház május 3-dikán innepli.

KERESZTFIÚ, (kereszt-fiú) ősz. fn. A keresztapának és anyának lelki fia, azaz: aki valakit keresztvízre tart, az keresztapa vagy keresztanya, azon fiú pedig vagy felnőtt férfi, kit keresztvízre tartottak, az ő keresztfiok. Bevett szokás szerint a bérmálás szentségének föl vételére vezetett fiút vagy férfit is keresztfiúnak nevezik.

KERESZTFOLYOSÓ, (kereszt-folyosó) ősz. fn. Folyosó, mely egy másik folyosón általvág, s azzal egyenes szögét képez.

KERESZTFÖDÉL, (kereszt-födél) ősz. fn. Kerestháznak födele. L. KERESZTHÁZ.

KERESZTFÜ, (kereszt-fü) ősz. fn. A négyhímesek seregébe és egyenások rendébe tartozó nővényem, máskép: *szállkanyak*. (Crucianella).

KERESZTGÁT, (kereszt-gát) ősz. fn. Egymást keresztben átszögő gátszárnyak.

KERESZTGERENDA, (kereszt-gerenda) ősz. fn. 1) Általán gerenda, melyet valamin általtéve fektetnek le, pl. valamely éren, kis patakon. 2) Különösen az épületekben a főfalakon általtett gerendák, melyeknek végeibe az ollófákat beeresztik.

KERESZTGOMBOLYÍTÓ, (kereszt-gombolyító) ősz. fn. Gombolyító, mely egyenes szögben egymásra tett, vagy egymásba eresztett, és forgékony két rudacsakból áll. Ilyenen szokták a falusi gazdasszonyok a megszapult és takácshoz adandó fona-

lat felgombolyítani. Vannak ilyféle, de kisebb, és csinosabb gombolyítók az úri nőknél is.

KERESZTGYERMÉK, (kereszt-gyermék) ősz. fn. Fiú vagy leány, kit valaki keresztvízre visz vagy tart.

KERESZTHAD, (kereszt-had) ősz. fn. L. KERESZTÉSHAD.

KERESZTHÁZ, (kereszt-ház) ősz. fn. Ház, melynek keresztformája van, vagy legalább, mely csonka keresztet Γ képez.

KERESZTHÉT, (kereszt-hét) ősz. fn. A római katolikusok szertartása szerint azon hét, melynek három első napján az úgynevezett keresztjáró körmenetek tartatnak, s melyben az áldozó csütörtök, vagy máskép Urunk mennybemenetelének innepe esik.

KERESZTHEVEDER, (kereszt-heveder) ősz. fn. Bizonyos mívek egyik szélétől a másikig nyúló heveder. *Keresztheveder az ajtón. A katonagy kereszt-hevederjei.*

KERESZTHÚZÁS, (kereszt-húzás) ősz. fn. Az aláírt név után tollal csinált kereszt, melyet névalírás helyett tesznek olyanok, kik írni nem tudnak, máskép: *keresztvonás, keresztjegy.*

KERESZTIGA, (kereszt-iga) ősz. fn. Dorongok a rakodó szekereken, melyeket az oldalakon keresztben fektetnek, s velök a vendégoldalakat egyensúlyban tartják, máskép: *keresztfa.*

KERESZTIZOM, (kereszt-izom) ősz. fn. Izom, mely a test valamely részei között fekszik. Így nevezetik pl. egy izom a fültövek között. (Musculus transversus auriculae).

KERESZTJÁRÁS, (kereszt-járás) ősz. fn. 1) Általán a római katolikusoknál mindennemű ajtatosság, nyilvános könyörgés, melyet járva, s keresztet elülhordozva szoktak végezni. V. ö. KERESZT-ÚT. 2) Különösen Urunk mennybemenetelének innepét megelőző három napon tartatni szokott könyörgési körmenetek. 3) A középkorban azon hadjáratok, melyeket a keresztény fejedelmek a szentföldnek, különösen Urunk sírjának visszafoglalása végett tettek. Az ily hadjáratokra vállalkozott vitézeket keresztjel bélyegzették volt, melyet felső öltönyük balvállára tűztek.

KERESZTJÁRÓHÉT, (kereszt-járó-hét) ősz. fn. L. KERESZTHÉT.

KERESZTJÁRÓNAP, (kereszt-járó-nap) ősz. fn. Így neveztetnek a római katolikusoknál az Urunk mennybemenetelének innepét megelőző három nap valamelyike, minthogy ekkor könyörgő keresztjárások tartatnak. V. ö. KERESZTJÁRÁS.

KERESZTJEGY, (kereszt-jegy) ősz. fn. L. KERESZTHÚZÁS.

KERESZTKALAPÁCS, (kereszt-kalapács) ősz. fn. A rézmívesek keresztalaku kalapácsa, melylyel a rézlemezt kinyújtják, vagy vastagra verik.

KERESZTKAPOCS, (kereszt-kapocs) ősz. fn. Keresztalakú kapocs.

KERESZTKÉP, (kereszt-kép) ősz. fn. Kereszt, Krisztus szobrával vagy lemezre stb. festett képével. Közönségesebben szólva : *feszület*.

KERESZTKOMA, (kereszt-koma) ősz. fn. Szoros ért. személy, ki a keresztelendőt keresztvízre tartja, s ezen viszonynál fogva a megkeresztelt családjával lelki atyafiságra lép; különböztetésül azon komától, ki a családnak tagját vagy tagjait a bérálás szentségére viszi. *Keresztkomám uram, komám asszony*. V. ö. KOMA.

KERESZTKOMAASSZONY v. —**KOMASSZONY**, (kereszt-komaasszony) ősz. fn. Így nevezik a kereszteltnak szülei azon asszonyt vagy általán nőszemélyt, ki gyermeköket a keresztvízre tartotta. V. ö. KOMAASSZONY.

KERESZTKOMASÁG, (kereszt-komaság) ősz. fn. Lelki atyafiság a keresztzsüilek és a keresztelt szülei között. V. ö. KOMASÁG.

KERESZTKÖTÉS, (kereszt-kötés) ősz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki valamit bizonyos szalaggal vagy zsinórral mind hosszában, mind szélkében megköt. 2) Maga az így összekötött csomag.

KERESZTKÖTŐ, (kereszt-kötő) ősz. fn. Általán am. kötő, kötelék, mely valamely testet mind hosszában, mind szélkében átfog.

KERESZTKÚT, (kereszt-kút) ősz. fn. 1. KERESZTELŐKŐ.

KERESZTLÁNCZ, (kereszt-láncz) ősz. fn. Láncz, rendszeren aranyból, melyről díszkereszt lóg. *Püspöki, lovagrendi keresztláncz*.

KERESZTLEÁNY, (kereszt-leány) ősz. fn. 1) Így nevezi a keresztapa és keresztanya azon nőszemélyt, kit egykor keresztvízre tartott. 2) Így nevezi a pap is azon nőt, kit megkeresztelt.

„Csorba a szám, mond a püspök,
Nincs itt keresztleányom.“

Kisfaludy S.

KERESZTLEVÉL, (kereszt-levél) ősz. fn. 1. KERESZTELŐLEVÉL.

KERESZTLEVÉTEL, (kereszt-le vétel) ősz. fn. Tulajdonképen am. a keresztől való levétel, mely alatt azon esemény értetik, midőn Krisztusnak holt testét a keresztől levették, valamint azon kép is, mely e levételt ábrázolja.

KERESZTMETSZÉS, (kereszt-metszés) ősz. fn. Oly metszés, melynek vonásai egymást általszegik.

KERESZTNÉV, (keresztnév) ősz. fn. Név, melyet valaki kereszteléskor kap. A magyar nyelvszókás szerént a keresztnevet a vezetéknev után mondják és írják, pl. *Nagy Pál, Kis Péter*. V. ö. VEZETÉKNÉV.

KERESZTNYÜG, (kereszt-nyüg) ősz. fn. Nyüg a ló lábán, melylyel két lovat úgy nyügöznek össze, hogy az egyik ló lába azon nyüggel keresztbe csik.

KERESZTOROM, (kereszt-orum) ősz. fn. 1) A kereszt felső része, mely a kereszt vállán fölüll áll. 2) A keresztháznak keresztet képző teteje.

KERESZTORRÚ, (kereszt-orrú) ősz. fn. A magvájók neméhez tartozó madárfaj, mely horgas csőréről vette nevét, leginkább az éjszaki fenyvesekben lakik, s a feyőtobozok magvával él. (*Loxia curvirostra*).

KERESZTÖLTÉS, (kereszt-öltés) ősz. fn. 1) Varrás neve, különösen két darab szövet, pl. vászon összevarrásánál, midőn az öltések egymáson keresztül tétetnek. 2) Betűvarrásoknál v. tűzéseknél kicsi keresztkek képzése, továbbá magok az ily keresztkek, melyekből a betűk alakíttatnak. 3) Különösen, ily nemü sebészi mütés.

KERESZTÖSVÉNY, (kereszt-ösvény) ősz. fn. 1) Ösvény, vagyis gyalogút, mely nem a dűlők mentében, földek, nyílások tövében húzódik el, hanem mely azokat általhasítva mintegy torony iránt megyen. 2) Ösvény, mely egy másikat egyenes vagy egyenetlen szögben áthatst.

KERESZTPAD, (kereszt-pad) ősz. fn. Általán pad, mely valamely hosszukás téren, pl. templomban, hajón keresztül állíttatik föl, különböztetésül az oldalpadtól, mely a térség, vagy épület oldalán áll.

KERESZTPATAK, puszta Abaúj m.; helyr. —*patak-ra, —on, —ról*.

KERESZTPÉNZ, (kereszt-péNZ) ősz. fn. PéNZ, melyet a keresztapák vagy keresztanyák a megkereszteltnek ajándékoznak. Néhutt köznépies kifejezéssel : *bölcsösszalagra v. kötőre való*.

KERESZTPÓK, (kereszt-pók) ősz. fn. Nagy pókfaj, melynek hátán keresztforma vonások húzódnak el, s mely kerek hálóját a szabadban szereti szöni; máskép : *keresztes pók*. (Aranca diadema).

KERESZTREFESZÍTÉS, (keresztrefeszítés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg büntetés vagy kinzás, midőn valakit keresztfára szegeznek. *Idvezítőnk keresztrefeszítése a Kalvária hegyén történt*.

KERESZTREND, (kereszt-rend) ősz. fn. A középkorban keletkezett, félig vitézi, félig szerzetes rend, melynek tagjai keresztet viseltek palástjaikon vagy öltönyeiken, s fő hivatásuk vala a hitetlenek ellen harczolni. Ilyenek voltak a maltai vitézek, a templáriusok, németrend vitézei stb.

KERESZTREPEDÉS, (kereszt-repedés) ősz. fn. Repedés, vagy rés, egymást általmetsző vonalakban.

KERESZTRÉTEG, (kereszt-réteg) ősz. fn. Rétegek, melyek nem párhuzamosan, hanem egymáson keresztül húzóda fekszenek.

KERESZTSÉG, (kereszt-ség) fn. tt. *keresztség-ét*, harm. ezr. —e. Általános keresztényi értelemben szentség, mely által az ember lelkileg, és erkölcsileg megtisztul, s a keresztényi köztetület tagjává leszen. A keresztség anyagja természetes víz, alakja pedig az Idvezítő által meghatározott mondat : *Én téged keresztellek Atyának és Fiának és Szentléleknek nevében. Valakül keresztségre vinni, tartani. A keresztséget feladni. A keresztség által az eredeti bűn el-*

öröltetik. Átv. ért. *vérrel való keresztség* az anyaszentegyház első századaiban annyit tett, mint vértanuság, melyet a kereszteny hitet tanuló ujoncz szenuvedett, mielőtt a vízzel való keresztséget fölvette volna.

KERESZTSÉGI, (kereszt-ség-i) mn. tt. *kereszt-ségi-t*, tb. —*ek.* Keresztséget illető, arra vonatkozó. *Keresztségi szertartás, innepély.*

KERESZTSÉGISMÉTLŐ, (kereszt-ség-ismétlő) ösz. fn. Tagja a XVI-dik században keletkezett valásfelekezetnek, melynek egyik főbb hitágazata szerint a kisdetek megkeresztelése érvénytelen, miért azokat felnőtt korukban ismét megkeresztelték. (Anabaptista).

KERESZTSZAKADÁS, (kereszt-szakadás) ösz. fn. Oly szakadás, mely két egymást általszegő irányban történik.

KERESZTSZALAG, (kereszt-szalag) ösz. fn. 1) Szalag, melyen díszkereszt lóg. *Vörös, fekete sárga keresztszalag.* 2) Keresztalakban feltűzött vagy megkötött szalag.

KEKESZTSZEG I. KÖRÖSSZEG.

KERESZTSZELEMEN, (kereszt-szelemen) ösz. fn. I. **KERESZTGERENDA.**

KERESZTSZÍJ, (kereszt-szíz) ösz. fn. Egymáson keresztül húzott szíjak, különösen a farhámos, farmatringos lószerszámokban.

KERESZTSZÖVET, (kereszt-szövet) ösz. fn. Oly nemű szövet, melynek szálai keresztet vagy keresztet képezni látszanak.

KERESZTTARTÓ, (kereszt-tartó) ösz. fn. Szelemély, ki a templomi szertartások, különösen bucsujárások, körmenetek alkalmával a keresztet viszi.

KERESZTTEMPLOM, (kereszt-templom) ösz. fn. Keresztformára épített templom, melynek hajója keresztet képez.

KERESZTTŰZ, (kereszt-tűz) ösz. fn. A löfegyverekkel vívott harcban két oldalról egy pontra irányzott lövések. (Kreuzfeuer, feu croisé).

KERESZTUGRÁS, (kereszt-ugrás) ösz. fn. 1) Ugrás, melyet valaki bizonyos téren, pl. árkon, patakon keresztül tesz. 2) Egymást általmetsző vonalakban tett ugrások.

KERESZTÚR, (1), (kereszt-úr) ösz. fn. Valamely keresztrendnek tagja. *Maltai, németrendi kereszturak.* V. ö. **KERESZTREND.** Innen vették neveiket több magyar helységek.

KERESZTÚR, (2) faluk Bács, Bars, Pozsony, Vas, Szala m., APÁTI—Bihar, BALATON—Somogy, BODROG—mv. Zemplén, DRÁVA—falu Somogy, HEJÓ—Borsod, KAPOSI—Somogy, KIS—Somogy, NAGY—Nógrád, NÉMET—mv. Sopron, Ó—falu Torontál, PETRI—Szala, RÁCZ—Torontál, RÁKOS—Pest, SAJÓ—Borsod, SÁR—Fehér, SARKAD—Bihar, SZÉCS—Zemplén, SZILÁGYFŐ—K. Szolnok, TISZA—Ugocea, TÓT—

Somogy m., erdélyi faluk Hunyad m., puszták Nyitra, Somogy, Veszprém, Nógrád, Temes m.; helyr. *Keresztúr-ba, —ban, —ból v. —on, —ra, —ról.*

KERESZTÚRFALVA, erdélyi falu az udvarhelyi székben, helyr. —*falvá-ra, —n, —ról.*

KERESZTÚRI, (kereszt-úri) mn. tt. kereszturat vagy Keresztúr nevű helyet illető, arra vonatkozó. *Keresztúri kötelelességek, díszjelek. Keresztúri lakosok.*

KERESZTÚT, (1), (kereszt-út) ösz. fn. 1) Azon pont, melyen két út egymást keresztül hasítja. *A keresztúton babonáságot üzni, ördögöt, boszorkányt idézni.* 2) Nagyböjti napokon némely templomokban, kivált a Szent Ferencz rendiekhez tartozókban divatozó keresztjárás, melyet kereszt elülhordozása mellett visznek véghez, midőn az úgynevezett stáziós képeket sorról sorra járvák, s a reájok alkalmazott imádságokat elmondják.

KERESZTÚT, (2), puszták Somogy m.; helyr. *Keresztút-ra, —on, —ról.*

KERESZTUTCZA, (kereszt-utca) ösz. fn. 1) Két párhuzamosan menő nagyobb utcát összekötő kisebbféle utca vagy köz. 2) Keresztről nevezett utca. *Nagy-, Kis-keresztutca Pesten.*

KERESZTÜL, (kereszt-ül) ih. 1) Oly vonalban, mely egy másikon egyenes vagy egyenetlen szöget képezve általmegy. *Keresztül ugrani az árkon, patakon. Keresztül üzni a Dunát. Az utcán keresztül tenni valamely gerendát, fenyűszálat. Keresztül vágni valamit.* 2) Görbén, kancsalul. *Keresztül állanak a szemei, keresztül néz.* 3) *Keresztül kosul v. kasul* am. egymást általhasító vonalakban. *Keresztül kasul csatangolni a mezőn, erdőn, vetéseken.* V. ö. **KASUL.** 4) Átv. ért. *valamin keresztül esni*, am. valaminek végére jutni, valamit bevégezni. Mondják kivált nehéz, kellemetlen, bajos dolgokról. *Hála Istennek, ezen is végre keresztül estem. Mindenem keresztül jární, am. kémeletlenül, garázdaul bánni mindennel. Keresztül jární más eszén*, am. másnak gondolatait, terveit belátni s azokat meghiusítani. *Keresztül vágni a dolgon*, am. kerülgetés nélkül neki esni valaminek s végét szakasztani.

KERESZTÜLKASUL, (keresztül-kasul) I. **KERESZTÜL** 3).

KERESZTVÁGÁS, (kereszt-vágás) ösz. fn. Általan oly vágások, melyek egymást áthatító vonalban, irányban tételnek. Különösen a ráspolycsinálónál azon metszések, melyek részsutosan vágnak össze.

KERESZTVARRÁNY, (kereszt-varrány) ösz. fn. Olyan nemű varrány, mely keresztbe öltött varásokból állott elé.

KERESZTVARRÁS, (kereszt-varrás) ösz. fn. 1) L. **KERESZTÖLTÉS.** 1). 2) L. **KERESZTVARRÁNY.**

KERESZTVAS, (kereszt-vas) ösz. fn. 1) Általán oly vas rudak, vas szálak, vas kötők, melyek valamely testet, vagy tért általfognak, pl. a kapu vagy

ajtó előtt keresztül huzott vas rúd, hogy éj idején be ne lehessen rajta törni; vagy, egymáson általmenő vas rudak, mint az épületfalakban, vagy vas pálczák, mint a gabonamérűkben, vagy a forgó kerékben, melybe a korongvas hegye eresztetik, stb. 2) Vas vagy inkább láncz, melyet úgy zárnak a rabra, hogy egyik öreve bal kezét, a másik jobb lábát, vagy megfordítva kerítse. *Keresztvasra verni, vagy tenni a rabot. Keresztvasban v. vason lenni, ülni.*

KERESZTVENDÉGSÉG, I. KERESZTELŐ v. PASZITA.

KERESZTVÉSÉS, (kereszt-vésés) ösz. fn. Vésés, egymást keresztül vágó vonalakban.

KERESZTVÉSÜ, (kereszt-vésü) ösz. fn. Lakatosok vésüje, melylyel a kulcs szakalát szokják kimetszeni.

KERESZTVETÉS, (kereszt-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kezével keresztet képez, pl. a homlokán, száján, mellén vagy a levegőben.

KERESZTVITÉZ, (kereszt-vitéz) ösz. fn. I. KERESZTESVITÉZ.

KERESZTVIVŐ, (kereszt-vivő) ösz. fn. és mn. Aki a keresztet kezében vagy más módon viszi.

KERESZTVÍZ, (kereszt-víz) ösz. fn. 1) Szentelt víz, milyennel a római és görög egyházban tisztulás jelvényeül élni szoktak. 2) Víz, melylyel valakit keresztelnek. *Keresztvízre vinni, tartani valakit.* 3) Átv. ért. *valakiről a keresztvizet levenni*, am. oly gonosznak, oly istentelennek káromolni, összeszidni, mintha a pogánynál is rosszabb volna.

KERESZTVONAL, KERESZTVONÁS, I. KERESZTHUZÁS.

KERESZTYÉN, KÉRÉSZTYÉN, KÖRÖSZTYÉN, fn. és mn. tt. *keresztyn-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. L. KERESZTÉNY. Mi különösebben a *keresztyn* alakot illeti, vannak, kik ezen írás és kiejtés-módban némi felekezetességet látnak, holott még a XVI. XVII-dik században általán minden vallási felekezetűeknél divatozott; így írta azt a halhatatlan s buzgó katolikus Pázmán Péter, így Káldi, és mások az egész régiségben. A *keresztény* és *keresztyn* közti kérdés a fölött forog, melyik egyezik meg jobban a) a szóelemzéssel? b) a széphanzzal? Ha azt vesszük, hogy (valamint általán csaknem minden nyelvben, a keresztény nevezet Krisztustól vétettet) a keresztény szó is valamint a szláv *kresztjan*, francia *chrétien* stb. a hellen-latin *christianus* után alakult: ezen eredet szerint a lágyításnak nem az *n* hanem a *t* után kell állania; *keresztyn*, melyhez hasonlók *Tristianus*-ból *Terestyén*, *Sebastianus*-ból *Sebestyén*, *Coelestinus*-ból *Szelestyén*, ámbár ezek is tájshokás szerint: *Terestény*, *Sebestény*, *Szelestény*. A *t* betűt, midőn hangzó áll utána, szereti lágyítani a nyelvshokás, mint: *kártya*, *hártya*, *borostyán*, *kátyu*, *batyu*, *fergetyü*, *csengetyü*, *csergetyü*, *pergetyü*, *cságyatu*, *brígyatyu* stb. Egyébiránt *Keresztély* szintén *Christianus* után származott, még se mondja senki

Keresztély- vagy épen *Keresztély*-nek. Ha azonban széphanzzatilag vesszük a dologot, a *keresztény* szó-nak azon előnye van, hogy tisztán, folyóan simulhat a hangzóval kezdődő képzőkhöz, és ragokhoz, pl. *keresztények*, *keresztényi*, *keresztényül*; ellenben a keresztyn szót ezen esetben igen hajlandó a nyelvshokás így ejteni: *keresztynyi*, *keresztynyül*, *keresztynyek*, melyeket kellemes hangzatuaknak senki sem állíthat. A székely általános népszokás is, mely igen nagy nyomatékkal bír a különböző tájnyelvek között, egészen mellettünk szól. Itt ugyanis egyik nyelv-járásban *kérésztény* v. *kérésztén*, a másikban *körösztény* divatozik, de mindkettőben tiszta *t*-vel. Ugyanitt hallhatni *Sebestén-t* is. Kriza János. Ugyan ő a 'Vadrózsák' (nyelvészeti tekintetben valóságos gyöngyök) első kötete 555. lapján így szól: „A *keresztény* szó helyesírását illetően egy szerény javaslatot kezeltatnék. Tudjuk, hogy a magyar r. katolikus és protestáns hitfelekezetek közt e részben külön gyakorlat kapott lábra: r. katolikus írók rendszerint *keresztényt*, protestánsok pedig *keresztényt* írnak. (Megjegyezzük, hogy akik szigorún a származtatáshoz ragaszkodnak, a r. katolikusok közül is számosan, kivált a régiség-buvárok, pl. Toldy Ferencz, *keresztyn-t* használnak). Nem lehetne-e az uniót — folytatja Kriza — legalább orthographice kieszközölni az által, hogy mindenik fél mondana le arról az egész bajt okozó *y*-ról? Lám a székely nyelvshokás igen gyakran elhagyja e betűt, s így is mondja: *kérésztén ember*, *keresztén emberek*, mint mondja *Sebestén*, nem pedig: *Sebestyén*, holott *Sebestyén* uram szokott legnagyobb erősség lenni az *y* megtartása mellett. A székely népv. *Sebestén-t* alkotott *Sebastianus*-ból, szintűgy alkothatta a *keresztén-t* *Christianus*-ból. Részemről — úgymond — mint székely kész vagyok a görög *y*-t feláldozni az egység kedvéért.“ — Reméljük nincs szükség semmi egyezkedésre és feláldozásra. Valamint *romt*, *domt* stb. helyett a szófejtés ellenére *ront*, *bont* és több számtalanokat írunk, valamint *tekéletes* helyett, mind a régiség mind talán a származás daczára is, 'tökéletes'-t használunk, valamint a göcsejiekkel nem írunk *koppantyút-t*, vagy épen *döfnye* (=döfje), *csuktya* (=csukja), *haraptya* (=harapja), *leptye* (=lepje) s több ily kifejezésű szokat, sőt épen az ugyanazon eredetű *Keresztély*-t senki sem írja *Keresztély*-nek, s mindezt azért tesszük, mert a kisebb-nagyobb terjedelmű szakértés mellett a jobbhangzás felsőbb törvényét követjük: úgy meg vagyunk győződve, hogy az irodalomban is a 'keresztény' válandik általánossá, kivált ha az illetőket figyelmeztetjük, hogy a 'kereszt'-től származtatás, minden többi európai nyelvek ellenére is semmi alappal nem bír.

KERESZTYÉNI, KERESZTYÉNSÉG, I. KERESZTÉNYI, KERESZTÉNYISÉG.

KERET, (ker-et) fn. tt. *keret-ét*, harm. szr. —e v. —je. 1) A közhasználatu, de idegen (német) *Rhame* szóból alakult *ráma* helyébe alkotott új szó, s

kött csikókat visszakergetni a karamba. A lopott marhát általkergetni a folyón. Űzni, kergetni. Sima farkú a szerencse, hol futja, hol kergeti az embert. (Km).

KERGETEG, (ker-g-et-eg) fn. tt. kergeteg-ét, harm. szr. —e. Juhok nyavalyája, midőn szédülést kapva forogni kezdenek, és elvesznek. V. ö. KERGE és KERGESÉG.

KERGETEGÉS, (ker-g-et-eg-és) mn. tt. kergetegés-t v. —et, tb. —ek. Kergetegben szenvedő. Kergeteges juh. V. ö. KERGE, KERGETEG. Átv. ért. eszeveszett bolond, kit néha-néha ér el a bolonság, s kiről azt szokás ilyenkor mondani: rá jött a bóna óra.

KERGETEGESSÉG, (ker-g-et-eg-és-ség) fn. tt. kergetegesség-ét. L. KERGESÉG.

KERGETÉS, (ker-g-et-és) fn. tt. kergetés-t, tb. —ek, harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg üzés, hajtás, midőn valakit v. valamit kergetnek. V. ö. KERGET.

KERGETŐDZÉS, (ker-g-et-ő-d-öz-és) fn. tt. kergetődzés-t, tb. —ek, harm. szr. —e. Egymást viszonzosan űző hajtogatás. V. ö. KERGETŐDZIK.

KERGETŐDZIK, (ker-g-et-ő-d-öz-ik) belsz. m. kergetődz-tem, —tél, —tél, par. —zél, htn. —ni v. —eni. Egymást kergeti, azaz, majd kerget, majd kergettetik. Kergetődznek a játszó gyermekek. Kergetődznek a játszó ebek.

KERGÜL, (ker-ge-ül) önh. m. kergül-t. Mondják juhokról, midőn úgynevezett kergekórba esnek. Másképp: kerdül.

KERHO v. **KERHÓ**, ökörszólító szó, melylyel a béres rákiált az ökörré, hogy az iga mellé álljon. Kerho mellé! így mondják Mátyusföldén, miből valószínűleg gyaníthatni, hogy a ker am. kerülj, a ho am. ²iga, tehát: kerülj iga mellé. Innen nem nehéz megmagyarázni a tájszokásos hód (jugerum) nevet, mely am. ho od iga-hely, azaz akkora föld, vagy tér, melyet egy nap egy igával lehet szántani; így lett a latin jugum után a jugerum. A közönségesebb hold pedig elemezve hol-d, s gyöke a reggelt jelentő hol. V. ö. HO, (1), HOL, (2), fn. HÓD (3). Szélesebb ért. kerhót kiáltanak az ökörnek akkor is, midőn azt akarják, hogy tovább mozduljon helyéből, különösen, hogy a jászolhoz közelebb álljon.

KERICZÉL, (ker-icz-él) önh. m. kericzél-t. A fiatal tyúkról, vagyis csirkéről, jérezéről mondják, midőn ker ker hangon énekel. Vastag hangon: kariczál t. i. a tyúk.

KÉRINCSEL, (kér-in-cse-el) áth. m. kérincsel-t. Székely szó. L. KÉRÉGET.

KERING, (ker-ing) l. KERENG és KARING.

KERINGÉL, **KERINGET** stb. l. KERENGÉL, KERENGET.

KERINGŐ v. **KERENGŐ**, (ker-eng-ő) mn. és fn. tt. keringő-t. Keringve mozgó, járó, lejtő. Ke-

ringő leányok, tánczosok. Különösen így nevezetik azon német nemzeti táncz (Walzer), melyet folytonosan forogva járnak. Keringőt jární, tánczolni. Két vagy három lépéses csoszogó, topogó keringő.

KERÍT v. **KERIT**, (ker-ít) áth. m. kerít-ött, htn. —ni v. —eni, par. —s. 1) Valamit köralakban csinál, köralakuvá tesz. A hordónak feneket keríteni. A kalap karimáját kikeríteni. 2) Valamit körül fog, körülvesz valamivel. A kertet fallal, sövényvel, a rétet, legelőt árokkal keríteni, bekeríteni. A halakat hálóba keríteni. A falut, dűlőket fákkal körülkeríteni. Megkeríteni az ellenséget. 3) Valamit köralakban forgat, vagy valamivel kört csinál. Parittyát keríteni. Ostorral maga körül egyet keríteni. Valakinek nyaka köré keríteni a korbáccsal. Átv. ért. a beszédnek nagy feneket keríteni am. a dolgot megszűröl kezdve s körülírva előadni. A káromkodást elkeríteni am. hosszasan, czifrán káromkodni. 4) Valamit utána való járással, tehát tekervényes görbe uton megszerez, megfog. Akárhonnan, de keríttek egy pár csikót. Kézre keríteni az elveszett jószágot. Deli Kortván béget kezünkbe kerítjük. (Thúry Gy. éneke 1548. Thaly K. gyűjt.). Elékeríteni valamit. Megkeríteni a szökevényeket. Vadakat, átv. ért. embereket törbe keríteni. 5) Valakit bizonyos célra hajhász, kerülget, megnyerni iparkodik. Cselédet, feleséget keríteni valaki számára. Kéjnököt keríteni.

KERÍTÉK, **KERITÉK**, (ker-ít-ék) fn. tt. keríték-ét, harm. szr. —e v. —je. Mivel valami be van kerítve, pl. fal, sövény, korlát, árok, gyöpi, garád.

KERÍTÉS, **KERITÉS**, (ker-ít-és) fn. tt. kerítés-t, tb. —ek, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit kerítünk, azaz körülveszünk, körülfogunk, köralakban kimetszünk, kiszabunk. 2) Azon vonal vagy test, mely valamit kerít, körülvesz, mint: fal, sövény, árok. Kerítésen átugrani. A kerítést rongálni, megújítani. Kerítés mögé húzódni, bújni. Kerítésen belül, kívül. Nád-, lécz-, deszka-, sövény-, kökerítés. 3) Szerzés, megszerzés, mely tekervényes utakon, s keresés által történik. Pénzkerítés. 4) Valamely személynek bizonyos célra megnyerése, különösen nőszemélyeknek elcsábítása, mások számára megszerzése. V. ö. KERÍT.

KERÍTETLEN, **KERITETLEN**, (ker-ít-etlen) mn. tt. kerítetlen-t, tb. —ek. Ami nincs kerítve, mi szabadon, tárva nyitva áll. Kerítetlen ház, udvar. Kerítetlen város. Határozóként am. a nélkül, hogy kerítve volna.

KERÍTETT, **KERITETT**, (ker-ít-ött) mn. tt. kerített-et. Ami kerítve, minek kerítése van. Kerített szőlő, udvar. Fallal kerített város, majorság. Árokkal kerített rét.

KERÍTŐ, **KERITŐ**, (ker-ít-ő) fn. tt. kerítő-t. Széles ért. oly személy, ki utánjárás, keresés által valamit másnak számára megszerez, s am. hajhász. Szorosb ért. ki a férfiaknak házasság végett nőket keres, ajánl, szerez. Legszorosb és megvető ért. bordélyos férfi vagy nő. Kéjhölgy-kerítő.

KERITŐFAL, (keritő-fal) ösz. fn. Kerítésül szolgáló fal.

KERITŐHÁLÓ, (keritő-háló) ösz. fn. Nagy háló, vagyis gyalom, melynek egyik végét a vízparton az úgynevezett laptáros tartja, derekát pedig a csónakban levő legények körvonalban menve a vízbe eregetik, s másik végével a part felé kanyarodnak.

KERITŐNŐ, (keritő-nő) ösz. fn. Bordélyosnő, ki úgynevezett szabadszemélyeket tart vagy szerez. V. ö. KERÍTŐ.

KERKA, patak neve Szala m. Nevét valószínűleg keringő folyásától kapta.

KERKA-KÁLÓCZFA, falu Szala m.; helyr. — *Kálóczfá-ra, —n, —ról.*

KERKAKUTAS, falu Szala m.; helyr. — *Kutas-ra, —on, —ról.*

KERKÁSKÁPOLNA, falu Vas m. helyr. — *Kápolná-ra, —n, —ról.*

KERKAÚJFALU, falu Szala m.; helyr. — *Új-falu-ba, —ban, —ból.*

KÉRKÉDEKÉNY, (kér-kél-ék-ény v. kér-kéd-ék-ény) mn. tt. *kérkédekény-t*, tb. — *ek.* Aki kérkedni szeret, kérkedő természettel, szokással bíró. V. ö. KÉRKÉDIK. *Kérkédekény leány, tudod tánczban hogy jár.* (Km.). V. ö. KÉRKÉDIK.

KÉRKÉDEKÉNYSÉG, (kér-kéd-ék-ény-ség) fn. tt. *kérkédekénység-ét*, harm. szr. — *e.* Kérkedő tulajdonság. V. ö. KÉRKÉDIK.

KÉRKÉDI, (kér-kéd-i) mn. tt. *kérkédi-t*, tb. — *ek.* Aki kérkedni szokott, kérkedni szerető, dicsekedve hányiveti.

KÉRKÉDIK, (kér-kéd-ik, s *kér* alkalmasint öszsze van húzva, kevély' szóból, mely törökül : *kibir*, az arab *kebír* pedig am. nagy, *gar*, tehát lehet : gar-kod-ik is); k. m. *kérked-tem, —tél, —étt.* Innen 1) am. maga felől szép tulajdonságokat mondogat, azok dicsekedik, kevélykedik s magát ez által nagyobbitni, emelni törekszik. *Nemességével, őseivel, szépségével, tudományával kérkedni. Azzal kérkedni, mily kedves ő a társaságokban. Nagy urak barátságával kérkedni. Erejével, vitézségével kérkedni.* 2) Oly tárgyak birtokosának hirdeti magát, melyek rendesen kedvesek az emberek előtt. *Pénzzel, gazdagsággal kérkedni. Rangjával, előmenetelével kérkedni.*

„Végházunk kérkedjen (-ék) sok pogány fejekkel.”

Thúry Gy. éneke. 1548. (Thaly K. gyűjt.).

3) Minthogy a szép vagy jeles tulajdonságok fitogatása túlzó kitüntetési vágyra mutat, kérkedni annyit is tesz, mint képzelt, koholt jelcsekkel dicsekedni, magát háyni vetni.

KÉRKÉDISÉG, (kér-kéd-i-ség) fn. tt. *kérkédiség-ét*, harm. szr. — *e.* Hányivetiség, vagyis tulajdonság, melynél fogva valaki magát tetszetni, kelletni, kitüntetni akarván, magáról dicséretes, szép jeles dolgokat mondogat. V. ö. KÉRKÉDIK.

KÉRKÉDŐ, (kér-kéd-ő) mn. tt. *kérked-őt.* Aki kérkedik vagy kérkedni szokott. *A kérkedő embert megutálni, kinevetni. Kérkedő katona,* ki vitézségeiről dicsekedve beszél. *Kérkedő nő, leány,* ki pl. szerelmes kalandjait emlegeti V. ö. KÉRKÉDIK.

KÉRKÉDVE, (kér-kéd-ve) ih. Kérkedő módon, maga magáról holmi jelességeket, dicséreteket mondogatva. *Kérkedve beszélni.*

KÉRKÉSZIK, KÉRKÜDIK, I. KÉRKÉDIK.

KERLÁN, (ker- v. ber-lán? azaz keringő v. bergő, fűrgő, honnan, birka' is); fn. tt. *kerlán-t*, tb. — *ok,* harm. szr. — *a.* A székelyeknél Gyarmathi szerént am. egy estendő bárány; túl a Dunán : tokló; néhutt : *tokjuh.*

KÉRLEL, (kér-el-el) áth. m. *kerlel-t.* 1) Ismételve, folytonosan, gyakran kér valakit. Erre mutat a kettőztetett *el* képző. 2) Valakit ismételt, gyakori kérés által engesztel, szelidít, kegyességre bír; valakinek haragját, bosszuját csillapítja. *Kérlelni a megbántott szülőket. Kérlelni az ellenséget. Szép szóval, könyörgéssel, levéllel, ajándékkal, pénzzel kérlelni valakit. Megkérlelni az ellenpártot.*

„Hasztalanul eget és földet kérlelve betölték.”

Vörösmarty.

3) Sírót, szomorgót vigasztalás, biztatás által csendesít, enyhít. *Kérlelni a szülője után síró gyermeket. Kérlelni a jajgató, panaszkodó kárvallottakat.*

KÉRLELHETETLEN, (kér-el-el-het-etlen) mn. tt. *kerlelhetetlen-t*, tb. — *ék.* Aki annyira haragos, bosszús, vagy oly elkéseredetten szomorú, hogy megkérlelni nem lehet, tehát am. haragjában, bosszúságában megrogzott, keservében megfásult. *Kérlelhetetlen haragu zsarnok. Kérlelhetetlen szívü atya. Tárgyáról is. Kérlelhetetlen sors.* V. ö. KÉRLEL Határozóként am. kérlelhetetlenül.

KÉRLELHETETLENSÉG, (kér-el-el-het-[et]-len-ség) fn. tt. *kerlelhetetlenség-ét.* Állapot vagy tulajdonság, midőn valaki kérlelhetetlen.

KÉRLELHETETLENÜL, (kér-el-el-het-[et]-len-ül) ih. Haragjában, bosszujában megkeményedve, hajthatatlanul, engesztelésnek helyet nem adva. *Kérlelhetetlenül visszautasítani a bocsánatért könyörgőket.*

KÉRLELHETLEN, I. KÉRLELHETETLEN.

KÉRLELHETŐ, (kér-el-el-het-ő) mn. tt. *kerlelhet-őt.* Akit kérlelni lehet.

KÉRLELHETŐSÉG, (kér-el-el-het-ő-ség) fn. tt. *kerlelhetőség-ét.* Kérlelhető tulajdonság.

KERMÉLKÉDIK, (kér-m-él-kéd-ik) k. m. *kermélked-tem, —tél, —étt.* Kemenesalján am. hizelkedve ráköti magát valakire, mint a macska szokott, ki egyszermind hizelg is, körmöl is.

KERMÉS, I. KÖRMÖSHÁZA.

KERNECSA, falu Krassó m.; helyr. *Kernecsá-ra, —n, —ról.*

KERNECZ, falu Vas m.; helyr. *Kernecz-re, —én, —ről.*

KERNYAJA, falu Bács m.; helyr. *Kernyajá-ra*, —n, —ról.

KERNYE, puszta Nyitra m.; helyr. *Kernyé-re*, —n, —ról.

KERNYESD, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kernyesd-re*, —én, —ról.

KÉRŐ, (1), (kér-ő) mn. tt. *kérő-t*. Aki valakitől valamit kér. *Pénzt, kenyeret, ruhát kérő szegények. Szabadságot kérő rabok. Bocsnatot kérő bűnösök. Kérő nádsz Nagy, ki a házassalandó férfi nevében megkéri az illető nőt, ki a vőlegény ügyeit viszi, s a vőlegényi nádsz népek főnöke. Kérő társ, aki egy másikkal ugyanazon nőt kéri feleségül. Kérő levél, am. folyamodvány. Mindezeket öszve is szokták írni: *kérőnádsz Nagy, kérőtárs, kérőlevél*.*

KÉRŐ, (2), (kér-ő) fn. 1) Széles ért. személy, ki valamit kér, ki valamiért folyamodik. *Gazdagok ajtaját elálló kérők. Folyamodvánnyal jövő kérők.* 2) Szoros ért. személy, ki vagy maga számára vagy más nevében valamely nőszemélyt feleségül kéri, leánykérő. *Leányának már több kérői voltak. Jönnek a kérők. Elutasítani a kérőket. A kérőnek kitenni a szűrét. Innen a fennemlített *kérőnádsz Nagy*.* 3) Maga azon cselekvés vagy szertartás, mely által valakit feleségül kérnek. *Kérőbe menni. Kérőben járni. Kérőbe küldeni valakit.* 4) Bizonyos nemű állatok, mint ökrök, juhok, szarvasok, nyulak stb. szokása, midőn a lenyelt takarmányt bizonyos idő múlva ismét rági-csálják. *Kérőt rágni. Kérőre szólni*, a csengetyűről mondják, mikor a marha kérőt rág s ezért a csengetyű rajta sajátságos hangon szól. (Kriza J.) Ennek gyöke a rágást jelentő *kér*. V. ö. **KÉRŐDZIK**. 5) Ruhából való tépés, melylyel a kimosott sebet betömik. (Szabó Dávid). Itt úgy látszik, rokon a rágást, vagyis cledelnek fölszívását jelentő *kérő* szóval, minthogy a tépés is a sebből a genyet kihúzza, vagy magába szívja.

KÉRŐ, (3), erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Kérő-re*, —n, —ról.

KÉRŐDÉS, (kér-ő-d-és) fn. I. **KÉRŐDZÉS**.

KÉRŐDIK, I. **KÉRŐDZIK**.

KÉRŐDÖZIK, (kér-ő-d-öz-ik). A Bécsi codexben ugyanaz ami szokottabban: *kérődzik*. „Ordeitnak vala ő hajlakokban, búzán és boron *kérődöznek* vala.“ (super triticum et vinum ruminabant).

KÉRŐDZÉS, (kér-ő-d-z-és) fn. tt. *kérődzés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Némely négy lábú állatoknak azon szokása, midőn *kérődzenek*. V. ö. **KÉRŐDZIK**.

KÉRŐDZIK, (kér-ő-d-z-ik) k. m. *kérődz-tem*, —tél, —ött, htn. —eni v. —ni, par. —zél. Mondjuk bizonyos állatfajokról, ú. m. a szarvasmarhákról, juhokról, nyulakról stb. melyek a félig megrágott s lenyelt eleséget utóbb ismét fölszívják, s még egyszer megrágják. *Az ökrök már nem esznek, csak *kérődzenek*. Átv. és gúnyos ért. am. valamit egész unalomig ismét, eléhoz, emleget; továbbá a m. valamit lassan tesz, különösen sokáig eszik, nyámog. *Egy lúdezombon óráig *kérődzik*. Ne *kérődzzél* annyit, hanem mondd ki röviden. Be sokáig *kérődzik***

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

azon a *levélíráson*. Ezen ige gyöke *kér* szintén rokonnak tartathatik *ker* gyökkel, minthogy a *kérődző* állat gyomrából az egyszer megrágott eledel még egyszer *viisszakerül*; de rokonnak tekinthető *kereszél*, továbbá a vastaghangu *rág*, és a latin *rumex*, *rumino* szókkal is, midőn értelmének lényege a rontást, törést, vágást, metszést jelentő *r* hangban rejlik, s ily jelentéssel bir nemcsak számos magyar, hanem árjaféle s más nyelvosztálybeli szókban is. V. ö. R.

KÉRŐDZŐ, (kér-ő-d-öz-ő) mn. tt. *kérődző-t*. Ami *kérődzik*. *Kérődző állatok*. V. ö. **KÉRŐDZIK**.

KÉRŐGYOMOR, (kérő-gyomor) ősz. fn. A *kérődző* állatok harmadik gyomra, melynek sok redői vannak.

KERÖL, **KERÖL**, (ker-öl) áth. m. *keröl-t*. Hibás szokás által divatból csaknem végképen kimaradt ige, mert ma már nem csak a beszédben, de az irodalomban is a szabatosság mellőztével az önható értelmű *kerül* használtatik helyette. Molnár A. szótárában minden származékaival együtt *keröl* áll. Gyöke *ker*, melyből *öl* v. *el* képzővel lett *keröl* v. *kerél*, mint *tér-ből* lett *terél* v. *terél*, s különbözék tőle a *terül*, valamint különböznek a *tanól* és *tanúl* (jóllehet általán itt is az utóbbi divatos), *okol* és *okúl*, *tarol* és *tarúl*, *szégyenel* és *szégyenül* stb. Jelentései 1) valamit körüljár. *A csász keröli a határt, a vaddsz az erdőt. Megkerölni a várost.* 2) Átv. ért. valamit ovakodva jár körül, valamint tartózkodik, s nem mer hozzá közel menni, csak távolról forog körülötte. *Keröli a forrot.* (Km.). *Keröli a jót, mint ördög a tömjént.* (Km.). *Keröli az oskolát. Nem minden agg róka keröli el a csávt.* (Km.). *Akasztofát kerölni*, am. gonosz tetteinek öntudata miatt félni, ovakodni az akasztofától. *Kikerölni a veszedelmet.* 3) Átv. ért. *megkerölni valakit*, am. mellékes, tekervényes úton módon reávenni valamire. *Pénzzel kell megkerölni a gonoszt.* (Km.). V. ö. **KERÖL**.

KÉRŐLEG, (kér-ő-leg) ih. *Kérő* képen, *kérő* módon, úgy mint afféle *kérő*; nem követelve, nem parancsolva, hanem egyedül más kegyére támaszkodva. *Kérőleg szölytteni valakit*.

KERÖLÉS v. **KERÖLÉS**, (ker-öl-és) fn. tt. *kerölés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn az ember vagy más állat, *keröl* valakit v. valamit. V. ö. **KERÖL**.

KÉRŐLEVÉL, (kérő-levél) ősz. fn. Iromány, mely a kérés tárgyát indokolva eladja, egyszer mind annak kegyére hivatkozik, kihez a kérés intézve van.

KERÖLGET, (ker-öl-g-et) gyakor. önh. m. *kerölget-tem*, —tél, —ött, par. *kerölgess*. Valamit folytonosan, vagy ismételve, vagy gyakran *keröl*. *Kerölgeti, mint macska a forró kását.* (Km.). V. ö. **KERÖL**.

KERÖLGETÉS, (ker-öl-g-et-és) fn. tt. *kerölgetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamit vagy valamit *kerölgetnek*. V. ö. **KERÖLGET**.

KERÖLŐ, (ker-öl-ö) mn. és fn. tt. *kerülő-t*. Aki valamit kerölve körüljár, vagy aki valamitől ovakodva bizonyos távolságban tartja magát. *Erdőkerülő. Oskolakerülő. Dologkerülő. Kasza-kapakerülő. Akasztófakerülő*. Különösen mint főnév, önállólag használva, jelent csösz, határra, erdőre fölvygázó személyt.

KERÖNG, tájdivatos; l. **KERÉNG**.

KÉRŐTÁRS, (kér-ö-társ) ösz. fn. Így nevezetnek egymás irányában oly nőtlen férfiak, kik ugyanazon nőt kéri feleségül. *Hárman voltunk kérőtársak, s mindhárman üres kosarat kaptunk.*

KÉRŐZÉS, (kér-ö-z-és) fn. l. **KÉRŐDZÉS**.

KÉRŐZIK, (kér-ö-z-ik) k. l. **KÉRŐDZIK**.

KERPE CZ, falu Szala m.; helyr. *Kerpecz-re; —én, —ről.*

KERPENYES, erdélyi falu Alsó-Fehér m., és a Szászföldön; helyr. *Kerpenyes-re, —én, —ről.*

KERPENYÉT, falu Bihar m.; helyr. *Kerpenyét-re, —én, —ről.*

KERPEST, falu Bihar m.; helyr. *Kerpest-re, —én, —ről.*

KERR, hangutánzó, *kerreg* szóban.

KERRA, fn. tt. *kerrát*. Ragadozó madár a sólymok osztályából. Rokon vele a magyar *kerecsen, karvaly, karuly, kurhėja*, és a szláv *kerssák* v. *krssák*. Gyöke a keringő szállongást jelentő *ker*. V. ö. **KE-RECSEN**.

KERRÉG, (kerr-ég) önh. és gyakor. m. *kerrégtem, —tél, —étt*. A tyúkról mondjuk, midőn haragjában kiált, pl. ha tojáson ültekör bántják vagy ragadozó madarat lát; máskép: *kirrog*.

KERRÉGÉS, (kerr-ég-és) fn. tt. *kerrégés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Tyúk kiáltozása, midőn haragszik.

KERSECZ, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kersecz-re, —én, —ről.*

KÉRSZIGET, pusztá Heves m.; helyr. *Kérsziget-re, —én, —ről.*

KERT, (ker-t) fn. tt. *ker-tét*, harm. szr. —je v. —e. Kicsinyezője: *kertécske*. Gyöke a kört jelentő *ker*, melyből a helyet jelentő *t* képzővel lett *ker-t* am. körhely, kerített hely vagy tér. Innen egy 1055-iki oklevélben: locus Kerthel nomine, ad focum utilis. (Jerneynél). A Nádor-codexben is am. kerítés. (Toldy F.). Rokon vele ez értelemben: *garád*. Ugyanezen gyök némi módosítással megvan a latin *hortus*, hellén *χόρος*, német *Garten*, francia *jardin*, szláv *hrod, grad, grad, gorod* stb. szókban. A német *Grenze* v. *Grünze*, lengyel *granica*, cseh *hranice* stb. szókban is alkalmasint a kerítés fogalma rejlik. V. ö. **KER**. 1) Bekerített földtér, telek, különféle hasznos növények tenyésztése, vagy gyönyörkötetés végett, s ez a mai legszokottabb értelme. *Gyümölcsös, zöld-séges, káposztás, virágos kert. Mulató kert. Angol, francia izlésű kert. Házi kert. Szőlös, dinnyés kert.*

Veteményes kert. Kertel mivelni, öntözni. Kertben sétálni, mulatni. Kertel fallal, sövénynyel, deszkával, náddal, gyepűvel keríteni. Nincs oly rossz kert, melyben jó is ne teremne. (Km.).

„Betekintek kis kertjébe,
De csak nyomát veszem észbe,
Gyöpü mellett egy rózsafa,
Legszebb ága leszakasztva.“

Népdal.

2) Szélesb ért. kerített hely, melyben valamit tartanak. *Méhes kert, vadás kert, szérüs kert. Tüzelőfés kert.* 3) Egészen eredeti értelmében: kerítés, mely valamit körül vesz. *Latorkert*, azaz várat kerítő sáncz. Innen: *kertelni valamit* am. bekeríteni. Továbbá: *kert-fedél* v. *kertsátor*, v. *kertlésza* am. a kerítés fedele v. sátra, v. lészája.

KERTA, falu Veszprém m.; helyr. *Kertá-ra, —n, —ről.*

KERTÁGY, (kert-ágy) ösz. fn. A veteményes kertekben egyes szakaszok, egymástól ösvény vagy barázda által elválasztva. *A kertágyakat zsinór szerint kimérni. Virágos, káposztás, hajmás kertágy.*

KERTAJTÓ, (kert-ajtó) ösz. fn. Ajtó a kerten. *Hátulsó kertajtó*, melyen hátul járnak a kertbe.

KERTÉCSKE, (ker-t-écs-ke) kics. fn. tt. *ker-técskét*. Kis kert. *Ház alatt kertecske, abban van egy nyulacska, erre szalad! erre szalad! (Dajka játék-verse a kiseddel).*

KERTÉKE, (kert-éke) ösz. fn. A tizhimesek se-regébe és ötanyások rendébe tartozó növénynem, melynek virágbokrétaí magánosak és bogernyősek. Kertek diszvirága.

KERTEKURTÁL, (ker-te-kurtál) ösz. ikerige, m. *kertekurtál-t*. Csüresavar, girbe görbe utakon jár, tesz vagy mond valamit. Gyöke a kört jelentő *ker* és *kur*. Kemenesalji szó.

KERTÉL, (ker-t-él) áth. m. *ker-tél-t*. Valamit kerít, bekerít, s ez által mintegy kertté alakít. *Sövénynyel, náddal, deszkával, lécczel, gyepűvel kertelni a szérűt.*

KERTÉLÉS, (ker-t-él-és) fn. tt. *ker-télés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, midőn valaki kertel valamit. *Kerteléssel foglalkodni, vesződni.* 2) Kerítés, azaz sövény, fal, gyepü stb. melylyel valamit bekerítnek. *A kertelés költségre kerül. Elrongálni a kertelést.*

KERTÉLET, (ker-t-él-et) fn. tt. *ker-télet-et*, harm. szr. —e v. —je. Építmény, pl. fal, sövény, palánk, gyöpü, mely valamely tért bekerít.

KERTÉLETLEN, (ker-t-él-etlen) mn. tt. *ker-téletlen-t*, tb. —ék. Aminek kertelete nincsen, mit be nem kerítették. *Kerteletlen vadás erdő. Kerteletlen dinnyeföld.*

KERTÉLT, (ker-t-él-t) mn. tt. *ker-télt-et*. Kerített, minek kertelete van. *Kertélt szőlő, szérü, majsorság.*

KERTÉS, (1), (ker-t-és) mn. tt. *kertés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Miben kert van, mihez kert van kötve; kertekkel bővelkedő. *Kertes udvar. Kertes vár. Kertes major, ház, kastély, kolostor. Kertes határ.* Sz. István 1015-dik évi alapító oklevelében *Kertés kő*, a bakonybéli apátság egyik határköve, mely nevét maiglan föntartja.

KERTÉS, (2), faluk, Arad, Sopron, Vas m.; helyr. *Kertés-re*, —*én*, —*ről*.

KERTÉSZ, (ker-t-ész) fn. tt. *kertész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Széles ért. személy, ki kertet művel, ki kertben tenyésző növényekkel bánik, ki ültet, kapál, ás, nyes, oltogat, stb. Szorosb. ért. oly személy, ki a kertekkel való bánást mesterségesen vagy bizonyos művészeti ízlés szerént űzi. *Konyhakertész, virágkertész, gyümölcskertész, díszkertész. Angol, francia, hollandi ízlésű kertész.*

KERTÉSZET, (ker-t-ész-et) fn. tt. *kertészet-et*, harm. szr. —*e*. Mesterség, sőt mint némelyek szeretik, alsóbb osztálybeli művészet, mely a kerteket nem csak hasznosakká, termékenyekké teszi, hanem egyszerűs mind szépekké, gyönyörködtetőkké alakítja. *Díszkertészet.*

KERTÉSZETI, (ker-t-ész-et-i) mn. tt. *kertészet-i-t*, tb. —*ek*. Kertészetre vonatkozó.

KERTÉSZI, (ker-t-ész-i) mn. tt. *kertési-t*, tb. —*ek*. Kertészt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kertési eszközök, munkák. Kertési foglalatosság.*

KERTÉSZILEG, (ker-t-ész-i-leg) ih. Kertészi módon, mint kertészek tudják vagy szokták.

KERTÉSZINAS, (kertész-inas) ösz. fn. Inas, növendék, ki a kertészeti mesterséget tanulja.

KERTÉSZKAPA, (kertész-kapa) ösz. fn. Általán minden kapa, melyet a kertek művelésében használni szoktak. Különösen irtó, gyomláló kisebbféle kapa, kétágu kapa.

KERTÉSZKÉDÉS, (ker-t-ész-kéd-és) fn. tt. *kertész-kédés-t*, tb. —*ék*. Kerti és kertészi munkákkal való foglalkodás, kertművelés. *Kertészkedéssel keresni a kenyeret. Kertészkedéssel tölteni az időt, mulatni magát.*

KERTÉSZKÉDIK, (ker-t-ész-kéd-ik) k. m. *kertész-kéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Kertészi munkákkal, kertműveléssel foglalkodik.

KERTÉSZKÖNYV, (kertész-könyv) ösz. fn. Könyv, melyben kertművelést tárgyazó oktatások foglaltatnak.

KERTÉSZNÉ, (kertész-né) fn. tt. *kertészné-t*. 1) Kertész felesége. 2) Nőszemély, ki kertészetet űz, pl. konyhakertet művel, és zöldséggel kereskedik; szabatosan: kertésznő.

KERTÉSZNŐ, (kertész-nő) ösz. fn. 1. **KERTÉSZNÉ**, 2).

KERTÉSZOLLÓ, (kertész-olló) ösz. fn. Nagy, kétkézre való olló a kertészeknél, melylyel a fák, és cserjék ágait, különösebben az eleven sövény oldalait és tetejét nyesegetik.

KERTÉSZSÉG, (ker-t-ész-ség) fn. tt. *kertészség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Kerti munkákkal való foglalkodás. 2) Kertészi mesterség.

KERTÉSZVÉSÜ, (kertész-vésü) ösz. fn. A kertészek által használt vésüféle eszköz.

KERTFAL, (ker-t-fal) ösz. fn. Kertet kerítő fal. *Köböl, téglából, vályogból rakott, alacson, magas kertfal.*

KERTFÉDÉL, **KERTFÖDÉL**, (ker-t-fédél v. —födél) l. **KERTLÉLSZA**.

KERTGAZDASÁG, (ker-t-gazdaság) ösz. fn. Gazdaság, melyet kertben visznek; vagy mely kerti művelésben részesül.

KERTHÁZ, (ker-t-ház) ösz. fn. Általán kertben épített ház, különösen mulatóház, kéjlak, filegória.

KERTI, (ker-t-i) mn. tt. *kerti-t*, tb. —*ek*. 1) Ami kertben szokott teremni; ellentétei: *mezei, vad. Kerti ibolya, rózsza, szegfű, sóska, vetemény, dinnye* stb, melyeket öszve is szoktak írni. 2) Kertben tenyészni vagy tartózkodni szokott. *Kerti csiga. Kerti balha. Kerti sármány.* 3) Olyan mint a kerté szokott lenni. *Kerti gazdaság. Kerti művelés.* 4) Kerthez tartozó, kertben levő. *Kerti ágyak, utak. Kerti lak. Kerti ház. Kerti víz. Kerti edények, virágcserepek, szerzőmök.*

KERTIKE, (ker-t-i-ke) fn. tt. *kertikét*. Kertekben tartózkodni szerető sármányfaj. (Emberiza hortulana).

KERTIÖKÖRNYELV, (kerti-ökör-nyelv) ösz. fn. A borágo egyik faja, máskép: *kertiborágo* v. *báránynyelvfű*, v. *kerti atraczell*. (*Borago officinalis*).

KERTISEPRŰ, (kerti-seprű) ösz. fn. A libatopp faja, máskép: *seprűlibatopp*. (*Chenopodium scoparia*).

KERTISÓSKA, (kerti-sóska) ösz. fn. A lórom nevű növény faja. Máskép: *kerek* vagy *spanyol sóska*. (*Rumex scutatus*).

KERTISTEN, (ker-t-isten) ösz. fn. A régi római hitrege szerént a kerteket védő kisisten, kinek szobrát a kertekben felállítani és tisztelni szokták. Különösen *Flóra* istennő.

KERTKAPU, (ker-t-kapu) ösz. fn. Kapu a kerten.

KERTKEDVELŐ, (ker-t-kedvelő) ösz. fn. Személy, ki nem annyira haszonból vagy kenyérkeresetül, mint mulatságból, gyönyörködés végett művel kertet, s foglalkodik kerti munkákkal.

KERTLÉLSZA, (ker-t-azaz kerítés-lésza t. i. itt a ,kerít' eredeti ,kerítés' értelemben vétetik) ösz. fn. valamely kerítés fölébe, annak a nedvességtől (esőtől, hótól, dértől) tehát a kora elrothadástól megvédeése végett leginkább vesszőből, szalmából stb. készített fedél- v. sátorféle. Innen: *lészás kert* am. felül befont v. máskép befedett kerítés.

KERTMŪVELÉS, (ker-t-művelés) ösz. fn. l. **KERTÉSZSÉG**.

KERTSÁTOR, (ker-t-sátor) ösz. fn. l. **KERTLÉLSZA**.

KERTSED, **KERCSED** erdélyi falu Aranyos székben; helyr. *Kertsed-re*, —*én*, —*ről*.

KERTSE-LIGET, falu Somogy m.; helyr. — *Liget-be, —ben, —ből v. —re, —én, —ről.*

KERTSÖVÉNY, (kert-sövény) ösz. fn. Sövény, mely a kertet körülveszi.

KERÜL, KERÜL, (ker-ül) önh. m. *kerül-t.* 1) Köralakban, vagy tekervényesen, görbe úton jár, mozog, forog. *Nem lehet egyenest menni, hanem kerülni kell. Amarra kerülünk, ott jobb. Összekerülni azokkal, kiktől elváltunk. Visszakerülni az előbbi helyre. Tánczra v. tánczba kerülni.* 2) Nem rendes, nem egyenes, hanem rendetlen, görbe, tekervényes úton módon jut valahova. *Az ellopott jószág végre elékerült. Kezemből kerültél. A bujdosó tolvajok kézre kerültek. Hálóba került. Réá került a pohár, a kancsó, a kulacs. Belekerült, mint Pilatus a Credóba. (Km.)* 3) Valami történetesen eladja magát, megesik. *Ha rá kerül a dolog. Ha arra kerül, hogy stb. Ha ivásra kerül, ki nem tesz rajta senki. Ütközetre került a dolog.* 4) Valami kitelik tőle, vagy válik belőle. *Egy két száz forint könnyen kikerül tőle. E darab posztóból kikerül egy nadrág, és mellény. Kikerülne belőle egy vadász, és egy nyúlhajtó. (Km.)* 5) Bizonyos munkával, vagy költséggel jár. *Bajba, fáradtságba, vesződésbe, lótasfutásba kerül. Sok irkafirkába kerül. Mibe kerül ez neked? Egy szomba kerül, s meglesz. Sok pénzébe, költségebe került az építés. Hány forintba került az utazásod? Ha velem jössz, egy krajczárdba sem kerül.* 6) Áthatólag lásd: KERÜL.

KERÜLÉS, KERÜLÉS, (ker-ül-és) fn. tt. *kerülés-t, tb. —ék, harm. szr. —e,* 1) Körös, görbe, tekervényes úton való mozgás, járás. *A kerülés sok időt elvesz.* 2) Eléjtünés, eléjövés. *Kézre kerülés. Hazakerülés.* 3) Valahová jutás. *Tömlőzbe kerülés.* V. ö. KERÜLÉS.

KERÜLET, KERÜLET, (ker-ül-et) fn. tt. *kerület-et, harm. szr. —e v. —je.* 1) Általán azon köralku vonal, melyet valaki kerülve tesz, vagyis bejár. 2) Azon köralku vonal, mely bizonyos tért körül fog, s annak mintegy határát képezi. *Ezen város kerülete egy mérföld.* Szélesebb ért. akármily rendetlen görbe vonal, mely valamit kerít. 3) Az országok vagy tartományok felosztásában bizonyos határokkal kijelölt földrész, mennyiben különös hatóság által igazgattatik, saját törvényszéke van, stb. *Már régi felosztás szerint Magyarországnak négy kerülete van, ugyanannyi kerületi törvényszékkel. Duna inneni és túli, Tisza inneni és túli kerületek. (Jobb volna Dunabalszárpart, Dunajobbpart) stb.*

KERÜLETÉNKÉNT, (ker-ül-et-én-ként) ih. Minden kerületet külön véve, egyik (tartományi) kerületet a másik után. *Kerületenként bejárni az országot.*

KERÜLETI, KERÜLETI, (ker-ül-et-i) mn. tt. *kerület-it, tb. —ek.* Kerületet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kerületi tisztviselők, bírák. Kerületi hatóság. Kerületi ülés a néhai országgyűléseken, előleges tanácskozás, melyen csak a négy kerületbeli követekek vetnek részt.*

KERÜLETITÁBLA, (kerületi-tábla) ösz. fn. Némely adóssági, zálog- s öröködési nagyobb ügyekben elsőbíró-sága törvényszék, milyen az ország négy kerülete szerint négy létezik, ú. m. Nagyszombatban, Kőszegen, Eperjesen, Debreczenben.

KERÜLGET, KERÜLGETÉS, I. KERÜLGET, KERÜLGETÉS.

KERÜLHETETLEN, I. KIKERÜLHETETLEN.

KERÜLŐ, (1), KERÜLŐ, (ker-ül-ő) mn. tt. *kerülőt.* Aki vagy ami kerül. *Kerülő beszéd (=tekervényes). Sokba kerülő. Kerülő levél, am. körlevél. Kerülő pohár, am. sorban járó pohár. Kerülő poharat inni. (Szabó Dávid.)*

KERÜLŐ, (2), KERÜLŐ, (ker-ül-ő) fn. tt. *kerülő-t.* 1) I. KERÜLŐ. 2) Tekervényes, görbe út. *Kerülőnek menni. Ez nagy kerülő volt.*

KERÜLŐS, falu Arad m.; helyr. *Kerülős-re, —ön, —ről.*

KERÜLŐÚT, (kerülő-út) ösz. fn. I. KERÜLŐ (2), 2).

KÉRVÉNY, (kér-vény) fn. tt. *kérvény-t, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je.* 1) Kérelem, vagyis azon tárgy, melyért valakit vagy melyet valakitól kérünk 2) Iratba foglalt s benyújtott kérelem, folyamodvány.

KÉRVÉNYÉZ, (kér-vény-éz) áth. m. *kérvényeztem, —tél, —étt, par. —z.* Valamit szóval eladott vagy írásban benyújtott kéréssel megnyerni kíván.

KÉRVÉNYÉZÉS, (kér-vény-éz-és) fn. tt. *kérvényezés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, illetőleg folyamodás, mely által valamely felsőségtől, hatóságtól kérünk valamit.

KÉRVÉNYÉZESI, (kér-vény-éz-és-i) mn. tt. *kérvényezési-t, tb. —ek.* Kérvényezést illető, arra vonatkozó. *Kérvényezési jog.*

KÉRVÉNYÉZŐ, (kér-vény-éz-ő) fn. tt. *kérvényező-t.* Személy, ki kérvénnyel járul vagy folyamodik valamely felsőséghez, hatósághoz.

KÉRVÉNYJOG, (kér-vény-jog) ösz. fn. Jog valamiért valakihez, leginkább fejedelemhez kérvénnyel járulni.

KES, (1), elvont gyöke *kese, kesely, keselyű, keshed, kesed* származékoknak. Mennyiben színre vonatkozik, jelent oly színt, mely előbbi minőségét változtatva, vagy a mellette levő színektől elütve, nyiltabbnak, világosabbnak látszik, s átv. ért. mintegy *feselve, hasadva, fesledezve, hasadozva* kiválik a többitől. Ennélfogva két külön fogalom rejlik benne, t. i. a) a feslés vagy hasadás, b) a fesléssel, vagy hasadással összekötött *színváltozás*, nyiltabb, világosabb színbe átmenés. Innen *a ruha keshed*, am. a) kopik, b) fakúl; *s kes* a hangok tekintetében is rokon *fesél* ige *fes* és *hasad* ige *has* gyökével; valamennyiben fő szereplő az s hang levén. Egészen összeüt vele mély hangon a székely *kosz-ik* (am. kopik, vásik) szóban, és az általános divatú *kosz-pit-ol* szóban a *kosz* gyök. V. ö. KESE, KESHED.

KES, (2), elvont gyöke a *keser, keserű, kesereg* származékoknak. Az izlési érzékre, vagy kedélyre

visszatetsző, fájdalmas benyomás alapértelme rejlik benne. Hangutánzóknak látszik, és *pes, pos* gyökökkel (*pesuhidik, poshad* stb. szókban) rokonnak. Megfordítva a persa *szik* am. eczet.

KES, (3), a *keskény* szó gyöke, mely tulajdonképp a *kis* változata. L. KESKÉNY.

KES, (4), elvont gyöke *kesa, kesáldkodik, kesaság* származékoknak, változattal: *kis, kisa* stb. Alapértelmét illetőleg l. KESA.

—KÉS, —KÖS, mely hangon: —KOS, ritka használata ösz. igeképző *og* és *es* egyszerű elemekből egybeolvadva. Alig tudunk más példát *futkos* szónál, mely egyszerűbben: *futos*.

KÉS, (1), (ke-es, a Tatrosi codexben: *kés*, melyben az *è* röviden ejtendő); fn. tt. *kés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. — *e*. Kicsinyezve: *késécske* és *késke*. Ha ezen szónak alapértelmét, t. i. a *metszést* veszszük, utórsze rokon a *metszést, vágást* jelentő *ás, vés* szókkal, előrsze pedig nem más mint a megfordított és hegyeset, éleset jelentő *ék, eke*, mely a hellen *ἀκμή*, latin *acus, acies, acutus*, a német *Ecke, Achel* stb. szókkal rokon. Legközelebb áll az egészhez a persa *kíz* am. *kés*, és *khés* v. *khés* am. *ekevas, szántóvas (vomer, culter aratri)*; továbbá a török *kesz-mek*, csagataj *kisz-mek* (metszeni, hasítani); innen törökül: *keszer* (balta); *keszidai* (metsző); *jolkeszidi* (útmetsző, azaz útonálló, zsvány); *keszki* (vágó, bonczoló kés; éle valaminek), rokonok a magyar *kaczor, kasza, gusztony, kuszor* szók *kasz, kacz, gusz, kusz* gyökei is. E szerint elemezve tehát *kés* = *ke-es*, és egyszerűbb gyöke az éleset, hasítást, elválasztást jelentő *ke*, vagyis a megfordított *ek* v. *ék*, s az egész általán jelent élesen vágó eszközt. Különösebben a régi magyar nyelvben kardot is. A Münchener codexben Máté 26. *Kiterjesztvén ő kezét, kivevé a kést*. Luk. 22. *Uram, ha vágjunk a késsel?* Innen: *Péter kése* Sándor I. szerént am. szurony a puskán. Bocharai nyelven megfordítva *gard* (kard), am. *kés*. Idegen nyelvekben rokonokul tekinthetők még a szanszkrit *csahid* (vág, hasít), *kasz* (hasít), héber *מַסָּ* (vág, szakít), hellén *καίζω* és *σχιζω* (hasítom, szétválasztom); mandsu *kuesi* (kés); persa *khusz-údan* vagy *khuszur-dan* (aratni, metere); sínai *kiéu* (securis). Szinte figyelmet érdemel a persa *kus-tan* (ülni, gyilkolni); innen: *kus-á* (ölő, gyilkoló) stb. Mai szokott értelemben *kés* jelent a kardnál kisebb metsző, vágó vas eszközt. *Mészáros-, konyha-, kertészkes. Asztali kés. Szakács kés. Bonczoló kés. Varga kés. Soha sem volt, nem is leszen vargakésnek hüvelye.* (Km.). *Kézzelel hozzá, ha a kés nem fogja.* (Km.). *Nem gyermek kezébe való a kés.* (Km.). *Kís kés, nagy kés. Mintha kést döftek volna szívembe. Szereti, mint kecske a kést.* (Km.). *Beletört a kése*, am. vállalata, különösen merénylete megbukott; a csínyen rajta érték és rosszul járt. *A kéz sem jó, a kés sem jó.* (Km.) am. rossz eszközzel működő ügyetlen ember. *Kés szaka*, am. a késnek a nyel és állapot közti nyakrovatéka. (Krizsa J.). A régieknél másnemű vágó eszközt is jelentett. „Mert nem vala neki sem kési, avagy valami

állat (=eszköz), kivel neki koporcsót avagy sért (sírt) csenált volna.“ Nádor-codex. 668. l.

KÉS, (2), törzs a *késik, késedelem, késér, késleg, késő* stb. szókban. L. KÉSIK, KÉSŐ.

KESA, (éles *è*-vel) elavult igenév és fn., melyből *kesás, kesáldkodik, kesaság*, szinte elavult szók eredtek. Valamennyi a Münchener codexben is előfordul, s *kesa* am. lázadás, háborgás, *kesás* am. lázadó, polgárilag háborgó, *kesaság* am. lázadó, háborgó állapot, zendülés, háborúság. Ezen szókban az éles *è* tájszókéilik számtalanszor *i* helyett áll. Magában a Münchener codexben *kesa* és származékai mind vonásos, mind vonás nélküli *e*-vel fordulnak elő, ez utóbbi az úgynevezett közép *e*-nek, azaz mint zárt (*é*) és éles (*è*) önhangzónak is a jegye. Több régi iratokban az *e* meg is nyújtatik. Tehát szokottabb kiejtéssel csakugyan: *kisa, kisás, kisaság*. Ugyan a Münchener codexben előjön a *kisik* ige is, mely a latin *pavere, terrori, turbare*, s a hellen *ἐκταμβεῖσθαι* és *ταράττεσθαι* (reszketni, háborogni, félni) értelmét adja vissza. Erdősinél *kisalkodás* am. halálos vonaglás, tusa, küzdelem. Mind ezeket összevéve igen valószínűleg állíthatni, hogy a *kisa* v. *kesa* tiszta gyökeleme a mozgást jelentő *es is*, módosítva *ezs izs, ecz icz, esz isz, ez iz*, mely több szavainkban mozgást vagy mozgékony lényt, eszközt jelent, mint: *izeg piseg, iczeg biczeg, izseg pizseg, pezseg, pizse, pizselle, visla v. vizsla, visel, zszizi, zszizik, küzd*, végre: *kisa v. kisaefa*; ez utóbbiak is tehát *es* v. *is, k* előtéttel am. izegő (izgő-mozgó) fa. Megjegyzendő, hogy ezen gyökök majd vékony, majd vastag hangulag ragoztatnak. E szerint *kesik* v. *kisik* (a Münchener codexben) tulajd. ért. am. izeg, különösen remeg, reszket, átv. ért. am. fél, azaz a veszély előérzete miatt testében remeg, rázkódik. A *kesik* v. *kisik* igéből lett igenév *keső* v. *kiső*, és *kesa* v. *kisa*, mely főnevül is használtatva átv. ért. jelent (társadalmi, polgári) izgalmat, mozgalmat, nyugtalan-ságot, háborgást, valamint a *kisafa* jelenti azon rídhöz kötött hámfát, mely huzásrok izeg-mozog, ideoda rángatózik; továbbá *kesás, kisás* am. izgó, mozgó, nyugtalanzkodó, lázadó. (A Nyelvelmékek III. kötetében 315. lapon érintett *kisegi* [keszedszi] nem tartozik ide. V. ö. KÉS). *Kesál* v. *kisál* = küzd. *Kesaság* v. *kisaság* am. izgalom v. mozgalom; különösen polgári nyugtalanzkodás, lázongás; *kesáldkodik* v. *kisáldkodik*, széles ért. am. izeg-mozog; különösebben: küzd; továbbá: hanykolódik, háborog, mint a halállal küzdő, vagy aki fellázadt. V. ö. KESÁLKODÁS, KESÁLKODIK.

KESAFA, KESAFA, (kés-a-fa) ösz. fn. Székely és tiszavidéki tájszó. L. KISAFÁ.

KESÁL, KESÁL, (kés-a-al) önh. m. *késált*. Küzd, viaskodik, harezol. „Ha ez világból volna en országom, en szolgálaim bizonyával késálnának, hogy zsidóknak ne adatnám. Régi Passió. (Toldy F. kiadása 53. l.)

KESÁLKODÁS, KESÁLKODÁS, (kes-a-alkod-ás) fn. tt. *kesáldkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*.

Küzdés, viaskodás; szóbeli versengés, vitázás. „És az ő kinját és kesálkodását, imádságába úrnak ajánlja vala.“ Góry-cod. 28. l. „A halálnak kesálkodásába levén.“ Debreczeni-cod. 46. l. Kezdé vele beszédöknek nagy kesálkodását vallania.“ Tihanyi cod. 299. l. Az Érdy-codexben am. általában izgásmozgás, foglalkodás. „Jó mivelkődötben való kesálkodás, azaz hogy ne iljen (üljön) vesztég, de valami kézi munkálkodásban foglalja ember ennen magát. (Toldi F. kiadása 80. l.).

KESÁLKODIK, KESÁLKODIK, (kes-a-alkod-ik) k. m. *kesálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. A régieknél am. küzd, küszködik. „Senki sem méltó koronáztatni, hanem csak az, ki törvény szerint kesálkodandik.“ (legitime certaverit). Tihanyi cod. 202. l. Az Érdi-codexben ez is am. általában foglalkodik: „Kesálkodjunk (teljességgel nem: késsünk v. mulassunk, hanem foglalkodjunk) arról ő szent neve dicséretire, mely szorgalmatos lett legyen szentegyházaknak gondviselésében.“ Legenda Sz. István királyról az Érdy-codexben. (Toldy F. kiadása 15. l.). V. ö. **KESÁLKODÁS**.

KESÁS, KESASÁG, I. **KESA** alatt.

KÉSCSINÁLÓ, (kés-csináló) ősz. fn. Kézsmives, ki késeket s hasonnemű eszközöket készít. Törökül: *bücsakdzsi*.

KESE, (kes-e) mn. tt. *kesét*. Gyöke a világosabbá lett, fehéres, fakó vagy ilyennel vegyes színt jelentő *kes*, I. **KES**. (1); honnan az elavult *kesik*, azaz fehérszik, fakúl, vagy fakót mutat, ebből lett az igenév *keső*, *kese*, másképen: *kesely*. A *kesik* szóval egyezik mély hangon a székely *koszik*. Tulajdonkép mondjuk állatról, melynek haja, szőre vagy tolla világosabb, fehéres, vagy fakó színű vagy igen elmállott vörhenyeges. Innen nevezik az igen szőszke gyereket kesének. *Kese ló*, tulajd. am. fehér foltos; különösebben fehér körmű ló. 2) Minthogy a fehér foltok tarkává teszik az állati szőrt, haját vagy tollat, *kesé* annyit is tesz, mint tarka vagyis vegyes színű, de olyan, melyben a világos szín kitünik. *Kese bajusz*, mely félig fehéres, félig sötétes. *Kese dísznő*. *Kese ökör*. 3) Ami sötét színét elhagyta, s fakóvá, tehát világosabbá lett. *Kese posztó*, mely eredeti színét elhagyta. *Kese ruha*, elavult, elkopott, szinehagyott ruha. A törökben *készül* jelent a) vöröset; b) ált, hamisat. Innen a *készül bas* am. veres fejű vagyis fővegű. (Így hívják a törökök az Ali felekezetűt; talán innen van a persának régiebb írónknál *kazul* neve is). Megvan az uigur nyelvben *kisül* am. kesely és keselyű.

KÉSÉBB, KÉSÉBBEN, régiesek és tájdivatosak, ezek helyett: *később*, *későbbben*. L. **KÉSEN**.

KÉSÉCSKE, (1), (kés-écs ke) fn. tt. *késécskét*. Kis kés.

KÉSECSKE, (2), (kés-ő-cs-ke) mn. tt. *késecskét*. Egy kevésbé késő. *Már késecske az idő*. Tájdivatos.

KESED, (kes-ed) önh. m. *kesed-t*. Mondják posztóról, s egyéb festett szövetről, illetőleg ruháról, mi-

dőn elkopik, elavul, és színét veszelve fakóvá, azaz kesévé lesz. V. ö. **KES**.

KESEDEK, (kes-ed-ék) fn. tt. *kesedék-ét*, harm. szr. —e. Szakadék, kopottság, hasadék a ruhán.

KÉSÉDELEM, (kés-éd-el-ém) fn. tt. *késédelmet*, harm. szr. —e. Lassu, maradozó, annak idején végre nem hajtott mozgás, működés. *Késédelem*, *veszedelem*; vagy: a *késédelemben veszély forog* (periculum in mora). V. ö. **KÉSIK**.

KÉSÉDELMES, (kés-éd-el-ém-es) mn. tt. *késédelmes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Lassan, maradozó mozgó, járó; annak idejére el nem érkező, meg nem jelenő. *Késédelmes hírnök*, *posta*. *Késédelmes segítség*. *Késédelmes cseléd*. 2) Hoszszabb fontolgtatás vagy félelem miatt valamit halogató. *Késédelmes hadvezér*. *Késédelmes bíró*. *Késédelmes határozat*.

KÉSÉDELMESÉN, (kés-éd-el-ém-es-en) ih. Késédelmező módon, késkedéssel, késédelmezőleg. *Késédelmesen járni el a megbízásban*.

KÉSÉDELMESKÉDÉS, (kés-éd-el-ém-es-kéd-és) fn. tt. *késédelmeskédés-t*, tb. —*ék*. Lásd: **KÉSÉDÉZÉS**.

KÉSÉDELMESKÉDIK, (kés-éd-el-ém-es-kéd-ik) k. m. *késédelmeskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. L. **KÉSÉDÉZIK**.

KÉSÉDELMESSÉG, (kés-éd-el-ém-es-ség) fn. tt. *késédelmesség-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonság vagy állapot, melynél fogva valakit vagy valamit késédelmesnek mondunk. *A bíró késédelmessége miatt elhaladt az ítélet*. V. ö. **KÉSÉDELMES**.

KÉSÉDELMEZ, (kés-éd-el-ém-ez) k. m. *késédelmez-tem*, —*tél*, —*étt*. Késédelemmel vagy késédelmesen tesz, cselekszik; halogatva, tartózkodva, hosszasan fontolgtatva működik.

KÉSÉDELMEZÉS, (kés-éd-el-ém-ez-és) fn. tt. *késédelmezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn késédelmezünk.

KÉSÉDELMEZŐ, (kés-éd-el-ém-ez-ő) mn. tt. *késédelmezőt*. Késédelmesen tevő, működő; annak idejére meg nem érkező.

KÉSÉDELMI, (kés-éd-el-ém-i) mn. tt. *késédelmi-t*, tb. —*ék*. Késédelemre vonatkozó, késédelemből származó. *Késédelmi kamat*, azon kár, melyet pénzbeli követelésekre nézve, származzanak azok akár kölcsönből, akár más jogcímből, az adós a követelőnek okozott késkedése által, azon pénzüszvegnek, melylyel tartozik, a szabott határidőben meg nem fizetése miatt. Például: valaki köteles volt volna valamely pénzüszveget január 1-sején megfizetni, s ezt nem tette, ha későbbben fizet, vagy bepereltetvén, végrehajtás alá kerül, a fizetési idő (lejárat) vagy ilyen nem-létében bírói megintés napjától, ha nem voltak is kamatok kikötve, úgynevezett késédelmi kamatok járnak. Az osztrák polgári törvénykönyv szerint ez a szokott kamatnál (mely záloggal biztosított követelésekben száztól öt, egyebekben hat) rendszeren csekélyebb, t. i. száztól négy, és csak kereskedési s váltóügyle-

teknél, továbbá általán Triestben és Fiumeban hat. A magyar polgári jog szerint a fizetési határidő után is világos (azaz számszerűen meghatározott) adósságban késedelmi kamattal a rendszerinti törvényes kamatnak van helye; s ha nem volt a fizetési idő megállapítva, bírói megintés vagy perkezéds után.

KÉSÉDÉZÉS, (kés-éd-éz-és) fn. tt. *késédézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami elmaradozva, halogatva jön vagy működik.

KÉSÉDÉZIK, (kés-éd-éz-ik) k. m. *késédéz-tem*, —*tél*, —*étt*. Lassan, maradozva mozog, halogatva jön vagy működik. Különösen am. a dolgot sokat fontolgatva, félve, vonakodva a végrehajtásban elmarad.

KÉSÉDÉZŐ, (kés-éd-éz-ő) fn. tt. *késédézőt*. Gyakorító értelmű. Személyről szólva, kinek szokása elmaradni, annak idejére meg nem jelenni, lassan, hosszú fontolgatás után cselekedni, félve és vonakodva valamit napról napra halogatni. Dologról, ami el-maradoz, ami nem szokott maga idejében rendeltetése helyére jutni. *Késédező csapatok. Késédező segedelem, utasítás.*

KÉSÉDÉZŐLEG, (kés-éd-éz-ő-leg) ih. Késedezéssel egybekötve. *Késédezőleg kaptuk a segítségeket, utasításokat.*

KESEDT, (kes-ed-t) mn. tt. *kesedt-et*. 1) Viselés által elkopott, elavúlt. 2) Színehagyott, megfakult. *Kesedt ruha.*

KÉSÉDT, (kés-éd-t) mn. tt. *késédttet*. Aki vagy ami nem maga idején érkezett vagy működött, vagy teljesítetett, eszközöltetett.

KESEDTEN, (kes-ed-t-en) ih. Kesedt állapotban. V. ö. **KESEDT**.

KÉSÉDTEN, (kés-éd-t-en) ih. Meg- v. elkésve, nem maga idején érkezve vagy működve, vagy teljesítve.

KÉSEFA, (kése-fa) l. **KISAFÁ**.

KÉSEL, (kés-e-i) mn. tt. *kései-t*, tb. —*ék*. A rendes idejünél utóbbi, pl. *kései bárány*, mely az elletés rendes idején túl született; *kései gyümölcs*, mely nem a többivel érett egyszerre; *kései vetés*. V. ö. **KESŐ**.

KESEJ v. **KESELY**, (kes-ely) tt. *kesely-t*, tb. —*ék*, l. **KESE**.

KÉSÉL, (kés-él) áth. m. *késélt*. Élő embert vagy más állatot késsel megszúr, megöl. *Verekedés között megkésélték egymást. Oly képzésű, mint gyilkos törzsből: gyilkos.*

KÉSÉL, (kés-él) ösz. fn. A kés pengéjének sarkja, vagyis azon keskeny széle, mely metsz, hasít. Ellentéte: *késfok*. V. ö. **ÉL**, fn.

KÉSÉLÉS, (kés-él-és) fn. tt. *késélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Késsel szúrás, ölés.

KÉSELG, (kés-el-g) önh. m. *késelg-étem* v. *késelég-tem*, *késelg-éttél* v. *késelég-tél*, *késelg-étt*; htn. *késelg-eni* v. *késelg-ni* v. *késeleg-ni*. L. **KÉSELKÉDIK**.

KÉSELGÉS, (kés-el-g-és) fn. tt. *késelgés-t*, tb. —*ék*. L. **KÉSÉDÉZÉS**.

KÉSELKÉDÉS, (kés-él-kéd-és) fn. tt. *késelkédés-t*, tb. —*ék*. L. **KÉSÉDÉZÉS**.

KÉSELKÉDIK, (kés-él-kéd-ik) k. m. *késelkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Késedelmez gyakorító értelemben, késedezik.

KÉSÉLŐDIK, (kés-él-őd-ik) l. **KÉSELKÉDIK**.

KESELŐ azaz **KESELYÜKŐ**, (Podhragy) falu Nyitra m.; helyr. *Keselőkő-re*, —*n*, —*ről*.

KESELY, (kes-ely) mn. lásd: **KESEJ**, és **KESELYÜ**.

KESELYMEZŐ, falu Mármaros m.; helyr. *Keselymező-re*, —*n*, —*ről*.

KESELYÜ, (kes-ely-ü) fn. tt. *keselyü-t*. Eredeti értelménél fogva melléknév, mint szigorú, keserű, domború, szomorú stb. am. kese vagy kesely színű, tollazatú. Általános neve azon sasfajnak, melynek vörnyeges vagy fakó tollai fehér pettyekkel tarkázvák, s e szerint törzsöke *kese* v. *kesely*. És csakugyan a régiéknél, pl. Pesti Gábor meséiben is, többször előjön ez egyszerűbb alakban, névszerűen (Toldy F. kiadásában) a 35, 92, 96, 104, 122, 190, 192, 199. lapokon. „Mikoron az kesely egy csigát talált volna . . . oda mene az csóka, tanácsot ada neki, hogy nagy-fel repillene onnét“ stb. Különös, hogy midőn a sas szóval összetételek, nem elül áll, hanem hátra tételik, tehát nem *keselyűsas*, hanem *saskeselyü*.

KÉSEN, (kés-en) ih. Ormánsági tájszó Baranyában s am. szabadon, nyüg nélkül, azaz önkényesen mozoghatólag. Mondják lovakról, igás barmokról. *Késen ereszteti a lovat*. A székelyeknél: *késleg hajtani a marhát* Kriza J. szerint am. tereh nélkül szabadon, vagy noha kötéllel avagy járomban összetartva, de teher nélkül hajtani. Törzse mindkettőnek a lassúbb, illetőleg korlátolt mozgást jelentő *kés*. V. ö. **KÉSÍK**.

KÉSÉN, régies és tájdivatos, e helyett: *késön*. Amattól ered: *késébben*. Hogy ez mégis késébben nő fel.“ Pesti Gábor meséi.

KÉSÉNG, (kés-éng) önh. m. *késéng-tem*, —*tél*, —*étt*, l. **KÉSÉDEZ**.

KÉSÉNGÉS, (kés-éng-és) fn. tt. *késéngés-t*, tb. —*ék*. L. **KÉSÉDÉZÉS**.

KESER, (kes-er) fn. tt. *keser-t*, tb. —*ék*. Azou kellemetlen íze némely testeknek, mely a száját szét húzza. V. ö. **KES**. Egyébiránt ezen szó is, mint a kesely, melléknév is, innen: *keserédes*, am. keserű és édes, (2). Némi betűátállással, egyezni látszik vele a török *szirke* am. ezet, innen: *szirkelü* am. savanyú. „Kes“ gyök alatt pedig megérintettük, hogy a persában maga az egyszerű *kisz* jelent ezetet. Finnül: *katkera* am. keserű.

KÉSÉR, **KÉSÉRÉL**, **KÉSÉRLET**, **KÉSÉRT**, **KÉSÉRTET** stb. l. **KÍSÉR**, **KÍSÉRÉL**, **KÍSÉRLET**, **KÍSÉRT**, **KÍSÉRTET** stb.

KESERAG, (keser-ag) fn. tt. *keserag-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. L. jobban: **KESERÉLEG**. Eleintén a vegyészek az éleget csak *ag* képzővel fejezték

ki; de ennek részint határozatlan értelme, részint magas hangú szókkal, mint itt is, össze nem egyeztethető volta miatt, a szabatosabb elég (oxyd) jött divatba.

KESERÉDÉS, (kes-er-éd-és) fn. tt. *keserédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajd. ért. a testnek azon állapota, midőn keseredik, vagyis keserű ízt kap. *A bornak, mustnak üröm általi keseredése. Némely gyümölcsök a rohadás által keseredésbe mennek át.* 2) Átv. ért. a kedélynek azon állapota, midőn valamely kellemetlen benyomás visszataszító érzést gerjeszt benne, mely által mintegy ízetlenné válik, s néha panaszra, sirásra fakad. *Elkeseredés.*

KESERÉDÉS, (keser- v. keserű-édes) ösz. mn. Mondják oly testekről, kivált italokról, melyekben a keser- és édelemek vegyítve vannak, melyek íze édes és keserű. *Keserédes ürömös, must, gyógyszer.* Átv. ért. kedélyi hangulat, melyben a gyönyörölvezet valamely kellemetlen érzéssel van vegyülve. *Keserédes szerelem.*

KESERÉDIK, (kes-er-éd-ik) k. m. *keseréd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Keserű ízt kap. V. ö. **KESERŰ**. *Keserédik az ürömmel vegyített bor, must. Keserédik a rohadásnak indult gyümölcs.* 2) Átv. ért. kedélye bizonyos, kellemetlen benyomást érez, mely miatt kelletlenné, s mintegy ízetlenné leszen, vagy épen fájdalmas panaszra, sirásra fakad. *A sok csapás miatt elkeseredni.* „Hallván ezt az szegény kór, megkeserődék és az földre leesék, sirnia kezdé.” Górycodex.

KESERÉG, (kes-er-ég) gyakor. önh. m. *keserég-tem*, —*tél* v. *keserég-étem*, —*éttél*, —*étt*, htn. —*ni* v. *keserég-eni* v. *kesergni*. Átv. ért. panaszra vagy sirásra fakadva mélyen szomorog. *Keseregni szeret-eink halála fölött.*

KESERÉLEG, (keser-éleg) ösz. fn. A kesreny-nek élenynyel vegyülete. (Magnesium-oxyd): köznév: *keserföld*; (*magnesia*) számtalan ásványnak egyik igen lényeges alkotórészt teszi, milyenek a tajtkő, szappankő stb. V. ö. **KESRENY**.

KESERENY, I. **KESRENY**.

KESERFA, (keser-fa) ösz. fn. Amériki fa, melynek kérge hamuszínű, s húsa fehér. Általán az egész fa, de különösen a gyökere keserű ízű, mely megfőzve többféle nyavalya ellen hathatós gyógyszernek tartatik. (*Quassia*, L.).

KESERFÖLD, (keser-föld) I. **KESERÉLEG**.

KESERFŰ, (keser-fű) ösz. fn. A czikkszárak neméhez tartozó növényfaj; himje hat, anyaszála két águ, szára felálló, elágazó, levelei lánçasásak, pálhái szőrrel prémesek. Virága halovány vörös. Máskép: *vizi bors, vízi hunyor, balhafű, ebgyömbér, légyfű*. Növénytani neve: *borsos czikkszár*. (*Polygonum hydro-piper*).

KESERFŰZ, (keser-fűz) ösz. fn. A fűzfák neméhez tartozó faj, melynek levelei szélesek, hosszukás gömbölyűk, simák, és fényesek, fölül sötétzöldek, alul fehéresek. (*Salix pentandra*).

KESERG, I. **KESERÉG**.

KESERGÉS, (kes-er-g-és) fn. tt. *kesergés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A kedélynek azon szomorú, fájdalmas állapota, midőn valaki kesereg. *Kesergéssel tölti özvegysége napjait.* V. ö. **KESERÉG**.

KESERGET, (kes-er-g-et) áth. m. *keserget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *kesergess*. Valakit kesergővé tesz, keseregni kényszerít. *Az árvdakat, özvegyeket kegyetlen bánás által kesergetni.* V. ö. **KESERG**.

KESERGETÉS, (kes-er-g-et-és) fn. tt. *kesergetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit kesergetnek, kesergővé tesznek.

KESERGŐ, (kes-er-g-ő) mn. tt. *kesergő-t*. Aki mély fájdalmában, bánatában siránkozik, gyászol. *Kesergő árvdak, özvegyek.*

KESERGŐKÉP, **KESERGŐKÉPEN**, **KESERGŐLEG**, (kesergő-kép v. —képen v. —leg) ösz. ih. Oly módon, mint a kesergők szoktak tenni.

KESERGYÖKÉR, (keser-gyökér) ösz. fn. A tarnicsok neme alá tartozó növényfaj; virágai gyűrűsek, gyűrűi bogernyő alakúak, bokrétaí többnyire öt metszésűek, kerekdedek, sűrűn pettegetett sárgák, csészéi burokszabásúak. Máskép, növénytani néven: *sárga tarnics*. (*Gentiana lutea*).

KESERHAJ, (Jeszenova) falu Turóc megy.; helyr. *Keserhaj-ra*, —*on*, —*ról*.

KESERÍT, **KESERIT**, (kes-er-it) áth. m. *keserít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Tulajd. ért. valamit keserű ízűvé tesz, pl. az üröm a bort, mustot. 2) Átv. ért. valakit keserít, elkeseríteni, am. mély fájdalmat okozni, szomorítani panaszra, sirásra fakasztani.

KESERÍTÉS, **KESERITÉS**, (kes-er-it-és) fn. tt. *keserítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valami keserűvé, keserű ízűvé tétetik; vagy átv. ért. mely valakit kesergésre késztet, keseregni kényszerít.

KESERÍZ, (keser- v. keserű-iz) ösz. fn. Sajátos kellemetlenségű íz, melyre a száj mintegy me-nekülni vágyva széthuzódik.

KESERÍZÜ, (keser- v. keserű-izü) ösz. mn. Minek keserű íze van. *Keserizü ital, gyógyszer. Keserizü rohadt gyümölcs.*

KESERJE, (kes-er-je) I. **KESERNYE**.

KESERJÉS, (kes-er-je-es) I. **KESERNYÉS**.

KESERKÉDÉS, (kes-er-kéd-és) fn. tt. *keserkédés-t*, tk. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szenvedő kedélyi állapot, midőn valaki keserkedik.

KESERKÉDIK, (kes-er-kéd-ik) k. m. *keserkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Átv. ért. keserves fájdalmakat táplál, mélyen szomorkodik.

KESERNYE, (kes-er-nye) mn. tt. *kesernyét*. Kevessé használt szó, származéka: *kesernyés*, melynek értelme s a származtatás után is következtetve, kesernye am. keserű anyag, vagy keserű íz. V. ö. **KESERNYÉS**.

KESERNYÉS, (kes-er-nye-es) mn. tt. *kesernyés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aminek kevéssé keserű íze van. *A rozmarínig íze erős, kesernyés, és valamennyire összevonós.* (Lippai Vet. kert.). *Kesernyés bor, gyümölcs.* Tájdivatosan : *keserjés*.

KESERNYÉSSÉG, (kes-er-nye-es-ség) fn. tt. *kesernyésség-ét*, harm. szr. —*e*. Valamely testnek, különösen növénynek vagy ásványnak tulajdonsága, mellynél fogva kesernyésnek mondatik. V. ö. **KESERNYÉS**.

KÉSÉRT, I. **KÍSÉRT**.

KÉSÉRTET, I. **KÍSÉRTET**.

KESERUGORKA, (keser-ugorka) ösz. fn. Ugor-kafaj, melynek gömbölyű és keserű gyümölcse gyomortisztító erővel bír. (Coloquint).

KESERŰ, (1), (kes-er-ű) mn. tt. *keserű-t*, tb. —*k* v. —*ek*; középfok : —*bb* v. —*ebb*. 1) Tulajd. ért. az ínyekre kellemetlenül ható, mi a száját széthúzó-dásra kényszeríti. V. ö. **KES**, (2). A keserű íz némely testeknek eredeti tulajdonsága, különösen némely növények és ásványoké, melynek a keserű füvek, a keserű só, a gányafa bogyoí stb. Néha pedig a romlás eredménye, pl. a rohadó alma keserű. Néha a keserű íz mesterség által idéztetik elő, mint bizonyos italokban, gyógyszerekben. *Keserű bor, pálinka.* „És a gyümölcsnek oly keserű vala íze“. Régi halotti beszéd. 2) Átv. ért. ami a kedélyt kellemetlen visszataszító behatás által megrázza, mély fájdalmat okoz, szomorú panasza, sirásra fakaszt. *Keserű bosszúság, bánat, fájdalom. Keserű veszteség, kár. Keserű özvegyesség, árvaság. Keserű kínok, szenvedések, gyötrelmek. Meginni, kiűriteni a fájdalom keserű poharát, kelyhét. Keserű a türés, de édes a gyümölcse.* (Km.). *Ki keserűt nem ízelt, nem tudja mi az édes.* (Km.).

KESERŰ, (2), **ÉR**— falu Bihar m.; helyr. *Keserű-re*, —*n*, —*ről*.

KESERŰFÖLD, (keserű-föld) I. **KESERFÖLD**.

KESERŰFŰ, (keserű-fű) ösz. fn. A cikkszárak osztályába tartozó növényfaj; máskép : *vízi bors, vízi húrnyor, bolhafű, ebgyömbér, légyfű, keserűfű*. Növénytani neve : *borsos cikkszár*. (Polygonum hydro-piper).

KESERŰFŰZ, (keserű-fűz) I. **KESERFŰZ**.

KESERŰGOMBA, (keserű-gomba) ösz. fn. A gombák, különösebben galócák egyik faja; kalapja laposkás, gyakran tejnedvességű; lemezei testszinre hajlók, elágazók. Erdős helyeken terem, s élidelhető. Növénytani nyelven : *keserű galóca* (Agaricus pipe-ratus).

KESERŰGYÖKÉR, (keserű-gyökér) ösz. fn. A tarnicsok neméhez tartozó növényfaj. Növénytani neve : *sárga tarnics*. (Gentiana lutea). I. **KESER-GYÖKÉR**.

KESERŰL, **KESERŰL**, (1), (kes-er-ül) önh. m. *keserül-t*. 1) Keserű ízűvé leszen. *A bor megkeserül, ha örömmel vegyítik.* 2) Átv. ért. régiesen *valakin keserülni*, am. másnak szenvedése, fájdalma miatt megin-

dulni, abban résztvenni, azt enyhíteni, rajta szána-kodni. *Keserülj rajtunk*, am. szánj meg minket. (Szabó D.). „Úgy fognak rajtad is oztán keserülni.“ Pesti G. meséi. „Az istenek mindenkor jámboron keserülnek.“ Ugyanott.

KESERŰL, (2), (kes-er-ü-öl) áth. m. *keserül-t*. 1) Valamit keserűnek állít, olyannak tart, ércz. *Ezen örömet igen keserülöm. A beteg keserüli az orvosságot.*

2) *Megkeserül valamit* am. keservesen megérez, megsirat. *Ezt te még megkeserüld.* 3) Sajnál, szán, megszán. „Keserüllek tiszta szívvel.“ Benigna asszony imakönyve. „Megkeserülé ötet és bevivé barlangjába.“ Pesti G. meséi. „Ne hagyjad hejában kérésemet! keserülj meg.“ Régi magyar Passió.

„De keserüljed ily kárunkat igen,
Vigasztalj minket : ne essünk kétségben.“

Panaszkodó ének a XVII. századból. (Thaly K. gyűjt.).

„Útában sok jámbor őt kíséri vala,
Minden ember őtet keserüli vala.“

Istvánfi Pál a XVI. századból.

KESERŰLAPU, (keserű-lapu) ösz. fn. Növény-faj. Máskép közönséges néven : *bojtorján*. Gyökérle-velei nagy labodások; szárlevelei színesek, nyelesek, aprófogások; fészkei kopaszok. Növénytani neve : *keserűlapu bojtorján* (Aretium lappa).

KESERŰLÉS, (1), (kes-er-ül-és) fn. tt. *keserülés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. 1) Állapot, midőn valami keserű ízűvé leszen. *A rohadó gyümölcsnek, az örömmel vegyített bornak keserülése.* 2) Átv. ért. másnak fájdalmában, szenvedésében való részvevés. 3) *Megkeserülés* am. keserves megérzés, megsiratás.

KESERŰLÉS, (2), (kes-er-ü-öl-és) fn. tt. *keserülés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Nyilvánítás, mely szerént valamit keserűnek vallunk, tartunk.

KESERŰLET, (kes-er-ül-et) fn. tt. *keserület-ét*, harm. szr. —*e*. Sajnálatra, szánakozásra méltó állapot.

KESERŰLETÉS, (kes-er-ül-et-és) mn. tt. *keserületés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Sajnálatra, szánakozásra méltó állapotban levő. *Keserületes szegények, nyomorékok.*

KESERŰLETLEN, (kes-er-ül-etlen) mn. tt. *keserületlen-t*, tb. —*ek*. Akin senki nem keserül, azaz nem sajnálkodik, nem szánakozik. *Keserületlen árva.*

KESERŰLETLENSÉG, (kes-er-ül-etlen-ség) fn. tt. *keserületlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Érzéketlen részvétlenség, midőn valaki más baján, nyomorúságán nem sajnálkodik, nem szánakodik.

KESERŰLŐ, (kes-er-ül-ő) mn. tt. *keserülő-t*. Aki más baján, nyomorúságán, fájdalmán szánakodik, megcsik. *Árvákon keserülő jótévedők.*

KESERŰS, (kes-er-ü-ös) mn. tt. *keserűs-t* v. —*et*, tb. —*ek*, I. **KESERNYÉS**.

KESERŰSÉG, **KESERŰSÉG**, (kes-er-ü-ség) fn. tt. *keserűség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajd. ért. ke-

serű íze, keserű tulajdonsága valaminek. *Némely füvek, savak, gyümölcsök keserűsége. Rohadt alma, körte keserűsége.* 2) Átv. ért. szívbeli mély fájdalom, gyászos állapot, keserv. *Teli torokkal nyeli keserűségét.* (Km.).

KESERŰSÉGÉS, (kes-er-ű-ség-és) mn. tt. *keserűségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Igen keserű ízű. 2) Átv. ért. szomorúsággal, mély bánattal, fájdalommal teljes. „És nagy keserűségös könyhullatással.“ Górcodex.

KESERŰSÓ, (keserű-só) ösz. fn. Sónemű test, különösen kénsavas keseréleg, melynek íze keserű, s a tűzben hamar szétolvad. Alkatrészét teszi többféle ásvány- és keserűvizeknek, milyen az ismertebbek közül a püllnai és seidliczi. (Közneven latinul: sal amarum; németül: Bittersalz).

KESERŰTELEK, puszta Pest m.; helyr. *Keserűtelek-re*, —*én*, —*ről*.

KESERŰVÍZ, (keserű-víz) ösz. fn. Ásványos víz, melynek egyik alkatrésze keserűsó. V. ö. **KESERŰSÓ**.

KESERV, (kes-er-v) fn. tt. *keserv-et*, harm. szr. —*e*. Tulajdon értelemben nem divatozik. Átv. ért. mély bánat, mély fájdalom, gyászos állapot. *Keservét elpanaszolni. Keservében haldíra szánni magát. Jeremids próféta keservei.*

KESERVES, (kes-er-v-es) mn. tt. *keserves-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fájdalmas, mély bánatú, gyászos. *Keserves özvegy, árva. Keserves anyja. Álla a keserves anyja, keresztfándl siralomba.* (Böjti ének). *Keserves állapot, bánat, fájdalom. Keserves kínszenvedés.* Szélesb ért. sok bajjal, vesződséggel járó. *Keserves a szegény ember állapota. Keserves munkával keresni a kenyeret.*

KESERVESEN, (kes-er-v-es-en) ih. 1) Keserves kedélyvel, igen fájdalmasan. *Keservesen panaszkodni.* 2) Sokat szenvedve, nagy nehezen, vesződvé. *Keservesen élni.*

„De bármerre fordítja subáját,
Keservesen éli a világát.“

Népdal.

KESERVETÉS v. **KESERVETŐS**, (kes-er-v-et-ös) mn. Benigna asszony imakönyvében am. keserves.

KESERVETÉST v. **KESERVETÖST**, (kes-er-v-et-ös-t) ih. Benigna asszony imakönyvében, am. keservesen.

KESERVÍZ, (keser-víz) ösz. fn. lásd: **KESE-RŰVÍZ**.

KÉSÉS, (kés-és) fn. tt. *késés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Elmaradás, hátramaradás, valahol annak idején meg nem érkezés. 2) Fontolgató halasztás valamely dolog végrehajtásában. V. ö. **KÉSIK**.

KÉSETLEN, (kés-etlen) mn. tt. *késellen-t*, tb. —*ék*. 1) Midőn gyöke a metsző eszközt jelentő *kés*, am. kinck kése nincsen. 2) Midőn a *késik* igétől származik, am. nem késkedő, nem maradozó, nem halogató.

V. ö. **KÉSIK**. Határozóként am. kés nélkül; és: el nem késve.

KÉSFOK, (kés-fok) ösz. fn. A kés pengéjének vastagabb széle vagy háta. *Késfokkal nem lehet met-szeni. Éles mint a kés foka.* (Gúnyos km.). Ellentéte: *késél*.

KÉSGERELY, (kés-gerely) ösz. fn. l. **KUSZTORAGERELY**.

KESHED, (kes-h-ed) önh. m. *keshed-t*. Gyöke a nyilást jelentő *kes*, s am. fakad, nyílik. Tiszamel-lékén, am. színtő hagyja, veszti, fakúl. *Keshed az avult ruha.* Lőrincz Károly szerint azt is teszi: kop-pik. V. ö. **KES**, (1).

KESHEDÉS, (kes-h-ed-és) fn. tt. *keshedés-t*, tb. —*ék*. Fakadás, kinyílás. Fakulás, színváltozás. Kop-pás. V. ö. **KESHED**.

KESHEDT, (kes-h-ed-t) mn. tt. *keshedt-et*. Ki-nyílt, kifakadt. Fakúlt, színehagyott. Kopott. V. ö. **KESHED**.

KESHEDTEN, (kes-h-ed-t-en) ih. Nyílt álla-potban. Színehagyottan.

KÉSHÉGY, (kés-hégy) ösz. fn. A késféle met-sző eszköznek csúcsos vége. *A gyógygyorból annyit venni, mennyi egy késhégyre fér.*

KÉSHÜVELY, (kés-hüvely) ösz. fn. Kemény bőrből csinált hüvely vagy tok, melyben használaton kívül a kést tartani szokták, különösen a mészárosok és hentesek. V. ö. **KÉSTOK**.

KÉSIK, (kés-ik) k. m. *kés-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *késsél*. Ezen ige, és származékai (*késő*, *késlel*) mind hangra, mind alapértelemlre nézve legközelebb rokonságban állanak a régiesen írt, és még tájdivatosan használt *késér*, *késért* szókkal, mert mindnyájan a járás, menés, mozgás alapfogalma alá tartoznak. Rokonok ugyan hangokban mindezekkel az elavult *kisik* v. *kesik*, *kisa* v. *kesa*, *kisdlkodik* v. *kesdlkodik*: de a különbség köztök lényegben az, hogy ez utóbbiakban a gyökhangzó (*e* v. *é* v. *i*) rövid, amazokban pedig hosszú (*é*). Az utóbbiakban, t. i. a mozgást jelentő *is* v. *es* gyökelemekben az *s* szintén sebességet jelentő alkatrész, valamint az *esik*, *oson*, *suhan*, *siet*, *surran*, igékben is; azonban mindezek gyökmagánhangzója egyszersmind a sebesebb mozgást jelentő rövid *e* v. *i* v. *u* is. Az *es*, *is* elemekhez tehát *k* elő-lehellet járulván, lesz: *kes* v. *kis*, azaz sebes mozgást tesz. Ellenben a *késik* és *késér* (v. *kísér*) igékben hosszú *é* (vagy *i*) levén a gyök magánhangzója, ez tartósság, lassuság (hosszú *é*) jelentéssel bír; és valóban aki *késik*, az egy más valakinél vagy va-laminél lassabban haladva jár vagy jöddögél, és aki *késér*, az valakivel együtt mendegél, vele folyvást jár, kel, tehát saját mozgásában korlátolva van. V. ö. **KÉSEN** és **KÉSŐ**. Ezen elemzés szerint *kés-ik*, 1) általán am. lassu, maradozó léptekkel jön, tehát a várt, kiszabott, rendelt időre meg nem érkezik; ellentéte a gyors mozgás susogását utánozó *se-et* v. *si-et*, melylyel rokon a *sebes* (*se-v-es*). *Sem siet, sem késik haragja Istennek.*

(Zrinyi). Inneu ha valaki sokáig elmarad, s a várt időre meg nem jelenik, azt szoktuk kérdeni: *hol jár, merre jár oly sokáig? azaz? hol, merre késik: Késik az óra, midőn hengere v. kereke a nap járásával egyaránt nem mozog, s attól elmarad. Elkésik vagy megkésik az utas, midőn a kitűzött helyre és időben meg nem érkezik.* 2) Átvitt ért. valamit vontatva, halogatva teszen. *Késni a levélírással, fizetéssel. Késni a munkával.* 3) *El* igekötővel azt is jelenti: lassúsága miatt valahonnan egészen elmarad, valamit elmulaszt, elszalaszt. *Elkésni az ebédről, a templomból, a miséről. Elkésni a vasutáról, a gőzhajóról.* Igen közel rokon hozzá mind hangban, mind értelemben a persa *khéz-ídan* v. *khaz-ídan* am. későn, vagy lassan menni, mászni, csúszni; elesúszni (tarde ingredi; repere; pede labi). Némely más rokonságát l. KÉSŐ alatt.

KÉSÍT, (kés-ő-ít) áth. m. *késítétt*. Azt eszközli hogy valami elkésik. *Elkésíti. A váltót elkésíteni* (annak idejében be nem mutatni, meg nem ovatolni).

KESK, (kes-k) elavult v. elvont törzse *keskeny* szónak és származékainak.

KÉSKE, (kés-ke) kics. fn. tt. *kés két*. Kis kés.

KÉSKEDÉS, (kés-kéd-és) l. KÉSEDÉZÉS.

KÉSKÉDIK, (kés-kéd-ik) l. KÉSEDÉZIK.

KESKEND, falu Baranya m.; helyr. *Keskendre*, —én, —ről.

KESKÉNY, (kes-k-ény; a *kes-k* törzs am. *kis-ke* azaz, kicsi-ke v. keves-ke s az *eny* v. *ny* melléknév képző) mn. tt. *keskény-t* v. —et, tb. —ék. Eredetileg *kiskeny* a *kis* gyöktől. Rokon vele: *kecsély*, mely ma csak tájszokásilag él, s helyette a megfordított *cse-kély* van közdivatban, holott, mint értelme bizonyítja, gyöke szinte *kis* v. *kes*, melyből lett *kisély* v. *kesély*, azután az *s* (mint igen sok szavainkban) *cs*-re változva *kecsély*. Mindkettejökben a kicsiség, vagy kicsinyedés alapfogalma rejlik, különösen a *keskeny* szó jelenti a testnek vagy térnek szélességben mintegy, *kisség-ét* vagyis *kicsiségét*, *keveségét*, s ellentéte: *széles* és *vastag*. *Keskeny fal, keskeny ágy, keskeny pamlag, keskeny asztal. Széles az asztal, keskeny az abrosz, rövid a vacsora.* (Népd.). *Keskeny rét, szántó-föld, országút, híd, útcza.* Az állati, különösen emberi testre vonatkozólag am. összeszorult, vékony, karsu. *Keskeny arcz. Keskeny mell, vállak, csipőik.*

A törökben *keszkin* am. éles, metsző, és leghihetőbben a *kesz*-mek (vágni, metszeni) igétől származik, a *kin* (ken, ghan) pedig a tatárban részesülői képző. (Kazem-beg töröktatár nyelvtana 161. lap; és Berczine vizsgálatai [Recherches] 36. lap).

KESKÉNYÉDÉS, (kes k-ény-éd-és) fn. tt. *keskényédés t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A testnek vagy térnek azon állapota, melyben szélessége fogy, kevesedik, kicsinyedik, pl. midőn a szántóföldből a szomszédok néhány barázdát elszántanak.

KESKÉNYÉDIK, (kes k-ény-éd-ik) k. m. *keskényéd-tem*, —tél, —étt. Szélességében fogy, kevese-

dik, kisebbedik; vékonyabbá, karcsubbá változik. *Keskenyedik apadáskor a folyóvtz. Keskenyedik a hegyek közti térség. Keskenyedik az aszúkóros embernek melle, vállá.*

KESKÉNYEN, (kes-k-ény-en) ih. Keskeny minőségben vagy állapotban.

KESKÉNYÍT, **KESKÉNYIT**, (kes-k-ény-ít) áth. m. *keskényít-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Valamely testnek vagy térnek szélességét, kisebbé, szűkebbé, vékonyabbá teszi. *Nyirkéldás által keskenyíteni a papírtvet. Elszántás által keskenyíteni a szomszéd földét.*

KESKÉNYÍTÉS, **KESKENYITÉS**, (kes-k-ény-ít-és) fn. tt. *keskényítés t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamely testet vagy tért keskenynyé teszünk, szűkebbre szorítunk. V. ö. **KESKENYÍT**.

KESKÉNYség, (kes-k-ény-ség) fn. tt. *keskény-ség-ét*, harm. szr. —e. A testnek vagy térnek azon tulajdonsága, melynél fogva az akár magában véve akár aránylag keskeny, azaz szűk, vékony, karsú V. ö. **KESKÉNY**.

KESKÉNYÜL, (kes-k-ény-ül) ih. l. **KESKÉNYEN**.

KESKÉNYÜL, **KESKÉNYÜL**, (kes-k-ény-ül) önh. m. *keskényül-t*. Keskeny, azaz szűk, vékony alakuvá leszen. *Ezen völgy, minél inkább behat a hegyek közé, annál jobban keskenyül. A beteges vén embernek keskenyül a teste.*

KESKÉNYÜLÉS, **KESKÉNYÜLÉS**, (kes-k-ény-ül-és) fn. tt. *keskenyülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn valamely test vagy tér keske, nyúl. V. ö. **KESKÉNYÜL**.

KÉSLEG, (kés-leg) l. **KÉSEN**.

KÉSLEKÉDÉS, (kés-el-e-kéd-és) l. **KÉSEDÉZÉS**.

KÉSLEKÉDIK, (kés-el-e-kéd-ik) k. m. *késle-kéd-tem*, —tél, —étt, l. **KÉSEDÉZIK**.

KÉSLEL, (kés-él-el) áth. m. *késlel-t*. Valakit, vagy valamit fentartóztat, vagyis akadályoz, hogy bizonyos útat, járást annak idejére be ne végezhesen, vagy valamit a rendelt időben végre ne hajthasson. *Valakit utjában, munkájában késlelni.* „Ne akarj minket késlelni.“ Debreczeni Lk. „Késleli vala őtet az bemenéstől.“ Góry.cod. „De az urakat igen kéretik, hogy ő kegyelme te k(egyelmedet) meg ne késleljék.“ Levél 1540. évből. (Szalay Á. gyűjt.). „K(egyelme)d írna uramnak, ne késlelné ott az legényt.“ Levél 1556. évből. (Szalay Ágoston. gyűjt.). Önhatólag is, (késedelmez' értelemben): „Az hatalmas Istenért kértem, hogy ne késleljenek, azért én ne legyek az oka, hanem ők, ha mi történik.“ Ugyanott, ugyanazon évből.

KÉSLELÉS, (kés-él-el-és) fn. tt. *késlelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg akadályvetés, mely által valakit v. valamit késlelnék. Régi-csen késedelmezés is. V. ö. **KÉSLEL**.

KÉSLELŐ, (kés-él-el-ő) mn. és fn. tt. *késlelő-t*. Aki, vagy ami a mozgást, járást, jövést, cselekvést hátráltatja, maradozóvá teszi. *Utazást késlelő árvizek, zivatarok. Munkát késlelő nehézségek.*

KÉSLELTET, (kés-él-el-tet) mivel. m. *késleltet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *késleltess*. Szorosan véve, mint miveltető ige, am. késlelővé tesz, vagyis más által okoz késedelmet, hátramaradást; de szokott értelemben am. az egyszerű késél vagy késlet, azaz valakit v. valamit előmenetelében, jártában keltében, cselekvésében hátráltat. Azonban 'késleltet' szóban mégis azon jelentés rejlik, hogy ha nem is más személy, de mégis valamely eszköz által okoztatik a késedelem. Hasonló alakú szók: akadályoz-tat, kettőz-tet.

KÉSLELTETÉS, (kés-él-el-tet-és) fn. tt. *késleltetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit késleltetünk. V. ö. **KÉSLELTET**.

KÉSLELTETŐ, (kés-él-el-tet-ő) mn. tt. *késleltető-t*. Aki vagy ami késleltet. *Perfolyamot késleltető kifogások.*

KÉSLELVÉNY, (kés-él-el-vény) fn. tt. *késlelvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Birói vagy törvényhozói rendelet, melynél fogva valamely tartozás lefizetése végett időhaladék engedtetik, (latinul: *moratorium*), pl. az 1848: IX. törvényezikk 5. §-ában oly földbirtokosnak, kinek birtokához az előtt urbériség volt kapcsolva, s ez azon törvényben megszüntetett. A birói késlelvények, mint általában minden úgynevezett birói parancsok Magyarországbán most már végképen eltörölvék. (Országbirói értekezlet I. rész 49. és 88 §§.).

KÉSLEMÉNY, (kés-el-e-mény) fn. tt. *késlemény-t*, tb. —*ék*. L. **KÉSÉDELEM**.

KÉSLET, (kés-el-et) áth. m. *késlet-tem*, —*tél*, —*étt*. Szokottabban: *késél*; l. *ezt*.

KÉSŐDÉS, (kés-él-öd-és) fn. l. **KÉSÉDELMEZÉS** v. **KÉSKÉDÉS**.

KÉSŐDIK, (kés-él-öd-ik) belsz. m. *későd-tem*, —*tél*, —*ött*. l. **KÉSKÉDIK**.

KÉSMÁRK, szabad kir. város Szepes vármegyében; helyr. *Késmárk-on*, —*ra*, —*ról*.

KÉSMETSZÉS, (kés-metszés) ősz. fn. Metszés, melyet valaki késsel tesz.

KÉSMILLING, (kés-milling) l. **KÉSPÉNGE**.

KÉSMIVES, (kés-mives) ősz. fn. Szerkovács, szermives, ki késeket s hasonló eszközöket készít; *késes*, *késcsindló*.

KÉSMIVESÁRU, (kés-mives-áru) ősz. fn. Késékből s más ily nemű eszközökből álló áruk, melyeket késmivesek készítettek.

KÉSMIVESSÉG, (kés-mivesség) ősz. fn. Késmevek készítésével foglalkodó mesterség.

KÉSNYEL, (kés-nyel) ősz. fn. Fából, csontból, érczből stb. való fogatú vagy markolat, melybe a kés pengéjét beillesztik. *Síma*, *rovátkos*, *egyenes*, *görbe késnyel*.

KÉSŐ, (kés-ő) mn. tt. *késő-t*. Kicsinyezve: *későske*. 1) Lassan, maradozva járó, jövő, a várt, rendelt időre meg nem jelenő. *A késő vendégeket nyugtalanul várni. Sötétben, zivatarban elkéső utasok. Késő óra*, mely a nap járásától elmarad. „És ő monda azoknak: Ó heitok (stulti) és késő szívövek“ (tardi corde). Tatrosi cod. 2) Ami nem az illő, kellő időben történik. *Késő tanács*, mely a lett dolog után adatik. *Késő bánat eb gondolat*. (Km.). *Késő az agg ebet szelidíteni vagy tánczra tanítani*. (Km.). *Késő a takarékosság, midőn üres az élésláda. Késő silve vagy sültve Szabó D.-nál am. késő tanács. Már késő* (trop tard, zu spät). *Már késő, a szerencsétlenség megtörtént. Késő segítség. Késő szántás, vetés, aratás, szüret. Késő ebédlés, vacsorálás. Késő lefekvés, fölkelés*. 3) Ami bizonyos időn túl van. *Késő este, késő éjszaka érkezett. Késő vénségre jutni*. 4) Ami távol jövődőségre kiterjed. *Késő unokák, maradékok. Késő nyom. Késő kor, századok*. 5) Használják határozóul is, am. *későn van. Már késő, mindennek vége. Késő akkor hozni vizet, midőn elégett a ház. Ha még nem késő, próbáljuk meg*.

A törökben *gics* v. *gecs*, am. *késő*, és *gidse* v. *gedse* éj; melyek szintén *gecsmek* (kelni, menni, műlni) igével állnak viszonyban; innen a csagataj *kicsti* am. *kelt*, *ment*, *múlt*, és *kics kurun* (egészen a magyar *későkoron*) am. este után késő idő. *Abuska. A sínai nyelven kieu* am. soká (diu). V. ö. **KÉSIK**.

KÉSŐCSKE, (kés-ő-cs-ke) mn. tt. *későcskét*. Ami kevéssé késő, mi a várt, rendelt kiszabott időn túl valamivel elmaradt. *Már későcske volt az idő, mikor kiértünk az erdőből*.

KÉSŐCSKÉN, (kés-ő-cs-ke-en) ih. Kevéssé későn, valamivel utóbb, mint a szokott, rendelt, kiszabott időben. *Későcskén érkezett a posta. Későcskén kaptunk a munkába*.

KÉSŐDIK, (kés-ő-d-ik) k. m. *későd-tem*, —*tél*, —*ött*. Kénytelenül, valamely közbe jött akadályokkal küzdve *késik*.

KÉSŐL v. **KÉSÖLL**, (kés-ő-ö-l v. —öll) áth. m. *késől-t* v. *késöll-ött*, htn. —*ni* v. —*eni*. Későnek vél vagy tart. *Már későll az időt s eltávozott*.

KÉSŐN, (kés-ő-en) ih. Maradozva, nem a rendelt vagy kiszabott időre, utóbb mint szokás vagy illik. *Későn érkezni haza. Későn ebédelni, vacsorálni. Későn fekvüni, korán kelni. Későn fogni a munkához. Későn érő gyümölcs. Későn látogatni a betegeket. Későn menni templomba, tanodába, tanácsba. Aki későn megy a templomba, mégis akkor jön ki, mikor a többi*. (Km.). *Későn jársz. Későn való gyermek, korán való árva*. (Km.). *Későn korán talpon lenni*.

KÉSŐRE, (kés-ő-re) ih. Késő időre. *Későre hagyni a házasságot. Későre, hára megérkezett. Későre rendelni a lovakat*.

KÉSŐS, puszta Baranya m.; helyr. *Késős-re*, —*ön*, —*ről*.

KÉSŐSÉG, (kés-ő-ség) fn. tt. *későség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) A mozgó, járó lénynek tulajdonsága, mi

szerént késik, lassan jön. 2) Azon lassuság, melylyel valamely eselekvés jár.

KÉSPÉNGE, (kés-péngé) ösz. fn. A késféle metsző eszköz pengéje. V. ö. PÉNGE.

KÉSPILINGA, (kés-pilinga) ösz. fn. I. KÉSPÉNGE.

KESREG, (kes-er-eg) fn. I. KESERÉLEG.

KESRENY, (kes-er-eny) fn. tt. *kesreny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Elemi test, a könnyű fémek egyike, mely ezüstfehér színű, kitünő fémfényű és kalapálható; a légen hevítve élénk világosság kifejlése közben ég el, és így élenyvel vegyülve keseréleggé változik. Nevét onnan vette, mivel számos vegyületei keserű ízűek. (Magnesium).

KESSED, (kes-h-ed) önh. I. KESHED.

KESSEDÉS, **KESSEDT**, I. KESHEDÉS, **KESHEDT**.

KESSINCZ, (falu Temes m.; helyr. *Kessincz-re*, —*én*, —*ről*).

KESSZ! tájdivatos indulatszó, s am. a mélyhangú *kaccz*, melylyel a macskát szokták el- vagy tovaüzni.

KÉSSZURÁS, (kés-szurás) ösz. fn. Szurás, melyet valamely testen késhegygel tesznek, pl. midőn a sértést megölik. Átv. ért. igen az elevekre ható sértés, bántalom. *Minden szava egy késszurás. Mintha késszurást ejtett volna szivemen.*

KÉSTET, (kés-tet) mivel. m. *késtet-tem*, —*tél*, —*ét*, par. *késtess*. Késni kényszerít, fentartóztat, menésében, haladásában gátol, akadályoz valakit vagy valamit. *Látogatóm késtettek az írásban. Az ellenszél késteti a hajót.*

KÉSTETÉS, (kés-tet-és) fn. tt. *késtetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely valakit vagy valamit késtet. *Utasok késtetése a vámkorlátnál.* V. ö. **KÉSTET**.

KÉSTOK, **KÉSTOKMÁNY**, (kés-tok v. —tokmány) ösz. fn. Tok- v. tokmány, mely a kést nyelestül betakarja, különböztetésül a keshüvelytől, mely csak a pilingát fűdi, pl. a hentések, mészárosok oldalain lógó keshüvelyek.

KÉSVÁGÁS, (kés-vágás) ösz. fn. Vágás, melyet valaki valamely testen késsel tesz.

KÉSVAS, (kés-vas) ösz. fn. Azon éllel és fokkal bíró vaslap, mely tulajdonkép a késnek testét képezi: máskép: *pilinga* v. *mülling* v. *péngé*.

KESZ, elvont gyök, melyből, *kesze*, *keszeg*, *keszöcze* erednek, s egy a *kese*, *kesely* szók *kes* gyökével, s jelentése fehéres, világos vagy fakószínű. V. ö. **KES**, **KESZE**, **KESZÖCZE**. Vajjon a *Keszi*, *Kesző*, *Keszü*, *Keszteg*, *Keszitölcs* helynevek nem a fehéres színtől kölesönözték-e szinte neveiket, s vajjon nem felelnek-e meg a latin *Alba*, és a szláv *Béla*, *Bjela* helyneveknek, pl. Bánkeszi nem volt-e hajdan valamely Bánnak fejrőlő kastélya?

KÉSZ, (ke-esz v. ké- v. kéj-sz; így a régente állandóan divatozó *készert*, *kételen* szókban is, *kéj*'

v. *kény*' helyett csak *ké* a törzs, mint *száj* is csak *szá*) mn. tt. *kész-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Gyöke a kedélyre vonatkozó, különösen hajlamot, tevékenységi ösztönt, kedvet jelentő *ke* v. *ké*, melyből a tulajdonságot jelentő csangós *esz* (es, as, os, ös) képzővel lett *ke-esz* v. *ké-esz* v. *kéj-esz* s összevonva: *kéj-sz*, *kész*. Közel jár hozzá értelemben a régies igehatározó *önkélén* v. *önkéljént*, ma: *önként*, melyben szintén a *kéj* szó a fő szereplő. Szabó Dávid *készantag*' szót szintén *kéjén*' szóval is értelmezi. 1) Tulajd. ért. aki valamire kedélyénél fogva, belső indulatból hajlandó, aki valamit kedvvel, örömmel, önként teszi. *Kész akarat*, önkéntes akarat, mely nem huzódozik, nem vonakodik, ha tenni kell; *kész akarva*, azaz belső indulat ösztönzésére; *kész kedvvel* am. örömmel, szívesen; *kész neveltség*, am. neveltséget gerjesztő, nevelési kedvet adó; *kész vendég*, ki nem vár meghívást, ki minden asztalhoz szereti törölgetni kését, tolakodó tányérnyaló; *kész vevő*, ki venni, vásárolni akar (Kauflustiger); *kész bohó* v. *bolond*, ki mindig hajlandó bohózatot, bolondot játszani; *kész költő*, *verselő*, ki nyomban, hevenyében vagy könnyűséggel költeni, verselni képes; *kész kenyérevő*, ki mindig étvágygyal bír; *kész betegség*, mi könnyen betegséget okoz: *ez a gyümölcs kész betegség*; *a vénség kész betegség*; *kész koldus*, kinek körülményei oly szűkek, hogy akár mindjárt koldulni mehet; *kész katona*, ki legott fegyvert foghat. *Kész szónok*, ki a szónoki előadásra képességgel bír. „Senki nem kész (aptus) Istennek országába menni, ki ereszti ő kezét az ekére és hátmegé néz.“ Tatosi cod. Lukács. XI. 2) Átv. ért. a mi elkészült, amit legott használni lehet, mire várni nem kell, tehát mintegy önként ajánlkozik, kínálkozik. *Kész pénz*. *Kész ruha*. *Kész épület*. *Kész ebéd*, *vacsora*. *Kész paripa*, *kocsi*. *Készből élni*. *Kész szolgálja önnek*. „Mondjátok a hivatalosoknak: Ím en ebédem kész. Én bikáim és en házi madarim megölettek és mindenek készek, jövetek a menyeközöbe. Tatosi cod. Máté XXII.

KÉSZAKARAT, (kész-akarat) ösz. fn. Akarat, mely valamit tenni hajlandó, mely nem vonakodik, nem huzódozik. *Készakarattal lenni*. Szorosb ért. föltett szándék. *Készakarattal* v. *akaratból tenni valamit*.

KÉSZAKARATOS, (kész-akaratos) ösz. mn. Rosz értelemben 1) Kinek valamihez készakarata van. *Készakaratos sértő*, *kártevő*. Másként: *szántszándékos*. 2) Amit valaki készakarattal tett. *Készakaratos kártevés*. V. ö. **KÉSZAKARAT**.

KÉSZAKARATÚ, (kész-akarató) ösz. mn. Jó értelemben 1) Készakarattal bíró, levő. *Készakarató jótevő*. 2) Készakarattól, jó szándéktól eredő, származó. *Készakarató segítség*, *adakozás*.

KÉSZAKARVA, (kész-akarva) ösz. ih. vagy állapotjegyző. Belső hajlamnál és elhatározásnál fogva, nemesak nem erőttel vagy nem kényszerítve, hanem mintegy előre elkészült, eltökélt akarral, szántszándékkal. *Készakarva tenni kárt valakinek*.

Készakarva gázolni vagy gázoltatni a vetéseket. Készakarva menni neki a veszélynek. Készakarva szólaní valamit. Mondják így is: *készakartva*, melyben az *akartva* szó azért nevezetes, mivel a *va* képző a múlt részesülöhöz (akart) járulván, szabatosan csak múlt időre viszonyúlhat, pl. *nem kész akartva tettem kárt; kész akartva mondtam, amit mondtam*; de jelen időben: *kész akarva rohansz a veszedelembé.* Ezen szóban, valamint a *készantag* és *szántszándékkal* hasonló értelmű szókban, igen jellemző, hogy a *kész* és *akarva* (vagy *szántag*, vagy *szánt és szándékkal*) rokon értelmű összetételekkel a jelentés nagyobb fokozatát s mintegy eleve való eltökéltét fejezzük ki.

KÉSZANTAG, ih. Vagy tulzás által megnyújtott szó, mint *régentag, hajdantag, mostannag, ottannag* stb. s eredetileg: *készent*, melyből lett *készenteg*, s utóbb *készantag*; vagy pedig *kész szántag* (=készszántan) összetett szó, s am. *szándékosan* vagy *szántszándékkal*. Értelme: *készakarva*, nemcsak önkéntes elhatározásnál fogva vagy minden erőtetés nélkül, hanem eltökélt szándékkal vagy akarattal, szándékosan. V. ö. **KÉSZAKARVA**.

KESZE, (kesz-e) fn. tt. *keszét*. Székely tájszó, csangós kiejtéssel, jelent zablisztból készült pépet, melyet halavány fakó színe miatt hívnak *keszé-nek*, azaz *kesé-nek*; *kesze* tebát am. *kese pép*. V. ö. **KE-SZÖCZE**.

KESZEG, (kesz-eg) fn. tt. *keszeg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Ha ezen szónak hellén *λευκιςκος*, latin *albula*, német *Weissfisch* neveit összehasonlítjuk, legvalószínűbb, hogy a magyar *keszeg* is a fehér szintől vette nevét, s gyöke *kesz* egy a fehéret vagy fakót jelentő *kes* *kese* szókkal, és így *keszeg*, am. *keseg*, azaz *kesegő*, *kese* hal. Néhatt: *peszmege*. (Cyprinus). Így neveztetnek általán bizonyos folyóvízi halak, melyeknek pikkelyei ezüstsínű fehérek, s a magyarországi folyókban, különösen a Dunában és Tiszában nagy bőségben tenyészenek, ilyenek a Tiszában a *búczó* v. *buczó*, *dévrér*, *dobancs*, *durda*, *fejér*, *galla*, *gesztás*, *bagoly*, *jász* és *jász*, *ilonka*, *vadász*, *kárász*, *gárda* v. *kárda*, *kerek*, *hosszu*, *mána*, *marti*, *ökle*, *ön*, *pápa*, *piroska* v. *veresszárnyu*, *ponty* v. *potyka*, *szápó*, *tamás*, *csabak keszeg* stb. Különösen így nevezik azon fajokat, melyek sorányabak, laposabb testűek, innen a közmondások: *sovány mint a keszeg; amint veted a pendelyháló, úgy fogod a keszeget*, (azaz a módban, modorban áll a mesterség).

KESZEGFALVA, falu Komárom m.; helyr. *Keszegfalvár-ra*, —n, —ről.

KESZEGH, falu Nógrád m.; helyr. *Keszegh-re*, —én, —ről.

KESZEGOLDALT, (keszeg-oldalt) ösz. ih. Féloldalt, mint a keszegek szoktak úszni. Vagy talán *kezeg-oldalt*, t. i. azon irányban, mint az oldalon fekvő kéz van.

KESZEGSALÁTA, (keszeg-saláta) ösz. fn. Salátafaj, melynek levelei éllel felfordulnak, hegyesek,

fulánkös gerincezűek. Szára tövön szőrös. Nevét hihetőleg a keszegnek szálkás, szurós tulajdonságától kapta. Máskép: *vad saláta* (*lactuca scariola*).

KESZEI VÁR, pusztá Sopron m.; helyr. *Vár-ra*, —on, —ről.

KÉSZEN, (ké-esz-en) ih. 1) Valamire hajlandón, szivesen. *Készen lenni a szolgálatra*. 2) Oly állapotban, melynél fogva legott használni lehet valamit. *Készen van az ebéd, vacsora. Készen áll a paripa. Készen vannak a fegyverek. A lovadnak készen, széna, abrak készen.* (Népd.). V. ö. **KÉSZ**.

KÉSZENLÉT, KÉSZENLÉTEL, (készen-lét v. —létel) ösz. fn. Oly állapot, melyben valaki legott teheti azt, amit tennie tetszik vagy illik, vagy kell stb.

KÉSZENLEVŐ, (készen-levő) ösz. mn. Meglevő, ami elhasználásra vagy eladásra készen áll. *Készen levő gabona, bor, árúk.*

KÉSZERÍT, (v. készerejt) **KÉSZERÍTÉS** stb. Régies szók. Lásd: **KÉNYSZERÍT**, **KÉNYSZERÍTÉS** stb.

KÉSZFIZETÉS, (kész-fizetés) ösz. fn. Rögtön, legott, kellő időben történő fizetés.

KÉSZFIZETŐ, (kész-fizető) ösz. fn. Adós, vásárló stb. ki legott, halasztás nélkül fizet, mihegyest kell.

KESZI, (1), , több helység neve. Révai szerént a sémi nyelvekben jelent zöld mezőt. Némelyek szerént s nagyobb hihetőséggel am. *közi* v. *köze*, v. *közele*, pl. *Duna-Keszi*, *Buda-Keszi*, *Tisza-Keszi*. V. ö. **KESZ** gyököt is.

KESZI, (2), faluk, **GARAM**— Bars m., **GYULA**— Szala m., **IFOLY**— Hont m., **KARANCS**— Nógrád m., **KIS**— Hont és Nyitra m., **KŐ**— Hont m., **KURTA**— Komárom m., **MAGYAR**— v. **NEMES**— B. Szolnok m., **NAGY**— Komárom m., **OLÁH**— B. Szolnok m., **SAJÓ**— Gömör m., **TISZA**— Borsod m., **TÓT**— Nyitra m., **RÉPÁS**— pusztá Bihar m.; helyr. *Keszi-be*, —ben, —ből.

KESZIHÓCZ, falu Hont m.; helyr. *Keszihócz-ra*, —on, —ről.

—**KÉSZIK**, —**KÖSZIK**, alhangon: —**KO-SZIK**, ösz. igeképző, azonos *kedik*, *ködik*, *kodik* igeképzővel, s ezzel kivált ragozásban fölcseréltetik, pl. *betegszik betegedik, menekszik menekedik, cselekszik cselekedik, gyanakoszik gyanakodik* stb.

KÉSZÍT, KÉSZIT, (ké-esz-ít) áth. m. *készít-étt*, ltn. —ni v. —eni, par. —s. Valamit úgy csinál, különösebben szakértőleg egészen vagy részben más formába alakít, hogy bizonyos célra alkalmas legyen, hogy használatra mintegy késznek ajánlkozzék. *Ebédet, vacsorát készíteni.* „Készéh (régies parancsoló, h képzővel =készív v. készíts) hogy vacsoráljam.“ Tatosi cod. Lukács XVII. *Megkészíteni. Ruhát, fegyverzetet készíteni, elkészíteni. Bört kikészíteni. Elkészíteni a szükegeseket. A ruhát a testhez készíteni. Valamit mondva készíteni. Az útravalókat ösz-*

vekkészíteni. Főlkészíteni a paripákat. Előkészíteni a sebészi eszközöket. Előkészíteni a fájdalom elviselésére, kőt a távolban valamely szerencsétlenség ért. V. ö. KÉSZ.

KÉSZÍTDEGÉL, (ké-esz-it-d-eg-él) áth. m. *készítdegél-t*. L. **KÉSZÍTGET**.

KÉSZÍTÉS, **KÉSZÍTÉS**, (ké-esz-it-és) fn. tt. *készítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit készszé teszünk. *Ruhakészítés. Bőrkészítés. Előkészítés* = előre készítés. *Főlkészítés* = főlszerelés. *Kikészítés. Elkészítés* stb. V. ö. **KÉSZ**.

KÉSZÍTÉSI, **KÉSZÍTÉSI**, (ké-esz-it-és-i) mn. tt. *készítési-t*, tb. —*ek*. Készítést illető, készítésre vonatkozó. *Készítési időhossz. Készítési mód, eszközök. Készítési ár. Előkészítési. Felkészítési.*

KÉSZÍTÉSMÓD, (készítés-mód) ösz. fn. Sajátos nemű dolgozás vagy bánás, melyet valaki követ, midőn valamit készít. *A bőrnek készítmódja különféle lehet.*

KÉSZÍTETLEN, **KÉSZÍTETLEN**, (ké-esz-it-etlen) mn. tt. *készítetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Amit el nem készítették, vagyis, ami nem egész, nem tökéletes, nincs végrehajva. *Készítetlen ruha, bútor.* 2) Nyers, természetes, idomítatlan állapotban levő. *Készítetlen bőr. Készítetlen húsok.* Határozóként, am. készítettlenül.

KÉSZÍTETLENÜL, (ké-esz-it-etlen-ül) ih. Készítetlen állapotban, illetőleg valami egészszé nem alkotva; nyersen, ki nem dolgozva. V. ö. **KÉSZÍTETLEN**.

KÉSZÍTGET, (ké-esz-it-g-et) gyakorl. áth. m. *készítget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *készítgess*. Valamit folytonosan, lassan-lassan készít. *Fegyvereit készítgeti a vadászatra.* V. ö. **KÉSZÍT**.

KÉSZÍTGETÉS, (ké-esz-it-g-et-és) fn. tt. *készítgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki valamit készítge t.

KÉSZITMÉNY, (ké-esz-it-mény) fn. tt. *készítmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán minden mű, melyet valaki nyers anyagból csinál, képez, vagy akármely módosítás, keverés, vegyítés, idomítás által szakértőleg s mesterségesen átalakít. *Gyári, kézművesi készítmények. Gyapjuból, lenből, gyapotból való (vagy gyapju-, lengyapot-) készítmények. Vas-, réz-, güst-, arany-készítmények. Vegytani készítmények. Gyógyszertári készítmények.*

KÉSZITMÉNYÉS, (ke-esz-it-mény-és) mn. tt. *készítményes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A gyógyszereszeknél a n. készített, nem terményi vagy eredetibb állapotban levő. *Készítményes szerek.*

KÉSZÍTŐ, **KÉSZÍTŐ**, (ké-esz-it-ő) mn. és fn. tt. *készítő-t*. 1) Aki valamit készít. *Fegyvereit készítő katoná, vadász. Ruhakészítő.* V. ö. **KÉSZÍT**. 2) Aki valakit bizonyos dologban oktat, tanít, vagy arra int, hogy valamire készen legyen. *Oskolai vizsgálatokra készítő mester. A beteget halálra készítő lelki atya.*

KESZKENŐ, helyesebben : *kezkenő*; l. ezt. **KÉSZLA**, régies, pl. az Érdy-codexben, *Gizela* helyett.

KÉSZLEL, (ké-esz-lel) áth. m. *készlett*. Am. kész. „Ó mel bódog szikség, ki nagyobb jóra készlel embert.“ Érdy-cod. Toldy F. kiadása 104. l.

KÉSZLELÉS, (ké-esz-lel-és) l. **KÉSZTÉS**.

KESZLÉR, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Keszlér-re*, —*én*, —*röl*.

KÉSZLET, (ké-esz-let) fn. tt. *készlet-ét*. Készen vagy meglevő holmi (németül : Vorrath). *Árukészlet. Vászonkészlet. Bor-, gabonakészlet.*

KÉSZLETRAKTÁR, (készlet-rak-tár) l. **KÉSZLETTÁR**.

KÉSZLETTÁR, (készlet-tár) ösz. fu. Tár, melyben beszerzett, készenlevő árucikkelyek foglaltnak.

KESZNYÉTEM, falu Zemplén m.; helyr. *Kesznyétem-be*, —*ben*, —*ből*.

KESZŐ, **EGYHÁZAS** —, **VÁR** —, faluk Vas m.; helyr. *Kesző-re*, —*n*, —*röl*.

KESZŐCZE, (kesz-ő-cze) fn. tt. *keszőczt*. 1) Savanyított korpa levéből s holni más vegyületekből készült böjti leves, máskép : *czibere*. *Nem áll meg a keszőcze a nyárson* (km.), mert szétfoly, nem oda való. Erdélyi J. úgy is értelmezi, hogy nem áll meg a szó asszonyembernél, mint keszőcze a nyárson. 2) Több vidékeken így nevezik a szilvalevest, midőn lekvárnak főzik, s midőn még világos, sárgás fakó színű. E szónak mindkét értelmét véve győke a fakószint jelentő *kesz*, vagy erdélyiesen: *kesze*, mely egy a *kes kesze* szókkal. Történetesen rokon vele a tót *kiszelicza*, melynek győke a savanyút jelentő *kiszeli*, mi ha a magyar böjti keszőczére illenek is, de az édes szilvalevet jelentő keszőczére nem illik.

KESZÖLCZÉS, falu Pozsony m.; helyr. *Keszölczés-re*, —*én*, —*röl*.

KÉSZPÉNZ, (kész-péNZ) ösz. fn. Pénz, mely készen áll, (pl. a pénztárban, szekrényben, erszényben stb.) melyet legott használni, valamire fordítani lehet. *Adja úgy, mint kérem, készpénzzel fizetek.* V. ö. **KÉSZ**.

KÉSZPÉNZBELI, (kész-péNZ-beli) ösz. mn. Készpénzzel történő v. történt. Készpénzre vonatkozó. *Készpénzbeli vásárlások, —üzletek. Készpénzbeli üsszeg.*

KÉSZPÉNZÉN, (kész-péNZ-én) ösz. ih. Tüstént fizetendő pénzért, v. pénzzel, v. pénzen. Ellentéte: *hitelben. Készpénzen olcsóbban lehet vásárolni mint hitelben.*

KÉSZPÉNZI, (kész-péNZ-i); l. **KÉSZPÉNZBELI**.

KÉZSÉG, (ké-esz-ség) fn. tt. *kéztség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Valamiben jártasság, ügyesség. *Beszédbeli v. szólsági kézség. Fegyverforgatási kézség.* 2) A kedélynek azon tulajdonsága, melynél fogva valamit cselekedni különösen hajlandó, nevezetesen, midőn

valaminek végrehajtására gyorsnak mutatkozik, midőn mások kedvéért örömet, szívesen teszen valamit. *Szolgalati, segítői készség. Készséggel ajánlkozni valamire, tenni valamit. A vendéglőnek egyik fő kelléke a szolgálati készség. A segédadományi ívet egész készséggel aláírni.* V. ö. KÉSZ. 3) Némely tájbeszédben am. készlet. L. KÉSZLET. 4) A régiéknél, pl. Bécsi codexben am. készülék, szer, eszköz. „Az üdőben, melyben halandjátok a trombitának, sípnak és hegedőnek . . . , szózatját és minden igrezekészás (universi generis musicorum) nemzescét.” Bécsi cod. Dániel III. „Minden hadakozó készségeit (universa vasa bellica), melyeket a nép neki adott vala.” Ugyanott Judith. XVI. „És eljövének mind egyetömbbe egymás után ez készséggel Jézushoz. És monda az első: Vegyed e keresztfát . . . A más angyal monda: Vegyed e szegeket . . . És a harmad monda: Vegyed e tiviskoronát . . . És a negyedik monda: Vegyed ez epéth és ez ezetöth. Ezönképpen minden szerszámát és készségeit neki adák Jézusnak.” Nádor-codex 183. l.

KÉZSÉGÉS, (ké-esz-ség-és) mn. tt. *kész-ség-s-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Készséggel bíró, azaz valamit örömet, szívesen tevő vagy tenni hajlandó. V. ö. KÉSZ. *Kész-séges akarát, indulat. Kész-séges adakozók, jótévék. Kész-séges szolgáló.*

KÉZSÉGÉSEN, (ké-esz-ség-és-en) ih. *Kész-séges módon, azaz szívesen, örömet, hajlammal, mások kedvét, akarátát megelőzőleg. Kész-ségesen szolgálni, udvarolni valakinek, ajánlkozni valamire.* V. ö. KÉSZ.

KÉZSZÓLÁS, (kész-szólás) ősz. fn. Szónoki tehetség, könnyűség, melynél fogva valaki az illető tárgyról helyesen, okosan szólni hevenyében kész.

KÉZSZOLGÁLAT, (kész-szolgalat) ősz. fn. Szíves hajlandóságból eredő, mások kívánságát megelőző, mások tetszését teljesítő szolgálat.

KÉZSZOLGÁLATÚ, (kész-szolgalatú) ősz. mn. L. KÉZSÉGÉS.

KÉZSZÓLÓ, (kész-szóló) ősz. fn. Személy, illetőleg szónok, ki valamihez hevenyében hozzá szólni képes.

KÉSZT, (ké-esz-t, v. ö. KÉSZ); áth. m. *kész-t-ett*, btn. —*ni* v. —*eni*, parancsolóját a *kész-tet* igétől veszi: *kész-tess*, ámbár lehetne *kész-sz* is, mint *foszt foszsz, oszt, ossz*. Tulajd. valakit sürget, biztat, hogy valamire kész legyen. Különösen, ingerel, sarkantyúz, ösztönöz. *A seregeket csatára készteni. A fiatalságot tánczra készteni. A paripát nyargalásra készteni. Bűnre, ivásra, készteni valakit.*

„Nem földi ösztön, mely magát emészti,
S czélnál is kételkedő homályba dől,
A szívet birtok közt új vágyra készíti.“

Lantos szerelme. (Kisfaludy K.-tól).

KESZTEG, falu Bihar m.; helyr. *Kesz-teg-re*, —*én*, —*ről*.

KÉSZTÉS, (ké-esz-t-és) fn. tt. *kész-tés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit valamire kész-tünk. *Sok kész-tés után felcsapott katonának.* V. ö. KÉSZT.

KÉSZTET, (1), (ké-esz-t-et) fn. tt. *kész-tet-ét*. Régiés, *kész-tés* helyett; l. ezt.

KÉSZTET, (2), (ké-esz-tet) áth. m. *kész-tet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *kész-tess*. Nem más, mint az egyszerű *kész-t*, melynek *tevést* jelentő *t* képzője hangzottság végett kettőztetik, mint több más igéinkben. V. ö. T képző.

KÉSZTETÉS, (ké-esz-t-et-és) l. KÉSZTÉS.

KÉSZTETŐ, (ké-esz-t-et-ő) l. KÉSZTŐ.

KESZTHELY, mváros Szala m.; helyr. *Kesz-t-hely-re*, —*én*, —*ről*.

KÉSZTŐ, (ké-esz-t-ő) mn. tt. *kész-tő-t*. Ami v. aki valamire kész-t, azaz biztat, sürget, ösztönöz, ingerel. *Kész-tő szavak, beszédek, szónoklatok. Katona-ságra kész-tő toborzók.* V. ö. KÉSZT.

KESZTÖLCZ, falu Esztergom m.; helyr. *Kesz-tölcz-re*, —*ön*, —*ről*.

KESZTYŰ, jobban: *kezttyü*; l. ezt.

KESZŰ, falu Baranya m.; helyr. *Kesz-ű-be*, —*ben*, —*ből*.

KÉSZÜL, **KÉSZÜL**, (ké-esz-ül) önh. m. *kész-ül-t*. 1) Tulajd. ért. oly intézkedéseket tesz, melyekből látszik, hogy valamit cselekedni, véghezvinni akar, v. szándéka vagyon, v. hajlandó, pl. *aki útra kész-ül*, alkalomról, illő öltözetről, költségről stb. gondoskodik; *aki templomba kész-ül*, diszesen öltözködik, imakönyvet vesz. *Falura, városba kész-ülni. Vadászatra, halászatra kész-ülni. Gyónásra, esküvőre kész-ülni. Harczra, utközetre kész-ülni. Elkész-ülni a rendelt időre. Fél-kész-ülni az indulásra.* 2) Szorosb. ért. legott valamihez fogni szándékozik vagyis megkezd, amit tenni akar. *Neki tüdőzik, s hozzá kész-ül a dologhoz, viaszkodáshoz. A trombitászóra rohanáshoz kész-ül. Bajuszát megsimítva iváshoz kész-ül.* 3) Átv. ért. mondjuk lelketlen tárgyról, melyek munkában vannak, hogy bizonyos célra alkalmasokká legyenek, midőn a munkálót megnevezni nem akarjuk vagy nem szükséges. *Kész-ül a ruha, épület. Kész-ülnek a hajók. Kész-ül a bőr a timár keze alatt. Elkész-ül a lakhely. Ez a híd tíz évig kész-ült.* V. ö. KÉSZ.

KÉSZÜLÉK, **KÉSZÜLÉK**, (ké-esz-ül-ék) fn. tt. *kész-ülék-ét*, harm. szr. —*e*. Valaminek készítésére, általában valamely dolog előállítására szolgáló eszköz, pl. *a vegyszerek kész-ülékei.* (Apparatus).

KÉSZÜLÉS, **KÉSZÜLÉS**, (ké-esz-ül-és) fn. tt. *kész-ülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami kész-ül. *Egész napot kész-üléssel tölteni. Útra, haza kész-ülés.* V. ö. KÉSZÜL.

KÉSZÜLET, **KÉSZÜLET**, (ké-esz-ül-et) fn. tt. *kész-ület-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Mindenféle intézkedő tett, mely arra mutat, hogy valaki kész-ül, pl. midőn valaki fegyverét tisztogatja, löport, golyókat, szatymát tesz táskájába, agarait összefüzi; kész-ületeket teszen a

vadászatra. 2) Maguk azon tárgyak, melyeket valaki bizonyos célra kiállít, összeszed. *Vegyteni készületek. Sebészi műtéthez való készületek. Hadi készületek.* 3) Minden, amit valaki előlegesen beszerez, hogy annak idején használhassa. *Éléstári készületek. Gazdasági készületek. Házi készületek. Konyhai, asztali készületek.* V. ö. KÉSZÜL.

KÉSZÜLETLEN, (ké-esz-ül-etlen) mn. tt. *készületlen-t*, tb. —*ék*. 1) Aki meg nem tette azon intézkedéseket, nem szerezte meg azon eszközöket, melyek szükségesek, hogy valamit tessen, végrehajthasson. *Készületlen hadsereg. Készületlen vadászok, halászok.* 2) Ami még munkában van, s nem alkalmas, hogy bizonyos célra használtassék. *Készületlen hajók, hidak, épületek.* Határozóként am. készületlenül.

KÉSZÜLETLENSÉG, (ké-esz-ül-etlen-ség) fn. tt. *készületlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Készületlen állapot. V. ö. KÉSZÜLETLEN.

KÉSZÜLETLENÜL, (ké-esz-ül-etlen-ül) ih. Készületlen állapotban, el nem készülve. *Készületlenül meglepetni az ellenség által.* V. ö. KÉSZÜLETLEN.

KÉSZÜLETTÁR, (készület-tár) ösz. fn. Tár, rakhely, melyben különféle, pl. eleségi, hadi készületek, öltözetek, fegyverek stb. lerakvák. V. ö. KÉSZÜLET.

KÉSZÜLGET, (ké-esz-ül-g-et) gyak. önh. m. *készülget-tem*, —*tél*, —*ét*, par. *készülgess*. Folytonosan vagy lassan-lassan készül.

KÉSZÜLGETÉS, (ké-esz-ül-g-et-és) fn. tt. *készülgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselckvés, midőn valaki készülget.

KÉSZÜLŐ, **KÉSZÜLŐ**, (1), (ké-esz-ül-ő) mn. tt. *készülő-t*. 1) Aki valamire vagy valamire készül. *Harczra készülő vitézek. Munkához készülő napszámokok.* 2) Ami munkában van. *Készülő hajók, hidak. Készülő félben lenni.*

KÉSZÜLŐ, **KÉSZÜLŐ**, (2), (mint föntebb) fn. 1) Állapot, melyben valaki van, midőn készül. *Készülőben lenni.* 2) Jel, melyet azért adnak, hogy az illetők készüljenek. *Készülőt fújni, dobolni.*

KÉSZÜLŐDÉS, (ké-esz-ül-öd-és) fn. tt. *készülődés-t*, tb. —*ék*. Némi nehézkességgel járó készülgetés. Mély hangon: *kászolódás*.

KÉSZÜLŐDIK, **KÉSZÜLŐDIK**, (ké-esz-ül-öd-ik) belsz. m. *készülőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Készülget, mindazáltal némi nehézkességgel mintha akarna is, nem is. Mély hangon: *kászolódik*.

KÉSZÜLT, (ké-esz-ül-t) mn. tt. *készültet*. 1) Személyről mondják, midőn ez valamire képességet, kellő előleges ismereteket szerzett. *Jól készült ifjú.* 2) Dologról, midőn annak valahol vagy valamely minőségben létesültét akarjuk kifejezni. *Párisban készült óra. Jó ízléssel készült ruhanemű.*

KÉSZÜLTSEG, (ké-esz-ül-t-ség) fn. tt. *készült-ségét*. Állapot vagy minőség, midőn valaki valamire a kellő ismereteket, képességet megszerzette, sajátjává tette. *Készültséggel bírni a tanári, papi hivatalra, ügyvédkedésre.*

KET, (1), régics, *két* helyett; l. ezt.

KET, (2), elvont hangutánzó gyöke *ketel* igének; rokon a mély hangú *kat* gyökkel.

—**KET**, összetett igeképző, mely hangon: *kat* am. *ég-et* v. *ög-et* és *og-at*; pl. *reszket* (= rez-get = rez-eg-et), *viszket* (= visz- v. bizs-get = bizs-eg-et); *ri-kat*, *si-kat*.

KÉT, tőszám, mely közvetlenül az 'egy' után következik, am. egy meg egy (1+1). Eredetileg *ket* (köt? mely mind régi iratokban, pl. a Halotti beszédben: *ketnie*, mind tájdivatosan gyakran előjön 'ket' alakban, törökül: *kat-mak*); mint a *kettő*, *kedd*, azaz *keted*, *ked*, *ketten*, *kettedik* származékaiból is kintünik. De különösen a régi biblia-fordításokban, melyek a rövid, nyílt *e*-re saját jeggyel bírnak, ezen rövid *e*-vel találjuk: „cleibe kelének neki ket emberk“ (Tatrosi cod. Máté VIII.); „ket kezde“; „ket szemed.“ (Ugyanott XVIII.). Használjuk, valahányszor azon tárgy, melynek számát jelenti, közvetlenül utána áll, pl. *két ökör*, *két ló*; midőn pedig a vele viszonyban levő név vagy elül áll, vagy csak alattomban értetik: *kettő*, pl. *ez kettő*, *az is kettő*; *embert kettőt láttam*; *éjjel után óra kettő*, *dicsértessék a Teremtő* (éji órszavak). *Hány az óra? kettő. Hány forint kell? kettő.* Sínai nyelven *kiu* és *kiá* am. a latin *ambo*. Schott értekezései nyomán szintén egyeznek vele a vogul *kit*, *kiti*, szamojed *szide*, *sidge*, *osztják kát*, *káden* (Hunfalvy P-nál: *kathen*); hasonlít hozzá a török *iki*, (csuvas) *ikke*, (jakut) *ikki*, szuómi *kaksi*, lapp *guoft*, *kvekte* (Hunfalvy P-nál: *guoft*, *guöfte*, *guökt*, mordvin *kafta* (*kafto*), eszt *kaksz*, *kats*, szirjän *kik*, cseremis *koktat*, *kokta*, *kok*, mongol *khujan* stb. Megemlítendő a zend *hed*, *hede* (Beregszászi). Az elszámáltak közt valamennyiben közös hang a *k*, (szamojédben s v. sz), és önhangzóval *ka*, *ke* (*kve*), *ki*, *ko*, *kö* (*kvö*), *ku* (*khu*). Sőt a sínai nyelvben s a török csoportban, melyhez Hunfalvy P. után (Budapesti Szemle 1864.) a kozjal *ike*, s karagasz *ih* is számítandó, csak egy *k* (illetőleg *h*) mássalhangzót találunk. Ha szabad volna a magyar *köt* szót venni alapul, ennek legegyszerűbb *kő* eleme egyeznék *gö*, *go*, *gu* stb. gyökelemekkel, sőt *-og*, *-eg*, *-ög* képzőkkel is, melyek általános értelemben gyakoriságot, többséget, többítést jelentenek. A *k*, mint föntebb látható, némely nyelvben kettőztetve van. S az ezen túl előforduló mássalhangzók egynémely nyelvben Europaesus finn tudós véleménye szerint, talán az 'új' (digitus) hangjait és jelcéltségét rejtik magukban. Egyébiránt v. ö. EGY és IKER.

A *két* szót nem ragozzuk, mivel mint föntebb érintők, azt melléknévilleg mindig az illető tárgy előtt használjuk, hanem *kettő* szót igen, pl. *kettőt*, *kettőnek*, *kettővel*, *kettőre*, *kettőig* stb. V. ö. KETTŐ. Ellenben: *két águ*, *két állu*, *két esztendő*, *két hónapos*, *két hetes*, *napos*. *Két ökröt*, *két lovat fogni a szekérbe*. *Két urat szolgálni*. *Két színű kendőt viselni*. *Valamit két részre*, *két felé osztani*. *Két szék között pad alá esik* (v. jut) az ember. (Km.). Innen credtek: *kétes*, *kétség*,

kételkedik, épen úgy, mint a német *zwei*-ből: *Zweifel*, *zweifelhaft*, *zweifeln*; a latin *duo*-ból: *dubius* (Benfey), *dubietas*, *dubito*; hellén *δύο*-tól: *δύίζω* stb.

A szókötésre nézve még megjegyezzük, hogy amely tárgyak a természetben, vagy ezekhez alkalmazva az iparvilágban, kettesével fordulnak elő, azok mellett a magyar nyelv rendszerént sem két szót, sem többet nem használ, pl. azon *lednyak gyönyörű fekete szeme van*, nem mondjuk két szeme, se: szemei. Hasonlók: *lábam megdagadt, fülem megcsendült, karom megrándult. Kezét szívére tette. Add ide a keztyűmet. Hozd el a csizmámat.*

„Szégén legén vótam, gazdag léánt véttem;
A vásárba méntem, piros csizmát véttem.“

Székely népdal.

Ha így mondanók: *hoszru kezei vannak, nagy fülel fölfelé állanak, széles talpakkal áldotta meg a természet, ezek már gúnyként hangzanának. Ha rendesen csak egyiket akarjuk értetni, ez esetekben vagy 'fél' szóval élünk, vagy még határozottabban 'jobb', 'bal' szókkal. Félszemű, félkezü, féllábu koldus. Félkeztyűmet elvesztettem. Bal fülem zúg, nyilallik. Néha, egyik' szó is használható. Egyik csizmám kilyukadt. A dolmányom egyik ujjában a béllés elveszett. Mindazáltal nagyobb nyomatékoság végett néha a 'két', 'mindkét' szókat is használjuk. Két keze munkájával keresi kenyerét. Mindkét szeme vérbe borult.*

„Piros két orczámon lecsorog a könyű.“

Népdal.

—KÉT, a régieknél fordul elő, *ként*-ből összehúzza; l. KÉNT.

KÉTÁGÚ v. —ÁGU, (két-ágú) ösz. mn. Aminek két ága van, tulajd. és átv. értelemben. *Kétágu kapa, villa. Kétágu rúd, harangláb.* Külön is írhatjuk: *két águ.* Egyébiránt v. ö. ÁG.

KÉTALAKÚ v. —ALAKU, (két-alaku) ösz. mn. Akinek vagy aminek két különböző alakja van. *Kétalaku Janus.*

KÉTANNYI, (két-annyi) ösz. mn. Még egyszer annyi.

KÉTANYÁS, (két-anyás) ösz. mn. és fn. Növényteni ért. némely seregeknél előforduló rendszály, pl. az egyhímeseknél, három-, négy-, öt-, hat-, hét-, nyolcz-, tízhímeseknél stb., amely rendbe tartozó növényeknek két anyaszálkó van, melyenek pl. az öthímeseknél: a *czékla*, *murok* v. *sárga répa*, *bürök*, *kóriandrom*, *turbolya*, *kapor*, *kömény*, *zeller* stb.

KÉTÁRBOCZÚ v. —ÁRBOCZU, (két-árboczú) ösz. mn. Két árbozczal fölszerelt, ellátott. *Kétárboczu hajó.*

KÉTÁRNYÚ v. —ÁRNYU, (két-árnyu) ösz. mn. Oly testről mondjuk, mely árnyat két felé vet, egyszer dél, egyszer pedig éjszak felé. Így nevezetnek különösen a földiratban azon népek, melyek a két forkör (tropicus) között lagnak, inert a nap éven-

ként kétszer meg el függőleges vonalban fejök fölött. (Amphiscii, biumbres).

KÉTCSÖVÜ v. —CSÖVÜ, (két-csővü) ösz. mn. Lőfegyverről mondják, melynek kettős lőszerszáma van. *Kétcsövü puska, pisztoly, mordály.*

KÉT-DOLICS, falu Vas m.; helyr. —*Dolics-ra*, —on, —ról.

KÉTEGY, (két-egy) ösz. fn. A háromhímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó polyvás növénynem; burka egy levél, s abban egy magzat fölött két virág; bokrétaondója kettő; gyümölcse két rekeszű makk. (Lygeum).

KÉTEGYHÁZA, falu Békés m.; helyr. *Kétegyházára*, —n, —ról.

KÉTEL, (két-el) áth. mely sem határozatlan, sem szenvedő alakot nem ölt, és így a törzs sajátlag: *kétli*; m. *kéltette*, htn. *kétleni*. Valamit képesnek tart, vél, gondol, azaz nem tudja magát elhatározni, vajjon a két különböző vagy ellenkező dolgok közül melyiket tartsa igaznak, helyesnek, követendőnek stb. Ezen ige rendesen csak határozott vagyis tárgymutató alakban használtatik, és egy más viszonymondatot vonz, t. i. ebben foglaltatik azon tárgy, melyre a kétlés áthat, pl. *Kétlem, ha győzünk-e, vagy veszünk. Kéted-e, hogy veszély fenyeget bennünket? Nem kétlem, hogy mellettem szavazandotok. Ki kétléné azt, hogy... A viszonymondásban a ha és hogy, a mily rövid tételeknél el is hagyhatók, pl. *kétlelem, menjek-e, vagy ne? Kétlitek-e, mily dicső a hazéért halni?**

KÉTELEN, (ké- v. -kénytelen) mn. tt. *kételel-t*. Gyöke *ké*, megnyújtva *kéj*, módosítva *kény*, s am. kéjtelen vagy kénytelen, akaratlan. L. KÉNYTELEN.

KÉTELENÍT, (ké- v. kény-telen-ít) áth. Lásd: KÉNYTELENÍT.

KÉTELENKÉDIK, (ké- v. kény-telen-kéd-ik) k. m. *kételel-kéd-tem*, —tél, —étt. A székelyeknél am. kénytelen, kelletlen módon cselekszik. (Kriza J.).

KÉTELENSÉG, (ké- v. kény-telen-ség) fn. tt. Kénytelenség. *Kételelenségem tartja*, a székelyeknél am. kénytelen vagyok vele.

KÉTÉLETÜ v. —ÉLETÜ, (két-életü) ösz. mn. l. KÉTLAKI.

KÉTELG, (két-el-eg) önh. m. *kételg-étt*, htn. —ni v. —ni. L. KÉTELKÉDIK.

KÉTELGÉS, (két-el-g-és), lásd: KÉTELKÉDÉS.

KÉTELGŐ, (két-el-g-ő) l. KÉTELKÉDŐ.

KÉTELKÉDÉS, (két-el-kéd-és) fn. tt. *kételkédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A fontolgató észnek azon állapota vagy működése, melynél fogva kételkedik. *A sok kételkedés miatt nem képes magát elhatározni.* V. ö. KÉTELKÉDIK.

KÉTELKÉDETLEN, (két-el-kéd-etlen) mn. tt. *kételkedetlen-t*, tb. —ek. Szabó Dávidnál am. kételkedés nélküli, kétségen kívüli, kétségtelen. Határozóként am. kétségen kívül. Előjön a Bécsi codexben is: *ketelkedet* (= kételkedet) nélkül.

KÉTELKÉDIK, (két-el-kéd-ik) k. m. *kételkéd-tem*, —*él*, —*ét*. A Tatrosi és Bécsi codexekben, valamint a törzset, úgy ezt is rövid *e*-vel találjuk: „*Es ketelkédik vala.*“ (Lukács. IX). „*Néznek vala a tanejtványok egymásra, ketelkédvén (haesitantes) kiről mondána.*“ (János XIII.). „*Ketelkedet nélkül.*“ (Rúth. III.). Tulajd. ért. két különböző vagy ellenkező tárgyak között választani, határozni nem bír vagy vonakodik, tehát bizonytalan, mit tartson igaznak, vagy mit cselekedjék. *Kételkédik, ha lesz-e sikere folyamodásának, vagy nem? Kételkédik, mit tegyen, menjen-e, vagy maradjon?* Ezen ige szóvonzati viszonyban áll a *rajta, azon, felől fölött, róla és benne* szókkal, pl. *Kételkedem rajta, teljesít-e ígéreted, vagy nem. Azon kételkedem, jobb-e lenni, vagy nem lenni. A felől v. a fölött kételkedni, ha tanácsos-e kíséret nélkül utazni vagy nem. Nem kételkedem róla hogy . . . Kételkedtek-e még benne, hogy jobb maradni, mint menni?* Midőn a *ben* ragu szókkal jó viszonyba, gyakran annyit tesz, mint: *nem bízik*, pl. *Valakinek becsületében, emberségében, szavában, ígéretében kételkedni.* Szélesb ért. am. általán határozatlan, ingadozó lelki állapotban létezik, azaz nem tudja, mit gondoljon vagy higgyen, vagy tegyen; midőn valamit világosan, bizonyosan nem tud, midőn elegendő indokokat nem lel, melyek után bizton indulhasson, mi leginkább akkor történik, ha az igazat, valót kereső észnek elébe megozáfolthatlan nehézségek, ellenvetések gördülnek, vagy az akaratnak bizonyos akadályok ellenszegülnek, pl. ha valaki az isteni gondviselésről kételkedik, mert az emberiség nyomorait vele egyeztetni nem képes; vagy az isteni igazságról kételkedik, mivel a gonoszok gyakran boldogabbak, mint a jók. Még szélesb ért. am. semmit vakon, alap nélkül nem hisz, valónak nem tart, hanem mindenek okát firkezésí, vizsgálja. Ezen kételkedés neme rokon azon böleselkedési módszerrel, mely *scepticismus* név alatt ismeretes.

KÉTELKÉDŐ, (két-el-kéd-ő) mn. és fn. tt. *kételkédőt*. Aki valamin, valamiről vagy valamiben kételkedik. Különösen mint főnév jelent személyt, ki nehezen hisz, vakon mások szavára nem esküszik. V. ö. **KÉTELKÉDIK**.

KÉTELY, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Ketelly-be*, —*ben*, —*ből*.

KÉTELÜ v. —**ÉLTÜ**, (két-éltü) ősz. mn. L. **KÉTLAKI**.

KÉTELÜ v. —**ÉLÜ**, (két-élü) ősz. mn. Mondjuk oly metsző eszkről vagy fegyverről, melynek pilingája két felül élesre van köszörülve. tehát foka nincsen. *Kételü tör, kard.*

KÉTELY, (két-ely) fn. tt. *ketely-t*, tb. —*ék*. L. **KÉTSÉG**, 1).

KÉTELYES, (két-ely-es) mn. tt. *ketelyes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. L. **KÉTES** 1), 3).

KETEPUTA, (kete-puta) ősz. fn. melynek alkotó részei magánosan nem használatnak, egyike azon játszi haugu ikerszóknak, melyek nyelvünkben,

kivált a népiesben nagy számmal fordulnak elő. Olyan, mint *retyerutya* v. *retjemutya*, *ekzemonca* stb. más-ként *ketjemutya*. V. ö. **IKERSZÓ**. Köznépies nyelven, am. holmi szedettvedett vagy hányvetett bútorzat, vagy málhába kötött mindenféle pogyász; (mint-egy: *ketjó* v. *ketjó-motyó*).

KETERGÉNY, falu Ung. m.; helyr. *Ketergény-be*, —*ben*, —*ből*.

KÉTERTELMÜ, (két-értelmü) ősz. mn. 1) Amit kétfelé lehet magyarázni, értelmezni, milyenek voltak a régi jósmondatok. 2) Aminek a nyelvszokás szerént meghatározott két jelentése van, pl. *él* vivot és acies, *ég* ardet és coelum. 3) Mondják oly kifejezésről vagy mondatról, mely a közdivatu, és illendő értelem mellett egy mellékesen czélzott, botrányos, sikamlós dologra is emlékeztet.

KÉTERTELMÜLEG, (két-értelmüleg) ősz. ih. Oly módon, melynél fogva kétfelé lehet magyarázni s érteni valamit. *A kérdésre kétértelmüleg válaszolni.*

KÉTERTELMÜSÉG, (két-értelmüség) ősz. fn. Valamely szónak vagy mondatnak azon tulajdonsága, melynél fogva kétfélekép érthető.

KÉTES, (két-es) mn. tt. *kétes-t* v. —*el*, tb. —*ék*. 1) Szoros ért. mit két különböző vagy ellenkező oldalról lehet venni, s minél fogva nehéz elhártározni, mi való, mi igaz, pl. *kétes harc*, melyről nem tudjuk, jól ütend-e ki vagy rosszul, *kétes állapot*, melyről bizonytalan, kedvező lesz-e vagy nem. 2) Szélesb. ért. miről általánosan nem vagyunk képesek tudni, mi vége leend. *Kétes jövődő. Kétes az embernek halála. Mindnyájan kétesek vagyunk róla, mi érhet valaha bennünket.* „Azth mondá hogy ma jöth vóna Csorgóra az hir . . . kiben én kéthes vagyok.“ Levél 1557-ből (Szalay Ág. 400 magy. lev.). 3) Ami veszélyvel fenyeget, amit inkább rosra lehet magyarázni, mint jóra. *Kétes állapotu betegség.*

KETESD, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Ketesdre*, —*én*, —*ről*.

KÉTESEN, (két-es-en) ih. Kétes állapotban vagy minőségben. Kétes kimenetellel. *Sokáig kétesen harcoltak.*

KÉTESKÉDIK, (két-es-kéd-ik) k. m. **KÉTKÉDIK**.

KÉTESSÉG, (két-es-ség) fn. tt. *kéteesség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Valaminek azon állapota vagy tulajdonsága, mely szerént azt két ellenkező vagy különböző oldalról lehet tekinteni. 2) Bizonytalanság, határozatlanság. 3) Veszélyes, fenyegető állapot. V. ö. **KÉTES**.

KETET, (ket-et) áth. m. *ketet-tem*, —*él*, —*ét*, par. *ketess*. Dunán túli tájszó, s am. tapogatózik, kémlelődik, keresgél, vizsgálódik: mély hangon *katat, kutat*.

KETETÉS, (ket-et-és) fn. tt. *ketelés-t*, tb. —*ék*. Katatás, kutatás.

KÉTÉVES, (két-éves) ősz. mn. Aki vagy ami már két év óta él, két év előtt született. *Kétéves gyermek. Kétéves csikó.*

KÉTEVEZŐS, (két-evezős) 1. **KÉTRUDÚ**, 2).
KÉTÉVI, (két-évi) ösz. mn. Ami két év óta tart, létezik, folyamatban van. *Kétévi szolgálat után felmondani. Kétévi fogságra itélni valakit, Kétévi utaszból haza térni.* Különbözik: *kétéves*.

KÉTFALKÁS, (két-falkás) ösz. mn. Növény-tani ért. így nevezetnek azon növények, melyek virágaiban a hímszálok (rendszerént tízen) két esonóban (v. falkában) nőttek össze a magzat körül; nagyobb részint tizhímesek, melyek közül kilencez egy esomóba nőtt, egy pedig szabadon van. Az ilyen virágok pillangósaknak nevezetnek, p. o. *borsó*. (Dialdelphia).

KÉTFEJŰ v. —**FEJŰ**, (két-fejű) ösz. mn. Aminek akár mint rendkívüli tüneménynek a természetben, akár mint jelképnek a gondolatban, különösen a címerekben kettős feje van. *Kétfejű bornyú. Kétfejű sas.*

KÉTFÉL, falu Temes m.; helyr. *Kétfél-be, —ben, —ből.*

KÉTFÉLÉ, (két-felé) ösz. ih. 1) Két különböző vagy ellenkező irányban indulva, menve. *Kétfelé küldeni kémekeket. Kétfelé húzni valamit. Kétfelé nyíló ablak, ajtó, kapu.* 2) Két részre. *Kétfelé osztani az egész vagyont. Kétfelé vágni a kenyeret.*

KÉTFÉLE, (két-féle) ösz. mn. 1) Két különböző nemű, faj, tulajdonsága. *Kétféle bor, gyümölcs. Kétféle tok, irás, tinta, papíros.* 2) Nem páros, nem összevaló, felemás. *Kétféle csizmát, papucsot húzni. Kétféle keztyűt viselni.*

KÉTFELES, (két-feles) ösz. mn. és fn. Oly személy, ki két párthoz szegődik, s majd ide, majd oda szavaz; máskép: *kétkulacsos*.

KÉTFELESÉGŰ, (két-feleségű) ösz. mn. lásd: **KÉTNEJŰ**.

KÉTFELŐL, (két-felől) ösz. ih. Két különböző vagy ellentétes oldalról, tájról, iránypontról. Megfelel e kérdésre: *honnan?* *Kétfelől közeledő ellenség csapatok.*

KÉTFELÜL, (két-felül) ösz. ih. Kérdésre: *hol?* am. két oldalt, két tájon. *E határt kétfelül árkok, kétfelül fasorok kerítik.*

KÉTFÉRJŰ, v. —**FÉRJŰ**, (két-férjű) ösz. mn. Nő, kinek két férje van, pl. ki élő első férjétől törvényesen el nem válvá, alattomos uton egy másikhoz esküszik.

KÉTFÉRJŰSÉG v. —**FÉRJŰSÉG**, (két-férjűség) ösz. fn. Házassági állapot, melyben valamely nőnek két első férje van. *A kétférjűséget a keresztény vallás tiltja. Kétférjűségről vádolt nő.*

KÉTFILLÉRES, (két-filléres) ösz. fn. Divatból kiment régi kis pénznem, mely két fillért ért. V. ö. **FILLÉR**.

KÉTFOGATÚ, (két-fogatú) ösz. mn. Kocsi hintó vagy szekér, melyben két vonó állat van fogva. *Kétfogatú könnyű kocsin utazni. Kétfogatú ökrös szekér.*

KÉTFOGÚ v. —**FOGU**, (1), (két-fogu) ösz. mn. Átv. ért. minnek két fogá, vagyis ága van. *Kétfogu kapa.*

KÉTFOGÚ v. —**FOGU**, (2), (mint fentebb) ösz. fn. Növényfaj. L. **VILLAMAG**.

KÉTFONALÚ, (két-fonalú) ösz. mn. Mondják szövettről, melynek szálai két öszvesedrott fonalból állanak. Különbözik: *kétnyüstös. Kétfonalú szörkelme.*

KÉTFONTOS, (1), (két-fontos) ösz. mn. Ami két fontot nyom. V. ö. **FONT**. *Kétfontos cipó, kenyér.*

KÉTFONTOS, (2), (mint fentebb) ösz. fn. Legkisebbféle ágyu, melyből kétfontos golyókat lödöznek.

KÉTFORINTOS, (két-forintos) ösz. mn. 1) Minek ára két forint. *Kétforintos keztyű, kendő.* 2) Főnévül használtatva jelent pénzdarabot, pl. ezüstöt, bankjegyet, mely kétforintot ér.

KÉTFÖBBHÍMES, (két-főbb-hímes) ösz. mn. Növénytan ért. azon növények seregéről mondjuk, melyeknek tulajdonkép négyhímes virágok van ugyan, s melyek igazán a négyhímes seregbe valók volnának, hanem abban különböznek, hogy két hímjek magasabb, ketteje pedig alacsonyabb, és bokrétájok ásitó vagy szájtató, p. o. izsópp. (Didymia. Diószegi).

KÉTFÜLŰ v. —**FÜLŰ**, (két-fülű) ösz. mn. Átv. ért. oly edényről mondják, melynek fülböz némileg hasonló két fogója van. *Kétfülű kanna, sajtár, kancsó.*

KÉTFÜVŰ v. —**FÜVŰ**, (két-füvű) ösz. mn. Mondjuk oly rétről, melyet egy évben rendszeren kétszer kaszálnak.

KÉTGARASOS, (két-garasos) ösz. mn. és fn. 1) Minek két garas az ára. *Kétgarasos cipó, kalács, zsemlye.* 2) Két garast, azaz hat krajczárt érő pénzdarab. *Réz, ezüst kétgarasos.*

KÉTHALOM, pusztá Arad m.; helyr. *Kéthalom-ra, —halm-on, —halm-ról.*

KÉTHASÁBÚ v. —**HASÁBU**, (két-hasábu) ösz. mn. Ami két hasábra van metszve, vágva, osztva, választva. V. ö. **HASÁB**.

KÉTHASÚ v. —**HASÚ**, (két-hasú) ösz. mn. Boncztanban így nevezik azon izmokat, melyeknek két dudorodásuk van. *Kéthasu hátizom.*

KÉTHEGYŰ v. —**HEGYŰ**, (két-hegyű) ösz. mn. Minek két hegye van. Milyen a kőfaragók bizonyos kalapácsa, melynek feje mindkét oldalt hegyes, s melylyel a göröncös követ simítják.

KÉTHÉJŰ v. —**HÉJU**, (két-héju) ösz. mn. Aminek két héja van (vastagabb és hártyanemű vékonyabb). *Kéthéju gyümölcsök.*

KÉTHELY, mezőváros Sopron m., és faluk Vas és Komárom m.; helyr. *Kéthely-re, —én, —ről.*

KÉTHIMÉS, (két-hímés) ösz. mn. Átv. ért. a növénytanban oly növényekről mondják, melyeknek egymással össze nem nőtt két-két hímszálok van. (Diandra).

KÉTHÍMPÁZSIT, (két-hímpázsit) ösz. mn. Növényem, melynek virága kéthímű, csészéje egy

virágu, polyvája kettő, bokrétaondója kettő. (*Antho-xanthum*).

KÉTHÓNAPI, (két-hónapi) ősz. mn. 1) Két hónapig tartó, folyamatban levő. *Kéthónapi utazás, betegség.* 2) Kéthónapra való, szolgáló. *Kéthónapi fizetés, díj, eleség.*

KÉTHÓNAPOS, (két-hónapos) ősz. mn. Két hónaptól fogva élő vagy két hónapig élt. *Kéthónapos gyermek. Kéthónapos csikó, borjú. Kéthónapos korában meghalt.*

KÉTHÚSZ, (két-húsz) ősz. számnév. Baranyai tájszólással am. kétszer húsz, azaz negyven.

KÉTHÜVELYKNYI, (két-hüvelyknyi) ősz. mn. Minek vastagsága, azaz szélesége vagy hosszúsága, vagy magassága két hüvelyket tesz. *Kéthüvelyknyi hosszúságu szeg.*

KÉTIGÁS, (két-igás) ősz. mn. Szoros ért. annyit tenne, mint két igával ellátott, t. i. ökrös szekér, tehát melybe négy ökör van fogva. Szokott ért. kétfogatú, azaz oly szekér, kocsi stb. melyet két vonó marha, pl. ökör, ló, húz.

KÉTIKSZREPKÉNY, (két-X-repkény) ősz. fn. A repkények neméhez tartozó növényfaj; levelei veseformák, csipkések, virágzó szára felálló; porhonzai tökéletes X formára állanak össze, és két X betűt mutatnak. Ahol megörökösödik, hosszú ostorindát bocsát, s messze fut, kapaszkodik. Máskép: *földi borostyán, kerek nádrafű, katona-petrezselyem* (*Glechoma hederacea*).

KÉTKARÚ v. —**KARU**, (két-karú) ősz. mn. Kinek két karja van. Átv. ért. mi két karforma ággal van ellátva. *Kétkarú gyertyatartó.*

KÉTKASZÁLATÚ v. —**KASZÁLATU**, (két-kaszátu) ősz. mn. I. **KÉTFÜVŰ**.

KÉTKASZÁS, (két-kaszás) ősz. mn. Mondják akkora nagyságu rétről, melyet két ember egy nap alatt lekaszál.

KÉTKÉDÉS, (két-kéd-és) fn. tt. *kétkedés t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki kétkedik. V. ö. **KÉTKÉDIK**. Különösen 1) A fontolgató észnek, és magát elhatározni vágyó akaratsnak működése, midőn majd ide, majd oda látszik hajlani. 2) Némi félelemmel járó okakodás, visszatartózkodás, mely miatt nem merjük magunkat elhatározni.

KÉTKÉDIK, (két-kéd-ik) k. m. *kétkéd-tem, —tél, —élt.* 1) Kettő között haboz, választani nem bír, magát elhatározni nem tudja. *Kétkedik, mi tevő legyen, aláírja-e nevét, vagy ne?* 2) Szélesb ért. határozatlan állapotban szenved, nincs teljes bizonyosságban valami felől. 3) Valamitől vonakodik, fél, tartózkodik. *Kétkedik a tengerre szállni, csatába ereszkedni.*

KÉTKÉDŐ, (két-kéd-ő) mn. tt. *kétkédő-t*. Aki valamiről kétkedik. V. ö. **KÉTKÉDIK**. Főnevelés használatva jelent személyt, ki vaktában nem hisz, ki mindent kutat, fürkészként, mielőtt valónak ismerné.

KÉTKÉDŐLEG, (két-kéd-ő-leg) ih. Kétkedő módon; vaktában hitelt nem adva, minden dolgot ellenkező oldalairól megvizsgálva.

KÉTKELÉSŰ v. —**KELÉSŰ**, (két-kelésű) ősz. mn. Növényekről, jelesen veteményekről, gabonafajokról mondjuk, melyek nem egyszerre kelnek ki, vagyis melyeknek egyik része később kel, mint a másik.

KÉTKÉP, **KÉTKÉPEN**, (két-kép v. —képen) ősz. ih. Két különböző vagy ellenkező módon. *Kétképen beszélnek el az eseményt. Kétkép számozni, fejből, vagy írás által.*

KÉTKEREKŰ v. —**KEREKŰ**, (két-kerekű) ősz. mn. Minek két kereke van. *Kétkerekű taliga, postakocsi. Kétkerekű malom, gép.*

KÉTKEZŰ v. —**KEZŰ**, (két-kezü) ősz. mn. Kinek mindkét keze megvan. Ellentéte: *egykezü v. félkezü.*

KÉTKOPÁCSÚ v. —**KOPÁCSU**, (két-kopácsú) ősz. mn. Minek kettős vagy kétfelé nyíló kopácsa van.

KÉTKULACOS, (két-kulaesos) ősz. fn. A néhai tisztújítási lakomák embere, ki majd egyik, majd másik párt asztalánál evett, ivott, s mindketőnek kijelöltjeit éltette. Szélesb ért. kétszínű párt-ember.

KÉTLÁBNYI, (két-lábnyi) ősz. mn. Minek hossza vagy széle, vagy vastagsága, vagy mélysége, vagy magassága két láb. *Kétlábnyi magasságu gyermek. Kétlábnyi mélységű vízben nagy hajó nem járhat.*

KÉTLÁBÚ v. —**LÁBU**, (két-lábú) ősz. mn. 1) Tulajd. ért. kinek két lába van. *Az ember, és madarak kétlábu állatok.* 2) Átv. ért. minek két lábforma tartaléka, támasza van. *Kétlábu asztal.*

KÉTLAKI, (két-laki) ősz. mn. 1) A növénytanban azon seregbeli növényekről mondjuk, melyek közül a faj egyik tövén csupa hímek, a másikon csupa anyák vannak, ilyenek a kender, komló. (*Diocia*). 2) I. **KÉTLAKÚ**, 2).

KÉTLAKÚ v. —**LAKU**, (két-lakú) ősz. mn. 1) Kinek két laka vagyis lakóhelye van, pl. ki nyáron falun, télen városban lakik. 2) Természetrajzi, különösen állattani ért. oly állatnemek, melyek vízben és szárazon laknak. (*Amphibium*). Egyébiránt ezen nevezet nem helyes, mert ezen állatnemekből némelyek egyedül a vízben, némelyek egyedül a szárazon laknak. Innét újabban *hüllő* nevezetet kaptak.

KÉTLATOS, (két-latos) ősz. mn. Ami két latot nyom, kétlatnyi nehézségű. *Kétlatos ezüstkanál. Kétlatos drágakő.*

KÉTLÉN, (két-len) mn. tt. *kéltlen-t*, tb. —*ék*. Mit kétlenni, azaz kétségbe hozni nem lehet, tehát, bizonyos, világos igaz. *Kéltlen dolog.* Ezen szónak a szóképzési hasonlóság szerént így kellene lennie: *kéltelen*, de a *te* az előtte álló *t* miatt állandóan kima-rad, mint *véllen, téllen, étlen, korlátlan, büntetlen* szókban is.

KÉTLÉS, (két-el-és) fn. tt. *kétlés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A fontolgató észnek működése, melynél fogva valamit kétel, azaz kétesnek tart, gondol.

KÉTTLEVELÜ v. —**LEVELÜ**, (két-levelü) ösz. mn. Két levélből álló, minek két levele van. A növénytanban két levélből álló burok (involucrum diphyllum); valamint a virágnak két levelü, vagyis szirma bokréájáa.

KÉTLOVAS, (két-lovas) ösz. mn. Mibe két ló van fogva. *Kétlovas kocsi, hintó.*

KÉTLOVÚ v. —**LOVU**, (két-lovu) ösz. mn. Szokottabban l. **KÉTLOVAS**.

KÉTNEJÜ, v. —**NEJÜ**, (két-nejü) ösz. mn. Kinek egy időben két neje van.

KÉTNEJÜSÉG v. —**NEJÜSÉG**, (két-nejüség) ösz. fn. Házassági állapot, midőn valamely férfinak egyszerre két neje, azaz felesége, hitestársa van. *A kétnejűség tilos.*

KÉTNYÁR, puszta Somogy m.; helyr. *Kétnyára*, —*on*, —*ról*.

KÉTNYELÜ v. —**NYELÜ**, (két-nyelü) ösz. mn. Szerszám, melynek két nyele van. különösen, *kétnyelü kés*, bodnárok s más kézművesek eszköze, kik az úgynevezett faragó széken dolgoznak; innen más-kép: *faragókés*.

KÉTNYELVÜ v. —**NYELVÜ**, (két-nyelvü) ösz. mn. 1) Két nyelven beszélő, két nyelvet értő, kétféle nyelven előadott, irt, nyomtatott. *E város lakosai kétnyelvűek, magyarok és németek. Kétnyelvű hirdetések, olvasókönyvek.* 2) Átv. ért. ki majd így, majd amúgy beszél, nyilatkozik ugyanazon tárgy felől.

KÉTNYÍRETÜ, (két-nyíretü) ösz. mn. Juhokról mondjuk, melyeket egy évben kétszer nyírnek, tavasszal és ősszel. Így nevezetik ezen nyírésből való gyapju is, különböztetésül az *egynyíretütől*.

KÉTNYÜSTÖS, (két-nyüstös) ösz. mn. Minek szála két nyüst segítségéül szövettek. *Kétnyüstös szövet, szörkelme.* V. ö. **NYÜST**.

KÉTOLDALÚ v. —**OLDALU**, (két-oldalú) ösz. mn. Minek két oldala van. Ellentéte: *egyoldalú*, pl. oly marhaállás vagy akol, melynek csak éjszakfelől van fala, vagy sövénye. Átv. ért. viszonyos, mi mind a két egyezkedő vagy alkuvó félt kötelezi valamire. *Két oldalú szerződés*, pl. adásvevés, midőn egyik fél valamely tárgyat, árút ad, a másik pedig azért pénzt fizet; *csere*, midőn valamely tárgyért más tárgyat adnak; *bérmunka*, midőn egyik fél valamely munkát teljesít, melyért a másik fél pénzt ad. Ellentéte: *egy oldalú szerződés*, pl. pénznek vagy bármely más tárgynak ajándékozása, ingyenmuuka.

KÉTÓRAI, (két-órai) ösz. mn. 1) Két óráig tartó. *Kétórai munka.* 2) Oly messzeségü, melyet két óra alatt szokás beérni. *Két órai távolság.* 3) Mi két óraker szokott történni. *Kétórai harangozás, ebéd. Kétórai vacsernye.*

KÉTÓRÁNYI, (két-órányi) ösz. mn. Két óra hosszúig tartó. *Kétórányi járáskelés, sétálás. Kétórányi beszéd. Kétórányi pihenés. Kétórányi út.*

KÉTORMU, (két-ormu) ösz. mn. Minek két orma van. *Kétormu hegysor.* V. ö. **OROM**.

KÉTPONT, (két-pont) ösz. fn. Helyesírási jegy, mely egymásfölé két irt pontból (:) áll, és rendszerént akkor használtatik, midőn a körbeszédnek előmondata bevezetett, s reá az utómondat következik; vagy azon mondatok előtt, melyeket másokból idézünk; vagy szók előtt, melyeket kiemelni akarunk. (Colon, duo puncta).

KÉTPÚPOS, (két-púpos) ösz. mn. Kinek vagy minek két púpféle dudorodás van a hátán. *Kétpúpos teve.*

KETRE CZ, **KÉTRÉ CZ**, (ker-t-ecz) fn. tt. *ketrecz-ét*, harm. szr. —*e*. Egyike azon szavainknak, melyekben az *rt* átvetvék, mint: *fetrenng, ferteng, csötrös csörtös, vötröcze vörtöcze* stb. Gyöke a kört, kerítést jelentő *ker*, s törzsöke *kert* (=kerítés), melyből kicsinyező *ecz* képzővel lett *ketrecz*, s átvetve *ketrecz*, Szoros ért. kis kerítés vagy kisebb kerített hely; innen: 1) Rekesz, rácsos készüllet, melybe a baromfiakat zárják. *Ketreczbe hányni a hízó ludakat, réczket. A tyúkászok ketreczekben hordják a csibéket, tyúkakat, kappanokat.* 2) Deszkából csinált vagy vesszőből font kerítés az istállóban, hol az eleségi készüllet, jelesen a szénát tartják. *A béres, és a komondor befeküttek a ketreczbe.* 3) A szerükön elkerített hely vagy szöglet, hová a polyvás gabonát betolják. 4) Átv. és megvető ért. szoros, kényelmetlen, szegény lakszoba. *Midőn elfogtak volt, egy ketreczbe zártak bennünket. Ez nem szoba, csak ketrecz.* Tájdivatosan: *kötröcz, katroc.*

KETRE CZÉ Z, **KÉTRÉ CZÉ Z**, (ker-t-ecz-éz) áth. m. *ketreczéz-tem, —tél, —ét*, par. —*z*. Ketreczbe zár, ketreczben tart. *A hízó baromfiakat ketreczezni.*

KETRE CZÉ ZÉ S, **KÉTRÉ CZÉ ZÉ S**, (ker-t-ecz-éz-és) fn. tt. *ketreczézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ketreczbe zárás, ketreczben tartás.

KÉTRÉ SZÜ, (két-részü) ösz. mn. Két részből álló, két részre osztott. *Kétrészü szónoki beszéd.*

KÉTRÉT, (két-rét) ösz. ih. Két rétüen, két rétbén, azaz két egymás fölé hajtott, vagy egymáshoz varrt lappal. *Kétrét teríteni az abroszt. Kétrét fogni, és tenni össze a szönyegét. Kétrét összevajtani a papírvet. Kétrét varrni a gatyát*, azaz a vászon szélességét kétszer véve. Mint fn. külön irandó: *két rét*. V. ö. **RÉT**.

KÉTRÉTEGÜ, (két-rétegü) ösz. mn. Két rétegből álló. V. ö. **RÉTEG**.

KÉTRÉTÜ, (két-rétü) ösz. mn. Ami két rétből áll, két rétbén összevarrt, öszvetett. *Kétrétü gatyaszár. Kétrétü papírv.*

KÉTRÖPÖS, **KÉTRÖPÜ**, (két-röpös v. —röpü) ösz. mn. Azon bogarakról vagy rovarokról mondják, melyeknek két röpjök, azaz szárnyok van. (Diptera).

KÉTRUDÚ, (két-rudú) ösz. mn. 1) Általán két ruddal ellátott, kétágu ruddal felszerelt, pl. *kétrudú taliga*, melyet a ló rudak között húz. 2) Különösen két evezőruddal bíró. *Kétrudú csónak, dereglye.*

KETSZA, KECSA, falu Torontál m.; helyr. *Ketsz-ra*, —*n*, —*ról*.

KETSZED, KECSZED, erdélyi falvak Doboka és Kolos m. és Udvarhely székben, helyr. *Ketszed-re*, —*én*, —*ról*.

KETSZED-SZILVÁS, erdélyi falu Doboha m.; helyr. —*Szilvás-ra*, —*on*, —*ról*.

KÉTSÉG, (két-ség) fn. tt. *kétség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Kedélyi állapot, midőn valaki alapos vagy látszatos okoknál fogva nem bírja magát elhatározni, mit tartson igaznak vagy teendőnek, midőn ide-oda ingadoz, haboz, bizonytalankodik. *Kétséget támasztani, táplálni valami felől. Kétségben lenni valami iránt. Kétséget osztalni, szélesíteni. Valamit kétségbe hozni. Kétség nélkül elhatározni magát. Kétségen v. kétség kívül igaz.* 2) Oly kedélyi állapot, mely minden reményből kivetkőzött, midőn valaki azt tartja, hogy az ellenszegülő nehézségeket, akadályokat legyőzni, elhárítani, a fenyegető veszélyt elkerülni lehetetlen. Ez értelemben csak *esni* és *ejteni* igékkel és származékaikkal viszonyban használják. *Kétségbe esni. Kétségbe ejteni valakit. Kétségbeesésből megőlni magát.*

KÉTSÉGBE EJT, I. KÉTSÉG 2) alatt.

KÉTSÉGBE EJTÉS, (kétségbe-ejtés). ösz. fn. L. KÉTSÉG alatt.

KÉTSÉGBEESÉS, (két-ségbe-esés) ösz. fn. A kedélynek remény nélküli állapota, midőn a bajok, akadályok, veszélyek elhárítását lehetetlennek tartja. V. ö. KÉTSÉG, 2).

KÉTSÉGBEESÉTT, (kétségbe-esétt) ösz. mn. Aki minden reményét elvesztette, hogy valamely bajból, veszélyből, szenvedésből stb. kimenekülhet, reményvesztett.

KETSEGE, KECSSEGE, pusztá Tolna m.; helyr. *Ketség-re*, —*n*, —*ról*.

KÉTSÉGÉS, (két-ség-és) mn. tt. *kétségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Miről kétség van, mi nem bizonyos. *Valamely népnek kétséges eredete, ősi története.* 2) Miről nem tudni, hogyan üt ki. *Kétséges koczkajáték. Kétséges csatába ereszkedni.* 3) Minek inkább rossz, mint jó végét lehet várni, tehát veszélyes, fenyegető. *Nagyon kétséges hírek kezdenek szállongani.*

KÉTSÉGÉSEN, (két-ség-és-en) ih. kétséges állapotban vagy minőségben. V. ö. KÉTSÉGÉS.

KÉTSÉGÉSKÉDÉS, (két-ség-és-kéd-és) fn. tt. *kétségéskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kedélyi állapot, mely kétségekkel bibelődik, mely sok kétséget támaszt, s azzal nyugtalanítja magát. Szűkebb értelmű e szónál: *kétkedés*, még szűkebb: *kétkedés*. V. ö. KÉTSÉGÉSKÉDIK.

KÉTSÉGÉSKÉDIK, (két-ség-és-kéd-ik) k. m. *kétségéskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Kétséges gondolatokkal foglalkodik; kétségeket támasztgat. Ezen kifejezés alatt cselekvési gyakoriságot, s különösen az ingadozó s határozatlan kedélynek azon állapotát értjük, mely fölötté nagyon bizonytalankodik. Szűkebb értelmű: *kétkedik* vagy *kételeg*, melyek szintén foly-

tatott határozatlanságra, és bizonytalanságra mutatnak, de kisebb mértékben. Végre még gyöngébb fokozatiak: *kétkedik* v. *kétsedik*, melyek szerént valaki a dolgot két különböző oldalról tekinti, s nem bizonyos benne, mi való, mi nem, vagy mit kell tennie, mit nem. Ily fokozatokkal, s némileg különböző értelemmel bírnak mind azon szók, illetőleg igék, melyek *ság* képzőket is vesznek közbe, pl. *ellenkedik* és *ellenségeskedik*; *hiúskodik*, *hivalkodik*, és *hiúsgokodik*.

KÉTSÉGKIVÜL, (kétség-kivül) ösz. ib. Kivételes szó, melyben a 'kivül' névutó nem jár a szokott *-én* (s *-on*, *-ön*) raggal; de helyes, kétségen kívül' is. Egyébiránt I. KÉTSÉGTelenül.

KÉTSÉGTelen, (két-ség-telen) mn. Miben nincsen kétség, bizonyos. *Kétségtelen tanutételek. Kétségtelen események, történeti adatok.* Határozóként am. kétség nélkül, kétségtelenül.

KÉTSÉGTelenül, (két-ség-telen-ül) ih. Kétségen kívül, minden bizonynyal. *Mindnyájan kétségtelenül meghalunk.*

KETSKÉD, KECSKÉD, falu Vas m.; helyr. *Ketskéd-re*, —*én*, —*ról*.

KETSKEDÁGA, KECSKEDÁGA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Ketskédágá-ra*, —*n*, —*ról*.

KETSKEHÁTA, KECSKEHÁTA, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Ketskehátá-ra*, —*n*, —*ról*.

KETSKÉSFALVA, KECSKÉSFALVA, erdélyi falu Közép Szolnok m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

KÉTSODRATÚ, I. KÉTFONALÚ.

KÉTSOROS, (két-soros) ösz. mn. Két sorban álló, két sorba szedett. *Kétsoros hadoszlop. Kétsoros gyöngyfűzér. Kétsoros számok.*

KÉTSOROSAN, (két-sorosan) ösz. ih. Két sorban állva, két sorba szedve, fűzve stb. *Kétsorosan rakni a könyveket a fiókba. Kétsorosán viselni a nyakláncot.*

KÉTSZÁLÚ v. —SZÁLU, (két-szálú) ösz. mn. I. KÉTFONALÚ és KÉTNYÜSTŰ.

KÉTSZÁNTÓLAG, (két-szántólag) ösz. ih. Székely tájszólás szerint am. rézsutosan, féloldalt, keszegoldalt.

KÉTSZÁRNYÚ v. —SZÁRNYU, (két-szárnyú) ösz. mn. 1) Minek tulajdon ért. két szárnya van. *A madarak kétszárnyúak. Vannak kétszárnyú (kétröpü) bogarak is.* 2) Átv. ért. kétfelé nyíló. *Kétszárnyú ajtó, kapu, ablak.*

KÉTSZARVÚ v. —SZARVU, (két-szarvú) ösz. mn. Minek két szarva van. Átv. ért. *kétszarvu okoskodás*, mely két ellentétes állításból áll. (Dilemma).

KÉTSZAVÚ v. —SZAVU, (két-szavú) ösz. mn. Zenetanban am. ami két szóra vagy hangra van téve. *Kétszavú dallam.*

KÉTSZELETŰ v. —SZELETŰ, (két-szeletű) ösz. mn. I. KÉTHASÁBU.

KÉTSZÉM, (két-szém) ösz. fn. Az úgynevezett német és magyar kártyajátékban azon lap, melyen

két szem van, s legtöbbet üt, máskép : *disznó. Tök, zöld, makk, vörös kétszem. Kétszemmel elütni a királyt, a fiukót stb.*

KÉTSZÉMÉLYES, (két-szémélyes) ösz. mn. 1) Két személynek való, két személyre készített; mivel két személy bánik. *Kétszemélyes ágy. Kétszemélyes kocsiülés. Kétszemélyes furú*, melyet ketten forgatnak. *Kétszemélyes köböl*, melyet két ember fog, visz. 2) Két személyből álló. *Kétszemélyes bizottság; jobban : kétszemélyű.*

KÉTSZÉMÉLYŰ v. —**SZÉMÉLYŰ**, (két-személyű) ösz. mn. L. **KÉTSZÉMÉLYES**, 2).

KÉTSZÉR, (két-szér) ösz. ih. Két ízben, egyszer és még másszor. *Kétszer kettő négy. Napjában kétszer enni. Kétszer iszik a magyar. (Km.). Pap sem mondja kétszer, csak a Miatyánkot. Km.*

KÉTSZÉRÉS, (két-szérés) ösz. mn. 1) Két ízben történő. *Kétszeres ítéls után sem javult meg. Kétszeres idézés.* 2) Ismételt, még egyszer annyi, mint szokás, vagy kell. *Kétszeres munka. Kétszeres erővel tenni valamit. Kétszeres költség.* 3) Kétfajbéli gabonakeverék, különösen búza és rozs együtt. Ez értelemben rendszeren főnevül használatik. *Kétszerest vetni. Kétszeresből süttött kenyér.*

KÉTSZÉRÉZ, (két-széréz) ösz. áth. Valamit kétszer tesz, vagy két-annyi mennyiségben állít elé. *Az éneket, táncot kétszerezni. A munkások számát, béret kétszerezni. Számokat kétszerezni. Ha a tized kétszerezzük, leszén húsz.*

KÉTSZÉRÉZÉS, (két-szérézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kétszerezünk valamit. V. ö. **KÉTSZÉRÉZ**.

KÉTSZÉRI, (két-széri) ösz. mn. Két ízbeli. *Kétszéri munka.* Különbözik a kétszeres-től, hogy ez valaminek ismétlése által keletkezett öszveget, egészet jelent, amaz pedig az ismétlésnek viszonyát fejti ki, s megfelel e kérdésre : *hányszori?*

KÉTSZÉRÉSÜLT, (kétszér-sült) ösz. fn. Két külön időben megsütött, száraz és kemény sütemény, mely sokáig eláll. Van fehér lisztből süttött finom, és van barna lisztből készített durvább kétszérésült, leginkább a katonaság, és tengeri hajósok vagy utasok számára.

KÉTSZÉRTE, (kér-szér-te) ösz. ih., melyben a te nemcsak toldalékhang, mint a *hajdanta, régente* szókban, hanem valóságos határozói képző, mint *akorta, ifjonta* stb. szókban. A „kétszer“ szónak némi nyomatosságot ad. *Kétszerte nagyobb sereggel beszélni.*

KÉTSZÉRŰ v. —**SZERŰ**, (két-szerű) ösz. mn. A kétszeres szótól abban különbözik, hogy benne a szer mint tulajdonság vétetik alapul, s megfelel e kérdésre : *milyen?* A kétszeres pedig ezen kérdésre felel meg leginkább : *mennyi? hány részből álló? hányszor történő?*

KÉTSZÍNÉS v. —**SZINES**, (két-színés) ösz. fn. Így nevezetnek a Huss által alapított keresztény fe-

lekezet tagjai, kiknek egyik nevezetes hitágazatuk az vala, hogy az Úr vacsoráját okvetetlenül kenyér és bor színe alatt szükséges venni. (Utraquistá).

KÉTSZINKÉDIK, (két-szinkedik) ösz. k. Két színben mutatkozik, erkölcsi értelemben két szint játszik, azaz képmutató.

KÉTSZINŰ v. **SZINŰ**, (két-szinű) ösz. mn. 1) Tulajd. ért. mi két különböző szint mutat, kétféle színűre festett. *Kétszinű nemzeti zászló. Kétszinű posztó, ruha, kezkenő.* 2) Átv. ért. ki majd így, majd úgy nyilatkozik, amint t. i. a körülmények vannak; ki mindkét párt irányában ragaszkodást mutat. *Kétszinű képmutató.* Ilyenről mondják : *Olyan, mint a kétszinű kezkenő*, melynek mindegyik oldala más szint mutat. Szintén erről mondjuk : *Arra fordítja a köpönyegét, honnan a szél fú.*

KÉTSZINŰLEG v. —**SZINŰLEG**, (két-szinűleg) ösz. ih. Magát majd így, majd úgy tetteve, két ellenkező szerepet játszva, képmutatólag. *A pártok között, a forradalomban kétszinűleg viselni magát.*

KÉTSZINŰSÉG v. —**SZINŰSÉG**, (két-szinűség) ösz. fn. Átv. ért. a kedélynek azon állapota, midőn érzelmeit és tetteit két ellenkező módon nyilvánítja, majd imígy, majd amígy, midőn az ellenkező felek mindegyikéhez simúl, vagy simulást hazud.

KÉTSZINŰSKÖDIK, (két-szinűsködik) ösz. k. Kétszinűt, képmutatót játszik.

KÉTSZÍN VÉTEL, (két-szín-vétel) ösz. fn. Az Úr vacsorájának kenyér és bor színe alatt vétele.

KÉTTAGÚ v. —**TAGÚ**, (két-tagú) ösz. mn. 1) Tulajd. ért. aminek két tagja van, ami két tagból áll. V. ö. **TAG**. 2) Átv. ért. mondjuk körbeszédéről, mely két teljesen bevégzett mondatból áll, t. i. előmondatból és utómondatból (periodus bimembris).

KETTÉ, (ket-vé) ih. Törzsöke a megrövidített *két*, melyhez az átalakulást, változást jelentő *vé* (vastaghangon vá) járulva lesz *ket-vé*, s hanghasonúlva : *ketté*, mint *bánat-vá bánattá, ház-vá házzá, élet-vé életté, gyermek-vé gyermekké* stb. Am. valamely egészet, egyet, két részre választva, osztva. *Ketté törni, szakasztani valamit. Ketté való dió. Ketté hasztani, szegni, osztani, választani, vágni.*

KETTED, (ket-t ed v. ket-t-ő-ed, esagataj nyelven : *ikinds, törökül : ikindsi*); számnév. Törzsöke : *ket*, melyhez nagyobb hangzatosság végett még egy *t* járulván, *ed* képzővel lett : *ketted*. V. ö. **KÉT** és **KETTŐ**. 1) Sort jelentő értelemmel bír, s a mai szokás szerint gyakran *ik* is járul hozzá, de régen e nélkül divatozott. Megjegyzendő róla, hogy mint sorszám csak a tízesek, és magasabb számok után használatik, pl. *tizenketted éve mult*; tizen alul pedig *másod v. második* alakban fordul elő, mert a sorozás így foly : *első, másod (v. második), harmad* stb. *Miuden másod órában gyógyszer venni. Másod éve foly, hogy itt lakom. A könyv másod része. Másod magammal, magaddal, magával, azaz ketten. Másod ízben inteni valakit. Második harangszó.* Az *ik*, a sor jelentésére vitelve,

nagyobb határozottság és rámutatás végett kapott fel, mint ezen kifejezésekben is : *Ó a szebbik, a job-
bik, az okosbik.* V. ö. —IK, (3) és (4). 2) Jelent részt, és ekkor főnév gyanánt áll. Az egész t. i. *egyed*, a kétfelé osztott egésznek egy része *ketted*, a három-
felé osztott egészből egy rész *harmad*, a tízfelé osztotté *tized* stb. A jelen értelmű *ketted* nem veszen föl *ik* toldalékot. *Ketted részt kapni valamiből*, am. a két-
felé osztott egészből egyet. *Kettedrétbe hajtani a pa-
pírt*, am. két egyenlő részre felosztva összehajtani. *Az évnek tizenketted-része egy hónap*, tehát akármelyik, pl. január, május, september. Ellenben *tizenket-
tedik része a december*, mennyiben t. i. itt nem mint részt vesszük, hanem a sort, melyben a többit követi. Íme ez is egyik alapok, miért veszik fel a sorszámok az *ik* toldalékot.

KETTEDRÉS, (ketted-rész) ösz. fn. A kétfelé osztott egészből egy rész, azaz fele valaminek. Különbözik tőle : *másodrés*, mely szorosán véve annyit tesz, mint a kétfelé osztott egésznek nem az első, hanem az utána következő része ; vagy a kiosztott több részek közül a második. V. ö. **KETTED**.

KETTEDRÉT, (ketted-rét) ösz. fn. Rét, azaz lap, mely úgy készül, ha az egész lapot, pl. papírt két hasonló nagyságu darabra összehajtják, melyek közül mindegyik kettedrét, tehát a papírra vonatkozólag am. félív.

KETTEDRÉTÜ, (ketted-rétü) ösz. mn. Mondjuk nyomtatványokról, melyek félívnyi nagyságu lapokból, vagyis levelekből állanak. *Kettedrétü biblia, hírlap*.

KÉTTELEN, (két-te-len) mn. I. **KÉTTLEN**.

KETTEN, (ket-t-en v. ket-t-ö-en) ih. Két számmal, párosan. *Ketten voltak, hárman lettek.* (Km.). *Ketten sétálnak. Ketten esznek. Ketten laknak. Élünk mi ketten, eb anyja a harmadiknak.* (Ívó km.). Megkettőztetve : *ketten-ketten*, am. több részletben vagy csoportban, de mindenik csoport párosan. *Az intézetbeli növendékek ketten-ketten mennek sétálni. Eresztette azokat ketten és ketten.* (Münc. cod.).

KETTENKÉNT, (ketten-ként) ösz. ih. Kettőből álló részekre, felekezetre osztva, párosával. *A koldusok kettenként egy-egy cipőt kaptak, azaz minden két koldus egyet.* Másképp : *kettenketten, kettesével, kettejével.*

KETTES, (ket-t-es v. ket-t-ö-es) osztó, vagy különböző számnév. Ami két számból álló részekre vagy tagokra van osztva vagy különözve. *Kettes rakásokban árura kitett almák. Kettesével adni a tojást, körtét*, pl. egy garasért. *A szegényeknek kettesével osztja a kirajzarókat.*

KETTESEN, (ket-t-es-en) I. **KETTŐSEN**.

KÉTTORNYULAK, falu Veszprém m. ; helyr. —*lak-ra*, —*on*, —*ról*.

KETTŐ, (köt-ő?) tőszámnév. Törzsöke régiesen is : *ket*, megvonva : *két*. A ,kettő'-t főnév gyanánt önállólag használjuk, az illető főnév előtt pe-

dig a melléknév értékével bíró ,két' szót. Hasonló szófüzési viszony létezik a *kis* és *kicsi* v. *kicsin* szók között, még pedig nem csak szóvonzati, hanem képzési tekintetben is. A *kis* törzsökből eredett először *kis-i*, csengősen *kics-i*, azután lett *kicsin*, sőt *kicsiny* is ; nemkülönb a *ket-* (vagy *köt-*)-ből lett *ket-ö* (*köt-ö*) és *kele*, s nyomaték következtében : *kettő*, *kette*, mint a tájdivatos : *vétő vétő*, *fütő fütő*, *szító szítottó*, *tátó tátó*, *sütő süttő*, *tanító tanítottó* szók stb. Régi iratokban csakugyan sokszor : *kető*, pl. a Nyelvmélekek II. Kötetében. Ha már most tudjuk, hogy *két* régiesen *ket* ; ha tudjuk továbbá, hogy *köt* is régiesen *ket* ; ha tudjuk végre hogy *vétő*, *szítottó*, *fütő* stb. szókban a *tt* csak olyan kettőztetés mint *kettő*-ben : akkor előtűnik azon fejtegetés, mely szerént a magyar ,kettő,' csakugyan idegen nyelvekkel rokoníthatassék, annyi volna mint *két+no*, erőtetetnek fog látszani. V. ö. **KÉT**. Egyébiránt ,kettő' am. egy meg egy (1+1), vagyis ezek összeköttetéséből eredett, egy meg egyből álló, párosan létező. V. ö. **KÉT**, sőt **HÁROM** szót is. Midőn számlálunk, ezzel élünk. *Egy, kettő, három* stb. Különbösen gyűnevil tekinthető. *Kettő közül akármelyik. Kettő előtt hasznos kitérni : a terhes szekér, és a részeg ember előtt.* (Km.). *Kettő a vár, egyikben haragusznak, a másikban nem félnek.* (Km.). *Egyet mondok, kettő lesz belőle.* (Km.). *Egy meg egy, az kettő. Hány háza van Pesten ? —Kettő. Hány cselédet tart ön ? —Kettőt. Kettőn áll a vásár.* (Km.). *Kettőnek nagyon nagy becsülete : új ruhának, új pénznek.* (Km.). *Kettőre teríteni. Kettőre jár az óra. Esztendőre vagy kettőre. Kettőt nehéz csalni : a szemet, és a fület. Kettőt nem lehet kiirtani az országból : a pört, és adósságot. Kettőt nem mindenkor jó macska farkára kötni : az álmat, a gondolatot. Kettőt nem tanácsos elvenni : vén asszonyt pénzért, ó kocsi vasért.* (Közmondatok). Személyragozva : *kettőnk* = mi ketten, de amely alanyesetben nem, hanem csak a többi viszonyragokkal és névutókkal használtatik, pl. *kettőnket* = minket ketten, *kettőnknek* = nekünk ketten, *kettőnkért* = értünk ketten, *kettőnk által* = általunk ketten stb. Így *kettőtök*, *kettőjök* v. *kettejök* ; dologra vitetve : *ketteje*.

A kettős szám jegye az írásban a római számjegyek közt két aláhúzott vonal : || melyek a sínai nyelvben is eléjönnek, de rendszerént fekirányban : =, s ez itt az eredeti jegy. Az úgynevezett arab számjegyek között a kettős jegye : 2, mely úgy látszik hogy görbítés nélkül a függ- és fekirányos vonalak összeköttetéséből állott elé. Némelyek azt vélik, hogy az arab számok eredetileg hindu jegyek volnának. Azonban, a számítási rendszert kivéve, a hindu jegyek közül egy-kettő is amazokkal csak nagy bajjal egyeztethető ; különben a hindu számjegyek, úgy látszik, magoknak a számneveknek első betűiből keletkeztek ú. m. *únasz* (=egy, mely másként : *aikas*) a hindu *ú-ból*, *dvi* (=kettő) a hindu *d-ből* stb. mint a latinban is C a centum, M a mille szóból. Egyébiránt v. ö. **SZÁMJEGY**.

KETTŐD, (ket-t-ő-öd), számnév, mely am. *ketted*. A kettőd törzsöke *kettő*, a kettéd-é pedig *ket*. Egyképen mondhatjuk : *kettődrész* és *kettéd-rész*, *tizenkettődrész* és *tizenkettéd-rész*. Az utóbbi szokottabb. V. ö. KETTÉD.

KETTŐDIK, (ket-t-ő-öd-ik) sorozó számnév. I. KETTÉD és KETTŐD.

KETTŐNKÉNT, I. KETTENKÉNT.

KETTŐS, (ket-t-ő-ös) mn. tt. *kettős t v. —et*, tb. —*ék*. Kettőből, azaz két egyből álló, páros. *Kettős baj*, azaz párbaj. *Kettős beszéd*, párbeszéd. *Kettős hangzó*, két önhangzónak egybeolvadása. *Kettős táncz*, melyet ketten járnak. *Kettős út*, mely kétfelé válik. *Kettős arany*, kétszer annyit érő. *Kettős gyermekek*, azaz egyhasiak; ez értelemben önállólag is főnévül használtatik, és ekkor többesben : *kettősök*, máskép : *ike-rek* v. *ikrek*. A mondott példákat össze is lehet írni : *kettős baj*, *kettőstáncz* stb. *Kettős*, zenészeti értelemben és főnévileg oly dallam, melyet ketten énekelnek, vagy oly zenemű, melyet két hangszerezen, pl. zongorán és hegedűn adnak elé.

KETTŐSBESZÉD, (kettős-beszéd) I. PÁRBE-SZÉD.

KETTŐSCSÁRDA, pusztá Somogy m.; helyr. —*csárdá-ra*, —*n*, —*ról*.

KETTŐSEN, (ket-t-ő-ös-en) ih. Kettős számmal, párosan, párjával, kettenként, kettesével, kettejével.

KETTŐSGYERMEK, (kettős-gyermek) ösz. fn. I. IKER.

KETTŐSHANG, (kettős-hang) I. KETTŐS-HANGZÓ.

KETTŐSHANGZÓ, (kettős-hangzó) ösz. fn. Két rövid önhangzóból összetett hangzó, mely egy szájnnyílással ejtetik ki; másként : *ikerhangzó*. A magyar általános nyelvben kétféle ily önhangzót vehetünk fel. Első osztályhoz tartoznak, melyek két önhangzójuaknak egy hosszúvá olvadása által képződnek, milyenek : *vé-et vét*, *vé-etel vétel*, *té-et tét*, *é-edes édes*, *é-etel étel*, *to-a-v-ul távul*, *to-ag tág*, *to-at v. ta-at, tát* stb. A második osztályhoz azok tartoznak, melyekben az *i* j-vé változott által, mint : *fe-ít fejt*, *le-ít lejt*, *bu-ít bujt*, *su-ít sújt* stb. Ezeken kívül a palóczos szójárásban gyakori a középső foku önhangzóknak (*o*, *a*, *ö*, *e*) a szélsőkkel (*u*, *ü*, *ü*, *i*) oly egyesülése, hogy mindkettő hallatszik ugyan, mindazáltal mindketten úgy összeolvadnak egymásba, hogy csak egy hangnak vehetők; még pedig azon szélső önhangzók mind clül, mind utól állhatnak, ú. m. *üö*, *üa*, *üö*, *üe*, *ie*; vagy *ou*, *au*, *öü*, *eü*, *ei*. Származnak pedig ezek szabályszerűleg 1) hosszú önhangzókból, pl. *büatyüa n* = bátyán, *csüaka* = csóka, *üö et* = ötet, *üükeme* = ökeme, *üedes* = édes; 2) az *l* kihagyásából, anidőn, ha az önhangzó rövid volt, elsőben az *l* pótlására hosszúvá s azután, mint föntebb, kettőshangzóvá válik, pl. *eüment* = ément = elment, *üüma* = óma = alma; *hüzbü* = házból; *tehüentü* = teháttól stb.

KETTŐSÍT, KETTŐSIT, (ket-t-ő-ös ít) áth m. *kettősít ett*, htu. —*ni* v. —*ni*, par. —*s*. Valamit

kettőssé tesz, azaz kétszerez. *Valamely betűt a kiejtésben kettősíteni*.

KETTŐSÍTÉS, KETTŐSÍTÉS, (ket-t-ő-ös-ítés) fn. tt. *kettősítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn kettősítünk valamit. V. ö. KETTŐSÍT.

KETTŐSMEZŐ, erdélyi falu Doboka m.; helyr. —*mező-re*, —*n*, —*ről*.

KETTŐSPONT, (kettős pont) ösz. fn. I. KÉTPONT.

KETTŐSTAGU, (kettős-tagu) ösz. mn. I. KÉTTAGU.

KETTŐSÚT, (kettős-út) ösz. fn. Kétfelé való út.

KETTŐSVIADAL, (kettős-viadal) ösz. fn. I. PÁRVIADAL.

KETTŐZ, (ket-t-ő-öz) áth. m. *kettöz tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*s*. 1) Valamit még egyszer oly mennyiségben ad vagy vesz, vagy tesz stb. *Kettözni az adagokat*. *Kettözni a napszamosok díját*. *Kettözni a terhet*. 2) Kétfelé oszt. *Kettözni a zsúpot*, am. a födelezésre használt zsúpcsomót kétfelé osztva kötni, mit a zsúpverők „báb”-nak mondanak. 3) Az aratásban kettősmunkát tesz, t. i. arat v. kaszál is, kötöz is.

KETTŐZÉS, (ket-t-ő-öz-és) fn. tt. *kettőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Midőn törzsöke *kettöz*, am. cselekvés, mely által kettőzünk valamit. *Díjnak, napi bérnek kettőzése*. V. ö. KETTŐZ. 2) Mint a *kettőzik* ige származéka jelenti a szemnek azon hibás vagy kóros állapotát, midőn valamit kettőzve lát.

KETTŐZIK, (ket-t-ő-öz-ik) k. m. *kettöz-tem*, —*tél*, —*ött*. Szemről mondják, midőn káprázik, és úgy tetszik, mintha egy helyett kettőt látna. *Kettőzik a szeme*.

KETTŐZŐ, (ket-t-ő-öz-ő) fn. tt. *kettőző-t*. Arató munkás, kit az aratógazda úgy fogad, hogy kétféle munkát végezzen, t. i. arasson v. kaszáljon, és kévéket kötőzön. Az egyszerű munkát végző többi aratók : *cselédek*. Némely tájakon kettőzőnek mondják általán az aratógazdának cselékeit, segédeit, talán azért, mivel a kapott részt kétfelé osztják, bizonyos mennyiségű részt t. i. maga a gazda tart meg, a többit pedig a kettőzőknek adja. Mások szerint am. *kötőző*.

KETTŐZÖTT, (ket-t-ő-öz-ött) mn. tt. *kettőzött-et*. Amit kettőztek, azaz kétszer tettek, vettek. *Kettőzött munka*, *szorgalom*. *Kettőzött mennyiség*.

KETTŐZTET, (ket-t-ő-öz-tet) mivel. m. *kettőz-tet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *kettőz-tess*. Úgy látszik, hogy ezen ige eredetileg *kettőstet*, azaz kettőssé, párossá tesz; mert csakugyan ezen értelemben vétetik, midőn mondjuk : *kettőztetni a lépéseket*, azaz ugyanannyi idő alatt két lépést tenni; *kettőztetni a szorgalmat*, am. ugyanazon idő alatt kétszerannyit tenni. Vagy az egyszerű *kettöz* toldalékos változata, mint : *készít*, *készítet*. Ha törzsökül a *kettöz* igét vennők, akkor *kettőztet* annyi volna, mint más által *kettöz* vagy kétszerez valamit, de ez nem lévén szokásban, a megelőző fejteket tartjuk helyesebbnek.

KETTŐZTETÉS, (ket-t-ő-öz-tet-és) fn. tt. *ket-
őztetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely
által valamit kettőssé teszünk, vagy egyszerűbben :
kettőzünk. V. ö. **KETTŐZTET**. Az egyes beszéd-
szek kettőztetései igen szokottak és gyakorító ér-
telemben nagyon élénk festői képeket alkotnak a
magyar nyelvben. Több példáit láthatni IKERSZÓ
alatt és az „Előbeszéd” 147—8 lapjain. Ide tartozik
az igekötők kettőztetése is : *meg-megáll*, *ki-kitelint*,
vissza-visszanéz, *be-behörpönt* stb.; sőt maguké az
igéké is : *várván vártam*, *folyton foly*, *futva fut*, *men-
ten megy*, melyekhez hasonlók mind a népnyelvben
mint a régiéknél sokszor jönnek elő. Így a költők-
nél is.

„Ami szeretetünk pedig most is égeten ég.”

Faludi Ferencz.

„Azon keménységben menten megyen vala.”

Istvánfi Pál.

„Sőt sebben, sőt kínban újúlton újúlok.”

Gr. Zrínyi M.

„Napról napra veszten vész.”

Rimay János.

„Vágyton vágy a fellengő ifjú tűz.”

Kisfaludy K.

„Forrtan forr a harcz.”

Ugyanaz.

„Futva fut ; de bármi gyors futása,
Vele száguld keble óriása.”

Vörösmarty.

„Szép szivárványt a magasban
Nézi-nézi — és halad.”

Arany J.

Példák az igekötőkre ;

„Mit jelent ez ? az erős szél

El-elkapta a hangot.” Kisfaludy S.

„Sikos a föld és alóla

Ki-kisikamlík a föld.” Arany J.

„Ott fejről fővegét is

Le-lekapja valami.” Ugyanaz.

„Ott fehéren a sürtüből

Rá-rábukkan egy fatő.” Ugyanaz.

„El-elrepül vágyó lelkem titokba.” Lévai.

„Vándor utamból vissza-visszabájl

Oly sok szent emlék, annyi hü kebel.”

Ugyanaz.

„Szikrája volt már alvó lángnak ez,
Mely hamviban még föl-föléledez.”

Vachott Sándor.

Igehatározóra :

„Remegve, ah, keblemhez ő

Jobban jobban szorúl.” Kölesey.

KETTY v. **KETY**, hangutánzó gyöke *kettyen*
kettyent stb. származékoknak. Leginkább az óra in-
gájának tompán kettyegő hangja. L. **KETY**.

KÉTTY, falu Abauj m.; helyr. *Ketty-re*, —*én*,
—*ről*.

KÉTTYE, puszta Somogy m.; helyr. *Kettyé-re*,
—*n*, —*ről*.

KETTYEN, (kety-ty-en) önh. m. *kettyen-t*. Egyes
kety v. *ketty* hangon szól. Az *ingáknak minden mozgá-
sára kettyen az óra*.

KETTYENÉS, (kety-ty-en-és) fn. tt. *kettyenés-t*,
tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Egyes *kety* hangon szólás.

KETTYENT, (kety-ty-en-t) mivel. m. *kettyent-
ét*, ltn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamivel vagy va-
lami által *kety* hangot ad. *Szójával kettyenteni*. Os-
torral *kettyenteni*.

KETTYENTÉS, (kety-ty-en-t-és) fn. tt. *kettyen-
tés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél
fogva *kety* hangot adatunk valamivel. V. ö. **KETY-
TYENT**.

KETTYENTŐ, (kety-ty-en-t-ő) mn. és fu. tt. *kettyentőt*. 1) Ami vagy aki *kettyent*. 2) Kassay J.
szerént Baranyában így hívják a csikót.

KÉTUJJNI, (két-ujjni) ősz. mn. Minek mér-
tőke bizonyos arányban véve két mértani ujjat, azaz
hüvelyket tesz. *Kétujjni szélesség*, *hosszuság*, *ma-
gasság*.

KÉTUROCS, puszta Bihar m.; helyr. *Urocs-ra*,
—*on*, —*ről*.

KÉTURÚ, (két-urú) ősz. mn. 1) Birtok, jószág,
melynek két ura van, kik azt osztatlanul birják. *Két-
urú ház*, *telek*. 2) Mondják oly szolgáról, ki két úr
számára dolgozik. *A városokban nemcsak kéturú, de
három-, négyurú tisztogató szolgák is vannak*.

KÉTÜLÉSŰ v. —**ÜLÉSŰ**, (két-ülési) ősz. mn.
Minek két ülőhelye van. *Kétülési hintó*, melynek kor-
bájában elül is, hátul is ülőhely van.

KÉT VERBEN, am. két ízben, kétszer.

KETY v. hangzatosabban **KETTY**, hangutánzó,
rokon a *kety koty* hangokkal. Származékai *kettyeg*, *ke-
tyegtet*, *kettyen*, *kettyent*, valamint emezeké : *kityeg*
kotyog, *kittyen kottyán*, *kityegtet kotyogtat*. A *kety* v.
ketty szórészeket különösebben használjuk azon hang-
nak utánzó kifejezésére, melyet az óra járásakor
hallunk.

KÉTY, faluk Esztergom és Tolna m.; helyr.
Kety-re, —*én*, —*ről*.

KETYÉG, (kety ég) gyakor. önh. m. *ketyég-tem*,
—*tél*, —*étt*. *Kety kety* hangokat adva mozog. *Ketyeg*
a falú óra. *Ketyeg mint a rátóti fene*, azaz mint ré-
gente a rátótiak által még nem ismert, és eleven fe-
nének gondolt óra. (Adoma). Rokon vele a mély
hangú : *katy*, *koty*. Hangra igen közel áll hozzá a
beszélni kezdő gyermek hangját kifejező *pety-ég* is.
Ide tartozik a szintén hangutánzó *petike*, azaz a ma-
lomszítát rázó billentyű.

KETYÉGÉS, (kety-ég-és) fn. tt. *ketyégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*c*. Az óranak *kety kety* hangon szólása. Az óra *ketyegésére fölébredni*.

KETYÉGŐ, (kety-ég-ő) mn. tt. *ketyégő-t*. Ami *kety* hangot adva mozog. *Ketyegő zsebdóra*. V. ö. **KETYÉG**.

KETYELÓTYA, (ketye-lótya) ősz. fn. Kassai J. szerint Baranyában am. lehullott gyümölcs, és így kotyos v. kotyogós, ikerítve *lotya* (=locsos) szóval, tehát am. kotyó-lotyó.

KETYEMUTYA, (ketye-mutya) lásd : **KETEPUTA**.

KETZE, KECZE, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Ketzé-re*, —*n*, —*ről*.

KETZEL, KECZEL, MAGYAR—OLÁH— faluk Kraszna m.; helyr. *Ketzél-re*, —*én*, —*ről*.

KEV, elvont gyöke 1) *kevély*, 2) *kever* szónak és származékaiknak. L. ezeket.

KÉVÁN, I. KÍVÁN.

KÉVE, (kö-e-ve v. kö-ev-e) fn. tt. *kévét*. Kicsinyezve: *kévésce*. Általán kisebb vagy nagyobb esomóba kötött növényzsalak, melyeket arattak, kaszáltak, metszettek, nyűttek, szakgattak stb. melyeket kötetlen állapotban s kisebb részletekben néhány *esomó*-nak, néhány pedig *marok*-nak hívnak. *Búza-, rozs-, árpa-, zab-kéve*. *Kévébe kötni az aratott nádat, kákát, kukoriczakórót*. *Kévébe kötni a vágott vesszőt, tövist, gazt*. *Kévébe kötni a nyűtt kendert, lent*. *Kévéket kötözni, összerakni, szekerre adni, hányni*. Átv. ért. *mindent egy kévébe köt*, azaz mindent egyenlőnek, hasonlóknak vesz vagy tart. Minthogy a kévének lényeges kelléke a *kötés*, igen valószínű, hogy gyöke egy a *köt* v. félzártan és tájdivatosan *két* igének *kő* v. *ké* gyökelemével. A *kő* v. *ké* gyökből úgy fejezt ki a *kő-ev-e* v. *kő-e-ve* összehuzva *ké-ve* v. *ké-v-e*; mint a *cső* v. *csé*, *sa*, *ba* gyökökből a *cső-e-ve* v. *cső-ev-e* *csév-e*, *sa-a-va* v. *sa-av-a*, *sá-va* v. *csáv-a*. (szűcsök sós mosléka) *ba-a-va* v. *ba-av-a*, *báva*. Rokkon hangokban egyezik vele a „*esomó*” szó is. Finül: *kupo*. A fűntebbi hasonlat szerint képződtek: *gyáva*, *káva*, *kába*, *csába*, s több mások. Hogy *köt* másképp *két* is, mutatják a tájdivatos *kétény*, *kéczéle* a szokottabb *kötény*, a *köczüle* helyett; a régiségből pedig különösen a halotti beszédbeli: *ketnie*. A német is a *kévét* nem csak *Garbe* hanem *Bund* szóval is nevezi a *bínden* törzsöktől; a latin *manipulus*-nak pedig a magyar *marok* felel meg, mely a kévének csak egy részét teszi, mivel a kéve több marokból összekötött esomó. Egyébiránt *kéve*, *kepe* szóval azonosnak is vétethetik. V. ö. **KEPE**.

KÉVEDEZMA, (kéve-dézma) ősz. fn. Tizedik kéve az aratott gabonából, mely az illető földbirtkosnak vagy egyháznak járt.

KÉVEKÖTÉL, (kéve-kötél) ősz. fn. Szalmából sodrott kötél, melylyel a learatott, kaszált stb. növényzsalakát előbb esomókba (markokba) szedve kévébe kötik.

KÉVEKÖTŐ, (kéve-kötő) ősz. fn. Arató nap-számos, kinek különösen az a dolga, hogy a marokban lerakott gabonát kévékbe kösse, másképp: *kötöző*.

KÉVÉL, (kév-e-el) áth. m. *kévél*t. Lásd: **KÉVÉZ**.

KEVÉLY, (ke-v-é-ly v. kev-é-ly; arabul s törökül *kibir*, am. *kevély*; arabul *kebir*, am. nagy; sínai nyelven *kül*, am. superbia, arrogancia; héberül כָּבֵד magas, és *kevély*; finnül *keimiä*); mn. tt. *kevély-t* v. —*et*. E szónak *ke* gyökeleme hangra nézve teljesen megegyezik, jelentésre pedig legközelebbi rokonságban áll a *kényes*, (mely Vas vármegyében: *kéves*), *kényeskedik*, *kérkedik*, *kérkedékeny* szókkal. Alapértelme a kedélynek azon működése, mely túlzott finnyáság, rátartás vagy ünhittség, dicsekedés által jelenkezik. A *ke* gyökelemből a *fuvó* v. hozzájárultával képződött *ke*v gyök, ebből *ke*v-ő, (azaz kedélyt fuvás, felfuvalkodás által nyilvánító), s az *ő* é-re változván *ke*-é, (mint *bá-m-ó* v. *bám-ó* *bá-m-é*, *á-m-ó* *á-m-é*, *tar-ó* *tar-é*, *kar-ó* *kar-é* stb.). A *büszke*, *gögös*, *felfuvalkodott* némileg hasonértelmű szókban szintén a *fuvás*, *fuvalkodás* értelme van. Így *szusz*, mely a szuszogás hangutánzó gyöke, a köznépnél szintén jelent *kevély*séget is. Az *ly* v. tájdivatosan *j*, mint igen sok szavainkban, utóhang, s lett *ke-v-é-ly* v. *ke-v-é-j*, mint *taré*, *tarély*, *taréj*; *karé*, *karély*, *karéj*. Így képződtek a *kecsély*, *terepély*, *szegély*, *személy* szavak. Előjön tájdivatosan „*kevély*” is. V. ö. **KEVÉLYEN, KEVÉLYSÉG**. A „*kevély*”, gyökének erejénél fogva am. önmaga és tulajdonságai felől tulságos érzelmeket tápláló, és fitogtató, s mintegy magában foglalja mindazon gyöngeségeket, hibákat, és bűnöket, melyek az emberi kedélyből kifejlődnek akkor, midőn tulbecsüli magát. A *kevély* *kelleti magát*, azaz tetezni vágy; *kényes*, *kényeskedik*, midőn vagy önhitte cselekszik, vagy magát finomabb, nemesebb anyagból valónak tartja; *kérkedik*, midőn igazi vagy képzelt előnyeit hányjavi. Benne foglalatik a *góg*, a *felfuvalkodás*, a *nagyravágyás*, a *mások lenézése* stb. *Kevély urak, katonák, gazdagok. A gazdagság sok kevélyt és boldondot teszen.* (Km.). *A kevély félboldond.* (Km.). *Kevélynek orvossága lealázódás.* (Km.). *Nem mind kevély ki ünneplőben jár, vagy aki parancsol.* (Km.). *Mentéjének prémje is kimutatja a kevélyt.* (Km.). *Kevély vitéz hamar vész.* (Km.). *A szegény kevélyt ürdög is neveti.* (Km.). *Két kevély nehezen alkuszik egymással.* (Km.). *Kevélység lenyomja szerencse kerékét.* (Km.). *Sok gyalázon kell a kevélynek átmenni, míg megalázdik.* (Km.). A *kevély* utalását jelentő köznépies mondások: *kevély kutya*, *kevély dísznő*, *kevély ürdög*, *kevély boldond*. A mondatokban azon szót, melyre közvetlenül vonatkozik, *ban* *ben* raggal szokás használni. *Szépségében, születésben, pénzében kevély*. Ezen kifejezés: *kevély vagyok veá*, németesen hangzik, e helyett *kevélykedem benne* v. *vele*. V. ö. **BÜSZKE, DÖLYFŐS, FELFUVALKODOTT, FENNHÉJÁZÓ, GÖGÖS, NAGYRALÁTÓ, NEGÉDES**.

KEVÉLYÉDÉS, (kev-ély-éd-és) fn. tt. *kevélyédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kedélyi állapot, midőn valaki kevélyedik. L. ezt.

KEVÉLYÉDIK, (kev-ély-éd-ik) k. m. *kevélyédtem*, —*tél*, —*étt*. Kevélyek módjára kezd érezni, cselekedni; kevélylyé leszen. *Rangja*, *pénze miatt elkevélyedik*.

KEVÉLYEN, (kev-é-ly-en) ih. Kevély módou, rátartósan, stb. *Kevélyen járnai*, *tánczolni*. *Kevélyen beszélni*. *Kevélyen nézni másokra*. V. ö. **KEVÉLY**.

„Im látjátok az nép mely igen kevélyen
A mű jószágunkkal megrakodva mégyen.“

Temesvári István 1569-ben (Thaly K. gyűjt.).

KEVÉLYES, (kev-é-ly-es) mn. tt. *kevélyes-t v.* —*et*, tb. —*ék*. Kevélyhez némileg hasonló, olyan, mintha kevély volna. A kevély szónak lágyított módosulata.

KEVÉLYFŰ, (kevély-fű) ösz. fn. Növényfaj a linkák három-anyás alneméből; szála cserjesedő, két élű, levelei tojásdadok, nyeletlenek; virágai a szárhegyeken bugásak; tokjai bogyósak. Máskép: *vérsefü*, *vérontófü*; növénytani néven: *bogyós linka*. (*Hypericum Androsaemum*).

KEVÉLYÍT, **KEVÉLYIT**, (kev-é-ly-it) áth. m. *kevélyít-étt*, htn. —*ni v.* —*eni*, par. —*s*. Kevélylyé tesz. *Némely embert a rang, pénz elkevélyít*.

KEVÉLYÍTÉS, **KEVÉLYITTÉS**, (kev-é-ly-it-és) fn. tt. *kevélyített-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit kevélylyé tesznek, illetőleg okozzák, hogy kevély legyen.

KEVÉLYKÉDÉS, (kev-é-ly-kéd-és) fn. tt. *kevélykédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kedélyi állapot, midőn valaki kevélyen viseli magát. V. ö. **KEVÉLYKÉDIK**.

KEVÉLYKÉDIK, (kev-é-ly-kéd-ik) k. m. *kevélykédtem*, —*tél*, —*étt*. Folytonosan kevélyen viseli magát. Különösen *valamiben kevélykedni* am. bizonyos dolog miatt, melynek valaki birtokában van, vagy magát abban lenni véli, sokat tartani maga felől, túlbecsülni magát, kérkedni, dicsekedni. *Termétkében, szépségében, nemességében kevélykedni*. *Valamivel kevélykedni*, am. fitogtatva, mutogatva dicsekedni, kérkedni.

KEVÉLYSÉG, (kev-é-ly-ség) fn. tt. *kevélység-ét*, harm. szr. —*e*. Általán a kedélynek azon tulajdonsága, midőn valaki önmaga, és tulajdonságai felől tulságos érzelmeket táplál, midőn magát túlbecsüli, másoknál különbnek véli magát, mások fölél emelkedni vágy. *Kevélységből másokat megvetni*, *rangra, hivatalra vágygni*. *Úri kevélység*, mely az illemnek némi színét viseli. *Paraszt kevélység*, mely durvaság, *ostoba kevélység*, mely butaság által nyilatkozik. *Kevélységében nem tudja*, *hogy lépjen*. *Ritkán jár a szerencse kevélység nélkül*. (Km.).

„Mit használ kevélységed,
Ha nincs szép feleséged.“ Népvers.

„Ime beindultak most a mű földünkbe,
A mi ellenségünk oly nagy kevélységben.“

Temesvári István 1569-ben. (Thaly K. gyűjt.).

A keresztény erkölestanban a hét főbűn egyike, melyből mint forrásból több más bűnök erednek, mint: felfuvalkodás, nagyravágyás, emberi és isteni törvények megvetése stb.

KEVÉLYSÉGÉS, (ke-v-é-ly-ség-és) mn. tt. *kevélységés-t v.* —*et*, tb. —*ék*. Kevélységgel teljes, igen kevély. *Tudod hogy nem kevélységből, sem valami dicőségkívánásból cselekedtem azt, hogy nem imádnám a kevélységes Amant*. (Esth. 13. 12. Káldi). Innen a Bécsi codexben: „kevélységés“ határozóilag am. igen kevélyen (arroganter).

KEVÉLYÜL, (kev-é-ly-ül) ih. Kevély módou, kevélyen. *Kevélyül viselni*, *elbizni*, *rátartani magát*.

KEVÉLYÜL, **KEVÉLYÜL**, (kev-é-ly-ül) önh. m. *kevélyül-t*. Kevély természetüvé, tulajdonságává lesz, kevélyedik. Megfelel neki a kiható értelmű *kevélyít*.

KEVER, (ke-v-er v. kev-er) áth. m. *kevert*. Mint értelme mutatja, gyökeleme a görbe hajlást jelentő *ke*, vastaghangon *ka*, melyekből *v* toldalékkal vagy közbeszurattal lesznek *kev*, *kav* gyökök; honnan a *kever*, *kavar* szók értelmének azonsága. Mindkét igének másik alkotó része *er ar*, módosítva *or ör*, jelent gyakoritót, mint a *csa-v-ar*, *had-ar*, *za-v-ar*, *hab-ar*, *tak-ar*, *tek-er*, *he-v-er*, *kot-or*, *sod-or*, *hid-or*, *gyöt-ör*, *pöd ör*, stb. szókban. 1) Tulajdon eredeti ért. am. valamit görbe, körös, örvényes vonalban forgat, mozgat. *Halászat előtt zurbolóval keverni a vizet*. *Megkeverni a tentát*. *Keverni a fővő kását*. *Keverni a gulyát, ménest*, am. körünyargalva vagy futva hajszozni. *Fölkeverni a gyomrot*. *A tyúk bele keverte a lábát a kőczba*. *A ló bekeverte lábát az istrángba*. *Aki korpába keveri magát, megesszik a disznók*. (Km.). 2) Szélesb ért. bonyolít, zavar, kuszál, összevissza hány valamit. *Összekeverni a fonalat, czérnát, a láddban fekvő ruhákat*. 3) Két vagy több különböző tárgyakat vegyít. *Szénát szalmával keverni takarmányul*. *Lencsét, babot, borsót összekeverni*. 4) Az ugarszántás után ismét szánt, némely tájakon: *forogat*. *Keverni memek a béresek*. *Mi már megkevertünk*. Innen: *keverőt szántani*, am. másodszor szántani; *néhatt*: *forogatni v. forgotót szántani*. *Keverni a szőlőt* am. másodszor kapálni, *néhatt*: *másodolni*. Átv. ért. *magát valamibe keverni*, am. valamely bajba, vesélybe bonyolodni vagy valamibe avatkozni. *Adósságba, perbe keverni magát*.

KEVERÉDÉS, (kev-cr-éd-és) fn. tt. *keverédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami keveredik. L. ezt.

KEVERÉDIK, (kev-cr-éd-ik) k. m. *keverédtem*, —*tél*, —*étt*. 1) Zavarás, forgatás által vegyül, egyeledik. *Keveredik a víz, ha tapogatnak benne*. *Keveredik a föld, midőn szántják*. 2) Maga magát keveri valamibe, vagy: külhatás következtében visszabatas által bonyolodik valamibe. *Bajba, perbe, adósságba*

keveredni. Törbe keveredni. Kötélbe, madzagba keveredni. A czérna, fonál összekeveredik. 3) Fülkeveredik a gyomor, am. émelyedik, hányásra készül. V. ö. KEVER és KAVARODIK.

KEVERÉG, (kev-er-ég) önh. és gyakor. m. keverég-tem, —tél, keverégtt, htn. —ni v. kevergeni v. kevergni. 1) Körös, örvényes vonalban forog, mozog. Kevereg ahajszolt gulya, ménes. 2) Bonyolodik, zavarog, vegyül, kezesülkülkasul mozog. Keveregnek a szállongó varjak, seregélyek. 3) Mondjuk a gyomorról, midőn émelyeg, s mintegy forogva hányásra, okádásra készül. Kevereg a gyomrom. V. ö. KEVER, KAVAROG.

KEVERÉK, (kev-er-ék) fn. tt. keverék-ét, harm. szr. —e. Különféle részek vegyítése által keletkezett valami. Keverékdohány, keverékbör, keveréktétel, keveréktakarmány. V. ö. KEVERT.

KEVERÉKEZÜST, (keverék-ezüst) ösz. fn. Ezüst, mely más érezzel, vagy fémekkel van vegyítve.

KEVERÉKSZÓ, (keverék-szó) ösz. fn. 1) Olyan öszvetett szó, melynek egyik része idegenből kölcsönzött s honosult, másik része pedig tiszta magyar, pl. *iskolatűgy, kártyavár, kártyajáték, vacsoraidő*. 2) Olyan származott szó, melynek törzse idegen, de képzője v. képzőji és képzési módja magyar, pl. *iskolás* (=iskola-as), *iskoláz* (=iskola-az), *iskolázás* (=iskola-az-ás), *istápol* (=istáp-ol), *vacsorát* (=vacso-ra-al) *alamizsnálkodik* (alamizsna-alkodik). Másként mondhatjuk: *abajdocszó* nak.

KEVERÉS, (kev-er-és) fn. tt. keverés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit keverünk. Különösen: második szántás, azaz forgatás, második kapálás. Méregkeverés, borkeverés. V. ö. KEVER és KAVARÁS.

KEVERÉSZIK, (kev-er-ész-ik) l. KEVERÉDIK. Az esz képző csak a mutató mód jelen idejében használta; a többi időt 'keveredik' szótól kölcsönzi; mint melegszik v. melegsik, melegedik, betegszik, betegedik igétől.

KEVERETLEN, (kev-er-etlen) mn. tt. keveretlen-t, tb. —ék. Ami keverve ninesen, a maga nemében tiszta, vegyítetlen. Keveretlen bor, étel. Keveretlen takarmány. Keveretlen szántóföld, szőlő. V. ö. KEVER. Határozóként am. keveretlenül.

KEVERETLENÜL, (kev-er-etlenül) ih. Keveretlen állapotban, tisztán, rendesen; meg nem forgatva. Keveretlenül kezelni a borokat. Keveretlenül hagyni a vizet. Keveretlenül gombolyítani föl a fonalat.

KEVERGET, (kev-er-g-et) áth. m. keverget-tem, —tél, —étt, par. kevergess. Gyakran vagy folytonosan kever valamit. Kevergetni a nyádat, csordát. Kevergetni a kását, káposztát. Kevergetni halászatkor a vizet. V. ö. KEVER és KAVARGAT.

KEVERGETÉS, (kev-er-g-et-és) fn. tt. kevergetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által kevergetünk valamit. V. ö. KEVERGET.

KEVERGETŐ, (kev-er-g-et-ő) m. tt. kevergető-t. Aki valamit keverget. Mézshomokot kevergető munkás.

KEVERÍT, KEVERIT, (kev-er-ít) áth. és önh. m. keverít-étt, htn. —ni v. —éni, par. —s. Valamit keverve mozdít, vegyít, egyes keverő mozdítást vizsgál.

KEVERÍTÉS, KEVERITÉS, (kev-er-ít-és) fn. tt. keverítés-t, tb. —ék. Egyes keverő mozdítás.

KEVERMES, falu Csanád m.; helyr. Kevermes-re, —én. —röl.

KEVERŐ, (kev-er-ő) mn. tt. keverő-t. 1) Aki vagy ami valamit kever. Vízet keverő halászkok, tapogatók. Mézshomokot keverő napszámos. Marhának való eleséget keverő béres. Méregkeverő. 2) Amivel kevernek. Keverő kalán. Keverő dorong vagy összetéve: keverőkalán, keverődorong. 3) Főnévül használtatva am. második szántás vagy kapálás. Keverőt szántani. Keverőre kapálni.

KEVERŐBOT, (keverő-bot) ösz. fn. Bot, vagy rúd, vagy dorong, melylyel valamit kevernek, pl. a halászkok zurboló fája, a mézshomokot keverő rúd, a tímárok dorongja, melylyel a csávában a bőröket forgatják stb.

KEVERŐDZÉS, (kev-er-ő-d-öz-és) fn. tt. keverődzés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Szenvedő állapot, midőn valaki v. valami keverődzik. A keverődzésben eltört a ló lába. V. ö. KEVERŐDZIK.

KEVERŐDZIK, (kev-er-ő-d-öz-ik) k. m. keverődz-tem, —tél v. —öttem, öttél, —ött, htn. —ni v. —éni, par. —zél. Folytonos forgás, mozgás, hanykolódás által valamibe keveredik, bonyolodik, összevissza zavarodik. A nyugben legelő lovak összekeverődzenek. Lábai holmi indás füvekbe keverődtek. Keverődzenek a megszilajult kocsislovak.

KEVERŐFA, (keverő-fa) ösz. fn. l. KEVERŐRÓBOT.

KEVERŐGAMÓ, (keverő-gamó) ösz. fn. A kohókban vagy bányahutákban gamóforma eszköz, melylyel a folyó ezüstöt vagy rezet keverik.

KEVERŐKALÁN v. —KANÁL, (keverő-kalán) ösz. fn. Kalán, melylyel valami folyékony, híg testet keverni szoktak, pl. a fővő kását, káposztát, keszöczt, abárlevet stb.

KEVERŐRÚD, (keverő-rúd) ösz. fn. Eszközül használt rúd, melylyel valamit kevernek, pl. a tímárok, irhások, serfőzők stb. keverőrúdja.

KEVERT, (kev-er-t) mn. tt. kevertet. Ami keverve van. Kevert föld. Kevert had. Kevert gabona. Kevert tűztelep. Kevert és keverék szókkal viszonyítások, illetőleg összetételek között azon finom különbség létezik, hogy 'kevert' a tűzetes, szándékos keverés eredményét, 'keverék' pedig mintegy az önmagától keveredés fogalmát fejezi ki.

KEVERTEN, (kev-er-t-en) ih. Kevert állapotban v. minőségben.

KEVERTRÁTOTTA v. —RÁNTOTTA, (kevert-rátotta) ösz. fn. Rátott tojásétek, melyet úgy ké-

szítének, hogy a tojást bögrébe verik, azután keverőkalánal összehabarva a lábasha töltik.

KEVÉS v. **KEVES**, (ke v-es) mn. tt. *keveset*; fokozva: *kevesebb* v. *kevesb* v. *keves*; kicsinyezője: *keveske* v. *kevesecske*; s ennek ismétli fokozata: *kevesebbeske* v. *kevesbecske*, vagyis ezek tulajdonképen a középfok kicsinyzői, mint más esetekben is, pl. *szébbecske*, *nagyobbacska*. Eredetileg s a régioknál, pl. a Tatrosi codexben, valamint még most is több tájak szokása szerint a főrs is röviden: *keves*. Gyöke a kicsinyező *ke*, élesen *ki*; s rokon a *keskeny*, *kecsély*, (csekély) *kis*, *kicsi* stb. szókkal. A *ke* gyökből tulajdonságot jelentő *es* képzővel lett *ke-es* és *v* közbevetve: *ke v-es*. Így fordul elé a Müncheneri v. Tatrosi codexben is: „Mit félték, keves hűtövek“ (hűtück). 1) Jelent kicsi tulajdonsággal bírót, azaz olyat, miből nem sok van, mi kis részekből áll. Ellentéte: *sok*. *Kevés pénze van. Kevés bora, buzdja termett. Kevés idő alatt sokat tenni. Kevés vártatva. Kevés beszédű ember. Sok kevés sokra megy. (Km.). Keveset szól, sokat mond. (Km.). Egy forinttal több vagy kevesebb. Kevés nem árt, sok nem használ. (Km.). Ki keveset el nem veszen, sokat nem adnak annak. (Km.).*

„Mindent foutolva tégy,
Kevésből sokat végy.“

Kisfaludy K.

2) Ami nem elég, szükségét, vágyat ki nem elégítő. *Ez a kenyér nekem kevés. Kevés hat körtély kilencz medvefinak. (Km.). Aki kevéssel be nem éri, sokra nem érdemes. (Km.).* 3) Különösen am. nem sok. *Kevésbe múlt, azaz nem sok hja volt. Kevesed magammal, am. nem sokad magammal. Kevésre becsülni valamit v. valakit. Kevesig várni. Kevés hja, hogy meg nem haltam. Kevésbe venni valamit.*

KEVES, (ké v-es) mn. tt. *kevés-t*, v. — *et*, tb. — *ek*. Vas várnegyeci tájszó, s am. kényes, kéjes, t. i. a régics *ké* gyökből lett *j* helyett *v* közbeszúráttal *ké-v-es*.

KEVÉS, (kév-e-es) mn. tt. *kevés-t* v. — *et*, tb. — *ek*. Kévékbe kötött. *Kevés gabona.*

KEVESBBÉ v. **KEVESBÉ**, (ke v-es ebb-vé) ih. L. **KEVESSÉ** alatt.

KEVESBÉDIK, (ke v-es-ebb-éd-ik) k. m. *kevesbed-tem*, — *tél*, — *étt*. L. **KEVESBÜL**, önh.

KEVÉSBESZÉDŰ, (kevés-beszédű) l. **KEVÉSSZAVÚ**.

KEVESBÍT, **KEVESBIT**, (ke v-es-b-ít) áth. m. *kevesbit-étt*, htn. — *ni* v. — *ni*, par. — *s*. Valamit a szokott, rendes vagy illő számnál, mértéknél kevesebbé, kisebbé tesz. *Kevesbiteni a napi költségeket. Kevesbiteni a munkások számát. Kevesbiteni a fizetést.*

KEVESBÍTÉS, **KEVESBITÉS**, (ke v-es-b-ítés) fn. tt. *kevesbités-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit kevesbitünk. *Költségek, díjak kevesbitése*. V. ö. **KEVESBÍT**.

KEVESBÜL, **KEVESBÜL**, (ke v-es-b-ül) önh. m. *kevesbül-t*. Kevesbbé lesz, száma, mennyisége fogy,

kisebbül. *A ragdly szünőben van, mert kevesbülnek a betegelek.*

KEVESBÜLÉS, **KEVESBÜLÉS**, (ke v-es-b-ül-és) fn. tt. *kevesbülés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valaminek száma vagy mértéke kevesebb lesz, kicsinyedik, fogy.

KEVESEDED, **KEVÉSEDED**, (ke v-es-ded) mn. Kellentinél kevesebb, keveske.

KEVESEBBÉDIK, (ke v-es-ebb-éd-ik) k. l. **KEVESBÉDIK**.

KEVESEBBÍT, (ke v-es ebb-ít) áth. lásd: **KEVESBÍT**.

KEVESEBBSÉG, (ke v-es-ebb-ség) fn. tt. *kevesebbség-ét*. Valamely szavazó testületnek azon része, mely kisebb számu szavazatokat mutathat fel. Más-kép: *kisebbség*. Ellentéte: *többség*.

KEVESEBBÜL, (ke v-es-ebb-ül) önh. l. **KEVESBÜL**.

KEVESED, (ke v-es-ed) önmagában nincs használatban, hanem ezen visszatérő névmásokkal: *magammal*, *magaddal*, *magával*, *magunkkal* stb. *Kevesed magammal*, am. velem együtt kevesen; hasonló összetételű: *sokad magammal*. Alakra szintén hasonló a másod-, harmad-, negyedmagammal stb. csakhogy ezekben másod-, harmad stb. a magam-ra viszonyulnak (magam vagyok a 2-ik, 3 ik), de ,kevesed-, sokad magammal' összetételekben a ,kevesed' ,sokad' másokra vitetnek, mintha volna: kevesen v. kevesent.

KEVESEDÉS, (ke v-es-éd-és) fn. tt. *kevesedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valami kevesedik.

KEVESEDIK, (ke v-es-éd-ik) k. m. *keveséd-tem*, — *tél*, — *étt*. Kevéssé leszén, azaz száma vagy mértéke kicsinyedik, fogy, alább száll. *Ősszel kevesednek a bogarak, férgek. A párndban kevesedik a toll.*

KEVESEL, (ke v-es-el) áth. m. *kevesel-t* v. *keveslött*, htn. — *ni* v. *kevesleni*. 1) Valamit kevéssé tart, mond, állít. *Ily nagy városra nézve keveslem a tanulók számát.* 2) Valamit nem elégel, azaz kisebb számunak, mennyiségűnek tart, mint szükséges. *Keveselni az ételt.* 3) Csekély becűnek tart. *Mai korban sokan keveslik a ,tekintetes' címet.* V. ö. **KEVES**.

KEVESELL, l. **KEVESEL**.

KEVESEN, (ke v-es-en) ih. Keves számmal, nem sokan, nem elegend. Ellentéte: *sokan*. *Kevesen ismerik magukat. Kevesen járnak a templomba, színházba. Kevesen vagytok ily nagy munkához. Sokan vannak a hivatalosok, de kevesen a választottak.* (Biblia, Káldi sz.).

KEVESENKÉNT, (ke v-es-en-ként) ih. L. **APRÓDONKÉNT**.

KEVESENNÉ, a Bécsi és Müncheneri codexben többször eléjön, pl. az utóbbiban: „Kevesenné elébb menván.“ (Márk. I. fejezet). „Nyugodjatok meg kevesenné.“ (Márk. XXVII.). „Hogy e földtől kevesenné eltávoztatná“ (t. i. a hajót. Lukács V.). Kevesenné

vártatván“ (Lukács XXII.). Mindenütt ‚keveſsŕ‘ helyett; tehát am. keves-enyivé vagy a *vé* rag, mint gyakran a régiségben, csak *é*-vel keves-ennyié, összébbhúzza: keves-ennyé = kevesnyivé = keveſsé. De eléjön melléknév alakban is: „Méglen kevesenné ideiglen vagyok tüveletek.“ (János VII.). Másutt: *ig, íglen* raggal: kevesenneiglen (Ján. XIV.). Itt tehát ‚kevesennyi‘ azt teszi: ‚kevesnyi.‘ ‚Annyi‘ ‚enynyi‘ ugyancsak e codexben eléjön az egyszerű ‚nyi‘ helyett, pl. *azannyi* (= az-nyi = annyi), *ezennyi* (= ez-nyi = ennyi): „kikélvén gyümölesözött száz azannyéat“ (Lukács VIII.). „Ime ezennyi esztendökben szolgálók teneked“ (Lukács XV.); melyekben *az és ez* kettőztetve állanak. A Góry-codexben is eléfordúl: *kevestönnyi* (kevest-ennyi, melyben a ‚kevest‘ határozóilag áll s am. keveset) szintén ‚kevesnyi‘ (= csekély) értelemben: „És az kevestönnye szent penitencia, kit az gyontó pap hagy az bínös embörnek.“ Másutt: *keveskönyve* = kevesek-ennyi. A régi magyar Passióban határozóilag: „És egy kevestenne ő lelke megörvende“ (145. l. Toldy F. kiadása).

KEVESÍT, KEVESIT, (ke-v-es-it) áth. m. *kevesít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —s. Kevessé tesz, azaz valaminek elébbi számát, mértékét kevésre szálítja. V. ö. **KEVÉS**.

KEVESÍTÉS, KEVESITÉS, (ke-v-es-it-és) fn. tt. *kevesítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit kevesítünk. V. ö. **KEVESÍT**.

KEVESLÉS, (ke-v-es-el-[l]-és) fn. tt. *keveslés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki valamit kevésnek vagy csekélynek tart. V. ö. **KEVESEL**.

KEVÉSSÉ, KEVESSÉ, (ke-v-es-vé) ih. Tájdivatosan: pl. a székelyeknél is: *kevésség* (ke-v-es-vé-ig). 1) Tulajd. am. kevesre változva vagy változtatva. Elébe jöhet ‚egy‘ szó is. *Kevéssé* v. *egykevéssé megsoványodott*, am. keves soványságura változott. 2) Kevest, nem sokat, kis mértékben, kis számmal. *Kevéssé sima orru. Várakozzál egy kevéssé. Kevéssé könnyebb vagyok, mint taval.*

„Nézzünk egy kevésség érdemes mellébe,
Nem találunk ennek hibát erkölésébe.“

Ányos Pál.

Fokozva: *kevéssbbé, legkevéssbbé*, (vagy a nehézkesség miatt a kimondáshoz jobban alkalmazkodva: *kevésbé*). *Kevésbé szép. Kevésbé ros. Legkevésbé sincs igazolva.* Használják röviden is: *kevéssé, kevéssbbé, legkevéssbbé*.

KEVÉSSÉG, (ke-v-és-ség) fn. tt. *kevésség-ét*, harm. szr. —e. Kevés száma vagy mennyisége valaminek. Ellentété: *sokaság*. *Az ezüst kevésségét nagyon érezzük. A piaci árak kevésségét a ros. utak okozzák.* Tájdivatosan határozóként is divathban van (ke-v-és-vé-ig) e helyett: *kevéssé*.

KEVÉSSSEL, (ke-v-és-vel) ih. Kevés mértékben. *Kevéssel ez előtt. Kevéssel hamarabb vagy kevéssel később érkezni valahova.*

KEVÉSSZAVÚ, (kevés-szavú) ősz. mn. Oly emberről mondjuk, ki keveset szól, beszél; kevésbeszédű, hallgatag. *Kevésszavú, titkolódzó, komor ember.*

KEVESTENNE, KEVESTENNYI, KEVESTÖNNYI l. **KEVESENNÉ** alatt.

KEVÉSVIZŰ, (kevés-vizü) ősz. mn. 1) Miben kevés a víz, lepadt. *Kevésvizü kutak.* 2) Szükséges vagy elegendő víz hiányában szenedő. *Kevésvizü malom.*

KÉVESZÍN, (kéve-szín) l. **KÉVETARTÓ**.

KÉVETARTÓ, (kéve-tartó) ősz. fn. A szántóföldeken föllállított póznák, melyekre némely külföldi tartományokban aratás után a kévéket felkötözik, hogy száradjanak.

KÉVETIZED, (kéve-tized) ősz. fn. l. **KÉVE-DÉZMA**.

KÉVÉZ, (ke-c-ve-cz) önh. és áth. m. *kévész-tem, —tél, —ett*, par. —z. Kévéket kötöz. *Az aratók után kévézni. A markokban lefektetett búzát, rozsot kévézni.*

KÉVÉZÉS, (ke-c-ve-cz-és) fn. tt. *kévészés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki kévéket kötöz. *Búza-, nád-, káka, vesszőkévézés.*

KEVICZ, falu Turóc m.; helyr. *Kevicz-re, —én, —ről*.

KÉVŐ, fn. tt. *kévőt*. Baranyában am. (kerék-) küllő. Talán palócász kiejtéssel *kivül* szóból módosult: *kévőd*, összébbhúzza: *kévő*.

KÉZ, fn. tt. *kez-et*, kicsinyítve: —*ecske*. A többes számban és személyragok előtt szintén meg-rövidül: *kezek, kezem, kezéd, keze* stb., továbbá ezen származékokban: *kezd, kezel, kezes, kezellen, kezü, keztyü*; ide tartozik az összetett *kezkenő*. Innen eredetileg: *kez*, mint a Müncheni codexben is. Legközelebb áll hozzá rokonyelvekben a tatár *kezi, keszi, ked, kdt*, és persa *gez* (Bergszászai). Hasonlók hozzá továbbá az osztyák *kēt, kōt*, cseremiz *kit*, finn *käsi*, eszt *kässi*, lapp *kät, kätä, gietta*, szürján *ki*, hellen *χειρ*. A török *el* a magyarban hangra nézve inkább *öl* névszóval egyezik. Mi ‚kéz‘ szónak eredetét illeti, valószínű, hogy a magyar ezen tag nevét izegő, mozgó tulajdonságától nevezte el, mert megvan benne mind a *ke* vagy *ge* (= eg) gyakorító, mind az *ez*, módosítva: *eez, es, esz, esz, ed, et, iz, is, ize, isz, id, it* sok szavainkban izegést, mozgást jelentő gyök, mint: *bezeg* (mozgó kilincs), *pezder, pezderkedik, vezet, keze, keczél, keczmereg, keczke, esik, pezseg, feszeleg, izeg, bizeg, ficza, viczkos, izseg, vizala, kisa, küzd, izsamodik, iszkodik* stb. A *kéz* t. i. egy középpont körül szüntelen izegő, mozgó, a láb pedig tovább haladó tulajdonságától látszik elnevezve lenni. A görög *χειρ* és szanszkrit *harana* szókat a nyelvészek a szanszkrit *hri* vagy *har* gyöktől származtatják, mely am. fog, megfog. A német *Hand* szóról is azt tartják némelyek, hogy az *hindan* régi igtől eredett, mely goth nyelven: *hinthan*, és szintén azt teszi: fogui. Figyelmet érdemel, hogy a magyar ‚fogui‘ a régieknél szám-

talanszor eljön, 'kezdeni' értelemben, mintha e két szó eredetileg egy jelentésű volt volna. 1) Széles ért. azon egyforma alkotásu két tagja az embernek, mely a vállperczeből kinyúlva, egész az ujjak végeig hat, s egyik-egyiknek külső főbb részei: a *kar, könyök, kéz-szár, kézlap* (melynek felső része: kézfej, alsó része: tenyér), és az *ujjak*. 2) Szoros ért. azon tagrész, mely az alkarnak esuklójától az ujjak hegyéig nyúlik, melynek fő részei: *kézgyökér, kézfej, kézhát, tenyér és ujjak*. A ragadásra, fogásra görbített ujjú kéz: *marrok*; a csomóba szorított kéz, melyen az ujjak a tenyérbe behajtvá vannak: *ököl*. *Jobb kéz, bal kéz. Kis, nagy, rövid, hosszú, széles, keskeny, erős, gyöngye kéz. Egy kéz v. fél kéz. Csonka kéz. Kézbe fogni, venni, szorítani, kézben tartani valamit. Kézzelel, lábbal hánykolódni. Kezet, lábat vasra verni. Kéznel fogva vezetni a vakot, a kisededet. Kézzelel ide-oda hadarászni, kapkodni, útni. Kezet csokolni. Kézzelel nyomni valamihez. Kezét kitörni, kifecskézni. Kezet mosni, törölni, megszorolni, dörszörlni. A kezeket fejre kulcsolni. Hátrakötött kezekkel hajítani a rabokat. Se keze, se lába. Kézről kézre adni valamit. Ez a pohár bújdosik, kézről kézre adassék. (Bordal). Minden embernek maga felé hajlik a keze. (Km.). Kézről útni valamihez, am. oldalirányban. A népbabona szerint, ha a boszorkányt kéztől ittik kantárral vagy fékkel, lóvá változik. Valakivel v. egymással kezet szorítani: barátság, vonzalom vagy jóakarát jelöl. egymásnak kezet adni, s azt kölcsönösen gyöngéd szorítással illetni. *Ékszer a kézen.**

„Mikor arany kötő fénylett kezeteken,
S természeti rózsák nőttek képeteken.“

Ányos Pál.

3) Valamint egyéb tagokat, úgy különösen a kezet igen gyakran képes és átv. értelemben használjuk, midőn az a) Munkára, munkássági erőre, tehetségre mutat. *Két kézzel fogni a munkához*, am. kettőztetett erővel, iparral. *Kötte vannak kezei*, am. nem működhetik. *Üres kézzel kezdeni valamely mesterséget, üzletet*, am. kellő eszközök hiával. *Kezét ösvédugni; kezét zsebébe v. kebelébe dugni*, am. tétlenül, dologtalanul vesztegleni. *Zsebében keze, ülében lába*, vagy kebelében keze, egymás mellett lába. *Egyik kéz a másikat mossa*, vagy *kéz kezét mos*, am. egyik segít a másikon, vagy egyik átnézi, védi a másiknak jogtalan tetteit, hogy ez is ugyanazt tegye vele. *Rajta hagyta keze szenyjét*, am. sokat forgatott valamit a kezében a munka vagy kidolgozás alatt s jelesen hajtotta végre munkáját. *Különbözik: reátörli keze szenyjét: elpiszkolja, becsét csökkenti*, amihez nyúl. b) Igéretnek, fogadásnak, szerződésnek, barátságnak, áldásnak jele. *Kezet adni valamire v. valamihez. A jövőd házastárral kezet fogni. Egymással kezet fogni. Kibéküléssel kezet nyújtani. Áldásképp kezet valakinek fejére tenni. Jobb kézre, bal kézre házasodni. Egy kézre dolgozni: egy célra (jó vagy rossz értelemben). Itt a kezem; és add ide a kezedet: a szóval tett és kézáddal megerősített ígé-*

ret szent előttem, mint ösapánk idejében. c) Ügyességnek, önállásnak jele. *Ezen műnek, munkának se keze, se lába. Valakit saját kezére bocsátani. Maga kezére dolgozni. Ez nagyon kezemre van. Nem esik kezemre v. kezem ügyébe.* d) Hatalomnak, erőnek, bírásnak jele. *Mindnyájan Isten kezében vagyunk. Reánk sulyosodott a sors keze. Kézre keríteni a tolvajokat. Kezét rá tenni, v. (Szabó Dávid szerint:) kezet vetni valamire*, am. birtokába venni valamit, valamely jószágot. *Kezeit más vagyondra tette. Ellenség kezébe esett, jutott. Ki nem kerülöd kezemet. Kezébe keríteni.* „Deli Kortván béget kezünkbe keritsük.“ Thury György 1548-ban. (Thaly K. gyűjt.). *Most adott Isten kezemre, most élek veled kedvemre.* (Népd.). *Más kezéről elütni*, másnak birtokából, mint mondják: *maga kezére játszani*, maga részére nyerni, szerezni. *Hatalmas kézzel tartani, igazgatni a kormányt. A rablók kezéből menekülni. Enyves, hosszú, ragadós, szurkos kezű, ki lopással szerez magának, ki, amint mondják, könnyen kezében felejt valamit, vagy amit szemé lát, keze ott nem hagyja.* e) Segítségnek, védelemnek jele. *Az ügyefogyottnak, üldözöttnek kezet nyújtani. Kezét levenni valakiről.* f) Jelenti magát a működő személyt. *Sok kéz, sokat tesz. Sok kéz hamar kész. Áldott a sok kéz, átkozott a sok száj.* (Kmm.). *Jó kezekre bízni az ügyet. Rosz kezekben van az ország kormánya.* g) Dívatban, munkában lételnek jele. *Könyveid köz kézen forognak. Sok kézen általmat, mint a kopott pénz.* (Km.). h) Jelent írói, rajzolói, műtétéző tehetséget. *Könnnyü, gyors, ügyes, nehéz, lassu kéz. Ügyetlen kezü seborvos.* i) Különösebb szólásmódok és közmondatok: *kéz alatt e helyett: titkon v. titokban, úgy látszik a német unter der Hand utánczása. Valakinek kezére adni: valakinek céljához, kívánságához képest a dolgot ráhagyni, rábízni. Valakivel keze sulyát éreztetni: boszúállás vagy büntetésképp hártani valakire valamit. Kezet foghatnak (rosz értelemben): egy híron pendülnek, egyiknek a másik szemére nincs mit hánynia. Egy kézzel épít, mással ront. Minden embernek jobban hajlik a keze maga felé: kiki közelebb van magához, kitkit a saját java, előmenetele érdekelt leginkább. Mit kézzel ér, nem hajítja bottal; más-kép: amit kézzel érsz, ne hajigáld azt fával v. nem kell azt fával hajigálni: amit kevesebb munkával vagy erővel végezhetsz, ne keresd a sulyosabbat. Kézhez adni v. szolgáltatni: általadni. Kezére adni: valamiben segítségére lenni. Egymás kezére adni: egymást közösen segíteni. Kézzelel lábbal azon lenni: minden igyekezettel. Nem akarok senkinek keze lába lenni: nem akarom hogy valaki velem, különösen munkámmal teljesen szabadon rendelkezessék. Kis ujjad mutatod, egész kezéd kéri: mindig többet követel. Mit jobb kezéd müvel, ne tudja meg a bal. Kéz után keletlen, lapát után sületlen, olyan, mint a rozszul sült kenyér, mondják oly dologról vagy vállalatról, mely rozszul kezelve bukott meg.*

KÉZA, pusztá Bihar m.; helyr. Kézára, —n, —ról.

KÉZADÁS, (kéz-adás) ösz. fn. Cselekvés, midőn szerződés vagy ígéret vagy barátság jeléül kezünket adjuk, azaz mással kezét fogunk.

KÉZBELI, (kéz-beli) ösz. fn. Bot, pálcza, dorong stb. melyet, mint védfegyvert vagy verőeszközt kezében tart valaki.

KÉZBESÍT, **KÉZBESIT**, (kéz-be-s-it) áth. m. *kézbessit-élt*, htn. — *ni* v. — *eni*. Kézhez ad, kézhez szolgáltat. Törvénykezési újabb műszó a német, einhändigen' vagy ,zustellen' értelemben, mely már nagyon közdivatúvá lett, noha ,szembesít' hason újdon alkotásu társával együtt példátlanul áll az összes magyar nyelvbirodalomban, s utánzása nem ajánlható.

KÉZBESÍTÉS, **KÉZBESITÉS**, (kéz-be-s-it-és) fn. tt. *kézbessítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, midőn valaki kézbesít.

KÉZBESZOLGÁLTATÁS, (kézbe-szolgáltatás) l. **KÉZHEZADÁS**.

KÉZBILINCS, (kéz-bilincs) ösz. fn. Bilincs, mely a kezeket egymással, vagy a lábakkal összeköti.

KÉZBODOR, (kéz-bodor) ösz. fn. Az üngujjak vagy a nőruha ujjának végéhez varrott bodor, vagy külön perezforma bodor, melyet a kézfejre kötnek.

KÉZCSÓK, (kéz-csók) ösz. fn. Kézre adott csók. *Tiszteleti, kegyeleti, szerelmi kézcsók*.

KÉZCSÓKOLÁS, (kéz-csókolás) ösz. fn. Valaki kezének csókkal valló illétése. *Kézcsókolással jelenteni ki valaki iránti tiszteletét. Az alattvalókat kézcsókolásra böcsétani*.

KÉZCSÖRGETYŰ, (kéz-csörgetyű) ösz. fn. Némely jellemtáncokban, különösen spanyol táncban használt csörgetyű, melyet a tánczos markába szorítva, üteny szerint csörögтет.

KÉZCSUKLÓ, (kéz-csukló) ösz. fn. Csukló a kézgyökérben, mely a kézfejt és alkart összeköti.

KEZD, (kez-d) áth. m. *kezd-tem* v. — *étem*, — *tél* v. — *éttél*, — *étt*, htn. — *eni* v. — *ni*. A *kezd-tem*, *kezd-tél*, *kezd-tük* stb. és tárgyi ragozásnál: *kezdted*, *kezdte*, *kezd-tük* stb. alakokban a kiejtés a *d* mássalhangzót a három mássalhangzó torlódása miatt elhagyja, mintha volna: *keztem*, *keztél* stb.). Gyöke egy a tagot jelentő *kez* v. *kéz* szóval. V. ö. **KÉZ**. Szoros ért. am. valamire kezét tevén, munkába veszi, vagy mozgásba hozza, megindítja. Ezen értelemnek felel meg a menést, eredést, mozdulást jelentő latin *ordior* és *adgredior* (gradior' szótól), és az *initium* (ineo' szótól), a hellen *ἀρχομαι* (*ēρχομαι* mellett), a német *beginnen* (ginnen, azaz gehen szótól. Adelung). Különösen 1) A többi között elsőben tesz valamit. *Ő kezdi a munkát. A futást te kezdetted. A pört ő kezdte, nem én.* 2) Bizonyos dolognak elejét teszi, csinálja. *Csak most kezdettem meg az olvasást. Ma kezdik a szántást, a kapálást, a szüretet. Rákezdeni valamit*, am. elkezdni. *Rákezdeni a nótát, tánczot. Rá rá kezd az eső*, am. elhagyja, ismét kezdi. *Ki soha sem kezdi, soha sem végezi.* (Km.). *Tüzesen kezdeni, fagyosan végezni.* (Km.). Nem

csak ki jól kezdi, hanem jól is végzi, érdemel dicséretet. (Km.). *Jobb alant kezdeni, és fönt végezni.* (Km.). Gyakran mint közép, vagy önható ige tárgyeset nélkül használtatik. *Az öreg elkezdett sírni, s a többi követte. Jó idő kezd lenni.* 3) Átv. ért. és önhatólag am. valamibe v. valamihez fog, kap, tehát *mint egy kézzel* indul feléje, hozzája vagy megy bele. Ezen értelemben megfelel neki a hellen *ἐπιχειρέω* (*χέιρ*), a latin *incipit* (a *capiendo*), a német *anfängen* (fangen). *Íráshoz, olvasáshoz kezdeni. Építésbe kezdeni. Hozzákezdeni a szántáshoz, vetéshez, aratáshoz. Belekezdeni a nyomtatásba.* Innen, midőn valamit kezdünk, a cselekvés viszonyban áll egy más cselekvéssel, vagy a cselekvésnek eleje annak folytatásával és végével; midőn pedig *valamihez kezdünk*, akkor azon viszony fejeztetik ki, mely a cselekvő alany, és a teendő tárgy között létezik.

KEZDÉGÉL, (kez-d-ég-él) áth. és önh. m. *kezdégél-t*. Lassan lassan vagy ismételve kezd valamit v. valamihez. Néha am. itt-ott kezd valamit, pl. *Kezdegelik a szüretet*, am. némely szőlőkben már szüretelnek.

KEZDÉGÉLÉS, (kez-d-ég-él-és) fn. tt. *kezdégelés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, melynél fogva valamit vagy valamihez lassan-lassan, ismételve, vagy itt-ott kezdenek.

KEZDÉGET, (kez-d-ég-et) áth. m. *keздеget-tem*, — *tél*, — *étt*. L. **KEZDÉGÉL**.

KEZDÉGÉTÉS, (kez-d-ég-ét-és) l. **KEZDÉGÉLÉS**.

KEZDEMÉNY, (kez-d-e-mény) fn. tt. *keздеmény-t*, tb. — *ék*. 1) L. **KEZDET**. 2) Különösebben azon cselekvény, midőn valaki valamely szabály vagy törvény alkotására, vagy bármely társas munkásság, részvét, multság véghezvitelére más vagy mások előtt tesz javaslatot. (Initiativa). *A kezdemény nem engem illet*.

KEZDEMÉNYÉZ, (kez-d-e-mény-éz) áth. m. *keздеményez-tem*, — *tél*, — *étt*. Valamit kezdemény alakjában terjeszt elé. *Szabályt, törvényt kezdeményezni. Valamely társas munkálatot, részvétet, mulatságot kezdeményezni*.

KEZDEMÉNYÉZÉS, (kez-d-e-mény-éz-és) fn. tt. *keздеményezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, illetőleg indítványozás, mely által valamit kezdeményezünk. V. ö. **KEZDEMÉNYÉZ**.

KEZDEMÉNYI, (kez-d-e-mény-i) mn. tt. *keздеményi-t*, tb. — *ék*. Kezdeményt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kezdeményi jog*.

KEZDÉS, (kez-d-és) fn. tt. *keздеés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, melylyel valamit kezdünk. *Jó kezdésnek jó hagyás a vége.* (Km.). V. ö. **KEZD**.

KEZDET, (kez-d-et) fn. tt. *keздеet-ét*, harm. szr. — *e*. 1) A cselekvésnek, dolognak, munkának eleje. *Kezdetben teremt Isten a mennyet és a földet.* (Teret t. K. I. 1.) „Mert tudja vala kezdetől fogván Jézus, kik voluának hiendők.“ (Müncheni cod. János

VI.). Az *ütközet ágyúzással vette kezdetét. A szüret kezdete tegnap volt. Minden kezdet nehéz. (Km.). Rossz kezdetnek rosszabb a vége.* 2) Bizonyos térnek, sornak, számnak eleje. *Itt van a Bakonytság kezdete. Útnak, utczának kezdete. A keresztény korszaknak kezdete Urunk körülmetéltetése napjától vétetik.* 3) Valaminek eredete, származata, kiindulása. *E város a mult században vette kezdetét. Nemességének kezdetét az Árpádokig fölviszi. E folyónak kezdete a Kárpátokban van.*

KEZDETALAP, (kezdet-alap) lásd : KEZDŐALAP.

KEZDETBELI, (kez-d-et-bel-i) mn. tt. *kezdetbeli-t, tb.* —ek. L. KEZDETI.

KEZDETBEN, (kez-d-et-ben) ih. Eleinte, midőn bizonyos dolog kezdetét, eredetét vette. *Ez csak most van így, kezdetben másképp volt. Kezdetben kell elfojtani a gonosz kívánságot.*

KEZDETI, (kez-d-et-i) mn. tt. *kezdeti-t, tb.* —ék. Kezdetben levő; kezdetre vonatkozó. *Kezdeti kísérletek. Kezdeti munkásság. Kezdeti siker bátorít. Kezdeti nehézségek. Másképp : kezdetbeli, kezdetleges.*

KEZDETIK, (kez-d-et-ik) külsz. m. *kezdettem, —tél, —étt.* (Cselekvő alakban : *kezdettem v. kezdettem stb.*). Amit kezdenek, amit kezd valaki. Mai korban ritkán használják, régente többször jött elé, még pedig 'kezdődik' helyett is. „Itt kezdetik Sz. Márk evangelistá könyvö.” Tatrosi cod.

KEZDETILEG, (kez-d-et-i-leg) ih. Kezdetkor, kezdés közben, kezdeti állapotban.

KEZDETLEG, (kez-d-et-leg) lásd : KEZDETILEG.

KEZDETLEGÉS, (kez-d-et-leg-és) mn. tt. *kezdetleges-t v. —et, tb.* —ek. L. KEZDETI.

KEZDETNELKÜLI, (kezdet-nélküli) ösz. mn. Aminek nincs kezdete.

KEZDÉTT, (kez-d-étt) mn. tt. *kezdött-et.* Aminek eleje munkába vétetett, mihez már hozzáfogtak. *A tavaszkor kezdett építést öszre bevégezni.*

KÉZDI-MÁRTONOS, erdélyi székely falu a Kézdi székben; helyr. —Mártonos-ra, —on, —ról,

KÉZDISZÉK, a székelységi Háromszék egyike.

KÉZDI-VÁSÁRHELY, erdélyi székely mezőv. a Kézdi-Székben, helyr. —Vásárhely-re, —én, —ről.

KEZDŐ, (1), (kez-d-ő) mn. tt. *kezdő-t.* 1) Aki valamit kezd. *Járni, beszélni kezdő kisededek.* 2) Amivel kezdenek valamit, elejét veszik valaminek. Ez értelemben a viszonynévvel öszvetett szót alkot, pl. *kezdőbeszéd, kezdőbetű.*

KEZDŐ, (2), (kez-d-ő) fn. tt. *kezdő-t.* 1) Aki bizonyos dolgot, vagy dologhoz csak most kezd, ki valamiben még ujonez, nem gyakorlott. *Iskolai kezdő. A gazdálkodásban még csak kezdő vagyok. Kezdő munkája v. műve.* 2) Vállalkozó, ki több mások között bizonyos cselekvésben első. *Ő volt a kezdő, mi csak példáját követtük. A kezdőt illeti leginkább a dicsőség vagy gyalázat.*

KEZDŐALAP, (kezdő-alap) ösz. fn. Valamely munka vagy tanulmány elkezdésében a vezérelv.

KEZDŐBESZÉD, (kezdő-beszéd) ösz. fn. Előbeszéd, mely az illetőket az eléadandó tárgynak meghallgatására készíti el.

KEZDŐBETŰ, (kezdő-betű) ösz. fn. 1) Az ábczében az első betű, t. i. A v. a 2) Azon betű, melylyel valamely szó, vagy mondat kezdődik. 3) Különösen azon betű, melylyel új szakaszt vagy verssort kezdünk. *Kis kezdőbetűk, nagy kezdőbetűk.*

KEZDŐDARAB, (kezdő-darab) ösz. fn. L. NYITÁNY.

KEZDŐDÉS, (kez-d-ő-öd-és) fn. tt. *kezdődés-t, tb.* —ék, Állapot, eselekvés, midőn valami kezdődik.

KEZDŐDIK, (kez-d-ő-öd-ik) belsz. m. *kezdődtem, —tél, —étt.* Ami külső erőszak nélkül, — legalább látszólag, — s mintegy önmaga erejénél fogva, önmagára visszahatva ered, vagy indul meg s fog a működésbe. *Kezdődik a fürgeteg, eső, zápor. Kezdődik a tavasz, ngár, ősz, tél. Kezdődik a tanácskozás, harcz. Csak most kezdődik a hadd el hadd.* Ezen igelakot az általánosan elterjedt szokás szerént külszenvedő értelemben is használják, *kezdetik helyett, mely a nép nyelvén ritkán fordul elé : Kezdődik a szántás, vetés. Kezdődik a szüret. Kezdődik az aratás.* Egyébiránt ezeket is lehet akként értelmezni, hogy a szántás, vetés, aratás, szüret mintegy személyesítettnek vagy öntevékenységi lényeknek gondoltatnak, mint az évszakok is.

KEZDŐISKOLA, (kezdő-iskola) ösz. fn. Iskola a tanulni kezdők számára; elemi tanoda.

KEZDŐSOR, (kezdő-sor) ösz. fn. Első sor, melyen az írást vagy nyomtatást kezdik. *A kezdősört valamivel nagyobbacska betűkkel írni. A kezdősorra vigyázni kell, hogy egyenes legyen.*

KEZEBELI, (kez-e-bel-i) mn. tt. *kezebeli-t, tb.* —ek. Kezében levő. *Kezebeli könyv, írás, bot, pálcza.*

KEZEL, (kez-el) áth. m. *kezel-t.* 1) Szoros tulajd. ért. valamit kézzel tesz, rendez, csinál. *A dohányszédést, fűzést, öszverakást, osztályozást kezelni. A posztógyárban, ki a gyapjútisztítást, ki a fonást, ki a szövést, ki a festést kezeli.* 2) Széles és átv. ért. valamivel bánik, valaminek rendbehozása, rendben tartása felől intézkedik, gondoskodik, rendelkezik. *Valakinek ügyeit, jószágait, pénzét kezelni. Roszul kezelni az árúdk pénzeit. Az iratokat kezelni.*

KEZELES, (kez-el-és) fn. tt. *kezelés-t, tb.* —ék. Cselekvés, midőn valaki valamit kezel. *Dohánykezelés. Pénzkezelés. Iratok kezelése. Jószágok kezelése.*

KEZELESI, (kez-el-és-i) mn. tt. *kezelési-t, tb.* —ek. Kezelésre vonatkozó, azt illető. *Kezelési mód. Kezelési szabályok. Kezelési költségek.*

KEZELESMÓD, (kezelés-mód) ösz. fn. Azon mód, vagy modor, mely szerént valami kezeltetik.

KEZELŐ, (kez-el-ő) mn. és fn. tt. *kezelő-t.* Aki valamit kezel. *Árnk vásárlását vagy eladását kezelő*

biztosok. Különösen személy, kinek hivatása vagy kötelessége valamit kezelni. V. ö. KEZEL.

KÉZELŐ, (kéz-elő) ösz. fn. Az ingujj elejének szegélye vagy korezolata.

KEZELŐI, (kezel-elő-i) mn. tt. *kezelői-t*, tb. —*ék.* Kezelőre vonatkozó; kezelőt illető. *Kezelői eljárás. Kezelői díjak.*

KÉZENKÖZÖN, (kézen-közön) ösz. ih. A székelyeknél am. közösen, több kéz között. (Krizsa J.).

KEZES, (1), (kezes-es) mn. tt. *kezes-t* v. —*et*, tb. —*ék.* 1) Akinek vagy minek keze van. *Kezes útmutató.* 2) Mondják állatról, mely szelíd vele-bánás által kézhez szokott, a hozzá nyulástól nem fél. *Kezes ló. Kezes csikó, kezes bárány.* 3) *Kezes ökör*, a járómban am. kéztől, t. i. jobb kéztől való ökör. V. ö. HAJSZOS. 4) Átv. ért. lopogató, csillegető, enyves kezű, kinek amit szeme lát, keze ott nem hagyja. *Kezes cselédétől nehéz ovakodni.*

KEZES, (2), (kezes-es) fn. tt. *kezes-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Általán, aki másért kezét, azaz ígéretét adja, vagyis ki másnak mintegy kezébe, hatalmába biztosítékul adja magát vagy ajánltatik valaki által. Különösen 1) Oly személy, ki, mint mondani szokás, másért jót áll, pl. lekötelezi magát, hogy valakinek adósságát lefizeti, ha az nem képes ezt tenni. *Ha veszni akarsz, légy kezes másért.* (Km.). *Kezes fizess.* (Km.). 2) Ki erkölcsi vagy anyagi biztosítékot nyújt a felől, hogy bizonyos személy meg nem szökik, vagy kellő időben az illető hatóság előtt megjelenik. 3) A népek közti szerződésekben, békekötésekben kijelölt bizonyos személy, ki a szerződés biztosításául az ellenfél kezébe adatik, más-kép: *tűsz.* E szóról Molnár Albert szerint saját-ságos kiavult kifejezések: *kezeset vesz*, (satis accipit), azaz kezeset fogad el, kezeset adat magának; *kezeset vet*, (satisdat.)

KEZESKÉDÉS, (kezes-kéd-és) fn. tt. *kezeskédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* Cselekvés, melynél fogva valakiért kezeskedünk. V. ö. KEZESKÉDIK.

KEZESKÉDÉSI, (kezes-kéd-és-i) mn. tt. *kezeskédési-t*, tb. —*ék.* Kezeskedésre vonatkozó. *Kezeskédési teher, kötelesség. Kezeskédési jogviszony.*

KEZESKÉDIK, (kezes-kéd-ik) k. m. *kezeskédtem, —tél, —étt.* Valakiért mint kezes jót áll, magát másért felelőssé, kötelessé, adóssá teszi.

KEZESLEVÉL, (kezes-levél) ösz. fn. Okirat, mely által valaki kötelezi magát, hogy másért kezes lesz. V. ö. KEZES.

KEZESSÉG, (kezes-ség) fn. tt. *kezes-ség-ét*, harm. szr. —*e.* Ajánlat, vagy ígéret, vagy kötelezettség, melynél fogva valaki egy másikért kezes. *Valakit kezes-ségért kérni. Valaki mellett kezes-séget vállalni. A foglyot kezes-ségre kiereszteni.*

KEZESSÉGI, (kezes-ség-i) mn. tt. *kezes-ségi-t*, tb. —*ék.* L. KEZESKÉDÉSI.

KEZESTÁRS, (kezes-társ) ösz. fn. Személy, ki másod vagy többed magával kezeskedik valakiért v. valamért. *Az adósságot a kezes-társakon megvenni.*

KEZETLEN, (kez-etlen) mn. tt. *kezes-tlen-t*, tb. —*ék.* Kéz nélküli, aminek vagy kinek keze nincsen. *Kezes-tlen útmutató. Kezes-tlen nyomorék, koldus.*

KÉZFEGYVER, (kéz-fegyver) ösz. fn. A katonák kisebbféle fegyvere, mint a lovasok pisztolya, karabélyá, s általán minden fegyver, melyet egy ember kezelhet, különböztetésül az ágyuneműektől.

KÉZFÉJ, (kéz-fej) ösz. fn. Köz értelemben jelent a kéznek felső lapját, melynek alsó oldalát *tenyér*-nek mondjuk. Szorosb ért. a kézlapnak azon része, mely a kézgyökérhez, tehát a kéz marjához legközelebb van. (Carpus). Személyragozva: *kezesem feje, kezesed feje* stb.

KÉZFODOR, (kéz-fodor) ösz. fn. I. **KÉZBODOR**.

KÉZFOGÁS, (kéz-fogás) ösz. fn. 1) Széles ért. cselekvés, midőn kettőn ígéret, szerződés, idvezlet, barátság, engesztelődés stb. jeléül egymással kezet fognak. *Kézfogással idvezleni valakit, vagy válni el tőle.* 2) Szor. ért. innepélyes cselekvés, midőn a jegyesek egymással kezet fogva házasságot ígérnek egymásnak. V. ö. **KÉZFOGÓ**.

KÉZFOGLALVÁNY, (kéz-foglalvány) ösz. fn. I. **KÉZIZÜLET**.

KÉZFOGÓ, (kéz-fogó) ösz. fn. Innepélyes szerződés a jegyesek között, melynél fogva bizonyos szertartások mellett egymásnak házasságot ígérnek, fogadnak, lekötnek. A népies kézfogó a kérő és a kádó másznagyk közti vitaközö alkudozás, és feleselés, s az úgynevezett jegyadománynak vagy nőhozománynak is meghatározása után megy végbe, gyűrű, és többnyire kendőváltás által. A kézfogót megelőzi a szintén bizonyos szertartással járó szokott *kérő és háztűznzésés*.

KÉZFOGÓI, (kéz-fogói) ösz. mn. Kézfogóra vonatkozó. *Kézfogói szokások, szertartások.*

KÉZFŐ, (kéz-fő) I. **KÉZFÉJ**.

KÉZGYÁR, (kéz-gyár) ösz. fn. Gyár, ház, épület, melyben kézművek készítettnek. Jobban: *kézi gyár*; ellentéte: *gépi gyár*. Ha 'gyár' alatt oly műházat értünk, melyben nagyobb szerű, különösen gőzgépek segítségével üzik a müipart; akkor kézgyár vagy kézi gyár nem is egészen szabatos kifejezés; helyesebb: *kézműház, kézműintézet*, egyszerűbben: *műhely*.

KÉZGYÁRI, (kéz-gyári) ösz. mn. Kézgyárra vonatkozó, ahhoz tartozó, abban létező. *Kézgyári foglalkodás. Kézgyári munkások.*

KÉZGYÖKÉR, (kéz-gyökér) ösz. fn. A kézfejnek töve, mely a csuklóval közvetlen kapcsolatban van.

KÉZHÁT, (kéz-hát) ösz. fn. A kéznek azon lapja, mely a tenyérrel ellenoldalu.

KÉZHÁTBŐR, (kéz-hát-bőr) ösz. fn. Bőr, melyet a csizmaziák, midőn kemény talpat varrnak, hüvelyken által a kézhátra szoktak húzni, hogy a fonal ne sértse a kezet.

KÉZHÉZADÁS, (kézhéz-adás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit másnak kezébe általadunk, kézbesítés.

KÉZHÉZADÓ, (kézhéz-adó) ösz. fn. Személy, ki valamit másnak kezébe ad, pl. ki a küldött levelet vagy pénzt az illetőnek saját kezébe szolgálja.

KÉZHÉZSZOLGÁLÁS, **KÉZHÉZSZOLGÁLTATÁS**, (kézhéz-szolgalás v. —szolgáztatás) l. **KÉZHÉZADÁS**.

KÉZI, (kéz-i) mn. tt. *kézi-t*, tb. —*ek*. 1) Mit kézzel teszünk. *Kézi munka, kézi mű, kézi foglalatosság*. 2) Mit csak a kéz által hozunk működésbe. *Kézi malom, kézi sajtó, kézi üllő*. 3) Ki kezével végzi nap-számát vagy gyári foglalatosságát. *Kézi munkás*. 4) Mit kézben vagy kézen szokás hordani. *Kézi kosár, kézi kaloda*. 5) Mindennapi, közhasználatu. *Kézi könyv. Kézi eszköz*.

KÉZÍJ, (kéz-íj) ösz. fn. Íj, melyet kézben tartva szoktak használni, különböztetésül ama régen divatozott, és nagyobbserű aczél íjtól, melyet hadi szekerre kötve lovak által vontattak. V. ö. **ÍJ**.

KÉZÍJAS, (kéz-íjas) ösz. mn. és fn. Kézíjjal ellátott, fegyverzett. Különösen, vitéz, ki kézíjjal szokott harezolni.

—**KÉZIK**, —**KÖZIK**, mélyhangon : —**KOZIK**, összetett igeképző, mely átható, ritkán önható igékből, de gyakran nevekből is úgynevezett közép igéket alkot, melyek némileg cselekvő, némileg szenvedő vagyis kényszerű értelemmel bírnak, pl. *ütközik*, 'üt' is 'üttetik' is; *zárkodik* maga magát zárja; *hadakozik* hadat visel mások ellen és mások ő ellene. Néha váltakozik —*kédik*, —*ködik*, —*kodik* hasonlangu képzőkkel, pl. *gondolkodik gondolkodik, szárnakodik szárnakodik, ellenkedik ellenkezik*. Egyébiránt l. —**AKODIK**.

KÉZIRÁS, (kéz-írás) ösz. fn. Személyr. *kézírás-om*, —*od*, —*a* stb. vagy : *kezem írása, kezéd írása*, stb. A betűknek és szóknak kézzel, vagyis kézbe fogott íróeszközzel való alakítása, különböztetésül a nyomtatástól. E szó cselekvő értelemben vettéven jelenti magát azon működést, midőn valaki ír. *Kézírással keresni kenyerét*. V. ö. **KÉZIRAT**.

KÉZIRAT, (kéz-irat) ösz. fn. 1) Széles ért. oly irat, azaz betűk, szavak, mondatok, melyeket valaki önkezevel írt. *Saját kéziratára ismerni*. 2) Szorosb ért. kézzel írt mű, iromány, pl. levelek, költemények, könyvek, stb. különböztetésül a nyomtatványtól. *Régi kéziratok gyűjteménye. Valamely nyomtatványt az eredeti kézirat után kijavítani*.

KÉZIRATI, (kéz-irati) ösz. mn. Kéziratra vonatkozó; kéziratbeli; kézirathoz tartozó. *Kézirati hasonlóság. Kézirati hibák. Kézirati lapok, ívek*.

KÉZÍV, (kéz-ív) ösz. fn. l. **KÉZÍJ**.

KÉZÍVES, (kéz-íves) ösz. mn. és fn. l. **KÉZÍJAS**.

KÉZIZOM, (kéz-izom) ösz. fn. Izom a kézen.

KÉZIZÜLET, (kéz-izület) ösz. fn. Izület, mely a kézgyökeret a forgóval öszveköti.

KÉZJEGY, (kéz-jegy) ösz. fn. 1) Valamely jegy a kézen. 2) Az aláírásban a név mellett használatni szokott valamely különös huzás vagy huzások akár egymás mellett, akár összerántva, többnyire a végett, hogy a névaláírást nehezebben lehessen utánozni. (Manupropria).

KÉZJÓS, (kéz-jós) ösz. fn. Jós, ki a kézből, különösen a tenyeret általszegő vonásokból jövőndőt mond.

KÉZJÓSLAT, (kéz-jóslat) ösz. fn. Jóslat, a tenyér vonásaiból s azoknak kifejlődöttségéből.

KÉZKENDŐ, (kéz-kendő) ösz. fn. Szoros ért. kezeket törölő ruha. Szélesb ért. kendő, melylyel mosás után kezünket, arcunkat stb. megtöröljük.

KEZKENŐ, (kéz-kenő) ösz. fn. szószerénti szoros ért. am. kezet kenő, vagyis inkább megtörölő ruha. Szokott ért. orrfuvasra használt kendő; zsebbevaló, zsebkendő.

KÉZKOSÁR, (kéz-kosár) ösz. fn. Szoros ért. kosár, melyet kézben szokás hordani; jobban : *kézi kosár*. Különben am. karkosár.

KÉZKOSÁRKA, (kéz-kosárka) ösz. fn. Kis kézkosár.

KÉZKÖSZVÉNY, (kéz-köszvény) ösz. fn. Köszvényféle kór, mely a kezet gyöttri; különböztetésül a lábköszvénytől, mely a lábban fészkel meg magát. V. ö. **KÖSZVÉNY**.

KÉZLÁB, (kéz-láb) ösz. ih. Ily kettőzött alakban egészen határozói értelmű, mintha a *kézzel lábbal* v. *kézen lábon* ragozott szókból volna összehúzva. *Csak hogy ép kézláb hazajöhöttem, azaz ép kézzel lábbal. Négykézláb járnai, csúszni, mászni*, am. két kézen két lábon.

KÉZLAP, (kéz-lap) l. **KÉZ** alatt.

KÉZLÁBMAJOM, (kéz-láb-majom) ösz. fn. Mintegy másfél lábnyi hosszúságú majomfaj Déli-Amerikában, mely négykézláb szokott járnai. (Simia couita).

KÉZMÁS, (kéz-más) ösz. fn. Valamely kéziratnak vagy néviratnak akár kézzel, akár nyomtatással (réz-, könyomattal stb.) utánzott másolata. (Facsimile).

KÉZMÁSOL, (kéz-másol) ösz. áth. Kézmost vagy másokat készít. V. ö. **KÉZMÁS**.

KÉZMÁSOLÁS, (kéz-másolás) ösz. fn. Kézmostnak vagy másoknak készítése.

KÉZMÁSOLAT, (kéz-másolat); l. **KÉZMÁS**.

KÉZMEDENCZE, (kéz-medencze) ösz. fn. Medencze, melyben kezeinket és arcunkat mossuk, különböztetésül a lábmedenczétől. V. ö. **MEDENCZE**.

KÉZMÍV, (kéz-mív) ösz. fn. l. **KÉZMŰ**.

KÉZMÍVES v. -**MIVES**, (kéz-míves) ösz. fn. Személy, ki bizonyos mesterséghez tartozó kézművek csinálásával foglalkodik. *Czéhbéli, ügyes kézművesek*.

Kontárkodó, ügyetlen kézművesek. Hazai kézművesek által dolgoztatni.

KÉZMOSDÓ, (kéz-mosdó) ösz. fn. lásd : **KÉZMEDENCZE**.

KÉZMOZSÁR, (kéz-mozsár) ösz. fn. 1) Pattantyúféle mozsár, melyből kis granátokat és gömböket lődöznek. 2) Szakácsok, gyógyszereszek stb. kis mozsara. V. ö. **MOZSÁR**.

KÉZMUNKA, szokottabban : *kézi munka*. L. **KÉZMŰ**.

KÉZMŰ, (kéz-mű) ösz. fn. Széles ért. minden mű vagy munka, melyet kézzel szokás tenni. Szorosb ért. bizonyos mesterséget, ügyességet feltételező mű, különösen minden készítmény, mely nagyobb szerű, s különösen gézgépek nélkül közvetlenül mesteremberek, iparosok kezeiből kerül ki. *Vasból, csontból, fából, gyapjuból stb. készített kézművek. Kézművekkel kereskedni*. V. ö. **MŰ**.

KÉZMŰHÁZ, (kéz-mű-ház) ösz. fn. Ház, műhely, épület, melyben kézműveket csinálnak, gyártanak. V. ö. **KÉZGYÁR**.

KÉZMŰINTÉZET, (kéz-mű-intézet) ösz. fn. L. **KÉZMŰHÁZ**.

KÉZMŰISKOLA, (kéz-mű-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben a növendékek kézművesekké képeztetnek. V. ö. **IPARTANODA**.

KÉZMŰTAN, (kéz-mű-tan) ösz. fn. Kézművek készitési módját tárgyazó ismeretek, illetőleg oktatások.

KÉZMŰVES, (kéz-műves) ösz. fn. L. **KÉZMŰVES**. V. ö. **MŰVES**.

KÉZMŰZET, (kéz-műzet) ösz. fn. Kézművek összessége valamely városban vagy tartományban, vagy országban stb.

KÉZNYEL, (kéz-nyel) l. **KÉZSZÁR**.

KÉZNYIL, (kéz-nyil) ösz. fn. Nyil, melyet nem ijjal lönc, hanem kézzel vetnek el, vetődárda.

KÉZNYUJTÁS, (kéz-nyújtás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakinek kezünket nyújtjuk. *Barátságos, engesztelési kéznyújtás*.

KÉZRAJZ, (kéz-rajz) ösz. fn. Szabad kézzel, különösen tollal, ónnal, krétával stb. csinált rajz.

KÉZSAJTÓ, (kéz-sajtó) ösz. fn. Kisebbféle nyomdai sajtó, melylyel egy ember elbánik ; jobban : *kézi sajtó*.

KÉZSZÁNTÓLAG, nem más, mint *kélszántólag*, a *t* a sziszegő sz előtt szintén sziszegő *z*-vé hasonulván.

KÉZSZAPPAN, (kéz-szappan) ösz. fn. Kezeket mosni való szappan, kézi szappan.

KÉZSZÁR, (kéz-szár) ösz. fn. A széles ért. vett kéznek alsó fele, a könyök és kézgyökér között, mint a lábszár a lábnek azon rész, mely térdtől bokáig nyúlik. Máskép : *alkar*. Személyragozva : *kezem szára, kezed szára, keze szára* stb. Ellenben : *kézszáram, kézszárad* stb. nem igen van szokásban. *Száradjon el a kezed szára*.

KÉZSZOLGÁLAT, (kéz-szolgalat) ösz. fn. Szolgalat, melyet valaki bizonyos kézi munkával tesz, kézi szolgalat; ellentéte : *igás szolgalat*, melyet valaki igásnarhával és szerszámmal teljesít.

KÉZSZORITÁS, (kéz-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakinek kezét megszorítjuk. *Barátságos, szerelmi kézszorítás. Idvezlő, bucsúzó kézszorítás*.

KÉZTŐ, (kéz-tő) ösz. fn. l. **KÉZGYÖKÉR**.

KÉZTÖRLŐ, (kéz-törlő) ösz. fn. Kezeket törölni való kendő.

KÉZTUSA, (kéz-tusa) ösz. fn. Az egymással öszvecsapott és egybekeveredett ellenfelek verekedése karddal, dárdával, szuronynyal stb.

KEZTYŰ, **KEZTYÜ**, (kez-tyű, kéz-tő, azaz kéz-tevő, mibe a kezet teszik, mint előtő am. előte-vő); fn. tt. *kezttyűt*. A szoros értelemben vett kéznek takarója. *Ujjas kezttyű*, melynek öt ujjja van. *Hüvelykes kezttyű*, melynek csak hüvelykje van. *Nyári, téli kezttyű. Selyem, pamut, bőr kezttyű. Kis kezttyű, nagy kezttyű. Csak akkora, mint egy kezttyű. Megtaníttak kezttyűben dudálni, v. fityölni. Felhúzni, lehúzni a kezttyűt. Besett mint a kis kezttyű. (Km.). Hej huj vas kezttyű! (Népd.). Kezttyűt vetni v. dobni valaki elébe : párbajra hini. Fölvenni a kezttyűt : a kihívást elfogadni. Mindkettő anyai is : versenyre hini; és : ráállani.*

KEZTYŰBOLT, (kezttyű-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben kezttyűket és egyéb kezttyűsmunkákat árulnak.

KEZTYŰS, (1), (kez-tyű-ös) mn. tt. *kezttyűs-t* v. —*el*, *tb*. —*ek*. 1) Kezttyűvel v. kezttyűkkel ellátott, ruházott. *Kezttyűs kéz*. 2) Kezttyűk tartására való. *Kezttyűdoboz*. 3) Kezttyűk árulására használt. *Kezttyűsbolt*.

KEZTYŰS, (2), (kez-tyű-ös) fn. tt. *kezttyűs-t*, *tb*. —*ök*. Mesterember, ki kezttyűket készít, vagy kalmár, ki kezttyűket árul.

KEZTYŰSÁM, (kezttyű-sám) ösz. fn. Sám, vagyis forma, melyre a kezttyűcsinálók ráfeszítik a munkában levő kezttyűt.

KEZTYŰSÁRU, (kezttyűs-áru) ösz. fn. Mű, mint áru, melyet kezttyűsök szoktak csinálni, pl. kezttyű, nadrágtartó, kötöszij stb.

KEZTYŰSBOLT, (kezttyűs-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben kezttyűket s más kezttyűsmunkákat árulnak.

KEZTYŰSMUNKA, (kezttyűs-munka) ösz. fn. l. **KESZTYŰSÁRU**.

KEZTYŰSPORTÉKA. l. **KEZTYŰSÁRU**.

KEZTYŰSSÉG, (kez-tyű-ös-ség) fn. tt. *kezttyűség-ét*, harm. szr. —*e*. Kezttyűs munkák készitésével foglalkodó mesterség. *Kezttyűsséget tanulni*.

KEZTYŰTLEN, (kez-tyű-tlen) mn. tt. *kezttyűtlen-t*, *tb*. —*ek*. Amin vagy miben nincs kezttyű.

KEZTYŰVIRÁG, (kezttyű-virág) ösz. fn. A gombornyó nemű növény hegyi fajja. (*Sanicula europaea*).

KÉZÜGYÖN, (kéz-ügyön) ösz. ih. A székelyeknél Kriza J. szerént ain. keze ügyibe, készenk apha-tólag. *Kézügyön tartani valakit*.

KÉZÜLŐ, (kéz-ülő) ösz. fn. Kis ülö, melyet könnyű ide-oda tenni, kézi ülö. *Ezüstművesek kéz-ülője.*

KÉZVAS, (kéz-vas) ösz. fn. Vas perez, mely a kézzsárat szorítja, s melybe a rablánezot belefüzik.

KÉZVONÁS, (kéz-vonás) ösz. fn. 1) Általán egyes vonás az írásban. 2) Különösen azon sajátosság jellege, illetőleg alakja, fekvése, összeköttetése stb. a betűknek, melyekből valakinek keze írására ráismerni lehet.

KÉZVONÓ, (kéz-vonó) ösz. fn. Faragók, pl. a kerégyártók, kádárok kétnyelű vonókése, melyet különösen akkor használnak, midőn a faragószéken dolgoznak. Másképp: *kétnyelűkés.*

KÉZZELFOGHATÓ, (kézzel-fogható) ösz. mn. Amit kézzel tapintani, megfogni lehet. Átv. értelemben könnyen felfogható; szembeötlő, vagy oly világos és kétségtelen, mint amit kezünkkel közvetlen illetünk. *Kézzelfogható igazság. Kézzelfogható csaldárság.*

KÉZZELFOGHATÓLAG, (kézzel-foghatólag) ösz. ih. Oly módon, hogy azt kézzel illetni lehet. Átv. ért. könnyen felfoghatóképen; szembeötlőleg; teljes világossággal.

KÉZZELFOGHATÓSÁG, (kézzel-foghatóság) ösz. fn. Kézzelfogható minőség. V. ö. **KÉZZELFOGHATÓ**.

KÉZSMÁRK, I. KÉSMÁRK.

KI, (1), régies indulatszó, megfelel a latin *quam*, goth *hwaiwa*, *hwan*, (honnét a német *wie*, svéd *hvi*) szanszkrit: *kaip* stb. pl. *Ki hamar elmúlik minden! Ki sok kemény fáknak lágy a gyümölcse!* (Faludi). *Jaj ki nagy bánatom! hogy szívem hervasztom* (1672. évből. Thaly K. gyűjt.). A dunántúli nyelvjárásban Vass József szerint ma is divatos: *vajki!* pl. *vajki jó!* e helyett *vajmi jó!* *Ki nehéz mindennek eleget tenni.* (Szabó D.). *Vajki (=vajmint) szeretném* (Ugyanaz). Egyébiránt *vajki!* szokottabban: *vajmi*, v. csak: *ni!* pl. *(Vaj)mi édes a visszaemlékezés!* *(Vaj)mi kevés örömet élvezünk!* *(Vaj)mi keserves állapot ez a miénk!* Különösnek látszhatik, hogy értelemben nézve a *ki* indulatszóval teljesen megegyezik a *be!* v. *beh*, ha t. i. itt a *ki* annyi volna mint *ex*, a *be* pedig am. *intro*; de ezen alapértelmek itt föl nem tehetők, hanem a távolító *ki* és vágyó *ki*, másfelől a beható *be* és vágyó *be* csak mint hasonhangok (homonymak), de nem mint hasonjelentésűek tekintendők. A vágyó *be* szóban a fuvás az alaphang, mely *beh* alakjában mind a *b* ajakhanggal, mind a *h*-val kifejeztetik; a *ki* szó pedig ez értelemben is, a *mi* vagy *mely* főlesereléséből eredett, mint a névmásoknál. V. ö. **KI**, (4).

KI, (2), igekötő, és ih. általában am. bizonyos térből, körből, helyből elhajló, eltérő irányban. Tehát a *k* itt is elhajlást jelent. Ellentéte *be*. Erdélyiesen, és némely régi írók szerint *kü*, honnan *kün*, *kiinn*, *kül*, *külső*, *küvül* erednek, melyeknek ellentéteik: *ben*, *benn*, *bel*, *belő*, *belül*. A *kün*, *kiinn*, *küvül*

szokottabban: *kin*, *kinn*, *kivül*. Ellenben a *kül*, *külső* csak tájbeszédben, s némely régi irományokban fordul elő; *küvül*, (a régi magyar Passióban: *küvöl*) helyett országszerte *kivül* (a Tisza mellett: *kivel* is) divatozik. Fokozva *kiebb* v. *ki-j-ebb* v. *kilebb* v. *kü-lebb*. Minthogy ezen *ki* alatt a távolodás vagy távolítás fogalma lappang, rokon vele a lágyabb, a lovat mozgásra, menésre nógató *hi!* indulatszó, pl. *Hi fakó!* mozogj, menj fakó. Másfelől a *kü*-nek megfelel a disznót üző, távolító *hü!* A *hi* távolítóhoz közel áll a szláv *wi*, pl. *widal* = kiadni, *wibirat* = kiválogatni, *wihnat* = kihajtani. A hellén: *ék*, *ész*, és latin *ex*, persa ez szinte rokonok ezen *ki* szóval; ide számítható *ékw*, (engedek, tovább állok) ige is. A régieknél néha találjuk *kive* v. *küve* alakban, melyekben a *ve* egyezik a, hova szó *va* képzőjével. Azon állítás, hogy ez volna az eredeti alak, nincs igazolva, hiszen a legrégebb bibliafordításokban sehol elő nem fordul; s ugyanazon nyelvművekben sokszor egyszerre találjuk mind a *ki* mind a *kive* alakokat, pl. a Carthausi névtelennél a 81. lapon (Toldy F. kiadása.) 1) Tulajd. ért. am. bizonyos térnek, körnek, helynek belsejéből távolodva vagy távolítva. *Ki s be. Egyik kimegy, a másik bejön. Se ki, se be, mint az ablakfa* (km.). *Kivenni valamit a zsákból. Kimenni a házból. Kiszökni a várból. Kirakni a ruhákat a szekrényből.* „És kiveték őtet a város küvöl.“ „Kieredny megyn vala a kietlen helyre.“ (Münch. cod.) 2) Ami együtt volt, azt szét-helyezve, elválasztva, tehát egymástól távolítva. *A kalmár kirakja árúit. Pénzt osztani ki a szegények között. Kifejteni hüvelyéből a babot. Kibontani a kését, batut.* „Kimennek vala kedég az ördögök sokakból.“ „És kinyojtván Jézus kezét, illeté őtet.“ (Münch. cod.) 3) Az elrejtettet, elzártat előállitva rejtekekből, tudomásra, napvilágra hozva. *Kibeszélni a titkot. Kinyomatni a kéziratot. Kihíresztelni valamit. Kitérni a kaput. Kigondolni, kitalálni valamit.* „És kihirhevék ő hire mend Síríában.“ (Münch. cod.) 4) A kedélyre vonatkozólag am. a kedves, vagy kedvetlen érzelmeiken mintegy túlesve, túlmenve. *Kisírní, kibúsúlní, kipanaszolni, kiharagudni magát. Kímulatni, kivigadni, kiörülni magát. Kidllani a fájdalomat, kinszenvedést. Kibékülni valakivel.* 5) Valaminek végére járva, tehát mintegy kimenve, távozva belőle. *Kialudt a gyertya*, azaz nincs benne többé tűz. *Kiégett a pipa.* 6) Valamit teljesen, tökéletesen végrehajtva, azaz a munkán mintegy túl esve, túl menve. *Kicsindüni, kidolgozni, kikészíteni valamit. Kifürkészni, kikutatni valamit.*

Értelmének több árnyéklatait lásd az egyes *ki* összetételek alatt.

KI? (3), kérdő névmás, melynek hangokban megfelel a török *kim*, kurd *ke*, *ki* (Beregszászi), latin *quis*, *quae*, *quid*, zend *ko* (Beregszászi), az ion-hellén helykérdő *χι*, hindu *kasz*, *ka*, *kin*, orosz *koj*, goth *hwas*, *hwo*, *hwa* (melyből a *h* a németben már clamaradt), a magyar visszahozó névmás: *ki*, mint több más nyelvekben, pl. a persa nyelvben is, ilyen a

finnben is *kuka* (Fábián István). A szláv *kdo*-ban is a *ki* látszik lappangani, mintha volna: *ki do*, *ki to*, *ki az?* Főnévileg és egyedül személyről használjuk: *ki volt itt?* *ki jár itt?* „*Ki ez, ki beszél káromlato-
kat?*“ „*Ki az, ki engemet illetett?*“ „*Ki kedég ez, ki-
ről en illyeteneket hallok?*“ (Müncheni codex). *Ki a?* v. *ki az?* másképen: *ki vagy?* (Wer da? francziául: qui vive? v. qui va là? v. qui est là? angolul: who is there?) A *ki* minden névragot rendesen fölvesz, pl. *Kié a hatalom?* *Kinek szólsz?* *Kit látsz?* *Kik jönnek?* *Kivel lakol?* *Kihez mentek?* *Kitől félsz?* *Kiben bizol?* *Kire hallgatsz?* Fölveszi a személyragokat is, pl. *Megmondjam kim van* (pl. barátém)? *Hát neked kid van?* *Kie van most*, *mióta kedvese hűtlen lett?* *Kink, kitek, kiék* v. *kiök?* *Kieim, kieid, kiei, kieink, kieitek, kieik?* azaz, kik az enyéme, teid, övéi, és kik a mieink, tieitek, övéik közül, pl. *Kieimet küld-
jem hozzád?* azaz, kiket az enyéme (nem: enyéim) közül? *Kieidet szereted leginkább?* azaz, kiket a teid közül? *Kieit adta férjhez Péter?* azaz, kiket az övéi (leányai) közül? stb. A Müncheni codexben olvasuk: *Tü kitek kedig gondolván toldhat ő állatjához egy singnyit?* Káldi szerént: Kicsoda pedig közöletek gondolkodván, adhat magasságához egy könyöknyit. (Máté 6.). Ismét: *Tü kiteknek számara vagy tehene a kútba esendik, és nem legottan kivonja-e azt?* Káldi szerént: *Kinek közöletek számara vagy ökre esik a kútba, és nem mindjárt kivonja-e?* (Lukács XVI.). Mi rövidebben: *Kitek pedig gondolván* stb. *Kiteknek számara vagy tehene* stb. A személytelen tárgyáról mi kérdővel tudakozódunk, pl. *Mi vagy te?* azaz, miféle állapot, tulajdonsága? *Mi volt az ismét?* *Mit hallok?* *Mi történt?* *Mire nézed a napot?* *Ne azt kérdezd: ki? hanem: mi?* azaz ne a személyt, hanem tulajdonságát.

A *ki* régente használtatott a *név* szó előtt is: *Ki neved?* a mai *mi neved* helyett, mely esetben a személyességre történik vonatkozás, mivel a személy és annak neve, mintegy azonosnak tekintetik.

Midőn a kérdésben levő személynek neve, vagy állapota, vagy hivatala, vagy rangja kitétetik, akkor előtők közvetlenül nem ki áll, hanem helyét a melléknévileg használtatni szokott *mely* váltja fel, pl. *Mely ember mondhatja, hogy soha sem hibázott?* *Mely asszony van hiúság nélkül?* *Mely bíró ítélhet oly igazán, mint az Isten?* *Mely királyok származtak Árpádtól?* Ezeket, és efféle mondatokat azonban így is lehet módosítani: *Ki azon ember, aki mondhatja...* *Ki azon asszony...* *Ki azon bíró...* *Kik azon királyok* stb.

KI, (4), visszahozó (visszahajló) névmás, melylyel egy a latin *qui*, török és persa ki, héber: *chi*, pehlvi *agh* (Beregzászi), francia *qui*, olasz *chi*, *che*, hindu *jasz, já, jat*, finn *joka, jompi*, néha: *kuka*; sínai nyelven *ki* am. ő és maga (ille, ipse), *ko* am. valaki (aliquis, quispiam), *ko ko* am. ki-ki. A névragokat rendesen fölveszi: *kinek, kit, kik, kivel, kiről, kitől, kiben, kibe, kiért* stb. Ellenkezőleg mint a török-tatár s persa nyelvekben, különösen a törökben a visszahozó *ki* ragozási

esetben az *o. v. ol* [=az v. ő] szót veszi magához, pl. a törökben: *ki anün* am. kié v. kinek [szó szerént: ki-azé v. ki-övé], *ki ana* am. kit [ki-azt, ki-öt], *ki andan* kitől, [ki-attól v. ki-ötöle], amiért rendesen részesülő segítségével az egész visszahozó névmást elhagyja). A magyar *ki* mai írói nyelv szerént csak személyre vonatkozik, pl. *Elvesztettem barátomat, kit igen szerettem volt.* *Öcsémről, ki elbujdosott, mitsem hallok.* A dolgokra vonatkozólag *mely* használtatik. *Mutasd meg a lovat, melyet nem rég vettél.* *A könyv, melyet dicsértél, nekem nem tetszik.* De a régi nyelvben, sőt ma is a nép szájában *ki* mind dolgokra, mind személyekre vonatkozva fordul elő, pl. a régieknél dolgokra: „Beszélnek vala ő haláláról, kit megtökélendő vala.“ „Ime te pénzed, kit tartottam katrin-
czába takarván.“ „Jönnek a napok, kikben nem hagyatik kő kövön.“ Személyekre: „Bódogok kik sírnak.“ „Bódogok kik eheznek.“ „Bódogok, kik üldözetet szenvednek.“ (Müncheni cod.). A népnyelvben dolgokra: *Kit láttam, kit nem.* *Kit teszek meg, kit nem.*

„Abban vagyon szalonnám, kenyerem,
Kiből megkínálom jó emberem.“

Népdal. (Vass József Dunántuli nyelvjárás).

„Hoztál-e violát a számomra?

Kit felteszek holnap kalapomra.“

Népd. (Erdélyi).

Kazinczynál is :

„Mert sebes szárnyaim nincsenek,
Kik szép Margitomhoz vigyenek.“

Valamennyi régi nyelvelék tele van hasonlókkal. Néha, bár ritkábban, a régieknél is, mely' szintén használtatik: „Igazságot beszéllettem tünektek, melyet hallottam Istentől.“ „Mert az ígéket, melyeket adtál ennekem, adtam ő nekik.“ (Münch. cod. Ján. 17.). Mi' helyett is gyakran, ki' áll: „Hoznak vala kedég ő hozzá gyermekeket, hogy ilnetné azokat, kit mikor látának“ (. . . quod cum viderent. Münch. cod. Luk. 18.). „Ez, kiket mondék, Szent Dávid mondá.“ És „Az kiket mondék, senki ne bánja.“ (1549. Thaly K. gyűjt.). V. ö. MI, MELY. Kizárólag személyt jelent és jelentett ezen öszvetételekben: *mindenki, senki, bárki, akárki, néki* (némely' helyett bizonyos határozott személy), *valaki* (határozatlan személy). Ezeknek megfelelnek a dolgot jelentő *semely, bármely, akármely, némely, valamely*, továbbá a *semmi, bármi, akármí, némi, valami* névmások. „Néki' ma szokatlan, hanem 'némely' személyre is vitetik. *Mindenki* nem vesz fel módosítást, legalább *'mindenmi'* nincs és nem volt szokásban, hanem 'mindenik' alakban dologra is viheto. V. ö. MI névmás, és —IK, (4).

A *ki* névmásnak, mint határozottan személyt jelentőnek egyenest ellentétetik a dolgot jelentő *mi*, pl. a személy *kiléte*, a dolog *miléte*, *kivolta*, *mivolta*. Innen a közmondás: *Nem ki, de mi*.

KIBÖK, (ki-bök) ösz. áth. Bökve, szúrva kilök.

A rohadt burgonyát kibököni a többi közül.

KIBÖKDÖS, (ki-bökdös) ösz. áth. és gyakor. 1)

Bökdösve, szurásokat csinálva kijelöl valamit; vagy bökdösés által kilikgat. *Kibökdösni a pontokat, amelyeken a határvonalat húzzák. Tüvel kibökdösni a papírt.* 2) Bökdösve kiszedeget a többi közül valamit. *A húsdarabokat kibökdösni a tálból.*

KIBÖKDÖSÉS, (ki-bökdösés) ösz. fn. Gyakorlatos cselekvés, midőn valaki holmit kibökdös.

KIBÖKDÖZ, (ki-bökdöz) 1. **KIBÖKDÖS**.

KIBÖLCESEL, (ki-bölcsele) ösz. áth. Valamit bölcselve kitalál, felföd, vagy valamiből, különösen ál okoskodással következtet. V. ö. **BÖLCESEL**.

KIBÖLCESELKÉDIK, (ki-bölcselekedik); alakra ösz. k. de ezen összetételben áthatólag használatik. Valamit bölcselkedve, okoskodva kihoz, következtet, kitalál.

KIBÖRÖL, (ki-böröl) ösz. áth. Valaminek külsejét, felszínét bőrrel takarja. *Kibörölni a pamlagot, székeket. Kibörölni a lovagnadrágot.*

KIBÖTÜZ v. —**BÖTÜZ**, (ki-bötüz) ösz. áth. Bötüzgetéssel nagy nehezen kiolvas; valamely irományt vagy nyomatványt minden apró részleteiben kifürkész.

KIBÖVÍT, **KIBÖVIT**, (ki-bövít) ösz. áth. Kitágítás, kiterjesztés, kinyújtás által valamely rugalmas testet bővebbé, öblösebbé tesz. *Viselés által kibövíteni a csizmát.* V. ö. **BŐ**, **BÖVIT**.

KIBÖVÍTÉS, **KIBÖVITÉS**, (ki-bövítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kibövítenek valamit. *Kibövített végett kaptára ítni a szűk lábbelét.*

KIBÖVÜL v. —**KIBÖVÜL**, (ki-bövül) ösz. önh. Széletterjedés, kifelé nyomulás által bővé lesz, kitágul. Szoros ért. csak rugalmas testekről mondjuk. *Kibövül a kötött harisnya, nadrág, keztyű. Kibövülnek a cipők, csizmák.* V. ö. **BÖVÜL**.

KIBÖVÜLÉS, **KIBÖVÜLÉS**, (ki-bövülés) ösz. fn. Kifelé nyomulás által kitágulás.

KIBÚ, (ki-bú) ösz. önh. Búva kimegy, kisorran, kiszabadul valahonnan vagy valamiből. *Kibúni az ablakon, a kapu alatt. Kibúni az ágy alól.* Átv. ért. valamely vésszel fenyegető, bajjal járó dologból suttonba kimenekszik, szép szerével vagy csalárdul kisorran. *Sokról vádolták őt, de szerencsésen mindentől kibútt.* V. ö. **KIBÚVIK**.

KIBUGÁZ, (ki-bugáz) ösz. áth. Valamely bugás növénynek magvait, különösen a magvas kender bugáit kiveri. *Kibugázni a kendert, mielőtt áztatóba vinnék.*

KIBUGÁZÁS, (ki-bugázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kibugáznak.

KIBUGYBORÉKOL, (ki-bugyborékol) ösz. önh. Bugyborékolva kiömlik, kifoly. *A facsargatott nedves ruhából kibugyborékol a víz.* V. ö. **BUGYBORÉKOL**.

KIBUGYBORÉKOLÁS, (ki-bugyborékolás) ösz. fn. Bugyborékolva kiömlés.

KIBUGYGYAN, (ki-bugygyan) ösz. önh. Egyes *bugy* hangot adva kifakad, egyszerre kifoly. *Orrából kibugygyant a vér. Kibugygyan a fakadó víz. A feldöntött korsóból kibugygyant a bor.* V. ö. **BUGYGYAN**.

KIBUGYGYANÁS, (ki-bugygyanás) ösz. fn. Egyes *bugy* hangot adva kifakadás, egyszerre történő kifolyás.

KIBUGYOG, (ki-bugyog) ösz. önh. és gyakor. Bugyogva, azaz folytonos *bugy bugy* hangot adva kifoly. *A feldöntött csöcsös korsóból kibugyog a víz. Ezen forrásból tiszta víz bugyog ki.* V. ö. **BUGYOG**.

KIBUGYOGÁS, (ki-bugyogás) ösz. fn. Bugyogva kifolyás.

KIBUGYOROG, (ki-bugyorog) ösz. önh. 1. **KIBUGYOG**.

KIBÚJ, (ki-búj) 1. **KIBÚ**.

KIBÚJÁS, (ki-bújás) 1. **KIBÚVÁS**.

KIBUJDOSÁS, (ki-bujdosás) ösz. fn. Bujdosva eltávozás, menekülés a külföldre. V. ö. **KIBUJDOSIK**.

KIBUJDOSIK, (ki-bujdosik) ösz. k. Eredeti lakhelyét, ősi hazáját odahagyva, külföldre, idegen országokba vándorol ki. *A nagy nyomás, sok adóteher miatt kibujdosni. A honn elnyomott szabadság miatt kibujdosni. Jobb, boldogabb haza keresése végett kibujdosni. Az üldözések elől kibujdosni.* V. ö. **BUJDOSIK**.

KIBUJDOSÓ, (ki-bujdosó) ösz. mn. és fn. Aki hazáját elhagyva idegen földre vándorol. *A kibujdosótnak menhelyet adni. Lengyel, magyar, olasz, német, francia kibujdosók.* V. ö. **BUJDOSÓ**.

KIBÚJIK, (ki-bújik) 1. **KIBÚVIK**.

KIBUKÁS, (ki-bukás) ösz. fn. Bukva kiesés. V. ö. **KIBUKIK**.

KIBUKIK, (ki-bukik) ösz. k. 1) Valahonnan bukva kiesik. *Kibukni a hánykodó hajóból, csónakból. Kibukni a nagyot zökkenő kocsiából. Kibukni az alacson ablakon.* 2) Valamely rejtekből vagy vízből eléltünik, kiüti fejét. *Kibukni a vízből. Kibukni hirtelen a nád közl.* *Három gyanus ember bukott ki egyszerre a sűrűből.* V. ö. **BUKIK**.

KIBUKKAN, (ki-bukkan) ösz. önh. Hirtelen eléltünik valamely rejtekből. *Jeladásra kibukkantak az elbújt zsványok. A vidra, midőn úszik, légszivás végett ki-kibukkan.*

KIBUKKANÁS, (ki-bukkanás) ösz. fn. Bukkanva eléltünés, kijövés valahonnan. V. ö. **BUKKAN**.

KIBURKOL, (ki-burkol) ösz. áth. A burokból, takaróból kibont.

KIBURKOLÁS, (ki-burkolás) ösz. fn. A burokból, takaróból kibontás.

KIBURKOZÁS, (ki-burkozás) ösz. fn. Burkából, takarójából stb. kibontakozás.

KIBURKOZIK, (ki-burkozik) ösz. k. Burkából, illetőleg mezéből, takarójából stb. kibontako-

zik. *A meleg miatt köpenyéből kiburkozott.* V. ö. BURKOZIK.

KIBÚSÚL, KIBÚSUL, (ki-búsul) ösz. önh. Visszaható névmással am. a bűn egészen túl esik vagy túl teszi magát, bűját egészen kiadja. *Kibúsultam magamat.* Viszonyban állanak vele ezen mondatok: *Neki búsulom magamat,* am. elkezek búsulni, bűnak ereszkedem; *elbúsulom magamat,* am. folytonosan bűsülok.

KIBÚTOROZ, (ki-bútoroz) ösz. áth. Bútorral vagy bútorokkal ellát, fölkészít. *A lakszobákat kibútorozni.*

KIBÚTOROZÁS, KIBÚTORZÁS, (ki-bútorozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit, főleg szobát kibútoroz. *Ezen szállás kibútorozása sokba került.*

KIBÚVÁS, KIBUVÁS, (ki-búvás) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami kibúv vagy kibúvik.

KIBÚVIK, (ki-búvik) ösz. k. Köz szokás szerint felváltva használtatik a *kibú* igével; de a *kibú* mint cselekvő inkább az élő állatokra, a *kibúvik* mint k. szenv. a növényekre, s műszertelen testekre illik, pl. *A medve kibú a barlangból, az egér, ürge a lyukból.* Személyesítve a nap-, hold- és csillagokról is. *A nap vagy hold, vagy fiastyúk kibú a felhők közül.* Ellenben: *a magból kibúvik a csira. Kibúvik a fiatal növény. A gomba kibúvik a földből. A szeg kibúvik a zsákból.*

KIBUVÓ, (ki-buvó) ösz. mn. Kibuvásra alkalmas, kibuvásra való. Különösen átv. ért. amin szokni, alattomban távozni, ami által menekülni lehet, mely értelemben a viszonynévvel öszvetett szót alkot, pl. *kibuvólik, kibuvórés, kibuvóajtó.*

KIBUZOG, (ki-buzog) ösz. önh. Rokon a *kibugyog* igével, mert gyökeik *buz* és *bugy* ugyanazon természeti hangnak módosított utánzásai; azon finom árnyalattal, hogy *kibuzog* valamint *bnzog* a természetes kifolyásról értetik, pl. *kibuzog a víz a földből, a forrásból*; ellenben: *kibugyog a bor a lyukas hordóból, a felfordított kulacsból vagy palaczkból, kibugyog a vér a megvágott érből.*

KIBÜVÖL, (ki-büvöl) ösz. áth. Büvöléssel ki-menni vagy kijönni kényszerít.

KICS, elvont törzsöke *kicsi, kicsiny* szóknak és származékaiknak. Gyökeleme *ki* a *ke ka* úgynevezett kicsinyező képzőkkel és a *keves kev* gyökével rokon. Hangváltozattal egyezik vele: *kis*, l. ezt.

KICSACSOG, (ki-csacsog) ösz. önh. Tárgyesettel am. valamit csacsogva kibeszél, kihirdet, elárul. *Kicsacsogni a titkokat.* Visszaható névmással: *kicsacsogni magát,* am. ami nyelvére jön, mindent elcsacsogni, a csacsogást elvégezni.

KICSACSOGÁS, (ki-csacsogás) ösz. fn. Csacsogva, fecsegve, trécselve kibeszélése, kihirdetése valamely titoknak.

KICSAHOL, (ki-csahol) ösz. önh. Tárgyesetes nevet vonz. 1) Megvető ért. am. kis kutya módjára

kilármáz, kikiált, kihirdet valamit, szelidebben: *kicsacsog.* 2) Aczéllal, kovával tüzet üt, másképp: *kicsihol.* V. ö. CSAHOL.

KICSAHOLÁS, (ki-csaholás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kicsahol.

KICSAL, (ki-csal) ösz. áth. 1) Valakit csalva kihí valahová, mi rendesen rossz czélból szokott történni. *Kicsalták őt az erdőre, s megfosztották.* 2) Valahonnan csalva kihí. *Kicsalni a nádban rejtetöz szökevényt.* 3) Valakitől hamis vagy fortélyos uton módon, azaz csalva kinyer, kivesz, kitud valamit. *Kicsalt tölem néhány forintot. Kicsalta a cseléből az úrnak titkait.* 4) *Hangokat csalni ki* átv. ért. valamely hangszeren művészileg játszani. *Bájos hangokat csalt ki hegedűjéből.* V. ö. CSAL.

KICSALÁS, (ki-csalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kicsal.

KICSAP, (1), (ki-csap) ösz. önh. 1) Rendes vonalból félre, s mintegy csá-ra csá-lé-ra tér. *Kicsapni az útról.* Átv. ért. az erkölcs útjáról kitér. *Ezen menyecske nagyon kicsap.* 2) Átv. ért. mondjuk hadseregéről, midőn valamely zárt helyről kitör, kirohan. *Az ellenség kicsapott a sánczból, a várból.* Mondjuk továbbá tüzről, vízről, midőn határán túl terjed. *Kicsapott a láng a kürtön. Kicsapott a víz a partokon.*

KICSAP, (2), (ki-csap) ösz. áth. 1) Valakit bizonyos helyről kihajt, vagy valamely testületből elűz, s minthogy ez eredetileg veréssel, csapással járt, innen tuladj. am. megcsapva vagy csapkodva kiűz, kikerget. *Kicsapni a városhól a csavargókat. Kicsapták az iskolából. Kicsapni való ringyó.* 2) Laptajátékban am. a laptát kiüti. *Messze kicsapni a laptát.*

KICSAPÁS, (ki-csapás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki v. valami a rendes vonalon vagy határon túlmegy. 2) Cselekvés, mely által valakit v. valamit csapva tovább hajtának. *Kicsapással fenyegetni valakit.*

KICSAPÓ, (ki-csapó) ösz. mn. Átv. ért. az illem, erkölcsiség, törvények korlátain kihágó. *Kicsapó nősemélyek. Kicsapó fiatal ember.*

KICSAPOL, (ki-csapol) ösz. áth. A hordót s némely más edényt csapra ütve, a benne levő folyadékot kiereszti, kifolyatja.

KICSAPOLÁS, (ki-csapolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamely csapos edényből a benne levő folyadékot kiereszti.

KICSAPONG, (ki-csapong) ösz. önh. és gyak. Átv. ért. az illem, erkölcsiség, és törvények korlátain kívül csapong. *A hol fejelem nincs, hamar kicsaponganak az ifjak.* V. ö. CSAPONG.

KICSAPONGÁS, (ki-csapongás) ösz. fn. Folytatott vagy gyakorlatos cselekvés, midőn valaki kicsapong. *Kicsapongásai miatt rossz hírben levő ifju.* V. ö. KICSAPONG.

KICSAPONGÓ, (ki-csapongó) ösz. mn. Oly személyről, mondjuk, ki az illem, erkölcsiség, és törvények korlátain kívül lépve szabadon üzi és tölti kedvét. *Kicsapongó nősemélyek.*

KICSATOL, (ki-csatol) ösz. áth. Ami csatolva, azaz csattal összekötve volt, kibontja. *Kicsatolni a máhlát.*

KICSATOLÁS, (ki-csatolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kicsatolunk valamit. V. ö. KICSATOL.

KICSATTAN, (ki-csattan) ösz. önh. Csattanva egyszerre kinyomúl, kifakad, kilövellik. *A pezsgős palackból kicsattan a dugasz. Orczájából majd kicsattan a vér,* am. igen piros. V. ö. CSATTAN.

KICSATTANÁS, (ki-csattanás) ösz. fn. Csattanva kilövellés.

KICSATTANT, (ki-csattant) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy kicsattanjon, azaz csattanva kilövelljék valami.

KICSATTANTÁS, (ki-csattantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kicsattant. V. ö. KICSATTANT.

KICSÁVÁL, (ki-csávál) ösz. áth. Valamit csáválva, áztatva kikészít. *Kicsáválni a bőröket.* V. ö. CSÁVÁL.

KICSÁVÁLÁS, (ki-csáválás) ösz. fn. Szücsök, irhagyártók stb. működése, midőn a munkába vett nyers bőröket kicsáválják.

KICSAVAR, (ki-csavar) ösz. áth. 1) Valamit csavarva kiszorít, kinyom. *A szívacsból, ruhából kicsavarni a vizet. Kicsavarni a cíztróm levét;* szabatosabbban: *kifacsar.* 2) Valamit csavarva rendes állásból, alakjából kivessz, kiteker. *Kicsavarni a fiatal fát. Kicsavarni valakinek kezéből a botot. Kicsavarni a lúd nyakát.* 3) Átv. ért. valamit erőszakosan kinyer, kikap valakitől. *Utolsó forintomat kicsavarták tőlem a dülök.* V. ö. CSAVAR, és KITEKER.

KICSAVARÁS, (ki-csavarás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erőszakos forgatás, tekerés, melylyel kicsavarnak valamit. V. ö. KICSAVAR.

KICSAVAROL, (ki-csavarol) ösz. áth. Valamit, ami csavarral össze volt szorítva, annak kihuzásával szétbont, elválaszt. *Kicsavarolni a hintó kerekét.* V. ö. CSAVAR, CSAVAROL.

KICSAVAROLÁS, (ki-csavarolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kicsavarolnak valamit. V. ö. KICSAVAROL.

KICSEMÉTÉZIK, (ki-csemétézik) ösz. k. Nővényekről, különösen fákról mondják, midőn csemététet hajtanak. V. ö. CSEMETE.

KICSEMPÉSZ v. KICSEMPÉZ, (ki-csempész v. -csempéz) ösz. áth. Csalással, ravasz fogással valakitől valamit kicsikar. Különösen a határvámok kikerülésével, ál úton tiltott árukat kivisz, kiszállít.

KICSÉNDÍT, (ki-cséndít) ösz. áth. Valakinek halálózását csendítéssel közzé teszi.

KICSÉNGET, (ki-csénget) ösz. áth. 1) Valakit csengetyüvel kihí. *A pusztai cselédeket ebéd után kicsengetni a munkára.* 2) Valakinek haldoklását, halálát, temetését csengetve hirdeti. *Kicsengetni a helység halottait.* 3) Némely tanodákban annyit is tesz, mint a féktelen erkölcsű tanulóknak kicsapását csengetyűszóval tudatni.

KICSÉNGETÉS, (ki-cséngetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kicsengetnek valakit. V. ö. KICSÉNGET.

KICSÉPÉG, (ki-csépég) ösz. önh. Csepegve kifoly. *A hasadt vagy líkas edényből kicsepeg a víz.*

KICSÉPÉGÉS, (ki-csépégés) ösz. fn. Cseppekben kifolyása valamely nedvnek.

KICSÉPÉGTET, (ki-csépégtet) ösz. mivelt. Készakarva, vagy engedékenység, gondatlanság által azt teszi, okozza, hogy valami kicsepegjen. *Hasadt, líkas edényből kicsepegtetni az olajt, bort.* V. ö. CSEPÉGTET.

KICSÉPÉGTETÉS, (ki-csépégtetés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva kicsepegtetünk valamit. V. ö. KICSÉPÉGTET.

KICSÉPÉL, (ki-csépél) ösz. áth. Valaminek magvát, szemét cséppel kiveri. *Kicsépelni a búzát, rozst, árpát, kölest, babot.* V. ö. CSÉPÉL.

KICSÉPELÉS, (ki-csépélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kicsépelnék valamit. V. ö. KICSÉPEL.

KICSÉPERÉG, (ki-csépérég) ösz. önh. Csepegve, azaz apró, sűrű cseppekben kifolydogál. V. ö. CSÉPERÉG.

KICSÉPPEN, (ki-cséppen) ösz. önh. Cseppenve kiesik, valamely csepp kifelé aláesik. Átv. ért. *a hivatalból kicseppenni* am. újabb választás vagy kinevezés alkalmával mellőztetve abból kimaradni.

KICSÉPPENÉS, (ki-cséppenés) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki kicseppen. V. ö. KICSÉPPEN.

KICSÉPPENT, (ki-cséppent) ösz. áth. Valamely folyadékából egy cseppet kiönt, kiejt. Átv. ért. *hivatalból kicseppenteni* am. valakit új választás vagy kinevezés alkalmával mellőzni.

KICSERÉL, (ki-cserél) ösz. áth. Valamin kiad, s helyette mást veszen birtokába. *Kicsérélni a megunt paripát, pipát, puskát.* Átv. ért. mondják: *ezen ember egészen más lett, mintha kicsérélték volna,* azaz előbbi tulajdonságaiból kivetkőzött, s másokat öltött.

KICSERÉLÉS, (ki-cserélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kicserélünk valamit. V. ö. KICSERÉL.

KICSEREPÉSEDÉS, (ki-cserepésedés) ösz. fn. Állapotváltozás, midőn valamely test fölszine, héja, kérge, bőre stb. cserepessé leszen. *Kicserepésedés ellen szőlőszirral kenni az ajakat.*

KICSEREPÉSEDÍK, (ki-cserepésedik) ösz. k. Átv. ért. mondjuk testről, melynek bőre vagy kérge, héja olyanná lesz, mint a cserép, azaz repedékes, hasadékos. *Kicserepésedett az ajaka, tenyere, talpa. Kicserepésedett a fa kérge, dínnye héja.* V. ö. CSEREPES.

KICSEREPÉZ, (ki-cserepéz) ösz. áth. Valamely épületet cserépzsiindelylyel főd, tetőz. *Kicserepezni a ház, templom födelét.* V. ö. CSERÉP.

KICSEREPÉZÉS, (ki-cserepézés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kicserepeznek. *A kicserepezés többbe kerül, mint a fasindelyezés.* 2) Mint

a „kicserepézük“ származéka (kicserepézés) am. kicserepedés. L. ezt.

KICSEREPÉZIK, (ki-cserepézük) ösz. k. l. KICSEREPÉSÉDIK.

KICSERÉZ v. KICSERZ, (ki-cseréz) ösz. áth. Valamit úgynevezett cserrel, azaz cserhéjjal készült olvadék által kikészít. *A vargák, tímárok kicserezik a bőrt, talpbőrt.* Ettől különbözik: *kicsdváz.*

KICSERÉZÉS, KICSERZÉS, (ki-cserézés) ösz. fn. A nyers bőrnek cseres víz általi kikészítése.

KICSEVÉG, (ki-csevég) ösz. önh. és gyak. Átv. ért. valamely elhallgatni való dolgot csevégő kis madarak módja szerint fünek fának, úton útfélen elmond, kihirdet, kifecseg, kilocso.

KICSEVÉGÉS, (ki-csevégés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kicsev.

KICSI, (kics-i) mn. tt. *kicsit.* Am. kicsiny. L. ezt. *Kicsibe venni*, am. kevésre becsülni. *Se kicsi se nagy* (km.), kinek se gyermeke, se felesége. *Kicsi korban kezdik vagy szokják a bűnt.* *Kicsibe múlt hogy...*

KICSID, (kics-i-d) mn. tt. *kicsid-et.* A *kicsi*-nek kicsinyezője, melyben a *d* nem helyet, hanem tulajdonságot jelent, s nem más mint az átalakult *s* v. *sz*, mintha volna: *kicsis*. Hasonlóan *gyöngéd* am. gyöngés, *hosszúd* am. *hosszús* v. *hosszas*. „A tátos pedig megsírult mind (= mint) a forgószél, s kicsid üdö műva a fődre toppantott. (Székely népmese, Kriza J. gyűjt.)

KICSIDED, (kics-i-d-ed) mn. tt. *kicsided-et* v. —*ét.* A maga nemében vagy aránylag igen kicsi, *kisded*. V. ö. —*DAD*, —*DED* képző.

KICSIDÉL, (kics-i-d-él) áth. m. *kicsidélt.* L. KICSINYELL.

KICSIGÁZ, (ki-csigáz) ösz. áth. 1) Valakitől csigázva, azaz kinzások által vallasva kitud, kikényszerít valamit. *Kicsigázni valakiből a bűnöstarsakat.* 2) Erőszakosan kicsikar, kizsarol.

KICSIGÁZÁS, (ki-csigázás) ösz. fn. Erőszakolás, illetőleg kinzás, vagy csikarás, zsarolás, mely által valamit vallomásra, vagy jószágának kiadására kényszerítenek.

KICSIKAR, (ki-csikar) ösz. áth. Csikarva, azaz szorongatás, fakgatás, gyötetés, erőszak által kinyer, kikényszerít valamit. *A szegény embernek utolsó fillérét kicsikarni.* V. ö. CSIKAR.

KICSIKARÁS, (ki-csikarás) ösz. fn. Erőszakos, szorongató, fakgató, esengve tolokódó cselekvés, mely által valamitől kicsikarnak valamit.

KICSIKE, (kics-i-ke) mn. l. KICSINYKE.

KICSIKLAND, KICSIKLANDOZ, (ki-csikland v. —csiklandoz) ösz. áth. Csiklandás által helyzetéből kimozdít.

KICSILLAN v. KICSILLANG, (ki-csillan v. —csillang) ösz. önh. L. KICSILLÁMLIK.

KICSILLÁMLÁS, (ki-csillamlás) ösz. fn. Csillámfénnyel kitűnése, szembeötélése valamely világító testnek. V. ö. CSILLÁM.

KICSILLÁMLIK, (ki-csillámlik) ösz. k. Csillámmolva kitűnik, kifénylik. *A drágakő kicsillámlik a többiek közül.* *A csillagok kicsillámlanak a felhőkben.* *Az erdőből kicsillámlik az örök tüze.* V. ö. CSILLÁMLIK.

KICSILLÁMPOL (önh.) v. KICSILLÁMPOZIK, (ki-csillámpol v. —csillámpozik) l. KICSILLÁMLIK.

KICSILLÉZ, (ki-csilléz) ösz. áth. A bányai érczek szállítására használt csilleféle kis szekeren kihord. *A bányából kicsillézni az ásványokat.* V. ö. CSILLÉZ.

KICSIN, l. KICSINY.

KICSINÁL, (ki-csinál) ösz. áth. 1) Bizonyos mennyiséget a kellő mértékig visz, megszerez. *A szállásért járó pénzt nagy nehezen kicsináltam.* 2) Valamit úgy rendez, úgy intéz, hogy kellőleg kiüssön. *Majd kicsinálom én ezen dolgot ügyvéd nélkül is.* *Ők ezt már régen kicsinálták maguk között.*

KICSINÁLÁS, (ki-csinálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kicsinál.

KICSINÁLT, (ki-csinált) ösz. mn. Ami ki van csinálva, azaz kellőleg elrendezve, elintézve, tervszerűen kidolgozva. *Kicsinált dolog.* *Az előre kicsinált találkozás végbement.*

KICSIND, falu Esztergam m.; helyr. *Kicsindre, —én, —ről.*

KICSINES, l. KICSINYES.

KICSINKÉDIK, l. KICSINYKÉDIK.

KICSINOSGAT, (ki-csinosgat) ösz. áth. és gyak. Valamit csinosan kikészítget, elrendezget, kitisztogat. *Kicsinosgatja haját, ruháját.* *Kicsinosgatja szobáit.* V. ö. CSINOSGAT.

KICSINOSGATÁS, (ki-csinosgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn magunkat vagy más valamit kicsinosgatunk. *A palota, a termék kicsinosgatásával foglalkodó szobafestők, kárpitosok.*

KICSINOSÍT, KICSINOSIT, (ki-csinosít) ösz. áth. Valaminek külsejét csinosá teszi. *Kicsinosítani magát, öltöztét.* *Kicsinosítani valamely innepélyre a teremeket.* V. ö. CSINOSÍT.

KICSINOSÍTÁS, (ki-csinosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit csinos külsejűvé teszünk.

KICSINY, KICSÍNY, (kics-i-ny, lehet: kis-nyi is) mn. tt. *kicsiny-t*, tb. —*ek.* Kisebbitve: *kicsinyke* v. *kicsinyded*. Gyöke egy a kicsinyező *ke* képzővel, módosítva *ki* (mely sínai nyelven önálló szó, s am. modicum, parvum, infans), vagy *kü*; honnan *keves, keskeny, kis, kicsi*, és a régies *küs, küsed* származékok. Ide tartozik egy igen apró halnak neve: *kisz*. A *ki* gyökből fokozatosan lett *ki-s*, *ki-s-i*, *ki-s-i-n*, *ki-s-i-ny*, s csendesebb hangon *kicsi, kicsin, kicsiny*, épen úgy mint: *al, al-as, al-as-on, al-as-ony, alacs, alacson, alacsony*. Az idegen nyelvekben a *kicsi, kicsiny* szókhöz legközelebb áll a török *kicsi, kücsük*, csagataj *kicsik* (Abuska), persa *kihese*, héber קִישׁ; finnül *ítset* (piezi). *Kis* szóval különösebben egyezik a persa *kih*. A *kis*

és kicsiny egyértelműleg használatnak ugyan, de világos, hogy az eredeti : *kis* ; mert először : ez fokoztatik, nem a kicsiny ; tehát *kisebb*, nem : *kicsinyebb*; másodsor : a századokon által hozzánk jutott vezetékeknek, pl. *Kis Péter*, *Kis Pál*, *Kis János*, nem : *Kicsiny Péter*, *Pál* stb. szintén arra mutatnak ; harmadszor, több százra menő helynevek előtt jelzőül nem kicsiny, hanem *kis* áll, pl. *Kiskunság*, *Kisvárad*, *Kiskőrös* stb. Háttha még a kisebb helyek, dülők, erdők stb. neveit is ide veszszük ? Innen van az, hogy maiglan köz szokás szerént az illető név előtt közvetlenül *kis* a jelző, nem kicsiny, pl. *kis ló*, *kis kutya*, *kis macska*, *kis kés*, *kis kard*, *kis olló*, *kis asztal*, *kis ajtó*, *kis kéz*, *kis láb*, *kis ujj*. Előfordul ugyan néha a kicsiny is jelzőkép, de vagy a közmondásokban és versekben vagy hangidom végett, pl. *Kicsiny csikó nagy derestül*, *hámat húzni tanul restül*. *Kicsiny ember sem szalmazsál*. *Kerek erdő kicsiny ház*, *Édes szívem mit csinálsz ?* vagy hangzatosság végett, mint : *kicsiny hitű*, *kicsiny szívű*, *kicsiny lelkű*. Ugyan ezen hangzatosság keresése az ok, miért *kicsiny* jelzővel élünk, valahányszor azt az illető névtől elszakasztjuk, vagy utána tesszük, pl. *Kicsiny a bors*, *de erős*. *Kicsiny a lány*, *férjhez kéri*, *nem mehet*. *Kicsiny volt akkor a folyó*, *mikor átgázoltuk*. *Ha fiam kicsiny nem volna*, *katonának adnám*. *Ez a város nem olyan kicsiny*, *mint gondoltam*. Így élünk vele ugyanazon okból akkor is, ha az illető főnév csak alattomban értetik a mondatban, pl. *Tartsd meg te a nagyot*, *én beérem a kicsinyvel*. *A nagyok közül elválasztani a kicsinyeket*.

Értelmök, mindkettőjüket összevéve 1) Aminek terjedelme más testekhez képest aránylag csekélyebb, kevesebb, ellentéte : *nagy*. *Kis város*, *kis falu*, *kis ház*, *kis szoba*. *Kis erdő*, *kis folyó*, *kis hegy*. *A szeke rem nagy*, *lovaim kicsinyek*. *A mi határunk kicsiny*. *Még kicsiny voltam*, *midőn az történt*. *Vagyon itt minden*, *kis szita*, *nagy szita*. (Km.). *Sok kicsinyből halom nő*. (Km. Angolul : many a little makes a mickle). Innen arányt jelentő mértékül használtatik. *Kicsinyre szabni a ruhát*. *Kicsinyvel beérni*. *Kis kenyér ez két napra egy embernek*. *Kis adagokban osztani ki az ételeket*. 2) Mondjuk számról, mely aránylag kevés mennyiségű. *Kis számmal lenni*. *Kis sereggel nagyobb ellen győzni*. *Kísérete kicsiny volt*. *Ez a csorda kicsiny*, *de amaz még kisebb*. 3) Mondjuk a belerőnek csekély voltáról. *Kis lélek*, *kis lelkű*, *kislelkedés*. *Kicsiny hitű*, *Kicsiny szívű*. 4) Mondjuk dolgokról, melyek csekély nyomatékka, hatással, eredménnyel bírnak. *Kis hiba történt*. *Kis kérelem van*. *A baj nem oly kicsiny*, *mint gondoltok*. *A kezdet ugyan kicsiny*, *de nagy eredménye lehet*. 5) Néha, am. keves, vagy nem elegendő. *Kicsinyben* (=kevesben) *mult*, *hogy meg nem haltam*. *Kicsiny hija volt*, *hogy el nem fogtak bennünket*. *Ez az akol annyi marháknak kicsiny*. *Ez a csizma nekem kicsiny*. 6) Némely szolgálati vagy hivatali nevek előtt am. alárendelt, másod rendbeli, kezdő, ujonez. *Kis bíró*; átv. ért. lelkiismeret. *Kis pap*. *Kis béres*,

kis bojtár, *kis dajka*. 7) Nyájas, szives szólításokban am. kedves, szeretett. *Hová hává kis leány ?* *Jer ide kis szívem*. *Ó te kis angyal*. *Édes kis galambom*.

„Szerelmes bohó kis bojtár.“

Vitkovics.

A *kis* és *kicsiny* még ezen kicsinyező alakokban is divatozik : *kicsid*, *kicsike*, *piczi*, *piczike*, *piczin*, *piczinke*, *pindurka*, *pirinyó*, *piczurka*, melyeket összehasonlítva igen valószínű, hogy a lényeges alaphang maga az *i* (módosítva *e ü*), mert az *i* legmozgékonyabb, legélénkebb, s legközelebbi hangzatu magánhangzó, valamint azon tárgyak is, melyeket kicsinyeknek hívunk, kivált az állatok, mozgékonyabbak, élénkenyek, és kedvesebbek a nagyoknál. Innen a keresztnevek nyájasabb és kicsinyező vagy fiatalító módosítása *i* végzet által jellemeztetik, mint : *Pisti*, *Jani*, *Pali*, *Kati*, *Erzsi*, *Juczi*. Innen az állatokat édesgető : *pipi*, *cziczi*, *maczi*, *poczi*, *czoczi*, *lili*, *beczi*, *biri*, *buri* szók is.

KICSINYBE v. KICSINYBEN, (kics-i-be v. —ben) ih. Kevés híján. L. KICSINY 5) alatt.

KICSINYDED, (kics-i-ny-ded) mn. tt. *kicsinyded-et*. Nem fokoztatik, mert már magában igen-igen kicsinyt jelent. A *ded* (dad) t. i. kettőztetett kicsinyező, mint a *könnnyűded*, *hosszudad*, *ifjudad*, *kisded*, *gyermekded* szókban. V. ö. KICSINY.

KICSINYÉBE v. KICSINYÉBEN, (kics-i-ny-e-be v. —ben) ih. A székelyeknél am. kicsinyben, kevés híján. *Kicsinyébe mult*, *hogy el nem estem*.

KICSINYÉDÉS, (kics-i-ny-éd-és) fn. tt. *kicsinyédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Fogyatkozási, kevesbedési állapota valamely mennyiségnek, midőn kicsinyedik.

KICSINYÉDIK, (kics-i-ny-éd-ik) k. m. *kicsinyéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Terjedelme, mértéke, száma, ereje, hatása stb. kicsinyre változik, fogyatkozik. *A kenyér*, *mennél többször szelnek belőle*, *annál inkább kicsinyedik*. *Jövedelme kicsinyedik*, *kiadása nagyobbodik*. V. ö. KICSINY.

KICSINYEL, (kics-i-ny-el) áth. lásd : KICSINYELL.

KICSINYELL, (ki-es-i-ny-ell) áth. m. *kicsinyell-étt* v. —*tem*, —*tél*, —*t*, htn. —*eni* v. —*ni*. Valamit kicsinynek tart, mond, vall. *Kicsinyelleni a bért*. *Kicsinyelleni lakásul valamely szobát*. *Katonának kicsinyelleni valakit*. Átv. ért. lenézni. V. ö. KICSINY.

KICSINYELLÉS, (kics-i-ny-ell-és) fn. tt. *kicsinyellés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Véleményünk nyilvánítása, melynél fogva kicsinyellünk valamit v. valakit. V. ö. KICSINYELL.

KICSINYENKÉNT, (kics-i-ny-en-ként) ih. Kis részekre osztva, kis számban, kis mértékben véve, részenként. *Kicsinyenként a nagy kenyér is elfogy*. *Kicsinyenként mindnyájan eltűntek*.

KICSINYÉS, (kics-i-ny-és) mn. tt. *kicsinyés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kicsiny forma, kicsiny részekből

álló, aprólékos, kicsinyszerű. *Kicsinyes kérdésekkel, tárgyakkal bíbelődni.* Személyre viszonyulva, aki kicsiségben fennakad.

KICSINYÉZ, (kics-i-ny-éz) áth. m. *kicsinyézem, —tél, —étt.* L. KICSINYÍT.

KICSINYÉZÉS, I. KICSINYÍTÉS.

KICSINYHITÜ, KICSINYHITÜSÉG, I. KIS-HITÜ, KISHITÜSÉG; és v. ö. KISLELKÜ, KISLELKÜSÉG.

KICSINYÍT, KICSINYIT, (ki-cs-i-ny-it) áth. m. *kicsinyít-étt*, htn. —eni v. —ni, par. —s. Kicsinyé tesz valamit. *Kicsinyíteni a költséget. Kivonds által kicsinyíteni a számot. Kicsinyíteni a munkások béretét.* Egyébiránt, mivel a kicsinyítés mindig valamely nagyobbak kevesbítése által történik, innen szokottabban: *kisebbít v. kevesbít.*

KICSINYÍTÉS, KICSINYÍTÉS, (kics-i-ny-it-és) fn. tt. *kicsinyítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által kicsinyítünk, illetőleg kisebbítünk, kevesbítünk valamit, V. ö. KICSINYÍT.

KICSINYÍTŐ, KICSINYITÓ, (ki-cs-i-ny-it-ó) mn. tt. *kicsinyítő-t*, tb. —k. Aki vagy ami valamit kicsinyít. Különösen nyelvtani ért. oly képző vagy szó, mely a gyöknek vagy törzsöknek értelmét kicsinyé teszi, pl. *acs ecs, ka ke, s* összetétele *acska, acska*, kicsinyítő képzők; a *kővecs, uracs, leányka, eszönyka, lovacska, szépecske, szébecske, nagyocska*, kicsinyítő nevek. Gyakran kicsinyít az *i* is, leginkább a keresztneveknél, mint: *Erzsi, Peti, Laci, Zsuzsi.* Máskép: *kicsinyező.*

KICSINYKE, (ki-cs-i-ny-ke) kicsinyítő mn. tt. *kicsinykét.* Ami a kicsinyekhez képest is kicsiny. *Kicsinyke leány. Kicsinyke kis fiú. Kicsinyke madár az ökörszem a verébhez, fecskéhez képest.* V. ö. KICSINY.

KICSINYKÉDÉS, (kics-i-ny-kéd-és) fn. tt. *kicsinykédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvésmód, midőn valaki holmi aprólékos dolgoknak fontosságot tulajdonít, s azokra különös figyelmet, gondot fordít.

KICSINYKÉDIK, (kics-i-ny-kéd-ik) k. m. *kicsinykéd-tem, —tél, —étt.* A maguk nemében kicsiny, kevés becű, csekély jelentésű dolgokból nagyot csinál.

KICSINYKÉS, (kics-i-ny-ke-es) mn. tt. *kicsinykés-t* v. —et, tb. —ek. L. KICSINYKE.

KICSINYLELKÜ, KICSINYLELKÜSÉG, I. KISLELKÜ, KISLELKÜSÉG.

KICSINYLÉS, I. KICSINYELLÉS.

KICSINYLŐ, (kics-i-ny-el-ő) mn. tt. *kicsinylőt.* Aki valamit kicsinynek tart vagy lenéz.

KICSINYLŐLEG, (kics-i-ny-l-ő-leg) ih. Kicsinynek tekintve; lenézőleg.

KICSINYNYÉ, (ki-cs-i-ny-vé) ih. 1) Kicsiny terjedelművé, mértékűvé, számuvá. *Kicsinyné tenni, alakítani valamit.* 2) Kicsiny mértékben, terjedésben, számban. *Kicsinyné nagyobb házat szeretnék venni, mint a mostani. Kicsinyné hűd fölbb a függönyt.* E második értelemben, úgy látszik, nem más, mint a *kicsinnyel*, összhuzva. pl. ez *kicsinnyel szélesebb,*

amaz *kicsinnyel* hosszabb, s megfelel neki ellentéve a *sokkal, többel.* Így lett a *kevés* is *kevésé.*

KICSINYSÉG, (ki-cs-i-ny-ség) fn. tt. *Kicsinység-ét*, harm. szr.—e. Tulajdonság, melynél fogva valami kicsinynek mondatik. *Kicsinysége miatt nem használható eszköz.* Különösen jelent oly dolgot, mely kevés nyomatékkal, fontossággal, hatással bír. *Ezen kicsinységgel nem gondolok. Mind ez kicsinység.* *Kár ily kicsinységért szót is vesztegetni.* Néha szerénység-ből önmagunkra alkalmazzuk. *Ami kicsinységem tehet, az az, mi csekély erőmtől kitelik. Kicsinységem is hozzájárul e vállalathoz.*

KICSINYSZEMÜ, (kicsiny-szemü) ösz. mn. 1) Kinek vagy minek kicsiny szeme van (kleinäugig.) 2) A minek kicsiny magjai vannak (kleinkörnig).

KICSINYSZIVÜ, (kicsiny-szivü) ösz. mn. Átv. és szokott. ért. kinek kedélye, illetőleg lelke, nem bír elegendő erővel, szilárdsággal, hogy a viszontagságok és csapások között magát vigasztalja, reményt tápláljon s az akadályokkal szembe állni merészkedjék. V. ö. KISLELKÜ.

KICSINYSZIVÜSÉG, (kicsiny-szivüség) ösz. fn. Lelki gyöngeség, erőtlenség, melynél fogva valaki kicsinyszivünek mondatik. *Kicsinyszivüségből minden reményről lemondani. A veszélytől első látásra visszarettenni kicsinyszivüségből.* V. ö. KICSINYSZIVÜ.

KICSINYÜL, KICSINYÜL, (kics-i-ny-ül) önh. m. *kicsinyül-t.* Nagysága, mennyiségi állapota, mértéke fogyatkozik, kevesbedik, kevesebbedik, kicsinyé lesz. *Vénségében, soványkodva, meggyöngyülve kicsinyül az ember.*

KICSINYÜLÉS, KICSINYÜLÉS, (ki-cs-i-ny-ül-és) fn. tt. *kicsinyülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn valami kicsinyül. V. ö. KICSINYÜL.

KICSÍP, (ki-csip) ösz. áth. Valamit csipve kivesz, kiszakaszt. *Kicsipni a bőr alól a szálkát. Kicsipni a virág hímzárait.* Átv. ért. *kicsipni magát*, am. nyalkán, csinosan öltözködni; *kicsipni a bajúsz*, am. kipederíteni.

KICSIPDEL, (ki-csipdel) ösz. áth. 1) Csipdelve kiüz, addig csipi, mig ki nem megy. *A sokáig heverőt kicsipdelni az ágyból.* 2) Csipdelve kiszakgat. *Kicsipdelni a tésztát*, melyet csipdettnek híznak. *Kicsipdelni a virág leveleit.* 3) Csipdelve kiczifráz, csipkessé tesz. *Kicsipdelni a papírt.* V. ö. CSIPDEL.

KICSIPDELES, (ki-csipdelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kicsipdelnek.

KICSIPKÉD, (ki-csipkéd) ösz. áth. lásd: KICSIPDEL.

KICSIPKÉZ, (ki-csipkéz) ösz. áth. 1) Valaminek széleiből egy egy részecskét kicsip, s az által csipkessé teszi. V. ö. CSIPKÉS. *Kicsipkézni a falevelet.* 2) Csipkeféle szövettel ékesít, kiczifráz. *Kicsipkézni a fejkötőt, szoknyát.* V. ö. CSIPKE.

KICSIPKÉZÉS, (ki-csipkézés) ösz. fn. Czifrázás, diszítés, mely által valamit kicsipkéznek. *A fej-*

kötő kicsipkézése több munkába került, mint a varrása.

KICSIRÁDZÁS, KICSIRÁDZIK, I. KICSIRÁZÁS, KICSIRÁZIK.

KICSIRÁZÁS, (ki-csirázás) ösz. fn. A növénynek sarjadzási fejlődése, midőn csirája nő ki. *Burgonya, hajma kicsirázása.*

KICSIRÁZIK, (ki-csirázik), ösz. k. Általán mondjuk növényekről, és azok magvairól, midőn csirájok kibuvik, és kifejlik. *A vízbe tett gabonaszemek hamar kicsiráznak. Tavasszal a hajmák, és hajmás gyökerű növények a földön kívül is kicsiráznak. V. ö. CSIRÁZIK.*

KICSIRIZÉL, (ki-csirizél) ösz. áth. Valamely test külsejére csirizt ken. *Kicsirizelni a könyvtáblának való papírt. V. ö. CSIRIZ.*

KICSIRIZÉLÉS, (ki-csirizelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit, hogy ragadóssá legyen, kicsirizelnek.

KICSISÉG, (kics-i-ség) fn. I. **KICSINYSEG.**

KICSISZAMLIK v. —**CSISZAMODIK**, (ki-csiszamlík v. —csiszamodik) ösz. k. Rendes állásából v. utjából, el- v. kisikamlík.

KICSISZOL, (ki-csiszol) ösz. áth. 1) Valamit csiszolva kitisztít, kifényesít. *Kicsiszolni a rozsdás fegyvereket. Kicsiszolni a késeket, villákat.* 2) Csiszolva elkoptat, kilikaszt. *A kerék kicsiszolta a bunda ujját. A rabbitánc kicsiszolta a csizmaszárt. V. ö. CSISZOL.*

KICSISZOLÁS, (ki-csiszolás) ösz. fn. Dörzsölés, fenés, mely által kicsiszolnak valamit. V. ö. **KICISZOL.**

KICSKE, fn. tt. *kicskét.* Bodrogközben jelent összekötött zsupcsomót, melylyel a házakat fedik, mit túl a Dunán *báb*-nak hínak. Valószínűleg össze van húzva a *kévécske* szóból, minthogy a kicske csakugyan nem egyéb, mint kis kéve.

KICSODA, (ki-csoda) ösz. kérdő névmás tt. *ki-csodát.* Személyre vonatkozik; a tárgyat kérdő *mic-soda?* Mint a kérdésnek második alkotó részéből, a *csoda* szóból, alaposan vélhetni, ezen kérdő névmás eredeti értelme némi meglepésre, és bámulatra mutat, melyet valakinek véletlen látása gerjeszt. *Kicsoda az ott a sötétben? Kicsoda jár itt ily késő éjszaka? Kicsodák azok a fegyveres emberek? Néha jelenti a kérdésnek több aprólékoságra kiterjedését. Miután kikérdete volt, kicsoda (ki a neve?) kicsoda? (mily állásu, állapotu?) akkor adott neki másállást. Egyéb-iránt a régi bibliai fordításokban épen nem fordúl elé; minél fogva később keletkezett összetételnek véljük. Mai napság nagyobb hangzatosság okáért az egyszerű *ki* helyett gyakran használtatik, oly formán mint a persa *kudám* az egyszerű *ki* (és *csi* = *mi*) helyett.*

KICSODÁNÉ, (ki-csoda-né) ösz. kérdő névmás. Használtatik a kevésbbé hangzatos *kiné* helyett, s aminek a felesége? *Kicsodané az az asszony, ki oly szép ruhában találkozott velünk?*

KICSOMÓZ, (ki-csomóz) ösz. áth. Törvénykezesi értelemben am. a csomóban levő peres irományok csomójából a pernek teljes bevégeztével mindkét vagy valamelyik fél saját iratait egy jegyzék vagy jegyzőkönyv mellett ki- és magához veszi.

KICSOMÓZÁS, (ki-csomózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki saját iratait a percsomóból kivesszi. (Exrotulirung). V. ö. **KICSOMÓZ.**

KICSOMÓZÁSI, (ki-csomózási) ösz. mn. Kicsomózást illető, arra vonatkozó. *Kicsomózási jegyzőkönyv. Kicsomózási eljárás.*

KICSORBÍT, **KICSORBIT**, (ki-csorbit) ösz. áth. Valamit csorbitva kitör. *Kicsorbitani a kaszát, kést. Kicsorbitani a fogakat. Kicsorbitani a fazekat, poharat. V. ö. CSORBÍT.*

KICSORBÍTÁS, **KICSORBITÁS**, (ki-csorbitás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg törés, mely által csorbává tétetik valami.

KICSORBÚL, **KICSORBUL**, (ki-csorbúl) ösz. önh. Csorbulva kitörik, csorba esik rajta. *Kemény csontrágásban kicsorbúlt a foga. A kasza kicsorbúlt a köben. V. ö. CSORBÚL.*

KICSORBÚLÁS, **KICSORBULÁS**, (ki-csorbúlás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valamely ép test széle, éle, sarja csorbulva kitörik, midőn csorba esik rajta.

KICSORDÚL, **KICSORDUL**, (ki-csordúl) ösz. önh. Mondjuk általában nedvről, folyadékról, midőn edényében, öblében meg nem férve, vagy súlyegyenét veszelve, csorogva kifoly, kiömlik. *A megtaszított pohárból kicsordult a bor. A nyírfából tavasszal kicsordúl a nyírok. Szemből kicsordult a könny. V. ö. CSORDÚL.*

KICSORDÚLÁS, **KICSORDULÁS**, (ki-csordulás) ösz. fn. Kiömlés, kifolyás neme, midőn valamely nedv, vagy folyadék kicsordúl. *Víznek, bornak kicsordulása az edényből. V. ö. KICSORDÚL.*

KICSORGÁS, (ki-csorgás) ösz. fn. Valamely nedvnek csorogva kiömlése.

KICSORGAT, (ki-csorgat) ösz. áth. Valamely nedvet bizonyos edényből csorgatva kifolyat, kiömleni enged. *A be nem dugasztott palaczkából kicsorgatni a bort. Likas bűgréből kicsorgatni a levest. V. ö. CSORGAT.*

KICSORGATÁS, (ki-csorgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kicsorgatnak.

KICSORNA, falu Bereg m.; helyr. *Kicsornára, —n, —ról.*

KICSOROG, (ki-csorog) ösz. önh. és gyakor. A nedv vagy folyadék csorogva kifoly. *A megfűrt nyírfából kicsorog a nyírlé. A likas edényből kicsorog a víz. V. ö. CSOROG.*

KICSOSZOG, (ki-csoszog) ösz. önh. Csoszogva, csoszogó léptekkel kimegy. *Nagy nehezen kicsoszogott az udvarra. V. ö. CSOSZOG.*

KICSOSZOGÁS, (ki-csoszogás) ösz. fn. Csoszogva kimenés.

KICSÓVÁZ, (ki-csováz) ösz. áth. Valamit csóvával, azaz szalmatekerccsel kijelel. *Kicsóvázni az eladó kocsit, bútorokat. Földméréskor kicsóvázni a póznákat. Az erdei katonautakon kicsóvázni a fákat. Falukon kicsóvázni azon házakat, melyekben katonák szállásolnak.* V. ö. CSÓVA.

KICSÓVÁZÁS, (ki-csovázás) ösz. fn. Jelelés neme, midőn valamire csóvát tűznek ki. V. ö. KICSÓVÁZ.

KICSÖDÍT, **KICSÖDIT**, (ki-csödít) ösz. áth. Csödítve kihí. *Az utcai láрма sok embert kicsödített a házakból.* V. ö. CSÖDÍT.

KICSÖDÍTÉS, **KICSÖDITÉS**, (ki-csödítés) ösz. fn. Csödítve kihívás. V. ö. KICSÖDÍT.

KICSÖDÜL, **KICSÖDÜL**, (ki-csödül) ösz. önh. Csödülve kimegy, kinyomul. *A gyülesteremből tűzkiáltásra kicsödültek a népek. Kicsödülni a templomból, színházból. A sok nép mind kicsödült az utcára.* V. ö. CSÖDÜL.

KICSÖDÜLÉS, **KICSÖDÜLÉS**, (ki-csödülés) ösz. fn. Valamely nagy seregnek csödülve való kitolakodása, kimenése valahonnan vagy valahová. *Kicsödüléskor egymás lábára hágni, taszigalódni.*

KICSÖK, (ki-csök) ösz. áth. Kriza J. szerint a gyermekek egymást kicsökik, azaz kiütik a libból a láncszemezésnél.

KICSÖNDÍT, **KICSÖNGET**, I. **KICSSENDÍT**, **KICSENGET**.

KICSÖPPEN, I. **KICSÉPPEN**.

KICSUCSORÍT, (ki-csucsorít) ösz. áth. Csucsosan vagy csucsorítva kifelé nyom vagy húz.

KICSUCSORODÁS, (ki-csucsorodás) ösz. fn. Csucsorodva kinyomulása valamely testnek, illetőleg tagnak. *Szájnak kicsucsorodása.* V. ö. CSUCSORODIK.

KICSUCSORODIK, (ki-csucsorodik) ösz. k. Csucsorodva kinyomódik vagy csucsorgó formában kiáll. *Kicsucsorodik a száj. A gomba kicsucsorodik a földből.* V. ö. CSUCSORODIK.

KICSUCSORODOTT, (ki-csucsorodott) ösz. mn. Csucsorodva kinyomúlt, kihegyesedett. *Kicsucsorodott ajkak közül eregetni a pipafüstöt. Kicsucsorodott csecsvé korszó.*

KICSÚFOL, (ki-csúfol) ösz. áth. Valakit vagy valamit gúnyos, olcsárló szavakkal, csufnak mondva kinevet, mint olyat kihirdet, kikiált. V. ö. CSÚFOL.

KICSÚFOLÁS, (ki-csúfolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg leszóló gúnyolás, olcsárlás, mely által valakit kicsúfolnak, valamint magok azon csúf szavak, melyek által valaki csúffá tétetik. V. ö. KICSÚFOL.

KICSUK, (ki-csuk) ösz. áth. Valakit kizár, előtte az ajtót vagy kaput becsukja, hogy kénytelen legyen künn maradni. *Kicsukni valakit a házból. A kártevőket kicsukni a kertből.* V. ö. CSUK.

KICSUKÁS, (ki-csukás) ösz. fn. Valakinek az ajtó vagy kapu becsukásával kizárása.

KICSUKLIK, (ki-csuklik) ösz. k. Mondjuk bizonyos sarok körül forgó, mozgó testekről, tagokról,

eszközökről, midőn rendes irányukból, helyzetökből kimozdulnak. *Kicsuklik forgójából a kéz, kar. Kicsuklik sarkából a kés. Kicsuklik sarkából az ajtó.* V. ö. CSUKLIK.

KICSURDÚL, (ki-csurdúl) ösz. önh. I. **KICSORDÚL**.

KICSURGAT, (ki-csurgat) ösz. áth. lásd: **KICSORGAT**.

KICSUROG, (ki-csurog) ösz. önh. I. **KICSOROG**.

KICSÚSZ, (ki-csúsz) ösz. önh. 1) Csúszva kimegy. *A kis gyermek kicsúszott az udvarra. A ktygó kicsúsz a lyukából.* 2) Átv. ért. alattomban vagy valamely sürű tömegeből kimenekül, kisurran. *Kicsúszni az üldözők közül. Különböző: kicsúszik.* V. ö. CSÚSZ és CSÚSZIK.

KICSUSZAMIK, (ki-causzamik) ösz. k. 1) Csuszamva kimegyen, kimenekül, kiszabadul, kisurran. *Kezei közül kicsuszamta a csik. A ktygók kicsuszamnak odvaikból.* 2) Félre csuszamik. *A korcsolyázó lába kicsuszamik. A szán kicsuszamik az utból.* V. ö. CSUSZAMIK.

KICSUSZAMLÁS, (ki-csuszamlás) I. **KICSUSZAMODÁS**.

KICSUSZAMLIK, (ki-csuszamlik) ösz. k. I. **KICSUSZAMIK**.

KICSUSZAMODÁS, (ki-csuszamodás) ösz. fn. Előbbi helyéből csuszamodva kimozdulás.

KICSUSZAMODIK, (ki-csuszamodik) ösz. k. Csuszamodva kimozdul, kisikamlik előbbi helyzetéből, irányából, menetéből.

KICSÚSZIK, (ki-csúszik) ösz. k. Külső erőnél fogva, vagy akaratlanul szenvedőleg csúszva kimegy, kimozdul helyéből, irányából. *A tárczája kicsúszott a zsebből. Az írományok kicsúsztak hóna alól. A csúszik tehát szenvedőleges, a csúsz pedig cselekvő mozgást jelent. Csúszmász az élő állat, csúszikmászik az életrőlküli test, pl. fejünk alatt a párna idegen, külső nyomás által.* V. ö. CSÚSZ, CSÚSZIK.

KICSUSZSZAN, (ki-csuszszan) ösz. önh. 1) Csuszszanva kimozdul, kimegy valahonnan. *A szán kicsuszszan az útból. A ló lába kicsuszszan.* 2) Suttonban mintegy csúszva kiszökik, kimegy. *Kicsuszszant észrevétlenül a szobából.* 3) Átv. ért. *Egy szó kicsuszszant a szájából* am. akaratlanul, vigyázatlanul mondott valamit.

KICSUSZSZANÁS, (ki-csuszszanás) ösz. fn. Helyéből csuszszanva kimozdulás. Suttonban kiszökés. Akaratlan kiejtés.

KICSUSZSZANT, (ki-csuszszant) ösz. áth. Eszközlí, cselekszi hogy valami kicsuszszan.

KICSUSZSZANTÁS, (ki-csuszszantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kicsuszszant.

KICSÜCSÖRÍT, (ki-csücsörít) lásd: **KICSÜCSORÍT**.

KICSÜCSÖRÖDIK, (ki-csücsörödik) I. **KICSÜCSORODIK**.

KICSÜLLED, (ki-csülled) ösz. önh. Székely tájszólás szerint mondják oly testről, mely rendes helyéből kinyomul, kidudorodik, pl. *kicsülled a szem*, midőn igen kiáll. V. ö. CSÜLLED. Mind hangokban, mind alapértelemben rokona: *kidülled* (kidőled).

KICSÜLLEDÉS, (ki-csülledés) ösz. fn. Kidudorodás, kinyomulás. V. ö. KICSÜLLED.

KICSÜNG, (ki-csüng) ösz. önh. Kifelé csüng, valamely csüngő v. függő tárgy kilátszik. *Kicsüng a gatyamadzag. Kicsüng a nadrágból a gatyá szára.*

KICZAMMOG, (ki-czammog) ösz. önh. Czammogva kimegy v. kijön.

KICZAMMOGÁS, (ki-czammogás) ösz. fn. Czammogva kimenés v. kijövés.

KICZÉGÉRÉZ, (ki-czégéréz) ösz. áth. Czégérféle jellel kitüntet; köz figyelemre, köz látomásra kifizít valamit.

KICZÉGÉRÉZÉS, (ki-czégérézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiczégéreznek.

KICZIBIKEL, (ki-czibikel) ösz. önh. Czibikelve kimegy v. kijön.

KICZIFRÁZ, (ki-czifráz) ösz. áth. Valaminek külsejét bizonyos czifrákkal, czifraságokkal kiékesíti, kitüntet. *A fejkötőt csipkéekkel, a szoknyát fodrokkal, a dolmányt sujtásokkal, sikkokkal kiczifrázni. A pipaszárt, botot, holmi metszvényekkel kiczifrázni. Átv. ért. a beszédet keresett ékes kifejezésekkel, kedélyre ható mondatokkal fűszerezni, máskép: kiczikornyáz. Szintén átv. ért. mondják zenéről, és tánczról. Kiczifrázni a csárdásdallamot és tánczot. Mondják a káromkodásról is, melyet valaki nagy pajkosan keresett szavakkal elkerít. V. ö. CZIFRÁZ.*

KICZIFRÁZÁS, (ki-czifrázás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki kiczifráz valamit. *A kandszszűznek kiczifrázása többé kerül, mint helméje. V. ö. KICZIFRÁZ.*

KICZIGÁNYKODIK, (ki-czigánykodik) alakjára ösz. k.; azonban itten áth. értelemben vétetik. Czigány módra valamit kicsal. *A sárga csikót kiczigánykodta tőlem.*

KICZIKÁZÁS, (ki-czikázás) ösz. fn. 1) L. KICSIRÁZÁS. 2) Czikázva kifutás.

KICZIKÁZIK, (ki-czikázik) ösz. k. 1) L. KICSIRÁZIK. 2) Czikázva kifut.

KICZIKORNYÁZ, (ki-czikornyáz) ösz. áth. Izlés nélkül kiczifráz valamit a hangbirodalomban, pl. a beszédet vagy írásmódot, vagy éneket, zenét.

KICZIKORNYÁZÁS, (ki-czikornyázás) ösz. fn. Izléstelen kiczifrázása a beszédnek, írásnak, éneknek vagy zenének.

KICZIRKALMAZ, (ki-czirkalmaz) ösz. áth. Valamit czirkalommal kikerít *Kiczirkalmazni a hordó fenekét. V. ö. CZIRKALMAZ.* Átv. tréfás ért. valamit szabatosan kikerített szavakkal, kifejezésekkel, tehát nem szegletesen, nem akadozva, hanem helyesen és kerekdeden kimond, vagy megír.

KICZIRKALMAZÁS, (ki-czirkalmazás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit akár tulajdon, akár átvitt értelemben kiczirkalmaznak. V. ö. KICZIRKALMAZ.

KICZLÉD, falu Vas m.; helyr. *Kiczléd-re, —én, —ről.*

KICZÖVEKÉL, (ki-czövekél) ösz. áth. Czövekekkel kijelöl valamit. *Kiczövekelni a vonalt, melyen az új út készülni fog. Kiczövekelni a tagosztályban jutott részt. V. ö. CZÖVEK.*

KICZÖVEKÉLÉS, (ki-czövekélés) ösz. fn. Valamely vonalnak, vagy térnek, körnek, czövekekkel kijelölése.

KIDACZOL, (ki-daczol) ösz. áth. 1) Valakit daczczal legyőz, s rajta kifog. 2) Valakitől daczczal kieszközöl valamit. *Némely gyermek a szüléktől kidaczolja az engedékenységet, azaz daczolva bírja rá őket hogy engedékenyek legyenek.*

KIDACZOLÁS, (ki-daczolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kidaczol.

KIDADOG, (ki-dadog) ösz. önh. Tárgyesetes viszonyénnel am. dadogva, akadozó szavakkal mond ki valamit. V. ö. DADOG.

KIDADOGÁS, (ki-dadogás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kidadog.

KIDAGAD, (ki-dagad) ösz. önh. Dagadva bizonyos térből, helyből, öbölből kinyomul, kiemelkedik. *Kidagad fogfájáskor az arcz. Kidagad a kelés. A tészta kidagad a kis edényből. Kicsiny vagyok én, majd megnövök én, mint a tündő a fazékból kidagadok én. (Népd.). Kidagad az áradó víz. V. ö. DAGAD.*

KIDAGADÁS, (ki-dagadás) ösz. fn. Valamely dagadó testnek kifelé nyomulása, terjedése.

KIDAGASZT, (ki-dagaszt) ösz. áth. 1) A süttőkről mondják, midőn a megdagadt tészta kiszakgatják, és gömbölyeg formára kialakítják. 2) A dagasztást bevégzi. *Már kidagasztottam.* 3) Széles ért. eszközli, okozza, hogy kidagadjon valami.

KIDAGASZTÁS, (ki-dagasztás) ösz. fn. Cselekvés, melynek erejénél, hatásánál fogva kidagad valami. A dagasztás bevégzése.

KIDE, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kidé-re, —n, —ről.*

KIDEGETÉL, (ki-degetél) ösz. áth. Valamely test külsejére, felszínére degetet ken. *Kidegetelni a hajó bordáit.*

KIDEGETÉLÉS, (ki-degetélés) ösz. fn. Kenés, mázolás neme, midőn kidegetelnek valamit.

KIDERÍT, KIDERIT, (ki-derit) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. az eget ködtől, felhőktől megtisztítván, derültté teszi. *Az északi szelek eső után kiderítik az eget.* 2) Átv. ért. a kedélytől elúzi a bút, bánatot, haragot, félelmet, s helyettök vidámságot, örömet, engesztelést, reményt hoz elé. *Kideríteni a szomorú kedélyeket. Biztátsággal, jó reménnyel kideríteni a csüggedt szíveket. V. ö. DERÍT.* 3) Átv. ért. homályos

dolgokról, titkokról levonja a fátyolt, s azokat világosságra hozza.

KIDERÍTÉS, KIDERITÉS, (ki-derítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiderítenek valamit. V. ö. **KIDERÍT.**

KIDERÜL, KIDERÜL, (ki-derül) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. a levegő vagy ég a ködből, felhőből kitisztul, s világossá lesz. *Fúj már a szél, majd kiderül.* Ellentéte: *beborul.*

„Ki kiderü(l), meg beború(l),
Csak az én szívem szomorú.“

Népdal.

2) Átv. ért. mondjuk a kedélyről, midőn a hűtől bánattól, fájdalomtól, s más kedvetlen indulatoktól megválvá kividámul. *Kiderült az arca.* 3) Átv. ért. valamely ismeretlen, homályos dolog, vagy titok világos tudomásra jön. *A mondottakból kiderül, hogy . . . Ártatlansága kiderült.*

KIDERÜLÉS, KIDERÜLÉS, (ki-derülés) ösz. fn. Kivilágosodás; kiderülés; világos tudomásra jövés. V. ö. **KIDERÜL.**

KIDESZKÁZ, (ki-deszkáz) ösz. áth. Valamely térnek felszínét, külsejét deszkákkal kirakja. *Kideszkáznia a padlást, pajtát.* V. ö. **DESZKÁZ.**

KIDESZKÁZÁS, (ki-deszkázás) ösz. fn. Építészeti szerelés, midőn kideszkáznak valamit. V. ö. **KIDESZKÁZ.**

KIDICSÉR, (ki-dicsér) ösz. áth. Nagyon dicsér. Némi tulzással dicsér. *Ugyan kidicsérték a hírlapok a költéltánczost.*

KIDOB, (ki dob) ösz. áth. 1) Valamit úgy dob el, hogy bizonyos téren, vonalon kívül essék. *Kidobni valamit az ablakon. Kidobni a laptát. A rohadt gyümölcsöt kidobni a jók közül.* 2) Átv. ért. *kidobni a pénzt*, am. oly hasztalanul kiadni, mintha kidobtuk volna. *Kidobni valakit az ajtón, a társaságból*, am. kitzsigálni, kiizni, kihajtani, vagyis úgy tenni vele, mint afféle kelletlen jószággal, melyet ki szoktunk dobni. V. ö. **DOB, ige.**

KIDOBÁL, (ki-dobál) ösz. áth. Egymás után többet, vagy valamit többször kidob.

KIDOBÁLÁS, (ki-dobálás) ösz. fn. Többszörös kidobás. Többnek kidobása.

KIDOBÁS, (ki-dobás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit kidobnak. *A házsártos tolakodó embert kidobással fenyegetni.* V. ö. **KIDOB.**

KIDOBOL, (ki dobol) ösz. áth. Valamit dobolva, dobszóval kihirdet, köztudomásra juttat. *Kidobolni az új megyei rendeleteket. Kidobolni valamely elveszett jószágot. Kidobolni, hogy bizonyos éjjeli órában kiki honn legyen.* Átv. ért. am. valamely hírt, vagy titkot tátott szájjal, nyilt torokkal úton útfélen kiált, kibeszél.

KIDOBOLÁS, (ki-dobolás) ösz. fn. Kihirdetés dobszóval.

KIDOHÁNYOZ, (ki-dohányoz) ösz. áth. Dohánnyal töltött pipát kiszí. *E nagy pipát alig lehet egy óráig kidohányozni.*

KIDOHÁNYZÁS, (ki-dohányzás) ösz. fn. Dohánnyal töltött pipának kiszívása.

KIDOHOTOL, (ki-dohotol) ösz. áth. 1. **KIDEGTÉL.**

KIDOLGOZ, (ki-dolgoz) ösz. áth. 1) Valamely nyers anyagot, terményt, vagy idomtalan testet bizonyos célra, mesterséges munkával kialakít, kiidomít. *Kidolgozni a bőroket cservtzzel, csávával, mésszel.* 2) Mondjuk szellemi tárgyakról, művekről is, mennyiben azokat készen előállítjuk. *Kidolgozni valamely beszédet, értekezést, regényt.* 3) Valamit utána járás kelés által végrehajt, kieszközöl. *Bizd csak rám, majd kidolgozom én azt, hogy minden jó lesz.*

KIDOLGOZÁS, (ki-dolgozás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit kidolgoznak, dolog által kiállítanak. *Ezen kézi könyvnek és szótárnak kidolgozása nem kis fáradságra került.* V. ö. **KIDOLGOZ.**

KIDOMBORÍT v. —DOMBORIT, (ki-domborít) ösz. áth. Valamely testet domborítvá kialakít, domborítva kifelé tol, nyom, tüntet.

KIDOMBORÍTÁS v. —DOMBORITÁS, (ki-domborítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kidomborítanak.

KIDOMBORODÁS, (ki-domborodás) ösz. fn. Valamely testnek domború formában kinövése, kinyomulása, kialakulása, kidagadása.

KIDOMBORODIK, (ki-domborodik) ösz. k. Domborodva kinyomul, kinő, kidagad stb. *Kidomborodik a melle, hasa, fara.* V. ö. **DOMBORODIK.**

KIDOMBORÚL v. —DOMBORUL, (ki-domborúl) ösz. önh. L. **KIDOMBORODIK.**

KIDONGÁZ, (ki-dongáz) ösz. áth. Hordónak, s más efféle edénynek oldalát dongákból kicsinálja. *Kidongázni a kádakat, sajtárokat.* V. ö. **DONGA.**

KIDONGÁZÁS, (ki-dongázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kidongáznak valamit. V. ö. **DONGÁZ.**

KIDORONGOL, (ki-dorongol) ösz. áth. Doronggal ütve, verve kiüz, kihajt, kikerget.

KIDORONGOLÁS, (ki-dorongolás) ösz. fn. Doronggal ütve, verve kiüzés, kihajtás.

KIDÖGLIK, (ki-döglik) ösz. k. Mind eldöglik. *A marhavészben kidöglöttek a teheneim.*

KIDÖJT, (ki-dőjt) l. **KIDÖNT.**

KIDÖL, (ki döl) ösz. önh. 1) Szoros ért. mondjuk épületekről, vagy öblös dongás edényekről, vagy akármmiképp összefűzött, kötött testekről, melyeknek részei kifelé tartott irányban dőlnek el. Ellentéte: *bedől.* *Kidölt bedölt az oldala.* (Vörösm.). *Kidölt a fal, a sövény, a palánk Tüvéből kidölt a fa. A ház oldala kidölt az u'czára. Kidölt a kád, hordó, sajtár oldala. Kidölt a sokat hánytvetett, vagy rozsul kötött könyv.* 2) Bizonyos edényben, öbölben, takaróban levő test kifordul, kiömlik, kiesik. *Kidől a megrepedt hunkából a tütlek.* A feldöntött fazekból kidől az étel.

Kidőlni a kocsiból. 3) Bizonyos test vagy tag, rendes helyzetéből kinyomúl. *Kidőltek szemei a nagy erőködésben.* *Kidőlt a pihető nő mellette.* *Kidőlni könyökével az ablakon.* 4) Képes kifejezéssel mondják vonó átlatról, különösen lóról, midőn elvesz, megdöglik. *Kidőlt a hámból.* Szélesebb ért. mondják emberekről is, de csak népies nyelven. *Nem sokára mi is kidőlünk.*

KIDŐLED, (ki-dőled) ösz. önh. L. **KIDŐL** 3).

KIDŐLEDÉS, (ki-dőledés) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami kidőled.

KIDŐLÉS, (ki-dőlés) ösz. fn. Szenvedő, illetőleg bomló, romló állapota valamely testnek, midőn kidől.

KIDŐLESZT, (ki-dőleszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami kidőledjen. *Szemét, mellét kidőleszteni.*

KIDŐLESZTÉS, (ki-dőlesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kidőleszt.

KIDÖNT, (ki-dönt) ösz. áth. 1) Valamit kifelé tartó irányban dönt; ellentéte: *bedönt.* *A tolakodó ténök kidöntötték az akolkerítést.* 2) Valamely edénynek, öbölnek tartalmát kifordítja. *Kidönteni egy kosár szemetet az utcára.* *Kidönteni a kádból a csávt.* V. ö. **DÖNT.**

KIDÖNTÉS, (ki-döntés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kidöntenek valamit. V. ö. **KIDÖNT.**

KIDÖRGÖL, (ki-dörgöl) ösz. áth. 1) Valamely testből dörgölés által kivesz, kitisztít valamit. *A ruhából kidörgölni a sarat.* *Kidörgölni szeméből a csipát.* Átv. ért. *kidörgölni az álmodást.* 2) Valamit dörgölve kilikaszt, elkoptat. *A kerék kidörgölte a ruháját, a csizma kidörgölte a lábbort.* V. ö. **DÖRGÖL.**

KIDÖRGÖLÉS, (ki-dörgölés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kidörgölődik valami.

KIDÖRGÖLÖDÉS, (ki-dörgölődés) ösz. fn. Dörgölés által kikopás, kilikadás.

KIDÖRGÖLÖDIK, (ki-dörgölődik) ösz. belsz. Viszonyos dörgölés által kikopik, kilikad. *A lőcs a szekér oldalától kidörgölődik. A ruha a keréktől kidörgölődött.*

KIDÖRÖG, (ki-dörög) ösz. önh. A fergeteges égről visszatérő névmással mondjuk, midőn dörögni megszűnt, s mintegy kiadta haragját. *Kidörögte magát az ég, jó idő lesz.* Átv. ért. mondjuk emberről, ki fogytig haragudott, káromkodott, szitkozódott. *Könynyebb neki, hogy kidörögte magát.*

KIDÖRZSÖL, (ki-dörzsöl) ösz. áth. l. **KIDÖRZSÖL** és v. ö. **DÖRZSÖL.**

KIDÖRZSÖLÖDIK, (ki-dörzsölődik) ösz. belsz. l. **KIDÖRGÖLÖDIK** és v. ö. **DÖRZSÖLÖDIK.**

KIDÚCZOL, (ki-dúczol) ösz. áth. Valaminek külső oldalát dúczokkal támogatva megerősíti. *Kidúczolni a gátokat.* V. ö. **DÚCZOL.**

KIDÚCZOLÁS, (ki-dúczolás) ösz. fn. Dúczokkal támogatás, megerősítés. V. ö. **KIDÚCZOL.**

KIDÚDOL, (ki-dúdol) ösz. önh. Visszatérő névmással, am kifújja magát, mérgét, elviharzik. *Ki-*

dúdolta magát a zivatar. Kibőgted, kidúdoltad magadat te méregtarisznya?

KIDUDORODÁS, (ki-dudorodás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kidudorodik. *Szemek kidudorodása.* V. ö. **KIDUDORODIK.**

KIDUDORODIK, (ki-dudorodik) ösz. k. Dudorodva kinyomúl, kiáll, felfuvódik. *Kidudorodik a fel-fújt hólyag.* *Kidudorodott a pofája.* Mondjuk különösen a szemekről, midőn kimerednek, kicsüllednek. *Bámultában kidudorodtak a szemei.* V. ö. **DUDORODIK.**

KIDUG, (ki-dug) ösz. áth. Bizonyos résen, nyíláson, hasadékon kifelé dug, tol valamit. *Kidugni fejét az ablakon, ajtónyíláson.* *Kidugni kezét a szűrűjából.* *Kidugni a börtönlikon valamely levelet.* *Kidugni az ujját a rongyos keztyűből.* *Fejét kidugni a dunyha alól.* V. ö. **DUG.**

KIDUGÁS, (ki-dugás) ösz. fn. Bizonyos résen, nyíláson kifelé tolás. V. ö. **KIDUG.**

KIDUGASZOL, (ki-dugaszol) ösz. áth. Valamely edénynek dugaszát kiveszi. *Kidugaszolni a pezsgős palacszkokat.* *Kidugaszolni a hordókat.* V. ö. **DUGASZOL.**

KIDUGIK, (ki-dugik) ösz. k. Rést, lukat ütve kibuvik, kicsuszik, kinyomúl. *Kidugik a szeg a zsákból.* Tájédivatos.

KIDÚL, (ki-dúl) ösz. áth. 1) Dúlva kifoszt valakit v. valamit. *A rablók mindenéből kidúlták őt.* *Az ellenség kidúlta a városokat, és falvakat.* V. ö. **DÚL.** 2) Mándy P. szerint Szathmár megyében am. fölülmű, legyöz.

KIDURRANT, (ki-durrant) ösz. áth. Durrantva kilövi. *Puskáját kidurrantotta.*

KIDURUNGOL, (ki-durungol) ösz. áth. l. **KIDORONGOL.**

KIDUVAD, (ki-duvad) ösz. önh. Szoros ürege, résen kinyomúl, kitolúl. *Kiduvad a füst a kéményen.* *Kiduvad a bodzafa béle.* *Kiduvad a kürtbe fútt hang.* *Kiduvad az eltiport állat bele.* V. ö. **KIDUGIK.**

KIDUVADÁS, (ki-duvadás) ösz. fn. Résen, likon, esővön, stb. kinyomulása, kitolulása valamely testnek.

KIDUVASZT, (ki-duvaszt) ösz. áth. Valamit szoros ürege, öblön, résen, esővön kiduvadni kész, kényszerít. *Szorongatás által kiduvasztani a hurka bélé.* V. ö. **DUVASZT.**

KIDUVASZTÁS, (ki-duvasztás) ösz. fn. Nyomogatás, szorongatás, tolás, mely által kiduvasztanak valamit. V. ö. **KIDUVASZT.**

KIDUZZAD, (ki-duzzad) ösz. önh. Belső erőködésnél fogva bizonyos üregből, öbölből kinyomúl, kitolúl. *Kénjában kiduzzadtak a szemei.* *Rokon a kidugik, kidudorodik, kiduvad igékkel.* V. ö. **DUZZAD.**

KIDUZZADÁS, (ki-duzzadás) ösz. fn. Erőszkolt állapot, midőn kiduzzad valamely test. V. ö. **KIDUZZAD.**

KIDUZZASZT, (ki-duzzaszt) ösz. áth. Erőltetés, illetőleg nyomás, szorongatás, tolás által eszközi, vagy okozza, hogy kiduzzadjon valamely test. *Szemeit, pofáját kiduzzasztja.* V. ö. DUZZASZT.

KIDUZZOG, (ki-duzzog) visszatérő névmással: *kiduzzogja magát*, am. jó soká duzzogván, már betelt vele s abban hagyta.

KIDÜHÖDIK, (ki-dühödik) ösz. k. Dühét kiadja, kitölti. *Kidühödött a kegyetlen zsarnok. Sok vérontás után kidühödte magát.* Átv. ért. *kidühödik a szél, fergeteg, tengeri vész.* V. ö. DÜHÖDIK.

KIDÜHÖNG, (ki-dühöng) ösz. önh. L. KIDÜHÖDIK. Különösen visszatérő névmással: *magát kidühöngi.*

KIDÜL I. KIDÖL.

KIDÜLED, v. KIDÜLLED, v. KIDÜLLYED, v. KIDÜLYED, I. KIDÖLED.

KIDÜLESZT, v. KIDÜLLESZT, v. KIDÜLYYESZT, v. KIDÜLYESZT, I. KIDÖLESZT.

KIÉ, (ki-é) birtokragos kérdő névmás, mely személyre vonatkozik, s am. kit illet a nevezett birtok, vagyon, jószág. *Kié ezen ház? — Péteré. — Hát azon kert kié. — Pálé. — Kié e könyv? Midőn több a birtok: kié? Kié az amott legelő juhok? Részletesebben I. KI névmás, és Birtokos: é, éi, ék. Előbeszéd 162. I.*

KIEBEL, (ki-ebel) ösz. áth. Bányási nyelven, a német *auslaufen* szerint, am. a kiásott érzes földet tovább szállítja. *Naponként félmászányi terhet, vagy többet is kiebelni.*

KIED, több vidéken, különösen a Székelységben, Balaton vidékén, Vas megyében stb. divatos tájéjtés, *kēd*, *kend* helyett I. KELMED.

KIEDÉZ, (kied-éz) áth. m. *kiedéz-tem*, — *tél*, — *étt*. Balaton vidékén, és Vasvármegyében, am. *kied*, azaz *kēd*, *kend* névvel vagy czimmel szólít valakit. Másutt *keedéz* v. *kendéz*. *A pór ledny a legényt, a feleség a férjét kiedezi.*

KIÉDÉZ, (ki-édéz) ösz. áth. A gyógyszerészeknél am. valamely kellemetlen ízű szert édesdél vegyít, édes porba takar. *Kiédezni a labdacsokat.* Sós vagy savanyú részeket vegyészetileg eltávolít.

KIÉDÉZÉS, (ki-édézés) ösz. fn. A kellemetlen ízű gyógyszernek valamely édannyal vegyítése, be-takarása. Sós vagy savanyú részek eltávolítása.

KIÉG, (ki-ég) ösz. önh. 1) Mondjuk meggyült testről, midőn addig ég, míg minden gyulckony részei föl nem oszlanak, ki nem repülnek. *Kiégett a gyertya, mécszsr, lámpaolaj.* 2) Mondjuk testről, melynek valamely részét a tűz égetése kilikasztotta. *Kiégett a kemenczére tett ruha. Kiégett a fapipa oldala.* 3) Mondjuk tüztartó készülétről, edényről, midőn tüze kifogy, kialszik. *Kiégett a pipám. Kiégett a kandalló.* 4) Mondjuk emberről, kinek házat, jószágát a tűz elemészttette. *E falu lakói majd mindnyájan kiégték.* 5) Am. égetés által bizonyos czélra alkalmassá lesz, midőn némely részek a tűz által elválasztatnak tőle.

Kiégnék az érczek. Kiég a téglá, kiég a szén, kiég a mészkő.

KIEGÉS, (ki-égés) ösz. fn. Midőn valami kiég, ezen igének minden értelmében. V. ö. KIÉG.

KIEGÉSZÉDÉS, (ki-egészédés) ösz. fn. Egy egészszé alakulás, az egészből hiányzóknak mintegy magától betöltése, beillesztése, helyreépítolása.

KIEGÉSZÉDIK, (ki-egészédik) ösz. k. Mintegy önmagában, belerejénél, működésénél fogva, tehát külső behatás nélkül egy egészszé alakul, melyben ami hiányzott, betöltetik, helyreépítolatik; pl. *kiegészédik* valamely testület, midőn elhunyt tagjai helyett maga választ új tagokat; ha pedig ezeket felsőség nevezi ki, akkor *kiegészítettik*. Még több önállóság rejlik ebben: *kiegészül*.

KIEGÉSZÍT v. —EGÉSZÍT, (ki-egészít) ösz. áth. Azt, ami hiányos volt egészszé teszi, tehát hiányait kipótolja. *A város tanácsát kiegészíteni.* V. ö. EGÉSZ.

KIEGÉSZÍTÉS v. —EGÉSZÍTÉS, (ki-egészítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg rendelés, rendelkezés, intézkedés, mely által kiegészítenek valamit. *A hadsereg kiegészítését sürgetni.*

KIEGÉSZÍTŐ, KIEGÉSZITŐ, (ki-egészítő) ösz. mn. Aki vagy ami valamit kiegészít. *Tanácsot kiegészítő kir. biztos. Kiegészítő részei valaminek.* V. ö. KIEGÉSZÍT.

KIEGÉSZÜL v. —EGÉSZÜL, (ki-egészül) I. KIEGÉSZÉDIK.

KIEGÉSZÜLÉS v. —EGÉSZÜLÉS, (ki-egészülés) I. KIEGÉSZÉDÉS.

KIEGET, (ki-éget) ösz. áth. 1) Valamit tűz által olyanná fejt ki, olyanná teszen vagy alakít, mint természete vagy czélja hozza magával. *Kiégetni az érczeket. Kiégetni a téglát, mészkövet, szenet.* 2) Tűz által elront, kisüt, kilikaszt valamit. *Az égő pipával kiégette a ruhát. Kiégetni tüzes vassal valakinek szemét.* V. ö. ÉGET.

KIEGETÉS, (ki-égetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiégetnek valamit. V. ö. KIEGET.

KIEGYENESÉDÉS, (ki-egyenesedés) ösz. fn. Egyenesre kinyulás v. kihúzódás.

KIEGYENESÉDIK, (ki-egyenesedik) ösz. k. Egyenesre kinyúlik v. kihúzódik.

KIEGYENESÍT, KIEGYENESIT, (ki-egyenesít) ösz. áth. Egyenesre kinyújt, kihúz. *Kiegyenesíteni a meggörbödött vaspálczát. Kiegyenesíteni az összezsugorodott kezeket, ujjakat.* V. ö. EGYENESÍT.

KIEGYENESÍTÉS v. —EGYENESÍTÉS, (ki-egyenesítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg igazítás, midőn kiegyenesítünk valamit. V. ö. KIEGYENESÍT.

KIEGYENESÜL, (ki-egyenesül) ösz. önh. I. KIEGYENESÉDIK.

KIEGYENGET, (ki-egyenet) ösz. áth. és gyak. 1) Valamely rögös, buczkás, dombos, gödrös, kátyús tért símává, egyarányossá tesz. *Kiegyengetni a felvágott utakat. Kiegyengetni a megszalगतott töl téseket, gátokat, a zápormosta födeleket.* 2) Szélesb ért. va-

lamit rendbe szedeget, kiigazitgat, kijavitgat. *A romlott háztetőt, a szétkuszált kazalt kiegyengetni.*

KIEGYENGETÉS, (ki-egyengetés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg igazgatás, javítgatás, mely által kiegyengetünk valamit. V. ö. KIEGYENGET.

KIEGYENÍT, (ki-egyenít) ösz. áth. I. **KIEGYENESÍT**.

KIEGYENLÍT v. — **EGYENLIT**, (ki-egyenlít) ösz. áth. 1) Valamit egyenlően felosztva kicsinál. *Kiegyenlíteni a testvéreknek járó örökségi részeket. Kiegyenlíteni a részes aratók járandóságát.* 2) A vizsgálódó, perlekedő feleket barátságos egyezésre bírja, midőn mindkettejük igényeit, követeléseit egyenlően elintézi.

KIEGYENLÍTÉS v. — **EGYENLÍTÉS**, (ki-egyenlítés) ösz. fn. Eljárás cselekvés, mely által kiegyenlítenek valamely ügyet. V. ö. **KIEGYENLÍT**.

KIEGYEZZKÉDÉS, (ki-egyezékedés) ösz. fn. Alkudozási végleges megállapodás, melynél fogva a felek valamely dologra nézve egymással kiegyezkednek. V. ö. **KIEGYEZZKÉDIK**.

KIEGYEZZKÉDIK, (ki-egyezékedik) ösz. k. Mondjuk különböző, egymással ellenkező követelésű, igényű, illetőleg meghasonlott, perlekedő felekről, midőn valamely ügyben véglegesen intézkednek. *Kiegyezkedni a hitelezőkkel.*

KIEGYEZZTET, (ki-egyeztet) ösz. áth. A perlekedő feleket rábirja, hogy kiegyezzenek, kiegyezkedjenek egymással. V. ö. **KIEGYEZZKÉDIK**.

KIEGYEZZTETÉS, (ki-egyeztetés) ösz. fn. Közbejárói cselekvés, eljárás, mely által valaki a perlekedő feleket kiegyezteteti. V. ö. **KIEGYEZZTET**.

KIÉHÉZTET, (ki-éheztet) ösz. mivel. Valakit sokáig koplalni, s ez által éhessé lenni kényszerít. *Vékony tartással kiéheztetni a szolgálkat.* V. ö. **ÉHEZIK**.

KIÉHÉZTETÉS, (ki-éheztetés) ösz. fn. Kényszerítő cselekvés, mely által kiéheztetnek valakit.

KIEHÜL, **KIÉHÜL**, (ki-ehül) ösz. önh. Hosszas koplalás után gyomra kiürül, s éhessé lesz.

KIEHÜLÉS, **KIÉHÜLÉS**, (ki-ehülés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki tartósb koplalás után kiehül.

KIEJT, (ki-ejt) ösz. áth. Amit fogva tartott, kiesni hagyja, engedi. *Kiejteni valamit a kézből. A könyvet hón alól kiejteni. A repülő sas kiejtette körmei közül a zsákmányt. Az eb kiejtette szájából a kanczot.* 2) Átv. ért. valamit kimond, nyelvén kiereszt. *Alig tudja kiejteni a szót. A francia szótakat hibásan ejti ki. Értelmesen, tisztán, hangosan kiejteni a szót.* 3) Csalóközi tájajzéssel: *kiejteni a szemetet, port*, am. kisöpörni. *Ejtsd ki, édes leányom, ebből a szobából ezt a szemetet.* Alsó Vágmellékén keményebb értelemben: *kisujt*. „Karapold (vízzel hintsd) be a szobát, és sujtsd ki.“

KIEJTÉS, (ki-cjtés) 1) Cselekvés, midőn valamit tulajd. ért. kiejtünk, azaz kiesni hagyunk, engedünk. 2) Átv. ért. azon mód, melylyel a szókat ki-

mondjuk. *Tiszta, hibátlan értelmes kiejtéssel birni. Magyaros kiejtéssel beszélni latinul, francziául. Hibás kiejtéssel olvasni az idegen neveket. Kiejtéséből észrevehető, hogy nem született magyar. Palóczos, dunántulias, tiszamellékiek kiejtés.*

KIÉKESÍT v. — **ÉKESIT**, (ki-ékesít) ösz. áth. Valaminek külsejét, fölszinét ékesen elkészíti. *Kiékesíteni a tánczeremet tükrökkel, vilárokkal stb.*

KIÉKESÍTÉS v. — **ÉKESITÉS**, (ki-ékesítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit kiékesítenek. V. ö. **KIÉKESÍT**.

KIÉKÍT, (ki-ékít) ösz. áth. I. **KIÉKESÍT**.

KIÉKÍTÉS, (ki-ékítés) ösz. fn. lásd: **KIÉKESÍTÉS**.

KIÉL, (ki-él) ösz. önh. Tárgyesettel am. valakit, az által, hogy rajta élődik, vagyonából kifoszt, szükségre juttat. *Az ellenséges hadak mindenéből kiélték a föld népét. A sok vendég kiéli a házunkat.* V. ö. **ÉL**.

KIÉLÉGÍT v. — **ELÉGIT**, (ki-elégít) ösz. áth. Általán, valakinek annyit ad, amennyit az igényel, követel vagy vár. Különösen 1) Az illető, kötelezett járandóságot kiadja. *Kielégíteni a munkásokat, szolgálkat, azaz béröket kifizetni. Kielégíteni a hitelezőket, am. az adósságokat lefizetni. „És én kiéligitém öket az lhó (ló) árából és hozzám vim (vivém) az lovath.“* Levél 1559-ből. (Szalay Á. 400 magy. l.) 2) Mások kérelméhez, váráhozhoz képest eleget ad. *Kielégíteni a kéregetőket, koldúsokat. Kielégíteni a vendégeket. Kielégíteni a köz váráhozhoz.*

KIÉLÉGÍTÉS v. **ELÉGÍTÉS**, (ki-elégítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg adás, adományozás, fizetés stb. mely által kielégítünk valakit.

KIÉLÉSÍT v. — **ÉLÉSIT**, (ki-élésít) ösz. áth. Élesre kifen, kiköszörül. *Kiélesíteni a kardot, kést, beretvát.* V. ö. **ÉLÉSIT**.

KIÉLÉSÍTÉS v. — **ÉLÉSITÉS**, (ki-élésítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fenés, köszörülés, mely által kiélesítenek valamit.

KIEMÉL, (ki-elmél) ösz. áth. Elmélve, azaz gondolkozva kitalál valamit. V. ö. **ELMÉL**.

KIEMEL, (ki-emel) ösz. áth. 1) Valamit vagy valakit emelve kivesz, kivisz valahonnan. *Kiemelni valakit a kocsiból. A gyermeket a bölcsőből, a beteget az ágyból kiemelni. Kiemelni a zsákokat a magtárból, dereglyéből. Kiemelni a megsüllyedt szekeret a sárból.* 2) Átv. ért. szóbeli vagy írásbeli előadásban bizonyos pontokat, tárgyakat a többi közöl különösen ki-tüntet, hogy a hallgatóra vagy olvasóra annál inkább hassanak. V. ö. **EMEL**.

KIEMELÉS, (ki-emelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamiből vagy valahonnan kiemelnek valamit. V. ö. **KIEMEL**.

KIEMELINT, (ki-emelint) ösz. áth. Emelintve, könnyedén emelve kivesz, kivisz valahonnan. *Kiemelintette a kocsiból, mint a pelyhet.*

KIEMELKÉDÉS, (ki-emelkedés) ösz. fn. Mozgalmi állapot vagy cselekvés, midőn valaki vagy valami kiemelkedik.

KIEMELKÉDIK, (ki-emelkedik) ösz. k. Emelkedve a többi közül vagy bizonyos térszín fölött kitünik, felmagasodik. *A fenyők kiemelkednek az iharok és bükkök közül. A tornyok kiemelkednek a többi épületek közül.* Átv. ért. alacsony állapotból, sorsból magasabba jutván, kitünővé leszen. *Ész, vitézség, iparkodás által a köz emberek sorából kiemelkedni.*

KIEMÉSZT, (ki-emészt) ösz. áth. Általán valamit kiveszni, elromlani, megsemmisülni kényszerít, kiirt, kipusztít. *Kiemészteti a férgeket, patkányokat, kártékony állatokat. A nagy hideg kiemészteti a gyöngye növényeket.* V. ö. EMÉSZT.

KIEMÉSZTÉS, (ki-emésztés) ösz. fn. Pusztító, irtó cselekvés, mely által kiemésztenek valamit. V. ö. KIEMÉSZT.

KIÉNEKÉL, (ki-énekél) ösz. áth. A halottat énekszóval elbűcsúztatja, s kikíséri a temetőbe. *Ki-énekelték a szegényt,* am. meghalt, s eltemették.

KIÉNEKÉLÉS, (ki-énekelés) ösz. fn. A halottnak énekszóval elbűcsúztatása. *Kiénekelésért járó kántordíj.*

KIENGED, (ki-enged) ösz. önh. 1) Mondjuk a fagyról, jégről, midőn olvad, azaz a megmerevült nedvek kifejlődve szétfolynak. 2) Áthatólag, am. valaminek árából vagy valamely követelésből egy részt ki- vagy levonni hagy, azon részről lemond; más-ként: *leenged.*

KIENGEDÉS, (ki-engedés) ösz. fn. A fagnak, fagyott testnek kiolvadása. 2) Valaminek árából vagy valamely követelésből egy résznek leengedése.

KIENGESZT, (ki-engeszt) ösz. áth. Átv. ért. a fagyot, jeget, vagyis a jéggé merevült nedveket kiolvasztja, szétfolytatja. *A tavaszi napsugarak kiengeszti a föld fagyát, és a folyók, tavak jegeit.* V. ö. ENGESZT.

KIENGESZTEL, (ki-engesztel) ösz. áth. Valakinek haragját lecsillapítja, boszúját megszelídíti, s kodélyét engedékenynyé, hajlandóvá teszi, vagy rábirja, hogy az érdemlett büntetést elengedje. *Kiengeszteni a megbántott szüléket. A vétek által megbántott isteni igazságot bánattal, megtéréssel, imádsággal, bűjtöléssel kiengeszteni.* V. ö. ENGESZTEL.

KIENGESZTELÉS, (ki-engesztelés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiengesztelünk valakit. V. ö. KIENGESZTEL.

KIENGESZTELŐDÉS, (ki-engesztelődés) ösz. fn. Valaki haragjának, boszújának lecsillapodása, kibékülés.

KIENGESZTELŐDIK, (ki-engesztelődik) ösz. belsz. Haragja, boszúja lecsillapul. Kedélye engedékenynyé lesz.

KIÉPÍT v. —ÉPÍT, (ki-épít) ösz. áth. 1) Bizonyos téren, vonalon kívül épít valamit. *A ház elejét kiépíteni az utcusorból. A tornácot kiépíteni a*

piacra. 2) Valamit egészen bevégezve épít. *A templomot elkezdtek építeni, de ki nem építették.* V. ö. ÉPÍT.

KIÉPÍTÉS v. —ÉPÍTÉS, (ki-építés) ösz. fn. Cselekvés, melynek folytán kiépítenek valamit. *Ezen háznak terv szerinti kiépítése százezer forintba kerül.*

KIÉPÜL v. —ÉPÜL, (ki-épül) ösz. önh. 1) Mondjuk emberről, ki betegségéből kigyógyulván éppé leszen. 2) Am. valamely épület teljes bevégez-teig elkészül. V. ö. ÉPÜL.

KIÉPÜLÉS v. —ÉPÜLÉS, (ki-épülés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami kiépül. *Súlyos betegségéből való kiépülését az orvos ügyességé-nek köszöni. E templom kiépülését a költségek hiánya gátolja.*

KIÉR, (ki-ér) ösz. önh. 1) Menve, haladva bizonyos helyből vagy helybe kijut. *Hosszas bolygás után kiérni a sűrű erdőből. Nagy sár miatt alig értünk ki a faluból. Végre kiértünk a partra, a síkmező-re, a szabad nyílt tengerre.* 2) Valahonnan ki- v. előre nyúlik. *A szarufák kiérnek a tető alól.* V. ö. ÉR. (3).

KIÉRDEMEL, (ki-érdemel) ösz. áth. Munkájával, magaviseletével érdemes az állapotra, melyre törekszik. *Hogy gond nélkül elhet, ön maga szorgalmával érdemelte ki. A jók becsülését kiérdemelte.*

KIERED, (ki-ered) ösz. önh. Széles ért. bizonyos helyről kimozdul, kimegy, kiindul. *Eredjetelek ki a házból. Eredj ki innen.* Szorosb ért. 1) Kifoly. *Ki-ered a fenékvíz. Kiered az orra vére.* 2) Kiszármazik, távolra kiszakad. *Eleink Ázsiából eredtek ki. Némely erdélyi magyarok kieredtek Moldovába, Oláhországba.* V. ö. ERED.

KIEREDÉS, (ki-eredés) ösz. fn. Kifolyás; ki-származás. V. ö. KIERED.

KIERÉGET, (ki-eréget) ösz. áth. és gyakor. Többeket, egymás után, folytonosan kieredni, azaz kimeni, szabadon menni hagy, enged, kibocsát, ki-küld. *Kieretgni a kalitkába zárt madarakat. A barmokat kieregetni a mezőre. A foglyokat kieregetni a börtönből. Bodor füstököt eregetni ki az égő pipából.* V. ö. ERÉGET.

KIERÉGETÉS, (ki-erégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos sokaságu embereket vagy más valamiket kieregetünk. V. ö. KIERÉGET.

KIÉRÉS, (ki-érés) ösz. fn. Valamely helyből, térről kijutás; kinyúlás.

KIERESZKÉDÉS, (ki-ereszkedés) ösz. fn. Mozgási, terjeszkedési belcselekvés, midőn valami v. valaki kiereszkedik.

KIERESZKÉDIK, (ki-ereszkedik) ösz. k. 1) Bizonyos térből, körből kimenve, kieredve elszéledez. *A méhraj kiereszkedik a kaptárból. A nyáj kiereszkedik a legelőn. A hadseregek lassanként kieresz-kednek a vidékre.* 2) Átv. ért. valamely összetent, összezsugorodott test kinyúlik, kitágul. *A felakasztott ránczos, nedves ruha kiereszkedik. A megmelegített viasz nyomás által kiereszkedik. A szék csizma kieresz-kedik, ha sokat viselik.* 3) Átv. ért. mondjuk beszé-

lőről, íróról, midőn valaminek elbeszélésében, fejtegetésében távolabb tárgyakra kiterjed. *A csata leírásában kiereszkedni a csatahelynek és vezérek jellemének festésére. A regényírók igenszeretnek kiereszkedni.*

KIERESZT, (ki-ereszt) ösz. áth. 1) A zárva, kötve, fogva tartottat, szóval, bennlevőt szabadon menni engedi, kibocsátja, kiküldi. *Kiereszteni a baromkat az akolból, őlből. Kiereszteni a baromfiakat a ketrecből, a madarakat a kalikából. Kiereszteni a gyermekeket az iskolából, a rabokat a börtönből. Kiereszteni valakit a külföldre. Kiereszteni kézből a gyeplőt. Kiereszteni a vizet. Hordóból kiereszteni a vizet, am. kifolyatni.* 2) Tárgyeset nélkül am. utazás vagy mezei munka alkalmával etetés végett kifog. *Délfelé jár az idő, már kiereszthetünk. Állj meg kocsis, itt jó legelő van, kiereszthetsz.* Mondják ezt a pásztorok is, midőn nyájuikkal kiindulnak. *Kieresztenek a csikósok, gulyások. Kiereszettek a méhek, am. ki- v. elrajzottak. Förgeteg közelít, most ne ereszszünk ki.* 3) Átv. ért. mondjuk beszélőről, midőn valamit, mintegy titok gyanánt kimond. *Kieresztezt egy-két szót, miből sokat lehet érteni.* 4) Átv. ért. olvaszt, kiolvaszt. *Kiereszteni a szalonna zsírját* (németes kitétel, mint az „anslassen“ fordítása). 5) *Kiereszteni a szültre varrt ruhát*, am. kibővíteni.

KIERESZTÉS, (ki-eresztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit kieresztünk. *Nyájak, rabok kieresztése. Víznek kieresztése a csatornán.* V. ö. **KIERESZT**.

KIEREZ, (ki-erez) ösz. áth. A húsból az ereket, mósingokat kiszedi. *A szakács kierezi a pörkölni való húst.*

KIÉRÉZ, (ki-éréz) ösz. áth. Valamely szagot vagy büzt valamely testből legott észrevesz. *Az olvasztott vajnak faggyú szagát kiérézni a tésztából.*

KIÉRÉZHETŐ, (ki-érézhető) ösz. mn. Amit kiérézni lehet.

KIÉRLEL, (ki-érlel); jobban : *megérlel*, l. ezt.

KIERŐSZAKOL, (ki-erőszakol) ösz. áth. Erővel, erőszakkal, kényszert használva kicsikar.

KIERŐSZAKOLÁS, (ki-erőszakolás) ösz. fn. Erőtetve, kényszert használva kicsikarás.

KIERŐTET, (ki-erőtet) l. **KIERŐSZAKOL**.

KIERŐTETÉS, (ki-erőtetés) l. **KIERŐSZAKOLÁS**.

KIÉRZIK, (ki-érzik) ösz. k. Mondjuk testekről, különösen eledelekről, melyeknek kitünő szagát, és büzt legott észreveszszük. *Ezen tésztából kiérzik a keserű vaj. A káposztából kiérzik az avas szalonna. A kávéból kiérzik a cikória.* V. ö. **ÉRZIK**.

KIES, (ki-es) mn. tt. *kies-t v. —et, tb. —ek.* Egy a *kijes, kéjes* szókkal. Gyöke a kedélyre vonatkozó, s a kedélynek különös kellését, tetszését jelentő *ke*, melyből lett *ke-es, ké-es* (pl. a Mátyás király halálára 1490-ben írott emlékdalban: „Nyumúrtaknak kees hajlaka“), hangváltozattal *ki-es*, mint *se-et si-et* a *se* gyöktől, honnan a *sebes* (ce-

ler) is származik. Betű szerént am. a kedélynek tetsző, kedves, érzéket gyönyörkötető. Különösen mondjuk vidékről, tájról, erdőről, kertről, ligetről, mely a szemekre kellemesen hat, mely az érzéseknek gyönyöréltvet nyújt. *Kies völgyek, halomok, kertek, ligetek. Kies tájék. Kies fekvésű város, helység. Isten kies kertbe helyezte az első emberpárt. Kies szép mezei lakok. Kies fürdőhelyek. Kies dombra épített kastély.*

A persában *khás* (*khaus*) am. a latin *pulecr*, *elegans*; *bonus*, *gratus*, *jucundus*; *laetus*, *hilaris*; mely persza szóról azt mondja Vullers, hogy melyik zend vagy szanszkrit szó felel meg neki, nehéz megmondani. A törökben *khos* am. jó, innen *khos gelmek*, am. tetszeni, kellemesnek lenni; és *khos etmek* hízelgni (szó szerént : kellemest tenni).

KIESDE, (ki-es-de) fn. tt. *kiesdét*. Kies hely. Különösen használják némelyek az idegen *oase*, (görögül : *oasis*, kopt nyelven : *ouahe*, *ouahsoi*) magyartására, mely Áfrikának homoksisvatagjai közt itt-ott felmerülő termékeny tájékat jelent.

KIESDÉKÉL, (ki-esdékél) ösz. önh. Valamit esdekelve megnyer, kieszközöl. *Valakitől kegyelmet, bocsánatot esdekelni ki. Kiesdekelte, hogy visszatérhessen hazájába.* V. ö. **ESDÉKÉL**.

KIESDÉKLÉS, (ki-esdékülés) ösz. fn. Valaminek esdekelve megnyerése, kieszközlése. V. ö. **KIESDÉKÉL**.

KIESÉDÉS, (ki-es-éd-és) fn. tt. *kiesédés-t*, *tb. —ék*, harm. szr. —e. Állapotváltozás, midőn valami kiesedik.

KIESÉDIK, (ki-es-éd-ik) k. m. *kieséd-tem, —tél, —étt*. Mesterségnek hozzájárultával kies alakba öltözik. *Mivelés által kiesednek a vidékek. A puszta vidék fák ültetése, vizek lecsapolása, úri lakok építése által kiesedik.*

KIESÉN, (ki-es-én) ih. Kies állapotban vagy helyen; kellemes. *Ez a vár igen kiesén fekszik.* „De Szent Tamás a tüzben nagy kiesön maradván, holte kelve egészen kijöve az égő kemőnczéből.“ Debr. Legend. könyv.

KIESÉS, (ki-esés) ösz. fn. Nehezédsi, súlyegyenvesztési mozgás, midőn valami vagy valaki kiesik valahonnan vagy valamiből. V. ö. **KIESIK**.

KIESIK, (ki esik) ösz. k. Mondjuk testről, midőn nyugvó vagy rejtkehelyéből kimozdulva, saját nehézségénél fogva a föld középpontja felé száll. *Kezéből kiesett a kenyér. Zsebéből kiesett a tárcza. Szájából kiesett a falat, a kőncz.* Átv. ért. hivatalból, szolgálatból akaratlanul vagy büntetésül kimarad. *Hütlensége miatt kiesett a pénztárnokságból. Tunyaság miatt kiesett a szolgálatból. Kiesni valaki kegyéből.* Visszatérő névmással tárgyesetben mondják csőről, midőn hullani megszűnt. *Kieste magát.* Ezen mondatban : *kiesett az eszéből, eszedből* stb. am. elfeledtem, nem jutott eszembe. Németesek az ilyenek : *Jól esett ki a dolog. Ez nem jól esett ki, helyesebben magyarul : Jól ütött ki a dolog. Ez nem jól ütött ki.*

KIESÍT, KIESIT, (ki-es-ít) áth. m. *kiesít-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Kiessé tesz. *Fa-*, szőlő-ültetvényekkel, fasorokkal, kertekkel, csatornákkal, úri lakokkal, városokkal *kiesíteni* valamely puszta vidéket. V. ö. KIES.

KIESÍTÉS, KIESITÉS, (ki-es-ít-és) fn. tt. *kiesítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által kiessé tétetik valami. *Ezen pusztának kiesítése sok költségbe került az illető birtokosnak*. V. ö. KIES.

KIESMERSZIK, I. KIÖSMERSZIK.

KIESSÉG, (ki-es-ség) fn. tt. *kiesség-ét*, harm. szr. —e. Érzékekre, kedélyre gyönyörködtetve ható, kellemes tulajdonságok, melyeknél fogva valamit kiesnek mondunk, s azt mint olyat élvezzük. *E völgynek kiességét a csörgedező patakok, buja rétek, sürü ligetek, csinos nyári lakok, régi várromokat mutató szomszéd hegyormok szerfölött emelik*.

KIESÜL, KIESÜL, (ki-es-ül) önh. m. *kiesül-t*. Olyanná lesz, olyanná alakul, mint amit kiesnek szoktunk mondani. V. ö. KIESÉDIK.

KIESÜLÉS, KIESÜLÉS, (ki-es-ül-és) fn. tt. *kiesülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Kiessé levés, kiesedés. V. ö. KIES.

KIÉSZ, (ki-ész) ösz. áth. 1) Visszatérő névmással, am. jóllakásig, bizásig, megkövéredésig eszik. *Jól kiette magát a hosszas koplalás után. Soványan vetették ölba a dísnót, de kövérré kiette magát.* 2) Evés által másnak jóságát, vagyonát kiéli, elemészt. *A hadjáró katonák mindenünket kiették. A sok vendég kieszeneteket.* V. ö. ÉSZIK és MEGÉSZ. 3) Átv. ért. mondjuk bizonyos testekről, különösen nyavalyákról, nedvekről, melyek más testekkel érintkezésbe jöven, azokat kirágják, szakadást, nyilást, likat ejtenek rajtuk. *A rákfene kieszi a mellét. A csontszú kiette a lába szárát. A választóvíz kieszi a vasat. Az erős fekete festék kieszi a posztót.* Úgy látszik, hogy ez utóó értelemben vett ész, eredetileg am. ez v. edz, melynek megfelel a német *ätzen*, vastaghanon az v. acz, honnan lett aczó aczé aczél. Csakugyan midőn pl. azt mondjuk, hogy *a választóvíz kieszi a vasat*, annyit tesz, hogy *kiedzi*, azaz vékonyítja, koptatja, vagy épen likat, nyilást csinál rajta. V. ö. EDZ.

KIESZKÖZLÉS, (ki-eszközlés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva közbejárásunkat eszköz gyanánt használjuk, hogy valamit kivihessünk. *Szabadságom kieszközlését főleg egy jó barátomnak, és egy hatalmas pártfogómnak köszönöm*. V. ö. KIESZKÖZÖL.

KIESZKÖZÖL, (ki-eszközöl) ösz. áth. Magát eszköz gyanánt közbevetve valamit kivisz, teljesít. *Bizonyos oklevelek kiadását kieszközölni. Eszközöld ki, hogy külföldről hazámba térhessek*. V. ö. ESZKÖZÖL.

KIESZMÉL, (ki-eszmél) ösz. önh. Alélt, ájult, mámoros, kábult, szóval eszméletlen állapotból öntudatra jut. V. ö. ESZMÉL.

KIESZTERGÁL, (ki-esztergál) ösz. áth. Valamit esztergálva kiformal, kialakít, kifarag. *Kieszter-*

gálni bizonyos csont vagy fa szerszámokat. A pipaszárra való csontokat, szopókákat kiesztergálni. V. ö. ESZTERGÁL.

KIESZTERGÁLÁS, (ki-esztergálás) ösz. fn. Esztergáló szerszámokkal kikészítése, kifaragása stb. valamely műnek.

KIESZTERGÁROZ, KIESZTERGÁROZÁS, I. KIESZTERGÁL, KIESZTERGÁLÁS.

KIÉTET, (ki-étet) ösz. mivel. 1) Tulajd. ért. valakinek jóságát, eleségét rája küldött evők által elfogyasztja. *Dúlók által kietetni a lakosok élelmi szerét.* 2) Átv. ért. valamely testet bizonyos nedv vagy más test érintése által elkoptat, kirágat. *Pokolkövel kietetni a vadhúst. Választóvízzel kietetni a vasat, posztót*. V. ö. KIÉSZ 3).

KIÉTETÉS, (ki-étetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kietetnek valamit. V. ö. KIÉTET.

KIETLEN, (ki-et-len, egyike azon szóknak, melyekben a *len* magában, s *ki-et'* nyilvánágosan *'kies'* helyett áll, minthogy sem a *-lan*, *-len* sem az *-atlan*, *-etlen* nem szokott elvont gyökhöz járulni); mn. tt. *kietlen-t*, tb. —ék. Ami nem kies. *Kietlen rút, kietlen nagy* (Szabó Dávid); nevezetesen, helyre, vidékre, tájra vonatkozólag, am. zordon, vad, puszta, természeti és mesterségi szépség nélkül való. *Kietlen vidék. Kietlen homokos sivatag*. Használtatik főnevül is, s am. lakatlan, miveletlen pusztaság. *Én vagyok kietlenben ivöltőnek szava*. (Münc. cod. Márk I.) *Ivöltőnek szava kietlenben* (U. ott. Luk. III.). V. ö. KIES. Határozóként am. kietlenül, zordonan.

KIETLENÉDIK, (ki-etlen-éd-ik) k. m. *kietlenéd-tem*, —tél, —étt. Kietlenné lesz, kietlenné válik, valamely tájék elvadul. *Elkietlenedik. Az erdők kipusztításával elkietlenedik a vidék*.

KIETLENÍT, KIETLENIT, (ki-et-len-ít) áth. m. *kietlenített*. Kietlenné, sivataggá tesz. *Elkietleníti*.

KIETLENSÉG, (ki-et-len-ség) fn. tt. *kietlenség-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonságok, melyeknél fogva valamit kietlennek mondunk, nevezetesen bizonyos helynek, vidéknek, tájnak zordonsága, vadsága, sivatagsága, s mind abban fogyatkozása, ami az érzékeket, jelesen a szemeket gyönyörködteti. V. ö. KIETLEN.

KIETLENÜL, (ki-et-len-ül) ih. Kietlen állapotban.

KIETLENÜL, KIETLENÜL, (ki-et-len-ül) önh. m. *kietlenülült*. L. KIETLENÉDIK.

KIETTE, falu Gömör megyében; helyr. *Kiettére*, —n, —ről.

KIEVESÉDÉS, (ki-evesedés) ösz. fn. Kóros állapot, midőn eves kóranagy fejlődik ki a testből. V. ö. KIEVESÉDIK.

KIEVESÉDIK, (ki-evesedik) ösz. k. Mondjuk sebről, kútegről, persenéről, midőn evnemü folyó nedv fejlődik ki belőle. V. ö. EV, EVES, EVE-SÉDIK.

KIEVEZ, (ki-evcz) ösz. önh. Evezve a víz szé-
lére, vízparthoz, révbe hajtja a hajót, csónakot, stb.
Förgeteg közeledik, evezzünk ki, legények!

KIEVEZÉS, (ki-evezés) ösz. fn. Cselekvés, mi-
dön kievezünk.

KIEVÜL, (ki-evül) ösz. önh. lásd : KIEVE-
SÉDIK.

KIFACSAR, (ki-facsar) ösz. áth. Eredetileg am. *ki-
csafar*, azaz *kicsavar*, (valamint gyökeik is *fac*s és *csav*
egyezők); a szokás szentesítette azon különbséggel,
hogy *facarni* tulajd. ért. jelent csupán valamely
nedves testet csavarni, s *kifacsarni* am. valamely
testből a benne levő nedvet csavarva tekerve kiszor-
ítani, kinyomni; ellenben *csavarni* és *kicsavarni*
szélesebb értelemben jelent akármily hajlékony, ru-
galmas testet tekerés által összébb szorítani vagy
csavarva kivenni, kihúzni. *Kifacsarni az általdzott,
vagy kimosott ruhát. Kifacsarni a szivacsból a vizet.
Kifacsarni a citrom levét. — Kicsavarni tövélből a fiat-
tal fát. Kicsavarni valakinck kezéből a botot.* V. ö.
FACSAR, CSAVAR. Átv. ért. valakitől erőszakosan
kinyer, kikap, kivesz valamit. *Valakinck utósó fillé-
rét kifacsarni.*

KIFACSARÁS, (ki-facsarás) ösz. fn. Cselekvés,
illetőleg szorongató tekerés, csavarás, mely által ki-
facsarunk valamit. V. ö. KIFACSAR.

KIFACSARGAT, (ki-facsargat) ösz. áth. Több-
ször vagy egymásután többet kifacsar.

KIFACSARGATÁS, (ki-facsargatás) ösz. fn.
Facsargatva kinyomás.

KIFAGGAT, I. KIFAGGAT.

KIFAGY, (ki-fagy) ösz. önh. Fagy, hideg, jég
által kivesz, különösen, a növények műszeres élete
megszűnik. *Nagy télben kifagynak a kényesebb növé-
nyek. Száraz és kemény télben kifagynak a vetések.* V.
ö. FAGY.

KIFAGYÁS, (ki-fagyás) ösz. fn. Növények hi-
degvette állapota, midőn kifagynak. *Kifagyás ellen
ganajjal, szalmával stb. betakarni a kényesebb növé-
nyeket.* V. ö. KIFAGY.

KIFAKAD, (ki-fakad) ösz. önh. Széles, és betü-
szerénti értelemben kitágul, kitarúl, kinyílik. Különö-
sen 1) Mondjuk az életműszeres testekről, midőn akár
tenyésző, akár romlékony állapotban belsejükből bizo-
nyos sarj, vagy nedv kibúvik, kiömlik, kitarúl. *Kifa-
kadnak a fák, virágbimbók. Fífad az evvel teljes
seb, a genyedt kelés. Kifakad a hólyag.* 2) Mondjuk
nedvről, forrásról, mely a földből, sziklából kiömlik.
*Kifakad a fenékvíz. A Királyhegyből több folyónak
és pataknak forrása fakad ki.* 3) Átv. ért. mondjuk em-
berről, midőn a sokáig elnyomott indulat, vagy rej-
tett szenvedély végre eltör belőle. *Haragjában, mér-
gében, keservében kifakadt. A méltatlanságok ellen ke-
servesen kifakadt. Kifakadt belőle, mit sokáig rejtegetett.
Kifakadni a hamis bírák ellen. Már nem állhatom to-
vább, ki kell fakadnom.* V. ö. FAKAD.

KIFAKADÁS, (ki-fakadás) ösz. fn. Állapot,
midőn valami vagy átv. értelemben valaki kifakad.

*Fák, bimbók kifakadása. Vizek, források kifakadása.
Hályog, kelés kifakadása. A haragos, indulatos em-
bernek kifakadása.* V. ö. KIFAKAD.

KIFAKADOZ, (ki-fakadoz) ösz. önh. és gyak.
Itt-ott, vagy egymás után, folytatólag kifakad. *Ta-
vasszal kifakadoznak a fák, ki előbb, ki utóbb. Kelé-
sei egymás után kifakadoznak.* Átv. ért. am. indulat-
jában ki-kifakad, valahányszor t. i. oka, vagy al-
kalma van rá. V. ö. KIFAKAD.

KIFAKADOZÁS, (ki-fakadozás) ösz. fn. Fej-
lődési, szétválási állapot, midőn kifakadoz valami,
vagy átv. ért. valaki.

KIFAKASZT, (ki-fakaszt) ösz. áth. Valamit ki-
fakadni segít vagy készit, vagy erőszakosan fakadóvá
tesz. *A tavasz meleg sugárai kifakasztják a bimbókat.
Nyomás, szurás által kifakasztani a kelést, a hólya-
got.* Átv. ért. valakit indulatosan kitörő szavakra,
nyilatkozatra készit, kényszerit, ingerel. *A sértő in-
gerlések kifakasztják a szelíd embert is.* V. ö. FA-
KASZT.

KIFAKASZTÁS, (ki-fakasztás) ösz. fn. Cselek-
vés, midőn valamit v. valakit kifakasztanak.

KIFAKGAT, (ki-fakgat) ösz. áth. 1) Egymás
után kifakaszt. 2) A székelyeknél (kifoggat' kiejtés-
sel) am. kipuhatol, kikéml. (Kriza J.).

KIFALAZ, (ki-falaz) ösz. áth. Bizonyos tért
faliat kerit vagy erősít. *Kifalazni a kertet. Kifalazni
a meredek út oldalát, a folyó partját.* V. ö. FALAZ.

KIFALAZÁS, (ki-falazás) ösz. fn. Építés neme,
midőn kifalaznak valamit. V. ö. KIFALAZ.

KIFÁRAD, (ki-fárad) ösz. önh. Bizonyos moz-
gásban, munkában addig fárad, míg végre ereje ki-
fogy vagy gyöngül, s rugalmasságát veszti. *Kifáradni
a hosszú utazásban, birkózásban. Kifáradni a kaszá-
lásban, aratásban, favágásban. Szeme az olvasásban,
keze az írásban kifáradt. Az ökrök a szántásban, a lo-
vak a futásban kifáradtak.* V. ö. FÁRAD.

KIFÁRADÁS, (ki-fáradás) ösz. fn. Szenvedő
állapot, midőn valaki, vagy valami, t. i. állat, kifá-
rad. *Kifáradásig gyalogolni, nyargalni, kapálni, írni.*

KIFARAG, (ki-farag) ösz. áth. Valamit faragva
kiformál, kiképez, kialakít. *Kifaragni az épületefákat.
Kifaragni a szerszámok nyeleit.* Átv. ért. valakinck
darabos erkölceit kiidomítja, kifinomítja, kisimítja.
Ezen vad ifjut lehetetlen kifaragni. V. ö. FARAG.

KIFARAGÁS, (ki-faragás) ösz. fn. Cselekvés,
illetőleg valamely éles eszközzel való munkálás, mely
által kifaragnak valamit. V. ö. KIFARAG.

KIFARAGCSÁL, (ki-faragcsál) ösz. áth. és
gyak. kicsiny. Valamit faragcsálva, azaz apró fara-
gásokat téve kialakít. *A boton, pipaszáron holmi ké-
peket kifaragcsálni. Fapipát, tajtékpipát, csinosan ki-
faragcsálni.* V. ö. FARAGCSÁL.

KIFARAGCSÁLÁS, (ki-faragcsálás) ösz. fn.
Munkálkodás, midőn kifaragcsálnak valamit. *E cifra
bot kifaragcsálása sok időbe kerülhetett.* V. ö. KIFA-
RAGCSÁL.

KIFÁRASZT, (ki-fáraszt) ösz. áth. Valakit, s illetőleg valamit kifáradni készit, kényszerít. *Hosszu és nehéz munkával kifárasztani a cselédeket. Kifárasztani a vonó barmokat.* V. ö. **KIFÁRAD**.

KIFÁRASZTÁS, (ki-fárasztás) ösz. fn. Erőtetés, kényszerítés, melynél fogva valakit v. valamit kifárasztanak. *Ezen hegyet a lovak kifárasztása nélkül meghágni nem lehet.* V. ö. **KIFÁRASZT**.

KIFÁRÍT, (ki-fárit) ösz. áth. I. **KIFÁRASZT**.

KIFAROL, (ki-farol) ösz. önh. Tulajd. ért. baromról mondják, midőn szokott, rendes állásából farát kifelé fordítva mozdul. *Kifarol a ló a rúd mellől.* Átv. ért. kifarol a kocsi, vagy szán, midőn menés közben hátulja az útvágásból kicsúszik, kimozdul. *A sikos dombon kifarolt a szekér. A rudatlan szánok könnyen kifarolnak.* V. ö. **FAROL**.

KIFAROLÁS, (ki-farolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami kifarol.

KIFAROLTAT, (ki-faroltat) ösz. áth. Eszközli, hogy valami kifaroljon.

KIFARSANGOL, (ki-farsangol). Csak visszahatólag használják. *Kifarsangolni magát*, am. a farsangot használva tölteni el.

KIFÁRÚL, (ki-fárul) ösz. önh. Szokottabban I. **KIFÁRAD**.

KIFÉCSCSEN, (ki-fécsesen) ösz. önh. Mondjuk nedvről, folyadékról, midőn öbléből, medréből, edényből stb. fecscsenve kiömlik. *Szájából kifecscent a nyál.* A megzőkkent csőbőrből kifecscenten a víz. Rokon vele a vastaghangu *kilocsesan*. V. ö. **FÉCSÉG**, **FÉCSCSEN**.

KIFÉCSCSENÉS, (ki-fécsesenés) ösz. fn. A víznek vagy más nedvnek fecscsenve kiömlése valamely edényből, öbléből stb.

KIFÉCSCSENT, (ki-fécsesent) ösz. áth. A nedvet, folyadékot kifecscsenni kényszeríti. *Rázás, lökés által a fazékból kifecscenteni a levét.* V. ö. **KIFÉCSCSEN**.

KIFÉCSCSENTÉS, (ki-fécsesentés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg lökés, taszítás, rázás stb. mely által valamely nedvet kifecscentenek.

KIFÉCSÉG, (ki-fécség) ösz. önh. és gyak. 1) Tulajd. ért. a nedv, folyadék fecsegve kiömlendezik. *A nyál kifecseg a szájából, midőn beszél. Rázás által a lajtából kifecseg a víz.* 2) Átv. ért. tárgyesetes viszonyúval, valamit fecsegő kis madár módjára ki beszél. Mondják emberekről, kik titkot tartani nem tudnak, s amit láttak, hallottak, kell vagy nem kell, fünek fának elmondják. *Kifecsegni a házi dolgokat, viszonyokat, titkokat. Nem jó mindent kifecsegni.* Használtatik visszaható névmással is. *Kifecsegte magát*, am. kedvére, elégségig fecsegett.

KIFÉCSÉGÉS, (ki-fécségés) ösz. fn. 1) Állapot, midőn a nedv, folyadék kifecseg. *Víznek az edényből kifecsegése.* 2) Cselekvés, midőn valaki valamit fecsegve kibeszél, kihirdet.

KIFÉCSKEND, (ki-fécskend) ösz. áth. Ha eredetét elemezzük, ugyanaz, ami a *kifecscent*, s elemezve, mint Molnár Albert is írja: *fecsk-en-t*, melynek *k* segédhangja vagy *cs*-höl alakult, vagy pedig ami, értelmét tekintve hihetőbb, itt a gyakorító *s* *g*-vel rokon *k*-val van dolgunk, s *fecsk-en-t* v. *fecsk-en-d* am. *fecsk-eg-en-t*. Hasonló alkotásuak: *ficzkand, viczkand*. Értelme: valamit kifecscsenővé tesz, kifecscsenésre kényszerít. *A vízi puskából kifecsckendi a vizet.* Az illető cselekvés gyakorlati alapfogalma rejlik benne.

KIFÉCSKENDÉS, (ki-fécskendés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg lökés, nyomás, tolás stb. mely által valamely nedvet kifecsckendünk. V. ö. **KIFÉCSKEND**.

KIFÉCSKENDÉZ, (ki-fécskendéz) ösz. áth. és gyak. Bizonyos nedvet, folyadékot fecskendezve kilövel. *Bodzapuskából vizet fecskendezni ki. A palaczkából kifecsckendezni a bort.* V. ö. **FÉCSKENDÉZ**.

KIFÉCSKENDÉZÉS, (ki-fécskendezés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kifecsckendeznek, különösen úgy nevezett fecskendővel vízpuskával kilövöldözik a vizet.

KIFEGYVERÉZ, (ki-fegyveréz) ösz. áth. Valakit fegyverciből kivetkőztet; szokottabban: *lefegyverez*, azaz valaki által a fegyvereket letéteti.

KIFEGYVERKÉZTET, I. **KIFEGYVERÉZ**.

KIFEHÉRÍT, (ki-fehérít) ösz. áth. Valamit fehérre, fehér színűre kiszapul, kimos, kiken, kifest stb. *Kifehéríteni a takácsból haza hozott vásznat. Kifehéríteni mésszel a falakat. A barna arczbőrt risporral kifehéríteni.* V. ö. **FEHÉR**.

KIFEHÉRÍTÉS, (ki-fehérítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szinezés, mázolás, kendőzés, midőn kifehérítenek valamit. V. ö. **KIFEHÉRÍT**.

KIFEJ, (ki-fej) ösz. áth. Tulajd. ért. az emlős állatnak csecséből, tőgyéből a benne levő tejet kinyomkodja, kihüvelykezi. *Apadásig kifejni a tehén tőgyét.* Átv. ért. valakinek vagyonát, pénzét, gyakori zsarolás, követelés, kérés által kihúzza, kicsalja. *Az ügyvédek kifejték az illető feleket.* V. ö. **FEJ**.

KIFEJÉS, (ki-fejés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kifejnek valamit, vagy átv. ért. valakit. V. ö. **KIFEJ**.

KIFEJEZ, (ki-fejez) ösz. áth. Átv. ért. gondolatot, eszmét, fogalmat, ítéletet, elmélkedetet, mint afféle elvont dolgokat, érzelmekre ható jellel, pl. szóval, arczvonással, taglejtéssel kitüntet, s mintegy megfoghatóvá tesz. *A gondolatokat szabatos, határozott értelmű szóval kifejezni. Akaratát, véleményét egy szemhunyorítással, fejhajtással kifejezni. Az ügyes némajátékos sokat értelmesen bir kifejezni.* Visszatérő névmással, am. kimagyaráz, kifejt, értelmez. *Ő nem képes jól kifejezni magát.* Átvitetik a művészetekre is, pl. zenére, festészetre, szobrászatra stb. pl. *A zene kifejezheti a lágy, gyöngéd, vad, kemény érzelmeket. A jó arczkép kifejezi az eredetinek jellemét* stb.

KIFEJEZÉS, (ki-fejezés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kifejezünk. *Valamely gondolatnak, új eszmének, homályos érzelmenek szabatos kifejezésén törni az esztét.* 2) Magok azon jelek, vagy jegyek, melyek által valamit kifejezünk, milyenek a szavak, mondatok, arcvonások, taglejtések, vagy a zenészetben a hangok, a képzőművészetben a festékek árnyazata stb. *Szabatos, világos, rövid kifejezés. Értelmes, homályos, kétes, gyanús kifejezés. Illetlen, izléstelen, parasztos kifejezés. A magyar toborzónak hősies, büszke kifejezése van. Buta, gögös, vad kifejezésü arczkép.* V. ö. **KIFEJEZ.**

KIFEJEZÉSÉS, (ki-fejezésés) ösz. mn. Amiben kifejezés van.

KIFEJEZHETETLEN, **KIFEJEZHETLEN**, (ki-fejezhet[et]len) ösz. mn. Amit kifejezni nem lehet. Határozóként am. ki nem fejezhetőleg, kifejezhetlenül.

KIFEJLÉS, (ki-fejlés) ösz. fn. Állapot, midőn valami kifejlik. *Magok kifejlése. Csomó, gombolyag kifejlése. Észnek, akaratnak, szenvedélynek kifejlése.* V. ö. **KIFEJLIK.**

KIFEJLESZT, (ki-fejleszt) ösz. áth. Eszközli, véghez viszi, hogy valamely bonyolodott test részei, száalai stb. kifejlődjenek. Átv. ért. az ész tehetségeit művelés, oktatás által kiképzí.

KIFEJLESZTÉS, (ki-fejlesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kifejlik valami. V. ö. **KIFEJLIK.**

KIFEJLETLEN, (ki-fejletlen) ösz. mn. Ami nincs kifejlődve. Határozóként am. ki nem fejlődött állapotban, kifejletlenül.

KIFEJLETLENSÉG, (ki-fejletlenség) ösz. fn. Ki nem fejlődött állapot vagy minőség.

KIFEJLETLENÜL, (ki-fejletlenül) ösz. ih. Ki nem fejlődött állapotban.

KIFEJLIK, (ki-fejlik) ösz. k. Tulajd. szoros ért. mondjuk oly tárgyról, mely bonyolítva, kuszálva, összeszöve, hajtva, göngyölgetve volt, midőn egyes részei, rétegei, száalai, rostjai, fonalai stb. kioldódnak, s kitünökké, láthatókká lesznek. *Kifejlenek hüvelyekből, beczőkből, tokjaikból a magok. Bonczolás által kifejlenek a belek. Kifejlik a czérnagombolyag. Kifejlik a ruha, midőn varrása elszakad. Vezényszóra kifejlenek a tömegben álló seregek.* Átv. ért. mondják elvont szellemi tárgyokról is. *Az ész, jellem, s bizonyos ösztönök, vágyak, szenvedélyek idővel fejlenek ki. Ezen fiúban az ész, és diesség kordn kifejlett.* V. ö. **FEJLIK** és **FESLIK.**

KIFEJLŐDÉS, (ki-fejlődés) ösz. fn. Állapot, midőn valami kifejlődik. *Valaminek kifejlődését mesterségesen szüntetni. A dolgok kifejlődését az időtől várni.* V. ö. **KIFEJLŐDIK.**

KIFEJLŐDIK, (ki-fejlődik) ösz. belsz. Fejlődve kibonyolodik, kitünővé, látszatossá teszi maga magát. Különbözik a *kifejlik* igétől, hogy ez csak egyes rövid idő alatt történő nyilást, homlást jelent; a *fejlődik* igében pedig a tartósság, és folytonosság eszméje rejlik. *A világesemények lassan fejlődnek ki. Sok*

idő kell ahhoz, hogy valamely vad nép csak a közép műveltségig is kifejlődjék. V. ö. **FEJLŐDIK.**

KIFEJT, (ki-fejt) ösz. áth. 1) Valamit hüvelye, tokja, beczője, héja belsejéből kiold, kibont. *Kifejteni a babot, borsót. Kifejteni a diót, mogyorót, gesztenyét.* 2) Valami bonyolodottat, kuszáltat, összeszótet kibont. *Kifejteni a kuszált fonalat. Kifejteni a csomót.* 3) Ami össze volt varrva, fűzve, szétválasztja. *Kifejteni a rozsul vart ruhát. Kifejteni a kötött harisnyót.* 4) Átv. ért. valamit erkölcsi, szellemi úton hoz elé vagy kimagyaráz; a homályból tisztára derít ki valamit. *A lelki és testi tehetségeket művelés által kifejteni. Ismert számokból ismeretleneket kifejteni. Ami nincs, majd kifejti az idő.* V. ö. **FEJT.**

KIFEJTÉGET, (ki-fejtéget) ösz. gyak. áth. Gyakori vagy folytonos munkával fejt ki holmit. V. ö. **KIFEJT.**

KIFEJTÉGETÉS, (ki-fejtégetés) ösz. fn. Gyakorlati cselekvés, mely által kifejtégetnek valamit. V. ö. **KIFEJTÉGET.**

KIFEJTEKÉZÉS, (ki-fejtekezés) ösz. fn. Önálló cselekvés, midőn kifejtekezik valaki. V. ö. **KIFEJTEKÉZIK.**

KIFEJTEKÉZIK, (ki-fejtekezik) ösz. k. Mintegy maga magát kifejtégeti, azaz magát folytatólag vagy gyakran fejtve valamiből kibontakozik, kiszabadul. *A sokrétü derékövből kifejtekezni. Az ölelgető karjai közül kifejtekezni. A sürü embertömegből kifejtekezni. Holmi szövvényes ügyekből kifejtekezni. Adóságaiból nem bír kifejtekezni.*

KIFEJTÉS, (ki-fejtés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valami kifejtetik. *Hüvelynek, toknak, ruhának kifejtése. Észnek, számmak kifejtése.* V. ö. **KIFEJT.**

KIFEJTÉTT, (ki-fejtett) ösz. mn. Ami ki van fejtve vagy fejezve; ami világosan ki van írva.

KIFEJTÉTTE, (ki-fejtetten) ösz. ih. Kifejtett v. kifejezett állapotban. (Explicite).

KIFEJTŐDÉS, (ki-fejtődés) ösz. fn. Önmagára ható cselekvéssel, belműködéssel járó állapot, midőn kifejtődik valaki. V. ö. **KIFEJTŐDIK.**

KIFEJTŐDIK, (ki-fejtődik) ösz. belsz. Önmagára visszaható cselekvéssel bizonyos viszonyokból, bonyodalomból, zavarból, homályból kibontakozik. Különbözik a *kifejlődik* igétől, mert ez betűszerént am. kifejlést eszközölő állapotba jő; amaz pedig am. oly állapotban szenved, melyben magát kifejteni kénytelen, pl. *kifejlődik az ész* különféle műveltségi eszközök által; *kifejtődik valaki a néptömegből*, midőn tolakodva, forgplóva szabadul ki közülé. A kifejlődés tehát inkább más valaminek befolyása, a kifejtődés inkább magunk működése által történik.

KIFEJTŐLEG, (ki-fejtőleg) ösz. ih. L. **KIFEJTETTEN.**

KIFEJTŐZÉS, **KIFEJTŐZIK**, I. **KIFEJTŐDÉS**, **KIFEJTŐDIK.**

KIFEKSZIK, (ki-fekszik) ösz. k. Valamely nyílt helyre, bizonyos körön, kerítésen kívül megy

fekünni. *A juhászkutya kifekszik az akolajtóba. Az őreb kifekszik a küszöbre. A bojtár kifekütt a juhszélre.* Visszaható névmással am. elégséggig, until fekszik. *Kifekütte magát, míg törött lába begyógyult.*

KIFEKTET, (ki-fektet) ösz áth. Eszközli, hogy valami vagy valaki kifekügyjék.

KIFEKVÉS, (ki-fekvés) ösz. fn. Kívül levő helyre, térre fekvés.

KIFELE, (ki-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely beltről ki megyen. *Kifelé indulni. A városból kifelé sétálni.* Ellentéte: *befelé. Mások befelé jönnek, mások kifelé mennek.*

KIFELED, (ki-feled) ösz. áth. Valamit feledve kihagy, a többi közül kimaraszt. *Kifeledni bizonyos tudósítást a levélből. Kifeledni valamely szót a szótárból. A legfontosabb szöveg idézetét kifeledni az egyházi beszédből.* V. ö. **FELED**.

KIFELEDÉS, (ki-feledés) ösz. fn. Az emlékező tehetség hibája, gyöngéje, szórakozása stb. midőn kifeledünk valamit. V. ö. **KIFELED**.

KIFELEJT, (ki-felejt), **KIFELEJTÉS**, (ki-fej-tés), l. **KIFELED**, **KIFELEDÉS**.

KIFEN, (ki-fen) ösz. áth. Tulajd. ért. valamely éllel bíró eszközt, szerszámot fenés által kiedz, kiéleszt. *Kifenni a kést, kaszát.* Átv. ért. valamit fényesre, simára kikészít. *Kifenni az orcsát, bajuszt.* Szójátékkal: *kifeni, kikení magát.* V. ö. **FEN**.

KIFÉNYÉSEDÉS, (ki-fényesedés) ösz. fn. Valamely homályos, sötét, szinehagyott, bágyadt színű test változási állapota, midőn kifényesedik.

KIFÉNYÉSEDIK, (ki-fényesedik) ösz. k. Kösörülés, esiszolás, edzés stb. által külszine fényesre változik.

KIFÉNYÉSÍT, (ki-fényésít) ösz. áth. Valaminek külsejét, fölszínét fényesre csiszolja, dörgöli, köszörüli, keféli, feni stb. *Kifényésíteni a kardot. Kifényésíteni a lószerszámokat, csizmákat.* V. ö. **FÉNYÉSÍT**.

KIFÉNYÉSÍTÉS, (ki-fényésítés) ösz. fn. Valamely homályos, bágyadt színű testnek fényessé tévése. *A szerszámok, fegyverek, lábbelik kifényésítéséhez jól értenek a katonák.* V. ö. **FÉNYÉS**.

KIFÉNYLIK, (ki-fénylik) ösz. k. Fénye által a többi közül kitűnik, kiragyog. *A csillámpozó kövekből kifénylenek az érczes részek. A közelgő hadsereg fegyverei kifénylenek. A nap kifénylik a felhők közül.* V. ö. **FÉNYLIK**.

KIFÉR, (ki-fér) ösz. önh. Bizonyos nyílt téren, résen, nyíláson, körön stb. kimenni való helye van. *Úgy meghizott, hogy alig fér ki és be az ajtón. A nagy szarvu ökör ki nem fér az istállóból, hogy szarvát meg ne üsse. Ordított, kiáltott, amint csak a száján kifért. Ki nem férne a német szó torkából.* (Népd.). *Annyi ember van a templomban, hogy egy óráig sem férnek ki. Ha ki nem fér az ajtón, majd kifér a kapun.* Átv. ért. *Ezen néhány szó kifér egy sorban, am. egy sorban van helyök.* V. ö. **FÉR**.

KIFÉRDÍT v. —**FERDIT**, (ki-férdít) ösz. áth. Valamit rendes, egyenes állásából ferdére kinyom. *Kiferdíteni a csizma sarkát. Kiferdítette a száját.* V. ö. **FÉRDÍT**.

KIFÉRDÍTÉS v. —**FERDITÉS**, (ki-férdítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg nyomás, gyúrás, járás, mely kiferdít valamit. V. ö. **KIFÉRDÍT**.

KIFESEL, (ki-fesel) ösz. önh. Tulajd. ért. mondjuk oly bonyolodott testekről, melyeknek gümbeje, bimbaja, barkája, rigyája stb. mintegy önjerejöknel fogva kinyílik, kibontakozik. *Kifesel a virágbimbó. Kifesel a termő, a leveles rigya.* V. ö. **KIFESLIK**.

KIFESELES, (ki-feselés) ösz. fn. Fejlődési állapot, midőn feselve kinyílik, kibomlik valami. V. ö. **KIFESEL**.

KIFESELT, (ki-feselt) ösz. mn. Belsejénél fogva kinyílt. *Kifeselt bimbó.* V. ö. **KIFESEL**.

KIFESLÉS, (ki-feslés) ösz. fn. A *feslik* (nem: fesel) törzsből am. szenvedő, romlásféle állapot, midőn kifeslik valami. V. ö. **KIFESLIK**.

KIFESLETT, (ki-feslett) ösz. mn. Külső hatás által ki- v. széteszolt. *Kifeslett ruha.* V. ö. **KIFESLIK**.

KIFESLIK, (ki-feslik) ösz. k. Szoros ért. ami varrva, füzve, tűzve, kötve volt, külső hatásnak következtében, pl. viselés, hányásvetés, koptatás által kibomlik, szétfoszlik. *Kifeslik a gyöngö czérnával varrott vagy megfeszült ruha. A feslik és fesel között az a különbség, hogy emez belerónél, amaz külérónél fogva történik.*

KIFEST, (ki-fest) ösz. áth. Valamely testnek festő szer által bizonyos szint ad. *Arczot fehérre v. pirosra kifesteni. A szobát, teremtet zöldre, kékre, rózsaszínre kifesteni.* V. ö. **FEST**.

KIFESTÉS, (ki-festés) ösz. fn. Valamely testnek bizonyos festékekkel, mázzal kiszinezése.

KIFESÜL v. —**FESÜL**, (ki-fesül) ösz. önh. Molnár Albertnél am. kifesel; l. ezt.

KIFESÜL v. —**FÉSÜL**, (ki-fésül) ösz. áth. A hajból, szőrből, serényből, sertéből stb. valamit fésüvel kitisztít, kiszed. *Kifésülni a pölyhöt, tollat. A lóserényből kifésülni a bojtortjánt. Kifésülni a tetüket. Kifésülni a gubanczos, bojtos ebet. Kifésülni a gyapjút, kendert.* Átv. ért. mondjuk: *kifésülni a fejet.* V. ö. **FÉSÜL**.

KIFESÜLÉS v. —**FÉSÜLÉS**, (ki-fésülés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit kifésülnek. *Kifésüléskor kitépni a haját.* V. ö. **KIFESÜL**.

KIFESÜLKÖDÉS, (ki-fésülködés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kifésülködik valaki. Lásd: **KIFESÜLKÖDIK**.

KIFESÜLKÖDIK, (ki-fésülködik) ösz. k. Saját maga haját fésüvel kitisztítja, kiesinosítja, rendbe szedi. *Megborotválkozott, megmosdott, kifésülködött, nyalkán kieszte magát.*

KIFESZÉGET, (ki-feszéget) ösz. áth. Feszégetve alapjából, sarkából, vagy több tárgyra vitelve,

alapjokból, sarkukból, rendes helyökből kimozdít. *Kifeszegetni az ajtók zárját, az ablakok rostélyát.*

KIFESZÉGETÉS, (ki-feszégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kifeszegtet.

KIFESZÍT v. —**KIFESZIT**, (ki-feszít) ösz. áth. 1) Valamit feszítve kinyom, kitol, kitágít. *Nyomás által kifeszíteni a csizma sarkát. Kifeszíti a mellét.* 2) Különösen valamely szilárdan álló testet bizonyos eszközzel tövéből, sarkából, alapjából, rendes helyéből kimozdít, kivét. *Dorongokkal kifeszíteni a kaput. Fejszével kifeszíteni a szekrény ajtaját. Sarkából kifeszíteni az ajtót.* V. ö. **FESZÍT**.

KIFESZÍTÉS v. —**FESZÍTÉS**, (ki-feszítés) ösz. fn. Erőszakoló cselekvés, illetőleg emelés, nyomás, mely által kifeszítenek valamit. V. ö. **KIFE-SZÍT**.

KIFESZÜL v. —**FESZÜL**, (ki-feszül) ösz. önh. Valami feszülve kinyomul, ki- v. széttolul, széttágul.

KIFESZÜLÉS v. —**FESZÜLÉS**, (ki-feszülés) ösz. fn. Feszülve kinyomulás, ki- vagy széttágulás. (Expansio).

KIFICZAMIK, (ki-ficzamik) ösz. k. l. **KIFICZAMODIK**.

KIFICZAMÍT v. —**FICZAMIT**, (ki-ficzamít) ösz. áth. Valamely tagot, illetőleg csuklót kificzamóvá tesz vagy kificzamni kényszerít. *Kezet, lábat kificzamítani.* V. ö. **FICZA**, **FICZAMÍT**.

KIFICZAMÍTÁS v. —**FICZAMÍTÁS**, (ki-ficzamítás) ösz. fn. Valamely tagnak erőszakos kinyomása a csuklóból. V. ö. **FICZAMÍT**.

KIFICZAMLÁS, (ki-ficzamlás) ösz. fn. l. **KIFICZAMODÁS**.

KIFICZAMLIK, (ki-ficzamlik) ösz. k. l. **KIFICZAMODIK**.

KIFICZAMODÁS, (ki-ficzamodás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely tagja a testnek kificzamodik. *Lábnak, kéznek kificzamodása.* V. ö. **KIFICZAMODIK** és **KIMENYÜLÉS**.

KIFICZAMODIK, (ki-ficzamodik) ösz. k. Mondjuk általán az állati, különösen az emberi tagokról, midőn akármiféle kül erőszak által csuklóik öbleikből kicsuszszának, kifordulnak, máskép: *kimentül*, azaz kimenővé lesz, vagy *kimarul*, azaz marja vagyis csuklósontja kinyomul. *Kificzamodhatik a kar vállban, a kéz kéztőben, a láb bokában* stb. Átv. ért. mondják a nyelvről, midőn beszédközben mintegy kicsuklik, kibicsaklik, s a hangot hibásan ejti, vagy midőn valaki, mint mondani szokás, valami görbét beszél. Mondják az észről is, midőn itéleteiben, s okoskodásaiban a rendes észteni szabályoktól eltér s holmi bolondokat állít. *Úgy beszél, mintha kificzamodott volna az esze.*

KIFIÓKOZ, (ki-fiókoz) ösz. áth. Valamit fiókokkal kirak, ellát. *Kifiókozni a pénzes szekrényt. Kifiókozni a fűszeres bolt szekrényeit.* V. ö. **FIÓK**.

KIFIÓKOZÁS, (ki-fiókozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fölszerelés, midőn kifiókoznak valamit. V. ö. **KIFIÓKOZ**.

KIFIRKÁL, ösz. áth. Firkálva, roszt írással kiír, kijegyez valamit. *Sok idő kellett neki, míg néhány szót kifirkált.* V. ö. **FIRKÁL**.

KIFIRKÁLÁS, (ki-firkálás) ösz. fn. Firkálva kiírás, kijegyzés.

KIFITAT, (ki-fitat) ösz. áth. 1) Fitatva, azaz mozgásra kényszerítve, hányva vetve elétüntet, láthatóvá tesz valamit. *Motozás alkalmával kifitatni az elrejtett holmikat.* 2) l. **KIFITÍT**.

KIFITATÁS, (ki-fitatás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg motozás, mozgatás, mely által kifitatnak valamit. V. ö. **KIFITAT**.

KIFITÍT, (ki-fitít) ösz. áth. Mozgatva, forgatva mutogat, kitüntet valamit, különösen a végett, hogy mások bámulják, dicsérjék, vagy meglepessenek általa. *Kifittani az aranylánczos órát.* Átv. ért. valamit felföd, feltakar, a végett, hogy lássák. *Kifittani a mellel, karokat, Kifittani a fehér kezeket.* V. ö. **FITÍT**.

KIFITÍTÁS, (ki-fitítés) ösz. fn. Mutogatása, felfödése valaminek, kérkedésből, dicsekvésből, látszat végett.

KIFITOGAT v. —**FITOGTAT**, (ki-fitogat v. fitogtai) ösz. áth. Valamit többször, vagy több tárgyat kifitt.

KIFITOGTATÁS, (ki-fitogtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit többször vagy több tárgyat kifitt.

KIFITYÉG, (ki-fityég) ösz. önh. Fityegve kiáll, kilátszik, kitünik, kicsüng. *Az óraláncz kityeg a zsebből.* V. ö. **FITYÉG**.

KIFITYTYEN, (ki-fitytyen) ösz. önh. Fitytyenve kibúvik, kilóg. *Zsebből kifitytyent a kendő. Kifitytyent a csizmaszár fülé.*

KIFITYTYENT, (ki-fitytyent) ösz. áth. Azt teszi, hogy kifitytyenjen valami. *Kifitytyenteni az óralánczot.*

KIFIZET, (ki-fizet) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. bizonyos tartozást, adósságot, járandóságot, jószágot fizetve, azaz pénzt adva kivált. *Kifizetni a házbért, az adót. Kifizetni a megvásárolt árukat. Kifizetni a munkásokat, kézműveseket.* Átv. ért. a bántásért, sérelmekért valakit megtorol, különösen szóval kiszid. *Kifizették őt apró pénzzel. Csak merjen szólni, majd kifizetem. Engem ugyan szépen kifizettek.* V. ö. **FIZET**.

KIFIZETÉS, (ki-fizetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit kifizetnek. V. ö. **KIFIZET**.

KIFODORÍT v. —**FODORIT**, (ki-fodorít) ösz. áth. Valamit úgy fodorít hogy kifelé álljon. *A bajúszot kifodorítani.*

KIFODORÍTÁS, **KIFODORITÁS**, (ki-fodorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kifodorítanak.

KIFODROSÍT v. —**FODROSIT**, (ki-fodrosít) l. **KIFODROZ**.

KIFODROZ, (ki-fodroz) ösz. áth. Fodrokkal ellát, fölpiperéz. *Kifodrozni az inget, a kötényt.*

KIFODROZÁS, (ki-fodrozás) ösz. fn. Fodrokkal ellátás, fölpiperezés.

KIFOG, (ki-fog) ösz. áth. 1) Fogva, megfogva kivesz, kikap, kihúz valamit. *Kifogni a vízbeesett embert. Kifogni az árvíz által elragadt gerendákat. Kifogni a tóból a nagyobb halakat.* 2) Az igás barmot az igából, illetőleg hámból kiereszti. *Kifogni az ökröket, lovakat.* Használtatik tárgyeset nélkül is. *Már kifoghatunk. Fogj ki Jancsi, itten van már a csárda.* (Népd.). 3) Bizonyos járandóságból valamit kivesz. *Kifogni a cseléd béréből néhány forintot. A kölcsön adott pénzből előre kifogni a kamatot. A javítás fejében kifogni a haszonbéből valamit.* 3) Önhatólag *on én ön képzőjű névvel vagy rajta* határozóval am. valakin erőt vesz, szóval vagy tettel valakit legyőz, valaki fölött hatalmat szerez magának. *Az erősebbik kifog a gyöngén. Ki nem fogsz rajtam. Ember legyen, aki beszédben kifog rajta. A csintalan növendékek kifognak a gyáva nevelőn, tanítón. Fogj ki rajta ha tudsz.*

KIFOGAD, (ki-fogad) ösz. áth. Valamit bizonyos bérért, fizetésért használat végett kivesz, kialkuszik. *A szomszéd kertét, telkét kifogadni. Valamely mezei lakot nyári szállásul kifogadni. Fizes nagy házban minden szállást, boltot, pinczét kifogadtak.*

KIFOGADÁS, (ki-fogadás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szerződés, alkuvás, mely által kifogadunk valamit. V. ö. KIFOGAD.

KIFOGÁS, (ki-fogás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit megfogva kiveszünk, kihúzunk valahonnan. *Az árvíz által elragadt malom kifogására menni.* 2) Az igás baromnak az igából vagy hámból kieresztése. *Dél van, itt a kifogás ideje.* 3) Az illető járandóság bizonyos részének kivévése. *Valakinek bérét kifogás nélkül megadni.* 4) Nyilatkozás, észrevétel, melyet bizonyos dolog ellen roszalólag, feddőleg, ellenmondólag teszünk. *Micsoda kifogásod van ellenem? Nincs semmi kifogásom ezen oklevél ellen, am. érvényesnek, helyesnek találok. Váltókifogás, észrevétel, ellenmondás valamely váltó alakja vagy tartalma ellenében; különösebben valamely váltókereket ellen.*

KIFOGÁSKÉNT, (ki-fogásként) ih. Úgy mint kifogást, észrevételt, ellenmondást. *Kifogásként eladja hogy . . .*

KIFOGÁSOS, (ki-fogásos) ösz. mn. Ami ellen kifogás vagy észrevétel tétetet vagy tétetik. *Kifogások kötelezvény, aláírás.*

KIFOGÁSTALAN, (ki-fogástalan) ösz. mn. Kifogás nélküli, mi ellen kifogást, észrevételt tenni nem lehet. Határozóként am. kifogás nélkül.

KIFOGAZ, (ki-fogaz) ösz. áth. Valamely eszközt, művet, szerszámot fogakkal ellát, fogasan kifornál, kialakít. *Kifogazni a fésűnek való szarut. Kifogazni a gerebent, gereblyét, villát.* V. ö. FOGAZ.

KIFOGAZÁS, (ki-fogazás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fölszerelés, mely által kifogaznak valamit. V. ö. KIFOGAZ.

KIFOGDOS, (ki-fogdos) ösz. áth. Fogdosva kivesz. *A tóból a halat kifogdosni.*

KIFOGGAT, l. KIFAKGAT.

KIFOGY, (ki-fogy) ösz. önh. 1) Dologról szólva, am. bizonyos mennyiség részenként, egymás után eltűnik, valahonnan kivesz, s mintegy kifoly. *A víz kifogyott a kádból. A bor kifogyott a palaczkából. A liszt kifogy a zsákból. A szalonna, zsír kifogy a kamrából.* 2) Személyre alkalmazva am. valamije lassan-lassan, részletesen elvész, elmúlik, elkallódik, eltűnik. *Kifogyott mindenéből. Kifogy pénzből, költségéből. Kifogy az időből. Tavaszig minden eseségből kifogyunk.* V. ö. FOGY.

KIFOGYASZT, (ki-fogyaszt) ösz. áth. 1) Valamit kifogni enged vagy segít, vagy eszközi, hogy kifogyjon. *Kifogyasztani a bort. Sok vendégelés által kifogyasztani az eseséget.* 2) Valakit bizonyos birtokból, javából kifoszt, kiűrit. *A pazarló, adósságcsejndő gyermekek mindenéből kifogyasztották az apjokat.* V. ö. FOGYASZT.

KIFOGYASZTÁS, (ki-fogyasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit kifogyasztanak.

KIFOGYHATATLAN, **KIFOGYHATLAN**, (kifogyhat[at]lan) ösz. mn. Ami nagy bősége, sokasága miatt ki nem fogyhat. *Kifogyhatatlan kútforrás, sóbánya. Kifogyhatatlan beszédű ember. Kifogyhatatlan kegyelmű, jószágú Isten. Kifogyhatatlan tenger.* Néha túlzott értelemben am. igen sok, bőséges, gazdag. *Kifogyhatatlan kincstár.* Határozóként: kifogyhatatlan állapotban, kifogyhatatlanul.

KIFOLD, (ki-fold) ösz. áth. Valamire foltot varr, megfold. *Foldd ki a gatyát.*

KIFOLDOZ, l. KIFOLTOZ.

KIFOLTOZ, (ki-foltoz) ösz. áth. Valamire foltokat, több foltot varr; valamit foltozva kijavít. *Kifoltozni a szakadt, rongyos ruhát. Kifoltozni a romlott hajót, háztetőt.* V. ö. FOLTOZ.

KIFOLTOZÁS, (ki-foltozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg javítás, midőn kifoltoznak valamit. V. ö. KIFOLTOZ.

KIFOLY, (ki-foly) ösz. önh. Valamely nedv, vagy folyadék rendes öbléből, tartójából, medréből, eréből stb. kiömölve, tovább foly. *A likas fenekű edényből kifoly a víz. A feldöntött korsóból kifoly a bor. Az áradó víz kifoly a mederből. A vágott eren kifoly a vér. Orrából igen sok vér kifolyt. A Sió vize a Balatomból foly ki.*

KIFOLYÁS, (ki-folyás) ösz. fn. Valamely nedvnek folyás általi kiömlése, tovább haladása. *Az áradó víz kifolyását töltések által gátolni.* V. ö. KIFOLY. Átv. ért. eredmény, mely bizonyos dologból, mint kútforrásból származik. *A forradalom néha nem egyéb, mint az érdekek erőszakolt összerükközésének kifolyása.*

KIFOLYAT, (ki-folyat) ösz. áth. Eszközli, okozza, engedi, hogy valamely nedv kifolyjon.

KIFOLYATÁS, (ki-folyatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kifolytat.

KIFON, (ki-fon) ösz. áth. 1) Azt, ami be volt fonva, kibontja. *Kifonni az üstököt. Kifonni az ostort.* 2) A csomóba kötött kendert, lent, gyapjut stb. fonva kinyújtja, fonalakra kihúzza. *Egy nap alatt két három maroknyi lent kifonni.* V. ö. FON.

KIFONÁS, (ki-fonás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kifon.

KIFONATKOZIK, (ki-fonatkozik) ösz. k. Átv. ért. viszontagságból, szövevényes ügyből, zavart, bonyolult állapottól lassan-lassan úgy kihúzza, kivonja magát, mint a kötésből a fonalat ki szokták húzni; másképp és szokottabban: *kibontakozik.*

KIFORDÍT, KIFORDIT, (ki-fordít) ösz. áth. 1) Valamit úgy fordít, hogy belseje kifelé, külseje pedig befelé legyen. *Kifordítani a keztyűt, nadrágot, üngöt. Kifordítani a köpenyt, hálósüveget.*

„Kifordítom a bundámat,
Mégis bunda a bunda.“ Népd.

2) Fordítva kimozdít valamit helyéből, öbléből kivet. *Kifordítani a kolbászt, hurkát,* am. belét a bőrből kivenni, kinyomni. *Kifordítani valamit a talicskából. A bennülőket kifordítani a kocsiból. Szemeit kifordítani. Lábaik csámpásan kifordítani.*

KIFORDÍTÁS v. —FORDÍTÁS, (ki-fordítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kifordítunk valamit. V. ö. KIFORDÍT.

KIFORDÍTOTT v. —FORDITOTT, (ki-fordított) ösz. mn. Amit kifordítottak. *Kifordított harisnya, nadrág. Olyan szép, mint a kifordított hurka.* (Km.).

KIFORDÚL v. —FORDUL, (ki-fordul) ösz. önh. 1) Úgy fordul, hogy belseje kívül legyen. *Erős szélben kifordult az esernyő. Lehúzás közben kifordult a nadrág.* 2) Fordulva kimozdúl helyéből, s elrejtett része láthatóvá lesz. *Kifordul kínjában a szeme. Kifordul szájából a falat. Kifordulni a kocsiból. Kifordul a hurka.* 3) Fordulva kimegy, vagy kimegy, hogy fordúljon. *Kifordulni a szobából a folyosóra. Kifordulni a szabadba.* V. ö. FORDÚL.

KIFORDULÁS v. —FORDULÁS, (ki-fordulás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valami kifordul. *Szemek kifordulása.* 1) Cselekvés, midőn valaki önként fordulva kimegy vagy kimenve fordul. *Egy kis kifordulást tenni.*

KIFORGAT, (ki-forgat) ösz. áth. és gyakor. 1) Eszközli, hogy valami forogva kimenjen, kimozduljon helyéből, rendes állásából, s ez értelemben rokoni: *kigörget, kihenterget, kihömbörget. Kiforgatni a hordót az udvarra, az utcára.* 2) Szélesb ért. valamit ideoda mozgatva rendes helyzetéből kivesz. *Kiforgatni a ládába lerakott holmikat. Kiforgatni az ágyneműeket. A nyavalyatörös kiforgatja szemeit.* 3) Bizonyos öblös testeket, tárgyakat úgy forgat, hogy

belsejük kifelé álljon. *Kiforgatni a lábravalókat.* 4) Átv. ért. valakit bizonyos vagyónából kifoszt, vagy azon támokokat, melyekkel véleményét, vitatkozását mintegy beburkolta, alapjaikból kiveti. *A hitelezők mindenéből kiforgatták. Az alperes ügyvéde a felperesét minden vádjából kiforgatta.*

KIFORGATÁS, (ki-forgatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiforgatunk valamit. V. ö. KIFORGAT.

KIFORMÁL, (ki-formál) l. KIKÉPEZ; KIÁBRÁL.

KIFORR, (ki-forr) ösz. önh. Általán am. forrva kifakad, kiömlik, kifoly, kiúzzad. *Kiforr tavaszkor némely fákból a mézga, a nedv. Kiforr a fazékból a lé. Kiforr a seb. A sziklából kiforr a víz.* Átv. ért. s visszahatólag am. meghiggad, lecsendesül. *Az ifjú tűz idővel kiforrja magát.* V. ö. FORR.

KIFORRAD, (ki-forrad) ösz. önh. Izzó tűznél, nagy melegségtől felolvadva kifakad. *Az olvaszó kemenczében az ásványokból kiforradnak az ércrészek.* V. ö. FORRAD.

KIFORRADÁS, (ki-forradás) ösz. fn. Forradva kifakadása valamely olvadékony testnek.

KIFORRÁZ, (ki-forráz) ösz. áth. 1) Bizonyos edényeket forró nedvvel kiöblít, kitisztít. *Kiforrázní a hordókat, kádadat.* 2) Szélesb ért. valamit forró nedvvel leönt, vagy beune főz. *Kiforrázní a poloskás dgyakat. Kiforrázní a durva szövetű szennyes ruhákat. Kiforrázní a fonalat.* V. ö. FORRÁZ.

KIFORRÁZÁS, (ki-forrázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiforráznak valamit. V. ö. KIFORRÁZ.

KIFOSZLAT, (ki-foszlat) ösz. áth. Teszi, eszközli, hogy héjából, tokjából, beczőjéből, hüvelyéből kifoszolják valami. V. ö. KIFOSZLIK.

KIFOSZLIK, (ki-foszlik) ösz. k. Mondjuk mindenféle testekről, melyeknek héja, tokja, burka, bőre s bármivemű takarója mintegy magától elválik, s beltartalmuk kitünővé, látszatová, meztelenné lesz. *A dió, mogyoró, gesztenye, makk kifoszlanak héjaikból. A kigyó tavaszkor kifoszlik bőréből. Némely fák időnként kifoszlanak kérgycikkből. Hosszas táborozás alatt ruháiból kifoszlott vitéz.* V. ö. FOSZLIK.

KIFOSZT, (ki-foszt) ösz. áth. Tulajd. ért. valamit bármi neven nevezendő takarójából kivesz, kibonyolít, kifordít, s azt mintegy meztelenné teszi. *A diót kopácsból, a kukoricát sutyájából kifosztani. Valakit börig kifosztani.* Átv. ért. am. valakit ingó vagyónából kivetkeztet. *A rablók mindenéből kifosztották.* V. ö. FOSZT.

KIFOSZTÁS, (ki-fosztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit v. valakit kifosztanak. V. ö. KIFOSZT.

KIFOSZTOGAT, (ki-fosztogat) ösz. áth. és gyak. Egymás után többeket, vagy folytatólag foszt ki valamit vagy valakit, illetőleg ruháiból erőszakosan kivetkeztet. V. ö. KIFOSZT. *Kifosztogatni az erdőn utazó kalmárokat.* V. ö. FOSZTOGAT.

KIFOSZTOGATÁS, (ki-fosztogatás) ösz. fn. Gyakorlatos cselekvés, midőn kifosztogatnak valamit v. valakit. V. ö. KIFOSZTOGAT.

KIFŐ, (ki-fő) ösz. önh. 1) Fővés által bizonyos testből némely részek kiválnak, kiolvadnak. *Lugos vízben kifő a ruha zsirja. A húsból kifő a zsír.* 2) Elégségig, kelletig fő. *Ez a hús nem rágós, jele, hogy jól kifőtt. A nagy gombócok sokáig főnek ki.* V. ö. FŐ, ige.

KIFÖCSCSEN, KIFÖCSCSENT, I. KIFÉCS-
CSEN, KIFÉCSSENT.

KIFÖCSKEND, I. KIFÉCSKEND.

KIFÖL, (ki-föl) ösz. önh. I. KIFŐ.

KIFÖST, I. KIFEST.

KIFÖZ, (ki-föz) ösz. áth. 1) Bizonyos testet úgy főz, hogy némely részek kiváljanak, kiolvadjanak belőle. *Kifőzni ruhából a zsírt, piszkot. Kifőzni csontokból a velőt. A hamuból kifőzni a lúgsót.* 2) Valamit kelletig, elégségig főz. *Kifőzni puhára a húst. Kifőzni a taplógombót. A gombócokat jól kifőzni.* 3) A házon kívül lakók számára főz.

KIFÖZÉS, (ki-fözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kifőznek valamit. V. ö. KIFÖZ.

KIFÚ v. —FÚJ, (ki-fú v. —fúj) ösz. önh. és áth. Tárgyesetes névvel 1) Bizonyos lenge, könnyű testet fúva kinyom, kihajt, kiséper helyéből. *Szájból, pipából kifúni a füstöt. A szél kifújja a polyvát.* 2) Nedvet, folyó testet fuvás által kifelé folyat, vagy kiszáraszt. *Az erős szél habokat fú ki a partra. A meleg szél kifújja a föld nedvét, a megdózt szénát, a sarat. Kifúni az orrát.* 3) Visszatérő névmással am. fáradság, vagy belső fölundulás következtében addig fú, míg tijeje szokott súlyegyenbe nem jó. *Hosszas munka, vagy beszéd után kifúni magát. Hadd fújják ki magukat a lovak. A nagy harag után kifúni magát. No, kifútnád már magadat?* azaz, megpihentél vagy megszüntél haragunni? 3) Átv. ért. *kifúni a lelket, vagy pártát*, am. meghalni, vagy döglenni; *kifúni a mérgét.* 4) Átv. ért. Dunán túl: *káromkodó szokat, szitkokat kifúni*, am. káromkodni, szitkozódni. 5) Önhatólag: belülről kifelé fú.

KIFŰR, (ki-fúr) ösz. áth. Fúrva kilikaszt valamit. *Kifúrni a fület, kifúrni a kerékagyat. Kifúrni a pipaszárt. Kifúrni a kútsónék való oszlopot. Ha ki nem mondhatná (a titkot), kifúrná az oldalát.*

KIFŰRÁS, (ki-fúrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kifúrnak valamit.

KIFUT, (ki-fut) ösz. önh. 1) Futva kimegy, eltávozik valahonnan. *A gyermekek kifutnak a szobából, házból. Kifutni az utcára.* 2) Átv. ért. a forrásban levő nedv az edényből kifoly. *Kifutott a leves, a kása.* 3) Átv. ért. és határozott alakú harmadik személyben: *kifutja, kifutotta* stb. am. oly mennyiségben van, volt stb. mely épen elég, pl. *kifutja töltögetéskor a bor, ha mindenkinek jut.* 3) Átv. ért. szemről mondva am. kifoly. *Hogy a szemed fusson ki.* (Átok). 4) Áthatólag valamely pályafutást bevégezni. *Lóversenyéskor egyik ló nem futotta ki a pályát.*

KIFUTAMÁS, (ki-futamás) ösz. Futva kimenés, kisetés.

KIFUTAMIK v. KIFUTAMLIK, (ki-futamik v. —futamlik) ösz. k. Futamva vagy futamolvá kimegy, kiset, kirándúl. V. ö. FUTAMIK, FUTAMLIK.

KIFUTAMÍT v. —FUTAMIT, (ki-futamít) I. KIFUTAMTAT.

KIFUTAMLÁS, (ki-futamlás) I. KIFUTAMÁS.

KIFUTAMLIK, (ki-futamlik) I. KIFUTAMIK.

KIFUTAMODÁS, (ki-futamodás) ösz. fn. Futamodva kisetés, kirándulás.

KIFUTAMODIK, (ki-futamodik) ösz. k. Futamodva, vagyis futásnak eredve kiset, kirándúl. V. ö. FUTAMODIK.

KIFUTAMTAT, (ki-futamtat) ösz. áth. Kifutni vagy futamni kész, eszközli hogy valahonnan kifusson.

KIFUTÁS, (ki-futás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg távozás, midőn kifutunk valahonnan v. valahová. V. ö. KIFUT.

KIFUTKOS, (ki-futkos) ösz. k. és gyak. Futkosva, azaz, gyakran futva kiset, kirándúl. *A kíváncsi vagy valakire váró cseléd kifutkos az utcára. A laptázó fiúk ki- és befutkosnak. Kifutkosni magát*, am. kénye, kedve szerint elégségig futkosni. V. ö. FUTKOS.

KIFUTKOSÁS, (ki-futkosás) ösz. fn. Futkosva, azaz gyakran futva kimenés.

KIFUTÓ, (ki-futó) ösz. fn. Lapdázás, melyet többen játszanak; a játsszók felerésze benn a lapdát szabály szerint *kuk-ra* üti, s az alatt aki már elütötte a magát, kifut, kit a künn levő fél, mielőtt a *bütü*-höz, azaz célponthoz érne, megdobni törekszik. Néhai diákos nyelven: *longa meta*.

KIFUTOS, (ki-futos) ösz. önh. I. KIFUTKOS.

KIFUTÓS, (ki-futós) I. KIFUTÓ.

KIFUTTAT, (ki-futtat) ösz. áth. 1) Valamit készakarva, vagy valamire nem ügyelve, kifutni hagy. *A hajdút kifuttatni (lovon) a kaszdlókhöz. Kifuttatni a fővő húslévet.* 2) L. KIFUTAMTAT.

KIFÜGG, (ki-függ) I. KICSÜNG; KIFITYEG.

KIFÜGGESZT, (ki-függeszt) ösz. áth. Valamit függés végett kitesz, kiakaszt, kiállít. *Kifüggeszteni az ablakból a zászlót. A folyosóra kifüggeszteni a nedves ruhát, szőnyeget. Zsebből kifüggeszteni az óraláncot.* V. ö. FÜGGESZT.

KIFÜGGESZTÉS, (ki-függesztés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit kifüggesztünk. *Bizonyos zászlók kifüggesztését eltiltani, vagy megparancsolni. Árucikkék kifüggesztése a boltok előtt. Húsdarabok kifüggesztése a mézsárszékekben.*

KIFÜGGÖNYÖZ, (ki-függönyöz) ösz. áth. Valamit függönyökkel kiékesít, ellát. *Kifüggönyözni az ablakokat, páholyokat.* V. ö. FÜGGÖNY.

KIFÜGGÖNYÖZÉS, (ki-függönyözés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg kárpitozói díszítés, fölszerelés, midőn kifüggönyöznek valamit.

KIFÜL, (ki-fül) ösz. önh. Általán am. fülö, azaz melegségtől párolgó állapota megszűnik. Különösen mondják megázott, nedves növényekről, midőn levágott állapotban vannak, s nedveiket a nap sugari kiszívják. *Kifül a renden levő széna.* Mikor nedves állapotában párolog és meleg, akkor azt mondjuk, hogy *füled, megfüled.*

KIFÜLÉS, (ki-fülés) ösz. fn. A learatott, lekaszált növények nedves szárainak kiszikkadása, kiszáradása. *A megázott szénát kifülés előtt nem kell felgyújtani.*

KIFÜRKÉSZ, (ki-fürkés) ösz. áth. és gyak. Valamit fürkészeve kikeres, kikutat. *Kifürkészeni a vadak fekvéseit, a madarak fészkeit. Valakinek irótmányait kifürkészeni. A motozó vámosok kifürkészik az árukat.* V. ö. FÜRKÉSZ.

KIFÜRKÉSZÉS, (ki-fürkészés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg keresgélés, kutatás, motozgatás, mely által kifürkésznünk valamit v. holmit. V. ö. KIFÜRKÉSZ.

KIFÜSTÖL, (ki-füstöl) ösz. áth. 1) Bizonyos tért, helyet füstölve valamely szagtól kitisztít. *Kifüstölni a bűdös szobát.* 2) Füst által valakit vagy valamit kiüz valahonnan. *A rókát kifüstölni likából.* 3) Átv. ért. a kelletlen vendéget, látogatót, bizonyos jelek, tettek által elmenésre kényszerít. *Kifüstölni valakit a társaságból.*

„Fegyver leszen pipámból,
S kifüstölöm szobámból.“ Kiszaludy K.

V. ö. FÜSTÖL.

KIFÜSTÖLÉS, (ki-füstölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kifüstölünk valamit v. átv. ért. valakit. V. ö. FÜSTÖL.

KIFŰSŰL, I. KIFÉSŰL.

KIFŰT, (ki-füt) ösz. áth. Fütés által ki-, átmelegít.

FIFÜTYÉSZ, (ki-fütyész) ösz. áth. Fütyészve kikutat, kikeres valamit. Mondjuk tulajd. ért. a vadászbecréről, átv. ért. pedig oly emberekről, kik visszaebek módjára szaglároznak az emberek tettei, s hallgatóznak szavaik után. V. ö. FÜTYÉSZ, FIFÜTYÉSZ.

KIFÜTYÉSZÉS, (ki-fütyészés) ösz. fn. Vizsgálódó, keresgélő, fürkésző cselekvés, mely által kifütyésznek valamit. V. ö. KIFÜTYÉSZ.

KIFÜTYÖL, (ki-fütyöl) ösz. áth. Valamit v. valakit fütyölve, vagy fütyölő kis síppal kigúnyol, kicsüfol. *Kifütyölni valamely rossz szándarabot. Kifütyölni a kelletlen szónokot, az ügyetlen színészt, énekest, zenészt.* V. ö. FÜTYÖL.

KIFÜTYÖLÉS, (ki-fütyölés) ösz. fn. A nyilvános gúnyolásnak vagy roszalásnak sajátos, nyers módja, midőn kifütyölnek valakit v. valamit. V. ö. KIFÜTYÖL.

KIFŰZ, (ki-füz) ösz. áth. Ami füzve, befüzve volt, kibontja. *Kifüzni a női vállakat Kifüzni a cipőt, bakancsot.* V. ö. FÜZ.

KIFŰZÉS, (ki-füzés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg bontás, kibontás, kikapcsolás, midőn kifüznek valamit. V. ö. KIFŰZ.

KIGAGYOG, (ki-gagyog) ösz. áth. Gagyogva ki- v. elmond.

KIGAGYOGÁS, (ki-gagyogás) ösz. fn. Gagyogva ki- v. elmondás.

KIGALAGYOL, (ki-galagol) I. **KIGAGYOG**. **KIGALYABÍT** v. — **GALYABIT**, (ki-galyabít) ösz. áth. Galyabítva kitataroz.

KIGALYABÍTÁS v. — **GALYABÍTÁS**, (ki-galyabítás) ösz. fn. Galyabítva kitatarozás.

KIGAROL, (ki-garol), **KIGARTAT**, (ki-gartat) ösz. önh. Garolva v. gartatva kimegyen. V. ö. **GAROL**.

KIGAROLÁS, (ki-garolás), **KIGARTATÁS**, (ki-gartatás) ösz. fn. Garolva vagy gartatva kimenés.

KIGÁZOL, (ki-gázol) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. vízből, sárból, vagy gyom, sűrű fű, vetés, s általában a menést akadályozó növények közül kimegy, kivergődik. *Kigázolni a mocsárból, tóból. Kigázolni a bozótok, bojtortjánok, tuskék közül. Kigázolni a hínárból.* V. ö. **GÁZOL**. 2) Átv. ért. bizonyos akadékok, nehézségek, bajok, viszontagságok közül némi küzdelemmel, bajjal kimenekszik, kiszabadul. *Alig bírtam a sokaság közül kigázolni. Kigázolt az adósságból.* V. ö. **GÁZOL**.

KIGÁZOLÁS, (ki-gázolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kigázolunk valamiből. V. ö. **KIGÁZOL**.

KIGÁZOLÓDIK, (ki-gázolódik) ösz. belsz. Gázolólván kimegy, kivergődik. Rokon a *kikászolódik* igével. V. ö. **GÁZOLÓDIK**.

KIGEREBEL, **KIGEREBENEL**, (ki-gerebel v. —gerebenel) I. **KIGEREBENÉZ**.

KIGEREBENÉZ, (ki-gerebenéz) ösz. áth. Holmi szór, hajnemü testeket gerebenféle eszközzel kifésül, kitisztít. *Kigerebenezni a gubanczos gyapjút, lent, kendert.* V. ö. **GEREBENÉZ**.

KIGEREBENÉZÉS, (ki-gerebenézés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fésülés, kártolás, midőn kigerebeneznek valamit. V. ö. **KIGEREBENÉZ**.

KIGEREBLYÉL, (ki-gereblyél) ösz. áth. Gereblyével kitakarít v. kitisztít.

KIGEREBLYÉLÉS, (ki-gereblyélés) ösz. fn. Gereblyével kitakarítás, kitisztítás.

KIGÉRÉZDÉL, (ki-gérezdél) ösz. áth. Valamit gerezesen kimetsz, kihornyol, kivés. *Kigérezdélmi a malomkerék agyát. Kigérezdélmi a dinnyét.* V. ö. **GÉRÉZD**.

KIGÉRÉZDÉLÉS, (ki-gérezdélés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg metszés, hornyolás, mely által kigérezdelnek valamit. V. ö. **KIGÉRÉZDÉL**.

KIGOMBOL, (ki-gombol) ösz. áth. A gombokat likaikból kihúzza, kifordítja valamit kitar, kibont. *Kigombolni a mellényt, dolmányt. Kigombolni az ingújjakat.* V. ö. **GOMBOL**.

KIGOMBOLÁS, (ki-gombolás) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg kibontás, szétoldás, midőn kigombolunk valamit. V. ö. KIGOMBOL.

KIGOMBOLÓDIK, (ki-gombolódik) ősz. belsz. Egy vagy több gomb likából vagy likaiból mintegy magától kibúván, valamely öltözék kioldódik. *A mellényem kigombolódott.*

KIGOMBOLYÍT v. —GOMBOLYIT, (ki-gombolyít) ősz. áth. Ami gombolyítva volt, kibontja. *Kigombolyítani a fonalat.* V. ö. GOMBOLYÍT.

KIGOMBOLYÍTÁS v. —GOMBOLYÍTÁS, (ki-gombolyítás) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg bontás, oldás, szétválasztás, midőn kigombolyítunk valamit. V. ö. KIGOMBOLYÍT.

KIGOMBOLYODÁS, (ki-gombolyodás) ősz. fn. Kifejlődés, kibomlás neme, midőn kigombolyodik valami. V. ö. KIGOMBOLYODIK.

KIGOMBOLYODIK, (ki-gombolyodik) ősz. k. Mondjuk gombolyagról, midőn szálai kibomlanak, pl. midőn elejtik, vagy a takács szövésbe veszi, vagy harisnyát kötnek belőle stb. V. ö. GOMBOLYODIK.

KIGONDOL, (ki-gondol) ősz. önh. Gondolva kitalál, föllel valamit. *Eszes ember lehetett, aki ezt kigondolta. Valamely új gépet gondolni ki. Különös valamit gondolni ki. Az is bolond volt, aki azt kigondolta. Minden kigondol, hogy az embert bosszantsa. Ezt nem magyar gondolta ki.* V. ö. GONDOL.

KIGONDOLÁS, (ki-gondolás) ősz. fn. Gondolás általi kitalálása, föllelése valaminek. *Különös, furcsa kigondolás. Ezen találmánynak kigondolása sok fejtörésre, és költségbe került.* V. ö. GONDOLÁS.

KIGONDOLHATÓ, (ki-gondolható) ősz. mn. Amit kigondolni képesek vagyunk, mi a gondoló, s teremtő észnek határait túl nem haladja. *Minden kigondolható módot, eszközt felhasználni valamely czélra.* V. ö. KIGONDOL.

KIGÖGYÖG, (ki-gögyög) l. KIGAGYOG.

KIGÖNGYÖL, (ki-göngyöl) ősz. áth. Ami göngyölve, azaz gömbösen öszveköttve, öszvehajtva volt, kibontja, kifejti. *Kigöngyölni az öszvehajtogatott köpenyt, papíruveket, csomagot.* V. ö. GÖNGYÖL.

KIGÖNGYÖLÉS, (ki-göngyölés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg bontás, mely által kigöngyölünk valamit. V. ö. KIGÖNGYÖL.

KIGÖNGYÖLGÉS, (ki-göngyölgés) ősz. fn. A göngyöletből kibontakozás.

KIGÖNGYÖLGET, (ki-göngyölget) ősz. áth. és gyak. A begöngyölgetett holmit kibontogatja, kifejtegeti. *Kigöngyölgetni a papírba takargatott érmekeket.*

KIGÖNGYÖLGETÉS, (ki-göngyölgetés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg kibontogatás, kifejtegetés, midőn kigöngyölgetünk holmit.

KIGÖNGYÖLÍT v. —GÖNGYÖLIT, (ki-göngyölít) ősz. áth. l. KIGÖNGYÖL.

KIGÖNGYÖLÖG, (ki-göngyölög) ősz. önh. és gyak. Ami be volt göngyölve, mintegy magától ki-

bontakozik, pl. az öszvegöngyölített papírív, ha leteszik, lassankint kigöngyölög.

KIGÖRBED, (ki-görbed) KIGÖRBEDÉS, (ki-görbedés) l. KIGÖRBÜL, KIGÖRBÜLÉS.

KIGÖRBÍT, (ki-görbit) ősz. áth. Valamit úgy görbit, hogy kifelé álljon, pl. aki lábait kétfelé kivetí, kifordítja.

KIGÖRBÍTÉS, (ki-görbités) ősz. fn. Cselekvés, mely által kigörbitünk valamit. V. ö. KIGÖRBÍT.

KIGÖRBÜL v. —GÖRBÜL, (ki-görbül) ősz. önh. Egyenes irányból vagy belülről kifelé görbül, hajlik. *Nehéz teher alatt kigörbülnek a térdei.* V. ö. GÖRBÜL.

KIGÖRBÜLÉS, v. —GÖRBÜLÉS, (ki-görbülés) ősz. fn. Elhajló állapota valamely egyenes testnek, midőn kigörbül.

KIGÖRDÍT v. —GÖRDIT, (ki-gördít) ősz. áth. Gördítve kimozdít helyéből.

KIGÖRDÍTÉS v. —GÖRDITÉS, (ki-gördítés) ősz. fn. Helyéből gördítve kimozdítás.

KIGÖRDÜL v. —GÖRDÜL, (ki-gördül) ősz. önh. Valamely hengeres vagy körös alaku test gördülve kimozdul helyéből. *A kapu alatt megtaszított üres hordók kigördülnek az utcára. Kigördült szeméből a könny.* V. ö. GÖRDÜL.

KIGÖRDÜLÉS v. —GÖRDÜLÉS, (ki-gördülés) ősz. fn. Valamely testnek saját tengelye körül forgása, hengeredése, midőn kigördül valahonnan. V. ö. KIGÖRDÜL.

KIGÖRGET, (ki-görget) ősz. áth. és mivel. Hengeres vagy körös testet görgetve kimozdít, kiindít. *A pinczetorokból kigörgetni a boros hordókat az udvarra, utcára.* V. ö. GÖRGET.

KIGÖRGETÉS, (ki-görgetés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg forgatás, hengergetés, midőn kigörgetnek valamit. V. ö. KIGÖRGET.

KIGÖZÖL, (ki-gözöl) ősz. önh. 1) Gőzzé alakulva kiröpül, kiszáll. *Kigözöl a friss ganaj nedve. Kigözöl a hévíz.* 2) Áthatólag an. valamit gőz által kifőz. *Kigözölni a gyümölcsöt.*

KIGÖZÖLÉS, (ki-gözölés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valami kigözöl vagy valamit kigözölnek.

KIGÖZÖLG, (ki-gözölg) ősz. önh. l. KIGÖZÖLÖG.

KIGÖZÖLGÉS, (ki-gözölgés) ősz. fn. Állapot, midőn valami kigözölg. *A forró víznek, ganajnak, mocsárnak, égő gyertyának kigözölgése.* V. ö. KIGÖZÖLÖG.

KIGÖZÖLÖG, (ki-gözölög) ősz. önh. és gyak. Mondjuk testekről, melyeknek röpülékeny részei gözalakban kiszállonganak. Különbözik tőle a *kípárológ*, mely szoros ért. állati testekről mondatik. *Kigözölög a hévíz. Kigözölögnek eső után a hegyek, erdők.* V. ö. GÖZÖLÖG.

KIGÚNYOL, (ki-gúnyol) ősz. áth. Gúnyos szavakkal vagy tettekkel csúfságnak, gyaláztatnak, nyilvános nevetségnek tesz ki valakit. V. ö. GÚNYOL.

KIGÚNYOLÁS, (ki-gúnyolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki kigúnyol valakit v. valamit. *Póriás, utczaí, gyermekes kigúnyolása valaminek. El-ménczkedő, csipkedő kigúnyolás.* V. ö. KIGÚNYOL.

KIGURDÍT v. —GURDIT, (ki-gurdít) l. KIGÖRDÍT.

KIGURDÍTÁS v. —GURDITÁS, (ki-gurdítás) l. KIGÖRDÍTÉS.

KIGURDÚL v. —GURDUL, (ki-gurdúl) l. KIGÖRDÜL.

KIGURDÚLÁS v. —GURDULÁS, (ki-gurdulás) l. KIGÖRDÜLÉS.

KIGURÍT v. —GURIT, (ki-gurít) lásd: KIGÖRDÍT.

KIGURÍTÁS v. —GURITÁS, (ki-gurítás) l. KIGÖRDÍTÉS.

KIGURÚL v. —GURUL, (ki-gurúl) l. KIGÖRDÜL.

KIGURÚLÁS v. —GURULÁS, (ki-gurulás) l. KIGÖRDÜLÉS.

KÍGY v. KÍGY, elvont gyöke *kigyalag* és *kígyó* szóknak s rokon *kagy* gyökkel (*kagyló* szóban). Általános jelentése: görbe kanyarú valami, vagy ilyenmő mozgás, futamás. L. KÍGYÓ. V. ö. KÉGY.

KIGYALAG, (kigy-al-ag) fn. tt. *kigyalag-ot*, harm. szr. —*ja*. Nyálás csigafaj, melynek héja nincsen, azaz kígyóforma testű csiga, melytől nevét is vette, törzsöke t. i. *kígyó* vagyis gyöke: *kígy* ugyanaz a kígyóéval.

KIGYALÚL v. —GYALUL, (ki-gyalúl) ösz. áth. Gyalulva kisimít, kiegyenlít, kimetsz valamit. *Kigyalulni a rögös, csomós deszkát. A padlóból kigyalulni a tinta-, zstrfoltokat.* Átv. ért. valakinek rögös, darabos erkölceit, szögletességeit kisimítja. V. ö. GYALUL.

KIGYALÚLÁS v. —GYALULÁS, (ki-gyalulás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg idomítás, simítás, tisztítás stb. midőn kigyalulnak valamit. V. ö. KIGYALUL.

KIGYAPOZ, (ki-gyapoz) ösz. áth. Gyappal, azaz gyapotból készített béléssel (vattával) kitöm, kibélel valamit. *Kigyapozni a téli öltönyöket.*

KIGYAPOZÁS, (ki-gyapozás) ösz. fn. Ruhakészítő munkálás, midőn kigyapoznak valamit.

KIGYÁSZOL, (ki gyászol) ösz. áth. Valakit addig gyászol, ameddig illik vagy szokás. *Kigyászolni a megholt szülöket.*

KIGYI, falu Bihar m.; helyr. *Kigyik-re*, —én, —röl.

KIGYLA, (kigy-l-a) fn. tt. *kigylát*. L. KIGYÓKÓ.

KÍGYÓ, KÍGYÓ, (kigy-ó) fn. tt. *kígyó-t*. Igen kiterjedt szokás szerént hosszan divatozik *kígyó*, némely tájakon pedig, nevezetesen Csalóközben és Mátyusföldén: *kíó*; hellénül *ἔχιδ* (Otter), finnül: *kyy*, törökül: *jılan*. A münchen. és hécsi codexben, Nádor-codexben, s több régi nyelvemlékekben: *kegyo, kégyó*.

A hosszú *í* mint általában itt is, megrövidülhet, mind-azáltal jobb hangzat kedvéért rövid *i*-vel főleg akkor írjuk, midőn származékaiban vagy öszveteteleiben utána, s a hosszú *ó* után közvetlenül ismét hosszú önhangzó következik, pl. *kigyóbőr, kigyókő, kigyódzás, kigyómárvány*, stb. Nem lehet kétség benne, hogy, valamint több más nyelvekben, ezen nevű állat különös hajlékonysága, vagy görbe mozgásától vette nevét, s *kígyó* nyelvészeti legközelebb rokon, sőt azonos az átvett *gyikó* vagyis *gyik* (lacerta) s a szinte igen mozgékony *csík* (lampreta) szókkal. Gyökeleme *ik*, mely más illető hangok vagy betűk *cs, cz, gy, s* stb. hozzájárultával körös v. görbe mozgást, élénk mozgást jelent, s mely hasonló értelemmel megvan fűrge, futkosó *csikó*, az élénk mozgást jelentő *csiklök, csiklandozik, csiklő, csikoltú*, a szikszak futosó játékot és villámot jelentő *csika, csikázik*, a sebes könnyű menetelű *sik, sikos, sikamlök* szóknak *ik* gyökelemében, mely ismét rokon azon *ig* néha *üg* gyökkel, melyből mozgást, járást, élénk kedélyt jelentő több szavaink erednek, mint *iget* v. *üget, csiga, csigolya, bige, csiget, hig, víg*; ide tartozik maga az *ügy* v. *igy* gyök is, melytől *ügyekezük* vagy *ügyekedik* származik. Mindezeknek pedig legtisztább eleme az *i*-ben rejlik, s a *k v. g* mindenütt csak hajlást, hajlékonyságot vagy görbességet, kanyarút jelent, úgy hogy a *kagy* és *kigy* gyökök is csak az *a* és *i* hangokban különböznek. A latin *serpens* is nyilván a *serpo* ige származéka. A német *Schlange* szóból szintén azt tartja Adelung, hogy nevét hosszu és vékony testének hullámalakú mozgásától és hajlékonyságától vette, s közel rokona *schängeln, schlank, sich schlingen, lenken* stb. szóknak. A török *jılan* vagy *jılan* van-e öszveköttetésben a *jelmek* (=ide-oda futosni) igével, nem merjük eldönteni. A *kígyó* tehát, vagy ha téveszik, *gyikó*, mint alakja mutatja, részeseül vagy igenév az elavult *kigy-ik* v. *gyik-ik* igéből, s jelenti a hullők osztályához tartozó azon ismeretes állatfajt, mely sudaras testének tekervényes mozgása által különösen kitünik; tagjai nincsenek, teste vékony farkkal végződő hengert képez, s pikkelyei vagy pajzsai vagy gyűrűi által mozog; nyelve keskeny, és kéthegyű. *Vízí kígyó*, mely a vízben lakik. *Földi, sziklai kígyó. Mérgek kígyó*, melynek két foga üregében mérég rejlik. *Csőrgő kígyó. Egerész kígyó. Házi v. közönséges kígyó. Zomok kígyó. Fekete kígyó. Kurtakígyó v. kurtafarkú kígyó. Pápaszemes kígyó. Ránczos kígyó. Góliát v. óriáskígyó. Tarka kígyó. Áspis kígyó* stb. *Kígyót, békát kiáltani valaki ellen. Nem felejtí kígyó farkavágását. Akit egyszer a kígyó megcsípett, a gyíktől is fél. Örízkezdj a farkatlan kígyótól. Mérgek mint a kurta kígyó. Fedelem, kebelem, nem kígyónak való. Kígyót melenget kebelében. Erőtlen, mint a bőrehaagott kígyó.* (Közmondatok). Átv. ért. mondjuk oly tehetekről, melyek kígyó gyanánt tekervényesek, innen *kígyódzó*, azaz tekervényesen folyó *patak*. Szintén átv. ért. *kígyó*-nak mondanak oly embert, ki kígyó módjára mások ellen sziszeg, s

azokat rágalmazza. *Olyan mérges asszony, mint az áspis kígyó.*

KIGYÓALAKÚ, (kígyó-alakú) ösz. mn. Minek alakja a kígyóéhoz hasonló, t. i. hengerded, és tekervényes. *Kígyóalakú hal*, pl. angolna. *Kígyóalakú karikás ostor*. Máskép: *kígyódad*.

KIGYÓBOT, (kígyó-bot) ösz. fn. Bot, mely kígyóbőrrel van behúzva, vagy mely pikkelyesen és gyűrűsen van kibarkóczázva, s némileg hasonlít a kígyóhoz.

KIGYÓBŐR, (kígyó-bőr) ösz. fn. A kígyónemű állat bőre. *Síma, pikkelyes, tarka kígyóbőr*. Ha elvetéli, akkor különösen *kígyólebernyeg* a neve.

KIGYÓCSIPÉS, (kígyó-csipés) ösz. fn. Csipés, melyet a kígyó, különösen a mérges teszen más állatok testén. *Haldós kígyócsipés*.

KIGYÓCSŐ, (kígyó-cső) ösz. fn. Csövek némely gépekben, pl. pálinkafőző kazánokban, melyek kígyó gyanánt tekervényesek.

KIGYÓDAD, (kígyó-dad) mn. tt. *kígyódad-ot*. Kígyóalakú, kígyó gyanánt tekerődő. *Kígyódad csövek*.

KIGYÓDZÁS, (kígyó-d-oz-ás) fn. tt. *kígyódzás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Valamely testnek, folyamannak kígyódad tekergése, tekeredése. V. ö. **KIGYÓDZIK**.

KIGYÓDZIK, (kígyó-d-oz-ik) k. m. *kígyódzott*, ltn. — *ani* v. — *ni*. Valamely test, különösen folyamannak kígyókép tekereg, tekerődzik.

KIGYÓDZÓ, (kígyó-d-oz-ó) mn. tt. *kígyódzó-t*. Kígyóként tekerődő, csavargó. *Kígyódzó kis hegyi patak, csermely*.

KIGYÓFAJ, (kígyó-faj) ösz. fn. Különös faj a kígyók nemzetségéből, pl. *vízi kígyó, házi kígyó, csörgő kígyó* stb. L. **KIGYÓ** alatt.

KIGYÓFAJZAT, (kígyó-fajzat) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a kígyónak faja, nemzedéke. 2) Átv. ért. a kígyónak ravasz, irigy, mérges, mardosó természetével bíró emberek. Így nevezte Idvezítők a tiszta erkölcstan ellen fondorkodó farizeusokat.

KIGYÓFÉCSKENDŐ, (kígyó-fécskendő) ösz. fn. Tüzoltó-fécskendő, mely kígyókép hajlékony bőrtömlővel van fölszerelve.

KIGYÓFEJ, (kígyó-fej) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a kígyónak feje. *A kígyófejre lépni*. 2) Átv. ért. aránylag kis, gömbölyű fej, mely némileg a kígyóéhoz hasonlít; mint : *csikófej*, mely hosszukás, mint a esikő.

KIGYÓFEJÜ, (kígyó-fejü) ösz. mn. Kinek feje a kígyóéhoz hasonló. V. ö. **KIGYÓFEJ**.

KIGYÓGYÍT v. — **GYÓGYÍT**, (ki gyógyít) ösz. áth. Kiüdülésig, kiépülésig gyógyít valakit. *Veszélyes betegségből kígyógyítani valakit*. V. ö. **GYÓGYÍT**.

KIGYÓGYÍTÁS v. — **GYÓGYÍTÁS**, (kígyógyítás) ösz. fn. Orvosi működés, ápolás, mely által valaki v. valami kígyógyul. *Beteg emberek, barok kígyógyítása*.

KIGYÓGYÖKERÜFÜ, (kígyó-gyökerü-fü) ösz. fn. A czikszárak neméhez tartozó növényfaj, melynek gyökere tekert, faesart; másként némely vidéken *kígyótráng* v. *kígyótránk*; növénytani nyelven : *tekert czikszár*. (Polygonum bistorta.)

KIGYÓGYÚL v. — **GYÓGYUL**, (ki-gyógyul) ösz. önh. Bizonyos nyavalyából, betegségből kiüdült, kiépül, egészséges állapotra jut. *A csatában kapott sebekből kígyógyulni*. V. ö. **GYÓGYUL**.

KIGYÓGYULÁS v. — **GYÓGYULÁS**, (ki-gyógyulás) ösz. fn. A betegnek azon javuló állapota, midőn kiüdült, kiépül, egészsége visszatér.

KIGYÓHAJ, (kígyó-haj) ösz. fn. Régi mythologia szerint a furiák haja, melyet a festészek és szobrászok kígyók alakjában képeztek.

KIGYÓHAJMA, (kígyó-hajma) ösz. fn. Diószezinél am. 1) *Medvehajma*, melynek hímszájai mind árformák, ernyője laposdad, tökocsánja négyyszögüded félhenger, levelei nyelesek, tojásdad láncsásak, virágai fejérek, szirmai zöldgermeziűek. (Allium ursinum). 2) *Eperjácint*, a jácintnak egyik faja, melynek kocsánja hegyén kúpalakú virágfürt van, bokrétái konyák, golyó-, vagy tojásdadok, alsóbb virágai ritkábban állanak, levelei pázsitosak, virága szagatlan, kék, metszései fejelrlök. (Hyacinthus bothryoides). 3) *Kék kígyóhajma*, másként *mezei* vagy *üstökös jácint*. L. ezt. Valamennyitől különbözik : *kígyóshajma*.

KIGYÓHARAPÁS, (kígyó-harapás) ösz. fn. Harapás, melyet a kígyó valamely állat testén mérges fogaival tesz.

KIGYÓHARAPTAFŰ, (kígyó-harapta-fü) ösz. fn. Az útifüvek osztályához tartozó növényfaj; levelei szálasak, fogasak vagy bevagdaltak, mintha szárnyasak kezdenének lenni; másként : *varjúláb, hollóláb*, növénytani néven *hollóláb-útifü*. (Plantago coronopifolia).

KIGYÓKŐ, (kígyó-kő) ösz. fn. Keményebbféle kőfaj, melyet köszörülni és fényesíteni lehet, de az aczéllítésre tüzet nem ad, tapintva sikamlós, színe zöld-vörös. (Lapis serpentinus). Másként : *kígyula*.

KIGYÓLEBERNYEG, (kígyó-lebernyeg) ösz. fn. A kígyónak levedlett bőre.

KIGYÓMARÁS, (kígyó-marás) ösz. fn. l. **KIGYÓHARAPÁS**.

KIGYÓMÁRVÁNY, (kígyó-márvány) ösz. fn. A kígyókőnek márványfaja. (Ophir). V. ö. **KIGYÓKŐ**.

KIGYÓMÉRÉG, (kígyó-mérég) ösz. fn. Méreg, mely némely kígyófajok fogaiban rejlik, s melyet maráskor az idegen testbe eresztenek.

KIGYÓMÉRÜGÜ, (kígyó-mérüü) ösz. mn. Igen fogas, haragos, harapós, mérges nyelvi. *Kígyómérüü rosz asszony*.

KIGYOMLÁL, (ki-gyomlál) ösz. áth. Bizonyos növények, vetemények közül a sarjadozó gyomokat kitisztítja, kitépi, kiirtja. *Kígyomlálni a mákot, káposztát*. V. ö. **GYOMLÁL**.

KIGYOMLÁLÁS, (ki-gyomlálás) ösz. fn. A gyomnak bizonyos kerti vetemények közül kitépése, kiirtása.

KÍGYÓNÁD, (kígyó-nád) ösz. fn. Tekervényes száru nádbot.

KÍGYÓNEMÜ, (kígyó-nemü) ösz. mn. Általán minden, mi bizonyos tulajdonságaira nézve a kígyóhoz némileg hasonló. *Kígyónemü férgek, növények.* Szoros ért. a kígyók neme alá tartozó. *Kígyónemü hullók.*

KÍGYÓNYELV, (kígyó-nyelv) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a kígyónak kéthegyű éles nyelve, mely *sziszegő* hangon szól. 2) Átv. ért. másokat szóló, rágalmozó, s mintegy kipsziszegő nyelv. *Kígyónyelven piszszegő gonosz ember.* 3) L. **KÍGYÓNYELVFÜ**.

KÍGYÓNYELVFÜ v. **KÍGYÓNYELVÜFÜ**, (kígyó-nyelv-fü v. kígyó-nyelvü-fü) ösz. fn. 1) Némelek szerint a lopvanószők seregéhez, különösbbe a harasztok rendéhez tartozó növény; termése kétoldalú cikkelyes füzér, sok apró tokocskákból; tokjai derékon nyílnak, porszem magvuk. (Ophioglossum). 2) Némely vidékeken az útifűvek neméhez tartozó faj; másként: *csipkés útifű*, melynek levelei széles lánecsásak, hárominük, kevésé fogasak vagy csipkések, szőrösek; tökocsánya szögletes vagy barázdás, füzérje hosszú, szőrös. (Plantago lusitanica). Diószeginél azon különbséget találjuk, hogy amaz: ,kígyónyelvfü'-nek, az utóbbi pedig ,kígyónyelvüfü'-nek van írva.

KÍGYÓOSZLOP, (kígyó-oszlop) ösz. fn. Kígyókép tekervényesen épített vagy faragott oszlop, melyen pl. a bogárnok czimere.

KÍGYÓPÁSZTOR, (kígyó-pásztor) ösz. fn. Így nevezik néhutt a szitakötő nevü vízi bogarat, valószínűleg azért, hogy a kígyós moesárok fölött szeret szállongani.

KÍGYÓS, (1), **KÍGYÓS**, (kígyó-ó-os) mn. tt. *kígyós-t* v. —at, th. —ak. Kígyókkal bővelkedő, kígyóktól lakott. *Kígyós tavak, bozótok, nádasok, sziklaiüreg.*

KÍGYÓS, (2), faluk Bereg m.; ÚJ— Békés m.; puszták Jászkun kerületben, Békés, Heves és Veszprém m.; helyr. *Kígyós-ra, —on, —ról.*

KÍGYÓSHAJMA, (kígyós-hajma) ösz. fn. A foghajmától abban különbözik, hogy levelei kövérebbek, esipkés vagy aprófogas szélük; szára virágzás előtt kígyósan összetekeredik; azonban van olyan fajtája is, melynek szára nem kígyós. Gerezdjciről héjja könnyen lekoppad. Másként: *magvashajma, török foghajma.* (Alium scorodoprasum).

KÍGYÓSZÉM, (kígyó-szém) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a kígyó nevü állatnak szemc. 2) A természetrajzban bizonyos megkövült test, melynek alsó lapja üregek, föle pedig kerek, vagy kerekdedhosszú, s rajta szemhez hasonló folt látszik. (Echinites).

KÍGYÓSZISZ, (kígyó-szisz) ösz. fn. 1) *Szisz* hang, melyet a kígyó hallat. 2) Növénycem az öt-

hímesek seregéből és egyanyások rendéből, melynek esészéje öt hasábu, bokkrétája egy szirmu, egyenetlen karimáju, kinyílt torku. Hasonlít a sziszegő kígyó szájához. (Echium). Fajai: *ezüstös, olasz, veres, terjőke, kék, krétai kígyószisz.*

KÍGYÓSZISZHOLGYOMÁL, (kígyó-szisz-holgyomál) ösz. fn. A holgyomások neméhez tartozó növényfaj; szára felálló, levelei lánecsásak, csaknem épélük, vállban szűkek, virágai sátorozók, mindene sömörtövü-szőrös. (Hieracium echioides).

KÍGYÓTARJAG, (kígyó-tarjag) ösz. fn. A tarjagok neméhez tartozó növényfaj, mely kígyó vagy sodrott madzag formában tenyészik a föld színén elnyúlva.

KÍGYÓTRÁNG v. **KÍGYÓTRÁNK**, (kígyó-tráng v. —tránk, az utóbbi szó alkalmasint *draco* v. *sárkány* szóból módosult); ösz. fn. 1) l. **KÍGYÓGYÖKERÜFÜ**. 2) Némely vidékeken a sárkányfü vagy sárkány konyvirág (arum dracunculus) neve.

KÍGYÓZÁS, (kígyó-ó-oz-ás) fn. l. **KÍGYÓZÁS**.

KÍGYÓZIK, l. **KÍGYÓDZIK**.

KÍGYUJT, (ki-gyujt) ösz. áth. Valamit úgy gyujt, hogy tüze, illetőleg lángja kilobogjon. Átv. ért. valakinek indulatát, különösen haragját kitörésre ingerli.

KÍGYUJTÁS, (ki-gyujtás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kigyujtunk valamit. V. ö. **KÍGYUJT**.

KÍGYÚL, (ki-gyúl) ösz. önh. Valami úgy gyúl, azaz, oly tűzre gerjed, melynek lángja kicsap, kilobban. *Kígyúl a ház*, midőn kéményén vagy földelén, ablakain, ajtaján, kitör a láng.

KÍGYÚLAD, (ki-gyúlad) ösz. önh. Mintegy kigyúlóvá leszen, vagy mintegy belcrejénél fogva látszik kigyúlni.

KÍGYÚLADÁS, (ki-gyúladás) ösz. fn. Valamely terület belsejében támadt tűznek kinyomulása, kilángolása.

KÍGYÚLÁS, (ki-gyúlás) ösz. fn. l. **KÍGYÚLADÁS**.

KÍGYÚLASZT, (ki-gyúlaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami kigyúladjon.

KÍGYÚR, (ki-gyúr) ösz. áth. 1) Valamit gyúrva bizonyos ezétra kikészít, alkalmassá tesz. *Kígyúrni a kenyérnek, lepénynek, kulácsnak való léstát. Kígyúrni a tapasznak, téglának való agyagot.* 2) Valaminek belsejét, belét gyúrva kinyomja, kitiporja. V. ö. **GYÚR**.

KIHABSOL, (ki-habsol) ösz. áth. Habsolva kieszik v. iszik valamit. *Kihabsolta a kutya a levest a tából.*

KIHABUCZKOL, (ki-habuczkol) ösz. önh. Habuczkolva a vízből kimegyen, kiúszik.

KIHÁG, (ki-hág) ösz. önh. Tulajd. ért. lábait valamely korlátan, kerítésen fölemelve kilép, mint-hogy *hágni* szoros ért. am. magasra menni, lépni. *Kihágni a fürdőkádából. A ló kihágott a hámsztrángból. Kihágni a kocsiból. Alacson kerítésen kihágni a*

kertből. Átv. ért. az erkölcsiség, vagy fegyelem korlátai közül kilép, azaz erkölcstelen, tilos tetteket követ el. Ezen értelemben viszonynev nélkül használtatik rendszeren. *Kihág, kihágott. Az ifjak, ha nincs rájuk ügyelet, hamar kihágnak.* V. ö. KIHÁGÁS.

KIHÁGÁS, (ki-hágás) ösz. fn. Átv. ért. a fegyelemnek vagy törvénynek megszegése, midőn az erkölcsi korlátokon mintegy áthág. Az osztrák büntetőtörvényben a törvényszegés legkisebb beszámítással járó faja, (Uebertretung); nagyobb ennél a véttség; legnagyobb a büntett. *Rendőri intézkedést sértő kihágások.*

KIHÁGÁSI, (ki-hágási) ösz. mn. Kihágást illető, arra vonatkozó. *Kihágási fenyíték.*

KIHÁGÓ, (ki-hágó) ösz. mn. Aki vagy ami kihág. V. ö. KIHÁG. Használtatik főnevül is, s am. személy, ki a törvényeket megszegi. *A kihágókat megidézni, megbüntetni.*

KIHAGY, (ki-hagy) ösz. áth. Mondják hosszan is: *kihagy*, de csak a törzsben, mint *ad* szót, e helyett *ad* vagy *vesz* helyett *vész*-t stb. Valamit bizonyos számba, mennyiségbe nem vesz be, hanem azokon kívül lenni hagyja, engedi, vagy kényszeríti. *A lajstromból némely könyveket, a névkönyvből bizonyos személyeket kihagyni. Valamit feledésből, készakarva kihagyni. Bizonyos személyeket a hivatalosok közül kihagyni. Az eléadandó színdarabból némely jelenéseket kihagyni. Valamely szó belsejéből egy vagy több hangot, betűt kihagyni.* V. ö. HAGY.

KIHAGYÁS, (ki-hagyás) ösz. fn. Intézkedés, rendelkezés, illetőleg elmulasztás, elfeledés, midőn kihagunk valamit. V. ö. KIHAGY.

KIHAGYIGÁL, **KIHAGYÍT**, I. **KIHAJIGÁL**, **KIHAJÍT**.

KIHAGYÓ, (ki-hagyó) ösz. mn. A helyesirástában, több egymásután álló gondolatjel vagy jelek, pl. — — — melyek által figyelmeztetjük az olvasót, hogy több szót, vagy moudatot kihagyunk, melyeket vagy nem akaránk, vagy nem illik, vagy nem szabad kirni, vagy melyeket bizonyos elővizsgálónak kezei töröltek volt ki.

KIHAJGÁL, (ki-hajgál) I. **KIHAJIGÁL**.

KIHAJHÁSZ, (ki-hajhász) ösz. áth. Hajhászva kinyomoz, kikutat.

KIHAJIGÁL, (ki-hajigál) ösz. gyak. áth. Valamit több ízben, ismételve, vagy több holmit valamely térből, helyből kifelé hajít, kidobál. *A futósjátékban kihajigálni a labdát. Kihajigálni a hálóból az apró halakat, a kosárból a rohadt almákat.* V. ö. HAJIGÁL.

KIHAJIGÁLÁS, (ki-hajigálás) ösz. fn. Gyakorlatos cselekvés, midőn valamit vagy több holmit egymás után kihajigálnak. V. ö. KIHAJIGÁL.

KIHAJÍT v. — **HAJIT**, ösz. áth. Valamit bizonyos téren, vonalon, batáron kívül hajít. *Kihajítani a lapdát. A törött fazekat kihajítani az udvarra, utcára.* V. ö. HAJÍT. Ettől különbözik: *kihajt*.

KIHAJÍTÁS v. — **HAJÍTÁS**, (ki-hajítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valahonnan kifelé hajítunk valamit.

KIHAJLÁS, (ki-hajlás) ösz. fn. Meggörbedési mozdulás, midőn valami kihajlik. V. ö. KIHAJLIK.

KIHAJLIK, (ki-hajlik) ösz. k. Úgy hajlik, hogy egyik fele, része bizonyos vonalon kívül esik. *A gyümölcsfa ágai kihajlanak az utcára.* V. ö. HAJLIK.

KIHAJÓKÁZÁS, (ki-hajókázás) ösz. fn. Valamely révből, kikötőből hajókázás végetti kiindulás, kirándulás.

KIHAJÓKÁZIK, (ki-hajókázik) ösz. k. Mulatságból, időtöltésből hajón valamely révből, kikötőből kirándulást tesz. V. ö. HAJÓKÁZIK.

KIHAJJOL, (ki-hajjol) ösz. önh. Szorosan véve am. öntudatosan, saját akaratából bizonyos vonalon kívül görbed ki testének egy része. *Kihajol az ember az ablakból, kocsiból. Kihajolni a hüdnek karfáin.* Ellenben, *kihajlik valami*, nem öntudatosan, nem akarva, hanem mintegy küléről fogva, vagy ösztönyszerűleg. *Az alvónak feje kihajlik az ágyból. A teher alatt kihajlik a térd.*

KIHAJJOLÁS, (ki-hajolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valahonnan kihajol valaki. V. ö. KIHAJJOL. Különbözik: *kihajlás*.

KIHAJT, (ki-hajt) ösz. áth. és önh. 1) Szoros ért. a barnokat *haj hej!* szóval kiüzi, kimenni kényszeríti valahonnan, és valahová. *Kihajtani a teheneket az akolból, istállóból, az udvarra, utcára, mezőre. Kihajtani a szomszéd díszait az udvarból. Kihajtani a csikókat, lovakat a tilosból.* 2) Szélesb. ért. akármi-féle nagyobb élő állatot, tehát embert is kiüzi, kikerget, valahonnan kimenni kényszerít. *Kihajtani valakit a házból. A kártevő gyermekeket kihajtani a kertből. Az agarakat kihajtani a konyhából.* 3) Bizonyos helyre kimenni parancsol, kirendel vagy kimenni kényszerít. *A lakosokat utcsinálásra kihajtani. A ludakat, pulykákat kihajtani a kertek alá.* 4) Bizonyos hajlékony, görbülékeny testet kifelé fordít, kihajlani kényszerít. *Kihajtani az üng gallérát. Kihajtani a falba ütött szegyet.* V. ö. HAJT. 5) Önhatólag tárgyeset nélkül mondják növényekről, midőn csiráik, rigyáik, bimbóik, leveleik kifejlődnek. *Tavaszkor kihajtanak a fák.*

KIHAJTÁS, (ki-hajtás) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valakit v. valamit kihajtanak. 2) Állapot, midőn valami kihajt, vagy maga a kihajtott rügy, levél pl. *fák kihajtásai.* V. ö. KIHAJT.

KIHAL, (ki-hal) ösz. önh. Halva, azaz halál által kimúlik, kivesz. *Szüleim, rokonaim mind kihaltak. Az epemirigyben egész családok kihaltak.* Átv. ért. *kihalt v. kiholt belőle a lélek, elevenség, vidámság, jó kedv.*

„Kiholt a jámborság és a hűség bennünk.“

Zrínyi.

V. ö. HAL, ige.

KIHALÁS, (ki-halás) ösz. fn. Kimúlás az életből. *Szüleik kihaldsa után hánytvetett szegény árvák.*

KIHALÁSZ, (ki-halász) ösz. áth. Tulajd. ért. a vízben levő halakat kifogja. *Az ereket, tavakat tapogatóval, a folyókat hálókkal kihalászni. A halastavakból a nagyobbakat kihalászni.* Átv. ért. és tréfián: sok közül, nagy tömegeből valakit v. valamit kifog. *A legszebb leányt kihalászni. E levesben oly kevés a csusza, hogy csak úgy kell kihalászni.* V. ö. HALÁSZ, ige.

KIHALÁSZÁS, (ki-halászás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kihalásznak valamit. V. ö. KIHALÁSZ.

KIHALLGAT, (ki-hallgat) ösz. áth. 1) Addig hallgat, míg valaki el nem mondja kérélmét, panaszát, véleményét, szóval mondani valóját. *Kihallgatni a folyamodókat, peresfeleket, vádlottakat, tanúkat. Kihallgatni a tulsó oldal szónokait. Kérem, legaldbb hallgasson ki. Oly türelmetlen, hogy ki sem bírja hallgatni az embert. A tanár kihallgatja a tanulókat, a tanulóknak feladott leckeiket. A gyóntató atya kihallgatja a gyónó hiveket, a bűnöket.* 2) Az egymással beszélőket alattomban hallgatja. *A cseléd kulcslikon kihallgatá, mit beszélt az ura, és asszonya. A kémek szeretik kihallgatni a gyamiba vett polgárokat.*

KIHALLGATÁS, (ki-hallgatás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg figyelés, midőn valaki másokat kihallgat. *A folyamodók kihallgatása után kimondani az ígent vagy nemet. A peres felek kihallgatása előtt nem lehet ítéletet hozni. A vádlott kihallgatása. Tanúk kihallgatása.* V. ö. KIHALLGAT.

KIHALLIK, (ki-hallik) ösz. k. 1) Bizonyos zárt helyen a beszéd vagy akármiféle hang oly módon szól, hogy kívül is hallani lehet. *A kocsmai dorbézolók éneke kihallik az utcára. A veszekedők lár-mája kihallik a harmadik házig.* 2) Bizonyos hang a többi közül különösen kitűnik. *Harsány szava száz közül is kihallik.* V. ö. HALLIK.

KIHANCSIKOL, (ki-hancsikol) ösz. áth. Hancsikokkal kirak, kijelöl. *Kihancsikolni a rétek széleit, a gyepútak oldalait.* V. ö. HANCSIK.

KIHANCSIKOLÁS, (ki-hancsikolás) ösz. fn. Valamely térnek, vonalnak hancsikokkal kijelölése, kirakása. *Útszélek, rétek kihancsikolása.*

KIHANGZÁS, (ki-hangzás) ösz. fn. 1) Valamely hangnak a többi hangok vagy zsbaj közül kihallása. 2) Nyelvészeti ért. utóhang, mely valamely szónak lényegéhez, se mint képző, se mint módosító rag nem tartozik, melyet a szokás vagy hangzatosság végett vagy néha csak kiejtési tunyaságból told a szók végéhez, s néha középebe is: pl. Béla névtelen jegyzőjénél: *Tosu* (Tas), *Szobolesu* (Szabolcs), *Hungu* (Ung), *Eczilburgu*; s némely tájszólásban ma is: *méhe* (méh), *koha* (koh), *mája* (máj), stb. Különbözik az *utóhang* mely németül: Auslaut.

KIHANGZIK, (ki-hangzik) ösz. k. Hangja a többi közül kihallik, kiesmerszik. *A kis síp a török zenéből kihangzik.* V. ö. HANGZIK.

KIHÁNT, (ki-bánt) ösz. áth. Szoros ért. bizonyos testeket, nevezetesen növényeket, és gyümöl-

esőket hámaikból, azaz héjaikból kifejt, kibont. *Kihántani a diót, mogyorót, gesztenyét. Kihántani a nyirkos füzágat, hogy héjából síp készülhessen. Kihántani a hársfát. Kihántani a babot, borsót.* V. ö. HÁNT.

KIHÁNY, (ki-hány) ösz. áth. és gyűige. 1) Töb-beket, egymás után hányva, azaz helyeikből föl-emelve kivet, kihajít. *Kihányni a verekedőket a csárdából am. felkapdosni s kihajigálni. Kihányni a ládában levő holmikeket. Valakinek jószágát kihányni az utcára.* 2) A gyomorban levő ételt, italt, fölkeveredés következtében kiadja. *Kihányni az érellen gyümölcsöt, rozsz ételeket.* Máskép: *kiokád*, mely hangutánzó. 3) Átv. ért. a növények, kalászaikat, fejeiket kitolják. *A rozszok kihányták fejeiket.* 4) Átv. ért. valaminek, különösen ruhának felszínét holmi czifraságokkal kivarrrja. *Kihányni sinórral, sujtásokkal a nadrágot. Vízfolyásokkal, hímvarrásokkal, vörös posztóval kihányni a bakonyi szűrt.* 5) Mondják bőrkütegekről, pl. szeplőről, rühről stb. midőn a bőr felszínére kijönnek, s mintegy kiemelkednek. *Kihányta testét a rüh. Arczát kihányta a szeplő.* V. ö. HÁNY, ige.

KIHÁNYÁS, (ki-hányás) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valakit v. valamit kihányanak. 2) Bizonyos bőrbetegségek, kütegek, melyek mintegy maguk magukat kihányják, kiütik. *Teste teli van fehélyes kihányásokkal.* V. ö. KIHÁNY.

KIHARANGOZ, (ki-harangoz) ösz. áth. 1) Valakinek, mint holtinak, a végtiszteletet harangozva megadja, vagy harangozva tudatja, hogy meghalt. *Kiharangozni a halottakat. A holtat temetőig kiharangozni.* 2) Átv. ért. valamit harsány hangon, mindének hallatára kihirdet. Olyan, mint: *kikürtől, kitrombitál, kidobol.*

KIHARANGOZÁS, (ki-harangozás) ösz. fn. Tiszteletadás, midőn valakinek halálát, vagy temetését harangozva hirdetik. *A kiharangozásért a templom pénztárába, és a harangozóknak fizetni.* V. ö. KIHARANGOZ.

KIHARAP, (ki-harap) ösz. áth. Valamit harapva kiszakaszt, kilikaszt. *A farkas kiharapott a ló mar-jából egy darabot.* V. ö. HARAP.

KIHÁRÍT, (ki-hárit) ösz. áth. Háritva valamely helyből kitakarít, kisperer valamit. *Ólból a ganajt, pajtából a polyvát kiháritani.* V. ö. HÁRÍT.

KIHÁRÍTÁS, (ki-háritás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiháritanak valamit. V. ö. KIHÁRÍT.

KIHARSOG, (ki-harsog) ösz. önh. Harsogva kihát, kihallik. *A trombitászó kiharsog a zenekarból.*

KIHASAD, (ki-hasad) ösz. önh. Mondjuk rostos, réteges testről, midőn rostjai vagy rétegei bizonyos helyen egymástól elválnak, s mintegy kibomlanak. *A feszes nadrág kihaladt a térdén. A hüvelyk bucskóján kihaladt a csizma.* V. ö. HASAD.

KIHASADÁS, (ki-hasadás) ösz. fn. Szétszakadás, szétrepedés neve, midőn kihalad valami. V. ö. KIHASAD.

KIHASÍT v. —**HASIT**, (ki-hasít) ösz. áth. 1) Valamely rostos, vagy réteges testből, pl. fából, szövetből, kisebb, nagyobb részt kiszakaszt. *A végvászonból kihásítani egy üngre valót. A posztóból kihásítani egy darabot mellénynek. A fenyűszázból két újjnyi vastagságu forgácsot kihásítani.* 2) Bizonyos térségű földet kiszakaszt, kimetsz. *Az osztályban jutott tagállítéletet kihásítani. Tíz holdat kertnek, tíz holdat szőlőnek kihásítani.* V. ö. **HASÍT**.

KIHASÍTÁS v. —**HASÍTÁS**, (ki-hasítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kihásítunk valamit. V. ö. **KIHASÍT**.

KIHASONLIK, (ki-hasonlik) ösz. k. Átv. ért. bizonyos tulajdonságokra nézve a többi közül mintegy kiválik, kiszakad, s tőlök különbözik. *A cigányok hazánkban maiglan igen kihasonlanak a többi népfajok közül.* Nem igen van szokásban.

KIHAT, (ki-hat) ösz. önh. Mondjuk erőről, működésről, midőn mozgalma kifelé terjed, s a kívülről levőkre nézve eredményt idéz elé. *A nagy elmék művei, a világhódítók törekvései messze kihatnak. Amit a tanácsteremben végeznek, kihát a közönségre. A fejedelmek parancsa, akarata kihát egész országokra.* V. ö. **HAT**.

KIHATÁS, (ki-hatás) ösz. fn. Valamely erőnek, működésnek kifelé terjedése, eredményezése.

KIHATÓ, (ki-ható) ösz. mn. 1) Aminek mozgalma messze kiterjed; ami eredményt képes eléidézni, vagy idézett elé. 2) L. **ÁLTALHATÓ**, műszó.

KIHATOL, (ki-hatol) ösz. önh. Hatolva, azaz folytonos, ismételt erővel, iparkodással, mozgalommal bizonyos akadályok, ellenszegülések közül kitör, kinyomúl, kimenekül; másképp: *kivergődik, kivánczorog*, s némileg: *kilábol*. *Kihatolni a mindenütt résen álló ellenség sokasága közül. Kihatolni a tengeri veszélyből, a jegek közül.*

KIHATÓLAG, (ki-hatólag) ösz. ih. Kiható módon vagy működéssel.

KIHATOLÁS, (ki-hatólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kihatol, kivergődik.

KIHÁZASÍT v. —**HÁZASIT**, (ki-házását) ösz. áth. Fiának menyét, leányának vót szerez, őket házi viszonyaihoz képest ellátja, és szárnyokra bocsátva a kiskorúságból mintegy kiszabadítja. *Minden fiát és leányát kiházásította.* Szélesebb ért. akármely nőtelen vagy hajadont, mint gyámatya, vagy gazda vagy jötevő, házasságra léptet. *Ezen úr már több cselékeit kiházásította.* V. ö. **HÁZASÍT**.

KIHÁZASÍTÁS v. —**HÁZASÍTÁS**, (ki-házásítás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva kiházásítanak valakit. V. ö. **KIHÁZASÍT**.

KIHEGEDÜL, (ki-hegedül) Visszatérő névmással: *kihegedüli magát*, am. a hegedülést bevégzi. *„Már én kihegedültem magamat, tessék hegedülni.“* Rajnis.

KIHÉGYÉZ, (ki-hégyéz) ösz. áth. Valaminek végét hegyesre kimetszi, kifaragja, kiköszörüli stb.

Kihegyezni a szőlőkarókat. Kihegyezni a kést, kardot. Átv. ért. a tánczot hegyesen, azaz lábhegyen lépetgetve kirakja, kiczifrázza. *A nyalka, hegyke legények kihegyezik a toborzót, a csárdást.*

KIHÉGYÉZÉS, (ki-hégyezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kihegyez.

KIHÉNGÉRÉDIK, (ki-héngérédik) ösz. k. 1. **KIHÉNGÉRÉG**.

KIHÉNGÉRÉG, (ki-héngérég) ösz. önh. és gyakor. Hengeregve kinyomúl valahonnan és valahova. *A hordó kihengereg a pinczetorokból az udvarra.* V. ö. **HÉNGÉRÉG**.

KIHÉNGÉRÉL, (ki-héngérél) ösz. áth. Valamit hengerrel kiegyenlít, kisimít. *Kihengerelni a felszántott, s bevetett földet. Kihengerelni a kerti utakat. A tímárok kihengerelik az elkészített bőrköket.*

KIHÉNGÉRÉLÉS, (ki-héngérélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kihengerel.

KIHÉNGÉRGET, (ki-héngérget) ösz. áth. és gyakor. Valamit hengergetve kimozzgat, kihajt. V. ö. **HÉNGÉRGET**.

KIHÉNGÉRGETÉS, (ki-héngérgetés) Cselekvés, midőn valaki valamit kihengerget.

KIHÉNGÉRÍT v. —**HÉNGERIT**, (ki-héngérit) ösz. áth. Valamit hengerítve, bizonyos térből, vagyis kifelé hajt. *Az üres hordót elszállítás végett kihengeríteni az utcára.* V. ö. **HÉNGÉRÍT**.

KIHÉNGÉRÍTÉS v. —**HÉNGERITÉS**, (ki-héngérités) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kihengerít.

KIHERÉL, (ki-herél) ösz. áth. A hízálatnak heréit, köznyelven töckit kimetszi, kiveszi. *Kiherélni a mént, bikát, kóst, kánt, bakot, kakast, férfit.* Szélesebb ért. a nöstényállatnak, pl. a disznónak görgőjét kivágja. V. ö. **HERÉL**.

KIHERÉLÉS, (ki-herélés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg műtevé, midőn kiherélnek valakit v. valamit. V. ö. **KIHERÉL**.

KIHERGEL, (ki-hergel) ösz. áth. Hergelve kimozzdit, kipiszkál helyéből valamit. *A tyúk kihergeli a tojást a kosárból.* Átv. ért. valakit addig boszont, míg ki nem megy. V. ö. **HERGEL**, és **HURGÁL**.

KIHERGELÉS, (ki-hergelés) ösz. fn. Hergelve valaminek helyéből kimozzditása. Boszontva kitolás. V. ö. **KIHERGEL**.

KIHERNYÁSZ, (ki-hernyász) ösz. áth. A hernyókat kiszedi, kiirtja valahonnan; hernyóktól megtisztít. *Kihernyászni a kerteket.*

KIHERNYÁSZÁS, (ki-hernyászás) ösz. fn. A hernyóknak kiszedése, kiirtása.

KIHEVER, (ki-hever) ösz. önh. 1) Visszatérő névmással am. kellett, elégségig hever. *Ha kiveverted magadat, menj dolgozni.* 2) Tárgyesetes névvel áthatólag am. heverve bizonyos bajból kimenekül, betegségből kigyógyul. *A kocsmában úgy megverték, hogy esztendeig sem heveri ki.* V. ö. **HEVER**.

KIHEVERÉS, (ki-heverés) ösz. fn. Heverve kiépülés, kigyógyulás.

KIHÍ, (ki-hí) ösz. áth. 1) A benn levőt híja, hogy jöjön ki. *Kihíni valakit a szobából, templomból, színházból, tanácsteremből. Kihíni valakit az utcára, falura, szőlőbe, mezőre.* 2) Viadalra, párviadalra hí. *A megbántót kihíni egy székardra, pisztolyra.* 3) Kártyajátékban a kiadást kezdi.

KIHIRDET, (ki-hirdet) ösz. áth. Valamit hirdete kibeszél, nyilvánosságra hoz, köztudomásul ad. *Kihirdetni az új törvényeket, rendelkezéseket. Kihirdetni a házasulandókat. Kihirdetni az elveszett, vagy megtalált jószágot.* V. ö. **HIRDET**.

KIHIRDETÉS, (ki-hirdetés) ösz. fn. Nyilvános, vagy hivatalos tudósítás, melynél fogva valamit közhírré tesznek. *Élőszóval, hírlapok útján, dobszóval történt kihirdetés. Egyházi kihirdetés.* V. ö. **HIRDETÉS**.

KIHIRDETŐ, (ki-hirdető) ösz. fn. Személy, ki valamit hivatalosan hirdet, közhírré tesz. *Ő a város doboza és kihirdetője.*

KIHÍRÉL, l. **KIHIRLEL**.

KIHÍRÉSÉDIK, (ki-hírésedik) ösz. k. Híre kiterjed, nyilvánosságra, köztudomásra jut, különösen oly oldalról, mely erkölcsi tekintetben személyének, nevének, beesületének nem kedvez, kihírhed.

KIHÍRÉSÍT v. —**HÍRESIT**, (ki-hírésít) ösz. áth. Valakinek erkölseiről, magaviseletéről nem kedvező híreket, mendemondákat terjeszt, vagyis, mint mondani szokás, hírbe hoz valakit. V. ö. **HÍRÉSÍT**.

KIHÍRÉSÍTÉS v. —**KIHIRESITÉS**, (ki-hírésítés) ösz. fn. Valakinek kedvezőtlen erkölcsi oldalról kihiresztelése, hírbe hozása.

KIHIRESZTEL, (ki-hiresztel) ösz. áth. 1) Széles ért. valamit hirdete köztudomásra juttat. *Szóval, hírlapok útján kihiresztelni valamit.* 2) Szoros ért. valakit rossz hírbe hoz. *Valakit tolvaj gyanánt kihiresztelni.* V. ö. **HIRESZTEL**.

KIHIRESZTELES, (ki-hiresztelés) ösz. fn. Köztudomásra juttatás, midőn kihiresztelnek valamit. V. ö. **KIHIRESZTEL**.

KIHIRGÁL, (ki-hirgál) ösz. áth. Hirgálva kitakarít, kiséper valamit. V. ö. **HIRGÁL**.

KIHIRHED, (ki-hirhed) ösz. önh. l. **KIHÍRÉSÉDIK**.

KIHIRLEL, (ki-hirlel) ösz. áth. lásd : **KIHIRESZTEL**.

KIHITÉGET, (ki-hitéget) ösz. áth. és gyak. Hitegetve, azaz álremények, ígértek által csábítva, kihí valakit. *Kihitegetni valakit külföldre.* V. ö. **HITÉGET**.

KIHITÉGETÉS, (ki-hitégetés) ösz. fn. Csábítás, rábeszélés neme, mely által kihitegetnek valakit. V. ö. **KIHITÉGET**.

KIHITELÉZ, (ki-hiteléz) ösz. áth. Hitelezve, azaz bizonyos kamat fejében kölcsönözve kiad bizonyos mennyiségű pénzt vagy pénzérőt. *Évenként fölöslegesen jövedelméből ki szokott hitelezni néhány ezeret.* V. ö. **HITELÉZ**.

KIHÍV, (ki-hív) l. **KIHÍ**.

KIHÍVÁS v. —**HÍVÁS**, (ki-hívás) ösz. fn. 1) Széles ért. felszólítás, mely által valakit hívunk, hogy jöjön ki. 2) Szoros ért. felszólítás, melynél fogva valakit akárminemű vetélkedésre, versenyre, különösen viadalra hívunk. *A kihívást elfogadni.* V. ö. **KIHÍ**.

KIHÍVÓ v. —**HÍVÓ**, (ki-hívó) ösz. fn. Szoros ért. személy, ki valakit versenyre, vetélkedésre, különösen viadalra szólít. *A kihívónak segédül ajánlkozni. Az első vágás, vagy lövés a kihívotté, a második a kihívóé.*

KIHÍVÓLAG v. —**HÍVÓLAG**, (ki-hívólag) ösz. ih. Kihívó módon v. minőségben.

KIHÍVÓLEVÉL, (ki-hívó-levéll) ösz. fn. Levél, melyben valakit versenyre, vetélkedésre, különösen párviadalra kihínak.

KIHÍVOTT v. —**HÍVOTT**, (ki-hívott) ösz. fn. A versenyzők, vetélkedők vagy párbajvivők közül azon személy, kit versenyre vagy viadalra kihínak. *Párviadalban a kihívott mellett segédkedni.*

KIHÍZELEG v. **KIHIZELG**, (ki-hízéleg) ösz. önh. és gyak. Tárgyesetes viszonynévvel am. hízelegve kieszközöl, kinyer, kikér valamit. *A gyermek pénzt, ruhát, csecsebecsét hízeleg ki szüleitől. Egy csókot kihízelegni valakitől.* V. ö. **HIZELEG**.

KIHÓLYAGZÁS, (ki-hólyagzás) ösz. fn. Hólyagnemű kidudorodás, képződés az állati bőrön.

KIHÓLYAGZIK, (ki-hólyagzik) ösz. k. Szoros ért. mondják az állati bőrről, midőn hólyagok ütnek ki rajta. *Tenyere a kasza nyelétől, talpa a sok járástól, arca a szunyogcsipésektől kihólyagzott.* V. ö. **HÓLYAG**.

KIHOMORÍT v. —**HOMORIT**, (ki-homorít) ösz. áth. Valamit homorúan kialakít, kimetsz, kifarag, stb. *Kihomorítani a marokvasat.* V. ö. **HOMORÍT**.

KIHONOSÍT v. —**HONOSIT**, (ki-honosít) ösz. áth. Valakit bizonyos honból, országból, mely hazája volt, kitilt; másként és szokottabban : száműz, számkivet. *Az országos csendzavart kihonosítani.*

KIHONOSÍTÁS v. —**HONOSÍTÁS**, (ki-honosítás) ösz. fn. Büntetés neme, mely által kihonosítanak valakit. V. ö. **KIHONOSÍT**.

KIHORD, (ki-hord) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. bizonyos mennyiséget több részekben folytatólag kivisz valahonnan, és valahova. *A ganajt kihordani az őlből a szántóföldre. A bútorokat a szobából kihordani az udvarra. A zsákokat kihordani a kamarából. Kézben, táligán, szekéren kihordani valamit.* 2) Átv. ért. járva vagy kocsizva az útban levő holmit lábaival vagy a kerekkel maga után kiviszi. *Akólból a csizmatalpakon kihordani a ganajt. A kátyúban gázoló szekér kihordja a savat.* V. ö. **HORD**.

KIHORDÁS, (ki-hordás) ösz. fn. Gyakorlatos cselekvés, midőn valamely tömeges testet részenként vagy holmit egymás után kivisznek.

KIHORDOGAT, (ki-hordogat) ösz. áth. és gyak. Valamit folytatólag, vagy lassanként, apródonként hordva kivisz valahonnan. *Kosarakban kihordogatni a gyümölcsöt a piacra.* V. ö. HORDOGAT.

KIHORDOGATÁS, (ki-hordogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kihordogatnak.

KIHORDOZ, (ki-hordoz) ösz. áth. és gyak. Valakit vagy valamit gyakorta kivisz magával. *A kis gyereket kihordozni az utcára. A kis leány ki és behordozza bábjait.* Átv. ért. bizonyos hirt ideoda járálva kibeszél. *Mihelyest valamit hall, legott kihordozza a faluban.* V. ö. HORDOZ.

KIHORDOZÁS, (ki-hordozás) ösz. fn. Gyakori, ismételt hordás.

KIHORDOZKODÁS, (ki-hordozkodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valahonnan kihordozkodik, kiköltözködés. *A kihordozkodást tavaszra halasztani.* V. ö. KIHORDOZKODIK.

KIHORDOZKODIK, (ki-hordozkodik) ösz. k. Hordozkodva, azaz holmijét hordogatva, magával víve kimegy valahonnan más lakba. *Városból kihordozkodni falura. A szülök szállásból kihordozkodni.* V. ö. HORDOZKODIK.

KIHORDOZÓSKODÁS, KIHORDOZÓSKODIK, I. KIHORDOZKODÁS, KIHORDOZKODIK.

KIHORGÁSZ, (ki-horgász) ösz. áth. Valamit horoggal kifog. *Kihorgászni a patak halait. Kihorgászni a kútból esett vödört.* V. ö. HOROG.

KIHORGOL, (ki-horgol) ösz. áth. Valamely női munkát horgognemű tüvel kötögetve kikészít.

KIHORNYOL, (ki-hornyol) ösz. áth. Hornyolva, azaz hosszas metszéseket, vágásokat, barázdákat, rovatokat esinálva gerezedesen kivölgyel valamit. *Kihornyolni a faoszlopot, a hengert.* V. ö. HORNÝOL.

KIHORNYOLÁS, (ki-hornyolás) ösz. fn. Metszés, faragás, rovatolás stb. mely által kihornyolnak valamit. V. ö. KIHORNYOL.

KIHOZ, (ki-hoz) ösz. áth. Minthogy hozni am. valamit távolról közle, onnan ide szállítani; valamint vinni am. közletről távolra, innen oda szállítani: tehát *kihoz* am. valamit, ami bizonyos távol térben rejtve, zárva volt, onnan kiveszi, és ide szállítja, vagy valakit, aki valahol benn tartózkodott, magával onnan ide hoz. *Hozd ki a pipámat* am. nekem, ki most künn vagyok, hozd ide a pipámat, mely ott benn vagy. *Ha eljössz hozzám a falura, hozd ki magaddal nődöt is,* am. hozzám, aki most falun künn vagyok, hozd ide nődöt is, ki ott benn van a városban. V. ö. HOZ és VISZ. Átv. ért. mondják az okoskodó észről, illetőleg személyről, midőn bizonyos előzményekből, több különös körülmények- vagy esetekből valamit általában következtet, s mint eredményt állít elő. *Mind ezekből azt hozom ki, hogy követelésed jogtalan.* (Inducere).

KIHOZÁS, (ki-hozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kihozunk, különösen bizonyos előzményekből valamit általában következtetünk. (Inductio).

KIHOZÓ, (ki-hozó) ösz. mn. 1) Aki valamit kihoz. 2) Aminél fogva valamit kihozunk, következtetünk (Inductio).

KIHOZÓLAG, (ki-hozólag) ösz. ih. Különös körülményekből következtetve. (Per inductionem).

KIHÖRÖG, (ki-hörög) ösz. önh. Tárgyesetes névvel mondjuk oly haldoklóról, ki nagy erőködés s göresös vonaglások között hörögve múlik ki. Mint-hogy pedig szoros ért. a sertés szokott hörögni, midőn megölik, innen megvető értelemmel bír. *A gonosztevő gyilkos irtóztató káromlások után a hétért pallosa alatt kihörögte lelkét.*

KIHÖRPENT, (ki-hörpent) ösz. áth. Hörpentve vagyis egy kortyot húzva kiiszik bizonyos edényből valamely italt. *Kihörpenteni a pohár fenekén maradt bort.* V. ö. HÖRPENT.

KIHÖRPENTÉS, (ki-hörpentés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kihörpent.

KIHÖRPÖGET, (ki-hörpöget) ösz. gyak. áth. Hörpögetve, azaz többször vagy folytonosan hörpentve kiidogál, kiszivogat valami italt.

KIHÖRPÖGETÉS, (ki-hörpögetés) ösz. fn. Hörpögetve kiidogálás.

KIHÖRPÖL, (ki-hörpöl) ösz. áth. Valamivel szűkebb jelentésű, mint a *kihörpöget*, mert ez gyakoribb s többször ismételt hörpöt jelent. V. ö. HÖRPÖL, HÖRPÖGET, HÖRPENT.

KIHÖRPÖLÉS, (ki-hörpölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kihörpöl.

KIHUGYOZ, (ki-hugyoz) ösz. áth. 1) Valamit hugygyá válva, azaz mint hugyot, a rendes hugyészön kibocsát, kifolyat. *A megivott sok bort, pálinkát félnyersen kihugyozni.* 2) Nem a hugy lényegéhez tartozó részeeskéket a hugygal keverve kieszt. *A hólyagban képződő homokot kihugyozni. Az ondós nyálkát, az epét kihugyozni.* V. ö. HUGY.

KIHUGYOZÁS, (ki-hugyozás) ösz. fn. A hugygal a hugyhólyagból kilövelése.

KIHUGYOZIK, (ki-hugyozik) ösz. k. Valamely kerített térből kifelé hugyozik. *Kihugyozni az ablakon az utcára. A konyhaajtóból kihugyozni az udvarra.* V. ö. HUGYOZIK.

KIHULL, (ki-hull) ösz. önh. Hullva kiesik valahonnan. Minthogy a *hull* szorosán véve gyüige, azaz többeknek esését jelenti: innen *kihull* szoros ért. am. többes számmal kiesik. *Kihullott a foga,* am. több foga kiesett. *Kihullott az alma a kosárból,* am. több alma kiesett belőle. *Kihullott a pénz a zsebéből.* am. több darab pénz esett ki. *Kihullott a haja, szőre, serénye.* E szónak gyakoriságát mutatja ma a kettős *l*, miszerént *hull* = *hül-ol*, s gyöke *hül* egy a *múl* igével, mely eredetileg am. megy, távozik, pl. *múl-ik* az idő. V. ö. HULL.

KIHULLÁS, (ki-hullás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kihull. *A hajak, fogak kihullása ellen némi óvószereket használni.* V. ö. KIHULL.

KIHULLAT, (ki-hallat) ösz. áth. Engedi, hagyja, akaratlanul vagy készakarva teszi, hogy kihulljon

valami. *A likas zsákból kihullatni a diót. A vetőgépből kihullatni a magot.* V. ö. HULLAT.

KIHULLATÁS, (ki-hullatás) ösz. fn. Akaratlanul vagy akarva annak eszközlése, hogy valami kihull.

KIHURCZOL, (ki-hurezol) ösz. áth. Valamit magával v. maga után hurezolva kivisz valahonnan valahová. *A teli zsákokat szájoznál fogva kihurczolni a kamrából. A földhöz vágott embert hajánál fogva kihurczolni a szobából.* V. ö. HURCZOL.

KIHURCZOLÁS, (ki-hurezolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg folytonos húzás, húzkálás, vontatás neme, midőn hurezolva kivisznek valamit vagy valakit. V. ö. KIHURCZOL.

KIHURCZOLKODÁS, (ki-hurezolkodás) ösz. fn. A kihordozkodásnak festőibb jelentése, mely nagyobb éröködéssel, sietéssel, rendtelenséggel, s az elszállítandó tárgyak kevesebb kíméletével szokott történni, midőn t. i. az illető jószágot nem annyira hordozva, mint inkább hurezolva viszik ki. V. ö. HURCZOL, és HORDOZ.

KIHURCZOLKODIK, (ki-hurezolkodik) ösz. k. Sietve, mintegy nyakrafőre, az elszállítandó holmikat nem annyira hordozva, mint magával hurezolva kimegyen valamely lakból máshová. *A közelgő ellenesség elől kihurezolkodni a városból.* V. ö. HURCZOLKODIK.

KIHURCZOLÓSKODIK, lásd : KIHURCZOLKODIK.

KIHÚZ, (ki-húz) ösz. áth. 1) Valamit tövéből, gyökeréből, szilárd helyzetéből maga felé vonva kimozdít, kivész. *Kihúzni a fogat. Kihúzni a karókat, fiatal fákat. A falból, fából kihúzni a szegeket. Kihúzni a dögöt a gyepre. Kihúzni a szekeket a felszerből, sárból. Kihúzni a palacska dugaszát. Menyhal helyett sokszor kígyót húznak ki.* (Km.). 2) Valamit hosszabbra kinyújt. *Kihúzni az öszvezsugorodott szövetet, ruhát. Kihúzni a bőrt.* 3) Valamit a többi közül húzva kivész. *A kazalból kihúzni egy marok s-énát. Katonaállításkor feketét húzni ki.* 4) Átv. ért. valamit addig folytat, míg végét nem éri, s ki nem fogy belőle. *Egyetlen szónak fejtegetésével több órát kihúzni. Egész éjet tánczolva kihúzni. Ha eddig kihúztam, most már nem tágitok. Nehéz itt a szolgának egy hónapot is kihúzni.* V. ö. HÚZ.

KIHÚZÁS, KIHUZÁS, (ki-húzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kihúznak valamit. *A fogak kihuzását ügyes orvosra bízni.* V. ö. KIHÚZ.

KIHUZGÁL, (ki-huzgál) ösz. áth. és gyak. Több valamit egymás után kihúz. *Az öszülő hajszálakat kihuzgálni. A virágokat tövestül kihuzgálni. Összel a szőlőkarókat kihuzgálni.* V. ö. HUZGÁL.

KIHUZGÁLÁS, (ki-huzgálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn több valamit kihuzgálnak. *A fiatal fák kihuzgálását keményen tiltani és büntetni.* V. ö. KIHUZGÁL.

KIHUZKÁL, KIHUZKÁLÁS, I. KIHUZGÁI, KIHUZGÁLÁS.

KIHÚZÓ, KIHUZÓ, (ki-húzó) ösz. mn. 1) Aki vagy ami valamit kihúz. 2) Mondják némely fiókos bútorokról. *Kihúzó szekrény. Kihúzós pamlag,* vagy öszvetéve : *kihúzószekrény, kihúzópamlag,* melynek alján fiók van, s néha ágyul használtatik. *A tolóágy is szabatosabban : kihúzó.*

KIHÚZÓFIÓK, (ki-kúzó-fiók) ösz. fn. Általán minden fiók, melyet ki lehet húzni, különböztetésül az oly fiókoktól, melyek ki nem húzhatók, pl. némely ládáknak csaptatóval ellátott fiókjai.

KIHÚZOGÁL, (ki-húzogál) ösz. áth. I. KIHUZGÁL.

KIHÜL, (ki-hül) ösz. önh. A benne levő meleg részecskék kirepülnek belőle, s aránylag t. i. előbbi állapotához képest hideggé leszen. *Kihül az étel. Kihül a szoba, ha nem fűtik tovább.* Átv. ért. valamiből kihül, am. kiesik, kimarad, kikopik; talán nem más, mint a vastaghangu kihull. *Kihült a hivatalból. Mindenéből kihült.*

KIHÜLÉS, KIHÜLÉS, (ki-hülés) ösz. fn. Változási állapot, midőn kihül valami vagy átv. ért. valaki. V. ö. KIHÜL.

KIHÚT, (ki-hút) ösz. áth. Valamely zárt helyet, kieresztvén belőle a meleget, aránylag hideggé teszen. *Sok járáskeles, ajtónyitogatás által kihüteni a szobát.* V. ö. HÜT.

KIHÜTÉS, KIHÜTÉS, (ki-hütés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kihütenek valamit. V. ö. KIHÚT.

KIHÜVELYÉZ, KIHÜVELYÉZ, (ki-hüvelyéz) ösz. áth. Hüvelyéből, illetőleg tokjából, héjából, burkából stb. kifejt valamit. *Kihüvelyezni a babot, borsót.* V. ö. HÜVELY.

KIHÜVELYÉZÉS v. —HÜVELYÉZÉS, (ki-hüvelyézés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kihüvelyeznek valamit. V. ö. KIHÜVELYÉZ.

KIIDOMÍT v. —IDOMIT, (ki-idomít) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos formára kialakít, kikészít, ezélnak megfelelő külsővel ellát. *Az esztergáros kiidomítja a munkába vett fát, csontot.* 2) Bizonyos állatokat kitanít, rendeltetésökhöz illőleg kiképez. *Kiidomítani a hurezi paripákat, a vadászebeket.*

KIIDOMÍTÁS v. —IDOMITÁS, (ki-idomítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg alakítás, képzés, tanítás, mely által kiidomítanak valamit. V. ö. KIIDOMÍT.

KIIGAZGAT, (ki-igazgat) ösz. áth. és gyak. Igazgatva kijavít valamit, kitataroz. *Kiigazgatni a rongyos hátzetőt, az összelődözött falakat.* V. ö. IGAZGAT.

KIIGAZGATÁS, (ki-igazgatás) ösz. fn. Javítás, foltozás, tatarozás stb. mely által kiigazgatunk valamit. V. ö. KIIGAZGAT.

KIIGAZÍT v. —IGAZIT, (ki-igazít) ösz. áth. 1) Valami hibás művet igazítva kijavít. *Kiigazítani a rozsul varrott ruhát.* 2) Valakinek útat mutat, hogy kimenjen, kintasít. *Kiigazítani a tolakodó koldulót a házból. A csavargókat kiigazítani a városból.*

KIIGAZÍTÁS v. — **IGAZÍTÁS**, (ki-igazítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiigazítunk valamit v. valakit, illetőleg : kijavítás, kiutasítás. V. ö. **KIIGAZÍT.**

KIIGAZODÁS, (ki-igazodás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami kiigazodik.

KIIGAZODIK, (ki-igazodik) ösz. k. 1) Valamely dolog igaz azaz valóság gyanánt kiderül, kibizonyodik. *Kiigazodott red, amit már régen suttogott a hír. Kiigazodott, hogy ő tolvaj.* Ez értelemben ritkán jön elő. 2) Az igaz, vagyis jól vezető úton kimegy. *Kiigazodni a sűrű erdőből.* 3) Átv. ért. valamely szövevényes bonyolodott ügyből, kérdésből világosságra jut.

KIIGAZÚL, (ki-igazúl) ösz. önh. l. **KIIGAZODIK.**

KIIGYENÉSÍT, l. **KIEGYENÉSÍT**, V. ö. **EGYENES.**

KIILLAN, (ki-illan) ösz. önh. Illanva, azaz alattomban szökve siető léptekkel kimegy. V. ö. **ILLAN.**

KIILLANÁS, (ki-illanás) ösz. fn. Szökés, menekülés neme, midőn valahonnan kiillan valaki.

KIILLATOZIK, (ki-illatozik) ösz. k. Illatja kiterjed. *A vadolajfa virágai messze kiillatoznak.* V. ö. **ILLATOZIK.**

KIINDÍT v. — **INDIT**, (ki-indít) ösz. áth. Kifelé irányzott vonalban indít valakit v. valamit. *Kiindítani a sárból a szekeret. A hadsereget kiindítani a várból.* V. ö. **INDÍT.**

KIINDÍTÁS v. — **INDÍTÁS**, (ki-indítás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva kiindítunk valamit vagy valakit. V. ö. **KIINDÍT.**

KIINDÚL v. — **INDUL**, (ki-indúl) ösz. önh. Kifelé irányzott vonalban indul, azaz mozogni kezd. *Kiindulni a városból, faluból. Jó korán kiindulni a szállótanyáról.* Átv. ért. beszédét, fejtegetését, okoskodását stb. valamely elvből, előzményből, föltevésből kezdi tovább szólni. V. ö. **INDÚL.**

KIINDÚLÁS v. — **INDULÁS**, (ki-indulás) ösz. fn. Mozdulás, midőn valamely helyről kifelé tartott irányban menni kezd valaki, vagy haladásnak ered valami. *A seregek kiindulása a városból. A hajók kiindulása a révből, a tengeröbölből.*

KIINDULÁSI v. — **INDULÁSI**, (ki-indulási) ösz. mn. Kiindulást illető, ahhoz tartozó. *Kiindulási idő. Kiindulási pont.*

KIÍR, (ki-ír) ösz. áth. 1) Valamit írva kijelöl, kifest. *Valamit számokkal kiírni. Kiírni a szobákat.* 2) Valamit más írás, vagy nyomtatás után, mintegy belőlök kivéve, ír le. *Nevezetesebb mondatokat kiírni valamely könyvből.* V. ö. **ÍR.**

KIIRAMODÁS, (ki-iramodás) ösz. fn. Sietés neme, midőn kiiramodunk valahonnan. V. ö. **KIIRAMODIK.**

KIIRAMODIK, (ki-iramodik) ösz. k. Iramodva, azaz siető léptekkel kimegy. *Az üzőbe vett szarvas kiiramodik az erdőből.* V. ö. **IRAMODIK.**

KIÍRÁS, **KIIRÁS**, (ki-írás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg jelölés, festés, vagy kijegyzés, midőn kiírunk valamit. V. ö. **KIÍR.**

KIIRT, (ki-irt) ösz. áth. Szoros ért. valamit kimentsz, kivág. *Kiirtani a búza közül a rozstot, azaz midőn fejét kihányta, azt lemetszeni. Kiirtani az erdőt. Kiirtani a nádat, bozótot.* Szélesb ért. valamit állati, vagy növényi életétől fosztva kiöl, kipusztít. *Kiirtani a kártékony vadakat, férgeket. Fegyverrel kiirtani valamely város lakosait. Kiirtani a gatz, gyomot.* Átv. ért. a szellemnek bizonyos működéseit, az akarathoz jó vagy gonosz hajlamait erőszakkal megsemmisíti, tehetetlenekké teszi. *Kiirtani a szabad szellemet, tudományosságot, művészetet. Kiirtani a bünt. Kiirtani a vallás, és törvények iránti kegyeletet.* V. ö. **IRT.**

KIIRTÁS, (ki-irtás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos erőszakkal valami élet vagy tenyésztőt életétől fosztva kipusztítanak, kivesztenek. *Állatok, növények kiirtása.* V. ö. **KIIRT.**

KIIRTHATATLAN v. — **IRTHATLAN**, (ki-irthat[at]lan) ösz. mn. Amit kiirtani képesek nem vagyunk, mit kipusztítani, kiveszteni nem lehet. *Kiirthatallan rengeteg erdősegek. Bizonyos férgek kiirthatatlannak.* V. ö. **KIIRT.**

KIIRTÓ, (ki-irtó) ösz. mn. és fn. 1) Ami által valamit kiirtanak. *Kiirtó háborút viselni valamely nép ellen. Kiirtó tüzekeket gerjeszteni az erdőkben, berkekben.* 2) Személy, ki valamit vagy valakit kiirt. *Az erdők kiirtói falukat alapították az irtásokon.* V. ö. **KIIRT.**

KIISMER, (ki-ismer) ösz. áth. Valakinek belső tulajdonságait, hajlamait, tehetségeit stb. kitanulja. *Hosszas társalgás után kiismerni valakit.* Vagy többek között akár külső, akár belső sajátságainál fogva megv. felismer. *Száz és ezer között kiismertem.* Németsen használtatik némelyek által visszatérő névmással is : *nem ismeri ki magát,* azaz nem tudja hanyadán van, nem tudja hol v. hogyan v. kikkel van dolga.

KIISMERHETETLEN, **KIISMERHETLEN**, (ki-ismerhet[et]len) ösz. mn. Akit nem lehet kiismerni. Határozóként : kiismerhetlen módon vagy állapotban.

KIISMERHETŐ, (ki-ismerhető) ösz. mn. Akit v. amit ki lehet ismerni.

KIISMERHETŐLEG, (ki-ismerhetőleg) ösz. ih. Kiismerhető módon vagy állapotban.

KIISMERSZIK, (ki-ismerszik) ösz. k. Különös ismertető jegyeinél fogva a többiekől kiválik, a többiek között megismerhető.

KIISZAMODÁS, (ki-iszamodás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valamely állati tag kiiszamodik. V. ö. **KIISZAMODIK.**

KIISZAMODIK, (ki-iszamodik) ösz. k. Az állati tagokról mondják, midőn csuklóikból kicsuszszannak, kimenyülnek. Máskép : *kificzamodik, kimarúl, ki-menyül.* V. ö. **ISZAMODIK.**

KIISZIK, (ki-iszik) ösz. k. Tárgyesetes névvel am. bizonyos mennyiségű italt kiürít, a torkán leboesát. *Kiiszik egy pohár bort. Maga kiitta az egész palackot. Idd ki, ami hátra van.* V. ö. ISZIK.

KIÍTÉL v. — **ITÉL**, (ki-ítél) ösz. áth. Birói ítélet által valakit valamely vagyon, különösen fekvő jószág birtokából kimozdít. (Erdélyi szó.)

KIIVÁS, (ki-ivás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiiszunk valamit. V. ö. KIISZIK.

KIÍVEL, (ki-ível) ösz. áth. Valamit ívformára kikanyarít, kimetsz. *Kiívelni a szék karját. Kívelni az ajtó szemöldökét.* V. ö. ÍV.

KIÍVELÉS, (ki-ívelés) ösz. fn. Valaminek ívformára kikanyarítása, kimetszése, illetőleg építése.

KIIZEN, (ki-izen) ösz. áth. Valaminek belsejéből kifelé izenve tudat valamit. *A házból kiizenni a zenészeknek, hogy hallgassanak el.*

KIIZLIK, (ki-izlik) ösz. k. Valamely ételből, italból némi fűszernek, járuléknak íze kitünőleg érzik. *Ezen téstás ételből kiizlik az avas vaj. Borodból kiizlik a hegyaljai zamat.* V. ö. ÍZLIK.

KIIZZAD, (ki-izzad) ösz. áth. Valamely bajból izzadva kimenekül; vagy némi fölösleges nedveket izzadva kiad. *Kiizzadni a náthát, hurutot. Kiizzadni a megivott sok bort. Bűdös, nehéz párárt izzad ki.* V. ö. IZZAD.

KIIZZADÁS, (ki-izzadás) ösz. fn. A testből kiszivárgó nedvnek azon neme, melyet kiizzadunk.

KIIZZÓDIK, (ki-izzódik) ösz. k. l. KIIZZAD.

KIJÁR, (ki-jár) ösz. önh. 1) Gyakorta vagy többször kimegy. *Nyáron kijárok a hegyerbe.* Mint jelentése mutatja, gyakorító. 2) Tárgyesetes névvel am. járva elkoptat, vagy kinyomkod valamit. *Kijárni a csizma sarkát. A sok szekér kijárja az utat.* 3) Visszatérő névmással, am. kelletig, elégséig jár. *Kedvemre kijártam magamat.* 4) Átv. ért. bizonyos illetőség, járandóság rendszeren kijut, kiadatik neki. *Minden legénynek naponként kijár a hat krajczárja, és két font kenyere.* V. ö. JÁR.

KIJÁRÁS, (ki-járás) ösz. fn. 1) Többszöri kimenés. 2) Valamely kerített helyen, vagy épületen azon rés, vagy nyílás, pl. kapu, ajtó, melyen ki szoktak járni. *Eltévesztetni a kijárást. Szoros, tág, kényelmes kijárás.*

KIJÁRMOL, (ki-jármol) ösz. áth. A járomba fogott barmot szabadon eresztí. *Eteléskor kijármolni az ökröket.*

KIJÁRMOLÁS, (ki-jármolás) ösz. fn. A járomban levő baromnak kifogása.

KIJÁRÓ, (ki-járó) ösz. mn. és fn. 1) Ami vagy aki kijár. 2) Út, melyen kijárnak, melyen szokott kijárás van, kijáró út v. ösvény.

KIJÁTSZÁS, (ki-játszás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg sorsolás, vagy átv. ért. fondorkodás, csalás, midőn kijátszanak valamit vagy valakit. V. ö. KIJÁTSZIK.

KIJÁTSZIK, (ki-játszik) ösz. k. Tárgyesetes névvel 1) Valamit kártya- vagy sorsjáték által nyereményül kitesz. *Pipát, lovat, házat, urodalmat kijátszani.* 2) A kártyázásban valamely egyes kártyát első ad ki, melyre a játszótárs vagy játszótársak a szabályok szerint a magukét ráadják. 3) Átv. ért. valakinek terveit, szándékát esellel, fondorkodva, furfangosan stb. megsemmisíti, húsítja, különösen oly módon, mely által a vesztett fél neveltség tárgyává leszen. *Engem ugyan kijátszottak.* V. ö. JÁTSZIK.

KIJÁTSZÓ, (ki-játszó) ösz. mn. 1) Aki kijátszik. 2) Aki másnak szándokát fondorkodva meghúsitja.

KIJÁTSZÓLAG, (ki-játszólag) ösz. ih. Kijátszó módon.

KIJÁTSZÓLAGOS, (ki-játszólagos) ösz. mn. Magáról a cselről vagy fondorkodásról mondják, mely által valaki másnak szándokát ravaszul meghúsitja. *Kijátszólagos tett. Kijátszólagos szerződés.*

KIJAVÍT v. — **JAVIT**, (ki-javít) ösz. áth. Ami kopott, romlott, rongyos, általában rossz vagy hibás állapotban volt, azt rendeltetéséhez képest jóvá teszi. *Kijavítani az épületeket, szerszámokat, ruhákat.* V. ö. JAVÍT.

KIJAVÍTÁS v. — **JAVITÁS**, (ki-javítás) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kijavítunk. *A háztető kijavításán dolgozni. Nyomdai hibák kijavítása.* 2) Maga azon mű, melyet kijavítva létre hozunk. *Ezen ház szépségét és értékét a kijavítások igen emelik.*

KIJEBB, (ki-j-ebb; a j csak közbeszurat az ürnnek vagy két önhangzó összeütközésének eltávoztatása végett.) másod fokú igekötő. Jobban kifelé. *Kijebbnyomni. Kijebbnyomulni. Kijebbmenni. Kijebberteszteni* stb.

KIJEGYEZ, (ki-jegyéz) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos jegy által a többi közől kitiüntet. *A nevezetesebb mondatokat valamely könyvben önval kijegyézni. Kijegyézni az utat.*

„Száll a madár; nem kérdi: merre? hol?

Hideg tájról melegre vándorol.

Útját az ég kijegyézé, — ismeri:

Kijegyezett út a végtelen neki.“

Hiador (Jámbor Pál).

2) A többi közől valamit kiír. *A névkönyvből kijegyézni némely személyek czimeit.* V. ö. JEGY.

KIJEGYEZÉS, (ki-jegyezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kijegyezünk valamit. V. ö. KIJEGYEZ.

KIJEGYZÉS, l. KIJEGYEZÉS.

KIJELÉL, (ki-jelél) ösz. áth. 1) Valamit jel által kitiüntet, kimutat a többi közől. *A mérnök pőznákkal kijeleli a határvonalakat. Az erdősegi utak menetelét csóvákkkal kijelelni. A felosztott réteket hancsokkal kijelelni.* 2) Bizonyos hivatalra, méltóságra kitév valakit, s mint arra való az illető választóknak, vagy kinevezési joggal bíró felsőségnak elébe terjeszt. *A megyei tisztviselőket a főispánok jellelik ki.* V. ö. JELEL.

KIJELÉLÉS, (ki-jelélés) ösz. fn. 1) Széles ért. valaminek kitüntetésé, kimutatása, meghatározása bizonyos jel v. jelek által. 2) Szoros ért. cselekvés, melynél fogva valakit bizonyos hivatalra vagy méltóságra mint arra valót kitűznek, és az illetőknek kinevezésre vagy választásra ajánlanak. V. ö. **KIJELÉL**.

KIJELÉLT, (1), (ki-jelélt) ösz. mn. Amit bizonyos jellel kitüntettek, kimutattak. *A kijelélt helyen összegegyülni. Kijelélt erdővágások, rétek, kaszálók.*

KIJELÉLT, (2), (mint föntebb) ösz. fu. Személy, kit bizonyos rangra, hivatalra, méltóságra kitűznek, s mint arra valót az illető választóknak vagy felsőségeknek ajánlanak. *A kijeléltek neveit a gyűlés előtt kikidáltani.* V. ö. **KIJELÉL**.

KIJELÉNT, (ki-jelént) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos jel által másoknak tudtára ad, különösen szóval ki nyilatkoztat. *Szándékát, véleményét levélben, élőszóval kijelenteni. A nemletszést orrfintorítással, fejcsóválva, gúnymosolyal kijelenteni.* 2) Valamely titkos, rejtélyes dolgot felvilágosít, s másokkal közöl, különösen, Istenre, és vallásra vonatkozó ismereteket, tanokat hirdet ki. *A keresztény embernek hinnie kell, amit Krisztus Urunk kijelentett, és az Apostolok hirdettek.* V. ö. **JELÉNT**.

KIJELÉNTÉS, (ki-jeléntés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit kijelentünk. Különösen, az isteni és hittani dolgokra vonatkozólag am. bizonyos tanok ki nyilatkoztatása, melyek az emberi korlátolt észet fölülmulják. *Mózes, próféták, és Idvezítőnk által tett kijelentések. Szent János látásában foglalt kijelentések. A felsőbb hittani titkokat isteni kijelentésből tudjuk.* V. ö. **KIJELÉNT**.

KIJELÉNTHETETLEN, (ki-jelenthetetlen) ösz. mn. A Debreczeni legendáskönyvben am. kimondhatatlan.

KIJELÖL, l. **KIJELÉL**.

KIJÓ, falu Sáros m.; helyr. *Kijó-ra*, —*n*, —*ról*.

KIJOBBIT v. —**JOBBIT**, (ki-jobbít) ösz. áth. Valamit aránylag jobbá tesz, mint előbb volt. Ami rossz, azt *kijavítjuk*. V. ö. **JOBBIT**, **JAVÍT**.

KIJOBBITÁS v. —**JOBBITÁS**, (ki-jobbítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg igazítás, mely által valamit jobbá teszünk. V. ö. **JOBBIT**.

KIJÓZANÍT v. —**JÓZANIT**, (ki-józanít) ösz. áth. Józanná tesz, a részegség és mámor okozta homályból, zavarból kitisztít. *Az álom kijózanította.* Átv. ért. az indulatok, elöitéletek stb. nyügeből, homályából kibontakoztat. *A korral előhaladt tapasztalás kijózanítja az ifjú szédelgéseket.*

KIJÓZANÍTÁS v. **JÓZANÍTÁS**, (ki-józanítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit más valaki, vagy valami kijózanít.

KIJÓZANODÁS, (ki-józanodás) ösz. fn. Javulási állapot, midőn kijózanodik valaki. *Kijózanodás után megbánta, amit részeg állapotban cselekedett volt.* V. ö. **KIJÓZANODIK**.

KIJÓZANODIK, (ki-józanodik) ösz. k. Tulajd. ért. a részegség és mámor okozta homályból, zavarból kitisztul a feje. Átv. ért. az indulatok, szenvedélyek, hebehurgyaság, előitéletek nyügeből kibontakozva, kivergődve tisztán, elfogulatlanul, érett, ülepdedt, higgadt észszel fogja föl a dolgokat.

KIJÓZANÚL v. —**JÓZANUL**, (ki-józanúl) ösz. önh. L. **KIJÓZANODIK**.

KIJÓZANÚLÁS v. —**JÓZANULÁS**, (ki-józanulás) l. **KIJÓZANODÁS**.

KIJŐ, (ki-jő) ösz. önh. A bennlevő hozzánk künnlevőkhöz jő. *Jőjj ki az utcára. Jőjj ki hozzánk a falura.* Ellentétes irányban és viszonyban: *kimegy*. V. ö. **JŐ**, és **MÉGY**. Átv. ért. valamely rejtett titkos szám vagy rejtett dolog kiderül. *A számadás kijött. A keresett mennyiség pontosan kijött. A sorsjátékban a tett számok közül egy sem jött ki. Ebből az jönne ki, hogy ökeme hazudott. Végre kijött, hogy az ezüst kanalak a megszökött inas révén sikkadtak el.* V. ö. **JŐ**.

KIJÖVÉS, (ki-jövés) ösz. fn. Mozgás, illetőleg lépés, járás, midőn valahonnan kijövünk. Átv. ért. kiderülés, tudomásra jutás. V. ö. **KIJŐ**.

KIJÖVETEL, (1), **KIJÖVETEL**, (ki-jövetel v. —jövetel) ösz. fn. Kijövés elvont értelemben, vagy a kijövés végrehajtva.

KIJÖVET, (2), (ki-jövet) ösz. ih. Midőn kijő valaki, kijövés alkalmával. *Kijövet majd elmondom, amit ottbenn láttam, és hallottam.*

KIJUT, (ki-jut) ösz. önh. 1) Menve, járva kiér valahonnan v. valahova. *Hosszas tévelygés után kijutottunk az erdőből. Kijutni a magas tengerre.* 2) Bizonyos osztalékból az illetők közül mindenkinek jut. *Minden munkásnak kijutott egy-egy pohár bor. Néha gúnysos ért. kijutott neki, neked, nekem stb. am. rossz osztalékot kapott; kikapta a magáét.* V. ö. **JUT**.

KIKACRINGAT, **KIKACSONGAT**, (ki-kaesingat v. —kacsongat) ösz. önh. Kacsingatva ki-kínéz. *Az ablakból kikacsingatni.*

KIKACSINT, (ki-kacsint) ösz. önh. Kacsintva kitekint.

KIKACZAG, (ki-kaczag) ösz. önh. Valakit kaczagva kigúnyol, kicsúfol. *Kikaczagni valakinek ostoba ületeit; kikaczagni a hetvenkedő katapildát.* V. ö. **KACZAG**, **HAHOTÁZ**, **NEVET**, **RÖHÖG**, **MOSOLYOG**, **VIHOG**.

KIKACZAGÁS, (ki-kaczagás) ösz. fn. Kaczagó hangra fakadó kigúnyolás, kicsúfolás, roszalás.

KIKACZOLÓDIK, (ki-kaczolódik) l. **KIKÁSZOLÓDIK**.

KIKAJÁLT, (ki-kajált) l. **KIKIÁLT**.

KIKAJDÁSZ, (ki-kajdász) l. **KIKIABÁL**.

KIKAJTAT, (ki-kajtat) l. **KIKUTAT**.

KIKÁKOG, (ki-kákog) ösz. áth. Kákogva, értetlenül kifeleg. *Kikákogta, amit nem kellett volna mondani.*

KIKALÁNOZ, (ki-kalánoz) ösz. áth. Kalánnal valamit kiszed, kimereget.

KIKALAPÁL, (ki-kalapál) ösz. áth. Kalapálva keményre kiver, vagy kiformal, bizonyos ezétra kikészít valamit. *Vashámorokban az idomlatan vastömegeket kikalapální. A vasszálakat laposabbra kikalapální. A vasat sinnek, karikának, szegnek kikalapální.* V. ö. **KALAPÁL**.

KIKALAPÁLÁS, (ki-kalapálás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg ütés, pörölyözés, stb. mely által kikalapálnak valamit. V. ö. **KIKALAPÁL**.

KIKALL, (ki-kall) ösz. áth. Kallva, az úgynevezett kallóban valamely szöveget kikészít, kiformal. *Kikallani a szűrposztót.*

KIKALLÁS, (ki-kallás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kikallanak.

KIKALLÓZ, (ki-kallóz); **KIKALLÓZÁS**, (ki-kallózás) l. **KIKALL**; **KIKALLÁS**.

KIKÁMPICSORODIK, (ki-kámpicsorodik) ösz. k. Mondják kizárólag a nyelvről és szájról, midőn valamely nehéz kiejtésű szóban megakad, s erőködve ideoda rángatódzik, s mintegy kigörbed. *Némely öszvehalmozott mássalhangzóju német és tót szók kiejtésében kíkámpicsorodik a magyar ember nyelve.* Mondják a száj által gúnyolóról is, midőn valakit ajkainak rángatásaival, vagy uylvének kigörbitésével csúfol, azaz mint³tul a Dunán mondják, *kikámpol* valakit. V. ö. **KÁMPOL**, **KÁMPICSORODIK**.

KIKANALAZ, l. **KIKALÁNOZ**.

KIKANCSUKÁZ, (ki-kancsukáz) ösz. áth. Kancsukaféle orosz korbáccsal kiver, kiüz, kikerget valakit.

KIKANDIKÁL, (ki-kandikál) ösz. önh. Kandikálva kinéz valahonnan, és valahova. *Az ablakból kikandikální az utcára. A bokrok közül kikandikálnak a virágok.* V. ö. **KANDIKÁL**.

KIKANDIKÁLÁS, (ki-kandikálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami kikandikál.

KIKANTÁROZ, (ki-kantároz) ösz. áth. A kantárba fogott lónak, szárnak stb. fejét kiszabadítja a kantárból. V. ö. **KANTÁROZ**.

KIKANYARGAT, (ki-kanyargat) ösz. áth. és gyak. 1) Bizonyos hajlékony testeket kanyar alakukká teveget. *Az íróttollak nyeleit kikanyargatní. Az igabélfákat czifrán kikanyargatní. A kényes kocsislovak kikanyargatják nyakaikat.* 2) Kanyargó mozgással, futással többek közül némelyeket kikerít. *Kikanyargatní a ménésből néhány csikót*

KIKANYARGATÁS, (ki kanyargatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikanyargat.

KIKANYARÍT v. —**KANYARIT**, (ki-kanyarít) ösz. áth. 1) Valamely hajlékony vagy képzékeny testet kanyarúan kihajlít, kiképez. *Kikanyarítaní a kapocsnak, horognak való vasat. Kikanyarítaní a ke-rekasztalnak való deszkát.* 2) Kanyarúan kinetsz, kivág valamit. *A sajtából, kenyérből kikanyarítaní egy darabot. Ekével kikanyarítaní a vízenyős legelőt, hová a juhokat ereszténi nem szabad.* 3) A többi közöl né-

melyeket kanyarítva kiválaszt. *Kikanyarítaní a gulyából néhány tinót.* 4) Valakit kikanyarítaní, amkaron fogva s megpördítve kilődítaní. 5) Átv. tréfásan a beszédet, pl. dicséretet, idévezletet vagy káromkodást czifrán kikeríti.

KIKANYARÍTÁS v. —**KANYARITÁS**, (ki-kanyarítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikanyarít.

KIKANYARODÁS, (ki-kanyarodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami kikanyarodik.

KIKANYARODIK, (ki-kanyarodik) ösz. k. Kanyarodva, vagyis görbe vonalt képezve, ívalakban mozdulva kinegy, kiindul valahonnan. *A fölrezzent madarak kikanyarodnak a nádasból, sürüből.*

KIKANYARÚL v. —**KANYARUL**, (ki-kanyarúl) ösz. önh. l. **KIKANYARODIK**.

KIKAP, (ki-kap) ösz. áth. 1) Valamit kapva kiragad. *Kikapni valakinek kezéből a fegyvert. Kikapni az ügyetlen hajós markából az evezőt.* 2) Járandóság, illetőség gyanánt kinyer, kivesz valamit. *A katonák kikapják napi díjaikat. A tisztviselők havonként, vagy évnegyedenként kapják ki fizetéseiket.* Rosz vagy bűnhődő értelemben is. *Kikapta a magát.* *Kikapta, amit érdemlett volt. Várj gyerek, majd kikapsz ezért.* 3) Önhatólag, s átv. ért. tárgyasetes név nélkül am. az illendőség, vagy erkölcsiség korlátain kívül jár. *Innen kikapó legény, menyecske, leány*, am. kicsapó, erkölcsstelen magaviseletű. 4) Átv. ért. *valakin kikapni*, am. kifogni, azaz erkölcsi erőt gyakorolni. *A kardos menyecske kikapott a gyáva férjén.* V. ö. **KAP**.

KIKAPÁL, (ki-kapál) ösz. áth. Valamit kapával kivág, kiszakaszt, kiszed a földből. *Kikapální a gyomot. Kikapální a burgonyát.* Átv. ért. körmeivel, patájával kivájja, kikaparja a földet, vagy a földdel takart valamit. *A ló kikapálta az akol földjét.*

KIKAPÁLÁS, (ki-kapálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kikapál.

KIKAPAR, (ki-kapar) ösz. áth. Kaparva kivesz, kihány valamit a földből, szemétből, polyvából stb. *Kikaparní valamit körmökkel. A kutya kikaparja az eldugott csontot. A tyúk kikaparja a szemétből a gabnaszemeket. A tyúk is kikaparja (km.), azaz a tilos tett ott is kivilágosodik, ahol nem vélné az ember. Kikaparom a szemedet.* V. ö. **KAPAR**.

KIKAPARÁS, (ki-kaparás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kikapar.

KIKAPARÁSZ v. —**KAPARÁZ**, (ki-kaparász v. -kaparáz) ösz. áth. Kaparászva, azaz folytonosan, vagy gyakran kaparva kikeres, kivesz, kihány valamit. *A tyúkok kikaparászzák a kertbe vetett magokat.* V. ö. **KAPARÁSZ**.

KIKAPARÁSZÁS v. —**KAPARÁZÁS**, (ki-kaparászás v. -kaparázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kikaparász.

KIKAPÁS, (ki-kapás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kikap V. ö. **KIKAP**.

KIKAPASZKODIK, (ki-kapaszkodik) ösz. k. Kapaszkodva kimegy, kinenekül, kiemelkedik valahonnan. *Kikapaszkodni a veremből, kútból.* V. ö. **KAPASZKODIK**.

KIKAPCSOL, (ki-kapesol) ösz. áth. Valamit ami kapesolva, kapocsossal összefűzve volt, kibont. *Kikapcsolni a mentét, szűrt. Kikapcsolni a kantárt, hevedert.* V. ö. **KAPCSOL**.

KIKAPCSOLÁS, (ki-kapesolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kikapcsolunk.

KIKAPDOS, (ki-kapdos) ösz. áth. és gyak. Kapdosva, azaz többször utána kapva, kiragad holmit. *A gyermekek kikapdosták az almákat a kosárból.* V. ö. **KAPDOS**.

KIKAPDOZ, **KIKAPKOD**, I. **KIKAPDOS**.

KIKAPÓ, (ki-kapó) ösz. mn. Átv. ért. kiesapongó, az illendőség és erkölcsiség korlátain, különösen a nemi szemérmert illetőleg, leginkább nőszemélyekre vitelve, kihágó. *Kikapó leány, menyecske.*

KIKARAMÍT v. —**KARAMIT**, (ki-karamit) I. **KIKANYARÍT**.

KIKARAMODIK, (ki-karamodik) I. **KIKANYARODIK**.

KIKARICSÁL, (ki-karicsál) ösz. áth. Tyúk módjára karicsálva kifeeseg. Gúnyos ért.

KIKARIMÁZ, (ki-karimáz) ösz. áth. Valaminek karimát esinál, vagy valamit karimásan kimetsz, kikanyarit. *Kikarimázni a fűveget. Kikarimázni a hordó fenekét.* V. ö. **KARIMA**.

KIKARIMÁZÁS, (ki-karimázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kikarimáznak, karimával kerítenek valamit. V. ö. **KIKARIMÁZ**.

KIKÁROG, (ki-károg) ösz. önh. Átv. gúnyos ért. valamit károgó varjak módjára kilármáz, kibirdet.

KIKAROL, (ki-karol) ösz. áth. Karba fogva kivesz, kiemel. *Kikarolni a gyermeket a kocsiból.*

KIKARÓZ, (ki-karóz) ösz. áth. Karóval vagy karókkal kirak, megerősít, körülkerít, kijelel. *Kikarózni a szőlőtöskéket, a fiatal fákat, a borsót, babot. Kikarózni a vadas kertet. Kikarózni a munkában levő útvonalat.* V. ö. **KARÓZ**.

KIKARÓZÁS, (ki-karózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kikaróznak valamit. *Szőlők, vadascertek, vtzpartok kikarózása.*

KIKÁRPITÓZ, (ki-kárpitóz) ösz. áth. Valamit kárpitokkal kiékesít. *Kikárpitózni a teremtet, ablakot.* V. ö. **KÁRPIT**.

KIKÁRPITÓZÁS, (ki-kárpitózás) ösz. fn. Diszítés, ékesítés, szerelés neme, midőn kikárpitóznak valamit. V. ö. **KIKÁRPITÓZ**.

KIKÁRTOL, (ki-kártol) ösz. áth. A csapók, posztósok kárt nevű gerebenével kifésül, kitisztít. *Kikártolni a gubanczos gyapjút, szőrt.* V. ö. **KÁRTOL**.

KIKÁRTOLÁS, (ki-kártolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kártolnak.

KIKÁSZOLÓDÁS, (ki-kászolódás) ösz. fn. Kászolódva kivergődés, kibontakozás.

KIKÁSZOLÓDIK, (ki-kászolódik) ösz. belsz. Kászolódva kivergődik, kibontakozik valahonnan. V. ö. **KÁSZOLÓDIK**, **GÁZOLÓDIK**.

KIKÁTRÁNYOL, (ki-kátrányol) ösz. áth. Bizonyos fából készített művek, alkotmányok külsejének, felszínének kátránnyal kikenése. *Kikátrányolni a hajót.* Máskép: *kidegetel, kidohotol.* V. ö. **KÁTRÁNY**.

KIKÁTRÁNYOLÁS, (ki-kátrányolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kikátrányolnak.

KIKÁVÁZ, (ki-káváz) ösz. áth. Valamit kávvával kerít, körülvesz. *Kikávázni a tutat. Kikávázni (abroncsozni) a szoknyát.* V. ö. **KÁVA**.

KIKÁVÁZÁS, (ki-kávázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kikáváznak.

KIKEFÉL, (ki-kefél) ösz. áth. Valaminek szenytyét, moeskát, porát stb. kefével kitisztítja. *Kikefélni a poros öltönyt, a sáros csizmát. Kikefélni a megvakart lovat. Kikefélni a viaszos padlózatot.* Átv. tréfás ért. valakinek farát, hátát, poros ruha gyanánt, megveri. *Jól kikefélték ő helmét a falu házándál.* V. ö. **KEFE**, **KEFÉL**.

KIKEFÉLÉS, (ki-kefélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kikefélnek.

KIKÉL, **KIKEL**, (ki-kel) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. kimegy, kiszáll valahonnan. *Kikelni az ágyból, a fürdőkádból.*

„Majdan ha leltem záraiból kikél.”

Berzsenyi.

2) Átv. ért. mondják tojások, ikrák ivadékaikról, midőn burkaikból kibújnak. *Kikelnek a csibék, libák, verebek. Kikelnek a halak, békák.* 3) Mondják növénymagokról, midőn kiesíráznak. *Kikel a búza, rozs, árpa. Kikel a répa, hajma, ibolya.* 4) Valakinek védelmére vagy megtámadására kiáll, kimozdúl. *Kikelni az elnyomott ártatlannak mellett. Kikelni a haza védelmére. Kikelni az ellenség ellen.* Különösen átv. ért. szóval vagy írással véd vagy megtámad valakit. *Kikelni a nép jogai mellett. Kikelni a végrehajtó hatalom visszaélései ellen.* 5) Képéből kikelni, am. kóros állapot következtében vagy erős indulat miatt arcvonásaiból kivetkőzni, képében átváltozni.

KIKELÉS, (ki-keelés) ösz. fn. Cselekvés, állapot, midőn valaki vagy valami kikel.

KIKELET, (ki-kelet) ösz. fn. Köz szokás szerint egyértelműnek tartják a tavasszal: de szabatosabban ,tavasz'-nak mondjuk az évnek azon egész szakát, mely a tél és nyár között van, ,kikelet'-nek pedig csak a tavasz kezdetét vagy elejét, mely közvetlenül a telet követi, midőn a hó olvadván lágyabb időjárás kezdődik, s a fű és egyéb növények mintegy életre kelnek; mi rendesen martius és aprilisban történik.

„A mosolygó kikelet,
Váltja fel a mord telet.“

Népdal. (Erdélyi J. gyűjt.).

„Süvölt a szél a puszta fák felett,
Hol van virágod nyájas kikelet?“

Ferenczy Teréz.

Egyébiránt valószínűnek látszik, hogy a tavasz szó sem más mint a csangósan ejtett *tavas*, valamint: *dobasz, horpasz, kopasz, dugasz* szintén: *dobas, horpas, kopas, dugas*. 'Kikelet' származásához képest szabatosan véve jelenti a tavasznak mindjárt a tél után következő azon időpontját, melyben minden kikel, életre kel, s a növényzés általán megindul, mi éghajlatunk alatt néha előbb, néha későbbben történik. Baranyai tájszólás szerint van *bekelet* is, mely őszt jelent. Ezen ellentétből és észjárásból indulva ki, a *kikelet* annyit tenne, mint az aklokban, ólakban tartott barmok kieresztésének, kikelésének ideje; *bekelet* pedig jelentené a késő őszt, midőn a marha *bekelet*, vagy, mint mondani szokták, *beszorul*.

KIKELETI, (ki-keleti) ősz. mn. Kikeletkor tenyésző, növe, viruló, járó; tavaszi. *Kikeleti virágok. Kikeleti pázsitok. Kikeleti idő. Kikeleti szelek.*

KIKELETKOR, (ki-keletkor) ősz. időhatározó. Azon időszakban, melyet kikeletnek hívunk. *Kikeletkor a természet megújul, zöldellenek a fák, nő a fű, nyílnak a virágok.*

KIKÉMÉL, (ki-kémél) ősz. áth. Valamit kém gyanánt kikutat, vizsgál. *Kikémelni az ellenség táborát, helyzetét, erejét.* Szélesebb ért. alattomos módon, és utakon kifürkész, kitudakol valamit. V. ö. **KÉMÉL**.

KIKEMÉNYÍT v. —**KEMÉNYIT**, (ki-keményít) ősz. áth. Mondják leginkább ruhanemüekről, és bőrökről, midőn bizonyos enyeges szer által keményké tétetnek. *Kikeményíteni az üngök gallérait, a szoknyákat.*

KIKEMÉNYÍTÉS v. —**KEMÉNYÍTÉS**, (kikeményítés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg idomítás, mely által kikeményítnek valamit. V. ö. **KIKEMÉNYÍT**.

KIKÉMLEL, (ki-kémlel) l. **KIKÉMÉL**.

KIKÉMLELÉS, (ki-kémlelés) ősz. fn. L. **KIKÉMLÉS**.

KIKÉMLÉS, (ki-kémelés) ősz. fn. 1) Szoros ért. cselekvés, midőn valaki mint kém kivizsgál, kikutat valamit. 2) Széles ért. akárki által elkövetett fűrészése, kipuhatólása valamely rejtett dolognak. V. ö. **KÉM**.

KIKEN, (ki-ken) ősz. áth. 1) Valamely kenőcszerrel kiidomít, kifényesít valamit. *Kikenni a bojuszt szakált, hajfűrtöket.* 2) Kenés által valamely edényből mind elfogyaszt. *A hajkenőcsöt már mind kikentük a millyéből.*

KIKENÉS, (ki-kenés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kikennek.

KIKÉNYSZERÍT v. —**KÉNYSZERIT**, (kikényyszerít) ősz. áth. Valakit kényyszerít, erőszakkal rábir, hogy menjen vagy jöjjön ki. *Valakit bizonyos városból, vagy hazájából kikényyszeríteni.* V. ö. **KÉNYSZERÍT**.

KIKÉNYSZERÍTÉS v. —**KÉNYSZERÍTÉS**, (ki-kényyszerítés) ősz. fn. Kimenni vagy kijönni készletés.

KIKÉPEL, (ki képel) ősz. áth. Valamely anyagot képfomára kimetsz, kifarag, kiidomít. *Fából, kőből kikévelt szobor.* Szokottabban: *kialakít*.

KIKÉPEZ, (ki-képez) ősz. áth. 1) Talajd. ért. bizonyos tért, helyet képekkel kirak, kiékesít. *Kiképezni a terem falait.* 2) Átv. ért. valakinek lelki és testi tehetségeit kiműveli, kiidomítja. *Valakit a tudományokban, művészetben kiképezni. Tiszviselőnek, papnak, katonának, színésznek, ügyvédnek kiképezni valakit. Magát és másokat kiképezni.* V. ö. **KÉPEZ**.

KIKÉPEZÉS, (ki-képezés) ősz. fn. Cselekvés, mely által kiképeznek, illetőleg képekkel kiraknak valamit; vagy kiművelnek valakit. V. ö. **KIKÉPEZ**. **KIKÉPEZÉTT**, l. **KIKÉPZÉTT**.

KIKÉPZÉS, (ki-képzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kiképez. V. ö. **KIKÉPEZ**, 2).

KIKÉPZÉTT, (ki-képzétt) ősz. mn. Aki valamire kiképezve van. *Kiképzett színész, művész.*

KIKÉR, (ki-kér) ősz. áth. 1) A végett kér, hogy valamit kinyerjen, kikapjon, hogy kiadják amit kíván, ami illeti őt. *Kikérni a havi díjt. Kikérni a takarékpénztárba tett mennyiséget. Kikérni a maga részét, örökségét.* 2) Valakit kérés által valahonnan kikap, kiszabadít. *Az oskolai növendéket kikérni egy pár napra a falura.* 3) Elharapózott ezen németes kifejezés is: *kikérem magamnak*, e helyett: *követelem*; vagy: *megkövetem alázatosan.*

KIKÉRD, (ki-kérd) ősz. áth. Egyszeri kérdéses, egy kérdést téve kitud valakitől valamit.

KIKÉRDÉZ, (ki-kérdéz) ősz. áth. és gyakor. Valakinek több kérdést téve holmi dolgokat kitudakol. *Kikérdezni a tanukat. Kikérdezni a vádlottat. Kikérdezni a tanulókat, ha tudják-e leczkélket. Valakinek minden viszonyait kikérdezni. Az idegentől nevet, rangját, születése helyét, korát kikérdezni.* V. ö. **KÉRDÉZ**.

KIKÉRDÉZÉS, (ki-kérdézés) ősz. fn. Tudakolás, több kérdések tevése, mely által kikérdezzünk valakit. V. ö. **KIKÉRDÉZ**.

KIKÉREDZÉS, (ki-kéredzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kikéredzik.

KIKÉREDZIK, (ki-kéredzik) ősz. k. Engedelmet, szabadságot kér, hogy kimehccsen.

KIKÉRÉGÉL, (ki-kérégél) l. **KIKÉRÉGET**.

KIKÉRÉGET, (ki-kéréget) ősz. áth. és gyak. Kéregetve, azaz gyakran kérve, apródonként kinyer, kikap valamit. *A cseléd esztendő folyta alatt egész bérét kikéregette.* V. ö. **KÉRÉGET**.

KIKEREKÉDIK, (ki-kerekedik) ősz. k. Átv. ért. 1) A többi közöl kiválva, mintegy köralakban élétünik. *A csoportból néhány legény kikerekedett, s*

megjárta a tánczot. 2) Bizonyos tömegeből, keverékből, idomtalan testből kiformalódik, kiképződik valami. *A gerencserek agyagjából mindenféle edény kikerkedik.* 3) Eredmény, következmény gyanánt elétünik valami. *Kíváncsi vagyok, mi kerekedik ki ebből a dologból, beszédből.* V. ö. KEREKÉDIK.

KIKEREKÍT v. —KEREKIT, (ki-kerekít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamit kerekalakúan kimetsz, kifarag, kifőmál. *Kikerekíteni a hordó fenekét. Kikerekíteni a keréktalpat. Kikerekíteni a lepényt, pogácsát.* 2) Valamely jószágot némely részek hozzávételeével és toldásával mintegy kerekdeddé alakítani. 3) Átv. ért. valamely beszédet, mondókát összefüggőleg, helyesen, szüglelesség nélkül kifejez. V. ö. KEREKÍT.

KIKEREKÍTÉS v. —KEREKÍTÉS, (ki-kerekítés) ösz. fn. Alakító cselekvés, mely által kikerekítünk valamit. V. ö. KIKEREKÍT.

KIKERES, (ki keres) ösz. áth. 1) Ami valahol rejtve, valahol benn van, addig keresi, míg rá nem akad. 2) Sok között keres valamit, hogy onnan kivegye. *Kikeresni a legszebb képeket. A könyvből kikeresni a legjelesebb mondatokat. A pénztárból kikeresni a régibb pénzeket. A levéltárból kikeresni a szükséges okleveleket.* 3) Átv. ért. mondják asszonyról, ki a keresett vagyont házából kihordja, és elvesztegeti. V. ö. KIKERESŐ.

KIKÉRÉS, (ki-kérés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikér.

KIKERESÉS, (ki-keresés) ösz. fn. Vizsgálás, kutatás, pubatolás neme, midőn kikeresünk valamit. *Egyértelmű és egyhangu szók kikeresésével foglalkodni.* V. ö. KIKERES.

KIKERESÉTT, (ki-keresett) ösz. mn. Széles ért. mondjuk mindenről, amit valaki keresve megtalált. *Különféle könyvekből kikeresett idézményekkel erősíteni valamely állítást.* Szoros ért. a többi közül, kitűnő tulajdonságai, jelessége miatt kiszedett, kiválogatott. *Kikeresett mondatokkal, szókkal ékesíteni a beszédet. Kikeresett étellekkel, italokkal kedveskedni a vendégeknek.*

KIKERESGÉL, (ki-keresgél) ösz. áth. és gyak. Keressgélve, azaz gyakran, több helyen, folytonosan keresve kikutat, kifürkész, kitalál több holmit. *Valamely gyűjteményben kikeresgélni a ritkaságokat. A pénzt minden zsebből és fiókból kikeresgélni. A tolvajok minden drágaságot kikeresgéltek.* V. ö. KERESGÉL.

KIKERESGÉLÉS, (ki-keresgélés) ösz. fn. Folytonos vagy gyakran ismételt kutatás, fűrészés, midőn kikeresgélünk holmit. V. ö. KIKERESGÉL.

KIKERESGET, (ki-keresget) lásd : KIKERESGÉL.

KIKERESŐ, (ki kereső) ösz. mn. A székelyeknél olyan asszonyokról, kik javaikat házuktól kihordják s elvesztegetik, azt mondják : *kikeresők* (Ineze József), mert kihordják, amit férjük bekeresett.

KIKERGET, (ki-kerget) ösz. áth. és gyak. Kergetve kiüz, kihajt valakit v. valamit. *A hiáltozó gyermekeket kikergetni az udvarból. Az idegen dísznókat*

kikergetni az utcára. A kártevő állatokat kikergetni a szérus kertből. V. ö. KERGET.

KIKERGETÉS, (ki-kergetés) ösz. fn. Úzás, hajtás, midőn kikergetnek valakit vagy valamit. V. ö. KIKERGET.

KIKERIC, (ki-k-er-ics) fn. tt. *kikerics-ét*. A hathímesek seregébe, és háromnyások rendébe tartozó növénynem. (Colchicum). Faja a *zászpa-kikerics*, köznéven máskép : *őszi kökörcsin, őszike*, mert piros virága minden levél nélkül ősszel buvik ki a földből, s levelei a tokkal együtt következő tavasszal nőnek fel. Néhatt : *ebvirág* és *kivirics*. (Colchicum autumnale). „Kikerics” nevét valószínűleg a *kökörcsin* v. *kököres* szótól kölcsönözte, melyhez hangra, valamint alakra nézve hasonló, ennek gyöke pedig a „kék” szóval azonos *kök* (törökül : *gök*), mivel e nemből több faj szirmai lila- v. violaszínű kékek.

KIKERÍT v. —KERIT, (ki-kerit) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamit kőralakban, kerekdeden kimetsz, kivág. *Kikeríteni a sült lúdnak, megölt dísznónak czombját. Kikeríteni a kenyérből egy darabot. Kikeríteni a sajtár fenekét.* 2) Átv. ért. valamit keresve vagy szorgalom által kiteremt, eléállít. *Akárhogy, de ki kell kerítenem száz forintot. Béreből ki nem kerúthetek egy köpenyre valót.*

KIKERÍTÉS v. —KERITÉS, (ki-kerítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikerít.

KIKERÖL, (ki-keröl) ösz. áth. L. KIKERÜL, 2).

KIKERÖLÉS, (ki-kerölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikeröl.

KIKERÖLHETETLEN, **KIKERÖLHETLEN**, (ki-kerölhet[et]len) ösz. mn. Amit kikerölni, elhárítani nem lehet. Határozóként am. kikerölhetlenül, el nem bírható módon.

KIKERÜL v. —KERÜL, (ki-kerül) ösz. önh.

1) Leginkább csak harmadik személyben am. valamiből elé lehet állítani, teremteni, s mintegy ki lehet keríteni. *Ezen vég posztóból egész öltözet kikerül. E darab gyolcsból két ing kikerül. E vastag fából két ül kikerül.* Emberekről szólva am. válik valami közölök. *A tanuló ifjabból tudós, pap, katona, hivatalnok kikerül.* Néha am. kitelik tőle. *Ily boldonság könnyen kikerül tőle.* 2) Hibás szokás által használtatik áthatólag is, de ekkor helyesebben : *kikeröl*, s am. valakit vagy valamit, mintegy körülötte járva, menve magától eltávoztat. *Kikerölni a szemközt jövő részeg embert. Kikerölni a veszedelmet.* V. ö. KIKERÖL, KERÖL.

KIKESED, **KIKESHED** v. —KESSED, (ki-kessed, v. —keshed, v. —kessed) ösz. önh. I. KIFESLIK ; v. ö. KES, (1).

KIKÉSÉR, (ki-késér) I. KIKÍSÉR.

KIKESHED v. —KESSED, I. KIKESED.

KIKÉSZÍT v. —KÉSZIT, (ki-készít) ösz. áth. Általán valamit rendeltetéséhez képest mint készet kiállít vagy készsége kiformal, kiképez. *Kikészíteni a vadász eszközöket, fegyvereket. Kikészíteni a szerszámoknak, csizmának való bőroket. Kikészíteni a posztót.*

KIKÉSZÍTÉS v. —**KÉSZÍTÉS**, (ki-készítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg idomítás, alakítás, mely által kikészítünk valamit. *Bőrök kikészítésével foglalkodó tímárok, tobakok, irhások.* V. ö. **KIKÉSZÍT**.

KIKÉSZÜL v. —**KÉSZÜL**, (ki-készül) ösz. önh. 1) A végett készül, azaz előlegesen intézkedik, hogy valahová kimenjen. *Kikészül a falura. A béresek kikészülnek a szántóföldre.* 2) Rendeltetéséhez képest készszé, azaz alkalmassá kialakul, kiképződik, kiidomul. *Sok munka kell hozzá, hogy a bőr kikészüljön.* V. ö. **KÉSZÜL**.

KIKÉSZÜLÉS v. —**KÉSZÜLÉS**, (ki-készülés) ösz. fn. 1) Cselekvés, vagyis előleges intézkedés, midőn valaki azért készül, hogy kimenjen valahová. 2) Állapot, midőn valami készszé alakul, idomul. V. ö. **KIKÉSZÜL**.

KIKETET, (ki-ketet) l. **KIKUTAT**.

KIKEZD, (ki-kezd) ösz. áth. Valamely egészről egy részt, egy darabot kivéve, kivágva azt további fogyasztásnak mintegy kiteszi. *Ha a szalonnát kikezdi, tovább is reá járnak.* (Km.). *Kikezdeni az egész kenyeret.* V. ö. **KEZD**.

KIKEZDÉS, (ki-kezdés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit kikezdünk. 2) Írott előadásban valamely egyes mondatnak új sorral kezdése. Továbbá maga ezen új sorral kezdett mondat, pl. b. Eötvös Józsefnél: „Ki fogja tagadni, hogy a növény kifejlése a föld termékenységén kívül még mástól is függ, s hogy ahhoz meleg és világosság szintoly szükségesegek, ámbár a módot, melyen e tényezők a növény kifejlésére hatnak, kimutatni képesek nem vagyunk?”

„Hasonló befolyást, minőt a meleg és világosság a növényre, gyakorolnak egyes eszmék az emberre.” (Gondolatok).

Ez utóbbi mondat új kezdő sorral iratván, „kikezdés”-nek hívatik.

KIKI, (1), (ki-ki) V. ö. **KI**, (3); kétszerezett visszahozó névmás, am. bizonyos sokaság közül mindenki. *Kiki látja közöletek, hogy beteg vagyok. Kiki tegyen úgy, mint legjobbnak véli. Kiki a maga szerencséjének kovácsa.*

„Mert így kiki e világon boldog lehet,
S e világi jókból is legtöbb részt vehet.”

Népd. (Erdélyi J. gyűjt.).

A ragokat mindkettő felveszi: *kinekkinék, kitkit, kivelkivel, kitőlkitől* stb. *Kinekkinék közöletek öt forint jár. Kitőlkitől megvették a vámbért.* Főleserélhető mindenki szóval; régiesen: *kimind*, pl. a Döbrentei codexben, Pesti Gábor meséiben, a Passióban stb. V. ö. **KI**.

KI-KI, (2), kettőztetett igekötő, gyakori vagy egymásután többször ismételt fogalom kifejezésére, pl. *ki-kitekint, ki-kibukkan, ki-kinéz, ki-kiút, ki-kibúvik*, pl. a nap stb. V. ö. **KETTŐZTETÉS**.

KIKIABÁL, (ki-kiabál) ösz. önh. Belülről kifelé kiabál. *Kikiabálni az utcára. Kikiabálni az ab-*

lakból. Áth. am. valamit kiabálva kihirdet. *Valakinek gyalázatos tetteit mindenfelé kikiabálni.* V. ö. **KIABÁL**.

KIKIABÁLÁS, (ki-kiabálás) ösz. fn. Belülről kifelé kiabálás.

KIKIÁLT, (ki-kiált) ösz. önh. és áth. 1) Belülről kifelé kiált. *A szobából kikiáltani az udvarra. Kikiáltani az ablakon.* 2) Áth. valamit szóval kihirdet. *Árveréskor kikiáltani az árúk becsét, főlebb vert, és megállapított árát. Az új rendeleteket kikiáltani.* 3) Valakit kiáltva kibi, vagy kiválaszt. *Kikiáltani a jól játszott színész. Valakit bírónak kikiáltani. Hunyady Mátyást negyven ezer vitéz kikiáltotta királynak.* V. ö. **KIÁLT**.

KIKIÁLTÁS, (ki-kiáltás) ösz. fn. 1) Belülről kifelé hangoztatott kiáltás. 2) Kiáltás általi kihirdetés, kihívás, megválasztás. V. ö. **KIKIÁLT**.

KIKIÁLTÓ, (ki-kiáltó) ösz. mn. és fn. Aki valamit kikiált. Főnévileg személy, illetőleg hivatalnok vagy hivatali szolga, ki valamit nyilvános helyen fenhangon kihirdet, kijelent a közönségnek. *Árverési kikiáltó.*

KIKIÁLTÓZ, (ki-kiáltoz) l. **KIKIABÁL**.

KIKINDA, **NAGY**—mváros, **KIS**—falu Torontál m.; helyr. *Kikindára, —n, —ról.*

KIKIRÉL, (kikiri el) önh. m. *kikirél-t.* Mondják kis, fiatal kakasról, midőn *kikiri* hangon kiált. A nagy kakas *kukorikol*.

KIKIRÉLÉS, (kikiri el-és) fn. tt. *kikirélés-t, tb. —ék.* „Kikiri” hangon kiáltás.

KIKIRICS, l. **KIKERICIS**.

KIKIRITÓ, (kikiri-tó) ösz. fn. Veszprém megyében Öskü és Palota között, a közhiedelem szerint Mátyás király halastava volt, most lecsapoltatván csak rétség, de 100 öl hosszú, nagy faragott kövekből épült falai, valamint zsilipjei, boltjai még szemlélhetők. Innen a vidékbeliek véleménye szerint am. *kökörü*, azaz kökerületű tó.

KIKISÉR v. —**KISÉR**, (ki-kisés) ösz. áth. Valakit kimentében kísér, azaz a kimenővel együtt megy. *Kikísérni a vendéget a léposókiig. Valakit a városból kikísérni.* V. ö. **KISÉR**.

KIKISÉRÉS v. —**KISÉRÉS**, (ki-kisésés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a kimenővel tiszteletből vagy más okból együtt megy. V. ö. **KIKISÉR**.

KIKIVÁN v. —**KIVÁN**, (ki-kiván) ösz. áth. Ami el van zárva, vagy elrejtve, vagy lefoglalva, általában, ami valahol benn létezik, annak kibocsátását, kiadását kíváuja. *Kikivánni az örökségi részt.* V. ö. **KIVÁN**.

KIKIVÁNÁS v. —**KIVÁNÁS**, (ki-kivánás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikiván.

KIKIVÁNKOZÁS v. —**KIVÁNKOZÁS**, (kikivánkozás) ösz. fn. Kivánság nyilvánítása kimenni valahová.

KIKIVÁNKOZIK, (ki-kivánkozik) ösz. k. Kivánsága van kimenni valahová. *A beteg kikivánkozik*

a szabad levegőre. A városi lakosok kikiváncognak *fa-lura*. V. ö. KIVÁNKOZIK.

KIKOCSIZ, (ki-kocsiz) ösz. önh. Kocsin kirándul valahová. *Kikocsizni a rétre, a szőlőhegyre.*

KIKOCSIZÁS, (ki-kocsizás) ösz. fn. Kocsin való kirándulás.

KIKOCSIZIK, I. KIKOCSIZ.

KIKOCZKÁZ, (ki-kocz-káz) ösz. áth. Valamit kocz-kásan kirak, vagy kifest, kiír, szóval, valaminek kocz-kás alakot ad. *Kikocz-kázni a szobapadlatot. Kikocz-kázni az ostáblát.* V. ö. KOCZKÁZ.

KIKOCZKÁZÁS, (ki-kocz-kázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kikocz-káznak.

KIKOCZOG, (ki-koczog) ösz. önh. Mondják a befogott, különösen nyerges lórról, illetőleg lovagról, midőn koczogva azaz taptató léptekkel kirándul. V. ö. KOCZOG.

KIKOCZOGÁS, (ki-koczogás) ösz. fn. Koczogva kimenés, kirándulás.

KIKOHOL, (ki-kohol) ösz. áth. Tulajd. ért. valamit kohban, koholva kikészít. *Kikoholni a vasat.* Átv. ért. valamit saját képzeletéből valóság gyanánt kiállít, kigondol. Olcsárló, megvető jelentéssel bir. *E hazug hirt te koholtad ki. Nagy nehezen kikoholt egy silány versezetet. E tervet ők koholták ki.* V. ö. KOHOL.

KIKOHOLÁS, (ki-koholás) ösz. fn. Cselekvés, alakító működés, mely által kikoholnak valamit. V. ö. KIKOHOL.

KIKOLDÚL v. — KOLDUL, (ki-koldúl) ösz. áth. Mint koldús, vagy koldús módjára kikunyorál, kicsikar, kizsarol valamit. *Kikoldúlt tőlem néhány forintot.*

KIKOLDULÁS v. — KOLDULÁS, (ki-koldulás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikoldúl.

KIKOMPOL, (ki-kompol) ösz. áth. Kompolva, azaz hancsikokat rakva, kijelel valamit. *Kikompolni a réteket, utak mellékét.* V. ö. KOMPOL.

KIKOMPOLÁS, (ki-kompolás) ösz. fn. Úgynevezett kompokkal, azaz hancsikokkal kijelölése, kirakása valamely helynek. V. ö. KOMPOL.

KIKOPÁCSOL, (ki-kopácsol) ösz. áth. Kopácsából kibont, kifejt valamit. *Kikopácsolni a diót,ogyorót.* V. ö. KOPÁCSOL.

KIKOPÁCSOLÁS, (ki-kopácsolás) ösz. fn. Kopácsából kifejtés, kibontás.

KIKOPÁS, (ki-kopás) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki kikopik.

KIKOPIK, (ki-kopik) ösz. k. Betűszerénti szoros ért. *kopjából*, azaz kopácsából, héjából, takarójából kifordul, kiesik. *Kikopik az érett dió,ogyoró.* Szélesb. ért. valaminek fölszine, külseje kivásik, kődörgölődzik. *Könyöknön, térdén leghamarabb kikopik a ruha. Kikopott a csizma talpa.* Átv. ért. valamiből kifogy, kimarad, magára marad. *Kikopott mindenéből. Hivatalából kikopott.*

KIKOPLAL, (ki-koplal) ösz. áth. Bizonyos időt koplalva kitölt. *Kikoplalni a nagybőjtöt.* Visszatérő névmással: *kikoplalni magát* am. kelletig vagy lehetőségig koplalni. Átv. és tréfás ért. *kikoplalni valahonnan valakit* am. addig várni, míg valaki el nem megy, s ő maga nem marad, hogy bizonyos élvezetben ő neki legyen csak része. *Kikoplalni valamely vetélytársat.*

KIKOPLALÁS, (ki-koplalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit vagy valakit kikoplal.

KIKOPLALTAT, (ki-koplaltat) ösz. miv. Azt eszközl, hogy valaki magát kikoplalja, kiéhezett, *Jól kikoplaltatott bennünket.*

KIKOPOGAT, (ki-kopogat) ösz. áth. Valakit kopogatva kihí, kijövére kényszerít. *Éjjel kikopogtani a kaput.* V. ö. KOPOGAT.

KIKORBÁCSOL, (ki-korbácsol) ösz. áth. Korbácsal verve kiüz, kihajt, kikerget valakit. V. ö. KORBÁCSOL.

KIKORBÁCSOLÁS, (ki-korbácsolás) ösz. fn. Korbácsveréssel kiüzés, kikergetés.

KIKORCSOLYÁZ, (ki-korcsolyáz) ösz. áth. Korcsolya nevű csúsztató készüléten kihúzó, v. kihúzóval valamit. *A pinczéből kikorcsolyázni a hordókat.*

KIKORCSOLYÁZÁS, (ki-korcsolyázás) ösz. fn. Korcsolyán kihúzás v. kihúzóval.

KIKOTLÁS, (ki-kotlás) ösz. fn. A tojáshoz rajta ülés által kiköltése. V. ö. KIKOTOL.

KIKOTOL, (ki-kotol) ösz. áth. Szoros ért. a tyúkokról, szélesb. ért. minden jérezemadarról mondják, midőn kotolva, azaz mintegy szülőileg vajudva, és tojásaikon ülve fiakat költenek. *A nagy tarka tyúk húsz csibét kotolt ki.* Átv. ért. valamely gyöngyelemzüléményt hosszas fejtörés után hoz létre. V. ö. KOTOL, KOTLIK.

KIKOTOR, (ki-kotor) ösz. áth. Kotorva kimozdít, kiváj, kifogat helyéből valamit. *Kikotorni a csatornából a sarat, a kútból az iszapot. A zsákból kikotorni a diót, almát. A zsebeket kikotorni* am. kotorva kikeresni. V. ö. KOTOR.

KIKOTORÁZ, (ki-kotoráz) ösz. áth. és gyak. Folytonosan kotorva kikeres, kikutat, kifürkész valamit. *Kikotorázni a zsebeket. Kikotorázni a szekrények fiókjait.* V. ö. KOTORÁZ.

KIKOTORÁZÁS, (ki-kotorázás) ösz. fn. Folytonosan kotorva kikeresés, kikutatás.

KIKOTORGAT, (ki-kotorgat) lásd: KIKOTORÁZ.

KIKOTRÁS, (ki-kotrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikotor.

KIKOTRÓDÁS, (ki-kotródás) ösz. fn. Valahonnan féltiben kitakarodás.

KIKOTRÓDIK, (ki-kotródi) ösz. belsz. Átv. tréfás ért. mondják emberről, ki érezvén, hogy rossz íát tett a tűzre, s félvén, nehogy baj érje, úgy eltakarodik, mintha kikotrották volna. V. ö. KOTRÓDIK.

KIKOTYOG, (ki-kotyog) ősz. önh. Tárgyesetes viszonynévvel am. kotyogó tyúk módjára valamit nem annak helyén vagy idején kibeszél, kifecseg, kilocsog valamit. V. ö. KOTYOG.

KIKOTYOGÁS, (ki-kotyogás) ősz. fn. Nem annak helyén vagy idején való kifecsegés.

KIKOTYTYANT, (ki-kotytyant) ősz. áth. Átv. ért. valamit kotytyantó tyúk módjára kiejt, kimond, miről hallgatnia kellett, vagy jobb lett volna. *Kikotytyantani valamely titkot.* V. ö. KOTYTYANT.

KIKOTYTYANTÁS, (ki-kotytyantás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikotytyant.

KIKOVÁCSOL, (ki-kovácsol) ősz. áth. Tulajd. ért. kovácműhelyben, kovácsszerszámokkal kikészít, kiformal valamit. *Kikovácsolni a keréksínt, a szántóvasat, a derékszeget.* Átv. ért. és olcsárolva am. bizonyos művet, tervet, kovács módjára, nem gyöngédeden, nem finomul, hanem durva, idomtalan alakban dolgoz ki. Innen a városi asztalosok a parragiakat, kik durva bútorokat, tulipános ládákat, ágyakat készítenek, gúnyosan kovácsoknak nevezik.

KIKOVÁCSOLÁS, (ki-kovácsolás) ősz. fn. Cselekvés, idomítás, illetőleg kalapálás, pörölyözés, mely által kikovácsolnak valamit. V. ö. KIKOVÁCSOL.

KIKÖHÖG, (ki-köhög) ősz. önh. Tárgyesetes névvel am. valamit köhögve kiad, belsejéből kihajt. *Kiköhögni a nyálkás turhát. Kiköhögni a torkon akadt szádkát, csontot.* V. ö. KÖHÖG.

KIKÖLCSÖNÖZ, (ki-kölesönöz) ősz. áth. Kölcson kiad (valakinek); vagy kölcson kivesz (valakitől).

KIKÖLCSÖNZÉS, (ki-kölesönzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kikölcsonöz.

KIKÖLT, (ki-költ) ősz. áth. Madarakról mondjuk, midőn a tojásokon addig ülnek, míg ezek megpuhulnak, s fölrepednek, s az eleven madárfiak kibúna belőlök. *A tyúk a réce tojásait is kikölti, ha alája teszük. A kakuk nem maga költi ki fiait.* V. ö. KÖLT, KELT. Szélesb ért. mondják más állatok tojásairól, illetőleg ikráiról is, melyeket a nap melege fejt ki.

KIKÖLTEKÉZIK, (ki-költekézik) ősz. k. Folytonos kiadás által pénzből kifogy. *Hosszu utazása alatt mindenéből kiköltekezett.* V. ö. KÖLTEKÉZIK.

KIKÖLTÉS, (ki-költés) ősz. fn. Általán a madarak vagy más állatok tojásainak, illetőleg ikráinak melegítés által kifejtése, s a benne levő fiaknak létrehozása. V. ö. KIKÖLT, KIKELT.

KIKÖLTÖZÉS, (ki-költözés) ősz. fn. Valamely lakhelyből, hazából, városból stb. kitakarodás, s máshová telepedés. V. ö. KÖLTÖZIK.

KIKÖLTÖZIK, (ki-költözik) ősz. k. Általán mondják emberekről, s más állatokról, midőn szokott lakhelyeikből, tanyájukból kikelve elmennek, kivándorolnak. *A városból kiköltözni falura. Kiköltözni valamely házból, szállásról. Kiköltözni az ősök hazájából. Mesze idegen földre kiköltözni. A vándor madarak ősszel kiköltöznek más tartományokba.* V. ö. KÖLTÖZIK.

KIKÖLTÖZKÖDÉS, (ki-költözködés) ősz. fn. Lakváltoztatás, midőn az emberek vagy más állatok kiköltözködnek. *Őseink kiköltözködésének történeteit megírni.* V. ö. KIKÖLTÖZKÖDIK.

KIKÖLTÖZKÖDIK, (ki-költözködik) ősz. k. és gyak. Bővebb jelentésű kifejezés, mint a *kiköltözik*, s am. mindenestül, végképen, s hosszabb ideig költözve kivándorol. *Eleink nejeikkel, gyermekeikkel, barmaikkal, s minden ingóikkal kiköltözködtek ősi hazájokból.* Aki csak nyári hónapokra megy ki a városból falura lakni, az *kiköltözik*; aki pedig a városból mindenét magával vivén végképen kimegy lakni, az *kiköltözködik*.

KIKÖNYÖKLÉS, (ki-könyöklés) ősz. fn. 1) Állapot, midőn valami kikönyöklök. 2) L. KIKÖNYÖKÖLÉS.

KIKÖNYÖKLIK, (ki-könyöklök) ősz. k. Személytelen dologról mondjuk, midőn az más tárgyak közül mintegy könyök módjára kiáll. *A Szent-Gellért hegye a Dunára kikönyöklök.*

KIKÖNYÖKÖL, (ki-könyököl) ősz. önh. Könyökére támaszkodva kihajlik, kigörbed bizonyos vonalon kívül. *Kikönyökölni az ablakból. Kikönyökölni a színházi páholyból. Kikönyökölni a hid korlátján.*

KIKÖNYÖKÖLÉS, (ki-könyökölés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki kikönyököl.

KIKÖP, (ki-köp) ősz. áth. Szájából köpve kivet valamit. *Kiköpni a roszt italt, ételt. Kiköpni a nyálat, turhát.* Használatik tárgyesees név nélkül is az egyszerü *köp* helyett. *Megvetésből, utdatból kiköpni valaki vagy valami előtt.* V. ö. KÖP.

KIKÖPED, (ki-köped) ősz. önh. Köpjéből, azaz kopásából, héjából, tokjából kifejlik, kiválik. *A érett dió, gesztenye magától is kiköped, s lehull.*

KIKÖPÉS, (ki-köpés) ősz. fn. Szájából köpve kivetés. *A nyálnak, turháznak kiköpése díszes társaságban illetlen.*

KIKÖPESZT, (ki-köpeszt) ősz. áth. L. KIKOPÁCSOL.

KIKÖSZÖRÜL v. —**KÖSZÖRÜL**, (ki-köszörül) ősz. áth. Szoros ért. valamit köszörükövnön kifényesít, kifén, kiélesít. Szélesb ért. szilárd, kemény testhez fenne, dörgölve élessé tesz valamit. *Kiköszörülni a késeket, kardokat. Kiköszörülni a kaszát.* Átv. ért. dörzsölve kikoptat, kilikaszt valamit. *A kerék kiköszörüli a löcsőt.* V. ö. KÖSZÖRÜL.

KIKÖSZÖRÜLÉS v. —**KÖSZÖRÜLÉS**, (ki-köszörülés) ősz. fn. Köszörülve kifénés v. kikoptatás.

KIKÖT, (ki-köt) ősz. áth. 1) Valamit bizonyos térről kiszállítva megköt. *Kikötni a hajót, csónakot a parthoz.* Mondják önhatólag is. *A hajósok ki akarnak kötni. Itt nem lehet, nem szabad kikötni.* 2) A kötve tartott barmot köteléből kioldja. *Itatás előtt kikötni az ökröket.* Különösen tájdivatoson mondják a lókötőkről, azaz lótolvajokról, kik a lovakat a ménésből vagy a szabad legelőről mintegy kikötve a többi közől elviszik. *A csavargó betyárok két szép csikót kikö-*

töltek az uraság méneséből. 3) Átv. ért. az alkuban, szerződésben bizonyos föltételeket tűz ki, melyekhez megegyezését köti, pl. midőn a lóvásárló kiköti, hogy visszaadhassa a vett lovat, ha bizonyos idő alatt lényeges hibát talál benne; vagy, ha a pénzkölcsönöző kiköti, hogy ugyanazon pénzemben, pl. aranyokban, tallérokban, és nem másban fizessen az adós. 4) Átv. ért. *kiköt valakivel* am. valakit versenyre, birkozásra, kihí, ingerel, valakivel megmérkőzni akar.

KIKÖTÉS, (ki-kötés) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit bizonyos térről kiszállítva megkötnék. 2) Szerződési föltétel, melyhez az egyezkedés érvényességét kötik. *Bizonyos kikötések alatt békeségre lépni.* V. ö. **KIKÖT**.

KIKÖTŐ, (1), (ki-kötő) ösz. mn. Aki valamit kiköt.

KIKÖTŐ, (2), (ki-kötő) ösz. fn. Általán a hajózáható vizek, jelesen: tengerek, tavak, folyók partjai vagy öblei, melyek alkalmasak arra, hogy ott a hajókkal megállani, s azokat kikötni lehessen. *Beevezni, bevitortláni a kikötőbe.* V. ö. **RÉV**.

KIKÖTŐHELY, (ki-kötő-hely) ösz. fn. 1. **KIKÖTŐ**, (2).

KIKÖTŐI, (ki-kötői) ösz. mn. A kikötőre vonatkozó, kikötőhöz való. *Kikötői munkálatok. Kikötői szabályok. Kikötői díj. Kikötői szolgálat.*

KIKÖTÖTT, (ki-kötött) ösz. mn. Átv. ért. amit szerződésképen kikötöttek, föltételeztek. *Kikötött föltételek. Kikötött idő, nap. Kikötött hely bizonyos öszvejevetelekre.* V. ö. **KIKÖT**.

KIKÖVEZ, (ki-kövez) ösz. áth. Kövekkel burkol, kirak, kipadlóz valamely tért. *Kikövezni az udvart, utcákat, piacot, utakat.*

KIKÖVEZÉS, (ki-kövezés) ösz. fn. Kövekkel burkolás, kirakás, padlózás. *Utak, utcák kikövezése. Pest város a kikövezésre évenként sok ezer forintot költ.*

KIKÖZLET, (ki-közlet) ösz. áth. Kriza J. szerint a székelyeknél am. közlül v. közben kihagy. V. ö. **KÖZLET**. Nálunk is mondják *közölni* v. *közleni a vádást.*

KIKÖZÖNÍT v. **KIKÖZÖSÍT**, (ki-közönít v. közösít) ösz. áth. Valamely tetemes büntett miatt az anyaszentegyház kebeléből kizár valakit. (Excommunicat). Nem igen jöttek divatba. Szokottabbak: *kítátkoz, átok alá vet*, noha ezek szűkebb értelműek.

KIKUCZORODIK, (ki-kuczorodik) ösz. k. Kuczorogva kisunyog, és elhordja magát. *A bottal fenyegetett eb kikuczorodik a konyhából.* V. ö. **KUCZOROG**.

KIKUKKAN, (ki-kukkan) ösz. önh. Kukkanva kitekint, kinéz. *Kikukkanni a kulcslikon, az ajtónyíláson.* V. ö. **KUKKAN**.

KIKUKUCSÁL, **KIKUKUCSKÁL**, 1. **KIKANDIKÁL**.

KIKUNCSOG v. **KIKUNCZOG**, (ki-kuncog v. —kunczog) 1. **KIKUNCSOROG**.

KIKUNCZOL, **KIKUNCZORÁL**, (ki-kunczol v. —kunczorál) 1. **KIKUNCSOROG**.

KIKUNCSOROG v. —**KUNCZOROG**, (ki-kuncsorog v. —kunczorog) alakjára önható, de ez öszvetételben tárgyesetes névvel am. kuncsorogva, kunczogva kikér. kieszközöl, kicsikar valamit. Máskép: *kikunyordál*, Mátyusföldén: *kinyirbál*. V. ö. **KUNCSOROG**, **KUNCZOROG**, **KUNYORÁL**.

KIKUNYORÁL, (ki-kunyorál) 1. **KIKUNCSOROG**.

KIKURKÁSZ, (ki-kurkász) ösz. áth. Kurkászva, azaz mindent felturkálva, felhányva kikeres, kifürkész valamit. V. ö. **KURKÁSZ**.

KIKURKÁSZÁS, (ki-kurkászás) ösz. fn. Kurkászva kikeresés.

KIKURUGLYÁZ, (ki-kuruglyáz) ösz. áth. 1) Kuruglyával kihúzza a kemenczéből a pernyét, hamut. 2) Kuruglyával kiver, kihajt, kiűz. *Kikuruglyázni a konyhából az ebet.* V. ö. **KURUGLYA**.

KIKUTAT, (ki-kutat) ösz. áth. Kutatva kikeres, kimotoz, kifürkész valamit. *Kikutatni minden szögellyukat. Kikutatni a tolvajokat, az ellopott jószágot.* Néhutt: *kikajtat, kiketet.* V. ö. **KUTAT**.

KIKUTATÁS, (ki-kutatás) ösz. fn. Keresés, illetőleg keresgélés, fűrkészés, mely által kikutatunk valamit. V. ö. **KIKUTAT**.

KIKÜLD, (ki-küld) ösz. áth. 1) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy menjen ki. *A gyermeket kiküldeni az udvarra. A cselédeket kiküldeni a rétre, szántóföldre. A tanuló ifjakat kiküldeni a külföldre.* 2) Valakinek hivatalosan meghagyja, hogy bizonyos ügyben intézkedés végett menjen ki, vagy járjon el. *A becsütsöket kiküldeni a hely színére. Választmányt küldeni ki valamely dolognak megvizsgálására.* V. ö. **KÜLD**.

KIKÜLDÉS, (ki-küldés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg rendelés, parancsolás, melynél fogva valakit kiküldenek, különösen azért, hogy valamely ügyben, vagy másnak nevében hivatalosan eljárjon.

KIKÜLDÖTT, (ki-küldött) ösz. mn. Általán, aki küldve van, hogy valahová menjen ki, különösen pedig, hivatalból, megbízásból. *Kiküldött becsütsök.*

KIKÜLDÖTTSÉG, (ki-küldöttség) ösz. fn. Sze mélyzet, melyet valamely testület vagy hatóság ki nevez, és megbíz a végett, hogy a kiadott utasítások nyomán valamely ügyben eljárjon, s annak miben léte felől tudósítást, illetőleg véleményt vagy tervet nyújtson be, másként: *bizottság, küldöttség. Megyei, kereskedelmi kiküldöttség.*

KIKÜRTÖL, (ki-kürtöl) ösz. áth. Átv. ért. valamit harsány hangon mindenfelé kihirsztel. *Érde meit, tetteit kikürtölni.* V. ö. **KÜRTÖL**.

KIKÜRTÖLÉS, (ki-kürtölés) ösz. fn. Köz figyelmet gerjeszteni akaró, nagy hangu, nagyító kihirsztelés.

KIKÜSZÖBÖL, (ki-küszöböl) ösz. áth. Szoros ért. valakit a küszöbön kivet, azaz a szobából, temből egészen kiűz. Átv. ért. am. valamely divatban, szokásban volt dolgot használatból végképen kizár. *Némely tankönyveket az iskolából kiküszöbölni.* V. ö. KÜSZÖBÖL.

KIKÜSZÖBÖLÉS, (ki-küszöbölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit, illetőleg valamit kiküszöbölnek. V. ö. KIKÜSZÖBÖL.

KIKÜZD, (ki-küzd) ösz. önh. Tárgyesetes névvel am. valamit küzdve kieszközöl, kinyer, kivív. *Kiküzdeni a nemzeti önállást, szabadságot.* V. ö. KÜZD.

KIKÜZDÉS, (ki-küzdés) ösz. fn. Elszánt, erélyes cselekvés, működés, mely által kiküzdünk valamit. V. ö. KIKÜZD.

KIL, elvont gyöke *kilincs* szónak. L. ezt.

KILA, (törökül *kile*, és perszül *kila* szintén gabonamérő; meg van a lengyel nyelvben is; finnül: *kilo*; Heyse szerint Slavoniában is *kila*, Smyrnában pedig *killo*). fn. tt. *kilát*. Mérő edény, vagyis ürmérték, száraz áruk, nevezetesen gabona, gyümölcs, mész stb. számára, mely két (némely tájakon, például Nógrád megyében egy) pozsonyi mérőt foglal magában. Mátyusföldén: *szapu*, vagy szabatosabban: *sarlai szapu*. Tisza vidékén: *köböl*, harmadszemélyi birtokraggal: *köble*, pl. *a búza köble*, *az árpa*, *kukoricza köble*, mely közel jár a *kila* v. *kile* szóhoz.

KILÁBOL, (ki-lából) ösz. önh. Valamely akadályos, pl. sáros, söppekedékes, mocsáros, gazos helyről kivergődik. *Nagy nehezen kilábolni az iszaptól, a kátyús útból.* Képes kifejezéssel am. valamely bajból, betegségből kigyógyul, s lábra kap. V. ö. LÁBOL.

KILÁBOLÁS, (ki-lábolás) ösz. fn. Valamely akadék közül, vagy bajból kivergődés; betegségből kigyógyulás.

KILADIKÁZ, (ki-ladikáz) ösz. önh. Ladikán, csekélyebb vízből vagy folyóból nagyobbra megy. *Kiladikáztunk a Balatonba.*

KILADIKÁZÁS, (ki-ladikázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiladikáz.

KILAFOL, (ki-lafol) ösz. áth. Lafolva, mohón, habolva, lecsatelve kieszik valamit. *A dísznő az egész dézsa moslékot kilafolta.* A *laf* gyök nem egyéb, mint a megfordított *fal*.

KILAFTOL, **KILAFATOL**, (ki-laftol v. —lafatol) l. **KILAFOL**.

KILAKIK, (ki-lakik) alakjára közép ige, de ezen öszvetételben át- és visszahatólag használtatik s am. húzamos ideig, az elégségig szintén minden kívánsága beteltéig lakik valahol. *Kilakta Pestet*, vagy *kilakta magát Pesten.*

KILAKZIZ, (ki-lakziz) visszatérő névmással: *kilakzizni magát*, am. az elégségig venni részt a lakikban vagy lakodalmakban.

KILÁNGOL, (ki-lángol) ösz. önh. Lángolva, lángot vetve kicsap. *Az égő zsir kilángolt a kéményen.* *Az elharapozó tűz kilángolt a háztető ablakain.* V. ö. LÁNGOL.

KILAPÁTOL, (ki-lapátol) ösz. áth. 1) Valamit lapáttal kihány, kihord, kitararít. *Kilapátolni az udvarról a sarat.* *Kilapátolni a ganajt.* *Kilapátolni a hombárból a buzát.* 2) Valakit lapáttal verve, döngetve kihajt, kikerget. V. ö. LAPÁTOL.

KILAPÁTOLÁS, (ki-lapátolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lapáttal kihányanak valamit; vagy kikergetnek, kivernek valakit.

KILAPÁTOZ, (ki-lapátoz) l. **KILAPÁTOL**.

KILAPÍT, (ki-lapít) ösz. áth. Laposra kinyújt, kitágít, kiszélesít valamit. *Kilapítani a vasat.* *Kilapítani a viaszt, tapaszt.* V. ö. LAPÍT.

KILAPÍTÁS v. —**LAPÍTÁS**, (ki-lapítás) ösz. fn. Nyomkodás, ütés, kalapálás, stb. mely által kilapítanak valamit.

KILAPÚL, (ki-lapúl) ösz. önh. Laposra kinyúlik, kitágul, kiterjed, kiszélesül. *A pörvöllyütések alatt kilapul a tüzes vas.* V. ö. LAPÚL.

KILAPULÁS v. —**LAPULÁS**, (ki-lapulás) ösz. fn. Laposra kinyúlás, kiterjedés.

KILÁS, (kila-as) mn. tt. *kilás t v.* —*at*, *tb.* —*ak*. Egy kilát tartalmazó, melyre egy kilát lehet számítani. *Kilás zsák.* *Kilás föld.*

KILÁT, (ki-lát) ösz. önh. Bizonyos térnek, helynek belsejéből kifelé lát. *A toronyból messzére ki lehet látni.* *Némely börtönökből nem lehet kilátni.* V. ö. LÁT.

KILÁTÁS, (ki-látás) ösz. fn. 1) Tulajdonsága, nyíltsága bizonyos helynek, melynél fogva belőle ki lehet látni. *Ezen toronyból, házból szép és nagy kilátás van.* 2) Átv. ért. valamely állapotnak tulajdonsága, mely bizonyos jó jövőendővel biztat. *Kilátása van felsőbb hivatalra.* *Nincs semmi kilátása nyereségre.* V. ö. KILÁT.

KILÁTSZIK, (ki-látszik) ösz. k. Valahonnan úgy kitűnik, úgy kiáll, hogy látni lehet. *A számár kilátszik a juhok közül.* *A magas torony messze kilátszik a város épületei közül.* *Zsebéből kilátszik a kendő.* *Csizmájából kilátszanak az újjai.* V. ö. LÁTSZIK.

KILECSETEL, (ki-lecsetel) l. **KILAFOL**.

KILEGELTET, (ki-legeltet) ösz. mív. Legeltetve kitart. *Az egész télen át a mezőn vagy réten legeltettük ki juhainkat.*

KILEH, (ki-leh) ösz. önh. Lehet fú ki. De ezen alakban, mint hangzattalan szó nem divatozik, hanem a hangzatosabb, de egyszersmind gyakorlatos *lehel*. V. ö. KILEHEL.

KILEHEL v. —**LEHELI**, (ki-lehel v. —lehel) ösz. önh. és áth. Tárgyesetes névvel am. lehelve kinyom belsejéből valamit. *Kilehelni a belső hőséget.* *Büdös, nehéz szagot lehel ki.* *Az ember kileheli a lelkét* (meghal), *az okatlan állat kileheli a páráját*, V. ö. LEHELI.

KILEHELÉS v. — **LEHELLÉS**, (ki-lehelés v. —lehellés) ősz. fn. Tüdő működése, midőn kilehel.

KILÉKEL, (ki-lékel) ősz. áth. Valamin, különösen a jegen és dinnyén léket, azaz likat vág. *Kilékelni a jeget a Dunán. Kilékelni a görögdinnyét.*

KILÉKELES, (ki-lékelés) ősz. fa. Cselekvés, midőn valamit, különösen jeget és dinnyét kilékelnek.

KILEL, (ki-lel) ősz. áth. 1) Valamit, ami rejtve volt, kitalál, napfényre, vagy tudomásra kihoz. *A löport Európában német barát lelte ki.* Ez értelemben szokottabb: *kitalál.* 2) Mondjuk lázbetegségről, különösen hideglázzról, midőn valakin kitör. *Minden harmad nap kileli őt a hideg.* V. ö. **LEL**.

KILENCZ, (külön-tíz, azaz külön tízből, am. egyet elkülönítve vagy egyen kívül vagy egy hián tíz, némelyek szerint megvolt; vagy megvan talán valamelyik nyelvjárásban ma is az osztják *killien*; v. ö. **SZÁM**); ősz. tőszámnév, tt. *kilencz-et*. Am. háromszor három, vagy egy hián tíz. *Ej haj, de nagy boj, kilencz telén, még sincs vaj.* (Km.). *Oly ronggyos zsák, hogy kilencz macska sem fogna benne egy egeret. Kevés egy vad körtvély kilencz medvének.* (Km.). *Kilencz pusztá faluban sincs mása.* (Km.). *Bújdosik a dísznő kilencz malaczával.* (Népd.). *Bánja, mint a kutya, mely kilenczet ellett.* (Km.). E közmondások mutatják, hogy a magyar a kilenczet kerekszámul szereti használni, mint a hármát, és hetet is.

KILENCZED, (1), (kilencz-ed) sorozó számnév, tt. *kilenczed-ét*. Sorozó számolásban mondják arról, mi a sorban közvetlenül a nyolczat követi. *Kilenczed éve már, hogy nem láttalak.* Köz szokás szerint *ik* toldalékkal: *kilenczedik.* *Ma van a hónap kilenczedik napja.* *Kilenczedhő* = september.

KILENCZED, (2), (mint főnebb); osztó számnév, fn. A kilencz részre felosztott mennyiségből egy rész. Különösen a hajdani urbér szerint a jobbágyföldi terményeknek kilencz részre osztott mennyiségéből egyegy rész, melyet az illető földes úr jutványul kapott. V. ö. **KILENCZ**.

KILENCZEDFÉL, (kilenczed-fél) ősz. mn. Nyolcz és fél. *Kilenczedfél óra* am. nyolcz és fél óra. *Kilenczedfél forint* am. nyolcz forint és fél, t. i. csak a kilenczedik a fél, önként értetvén, hogy a megelőzők, tehát nyolcz, egészek. E számolásmód számtan és észtan szerint helyesebb, mint a nem rég felkapott *félkilencz, féltíz* stb. mert a *kilenczedfél* annyit tesz, mint az elsőől számítva azon szám, mely a sor szerint kilenczedik de ez csak fél, ezen népies számolás szerint: *fél, kettedfél* (v. másfél), *harmadfél, negyedfél*, stb. pl. óra. Mivel pedig kilenczedik mint fél, mint törtszám addig nem jöhet elé, míg nyolcz egész nem létezik, tehát *kilenczedfél* am. *nyolcz egész és fél*, nem pedig *félkilencz*, mely számtanilag am. *kilencznek fele*, azaz négy egész és fél, *négy és fél*. Az ily *félkettő, félhárom*, stb. féle számítás vaktában átkapott németesség. Mikép lehessen ezen németes számítás

akár a szám — akár az észtannal egyeztetni, az nem a mi dolgunk. A magyar mindenféle mértékek számításában következetes, pl. nem mondja: *félkilencz akó, itcze, félkilencz mázsa, font, félkilencz öl, láb, félkilencz rőf, félkilencz mérő, félkilencz forint*, hanem: *kilenczedfél akó, itcze, mázsa, öl* stb. Hasonló módot követ a többi számnevekben is.

KILENCZEDIK, (kilencz-ed-ik) 1. **KILENCZED**, mn. és v. ö. — **IK**, (4).

KILENCZEDPÖR, (kilenczed-pör) ősz. fn. Pör a néhai urbéri rendszer alatt, a jobbágyok és illető földesur között, melynek alapjául kilenczedi viszonyok szolgáltak.

KILENCZEDRÉSZ, (kilenczed-rész) ősz. fn. Kilencz egyenlő részre felosztott egészből egy rész. *Huszonhét krajczárból álló mennyiségnek kilenczed része három krajczár.*

KILENCZEN, (kilencz-en) ih. v. tb. Kilencz számmal levő személyek, mint bizonyos tekintetben együvé tartozók. *Kilenczen ültünk össze. A tizenkét testvér közül kilenczen élnek.*

KILENCZES, (kilencz-es) mn. és fn. Mondjuk számról, vagy inkább számjegyről, mely kilenczet jelöl, milyen az arab 9, a római IX v. VIII. *Kilenczes jegyeiből álló szám. Bizonyos számot kilenczessel elosztani.* A játékkártyában jelenti azon levelet vagy lapot, melynek kilencz szeme v. jegye van. *Tök-, makk-, vörös-, zöldkilenczes.* *Kilenczessel elüthetni a nyolczast.* *A kilenczest elüti a tizes.*

KILENCZFELE, (kilencz-felé) ősz. ih. 1) Kilencz részre. *Kilenczfelé tagosított közlegelő.* 2) Kilencz különböző irányban. *Kilenczfelé kiállított őrszemek.*

KILENCZFÉLE, (kilencz-féle) ősz. mn. Bizonyos nem alá tartozó, s egymástól némileg különböző fajok, melyek számszerint kilenczet tesznek. *Kilenczféle étel, ital. Kilenczféle posztó. Kilenczféle fából szerkezett asztal. Kilenczféle szagos szőlő, almafát, körtefát tenyészteni.* V. ö. **KILENCZ**.

KILENCZNAPI, (kilencz-napi) ősz. mn. Ami kilencz napig tart vagy tartott. *Kilencznapi munka, utazás. Kilencznapi betegség után kigyógyulni. Kilencznapi hajózás után kikötni.*

KILENCZNAPNYI, (kilencz-napnyi) ősz. mn. Kilencznapra terjedő, kilencznapi mennyiségből álló, kilencznapi időnagysága. Különbözik a *kilencznapi* szótól, mert ez jelenti az időnek tartósságát, amaz pedig mértékét. V. ö. — **NYI**, képző.

KILENCZNAPOS, (kilencz-napos) ősz. mn. Kinek vagy minek élete, kora, létezése, kilencz napot betöltött. *Kilencznapos kised, csikó, borjú. Kilencznapos növények, virágok.* Általán a nyelvszokás oda látszik hajlani, hogy, midőn az időt jelentő szóhoz *os, és, ős* ragasztatik, ez jelenti az élőnek, létezőnek betölt korszakát, s megfelel e kérdésre: *mennyi idő?* pl. *Egynapos csirke. Háromhetes borjú. Négyhónapos csikó. Százestendő ős tölgy. Nyolczszázados alkotmány.*

Ha pedig *i* ragasztatik hozzá, jelenti az időnek menetelét, folyását, haladását, tartását, s megfelel e kérdésre: *meddig, mennyi ideig tartó?* pl. *egynapi koszítás, Háromnapi betegség.*

KILENCZSZÉR, (kilencz-szér) ösz. sokszorozó számnév. Kilencz izben, azaz annyiszor, ahány egység található a kilenczben. *Kilenczszér tíz am. kilenczven.* V. ö. **KILENCZ.**

KILENCZSZÉRÉS, (kilencz-széré-) ösz. sokszorozó és különböző számnév. Ami kilenczszér vétetik, vagy fordul elé, vagy kilencz részekre különböző tagokból áll. *Kilenczszeres fonalból sodrott madzag. Kilenczszeres réteg.*

KILENCZSZÖG, (kilencz szög) ösz. fn. Mérési alak vagy test, melynek kilencz szöge van.

KILENCZVEN, (kilencz-ven) számnév a tizedesek rendéből, tt. *kilenczven-t* v. — *et.* Kilenczszér tíz, vagy tíz híán száz. *Kilenczven esztendő agastyán.*

KILENCZVENED, (kilencz-ven-ed) osztó számnév, tt. *kilenczvenedet.* Jelent a kilenczven részre felosztott mennyiségből egy részt. Használják *kilenczvenedik* helyett is.

KILENCZVENEDIK, (kilencz-ven-ed-ik) sorzámnév, tt. *kilenczvenedik-et.* Jelenti azon számot, mely a nyolczvankilenczet közvetlenül követi, s a kilenczedik tizedet betölti. *Életének kilenczvenedik évében meghalt.*

KILENCZVENÉS, (kilencz-ven-és) fn. tt. *kilenczvenés-t,* tb. — *ék.* Emberről mondjuk, ki már kilenczven évig élt. *A kilenczvenesek, nagyon kevesen vannak.*

KILÉNY, férfi kn. tt. *Kilény-t,* tb. — *ék.* Chilianus, Kilián.

KILÉP, (ki-lép) ösz. önh. 1) Lépvé bizonyos térből kiteszi lábát. *Kilépni a fürdőkádból. Kilépni a sorból. Kilépni a küszöbön. A ló kilép a hámsztrángból.* 2) Átv. ért. valaki bizonyos testületből, társulatból kimegy, s tagja lenni megszünik. *Kilépni a katonaságból. Kilépni a papságból, szerzetből, iskolából. Kilépni a hivatalból, választmányból.* V. ö. **LÉP,** önh. ige.

KILÉPCSÉL, I. KILÉPDÉL.

KILÉPDÉL, (ki-lépdél) ösz. gyak. önh. Lépvélve kimegy valahonnan. V. ö. **LÉPDÉL.**

LILÉPÉS, (ki-lépés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos térből, helyből kifelé tartott irányban lépést tesz. Átv. ért. bizonyos testületnek, társulatnak elhagyása. V. ö. **KILÉP.**

KILES, (ki-les) ösz. áth. Valamit lesve kitud, kitanul, kikutat. *Kilesni a tolvajokat, kártevőket. Kilesni a vadak ösvényeit, tanyáit. Kilesni az időt, melyben valakihez közeledni lehet. Kilesni a legkedvezőbb pillanatot.* V. ö. **LES.**

KILETTYEN v. — **LÖTTYEN,** (ki-lettyen v. -löttyen) ösz. önh. Lettyenve kiesik, kiömlik; erősebb hangon és nagyobb mértékben: *kilottyan,* és *kiolocsan.*

KILETYÉG v. — **LÖTYÖG,** (ki-letyég v. -löttyög) ösz. önh. Letyegve kiömlik. V. ö. **KILOCSOG.**

KILEVELEDZÉS, (ki-leveledzés) ösz. fn. A fák s egyéb növények leveleinek kifejlődése.

KILEVELEDZIK, (ki-leveledzik) ösz. k. Mondjuk növényekről, midőn leveleik kifejlődnek, kihajtanak, kisarjadzanak. *A keményfák (kemény gesztűfák) későbbben leveledzenek ki, mint a puhák (puhagesztűek).*

KILEVELEZÉS, KILEVELEZIK, I. KILEVELEDZÉS, KILEVELEDZIK.

KILIKASZT, KILIKGAT stb. lásd: **KILYUKASZT, KILYUKGAT** stb.

KILIM, fn. tt. *kilim-et.* Felhossa Szabó Dávid. Idegen szónak látszik, s talán a hellén *ποιυλιμα* szóból eredett, mely am. tarkaság, czifraság, tarkázott valami; s jelent Sz. D. szerint festékest, szőnyeget, hímes terítőt. Előjön a török nyelvben is, melyben Hindoglu szerint különösebben csekély értékű szőnyeg féléte teszen (espèce de tapis de peu de valeur). Nébutt a kereskedésben így nevezik az Ukrainában készített s onnét hozott szőnyeget is (Heyse).

KILIMÁN, falu Szala m.; helyr. *Kilimán-ba, —ban, —ból.*

KILINCS, (kil-inez, törökül: *kilid*, am. zár, kulcs); fn. tt. *kilincs-et.* Tájszokásilag *kalincs.* Gyöke *kil* rokon a görbét jelentő *kalantüü, kelentüü, kalinkó, kalézol, kalisztdl*, s több más szók gyökével. Fából vagy vashól esinált billentyü az ajtókon, kapukon, mely zár gyanánt szolgál. Minthogy különösebben fogantyúja rendszeren görbe szokott lenni, innen van jelentése is, t. i. a görbét jelentő *kil, kel, kal* gyöktől. Eredetileg *kilis* vagy *kilics* lehetett, végre *n* közbevetve *kilincs.* Rokonok vele még a magyar *koles, kulcs,* a szláv *klucs, klinecz,* a német *Klinke,* a latin *clavis, claudo,* a görög *κλειω, κλεις.* A régi kulcsok, illetőleg zárok úgy sem voltak egyebek, mint görbe szegek, innen a latin *clavus* és *clavis* rokonszók is.

KILINCSÉL, (kil-incs-él) áth. m. *kilincsel-t.* Az ajtót vagy kaput kilincsesel zárja. *Bekilincsel.*

KILINCSÉLÉS, (kil-incs-él-és) fn. tt. *kilincselés-t,* tb. — *ék.* Cselekvés, midőn kilincselünk.

KILINCSFEJ, (kilincs-fej) ösz. fn. A kilincsnek fogantyúja, melyet nyitáskor, v. bezáráskor fel- és lenyomunk.

KILINCSNYOMÓ, (kilincs-nyomó) ösz. fn. I. **KILINCSFEJ.**

KILÍS, KILIS, (kel-és) fn. tt. *kilis-t,* tb. — *ék.* Mind a két magyar haza több vidékein divatos szó *kelés* (kór neme) helyett I. **KELÉS.**

KILISÉS, (kel és és) tájszó. I. **KELÉSÉS.**

KILIT, férfi kn. tt. *Kilit-et.* Cletus.

KILITI, faluk Somogy és Pozsony megyében, helyr. *Kiliti-be, —ben, —ból.* *Kiliti Somorjához egy hét,* (Csalóközi km.) a közbeeső sok ágra szakadozott Duna és vízgyegek miatt.

KILLYEBB, (kil-ebb v. kül-ebb, a két *ll* a nyomatékossabb kiejtés eredménye) ih. Jobban kifelé. L. KIJEBB.

KILLYÉN, 1) I. KILÉNY. 2) erdélyi falu a székelyföldi Szepsi székben, helyr. *Killyén-be*, —*ben*, —*ből*.

KILLYÉNFALVA, erdélyi falu a Székelyföldön, a gyergyói főszékben, helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KILOBBAN, (ki-lobban) ösz. önh. A lángról, tüzről mondják, midőn lobbanva kitör, kicsap. *A tűz kilobbant a kemence száján*. Átv. ért. mondják a heves indulatokról, különösen a haragról, és szerelemről, midőn magas fokra lépven, tetteg kitörnek. *Szörnyű boszúvágya kilobbant*, V. ö. LOBBAN.

KILOBBANÁS, (ki-lobbanás) ösz. fn. Lobbanva, lobbot vetve kitörés, kicsapás.

KILOBBANT, (ki-lobbant) ösz. áth. Kilobbanásra készít, lobbantva kisüt. *A tűzér az algyuneműt löveget kilobbantja*.

KILOBBANTÁS, (ki-lobbantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kilobbant.

KILOBOG, (ki-lobog) ösz. önh. és gyak. Lobogva, azaz folytonos lobokkal kitör. *Kilobog a láng*. Átv. ért. valamely lenge test, különösen szövet kélvva mozog, lengedez. *A fejedelem innepélyes bejövetelekor az ablakokon zászlók, kendők lobogtak ki*. V. ö. LOBOG.

KILOBOGÁS, (ki-lobogás) ösz. fn. Lobogva kitörés. Kilógva lengedezés. V. ö. KILOBOG.

KILOCSBÁKOL, (ki-locsbákol) I. KILOCSOL.

KILOCSCSAN, (ki-locscsan) ösz. áth. Hig, folyékony testekről mondják, midőn lökés, ütődés következtében súlygyenőket veszve öbleikből, medreikből locscsanva kiömlenek. *A szétlőtt üzött hullám kilocscsan a partra*. *A megtaszított fazékból kilocscsan a lé*. V. ö. LOCSCSAN.

KILOCSCSANÁS, (ki-locscsanás) ösz. fn. Loocsanva kiömlés. V. ö. KILOCSCSAN.

KILOCSCSANT, (ki-locscsant) ösz. áth. Teszi, eszközlí, okozza, hogy kilocscsanjon valami. *A lóballt edényből kilocscsantani a vizet*.

KILOCSCSANTÁS, (ki-locscsantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kilocscsantanak.

KILOCSKOL, (ki-locskol) I. KILOCSOL.

KILOCSOG, (ki-locsog) ösz. önh. 1) Loocsogva kiömlik. *Kilocsog a víz*. Kisebb mértékben s mintegy lityegve-lotyogva : *kiletyeg*, *kilötyög*, *kilotyog*. 2) Tárgyesetes névvel és átv. ért. valamit kicsacsog, kifecseg, némely könnyelmű nő vagy gyermek módjára kibeszél. Megvctő értelemmel bír. *Előtte nem lehet semmit szótani, mert mindent kilocsog*. V. ö. LOCSOG.

KILOCSOGÁS, (ki-locsogás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valamely hig, folyékony test kilocsog, azaz kiömlik. 2) Átv. ért. cselekvés, midőn valamit kifecsegnek, loocska szájjal kibeszélnck. V. ö. LOCSOGÁS.

KILOCSOGAT, (ki-locsogat) ösz. gyak. áth. Hig testet loocsogtatva kiömleszt, kifolyat. *A szekéren vitt lajtból kilocsogatni a mustot*. V. ö. LOCSOGAT.

KILOCSOGATÁS, (ki-locsogatás) ösz. fn. Loocsogtatva kifolyatás. V. ö. KILOCSOGAT.

KILOCSOL, (ki-locsol) ösz. áth. Loocsolva kiömleszt bizonyos folyadékot. *Egy sajtár vizet kilocsolni az udvarra*. *A vizet tenyérrrel kilocsolni a virágokra*. V. ö. LOCSOL.

KILOCSOLÁS, (ki-locsolás) ösz. fn. Loocsolva kiömlesztés. V. ö. KILOCSOL.

KILÓDÍT v. —LÓDIT, (ki-lódit) ösz. áth. Valakit lóditva, azaz sebes rántással és taszitással kivet valahonnan. *Galléránál, karjánál fogva kilóditani valakit az ajtón*. V. ö. LÓDÍT.

KILÓDÍTÁS v. —LÓDÍTÁS, (ki-lóditás) ösz. fn. Lóditva kivetés. V. ö. KILÓDÍT.

KILÓDÚL v. —LÓDUL, (ki-lódúl) ösz. önh. Lódúlva, azaz sebesen neki indulva kimegy, kiszökik, kirándúl. *Amint a botot látta, kilódúlt a házból*. *Nem messze ment, csak a kert alá lódult ki*. *Lódulj ki a mezőre, s hozd haza a lookat*. V. LÓDÚL.

KILÓDÚLÁS v. —LÓDULÁS, (ki-lódulás) ösz. fn. Lódulva kimenés, kiszökés. V. ö. KILÓDÚL.

KILÓG v. KILÓGG, (ki-lóg) ösz. önh. Valamely rejtekül, rekeszüil, takaróul szolgáló burokból, földöl alól stb. kibujva, kiftyegve lóg. *Kilóg az óraláncz, a kendő a zsebből*. *A batyuból kilóg valami*. V. ö. LÓG.

KILÓGÁS, (ki-lógás) ösz. fn. Kiftyegve lógás. V. ö. KILÓG.

KILÓGAT v. KILÓGGAT, (ki-lógat) ösz. áth. Azt teszi, okozza vagy hagyja, hogy kilógjon valami. V. ö. KILÓG.

KILÓGATÁS v. —LÓGGATÁS, (ki-lógatás) ösz. fn. Cselekvés midőn valamit valaki vagy valami kilógat.

KILOHOL, (ki-lohol) ösz. önh. Loholva kimegy.

KILOHOLÁS, (ki-loholás) ösz. fn. Loholva kimenés.

KILOP, (ki-lop) ösz. áth. Lopva, azaz tolvajképen, orozva kivesz valamit. *Kilopni valakinek zsebből az órat, kendőt*. *A szekérből kilopni a pénzt*. *Ezer forintból kilopni százat*. V. ö. LOP.

KILOPAKODIK, (ki-lopakodik) ösz. k. I. KILOPÓDZIK.

KILOPÁS, (ki-lopás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kilopnak.

KILOPDOS, (ki-lopdos) ösz. gyak. áth. I. KILOPKOD.

KILOPDOSÁS, (ki-lopdosás) lásd : KILOPKODÁS.

KILOPKOD, (ki-lopkod) ösz. áth. és gyak. Lopdosva, azaz gyakorta, folytonosan lopva kihordogat, kiszedeget valamit. *A torkos fű kilopkodik a kamrából a gyümölcsöt*. V. ö. LOPKOD, LOPDOS.

KILOPKODÁS, (ki-lopkodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kilopkod.

KILOPÓDZÁS, (ki-lopódzás) ösz. fn. Titkon, alattomban, észre nem véve kimenés, ki v. elszökés.

KILOPÓDZIK, (ki-lopódzik) ösz. önh. Lopva, azaz titkon, alattomban, észre nem véve kimegy, ki-suhan, kiszökik. Értelme nem mindig alacsonyító, s egyszerűen anyyi, mint titkon, észrevétlenül kimegy, pl. aki a mulatságot zavarni nem akarja, nem szól a többinek, hogy elmegy, hanem kilopódzik. *Az üldözők előtt kilopódzni a házból, városból.* V. ö. LOPÓDZIK.

KILOTTYAN, (ki-lottyán) ösz. önh. Lottyánva kiömlik. V. ö. KILETTYEN.

KILOTTYANT, (ki-lottyant) ösz. áth. Lottyantva kiönt. V. ö. KILOCSCSANT.

KILOTYOG, I. KILOCSOG, 1).

KILOVAGLÁS v. — LOVAGOLÁS, (ki-lovaglás) ösz. fn. Lovagolva, lóháton kirándulás.

KILOVAGOL, (ki-lovagol) ösz. önh. Lovagolva, azaz lóháton ülve kimegy, kirándul valahova. *Kilovagolni a rétre, szántóföldre.* Visszatérő névmással am. kelletig, elégségig lovagol. *Kilovagoltam magamat.*

KILŐ, (ki-lő) ösz. áth. 1) Valamely rugalmas erő által bizonyos testet messze kiteszít, kilök. *A nyilatkat tjjal lövik ki. Puskából, ágyuból golyókat kilőni.* 2) Lövés által bizonyos testet helyéből kiüt, kiszakaszt. *Kilőni valakinek a szemét. A czélből kilőni a szegét.* V. ö. LŐ.

KILÖK, (ki-lök) ösz. áth. Lökve, azaz erőszakitást adva kitol, kinyom valahonnan valakit. *A házsártos ivót kilökni a kocsmából.* V. ö. LÖK.

KILÖKÉS, (ki-lökés) ösz. fn. Erőszakolás, midőn valakit kilöknek valahonnan. V. ö. KILÖK.

KILÖTTYEN, I. KILETTYEN.

KILÖTYKÖL, (ki-lötyköl) ösz. áth. L. KILOCSOL.

KILÖTYÖG, I. KILETYEG.

KILÖVEL, (ki-lövel) ösz. 1) áth. Löve, azaz erős taszítással, bizonyos irányban kinyom, kirug, kiszorít valamit. *Puskából, ágyuból golyókat, fecskendőtől vizet kilövelni.* Átv. ért. mondják fényes testről, jelesen a napról, midőn sugarait csoda sebességgel kiterjeszti. 2) Használják önhatólag is tárgyeseles név nélkül, s am. sebesen kiömlik, kiszáll; de ekkor inkább: *kilövellik* és közép ige. *A nap sugarai kilövellenek (kilövellenek).* V. ö. LÖVEL.

KILÖVELÉS, (ki-lövelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kilövellnek.

KILÖVELLÉS, (ki-lövellés) ösz. fn. Sebes kiömlés, kitoldulás. V. ö. KILÖVEL. 2).

KILÖVELLIK, (ki-lövellik) ösz. k. I. KILÖVEL, 2).

KILÖVÉS, (ki-lövés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kilönek. V. ö. KILŐ.

KILÖVÖLDÖZ, (ki-lövöldöz) ösz. áth. Gyakran v. egymás után több ízben kilő.

KILUBICZKOL, (ki-lubiczkol) ösz. önh. Lubiczkolva, eviczkelve kimegy a vízből.

KILÚGOZ v. — LUGOZ, (ki-lúgoz) ösz. áth. Lúggal kipárol, kiforráz valamit. *Kilúgozni a zsirfoltos ruhákat. Kilúgozni a mocskos faedényeket.* V. ö. LÚG.

KILÚGOZÁS v. — LUGOZÁS, (ki-lúgozás) ösz. fn. Tisztázás, mosás neme, midőn kilúgoznak valamit. V. ö. KILÚGOZ.

KILYUGGAT, I. KILYUKGAT.

KILYUKAC SOL, (ki-lyukacsol) ösz. áth. Valamely testen vagy eszközön lyukacsokat, azaz apró lyukakat szúr, fúr, bök. *Kilyukacsolni a reszelőnek való lemezt. Kilyukacsolni a szűrőt.* V. ö. LYUKAC SOL.

KILYUKAC SOLÁS, (ki-lyukacsolás) ösz. fn. Valamely testen lyukacsok szúrása, bökése. V. ö. KILYUKAC SOL.

KILYUKAD, (ki-lyukad) ösz. önh. Mondják testről, midőn lyuk támad, nyílik, és pedig keresztül rajta. *Kilyukad a csizma talpa. Könnyökön, térdem legelőbb kilyukad a ruha. Kilyukad a zseb, zsák.* V. ö. LYUKAD.

KILYUKADÁS, (ki-lyukadás) ösz. fn. Szakadás, résnyílás neme, midőn kilyukad valami. V. ö. KILYUKAD.

KILYUKASZT, (ki-lyukaszt) ösz. áth. Valamit lyukassá tesz, lyukat csinál rajta, pl. szúrva, bökve, fúrva. *Kilyukasztani a fül czimpáját. Kilyukasztani a zsebeket. A szeg kilyukasztotta a zsákot.* V. ö. LYUKASZT.

KILYUKASZTÁS, (ki-lyukasztás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg koptatás, szurás, bökés, fúrás stb., mely által kilyukasztanak valamit. V. ö. KILYUKASZT.

KILYUKGAT, (ki-lyukgat) ösz. áth. és gyak. Bizonyos testen több lyukat csinál, pl. szúrva, fúrva, szakgatva, koptatva stb. *Kilyukgatni a falat, ajtót. Kilyukgatni burgonyaujtetéskor a földet. Kilyukgatni a ruhát. Lődözve kilyukgatni a tárcsát.* V. ö. LYUKGAT, LIKGAT.

KILYUKGATÁS, (ki-lyukgatás) ösz. fn. Lyukak csinálása. V. ö. KILYUKGAT.

KIMADARÁSZ, (ki-madarász) ösz. áth. Madarászással kiürít. *Kimadarászni valamely erdőt, ligetet.*

KIMADRÁCZOL, (ki-madráczol) ösz. áth. Madaráczezal kirak, fölkészít. *Kimadráczolni a pamlagot.*

KIMAGVAZIK, (ki-magvazik) ösz. k. I. KIMAGZIK.

KIMAGZÁS, (ki-magzás) ösz. fn. Növények sarjadzása, érési foka, midőn kimagzanak. V. ö. KIMAGZIK.

KIMAGZIK, (ki-magzik) ösz. k. Növényekről mondják, midőn magvaik kibúznak, midőn fejeiket kihányják. *Kimagzik a saláta, hajma.* V. ö. MAGZIK.

KIMAGYARÁZ, (ki-magyaráz) ösz. áth. Tulajdonosoros ért. valamit magyarul, magyar nyelven ejt ki

Szélesb ért. valamit értelmesen, felfoghatólag fejt ki, midőn úgy beszél vagy ír, hogy a hallgató vagy olvasó, világos fogalmat szerezhesen róla. *Magát kimagyarázni* am. magát, saját gondolatait, véleményét értelmesen, világosan kifejezni. V. ö. MAGYARÁZ.

KIMAGYARÁZÁS, (ki-magyarázás) ösz. áth. Szó- vagy írásbeli előadás, érteményezés, mely által kimagyaráznak valamit. V. ö. KIMAGYARÁZ

KIMÁNGOL v. — MÁNGOROL, (ki-mángol v. -mángorol) ösz. áth. Mángolva vagy mángorolva kismít, kisikárol.

KIMAR, (ki-mar) ösz. áth. 1) Fogakkal marva kiszakaszt, kitép valamit. *A farkas kimart a ló marjából egy darabot.* 2) Marva, azaz fogakkal harapdálva kiűz, kikerget valahonnan valamely állatot. *A házi ebek kimarják a szomszéd disznait.* 3) Átv. ért. mondják emberről, ki harapós eb vagy farkas módjára addig sérteget, bántogat, rágalmaz, gyötör valakit, míg bizonyos körből, testületből, helyből nem távozik. *Az irigykedő vetélytársak kimarták őt a hivatalból.* Képes, de bántó nyelvbe való kifejezés. V. ö. MAR.

KIMARAD, (ki-marad) ösz. önh. Aki vagy ami bizonyos számba, mennyiségbe, testületbe vagy helybe, térbe, időbe nem jut bele, hanem azokon kívül létezik. *Neve kimaradt a névsorozatból. Néhány könyv kimaradt a ládából. Tisztújításkor a megyei hivatalból kimaradni. Kimaradni az időből.* Néha am. késik, nem jó. *Nemde sokáig kimaradtam? Tíz órán túl nem szabad kimaradni.* Olykor am. valahová nem jár többé. *Egy darabig járt hozzánk, azután kimaradt.* V. ö. MARAD.

KIMARADÁS, (ki-maradás) ösz. fn. Állapot, midőn valami v. valaki kimarad. V. ö. KIMARAD. *Éjjeli kimaradásért megfeddeni a cselédet. Nevének kimaradása a névkönyvből készakarva történt. Kimaradását a hivatalból nagyon resteli.*

KIMARÁS, (ki-marás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami kimar valakit vagy valamit.

KIMARJÍT v. — MARJIT, (ki-marjít) ösz. áth. Tulajdonképen am. a marjából kifcizamit; köz nyelven általában kifcizamit. V. ö. KIMARÚL.

KIMARJÚL v. — MARJUL, (ki-marjúl) ösz. önh. l. KIMARÚL, KIMENÜL; v. ö. KIMARJÍT. KIMARKÁSZ, (ki-markász) l. KIMARKOLÁS.

KIMARKOL, (ki-markol) ösz. áth. Markolva, azaz marokba fogva kivesz valamit. *A pénzhalomból kimarkolni néhány huszast.* V. ö. MARKOL.

KIMARKOLÁS, (ki-markolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kimarkolnak valamit. V. ö. KIMARKOL.

KIMARKOLÁSZ, (ki-markolás) ösz. áth. és gyak. Markolászva, azaz többször markolva kiszedeget valamit. *A kosárban levő gyümölcsöt mind kimarkolászta.* V. ö. MARKOLÁSZ.

KIMARSOL, (ki-marsol) ösz. önh. Marsolva, azaz katonai módon és rendben lépve kiindul, kimegy. V. ö. MARS.

KIMARSOLÁS, (ki-marsolás) ösz. fu. Katonai módra, hadi rendben, szabatos léptekkel való kiindulás, kimenés.

KIMÁRT, (ki-márt) ösz. áth. 1) Ami bizonyos nedvben mártva van, kiveszi belőle. *Kimártani a tekenőben áztatott ruhát.* 2) Magát a nedvet valamely itatós testtel vagy edénnyel kihúzza. *Kenyérrrel kimártani a levest.* V. ö. MÁRT.

KIMÁRTOGAT, (ki-mártogat) ösz. áth. és gyak. Különösen am. bizonyos híg ételt vagy italt, levet, úgynevezett mártást stb. valamivel, pl. kenyérrrel, hússal kiitat, kiszívogat. *A káposztát, lencsekását, törött babot kenyérral kimártogatni. Az ecezes tormát hússal kimártogatni.* V. ö. MÁRTOGAT, és MEREGET.

KIMARÚL v. — MARJÚL, — MARJUL, (ki-marúl v. marjúl) ösz. önh. Tulajdonképen marjából kifcizamodik; de mondják általában az állati tagokról, nevezetesen a karról, kézről, lábról, midőn marjok kicsuszamodik a csuklóból. Máskép: *kimenül, kiszamodik, kifcizamodik.* V. ö. MAR v. MARJ, fu.

KIMARÚLÁS v. — MARJÚLÁS, v. — MARJULÁS, (ki-marúlás v. marjúlás) ösz. fn. Marjából kimenülés. V. ö. KIMARÚL.

KIMÁRVÁNYOZ, (ki-márványoz) ösz. áth. Szoros ért. valamit márvánnyal kirak, kipadlóz. *Kimárványozni a folyosókat. Kimárványozni a falakat, hidakat.* Szélesb ért. valamit márványszínre, oly habosan, pettyesen, mint a márvány, befest, befecskendez. *Kimárványozni a templomi falakat, faszobrokat.*

KIMÁRVÁNYOZÁS, (ki-márványozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kimárványoznak.

KIMÁSZ, (ki-mász) ösz. önh. Szoros ért. mászva kimegy valahonnan és valahova. *A teknősbékkák kimásznak a víz szélére. A csiga héjából kimász.* Szélesb ért. mászó állat módjára négykézláb, vagy lábait szétterpesztve, s hason csúszva kimegy. *A még járnai nem tudó csecsemő kimász a szobából. A beteg nagy nehezen mászott ki az ágyból.* V. ö. MÁSZ.

KIMÁSZÁS, (ki-mászás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami kimász.

KIMATAT, (ki-matat) ösz. önh. Éjjel vagy sötétben a házból matatva, babukolva, botorkálva kimegy. Székely szó. V. ö. MATAT.

KIMATATÁS, (ki-matatás) ösz. fn. Matatva, babukolva kimenés. V. ö. KIMATAT.

KIMÁZOL, (ki-mázol) ösz. áth. Mázolva kifest. *Kimázolta a kését. Mázolással kiürít. Az egész festékbögrét kimázolta.*

KIMÉGY, (ki-mégy) ösz. önh. 1) Valamely térnek belsejéből kifelé tartott irányban megy, távozik. *Kimenni a házból, faluból, városból. Kimenni a mezőre, falura, erdőre. Kimenni valahová gyalog, lóháton, kocsin.* 2) Átv. ért. mondják olyas dologról, melyet elfeledünk. *Kiment az eszemről amit mondani akartam. Amit ifjú korában tanult, mind kiment a fejéből.* V. ö. MÉGY.

KIMÉL v. KIMÉL, v. KÉMÉL, (kém-me-el) áth. m. *kímél-t.* Régiesen, és némely tájak szokása sze-

rént kémél; s ha ezen igének értelmét vizsgáljuk, t. i. *kémélni valakit v. valamit annyit tesz, mint vele kedvezőleg, kényesen bánni; akit vagy amit kémélünk, az iránt mintegy kéjjel viseltetünk, az iránt gyöngédek, engedekenyek, hajlandók vagyunk; ennél fogva valószínűleg állíthatni, hogy gyökeleme a kedélyre vonatkozó ke, mely meg van a ked, kegy, kéj, kény, kees (ki-es), kecs és több rokonértelmű szókban is. V. ö. KE gyökelem, KÉM elvont törzsök, és KÉMÉL áth. Azonban ke gyökelemből származtatott *kév* (ke-ev) is, mely előfordul Zvonaricsnál *kéj* értelemben. Hogy a *v* több szavainkban mint ajakhang a többi ajakbetűkkel fölcseréltetik, mutatják e példák: *Vízsegrád, Mizsegrád, villám, milling, mázna, vézna, gyülemész, gyülevész*, stb. *Kémél v. kémél* tehát eredetileg lehet egyszerűbben *kévé* v. *kéjél*, s am. valakit különös kedvből, kegyből, hajlamból, szeretetből oly dolgoktól megóv, megőriz, melyek reá nézve kelleltenek vagy ártalmasak lehetnek. *Kímélni a cselédet*, am. nehéz munkával nem terhelni. *Nem akarom barátomat fárasztani, mert kémélem őt. Kíméld meg magadat*, azaz ne fáradj, ne vesztegedes erődöt. *Kímélni az erőt, egészséget. Kímélve bánni valakivel. A kellemetlen hírektől megkímélni valakit.* 2) Átv. ért. mondják mindenféle dologról, melylyel kényesen, képesint bannunk, melyet rantani, elvesztegetni nem akarunk. *Rosz útban, és időben kémélni a barmokat. Kímélni a ruhát*, am. a romlás, szakadás ellen őrizni, reá vigyázni. *Kímélni a bútorokat*, am. nem koptatni, nem rongálni. Néha am. valamit tenni restel, nem akar, vonakodik. *Kímélni a fáradságát. Kímélni a járást. Kérem, ne kémélje a szót, és mondja meg.* Néha am. valamivel fősvényen, szükén bánik. *Kímélni a költséget. Drágaság idején kémélni kell a kenyeret. Ne kéméld azt a bort, hanem tölts. Füllérrel kémélik az aranyat.* (Km.). V. ö. SAJNÁL.*

KIMELEGÍT v. —MELEGIT, (ki-melegít) ősz. áth. Ágyneműt, ruhát meleggé tesz. *Melegítsd ki az ágyat, az inget.*

KIMELEGSZIK, (ki-melegszik) ősz. k. Az ágy-nemű vagy ruha meleg lesz. *A napon jobban kimelegszik a paplan mint a szobában.*

KÍMÉLÉS, **KIMÉLÉS**, (kéj-me-el-és) fn. tt. *kímélés-t*, tb. —*ék*, harm. —*e*. Kegyes, gyöngéd, szelid, engedekeny, mérsékelt bánás, melylyel valaki vagy valami iránt viseltetünk. V. ö. KÍMÉL.

KÍMÉLET, **KIMÉLET**, (kéj-me-el-et) fn. tt. *kímélet-ét*, barm. szr. —*e*. Bánásmód vagy a kedélynek azon nyilatkozata, magaviselete, mely a kímélés által mutatkozik. V. ö. KÍMÉLÉS. *Kíméletből elhallgatni valaki előtt a reá vonatkozó kedvetlen híreket. Kímélettel lenni barátaink iránt.*

KÍMÉLETÉS, **KIMÉLETÉS**, (kéj-me-el-et-és) mn. tt. *kíméletés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kímélettel teljes, azaz kegyes, gyöngéd, szelid, engedekeny, mások kéjét, kedvét nem akadályozó. *Kíméletes úrnak lenni a szolgálók, jobbágyok iránt. Kíméletes apa, anya, nevelő, barát. Kíméletes bánásmód, intés, feddés.*

KÍMÉLETÉSEN, **KIMÉLETÉSEN**, (kéj-me-el-et-és-en) ih. Kíméletes módon. V. ö. KÍMÉLETES. *Kíméletesen bánni az alattvalókkal, növendékekkel. Mások hibáiról, vétkeiről kíméletesen szólni, ítélni.*

KÍMÉLETI, **KIMÉLETI**, (kéj-me-el-et-i) mn. tt. *kíméleti-t*, tb. —*ék*. Kíméletre vonatkozó, magában kíméletet foglaló. *Kíméleti napok*, némely váltótörvényben azon néhány napok, melyek részént a bemutató kedveért, ha netalán a fizetési bemutatást pontban a lejáratkor nem teljesítne vagy nem teljesíthetné, részint a fizető könnyebbségére, a váltó bemutatása végett megengedtetnek, pl. a régi osztrák váltótörvényben ez három nap volt, a hamburgiban pedig épen 12 nap. Az új német váltórendszabályban azon körülmény, hogy a lejárat napján túl még a második köznapig lehet a váltóóvással várni, valóságos kíméleti napokat rejt magában.

KÍMÉLETLEN, **KIMÉLETLEN**, (kéj-me-el-et-len) mn. tt. *kíméletlen-t*, tb. —*ék*. Kímélet nélkül levő, azaz gyöngédtelen, mások iránt hajlamot, engedekenységet nem mutató, mások kedvét, kényét akadályozó, zavaró, ennél fogva nyers, durva, gomba magaviseletű mások irányában. *Mint úr kíméletlen a cselédei, mint apa a gyermekei, mint tisztviselő tisztársai iránt. Kíméletlen bánás, beszéd, ítélet, nyilatkozat. A barmokat kíméletlen csigázással rantani.* Átv. ért. holmi dolgokkal pazarolva, vesztegetve, rongálva bánó. *Kíméletlen kézzel kidobni a pénzt. Kíméletlen hánydvetés által rongálni a ruhákat.* V. ö. KÍMÉL. Határozóként am. kíméletlenül.

KÍMÉLETLENSÉG, (kéj-me-el-et-len-ség) fn. tt. *kíméletlenség-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki kíméletlennek mondatik. *Kíméletlensége miatt megittált szónok.* 2) Maga azon cselekvés, mely kíméletlenül működik. V. ö. KÍMÉLETLEN.

KÍMÉLETLENÜL, (kéj-me-el-et-len-ül) ih. Kíméletlen módon. *Kíméletlenül sérteni másokat. Kíméletlenül bánni a jobbágyokkal, gyermekekkel, nőekkel. Kíméletlenül beszélni a kegyeletet érdemlő dolgokról.* V. ö. KÍMÉLETLEN.

KÍMÉLT, **KIMÉLT**, (kéj-me-el-t) mn. tt. *kímélt-et*. Akit vagy amit kímélnek. *A kímélt cseléd nem hagyja el urát. Délben kímélt ebéd jó vacsora leszen.* (Km.). V. ö. KÍMÉL.

KÍMÉLY, **KIMÉLY**, (kéj-me-ely) fn. tt. *kímély-t*, tb. —*ék*. Kíméletes eljárás, bánásmód, kivált némi bajban, csekélyebb hibában elnézés, engedekenység valaki iránt. (Discretio).

KIMELLYED, (ki-mellyed) ősz. önb. A széke-lyeknél am. ki- v. elpusztít. *Mindenéből kimellyedt.* (Kriza J.). V. ö. KIMELLYESZT.

KIMELLYESZT, (ki-mellyeszt) ősz. áth. Átv. ért. kipusztít, kifoszt. *A játsszó asztalnál minden pénzéből kimellyesztették.* A hasonlat a lúd mellyesztésétől, azaz koppasztásától van véve.

KÍMÉLYES, **KIMÉLYES**, (kéj-me-ely-es) mn. tt. *kímélyes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kímélylyel járó, kímélylyet mutató. *Kímélyes bánásmód, beszéd.* (Discret).

KIMÉLYÍT v. —**MÉLYIT**, (ki-mélyít) ősz. áth. Valamit úgy készít, úgy képez ki, hogy mély legyen, különösen valamit mélyen ás, vés, metsz ki. *Kimélyíteni a kutat. Kimélyíteni a viz medrét. Kimélyíteni a várlút, tekenőt.*

KIMÉLYÍTÉS v. —**MÉLYÍTÉS**, (ki-mélyítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kimélyítanak.

KIMÉLYTELEN, **KIMÉLYTELEN**, (kéj-mely-telen) mn. tt. *kimélytelen-t*, tb. —*ék.* Kimély nélküli, kimélyt nem ismerő. *Kimélytelen szemrehányás.* (Indiscret). Határozóként am. kimély nélkül, kimélytelenül.

KIMÉN, (ki-mén) l. **KIMÉGY**.

KIMÉNCSÉRÉDIK, (ki-méncsérédik) ősz. k. A székelyeknél a szemről mondják, midőn kidőled. *Kiméncsérédik a sok borítal miatt a részeg ember szemé.*

KIMÉNCSÉRÜL v. —**MÉNCSÉRÜL**, (ki-méncsérül) ősz. önh. L. **KIMÉNCSÉRÉDIK**.

KIMÉNEKÉDÉS, (ki-ménekédés) ősz. fn. L. **KIMÉNEKÉDÉS**.

KIMÉNEKÉDIK, (ki-ménekédik) ősz. k. Menekedve kiszabadul valahonnan. *Kimenekedni a fogásból, vesztéyből. Kimenekedni az ellenség hatalmából.* V. ö. **MÉNEKÉDIK**.

KIMÉNEKSZIK, (ki-ménekszik) ősz. k. Ezen alakja csak a jelentőmód jelenidejében divik, különben l. **KIMÉNEKÉDIK**.

KIMÉNEKVÉS, (ki-ménekvés) ősz. fn. Valahonnan menekedve kiszabadulás.

KIMÉNÉS, (ki-ménés) ősz. fn. Menés, melyet kifelé, külső helyre teszünk. V. ö. **MÉNÉS**.

KIMÉNET, (1), (ki-ménet) ősz. fn. 1) Tulajd. ért. cselekedet, melyet végrehajtunk, midőn valahonnan kimegyünk. *Az orvost, ha falura viszik, minden kimenetért külön fizetni.* 2) Átv. ért. valaminek vég eredménye. *Eltvární a dolog kimenetét. Nehéz megjósolni a háboru kimenetét.* 3) A régi magyar Passióban: kimulás, halál. „És vígy engemet ez kimenetnek utánna az boldogságnak örömében.“ „Hogy ez kimenetnek utánna juthassak az bódognak dicsőségében.“ (Toldy F. kiadása 93, 143. lapokon).

KIMÉNET, (2), (mint föntebb) ih. e helyett; kimenetkor, midőn kimentünk. *Kimenet nyitva, visszajövet zárva találtam a kaput.* Eredetileg valószínűen: *kimenett.* V. ö. —**ATTA**, —**ETTE**.

KIMÉNETEL, (ki-ménetel) ősz. fn. Hangzatosabb mása a *kimenet* szónak. Az *el* csak toldalék, mint az *étel, ital, jövetel*, s több más szókban. V. ö. **KIMÉNET**, (1).

KIMÉNÍT, (ki-ménit) ősz. áth. l. **KIFICZAMÍT**. Törzsöke: *mén*, azaz *mégy*, l. **MÉNIT**.

KIMÉNÍTÉS, l. **KIFICZAMÍTÁS**.

KIMENT, (ki-ment) ősz. áth. Betűszerénti szoros ért. am. kimenővé tesz, vagy kimenést eszközöl valakinek; minthogy a *mént* törzsöke *mén*, am. *megy*, s e szerént *mént* am. *ménet* (ire facit), *kiménet* (exire facit). Szélesb ért. kiszabadít, bizonyos kötelékekből

kiold, és menni enged. *Kimenteni valakit a rabságból. Kimenteni valakit a vesztéyből.* Átv. ért. a vádlottat az ellene tett vádakból kitisztítja és igazolja. *Kimenteni valakit a törvényszék előtt. A súlyos vádak alól kimentette magát.* Valamely mulasztás, tévedés miatt igazol. *Ments ki barátim előtt, hogy becses társaságukban jelen nem lehetek.* V. ö. **MÉNT**, mn.

KIMENTEKÉZIK, (ki-mentekézik) ősz. k. Magát mentegelve kiszabadul, bizonyos vádakból kitisztul, s igazolja magát.

KIMENTÉS, (ki-mentés) ősz. fn. Kiszabadítás. Igazolás.

KIMÉNÜL, (ki-ménül), **KIMÉNÜLÉS**, (ki-ménülés); l. **KIFICZAMÚL**, **KIFICZAMÚLÁS**; és v. ö. **MÉNÜL**.

KIMÉNYÍT, (ki-ményít), **KIMÉNYÍTÉS**, (ki-ményítés); l. **KIFICZAMÍT**, **KIFICZAMÍTÁS**; és v. ö. **MÉNIT**.

KIMÉNYÜL, (ki-ménül), **KIMÉNYÜLÉS**, (ki-ménülés); l. **KIFICZAMÚL**, **KIFICZAMULÁS**.

KIMER, (ki-mer) ősz. áth. Merve, illetőleg valamely edénynyel felfogva kihúz, kiemel bizonyos nedvet, vagy híg, vagy akármily merhető testet. *Kímerni a kútból vedrrel a vizet. A sajtárból bögrével kímerni a tejet. A veremből kosárral kímerni a gabonát.* V. ö. **MÉR**, **MÉRIT**.

KIMÉR, (ki-mér) ősz. áth. Általán, akármiféle mértékkel valamit kijelöl, kiszab, kioszt. *Kímerni a kert hosszát. Kímerni az útnak való vonalt. Kímerni a házhelynek való telket. Kímerni a levágoti ökröt. Kímerni a bort, pálinkát, t. i. pénzért. Kímerni a cselédeknek való kenyeret, ételt.* Átv. gúnyos ért. *kímérték neki az utat*, am. kiutasították, kihajtották, kiadtak rajta. V. ö. **MÉR**.

KIMERED, (ki-mered) ősz. önh. Meredve kinyomul, kidőled. Mondják leginkább a szemekről, midőn megfeszített nézés, vígyázás vagy erőködésben gödreikből rendkívül kidudorodnak, vagy, mint mondani szokás, midőn merően néznek. *Úgy nézett, hogy szinte kimeredtek a szemei.* V. ö. **MERED**.

KIMEREDÉS, (ki-meredés) ősz. fn. Meredve kinyomulás; kidőledés. *Szemek kimeredése.*

KIMÉRÉGÉL, (ki-mérégél) l. **KIMÉRÉGET**.

KIMÉRÉGET, (ki-méréget) ősz. áth. és gyak. Valamit többször vagy folytonosan, mérve kiszab, kioszt, kiárul. *Kiméregetni a közbirtokosok telkeit. Kiméregetni az épületeknek szánt telkeket. Kiméregetni a bort, pálinkát, sert. Kiméregetni a húst, szalonndt stb.* V. ö. **MÉR**.

KIMÉRÉGETÉS, (ki-mérégetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiméregetnek.

KIMÉRÉS, (ki-merés) ősz. fn. Cselekvés, midőn kimerünk valamit. V. ö. **KIMER**.

KIMÉRÉS, (ki-mérés) ősz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kimernek. *A határ kimérését tanult mérnökre bízni.* 2) Foglalkodás, keresetmód, melyet vőlaki az által gyakorol, hogy enni- vagy innivaló

holmit bizonyos mérték és ár szerént árul. *Bornak, scrnek kimerése. A húsnak kimerését mindenkinek megengedni.* V. ö. KIMÉR.

KIMERESZT, (ki-mereszt) ösz. áth. A szemre vonatkozólag használják, s am. szemét merően ki-döleszti, pl. midőn valamit igen meg akar nézni, vagy valamin nagyon bámúl, esodálkozik, vagy igen erő-ködik. V. ö. MERESZT.

KIMERESZTÉS, (ki-meresztés) ösz. fn. Cse-lokvés, midőn valaki (szemét) kimereszti. *Szemek ki-meresztése.*

KIMÉRGESÉDIK, (ki-mérgesédik) ösz. k. A sebről mondják, midőn mérgessé lesz. *A kezemen a vádgás egészen kimérgesedett.*

KIMÉRGESÍT v. —MÉRGESIT, (ki-mérgesít) ösz. áth. Valamely sebet mérgessé tesz. *Elhanyagolással kimérgesítetted a lábodon az útést.*

KIMERÍT v. —MERIT, (ki-merít) ösz. áth. Merítve kivessz, kihúz bizonyos öblös eszközzel valamely nedvet, vagy más testet is, melyet merni lehet. *A kútból kimeríteni fenéig a vizet.* Átv. ért. a testi vagy szellemi erőt annyira felhasználja, hogy szintén kifogy belőle. *A sok járás, nehéz munka, betegség, kimeríti az emberi erőt. Minden jogtudományát kimerítette, még sem nyerhette meg a pert.* Szintén átv. ért. am. elfogyaszt, üressé tesz valamit. *Kimeríteni a kincstárt.* V. ö. MERÍT.

KIMERÍTÉS v. —MERITÉS, (ki-merítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által kimerítünk valamit. V. ö. KIMERÍT.

KIMERITHETETLEN, KIMERITHETLEN, (ki-meríthet[et]len) ösz. mn. Amit kimeríteni nem lehet. *Kimeríthetlen tenger, forrás.* Átv. ért. kifogyhatatlan, melynek bizonyos tulajdonsága soha ki nem vesz. *Az Isten kegyelme kimeríthetlen.* V. ö. KIMERÍT.

KIMERÍTŐ v. —MERITŐ, (ki-merítő) ösz. mn. Aki vagy ami valamit kimerít. Különösen amire valaki egész szellemi erejét, tudományát ráfordítja. *Kimerítő előadás, értékezés.*

KIMERÍTŐLEG v. —MERITŐLEG, (ki-merítőleg) ösz. ih. Kimerítő módon. *Kimerítőleg értekezni valamiről.*

KIMÉRLEGÉL, (ki-mérlegél) ösz. áth. Szokottabb nyelvjárás szerént: *kimér*, azaz bizonyos adagokra, részekre osztva kiárul valamit. *Kimérni a húst, szalonnát, zsírt*, szokott kifejezés, ellenben *kimérlegelni* szokatlan.

KIMÉRŐ, (ki-mérő) ösz. fn. Személy, ki valamit kimér. *A tagosztályhoz kimérőket keresni. Bor, sör, kávékimérő.* V. ö. KIMÉR.

KIMÉRT, (ki-mért) ösz. mn. 1) Amit bármely mérték szerént kiszabtak, kijelöltek, kiosztottak. *Legelőnek, rétnak, szántóföldnek kimért telkek. Útnak kimért vonal.* *A kimért hús áráról számolni a gazdának.* 2) Előlegesen kiszámított, bizonyos módon meghatározott. *Kimért léptek, taglejtések. Kimért szavak-*

kal beszélni. Kimért nyújassággal, udvariassággal fogadni valakit.

KIMÉRTÉKÉL, (ki-mértékél) ösz. áth. Mértékelve kiszab, kijelöl.

KIMÉRTEN, (ki-mérten) ösz. ih. Mérték szerént kijelölve, megszabva. Előlegesen kiszámítva, bizonyos módon meghatározva.

KIMERÜL v. —MERÜL, (ki-merül) ösz. önh. 1) A benne lévő folyadék meregetés, kifolyás, kifolytatás, lecsapolás által kifogy. *A csapra ütött hordó, a folytonosan szivattyúzott kút fenéig kimerült.* 2) Átv. ért. testi vagy szellemi erejéből végképen kifogy.

KIMERÜLÉS v. —MERÜLÉS, (ki-merülés) ösz. fn. Meregetés általi kifogyás. A testi vagy szellemi erők teljes megfogyatkozása.

KIMERÜLT, (ki-merült) ösz. mn. 1) Amiből minden folyadék kifogyott. *Kimerült községi kút.* 2) Akinck testi vagy szellemi ereje kifogyott, elbágyadt, ereje veszett.

KIMERÜLTSEG, (ki-merültség) ösz. fn. Átv. ért. hiányos állapot, vagy tulajdonság, illetőleg gyöngegség, bágyadság, midőn valakinek testi vagy szellemi ereje kifogyott. V. ö. KIMERÜLT.

KIMESGYÉZ, (ki-mesgyéz) ösz. áth. Mesgyével vagy mesgyékkel különválaszt, elkülönít, a hártárt ösvénnyel kijelöli.

KIMESGYÉZÉS, (ki-mesgyezés) ösz. fn. Mesgyével vagy mesgyékkel kijelölés, elkülönítés.

KIMESTERKÉL, (ki-mesterkél) ösz. áth. Mesterkélve kiképez, kicsinál, kiidomit, kieszközöl valamit. V. ö. MESTERKÉL.

KIMESTERKÉLÉS, (ki-mesterkélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kimesterkélnek.

KIMESZEL, (ki-meszel) ösz. áth. Mészszel kifehérit valamit. *Kimeszselni a szobát, a háznak külső falait.* Mátyusföldén: *kisimlt.* Gúnyos ért. mondják nőkről, kik orczáikat fehéritik. *Kimeszselte magát.*

KIMESZELÉS, (ki-meszelés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit kimeszselnek. *A szobák kimeszselését nem kőművesre, hanem asszonyra bízni.* V. ö. KIMESZEL.

KIMETÉL, (ki-metél) ösz. áth. és gyak. 1) Valamit metélve kiirt, kiszakaszt. *Kimetélni a fiatal fákat, vesszőket, növényeket. Kimetélni a szalonnából a húsos részeket. Kimetélni a holttetemeket.* 2) Metélve kihornyol, kiczifráz valamit. *Botot, pipaszárt cizfrára kimetélni. A bőrt czafrangosan, csipkésen kimetélni.* V. ö. METÉL.

KIMETÉLÉS, (ki-metélés) ösz. fn. Valamely éles eszközzel kivagdálás, kiczifrázás, kihornyolás vagy kiirtás. V. ö. KIMETÉL.

KIMETSZ, (ki-metsz) ösz. áth. 1) Általán am. valamit metszve kiirt, kiszakaszt. *Kimetszeni a száradó csemetét. Kimetszeni a tyúkszemét. Kimetszeni a rostélyosnak való húst. Kimetszeni a hímállatnak heréjét. Kimetszeni a holttetemet. Kimetszeni a legelőből néhány holdat kaszáló rétnak.* Különösen mondják

képzőművészekről, kik valami képet, rajzot fába, rézbe, aczélba stb. metszve kialakítanak. *Köre kimetszeni valakinek arczképét.* V. ö. METSZ.

KIMETSZÉS, (ki-metszés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki metszve kiirt, kiszakaszt vagy kiformál kiképez valamit. *A vadhúsnak kimetszése a testből. Valamely tájkép kimetszésével foglalkodni.* V. ö. KIMETSZ.

KIMETSZET, (ki-metszet) ösz. miv. 1) Vésűvel vagy ehhez hasonló eszközzel kivágat valamit, pl. a pecsétnyomót. 2) Kihérlettet, pl. ménlovat.

KIMIND, (ki-mind) ösz. névmás. A régiéknél am. kiki, mindenki, melyben a *ki* ragoztatik: *kinek mind.* „Ki mind az ő kevénsága szerint.“ Pesti G. meséi. „És elmennek vala ú fiai és tesznek vala házonkéd vendégséget, ki mind ünön napján.“ Döbrentei-cod. „És igen megszorodván kezdte ki mind mondania.“ Passio. (Toldy F. kiadása). „Volter-hagyta napot ki mind igen várja.“ Istváni Pál a XVI. századból. „És mikoron a szamar az ő részét kinek mind igazán kiadná.“ „Il vala (ül vala) az vásár közepett egy jövendőmondó ember; . . . és mindennek mond vala valamit, kinek mind az ő mivolta szerint.“ Pesti G. meséi. (Toldy F. kiadása).

KIMINTÁZ, (ki-mintáz) ösz. áth. Valaminek alakját mintában kiformálja. *Kimintázni a tervezetben lerajzolt templomot. Kimintázni a mellszobrot.* V. ö. MINTA, MINTÁZ.

KIMINTÁZÁS, (ki-mintázás) ösz. fn. Valaminek mintában való kiformálása. *Az építendő templom, színház kimintázása.*

KIMÍVEL, **KIMÍVELÉS**, I. **KIMÜVEL**, **KIMÜVELÉS**.

KIMLE, **HORVÁT**—**MAGYAR**—, faluk Moson m.; helyr. *Kimlé-re, -n, -ről.*

KIMOLYOZ, (ki-molyoz) ösz. áth. Bizonyos testekből a molyokat kikeresi, kipusztítja. *Kimolyozni az ócska ruhákat, régi könyveket.* V. ö. MOLY.

KIMOLYOZÁS, (ki-molyozás) ösz. fn. Tisztogatás neme, mely által kimolyoznak valamit. V. ö. KIMOLYOZ.

KIMOND, (ki-mond) ösz. áth. Valamit tagzatos és értelmes hangon kiejt, kifejez. *Minden szót, és hangot tisztán kimondani. Rágd meg előbb a szót, azután mondd ki.* Különösen valamit tartózkodás, vonakodás nélkül, őszintén, egyenesen eléad. *Kimondta, ami a szívéen fekütt.* Innen: *szókimondó ember*, am. hímezés, hámozás nélkül oda beszélő, semmit el nem hallgató.

KIMONDÁS, (ki-mondás) ösz. fn. 1) A gondolatnak vagy érzelemnek szóval való kiejtése. 2) Azon sajátos hangoztatás, melylyel valamely egyén különösen, vagy bizonyos tájbeli emberek, vagy népségek ejtik ki a szavakat. *Értelmes, tiszta, szapora, lassú, hűbögő, akadozó kimondás. Tiszavidéki, dunántúli, palócós kimondás. Németes, francziás kimon-*

dással ejteni a magyar szókat. V. ö. MOND, KIMOND.

KIMONDHATATLAN, **KIMONDHATATLANUL**, I. **KIMONDHATLAN**, **KIMONDHATLANUL**.

KIMONDHATLAN, (ki-mondhat[at]lan) ösz. mn. Szoros ért. amit kimondani nem lehet, mert beszélő szerveink azon hangokat nem szokták meg. Innen ami egyiknek kimondhatlan, pl. a magyarnak sok cseh és lengyel szók, az másnak kimondható. Szélesb ért. és nagyítva am. oly különös, oly nagy valami, melynek kifejezésére kellő szókkal nem bír. *Kimondhatlan harag, gyűlölség. Kimondhatlan szép, rút.* Jelent olyat is, mit kimondani nem illik, nem szabad. *Kimondhatlan trágárságok.* Némely túlfinomított ángol illedelem szerint: a *nadrág is kimondhatlan* (inexpressibles, a többesben); egyébiránt ennek közelebbi oka, hogy a nadrágnak az angolban rendszertí neve *breech* (brics) alfelet, ülepet, segget is jelent; valamint a franczia *culotte* is a *cul*-től (mely latinul: *culus*) ered. Határozóként am. kimondhatlanul.

KIMONDHATLANUL, (ki-mondhat[at]lan-ul) Oly módon, oly mértékben, melyet kimondani lehetetlen. *Kimondhatlanul rossz útak. Kimondhatlanul haragunni valakire.* V. ö. KIMONDHATLAN.

KIMONDÓ, (ki-mondó) ösz. mn. Aki valamit kimond. Különösen ezen öszvetételben: *szókimondó*, aki hímezés-hámozás nélkül, néha kíméletlenül is kimondja amit érez vagy gondol.

KIMOS, (ki-mos) ösz. áth. Valamely folyadékkal, különösen vízzel mosva a szennytől, mocsoktól megtisztít valamit. *Kimosni a szennyes ruhákat.* V. ö. MOS.

KIMOSÁS, (ki-mosás) ösz. fn. A szennyes, mocsok testnek, különösen szövetnek, ruhaneműnek mosás általi kitisztítása. V. ö. MOSÁS.

KIMOSDIK, (ki-mosdik) ösz. k. A szennyből, mocsokból mosdva kitisztítja magát. *Vasárnap a legény kimosdik, kifésülködik, s kipedri a bajszát.* V. ö. MOSDIK.

KIMOTOZ, (ki-motoz) ösz. áth. Motozva kikutat, kifürkész, kikeres valamit. *A vámvonalon kimotozni az utasok máhát.* *Kimotozni a gyanuba vett személy irományait.* V. ö. MOTOZ.

KIMOZDÍT v. —**MOZDÍT**, (ki-mozdít) ösz. áth. Mozdítva kinyom, kitol, vagy kihúz, kivon helyéből valamit vagy valakit. *Rúdnál fogva tolni, s kimozdítani a kocsi a kapuzín alól. A városból néhány csapat katonát kimozdítani. A megsúlyedt szekeret tíz ökör nem bírja kimozdítani a sárból. Oly erős lábbon áll, hogy helyéből kimozdítani lehetetlen.* Átv. ért. valakit száudékából, határozatából, akaratából mintegy kiüt, s reá vesz, hogy hagyjon fel velök. V. ö. MOZDÍT.

KIMOZDÍTÁS v. —**MOZDÍTÁS**, (ki-mozdítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által helyéből kimozdítunk valakit v. valamit. V. ö. KIMOZDÍT.

KIMOZDÚL v. —**MOZDUL**, (ki-mozdúl) ösz. önh. 1) Mozdúlva, azaz magát mozgó állapotba téve

kimegy, kiindul. *A seregek kimozdulnak a várból. Földrendéskor a bútorok kimozdúltak helyeikből.* 2) Rendes helyzetéből kicsuklik, kimenül. *Kimozdúlt bokában a lába Kimozdúlt a kú tágas. Nagy fürgetegben kimozdulnak töveikből a fák.* V. ö. MOZDUL.

KIMOZDULÁS v. — **MOZDULÁS**, (ki-mozdulás) ösz. fn. Cselekvési vagy szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami kimozdul.

KIMOZGAT, (ki-mozgat) ösz. áth. Mozgatva kinyom, kitol, vagy kihúz, kivon helyéből valamit. *A szegyet kimozgatni a falból. A fákat kimozgatni töveikből. A levert karókat kimozgatni a földből.* V. ö. MOZGAT.

KIMOZGATÁS, (ki-mozgatás) ösz. fn. Gyakorlott, ismételt cselekvés, midőn kimozgatunk valamit. V. ö. KIMOZGAT.

KIMP, falu Bihar m.; helyr. *Kimp-re*, —*én*, —*ről*.

KIMPÁNY, **ALSÓ** —, **FELSŐ** —, **PAPMEZŐ** —, falvak Bihar m.; helyr. *Kimpány-ba*, —*ban*, —*ből*.

KIMPÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpény-be*, —*ben*, —*ből*.

KIMPULNYÁK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpulnyák-ra*, —*on*, —*ról*.

KIMPUR, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kimpur-ra*, —*on*, —*ról*.

KIMŰLÁS v. — **MULÁS**, (ki-múlás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki az életből kimúlik, azaz kihal. *Véletlen, váratlan kimúlás.* Szélesb ért. állapot, midőn valaki valahonnan kimarad, kihül. V. ö. **KIMŰLIK**.

KIMŰLIK v. — **MULIK**, (ki-múlik) ösz. k. 1) Szélesb ért. mondják emberről, midőn bizonyos állapottól kimarad, kihül, kiesik. *Kimúlni a hivatalból. Mindenből kimúlt.* 2) Szoros ért. ezen életből kimegy, azaz meghal. *Kimúlik az árnyékvilágból. Egyszer mindnyájan kimúltunk.* V. ö. **MŰLIK**.

KIMULT, (ki-múlt) ösz. mn. Aki bizonyos állapottól, különösen életből kiment, eltávozott. *Hivatalából kimult tiszt. Életből kimúlt öseink. A kimúltak lelkeiért imádkozni.* V. ö. **MULT**, mn.

KIMUNKÁL, (ki-munkál) ösz. áth. 1) Munkálva kikészít, kiformal valamit. *A kerékgyártó kimunkálja a szekérnek részeit. A tímár kimunkálja a bört.* 2) Munkálva kieszközöl valamit. *A rabnak elbocsátását kimunkálni.* V. ö. **MUNKÁL**.

KIMUNKÁLÁS, (ki-munkálás) ösz. fn. Munkálás általi kikészítése vagy kieszközlése valaminek. *Szerszámok kimunkálása. Szabadság kimunkálása.* V. ö. **KIMUNKÁL** és **MUNKÁLÁS**.

KIMUSTRÁL, (ki-mustrál) ösz. áth. A többi közül valamit, mint afféle alábbvalót vagy haszontalant, elvetendőt kiválaszt. *Kimustrálni a hibás lovakat. Kimustrálni a rozszabb juhokat, ökröket.* V. ö. **MUSTRÁL**.

KIMUTAT, (ki-mutat) ösz. áth. 1) Mutatva kitüntet, látásra kitesz, kidug stb. valamit. *Fejét ki-*

ARAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

mutatni az ablakon. *Kimutatni az árukat a vásárlóknak. Kimutatni a könyvből bizonyos rajzokat a tanítványoknak.* 2) Valamit bizonyítványokkal, iudokokkal fényre derít. *Oklevelekből kimutatni a törvényes kereset alaposágát. Jegyzékekből kimutatni a bevételeket és kiadásokat. Átv. ért. kimutatni a foga fehérét, am. elárulni magát.* 3) Visszatérő névmással, magát kimutatni am. bizonyos jeles tulajdonságok által kitüntetni. V. ö. **MUTAT**.

KIMUTATÁS, (ki-mutatás) ösz. fn. 1) Valaminek mutatás általi kitüntetése, láttatása. 2) Cselekvés, melynél fogva valamit bizonyítványok által hitellessé teszünk. *A kiadásoknak illető nyugtatók általi kimutatása.* V. ö. **KIMUTAT**.

KIMUTATÓ, (ki-mutató) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami valamit kimutat, különösen számszerént kitüntet. *Kimutató a havi bevételek és kiadásokról. Kimutató a törvénytörés évi ügyszámáról.* Ez utóbbi ért. mint fn. másképp: *kimutatvány*.

KIMUTATOTT, (ki-mutatott) ösz. mn. Ami ki van mutatva vagy számítva. *Kimutatott követelés.*

KIMUTATVÁNY, (ki-mutatvány) ösz. fn. Jegyzék, irat, melyben valami számszerént kitüntetve van. V. ö. **KIMUTATÓ**.

KIMŰVEL v. — **MŰVEL**, (ki-művel) ösz. áth. Bizonyos testi, vagy szellemi tulajdonságot, képességet, tehetséget ezélszerű eszközök és módok által kifejti, a tökélynek, ügyességnek bizonyos fokáig viszi, kifinomítja, kiképezi. *A testet táncz, lovaglás, vívás által kiművelni. Az izlést zene, festészet, szobrászat, költészet által kiművelni. Az éssz tudományos könyvek olvasása, tanulás, buvárkodás által kiművelni. Az akaratot erkölcsi jó példák, erények utánzása által kiművelni.* V. ö. **MŰVEL**.

KIMŰVELÉS v. — **MŰVELÉS**, (ki-művelés) ösz. fn. Cselekvés, mely által testi vagy szellemi tehetségeinket kiműveljük, kiképezés. *A testnek kiművelését előmozdító gyakorlatok. A lélek kiművelésére fordított gond.* V. ö. **KIMŰVEL**.

KÍN, fn. tt. *kín-t*, *tb.* —*ok*, harm. szr. —*ja*. Molnár A. értelmezése szerint latinul: *cruciatus, tortura, tormentum*, tehát oly szenvedést jelent, melyet a testnek, illetőleg tagoknak csigázása, csavarása, tekerése okoz, milyennel t. i. a régi büntető bíróságok módja szerint a vádlottakat vallatták. E nyomon indulva, valószínű, hogy e szónak tiszta gyöke *in*, melyből a mozgást jelentő *inog*, *ingat* stb. származnak. Ezen *in* gyök több szavainkban *h* előchellellet megvan, ú. m. *hintá, hintál, hinda, hinda, hintó, hinda*; a kérdésben levő szó előtt pedig még keményebb lehellelletté változván, alakult a *kín*, régiesen és tájdivatosan *kén*, *kén* szó. Az *in* gyökkel azonsága vagy legalább rokonsága kitünik abból is, hogy valamint cz, úgy *kín* szó is mélyhangu képzőket, illetőleg ragokat fogad el: *inog*, *ingás*, *ingat*, és: *kín*, *kínos*, *kínöz*; *kínak*, *kínok* stb. A törökben *kín* am. gyűlölet, ellenségeskedés, boszú; a persában pedig *kím* am. seb

(vulnus), és *khímsáh* (خیمشاد), melyet Vullers kétetes szónak és ismeretlen kiejtésűnek mond, am. bú, nyomor (moeror, aerumna. Kinosság?). Szoros ért. szenvedés, melyet erőtetett mozgás, különösen az inaknak tekerése, csavarása okoz. Innen Molnár A. szerint *kinoz*, am. subjicit quaestionibus, torquet; *kínzó eszköz* am. equuleus, azaz *inzó*, mozgató eszköz. Széles ért. nagy testi szenvedés, mely a testet gyötri, és szüntelen nyugtalanítja. *Kínt és haldít szenvedni. Szörnyű kínokat okozó nyavalya. Kínokban fetrengeni. Aki az ördögnek szolgál, kínnal fizet neki.* (Km.). Ezen emberek közt élni merő kín. *Kínjában ordítani, nyelvét harapni, megbolondulni. A pokol kínjait kiállani.*

„Sok s nagy, amit szenvedek én,
Az avult kín új kínt szül.“

Kisfaludy S.

Anyád kína! népies közbeszédben annak mondják, kinek szavait, állítását mint hamisat, helytelent rosszallják, tagadják.

KÍNA, (1), fn. tt. *kíntát*. Délamériki fa, melynek kérge a hidegláz ellen igen hathatós gyógyszer.

KÍNA, (2), fn. tt. *kíntát*. Németes írással: *China*. Roppant nagyságu birodalom délkeleti Ázsiában, melyet a bennszülöttek *Csonkue* v. *Csunkeo* (a közép birodalma) vagy kevés változtatással: *Csunghoa* (a közép virága), néha *Thianscau* (menny birodalma) néven is híják. Másképen: a franzeria kiejtés után *Sína*. L. ezt.

KÍNA (3), (azonosnak látszik *kíva* v. *kéva* törzsökkel *kíván* vagy *kévdn* szóban); fn. tt. *kíntát*. Régiesen: *kéna*, melyből származott: *kéndát*. „Kína“ szó különösebben Dunán túl divatozik, de másutt sem egészen szokatlan, s am. kedveskedés, mely által valakinek valamit elfogadás végett ajánlanak. *Köszönöm a keetek kínáját*, azaz szíves ajánlását. Azért a *kína* ezen ajánló szóval jár: *tessék*, v. *nem tetszik?* köznépiesen: *nem kell?* azaz *nincs kedved hozzá?* mert a *kell* eredetileg am. *kedves*, *tetszik*. V. ö. KELL. Ezen értelemről az tűnik ki, hogy *kína* származásához hűbben: *kéna*, és gyökeleme a kedélyre vonatkozó *ke*, melyből *kény*, *kéj*, *ked*, *kegy* is, magashangú képzéssel, *kíván* v. *kévdn* pedig mélyhangúval ered. És így *kéna* am. másnak kedvére, kényére tett ajánlat, s *kéndáni valamivel valakit*, am. kényére, kedvére hagyni, hogy használja amit ajánlanak neki. Németek értelmezése szerint: *kéndál* am. *nékdál*, melynek gyöke volna az ajánló *ne!* v. *nesze!* mint hogy a *kínálás* ezen szócskával is szokott történni. E szerint *kéndál* elemezve lenne: *ne-kál*, *ne-og-ál*, mint a *no* biztatóból lett *no-og-at*, *nógat*.

KINADÉK, (kína-dék) fn. tt. *kinadék-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Kínafa kérgeből készített gyógyszer. (Chinina).

KINÁDOL, (ki-nádol) ösz. áth. Nádolva kiegészít. V. ö. NÁDOL.

KINAGYOL, (ki nagyol) ösz. áth. Valamit nagy-

jából kifarag, kiidomít. *Kinagyolni a gerendának való fákat. Kinagyolni a bőrt*, am. kaszával, azaz timárkással a szőrt, gyapjút levakarni, lefaragni rólok.

KINAGYOLÁS, (ki-nagyolás) ösz. fn. Idomító faragás, mely által kinagyolnak valamit. V. ö. KINAGYOL.

KINAGYÖKÉR, (kína-gyökér) ösz. fn. Persiában és Kínában tenyésző tukma (china-smilax) nevű növény gyökere, mely az amerikai kínafa gyökere-től különbözik.

KINAHÉJ, (kína-héj) ösz. fn. Az amerikai kínafa héja, kérge, mely a hidegláz ellen közhasználatu gyógyszer.

KÍNAI, (kína-i v. sína-i) mn. tt. *kínai-t*, tb. — *ak*. Kína v. Sína nevű roppant nagy birodalomból való; ott termett, ott készített; azt illető, arra vonatkozó. *Kínai lakosok, népek. Kínai mákony, porcellán. Kínai fal. Kínai történelem.*

KÍNÁL, KÍNÁL, (ké-n-a-al) áth. m. *kíndl-t*. Elemzésére nézve l. KÍNA, (3). Kedveskedéskép valakinek odaajánl valamit, hogy azt kénye kedve szerint használja, vagy fogadja el. *A vendéget székekkel, étellel, itallal kíndlni*, vagy *a vendégnek széket, ételt italt kíndlni*; de az első kifejezés divatozóbb. *Megkíndlni. Valakit pénzzel, szabad szállással megkíndlni. Nem kell engem kíndlni, magamtól is hozzá nyúlok én. A fáradt utast pohár borral megkíndlni.* Néha széles ért. am. ajánlva dicsér, hogy eladjon valamit vagy túladjon valamin. *A kalmár árúit kíndlja a vásárlóknak. Borait mindenkinek kíndlja. Olcsó, jutányos áron kíndlni valamit. Lednyát feleségül kíndlni.* A törvénykezésben, újabb korban szabotosságra vergődött ezen kifejezés: *esküt kíndlni az ellenfélnek* vagy *esküvel megkíndlni valakit* am. bizonyítékok teljes vagy némi hiányában az ellenfelet felszólítani, hogy tegye le az esküt saját állítása mellett, s akkor a kínáló elismerendi az esküvő igazságát. Másként: *esküt átengedni*. Különbözik: *esküvel ajánlani*, mely azt teszi, hogy a fél maga igéri, hogy az esküt leteszi, ha az ellenfél beleegyezik, vagy a bíró odaitéli. *Az esküt visszakíndlni* pedig azt jelenti, hogy az, kinek az eskü elsőbbben kínáltott, ezt nem fogadja el, hanem a felszólítónak engedi vissza, hogy ez tegye le a hitet. Innen a háromféle eskü, a) *kíndl*, b) *ajánlott*, c) *visszakíndl* eskü.

KÍNÁLÁS, KÍNÁLÁS, (ké-n-a-al-ás) fn. tt. *kíndlás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Sziveskedés, kedveskedés, melynél fogva valakit kínálunk valamivel. *Kíndlásra emni, inni valamit. Némely gazdának szokása a kíndlás.* 2) Szélesb ért. felszólítás, mely által bizonyos jószágot, árút eladásul ajánlunk. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLAT, KÍNÁLAT, (ké-n-a-al-at) fn. tt. *kíndlat-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Azon tárgy, melyet kínálva ajánlunk, kínált valami. *Elfogadni, megköszönni a kíndlatot*. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLGAT, KÍNÁLGAT, (ki-n-a-al-g-at) áth. és gyak. m. *kíndlgat-tam*, — *tál*, — *otl*, par. *kíndl-*

gass. Gyakran, többször, folytonosan kínál. *A vendégeket különféle borokkal kínálgatni.* V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLGATÁS, KÍNÁLGATÁS, (ké-n-a-al-gat-ás) fn. tt. *kínálgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A sziveségnek vagy ajánlásnak azon szokásos módja, melynél fogva valaki gyakran, többször kínál valakinek valamit. V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLKOZÁS, KÍNÁLKOZÁS, (ké-n-a-al-koz-ás) fn. tt. *kínálkozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami kínálkozik.

KÍNÁLKOZIK, KÍNÁLKOZIK, (ké-n-a-al-kozik) k. m. *kínálkoz-tam*, —tál, —ott, par. *kínálkozzál*. 1) Személyről mondják, midőn ajánlkozik, hogy másnak kedvéért, szolgálatára szívesen kész tenni valamit. *Barátjának pénzével, segítségével kínálkozik. Utí társul, kísérelül kínálkozni valakinek.* 2) Szolgálatát bizonyos föltétel alatt ajánlja. *Tiszttelviselő, cselédül kínálkozni. Hosszu útra bérkocsisul kínálkozni.* 3) Átv. ért. mondják oly dolgokról, melyek kedves, tetszetős, az értekeknek, és kedélynek hizelgő tulajdonságaik által mintegy ajánlkoznak. *Az étellel készített ételek, italok kínálkoznak az étvágyas gyomornak. Ez a vidék szinte kínálkozik, hogy tovább mulassunk rajta.* V. ö. KÍNÁL.

KÍNÁLT, KÍNÁLT, (ké-na-al-t) mn. tt. *kínáltat*. Amit vagy akit kínálnak, ajánlanak valakinek. *Kínált árú. Kínált étel. Kínált esku.* L. KÍNÁL alatt.

KÍNATÁL, (kí-na-tál) ősz. fn. Új alkotású szó, mely épen annyit tesz, mint az ismertebb *komatál*, vagyis oly tál vagy tányér, melyben az ismerősök, jó barátok és barátok bizonyos innepeken, kivált husvét és pünköszt napjain egymásnak holmi nyalánkságokat, ennivalókat, pl. piros (hímes) tojást, mézes kalácsot, palaezokban bort stb. leginkább fiatal leánykák (10—20 évesek) által küldenek; néhutt azon különös szokás mellett is, hogy aki a küldeményből valamit kiválaszt, helyébe más valamit, pl. pénzt teszen.

KINCS, (török és persa nyelven *kends*, arabul *kenz*, ismét törökül *khazine, khazna, hazna*); fn. tt. *kincs-ét*, harm. szr. —e. Régiesen *kéncs*. „Mert hol vagyon te kéncsed, ott vagyon te szüved is.“ Müncheni codex. De „kincs“ is. „És Holofernesnek valamene (valamennyi) kincse volt.“ Góry-codex. Tájédatatosan is eljön *kéncs* :

„Az én szeretőmnek nincsen
Sem szép kőháza, sem kéncse,
Elég kéncs, ha ingöm szeret,
Én megelégszöm hát velle.“

Székely népdal. (Krizsa J. gyűjt.).

Ha tekintetbe vesszük, hogy minden népnél, amit kincznek nevezünk, a legkedvesebb, legdrágább birtok, mely a kéjt, kénytet leginkább csiklandozza és kielégíti : ennél fogva kétségtelen, hogy a *kincs* eredetileg és elemezve *kéncs* v. *kénycs*, melynek gyök-eleme a kedélyre vonatkozó *ke*, melyből fokozatosan

lett : *ke-eny* am. *kény*, végre eszközt jelentő *cs* képzővel *kénycs*, mint : *lom, lomcs, loncs*; *rom, romcs, roncs*; *kam, kamcs, kancs, kancsi, kancsal*; *kap, kapcs*; *gör, görcs* stb. Betű szerént tehát a *kincs* oly vagyont jelent, mely a kéjt, kénytet leginkább kielégíti, mely a birtokvágynak legkedvesebb, legkellőbb. Szokott ért. pénz, és más drágaságok, melyek a birtokot képviselik, s melyek a földi boldogságnak kellékei. *Dárius kincse. Világ kincse. Királyi, országos kincsek. Kincseket gyűjteni, halomra rakni. Kelletlen ott a kincs ahol egézség nincs.* (Km.) Szélesb ért. akármiféle birtok, mely a maga nemében jeles, drága, válogatott. *A finom borokkal töltött pincze valódi kincs. Legkedvesebb kincse a könyvtár.* Átv. ért. a nyájas szeretők nyelvén : *kincsem, édes kincsem, drága kincsem*, am. igen szeretett és féltett kedvesem; sőt a nyájas szólítást igen szerető magyar nép ezt általános alkalmazza akárcikire, ha kedvesen akar szólani. *Hová megy, kincsem? Vegyen almát, kincsem. Ide jöjjen, kincsem.*

„Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám.“

Csokonai.

KINCSÁSÁS, (kincs-ásás) ősz. fn. *Ásás*, a föld alá rejtett kincseknek, illetőleg pénznek keresése végett.

KINCSÁSÓ, (kincs-ásó) ősz. fn. Személy, ki a földet ássa, és kincset keres benne, máskép : *pénz-ásó, pénzkereső, kincskereső*.

KINCSÉDMAJOR, puszta Sopron m.; helyr. —major-ba, —ban, —ból.

KINCSÉG, puszta Veszprém m.; helyr. *Kin-cseg-re*, —én, —ről.

KINCSÉL, (kény-cs-él) áth. m. *kincsel*. Kincset gyűjt.

KINCSERSZEG, erdélyi falu Alsó Csikszékben, helyr. *Kincszerszeg-re*, —én, —ről.

KINCSÉS, (1), (kény-cs-és) mn. tt. *kincses-t* v. —et, tb. —ek. 1) Kincsel bővelkedő; ezüstöt, aranyat termő. *Kincses bányák, hegyek. Kincses király.* A régieknél : *kincses Buda, kincses Erdély*. 2) Miben a kincset tartják. *Kincses szekrény, láda. Kincses ház.* V. ö. KINCS.

KINCSÉS, (2), puszta Ung m.; erdélyi falu Tor-da m.; helyr. *Kincses-re*, —én, —ről.

KINCSÉSÉDIK, (kény-cs-és-éd-ik) k. m. *kincseséd-tem*, —tél, —étt. Folytonosan több és több kincznek birtokába jut; gazdagodik. V. ö. KINCS.

KINCSÉSÍT, (kény-cs-és-ít) áth. m. *kincsesít-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Valakit kincsessé tesz, azaz kincsek birtokába juttat, gazdagít.

KINCSÉZ, (kény-cs-éz) áth. m. *kincsez-tem*, —tél, —étt, par. —z. 1) Kincset, vagy kincseket gyűjt, szerez. „Ne akarjatok kencsezni magatoknak kencset földön.“ Nádor-codex. „Ne akarjatok kencsezenetek tü magatoknak kencseket földön.“ (Müncheni

cod. Máté. 6.) 2) Átv. ért. halmoz, gyűjt. *A bűnös veszedelmet kincsez magára.* 3) Valakit kedveskedésből, szrelemből kincsenek, kincsem-nek czímez. *A nyájaskodó legény kincsezi kedvesét.*

KINCShÁZ, (kincs-ház) ösz. fn. Szoros ért. ház, melyben valamely dúsgazdagnak, királynak, országnak stb. kincsei lerakvák, kincstár. *Királyi, császári, országos kincsház.*

KINCsi, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Kincsi-be, —ben, —ből.*

KINCShŐR, (kincs-őr) ösz. fn. Személy, illetőleg tiszt, hivatalnok, ki az öszvegyűjtött kincseket, drágaságokat őrzi, kincstárőr. *Családi, fejedelmi, bírodalmi kincshőr.*

KINCStÁR, (kincs-tár) ösz. fn. Tár, azaz ház vagy teremek, melyekben bizonyos személynek vagy testületnek, vagy országnak kincsei tartatnak. *Császári kincstár. Magyar nemzeti kincstár.* Szélesb ért. az állodalom jószágainak, ingó és ingatlan vagyonának öszvege. *Magyar korona kincstára. A kincstárból fizetni az ország tisztviselőit.*

KINCStÁRI, (kincs-tári) ösz. mn. A kincstárhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Kincstári jószágok, jövedelmek. Kincstári tisztek, kincstári ügyvéd.* V. ö. **KINCStÁR**.

KINCStÁRJEGY, (kincs-tár-jegy) ösz. fn. Utalvány a kincstárra, (papírpénz faja).

KINCStÁRNOK, (kincs-tárnok) ösz. fn. Általán, valamely kincstárra felügyelő személy, tisztviselő. Szoros ért. az ország, állodalom kincstári hivatalának főnöke, főtárnokmester.

KINCStÁRŐR, (kincs-tár-őr) ösz. fn. Személy, illetőleg hivatalnok, ki a kincstárban öszvegyűjtött drágaságok, ú. m. pénzek, régi edények, fegyverek stb. fölött őröködik. *A magyar nemzeti Múzeum kincstárőre.*

KINCStARTÓ, (kincs-tartó) ösz. fn. I. **KINCStÁRNOK**.

KINCsvÁGY, (kincs-vágy) ösz. fn. Kincs, különösen sok pénz birtokaért sovárgó vágy.

KINDÉR, fn. tt. *kindér-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Balatonmelléki tájszó, am. örvény, feneketlen mélység. Talán am. *gindér, göndör*, mintegy göndörödvé gyűrűdző víz?

KINEMEZÉL, (ki-nemezél) ösz. áth. Valami ruhanemű, különösen lábbelit nemezféle kelmével kibéllel. *Kinemezelné az útravaló téli csizmákat, cipőket.* V. ö. **NEMEZ**.

KINESZEEZ, (ki-neszez) ösz. áth. Neszezve kifürkész, kimatát.

KINESZKÖZ, (kín-eszköz) ösz. fn. Mindenféle eszközök, melyek valaha kínzásra használtattak vagy jelenen is használtatnak, pl. a régi vallyatásoknál a tüzes vas, forró víz, a kivégeztetéseknel kerékben törés, lófarkra kötés, stb.

KINEVEL, (ki-nevel) ösz. áth. Lásd: **KINÖVESZT**.

KINEVET, (ki-nevet) ösz. áth. Nevetve kigúnyol, kicsúfol. *Kinevetni valakit bolond beszédei, tarka öltözete miatt.* Néha am. bolondnak tart, tréfát üz valakiből.

„Azt esküszí, hogy szeret,
Egyet fordul, s kinevet.“ Népd.

Nagyobb fokon: *kikaczag*.

KINEVETÉS, (ki-nevetés) ösz. fn. Nevetéssel párosult kigúnyolás, kicsúfolás. Nagyobb fokon: *kikaczagás*.

KINEVEZ, (ki-nevez) ösz. áth. Felsőségi, nevezetesen fejedelmi, kegyúri, főnöki, elnöki stb. jogánál és hatalmánál fogva valakit bizonyos ranggal, czímmel, hivattal, működési joggal stb. felruház. *Főispánokat, püspököket kinevezni a magyar király jogaihoz tartozik. Kinevezni valakit tanárnak, bírónak, tisztviselőnek.*

KINEVEZÉS, (ki-nevezés) ösz. fn. Felsőségi joggyakorlás, rendelés, mely által valakit kineveznek valamire, vagy valaminek. V. ö. **KINEVEZ**.

KINEVEZŐLEVÉL, (ki-nevező-levél) ösz. fn. Felsőség által kiadott okmány, rendelvény, melynek erejénél fogva kineveznek valakit. V. ö. **KINEVEZ**.

KINEVEZTETÉS, (ki-neveztetés) ösz. fn. „Kineveztetik“ külszenvedő igétől, am. felsőbb kinevezésnél fogva valamely hivatalnak vagy czímmel elnyerése. *Főispánna kineveztetése nem valamely pártolás, hanem saját érdemeinek eredménye.*

KINÉZ, (ki-néz) ösz. áth. és önh. 1) Nézés által kitud, kitanúl valamit. *Első pillanatra kinéztem belőle, hogy hamis ember.* 2) Valamit nézve, azaz szemügyre véve, a többi közöl kítüz, kijelöl, kiválaszt. *Négy csikót néztem ki magammak a ménesből.* 3) Valakit nézve, merően rá függesztett szemekkel, kimenésre kényszerít. *Kinézni valakit a vendégteremből.*

Önhatólag tárgyesetes név nélkül am. belülről kifelé néz. *Kinézni az ablakon. Kinézni az utcára.* Néha am. kimegy valamit megnézni, szemügyre venni. *Nézz ki a kertbe, mit csinálnak a munkások. A kutyavagatásra kinézni.* Németes, és hibásan elterjedt mondások: *Jól néz ki, rosszul néz ki*, ezek helyett: *jó színben van, rossz színben van.* Nem magyaros kifejezések az ilyenek is: *ez az étel jól néz ki*, azaz izletesen készült, kívánatos külsejű; *jól néz ki a magyar ruhában*, azaz szép, illik neki.

KINÉZÉS, (ki-nézés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valahonnan kifelé nézünk. *Gyakori kinézés az ablakon.* 2) Nézés végetti kimenés. 3) Kilátás; I. ezt. 4) Használtatik németesen e helyett: szín, külső, forma. *Kinézése nem rossz*, am. a színe, külseje nem rossz, nincs rossz színben.

KINÉZET, (ki-nézet) ösz. fn. Kinézés (kilátás) elvont értelemben. *Immen a kinézet nekem jobban tesz, mint amonnan.*

KÍNFA, (kín-fa) ösz. fn. Facszköz, pl. kerék, csiga, karó, melyet kínzásul használnak. Különösen kereszt. *Kínfára feszíteni valakit. Kínfán meghalni.*

KÍNFAKGATÁS, (kín-fakgatás) ösz. fn. l. **KÍNVALLATÁS**.

KINGA, női kn. tt. *Kingát*. Kunigunde. (Német eredetű, a régi *kuno*, ma *kühn*, és *Gund* (hölgy) szóból, tehát, bátor hölgy).

KÍNHALÁL, (kín-halál) ösz. fn. Kínzás, kínzószerral okozott halál, pl. midőn valakit kerékben törnek, mozsárban öszvezúznak, karóra húznak, keresztre feszítenek stb.

KINCS, (ki-nincs) ösz. fn. tt. *kinincs-ét*. A kétfalkások seregébe, és tízhímesek rendébe tartozó növénynem; bokrétája egyszirmu, tojaskerek, homorú a vitorla helyén; szárnyai és csónakja nincsenek; hínyszálai tövön mind összenöttek. Hüvelye két magvu, görbe. (Amorpha). *Cserjés kinincs*. (A. fruticulosa). A hellen név annyit tesz, mint: képtelen, minek képe nincs; tehát innen is húzathatott öszs: *képnincs, kénincs, kinincs*.

KINYSZ, l. **KINYÍZS**, és **KENÉZ**.

KINJA, (Jenőfalva) puszta Fehér m.; helyr. *Kinjára*, —n, —ról.

KINKERÉK, (kín-kerék) ösz. fn. Kerékncmű kínzó eszköz. *Az elítélt gonosztevéit kinkerekben törni*.

KÍNLÓDÁS, (kín-ol-ó-d-ás) fn. tt. *kínlódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szenvedő állapot, midőn valaki kínlódik. *A karóra húzott, vagy elevenen nyírozott ember kínlódásai*. V. ö. **KÍNLÓDIK**.

KÍNLÓDIK, **KINLÓDIK**, (kín-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kínlód-tam*, —tál, —ott. Törzsöke az elavult *kinlik*, am. kínban szenved, kinja van. Kínlódik pedig am. kint szenvedő állapottal vesződik, vagy magát kinezva bajlódik valamivel. *Kínlódik a karóra húzott, mozsárban törött ember. Éles, szakgató betegségben kínlódni. Valamely nehéz, súlyos munkával kínlódni. Gonosz férjjel, rossz gyermekekkel kínlódni*. V. ö. **KÍN**.

KINN, l. **KÜNN**.

KINNLEVŐ, (kinn-levő) ösz. mn. Ami kinn van, amire nézve másoknál igényünk, követelésünk van. *Kinnlevő adóság, tartozás*.

KINOS, **KINOS**, (kín-os) mn. tt. *kinos-t* v. —at, tb. —ak. Kinnal járó, kint okozó. *Kinos vallások. Kinos büntetés, halál. Kinos fájdalomak, szakgatások. Kinos műtét alá vetni magát. Néha szelidebb értelemben am. vesződséges, bajos. Kinos utazás. Kinos a szegény ember élete. Kinos dolog a sürű jégzaj között átvergődni*. V. ö. **KÍN**.

KÍNOSAN, **KINOSAN**, (kín-os-an) ih. Kínos módon, kínokat szenvedve; vesződve, bajlódva, nagy nehezen.

KÍNOSSÁG, (kín-os-ság) fn. tt. *kinosság-ot*, harm. szr. —a. Kínos állapot, kínos tulajdonság.

KÍNOZ, **KINOZ**, (kín-oz) áth. m. *kinoz-tam*, —tál, —ott v. *kinózt*, par. —z, htn. —ni v. *kinzani*. 1) Szoros ért. valakinck testét, különösen tagjait gyötri. *Tűzes vassal, forró vízzel, csigával, kerékkel, csípővasakkal kínozni a vádlottat*. 2) Szélesb ért. testet vagy lelket megrázkodtató szenvedésekkel il-

let. *Erős munkával kínozni a cselédeket. Veréssel, koplalással, börtönrel kínozni valakit. Szüntelen ijesz-téssel, fenyegetéssel kínozni. Testét nyavalya, lelket gonosz öntudat kínozza*. 3) Szelidebb ért. bajt, vesződséget okoz. *Kérlek, gyerekek, ne kínozzatok*. V. ö. **KÍN**.

KÍNOZÁS, **KINOZÁS**, l. **KÍNZÁS**.

KINŐ, (ki-nő) ösz. önh. 1) Nőve kibújik, kitünik valahonnan, kisarjadzik, kihajt. *A lebotolt fűz derekából sürűen kinőnek az ágak. A levágtott fa tövéből szép hajtások nőttek ki. Leesett kórme újra kinőtt*. 2) Hibásan nő, azaz termete idomtalanul alakul. *A gyöngye alkotásu ifjak és leányok könnyen kinőnek. A sok ülésben kinőtt*. 3) Növés által bizonyos állapottól kijön. *Kinőni a gyermekkorból. Kinőni a bábuzásból*. 4) Növés miatt előbbi ruhájába nem fér. *A fű egy év alatt minden öltönyéből kinőtt*. V. ö. **NŐ**, ige.

KINÖTT, (ki-nőtt) ösz. mn. 1) Ami nőve kikelt, kibújt. *A fa tövéből kinőtt sarjadékok*. 2) Aki hibásan nőtt. *Kinőtt leányka, fű*. 3) Növés által bizonyos állapottól kijött. *Mesteri paczka alól kinőtt ifjak*. 4) Aki növés következtében öltönyébe nem fér. *Gyermeki cipőből kinőtt leány*.

KINÖVÉS, (ki-növés) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valami v. valaki kinő. 2) Azon sarjadék, mely kinőtt. *A fatőnek kinövéseit lemetélni*. 3) A nővő állati testnek hibás kifejlése. V. ö. **KINŐ**.

KINÖVESZT, (ki-növeszt) ösz. áth. Kinövését eszközi.

KÍNPAD, (kín-pad) ösz. fn. A régi törvényszékeknel padforma készüllet, melyre a vádlottat ráfektették, és inait kifeszítették, hogy fájdalomában, kínjában kénytelen legyen vallani. Átv. ért. állapot, midőn valaki félelmek és fenyegetések által szorongat-tatik.

KÍNSZENVEDÉS, (kín-szenvedés) ösz. fn. Szenvedés, melyet a szoros értelemben vett kínok okoznak. *Krisztus kínszenvedése*, midőn ostorozták, tövissel koronázták, és keresztre feszítették. *Krisztus kínszenvedésére kérlek*. V. ö. **KÍN**.

KÍNSZER, (kín-szer) ösz. fn. 1) Általán minden szer v. eszköz, mely által az embereket, vagy más állatokat is kínozzák, pl. süttögetés, nyúzás, karózás, fölfeszítés stb. 2) Fölcseréltetik 'kényszer' szóval; lásd ezt.

KÍNSZERGET, (kín-szerget) ösz. áth. és gyak. Valakit folytonos, gyakori kinszerék által sürget, valamire birni akar. *Hosszas koplaltatás, börtönözés, gyakori verés által kinszergetni valakit*.

KÍNSZERÍT, (kín-szerít) ösz. áth. Valakit kinszerü cselekedettel rcávesz, hogy valamit tegyen. *Vallásra kinszeríteni a blüniöst. Veréssel, csigázás által kinszeríteni valakit, hogy büntérsait megnevezze*. Ezen szónak lényege a szoros értelemben vett kín és kínzás. Különbözik tőle a szélesb értelmű *kényszerít*, mely tulajdonkép: *kényszerít*, azaz, a szabad önkényt megszorítja, s olyasmit tenni sürget, mi kényünk ellen van. V. ö. **KÉNYSZERÍT**.

KÍNSZERÍTÉS, KINSZERÍTÉS, (kín-szerítés) ösz. fn. Cselekvés, erőszakolás, midőn valakit kínszer által birunk valamire. *Törvénytörési kínszerítés.* V. ö. **KÉNYSZERÍTÉS.**

KÍNTAT, (kín-tat) áth. m. *kíntat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kíntass*. Kínt v. kínokat szenvedtet valaki által.

KÍNTET, tájdivatos, pl. Szabó Dávidnál is eljőn, e helyett: *kénytet*.

KINTORNA, fn. tt. *kintornát*. Igen hasonlít az olasz *chitarra*, francia *guitare* v. *guitarre*, hellén *ci-thara* szókhöz, s alkalmasint ezek valamelyikéből módosult. Már a Góry-eodexben olvassuk: „És mind annép örül, és vigad vala, asszonyi állatokkal, és szüzekkel, ifakkal és vénökkel, orgona szóval, *kintornával*, és mind egyéb vigasztaló állatokkal, dicsérvén az úristent“. Régi magy. Nyelveml. IV. kötet. 61. lap. Régi lantféle húros zeneszer, melyet ujjakkal pengetnek. Egyébiránt ezen név általános jelentésű, s tréfásan mondják minden húros, és tekerő zenezerről, különösen a házaló zenészek sipládájáról.

KINTORNÁL, (kintorna-al) önh. m. *kintornál-t*. Kintornán játszik. Tréfásan am. valamely rosz hangszert penget vagy esikorgotgat, vagy húz. *Csavargó hárfások, vak koldusok kintornálnak a vásárban.*

KINTORNÁLÁS, (kintorna-al-ás) fn. tt. *kintornálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kintornán való játszás, zenélés. Tréfás és gúnyos ért. fülsértő, esikorgó hegedülés, lantolás stb. *Utczai, vásári kintornálás. Koldusok kintornálása.*

KÍNVALLÁS, (kín-vallás) ösz. fn. Kínszenvedés, kínos állapotban levés.

KÍNVALLATÁS, (kín-vallatás) ösz. fn. A régi törvénytöréseken divatozott vallatási mód, midőn a vádlott bűnöst kínszerek által esikoritották, hogy igazat valljon.

KÍNVALLATÓ, (kín-vallató) ösz. fn. Törvénytörési tiszt vagy szolga, pl. hóhér, börtönész, ki a vádlott bűnöst kínozó szerek által esigázza, és szorongatja, hogy vallomást tegyen. V. ö. **KÍNVALLATÁS.**

KÍNZÁS, (kín-oz-ás) fn. tt. *kínzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által kínoznak valakit vagy valamit. *Rabok, elítéltek kínzása.* V. ö. **KÍNZÓ.**

KINZAT, (kín-oz-at) fn. tt. *kinzat-ot*, harm. szr. —*a*. Kínos állapot, midőn valakit kínoznak. Eljőn a régi halotti beszédben: „És pokol kinzotjátúl.“ (írva: kinzotvatívv).

KÍNZÓ, (kín-oz-ó) mn. tt. *kínozó-t*. 1) Aki kínozó vagy amivel kínoznak valakit vagy valamit. *Rabokat kínozó börtönőrök, hóhérok. Lovakat kínozó hajóvontatók. Kínozópad.* 2) Ami kínokat okoz. *Kínozó szerek. Testet, lelket kínozó fogságban szenvedni.* 3) Mint főnév jelent személyt, kinek természete vagy hivatása másokat kínozni, pl. a hóhérnak, midőn a felakasztandót kérében törli.

KINYAL, (ki-nyal) ösz. áth. 1) Nyalva kiszí, kihörpöget valamit. *A kanálból kinyalni a mézet.* 2) Nyalva kitisztít, kicsinosít valamit. *Az eb kinyalja a zsíros tárgyért. A medve kinyalja a kölykét, a tehén a borját.* Innen átv. ért. *kinyalni magát* am. kimosdani, kicsinosulni. *Az a kócos piszkos fiú hogy kinyalta magát a városban!* V. ö. **NYALKA.**

KINYALÁS, (ki-nyalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely ember vagy más állat kinyal valamit. V. ö. **KINYAL.**

KINYALOGAT, (ki-nyalogat) ösz. gyak. áth. Gyakran, folytonosan vagy lassacsckán kinyal valamit. V. ö. **KINYAL.**

KINYARGAL, (ki-nyargal) ösz. önh. Nyargalva kirándul valahová vagy valahonnan. *Kinyargalni a mezei munkásokhoz. A közelgő ellenség elől kinyargalni a városból.* V. ö. **NYARGAL.**

KINYARGALÁS, (ki-nyargalás) ösz. fn. Nyargalva kirándulás. V. ö. **KINYARGAL.**

KINYER, (ki-nyer) ösz. áth. Ami másnak kegyétől, akaratától függött, vagy hatalmában, birtokában volt, azt bizonyos működés, erőfeszítés által kieszközli magának. *A nő bocsánatot és szabadságot nyert ki fogoly férjének. A hatóságtól, bíráktól valamit kinyerni.* V. ö. **NYER.**

KINYERÉS, (ki-nyerés) ösz. fn. Valakinek kegyétől valaminek kieszközlése.

KINYES, (ki-nyes) ösz. áth. Nyesve kivág, kímetsz.

KINYESÉS, (ki-nyesés) ösz. fn. Nyesve kivágás, kímetszés.

KINYILATKOZIK, (ki-nyilatkozik) ösz. k. 1) Személyről mondvá, am. nyiltan, világosan kimondja, mit gondol, mint vélekedik bizonyos tárgyról, úgről. 2) Mondják rejtett, eddig nem tudott dologról, midőn nyilvánosságra, tudomásra jön. *Mit most még nem tudunk, idővel majd kinyilatkozik.*

KINYILATKOZTAT, (ki-nyilatkoztat) ösz. áth. Ismeretlen, titkos, nem tudott dolgot kiderít, nyilvánossá tesz, köztudomásra hoz. *Sokáig titkolt szándékot, tervet kinyilatkoztatni.* Hitvallási, különösen keresztényi ért. oly vallási tanokat jelent és hirdet ki, melyeket a korlátolt emberi ész nem képes feltalálni, pl. hogy az Isten lényegében egy, személyében három. *A keresztény embernek kötelessége hinni, amit Krisztus urunk kinyilatkoztatott, és az apostolok hirdettek.*

KINYILATKOZTATÁS, (ki-nyilatkoztatás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki kinyilatkoztat valamit. Különösen hitvallási, és keresztényi ért. oly tanoknak kijelentése, melyeket az emberi ész föllelni nem képes.

KINYÍLIK, (ki-nyílik) ösz. k. 1) Ami csukva, zárva, betéve volt, kitérül. *Kinyílik a kapu, ajtó, ablak. Kinyílik a láda, szekrény. Kinyílik a könyv.* 2) Ami be volt kötve, kibomlik. *Kinyílik az erszény, zsák, tarisznya. Kinyílik a rozsul gombolt ruha.* 3)

Átv. ért. a szemről, és észről mondva am. világosan lát, vagy öntudatra jön, vagy felfog valamit. *Kinyíltak a szemei. Kinyílt az esze.*

KINYILVÁNÍT v. —NYILVÁNIT, (ki-nyilvánít) ösz. áth. Nem csinál titkot, hanem kihirdet, köztudomásra ad valamit. *Népgyűléseken, közhelyeken, hírlapok által kinyilvánítani valamely indítványt, tervet.*

KINYILVÁNÍTÁS v. —NYILVÁNÍTÁS, (ki-nyilvánítás) ösz. fn. Hirdetés, mely által kinyilvánítunk valamit; köztudomásra juttatás.

KINYILVÁNODIK, (ki-nyilvánodik) ösz. k. Bizonyos jelenségek által mintegy nyilvánossá, köztudomásúvá teszi magát. *Tetteiből, beszédéből kinyilvánodik, hogy . . .*

KINYILVÁNÚL, (ki-nyilvánúl) ösz. önh. l. **KINYILVÁNODIK.**

KINYÍR, (ki-nyír) ösz. áth. Szoros ért. ollóval vagy ollónemű eszközzel kimetsz valamit. *Az üstökből kinyírni egy fűrtöt. A juh gyapjából mutatványul kinyírni egy tineset.*

KINYÍRÁS v. —NYÍRÉS, (ki-nyírás v. —nyírés) ösz. fn. Ollóval vagy ollónemű eszközzel kimetszés.

KINYIRBÁL, (ki-nyirbál) ösz. áth. 1) Gyakran nyírva kimetélget, kivagdos valamit. *Kinyirbálni a papíros széleit.* 2) Midőn a síró hangot jelentő *nyí* v. *nyír* gyöktől származik, Mátyusföldén am. rimánkodva, síva ríva kikunyorál valamit. Leginkább a gyermekekről mondják. V. ö. **NYIRBÁL.**

KINYIRBÁLÁS, (ki-nyirbálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyirbálunk.

KINYIRKÁL, (ki-nyirkál) ösz. áth. és gyak. Nyirkálva, azaz gyakran, többször nyírva kimetél valamit. *A kötényt csipkésen kinyirkálni. A maradékgyölesből foltoknak valókat nyirkál ki.* V. ö. **NYIRKÁL.**

KINYIRKÁLÁS, (ki-nyirkálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyirkálunk.

KINYISZÁL, (ki-nyiszál) ösz. áth. Nyiszálva kimetsz.

KINYIT, (ki-nyit) ösz. áth. Ami be volt csukva, zárva, téve, kitarja. *Kinyitni a kaput, ajtót, ablakot. Kinyitni a szekrényt, ládát. Kinyitja a szemét, száját.* Átv. ért. *kinyitni a fület,* am. figyelmesen hallgatni. Különösen szőlőmivelésnél am. a télre befödött tőkéről a földet elhárítja. V. ö. **NYIT.**

KINYITÁS, (ki-nyitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kinyitunk valamit. V. ö. **KINYIT.**

KINYÍZS, KIS—, NAGY—, faluk Abaúj m.; hely. *Kinyízs-re, —én, —ről.*

KINYOM, (ki-nyom) ösz. áth. 1) Általán, nyomva kitol, kiszorít valahonnan valakit v. valamit. *Az erősebb párt a gyöngébbiket kinyomta a gyűlésteremből.* 2) Valaminek belét nyomás által kiszorítja. *Kinyomni a hurka belét. Kinyomni a citrom levét. Kinyomni a szivacsból a vizet.* 3) Nyomva kiformál, ki-

alakít valamit. *Kövön, fán kinyomni a betűket, képeket.* 4) Lábbal nyomva kiszorít elébbi helyéből valamit. *Kinyomom a béledet.* V. ö. **NYOM.**

KINYOMÁS, (ki-nyomás) ösz. fn. 1) Általán cselekvés, melynél fogva kinyomnak valakit v. valamit. 2) Különösen valamely test belsejének nyomás általi kiszorítása. 3) Átv. ért. oly beszéd vagy írásmód, vagy rajz, mely az eléadandó tárgynak mintegy képét adja. *Hív kinyomása valamely gondolatnak, képnek.* 4) Átv. ért. jelek az arezon, melyek bizonyos érzelmeket, indulatokat, szenvedélyeket fejeznek ki. *Haragnak, szomorúságnak kinyomásai.*

KINYOMAT, (1), (ki-nyomat) ösz. fn. Átv. ért. valaminek külsején látszó, érezhető jel, mely annak mintegy kinyomott belsejét ábrázolja, képezi.

KINYOMAT, (2), (ki-nyomat) ösz. mivelt. Nyomda által közzé tetet, kiadat. *Őszveggyűjtött kéziratait kinyomatta.*

KINYOMOZ, (ki-nyomoz) ösz. áth. Szoros ért. valakit vagy valamit, nyomáról nyomára menve kutat, kikeres. *Kinyomozni a tolvajokat, az erdőben bujdosó zsványokat. Kinyomozni a vadak járását, fekhelyét.* Szélesb átv. ért. valamit keresgélve, vizsgálódva kitalál. *Régi írományokból kinyomozni valamely népnek eredetét. Oklevelekből kinyomozni a jeles emberek életét.* V. ö. **NYOMOZ.**

KINYOMOZÁS, (ki-nyomozás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valakit vagy valamit kinyomoznak. *Csempészek, rablók kinyomozása. Pénzhamisítók, gyújtogatók kinyomozása.* V. ö. **KINYOMOZ.**

KINYOMTAT, (ki-nyomtat) ösz. áth. 1) Bizonyos veteményekből, nevezetesen a gabonából, lovak vagy ökrök által tiportatva, kipergeti, kifejeszti a magokat, szemeket. *Kinyomtatni a búzát, rozsort, árpat, kölest, zabot.* 2) Betűket, vagy metszett, vagy vésett rajzokat, nyomdai sajtóval egy másik testen kialakít. *Kinyomtatni valakinek nevét. Kinyomtatni a kőbe, vagy fába, vagy rézbe metszett képet. Kinyomtatni a régi kéziratokat.* V. ö. **NYOMTAT,** és **KINYOMAT.**

KINYOMTATÁS, (ki-nyomtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kinyomtatunk.

KINYOMÚL v. —NYOMUL, (ki-nyomúl) ösz. önh. Nyomulva kifelé megy. *Kinyomulni a városból, a várból. Gyűlés után kinyomulni a tereméből.* V. ö. **NYOMÚL.**

KINYOMÚLÁS v. —NYOMULÁS, (ki-nyomulás) ösz. fn. Seregesen, csapatosan, bizonyos rendben kimenés, kivonulás valahonnan. *Az ellenség kinyomulására várakozni.*

KINYÖG, (ki-nyög) ösz. áth. Átv. ért. midőn valaki valamely szót, mondatot, beszédet nagynehezen, s nagy erőködéssel, mintegy nyögve ejt ki. *Alig tudá kinyögni, amit mondani akart. Visszahatólag: kinyögni magát,* am. nyögni megszűnt.

KINYUGSZIK, (ki-nyugszik) ösz. k. Kelletig, elégségig nyugszik. *Ha kinyugdottál, fogj a munkához.*

Használtatik visszatérő névmással is. *Kinyugodtam magamat.* V. ö. NYUGSZIK.

KINYUGVÁS, (ki-nyugvás) ösz. fn. Munka, fáradság utáni szünetelés, mely által valaki ismét új erőhöz jut.

KINYUJT, (ki-nyujt) ösz. áth. Általán valamely testet hosszabbra kinyom, vagy kitol, vagy kihúz. Különösen 1) A tagokat egész hosszukban kitolja, kiterjeszti, pl. *kezét, ujjait, lábait kinyújtja. A macska, a sas kinyújtja körmeit.* 2) Kitolt kézzel valamit kiad, pl. az ablakon. 3) Valamely szilárd testet erőszak által, pl. ütéssel, húzással hosszabbá tesz. *Kinyújtani a vasat.* 4) Lágýabb testet, pl. téstát, agyagot, gyúrás, sodrás által meghosszabbít. V. ö. NYUJT.

KINYUJTÁS, (ki-nyujtás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg terjesztés, húzás, ütés, gyúrás, sodrás stb. mely által kinyujtanak valamit. V. ö. KINYUJT.

KINYUJTÓDZIK, (ki-nyujtódzik) I. KINYUJTÓZIK.

KINYUJTOGAT, (ki-nyujtogat) ösz. áth. és gyak. Gyakran vagy folytonosan kinyujt valamit. *A zsákmány után kapkodó fenevad kinyujtogatja körmeit. A kalácsnak, rétesnek való tésttagomolyokat kinyujtogatni.* V. ö. KINYUJT.

KINYUJTÓZÁS, (ki-nyujtózás) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn az ember, vagy más állat kinyujtózik. V. ö. KINYUJTÓZIK.

KINYUJTÓZIK, (ki-nyujtózik) ösz. belsz. Mondják emberről, s más, leginkább négy lábú állatokról, midőn nyujtózva kifeszítik tagjaikat és egész testöket. V. ö. NYUJTÓZIK.

KINYUJTÓZTAT, (ki-nyujtóztat) ösz. áth. Valakit egész hosszában fektetve kiterjeszt. *Kinyujtóztatni a halottat.* V. ö. NYUJTÓZTAT.

KINYUJTÓZTATÁS, (ki-nyujtóztatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kinyujtóztatnak.

KINYŰL, (ki-nyúl) ösz. önh. Kezét valamely résen, nyíláson kitolja, hogy valamit megfogjon vagy érintsen. *Kinyúlt az ablakon, s kezét fogott velem.*

KINYŰLÁS v. —**NYULÁS**, (ki-nyúlás) ösz. fn. 1) 'Kinyúl' igétől: kezének valamely résen, nyíláson kitolása. 2) 'Kinyúlik' igétől: hosszabbra terjedés.

KINYŰLIK v. —**NYULIK**, (ki-nyúlik) ösz. k. 1) Az állati test vagy tag rendes helyzeténél hosszabbra kiterjed. *Kinyúlik a kéz, midőn valami után kapunk. Az egér után kapó macska körmei kinyúlnak.* 2) Bizonyos szilárd vagy lágý test némi külső erőszak által hosszabbra terjed. *Pövény alatt kinyúlik a tüzes vas. Sodráfa alatt kinyúlik a téstta.* V. ö. NYŰLIK.

KINYŰ, (ki-nyű) ösz. áth. Általán vékonyabbféle növényeket, különösen kendert kitép, kiszakgat. *Kinyűni a kerti vetemények közül a gyomot. Kinyűni a virágos kendert. Átv. ért. lehet mondani: kinyűni a fehér hajszálakat.* V. ö. NYŰ, ige.

KINYŰGÖZ v. —**NYŰGÖZ**, (ki-nyűgöz) ösz. áth. Ami nyűggel öszve volt kötve, kibontja, kioldja. *Kinyűgözni a lovakat.* V. ö. NYŰG.

KINYŰGÖZÉS v. —**NYŰGÖZÉS**, (ki-nyűgözés) ösz. fn. A nyűgnek kibontása, kioldása.

KIODVASÍT, (ki-odvasít) ösz. áth. Valamit úgy kiváj, kiás, kikotor, hogy oduja legyen. *Kiodvasítani a fát. Kiodvasítani a part oldalát.* V. ö. ODU, ODVAS.

KIOKÁD, (ki-okád) ösz. áth. Amit gyomrába bevett, t. i. evett vagy ivott, okádvá kiadja. *Kiokádni az éretlen gyümölcsöt.* Visszatérő névmással: *kiokádni magát*, am. elégségig, kiürülésig okádni. V. ö. OKÁD.

KIOKÁDÁS, (ki-okádás) ösz. fn. A gyomrából száján keresztül okádvá kiadása annak, amit bevett.

KIOKÁS, (ki-okás) ösz. fn. Észtehetség gyöngülése, midőn kiokik, azaz kitanúl valamiből valaki. V. ö. KIOKIK.

KIOKIK, (ki-okik) ösz. k. Mondják emberről, midőn kitanúl abból, amit előbb tudott, midőn bizonyos ügyességből, képességből kifogy. *Az elvnehedett, eltompult eszű ember lassanként mindenből kiokik.* El-lentéte: *beokik.* V. ö. OKIK.

KIOLD, (ki-old) ösz. áth. Ami öszve volt kötve, bonyolítva, fűzve, annak szálait, kötelékeit, részeit kifejti, egymástól elválasztja. *Kioldani a bekötött zsákokat, a csomóra fűlt madzagot. Kioldani az ereszényt.* V. ö. OLD.

KIOLDÁS, (ki-oldás) ösz. fn. Cselekvés, bontás, mely által kioldunk valamit. V. ö. KIOLD.

KIOLDOZ, (ki-oldoz) ösz. gyak. áth. Folytatólag oldva valamely csomót, köteléket stb. vagy több holmit egymás után kibont, kifejti. *Kioldozni az öszve-vissza tekerődött köteget. Kioldozni a zsákokat.* V. ö. OLDOZ.

KIOLDOZÁS, (ki-oldozás) ösz. fn. Tovább tartó, vagy többszöri kioldás.

KIOLT, (ki-olt) ösz. áth. Véghez viszi, hogy valamely égő testből a tűz kialudjék. V. ö. OLT, ALUT.

KIOLTÁS, (ki-oltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely égő test tüzeit kioltjuk.

KIOLVAD, (ki-olvad) ösz. önh. Mondják szilárd testben vagy alakban létező folyékony anyagról, mely tűz vagy általán bizonyos foku melegség által oluvá, azaz hígga leszzen. *A sültött, főzött húsból kiolvad a zsír. A szalonna kiolvad a tűzön.* V. ö. OLVAD.

KIOLVAS, (ki-olvas) ösz. áth. 1) Könyvből vagy kéziratból bizonyos mondatot, cikket, szavakat stb. olvasva kivon. *A szentírásból a legjelesebb erkölcsi mondatokat kiolvasni.* 2) Valamely könyvet vagy kéziratot végig olvas, s mintegy kitanúl. *Ezen ember egész könyvtárt olvasott ki.* 3) Átv. ért. valakinek arczvonásaiból valamit gyanít, vagy észrevesz. *Ezen fiúból nem sok jót olvastam ki.* 4) Átv. ért. bizonyos babonás szavak elmondása által eléidéz, kihí vagy kihajt valamit. *Kiolvasni likából a sárkányt. Kiol-*

vasni a disznóból a nyüveket, a lóból a rozsférgeket. 5) Midőn a derékszó értelme: számlál, am. valamit számlálva kioszt, kiad. *Kiolvasni a napszámoknak járó díjt.* V. ö. OLVAS.

KIOLVASÁS, (ki-olvasás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiolvasunk valamit. V. ö. KIOLVAS.

KIOLVASZT, (ki-olvaszt) ösz. áth. A szilárd testben rejlő, vagy szilárd alakban létező folyékony anyagot bizonyos foknyi melegség által kihiggasztja. *Kiolvasztani a szalonnaszírt. Kiolvasztani az írósvajat, viaszt.* V. ö. OLVASZT.

KIOLVASZTÁS, (ki-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit kiolvasztanak. *A szalonna kiolvasztásánál vigyázni kell, hogy a zsír meg ne pörkölődjék, vagy lángra ne kapjon.* V. ö. OLVASZTÁS.

KIOMLIK, (ki-omlik) ösz. k. Bizonyos térből, vagy rejtekből valamely külerő által nyomatva kidől. *A régi falakból kiomlanak a kövek. A vízmosta partból nagy földtömegek omlanak ki.* V. ö. OMLIK.

KIOMOL, (ki-omol) ösz. önh. Inkább bel- mint külerőnél fogva, mintegy magától kidől, kinyomúl. *A templomból, színházból tömegesen kiomol a nép.* V. ö. OML.

KIONT, (ki-ont) ösz. áth. A közönségesebb divatu és szélesebb értelmű *kiönt* igének mélyhangu változata, mely különösen vérömlésre vonatkozik. *Fegyverrel, harczban vérét kiontani valakinek. Utolsó csepp vérét kész kiontani a hazáért (azaz, meghalni).* V. ö. ONT, ÖNT.

KIORDÍT v. —ORDIT, (ki-ordít) ösz. önh. Valahonnan ordítva kikiált. *Az oroszán kiordít a barlangból. Kiordítani az ablakon.* Visszaható névmással: *magát kiordítani*, am. sokat, elégségig ordítani. Átv. ért. mondják a síró gyermekről, midőn harsogó hangon sírni megszűnt. *No, kiordítottad már magadat?* V. ö. ORDÍT.

KIOROZ, (ki-oroz) ösz. áth. l. KILOP.

KIOROZKODIK, (ki-orozkodik) ösz. k. lásd: KILOPÓDZIK.

KIORT, KIORTÁS, l. KIIRT, KIIRTÁS.

KIOSON, (ki-oson) ösz. önh. Osonva kimegy; kilopódzik valahonnan. *Kiosonni a városból.* V. ö. OSON.

KIOSONT, l. KIOSON, és v. ö. OSONT.

KIOSZT, (ki-oszt) ösz. áth. 1) Valamit részekre választva, darabonként többeknek kiadogat. *Kiosztani a kártyát. Kiosztani a kenyeret, bort.* 2) Ajándék, kegyes adomány gyanánt bizonyos mennyiségű pénzt, eleséget stb. kiadogat. V. ö. OSZT.

KIOSZTÁS, (ki-osztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kioszt. *A kártya kiosztását sorban szokás tenni. Díjak, jutalmak, ajándékok, kegyes adományok kiosztásával foglalkodni.* V. ö. OSZTÁS.

KIÖBLINT, (ki-öblint) ösz. áth. l. KIÖBLÍT, és v. ö. ÖBLINT.

KIÖBLÍT v. —ÖBLIT, (ki-öblít) ösz. áth. Valamely edényt öblítve, azaz a benne levő folyadékot,

különösen vizet rázva, ideoda locsogtatva kimos, kitisztít. *Kiöblíteni a sajtárt, kannát, korsót.* Átv. ért. *Kiöblíteni a száját.*

KIÖBLÍTÉS, v. —ÖBLITÉS, (ki-öblítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg mosás, tisztítás, midőn kiöblítnek valamit. V. ö. KIÖBLÍT.

KIÖBLÖGET, (ki-öblöget) ösz. áth. és gyak. Valamely edényt vagy öblös testet többszörös öblítés által, vagy több edényt egymás után kimos, kitisztít. *Kiöblögetni a sáros, piszkos faedényeket. Reggeli mosdásakor, vagy ebéd után kiöblögetni a száját.* V. ö. ÖBLÖGET.

KIÖBLÖGETÉS, (ki-öblögetés) ösz. fn. Gyakori, többszöri kiöblítés.

KIÖBLÖSÍT v. —ÖBLÖSIT, (ki-öblösít) ösz. áth. Valamit öblösen kiváj, kifarag, kiás, kiképez stb. *Kiöblösíteni a tekenőt, válút. Kiöblösíteni a tinta tartót. Kiöblösíteni a személgödöröt.* V. ö. ÖBLÖS.

KIÖBLÖZ, (ki-öblöz) ösz. áth. l. KIÖBLÖSÍT.

KIÖKLÖZ, (ki-öklöz) ösz. áth. Ököllet ütve vagy ütögetve kihajt, kiúz, kikerget valakit.

KIÖKRENDEZ, (ki-ökrendez) ösz. áth. és gyak. Tulajd. ért. ökredezve, azaz erőtetett okádással gyomrából az ételt vagy torkából a nyálkát, turhát kihányja. Átv. ért. rekedt, fülsértő hangon, nagy nehezen kiböfög valamit, pl. a golyvást, vagy igen részeg ember. V. ö. ÖKRENDEZ.

KIÖKRENDEZÉS, (ki-ökrendezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami ökredez valamit.

KIÖKRÖDIK, (ki-ökrödik) ösz. belsz. Ökrödve nyomúl ki, pl. a felfordult gyomorból az étel ital, vagy a tisztátalan, hurotos mellből a nyálka, turha, vagy a golyvást torokból a hang. V. ö. ÖKRÖDIK.

KIÖL, (ki-öl) ösz. áth. Valakit vagy valamit ölve, azaz életétől fosztva kivégez, kiirt. Rendesen többekről, gyüüge gyanánt használtatik. *Kiölni valamely család tagjait. Kiölni bizonyos kártékony állatokat, férgeket. Méreggel kiölni a patkányokat.* Átv. ért. mondják a növényekről is. *A sok gaz kiöli a vetéseket.* V. ö. ÖL.

KIÖLT, (ki-ölt) ösz. áth. Általán, valamely testet valamely szorulaton kiszúr, kitol, kinyomít. Különösen 1) *Nyelvet kiöltetni* am. a szájából nagy kín, fáradtság, lankadás miatt, vagy gúnyolódva kitolni. *Nagy erőlködésében a nyelvet is kiöltötte.* 2) *Kezeket kiöltetni* am. a ruhának ujjából kitolni. 3) Mondják csigáról, midőn szarvát kitolja. *Csigabiga, öltsd ki a szarvadat, tejet vajat adok, holnapra is hagyok.* Gyermekrim. V. ö. ÖLT.

KIÖLTÖGET, (ki-öltöget) ösz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy ismételve, vagy gyakran kiölt valamit. *A gúnyolódó gyermekek egymásra kiöltögetik nyelveiket. A bölcsöbe lekötött kisded iparkodik kiöltögetni kezeckéit. A csiga kiöltögeti, majd behúzatja szarvát.* V. ö. ÖLTÖGET.

KIÖLTÖZIK, (ki-öltözik) ösz. k. Széles ért. ruháiból kivetkezik. Szoros ért. mondják egyházi, és

szertetbeli ujoneczokról, ha az illető testületek jelmezéből kivetkeznek, s világi állapotba lépnek vissza. *A szent ferencziek rendéből kiöltözött.* Ez értelemben ellentéte : *beöltözik.*

KIÖMLED, (ki-ömléd) ösz. önh. Ömledve kifoly. *Az edényből kiömléd a víz.* Átv. ért. valamely eszme, gondolat kitarúl v. nyilvánul. V. ö. ÖMLED.

KIÖMLEDEZ, (ki-ömlédez) ösz. önh. Ömledezve kitarúl.

KIÖMLÉS, (ki-ömlés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely nedv ömlőve kifolyik. *Vérnek kiömlése az ejtett seben. Az árvíz kiömlését gátak, töltések által akadályozni.* V. ö. ÖMLÉS.

KIÖMLESZT, (ki-ömleszt) ösz. áth. Ömlesztve kifolyat valamely nedvet. *Érmezséts által kiömlesztetni a vért. Csapon kiömlesztetni a bort.* V. ö. ÖMLESZT.

KIÖMLIK, (ki-ömlik) ösz. k. Ömlőve kifolyik. *Orrán, száján kiömlött a vér. A feldöntött korszóbból kiömlik a víz, bor, eczet. A megrepesztett gáton, töltésen kiömlik az árvíz.* V. ö. ÖMLIK.

KIÖMÖL, (ki-öml) ösz. önh. Ömlőve, csoportosan kijön, kifelé toldul. *A templomból, színházból kiöml a nép.* Egyébiránt köz használatban azonos, 'kiömlik' szóval.

KIÖNT, (ki-önt) ösz. áth. Valamely nedvet illető öbléből, edényéből öntve kifolyat. *Kiönteni a moslékot. Kiönteni a korszóbból az átmelegült vizet.* Átv. ért. mérget, haragját kiönteni, am. a belül forró mérges, haragos indulatnak szabad nyílást adni. Önható ért. mondják nagyobb vizekről, folyókról, midőn rendes határaikon túl kifolynak, kiömlenek. *Kiöntött a Duna, Tisza.* V. ö. ÖNT.

KIÖNTÉS, (ki-öntés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos nedvet kiönt. 2) Állapot, midőn valamely nagyobb víz áradás által kiömlik, határai közül kifoly, valamint maga a kiáradt, kiömlött víz sokasága.

KIÖNTŐ, (kiöntő) ösz. fn. Csatorna, vagy eső, melyben a házi lakosok a mosogató, s egyéb tisztátalan vizet bele öntik, mely rendszeren az árnyékszékkel van kapcsolatban.

KIÖNTÖDIK, (ki-öntődik) ösz. belsz. Valamely más munka közben mintegy magától kiömlik.

KIÖREGÉDIK, (ki-öregedik) ösz. k. Öreg vagyis vén kora miatt valamely ügyességből, képességből, tehetségből kifogy, pl. a kézmives illető mesterségéből.

KIÖRÖKÍT v. —**ÖRÖKIT**, (ki-örökít) ösz. áth. Valakit örökségből kizár. *Pazarló fiát szerzett vagyónából végrendeletileg kiörökítette.*

KIÖRÖKÍTÉS v. —**ÖRÖKÍTÉS**, (ki-örökítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg végrendeletkezés, mely által kiörökítenek valakit. V. ö. KIÖRÖKÍT.

KIÖSMER, (ki-ösmer) ösz. áth. Valakinek tulajdonságait, különösen kedélyét, hajlamait, jó és rossz jellemét kitanulja. *A ravasz embert nehezebb kiösmerni, mint az őszintét. A német sich auskennen*

után magát valahol kiösmerni am. bizonyos körülményekben, és helyzetben megtudni, hányadán van, s kikkel van dolga. Másként : *kiösmerni.*

KIÖTLIK, (ki-ötlik) ösz. k. Szembetűnőleg kitűnik, kilátszik, kinyomúl. *Különös arcza száz közül kiötlik. A szeg kiötlik a zsákból.* Átv. ért. *kiötlik valami az észből*, midőn mintegy kiütődik, feledésbe megy. V. ö. ÖTLIK.

KIÖZÖNLÉS, (ki-özönlés) ösz. fn. Özönképen kifolyás, kiáradás. V. ö. KIÖZÖNLIK.

KIÖZÖNLIK, (ki-özönlík) ösz. k. Özönképen ömlőve kiárad, kifolyik. *Tavaszkor, hóolvadás után kiözönlének a patakok, a folyók.* V. ö. ÖZÖN, ÖZÖNLIK.

KIPADLÓZ, (ki-padlóz) l. KIPALLÓZ.

KIPADOL, (ki-padol) ösz. áth. Valamely tért deszkázattal, úgynevezett padlóval ellát. *Kipadolni a szobát, a lovak állását az istállóban. Kipadolni (ki-padlózni) a hidat.*

KIPALL, (ki-pall) ösz. áth. A szemetes jószágot, gabonát rázogatót, ütögetett rostával kitisztítja. *Kipallani a polyvás, ocsús búzát.* Szélesb ért. akármily testet veregetés által a portól, szennytől megtisztít. *Kipallani vesszővel a ruhákat.* V. ö. PALL.

KIPALLÁS, (ki-pallás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kipall.

KIPÁLLÁS, l. KIPÁRLÁS.

KIPALLÉROZ, (ki-palléroz) ösz. áth. Pallérozva, azaz csiszolgotva, simítgatva, fényesítve kiszépit, kicsinosít valamit. *Kipallérozni a rozsdás fegyvereket, a szennyes bútorokat.* Átv. ért. valakinek szellemi tehetségét kiníveli. V. ö. PALLÉROZ.

KIPÁLLIK, (ki-pállik) ösz. k. l. KIPÁRLIK.

KIPALLÓZ, (ki-padlóz) ösz. áth. Valamely tért pallódeszkákkal kirak. *Kipallózni a kapu alját. Kipallózni a hidakat, sáros utcákat.* V. ö. PALLÓ, PALLÓZ.

KIPALLÓZÁS, (ki-padlózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely tért kipallóznak.

KIPANASZOL, (ki-panaszol) ösz. áth. Visszatérő névmással : *kipanaszolni magát*, am. panaszképen minden baját, szenvedését, sérelmeit elmondani.

KIPÁNTOZ, (ki-pántoz) ösz. áth. Pánt nevű vas karikát húz valami köré. *Kipántozni a kerékgagyat.*

KIPÁNYVÁZ, (ki-pányváz) ösz. áth. 1) Pányva nevű hosszú kötélén földbe vert czövekhez vagy akár mely szilárdan álló testhez kiköt a legelőre valamely állatot. *Kipányvázni a lovakat. A kert végében kipányvázni a rideg borjut, vagy malacot.* 2) Szélesb ért. bizonyos szöveteket kifeszít, kiterít. *Kipányvázni a sártort. Kipányvázni a ponyvát. Kipányvázni a szűrt, köpenyt, és rá heveredni.* V. ö. PÁNYVA.

KIPAPOL, (ki-papol) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. a pap valamit hivatalosan a szószékről kihirdet. *Minden templomban kipapolták, hogy egyházi zsinat lesz.* 2) A hitszónok valakire czélzással van templomi beszédében.

3) Átv. ért. mondják oly emberről, ki titkot nem tart, hanem mindent nyilván kibeszél. Körülbelül egy értékű a *kiloczog, kifecseg, kidobol, kitrombitál*, átv. értelmű igékkel. V. ö. PAPOL.

KIPÁRÁL, (ki-párál) ösz. áth. 1) Valamit pára által kitisztít. *Kipárálni a káposztás hordókat s egyébf a edényeket.* 2) Párlúggal kifőz. *Kipárálni a szennyes ruhát, a nyers fonalat.* 3) Párálva v. párolva kitisztáz. V. ö. PÁRÁL.

KIPÁRÁLÁS, (ki-párálás) ösz. fn. Pára által, párával kitisztítás.

KIPÁRÁLLIK, (ki-párállik) ösz. k. Párává olvadva s vékonyulva kiszáll, kirepül. *A folytonos forrásban levő víz kipárállik.*

KIPARANC SOL, (ki-parancsol) ösz. áth. 1) Valakinek parancsolja, hogy menjen ki valahonnan. *A tolakodó, szemtelen idegent kiharancsolni a házból.* 2) Parancsolva kiküld bizonyos dologra. *A cselédeket kiharancsolni mezei munkára. A helység lakosait utcsinálásra kiharancsolni.* V. ö. PARANC SOL.

KIPARANC SOLÁS, (ki-parancsolás) ösz. fn. Parancsolás, hogy valaki menjen ki.

KIPÁRGOL, (ki-párgol) ösz. áth. 1. KIPÁRÁL. KIPARISZTOZ, (ki-parisztoz) ösz. önh. Fecskeendezve, szétszórt cseppekben kiömlik. Erdélyi tájszó. V. ö. PARISZTOZ.

KIPÁRKÁNYOZ, (ki-párkányoz) ösz. áth. Valamely térnek határszéleit párkánnyal keríti. *Károkkal, hasogatványokkal kiharványozni a vadaskertet.*

KIPÁRKÁNYOZÁS, (ki-párkányozás) ösz. fn. Párkánnyal kerítés.

KIPÁRLÁS, (ki-párlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kipárlík.

KIPÁRLIK, (ki-párlík) ösz. k. Mondják az állati testnek bizonyos közeiről, midőn a melegség vagy tisztátalanság miatt a bőr feltörik, s kievesedik rajtok. *Kipárlanak a száj szélei, a hónalak, a térdhajlások stb.* V. ö. PÁRLIK.

KIPÁRNÁZ, (ki-párnáz) ösz. áth. Valamit párnával kirak, kitöm. *Kipárnázni a kocsiülést. Kipárnázni a pamlagot.* V. ö. PÁRNA.

KIPÁRNÁZÁS, (ki-párnázás) ösz. fn. Párnával kirakás, kitömés.

KIPÁROL, (ki-párol) ösz. önh. és áth. 1) Őnhatólag : párolva, azaz párrá olvadva, oszolva kirepül, kiszáll. *Kipárol a hévíz.* 2) Áthatólag lásd : KIPÁRÁL.

KIPÁROLGÁS, (ki-párolgás) ösz. fn. Füledés neme, midőn bizonyos nedvek párologva kirepülnek, kiszállnak valamely testből. *Az átmelegült nedves földnek kiharólgása.* V. ö. PÁROLGÁS.

KIPÁROLOG, (ki-párolog) ösz. gyak. önh. Párologva kirepül, kiszáll. *Nagy melegben az állati testből sok nedv kiharólog.* V. ö. PÁROLOG.

KIPÁRTÁZ, (ki-pártáz) ösz. áth. Valamely ruhanezünek kerületét pártaféle szegélylyel kivarraja. *Világosszínű szegélylyel kiharítani a szoknyát.*

KIPÁRTÁZÁS, (ki-pártázás) ösz. fn. Pártával vagy pártaféle szegélylyel kivarrás.

KIPASKOL, (ki-paskol) ösz. áth. Paskolva, azaz erősen ütögetve kiver valamiből valamit. *Mosófával kiharaskolni a ruhából a szennyes nedvet. A törött kenderből kiharaskolni a pozdorját.* V. ö. PASKOL.

KIPASKOLÁS, (ki-paskolás) ösz. fn. Paskolva kiverés.

KIPATÉL, (ki-patél) ösz. áth. Patélóféle ütő eszközzel kiver, kicsépel valamit. *Kipatélni a kenderbuga magvait. Kipatélni a hamuban főzött fonalat, taplógombát.* V. ö. PATÉL.

KIPATÉLÁS, (ki-patélás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiharatálnak.

KIPATTAN, (ki-pattan) ösz. önh. 1) Bizonyos korlát közé szorult szilárd test helyéből pattanva kigrik, kiszökken, kiszakad. *Kipattan a hordónak, a pezsgős palacznak dugasza. A megszáradt faedény dongája kiharattant.* 2) Átv. ért. mondják piros, poszsgás emberről : *majd kiharattan orcájából a vér*, más kép : *kicsattan*; vagy igen felpuffadt basról : *majd kiharattan a hasa, úgy ellakott.* 3) Képes kifejezéssel mondják haragos emberről, midőn haragja kifakad. 4) Szintén képes kifejezéssel am. valami a beszédben, beszédközben önkénytelenül világosságra jön. *Szójából egyszerre csak kiharattant hogy . . .* Ez értelemben másként : *kiharottyan.* V. ö. PATTAN.

KIPATTANÁS, (ki-pattanás) ösz. fn. Pattanva kiszakadás, kiszökkenés.

KIPATTANT, (ki-pattant) ösz. áth. 1) Eszközi, hogy valami kiharattanjon. *Kiharattantani a pezsgős palaczk dugaszát. Kiharattantani a töltött puskát, álgjut. Kiharattantani a titkot.* 2) Ostort pattantva kihajt, kikérget valamely állapotot. *A dísznókat kiharattantani az udvarból.*

KIPATTANTÁS, (ki-pattantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiharattantanak.

KIPATTOG, (ki-pattog) ösz. önh. és gyak. 1) Pattogva kilövellik. *Kiharattognak a dugaszok.* 2) Valaminek bőre, héja, hártája kifakadoz, kirepedez. *Kiharattognak a meleg hamuba takart tojások. Ostorcsapásoktól kiharattog a barom bőre.* V. ö. PATTOG.

KIPATTOGÁS, (ki-pattogás) ösz. fn. Pattogva kilövellés. Kifakadás. V. ö. KIPATTOG.

KIPATTOGZÁS, (ki-pattogzás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kiharattogzik.

KIPATTOGZIK, (ki-pattogzik) ösz. k. Mondják bőrről, hártáról, midőn feldagad, azután kifakad, kireped. *A megegetett test bőre kiharattogzik. A vékony héju gyümölcsök sok eső után kiharattogzanak.*

KIPÁZSITÓZ, (ki-pázsitoz) ösz. áth. Felhasogatott pázsitdarabokkal, hancsikokkal kirak valamely tért. *Kiharázsitozni a földből emelt kerti pamlagot. Kiharázsitozni a veteményes ágyak széleit, a kerti utak mellékeit.*

KIPÉCZÉZ, (ki-pécéz) ösz. áth. Valamely térnek bizonyos pontjait és vonalait kijegyzi, kije-

lőli. *Kipéczézni a házhelyet, a csindlándó utak széleit.* V. ö. PÉCZÉZ.

KIPÉCZÉZÉS, (ki-péczézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipéczéznek.

KIPÉCZKÉL, (ki-péczkél) ösz. áth. 1) Valamit egy vagy több peczekkel kifeszít, kihúz. *Kipeczkélni a leterített ponyvát, hogy a szél öszve ne hajtsa.* 2) A kötő vagy kajmó gyanánt szolgáló peczket kibontja. *Kipeczkélni az ökörkötelet.* V. ö. PÉCZKÉL

KIPÉCZKÉLÉS, (ki-péczkélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kipeczkélnek.

KIPÉDÉR, (ki-pédér) ösz. áth. Pederve, vagyis ujjai között forgatva, sodorva kikanyarít valamely hajnemű vagy fonalas testet. *Kipederni a bajuszt.* V. ö. PÉDÉR.

KIPÉDÉRÍT v. —PÉDÉRIT, (ki-pédérít) ösz. áth. 1. KIPÉDÉR.

KIPÉDÉRÍTÉS v. —PÉDÉRITÉS, (ki-pédérítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kiperder v. pederít.

KIPÉDRÉS, (ki-pédérés) 1. KIPÉDÉRÍTÉS.

KIPELENGÉRÉZ, (ki-pelengérez) ösz. áth. Pelengérhez kiköt. *Kipelengérezni a vásárban a rajtakapott tolvajt.* Átv. ért. szégyenpadra, szégyenkőre kiállít, nyilvános gúnynak, gyaláztatnak tesz ki valakit. V. ö. PELENGÉR.

KIPELENGÉRÉZÉS, (ki-pelengérezés) ösz. fn. A pelengérhez kikötés.

KIPEMETÉZ, (ki-pemetéz) ösz. áth. Pemettel kikerget, kihajt valamit. Átv. ért. a tolakodó, kelletlen, szemtelen embert, mint valamely torkos, pákosztos ebet, vagy más házi állatot a konyhából kiutasítja, kiharancsolja. V. ö. PEMET.

KIPEMETÉZÉS, (ki-pemetézés) ösz. fn. Pemettel kikergetés.

KIPÉNDÉRÉDÉS, (ki-péndérédés) ösz. fn. Sarkán megperdülve kimenés. V. ö. KIPÉNDÉRÉDIK.

KIPÉNDÉRÉDIK, (ki-péndérédik) ösz. k. Sarkán megperdülve, keringősen kimegy valahonnan. Leginkább fiatal nőszemélyekről mondják.

KIPÉNDÉRÍT v. —PÉNDÉRIT, (ki-péndérít) ösz. áth. Penderítve valahonnan kidob. Tréfás ért. Valakit karjánál fogva megpenderítve vagy perditve kivet valahonnan. *Úgy kipenderítették, hogy alig érte a lába a földet.* V. ö. PÉNDÉRÍT.

KIPÉNDÉRÍTÉS v. —PÉNDÉRITÉS, (ki-péndérítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kipenderítenek.

KIPÉRDÍT v. —PÉRDIT, (ki-pérdít) ösz. áth. 1) 1. KIPÉNDÉRÍT. 2) Eszközi, hogy a mag kiperregjen tokjából, hüvelyéből; kiperget. *A kendermagot kiperdíteni bugájából.* V. ö. PÉRDÍT.

KIPÉRDÍTÉS v. —PÉRDITÉS, (ki-pérdítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiperdítnek.

KIPÉRDÜL v. —PÉRDÜL, (ki-pérdül) ösz. önh. 1) Perdülve, azaz sarkán fordulva, forogva kimegy. 2) Mondják magvakról, midőn tokjaikból, hüvelyekből kifordulnak, s kiesnek. *Az igen elérett köles szemei a legkisebb rázásra kiperdülnek.* V. ö. PÉRDÜL.

KIPÉRDÜLÉS v. —PÉRDÜLÉS, (ki-pérdülés) ösz. fn. 1) Perdülve kimenés. 2) A magnak hüvelyéből, tokjából kiesése.

KIPÉRÉG, (ki-pérég) ösz. gyak. önh. Mondják szemes magvakról, midőn tartóikból, tokjaikból, hüvelyekből, beczőikből egymásra kihullanak. *Az igen megérett, kiszáradt gabonafejből, kenderbugából kiperegnek a magvak. A zsák felülésén kiperég a búza.*

KIPÉRÉL, (ki-pérél) ösz. áth. 1) Valakit per által bizonyos birtokból kitud. *A törvényes örökösök kiperelték a bitortól.* 2) Valakit perelve kiűz, kihajt valamely helyről, azaz addig perel vele, míg ki nem megy. 3) Visszatérő névmással: *kiperelni magát*, am. elégségig, untig perelni. V. ö. PÉRÉL.

KIPÉRGÉS, (ki-pergés) ösz. fn. A magvaknak hüvelyekből stb. kihullása.

KIPÉRGET, (ki-pérget) ösz. áth. Ezközi, okozza, hogy valamely növény magvai, szemei, tokjaikból, hüvelyekből stb. peregve kihulljanak. *Rázás, hanyásvetés által kipergetni a búzakaralász szeméit.* V. ö. PÉRGET.

KIPÉRLÉS, (ki-pérlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiperelnek. V. ö. KIPÉRÉL.

KIPÉRSED, (ki-pérsed) ösz. áth. Az állati bőrről mondják, midőn az öszvetolult vér vöröses foltkokban kifakad rajta. *Nagy forrósdágtól kipersedt a melle bőre.* V. ö. PÉRSED.

KIPÉRSEN, 1. KIPÉRSED.

KIPÉRZSÉL, (ki-pérzsél) ösz. áth. 1) Valamit perzselve kiéget. *Kiperzselni a nedves gabonavermeket, az újonnan rakott kemenczét.* 2) Perzselve kiirt, kiveszt bizonyos kártékony állatokat, férgeket. *Kiperzselni a konyhában tanyázó csótányokat.* 3) Átv. ért. *kiperzselni valakit lakásából, házából*, am. azt felgyújtani, s a benne lakót tovább menésre kényszeríteni, kikergetni.

„Kiperzseltek bennünket a vármegye házából.”

Két pisztoly, Szigligetitől.

KIPÉRZSÉLÉS, (ki-pérzsélés) ösz. fn. Perzselve kiégetés; vagy kiirtás; vagy kikergetés.

KIPÉSEL, (ki-pésél) ösz. áth. A húgyhólyagban levő nedvet, s a bele vegyült más részeket kihugyozza. *A víz hólyagból kipeselni a fővenyt.* Visszaható névmással: *kipeselni magát*, am. a húgyhólyagot kiüríteni. V. ö. PÉSEL, PISÁL.

KIPÉTTYÉZ, (ki-pétyéz) ösz. áth. Pettyekkel kifest, kitarkáz.

KIPÉTYÉG, (ki-pétyég) ösz. önh. Petyegve kibeszél, kifecseg valamit. Mondják leginkább csacska, és titkot tartani nem tudó nőkről, és gyermekek-

ről. *A gyermekek, amit látnak, hallanak, ki szokták pe-
tegni.* V. ö. PÉTYÉG.

KIPÉTYÉGÉS, (ki-pétyégés) ösz. fn. Petyegve
kibeszélés. V. ö. KIPÉTYÉG.

KIPÉZ-KAPOZ, az ikerített *kip-kap* száрма-
zéka, mely mindkét részében ragoztatik: *kipezett-
kapozott, kipezni-kapozni.* L. KIPKÉD-KAPKOD.

KIPÉZSÉG, (ki-pézség) ösz. önh. Mondják a
forrásban levő szeszes folyadékokról, italokról, midőn
a zárt edényből pezsege kilövellenek. *Kipezseg a
palaczkból az új bor, a sör.*

KIPIHÉG, (ki-pihég) ösz. áth. Pihegve kilehel,
kifű. Visszatérő névmással: *magát kipihegni* am. nagy
fáradtság, vagy mozgás után, mely a tüdőt fölötte iz-
gékonyná tette, lassan-lassan kifűjja magát, s a lé-
lekzésnek rendes állapotára visszamegy. V. ö. PI-
HÉG.

KIPIHÉGÉS, (ki-pihégés) ösz. fn. Pihegve ki-
lehelés. V. ö. KIPIHÉG.

KIPIHEN, (ki-pihen) ösz. önh. Fáradtság után
magát csendes, vesztglő állapotba téve, s lélekzetét
rendes egyensúlyba hozva kinyugoszsza magát. Viss-
zatérő névmással is használják. *A nagy fáradtság
után jól kipihentem magamat.* V. ö. PIHEN.

KIPIHENÉS, (ki-pihenés) ösz. fn. Vesztglési
állapot, midőn valaki a fáradtság után kipiheni ma-
gát. *Kipihenés után ismét hozzáfogni a munkához.* V.
ö. KIPIHEN.

KIPIKKELYÉZ, (ki-pikkelyéz) ösz. áth. Vala-
mit pikkelyekkel kirak, fölékesít, kifest. *Kipikkelyezni
a hadi sisakot.* V. ö. PIKKELY.

KIPIKKELYÉZÉS, (ki-pikkelyezés) ösz. fn.
Pikkelyekkel kirakás.

KIPILLANT, (ki-pillant) ösz. önh. Bizonyos
helyből s határon túl kifelé egy pillanatot vet. V. ö.
PILLANT.

KIPILLANTÁS, (ki-pillantás) ösz. fn. Cselek-
vés, midőn valaki valahonnan kifelé egy pillana-
tot vet.

KIPILLOG, (ki-pillog) ösz. önh. és gyak. Va-
lamely kisebbféle fényes test a többi sötétebbek kö-
zül kifénylik. *Az ásványok közül kipillognak az érc-
porocskák; a maeska szemei kipillognak a sötétségből.*
V. ö. PILLOG.

KIPILLOGÁS, (ki-pillogás) ösz. fn. Állapot,
midőn valami kipillog.

KIPÍPÁZ v. —PIPÁZ, (ki-pípáz) ösz. áth. A
dohányt pipában kiégeti. *Hetenként egy font dohányt
kipípáz.* Önható ért. valamely résen kidugott pipából
dohányzik. *Kipípázni az ablakon.* V. ö. PIPÁZ.

KIPÍPÁZÁS v. —PIPÁZÁS, (ki-pípázás) ösz.
fn. Cselekvés, midőn valaki kipípáz.

KIPIPERÉZ, (ki-piperéz) ösz. áth. Öltözéket,
különösen női ruhát bizonyos ékszerekkel kiékesít,
kiczifráz. *Kipiperézni a fejkötőt, a női kalapot. Csíp-
kékkel, szalagokkal kipiperézni valamit.* V. ö. PIPE-
RE, PIPERÉZ.

KIPIPERÉZÉS, (ki-piperézés) ösz. fn. A ru-
kának, különösen női öltözéknek piperékkel kiékesí-
tése. V. ö. PIPERE.

KIPÍRONGAT v. —PIRONGAT, (ki-pírongat)
ösz. áth. és gyak. 1) Valakit pírongatva, azaz szem-
rehányásokkal illetve kiszid. 2) Pírongatva kipanar-
csol, kihajt valahonnan. *A szemtelenkedő ifjakat kipi-
rongatni a lednyos házból. A tenyeres talpas, ép testű
koldulót kipírongatni.* V. ö. PÍRONGAT.

KIPÍRONGATÁS v. —PIRONGATÁS, (ki-
pírongatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kipíron-
gatnak.

KIPÍRONKODIK v. —PIRONKODIK, (ki-
píronkodik) ösz. k. Szemrehányások, vagy más okok
miatt magát elszégyenelve kimegy valahonnan. V. ö.
PÍRONKODIK.

KIPISSZÉGET, (ki-pisszéget) ösz. áth. Vala-
kit pisszegve kigúnyol, kicsúfol. *Kipisszegetni a kon-
tárkodó színészt, énekest, a kelletlen szónokot.* V. ö.
PISSZÉGET.

KIPISSZÉGETÉS, (ki-pisszégetés) ösz. fn. Pisz-
szegve kigúnyolás, kicsúfolás.

KIPISZKÁL, (ki-piszkál) ösz. áth. Folytonos
vagy gyakori izgatás, döfködés, szurkálás, turkálás
által valakit vagy valamit helyéből kimenni vagy ki-
mozdulni kényszerít. *Villával kipiszkálni a szalma alá
bújt tolvajt. A darázsokat kipiszkálni fészkeikből. A
verebeket kipiszkálni a kazal oldalából vagy az eszterje
alól.* V. ö. PISZKÁL.

KIPISZKÁLÁS, (ki-piszkálás) ösz. fn. Cselek-
vés, mely által kipiszkálnak valakit vagy valamit. V.
ö. KIPISZKÁL.

KIPISZKOL, (ki-piszkol) ösz. áth. Valakit er-
kölesileg piszkolva, azaz mindenféle piszkokkal, szida-
lommal illetve, gyalázva, megvetésnek, utálatnak ki-
tesz vagy valahonnan kihajt, kikerget. *A szemtelenül
tolakodó nécsábítót kipiszkolni.* V. ö. PISZKOL.

KIPITIZÁL, (ki-pitizál) ösz. áth. Kiiszogál. V.
ö. PITIZÁL.

KIPITTYESZT, (ki-pittyeszt) ösz. áth. Kizáró-
lag az ajakról mondják, midőn valaki megvetésből,
gúnyból, vagy ócsárolva, vagy nem tetszését jelent-
ve alsó ajakát kifordítja. V. ö. PITYYESZT, és
BIGYGYESZT.

KIPKÉD-KAPKOD, 'kapkod' szónak ikerítése
s am. ide-oda vagy többfelé kapkod; mindkét része
ragoztatik: *kipkedni-kapkodni, kipkedett-kapkodott.*
Egyszerűen: *kip-kap,* s ettől ismét: *kipéz-kapoz.* V.
ö. KAP, és KAPKOD.

KIPOFOZ, (ki-pofoz) ösz. áth. Valakit egyszer
vagy többször pofon csapva kiűz, kihajt. *Kipofozni a
szemtelen rágalmazót.*

KIPOFOZÁS, (ki-pofozás) ösz. fn. Pofozva
kiűzés.

KIPOHAD, (ki-pohad) ösz. önh. Mondják álta-
lán minden dagadozó testről, mely rendkívüli pohot
kap. *Kipohad az elhízott has, vagy pofa. Kipohad az*

igen megtöltött dunyha, a nagyon felfútt dudu. V. ö. POH, POHOS.

KIPOHASZT, (ki-pohaszt) ösz. áth. Valamit úgy felfú, úgy feldagaszt, bogy poha kidől. *A sok evés, vagy szelek kipohasztják a hasat. Aki a trombitát erősen fújja, az kipohasztja a pofáját.* V. ö. POH.

KIPOHÍT, (ki-pohít) ösz. áth. lásd: KIPOHASZT.

KIPOHÚL, (ki pohúl) ösz. önh. l. KIPOHAD. KIPÓLYÁL, (ki-pólyál) ösz. áth. l. KIPÓLYÁZ.

KIPÓLYÁZ, (ki-pólyáz) ösz. áth. Valakit vagy valamit pólyájából kibont. *Kipólyázni a kisededet. Kipólyázni a sebes tagokat.* V. ö. PÓLYÁZ.

KIPÓLYÁZÁS, (ki-pólyázás) ösz. fn. Pólyájából kibontás.

KIPONTOZ, (ki-pontoz) ösz. áth. 1) Pontokkal kiczifráz. *Kipontozni a festőben valamely szövetet.* 2) Pontokkal kijelöl. *Kipontozni az útvonalat.*

KIPONTOZÁS, (ki-pontozás) ösz. fn. Pontokkal kiczifrázás, tarkázás, pontokkal kijelölés.

KIPOROZ, (ki-poroz) ösz. áth. Bizonyos testekből, különösen szövetekből a port kiveri. *Kiporozni a könyveket, ruhákat, pamlagokat.* Átv. tréfás ért. *kiporozni a hátát valakinek* am. jól megverni.

KIPOROZÁS, (ki-porozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiporoznak valamit. *A ruhák kiporozását a szolgálóval vitetni véghez.* V. ö. KIPOROZ.

KIPÓTLÁS, (ki-pótlás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kipótolnak valamit. V. ö. KIPÓTOL.

KIPÓTOL, (ki-pótol) ösz. áth. Valamit hasonló értékű, mennyiségű, vagy nemü tárgygyal kiegészít, vagy helyre üt. *A pénzbeli adósságnak egy részét természetmennyivel kipótolni. Az elmulasztott munkát kétszeres iparkodással kipótolni.* V. ö. PÓTOL.

KIPÓTOLHATATLAN_v —PÓTOLHATLAN, (ki-pótolhat[at]lan) ösz. mn. Amit kipótolni nem lehet. *Kipótolhatatlan kár, veszteség, melyet a kártevő, vagy kárvallott, vesztes nem képes jóvá tenni. Kipótolhatatlan férfi, kinek a maga nemében nincs mása.* V. ö. KIPÓTOL.

KIPÓTOLHATÓ, (ki-pótolható) ösz. mn. Amit ki lehet pótolni. *Ezen veszteség könnyen kipótolható.*

KIPOTYOG, (ki-potyog) ösz. önh. és gyak. Mondják bizonyos térbe zárt, szorított, rejtett kisebb nemü testekről vagy testrészekről, melyek rést kapván, egymás után kiesnek. *A likas szákból, kosárból kipotyog az alma, dió, burgonya.* Szoros értelemben csak oly kihulló testekről mondják, melyek lecsévén *poty* tempa hangot adnak, pl. a lágyabbféle húsos gyümölcsök. Gyakran használtatik, de nem szabatosan, *kihull* értelemben is, pl. *Kipotyognak a fogai, könyvei;* szabatosabban: *kihullanak.* V. ö. POTYOG, HULL.

KIPOTYOGÁS, (ki-potyogás) ösz. fn. Potyogva kibullás.

KIPOTYTYAN, (ki-potytyan) ösz. önh. Szoros ért. *potyty* hangot adva kiesik. *A tojás kipotytyant a*

kosárból. Szélesb. ért. bizonyos záradék közl kiesik. *Kezéből kipotytyant a kendő.* Átv. ért. *szájából kipotytyant a szó,* am. véletlenül, akaratlanul mondott valamit; ez értelemben máskép: *kipattan.*

KIPOTYTYANÁS, (ki-potytyanás) ösz. fn. Potytyanva kiesés. V. ö. KIPOTYTYAN.

KIPOTYTYANT, (ki-potytyant) ösz. áth. Szoros ért. valamely *potytyanó* testet ejt ki, pl. tojást, dinnyét, almát, tésztát. Szélesb. ért. akármely kézben, vagy edényben, kosárban stb. tartott jószágot kiejt. *Hóna alól kipotytyantotta a könyvet.* Átv. ért. valamely szót véletlenül, akaratlanul ejt ki. V. ö. POTYTYANT.

KIPOTYTYANTÁS, (ki-potytyantás) ösz. fn. Potytyanva kiejtés.

KIPOZSOG, (ki-pozsog) ösz. önh. Pozsogva kijő, kimegyen. V. ö. POZSOG.

KIPÖCZKÖL, l. KIPÉCZKÉL.

KIPÖDÖR, KIPÖDÖRÍT, l. KIPÉDÉR, KIPÉDÉRÍT.

KIPÖK, (ki-pök) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyeseles név nélkül, kifelé pök. *Kipökni az ablakon, ajtón.* 2) Megvetésből vagy utálatból pök. *Látván az undokságot, kipökött, és odább állt.* 3) Tárgyesetes névvel am. a torokból vagy szájból valamit pökve kivet. *Kipökni a turhát, nyálat. Kipökni a rozsz vizet, bort, ételt.* 4) Átv. ért. és népies beszédben am. valamit minden kímélet, finomság s meggondolás nélkül kimond. Innen a közmondás: *Rágd meg előbb a szót, azután pökd ki.* V. ö. PÖK.

KIPÖKÉS, (ki-pökés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kipök.

KIPÖRSED, KIPÖRSEN, l. KIPÉRSED, KIPÉRSEN.

KIPÖZSÖG, l. KIPÉZSÉG.

KIPRÉDIKÁL, (ki-prédikál) ösz. áth. Szoros ért. az egyházi szószékről valamit kihirdet. Szélesb. átv. ért. valamit nyilván, úton útfélen kibeszél. Tisztabban magyarul: *kipapol.*

KIPRÉSÉL, (ki-présél) ösz. áth. l. KISAJTÓL.

KIPRÓBÁL, (ki-próbál) ösz. áth. Minden oldalról megpróbálva ki-és helyesnek ismér.

KIPUFFAD, (ki-puffad) ösz. önh. Puffadva kifelé nyomul.

KIPUHATOL, (ki-puhatol) ösz. áth. Szoros ért. valamit tapogatózás, nyomkodás által kifürkész, kikeres, kikutat. Szélesb. átv. ért. akármily módon, pl. kérdezősködve, kémkedve, leskelődve, ész által vizsgálódva stb. kitud, kivizsgál, kiokoskodik valamit. *Kipuhatolni a tolvajok tanyáját. Kipuhatolni valamely gyilkosság körülményeit, részvevő személyeit. Valamely régi eseménynek valódi mibenlétét eredeti oklevelek nyomán kipuhatolni.* V. ö. PUHATOL.

KIPUHATOLÁS, (ki-puhatolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg kutatás, vizsgálás, kémelés, mely által kipuhatolunk valamit. V. ö. KIPUHATOL.

KIPUHATOLHATATLAN, KIPUHATOLHATLAN, (ki-puhatolhat[at]lan) ösz. mn. Amit ki-puhatolni nem lehet. *Kipuhatolhatlan körülmények.*

KIPUHATOLHATÓ, (ki-puhatolható) ösz. mn. Amit ki lehet puhatolni.

KIPUHÍT v. —PUHIT, (ki-puhít) ösz. áth. Valamely szilárd kemény testet bizonyos szerek, és műtetelek által puhára kikészít. *Főzéssel, patélással kipuhítani a taplógombát. Cserben, lúgban kipuhítani a bőroket.* V. ö. PUHÍT.

KIPUHÍTÁS v. —PUHÍTÁS, (ki-puhítás) ösz. fn. Mesterséges kezelés, műtétel, mely által kipuhítanak valamit. V. ö. KIPUHÍT.

KIPUHÚL v. —PUHUL, (ki-puhúl) ösz. önh. Valamely szilárd, szívós, kemény test, bizonyos szerek, és munkálás által puhára kiidomúl, kikészül. *A kemény nyers bőr csávdzás, cserzés, mángolás által kipuhúl.* V. ö. PUHÚL.

KIPUKKAD, KIPUKKAN, (ki-pukkad v. —pukkan) ösz. önh. Pukkanva felszakad, felpattan. *Majd kipukkant mérgében.*

KIPUKKADÁS v. —PUKKANÁS, (kipukkadás v. —pukkanás) ösz. fn. Pukkanva felszakadás, felpattanás.

KIPUSKÁZ, (ki-puskáz) ösz. áth. 1) A löszereket, úgymint löport, szatymát, golyót puskából kilöbözi. 2) Átv. ért. visszatérő névmással am. valamely vitás beszédben (szóval vagy írásban) minden érveit, indokait úgy adta elé, hogy többé ellenfelének nem tud mit válaszolni. 3) Aljasabb beszédmódban: *kipuskázta magát*, mondják oly férfiről, ki nemi erejét fogytig elvesztegette. 4) Szintén átv. ért. *kipuskázni valamit a többi közül* am. a hitványabbakat a jók közül kihányani, kivetni, pl. *holmi ócska, rozszant eszközöket, szerszámokat kipuskázni a sokkal célserűbb újak közül.*

KIPUSKÁZÁS, (ki-puskázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kipuskáz.

KIPUSZTÍT v. —PUSZTIT, (ki-pusztít) ösz. áth. Valamit pusztára, azaz tisztára, egészen, végképen kiirt, kiveszt. *Britanniából a farkasokat mind kipusztították. A férgeket, kártékony vadakat kipusztítani.* Néha am. kifoszt. *Valakit pénzből, jószágából, mindenéből kipusztítani.* V. ö. PUSZTÍT.

KIPUSZTÍTÁS v. —PUSZTÍTÁS, (ki-pusztítás) ösz. fn. Irtás, rongálás, üldözés, kártevés neme, mely által kipusztítanak valakit vagy valamit. V. ö. KIPUSZTÍT.

KIPUSZTÚL v. —PUSZTUL, (ki-pusztúl) ösz. önh. 1) Egészen, mindenestül, végképen kivesz. *A palkányok kipusztultak a házból, malomból.* 2) Végképen elmegy, kivándorol. *Némely családok egészen kipusztultak e városból. Pusztulj ki innen!* 3) Végző szükségig mindenéből kifogy. *Gazdag ember volt, s vésnégre mindenéből kipusztult.* V. ö. PUSZTÚL.

KIPUSZTÚLÁS v. —PUSZTULÁS, (ki-pusztulás) ösz. fn. Veszési, romlási állapot, midőn kipusztul valami. V. ö. KIPUSZTÚL.

KIPÚZIK, (ki-púzik) ösz. k. Ormánságban (Baranyában) am. kilövellik, pl. a vér a testből.

KIRABLÁS, (ki-rablás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakinek birtokát, különösen ingó jószágait erőszakosan elviszik. V. ö. KIRABOL.

KIRABOL, (ki rabol) ösz. áth. Valakit v. valamit erőszakosan, ragadozva kivetkőztet holmi ingó vagyonából. *Kirabolni az árus szekereket, a kereskedő hajókat. Kirabolni az utasokat.* V. ö. RABOL.

KIRABOLÁS, (ki-rabolás) ösz. fn. lásd: KIRABLÁS.

KIRÁG, (ki-rág) ösz. áth. Szoros ért. valamely testet fogakkal rágva kilikaszt, vagy kikoptat. *Az egerek kirággják a bőroket, a molyok a szövötteket; a szű kirággja a fát.* Szélesb átv. ért. mondják némely nedvekről, evekről, melyek bizonyos testeket mintegy kiesznek, kikoptatnak. *Az úgynevezett csontszű kirággja a csontokat. A választó víz kirággja a vasat. A fene kirággja a húst. Fene rággja ki!* (átokszó).

KIRAGAD, (ki-ragad) ösz. áth. Valamit erős és sebes rántással kikap, kivisz, kivesz valahonnan. *Kiragadni az ellenség kezéből a fegyvert. Kiragadni a vízbe esett embert. Az erős lovak kiragadják a megsúlyedtt szekeret. A lovat szilaj paripája kiragadta a hadi rendből.* Átv. ért. *kiragadni a veszedelemből.* V. ö. RAGAD, áth.

KIRAGADÁS, (ki-ragadás) ösz. fn. Cselekvés, mely által az ember, vagy némely állatok kiragadnak valamit. V. ö. KIRAGAD.

KIRÁGÁS, (ki-rágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kirág. V. ö. KIRÁG.

KIRAGASZT, (ki-ragaszt) ösz. áth. Valamit nyilvános helyen, köz szemléletül, vagy szabad levegőre bizonyos ragaszték által kitesz, kifüggeszt. *Az utcaszegletekre, középületekre holmi hirdetéseket kiragasztani.* V. ö. RAGASZT.

KIRAGASZTÁS, (ki-ragasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiragaszt valamit. *Hirdetmények, színlapok, kiáltványok kiragasztása.*

KIRÁGCSÁL, (ki-rágcsál) ösz. áth. gyakor. és kicsiny. Gyakran, és apró részeeskékre rágva kilikaszt, kikoptat, kiszakgat. *A molyok kirágcsálják a könyveket. A szű kirágcsálja a gerendát.* V. ö. RÁGCSÁL.

KIRÁGCSÁLÁS, (ki-rágcsálás) ösz. fn. Rágcsálva kilikaszt, kikoptat, kiszakgat.

KIRAGYOG, (ki-ragyog) ösz. önh. és gyak. Ragyogva kitündöklök, kifénylik. *A tisztára csiszolt fegyverek kiragyognak a rozsdásak közül. A valódi drágakövek kiragyognak a cseh üvegek közül.* V. ö. RAGYOG.

KIRAGYOGÁS, (ki-ragyogás) ösz. fn. Ragyogva kitündöklök. V. ö. KIRAGYOG.

KIRAJZIK, (ki-rajzik) ösz. k. Tulajd. ért. mondják egy kasban lakó méhseregéről, vagy egy fészek darázsáról, midőn az újabb ivadék tömegesen és

végképen kiköltözik. Átv. ért. *Kirajzanak a népek is*, midőn idegen földre gyarmatokat eresztenek.

KIRAJZOL, (ki-rajzol) ösz. áth. Valaminek lépét rajzolva kialakítja. *Kirajzolni a tervezett díszkeretet*. V. ö. RAJZOL.

KIRAJZOLÁS, (ki-rajzolás) ösz. fn. Rajzolva kialakítás.

KIRAK, (ki-rak) ösz. áth. 1) Holmit mutatványul kitesz. *A kalmárok kiraknak némely árukat a boltban kívül. A vásárlónak különféle kelméket kirakni.* 2) Ami össze volt rakva, betakargatva, kiszedi, és bizonyos rendben, sorban kiállítja. *A gyárból szállított kelméket kirakni a ládákából. A kosárból kirakni a gyümölcsöt.* 3) Valaminek felszínét bizonyos testekkel fűdi, vagy tarkázza, ékesíti. *Kövel kirakni az utcákat. Gyöngyökkel, drágakövekkel kirakni a díszkard markolatát.* 4) A kártyákat némi mesterségek mutatása, vagy jóslás végett bizonyos rendben és sorban széthelyezi. V. ö. RAK.

KIRAKÁS, (ki-rakás) ösz. fn. Cselekvés, mellyel fogva holmit kiraknak. *Különféle áruk kirakása. Kártyakirakás.* V. ö. KIRAK.

KIRÁKÁSZ, (ki-rakász) ösz. áth. Valamely ziből a rákokat kifogja. *Kirákászni a patakot.*

KIRAKAT, (1), (ki-rakat) ösz. fn. Boltbeli áruk különféle példamutatványai, melyeket az illető kalmárok közlátomásra külön szekrényben kitesznek. *Divatárusok, rőfös kalmárok, könyvárusok, fűszerkeskedők kirakatai. Drága, fényes kirakatok.*

KIRAKAT, (2), (ki-rakat) ösz. miv. Eszközli, rendeli, hogy valamit kirakjanak.

KIRAKÓ, (ki-rakó) ösz. mn. Aki valamit kirak.

KIRAKODÁS, (ki-rakodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki holmi berakott ingóságokat, különösen árucikkeket kiszedeget, kibontogat, stb. *Vásározó mesteremberek, kalmárok kirakodása.* V. ö. KIRAKODIK.

KIRAKODIK, (ki-rakodik) ösz. k. 1) Széles ért. a valahová berakott, tömegben álló holmit részenként kiválogatja, kiszedegeti, kihelyezi. *A révbe érkezett szállítóhajókból kirakodni.* 2) Szoros ért. árulás, eladás végett bizonyos portékákat, árucikkeket a venni akarók elé kitesz. *A vásárra érkezett kalmárok, mesteremberek kirakodnak.* V. ö. RAKODIK.

KIRAKODÓ, (ki-rakodó) ösz. mn. 1) Aki különféle árucikkeket, portékákat eladás végett kirak. 2) Mondják vásárról, melyben a kalmárok és kézművesek árulják czikkjeiket, különböztetésül a baromvásártól. *Némely városokban előbb a baromvásárt tartják, aztán a kirakodó vásárt.* Némely városokban pedig, melyekben több napig, különösen két hétig tartó vásárokat szoktak tartani, pl. Pesten, *kirakodó vásár* vagy *kirakodó hét*, midőn a vásárbódékat felállítják s az árukat belerakják, amire következik azután a következő napon, vagy napokon, vagy a másik héten az igazi vásár.

KIRAKOTT, (ki-rakott) ösz. mn. Általán minden, amit kiraktak. *A szállító hajókból a raktárba, vagy partra kirakott áruk. Négyszögű kövekkel kirakott járda. Gyöngyökkel kirakott kardfogantyú.* V. ö. KIRAK.

KIRÁLD, falu Borsod m.; helyr. *Királd-ra, —on, —ról.*

KIRÁLY, (lásd itt alább), fn. tt. *király-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Általán legelőkelőbb személy, ki fő hatalommal bir mások fölött. Ezen értelemben neveztetnek királyoknak bibliai nyelven a családok, és nemzetségek főnökei. Ily király volt Ábrahám, ki néhány száz szolgálival egyszerre több kis királyt legyőzött. Hasonló értelemben jönnek elé a vadnépek főnökei Áfrikában stb. 2) Szoros és általában divatos jelentéssel valamely nagyobb tartománynak vagy országnak fő uralkodója, ki a fejedelmek rangozata szerént az uralkodó herezegek fölött áll; de a *császárnak* nevezett fejedelmek magas ranguaknak tekintetnek. *Szent István, magyarok királya. Porosz, spanyol, bajor király. Örökös, választott, koronás király.*

„A legelső magyar ember a király,
Érte minden honfi karja készen áll,
Lelje népe boldogságán örömét,
S hír, szerencse koszorúzza szent fejét.“

Vörösmarty.

Király képe, kit a király valamely ügyben maga helyett megbiz. *Király embere* (homo regius) an. király küldöttje, leginkább adományos jószágba igtatásoknál működő hivatalos személy, egy káptalan- vagy conventbeli személylyel együtt. Ez értelemben vett királyról számos helyek vették neveiket hazánkban, mint: *Király-Bánya, K. Daróc, K. Helmece*, stb. továbbá hegyek, mint: *Királyhágó, Királyhegy*; növények: *Királygyertya, Királykoronája, Királyvirág*. A királynak fő hatalmára vonatkoznak e közmondatok: *Király haragját hamar halál követi. Messze ér a király keze. Gonosz király nyomát sok jobbágy követi. Új király, új törvény. Hol vette király a várat?* Ezt szokták felelni azok, kik játékban, vagy pedig erőhatalommal szereztek valamit, midőn kérdezi tőlök valaki, hol vették? Más közmondatok: *A király is csak ember. Sokat kell túrni a királynak is. A király sincs bú nélkül. Sok szeme, sok füle van a királynak, vagy: sok szem, sok fül kell a királynak. Többet ért a királynak a hízelkedő, mint az ellenség. Királynak sincs mindenkor egyaránt. Nincs keserűbb a király kenyerénél (a katonáskodásnál). Más Mátyás király, más Király Mátyás* (ez utóbbiban vezetéknev a 'király' szó). A királyok fényes utazására vonatkozólag ellentétül mondják: *Oda megyek, hová a király is gyalog jár.* (Árnyékszékre). 3) Átv. ért. bizonyos innepélyeken és szertartásoknál az előkelő személy, milyn a *pünkösdi király*, kit a játszó gyermekek pünkösöd napján választanak. Szintén átv. értelemben használtatik némely állatokról, melyek maguk nemé-

ben a többiek fölött kitűnők. *Az orozlán a vadak, a sas a madarak királya.* 4) Kártyajátékban, és több más játékokban az előkelő lapok, bábok stb. király nevet viselnek.

Eléjön a török nyelvben is *keral*, a bizancezi görög nyelvben *krales*, a mandsuban *kuron*, a szlávban *král*, *król*, de mindenek fölött egyezik vele a régi tatár khánok pénzein eléforduló *kiraj*, pl. *Selim kiraj*, *Sadet kiraj*, *Kerim kiraj* stb. L. Numophylacium orientale Pototianum, a C. M. Fraelm, Casani 1813. Már a Zendavestában eléjön *kara*, mint az első uralkodók neve: „Das Zend-Avesta selbst führt in dem ersten Gesang des Vendidad die östlichen Staaten, namentlich das pferdereiche Baktrien und Sogdiana, deutlich als die Heimath der ersten Menschen auf, die den Göttern den Saft Haoma (Soma) als Opfer ausgepreszt und wo unter frommen Herschern, die den Namen *Kara* führen, sich ein grosses Reich gebildet habe.“ L. Allgemeine Weltgeschichte von Dr. Georg Weber, Professor und Schuldirektor in Heidelberg. Erster Band. 1857. a 330. lapon. Ezekből megtetszik, hogy e szó sokkal régibb, mint sem azt, „*Carolus Magnus*“ tól lehetne származtatni. Hang- és fogalmi rokonságban van vele a görög *καίρω* és *κύριος*, melyekhez hasonló a latin *herus*, német *Herr*; de leg egyszerűbb itt is, mint számtalan más esetekben, a tisztá gyökü magyar *úr*. Valamennyiben az átv. értelmü magasságot, feusőséget jelentő *ar*, *er*, *ur*, *vr* ír a lényeges alkotó hang. V. ö. R betü. Régiesen: *kerál* v. *kerály*. „Ki mikor eljött volna és kit ez kerálnak eleibe bévettek (vittek) volna, monda neki ez kerály.“ Katalin prózai legendája. (Toldi F. kiadása).

KIRÁLYALMA, (király-alma) ösz. fn. A nemesebb almák neméhez tartozó, érdes héju, finom zamatú almafaj. (Reinette, némelyek szerint *ranette* volna *rana* latin szótól). Nálunk is némelyek *királyka* mások *érdencz*, a népnyelv szerint pedig *kormos* néven nevezik. Ennek ismét több alfaja van.

KIRÁLYBÁNYA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Királybánya ra*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYBIRÓ, (király-biró) ösz. fn. A széke-lyeknél, *főkirálybiró* a kerületi szék főtisztje, körülbelül az, mi a megyékben a főispán; ugyanott van *alkirálybiró* is.

KIRÁLYDÁRDA, (király-dárda) ösz. fn. A *magzating* (*asphodelus*) nevü növény egyik faja; szára leveletlen, elágazó; kocsányi váltogatók; levelei kardalakúak, csónakosak, simák; virága fehér. Máskép: *ökörfarkfü*, *lépkisebbtűfü*; növénytani néven: *ágas magzating*. (*Asphodelus ramosus*).

KIRÁLYDARÓCZ, mváros Szathmár m.; helyr. —*Darócz-ra*, —*on*, —*ról*.

KIRÁLYDINNYE, (király-dinnye) ösz. fn. A *szurdancs* (*tribulus*) nevü növény faja; levelei ellenesek, szárnyasak, többnyire hat párával; virágai a levéltöveken kocsányosak; tokjai négy tövisük. Több indákra ágazó és a legsványabb homokban a föld

szüen terjedő növény, mely igen szúrós tüskéket terem. Másként: *koldustetü*, *földi sulyom*, növénytani néven: *sulyomszurdancs* (*tribulus terrestris*).

KIRÁLYDOMB, (király-domb) ösz. fn. Így nevezik Pozsonyban a Duna partján azon kerek dombot, melyre a magyar király koronáztatása után fellovagolva karddal az égtáj négy része felé vág, annak jelentésül, hogy a magyart és Magyarországot bárhonnan jövő ellenségtől kardjával (hadi erejével) megvédi.

KIRÁLYELLENESE, (király-ellenese) ösz. mn. Oly pártnak tagja, mely a polgárzati kormányban nem akar királyt, hanem inkább köztársasági, népruralmi rendszert. Ellentéte: *királypárti*.

KIRÁLYERDŐ, puszta Bihar m.; helyr. —*erdő-re*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFA, falu Pozsony m.; helyr. *Királyfára*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFALU, VÁG —, falu Nyitra m.; helyr. *Királyfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

KIRÁLYFALVA, faluk Vas, Zólyom m, MODOR— Pozsony m, erdélyi faluk Kolos és Küküllő m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFELI, (király-feli) ösz. mn. Tagja azon polgárzati pártnak, mely a mellett ví, hogy az illető országot királyi személy kormányozza, tehát, ki a királyi méltóság és hatalom fentartása mellett nyilatkozik, és működik; másként: *királypárti*.

KIRÁLYFI, (király-fi) ösz. fn. Királytól nemzett fiú, király fia. Leginkább a népmesékben eléforduló nevezet. „A vadász királyfiak“. Székely és magyar népmese a három királyfiról.

„Értem kis királyfi, vagyon nagy inségben.“

Tinódi.

„Mély erdőkebe, erdők éjjelébe,
Ment vadászni a vidám királyfi.“

A királyfi kalandja. (Tárkányi).

KIRÁLYFIA, falu Pozsony m. és puszta Hont m.; helyr. —*fiára*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYFIA-KARCSA, I. KARCSA.

KIRÁLYFÖLDJE, puszta Veszprém m.; helyr. —*földjére*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYGYERTYA, (király-gyertya) I. ÖKÖRFARKKÓRÓ.

KIRÁLYGYILKOLÁS, (király-gyilkolás) ösz. fn. Legnagyobb polgári bűn, melyet az követ el, ki a királyt megöli.

KIRÁLYGYILKOS, (király-gyilkos) ösz. fn. Személy, ki királyt ölt, gyilkolt. *Árbocz*, *Törtel* és *Kemenke királygyilkosok voltak*.

KIRÁLYHÁGÓ, (király-hágó) hegység neve Bihar megyében, mely különösen a Magyarország és Erdély közti határ megjelölésül vétetik. *Királyhágón innen*, *Királyhágón túl*.

KIRÁLYHALMA, erdélyi falu F.-Fehér m.; helyr. —*halmára*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYHÁZA, falu Ugocsa, puszták neve Pozsony és Hont m.; helyr. *Királyháza-ra*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYHÉGY, (király-hégy) ösz. fn. Hegység Gömör, Szepes, Liptó megyékben.

KIRÁLYHÉGYÉS, pusztá Csongrád, m. **KIS**—**NAGY**—, puszták Csanád m.; helyr. —*Hegyes-re*, —*én*, —*ról*.

KIRÁLY-HELMECZ, mváros Zemplén m.; helyr. —*Helmecez-re*, —*én*, —*ról*.

KIRÁLYHELYÉTTES, (király-helyettes) ösz. fn. Főfő rangú és hatalmu személy, ki a kiskoru vagy távol lakó nagykorú király nevében és személyében valamely országot kormányoz, alkirály. Szélesb ért. ki a polgári kormánynak egyes ágában képviseli a királyt, pl. ki az illető ország köz tanácskozásában elnököl stb., király képe.

KIRÁLYI, (1), (király-i) mn. tt. *királyi-t*, tb. —*ak*. Általán, ami a király személyével, hatalmával, s minden hozzá tartozóval viszonyban van. *Királyi méltóság, hatalom, kegyesség, kegyelem, adomány, ki-nevezés. Királyi módon. Királyi kincsek, jószágok. Királyi jövedelem, haszonvétel. Királyi kisebb haszonvételek*, a magyar polgári jogban a földbirtoknak némi mellékes javadalmi, mint a *vásári, bor- és hűsmérsi*, némely *rév- és vámjog* stb.; 1848 előtt a *kilenced- és tizedszedési jog* is; melyek királyiaknak azért nevezettek, mivel többnyire (különösebben a törvényeken alapuló kilenced és tized kivételével) királyi adomány útján szereztek (Hármas-törvénykönyv I. rész 23, 78. czímek, II. rész. 9. cím stb.). *Királyi páloza, királyi szék, királyi korona. Királyi udvar, palota, kert. Királyi város. Királyi törvényszék, királyi tábla, királyi személynök, királyi ügyész, királyi ügyek igazgatója* (director causarum regalium) stb. Iratokban rövidítve: *kir. v. k. Kir. hivatal. Cs. k. tanácsos*.

KIRÁLYI, (2), faluk Bihar, Gömör, Nyitra m.; helyr. *Királyi ba*, —*ban*, —*ból*.

KIRÁLYIAS, (király-i-as) mn. tt. *királyias-t v. at*, tb. —*ak*. Királyi tulajdonságokkal, méltósággal, hatalommal, fényvel egyező, ahhoz illő, arra mutató; királyi magatartású, viselkedésű. *Királyias nagylelkűség. Királyias pompafény*.

KIRÁLYIASAN, (király-i-as an) ih. I. **KIRÁLYILAG**.

KIRÁLYI KISEBB HASZONVÉTEL, I. **KIRÁLYI** alatt.

KIRÁLYILAG, (király-i-lag) ih. Királyi módon, szokás szerint. *Királyilag jutalmazni a polgári érdemeket*.

KIRÁLYKA, (király-ka) fn. tt. *királykát*. 1) Némi olcsárló értelemben valamely kised országának kis hatalommal bíró királya, milyencik némely vad népek királyai. 2) Átv. ért. ökörszem, mely a mese szerint a sasnak vetélkedő királytársá. 3) Királyalma.

KIRÁLYKÉK, (király-kék) ösz. mn. Kékből és skarlát veresből vegyített színű.

KIRÁLYKODÁS, (király-kod-ás) fn. tt. *királykodás-t* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Királyi hatalommal való uralkodás, a királyi hatalomnak tetteges gyakorlása. *Szent István királykodása alatt hozott törvények, bevándorlott idegenek*.

KIRÁLYKODIK, (király-kod-ik) k. Királyi hatalommal uralkodik.

KIRÁLYKORALL, (király-korall) ösz. fn. A korallak egyik szép gyűrűs faja, melyet alakjára nézve fehér lófarkhoz hasonlítanak. (Isis hippuris). V. ö. **KORALL**.

KIRÁLYKÚT, puszták Sáros és Borsod m.; helyr. —*kút-ra*, —*on*, —*ról*.

KIRÁLYLAK, (király-lak) ösz. fn. Vár, palota, kastély, vagy általában azon épület, melyben király szokott lakni.

KIRÁLYLEÁNY, (király-leány) ösz. fn. Királytól nemzett, s királyi ágyban született leány. Szélesb ért. minden nő, ki királyi vérből származott, akár legyen hajadon, akár férjezett.

KIRÁLY-LEHOTA, I. **LEHOTA**.

KIRÁLYLÖVÉS, (király-lövés) ösz. fn. A lövésztársaságok nyelvén oly lövés, mely bizonyos inepélylyel szokott történni, s melyért az ügyes lövőt (lövész-)királynak nevezik, s a jegyzőkönyvbe ily czímmel írják be.

KIRÁLYMAJOM, (király-majom) ösz. fn. Brazíliai majomfaj, melyet ott *aquiqui* neven hívnak. Ezekről azt írják, hogy egy közölök bizonyos időben kiáltozva a többit egy seregbe öszvehívja. Innen a királyi nevezet.

KIRÁLYMEZŐ, falu Marmaros m.; helyr. —*mező re*, —*n*, —*ról*.

KIRÁLYNÉ, (király-né) ösz. fn. 1) A királynak neje, felesége, hitvese. 2) Királyi hatalmat gyakorló nőszemély. *Nagy-Britannia királynéja*. Azonban szabatosabb különböztetés végett e második értelemben szokásba jött *királynő* szóval élni. V. ö. —**NÉ**, és —**NŐ** fn.

KIRÁLY-NÉMETI, erdélyi falu a beszercezi kerületben; helyr. —*Németi-be*, —*ben*, —*ből*.

KIRÁLYNÉP, falu Abaúj m.; helyr. —*nép re*, —*én*, —*ról*.

KIRÁLYNŐ, I. **KIRÁLYNÉ** 2).

KIRÁLYOS, (király-os) mn. tt. *királyos-t v. -at*, tb. —*ak*. 1) Aminek királya van. *Királyos országok, népek*. 2) Királyi tulajdonságú, szokású. *Királyos tartás*. 3) Kresznerics szerint mondható a *sakh* játékról, melyben király a fő alak, és *sáh* vagy *padisáh* a persában királyt jelent. *Királyost játszani*.

KIRÁLYOSDI, (király-os-di) fn. tt. *királyosdi-t*, tb. —*ak*. 1) Kártyajáték neme a köznépnél, melyben a főnyertes *király* czímet visel, utána következik a *palatinus, nemesember, paraszt* és *sarhordó*. 2) Így nevezhető az országszerte ismert pünkösői királyság is, melyet gyermekek játszanak.

KIRÁLYÖLÉS, KIRÁLYÖLŐ, I. KIRÁLYGYILKOLÁS, KIRÁLYGYILKOS.

KIRÁLYPÁRTI, (király-párti) ösz. mn. és fn. A királyi méltóságot, és királyi intézkedéseket, érdekeket, jogokat pártoló személy, mint honpolgár.

KIRÁLYPATAKA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. —*pataká-ra*, —*n*, —*ről*.

KIRÁLYRÉT, puszták Pest, Pozsony és Torda m.; helyr. —*rét-re*, —*én*, —*ről*.

KIRÁLYRÉV, falu Pozsony, pusztá Somogy m.; helyr. —*rév-re*, —*én*, —*ről*.

KIRÁLYSÁG, (1), (király-ság) fn. tt. *királyság-ol*, harm. szr. — a. 1) Bizonyos király hatalma alatt levő ország v. tartományok öszvege. *Magyar királyság* vagy *magyarországi királyság*. *Nagy britanniai királyság*.

„Elámúla az királyság,
Megrémüle mind az ország.“

Katalin verses legendája.

2) Királyi méltóság, és hatalom teljes kiterjedésében véve. *Valakit királyságra emelni, királyságtól megfosztani*. 3) Átv. ért. *pünkösti királyság* játék neme, pünköst innepén, midőn a gyermekek maguk közül királyt választanak, s fejére koszorút téve csoportosan házról házra kísérik; mely szertartás minthogy csak egy napig tart, innen alkalmazott értelemben *pünkösti királyság*-nak mondunk oly hatalmat, mely csak színre, és ideig óráig való. Megemlített itt, mint egykori népszokás, a *csepregi* (Sopron vm.). *pünkösti király*, azaz a pünköst innepeken tartatni szokott lófuttatásban legderekből versenyző legény, ki régi helyszokás szerint bizonyos kiváltságokkal bírt a többi legénység fölött.

KIRÁLYSÁG, (2), pusztá Csougrád m.; helyr. *Királyság-ra*, —*on*, —*ről*.

KIRÁLYSÁGSZÜNET, (királyság-szünet) ösz. fn. Némely országok történetében azon időköz, melyben a király elháltával vagy más okoknál fogva új királyválasztásig a királyi szék üresen állott.

KIRÁLYSÁGVÉDŐ, (királyság-védő) I. KIRÁLYPÁRTI.

KIRÁLYSÁRGA, (király-sárga) ösz. mn. Arany-szinű sárga. *Királysárga kelme*.

KIRÁLYSZÉK, (király-szék) ösz. fn. 1) Szoros ért. emeltebb, fényes készületű szék, melyen a király bizonyos hivatalbeli innepélyes működéseit véggezve ülni szokott. *Királyszéken ülve fogadni a hódolást, a külországi követeket*. 2) Szélesb átv. ért. királyi hatalom, vagy maga a királyi személy. *Kérelmmel a királyszek elé járulni*. 3) A királynak szokott lakhelye. *Hunyady Mátyás Budavárában ütötte fel királyszekét, melyet később Bécsbe tett által*.

„Ékes seregéd ott feletéd (feledéd v. felezéd?)

Királyszekéd benne helhezttéd.“

Emlékdal Mátyás király halálára 1490-ből. (L. Régi magyar nyelvemlékek. II. kötet.)

KIRÁLY-SZENTKERESZT, I. SZENTKERESZT.

KIRÁLYSZÍN, (király-szin) ösz. fn. Széles ért. a maga nemében kitünően szép szín, pl. a vörösből a skarlát-, sárgában az aranyszín.

KIRÁLYSZÍNFELFUTÓ, (király-szín-fel-futó) ösz. fn. A sarkantyúka (*tropaeolum*) nevű növény egyik faja; levelei ötszegűleg pázsitosak; szirmai tompák, virágai nagyobbak, sárgák, narancsszínűk; szára kapaszkodó. Máskép: *nagy sárga tölcseres, sárgafelfutó, spanyol sarkantyú*; növénytani néven: *nagy sarkantyúka*. (Tr. majus).

KIRÁLYTELEK, pusztá Szabolcs m.; helyr. —*telek-re*, —*én*, —*ről*.

KIRÁLYUDVAR, pusztá Moson m.; helyr. —*udvar-ra*, —*on*, —*ről*.

KIRÁLYUTCZA, (király-utca) ösz. fn. Eredetileg azon fő utca, melyben királyi palota van vagy volt. Különbösen e nevet néha a király tisztelgetére vagy valamely jelesebb fő utcának adják. *Pesti királyutca a Terézia városban*.

KIRÁLYVÍZ, (király-víz) lásd: VÁLASZTÓVÍZ.

KIRÁLYVÖLGY, pusztá Máramaros m.; helyr. *völgy-re*, —*ön*, —*ről*.

KIRÁMÁZ, (ki-rámáz) ösz. áth. Valamit rámára kifeszít, rámára húz. *Kirádmázi a csizmának való bőrt*. *A szücsök kirádmázzák a csavából kivett bőrt*. *Kirádmázi a képnak való vásznat*. V. ö. RÁMA.

KIRÁNCZIGÁL, (ki-ránczigál) ösz. áth. és gyak. Apró, és gyakori rántásokkal kihuzgál valamit vagy valakit. *A csintalan gyermekek kiránczigálják a kerti növényeket*. *A fehér ló farkából kiránczigálni a szörszalakat*. *Az ágy alá bújó gyermekeket kiránczigálni*. V. ö. RÁNCZIGÁL.

KIRÁNCZOL, (ki-ránczol) ösz. áth. 1) Valaminek ránczait szétszedi, kibontja, kiegyengeti. *Kiránczolni az öszvegyűrt ruhát*. 2) Valamely ruhanevet ránczokba szedve, ránczosan kialakít. V. ö. RÁNCZ, RÁNCZOL.

KIRÁNDÍT v. —RÁNDÍT, (ki-rándít) ösz. áth. 1) Valamit rántva kikap, kiragad. *Kirándítani a sárba sülyedt szekeret*. *Oly erős lábón áll, hogy lehetetlen kirándítani helyéből*. 2) Kezet, kart, lábat erőszakos, és visszás rántás által csuklójából kimozdít. *A gödörbe bukkant ló kirándította a lábát*. *Birkózásban kirándítani a versenytárs karját*. V. ö. RÁNDÍT.

KIRÁNDÚL v. —RÁNDUL, (ki-rándúl) ösz. önh. 1) Bizonyos nyugvó, veszteglő állapotból erős rántás által kimozdúl. *A sárból kirándúl a szekér, ha jól megrántják*. 2) Valamely tag kimozdúl csuklójából. *Bokában kirándult a lába*. 3) Futásban, hamarjában, kis időre kikocsiz valahová. *Falura, szomszéd városba kirándulni*. Néha am. a fő utvonárol mellékesen félre csap. *Győrön keresztül utazván, kirándultam a Pannonhegyre*. V. ö. RÁNDÚL.

KIRÁNDULÁS v. —**RÁNDULÁS**, (ki-rándulás) ösz. fn. 1) Valamely tagnak erőszak következtében történt kimozdulása a csuklóból. 2) Hamarjában történő, rövid ideig tartó, kikocsizás vagy mellékes kitérés a fő utvonalból. *A városi ülő embernek jól esik néha kis kirándulás a falura.*

KIRÁNDULAT v. —**RÁNDULAT**, (ki-rándulat) ösz. fr. Kirándulás (a 2) pont alatt) elvont értelemben. *Ötödében (tavaszutóban) gyakran történnek kirándulások az erdős hegyekre.*

KIRÁNGAT, (ki-rángat) ösz. áth. és gyak. Rángatva kitépdes v. tépdel, kihúzgál valamit. *Kirángatni az út mellé ültetett fiatal fákat. Kirángatni a szőlőkarókat.* V. ö. **RÁNGAT**.

KIRÁNGATÁS, (ki-rángatás) ösz. fn. Rángatva kitépdelés.

KIRÁNT, (ki-ránt) ösz. áth. 1) Rántva, azaz erősen fogva, és hirtelen mozdítva kikap, kihúz valahonnan valamit. *Kirántani hűvelyből a kardot. Kirántani a faltól a szeget. Üstökénél fogva kirántani valakit.* 2) Mondják bizonyos ételekről, melyeket zsírban pörkölve sütnek. *Kirántani a csibét. Kirántani némely tésztát*, pl. katonabélest. E két egészen különböző értelmű igék gyökei szintén különböznek. V. ö. **RÁNT**, **RÁT**, **RÁTOTTA**.

KIRÁZ, (ki-ráz) ösz. áth. Valamit rázva, azaz erőszakosan mozgatva kibullat, vagy kimenni, kiesni kényszerít. *Kirázni a zsákhhoz ragadt gabonaszemeket. Rostával kirázni a szemetet. A zötyögős út, és rozszülés majd kirázta a lelkeket.* Különösen a gabonyomtaték nyelvéen am. a lóval lejárt szalmát lehúzás előtt villával meghányja, s a hátramaradt törek közül görbe fogu gereblyével, hozzá-hozza rúgva, a szemet kiveri. Átv. ért. *kirázta a hideg*, t. i. az úgy nevezett hideglelés alatt.

KIRÁZÁS, (ki-rázás) ösz. fn. Rázás, mely által valamit bizonyos tokból, edényből, zsákból, erszényből stb. kihullatnak, kiejtenek.

KIRÁZÓDÁS, (ki-rázódás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kirázódik. L. ezt.

KIRÁZÓDIK, (ki-rázódik) ösz. belsz. Mondjuk oly testekről, melyek ide-oda, vagy egymáshoz ütődve, hányódva vetődve egymás után kibullanak, kiesnek valahonnan. *A kékéből sok hányás vetés által kirázódnak a szemek. A göröngyös uton szállított kövecs, homok kirázódik a szekérből.* V. ö. **RÁZÓDIK**.

KIRÁZOGAT, (ki-rázogat) ösz. áth. és gyak. Valamit gyakran vagy folytonosan rázva kibullat, kiejt, kipotyogtat. *Kirázogatni a zsákokban levő homot. Kirázogatni a nyomtatva lejárt szalmát, töreket.* V. ö. **RÁZ**.

KIRÁZOGATÁS, (ki-rázogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kirázogatnak.

KIREDŐL v. **KIREDŐZ**, (ki-redöl v. —redöz) ösz. áth. Valaminek redőit kibontja, szétszedi vagy kiegycngeti. *Mángorló fával kiredőlni a bőröket, a fehérneműeket.* V. ö. **REDŐ**.

KIREKED, (ki-reked) ösz. önh. 1) Valamely rekeszből, kerített helyből, házból kimarad, kiszorúl, kizáródik. 2) A székelyeknél am. rekedtségétől megszabadúl, rekedtségét elveszti. (Fereneci János).

KIREKESZT, (ki-rekeszt) ösz. áth. Bizonyos körből, térből, vagy társaságból gyülekezetből kizár, kitilt valakit v. valamit. *A marakodó dísznót kirekeszteni a többi közül. A rühes juhokat kirekeszteni az egészségesek közül. Az éjjel csavargó házi lakost kirekeszteni a házból. A csintalanokdó lármás tanulót kirekeszteni az oskolából.* V. ö. **REKESZT**.

KIREKESZTÉS, (ki-rekesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kirekeszterek, illetőleg kizárnak, kicsuknak, kiszorítanak, kitiltanak valahonnan.

KIREKESZTŐ, (ki-rekesztő) ösz. mn. Aki vagy ami kirekeszt valakit vagy valamit. *Az elfajult fiat örökségből kirekesztő atya. A hívek gyülekezetéből kirekesztő egyházi dtok. A hazadrulókat az országból kirekesztő rendelet vagy törvény.* V. ö. **KIREKESZT**.

KIREKESZTŐJOG, (ki-rekesztő-jog) ösz. fn. 1) Jog, melynél fogva valakit bizonyos birtokból vagy helyről ki lehet zárni. *A'nyi kirekesztőjog*, mely által némely esetekben, és némely birtokból kizárhatja a fiát. *Némely városok kirekesztőjoga volt a legujabb időkig*, mely szerént a zsidókat kebeleikből kizárták. 2) Öly kiváltsági jog, melyet valaki mások kizárásával bír, vagyis, melyet másoknak gyakorolni nem szabad, pl. midőn valaki új találmányt lel, melynek üzésére az illető kormánytól bizonyos ideig egyedül ő bir engedélyt.

KIREKESZTŐLEG, (ki-rekesztőleg) ösz. ih. Bizonyos tekintetben másoknak kizárásával, kiváltságosan. *A dohánykereskedést kirekesztőleg az állami kincstár kezeli, és üzi.*

KIRENDÉL, (ki-rendél) ösz. áth. Rendelést teszen, illetőleg megparancsolja, hogy valaki kimenjen valahova, megjelenjen ott künn valahol. *A faluból kirendelni néhány embert útcindlásra.*

KIRENDÉLÉS, (ki-rendelés) ösz. fn. Parancsolás, felsőségi meghagyás, melynek erejénél fogva, kirendelnek valakit.

KIRÉPDÉS, **KIREPDÉS**, (ki-répdés v. —repdés) ösz. önh. és gyak. Gyakran repülve ki-kiszállong bizonyos helyről, térről, körből stb. *Az anyányi madárfiak kirepednek fészkeikből. Némely szelídített madárcák szabadon ki-kirepednek kalitkájikból, meg visszaszállnak.* V. ö. **RÉPDÉS**.

KIRÉPDÉZ, (ki-répdéz) l. **KIRÉPDÉS**.

KIREPED, (ki-reped) ösz. önh. Repedve kiszakad, kilikad. *Térden kirepedt a feszes nadrág.*

KIREPEDÉZ, (ki-repedéz) ösz. önh. és gyak. Lassanként, egymás után több-több repedés támad valamin. *Az igen megviselt ruha kirepedez. A megégetett bőr hamar kirepedez. Azka a nagy héségtől kirepedezett.* V. ö. **REPED**.

KIRÉPÍT, KIREPÍT v. —**REPIT**, (ki-répít v. —repít) ösz. áth. Kirepülni hagy, vagy enged, vagy segít, vagy szándékosan eszközli, hogy kirepüljön valami. *A szádba dugott galambokat kirepíteni. A kálitkából gondatlanság által kirepíteni a kedves madárkát.* Átv. ért. valamit sebesen, hirtelen kibocsát, kilök, kihajt. *Kirepíteni a puskából a golyót. Valakit galléránál fogva kirepíteni az ajtón. Egy-két kemény, káromló szót kirepíteni.* Önható értelemben azt jelenti, hogy a madárfiak már kellőleg megerősülvén, fészkeikből szárnyra kelnek. *A fecskéfiak már kirepítettek.* V. ö. **REPÍT**.

KIRÉPKÉD, (ki-répkéd) l. **KIRÉPDÉS**.

KIRÉPPEN, KIREPPEN, (ki-réppen) ösz. önh. Hirtelen, s erős mozzanatú reppel kiszáll valahonnan és valahová. *A közelgető vadász, madarász elől kireppen fészkekből a madár. A csalútból egy sereg fogoly reppent ki.* Átv. ért. hirtelen, sebesen kimegy, kilövellik. *Amint a lőpor ellobbant, kireppen a golyó. Egy két meggondolatlan szó reppent ki szójából.* V. ö. **RÉPPEN**.

KIRÉPÜL, KIREPÜL v. —**REPÜL**, (ki-répül) ösz. önh. Repülve kiszáll, kimegy, eltávozik kifelé. *A ludak kirepültek a kert alatti tóra. A sas kirepül fészkekből.* Átv. ért. hirtelen, sebesen kimegy. *Ácsi bíró gyöngye menyé, kirepült a szőlőhegyre.* (Nép-gúnydal). Néha am. feledésbe megy. *Amit oskolában tanult volt, már mind kirepült fejből.* V. ö. **RÉPÜL**.

KIRESZEL, (ki-reszel) ösz. áth. Valamit reszelővel kialakít, kiformal, kimetsz. *Kireszelni a vasat, hogy bizonyos czélra alkalmas legyen. Kireszelni a görcsös, egyenetlen, szögletes derékszeget. Kireszelni a kopott fűrész fogait.*

KIRESZELÉS, (ki-reszelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kireszelnek.

KIRÉTEGÉZ, (ki-rétegéz) ösz. áth. Valamely testnek rétegeit kibontogatja, egymástól elválasztja. Mondható általán minden testről, mely akár mesterséges, akár természetes rétegekből áll. V. ö. **RÉTEG**.

KIRÉTEGÉZÉS, (ki-rétegézés) ösz. fn. Valamely test rétegeinek kibontása.

KIRÉTEGZÉS, (ki-rétegzés) ösz. fn. Rétegzik-igétől, am. a rétegeknek ki- v. szétválása.

KIRÉTEGZIK, (ki-rétegzik) ösz. k. Rétegeiben ki- v. szétválak, ki- v. szétbomlik v. bomladozik.

KIRETESZEL, (ki-reteszél) ösz. áth. Ajtót vagy kaput a retesnek fölemelésével kinyit, kitar. *Kireteszelni a kertajtót.* V. ö. **RETESZ**.

KIRÍ, (ki-ri) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. visszatérő névmással am. fájdmát, keservét rivás által kiönti, kiadja. *Mióta kirítam magamat, könnyebb a szívem.* 2) Átv. mondják oly tárgyról, mely a maga nemében a többtől szemlélatomást elütőleg kitűnik, melyen pl. a szemek megütköznek, s némi visszatetsést éreznek, pl. az öltözetben kirí az oly viselet, mely a divattal, és helyszokással ellenkezik. *A magyar nyelvből jobban kirítnak a latin szók, mint a né-*

metből. Kirí a kezéből, azaz nem illik vagy nem való oda. 3) Visszatérő névmással : *kiríni magát*, tréfásan a gyermeknek mondják s am. addig rini, míg megúnja. *No, kiríttad már magadat.*

KIRICS, fn. tt. *kirics-ét*. Tengeri fecskéfaj. Másként : *karics*. Talán hangjától vette nevét.

KIRIKKANT, (ki-rikkant) ösz. áth. Egy rikkantással valahonnan kihí.

KIRIKÓLT, (ki-rikólt) ösz. áth. Székely szó. 1) A vétket valakire kimondja. 2) A vásárt kikiáltja. (Ferenczi János).

KIRIMÁNKODIK, (ki-rimánkodik) ösz. k. Tárgyesetes névvel, am. valamit rimánkodó kérelemmel kieszközöl. *Néhány forintból álló évi segédpénzt kirimánkodott.* V. ö. **RIMÁNKODIK**.

KIRISZÁL, (ki-riszál) ösz. áth. Riszálással valahonnan kiejt, kihullat.

KIRÍVÓ v. —**RIVÓ**, (ki-rívó) ösz. mn. A többiektől arány- és szabálytalanul elütő, főképen a zenében és festészetben. *Kirívó hang, kirívó szín.*

KIRÍVÓLAG v. —**RIVÓLAG**, (ki-rívólag) ösz. ih. Kirívó módon, kirívó színben, kirívó hangoztatással. V. ö. **KIRÍVÓ**.

KIRÓ, (ki-ró) ösz. áth. Róva kimetsz. V. ö. **KIROVÁTKOL**.

KIROBOG, (ki-robog) ösz. önh. Robogva kikocsiz, kilovagol. *Sebesen hajtva, sebes vágatva kirobogni a várkapun.*

KIROBOGÁS, (ki-robogás) ösz. fn. Robogva kimenés v. kijövés (kikocsizás v. lovaglás).

KIROHAD, (ki-rohad) ösz. önh. Rohadva, azaz párlott, romlott nedvek által ép állapotát veszítve, részekre omolva kivesz vagy kilikad. *Izzadástól kirohad hóna alatt az üng. A fölötté sok nedv miatt kirohadnak a növények. A sok roz nyáttól kirohadt a szája széle.* V. ö. **ROHAD**.

KIROHAN, (ki-rohan) ösz. önh. Rohanva, azaz erős, neki feszült mozdulattal, és hirtelen valahonnan kinyomul, kitor. *Kirohanni a várból, sánczok közül. Tűzkioltásra kirohanni a templomból, színházból.* V. ö. **ROHAN**.

KIROHANÁS, (ki-rohanás) ösz. fn. Rohanva előre törekvő kinyomulás, kimenés. Különösen hadi nyelven, am. a várban, vagy akármely kerített, s erődített helyen tartózkodó seregnek támadó kinyomulása az ellenség ellen.

KIROJTOSODÁS, (ki-rojtosodás) ösz. fn. Valamely szövet szálainak, rostjainak kibomlása.

KIROJTOSODIK, (ki-rojtosodik) ösz. k. Mondjuk szövetekről, midőn szálaik kibomlanak, szétmálanak, s rojtokat képeznek. *A be nem szegett ruha szélei kirojtosodnak.*

KIROJTOZ, (ki-rojtoz) ösz. áth. Rojtokkal kiczifráz, körülszeg valamit, vagy bizonyos szövetnek, illetőleg viseletnek végeit, széleit a keresztfonalak kihuzása által kibontja. V. ö. **ROJT**.

KIROJTOZÁS, (ki-rojtozás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely szöveget, kelmét kirojtoznak. V. ö. KIROJTOZ.

KIRONT, (ki-ront) ösz. önh. Erőteljesebb kifejezés, mint a *kirohan*; mert *kirontani* am. az ellenszegülő akadályok daczára, pl. a várnak, sáncznak tövében álló, s mindent bekerítő ellenséggel szemközt kinyomulni, kitörni. Átv. ért. s költői képes kifejezéssel mondhatni a gátokat, töltéseket szétörve, elrontva kirohanó árról; vagy a hegyek közl kinyomuló s a sikon pusztító fergetegről, zivatarról. V. ö. RONT.

KIRONTÁS, (ki-rontás) ösz. fn. Az emberi, jelesen hadi, avagy elemi erőszak kitörésének legnagyobb foka, mely romlással, pusztitással fenyeget és járn szokott. V. ö. KIRONT.

KIROSTÁL, (ki-rostál) ösz. áth. Rostával bizonyos magokat, pl. gabonát a szeméttől, pelyvától, kövecstől, konkolytól stb. kitisztít. *Kirostálni a vetni vagy őrteni való búzát.* V. ö. ROSTÁL.

KIROSTÁLÁS, (ki-rostálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kirostálnak.

KIROSTOL, (ki-rostol) ösz. áth. Szorosob ért. a növények rostjait kibontja, egymástól elválasztja. Szélesb ért. akármiféle szálas, fonalas testeket kibont, szálakra fejt, pl. vásznat, s egyéb szövegetek. V. ö. ROST, ROJT.

KIROSTOLÁS, (ki-rostolás) ösz. fn. A növények rostjainak, vagy fonalas testek szálainak kibontása.

KIROSTOLLÁS, (ki-rostollás) ösz. fn. „Rostolik” igétől am. rostokra szétszakadozás v. szétbomlás.

KIROSTOLLIK, (ki-rostollik) ösz. k. Rostokra szakadozva kibomlik. V. ö. ROST.

KIROTHAD, (ki-rothad) ösz. önh. I. KIROHAD.

KIROVÁTKOL, KIROVÁTOL, (ki-rovátkol v. —rovátol, helyesebben *rovatol*, *rovat* törzsöktől). Valamit rovatosan kimetsz, kiczifráz, kiképez. *Kirovátolni a pipaszárt, s fából vagy csontbólkészített egyéb eszközöket.* V. ö. RÓ, ROVAT.

KIRÖFFENT, (ki-röffent) ösz. áth. Röffentve kimond. Gúnyos kifejezés, minthogy csak a disznó röffent.

KIRÖKÖL, (ki-rököl), *kirökölni magát*, lásd : KIRÍ, 3).

KIRÖPDÖS I. KIRÉPDÉS.

KIRÖPÍT, KIRÖPÜL, lásd : KIRÉPÍT, KIRÉPÜL.

KIRÖPPEN, I. KIRÉPPEN.

KIRR, hangutánzó gyöke *kirrant*, *kirrog* szóknak.

KIRRANT, (kirr-an-t) önh. m. *kirrant-ott*, htn. —ni v. —ni. *Kirr!* hangon elkiáltja magát. Különösen mondják tyúkról, midőn tojásait vagy csibéit féltve, szarkát, vagy más ragadozó madarat látva féltékeny haragjában kiált.

KIRRANTÁS, (kirr-an-t-ás) fn. tt. *kirrantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Kirr!* hangon kiáltás.

KIRRÉG, (kirr-ég) I. KIRROG.

KIRROG, (kirr-og) önh. m. *kirrog-tam*, —tál, —ott. *Kirr! kirr!* haragos féltékeny hangon kurjog, kiáltoz. *Kirrog a tejáson ülő, s háborgatott kottlós tyúk.* Kriza J. szerint *kirrég* is.

KIRROGÁS, (kirr-og-ás) fn. tt. *kirrogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. *Kirr! kirr!* hangon kiáltozás.

KIRUDAL, (ki-rudal) ösz. áth. Rúddal fenyegetve vagy ütve kiüz, kihajt, kikerget. A kazal mellől kirudalni a bitang barmokat. V. ö. RÚD.

KIRÚG, (ki-rúg) ösz. áth. Valakit vagy valamit hozzá rúgva kihajt, kitaszít valahonnan. *Ha nem takarodol szép szerével, mindjárt kirúglak.* Aljas beszédbe való. Önh. tulajd. ért. mondják hámba fogott, vagy bizonyos korlátba szorított baromról, midőn lábait a hámkötelen vagy korlátan kívül kitolja, kiteszítja. *A szilaj csikó hamar kirúg a hámból.* Átv. ért. az erkölcsi szabályok korlátai közl kicsap. *Ez a fiatal ember gyakran kirúg.* V. ö. RÚG.

KIRÚGÁS v. —RUGÁS, (ki-rúgás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely állat kirúg.

KIRUGASZKODIK, (ki-rugaszkodik) ösz. k. Rugaszkodva, azaz sebes rugdosva kisiet, kilót. Tulajd. ért. a futó baromról, nevezetesen a lóról mondják; átv. ért. az emberről is, midőn neki iramodva kiszalad. V. ö. RUGASZKODIK.

KIRÜGYEZIK, (ki-rügyezik) ösz. k. Általán mondják növényekről, midőn rügyeik kibújnak, kihajtanak. V. ö. RÜGY.

KIRVA, faluk Esztergam, Közép Szolnok, m., KIS—, NAGY— Mármaros m.; helyr. *Kiráva*, —n, —ról.

KIS, (1), mn. tárgyesete csak mint vezetéknevnek van, pl. *Kist már rég nem láttam*; hasonlóan többese is, pl. *Ezen telket Kisek birják.* Fokozva : *kisebb*, *legkisebb*. Közmondatok : *Sok kis viseli a nagy nevet. Kis ember sem szalmaszál. Kis ember nagy bottal jár. Kis bőrbn is ember lappang.* Régiesen és tájdivatosan : *küs.* „És az kópján volt egy küs vas.” Régi magyar passio (Toldy F. kiadása). „Ki ke(deg) megfejtend egyet e küs parancsolatok közzöl.” Tatarsi codex. Egyébiránt I. KICSIN.

KIS, (2), igen számos helynevek jelzője, melyeket részint K betűrendben adunk, részint I. az illető deréknevek alatt, pl. *Kis-Igmánd*, lásd : IGMÁND stb.

KISA, KISÁLKODIK, KISASÁG, I. KESA, KESÁLKODIK, KESASÁG.

KIS-ABLONCZ, pusztá Gömör m.; helyr. — *Abloncza*, —on, —ról.

KIS-ABONY, falu Pozsony m.; helyr. — *Abonya*, —ban, —ból.

KIS-ÁBRÁNKA, falu Bereg m.; helyr. — *Ábránka-ra*, —n, —ról.

KIS-ÁBRÁNY, puszta Szabolcs m.; helyr. — *Ábrány-ba, —ban, —ból.*

KIS-ACSÁD, puszta Veszprém m.; helyr. — *Acsád-ra, —on, —ról.*

KIS-ADORJÁN, erdélyi falu a székelyföldi Maros Székben; helyr. — *Adorján-ba, —ban, —ból.*

KISAJÁTÍT, (ki-sajátít) ösz. áth. Valaki birtokát felsőbb jognál fogva, pl. az állam javára, bizonyos becsüaron általveszi. *Kisajátítani azon telkeket, melyeken a vasút végig vonúl. Kisajátítani a vár környékébe eső házakat, kerteket.*

KISAJÁTÍTÁS, KISAJÁTÍTÁS, (ki-sajátítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kisajátítanak valamit. V. ö. KISAJÁTÍT.

KISAJTÓL, (ki-sajtól) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamit sajtó által kinyom. *Kisajtólni a szőlőt, gyümölcsöt.* 2) Átv. valakiből valamit erőszakkal kivesz, kitud; vagy erőszakosan kinyer, kikap valamit. *Sok fakgatás, fartatás által kisajtólni valakiből az igazat. Nehéz a fősvény emberből valamit kisajtólni.* V. ö. SAJTÓ.

KISAJTÓLÁS, (ki-sajtólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kisajtólnak valamiből valamit. V. ö. KISAJTÓL.

KIS-AKNA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. *Akná-ra, —n, —ról.*

KISALAKOL, (ki-salakol) ösz. áth. Valamit salakjaiból kitisztít. *Kisalakolni a bányákban az érceket.* V. ö. SALAK.

KISÁLKODIK, I. KESÁLKODIK.

KISÁMFÁZ, (ki-sámfáz) ösz. áth. Sámfára feszítve kinyujt, kitágít. *A csizmadia kisémfázzák a bőrt. Kisémfázni a szűk torku csizmadt.* V. ö. SÁMFA.

KISÁMOL, (ki-sámol), KISÁMOZ, (ki-sámoz) ösz. áth. I. KISÁMFÁZ.

KISÁNTIKÁL, (ki-sántikál) ösz. önh. Sántikálva kifelé megy.

KISANYAROG, (ki-sanyarog) ösz. áth. és gyak. Bizonyos időt, az életnek valamely részét sanyarogva kitölti, kizenvedi. *Kél évi fogságot nagy nehezen kisanyarogott.* V. ö. SANYAROG.

KIS-ARANYOS, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. — *Aranyos-ra, —on, —ról.*

KISARJAD, (ki-sarjad) ösz. önh. Mondják növényekről, midőn töveik, törzsökeik sarjat hajtának. *A lebotolt fűzfák sűrűen kisarjadnak. A lekaszált rét, ha elég nedve és meleg napja van, újra kisarjad.* V. ö. SARJAD.

KISARJADÁS, (ki-sarjadás) ösz. fn. Sarjak kihajtása valamely növényből. V. ö. KISARJAD.

KISARJADZÁS, (ki-sarjadzás) ösz. fn. Sűrű kisarjadás.

KISARJADZIK, (ki-sarjadzik) ösz. k. Folytonosan, sűrűen kisarjad. Szabó D. szerint *kisarjadzott a marha lába*, am. meggyült, kelés támadt rajta.

KISÁROZ, (ki-sároz) ösz. áth. Sárral kitapaszt, kifoltos valamit. (Kresznerics).

KISÁRUS, (kis-árús) ösz. fn. Kis kalmár, félkéz-kalmár, kis boltos, szatócs, ki kevés árukkal s kicsinyben űzi a kereskedést.

KISASÁG, I. KESASÁG.

KISASSZONY, (kis-asszony) ösz. fn. Legszorosab ért. úri családból származott hajadon leány. *Herczeg-, gróf-, báró-, nemes kisasszony.* A közép rendű hajadon a népszokás szerint: *leányasszony.* Szintén így szokták czimezni az alsóbb rendű nemes leányokat. A társadalmilag bevett divat szerint kisasszonyok az úgynevezett tisztessé rendűek hajadon leányai is. Igényt tartanak rá, s köz életben megtiszteltetnek e czimmal mind azon polgári rendű hajadonok, kik műveltségök, legalább külső viseletök által az uri rendűekhez többé kevésbé hasonlók. *Sok a kisasszony, kevés az urfi.* (Km.). E czimmal tisztelték meg jámbor őseink a boldogságos szüzet, midőn azon napnak, melyen az anyaszentegyház születésének emlékét innepli, *kisasszony napja* nevet adtak. A 'kisasszony'-nak mint czimnek ellentétként megfelel: *nagyasszony*, melylyel a köznép a háznál az idősb asszonyt, illetőleg anyát tiszteli meg, kinek 'kisasszony' leánya van; néha azonban az 'ifjasszony' (fiatal házasnő) ellentétéül is. Midőn kis termetű asszonyt jelent, külön irandó. *Ezen kis asszonynak mily nagy ura (férje) van.* Hasonlóan különböznek: *nagyasszony*, mint czím, és *nagy asszony*.

Némelyek a 'kisasszony' első részét a török kizből származottnak vélik, mely am. leány; szüz. Azonban ezt teljesen megecáfolja a czimül használatni szokott 'nagyasszony' nevezet, mint a 'kisasszony' ellentéte.

KISASSZONYD, falu Somogy m.; helyr. *Kisasszonyd-ra, —on, —ról.*

KISASSZONYFA, faluk Baranya és Vas m.; hely. *Kisasszonyfá-ra, —n, —ról.*

KISASSZONYHAVA, (kis-asszony-hava) ösz. fn. Augusztus hónapja, melyben a boldogságos szüz mennybemenetelének innepét ilti az Anyaszentegyház, s őseink hihetőleg ezen innepről, mint a boldogságos szüznek megdicsőítéséről neveztek el e hónapot; vagy pedig régenten e hónapba esett Kisasszony napja. V. ö. NAPTÁR.

KISASSZONYPAPUCSA, (kis-asszony-papucs) ösz. fn. A fájvirág (impatiens) egyik faja; más-kép: *papucsvirág*, növénytani néven: *kerti fájvirág* (imp. balsamina); szára merőn áll; kocsányai a levél-töveken egyvirágúak, bokrosak; levelei láncásak, a felsőbbek váltogatók; sarkantyúja a virágnál rövidebb.

KISASSZONYPATYOLAT, (kis-asszony-patyolat) ösz. fn. Igen finom fajta patyolat. V. ö. PATYOLAT.

KISAVANYODIK, (ki-savanyodik) ösz. k. Fereneci János szerint székely szó s am. úgy kilopódzik az ajtón, hogy más észre ne vegye; másutt: *kisuhan, kisurran.*

KIS-AZAR, falu Zemplén m.; helyr. — *Azar-ra, —on, —ról.*

KISBAÁB, falu Nyitra m.; helyr. — *Baab-ra*, — *on*, — *ról*.

KISBÁBA, puszta Somogy m.; helyr. — *Bábá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-BABOT, falu Győr m.; helyr. — *Babot-ra*, — *on*, — *ról*.

KIS-BÁNYA, falu Zaránd m.; erdélyi falu Tor-da m.; helyr. — *Bányá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-BÁRI, falu Zemplin m.; helyr. — *Bári-ba*, — *ban*, — *ból*.

KIS BÉCZ, puszta Somogy m.; helyr. — *Bécz-re*, — *én*, — *ról*.

KIS-BÉGÁNY, falu Bereg m.; helyr. — *Bégány-ba*, — *ban*, — *ból*.

KISBÉRÉS, (kis-bérés) ösz. fn. Az úgynevezett *öregbéres* segédje, kinek néhutt *ostoros* a neve.

KIS-BERSZÓ, falu Kóvár vidékén, helyr. — *Berszó-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-BERZSENY, falu Veszprém m.; helyr. — *Berzseny-be*, — *ben*, — *ból*.

KISBETŰ, KISBÉTŰ, KISBÖTŰ, (kis-betű v. —bötű) ösz. fn. Az írásban és nyomtatásban azon betű alak, melyet rendszerént a beszéd szövegében, különösen a szók közepén használunk; ellentéte: *nagybetű*, melylyel mondatok, tulajdonnevek stb. kezdő betűjeként élünk.

KISBÍRÓ, KISBIRÓ, (kis-bíró) ösz. fn. A falusi *öregbíró*nak segédje, s mintegy jobb keze, ki egy személyben bemondó, rendőr, tanácsszolga, hőtönör, hajdu. Több vidéken: *pógár* (= polgár). Átv. képes ért. lelkiismeret, melynek bírósága alá jut legelőször is minden, ami jót vagy rosszat teszen az ember; az *öregbíró* pedig maga az Isten. *Vádolja v. furdalja a kisbíró. Magával hordozza a kisbíró. Nem lehet a kisbíró megvesztegetni. Mit mond ehhez a kisbíró?* V. ö. BÍRÓ.

KISBORSOCSKA, (kis-borsocska) ösz. fn. L. MECSEK.

KISBUDAFA, falu Pozsony m.; helyr. — *Budafá-ra*, — *n*, — *ról*.

KISCSENGÖFŰ, (kis-csengőfű) ösz. fu. l. LYUKASLEVELÜFŰ.

KISCSERLEVELÜFŰ, (kis-cser-levelü-fű) ösz. fn. L. KISSARLÓSFŰ.

KIS-CSÖMÖRE, falu Vas m.; helyr. — *Csömöré-re*, — *n*, — *ról*.

KIS-CSÖRNÖCZ, falu Szala m.; helyr. — *Csörnöcz-re*, — *ön*, — *ról*.

KISDED, (kis-ded) mn. és fn. tt. *kisded-ét*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Kicsike, kicsinyke. Különösen használjuk csecsemő, s járni, beszélni tanuló gyermekekről. Ilyenkről mondotta Idvezítőnk: „*Ne tiltátok hozzám jönni a ki-dedeket*. V. ö. KICSIN.

KISDEDFESTMÉNY, (kiseded-festmény) ösz. fn. Olyan festmény, mely a természeti nagyságnál kisebb alakban ábrázol valamit. (Miniaturgemälde).

KISDEDÓVÓ, (kiseded-óvó) ösz. mn. és fn. Ami vagy aki a kisededekre felügyelést tűzte ki czélul; külö-

nösen olyan személy, aki a kisededóvó intézetben az ott összegyűlni szokott kisededekre felügyel, s őket tehetségökhöz mérten egyben másban szelíden oktatgatja is.

KISDEDÓVODA, (kiseded-óvoda) ösz. fn. lásd: KISDEDÓVÓINTÉZET.

KISDEDÓVÓINTÉZET, (kiseded-óvó-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben a már járni és petyegni tudó kisededek legfőlebb hat—hét éves korukig e végett kiképzett személyek szelíd bánásmódu felügyelete alatt összegyűlve töltik a napot, s tehetségökhöz képest inkább játszva, mulatva, mint komolyan némi ösméretekből oktatást is nyerne.

KIS-DOBSZA, falu Somogy és Zemplén m.; helyr. *Dobszá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-DOMÁSA, falu Zemplén m.; helyr. — *Domásá-ra*, — *n*, — *ról*.

KIS-DOROG, falu Tolna m.; helyr. — *Dorog-ra*, — *on*, — *ról*.

KISEBB, (kis-ebb), második foka a *kis* melléknévnek. *Mennél kisebb, annál frisebb; mennél hosszabb, annál rosszabb*. (Km.). Használják 'ifjabb' helyett is, *kisebbik uram*; l. cz. 1. és v. ö. KIS.

KISEBBÉDÉS, (kis-ebb-éd-és) fn. tt. *kisebbédés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapotváltozás, midőn valaminek nagysága, mennyisége fogy. V. ö. KISEBBÉDIK.

KISEBBÉDIK, (kis-ebb-éd-ik) k. m. *kisebbéditem*, — *tél*, — *élt*. Valaminek nagysága fogy, mennyisége, száma kevesbedik.

KISEBBIK, (kis-ebb-ik) másodfoka a *kis* melléknévnek, melyben az *ik* nagyobb meghatározást jelent. L. KIS, KICSIN. A nép nyelvén sajátosság értelmű van ezen kifejezésnek: *kisebbik uram*, így hívja t. i. a köznépi magyar asszony férjének testvéröcsét, más-kép: *ifjabbik uram*; a férjnek bátyja pedig *nagyobbik* vagy *öregbik uram*. Valószínűleg az egy házban lakó több családos testvérek régi patriárkai élet módjától származott e nevezet.

KISEBBÍT, KISEBBIT, (kis-ebb-ít) áth. m. *kisebbít-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s*. Tulajd. ért. valamit kisebbé tesz, midőn nagyságából valamit elveszen. *Kisebbíteni az ételadagokat. Körülmetszés által kisebbíteni a bekötött könyvet*. 2) Átv. valakinek beszédét mások előtt ocsárolja, lealázza. *Rágalmak, ráfogások által kisebbíteni valakit*. V. ö. KIS.

KISEBBÍTÉS, KISEBBITÉS, (kis-ebb-ít-és) fn. tt. *kisebbítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. 1) Tulajd. ért. cselekvés, mely által valaminek nagyságából, mennyiségéből elvesznek. 2) Átv. ért. más becsletének, hírének, nevének ocsárlása, gyalázása.

KISEBBITŐÜVEG, (kisebbítő-üveg) ösz. fn. Láttani ért. bizonyos módon köszörült üveg, mely a tárgyakat kisebb alakban tünteti elé, mint természetileg léteznek. Ellentéte: *nagyítóüveg, görcső*.

KISEBBSÉG, (kis-ebb-ség) fn. tt. *kisebbség-ét*, harm. szr. — *e*. 1) Bizonyos mennyiségnek, mekkora-

ságnak azon viszonyos állapota, melynél fogva egy másikhoz mérve kevesebb részekből vagy számból áll. *Az indítványozó pártja kisebbségben maradt*, azaz többen voltak az ellenpártiak. 2) Átv. ért. állapot, melyben az van, kit gyaláznak, kinek becsületét kisebbitik. *Kisebbséget szenvedni*.

„Ki énnekem vagyon oly nagy kisebbségemre.“

Tinódi.“

KISEBBÜL, KISEBBÜL, (kis-ebb-ül) önh. m. *kisebbül-t*. Kisebbé lesz, azaz nagyságából, mennyiségéből veszt, alább száll. *Drágúl a gabona, kisebbül a zsemlye*. V. ö. **KISEBB**.

KISEBBÜLÉS, KISEBBÜLÉS, (kis-ebb-ül-és) fn. tt. *kisebbülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapotváltozás, midőn kisebbé lesz valami.

KISEBÉSÉDÉS, (ki-sebésedés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely testrészt kisebesedik.

KISEBÉSÉDIK, (ki-sebésedik) ösz. k. Seb vagy sebek támadnak valamely testen vagy testrészen. *A gyermek lába megfagyott s azután kisebesedett. A ló háta a nyeregtől kisebesedett*.

KISEBÉSÍT, (ki-sebésít) ösz. áth. Okozza hogy valamely testen seb támad. *A nyereg kisebesítette a ló hátát*. Különbözik: *megsebesít*.

KISEBÉSÜL, (ki-sebésül) ösz. önh. L. **KISEBÉSÉDIK**.

KISEFA, (kise-fa) ösz. fn. A lovas koci rúdja végéhez akasztott fa, két czölönkkel ellátva, melyekhez az első két lovat csatolják. V. ö. **KESA**. Másnép: *kisafa*. Néhutt, különösen a Tisza vidékén: *négylő*.

KISEFÁS, (kise-fás) ösz. mn. Midőn négy ló van a koci elé fogva, a rúd jobb oldalán járó ló neve *rudas*, az élébe fogotté pedig *kisefás* vagy *ostorhegyes*, a rúd bal oldalán járóé, melyen több vidék szokása szerint a kocsi ül, *nyerges*, az előtte járóé pedig *gyeplős*.

KISÉG, (ki-ség) fn. tt. *kiség-ét*, harm. szr. —*e*. Általán öszvege mindazon tulajdonságoknak, melyek valakinek személyes egyéniségét teszik. Valakinek *kisége felől tudakozódn*. A tárgyak egyéniségére vonatkozólag: *miség*.

KISÉG, (kil-ség v. kül-ség) fn. tt. *kiség-ét*, harm. szr. —*e*. Így nevezik a felső dunamelléki molnárok a vizkerék deszkapártázatát. Eredetileg valószínűen *kilség*, azaz *külség*, mivel a kerék zápjainak legkülönbözőbb részeit tartja össze.

KISEGÉL, I. **KISEGÍT**.

KISEGÍT, (ki-segít) ösz. áth. Ha valaki bizonyos munkát végrehajtani, vagy bizonyos nehézségen, bajon, akadályon saját erejéből győzni nem képes, és e végre egy másik anyagi, szellemi, vagy erkölcsi erejével sikerrel, és foganatosan hozzájárul: erről mondjuk, hogy azon valakit *kisegítette*. *A meg-súlyedti kocsiat kisegíteni a sárból. A jó szomszédok*

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

nagy munka idején egymást ki szokták segíteni. Jó barátunkat néhány forinttal pénzbeli zavarából kisegíteni.

„Jaj Istenem, ki húz ki?
Gyere babám, segíts ki.“

Népdal.

KISEGÍTÉS, KISEGITÉS, (ki-segítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit *kisegítenek*.

KISEGÍTŐ v. —**SEGITŐ**, (ki-segítő) ösz. mn. Aki valamiben *kisegít*. *Kisegítő előadó*, aki valamely hatóság, illetőleg törvényszék rendszeresített személyzetéhez nem tartozik, hanem összehalmozódván az itt előadandó tárgyak, ezeknek feldolgozásában segédül a felsőbbbség által ideiglen ide rendelve van.

KISELEJTÉL, (ki-selejtél) I. **KISELEJTÉZ**. **KISELEJTÉZ**, (ki-selejtéz) ösz. áth. Bizonyos tárgyak közül a selejtéseket, azaz alábbvalókat, hitványakat kiválogatja, és kidobja. V. ö. **SELEJTÉS**.

KISELEJTÉZÉS, (ki-selejtézés) ösz. fn. A selejtes tárgyaknak kiválogatása és kidobása.

KISELMŰ, KISELMŰ, (kis-elmű) ösz. mn. Kinek kedélye nem oly szilárd, hogy az ellenszegülő nehézségekkel dacolni képes volna, kit az akadályok a siker reményétől megfosztanak, ki gyöngeségének öntudatában levert, gyáva szívvel bír. V. ö. **KISLELKŰ**.

KISELMŰSÉG, KISELMŰSÉG, (kis-elműség) ösz. fn. A kedélynek szilárdság nélküli állapota, gyöngelékűség.

KISEMMIZ, (ki-semmiz) ösz. áth. A számadást vagy számolást olyképen teszi, hogy az illető mennyiségből másnak javára semmi sem marad. *A jószágbítorló különféle cselofságok, pl. javítási, beruházási, kárpótlási stb. kiadások ürügye és czíme alatt kisemmizte a törvényes örökösöket*.

KISÉPÉR, (ki-sépér) ösz. áth. Szoros ért. valamit seprével kitisztít, kitakarít. *Kiseperni a szobákat. Az udvarról kiseperni a szemetet*. Szélesb átv. ért. valamely testnek a földön huzása által kitararít valamit. *Hosszu ruhával kiseperni a terem padlózatát*. Mondjuk szélről, esőről is, midőn a szemetet, gízgatz elhordja. *A sebes zápor kiseperte az utcákat*. Tréfásan: *embereket kiseperni* am. valahonnan nem a legnagyobb módon kihajtani, pl. ilyféle szólításokkal: *tisztuljatok, takarodjatok innen, ne szemetezetek!*

KISÉPRÉS, (ki-séprés) ösz. fn. Tisztogatás, takarítás neme, midőn *kiseperek* valamit. V. ö. **KISÉPÉR**.

KISÉPRÜZ, (ki-séprüz) ösz. áth. Seprével kihajt, kikerges valakit v. valamit. *Kiséprüzni a konyhán kotynyeleskedő síhedert, vagy agarakat, malaczkokat*. E kifejezéssel leginkább csak a nők szoktak élni; a férfiak szájából inkább a *kibotozlat*, *kikorbácsollak* szók hallhatók.

KÍSÉR, KÍSÉR, (kis-e-er v. kés-e-er) áth. m. *kísér-t*. Elemzésére nézve szabatosabb volna *késér*,

de kísér v. kísér jobb hangzásának tűnik fel és szokottabb. V. ö. KÉSIK és KISIK. 1) Valakit utitársul követ, utjában vezet, segít. *Valakit barátságból haza kíséreni. A járattalan idegent elkíséreni. A kisdedeket iskolába kíséreni.* 2) Szélesb ért. valakivel egy úton, egy irányban megy, valakit nyomon követ. *Valakit kíváncsiságból, lesből távolról kíséreni. A feltűnőleg szép hölgyet kísérik a férfiak. A különös öltözetű idegent utczahosszant kísérik a gyermekek. A dögleni készülő gebét hollók kísérik.*

KIS-ÉR, m város a Jászkun kerületben, helyr. *Kis-Ér-re, —én, —röl.*

KÍSÉRÉL, KÍSÉRÉL, (kés-e-er-él) áth. m. kísérel-t v. kísérelt, htn. —ni v. kíséreni. 1) Valaminek tulajdonságait bizonyos úton módon vizsgálja. Különösen, midőn valamit bizonyos állapotba és körülményekbe helyez, hogy ez által megtudja, miféle változások történnek rajta, miféle tüneteket mutat elé. *Valamely testet vegytanilag kíséreni.* 2) I. KÍSÉRT 2) és 3). Oly alkatú, mint a régies kérel.

KÍSÉRÉS, KÍSÉRÉS, (kés-e-er-és) fn. tt. kísérés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Menés, midőn kísérenk valakit. V. ö. KÍSÉR.

KÍSÉRET, KÍSÉRET, (kés-e-er-et) fn. tt. kíséret-ét, harm. szr. —e. 1) Elvont ért. menetel, melyet valaki utitársul máshoz csatlakozva tesz. 2) Azon társak, személyek öszvege, kik valakivel utitársul mennek. *Többek kíséretében beutazni valamely vadon tájéket, tartományt. A foglyot katonák kíséretében tovább szállítani.* 3) Azon személyek öszvege, kik a menőt, utazót akár mint hozzátartozók, akár mint idegenek nyomon követik. *A király nagy kísérettel tartotta bemenetelet.*

KÍSÉRETJOG, (kiséret-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva általán valamely utazó, különösen idegen földön járó az illető hatóságoktól követelheti, hogy személybiztosítás végett kíséretet adjanak mellé.

KÍSÉRKED, KISERKED, (ki-sérked v. —serked) ösz. önh. Serkedve kifakad, kibugygyan. Mondják általán nedvről, mely kisebb gyöngyökben tör ki, pl. *kiserked a fölvakart persenésből a vér.*

KÍSÉRKEDÉS, (ki-sérkedés) ösz. fn. Serkedve kifakadás v. bugygyanas.

KÍSÉRKEDEZ, (ki-sérkedéz) ösz. önh. Többszörösen kiserked.

KÍSÉRKESZT, KISERKESZT, (ki-sérkeszt v. —serkeszt) ösz. áth. Bizonyos nedvet, különösen evet, genyt, vért az állati testből kifakaszt. *Nyomás vagy lúszurás által kiserkeszteni a fekély genyét.*

KÍSÉRKESZTÉS, (ki-sérkesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiserkesztenek.

KÍSÉRLET, KÍSÉRLET, (kés-e-er-el-et) fn. tt. kísérel-et, harm. szr. —e. Midőn valamihez némi kockázatattal hozzá fogunk. *Némely elméművet csak kíséreltetül írnak.* Továbbá midőn valaminek véghezvitele végett az előzményeket már munkába vettük. *Büнкisérlet.* V. ö. KÍSÉREL, 2). Szorosabb ért. mű-

tétel, melynél fogva valamely test bizonyos állapotba, és körülményekbe helyzetetik a végett, hogy tulajdonságai kitünjenek. *Természettani kísérletek.* (Experimentum).

KÍSÉRLETÉZ, KÍSÉRLETÉZ, (kés-ér-el-et-éz) önh. m. kíséreltet-tem, —tél, —étt. Kísérletekkel foglalkodik (experimentiren).

KÍSÉRLŐ, KÍSÉRLŐ, (kés-ér-el-ő) mn. tt. kísérlőt. Aki valamit kísérel, vagy amivel kísérenek. *Kisérlő mérleg.* Másképp: kísértő.

KÍSÉRŐ, KÍSÉRŐ, (kés-e-er-ő) mn. és fn. tt. kísérvőt. Aki valakit kísér. *Urokat kísérvő szolgálk. Halottat kísérvő nép. Számos kísérvők között hagyni el a várost. Kisérvő levél.* V. ö. KÍSÉR.

KÍSÉRT, KÍSÉRT, (kés-e-er-t) áth. m. kísért-étt, htn. —ni v. —eni. Elemzésére nézve I. KISIK. 1) Valamit próbára tesz, vagyis új helyzetbe, új állapotba tétel által meg akarja tudni, miféle tulajdonságai vannak. *Tíz által kíséreni az aranyat, ha valódi-e? Hajtogatás által megkiséreni a kardvasat.* 2) Valamely kétes dolgot próbál, mely némi veszélyvel vagy kockázatattal, vagy nehézséggel jár. *Kevés emberrel ütközetet kíséreni. A zajos Dunán megkiséreni az átkelést. Szerencsét kíséreni.* (Szalay Á. 400 m. levél). 3) Valaminek véghezvitelére az előzményeket már munkába venni, pl. *a tolvaj megkisérti a lopást*, midőn a házba már beoson vagy beront, a pénz- vagy ruhaszekrényt már feltöri, de semmit el nem visz, mert talán megfélemltet vagy elriasztották. 4) A lelki tulajdonságokra, különösen az erkölcsiekre vonatkozólag, valakit oly helyzetbe tesz, melyből kiünhetik, ha van-e szilárd jelleme, tántoríthatlan bécsülete, erkölcsi érzete, vagy nincs. *Az Isten megkisértette Ábrahám hűségét, midőn fiát feldöztatni kívánta.* A Szentírás értelmében, a sátán, a világ, a test megkisérti az embert, midőn alkalmat nyújt, midőn ösztönt és ingert ad az erkölcsi törvények megszegésére. Némely vidékeken a nép hibásan használja a kísért igét kísér helyett.

KÍSÉRTÉS, KÍSÉRTÉS, (kés-e-er-t-és) fn. tt. kísértés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit v. valakit kísérenek. *A sátán háromféle kísértéssel akarta megtántortítani az Idvezítőt.*

KÍSÉRTET, KÍSÉRTET, (kés-e-er-t-et) fn. tt. kísértet-et, harm. szr. —e. 1) Állapot vagy helyzet, melyben az van, kit erkölcsi próbára tesznek, vagyis bibliai, és vallási értelemben, büne esábitó, ösztönző, ingerlő körülmények. Ezen értelme van az úrimádási kérésnek: *És ne vigy minket kísértetbe.* 2) Véletlenül, különösen éjjel megjelenő lény, a babonás nép hite szerint, ijesztő lélek. *Az elhagyott várakban járó kísértetek. Éjjélkor kísértetet látni.* Innen szélesb ért. minden rendkívüli sovány, ijesztő alakot kíséretnek mond a nép.

KÍSÉRTETI, KÍSÉRTETI, (kés-ér-t-et-i) mn. tt. kísérteti-t, tb. —ek Kisértetre vonatkozó. *Kisérteti jelenetek.*

KISÉRTETIES, (kés-ér-t-et-i-es) mn. tt. *kisérteties-t* v. —*et*, *tb*. —*ek*. Olyanféle, mint a kísértet.

KISÉRTŐ, **KISÉRTŐ**, (kés-e-er-t-ő) mn. és fn. tt. *kisértő-t*. Aki valamit vagy valakit kísért, vagy amivel kísértene. Különösen mint fn. olyan személy, ki valakit kísért, ez igének minden értelmében, különösen, rosra esábitó ember, vagy gonosz szellem V. ö. **KISÉRT**.

KISÉRTŐFURÓ, (kisértő-furó) ösz. fn. Általán furó, mely által bizonyos testek belső részeit vizsgálják, pl. ha az épületben levő gerendák nem podvák-e; vagy melylyel a földet furják, hogy rétegeit ismerjék, különösen pedig így nevezetik a bányákat vizsgáló furó.

KISÉRTŐLIK, (kisértő-lik) ösz. fn. Lik a bányákban, melyet az úgynevezett kísértőfuróval furtak. V. ö. **KISÉRTŐFURÓ**.

KISÉTÁL, (ki-sétál) ösz. önh. Sétálva kimegy, kirándul valahonnan, és valahová. *Kisétálni a városból a szomszéd szőlőbe, kertekbe*. Visszatérő névmással: *kisétálni magát*, am. elégségig sétálni. V. ö. **SÉTÁL**.

KISÉTÁLÁS, (ki-sétálás) ösz. fn. Sétálva kimenés, kirándulás.

KIS EZERJÓFŰ, I. FÖLDEPE.

KISFALU, faluk Nógrád, Sáros, Turócz, ÉR—, Közép-Szolnok, **VILMÁNY**—, Abauj, pusztá Nógrád m.; helyr. *Kisfalu-ba*, —*ban*, —*ből*.

KISFALUD, faluk Baranya, Bars, Bereg stb. m., puszták Nógrád, Somogy, Torna stb. m.; **GORTVA**—, falu Gömör, **NEMES**—, Somogy, **SORKI**—, Vas, —**ZSELICZ**—, Somogy, **BODROG**— Zemplén m.; helyr. *Kisfalud-ra*, —*on*, —*ról*.

KISGYÜLÉS, (kis-gyülés) ösz. fn. Általán akármily testületnek gyűlése, melyre az illető tagoknak csak bizonyos része vagy osztálya hivatalos, ellentéteül a *nagy-gyűlésnek*, melyben a testület minden tagjai részt vesznek vagy vehetnek. *A magyar tudományos akadémia kisgyűlései*.

KISHAS, (kis-has) ösz. fn. Az emberi hasnak alsó része, a köldök tájától lefelé. Midőn a nagy (poshos) has ellentéte, külön irandó: *kis has*.

KISHÁZA, falu Bihar m.; helyr. *Kisházá-ra*, —*n*, —*ról*.

KISHEGY, puszták Fehér és Sáros m.; helyr. *Kishegy-re*, —*én*, —*ről*.

KISHITŰ, **KISHITŰ**, (kis-hitű) ösz. mn. Széles ért. kinek kedélye hajlandóbb bizonyos körülményekben rosat hinni, mint jót, ki akár önmaga akár mások erejében, akár a gondviselésben keveset bíz. Hitvallási ért. ki az isteni segítségben nem bíz. Ilyennek nevezte Jézus a vizen járó, s féltében kiáltó Pétert: *Kishitű, miért kételkedél?*

KISHITŰSÉG, **KISHITŰSÉG**, (kis-hitűség) ösz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki kishitű.

KISHOLDFŰ, (kis-hold-fű) ösz. fn. L. **HOLD-RUTA**.

KISHUSVÉT, (kis-bus-vét) ösz. fn. A husvét-ünnepnek nyolczad napja, mint a nagykarácsoné *kis-karácson*. Különben: *fehervasárnap*.

KISIET, (ki-siet) ösz. önh. Sietve kimegy, távozik valahonnan valahová.

KISIETÉS, (ki-sietés) ösz. fn. Sietve kimenés.

KISIK, (kis-ik) k. m. *kis-tem*, —*tél*, —*étt*. Elavult ige. Eléfordúl a müncheni codexben: *Coepit pavere et taedere*, „kezde kisi és gyetretni,” mely szót ugyanazon codex más helyen *retteg* igével fejez ki. Rokon értelmű: *kisáldodik*, mely Erdősi szerint halállal való tusakodást jelent. V. ö. **KESA**, **KESASÁG**, **KESÁLKODIK**. Mindkettőnek alapértelme belső mozgalom v. küzdelem, minthogy mind a rettegés, mind a halálos tusakodás belső megindulás által nyilatkozik. Ennélfogva a *kisik* ige eredeti értelme: *miutegy küzdve mozog*; másod alkalmazott értelme: *retteg*. Részesülője *kiső*, *kise*, innen *kise-fa*, am. rángatódzva mozgó v. rezgő fa, melyet az előfogató koci v. szekér rúdájához akasztanak.

A *kise* részesülőből *er* képzővel lehetett *kisér* is, valakit útítársul követ, menésében vezet vagy segít. A latin *comitari* am. együtt menni, a német *begleiten* Adelung fejtegetése szerint am. *be-ge-leiten*, elvezetni. Az alapfogalom mindenütt olyan *mozgás*, *menés*, mely egy másik lény mozgásával vagy menésével van összefüggésben. Egyébiránt a *kisér* szót helyesebben vagy legalább közelebből *késik* szóból származtatjuk. V. ö. **KÉSIK**.

Kisér törzsoktól lett: *kisért* (tentat, explorat, periclitat), s jelent 1) valamely külső mozgatást, vagyis oly munkásságot, mely egy másik test munkásságának, erejének, szilárdságának állapotját megvizsgálja, próbára teszi; 2) belső szellemi mozgatást, különösen erkölcsi tekintetben az akaratnak próbára tételét, ha vajjon állandó-e az érényességben? Innen *kisértet* (tentatio), am. az erkölcsi erőnek megingatása, megrázása. Midőn pedig *kisértet* am. spectrum, (Gespenst), akkor közelebbi értelme lehet félelmet gerjesztő lélekjelenés v. ijesztő szellem is, melyek látására *kisik* az ember. Hasonló összefüggés van a tót *strassidlo* (kisértet) és *strassit* (ijeszteti) szók között; noha a magyar ‚kisértet‘ itt is inkább ‚kiséző szellem‘ értelmével bír.

KISIKÁL, (ki-sikál) I, **KISIKÁROL**.

KISIKAMLÁS, (ki-sikamlás) ösz. fn. A sima vagy nyirkos testnek a kézről kicsuszása. Továbbá fürge, könnyű mozgás által valahonnan kiszabadulás.

KISIKAMLIK, (ki-sikamlik) I. **KISIKLIK**.

KISIKÁRL, I. **KISIKÁROL**.

KISIKÁRLÁS, (ki-sikárlás) ösz. fn. Sikárolva kitisztítás. V. ö. **KISIKÁROL**.

KISIKÁROL, (ki-sikárol) ösz. áth. Sikárolva, súrolva kitisztít, kifényesít. *Kisikárolni czinkóróval* a

konyhai czinedényeket. Kisikárolni a szobapadlót. Kisikárolni a rozsdás fegyvereket. V. ö. SIKÁROL.

KIS-IKLÁND, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Iklánd-ra, —on, —ról.*

KISIKLIK, (ki-siklik) ösz. k. Mondjuk tulajd. ért. nyirkos vagy sima testről, mely a kézből könnyen kicsúszik. *Kisiklik a csik, angolna. Kisiklik a vizes szappan.* Átv. ért. fűrgő, könnyű mozgás által kibuvik, kiszabadul valahonnan. *A csikó kisiklik a nyakát ölelő karok közül. Az üzöbe vett, és beszorított apró állatok kisiklanak az üldözők közül. V. ö. SIKLIK.*

KIS-IKLÓD, erdélyi falu Doboka m.; helyr. — *Iklód-ra, —on, —ról.*

KISILÁPOL, (ki-silápol) ösz. áth. Siláppal ütve vagy fenyegetve kiüz, kibajt. V. ö. SILÁP.

KIS-ILLYE, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Illy-re, —n, —ről.*

KIS-ILVA, erdélyi falu a besztercezi kerületben; helyr. — *Ilvá-ra, —n, —ról.*

KISIMÍT v. —**SIMIT**, (ki-simít) ösz. áth. Valamit simára kitisztít v. kiegyenlít. *Kisimítani a kócos, bozontos haját, kendert.* Mátyusföldén kimeszel vagy bizonyos festék-földdel kicsinosít. *Innepekre kisimítani a házat. V. ö. SIMÍT.*

KISIMÍTÁS v. —**SIMITÁS**, (ki-simitás) ösz. fn. Simára kitisztítás, v. kiegyenlítés.

KISIMÚL, **KISIMUL**, (ki-simúl) ösz. önh. Simára kitisztul v. kiegyenesül. *A haj, ha fésülük, kefélik, megkenik, szépen kisimul. Gyalu alatt kisimul a száldás, rögös, göresös fa. Kisimul a redős homlok, arc. V. ö. SIMÚL.*

KISIMULÁS v. —**SIMULÁS**, (ki-simulás) ösz. fn. Simára kitisztulás v. kiegyenesülés.

KISING, puszta Pest m.; helyr. *Kising-re, —én, —ről.*

KISÍR, (ki-sír) ösz. önh. Visszatérő névmással am. sokat, elégségig sír. *Az akaratoskodó durczdás gyermek kisírta magát. V. ö. SÍR.*

KISIRT, (ki-sirt) ösz. mn. Mondják szemekről, melyek sokat sirtak. *A halotti beszéd után kisirt szemekkel osztott szét a nép.*

KISIRÜL, (ki-sirül) ösz. önh. Alattomban, gyorsan kisuhan valahonnan. Erdélyi tájszó. V. ö. SIRÜL.

KIS-KADÁCS, erdélyi falu a székelyföldi Udvarhely székben, helyr. *Kadács-ra, —on, —ról.*

KIS-KAJÁN, erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Kaján-ba, —ban, —ból.*

KIS-KALÁN, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*Kalán-ba, —ban, —ból.*

KISKALMÁR, (kis-kalmár) ösz. fn. Kalmár, ki az illető kereskedést kicsinben üzi, kisárus, szatócs.

KISKALMÁRKODÁS, (kis-kalmárkodás) ösz. fn. Kicsinben üzött kalmárság.

KIS-KAPUS, erdélyi faluk Kolos m. és Megyegyes székben, helyr. *Kapus-ra, —on, —ról.*

KIS-KARÁCSON, (kis-karácson) ösz. fn. A nagykarácsonnak nyolczadik vagy Urunk körülmelésének napja, mely új évre esik.

KIS-KÁSZON, erdélyi falu Kézdi székely székben, helyr. —*Kázon-ba, —ban, —ból.*

KIS-KEDE, erdélyi falu Udvarhely székben, helyr. —*Kedé-re, —n, —ről.*

KISKÉKJÁ CZINT, (kis-kék-jácint) ösz. fn. A jácint egyik faja; bokrétája harangalakú, tövön hengeres; virágai aprók, kékek; Diószeginél: *zománcoz jácint* (hyacinthus amethystinus).

KIS-KEND, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. —*Kend-re, —én, —ről.*

KIS-KERÉK, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. —*Kerek-re, —én, —ről.*

KISKERESKÉDÉS, (kis-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, mely aránylag kevés áruk forgatásával viszen üzletet, vagy mely az illető árukat kicsinben adja. Ellentéte: *nagykereskedés.*

KISKERESKÉDŐ, (kis-kereskédő) ösz. fn. Kereskedő, ki árukat kis mennyiségben, kicsinben adja.

KISKERESZT, (kis-kereszt) ösz. fn. A keresztresztes rendjelek legkisebbike. *Kiskeresztes vitéz. V. ö. NAGYKERESZT.*

KISKOH, falu Bihar m.; helyr. *Kiskoh-ra, —on, —ról.*

KISKOR, (kis-kor) ösz. fn. 1) Köz ért. gyermekkor, melyhez a ki nem fejlett ifjúkora is oda szokták érteni. 2) Törv. ért. az illető ország törvényei szerént meghatározott időkor, mely alatt valaki a törvény különös védelme alatt áll s apai hatalom vagy gyámság alá van helyezve és ezek beleegyezése nélkül terhes kötelezettséget magára nem vállalhat. A magyar polgári jog szerént kiskorúak (minorenes) általában, kik 24-ik évüket még be nem töltötték; még pedig 12 éven felül *törvényeskorúak* (legitimae aetatis), alul *nem törvényeskorúak* (illegitimae aetatis). A nőszemélyek, ha férjhez mennek, 16 éves korukban már elérik teljeskorúságukat, de ha férjhez nem mentek, még a 24 éven túl is rendszerént gyámság alatt vannak. Az osztrák polgári törvénykönyv szerént *gyermeki kort* élnek, kik a hetedik, *serdületlen kort*, kik a 14-dik, és *kiskort*, kik a 24-ik életévet még tul nem haladták, még pedig a nőszemélyek ha előbb férjhez mennének is. „Kiskor” ellentéte *nagy- vagy teljes kor.*

KISKORÚ v. **KORU**, (kis-korú) ösz. mn. Aki még kiskorban van. *Kiskoru árvák. V. ö. KISKOR.*

KISKORÚSÁG v. —**KORUSÁG**, (kis-koruság) ösz. fn. Kiskorú életidő, vagy állapot. V. ö. **KISKOR.**

KISLELKÜ v. **KISLELKÜ**, (kis-lelkü) ösz. mn. 1) Ki kedélyénél fogva gyáva, félnék, az ellenesegülő akadályoktól visszajedő, magában nem bizó. 2) Szorosb ért. kinek lelke nem bir elegendő ruganyossággal, hogy a viszontagságokkal szembeálljon, kit a bal sors könnyen lever. 3) Kinek kebelét

nemesebb erkölcsi érzelem nem hevíti, pl. ki legyőzött ellenségeivel nem bánik kegyesen. Ellentéte : *nagylelkű*.

KISLELKÜLEG v. **KISLELKÜLEG**, (kis-lelküleg) *ih.* Kislelkűek módjára. V. ö. **KISLELKÜ**.

KISLELKÜSÉG, **KISLELKÜSÉG**, (kis-lelkűség) *ösz. fn.* Azon tulajdonság, melynél fogva valakit kislelkűnek mondunk. V. ö. **KISLELKÜ**.

KISLENCÉSÉGOMBA, (kis-lencés-gomba) *ösz. fn.* L. **LENCÉSÉSKÖBÖLKE**.

KISLÉPFŰ, (kis-lép-fű) *ösz. fn.* A bordalapok egyik faja; lombjai szárnyasan kikanyargatottak; kárlyai általellenben váltogatók, öszvefutók; termései a lapon összefutnak; Diószeginél : *kacsaringós bordalap* (*asplenium ceterach*).

KIS-LÓZNA, erdélyi puszta B. Szolnok m.; helyr. — *Lózná-ra, —n, —ról.*

KIS-LUDAS, *erd. f. A.* Fehér m.; helyr. — *Ludas-ra, —on, —ról.*

KISMARJA, mváros Bihar m.; helyr. *Kismarjára, —n, —ról.*

KISMARTON, sz. kir. v. Sopron m.; helyr. *Kismarton-ba, —ban, —ból.*

KISMÉRTÉK, (kis-mérték) *ösz. fn.* 1) Aránylag kicsin a maga nemében, kevés, nem sok. 2) A szabályos rendes mértéknél kisebb; vagy kisebbített mérték.

KISMESTER, (kis-mester) *ösz. fn.* A tanító mester segéde. *Falusi kismester.*

KISMEZŐ, puszta Borsod m.; helyr. *Kismezőre, —n, —ról.*

KISNADÁLY, (kis-nadály) *ösz. fn.* A nadálytő egyik faja (*symphytum petraeum*).

KISNYÓR, puszta Somogy m.; helyr. *Kisnyóra, —on, —ról.*

KIS-NYÚJTÓD, erdélyi falu Kézdi székben; helyr. — *Nyújtód-ra, —on, —ról.*

KIS-NYÚLAS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Nyúlas-ra, —on, —ról.*

KIS-OCs, falu Zaránd m.; helyr. — *Ocs-ra, —on, —ról.*

KISODRÓDIK, (ki-sodródik) *ösz. k.* Sodródva kibonyolodik, kifejlik. *Kisodródik a roszul sodrott madzag.* V. ö. **SODOR**.

KIS-OKLOS, erdélyi faluk Hunyad és Torda m.; helyr. — *Oklos-ra, —on, —ról.*

KIS-OLÁHFALU, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. — *Oláh-falu-ba, —ban, —ból.*

KISOMPOLYGÁS, (ki-sompolygás) *ösz. fn.* Cselekvés, midőn valaki kisompolyog.

KISOMPOLYOG, (ki-sompolyog) *ösz. önh.* Sompolyogva kimegy.

KISOPÁNKODIK, (ki-sopánkodik) visszahatólag : *kisopánkodja magát*, addig sopánkodik, míg elunja.

KISORSOL, (ki-sorsol) *ösz. áth.* Sorshuzás utján valamely tárgyat, államkötelezvényt, ékszert, pénzt stb. nyereségül kitesz.

KISORSOLÁS, (ki-sorsolás) *ösz. fn.* Cselekvés, midőn valamit kisorsolnak.

KISOTÚL, (ki-sotúl) *ösz. áth.* Valamit sotuval kinyom, kisajtol. *Kisotúlni a szőlő, gyümölcs levét. Kender-, lenmagból kisotúlni az olajat.*

KISÖPÖR, *l. KISÉPÉR.*

KIS-PACZAL, falu Kraszna m.; helyr. — *Paczal-ra, —on, —ról.*

KISPAP, (kis-pap) *ösz. fn.* Növendékpap, ki valamely egyházi nevelőintézetben papi hivatalra képeztetik, növendékpap.

KISPÁSZTA, puszta Somogy m.; helyr. — *Pásztára, —n, —ról.*

KISPÉNZ, (kis-péNZ) *ösz. fn.* Régebben, fillér' (denarius v. denarius parvus, obolus) helyett használtatott, és egy garas néha hat, néha pedig öt kispéNZből állott; amarra példa az 1351: 4. törvény-cikk, emerre Schönwisner szerint Mátyás királynak öt dénárból állott garasa.

KISPERCZ, (kis-percz) *ösz. fn.* Másodpercz. Egy órában van hatvan első v. nagypercz, egy első perczben van hatvan másodpercz vagy kispercz.

KIS-PESTÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Pestény-be, —ben, —ból.*

KIS-PETRI, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Petribé, —ben, —ból.*

KISPORCSFŰ, (kis-porcs-fű) *ösz. fn.* A porczikák egyik faja; földre csepült szára ágasbogas; levelei aprók, kopaszok; virágai apró csomókban sárgásak; növénytani néven : *sima porczika* (*hermiana glabra*).

KIS-RÁPOLT, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Rápoltra, —on, —ról.*

KIS-REBRA, erdélyi falu Besztercze ker.; helyr. — *Rebrára, —on, —ról.*

KISRÓFOL, (ki-srófol) *l. KICSAVAROL.*

KIS-ROSKÁNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Roskány-ba, —ban, —ból.*

KIS-RUNK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Runk-ra, —on, —ról.*

KIS-SAJÓ, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Sajóra, —n, —ról.*

KISSÁR, **KISSÁRFŰ**, (kis-sár-fű) *ösz. fn.* A fütejek neméhez tartozó növényfaj; ernyője 6—10 águ, ugyanannyi levelű gallérral; gyümölcse síma, az ernyő alatt levő ágai meddők, szára térdig érő. (*Euphorbia Esula*).

KISSÁRFŰTÉJ, *l. KISSÁRFŰ.*

KISSARLÓSFŰ, (kis-sarlós-fű) *ösz. fn.* A tarorjához tartozó növényfaj; szára tövön megdült, szőröskés; levelei ékforma tojáskerek, bevagdaltak, csipkések, nyelesek; virágai két-hármasval a levéltöveken pirosak vagy fehérek. Máskép : *gaman-*

dor, *zsuzsánka*, *kiscserlevelűfű*; növénytani néven: *gamador tarorja* (teucrium chamaedrys).

KIS-SÁRMÁS, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Sármás-ra*, —*on*, —*ról*.

KIS-SÁROS, falu Küküllő és Sáros m.; helyr. — *Sáros-ra*, —*on*, —*ról*.

KISSÁSA, l. KISZSÁZSA.

KIS-SEBES, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Sebes-re*, —*én*, —*ról*.

KIS-SELLYK, erdélyi falu Meggyes székben; helyr. *Sellyk-re*, —*én*, —*ról*.

KIS-SINK, erdélyi falu Sink székben; helyr. — *Sink-re*, —*én*, —*ról*.

KISSODA, falu Temes m.; helyr. *Kissodá-ra*, —*n*, —*ról*.

KIS-SOLYMOS, falu Kővár vidékén, erd. faluk Alsó Fehér m. és Udvarhely sz.; helyr. — *Soly-mos-ra*, —*on*, —*ról*.

KIS-SZEDERJE, erdélyi falu Torda m.; helyr. — *Szederjé-re*, —*n*, —*ról*.

KIS-SZÉK, (kis-szék) ösz. fn. Zsámolyhoz hasonló nagyságu, alacson szék, milyenen pl. a fejők, vagy némely vidékeken a piaczi kofák ülni szoktak. Vannak oly kisszékek is, melyek kukoriczamorzsoló vassal ellátvák.

KISSZÉMÜ v. —SZÉMÜ, (kis-szémü) ösz. mn. Tulajd. és átv. ért. akinek vagy aminek kis szemei vannak; aprószemü. *Kisszemü ledny. Kisszemü gabona, bab, borsó*. V. ö. SZÉM.

KISSZERÜ, KISSZERÜ, (kis-szerü) ösz. mn. Aránylag, vagy a maga nemében kicsinyes. *Ezek mind kisszerü dolgok*. Ellentéte: *nagyszerü*.

KISSZERÜSÉG, KISSZERÜSÉG, (kis-szerü-rég) ösz. fn. Aránylag, a maga nemében vége kicsinyes állapota vagy tulajdonsága valaminek. Ellentéte: *nagyszerűség*.

KISSZIVÜ, KISSZIVÜ, (kis-szivü) ösz. mu. 1) Tulajd. ért. mondható minden állatról, melynek aránylag kicsin a szive. 2) Átv. és szokottabb ért. bátor-talan, félnék, gyáva, szük kebelü.

KISSZIVÜSÉG, KISSZIVÜSÉG, (kis-szivü-ség) ösz. fn. Átv. ért. félnék, gyáva lelki tulajdonság.

KISSZULÁK, (kis-szulák) ösz. fn. Növényfaj a szulákok neméből; levelei nyilformák, mindkét felől hegyesek. Máskép: *kisfulák, folyófü, iszapfü*. (Convulvulus arvensis).

KIS-TALMÁCS, erdélyi falu Talmács főkszékben; helyr. — *Talmács-ra*, —*on*, —*ról*.

KIS-TAVA, pusztá Tolna m.; helyr. — *Tavá-ra*, —*n*, —*ról*.

KISTELEK, faluk Baranya és Csongrád m., puszták Kis-Kunságban és Bihar m.; helyr. *Kistelek-re*, —*én*, —*ról*.

KISTELEP, falu Temes m.; helyr. *Kistelep-re*, —*én*, —*ról*.

KIS-TEREMI, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. — *Teremi-be*, —*ben*, —*ből*.

KIS-TEREMIA, falu Torontál m.; helyr. — *Teremiá-ra*, —*n*, —*ról*.

KISTERENNE, falu Nógrád m.; helyr. — *Terenné-re*, —*n*, —*ról*.

KIS-TORONY, erdélyi falu a szebeni szász székben; helyr. — *Torony-ba*, —*ban*, —*ból*.

KISUDAMLIK, (ki-sudamlik) ösz. k. L. KISUHAN.

KISUGÁRLIK, (ki-sugárlík) l. KISUGÁRZIK. KISUGÁRZÁS, (ki-sugárzás) ösz. fn. Sugarak kilövellése.

KISUGÁRZIK, (ki-sugárlík) ösz. k. Sugarai kilövellenek. *Felhők közül kisugárlík a nap*.

KISUHAN, (ki-suhan) ösz. önh. Suhanva ki-megy. Képes kifejezéssel: sebesen kiszökik, kicsúszik valahonnan, kivált midőn valamely roszat, veszélyt gyanít. V. ö. SUHAN.

KISUHANÁS, (ki-suhanás) ösz. fn. Suhanva kimenés. V. ö. KISUHAN.

KIS-ÚJFALU, faluk Bihar, Esztergom, Nógrád, Pest, Sopron m.; helyr. — *faluba*, —*ban*, —*ből*.

KIS-UJJ, (kis-ujj) ösz. fn. A kezeken és lábakon a legkisebb ujjak. A kéznek kisujja másképp a köznépél: *fulvájó ujj*. Képes ért. jelenti az erőnek, hatalomnak legelsőbb fokát. *Kisujjammal sem nyúltam hozzá*, am. legkisebb erőszakot, bántást sem követtem el rajta.

KISUJSZÁLLÁS, mváros Nagy Kunságban; helyr. — *újszállás-ra*, —*on*, —*ról*.

KISÚJT, KISÚJT, (ki-sujt) ösz. áth. Valamit suhanva kivet; kihajít; kitisztít. Különösen Mátyusföldén am. kiseper, mi csakugyan némi suhogással megy véghez. *Karapold be a szobát, azután sujtsd ki. Miért nem sujtjátok ki azt a szemetet?*

KISUJTÁS, (ki-sujtás) ösz. fn. Suhanva kivetés; v. kitisztítás. V. ö. KISÚJT.

KISUJTÁSOZ, (ki-sujtásoz) ösz. áth. Közlebb a 'sujtás' főnévtől am. sujtásokkal kivarr, kiczifráz valamit. *Kisujtásolni a magyar nadrágot, mentét, dolmányt*. V. ö. SUJTÁS.

KISUPRÁL, (ki-suprál) ösz. áth. Suprával, azaz vesszővel kiver, kikerget valakit vagy valamit.

KISÚROL, (ki-súrol) ösz. áth. Súrolva, sikárolva kimos, kitisztít, kifényesít valamit. *Kisúrolni a szobákat, az edényeket*. V. ö. SÚROL.

KISÚROLÁS, (ki-súrolás) ösz. fn. Súrolva, sikárolva kimosás, kitisztítás.

KISURRAN, (ki-surran) ösz. önh. Surranva kiszökik, kilopózik, kioson valahonnan. *A nyomozott tolvaj kisurran a kapun*. V. ö. SURRAN.

KISURRANÁS, (ki-surranás) ösz. fn. Surranva kimenés.

KISUSOG, (ki-susog) ösz. áth. és gyakor. Susogva kibeszél, kifeceleg, kilocsog valamit. V. ö. SUSOG.

KISUVAD, (ki-suvad) ösz. önh. Csúszva, mint egy *su* hangot hallatva kiesik, kicsuszszan valahonnan, különösen kézből, hón alól. V. ö. SUVAD.

KISUVADÁS, (ki-suvadás) ösz. fn. Suvadva, csuszszanva kiesés.

KISÜL, (ki-sül) ösz. önh. 1) Kellőleg megsül. *Kisült a kenyér, szedjétek ki.* 2) Mondjuk a mezők-ről, midőn a nagy meleg miatt kiszáradnak, s mintegy kiégnek.

„Nekem már a rét himetlen,
A mező kisült.“ Csokonai.

3) Mondják a löszerekről, midőn kilobbannak. *Kisült az ágyu, morszár, puska.* 4) Átv. ért. valamely rejtett, nem tudott dolog kiviláglik. *Kisült rá, hogy tolvaj.* V. ö. SÜL.

KISÜLÉS, puszta Pest-Solt m.; helyr. *Kisülés-re, —én, —ről.*

KISÜLŐ v. KISÜLLŐ, (kis-tülő v. —üllő) ösz. fn. A kovácsok, lakatosok, ötvösök kisebb nemű ülője. V. ö. ÜLŐ.

KISÜT, (ki-süt) ösz. ön- és áth. Önhatólag am. kivilágít; leginkább a hold- és napról mondják.

„Kisütött a nap sugára,
A szeretőm ablakára.“ Népd.

Áthatólag 1) Kellőleg megsüt. *Jól kisütni a kenyeret.* Különösen rántva megsüt. *Zsiron, vajon kisütni valamely tésztát, halat, csirkét.* 2) Kieget. *Tüzes vassal kisütni valaki szemét. A forró nyár kisüti a mezőket.* 3) Lövészert kilobbant. *Kisütni az ágyut, puskát.* 4) Átv. ért. valamit napfényre derít, világosságra hoz. *Vallatásokból kisütni a büntetéseket.* V. ö. SÜT.

KISÜTÉS, (ki-sütés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami kisüt; vagy valaki valamit kisüt.

KISVAJDAFALVA, erdélyi falu Fogaras vidékén; helyr. —*Vajdafalvá-ra, —n, —ről.*

KISVÁROS, puszta Hont m.; helyr. —*város-ra, —on, —ről.*

KISVÁROSI, (kis-városi) ösz. mn. 1) Kisvárosból való 2) Oly szokásu, tulajdonságu, magatartásu, milyenek rendszeren a kisvárosiak lenni szoktak. *Kisvárosi ripők. Kisvárosi piperkőcz.*

KISVÁROSIAS, (kis-városias) ösz. mn. Kisvárosi lakosok szokására mutató, arra emlékeztető, azoknál divatozó. *Kisvárosias kíváncsiság, megszólás.*

KISVÁROSIASAN, (kis-városiasan) l. KISVÁROSILAG.

KISVÁROSILAG, (kis-városilag) ösz. ih. Kisvárosiak módja, szokása szerint.

KISZ, fn. tt. *kisz-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* A legapróbb hal a Balatonban, melyet meritőhálával fognak. A horogra csalétkül húzzák, innen a közmondás: *Sokszor kizen keszeget foghatni, azaz kis szivesség vagy ajándék által többet lehet nyerni. Néhutt: kúsz.*

KISZAB, (ki-szab) ösz. áth. 1) Általán valamely kelmét öltözetül vagy más végre kellő forma szerént és nagyságban kimetsz. *Kiszabni a nadrág-*

nak, dalmánynak való posztót. Kiszabni a csizmának való bőrt. Innen: valamit valamely ruhából kiszabni, am. a ruhát igen szűkre, kicsinyre szabni. 2) Valamit bizonyos mértékben kirendel. *A cselédeknek kiszabni mindennapi eleségüket. A legényeknek kiszabni mindennapi munkát. Kiszabni a lovaknak való abrakot, szénát.* 3) Meghatároz. *Kiszabni a napot, órát, időt. Kiszabni a tanulni valót.* V. ö. SZAB.

KISZABADÍT v. —SZABADIT, (ki-szabadít) ösz. áth. A kényszerített, önkénytelen, lekötött állapotban, helyzetben levőt szabaddá teszi, feloldja, felmenti. *Kiszabadítani a foglyokat. Kiszabadítani az istrángba keveredett ló lábait.* V. ö. SZABADÍT.

KISZABADÍTÁS v. —SZABADÍTÁS, (ki-szabadítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit kiszabadítanak. V. ö. KISZABADÍT.

KISZABADÚL v. —SZABADUL, (ki-szabadul) ösz. önh. Bizonyos kényszerített, önkénytelen, lekötött, bebonyolodott állapotból, helyzetből kimenekül, kivergődik. *Fogságból, ellenség kezei közül kiszabadulni. Zsarnok hatalma, önkénye alól kiszabadulni.* V. ö. SZABADÚL.

KISZABADULÁS v. —SZABADULÁS, (ki-szabadulás) ösz. fn. Kényszerített állapotból, fogságból, rabságból stb. kimenekülés.

KISZABÁS, (ki-szabás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszabnak. V. ö. KISZAB.

KISZÁCS, falu Bács m.; helyr. *Kiszács-ra, —on, —ről.*

KISZÁDOL, (ki-szádol) ösz. áth. A hordónak vagy más bedugaszolt edénynek száját, azaz dugaszát kihúzza, kiüti.

KISZÁDOLÁS, (ki-szádolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszádnak.

KISZAGGAT, l. KISZAKGAT.

KISZAGLÁL, (ki-szaglál) ösz. áth. Valamit szaglálva kikeres, kifürkész, kinyomoz. *A vadászebek kiszaglálják az elbújt vadakat.* V. ö. SZAGLÁL.

KISZAGLÁLÁS, (ki-szaglálás) ösz. fn. Szaglálva kikeresés. V. ö. KISZAGLÁL.

KISZÁGULD, (ki-száguld) ösz. önh. Sebesen nyargalva kirohan, kicsap valahová. Mondják különösen hadi lovagokról, kik az ellenség nyugtalanítására, megrohanására kirándulnak, vagy kitörnek. V. ö. SZÁGULD.

KISZÁGULDÁS, (ki-száguldás) ösz. fn. Száguldva kicsapás.

KISZÁGULDOZ, (ki-száguldoz) ösz. önh. Egy-más után többször kiszáguld.

KISZAKAD, (ki-szakad) ösz. önh. Szoros ért. mondják szövetekről, vagy fonott, vagy rostos testekről, melyek részei vzgy rétegei egymástól elvál-
nak. *Kiszakad a tüskébe, szegbe akadt ruha. A könyvből néhány levél kiszakadt.* Átv. ért. mondják ember-ről, ki hazájától, szülőhelyétől távozva kölföldre megy letelepedni. *A székelvények közül sok család kiszakadt a szomszéd Moldovába.* V. ö. SZAKAD.

KISZAKADÁS, (ki-szakadás) ösz. fn. A fonott vagy rostos testek részeinek egymástól elválása. V. ö. KISZAKAD.

KISZAKAJT, KISZAKAJTÁS, I. KISZAKASZT, KISZAKASZTÁS.

KISZAKASZT, (ki-szakaszt) ösz. áth. 1) Valamit tövöstül, gyökerestül kihúz, kiránt. *Kiszakasztani az elültetett virágot, csemetét.* 2) Valamit koptatás, metszés, vágás, tépés, s egyéb erőszak által kilyaszt. *Kiszakasztani térden a nadrágot.* 3) A sütni való megkelt tésztát darabokra szakgatva kenyérré, czipóvá stb. gömbölygeti. 4) A gulyából, ménesből egy falkát különválaszt. *Négy tinót az ökörgulyából kiszakasztani.* 5) Átv. ért. valamely érzelmet kiirt kebeléből. V. ö. SZAKASZT.

KISZAKASZTÁS, (ki-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, melynélfogva kiszakasztanak valamit. V. ö. KISZAKASZT.

KISZAKGAT, (ki-szakgat) ösz. áth. és gyak. Szakgatva, azaz tövéről, gyökeréről elhuzgálva kirángat, kitepdel valamit. *Kiszakgatni a kendert, gyomot, fattyunövényeket. Kiszakgatni az ősz hajszálakat.* V. ö. SZAKGAT.

KISZAKGATÁS, (ki-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszakgatunk valamit. V. ö. KISZAKGAT.

KISZAKÍT, KISZAKÍTÁS, I. KISZAKASZT, KISZAKASZTÁS.

KISZALAD, (ki-szalad) ösz. önh. 1) Szaladva kimegy, kisiet. *Vészharangszót hallván, kiszaladt az utczára.* 2) Átv. ért. mondják némely folyadékokról, melyek tartalekőbleikbőlakármely oknál fogva kifolynak. *Kiszalad a forró leves, víz.* Szokottabban: *kifut.* Ugyan átv. ért. mondják szóról, mely véletlenül, akaratlanul csúszik ki. *Ez a szó csak úgy szaladt ki a szájamból.* V. ö. SZALAD.

KISZALADÁS, (ki-szaladás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami kiszalad.

KISZÁLAL, (ki-szálal) ösz. áth. Szálanként kiválogat, kiszed. *Kiszálalni a kévéből a kosárnak való vékonyabb vesszőket.*

KISZALASZT, (ki-szalaszt) ösz. áth. 1) Hagyja, engedi, hogy valaki v. valami kiszaladjon. *Az akolból kiszalasztani a csikókat.* 2) Valakinek meghagyja, hogy szaladva, azaz gyorsan menjen ki valahova. *A gyereket kiszalasztani a mezőre, hogy a béréseket hívja haza.* 3) Átv. ért. a kezében, hatalmában levő valamit akaratlanul, véletlenül kibocsátja. *Kiszalasztani (elszalasztani) a jó szerencsét.* 4) Átv. ért. valamely szót kiszalasztani am. véletlenül, meggondolatlanul kiejteni. V. ö. SZALASZT.

KISZALASZTÁS, (ki-szalasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiszalasztanak.

KISZÁLL, (ki-száll) ösz. önh. 1) Repülve kiindul valahonnan. *Tűszvészkor a galambok kiszállanak búgjaikból. A puskadurranás által fölrezzentett madarak kiszállanak a nádasból.* 2) Szélesebb ért. bizo-

nyos helyre vagy helyről kilép. *Kiszállani a csatasikra. Kiszállani a kocsiból, hajóból. Kiszállani a partra.* 3) A székelyek az olyan részeges emberről is mondják, aki bizonyos időben házat elhagyva sokáig korcsmákon hever, hogy *kiszállott.* (Ferenzi János). V. ö. SZÁLL.

KISZÁLLÁS, (ki-szállás) ösz. fn. Kirepülés, kimenés, kilépés valamely helyből. V. ö. KISZÁLL.

KISZÁLLÁSOL v. —SZÁLLÁSOZ, (ki-szállásol v. —szállásoz) ösz. áth. Valamely szállásból, szállóhelyből kiköltöztet (ausquartiren). Ellentéte: *beszállásol v. beszállásoz.*

KISZÁLLÍT v. —SZÁLLIT, (ki-szállít) ösz. áth. 1) Véghez viszi, hogy valaki v. valami kiszálljon. *Kiszállítani az utasokat a gőzkocsiból. Kiszállítani a hajót valamely partra.* 2) Külföldre szekéren vagy hajón stb. kiküld. *A bevásárlott gabonát, bort, kelméket kiszállítani idegen országba.* V. ö. SZÁLLÍT.

KISZÁLLÍTÁS v. —SZÁLLÍTÁS, (ki-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiszállítanak valakit v. valamit. V. ö. KISZÁLLÍT.

KISZÁMÍT v. —SZÁMIT, (ki-számít) ösz. áth. Valaminek mennyiségét számok által kiveti, meghatározza, megtudja. *Előre kiszámítani az építés költségeit. Kiszámítani az időt, mely alatt valamit végezni lehet.* V. ö. SZÁMIT.

KISZÁMÍTÁS v. —SZÁMITÁS, (ki-számítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszámítunk valamit. V. ö. KISZÁMÍT.

KISZÁMLÁL, (ki-számlál) ösz. áth. Számlálva kiad, kiválaszt, kioszt bizonyos mennyiséget. *Kiszámlálni a napszámosok napi vagy heti díját.* V. ö. SZÁMLÁL.

KISZÁMLÁLÁS, (ki-számlálás) ösz. fn. Számonkénti kiosztás, kiadás, részletezés.

KISZÁMOL, nem egészen szabatos értelemben 'kiszámít' helyett használják. V. ö. SZÁMOL, és SZÁMÍT.

KISZÁNDÉKOZIK, (ki-szándékozik) ösz. k. Szándéka van valahová ki v. kifelé menni.

KISZÁNKÁZ, KISZÁNKÁZIK, (ki-szánkáz v. -szánkázik) ösz. önh. v. k. Szánkázva kirándul valahová. *Kiszánkázni a szomszéd faluba.* V. ö. SZÁNKÁZ.

KISZÁNKÁZÁS, (ki-szánkázás) ösz. fn. Szánkán kirándulás.

KISZÁNT, (ki-szánt) ösz. áth. 1) Bizonyos növényeket töveikről, gyökereikről szántóvassal kimetsz. *Kiszántani a perjét, földi bodzát.* 2) Valamely földben rejlő testet szántás által helyéből kifordít. *A néhai ütközetek mezején csontokat szántani ki. Eldsott kincset szántani ki.* V. ö. SZÁNT.

KISZÁNTÁS, (ki-szántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszántanak.

KISZAPPANOZ, (ki-szappanoz) ösz. áth. Szappanos vízzel kimos, kitisztít. *A ruhából kiszappanozni a mocskot, szennyet.*

KISZAPPANOZÁS, (ki-szappanozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszappanoznak.

KISZAPÚL v. —SZAPUL, (ki-szapúl) ősz. áth. Szapuló edényben lúgos vízzel kifőz valamit. *Kiszapulni a durvább mocskos ruhákat. Kiszapulni a nyers fonalat, a taplógombát.* V. ö. SZAPU, SZAPÚLO.

KISZAPÚLÁS v. —SZAPULÁS, (ki-szapulás) ősz. fn. Mosás neme, midőn kiszapulnak valamit. V. ö. KISZAPÚL.

KISZAR, (ki-szar) ősz. áth. Valamit szarva kiad beleiből. *Kiszarni a lenyelt csontokat, gyümölcsmagoikat.* Viszsz. névmással: *kiszarni magát,* am. a bélsárt jól kiüríteni.

KISZÁRAD, (ki-szárad) ősz. önh. Általán mondjuk minden nedves, nyirkos, nyers testről, midőn nedvei, nyirkai kirepülnek, kigőzölögnek, s az nyersségét vesztí. Szoros ért. *kiszáradnak a növények,* midőn szükséges életnedveikből kifogynak. Széles ért. *kiszáradnak az állatok is,* midőn igen elsoványodnak; *kiszáradnak a folyók, patakok, források,* midőn nedveik kirepülnek stb. V. ö. SZÁRAD.

KISZÁRADÁS, (ki-száradás) ősz. fn. Állapotváltozás, midőn valamely nyirkos, nedves, nyers test kiszárad. V. ö. KISZÁRAD.

KISZÁRASZT, (ki-száraszt) ősz. áth. Bizonyos testeknek nedveit, nyirkait kiszívja. *A forró napok kiszárasztják a füveket. Némely nyavalyák kiszárasztják az emberi testet. A tavakat, mocsárokat, mesterségesen kiszárasztani.* V. ö. SZÁRASZT.

KISZÁRASZTÁS, (ki-szárasztás) ősz. fn. Cselekvés, mely által valami kiszárasztatik. *Sütemények kiszárasztása hosszas, és erős tűz által. Tavak, mocsárok kiszárasztása.* V. ö. SZÁRASZT.

KISZÁRÍT vagy —SZÁRIT, KISZÁRÍTÁS v. —SZÁRÍTÁS, 1. KISZÁRASZT, KISZÁRASZTÁS.

KISZÁROGAT, (ki-szároгат) ősz. áth. Apránként v. lassanként, folytonosan kiszárit.

KISZDIA, falu Temes m.; helyr. *Kiszdiá-ra,* —n, —ról.

KISZE, 1. KISZI.

KISZED, (ki-szed) ősz. áth. és gyüige. 1) Bizonyos sokaság közül többeket egymás után kivész, kiválaszt. *A búza közül kiszedni a konkolyt. A tálból, fazékból kiszedni a gombócokat. A hálóból kiszedni a nagyobb halakat. A gyümölcsnek javát kiszedni a kosárból.* 2) Általán, ami valahol benn van, mind kivész. *Kiszedni a kemenczéből a kenyereket. Kiszedni a ládába rakott drukat.* 3) A betűszedőknél *kiszedni valamit,* am. azon betűket, melyekből a nyomtatandó szók állanak, fiókjaikból egyenként kiválogatni és kellőleg sorozni; különösbbe a szedést bevégezni. *A 10. ívet már kiszedtük.* V. ö. SZED.

KISZEDÉGET, (ki-szedéget) ősz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy gyakran szedve kiválogat, kiveddegel. Néha am. aprólékosan, kicsinyenként kiszed. *A cseléd garasonként, egy-egy forintoként kiszedegette bérét.* V. ö. SZED.

KISZEDÉGETÉS, (ki-szedégetés) ősz. fn. Szedegetve kiválogatás, kiveddegelés.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KISZEG, (ki-szeg) ősz. áth. Szegve kimetsz, kihalás, kimér, kialakít valamit. Rokon a *kiszab* igével, csakhogy a szegés az alakítandó test, különösen ruhafélének inkább széleire, a szabás pedig az egészre vonatkozik. V. ö. SZEG, SZAB.

KISZEGÉLYEZ, (ki-szegélyez) ősz. áth. Szegélylél vagy szegélyekkel ellát, fölkészít.

KISZEGEZ, vagyis —SZÉGEZ, (ki-szegez v. szégez, éles *é*-vel) ősz. áth. 1) Valamit szegeekkel kiver. *Kiszegezni a sarutalpakat.* 2) Valamit, szegeket verve bele, kifeszít, nyilvános helyre kiakaszt. *Utcaszögletekre kiszegezni valamely hirdetményt. A denevért kiszegezni a kapura.* 3) Kitéz, kitéjt valamit hogy lássák. *Kiszegezni a zászlókat a házak ablakaiból.* De itt szokottabb: *kitézni.* 4) Mondjuk az álgukról midőn bizonyos irányban kitézetnek. *A vár falain kiszegezni a huszonnégy-fontosokat.* Ez értelemben talán nyílt *e*-vel, 'szeg' igétől. V. ö. SZÉG, SZEG, SZÖG.

KISZEKEREZ, (ki-szekerez) ősz. önh. Szekéren kirándul valahová.

KISZEKEREZÉS, (ki-szekerezés) ősz. fn. Szekéren kirándulás.

KISZEL, (ki-szel) ősz. áth. Éles eszköz zel kiszakaszt, kimetsz valamit. *Kiszelni a kenyérből egy karéjt. Kiszelni a szalonmból a húsos részt.* V. ö. SZEL.

KISZÉLED, (ki-széled) ősz. önh. Széledve kiterjed.

KISZELEL, (ki-szelel) ősz. áth. Valamely szemes jószág polyváját, szemetjét, oszuját, lazáját szél által kitisztítja. *Szórás által kiszelelni a nyomtatott, csépellt gabonát.* V. ö. SZELEL.

KISZELELÉS, (ki-szelelés) ősz. fu. Cselekvés, midőn valamit kiszelelnek.

KISZELES, (ki-szelés) ősz. fn. Szelve kimetszés, kivágás.

KISZELESÉDÉS, (ki-szélesedés) ősz. fn. Szélesre kiterjedés.

KISZÉLESÉDIK, (ki-szélesédik) ősz. k. Szélesre kiterjed. *A folyóvíz áradáskor kiszélesedik. A hízó ember dereka, vállai kiszélesednek.* V. ö. SZÉLÉS.

KISZÉLESÍT v. —SZÉLESIT, (ki-szélesít) ősz. áth. Valamit szélesre kitéjt, kinyújt, kiterjeszt. V. ö. SZÉLÉS.

KISZÉLESÍTÉS v. —SZÉLESÍTÉS, (ki-szélesítés) ősz. fn. Szélesre kinyújtás, kiterjesztés.

KISZELLŐZ, (ki-szellőz) ősz. áth. 1) Valamit szellőre, szabad ég alá kitesz, hogy áporodástól, romlástól, molyoktól stb. megóvja. *Kiszellőzni a ruhákat.* 2) Bizonyos zárt helyet kinyit, hogy a szellő, szabad levegő megjárja. *Kiszellőzni a szobákat.*

KISZELLŐZÉS, (ki-szellőzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn kiszellőzünk valamit. V. ö. KISZELLŐZ.

KISZELLŐZTET, (ki-szellőztet) ősz. áth. Mint alakja mutatja, a szóképzés szabályai szerint mivel-

tető értelemmel bír, s am. más valakinek megbagya, rendeli, hogy kiszellőzön valamit; de köz szokás szerént csak annyi is, mint *kiszellőz*, minthogy azt a szellő, tehát némileg mégis más által téteti. V. ö. SZELLŐZ, és SZELLŐZTET.

KISZÉM, (ki-szém) ösz. áth. m. *kiszém-tem*, — *tél*, — *étt*. Győr vidéki tájszólás szerint am. *kiszemel*.

KISZÉMÉL, (ki-szémél) ösz. áth. Szemenként kiválogat, kiszedeget. *A galambok a legszebb búzaszemeket szemelik ki*. Átv. ért. nem csak szemes jószágból, hanem akármely más gyűjtött testek közül egyet vagy többet, különösen szemre vesz, és kiválaszt. *A nyájból kiszemelni a legszebb barmokat*. V. ö. SZÉMÉL.

KISZÉMÉLÉS, (ki-szémelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszemelnek.

KISZÉMIK, I. KISZÉMZIK.

KISZÉMZIK, (ki-szémzik) ösz. k. A esemeték s fákról mondják, midőn szemeket vagy rügyeket cresztenek.

KISZENVED, (ki-szenved) ösz. önh. Bizonyos időmérték szerént végig fogytig szenved, pl. aki halálig szenved, vagy a rá mért büntetést végig kiállja. Használják tárgyeneset névvel is. *A tiz évi fogságot hiszenvedni*. Átv. ért. sok szenvedés után e világból kimúlik, meghal. V. ö. SZENVED.

KISZENVEDÉS, (ki-szenvedés) ösz. fn. Cselekvés v. állapot, midőn valaki kiszenved.

KISZÉPÍT v. —SZÉPÍT, (ki-szépít) ösz. áth. Valamit szépen kialakít, kiékesít, kieziczomáz. *Kiszépiteni a házat, lakszobákat. Kiszépiteni a várost. Különös fejjékel kiszépitett nő*. V. ö. SZÉPÍT.

KISZÉPÍTÉS v. —SZÉPÍTÉS, (ki-szépítés) ösz. fn. Kiékesítés, kieziczomázás.

KISZETÓ, falu Temes m.; helyr. *Kiszető-ra*, —*n*, —*ról*.

KISZI, fn. tt. *kiszi-t*, th. —*k*. Gömörben jelent savanyú böjti levest. Tótul: *kiszélcza* ugyanazt jelenti, a *kiszeli* (savanyú) törzstől. A székelyeknél kocsonyaforma étel neme zabtőcsből (vizzel megforrázott zablisztból); kovászszal megkeletve úgy főzik mint a kását, s téjjel vagy szilvalével eszik; csak nyelni kell, de meggrágni nem szokás. (Krizsa J.). Néhatt: *kesze*, v. *kisze*, v. *kiszil*. V. ö. KESZE, KESZŐCZE.

KISZÍ, (ki-szi) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos esőn szíva kihúz. *Kiszíni lopótökkel a bort. Szívatynál hiszíni a vizet. Kiszíni egy pipadohányt*, vagyis a pipában égő dohány füstét. *A színyogolt, pióczák kiszíják a vért*. 2) Valamely test nedvét szopogatva kihúzza. *Kiszíni a gyümölcs nedvét. A csecsemő kiszíja az anyja tejét*. 3) Átv. ért. valakinek életnedvét kihúzza, elfogyasztja. *A vén férj kiszíja a fiatal nőt*. Mondják növényekről, vagy más nedves testekről is, melyeket a melegség nedveiktől megfoszt. 4) Répes kifejezéssel valakinek vagyonát, birtokát lassanként kicsalja, kihúzza. *Kiszíni az ország szírtját*.

KISZID, (ki-szid) ösz. áth. Valakit különféle szidalmakkal illet, szemrehányásokkal kifakad valaki ellen. V. ö. SZID.

KISZIDÁS, (ki-szidás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kiszidnak.

KISZIKKAD, (ki-szikkad) ösz. önh. Szoros ért. mondják sárról, vagy sárlepte térről, midőn kiszárad. V. ö. SZIKKAD.

KISZIKKADÁS, (ki-szikkadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami kiszikkad.

KISZIKKASZT, (ki-szikkaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy kiszikkadjon, kiszáradjon valami. *A meleg napok, a szelek kiszikkasztják a sárt, a sáros utakat*.

KISZIKKASZTÁS, (ki-szikkasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszikkasztanak.

KISZIL, fn. tt. *kiszil-t*, th. —*ék* I. KISZI.

KISZIMATOL, (ki-szimatol) ösz. áth. Szimatolva, azaz szaglászva kifürkész, kikutat valamit. *A vizsla kiszimatolja a vadakat*. Átv. ért. kikémlél.

KISZINDIA, falu Arad m.; helyr. *Kiszindia-ra*. —*n*, —*ról*.

KISZÍNÉL, (ki-színél) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos színnel kifest. *Kiszínelni a divatképeket. Kiszínelni a szekér oldalait, a szekérkast*, másképp: *kiszínez*. 2) Szabó D. szerént am. sajtít. *Kiszínlém ábrázatjából is, mit akar*. 3) Valaminek színét, azaz javát, szépét kiválasztja. 4) Valamely rögös, darabos testet kisimít, kiegyenget, különösen fanemű testeket bárd, gyalu stb. által simára kialakít. *Kiszínelni a gerendákat, deszkákat*. 5) *Kiszínlé magát*, I. KISZÍNLELI MAGÁT. V. ö. SZÍNÉL.

KISZÍNÉLÉS, (ki-színelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszínelnek.

KISZÍNÉZ, (ki-színéz) ösz. áth. Festékezve, mázolvva bizonyos színt ad valaminek. *Kiszínezni a fenyő-fa bitorokat. Kiszínezni a rézre, fára nyomtatott képeket*.

KISZÍNÉZÉS, (ki-színézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszíneznek.

KISZÍNLELI v. KISZÍNLI MAGÁT; visszaható ige. A székelyeknél Kriza J. szerént am. kiürügyeli magát valamiből.

KISZÍNLELÉS, I. KISZÍNÉLÉS.

KISZÍNLIK, (ki-színlik) ösz. k. Szabó D. szerént am. kitetszik, kiténik. *Kiszínlik ábrázatjából is a rozsz indulat*.

KISZÍP, (ki-szíp) ösz. áth. I. KISZÍ. A *szíp* törzstől származtak: *szípdák, szípakol, szípodat*.

KISZÍPÁKOL, (ki-szípakol) ösz. áth. A pordohányt szípakolva kiszíja. *Naponként egy garas árú fekete tobáktól kiszípakolni*. V. ö. SZÍPÁKOL.

KISZÍPÁKOLÁS, (ki-szípakolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszípakolnak.

KISZIPOGAT, (ki-szípodat) ösz. gyak. áth. Valamely italt lassacskán, cseppenként szíva, szörpölgetve iszogat ki. *Kiszípodatni egy pohár hegyalját*.

KISZISZÉG, (ki-sziszég) ösz. önh. Tárgyesetes névvel am. valakit sziszegve kigúnyol, kiűz, kihajt. *Kisziszegni a kontár színészt. A gundár kisziszegi az idegen ludakat.* Másként: *kippiszég.*

KISZITÁL, (ki-szítál) ösz. áth. Szítában rázva holmi idegen részekről, szeméttől, portól stb. megtisztít valamit. *Kiszítálni a sütni való lisztet. Kiszítálni a vágott dohányból a port.*

KISZIVÁRGÁS, (ki-szivárgás) ösz. fn. Szivárogva kifolyás. Átv. ért. valamely titok egyes részeinek lassan-lassan nyilvánosságra jutása.

KISZIVÁRKOZIK, (ki-szivar kozik) ösz. k. l. **KISZIVÁROG**.

KISZIVÁROG, (ki-szivarog) ösz. önh. és gyak. Szivarogva, azaz vékony csöveken, hasadékokon lassan-lassan kifoly. *A száraz, repedékes kútból kiszivarog a víz.* Átv. ért. valamely titok egyes részei lassanként nyilvánosságra jutnak. V. ö. **SZIVÁROG**.

KISZIVÁS, (ki-szivás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szopás, szörpölés, stb. mely által kiszivunk valamely nedvet vagy folyadékot. V. ö. **KISZÍ**.

KISZIVATYÚZ, (ki-szivatyúz) ösz. áth. Szivatyúval kihúz. *Kiszivatyúzni a pinczébe folyott vizet.* V. ö. **SZIVATYÚ**.

KISZIVATYÚZÁS, (ki-szivatyúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszivatyúznak.

KISZÍVOGAT, (ki-szívogat) ösz. áth. Apránként v. lassanként kiszív.

KISZLEL, (kész-el-el) áth. m. *kiszlel-t.* A régiéknél, pl. a Münchener codexben am. késztet, valamire sürget, rábeszél. „És a vének a népet kiszlelék, hogy Barrabást kérnék, Jézust pedig elvesztették.“ Máté 27. A Bécsi codexben: „kiszleli vala őtet“ (svadebat ei). V. ö. **KÉSZLEL**, **KÉSZTET**.

KISZÓL, (ki-szól) ösz. önh. Bizonyos zárt helyből kifelé szól. *Kiszólni az ablakon. Kiszólni a veremből, pinczéből.* V. ö. **SZÓL**.

KISZÓLÁS, (ki-szolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiszól.

KISZOLGÁL, (ki-szolgál) ösz. áth. Bizonyos időt szerződés szerént valakinek szolgálatában kitölt. *Kiszolgálni az egész estendőt.*

KISZOLGÁLT, (ki-szolgált) ösz. mn. Aki akárkép kötelezett, vagy önként ajánlott szolgálati időt kitöltött. *Kiszolgált katona. Kiszolgált tisztviselő.*

KISZOLGÁLTAT, (ki-szolgáltat) ösz. áth. és mivel. Bizonyos járandóságot kiadat. *Kiszolgáltatni a katonáknak járó kenyeret, a lovaknak való szénát, abrakot.* V. ö. **SZOLGÁLTAT**.

KISZOLGÁLTATÁS, (ki-szolgáltatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kiszolgáltatnak valamit. *A széna, abrak kiszolgáltatása a lovasság számára az illető felhalmi biztosok dolga.*

KISZÓLÍT v. —**SZÓLÍT**, (ki-szólít) ösz. áth. Valakit nevéen szólítva valahonnan vagy a többi közöl kihí. *A sereg közül nehányat kiszóllítani.* Átv. ért.

az Isten kiszóllította őt ez árnyékvilágból, am. meghalt. V. ö. **SZÓLÍT**.

KISZÓLÍTÁS v. —**SZÓLÍTÁS**, (ki-szólítás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki kiszóllítatik.

KISZOP, (ki-szop) ösz. áth. Valamely testnek nedvét, levét szopva kiszívja, kihúzza, kiissza. *Kiszopni a szőlő levét. A megmetszett újból kiszopni a vért. A csecsemő kiszopja anyja vagy dajkája emlőjéből a tejet.* V. ö. **SZOP**.

KISZOPOGAT, (ki-szopogat) ösz. áth. Lassanként v. apránként kiszop.

KISZÓR, (ki-szór) ösz. áth. Szórva, azaz szerte, szanaszét hányva kivet, kidobál holmit. *A rohadt almákat kiszórni a szemétre.* V. ö. **SZÓR**.

KISZÓRÁS, (ki-szórás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kiszórnak holmit. V. ö. **KISZÓR**.

KISZORÍT v. —**SZORIT**, (ki-szorít) ösz. áth. Szorítva, összenyomva, szűkebbre tolvá bizonyos helyről kimenni, kicsúsni, kinyomulni stb. kényszerít valakit v. valamit. *Tolongásban kiszorítani valakit a teremből. Az árvisz kiszorította a barmokat a legelőről.* V. ö. **SZORÍT**.

KISZORÍTÁS v. —**SZORÍTÁS**, (ki-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit kiszorítanak.

KISZORÚL v. —**SZORUL**, (ki-szorúl) ösz. önh. 1) Addig szorúl, míg végre kénytelen odahagyni helyét. *Tolongás miatt kiszorúlni a színházból, gyűlésteremből.* 2) Minthogy bizonyos tért mások elfoglaltak, kénytelen künn maradni. *Akik későn jövének vala, kiszorúltak a templomból.* V. ö. **SZORÚL**.

KISZORÚLÁS v. —**SZORULÁS**, (ki-szorulás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami valahonnan kiszorúl.

KISZÓTAGOL, (ki-szó-tagol) ösz. áth. Szótággalva kifejti, kibetűzi.

KISZOTYOG, (ki-szotyog) ösz. önh. Szotyogva kihull, például a kézről a puha gyümölcs. Különböbben mondják a székelyeknél a vadhúsról s nyúrról, midőn a sebből kihullanak. (Ferenecz János).

KISZOTYTYAN, (ki-szotytyan) ösz. önh. Szotytyanva kiesik, kicsúszik. *Kiszotytyant a kezéből.* (Kállay gyűjt.).

KISZŐ, (ki-szó) ösz. áth. Szövőszékben bizonyos virágokat, alakokat kiképez a vászon vagy más szöveteiken. V. ö. **SZŐ**.

KISZÖGELLÉS, (ki-szögellés) ösz. fn. Állapot, midőn valami kiszögellik. L. ezt.

KISZÖGELLIK, (ki-szögellik) ösz. k. Szögletet képezve kifelé áll. *A vár egy része a Dunára kiszögellik.*

KISZÖGEZ, (ki-szögez) ösz. áth. Tulajdonképen am. szöglettel ellát, kiszögletez; azonban használják, bár hibásan, „kiszegez“ helyett is.

KISZÖGLETEL, (ki-szögletél) ösz. áth. Szögletesen kimetsz, kivág, kifarag, kivarr stb. valamely művet. V. ö. **SZÖGLET**.

KISZÖGLETEZ, (ki-szögletez) ösz. áth. Szögletet vagy szögleteket képezve kialakít. *Az asztalt*

négy, a filegóriát hat szögüre kiszögletezni. Élesre, tompára, egyenesre kiszögletezni.

KISZÖKDÖS, (ki-szökdös) ösz. önh. Gyakran szöke kilopódzik, kioson valahonnan. Ugyanezt többet magával teszi. V. ö. SZÖKIK, KISZÖKIK.

KISZÖKELL, (ki-szökell) ösz. önh. Szökelleve, ugrálva kimegy. *A virgoncz fiúk kiszökellenek az utcára.* V. ö. SZÖKELL.

KISZÖKELLÉS, (ki-szökellés) ösz. fn. 1) Szökelleve, ugrálva kimenés. 2) A többi tárgyak vagy részek közül ki- vagy előrenyomulás.

KISZÖKELLIK, (ki-szökellik) ösz. k. A többi tárgyak vagy részek közül előre nyomul, előre terjed. *A vár homlokzatán oszlopos erkély szökellik ki.*

KISZÖKIK, (ki-szökik) ösz. k. Szöke, azaz lopva, elosonva kimenekszik, kibújdosik valahonnan vagy valahová. *A foglyok kiszöktek a börtönből. Kiszökni idegen országba.* V. ö. SZÖKIK.

KISZÖNYEGÉZ, (ki-szönyegéz) ösz. áth. Szönyegekkel kirak valamely tért. *Kiszönyegezni a tereket, a padolatot.* V. ö. SZÖNYEG.

KISZÖNYEGÉZÉS, **KISZÖNYEGZÉS**, (ki-szönyegézés) ösz. fn. Szönyeggel vagy szönyegekkel kirakás.

KISZÖRPÖL, (ki-szörpöl) ösz. áth. Valamely nedvet szörpölve kiszí, kiiszik. *Kiszörpölni a kávé, édes bort.* V. ö. SZÖRPÖL.

KISZ-ZSÁZSA, **KISZ-ZSÁZSAFÜ**, (kis-zsászafü) ösz. fn. A zsászákhöz tartozó növényfaj. Máskép: *rézsuka, kerti zsásza, saláta torna.*

KISZT, (kisz-t v. kész-t) áth. m. *kisz-t-étt*, htn. —ni v. —ni. Régies és tájdivatos. „S mikoron e'bre kisztenéje a király.” Debreczeni Legendáskönyv. Szokottabban l. KÉSZT.

KISZTE, falu Zemplén m.; helyr. *Kiszté-re*, —n, —ről.

KÍZTÉS, l. KÉSZTÉS.

KÍZTET, (kisz-t-et, azaz kész-t-et) áth. Nem egyéb, mint kettőztetett mivelletével képzett *kisz*t vagy *kész*t. V. ö. KÉSZT.

KÍZTETÉS, l. KÉSZTETÉS.

KISZÚR, (ki-szúr) ösz. áth. 1) Szúrva, hegyes eszközzel bökve kilikaszt vagy elront valamit. *Szeggel, árral kiszúrni a bőrt. Kiszúrni valakinek szeméit.* 2) Valamit szúrva kitúz. *Kiszúrni a mérnöki póznákat. Kiszúrni az útjelelő karókat.* Átv. ért. *valakinek kiszúrni valamivel szemét*, am. figyelmét elfordítani valamitől vagy megselekedni, hogy ne gondoljon valamivel, miben különben akadályt tehetett volna. *A felvigyázó szemét egy két forinttal kiszúrni.* V. ö. SZÚR.

KISZÚRÁS, **KISZURÁS**, (ki-szúrás) ösz. fn. Szúrva kilikasztás.

KISZURDAL, (ki-szurdal) ösz. áth. és gyak. Szurdalva kilikgat valamit. *Gombostüvel kiszurdalni a papírt. Árral kiszurdalni a csizmatalpat.* V. ö. SZURDAL.

KISZURDALÁS, (ki-szurdalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszurdalnak.

KISZURKÁL, (ki-szurkál) ösz. gyak. áth. l. **KISZURDAL**, és V. ö. SZURKÁL.

KISZURKOL, (ki-szurkol) ösz. áth. Szurokkal kívülről megken. *Kiszurkolni a vargafonalat.*

KISZÜR, (ki-szúr) ösz. áth. Szűrűn vagy szűrve kiereszt valamely nedvet. *Kiszúrni a levét.* V. ö. SZÜR.

KISZÜRÉS, **KISZÜRÉS**, (ki-szürés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiszürnek.

KISZÜRCSÖL, (ki-szürcsöl) ösz. áth. Valamely edényből szüresölve kiszí, kiszop, kiiszik bizonyos italnemű nedvet. *Kiszürcsölni az édes borocskát.* V. ö. SZÜRCSÖL.

KISZÜRCSÖLÉS, (ki-szürcsölés) ösz. fn. Szüresölve kiszívás, kiivás.

KISZÜRCSÖLGET, (ki-szürcsölget) ösz. áth. Apránként v. lassanként kiszürcsöl.

KISZÜRMÖL, (ki-szürmöl) l. **KISZÜRCSÖL**.

KITA, (kit-a v. köt-e, köt-ő? l. végül); fn. tt. *kitát.* 1) Hajból, szőrből, kenderből, s ilyféle szálás testekből egy tekercs, egy kötés. *Kender-kita* (Molnár Albertnél), *haj-kita* (Sándor Istvánnál), *selyem-kita* (Szabó Dávidnál). *Kitába kötni a kerdent.*

„Három kita magos kender,
Egy kis beszédem van keddél.”

Népdal. (Erdélyi J. gyűjt.).

„Fogy, fogy, szépen fogy a kender guzsalyáról,
Új kitát vesz elő az ágya fejből.”

Szekely.

Kitába font haj, selyem. Hol egy, hol más esetben hasonlót jelentenek: *marok, pászma, tincs, matring.* 2) Több ilyen tekercekből álló csomó, melyek száma a különféle vidékeken változó. Szathmárban egy kita húsz tekercsből áll, Mátyusföldén huszonhétből, másutt harminczből. Eredete hang- és fogalomrokonság után gyanítva legközelebb áll a *köt* s ebből származott *kötés, kötet, kötő* szókhoz. S *kötni* törökül: *kat-mak*, (hinzufügen, ajouter), a héber קָטַף pedig am. fasciavit és קָטַף am. fascia.

KITÁBLÁZ, (ki-tábláz) ösz. áth. 1) Bizonyos tért, különösen kertet úgynevezett táblákra kihalásít. 2) Jogtudományi ért. az illető hatóság, telek-jegyzőkönyvében följegyzett adósságot mint megszüntet kitérli; ellentéte: *betábláz*.

KITÁBLÁZÁS, (ki-táblázás) ösz. fn. 1) Valamely térnek, különösen veteményes kertnek úgynevezett táblákra kihalásítása. 2) Az illető törvényhatóságnál betáblázott adósságnak mint megszüntet kitérleése a telek-jegyzőkönyvből. V. ö. BETÁBLÁZ.

KITAGAD, (ki-tagad) ösz. áth. Szoros ért. lakit bizonyos vagyomból, örökségből kizár, kirekeszt. *A roszt fiút kitagadni minden keresményből.* V. ö. TAGAD.

KITAGADÁS, (ki-tagadás) ösz. fn. Szó- vagy írásbeli nyilatkozás, melynél fogva valakit bizonyos örökségből vagy jószágból kizárnak.

KITÁGÍT v. **TÁGIT**, (ki-tágít) ösz. áth. Valamit úgy kinyom, kifeszít, hogy tág legyen. *Kaptával kitágítani a bőrt. Viselés által kitágítani a csizmát.* V. ö. **TÁGÍT**.

KITÁGÍTÁS v. —**TÁGITÁS**, (ki-tágítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitágít.

KITÁGÚL v. —**TÁGUL**, (ki-tágúl) ösz. önh. Mondják általán rugalmas, nyulékony testekről, midőn nyomás, húzás, feszítés stb. által kiterjednek. V. ö. **TÁGÚL**.

KITÁGÚLÁS v. —**TÁGULÁS**, (ki-tágulás) ösz. fn. Nyomás v. húzás v. feszítés általi kiterjedés.

KITAJTÉKOZIK, **KITAJTÉKZIK**, (ki-tajtékozik) ösz. k. A tajtékot önmagától kihányja.

KITAKAR, (ki-takar) ösz. áth. Valamely tárgyat v. testet, takarójának elmozdítása által kitüntet, láthatóvá tesz. *Kitakarni a piacra hozott gyümölcsöt. Kitakarni a mellet. Kitakarni a papírokba göngyölgetett drágaszereket.* V. ö. **TAKAR**.

KITAKARÁS, (ki-takarás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitakar.

KITAKARÍT, (ki-takarít) ösz. áth. Szoros ért. akármiféle lakot, és annak részeit, úgymint udvart, folyosót, konyhát, szobát, teremet stb. csinosan, rendszeren kitisztít, rendbeszed. *Főzés után kitakarítani a konyhát. Reggelenként kitakarítani a szobákat. Kitakarítani a padlást.* V. ö. **TAKARÍT**.

KITAKARÍTÁS, (ki-takarítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitakarítanak.

KITAKARODÁS, (ki-takarodás) ösz. fn. Mozgás, midőn valaki valahonnan takarodva kimegy, kilődül.

KITAKARODIK, (ki-takarodik) ösz. k. Valahonnan mindenestül kihordozkodik, kiköltözik, takarodva kimegy, kilődül. *Ezen években sok család kitakarodott a városból.* Néha am. szégyen fejében, vagy valamitől tartva kimegy, kisurran. *Takarodjál ki tüstént szobámból. Észrevevén a rendőroket jönni, kitakarodtak a csapszéki dorbézoldk.* V. ö. **TAKARODIK**.

KITAKARÓDZÁS, (ki-takaródzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitakaródzik.

KITAKARÓDZIK, (ki-takaródzik) ösz. k. Takaróját elvetvén, testét kifödi. A lázas beteg a paplant, dunnát lerugván, kitakaródzott. V. ö. **TAKARÓDZIK**.

KITAKAROSZIK, (ki-takaroszik); l. **KITAKARODIK**.

KITÁKOL, (ki-tákol) ösz. áth. Tákkal kifoltoz v. kitoldoz. V. ö. **TÁK**.

KITALÁL, (ki-talál) ösz. áth. 1) Valamely rejtélyt, pl. mesét, rejtettszót, bizonyos feladott jegyekből megfejt. 2) Valamely ismeretlen titkos dolgot csak úgy gondolom szerint meghatároz. *Találd ki, honnan jövék? kivel beszéltem? Találd ki, hány krajczárt tartok markomban? Kitaláldad szarva között a tőgyét.* (Km.). V. ö. **TALÁL**.

KITÁLAL, (ki-tálal) ösz. áth. A főtt, vagy másképp elkészített ételt fazékból vagy konyhaedényből tálba, tálakba kitölti vagy kiszedi, hogy evés végett asztalra tétessék. Átvitt és gúnyos értelemben: valamit helyén és idején kívül ad elé.

KITALÁLÁS, (ki-találás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitalál.

KITALÁLÁS, (ki-tálalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kitalálnak.

KITALICSKÁZ, (ki-talicskáz) ösz. áth. Talicskával kiviszen, kihord. V. ö. **TALICSKA**.

KITÁMASZKODIK, (ki-támaszkodik) ösz. k. Valamely nyílt hely korlátjára támaszkodva, kitolja testének felső részét. *Kitámaszkodni az ablakból, erkélyről. Kitámaszkodni a nyílt kocsiból.* Rokon értelmű vele: *kikönyököl.* V. ö. **TÁMASZKODIK**.

KITÁMASZT, (ki-támaszt) ösz. áth. Szoros ért. kaput vagy ajtót bizonyos támasz által megerősít, hogy hinyitva, kitérva maradjon. *Doronggal kitámasztani a pajta kapuját. Kitámasztani az utcakaput, hogy a szekerek bizton járhassanak ki s be.* Szélesb ért. kiterjeszt, kiterpeszt. *Kitámasztani a lábukat.* V. ö. **TÁMASZT**.

KITÁMASZTÁS, (ki-támasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitámaszt.

KITÁMOLYGÁS, (ki-támolygás) ösz. fn. Támolyogva kimenés v. kijövés.

KITÁMOLYOG, (ki-támolyog) ösz. önh. Támolyogva kimegy v. kijő. *Szédülten támolygott ki a szobából.* Nagyobb mérvben: *kitántorog.*

KITÁNCZOL, (ki-tánczol) ösz. önh. Visszatérő névmással: *kitánczolni magát*, am. elégségig, fáradtig, untig tánczolni.

KITANÍT v. —**TANIT**, (ki-tanít) ösz. áth. Tanítva kiképez, kiművel valakit v. valamit. *Bizonyos tudományra, művészetre, kézműre kitanítani valakit. Kitanítani a kocsis, nyerges lovakat, vadászbekeket.* Tudósít' vagy 'értesít' helyett idegenszerű kifejezés, mely némelyeknél a latin 'edocere' után jött szokásba. V. ö. **TANÍT**.

KITANÍTÁS v. —**TANITÁS**, (ki-tanítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valakit vagy valamit tanítva kiképez.

KITÁNTORGÁS, (ki-tántorgás) ösz. fn. Tántorogva kimenés v. kijövés.

KITÁNTOROG, (ki-tántorog) ösz. önh. Tántorogva kimegy v. kijő. *Részegen tántorogott ki a kocsmából.*

KITANÚL, **KITANUL**, (ki-tanúl) ösz. áth. 1) Tanulva kiképezi, kiműveli, ügyessé teszi magát valamiben. *Kitanúlni az orvosi tudományokat. Kitanúlni bizonyos mesterséget.* 2) Mint tanuló bizonyos tanidőt bevégez. *Kitanulni tizenkét iskolát.* 3) Valamely könyvnek vagy kéziratnak tartalmát figyelmes olvasás, és elmélkedés által emlékezetébe veszi. *E könyvet elejétől végéig kitanultam.* 4) Észszel kikutat, kifürkész, kitud valamit. *Kitanulni valaminek csinjátdinjét. Kitanulni az emberi természetet.*

„Nehéz tudni ezéjlát, végét,
Kitanulni mesterségét
Az asszonyinak.“

Tréfás vers. (Fáy Andrásról).

5) Önhatólag am. valamely ismeretből lassanként kifogy, kivetkezik. *Vétségére sokból kitanúl az ember. A vén cigány kitanúl a hegedülésből.* V. ö. TANÚL.

KITANÚLÁS v. —TANULÁS, (ki-tanulás) Cselekvés, illetőleg állapot, midőn valaki valamit v. valamiből kitanúl.

KITANÚLHATATLAN, KITANULHATLAN, (ki-tanulhat[at]lan) ösz. mn. Amit v. akit kitanúlni nem lehet. *Isten útai kitanulhatlanok.*

KITANULT, (ki-tanult) ösz. mn. 1) Szélesb ért. ki bizonyos tanéveken, tanintézeteken mint tanuló keresztül ment. *Tíz iskolát kitanult ifjú.* 2) Szorosb értelemben bizonyos tudományban, művészetben, mesterségben kellőleg kiképzett. *Kitanult orvos, gazda. Kitanult kézműves.* V. ö. TANULT.

KITAPASZT, (ki-tapaszt) ösz. áth. Valaminek külsejét, nevezetesen épületét tapasztalással bekeni, behúzza. *Szalmából és agyagból gyúrt tapasztalással kitanasztani az olakat, aklokot, gazdasági épületeket. Kitanasztani a válogfal repedékeit.* Tréfásan: *kitapasztani az arcot, am. festékekkel kendőzni.*

KITAPASZTÁS, (ki-tapasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitanasztanak.

KITAPOD, (ki-tapod) ösz. áth. és gyak. Valamely testnek belét lábball tapodva kinyomkodja. *Kitanapodni a szőlő levét. A nyomtató lovak kitanapodják a gabona szeméit. Kitanapodni a féreg belét. A csatangoló barmok kitanapodják a gyöngye vetést.* Gyakoritobb értelmű: *kitapos.* V. ö. TAPOD.

KITAPODÁS, (ki-tapodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit kitanapod.

KITAPOGAT, (ki-tapogat) ösz. áth. és gyak. Valamit tapogatva kikeres, kifürkész, kiválaszt. *Kitanapogatni a puhább gyümölcsöket. Sütétben kitanapogatni a keresett jószágot. A vak kitanapogatja amit keres.* Átv. ért. bizonyos jelek és nyomok után indulva, a dolgot majd így majd úgy próbálgatva rájön valamire. *Némely titkos, rejtélyes dolgokat kitanapogatni.* V. ö. TAPOGAT.

KITAPOGATÁS, (ki-tapogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitanapogatnak.

KITAPOS, (ki-tapos) ösz. áth. A kitanapod igének gyakoritobb módosulata, mintegy: többször v. ismételve tapod. *A barmok kitanaposták a vetéseket, többet foglal magában mint ha azt mondjuk: kitanapodták.*

KITAPSOL, (ki-tapsol) ösz. áth. Tapsolva kihí, eléidéz valakit. *Színházban kitanapsolni a jeles művészeket. A rablók bokrok közé rejtőzött társaikat kitanapsolni szokták.* V. ö. TAPSOL.

KITAPSOLÁS, (ki-tapsolás) Cselekvés, midőn egyet vagy többeket kitanapsolnak.

KITÁR, (ki-tár) ösz. áth. 1) Szoros tulajd. ért. kaput, ajtót, ablakot egészen kinyit. *Tárd ki az ajtót.*

szénás szekérnek kitérni a kertkaput. 2) Szélesb ért. valamely öblös testnek nyílását kifeszíti. *Kitérni a szájat. Kitérni a szák száját.* 3) Átv. ért. valamit nyilvánosságra kitesz, kiderít. *Nem kell mindent az egész világgal előtt kitérni.* V. ö. TÁR, ige.

KITÁRASZT, (ki-táraszt) ösz. áth. 1. KITÁR.

KITARKÁZ, (ki-tarkáz) ösz. áth. Tarkázva kimeret, kiir, kifest, kimázol, kiezifráz valamit. *Kitarkázni a botot, pipaszárt. Kitarkázni a husvéti tojást. Kitarkázni a falakat.* V. ö. TARKA.

KITARKÁZÁS, (ki-tarkázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitarkáznak.

KITÁROGAT, (ki-tároгат) ösz. áth. és gyak.

1) Gyakran kitar valamit. *Kitároगतni reggel, délben és este az ajtókat. Szellőztetés végett kitarogatni az ablakokat.* 2) Átv. ért. uton, útfélen minden embernek kibeszél valamit, másképp: *kikürtöl, kitrombitál, kidobol.* V. ö. TÁROGAT.

KITÁROL, (ki-tárol) ösz. áth. 1. KITÁR.

KITART, (ki-tart) ösz. áth. és önh. 1) Kézben és bizonyos téren, vonalon kívül tart valamit. *Kitartani a virágos cserepet az esőre. Kitartani a gyereket az ablakon.* 2) Testének valamely tagját vagy részét bizonyos téren, korláton kívül kitolja. *A fekvő beteg kitartja kezét az érverést vizsgáló orvosnak. Fejét a hintóból kitartani.* 3) Bizonyos állapotot kiáll, kitűr, kiszenved, elbir. *Kitartani a nagy hideget, melegét, fájdalmat, kínokat. Kitartani húsz évi fogságot. Három napi koplalást kitartani.* 4) Valakit szükségességekkel ellátva mintegy életben tart. *Három árva gyermeket kitartani. Bizonyos házi szegényt kitartani. Kitartani oly nőt, kivel valaki tilos viszonyban van.* 5) Midőn a menést jelentő tart az alkotó része: önhatólag használtatik, s am. kifelé megy valahonnan. *Kitartani a városból, am. kifelé menni.* 6) Szintén önhatólag am. végig tart. *Az őszön vett tűzifa egész télen kitartott. Kitarót munka, szorgalom.* V. ö. TART.

KITARTÁS, (ki-tartás) ösz. fn. 1) Bizonyos állapotnak kitűrése, kiszenvedése, kiállása; állhatatosság. *Kitartással sokat véghez lehet vinni. Ily nagy munkához kitarás kell.* 2) Valakinek életre való szükségességekkel ellátása. V. ö. KITART.

KITARTÓS, (ki-tartós) ösz. mn. Aki vagy ami erejében sokat vagy sok ideig kitart. *Kitartós ló.*

KITARTÓSÁG v. KITARTÓSSÁG, (ki-tartóság v. —tartósság) ösz. fn. Kitartós állapot vagy minőség.

KITÁRÚL v. —TÁRUL, (ki-tárul) ösz. önh. Egészen kinyilik. *Kitárul a kapu, ajtó.* Átv. ért. nyilvánossá, köztudomásúvá lesz. *A titok végre előbb-utóbb kitárul.* V. TÁR, TÁRUL.

KITÁRULÁS v. —TÁRULÁS, (ki-tárulás) ösz. fn. Teljes kinyílás. Nyilvánossá levés.

KITASZIGÁL, (ki-taszigál) ösz. áth. és gyak.

1) Valakit taszigálva, folytonosan, taszítva, több taszítással kiűz, kihajt valahonnan. *A hársártos sihedert kitaszigálták a csapházból.* 2) Bármily merev

testeket kézzel, vagy lábbal, vagy bizonyos eszközzel taszigálva kinyom valahonnan. V. ö. TASZIGÁL.

KITASZIGÁLÁS, (ki-taszigálás) ösz. fn. Taszigálva kiüzés, kihajtás.

KITASZÍT v. —TASZIT, (ki-taszít) ösz. áth. Valakit v. valamit egyszer megtaszítva kilődít, kivet, kinyom, kital valahonnan. *Addig veszekedett, míg ki nem taszították a házból. A szín alól kitaszítani a kocsit. V. ö. TASZÍT.*

KITASZÍTÁS, —TASZÍTÁS, (ki-taszítás) ösz. fn. Taszítva kilődítés, kivetés, kitalás.

KITÁT, (ki-tát) ösz. áth. Szoros ért. a szájról mondjuk, midőn valaki nagyon kinyitja. *Kitátotta a száját, úgy bámult. Tátsd ki a szádat, am. értelmesen, hangosan szólj. Kitátotta a száját, mint a harcsa. V. ö. TÁT.*

KITATAROZ, (ki-tataroz) ösz. áth. Valamely romladozott, rongyolott művet, különösen épületművet kijavít, kifoltoz. *Kitatarozni a háztetőt, a hajót. V. ö. TATAROZ.*

KITATAROZÁS, (ki-tatarozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitataroznak.

KITAVASZODÁS, (ki-tavaszkodás) ösz. fn. Tél multával a tavasznak kinyílása.

KITAVASZODIK, (ki-tavaszkodik) ösz. k. Tél multával kinyílik, kiderül, kezdetét veszi a tavasz. *Kitavaszkodott az idő, virágoznak a fák.*

KITÉGLÁZ, (ki-tégláz) ösz. áth. Úgynevezett téglázóval v. vasalóval valamely szövetet, pl. posztót, fehernémüt stb. kisimít, ránczait kiegyenlíti. *Kitéglázni a megázott posztóruhát. Kitéglázni a megmosott ingöket. V. ö. TÉGLÁZ.*

KITÉGLÁZÁS, (ki-téglázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitégláznak.

KITEKER, (ki-teker) ösz. áth. 1) Tekerve, azaz erőszakosan forgatva, csavarva kihúz, kiránt valamit. *Valakinek kezéből kitekerni a botot. A fiatal fát tövéből kitekerni.* 2) Tekerve kitör, kigörbít. *Kitekerni valamely állatnak nyakát. V. ö. TEKER.*

KITEKERÉS, (ki-tekerés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitekernek.

KITEKINT, (ki-tekiint) ösz. önh. 1) Egyes pillanatot vetve kinéz. *Kitekinteni az ablakon.* 2) Kimegy, hogy körülnézzen, megvizsgáljon valamit. *Kitekinteni az akolba. V. ö. TEKINT.*

KITEKINTÉS, (ki-tekiintés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitekint.

KITELEL, (ki-telel) ösz. önh. A telet el- v. kitölti. Különösen testi szükségekre vonatkozva: télen által bizonyos ruhát visel, vagy bizonyos mennyiségű, és minőségű eledellel beéri. *Egy pár csizmában és vékony szürben kitelelni. A barmok jobbjára szalmán teleltek ki. Sok szegény ember burgonyán telet ki. V. ö. TELEL.*

KITELELÉS, (ki-telelés) ösz. fn. A télnék ki-eltöltése. V. ö. KITELEL.

KITELELTET, (ki-teleltet) ösz. áth. A barmokat télen által takarmánnyal kitarítja. *Az ökröket árpasszalmával kiteleltetni. A cselédnek két darab marháját kiteleltetni. V. ö. TELEL, TELELTET.*

KITELELTETÉS, (ki-teleltetés) ösz. fn. A barmoknak télen által takarmánnyal kitarítása.

KITELHETŐKÉP v. —KÉPEN, (ki-telhetőkép v. képen) ösz. ih. Amennyire valakinek tehetsége engedi. *Kitelhetőkép iparkodtam eleget tenni. Kitelhetőkép ellátni valakit a szükségességekkel. V. ö. KITELIK.*

KITELHETŐLEG, (ki-telhető-leg) ösz. ih. I. KITELHETŐKÉP.

KITELHETŐ MÓDON, I. KITELHETŐKÉP.

KITELIK, (ki-telik) ösz. k. 1) Bizonyos idő végére jár. *Ma telik ki az idő, melyre megfogadtalak. Ha kitelik az esztendő, megfizetem a kamatot.* 2) Távolító ragu névvel vagy személyes névmással am. bír annyi tehetséggel, megteheti. *Kitelik tőle, hogy fizessen. A szegény embertől ki nem telik, hogy naponként borral, sülttel éljen. Néha am. hajlandó valamit tenni, vagy elhagyni. Könnyen kitelik tőle, hogy megszólja az embert. Kitelik tőle, hogy rád sem néz.* 3) Kikerül valamely mennyiségből. *Ezen vég posztóból egy köpeny, dolmány és nadrág kitelik.*

KITÉP, (ki-tép) ösz. áth. Tépve kiszed valamit, különösen vékony szálu testeket. *Kitépni az ősz hajszálakat. Kitépni a gyöngye növényeket. Kitépni a madár tollait. Kitépni a szövet rojtjait. Az urak vesznek öszve, s a jobbágyok haját tépik ki. (Km.). (Humiles laborant, ubi potentes dissident). Átv. ért. bizonyos érzelmeket gyökerestül kiírt. *Kitépni a szívből valaminek emléket. V. ö. TÉP.**

KITÉPÉLŐDIK, (ki-tépélődik) ösz. belsz. Tépélődve kimenekül valahonnan. *Kitépélődni a verekedők kezei közül. Kitépélődni a tuskás sűrűből. V. ö. TÉPÉLŐDIK.*

KITEPER, (ki-teper) ösz. áth. Teperve, azaz tiporva, tepiczkelve, apró, süri tapadásokkal kinyom, kiszorít valamit. *Kiteperni a kártevő férgek belét. V. ö. TEPER.*

KITÉPÉS, (ki-tépés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitep.

KITÉR, (ki-tér) ösz. önh. 1) Kilép az útvonalból, hogy más jövő-menőnek helyet adjon, vagy hogy valamit kikerüljön, vagy akármely más okból. *A szemközt jövő népcsoport elől kitérni. A kátyu elől kitérni. Az alvó kocsis lovai hamar kitérnek az útból. Terhes székérnek, részeg embernek az Isten is kitér. (Km.).* 2) Átv. ért. a kapezásokodó, ellenkező embernek enged, vagy kikerüli őt, hogy az ellenszegülési alkalmat akadályozza. *Ezen ember előtt legjobb kitérni. Kitért előle, s ott hagyta.* 3) Átv. ért. bizonyos vallási felekezetből kilép. 4) Használják némely vidékeken: *kifér* helyett is. V. ö. KIFÉR.

KITERÉGET, (ki-teréget) ösz. áth. és gyak. 1) Valamely lappatag testet egész terjedelmében kibontogat, laposan kinyújt. *Kiterégetni a nedves ruhát.*

kat, hogy száradjanak. 2) Omlékony testeket szétterít. *Kiteregetni a földre hordott ganajkupaczkokat. Kiteregetni a megázott széndt, gabonát.* V. ö. TERÉGET.

KITERÉGETÉS, (ki-terégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiteregetnek.

KITEREMT, (ki-teremt) ösz. áth. Bárhonnán is elé- vagy megszerez.

KITEREPÉLYÉDIK, (ki-terepélyedik) ösz. k. Általán, akármely testről mondható, midőn terepélyesen kinyúlik. *Sodrófa alatt kiterepélyedik a tészta. Kiterepélyedik a keletlen kenyér.* Szorosb ért. mondják növényekről, midőn ágaik, leveleik, testeik kiterjednek. *Kiterepélyedik a tölgyfa. almafa. Kiterepélyednek némely káposztafajok, gombák stb.* V. ö. TEREPÉLY.

KITÉRÉS, (ki-térés) ösz. fn. Általán cselekvés, midőn valaki bizonyos vonalból kitér. Átv. ért. szóbeli vagy írásbeli előadásban a beszéd főtárgyától némi eltávozás, némely mellékes dolgoknak említése. *Sok kitérésekkel értekezni valamiről.* V. ö. KITÉR.

KITERÍT v. — **TERIT**, (ki-terít) ösz. áth. 1) Lapos testet egész terjedelmében kibontva fektet. *Kiteríteni a köpenyt, ponyvát, lepedőt, paptrüveket.* 2) Omlékony részekből álló testet szétozlat. *Asztalra kiteríteni a babot, borsót.* 3) Halottat kinyújtóztat. V. ö. TERÍT.

KITÉRÍT v. — **TÉRIT**, (ki-térít) ösz. áth. 1) Bizonyos útvonalból kiléptet, kijárat. *Kiteríteni a vonóbarmot a szemközt jövő katonaság elől. Kiteríteni a szekeret a hintó elől.* 2) Valakit rábeszél, rávesz, hogy egyik vallásból a másikba térjen ki. V. ö. KITER.

KITERÍTÉS v. — **TERITÉS**, (ki-terítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiterítenek.

KITÉRÍTÉS v. — **TÉRITÉS**, (ki-térítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiterítnek.

KITERJED, (ki-terjed) ösz. önh. 1) Széle hossza kitágul, nagyobbul, kinyúlik. *Az árvíz kiterjed a határ nagyobb részén. Ezen puszta hat falu határáig kiterjed. Bakony erdeje több vármegyére kiterjed.* 2) Átv. ért. valaminek erkölcsi, szellemi ereje, működése kihat. *A király hatalma egész országra kiterjed. Az angol kereskedés a világ minden részeire kiterjed.* V. ö. TERJED.

KITERJEDÉS, (ki-terjedés) ösz. fn. 1) Kitágulás, kinyúlás széltében hosszában. *Az árvíz kiterjedését gátokkal akadályozni.* 2) Bizonyos térségnek nagysága; terület. *Magyarországnak kiterjedése négy ezer négyszögü mértföldnél nagyobb. E város határának kiterjedése ötvenezer hold.* V. ö. TERJEDÉS.

KITERJEDSÉG, (ki-terjedség) ösz. fn. Kiterjedt állapot v. tulajdonság.

KITERJESZKÉDÉS, (ki-terjeszkedés) ösz. fn. Állapot vagy működés, midőn valami vagy valaki kiterjeszkedik.

KITERJESZKÉDIK, (ki-terjeszkedik) ösz. k. 1) Valamely térről mondjuk, midőn széltében vagy hosszában, vagy mindkét irányban kitágul, kinyúlik. *A Balaton Kenesétől Keszhelyig kiterjeszkedik. Buda a Duna partján majd egy mértföldnyire kiterjeszkedik.* 2) Átv. ért. mondjuk erkölcsi szellemi hatásról vagy működésről, mely messze kihat. 3) Előadásában több felé s különösen másnemű tárgyakra is terjeszkedik. V. ö. KITERJED.

KITERJESZT, (ki-terjeszt) ösz. áth. Széltében vagy hosszában, vagy mind a két irányban kitágít, kinyújt valamit. *Kiterjeszteni a madárhálót, a ponyvát. Kezeket, lábakat kiterjeszteni.* Átv. ért. bizonyos szellemi, erkölcsi működést, vagy más cselekvő hatást mindenfelé üz. *A hódítók kiterjesztik hatalmukat.* V. ö. TERJESZT.

KITERJESZTÉS, (ki-terjesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki kiterjeszt valamit. *Hatalom, urodalom kiterjesztése. A tudományok kiterjesztését a nyomdászat nagyon előmozdította.* V. ö. KITERJESZT.

KITÉRŐ, (ki-térő) ösz. mn. Aki vagy ami kitér. *Kitérő utas. Kitérő válasz.*

KITÉRŐLEG, (ki-térőleg) ösz. ih. Kitérő módon. *Kitérőleg válaszolni a fölhívásra v. föltett kérdésre nem adni egyenes feleletet.*

KITERPESZKÉDÉS, (ki-terpeszkedés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kiterpeszkedik.

KITERPESZKÉDIK, (ki-terpeszkedik) ösz. k. Mondják arról, ki lábait s lábszárait egymástól széttolja.

KITERPESZT, (ki-terpeszt) ösz. áth. Mondják a lábokról, és lábszárakról, midőn valaki azokat jobbra balra, vagy előre hátra, egymástól széttolja. *Birkózásban kiterpeszteni a lábakat.*

KITERPESZTÉS, (ki-terpesztés) ösz. fn. A lábknak vagy lábszáraknak egymástól széttolása.

KITERÜL, (ki-terül) ösz. önh. l. KITERJED.

KITÉSZ, (ki-tész) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos körön, vonalon kívül fekvő, vagy nyílt helyre tesz. *A megölt vadat kitenni a fagyra. Az asztalt kitenni a szobából. Az eladó hordót, szekrényt kitenni az utcára.* 2) Valakit bizonyos állapotból, hivatalból kimozdít. *Kitenni a falu jegyzőjét. Kitenni valakit a bíróságból.* Átv. ért. *kitenni valakinek a szűrét*, am. népies kifejezéssel a szolgálatból vagy hivatalból minden teketória nélkül kimozdítani. 3) Önhatólag: *kitenni magdért*, am. valamiben kitüntetni, derekasan viselni magát. *Kitenni valakin*, am. kifogni rajta, őt bizonyos vetélkedésben, versenyben meggyőzni. *Rajtam ki nem teszsz (fogsz). Aki rajta kitenni (kifogni) bír, ember legyen a talpán. Magdát kitenni valakiért*, am. veszélyeztetni.

„A csatában magam kitettem ezerért.”

Zrínyi.

KITÉTEL, (ki-tétel) ösz. fn. 1) Tétel, bizonyos körön, vonalon, határon kívül. 2) Kimozdítás valamely állapotról, különösen hivatalból. 3) Szó vagy mondat, mely által bizonyos fogalmat vagy itéletet fejezünk ki. *Szabatos, a dolgot helyesen kifejező kitétel. Póriás, népies, tudományos kitétel. Homályos, kétes kitétel.* V. ö. **TÉTEL**.

KITETSZIK, (ki-tetszik) ösz. k. 1) Szembeötlő jelek, tulajdonságok által kitünik, kilátszik. *A nagyok kitetszenek a kicsinyek közül. A szerencsen kitetszik a fehérek közül. A tornyok, paloták, templomok kitetszenek. A szamar is kitetszik a juhok közül.* (Km.) 2) Bizonyos eredményél vagy működésnél fogva kitünik. *Harcban tetszik ki bizonyosan, ki a vitéz. A próbatétlből tetszik ki, mint iparkodott a tanuló. Csak kitetszik, ki az ember.* V. ö. **TETSZIK**.

KITÉTT, (ki-tétt) ösz. mn. Általán, amit tulajdon értelemben kitétek valahonnan vagy valahová, l. **KITÉSZ**. Különösen: *kitett gyermek, am. lelenz. Kitétt nap, am. határozott, kiszabott, kitűzött nap.*

KITETVEZ, (ki-tetvez) ösz. áth. Valamiből a tetveket kiszedi. *Kitetvezni az üng ránczeit. Kitetvezni a gyerek fejét.* V. ö. **TETVEZ**.

KITID, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kitidre, —én, —röl.*

KITILÓL, (ki-tilól) ösz. áth. Tiló nevű eszközzel a kendert vagy lent törli és kitisztítja a pozdorjától. *Az áztatott és megszáritott kenderkévéket kitilólni.*

KITILÓLÁS, (ki-tilólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitilólnak.

KITILT, (ki-tilt) ösz. áth. Bizonyos körből, helyről kimenni paransol, kizár valakit. *A csavargókat kitiltani a városból. A henye ifjakat kitiltani a tanodából. A népiátokat kitiltani az országból. Valakit az Anyaszentegyházból kitiltani. Mondjuk oktalán állatokról is. Kitiltani az ebeket a színházból, a gyűlésteremből.* V. ö. **TILT**.

KITILTÁS, (ki-tiltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit kitiltanak.

KITIPOR, (ki-tipor) ösz. áth. Tiporva kinyom, kiszorít valamit rendes helyzetéből. *Kitiporni holmi apró állatok bélét. Kitiporni a gyünge kerti növényeket.* V. ö. **TIPOR**.

KITISZTÁL, (ki-tisztál) ösz. áth. Általában a mi mocskos, szennyes, szurtos volt, mosás, szapulás, kefélés stb. által, különösebben pedig a poros, szemetes gabonaféléket s magnuméket válogatás, stb. által tisztává tesz. *A szennyes ruhákat mosás, a polyvás gabonát szórás, rostálás által kitisztálni.* V. ö. **TISZTÁL**.

KITISZTÁLÁS, (ki-tisztálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitisztálnak.

KITISZTÁZ, (ki-tisztáz) ösz. áth. Tisztává v. tisztássá tesz. *Kitisztáznai tuskéktől a rétet, szántóföl-*

det. Kitisztáznai oda nem tartozó részekből az erdőt. Minden adósságaiból kitisztázta magát.

KITISZTÁZÁS, (ki-tisztázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitisztáznak.

KITISZTÍT v. —**TISZTÍT**, (ki-tisztít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. valamely szennyes, mocskos tetet vagy tért tisztává tesz. *Kitisztítani a ronda házat, a szemetes udvart, a gazos kertet. Kitisztítani a rozsdás fegyvereket, a mocskos edényeket. Kitisztítani a pipákat, pipaszárazakat.* 2) Átv. ért. az erkölcsi mocskot letörli. *Kitisztítani magát valamely bűnvádtól. Gyónás, és bánat által kitisztítani magát a bűnöktől.* V. ö. **TISZTÍT**.

KITISZTÍTÁS v. —**TISZTÍTÁS**, (ki-tisztítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által kitisztítanak, tisztává tesznek valamit. V. ö. **KITISZTÍT**.

KITISZTOGAT, (ki-tisztogat) ösz. áth. és gyak. 1) Folytonosan vagy gyakran kitisztít valamit. *Félévbe került kitisztogatni e házat. Havonként kitisztogatni a lakszobát.* 2) Gondosan, a legkisebb részletekig kitisztít valamit. *A könyvtárban levő könyveket egyenként kitisztogatni. A teremnek pallózatát, falait függönyeit, bútorait kitisztogatni.* V. ö. **TISZTOGAT**.

KITISZTOGATÁS, (ki-tisztogatás) ösz. fn. Gyakori, folytonos, gondosan véghezvitt kitisztítás.

KITISZTÚL v. —**TISZTUL**, (ki-tisztúl) ösz. önh. 1) A szennynek, mocskoknak, piszoknak, rozsdának stb. elhárítása által tisztává leszen. *Fenés, közsürülés által kitisztulnak a kések. Sikárolás által kitisztulnak az edények.* 2) Mondjuk az időről, vagy égről, midőn kiderül. *Kitisztul a nap, az ég, az éjszaka.* 3) Átv. ért. erkölcsi szennyből kivetkezik, kimosdik. *Keresztség, penitencziatarlás által kitisztulni a bűnökből. Törvénszék előtt kitisztulni a bűnvádból.* V. ö. **TISZTUL**.

KITISZTULÁS v. —**TISZTULÁS**, (ki-tisztulás) ösz. fn. Állapotváltozás, midőn kitisztul valami, vagy átv. ért. valaki. V. ö. **KITISZTUL**.

KITÓDÍT v. —**TÓDÍT**, (ki-tódít) ösz. áth. Eszközi, okozza, hogy többen, együtt, seregesen, csoportosan kiuyomuljanak, kimenjenek, kirohanjanak valahonnan vagy valahová.

KITÓDÍTÁS v. —**TÓDÍTÁS**, (ki-tódítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki többeket kítódít.

KITÓDÚL v. —**TÓDUL**, (ki-tódúl) ösz. önh. Tódulva, azaz magát előre tolvá, seregesen, csapatosan kimegy v. kijő. *Tűzveszélykor kítódúl a nép a színházból, a templomból. Kítódúlni az utcára.* V. ö. **TÓDÚL**.

KITÓDÚLÁS v. —**TÓDULÁS**, (ki-tódulás) ösz. fn. Seregesen, csapatosan, tolongva kimenés, kiuyomulás.

KITOL, (ki-tol) ösz. áth. 1) Valakit v. valamit maga előtt tolvá, tasztíva bizonyos vonalon, határon kívül helyez. *Neki vetett vállal kitolni valakit helyéből. A szekeret kitolni a színből. A taligát kitolni az utcára.* 2) Valamely szűk körbe, öbölbe, csöbe szo-

rult testet helyéből kinyom. *Kitolni a szemet. Kitolni a bodza bélélt. Kezét kitolni a résen, likon. Kitolni a deszka csomóját.* V. ö. TOL.

KITOLÁS, (ki-tolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit kitolnak.

KITOLD, (ki-told) ősz. áth. Valamit megtoldva kiegészít. *Kitoldani a szűkre vagy rövidre szabott ruhát.* V. ö. TOLD.

KITOLDÁS, (ki-toldás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kitold.

KITOLDÍT, I. **KITÓDÍT**.

KITOLDOZ, (ki-toldoz) ősz. áth. és gyak. Toldozva, azaz több toldást csinálva kiegészít, kifoltoz, kitataroz valamit. *Kitoldozni a több helyen megrongált kerítést. Kitoldozni a réses padlózatot.* V. ö. TOLDÓZ.

KITOLDOZÁS, (ki-toldozás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitoldoznak.

KITOLDÚL, (ki-toldúl) ősz. önh. I. **KITÓDÚL**.

KITOLÓDIK, (ki-tolódik) ősz. belsz. Tolódva, azaz mintegy maga magát előre tolva kinyomúl. *A megindult Duna zaja kitolódott a partokra. A megrepedt hurka töltelke kitolódik.*

KITOLÓKÁSA, (kitoló-kása) ősz. fn. Risből vagy köleskásából hús nélkül készített étel, melylyel népies szokás szerint az unalmassá vált vendégnek tudtára adják, hogy elmehet. Néha tréfából a búcsúzó vendégnek is adják, de már lúdaprólékkal vagy másnemű hússal is, pl. fűrjjel stb. jól elkészítve. Az ímént érkezett kedves vendég elé tett illetélen étel neve: *szoktatókása.* V. ö. CZOKIPOHÁR.

KITOLONG, (ki-tolong) ősz. önh. Tolongva kijő vagy kimegyen. *Május elsőjén, ha szép az idő, tömegesen tolong ki a nép a városból.*

KITOMBOL, (ki-tombol) alakjára önh. azonban ez öszvetételben visszahatólag használtatik: *kitombolja magát*, am. elégségig vagyis addig tombol, míg kedve tartja, vagy beleún stb. *Sok ifjú ember, míg magát kitombolja, egészségét, s vagyónát is feláldozza.*

KITOMPÍT v. —**TOMPIT**, (ki-tompít) ősz. áth. Valamely vágó, metsző eszköznék élettompává teszi. *Kitompítani a kard élett.*

KITOMPÚL v. —**TOMPUL**, (ki-tompúl) ősz. önh. Valamely vágó, metsző eszköznék éle tompává lesz. *Kitompúlt a beretva éle.*

KITOTOLÁZ, (ki-totoláz) ősz. áth. Totolázva, azaz ideoda tapogatódzva kikeres, kimotoz valamit, vagy holmit. Különösen az ügyetlen lassu keresgélőről mondják. V. ö. TOTOLÁZ.

KITÖLT, (ki-tölt) ősz. áth. 1) Folyó vagy omlékony részekből álló testet tartalék edényéből, öbléből kifordít. *Kitölteni palackból a bort. Szákból kitölteni a gabonát. Egy zacskó aranyat kitölteni az asztalra.* 2) Valamely ürességet, hézagot kitöm. *Kitölteni a gödröket. Kitölteni poronddal az úti kátyulókat.* 3) Időre vonatkozva, valamit bizonyos idő alatt csele-

kedve vagy szenvedve végez. *Valakinek szolgálatában több évet kitölteni. Tíz évi rabságot kitölteni. Bizonyos időt játékkal, sétálással kitölteni.* V. ö. TÖLT.

KITÖLTÉS, (ki-töltés) ősz. fn. Cselekvés, illetőleg kitarítás, végezés, mely által kitöltünk valamit. V. ö. KITÖLT.

KITÖLTÖGET, (ki-töltöget) ősz. áth. és gyak. 1) Folyó vagy omlékony testeket tartaléköbleikből kiereget, kiforgat. *A bort kis poharakba kitöltögetni. A gabonát kitöltögetni a zsákokból. A szedett gyümölcsöt kitöltögetni a kosarakból.* 2) Ürességet, hézagot bolmi oda töltött testekkel kifoltozgat, kitömöget. V. ö. KITÖLT, és TÖLTÖGET.

KITÖLTÖGETÉS, (ki-töltögetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitöltögetnek.

KITÖM, (ki-töm) ősz. áth. Valamely puha vagy nyulékony, rugalmas testnek öblét más testtel úgy megrakja, hogy telj legyen, s mintegy kinyomuljon, kidudorodjék. *Kitömni lészörvel a pamlagot, párnát. Kitömni a madarak bőreit. Kitömni a mellet, fart, vagyis a mellet, fart takaró ruhák közét.* V. ö. TÖM.

KITÖMÉS, (ki-tömés) ősz. fn. Cselekvés, midőn kitömnek valamit. V. ö. KITÖM.

KITÖR, (ki-tör) ősz. áth. és önh. 1) Valamely szilárd testet a vele szoros kapcsolatban álló testtől, vagy részektől törve kiszakaszt. *Kitörni a kezét, lábat. Kitörni a fogakat. Kitörni a fiatal fákat. Kitörni az ablakot. Kitörni a kasza élett. Kitörni a nyakát.* „Összetöröm magamat, kitöröm a nyakamat, még sem hagyom magamat.“ (Tánczvers). 2) Átv. ért. mondjuk lázas, és idegrázó nyavalyákról. *Kitörte a hideg. Majd kitörte a nehéz nyavalya, úgy megijedt. Hogy a kórság törjön ki! 3) Átv. ért. és önhatólag, am. nagy erővel, hatályosan, és hirtelen neki fog valaminek, különösen, kirohan, kinyomúl. *Kitört a lázadó nép. Kitört a hadsereg a várból. Kitört belőle a nagy harag. A láng kitört az ajtókon, ablakokon. Az árvíz kitört a gátok közül. Kitör a tengeri sélvész.* V. ö. TÖR.*

KITÖRDEL, (ki-tördel) ősz. gyakorító áth. Egymás után kitör. *A hóaljágakat a szőlővesszőből kitördelni.*

KITÖREDEZIK, (ki-töredezik) ősz. gyakorító áth. k. Egymás után vagy több ízben kitörnek. *A kerti melegágyak ablakai télen át nagy részben kitöredeznek.*

KITÖRÉS, (ki-törés) ősz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit kitör valaki. *A fák kitöréseért keményen büntetni.* 2) Szenvedő állapot, midőn valami kitörnek. *Kezek, lábak kitörése következtében meghalni.* 2) Kirohanás, hirtelen, erőszakos, hatályos kinyomulás. *Kitörés a várból, a sánccok közül. Lángok, fűrgetegek, árvizek kitörése.* 4) Átv. ért. valamely erős indulatnak kifakadása. *A régen forralt haragnak, boszúnak kitörése borzasztó.* V. ö. KITÖR; KITÖRIK.

KITÖRIK, (ki-törük) ősz. k. Mondjuk merev szilárd testről, midőn valamely része erőszak által kiszakad, kiválik, vagy mint egész a vele kapcsolat-

ban lévő testtől erőszakos rontás által kifordul. *A kerék közé akadt láb kitörlik. Esésben kitörött a keze. A köbe ütődött kaszavas kitörlik. V. ö. TÖRIK.*

KITÖRLÉS, (ki-törlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki kitöröl valamit. *Hibásan irt szók kitörlése. V. ö. KITÖRÖL.*

KITÖRLÖDIK, (ki-törlődik) ösz. belsz. Valamely írás, festés, rajz, vézés stb. mintegy önmagától elenyész, megsemmisül, olvashatlanná vagy láthatlanná lesz. *A régi pecsétből kopás által a betűk gyakran kitörlődnek.*

KITÖRÖL v. —**TÖRÖL**, (ki-töröl) ösz. áth. 1) Írást vagy festést törölve, eltörölve megsemmisít, s mintegy kivesz, kihagy. *Némely helytelen kifejezéseket kitörölni. A könyvből kitörölni az előbbi tulajdonos nevét. Innen átv. ért. kitörölni valakinek nevét bizonyos jegyzékből, am. a többiek közül kihagyni, kizárni. Kitörölték őt az élet könyvéből. 2) Törölve kitesztít. *Kitörölni a tárgyokat, poharakat. Kitörölni a könyvet. V. ö. TÖRÖL.**

KITÖRÖLGET, (ki-törölget) ösz. áth. és gyak. Gyakran, folytonosan, vagy lassan-lassan kitöröl valamit. *Kitörölgetni az ivóedényeket. Kitörölgetni a megfízett dréjegyzékeket. Kitörölgetni a szennyes tárgyokat.*

KITÖRÖLGETÉS, (ki-törölgetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitörölgetnek.

KITRÉFÁL, (ki-tréfál) ösz. áth. Tréfálva kicisúfol, neveltség tárgyává tesz valakit.

KITROMBITÁL, (ki-trombitál) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. trombitaszó mellett kihirdet valamit. 2) Átv. és szokottabb ért. teli torokkal kihíresztel valamely titkot vagy ujságot. Máskép : *kikürtöl, kidobol.*

KITTÖLY, (ket-tö-ly) fn. tt. *kittöly-t, tb. —ök*, harm. szr. —e. Duplán szövött vastag vászon, különösen zsáknak és ponyvának való. Máskép a nép nyelvén : *kittő, kuttü. Mint értelme mutatja, eredetileg kettöly s gyöke ket v. két, mivel kettözött vagy kétszerezett szövet. (Zwillich, nem : Kittel).*

KITTÖLYNADRÁG, (kittöly-nadrág) ösz. fn. Kittölyből, azaz kétszövetű vászomból csinált nadrág. Csálóközben *kuttüynadrág*; tréfásan : *kukoricznadrág.*

KITTY-KOTTY, ikerített hangutánzó szó, mint fn. tárgyesete : *kitty-kottyot* vagy néha : *kittyet-kottyoi.* Többszörös kotyogó hang.

„Édes a te danolásod,
Jérezforma kotyogásod.
Kitty-kottyod ünnepi ének,
Bús szívemnek, szegénykének.“

Csokonai. (A csikóbőrös kulacsához).

KITUD, (ki-tud) ösz. áth. 1) Fürkészés, tudakozás által bizonyos tudomást szerez valamiről. *Végre kitudtam a dolog mibenlétét. 2) Valakit bizonyos birtokból, tulajdonból peres úton, vagy más-képen ravaszul, álnokság által jogtalanul kizár, ki-*

rekeszt. *Különféle fortélyok, fogások által kitudni valakit jószágából. Az uzsorások kitudták őt mindenéből. E második értelmű tud semmi fogalmi rokonságban nincsen a tud (scit) igével, s valószínűleg vagy düt volt eleinte, a du gyöktől, honnan dül is ered; vagy pedig to gyöktől, honnan tova, tól, és té-tó származnak, tod. Ezek szerint valakit kidútni v. kitodni annyit teune, mint kidúlni vagy kitolni, azaz mindenképen : birtokából, vagyónából kifosztani.*

KITUDAKOL, **KITUDAKOZ**, (ki-tudakol v. —tudakoz) ösz. áth. és gyak. Tudakolva kikérdez, kivizsgál valamit. *Házról házra menve kitudakolni v. tudakozni az elveszett jószágot. V. ö. TUDAKOZ.*

KITUDAKOLÁS v. **KITUDAKOZÁS**, (ki-tudakolás v. —tudakozás) ösz. fn. Tudakolva kikérdezés, kivizsgálás.

KITUDÓDIK, (ki-tudódik) ösz. belsz. Mintegy önmagától, véletlenül, váratlanul, történetesen tudomásra jő, s kiderül bizonyos titok. *Mikor nem is gondoltuk, akkor tudódék ki a gyilkos. V. ö. TUDÓDIK.*

KITÚR, (ki-túr) ösz. áth. 1) Földet vagy omlékony testet orral, vagy bizonyos hegyes eszközzel hasítva kiváj, kiás. *A vakandok kitúrja a rétet. Szokottabban : feltúr. 2) A földből, vagy más omlékony testből túrva kiforgat valamit. *A disznók kitúrják az elültegett kukoriczát. A szántóvas köveket és csontokat túrt ki. 3) Átv. ért. erőszakos, illetlen, törvénytelen módon kizorít valakit valahonnan, vagy valamely birtokból. *A felnőtt gyermekek kitúrták özvegy mostohájokat a házból. 4) Midőn a fenéről átokképen mondják : fene túrjon ki, am. túrosra, évesre, genyedttő törje testedet, mint a ló hátát a hám. V. ö. TÚR.***

KITÚRÁS, **KITURÁS**, (ki-túrás) ösz. fu. Cselekvés, midőn valami vagy valaki valamit vagy valakit kitúr.

KITUSÁZ, (ki-tusáz) ösz. áth. Tusával kinyer, kivi.

KITUSZKOL, (ki-tuszkol) ösz. áth. Tuszkolva, azaz taszigálva kitol, eltávolít valakit valahonnan. Átv. ért. nagynehezen kiad oly kelletlen személyen, ki maradni akarva. V. ö. TUSZKOL.

KITÜNDÖKLIK, (ki-tündöklik) ösz. k. Tündöklő fénye által kitünik. *Az aranyos kúpu torony kitündöklik a többiek közül. A hajnali csillag kitündöklik a többiek sorából. V. ö. TÜNDÖKLIK.*

KITÜNDÖKÖLTET, (ki-tündököltet) l. KITÜNTET.

KITÜNIK, **KITÜNİK**, (ki-tünik) ösz. k. 1) A szemidegekre, látszervekre ki-válóság hat, a többi közül különösen kilátszik, kiáll. *Nagy termete által az egész népből kitünik. Kitünik a szeg a zsákból. (Km.). 2) Átv. ért. szellemi, erkölcsi tekintetben a többi közül kiválik. *Elmetehetségei és szorgalma által kitünik. 3) Átv. ért. eredménykép következik, világos dolog gyanánt áll előttünk. *Mind ezekből kitünik, hogy stb. V. ö. TÜNİK.***

KITÜNÖ, KITÜNÖ, (ki-tünő) ösz. mn. Anyagi vagy szellemi, vagy erkölcsi tekintetben a többi rokonneműek közül kiváló, szembeéltő; különösen : jeles, derék. *Kitünő arcz, termet, szépség. Kitünő ész, elmehetőség. Kitünő szorgalom, ipar, magaviselet.* V. ö. **KITÜNIK.**

KITÜNÖLEG, KITÜNÖLEG, (ki-tünőleg) ösz. ih. A többi rokonneműek közül kiválólag; jelesen, derekasan. *Kitünőleg vörös szakál. Kitünőleg viselni magát.* Szónoki vagy más választékos előadásban valamely köznévnél egy kitünő tárgyra, főleg személyre alkalmazása által (per excellentiam, par excellence); ilyenek : a *böles király* (Salamon helyett); a *szent király* (Szent István helyett); a *nagy király* (Hunyady Mátyás helyett); a *nagy hazafi* (Széchenyi I. helyett); az *apostol* (Szent Pál helyett); az *örök város* (Róma helyett). V. ö. **KITÜNÖ.**

KITÜNTET, (ki-tüntet) ösz. áth. Mint a maga nemében jeleset, derekast dicsérve, méltatva, jutalmazva stb. a többiek közül kiemel, megkülönböztet valakit, a közfigyelmet ráirányozza. Visszaható névmással : *kitüntetni magát*, am. a maga nemében, működési, hivatali stb. körében kiválólag jeleskedni.

KITÜNTETÉS, (ki-tüntetés) ösz. fn. Jeles, derekas, kitünő érdemekért megdicsérés, méltatás, magasztalás.

KITÜRÉS, KITÜRÉS, (ki-türés) ösz. fn. L. **KITARTÁS, 1).**

KITÜRÖ, KITÜRÖ, (ki-türő) ösz. mn. Soká vagy végig tűrő, kitartó. *Kitürő szorgalommal sokra lehet menni.*

KITÜSZKÖL, (ki-tüszköl) ösz. áth. Tüszkölve, tüszköléssel kifű. *Kitüszkölte orrából a nyálkát.*

KITÜZ, (ki-tüz) ösz. áth. 1) Valamit nyilvános helyre, közlátomásul kiakaszt. *Kitüzni a zászlókat. Kitüzni a nemzeti szalagokat.* 2) Valamely bizonyos időt határoz. *Kitüzni a napot, órát.* 3) Helyet határoz meg. *Gyűlésül kitüzni a vidék fővárosát.* 4) Valamit tüvel kivarr, kihímez, kifoltoz. V. ö. **TÜZ,** ige; és **TÜ.**

KITÜZDEL, (ki-tüzdel) ösz. áth. Tüzdelve kivarr. V. ö. **TÜZDEL.**

KITÜZÉS, (ki-tüzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kitüznek.

KITÜZESÉDIK, (ki-tüzesedik) ösz. k. Areza a belső hévtől, forráságtól, vagy sebe vérveres színüre változik, kigyógyulad.

KITY-KOTY; I. KITY-KOTTY.

KIUGRÁS, (ki-ugrás) ösz. fn. Ugorva kimenés. V. ö. **KIUGRIK.**

KIUGRASZT, KIUGRAT, (ki-ugraszt v. —ugrat) ösz. áth. Kiugrani kényszerít valakit vagy valamit. *A tolvajokat kiugrasztani a kertből, udvarból. A nyulat kiugrasztani a bokorból.* V. ö. **UGRASZT.**

KIUGRASZTÁS, KIUGRATÁS, (ki-ugrasztás v. —ugratás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kiugratnak, ugrasztanak.

KIUGRIK, (ki-ugrik) ösz. k. 1) Ugorva kimegy v. kijő valahonnan. *Kiugrani az ablakon. Kiugrani a kerítésen, kapun. Nyúl ugrott ki a bokorból.* 2) Kipattan, kifakad. *Kiugrik a szikra. Úgy pofonvágták a korcsmában hogy kiugrott a szeme. Kiugrott a dugasz. Tréfásan : kiugrott barát, aki a szerzetet elhagyta.* V. ö. **UGRIK.**

KIÚJÚL v. —UJUL, (ki-újul) ösz. önh. Ami már elavulni látszott, ismét új állapotban tűnik elé. *Kiújul a seb. Tavasszal kiújul a természet.* V. ö. **ÚJ, ÚJÚL.**

KIÚSZ, KIÚSZIK, (ki-úsz v. —úszik) ösz. önh. Úszva kimegy, kimenekül, kiszáll. *A vízbe vetett eb kiúsz a partra.* V. ö. **ÚSZ, ÚSZIK.**

KIÚTASÍT v. —UTASIT, (ki-útasít) ösz. áth. Útat mutat neki a kimenésre, kimeneni kész, parancsol.

KIUTASÍTÁS, KIUTASÍTÁS, (ki-utasítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kiutasítanak.

KIÚTAZ, KIÚTAZIK, KIUTAZIK, (ki-úta v. —útazik) ösz. k. Mint útas kimegy, kivándorol valahova. *Kiútazni a külföldre.* V. ö. **ÚTAZ és ÚTAZIK.**

KIÜGET, (ki-üget) ösz. önh. Szoros ért. mondjuk lóról, számarról, midőn ügető léptekkel kisiet. *Az ölből szabadult ló kiüget a mezőre.* Továbbá emberről, ki ügető lovon v. számaron kimegyen. *Nagynehezen kiügettünk.* V. ö. **ÜGET.**

KIÜGETÉS, (ki-ügetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami vagy valaki kiüget.

KIÜL, (ki-ül) ösz. önh. 1) Bizonyos nyilt, köz helyre ül. *Kiülni a folyósóra, udvarra, kapu alá, utcára.* 2) Átv. ért. mondják a szemekről, melyek ki-dőlednek. *Kiül a szeme, mint a bagolyé.* V. ö. **ÜL.**

KIÜLŐ, (ki-ülő) ösz. mn. 1) Aki vagy ami kiül. *Kiülő szemek.* 2) Kiálló, kiszökellő. *Kiülő párkány, szikla.*

KIÜREGÍT, (ki-üregít) ösz. áth. Valamely tömör testet úgy kiváj, hogy ürege legyen. *Kiüregíteni a part oldalát. Kiüregíteni a pinczének való sziklát.* V. ö. **ÜREG.**

KIÜRESÉDIK, (ki-üresedik) ösz. k. lásd : **KIÜRÜL.**

KIÜRESÍT, (ki-üresít) ösz. áth. I. **KIÜRÍT.**

KIÜRÍT v. —ÜRIT, (ki-ürít) ösz. áth. Valamely öblös testnek belső tartalmát kiveszi, kiönti, kidönti stb. *Kiüríteni az árus ládákat. Kiüríteni a pénzest erszényt, a zsákokat, a hordókat. Kiüríteni a hast. Kiüríteni magát. Kiüríteni a boros palacsot, a poharat.* V. ö. **ÜR, ÜRES, ÜRÍT.**

KIÜRÍTÉS v. —ÜRÍTÉS, (ki-ürítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiürítenek.

KIÜRÜL v. —ÜRÜL, (ki-ürül) ösz. önh. Valamely öblös testnek beltartalma kifoly, kiömlik, kidől, kimerül stb. *Kiürül a hordó. Sok költség által kiürül a pénztár. Háboru alatt kiürülnek a gabnátárak, a pinczék.* V. ö. **ÜRÜL.**

KIÜRÜLÉS v. —**ÜRÜLÉS**, (ki-ürülés) ösz. fn. Valamely test beltartalmának kifolyása, kiömlésc, kiürülése.

KIÜT, (ki-üt) ösz. áth. 1) Valamely szilárd állásu, vagy elrejtett testet ütés által kimozdít helyéből, vagy szemlátomásra hoz. *Kiütni valakinek kezéből a kardot, botot. Kiütötték a fogdát. Kiütni a földbe vert czöveket. Kiütni a szeget. A kovdából tüzet ütni ki.* 2) Bizonyos játékszereket ütés által kiszállít, kidob. *Kiütni a lapdát, csürköt, pilinczet.*

Önhatólag és átv. ért. 1) Valamely rejtett erő vagy dolog hirtelen működése kitünik. *Az ellenség kiütött a várból. Kiült a háboru, forradalom. Kiült a tüzveszély. Kiült a dögvész. Kiütnek bizonyos nyavalyák, sebek, fakadások.* 2) Bizonyos sikerrel tünik ki. *Helyesen, jól, dicséretesen, közpesszerűen ütött ki a próbatét. A csata szerencsétlenül ütött ki. Nem is gyaníthatni előve, mire üt ki a dolog.* V. ö. **ÜT**.

KIÜTÉS, (ki-ütés) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit helyéből ütés által kimozdítunk. 2) Valamely erőnek, dolognak működő kitünése. *Lángnak, háborúnak kiütése.* 3) Bizonyos kifakadások az állati bőrön, újabb műszóval: *kiütég. Tüzes, mérges kiütések az arczon, hónok alatt.* V. ö. **KIÜT**.

KIÜVÖLT, (ki-üvölt) ösz. önh. Üvöltő hangon kifelé szól, kiált. V. ö. **ÜVÖLT**.

KIÜZ, (ki-üz) ösz. áth. Úzve, azaz folytonosan maga előtt hajtva kitilt, kikerget valakit v. valamit. *A gyanús embereket kiüzni a városból. A barmokat kiüzni a tilosból.* V. ö. **ÜZ**.

KIÜZÉS, **KIÜZÉS**, (ki-üzés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erőszakolás, hatalmaskodás, melynél fogva kiüznek valakit v. valamit. V. ö. **KIÜZ**.

KIV, elvont törzsc *kive*, *kiül* szónak; változattal: *kív*, honnan: *küvül*.

KÍV, elvont gyöke *kíván*, régiesen *kéván* igének. Rokon vele a perzsa gyök *kháh* (kivánj, akarj). V. ö. **KÍVÁN**.

KIVACZKOLÓDIK, (ki-vaczkolódik) ösz. belsz. Tulajd. ért. vaczkából kibújik, kivergődik. Átv. ért. mondják emberről is, ki fekvő helyéből, ágyából kivergődik, kihúzódzik. Máskép: *vaczkalódik, vaszkalódik, vászkolódik.*

KIVADAR, puszta Somogy m.; helyr. *Kivadar-ra, —on, —ról.*

KIVÁG, (ki-vág) ösz. áth. Egyes testet vagy gyüttestet egyénileg véve, vágás által kiszakaszt. *Kivágni a száraz fát. Kivágni az agy erdőt. Kivágni a kukoriczakórót, a nádat. A patkós lovak kivágják az agyagos utat. Holló vágja ki a szemedet.* (Átokszó). Átv. ért. visszatérő névmással am. vágva, illetőleg harczolva, küzdve kimenekül. *A derék bátor vitéz kivágta magát az ellenség közül.*

KIVÁGÁS, (ki-vágás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit kivágnak. 2) Hely, hol a kivágás történik, vágaték.

KIVÁGAT, (ki-vágat) ösz. miv. Más által eszközlí hogy valami kivágassék.

KIVÁGATÁS, (ki-vágatás) ösz. fn. Működés, midőn valami valamit kivágat; vagy midőn valami kivágatík: s ennél fogva hol miveltető, hol szenvedő értelmü. *Az erdő kivágatása sok pénzembe került (miveltető értelemben, t. i. más által történt a kivágás). Némely vidékeken az erdők kivágatása káros befolyással van mind a növényzetre, mind az állatokra (szenvedő értelemben, ha t. i. az erdők kivágatnak. Már egy másik helyen szenvedő alakokban a t-nek h-val írását ajánlottuk: *kivágathík, kivágathom, kivágathunk, kivágathás* stb. amidőn magában elenyésznek minden kétség.*

KIVAGDAL, (ki-vagdal) ösz. áth. és gyak. Valamely gyüttestnek részeit, egyenként, egymás után kivágja. *Kivagdálni az út melletti ültetvényfákat. Kivagdálni a száradó gyümölcsfákat, a vén szőlőtöket. Kivagdálni a bokrokat.* Néha am. vagdálva kirovátkol, kiharogat, kilikgat. *Fejével kivagdálni a fák derekait. Forgácsokat vagdálni ki a tuskóból. A harkály kivagdálja a fák kérgeit.* V. ö. **VAGDAL**.

KIVAGDALÁS, (ki-vagdálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivagdálnak

KIVAGDOS, (ki-vagdós) ösz. gyak. áth. l. **KIVAGDAL**.

KIVÁGY, (ki-vágy) ösz. önh. Vágya van kimeni valahonnan és valahová. *A városiak kivágytak a falura. Kivágyini a mivelletlen országból. Kivágyini a mivellet külföldre.* V. ö. **VÁGY**.

KIVÁJ, (ki-váj) ösz. áth. Hasító, véső eszköz, zcl, valamely szilárd testnek részeit kiszedve nyilást-hasadást, üreget csinál. *Kivájni a földet, ganajt. Kivájni a fu derekát, hogy vdlu vagy teknő legyen belőle. Kivájni a kenyér belét. Kivájni a dinnye húsos részeit. Kivájni a vajas, tírós bödönt. Kivájni valakinek a szemét.* V. ö. **VÁJ**, **ÁJ**, **ÁS**.

KIVÁJÁS, (ki-vájás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivájnak.

KIVAKAR, (ki-vakar) ösz. áth. Valamely testnek felszínét vakarva kiveszi, vagy kinyitja, kiharítja. *Kivakarni az elvétett betűt vagy szót, a papírva cseppent tintafoltot. Kivakarni a sebet, a viszketeg bőrt. Kivakarni a fazék oldalához ragadt kását.* V. ö. **VAKAR**.

KIVAKARÁS, (ki-vakarás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivakarnak.

KIVAKKANT, (ki-vakkant) ösz. áth. Meggondolatlanul, vigyázatlanul, hebehurgyán mintegy vakogva kimond, kiejt valamit. *Kivakkantotta, amiről hallgatnia kellett volna.*

KIVAKOG, (ki-vakog) ösz. önh. Tárgyesetcs névvel am. valamit vakogva, azaz akadozó nyelvvel kimond. *Alig tudta kivakogni, mit akar.* V. ö. **VAKOG**.

KIVAKOGÁS, (ki-vakogás) ösz. fn. Vakogó kimondás v. kiejtés.

KIVAKOL, (ki-vakol) ősz. áth. A falnak csupasz felszínét, oldalát mészhomokból habart tapasztal behányja, és kiegyengeti, kisimítja. V. ö. **VAKOL**.

KIVAKOLÁS, (ki-vakolás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivakolnak.

KIVÁLASZT, (ki-választ) ősz. áth. A többi közül valamit mint bizonyos tekintetben legkülönösebbet kivész, kitüntet, kiszakaszt. *A nyájból kiválasztani a legkövérebb juhokat, a csordából a legzímerebb szarvu ökröket. A rohadt gyümölcsöt kiválasztani az épek közül és eldobni. Katonáknak a legjobb legényeket kiválasztani.* V. ö. **VÁLASZT**.

KIVÁLASZTÁS, (ki-választás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit kiválasztanak.

KIVÁLAT, (ki-válat) ősz. áth. Eszközli, hogy valami ki- vagy elváljék a többtől, pl. a vegyészethen, illetőleg vegybontásban, mennyiség tanban. V. ö. **KIVÁLMÁNY**.

KIVÁLIK, (ki válik) ősz. k. 1) Bizonyos, és sajtóságos tulajdonságainál fogva a többi közül kitiunik. *Oly szép legény, hogy ezer közül is kiválik. A nemesített gyümölcs vagy állat kiválik a parragiak közül.* 2) Valamely tömeg közül önkényesen kiszakad, kimegy. *A ridegen jární szerető barom kiválik a csordából. A vadlibák kiválnak a velők egy fészekben költött szelidektől.* 3) Bizonyos testek, különösen magvak tokjaikból, hüvelyeikből kifordulnak. *A megérett dió, mogyoró kiválik a kopácsból. A bab, borsó, kiválik hüvelyéből.* 4) *Kiválván*, eléjön a régiségben 'kivévén' v. 'kivételével' értelemben. „A^b kétszáz ezeren és három ezeren, szolgától kiválván, esmétlen kijövének.“ Farkas András 1538-ban. V. ö. **VÁLIK**.

KIVALL, (ki-vall) ősz. áth. Valamely titokban tartott tudomást, különösen a maga vagy mások büntettét, hibáját bizonyos sürgető kérdésekre kimondja. *A vádolt kivallotta hogy ő lopva volt el a lovat. A tolvaj kivallotta czinkostársai nevét.* V. ö. **VALL**.

KIVALLÁS, (ki-vallás) ősz. fn. Kimondás, kimondkozás neve, mely által valaki kivall valamit. V. ö. **KIVALL**.

KIVALLAT, (ki-vallat) ősz. áth. Valakit sürgető, fartató kérdések által bizonyos, titkolt tudomásnak, gyanított dolognak fölfedezésére, kimondására kényszerít, rávesz. *Kivallatni a tolvajokat, gyilkostársakat.* V. ö. **VALLAT**.

KIVALLATÁS, (ki-vallatás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit kivallatnak.

KIVÁLMÁNY, (ki-válmány) ősz. fn. Valamely kivált rész, pl. a vegyészethen, illetőleg vegybontásban; pl. *ha eczetsavas ólomlég vízben feloldatván ezen oldatba kénsavat töltünk, ez az ólomléggel egyesül, s fejr üledéket képez (kénsavas ólomlég), az eczetsav pedig folyadék képében magában marad, vagyis ki- vagy elválk. Egyszerűbben: válmány v. váladék.* (Eductum).

KIVÁLÓ, (ki-váló) l. **KITÜNŐ**.

KIVÁLOGAT, (ki válogat) ősz. áth. és gyak. Bizonyos sokaságból, rakásból, öszvegből többeket válogatva kiszed, kivész, elkülönít. *Kiválogatni a csordából az igába való tinókat. Kiválogatni a legszebb gyümölcsöket. Kiválogatni a legbátrabb vitézeket.* A galamb az oszubból kiválogatja a búzaszemeket. V. ö. **VÁLOGAT**.

KIVÁLOGATÁS, (ki válogatás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valamely állat valamit kiválogat.

KIVÁLÓLAG, (ki-válólag) ősz. ih. A többi hasonló neműek között bizonyos tekintetben kitünőleg vagy kitüntetve; kiváltképen.

KIVÁLT, (1), (ki-vált) ősz. áth. 1) Bizonyos körülmények által idegennek hatalmába, birtokába került jószágot illető feltételek teljesítése mellett maga részére kivész. *Kiváltani a zálogba adott földeket. Kiváltani a zálogházba tett ezüstedényeket.* 2) Bizonyos hatalom által, vagy állapothoz leköttöt személyt némi díj lefizetése mellett kiszabadít. *Kiváltani a foglyokat, rabokat. Kiváltani valakit a katonaságból.* V. ö. **VÁLT**.

KIVÁLT, (2), (ki-vált) ősz. mn. 1) A többi közül bizonyos tekintetben, és tulajdonságaira nézve kitünő. *Termetre, szépségre kivált legény.* 2) Ami tokjából, hüvelyéből kibújít. *Húsából kivált szilvamaq.* 3) A régieknél, pl. a Góry codexben *kivált életű* am. különc „Ha kihöz látnak jó szerzetösséget, ahoz azt mondják, hogy kivált életű és nem él ugyan mint egyéb jámbor.“ V. ö. **KIVÁLIK**.

KIVÁLT, (3), (ki-vált) ősz. ih. A többi közül kitünőleg, főleg, nevezetesen. *Az egész házra, de kivált a gyermekekre vigyázz. Hideglázban gyümölcsöt, kivált éreltent ne egyél.* Mint értelméből kitiunik, egy a *kiválólag* szóval, s lényeges alkotó törzsoke a *válik* ige, a *t* pedig határozói képző. V. ö. **VÁLIK**.

KIVÁLTÁS, (ki-váltás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit kiváltunk. *Zálogok, foglyok, besorozott katonák kiváltása.* V. ö. **KIVÁLT**, áth.

KIVÁLTÁSI, (ki-váltási) ősz. mn. Kiváltást illető, arra vonatkozó. *Kiváltási díj. Kiváltási jog.*

KIVÁLTKÉP, **KIVÁLTKÉPEN**, (kivált-kép v. —képen) ősz. ih. Főleg, főkép, kiválólag, nevezet szerént. *Fiam, vigyázz magadra, kiváltkép becsületedre.*

KIVÁLTKÉPENVALÓ, (kiváltképen-való) ősz. mn. Kiváló, kitünő, különösen kiemelt vagy kiemelendő.

KIVÁLTOZIK, (ki-változik) ősz. k. A régiségben am. kiváltja magát.

„Nagy vereségekkel kegyetlenül kínozzák, Hogy kiváltozzanak, erőssen saczczoltatják.“

Szegedi István 1566-ban.

KIVÁLTSÁG, (ki-váltság) ősz. fn. 1) Egyes személynek, vagy bizonyos községnek adott szabadság, vagy engedély, mely szerént, mások kizárásával, va-

lamit tennie, üznie szabad, megengedtetik, s bizonyos előnyökkel birhat. *Valamely új találmány, iparczikk üzésére adott kiváltság. Könyvnyomatási kiváltság. Néhány évekre adott kizáró kiváltság.* 2) Bizonyos közterhektől való mentesség. *Kiváltság a katonatartástól, vámfizetéstől, adótól.* 3) Polgárczati tekintetben a nemzet némely felsőbb osztályainak különös jogai, melyeknél fogva az alsóbb osztályok fölé helyezvék: *Régebben a papi, nemesi, polgári rendnek többféle kiváltsági voltak.* (Privilegium).

KIVÁLTSÁGLEVÉL, (ki-váltság-levél) ösz. fn. Felsőség által kiadott okmány, mely kiváltsági engedélyt foglal magában.

KIVÁLTSÁGOL, (ki-váltságol) l. **KIVÁLTSÁGOZ**.

KIVÁLTSÁGOS, (ki-váltságos) ösz. mn. Kiváltsággal bíró, élő. *Kiváltságos városok, községek, néposztályok.* V. ö. **KIVÁLTSÁG**.

KIVÁLTSÁGOZ, (ki-váltságoz) ösz. áth. Kiváltsággal felruház.

KIVÁLTSÁGOZÁS, (ki-váltságozás) ösz. fn. Kiváltsággal felruházás.

KIVÁLVA, (ki-válva) ösz. ih. A többi hasonmúiek közül kitévve, kivéve, elkülönözve.

KIVÁM, (ki-vám) ösz. fn. Kiviteli vám, melyet a külföldre szállított árucikkektől fizetni kell.

KIVÁMOL, (ki-vámol) ösz. áth. Ferenczi János szerént a marháért a harminczadon a vámot (kivámot) megfizeti. (Székely szó).

KIVAN, (ki-van) ösz. állapotige. 1) Bizonyos téren, határon kívül van. *Üres az egész ház, mind kívannak.* 2) Kilátszik, takaratlan, nincs takaróval, ruhával stb. fedve. „Kivan az oldalam, rongyos a dolmányom.“ Puszta népdal. 3) Mondják teljes számról. *Kivan a követelt mennyiség. A száz forint krajczár hia nélkül kivan.* 4) Kitévő kedvezben van, különösen jól mulat. *Bezeg kivoltunk!*

KIVÁN, **KIVÁN**, (kiv-án v. kiv-a-an) áth. m. *kiván-t.* A Tatosi vagy Münchener codexben *ke-ván*, pl. *kevánattal kívántam* (desiderio desideravi). Benigna asszony imádságos könyvében, *keván* és *kiván* vegyesen fordul elő. Gyöke *kiv* v. *kev*, mely egy a *ké*, *kéj* szókkal, s rokonok hozzá a kedélyre vonatkozó *kies*, *kees*, *kedv*, *kegy*, *kecs*, *kell*, *kény*, *kér*, *kend*, *kinél* stb. Egyezik a *kiv* v. *kév* törzsszel a latin *cupio* cup gyöke is. A persa nyelvben pedig *kháh-iden*, v. *khász-ten* am. kívánni, akarni, s ezzel téctik öszve a jövő idő is, pl. *kháhem resid* fogok (vagy akarok) érkezni. Megjegyzést érdemel, hogy a persa írásban ezen szónál a *kh* után *v* is találtatik, s az egész szó írva így áll: *khváhem* = kívánom. Értelme, 1) Valamely dolgot, mint afféle kedvest, tetszót, kellőt, kénynek kedvezőt ohajt, birni vágy. *Étélt, italt, nyugalmat kívánni. Pénzt, egészséget, hosszú életet kívánni. Ki mit kíván, azzal álmodik vagy szereti himni.* (Km.). 2) Ugyanazt más számára ohajtja. *Másnak minden jót, szépet kívánni. Szívből kívánni valamit. Jó reg-*

gelt, jó napot, jó estét, jó éjszakát, jó étvágyat, jó mulatást kívánok. 3) Valamit, mint szükségképen kellőt követel. *Kívánni az adósságot. Az alattvalóktól illő tiszteletet kívánni. Visszakívánni a kölcsön adott jószágot. Felkívánni a várat. Némely irak megkívánják a hódolást, tisztelgést. Az orvos, ügyvéd megkívánja fáradsága díját.* 4) Átv. ért. mondjuk lelketlen tárgyról, s am. lényegökhöz szükséges. *A tűz és tudomány táplálékot kíván. A száraz föld esőt kíván. A sós étek italt kíván. Azt a szükséges, és körülmények úgy kívánják. A jó munka időt kíván.*

KIVÁNÁS, **KIVÁNÁS**, (kiv-án-ás) fn. tt. *kivánás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A kedélynek valami után vágyó működése, jóakarása, melynél fogva kíván valamit. V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNAT, **KIVÁNAT**, (kiv-án-at) fn. tt. *kivánat-ot*, harm. szr. —a. 1) Elvont ért. a kedélynek vágya, ohajtata, vagyis azon tárgy, melyet kívánunk. *Buzgó kívánat. Szerény, csekély, jó, roszt kívánat.* 2) Amit valaki követel, mint illőt, vagy szükségest hathatósan kér, sürget. *Különféle kívánatokkal eléllani. Ez az én kívánatom, hogy stb. Valamely szindarabot közkívánatra ismételni. Az országnak, népeknek kívánatát teljesíteni.* V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNATLAN, (kiv-án-atlan) mn. tt. *kivánatlan-t*, tb. —ok. Amit nem kívánunk, nem követelünk, ami nem kell, nem tetszik. *Kivánatlan adomány, engedély.* V. ö. **KIVÁN**. Határozóként am. kívánatlanul, nem kívánt módon.

KIVÁNATOS, **KIVÁNATOS**, (kiv-án-at-os) mn. tt. *kivánatos-t* v. —at. 1) Amit kívánni érdemes és méltó, mi kedélyünk kívánatát magában foglalja. *Az igen kívánatos dolog. Kivánatos jótétemény.* 2) Kivánatokkal teljes, ki hamar és könnyen kíván valamit. *Kivánatos, mint a terhes asszony, mint a beteg.*

KIVÁNCSI, **KIVÁNCSI**, (kiv-án-csi v. kiv-án-cs-i) mn. tt. *kiváncsi-t*, tb. —ak. Kinek² aprólékos kívánságai vannak; ki minden csekélységet tudni kíván, ki ujságokon kapkod. *A kíváncsi gyermek mindent kér, amit meglát. Kiváncsi tudni mások titkait. Kiváncsi vagyok hallani, mi történt.* V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNCSILAG, (kiv-án-cs-i-lag) ih. Kiváncsi módon, kíváncsiak szokása szerént. *Kiváncsilag tudakozódni, hallgatódzni, nézegetni.* V. ö. **KIVÁNCSI**.

KIVÁNCSISÁG, (kiv-án-cs-i-ság) fn. tt. *kiváncsiság-ot*, harm. szr. —a. Tulajdonság, melynél fogva valaki sok aprólékos vágyakkal bír, különösen vágyakodás különféle ujságok hallása, látása, megtudása után. *Kiváncsiságból hallgatódzni, kérdezősködni.* V. ö. **KIVÁNCSI**.

KIVÁNCSISKODIK, (kiv-án-cs-i-s-kod-ik) k. m. *kiváncsiskod-tam*, —tál, —ott. Különféle tudványok kielégítésével foglalkodik, nevezetesen, ujságok, lirek után kapkod, aprólékos dolgok megtudásával kibelődik.

KIVÁNCZOROG, (ki-vánczorog) l. **KIVÁN-SZOROG**.

KIVÁNDORLÁS, (ki-vándorlás) ösz. fn. Idegen földre költözés. V. ö. **KIVÁNDOROL**.

KIVÁNDOROL, (ki-vándorol) ösz. önh. Idegen földre kiutazik, kiköltözik. *Európából már több millió ember kivándorolt Amerikába.*

KIVÁNKOZÁS, **KIVÁNKOZÁS**, (kiv-án-kozás) fn. tt. *kivánkozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Vágyakodás; a kedélynek azon állapota, midőn valamit erősebben ohajt.

KIVÁNKOZIK, **KIVÁNKOZIK**, (kiv-án-kozik) k. m. *kivánkoz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Valamire erősebb, és folytonos kívánsága van. *Hazájába kívánkozik visszamenni. A városi lakos falura kívánkozik.*

KIVÁNSÁG, **KIVÁNSÁG**, (kiv-án-ság) fn. tt. *kivánság-ot*, harm. szr. —a. 1) Azon kedves tárgy, melyet valaki elérni, megnyerni, élvezni vágy. *Testi kívánság, a betegnek sok kívánságai vannak. Jó, rossz kívánság.* 2) Azon tárgy, melyet valaki követel, sürget. *Mi kívánságod van? Kivánságodat lehetetlen teljesítenem.*

KIVÁNSÁGOS, **KIVÁNSÁGOS**, (kiv-án-ságos) l. **KIVÁNATOS**.

KIVÁNSZORGÁS, (ki-vánszorgás) ösz. fn. Vánszorogva kimenés vagy kijövés.

KIVÁNSZOROG, **KIVÁNCZOROG**, (ki-vánszorog v. —vánczorog) ösz. önh. és gyak. Vánszorogva, azaz mintegy maga magát nehezen vonszolva kimegy, vagy kijő. *A beteg kívánszorog az ágyból, a szobából. Alig tudunk a nagy sárból kívánszorogni.* V. ö. **VÁNSZOROG**.

KIVÁNT, **KIVÁNT**, (kiv-án-t) mn. tt. *kivánt-at*. 1) Amit valaki elérni, megnyerni, élvezni vágy, ohajt; kedves, tetsző. *A kívánva kívánt boldog nap elérkezett. Kivánt vendég helyett kívánatlan jött. Itt a kívánt bor.* 2) Követelt, sürgetett. *A kívánt díjt megküldeni az ügyvédnek. A kívánt pénz el nem érkezett. A kívánt segítség későn jött.* V. ö. **KIVÁN**.

KIVÁNTATÓ, **KIVÁNTATÓ**, (kiv-án-tat-ó) mn. tt. *kivántat-ót*. Ami kívántatik, ami szükségesnek tartatik. *A kívántató tulajdonságok hiányzanak. Szokottabban, megé igekötővel: megkivántató.*

KIVÁNTATÓSÁG, **KIVÁNTATÓSÁG**, (kiv-án-tat-ó-ság) fn. tt. *kivántatóság-ot*. L. **KELLÉK**.

KIVÁNYOL, (ki-ványol) ösz. áth. A posztónemű szövetet kallóban ványolva kikészíti. V. ö. **VÁNYOL**.

KIVÁR, (ki-vár) ösz. áth. Valamit egész végeig vár, vagy tájdivatosan: addig vár, míg a bizonyos idő el nem érkezik. *Kivárni az öt felvonásos színművet. Még délig kivárom, azután megyek.* V. ö. **VÁR**, ige.

KIVARADZIK, (ki-varadzik) ösz. k. Mondjuk állati testről, illetőleg bőrrel, midőn varak fakadnak ki rajta. *Kivaradzott a gyermek feje, ajka.*

KIVARASODIK, (ki-varasodik) ösz. k. lásd: **KIVARADZIK**.

KIVARR, (ki-varr) ösz. áth. Varrva körülszeg, kihímez, kiczifráz valamit. *Sujtásosan kivarrni a dolmányt, nadrágot. Tulipánokkal kivarrni a ködmönt. A kanadsszűrt vörös posztószegélyekkel, selyemszálakkal kivarrni. Kivarrni a gomblikakat.*

KIVARRÁS, (ki-varrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kivarrnak.

KIVASAL, (ki-vasal) ösz. áth. Úgynevezett vasalóval kisimit, kiegyenget valamit. Mondják általában szövetekről. *Kivasalni a mosott ruhákat, ágyműeket.* Máskép: *kitégláz*. V. ö. **VASALÓ**.

KIVÁSIK, (ki-vásik) ösz. k. Dörzsölés, sírolás, csiszolás által kikopik, kilikad, rés támad rajta. *A keréktől kivásik a lócs. A sok csepptől kivásik a kő.* V. ö. **VÁSIK**.

KIVÁSLIK, (ki-váslik) ösz. k. 1) A csizma talpa kikopik. 2) A gyermek kikivánkozik. Székely szó. (Ferenczi János).

KIVASZKALÓDIK, l. **KIVACZKOLÓDIK**.

KIVE, (ki-ve mint: ho-va, ösz-ve); mint igekötő (ki' helyett), sőt mint névutó is (kivül' helyett) a régieknél gyakran eljön: „Kive múlték.“ „És annakutánna nagy jó életben múlték kive.“ Katalin prózai legendája. (Toldy F. kiadása 262, 263, 283. l.). „Naponkéd kive négyen vala az mezőre az gémmel.“ A Carthausi névtelen (Toldy F. kiadása). Szintén itt egyszerü ki' alakban is előfordul: „Semminemő testi lelki jószágból kive nem hagyattatik és ki nem esik az végig megmaradásnak jószága.“ (81. lapon). „De esztendő betelvén az eretnek a császártól . . . vette-ték szánkive“ (= számkive). Debrecz. Leg. (Toldy F. kiadása). Ugyanitt eljön egyszerüen is: „Mikoron ötet szánki akarnája vetnie.“ Szalay Á. 400. levelében (a XVI. sz. első feléből) mindenütt csak ki'.

KIVÉDDÉGÉL, (ki-véddégél) ösz. áth. Egymás után kivesz, kiszedeget.

KIVEDLIK, (ki-vedlik) ösz. k. Mondjuk mada rakról, s némely más állatokról, midőn tollaikat, illetőleg héjaikat, pikkelyeiket elhullatják, s mintegy kiveköznek belőlök. *Kivedlenek tavaszkor a ktygók, nyárban a tyúkok.*

KIVÉGEZ, (ki-végez) ösz. áth. Valakinek életét veszi, különösen bírói ítélet következtében valakin a halálos büntetést véghez viszi. *Méreggel kivégezni magát. Pallossal, golyóval, kötéllel kivégezni valakit.*

KIVÉGZÉS, (ki-végzés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valakinek életét veszik. *A halálra ítélték kivégzését hóhér által eszközölni.* V. ö. **KIVÉGEZ**.

KIVÉHETŐ, (ki-véhető) ösz. mn. Amit ki lehet venni, különösebben amit érzékek által föl lehet fogni vagy meg lehet érteni. V. ö. **KIVESZ**.

KIVÉHETŐLEG, (ki-véhetőleg) ösz. ih. Kivehető módon vagy állapotban; láthatólag; hallhatólag.

KIVÉKNYÍT, I. KIVÉKNYÍT.

KIVÉKNYÍTÁS, KIVÉKNYÍTÁS, (ki-vékonyítás) ösz. fu. Cselekvés, midőn valamit kivéknýítanak.

KIVÉKNYÍT, (ki-vékonyít) ösz. áth. Vékonyra kinyújt, kihúz, kilapít valamit. *Pörölylyel kivéknýítani a vasat. Sodrófával kivéknýítani a téstát. V. ö. VÉKNY.*

KIVÉKNYODIK, (ki-vékonyodik) ösz. k. Vékonyra kinyúlik, kihuzódik, kiképződik. V. ö. VÉKNY.

KÍVEL, I. KÍVÜL.

KIVÉNHÉDIK, (ki-vén-hédik) ösz. k. I. KIVÉNÜL.

KIVÉNÜL, (ki-vénül) ösz. önh. Vénsége miatt bizonyos képességből, ügyességből kifogy, kivetkezik. *Kivénülni a katonai, az egyházi szolgálattól. Kivénülni a zenészetből.*

KIVÉNÜLT, (ki-véüilt) ösz. inn. Vénsége miatt ügyetlenné, képtelenné lett, kitanult valamiből. *Kivénült katoná, szolgáló, hivatalnok. Kivénült paripa, vaddászel.*

KIVER, (ki-ver) ösz. áth. 1) Verve kiüz, kihajt valamit v. valamit. *A gyanus kóborlókat, tolvajokat kiverni a házból, a faluból. A barmokat kiverni a tilosból. Az ellenséget kiverni az országból.* 2) Valamely testet azért ver, hogy a benne levő holmi kimenjen, kihulljon. *Kiverni a ruhából a port. Cséplővel kiverni a gabonaszemetket.* 3) Bizonyos eszköz által verve, sújtva, szoritva kialakít valamit. *Kiverni a vasat. A rezet, ezüstöt pénznek kiverni. A kasza élet kiverni.* 4) Verve, ütve kítör. *Kiverni az ablakokat. Kiverni valakinek fogait.* 5) Átv. ért. mondják bizonyos foltokról, melyek valamely testen kitűnnek. *Arccát kiveri a szeplő, a rugya, a borhímlő. A sajtót kiveri a zsír. A ruhát kiveri a zsírfolt. Homlokát kiverte az izzadság.* 6) Átv. ért. valamit az észből, emlékezetből kiverni am. elfeledtetni, nagyobb, erősebb benyomás által az ész figyelmét valamitől egészen elvonni.

KIVEREJTÉKÉZIK, (ki-verejtékézik) ösz. k. A verejték kijön rajta. (Exsudat. Molnár A.).

KIVEREKÉDIK, (ki-verekédik) ösz. k. Vergődve, azaz magát ide-oda verve, fergetve, forgatva kimenekedik valahonnan. Máskép : *kivergődik.* V. ö. VEREKÉDIK.

KIVERGÖDIK, (ki-vergődik) ösz. belsz. Vergődve kimegy, kimenekül valahonnan. *Kivergődni a tolongó népsokaság közül. Kivergődni a sűrű erdőből. bozótból.* V. ö. VERGÖDIK.

KIVERŐS, KIVERŐSDI, (ki-verős v. —verősdi) ösz. fu. Laptajáték neve, midőn egy a játszótársak közül a laptát kiveri, a többi pedig iparkodik elkapni, s aki elkapta, az leszen a kiverő. *Kiverőst játszani.* A kezdők ez által gyakorolják magukat a laptajátékban és elkapásban. V. ö. KIFUTÓS.

KIVÉS, (ki-vés) ösz. áth. Véső eszközzel kiváj valamit, különösen fát, követ, érczet. V. ö. VÉS.

KIVÉSÉS, (ki-vésés) ösz. fu. 1) Vésőféle éles eszközzel kivájása, kihornyolása, kiöblözése valamely kemény állományu testnek. 2) Maga a kivéssett hely.

KIVÉSKÉL, (ki-véskél) ösz. áth. Többszörösen vés.

KIVESSZŐZ, (ki-vezzszöz) ösz. áth. Vesszővel veregetve, ütögetve kihajt, kiüz. *A malacokat kiveszszözni a szérús kertből.*

KIVESZ v. KIVÉSZ, (ki-vesz, nyilt e-vel vagy hosszú é-vel) ösz. önh. 1) Mondják állatokról, és növényekről, midőn életműszereik elromlanak, s mint olyanok élui megszűnnek. *Mételyben kivesznek a juhok. Nagy szárazságban kivesznek a növények. Kiveszett a faja is.* 2) Irtás, öldöklés által kimúlik. *Gyakori szántás által kivesz a gyom, paréj, perje. Méreg által kivesznek a férgek, patkányok, egerek.* V. ö. VESZ v. VÉSZ.

KIVÉSZ v. KIVÉSZÉN, (ki-vész v. —vészen zárt é-vel) ösz. áth. 1) Valamit kézzel vagy más eszközzel fogva kiemel, elmozdít bizonyos térnek belsőjéből, vagy a többi közül. *Kést, villát, kanalat kivenni az asztalfiókból. Ruhát venni ki a szekrényből. A tából kivenni egy darab húst. Az ölfából kivenni néhány hasábót. A zsebből kivenni egy krajczárt.* 2) Bizonyos foltokat kihúz, kitisztít valamely testből. *Kivenni a zsírfoltot, pecsétet a ruhából. A rozsdát kivenni a vasból. Kivenni a kés sorját, azaz jól kiköszörűlni, hogy sorja ne lássék.* 3) Átv. ért. valakit vagy valamit a többiek sorából kihagy, kizár. *Ha Pétert és Pált kiveszem, a többi jól viselte magát. Egyet sem veszek ki.* 4) Átv. ért. bizonyos belső rejtelmeket kitudakoz, kicsal. *Kivenni valakiből a titkot. Kivenni mások szándékát, akaratát, terveit.* Továbbá : valaminek mi-benlétét okoskodás által kitudja. *Ezen előzményekből azt veszem ki, hogy stb. A hallottakból semmit sem lehet kivenni.* 5) Valakit bizonyos állapottól megfoszt. *Kivenni valakit nyugalomból, könnyös kedélyből. Kivenni valakit erejéből, szilárdságából, türelméből.* 6) Érzelkei útján valamit felfog. *A Mátrát tiszta időben már messziről ki lehet venni. Ezen énekben a középhangokat nem tudom kivenni.* V. ö. VÉSZ.

KIVESZT, (ki-veszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami kiveszszzen, kiül, kiirt. *Kiveszteni a kártékony férgeseket. Kiveszteni a gyomot, paréjt.* V. ö. KIVESZ.

KIVESZTÉS, (ki-vesztés) ösz. fu. Élő állatnak vagy növénynek kiölése, kiirtása. *Patkányok, kártékony növények kivesztése.*

KIVET, (ki-vet) ösz. áth. 1) Valamit úgy vet, hogy kifelé essék. *Kivetni valamit az ablakon, ajtón, kapun. A rongyot, cserepet kivetni a személtre. Kivetették ebrudon. (Km.). Kivetették a nyeregéből. (Km.). Átv. ért. kivetni valamit a fejből, am. nem gondolni rá, nem aggódni fölötte, feledésnek bocsátani.* 2) Kártyajátékban am. kiad. *Vess ki!* 3) Ugyan a kártyára vonatkozva : *kártyán kivetni valamit, am. a kirakott kártyákból valamit kitalálni akarni, jövendőlni.* 4) Szám

mal bizonyos mennyiséget kivetni, am. számtani szabályok szerint meghatározni. *Kivetni, hány krajczár jut két forintból tizenkét emberre. Kivetni az adót. E városra száz ujoncot vetettek ki.* 5) Ezen szövegben: *kivetni való*, azt teszi, ami megrovást, rosztalást, tehát a többiek közül mintegy kivétést, kidobást érdemlő. *Nincs benne* (a dologban) vagy *rajta* (a személyen) *semmi kivetni való*; rövidebben: *kivető*.

KIVÉTEL, (ki-vétel) ösz. fn. 1) Cselekedet, melynél fogva a beun levő, vagy betett valamit kivesszük. *A takarékpénztárban bizonyos időt határozni a betételre, és kivételre.* 2) Ami bizonyos tulajdonságoknál, vagy okoknál fogva a többi közé nem tartozik, a többiek sorából kiválik, kimarad, kihagyatik. *A szerződés pontjait néhányak kivételével elfogadni. Valamiben kivételt tenni.* 3) Kifogás, nehézség, melynél fogva valamit rosztalunk. *Több kivételem van állításod ellen. Az egész mű kivétel nélkül jeles.*

KIVÉTELES, (ki-vételés) ösz. mn. tt. *kivételés-t*, tb. — *ek*. Ami kivétel alá esik. *Kivételés állapot.*

KIVÉTELESEN, (ki-vételésen) ösz. ih. Kivételkép; kivétel alá eső módon vagy állapotban.

KIVÉTELESSÉG, (ki-vételéség) ösz. fn. Kivételés állapot.

KIVÉTELEZ, (ki-vételéz) ösz. áth. Kivételkép v. kivételésen terjeszt elé.

KIVÉTELEZÉS, (ki-vételézés) ösz. fn. Kivételés elértesztés.

KIVÉTELKÉP, **KIVÉTELKÉPEN**, (kivételkép v. —képen) l. **KIVÉTELESEN**.

KIVÉTELNÉLKÜLI, (ki-vétel-nélküli) ösz. mn. Kivétel nélkül való, amiben vagy amire nézve kivételt tenni nem lehet. *Kivétel nélküli szabály. Kivétel nélküli joggyenlőség.*

KIVETÉS, (ki-vetés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valami bennlevőt külső helyre vetünk. 2) Bizonyos mennyiségnek számok által meghatározása, és kiosztása. *Adó-kivetés.* V. ö. **KIVET**.

KIVETKÉZÉS, **KIVETKÖZÉS**, (ki-vetkézés v. —vetközés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki ruhából vagy átv. ért. bizonyos erkölcsi tulajdonságai-
ból kivetkezik. V. ö. **KIVETKÉZIK**.

KIVETKÉZIK, **KIVETKÖZIK**, (ki-vetkézik v. —vetközik) ösz. k. 1) Öltözetét elvetve, meztelenül tünik ki. 2) Átv. ért. rendes alakját elvetve más formában tünik ki. *Régi formájából egészen kivetkezett.* 3) Átv. ért. szellemileg, erkölcsileg átváltozik. *Ezen fiú minden szeméremből, becsületérzetből kivetkezett.* V. ö. **VETKÉZIK**.

KIVETKÉZŐDIK, (ki-vetkéződik); l. **KIVETKÉZIK**.

KIVETKÉZTET, **KIVETKÖZTET**, (ki-vetkéz-tet v. —vetköz-tet) ösz. áth. Valakit kényszerít, hogy kivetkezzék. *A rablók kivetkeztették őt ruhából.* Átv. ért. vagyonától megfoszt valakit. *Az uzsorás hitelezők mindenéből kivetkeztették.* V. ö. **VETKÉZIK**.

KIVETKÖZIK, **KIVETKÖZTET**; l. **KIVETKÉZIK**, **KIVETKÉZTET**.

KIVETŐ, (ki-vető) ösz. mn. Közöséges részesülői értelmén felül 1) Kivetni való, aini használatlan, roszt. *Egy pár kivető ruhadarabot adni a koldúnak.* 2) Felesleges, mire elkerülhetetlen szükség nines, amin kiadhatunk. *Most adhatok, mert van egy-két kivető forintom.* 3) Átv. ért. amit nem lehet helyben hagyni, javalni *Csak az a kivető benne, hogy többesket iszik.*

KIVÉVE, **KIVÉVÉN**, (ki-véve v. —vévén) ösz. ih. Élünk vele, midőn valakit v. valamit bizonyos tulajdonságainál fogva a többi közül kizárunk, kihagyunk. *Egyet kivéve, minden szolgáit elbocsátotta. Lovait mind ellopták, a keselyt kivéve.* V. ö. **KIVÉSZ**. Régente, s némely tájakon pl. Abaújban ma is *megválna v. megválnán*, távolító viszonyragu vonzattal. *Alábbvaló az okatlan állatnál, lelkétől megválna. A levelektől megválnán semmit nem lele* (nihil inveniit praeter folia). Müncheni codex. Farkas Andrásnál (1538-ban) *ki-válnán is.* V. ö. **KIVÁLIK**.

KIVEZET, (ki-vezet) ösz. áth. Valakit v. valamit kifelé vonuló irányban vezet valahová vagy valahonnan. *Az eltévedt utasokat kivezetni az erdőből. A lovakat kivezetni a legelőre.*

„Sárga csikóm kivezetem a gyöpre,
Gyöngy harmatot leveretem a földre.“

Népdal.

KIVEZETÉS, (ki-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kivezetnek.

KIVÍ, **KIVÍV**, (ki-ví) ösz. áth. Víva, illetőleg akadályok ellen küzdve, kieszközöl, kinyer valamit. *Sok ügygyel bojjal kivívta, amire törekedett volt. Győzelmet, diadalmat víni ki.* V. ö. **VÍ**.

KIVIASZOL v. —**VIASZKOL**, (ki-viaszol v. —viaszkol) ösz. áth. Viaszszal kifeni, kidörzsöli. *Feketére kiviaszolni a bajuszt. Kiviaszolni a szoba-padlatot.*

KIVICSZSAN, (ki-vicszesan) ösz. önh. Tulajd. ért. kivicszesannak a fogak, midőn a száj megnyílik. *A nevetésre fakadt ember, a mérges vadállat fogai kivicszesannak.* Átv. ért. mondják napról, s más égi testekről, midőn sugaraik a felhők közül kilövellnek, s mintegy kivigyorodnak.

KIVICSORÍT v. —**VICSORIT**, (ki-vicsorít) ösz. áth. A száznak széthuzásával fogait kimutatja (roszt értelemben). *A nevető vagy haragos ember kivicsorítja fogait.* Mondják kutyáról, s némely más mérges állatokról is.

KIVICSORODIK, (ki-vicsorodik) ösz. k. A száznak széthuzásával foga elétünik, kilátszik. V. ö. **KIVICSORÍT**.

KIVIDDÉGEL, (ki-viddégel) ösz. áth. Apránként kiviszen.

KIVIHETÉS, (ki-vihetés) l. **KIVIHETŐSÉG**.

KIVIHETETLEN, **KIVIHETLEN**, (ki-vihet[et]-len) ösz. mn. Amit tulajd. ért. valahonnan vagy va-

lahová kivinni nem lehet. Átv. ért. amit teljesíteni, végrehajtani, eszközölni lehetetlen. *Kivihetetlen terv.*

KIVIHETETLENSÉG, KIVIHETLENSÉG, (ki-vihet[et]lenség) ösz. fn. Olyan állapota, vagy minősége valaminek, melynél fogva azt teljesíteni, végrehajtani nem lehet. *Valamely tervet kivihetlensége miatt elvetni, el nem fogadni.* V. ö. KIVISZ.

KIVIHETŐ, (ki-vihető) ösz. mn. Amit átv. ért. ki lehet vinni, azaz végrehajtható, teljesíthető, eszközölhető. *Kivihető szándék, javaslat, indítvány, vállalat, merény, tervezet.*

KIVIHETŐLEG, (ki-vihetőleg) ösz. ih. Kivihető módon.

KIVIHETŐSÉG, (ki-vihetőség) ösz. fn. Olyan állapota vagy minősége valaminek, melynél fogva azt végrehajtani, teljesíteni lehet. *A terv kivihetősége ellen nincs észrevétel.*

KIVIK, fn. 1. KUVIK, HALÁLMADÁR.

KIVILÁGÍT v. —**VILÁGIT,** (ki-világít) ösz. áth. Fénylő, különösen égő test által világossá tesz valamit. *Vilárogokkal kivilágítani a teremtet, a színházat. Kivilágítani az utcákat, a várost.* Önhatólag am. világossága által kilátszik, kitűnik. *A hegytetőn rakott éjjeli tűz kivilágít az egész vidékre.* V. ö. **VILÁGÍT, VILÁGOS.**

KIVILÁGÍTÁS v. —**VILÁGITÁS,** (ki-világítás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valamely fényes test kilátszik, kitűnik, kiviláglik. *A napnak kivilágítása a felhők közül. A tűznek kivilágítása az erdőből.* 2) Cselekvés, melynél fogva valamit világossá teszünk. *Szobák, teremek, utcák kivilágítása. Innepély alkalmával az egész városnak kivilágítása.* V. ö. **KIVILÁGÍT.**

KIVILÁGLIK, (ki-világlik) ösz. k. 1) Világa által kilátszik, kitűnik. *Az égő lámpákkal ellátott torony kiviláglik az éjben.* 2) Átv. ért. az ész előtt bizonyos, és kétségbe hozhatatlan dolog gyanánt tűnik fel. *Ennyi adatból kiviláglik, miben áll a dolog.*

KIVILÁGOSÍT, (ki-világosít) ösz. áth. Világot szétsugárzó, illetőleg égő, lángoló test által világossá tesz valamely tért. *Kivilágosítani a folyosókat, termeket.* V. ö. **VILÁGOS.**

KIVILÁGOSODIK, (ki-világosodik) ösz. k. Világosra kiderül, kitisztul. *Gyertyagyújtás által kivilágosodik a szoba. A felhők eloszlása után kivilágosodik az ég.* Átv. ért. valamely rejtett, titkos dolog bizonyos tudomásra jön. *Ezen irományokból a tényállás kivilágosodik. Végre kivilágosodott rá, hogy tolvaj.*

KIVILÁGOSÚL v. —**VILÁGOSUL,** (ki-világosul) ösz. önh. L. **KIVILÁGOSODIK.**

KIVILÁGRA OLYAN; a székelyeknél Kriza J. szerint am. épen olyan.

KIVILLÁMLIK, (ki-villámlik) ösz. k. Villogva, villámokat vetve kitűnik. *A közelgő hadsereg fegyverei kivillámlanak a sűrűségből.*

KIVILLÁNC SOL, (ki-villáncsol) ösz. önh. Éji őrztűről vagy gyöngye tűzről mondják, midőn különöbben valamely félig rejtett v. födött helyről ki-

pislog v. pislákol. *Az erdőből kivilláncsolt a tűz. Az ablakon kivilláncsol a mécs.*

KIVILLÁZ, (ki-villáz) ösz. áth. 1) Villával kivesz, kivesz valamit. *A jobb koncezokat kivillázni a tálból.* 2) Szerszámféle villával kiver, kikerget. *A malaczkokat, disznókat kivillázni a nyomtató szűrőről.* V. ö. **VILLA.**

KIVIRÁGZÁS, (ki-virágzás) ösz. fn. A növény virágbimbóinak kifésése, kinyílása.

KIVIRÁGZIK, (ki-virágzik) ösz. k. Mondják fákról, s más növényekről, midőn termő bimbóikból a szirmok, illetőleg virágaik kiféselnek, kinyílnak. *A barackfák korábban kivirágzanak, mint az almafák.*

KIVIRIBÉL, (ki-viribél) ösz. áth. Tolnai, s némely más vidéki szójárás szerint am. apránként ki issza a vizet, vagy más italt, néhutt : *kivedel,* másutt pl. Érsekujvárott : *kilakál.* Valószínűleg vagy am. *kiverebel,* azaz veréb módjára kiiszogat; vagy pedig a *virics* szónak, mely Szabó D. szerint növénynedvet jelent, *vir* gyökéből képződött.

KIVIRICS, tájdivatos 'kikerics' helyett; l. ezt.

KIVIRRAD, (ki-virrad) ösz. önh. Szokottabban : *megvirrad;* l. ezt.

KIVISLAT, l. **KIVIZSLAT.**

KIVISZ, KIVISZÉN, (ki-visz v. —viszén) ösz. áth. Belülről kifelé tartott irányban visz magával. Ellentéte : *bevisz.* *A dajka kiviszi a gyermeket a kertbe. A szolgáló kiviszi az ebédet a munkásoknak. Majd kiviszi, majd behoza. Kocsin kivinni valakit a mezőre. Kézben, hón alatt, hátton, vállon kivinni valamit.* Átv. ért. valamely vállalatot, merényt, tervet, szándékot végrehajt, teljesít. *Amit föltett magában, ha török szakad is kiviszi. Ez oly nehéz dolog, hogy lehetetlen kivinni.* V. ö. **VISZ.**

KIVITEL, (ki-vitel) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit belülről kifelé tartott irányban viszünk. Különösen bizonyos áruk, iparcikkék stb. kiszállítása külső országba. *A dohány, bor, kézművek kivitelét korlátozni.* 2) Cselekedet, mely által véghez viszünk, teljesítünk. *Ezen tervnek kivitelét magamra vállalom.* V. ö. **KIVISZ.**

KIVITEBLÉR, KIVITELDÍJ, (ki-vitel-bér v. —díj); l. **KIVITELVÁM.**

KIVITELI, (ki-viteli) ösz. mn. Kivitelre vonatkozó, ahoz tartozó, azt illető. *Kiviteli árucikk. Kiviteli kereskedés. Kiviteli többlet.*

KIVITELLEVEL, (ki-vitel-levél) ösz. fn. Jegyzék, a kivitelre szánt és kiszállított árukról.

KIVITELVÁM, (ki-vitel-vám) ösz. fn. Vám, illetőleg díj, melyet a kivitt áruktól fizetni kell. *A kivitelvámot fölemelni, leszállítani.* Máskép : *kivám.*

KIVITORLÁZ, (ki-vitorláz) ösz. önh. Vitorlás hajón kimegy, kirándul valahonnan, és valahová. *Kivitorlázni a kikötőből. Kivitorlázni a szomszéd tartományok tengerpartjaira.* V. ö. **VITORLA.**

KIVITORLÁZÁS, (ki-vitorlázás) ösz. fn. Vitorlás hajón kimenés, kirándulás.

KIVÍV, (ki-vív) ösz. áth. I. KIVÍ.

KIVÍVÁS, (ki-vívás) ösz. fn. Víva vagy küzdve valaminek kieszközlése.

KIVIZSLAT, (ki-vizslat) ösz. áth. Vizslatva kutat, kifürkész, kikeresgél valamit. *A vadászeb kivizslatja a nyulak fekvéseit.* Átv. ért. kikémelel, alattomos tudakozódással kitud valamit. V. ö. VIZSLAT.

KIVIZSLATÁS, (ki-vizslatás) ösz. fn. Vizslatva kikutatás, kifürkészés.

KIVOLT, (ki-volt) ösz. igenév, melyet csak személyragozva használunk: *kivoltom, kivoltod, kivolta* stb. Máskép, különösen jelen időben: *kilétem, kiléted, kiléte* stb. Azon körülmény, hogy ki vagyok, ki-vagy stb. *Kivoltomat* (v. kilétemet) *senki sem gyanítja.* Dologra vonatkozva I. MIVOLT.

KIVON, (ki-von) ösz. áth. 1) Vonva kimozdít valamit helyéből. *Kivonni hüvelyéből a kardot. Nehéz a koncezt az eb szájából kivonni.* (Km.). 2) Különösen valamit kifelé távolodó vonalban húz. *Az ősrők kivonják a szekeret a mezőre.* 3) Számtanilag, valamely számból, vagyis mennyiségből bizonyos részt kivessz. *Ha kilenczből hármat kivonok: marad hat. Kivonandó szám.* 4) Valamely könyvnek, vagy irománynak, oklevélnek, pernek stb. lényeges részeit, tartalmát, s mintegy magvát kivesszi, röviden egybeállítja. *Kivonni az elolvasott jeles könyvet. Kivonni valamely pört.* V. ö. VON és HÚZ.

KIVONÁS, (ki-vonás) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynek fogva valamit kifelé távolodó irányban vonunk. 2) Számtani munkálat, mely által valamely mennyiségből bizonyos részt kivesszünk. 3) Átv. ért. valamely elemű rövid tartalmának kijegyzése. *Kivonást tenni valamely történeti könyvből.*

KIVONAT, (1), (ki-vonat) ösz. fn. Általán azon tárgy, melyet kivonás által létre hoztunk, pl. *könyvkivonat*, azon rövid tartalom, mely a könyvben foglalt részleteket összevonva foglalja magában. *Perkivonat. Kivonat valamely növényből stb.*

KIVONAT, (2), (ki-vonat) ösz. miv. Eszközli, hogy valamit kivonjanak.

KIVONATOS, (ki-vonatos) ösz. mu. Kivonatra vonatkozó, kivonaton alapuló, kivonatot tartalmazó. *Kivonatos előadás v. előterjesztés. Kivonatos adósság, azaz kereskedői v. iparkönyvből kivont tételeken alapuló adósság.*

KIVONCZOL, (ki-vonczol) ösz. áth. Kifelé távolodó irányban vonczol valakit v. valamit. *Valakit hajdánl fogva kivonczozni a házból. A döögöt kivonczozni a gyeprre.* V. ö. VONCZOL, HURCZOL.

KIVONCZOLÁS, (ki-vonczolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn kivonczoznak valamit vagy valakit.

KIVONSZOL, (ki-vonszol) I. KIVONCZOL.

KIVONTAT, (ki-vontat) ösz. mn. Vonómarhával, vagy valamely vontató művel, valaminek kivontatását eszközli. *A sárból (lovakkal) kivontatni az elakadt szekeret. Csígaművekkkel szárazra kivontatni az elslúyedt hajót. A partra kivontatni a hajósmalmot.*

KIVONÚL v. —VONUL, (ki-vonul) ösz. önh. Vonulva kimegy vagy kijő. *Az idegen katonaság kivonult a városból.*

KIVONÚLÁS v. —VONULÁS, (ki-vonulás) ösz. fn. Vonulva kimenés vagy kijövés.

KIVONZ, (ki-vonz) ösz. áth. Vonzó erővel kitüntet, eléállít.

KIVÖLGYEL, (ki-völgyel) ösz. áth. 1) Valamely térnek bizonyos vonalát úgy hasítja ki, úgy rendezi el, hogy némileg völgyet képezzen. *Kivölgyelni az utcai kövezetet, közepét vagy széleit. Kivölgyelni az udvart. Kivölgyelni az utak mellékét, a víznyős rétek alantabb fekvő részeit.* 2) Bizonyos szilárd testekből készült műveket rovatékosan kimetél, kivés, kifarag. *Kivölgyelni a malomgerendelyt, az épületi oszlopokat. Kivölgyelni a hengereket.*

KIVÖLGYELÉS, (ki-völgyelés) ösz. fn. Vésés, hornyolás, faragás, mélyesztés stb. mely által kivölgyelnek valamit. V. ö. KIVÖLGYEL.

KIVÜL, (ki-vül) ih. és névutó. Bizonyos téren, vonalon túl, bizonyos körből mintegy kizárva. Ellentéte: *belül* v. tájsozásilag: *bevül, bévül.* *Ő kívül áll, én pedig belül. Kívül nagy láрма van. Fáj a szívem kívül belül, bánat lepi mindenfelül.* (Népd.). *Hej kívül is, hej belül is, ki van itthon, ha beteg is?* (Vörösmarty). Fölveszi a személyes névragokat: *(én) kívülem, (te) kívüled, (ő) kívüle* stb. Máskép: *kivülöttem, kivülötted, kívülötte*; és *rajtam kívül, rajtad kívül, rajta kívül.* „Kivüle” már a régieknél is eljőn: „Minden ther-ven folyásnak kivüle” (törvényfolyásnak kivüle). Levél 1546-ból. (Szalay Á. 400 levél). V. ö. RAJTA. Fokozva: *kivülebb, legkivülebb* (a Göcsejben Vass J. szerént); másutt szokottabban: *küljebb, legküljebb.* Van *legkivül* is. Fel- és lehető ragokkal: *kivülre, kivülről.* A vele közvetlen viszonyban álló nevek *on én ön* ragot vesznek fel. *Hádon, városon, országon kívül. Kerten, kerítésen kívül. Ötön kívül mind megvagyunk. Magán kívül lenni, am. eszén nem lenni.* A „kétség” szórag nélkül is használtatik. *Kétségen kívül v. kétség kívül.* De a régieknél gyakran előfordul más esetekben is *-on (-én, -ön)* viszonyrag nélkül: „Az ember az ő teste kívül vagyon mikor haragszik,” (Publius Syrus mondási. Toldy F. kiadása). „Az egy igazság kévől (kivül) engem nem tanál kegyelmed, és nem szoktam, sem tanultam az nagy szer szót, sem adula-ciót.” Levél 1560-ból (Szalay Á. 400 levél). Több régi nyelvelméken, különösen a Müncheneri codexben: *küvöl, pl. küvöl vagyon, foris est; a szöln küvöl, extra vineam; a zsinagóga küvöl lenne, extra synagoga* esset. A régi magyar Passióban: *küvöl.* „Péter kedeg állván küvöl az ajtóra.” (Toldy F. kiadása 50. l.). Ugyancsak a régieknél, *kivül is, pl. Pesti Gábor* meséiben, a Nádor codexben. A tiszai vidékeken ma is szokott: *küvel, pl. küvel állni, küvel lenni.*

KIVÜLÖTT, (ki-vül-ött) névutó, de csak személyragozva használtatik: *(én) kívülöttem, (te) kívü-*

lötted, (ő) kívülötte, (mi) kívülöttünk stb. V. ö. KIVÜL.

KIVÜLRŐL, (ki-v-ül-ről) ih. Azon helyről, mely bizonyos vonalon, határon kívül esik. *Kivülről zörgetni a kaput.* Ellentéte : *belülről*, tájdivatosan : *bevülről*. A göcseji tájszólásban fokoztatik is : *kivüllebbről*, *legkivülebből*. (Vass József).

KIZABLÁZ, (ki-zabláz) ősz. áth. A zablás állatnak fejét, száját kiszabadítja a zablából. *Itatáskor kizablázni a kocsislovakat.*

KIZABLÁZÁS, (ki-zablázás) ősz. fn. Leszerelés, midőn kizablázzák a lovat, öszvért, szamarat. V. ö. **KIZABLÁZ**.

KIZABOLÁZ, **KIZABOLÁZÁS**, l. **KIZABLÁZ**, **KIZABLÁZÁS**.

KIZAKLAT, (ki-zaklat) ősz. áth. Addig zaklat, azaz üldöz, kinez, bántalmaz, hajszol, üz valakit, míg végre kénytelen kimenni valahonnan vagy valahová. V. ö. **ZAKLAT**.

KIZÁR, (ki-zár) ősz. áth. Szoros, tulajd. ért. valakit, elzárva előtte a kaput, ajtót, kiinn maradni kényszerít. *Kizárni az éji kóborlókat a házból.* Mondják oktalan állatokról is. *A szobából kizárni a kutyát.* Az akolból *kizárni a rühes juhot.* Szélesb átv. ért. bizonyos helyből, térből, körből, társaságból, részvétből, működésből stb. kitilt, kihagy. *Kizárni valakit a közmulatságból.* *A hitehagyottat kizárni az anyaszentegyházból.* V. ö. **ZÁR**.

KIZÁRÁS, (ki-zárás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit kizárnak.

KIZÁRÓ, (ki-záró) ősz. mn. Ami mást vagy másokat valahonnan kizár, vagy valaminek gyakorlásától eltilt. *Kizáró kiváltsággal birni.* *Bizonyos embereket az országból kizáró felsőbb rendeletek.* *Kizáró jogot tartani valamihhez.* *Fűző gépre három éven át kizáró szabadalmat nyerni.* V. ö. **KIZÁR**.

KIZÁRÓLAG, (ki-zárólag) ősz. ih. Mást, vagy másokat bizonyos helyből, körből, működésből stb. kirekesztőleg, kitiltólag. *Ez előtt bizonyos hivatalokat kizárólag a nemesség birt.* *Ehhez kizárólag nekem van jogom.* V. ö. **KIZÁR**.

KIZÁRÓLAGOS, (ki-zárólagos) ősz. mn. Ami kizárólag valamit illet, mit másnak üzni, gyakorolni, birni nem lehet vagy nem szabad. *Kizárólagos egyedárvasság.* *Kizárólagos jog, birtok, hatalom.*

KIZÁRT, (ki-zárt) ősz. mn. Aki vagy ami ki van zárva. *Becsületlen társaságból kizárt részeg ember.* *A forgalomból kizárt pénzjegyek.*

KIZÁRTAN, (ki-zártan) ősz. ih. Kizárt állapotban.

KIZÁRTSÁG, (ki-zártság) ősz. fn. Kizárt minőség.

KIZAVAR, (ki-zavar) ősz. áth. Zavarva, vagyis zavargatva, abajgatva kikergeti, kimenni vagy kijönni kényszerít. *A tolvajok az akolból több marhát kizavartak.* *A vihar a nyájból több juhot kizavart.*

KIZENG, **KIZÉNG**, (ki-zeng v. —zèng) ősz. önh. Zengése a többi közöl különösen kihallik. *Tiszta, magas érez hangja kizeng az egész énekkarból.* V. ö. **ZENG**.

KIZOMÁNCZOL, (ki-zománczol) l. **KIZOMÁNCZOL**.

KIZOMÁNCZOL, (ki-zománczol) ősz. áth. Zománczezal kiczifráz, kifest, kiékesít. *A gyűrűt, kardpengét, pisztolyt kizománczolozni.*

KIZÖLDELLES, (ki-zöldellés) ősz. fn. A mezei, erdei, stb. növények zöld hajtásai, levelei, s ágainak kifejlése. V. ö. **KIZÖLDELLIK**.

KIZÖLDELLIK, (ki-zöldellik) ősz. k. Zöld hajtásai, levelei, ágai kifejlének. *Tavaszkor kizöldellenek az erdők, a mezők, a kertek.* Néha am. zöld színe által a másféle színűek közöl kitűnik. *A kukoriczás földek kizöldellenek a már megérett búzás telkek közöl.* *A búkkfák eleven színű levelei kizöldellenek a sötét fenyvesek közöl.* V. ö. **ZÖLD**.

KIZÖLDÍT v. —**ZÖLDIT**, (ki-zöldít) ősz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami zölddé fejlődjék ki. *A tavaszi langyos meleg és eső kizöldíti a mezőket.* V. ö. **ZÖLD**.

KIZÖLDÜL v. —**ZÖLDÜL**, (ki-zöldül) ősz. önh. l. **KIZÖLDELLIK**.

KIZÚDÍT v. —**ZUDIT**, (ki-zúdit) ősz. áth. Eszközli, hogy valami zúgó hangot ütve menjen, nyomuljon ki. *Az úgynevezett zúgó felnyitásával kizúditani az öszvegyült vizeket.* *Az erős szél kizúditja a tenger hullámain a partokra.* V. ö. **ZÚDÍT**.

KIZÚDÍTÁS v. —**ZUDITÁS**, (ki-zúditás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit kizúdit.

KIZÚDÚL v. **ZUDUL**, (ki-zúdul) ősz. önh. Zúgó hangot ütve, adva kinyomúl, kitódul. *Az elszakasztott töltésen kizúdul az árvíz.* *A hegyek szorulatából kizúdulnak a szelek.* *A nép haragosan kizúdul a gyűlésteremből.* V. ö. **ZÚDÚL**.

KIZÚDÚLÁS v. —**ZUDULÁS**, (ki-zúdulás) ősz. fu. Zúgó hangot adva kinyomulás. V. ö. **KIZÚDÚL**.

KIZÚG, (ki-zúg) ősz. önh. 1) Zúgva kinyomúl, kitódul. *A víz kizúg a malomkerekek alól.* 2) Zúgása kihallik. *A tenger csapkodó hullámai messze kizúgnak.* V. ö. **ZÚG**.

KIZÚGÁS, (ki-zúgás) ősz. fn. Zúgva kinyomulás. V. ö. **KIZÚG**.

KIZUHAN, (ki-zuhan) ősz. önh. Zuhánva kiesik, kifordul valahonnan. *Az elpattant 'ordóból kizuhan a bor.* *A gyipjus zsák kizuhant a szekérről a földre.* V. ö. **ZUHAN**.

KIZUHANÁS, (ki-zuhanás) ősz. fu. Zuhanva kiesés. V. ö. **KIZUHAN**.

KIZUHANT, (ki-zuhant); szokottabban : *kizuhint*; l. ezt.

KIZUHINT, (ki-zuhint) ősz. áth. Kidobás, kivetés által eszközli, hogy zuhanva essék le valami. V. ö. **ZUHAN**, **ZUHINT**.

KIZSÁKMÁNYOL, (ki-zsákmányol) ösz. áth. 1) A tulajdonost erőszakkal kifizetve, kivetkezeti vagyonából. *Kizsákmányolni az utasokat. Az ellenség kizsákmányolta a helység lakosait.* 2) A valahol beakart jöszágot zsákmány gyauánt kiragadja. *Kizsákmányolni a kincstárt, az árus boltokat, a gabonátárat.* 3) L. KIAKNÁZ. V. ö. ZSÁKMÁNY.

KIZSÁKMÁNYOLÁS, (ki-zsákmányolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit kizsákmányolnak.

KIZSÁMBIKÁL, (ki zsámbikál) ösz. önh. Ki-sántikál. Tájdivatos szó.

KIZSAROLÁS, I. KIZSAROLÁS.

KIZSAROL, (ki zsarol) ösz. áth. Zsarolva, azaz erőszakosan fenyegetve, gyötörve, kizsárvva valamit. *Az ellenség kizsarolja az ország vagyonát.* Szélesb ért. erkölcsi erőszakkal, pl. sürgető kéréssel, csalással stb. kinyer, kicsikar valamit. *A fiú ismét kizsarolt apjától néhány forintot. El nem ment nyakamról, míg ki nem zsarolt száz forintot. A sok tárgyérnyaló minden vagyonát kizsarolta.* V. ö. ZSAROL.

KIZSAROLÁS, (ki zsarolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit kizsarol.

KIZSEBÉL, (ki-zsebél) ösz. áth. Szoros ért. valakinek a zsebben levő pénzét, vagy más ingóságát kilopja. *Vásári tolongásban kizsebelni valakit.* Szélesb ért. erkölcsi erőszak, csalás, játék stb. által valakinek pénzét, vagyonát elveszi. *A dorbézőlő pajtások, kártyás társak utolsó fillérig kizsebelték.* V. ö. ZSEBÉL.

KIZSEBÉLÉS, (ki-zsebélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit kizsebelnek. V. ö. KIZSEBÉL.

KIZSÉMBEL, (ki-zsémbel) ösz. önh. Visszatérő névmással am. morogva, perelve, másokat szidva kiadja haragját, mérgét. *Ne szólj neki, hadd zsémbelje ki magát. Már könnyebb neki, hogy kizsémbelhette magát.* Áthatólag használva am. valakit zsémbelései által kinenni kényyszerít, kiűz, kihajt.

KIZSÉMBESKÉDIK, (ki-zsémbeskédik); alakjára nézve k. ige, de ezen öszvetételben visszatérő névmással am. zsémbeskedve kiadja haragját. *Kizsémbeskedni magát.*

KIZSÉNDÜL, v. — ZSENDÜL, (ki-zséndül) ösz. önh. Gyöngé hajtásokkal kifakad. *Tavaszzal kizséndülnek a növények.* V. ö. ZSÉNDÜL.

KIZSIGERÉL, (ki-zsigerél) ösz. áth. A leölt és boncolás alá vett állat zsigerét kimetéli, kiszedi. Néhatt a köznép nyelven összehúzza : *kizsigeng.* V. ö. ZSIGER.

KIZSOMBÉKOL, (ki-zsombékol) ösz. áth. Zsombékkal v. zsombékokkal a határt kijeleli. *A tagostott birtokrész kizsombékolni.* V. ö. ZSOMBÉK.

KJED, tájdivatosan, különösen a székelyeknél am. *kend* v. *kied* v. *ked*. L. KELMED és v. ö. KEGYELMED.

KLACSÁN, falu Bars m.; helyr. *Klacsán-ba, —ban, —ból.*

KLACSANÓ, falu Bereg m.; helyr. *Klacsanóra, —n, —ról.*

KLÁRA, (latin eredetű : *clara*, jelentése : *tiszta*) női kn. kicsinezve : *Klári, Klárika, Klárcsi.*

KLÁRAFALVA, falu Torontál megy.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

KLÁRIS, (a latin-hellen *corallium*-ból módosult); fn. tt. *kláris-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Eredetileg kőnemű test, mely szétágazó fának alakjában a tenger fenekén találtatik, s bizonyos férges műve, melyek azt lakjokul rakosgatják össze. Színe fehér vagy vörös, igen ritkán fekete. Ezen kőnemű testből az emberi műipar apró golyócskákat alakít, melyeket különféle ékességül használni, jelesen fel-fűzve nyakdíszül viselni szoktak. Innen a köznép általán klárisnak mond más anyagból, pl. üvegből készített gyöngyféle golyócskákat is.

„Izent nekem a kalmár is,

Kell-e, babám, piros kláris?” Népd.

KLÁRISCSUCSOR, (kláris csucsor) ösz. fn. Indiai cserjefán termő, s a piros klárishoz hasonló bogyo. (*Erythrina herbacea*. L.)

KLÁRISFA, (kláris-fa) ösz. fn. 1) Faalakúan öszvefűgő kláriscsapok, amint a tenger fenekén léteznek. 2) Indiai fa, melynek a piros klárishoz hasonló bogyoí vannak. (*Erythrina corallodendron*. L.)

KLÁRISFÜ, (kláris-fü) ösz. fn. Am. közönséges néven : *spárga* (spárga nyúlárnyék), újabb néven : *csirág*.

KLÁRISHALÁSZ, (kláris-halász) ösz. fn. Oly emberek, kik a középtenger partjain sajátserű hálókka a víz fenekéről az úgynevezett klárisfákat kihúzkálják. V. ö. KLÁRISFA, 1).

KLÁRISJÁCZINT, (kláris-jácint) ösz. fn. Idomtalanul elfajzott jáczint, melyet a növénytudósok először Franciaországban fűdöztek fel. (*Hyacinthus monstrosus*. L.)

KLÁRISKÖ, (kláris-kő) ösz. fn. Agátkő faja, kláriszinű piros foltokkal.

KLÁRISMIVES, (kláris-mives) ösz. fn. Mives, ki klárisból, vagy kláriszinű üvegekből holmi díszmíveket, esecsbecsüket, különösen gyöngyöket készít.

KLÁRISPIROS, (kláris piros) ösz. mn. A piros klárishoz hasonló pirosságu. *Klárspiros agátkő, eschüveg.*

KLÁRISZINÜ, (kláris-szinü) ösz. mn. Aminek színe a kláriséhoz hasonló.

KLÁRISVIRÁG, (kláris-virág) ösz. fn. A tengeri klárisfának némileg virághoz hasonló kinövései, ágacskaí.

KLASTROM, (1), fn. tt. *klastrom-ot*, harm. szr. —a. Szoros ért. elkülönözött épület, melyben, mint intézetben, férfi- vagy nőszerzetesek, ú. m. barátok, szerzetes papok, kanonokok, apácák, a világiak társaságától elválasztva laknak. *Barátok klastroma, apácák klastroma. I. klastroma menni.* A lajhább nyelvek kiejtése szerént : *kalastrom*, s jobban megho-

nosítva : *kolostor*. Újabb nyelven : *zárda*. Eredetije a latin *claustrum*, németül *Kloster*, francziául *cloître*, tótul *klásster* stb.

KLASTROM, (2), falu Sopron m.; helyr. *Klastrom-ba*, —*ban*, —*ból*.

KLASTROMALJA, falu Bereg megy.; helyr. —*alja-ra*, —*n*, —*ról*.

KLASTROMEgyHÁZ, (klastrom-egyház) ösz. fn. Klastromhoz ragasztott, s ahhoz tartozó egyház, vagysis templom.

KLASTROMFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KLASTROMI, (klastrom-i) mn. tt. *klastromi-t*, tb. —*ak*. Klastromra vonatkozó, azt illető, azzal viszonyban levő stb. *Klastromi fegyelem, rendtartás, szokások, élet. Klastromi cselédek, épületek, kertek*. V. ö. **KLASTROM**.

KLASTROMILAG, (klastrom-i-lag) ih. Úgy, mint a klastromban, az ottan élők módja, szokása szerént. *Klastromilag nevelni az ifjakat. A házat klastromilag zárni el az idegenek elől*. V. ö. **KLASTROMI**.

KLASZITA, falu Hont m.; helyr. *Klaszitá-ra*, —*n*, —*ról*.

KLAVÍR, (a francia *clavier* s német *Clavier* után, melyek ismét a latin *clavis*-ből származtak; l. **ZONGORA**).

KLAVÍROZ, (klavír-oz) önh. m. *klavíroz tam*, —*tál*, —*ott*. L. **ZONGORÁZ**.

KLÖDÖR, l. **GÖLÖDÉNY**.

KO, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó, vastag, tompa hang ezekben : *koúk, koúkol, koborc, koc, koczog, kodács, kodácsol, koh, kolomp, kolto, kong, kopog, korog, korly, koty, kotyog, kotlik, kovák, kókál* stb. stb. 2) Jelent gömbölyűre vagy görbére hajlást, illetőleg gömbölyűt vagy görbét, ezekben : *kobak, kocsony, kolop, komló, komor, konc, kondor, konkoly, konya, konytt, konty, kop*, melyből : *kopács, kopály, kopár, kopasz, kopolya, koponya, kovályog* stb. stb.

Ezen *ko* némely szóokban tájszokással *co* vagy *czo*, mint : *kocza czocza, konc csonczi, kopasz csopasz* (csupasz), *kótolog csótolog*. Néha nem egyéb, mint a megkeményített *go*, pl. a *komló* (gomló) *konkoly* (gomgoly) *kondor* (gondor) szóokban. Tájszokásilag az *o* hangzó nyiltabb *a*-ra változik a *kabak, kalbász, kanyúl, kaponya* stb. és zártabb *u*-ra a *kunya, kuncsorog, kulláncs* stb. szóokban.

KÓ, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó a *kóto, kótogás, kótis, kókál* szóokban. 2) Görbeséget vagy görbe, csavargó mozgást jelent ezen szóokban : *kóbo, kóbolyog, kóbor, kóborog, kótyag, kótyagos, kókad, kópicz, kór, kószál, kótolog, kódorog* stb. Nem egyéb mint a megnyújtott *ko*. V. ö. **KO**.

—**KÓ**, magas hangon —**KÖ**; a *-ka, -ke* kiesző képzőnek oly módosulata, mely a hosszú *ó*-nál

fogva a nagyításba megy által, pl. *bunkó, tuskó, furkó*, különösebben keresztneveknél : *Jankó, Palkó, Laczkó, Ferkó* v. *Ferkő*.

KOA, fn. tt. *koát*. Baranyai tájszó, am. *fulánk*. Eredete homályos. Talán az olasz *aco* (tü) vagy *acume* (valaminek hegye) némi módosulata.

KOÁK, hangutánzó törzsök, melyből *koúkol, koúkolás*, erednek. A csesemő kisednek vastag sűrő hangja, melyet a latin *vagio*, *vagitus* még hiebben fest a tiszta *va* gyök által, miuthogy a csesemő még kemény *k* hangot nem ejt. Hihető is, hogy a *koúk* eredetileg *lgyabb hodh* volt, mely későbbben könnyebb kimondás végett *koúk* lön.

KOÁKOL, (koák-ol) hangutánzó önh. m. *koúkol-t*. Mondják a sírva kiáltó, csak imént szülött csesemőről. V. ö. **KOÁK**.

KOÁKOLÁS, (koák ol-ás) fn. tt. *koúkolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az imént szülött kised gyermek sűrő kiáltása.

KOB, elvont gyök, melyből *koboz, koborc, koborczol*, hangutánzó, és a gömbölyűt jelentő *kobuk, kobolya* származnak.

KÓB, elvont gyöke *kóbog, kóholy, kóbolyog, kóbor, kóborol* származékoknak.

KOBÁK, (kob-ak *kob* vagy *kop* gyöktől, melyből *kopács* is ered) fn. tt. *kobak-ot*, harm. szr. —*ja*. Más-kép : *kabak* s ez alakban él a török nyelvben is. 1) Eredetileg jelent általán valamely takarót, kopácsot, mely utóbbival hangokban is rokon. A törökben is *kabuk* amattól igen csekély eltéréssel am. héj, kéreg, kopács. — Különösebben : pedig 2) Diószegi szerént olyan húsos vagy néha száraz falu gyümölcsöt (mag-rejtőt), melynek magvai belül a fal oldaláról rövid köldöksínóron nőnek ki, pl. tök, dinnye, ugorka (pepo); vagyis Gönczy Pál szerént a csészével összenőtt s vele együtt kifejlett, rendszerént 3 rekeszű bogyt. 3) Jelent gömbölyű, vagy rétes kerekű ivó-edényt, melyet az utasok, különösen a katonák szoktak hordani magukkal. Ilyen az úgynevezett lopótökből készített edény. *Rókus kobakja*, mert ezen szentet oldalán kobakkal festik. *Csak annyi neki mint hajdú farán a kobak*. (Km.). Átv. és gúnyos ért. emberfej, kivált ha nagyon gömbölyű; „üres“ mellékjelentéssel is. *Nagy kobakja van. Kobakjára alig talál kalapot*.

KOBÁKOL, (kob-ak-ol) önh. Trágár, ezéda beszédben am. a férfi nemileg közösül, máskép szintén czédán szólva : *tököl*. V. ö. **KOBÁK**.

KOBÁLT, fn. tt. *kobalt-ot*, l. **KÉKENY**.

KÓBÉ, l. **KÓPÉ**.

KÓBOG, (kó-b og) önh. és gyak. m. *kóbog tam*, —*tál*, —*ott*. Görbe csavargós utakon járkál. Rokonai : *kóbolyog, kóborol*, melyek szokottabbak is.

KÓBOLY, (kób-oly) elavult szó, mely helyett a keményebb végű *kóbor* divatozik : Anaból lett : *kóbolyog*, ebből : *kóborog*

KOBOLYA, (kob-oly-a) fn. tt. *kobolyát*. Gőmbölyű medence, melyet az árkát hagyta, vagy gátot szakított folyam a parton forgót képezve oly mélyen váj, hogy az, miután a víz árkába visszahúzódott, hosszú időre egész tavat képez, s keuderáztatónak igen alkalmas (Kenessey Albert). Némelyek szerint: *kopolya*. V. ö. GÖBE, 2).

KÓBOLYG, (kób-oly-og) önh. m. *kóbolygott*. I. **KÓBOLYOG**.

KÓBOLYGÁS, (kób-oly-og-ás) fn. tt. *kóbolygás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Ideoda tévelyegve, csavarogva, tekeregve járás kelés, bujdosás.

KÓBOLYGÓ, (kób-oly-og-ó) mn. Görbe, csavargó utakon, irány nélkül járókelő, ideoda bujdosó. *Kóbolygó szökevény. Kóbolygó bitang barom*. V. ö. **KÓBOLYOG**.

KÓBOLYOG, (kób-oly-og) önh. és gyak. Ezen ige a görbét jelentő *kó*, és a járást kelést jelentő *bolyog* szökből is elemezhető, mint *tébolyog* = *té* (tova) *bolyog*. Értelme: bizonyos, határozott, kitzűzött irány nélkül ide-oda, görbe, csavargó utakon járkel. *Kóbolyog az eltévedt ember az úttalan erdőben. Kóbolyog a nyájahagyott rideg barom. Kóbolyognak a szökevény, bujdosó katonák*.

KÓBOR, (1), erd. faluk Torda m. és Köhalom székben; helyr. *Kóbor-ra*, — *on*, — *ról*.

KÓBOR, (2), (kób-or) fn. tt. *kóbor-t*, tb. — *ok*. 1) Molnár A. és Páriz Pápai szerint: *canistrum*, úti táská, mely fogalmi és hangrokontságban van a *kobak* szóval. A Tájiszótár szerint (Kis János után) Sopronban: gömbölyű, szalmából font kosár, mint-lá a német 'Korb' módosulata volna. V. ö. **KOBAK**. 2) Csavargó, tekeregő utakon járókelő, melyből *kóborol*, *kóborog* erednek. V. ö. **KÓBOLYOG**.

KOBORA, módosított alakja *kukora* v. *gugora* szöknak; i. ezeket.

KOBORCZ, (kob-or-cz) fn. tt. *koborc-ot*. Jelent vastag tompa hangot, különösen a nagy nehéz csizmában, saruban járó embernek dobogását.

KOBORCZOL, (kob-or-cz-ol) önh. m. *koborczol-t*. Nagy, durva csizmában vagy saruban járva kopogtatja a földet.

KOBORCZOLÁS, (kob-or-cz-ol-ás) fn. tt. *koborczolás-t*, tb. — *ok*. Cselekvés, midőn valaki *koborczol*.

KÓBORG, (kób-or-og), **KÓBORGÓ**, (kób-or-g-ó); I. **KÓBOLYOG**, **KÓBOLYOGÓ**.

KÓBORLÁS, (kób-or-ol-ás) fn. tt. *kóborlás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Tekeregő, csavargó utakon járáskelés, bujdosás, tévelygés.

KÓBORLÓ, (kób-or-ol-ó) mn. és fn. tt. *kóborlót*. Görbe, csavargó utakon, irány és bizonyos cél nélkül járó, bujdosó. *Bakonyban kóborló szökevények, szegény legények. Kóborló hadi csapatok. Pusztákon kóborló bitang lovak*. Mint főnév jelent oly személyt, ki bizonyos lakhelyhez nem köti magát, hanem, mint mondják, kerüli az országot, világot. *Országos kó-*

borló. A kóborlókat öszvefogdosni, és kényszerítő dologházba zárni.

KÓBORLOVAG, (kóbor-lovag) ösz. fn. Lovon kóborló, s másoknál élőködő személy, kinek lovánál egyebe nincsen. Gúnyos név.

KÓBOROL, (kób-or-ol) önh. m. *kóborol-t* v. *kóborlott*, htn. — *ni* v. *kóborlani*, I. **KÓBOLYOG**.

KÓBORSÁG, (kób-or-ság) fn. tt. *kóborság-ot*, harm. szr. — *a*. Kóborgó, csavargó állapot. *Élete nagyobb részét kóborságban töltötte*. V. ö. **KÓBOR**.

KOBOZ, (1), (kob-oz) fn. tt. *koboz-t* v. *kobzot*, tb. — *ok* v. *kobzok*. Molnár A. szerint lantféle hangszer (pandura, lyra). A törökben *kopuz* am. hárfá (harpe, Hindoglu), a kojbal-karagaszban *kómesz* és *kobesz* szintén hárfá (Abuska). Azonban mint hangutánzóknak is megfelel a Veszprém és Vas megyében divatozó értelem, mely szerént legvastagabb hangu hegedűt, azaz bögőt, brúgót, barbarát jelent, s módosítva: *kobza*, *kobzu*, *kobzó*.

KOBOZ, (2), (kob-oz v. kap-oz?), áth. m. *koboztam*, — *tál*, — *ott*, v. *kobzotam*, *kobzotál*, *kobzolt*, htn. — *ni* v. *kobzani*, par. — *z*. Némely palócok szójárás szerént am. tég, szakgat. Közösebb jelentése: valamely jószágot törvényes ítélet következtében, vagy pedig önkényes rövid úton az illető birtokostól elvesz, elszed. *Mindenét elkobozták*. E szó, mint érintők, talán a *kapoz* igéből alakult által; mert *elkobozni* csakugyan annyit, mint *elkapozni*, *elkapdosni*, mely értelem a *palóczoknál* divatozóval is egybe vág. Vagy: gyöke *kob* eredetileg jelenthetett kosarat, s rokon a *kóbor* és *kópicz* szökkal; és valamint a latin *confisco* a *fisco* (kosár), hasonlóan *koboz*, a *kob* gyöktől származhatott. E szerént *elkobozni* valamit annyit tenne, mint *elkosarazni*. Régente is 'dúlui' értelemben használtatott: „Dúlui senki ki ne járjon, valamely én emberemet kiküldök kobozni, lopatni, ha ti is megijogjátok, semmit érettek nem szólok.” Dervisbék levele 1549-ből Istvánffy Pálhoz. (Szalay Á. 400. 1.).

KOBOZPALLÓ, (koboz-palló) ösz. fn. A koboznak felső deszkája fölött álló fűcska (láb), mely a hurokat tartja. V. ö. **KOBOZ**.

KOBZA, (kob-z-a) fn. tt. *kobzát*. Lásd: **KOBOZ**, (1).

KOBZÓ, (kob-oz-ó) mn. és fn. tt. *kobzót*. Aki valamely jószágot koboz, elkoboz; különösen kincstári vagy más ügyész, ki a jószág elvételére vonatkozó bírói ítéletet végrehajtja. V. ö. **DÚLÓ**.

KOBZOL, (kob-oz-ol) önh. m. *kobzol-t*. Kobozféle hangszeren játszik. V. ö. **KOBOZ**.

KOBZU, (kob-z-u) fn. tt. *kobzut*. Lásd: **KOBOZ**, (1).

KOCS (1) v. **KÓCS**, fn. tt. *kocs-ot*. Fattyuhajtása a dohánynak. Rokon *kaes* szóval.

KOCS, (2), faluk Komárom és Vas m.; helyr. *Kocs-ra*, — *on*, — *ról*.

KÓCS, (1), fn. tt. *kócs-ot*. Erdélyben és másutt is divatos a nép nyelvében *kolcs* v. *kulcs* helyett; i. ezt és származékait.

KÓCS, (2), puszták Heves m., erdélyi falu B. Szolnok m.; helyr. *Kócs-ra*, — *on*, — *ról*.

KÓCSAG, (eredetere nézve lásd itt alább), fn. tt. *kócsag-ot*, harm. szr. — *ja*. 1) Kisebbféle fehér gémfaj, mely hazánkban is a Tisza és Duna alsóbb vidékein tenyészik. Ennek van azon nevezetes, hosszú, ezüstszín, selyemnemű háti tolla, mely a díszfövegek egyik fő ékessége. Túl a Dunán: *kótyag*. Gyökeleme talán a görbe hajlást jelentő *kó*, minthogy a vadászok tudósítása szerint, midőn meglövik, ezen tollai kiborzadnak, kigörbednek, s ennél fogva rokon volna a *kócz*, *kóczos* szókkal, mely gubanczos, kuszált kendert, haját, szőrt stb. jelent. (Ardea garzetta). 2) Elavult törzs, melyből *kócsagos*, *kócsagosodik* erednek. Jelent félittasságot, melyben a fej már nehezedik, meg-meg-bukik, s a láb ide-oda tántorog. Ennek alapfogalma is, úgy látszik, a test görbedésében rejlik. Másképp, jelesen Dunán túl: *kótyag*. Vagy, gyöke talán a hangutánzó *kóty* v. *koty*, mennyiben az ittas ember nyelve nehezebben járván, mintegy *kotyog*, valamint a lassu járatu malomról is mondják, hogy *kotyogó*.

KÓCSAGFORGÓ, (kócsag-forgó) ösz. fn. Kócsagtollakból csinált díszforgó a kalpagokon, süvegeken. V. ö. FORGÓ.

KÓCSAGKARÁM, (kócsag-karám) ösz. fn. Karám, melyet a kócsagok számára készítenek, hogy benne fészkeljenek, és tenécszenek.

KÓCSAGLES, (kócsag-les) ösz. fn. Buvóhely, honnan a vadászok a kócsagokra lesnek.

KÓCSAGOS, (kócsag-os) mn. tt. *kócsagos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. 1) Kócsag nevű madarakkal bővelkedő. *Kócsagos tavak*. 2) Félittas, kinek már feje biczegni, s lábai tántorogni kezdenek. Dunán túl: *kótyagos*. V. ö. KÓCSAG.

KÓCSAGOSODIK, (kócsag-os-od-ik) k. m. *kócsagosod-tam*, — *től*, — *ott*. Kócsagos, azaz félrészeg állapotban kezd lenni. Túl a Dunán: *kótyagosodik*.

KÓCSAGTOLL, (kócsag-toll) ösz. fn. A kócsag nevű madárnak ezüst színű disztolla, valamint az ily disztollakból készített forgó is. *Kócsagtollal ékesített süveg, kalpag*.

„Két arany perezet választá azután,

Egy kócsagtollat is szegeze sisakján.“

Zrínyi.

KÓCSAGVADÁSZ, (kócsag-vadász) ösz. fn. Kócsagokat lödöző vagy fogdozó vadász.

KÓCSAGVADÁSZAT, (kócsag-vadászat) ösz. fn. Vadászat kócsagmadarakra.

KOCsÁN, KOCsÁNY, (kocs-án v. -ány) fn. tt. *kocsán-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Általán azon száracskák, mely a növények leveleit vagy

virágait vagy gyümölcseit a törzsszel vagy ággal összeköti. Szabatosabban pedig a növénytanban a szárnak azon hajtása, melyen a virág fejlődik ki. (Pedunculus). A gyümölcs száracskáját különösen *csumán* v. *csupká*-nak hívják, a levelét pedig *nyél*-nek. V. ö. KACS.

KOCsÁNKA, (kocs-án-ka) fn. tt. *kocsánkát*. A kocsán apróbb elágazása. (Pedicellus).

KOCsÁNTALAN, (kocs-án-talan) mn. tt. *kocsántalan-t*, tb. — *ok*. Aminek kocsánja nincsen. *Kocsántalan virág*.

KOCsÁNY, I. KOCsÁN.

KOCsÁRD, férfi kn. tt. *Kocsárd-ot*. Gotthard.

KOCsÉR, pusztá a Jászságban; helyr. — *ér-ra*, — *on*, — *ról*.

KOCsI, fn. tt. *kocsi-t*, tb. — *k*. Széles, és országzerte divatos értelemben két vagy négy kerekű jármű, melylyel szárazföldön embereket vagy más dolgokat szokás ideoda vinni, szállítani. Különbözik általán a *szekértől*, hogy ezalatt a köz szokás nagyobbféle, nehezebb járatu járművet ért, mely inkább csak teherszállításra használtatik, a kocsi pedig könnyebb mozgású, és lovak vagy más futó állatok után készített jármű. Valószínűnek látszik ugyan, hogy a *szekér* is eredetileg *szökér* vagy *zökér* lehetett, szökve vagy zökögve tovább haladó tulajdonságától nevezetvéen el, mint a hellen *rhedá* *ῥήδα*, a latin *currus* a 'curro' szóktól: de a későbbi találmányu kocsi már lényegénél fogva sebesebb mozgású, azért is az ökrös szekeret nem szokás kocsinak mondani; ellenben van *lovasszekér* is, mint lovaktól húzott, nehéz terheket szállító, nagyobb jármű. A *kocsi* vagy legalább ennek sajátságos készületű neme, magyar írók, ú. m. Pápay Sámuel, Gyarmathy Sámuel, főleg pedig Kornides szerint is Komárom vármegye Kocs nevű helységében találatot fel, melyet elsőben *kocsi-szekérnek*, utóbb csak *kocsi*-nak neveztek, s mely a török nyelvben is *kocsu*. Innen volnának a franczia *coche*, angol *coach*, cseh *kocsi*, német *Kutsche*, s több más nyelvekben létező hasonló hangu nevezetek. T. i. Kornides Dániel mutogatja, hogy ezen kocsi neme a többi európaiaknál csak a XVI. században kezdett ismeretes lenni, nálunk pedig már a XV. században szélitiben divatozott volt. Egy XVI-ik századbeli levélben (1558-ból) olvassuk Szalay Á. 400 leveles gyűjteményében: „Sem lovon, sem kocsin, sem hajjón az jgces nagy árvizbe ki nem mehettem.“ A kocsi-szekér sajátsága a hintálás, mely az által eszközöltetik, hogy dereka, vagyis korbája szíjakon lóg, honnan a *hintó*, és *lógós kocsi* nevezet. Egyébiránt a dunai tájakon minden könnyebbféle lovas jármű kocsi nevet visel, ha nem hintál is. Csalóközben és Mátyusföldén az ott divatozó görbe oldalú paraszt kocsikat *somorjai kocsiknak* hívják. *Egy, két, három, négy lovas kocsi. Bérkocsi. Hat lovas kocsi. Úri kocsi, paraszt kocsi. Fűdeles, fűdeletlen kocsi. Két kerekű kocsi. Lógós, utazó postokocsi. Fakó kocsi, kenderhám, nemes*

ember, szürdalmány. (Km.). *Kocsiba fogni, kocsiba űlni. Kocsin járni, utazni.*

KOCSIABLAK, (kocsi-ablak) ösz. fn. Ablak a födeles uri kocsin, hintón.

KOCSIAJTÓ, (kocsi-ajtó) ösz. fn. Ajtó a lógós vagy hintó kocsi oldalán, melyen be és kilépnek. *Kinyílt a kocsiajtó. Becsapni a kocsiajtót.*

KOCSIAL, KOCSIALJ, (kocsi-al v. —alj) ösz. fn. Az egész készület fából, mely fölött a kocsi deréka vagy korbája áll. *A kocsialt a kerékgyártó készíti, a kovács megvasalja.*

KOCSIBAK, (kocsi-bak) ösz. fu. Ülés, a hintó kocsinak korbája előtt és után, amaz első bak, emez hátsó bak, vagy tréfás népnyelven: *ebtartó.*

KOCSIBÉR, (kocsi-bér) ösz. fn. Bér, melyet a fogadott idegen kocsiért fuvardíjul fizetnek.

KOCSIBŐR, (kocsi-bőr) ösz. fn. Széles ért. a hintó kocsi korbáját takaró bőr. Szorosb ért. a félfődeles vagy födeletlen lógós kocsin azon előbőr, mely a kocsinyílást a bennülők lábái fölött betakarja.

KOCSIDERÉK, (kocsi-derék) ösz. fn. 1) A hintó kocsi korbája. 2) A nyílt paraszt, vagy más korbátlan kocsinak ürege, melyet az oldalak, és saraglya képeznek. *Füvet vinni haza egy kocsiderékkel. Ez oly kevés, hogy nem lesz vele telő a kocsiderék. Hosszant nyújtózni a kocsiderékben.*

KOCSIERNYŐ, (kocsi-ernyő) ösz. fn. Ernyő, mely a hintó kocsi korbáját fűdi, hintófödél. Szélesb ért. födél, mely akármily kocsidereket takar, pl. ponyva, gyékény a paraszt kocsikön.

KOCSIFÖDÉL, (kocsi-födél) ösz. fn. 1. KOCSIERNYŐ.

KOCSIFUTTATÁS, (kocsi-futtatás) ösz. fu. Futtatás, vagyis pályázás, versenyezés kocsiba fogott lovakkal.

KOCSIGYÁR, (kocsi-gyár) ösz. fn. Műhely, műépület, melyben kocsikat gyárszerűleg készítenek.

KOCSIGYÁRTÓ, (kocsi-gyártó) ösz. fn. Gyáros ki kocsikat készít. Különösen: *kerékgyártó*, ki födeletlen vagy paraszt kocsikat csinál; *nyerges, nyereggyártó*, ki finomabb, úri, födeles kocsikat, hintókat gyárt.

KOCSIHÁGCSÓ, (kocsi-hágcsó) ösz. fn. A kocsi oldalára illesztett merev vagy mozgó hágcsó, melyen a kocsiba bágnak.

KOCSIKAPU, (kocsi-kapu) ösz. fn. A háznak kapuja, illetőleg kapualja, melyen a kocsik ki- s bejárhatnak.

KOCSIKAS, (kocsi-kas) ösz. fn. Vesszőből font durvább vagy finomabb kas, mely korba helyett szolgál, s rendszeren az oldalak közé kelyeztetik.

KOCSIKÁZ, (kocsi-ka-az) önh. m. *kocsikáz-tam, —tál, —ott.* Kocsin kisebb kirándulásokat tesz, mulatságból kocsiz.

KOCSIKÁZÁS, (kocsi-ka-az-ús) fn. tt. *kocsikázás-t*, tb. — ok. Kocsin mulatságból valahová rándulás.

KOCSIKEFE, (kocsi-kefe) ösz. fn. Kefe, melylyel a bőrs kocsikat tisztogatják.

KOCSIKERÉK, (kocsi-kerék) ösz. fn. Kerék, mely tengelybe illesztve a kocsinak mintegy alapja, s az forgása által mozgásba hozza. *Első, hátsó kocsi-kerék.*

KOCSILÁDA, (kocsi-láda) ösz. fn. Láda a kocsiderekben, vagy korbában, melybe holmit be lehet rakni, s mely egyszersmind ülőszékül szolgál. Így nevezhető azon szekrényféle kocsibútor is, mely az utazó hintó bakján áll, *bakláda.*

KOCSILÁMPA, (kocsi-lámpa) ösz. fn. Lámpák a hintókocsi elején két oldalt, hogy az éjjeli utazásban világítóul szolgáljanak.

KOCSILÁNCZ, (kocsi-láncz) ösz. fn. Általán minden láncz, mely a kocsin bizonyos czélből használtatik, pl. mely a saraglyát a kocsi farával öszveköti. Különösen azon láncz, melylyel az ereszkedőn kereket kötnek.

KOCSILÉPCSŐ, (kocsi-lépcső) ösz. fn. 1. KOCSIHÁGCSÓ.

KOCSILÓ, (kocsi-ló) ösz. fn. Olyan ló, melyet könnyű, úrias kocsiba szoktak használni; máskép: *hintósló.* Különbözik: *igásló.*

KOCSIMESTER, (kocsi-mester) ösz. fn. Személy, kinek felügyelése és rendelkezése, intézkedése alatt több kocsi van, pl. a nagyobb postaházaknál, vagy a fejedelmi és főúri udvarokban. *Királyi, hercegi kocsimester.*

KOCSIN, falu Nyitra m.; helyr. *Kocsin-ba, —ban, —ból.*

KOCSINT, (kocs-in-t) önh. m. *kocsint-ott*, htn. —ni v. —ni. Erdélyben am. a beszédben botlik. A nyelvre vitetve egynek látszik, 'kacsint' szóval. Kaszai J. szerint, 'koczin' volna.

KOCSINTÁS, (kocs-in-t-ús) fn. tt. *kocsintás-t*, tb. —ok. Nyelvbtlás, nyelv- vagy beszédbeli hiba.

KOCSINYOM, (kocsi-nyom) ösz. fn. Nyom, melyet a kocsinak forgó kereke az úton, vagy úton kívül maga után hagyogat. *Kocsinyom után indulni, eligazodni, menni.*

KOCSINYUJTÓ, (kocsi-nyújtó) ösz. fn. Azon vastag dorong vagy rúd, mely a kocsi fenéke alatt végig nyúlik, s az első tengelyt a hátsóval öszveköti. V. ö. NYUJTÓ.

KOCSIOLDAL, (kocsi-oldal) ösz. fn. Zápokkal ellátott, lajtorjaforma készülétek, melyek a közönséges paraszt kocsik derekát képezik. *Hosszu, egyenes, rövid, görbe kocsioldal. A kocsioldalakat a lőcsők és rakonczádk tartják.*

KOCSIPÉNZ, (kocsi-péNZ) ösz. fn. 1. KOCSIBÉR.

KOCSIPOSTA, (kocsi-posta) ösz. fn. Posta, mely kocsin megy; postaintézet, mely kocsik által működik.

KOCSIPOSZTÓ, (kocsi-posztó) ösz. fn. Posztókelme, melylyel az úri kocsikat, hintókat kibéllelik.

KOCSIRÁZÁS, (kocsi rázás) ösz. fn. Rázás, vagyis rázódás, melyet a rossz kocsi, kivált rossz úton, okoz a benne ülőre.

KOCSIRÚD, (kocsi-rúd) ösz. fn. Az első tengelyvel közvetlen öszveköftött, s az úgynevezett juhánál fogva ideoda fordítható vastag dorong, mely a kocsi előtt mereven kinyúlik, s melyhez a vonó barmokat, nevezetesen a lovakat fogják. A kocsi-rúd első végéhez van kötve a nyakló. *Kocsi-rúdja kifelé áll, azaz menni készül, vagy nem sokára kiadnak rajta.*

KOCSIS, (kocsi-s) fn. tt. *kocsi-s*-t, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Személy, ki a kocsi fogott lovakat hajtja. Általán a kocsi-nevezet lóterelést teszen fel; innen kocsi az is, ki akármely szekérbe fogott lovakat hajt. Az ökörhajtót, pl. bérest, nem mondjuk kocsinak. *Jó kocsi. Úri kocsi. Kocsi issza meg a bort, s a ló részegül meg tőle.* (Km.). *Kocsi torka, barát zsákja, nehezen telnek.* (Km.). Átv. megvető ért. nyers, durva magaviselő ember.

KOCSISÁTOR, (kocsi-sátor) ösz. fn. Ponyvából vagy gyékényből csinált fődél, leginkább az utazó paraszt kocsikon, némely vidékeken: *góré, ekhó, crnyó*.

KOCSISFÖLD, pusztá Pozsony m.; helyr. — *föld-re*, — *ön*, — *ról*.

KOCSISINAS, (kocsi-s-inas) ösz. fn. Urasági főúri kocsiok legénye, segéde, ki a kocsi-lovakkal bánik.

KOCSISKODÁS, (kocsi-s-kod-ás) fn. tt. *kocsi-kodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Kocsi-szolgálat foglalkodás. 2) Keresetmód, melyet valaki fuvarozva üz.

KOCSISKODIK, (kocsi-s-kod-ik) k. m. *kocsi-kod-tam*, — *tál*, — *ott*. 1) Kocsi-szolgálat foglalkodik, mint kocsi keresi kenyerét. 2) Másokat fuvarbérben hordozva éldegel.

KOCSISLÓ, (kocsi-s-ló) ösz. fn. Ló, melyet rendszeren kocsihúzásra használnak; különböztetésül a paripától, nyerges lótól. *Verik, mint a kocsi-lovat.*

KOCSISSÁG, (kocsi-s-ság) fn. tt. *kocsi-s-ság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) Kocsi-szolgálat. *Kocsi-s-ságból élni.* 2) Azon tulajdonságok öszvege, melyekkel kocsinak birnia kell. *Kocsi-s-ságot tanulni.*

KOCSISÜLÉS, (kocsi-s-ülés) ösz. fn. Hely a kocsi elején, előbakján, melyen a kocsi, általán aki a lovakat hajtja, szokott ülni.

KOCSISZERSZÁM, (kocsi-szerszám) ösz. fn. Mindenféle szerszám, mely a kocsi és kocsizás körül használtatik, pl. *csavar*, mely a hintókerekeket kivesszi, vagy *bak*, mely a tengelyt fölemeli, *kerékkötő*, stb. továbbá a húzásra, és lóterelésre szükséges eszközök, ú. m. nyakló, kantár, gyepelő, hám stb.

KOCSISZÍN, (kocsi-szín) ösz. fn. Rendszerént oszlopokon álló, fal nélküli hajlék, mely alá a vesztelő kocsiakat tolni szokták, hogy a levegő viszonyosságai ellen kíméltesenek. Városokban, vagy jobban rendezett gazdaságokban s uraságoknál, minden oldalról falakkal védett helyiség is.

KOCSITÁMASZ, (kocsi-támasz) ösz. fn. Rúd vagy alabornemű eszköz, mely a lejtőn megálló kocsi hátulját, illetőleg hátsó kerekeit tartja.

KOCSITENGÉLY, (kocsi-tengely) ösz. fn. Tengely, melyre a kocsi-kerekeket húzzák, mely körül a kocsi-erek forog. *Fából, vasból való kocsi-tengely.*

KOCSITETŐ, (kocsi-tető) ösz. fn. A fődéles kocsinak felszíne. *Kocsi-tetőre kötni az utazóládat.*

KOCSIÚT, (kocsi-út) ösz. fn. Út, melyen kocsi járnak, vagy mely úgy van elkészítve, hogy kocsi járhasanak rajta, különböztetésül a gyalogúttól.

KOCSIÜLÉS, (kocsi-ülés) ösz. fn. Pad- vagy székféle készület a kocsi-erekben vagy korbában, mely ülő helyül szolgál. *Párnás, szíjakon lógó kocsi-ülés.*

KOCSIVERSENY, (kocsi-verseny) ösz. fn. l. **KOCSIFUTTATÁS**.

KOCSIZ, (kocsi-z) önh. m. *kocsi-z-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Kocsi jár, kirándulásokat tesz. *Városban, városon kívül kocsi-zni. El-, kikocsi-zni valahová.*

KOCSIZÁS, (kocsi-z-ás) fn. tt. *kocsi-zás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kocsi járás, kocsi kirándulás.

KOCSIZSEB, (kocsi-zseb) ösz. fn. Zsebek a hintókocsi belső oldalain. *Kocsi-zsebbe tenni a pipát, dohányzacskót, kendőt.*

KOCSKA, tájdivatos, *kacska* helyett; l. ezt.

KOCSMA v. **KORCSMA**, fn. tt. *kocsmát*, tb. *kocsmák*. Szlávul: *kercsma, krcsma*. Nyilvános ház, melyben az ivók számára bort, sört, s más szeszes italokat árulnak, mely egyszersmind az ivóknak ideiglenes tanyául szolgál. *Kocsmába járni. Városi, falusi kocsmá. Zsidó kocsmá. Borkocsmá. Serkocsmá. Kocsmából hozatni bort.* V. ö. **CSAPSZÉK**, **CSAPHÁZ**, **CSÁRDA**, **FOGADÓ**.

KOCSMAADÓ, (kocsmá-adó) ösz. fn. Adó, melyet a kocsmajogért, illetőleg szeszes italok kiméréseért fizetni kell.

KOCSMAJOG, (kocsmá-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki kocsmát nyithat, s benne szeszes italokat, különösen bort mérhet, vagy haszonbérleje által mérethet.

KOCSMÁROS, fn. tt. *kocsmáros-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Szlávul: *kercsmár, krcsmár*. Személy, ki kocsmát tart, s benne bort s egyéb szeszes italokat mér.

„Falu kocsmájában van az én lakásom;
Csendes kocsmá ez, csak néha zajlik éjjel.
Egy jó öreg ember benne a kocsmáros,
Áldja meg az Isten mind a két kezével.“

A jó öreg kocsmáros (a költő atyja). Petőfőtől.

Első tekintetre úgy tetszik, mintha a *kocsmá* és *áros* elemekből volna öszvetéve; de valószínűbb, hogy, mint több ily végzetű s idegen származású szóknak, az *os* csak toldalék szótag, mint ezekben: *mészáros*

(szlávul *meszár*), *granatéros* (grenadier), *muskatéros* (*mousquetair*, *Musketier*), *saséros* (*chasseur*), *fiakkeros* (*fiakker*), és a különben magyar eredetű *csapláros* (*csaplár*) szóban.

KOCSMÁROSKODIK, (kocsmáros-kod-ik) k. m. *kocsmároskod-tam*, —*tél*, —*ott*. Mint kocsmáros keresi kenyerét; bor, s egyéb szeszes italok kimérésével foglalkodik.

KOCSMÁROSNÉ, (kocsmáros-né) ösz. fn. tt. *kocsmárosné-t*. 1) Kocsmáros neje. 2) Nőszemély, ki kocsmát tart, s benne bort s egyéb szeszes italokat mér. Népdalokban kedvelt személyiség.

„Kocsmárosné gyújts világot,
Hej, van-e kőkényszemű lányod?” Népd.

„Kocsmárosné kápolnája a pincze,
Imádságos könyvecskéje az itcze.” Népd.

Az utóbbi értelemben szabatosabb: *kocsmárosnő*.

KOCSMÁROSNŐ, (kocsmáros-nő) ösz. fn. L. KOCSMÁROSNÉ, 2).

KOCSMÁZÁS, (kocsmázás) fn. tt. *kocsmázás-t*, tb. —*ok*. Kocsmákba járás, kocsmákban dözölés. *A kocsmázás pusztította el egészségét, vagyonát.*

KOCSMÁZIK, (kocsmázás-ik) k. m. *kocsmáztam*, —*tél*, —*ott*. Kocsmákba járdogál, kocsmákban iszogat, dözöl, részegeskedik. *Reggeltől késő estig kocsmázó korhelyek.*

KÓCSOL, l. KULCSOL.

KOCSOLA, falu Tolna m.; helyr. *Kocsolá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÓCSOLLIK, (kócs-ol-lik) k. m. *kócsollott*, htn. —*ani*. Kriza J. szerint a székeleyknél am. keményen csukódik össze.

KOCSON, fn. tt. *kocson-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. A lopvanószók neméhez tartozó növényfaj, nyálkás, kocsonyaforma testtel, melyben semmi termés nem látszik. Fajtái: *borókai*, *füles*, *tajték*, *fái*, *tentás kocson*. (Tremella). V. ö. KOCSONYA.

KOCSONPORALOM, (kocson-por-alom) ösz. fn. A lopvanószók közül való növényfaj, s gömbölyüded vagy más formájú növény a kiszáradt fákon, mely teli van porral, hajszal-szövevények nélkül. (*Sphaeria lycoperdon*. Linn.).

KOCSONY, (kocs-ony) fn. tt. *kocsony-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Alsó-Szalában am. öszvevagdalt torzsa a marhák számára. Nevét valószínűleg a kocsonya nevű ételtől vette, melynek lényegét az összeaprított disznókörmök, fülek stb. teszik. V. ö. KOCSONYA.

KOCSONYA, (kocs-ony-a) fn. tt. *kocsonyát*. Általán, enyv gyanánt megsűrűsödött nedv, melynek a cukrász-kocsonyák (szulczok, aludtlevek), vagy némely növényekből kifakadó enyvszerű nedvek. Szorosb ért. némely kifőzött húskok meghült és megsűrűdött leve, pl. halkocsonya, disznóköcsonya, borjúláb-kocsonya. A kocsonyának egyik fötulajdonsága, hogy összeveragad, a másik, hogy reszketeg. Innen mondják: *remeg, mint a kocsonya*. Gyöke rokon a

kacs, *kocsány* szókkal, melyek fogódzást, egymásba ragadást jelentenek. „Kocsonya” is talán innen vette nevét, mivel részei enyv gyanánt összeveragadnak. Ezen fogalmi rokonságnál fogva nevezetik a *peucedanum* nevű növény magyarul *kocsord*-nak, mert *peuce* hellén szó am. szurok, mely természeténél fogva ragadós; továbbá a *tremella* nevű növény a reszketéstől *kocson*-nak.

KOCSTORD, (1), (kocs-or-d) fn. tt. *kocsord-ot*, harm. szr. —*ja*. Elemzésére nézve l. KOCSONYA alatt. Az öthímesez seregébe, és kétanyások rendébe tartozó növény, melynek gallérai aprók, virágai egyenlők, gyümölcse tojás-kerek, lapított, mindkét felől karcolt, magvait széles hártakarima keríti. (*Peucedanum*).

KOCSTORD, (2), falu Szathmár m.; helyr. *Kocsord-ra*, —*on*, —*ról*,

KÓCSOS, (kócs-os) mn. tt. *kócsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kriza J. szerint a székeleyek a dióbérlől mondják, s am. kemény csugájú (azaz fás, gesztes; csuga nála, az, amiben a makk [talán: mag] terem, tehát csutika, csutka?).

KOCSTOZ, l. KACSTOZ, KACSTOL.

KOCSTUBA, faluk Arad és Bihar m.; helyr. *Kocstuba-ra*, —*n*, —*ról*.

KOCZ, (1) hangutánzó, melyből *koczog*, *koczczan*, *koczczant*, *koczint*, *koczogat*, *koczáz*, *koczódik*, *kocza* (czocza) erednek. A régieknél használtatott ige gyanánt is, s am. *kocz* hanggal üt. *Koczjuk meg a körmét.* (Pázmán). 2) Görbeséget jelent *koczik*, *koczor* (v. kaczor) szóknál s ezen *kocz* gyökkel, mint görbét, görbülést jelentővel egy a *kucz* gyök, mely szintén görbét vagy görbedést jelent a *kuczor*, *kuczorog*, *kuczorodik* szóknál.

KÓCZ, fn. tt. *kócz-ot*, harm. szr. —*cza* v. —*a*. 1) A meggerbenezett kendernek vagy lennek alja, hitványja, mely rövid és összehúzódott alakban válik el; ennél valamivel finomabb és hosszabb a *szösz* vagy *csöpi*. Széles ért. más szálal testek gubanczos szálai, melyek a többinél rövidebbek, s tisztogatás alatt kiszakadnak, pl. a fésült hajnak *kócza*, selyemkőcz, gyapjukőcz. Rokon vele a német *Kotzen* v. *Kotze*, finn: *kassa*. Gyöke vagy gyökeleme a görbeséget, kondorságot jelentő *ko* v. *kó*, mely megvan a *konya*, *konyúl*, *kondor*, *kókad* stb. szóknál. *Kóczból font madzag. Kóczszal beverni a töltényt. Kócz köz élesztelt egér. Átv. ért. hitvány, alávaló. Kócz ember, kócz gyerek.* 2) Kóczhal, l. KOLCZ v. KOLTY.

KOCZA, hangutánzó fn. tt. *kóczát*. 1) A csemesegve evő disznónak, malacznak hangja; változat: *pocza*, *poczi*, *czocza*, *czoczi*, ezek egyszersmind csalogató szók, melyekkel a sertéseket mintegy saját nyelvökön hívogatják; alsó Vágmelléken: *csondi*, *csondika*. Innen általában jelent disznót, különösen malacszót, legkülönösebben oly malacszót, melynek anyja elveszett, melyet moslékon nevelnek, tehát melynek leggyakrabban mondogatják a *czoczi* v. *czocza* szót.

2) Átv. ért. s tájdivatosan mondják más anyátlan házi állatokról is, mint : *kocza bárdny, kocza borjú, sőt az árva, különösen házasságon kívüli kisdedekről is : kocza gyermek.* Ez értelemben rokon vele a Dunán túl divatozó *koczega*, mely alig élhetőt, kenyértelent jelent; 3) Hanguvánzó, és kövecsjátékot jelentő szó, melyből származik, *koczázni*, am. kövecseket összekoczogtatva játszani. 4) Mellékeve egy kicsiféle hálónak, *koczaháló.* 5) *Kocza puskás* am. rozsz puskás.

KOCZAFALVA, erdélyi falu Zaránd m.; he lyr. —falvá-ra, —n, —ról.

KOCZÁZ, (kocza-az) önh. m. *koczáz-tam, —tál, —ott.* Kövecseket koczogtatva játszik. *Koczázna* a gyermekek.

KOCZCZAN, (kocz-cz-an) önh. m. *koczczan-t.* Teljesen elhangzó *kocz* hangot adva ütődik valamibe. *Koczczannak az öszveültött poharak, palaczkok.* Átv. ért. *összekoczczanni* am. valamely tárgy miatt összevezetni, öszvekapni, öszvezőrdülni.

KOCZCZANÁS, (kocz-cz-an-ás) fn. tt. *koczczanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Két vagy több testnek, különösen üvegedényeknek egymáshoz ütődése által támadó *kocz* hang.

KOCZCZANT, (kocz-cz-an-t) áth. m. *koczczant-ott*, htn. —ani v. —ni. Valamely testet úgy üt egy másikkal öszve, hogy koczczanjon. *Poharakat koczczantani. Az ajtót újjal megkoczczantani.* V. ö. KOCZCZAN.

KOCZEGA, mn. tt. *koczegát.* Kemenesali táj-szó, am. alig tengődő, kenyértelen szegény. Valószínűleg a *kocza* (anyátlan malacz) szóval egy eredetű.

KOCZÉR, KOCZOR, I. KACZOR.

KOCZIK, (kocz-ik) fn. tt. *koczik-ot*, harm. szr. —ja. Szurdék a kemence mögött; néhutt máskép : *kuczko, kuszkó, kuzlik, puczik.*

KOCZINCZA, (kocz-incz-a, azaz kocz-in-t-ó) fn. tt. *koczinczát.* Nyitravölgyén am. fa zár, különösen a szőlőbeli hajlékok és pinczék ajtaján, mely t. i. nyitáskor, és becsukáskor kocczan.

KOCZINT, (kocz-in-t) önh. m. *koczint-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valamely koczogó, kongó testen egyszeres, könnyű ütést tesz. *Újjhegygyel koczintani az ajtón, ablakon. Megkoczintani a hordót, ha telő van-e?*

KOCZINTÁS, (kocz-in-t-ás) fn. tt. *koczintás-t*, tb. —ok. Ütés, mely által megkoczintunk valamit. V. ö. KOCZINT.

KÓCZIPÓR v. KÓCZIPOR, (kóczy-pór v. —por) ösz. mn. Ócsárló kifejezés, s am. alávaló, hitvány, sópredék, parasztos jellemű. Pázmánnál többször előfordul, pl. *kóczipór koldúsok, kóczipór tanítók.* E kifejezés leginkább Dunán túl ismeretes. Némelyek, különösen Kassai József szerint : *kóczipor*, máskép : *pozdorja*; innen átv. ért. a hasonlatosság a kőctől vétetett volna, mert az alávaló jellemű embert *kócz embernek* is szokták mondani Más tájjejtéssel : *kóczipor.* Talán innen lett egy kis csavarintással : *kopcezi-*

hér. Mind hangra, mind értelemre nézve nagyon meg-egyeznek vele „kóczipór” alakban a német : *Kotzenbauer.* A vasármegyei hienczek egyik faja csúfneven : *Kotzenhiencz.*

KOCZKA, fn. tt. *koczkat.* 1) Hat egyenlő lapot, és nyolcz egyenes szögletet képező test, azaz köb. *Követ, sajtót, kenyeret koczkákra metszeni.* 2) Szorosh ért. csontból, néha fából is készített ilyenmü test, melynek lapjai pontokkal jegyezvék a legkisebbtől, t. i. egytől (melynek ‚vak’ a neve), hatig. Efféle köbököt sorsjátékokban szokás használni. *Koczkat vetni. Hatot mutat a kocza. Koczkaival játszani.* Innen átv. ért. jelent sorsot, vakesetet, véletlent. *Koczka tenni ki életét, vagyonát, becsületét. Sok koczkán fordult meg a dolga. Koczkat vetni valamire. El van vetve a koczka. Megfordult a koczka. Vakot vetett a koczka.*

„Fordul koczka — hatrul vakra
Nincsen állandó kincse.”

Katona éneke a XVIII. századból (Thaly K. gyűjt.).

„De a hazát könnyelműen,
Koczka ki ne tedd.”

Vörösmarty.

3) Mint köb értelemmel bíró használatik mérték gyanánt, pl. *egy koczka lányi föld*, melynek hossza, széle, magassága egy láb. 4) A koczka oldalához hasonló négyszögöt képező alak, pl. a szöveteken vagy padlózatokon vagy test, pl. *koczka tészta.*

Valószínűleg a szláv *koczka* (csontocska) és *koczka* (csontból készült köböcske) szókból kölcsönöztetett. Némely vélemény szerint magyar nyelvből elemezve am. *kocz-og-ó, kocz-og-a, koczog* törzstől. V. ö. KOCZA, 3). Kassai József *kocz-ból* (azaz csontból) származottnak véli, mely kicsineve : *koczka.*

KOCZKAALAKÚ, (koczka-alakú) ösz. mn. Ami alakjára nézve a koczkához hasonló. *Koczkaalakú kövekből rakott fal.* V. ö. KOCZKA.

KOCZKAASZTAL, (koczka-asztal) ösz. fn. Asztal, melyen úgynevezett koczkást játszanak.

KOCZKACSONT, (koczka-csont) ösz. fn. Csont, melyből a sorsjátékokra használt koczkákat készítik, pl. elefántcsont.

KOCZKAGYÖNGY, (koczka-gyöngy) ösz. fn. A nyolczhímesek seregébe, és négyanyások rendébe tartozó növénynem; észécséje két és háromhegyű a magzat alatt; bokrétság négy és ötmeteszű a magzat fölött; tokja négy és öt rekeszű. (Adoxa).

KOCZKAJÁTÉK, (koczka-játék) ösz. fn. Sorsjáték neme, melyet koczkákkal játszanak. *A koczka-játékot eltiltani.* Széles ért. akármily sorsjáték.

KOCZKAKŐ, (koczka-kő) ösz. fn. Koczkaalakúan kimetszett, kifaragott kődarab. *Koczkakövekkel kirakott utcák.*

KOCZKALÁB, (koczka-láb) ösz. fn. Mérték, melynek hossza, széle és magassága egy láb; más-kép : *köbláb.*

KOCZKALEPÉNY, (koczka-lepény) ösz. fn. Lepény, mely rovatosan kockákra van osztva, vagy koczkaalakú apró sütemény.

KOCZKAMOLY, (koczka-moly) ösz. fn. Molyok vagy éji pillék egyik faja. (Phalaena tessela. L.).

KOCZKAÖL, (koczka-öl) ösz. fn. Mérték neme, melynek széle, hossza és magassága egy öl; máskép: *köb-öl*.

KOCZKAPADLAT v. —PADOLAT, (koczka-padlat v. padolat) ösz. fn. Házpadolat, mely koczkaalakúra vágott deszkákból van kirakva.

KOCZKAPALA, (koczka-pala) ösz. fn. A palakőnek egyik neme, mely koczkaalakú.

KOCZKÁS, (koczka-as) mn. tt. *kockás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kockával bánó, játszó. *Kockás zsidók a vásárokon.* 2) Mondják általában festett, színezett testekről, melyek koczkaalakúan tarkáznak. *Kockás ruhakelmék. Kockás asztal. Kockás padlat v. padolat.* 3) Főnevelés használatva tt. *kockás-t*, tb. —ok, s am. személy, kinek keresete vagy foglalatossága a kockajáték. *A kockásokat elkergetni a vásárból.* 4) Kockajáték. *Kockást játszani.* V. ö. KOCZKA.

KOCZKASERLEG, (koczka-serleg) ösz. fn. Serleg, melyből a kockajátékosok kockát vetnek. *Megrázni, és lefordítani a kockaserleget.*

KOCZKASZABÁSÚ, (koczka-szabású) ösz. mn. Kockaformára szabott, kimetszett, alakított. *Kockaszabású táblák a padolaton.*

KOCZKASZÁLLÁS, falu Bereg megy.; helyr. —*Szállás-ra*, —on, —ról.

KOCZKASZEMLING, (koczka-szemling) ösz. fn. Halfaj a szemlingek neméből, mely zömök, s mintegy kockához hasonló alakú. (Salmo rhombeus. L.).

KOCZKAUJJ, (koczka-ujj) ösz. fn. Mérték neme, melynek széle, hossza és magassága egy ujj, azaz egy hüvelyknyi; máskép: *köbujj*.

KOCZKAVETÉS, (koczka-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a kockajátékban kockát vet, továbbá az ily vetésnek eredménye, pl. ha az egysezes lap fordul fölül, *vak*, s ez a legrosszabb, ellenben a *hat* legjobb. *Nem mindenkor vet hatot a koczka.* (Km.). Átv. ért. oly cselekvés, melynek eredménye a véletlen sorstól függ.

KOCZKAVETŐ, (koczka-vető) ösz. fn. 1) Sorsjátékot üző személy, ki kockát vet. 2) Serleg vagy pohár, melyből a kockát vetik.

KOCZKÁZ, (koczka-az) áth. m. *kockáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Valamely testet koczkaalakúvá képez, vagy tarkáz. *Kockázni a járdának való köveket, a padlónak való fákat. Festőben kockázni a szöveteket.*

KOCZKÁZÁS, (koczka-az ás) fn. tt. *kockázás-t*, tb. —ok. 1) Kockázat átható igtől: valamely testnek koczkaalakúvá képezése. 2) Kockázik' közép igtől: kockával játszás. 3) L. KOCZKÁZTATÁS.

KOCZKÁZAT, (koczka-az-at) fn. tt. *kockázatot*. 1) Kockákkal kirakott vagy festett, vagy tarkázott valamely test, pl. padolat, szövet. 2) Kockáztatás, veszélyeztetés.

KOCZKÁZIK, (koczka-az-ik) k. m. *kockáz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Kockajátékot üz, kockást játszik.

KOCZKÁZOTT, (koczka-az-ott) mn. tt. *kockázott-at*. Ami koczkaalakúvá képezve, tarkázva van. *Kockázott asztal, kelme.* V. ö. KOCZKÁZ.

KOCZKÁZTAT, (koczka-az-tat) áth. m. *kockáztat-tam*, —tál, —ott, par. *kockáztatass*. Valamit véletlen sorsra hagy, veszélyeztet. *Játékban pénzét, harcban életét kockáztatni.*

KOCZKÁZTATÁS, (koczka-az-tat-ás) fn. tt. *kockáztatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki valamit kockáztat, veszélyeztet.

KÓCZMADZAG, (kócz-madzag) ösz. fn. Kóczból font vagy sodrott hitvány madzag. *Fa-papucs, szürkankó, kóczmadzag.* (Km.).

KOCZÓDÁS, (kocz-ó-d-ás) fn. tt. *koczódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szóval való veszekedés, kötődés, öszvezőrrenés.

KOCZÓDIK, (kocz-ó-d-ik) belsz. m. *koczód-tam*, —tál, —ott. Gyöke az öszveütődés hangját utánzó *kocz*, melyből *koczog*, *koczint*, stb. erednek. Innen tulajd. ért. am. öszveütődve *koczog*. Átv. és szokott értelemben am. szóval verekedik, ellenkedik, valamin perlekedve alkudozik, kötődik, vagy, mint máskép mondjuk: valakivel bizonyos dolog miatt *öszvekoczozan*, *öszvezőrren*. V. ö. KOCZ.

KOCZOG, (kocz-og) önh. és gyak. m. *koczog-tam*, —tál, —ott. 1) Általán, verődve *kocz* hangot ad. *Koczognak az összevert fogak, poharak. A zötyögős úton koczog a rozoga szekér.* 2) Különösen mondják a lassu ügetéssel haladó lóról. *A vén lovak csak koczogva mennek.* 3) Bizonyos testeket jeladás végett, vagy más okból is vereget. *Koczogni az ajtón, az ablakon, a kapun, hogy nyíssák ki.*

KOCZOGÁNY, tájdivatos; l. KACZAGÁNY. A székelyeknél derékgig érő ujjas zeke, posztóból, a közrendüeknél. (Krizsa J.).

KOCZOGÁS, (kocz-og-ás) fn. tt. *koczogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn valamit úgy ütnek, hogy koczog. *Koczogással jelt adni, felverni az alvókat.* 2) A *kocz* hangnak ismétlése. *Az ügető lovak koczogását hallani.*

KOCZOGAT, (kocz-og-at) önh. és áth. m. *koczogat-tam*, —tál, —ott, par. *koczogass*. 1) Tárgyeset nélkül: ütögetés által eszközzi, hogy valami koczogjon. *Koczogatni az ajtón, az ablakon.* 2) Tárgyesettel: *koczogatni az ajtót, ablakot, poharat. Megkoczogatni a hordót, a kályhát.* V. ö. KOCZOG.

KOCZOGATÁS, (kocz-og-at-ás) fn. tt. *koczogatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit úgy ütnek, hogy koczog. V. ö. KOCZOGAT.

KOCZOGTAT, (kocz-og-tat) áth. és mivel. m. *koczogtat-tam, —tál, —ott, par. koczogtass.* Két vagy több testet úgy üt össze, hogy koczogjanak. *Koczogtatni az összevett poharakat.* Vagy : parancsolja valakinek, hogy koczogjon. *Szolga által bekoczogtatni valakinek ablakán.* V. ö. KOCZOG.

KOCZOGTATÁS, (kocz-og-tat-ás) fn. tt. *koczogtatás-t, tb. —ok.* Cselekvés, midőn valaki koczogtat.

KOCZON, göcseji tájszó, l. KOCSON.

KOCZOR, székely tájszó, l. KACZOR.

KÓCZOS, (kócz-os) mn. tt. *kóczos-t v. —at, tb. —ak.* Kóczczal vegyült, amiben kócz van. *Kóczos len, kender, selyem.* Átv. ért. gubanczos, borzas, baglyas, fésületlen hajú. *Kóczos komondor. Kóczos fejű gyerek.*

KÓCZOSAN, (kócz-os-an) ih. Kóczos minőségben, állapotban.

KÓCZOSODIK, (kócz-os-od-ik) k. m. *kóczosodtam, —tál, —ott.* Kóczossá leszen; gubanczosodik, borzasodik, baglyasodik. *Kóczosodik a viselt durva vászon. Kóczosodik a fésületlen haj, a keféletlen ló.*

KÓCZOSSÁG, (kócz-os-ság) fn. tt. *kóczosság-ot, harm. szr. —a.* Kóczos állapot vagy tulajdonság, gubanczosság, baglyasság, fésületlenség. V. ö. KÓCZOS.

KOD v. KÓD, elavult, vagy elvont gyök, melyből *codúl, kódúl, kodoz, kódus, kódís, kódor, kódorog* erednek. Mind ezen szókban alapértelem az ideoda járáskeles, csavargás, egyenetlen görbe irányban való mozgás. Mint hangutánzó pedig él *codács, kódácsol, kódág, kodkodácsol* szókban, s ez értelemben rokon vele a sinai *ko* (gallinae cantus).

—KOD, öszvetett igeképző pl. *nyomkod, csapkod, kapkod* stb. szókban. L. —KÉD.

KODÁCS, (kod-ács) hangutánzó fn. tt. *codácsot.* A tyúknak tompa hangú szózata, különösen ha megijed, vagy midőn eltojott. Kettőztetve : *codcodács.*

KODÁCSOL, (kodács-ol) önh. m. *codácsolt.* Mondják tyúkról, midőn *codács* hangon kiáltoz. *Amely tyúk sokat codácsol, keveset tojik.* (Km.). *Nagy a codácsolás, kicsiny, vékony a tojás.* (Km.). Átv. ért. és tréfásan am. értelmetlen hangon lármáz, perel. *Mit codácsolsz a fülembe?* Gyökét kettőztetve : *codkodácsol*, a székelyeknél : *codág.*

KODÁCSOLÁS, (kod-ács-ol-ás) fn. tt. *codácsolás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* A tyúknak *codács* hangon kiáltozása, kettőztetve : *codkodácsolás.*

KODÁG, (kod-ág) önh. m. *codág-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. az általánosb *codácsol.*

—KODIK, —KÓDIK, —KÉDIK, nagyon termékeny öszvetett igeképző, pl. (*codik-ra*) *agyarkodik, gondolkodik, hamiskodik, buvárkodik, nyomorkodik, haragoskodik, okoskodik, bejoskozik, iparkodik, fohászokodik, panaszkodik, fuvalkodik, ragaszokodik* stb. L. —KÉDIK.

KÓDIS, l. KOLDUS.

KODKODÁCS, (kod-kod-ács) l. KODÁCS.

KODKODÁCSOL, (kod-kod-ács-ol) önh. m. *codkodácsolt.* A tyúk ismételt *cod kod* hangon kiáltoz, midőn t. i. nagyon megijed. Másképp : *codácsol*, tájdivatosan : *codág.*

KODKODÁCSOLÁS, l. KODÁCSOLÁS.

KODOHOZOTT, (kod-oh-oz-ott) mn. tt. *codohozott-at.* A székelyeknél am. elszigorodott, elszegényedett, mintegy koldúsállapatra jutott. V. ö. KODOZ.

KODOR, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Kodor-ra, —on, —ról.*

KÓDOR, (kód-or) elvont vagy elavult törzsöke *kodorít, kódorog* származékoknak. Értelme : tekergő görbe mozgás. V. ö. KÓBOR.

KÓDORGÁS, (kód-or-og-ás) fn. tt. *codorgás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Ide s tova csavargás, tekergés, bolyongás, különösen henyélésből, dologke-rülésből.

KÓDORGÓ, (kód-or-og-ó) mn. tt. *codorgó-t.* Ide s tova csavargó, tekergő. Másképp : *kóborgó, kóbolygó.* *Szolgálat nélkül kódorgó suhancz.* Erdőkben *kódorgó szegénylegények.* *Kódorgó bitanglovak.* Főne-vül használtatva am. ország-világkerülő. *A kódorgókat kiutasítani a városból.* V. ö. KOD.

KÓDORÍT, KÓDORIT, (kód-or-it) áth. m. *codorított-ott, htn. —ni v. —ani, par. —s.* Tájszó, s am. valakit véletlenül, amúgy oldalról, tehát nem egyenesen, megüt.

KÓDORÍTÁS, KÓDORITÁS, (kód-or-it-ás) fn. tt. *codorítás-t, tb. —ok.* Cselekvés, midőn valaki kódoritva üt.

KÓDOROG, (kód-or-og) önh. és gyak. m. *codorogtam, —tál v. codorgot-tam, codorgottál, codorgott, htn. —ni v. codorgni v. codorgani.* Ide s tova csavarog, tekergő utakon járkel. Másképp : *kóborog, kóbolyog.* V. ö. KÓBOLYOG.

KODOZ, (kod-oz) önh. m. *codoztam, —tál, —ott, par. —z.* A székelyeknél mondják emberről és baromról, midőn éhes állapotában erre-tova, imitt-amott eledelt keresve jár. Innen Kriza J. szerint : *codozik*, am. éhségtől szenved; s aki éhezik, még sem dolgozik, hanem csavarogni szeret, annak azt mondják : *ne codozz, dolgozzál mint más.* Ezekből könnyű kihozni a *kódus v. kódís, v. koldus* szók származását és eredeti jelentését. Rokon *codoz'* szóval *kotonoz* ige is, mennyiben ideoda tapogatódzva való keresést jelent. *Kotozik'* szűkebb értelmű szóval pedig egyezik a tiszamelléki *codúl*, azaz eléhezik, mely értelem azonban az éhes állapotban keresgélést is, mint eredményt, föltételezi. V. ö. KOD.

KODÚL, (kod-úl) önh. m. *codúll.* L. KODOZ alatt.

KÓDÚL, l. KOLDÚL.

KÓDUS, l. KOLDUS.

KOF, elvont gyöke *kofa, koffant, koffantyú* és nyiltabb hanggal *kafog v. kaffog* szónak. Hangután-zónak látszik. V. ö. KOFA.

KOFA, fn. tt. *kofát*. Molnár Albertnél csak *vela*, *anus* értelemben fordul elő, sőt mai országos szokás szerint is jelent vén asszonyt, bányát, különösen olyat, ki sokat beszél. *Vén kofa. Jár a szája, mint a kofáé*. Szintén országos értelemben, am. oly személy, különösen nő, ki holmi aprólékos dolgokat nevezetesen ennivalókat árul a piacon. *Kenyeres, tejes, zöldséges, gyümölcsös kofa*. A magyarországi németek nyelvén: *Kufarin*, mely az idegeneknél ismeretlen. Ezen második értelemben vett *kofa* szó hangra és jelentésre nézve rokon a német *kaufen*, és szláv *kupiti*, *kupecz* szókkal; hanem ebből bizonyosan nem állíthatni, hogy a *kofa* akár német akár szláv eredetű, minthogy úgy látszik, régiebb értelme *kofogó banya*, *vén asszony*, s jobbára ilyenek szokták az apró piaci kereskedést űzni. A banya jelentéssel, és a *kofa* hanggal összefüggésben vannak a *koffant*, *koffantyú* és *koffog* (száját tátogatva beszél) hangutánzó szók, idegen nyelven pedig a persa *guf*-ten am. beszélni, és *gufa* am. beszélő.

KOFÁLKODIK, (kofa-al-kod-ik) k. m. *kofálkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Holmi aprólékos piaci árukkal kereskedik. Átv. ért. vénbanya módjára loesog feccse, híreket hordogat.

KOFÁS, (kofa-as) mn. tt. *kofás-t* v. — *at*, tb. — *ok*. Kofák szokására mutató, kofai tulajdonságú. *Kofás beszéd, hirhordás*.

KOFASÁG, (kofa-ság) fn. tt. *kofaság-ot*. harm. szr. — *a*. 1) Aprólékos piaci árukkal való kereskedés. *Kofaságból élni*. 2) Átv. ért. vénbanyai loesogás feccség, hirhordás, pletykaság. V. ö. KOFA.

KOFÁSKODIK, (kofa-as-kod-ik) l. KOFÁLKODIK.

KOFERNYÁL, felső dunamelléki tájszó, am. roszní főz, kotyvaszt.

KOFFANT, (koff-u-ant) áth. m. *koffant-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*. „Kof” v. „kaff” hangot ejt ki. Emberről mondva, megvető gúnyos értelem rejlik benne.

KOFFANTÓ, l. KOFFANTYÚ alatt.

KOFFANTYÚ, (koff-an-ty-ú) fn. tt. *koffantyú-t*. Vén banya. Törzsöke: *kofa*, a *tyú* képzőben némi tréfáság látszik rejleni, mint a hasonló értelmű *tarattyú*, *szipirtó* szókban. Vagy törzsökül vehető *koffant*, s ebből: *koffantó*, *koffantyu*, mint *pattant*-ből *pattantyú*.

KÓFICZ, fn. tt. *kóficz-ot*. Általán akármily híg-sűrű habarék, melyet öszvekotyvasztanak, pl. kásaféle eledel. Így nevezik néhutt a sörnek sőprejét. *Kóficzot inni*. Megfordítva: *ficzko*. Érsekújvárbán mészhomok, melyet vízzel habarva vakolatul használnak. A *kömvészek kóficzot kevernek*. Minthogy a kóficz természeténél fogva oly habarék, melyet locsogtatva, *kotyvasztva* készítenc, bátran a hangutánzók közé sorozható, s rokon némi betűátéttellel (tyv=fcz a *kotyvaszt* ige *kotyv* törzsökével. Így nevezetetik az igen híg sár is, melyben a láb *kottyan*, s vize *kifescsen*, *kificzkándik*.

KOH, fn. tt. *koh-ot*, harm. szr. — *a*. Általán a kovács-, lakatosféle stb. mesterembereknél a tüzelő,

v. tűzhely, v. tüzfészek, melyben égő szén között a vasat tüzesítik. Különösebben a bányákhoz tartozó épület, melyben az érczes ásványokat tűz által megtisztítják, s az elválasztott érczet tömegekké, rudakká képezik. *Vaskoh*, melyben a vasat kiegészítik, és kikoholják.

„Fegyverein kovácsnak,
Izzadoz koha.“ Vörösmarty.

Rokon vele a latin *coquo*, német *kochen*, *Küche*, finn *koho* stb. Akár a hőtől, hevítéstől, akár a hevített ércznek verésétől, koholásától vette nevét, mindkét esetben gyöke (Adelung szerint is) a hangutánzó *ko*. Tájdivatosan *koha*, *kohó*; ez utóbbi az irodalomban is el van fogadva. Ugyanez értelemben rokon vele a magyar *gócz*, *koczik*, *kova*, *kotyvaszt*, *konog*, *kopog* stb. S tőle származnak: *kohol*, *kohnya* (konyha), *kovács* (kohács).

KOKA, (1), (koh-a) fn. tt. *kohát*. 1) Tájdivatosan ugyanaz a *koh* szóval, a kihangzással toldva, mint: *moh*, *moha*, *méh*, *méhe*. 2) l. KOVA.

KOKA, (2), pusztai Baranya m.; helyr. *Kohára*, — *n*, — *ról*.

KOHANÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kohanócz-ra*, — *on*, — *ról*.

KOHÁNY, faluk Bihar, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Kohány-ba*, — *ban*, — *ból*.

KOHÁSZ, (koh-ász) fn. tt. *kohász-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Munkás, ki valamely kohban dolgozik. 2) Bányász, ki különösen a kohban eléforduló munkákra képezte ki magát (Hüttenmann).

KOHÁSZAT, (koh-ász at) fn. tt. *kohászat-ot*, harm. szr. — *a*. Bányászati ismeretek, melyek a kohmunkálatokra vonatkoznak, vagyis az érczek olvasztása, s elválasztása módját tárgyalják.

KOHELLENŐR, (koh-ellen-őr) ősz. fn. A bányai kohmester ellenőre. V. ö. KOHMESTER.

KOHÉN, l. KOHÉNGAT alatt.

KOHÉNGAT, KOHINGAT, (koh i-in-gat v. koh i-én-gat) áth. m. *kohéngat-tam*, — *tál*, — *ott*. Kriza J. szerint a székelyeknél, kohén' szóval csúfol valaki mást, midőn ezt szeméreméértő működésen kapja. Továbbá ha elbuvik egyik gyerek s a más megkapja, lekohéngatja a mondott szóval. V. ö. KUHÍ.

KOHÁNYAT, (koh-hányat) ősz. fn. A kohban felolvasztott ólomnak üvegszerű salakja, mely sima tapintatu, és fényes szokott lenni.

KOHI, l. KUHÍ.

KOHIGAZGATÓ, (koh-igazgató) ősz. fn. l. KOHMESTER.

KOHMESTER, (koh-mester) ősz. fn. Meghitezett bányai tisztviselő, ki valamely kohot igazgat, s az abban eléforduló munkákhoz mint mester ért.

KOHMUNKA, (koh-munka) ősz. fn. Munka, mely az érczek olvasztása, és elválasztása körül fordul elő, különböztetésül az aknai munkáktól.

KOHMUNKÁS, (koh-munkás) ősz. fn. Bányamunkás, ki különösen az illető kohban dolgozik.

KOHNYA, I. KONYHA.

KOHÓ, (koh-ó) fn. tt. *kohót*. L. KOH.

KOHÓKÓR, (kohó-kór) ősz. fn. Tüdővész, mely sorvasztó lázzal jár, s mely különösen a kohmunkásokat és bányászokat szokta meglepni, részint romlott levegő, részint a tüdőre szállt érzépor miatt.

KOHOL, (koh-ol) áth. m. *kohol-t*. Az ásványos érzet tűz által olvasztja, tisztítja, és tömegesíti. Különösen a nyers vasat hámorban idomítja, rudakká képezi. Átv. ért. valamit mérő költemény, és hazugság gyanánt kigondol. *Vádatkat koholni valaki ellen. Ez nem igaz, csak úgy koholtad*. Néha am. valamit tervez, nem kedvező értelemben. *Vészt koholni más ellen. Indítványt koholni*.

KOHOLÁS, (koh-ol-ás) fn. tt. *koholás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Kohban való munkálás. 2) Átv. ért. költeménynek, hazugságnak kigondolása; valami rossznak tervezése. *Hirkoholás*. V. ö. KOHOL.

KOHOLMÁNY, (koh-ol-mány) fn. tt. *koholmány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) Tulajd. ért. kohban készített mű, kohómunka. 2) Átv. ért. hazug költemény, ráfogás. *A felhozott vádak merő koholmányok*.

KOHOLT, (koh-ol-t) mn. tt. *koholt-at*. 1) Kohban olvasztott, és idomított. *Koholt vas*. 2) Hazugul költött, kigondolt, nem valódi. *Koholt ujságok, hírek*. 3) Durván tervezett, imígy-amígy kigondolt. *Koholt tanács. Futtában koholt szónoklati beszédek*.

KOHÓMUNKA, (kohó-munka) ősz. fn. Olyan készítmény, melyet kohóban állítottak vagy állítanak elé.

KOHÓNAGY, (kohó-nagy) ősz. fn. L. KOHMESTER.

KOHÓNYÁRS, (kohó-nyárs) ősz. fn. Hegyes dorong vasból, melylyel a megsűrűdő salakot szétpiszkálják az olvasztókemencében. Ilyforma eszközüik van a kovácsok és lakatosoknak is, melylyel az égő szenet piszkálják.

KOHÓS, (koh-ó-os) fn. tt. *kohós-t*, tb. —ok. 1) Kohóban dolgozó munkás. 2) Molnár A. és Szabó D. szerint babós (v. bubus) kívül ijesztik a gyermekeket. Ez utóbbi értelemben az elsőből származott, miután a kohós munkás szurtos, kormos szokott lenni, milyentől félnek a gyermekek.

KOHÓTISZTSÉG, (kohó-tisztség) I. KOHTISZTSÉG.

KOHÓR, (koh-őr) ősz. fn. Őr, ki az olvasztókemencéire vigyáz.

KOHTISZTSÉG, (koh-tisztség) ősz. fn. Azon bányatisztviselők összege, kik a bányai kohokban mint tiszték működnek.

KOHVASZT, (koh-v-asz-t) áth. m. *kohvaszt-ott*, htn. —ni v. —ani. Balaton vidékén am. forró vízzel valamit leönt, pl. a marhapaeczalt, hogy könnyebben meg lehessen tisztítani, vagy a vesszőt, hogy hajlékonyabb legyen. V. ö. KOVASZT, KÖVESZT.

KÓJ, I. KÓLY.

AKAD. NAGY SZÓTÁR III. KÖT.

KOJSÓ, falu Szepes m.; helyr. *Kojsó-ra*, —n, —ról.

KÓK, (ko og) elvont törzsök. L. KÓKA, KÓKAD, KÓKÁL, KÓKÁZ. A székeleyknél önálló szó, illetőleg fn. is; melynek tárgyesete: *kókot*. Kriza J. szerint am. botyikó (butikó v. botkó). Innen *kókos pálcza*, a végén, ahol fogják, esont vagy réz butikós.

KÓKA, (1), (ko-og-a) fn. tt. *kókat*. 1) Szőlőnek kaesa, fogódzó görbe szára. Azonos *kocsány, kacs* szókkal. Gyöke a görbeséget jelentő *ko* v. *kó*, melyből lett az elavult gyakorlatos *ko og, kóg, kóga, kóka*. 2) Hangutánzó, melyből *kókál, kókányoz*, és *kókonya* erednek.

KÓKA, (2), falu Pest m.; helyr. *Kóká-ra*, —n, —ról.

KÓKAD, (1), (kók-ad) önh. m. *kókád-tam*, —tál, —ott v. —t. Mondják általan gyöngébbféle növényről, midőn lankadva meggörbed, lekonyúl. Gyöke a görbedést jelentő *ko*; elemezve: *ko og, kóg, kógad, kókád*.

KÓKAD, (2), falu Bihar m.; helyr. *Kókád-ra*, —on, —ról.

KÓKADÁS, (kók-ad-ás) fn. tt. *kókadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lekonyulása a gyöngye növényeknek.

KÓKÁL, (ko-og-a-al) áth. m. *kókál-t*. Dunán túl, különösen Veszprémben és Szalában am. a fáról a gyümölcsöt, nevezetesen a diót póznával leveri; továbbá ugyanott *tojást kókálni*, am. a husvéti piros tojásokat próba végett, melyik erősebb, összekociztani. A székeleyknél: *konkocizni*. Szélesb ért. valakit *megkókálni*, am. jól megverni, doronggal ütögetni, különösen a fejére verni. Átv. értelemben ellenvélemény nyilvánítása által összekocizanni. Gyöke a bangutánzó *ko*, törzsöke pedig *kóka*, melyben a gyakorlatot jelentő *k* hang *g*-ből alakult által. V. ö. KÓKA.

KÓKÁLÁS, (ko-og-a-al-ás) fn. tt. *kókálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Póznával leverés; doronggal ütögetés; összekociztatás, összekociztatás. V. ö. KÓKÁL.

KÓKÁNY, (ko og-a-any); KÓKÁNYOZ, (ko-og-a-any-oz) I. KÓKA; KÓKÁL.

KÓKÁZ, (ko-og-a-az) áth. m. *kókáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Valakit üstökénél fogva ráncizgál. Minthogy akit hajánál ráugatnak, annak feje meg-meg *kókád*, azaz meg-meg görbed; innen ezen szónak alapértelme: görbeszt.

KÓKÁZÁS, (ko-og-a-az-ás) fn. tt. *kókázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Üstökénél fogva ráncizgálás.

KÓKIS, tájdivatos; I. KAKAS.

KÓKKAD, I. KÓKAD.

KOKÓ, KÓKÓ, (kok-ó) fn. tt. *kokót*. Gyermekekbeszédben am. tojás, pete; másképp: *kukó*.

KOKOJCZA, (kok-ój-cza) fn. tt. *kokojcztát*. Az afonyák neméhez tartozó növényfaj, melynek levelei

tojásdadok; máskép *kokojza*, *kukojza*, és *fekete afonya* (Vaccinium Myrtillus). Törzse a tojást jelentő *kókó* v. *kukó*.

KOKOJZA, KOKOLYZA, I. KOKOJCZA.

KÓKONYA, (kók-ony-a) fn. tt. *kókonyát*. Különféle hideg eledel, melyet a római katolikusoknál husvét vasárnapon meg szoknak szentelni. Mint hogy ezek között úgy szólván lényeges dolog a husvéti piros tojás, s gyermeknyelven *kókó* v. *kókó*, az Őrségben pedig általában is *kuku* (Vass József szerint) tojást jelent: innen valószínű, hogy ettől mint legjelesebb résztől vette nevét az egész.

KÓKONYASZENTELÉS, (kókonya-szentelés) ősz. fn. A kókonya nevű eledelnek husvétkori megszentelése.

KÓKOS, (kók-os) mn. tt. *kókost* v. —at, tb. —ak. L. KÓK alatt.

KÓKÓS, fn. tt. *kókóst*, tb. —ok. Csalóközi tájnyelven am. bamba, félénk, együgyű, nyomorék gyerekek, kukkó, honnan a *csalóközi kukkó* nevezet. Ormánságban *kukma* am. bámész. Tehát valamennyi *kuk* vagy *kukk* gyöktől ered.

KOKSÓ-BAKSA, falu Abaúj m.; helyr. — *Baksá-ra*, —n, —ról.

KOKSÓ-MINDSZENT, falu Abaúj m.; helyr. — *Mindszent-re*, —én, —ről.

KÓKUS, I. KÓKUSFA.

KÓKUSDIÓ, (kókus-dió) ősz. fn. A kókusfa gyümölcse. V. ö. KÓKUSFA.

KÓKUSFA, (kókus-fa) ősz. fn. A pálmák neméhez tartozó, s meleg tartományokban, különösen Egyiptomban tenyésző fa, mely igen magasra nő, és hosszukás gömbölyű nagy gyümölcsöt terem, melynek igen kemény háromszögű magva van, s ennek belsejében kellemes édességű nedv foglaltatik.

KÓKUSOLAJ, (kókus-olaj) ősz. fn. Olaj, a kókusfa gyümölcséből.

KOL, elvont gyök. Azonos *kól* törzssökkel.

KÓL, (ko-ol) elvont törzsök. Rokon *kol* v. *kal* gyökkel. L. KÓLÁL, KÓLDUL, KÓLDUS.

KOLÁKA, I. KALÁKA.

KÓLÁL, (kól-a-al) őnh. m. *kólál-t*. Dunán túli tájszó, s am. ide-oda járkál, görbe utakon csavarog. Mondják szélről is, midőn rendetlenül változó irányban fú. Gyöke a görbeséget jelentő *ko* v. *kó*, innen *kól* elavult ige, ebből *kóló*, *kóla*, azaz görbedő, pl. *kelekóla szarvu ökör*, melynek tekervényes szarvai vannak. V. ö. KAL, 2).

KÓLÁLÁS, (kól-a-al-ás) fn. tt. *kólálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Ide-oda járkálás, csavargás.

KOLBÁSA, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbásá-ra*, —n, —ról.

KOLBÁSZ, (1), fn. tt. *kolbászt*, tb. —ok, harm. szr. —a. Széles ért. hurka, vagyis állatok belébe töltött tápszere, holmi öszvevagdalt húsból, szalonnából stb., melyet sütvé, főzve, vagy füstölve

szokás használni. *Húsos*, *májás*, *kásás*, *véres*, *halas*, *pohánkás kolbász*. *Vastag*, *vékony*, *hosszú*, *rövid kolbász*. *Kolbászt tölteni*, *füstölni*. Szűkebb és szokottabb ért. apróra vagdalt hússal, szalonnával, s bizonyos fűszerekkel töltött bél, melyet főképen sütvé vagy füstölve éldelnek. *Hentes kolbász*, mely disznóhúsból készül. *Foghajmás*, *citromos kolbász*. *Marhahúsos kolbász*. Ez értelemben különbözik a *hurká-tól*, melynek lényegét más tápszerek teszik. A kolbászról, mint a magyar nép kedves eledeléről, több közmondások divatoznak. *Hosszú kolbász jó*, *s a kurta predikáció*. *Kolbászszaal hajigál a szalonnára*. *Jó dolog van ott, véres kolbász esik*. *Borral mosdik, kolbászszaal török-közik*. *Kolbászszaal fonják a sövényt, sódarral támogatják*. (János pap országában. Eszményi ország) stb. Átv. ért. akármily test, melynek kolbászhoz hasonló alakja van, különösen az igen megvert, megostorozott bőrön fakadó hosszukás keményedés. Mi e szó eredetét illeti, gyöke *kol* legközelebb rokon a *kal* gyökkel, mely számos szavainkban kerekdedet, gömbölyűt vagy görbedőt jelent; a kolbász is Dunán túl több vidéken: *kalbász* (= kal-ab-ász?). V. ö. KAL. A törökben *kül bászdi* am. rostélyos sült, t. i. a francia *carbonnade* Hindoglu szerint, ki azt két szónak írja; alkalmasint öszvetéve *kül* (= hamu) és *bászdi* (= nyomott, nyomódott) szökből; tehát szószserént, mintegy: hamura nyomott, azaz (tüzes) hamun sült. Ezzel a magyar 'kolbász' név annyiban öszveüt, mert a magyar a kolbászt közönségesebben hússal tölti, és sültén vagy füstölten élvezi. Megvan a szláv nyelvekben is: *kalbása*, *klobása* alakokban.

KOLBÁSZ, (2), pusztá a Nagy-Kunságban; helyr. *Kolbász-ra*, —on, —ról.

KOLBÁSZBÜZ, (kolbász-büz) ősz. fn. A kolbásznak, kivált sültnek, sajátos szaga. Átv. ért. fenyegető verésnek gyanítása, sejtése. *Érezvén a kolbászbüzt, odább állott*. *A kolbászbüz megütötte az orrát*.

KOLBÁSZFÜSZER, (kolbász-fűszer) ősz. fn. Különféle fűszerek, pl. bors, majoránna, foghajma, melyeket a kolbásztöltelékbe keverni szoktak.

KOLBÁSZHÚS, (kolbász-hús) ősz. fn. Kolbász töltelékeül apróra vagdalt hús.

KOLBÁSZKA, (kolbász-ka) kicsinzett fn. tt. *kolbászkát*. Kicsi kolbász.

KOLBÁSZLÉ, (kolbász-lé) ősz. fn. Lé, melyben a kolbászt kifőzik, vagy azon zsíros lé, melylyel a kolbászt leöntik, továbbá azon lé is, mely magában a kolbászhúsban vagon.

KOLBASZÓ, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbaszó-ra*, —n, —ról.

KOLBÁSZOS, (kolbász-os) mn. tt. *kolbászos-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Kolbászt tartó; azt áruló; azzal bővelkedő; azzal készített. *Kolbászos rúd a kamarában*. *Kolbászos hentes*. *Kolbászos bolt*, *hamara*. *Kolbászos káposzta*. 2) Átv. ért. kolbászhoz hasonló kidudorodás. *A vastag szíjostortól kolbászos lett az ökör háta*.

KOLBÁSZOSODIK, (kolbász-os-od-ik) k. m. *kolbászosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. kolbászos alakot ölt, oly hosszukásan kidudorodik, mint a kolbász. *A nagy erőködésektől kolbászosodnak a láb-szár erei, inai.*

KOLBÁSZTÖLTŐ, (kolbász-töltő) ösz. fn. Szaruból vagy más anyagból készített csőalakú eszköz, melyen az apróra vagdalt húst, vagy más töltelékét a bélbe tologatják.

KOLBÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kolbócz-va*, —*on*, —*ról*.

KOLCS, fn. tt. *kolcs-ot*, harm. szr. —*a*. Erdélyes kiejtéssel, a közönségesebb divatú *kulcs* helyett. L. KULCS.

KOLCSAG, I. KÓCSAG, KÓCSAGTOLL.

„Csákóján lebegő kolesag emelkedik.“

Berzsenyi.

KOLCZ, fn. tt. *kolcz-ot*, harm. szr. —*a*. 1) A bársonyszövetnek legaljasabb faja. Rokon a *kócz* szóval, minthogy a kolcz nem egyéb, mint a bársonykelmének kócza. Az *ó*, *ö*, a foghangok előtt szereti fölvenni az *l*-et. 2) lásd KOLTY.

KOLCZÉR, falu Kóvár vidékén; helyr. *Kolczér-va*, —*on*, —*ról*.

KÓLDÚL, KOLDUL, (kól-d-úl) önh. m. *köldül-t*. A Müncheneri codexben a szóképzés szabályai szerint helyesebben: *koldol*. Dunán túl kivált szokásban van az *ol* *öl* képző igéket *ul* *ül* hangon ejteni. A *koldol* is ily nyelvszokás szerint lett: *koldul*. Szoros ért. mondják oly szegényről, kit koldusnak hívunk, ki szükséges élelmi szereket, mint kegyes adományokat, másoktól kéreget. *Házról házra, faluról falura, út mellett, utcaszögleten, templom előtt koldulni*. Használtatik tárgyessel is. *Kenyeret, zsírt, lisztet, pénzt koldulni*. Szélesb és megvető ért. sürgetve, magát elvetve, vagy esengve kér valamit. *Hivatalt koldulni. Szerelmet koldulni*.

„Oldala mellé borultam,
Szájából szép szót koldultam.“

Vitkovics.

Megvan a szláv nyelvekben is. Némely szójárás szerint *köldul*, mely törzsére (kód vagy kod) s eredeti jelentésére nézve is egészen azonos a föntebbi szóval. V. ö. KOLDUS.

KOLDULÁS, KOLDULÁS, (kol-d-ul-ás) fn. tt. *koldulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kéregetés, melyet valaki mint koldus viszen véghez. V. ö. KOLDÚS. *Koldulásból élni. Koldulásra jutni. Megvető ért. oly embernek kéregetése, ki tolakodva, különféle fogásokkal csikar ki valamit. A házról házra hordott sorsjegyek árulgatása nem egyéb czifra koldulásnál.*

KOLDULGAT, (kol-d-ül-g-at) önh. és gyak. m. *koldulgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *koldulgass*. Folytonosan vagy gyakran koldul. *Az égettek koldulgatnak*

az egész vidéken. Használtatik tárgyessel névvel is. A kórház számára pénzt koldulgatni. V. ö. KOLDÚL.

KOLDULGATÁS, (kol-d-ul-g-at-ás) fn. tt. *koldulgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Folytonos vagy gyakori koldulás, kéregetés. *Családját koldulgatásból táplálni. Mindennapi kenyerét koldulgatással keresni.*

KOLDUS, KOLDÚS, fn. tt. *koldus-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Különböző tájszokások szerint változva: *köldús, kuldús, kóddus, kódis, Nyitravölgyén van kédus is. A Müncheneri codexben koldos, Pestinél kódos, Erdősínél kuldus. Gyöngédebb kifejezéssel: kéregető. Ezen nevek két különböző törzsből látszanak eredni: egyik kod, mely megvan a székelyeknél divatozó kodoz igében, s am. éhében ide-tova járva eledelt keres, pl. a lovak valamely sovány mezőn. Szeged tájékán is koldulni (koldolni) am. éhezni. Hangra és értelemlre rokona kódor, kódorog, azaz csavargó, csavarog. Ezen kod, megnyujtva kód törzsből gyakorlatos os képzővel lett kodos, kódos, változattal kóduš, kódiš, mint: lapos lapis, körös köris. Persa nyelven: gada v. gada. A koldus, koldos szóokban tehát, vagy az l oly közbevetett, mint tájszokásilag a csolka, csolk, szölke, móld szóokban, csók, csóka, szöke, mód helyett; vagy a törzsök kol, melyből lett kol-d, kol-d-ol, kol-d-os, koldul, koldús. V. ö. KOL; KAL. Koldus szoros ért. jelent oly ügyefogyott szegényt, ki minden vagyon nélkül szükölködven, kénytelen mások adakozására támaszkodni, s az élet szükségzeit kéregetve megszerezni. *Vak, sántabéna, vén koldus. Házaló, utcán ülő, templom ajtajában álló koldus. Kenyeret, pénzt, ruhát adni a koldusnak. Koldustól a botot kérni, olyat kérni valakitől, mi nélkül el nem lehet. Szegény a koldus, ha király is neve. (Km.). Minden koldus a maga botját dicséri. (Km.). Nem fél koldus a tolvajtól. (Km.). Kis koldus nagy bottal jár. (Km.). Szemérmes koldusnak üres a táskája. (Km.). Nyomorult koldus az, aki egy házat el nem tud kerülni. (Km.). Már a koldus is harmadik faluban jár, azaz már régen megviradt (a későn kelőnek mondják). Szélesb ért. oly ember, ki előbbi állásához képest nyomorú, szegény sorsra jutott. *A tűz, árvíz, háború koldussá tette őt. Egy koldusból kettő lesz, ha szegény szegénnyel házasodik. Átv. ért. oly ember, kinek testi épsége annyira megromlott, hogy képtelen kézi munkával kenyerét keresni, vagy ha különben vagyonos is, de testileg nyomorék. *A háború sok katonát koldussá tesz. Fiatal katonából válik a vén koldús. (Km).****

KOLDUSASSZONY, (koldus-asszony) ösz. fn. Asszony, ki koldulásból él.

KOLDUSBIRÓ, (koldus-biró) ösz. fn. A társágilag rendezett koldusseregnek főnöke, pl. elüljáró a szegények intézetében lakó koldusok között, ki a bejött köz alamizsnát elosztja, ki aprólékos ügyekben rendelkezik stb. Megvető ért. valamely szegényebb-féle intézet elüljárója, főnöke.

KOLDUSBOT, (koldus-bot) ösz. fn. Bot, melyet koldus hordoz. Képes ért. koldusság, szegénység, kéregetés. *Koldusbotra jutni, szorulni.*

KOLDUSCSIPA, (koldus-csipa) ösz. fn. Átv. ért. enyvnemű kiforradás némely fákon, különösen szilva-, megy-, cseresznyeneműeken.

KOLDUSCZINÉGE, (koldus-czinége) ösz. fn. Hamuszin tollu czinegc faj, máskép: *molnárczinege*. V. ö. CZINÉGE.

KOLDUSEMBÉR, (koldus-embér) ösz. fn. Kolduló férfi, különböztetésül a *koldusasszonytól, gyerektől, leánytól.*

KOLDUSÉNEK, (koldus-ének) ösz. fn. Ének, melylyel a koldusok kéregetnek, különösebben ez-szavak: adjanak, adjanak, amit Istcu adott. *Egy hangu, mint a koldus ének.* (Km.).

KOLDUSFIÚ, (koldus-fiú) ösz. fn. Figyermek, ki koldulni jár, vagy koldusapának fia.

KOLDUSFŰ, (koldus-fű) ösz. fn. 1. ADÁZ.

KOLDUSGYERÉK, (koldus gyermek) ösz. fn. Koldus szüléktől származott, vagy koldulásból élő gyermek. *Amnyi, mint pokolban egy koldusgyerek.* (Km.).

KOLDUSGYERMÉK, 1. KOLDUSGYERÉK.

KOLDUSKÁSA, (koldus-kása) ösz. fn. Hurkátölteléknek való köleskása, melyet abárlólében főznek ki.

KOLDUSKENYÉR, (koldus-kenyér) ösz. fn. Betű szerént am. kenyér, melyet a koldusok alamizsnául kapnak. Átv. ért. szegény életmód, mely szerént valaki másnak kegyelméből tengeti életét. *Kolduskenyéren tengődni.*

KOLDUSKEVÉLY, (koldus-kevény) ösz. mn. Mondják oly szegényről, illetőleg koldulásból előről, ki nemes származása vagy más képzelt jelessége miatt rátartja magát.

KOLDUSKEVÉLYSÉG, (koldus-kevényesség) ösz. fn. Szegény embernek nevetséges rátartása, hegyesége.

KOLDUSKUNYHÓ, (koldus-kunyhó) ösz. fn. Szegényféle rongyos hajlék, melyben koldusok vagy igen szegény emberek szoktak lakni.

KOLDUSLÁB, (koldus-láb) ösz. fn. Átv. ért. bizonyos tézstanemű étek. Mikes, Törökországi Levelek, 206. 1.

KOLDUSLEÁNY, (koldus-leány) ösz. fn. Koldusszüléktől származott, vagy életét koldulással tengető leány.

KOLDUSLEVES, (koldus-leves) ösz. fn. Koldusoknak alamizsnaként osztogatott leves. Átv. ért. úgynévezett rongyos tézstával készített levesétel.

KOLDUSNÉP, (koldus-nép) ösz. fn. Szoros ért. koldusokból álló embercsoport. Szélesb ért. szegény, szükölködő, nyomorultan tengődő nép. *Ezen falut koldusnép lakja. Ily koldusnépen lehetetlen megvenni az adót.*

KOLDUSNŐ, 1. KOLDUSASSZONY és KOLDUSLEÁNY.

KOLDUSPÉNZ, (koldus-pénz) ösz. fn. Apró pénz, melyet a koldusoknak szokás osztogatni. Átv. ért. valaminek igen hitvány ára, vagy oly esckély bér, melyet inkább alamizsnául kell venni, mint érdemlett jutalmul.

KOLDUSRUHA, (koldus ruha) ösz. fn. Rongyos, kopott, elviselt ruha, czondora, melyben a koldusok járnak.

KOLDUSSÁG, (koldus-ság) fn. tt. *koldusság-ot*, harm. szr. —a. A legszegényebb állapot, melyben valaki koldulni kénytelen. *Koldusságra jutni.* Szélesb ért. a koldusok állapotához hasonló szükölködés, szegénység.

KOLDUSSZEGÉNY, (koldus-szegény) ösz. mn. Oly szegény, mint valamely koldus.

KOLDUSTANYA, (koldus-tanya) ösz. fn. Szegényes lak, melyben több koldus él együtt; vagy oly hely, hol a koldusok bizonyos időben, pl. bucsú, vásár alkalmával öszve szoktak gyűlni.

KOLDUSTARISZNYA, (koldus-tarisznya) ösz. fn. Tarisznya, melybe a koldus az alamizsnában kapott élelmi szereket rakja. *Ő is koldustarisznyát akaszthat nyakába*, azaz koldulni mehet.

KOLDUSTÁSKA, (koldus-táska) ösz. fn. 1. KOLDUSTARISZNYA.

KOLDUSTETŰ, (koldus-tetű) ösz. fn. Átv. ért. a sulyomszurdancs v. királydinnye nevű növénynek ragadós magva; ahonnan magát az egész növényt is nevezik ekképen. V. ö. SULYOMSZURDANCs.

KOLDUSVADÁSZAT, (koldus-vadászat) ösz. fn. A csavargó, kivált ál koldusok üzöbe bevése, és befogása.

KOLDUSVEZETŐ, (koldus-vezető) ösz. fn. Személy, ki vak vagy sántabéna koldust vezet.

KOLEDA, fn. tt. *koledát*. A latin *collecta* szóból alakult. Bizonyos czélra, vagy személyek számára szánt adakozások gyűjtése házanként. *Koleda valamely templom vagy iskola építésére. Koleda a kántor számára.*

KOLEDÁL, (koleda-al) önh. és áth. m. *koledál-t*. Bizonyos czélra, vagy személy, vagy testület számára házanként adományokat gyűjtöget. *Koledálni a templom megújításra. Koledálni a kórház, a szegény kólostor részére. Néhatt három királyok hetében koledálni jár a pap.* V. ö. KOLEDA.

KOLIBRI, (délamerikai név), lásd: VIRÁGMADÁR.

KÓLIKA, (görög szó: *κόλινη*, t. i. *ρόσος*), tt. *kólikát*. Magyarul: hasrágás, hascsikarás.

KÓLIKÁS, (kólika-as) mn. tt. *kólikás-t* v. —at, tb. —ak; mint fn. tárgyesete: *kólikás-t*, tb. —ok. Hasrágásban szenvedő.

KOLLANCS, 1. KULLANCS.

KOLLANG, Szabó D. szerént am. galand (s hihetőleg ebből is módosult), kanaf.

KOLLANT, I. KULLANT.

KOLLÁR, fn. tt. *kollár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Mátyusföldén, a palócoknál és barkóknál am. kerékgyártó vagy németesen bogvár. Azonos a tót *koldár* szóval, melynek törzsöke *kol*, kereteket jelent.

KOLLÁT, fn. tt. *kollát-ot*, harm. szr. —ja. 1) Üstfa, melyre a főzőüstöt vagy bogvárcsot akasztják. Székely szó. 2) Pápa vidékén am. böjt. (Matics Imre). 3) Szintén a székelyeknél, két kemény fa karika, lyukakkal ellátva, melyekben a szijgyártó a bőrt töreti. Elemezve : *korlát*. V. ö. KORLÁT v. KORLAT.

KOLLÁTH, falu Tolna m.; helyr. *Kolláth va*, —on, —ról.

KOLLÁTSZEG, falu Szala m.; helyr. *Kollátszeg-re*, —én, —ről.

KOLLÁZÁS, (kolla-az-ás) fn. tt. *kollázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nyitra völgyében, Pogrányban és vidékén falusi legények játéka. Másutt : *ördöglő, ördöglobba, ördög szekere*. L. ezeket.

KOLLINT, áth. m. *kollint-ott*, htn. —ni vagy —ani. 1) Bottal vagy más ütőszerezéssel üt, megüt. *Fejbe kollintották őt*. 2) Szép szerével lop, elesip valamit, csillent.

KOLNA, fn. tt. *kolnát*. Présház a szőlőben. Táj-szó. Persául *khón*, *kháne* am. ház, hajlék. (domus, mansio, tentorium stb. Vullers).

„Szép vagy te kolna, Ménes oldalán.“

Vörösmarty.

KOLOKÁN v. KOLOKÁNY, fn. tt. *kolokán-t*, tb. —ok. A kétlakiak, tizenkét hímesek közül való vízi növény, melynek legnevezetesebb faja az *ímergyökér, ímerkolokán* (Stratiotes aloides) virágzás előtt a víz fenekén ül; virágzani a víz színére feljő; virágzás után ismét fenékre száll. Erdélyben Kassai J. szerint : *vizi articsóka* a neve, s „koloka“ v. „kolokány“ vízi a Pliniusnál előforduló *colocasia* (egyiptomi vízi bab) szótól eredett volna. Néhutt : *karakány*, s a mennyiben Gönczy Pál szerint levele kardalakú, háromélű, tüskefogakkal fűrészelt, akkor „karcz“ törzstől is származtathatók.

KOLOM, falu Vas m.; helyr. *Kolom-ba*, —ban, —ból.

KOLOMP, hangutánzó fu. tt. *kolomp-ot*, harm. szr. —ja. 1) Képzése és alakja olyan mint a *doromb*, *csörömp*, *zörömb* hangutánzóké. Hengerded, de kevéssé lapított oldalú, kis haranghoz hasonló öblös mű pléhből vagy más érezkeverékből, belül függő ércnyelvel ellátva, melyet az ökrök, kosok, s más barnok nyakára szokás kötni, különösen, melyek a többit vezetik. Átv. ért. jelent vállalatbeli jelet vagy elsőséget. *Ő hordja a kolompot*, azaz ő megy előre, ő áll a vállalat élén. *Felkötni a kolompot*, am. vezéreként bizonyos vállalatba kapni, és azt utánzásul nyilván hirdetni. *Ahol a kolompot találják, mást is keresnek ott*. (Km.).

KOLOMPÁR, (kolomp-ár) fn. tt. *kolompár-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Vas és réz pléhből különféle eszközöket, edényeket, pl. üstöt, bogvárcsot készítő kézműves, bádogos. Nevét vagy onnét vette hogy eredetileg és főképp kolompokat készített, vagy közvetlenül hangutánzó, mint a rokonhangu és értelmű német *klampferer*, továbbá a magyar *kalapál*, *kalapács*, szláv *klopati*, *klopacs*, héber *kalapat* stb.

KOLOMPÁRMUNKA, (kolompár-munka) ösz. fn. Oly kézmű, melyet kolompár készít, mint : tepsi, üst, kolomp, bogvárcs stb.

KOLOMPÁROS, (kolomp-ár-os) fn. A *kolompár* szóból os toldalékkal alakult, mint : *csaplár*-ból csapláros.

KOLOMPÉR v. KOLOMPIR, a német *Grundbirne* után módosított szó, valamint a *krumpli*, *krumpli* is. Máskép : *burgonya*, *csucsocka*, *földi alma*, *pityóka*; tréfásan : *svábtök*, *kutyatök*. Lásd : BURGONYA.

KOLOMPOL, (kolomp-ol) önh. m. *kolompol-t*. Kolompot zörget. *Kolompolnak a vezérökrök*, a *vezérürük*. Szélesb ért. valamely tompán és vastagon visszhangzó testet ütöget. Átv. és megvető ért. mondják kisebbféle vagy nagyobb harangokról is. *Az istenadták egész nap kolompolnak az ember fülébe*.

KOLOMPOLÁS, (kolomp-ol-ás) fn. tt. *kolompolás-t*, tb. —ok. Kolompzörgetés, kolompázás.

KOLOMPOS, (kolomp-os) mn. tt. *kolompos-t* v. —at, tb. —ak. Aminek nyakára kolomp van kötve. *Kolompos ökrök, ló, ürük*. Mint főnév (tt. —t, tb. —ok) jelent nyáj- vagy csordavezetőt, melynek nyakán kolomp van, pl. a juhok kolomposa rendszerént ürük, az ökrök kolomposa az, mely után a többi lenginkább szeret menni. Átv. ért. valamely vállalatnak feje. *Ha felkötötted a kolompot, tehát rázd*, azaz : ha valamely vállalatnak élére álltál, tehát üzd, folytasd. *A lázadás kolomposait elfogni*. *Néha a kolompost is elérándítják*. (Km.).

KOLOMPOZ, (kolomp-oz) áth m. *kolompoz-tam*, —tál, —olt. L. KOLOMPOL.

KOLON, falu Nyitra m.; helyr. *Kolon-ba*, —ban, —ból.

KOLONCZ, (kolon-cz v. kol-on-cz) fn. tt. *kolonc-z-ot*. Fordítva : *czolonk*, vékony hangon : *kölöncz*, *czölöncz*. Szoros ért. valamely testhez kötött, s arról fityegő darab fu, pl. tuskó, vagy vastagabbféle szeg, czövek. Kolonc-zot akasztanak a kútgém végére, hogy azt aláhúzza. Kolonc-zot kötnek a pusztai komondorok nyakára, hogy az ocsó nyulak után ne futhassanak. Nevét vagy tompán kongó zörgő hangjától vette, vagy *kol* (am. ide-oda mozog) gyöktől. Rokon vele a német *Klunker*, és *Klotz* is. Mivel pedig a kolonc-zok egyik neme buczkós, tuskós, innen jelent csomót, göcsöt, buczkót, bunkót is.

KOLONCZOS, (kolon-cz-os) mn. tt. *kolonc-zos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Amihez kolonc-z van kötve. *Kolon-*

czos kútgém, ajtó, kapu. Kolonczos komondor, kuvasz.
2) Buczkós, csomós. V. ö. KOLONCZ.

KOLONICZA, falu Zemplén m.; helyr. *Koloniczá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOLONTÁR, (1), I. KORONTÁR.

KOLONTÁR, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Kolontár-ra*, —*on*, —*ról*.

KOLONTOS, (kol-on-t-os, azaz kal-and-os) mn. tt. *kolontos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Székely tájszó am. kalandozó eszü, bóderga.

KOLONTOSKODIK, (kol-on-t-os-kod-ik) k. m. *kolontoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Székelyesen szólva am. bolondoskodj, feleszüen viseli magát. *Annyit ne kolontoskodj, leyyen eszed immár ecczer*. Székely szólás-mód. (Krizsa J. gyűjt.).

KOLOP, fn. tt. *kolop-ot*, harm. szr. —*ja*. A magyar kártyajátékban am. *felső*, szokottabban: *filkó*. Innen: *tök kolop* am. tök filkó. E névmás rokonhangu magyar szókkal fogalmi rokonságban nem lévén, idegennek látszik. Az oroszleNGYELEK nyelvén *chlop*, *cholop* am. legény vagy férfi. S hihetőleg ebből kölcsönöztetett. Egyébiránt magyar *filkónk* úgy is lévén, kolopra nincs szükségünk.

KOLOS, (1), férfi és női kn. tt. *Kolos-t*, tb. —*ok*. Claudius; és Claudia. Molnár Albert szerint továbbá a Benigna asszony imakönyvében: Scholastica.

KOLOS, (2), erdélyi m. város Kolos m.; helyr. *Kolos-ra*, —*on*, —*ról*.

KOLOSMA, fn. tt. *kolosmát*. Erdélyi szó, és Szegeden is divatos; jelent keresztelési ajándékot, melyet a keresztszülék a keresztgyermeknek adnak, különösen üngöcskét. A latin-görög *chrisma* szóból alakult. Telegdinél ez értelemben *korosma*. Tehát kolosma nem egyéb, mint a keresztelési *szent kenet* emlékére adott ajándék.

KOLOSMEGYE, (kolos-megye) I. KOLOSVÁRMEGYE.

KOLOS-MONOSTOR, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Monostor-ra*, —*on*, —*ról*.

KOLOSS, falu Nyitra m.; helyr. *Koloss-ra*, —*on*, —*ról*.

KOLOSTOR, KOLOSTORI, I. KLASTROM, KLASTROMI.

KOLOSVÁR, (Kolos-vár) ösz. fn. tt. *Kolosvár-t*. Erdély fővárosa; és falu Vas m.; helyr. *Kolosvár-ra*, —*t* v. —*tt* v. —*ott*, —*ról*.

KOLOSVÁRI, (kolos-vári) ösz. mn. Kolosvárra való, oda tartozó, arra vonatkozó stb. *Kolosvári ember*. *Kolosvári káposzta*.

KOLOSVÁRMEGYE, (Kolos-vármegye) ösz. fn. Erdélynek egyik vármegyéje, a régtől úgy nevezett magyarok földén.

KOLOZSNÉMA, falu Komárom m.; helyr. —*Némá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOLT, hangutánzó *koltant* s *koltog* szókban; rokon a német *klopf-en* szóval.

KOLTA, falu Vas megy.; helyr. *Koltá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOLTANT, (kolt-an-t) áth. m. *koltant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Törzsöke a hangutánzó *kolt*, azaz tompa vastag hangon *kong*, tehát *koltant* am. ütés által ily hangon hangoztat valamit, pl. kaput, ajtót. V. ö. KOLTOG.

KOLTHA, falu Komárom m.; helyr. *Kolthá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOLTÓ, falu Kővár vidékén; helyr. *Koltó-ra*, —*n*, —*ról*.

KOLTOG, (kol-t-og) önh. és gyak. m. *koltogtam*, —*tál*, —*ott*. A Müncheneri codexben: *kolltag*, némely tájakon mai szokás szerint: *kóto*g. *Kolltagjãtok, és megnyittatik tũnektek. És kolltagónak megnyittatik*. (Münch. cod. Mát.). Koltogni v. koltagni annyit tesz, mint kopogni, kocogni, pl. ajtón, kapun, ablakon stb. V. ö. KOLTANT és KOTYOG.

KOLTY, fn. tt. *kolty-ot*, harm. sz. —*a*. Gömbölyü fejú, zömök, rövid testü halnem. (Gobius gobio). Gyökeleme a kerekded gömbölyüt jelentő *ko*, lágyabban *go*, mely megvan a *gomb*, *golyó* stb. szókban. *Kolty* am. *golty*, azaz golyóalaku. Ezen fogalom szerint alakult a latin *gobio*, és a német *Grop*, *Groppen*.

KÓLY, falu Bihar m.; helyr. *Kóly-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÓLYA, elavult fn. tt. *kólyát*. Talyiganemü két kerekü kis kocs, és gyaloghintó. Egy eredetünek látszik a latin *carruca*, *carrus*, *currus*, német *Karren*, cseh, lengyel *kara* stb. szókkal.

KOLYIBA, tájdivatos, *kaliba* helyett; I. ezt.

KÓLYIKA, KÓLYIKÁS, lásd: KÓLIKA, KÓLIKÁS.

KOM, 1) vastag, tompa hang, melyből *komman*, *komman* hangutánzó k erednek. 2) Jelent görbe hajlást, kanyarodást vagy gömbölyűséget a *komoly*, *komor*, *komondor*, *komp*, *komló* szókban, és származékaikban. Legközelebbi rokona *kon*, mely a *konkoly*, *koncz*, *kondor* szókban nem egyéb, mint átalakult *kom*. Rokon vele: *gom*, *gon*, s vékony hangon: *köm*, *kön*, *göm*, *gön*.

KOMA, fn. tt. *komát*, harm. szr. *komája* v. *komja*, pl. régente is: „Nyiry András the k(egyelme)d komja.“ Levél 1556-dik évből. (Szalay Á. 400 m. levél.). 1) Eredeti tulajd. ért. így nevezik a keresztelt gyermek szüléi azon férfit vagy nőt, ki gyermeköket keresztvizre tartotta. *Keresztkoma*. *Komám uram*, *komám asszony*. Mint czím viszonyos, azaz a gyermek szüléi és a keresztszülék komázzák egymást. Ezen viszony sajátságos magyar szokás szerint kiterjed e két család minden tagjaira. *Kis komám*, *nagy komám*. Hasonló viszony és czím keletkezik a római katolikusoknál a bérmlás szentsége által is. 2) Minthogy a komai eljárás eredménye rendesen paszita, lakoma, családi vigalom szokott lenni, hol az örömapa, és a kedves koma között vidám, tréfás, enyelgő szóváltások történnek: innen a koma jelent átv. ért. tréfás,

elméskedő, jókedvű embert. *Ő tiszta koma, egész tréfából áll. Nagy koma ember ő. Kötve kell hinni a komának.* 3) Több vidékek szokása szerint így nevezik egymást a leánypajtások, kik bizonyos időben, pl. husvétkor egymásnak úgynevezett *komatálat* kiadnak tojással, kalácsal stb. Ugyanily pajtassági viszony van a legények és leányok között. Végre általában a magyar ember komájának mondja mind azt, kivel tréfálni szeret vagy lehet. Itt rejlik oka annak, hogy a magyar annyi idegen népek közül egyedül a cigányt ezimezi komának, mert ezzel, mint legelőmenczebbel leginkább szeret tréfálni, komázni. Némely tájakon, különösbbe a székelyeknél: *komé*. Eredetét némelyek szerint a latin *compater*-től vette, innen van a tót *kmoter*, s hibetöleg az illir, vend *kuma*, szerb *kum*, finn *kummi* is.

KOMAASSZONY, (koma-asszony) ösz. fn. Nőszemély, ki valakinek gyermekét keresztvízre tartotta, legyen az férjnél, özvegy vagy hajadon. Különös, hogy midőn a férfinak így szólunk: *komám uram*, a nőnek nem mondjuk *komám asszonyom*, hanem csak *komám asszony*. *Hugom asszony, ma meny-asszony, holnap asszony, holnap után komám asszony.* (Népdal). Az ismerős házi cigányt a köz magyar komaasszonynak hívja. *Hozott-e meszelőt komaasszony? Vessen keed kártyát komaasszony.* A nép nyelvén összehúzza: *komasszony*.

KOMÁCZ, puszta Nyitra m.; helyr. *Komácza ra, —on, —ról.*

KOMÁDI, falu, KIS— puszta Bihar megy.; helyr. *Komádi-ba, —ban, —ból.*

KOMARÓCZ, faluk Abauj, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Komaróca-ra, —on, —ról.*

KOMÁROM, RÉV— sz. kir. város ugyanazon nevű m., KIS— m. város, HOMOK— falu Szala m., LAJOS— és MEZŐ— faluk Veszprém m.; helyr. *Komárom-ba, —ban, —ból.*

KOMÁROMI, (komárom-i) mn. tt. *komáromi-t*, tb. —ak. Komáromból való, ott lakó, arra vonatkozó, vele viszonyban levő. *Komáromi kenyér, hajóslegény. Komáromi menyecske. Komáromi vár.*

KOMÁRVÁROS, falu Szala m.; helyr. —*város-ba, —ban, —ból.*

KOMASÁG, (koma-ság) fn. tt. *komaság-ot*, harm. szr. —a. Viszony a keresztelt gyermek szülei és keresztszülei között. A keresztény katolikusoknál lelki atyafiság, s házassági akadály, de az illető püspök által feloldható. Innen a közmondás: *komaság nem atyafiság*, t. i. vér szerént. *Megholt a gyermek, oda a komaság.* (Km.). Átv. ért. *farkas komaság*, am. komaság czíme alatti tilos viszony férfi és nő között. *A farkas komaság igazi sógorsággá vált.* (Km.). V. ö. KOMA.

KOMASSZONY, I. KOMAASSZONY.

KOMATÁL, (koma-tál) ösz. fn. 1) A gyermekágyas asszonynak a keresztkomáktól küldött ajándék, különösen holmi gyöngébb becsínáltféle elede-

lek és sütemények. 2) Piros tojásból, kalácsból stb. álló ajándék, melyet a leánypajtások husvétkor szoktak küldeni egymásnak. Így nevezetnek más barátságos küldemények is, pl. disznóüléskor, hurkából, kolbászból stb. álló ajándék; néhutt: *kínatál*. V. ö. MÁTKATÁL.

KOMÁZ, (koma-az) áth. m. *komáz-tam, —tál, —ott*, par. —z. 1) Valakit koma czímmel illet, komának nevez. *A magyar köznép és a cigányok komáz-zák egymást. Engem ne komázz.* 2) Tréfál, enyeleg, amidőn inkább 'komázik' középigé.

KOMÁZÁS, (koma-az-ás) fn. tt. *komázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Koma néven, koma czímmel szólítása valakinek. Átv. ért. pajtassági bizodalmas társalgás, beszélgetés. Tréfálás, enyelgés.

KOMÁZIK, (koma-az-ik) k. m. *komáz-tam, —tál, —ott*, par. —zál. Tréfás koma módjára enyeleg valakivel. Továbbá am. úgy beszél valakivel, mint bizodalmas barátjával, mint magához hasonlóval. *Ezen hitvány ember komázni mer velem. Nem jó, ha a szolgál komázik urával.*

KOMJÁTH, m. város Nyitra, falu Vas m., MARGYAR—, NAGY—, faluk Ugocsa m.; helyr. *Komjáth-ra, —on, —ról.*

KOMJÁTHI, falu Torna m.; helyr. *Komjáthi-ba, —ban, —ból.*

KOMJÁTNÓ, falu Liptó m.; helyr. *Komjátón-ra, —n, —ról.*

KOMJÁTSZEG, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*szeg-re, —én, —ről.*

KOMLÓ, (1), (kom-ol-ó, latinul: *humulus*, mongolul *kumelak* (Beregszászi), finnül *humala*, dánul *homle*, svédül *humle*, francziául *houblon*, *haubelon*, persaul *himel*, németül *Hopfen* stb.). fn. tt. *komló-t*, tb. —k. A magyarban, mint alakja mutatja, igenév az elavult *komlik* igéből. Gyöke a gömbölyüt jelentő *kom*, lágyabban *gom*, mely rokon a *kondor*, *gondor*, *gomb*, *konkoly* stb. szókkal, s betű szerént am. ami *komlik*, *gomlik* v. *gomolyodik*, ami *gomolyú*. Különösbbe a kétlakiak, öthímesek osztályához tartozó, felfutó növény, mely részént vadon tenyészik, részént kertekben és földekben miveltetik. Magvai toboz alaku burok között rejlenek, mely többé-kevésbé gömbölyű. Ezen magokban van azon fűszeres erő, mely a sörnek bizonyos csipős ízt ad. Egész neve: *felfutó komló*. (*Humulus lupulus*). Ezen toboz gömbölyüded alakjától vette nevét Adelung szerént a német *Hopfen* is, mely legközelebb áll a gömbölyű *Kopf*, *Haupt* szókhoz. A szláv *chmel* csak az önhangzót ugratta ki, különben mássalhangzói a magyar *komló*-éval azonosak. A magyar asszonyok a vad komló tobozait a kenyérsütéshez használják.

KOMLÓ, (2), falu Baranya m.; helyr. *Komló-ra, —n, —ról.*

KOMLÓD, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Komlód-ra, —on, —ról.*

KOMLÓFÖLD, (komló-föld) ősz. fn. Kert vagy szántóföld, hol komlót termesztenek.

KOMLÓKACS, (komló-kacs) ősz. fn. Azon kacsok, melyeknél fogva a közelnövényekre vagy kárakra felfutó komlónak szára felkapaszkodik. V. ö. **KACS**.

KOMLÓKARÓ, (komló-karó) ősz. fn. Hosszu karó vagy pózna, melyet a komlónövény mellé vernek, hogy felfutva rákapaszkodhassék. *Termetes mint a komlókaró*, (km.) azaz csak fölfelé nyúlik.

KOMLÓKERT, (komló kert) ősz. fn. Kert, melyben komlót termesztnek.

KOMLÓKERTÉSZ, (komló-kertész) ősz. fn. Kertész, ki komlótermesztéssel foglalkodik.

KOMLÓPILLE, (komló-pille) ősz. fn. Éji pille, mely a komlók gyökerei között tanyázik, s azokat rágdossa. (Phalaena noctua humuli. L.)

KOMLÓPÓZNA, (komló-pózna) l. **KOMLÓKARÓ**.

KOMLÓRÚD, (komló-rúd) ősz. fn. l. **KOMLÓKARÓ**.

KOMLÓS, (1), (kom-ol-ó-s) mn. tt. *komlós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Komlóval bővelkedő, bánó, megrakott, készített stb. *Komlós vidék. Komlós kertészek. Komlós zsákok. Komlós élesztő.*

KOMLÓS, (2), (mint fentebb) fn. tt. *komlós-t*, tb. —*ok*. Kert vagy szántóföld, melyben komlót termesztnek.

KOMLÓS, (3), faluk Abauj, Sáros, Ugoesa m.: puszták Bereg, Arad m.; **BÁNÁT**—mváros, **KIS**—falu Torontál, **TÓT**—falu Békés m.; helyr. *Komlós-ra*, —*on*, —*ról*.

KOMLÓSA, falu Sáros m.; helyr. *Komlósá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMLÓSD, falu Somogy m.; helyr. *Komlós-d-ra*, —*on*, —*ról*.

KOMLÓSÉR, (komló-sér) ősz. fn. Közönséges ser, melyet árpaléből komlóval készítenek, különböztetésül másféle, pl. méhsértől.

KOMLÓSKA, falu Abauj m.; helyr. *Komlóska-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMLÓSKERT, (komlós-kert) ősz. fn. l. **KOMLÓKERT**.

KOMLÓSZÜRŐ, (komló-szűrő) ősz. fn. Serfűzők sajtáságos szövetű kosárféle szűrője, melyen a komlóval főzött árpalevet átszűrjük.

KOMLÓTERMESZTÉS v. —**TERMELES**, (komló-termesztés v. —termelés) ősz. fn. A mezei, illetőleg kertészeti gazdaság azon ága, mely komlótermeléssel foglalkodik.

KOMLÓTOBOZ, (komló-toboz) ősz. fn. Toboz alakú burok, melyben a komló magvai foglaltatnak.

KOMLÓVIRÁG, (komló-virág) ősz. fn. A komló nevű növénynek virága, mely némely szárazon egyedül nőnemű, másokon egyedül hím szokott lenni. A nővirág hosszukás gömbölyű, és sok pikkelyből álló tobozféle alakot képez, és igen csipős, erős szaga.

KOMMAN, (komm-an) őnh. m. *kommant-t*. Bevégett vastag, tompa, egyes hangot ad. *Komman a kapu, ha ököllet megütik*. Hangutánzó levén, rokon a *koppan, koltan, kondul, kocczan* stb. szókkal.

KOMMANT, (komm-an-t) áth. m. *kommant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamely kemény, szilárd állományu testet úgy megüt, hogy komman. *Verekedésben bottal megkommantották a fejét.*

KOMMOG, (komm-og) őnh. és gyak. m. *kommog-tam*, —*tál*, —*ott*, máskép: *kammog*. Gyöke a görbét jelentő *kom, kam*, mely egy a *kamó, kampó, komdor* (kondor) szók gyökeivel. *Kommogni annyit tesz, mint lassan, tunyán, meggörbedt testtel, aláhajtott fejjel ballagni. Mondják különösen a kullogó farkasról, és komondorról.*

KOMÓ, breznóbányai telep; helyr. *Komó-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMÓCSIN, fn. tt. *komócsin-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. A háromhímesek seregébe, és kétanyások rendébe tartozó növénynem, lenge nádforma réti fű, mely vizenyős földeken terem; virága füzér szabásu buga. Eredetileg öszvetett szó; a *komócs* jelenti *gomós* bugáját, az *in* pedig lenge ingadozó természetét. (Phleum).

KOMOLLÓ, erd. falu Szepesi székben; helyr. *Komolló-ra*, —*n*, —*ról*.

KOMOLY, (kom-oly) mn. tt. *komoly-t*, tb. —*ak*. Ezen újabbkori szó a *komor* után képezetett, mint ennek hang- és fogalombeli módosulata; mert *komor* jelent egészen magávonult, és haragos, durezás, szomorú kedélyüt, a *komoly* pedig oly kedélyüt, ki távol minden tréfától, nevetetől ingertől, gonddal van elfoglalva, a dolgok felől úgy érez és gondol, amint igazán vannak, ki a dolgot nem veszi tréfára, hanem valóságul. Az ily kedélyü ember arca is némileg borult, de még sem annyira, mint a komoré. *Komoly arcz, beszéd. Komoly szándékkal akarni valamit. Komoly férfit.* V. ö. **KOMOR**.

KOMOLYAN, (kom-oly-an) ih. A dolgot nem tréfás, nem neveltes, hanem valódi, igazi oldaláról tekintve. *Komolyan venni valamit. Komolyan beszélni, tanácskozni, értekezni valamiről.* Néha am. elhatározottan, akarólag. *Komolyan fogni valaméhez. Komolyan mondom, ennek meg kell lennie.* V. ö. **KOMOLY**.

KOMOLYÍT, (kom-oly-it) áth. m. *komolyít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. *Komolylyá tesz valakit. A mély gondolkodás komolyít.*

KOMOLYODIK, (kom-oly-od-ik) k. m. *komolyod-tam*, —*tál*, —*ott*. Derült vagy közönyös kedélye komolylyá kezd átváltozni. *A levél olvasása alatt szemlátomást komolyodott arca.* Átv. ért. a dolgok bizonyos körülményei oly fordulatot vesznek, melyektől az illetők kedélyei komolyakká válnak. *A versenygök szóváltása komolyodik. A szomszéd népek közti viszonyok komolyodni látszanak.* V. ö. **KOMOLY**.

KOMOLYSÁG, (kom-oly-ság) fn. tt. *komoly-ság-ot*, harm. szr. —*a*. Azon jelenségek az emberi

kedélyen, melyekből látszik, hogy valamit komolyan vesz, pl. némileg borult arcz, merengés a gondolkodásban stb. *Az értelen tréfát, illelten czéllzásokat egész komolysággal visszautastítani.*

KOMONDOR, (kom-on-d-or) fn. tt. *komondor-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Legnagyobb fajta, hosszú, fehér, gubanczos, bundás szőrű magyar eb, melynek különösen a puszta tanyákon, s a pásztorok körül mint segéd nyájőrök láthatók. *Nosza eb után komondor.* (Km.). *Kétfelé tekints, midőn az agy komondor ugat.* (Km.). Erről mondják különösen, hogy *kommog, kammog*, midőn megy, azaz lehajtott fejjel, amúgy tunya módon lép, mint a *kamasz*, azaz nagy léhűtő ember. Mind ezen szók gyökét a görbedést jelentő *kom*, v. *kam* képezi.

KOMONDORKODIK, (kom-on-d-or-kod-ik) k. m. *komondorkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Átv. ért. mondják felnőtt kamaszról, ki komondor módjára tunyálkodik, heverész, vagy lassan kammogva jár.

KOMOR, (kom-or) mn. tt. *komor-t*, tb. — *ok*. Kinek kedélye valamely kedvetlen érzelem által le van verve, mi rendszeren a fejnek s derékknak meghajlása, s a szemeknek forgatása és földre szegezése által jelenkezik. Tiszta gyökeleme a görbeséget jelentő *ko*, melyből lett a *kom* törzsök, s ebből *or* képzővel *kom-or*. Mind hangra, mind fogalomra nézve rokon vele a német *Kammer*. A *kom* törzsszel pedig, mennyiben görbedő hajlást jelent, rokon a hellen *κῆμπτω*, valamint a magyar *kamó*, *kampó*, *kancs* (kames) stb. *Komor, mint a verembe esett farkas.* Vultum demittit, tamquam Telephus. Moln. A. (Km.). *Nyilván csalánra hugyozott, hogy oly komor.* (Km.). *Komor kedv. Komor tekintetet vetni valakire. Komor arczczal jární felalá.* Néha egyenes ellentétül vétetik a *nyájas, barátságos, vidám* irányában. *A világot sem mosolyogna, oly komor. Nem társaságba való a komor ember.* Átv. ért. mondják borus légkörről, szomorú időről. *Nagyon komor idő van, eső lesz, vagy hó.*

KOMORAN, (kom-or-an) ih. Komor, borongós kedélyvel; sötét színben, alakban.

„És ott, hol komoran barnúltak az ősi koporsók,
Honjától ott vett szívszakadozva bucsút.“

Kisfaludy K.

KOMORÍT, **KOMORIT,** (kom-or-it) áth. m. *komorít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Komor kedélyüvé tesz valakit. *Szomorú hírrel, újszétéssel komorítani valakit.* V. ö. **KOMOR.**

KOMORÍTÁS, **KOMORITÁS,** (kom-or-it-ás) fn. tt. *komorítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Komorrá, kedvetlenné tevés.

KOMORKA, kicsiny. fn. tt. *komorkát*. A húszhimesek seregébe és sokanyások rendébe tartozó nővényem; csészéje tíz metszésű, bokrétája öt szirmu; vaczka tojásdad, magva sok és csupas. (Comarum).

KOMORKEDVŰ v. — **KEDVŰ,** (komor-kedvű) ösz. mn. Kinek kedélye holmi kellemetlen benyomása

érzelmekkel foglalkodik, és borult állapotban van. *Komorkedvű beteg, rab.*

KOMORKEDVŰSÉG, (komor-kedvűség) ösz. fn. A kedélynek borult állapota, melyet kellemetlen benyomások idéznek elé.

KOMORKODIK, (kom-or-kod-ik) k. m. *komorkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Folytonos komor kedélyben van, borongós gondolatokkal és érzelmekkel tünődik.

KOMORKÓR, (komor-kór) ösz. fn. és mn. A kedélynek betegsége, melynél fogva minden benyomást kellemetlen oldalról fog fel, mindenben inkább bosszúságot, mint örömet lát. *Komorkórban szenvedni. Komorkór vének.* V. ö. **BÜSKOMOR.**

KOMORKÓRSÁG, (komor-kórság) ösz. fn. I. **BÜSKOMORSÁG.**

KOMORNA, (kamara-nő) fn. tt. *komornát*. Úri hölgy mellett belső szolgálatban levő nőszemély, több mint a szobaleány. Eredetét a latin *camera* szótól vette, s egy a latin *cameraria*, olasz *cameriera*, francia *chambrière*, szláv *komorna* stb. szókkal.

KOMORNOK, (kamara-nok) fn. tt. *komornok-ot*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Főbb rangu úrnak belső szolgálója. *Fejedelmi, hercegi, grófi komornok.* Különbőztetésül v. ö. **KAMARÁS.**

KOMORNYIK, I. **KOMORNOK.**

KOMORÓ, falu Szabolcs és Szathmár m.; helyr. *Komoró-ra*, — *n*, — *ról*.

KOMORÓCZ, **OROSZ** — **PALÁGY** — **SZOB-RÁNCZ** — faluk Ung m.; helyr. *Komorócz-ra*, — *on*, — *ról*.

KOMORODIK, (kom-or-od-ik) k. m. *komorodtam*, — *tál*, — *ott*. Komoly kedélyüvé változik. *Napról napra jobban komorodik. A kedvetlen hírré elkomorodott.* Átv. ért. a légkör borusodik. *Késő őszszel komorodik az idő.*

KOMOROG, (kom-or-og) önh. és gyak. m. *komorogtam*, — *tál*, *komorgott*, htn. — *ni* v. *komorgani*. Folytonos komor állapotban van, kedélye folytonosan komor. V. ö. **KOMOR.**

KOMORSÁG, (kom-or-ság) fn. tt. *komorság-ot*, harm. szr. — *a*. A kedélynek komor állapota vagy tulajdonsága. Ellentéte: vidámság, derültség, nyájasság. V. ö. **KOMOR.**

KOMORSÁRGA, (komor-sárga) ösz. mn. Sötét sárga, haragos sárga.

KOMORSZÖG, máskép: *Tiszaszög*, puszta Heves m.; helyr. — *szög-re*, — *ön*, — *ről*.

KOMORUL, (1), (kom-or-ul) ih. Komor kedélyvel, sötét borus arczczal, durczásan, haragosan. V. ö. **KOMOR.**

KOMORÚL, **KOMORUL,** (2), (mint föntebb) önh. m. *komorult-t*. Kedélye komorrá, sötétté, borússá lesz. Ellentéte: vidúl, derül. V. ö. **KOMOR.**

KOMORVÖRÖS, (komor-vörös) ösz. mn. Sötét-vörös.

KOMORZSÁNY, falu Szathmár m.; helyr. *Komorzsány-ba, —ban, —ból.*

KOMOTYÚ, (kom-tyú, kom-o-tyú, az utóbbi o csak közbeszurat) fn. tt. *komotyú-t.* A fürtös virágu lóberék alneméhez tartozó növényfaj. (*Trifolium melilotus* L.).

KOMP, (1), (kom-p) fn. *komp-ot*, harm. szr. —*ja.* Kis halmocska felhányt földből vagy zöld gyeptől, mely különféle jelül, pl. határol, tilosmutatóul szolgál. *Kompokat hányni az út mellett, hogy a szekerek föltre ne csapjanak.* Innen erednek *kompol*, azaz ilyenféle dombocsákat csinál; *kompó*, am. csempely, csempékálya; továbbá átv. ért. *kompolódik*, és *komporkodik*, midőn valaki haragjában, mint mondani szokás, az orrát felüti, feldúzza. Egészen egyértelmű vele *homp*, melyből *hompoz* am. *kompoz* v. *kmpol*; ezekkel ismét rokonok: *homlít*, *homolka*, *homorú*; továbbá: *gomoly*, *gomolya*, *gomolyt* stb. Mindnyájokban a gömbölyűség fogalma rejlik. Ezen értelemben tehát a *komp*, am. *komó*, *gomó*, azaz gömbölyűre felhányt föld. Ide tartozik a baranyai szójárás szerint darabot, kőzetet jelentő *kompoty*, pl. egy *kompoty* só.

KOMP, (2), (kom-p) fn. tt. *komp-ot*, harm. szr. —*ja.* Talpforma vízi készüllet, jármű, melynek két oldalt mintegy karimája van, s orra és fara kevéssé felgörbed. Ezt keskenyebb folyókon szekerek, barmok és emberek szállítására használják, s a két parton kifeszített általkötél segítségével huzzák vagy tolják a víz ide-oda. Szoktak reá malmot is építeni, melynek *komposmalom* vagy csak *komp* a neve. Ennek gyöke a görbedést jelentő *kom* v. *kon*, mely megvan a *kondor*, és lágyítva a *konya*, *konyúl* szókban, mert a *komp*nak két oldala csakugyan *felkonyul*, *felkanyul*, *kanyarodik*. Rokon vele a latin *cymba*; valamint a magyar *konty* (=komty) is, melynek eredeti alakja szintén hátrafelé konyuló, görbedő.

KOMPIS, (kom-p-is) fn. tt. *kompis-t*, tb. —*ok.* A barkóknál am. *komp*, azaz *homp* vagy *hauesik*.

KOMPKÖTÉL, (kom-p-kötél) ősz. fn. A folyónak két partján ezölöpökhöz kötött általkötél, mely a *komp* őrfájának karikájába van fűzve, vagy más-kép vele összekötve, s ennek segítségével tolják ide-oda a *kompot*.

KOMPLÁR, fn. tt. *komplár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja.* Régibb értelemben kereskedő; innen: *komplárság*, a Müncheneri codexben am. *negotiatio* (A Bécsi codex egy helyütt összezavarja a „negotio“-t a „negotiatio“-val s amazt is *komplárságnak* írja); *komplárságnak háza*, Pestinél: *kereskedés háza*, Erdősynél: *vásár háza*; később kori jelentése: bormérés, csaplárság. Talán eredetileg (a régibb jelentés szerint): *kolompár*, aki vas, és rézedényeket nemcsak készített, hanem árult is; vagy am. komponár? V. ö. KOMPONA. Hihetőleg ebből módosult magas hangon: *himpellér*.

KOMPLÁRHÁZ, (komplár-ház) ősz. fn. 1) Kereskedőház. 2) Csapszék, kocsmaház.

KOMPLÁRKODIK, (komplár-kod-ik) k. m. *komplárkod-tam, —tál, —ott.* 1) Kereskedést üz. 2) Csaplárkodik. V. ö. KOMPLÁR.

KOMPLÁRSÁG, (komplár ság) fn. tt. *komplárság-ot*, harm. szr. —*a.* A Münch. codexben am. *negotiatio*, kereskedés. *És ne akarjátok tennetek én atyámnak házádt komplárságnak házádjá.* (János 2). Szűkebb ért. bormérés, csaplárság. Első értelménél fogva viszonyban látszik állani a *kompona*, mérő serpenyőt jelentő szóval, mellynél fogva hihetőleg csak oly kereskedő mondatott komplárnak, ki mérő serpenyővel szokta méregetni áruit.

KOMPÓ, (kom-p-ó) fn. tt. *kompót*. Lugossy J. szerint Szathmárban am. a esikszéki Csempely; I. CSEMPE, fn.

KOMPOL, (kom-p-ol) áth. m. *kmpol-t.* Valamit úgynevezett *kompokkal*, azaz felhányt dombocsákkal jegyez, határoz. *Tavaszkor újra szokták kmpolni a határvonalt.* V. ö. KOMP.

KOMPOLÁS, (kom-p-ol-ás) fn. tt. *kmpolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* *Komp* nevezetű halmocsák csinálása, hanesikolása.

KOMPOLÓDIK, (kom-p-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kmpolód-tam, —tál, —ott.* Aki valamiért megharagudván, orrát felüti, feldúzza. Átv. értelemben öszvefügg a magasra domborodást jelentő *kmpol* igével. V. ö. KOMP, KOMPOL.

KOMPOLT, falu Heves m.; helyr. *Kompolt-ra, —on, —ról.*

KOMPONA, (idegen eredetűnek látszik) fn. tt. *kmponat*. Mérőserpenyű. Egyezik vele hangban, és rokon hozzá értelményben is a német *Kumpen* vagy *Kumpf*, melyek Adelong szerint valamely mélyebb edényt jelentenek, különösebben *Kumm* v. *Kump*, am. mély tál. Ide tartozik *Humpen* is, am. nagyobbféle ivóedény. Mind ezekkel rokonítja Adelong a középkori latin *cumex*, az angolszász *comb* (am. völgy), a franczia *cume*, a latin *cymba* stb. szót is. Megvan az oláh nyelvben is: *cumpane*. A latinban eljön még *caupo* am. kocsmáros, *kaupona* = kocsmá, és *cauponor* kocsmároskodom.

KOMPORKODIK, (kom-p-or-kod-ik) k. m. *kmporkod-tam, —tál, —ott.* L. KOMPOLÓDIK.

KOMPOS, (kom-p-os) mn. tt. *kmpos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* *Komppal* ellátott. *Kmpos rév, általtjáró.* *Kmpos malom*, mely *kmpon* áll.

KOMPOSZTOR, fn. tt. *kmposztor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja.* A szövőszék számlolya, lábitója vagy hidja, melyet a takács szövéskor nyomkodni, rugdalni szokott. Tájdivatos szó.

KOMPOTY, (kom-p-oty) fn. tt. *kmpoty-ot.* Valamely *kmpot*, azaz *gomolyt* képező darab, pl. *kmpoty*só, am. darab *kő*ső.

KOMPÉNZ, (kmp-pénz) ősz. fn. Révbér, melyet a *kmpon* való átszállításért fizetnek.

KOMPZSÁMOLY, (kmp-zsámoly) ősz. fn. Toló, vagyis kerekken mozgó számloly, melyet a

kikötő parton a komphoz illesztnek, hogy a szeke-
rek, utasok, és barmok kényelmesebben ki és be jár-
hassanak rajta.

KOMRA, tájdivatos l. KAMRA.

KON, 1) vastag tompa hang, különösen, me-
lyet üres öblü, szilárd testek megütve adnak. Szár-
mazékai : *konog* vagy *kong*, *kondúl*, *kondít*, *kongat*,
s valószínűleg a *kondér* v. *kongyér* is. Rokon vele ez
értelemben a szanszkrit : *kan* vagy *kran* (hangzik).
L. KONG. 2) A disznó állatfajnak hime, mely ön-
állóság ugyan inkább *kan*, de megvan a *konda*, *kondás*
és *kondász* származékokban. 3) Görbére hajlót
jelent a *konoz*, *koncsorog*, *konkoly*, *konok* szókban, s
ekkor azonos *kom*, *kam*, *kan*, *kan*, *kany*, *kony* gyökökkel.

KONÁSZ, KONÁSZODIK, tájdivatosak ; l. KA-
NÁSZ, KANÁSZODIK.

KONCSORGÓS, (kon-cs-or-gó-s) mn. tt. *kon-
csorgós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják oly testről,
mely meg van görbedve. *Koncsorgós orr*. *Koncsorgós
növénykacsok*. V. ö. KONCSOROG és KANCS.

KONCSOROG, (kon-cs-or-og) öuh. és gyak. m.
koncsorog-tam, —*túl*, *koncsorgott*, htn. —*ni* v. *kon-
csorgané*. Mondják oly emberről, ki minden munka
nélkül csavarog, vagy meggörnyedve, éhen szomjan
járkel, vagy valahol meghúzza magát, és vesztegel.
Rokon vele a *kujtorog*, *kuncsog*, *kuncsorog*, *kuczorog*.
Gyöke a görbe járást, és görbedést jelentő *kon* v. *kom*.
A cs középképző kicsinyező gyakorlatot jelent, mint
az *ácsorog* (á-cs-or-og) szóban. Innen : *koncsorgó* és
koncsorgós am. görbedező. Kriza Jánosnál, *koncsorog*
annyi is, mint *konkorodik* v. *kunkorodik*, pl. a kigyó
vagy a tűzben a szalonnabőr.

KONCZ, (kon-cz v. kom-cz, azaz *goncz*) fn. tt.
koncz ot, harm. szr. —*a*. Molnár A. szerint : *bolus*,
frustum carnis, tehát tömeges esomós éték, vagy hús-
darab, különösebben pedig húsos és velős csontda-
rab. Gyöke *kon* v. *kom* rokon a gömbölyüt jelentő
gon, *gom* gyökökkel. *Konczról konczra vagdalni va-
lamit*.

„Hanem az mű szabványk konczról konczra hányja,
Még ma ez mezőben mind fogytig levágja.“

Temesvári István. „A kenyérmezei diadalról“ (Thaly
K. gyűjt.).

Feladta a levét, s elfeledte a konczát. (Km.). *Kon-
czot vetni az ebnek. Megrágnák a konczot, ebnek vetik
a csontot.* (Km.). *Porba esett a koncza.* (Km.). *Ha
konczát megettél, levét is hörpöljed.* (Km.). Átv. ért.
jövedelmező rész, amely valakinek kijár. *Félti a
konczát. Elkapni más elől a konczot. Derék koncz.
Összevesztek a konczon.* Szinte átv. ért. jelent egy
kötet vagy esomag papírt, mely huszonnégy ívből áll.

KONCZA, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr.
Konczá-ra, —*n*, —*ról*.

KONCZOL, (kon-cz-ol) áth. m. *konczol-t*. 1)
Konczokra, darabokra metél, tagol valamit. *Konczolni
a levágott marhát. Diribre darabra konczolni valamit.*

*Lekonczolni az ellenséget. Öszvekonczolni bárddal a
tökört.* V. ö. KONCZ. 2). L. KONKOCZÉL.

KONCZOLÁS, (kon-cz-ol-ás) fu. tt. *konczolás-t*,
tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Konczokra darabolása
valamely testnek. 2) Konkoczelés.

KOND, (kon-d) elvont törzse *kondít*, *kondúl*
szóknak. Gyöke a hangutánzó *kon*, melyből *kony*,
kongat stb. is származtak.

KONDA, (1), (kon-da) fn. tt. *kondát*. Disznók-
ból álló sokaság v. nyáj; különösen a vadász műszó-
tárban : vaddisznónyáj. Gyöke *kon*, azaz *kan*, t. i.
hímnemű disznó; a lovak sokasága is a hímlótól, azaz
mentől vette „ménés“ nevét. *Kan* gyök rejlik a *kan-
dúr* (kanmacska) szóban is.

KONDA, (2), Ó—, ÚJ— puszták Tolna m;
helyr. *Kondá-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDÁS, (kon-da-as) fn. tt. *kondás-t*, tb.
—*ok*, harm. szr. —*a*. Kondával, azaz disznócsordá-
val bánó, sertéseket őrző nyájör, máskép : *kanász*,
l. ezt.

KONDÁSKODIK, (kon-da-as-kod-ik) k. m. *kon-
dászkod-tam*, —*túl*, —*ott*. Disznócsordával bánik,
disznók őrzésével foglalkodik.

KONDÁSZ, (kon-da-ász) fn. l. KONDÁS, KA-
NÁSZ.

KONDÉR, fn. tt. *kondér-t*, tb. —*ok*, harm. szr.
—*a* v. —*ja*. Általán nagy száju, gömbölyü, különösen
vasból vagy rézből készített fazék. *A kondér nem sokat
hányhat szemére a fazéknak.* (Km.). Baranyában jelent
öblös faedényt is, pl. esobolyót. Máskép : *kongyér*.
Megegyezik vele a latin *congius*, *ongiarium*, s ro-
kon vele : *cucuma*. Magyar nyelvből elemezve talán
vagy gömbölyü alakjától vagy pedig „kongó“ hangjá-
tól vette nevét. A székelyeknél : *kandér* : „rotyog a
harieska puiszka, leveszik a tűzről kandérostul.“
Alább : *üst-nek* neveztetik : „felkezd a keverő ntán
váladozni az üst oldaláról.“ (Kriza J. Székely nép-
mesék).

„Önnét az Dunára vizért küldik vala,

Két jó öreg kondért hamar ragad vala.“

Toldi Miklós. Ilosvai Pétertől a XVI. században.

KONDÍ, (kan-di?) fn. tt. *kondi-t*, tb. —*k*. Er-
délyben am. leánylátogatás, leányoknál mulatás.
Kondíba menni.

„Mind asz mongyák, nagy hiba,
Hogy nem járok kondiba.“

Székely táncvers. (Kriza J.)

Innen : *kondizni*, am. leányoknál mulatni, itt-ott Ma-
gyarországon is divatos szó.

KONDICS, (kandics?) fn. tt. *kondics-ot*. Keme-
nesaljáu Vas megyében jelent cigányt. E szó eredete
talán valami helybeli körülményen alapúl.

KONDÍT, (kon-d-it) áth. m. *kondít-ott*, htn.
—*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Szoros ért. harangot, vagy
ehhez hasonló öblös eszközt hangoztat. *Tűzvészor*

megkondítani a harangot. Kolompot kondítani. Ujjal megkondítani az üres hordót. Gyöke a tompa vastag hangu *kon*, melyből *kong*, *kongat*, *kondúl*, *kondít* erednek.

KONDÍTÁS, KONDITÁS, (kon-d-it-ás) fn. tt. *kondítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami megkondítottatik; továbbá azon hang, mely ily cselekvés által eszközöltetik. *Déli harangkondításra imádkozni. A tűzveszélyt harang kondításával jelenteni.*

KONDIZ, l. KONDI alatt.

KONDÓ, falu Borsod m.; helyr. *Kondó-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDOR, (kon-d-or v. kom-d-or) mn. tt. *kondor-t*, tb. —*ok*. Tájszokásilag *gondor*, vékony hangon *köndör* v. *göndör*. Gyöke a görbedést jelentő *kon* v. *kom*, s am. valamely szálas hajlékony testnek azon tulajdonsága, melynél fogva görbén, kerekdeden megkanyarodik, összetekeredik. *Kondor hajfűrtök. Kondor szőrü eb. Kondor sas. Kondor sörényű ló. Kondor növénykacsok.* A görbét, kerekdedet jelentő szókkal állnak hang- és fogalmi viszonyban a latin *crispus*, és német *kraus* szók is.

KONDORFA, falu Vas m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról*.

KONDORHAJÚ, (kondor-hajú) ősz. mn. Kinek hajszálai, hajfűrtjei gyűrűsen öszvetekerednek. *Kondorhaju gyermek, szerecsen.*

KONDORIKÓ, (kon-d-or-i-kó) fn. tt. *kondorikót*. Kondor szál a futó növényen. Székely szó.

KONDORÍT, KONDORIT, (kon-d-or-it) áth. m. *kondorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kondorrá tesz, kanyarodó gyűrűs alakúvá képez. *Hajfűrtjeit fodrász kondoritja.* V. ö. KONDOR.

KONDORÍTÁS, KONDORITÁS, (kon-d-or-it-ás) fn. tt. *kondorítás-t*, tb. —*ok*. Kondorrá vagy gyűrűs alakúvá képezés.

KONDORODÁS, (kon-d-or-od-ás) fn. tt. *kondorodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyűrűs alakúvá kanyarodás.

KONDORODIK, (kon-d-or-od-ik) k. m. *kondorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Maga magától gyűrűs alakúvá kanyarodik, göndörödik. *Bizonyos növények indái, kacsái megkondorodnak.* V. ö. KONDOR.

KONDOROS, (1), (kon-d-or-os) mn. tt. *kondoros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kondorodott, kondorféle.

KONDOROS, (2), puszta Pozsou, NAGY—puszta Békés m.; helyr. *Kondoros-ra*, —*on*, —*ról*.

KONDORSZÖRŰ, (kondor-szörü) ősz. mn. Minek szőre kondor, azaz gyűrűdő alakban megkanyarodott. *Kondorszörű csiraör, kuvasz, uszkár. Kondorszörű guba.* V. ö. KONDOR.

KONDÚL, KONDUL, (kon-d-úl) önh. m. *kondúl-t*. „Kon” hangot adva megszólal. *A harang minden ütésre egyt kondúl. Megkondúl a kolomp.*

KONDÚLÁS, KONDULÁS, (kon-d-úl-ás) fn. tt. *kondulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Némely öb-

lős, üreges testek *kon* hangon szólása. *A vészharang kondulására felébredni, felriadni.*

KONG, (kon-g v. kon-og) önh. és gyakor. m. *kong-tam*, —*tél*, —*ott* v. *kongottam*, *kongottál*, htn. —*ni* v. —*ani*, v. *konogni*, par. —*j* v. *konogj*. Mondják üreges öblü testekről, eszközökről, edényekről, melyek megütve vastag tompa *kon* hangot adnak. Rokon vele a szanszkrit *kan*, *kvan* (hangzik), latin *clang*, német *Klang*, *klingen*, hellen *κλαγγέω* stb. *Kongnak a húzott harangok, a rázott nagy kolompok. Kong a rézfazék. Kong a kemény testre ejtett rézdarab, rézpénz.*

„Kongtak a még üres hordók,
Az ostorok pattogtak.”

Kisfaludy S. Csobáncz.

„Szomorúan hallott kongni,
A várban egy harangot.” Ugyanaz.

Átv. ért. mondják az üres fejről is. *Kong a feje.* Ikelesen szólva : *kong-bong*.

KONGÁS, (kon-og-ás) fn. tt. *kongás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely üreges öblü, szilárd testnek *kon* hangon szólása. *Harangkongás. Üres hordó kongása.*

KONGAT, (kon-og-at) áth. m. *kongat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kongass*. Valamit kongani készit, azaz üt vagy ráz, mozgat valamit, hogy kongjon. *Félre kongatni a harangot. A legyezkező ökör kongatja a kolompot. Kalapácssal kongatni a hordókat.* V. ö. KONG.

KONGATÁS, (kon-og-at-ás) fn. tt. *kongatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn kongatnak.

KONGÓ, (kon-og-ó) mn. tt. *kongó-t*. Általán minden, ami kong. *Kongó harangok, hordók.* Különösen mondják rézpénzről, valamint az ezüstöt *pengő*-nek nevezik. *Ha nincs bankó vagy réz kongó, itt marad a kankó.* (Bordal).

KÓNIZS, fn. tt. *kónizs-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az együttnevezők, seregébe és nősözvegyek rendébe tartozó növénynek; vaczka kopasz, fészke földelées, tojasdad, virágai mind csövesek, bóbítája hajszálás, érdeske. Fajai : *berzedt, szennyes, kővi kónizs.* (Conyza).

KONKOCZÉL, (kon-kocz-é-el) áth. m. *konkoczél-t*. Ferenczi János szerint székely tájszó, s am. husvétit tojasokat próbául öszvekoczogtat. Elemei a kettözött hangutánzó *kon* és *kocz*. Máskép ugyanott : *konezol*. Dunán túl : *kókál. Koczó koczé, mint kóró, kóró.*

KONKOCZÉLÁS, (kon-kocz-é-el-ás) fn. tt. *konkoczélás-t*, tb. —*ok*. Kókálás.

KONKOLY, (kom k-oly) fn. tt. *konkoly-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A tizhimesek seregéből és ötanyások rendéből való növénynek, melynek fajai közül legismeretesebb a *vetési konkoly*, eleven színű virágszirmairól és fekete gömbölyű magvairól. Szélesb átv. ért. jelent mindenféle gazt, mely a gabona között terem. A köz ismeretű konkoly gyöke a göm-

bölyüt jelentő *kom* v. *gom*, melyből lett az elavult *konog* (*gomog*) ige, s ebből *komogó* (*gomogó*), *komogoly* (*gomogoly*), *komgoly*, *komkoly*, *konkoly*. V. ö. —G, (1), gyakorító képző. *Kiirtani a konkolyt. Elválasztani a konkolyt a búzától. Terem a konkoly, ha nem vetik is.* (Km.). „Szedjétek ki először a konkolyt, és kössétek azt kérékbe megégetésre.“ (Máté 13. Káldi).

„Vad konkoly teremjen szelid buzád helyett,
Semmitől ne vehess vigasztaló kedvet.“

Zrínyi.

Átv. ért. *konkolyt hinteni* am. egyenetlenséget, vizsgást szerezni.

KONKOLYFALVA, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. —*falvá ra*, —*n*, —*ról*.

KONKOLYGAT, (kom-k-oly-og-at) áth. m. *konkolygat-tam*, —*tál*, —*ott*. Kassai J. szerint erdélyi szó s am. konkorgat, sodorít, pederít.

KONKOLYOS, (kom-k-oly-os) mn. tt. *konkolyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Konkolylyal vegyített, miben konkoly van. *Konkolyos búza. Konkolyos zsádot nem ugatja meg az eb.* (Km.).

KONKOLYOSAN, (kom-k-oly-os-an) ih. Konkolylyal vegyest.

KONKOLYOSÍT, (kom-k-oly-os-ít) áth. m. *konkolyosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Konkolyos-sá vagy gazossá tesz. V. ö. KONKOLY.

KONKOLYOSODIK, (kom-k-oly-os-od-ik) k. m. *konkolyosod-tam*, —*tál*, —*ott*. A konkoly elszaporodik benne. *A búza, ha konkolyát nem irtják, évről évre jobban elkonkolyosodik.*

KONKOR, ugyanaz *Kunkor* törzsszel; l. ezt.

KONKORGAT, (kon-k-or-og-at) áth. m. *konkorgat-tam*, —*tál*, —*ott*. A székeleyknél am. fintorgat. *Ne konkorgasd az orrodát.* (Kriza J.).

KONKORODIK, l. KUNKORODIK.

KONNYASZT, (konny-asz-t v. kony-asz-t) áth. m. *konnyaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Kriza J. szerint a székeleyknél am. nyakon üt; t. i. úgy üt, hogy feje lekonyul miatta.

KONOG, l. KONG.

KONOK, (kon-ok) mn. tt. *konok-ot*. Makacs, nyakas, megátalkodott. Valószínű, hogy ezen szó eredetileg oly állatokról használtatott, melyek nyakaiat megszegve, megfeszítve szoktak az idegen erőnek ellentállani, pl. a szilaj ló, a veszekedő kos, a tolatkozó tulok. Ez értelmezés nyomán indulva a *konok* gyökéül a görbedést jelentő *kon-t* vehetjük. Az *ok* oly képző, mint a *marok*, *sulyok* *burok* stb. szókban. Előjön Katalin prózai legendájában: *kontos*, hasonló értelemben.

KONOKÍT, KONOKIT, (kon-ok-ít) áth. m. *konokít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Konokká, azaz makacssá, nyakassá, megátalkodottá tesz. *Túlsgorú, kemény bándással nem kell konokítani a gyermeket.*

KONOKLAT, (kon-ok-ol-at) fn. tt. *konoklat-ot*, harm. szr. —*a*. Makacsodó, nyakas indulatból származó cselekedet.

KONOKODIK, (kon-ok-od-ik) k. m. *konokodtam*, —*tál*, —*ott*. Konok, azaz makacs, nyakas természetet ölt.

KONOKOL, (kon-ok-ol) áth. m. *konokol-t* v. *konokl-ott*. Visszatérő névmással: *megkonokolni magát*, am. nyakasan, makacsul megátalkodni, megkötni magát.

KONOKSÁG, (kon-ok-ság) fn. tt. *konokság-ot*, harm. szr. —*a*. Makacsság, nyakasság, midőn valaki megátalkodva, saját akaratát követi, saját véleményéhez ragaszkodik, nem gondolván mások akaratának vagy véleményének okszerűségével.

KONOKUL, (kon-ok-ul) ih. Makacsul, nyakasan, saját akaratát és véleményét megrögzött elhatározással, megátalkodással követve. *Konokul megmaradni bizonyos szándék és vélemény mellett. Konokul ellenszegülni minden józan javításnak. Konokul ragaszkodni holmi elavult tanokhoz.* V. ö. KONOK.

KONOKÚL, (kon-ok-ül) önh. m. *konokúl-t*. l. KONOKODIK.

KONOLA, puszta Vas m.; helyr. *Konolá-ra*, —*n*, —*ról*.

KONOP, falu Arad m. helyr.; *Konop-ra*, —*on*, —*ról*.

KONPLÁR, l. KOMPLÁR.

KONRÁD, (német eredetű, a német nyelvészek szerint am. kühn an Rath); férfi kn. tt. *Konrád-ot*.

KONSTÁNTIN, (latin eredetű) férfi kn. Constantinus. *Bibor palotában született Konstantin császár.* (Cons. porphyrogenita). Másképp: *Kosztá*, újabb divat szerint: *Szilárd*.

KONSTÁNTINÁPOLY, helynév, tt. *Konstantinápoly-t*. Hajdan: *Bizantium*; utóbb Nagykonstantin neve után a keleti birodalom fővárosa: jelenen főleg a muhamedánok uralkodásától fogva *Sztambul* (régén *εις την πόλιν* szóból módosulva), a törököknél *Isztambul*, melyet ők újabb időben szeretnek *iszlambol-nak* mondani, *iszlam* azaz hódolat vagyis muhamedán hit és *bol* azaz bö szóktól. De nevezik *Kosztantajine* szóval is.

KONT, (kon-t) elvont törzs, *kontat*, *kontogat*, *kontos* szókban; értelmére nézve l. KONTAT. „Konta“ más eredetű; l. ezt.

KONTA, mn. tt. *kontát*. Szathmár vidéki tájszó, s nem más, mint a megfordított és Mátyusföldén divatozó *tonka*, köz szokás szerint: *csonka*.

KONTÁR, fn. tt. *kontár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*a*. Széles ért. mesterember, ki mesterségét nem érti, ki rozsz munkát készít. Szorosb ért. czéhbe nem keblezett, alattomban dolgozó kézműves. Ha első értelmét vesszük, valószínűleg a csonkát jelentő *konta* törzstől ered, mely szerint kontár az, ki nem ép, nem tökéletes, hanem hiányos, hibás, mintegy csonka műveket készít, mintegy: *tonkár*, *csonkár*. Ez értelmezést az is látszik erősíteni, hogy Gáthy János szerint (Tájszótár 112) éppen Szathmárban divatozik különösbbeben ezen két szó: *konta* és *kontár* a uép

között; de ez utóbbi az ország nagy részében ismeretes. Adelung szerint is ugyanezen fogalomrökönség van a német *Stümmeln* (csonkít) és *Stümper* (kontár) között. Átv. ért. kontárnak mondják gúnyosan és megvetőleg, ki a szépművészetet kellő képesség és kiképzés nélkül üzi. *Kontár festész, szobrász, költő.*

KONTÁRKÉZ, (kontár-kéz) ösz. fn. Valamely mesterségben vagy művészetben kellő képesség és ügyesség hiánya, ügyetlen működés valamely kézi mesterségben vagy művészetben.

KONTÁRKODÁS, (kontár-kod-ás) fn. tt. *kontárkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Valamely mesterséggel vagy művészettel foglalkodás kellő képesség és ügyesség nélkül. V. ö. KONTÁR.

KONTÁRKODIK, (kontár-kod-ik) k. m. *kontárkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Aki valamely mesterséget vagy művészetet üz a nélkül, hogy kellőleg hozzávaló képessége és ügyessége volna. V. ö. KONTÁR.

KONTÁRMŰ, (kontár-mű) ösz. fn. Mű, melyet kontár készített, azaz oly mű, mely a mesterség vagy művészet kellekeinek meg nem felel, mely a műértők várakozását ki nem elégíti, s helybehelyezésüket meg nem nyeri. Ellentéte : *mestermű, remekmű.*

KONTÁRSÁG, (kontár-ság) fn. tt. *kontárság-ot*, harm. szr. — *a*. Tudatlanság, ügyetlenség valamely kézi mesterségben vagy művészetben. V. ö. KONTÁR.

KONTAT, (kon-tat) áth. és mivelt. m. *kontat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *kontass*. Valamire sürget, izgat, ösztönöz valakit, különösen ellentállásra, rosra, tehát : bujtogat, bőszi, mintegy konokít. Alakjára és képzésére épen olyan, mint *vontat*, *untat*, a *von* és *un* törzsöktől. A *kontat* törzsöke *kon*; tiszta gyöke lehet a *menést*, mozgást jelentő *on*, melyből ered *onzol* v. *onzol*, azaz menésre sürget, ösztönöz; átvette : *noszol*, *nógat*; ugyanazon értelmű : *unszol* vagy *onszol* és *ontat*. Ez utolsó *k* előtéttel lett : *kontat*, melyben a *k*-nak „görbe” mintegy ellenszegülő jelentése lényeges részt veszen; v. ö. KONOK.

KONTATÁS, (kon-tat-ás) fn. tt. *kontatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valakit kontatunk. V. ö. KONTAT.

KONTATÓ, (kon-tat-ó) mn. és fn. tt. *kontató-t*. Másokat valamire sürgetve izgató, ösztönző, bujtogató. V. ö. KONTAT.

KONTOGAT, (kont-og-at) gyak. áth. m. *kontogat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *kontogass*. Folytonosan vagy gyakran sürget, onszol, noszogat valakit.

KONTOGATÁS, (kont-og-at-ás) fn. tt. *kontogatás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valaki folytonosan, vagy gyakorta kontat. *Sok kontogatással rábírnivalak bizonyos dologra.* V. ö. KONTAT.

KONTOS, (kon-t-os) mn. tt. *kontos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Katalin prózai legendájában kontató vagy konok értelemben fordul elő : „No hozattassék elő

az kontos és gonosz kevély leján.” Toldy F. kiadása 241. lap.

KONTY, (kom-ty v. gom-gy) fn. tt. *konty-ot*, harm. szr. — *a*. Szoros ért. oly női főveg, mely hátulról tekerésre van gömbölyítve, s egy kevéssé görbére hajlik. Hasonlít hozzá : *tutyi*. Így nevezik a tekerésre szedett női hajtat is. Gyöke a görbét, és gömbölyüt jelentő *kom*, azaz *gom*, melyből *t* képzővel lett elavult *kom-t* (görbít, gömbölyít) ige, ebből *konti*, *konti*, végre *konty*. Így képződött *pinty* a *pin* hangutánzóból, *rongy* a *rom*-ból, *forty* a *for*, *konty* a *kor* hangutánzókból stb. Szélesb ért. minden fejkötő, melyet a köznépnél csak férjhez ment nők viselnek.

„Túl a vizön, meg innet :
Tégöd a konty megillet.”

Székelly tánczvers. (Krizsa J.).

Átv. ért. nőiség jele. *Előbb való a süveg a konty nál.* (Km.). *Konty alá való bor*, azaz asszonyoknak való gyöngye, édeses bor. *Félre áll a kontya*, oly asszonyról mondják, kinek a bortól egy kis kedve kerekedett. *Kincsem, komám asszony, csak olyan az asszony, ha megiszsa magát, félre üti kontyát.* (Népd.). *Komám asszony félrecepta paszomántos kontyát.* „Se file se farka” című bohózatos népkölteményből. Átv. ért. mely hasonlatosságon épül, így nevezetetik a madarak bóbítaja, és a keleties török turban is.

KONTYGYÖKÉR, (konty-gyökér) ösz. fn. A kontyvirágok neméhez tartozó növényfaj. (Arum maculatum). I. KONTYVIRÁG.

KONTYOS, (kon-ty-os) mn. tt. *kontyos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Kontyval ellátott, kontyot viselő. *Kontyos fejkötő. Kontyos menyecske. Kontyos török.*

„Eljött ama kontyos szomszéd,
És azt nyakon ragadta.”

Kisfaludy S. Dobozi.

Kontyos sas, pacsirta, am. bóbítás sas, pacsirta.

KONTYOSBORSÓ, (kontyos-borsó) ösz. fn. A székeleyknél am. héjazatlan borsó. (Ferenczi János).

KONTYOSFŰ, (kontyos-fű) ösz. fn. A kontyvirág egyik faja, másképp : *mocskos kontyvirág* (Arum maculatum) köz nyelven : *borjúlábfű* is.

KONTYOSODIK, (kom-ty-os-od-ik) k. m. *kontyosod-tam*, — *tál*, — *ott*. Átv. ért. mondják nőről, ki férjhez menvén kontyot, illetőleg fejkötőt kezd viselni.

KONTYVIRÁG, (konty-virág) ösz. fn. Az egylakiak seregébe, és sokhímesek rendébe tartozó növényem; virágburka egytagu, csuklyaforma, melynek közepén egy torzsa nő, (mely néha felül kopasz) alsó részén szőrös bibéjű magzatokkal. (Arum). Fajai : *sárvány, mocskos kontyvirág*.

KONY, elvont törzse *konya*, *konyít*, *konyúl* származékoknak. Alapértelme : görbeség, görbére hajlás.

KÓNY, falu Győr m.; helyr. *Köny ba*, — *ban*, — *dől*.

KONYA, (kony-a) mn. tt. *konyát*. Gyöke a görbedést jelentő *kon*, meglágyítva, *kony*, vékony hangon *kön*, *köny*, melyekből *köntöl*, *könyöle* erednek. Roknok vele a *kan*, *kany* és *kun* *kuny* gyökök több, görbedést jelentő szókban, mint : *kanyó*, *kanyar*, *kancsal*, *kunik*, *kunya* stb. Megegyezik vele a hellen *κείνω*, *γόνυ*, latin *genu*, német *Knie*. Jelent általában görbét, alágörbedőt, lefelé hajlót. *Konya fültü disznó*, *ló*, v. csak : *konya ló*, *konya disznó* (néhutt : *siska disznó*). *Konya virág*, *fűszál*.

KONYAFÜLŰ, (konya-fülű) ösz. mn. Aminek fülei lefelé fityegnek vagy görbedő tulajdonsággal birnak. *Konyafülű disznó*. *Konyafülű szamár*, *ló*, *kutya*. V. ö. KONYA.

KONYAVICSOR. Növényfaj a vicsorok neméből; egy leveletlen tökocsánya nyúlik fel a földből, s azon vannak soros lekonyult virágai. (*Lathraea squammaria*). V. ö. VICSOR.

KONYHA, (koh-nya, *h* és *ny* helyet cserélvén, mint : *vehem-ben* is *h és m*); fn. tt. *konyhát*. Kerített hely vagy szoba, tüzhelylyel, katannal, gyakran sütökemenczével ellátva, melyben ételeket sütnék, főznek. Csalóközben, Mátyusföldén stb. *pitar* v. *pitvar*, mennyiben t. i. a házban egy részét teszi, s bejárásul szolgál a szobákba. *Kis konyha*, *nagy konyha*. *Füstös konyha*. *Fát, vizet hordani a konyhába*. *Konyhában forgolódni*. Átv. ért. ételek, melyek konyhában készülnek. *Úri, szegény konyha*. *Zsíros, sovány konyha*. *Jó konyhát tartani*. *Semmit sem hoz a konyhára* (km.), azaz nem hajt hasznot. *Úri pompa*, *koldus konyha*, *nem egyez a tisztességgel*. (Km.). *Ha szűk a konyha, minden falat jóízű* (km.) azaz a mértékletesség adja a jó szájízt. *Laczi konyhája*, azaz piaczon főző kofáké, mely nevezet a hagyomány szerint II. Ulászlótól vétetett, mivel ez néha megszorulván, iunen hozatott volna enni magának. *Diák konyha*, ampatika, gyógyszerár, a gyógyszererek diák v. latin neveitől. Ezen szó Molnár A. szótárában *kohnya*, s hangokban is egyezik a latin *coquina*, középkori latin *cocina*, *cochia*, olasz *cucina*, francia *cuisine*, német *Küchen*, bajor *Kuchen*, *Kuchel*, régi felső német *chuhina*, *chuhlino*, svéd *koek*, angol *kitchen*, cseh-tót *kuchine*, *kuchina* stb. szókkal. Gyöke a főzésnek kotyogását utánzó *ko* hang, mely megvan a hőre, hevítésre, illetőleg főzésre vonatkozó *koh*, *kohó*, *kófiéz*, *kohvaszt*, *kotyfól*, *kotyaszt*, *kovy bele!* *kotymyeles* magyar, valamint a szanszkrit *kuath*, latin *coquo*, német *kochen*, sláv *kuchar* stb. szókban. V. ö. KOH.

KONYHAAJTÓ, (konyha-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely a konyhába nyílik. Némely vidékeken az ajtó előtt *saraglya*, *verőcze* v. *veréczke*, azaz rácsos ajtócska is áll, mely nappal a világozságot beeresztí, a házi állatokat pedig kizárja.

KONYHAASZTAL, (konyha-asztal) ösz. fn. Asztal a konyhában, melyen a főzni vagy sütni valókat előre elkészítik, pl. húst vagdálnak, tészttát gyúrnak, nyujtanak stb.

KONYHABELI, (konyha-beli) ösz. mu. Konyhába való, konyhába tartozó. Mint főnév am. konyhaszer. *Konyhabeli edények*.

KONYHADIÁKSÁG, (konyha-diákság) ösz. fn. Így nevezik gúnyosan a roszt latin beszédet, mely a tiszta latin sajtáságit mellözve, az idegen nyelvek kaptájára van ütve.

KONYHAEDÉNY, (konyha-edény) ösz. fn. Általán, mindenféle edény a konyhában, melyet sütésre, főzésre, tálalásra stb. használnak, mint : fazék, bogrács, lábas, serpenyő stb.

KONYHAIRNOK, (konyha-irnok) ösz. fn. Urasági vagy más nagy konyha költségeit feljegyző, illetőleg konyhai számadásokat vivő házi tiszt, irnoki czimmel.

KONYHAKERT, (konyha-kert) ösz. fn. Kert, melyben főleg konyhára szükséges zöldségeket, veteményeket természetnek, különböztetésül más, pl. gyümölcs-, disztkertektől. *Urasági, kolostori konyhakert*.

KONYHAKERTÉSZ, (konyha-kertész) ösz. fn. Kertész, ki konyhai használatra való zöldségeket, veteményeket termeszt.

KONYHAKÉS, (konyha-kés) ösz. fn. Hosszabbféle erős pengéjű kés, melylyel a szakácsok, szakácsnők a sütni, főzni valókat metélik, darabolják, felkonzolják.

KONYHAKÉSZLET, (konyha-készlet) ösz. fn. Készlet, vagyis beszerzett mindenféle eleségnemű.

KONYHAKÉSZÜLET, (konyha-készület) ösz. fn. Azon eszközök és edények öszege, melyek konyhában használatnak, melyekkel a konyhát fölszerelik.

KONYHAKOCISIS, (konyha-kocsis) ösz. fn. Nagyobb úri házaknál azon kocsis, ki a szakács vagy konyhairnok rendelkezése alatt áll, s fő kötelessége a konyhára szükséges holmiket szállítani; igáskocsis.

KONYHAKÖMÉNY, (konyha-kömény) ösz. fn. Sokféle a réteken vadon termő, közönséges kömény, melyet némely ételekhez fűszerül használnak. V. ö. KÖMÉNY.

KONYHAKÖTÉNY, (konyha-kötény) ösz. fn. Kötény, rendesen fehér vászonból, melyet a konyhában működő szakács vagy szakácsnő szokott felkötni. Máskép : *szakácskötény*.

KONYHAKULCS, (konyha-kulcs) ösz. fn. A konyhaajtónak kulcsa, melylyel a konyhát bezárják. Átv. ért. a gazdasszonytság jelképe.

KONYHALEÁNY, (konyha-leány) ösz. fn. Hadjadon nőcseléd, ki mint szolgáló a szakács, szakácsnő vagy gazdasszony mellett működik, konyhaszolgáló.

KONYHALEVÉL, (konyha-levéll) ösz. fn. A nyilvános vendég-lökben azon lap, melyen a napi rendben levő ételek nevei és árai feljegyzvők. Szokottabban : *étlap*.

KONYHALÓ, (konyha-ló) ösz. fn. Nagyobb úri házaknál azon lovak, melyeken az úgynevezett konyhakocsis jár, ki a konyhai szükségekre kellő holmit beszállítja; igásló, különböztetésül a diszlovaktól, papirpaktól. V. ö. KONYHAKOCISIS.

KONYHAMESTER, (konyha-mester) ösz. fn. Nagy házaknál, nevezetesen közintézetekben, növeldekben, kolostorokban azon személy, ki az egész ház élelmezéséről gondoskodik, s kinek rendelkezése alatt áll az egész konyhai személyzet. V. ö. PINCEMESTER.

KONYHAPÉNZ, (konyha-pénz) ösz. fn. Pénz, a konyhai szükségek fődözésére, beszerzésére. *Egy napra, egy hétre, egy hónapra való konyhapénz.*

KONYHAPESZÉR, (konyha-peszér) ösz. fn. Főzést, sütést, szakácságot tanuló inas, köznépi nyelven: kukta.

KONYHARUHA, (konyha-ruha) ösz. fn. Vászonnemű ruhák vagy rongyok, melyeket a konyha körül használni szoktak, pl. konyhaabrosz, törölköző stb.

KONYHASÁFÁR, (konyha-sáfár) ösz. fn. I. KONYHAMESTER.

KONYHASÓ, (konyha-só) ösz. fn. Közönséges só, melyet az ételek fűszerezésére szoktak használni.

KONYHASZAG, (konyha-szag) ösz. fn. Általán szag, mely a konyhán sütött, főzött ételekből kifejlik. Különösen a tűzre esepent zsír szaga. Átv. ért. tulajdonság, mely némely fennhéjázó nőnek műveletlen, alsóbbrendű állapotát árulja el. *Megérezni rajta a konyhaszagot, ha még oly czifra is.*

KONYHASZEKÉR, (konyha-szekér) ösz. fn. Nagyobb úri házaknál, vagy intézetekben, szekér, mely a konyhairnok vagy konyhamester rendelkezése alatt áll, a konyhai kellékek szállítására; igásszekér.

KONYHASZEKRÉNY, (konyha-szekrény) ösz. fn. Szekrény a konyhában, melyben konyhaszerek, konyhaedények, s egyéb ide tartozó dolgok tartanak.

KONYHASZER, (konyha-szer) ösz. fn. lásd: KONYHAKÉSZÜLET.

KONYHÁSZKODIK, (konyha-ász-kod-ik) k. m. *konyhász-kod-tam, — tál, — ott.* Mondják kotnyeles férfiről, ki konyhakatuska módjára a konyhán szeret forgolódni, nyalakodni.

KONYHASZOBA, (konyha-szoba) ösz. fn. 1) Szoba, mely egyszersmind konyha gyanánt szolgál. 2) Konyhához ragasztott szoba, mely szintén az ételek készítésére ad helyet. 3) Konyhára nyíló lakosztoba.

KONYHASZOLGÁLÓ, (konyha-szolgáló) ösz. fn. Nőszemély, különösen hajadon leány, ki a gazdasszony vagy szakács, vagy szakácsnő mellett segédképen dolgozik. Átv. ért. mocskos, piszkos nő. *Olyan, mint valamely konyhaszolgáló.*

KONYHATARTÁS, (konyha-tartás) ösz. fn. Házi, otthonos élelmezés, midőn valaki saját konyháján készített eledelokkal él. *Konyhatartás helyett vendéglőből élni. Konyhatartásra kiszabott havi pénz.*

KONYHATISZT, (konyha-tiszt) ösz. fn. Előkelő házaknál, vagy nagyobb intézetekben azon tiszt, ki alatt a konyhai személyzet áll, ki a konyhai költségek számadását viszi, pl. *konyhamester, konyhasáfár, konyhairnok.*

KONYHATISZTSÉG, (konyha-tisztség) ösz. fn. Szorosb ért. a házi belső gazdaságra ügyelő tisztek. Szélesb ért. a konyhai személyzet előkelői, úgymint, a szakács, kulcsár, pinczamester, ezekhez számítatnak az uraságnak ételhordó szolgálói is.

KONYHAVETEMÉNY, (konyha-vetemény) ösz. fn. Konyhára való mindenféle vetemény, különösen zöldségneműek.

KONYHÁZIK, I. KONYHÁSZKODIK.

KÓNYI, faluk Somogy és Tolna megy.; helyr. *Kónyi-ba, — ban, — ből.*

KONYÍT, **KONYIT**, (kony-ít) áth. m. *konyít-ott*, htn. — ni v. — ani, par. — s. Valamit konyává, azaz görbévé alakít. *A szilaj ló fület, farkát konyítja. Lekonyítani a kalap karimáját.* Néha tárgyeset nélkül is használják, pl. *konyít a ló, füleit hátra eresztvén, midőn rúgni akar.* V. ö. KONYA.

KONYÍTÁS, **KONYITÁS**, (kony-ít-ás) fn. tt. *konyítás-t*, tb. — ok. Konyává alakítás; konyát mutatás.

KONYORÁSZ, (kony-or-ász) áth. lásd: KUNYORÁL.

KONYÚL, **KONYUL**, (kony-úl) önh. m. *konyúl-t*. Lefelé görbed, aláhajlik. *Konyúl a ló füle.* A megdőzött, viseltes kalap karimája lekonyúl. *Konyúl a falevel*, ha fonyorodik és kókad. V. ö. KONYA.

KONYÚLÁS, **KONYULÁS**, (kony-úl-ás) fn. tt. *konyulás-t*, tb. — ok. Lefelégörbedés, aláhajlás.

KONYUS, falu Ung m.; helyr. *Konyus-ra, — on, — ról.*

KÓÓK, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Kóók-ra, — on, — ról.*

KÓOS, falu Nyitra m.; helyr. *Kóos-ra, — on, — ról.*

KOP, 1) hangutánzó gyök a *kopog, kopogat, kopogtat, koppan, koppant, kopint* szókban és származékaikban. Egyeznek vele a hellén *κόπτω*, német *pochen*, finn *kopahdan* (koppanok), *kopautan* (kopogatok) stb. gyökei. *Kópis* szóban az *ó* hosszan ejtetik. Talán ide sorozhatjuk a *kopja* szót is. Ezen közmondásban: *Éh kop koporral*, tréfásan azt jelenti, hogy valamely 'kop' nevű étel volna kaporral, de mivel ily étel nincs: arról mondják, aki koplal. (Erdélyi J.). V. ö. KOPPAN, KOPLAL. 2) Elvont gyök, s jelen héjat, burkot, mely valamely testet köröskörül betakar, s eredeti értelme kerekdedség, gömbölyűség, mely a *ko* gyökelemben rejlik. Ide sorozandók: *kopács, koponya, koporsó, kópicz, kopik, kopasz, kopár, koppad, koppasz, koptat, kophal, kopolya*. Rokonok a székyes *kapacz* (kopasz), *kapcaza* (lábtakaró), továbbá *kapta, kaponya* stb. melyek alatt az idegen nyelvekbeli rokonságok is láthatók. Vékony hangon *köp*, szintén burkot, takarót jelent a *köpeny, köped, köppeszt*, kerékét, gömbölyüt a *köpu, köpülő, köpöcse* szókban. 'Kopár', 'kopasz', 'kopik' szókban némileg a hangutánzó *kop* is rejlik. V. ö. KOPASZ. Egyébiránt a *kop* gyökö szokat I. saját rovataik alatt.

KÓP, 1. KOP 1).

KOPÁCS, (1), (kop-ács, törökül: *kabuk*) fn. tt. *kopács-ot*, harm. szr. —a v. —*csa*. 1) Szorosb ért. a diónak, mogyorónak, gesztenyének, s hasonló gyümölcsöknek külső héja, mely éréskor a belső magtól elválik. Az érv dió kihull kopácsából. *Levernü a dió kopácsát.* 2) Szélesb ért. a növények héja, kérge. A növényeszek megkülönböztetik a *kopács-ot* a *kopács-tól*. T. i. „kopács” alatt értik a magrejtő forradásain felfelső egyes darabokat vagy ajtókat, pl. a becző két kopácsal nyílik fel (valva); „kopács” alatt pedig a murvákából képződött néha pohár alakú, a magot félig vagy egészen is betakaró borítékot (cupula), mint amilyen van pl. a tölg- és gesztenyefa makkjának. (Gönczy Pál). 3) Páriz-Pápainál am. csere, haraszt, mely talán onnan vette nevét, hogy a cserét, harasztot a barom járván, bokrait lerágja, lekopasztja.

KOPÁCS, (2), falu Baranya m., CSEMPESZ—falu Vas m.; helyr. *Kopács-ra*, —on, —ról.

KOPACSEL, falu Bihar m., erdélyi falu Fogaras vid.; helyr. *Kopacsel-be*, —ben, —ből.

KOPÁCSLIK, (kop-ács-l-ik) k. m. *kopácsl-ott*, htn. —*ani*. Bizonyos gyümölcsök vagy növények kopácsa leválik, lehámlik. *Kopácslik az érett dió, mogyoró. Kopácslanak a szüette, férégrágtá vén fák törzsokei.* V. ö. KOPÁCS.

KOPÁCSOL, (kop-ács-ol) áth. m. *kopácsol-t*. Bizonyos gyümölcsök és növények kopácsait leveri, leszedi, lehámozza. *Diót, gesztenyét, mogyorót kopácsolni. A harkály kopácsolja a fa derekát.*

KOPÁCSOLÁS, (kop-ács-ol-ás) fn. tt. *kopácsolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg fejtés, midőn kopácsából kivessnek valamit.

KOPACZ, tt. *kopacz-ot*; tájdivatos, *kopasz* helyett; l. ezt.

KOPAD, (kop-ad) önh. m. *kopad-t*. Mondják testről, midőn héja, külseje, takarója kopó állapotban létezik. A p-t kettőztetve: *koppad*.

KOPADÉK, (kop-ad-ék) fn. tt. *kopadék-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Az állati különösen növényi testnek borítéka, héja, kérge, mely lekopott, levált, pl. a diókopács töredékei, a fakéregből levált darabkák. *Körmöm kopadékjával keresem kenyeremet.* (Györmegeyi szólás). V. ö. KOPAD.

KOPÁL, (1), (kop-ál) l. KOPOL.

KOPÁL, (2), (kop-ál) fn. tt. *kopál-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A szömörce név alá tartozó növényfaj, melynek levelkái alulfelül kopaszok. Máskép: *kopál-szömörce, kopasz szömörce.* (Rhus glabrum v. copalinum). V. ö. SZÖMÖRCZE. „Kopál” neve azon mészgának is, mely Sínában, Amérikában, az Antillákon és Áfrikában honos kopál fából ered, s a borostyánkőhöz hasonló, szilárd, fénylő, és illatozó tulajdonsággal bír.

KOPÁLIK v. KOPÁLLIK, (kop-ál-ik v. kop-áll-ik); l. KOPÁCSLIK.

KOPÁLNOK, KOVÁCS—falu Kóvár vidékében; helyr. *Kopálnok-ra*, —on, —ról.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KOPÁLY, (kop-ály) fn. tt. *kopály-t*, tb. —ok, harm. sz. —a. Terület, különösen rét, telek, hegy, melyről a fű egészen lekopott, mely kopaszszá lett. V. ö. KOPÁR.

KOPÁNC, (1), (kop-ánc) fn. tt. *kopánc-ot*, harm. szr. —a. Eredetileg nem egyéb, mint *n* közbevetve: kopács, mint *bogács bogáncs, szurdacs, szurdancs, göröcs göröncs, varacs varancs.* l. KOPÁCS. (1).

KOPÁNC, (2), puszta Csanád m.; helyr. *Kopáncs-ra*, —on, —ról.

KOPÁNC, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Kopáncs-ol*, (kop-áncs-ol) áth. lásd: KOPÁCSOL.

KOPÁR, (1), (kop-ár) fn. és mn. tt. *kopár-t* tb. —ok. Mondják földről, rétről, mezőről, szikláról stb. melyet növény nem takar, és csupaszon áll. *Kopár mező, puszták, hegyek kösziklák. Kopár vidékek. Kopár helyen keresgélni*, (km.), azaz oly helyen, hol semmi sincs. *Kopár helyen fogott ki* (km.), azaz vállalata siker nélküli. Átv. ért. *kopár ész*, mely teremő tehetőséggel nem bír. V. ö. KOPASZ.

KOPÁR, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Kopár-ra*, —on, —ról.

KOPÁRODIK, (kop-ár-od-ik) k. m. *kopárod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kopárrá változik. Kizárólag csak növénytermő helyekről mondjuk, midőn csupaszkodni kezdenek. *Forró nyárban és szárazságban kopárodnak a mezők.* V. ö. KOPÁR.

KOPÁROZIK, (kop-ár-oz-ik) k. m. *kopároz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kopár helyen keres legelni valót, hol csak kopal, éheznek.

KOPÁRSÁG, (kop-ár-ság) fn. tt. *kopárság-ot*, harm. szr. —a. 1) Térség, vidék, melyről a növényzet kivesszett, kiszáradt, mely kopáron áll. 2) Tulajdonság, melynél fogva valamit kopárnak mondunk. V. ö. KOPÁR.

KOPÁS, (kop-ás) fn. tt. *kopás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Valamely testnek azon szenvedő állapota, midőn külseje, héja, takarója, szóval részei elválnak, elkallódnak, mi rendesen külső erő, pl. dörzsölés, horzsolás által történik.

KOPASZ, (kop-asz, eléjön már a XIII. században, mint személynév: „Magister Jacobus filius Thome, qui *Copoz* alio nomine nuncupatur.” Jerney: Nyelvkincesek); mn. tt. *kopasz-t* v. —*at*, tb. —*ak*. E szó azon kevesek egyike, melyek a *susogó as* képző helyett sziszegő *asz-t* vettek föl; ilyenek még: *dobasz, horpasz, csupasz, kamasz, bibasz, mamlasz, ravasz, csikasz* stb., ide nem értve azokat, melyek csupán főnevekül használatnak. V. ö. —*ASZ*, —*ESZ* képző. Mondják általán minden testről, mely kopott, melynek felső finomabb burkja, külső ékessége elenyészett, hanem csak puszta kemény héja, takarója áll fenn, mely érintésre mintegy koppan, „kop” hangot ad; pl. *kopasz hegy, kopasz föld*; s ezen általános értelemben egyezik *kopár* szóval is; különösebben értjük állati vagy növényi testekről, midőn szőrük, hajjuk, gyapjujuk, illetőleg ágaik, lombjaik, leveleik, vagy szőrhöz hasonló takarójuk elvesznek,

vagy nem is voltak, nincsenek. *Kopasz fej, kopasz száj, kopasz áll. Nehéz a kopasznak üstökébe kapni.* (Km.). *Kopasz veréb. Kopasz ludak. Kopasz fák. Kopasz barack,* ellentéte: *szőrös. Könnyű kopaszt beretválni.* (Km.). Rokon vele a héber קַבֵּץ (ghibeach). Átv. ért. mondják menségről, melynek alapja nincs, vagy inkább, mely nincs okszerűséggel felöltözött, fölfegyverkezve, melyhez, mint a meztelen testhez, könnyű hozzá férni. *Ez mind csak kopasz menség.* V. ö. KOPIK.

KOPÁSZAT, (kop-ó-ász-at) fn. tt. *kopászatot.* Olyan alkatu, mint agarászat. Kopós vadászat, oly vadászati mód, mely szarvas, róka, nyúl üldözését és elfogatását kopó vagy kopók segítségével czélozza, különösebben angolok módjára síkon, lóháton, s együtt tartó és szimat után hajtó kopófalka segítségével (hunting). V. ö. KOPÓ.

KOPASZFEJŰ, (kopasz-fejű) ösz. mn. és fn. Kinek haja kihullott, elment. *Kopaszfejű vén ember.*

KOPASZHÁTU, (kopasz-hátu) ösz. mn. és fn. 1) Mínek hátáról a szőr lekopott, vagy nem is nőtt rajta; vedlett. *Kopaszható beteg ökör. Kopaszható lúd.* 2) Tengeri halmem, melynek ékalaku teste héjatlan és sima. (Gymnotus).

KOPASZÍT, KOPASZIT, (kop-asz-it) áth. m. *kopaszít-ott,* htn. —ni v. —ani, par. —s. Kopaszszá tesz. *Némely nyavalayák megkopaszítják az embert.* V. ö. KOPASZ.

KOPASZÍTÁS, KOPASZITÁS, (kop-asz-it-ás) fn. tt. *kopaszítás-t,* tb. —ok. Kopaszszá tevés.

KOPASZLAT, (kop-asz-l-at) fn. tt. *kopaszlat-ot,* harm. szr. —a. Elavult szó, mely a szintén elavult *kopaszlik* igéből eredett. 1) Kopaszság. Így fordul elé a Bécsi codexben: *És viszek tú menden fetekre kopaszlatot,* (super omne caput calvitium. Amos 6. fej.). 2) A Münch. codexben jelenti a koponyák hegyét vagy helyét, vagyis kalváriát. *A helyre, ki hívatik kopaszlatnak,* (in locum, qui vocatur Calvariae. Lukács 23. fej.).

KOPASZODÁS, (kop-asz-od-ás) fn. tt. *kopaszodás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Állapotváltozás, midőn valamely ember vagy más test kopaszszá leszen. *Kopaszodás ellen használt óvszerek. Korai kopaszodás.*

KOPASZODIK, (kop-asz-od-ik) k. m. *kopaszod-tam, —tál, —ott.* Kopaszszá leszen, különösen: elmegy, kihull a haja. *Alig harmincz éves, és már kopaszodik.* Átv. ért. kopaszodnak a növények, midőn leveleik elhullanak.

KOPASZPONTY, (kopasz-ponty) ösz. fn. A pontyok és kárászok neméhez tartozó halfaj, igen apró vagy épen semmi pikkelyekkel, különösen a czompó. (Cyprinus nudus).

KOPASZSÁG, (kop-asz-ság) fn. tt. *kopaszság-ot,* harm. szr. —a. Az állati vagy növényi testnek hajatlan, szöretlen, héjatlan, szóval kopasz állapot

vagy tulajdonsága. *Kopaszság elleni szerek.* V. ö. KOPASZ.

KOPASZSZÁJU, (kopasz-száju) ösz. mn. Tréfásan szólva, kinek bajusza nem nő, vagy ha nő is, leborotválja, bajusztalan. *Kopaszszájú fickó.*

KOPASZT, (kop-asz-t) áth. m. *kopaszt-ott,* htn. —ni v. —ani, par. *kopaszsz.* Valaminek haját, szőrét, tollát kitépi. Szorosb ért. a tollas állatokról mondják. *Libát, ludat, kacsát, tyúkot, verebet kopasz-tani.* Átv. ért. *megkopasztani valakit,* am. erőszakkal vagy esalás, játék, tulzott beszámítás által pénzéből, vagyonából kivetkőztetni. *Megkopaszották őt a kártyázó társak, a pinczérek.* Tájékosan: *kopasz-t.*

KOPASZTÁS, (kop-asz-t-ás) fn. tt. *kopaszítás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit kopaszszá tesznek. Átv. ért. valakinek pénzéből, vagyonából, ruhájából kivetkőztetése. *Némely pinczérek értenek a kopaszításhoz.* V. ö. KOPASZT.

KOPASZÚL, KOPASZUL, (kop-asz-úl) önh. m. *kopaszúl-t.* Kopaszszá lesz, vagyis hull a haja. *Némely ember korán kopaszúl. Hagymázban megkopaszúlni.* Másképp: *kopaszodik.*

KOPCSÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Kopcsán-ba, —ban, —ból.*

KOPCZIHÉR, túl a Dunán divatos tájszó, s am. húzóvonó, húzavona, pl. *ezen uradalmi tiszt igen kopczihér ember.* Úgy látszik a *kóczyipor*-ból van elcsavarítva, (Lugossy József), valamint a szombatosok énekkönyvében előforduló *hepczihér* is.

KÓPÉ, fn. tt. *kópé-t.* Vig, tréfás kedélyű ember, dévaj. A székelyeknél: *góbé, kóté.* Nagy *kópé, sokat kell neki nevetni.* Néha am. agyafúrt, furfangos. A gyermekekre alkalmazva, am. csintalan, hamis. *Őcsém, te nagy kópé vagy.* E szó valószínűleg nem más, mint az átalakult *komé, kómé* az m t. i. átváltozott *p*-vé, mint: *komman koppan, kommant koppanst* stb. V. ö. KOMÉ.

KOPEK, orosz rézpénz (kopeika) némelyek szerint a *kopja* szótól, mások szerint a török *köpek*-től (am. kutya) mely bizonyos tatárpenzen volt ábrázolva. Egy rubelben van 100 kopek.

KÓPÉKODIK, (kópé-kod-ik) k. m. *kópé-kodtam, —tál, —ott.* Kópé módjára tréfálkodik, dévaj-kodik, csintalankodik. *Egész ebéd alatt kópé-kodott.* V. ö. KÓPÉ.

KÓPÉSÁG, (kópé-ság) fn. tt. *kópéság-ot,* harm. szr. —a. Tréfáság, dévajtság, melyet a kópé emberek visznek véghez. *Az egész ember csupa kópéságból áll. Kópéságot űz.* V. ö. KÓPÉ.

KÓPÉSKODIK, (kópé-s-kod-ik) lásd: KÓPÉ-KODIK.

KOPHAL, (kop-hal) ösz. fn. Másképp: *göbhal* (gobio v. gobius), némelyek szerint *koltty* és *dörgi-cse* is.

KÓPHÁZ, falu Sopron m.; helyr. *Kópház-ra, —on, —ról.*

KÓPIA, l. KOPJA.

KOPICZ, (kap-icz?) fn. tt. *kopicz-ot*. A Tájszó-tár szerint am. kullancs.

KÓPICZ, (kóp-icz) fn. tt. *kópicz-ot*. Győr tájékán vesszőből vagy szalmából kötött gömbölyű kosár, melyben tojást tartanak. A *kóbor* szó gyökének kicsinyezője, mintha volna: *kób-icz*. Megegyezik vele a gömri *kubucz*. V. ö. **KÓBOR**, fn.

KOPIK, (kop-ik) k. m. *kop-tam*, —*tál*, —*ott*. Valaminek külszine, héja, takarója, tokja külső erő, különösen dörgölés által vásik, szakadoz. *Kopik* a *csizma*, *kalap*, *nadrág*. *Kopik* az *író toll*. *Kopik* a *kasza*, *kapa*, *kés* éle. *Kopik* a *ló körme*. *Nem kopott* a *körme érte*, könnyen *költi*. (Km.). *A vas is elkopik sokára*. (Km.). *Abban nem kopik a fogad*. Átv. ért. fogy, kevesedik. *Kikopott* a *beszédből*, *mint mogyoró* a *tokjából*. *Mindenéből kikopott*. Néha am. bizonyos állapotból kimarad, kihűl. *Kikopni* a *hivatalból*. *E visel* *et kikopott* a *divatból*. E szóban a *kop* vagy burkot, héjat, takarót jelent, s valamint *hámlik*, am. *hámja* lefoszlik, *toklik*, am. *tokja* lehűl: hasonlóan *kopik* am. *kopja* elvásik; vagy pedig abban a hangutánzó, kop' rejlik, vagy legalább ez is rejlik, amennyiben a finomabb külső takaró enyészttével a megmaradó keményebb burok érintésre mintegy koppan; innen *koppan* az *álla* és *felkopik* az *álla*, valamint a szóiban, úgy első jelentéseikben is egyeznek.

KOPINT, (kop-in-t) áth. m. *kopint-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamely szilárd, kemény és viszhangzó testet úgy üt, hogy kis *kop* hangot ad. *Újjal megkopintani* az *ajtót*. Használják a *-ra -re* viszonyragok kíséretében is. *Fejére kopintottak*.

KOPINTÁS, (kop-in-t-ás) fn. tt. *kopintás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kopint.

KÓPIS, (kóp-is, mint kót-is); fn. tt. *kópis-t*, tb. —*ok*. Útő, kopintó eszköz, mely ütés közben *kop* hangot ad. Néhutt: *szlyok*, melylyel t. i. a kiszapolt ruhákat szokták a folyókban, vagy folyók mentében, vagy kútak mellett mosva veregetni, kópiskálni. Ormánási szó. 'Kópiskál' származékban a Hegyalján is divatos.

KÓPISKA, (kóp-is-ka) fn. tt. *kópiskát*. Kicsi kópis, különösbbe a bodnároknál azon kis bunkó, melyet az abroncsra tartva a nagy bunkóval vernek.

KÓPISKÁL, (kóp-is-ka-al) áth. m. *kópiskál-t*. Kis kópissal üt, kopint.

KÓPISKÁLÁS, (kóp-is-ka-al-ás) fn. tt. *kópiskálás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki valamit kópiskál.

KOPJA v. —**KÓPJA**, (kop-ja, megvan a törökben s némely szláv nyelvekben is); fn. tt. *kopját*. Hosszu nyélbe ütött régies szűrő fegyver, Molnár A. szerint latinul: *sarissa*, *hasta*, *verutum*. *Kopját törni*, régi divatú szólásmód, mely egy 1554-diki levélben (Szalay Á. 400 m. levél) azonosnak vétetik, 'öklelni' szóval (125. lapon).

„A kis Campo amott vitézkedik vala,

Mindennap a harczen kopjakat tör vala.”

Tinódi.

„Kimenec Losonczi, izené basának,
Törjön velök kopját, javáért császárnak
Én is kopjám töröm, javáért urannak.”

Ugyanaz.

„Ellenséget látván,
Örömmel kiáltván,
Ők kópjakat törnek.”

Balassa Bálint.

E szóhoz leginkább hasonlít a vékony hangu *kép*, mely hajdan szintén dárdaféle szűrő eszközt jelentett. Ha a magyarból szabad származtatni: gyöke *kop*, megfordítva: *pok* egynek látszik *bök*, *fik* szókkal, s a *kop* gyökből képződött: *kopi*, *kopia*, *kopja* (=bökö), mint *or-ból*, *ori*, *oria*, *orja*. A megfordított *pok* rokon a latin *pungo*, szláv *pichnem*, lengyel *pika*, szókkal is. V. ö. **KÉP**, (1), és **BÖK**, (1). Azonban származtathatjuk *kop* vagy *kóp* hangutánzó szótól is *kopint*, *kópis* szókhoz rokon fogalommal. Innen a *kopját törni* is. Szabó Dávidnál, Balassa Bálintnál szintén hosszú *ó*-val is: *kópia*, Pesti Gábornál: *koppia*: „koppiája kegyig mindkettőnek venikevessző vala“ (az egér harcza a békával). V. ö. **KOP**, **KOPINT**, **KÓPIS**.

KOPJAJA, (kopja-fa) ösz. fn. Erdélyben a székelyeknél am. sirdombot jelező fa, sirfa, fejfa. Valószínűleg azon szokástól vette nevét, hogy a vitéz székelyek halottjaik sírjára kopjanyelet tűztek. Túl a Dunán, különösen Győr vmegyében még az újabb időkben is a nemesek, mint született vitézek kopersóját dárdát képező rudakon szokták a temetőbe vinni.

KOPJÁS, (kop-ja-ás) mn. tt. *kopjás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kopjával ellátott, főszerelt. *Kopjás vitézek*, *vaddások*, *seregek*. Mint főnév, jelent oly katonát, kinek fő fegyvere a kopja. *Kopjások ezrede*.

KOPJÁSÁN, (kop-ja-as-an) ih. Kopjával fegyverkezve, főszerelve.

KOPKA, (kop-ka) fn. tt. *kopkát*. Kártyajáték neme, melyben a leveleket, mintegy kúpba egymás fölé rakják. Gyöke a gömbölyűséget, domborodást jelentő *kop*, rokon a magyar *kúp*, *kupa*, *kupak*, és több más nyelvekben előforduló ily értelmű és hangu szókkal. V. ö. **KÚP**.

KOPKÁZIK, (kop-ka-az-ik) k. m. *kopkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kopka nevű kártyást játszik. V. ö. **KOPKA**.

KOPLAL, (kop-l-al) önh. m. *koplal-t*. Akár szükségből, akár szabad akarattól nem eszik, vagy aránylag oly kevés eledellel él, hogy folytonos éhségben szenved. *Hol fővény a gazda*, *koplalnak* a *cseléd*. *Koplal*, *mint a cigány lova*. *A farkas ha koplal is, meg nem cserélne a kalmár ebével*. (Km.). *A gyomor megrontása után koplalni*. *Egyél, ne koplalj, mint otthon*. (Km.). E szónak gyöke világosan *kop*, de eredeti értelmére nézve több nézetek lehetnek. Ha tekintetbe vesszük ezen népies mondásokat: *majd koppan neki*, azaz nem jut neki valamely ételből;

felkopott az álla, azaz nem volt mit ennie: ezekből azt lehetne gyanítani, hogy itt a *kop* azon hangot jelenti, melyet az étel előtt becsapott, bezárt száj ad. Hogy néha a barmok száját bekötik, hogy ne ehessenek, mutatja a közmondás: *Nyomatató lónak nem kötik be a száját.* Vagy talán *koplalni* am. *kuplalni*, mert *kupa* jelent a testen behorpádó völgyet, öblöt is, pl. *nyak kupája*, am. *nyak gödre*. E szerint a *kup* gyökéből lett volna *kuplik*, s ebből *kuplal*, azaz *kupló*, horpádó állapotot gyakorol. Midőn az éhes baromról azt mondjuk, hogy *megesappant*, itt a *csap* am. *kap*, (*kop*), tehát am. *megkappant*, *megkoppant*, *megkuppan*, azaz vékonyai kupát, horpádást kaptak. Ide tehetjük azt is, hogy a *koplal* a *kopik* igével szintén nemcsak hang-, hanem fogalmi rokonságban is van, mert a *koplaló* teste csakugyan fogy, s mintegy *kopik*.

KOPLALÁS, (kop-l-al-ás) fn. tt. *koplalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn az állat koplal. *Megszokta, mint cigány lova a koplalást.* V. ö. **KOPLAL**.

KOPLALÓ, (1), (kop-l-al-ó) mn. és fn. tt. *koplalót*. 1) Aki vagy ami koplal. *Büntetésből koplaló rabok.* Intézetben koplaló növendékek. Van ilyevű csárda is Veszprém vármegyében, mely tréfás nevét bizonyosan a koplalástól vette, minthogy csárdákban ritkán lehet enni valót kapni; e név tehát majd minden csárdára illik; innen magyarázhatók a *Bár ne volna Győr vármegyében*, a *Pipagyujtó* Csalóközben stb. 2) Ekevánkosból felnyuló fa, mely az eketaligára kötött takarmányt a kerék dörszölése ellen védi. Heves vmegyei tájszó.

KOPLALÓ, (2), **LÁNKA**—, puszták Vas és Nógrád m.; helyr. *Koplaló-ra*, —*n*, —*ról*.

KOPLALTAT, (kop-l-al-tat) áth. és mivel. Valakit vagy valamit koplalni enged vagy készakarva, vagy kényszerűségből éheztet. *Koplaltatni a befogott gonosztevőket. Koplaltatni a lovakat, ökröket.* V. ö. **KOPLAL**.

KOPLOS, (kop-ol-os) mn. tt. *koplos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Garan mellékén am. szolgálat, hivatal nélkül élő, mintegy koplalós.

KOPÓ, (kop-ó) fn. tt. *kopót*. Szoros ért. a vadászebek azon faja, mely különösen arra van idomítva, hogy a vadakat rejtekeikből fölverje, és a vadászok felé üzze, kergesse. A vizslától abban különbözik, hogy ez szintén fürkész, de ha nyomára akadt a vadnak, helyben megáll és hallgat, ellenben a kopó a fölvert vadat folytonosan csaholva, vagy inkább *kaffogva*, azaz *kaff kaff*, *koff koff* hangon kiáltozva kergeti. Innen valószínű, hogy valamit 'kopó', úgy *kuvasz* is ezen hangtól vette nevét, mint a *kutya*, *ku-tyó*, a *ku ku*, azaz *hu hu*, *u u* hangoktól, honnan 'ugat' is ered. A törökben pedig *kov-mak*, am. üz-ni, kergetni, innen más elemzés szerint am. *kapó*. *Erdei kopó*, mely özet, nyúlát, rókát egyaránt hajt. A síkon hajtó angol kopók: *nyúlkopó*, nagyobb faj (harrier) és kisebb faj (beagle), *rókakopó* (foxhound), közép faj, *szarvaskopó* (staghound) legnagyobb faj; *vezérkopó*,

melyek a futam alatt első sorban járnak (leading hounds). Bérczy K. Átv. és gúnyos ért. a tolvajok, s általában kik roszbán törik fejüket, mondják rendőri szolgáltról, mennyiben a gyanús embereket fürkészik, és üzőbe veszik. *Jönnek a város kopóji.* Törökül *kavvasz* am. rendőr. Molnár A. szótárában am. rapax, vorax. Ezen értelem szinte átvitt, mivelhogy az ebek általán, de különösen a vadászebek torkosak szoktak lenni. Maga az *eb* sem egyéb, mint *ev*, azaz *eő*, *evő*. V. ö. **EB**, **VIZSLA**.

KOPOCSKÁL, (kop-ocs-ka-al) áth. m. *kopocs-kált*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. kopácsol.

KOPÓFALKA, (kopó-falka) ősz. fn. Együvé tanított több kopó, melyek különösen egy vezérkopó után tartanak.

KOPOG, (kop-og) önh. és gyak. m. *kopog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Valamely ütött test, vastag, tompa *kop kop* hangot ad vissza. *Kopog a bottal ütögetett padló. A jégesőtől kopog a háztető.*

„Egyszerre nagy láрма támad,
Embernyomok kopognak.“ Kiszaludy S.

2) Mondjuk arról, aki vagy ami ütés által valamit *kop kop* hangon viszhangoztat. *Kopogni az ajtón, ablakon.* Legközelebbi rokonai: *kotog*, *koczog*, *kotyog*, *koborc*, *koborc*, azután *dobog*, *dobban*, *topog*, *toppan* stb. Rokon a német *klopfen*, *pochen*, *poltern*, távolabbról a latin *pulso*.

KOPOGÁS, (kop-og-ás) fn. tt. *kopogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely ütögetett testnek *kop kop* hangu viszhangzása. *Kopogást hallani a kapun, az ajtón. Az ablakkopogásra fölébredni. A jégeső nagy kopogása.* V. ö. **KOPOG**.

KOPOGAT, (kop-og-at) áth. m. *kopogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kopogass*. Valamely kemény, szilárd testet ütögetve kopogni kész. *Kopogatni az ajtót, ablakot. Kalapáccsal kopogatni a hordót, a falat. Haragból megkopogatni valakinek homlokát. Önhatólag, tárgyesetes név nélkül am. folytonosan kopog. Ki kopogat ottkűnn? V. ö. **KOPOG**.*

KOPOGÓ, (kop-og-ó) mn. tt. *kopogót*. Ami, ha ütögetik, *kop kop* hangot ad vissza. *Kopogó csizma*, melytől a menő lábai alatt kopog a föld.

KOPOGÓTERMESZ, (kopogó-termesz) ősz. fn. Szűnemű féreg, mely a fát kopogó hangon rágicsálja.

KOPOGTAT, (kop-og-tat) áth. m. *kopogtat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kopogtass*. Valamely testet ütögetés által kopogóvá tesz, vagy azért ütöget valamit, hogy kopogjon. *Súlyokkal kopogtatni a hordót, kalapáccsal a falat. Pajkosságból kopogtatni az ablakokat. Mivel-tétőleg am. másnak parancsolja, hogy kopogjon.* V. ö. **KOPOG**.

KOPOGTATÁS, (kop-og-tat-ás) fn. tt. *kopogtatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kopogtat.

KOPÓKUTYA, (kopó-kutya) ősz. fn. l. **KOPÓ**.

KOPOL, (kop-ol) áth. m. *kopol-t*. Valamit héjából kifejt, kiverget; másképen: kopál. *A mákfejeket súlyokkal kopolni.*

KOPOLÁS, (kop-ol-ás) fn. tt. *kopolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit kopolnak.

KOPOLTYÚ, (kop-ol-ty-ú) fn. tt. *kopoltyú-t*. Eredetileg vagy am. *kopoltó* az elavult *kopolt* törzsből, mint *pattantyú* pattantó, *cságotyú* cságotó, *förgetyú* fürgető, *töpörtyú* töpörtő stb. vagy az *l* a *t* előtt, mint több esetben csak közbeszúrát: *kopótyú*. Szarunemű laposkák a hal fejének két oldalán, melyek kinyiladoznak, és becsukódnak; ezek között ereszti be a hal a vizet, s a benne levő léget kiszíván ismét kiereszti. E tulajdonságából kitűnik, hogy itt a *kop* gyök burkot, héjat, takarót jelent, különösen azon széles lapot, mely a hézagokat betakarja, s különösen *kopoltyúfödél*-nek nevezetik.

KOPOLTYÚFÖDÉL v. —**FÖDÉL**, (kopoltyú-födél) ösz. fn. A hal fejének két oldalán levő szarunemű laposkák, melyek a kopoltyúnak külsőjét teszik. V. ö. **KOPOLTYÚ**.

KOPOLTYÚFÉRÉG, (kopoltyú-férég) ösz. fn. Vizi férgek neme, melyeknek hosszukás hengerded teste van, s esápjakkal más testekbe, nevezetesen halakba szoktak ragaszkodni. (Lernaea. L.)

KOPOLYA, (kop-oly-a) fn. tt. *kopolyát*. Alsó Vágmellékén am. az árvíz által kikotrott mély s jobbára kerekalakú sárgödör, mely igen ritkán szárad ki, amelynek enykes iszapjába a barom könnyen belevész. Gyöke az öblös üreget jelentő *kop* v. *kup*. Az érsekujvári réteken egyik nevezetes hely a *kopolyapart*. Máskép: *kobolya*, a székelyeknél: *köpecz*, *göbecz*. V. ö. **GÖBE**, **GÖBECZ**.

KOPONYA, (kop-ony-a) fn. tt. *koponyát*. Az állati, nevezetesen emberi fejnek azon csontnemű burkja, mely a velőt takarja. Így nevezetik, kivált azon állapotban, midőn a hús és bőr lekopott róla. Tájdivatosan: *kaponya*. *Holt emberek koponyáit kiásni*. Széles ért. jelent fejet is. *Nagy koponyájú ember*. *Jól megülötték a koponyáját*. Gyöke az öblös üreget vagy burkot jelentő *kop*; innen hangváltozattal *kaponya* jelent Molnár A. szerint vízmerítő öblös edényt is. Rokon e gyök *kúp* szóval is. A latin *cranium* a kekededségre, a *calvaria* pedig a kopaszszágra vonatkozik, és e szerint a *cranium* az élő állat fejburkját, a *calvaria* inkább a holtét jelenti. Ezen értelmet tartá szem előtt a Münch. codexbeli biblia fordítója, midőn e szót: *locus calvariae*, *kopaszlat helye*, kifejezéssel magyarázta.

KOPONYAHÁRTYA, (koponya-hártya) ösz. fn. Hártyanemű burk, mely a koponyacsontot takarja.

KOPONYAHASADÁS, (koponya-hasadás) ösz. fn. 1) Köz ért. repedés, mely valamely külső erőszak által a koponyacsonton esik. 2) A koponyának nyavalyája, kivált a kisedeknél, midőn kifakad, s a velő kinyomul belőle. (Hernia cerebri).

KOPONYALEPKE, (koponya-lepke) ösz. fn. Az úgynevezett éji vagy boszorkánypillének egyik legnagyobb faja, melynek feje némileg a holtkoponyához hasonló.

KOPONYATAN, (koponya-tan) ösz. fn. Tan, mely a koponya képzését, s annak tulajdonságait tárgyalja, valamint ezen tant magában foglaló könyv is. *Gall koponyatana*.

KOPOR, (kop-or) áth. m. *koport*. Tájdivatos ige a szokottabb *kapar* kelyett. Származékai: *koporgat*, *koporít*, l. **KAPAR**, **KAPARGAT**, **KAPARIT**.

KOPORCZ, (kop-or-cz) fn. tt. *koporcz-ot*, harm. szr. —a. 1) Baranyában am. pöröz, töpörtő, vagyis a kiolvasztott szalonnának összezsugorodott rostja. Ennek Dunán túl több helyen *csörge* is a neve, mert minden zsírja kifolyván száraz, és csörög. Ez értelemben valószínűleg „koporecz” is hangutánzó; néhutt: *kurczina*. 2) Lőrincz Károly szerint a kapnikbányai szójárásban am. kopárhely, kősziklás talaj.

KOPORSÓ, (kop-or-s-ó) fn. tt. *koporsó-t*. 1) Széles ért. sír, vagyis azon rejtkehely, hová a holt tetet temetik. Ily ért. jön elé a Münch. codexben, sőt Káldinál is, a latin „monumentum”-ot magyarázva. *Olyak vagytok, mint a koporsók. Taj nektek; kik a proféták koporsóit építétek*. (Lukács 11. Káldi. Károlyinál szintén). 2) Szorosb és szokott mai értelemben fából vagy ritkábban ércből készített hosszukás, rendezesen ötszögű, ládaforma rekesz, melyben a holtakat eltemetni szokták. *Fenyőfa, diófa koporsó. Adjon Isten minden jót, diófából koporsót*. (Köznépi jó kívánás). *A halott koporsójára borulni*.

„Ha meghalok, se bánom,
Úgy sínes engem ki szájon,
Koporsómra borúljon.” Népd.

„Hived leszek, hived leszek,
Koporsóm bezártáig.” Népd.

Házad a koporsó, helyed a temető (km.), azaz minden embernek meg kell halni.

„Sok vad madár gyomra,
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek.”

Balassa Bálint.

„Ha mint ellebbentett fályol,
Az életnek nagy titkáról,
Reszketőn és halovánnyon
Rám borúl az örök álom:
Ne tegyetek koporsóba,
A mezőre vigyetek,
Kísérjen a kelő hajnal,
S könnyű tavaszföllegek.”

Gyulai.

Közelgető halálnak jele e mondatokban: *Egyik lábam már a koporsóban van. Csak koporsót kell csináltatni neki*. Nagy hét végén nevezetes a kath. keresztényeknél az úgynevezett *Krisztus* vagy *Isten koporsója*, vagyis a Jézus temetőhelyét ábrázoló készület a templom valamelyik részében felállítva. *Krisztus koporsóját sem őrítették ingyen*. (Km.). E szónak gyöke a burkot vagyis öblös üreget jelentő *kop* v. *kob*, melytől *kopo-*

lya vagy *kobolya* (am. kivájt üreg) is származik. 'Kóbor' és 'kópicz' pedig szalmából s vesszéből font kosarat jelentenek; melyekben *kób* vagy *kóp* kétségen kívül azonosak *kop* v. *kob* (*kub*) gyökökkel. 'Koporsó' alakja mutatja, hogy igenév az elavult *koporos* vagy inkább *koporoz* v. *koboroz*, *kororz* igéből, mintegy kobjába, kebelébe rejt, rekeszt; s innen lett: *koborzó*, hangváltozattal *koporsó*. Héberül קֹפֶרֶת, arabtörökül *kabr*, Beregszászi szerent pedig siriai nyelven is *kaburo*, és áthiopiai nyelven *geberte*, am. sir.

KOPORSÓFÖDÉL, (koporsó-födél) ösz. fn. A koporsónak felső része, melylyel a koporsó derekába fektetett halottat betakarják. V. ö. SZEMFÖDÉL.

KOPORSÓKŐ, (koporsó-kő) ösz. fn. I. SÍRKŐ.

KOPORSÓSZÉG, (koporsó-szeg) ösz. fn. Nagy fejű, hosszukás vékony szeg, milyennel a koporsót be szokták szegezni.

KOPORSÓSZÖNYEG, (koporsó-szőnyeg) ösz. fn. I. KOPORSÓTERITŐ.

KOPORSÓTERITŐ, (koporsó terítő) ösz. fn. Lepel, melylyel a koporsót befödik, vagy maga a szemfödél, mely némely vidékek szokása szerent oly nagy, hogy szélei mindkét felől a koporsófödél alól kifüggenek, s a koporsó derekát féligmeddig betakarják.

KOPÓS, (kop-ó-os) mn. és fn. 1) Mint mn. tárgyese: *kopós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kopóval üző vagy üzőtt. *Kopós vadász*, *kopós vadászat*. 2) Mint fn. tárgyese: *kopós-t*, tb. —*ok*. Kopóval bánó, aki a farkaólrá ügyel, azt tisztogatja, a kopók eledelét készíti stb.

KOPÓSZÍJ, (kopó-szij) ösz. fn. Póráz szijból, melylyel a kopókat párosan öszvefűzik vagy egyenként vezetik.

KOPÓTÓ, I. KOPOLTYÚ.

KOPOTT, (kop-ott) mn. tt. *kopott-at*. Minek külszínét vagy bizonyos részeit a viselés, más testekkel való érintkezés, dörgölődés elvásitotta. *Kopott ócska ruhák*. *Kopott szerszámok*, *kések*. *Ütött kopott régi mente*. Átv. ért. mondjuk tréfáról, elménczségről, élczről, s bizonyos mondatokról, melyek már régen ismeretesek, semmi meglepőt nem foglalnak magukban. *Holmi kopott élczcel és tréfával akart megnevettetni bennünket*.

KOPÓTYÚ, I. KOPOLTYÚ.

KOPOZ, (kop-oz) áth. m. *kopoz-tam*, —*tdl*, —*ott*. Tájdivatos, pl. Baranyában, s am. kopaszt; foszt. *Tengeri búzát kopozni*.

KOPP, a *p* kettőztetésével ugyanaz *kop* gyökkel. Önállólág is használtatik e közmondásban: *egyszer hopp, máskor kopp*, azaz egyszer ugrik a lába, máskor koppan az álla; ez összetételben pedig: *koppsemmi*, hangutáuzó; I. ezt.

KOPPAD, (kopp-ad) önh. m. *koppad-tam*, —*tdl*, —*t*. Valamely testnek héja, burka, takarója kopó állapotot vesz fel, vagyis a héjas, burkos, takarós test

kopaszszá lesz. *Koppad a dió, midőn kopácsa leválik*. *Koppad valamely madárfaj, midőn vedlik*. V. ö. KOP.

KOPPADÁS, (kopp-ad-ás) fn. tt. *koppadás-t*, tb. —*ok*. Kopaszszá levés. *Dió koppadása*. *Madár koppadása*.

KOPPAN, (kopp-an) önh. m. *koppant-t*. Valamely szilárd, kemény test ütődés vagy üttetés által *kopp* hangot ad. *Koppant a falba ütődött homlok*. *Koppant a köre esett dió*. *Koppant attól az állad, azaz nem kapsz belőle, vagyis, ha a koncz után nyitod a szádat, felütik az álladat, mint tréfából az ebbel szoktak tenni*. Hasonló jelentésű ez is: *felkopik az állad*.

KOPPÁN, falu Veszprém m.; helyr. *Koppán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOPPANÁS, (kopp-an-ás) fn. tt. *koppánás-t*, tb. —*ok*. Valamely kemény testnek ütődése vagy üttetése, melynél fogva az *kopp* hangot ad.

KOPPÁND, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Koppánd-ra*, —*on*, —*ról*.

KOPPANT, (kopp-an-t) áth. m. *koppant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit úgy üt, hogy koppanjon. *A harkály koppantja a fa kérgét*. Önbatólag is használtatik tárgyesetes név nélkül. *Valakinek homlokára koppantani*. Átv. ért. csapatóféle eszközzel a gyertya hamvát elveszi. *Elkoppantani a gyertya hamvát*. V. ö. KOPPAN.

KOPPANTÓ, (kopp-an-t-ó) fn. tt. *koppantó-t*. Nyéllel ellátott, az ollóhoz némileg hasonló eszköz, melylyel a gyertya hamvát veszik. Máskép: *hamuvévő*.

KOPPANTÓTALP, (koppantó-talp) ösz. fn. Kis táleza, melyre tisztaság végett a koppantót tenni szokták. V. ö. KOPPANTÓ.

KOPPÁNY, falu Szala és Veszprém m., TÖRÖK — város Somogy m.; helyr. *Koppány-ba*, —*ban*, —*ből*.

KOPPASZT, (kopp-asz-t) áth. m. *koppaszt-ott*; htn. —*ni* v. —*ani*, par. *koppaszsz*. I. KOPASZT. **KOPPSEMMI**, (kopp-semmi) ösz. fn. Tréfásan am. nagysemmi, azaz oly semmi, hogy szinte koppan. *Mit kaptál?* — *Koppsemmit*. — *Hoztdál-e valamit?* — *Igen, koppsemmit*. (Krizsa J.).

KOPRÁS, falu Gömör m.; helyr. *Koprás-ra*, —*on*, —*ról*.

KOPRI, (kop-r-i) mn. tt. *kopri-t*, tb. —*ak*. Kinek hája igen rövidre van nyírva. Az elavult *koporból* képzett szó, mint *bodorból bodri*. Máskép: *csitri*. *Kopri kis fiú*. *Kopri fej*. Egy gyökből eredt a, *kopasz'* szóval.

KOPTAT, (kop-tat) áth. és mivel. m. *koptat-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. *koptass*. Eszközli, cselekszi, hogy valami kopjék. *Csizmát koptatni a rozsz kövezen*. *Hányásvetéssel koptatni a ruhát*. *A köves föld nagyon koptatja a szántóvasat*. Átv. ért. *nyelvet, száját koptatni*, am. sokat, és haszontalan dolgokról beszélni.

KOPTATÁS, (kop-tat-ás) fn. tt. *koptatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami koptat valamit.

KOR, (1), erős hang, mely a torkon kinyomulván (k) elsőbb a szájpadhoz ütődik, azután gömbölyített ajakkal, s a nyelvnek reszketetésével (r) ejtetik ki. 1) Mint puszta hangutánzó gyök fordul elé e szókbán : korog, korrog, korgat, korogtat, korgatnyú, korczog, korhog, kornyikál, korty, kortyog, kortyan, kortyándi. V. ö. HOR, hangutánzó. 2) Szintén mint hangutánzó jelent ily erős hanggal történő dörzsölést, metszést, rontást, vagy dörzsöltet, metszettet, rontottat; e szókbán : korból, koresolya, korhál, korhol, kornicz, korpa, korsin. Rokon vele a horhol, horgy, horhács stb. szók hor gyöke. V. ö. HOR. 3) Jelent kerek alakot, vagy kerek mozgást, melynek alapját a k mint görbeséget, az r pedig mint terjedést jelentő teszi, s az egész oly testek vagy mozgások elnevezésére alkalmaztatott, melyek görbedést, kereket, gömbölyűséget képeznek, milyenek : korba, korbács, korcz, korczolat, kornyad, korong, korsó, korfonyál, korlát, kormány, koroglya, korona, korított (kereksajt) a meguyjtot kórász, kórész, kór, kórság. V. ö. KAR. KER, KÖR, KUR, KÜR. Ez osztályzatból kivételenek : korhely, korcsma kétes eredetű szók, melyeket l. saját rovataik alatt.

KOR, (2), fn. tt. kor-t, tb. — ok, harm. szr. — a. Sokszor ugyan a kor egy értelmű az idő szóval, s felváltva használtatik : de a kor szűkebb értelmű, mint az idő; mert ez elvontabb, általánosabb, a kor özszerűbb valami; az idő jelenti általán a létezésnek egymás után következő folyását, haladását, miért mind a magyarban, mind több más nyelvekben eredetileg annyit tesz, mint *menő, haladó* (v. ö. IDŐ), a kor pedig inkább csak egy kikerekített kör, s mintegy meg-megújuló rész az időből, különösen oly mérték, mely által bizonyos időbeli létezésnek tartamát, mennyiségét határozzuk meg. T. i. 1) Egyes emberek, vagy egész népek létezésének bizonyos időköre. *Cse-csemő-, kised-, gyermek-, ifju-, férfi-, aggkor. Emberkor. Életkor. Rövid, hosszú életkor.* Ez értelemben az idő szóval föl nem cserélhető. *Ósatyák, Mózes, Fáraók kora. Mesék, történetek kora. A hellenek, a hősök, a rómaiak kora. A népek vándorlásának kora. Árpádok kora. A hitújítás kora. Forradalmi kor. Mult, jelen, jövő, késő kor. Ó kor, közép kor, új kor. Minden kornak van saját szelleme.*

„Minden kornak van istene,
Nem zúgolódom ellene,
S kebelemben marasztom.“

Berzsenyi.

„Oh gyönyörű gyermekkor,
Boldog voltam én akkor.“

Kisfaludy S.

Ez értelemben csak köznnyelven, de nem szabatosan használható az idő szó. 2) Azon időkör, melyben valaki bizonyos állapotban létezik. *Tanuló korában sokat betegeskedett. Katonakoromban sebet kaptam. Gazdagkorában elfeledkezett a szegényekről. Ismertem őt*

szegénykorában. Aki részegkorában vét, bünhődjék józan-korában. Itt sem állhat helyette idő. 3) Midőn összetételben időhatározó gyanút használtatik, jobbára egyértelmű az idővel. pl. *akkor, azon időben; ekkor, ezen időben; mikor, midőn; valamikor, mindenkor, szemikor, akármikor, ebédkor, vacsorakor, éjjélkor, melyek a régieknél s itt-ott a maiaknál on-nal ragozva is állanak : akkoron, ekkoron, mindenkoron, mikoron, éjjélkoron, valamikoron, halálomkoron, ticszőkoron stb.* V. ö. — KORON. De a jókor és rosszkor helyett nem áll szabatosan a jó időben, rossz időben, mert itt az idő' szónak, mint időjárásra is vonatkozó, kétes értelme volna. Minthogy ,kor' mind maig megtartotta önállását, nem úgy, mint, egy-kettőt kivéve, a többi képzők : innen az összetételben is ragozható, pl. máskor, máskorra, máskoról, máskoron, máskorig. Eléfordul magával az idő' szóval is összetéve : *időkor, időkorra, időkorig stb.* Néha a midőn kihagyását a múlt igenévhez ragasztva pótolja, pl. *midőn haza jöttem helyett : haza jöttömkor.*

Kor tehát, mint meghatározott időszakot jelentő név azok közé számítható, melyekben a kor am. kör, azaz átv. ért. a nagy időből kikerekített időszak, mely magában valamely határozott egészet tesz, mit a latin nyelv *periodus v. spatium temporis* szókkal ír körül, és egyezik hangokban is a hellen *χρόνος* *χο* v. *χοο* gyökhangjaival. V. ö. KOROS. Figyelmet érdemel a persa *khúr*, mely jelent napot (mind égi testet mind nappalt) és időt.

— KOR, névrág, l. KOR, (2), 3-ik pont alatt.

KÓR, (1), fn. és mn. Molnár A. szótára szerint jelent gyöngélgedő egészségi állapotot, betegséget; továbbá, gyöngélgedőt, beteget. Szabó Dávidnál is betegség és beteg. A régiebeknél inkább ez utóbbi értelemben jön elé, pl. a Nádor-, Góry-, Czech-codexben, Debreczeni Legendáskönyvben stb. Ezen érteleme ugyan a mai népnyelvben igen gyéren hallható, de él általában a közismeretű kórság és kórságos származékokban, és kórbeteg összetételben. Mi e szó elemzését illeti, minthogy Molnár A. első értelmeül a *languor* és *languidus* jelentéseket teszi, innen eredetileg am. lankadás, gyöngélgedés, s legközelebb áll a *gornyad, gornyadoz* igék gyökéhez, mert gornyadozni csakugyan am. gyengeség miatt lankadozni, gyönyedezni, görbedezni, meghajlott testtel járnai kelni. E szerint a kór a görbedést, hajlást jelentő kor gyöki szók osztályába sorozható, s egyezik vele magas hangon Lugossy József szerint a bodrogközi és szathmárvideki *geher*, ,kóros' pedig sok helyütt *görhes*. Továbbá egyeznek vele a török *haszta* (beteg), szláv *chorost* (betegség), német *krank* gyökhangjai. Újabb gyógytani nyelven bizonyos betegségek nevével öszvetéve jelent általán beteg állapotot, pl. *aszkor, vízkór, mell-vitakór, dőlomkór, holdkór*, stb. s magára a betegre vitetve ,kóros' alakot használják : *aszkoros, vízkóros, holdkóros* stb.

KÓR, (2), elvont gyöke vagy törzse kórál, kórász v. kórész, kórészál stb. szóknak, melyek tekervő-

nyes görbe járást jelentenek; tehát rokon a *gör, kör, ker, kor* stb. gyökökkel, s gyökeleme: *ko* v. *kó*.

KORA, (kor-a) mn. mely csak néhány ragot vesz fel, ú. m. hasonlítót: *korább, legkorább, korábban, legkorábban*; és határozóképzőt: *korán, koránt*. 1) Jeleníti az időben azt, ami bizonyos időnek szokott járását megelőzi, ami előbb történik mint vártuk vagy rendszeren történni szokott. *Kora tavasz, kora nyár, kora ősz, kora tél. Kora vétség. Kora gondoskodás. Kora ebéd, vacsora.*

„Te is úgy maradtál napod kora szüntén,
Hervadva szerelmed hamari eltűntén.“

Arany János.

„Kora váltát szülejétől,
Váltát édes kedvesétől,
Itten sýnyi egy vitéz.“

Kisfaludy K.

Ellentéte: *késő*. 2) Néha jelenti bizonyos időnek elejét, kezdetét. *Kora hajnalban felkelni. Kora tavasszal utnak indulni. Kora ifjúságban meghalni.*

„Élte kies tavaszán kora sirt hány ifju találá!“

Kisfaludy K.

Ezen jelentések is általán az idő bizonyos mértékére vonatkoznak. Ellenben 3) a következő öszvetételekben: *mekkora, akkora, ekkora, jókora* a térnek mértékét jelentik, vagyis alapfogalom bennök a térbeli nagyság, mennyiség. Ez értelemben rokon a nagyot, magasat jelentő *gór, göré, hóri* szókkal, tehát *mekkora* (mely kora) am. *mely góra*, (mely nagy v. magas); *akkora* (azkora) am. *az góra*, (oly nagy); *jókora*, am. *jó góra* (jó nagy). V. ö. GÓR, HÓRI.

KORÁBAN, (kor-a-ban) a *kor* fn. személy- és viszonyragozva; l. KOR, (2), a 2-ik pont alatt. Nem kell öszvetévesztetni a következő „korábban“ szóval.

KORÁBB, KORÁBBAN, (kor-a-abb, kor-a-abb-an) ih. A szokott, rendelt, várt időnél előbb. *Korább jöttél, mint vártalak. Korábban elvégeztük a munkát. Ma korábban keltem.* V. ö. KORA.

KORÁBBI, (kor-a-abb-i) mn. tt. *korábbi-t*, tb. —*ak*. 1) A szokott, vagy rendelt, vagy várt időnél előbbi. *Valakit korábbi fölkelésre sürgetni.* 2) A többinél előbb létező, vagy létezett. *A korábbi virágzású fákat féltetni a fagytól. Az írónak korábbi művei rendszeren nem oly jelesek, mint a későbbiek.* V. ö. KORA.

KORACS, (kor-acs) fn. tt. *koracs-ot*. l. KORÁCS.

KORÁCS, (kor-a-acs) fn. tt. *korács-ot*. Elavult szó, a kornak, mint időnek kicsinyítője, azaz kis kor, ifju kor, vagy rövid kor. A palócoknál jelenen is divatos: „Egy szó mint száz, mindegyiknek a vele egy korácsu tetszett.“ (Pap Gyula: Palóc népköltemények.)

KORAÉRETT, (kora-érétt) ösz. mn. Ami korán érik. Átv. (nem kedvező) ért. gyermek vagy ifjú, ki korát meghaladó tárgyakba van beavatva.

KORAÉRETTség, (kora-éréttség) ösz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn valaki átvitt ért. koráérett.

KORAÉRETTségÜ, (kora-éréttségü) ösz. mn. l. KORAÉRETT, átv. ért.

KORAESZÜ, (kora-eszü) ösz. mn. Mondják gyermekről, ki eszesebb, mint korához képest lennie kellene.

KÓRÁGY, (kór-ágy) ösz. fn. l. BETEGÁGY.

KORAI, (kor-a-i) mn. tt. *korai-t*, tb. —*ak*. l. KORA, 1).

KORAISÁG, (kor-a-i-ság), l. KORUSÁG.

—KORÁL, öszvetett gyakorlatos igeképző, pl. *csuszkorál, iszkorál*.

KÓRÁL, (kór-a-al) önh. és áth. m. *kórál-t*. 1) Csavarog, kóborog, tekereg, kicsinyítve: *kóriczál*, némely vidékeken: *kórász, kórész*, mindenütt am. görbén, vagy ide-oda járkal. Rokon vele a *csórál, mórál*. 2) Aratás után gabonafejeket, szüret után elhagyogatott fürtöket, gyümölesszedés után elmaradt gyümölcsöket keresgélve járkal, azaz *böngész, lécskál, mezgerel*. Ez utóbbi értelemben is gyöke a görbeséget, tehát ide-oda járást, különösen keresgélést is jelentő *kór*.

KÓRÁLÁS, (kór-a-al-ás) fn. tt. *kórálás-t*, tb. —*ok*. 1) Csavargás, kóborgás. 2) Böngészés.

KORÁLIS, fn. tt. *korális-t*, tb. —*ok*. Lásd: KLÁRIS.

KORALL, fn. tt. *korall-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Némelyek *burány*-nak is hívják. l. KLÁRIS.

KORÁLL, (kor-a-an-l) áth. m. *koráll-t* v. —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. l. KORÁNOL.

„Félek hogy rászáll az álomtalan álom,
Mennybe menetelre még igen korállom.“

Lisznyay.

KORÁLLAPOT, (kór-állapot) ösz. fn. A kórnak vagy betegségnek mivolta, vagy pedig valamely szaka.

KORÁN, (1), (kor-a-an) időhatározó, fokozva: *korábban, legkorábban*. 1) A szokott, rendes, kivánt időnél előbb. *Korán járó óra. Korán felkúdni, későn keln, a restek, tunyák; korán kelni, későn feküdni a szorgalmasok szoktak. Korán végezni a kiszabott munkát. Korán megenni valamit. Korán házasodni. Korán elbúcsúzni, elválni. Még ez korán van. Későn korán.*

„Ha meguntam életemet,
Korán halni mért félek?“

Kisfaludy S.

2) Kellő időben. *Ideje korán. Akarom, hogy korán itt legyetek.*

„Hajnalban jó korán,
Ott terem az ispán,
Kezében a csákány,
Robotra szólítván.“

Népdal az urbéri korból.

V. ö. KORA.

KORÁN, (2), v. **ALKORÁN**, (arab szó, 'karaa' [am. olvas] igétől, s jelent olvasást, könyvet, az, al' csak névelő); fn. tt. *korán-t*, s ha többet használnak: —*ok*.

A muhamedhitűek szentkönyve, törvény- és valláskönyve, arab nyelven, melyet főleg Muhamed beszédeiből ennek ipja *Abubekr* gyűjtött egybe, s a III-ik Khalifa Othmar igazított ki és tett közzé.

KORÁNÉRŐ, (korán-érő) ösz. mn. Ami a rendes időhöz képest, vagy másokhoz hasonlítva előbb, hamarabb érik. *Koránérő gyümölcs nem tart sokáig. Koránérő árpa.* Átv. ért. mondják gyermekekről, ifjuról, kinek testi és lelki teketségei a rendes időnél előbb fejlenek ki. V. ö. **KORAÉRETT** átv. ért.

KORÁNKELŐ, (korán-kelő) ösz. mn. Aki vagy ami korán kél.

KORÁNKÉSŐN, (korán-későn) ösz. ih. Akár későn, akár korán, azaz minden esetben vagy esetre. *Koránkésőn mindnyájan meghalunk, néha: korábban későbben, más szókkal: előbbutóbb.*

KORÁNL, l. **KORÁNOL**.

KORÁNLEVŐ, (korán-levő) ösz. mn. *Korai*. L. **KORA** 1).

KORÁNOKOS, (korán-okos) ösz. mn. L. **KORAESZÜ**.

KORÁNOL, (kor-a-an ol) áth. m. *koránol-t* v. *koránlott*, htn. —*ni* v. *koránlani*. Valamiről azon véleménnyel van, úgy nyilatkozik, hogy még korán van. *Ezen házasságot koránlom. Fiamat még koránlom iskolába küldeni.* Szathmár megyében Mándy Péter szerint: *korányol, korányol*, pl. korányolja az időt. Néhatt: *koráll*. V. ö. **KORÁN**.

KORÁNSEM, (korán-sem) ösz. ih. Épenséggel nem, legkevésbé sem, távol sem. *Koránsem úgy van, mint gondoltam. Koránsem hittem volna, hogy erre jussak* Itt a *korán* az időnek elejét jelenti. Máskép és szokottabban: *korántsem*.

KORÁNT, (kora-an-t) ih. l. **L. KORÁN**.

KORÁNTSEM, (koránt-sem) l. **KORÁNSEM**.

KORÁNVALÓ, (korán-való) ösz. mn. Ami a szokott, rendes, várt időnél előbb létezik, vagy mások létezésével összehasonlítva előbb kezdett lenni. *Későnvaló gyermek, koránvaló árva.* (Km.). V. ö. **KORÁN**.

KORÁNVALÓSÁG, (korán-valóság) ösz. fn. Tulajdonság, mely szerint valami korán létezik, korán történik. V. ö. **KORÁN**.

KORÁNY, (kor-a-any) fn. tt. *korány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Újabb időbeli szó, kivált a költői nyelvben divatos, s jelent hajnali, reggeli időt.

„Fellegekkel esőkolózva

Felmosolyg a nap koránya.“

Tompa.

Átv. ért. az emberi életkornak hajnala, vagyis gyermekség, ifjúság napjai.

„Ha feltűnnek szép korányim,
Gyász miért vonúl el rajtok?“

Bajza.

KORÁNYAG, (kór-anyag) ösz. fn. Anyag, melyet az orvosok a betegség belső okául tartani szoktak. (Materia morbi, materia peccans).

KORÁNYZENE, (korány-zene) ösz. fn. Zene, melyet valakinek kedvéért, korán reggel első hajnalban csinálnak, különböztetésül az *esti* vagy *éji* zentől.

KORÁPOLÓ, (kór-ápoló) ösz. fn. Személy, ki kórokat, betegeteket ápol. V. ö. **BETEGÁPOLÓ**.

KORASÁG, (kor-a-ság) fn. tt. *koraság-ot*, harm. szr. —*a*. Valaminek szokott, rendes idő előtti létezése.

KÓRÁSZ, (1), (kór-ász) önh. m. *kórász-tam*, —*tál*, —*ott*. Kórál, csavargó. *Kórászó féreg* néhutt am. farkas.

KÓRÁSZ, (2), (kór-ász) mn. és fn. tt. *kórász-t*, tb. —*ok*. Csavargó. *Éhenkórász*.

KORASZÜLÉS, (kora-szülés) ösz. fn. Idétlen gyermeknek világra hozása. Oktalan emlős állatokról szólva: vetelés, elvetelés.

KORATELT, (kora-telt) ösz. mn. Mondható mindenről, ami idejét múlta, ami akár anyagilag, akár szellemileg kiviult, romlásnak indult. *Koratelt divat, intézmény. Koratelt színmű. Koratelt váltó*, szokottabban: *lejárt váltó*.

KORÁTTÉTEL, (kór-át-tétel) ösz. fn. Kórállapot változás, midőn valamely betegség másra alakul által. (Metastasis).

KORÁZ, (kor-a-az) önh. m. *koráz-tam*, —*tál*, —*ott*. Balaton mellékén az óráról mondják, midőn korán jár; néhutt: *korít*.

KORÁZ, l. **KORÁSZ**, (1).

KORB, erdélyi falu Fogaras vidékében; helyr. *Korb-va*, —*on*, —*ról*.

KORBA, (kor-ba) fn. tt. *korbát*. A hintónak öblös alja, mely mintegy kosarat képez, rekon vele a göcseji *körbecz*, latin *corbis*, olasz *corba*, francia *corbeille*, német *Korb*, *Korbe*, dán *kurv*, holland *kors* stb. Közös gyökök *kor*, mind a három anyanyelv több szavaiban kerekdedet, kört jelent. Nem ezen *korba* törzsből származott közelebből a karikás ostor neve: *korbács*, azaz *korvas* v. *korvás*; jöllehet gyökben (*kor*), mint görbeséget, görbülőt jelentőben mindkettő megegyezik. V. ö. **KORBÁCS**.

KORBÁCS, (kor-va-ács v. kor-va-as, törökül: *körbacs*; a szláv nyelvekben is: *korbács*); fn. tt. *korbács-ot*, harm. szr. —*a* v. —*csa*. Szijból font kurta nyelű ostor, pl. melyet a csikósok, baromhajtók, vadászok karikába tekerve nyakba vetve, vagy nyeregkápára akasztva viselnek, vagy néha fegyelemjelül a házban szegen lóggva tartanak. *Vékony, vastag korbács. Ólmos végű korbács. Korbácscsal verni valakit. Tatár korbács. Két águ korbács*. Nevét tekerő tu-

négmagvuak, s kórója felnyuló. (*Trifolium hybridum*).

KORCSMA, KORCSMÁROS, I. KOCSMA, KOCSMÁROS.

KORCSNÖVÉNY, (korc-növény) ösz. fn. Növény, mely eredeti tulajdonságaitól elfajzott, vagy mely két vagy több különböző fajok párosítása által keletkezett.

KORCSOLYA, (kor-cs-oly-a v. hor-zs-oly-a) fn. tt. *korcsolyát*. Általán csúszó vagy csúsztató eszköz, mely horzsol vagy horzsolódik. Különösen 1) Hosszukás vas patkó, melyet a csuszkálók talpaik alá kötnek; székeleyesen csáklya, mivel csakugyan eleje csáklyásan felgörbed. 2) Kis szán, melyen a gyermekek téli időben a dombokról játszólal alácsuszkálnak. A székeleyeknél: *korcsia* = kis szánkó (Krizsa J.), eplény és rúd nélkül, milyenen a gyermekek szánkáznak. 3) Létraforma eszköz, melyen nehezebb testeket, pl. hordókat csusztatnak, vagy pinczébe eresztenek. 4) Átv. ért. olyféle ételek, melyekre az ital igen csúszik. *A sajt, a paprikás hús, a pogácsa, jó borkorcsolya*. Tréfásan mondják az iszákos emberről is, kinek a torkán sok bor lecsúszott. E szó gyöke a metszést, hasítást jelentő *kor*, (v. *hor*), melyből lett *korzs* (horzs), *korzsol* (horzsol), vagy *korcs*, *korcsol*, és ezekből *korzsoló*, *korcsoló*, *korzsoló*, *korcsola*, a meglágyított ly inkább tájszokás. Tökéletesen megegyezik vele, mint érintők, *horzs*, *horzsol*, *horzsoló*. V. ö. HOR.

KORCSOLYABOT, (koresolya-bot) ösz. fn. Bot, melylyel a jégen korcsolyázók segítik magukat.

KORCSOLYÁS, (1), (kor-cs-oly-a-as) mn. tt. *korcsolyás-t* v. —at, tb. —ak. Korcsolyával ellátott. *Korcsolyás csuszkálók. Korcsolyás gyermekek. Korcsolyás pinczetorok.*

KORCSOLYÁS, (2), fn. tt. *korcsolyás-t*, tb. —ok. 1) Korcsolyán csuszkáló. 2) Borpinczékben azon munkások, kik a boros hordókat korcsolyán eretik.

KORCSOLYÁZ, (kor-cs-oly-a-az) önh. m. *korcsolyáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Korcsolya nevű jégpatkón, vagy ily nevű kis szánkón csuszkál. 2) Áthatólag, bizonyos nehéz testeket korcsolyaféle csusztató eszközön tol, ereget. *Boros hordókat a pinczébe, vagy a szekérről lekorcsolyázní*. V. ö. KORCSOLYA.

KORCSOLYÁZÁS, (kor-cs-oly-a-az-ás) fn. tt. *korcsolyázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Korcsolya nevű jégpatkón való csuszkálás. 2) Hordóknak, vagy más nehéz testeknek leeregetése korcsolyán.

KORCSOLYÁZÓ, (kor-cs-ol-a-az-ó) mn. és fn. Aki korcsolyán csuszkál vagy valamit ereget. *Korcsolyázó fiúk.*

KORCSOMA, I. KOCSMA.

KORCSOS, (kor-cs-os) mn. tt. *korcsos-t* v. —at, tb. —ak. Több fajból elegyedett; eredetiségétől elfajzott; idegen faj tulajdonságaiba ültözött. *Korcsos állat, növény. Korcsos ivarték.*

„Megcsorbult nemzeted változott korcsossá, Neved ékessége utáltságossá.“

Balassa Bálint.

Korcsos szó, melynek törzsöke is más, ragozása is más nyelvből vétetett, mint: *appellálók, a dominiumot recuperádom*.

KORCSOSÍT, KORCSOSIT, (kor-cs-os-ít) áth. m. *korcsosít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Korcsossá tesz, eredetiségéből kivetkőztet, elfajulttá tesz valakit v. valamit. *Idegen nyelv, szokások, intézmények korcsosítják a nemzetet*. V. ö. KORCS.

KORCSOSÍTÁS, KORCSOSITÁS, (kor-cs-os-ít-ás) fn. tt. *korcsosítás-t*, tb. —ok. Korcsossá tevés, eredetiségéből kivetkőztetés.

KORCSOSODÁS, (kor-cs-os-od-ás) fn. tt. *korcsosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Elfajzási állapot vagy változás, midőn korcsosodik valaki vagy valami. V. ö. KORCSOSODIK.

KORCSOSODIK, (kor-cs-os-od-ik) k. m. *korcsosod-tam*, —tál, —ott. Korcsossá válik, elfajzik, eredeti természetéből kivetkezik, idegen alakba öltözik. *Veszni indult a nép, amely korcsosodik*. V. ö. KORCSOS.

KORCSOSSÁG, (kor-cs-os-ság) fn. tt. *korcsosság-ot*, harm. szr. —a. Korcsos, elfajzott állapot, vagy tulajdonság. *Látván e korcsosságot, el kell szomorodnom. Megóvni valamely népet a korcsosságtól*.

KORCSOSÚL, (kor-cs-os-úl) önh. m. *korcsosúl-t*. L. KORCSOSODIK.

KORCZ, (1), elvont hangutánzó törzse *korczog, korczogat* szónak. A fogakkal rágott kemény test hangjának utánzása. V. ö. PORCZ, PORCZOG.

KORCZ, (2), (kor-cz) fn. tt. *korcz-ot*, harm. szr. —a. Bizonyos testeknek kerülete, hevedere, pártázata, melyeket mintegy *koroz*, azaz köröz. Különösen 1) Nadrág, gatyá, pendely, szoknya, s több ilyenmü ruhák felső pártázata, melybe szíjat, kötőt, madzagot húznak. *A gatyá korczát ránczba szedni. A nadrág korczába szíjat húzni*. 2) A nádkerítésnek szegélye, pártázata kétfelől, melyet mint hevedert, erősség okaért öszvekötnek. 3) Minthogy a korcznál rendszeren öszveránczosodik a ruha, innen jelenti a korcz körüli ránczokat is. 4) Zsineg, madzag, menyinyiben pártázatul, hevederül szolgál. Gyöke a kerekéget, kört jelentő *kor*. Származékai: *korczol, korczolat*, s elrontva *korczovát*.

KORCZFÜZ, (korcz-fűz) ösz. fn. Különféle kósárnak való vesszőfűz. Nevét onnan vette, mert hajlékonysága miatt korczozni, azaz görbíteni, csavarítani lehet, s különféle kerek, öblös edények csinálására alkalmas. Egyik piros héju fajtát Mátyusföldén *cziglevessző-nek* mondják.

KORCZOG, (korcz-og) önh. m. *korczog-tam*, —tál, —ott. Mondják némely kemény testekről, midőn a fogak rágásától *korcz* (porcz, vorcz) hangot adnak. *Korczog az ebrágtá csont*.

KORCZOGAT, (korez-og-at) gyak. áth. m. *korczogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *korczogass*. Rágás által eszközöli, hogy korczogjon valami; porczogat, vorczogat.

KORCZOL, (kor-cz-ol) áth. m. *korczol-t*. Bizonyos testet korczacsal, azaz pártázattal, hevederrel kerít vagy ellát. *Nadrágot*, *gatyát*, *üngőt* korczolni. *Sövényt*, *nádkerítést* korczolni. V. ö. KORCZ.

KORCZOLÁS, (kor-cz-ol-ás) fn. tt. *korczolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg varrás, kötés, mely által korczolnak valamit. V. ö. KORCZOL.

KORCZOLAT, (kor-cz-ol-at) fn. tt. *korczolat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Pártázat, öveder, melyet az úgynevezett korcz képez. *Nadrág*, *pendely korczolata*. *Nádkerítés korczolata*. Némely tájakon elrontva: *korczolát*, *korszovát*, *korczovát*.

KORCZOS, (kor-cz-os) mn. tt. *korczos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek korcza van. *Korczos gatyá*. *Korczos pendely*, asszonyi féling, mely csak zsineggel tartatik a csipőn.

KORCZVESSZŐ, (korez-vessző) ősz. fn. 1) A korczfüz vesszeje. I. KORCZFÜZ. 2) Azon vesszőszálak, melyek a kosarak vagy sövények korczolatára, pártázatára használtak.

KORDA, fn. tt. *kordát*. Nem lehet ugyan kételkedni benne, hogy e szó egyenesen a latinból vétegett, s a szerzetesek által hozatott divatba: de mivel sodrott, azonfölül övül használt kötelet jelent, a latin szó gyöke is megegyezik a kerekdedséget, kört jelentő magyar *kor* gyökkel, valamint rokonok a latin *chorus*, és a magyar *kar*, a latin *corbis*, és a magyar *korba*, a *korlat* és összeviszza hányt *clathrum* stb. 1) Tulajd. ért. kötél, melyet némely szerzetesek öv gyanánt viselnek. *Barátságomót kötni a kordára*. *Valakit kordával megveregeni*. Átv. ért. jelent szigorú fegyelmet. *Kordába venni*, *kordában tartani valakit*.

KORDÁCS, I. KARTÁCS.

KORDÁZ, (korda-az) áth. m. *kordáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Kordával ver valakit v. valamit. *Sanyargatásból saját magát kordázni*. *A csintalan gyermeket megkordázni*. V. ö. KORDA.

KORDÉ, fn. tt. *kordé-t*. 1) A székelyeknél am. szabad préda, pl. *kordéra* bocsátani valamely jószágot, am. szabadságára hagyni kinek-kinek, hogy vihessen belőle ami tetszik. És így, amit kordéra bocsátanak, azt rendszeren szét szokták kapkodni, hordani. Ezen értelmet tartván szem előtt, továbbá azt is, hogy a *k* és *h* hangok szervrokonságuknál fogva gyakran fölcseréltetnek: nem alaptalan azon vélemény, mely szerént *kordé* am. *hordé*, és *kordéra* bocsátani valamit am. *hordéra*, *hordásra*. Hogy a több szók végén divatozó *é* képző ugyanegy az igeneves *ó* képzővel, I. —*É* képző. 2) Hiábavaló tréfabeszéd, locsogás, vagy ily tréfáló, locsogó. Innen átv. ért. túl a Dunán Marczal mellékén, és Molnár A. szerént *kordéra venni a*

dolyot, am. tréfára vagy fel sem venni, csak úgy nagyjában, imígy-amígy tenni valamit. *Kordé beszéd*. Ez értelemben *kor* gyöke az éretlen, idétlen éneklést, borozó ember dudolását jelentő *kornyikál* szóval áll rokonságban. 3) Szalában, s több más vidéken jelent két kerekü taligát, pl. milyen szegény egy lovas emberek, koldusok stb. járni szoktak. *Van benne módja, mint koldusnak a kordé hátuljában*. (Km.). Ez értelemben egynek látszik a *kardé*, *káré*, latin *currus*, *currus*, német *Karre*, tót *káré* stb. szókkal; s itt figyelmet érdemelnek, a *gür*, *gur* gyökök, melyekből *gördül*, *gurdül*, *gurül* stb. származnak.

KORDÉLY, (kordé-ly) fn. tt. *kordély-t*, tb. —*ok*. I. KORDÉ, 3).

KORDÉN, (kordé-n) ih. Régiesen, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben am. könyvnelkül. Másoknál: *kordéra*.

KORDÉRA, (kordé-ra) ih. 1) Veszendőbe, kárba, prédára. *Kordéra ment keresete*. 2) Tréfa gyanánt, semmibe. *Kordéra veszi a dolyot*. *Nem kordéra* (komolyan) *mondom*. 3) A régiéknél: emlékezetben följegyezve (memoriter). *Az solosmákat mind kordéra eltanulá*. Tihanyi cod. 303. I. Molnár Albertnél is. V. ö. KORDÉ.

KORDÉSÁG, (kordé-ság) fn. tt. *kordéság-ot*, harm. szr. —*a*. Hiábavaló tréfaság, locskaság. V. ö. KORDÉ.

KORDÉSKODIK, (kordé-s-kod-ik) k. m. *kordéskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kordé vagyis hiábavaló beszédeket ízve tréfálgodik, bohóskodik.

KORDIVAT, (kor-divat) ősz. fn. Valamely korral járó divat. *A gyanúsítás kordivattá vált*.

KORDOVÁNY, fn. tt. *kordovány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Kecskébőrből készített s leginkább lábbelire használt bőr. *Fekete*, *sárga*, *piros kordoványból varrt csizma*. Valószínűen Spanyolország Corduba városától neveztetett, hol eredetileg gyártották, s innen azon bőr neme számos más nyelvekbe is átment, pl. az olaszba, francziába, németbe, slávba, stb. noha Adelung a bőr készitést keleti tállálmánynak tartja és a föntebbi szót is keleti eredűnek gyanítja. Kresznericsnél: *pellis cordubensis*. A törökök *szakhtiján*-nak hívják, mely szó a magyar *szattyán*-nal egyezik.

KORDOVÁNYOS, (kordovány-os) fn. tt. *kordoványos-t*, tb. —*ok*. Timár, vagy tobak, ki kordoványbőröket gyárt.

KORDÚL, (kor-d-ül v. kor-g-ül) önh. m. *kordúlt*. Egyes *kor* hangot ad. Leginkább 'meg' igekötővel. *Megkordúl a gyomor az éhség miatt*.

KORÉ, tájdivatosan am. kóró. *Két virág között egy kóré*. *Két kóré között egy virág*. (A virág leány, a kóré legény). *Virág keni kóréra*. *Virág mondja kórénak*. Székely szólások. (Kriza J.)

KORELLENISÉG, KORELLENTISÉG, (korelleniség v. —ellentiség) ősz. fn. Oly minőség vagy állapot, mely a fölvelt, rajzolt stb. korral ellentétben

áll, pl. ha a régi római vitéz kezébe puskát festenek vagy az ily szerepet vivő puskával van fölfegyverkezve, amidőn t. i. még ezen lőszer feltalálva nem vala. (Anachronismus). Másképen: *kortévesztés*; azonban ez inkább személyi (alanyi) a korelleniség pedig tárgyi állapot. V. ö. KORTÉVESZTÉS.

KORELNÖK, (kor-elnök) ösz. fn. Olyan elnök, mikor valamely testületben a korra legidősebb jut elnökségre.

KÓRELOZMÉNY, (kór-elözmény) ösz. fn. Változások az egészségi állapotban, vagyis jelek, melyek a kór megjelenése előtt mutatkoznak.

KORENGEDELEM, (kor-engedelem) l. KOR-ENGEDÉLY.

KORENGEDÉLY, (kor-engedély) ösz. fn. Engedély, melynél fogva valaki bizonyos joggyakorlásra képessé tétetik, mielőtt az ahhoz megkívánt reudes kort elérte volna, pl. midőn valakinek a kiskorúsági évekből egyet-kettőt elengednek (venia aetatis); vagy az egyházi törvény szerint kiszabott idő előtt valakit pappá szentelnek.

KÓRÉSZ, (kór-ész) önh. m. *kórész-tam*, —*tdl*, —*ott*. L. KÓRÁL.

KOESZME, (kor-eszme) ösz. fn. Eszme, melyet valamely kor fejleszt ki. V. ö. KORKIVÁNAT, KORSZELLEME.

KORÉT, tulajdonképen jókorét, vagy koráét, azaz reggeli étel, némely tájakon: *éjomet* v. *éhomét*.

KÓRFOLYAM, (kór-folyam) ösz. fn. Egészségi változások, melyek valamely betegségben annak kezdetétől végeig tartanak.

KÓRÉZ, l. KÓRÉSZ és KÓRÁL.

KORFONYÁL, áth. m. *korfonyált*. Hangutánzónak látszik, mintha volna: korgatva fonyol v. nyel. L. KOTYVASZT.

KORG, (kor-og) önh. l. KOROG.

KORGÁS, (kor-og-ás) fn. tt. *korgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Midőn korog valami. *Has korgása*. V. ö. KOROG.

KORGAT, (kor-g-at) áth. m. *korgat-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. *korgass*. Valamit ütögetés, rázás, forgatás, keverés által korogni kész. *Korgatni a kerepelőt*. Némely ételek, szelek korgatják a hast. V. ö. KOROG.

KORGATYÚ, (kor-gaty-ú) fn. tt. *korgatyú-t*. Eredetileg: *korgató*, mint *pattantyú* pattantó, *fergetyú* fergető, stb. Fából készült eszköz, mely rázás vagy forgatás által vastag *kor kor* hangot ad.

KORGÓ, (kor-g-ó) mn. tt. *korgót*. Ami erős *kor kor* hangon szól. *Korgó has*. *Korgó gyerekjáték*. Mint főnév jelent déli Amérikában és némely melegebb szigeteken otthonos vízi madarat, mely *korgó* hangon kiált. (Psophia crepitans).

KÓRGÓCZ, (kór-gócz) ösz. fn. Azon hely a beteg testben, hol a kór mintegy gyökerezik, melyen az illető fájdalom legutoljára szűnik meg.

KORHA, (kor-h-a) mn. tt. *korhát*. Törekeny. *Korha vén fa*. *Korha kő*.

KORHAD, (kor-h-ad) önh. m. *korhadt*. 1) Vénhedik, azaz korban előre, messze halad. Gyöke az időszakot jelentő *kor*. 2) Átv. ért. mondják fáról, midőn purhásodni, revesedni, vagy körül, midőn töredezni kezd. *Mind az élő, mind a kivágott fa elkorhad idővel*. Ennek gyöke rokon a *korhol*, *korhál* szók gyökével. L. KOR, elvont gyök. 2).

KORHADÁS, (kor-h-ad-ás) fn. tt. *korhadás-t*, tb. —*ok*. Vénhedés; revesedés. V. ö. KORHAD.

KORHADEK, (kor-h-ad-ék) fn. tt. *korhadék-ot*. Elkorhadt holmi; különösen száraz takarmányroncsolék. (Krizsa J.)

KORHADÓ, (kor-h-ad-ó) mn. tt. *korhadót-t*. 1) Vénülő. 2) Romló, porhadó, törekeny. *Korhadó fák, gerendák*. V. ö. KORHAD.

KORHADT, (kor-h-ad-t) mn. tt. *korhadt-at*. Vénült; revesedett. V. ö. KORHAD.

KORHADVÁNY, (kor-h-ad-vány) fn. tt. *korhadvány-t*, tb. —*ok*. Elkorhadt valami.

KÓRHAJLAM, (kór-hajlam) ösz. fn. Fogékony-ság, testi gyöngeség, melynél fogva valakit könnyen valamely betegség érhet.

KÓRHAJÓ, (kór-hajó) ösz. fn. A hadi hajók között azon kísérő hajó, melyre a betegeket viszik, s ott gondviselés, gyógyítás alá fogják.

KORHÁL, (kor-h-a-al) áth. m. *korhál-t*. 1) Fát metél, vagdal, faragesál. 2) Eret metsz, eret nyit. Innen: *korháltatni magát*, am. eret vágatni. *Ne korháltasd magad minden szévre szóra*. Balaton mellékén. (Horváth Zsigmond).

KORHANTÓ, erdélyi tájszó am. kamasz, semmirekellő. *Nagy korhantó* — nagy kamasz.

KORHANY, (kor-h-any) fn. tt. *korhany-t*, tb. —*ok*. Mintegy korhadt (növényi v. állati) anyag, máskép: *televény*. (Humus).

KORHÁNY, (kor-h-a-any) fn. tt. *korhány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Ekelő, vagyis kétágu fa, melyre az ekét, midőn ki vagy haza megy a szántó, felfordítva ráteszi, hogy ne kopják. Nevét onnan vette, mert a földet *korholva* eszszik, és így egy eredetű a *korhol*, *korczog*, *korcsollya*, *korhál* szókkal. 2) Amerikai balnem, mely, midőn megfogják, *kor kor* tompa hangot erőtét ki magából. (Cottus grunniens).

KORHASZT, (kor-h-asz-t) áth. m. *korhaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *korhaszsz*. 1) Vénít, agg koruvá tesz. 2) Átv. ért. a fát vagy követ purhássá, revessé, törekenynyé teszi. *Az idő elkorhasztja a legkeményebb cserfákat is*. V. ö. KORHAD.

KORHASZTÁS, (kor-h-asz-t-ás) fn. tt. *korhasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valami valamit korhaszt.

KORHATAG, (kor-h-ad-ag) mn. tt. *korhatag-ot*. Ami természeténél fogva korhadásra hajlandó;

könnyen vagy már valósággal korhad. V. ö. KORHAD, 2).

KÓRHATÁRZAT, (kór-határzat) ösz. fn. Orvosi vélemény vagy nyilatkozat, bizonyos nyavalyának mibenléte, mineműsége felől.

KÓRHÁZ, (kór-ház) ösz. fn. Köz intézet, melyben a kórok fölvetetnek, és gyógyíttatnak. *Országos, kerületi, megyei, városi kórház. Kisdedek kórháza. Ir-galmasok kórháza. Katonai, tábori kórház. Átv. ért. akármely ház, melynek sok lakói betegen fekszenek. A mi házunk egész kórház. Nálunk kórház van, annyi a beteg. Újabb nevezettel: kóroda.*

KÓRHÁZGAZDA, (kór-ház-gazda) ösz. fn. Tiszt vagy felügyelő, ki a kórházat gazdasági tekintetben igazgatja, ki az épületekre, szükséges bútorzatokra gondot visel, s a kórok élelmezése felől rendelkezik.

KORHEL v. KORHELY, (kor-h-é, v. kor-henye? l. alább) mn. és fn. tt. *korhely-t*, tb. —*ék* v. ritkán: —*ok*. Úgy látszik, mintha e szókban az *l* v. *ly* csak kifejlett utóhang, az eredeti *korhé* szóból, mint *taré* tarej, *tarély*, *karé* karély stb.; azonban ha értelmét tekintjük, más eredményre jutunk. T. i. legközönségesebb szokás szerint egyrésről am. korcsmázó, iszákos, dorbézoló; más részről annyit is tesz, mint henyélő, tunya, semmirevaló, kiesapongó, mely bűnök az iszákosságnak is szokott eredményei. S ez értelmeknél fogva, legalább első része rokonságban áll *kortyándi* (iszákos), *kortyol*, *kortyosodik* szókkal. De mindenek fölött azon körülmény, hogy e szó rendszeren vékonyhangulag ragoztatik, azon véleményre ad alkalmat, mintha két külön szóból volna öszvetéve; és ha a benne foglalt két értelmet, úgymint az iszákosságot és henyélést összevevesszük, annak legjobban megfelelna a *kor-henye*, melyből *korheny*, *korhely* keletkezhetett, mint: *lapány* lapály, *uszány* uszály stb. Magyarországi szláv nyelven is: *korhel*. A *Chorherr*-ből származtatás csak azt mutatja, hogy vannak nálunk emberek, kik minden magyar szót, török-szakad, idegen szóból fúrnak-faragnak.

KORHELYKÉDÉS, (korhely-kéd-és) fn. tt. *korhelykédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Korhelyélet gyakorlása, részegeskedés; henyélés.

KORHELYKÉDIK, (korhely-kéd-ik) k. m. *korhelykéd-tem*, —*tél*, —*étt*; tájdivatosan: *korhelykod-ik*, —*tam*, —*tál*, —*ott*. Korhely életet gyakorol: kocsmázik, részegeskedik, dorbézol; továbbá, henyél, idejét henységben tölti. *Hétszámra korhelykedni*.

KORHELYLEVES, (korhely-leves) ösz. fn. Sajátságos étel, melyet éjjeli dombérozás, eszemiszom után gyomorjavításul venni szoktak, mely savanyú káposztaléből, igen kevés káposztából és kolbászból készül.

KORHELYSÉG, (korhely-ség) fn. tt. *korhely-ség-ét*, harm. szr. —*e*. Kocsmai dombérozás, iszákosság, dinomdánom, s az ezekből eredő tunyálkodás, henység. V. ö. KORHEL v. KORHELY.

KORHELYÜL, (korhely-ül) ih. Korhelyek módja, szokása szerint. *Korhelyül élni, tölteni az időt*.

KORHODIK, (kor-h-od-ik) k. m. *korhod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. KORHAD.

KORHOG, (kor-h-og) önh. és gyak. m. *korhog-tam*, —*tál*, —*ott*. Lábaik nehezen húzva, a földön csúsztatva járkel. *Az öreg emberek korhogva járnak*. Gyöke a hangutánzó *kor*. V. ö. KOR. (1).

KORHOGÁS, (kor-h-og-ás) fn. tt. *korhogás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki korhog. V. ö. KORHOG.

KORHOL, (kor-h-ol) áth. m. *korhol-t*. 1) Erős, és vastag hangot adó dörszöléssel koptat, metél, tördel valamit. *A kerék korholja a löcsöt. Az alabor korholja az útat. A szekerek korholják a szegletfalakat, a kapusarkat*. Gyöke a romlás, törés hangját utánzó *kor*. 2) Átv. ért. valakit erkölcsileg, keményen érint, azaz fedd, nyersebb hangon pirongat. Épen ily viszony van az anyagi doroszol és erkölcsi hatásu *dorgál* között. V. ö. KOR. (1).

KORHOLÁS, (korhol-ás) fn. tt. *korholás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valami vagy valaki korholtatik. *Falak, kapuk korholása a kocsi-tengelyek által. Ezen kicsapongó férfi megérdemli a kemény korholást*. V. ö. KORHOL.

KORHOLÓDIK, (kor-h-ol-ód-ik) belsz. m. *korholód-tam*, —*tál*, —*ott*. Egyik szilárd test a másikkal ellenkezőleg érintkezvén dörszölődik, mit rendszeren vastag erős hang, és kopás kísér. *A hirtelen forduló szekér kereke az oldalhoz és löcsőhöz korholódik. A fakó kerék, kivált a kövecses kemény uton elkorholódik*. Átv. ért. mondják emberről, ki zsémbes természeténél vagy alapos oknál fogva gyakran korhol másokat. V. ö. KORHOL.

KORHOSZIK, (kor-h-osz-ik) k. A jelen időn kívül a többit 'korhodik' szótól kölcsönzi. Egyébiránt l. KORHAD.

KORHÚL, (kor-h-ül) önh. m. *korhúl-t*. L. KORHAD.

KORI, (kor-i) mn. tt. *kori-t*, tb. —*ak*. Önállólag főnév előtt nem, hanem öszvetételben utórag gyanánt használtatik, s am. valamely kort illető, arra vonatkozó. *Akkori, máskori, mindenkori. Ifjúkori szép álmok. Férfikori gondok. Aggkori panaszok, betegségek*. V. ö. KOR. (2).

KORIÁNDRUM, fn. tt. *koriándrum-ot*. Az öthímese seregébe és kétanyások rendébe tartozó növénynem, melynek nevezetesebb faja a *czigány petrezselyem* v. *óboratori*; szára felálló, elágazó, szétterjedt; alsó levelei szárnyasak; a felsők háromszor hármasak; gyümölese golyóbis. Az egész növény büdös, érett magva fűszeres, a köznép nyelvű néhutt: *kalandárium-mag*, néhutt meg: *kór-mag*. (Coriándrum).

KÓRICZÁL, (kór-iez-a-al) önh. m. *kóriczál-t*. Henyélve, gond nélkül ide oda-járkál. Rokon a *kór-rás*, *kórál* igékkel.

KÓRICZÁLÁS, (kór-iez-a-al-ás) fn. tt. *kóriczálás-t*, tb. —*ok*. Henyélve ide-oda járkálás.

KÓRIDÜLET, (kór-idület) ösz. fn. Valamely betegségnek tartósan meggrögzött állapota. V. ö. **IDÜL**.

KÓRINGYÁL, (kór-in-gya al) l. **KÓRICZÁL**.

KORIRÁNY, (kor-irány) ösz. fn. Irány, melyet a korszellem hoz magával. V. ö. **KORSZELLEM**.

KORISME, (kor-ismc) ösz. fn. 1) Valamely kornak, különösen az életkornak megismerése, ismerete. 2) L. **KORTUDOMÁNY**.

KÓRISME, (kór-ismc) ösz. fn. Valamely betegség mibenlétének, minemiségének megismerése. (Diagnosiss).

KÓRISMETAN, (kór-ismetan) ösz. fn. A gyakorlati gyógytudománynak azon ága, mely a kórismét tárgyzzza. V. ö. **KÓRISME**.

KÓRISMÉTÜLÉS, (kór-ismétülés) ösz. fn. Állapot, midőn a kigyógyult betegség ismét visszatér, vagy, mint mondani szokás, midőn a meggyógyult, fellábadt beteg ismét visszaesik előbbi bajába. (Recidiva.)

KORÍT, **KORIT**, (kor-ít v. kor-a-ít) önh. m. *korít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —s. Mondják óráról, midőn korán jár, vagyis siet. Alkotása a *kora* törzsből olyan, mint *hiba*, *hibít*. A székely 'korított' (= sajt) szóban alkalmasint am. *korosít*; t. i. a sajtot a friss vagy édes túróból *korosítás*, azaz *avitás* által készítik; vagy talán am. *körítő*, minthogy a sajtnak 'kör' (v. *kor*) alakja van.

KORITTÓ, (azaz *korító* = kor-ít-ó, v. ö. **KORÍT**); fn. tt. *korított*. Székely tájszó. Gyarmathy S. szerint: sajt. Kriza J. szerint: kis sajt.

KÓRJÁRVÁNY, (kór-járvány) ösz. fn. Állapot, midőn bizonyos betegség rendkívül nagy kiterjedésben uralkodik, s a vele érintkezésben levő állati testekre különösen hat.

KÓRJEL, (kór-jel) ösz. fn. Jel, illetőleg egészségi változásra mutató tünet, mely valamely betegség kitérését megelőzi, s mely azt másnemű betegségekől megkülönbözteti.

KÓRJELENSÉG, (kór-jelenség) ösz. fn. Lásd: **KÓRJEL**.

KÓRJELTAN, (kór-jel-tan) ösz. fn. Tan, melynek tárgyát a kórjelek ismerete teszi.

KÓRKATONA, (kór-katona) ösz. fn. 1) Katona, ki betegen fekszik. 2) Szorosb ért. hosszas katonai szolgálat vagy harcban kapott sebek következtében elnyomorodott, fegyverviselésre alkalmatlanná lett katona; némelyek szerint: *hadastyán*, *agvitéz*, *agkatonna*.

KÓRKATONAHÁZ, (kór-katona-ház) ösz. fn. Épület, illetőleg intézet, melyben az elaggott vagy sebek által elnyomorodott katonák ápoltnak.

KÓRKELME, (kór-kelme) ösz. fn. Nem szabatos alkatu szó, minthogy a szokás a *kelme* szót inkább csak a szövetekre alkalmazza; azon tárgynak

elnevezésére pedig, melyből a kór szokott keletkezni, inkább anyagot használ; l. **KÓRANYAG**.

KÓRKÉP, (kór-kép) ösz. fn. Kórjelek, és tünetnyek összege, melyek az illető kór állapotát mintegy képben láthatóvá teszik.

KORKÉRDÉS, (kor-kérdés) ösz. fn. Állapot, midőn a bekövetkezendő csélyről nincs kétség, hanem csak arról van szó vagy kérdés: mikor fog az megtörténni. *Ez csak korkérdés*.

KORKIVÁNALOM v. **KORKIVÁNAT**, (korkivánalom v. —kivánat) ösz. fn. Általános alakulás a korban, illetőleg a korban élő emberek gondoskodás módjában, melyhez az egésznek, valamint az egyeseknek alkalmazkodniok kell. *Az egyenlőség, testvériség, és nemzetiség korkivánalmak*, azaz a jelen kor úgy alakult, hogy minden társadalmi intézkedéseknek, és egyesek magukviselésének azon kívánalmakhoz kell illeszkedniök.

KORKOJÓ, mn. tt. *korkojót*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. féleszüi, csodatermesztü. Talán a törökből ment által, melyben *korkak* am. félenk, gyáva (timide, poltron, lâche stb. Hindoglu), a *korkmak* (am. félni) igétől.

KORLAT v. **KORLÁT**, (1), (kor-ol-at) fn. tt. *korlát-ot*, harm. szr. —*ja*. Divatosabb kiejtéssel: *korlát*. Általános jelentésénél fogva am. kerítés, vagyis azon karzat, mely által valamit bekerítenek. Törzsöke az elavult *korol*, vékony hangon *köröl*, és így gyöke a kört jelentő *kor*. A *korol* igéből ered a cselekvést jelentő *korolás*, *korlás*, és az elvont értelmű *korlat*, azaz *korolat* (=kerület, körlet). Ily nyelvszokással divatoznak több helyen: *porgolát*, *rovát*, *fuwát*, *szeglet*, a helyesebb *porgolat*, *rovat*, *fuwat*, *szeglet* helyett. 1) Tulajd. ért. kerítés vagy karzat, melyet egymástól bizonyos távolságban álló karókra, czölöpökre alkalmazott dorongok, vagy gerendák képeznek, s bizonyos tért mintegy elkerítenek, hozzáférhetlenné tesznek. A székelyeknél deszkakerítés is. (Kriza J.). *Korlással bekeríteni a kazalt*, hogy a barom hozzá ne férjen. *Korlással kerített ökörállás*, *vágószék*. *Korlátokkal ellátni a szérút*, a *hivatalnok asztalát*. Alkalmazott ért. korlátnak mondatik oly záradék is, mely nem kerít be valamely tért, hanem csak egy vonalt zár el. *Utak mellé rakott korlátok*. Átv ért. minden, ami az emberi szabadságot vagy akaratot bizonyos határok közé szorítja. *A kicsapongókat szűkebb korlátok közé szorítani* A *kihágóknak korlátot vetni*. *E korláton túl lépnetek nem szabad*.

KORLÁT, (2), férfi kn. tt. *Korlátot*. Molnár A.-nél, Páriz Pápainál am. *Károly*; némely régieknél, pl. a Carthausi névtelennél: *Konrád*.

KORLÁT, (3), l. **KORLAT**. Különösen Erdélyben és némely más vidéken jelenti azon rudat is, melyre a bográsot vagy üstöt akasztják, midőn főznek benne. Az *r* hasonulásával *kollát*.

KORLÁT, (4), falu Nógrád, pusztá Nyitra m.; helyr. *Korlát-ra*, —*on*, —*ról*.

KORLÁTFÁ, (korlát-fa) ösz. fn. 1) Dorongok, rudak, gerendák, melyekből korlátot készítenek. 2) Főzészkor a bográcsot vagy üstöt tartó rudacska.

KORLÁTH, falu Abauj, puszta Bars m.; helyr. *Korláth-ra*, —on, —ról.

KORLÁTHÁZA, puszta Gömör m.; helyr. —háza-ra, —n, —ról.

KORLÁTLAN, (kor-ol-at-lan) mn. tt. *korlátlan-t*, tb. —ok. 1) Aminek korlátféle kerítése, karzata nincsen. *Korlátlan baromállás. Korlátlan hidak, utak.* 2) Átv. ért. mondják akaratról, szabadságról, mely bizonyos határok közé szorítva nincs; innen jelent kicsapongót, önkényest is. *Korlátlan hatalom, szabadság. Korlátlan életü ifjú.* V. ö. **KORLAT**. Határozóként am. korlátlanul.

KORLÁTLANSÁG, (kor-ol-at-lan-ság) fn. tt. *korlátlan-ság-ot*, harm. szr. —a. Átv. ért. az akaratnak, cselekvésnek határt nem ismerő, kicsapongó tulajdonsága. *Szabadság és korlátlan-ság különböző dolgok.*

KORLÁTLANUL, (kor-ol-at-lan-ul) ih. Általán am. korlát nélkül, be nem kerítve, el nem zárva, szabadon hagyva. Átv. ért. az erkölcsi, és társadalmi törvényeken gázolva, kicsapongólag; a nélkül, hogy az akaratnak bizonyos határ volna szabva. *Korlátlanul garázdálkodni az embereken. Korlátlanul uralkodni.* V. ö. **KORLAT**.

KORLÁTNOK, (kor-ol-at-nok) fn. tt. *korlátnok-ot*, harm. szr. —a. Ujabb kori, de általánossá nem igen vált szó az idegen eredetű, és köz szokásban levő *kanceljár* helyett. *Királyi főkorlátnok.* A származtatás onnan eredett, hogy a latin *cancelli* szó valamely rostélyzatot vagy elkorlátolt helyiséget jelent, milyen az irodákban szokott lenni, s a király cancelláriusa eredetileg annak íróéakja volt. (Valamint *minister* eredetileg szolga a *minus* szótól, *magister* pedig elöljáró a *magis* szótól). L. **KANCZELLÁR**.

KORLÁTNOKI, (kor-ol-at-nok-i) mn. tt. *korlátnok-i-t*, tb. —ak. Korlátnokot illető, azzal viszonyban levő, reá vonatkozó. *Korlátnok-i méltóság.*

KORLÁTOL, (kor-ol-at-ol) áth. m. *korlátol-t*. 1) Korláttal kerít, elzár valamit. *Be-, körülkorlátolni valamely tért.* 2) Átv. ért. valakinek akaratát, cselekvőségét, hatását bizonyos határok közé szorítja. *Új törvények, rendeletek által korlátolni a kicsapongásokat.* „Az eszet korlátolni lehet erősebb észszel, de nem is ösmer más fegyvert.“ Fáy András.

KORLÁTOLÁS, (kor-ol-át-ol-ás) fn. tt. *korlátol-ás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami v. valaki korlátoltatik. *Utak korlátolása. Fejedelmi önkény korlátolása.* V. ö. **KORLÁTOL**.

KORLÁTOLAT, (kor-ol-át-ol-at) fn. tt. *korlátolat-ot*, harm. szr. —a. Korlátokból álló kertelet, karzat. *Rongálni, szétszedni a korlátolatot.*

KORLÁTOLATLAN, (kor-ol-át-ol-at-lan) lásd: **KORLÁTOZATLAN**.

KORLÁTOLT, (kor-ol-at-ol-t) mn. tt. *korlátolt-at*. 1) Korlátokkal kerített, elzárt. *Korlátolt akol. Korlátolt vágószék. Korlátolt tilos.* 2) Átv. ért. akaratban, működésben bizonyos határok közé szorított, nem egészen szabad. *Törvények által korlátolt kívándorlás. Korlátolt sajtószabadság.* 3) Észtehetségre, ismeretekre vonatkozólag, szűk körű, kevés ismeretekkel bíró. *Korlátolt író* (bornirt).

KORLÁTOLTAN, (kor-ol-át-ol-t-an) ih. Korláttal ellátva. *Korlátolt állapotban vagy minőségben.*

KORLÁTOLTSÁG, (kor-ol-át-ol-t-ság) fn. tt. *korlátoltság-ot*, harm. szr. —a. Korlátok közé szorított állapot. Leginkább csak átv. értelemben divatozik. *Az emberi ész és akarat korlátoltsága.* V. ö. **KORLAT**.

KORLÁTOSZLOP, (korlát-oszlop) ösz. fn. *Oszlop* vagy *czölöp*, mely a korlátfákat tartja. *Tölgyfából faragott, köből rakott korlátoszlopok.*

KORLÁTOZ, (kor-ol-át-oz) áth. m. *korlátoz-tam*, —tól, —ott. L. **KORLÁTOL**.

KORLÁTOZÁS, (kor-ol-át-oz-ás), l. **KORLÁTOLÁS**.

KORLÁTOZATLAN, (kor-ol-át-oz-atlan) mn. tt. *korlátozatlan-t*, tb. —ok. Ami korlátozva nincsen. különösen átv. erkölcsi értelemben véve. *Korlátozatlan hatalmu kényúr.* Határozóként am. korlátozás nélkül, korlátozatlanul.

KORLÁTOZOTT, (kor-ol-át-oz-ott) mn. tt. *korlátozott-at*. Ami korlátokkal kerítve, vagy bizonyos határok közé szorítva van. *Korlátozott kertek, utak. Korlátozott emberi tehetség. Korlátozott királyi hatalom. Törvények által korlátozott szabadság.* V. ö. **KORLÁT**.

KORLÁTOZOTTAN, (kor-ol-át-oz-ott-an), l. **KORLÁTOLTAN**.

KÓRMAG, l. **KORÍÁNDRUM**.

KORMÁNY, (kor-mány törökül: *kürek*, am. a német *Ruder*); fn. tt. *kormány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. 1) A hajó farához alkalmazott lapát vagy kapuforma rudas eszköz, melynek ide-oda csavarása, forgatása által a hajónak kellő irányt iparkodik adni a hajós. *Evező kormány*, mely a rendes evezőhöz hasonló, csak hogy a hajónkon nagyobb. *Timon-kormány*, mely nagy ajtóhoz vagy kapuhoz hasonló, s víz ellen szokták leginkább a nagy tölgyfahajókon hasznát venni. *Kormányt tartani, csavarni, forgatni. Csöndes időben könnyű kormányt tartani.* (Km.). 2) Átv. ért. azon hatalom, igazgató erkölcsi erő, mely valamely társulat vagy egész állodalom ügyeit intézi. *Világi, egyházi, katonai kormány. Ország kormányát erős kézzel igazgatni. Általvenni a hadi kormányt. A háza kormánya mellé jeles férfiakat állítani. A kormányt másnak engedni által.* 3) Maga azon fő testület, mely valamely ország ügyeit a fejedelem vagy nép megbízásából igazgatja. *Kormány rendeletei, intézkedései. A kormány pártjával vagy ellene tartani.*

E szónak gyöke a forgást, ide-oda csavarást, vagy forgatást, csavargatást jelentő *kor*, *kör*. Ezen fogalomból indul ki Adelung is, midőn a német *Ruder* szó gyökének szintén ily jelentést tulajdonít. A törökben : *kürele*. És csak esetlegességnek tartandó, midőn a latin : *gubernaculum*, és francia : *gouvernement* szóval hangokban is némileg megegyezni látszik.

KORMÁNYALKAT, (kormány-alkat) ösz. fn. A polgári kormánynak azon módja és rendszere, mely szerént a legfőbb hatalom gyakoroltatik, különös tekintettel a személyek számára, kik a hatalmat úzik, és azon mértékre, melyben a hatalmat gyakorolják. *Önuralkodói*, *alkotmányos*, *köztársasági kormányalkat*.

KORMÁNYBIZTOS, (kormány-biztos) ösz. fn. Személy, kit a kormány sürgős esetekben, távolabb helyeken maga helyett valaminek megvizsgálására, végrehajtására megbíz, feljogosít.

KORMÁNYBIZTOSSÁG, (kormány-biztosság) ösz. fn. Felhatalmaztatás, mely valamely kormánybiztosnak adatik.

KORMÁNYCSÍNY, (kormány-csíny) ösz. fn. A kormányon ülő főszemélynek, vagy testületnek hirtelen meglepő, olyatén cselekvése, mely az eddig fennálló intézményeket mintegy eltörli, s egészen újakat állít helyökbe; kormányi forradalom a nép irányában.

KORMÁNYDESZKA, (kormány-deszka) ösz. fn. Az eketalp oldalához szegezett, s hegyes szöveget képező deszka, mely a szántóvas által fölhasogatott földet mintegy kormányozza, hogy egyenes vonalban forduljon ki.

KORMÁNYELNÖK, (kormány-elnök) ösz. fn. Ki valamely kormányzó testületben az elnökséget viseli.

KORMÁNYÉRTŐ, (kormány-értő) ösz. mn. Ki az ország kormányához kellő tudománnyal és tapasztalattal bír. *Kormányértő férfiakkal tanácskozni a haza ügyeiről. A kiskoru fejedelem mellé kormányértő férfiakat állítani.* V. ö. **KORMÁNY**.

KORMÁNYFÉL, (kormány-fél) ösz. fn. A hajónak azon része, melyre a kormány alkalmazva van; a hajó fara.

KORMÁNYFÉRFI, **KORMÁNYFI**, (kormányférfi v. —fi) ösz. fn. Oly férfi, ki az ország kormányában részt veszen, mint miniszter, kancellár, államtitkár stb.

KORMÁNYFORMA, (kormány-forma) l. **KORMÁNYALKAT**.

KORMÁNYFŐ, (kormány-fő) ösz. fn. Valamely kormánynak vezetője.

KORMÁNYJAVASLAT, (kormány-javaslat) ösz. fn. Iudítvány, mely leginkább országgyűléseken az ország kormányától ered.

KORMÁNYJELÖLT, (kormány-jelölt) ösz. mn. és fn. Valamely hivatalra vagy képviselőségre a kormány által kitűzött egyén, pl. a nádorválasztásnál.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KORMÁNYKAR, (kormány-kar) ösz. fn. Rúd, illetőleg nyél, melyhez a hajó kormányának lapátja szegezve van.

KORMÁNYKÖR, (kormány-kör) ösz. fn. Azon férfiak együtt véve, kik a kormányzásban részt vesznek, vagy abba bármiképen törvényes befolyással vannak.

KORMÁNYKÖZEG, (kormány-közeg) ösz. fn. Közeg, mely a kormány nézetét, akaratját tudatja. V. ö. **KÖZEG**.

KORMÁNYLAP, (kormány-lap) ösz. fn. Az országos kormány hivatalos hirlapja, mely az illető kormány érdekeit képviseli, rendeleteit köztudomásra hozza stb.

KORMÁNYLAPÁT, (kormány-lapát) ösz. fn. Azon deszkamű, mely a kormányrúd végére szegezve a vizet ide-oda nyomkodja.

KORMÁNYNOK, (kor-mány-nok) fn. tt. *kormánynokot*, harm. szr. —a. Országos kormányhivatalnok, különösbbe : miniszter, némelyek szerént újabban : ügyér.

KORMÁNYNYEL, (kormány-nyel) ösz. fn. A hajó kormány rúdjának felső vége, melyet a kormányos kezében tart.

KORMÁNYOS, (kor-mány-os) fn. tt. *kormányos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hajós, ki különösen a kormánynál van, s annál fogva a hajót kellő irányokban igazgatja. A hazánkbeli közönséges (nem gőzös) kereskedői hajókon első személy.

„Az a jó kormányos,
Ki, ha a víz habos,
Nem tudja tengert félni.“

Rimai.

KORMÁNYOZ, (kor-mány-oz) áth. m. *kormányoztam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Tulajd. ért. a hajó menésének a kormány forgatása által irányt adogat. *Dereglyét, tölgyfahajót, gőzhajót kormányozni.* 2) Más testeket, midőn mozgásban vannak, bizonyos irány szerént igazgat. *Gőzkocsit, lovas szekeret kormányozni.* 3) Valamely társulatot, nevezetesen állodalmat, bizonyos rendszert követve igazgat. *Várost, vármegyét, kerületet, országot, birodalmat kormányozni. Házat, urodalmi javakat kormányozni. Intézetet, iskolákat kormányozni. Nem hegedűszóval kormányozzák az országot.* (Km.).

KORMÁNYOZÁS, (kor-mány-oz-ás) fn. tt. *kormányozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, melynél fogva valami kormányoztatik. *A hajó kormányozását józan emberre bízni. Valakit az ország kormányozására meghítni.* V. ö. **KORMÁNYOZ**.

KORMÁNYOZÓ, l. **KORMÁNYZÓ**.

KORMÁNYPAD, (kormány-pad) ösz. fn. Pad vagyis ülőhely az országgyűléseken, parlamentekben, hol a kormány tagjai foglalnak helyet.

KORMÁNYPÁLCZA, (kormány-pálcza) ösz. fn. Átv. ért az igazgató hatalom jelvénye, melynél

fogva valaki bizonyos tartományt, országot, illetőleg államot kormányoz.

KORMÁNYPÁRT, (kormány-párt) ösz. fn. Felekezet, mely a kormánnyal, ennek nézeteire, elveire, rendszerére nézve egyetért. *A kormánypárt utolsó szavazásakor kisebbségben maradt.*

KORMÁNYPÁRTI, (kormány-párti) ösz. mn. A kormány részén levő, a kormánnyal tartó.

KORMÁNYRENDELET, (kormány-rendelet) ösz. fn. Országos kormány által kibocsátott rendelet.

KORMÁNYRENDSZÉR, (kormány-rend-szér) ösz. fn. Elvek, nézetek, szabályok öszvege, melyek szerint a kormányzás vezetetik.

KORMÁNYSZABÁLY, (kormány-szabály) ösz. fn. Szabály, melyet a kormányférfi az ország, vagy népek igazgatásában határozott, és kitűzött sinórmértékül követ.

KORMÁNYSZÉG, (kormány-szég) ösz. fn. A hajókormány nyelvébe ütött szegnemű fogatú, melyet a kormányos megmarkol, midőn a hajót terelgeti.

KORMÁNSZÉK, (kormány-szék) ösz. fn. 1) Hatósági testület, mely valamely nagyobb társadalmat, jelesen országot, birodalmat stb. kormányoz. 2) Azon hely, pl. főváros, melyben a hatósági kormány tagjai, mint testület laknak, és működnek.

KORMÁNSZÉKI, (kormány-széki) ösz. mn. Kormányshékhöz tartozó, azt illető, attól eredő, arra vonatkozó. *Kormányshéki tanácsos, titoknok, fogalmazó. Kormányshéki épületek, teremek. Kormányshéki rendeletek, tanácskozmányok, jegyzőkönyvek.* V. ö. **KORMÁNSZÉK**.

KORMÁNYTALAN, (kor-mány-ta-lan) mn. tt. *kormánytalan-t*, tb. —ok. Aminek kormánya nincs, tulajdon és átv. értelemben véve. Határozóként am. kormány nélkül. V. ö. **KORMÁNY**.

KORMÁNYTAN, (kormány-tan) ösz. fn. Elméleti és tapasztalati ismeretek, melyek valamely társadalom, nevezetesen népek, országok, illetőleg állam kormányzására szükségesekek.

KORMÁNYTANÁCS, (kormány-tanács) ösz. fn. 1) Azon személyek testülete, kik valamely tartomány, vagy ország, vagy birodalom kormányshékén ülnek. 2) Hivatalos ülés, melyben a fennemlített tanács a köz ügyekről értekezik, és intézkedik. *Bizonyos ügyeket a kormánytanácsban fölvenni és tárgyalni. Kormánytanácsból kelt rendeletek.*

KORMÁNYTANÁCSNOK, (kormány-tanácsnok) ösz. fn. Kormányshéki testület tagja, ki tanácsnoki ranggal bír. *Birodalmi kormánytanácsnok.* Néha csak tiszteletbeli cím.

KORMÁNYTÁRS, (kormány-társ) ösz. fn. Személy, kivel a fejedelem a kormányi főhatalmat megosztja.

KORMÁNYTARTÓ, (kormány-tartó) ösz. mn. és fn. Ami a kormányrudat tartja; különösbbeben am. kormányos; l. ezl.

KORMÁNYTISZT, (kormány-tiszt) ösz. fn. Széles ért. minden tisztviselő, ki valamely kormányshék mellett hivataloskodik.

KORMÁNYTOLL, (kormány-toll) ösz. fn. A madarak szárnyaiban a leghosszabb tollak, melyek a repülést leginkább elősegítik és irányozzák.

KORMÁNYTŐKE, (kormány-tőke) ösz. fn. Tőke, vagy vastag czölöp, melyen a hajókormány rúdja fekszik.

KORMÁNYTUDOMÁNY, (kormány-tudomány) ösz. fn. Az állami kormányra vonatkozó ismeretek rendszere. V. ö. **KORMÁNYTAN**.

KORMÁNYTŰ, (kormány-tű) ösz. fn. máskép: *iránytű, delejtű.* L. **DELEJTŰ**.

KORMÁNYÜGY, (kormány-ügy) ösz. fn. Mindenféle ügyek, melyeket elintézni különösen az ország vagy államkormány teendői közé tartozik.

KORMÁNYVEZETŐ, (kormány-vezető) ösz. mn. és fn. Aki a kormányt vezet, kormányos; különösbbeben a kormány feje.

KORMÁNYVITEL, (kormány-vitel) ösz. fn. Államkormányi hatalom gyakorlata.

KORMÁNYZÁS, l. **KORMÁNYOZÁS**.

KORMÁNYZAT, (kor-mány-oz-at) fn. tt. *kormányzat-ot*, harm. szr. —a. Kormányzás, mint gyakorlott cselekedet.

KORMÁNYZATI, (kor-mány-oz-at-i) mn. tt. *kormányzati-t*, tb. —ak. Kormányzatot illető, arra vonatkozó. *Kormányzati szabályok. Kormányzati képesség v. ügyesség.*

KORMÁNYZÓ, (kor-mány-oz-ó) mn. és fn. tt. *kormányzó-t*. Általán minden személy, ki kormányoz; különösen 1) Bizonyos ügyek igazgatója. *Urodalmi jószágok kormányzója.* 2) Valamely nagyobb hatósági testület főnöke. *Hadi kormányzó.* 3) Valamely birodalom egyes tartományának igazgatási főnöke, ki mintegy képviseli a távollevő fejedelmet. *Erdélyország kormányzója.* 4) Fő rangú személy, ki a kis-korú fejedelem személyében igazgat és parancsol. *Hunyady János, Magyarország kormányzója.* 5) Valamely nagyobb szerű intézetben elüljáró. *Bankkormányzó.* (Gubernator. Gouverneur.)

KORMÁR, (korom-ár) fn. tt. *kormár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. **KORMORÁN**.

KORMOD, pusztá Tolna megyében; helyr. *Kormod-ra*, —on, —ról.

KORMORÁN, fn. tt. *kormorán t*, tb. —ok. Európában és Ázsiában tenyésző madárfaj, mely lúd-nagyságra nő, nagyobb részén fekete, feje hátsó felén visszahajló kis tollbokréttával; lakik fákon és kősziklákon, halakkal él, és Sínában halászatra is megtanítják. (Pelicanus carbo, Wasser- v. Seerabe, der schwarze Pelican, Cormoran, mely öszvetett szó a latin *corvus*, és alsó brettanni *moruran*-ból, am. vízi holló). Sándor Istvánnál: *kormos gé.* Egyik fájának tartják a nálunk tartózkodó *kara katona*, vagy némely kiejtés szerint *kara katona* nevű vízi

madarat, mely a Tisza alsó vidékén katonák módjára hosszú sorban és *kara* vagy *kára* kiáltozással (mely a holló [= horlól] hangja is) szokott járni.

KORMOS, (1), (kor-om-os) mn. tt. *kormos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Koromtól lepett, piszkos, fekete. *Kormos kémény, konyha, falak. Kormos fazék, kezek, arcz. Kormos kovács, lakatos.* Szélesb ért. koromhoz hasonló fekete vagy moskos. *Kormos alma, füstélk.* A magyar nép a fekete kutyát *kormos-nak* szereti nevezni. *Kormos ne! Czo ki Kormos!* A „kormosalma” neve is néha egyszerűen: *kormos*. Mint fn. tárgye-
sete: *kormos-t*, többese: —*ok*.

KORMOS, (2), pusztá Nógrád m.; helyr. *Kormos-ra*, —*on*, —*ról*.

KORMOSALMA, (kormos-alma) ösz. fn. Bar-nás, érdes héjú almafaj. Nébut: *koszos*.

KORMOSAN, (kor-om-os-an) ih. Koromtól le-
ve, bemocsoktva, feketén. *A kéményseprők kormosan járnak.*

KORMOSGÉM, (kormos-gém) ösz. fn. L. KOR-MORÁN.

KORMOSÍT, **KORMOSIT**, (kor-om-os-ít) áth. m. *kormosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ni*. Kor-mossá tesz, korommal bepiszkol, beszurtoz. *Kormo-
sított konyhakémény.*

KORMOSKODIK, (kor-om-os-kod-ik) k. m. *kormoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Dunán túli tájszó, s am. konyhán az asszonyok között forgódik, s majd hi-
zeleg, majd incselkedik, szóval: kotyneuleskedik. A „korom” szótól kölesönzött átv. értelmű kifejezés.

KORMOSÓ, falu Hont m.; helyr. *Kormosó-ra*, —*n*, —*ról*.

KORMOSODÁS, (kor-om-os-od-ás) fn. tt. *kormosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely test-nek a hozzá ragadt koromtól szurtossá levése, meg-feketedése.

KORMOSODIK, (kor-om-os-od-ik) k. m. *kormo-
sod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kormossá leszen, a korom, vagy koromhoz hasonló színű mocsok belepi. *A ké-
ményben bujkáló bekormosodik.*

KORMOZ, (kor-om-oz) áth. m. *kormoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Korommal bemázol, feketít. *Arczát bekormozta a rabló, hogy meg ne ismerjék.*

KORNA, falu Nógrád m.; helyr. *Korná-ra*, —*n*, —*ról*.

KORNÉL, l. **KORNIS**, 2).

KORNICZ v. **KORNYICZ**, (kor-n-icz) fn. tt. *kornicz-ot*, harm. szr. —*a*. A kerékgyártók vésűje, melylyel a fát kiczifrázzák. Gyöke *kor* a metszést, hasítást jelentő s rokon gyökű szók sorába tartozik, melyenek: *korcsolya, korhál, korhol*. Ide tartoznak a gyöngébb lehű *horol, horhol, hornyol* stb. V. ö. **KOR**, (1).

KORNIKA, a régieknél am. krónika.

KORNILKŐ, (kornil-kő) ösz. fn. Sándor Ist-vánnál am. a latin carneolus; féldrágakő, mely a kovák neméhez tartozik, és sötétpiros színű; az ará-biait legszebbnek tartják.

KORNILLA, fn. tt. *kornillát*. A kétfalkások seregébe, és tízhímések rendébe tartozó növényem; csészéje két ajaku, a felső két öszveragadt fogu, az alsó három fogu; bokrétájának vitorlája alig hosz-szabb a szárnyaknál; cikkküvelye egyeneske, hen-
geres v. lapított, cikkkelyei egy-egy magvúk. Vi-rágzása ernyős, gombos. Levelei szárnyasak. (Coro-nilla). Fajai: *nyújtódzó, koronás, tarka, kardos* k.

KORNIS, fn. tt. *kornis-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A tarnicsok neméhez tartozó növényfaj; vi-rágai kocsányosak, ellenesek, bokrétái harangformák, ránczoltak, ötmetszésűk, levelei szálasak, tompák. Virága kék, belül homályos, sárgával vagy fehérrel pettegetett; máskép: *kornisfü*, növénytani neve: *kornis[†]tarnics*. (Gentiana Pneumonanthe). V. ö. **TAR-NICS**. 2) Férfi kn. Cornelius, a latin *cornus*-tól, mely somfát jelent; innen némelyek magyarosan *Soma* nevet adtak neki. (De ezt ismét legtöbbször „Samu” szóval zavarják öszve).

KORNY, (kor-ny) elvont törzse 1) *kornyad*, *kornyasz*; 2) *kornyikál*, *kornyékol* szóknak és szár-mazékaiknak.

KORNYAD, (kor-ny-ad) önh. m. *kornyad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. Mondják emberről, midőn a kö-zelgő betegség előtt bajt, gyöngülést érezvén, ked-
vetlenkedik. Minthogy ezen állapotban az ember ren-
desen elveszti szilárd, egyenes állását, s meggörbedt, meghajlott testtel mozog; innen ez igének *kor* gyöke azon szókéval áll rokonságban, melyek görbedést je-lentenek, legközelebről pedig a *kór* (beteg) szóval. Valamivel lágyabb hangon megegyezik vele: *gor-nyad*, *görnyed*. V. ö. **KOR**, 1).

KORNYADÁS, (kor-ny-ad-ás) fn. tt. *kornya-dás-t*, tb. —*ok*. Állapot, midőn valaki kornyad.

KORNYADOZ, (kor-ny-ad-oz) önh. és gyak. m. *kornyadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Gyakran vagy folytonosan kornyad. *Már több naptól fogva kornya-
doztam, míg végre le kellett fekünnöm.* Máskép: *gor-nyadoz*. V. ö. **KORNYAD**.

KORNYASZ, (kor-ny-asz) mn. tt. *kornyasz-t*, tb. —*ok*. Kornyadó, kornyadozó.

KORNYÉKOL, (kor-ny-ék-ol), lásd: **KOR-NYIKÁL**.

KORNYIKA, (kor-ny-ik-a) fn. tt. *kornyikát*. Idétlen, kellemetlen kiáltozás, fülsértő rekedt hangu ének, milyen pl. a gajdoló részegeké. Gyöke a hang-
utánzó *kor*. Rokon a *kurjan, kurjog, kurjogat* szók-
kal. Elemezve: *kor-j-ig-a* (kor-j-og-a) mint *karika* am. kariga, karoga v. guriga, *sántikál* am. sántigál, sántogál stb.

KORNYIKÁL, (kor-ny-ik-ál) önh. m. *kornyikál-t*. Kellemetlen, rekedt, fülsértő hangon kiabál vagy énekel.

KORNYÍKOL, (kor-ny-ik-ol) l. **KORNYIKÁL**.

KÓRÓ, (kór-ó) fn. tt. *kórót*. Némely füvek, ne-
vezetesen kerti növények, virágok és vetemények, vastagabbféle, és magasra sarjádó szárú. A fák

szárait nem nevezzük kórónak, a fiatal eszerjékéit sem, vagy legfőlebb átv. értelemben. *Kukoriczakóró, czirokkóró, bogácskóró, bojtortjánkóró, dohánykóró. A saláta ha megvéniül, kóróba, azaz szárba megy. Kórója van továbbá a máknak, földi bodzának, és a buja földben termő kölesnek; ellenben a búzának, rozs-nak, árpának szára van. Nyers kóró, száraz kóró. Ha a levelek lehullanak, csak a kóró marad. Kórót aratni, kóróval tüzelni. Olyan az agglegény, mint a száraz kóró. Czinegének kóró a nyárs. (Km.). V. ö. KÓRÓS. 2). Szűkebb ért. a fűvek és növények száraz indája, és szára, de szinte a nyelvszokás által megválogatva, pl. *babkóró, lencse-, borsókóró, katángkóró, barlangkóró* stb. Tisza mellékén és Erdélyben *kóré* is. Minthogy e szó a fűvek és vetemények vastagabb s felmagosodó szárát jelenti: valószínű, hogy egy a *góró*, azaz *góré, gór* és *hóri* magasat jelentő szókkal. A *kóró* t. i. mint alakjából kitűnik, melléknév: s mind a *góró*, mind a *kóró* szókban lényeges rész a magasat, emelkedést jelentő *or* v. *ór*. A törökben *koru* am. kerítés, (enclos), továbbá *eserje* (petit bois), de erdő (forêt) is, *kuru* pedig száraz, tehát *csékély* eltéréssel csaknem ugyanazon jelentéssel bír, mint a magyar *kóró*.*

KÓRÓCSICSÖRKE, (kóró-csicsörke) ösz. fn. l. CSICSÖRKE.

KÓRÓD, erdélyi faluk Kolos és Küküllő m.; **SZAMOS**—, **TISZA**— faluk Szathmár m.; helyr. *Kóród-ra*, —on, —ról.

KÓROD, pusztá Gömör m.; helyr. *Kóród-ra*; —on, —ról.

KÓRODA, (kór-od-a v. kór-o-da) fn. l. KÓRHÁZ.

KÓRODAGONDNOK, (kóróda-gondnok) lásd: **KÓRHÁZGAZDA**.

KÓRODAI, (kór-od-a-i) mn. tt. *kóróda-i-t*, tb. —ak. Kóródat illető, arra vonatkozó, abban létező. *Kóródai szabályok. Kóródai előadások. Kóródai betege*k.

KÓRÓDZIK, (kór-ó-d-z-ik) belsz. m. *kóródz-tam*, —tál, —ott, htn. —ni v. —ani, par. —zál. Mondják bizonyos növényekről, midőn kórójok nő. *Kóródzik a saláta*, midőn magba megy. *Kóródzik a magnak hagyott retek, répa, káposzta*. V. ö. **KÓRÓ**.

KOROG, (kor-og) önh. és gyak. m. *korog-tam*, —tál, —ott v. *korgott*, htn. —ni v. *korgani*. Mondják csaknem kizárólag a hasról, gyomorrról, midőn a szelek járását kihallani belőle. *Korog a hasam*. Gyöke a hangutánzó *kor*.

KOROGLYA, (kor-og-lya) fn. tt. *koroglyát*. Szabó D. szerint gyógyszer-tári berbenze v. doboz, vagyis azon hengered edénykék, melyekben a gyógyszereket tartogatják. Gyöke *kor*, rokon a magyar *korsó*, francia *cruche*, német *Krug, Krüglein*, góth *krugg* stb. szók gyökeivel. Dankovszky szerint a szláv nyelvben előjön *krjla, krhla*.

KOROGTAT, (kor-og-tat) l. **KOROGAT**

KÓRÓGY, pusztá Bihar m.; helyr. *Kórógy-ra*, —on, —ról.

KOROJ, falu Bihar m.; helyr. *Koroj-ra*, —on, —ról.

KOROKNYA, pusztá Somogy m.; helyr. *Koroknyá-ra*, —n, —ról.

KOROM, (kor-m, kor-om) fn. tt. *korm-ot*, harm. szr. —a. Fekete vagy feketésbarna ragadós test, mely a tüzből kifejlő füsttel magasra száll, s az értett testekhez ragad. Ami vastagabb és sűrűbb benne, az alábbi testekhez tapad, és kérget képez, a finomabb részek pedig főlebb repülnek és porhanyósak. Köz nyelven koromnak mondják a féligmeddig égett és kialudt fát, és szenet. *Fekete mint a korom*. (Km.). *Korom a koromhoz jobban nem hasonlít, mint Másra ken a kormot. A kéményt meglepte a korom*. Mennyiben a füsttel egyszerre fejlődik ki, füstnek is mondják, innen *füstös kémény* am. kormos, *füstfaragó*, túl a Dunán am. koromfaragó, azaz kéményseprő. Amit Adelung és Campe a német *Russ* elemzéséről mondanak, hogy t. i. e szóban alapfogalom a fölfelé menés, ahonnan némely német nyelv-járásban *Rahm*-nak is hívják, az a magyar *korom* szóra szintén illik, miután a *kor*, de még inkább az *or* több szóban magasodást jelent. A ‚korom‘ szóhoz legközelebb áll a török *kurum*, honnan *kurumus* am. száraz, valamint *kuru* is száraz, mely a csagataj nyelvben *kurug* v. *kuruk*, ugyancsak a törökben *kara*, és a csagatajban *karag* v. *karak* am. fekete, *kömür* szén (carbo); a szláv nyelvekben Dankovszky szerint előjön *kour, kúr*.

KOROMBARNA, (korom-barna) ösz. mn. A korom barna színéhez hasonló.

KOROMFEKETE, (korom-fekete) ösz. mn. A koromhoz hasonló színű, vagy a koromtól befekettült. *Koromfekete haj. Koromfekete falak*.

KOROMFEKETESÉGÜ, (korom-feketeségü) l. **KOROMFEKETE**.

KOROMFESTÉK, (korom-festék) ösz. fn. A finomabbféle, azaz magasabbra szálló porhanyó koromból készített festékanyag.

KOROMKÁSZU, (korom-kászu) ösz. fn. Kászu, melyben a koromfestéket tartják és árulják. V. ö. **KÁSZU**.

KOROMLA, pusztá Veszprém m.; helyr. *Koromlá-ra*, —n, —ról.

KOROMNEMÜ, (korom-nemü) ösz. mn. Olyan anyagból való, mint a koromé szokott lenni.

KOROMPA, ALSÓ — FELSŐ — faluk Pozsony m.; helyr. *Korompá-ra*, —n, —ról.

KOROMSZÉN, (korom-szén) ösz. fn. Eloltott égő szén, melyet ismét meg lehet gyújtani.

—**KORON**, névrag, mai divat szerint csak *kor*, de régente gyakrabban ama hosszabb s ragozott értelemben jön elő.

KORONA, (kor-on-a, l. itt alább a czikk végén) fn. tt. *koronát*. 1) Tulajd. széles ért. fejdísz,

mely a fejet köralakban keríti, milyenek voltak a régi diadalmi koronák, vagy melyekkel az istenek fejét ékesítették. Ez értelemben szokottabb a *koszorú*. 2) Szoros ért. fő méltóságnak és hatalomnak jelképe, melyet a fejedelmek, különösen császárok és királyok bizonyos ünnepélyek alkalmával fejükre tesznek. *Arany korona. Vas korona. Gyöngyökkel, drágakövekkel ékesített korona. A pápa hármas koronája. Magyar szent korona. Császári, királyi korona.* A címertanban ily nevet visel a hercegek, grófok, és némely nemes családok hasonló alakú címere. *Hercegi, grófi, nemesi korona.* Átv. ért. 1) császári vagy királyi vagy általában fejedelmi méltóság, és az ezzel párosult hatalom. *Koronát nyerni, elveszteni, másnak átengedni.* 2) Ország vagy állodalom. *Korona jószágai. Az elkobzott vagyonok a koronára szállanak.*

„Vérrel bérrel oltalmazzuk
Szent szent koronánkat.“

Amadé.

3) Mennyiben a koronának alakja és helyzete vétektik tekintetbe, jelenti általában bizonyos testek felső részeit, melyek többé-kevésbbé köralakúak, pl. *fák koronája*, vagyis az ágaknak, illetőleg lomboknak kerekded bokrozata, különösen midőn az ágakat mesterségesen ily alakukká idomítjuk; *fogak koronája*, t. i. a zápfogak felső kerülete.

Mi e szó elemzését illeti, ha egész külső alakját vesszük, képzésére hasonló a *borona, marczona, hadona, katona, csatona, babona* s több szókhoz; ám-bár pedig a latin *corona*, s hellen *κορώνη* szókkal mind alakra, mind fogalomra tökéletesen egy, azért magyar eleme is tagadhatatlan, miután gyöke *kor*, hangváltozattal *kar, hör, kur, kúr* száznál többre menő magyar szavainkban hasonló vagy rokon értelemmel bír.

KORONAARANY, (korona-arany) ösz. fn. Arany-pénz, különösen tallér, melynek egyik lapjára korona van verve. Szokottabban: *koronás arany*.

KORONAERDŐ, (korona-erdő) ösz. fn. Dísz-erdő, melynek fáit koronásan meg vannak nyesve, azaz lombjaik a legfelsőbb csúcson koronát képeznek.

KORONAFÁ, (korona-fa) ösz. fn. 1) Fa, melynek alsó lombjai a törzsökön lenyirva vagy lehullva vannak, s a felsők mintegy koronát képeznek. 2) I. AKÁCSFA.

KORONAGÁT, (korona-gát) ösz. fn. A várerődítésnél azon sánczolat, mely a várat keríti.

KORONAHERCZEG, (korona-herczeg) ösz. fn. A császárnak vagy királynak legöregbik fia, mint a császár vagy királyi méltóságra kitűzött utód.

KORONAIGÉNYLŐ, (korona-igénylő) ösz. mn. és fn. Aki azt követeli vagy azt állítja, és azt bebizonyítani is törekszik, hogy a fejedelmi korona őt illeti. (Kronprätendent).

KORONAJAVAK, (korona-javak) többesi fn. Egyes számban: *koronajószág*; 1. ezt.

KORONAJÓSZÁG, (korona-jószág) ösz. fn. Honi törvényeink szerint azon birtok, és ennek jövedelmei, melyek különösen a királyi udvar fentartására rendeltettek, s maga a jószág elidegeníthetetlenül van a szent koronához kapcsolva, milyenek a visegrádi, diósgyőri urodalmak, a tiszáninnei korona-kerület stb.

KORONAKÖKÖRCSIN, (korona-kököröcsin) ösz. fn. A kököröcsinek neméhez tartozó növényfaj, a leveles száruak és csákótlan magvuak alneméből. (Anemone coronaria). V. ö. KÖKÖRCSIN.

KORONAKÖVETELŐ, (korona-követelő) I. KORONAIGÉNYLŐ.

KORONAORSZÁG, (korona-ország) ösz. fn. Valamely birodalom koronája alá tartozó ország, mint annak egyik alkatrésze.

KORONAÖR, (korona-ör) ösz. fn. Általán személy, ki a fejedelmi koronára felügyel. Magyarorszában két koronaör van, kik az 1687-diki 10. törvényeziknél fogva az országgyűlésen a zászlósorak után foglalnak helyet, s közönségesen a zászlósorakhoz számítatnak, egyébiránt végleges megválasztásuk a fejedelem kijelölésére az országgyűlés jogaihoz tartozik.

KORONAÖRÖKLÉS, (korona-öröklés) ösz. fn. A fejedelmi méltóságnak és hatalomnak mint illető örökségnek átvevése vagy az ehhez való jog. *Ezen országban a koronaöröklés az elsősülött herczeget illeti.*

KORONAÖRÖKÖS, (korona-örökös) ösz. fn. Kit az uralkodó koronás fejedelem halála után az országglási jog illet. V. ö. KORONAHERCZEG.

KORONÁS, (korona-as) mn. tt. *koronás-t v. —at, tb. —ak.* 1) Koronával diszített, kinek fejére ünnepélyesen rátették a fejedelmi koronát. *Koronás császár, király. Koronásfő*, mely különbözik a különirt *koronás fő*-től, pl. *Koronás fővel jelenni meg a nép előtt. Koronás próféta*, így czimezik egyházi nyelven Dávid királyt. 2) Mondják címerekről, pénzekekről, s némely más tárgyakról, melyeken a korona képe látszik. *Koronás grófi paizs, hintó. Koronás tallér. Koronás lilium.*

KORONATISZTSÉG, (korona-tisztség) ösz. fn. Általán hivatal, mely bizonyos országokban a koronától veszi címét, pl. Magyarorszában a koronaörök zászlósúri főméltósága.

KORONAÜGYVÉD, (korona-ügyvéd) ösz. fn. Magyarorszában a királyi ügyek igazgatója, és a magyar szent koronának ügyviselője, ki az állami királyi javak és ezekkel összefüggő jogok körül eredt ügyek viselésére, és az államot vagy köztársadalmat veszélyeztető vagy nagyobb mértékben sértő büntettek megtorlása végett azoknak kinyomozására s a törvényszékeknél bevádolására rendeltetett.

KORONAVESZTETT, (korona-vesztett) ösz. mn. Oly fejedelem, aki koronájától, fejedelmi méltóságától bármely okból megfosztatott.

KORONAVIRÁG, (korona-virág) ösz. fn. A koronafa, másképp akácza virága. V. ö. HATKOTŰ.

KORONÁZ, (korona-az) ösz. fn. Szoros ért. valamely fejedelmet, fejére tevén a koronát, országglói méltóságába és hatalmába ünnepélyesen beigtat. A *koronaörököszt atyja életében megkoronázní. A magyar királyokat rendszeren az esztergomi érsekek szokták koronázní.*

KORONÁZÁS, (korona-az-ás) fn. tt. *koronázás-t*, tb. —ok, harm. sz. a. Innepélyes cselekvés, midőn bizonyos szertartások között a fejedelmi személy fejére teszik a koronát, s mint olyat, országglói méltóságába és hatalmába avatják.

KORONÁZOTT, (kor-on-a-az-ott) mn. tt. *koronázott-at*. Akit megkoronáztak. *Koronázott császár, király*. V. ö. KORONÁZ.

KORONCZÓ, falu Győr m.; helyr. *Koronczó-ra*, —n, —ról.

KOROND, falu Külső-Szolnok m. és erdélyi falu Udvarhely Székben, helyr. *Korond-ra*, —on, —ról.

KORONG, (1), (kor-on-g) fn. tt. *korong-ot*, harm. szr. —ja. Általán kerékalakú forgó eszköz, mely valamit bajt. Így nevezik a fazekasok kezét, melynek két karikája van, felső, mely kisebb, és alsó, mely nagyobb, az alsót lábbal hajtják, a felsőn pedig az agyag különféle edénynyé képeztetik. *Nevet, mint fazekas, ha korongja kiugrik.* (Km.). A molnárok korongja azon kis száraz kerék, mely a malomkövet közvetlenül hajtja, s a régi szerkezetű malmokban tizenkét úgynevezett orsója van. Gyöke vagy az erős mormoló hanggal való forgást jelentő *kor*, vagy az egész szó, úgy látszik, egyzersmind elavult ige, s am. *karíng*, magashangon: *keríng*; képzésre, ha tisztán *ong* ang képzőt veszünk is, hasonlók hozzá: *dorong, harang, csatráng, katáng, bitáng* stb.

KORONG, (2), falu Vas m.; helyr. *Korong-ra*, —on, —ról.

KORONGTÁNYÉR, (korong-tányér) ösz. fn. Tányérforma eszköz a fazekasok korongjában. V. ö. KORONG.

KORONGVAS, (korong-vas) ösz. fn. Vas pálcza a malomkorong végén, mely a malomkövet hajtja.

KORONKA, (1), (kor-on-ka) fn. tt. *koronkát*. Kör alakú, körded fejdísz, különösen mely ékszerekből áll (Diadem).

KORONKA, (2), erdélyi falu Maros Székben, helyr. *Koronka-ra*, —n, —ról.

KORONKÉNT, (kor-on-ként), ih. Nem mindig, vagy folyvást, hanem csak bizonyos időnek előfordultával. *Koronként bemenni a városba. A csász csak koronként szakgatja karjaimat.*

KORONKÉNTI, (kor-on-ként-i), mn. tt. *koronkénti-t*, tb. —ak. Bizonyos időszakokat tartó, néha néha előforduló. *Koronkenti légváltozatok. Koronkenti csikómorság, szeszélyesség.*

KORONT, fn. tt. *koront-ot*. Az osztrák birodalomhoz tartozó Illyricumnak Karintia nevű tartománya, koronaország.

KORONTÁR, fn. tt. *korontár-t*, tb. —ok. Koront nevű tartománynak lakosa. A régiebbeknél néha: *koronthál*. V. ö. KORONT.

KORONTÁRRÉPA, (korontár-répa) ösz. fn. Kerekded torzsájú, nagy répa faj.

KORONTORSZÁG, (koront-ország) lásd: KORONT.

KOROS, (1), (kor-os) mn. tt. *koros-t* v. —at, tb. —ak. Leginkább csak emberről mondják, midőn vagy magában véve, vagy másokhoz mérve jó előre haladott éveiben; gyöngédebb kifejezés mint a *vén*. *Apám már koros ember. Bátyám koros legény. Koros leányt nem veszek feleségül.* A csagataj nyelvben: *karí* am. koros, öreg, és *karíb* részesülői képzővel am. korosodó.

KOROS, (2), falu Nyitra m.; helyr. *Koros-ra*, —on, —ról.

KÓROS, (1), (kór-os) mn. és fn. tt. *kóros-t* v. —at, tb. —ak; mint fn. tárgyese: *kóros-t*, többese: —ok. Kórban szenvedő. Leginkább öszvetételekben: *holdkóros, aszkóros, vízkóros* stb. Rokon vele a tájdivatos *görhes*.

KÓROS, (2), falu Baranya m.; helyr. *Kóros-ra*, —on, —ról.

KÓRÓS, (kór-ó-s) mn. tt. *kóros-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kóróval benőtt, vagy bővelkedő, vagy kevert. *Kóros telek, ugar, legelő. Kóros takarmány, széna.* Néha am. kóróval rakott, tetézt. *Kóros szekér. Kóros házfödél, kunyhó.* 2) A növénytanban a növényről mondják, midőn szára megkeményszik, azonban fakeménységre még sem jut, mind a mollett épen úgy évelő, mint a fák és cserjék dereka, pl. a kerti zsálya szára; latinul: *frutescens, suffruticosum*. (Gönczy Pál). V. ö. KÓRÓ.

KOROSKÉNT, (kor-os-ként) ih. Istvánfi Pálnál a XVI. században sokszor előjön 'mindenkor' értelemben.

KOROSMA, I. KOLOSMA.

KOROSODIK, (kor-os-od-ik) k. m. *korosod-tam*, —tál, —ott. Élete korában előre halad. *Az idő eljár, korosodunk.*

KOROSSÁG, (kor-os-ság) fn. tt. *korosság-ot*, harm. szr. —a. Élemedett korosság; öregség, vénység.

KOROSZTÁLY, (kor-osztály) ösz. fn. A körülbelül egykoruaknak elválasztott, vagy elválasztva gondolt része.

KOROTNOK, falu Szepes m.; helyr. *Korotnok-ra*, —on, —ról.

—KOROTT, (kor-ott) ritka használatu névrág, pl. *akkorott*; I. —KORON. Néha névutóként és személyragozva használtatik: *korottam, korottad, korotta*. V. ö. IDÉTT.

KÓRÓZIK, (kór-ó-z-ik) k. m. *kóroz-tam*, —tál, —ott. Mondják növényről, midőn kóroja nő, vagy

bizonyos veteményekről, midőn magzó sarjakat hajtának, pl. *kórozik a saláta*, ha szárba megy.

KORPA, (kor-pa) fn. tt. *korpát*. Szoros ért. a megőrölt gabona héja. *Búzának, rozsnak, árpának korpája*. A köles korpáját néhutt különösen *lazá-nak* mondják. Szélesb ért. másféle megtörtött magok héja, pl. *mondolakorpa*. Átv. ért. korpához hasonló fehéres por, mely az állati bőron néha néha kifejlődik, pl. korpa az emberi, kivált gyermeki fejen. *Ha korpám lesz, ebel mindig találok rá. (Km.). Kí korpa közé keveredik, megeszik a disznók. (Km.). Őtet is meg lehet fejni (szelídíteni) egy tál korpánál. (Km.). Gyöke korhangutánzó, és jelent törést, zúzást, s rokon a korhol, horhol, koreszolya, karcsol stb. ily gyökű szókkal. A hangra hasonló német *Graupe* és szláv *kriúpa* nem korpát, hanem darát jelentenek.*

KORPACZIBERE, (korpa-czibere) ösz. fn. l. **CZIBERE**.

KORPÁD, **PUSZTA** — **NAGY** — faluk Somogy, **SORMÁS** — Baranya m.; erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Korpád-ra, —on, —ról*.

KORPAFEJŰ, (korpa-fejű) ösz. mn. és fn. Gúnyosan am. ostoba, üres, tökkel ütött fejű.

KORPAFÉRÉG, (korpa-férég) ösz. fn. Apró, lapos testű, fehér színű féregnem, mely a növények leveleihez, különösen némely virágok szirmaihoz ragad, s azokat rongálja, pusztítja; máskép: *levelész, leveltetű. (Aphis)*.

KORPAFŰ, (korpa-fű) ösz. fn. Mohafaj, mely a száraz földön terem, különböztetésül a *vízi v. fái* mohától. (*Licopodium*).

KORPAHÜVELY, (korpa-hüvely) ösz. fn. Gúnyneve az ostoba fejnek, melyben velő helyett, azt vélnéd, korpa van, tökfej; továbbá a hasának élő, hene embernek.

KORPAKENYÉR, (korpa-kenyér) ösz. fn. 1) Korpából készített sütnivaló, vagy élesztő. 2) Igen korpás lisztből süttött szegényes kenyér.

KORPAKESZŐCZE, **KORPAKISZI**, (korpakeszőcze v. -kisasi) ösz. fn. l. **KESZŐCZE** és **CZIBERE**.

KORPAKOSZ, (korpa-kosz) ösz. fn. Koszféle bőnyavalya, midőn korpához hasonló por hámlik s hulladoz a bőrről.

KORPALÁDA, (korpa-láda) ösz. fn. Láda, melyben korpát tartanak.

KORPALÉ, (korpa-lé) ösz. fn. Vizben főzött vagy leforrázott korpa leve. *Korpálével mosogatni a sömörös vagy koszos tagot*.

KORPÁS, (kor-pa-as) mn. tt. *korpás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Korpával vegyített. *Korpás liszt, kenyér, moslék*. 2) Amiben korpát tartanak. *Korpás zsák, zacskó, szekrény*. 3) Átv. ért. korpához hasonló porral fődött. *Korpás fej*.

KORPASÉR, (korpa-sér) ösz. fn. Árpakorpából főzött, ros, fekete ser.

KORPÁSSÁG, (kor-pa-as-ság) fn. tt. *korpásság-ot*, harm. szr. —a. Bőrbetegség, midőn korpához hasonló por képződik az állati bőron.

KORPAVÁR, puszta Szala m.; helyr. *Korpa-vár-ra, —on, —ról*.

KORPAVIRÁG, (korpa-virág) ösz. fn. Lásd: **DERCZEFŰ**.

KORPÁZ, (kor-pa-az) áth. m. *korpáz-tam, —tál, —ott*. 1) Korpával behint, kever. *A disznóknak való moslékot, aprított tököt megkorpázní*. 2) Átv. ért. valakit korhol, dorgál.

KORPONA, Magyarországi kir. város, Zólyom megyében; helyr. *Korpond-ra, —n, —ról*.

KORRAJZ, (kor-rajz) ösz. fn. Jellemző leírása valamely kornak, vagy valamely korból egyes történetnek.

KORROG, (korr-og) önh. m. *korrog-tam, —tál, —ott*. 1) Am. korhog; l. ezt. 2) Korog; l. ezt.

KORROGÁS, (korr-og-ás) fn. tt. *korrogás-t, tb. —ok*. L. **KORHOGÁS**; és **KORGÁS**.

KÓRSÁG, (kór-ság) fn. tt. *kórság-ot*, harm. szr. —a. 1) Általán, betegség, nyavalyás állapot, innen: *aszu kórság, száraz kórság, vízkórság, holdkórság*. Úgy látszik, hogy a népnyelv szokása szerint csak üdült, s hosszasan sinylesztő betegségekre alkalmaztatik. „Testödnek és lelködnek ereje te nagy kénos kórságodért megfogyatkozott vala.“ Kinizsiné 13. Imád. „Minden kórságnál kil, minden nehézségnél kil.“ Tihanyi cod. 34. l. 2) Különösen így nevezik Mátyusföldén, a nyavalyatörést. *Kitörte a kórság. A kórság szántson rajta, am. törje ki a nyavalya. Dunán túl a nehéz melléknevet teszik elébe. A nehéz kórság járja őt*.

KÓRSÁGOS, (kór-ság-os) mn. tt. *kórságos-t* v. —at, tb. —ak. Kórságban szenvedő, sinylődő. *Álomkórságos beteg. Vízkórságos nő*. Túl a Dunán mondják oly emberről is, ki hébekorba eszelős, natragulyás, holdkóros, kire csak néha-néha jön rá a bóna óra. V. ö. **KÓRSÁG**.

KORSIN, fn. tt. *korsin-t, tb. —ok*, harm. szr. —a v. —ja. Székely tájszó s jelenti azon eszközt, melylyel a csizmadia lenyomatja a bőrt, midőn szab. Eredete homályos, hacsak a *kornicz* szóval nem rokonítjuk.

KORSÓ, (kor-os-ó) fn. tt. *korsó-l*, harmadik személyraggal tájdivatosan: *korsaja*. Ez arra mutat, hogy eredetileg igenév, az elavult *koros* (körös) igéből, mely módosított alakban *korsa*, mint *bugyogó bugyoga, czinegő czinege* stb. „Kancsó“ is alkalmasint a görbét jelentő, kam-ból származott. Agyagból vagy kőanyagból készített öblös, gömbölyü edény, majd szűkebb, majd tágabb nyakkal, melynek rendeltetése, hogy benne holmi folyadékot tartsanak vagy hordjanak. *Boros, eczetes, vizes, olajos korsó. Rá tartja magát, mint az olajos korsó. (Km.). Ha titkot akarsz kitanulni, jártasd a boros korsót. (Km.). Megtalálta*

zók a foltját, ezetes korsó a dugóját. (Km.). *Itezs, pintes korsó. Jobban állik a pintes korsó a kezébe, mint imádság a szájába. (Km.). Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik. (Km.). Mélyen belélni a korsóba, am. nagyot inni, lerészegedni. Bugyogós korsó, melynek szűk szája van. Csörgő korsó, melynek öblében a gerencsér kis agyag golyócskákat égetett ki. Fűles korsó. Úgy áll, mint a fűles korsó, azaz kezei csipeire téve. Szoros nyaku, széles száju korsó. Vásznon korsó, hitvány agyagból készített korsó, melynek rovátkos fölszine némileg a goromba vászonhoz hasonló. Öntöző korsó. Kő korsó. Ezüst korsó. Az ezüst korsónak cserepe is jó. (Km.). Kis korsó, nagy korsó, szívemet vidító, ruhám rongyosító. (Km.). Üres, teli korsó. Szomjas embernek kevés vigasztalás az üres korsó. (Km.). Általán a magyar köznépek rendes ivóedénye, innen mondja a népdal : *Túl a Tiszán iszik magyar korsóból.* A korsónak részei : száj, nyak, csöcs, öböl, fenék. *A korsó száját nyalogatni. A korsó nyakát ütelgetni, szorongatni. Letekinteni a korsó fenekére.* Határozatlan mértéket is jelent. *Meginni egy korsó bort. Jól állik szomjas emberhez a korsó bor.* (Km.). Gyöke, mint érintők, a körös alakot jelentő *kor*, mely átvetve megvan a német *Krug*, a francia *cruche* és latin *urceus* szókban.*

KORSÓALAKÚ, (korsó-alakú) ösz. mn. Más-kép : *kancsó- v. bögrealakú.* A növénytanban olyan hasas, belül üreges, tetején nyílt szerv, melynek a hasa fölött s nyílása alatt elszűkülő nyaka van, mint pl. a rózsza csészéje ; latinul : *urceolatum.* (Gönczy Pál).

KORSÓCSÉCS, (korsó-csöcs) ösz. fn. Némely, különösen vászonkorsóknak csechhez hasonló ajaka.

KORSÓCSKA, (kor-os-ócs-ka) fn. tt. *korsócskát.* Kis korsó.

KORSÓDAD, (kor-os-ó-dad) mn. tt. *korsódadot.* L. **KORSÓALAKÚ.**

KORSÓFÉDEL, (korsó-fédél) ösz. fn. A tágas száju korsóra alkalmazott fedél fából, cinből, vagy ha ezüst, arany a korsó, tehát ezüsből, aranyból.

KORSÓFÜL, (korsó-fül) ösz. fn. Némely öblös száju korsók fogatyúja, mely a nyakhoz alkalmazva mintegy fület képez. *Megfogni a korsófület. Eltörött a korsó füle.*

KORSÓKA, (kor-os-ó-ka) fn. tt. *korsókat.* 1) Kis korsó. 2) Az öthimesek seregéből és kétanyások rendéből való növény ; szára hengerded, rovátkos, igen ágas ; töve ostorindás ; levelei szárnyasak, levélkéi tojásdad hosszúdadok, fűrészesek ; mindkét galléra soklevelű, szárnyasan hasogatott, ernyője kurta kocsanuyu ; virága fejtér ; áradásos helyeken, mocsárok és patakokban terem ; latinul : *berula.* (Gönczy Pál. Diószeginél : *szárvadali bolonyik.* (*Sium angustifolium.*)

KORSÓKEFE, (korsó-kefe) ösz. fn. Kefe, mely-lyel a korsó öblét, belsejét a ráülepedett moesoktól megtisztogatják.

KORSÓNYAK, (korsó-nyak) ösz. fn. A korsónak felső sudarasabb része, mely az alsó és vastagabb öbölhöz képest nyak gyanánt tekinthető. *Rövid, zömök, karcsu, hosszú korsónyak.*

KORSÓS, (1), (kor-os-ó-s) mn. tt. *korsós-t v. —at, tb. —ak.* Korsóval ellátott, korsóval megrakott. *Korsós polcz. Korsós szekér.*

KORSÓS, (2), (kor-os-ó-s) fn. tt. *korsós-t, tb. —ok.* Baranyában am. fazekas, mintha oda mutatna, hogy a borral gazdag Baranyában a göröncserek több korsót, mint fazekat készítettek volna eredetileg.

KORSÓSZÁJ, (korsó-szaj) ösz. fn. A vastag nyaku korsónak öblös nyílása, mely mintegy tátongó szájhoz hasonló. V. ö. **KORSÓCSÉCS.**

KORSZAK, (kor-szak) ösz. fn. Az időből, mint valamely egésszél korszakaszott kisebb vagy nagyobb rész, bizonyos kezdetponttól egy más zárpontig számítva, tekintettel azon eseményekre, melyek azalatt egymás után következtek vagy következnek. Ezen osztályozásnak különösen a történetírásban van helye ; alapjául különböző okok szolgálhatnak, de minden esetre oly tünemények, melyek mintegy öszve-függésben levén, magukban némi egészet képeznek, pl. a magyar nemzet történetében az *Árpádok*, a *vegyes házakbeli királyok* korszaka, s ebben ismét kisebb korszakot képez az *Anjouk* uralkodása stb. A világ történetében a babyloni, a persa, a görög, a római birodalom korszaka. A népvándorlások, hitújítás korszaka stb.

KÓRSZAK, (kór-szak) ösz. fn. Azon változatok, illetőleg fokozatok, melyeken valamely betegség eredetétől fogva bevégezteig általmegy. Minden kórszakknak megvannak saját kórjelei.

KÓRSZÉK, (kór-szék) ösz. fn. 1) Kényelmes ülésel kínálkozó korszék, szelleyeszk, a betegek számára. V. ö. **KÓRÁGY.** 2) Átv. ért. az emberi testben azon hely, hol mintegy góczban vagy fészekben rejlik az illető betegség eredete, ingere és tápszere.

KORSZELLEME, (kor-szellem) ösz. fn. Azon irány, mely szerént bizonyos korszakban az emberi nem, vagy egyes nemzet általán vénc, gondolkozását, vágyait, törekvéseit intézi, mely mintegy alapját és indokait rejti magában azon tüneményeknek, melyek az emberi ész és akarat működéseiből így és nem másképp folynak ki. *Vallásossági, vakbuzgósági, hitújítási korszelleme. Lovagias, harczias, tudományos korszelleme. Forradalmi korszelleme. A korszellemmel egyező vagy ellenkező intézmények.* V. ö. **KOR**, (2).

KÓRSZELLEME, (kór-szellem) ösz. fn. A korszelleme nek gúnys ellentéte, mennyiben a kornak gondolkozása, vágyai és törekvései ferde irányt vesznek, s a társadalomnak nem megújulását és javulását, hanem romlását és vesztét eszközlik. V. ö. **KORSZELLEME.**

KORSZERŰ, **KORSZERŰ**, (kor-szerű) ösz. mn. Ami az illető korhoz van alkalmazva, ami a kor ki-

vánalmaival egyező. *Korszerű intézkedések. Korszerű tudományos előadás vagy tudományos mű.*

KORSZERÜEN, KORSZERÜEN, (kor-szerüen) ösz. ih. Korszerű módon.

KORSZERÜLEG, (kor-szerüleg) l. **KORSZERÜEN.**

KORSZERÜSÉG, KORSZERÜSÉG, (kor-szerüség) ösz. fn. Korszerű tulajdonság.

KORSZERÜTLEN, (kor-szerütlen) ösz. mn. Ami a korhoz nincs alkalmazva, a kor kívánalmához nem illő. *Korszerütlen cselekedetek, izgatások. A nemzetiségek elnyomását pártolni, korszerütlen beszéd vagy cselekedet.* Határozóként am. korszerütlenül.

KORSZERÜTLENSÉG, (kor-szerütlenség) ösz. fn. Állapot vagy minőség, midőn valami korszerütlen.

KÓRSZOPA, (kór-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben kórok fekszenek, és gyógyíttatnak. Különösen valamely intézetben a végre kitézött szoba vagy terem, hogy az illető intézet tagjai, ha megbetegsznek, benne ápolást leljenek. *Kolostori, árvaházi kórszoba.* (Infirmeria).

KORSZOVÁT v. **KORCZOVÁT,** fn. tt. *korszovát-ot,* harm. szr. —*ja.* Ezen szó Molnár A. szótárában fordul elő, *semicinctorium* értelmezéssel, melyet úgy jegyzett fel, mint a nép szájából hallotta volt, t. i. elrontott alakban, mert törzse a ruhapártázatot jelentő *korcz,* ebből lett *korczol,* *korczolás,* *korczolat,* melyből némi eltérés által támadt *korczovát,* mint *porgolat* helyett *porgolát,* *korlat* helyett *korlát* stb. Még inkább el van ferditve a szintén Monár Albertnél följegyzett *korszovagy.* A debreczeni fűvész-könyv szerint *korszovát* jelenti a magnak azon borítékját vagy köpenyét, a mely éréskor néha leválik, s mely néha nem is borítja be egészen a magot. Ez sem egyéb, mint *korczolat,* vagyis pártázat. Ez néha húsos, pl. a keeskerágóban, néha száraz, pl. a mályvában.

KÓRSZÖVEVÉNY, (kór-szövevény) ösz. fn. Ugyanazon beteg testben egyszerre uralkodó, s öszvebonyolodott kórok állapota.

KÓRSZÚNY, (kór-szúny) ösz. fn. Álomkórság, vagyis betegségi állapot, midőn valaki folytonos álomra vagy szűnyadásra hajlandó.

KÓRSZÜNET, (kór-szünet) ösz. fn. A kórszak folytában bizonyos időköz, mely alatt a betegség mintegy kiáll és megszűnik, pl. némely lázakban, tébolyodásban stb.

KÓRTÁMASZTÓ, (kór-támasztó) ösz. mn. Ami az egészséges testben kórt, betegséget idéz elő. *Kórtámasztó időjárás, eledelek.*

KORTAN, (kor-tan) l. **KORTUDOMÁNY.**

KÓRTAN, (kór-tan) ösz. fn. A betegség különféle nemének ismertetését, és azok gyógyítási módját tárgyaló tan. L. **KÓRTUDOMÁNY.**

KORTÁNY, fn. tt. *kortány-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* Bombákat bányó rövid zömök ágyú. Úgy látszik, törzsöke ugyanaz, mi a magyar

kurta (kurtány), latin *curtus,* német *kurz,* szláv *krátki* szóké. V. ö. **KURTA.**

KORTÁRS, (kor-társ) ösz. fn. Így nevezetnek, kik azonegy időkorban, időszakban élnek, ha különben életkorra nem hasonlók is. (Coaevus). Ezekből különböznek az *egykorúak* (coactanci).

KORTÉVESZTÉS, (kor-tévesztés) ösz. fn. Szoros ért. valamely eseménynek vagy dolognak oly időszakba tevése, melyben nem létezett, vagy nem is létezhetett, mely ha igen szembeötlő, a neveltségbe megy által, pl. ha a képiró Pompejus, de csak Hunyady táborában is dohányzó vagy szivarozó katonákat festene, és pörkölt burgonyával rakott bográcsokat rajzolna előjük. A szélesebb ért. vett kortévesztés a kortan nem tudásából származik. (Anachronismus). V. ö. **KORELLENISÉG.**

KÓRTÖRTÉNET, (kór-történet) ösz. fn. Valamely kór eredetének, lefolyásának, gyógyításának, s az ezen időszak alatti tünceményeknek egész tartalma vagy leírása. *Valamely delejes, holdkóros embernek kórtörténetét elbeszélni, följegyezni.*

KORTUDOMÁNY, (kor-tudomány) ösz. fn. Széles ért. rendszeres felosztása azon egész időnek, melytől fogva a világ vagy legalább az emberi nem létezik, pontos kijelölésével azon korszakok kezdetének és lejárásának, melyek az emberi nem történetében főbb szerepeket játszottak. Ez általános kortudomány. Szorosb ért. egyes korszakok eseményeinek századok és évek, vagy épen hónapok és napok szerinti meghatározása. *Egyházi kortudomány. Magyarország történetének kortudománya* stb. (Chronologia).

KORTUDOMÁNY, (kór-tudomány) ösz. fn. Ismeretek az emberi betegségekről, azok nemeiről, eredetéről, változatairól, tünceményeiről, gyógyításáról, tudományos rendszerbe foglalva, és előadva. (Pathologia).

KORTUDÓS, (kor-tudós) ösz. fn. Tudós, ki különös feladatául tűzte ki, az emberi nemzet történeteinek időpontjait azon sorban, amint egymás után következtek, meghatározni és kijelölni. Szélesb ért. ki a történeti adatokat azon időpontokkal együtt előadni képes, melyekben történtek, pl. ez vagy azon esemény melyik században és évben fordult elő a világ teremtésétől vagy Krisztus születésétől fogva stb. (Chronologus).

KÓRTUDÓS, (kór-tudós) ösz. fn. A kortudományban jártas személy. (Pathologus). V. ö. **KÓRTUDOMÁNY.**

KÓRTUDÓSÍTÁS, (kór-tudósítás) ösz. fn. Orvosi jelentés, melynél fogva valamely betegnek állapota közhírré tétetik, mi különösen nevezetesebb emberek vagy főrangú személyek betegsége felől szokott adatni.

KÓRTÜNET, (kór-tünet) ösz. fn. Tünet vagy ismertető jel, mely által valamely betegség állapota és minemősége kitünik.

KORTY, hangutánzó fn. tt. *korty-ot*, harm. szr. —a. Azon hang, melyet iváskor a torkon lenyomuló ital, és kinyomakodó levegő összeütközése képez, s mely lélekzethuzáskor hallatszik; tehát minél tovább képes valaki ivás alatt visszatartani lélekzetét, annál nagyobb a korty, valamint maga az ital mennyisége, mely ezen idő alatt lemegy, és ez szintén kortynak nevezetik. Innen a kevés italtól, melyet valaki egy szusszal leszalaszt, azt mondják: *Nem is kortyant v. kottyant. Egy korty vizet vagy bort inni*, am. egy adagot. *Ez csak száraz korty volt*, am. oly kevés, hogy a torok sem lett tőle nedves.

„Ha pajtás látogat,
Kapom a kulacsát,
Egymásra köszöntjük,
Kortyait hörpentjük.“ Vitkovics.

Átv. ért. száraz korty-nak mondanak oly ígéretet, mely csak kecsegtet, de nem teljesítetik. *Bezeg nyeltük a száraz kortyot, de nem zabáltunk meg tőle.* Rokonai: az orrhagos *forty, horthy* és *szorty*.

KORTYAN, (korty-an) önh. m. *kortyan-t*. Korty hangot ad az italt leeresztő torok. *Oly kevés, hogy nem is kortyan* (tőle a torok). Máskép: *kottyan*.

KORTYÁNDI, (korty-an-di) fn. tt. *kortyándi-t*, tb. —ak. Tréfás gúnyneve az iszákos embernek.

KORTYANT, (korty-an-t) áth., melyből szenvedő ige nem alakul, m. *kortyant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valamit úgy nyel le, hogy kortyanjon. *Egyet, kettőt, nagyot kortyantani*.

KORTYANTÁS, (korty-an-t-ás) fn. tt. *kortyantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az italnak kortyhangoztatással történő lenyelése, valamint azon ital mennyiség is, mely egy kortyital lecsúszik. *Csak egy kortyantás volt neki*.

KORTYOG, (korty-og) önh. és gyak. m. *kortyog-tam*, —tél, —ott. Mondják 1) a torokról, midőn ivásközben *korty korty* hangot ad; 2) az éhgyomor-ról, midőn üregében hasonló tompa hangon forog a szél, szokottabban: *korog*. *Azt gondolja magában, béka kortyog gyomrában*. Népd.

KORTYOGÁS, (korty-og-ás) fn. tt. *kortyogás-t*, tb. —ok. Több, korty hangnak hallatása.

KORTYOGAT, (korty-og-at) áth. m. *kortyogat-tam*, —tél, —ott. A torkot vízzel vagy más folyadékkal kortyogva öblögeti, másképen: *gurgulyáz* (gargarizat. Mándy Péter).

KORTYOGATÁS, (korty-og-at-ás) fn. tt. *kortyogatás-t*, tb. —ok. A toroknak vízzel vagy más folyadékkal öblögetése, gurgulyázás.

KORTYOL, (korty-ol) áth. m. *kortyol-t*. Kortyokat hallatva iszik valamit. *Vizet, bort, sert, pálinkát kortyolni*. *Elkortyolta pénzét, esztét*.

KORTYOLÁS, (korty-ol-ás) fn. tt. *kortyolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kortyolva ivás.

KORTYONKÉNT, (korty-on-ként) ih. Nem egy húzomban, hanem egy-egy kortyot nyelve. *Kortyonként kiitta az egész korsó bort*.

KORTYOS, (korty-os) mn. tt. *kortyos-t v. —at*, tb. —ak. Tréfásan szólva am. iszákos, részeseg, pityókos, kortyándi.

KORTYOSODIK, (korty-os-od-ik) k. m. *kortyosodtam*, —tél, —ott. Tréfásan szólva am. részegedik, kortyogósodik.

KORTYOZ, (korty-oz) áth. m. *kortyoz-tam*, —tél, —ott. L. **KORTYOL**.

KORTYOZÁS, (korty-oz-ás) l. **KORTYOLÁS**.

KORTYPÁLINKA, (korty-pálinka) ösz. fn. Egy hörpéntésnyi, egy hajtásra való, egy kupicza pálinka. *Reggelenként egy korty pálinkát meginni*.

KÓRÚL, (kór-úl) önh. m. *kórul-t*. Kór állapotba esik, betegül. „Mikoron azért ez megkórult vóna.“ Tihanyi cod. 12. l.

KORUMLYA, falu Ung m.; helyr. *Korumlyára*, —n, —ról.

KÓRVÁLTOZÁS, (kór-változás) ösz. fn. Változás, midőn valamely betegség előbbi jelleméből kivetkezve más neműre megyen által.

KÓRVÉSZ, (kór-vész) ösz. fn. Ragályos dögvész.

KORVÉTA, (a francia *corvette* szótól, régen: *corbette*, mely ismét a latin *corbis* szóból ered) fn. tt. *korvétát*. Kenessey Albert hajózási műszótárában magyarul: *iramhajó*, mely szerente könnyebb fajta, rendszeren igen sebes járásu három árboczos hadi hajó, melynek egy álgysora van, s abban körülbelül 20 álgú. A korvéta feladata táborozáskor parancsokat széthordani, a partvédeket és kikötőket kikémleni, el is zárni (blockiren), végre kereskedelmi hajókat védeni, a tábornál védelme alatt elkísérni.

KORVISZONY, (kor-viszony) ösz. fn. Viszony, melyet a kor hozott vagy hoz magával. V. ö. **KORKIVÁNAT**, **KORSZELLEM**.

KORZ, fn. tt. *korz-ot*. Korzika lakosa. V. ö. **KORZIKA**.

KORZIKA, fn. tt. *Korzikát*. Franciaországhoz tartozó sziget a középtengeren, melynek Ajaccio városában született Bonaparte Napoleon.

KORZIKAI, (korzika-i) mn. tt. *korzikai-t*, tb. —ak. Korzikából való, arra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Korzikai olaszok*. *Korzikai tengerpart*.

KORZUL, (korz-ul) ih. Korz tájdivatos nyelven.

KOS, fn. tt. *kos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A juhféle állatfajnak himje v. kanja, ép, heréletlen állapotban. *Hosszú tekergős szarvu magyar kos*. *Rövid szarvu spanyol kos*. *Tokló kos*, am. egy éves. *Hágó kosok*. Ha kiberélik: *úrú v. berbécs*; azonban Kassai József szerint a székelyeknél a kos neve általán: *berbécs*. Átv. ért. a nap útján azon csillagzati jegy, melybe, mint mondani szokás, a nap tavaszelő 21-én lép. Szintén átv. ért. vastag, és megvasalt, nehéz suly töke, melyet kétágu állvány közé alkalmazva, mint ezölöpverő eszközt szokás használni. *Kossal leverní a hidlábakat*. A régi világban voltak úgynevezett *faltörő kosok* is, mint ostromi eszközök. Erede-

tét tekintve talán am. *kanos*, a székelyeknél : *ka-mos*, arab nyelven : *kabs*, am. bak. (Beregszászi). Egyébiránt, *kos'* törökül *kocs*, persául *kucs* v. *khucs*; mongolul *kucsa*, csagataj nyelven *kocskar* (Abuska). Hogy *kos* a tulajdonnevekben rendszeren ma is hosszú ó-val áll : *Kós*, ez azt mutatja, hogy azon ó más hangokból is van összehúzza.

—KOS, összetett gyakorlatos képző, melynek egyes részei is : *k* v. *g* (og) és *os* gyakorlatos jelentésűek : *futkos*, másképen, *k* nélkül : *futos*, *k*-val pedig *futkároz* is.

KÓSA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kósa-ra*, —*n*, —*ról*.

KOSÁR, (kos-ár) fn. tt. *kosarat*, harm. szr. —*a*. Eredetileg *kosar*, a *kos*, azaz *kas* szóból megnyújtva, mert itt az *ar* nem egyéb, mint fokonként kifejtett toldalékhang : *kos*, *kosa*, *kosar* v. *kosaly*; s az előbbiből azután *kosornya*, az utóbbiból *kosalya* v. *kosolya* lett. Vesszőből, kákából, szalmából stb. font v. kötött edény, mely kisebb-nagyobbféle, de alakjára nézve rendszerént gömbölyű, vagy körded, vagy tojásdad szokott lenni. A kerekdedség fogalma a görbe hajlást jelentő *k*, és a gömbölyű *o* hang által jellemeztetik, valamint a latin *cophinus*, *corbis*, a német *Korb*, a magyar *korba*, *kosolya* szókban is. V. ö. KAS. Használata szerint a kosár különféle melléneveket kap, mint : *kenyérkosár*, *szakasztókosár*, melybe a megkelt kenyértésztát kiszakasztva beleteszik; *tyúkkosár*, melyben tyúkok tojnak, költenek; *galambkosár*, mely fölfelé tölcésér alakú; *karkosár*, *kötőkosár*; *kézikosár*; *ruhakosár* stb. *Hires eperre nem kell kosárral menni*. (Km.). Némely vidéken, nevezetesen Mátyusföldén, Abaújban, a székelyeknél stb. jelent vesszőből vagy nádból font kerítést, mely közé a juhokat elletés idején zárni szokták a szabad ég alatt, *juhkosár*, *ellető*, Dunán túl *sellencz*. Kriza J. szerint a székelyeknél ugyanabba nemcsak juhok, hanem más nyájak is, ú. m. makkoló sertések, erdőn vagy mezőn, éjjeli szállásra berekeszhetnek. Átv. ért. tagadó válasz, melyet a házasságra megkért nő, az illető kérőnek ad. *Kosarat adni*, *kapni*, *nyerni*. *Kosarat nyert aki kérte*. *Halápy és Hajmásy*. (Kisf. S.). Innen széles ért. akármiféle kérelemnek vagy ajánlatnak visszavetése, pl. ha valaki a kínált ételt el nem fogadja. *Tessék ebből az ételből, de kérem ne adjon kosarat*.

KOSARACSKA, (kos-ár-acs-ka) fn. tt. *kosaracs-kát*. L. KOSÁRKA.

KOSARAS, (kos-ar-as) mn. tt. *kosaras-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kosárral ellátott, kosarat hordó, áruló. *Kosaras leányok gombát szedni mennek*. *Kosaras tótok*, kik kosarakat árulnak. Így nevezik néhutt azon vendéglőből élőket, kiknek az ételöket kosarakban hordják haza.

KOSARAZ, (kos-ar-az) áth. m. *kosaraz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Kosárban hordogat valamit. *Földet, ganajt kosarazni*. 2) A szabad ég alatt tanyázó vagy

ellő juhokat, vagy disznónyáját úgynevezett kosárral bekeríti. V. ö. KOSÁR.

KOSARAZÁS, (kos-ar-az-ás) fn. tt. *kosarazás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit kosaraznak.

KOSÁRBÖLCSŐ, (kosár-bölcső) ösz. fn. Hosszszukás, tojásdad kosárnemű, melyet gyermekbölcsőül használnak.

KOSÁRCSIGA, (kosár-csiga) ösz. fn. Némely csigafajok tekenője, mely némileg, kivált rovátkos-sága miatt hasonló a kosárhoz. (Mactra).

KOSÁRFONÓ, (kosár-fonó) ösz. fn. Kézműves, ki különféle szálás növényekből, különösen vesszőből, kéregből, szalmából kosarakat készít. Magyarosabban : *kosárkötő*.

KOSÁRFÜL, (kosár-fül) ösz. fn. Némely kosarak két oldalán levő, s fülhöz némileg hasonló fogatyú.

KOSÁRHÁZA, falu Vas m.; helyr. —*ház-ra*, —*n*, —*ról*.

KOSÁRÍV, (kosár-ív) ösz. fn. Fogatyú, mely a kosárnak egyik oldaláról a másikra ívalakban áthalajlik, pl. az úgynevezett karkosarakon, melyeket karra lehet fűzni.

KOSÁRKA, (kos-ár-ka) kicsinyező fn. tt. *kosárkát*. Kisebbféle kosár, pl. a kötő nők gombolyagos kosara. *Gyümölcsös, epres kosárka*. *Egy kosárka almát vittem áruba, s feltakarva szépen, ültem kapuba*. (A falusi kis leány Pesten).

KOSÁRKÖTŐ, (kosár-kötő) ösz. fn. Közönségesen am. kosárfonó. Szoros ért. ki szakasztó kosarakat s ilyfélét készít, mert ezekben az összesodrott szalmát vesszővel kötetetik öszve; ily kosarakról mondjuk különösen, hogy *kötik*, nem pedig, hogy *fonják*.

KOSARÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kosarócza-ra*, —*on*, —*ról*.

KOSBA, (v. Miklósvár) pusztá Tolna m.; helyr. *Kosba-ra*, —*n*, —*ról*.

KOSBÁRÁNY, (kos-bárány) ösz. fn. A juh-nemű állat him fia, különböztetésül a *jerke*- vagy *nösténybáránytól*.

KOSBOR, (kos-bor) ösz. fn. Az anyahímesek seregébe tartozó, nagy nemzetségű növénynem; bokrétája öt szirma a magzat felett; két szirma fölül boltosan egymáshoz hajlik; pilis-ajaka tövéből egy hátranyuló sarkantyúval; nemző részei a pilis felső ajkára nőttek. Hellen neve *orchis* am. himállat töke, mely nevét kétség kívül onnan vette, mert ezen növény legtöbb fajai golyós gyökerűek, és sima mezelenek. A magyar nyelvben is a *bor* gyök egyik jelentése gömbölyű, pl. a *bors* *borsó*, *borít*, *borongat* származékokban; innen *kos-bor* lehetett am. *kos-tök*, *kos-heré*, mely értelmezés a hellen *orchis*-sal is egyezik, innen másképen, legalább egyik fajának (agárkosbornak) a neve : *agármony*. E szót nem az újabb tudós fűvészek alkották, hanem maga a nép, mert már Molnár A. szótára ezen értelemben említi. Egyébiránt Diószegi megjegyzése szerint ezen növényfaj-

kat véringerlőknek tartják, honnan azt vélhetnők, hogy itt a szeszes (ingerlő) italt jelentő *bor* a második alkatrészt, s annyit tenne, mint *kost* (hím állatot) nemzésre ingerlő; ahonnan Kassai József szerint is másképp: *nőszőfű*. Számos fajai vannak, pl. golyós gyökerűek: *kétlevelű, illatozó, fonák, tornyos, palaczká, agár, füles, sömörős, tarlca, vitéz, kesely, pillangós kosbor* stb.; tenyeres gyökerűek: *bördős, bodza, foltos, jószagu kosbor* stb.

KOSBORGYÖKÉR, (kos-bor-gyökér) ösz. fn. A kosbor nevű növénynek gyökere, mely legtöbb fajokban a hímállat heréjéhez hasonló gömbölyűségű, némelyekben *tenyeres*, az úgynevezett fehér kosborban pedig *rojtos*.

KOSBÓR, (kos-bőr) ösz. fn. A kos nevű hímállat bőre.

KOSD, falu Nógrád m.; helyr. *Kosd-ra*, —on, —ról.

KOSDA, (kos-da, azaz kos-di = kicsi kos); fn. tt. *kosdát*. Kriza J. szerint a székelyeknél több éves (néhutt egy éves) berbécs neve. Megjegyzendő, hogy a székelyeknél berbécs am. Magyarországon kos. V. ö. KOS.

KOSEPER, (kos-eper) ösz. fn. Nagy szemű kerti eper. Székely szó.

KOSFEJ, (kos-fej) ösz. fn. 1) Kos nevű hímállat feje. 2) Átv. ért. a kos fejéhez hasonló fej, kivált némely lovknál. 3) Képes kifejezéssel igen kemény homloku fej, milyen a kosoké, melyek tolakodás közben fejeikkel erősen döngetik egymást.

KOSFEJŰ, (kos-fejű) ösz. mn. 1) Mondják lóról, vizsláról melyeknek feje némileg a koséhoz hasonló. Néhutt: *kosorrú*. 2) Kemény homlokú. V. ö. KOSFFJ.

KOSGYÁN, falu Bihar m.; helyr. *Kosgyán-ba*, —ban, —ból.

KÓSI, fn. tt. *kósit*. L. KASUKA.

KOSJEL, (kos-jel) ösz. fn. Égtani ért. az úgynevezett barkör vagyis napútnak egyik csillagzata, melynek vonala az illető kör tizenketted részét teszi, s melybe a nap tavaszéle huszonegyedikén lép. Így neveztetnek a kalendáriumokban elé-eléforduló képecskék is, melyek *kost* ábrázolnak. *Kosjelben született*, tréfásan am. buja természetű férfi.

KOSKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Koskócz-ra*, —on, —ról.

KOSLÁR, (kos-l-ár) mn. tt. *koslár-t*, tb. —ok. Törzsöke az elavult *koslik* (koslat) am. kos módjára nőstény után járó, koslató, folyár, bakzó.

KOSLÁRD, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Koslárd-ra*, —on, —ról.

KOSLAT, (kos-l-at) önh. m. *koslat-tam*, —tál, —ott. Mint önható eredetileg *koslad*, mint *viszket* igazán *viszket*, *reszket* helyesen *reszket* stb. 1) Kos módjára ló, fut, szaladgál a nőstény után. Mondják különösen a kankutyákról, s megvetőleg a buja, nőhajbászó férfiakról. *Koslatnak*, *mint a kankutyák*. 2) Szélesb ért. ezél és irány nélkül futkos, szaladgál.

Csak alsóbb írásmódban, vagy indulatot festő beszédben van helye.

KOSLATAG, (kos-l-at-ag) mn. tt. *koslatag-ot*. Átv. ért. nemi ösztöntől gerjedező kos módjára futosó, nőstényeket hajbászó, bujaságra hajlandó.

KOSLATÁS, (kos-l-at-ás) fn. tt. *koslatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A hímállatnak futkosása, hogy nemi ösztönét és ingereit kielégítse. 2) Szélesb ért. ezél és irány nélküli ide-oda csatangolás, szaladgálás, csavargás.

KOSLATÓ, (kos-l-at-ó) mn. tt. *koslató-t*. 1) Hímállatokról, különösen ebekről, macskákról, s megvetőleg férfiakról mondják, midőn a nemi ösztön kielégítése végett futkosnak. *Koslató ebek*. 2) Szélesb ért. futkosó, csavargó, csatangoló. V. ö. KOSLAT.

KOSOG, (kos-og) fn. tt. *kosogot*. Téli, (kos-)báránnyóból készült felső öltöny, melynek a szőre kívül van. Székely szó. (Szabó Elek). Néhutt: *kosók* v. *kozsoók*, Gyarmathi Sámuel szerint: guba. Egyezik vele a szintén ködmönt jelentő tót *kozsuch*. Kállay gyűjteménye szerint, ha a szőre belül van: ködmön; innen úgy is vélekedhetni, hogy a kifordított szőrűben olyan külsejű levén aki azt viseli, mint a kos, ezért lett annak 'kosog' v. 'kosók' neve.

KOSÓK, (kos-ók), l. KOSOG.

KOSOKÁNY, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Kosokány-ba*, —ban, —ból.

KOSOL, (kos-ol) áth. m. *kosol-t*. Kos nevű húzó sulyokkal lever valamit. *Hidlabakat kosolni*. Önh. értelemben gyermekjáték s am. kosok módjára homlokával türköldözik. *Gyerünk kosolni*.

KOSOLYA, (kos-oly-a) fn. tt. *kosolyát*. Némely tájakon am. kosár. Másutt jelent kosáralaku mezei bölcsőt, melybe a mezőn dolgozó anyák kisdedeiket fektetik, s levert karókra, vagy fák ágaira kötve látgatják; bellőke.

KOSORNYA, l. KASORNYA. Kriza J. szerint *kasornya* névvel nevezik a székelyek nemcsak az élelemhordozó, hanem a virág- s gyümölestartó, harisnyakötő, s bármely másféle kisebbszerű kasokat is.

KOSORRÚ, (kos-orru) l. KOSFEJŰ 1).

KÓSPALLAG, falu Hont m.; helyr. *Kóspallag-ra*, —on, —ról.

KOSSÓ, székelyes tájejtés, *korsó* helyett, mint: *bossó*, e helyett *borsó*.

KOSSOVA, falu Krassó m.; helyr. *Kossovára*, —n, —ról.

KOSSOVICZA, falu Krassó m.; helyr. *Kossoviczára*, —n, —ról.

KOSSÚTH, falu Thuróc m.; helyr. *Kossúth-ra*, —on, —ról.

KÓST, l. KOSZT és v. ö. KÓSTOL.

KÓSTA, mn. és fn. tt. *kóstát*. Eléfordul e szó Pázmán Péter Kalauzában, mint a prédikátorok gúnyneve. A Tisza vidékén mai nap is hallható. Tudomás szerént a magyar népnyelvben, a *Kós* és *Kósa* családneveken kívül egyik hangrokona a Dunán túl di-

vatozó *kósternyál*, azaz tekereg, csavarog, mely ismét röviden a *kószál* igével áll hang- és fogalmi rokon-ságban. E szerint *kósta* alatt kószáló értetnék. Azonban figyelmet érdemel, hogy Molnár Albertnél *kóst*, am. a mai *koszt*, e szerint 'kósta' annyit jelentene, mint a mai divatozó 'kosztos'; így hívják nagyobb iskolák helyein a tanuló ifjakat és deákokat a szállítás és élelmet adó polgárok.

KOSTEJ, falu Krassó m.; helyr. *Kostej-ba*, —ban, —ból.

KÓSTERNYÁL, Dunán túli tájige, m. *kósternyál-t*. Csavarog, tekereg, különösen esténként ki-maradoz. Ez utolsó határozottabb értelménél fogva rokon a *koslat* igével, mennyiben a nemi koslatásnak a sötétség kedvezőbb. Egyébiránt ezen ige alaki tekintetben azon szók közé tartozik, melyeket a nép-szokás eredeti formájokból kivetkőztetett, minél fogva elemeiket csak gyánítólag lehet találgatni. Annyi igaz, hogy törzsoke *kósternya*, melynek *nya* képzője sok szavainknak némi gúnysos vagy megvető értelmet ad, mint : *devernya*, *tivornya*, *susnya*, *rusnya*, *csúnya*, *finnya*, *satnya*, *gúnya*, *kunya*, *véznya*. A *ter* egy a helyet jelentő *tér* szóval, melyből *térül* am. távozik, elmegy. És így *kósternyál*, röviden *kósternyál* annyit volna, mint *kos* módjára távolog, járkel. Vagy változattal *kószternyál*, mint Győr vidékén mondják is, mely alakban megegyezik a *kóssa*, *kószál* rokon gyökű és értelmű szókkal.

KÓSTOL, (kóst-ol) áth. m. *kóstol-t*. Egy a latin *gusto*, német *koszen*, szláv *kostuvat* igékkel; a szan-szkritban *ghasz* am. eszik, rág; s magyar fogalmi és közel hangrokona *kóst* névszóban található fel, mely Molnár Albertnél, és Szabó Dávidnál am. a mai *koszt*. Valamely emni vagy inni valót a végre vesz szájába vagy nyelvére, hogy ízét megtudja, tisztán magyarul : *izel*. *Borokat*, *gyümölcsöket kóstolni*. *A szakács kóstolja az ételt, ha jó-e? Kóstold csak, beh édes*. Szélesb ért. az íznek megtudása végett az ételből egyikét harapást, vagy az italból egy-két kortyot nyel. Tréfásan néha annyit is tesz, mint igazán eszik-iszik. Átv. ért. mondják oly állapotról, melyet valaki próbál. *Kóstoltam én a katona életet, tudom milyen*.

„Ha asszony nem volnék, vagy férfi nem volna,
Édes boldogságom ürmöt nem kóstolna.“

Csokonai, Dorottya.

KÓSTOLÁS, (kóst-ol-ás) fn. tt. *kóstolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Izlelése valamely ételnek vagy italnak. *Kenyérkóstolás*, *borkóstolás*.

KÓSTOLATLAN, (kóst-ol-at-lan) mn. tt. *kóstolatlan-t*, tb. —ok. Amit valaki nem kóstolt. *A kóstolatlan ételről a szakács sem tudja, milyen*. Határozó-ként am. kóstolatlanul.

KÓSTOLATLANUL, (kóst-ol-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy megkóstolta volna valaki. *Kóstolatlanul feladni az ételket*. *Kóstolatlanul nem szokás borokat vásárolni*. *A feludott ételt kóstolatlanul hagyni*.

KÓSTOLGAT, (kóst-ol-g-at) áth. és gyakor. m. *kóstolgat-tam*, —tál, —ott, par. *kóstolgass*. Gyakran, vagy többször kóstol valamit, vagy nem eszik iszik igazán, hanem ebből is abból is egy keveset. *A jó borocskát szereti kóstolgatni*. *A különféle termésű borokat megkóstolgatni*. *Ne kóstolgasd, hanem igyál*. V. ö. KÓSTOL.

KÓSTOLGATÁS, (kóst-ol-g-at-ás) fn. tt. *kóstolgatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kóstolgat.

KÓSTOLÓ, (kóst-ol-ó) fn. tt. *kóstoló-t*. 1) Személy, ki valamit a végre kóstol, hogy íze felől bizonyos czélból tudomást szerezzen, pl. ki borokat akar vásárolni. 2) Így nevezetik azon adag étel vagy ital, melyet valaki a véget vesz magához, hogy az egésznek ízéről ítélhessen. *Kóstolól minden hordóból színi néhány kortyra valót*. *Tessék ez almát elvinni kóstolól*.

KOSTÖK, (kos-tök) ősz. fn. Tulajdon ért. a *kos* nevű állatnak töke vagyis heréje. Átv. ért. a *kos* tökének zacskójából készített erszény, melyben különösen dohányt tartanak. *Tányéros kostök*, melynek széles szája, és kihajló lebentyűi vannak. *Sallangos kostök*. *Hímzett*, *tulipános tányéru kostök*. *Zsíros kostök*. *Meglőnni dohánynyal a kostöket*.

KOSTYÁN, falu Turóc m.; helyr. *Kostyán-ba*, —ban, —ból.

KOSUTH, falu Pozsony m.; helyr. *Kosuth-ra*, —on, —ról.

KOSZ, (1), fn. tt. *kosz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szélesb ért. az állati vagy növényi test romlott nedveiből keletkező, s a bőrt, illetőleg kérget meg-lépő porhanyós hártya. Szoros ért. az állatok saját-nemű bőrbetegsége, részint tisztátalanságból, részint a nedvek romlásából eredő, mely porhanyós hártya formájában a bőrt befödi, s rendszeren fehéres színű. Különbözik a rühtől, hogy ez vörös foltokban mutatkozik, viszketegebb, és ragadósabb, ámbár gyakran együtt szoktak járnai. *Kosz a gyermekek fején*. *Kosz a malaczokon, juhokon*. *A koszt ledörzsölni, levakarni a bőrről*. A kosznak fötulajdonsága, hogy *foszló* és *porhanyó*, s úgy látszik, mintha a bőrnek *oszlásából* eredne; innen nagyon valószínű, hogy alapfogalom benne az *oszlás*, s gyöke *osz* egy az *oszlík*, *foszlík* igék gyökeivel.

KOSZ, (2), hangutánzó gyök, melyből eredt *koszog*, azaz csendesen lépve jár, máskép : *koczog*; továbbá *koszik*, *koszlat*, *koszol*, *koszpítol*, *koszt* (ige és fn.) és *kosztat*. Rokon hozzá magas hangon *csesz*, melynek származékai, *csesze*, *cseszél*, *cseszettel*. V. ö. CSESZ, (1); és KOSZT, (3).

KÓSSZ, elvont törzse *kóssa* szónak és származékainak; rokon *csosz* vagy *csász* szóval.

KÓSSZA, (kósz-a) mn. tt. *kósszát*. Ideoda csavargó, bizonyos czél és irány nélkül járkelő. Ezen értelméből kitetszik, hogy rokon a *kóbor*, *kóborol*, *kódorog*, *kótolog* szókkal, s hogy gyöke lennie a görbe mozgást jelentő *kó*, melyből lett az elavult ige *kósz*

v. *kószik*, mint a rokon *csúsz csúszik*, végre az igen éves *kósza*, azaz *kószó*. Deguignes (A hunnok stb. történelme) szerint a kabar (kóbor) nép neve a sínai írónál: *kósza*. Rokon hozzá a *kúsz* is, melyből eredt *kusza*, *kuszál*, valamely szálas testet tekervényesen összeviszsa forgat. Átv. ért. *kósza hír*, am. hiteles alap nélküli csavargó hír.

KÓSZÁL, (kósz-a-al) önh. m. *kószál-t*. Bizonyos cél és irány nélkül ideoda csavarog, tekereg, kószternyál, kódorog. *Dolog nélkül az utcákon kószálni. Bekószálni a várost.* V. ö. KÓZSA.

KÓSZÁLÁS, (kósz-a-al-ás) fn. tt. *kószálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kitűzött cél és irány nélküli csavargás, henyé tekerzés, kóborlás.

KOSZFÉSZEK, (kosz-fészek) ösz. fn. Aljas népnyelven csufneve a kosz lepte fejű gyerekek.

KOSZFŰ, (kosz-fű) ösz. fn. A sikkantúy neme alá tartozó növényfaj; szirmai a karimán nagyobbak; szára szőrös, levelei néha mind épek, s itt-ott fogasak; vaczka szőrös. Máskép: *rűhfű, varfű, fekélyfű, kelésfű, sennyedékfű, mezei sikkantúy*. (Scabiosa arvensis).

KOSZIK, (kosz-ik) k. m. *kosz-tam*, —tál, —ott. Kriza J. szerint a székelyeknél am. kopik, vásik. V. ö. KOSZ, (2). Közelebről innen erednek: *koszlat, koszt, koszpítol, kosztat*.

KOSZÍR, (kosz-ír) ösz. fn. Ír, azaz kenőcs a kosz ellen. *Koszírral kenegetni a juhokat, malaczkokat*.

KOSZLÁL, (kosz-la-al) önh. m. *kószlált*. Kemenesalján am. a közönséges 'kószál'; Győr vidékén *koszternyál*, néhutt: *kótolog, kódorog*.

KOSZLAT, (kosz-l-at) áth. m. *koszlat-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél Kriza J. szerint am. hámlat, azaz lehámlását eszközi, vagyis hánt. V. ö. KOSZIK. A 'koszlat' alak mutatja, hogy kell inkább lenni 'koszlik' igének is, melyet most 'koszik' pótol, mint 'hámlat' is, 'háml-ik'-ből ered.

KOSZLIK, (kosz-ol-ik) k. m. *koszlott*. L. KOSZIK és v. ö. KOSZLAT.

KOSZLOBÁR, mn. és fn. tt. *koszlobár-t*, tb. —ok. Pápa vidéki tájszó, s gúnynév, jelent hitványat, alávaló jellemüt. *Koszlobár ember*. Gyöke vagy a bőrbetegséget jelentő *kosz*, mely átv. értelemben s *lobár* v. *lombár* szóval összetéve a jellemre alkalmaztatott, vagy pedig előrése *kósz*, honnan *kósza, kószál* és *kószlál* származnak, tehát *koszlobár* lehet némi hangváltozattal am. *kószáló* vagy *kószláló*, vagy összetett alakban: *kósz-lóbál*, azaz *kószállóbál*.

KOSZLOTT, (kosz-ol-ott) mn. tt. *koszlottal*. Am. koptatott. V. ö. KOSZOL, KOSZLIK.

KOSZMACSKA, (kosz-macska) ösz. fn. Így nevezik Pápa vidékén azon zömök testű, szőrös kergű, édes belü répafajt, melyet különösen füstölt disznó orrával szeret enni a magyar; máskép: *vaka, fanos répa, kuró répa*, tréfásan: *kálvinista répa*.

KOSZMÁLY, KIS — NAGY — faluk Bars m.; helyr. *Koszmály-ba*, —ban, —ból.

KOSZMÓ, (kosz-m-ó vagy talán összetétel által: *kosz-moh*); fn. tt. *koszmó-t*. A kis gyermekek fejét ellepő koszféle var vagy hártya. Mátýusföldén *hompor* v. *hompóra*.

KOSZMOS v. KOSZMÓS, (kosz-m-ó-os) mn. tt. *koszmos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Koszos, fejvaras. 2) Pizkos.

KOSZOG, (kosz-og) önh. és gyak. m. *koszogtam*, —tál, —ott. Mondják leginkább lovakról, midőn lassu ügetéssel lépnek a kocsi előtt. *Csak úgy koszogna mentünk*. Máskép: *koczog*. Gyöke a hangutánzó *kosz, kocz*.

KOSZOGÁS, (kosz-og-ás) fn. tt. *koszogás-t*, tb. —ok. Lassu ügetés, koczogás.

KOSZÓK, csangósan am. *kosók*; l. ezt.

KOSZOL, (kosz-ol) áth. m. *koszol-t*. Valamely testnek, különösen ruhaneműnek felszínét dörzsölés által kopatja. *Elkoszolni a csizmát, nadrágot*. Legközelebbi rokona: *koszik, koszpítol, koszt*. Alaphang-és fogalomban rokon a magas hangú *csesz*l ígéhez is.

KOSZOLÁS, (kosz-ol-ás) fn. tt. *koszolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki valamit *koszol*.

KOSZORIN, falu Bars m.; helyr. *Koszorin-ba*, —ban, —ból.

KOSZORTYÚ, (koszor-tyú) fn. tt. *koszortyú-t*. Az együtt nemzők seregéből és egyenlőnösök rendéből való növénynem, melynek vaczka kopasz, csészéje galléros, a szélső magvakon hártya-karimás. Nevét *koszorúhoz* hasonló gallérától és karimájától nyerte. (Hedypnois.)

KOSZORÚ, KOSZORU, (koszor-ú l. a cikk végén) fn. tt. *koszorú-t*. Általán körvonalban összehajtott, vagy köralakúvá képezett valami. Így nevezik, pl. azon körösen hajtogatott fadarabokat, melyek a malomkerék kerületét teszik, s az ily fákat egyenként *koszorufának* hívják. *Koszorúba kötni a hajmát, szalmát* stb. Szoros ért. *fejdisz*, mely valamely körösen alakított ékszerből áll. *Virdgéből kötött, gyöngyös koszorú*. Különösen bizonyos állapotnak jeleül használt, viselt vagy ajándékozott ilyféle ékeség. *Szüzi koszorú. Megérdemli, mint szüz leány a koszorút*. (Km.) *Menyasszonyi koszorú. Tanári, klytői koszorú. Valamit koszorúba kötni. Valakit koszorúval diszesíteni*. Néha am. jutalom, kitüntetés. *Diadalmi koszorút nyerni. Elkapni a dicsőség koszorúját. Majd bekötöm a koszorúját*, am. majd megadom érdemlett jutalmát vagy büntetését.

„Hasztalan áll az uton, várván hive fris koszorúval.“

Kisfaludy K.

„Mely méltó koszorút, mely diadalmi bért Adjon néked örök műveidért hazánk?“

Berzsenyi.

„Lassanként koszorúm bimbaja elvirít.“

Ugyanaz.

A növénytanban jelenti a fészkes virágoknak a mag tetejére nőtt üstökeit. *Szörvös, pelyhes, polyvás, sertés stb. koszorú.* (Corolla). E szóban alapfogalom a *kerekesség, körség*, valamint a latin *corolla*, a német *Kranz* is a kört jelentő számos szókkal egy gyökűek. A „koszorú“ban a két utóbbi mássalhangzó igen hihetőleg át van vetve, s eredetileg: *koroszu, koroszó*, azaz *korozó, köröző*. Mások szerint összetett szó, s am. *körszerű*, és mély hangon *korszorú*. Mindkét esetben *kör* vagy *kor* az előrés. Leginkább hasonlít hozzá a szláv *koszira*, melyet szintén csak úgy lehet okszerűleg értelmezni és elemezni, ha azon szláv szókhöz hasonlítjuk, melyekben a *kr*, mint kört jelentő alaphangok a jellemzők. Dankovszky, noha amit csak lehetett idegen nyelvre csavarni, mind előhozta, e szláv szót nem érinti; Gyarmathi Sámuel pedig az orosz „korzinku“val rokonítja. V. ö. KAR, KOR, KÖR.

KOSZORÚDAD, (koszorú-dad) mn. tt. *koszorúdad-ot*. Formájára, alakjára nézve koszorúhoz hasonló; kérded.

KOSZORÚÉR, (koszorú-ér) ösz. fn. Bencztani ért. nagy vérér, mely koszorúként csaknem az egész gyomrot körülveszi. (Vena coronaria).

KOSZORÚFA, (koszorú-fa) ösz. fn. 1) Azon vastag gerendák, melyeket közvetlenül az épület falaira fektetnek, s beléjük az úgynevezett ollófatkat illesztik. 2) A malomkerékek kerületét képező görbe, vagyis meghajtott fadarabok, melyek öszvesen véve teszik a *külséget*, azaz *külséget*, komáromiasan, *külséget*.

KOSZORÚGERENDA, (koszorú-gerenda) ösz. fn. l. **KOSZORÚFA** 1).

KOSZORÚGYERTYATARTÓ, (koszorú-gyertya-tartó) ösz. fn. Több ágakból álló, karos gyertyatartó.

KOSZORÚLEÁNY v. —**LÁNY**, (koszorú-leány) ösz. fn. A német „Kranzeljungfer“ szószertinti fordítása, magyarosan l. **NYOSZOLÓLEÁNY**.

KOSZORÚPÁRTÁZAT, (koszorú-pártázat) ösz. fn. Általán valamely műnek pártázata, mely némileg koszorúhoz hasonló vagy az illető művet koszorú gyanánt övedzi, pl. valamely szobornak, oszlopnak koszorúpártázata. Különösen az épület falait emeletenként vagy csak fölül kerítő, s kidudorodó vagy laposan kiálló pártázat.

KOSZORÚS, **KOSZORUS**, (koszorú-s) mn. tt. *koszorús-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Koszorúval ékesített, kerített, ellátott. *Koszorús leánykák. Koszorús fej. Koszorús aratók. Koszorús menyasszony.* Átv. ért. *koszorús költő*, am. jeles, koszorúra érdemes költő. V. ö. **KOSZORÚ**.

KOSZORÚSAN, **KOSZORUSAN**, (koszorú-san) ih. Koszorúval ékesítve vagy kerítve.

KOSZORÚTLAN, (koszorú-ta-lan) mn. tt. *koszorútlan-t*, tb. —*ok*. Koszorú nélkül levő, koszorúval nem ékesített, nem kerített, el nem látott. *Az özveggyek koszorútlan fejjel mennek új esküvőre.*

„Rajtad sürü fellegek, és a

Bús feledékenység koszorútan alakja lebegnek.“

Vörösmarty (Zalán futása).

V. ö. **KOSZORÚ**. Határozóként am. koszorú nélkül, koszorútlanul.

KOSZORÚVARRÁNY, (koszorú-varrány) ösz. fn. Bencztani nyelven, azon szövet, mely a homlokcsontot a hátfejesonttal öszveköti. (Sutura coronalis).

KOSZORÚZ, (koszorú-z) áth. m. *koszorúz tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valakit v. valamit koszorúval ékesít, kerít. *Bizonyos innepélyek alkalmával gyermekeket koszorúzni. Megkoszorúzni az innepély hőseit. Főlkoszorúzni a szobrokat, oszlopkat, stremlékeket.*

„Borostyánnal koszorúzva

Viszlek haza hölgyemet.“

Kisfaludy S.

Átv. ért. díjaz, becsületbeli jutalommal ékesít, mint a többi versenytársak között legjelesebbet kitüntet. *Valamely pályaművet, a pályamű szerzőjét megkoszorúzni.*

KOSZORÚZÁS, (koszorú-z-ás) fn. tt. *koszorúzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mielőn koszorúznak.

KOSZORÚZOTT, (koszorú-z-ott) mn. tt. *koszorúzott-at*. Akit vagy amit megkoszorúztak. Különösen átv. ért. jeles, kitünő tulajdonságai miatt díjazott, jutalmazott. *Koszorúzott versenyző, költő.* V. ö. **KOSZORÚ**.

KOSZOS, (kosz-os) mn. tt. *koszost* v. —*at*, tb. —*ak*. Koszszal lepett, kozsféle bőrbetegségben szenvedő. *Koszszal fej. Koszsz juh, koszsz malacz* (ez utóbbi néhutt: *poszka*). *Koszsz malaczból válik a jó disznó.* (Km.). Megvetőleg és pórias nyelven am. hitvány, csúnya, ronda. *Eredj te koszsz!* Így nevezik Dunán túl a *ranette* almát is: *koszsz alma*. Helyesebb, mint „kormos alma“, mert ez csak egyik tulajdonságát fejezi ki.

KOSZOSÍT, **KOSZOSIT**, (kosz-os-ít) áth. m. *koszostt-ott*, htn. —*ni* v. —*ni*. Koszossá teszen.

KOSZOSODÁS, (kosz-os-od-ás) fn. tt. *koszszodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Bőrbetegségi állapot, midőn az emberi vagy más állati test koszosodik.

KOSZOSODIK, (kosz-os-od-ik) k. m. *koszszodtam*, —*tál*, —*ott*. Bőrén kozsféle kiütések támadnak. *Koszszodnak a juhok, malaczok.* V. ö. **KOSZ**, (1).

KOSZPERD, fn. tt. *koszperd-ét*, harm. szr. —*je*. Vékony, szurásra való kurta kardforma eszköz, gyíklező. Idegennek látszik. Talán a latin: *cuspidis* ból alakult. Máskép: *kozszperd*.

KOSZPERDORRU, (koszperd-orrú) ösz. fn. Tengeri halfaj, melynek fejéből orrhoz hasonló szúrótág nyúlik ki.

KOSZPIT, törzse *kozszpitol* igének; önmagában ritka használatu. L. **KOSZPITOL**.

KOSZPITOL, áth. m. *koszpítol-t*. Mindkét magyar hazában ismert szó, s am. valamit, különösen ruhaneműt, viselés, dörzsölés által koptat. Van *koszpít* önálló név is, mert mondják: *Ne bántsá ezt, mert nem koszpít; az én ruhám nem koszpít*, azaz nem koptatni való. Mint alakja és értelme mutatja, egy gyökéről származott a *koszol* igével; ámbár másfelől mind az elemzési szabályokkal, mind a dolog természetével megegyező volna azon vélemény is, mely szerint *koszpítol* a középp mássalhangzók átvetésével *kopisztol*, t. i. *kopasz* igének kicsinyező *kopisz*t alakjából alkotott ige. Tréfás értelemben, némileg közösködik.

KOSZPITOLÁS, (koszpítol-ás) fn. tt. *koszpítolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki koszpítol.

KOSZT, (1), fn. tt. *koszt-ot*, harm. szr. —ja. Általán azon eledelk öszvege, melyekkel valaki él, tápla, táp. *Jó, rozsz, drága, olcsó koszt*. Különösen, élelmzés. *Kosztba fogadni valakit. Kosztra bedllani valahová*. S. abó Dávidnál: *kóst* és *koszt*, s Kállay gyűjteményében: *koszt*, mely szerénte takarmány, minden házi marhának való élelem, melyet tétre gyűjtenek. Szabó Elek szerint: *kost*. Molnár A. szótárában *kóst* általában eledel, tápla (vietus, alimentatio). Ha a székely *kosz-ik* (= kopik) igét vesszük alapul: *koszt* igeként (mely Szathmárban divatos), eredetileg annyi volna mint koptat, különösen pedig Szathmárban (Mándy Péter szerint) ágakat nyess, irt; s névként annyi volna mint nyesett, mely a székelyeknél csakugyan mint nyesett galy, vagyis „pózna“ értelemben divik; és eledelre vitetve, talán nyesett, azaz vágott valamit jelentene, milyen az öszvegyűjtött takarmány, sőt emberi eleség is. Egyóbiránt egészen megegyezik a német „Kost“ szóval, s hihetőleg közvetlenül innen is vétetett, valamint „kóstol“ is; de a székely *koszik*, és szathmári *koszt* igék minden esetre figyelmet érdemelnének a német nyelv-buvároknál is.

KOSZT, (2), (kosz-t) áth. m. *koszt-ott*, htn. —ni v. —ani. Mándy Péter gyűjteménye és jegyzetei szerint am. nyessni, irtani galyat; kétségtelenül *koszik* igétől. V. ö. KOSZIK. Innen *koszt* fn. is eredetileg am. vágott, nyesett galy, azaz mostani értelemben: pózna. V. ö. KOSZT, (3). A törökben *kesz-mek*, a esagatáj nyelvben *kisz-mek* am. vágni, metszeni, melyekkel rokon, sőt a *koszt*-hoz közelebb áll a magyar *kasz-a*, *kacz-or*, *kusz-t-or* stb.

KOSZT, (3), (kosz-t) fn. tt. *koszt-ot*, harm. szr. —ja. Erdélyben (Krizsa J., Szabó D., b. Lakos, Incze József stb. szerint) jelent hosszú vékony rudat, póznát, különösen, melylyel gyümölcsöt is vernek; Szabó Dávidnál am. hosszú vessző, pózna, husáng, lésza. A székely népmesében (Krizánál: Az apám lakadalma), olvassuk: „Hozott egy véka korpát, azt nekem egy koszt végén felnyitotta.“ Ugyanott: „Vágok egy istenec jó husángot, kosztolni, (azaz husángolni) kezdem két ódalba.“ Törzsöke *kosz-ik*, mely a székelyeknél am. kopik, melyből a koptatást

jelentő *koszol*, *koszpítol* szók is származnak. A fát vagy gyümölcsöt *kosztolni* is egy részről am. kosztal verni, más részről annak ágait, leveleit, hójait is kosztolni, kosztolni. „Koszt“-nak eredeti értelme: nyesett, különösen: nyesett galy, (v. ö. KOSZT, [2]), vagyis pózna, innen átv. ért. jelent keménységet (milyen a levágott és kiszáradt póznát) csekély hangváltozattal a *kasza* szó a tájdivatos „kasztadió“, és magashangon *geszt* a „gesztesdió“ öszvetételekben; mikből az is megtetszik egy részről, hogy a *Geszt*, *Gesztely*, *Gesztes*, *Gesztéte* stb. helynevek eredeti értelme vágott (t. i. erdő vagy erdőréssz), épen úgy mint *Vágás* helynévben is; más részről, hogy *geszt* átvitt értelemben fakeménységet is jelent, tehát a fa legkeményebb részének (a latin „lignum“-nak) elnevezésére igen alkalmas szó, de élőfát (latin „arbor“-t), melyet levágottnak mondani képtelenség, soha sem jelenthet.

KOSZTA, fn. tt. *kosztát*. 1) Székely szójárás szerint am. gólya, ezakó, gagó. E nevé talán onnan vette, mivel lábai hosszúak, mint a „koszt“ nevű pózna. 2) Férfi kn. Constantinus, melyből módosult is; újabban máskép: *Szilárd*.

KOSZTAFALVA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

KOSZTAFIÚ, (koszta-fiú) ösz. fn. A székelyeknél am. gólyafú. V. ö. KOSZTA.

KOSZTAT, (kosz-t-at) l. KOSZLAT.

KOSZTERNYÁL, l. KÓSTERNYÁL.

KOSZTOL, (kosz-t-ol) áth. m. *kosztol-t*. „Koszt“ nevű póznával ver vagy vereget, különösen némely fák gyümölcseit. *Kosztolni az érett diót, gesztenyét*. V. ö. KOSZT, (3).

KOSZTOLÁN, NAGY—mváros Nyitra m.; KECKER—mváros Sáros m.; helyr. *Kosztolán-ba*, —ban, —ból.

KOSZTOLÁNY, FENYŐ—NEMES—GHYMES—faluk Bars m.; helyr. *Kosztolány-ba*, —ban, —ból.

KOSZTOLÁS, (kosz-t-ol-ás) fn. tt. *kosztolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki „koszt“ nevű póznával ver valamit, különösen fáról a gyümölcsöt.

KOSZTOLNA, falu Nyitra és Trencsin m.; helyr. *Kosztolná-ra*, —n, —ról.

KOSZTOLNAFALU, falu Nyitra m.; helyr. —*falu-ba*, —ban, —ból.

KOSZTONCZA, puszta Hont m.; helyr. *Kosztoncza-ra*, —n, —ról.

KOSZTOS, (koszt-os) mn. és fn. tt. *kosztos-t* v. —at, tb. —ak; mint fn. tárgyesete: *kosztos-t*, és többese: —ok. Ki valakinél kosztos van. *Kosztos diákokat, leányokat tartani*. Használják önállólag főnévül is. *Kosztosokat fogadni*. Sokféle *kosztosa van az úr Istennek* (km.), azaz okos is, bolond is. Néha „gazda“ v. „asszony“ hozzátétellel mondják azon személyről, ki kosztot ad: *kosztos gazda*, *kosztos asszony*. V. ö. KOSZT, (1).

KOSZTOVÁNY, puszta Somogy m.; helyr. *Kosztovány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOSZTRINA, falu Ung m.; helyr. *Kosztrind-ra*, —*n*, —*ről*.

KOSZTROS, (koszt-or-os) mn. tt. *kosztros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Baglyas, nem fészült, özszekuszált haju. Valószínűleg onnan eredt e kifejezés, hogy a baglyas fejű embert a kosztalt megvert, borzas águ fához lehet hasonlítani, milyen pl. a kosztolt diófa, mely a veretlenhez képest kosztos, borzas.

KOT, hangutánzó gyöke *kotag* vagy *kotyog*, *kotkodál*, *kotlik*, *kotonoz*, *kotor* stb. szónak. A két utóbbiban már *kót* gyökhöz hajlik.

KÓT, (1), hangutánzó gyöke *kótis*, *kótog*, *kótya* (am. kótó), *kótyog* szónak, s jelent valamely kemény hangu ütést, rokon vele *kat* gyök is.

KÓT, (2), l. KÓTH.

KÓTA, fn. tt. *kótdt*. Am. zenei hangjegy. Kóta némelyek véleménye szerint a latin *cauda* (olaszul *coda*) szóból ment volna át a magyar nyelvbe, mint-hogy a zenei hangjegyek rendszeren farkkal vannak ellátva; ámbár sem a latin-, sem az olaszban ez értelemben nem használtatik, és a magyar nyelvben már régóta divatos, „nota” szóból pedig bajosan lett, mert az *n* nem csavarodik *k*-vá; mikből nem oknélkül gyanítható hogy *kóta* magyar eredetű, mely esetben az anyyi volna mint kótó, azaz ütő, kótis, minthogy a kóta alakja rendszerént egyezik is az ütő vagy kótis alakjával (♩). V. ö. KÓTIS. *Hangjegy* csak utóbbi időben azon hiedelemben alakítottat, hogy „kóta” idegen eredetű; és amaz jelenthet nem csupán zenei hangjegyet, hanem szóhangjegyet, azaz betűt is, melytől különbözik a hangjel. *Egész kóta*, *fél kóta*, *negyedrészes*, *nyolczadrészes*, *tizenhatod rész*, *harminczketted rész*, *hatvanegyed rész kóta*.

KÓTAALAKÚ, (kóta-alakú) ösz. mn. A nővénytánban egy elhúzott négyszög alak (rhombéum), mint amilyen a libatopp némely fajának levele.

KOTAG v. KOTÁG, (kot-ag) önh. és gyak. m. *kotag-tam*, —*tdl*, —*ott*. Tyúkról mondják, midőn *kot kot* hangon szól; máskép: *kótag*, *ötog*, *kotyog*, *kotákol*, *kodákol*, *kodácsol*.

KOTAGSZÉG, (kotag-szég) ösz. fn. Azon szeg, mely az ekerudat a taligával özszeköti. Máskép: *kokolka*, *kokas*.

KÓTAIRÓ, (kóta-író) ösz. fn. Leíró, ki kótákat, azzaz zenei hangjegyeket másol, s ezen munkájából keresetet üz. V. ö. KÓTA.

KÓTAJ, (v. Keresztút) falu Szabolcs m.; helyr. *Kótaj-ba*, —*ban*, —*ból*.

KÓTAKÖNYV, (kóta-könyv) ösz. fn. Könyv, mely írott vagy nyomtatott zenei hangjegyeket foglal magában.

KÓTAMÁSOLÓ, (kóta-másoló) l. KÓTAIRÓ.

KÓTAPAPÍR v. —PAPÍROS, (kóta-papír v. —papiros) ösz. fn. Erősebb, tömöttebb és vastagabb féle, megvonaltott papíros, melyre zenei hangjegyeket írnak. V. ö. KÓTA.

KÓTARENDSZER, (kóta-rend-szer) ösz. fn. A kótapapíroson azon öt vonal rende, melyekre s melyek fölé, közé, és alá a hangjegyeket írni vagy nyomtatni szokták.

KÓTÁSKÖNYV, (kótás-könyv) ösz. fn. l. KÓTAKÖNYV.

KÓTATÁM, (kóta-tám) ösz. fn. Tám vagy támlaféle állvány, melyre a hangjegyeket fektetik, midőn belőlök játszanak vagy énekelnek.

KÓTÁZ, (kóta-az) áth. m. *kótdz-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. —z. Bizonyos dallamot, hangszerzeményt kótákra szedve leír. *Lekótdzni a szebb népdalokat*. V. ö. KÓTA.

KÓTÁZÁS, (kóta-az-ás) fn. tt. *kótdzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kótáz.

KÓTER, fn. tt. *kóter-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —ja. Dunán tuli tájszó, s am. a város vagy helység házában levő börtön. Talán: *gátor*? melylyel a német *Gatter*, *Gitter* is egyezik.

KÓTH, falu Szala, puszta Bihar m.; helyr. *Kóth-ra*, —*on*, —*ról*.

KÓTIS, (kót-is) fn. tt. *kótis-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Így nevezetnek bizonyos eszközök ütőrészei, pl. *harang kótisa*, azaz nyelve; *mozsr kótisa*, törője; *kótisok az olajütőben* stb. Gyöke a hangutánzó *kót*; az *is* képző pedig am. *os*, mely némely más szókban is ezen értelemmel bír, mint: *lapis* am. lapos, *kódís* am. kódos, *hamís* am. hamos, *körís* am. körös stb. E szerint *kótis* am. kótos, azaz *kót kót* hangon ütő, verő, törő. Rokon a *kótog*, *kótyog* stb. ily értelmű hangutánzókhöz.

KOTKODÁCSOL, (kot-kodács-ol) önh. m. *kotkodácsol-t*. Mondják tyúkról, midőn ijedtében sokszoros *kot-kot* hangon kiált, pl. midőn a kutya megkergeti, vagy kányát, héját lát.

KOTKODÁCSOLÁS, (kot-kodács-ol-ás) fn. tt. *kotkodácsolás-t*, tb. —*ok*. *Kot-kot* hangon kiáltozás.

KOTLÁS, (kot-l-ás) fn. tt. *kotlás-t*, tb. —*ok*. A tyúknak 1) *kot-kot* hangon kiáltozása; 2) költése. V. ö. KOTLIK.

KOTLIK, (kot-l-ik) k. m. *kotl-ott*, htn. —*ani*. 1) Szomorú *kot-kot* hangon szól, t. i. a tyúk, mi akkor történik, ha tojni megszün, s mintegy vágya támad a csibeköltésre, miért is csak ilyen tyúkot szokás tojásra ültetni. *Egyet tojtott, megkollott*, (km.), azaz alig tett valamit, már bele únt, nem folytatja. *Megkollott a tarka tyúk*, azaz alkalmas lett tojásköltésre. Használható tárgyezettel is, pl. *Amít nem tojt, azt akarja kotlani*. (Pázmán). Ez esetben am. költ. A székelyeknél: *kotol*. *Azután a tuluba s úgy a fészekbe ült kotolni*. (Kriza J.). 2) Átv. ért. mondjuk az észről, midőn rendes működése megszünik, s mintegy korállapotban van *Kotlik az eszed, hogy így beszélsz?*

KOTLÓ, (kot-l-ó) mn. tt. *kotló-t*. 1) *Kot-kot* szomorkás hangon szóló. *Kotló tyúk*. 2) Tojásokat

kölneni vágyó, vagyis ültetésre alkalmas. Mindkét esetben szoros ért. a tyúkról mondatik.

KOTLÓS, (kot-l-ó-os) mn. tt. *kotlós-t* v. —at, tb. —ak. I. **KOTLÓ**. *Bús, mint a kotlós tyúk.* (Km.). *Kotlós tyúk kotyogása.*

KOTLOTT, (kot-l-ott) mn. tt. *kotlott-at*. Átv. ért. különösen mondják oly szőlővesszőről, melyet ültetés végett mesterségesen csiráztnak ki.

KOTNYELES, (kot-nyel-es) mn. tt. *kotnyeles-t* v. —et, tb. —ek. Oly emberről mondják, ki minden lében kanál akar lenni, ki hivatlanul mások dolgába avatkozik, beleszól mindenbe. Különösen oly személy, ki a konyhán alkalmatlanokodik, s kíváncsi mindent látni, tudni, amit sütnék főznek. E szerint oly emberre illő kifejezés, ki mindenbe szeret *bele-kottyanni*, s a dolgoknak mintegy *nyeléhez* kapkodni. *Kot* v. *koty* és *nyel* szóból tétetett öszve. Vagy talán am. *koty-nyeltes*.

KOTNYELESKÉDÉS, (kot-nyel-es-kéd-és) fn. tt. *kotnyeleskédés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki kotnyeleskedik.

KOTNYELESKÉDIK, (kot-nyel-es-kéd-ik) k. m. *kotnyeleskéd-tem*, —tél, —étt. Kotnyeles ember módjára mások dolgába kottyán és belekap. *Konyhán kotnyeleskedni*. V. ö. **KOTNYELES**.

KOTNYELESSÉG, (kot-nyelesség) ösz. fn. Tulajdonság, hibás szokás, midőn valaki mások dolgába kottyán és hivatlanul avatkozik.

KOTOG, (kot-og) I. **KOTAG**.

KÓTOG, (kót-og) önh. és gyak. m. *kótog-tam*, —tál, —ott. *Kót-kót* hangon szól. *Kótog a félüves kulacsban a bor, ha rázzák.*

„Oh hogy kótog a kebeled,
Melyben szívemet viseled!”

A csikóbőrös kulacsához (Csokonai).

Kótog a verő szív. Egyezik vele a Tatosi codexben: *koltag* (azaz zörget, kopogtat); és rokonai: *kotog*, *kotonoz*, *kotyog*, *koczog* több rokon értelmű és hangu szók.

KÓTOGÁS, (kót-og-ás) fn. tt. *kótogás-t*, tb. —ok. *Kót-kót* hangon szólás.

KÓTOGAT, (kót-og-at) áth. gyak. m. *kótoogat-tam*, —tál, —ott. Valamit zörget, kopogtat.

KOTOKA, I. **KATUSKA**.

KOTOL, I. **KOTLIK**.

KÓTOLOG, némi hangváltozattal am. kódozog; I. ezt.

KOTONOZ, (kot-on-oz) önh. és gyak. m. *kotonoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Szoros ért. kézzel tapogatózva keres valamit. *Sötétben kotonozni a szekrényben*. *Zsebben, zsákban kotonozva keresni valamit*. Rokonok hozzá a *motoz* és *kotoráz*. Széles ért. másoknak alkalmatlanokodva keresgél. *Maradj már vesztig, ne kotonozz itt köztünk*. Gyöke a tapogatózó kéz hangját jelentő *kot*.

KOTONOZÁS, (kot-on-oz-ás) fn. tt. *kotonozás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kotonoz.

KOTOR, (kot-or) áth. m. *kotor-t* v. *kotrott*, htn. —ni v. *kotrani*. 1) Kézzel vagy lábbal, vagy valamely eszközzel érint, egyszersmind görbe kerek vonalban mozgat, kever, forgat valamely lágyabbféle oszlékony részekből álló testet.

„Künn vad fürgeteg száll, az kotorja szárnyát
Rőptiben a házon.” Arany J.

Póznával kotorni a sarat. Bottal gödröcskét kotorni a földben. 2) Széles ért. valamely testnek részeit helyökből kifogatja, kitűrja, kiássa, kivakarja. *A sebes eső kikotorja a barázdákat. A régi sírokból kikotorni a csontokat. A válából kikotorni a moslékot. Elkotorni a szemetet, ganajt*, am. forgatva tovább tolni. *Felkotorni az elültetett gumókat, gyökereket.*

KOTORÁSZ, (kot-or-ász) önh. m. *kotorász-tam*, —tál, —ott, par. —sz. Folytonosan kotorva keresgél. *Zsebben kotorászni. Szekrényeket, ládákat kikotorászni, és semmit sem találni*. E szóhoz a nyelvszokás, különösen a keresés, kutatás fogalmát ragasztotta, s ennél fogva szűkebb és határozottabb értelmű, mint törzsöke a *kotor*. Képzője *ász* gyakorlatot jelent, mint a *kaparász, vakarász* igékben. Egyébiránt mondják és írják így is: *kotoráz*.

KOTORÁSZÁS, (kot-or-ász-ás) fn. tt. *kotorászás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kotorász.

KOTORÁZ, (kot-or-áz) I. **KOTORÁSZ**.

KOTORCZA, (kot-or-cza) fn. tt. *kotorczát*. Sásnak, gyékénynek gyökeres része.

KOTORGAT, (kot-or-g-at) gyak. áth. m. *kotorgat-tam*, —tál, —ott, par. *kotorgass*. Folytonosan vagy gyakran kotor.

KOTORGATÁS, (kot-or-g-at-ás) fn. tt. *kotorgatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kotorgat.

KOTORJ, (kot-or-j) isz. mely nem egyéb, mint *kotor* igének átv. értelmű parancsolója, s am. lódulj, takarodjál, kotródjál. *Kotorj innen!* V. ö. **KOTRÓDIK**.

KOTORMÁNY, falu Vas m., erdélyi falu Csik székben; helyr. *Kotormány-ba*, —ban, —ból.

KÓTOROG, I. **KÓDOROG**.

KOTOS, puszta Somogy m.; helyr. *Kotos-ra*, —on, —ról.

KOTRÁS, (kot-or-ás) fn. tt. *kotrás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki kotor.

KOTRÉSZ, Balatonmelléki szó, a divatosabb, *kotorász* helyett; I. ezt.

KOTRÓ, (kot-or-ó) mn. tt. *kotró-t*. Aki vagy ami kotor. *Kotró gép*, melylyel a folyók fenekét tisztogatják.

KOTROCZÓ, puszták Nógrád m.; helyr. *Kotroczó-ra*, —n, —ról.

KOTRÓDÁS, (kot-or-ó-d-ás) fn. tt. *kotródás-t*, tb. —ok. Eltakarodás. V. ö. **KOTRÓDIK**.

KOTRÓDIK, (kot-or-ó-d-ik) belsz. m. *kotród-tam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. mondják emberről, ki érezvén, hogy rosz fát tett a tűzre, vagy akármí oknál fogva félvén, elhordja irháját, vagyis úgy eltakarodik, mintha helyéből kikotorták volna. Minden esetre szégyenvalló gyalázatos eltávolodást jelent. *Kotródjatok innen! Amint hallá, hogy közelednek a csendbiztosok, legott kotródott.* Népies, tréfás, és nem disztelen kifejezések egyike.

KOTRONCZ, (kot-or-oncz) fn. tt. *kotroncz-ot*, harm. szr. —*a*. Rougy, czafrang a viseltes ruhán. Rokonnak látszik, *katrinca* szóval.

KOTY, hangutánzó, mely a rokon hangú és értelmű *koty* szónak hangzatosabb módosítása. V. ö. **KOTY**. *Koty bele szilvalé, téged ezetelnek v. téged borsolnak belé.* (Km.). Mindenben *koty*, azaz beleszól. *Kitty* hangutánzó ikerítve jelenti a verő óra ketyegését, vagy szív dobogását, vagy edény bugyogását. Ikerítve : *kitty-koty*. L. **KITTY**. *Megtoldva kotya*, a csibéit hívó tyúk hangja. *Kotya, kotya fiaim, csak én magam maradék.* (Pázmán P.) Rokonai, de más-más árnyéklatu módosítással : *katy, koty, kóty*, továbbá : *potty, rotty, szotty, totty*. Származékai : *kotytyan, kottyant*; idetartozik *kátyó* is.

KOTTYAN, (kotty-an) önh. m. *kottyant*. 1) *Koty* hangot ad. *Kottyán a víz, a híg sár, ha valamit bele ejtenek. Kottyán a lenyelt ital.* Innen átv. ért. *ez meg sem kottyán, nem is kottyán*, am. oly kevés, hogy észre sem vehetni, mint midőn a vízbe, pl. egy szem babot ejtenek. 2) Átv. ért. *belekottyanni valamibe*, am. hivatlanul, vagy időn kívül bele szólni. *A szónok beszédébe belekottyanni. Senki sem kérdezett, miért kottyansz bele?*

KOTTYANÁS, (kotty-an-ás) fn. tt. *kottyánds-t*, tb. —*ok*. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki kottyán.

KOTTYANÓ, (kotty-an-ó) mn. és fn. tt. *kottyantánót*. Ami kottyán. Főnévként pedig am. *kátyú*.

KOTTYANT, (kotty-an-t) áth. m. *kottyant-ott*, htu. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. *Kottyánó* hangot adat valamivel, vagyis eszközli hogy kottyánjon, pl. valamit a vízbe, sárba dobva. Átv. ért. *egy két szót kottyantani; kikottyantani a titkot*.

KOTTYANTÁS, (kotty-an-t-ás) fn. tt. *kottyántás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kottyant.

KOTTYFITTY, (kotty-fitty) ösz. fn. 1) *Koty* folt valami, különösebben *koty* folt lé. 2) *Kótyomfitty*. V. ö. **KÓTY**.

KOTÚ, (kot-ú) fn. tt. *kotút*. A habarékban, vízben mintegy kikotort mélység, gödör. Egyezik vele : *kátyú*.

KOTÚL, (kot-ú-ol) áth. m. *kotúl-t*. Gödröt kotor a vízben, habarékban; vagy a kotúban levő holmit, például halakat, kotorja, kikotorja.

KOTÚLÁS, **KOTULÁS**, (kot-ú-ol-ás) fn. tt. *kotúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kotúl.

KOTY, hangutánzó, melyből *kotyog*, *kotyol*, *kotyfol*, *kotyvaszt*, *kotyos*, *kotyós*, *kotty*, *kottyán* származnak. Egyezik vele a valamivel keményebb *kot*, melyből *kotog*, *kotákol* stb. erednek.

KÓTY, 1) hang, mely a szintén hangot jelentő *fitty* szóval párosulva lett *kótyfity* v. *kótyfitty* v. *kótyonfitty*, *kótyomfitty*, jelent oly valamit, amiben az egyes részek is (*koty* v. *kotty* v. *kóty*, és *fity* v. *fitty*) valami silányat, hitványat jelentenek, s az összetétel (mintegy kettőztetés) ezen értelmet még inkább fokozza. Innen *kótyon* v. *kótyomfity ember* am. hitvány ember, semmi haszna ember. *Kínek gézengúz az ura, annak kótyomfitty a szolgája.* (Km.). 2) Szeged vidékén s némely más helyeken is mezei, silányabb fajta sárgadinnye; tt. *kótyot*, s ez értelemben azon tulajdonságától vette nevét, hogy igen elérett korában *kótyó*, azaz *kotyós*, vagyis locsos lesz, mire nézve mind a jobb fajta sárga-, mind a görög dinnyétől különbözik. Sínai nyelven *kuá* am. a latin *melo*, *cucurbita*, *cucumis*.

KÓTYA, fn. tt. *kótyát*. 1) A székelyeknél Kriza J. szerint egy hosszú fácska, melyet a játszó legénykének négyesben szoktak ütni botokkal. V. ö. **KOTYÓZ**. 2) A jószág árulásának azon módja, midőn az összecsődített venniakarók előtt az eladó jószágnak legalsó árát az arra rendelt személy kikiáltja, s a legtöbbet ígérőnek odaadja; mely esetben régi szokás szerint az áremelést dobverés kíséri. Innen mondják : *fölvérni valaminek az árát*; *drágán rávérti valakire az ócska árut. Kótyára bocsátani az adósnak holmijét. Kótyán vásárlott retyemutya.*

„Nem adott el rabbá hadiszolga képen,
Kótyára hunok közt nem eresztő népem.“

Buda halála. (Arany Jánostól).

Mint hogy pedig az ilyféle árulásnál a holmiket hányják vetik, kézzel kézre adogatják, innen összetéve : *kótya-vetye*. Mi e szók eredetét illeti, tudva levő dolog, hogy nyelvünkben a *tya tye*, és *tyu tyú* végzetek meglágyított *ta te*, *tu tú* igenevekre mutatnak, melyek eredetileg *tó tö*, pl. *cságyatú* am. *csáगतó*, *csikoltyú* am. *csikoltó*, *tárigatú* am. *tárigató* stb. hasonlóan : *kutya* am. *kutyó kutó* (mert *ku-t*, azaz *ku* hangon kiált), *paritya* am. *parittó*, *parintó*, azaz *perintó*, *perditó*; *totya* am. *totyó*, *totó*. Ezen hasonlat szerint *kótya* mindkét esetben am. *kotó*, azaz ütő, verő; különösen *kótyavetye* am. *kótóvető*, melyből lett *kótavete*, lágyítva *kótyavetye*. Az első törzsöke az ütést, verést jelentő *kót*, melyből van *kótog* és *kótis*, azaz verő, ütő, pl. harang *kótisa*; és ha tetszik *kóta* azaz *kótó*, ütő, ütőalakú, (V. ö. **KÓTA**); a másiké *vet*, melyből lett *vető*, *vete*, *vetye*. Van *szelekótya* szónk is, mely másképen : *szeleverdi*, kétségtelen bizonyosságul hogy *kótya* és *verdi* (azaz verő) egyet jelentenek. És így a *kótyavetye* jelent árulást, melyben az eladó holmit dabra ütök és vetik; vagy más értelemben ütök-vetik, azaz hányják-vetik; mik a valóságban is teljességgel megfelelnek. Mint hogy pedig a *vet* tájszókásilag *vét*: innen némi rokonságban van vele ezen kifejezés :

ütni vétni valamit. Az újabb divatú *árverés* ugyan szintén szabatosan fejezi ki az illetén árulásmódot : de a ,kótyavetye' vagy csak ,kótya' jellemzetesebb és festőbb, habár köznépies színezetű is.

KÓTYAG, KÓTYAGOS, I. KÓCSAG, KÓCSAGOS.

KÓTYAGOSODIK, (kóty-ag-os-od-ik) k. m. *kótyagosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Ittassá leszen, pityósodik, kótyogósodik.

KÓTYÁL, (kóty-a-al) áth. m. *kótyált*. 1) Árverez. *Elkótyálni az adósnak holmijét*. 2) Átv. ért. mint-hogy a kótyán gyakran potomáron vesztegetik el a jószágot, am. pazarol, prédál, veszteget, hiába való éledeletéért ad ki valamit. *Rövid idő alatt egész örökségét elkótyálta*. V. ö. KÓTYA.

KÓTYÁLÁS, (kóty-a-al-ás) fn. tt. *kótyálás-t*, tb. —*ok*. Árverezés.

KÓTYÁSZ, (kótya-ász) önh. m. *kótyász-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Kószál. 2) Somogyban : bengész. 3) Hegyalján : gyermekek futósó játéka, talán ugyanaz ami az erdélyi *kotyáz* vagy másutt *kotyóz*, midőn a labdát kiütik, melynek több helyütt *kifutó* a neve.

KÓTYAVETYE, (kótya-vetye) ősz. fn. I. KÓTYA.

KÓTYAVETYÉL, (kótya-vetyél) ősz. áth. I. KÓTYÁL.

KÓTYÁZ, (kóty-a-az) önh. m. *kótyáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kótya nevű fűcskával játszik. V. ö. KÓTYA, 1).

KÓTYÁZÁS, (kóty-a-az-ás) fn. tt. *kótyázás-t*, tb. —*ok*. Kótyával játszás.

KOTYKA, (koty-ka v. kóty-ka) fn. tt. *kotykát*. 1) Erdélyben Kriza J. szerint am. labda, hihetőkép, legalább eredetét tekintve, ütő lapda. 2) Szathmár vidékén Mándy P. szerint am. kátyó.

KOTYKÁZ, (koty-ka-az) önh. m. *kotykáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Labdáz, labdával játszik. Egy eredetű és talán egy jelentésű is *kotyóz* szóval.

KOTYFOL, (koty-f-ol v. koty-v-ol, koty-u-ol) áth. m. *kotyfolt-t*. Imígy-amúgy, hamarjában össze-habarva főz; máskép : *kotyvaszt*. Finnül : *keittin* am. főzők. Az *f* közép képző nem más, mint *u*-ból alakult *v* hangnak megkeményítése, tehát eredetileg *koty-u-aszt*, mint *olu*-ból *olvaszt*, *hamu*-ból *hamvaszt* stb. Így lett a *dölvü*, *dölv*, *dölf*, *dölfös*, a *csörü*, *csörv*, *csörf*, *csörfös* stb.

KOTYFOLÁS, (koty-f-ol-ás) fn. tt. *kotyfolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kotyfol. Maga is a kotyfolt étel vagy kotyma. *Nekem bizon az ő kotyfolása nem kell*.

KOTYHÁZA, puszta Nógrád m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOTYLÉ, (koty-lé) ősz. fn. Kotyfalt, rosz lé.

KOTYMA, (koty-ma) fn. tt. *kotymát*. Nem más, mint a *kotyvaszt* igének törzsöke *kotyv*, a utóhanggal toldva, *s* a *v* rokonhangu *m*-re változva, de lehet *koty-mi* őszvetétel is, az *i* a megelőző alhanghoz kö-

zelebb a hanggá alakulván. Jelent tulajdonkép igen roszul készített, habarékféle étel. *Ez kotyma, nem étel*. Átv. ért. akármiféle rosz keverék, melynek semmi haszna.

KOTYMÁNY, (koty-mány) fn. tt. *kotymány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erdélyben a székelyeknél: sáros hely az útakon (Kriza J.); alkalmasint kivájt sárgödör bővebb értelemmel, és rokon *kátyó* szóval. L. KÁTYÓ.

KOTYMÁS, (koty-ma-as) mn. tt. *kotymás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Kotyvasztott. 2) Hitvány. *Kotymás ember*, hitvány, semmihaszna ember.

KOTYNYELES I. KOTNYELES.

KOTYÓ, (koty-ó) fn. tt. *kotyó-t*. Székely tájszó-lással a szilváról, vagy más gyünölcseről is mondják, mely nagyon elérve vagy megtörődve locsos, leves lett. Gyöke azon *koty* hang, mely általán a mozgásba hozott nedvekről mondatik, mint *kotyfol*, *kotyvaszt* igékben.

KOTYOG, (koty-og) önh. és gyak. m. *kotyog-tam*, —*tál*, —*ott*. *Koty-koty* hangon szól. Szoros értelemben mondják a tyúkról, midőn ily hangon szólva fiuit hívja, vagy nekiszomorodva ülni, költeni vágy. Átv. ért. mondják némely szűk szájú edényekről, melyekből a nedv *koty-koty* hanggal nyomul ki; továbbá oly malomról, melynek igen kevés a vize, ke-reke lassan forog, s melynek garatja csak szemenként hullatja az örlendő gabonát, szóval, melyről tréfásan mondani szokták : *egy szem kevés, kellő sok*. Gúnyosan am. locsog, fecseg, hiábavalókat beszél. *Ugyan ne kotyogj!*

KOTYOGÁS, (koty-og-ás) fn. tt. *kotyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Koty-koty* hangon szólás. *Tyúk kotyogása*.

„Édes a te danolásod,
Jérezeforma kotyogásod.“ Csokonai.

KOTYOGÓ, (koty-og-ó) mn. tt. *kotyogó-t*. Általán ami kotyog. *Kotyogó csibés tyúk*. Különösen kevés vizű, lassu járásu malomról mondják. *Van egy kotyogó malmom*. Vékony hangon *ketyegő*, az órának jelzője. Innen régi adoma szerint szólva : *ketyegő fene* am. óra.

KOTYOGÓS, (koty-og-ó-s) mn. tt. *kotyogós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják ittas emberről, kinek nyelve akadozva mozog, s inkább kotyog, mint beszél.

KOTYOGTAT, ((koty-og-tat) áth. m. *kotyogtat-tam*, —*tál*, —*ott*. Eszközli, hogy valami kotyogjon.

KOTYOL, (koty-ol) önh. m. *kotyolt*. Lásd : KOTYOG.

KOTYÓLÉ, (kotyó-lé) ősz. fn. L. KOTYLÉ.

KÓTYOM, (kóty-om) fn. tt. *kótyomol*. Lásd : KOTYMA.

KÓTYOMFITTY, (kótyom-fitty), I. KÓTY.

KOTYOR, (koty-or) fn. tt. *kotyor-t* v. *kotyor-ol*, harm. szr. —*a*. Sándor István szerint am. bokros, es. itos, bozótos hely. Mándy P. szerint am. kátyó.

KOTYOS, (koty-os) mn. tt. *kotyos-t* v. —*at*,
tb. —*ak*. Kotlós, ülni költeni vágyó, t. i. tyúk.

KOTYÓS, (koty-ó-os) mn. tt. *kotyós-t* v. —*at*,
tb. —*ak*. Igen elérett gyümölcs, különösen szilva.

KÓTYOS, (kóty-os) mn. tt. *kótyos-t* v. —*at*,
tb. —*ak*. Félrészeg, ki egy kevéssé becsipett, kinek
nyelve nehezen mozog, s csak úgy kótyog, máskép :
kotyogós. V. ö. KÓCSAG, KÓCSAGOS.

KOTYÓSODÁS, (koty-ó-s-od-ás) fn. tt. *kotyó-
sodás-t*, tb. —*ok*. Kotyóssá levés. V. ö. KOTYÓ-
SODIK.

KÓTYÓSODÁS, (kóty-os-od-ás) fn. tt. *kótyoso-
dás-t*, tb. —*ok*. Szeszés italtól mintegy félig része-
gedés, máskép : *kotyagosodás*. V. ö. KOTYOGÓS.

KOTYÓSODIK, (koty-ós-od-ik) k. m. *kotyósod-
tam*, —*tál*, —*ott*. Mondják szilváról s más leves
gyümölcsökről, midőn nagy érettség vagy törődés
következtében locsosak lesznek. *Hosszú, rázós uton
megkotyósodott a szilva, baraczk*.

KÓTYÓSODIK, (kóty-os-od-ik), l. KÓTYA-
GOSODIK, KÓCSAGOSODIK.

KOTYÓZ, (koty-ó-z) önh. m. *kotyóz-tam*, —*tál*,
—*ott*, par. —z. Székelyesen am. laptát bottal ütő-
getve, kiverve játszik. Gyöke rokon az ütést, verést
jelentő *kötis, kótyog* szókéval.

KOTYÓZÁS, (koty-ó-z-ás) fn. tt. *kotyózás-t*, tb.
—*ok*, harm. szr. —a. Kiütő laptajáték.

KOTYVÁL, l. KOTYFOL, KOTYVASZT.

KOTYVASZT, (koty-v-asz-t) áth. m. *kotyvaszt-
ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *kotyvaszsz*. Gyöke a nedv
lotyogó hangját jelentő *koty*, melyből eredt a *kotyú*,
kotyv törzsök, ebből pedig *kotyvasz*, *kotyvaszt*. Vala-
mit hamarjában ételül öszvehabar, imígy-amígy el-
készít, dsamál; máskép : *kotyfol*. *Mindennek kérőjére
nem kotyvaszthat a szakács*. (Km.). Gúnyképen hasz-
nálják a rozsz főzőkről vagy ily gyógyszerészekről és
vegyszerészekről.

KOTYVASZTÁS, (koty-v-asz-t-ás) fn. tt. *koty-
vasztás-t*, tb. —*ok*. Hamarjában öszvehabarása, s ro-
szul főzése valamely ételneműnek.

KOV, elvont gyök 1. *kova*, 2. *kovács*, 3. *kovad*,
kovaszt, 4. *kovályog*, 5. *kovácsz* szókban és származé-
kaikban, melyeket láss az illető helyeken.

KOVA, (ko-v-a v. kov-a, l. a cikk végén), fn.
tt. *kovát*. Igen szilárd keménységű, részént átlátszó,
részént homályos kőfaj, melynek alkotó részeit sa-
játnemű föld teszi, mely magában a tűzben föl nem
oldható, hanem csak más fémanyagokkal összekötte-
tésben; hamuszírral és sziksóval vegyülten üveggé ol-
vad. Szélesb ért. többféle kemény kövek, melyek
vas vagy aczél által korholtatva tűzzsikrákat adnak, s
általán *tűzkő* név alatt ismeretesek. Innen köznyelven
a *kova* és *tűzkő* hasonló értelműek.

„Be van az én szűrőm újja kötve . . .

Az egyikben aczél, kova, tapló.”

Népdal.

Gyöke a kemény test ütéséből támadó vastag *ko* hang,
vékony hangon *kő*; amabból lett *ko-u*, *ko-v*, s a hang-
gal toidva *kova*, emeből *kő-u* *kő-v*, s összehúzva
kő v. *kü*. Hogy az egyik törzsöke *kov* (kav) a má-
siké pedig *köv*, kitetszik e kiesinyező származékaik-
ból : *kov-acs* (kavics), és *köv-ecs*. V. ö. KŐ.

KOVABÁNYA, (kova-bánya) ösz. fn. Bánya,
melyben kovanemű köveket fejtenek. V. ö. KOVA.

KOVACS, (kov-acs) fn. tt. *kovacs-ot*, harm. szr.
—a. Különféle kőfajok, melyek vegyes alkotó ré-
szekből állanak, s külsejükre nézve a kovához ha-
sonlók, jelesen csillogó felszínűek. (Spathum). *Folyó
kovacs* (spatum fluor). *Mész kovacs* (sp. calcareum).
Nehéz kovacs (sp. ponderosum). *Szagos kovacs* (lapis
suillus). *szikrázó kovacs* (sp. scintillans). Törzsöke
kov, melyből a *kova* is származott. V. ö. KOVA.

KOVÁCS, (ko-ács v. koh-ács, v. koh-ás, l. a
cikk végén) fn. tt. *kovács-ot*, harm. szr. —a. Szor-
ros ért. mesterember, ki vasból nagyobb, és gorom-
bábbféle munkákat készít, nevezetesen, ki szekere-
ket, kocsikat, gazdasági eszközöket, hordókat vasal,
szántóvasakat, csoroszlákat nádol, lovakat patkól
stb. V. ö. LAKATOS. *Városi, falusi, tábori kovács*.
Czigány kovács. *Lovakat gyógyító kovács*. *Hideg ko-
vács*, kinek munkája nines, vagy ki bizonyos esetek-
ben hidegen veri a vasat. A népmondákban neveze-
tes a *vas kovács*, kinek lakát vas fal keríti, s ki a
vas orru bábát agyon kalapálja. *Nem lesz abból ko-
vács, kinek kezében soha sem volt kalapács*. (Km.).
Kováctól szemet venni, am. második kézből, drágán.
A grombaféle érczmunkáról azt szokták mondani :
mintha kovács csinálta volna. Minthogy a kovács *ko-
holva, kalapálva*, vasat ütve verve dolgozik : legva-
lószerűbb, hogy e szó gyöke a hangutánzó *ko*. Mi az
ács végzetet illeti, ez kétféleképp értelmezhető, vagy
a latin *faber*-nek megfelelő *ács* főnév, miszerint *ko-
vács* annyi volna, mint *ko-ács*, mely szebbhangzat
miatt *v* kapcsolhangot vett föl; vagy átalakult *ás*,
mint *bogács* bogás, *kalács* kalás, *bordács* bordás, *ka-
jács* kajás, *tanács* tanás, s több másokkal, miután
több szavainkról világosan tudva van, hogy ily hang-
cserével keletkeztek, pl. *ordas* néhutt ordacs, *bekes*
máskép bekecs. Ha továbbá azt is tekintetbe vesz-
zük, hogy a *h* és *v* mint rokonok föleseréltetnek, en-
nél fogva *kovács* annyi volna, mint a *koha* törzsök-
ből eredett *kohás*, *kohács*, *kovács*, mint Érsekújvár
táján a *kőműves* kőműhes. A szláv nyelvekben is e
mesterember neve *kovács*, melynek szintén rokonsá-
ga van a hangutánzó *kujem* (kholok, kalapálok)
igével.

KOVÁCSBOLHA, (kovács-bolha) ösz. fn. Azon
apró szikrácskák, melyek a pörölylyel vagy kalapács-
cal vert tüzes vasról szétröpdősnek. Máskép : *ci-
gánybolha*.

KOVÁCSFOGÓ, (kovács-fogó) ösz. fn. Nagyobb-
féle vasfogó eszköz, melylyel a kovácsok a munkába
vett vasat megszorítva tartják, midőn a tűzből kive-
szik, s az ülőre sektetik.

KOVÁCSFUVÓ, (kovács-fuvó) ösz. fn. Bórból készített tömlő, mely léggel telve, szele az égő szemet szítja; egyszerűen *fujtató*.

KOVÁCSHÁZA, **HOSSZÚMEZŐ**—, **TÓT**—, faluk Csanád m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVÁCSHIDA, falu Baranya m.; helyr. —*hidá-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVÁCSI, faluk Bars, Temes, Tolna, Veszprém, **FÜLEK**—, Nógrád, **HEGYKÖZ**—, Bihar, **KIS**—, Somogy és Veszprém, **NAGY**—, Pest, **PUSZTA**—, Somogy, **RÁBA**—, Vas, **SZÉCSÉNY**—, Nógrád, puszták Torna, Pest m., erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Kovácsi-ba*, —*ban*, —*ból*.

KOVÁCS ISTÓK, közmondásos költött név, s jelent általában kovácsot. *Kinek Isten nem akarja, Kovács Istók meg nem koholja.* (Km.)

KOVÁCSMESTERSÉG, (kovács-mesterség) ösz. fn. l. **KOVÁCSSÁG**.

KOVÁCSMŰHELY, (kovács-mű-hely) ösz. fn. Műhely, fujtatóval, ülővel, s különféle kalapácsokkal, pörölyökkel, fogókkal stb. ellátva, melyben a kovácsok dolgoznak. A falusi henye emberek gyűhelye, hol mindig pipára lehet gyűjtani. Itt koholják a falu pletykáit is.

KOVÁCSOL, (kovács-ol) áth. m. *kovácsol-t*. Tulajd. ért. vashól koholás, kalapálás által valamit alakít, készít. *Abronsokat, derékszegeket, patkókat, karikákat, csoroszlákat kovácsolni*. Átv. ért. valamit goromba munkával, idomtalanul készít, vagy : tervet, hirt, tanácsot amúgy kovács módjára forral. *Híreket kovácsolni*.

KOVÁCSOLÁS, (kovács-ol-ás) fn. tt. *kovácsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, melynél fogva valaki kovácsol valamit. V. ö. **KOVÁCSOL**.

KOVÁCSOLAT, (kovács-ol-at) fn. tt. *kovácsolat-ot*, harm. szr. —*a*. Kovácsolt mű, kovácsmű, elentétben különösen az öntött művel.

KOVÁCSOLHATÓ, (kovács-ol-hat-ó) mn. tt. *kovácsolható-t*. Ami alkalmas arra, hogy a kovács valamit alakíthasson, készíthessen belőle. *A rozsdá-ette porhanyú vasak nem kovácsolhatók*.

KOVACSOS, (kov-acs-os) mn. tt. *kovacsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kovacsos vegyített, amiben kovacs van. *Kovacsos ásványok, kövek, érczek. Kovacsos hegyrétegek, bányák*. V. ö. **KOVACS**.

KOVÁCSSÁG, (kovács-ság) fn. tt. *kovácsság-ot*, harm. szr. —*a*. Mesterség, melyet kovácsok űznek. *Kovácsságot tanulni, gyakorolni, folytatni*. V. ö. **KOVÁCS**.

KOVÁCSSZERSZÁM, (kovács-szerszám) ösz. fn. Általán mindenféle szerszám, melyet a kovácsok, mint olyak használnak, pl. pörölyök, kalapácsok, fogók stb.

KOVÁCSVÁGÁS, faluk Abaúj és Torna m.; helyr. —*vágás-ra*, —*on*, —*ról*.

KOVÁCZENA, falu Baranya m.; helyr. *Kovácsená-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVAD, (kov-ad) önh. m. *kovad-tam*, —*tál*, —*ott* v. —*t*. Mondják általán kopácsos héju gyümölcsökről, magokról, midőn héjaik fölrepedezve elhullanak. *Kovad az érett dió, mogyoró*. Törzsöke *kov* egy a *kopács*, *kopad*, *kopaszt* stb. rokon értelműekben levő *kop*-val, s épen am. *kopad*, minthogy a *v* és *p* rokonszervűségök miatt néha fölcseréltetnek. V. ö. **KO**.

KOVAFÖLD, (kova-föld) ösz. fn. Sajátnemű föld, melynek fő alkotó része kovából áll. Ezen föld-nem, ha lúgsóval összekötik, jegeces alakot vesz fel, különben föl nem oldható. Egész tisztaságut csak vegytani úton lehet szerezni.

KOVÁKOL, (kovák-ol) önh. m. *kovákol-t*. Kis csecsemőről mondják, midőn *kovák*-féle tompa hangon kiáltoz ; máskép : *kókkol*.

KOVAKŐ, (kova-kő) ösz. fu. Kő, melynek főbb alkatrészét kova teszi.

KOVÁLATLAN, (kov-a-al-at-lan) mn. tt. *koválatlan-t*, tb. —*ok*. Aminek kopácsa le nem foszlott, ami még héjában van. *Koválatlan dió, mogyoró*.

KOVÁLIK, (kov-a-al-ik v. kop-a-al-ik) k. m. *kovál-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Mondják némely kopácsos gyümölcsökről, melyeknek héjai feslenek. *Koválik a dió, gesztenye*. V. ö. **KOVAD**, **KOPAD**.

KOVÁLÍT, **KOVÁLIT**, (kov-a-al-ít) áth. m. *koválít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Bizonyos gyümölcsöket kopácsos héjaikból kifejt, kibont. *Diót, mogyorót koválítani*.

KOVALÓ, **KIS**— **NAGY**— faluk Nyitra m.; helyr. *Kovaló-ra*, —*n*, —*ról*.

KOVÁLY, (kov-ály) fn. tt. *kovály-t*, tb. —*ok*. L. **KOPÁLY**.

KOVÁLYGÁS, (kov-ály-og-ás) fn. tt. *koválygás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Görbe úton csavargás, ideoda szédelegve járás. V. ö. **KOVÁLYOG**.

KOVÁLYOG, (kov-ály-og) önh. és gyak. m. *kovályg-ott* v. *kovályg-tam*, —*tál*, htn. —*ni* v. *koválygani*. Görbe utakon csavarog, ide-oda szédelegve jár. Különösen mondják a madarakról, midőn a levegőben különféle keringős mozgásokat tesznek. *Kovályognak a hollók, varjak, kányák*. Rokon a *kóbog*, *kóbolyog*, *kóborog*, *kódorog* igékkel. Mondják hosszaú is : *kovályog*. V. ö. **KO**, **KÓ**.

KOVANEMŰ, (kova-nemű) ösz. mn. Tulajdon-ságaira nézve a kovakőhöz vagy kovaföldhöz hasonló. *Kovanemű ásványok, kőzetek*. V. ö. **KOVA**.

KÓVÁR, falu Hont m.; helyr. *Kóvár-ra*, —*on*, —*ról*.

KOVARCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Kovarcz-ra*, —*on*, —*ról*.

KÓVÁS, (kov-a-as) mn. tt. *kovás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kovával vegyített, kovát tartalmazó. *Kováś ásványok. Kovás hegyrétegek*.

KÓVÁS, falu Kóvár vidékén; helyr. *Kóvás-ra*, —*on*, —*ról*.

KOVÁSÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Kováscz-ra*, —on, —ról.

KOVÁSZ, (kov-ász, mintegy kav-ász, ami kavar vagy kavarnya van; l. itt alább is); fn. tt. *kovász-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Savanyított tészta, mely által a kenyérnek való lisztet keverik, kavarják vagy mint mondani szokás, megkelesztik. Ez máskép: *kenyérélesztő* vagy *sütínivaló*. 2) Széles ért. vízzel kevert (*kavart*) és összegyúrt liszt, élesztőkovásszal vegyítve, innen *kovász-tenni*, am. a vízzel főleresztett lisztbe savanyító kovászt takarni. Mind hangra, mind értelemben nézve rokon a *kotyva*, *kotyma*, *kotyvaszt*, *kotyfol* szókkal is, melyek általán habarás (kavarás) általi sütést, főzést jelentenek; innen kovász annyi is lehet, mint *kotyvasz*, melylyel a sütésre készített lisztet keverik. A szláv *kvasz* ugyan egészen megegyezik vele, de rokon hangu és értelmű szókat aligha képes kimutatni.

KOVÁSZFA, (kovász-fa) ősz. fn. Két águ fa, melyet a kovászos teknőn, a takaróruha tartalékaul keresztül tesznek.

KOVÁSZNA, erdélyi falu Orbai székben; helyr. *Kovászná-ra*, —n, —ról.

KOVÁSZÓ, falu Bereg m.; helyr. *Kovászó-ra*, —n, —ról.

KOVÁSZOL, (kov-ász-ol) áth. m. *kovászol-t*. Kovásszal savanyít, éleszt, erjeszt. *Kovászolni a kenyérnek való lisztet*.

KOVÁSZOLÁS, (kov-ász-ol-ás) fn. tt. *kovászol-ás-t*, tb. —ok. Kovásszal savanyítás v. erjesztés.

KOVÁSZOS, (kov-ász-os) mn. tt. *kovászos-t* v. —at, tb. —ak. Kovásszal savanyított, kelesztett, süttött. *Kovászos kenyér, laska, uborka, káposzta*. Különbözik az úgynevezett *serlésztés-től*, melylyel finomabb süteményeket készítenek.

KOVÁSZOZ, (kov-ász-oz) áth. m. *kovászoz-tam*, —tál, —ott. L. **KOVÁSZOL**.

KOVASZT, (kov-asz-t) áth. m. *kovaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. *kovaszsz*. Bizonyos gyümölcsök kopácsos héját lefosztja. *Diót, mogyorót, gesztenyét kovasztani*. Szűkebb használatu, mint a *kopaszt*, melylyel különben egy. V. ö. **KOVAD**.

KOVÁSZTALAN, (kovász-ta-lan) mn. tt. *kovász-talan-t*, tb. —ok. Amit kovásszal nem kelesztettek, miben kovász nincs. *Kovász-talan kenyér*. Bibliai nyelven főnevül használattik. *Kovász-talanok napja*, melyen Mózes törvénye szerint kovászos kenyeret enni tilos volt, különösen *husvét napja*.

KOVASZTÁS, (kov-asz-t-ás) fn. tt. *kovasztás t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Némely gyümölcsnek kopácsának lehántása.

KOVASZTAT, (kov-asz-t-at) fn. tt. *kovasztat-ot*, harm. szr. —a. Azon héjak vagy kopácsok, melyeket bizonyos gyümölcsökről lefejtettek. *Megfőzött kovasztattal kenni a koszos fejet*.

KOVOG, (kov-og) önh. m. *kovog-tam*, —tál, —ott. Gyakran vagy folyvást kovad.

KOVÁRGY, erdélyi falu Hunyad megy.; helyr. *Kovárgy-ra*, —on, —ról.

KOZÁK, Oroszország déli és keleti tájékain honos néptörzsekből való, mely törzsek, mivel a határokat védik, némely előjogokkal bírnak. Az orosz nyelvben *kozák* vagy *kazák* jelent láncsás katonát és napszámot, a lengyel nyelvben keeskepásztort is, a törökben pedig, különösebben a tatárban *kazák* am. kalandozó, könnyű fegyveres.

KOZÁR, (1) fn. tt. *kozár-t*, tb. —ok. 1) Régiesen és idegen nyelvek után írva: *Khozár*. A magyar történelemben előforduló népség neve, melyről Konstantin császár azt írja, hogy midőn a magyarok még Etelközben tartózkodnak vala, a szövetséges kozárok közt polgárháború ütött ki, minek következtében e nép egyik felekezete tetemes vérontás után legyőzött, az életben maradtak pedig Etelközbe menekültek, hol a magyarokkal barátságra lépven, *kabarok*-nak (azaz több történéseink szerint: *kóborok*-nak) nevezettek, (a sínai írónál Deguignes szerint a *kozár* név: *kósza*, tehát úgy látszik, hogy *'kozár'* is csak *'kósza'* származéka). A *kozár-kabarokról* Konstantin azt mondja, hogy saját szójárásaik szerint beszéltek, de a magyarok másik nyelvét is beszélték, azaz amazok nyelve csak egyik (palócz) szójárása vala a magyar nyelvnek. Ugyaninnen származott, hihetőleg azok (Névtelen jegyző szerint: *kunok*) letelepüléséről 2) több helység neve is, ú. m. a Mátra mellékén: *Kozárd*, és Baranyában: *Nagy-, Kis- és Rác-Kozár*. L. itt alább. V. ö. **KÜN**.

KOZÁR, (2), **RÁCZ**—, mváros, **KIS**—, **NAGY**—, faluk Baranya m., pusztá Vas m.; helyr. *Kozár-ra*, —on, —ról.

KOZÁRD, falu Nograd m., pusztá Szathmár m.; helyr. *Kozárd-ra*, —on, ról.

KOZÁRVÁR, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —vár-ra, —on, —ról.

—**KOZIK**, ősz. igeképző, l. —**KÉZIK**.

KOZLA, falu Kővár vidékén; helyr. *Kozlá-ra*, —n, —ról.

KOZMA, (1), (koz-ma v. kosz-ma) fn. tt. *koz-mát*. 1) Tulajdonképen azon kozféle folt az ételen, mely az által támad, ha a füst igen meglepi, vagy a tüzes edénytől megpörköldik, mely esetben kellemetlen kesernyés ízt kap, s ez szintén kozmának mondatik. Maga a jelentett dolog természete mutatja, hogy e szó eredetileg *kozma* a *kosz* gyöktől, t. i. az *sz* és *z* mint legközelebbi rokonok gyakorta fölcseréltek, különösen m előtt a keményebb *sz* lágyabb *z*-vé változik, mint *csizma* (am. csizma) szóban is. 2) Férfi kn. Cosmas. *Kozma és Demjén vértanúk*.

KOZMA, (2), faluk Fehér és Zemplén, pusztá Somogy m.; helyr. *Kozma-ra*, —n, —ról.

KOZMADOMBJA, faluk Szala és Vas m. helyr. —dombjára, —n, —ról.

KOZMAFA, falu Vas m.; helyr. —fára, —n, —ról.

KOZMAFALVA, puszta Bihar m.; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

KOZMÁND, puszta Tolna m.; helyr. *Kozmánd-ra*, — *on*, — *ról*.

KOZMÁS, (1), (koz-ma-as) mn. tt. *kozmas-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Mondjuk ételről, melyet a kozma megfogott, s e miatt kellemeilen, kesernyés ízű. *Kozmás kása, káposzta*. V. ö. KOZMA.

KOZMÁS, (2), erdélyi falu Csík székben; helyr. *Kozmás-ra*, — *on*, — *ról*.

KOZMÁSÍT, KOZMÁSIT, (koz-ma-as-ít) áth. m. *kozmasít-ott*, htn. — *ni* v. — *ani*, par. — *s*. Az ételt kozmássá teszi. V. ö. KOZMÁS.

KOZMÁSÍTÁS, KOZMÁSITÁS, (koz-ma-as-itás) fn. tt. *kozmasítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kozmássá tevés.

KOZMÁSODÁS, (koz-ma-as-od-ás) fn. tt. *kozmasodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Kozmássá levés.

KOZMÁSODIK, (koz-ma-as-od-ik) k. m. *kozmasod-tam*, — *tál*, — *ott*. Ételtől mondják, midőn a tüzes edénytől megpörkölődve, vagy a füsttől lepve kellemetlen ízt kap.

KOZMATELKE, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *telké-re*, — *n*, — *ról*.

KOZOLLYA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kozollyá-ra*, — *n*, — *ról*.

KOZSÓK, I. KOSOG.

KOZSU, (kóz-su) fn. tt. *kozsut*. Mátyás P. szerént am. bunda, köcze, ködmön; tehát egyezik *kozók* v. *kosog* szóval; I. ezt.

KOZTÁN, falu Sáros m.; helyr. *Kosztán-ba*, — *ban*, — *ból*.

KÖ, gyökeleme *kőb, köcs, kög, köl, kör, köt, köny, köp(ed), köv(ér)* stb. gyököknek, illetőleg szóknak s jelent valami kerekdedet, gömbölyüt, tömöttet; v. ö. KO.

KŐ, fn. tt. *köv-et*, harm. szr. — *e*. Általán más-salhangzóval kezdődő ragok előtt *kő*, a hangzók előtt *köv*, mint : *kőnek, kötől, körre, köről, köbe, köhöz* stb. ellenben : *kővem, köved, köve, köves, kövecs, kövez, kövül, kövi*. Az *e* és hasonlító *ül* ragokat kétféleképp veszi föl. *köl* v. *kövé*, *köül* v. *kövül*. Rokonok hozzá a sínai *kia* (quidam lapis pretiosus), *keu* (lapis gemmae inferior), *kidi* (quidam lapis niger; sceptrum quoddam lapideum), *kueu* (lapis gemmae similis), a finn nemzetégi : *kiwi, kdw, kew, kü, ku, kow, keu, koch*; a nyugoti kaukázsi *kau, kauch*, és a szláv *kamen*. A magyarban is módosítva *ku* v. *kü*, mint *Ös-kü*, falu Veszprém megyében. Nevét vagy azon kemény tompa hangtól vette, melylyel az ütést viszonzza, vagy benne mindkét hangnak saját értelme egyesül, mint-hogy a *k* hajlót, görbét, az *ö* hang pedig sűrűen szeszessorult tömeget jelent, mint a *köt, töm, tömör, több* stb. szókban. 1) Szilárd, kemény ásvány, mely pöröly által nem lapítható, vagy nyújtható, hanem kisebb-nagyobb darabokra tördelhető, és porrá zútható. Nemei és fajai különfélék a) alk. otó anyagjára

nézve : *agyagkő, mészkő, homokkő, márványkő, kovalkő* stb. b) értékére nézve : *drágakő, agátkő, opálkő, rubinkő* stb. c) alakjára nézve : *csillámló, csepegő, cser-, hasadó, ligyó, likacsos, szurokkő* stb. *Követ ázni, fejteni, vágni, faragni. Valakit kövel dobálni. Amely kutyát éri a kö, az rivvan el.* (Km.). 2) Így nevezetnek némely másféle ásványok, és hozzájuk hasonló testek, melyek alakjukra, vagy keménységükre nézve olyanok mint a kö, pl. *borkő, büdöskő, egérkő, etetőkő, gáliczkő, pokolkő* stb. *A mennykő* csak képzelet tárgya, egyébiránt a nép véleménye szerint egy fekete színű, tojásdad, nagy kavics (légkő). 3) Mennyiben használtatik, s különféle czélokra fordítatik : *beretvakő, fénkő, kaszakő, kőszőrűkő, malomkő, tűzkő, káposztáskő, határkő, szeglekő, koporsókő, emlékkő, sírkő*. Több helyek, különösen várak neveztetnek róla : *Csókakő, Tarkő, Öskü, Odvaskő, Kerteskö*; határpontok, melyek a bakonybéli apátságot alapító Sz. István oklevelében is említetnek, *Hajnácskö, Kékkő, Fehérkö, Vöröskő* stb. 4) Átv. ért. a nehézségnek vagy keménységnek képes kifejezése. *Nagy kö nyomja a szívemet. Mintha kö esett volna le keblemről. Olyan nehéz mint a kö. Kö szívvel birni. Oly kemény kenyér, mint a kö.* Átv. értelemben : *Nagy követ mozgatni* am. nagy dolgokat forgatni elméjében. *Minden követ megmozdítani*, am. mindent mozgásba hozni. *Nagy követ velett v. dobott a kútba* am. nehéz dologba fogott. *Köt kövön nem hagyni*, am. valamely épületen vagy városon stb. mindent szétrombolni. *Együttfúni a követ*, am. egy híron pendülni. *Mely követ sokszor hengergetnek, meg nem mohosodik.* (Km.). *Nagy kö esett le a szivemről*, am. nagy gondtól vagy bánattól szabadultam. *Könyű a lány követ faragni.* (Km.). E bámulós mondatokban, *mi a kö? hol a köben jársz?* a mennykővet kell érteni. Szintén : *üsse meg a kö*, am. mennykő.

KŐÁGYU, (kő-ágyu) ösz. fn. *Ágyu*, melyből kő golyókat szoktak lődni.

KŐALJA, falu Bihar m.; helyr. *Kőaljá-ra*, — *n*, — *ról*.

KŐÁROS, KŐÁRUS, (kő-árus) ösz. fn. Általán aki kövekkel kereskedik, pl. aki márványbányákat tart, épületköveket stb. fejtet. Különösen, ki drágakövekkel üzérkedik.

KÖB, fn. tt. *kőb-öt*, harm. szr. — *e* v. — *je*. Általán jelent öblös, gömbölyű vagy tömör alakú valamit, melyből *kőből* és *kőpecsős* (kőbecsős) erednek. Ide tartoznak a *kőpöly, köpü, köpüce, köpülő* szintén öblös, gömbölyű jelentő szók. Mintegy lelke e szónak a gömbölyüt v. tömöttet jelentő *ü*. V. ö. Ö. A törökben *ka* am. edény (vase, vaisseau. Hindoglu). A *kőb* mint önálló szó, újabb korban jött ismét divatba, s mértani ért. jelent oly testet, mely hat hasonló nagyságu lap közé szorítva nyolcz egyenlő szöget képez. Megfelel neki a hellén-latin *cubus*. V. ö. KOCZKA. A *kőb'* ezen értelemben véve nem gömbölyű test, sőt igen is szögletes, de ez szintén helyes és eredeti jelentése, melyre részént az adott alkalmat, hogy a latin *cubus* gyökéhez hasonló, részént

mivel a mértani köb is akárminth forgassuk, mindig hasonló tömör alakban tűnik elé.

KÖBÁB, (kő-báb) ösz. fn. Kőből vagy kőben faragott kép, kőszobor, mely némely régi iratokban jön elé, s melyet némelyek hibásan *kőláb*-nak olvasnak.

„Ezt megmondván így tetete (tétete)
Hogy köbábat szereztete,
Az piacon felállatá,
És istennek hivattatá.
Lén mindennek parancsolat,
És nagy szörnyű halál alatt,
Hogy ki mint jobban tudnája,
Az köbábat imádnája.“

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása. 11. l.).

KÖBAJ, (kő-baj) ösz. fn. l. FÖVÉNYBAJ.

KÖBÁLVÁNY, (kő-bálvány) l. KÖBÁB.

KÖBALZAM v. —**BALZSAM**, (kő-balzam v. —balzsam) ösz. fn. A fehér ásványolajok legfinomabb faja, mely minden nedvek és szeszek fölött úszkál, s igen gyulékony. (Naphta).

KÖBÁNYA, (1), (kő-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből kőveket ásnak, fejtenek. V. ö. BÁNYA.

KÖBÁNYA, (2), falu Moson, puszta Gömör m, szőlőhegy és köfejtési hely, lakásokkal Pest határában, helyr. *Kőbányára*, —*n*, —*ról*.

KÖBCZÖS, (kő-ez-ös, kiejtve: középzös) mn. tt. *kőbczös-t* v. —*ét*, tb. —*ek*. Gyöke a gömbölyüt és tömört jelentő *kőb*, melyből *öcz* képzővel lett *kőböcz*, mint *gömb gömböcz*, *gombó gomböcz*, melyekben az *öcz ocz* nem kicsinyező értelmű, hanem a minőséget jelentő *ös os*, *ösz osz* képzők módosulata; köbczös t. i. jelent oly embert, ki aránylag zömök, vaskos, tömört, izmos testtel bír. *Kőbczös legény*, *leány*. A törökben *kaba* am. vaskos; nagy; durva (gros; grand; grossier). Egyébiránt a kiejtés szokottabban *kőpczös*, minthogy a folytonos kimondásban a kemény *cz* előtt a szelid *b* is kemény *p*-vé változik, amiért rendszerint így is írják; így „lábtó“ szóban az általános kiejtés *b* helyett *p*-t hallat: *láptó*, hasonló okból.

KÖBLÁB, (kőb-láb) ösz. fn. Mérték, illetőleg test, mely szélteben, hosszában és magasságában (v. mélységében) véve egy lábnyi.

KÖBLÁBNYI, (kőb-lábnyi) ösz. mn. Minek nagysága, illetőleg teriméje egy köblábat foglal magában. *Köblábnyi kődarab*.

KÖBLÉNY, falu Baranya m.; helyr. *Köblény-be*, —*ben*, —*ből*.

KÖBLÉR, falu Ung m.; helyr. *Köblér-re*, —*én*, —*ről*.

KÖBLÖS, (kőb-öl-ös) mn. tt. *köblös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Amibe egy köblőnyi valami bele fér. *Köblös szék*. *Köblös föld*, melybe rendszeren egy köblőnyi magot szokás vetni, egy hold. (A székelyeknél Cséy Elek szerint félhold is). *Köblös kosár*, *szapuló*. V. ö. KÖBÖL. 1) A székelyeknél gomba neme, mely gabona közt terem, akkora, mint egy nagy egér

füle, némelykor teli apró maggal, mely elein veres, később megbarnul. Az aratók abból jövendölik meg a gabona eresztőségit, ha t. i. sok mag vagy kevés van benne. (Kriza J.).

KÖBMÉRTÉK, (kőb-mérték) ösz. fn. Mértani ért. mérték, melynél fogva valamely testnek mennyiségét köb szerint határozzák meg. *Az elhordandó földet vagy kőveket köbmérték szerint osztani ki az illető fuvarosok között*.

KÖBOGYÓFA, (kő-bogyó-fa) ösz. fn. A nyolezhímesek seregébe, és egygyásók reudébe tartozó növénynein; nős virágának esészéje négyfogu, bokrétája bögreforma; bogyója nagy, a nagy esészében, nyolez kőmaggal. Innen a neve. (Diospyros).

KÖBÖK, (kőb-ök) mn. tt. *köbök-öt*. Kőb nagysága (eubicus). *Köbök öl*, *köbök láb*, *köbök hüvelyk*.

KÖBÖL, (1), (kőb-öl) fn. tt. *köbül-t* v. *köbl-öt*, tb. *köbl-ök*, harm. szr. *köbl-e*. Az úgynevezett hangugratók közé tartozik. Széles ért. dongákból gömbölyűen alakított, vagy kivájt faderékből csinált edény, pl. melyet kútfalul használnak. Innen vették nevéket több megyében a „Köbökút“ nevű falvak. Rokona a latin *cubulus*, és a német *Kübel*. V. ö. KÖB. Szorosh ért. bizonyos száraz árúk, a ú. m. gabona, gubacs, dió, mész stb. ürmértéke, mely jelenben nem oly ingadozó jelentésű, mint a *mérő*, *szapu* és *kila*; hanem rendszerint am. két pozsonyi mérő, legalább a Tisza vidékén soha sem használják más értelemben. *Ötven köből meszet égetni*. *Száz köből búzát elvetni*. *Hogy köbble a rozsnak, árpának?* Régeute folyadékmerőt is jelentett. „Itt pegig (pegig) az bort kilemben (kü-lömben) nem adják öt köblnél, az köblt tudja k(egy)elmed) hogy tizenhat piutet teszen.“ (azaz félakót). (Levél 1553-ból). „Negyed napja hogy . . . en boromat adtam oda koresomára uram jobbágyának . . . hatvan pénzen adtam köblit.“ (Levél 1557-ből; mindkettő Szalay Á. 400 m. l. gyűjteményében). De ugyan e korban száraz mérték is: „Továbbá az száz köből zabot elküldtem.“ (Ugyanott 1557-diki levél).

KÖB-ÖL, (2), ösz. fn. az első szám alattitól megkülönböztetés végett köjtjellel írják. Am. köbök öl, melynek t. i. széle, hossza, magassága (vagy mélysége) mindenütt egy ölet teszen.

KÖBÖLKE, (kőb-öl-ke) kics. fn. tt. *köböklet*. Gombafaj, melynek kalapja pohár- vagy kupafarmáju, s öblében leucseféle apró termések nőnek. (Cyathus).

KÖBÖLKÚT, faluk Bihar és Esztergam m., erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Köbökút-ra*, —*on*, —*ról*.

KÖBÖS, (kőb-ös) mn. tt. *köbös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Köbalaku, köbtő képező. *Köbös koczka*. *Köbös kővekkal kirakott járda*. A számtanban maga magával kétszer szorozott: *köbös szám*, pl. $3 \times 3 \times 3 = 27$; s a huszonhetes számnak a 3, köbös gyöke.

KÖBTARTALOM, (kőb-tartalom) ösz. fn. Azon mennyiség, mely köbmérték szerint számítva bizo-

nyos tért betölt. *Ezen falnak köbtartalma ezer köbláb.*
V. ö. KÖB.

KÖBUJJ, (kőb-ujj) ösz. fn. Mérték, s ennek megfelelő testi, melynek széle, hossza és magassága v. mélysége egy ujnyi.

KÖCS, elvont gyöke *köcsög* és *köcsöge* szóknak, rokon *csücs* (törökül: *üds*) gyökkel. Lásd a származékokat.

KÖCSATORNA, (kő-esatorna) ösz. fn. Kőből vésett vagy faragott esatorna V. ö. CSATORNA.

KÖCSÉPP, (kő-csépp) ösz. fn. A törökbuzáéhoz, (kukoriczáéhoz, tengerihez) hasonló növényfaj magvai Keletindióában, melyek némileg megkövült vízcepphez hasonlók. (Coix lacrima).

KÖCSK, KIS — NAGY — faluk Vas m.; helyr. *Köcsk-re*, — *ön*, — *röl*.

KÖCSÖG, (kőcs-ög) fn. tt. *köcsög-öt*, harm. szr. — *e v.* — *je*. Ha e három szót, *köcsög*, *köcsöge* és *kücsög* (szaruforma fejké az úri lovakon) összehasonlítjuk; azon rokonságot találjuk köztök, hogy mindenki kihegyesedő, csücsösödő valamit jelent; ennél fogva a *köcs* gyökben különösebben az *ö* szűkké szorult, és csücsös valamit jelent, mint maga az öszvecsücsösödött száj. „Köcsög” jelent tejes fazekat, de olyat, melynek alsó öble tág, a nyaka és szája pedig hosszukásan és szűken kinyúlik. Néhutt: *bögyöke*. Innen a hegyes tetejű kalapokat, melyeneket Nagyszombat vidékén viselnek, köcsögkalapoknak nevezik a szomszéd magyarok. Másképp: *kécség*, *tejes fazék*.

KÖCSÖGE, (kőcs-ög-e) fn. tt. *köcsöget*. Magyarországon ismeretes, kivált a Tiszában nagy bőrségben szaporodó halfaj, azok neméből, melyeknek ninesznek szálkáik, hanem porozogóik. Ikrája is, mint a vizáé és toké, nagyon kapós. Hegyes tör gyanánt kiálló vagy csücsösödő orra első pillanatra szembetűnő. Másképp: *kécsége*. V. ö. KÖCSÖG.

KÖCSÖGÉS, (kőcs-ög-e-es) mn. tt. *köcsögés-t* v. — *ct*, tb. — *ek*. Köcsögékkal bővelkedő. *Köcsögés Tisza*, *Szamos*. „A köcsögés Szamos viznek lementében, lakásom van nekem a Nagy Peleskében.” (Pelecskei Notárius. Gr. Gvadányi Józseftől.)

KÖCSÖGÖS, (kőcs-ög-ös) mn. tt. *köcsögös t* v. — *ct*, tb. — *ek*. Köcsögnek való. *Köcsögös karó*, *oszlop*. Köcsög alakú. *Köcsögös kalap*, magas tetejű kalap.

KÖCSÖK, I. KÖCSÖG.

KÖCZÖLE, (köz-öl-e v. köt-öl-c) fn. tt. *köczölét*. Általán holmi könnyű ruhaféle, melyet a nők csak úgy futtában, pongyolán felkötnek, pl. melylyel a mezőn levők fejüket bekötik, vagy melyet elejükbe kötnek. Gyöke a meglágyított *köt*, s am *kötöle*, az az kötölő, az elavult *kötöl* igétől.

KÖCZÖLYE, I. KÖCZÖLE.

KÖD, fn. tt. *köd-öt*, harm. szr. — *e v.* — *je*. Vizenyős, a hűs vagy hideg levegő által sűrűvé tett, s ennél fogva látható gőzttest a föld színéhez közel, mely a levegőt többé-kevésbé homályossá teszi, s

ha magasra száll, felhő a neve. *Sűrű, vastag, sötét, nehéz köd. Ereszkedik, megszáll, felszáll, ritkúl a köd. Leesik a köd, jó idő lesz. A sűrű ködben eltévedni. Ószi, tavaszi ködök.* A Bécsi codexben felhő (nubes). „Úrnak villámatai és ködi.” Dániel III. fejezet. „A ködök, kiknek mikor parancsoltatandik Istentől, ménd ez világot bejárni megtökéllik.” Baruth. Átv. ért. homály, mely bizonyos szembajokban lebegni látszik a néző előtt. *Köd lepi szeméimet, nem láthatok.*

„Hiú fényt ködbe vont szemünk nem lát.”

Kisfaludy K.

Ezen szó rokon közelebből *göz* szóval (I. ezt), de rokon *sűrű, tömött* s több oly szókkal is, melyekben az *ö* mint lényeges hang az illető test részeinek *tömött, tömör* tulajdonságát fejezi ki. Egyezik vele a török *kos v. koku*.

—KÖD, ösz. igeképző (*ög* és *öd* képzőkből), pl. *röpköd*. V. ö. —KED.

KÖD, falu Közép Szolnok m.; helyr. *Köd-re*, — *ön*, — *röl*.

KÖDDARAVIRÁG, (kőd-dara-virág) ösz. fn. A daravirágok neme alá tartozó növényfaj; tőkocsányai ágatlanok, leveletlenek, levelei hosszudad hegyesek, szirmai kétágúk, fejérek. Másképp a köznép-nél: *füstvirág, korpavirág, ködvirág*. (Draba verna). V. ö. DARAVIRÁG.

—KÖDIK, ösz. igeképző, pl. *örködik, gyűlölködik, erőlködik, dühösködik, gyönyörködik, szűkölködik, élölködik, költözködik, szörnyülködik, öltözködik, ördöngösködik* stb. V. ö. —KÉDIK.

—KÖDIK, ösz. igeképző, csak a —*ködik* módosulata: *veszködik, leszködik*.

KÖDLIK, (kőd-öl-ik) k. m. *ködl-ött*, htn. — *eni*. Ködösnek látszik, ködben mutatkozik; köd borítja vagy burkolja be. *Ködlenek a hegyek, eső lesz*. Átv. ért. is:

„De ködlik keblemben még a titkos bánat,
Melyből majd fekete, nehéz felleg támad.”

Tompá Mihály.

KÖDMEN, KÖDMENY, KÖDMÖN, fn. tt. *ködmen-t* v. *ködmön-t*, tb. — *ék* v. *ködmön-ök*, harm. szr. — *e v.* — *je*. Csávált juhbőrből készített öltöny, mely a bundától, gubától abban különbözik, hogy szorosan a testhez van szabva, majd kurta, majd hosszú kabátformára, s gombokkal vagy kapesokkal bekötve szokták viselni. *Kurta ködmön. Hosszu ködmön. Férfi, női ködmön. Szirmaos, tulipános, hímzett ködmön Hejje hujja, ködmön újja.* Eredetén nézve gyöke *köt*, s az egész am *kötme*; kitűnik ez kétségtelenül a Tatrosi codexből is, hol „ködmény” övet jelent: „És ködményruha (zona pellicea) vala ő foresoka környöl.” Pesti Gábornál: *bevr ew* (bőr öv), Erdősinéél *bür öuecczó* (bőr övedző); ma is oly téli (belül szőrös), melegruha, néhutt: *ujjas bunda*, melyet rendszerént bekötve, fel-

öltve viselnek. V. ö. KOSOG. Az *n* csak kifejtett hangnak látszik, mint a *foszlán*, (könnyű foszló ruha) am. *foszla* v. *foszló*; *ormán* (gallér, mintegy orma a többi öltönynek) *orma*; *kurtán* (rövid öltöny) *kurta*. Ily módon alakulhattak, a *gucsma*, *kucsma*, a gömbölyüt jelentő *gucs*, *kucs* gyöktől; *csizma*, azaz csizolt fényes bőrből, ú. m. kordoványból, szattyánból készített lábbeli. Mind ezek eredetileg melléknevek voltak, melyek a rubázat különféle tulajdonságait határozták meg. Ide tartoznak : *bunda*, *suba*, *csuha*, *guba*, *gatya*.

KÖDMENÉS, KÖDMÖNÖS, (ködmen-ös) mn. tt. *ködmenés-t* v. —*ét*, tb. —*ek*. Ködmönben járó, ködmönt viselő. *Ködmönös parasztlak. Czifra ködmönös legények, leányok.*

KÖDMENKE, KÖDMÖNKE, (ködmen-ke) kics. fn. tt. *ködmenkét*. Gyermekeknek való kis ködmen.

KÖDMÖN, KÖDMÖNY, I. KÖDMEN.

KÖDMÖNÖS, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr.

Ködmönös-re, —*ön*, —*ről*.

KÖDMÖNTELEN, (ködmön-te-len) mn. tt. *ködmöntelen-t*, tb. —*ek*. Kinek ködmene nincsen, ki ködment viselni nem szokott.

KÖDMÜKÖCS, (köd-müköcs) ősz. fn. A müköcs egyik faja; eszézi a virágnál rövidebbek; levelei szálasak, épélük; kocsányi a gallérnál sokkal hosszabbak. (Androsace laetea). Különbözik a *müköcs daravirág*. (Draba androsacea).

KÖDÖK, I. KÖLDÖK.

KÖDÖL, (köd-öl) önh. m. *ködölt*. Ködöt ereszt. *Ködöl a hegy*. V. ö. **KÖDLIK**.

KÖDÖS, (köd-ös) mn. tt. *ködös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Mondjuk térről és időről, melyben köd van. *Ködös völgyek, tómellemek. Ködös reggel, nap, éjszaka. Ködös tengeri szigetek. Ködös ősz, tavasz*. V. ö. **KÖD**.

KÖDÖSEN, (köd-ös-en) ih. Ködös állapotban. *Ködösen jelent meg a reggel.*

KÖDÖSÖDIK, (köd-ös-öd-ik) k. m. *ködösödtem*, —*tél*, —*ött*. Ködőssé lesz, köd terjedez rajta vagy benne. *Ködösödik a völgy, a tó, folyó, tenger vidéke. Ködösödik az idő.*

KÖDSIPKA, (köd-sipka) ősz. fn. A babonás középkorban, bűvös sipka, melyet ha valaki fejére tön, köd lepte őt körül, s láthatatlanná lett.

KÖDVRÍRÁG, (köd-virág) ősz. fn. L. 1) **KÖD-DARAVIRÁG**. 2) **KÖDMÜKÖCS**.

KÖEDÉNY, (kö-edény) ősz. fn. Általán agyagból alakított, s tűz által kőkeményre égetett edény; különösen 1) Kékesszürke agyagból való, mely minden egyébféle edényeknél keményebb. 2) Finom fehér agyagból való, melynek felszíne üvegmázos, és a porcellánhoz hasonló. (Fayence).

KŐEMELŐ, (kő-emelő) ősz. fn. Eszköz, vagyis gép, melylyel nagy köveket magasra emelnek és húznak.

KŐEMLÉK, (kő-emplék) ősz. fn. Kőből emelt vagy faragott emlékjel

KŐEMLÉKI, (kő-empléki) ősz. mn. Kőemlékre vonatkozó, kőemléket illető. *Kőemléki irály*, olyan irály, mely kőemlékeken szokott használtatni. V. ö. **KŐIRÁLY**.

KŐENYV, (kő-enyv) ősz. fn. 1) Enyvnemü ragasz, melylyel köveket ragasztanak össze. 2) Enyv, melyet oly keménnyé tesznek, mint a kő.

KŐÉR, (kő-ér) ősz. fn. 1) Vonat, melyet a föld gyomrában, hegyekben, bányákban egymással össze-kötött kövek képeznek. 2) Érforma vonalak, húzások bizonyos kövekben, pl. a márványokban.

KŐESŐ, (kő-eső), I. **JÉGESŐ**.

KŐÉVŐ, (kő-évő) ősz. fn. Csigafaj a két indiai és középtengerben, mely a kősziklákba fúrja magát. (Mytilus lithophagus).

KŐFA, (kő-fa) ősz. fn. Gyarmathi S. az ébenfát nevezi így. V. ö. **ÉBEN**.

KŐFAL, (kő-fal) ősz. fn. Kövekből rakott fal, vagy melyet kősziklából vágtak ki, mint bizonyos térnek szélét vagy kerítését, pl. a kősziklába vágott pinezének falai. *Kőfal ormózatja, párkánya, üvezete, hevedere*. Átv. ért. erős védelem, oltalom. *Isten a mi kőfalunk*.

KŐFALI, (kő-fali) ősz. mn. Kőfalhoz tartozó, arra vonatkozó. *Kőfali védelem*. Kőfalon termő, tenyésző, tartózkodó. *Kőfali ruta* v. *kőruta*, a bordalapot neméhez tartozó növényfaj, mely kősziklák és régi kőfalak hasadékaiban terem. *Kőfali fecske*.

KŐFALU, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kőfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

KŐFALVA, falu Bihar m.; helyr. *Kőfalva-ra*, —*n*, —*ről*.

KŐFARAGÓ, (kő-faragó) ősz. fn. Kézmvés, ki kődarabokat különféle célra vés, farag, idomít, pl. emlékköveket, sírköveket, kereszteteket, egyszerű szobrokat stb. Oly mesterség, melynek több fokozatai lévén, a képfaragáshoz közeledik.

KŐFARKA, erdélyi falu Belső Szolnok m.; helyr. *Kőfarká-ra*, —*n*, —*ről*.

KŐFAZÉK, (kő-fazék) ősz. fn. Fazék, kőkeményre égetett agyagból.

KŐFEJTÉS, (kő-fejtés) ősz. fn. Kőbányai munka, melynél fogva a nagy kőtömegeket lőpor által fölvetetik, s darabokra szakgatják, vagy a rétegeket bizonyos vaseszközök segítségével kiássák.

KŐFEJTŐ, (kő-fejtő) ősz. fn. Kőbányai munka, ki kőfejtéssel foglalkodik. V. ö. **KŐFEJTÉS**. Mint melléknév jelent oly valamit, amivel a köveket fejtik. *Kőfejtő vasrudak, kapacsok*.

KŐFELIRAT, (kő-fel-irat) ősz. fn. Felirat, valamely kőemléken.

KŐFENÉK, (kő-fenek) ősz. fn. Általán fenék, mely kövekből áll. *A tengernek, pataknak kőfenéke*. *Némely szántóföldek kőfenéke*. A földekre, rétekre, szőlőkre vonatkozólag némely tájakon : *kőpad*.

KŐFÉSZÉK, (kő-fészék) ősz. fn. Azon alapzat, illetőleg hely, melybe be van szorítva az alsó ürlőkő a malomban.

KÖFINY, fn. tt. *kőfiny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Órsági szó Vas vármegyében jelent kelést, kinövést, és pücsédket a bőrön. Úgy látszik, nem egyéb, mint a palóczoosan átalakult, vagy inkább hibás szokás által elrontott *kelevény*, melyből lett *kölvény*, *kölfíny*, *keőfíny*, *kőfíny*. E vidéki lakosok, a többi magyaroktól elszigetelve levén, több más szót is saját eredetiségökben használnak.

KÖFOGÓ, (kő-fogó) ösz. fn. Építők csavaros eszköze vasból, melylyel a nagyobb kődarabokat magára húzzák.

KÖFORRÁS, puszta Nógrád m.; helyr. *Kőforrás-ra*, —*on*, —*ról*.

KÖFURÓ, (kő-furó) ösz. fn. 1) Személy, ki kövekbe lyukakat fúr. 2) Eszköz vasból, melynek több hegye van, s némileg a véstűhöz hasonló; ezt a kőfaragó kis kalapáccsal veregeti, hogy a kővön lyukakat üssön. 3) Csigafaj, mely a kövekbe és sziklákba befúrja magát, máskép: *kőevő*.

KÖFURÓCSIGA, (kő-furó-csiga) ösz. fn. 1. **KÖFURÓ**. 3).

KÖFURÓTERGÉLYE, (kő-furó-tergélye) ösz. fn. A kőfurócsigák neme alá tartozó puhány, mely fonalforma hernyóhoz hasonló, s a sziklák üregeiben lakik. (Terebella lapidaria).

KÖFÜRESZ, (kő-fürész) ösz. fn. Ívesen meghajlott, fogatlan, de éles pengéjű fürész, melylyel a kőfejtők és kőfaragók a köveket hasogatják.

KÖG, fn. tt. *kög-öt*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Molnár A. és Calepinus szótárában am. a latin *circus*, *circulus*, s Lippainál: kerekudvar. Egyezik vele a héber *khug* (כֶּחֶךְ), am. *circulus*, *orbis*. Eredetere nézve azon *kö*, *gö*, *kü*, *gü* gyökelemű szók nemzetségébe sorozható, melyek kerekdedséget, gömbölyüségét jelentenek. Újabb időben egy-két író a kör középpontja (*centrum*) értelemben kezdé használni.

KÖGÁT, (kő-gát) ösz. fn. Kövekből rakott, emelt gát, bizonyos küllerő elhárítására vagy akadályozására. *Az árvizek ellen kőgátakat építeni. Kőgátal akadályozni a part beomlását.*

KÖGOMBA, (kő-gomba) ösz. fn. A tinóruak neméhez tartozó gombafaj, mely erdőkben tenyészik, s némely fajtái chetők, mások mérgesek.

KÖGYANTA, (kő-gyanta) ösz. fn. Száraz, törékeny és szurok feketeségű földi gyanta. V. ö. **GYANTA**.

KÖGYELÉM, I. **KÉGYELÉM**.

KÖGYÖS, I. **KÉGYÉS**. A székelyeknél azt is teszi: szép, szerény (Kriza J.).

KÖGYÜJTEMÉNY, (kő-gyüjtemény) ösz. fn. Gyüjtemény, bizonyos rendszer, és osztályozatok szerint összeállított kövekből. *Kőgyüjtemény a magyarországi ásványokból.*

KÖH, puszta hang, egyszersmind fn. tt. *köhöl*. Jelenti azon hangot, mely a kehes ember torkán kinyomul, valamint azon kőbajt is, melyből a köhü-

gés ered. Egyébiránt mint önálló gyök szokottabb: *keh*; l. ezt. V. ö. **KÖHÉCSEL**.

KÖHAJÍTÁS v. —**HAJÍTÁS**, (kő-hajítás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki követ hajít valahová. 2) Azon messzeségi vonal, és ennek végpontja, melyre a jó dobó egy kis követ, kavicsot elhajítani képes. *Csak egy köhajításnyira van innen.* Rokon hozzá, de nagyobb távolságot jelent a *puskaltövés*.

KÖHAJTÓ, (kő-hajtó) ösz. mn. Ami a követ tovább forgatja, vagy saját tengelye körül mozgatja. *Kőhajtó korong a malomban. Kőszőrűkőhajtó nyel vagy eszköz.*

KÖHALOM, (1), (kő-halom) ösz. fn. Halom, melyet rendesen vagy rendetlenül öszverakott vagy rakásra omlott kövek sokasága képez. *E hajdan fényes vár, most roppant köhalom. Az épülő város utcáit köhalmok lepik. Földindulás által köhalommá omlott városok.*

KÖHALOM, (2), mváros Sopron m., erdélyi mváros Köhalom székben; helyr. *Köhalom-ra*, —*halmon*, —*halom-ról*.

KÖHÁNYÁS, puszta Fehér m.; helyr. *Kőhányásra*, —*on*, —*ról*.

KÖHASADÉK, (kő-hasadék) I. **KÖNYILÁS**.

KÖHÉCS, elvont törzsök, melyből *köhécsél*, *köhécséls* ered. Egyébiránt a *köh* gyöknek aprózást vagy gyakorlást jelentő származéka, és újabb időben főnév; (tt. *köhécsét*) am. apró, gyakori köh v. keh.

KÖHÉCSÉL, (köh-és-él) önh. m. *köhécsél-t*. Aprózva, gyakran köhög. Vastaghangon: *kahicsol*, *kahácsol*. A törökben: *ökszür-mek* am. köhécsel-ni, köhögni; és *ökszürük*, am. köhögés.

KÖHÉCSÉLÉS, (köh-és-él-és) fn. tt. *köhécséls-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvőleg vagy szenvedőleg ejtett gyakori köhécs. *Szándékos köhécseléssel zavarni a csendet. Amint savanyút eszik vagy iszik, rájön a köhécselés.*

KÖHÉNGÉR, (kő-héngér) ösz. fn. Kőből faragott henger, pl. milyennel az utakat tömik, egyenetlik.

KÖHENGET, (köh-en-g-et) önh. m. *köhengetem*, —*tél*, —*étt*. Egymás után többször köhent.

KÖHENT, (köh-en-t) önh. m. *köhent-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Egyes köh hangot ejt. *Nagyot köhenten. Valakire köhenten. A hazugságra köhenten. Magát elköhenten.* V. ö. **KÖH**.

KÖHENTÉS, (köh-en-t-és) fn. tt. *köhentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvő vagy szenvedő állapot, midőn valaki köhent. *Köhentéssel jelt adni valakinek. Minden köhentésre véreset pökn.*

KÖIHIDGYARMATH, falu Esztergom m.; helyr. —*gyarmath-ra*, —*on*, —*ról*.

KÖHINT, I. **KÖHENT**.

KÖHÖG, (köh-ög) önh. m. *köhög-tem*, —*tél*, —*étt*. A tüdőnek vagy légcsőnek kóros állapota miatt, vagy csupa utánzásból *köh köh* éregetett hangokat taszít ki torkán. *Meghűtés, nagy füst, tüdővész miatt köhögni. Köhög, mint a vén juh.* (Km.).

KÖHÖGÉS, (köh-ög-és) fn. tt. *köhögés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A levegőnek erős kinyomulása a tüdőből, mely bizonyos *köh keh kah* torokhangon történik, különösen némely kóros állapotban, pl. midőn a légesövet némi ingerlő nyálka lepi be. *Köhögést kapni, gyógyítani, elveszteni. Száraz, nyálkás köhögés*. Azon neme a köhögésnek, mely a toroknak némi ráspolásával történik: *hurut*, mely az illető bajos állapotnak nagyobb foka, pl. *szamárhurut*.

KÖHULLADÉK, (kő-hulladék) ösz. fn. Általán kisebb darabok, töredékek, morzsák, melyek a a kötőmegtől valamely erőszakos ütés által elválnak, pl. midőn a követ fejtik, faragják, fűrészelik, vésik stb. *Köhulladékkal tölteni az utakat*.

KÖIRÁLY, (kő-irály) ösz. fn. Azon sajátágon szabatos, rövid, tömött írásmód, melyhez különösen a rómaiak értettek, az emlékkövek, sírkövek, s más felirások körül, köemléki irály. (*Stylus lapidaris*).

KÖIRAT, (kő-irat) ösz. fn. Általán irat, vagyis betűk, szók, mondatok, melyeket kőbe vésnek, metszenek, pl. emlékkövi, sírkövi, határkövi iratok. Különösen azon sajátágon húzások, melyek által a kőbe vésett betűk jellemeztenek. Különbözik: *kőirály*.

KÖIRÓ, (kő-iró) ösz. fn. Személy, ki kőbe vés betűket, szókat, mondatokat vés; különösen, ki ezt sajátágon mesterséggel és eszközökkel úgy teszi, hogy az alakított betűket vagy képeket sajtó által kilehesen nyomtatni.

KÖISMERŐ, (kő-ismerő) ösz. fn. Ásványtudós, ki különösen a kövek ismeretében jártas.

KÖK, elvont gyöke *kökény, kökörösén* szónak. V. ö. **KÉK**.

KÖKAGYLÓ, (kő-kagyló) ösz. fn. Kagylók neme, melyek a kövek repedékei, hasadéka, üregei között laknak.

KÖKAPU, pusztá Nógrád m.; helyr. *Kökapura*, — *n*, — *ról*.

KÖKE, (kő-ke) kicsinző fn. tt. *kökét*. Némely vidékeken am. kövecske.

KÖKEMÉNY, (kő-kemény) ösz. mn. Ami a maga nemében igen kemény, a kőhöz hasonló keménységű. *Kökeménynyé fagyott föld*.

KÖKEMÉNYSÉGŰ, I. **KÖKEMÉNY**.

KÖKÉNY, (1), (kő-ény) fn. tt. *kökény-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. A esontármagu gyümölcsöt termő fák szilvaneméhez tartozó cserjefaj, (*kökény tövis*, *prunus spinosa*); ágai tövishogyúk, levelei körkörös lánčasák, gyümölese apró gömbölyű, felálló, melyet szintén kökénynek hívnak. *Egyik kökény, másik galagonya* (km.), azaz vad mindenik. V. ö. **KÖKÉNYSZILVA** és **KÖKÉNYTÖVIS**. A köznép *festő kökény* v. *hashajtó kökény*-nek nevezi a varjútövist is. E szónak eredete kétféleképp magyarázható. Ha azt vesszük tekintetbe, hogy az érett kökénybogyók kitünőleg hamvaskékek, úgy látszik, hogy gyökte rokon a *kék*

(törökül: *gök*, egyik tatárszójárásban: *kök*) szóval, honnan a szép sötétkék szemet kökényszemnek mondjuk; ezen értelmezés szerint ide tartoznék a violakék színű *kökörösén* is. V. ö. **KÖKÖRCSÉN** és **KÉK**. Ha pedig a gyümölcsnek igen helyes gömbölyű alakjára nézünk, ez azt gyaníttatja velünk, hogy a gömbölyüt jelentő *kő gö* gyökű szók osztályába tartozik.

KÖKÉNY, (2), faluk Baranya és Sáros m.; helyr. *Kökény-be*, — *ben*, — *ből*.

KÖKÉNYBOKOR, (kökény-bokor) ösz. fn. Cserje, melyen úgynevezett kökény gyümölcs terem. V. ö. **KÖKÉNY**.

KÖKÉNYÉS, (1), (kő-ény-és) mn. tt. *kökényés-t* v. — *et*, tb. — *ék*. Kökényfákkal v. cserjékkel bővelkedő, benőtt. *Kökényes ligetek, mezők*.

KÖKÉNYÉS, (2), faluk Máramaros és Nógrád, puszták Somogy és Nógrád m., erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Kökényés-re*, — *én*, — *ről*.

KÖKÉNYESD, I. **KÖKÖNYESD**.

KÖKÉNYFA, (kökény-fa) ösz. fn. I. **KÖKÉNYBOKOR**. *Kökényfába szilvát oltani*.

KÖKÉNYNEDV, (kökény-nedv) ösz. fn. A kökény nevű gyümölcsből kiszajtott igen fanyar nedv.

KÖKÉNYSZÉM, (kökény-szém) ösz. fn. Szép sötétkék szem, mely a hamvas kökényhez hasonló.

KÖKÉNYSZÉMŰ, (kökény-szémű) ösz. mn. Kinek a hamvas kökényhez hasonló kék szemei vannak. A népdalokban e jelző igen járja, mint a szemek legkedvesebb színe.

„Kocsárosné gyűjts világot,
Hej van-e kökényszemű lányod?”

„Mindenemet neked hagyom,
Kökényszemű szép galambom.“ stb.

KÖKÉNYSZILVA, (kökény-szilva) ösz. fn. A kerti gömbölyű szilvának legapróbb faja, mely a hosszu szilvánál előbb érik. Fája alacson, bimbóji leginkább kétvirágúak, kocsánja finomul szőrösödő; ágacskaí selymesek; levelei körkörösök; esontár gyümölese golyóalakú, lefüggő; másképen: *közép szilva*. (*Prunus insititia*).

KÖKÉNYSZÖLŐ, (kökény-szölő) ösz. fn. Szőlőfaj, melynek szemei szíre és nagyságra a kökényhez hasonlók.

KÖKÉNYTÖVIS, (kökény-tövis) ösz. fn. Így nevezik azon kökénycserjét, mely gyepükben, bozótokban, szántóföldek barázdáin terem; bimbóji egyvirágúak, magánosak, vagy kettősek vagy hármasak, levelei körkörösök vagy széles lánčasák, esontár gyümölese golyóalakú, felálló, fojtós (*prunus spinosa*); a köznép főképp ezt nevezi *kökény*-nek.

KÖKÉNYVIRÁG, (kökény-virág) ösz. fn. A kökénycserjének fehér virága, melyet némelyek vértisztító szerül használnak.

KÖKÉNYZUZMÓ, (kökény zuzmó) ösz. fn. A kökénycserje ágain teremni szokott zuzmó. V. ö. **ZUZMÓ**.

KÖKÉP, (kő-kép), l. **KÖBÁB**. „A vadász vivé ötlet egy köképhez, holott kifaragták vala, hogy az oroszlán fejét az ember lába alá nyomta volna.“ Pesti G. meséi. (Toldy F. kiadása).

KÖKÉRÉG, (kő-kérég) ösz. fn. Kőből levő burka valamely testnek, különösen, melynek héja megkövült.

KÖKERESŐ, (kő-kereső) ösz. fn. Sebészi eszköz, melyben a húgyhólyagban létező kőnek helyzetét kikutatják, máskép : *kőkutasz*.

KÖKERÍTÉS v. — **KERÍTÉS**, (kő-kerítés) ösz. fn. Egymásra halmozott vagy falba rakott kövekből álló kerítés. V. ö. **KERÍTÉS**.

KÖKÉS, (kő-kés) ösz. fn. Élesre köszörült kőből való kés.

KÖKESZI, falu Hont m.; helyr. — *keszi-be*, — *ben*, — *ből*.

KÖKORSÓ, (kő-korsó) ösz. fn. Agyagból kőke-ményenyé égetett, és kőhöz hasonló külsejű, nehezebb-féle tömegű korsó.

KÖKÖNYE, (kő-könye) fn. tt. *kökönnyét*. Baranyai tájszó, am. kökény.

KÖKÖNYESD, falu Ugocea m.; helyr. *Kökönnyesd-re*, — *én*, — *ről*.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

KÖKÖRC, fn. tt. *kökörce-üt*. Lásd : **KÖKÖRC**.

buczkót jelentő szók erednek. Gyökeleme *kő* azon nagy szónemzetséghez tartozik, melynek családjában a *ko* *kő*, *ku* *kü*, *go* *gö*, *gu* *gü* gyökelemek a gömbölyűség, kerekdedség fogalmát fejezik ki.

KÖL, (2), elavult ige, melynek csak múlt ideje van még divatban *költ*, pl. *Ezen levél folyó év első havában költ*. Megfelel a latin *datum*, *expeditum* szónak, s kizárólag csak irományokról, jelesen oklevelekről használják, midőn azt akarjuk meghatározni rólok, mily időben adattak ki, és boesáttattak azokhoz, kiket illetnek. Hangváltozattal am. a szokottabb *kel*, azaz megy, mozog, útnak ered. Amabból erednek : *köl-t*, *költözik*, *költség*, *költemény*, *kölcsön*, *kölcsönöz*, s valószínűleg : *köles* is. Ezeket l. saját rovataik alatt. Rokonságaira nézve l. **KEL**, (3).

KÖLÁB, (kő-láb) ösz. fn. 1) A malomkő padját tartó oszlop, vagy tönk. 2) Általában kőoszlop. Megkülönböztetendő a *kőbáb* szótól.

KÖLAP, (kő-lap) ösz. fn. Általán a kőnek azon oldala, mely lapot képez; különösen táblaformára alakított, vagy természeténél fogva lapos kő, melynek a palakövek. *Kőlapra betűket vésné*. *Kőlappal bevont asztal*.

KÖLCS, (köl-cs) elvont vagy elavult törzsök, melyből *kölcsön*, *kölcsönöz*, *kölcsönözés*, *kölcsönös*, *kölcsönösség*, s *Kölcse*, *Kölcсэн* helynevek erednek. Gyöke a menést jelentő *köl*, azaz *kel*. A *cs* oly képző, mint a *vakarcs*, *habarcs*, *kavarcs*, *tekeres* szókban, melyek szintén igékből lettek. V. ö. **KÖL**, (2).

KÖLCSE, faluk Kövár vid. és Szathmár m.; helyr. *Kölcse-re*, — *n*, — *ről*.

KÖLCSEN, falu Bereg m.; helyr. *Kölcсэн-be*, — *ben*, — *ből*.

KÖLCSER, puszta Bihar m.; helyr. *Kölcсér-re*, — *én*, — *ről*.

KÖLCSÖN, (1), (köl-cs-ön) Határozó, mely az adásvevés azon nemét jelenti, melynél fogva valamit úgy adunk másnak, hogy a vevő azt bizonyos időig használván, vagy saját valóságában, vagy hasonló minőségében ismét visszaadja, pl. midőn valakinek ruhát, szerszámot, bútort, könyvet adunk kölcsön, azt ismét visszakívánjuk; ha kenyeret, lisztet, zsirt kérünk kölcsön, azt ismét kenyerül, lisztül, zsirul térítjük vissza; aki pénzt vesz fel kölcsön, rendszeren kötelezi magát, hogy hasonló pénznemben fizetendő vissza. *Kölcsön kérni*, *adni*, *venni*. *Ha ellenséget akarsz szerezni, legjobb kölcsön adni*. (Km.). Itt az *ön* (on én) határozói képző jelenti az árt, melyen valamit adunk vagy veszünk, pl. *Ingyen kapni valamit*, am. *incsen*, azaz *senmin*. V. ö. **INCS**. *Pénzen venni kenyeret*, am. *pénzt adni érte*. *Aranyon, ezüstön adni valamit*, am. *aranyat, ezüstöt venni érte*. Ilyenek : *forinton, garason, drága, olcsó áron* stb. A *kölcsön-ben* a viszonzás alapfogalma van, és pedig azonos viszonzás, mely szerént valami *elkel* (elmegy) tőlünk, hogy ismét *visszakeljen* (visszajöjön, visszakerüljön). És így *kölcsön adni valamit*, am. *visszavétel fejében adni*; *köl-*

csön venni am. visszaadás fejében venni. Gyöke *köl* egy a menést, mozgást jelentő *kel*-vel, melyből *köl-t* am. *kelt*, pl. felkölteni am. felkelteni valakit; *köl-ti* a csibéket am. kikelteni stb.

KÖLCSÖN, (2), v. **KÖLCSÖNY**, (köl-cs-ön v. köl-cs-öny) mn. és fn. tt. *kölcsön-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Valamint a *külön* (a *kül* gyökből) határozó is, mellék-, főnév is: hasonlóan a *kölcsön*; mindazáltal némelyek megkülönböztetés végett főnévül *ny*-vel ejtik és írják. Mint melléknév jelent visszaterítés fejében adottat vagy vettet. *Kölcsön pénzzel kezdeni a gazdálkodást. Kölcsön kenyeret enni. Kölcsön fával fűteni. A kölcsön korpát is meg szokás adni.* (Km.). Miut főnév jelenti azon jószágot, melyet visszaadás fejében veszünk, vagy visszavevés föltétele alatt adunk. *Százezer forintból álló kölcsön. Visszaadni a kölcsönt*, melynek átv. értelme is van, s am. hasonló tettért hasonlót viszonzni. *Valamit kölcsön fejében adni. Kölcsön helyébe kölcsönt adni. Haszonkölcsön. Kényszerkölcsön*, állampénzügyi működés. *Kölcsönt kölcsönnel v. kölcsönért* (km.), máskép: *fánton fánt v. fánton fánttal*. V. ö. **KÖLCSÖN**, (1), határozó.

KÖLCSÖNADÁS, (kölcsön-adás) ösz. fn. Az adásnak azon neme, mely szerént úgy adunk másnak valamit, hogy azt vagy saját valóságában, vagy hasonló minemiségében, illetőleg értékben ismét visszakapjuk.

KÖLCSÖNADÓ, (kölcsön-adó) ösz. fn. Személy, ki másnak kölcsön, azaz visszatérítés fejében ad valamit.

KÖLCSÖNBANK, (kölcsön-bank) ösz. fn. Bankféle intézet, melyben kölcsönpénzt adnak.

KÖLCSÖNCSERE, (kölcsön-csere) ösz. fn. A cserének azon neme, mely viszonyos megegyezés útján történik, különböztetésül az oly cserétől, mely hibából vagy más akarata nélkül esik meg.

KÖLCSÖNDARAB, (kölcsön-darab) ösz. fn. Kölcsön adott vagy vett akármiféle dolog, melyet darabnak nevezhetünk, pl. állat, eladelféle stb.

KÖLCSÖNHÁZ, (1), (kölcsön-ház) ösz. fn. Nyilvános pénztár, melyből elégséges biztosítás mellett pénzt lehet kölcsön kapni.

KÖLCSÖNHÁZ, (2), (kölcsön-ház) ösz. fn. Épület, melyben kölcsönintézet létezik.

KÖLCSÖNINTÉZET, (kölcsön intézet) ösz. fn. Intézet, melyben bizonyos szabályok és föltételek mellett kölcsönpénzt adnak.

KÖLCSÖNKÉP v. —**KÉPEN**, (kölcsön-kép v. —képen) ösz. ih. Azon módon és föltételek alatt, melyek szerént kölcsön adnak- vesznek valamit. *Kölcsönképen fölvenni néhány ezer forintot*.

KÖLCSÖNKÉRŐ, (kölcsön-kérő) ösz. fn. Személy, ki valamely ingó jószágot, különösen pénzt, kölcsön, azaz visszatérítés, illetőleg visszafizetés fejében kér, mit ha megkap, a kölcsönző irányában adóssá leszen.

KÖLCSÖNKISÉRLET, (kölcsön-kisérlet) ösz. fn. Valamely kölcsön felvételének bizonyos feltételek mellett megkísértése.

KÖLCSÖNKÖNYVTÁR, (kölcsön-könyvtár) ösz. fn. Könyvtár, melyből kiki bizonyos díjért, s határozott időre olvasni való könyveket kaphat.

KÖLCSÖNÖS, (köl-cs-ön-ös) mn. tt. *kölcsönös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Átv. ért. viszonyos, ami a hatásnak rokon hatással felel meg, tehát ami mintegy *kel* megy az egymással öszveköttetésben levők között. *Kölcsönös bizalom, szeretet. Kölcsönös szolgálat. Kölcsönös figyelemmel, jó indulattal viseltetni egymás iránt. Kölcsönös jótétemény, igazság. Kölcsönös integritésekkel jelet adni, öszvebeszélni.*

„Most hogy hozzánk bejött kölcsönös ezífraság,
A szín megmaradott, eltűnt a valóság.” Orczy.

Ellentéte: *egy oldalú*, *nem viszonzott*. V. ö. **KÖLCSÖN**, (1).

KÖLCSÖNÖSSÉG, (köl-cs-ön-ös-ség) fn. tt. *kölcsönösség-ét*, harm. szr. —*e*. Viszonyosság, melynél fogva a hatásnak rokon hatás felel meg. *Kölcsönösség nélkül barátság nem létezhetik.*

KÖLCSÖNÖZ, (köl-cs-ön-öz) áth. m. *kölcsönöztem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. 1) Valakinek kölcsön ad valamit. *A szomszédnak néhány napra holmi szerszámokat kölcsönözni. A megszorult jó barátának pénzt kölcsönözni.* 2) Valakitől kölcsön vesz valamit. *Két forintot kölcsönöztem pajtásomtól. A csizmát is, mely lábán van, mástól kölcsönözte.* 3) A közönséges számtanban am. kivonáskor, ha a kivonandó szám a kisebbbitendő számnál nagyobb, az ezt megelőző számból egyet elvesz (egy tízest) és azt a kisebbbitendővel öszveköti, hogy azután ezekből a kivonandó mennyiséget lehúzhassa, pl. ha 1111-ből 999-et kivonunk v. kivesszünk.

KÖLCSÖNÖZÉS, (köl-cs-ön-öz-és) fn. tt. *kölcsönözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit kölcsön adunk vagy veszünk. V. ö. **KÖLCSÖNÖZ**.

KÖLCSÖNPÉNZTÁR, **KÖLCSÖNTÁR**, (kölcsön-pénz-tár, kölcsön-tár) ösz. fn. lásd: **KÖLCSÖNBANK**.

KÖLCSÖNVÉTEL, (kölcsön-vétel) ösz. fn. Vétel azon föltétel alatt, hogy az adottat ismét visszatérítjük.

KÖLCSÖNZÉS, I. **KÖLCSÖNÖZÉS**.

KÖLCSÖNY, (köl-cs-öny) fn. tt. *kölcsöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Némelyek *kölcsön* mint különösebben főnév helyett használják. Lásd: **KÖLCSÖN**, (2).

KÖLDÖK, (köl-dök v. köl-d-ök, tájdivatosan: *ködök*, törökül: *kuduk*, *göbek*); fn. tt. *köldököt*, harm. szr. —*e*. Széles ért. kerekded mélyedés vagy kidudorodás valamely ivded testen. Így nevezetik a boltozatban azon zárkő, mely kerekdeden kinyomúl. A kerekpaizon köldöknek mondják a közepén látszó kidudorodást. A bur-

gonyának köldökeit teszik azon kis mélyedések, melyekből a csira kifakad. 2) Szoros és szokott ért. az emberek és állatok hasán azon kerekded mélyedés, melynek közepében az elmetzett köldökzsinór csomós vége van. E szóban a kerekdedség alapfogalma rejlik, melyet a *kö* gyök fejez ki. Rokonok hozzá : *köldödör*, azaz csomóba, gömbölyűen öszvegyűrt tézta, gömböcz, gombóc, és a bueszkót jelentő *köldöncz*, vastag hangon *koloncz*. Képzésre nézve olyan, mint : *nyomdok*, *szurdok*, *szándok*, *undok*, s a *szemöldök* második alkatrésze *öldök* stb.

KÖLDÖKCSÖMÖR, (köldök-csomör) ösz. fn. Az úgynevezett kólikának azon neme, mely leginkább a köldök tájékát gyötri.

KÖLDÖKDAGANAT, (köldök-daganat) ösz. fn. Daganat a köldökön és tájékán.

KÖLDÖKÉR, (köldök-ér) ösz. fn. Bontzatban am. vérér, mely csak az ujonnan született kisdedeknél létezik, a méhlepényből ered ki, s a köldökön át a májba megy. (Vena umbilicalis).

KÖLDÖKFŰ, (köldök-fű) ösz. fn. A kősönyök neméhez tartozó növényfaj; szára alig ágas, gyökérlevelei csuklyás paizzosak, csipkések; virági fűrtősek, bokrosak, sárgák. Máskép : *Vénus köldöke*, *konya kősöny*. (Cotyledon umbilicus).

KÖLDÖKKÖTŐ, (köldök-kötő) ösz. fn. Keskeny kötő vászonból, melylyel az ujonnan született kisdéd hasát bekötik, hogy a köldökét alanyomják.

KÖLDÖKMETSZŐ, (köldök-metsző) ösz. mn. és fn. Aki köldököt metsz (bába); vagy amivel köldököt metszenek. Néhuft, pl. a székelyeknél gúnyosan így nevezik a rozsz, hitvány fanyelű biesakot; ez másképen : *békanyúzó*.

KÖLDÖKPÓLYA, (köldök-pólya) ösz. fn. l. **KÖLDÖKKÖTŐ**.

KÖLDÖKSÉRV, (köldök-sérv) ösz. fn. Sérv, midőn a bélnek egy része a köldökön kinyomul.

KÖLDÖKZSINÓR, l. **KÖLDÖKZSINÓR**.

KÖLDÖKSZÁR, (köldök-szár) ösz. fn. Szár vagy nyel, mely a szivatyú köldökébe van eresztve.

KÖLDÖKSZORÍTÓ, (köldök-szorító) l. **KÖLDÖKKÖTŐ**.

KÖLDÖKTÁJ, (köldök-táj) ösz. fn. A hasnak azon része, mely közvetlenül a köldököt környezi.

KÖLDÖKTEGEZ, (köldök-tegez) ösz. fn. Tengeri pondrófaj, mely egyszerű vékony csövecskékből áll. (Tubularia acetabulum.).

KÖLDÖKZSINÓR, (köldök-zsinór) ösz. fn. Azon bőrös csövecske, mely a méhben levő kisdédet a méhlepénnyel és méhanyával összeköti, s melyen a vér- és üttöerek általmennek.

KÖLDÖNCZ, (köld-öncz) fn. tt. *köldöncz-öt*. Az öthímeseck seregébe és egyanyások rendébe tartozó növénynem. Makkocskái simák, laposak, a he-

gyökéknél összevont s behajlott élű hártvaszegélyűek. (Omphalodes, *omphalos* görög szótól, mely köldököt jelent). Fajai Göncey Pálnál (Pest megye és tájéka virálya) : *tavaszi köldöncz* (Omph. verna), és *nefelejts köld.* (Omph. scorpioides).

KÖLEN, (kö-len) ösz. fn. Fehéres vagy szürkés kőfaj, mely finom, foszlékony rostokból, szálakból áll, s len vagy keuder gyanánt fonható és szöhető. (Asbestos).

KÖLES, (köl-es, azaz kelős ? l. alább); fn. tt. *köles-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A muharok neme alá tartozó növényfaj; bugája pongyola, lekonyult; esészepolyvája eres, szálkavégű; levélhüvelyei szörösek. Van kopasz levélhüvelyű is; növénytani néven : *kölesmuhar*. (Panicum miliaceum). Ha a kölesnek azon sajátágos tulajdonságát veszszük, melynél fogva magvai igen sikamlók, s megéricskor hamar kiperegnek; valószínű, hogy nevét a menést, mozgást jelentő *köl* (kel) gyöktől vette, mely szerént *köles* eredetileg igéből alakult melléknév volna : *kölös*, mint *takaros*, *pírítos*, *költes*. Vagy talán bőventermő (kelő, kelős) tulajdonságától vezettetett így; honnét e közmondatt : *fizet mint a köles*. Ezek szerént vagy annyit tenne, mint *kel-es* vagyis kelő, azaz sikamló magu vagy szemű, vagy pedig a másik fogalom szerént bujánkelő, bőtermő (növény). A német *Hirse* is közel áll a *Hirsch* szóhoz, mely gyorsan futó állatot jelent, s melyet némely német nyelvészek a latin *currere* szótól származtatnak; így a latin *milium* conknak látszik azon szókkal, melyek a *meo* igéből származnak. Vagy talán végre szemecinek gömbölyű alakjától vette nevét? E tekintetben azon osztálybeli szókhöz volna sorozandó, melyekben a *kö* *köl* kerekdedet, gömbölyüt jelent. A nép nyelvén van *kanári köles* am. kanári polyvacukk (phalaris canariensis), *borköles* am. bormuhar (panicum germanicum; melynek füzérgerinceze borzas, tehát eredetileg : borköles), *olasz v. róka farku köles* am. olasz muhar (panicum italicum).

KÖLESD, m. város Tolna m.; helyr. *Kölesd-re*, —*én*, —*ről*.

KÖLESFÖLD, (köles-föld) ösz. fn. Föld, melyben kölest termeszenek, vagy mely kölestermesztésre alkalmas, azaz kövér nyugott föld, melyenck a jó gyepföldek, irtások.

KÖLESHIMLŐ, (köles-himlő) ösz. fn. Lázaljáró betegség, melyben kölesszemekhez hasonló foltoeskák támadnak a bőrön. Néhuft *vörös* a neve.

KÖLESKÁSA, (köles-kása) ösz. fn. 1) Külöben, vagy e végre különös készületű malomkővel ondójától megtisztított köles, melynek sárga szine van. 2) Az ily megtisztított kölesből vízben, tejben vagy zsírban főtt pépneű eledel.

KÖLESMADÁR, (köles-madár) ösz. fn. l. **SORDÉLY**.

KÖLESMAG, (köles-mag) ösz. fn. l. **KÖLESZÉM**.

KÖLESMALOM, (köles-malom) ösz. fn. Malom, melynek különösen elkészített kövein kölest őrlenek. Máskép: *kásásmalom*.

KÖLESMEZŐ, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —mező-re, —n, —ről.

KÖLESMIRIGY, (köles-mirigy) ösz. fn. A kölesmaghoz hasonló apró mirigyek a bőr alatt, a test különféle részeiben, különösen pedig a húgycső mentében, melyek a nedveket elkülönítik, s az izzadást előmozdítják. (Glandulae miliares).

KÖLESMOHAR, (köles-mohar) ösz. fn. Középi nyelven mohar, melynek bugái és magvai leginkább hasonlóak a köleséihez. Növénytani néven am. köles; l. ezt. V. ö. MOHAR.

KÖLESSÁS, (köles-sás) ösz. fn. A sások neméhez tartozó növényfaj, melynek magvai gömbölyűk és fényesek, mint a kölesszemek. (Carex conglobata).

KÖLESSZÉM, (köles-szém) ösz. fn. A kölesféle növénynek gömbölyű, síma, vörhenyeg ondóju magva.

KÖLESTÖRŐ, (köles-törő) ösz. fn. Külü vagy különösen elkészített malomkő, melylyel a kölest ondójától megtisztítják, s belőle úgynevezett köleskását, sárgakását készítene.

KÖLESVÖLGYE, falu Vas m.; helyr. —völgyére, —n, —ről.

KÖLISZT, (kő-liszt) ösz. fn. Lisztfinomságúvá őszvezűzött kőpor.

KÖLKED, falu Baranya, pusztá Somogy m., **KIS**—, **NAGY**—, faluk Vas m.; helyr. *Kölked-re*, —én, —ről.

KÖLL, **KÖLLEM**, **KÖLLEMES**, **KÖLLŐS** stb. l. **KELL** stb.

KÖLÖDÖR, (köl-öd-ör) fn. tt. *kölödör-t*, tb. —ök, harm. szr. —e. Gombócféle téstás étek; Szabó D. szerint olyan gombóc is, melylyel a hízó szárnyas állatokat tömik; máskép: *gölldör* (mintegy golyódor, azaz golyóalakú, és *gölldény*. Egyezik vele a német *Knödel*, cseh *knedlik* (Adelung).

KÖLÖNCZ, (köl-öncz) fn. tt. *kölöncz-öt*, harm. szr. —e. 1) L. KOLONCZ. 2) Népies nyelven kis fiú, serdülő gyermek, a *kölyök* v. *kölök* kicsinyezője. Elemzésére nézve l. **KÖLYÖK**.

KÖLPÉNY, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Kölpény-be*, —ben, —ből.

KÖLT, (1), (köl-t) áth. m. *költ-ött*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Legszelesb ért. am. valamit mozgásba, életre hoz. Gyöke a mozgást jelentő *köl*, azaz *kel*; a *t* képző mivelletést jelent, s ennél fogva *valamit költeni* am. *kelővé* tenni. Különösen 1) Nyugvó, vagy alvó embert, vagy más állatot mozgásra, kölésre készít, sűrget. *Felkölteni a heverő munkásokat. Valakit álmából felkölteni. Fel ne költsd a gyermeket, hadd aludjék. A gyalog katonákat dobbal, a lovásokat trombitával költik.* 2) Mondjuk általán madarokról, midőn ülés által a tojásban rejlő ivadékot életre hozzák. *A tyúk tizenhat csibét, a lúd tizenkét libát*

költött. A tyúk kikölti a récze tojásait. A kakuk tojásait más madarak költik ki. Szélesb ért. akármily tojást meleg által felfakaszt, s a benne rejlő ivart kifejti. A nap sugarai kiköltik a halak ikrait. Fültött kemenczében kikölteni a madarak tojásait. 3) Átv. ért. pénzt kiad, tehát mintegy menővé tesz, forgalomba hoz. *Naponként néhány forintot, krajczárt költeni. Sok pénzt elkölteni. Valakire bizonyos mennyiséget költeni. Kár a pénzt rá költeni.* 4) Átv. ért. és népiesen szólva valami enni inni valót elfogyaszt. *Költse el ezt a pohár bort.*

„Ha mit urad költ az jámbor vendéggel :
Ne morogj érette, ne sirasd reggel,
Szegény urad ne emészsze méreggel;
Ő kereste, hadd költse békességgel!”

„Az asszonyoknak tisztokról’ 1622. (Thaly K. gyűjt.).

5) Átv. ért. valamely valótlan, hamis hírt bocsát ki. *Sok hazugságot költöttek már az emberek. Azt költötték rá, hogy . . .* Innen nemesebb ért. a képzelő tehetség által feltalált, vagy feladott anyagot bizonyos művészeti kellékek szerint kidolgozza, és kötött vagy kötetlen beszédben előadja. *Népdalokat, énekeket, szindarabokat költeni.*

KÖLT, (2), (köl-t) 1) Az elavult *köl* (azaz *kel*) multja, s azt jelenti, hogy azon bizonyos iromány, illetőleg levél, okirat stb. melyre vitetik, vagyis mely aláíratik, kiadatott, kibocsátatott. (Datum est, vagy est’ nélkül is). *Költ Pesten, jan. 1. 1864.* másképen: *kelt*. A régiek is mindkét alakban használták, pl. Szalay Á. 400. m. levele között 1, 2, 3, 4. levélben: *költ* (kewlth, keolth stb.); 9, 16, 19. levélben: *kelt*; eljün, adatott’ is, pl. a 8. levélben. 2) Ugyanazon igének mult részesülője, illetőleg melléknév. *Tegnap költ hatósági rendelet.*

KÖLT, (3), (köl-t ugyancsak *köl*, azaz *kel* igétől) igenév, melyet csak harmadszemélyü birtokraggal használnak: *költe*, tt. *költte*. *Valamely irat, levél költe*, azaz iratásának, vagy kiadásának éve, hónapja és napja. (Datum, mint fn.).

KÖLTEKÉZÉS, (köl-t-ek-éz-és) fn. tt. *költekezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A pénznek többszöri kiadása, költögetése, holmi vásárolt dolgokra.

KÖLTEKÉZIK, (köl-t-ek-éz-ik) k. m. *költekeztem*, —tél, —étt. Bizonyos pénzbeli kiadásokat tesz. *Hiába költekezni. Városban többet kell költekezni, mint falun.*

KÖLTELEM, (köl-t-el-ém) fn. tt. *költelemet*; harm. szr. *költeleme*. L. **KÖLTEMÉNY**, és **KÖLTÉSZET**.

KÖLTELMI, (köl-t-el-em-i) mn. tt. *költelemi-t*, tb. —ek. L. **KÖLTÉSZETI**.

KÖLTEMÉNY, (köl-t-e-mény) fn. tt. *költemény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Megvető ért. koholt hamis hír. *Ez merő költemény, egy igaz szó sincs benne. Költeményekkel ámtani a közönséget.*

2) Nemesb ért. a képzelő tehetségnek műve, mely az egyénileg alkotott eszményeket, s belérzeményeket szóbeli v. zenei előadás által mintegy megtestesíti, s eléltünteti. *Lantos, vitézi, drámai, oktató költemények. Népies, egyházi költemények. Ó kori, középkori, regényes költemények. Zrínyi, Kisfaludyak, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor költeményei. Zeneköltemény.*

KÖLTEMÉNYÉS, (köl-t-e-mény-és) mn. tt. *költes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Ez öszvetett vagyis ikerített szóban használják: *jártas-költes* v. —*keltes*. L. **JÁRTAS**.

KÖLTÉR, I. KÖLTÉSZ.

KÖLTES, (1), (köl-t-es) mn. tt. *költes-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Ez öszvetett vagyis ikerített szóban használják: *jártas-költes* v. —*keltes*. L. **JÁRTAS**.

KÖLTES, (2), (köl-t-es) fn. tt. *költes-t*, tb. —*ék*. Étel neme kiesirázott (kelesztett) gabonából. Más-kép: költés, vagy *szalados*.

KÖLTÉS, (köl-t-és) fn. tt. *költes-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valakit nyugalmas vagy alvó állapotából mozgásba hozunk. 2) A tojásban rejlő ivadéknak életre hozása. 3) A gabonának esiráztatása, és ezen esirázott anyaggal készített édesféle edel, melyet másképp *szalados*-nak vagy *édeskék*-nek hívják. A katolikus magyar nép egyik böjti eledele. 4) Hirkoholás. 5) Nemesb ért. a képzelő tehetség működése, melynél fogva költeményeket hoz létre. V. ö. **KÖLTEMÉNY**. 6) Pénznek kiadása, forgalomba bocsátása. V. ö. **KÖLT**.

KÖLTÉSZ, (köl-t-ész) fn. tt. *költesz-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szoros ért. művész, ki költemények szerzésében bizonyos képességgel ihlettséggel bír. *Lantos, drámai, oktató költész. Régibb, újabb kori költészek. Jeles, híres, korszerű költészek. Zeneköltész. V. ö. KÖLTEMÉNY.*

KÖLTÉSZET, (köl-t-ész-et) fn. tt. *költeszet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Művészet, mely költemények szerzésével foglalkodik, valamint azon szabályok öszvege, melyeket a költésznek művei szerzésében követnie kell. *Költeszetre hajlamot, képességet érezni. Az ifjakat költeszetre oktatni. Költeszetet gyakorolni. Az iskolai rendszerben a költeszethez különös osztályt állítani.* 2) Költemények öszvege. *Hellenek, rómaiak költeszete. Magyar nép költeszete.* 3) Költői művészet, mely az arra hivatottat lelkesíti, hogy a valót eszményesítse.

„Deríts szép álmokat örökzöld tavaszról
Óh költeszet! nekem.“

Arany J.

KÖLTÉSZETI, (köl-t-ész-et-i) mn. tt. *költeszeti-t*, tb. —*ék*. Költeszetet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Költeszeti szabályok, sajtóságok.* V. ö. **KÖLTÉSZET**.

KÖLTÉSZETTAN, (költeszet-tan) ösz. fn. I. **KÖLTÉSZET**, 1).

KÖLTÉSZI, (köl-t-ész-i) mn. tt. *költeszi-t*, tb. —*ék*. Költészt illető, ahhoz tartozó, azzal viszony-

ban levő. *Költeszi előadás. Költeszi művek. Költeszi fellengés, elragadtatás. Költeszi képek, leírások.* V. ö. **KÖLTÉSZ**.

KÖLTÉSZILEG, (köl-t-ész-i-leg) ih. Költészek módja, költészeti szabályok szerént. *Költeszileg leírni, előadni valamit.*

KÖLTÉSZSÉG, (köl-t-ész-ség) fn. tt. *költeszség-et*, harm. szr. —*e*. 1) Költői művészet. *Költeszséget gyakorolni.* 2) A költészet egész terjedelmében véve. *Költeszségről írt munkák. Az ó és újvilági költészség.*

KÖLTŐ, (köl-t-ő) fn. tt. *költő-t*. 1) L. **KÖLTÉSZ**.

„A költő csak versben lát jó napot.“

Vörösmarty.

„A költő nyugalom nélkül nem emelheti lelkét.“

Horvát Endre.

„Száll a madár a végtelenbe fenn,
Költő, madár világa végtelen.“

Hiador (Jámbor Pál).

2) Aki pénzt költ, kiad. *Ő igen b' költő.*

KÖLTŐI, (köl-t-ő-i) mn. tt. *költői-t*, tb. —*ék*. I. **KÖLTÉSZI**.

KÖLTŐILEG, (köl-t-ő-i-leg) ih. I. **KÖLTÉSZILEG**.

KÖLTÖNCZ, (köl-t-öncz) fn. tt. *költöncz-et*, harm. szr. —*e*. Gúnyosan szólva, am. oly személy, ki költeményeket ír a nélkül, hogy költészeti tehetséggel bírna.

KÖLTÖPÉNZ, (költő-péncz) ösz. fn. Oly pénz, melyet mindennapi szükségünkre, pl. eleségünkre, ruházatunkra, sőt kedvtöltésre is kiadunk vagy kiadhatunk.

KÖLTŐSZELLEM, (költő-szellem) ösz. fn. Élénk, tüzes szellem, mely költői művek szerzésére képességgel bír. Oly személy, kinek, mint Wieland mondja, az istenekhez rokon lelke van, kinek ajaka felséges gondolatokat és érzelmeket hathatós hangon fejez ki.

KÖLTÖTT, (köl-t-ött) mn. tt. *költött-et*. 1) Hamisan koholt, nem igaz, hazug. *Költött hírek, dolgok. Költött istenek.* 2) Nemesb ért. amit a költői szellem alkotott. *Kisfaludy Sándor költötte regék, Himfi szerelmei. Táborban költött dalok, harci énekek.*

KÖLTÖTÜZ, (költő-tűz) ösz. fn. A költő képzelő tehetségének és előadásának heves élénksége, mely tűz gyanánt lobog és hevít.

KÖLTÖZÉS, (köl-t-öz-és) fn. tt. *költözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán bizonyos helyről más helyre menés, rövidebb vagy hosszabb vagy állandó lakás, tartózkodás végett. Különbözik az utazástól, melynek a maradás vagy lakváltoztatás nem kitűzőtt célja. *Általköltözés, béköltözés, elköltözés, kiköltözés, visszaköltözés. Népek költözése a középkorban. Európaiak kiköltözése Amerikába. A százsok beköltözése*

Erdélybe. Vándor madarak költözése. V. ö. KÖLTÖZIK.

KÖLTÖZÉSI, (köl-t-öz-és-i) mn. tt. *költözési-t*, tb. —ek. A költözéshez tartozó, arra vonatkozó. *Költözési időszakok. Költözési kiadások. Költözési terhek, alkalmatlanságok.*

KÖLTÖZÉSJOG, (költözés-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva egyes személyek vagy családok vagy népek előbbi hazájukból egy másba mehetnek, hogy ott megtelepedjenek és lakjanak.

KÖLTÖZIK, (köl-t-öz-ik) k. m. *költöz-tem*, —tél, —ött, par. —zél. Törzsöke *költ*, mely am. kelővé, menővé tesz; ebből gyakorlatos *öz* képzővel lett a visszaható értelmű közép ige, *költözik*, azaz mintegy önmaga által kelővé, menővé lesz, vagyis előbbi lakhelyéről egy másikra megy, hogy ott akár ideiglen, akár állandóan megtelepedjék. Hasonló képzésű: *öltözik, változik*, az *ölt*, *vált* törzsekből. *A háztatlan városi lakosok gyakran költöznek egyik házból a másikba. Városból falura, faluról városba, egyik vármegyéből a másikba költözni. Idegen országba, más világrészbe költözni. Általán költözni a tengeren. Magyarországra sokféle népek költöztek be. Kiköltözni egy szabadabb hazába. Visszaköltözni az elhagyott országba. Mondják különösen bizonyos állatokról, melyek az évnék csak némely részeit töltik egy tartományban, a többi időre pedig máshová vándorlanak. A fűrjek, gólyák, fecskék tavasszal hozzánk költöznek, ősszel pedig elköltöznek tőlünk.*

KÖLTÖZKÖDÉS, (köl-t-öz-köd-és) fn. tt. *költözködés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Lakváltoztatás, midőn valaki végképen, mindenestül költözik, vagy többeknek, egész népségeknél folytonos költözése. V. ö. **KÖLTÖZKÖDIK**.

KÖLTÖZKÖDÉSI, (köl-t-öz-köd-és-i) mn. tt. *költözködési-t*, tb. —ek. Költözködést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Költözködési készülékek, költségek, terhek.*

KÖLTÖZKÖDIK, (köl-t-öz-köd-ik) k. m. *költözköd-tem*, —tél, —ött. Mindenestül, végképen vagy seregesen, folytonosan költözik, takarodik. *Őseink minden ingóikkal költözködtek ez országba. Európából már több millió ember kiköltözködött Amerikába.*

KÖLTÖZŐHAL, (költöz-ő-hal) ösz. fn. Halak neme, mely az évnék bizonyos részeiben egy vidékről másra költözik, majd ismét visszatér, mint a heringek, lazacok stb.

KÖLTÖZŐMADÁR, (költöz-ő-madár) ösz. fn. Madárfaj, melyek bizonyos évszakokban, különösen ösz közeledtével melegebb vidékekbe vándorol, ki-keletkor pedig ismét visszatér, mint a fecskék, gólyák stb.

KÖLTÉG, (köl-t-ség) fn. tt. *költség-ét*, harm. szr. —e. 1) Gazdasági ért. minden fogyasztás, kiadás, amit valaki akármiért szükségesre vagy kényelemre tesz. Ellentéte: *jövedelem. Mindennapi, házi, konyhai költségek. Úti, fürdői költségek. Vendégségi, mulatsági*

költségek. Ha több a költség, mint a jövedelem, kész a veszedelem. (Kun.). Költségre valót adni valakinek. Költségbe verni magát. Sok költséget fordítani valamire. 2) Különösen: pénz. Elfogyott a költsége. Nincs költsége.

KÖLTÉGÉS, (köl-t-ség-és) mn. tt. *költségés-t* v. —et, tb. —ek. Ami aránylag sok pénzbe kerül, mire sokat kell kiadni. *Költséges háztartás. Költséges ételekkel, italokkal élni. Városban rendesen költsége-sebb az élet, mint falum. Költséges utazásokat tenni.*

KÖLTÉGÉSEN, (köl-t-ség-és-en) ih. Aránylag sok költséggel, drágán, sok pénzt költve, kiadva. *Költségesen élni, ruházkodni. Költségesen épített ház.*

KÖLTÉGFELSZÁMITÁS, (költ-ség-fel-számitás) l. **KÖLTÉGSZÁMITÁS**, és **KÖLTÉSGJEGYZÉK**.

KÖLTÉGFÖLVETÉS, (költ-ség-föl-vetés) l. **KÖLTÉGSZÁMITÁS** és **KÖLTÉSGJEGYZÉK**.

KÖLTÉGI, (köl-t-ség-i) mn. tt. *költségi-t*, tb. —ek. Költséget illető, arra vonatkozó. *Költségi számadás.*

KÖLTÉSGJEGYZÉK, (költ-ség-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék a kiadásokról, különösen azon pénzekről, melyeket valaki akármire elköltött. *Gazdasági, háztartási, úti költségjegyzék. V. ö. KÖLTÉG.*

KÖLTÉSGKÖNYV, (költ-ség-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe a valamely ügyre vonatkozó pénzkidadásokat felírjuk.

KÖLTÉSGMENT v. —MENTES, (költ-ség-ment v. —mentes) ösz. mn. Aki bizonyos tekintetben és célra nem kénytelen költeni, ki ingyen kapja azt, miért mások pénzt adnak ki. *Költségmentes utitársul menni valakivel. Költségment kocsiszás, mulatás, színházlátogatás.*

KÖLTÉSGMENTEN v. —MENTESEN, (költ-ség-menten v. —mentesen) ösz. ih. Költség nélkül, a nélkül, hogy valaki pénzt adna ki. *Költségmenten mulatni, utazni.*

KÖLTÉGSZÁMITÁS, (költ-ség-számitás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamely költséget öszveszámítunk. 2) l. **KÖLTÉSGJEGYZÉK**.

KÖLTÉGSZÁMLA, (költ-ség-számla) ösz. fn. A könyvvitelben azon számla, mely az ügy vitelére szükséges kiadásokat foglalja magában. (Spesen-Conto).

KÖLTÉSGTELEN, (köl-t-ség-te-len) mn. tt. *költségtelen-t*, tb. —ék. 1) Kinek költeni valója, azaz kiadni való pénze ninesen. *Költségtelen szegény utasok. 2) Ami költségbe nem kerül. Költségtelen mulatság, utazás. Határozóként an. költség nélkül.*

KÖLTÉSGTÉRÍTÉS, (költ-ség-térítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a valamire fordított költség megtérítettik.

KÖLTÉSGTERV, (költ-ség-terv) ösz. fn. Kivétel, vagyis előleges felszámítása azon költségnek, melybe bizonyos állalat végrehajtása kerülhet. *Az építendő templom költségtervét kidolgozni.*

KÖLTSÉGVETÉS, (kölség-vetés) ösz. fn. Általán előleges kiszámítása azon költségeknek, melyek bizonyos célra szükségesek, pl. valamely áldalmnak vagy tartománynak kormányzására. *A miniszterek benyújtották költségvetéseiket az országgyűlésnek.* (Budget).

KÖLÜ, (köl-ü) fn. tt. *kölu-t*. Máskép *külü*, s megfordítva : *luku*. Néhuat : *kölyü*. 1) Ütő készülék vagy gép, mely törő kalapácsok által bizonyos testeket apróra zúz, melyenek az úgynevezett olajütők, olajtörők, melyek kender-, len-, tökmagból olajt őrnek; továbbá *kenderköllük*, melyek a már tiltót, de még pozdorjás kenderben az idegen részeket összevizzák és eltávolítják. 2) Kézi malom. Valószínű, hogy eredetileg vagy *luku*, azaz *lökő*, mint-hogy lökések által működik; vagy pedig buczkós, bunkós (gömbölyü alaku) végétől, minthogy az első értelemben ütésre főképp ez használtatik, vette nevét. Molnár Albert, és némely tájak szokása szerint jelenti a kerék sugarát is, de ez igazán *külö* v. *küllő*; l. **KÜLŐ**.

KÖLÜLIK, (kölü-lik) ösz. fn. A kölü válujában azon likak, melyekbe a kölükalapácsok mennek.

KÖLÜMALOM, (kölü-malom) ösz. fn. Különös szerkezetű malom, melyben bizonyos magvakat vagy más testeket apróra törnek, például a buzát darrára, a kukoriczát derezére, az árpát aprókására stb.

KÖLÜZ, (köl-ü-öz) áth. m. *kölüz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Valamit kölüben tör, zúz, elkészít. *Len-, kender-, tökmagot, árpát, buzát, kukoriczát kölüzni*.

KÖLY, elvont gyöke *kölyök* szónak.

KÖLYKES, (köly-k-es) mn. tt. *kölykes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aminek kölyke, vagy kölykei vannak. *Kölykes macska, kutya*. Megvető ért. és aljasan mondják emberről is. V. ö. **KÖLYÖK**.

KÖLYKESHAJÓ, (kölykes-hajó) ösz. fn. Remetei tájszólás szerint am. vontató hajó. (Kenessey Albert).

KÖLYKEZÉS, (köly-ök-ez-és) fn. tt. *kölykezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Fiadzás, ellés. Megvetőleg nőről szólva am. fattyazás. V. ö. **KÖLYKEZIK**.

KÖLYKEZIK, (köly-ök-ez-ik) k. m. *kölykezetem*, —*tél*, —*étt*, par. —*él*. Mondják az eb- és macskanemű állatokról, midőn megfiadzanak. *Bánja, mint a kutya, mely kilenczet kölykezett.* (Km.). Megvető ért. mondják nőről is, kivált ha törvénytelen gyermeket szül.

KÖLYKÖS, (köly-ök-ös) mn. tt. *kölykös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. L. **KÖLYKES**.

KÖLYKÖZIK, l. **KÖLYKEZIK**.

KÖLYÖK, (köly-ök) fn. tt. *kölyket*, tájdivatosan : *kölyk-öt*, harm. szr. *kölyk-e*. E szónak gyöke *köl* (lágýítva *köly*) egy értelmű az ÉLRE hozást jelentő *költ* igének gyökével. V. ö. **KÖLT**. 1) Mondják bizonyos állatok, különösen kutya és macskafajok fiáról. *Még az ebnek sem jó az első kölyke.* (Km.).

Megjobbítja magát mint a farkas kölyke. (Km.). *Az elvetteit macskakölykeket gyakran legtovább élnek.* (Km.). *Ez is ami ebünk kölyke.* (Km.). 2) Némely tájszokás szerint tréfásan am. kis fiú. *Mikor kis kölyök voltam. No kölykek, mit akartok?* 3) Terjedtebb szokás szerint megvető ért. használtatik, s am. fattyú. *Már három kölyket vetett. Mit keres itt ez a sok kölyök?* *Várj kölyök, majd kapsz.* Hah fondor, te magyart vesszőző Istria kölyke. Horvát E. (Enyingi Török Bálint levelében.) Általán gúny- és csúf nevül szolgál az aljas beszédben. 3) A palóczoknál am. a fakilincsnek vagy závárnak belső része. (Szeder Fábán). Ez értelemben bízhetőleg nem más, mint a *kölöncz* vagy *czölönk* módosítása. V. ö. **CZÖLÖNK**.

KÖLYÜ, KÖLYÜLIK, KÖLYÜMALOM, lásd : **KÖLÜ** stb.

KÖMAG, (kő-mag) ösz. fn. Az öthímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó növényem; csészéje öthasábú, bokréája töltéses, torka kinyílt, magva négy. Fajai között legnevezetesebb a *gyöngykömög*, melynek gyöngyszínű kemény magvait gyöngyök közé is fűzik; másképp : *madárköles, gyöngyköles, napkása*. E magoktól vette nevét maga a növény is. (Lithospermum).

KÖMAGZAT, (kő-magzat) ösz. fn. 1) A kömög nevű növény magvai. 2) Bizonyos magtakarók, melyek kivülről hússal vagy bőrrel behúzóvák, belül pedig kő vagy csont keménységűek, melyenek az úgynevezett *csontárok*, pl. cseresznyék, baraczkok, szilvák, diók, mandolák stb. magrejtőji.

KÖMÉNY, (latinul: *cuminum, cyminum*, németül: *Kümmel*, hellénül: *κμύνον*, arabul: *kamum, kemum, kamín*, törökül: *kiemmun*, héberül: *כַּמּוּן* stb.); fn. tt. *kömény-t*, tb. —*ek* v. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Ernyősen virágzó növényem, az öthímesek seregéből, és kétanyagok rendéből, melynek hosszukás, tojásdad és rovátkos magvai erős illatuak. (Carum). Van *kerti* v. *konyhakömény* (*carum carvi*); és *vadkömény*, mely a mezőkön, réteken magában, azaz vadon terem. Magvait különféle ételekbe és italokba fűszerül használják.

KÖMÉNYÉS, (kömény-és) mn. tt. *köményés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Köménynyel bővelkedő vagy tölt, vagy kereskedő. *Köményes rétek, kertek. Köményes zacskó. Köményes tótok*. 2) Köménynyel készített, fűszerezett. *Köményes leves, pálinka, kenyér*. A székelyek főnevül is használják (amidőn tárgyesete : *köményes-t*, többese : —*ék*), köménymagos pálinka helyett. (Ferenzi János). V. ö. **KÖMÉNY**.

KÖMÉNYÉZ, (kömény-éz) áth. m. *köményézetem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Valamit köménynyel fűszerez. *Ételeket, pálinkát, süteményeket köményezni*. V. ö. **KÖMÉNY**.

KÖMÉNYPAG, (kömény-mag) ösz. fn. A kömény nevű növényfajoknak magvai, különösen, melyeket fűszerül szokás használni. *Köménypagot, magjoránát vegyenek!* V. ö. **KÖMÉNY**.

KÖMÉNYMAGLEVES, (kőmény-mag-leves) ösz. fn. Rántott leves, melybe fűszerül kőménymagot tesznek.

KÖMÉNYMAGOLAJ, (kőmény-mag-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet a kőmény magvaiból ütnek, mely a gyógytanban a gyomorszelek ellen hathatós orvossággal ajánlatik. (Oleum carvi).

KÖMÉNYMAGOS, (kőmény-magos) ösz. mn. Kőménymaggal vegyített, készített, fűszerezett. *Kőménymagos leves.*

KÖMÉNYOLAJ, (kőmény-olaj) ösz. fn. lásd : KÖMÉNYMAGOLAJ.

KÖMÉNYPÁLINKA, (kőmény-pálinka) ösz. fn. Kőményből vagy kőménynyel főzött, kőménymaggal fűszerezett pálinka.

KÖMÉNYVÍZ, (kőmény-víz) ösz. fn. Kőménymaggal fűszerezett gyöngébb nemű szeszes ital.

KÖMÉSZ, (kő-mész) ösz. fn. Kőből égetett mész, különböztetésül másféle, pl. ércmésztől.

KÖMETSZÉS, (kő-metszés) ösz. fn. 1) Mesterség, mely drágaköveket idomít, fényesít, beléjük különféle jegyeket, czímereket, betűket vs. 2) Sebészi ért. műtét, mely által a húgyhólyagban levő követ bizonyos metsző eszköz segítségével kivesszik.

KÖMETSZET, (kő-metszet) ösz. fn. Kőre, kőlapra, kőtáblára vésett betűk, alakok stb. V. ö. ACZÉLMETSZET, RÉZMETSZET.

KÖMETSZŐ, (kő-metsző) ösz. fn. 1) Míves, ki drágaköveket alakít, fényesít, s beléjük betűket, czímereket, s más ékességeket vs, valamint oly mester is, ki különféle kövekből edényeket, s más eszközöket készít, és metszvényekkel díszesít. 2) Műtő sebész vagy orvos, ki a húgyhólyagban nőtt követ kimetszi és kivesszi.

KÖMÉZ, (kő-méz) ösz. fn. A székelyeknél am. édesgyökér, másképp : *páprág* (paprág?), növénytani néven : *édes gyökerű páfrán* (Polypodium vulgare). Lakik kősziklákon, és gyökerei édesek; innen vannak nevei.

KÖMÍV, (kő-mív), l. KÖMŰ.

KÖMÍVES, (kő-míves) ösz. fn. 1) Mesterember, kinek mestersége falakat s egész épületeket kövekből rakni, állítani. Érsekujár körül : *kőműves*, a székelyeknél : *kőmtjes*, *kőmtes*. A néhutt divatos *kőműves* inkább jelentene oly mestert, ki kövekből holmi egyes műveket, még pedig művészileg képez, alakít. 2) l. SZABADKÖMÍVES.

KÖMÍVESINAS, (kő-míves-inas) ösz. fn. Kőművesmesterséget tanuló inas.

KÖMÍVESKALAPÁCS, (kő-míves-kalapács) ösz. fn. Kis kalapács, melylyel a kőműves a köveket, téglákat idomítja, széleikből többet-keveset letördel, s helyeikre ütogeti, igazítja.

KÖMÍVESLEGÉNY, (kő-míves-legény) ösz. fn. Legényi minemiségben kőműveséget gyakorló iparos. V. ö. LEGÉNY, MESTERLEGÉNY.

KÖMÍVESMUNKA, (kő-míves-munka) ösz. fn. Munka, melyet valaki, mint kőműves csinált, vagy melynek végrehajtása tulajdonképen kőművest illet. *Ezen kunyhón látszik, hogy nem kőművesmunka. Az építési tervben külön számítani a kőművesmunkát az ács munkától.*

KÖMÍVESSÉG, (kő-mívesesség) ösz. fn. 1) Kőművesek mestersége. *Kőműveséget tanulni, gyakorolni.* 2) l. SZABADKÖMÍVESSÉG.

KÖMLŐ, falu Heves m.; helyr. *Kömlő-re*, — *n.* — *ről.*

KÖMLŐD, faluk Komárom és Tolna m.; helyr. *Kömlőd-re*, — *ön*, — *ről.*

KÖMÖRŐ, (Komoró), falu Szatmár m.; helyr. *Kömörő-re*, — *n*, — *ről*,

KÖMÖRÖDIK, k. m. *kömöröd-tem*, — *tél*, — *ött*. Kassai J. szerint Pozsony vmegyében am. gémberedik.

KÖMPÖCZ, pusztá Pest m.; helyr. *Kömpöcs-re*, — *ön*, — *ről.*

KÖMŰ, (kő-mű) ösz. fn. Általán mindenféle mű, mely mesterség által kőből készített; különösen kövekből rakott épületek. Egyébiránt nagyobb szabotosság végett a kőmű inkább művészebb, finomabb munkát jelent. V. ö. MŰ és MÍV.

KÖMŰVES, KÖMŰVESSÉG, l. KÖMÍVES, KÖMÍVESSÉG; és v. ö. MŰ, MŰVES.

KÖN, (1), v. KÖM, elvont gyöke *köntő*, *köntől* és *köntös* szónak. L. ezeket.

KÖN, (2), KÖNIK, önh. m. *könt*. Székely táj-szólas szerint mondják különösen a szilváról, midőn fölötte eléri, vagy a hóharmattól (dértől) megrán-czosodik. *Megkönt a szilva*, am. megránzczosodik. (Krizsa J.). Átv. ért. mondják vénülő korukban a leányokról is. *Úgy látszik, hogy ez igének kö és gő-vel egyező gyöke alakutanzó, mely a tömötséget, zsugorodást öszvehúzott ajakkal fejezi ki, pl. a köb, kög, köt, göb, göcs stb. szókban, valamint a rokon tö, cső gyök, töm, töpörödik, csőpörödik stb. igékben is.*

KÖNCSÖG, pusztá Pest m.; helyr. *Köncsög-re*, — *ön*, — *ről.*

KÖNCSÖRKÖDIK, (kőn-cs-ör-köd-ik) k. m. *köncsörköd-tem*, — *tél*, — *ött*. Balaton mellékén Horváth Zsigmond szerint am. magát enyelegve valakihez adja.

KÖNEM, (kő-nem) ösz. fn. A köveknek különböző osztályai, tulajdonságaik, alkatrészeik stb. szerint. Ilyenek a homokkövek, agyagkövek, mészkövek nemei, amint alkotó részeik homokból, agyagból, mészből állanak.

KÖNEMŰ, (kő-nemű) ösz. mn. Aminek oly tulajdonságai vannak, mint a köveknek szokott lenni, pl. keménység, törékenység stb. *Kőnemű földek, ásványok.*

KÖNENY, (kőn-eny) fn. tt. *kőneny-t*, tb. — *ék*. A fémed elemek egyike, mely az állandó, azaz csepfolyóvá öszve nem sűrithető gőzképű testek közé

tartozik. Tiszta állapotában szintelen és szagtalan s legkönnyebb testi a természetben, a légkörnél t. i. $1\frac{1}{2}$ -szer könnyebb, minél fogva a könenynyel megtöltött balmok a légben gyorsan fölemelkednek. Leglényegeseb sajátosságainak egyike még a nagy gyulékonyosság. Ha t. i. léggel vagy élenynyel lévén érintkezésben, valamely égő testtel közelítünk hozzá, azonnal lángra lobban, azaz tüztűnemények között egyesül az élenynyel, s a vegyülés szüleménye a víz. (Innen a görög-latin *hydrogen* neve). Lángra lobban a köneny, élenynyel lévén érintkezésben, egy berzszikra által, sőt némely testeknek, pl. az érenyszivacsnak pusztán jelenléte által is. (Innen némelyek *gyulany*-nak is hívják). Ha két térfogat köneny egy térfogat élenynyel összekeverve gyújtatik meg, iszonyú durranás támad, s ennél fogva ezen keverék *durrlég*-nek nevezetik. Köneny nevezetét nyerte a könnyű szó gyökétől, jóhangzás kedvéért a *könnyű* szónak csak első 3 betűjéhez illetetvén az elemek (any) *eny* végzete. V. ö. KÖNNYŰ. A köneny, égékeny lég (aér inflammabilis) nevezet alatt már a 16-ik században ismeretes volt. *Cavendish* 1781-ben megmutatta, hogy a köneny megégési szüleménye víz, hogy tehát a könenynek élenynyeli egyesüléséből víz képződik. *Lavoisier* pedig először bontotta el a vizet éleny és könenyre. (Török J. tanár).

KÖNNY, 1) elvont törzse *könnyű, könnyebb, könnyebbit, könnyül* stb. származékoknak. L. KÖNNYŰ. 2) l. KÖNY, KÖNYŰ.

„Buzgó könnyeimen szent öröm ömledez.“

Berzsenyi.

„Majd a szép szemeket könnyek özönlik el.“

Bajza József.

KÖNNYEBB, (könny-ebb), a könnyű melléknév másod foka. V. ö. KÖNNYŰ. *Könnyebb másnak tanácsot adni, mint magának.* (Km.). *Könnyebb száz bolhát őrizni, mint egy rosz asszonyt.* (Km.). *Könnyebb a lelkeknek.* Ezen és hasonló mondatokban, am. *könnyebb dolog.*

KÖNNYEBBÉDÉS, (könny-ebb-éd-és) fn. tt. *könnyebbédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn bizonyos terhek, nehézségek, melyek a testet vagy kedélyt nyomják, megkevesbednek, s mind a test, mind a kedély szabadabban érzi magát. Különösen mondjuk a betegről, szenvedőről, midőn bajai, kínjai enyhülnek. *A bevett gyógyszerek után könnyebbédést érezni.*

KÖNNYEBBÉDIK, (könny-ebb-éd-ik) k. m. *könnyebbéd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Általán, bizonyos nehézség vagy teher kevesedni, fogyni kezd, s elviselhetőbbé válik. Használják tulajd. és átvitt értelemben. *Sorsunk napról napra könnyebbedik.* 2) Különösen, a testet nyomó, lekötő bajoktól, szenvedésektől menekülni kezd. *Miatta fürdőket használ, szemlátomást könnyebbedik.*

KÖNNYEBBÍT, KÖNNYEBBIT, (könny-ebb-it) áth. m. *könnyebbit-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Bizonyos nehézséget, terhet könnyebbé, elviselhetőbbé tesz. *Sok kéz könnyebbiti a terhet.* (Km.). *A jó utak könnyebbitik az utazást. Valakin könnyebbiteni. Kérlek, könnyebbits rajtam és társaimon. Hogy magán könnyebbitsen, másra tolja a terhet.* 2) Valamely bajon, fájdalomon, szenvedésen enyhít. *A pihenés és álom, sokat könnyebbit az elfáradt tagokon. Ezen szerrek máris könnyebbitettek kínaimon.*

KÖNNYEBBÍTÉS, KÖNNYEBBITÉS, (könny-ebb-ít-és) fn. tt. *könnyebbités-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakin könnyebbitünk, vagy valamely nehézségnek, tehernek mennyiségét kevesbítjük. V. ö. KÖNNYEBBÍT.

KÖNNYEBBSÉG, (könny-ebb-ség) fn. tt. *könnyebbség-ét*, harm. szr. —*e*. Állapot, melyben az előbbihez képest könnyebben érezzük magunkat. *Valakinek könnyebbségére lenni. Nagy könnyebbségére esett. Ne haragudj feleségem, könnyebbségedet keresem.* (Népd.). Különösen enyhülés, melyet valaki testi vagy lelki szenvedésekben érez.

KÖNNYEBBSZIK, (könny-ebb-ész-ik) k. lásd: KÖNNYEBBÉDIK, melytől a jelenen kívül a többi időket is kölcsönzi.

KÖNNYEBBÜL, KÖNNYEBBÜL, (könny-ebb-ül) önh. m. *könnyebbül-t*. L. KÖNNYEBBÉDIK.

KÖNNYEBBÜLÉS, KÖNNYEBBÜLÉS, (könny-ebb-ül-és) fn. tt. *könnyebbülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn bizonyos nehézség kevesbül, fogy, s elviselhetőbbé leszen; különösen a testi vagy lelki bajoknak, szenvedéseknek enyhülése. *A bevett orvosszerek után némi könnyebbülést érezni.*

KÖNNYED, (1), (könny-ed v. könny-ü-ed) mn. tt. *könnyed-et*. A könnyű szónak kicsinyező módosulata: *könnyü-ed*, máskép tájdivatosan: *könnyid*, olyan mint *hoszszud, karcsud, kicsid* stb.

KÖNNYED, (2), (mint fentebb) önh. m. *könnyed-tem*, —*tél*, —*étt*. Könnyüvé lesz. Nem igen divatozik, s helyette inkább a többet jelentő *könnyebbül* v. *könnyebbedik* használatik.

KÖNNYEDÉN, (könny-ed-én) ih. A *könnyen* határozónak kicsinyítője, s am. épen nem nehezen, vagy magát meg nem erőtetve. *Könnyeden érzi magát. Csak úgy könnyeden dolgozni.* Kriza J. ezen szóval is értelmezi: *könnyűszörleg*, mely kétség kívül nem egyéb, mint: *könnyű szörleg*, azaz könnyű szörrel vagy szerrel; t. i. a székelyek szeretik a *lag, leg* képzőket, s az *r* közvetlenül az *l* előtt könnyen hasonult, mint *salló* (= sarló), *olló* (= orló) stb. szókban is. Néha a 'könnyelműen' szóval rokon, de némileg szelidebb értelemben am. nem sokat törődve valamivel. *Könnyeden banni a pénzzel. Könnyeden venni a bajt.* Egészségre vonatkozólag am. jobbacskán, valamivel könnyebben.

KÖNNYEDÉN, l. KÖNNYEDÉN.

KÖNNYEDKÉN, (könn-y-ed-ke-en) ih. Igen könnyen, minden erőltetés nélkül; épen nem törődve valamivel. *Könnyedkén dolgozgatni. Könnyedkén venni a történeteket. Máskép: könnyescskén.*

KÖNNYELMŰ, **KÖNNYELMŰ**, (könn-y-elmű) ösz. mn. Kinek tulajdonsága a könnyelműség vagy ami könnyelműségből ered. V. ö. **KÖNNYELMŰSÉG**. *Könnymű ember. Könnymű cselekedet.*

KÖNNYELMŰEN, (könn-y-elműen) l. **KÖNNYELMŰLEG**.

KÖNNYELMŰLEG, (könn-y-elműleg) ösz. ih. Úgy, mint azok tenni szoktak, kiknek könnyelműség a tulajdonságuk. *Könnyműleg cselekedni, elvesztgetni, elpazarolni mindenét. A jó tanácsot könnyelműleg megvetni. V. ö. KÖNNYELMŰSÉG.*

KÖNNYELMŰSÉG v. — **ELMŰSÉG**, (könn-elműség) ösz. fn. Elmei tulajdonság, és szokás, melynél fogva valakiben az illető tárgyak állandó, erős benyomást nem tesznek, mert, mintegy resteli figyelmét hosszasan rájuk függeszteni; ennél fogva határoz és cselekszik kellő megfontolás és fontolás nélkül, a tárgynak érdemét és fontosságát tekintetbe sem vévén.

KÖNNYEN, (könn-y-en) ih. 1) A nélkül, hogy nehézségét, terhet ismerné vagy tekintetbe venné valaminek. *Könnyen tanulni, dolgozni. Könnyen eltűnni a bajt, szükségét, szenvedést. Sok eb egy nyulat könnyen elnyomhat. (Km.).* 2) Gond, munka nélkül. *Könnyen élni. Könnyen gyűlt, könnyen hullt. (Km.). Könnyen üdvözül, kinek Isten a barátja. (Km.).* 3) Hamar; vonakodás, kevés előkészület nélkül. *Könnyen engedni, megbocsátani. Könnyen kicsúszik ember szájából a szó. (Km.).* 4) Nem törődve, mit sem gondolva, nem vizsgálódva. *Könnyen venni a bajt, vesztetést. Könnyen hinni.*

KÖNNYENHIVÉS, (könn-yen-hivés) ösz. fn. Állapot vagy cselekvés, midőn valaki minden további vizsgálat nélkül elhiszi, amit hall vagy olvas.

KÖNNYENHIVŐ, (könn-yen-hivő) ösz. mn. Aki az okok vagy körülmények megfontolása nélkül, vagyis a nélkül, hogy a hallottak, olvasottak hitelességét vizsgálat alá venné, könnyen hisz.

KÖNNYENHIVŐSÉG, (könn-yen-hivőség) ösz. fn. Tulajdonság, midőn valaki bármit el szokott hinni minden további vizsgálat nélkül.

KÖNNYENVEVÉS, (könn-yen-vevés) ösz. fn. Valamivel nem törődés, mit sem gondolás.

KÖNNYES, (könn-y-es) mn. tt. *könnyes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Könnyeket hullató. Könnyeiktől nedves. *Könnyes szemek.*

KÖNNYESEN, (könn-y-es-en) ih. Könnyeket hullatva, könnyeiktől nedvesen.

KÖNNYEZ, l. **KÖNYEZ**.

KÖNNYID, l. **KÖNYED**.

KÖNNYÍT, **KÖNNYIT**, (könn-yű-it) áth. m. *könn-yű-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valaminek nehézségét, terhet kevesíti; elviselhetővé tesz valamit. *Az eső könn-yíti a szántást. A gépek és szerszá-*

mok könn-yítik a munkát. Könn-yíteni mások sorsán, baján, szenvedésén.

KÖNNYÍTÉS, **KÖNNYITÉS**, (könn-yű-it-és) fn. tt. *könn-yítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit könnyebbé teszünk; vagy valakin segítünk, enyhítünk. V. ö. **KÖNNYÍT**.

KÖNNYŰ, **KÖNNYŰ**, (könn-yű v. kö-nyi v. kö-n-yű, mint sarjú, fagyjú stb. l. a czikk végén); mn. tt. *könn-yű-t*, tb. —*k* v. —*ek*; fokozva: *könn-yűbb*. 1) Mint a nehézség és sulyosnak ellentéte jelent olyasmít, aminek kevés, és alig észrevehető súlya van, tehát amit kevés fáradsággal fölemelni vagy helyéből elmozdítani lehet, vagy ami egy mással összehasonlítva, annál kevesebb súlylyal bír. *A levegő könn-yű test. A toll, pelyhely igen könn-yű. A fa könn-yűbb, mint a vas. A vas könn-yűbb az aranynál. Könn-yű ruhában járni. Könn-yű fegyvert viselni. Könn-yű kocsin utazni. Könn-yű lovasság*, melynek fegyverzete nem nehéz.

„Mint ama könn-yű köd a forgószél előtt, Violám úgy futott én szemeim előtt.“ Zrinyi.

„Könn-yű habok közt lebegve éltünk,
Minden bájképnek oltárt diszesítünk.“

Kisfaludy K.

2) Átv. ért. ami nagyobb akadály, s látszó erőködés nélkül mozog. *Könn-yű lábak, könn-yű lépés, járás, táncz, lovaglás. Könn-yű kézzel, tollal írni. Könn-yű esettel festeni.* 3) Átv. minek végrehajtása kevés fáradságba, erőködésbe kerül. *Könn-yű dolog. Könn-yű mesterség. Nem szénás szekér a szó, könn-yű megfordítani. Könn-yű az akarót rábeszélmi. Könn-yű a forgó szelet kergetni. Könn-yű a holtat rágalmazni. Könn-yű a szegény embert kinevetni, de nehéz felruházni. Könn-yű a jó szolgát igazgatni. Könn-yű a lány követ faragni. Könn-yű hat ökor után tolni az eket. Könn-yű Katót tánczba vinni, ha magának is kedve van rá. (Kmm.). Valamit könn-yű szerrel (=könn-yedén) tenni. Könn-yű végét fogni a dolognak. Könn-yű munkára fogni valakit. Könn-yű szántás esik a porhanyó földben.* 4) Átv. a lelki működésekre nézve an. keveset fontoló. *Könn-yű gondolkodás. Könn-yű elmével bírni. Innen: könn-yelmű, könn-yelműség.* 5) Átv. mi kevés belerővel, hatással bír. *Könn-yű fájdalom, könn-yű sebet kapni.*

Ha ezen melléknév törzsökeül *könn-y* alakot veszszük, akkor az *ü* képző a részesülői *ö* képzőből alakult által. S alapfogalom benne a mozgékony-ság, és legközelebbi rokonságban áll a mozgást jelentő *köl, költ* (kel, kelt) szókkal; tehát gyöke ,*köl'*, módosulva ,*kön'*-né; ebből lett *kön-ő, kön-ü*, s az *n* meglágyultával *könn-yű*, és nyomatékosabban *könn-yű*. A török nyelvben is *l* van az *n* helyett: *kolaj*. Mások lehetőknek vélik a *ke* (pl. kevés szóban), *ki, kü* (pl. *kis, küs* szóban) kiesző gyököktől származást is, *nyí* képzővel: *kü-nyí, kö-nyí*. Némelyek a *könn-y*-től származtatják: *könn-yű*, azaz ,*könn-y'* minőségű, oly kicsi sulyu, mint egy könnyescpp. A fiun

nemzeti nyelvek közül legközelebb áll hozzá a voguli *kunna*, *kunne*, *kannaik* és *kiina*, *koinit* (könn-*id*), továbbá a permi: *koknit*, *kokni*. A persában *khunug*, am. könnyűség, a törökben a főtebbi *kolajon* kívül ritkább használatlaltal eljőn *genez*. A Müncheni codexben egyszerűen: *könyő* v. *könyü*, fokozva: *könyűebb*. Pestinél: *kenyő*, Erdősinél: *könyü*. Némely önhangzóval kezdődő képzők előtt az *ü* véghangot elveti: *könn-ebb*, *könn-ed*, *könn-ül*, *könn-ül* stb., valamint a *könnymü* öszvetett szóban is. Ezen szóból alkottatott újabb időben a *köenny* vegyészeti műszó, a könnyűségtől, de a „kőn” gyöknek a „köenny” (hydrogen) szóban alkalmazása csak akkor helyes, ha azt *köl* v. *kel*-től vagy legfőlebb a kicsinyező *kü* gyöktől származtatjuk; mert ha „kőny” a törzs, akkor a gömbölyűséggel alig levén köze a hydrogen görög-latin nevezetű elemnek, a „gyulany” név helyesebb volna (V. ö. KÖNENY).

KÖNNYÜD, I. KÖNNYED.

KÖNNYÜDEN, I. KÖNNYEDEN.

KÖNNYÜDSÉG, (könn-ü-d-ség) fn. tt. *könn-nyüdség-ét*, harm. szr. —e. Tulajdonság, melynél fogva valami kevesded nehézségű vagy átv. ért. kevesded munkába, fáradságba kerülő. *Pehely könnyüdsége. Könnyüdséggel végezni valamit.*

KÖNNYÜFEGYVERÉS, (könn-ü-fegyverés) ösz. mn. és fn. Katona, ki könnyebben kezelhető fegyverrel van ellátva. V. ö. KÖNNYÜLOVAS.

KÖNNYÜHAD, (könn-ü-had) ösz. fn. Hadseger, mely könnyebbnemű ruhával és fegyverrel, általában könnyebb készülettel van ellátva. V. ö. KÖNNYÜLOVAS.

KÖNNYÜL, KÖNNYÜL, (könn-ü-l) önh. m. *könn-ül-t*. Könn-üvé leszen, előbbi nehézségből, súlyából veszt; enyhül. V. ö. KÖNNYEBBÜL.

KÖNNYÜLEG, (könn-ü-leg) ih. I. KÖNNYEN.

KÖNNYÜLOVAS, (könn-ü-lovas) ösz. fn. Lovas, ki könnyebb készülettel, fegyverzetten van ellátva, milyenek a magyar huszárok, lengyel dásidások, orosz kozákok. Ellentéte: *nehézlovas*, pl az úgy nevezett vasasok vagy vértések.

KÖNNYÜSÉG, KÖNNYÜSÉG, (könn-ü-ség) fn. tt. *könn-üség-ét*, harm. szr. —e. Általán tulajdonság, melynél fogva valamit könnyűnek mondunk. V. ö. KÖNNYÜ. Különösen 1) Valamely test nehézségének, súlyának kevesége. *Pehely könnyüdsége.* 2) Tulajdonság, melynél fogva valami látszatos erőködés nélkül mozog. *Lábak könnyüdsége a járásban, táncban. Nyelv könnyüdsége a beszédben. Nagy könnyüdséggel írni, rajzolni.* 3) Tulajdonság, midőn valaki nagyobb fáradság nélkül képes valamit végrehajtani. *Könn-ütség bizonyos kézi munkákban. Fogalmazási, előadási könnyüdség.* 4) Ügyesség, mely által valaki úgy tűnik elé, mintha az illető működés semmi mesterségébe, tanulásába nem került volna. *Könn-üdséggel lovagolni, táncolni, társalogni.*

KÖNNYÜSZÖLLEG, azaz könn-ü szörleg v. szerleg, am. könn-ü szerrel. L. KÖNNYEDÉN.

KÖNÖVEDÉK, (kő-növedék) ösz. fn. Kőnemtű test vagy képződmény, mely körül a húgyhólyagban alakul.

KÖNTING, (a német *Quentchen* után, mely ismét a latin *quincunx*-ból eredett); fn. tt. *könting-ét*, harm. szr. —je. Kisded súlymérték, mely a latnak egy negyedrészt teszi, nehezek.

KÖNTÖ, (kőn- v. kőm-t-ő) fn. tt. *könt-öt*. Tekersebe kötött valami, pl. szalma, kender, csöpu. Gyöke a gömbölyüt, csomósat jelentő *kön* v. *köm*, s rokon vele a csavarodást jelentő *köntöl*, *köndör* és mindazok, melyek a *gön* és *göm* gyökből eredvén, gömbölyüt, kerekdedet jelentenek. Törzsőke az elavult *könt* v. *kömt* ige.

KÖNTÖL, (kőn-t-öl v. kőm-t-öl) önh. m. *könt-öt-t*. Mondják szekérről, kocsirol, midőn hátulja csavarodik, vagyis farol. V. ö. KÖNTÖL-FALAZ.

KÖNTÖL-FALAZ v. KÖNTÖRFALAZ, (könt-öt-falaz) ösz. önh. Székely tájszólás szerint, am. körülgeti szóval a dolgot, nem akarja egyenesen kimondani, ide s tova forgatja köpenyét. Első alkatrese *köntöl*, a csavarodást, második *falaz*, a mentegetési védelmezést látszik kifejezni, ha ugyan nem idegen nyelvből csúszott be, mint „kenterfalaz” szónál van érintve.

KÖNTÖS, (kőn-t-ös v. kőm-t-ös) fn. tt. *könt-ös-t*, tb. —ök, harm. szr. —e. 1) Szorosb ért. felső öltöny, mely köpeny gyanánt takarja a testet. Innen a közmondás: *Jó a köntös, mind télben, mind nyáron.* (Pallium aptum est ad omne anni tempus.) A köntöst lógva viselték, innen: *köntös ujjába való kutya* (canis meliteus.) Páriz Pápai. A köntös úri diszruha volt. *Köntös tisztesség.* (Km.). *Köntös czifrázata, galéra.* Hosszu *köntös port csinál.* (Km.). *A szép köntöst inkább mocskolja a roz erköcs, mint a sár.* (Km.). *Beimá a Krisztus köntösét is, változattal: palástját.* Rokon hozzá a görög szótárakban följegyzett *κάρδος* mint a perzsák s médoknál divatozott hosszu felöltő, tájszokásilag: *kantus*; törökül: *kontos*. Minthogy a köpeny-féle ruhának fő rendeltetése a testet beburkolni, innen látható, hogy a *köntös* gyöke a testre gömbölyödő burkot jelentő *kön* v. *köm*, melyből lett, *köm-t* elavult ige, s ebből *kömt-ös* v. *könt-ös*, mint *pirit*, *piritos*, *magaszt*, *magasztos*. 2) Szélesb ért. am. általában bármely öltöny, ruha. *Sűrű gazda, ritka köntös. Nem mind szegény, aki kopott köntösben jár. Sok szép asszony, s rongyos köntös mindenütt megakad. A köntös nem tesz pappá.* (Km.).

„Elődeinknek bajnoki köntösét

S nyelvét meguntván, rút idegent cserélt.”

Berzsenyi D.

KÖNTÖSDÍJ, (köntös-díj) ösz. fn. Egyházi nyelven azon díj, melyet az illető lelkésznek bizonyos szolgálatokért, pl. temetésért, esketésért, beavatásért, fizetnek a hivek. (Stola.)

KÖNTÖSUJJ, (köntös-ujj) ősz. fn. A köntösnek azon sípforma öblös tagjai két oldalt, melyekbe a karokat öltetni szokás.

KÖNY, (1), elvont gyöke *könyök*, *könyöleg*, *könyör*, *könyi* és *könyv* szónak; jelentése az, mely a *k* hangé általában, t. i. meghajló s gömbölyü valami, mely az *ö* betűvel még erősíttetik.

KÖNY, (2), (tájdívatosan, sőt általánosabban: *könny* és *könyv* is); fn. tt. *köny-et*, harm. szr. — *e* v. — *je*. 1) Így nevezetnek azou cseppek, melyek a szemekből ömlenek ki, midőn akár fájdalmas, akár örvendő érzelmek által a kedély nagyon megindul és ellágyul. *Örömkönyeket hullatni. Könybe lábadt szemek. Könyekkel áztatni az ágyat. Szemből kigördült a köny. Letörölni a szenvedők könyeit. Utánad folynak könyeim, ki tőlem elszakadsz.* (Dal).

„Folyók, tavak kiapadnak,
De nem az én könyeim.“

Kisfaludy S.

„Búban sírni jó,
Gyakran beszélőbb a köny, mint a szó.“

A külföld rabja. (Vachott Sándortól).

2) Szélesb ért. apró cseppekben kifakadó nedv, pl. a fákon, s más növényeken, innen szokás mondani, hogy tavaszkor könyeznek a fák, a szőlőtőkék. Mondják állati testekről is, midőn kóros tulajdonságu nedv fakadoz belőlök. *Könyek a sebből.* Ez értelemben lágyabban: *göny*, honnan Molnár A. szerint: *gönyettség* am. pus, sanies, *gönyettséges*, saniosus, pure abesus. Minthogy a *köny*, mint folyadéksepp gömbölyü, bizvást azon szókhöz számítható, melyekben a *kön*, *köm*, *gön*, *göm* gyök gömbölyüt jelent. A könyről azt mondja a magyar, hogy *kigördül*, *lepereg*, *lehtëmpörög* az arczon; továbbá a kedves könyeket *gyöngyhöz* hasonlítja, s mivelhogy változattal *göny* is mondatott, mindezek oda mutatnak, hogy a 'köny' gömbölyüséget utánzó kiejtés. Egyébiránt nyomatékosabban: *könny*, ú minőséget jelentő képzővel pedig: *könyü*, mely már inkább csak egy *ny*-vel használtatik, s az *ü*-nek *v*-vé változtával *könyv*, mely kivált a régiéknél gyakran előfordul.

KÖNY, (3), 1. **KÖNYV**, (2).

KÖNYÁR, (köny-ár) ősz. fn. Könyek sokasága, bősége, kivált melyeket valaki keseregve hullat.

KÖNYÁROK, (köny-árok) ősz. fn. Mélyedés a szemgödörben, hol a könyeket elválasztó mirigy fekszik.

KÖNYCSÉPP, (köny-csépp) ősz. fn. Csepp, melyet a szemből kiömlő köny képez.

KÖNYCSONT, (köny-csont) ősz. fn. Két igen vékony csontocska a felső állkapcsok mögött. (Ossa lacrymalia).

KÖNYECSKE, (köny-ecs-ke) kics. fn. tt. *könyecs-két*. Kis köny. Átv. ért. jelenti az érzelem csekély voltát. *Csak egy könyecs-két sem hullatott.* V. ö. **KÖNY**, (2).

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KÖNYEDÉNY, (köny-edény) ősz. fn. 1) Bonczani ért. erszényforma tok a belső szemzugolyban, mely a könyekké alakulandó nedveket foglalja magában, máskép: *könytömlő*. 2) A régiéknél kis ibrik vagy korsócska, melybe a gyászolók bele hullatták könyeiket, azután kedveseik sirjaiba tették.

KÖNYES, (köny-es), 1. **KÖNNYES**.

KÖNYESEN, (köny-es-en), 1. **KÖNNYESEN**.

KÖNYEZ, **KÖNNYEZ**, (köny-ez) önh. m. *könyez-tem*, — *tél*, — *étt*. Könyeket önt, hullat. *Fájdalmában vagy örömben könyezett.*

„Hajnalfényben és napeste
Kedvesét könyezve leste.“

Kisfaludy K.

Szélesb ért. valamely testből könyhöz hasonló cseppek fakadnak. *Tavaszkor könyeznek a szőlőtőkék. Könyez a megérett seb. Könyez a hordó*, am. csepeg a hordó a csínban vagy dongák között. (Vass J. szerint a Balatonmelléken és Rábaközben).

„Kiholtát a mező virági könnyezik.“

Szemere Pál.

KÖNYEZÉS, **KÖNNYEZÉS**, (köny-ez-és) fn. tt. *könyezés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valaki vagy valami könyeket hullat vagy ereszt. *Szemek könyezése. Fák, növények könyezése.* V. ö. **KÖNY**, (2).

KÖNYEZETLEN, **KÖNNYEZETLEN**, (köny-ez-et-len) mn. tt. *könyezetlen-t*, tb. — *ék*. Akiért nem könyeztek, kit meg nem sirattak. *Könyezetlen halott, árva.* Határozóként am. *könyezetlenül*, *könyezés nélkül*.

KÖNYEZETLENÜL, (köny-ez-et-len-ül) ih. A nélkül, hogy könyezett volna, vagy hogy valaki könyeket hullatott, illetőleg sirt volna fölötte vagy érette. *Atyja holttestét könyezetlenül kíséрни a sírba* (alanyilag). *Könyezetlenül meghalni* (tárgyilag).

KÖNYEZIK, **KÖNNYEZIK**, (köny-ez-ik) k. m. *könyez-tem*, — *tél*, — *étt*. Könyei hullanak, ömlenek. Különösen mondatik oly szemekről, melyek nem kedélyi megindulásból, hanem kóros állapot miatt folynak.

KÖNYHULLATÁS, (köny-hullatás) ősz. fn. Szoros ért. csak oly könyezésről mondják, mely fájdalmas szívből ered, s mely tartósabb és sűrűbb szokott lenni. *Könyhullatásokkal gyászolni a kedvesnek halálát. Leghamisabb víz némely asszonyok könyhullatása.* (Km.).

KÖNYI, (1), (köny-i) fn. tt. *könyi-t*. Vas megyében am. ezukorrépa, karórépa, mely néhutt: *koszmacska* v. *fanos répa*. Gyöke vagy törzse alkalmasint: *köny*, nyomatékosabban: *könny*, szintén am. *kön* v. *köm*, v. *göm*, gömbölyü tulajdonságától.

KÖNYI, (2), (kő-nyi) mn. tt. *könyi-t*, tb. — *ék*. Kő nehézségű. *Könyi* (v. *malomkönyi*) *teher esett le szívemre* öl.

KÖNYMENET, (köny-menet) ösz. fn. Bonczani ért. azon menet vagy vonal, mely a könyvedényből kinyúlik, hártás csöt képez, az orrüreghez aláereszkedik, s ott megnyúlik. (*Ductus lacrymalis*).

KÖNYOMÁS, (kö-nyomás) ösz. fn. 1) Kövel nyomás vagy nyomtatás. 2) l. **KÖNYOMAT**.

KÖNYOMAT, (kö-nyomat) ösz. fn. Nyomat vagy nyomtatvány, mely bizonyos módon elkészített s beírt sima kölap által történik, különböztetésül más nyomatoktól, melyenek réznyomat, aczélnyomat stb.

KÖNYOMATI, (kö-nyomati) lásd: **KÖNYOMATÚ**.

KÖNYOMATÚ, (kö-nyomatú) ösz. mn. Könyomás által készült. *Könyomatú képek*.

KÖNYOMDA, (kö-nyomda) ösz. fn. Nyomda, melyben könyvokat készítene. V. ö. **KÖNYOMAT** és **NYOMDA**.

KÖNYOMDAI, (kö-nyomdai) ösz. mn. Könyomdához tartozó. Könyomdában készülő. Könyomdára vonatkozó. *Könyomdai szerek, készülékek, eszközök. Könyomdai művek. Könyomdai szabályok*.

KÖNYOMDÁSZ, (kö-nyomdász) ösz. fn. Nyomdász, ki könyvokat készít. V. ö. **NYOMDÁSZ**.

KÖNYOMDATULAJDONOS, (kö-nyomda-tulajdonos) ösz. fn. Tulajdonos, ki könyomdával vagy nyomdakkal bír.

KÖNYŐ, régies *könyü* és *könyv* helyett; lásd: ezeket.

KÖNYÖK, (1), (köny-ök) fn. tt. *könyök-öt*, harm. szr. —e. 1) A karnak azon része, mely a felső és alsó kart öszveköti, s a karnak befelé hajtásakor leginkább kidudorodik. *Könyökre támaszkodni. Valakit könyökkel megtasztítani*.

„Leplembe burkolva könyökökre dőlök.“

Berzsenyi.

2) Átv. ért. némely görbe testeknek azon része, melyen a hajlás kezdődik. *Görbe ág könyöke. Vízpart könyöke*, mely a vízbe beljebb nyomul, s mintegy könyököt képez. 3) Valamely könyök alakú test, pl. a vaslemez kürtöknek azon része, mely L formára van készítve, hogy a kürtöknek fekirányos menetét a függőlegessel és viszont öszvekösse. (A mesterembereknél németül: *Knie*). Gyöke a görbét vagy kerekdedet jelentő *köny*, vastag hangon *kony*, melyből *konya*, *konny* stb. ered. Rokonok hozzá a gömbölyü cseppet jelentő *köny*, és a tekeresbe gömbölyített írományról nevezett *könyv*. Megegyezik vele a térdek hajlását, könyökét jelentő hellen: *γόυν*, latin *genu*, német *Knie*, szanszkrit *dsná* (görbít), honnét *dsánu* (Curtius aki *γούνα* [=szöglet] szóra is azt jegyzi meg, hogy vajjon nem a *γόυν* származéka-e?). Az idézett szók térdet jelentenek, de a térd sem egyéb, mint a láb-szár könyöke.

KÖNYÖK, (2), puszta Nyitra m. helyr. *Könyök-re*, —ön, —röl.

KÖNYÖKBÜTYÖK, (könyök-bütyök) ösz. fn. Azon bütyök vagy csomó, mely a karhajlásnak forogóját képezi.

KÖNYÖKFAL, (könyök-fal) ösz. fn. Várépítésben a várkerítésnek, várbástyának felső fala, mely körülbelül hónalig ér, s rá lehet könyökölni.

KÖNYÖKIDEG, (könyök-ideg) ösz. fn. Ideg a könyökben, mely a felkar belső oldalán nyúlik el.

KÖNYÖKIZOM, (könyök-izom) ösz. fn. 1) Az alsó karnak izma, mely a felső karból ered, s a karnak kinyújtására szolgál, és külső izomnak mondatik. 2) Belső izom, melynek segítsége által a kar meghajlik.

KÖNYÖKKONCZ, (könyök-koncz) ösz. fn. Az alsó kar esontja, szára, a könyöktől kezdve a kéz-tővig.

KÖNYÖKLEÉS, (köny-ök-öl-és) fn. tt. *könyöklés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Könyökre támaszkodás. V. ö. **KÖNYÖKÖL**.

KÖNYÖKLET, (köny-ök-öl-et) fn. tt. *könyöklet-et*, harm. szr. —e. A Münchener és Bécsi codexekben an. a latin *cubitus*, vagyis azon mérték, mely a régi magyar mértékrendszer szerint singnek nevezett, sőt e neve maiglan divatozik Erdélyben és Magyarország több részeiben, kivált a csapóknál és szürszabóknál, kik inkább singgel, mint réffel mérnek. V. ö. **SING**.

KÖNYÖKLIK, (köny-ök-l-ik) k. m. *könyökl-ött*, htn. —eni. Személytelen dolgokról mondva, am. valami felé és fölé mintegy könyök módjára hajlik. *A Szent-Gellért hegye a Dunára könyöklük*.

KÖNYÖKLŐ, (köny-ök-öl-ő) mn. és fn. tt. *könyöklő-t*. 1) Általán aki könyököl vagy ami könyöklük. *Ablakban könyöklő leány. A Dunára könyöklő vár-torony*. Különösebben amire könyöklenek. *Könyöklő párna v. vánkös*. 2) Bizonyos támasz, melyre a könyököt nyugtatás végett rá lehet tenni, pl. a karzatok pártázata, a térdepők támasza, várfalak könyöke stb. 3) A székelyeknél nyílás az istálló padlásán, melyen a takarmányt behányják, mely t. i. a tetőzet oldalából kikönyöklük

KÖNYÖKNYI, (köny-ök-nyi) mn. tt. *könyöknyi-t*, tb. —ek. 1) Oly hosszúságu, mint az előkar, a könyöktől kezdve egész a kézfejig. 2) Egy sing hosszúságu. V. ö. **SING**.

KÖNYÖKORSÓ, (könyök-orsó) ösz. fn. Csontszár a könyök és kéztő között.

KÖNYÖKÖL, (köny-ök-öl) önh. m. *könyökl-öt* v. *könyökl-ött*, htn. —ni v. *könyöklenni*. Könyökére dől, támaszkodik. *Könyököl, s állat tenyerébe teszi. Kikönyökölni az ablakon. Rákönyökölni az asztalra*. Személytelen dologra vitetve inkább: *könyöklük*; l. ezt.

KÖNYÖKÖS, (köny-ök-ös) mn. tt. *könyökös-t* v. —et, tb. —ek. Tréfásan mondják oly mesterről, vagyis kántorról, kinek orgonája nincs, ki könyökére támaszkodva énekel.

KÖNYÖKPÁRNA, (könyök-párna) ösz. fn. Párna, vagyis váncos, melyre kényelemből könyökkel támaszkodni szokás. *Ablakbeli könyökpárna.*

KÖNYÖKSUGÁR, (könyök-sugár) ösz. fn. Boncztani ért. a könyöknek felső és kisebbik csontja.

KÖNYÖKSZÉK, (könyök-szék) ösz. fn. Karral ellátott szék, melyre könyökölni lehet.

KÖNYÖKÜTÉR, (könyök-üt-ér) ösz. fn. Utér a könyök táján.

KÖNYÖLEG, (köny-öl-eg) fn. tt. *könyöleg-ét*, harm. szr. — e. Gömbölyü, csomóba öszvegyúrt valami, pl. sár, agyag. Gyöke a gömbölyüt jelentő *köny*, s képzésre olyan, mint *gömbölyeg*, *gombolyag*, *göngyöleg*.

KÖNYÖR, (köny-ör) fn. tt. *könyör-t*, tb. — *ök*, harm. szr. — e. A kedélynek azon gyöngéd érzelme, mely mások esdekléseire vagy szenvedéseire meghajol, azok iránt részvételt viseltetik, és azokat elhárítani vagy enyhíteni kívánja; s e szerént *köny* azonos a mély hangú *kony* vagy *luny* gyökkel; különösbbeben *könyörög* és *kunyorál* származékok jelentésükben is egyeznek. E szó, mint különben elvont törzsök a fönt eléadott értelemben az újabb korban kapott önállásra. Fő származékai *könyörög* és *könyörül*, melyekben alapfogalom ugyan az érzésnek, kedélynek meghajlása, megindulása: de az elsöben úgy tünik föl, mint az érzésnek, kedélynek azon bánatos, legáltalább lenyomó kitörése, mely másokat részvétre indítani akar; az utóbbiban pedig, mint amely mások esdekléseire, szenvedéseire meghajol. Más elemzés szerént e szó *köny* főnévtől ered, s *könyörögni* am. könyöklet hullatva kérni, esedezni, és *könyörülni valakinek* am. nyomorúságán megindulva könyökre fakadni, és ennek következtében a szenvedő bajain segíteni, enyhíteni. Ily alkotásuak a szintén kedélyre vonatkozó *keser*, *szomor*, *szigor*, melyekből lett *kesereg*, *szomorog*, *szigorog*, mint *könyör-ből könyörög* stb. Végre *könyör* a *k* és *ny* átvételével: *nyökör*, melyből *nyökörög*, azaz *nyögörög* am. nyögdecsel. Ezen értelem is rokonságban van azon fogalommal, melyet *könyör* fejez ki, söt tréfásan a *könyörgést*, *nyökör-gés*-nek esüfolják is: mindazáltal az előbbi elemzések valószínűbbnek látszanak.

KÖNYÖRETÉS, (köny-ör-et-és) mn. tt. *könyör-et-s* v. — *et*, tb. — *ek*. A Nádor-codexben am. könyörületes.

KÖNYÖRG, I. KÖNYÖRÖG.

KÖNYÖRGÉS, (köny-ör-ög-és) fn. tt. *könyör-gés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. 1) Szélesb ért. a kérsnek azon neme vagy módja, midőn valaki másnak részvéteért, kegyeért belsőleg megindulva esedezik, mi gyakran könyhullatással szokott történni. *Könyörgéssel megindítani valakit, kieszközölni valamit. Könyörgés volt a dolga.* 2) Szorosb és vallási értelemben az imádságnak azon neme, mely által az Istentől valamit kérünk. *Esőért, jó időért, békeségért való könyörgés. Nyilvános könyörgés. Könyörgéssel en-*

gesztelődik az ég Uram, hallgasd meg könyörgésünket. Alázatos szívből eredő, állhatatos könyörgés. Templomi könyörgés, magán könyörgés. Halotti könyörgés.

KÖNYÖRGET, (köny-ör-ög-et) áth. m. *könyör-get-tem*, — *tél*, — *étt*. A Debreczeni Legendáskönyvben am. kérlel. „Nagy kömhullatással, esókolásával és szüzei (= szüzi) tejével könyörgeti vala ötöt“ (Mária a kisded Jézust). A Bécsi codexben is: „És ötöt karjainál fogva tartván . . . ez igékkel könyörgeti vala.“

KÖNYÖRKÖNNY, (könyör-könnny) ösz. fn. Könyörületből, a mások bajai, szükségai, szenvedései iránt megindult érzésből fakadó könnny.

KÖNYÖRÖG, (köny-ör-ög) önh. és gyak. m. *könyörög-tem*, — *tél* v. *könyörögöttem*, *könyörögöttél*, *könyörögött*; htn. — *ni* v. *könyörögni*, v. *könyörögni*. 1) Szélesb ért. bizonyos szenvedések, lelki szorongatások vagy szükség által nyomatva, valakinek részvéteért, kegyeért, segítségeért esedezik, rimánkodik, mi rendesen maga megalázásával, néha könyezve történiük. *Alázatosan, esennen, szépen könyörögni. Bocsánatért, kegyelemért könyörögni.* Igeköttövel egysülve tárgyesetes nevetek vonz. *Bekönyörögni magát valahová. Kikönyörögni az elzárt foglyokat.* 2) Vallásos ért. buzgó imádság által Istentől kér, vagy a római kath. hit tanai szerént a szentek által is kéret valamit. *Egészségért, hosszú életért, szabadulásért könyörögni. Szüz Mária, könyörögj éretünk. Istennek minden szentei, könyörögjétek éretünk. Könyörögjünk Istennek.*

KÖNYÖRÖGTET, (köny-ör-ög-tet) mivel. m. *könyörögtet-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *könyörögtess*. Valakinek meghagyja, parancsolja, hogy könyörögjön, vagy valakit könyörögni enged. *A csintalan gyermeket bocsánatért könyörögtetni. Ugyan ne könyörögtess a szegényt oly sokáig.*

KÖNYÖRTELEN, (köny-ör-te-len) mn. tt. *könyörtelen-t*, tb. — *ék*. Kiben mások szenvedései iránt nincs azon részvételi érzelem, melyet könyörnek hívunk. V. ö. **KÖNYÖR**. *Könyörtelen szív. Szegények, szenvedők iránt könyörtelen fűvény. Könyörtelen kézzel eltaszítani magától az elhagyatott árvákat, özvegyeket.* Határozóilag am. könyör nélkül, könyörtelenül.

KÖNYÖRTELENÜL, (köny-ör-telen-ül) ih. Azon kedélyi részvét nélkül, mely könyörnek mondatik, mások szenvedésén meg nem indulva. A szerencsétlenek rimánkodásait *könyörtelenül hallgatni*.

KÖNYÖRÜ, **KÖNYÖRÜ**, (köny-ör-ü) mn. tt. *könyörü-t*. Az újabban elvont *könyör* főnévből alakult melléknév, mint: *gyönyörü, keserü, szomorü, szigorü, domborü* stb. Jelent oly személyt, kiben könyör van, ki más szenvedései iránt részvételt viseltetik, s azokon, ha lehet, segít is, máskép: *könyörületes. Könyörü szívvél lenni valakinek.*

KÖNYÖRÜL, **KÖNYÖRÜL**, (köny-ör-ü-l) önh. m. *könyörül-t*. Valakinek szenvedései fölött könyörre, azaz részvétre indul, vagy mint mondani szokás,

mások baján megesik a szive, meghajol az érzése. *Könyörülni a szegény árvákon, özvegyeken. Inségemben könyörülj rajtam. Könyörülj, Istenem, én bűnös lelke-men. (Egyházi ének.) Könyörüljetek rajtam, legalább is ti barátaim. (Jób.)*

„Hordtam volna mindig saját tenyeremen,
Csak könyörült volna pártát unt fejemen.“

Csokonai Dorottya'-ja.

KÖNYÖRÜLÉS, (köny-ör-ü-l-és) fn. tt. *könyörülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az érzékeny kedélynek megindulása, mely mások szenvedéseiben részt vesz, s azokon segíteni, enyhíteni kész.

KÖNYÖRÜLET, **KÖNYÖRÜLET**, (köny-ör-ü-l-et) fn. tt. *könyörület-ét*, harm. szr. —*e*. Cselekedet, mely a könyörülő szívnek műve, eredménye, tehát tetteges könyör. *Könyörületből (haszonlesés nélkül) gyógyítani a szegényeket. Könyörület volt tőle, hogy az elhagyott árvát fának fogadta. Könyörületre méltó.*

KÖNYÖRÜLETÉS, (köny-ör-ü-l-et-és) mn. tt. *könyörületés-t v. —et*, tb. —*ék*. Kinek szívében tettegesen uralkodik azon gyöngéd érzelem és részvét, melyet könyörületnek mondunk. Különösen tulajdonítatik ezen érzelem az Istennek. *Könyörületes, irgalmas Isten. V. ö. KÖNYÖRÜLET.*

KÖNYÖRÜLETÉSSÉG, (köny-ör-ü-l-et-és-ség) fn. tt. *könyörületesség-ét*, harm. szr. —*e*. Több, mint a 'könyörület', mert ez csak egyes részvételi érzelmet fejez ki, amaz pedig a szívnek oly hajlamát jelenti, mely természetnél fogva folytonos könyörületet gyakorol, melynek szokása könyörületessé lennie, mi nemesebb értelemben az Istennek mintegy kizárólagos tulajdonsága.

KÖNYÖRÜLETLEN, (köny-ör-ü-l-et-len) mn. tt. *könyörületlen-t*, tb. —*ék*. Kiben könyörület nincsen, ki mások szenvedéseiben részvétre nem indul; kemény, érzéketlen, kérielhetetlen szívű. *Könyörületlen zsarnok, boszudáló.* Határozóként: könyörület nélkül.

KÖNYÖRÜLETLENSÉG, (köny-ör-ü-l-et-lenség) fn. tt. *könyörületlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Érzéketlen, hajthatatlan kedélyi tulajdonság, mely mások kérelmére meg nem indul.

KÖNYÖRÜLETLENÜL, (köny-ör-ü-l-et-len-ül) ih. Könyörület nélkül, másnak szenvedéseire meg nem indulva. *Könyörületlenül elutasítani magától a nyomorultakat.*

KÖNYÖZÖN, (köny-özön) ősz. fn. Költői képes kifejezéssel am. könyek bősége, sok könyhullatás, könyár, könyzapor. *Könyözönnel áztatni kedveseink strhalmaít.*

KÖNYPONT, (köny-pont) ősz. fn. A szemszögletben látszó, s kevésbé felemelkedő két lik, melyek a könyek egy részét az orron általviszik. (Puncta lacrymalia).

KÖNYSIPOLY, (köny-sipoly) ősz. fn. A szemnek azon kóros állapota, midőn folytonosan könyez, s az orr rendkívül kiszárad (Pistula lacrymalis).

KÖNYTÖMLŐ, (köny-tömlő) ősz. fn. Tömlő vagy erszényalakú edény a szemszögletben, mely könyeket foglal magában, s öszveköttetésben van az úgynevezett könymenettel.

KÖNYÜ, (1), (köny-ü) fn. tt. *könyüt*. Valamint több más *ü* és *ü* (régiesen *ó*, *ö*) képzőjű szók e véghangzóikat *v*-re változtatják, mint: *szaru szaru, daru daru, nyellü nyelv, illü ölv, kedü kedv* stb. hasonlóan a *könyü* is másképp *könyv*, sőt a népnyelvén, valamint a régiéknél inkább ez van szokott divatban.

„Talán észrevette hullani könyvemet.“

Ismét:

„Reá emlékezik barátja szívére,
Egy könyvet gördítvén hideg tetemére.“

Ányos Pál.

A *könyü* vagy *könyv* és *köny* v. *könny* teljesen egy értelemben használatnak, ámbár szorosan véve a *könyü* és *köny* között oly féle viszony létezik; mint a *keser* és *keserü*, *szomor* és *szomorü*, *szigor* és *szigorü* között, azaz 'könyü' eredetileg melléknév, mely a szokás által főnévvé lett, mint *daru*, *köpi*, *hamu* s több mások. L. KÖNY. Irói nyelvben *szigorü* megkülönböztetés végett legelfogadottabb alakok: *könny* és *könyü*; *amar*, mert ezen egyszerűbb alakban általában az *ny* kettősen ejtetik, emez, hogy ezen alakban a kiejtés helyessége mellett is a 'könyü' szótól, illetőleg melléknévtől megkülönböztettségük.

KÖNYÜ, (2), némely régiéknél, pl. a Tatrosi codexben is (könyü' alakban) 'könyü' mn. helyett áll; amidőn hasonlító foka: *könyüebb*: „Könyüebb mennynek elmúlni.“ (Lukács XVI).

KÖNYV, (1), fn. l. KÖNY, (2), **KÖNYÜ**, (1).

KÖNYV, (2), fn. tt. *könyv-et*, harm. szr. —*e*. Kicsinyítője: *könyvecske*. Ha azon tárgynak, melyet e szó jelent, eredeti alakját vesszük tekintetbe, t. i. hogy legrégebb időkben a könyvek tekercsbe göngyöltetett irományok valának, nemcsak legvalószínűbbnek állíthatjuk, hogy a *könyv* gyöke a gömbölyüt vagy göngyöltet jelentő *köny*, lágyabban *göny*, melyből lett: *könyö* (s ebből: *könyü*, *könyv*, mint *eny*, *enyü* *enyv*, *seny*, *senyü* *senyv* stb.), hanem a régi iratokban, pl. a Tatrosi és Bécsi codexben is igen sokszor még az eredeti 'könyö' alakjában, sőt ismét a régiéknél ezen értelemmel magában a gyökben is találjuk, pl. a Passióban (Toldy Ferencz kiadása 74. lap). E tulajdonságától vette nevét a latin *volumen*; s Adelung szerint a német *Buch* is am. *Bug*, *biegen* igétől. A magyar könyvhöz hangra nézve is hasonló a sínai *kiuán* (libri sectio), és *kiuan* (glomerare = göngyölni); de hasonló hozzá a szláv *knich* és *kniga* is, melyek épen oly viszonyban állanak a magyar könyvvel, mint *jórv*, *genu*, *Knie* a 'könyök' szóval; mely összehasonlításokból az tűnik ki, hogy a magyar *könyök* és *könyv* következetesen megtartották eredeti alakutánzó neveiket, míg más nyelvek kivették ősi formájokból, s valamint a *Knie* szónak eredetije a hellen *jórv*, hasonlóan a szláv *knich-é*

a magyar *könyv*, mert ennek eredete és neve a tárgy fogalmával és a haugszervek alakításával leginkább megegyező, s egy egész rokon értelmű szónemzetséggel áll szoros kapcsolatban. V. ö. KÖ, GÖ, gyökelemeket.

Mai szokott értelemben 1) Több együvé fűzött vagy kötött papír, hártya vagy pergamen levelek, akár tisztán, akár beírva avagy nyomtatva. Rendeltetésre és használatra nézve: *számadókönyv, kereskedői könyv, jegyzőkönyv, iskolai, kézi, imádságos könyv* (imádkönyv), *szókönyv, törvénykönyv, ábczés könyv, szakácskönyv, cselédkönyv, olvasókönyv, zsolotároskönyv, misemondó könyv*. Alakjára nézve: *kis, nagy, ívrétli, nygyedrétli, nyolczadrétli könyv. Könyvből tanulni. Könyvet olvasni. Könyv nélkül tudni, felmondani a leczkét. Úgy beszél, mintha könyvből olvasná.* (Km.). 2) Azon tartalom, mely valamely könyvben írva vagy nyomtatva van. *Könyvet írni, nyomtatni. Szép, tanulságos, tudományos, bölcséleti, vallási könyv. Haszontalan, erkölcsrontó könyvek.*

..... „Tisztán elmélkedem a böles
Természetnek örök könyvéből.“ Vitkovics.

3) Valamely írt vagy nyomtatott nagyobb elmeműnek egy-egy osztálya, vagy egyes könyvnek része. *Bizonyos munkát két könyvre osztani.* 4) A papirgyárakban és kereskedésekben a német „Buch“ utánzásából 24 v. 25 ívet tevő papiresomag, mit azonban inkább *koncznak* (gomcz) nevezünk, mi vékony hangon *köncz*, azaz *göncz gömcz*, s ezen alakban szintén rokon a könyvvel, mert a koncz nem egyéb, mint *gom, güm, gömöly*. V. ö. KONCZ.

KÖNYVÁROS, KÖNYVÁRUS, (könyv-áros v. -áros) ösz. fn. Személy, ki könyvekkel kereskedik, ki könyveket árul. *Bizományi könyvárus*, ki a szerző munkáit bizonyos díj fejében árulja. *Kiadó könyvárus*, ki saját költségén nyomtatott könyveket árul.

KÖNYVÁROS—v. —ÁRUSBOLT, (könyv-áros—v. —árusbolt) ösz. fn. Bolt, melyben könyveladással foglalkodnak.

KÖNYVÁROSSÁG, v. —ÁRUSSÁG, (könyv-árosság v. —árusság) ösz. fn. L. KÖNYVKERESKÉDES.

KÖNYVBIRÁLAT, (könyv-bírálat) ösz. fn. Bírálat, mely valamely könyvnek rendeltetését, ezéliját, tartalmát tekintetbe vévén, annak jó és rossz oldalairól az illető tudomány, tan vagy művészet jelen állásához képes indokolt véleményt mond. *A könyvbírálatban teljesen avatott szakképzettséget követelünk.*

KÖNYVBIRÁLÓ, (könyv-bíráló) ösz. fn. Személy, ki könyvbírálatot ír. L. KÖNYVBIRÁLAT.

KÖNYVBOGLÁR, (könyv-boglár) ösz. fn. Kapocs, mely némely, pl. imádságos könyveket boglár gyanánt ékesít, és bezár.

KÖNYVBOLT, (könyv-bolt) ösz. fn. Bolt, illetőleg raktár, melyben könyveket árulnak, könyv-árusbolt.

KÖNYVBUVÁR, (könyv-buvár) ösz. fn. Személy, ki különös hajlammal bír a könyvek olvasásához, vagy mint népileg szokás mondani, ki mindig a könyveket búvja. Megilleti e nevezet az oly személyt is, ki könyvek, kivált ritkábbak és régiek gyűjtésével foglalkodik.

KÖNYVCSISZÁR, (könyv-csiszár) ösz. fn. Gúnyneve az oly kontárirónak, ki a könyveket meszterember módjára készíti, vagy azokkal úgy kereskedik, mint lócsiszár a gabékkal.

KÖNYVECSKE, (könyv-ees-ke) kiesiny. fn. tt. *könyvecskét*. Kevés tartalmu, vagy kised alakú könyv. *Imádságos, kézi könyvecskék. Nem volt az pap, nem is lesz pap, ki nem olvas könyvecskét.* (Népd.).

KÖNYVEL, (könyv-el) áth. m. *könyvel-t*. Valamely számviteli, különösen kereskedői könyvbe az egyes tételeket szabályszerűleg bejegyzí.

KÖNYVELÉS, (könyv-el-és) fn. tt. *könyvelés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki könyvel.

KÖNYVELŐ, (könyv-el-ő) mn. tt. *könyvelőt*. Személy, ki a számviteli, különösen kereskedői könyvekben az egyes tételeket szabályszerűleg följegyzí.

KÖNYVES, (könyv-es) mn. tt. *könyves-t v. —et*, tb. —ék. 1) Személy, kinek könyvei vannak, vagy könyveket szeret olvasni. E tulajdonságtól kapta Kálmán királyunk a *könyves* nevezetet. 2) Baranyában így nevezik a könyvkötőt. Ez értelemben főnév, amidőn tárgyesete: *könyves-t*, többese: —ék. 3) Könyvekkel bővelkedő, vagy, miben könyvek vannak lerakva. *Könyves bolt, kamara, polcz, szekrény, láda, asztal.* 4) Midőn törzsöke a szemcseppet jelentő *könyv v. könyü*, am. könybe lábadt, könyüket hullató. *Könyves szemekkel bucsúztak el egymástól.*

KÖNYVÉSZ, (könyv-ész) fn. tt. *könyvészt*, tb. —ék, harm. szr. —e. Tudós, ki valamely szakmában vagy valamely nyelven írt könyvek megismerésével, vagy ismertetésével foglalkodik.

KÖNYVÉSZET, (könyv-ész-et) fn. tt. *könyvészet-ét*, harm. szr. —e. Tudományos ismerete vagy ismertetése valamely szakmában, vagy valamely nyelven megjelent könyveknek.

KÖNYVEZ, (köny-i-ez), 1) L. KÖNYEZ.

„Ne könyvezz, barátom, mosolygó élteden.“
Ányos.

2) L. KÖNYVEL.

KÖNYVFÉRCZELŐ, (könyv-férczelő) ösz. fn. Kontár író, ki eredetiség vagy ezélírányosság nélkül öszvefirkant valamit. E gúnynevezet átv. értelme a foltozó szabókról vétetett.

KÖNYVGYŰJTEMÉNY, (könyv-gyűjtemény) ösz. fn. Közönségesen egy értelemben használtatik a könyvtárral. Egyébiránt szorosb ért. alkalmazható oly gyűjteményre, melyben bizonyos szakhöz vagy korhoz tartozó könyvekre van különös tekintet.

KÖNYVIMÁDÁS, (könyv-imádás) ösz. fn. Gúnyneve a könyvek túlságos szeretetének, midőn valaki a könyveket mindennél főlebb becsüli, s mintegy szentírásnak tartja, ami kedvelt könyveiben írva van.

KÖNYVIRÁS, (könyv-írás) ösz. fn. Cselekvés vagy foglalkodás, midőn valaki könyvet vagy könyveket ír. *Könyvirással foglalkodni, hírré kapni, kegyeret keresni.*

KÖNYVIRÓ, (könyv-író) ösz. fn. Személy, ki könyvet vagy könyveket ír. V. ö. **KÖNYV**. Máskép: szerző, vagy egyszerűen: író, ámbár ez szélesebb értelmű.

KÖNYVIRÓSÁG, (könyv-íróság) ösz. fn. Könyvirással, könyvszerzéssel foglalkodó munkásság.

KÖNYVISME v. —**ISMERET**, (könyv-isme v. ismeret) ösz. fn. Ismeret, melylyel az bir, ki vagy általában az irodalmat illető, vagy egyes szakaihoz tartozó nevezetesebb könyvekről tud, s azokat érdemi tekintetben is egymástól megválasztani tudja.

KÖNYVISMERŐ, (könyv-ismerő) ösz. fn. Személy, ki könyvismerettel bir. V. ö. **KÖNYVISMERET**.

KÖNYVJEGYZÉK, (könyv-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék, mely kisebb vagy nagyobb számú könyvek címzeit tudomás vagy tudósítás végett eléterjeszti.

KÖNYVKAPOCS, (könyv-kapocs) ösz. fn. Kapocs némely könyvek, pl. bibliák, imakönyvek tábláján.

KÖNYVKEDVELŐ, (könyv-kedvelő) ösz. fn. Személy, ki könyveket vásárolni, gyűjteni és olvasgatni szeret.

KÖNYVKERESKÉDÉS, (könyv-kereskédés) ösz. fn. A kereskedésnek azon neme, mely könyvekkel, mint árucikkkel, üzérkedik; könyvárusság.

KÖNYVKERESKÉDŐ, (könyv-kereskédő) ösz. fn. Kereskedő, ki könyveket, mint árucikkeket vesz és ad, könyvárus.

KÖNYVKÓRSÁG, (könyv-kórság) ösz. fn. Túlságos szenvedély a könyvek szerzésében és olvasásában, mennyiben valaki azt észíránytalanul, s más kötelességének elmellőzésével és saját kárával üzi. ki pl. kész egész vagyonát elpazarolni, családját tönkre tenni, csak hogy e szenvedélyét kielégíthesse.

KÖNYVKÖLCSÖNZŐ, (könyv-kölcsönző) ösz. fn. 1) Szélesb ért. ki olvasás végett másoknak könyveket ad kölcsön. 2) Szorosb ért. üzér, ki könyveket olvasás végett bizonyos szabott díjért és időre kölcsönöz.

KÖNYVKÖTŐ, (könyv-kötő) ösz. fn. Iparos, ki akár kéziratokat, akár nyomtatott papíriveket öszvefűz, s különféle borítékokkal ellát. Czéhbeli fokozat szerint: *könyvkötőmester, könyvkötőlegény, könyvkötőinas*. V. ö. **KÖNYVKÖTŐMUNKA**.

KÖNYVKÖTŐMUNKA, (könyv-kötő-munka) ösz. fn. Általán mindenféle munka, melyet kíváncsiak könyvkötők szoktak tenni, milyenek a könyvek be-

kötése, különféle papírművek, tokok, borítékok, tárczák, táblák, s holmi csecsebecsék.

KÖNYVKÖTŐSAJTÓ, (könyv-kötő-sajtó) ösz. fn. Könyvkötők kézi sajtója, melylyel a bekötendő könyvek papírveit öszveszorítják.

KÖNYVLAJSTROM, l. **KÖNYVJEGYZÉK**.

KÖNYVMŰHELY, (könyv-műhely) ösz. fn. Műhely, melyben a betűket szedik, rakják, s az elrakottakat kinyomtatják, vagyis, melyben a könyveket mint kész műveket előállítják. Újabb nyelven: *könyvnyomda, nyomda*.

KÖNYVNYELV, (könyv-nyelv) ösz. fn. Azon nyelv, melyet valamely nép irományaiban és könyveiben használ, mely tisztább és nemesebb, mint a köz társalgási vagy köznépi nyelv. Nehéz kimondású, jobban: írói nyelv.

KÖNYVNYOMDA, ösz. fn. Lásd: **KÖNYVMŰHELY**.

KÖNYVNYOMDÁSZ, (könyv-nyomdász) lásd: **KÖNYVNYOMTATÓ** 1).

KÖNYVNYOMDATULAJDONOS, (könyvnyomda-tulajdonos) ösz. fn. Személy, ki valamely könyvnyomdával, mint sajátjával bir.

KÖNYVNYOMTATÁS, (könyv-nyomtatás) ösz. fn. Mesterség, melynek főadata, könyveket nyomtatni.

KÖNYVNYOMTATÓ, (könyv-nyomtató) ösz. fn. 1) Mester, ki öszverakott, és festékekkel bevont betűk által e végre különösen képezett sajtón könyveket nyomtat, könyvnyomdász. 2) Szorosb ért. személy, ki az öszverakott betűket a sajtóba teszi, s abban lemásoltatja; különbözik a betűszedőtől.

KÖNYVPOLCZ, (könyv-polcz) ösz. fn. Polcz, melyen leginkább a mindennapi szükségü kézi könyveket szokás tartani. *Könyvpolcz az íróasztalon. Falonfüggő könyvpolcz*. Szélesb ért. azon deszkák a könyvtári szekrényekben, melyekre a könyveket állítják.

KÖNYVSAJTÓ, (könyv-sajtó) ösz. fn. Sajtó a nyomdában, mely alatt az egyes íveket lehúzzák vagy kinyomják. Szövegben egyszerűen is: *sajtó*, pl. *Verseit sajtó alá bocsátotta. Sajtó alól kikerült munkák*. V. ö. **SAJTÓ**.

KÖNYVSARK, (könyv-sark) ösz. fn. A bekötött könyvnek hátulja, hol az ívek öszvefűzvék, s kinyitáskor mintegy sarok körül forgathatók. *A munka címét, szerző nevét a könyvsarkra nyomtatni*.

KÖNYVSZEKRÉNY, (könyv-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben könyveket tartanak.

KÖNYVSZERZÉS, **KÖNYVSZERZŐ**, lásd: **KÖNYVIRÁS**, **KÖNYVIRÓ**.

KÖNYVTÁBLA, (könyv-tábla) ösz. fn. Boríték melybe a könyvet kötik, különösen az úgynevezett kemény kötés *Vászonnal, selyemmel, bőrrel borított könyvtábla*.

KÖNYVTÁM, **KÖNYVTÁMLA**, (könyv-tám v. —támla) ösz. fn. Tám v. támla, melyre az olvasás

végett feltárt könyvet fektetik, s ha kivált könnyen csukódik, vagy levelei meg nem fektésznek, ki is pányvázák. *Templomi karénekesek könyvtárja.*

KÖNYVTAN, (könyv-tan) ösz. fn. Tan, mely a könyvek történetét, illetőleg ezímeiket, szerzőik neveit, kiadásai éveit stb. tárgyalja, s azok tartalmát és becsét legalább röviden megismerteti.

KÖNYVTÁR, (könyv-tár) ösz. fn. Épület vagy terem, vagy szoba, mely kisebb-nagyobb számú könyveket, mint gyűjteményt foglal magában, valamint maga e könyvek gyűjteménye is. *Királyi, egyetemi, kolostori könyvtár. Nemzeti, családi, házi könyvtár. Válogatott, drága, ritka könyvtár. Nyilvános könyvtár.*

KÖNYVTÁRNOK, (könyv-tárnok) ösz. fn. Személy, ki valamely nagyobb könyvtárra mint különös tisztviselő felügyel. Máskép: *könyvtárőr*. Egyébiránt a nagyobbzerű nyilvános könyvtárakban a *könyvtárnok* fő felügyelőt, a *könyvtárőr* másodrendű felügyelőt jelent. *Magyar egyetemi könyvtárnok, és könyvtárőrök.*

KÖNYVTÁRŐR, (könyv tár-őr) l. **KÖNYVTÁRNOK**.

KÖNYVTARTÓ, (könyv-tartó) ösz. fn. 1) Állvány a könyvtárakban, fiókosan rakott polcekkel ellátva, melyekre a könyveket helyezik. 2) l. **KÖNYVTÁM**.

KÖNYVTERÉM, (könyv-terém) ösz. fn. 1) Szélesb ért. könyvtár. 2) Főúri palotákban, házakban, könyvgyűjteménynek szánt különös terem.

KÖNYVTOK, (könyv-tok) ösz. fn. Tokféle burok, melybe némely gyakori használatu, pl. inakönyveket takarnak.

KÖNYVVEZETŐ, (könyv-vezető) ösz. fn. l. **KÖNYVVIVŐ**.

KÖNYVVITEL, (könyv-vitel) ösz. fn. A szám-tartásnak és számadásnak azon neve, melynél fogva valaki az illető kiadásokat és bevételeket bizonyos rend és mód szerint följegyezgeti. *Gazdasági, kereskedői könyvvitel. A könyvvitel pontosságát kíván.*

KÖNYVVIVŐ, (könyv-vivő) ösz. fn. Tiszt, hivatalnok, biztos, ki valamely hatóság, urodalom, kereskedőház stb. kiadásait és bevételeit följegyzí *Kincstári, városi, urodalmi könyvvivő.*

KÖNYVVIZSGÁLAT, (könyv vizsgálat) ösz. fn. Rendőri ért. felügyelet, melynél fogva a kormány által megbízott testület vagy egyes személyek a sajtó alá inendő, vagy sajtó alól kijött könyveket, illetőleg nyomtatványokat általolvassák, s csak úgy engedik nyilvános szabad használatnak által, ha tartalmuk és irányuk a kitűzött rendőri szabályokkal nem ellenkezik. A szabad sajtónak korlátolására célzó intézmény. *Előleges, utólagos könyvvizsgálat.* Ugyanezen intézmény kiterjed a külföldről szállított vagy szállítandó könyvekre is.

KÖNYVVIZSGÁLÓ, (könyv-vizsgáló) ösz. fn. A rendőri hatósághoz tartozó tisztviselő, kinek ren-

deltetése a könyveket rendőri tekintetből vizsgálat alá venni. V. ö. **KÖNYVVIZSGÁLAT**.

KÖNYVZÁR, (könyv-zár) ösz. fn. Valamely könyvre alkalmazott zár, mely többnyire kapocs alakjában tétetik a könyvre.

KÖNYZÁPOR, (köny-zápor) ösz. fn. Képes költői nyelven am. könyük bősége, sokasága, özöne.

„Az örömtől s fájdalomtól,
Egykép nyomott szívének,
Kisajtott könyzáporai,
Az atyjára esének.“

Kisfaludy S.

KÖOLAJ, (kő-olaj) ösz. fn. Különféle színű, ú. m. sárga, vöröses, zöldes, barna vagy fekete s különböző sűrűségű bányaalaj, mely a borszeszben föl nem oldódik, máskép: *ásványolaj*. (Petroleum.)

KÖP, (1), elvont gyök, melyből *köped*, *köpeszt*, *köpöly*, *köpeny* v. *köpöny*, *köpönyeg*, *köpü*, *köpüce*, *köpülő* és származékaik erdnek. E szók megegyeznek abban, hogy mindnyájan burkot vagy burokhoz hasonló valami gömbölyű kerekdedet jelentenek. Innen e gyökben alapfogalom a burokféle kerek-gömbölyű alak. Legközelebb áll hozzá a *köb*, melyből *köb-öcz-ös*, *köbezös* v. *köpczös* és *köből* erdtek; továbbá a *göb* és rokonértelmű származékai. Vastag hangon *kop*, mint a *kopács*, *koppad*, s több szók gyöke. V. ö. **KOP**.

KÖP, (2), öah. ige, m. *köp-tem*, —*tél*, —*ött*. Megfordítva és pedig terjedelmes szokással: *pök*, székelyesen *töp* is. Mindkét alakban hangutánzó. Törökül *küpur-mek*, am. *köp ni* és *köpük* am. hab. Jelentésére nézve, l. **PÖK**.

KÖPAD, (kő-pad) ösz. fn. 1) Kőből csinált pad. *Ház előtti köpad*. 2) Így nevezik Szalában a földek, rétek, szőlők köfenekeit. *A szántóvas kicsorbult a köpadban.*

KÖPADOS, (kő pados) ösz. mn. Aminek fenekeit körétegek teszik. *Köpados szőlő, szántóföld, legelő.*

KÖPART, (kő-part) ösz. fn. Valamely folyónak vagy tengernek kövekkel kirakott partja. (Quai).

KÖPCSEN, mezőváros Moson vármegyében, tt. *Köpcsen-t*, helyr. —*be*, —*ben*, —*ből*.

KÖPCSENI, mn. tt. *köpcseni-t*, th. —*ek*. Köpcsenbe való, onnan eredő, ott termett, arra vonatkozó. *Köpcseni lakosok. Köpcseni gabona. Köpcseni postaút.*

KÖPCZÖS, (köp-cz-ös v. köb-cz-ös) mn. tt. *köpczös-t* v. —*et*, th. —*ek*. Vaskos, zömök, vastag testű, tehát gömbölyű, mint a köből. Gyöke a gömbölyű tömöttet jelentő *köp* v. *köb*. *Köpczös legény, leány*. Rokonok hozzá a *pöczös* (dagadt), *pöczzed* (dagad) és a mélyhangu *poezos*, *poezolos*, ámbár ez utolsók kizárólag csak a has gömbölyűségére vonatkoznak; továbbá a *czöpekes*, és a mélyhangu *czöbökös* is.

KÖPCZÖSÖDIK, (köp-cz-ös-öd-ik) k. m. *köp-cz-ös-öd-tem*, —*tél*, —*ött*. Köpczös testüvé leszen, vastagodik, izmosodik.

KÖPCZÖSSÉG, (köp-cz-ös-ség) fn. tt. *köpczösség-ét*, harm. szr. —*e*. Az emberi testalkatnak, természetnek, vastag, vaskos, izmos, tömött, zömök állapota vagy tulajdonsága.

KÖPDÖS, KÖPDÖZ, l. PÖKDÖS, PÖKDÖZ.

KÖPECEZ, (1), (köp-ecz) l. GÖBECZ és KÖPLÉNY.

KÖPECEZ, (2), a székelységben erdővidéki falu; helyr. *Köpecz-én*, —*re*, —*ről*.

KÖPED, (köp-ed) önh. m. *köped-tem*, —*tél*, —*t v*. —*ött*. Mondják héjas, burkos testekről, midőn héjaikat, burkaikat elvetik. *Köped az érett dió, mogyoró*. Vastag hangon *kopad*. V. ö. KÖP, 1).

KÖPEDEK, (köp-ed-ék) fn. tt. *köpedék-ét*, harm. szr. —*e*. 1) L. PÖKEDEK. 2) Némely gyümölcsfajok lekoptott, lehámlott vagy lehántott héja, burka. *Dió, gesztenye köpedéke*. Vastag hangon: *kopadék*.

KÖPEDELEM, l. PÖKEDELEM.

KÖPENY, (köp-eny) fn. tt. *köpeny-t*. tb. —*ek*. L. KÖPÖNYEG.

KÖPENYEG, (köp-eny-eg) l. KÖPÖNYEG.

KÖPENYISZÁK, (köpeny-iszák) ösz. fn. Iszákforma burok bőrből vagy posztóból, melybe a köpönyeget, s más ruhát is elteszik, ha valahova útnak.

KÖPENYÍV, (köpeny-ív) ösz. fn. Valamely iratnak, könyvnek stb. papírfedele.

KÖPÉS, (köp-és) fn. l. PÖKÉS.

KÖPESZT, (köp-esz-t) áth. m. *köpeszt-ött*, htn. —*ni v*. —*eni*, par. *köpeszsz*. Valamit tokjából, hámból, héjából, burkából kifejt, kibont. *Kukoriczát, babot, borsót köpeszteni*. *Disznót köpeszteni*, am. forró víz által szőrét lekopasztani. *Húst köpeszteni*, am. forrázás által külső hártájától, nyálkájától megtisztítani. Ez értelemben máskép: *köveszt*. Vastag hangon: *kopaszt*.

KÖPESZTÉS, (köp-esz-t-és) fn. tt. *köpesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn köpeszteni valamit. V. ö. KÖPESZT.

KÖPINCZE, (köp-pince) ösz. fn. Kőből épített pince. Néhutt, kivált az alföldön kitünően a város kocsmáját értik alatta, mert csak ennek van egész helységben köpinczéje.

KÖPKÖD, (köp-köd, azaz köp-ög-öd) önh. és gyak. m. *köpköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Gyakran köp v. pök, azaz köpdős, pökdő. Ezen igében a gyök átvette nines divatban, vagyis *pökköd* nem használatik. V. ö. PÖK.

KÖPKÖDÉS, (köp-köd-és) fn. tt. *köpködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, ismételt köpés. Valamint törzsöke *köpköd*, úgy ez sem divatozik átvette, s helyette *pökdősis*, *köpdődés* van szokásban.

KÖPLÁDA, l. PÖKLÁDA.

KÖPLÉNY, (köp-öl-ény) fn. tt. *köplény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e v*. —*je*. Gödrös vízálló hely.

Rokona a vastag hangu *kopolya*, és gyökben a székelly *köpecz* vagy *göbecz*, és *göbe*. Minthogy az ily vízállásos gödrök jobbra kerekalakuak szoktak lenni, azon szókhöz sorozandó, melyekben a *köp*, *kop* kereket, gömbölyüt jelent.

KÖPLÉNYÉS, (köp-öl-ény-és) mn. tt. *köplényés-t v*. —*et*, tb. —*ék*. Mondják oly mezőségről, rétről stb. melyen egy vagy több köplény van. V. ö. KÖPLÉNY.

KÖPOR, (kö-por) ösz. fn. A kőnek porrá zúzott, törött részecskéi, különösen melyet padolat, faldények stb. súrolására szoktak használni.

KÖPORÁRUS, (kö-por-árus) ösz. fn. Ki súrolni való köport árul.

KÖPOROND, (kö-porond) ösz. fn. Apró kövecek által álló vagy kövecskékkel vegyes porond, pl. a folyóvizek fenekén, melylyel az utakat tölteni szokták. V. ö. POROND.

KÖPÖCZE, (köp-ö-cze) fn. l. KÖPÜCZE.

KÖPÖLY, (köp-öly) fn. tt. *köpöly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. Gömbölyü vagy hengerded edény üvegből vagy érclemezéből, melyet a sebészek véreresztő eszközül leginkább az ember hátára szoktak alkalmazni. Gyöke a gömbölyüt jelentő *köp*. Némelyek *hólyagcsupor*-nak hívják.

KÖPÖLYÖZ, (köp-öly-öz) áth. m. *köpölyöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. Valakinek testén egy vagy több köpöly fölteleése által vért ereszt.

KÖPÖLYÖZÉS, (köp-öly-öz-és) fn. tt. *köpölyözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Sebészi műtét, midőn köpölyöznek valakit. V. ö. KÖPÖLYÖZ.

KÖPÖNY, (köp-öny) fn. tt. *köpöny-t*, tb. —*ök*. L. KÖPÖNYEG.

KÖPÖNYEG v. KÖPENYEG, (köp-öny-eg v. köp-eny-eg) fn. tt. *köpönyeg-ét*, harm. szr. —*e* vagy —*je*. Általán, szövetből készített, lebegő, külső bő öltöny vagy inkább burok, mely kötő vagy kapocs által a nyakba akasztva lefityeg, s az egész testnek kényelmes beburkolására szolgál. Különbözik a suba, guba és bundától, minthogy ezek szőrös bőrből vagy bozontos kelméből valók. Újabb időben 'köpeny' rövidített alakban kezdik használni. *Posztó, szür, selyem, bársony köpönyeg*. *Galléros, galléraitlan, újjas, újjaitlan, hosszú, kurtá, kerek köpönyeg*. *Kék, vörös, zöld, fekete, fehér köpönyeg*. *Huszár köpönyeg*. *Falu köpönyege*, melyet hajdan a helység házánál tartottak, s bizonyos innepélyek alkalmával a falunak majd egyik, majd másik lakosa kerített nyakába, pl. még a mult század végén Andódon, Mátyusföldén, midőn a legény lóháton ment más helységbe leányt nézni vagy kérni, a falu fehér köpönyegét vette magára. *Jól tudja a köpönyegét forgatni*, am. magát a körülményekhez tartani; vagy *arra fordítja a köpönyegét, honnan a szél fú*. (Km.); v. ö. KÖPÖNYEGFORGATÓ. *Elmult esőnek nem kell köpönyeg*. (Km.). A magyar népdalokban a köpönyeg neve alig, vagy igen gyéren

fordúl elé, míg a suba, guba, bunda és szűr nagy szerepet játszanak. Még oly vidékek népdalaiban sem igen említetik, hol köpönyegben járnak közdivat, pl. Csalóközben, minek természetes oka az, hogy a legények, úgymint a népdalok hősei, országszerte nem viselnek köpenyt (kevés kivétellel), legfőlegb némely innepélyek alkalmával, pl. Mátyusföldén, Érsekújvárott a nászvendégeket hívó vőfélek, és általában a nép között élő mesteremberek, pl. csizmadiák, lakatosok, asztalosok stb. Átv. ért. köpönyeg jelent burkot, takarót, födelet. *Í'a köpönyeg*, a katonafőnök kis fa bódéja. *Széna köpönyeg*, Győr vidékén félhézarat a pusztákon, majorokban, mely alá a szénát berakják, hogy az eső ne érje. *Köpönyeg alatt mutatni fugét*, am. titkon, rejtve csúfolódni, daczolni.

E szónak gyöke a burkot, takarót jelentő *köp*, s hasonlatban áll a *köped*, *köpeszt*, továbbá a vastaghangu *kopács*, *kopácsol* szók gyökével és értelmével. V. ö. KÖP, KOP. Eredetileg csak *köpöny* v. *köpeny* lehetett, melyhez az *eg* toldalékul járult, mint a *lebeny* (lebenyeg), *vörhöny* (vörhönyeg), *gömböly* (gömbölyeg), *gomboly* (gombolyag) szókhoz. A török *kepenek*, *tót kepen*, valamint a magyarországiás német *kepene* (szűr), alkalmasint tőlünk kölcsönöztek.

KÖPÖNYEGÉS, (1), (köp-öny-eg-és) mn. tt. *köpönyegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Köpönyeget viselő. *Köpönyeges mesterember*.

KÖPÖNYEGÉS, (2), (köp-öny-eg-és) fn. tt. *köpönyegés-t*, tb. —*ek*. Személy, ki köpönyeget visel. A köznép a műveltebb osztálybelit érti alatta, néhutt: *nadrágos*.

KÖPÖNYEGÉSEN, (köp-öny-eg-és-en) ih. Köpönyeggel ellátva, köpönyegbe burkolva.

KÖPÖNYEGFORGATÓ, (köpönyeg-forgató) ősz. fn. Gúnyneve az államéletben az olyan embernek, aki arra fordítja a köpönyeget, honnan a szél fú, vagyis ahoz szegődik, kinek jobban kedveznek a körülmények.

KÖPÖNYEGGALLÉR, (köpönyeg-gallér) ősz. fn. A köpönyegnek lefüggő v. lehajló galléra, mely néha a köpönyegen félig, sőt lejjebb is ér, és kiterjesztve egészen kerek szokott lenni.

KÖPÖNYEGTARTÓ, (köpönyeg-tartó) ősz. fn. Esztergázott, s talppal ellátott faczölöp, melyből felül kiálló szegekre vagy horgokra a ruhákat, különösen a köpönyeget akasztják.

KÖPÖRÖDIK, (köp-ör-öd-ik) k. m. *köpörödetem*, —*tél*, —*ött*. Székelyes tájszólással am. a másutt divatozó *csöpörödik* v. *töpörödik*, pl. *köpörödik az elérett szilva, a vén ember bőre* stb.

KÖPÖSD, falu Nyitra m.; helyr. *Köpösd-re*, —*ön*, —*ről*.

KÖPP, hangutánzó, melyből *köppent*, *köppöget* és származékaik erednek. Jelenti azon hangot, melyet az ivó torkán leköttyenő kisebbféle korty ad. Rokon hozzá a csengősebb *csöpp*.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

KÖPPEN, (köpp-en) önh. m. *köppen-t*. Mondják kisebb kortyról, mely nem *koppan*, hanem csak vékony *köp* hangot adva csúszik alá.

KÖPPENT, (köpp-en-t) áth. m. *köppent-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Kis korty italt, köppöt leböcsát a torkán, máskép: *hörpent*.

„De ha kettőt-hármat borban jót köppentünk.“

Thaly K. gyűjteményéből, ki annak keletkeztét a XVII. század második felébe teszi. Ugyan ő szerinte Tinódynál is eléjön:

„Vénszakalú hopmesterek ha jól köppentnek, Az jó bortul szokellenek, igen ivöltének.“

KÖPPENTŐ, (köpp-en-t-ő) fn. és mn. tt. *köppentő-t*. Ivó, iddogáló, ki egyszerre nem sokat, hanem többször iszik.

KÖPPÖGET, (köpp-ög-et) gyak. áth. m. *köppöget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *köppögess*. Apró kortyokkal, mintegy csöppönként, de gyakran, vagy folytonosan iszik; iddogál, hörpöget. *Kiköppögetni egy-két itcze bort*.

KÖPPÖLY, I. KÖPÖLY.

KÖPÜ, KÖPÜ, (köp-ü) fn. tt. *köpü-t*. Általán am. öbös, öblös, gömbölyü vagy hengerded edény. V. ö. KÖP, elvont gyök. Különösen 1) Vesszőből font hasas, öblös méhkas vagy más hengerded kaptár. 2) Kannaforma öbli, hengerded, alul rendesen hasasabb faedény, melyben a tejfölből vajat csinálnak, vagyis a tejfel zsiros részeit, az úgynevezett irótól elválasztják. Máskép *köpülő*. 3) A kútnak fa bódöne, mely öből gyanánt keríti a vizet. 4) Molnár Albertnél *köz köpü* am. *sycophanta*, *közköpülködni* am. filum contentionis ducere. Itt a *köpü* átv. képes értelemmel bir; valamint t. i. a köpüben zavarják a tejfölt; hasonlóan a *sycophanta* zavart okoz az emberi társaságban. Olyan forma, mint: *minden lében kandl*. Rokona a vastaghangu *kupa*. V. ö. KOP, KÖP, KUP.

KÖPÜCZE, (köp-ü-cze) kics. fn. tt. *köpüczét*. Kis köpü, vagyis köpühöz hasonló kised gömbölyü, vagy hengerded edény. Így nevezik különösen Dunán túl azon gyógyszerári edénykéket, melyekben a kenőcsöket adják. Rokon hozzá a Dunán túli vastaghangu *kupicza*, mely kis pálinkaivó poharat jelent, *kupa* törzsökből, valamint *köpücze*, *köpü*-ből.

KÖPÜKENŐCS, (köpü-kenőcs) ősz. fn. Különféle vegyületekből, nevezetesen mézből, kámforból, méhfütből, borból álló kenőcs, melylyel a köpüket, vagyis méhkasokat bekenik.

KÖPÜL, KÖPÜL, (köp-ü-öl) áth. m. *köpül-t*. Köpüben vagy köpülőben a tejfölt addig keveri, zavarja, míg a vaj az irótól el nem válik, s tömegesen öszve nem áll.

KÖPÜLÉS, KÖPÜLÉS, (köp-ü-öl-és) fn. tt. *köpülés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki köpül.

KÖPÜLŐ, (köp-ü-l-ő) mn. és fn. tt. *köpülő-t*. 1) Aki vagy ami köpül. 2) Oly köpü, melyben ke-

verés, zavarás által a tejfölben együtt levő vaját és írórt elválasztják, mi a közönséges köpülőkből fa nyél végére ütött fa tányér rángatásával történik.

KÖPÜLŐFA, (köpülő-fa) ösz. fn. Nyélbe ütött fa tányér, melyet a tejföllel töltött köpülőben föl-alá rángatnak, hogy a levet csapja, s az által a vaját az írórtól elválasztja.

KÖR, fn. tt. *kör-t*, tb. — *ök*, harm. szr. — *e*. 1) Szoros ért. és mértanilag véve, oly görbe vonal, mely kiindulási pontjához ismét visszatér, s melynek minden pontjai a középponttól egyenlő távolságra esnek. A kör tehát tökéletes kerek vonal. 2) Szélesb. ért. magába visszatérő kerek vonal, melynek pontjai, ha bár nem szabatosan is, legalább látszólag a középponthoz egyenlő távolságban állnak, pl. midőn valaki egy helyen megállván, bottal maga körül a porban vonalt húz, vagy illetően vonalt szabad kézzel alakít. Általán így nevezetük minden kerek vonal, mely a mértani körhöz többé-kevésbé közelít, és hasonló. 3) Égtani ért. azon görbe, egymásba visszatérő vonalak, melyeket az égi tüncemények meghatározása végett, a csillagászok mintegy képzelettel alkottak. Ilyenek a *délkör*, *barkör*, melyek az eget két egyenlő részre osztják el; és a kisebb körök, ú. m. a *forkör*, *sarkkör*. Általán körnek mondatnak azon vonalak, melyeket a bujdosó csillagok bizonyos idő alatt befutnak. 4) Azon tér, melyet a fenn (2, alatt) leirt körvonal kerít, körülvesz. *Belépni*, *bedálni* a körbe. *Küldeni* a körből. *Büvös kört vonni*. *Vadászatkor az üzött vadakat körbe venni*, *szorítani*. 5) Átv. ért. bizonyos embereknek, pl. család tagjainak, társulatnak, egyesületnek öszvege. *Kiki a maga körében legjobban érzi magát*. *Művészek, tudósok, hölgyek körében lenni*. *Magasabb körök*. *Látkör*. *Hatáskör*. Szintén átv. ért. bizonyos tárgyak, melyek némi hasonlóságuknál fogva valami egyet képeznek és összevalók. *Ezen dolgok más körbe tartoznak*. *Ez nem a mi körünkhöz való*. *Körön kívül terjeszkedő munkálatok*. *Hivatalos kör*. Elemzésére és rokonságaira nézve, I. **KÉR**, gyök.

KÖRAGASZ, (kő-ragasz) ösz. fn. Általán ragasz, mely követ kővel összetart, pl. melyet gipszből vagy mészből, és homokból készítenek.

KÓRAJZ, (kő-rajz) ösz. fn. L. **KÖMETSZET**.

KÖRAKÁS, (1), (kő-rakás) ösz. fn. Egymásra halmozott, hányt kódarabok. *Útszindálásra öszvehordott körakások*.

KÖRAKÁS, (2), malom Pátka határában Fehér m.; helyr. *Körakás-ra*, — *on*, — *ról*.

KÖRALAKÚ, (kő-ralaku) ösz. mn. Minek alakja a köréhez hasonló, másképp: *körded*. *Köralakú kút-káva*. *Köralakú perezcek*, *sütemények*.

KÖRBECZ, (kő-b-ecz v. kör-vessző?) fn. tt. *körbecz-ét*. Gösejben am. vesszőből font kosár. Leginkább hasonló hozzá a latin *corbis*. Egyébiránt a kosarak rendesen kerek alakúak lévén, ennek gyöke is a kereket jelentő *kör*, mely szó legfőlebb hangváltozattal minden árja nyelvekkel közös.

KÖRBECZŐ, (kő-becző) ösz. fn. A kétfalkások seregéhez, és tízhimesek rendéhez tartozó növénynek; nevét onnét vette, mert ezikkühelye, vagyis beezőjc karikába befelé görbült. (Ornithopus).

KÖRBESZÉD, (kő-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely több körmondathból áll. (Chria). V. ö. **KÖRMONDAT**.

KÖRCSÉNYE, puszta Somogy m.; helyr. *Körcsényé-re*, — *n*, — *ról*.

KÖRCSÖN, puszta Baranya m.; helyr. *Körcsön-be*, — *ben*, — *ből*.

KÖRCSÖNYE, puszta Baranya m.; helyr. *Körcsönyé-re*, — *n*, — *ról*.

KÖRDAL, (kő-dal) ösz. fn. I. **KÖRÉNEK**.

KÖRDED, (kő-ded) mn. tt. *körded-ét*. Mi alakra a körhöz hasonló, habár nem tökéletesen kerek, milyen pl. az elliptikai körvonal.

KÖRE, **KIS** —, falu Heves m.; helyr. *Köré-re*, — *n*, — *ról*.

KÖREKESZ, (kő-rekesz) ösz. fn. Kövekből épített rekesz.

KÖRELEPCSENT, (kő-relepesent) ösz. fn. Derzsi Mózes szerént székely szó, az idegen eredetű, de közönségesebb divatu palacsinta helyett. Nevét onnan vette, mert a palacsintának szélei, (azaz köre), midőn sütik, leleppenek.

KÖRÉNEK, (kő-ének) ösz. fn. Szoros ért. ének, melyet többen körbe állva énekelnek el. Szélesb. ért. társas ének, melyet többen, vagy egyszerre mindnyájan, vagy fölváltva zengenek el. *Szinpadi*, *népies*, *játéki*, *borozási körének*. A költészetben lantos költemény neme, minden forduló (versszak) végén bizonyos szabályok szerént visszatérő egy vagy két verssorral. (*Körvers*). A zenészetben valamely zenei mű része, melyben annak fődallama, főgondolata vissza-visszatér. (Körzene).

KÖRÉTEG, (kő-réteg) ösz. fn. Réteg vagy rétegek, melyeket mintegy táblákban egymásra fektetve képeznek majd egyféle, majd különmemű kötőmegek. V. ö. **RÉTEG**.

KÖRFAL, (kő-fal) ösz. fn. Fal, mely köralakban kerít valamely tért.

KÖRFÉNY, (kő-fény) ösz. fn. 1) Valamely szent kép vagy szobor feje körül vont fénykoszorú. 2) Az együttmemzők seregébe, és egyenlönösök rendébe tartozó növénynek; vaczka polyvás-sörtés, félszke belső pikkelyei kinyitlak, hosszudadok, fényesek. (Carlina).

KÖRFÉNYGYÖKÉR, (kő-fény-gyökér) ösz. fn. A körfény nevű növény gyökere. V. ö. **KÖRFÉNY**.

KÖRFORGÁS, (kő-forgás) ösz. fn. Valamely testnek azon mozgása, járása, melyet körvonalban tesz, milyen általán a mozgó kerekéké, vagy a malomhúzó vagy nyomtató lovaké. Átv. ért. mondható az időről, vagy inkább az időben történő eseményekről, melyek vissza-visszatérnek.

KÖRFUTTATÁS, (kör-futtatás) ösz. fn. Lóháton vagy kocsi-val való futtatás, versenyzés valamely kóralakú térnek kerületén. Különbözik a szoros ért. vett pályafuttatástól, mely valamely egyenes vonalnak egyik végétől a másikig történik.

KÖRHA! ökörterelő szó, l. **KERHO!**

KÖRHÖLGY, (kör-hölgy) ösz. fn. Főrangú, különösen fejedelmi urnő körében szolgálatot tevő udvari hölgy.

KÖRIRAT, (kör-irat) ösz. fn. l. **KÖRLEVÉL**.

KÖRIS, (kör-is) fn. tt. *köris-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. A kéthímesek seregéhez, és egyanyások rendéhez tartozó fanem, virága felemás, külön nős virág, külön hím- v. anyavirág; csészéje nincs, vagy ha néha van, négy hasábu; bokrétája nincs, vagy ha néha van, négy hasábu vagy szirmu; magva egy lapos láncsás leppendékben. Legismeretesebb faja: *bü-dös* vagy *magas köris*, magasra felnyuló ágakkal, s igen szép koronával. Héja vagyis kérge sima, fája szivos és fehér. (*Fraxinus excelsior*). Más fajai: *virágos köris* (*fraxinus ornus*), *bús köris* (*fraxinus americana*) stb. Másképp igen terjedelmes szokással: *körös*. Képzője is nem más, mint az *as os es ös* tulajdonságot jelentők mása, mely megvan tájdivatosan a *lapis*, *kódis*, közszokás szerint pedig a *hamis*, *haris* szókban. Gyöke *kör*, vagy röviden *kör*, s nevét hihetőleg a legismertebb magas köris faj sűrű, kerek lombzatától vagy koronájától vette.

KÖRISBOGÁR, (köris-bogár) ösz. fn. Sárgás zöld színű bogárfaj, szurós csápokkal, vagyis szarvakkal ellátva, igen erős szagu. Nevét a magyarban onnan vette, mert a körisfákat szereti. (*Cantharis*).

KÖRISEZERJÓ, (köris-ezer-jó) ösz. fn. Növényem a tizhímesek seregéből és egyanyások rendéből. A nemi növény neve: *ezerjő* (*dictamnus*), melynek csészéje ötlevelű, apró, lehulló; bokrétája öt-szirmu, egyenetlen, szétnyíló; hímszállai egyenetlenek, ikrákkal bibircósak, tokja öt, csillagformára öszvenőtt. A 'körisezerjő' faj másképp köznépiesen: *körislevelű fű*, *szarvasgyökér*. (*Dictamnus alba*).

KÖRISFA, (köris-fa) ösz. fn. l. **KÖRIS**.

KÖRISLEVELÜFÜ, (köris-levelű-fű) ösz. fn. l. **KÖRISEZERJÓ**.

KÖRISME, (kör-isme) ösz. fn. A tudni való, tudni érdemes dolgok egész körére kiterjedő, s vázlatosan egybefoglalt ismeretek öszvege, illetőleg könyvben kiadott gyűjteménye. (*Encyclopaedia*).

KÖRISMÉZ, (köris-méz) ösz. fn. A napkeleti manna-serje, vagy némely körisfák nedve, mely a gyógyszerárakban édesítő, vagy hajtószerül használtatik.

KÖRISTAPASZ, (köris-tapasz) ösz. fn. Gyógyszerészeknél tapasz, melyet a megszáritott és porrá zúzott körisbogarokból erős hólyaghúzó szerül készítenek.

KÖRISZUZMÓ, (köris-zuzmó) ösz. fn. Zuzmó mely a köris fákon terem. V. ö. **ZUZMÓ**.

KÖRÍT, (kör-it) l. **KERÍT** 1), 2).

„És halmi mégyen, s győzve jár
A vér szent mezején,
Vészek körítik homlokát,
Erő forr kebelén.“

Hazafúság (Kölcseytől).

KÖRÍTÉS, (kör-it-és) l. **KERÍTÉS**, 1).

KÖRÍTŐ, **KÖRITŐ**, (kör-it-ő) fn. tt. *körítő-t*. Néhutt túl a Dunán, nevezetesen a Göcsejben így nevezik az általánosb divatú czirkalmat. V. ö. **CZIRKALOM**.

KÖRÍV, (kör-ív) ösz. fn. Szoros ért. ív, melyet az átmérő által két egyenlő részre osztott körnek vonala képez. (*Arcus circuli*). Szélesb ért. a körvonalnak kisebb vágása is körívnek mondható. Az építészeten am. körded boltozat.

KÖRJÁTÉK, (kör-játék) ösz. fn. Általán játék, körbeállól, körben öszvefogódzó személyek által. Különösen gépszerkezetű, székekkel, fa lovakkal, kis koscsikkal fölszerelt készület, mely a rajta ülőket tengelye körül magával forgatja.

KÖRKEREK, (kör-kerek) ösz. mn. Ami oly kerek, mint a kör. *Körkerek hordófenék, tál, tányér*. Különbözik tőle a *tojásdad* vagy *monyorú kerek*, mely kevcssé hosszukás, mint a tojás.

KÖRKEREKSÉG, (kör-kerekség) ösz. fn. A körhöz tökéletesen hasonló kerekesség.

KÖRKÖLY, (kör-köly) fn. tt. *körköly-t*, tb. —*ék*. Sándor István szerint *myagrum perfoliatum*, mely latin elnevezésnek a debreczeni füvészkönyvben a *szives gomborka* felel meg. E növénynek táskája visszás szívforma, és négy czikkelyű; azon alul egymás fölött két kúpos czikkelye van. Valamint egy felől a *gombor*, úgy más részről a *körköly* nevet a szív és kúp alakoktól vette.

KÖRKÖR, (kör-kör) ösz. fn. Görbe, és magát egészen bezáró vonal, mely úgy képződik, ha a golyót harántékosan szeljük keresztül, mi által oly hosszukás, kerekded alak képződik, mintha két központtal két kör volna benne leirva, innen a kettőzött 'körkör' név. (Ellipsis).

KÖRKÖRÖS, (kör-körös) ösz. mn. A körkörnek alakját viselő, azaz hosszukás kerek, monyorú kerek. *A bujdosó csillagok körkörös vonalban teszik meg utjaikat. Körkörös mértani ulak*. (Ellipticus). A növénytanban az olyan levélnemű szervről mondják, melynek mindkét vége csaknem egyenlően van elkerkedve, azonban olyan hosszukás kóralak, mintha két központtal két kör volna benne leirva, ilyen levele van, pl. a kökényszilvafának. (Gönczy Pál).

KÖRKÖZEP, (kör-közep) ösz. fn. Mértani szoros ért. azon pont, melytől a körvonalnak minden részcsekskái vagyis pontjai egyenlő távolságban vannak. Ezen pontban sarkallik a czirkalomnak egyik szára, míg a másik szár kiterpeszkedve a körvonalat

alakítja. Máskép : *kellő* v. *küllőközep* igazán : *kerlő* v. *körlő*, v. *kürlőközep*.

KÖRLAP, (kör-lap) ösz. fn. 1) A köralakú testnek, pl. karikának lapos része. 2) L. KÖRLEVÉL.

KÖRLÉG, (kör-lég) ösz. fn. A földet közelebből kerítő lég.

KÖRLET, (kör-l-et) fn. tt. *körlet-ét*. Lásd : KÖR, 4).

KÖRLEVÉL, (kör-levél) ösz. fn. Általán hivatalos vagy valamely testület, társulat tagjait illető levél, mely valamely közérdekű tárgyak közlése végett kézről kézre adatik. *Egyházi*, *püspöki*, *megyei körlevél*. *A tagokat körlevél által felszólítani a testület érdekeinek előmozdítására*. A körlevél vagy csak egy példányban kering, ha az illetők kevesen vannak, vagy pedig ugyanazon tartalmat több másolatokban közölve.

KÖRMED, (kör-m-ed) önh. m. *körmed-tem*, —*tél*, —*étt*. Sándor István szerint am. valamely híg test öszvehuzódik, különösen fagy által, pl. *körmed a sár*. Rokon az öszvehuzódást jelentő *görbe*, *görce*, *görnyed* szókhoz, melyek ismét az öszvemenő s mintegy öszvehuzódó vonalt jelentő *kör* szóval állanak köz viszonyban.

KÖRMEND, mv. Vas m.; helyr. *Körmend-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRMENET, (kör-menet) ösz. fn. Széles ért. járás, midőn valamely tért megkerülünk, pl. midőn valamely várost vagy helységet körüljárunk. *Nagy körmenetet tenni*. Szorosb és egyházi ért. nyilvános imajarat, vagyis ájtatosság, midőn a hivek seregesen szent énekeket zengve, vagy imádkozva utcáról utczára, vagy templomból templomba járnak. Ha ily menet az illető gyülekezet területén túl, vagy meszszebbi vidékre történik, *búcsujárás*-nak mondatik. *Feltámadási*, *kereszthéti*, *úrnapi*, *jubileumi körmenetek*. A szentferencziek templomain belül tartatni szokott bőjti körmenet különösen *keresztút*-nak mondatik.

KÖRMENN, pusztá Somogy m.; helyr. *Körmenn-re*, —*én*, —*ről*.

KÖRMESZT, (kör-m-esz-t) áth. m. *körmeszt-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. *körmeszsz*. Valamely híg, lágy testet a hideg öszvehúz, s mintegy görössé, görcsössé, görnyedtté tesz. V. ö. KÖRMED.

KÖRMETLEN, (kör-m-et-len) mn. tt. *körmetlen-t*, tb. —*ék*. Akinek, vagy minek körmei nincsenek, pl. amely állatnak körmei elhullottak. *Nehéz a körmetlen macskának a fára felhágni*. (Km.).

KÖRMETSZÉS, (kör-metszés) ösz. fn. 1) Oly metszés, mely által valamely test köralakúvá képezetik, pl. midőn a hordó fenekét kimetszik. 2) A körös vagy gömbölyű testből egy résznek kimetszése.

KÖRMETSZET, (kör-metszet) ösz. fn. Mértani ért. a körnek, vagyis körvonalnak egy része, mely a félkörnél kisebb. (Segmentum).

KÖRMICZE, (kör-öm-icz-e) fn. tt. *körmiczét*; máskép : *körömke*. l. PEREMÉR.

KÖRMONDAT, (kör-mondat) ösz. fn. l. KERKMONDAT.

KÖRMOZGÁS, (kör-mozgás) ösz. fn. Bizonyos körben vagy köralakban mozgás.

KÖRMÖCSKE, (1), (kör-öm-öcs-ke) fn. tt. *körmöcské-t*. A maga nemében kicsi köröm.

KÖRMÖCSKE, (2), falu Zólyom m.; Ó—, falu Bars m.; helyr. *Körmöcské-re*, —*n*, —*ről*.

KÖRMÖCZ v. KÖRMÖCZBÁNYA, helynév; tt. *Körmöczöl* v. *Körmöczbányát*. Bányaváros Bars vármegyében, péuszverő műhelylyel; helyr. *Körmöcz-ön*, —*re*, —*ről*. És : *Körmöczbányá-n*, —*ra*, —*ről*.

KÖRMÖCZI, mn. tt. *körmöczi-t*, tb. —*ék*. Körmő czről való, ott készült, oda tartozó, arra vonatkozó. *Körmöczi bányászok*, *aranyok*.

KÖRMÖL, (kör-öm-öl) áth. m. *körmöl-t*. Körömmel hasít, metsz, sért. *Körmöl a macska*. *A verekedő fiúk megkörmölték egymást*. *Hallod-e te szolgáló, körmöljön meg a holl!* (Népdal). Átv. ért. mondják holmi szurós testekről, különösen tüskékről. *A csipkebokrok öszvekörmölték arczát, kezeit*. Ugyan átv. ért. *körmölni valamit*, am. utána kapkodni, hogy hatalmába kerítse, mint a zsákmány után leső macska, vagy ragadozó madár tenni szokott. Mondják különösen népies nyelven a leánykerítő férfiakról. Vastaghangon l. KARMOL.

KÖRMÖLÉS, (kör-öm-öl-és) fn. tt. *körmölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által a körmös állat valamit körmeivel metsz, hasít, sért, fogdos, valamint azon sérelem is, melyet a körmök ejtenek valamely testen. *Körmölés által felhasogatni a bőrt*. *A körmölés sokáig meglátszott az arczán*. Vastaghangon *karmolás*.

KÖRMÖNFONT, (körmön-font) ösz. mn. Mondják különösen madzagról, melyet nem sodornak, hanem ágakra osztott kenderből fonnak öszve, mely a sodrotnál tömörebb és erősebb. Mondják a fentebbi módon készített ostorról is. Átv. ért. *körmönfont beszéd*, mely a maga nemében eredeti, tiszta, válogatott kifejezésekből áll. *Körmönfont magyarsággal írni*. Ellentéte az idegenszerű pongyola, hanyag, erő nélküli beszédnek. *Körmönfont hazugság*. *Körmönfont gazember*, am. czégyeres, a maga nemében szertelen nagy.

KÖRMÖNKÖDIK, (kör-öm-ön-köd-ik) k. m. *körmönköd-tem*, —*tél*, —*ött*. A székelyeknél am. kapaszodik.

KÖRMÖS, (kör-m-ös) mn. tt. *körmös-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Körmökkel ellátott. *Körmös ujjak*. *Körmös lábak*. *A ragadozó állatok kiváltkép körmösök*. 2) Átv. ért. oly eszköz, melynek körömhöz hasonló görbülése, fogója van. *Körmös vas*. 3) Képes kifejezéssel oly emberről mondják, ki hamar ellopja, amit körme közéz kaphat, ki mint mondják, öton szeret

venni. *Körmös kézbe akadt*, am. ellopták. Jelent erélyeset, erőset is. *Körmös ember*, ki erélyesen fog a dologhoz, ki az alattvalókat szigorúan tartja. Tréfásan szólva: *körmös hal* am. béka. Nem ritka ezen szó az ökrök névsorában is. *Csálí Körmös!*

KÖRMÖSCSUKA, (körmös-csuka) ösz. fn. Bőjti eledelül tréfásan ajánlott marbahús, disznóhús stb. *Tessék ebből a körmöscsukából.*

KÖRMÖSD, **APÁCZA**—, **NAGY**— v. **PAP**—, faluk Pozsony m., pusztá Bihar m.; helyr. *Körmösdere*, —*ön*, —*röl*.

KÖRMÖSEN, (kör-m-ös-en) ih. Átv. ért. erjét megfeszítve, erősen, kézzel lábbal. *Körmösen oltalmazni valamit. Körmösen védelmezni magát.*

KÖRMÖSHÁZA, falu Liptó m.; helyr. *Körmösházára*, —*n*, —*röl*.

KÖRMÖSKÖDIK, (kör-m-ös-k-öd-ik) k. m. *körmösköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Átv. ért. iparkodik, kézzel lábbal dolgozik, vagy mint néhutt mondják, kapaszkodik. Néha annyit is tesz, hogy erélyesen, szigorúan bánik. V. ö. **KÖRMÖS**.

KÖRMÖZ, (kör-m-öz) áth. m. *körmöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —z. Ritka használatu a szokott *körmöl* helyett, l. **KÖRMÖL**.

KÖRNEGYED, (kör-negyed) ösz. fn. Az egyenlően négyfélé osztott körnek egy része, negyedlő. Ezen osztály úgy történik, ha két átmérő egyenes szögletet képezve metszi egymást.

KÖRNÖ, (kör-nő) ösz. fn. l. **KÖRHÖGY**.

KÖRNY, (kör-ny v. kör-öny) fn. tt. *körny-et*, harm. szr. —e. 1) Szoros ért. valamely kerek vagy hengerded testnek, vagy helynek külső szélei, határpontjai. *Hordónak, kerélnak, kútnak környe*. Ez értelemben legpontosabban megfelel neki a latin *periphēria*. 2) Szélesb ért. azon határvonal, mely akármily testet vagy helyet körülvesz, valamint azon tér is, mely e határok közé szorúl. *Ház-nak, teremnek környe. Város, falu, vár környe. A város környén belül vagy kívül*. E szónak gyöke *kör*; s képzése olyan, mint a *szörny, árny, szárny*, és az elavult *horny, gorny, görny* szóké.

KÖRNYARGALÁS, (kör-nyargalás) ösz. fn. Nyargalás, versenyző lófuttatás, mely körvonalban történik.

KÖRNYE, falu Komárom m.; helyr. *Környé-re*, —*n*, —*röl*.

KÖRNYÉK, (kör-ny-ék, a törökben: *karsi*); fn. tt. *környék-ét*, harm. szr. —e. Értelme egy a *körny*' szóéval; csak hogy ennél hangzatosabb és szokottabb, mivel mindenféle ragozást kényelmesebben fölvesz. A körny jelentésin kívül am. tájék, vidék, mely bizonyos helyet, mint középpontot körülvesz. *Debreczen környékén fekvő tanyák, helységek. Balaton környékén termő borok. Győr környékét csaknem mind magyar nép lakja. Úgy látszik, hogy az ék képző mind ezen, mind némely más, pl. tájék, vidék, árnyék, szókban a törzsöknek nagyító értelmet kölcsönöz.*

KÖRNYÉKBELI, (környék-beli) ösz. mn. Valamely környékből való vagy környékhez tartozó.

KÖRNYÉKÉL, (kör-ny-ék-él) áth. m. *környék-elt*. L. **KÖRNYÉKÉZ**.

KÖRNYÉKÉZ, (kör-ny-ék-éz) áth. m. *környék-éz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —z. Valamit körülvesz, körülfog, középpont gyanánt körüláll. *E várat sok sánczok környékezik. A Balatont egy felül hegyek, más felül magas partok és dombok környékezik. A nagy urakat sok szolgál és hűzelkedő környékezi. A táborozó ellenséget minden oldalról megkönyékezni. V. ö. **KÖRNYEZ**. A Münchēni codexben *megkönyékezni* a szokott értelmén kívül annyit is tesz, mint *környülmélténi*. „Nyolezad napon jövének megkönyékezni a gyermekeket.“ Luk. I. A Bécsi codexben is, *környékezten* am. a latin *incircumcisus* (körülmetéltlen). Átv. ért. *környékez az álom, környékez a hideglelés, azaz meglepni készül.**

KÖRNYÉKÉZÉS, (kör-ny-ék-éz-és) fn. tt. *környékezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn körülfogunk, körülállunk, bekerítünk valakit v. valamit.

KÖRNYÉKÉZET, (kör-ny-ék-éz-et) fn. tt. *környékezet-ét*, harm. szr. —e. Általán minden, ami valaminek környékét képezi vagy teszi. Különösen a) azon tér, mely valamely helyet, mint középpontot kerít; b) azon személyek, kik rendesen valaki körül lenni szoktak. *A királyok, nagy urak környékezetében levő férfiak. Környékezete mutatja, miféle ember ő*. Mindkét értelemben a körnek nagyobbító jelentése van, s magában foglal mindent, ami valakinek vagy valaminek körében létezik. V. ö. **KÖRNYEZET**.

KÖRNYÉKÉZETLEN, (kör-ny-ék-éz-et-len) mn. A Bécsi codexben am. körülmetéltlen (*incircumcisus*). „Utálok a környékezetleneknek ágyát.“ Ester XIV.

KÖRNYÉKI, (kör-ny-ék-i) m. tt. *környéki-t*, tb. —*ék*. A környékhez tartozó vagy a környékből való.

KÖRNYÉKKÉP, (környék-kép) ösz. fn. Valamely környéknek lerajzolt, lefestett alakja, mely különösen látúvegek segítségével azt természetihven ábrázolja. (Panorama).

KÖRNYEZ, (kör-ny-ez) áth. m. *környez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —z. Valamivel szűkebb értelmű mint a környékez, s am. közelebről nem oly nagy terjedelemben vesz körül, pl. *a falak környezik, a falakon kívüli térek környékezik a várost*, mert a falak szoros ért. a városnak környét, a kívülrők fekvő terek pedig környékét teszi. *A táborban levő fejedelmet testőrei, s belső emberei környezik, a szétterjedő hadsereg pedig környékezi.*

KÖRNYEZÉS, (kör-ny-ez-és) fn. tt. *környezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit közelebről körülveszünk, körülfogunk, körülállunk.

KÖRNYEZET, (kör-ny-ez-et) fn. tt. *környezet-ét*, harm. szr. —e. 1) Azon vonal, mely valamely

tért, helyet legközelebről, közvetlenül körülfog, melynek a kerítő falak, gátok, sövények, vagy ezek közvetlen mentében huzódó vonal. *A vár környezetét kerítő fasorok.* 2) Azon személyek, kik valakivel közelebbi rendes viszonyban vannak. *Gyanús emberek környezete.* V. ö. KÖRNYÉKEZET.

KÖRNYEZETLEN, (kör-ny-ez-et-len) mn. tt. *környezetlen-t*, tb. —*ék.* Aminek vagy kinek környezete nincsen; tárva, kerítetlenül vagy egyedül, társak nélkül levő. Határozóként am. környezetlenül, környezet nélkül.

KÖRNYÍT, KÖRNYIT, (kör-ny-it) áth. m. *környít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s.* Valamit környyel, azaz kerítéssel, kerülettel ellát vagy körülfog, körülvesz. Egyébiránt e kevéssé szokott szó helyett inkább *kerít*, vagy *környélkez*, vagy *környez* divatozik.

KÖRNYŐL, I. KÖRNYÜL.

KÖRNYŐSLEG, (kör-ny-ös-leg) ih. Szokottabban : *körösleg* ; I. ezt.

KÖRNYÖZ, KÖRNYÖZÉS, KÖRNYÖZET, I. KÖRNYEZ, KÖRNYEZÉS, KÖRNYEZET.

KÖRNYÜL, (kör-ny-ül) helyhatározó. Személyragozva : *környülem, környüled, környüle* stb. Régieisen és tájdivatosan : *környül* és *környöl* is. Azon vonalban vagy téren, mely bizonyos testet vagy helyet, mint középpontot körülvesz. Mint névhatározó vagyis névutó ma nincs divatban, s helyette az egyszerűbb *körül* használtatik, pl. *ház körül, város körül*, nem : *környül* ; hanem mint igehatározó vagy igekötő a *körül* szóval azonegy értelemben vétetik, melynél minden esetre nehezkesebb, de nyomatosabb is. De régente mint névutók is fölcseréltettek egymással, pl. „a^b napnak kilenced óráján láta a fénös nap környül egy arany pereczöt.“ Debreczeni Legendáskönyv. Személyragozva eléjön a régieknél gyakrabban, pl. a Tatrosi codexben : „Környöllök tekintvén“ (circumspicientes).

„Egy felől környülünk a szent érdemesek,
Más felől környülünk idegen nemzetek.“

Üldözött protestansok éneke a XVI. századból.
(Thaly K. gyűjteménye).

KÖRNYÜLÁLL, (környül-áll) ösz. önh. Önállóság mint törzsök nem divatozik, hanem származéka *környülállás, környülálló.* V. ö. KÖRÜLÁLL.

KÖRNYÜLÁLLÁS, (környül-állás) ösz. fn. Csak átv. értelemben használtatik, s jelenti általán mind azon viszonyokat, melyek akár szellemi, akár anyagi állapotunkra vonatkoznak, arra befolyanak, vagy befolyhatnak, szóval, mely viszonyok, mint körülöttünk, s velünk öszveköttetésben levők, tetteinkre bizonyos hatást gyakorolnak. *Kedvező, szomorú, biztató, fenyegető környülállások. Pénzbeli környülállásai nem engedik őt utazni. Házi, hivatalbeli, családi környülállások. A környülállásokhoz alkalmazni magát.* Máskép : *környület, környülmény* és *körülmény*.

KÖRNYÜLÁLLÁSOS, (környül-állásos) ösz. mn. Mondjuk szó- vagy írásbeli előadásról, mely valamit részletesen, minden viszonyait érintve terjeszt elő. *Környülállásos elbeszélése valamely eseménynek, vagy leírása valamely harcznak.* Máskép : *környületes* v. *körülményes*.

KÖRNYÜLÁLLÁSOSAN, (környül-állásosan) ösz. ih. Valaminek környülállásait elmondva vagy leírva. *Környülállásosan eladni valamely nevezetes esemény keletkezését és folyamát.* Máskép : *körülményesen*.

KÖRNYÜLÁLLÓ, (környül-álló) ösz. mn. I. KÖRÜLÁLLÓ.

KÖRNYÜLÉK, (kör-ny-ül-ék) fn. tt. *környülékél.* Szabó D. szerint am. környék ; I. ezt.

KÖRNYÜLET, (kör-ny-ül-et) fn. tt. *környületet*, harm. szr. —*e.* 1) I. KÖRNYEZET. 2) Használtatik, habár ritkán is, 'körülmény' helyett. 3) A régiek használták 'kör' helyett is.

„Mint egek forognak örök környületben,
Úgy bűm, úgy bánatom forog örökségben.“

Zrínyi Miklós.

KÖRNYÜLMÉNY, (kör-ny-ül-mény) fn. tt. *környülmény-t*, tb. —*ék.* L. KÖRÜLÁLLÁS.

KÖRNYÜLMÉNYÉS, (kör-ny-ül-mény és) mn. tt. *környülményes-t* v. —*et*, tb. —*ék.* L. KÖRÜLÁLLÁSOS v. KÖRÜLMÉNYES.

KÖRNYÜLMETÉL, (környül-metél) ösz. áth. 1) Széles ért. valamely testnek körén metszéseket tesz. *Környülmételni a sípnek való ág héját.* 2) Szorosb ért. környülmételni a férfit vagy férfigyermeket, am. a fitymát, azaz a férfivessző makkjának takaró bőrét elmetezni. *A zsidók és mozlímek környülmételik a férfi kisdedeket.*

KÖRNYÜLMETÉLÉS, (környül-metélés) ösz. fn. 1) Metélés, mely valamely testnek kerületén vitetik véghez, pl. gyűrűforma metszések a fákon, botokon, pipaszárakon. 2) A férfivessző fitymájának elmetzése. *Mózes törvénye a környülmetélést a fiú születése utáni nyolczad napra rendeli.* „És minekutánna eltélék a nyolczad nap, hogy környülmételtenék a gyermek.“ Lukács II. 21. Káldi. A Müncheni codexben : *megkörnyékeztetnék.*

KÖRNYÜLMETÉLKÉDÉS, (környül-metélkédés) ösz. fn. Vallási szertartás, mely szerint valaki környülmételteti magát. V. ö. KÖRNYÜLMETÉL.

KÖRNYÜLMETÉLKÉDIK, (környül-metélkédik) ösz. k. Mondják felnőtt férfiről, ki oly vallásra menván át, melynek hivei között a környülmételés törvény, magát környülmételteti : mint aki keresztény nyé lesz, *megkeresztelkedik.*

KÖRONTÓFŰ, (kő-rontó-fű) ösz. fn. 1) A 'kőtör' nevű növények egyik fajának (bibircsok kötör — saxifraga gra nulata —) népies neve ; szára felálló, elágazó ; gyökere borsókás ; szárlevelei vese-

alakúak, karéjosak vagy bevagdaltak; virága felső, fehér. 2) A köznép így nevezi az orvosi falfüvet (*parietaria officinalis*-t) is, melyet az *fogolyfü*-nek vagy csak *falfü*-nek is nevez.

KÖRÖ, (kör-ö) mn. tt. *kör-ö-t*. Ormánsági tájszó Baranyában, s am. porhanyó, törékeny. Kassai József a „körö” szó módosulatának tekinti. De nem valószínű, hogy eredetileg *törö* volt a *török* igétől, a *t* átváltozván *k* hangra, mint *töpörödik*, a székeleknyél: *köpörödik*, (néhutt, pl. Győr vidékén: esöpörödik). A Góry-codexben is *időt költeni* am. időt tölteni: „Ösmeri az elmúlt időt, hogy Istennek szolgálatajába költötte el.” Nyelvemlékek IV. kötet, 5. lap.

KÖRÖM, (1), (kör-öm) fn. tt. *körm-öt*, tb. *körm-ök*, harm. szr. —e. Általán szarunemű kinövés az állatok lábain, illetőleg kezein, mely fogódzó, kapaszkodó, ragadó, védő, megtámadó stb. eszközül szolgál. Különösen a) Az emberi kéz és láb ujjainak hegyén sarjadzó, körded szaruhártya. *Köröm töve, éle, szálkája. Körömök nyírni, metszeni. Virágos, vak köröm. Valakinek körmére koppintani* vagy *ütni*, átv. ért. am. valakinek valamely nem tetsző tettet megtorolni. Használtatik az erőnek, munkának, hatalomnak jelképeül is. *Nem kopott érte a körme*, am. nem ő szerezte. *Tíz körme után él*, azaz kézi munkája után. *Ami körmei közé foghat, ki nem bucsátja. Várj csak, még körmeim közé kerülsz. Körmeim közt vagy most. Köröm szakadtáig dolgozni, nem engedni. Körmére ég a dolog*, igen sürgető, mit legott végezni kell. Azon piszok, mely a nyiretlen köröm vége alatt öszvegyül, *köröm feketéje*, s jelent átv. igen keveset. *Egy körömfeketényt sem*. Ahonnan a köröm kinő, *körömgökér*, máskép *körömház*, *köröm töve*. A köröm vége *körömhegy*. b) A négy lábu állatok vagy általában az emlősök lábain levő ilyetén kinövések, melyek némelyeknél, mint a lófajoknál, kerek alakúak, (pata, tapa) másoknál, mint az ökrök, juhok, nyulaknál hasítottak. *A ló körmére patkót ütni*. A ragadozóknál, milyenek a maeska-fajok, hüvelybe rejtvék, és kajmósak, melyeket kényök szerint kinyujtanak. Ezeket némely természetrajzolóknál különösen *karmol*-nak nevezik. c) A madaraknál kajmós szeghez hasonló, s hajlékony, éles kinövés. *Sas körmei*.

E szónak gyöke a görbe, vagy kerekvonalt jelentő *kör*, s képződési módja: *körö, körv, körm, köröm*. Ez elemzésnek és értelmzésnek megfelel a dolog természete, mivel hogy a körömök általán v. kördedek, vagy legalább görbére hajló kajmósak. A latinban is az *unguis, ungula*, az *uncus* szóval egy gyök-től származott, ezen fogalom rejlik a hellen *ὄνυξ*-ban is. A német *Nagel* és *Kralle* a körömöknek vakaró, karczó tulajdonságától vették neveiket. A magyarban is rokonok a *karmol* és *karczol*, de az első bizonyosan nem más, mint a *körmöl* módosulása, a *karczol* pedig a hangutánzó osztaályába tartozik közvetlenül, melyekben különösen az *ar* rontást, metszést, hasítást jelent, mint: *kard, kardács*, a latinban *carmen* stb.

KÖRÖM, (2), falu Zemplén m.; helyr. *Körömbé, —ben, —ből*.

KÖRÖMÁGY, (köröm-ágy) ösz. fn. I. KÖRÖMHÁZ.

KÖRÖMCSAVAR, (köröm-csavar) ösz. fn. Az érzésmiveseknél, pl. lakatosoknál csavarral ellátott fogó. V. ö. KÖRÖMVAS.

KÖRÖMCSÉL, (kör-öm-csc-el) I. KÖRÖMZSÉL.

KÖRÖMFARAGÓ, (köröm-faragó) ösz. fn. 1) Kés vagy ollóféle eszköz, a kinőtt körömök elmeteszeni való. 2) A kovácsok reszelővása, melylyel patkoláskor a ló patáját megreszelik.

KÖRÖMFEKÉLY, (köröm-fekély) I. KÖRÖM-MÉREG.

KÖRÖMFEKETÉNYI, (köröm-feketényi) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. igen kevés, mint azon fekete mocsok, mely a kinőtt emberi köröm alatt öszvegyül. *Körömfeketényt sem adni, engedni*, am. legkevesbet sem.

KÖRÖMFÜ, (köröm-fü) ösz. fn. I. CSÉSZE-PÖRCZ.

KÖRÖMGYÖKÉR, (köröm-gyökér) ösz. fn. I. KÖRÖMHÁZ.

KÖRÖMHÁZ, (köröm-ház) ösz. fn. A kéznek, lábának, illetőleg ujjaknak hegye, honnan a köröm kinő, melyben a köröm töve rejlik.

KÖRÖMHEGY, (köröm-hegy) ösz. fn. A körömnek vége, mely közvetlenül vakar, metsz, hasít, szakgat, karczol stb. Tudnivaló, hogy ez csak az éllel bíró, nem tompa körömokről mondatik.

KÖRÖMHEGYNYIRE, (köröm-hegynyire) ösz. ih. „Se” szóval képes kifejezéssel am. legkevesebbet, legkevésbbé. *Körömhegynyire se távozzanak el a könyvek rendtől*, (Pázmán). Latinul: *ad latum unguem*. Máskép: *körömfeketényt*.

KÖRÖMHOMÁLY, (köröm-homály) ösz. fn. A szem szaruhártyájának kóros megvastagodása, mely az emberi körömhöz hasonló, s néha bőrnemű, néha porozogónemű vagy húsos, és mindig fehér-szinű. (Pterygium).

KÖRÖMKE, (kör-öm-ke) fn. tt. *körömkét*. 1) Kis köröm. 2) I. PEREMÉR.

KÖRÖMKÓR, (köröm-kór) ösz. fn. Általán mindenféle bántalom, mely a körömök épségét megtámadja, milyenek: körömméreg, körömhasadás, körömszálka, vakköröm stb.

KÖRÖMKÖDIK, (kör-öm-köd-ik) k. m. *körömköd-tem, —tél, —ött*. Átv. ért. különös iparral munkálkodik, kapaszkodva dolgozik, körmeit nem kíméli.

KÖRÖMMÉRÉG, (köröm-mérég) ösz. fn. Lobos daganat a körömházon vagy a köröm alatt.

KÖRÖMMÉRÉGFÜ, (köröm-mérég-fü) ösz. fn. I. CSÉSZE-PÖRCZ.

KÖRÖMNYI, (kör-öm-nyi) mn. tt. *körömyi-t*, tb. —ek. Igen kicsin, akkora, mint az ember körme.

Körömnői tapasz, papír. Átv. ért. „sem” szóval am. legkevesebbet sem, legkisebbé sem. *Körömnőt sem enged jogából. Körömnőivel sem ér többet. Körömnőire sem távozni a kiltűzött helyről.* Másképp ez értelemben: *körömfeketényi.*

KÖRÖMRÁGÓ, (köröm-rágó) ösz. mn. Átv. ért. mondják nehéz, unalmas munkáról, melynél valaki mintegy körmeit rágdosva fáradoz, kivált ha vagy nem ért, vagy nincs kedve hozzá. Hasonló értelmű a csupán szellemi munkára, írásra vonatkozó *tolrrágó*. Mondják mindkettőt a vonatva, unalmasan működő emberről is.

KÖRÖMRÁSPOLY, (köröm-ráspoly) ösz. fn. Ráspoly, melylyel a körmököt reszelik, különösen a lópatkoló kovácsok illetén eszköze.

KÖRÖMSÁR, (köröm-sár) ösz. fn. Vadászok nyelvén azon sár vagy lágy föld, mely a szarvasok patáján ragad, majd elmarad, s melynek nyomán menve tartózkodásuk helyét gyanítani lehet.

KÖRÖMSZAKADÁS, (köröm-szakadás) ösz. fn. Tulajd. ért. szenvedő állapot, midőn nagy erőködés, vagy betegség következtében a köröm elszakad. Átv. és szokott ért. az erőnek fogytig való megfeszítése. *Körömszakadásig* (vagy *körömszakadtig*) dolgozni, védeni magát. *Körömszakadásig nem engedni jogait.*

KÖRÖMSZAKADTIG, (köröm-szakadtig) ih. l. **KÖRÖMSZAKADÁS** alatt.

KÖRÖMSZAKASZTÓ, (köröm-szakasztó) ösz. mn. Átv. ért. ami igen nagy fáradságba, erőködésbe kerül. *Körömszakasztó munka.*

KÖRÖMSZÁLKA, (köröm-szálka) ösz. fn. Szálka, vagyis vékony töredék a köröm szélén, mely a körömtől elvált, de még a gyökérrel öszvefügg, és fájdalmas érzést okoz. Így neveztetik a köröm mellett fölrepedt bőrszálka is, mely rendszeren némi gyúladással jár.

KÖRÖMVAS, (köröm-vas) ösz. fn. Nyéllel vagy fogatyúval ellátott csavar vasból, mely holmi beszorult testek kihuzására szolgál, pl. hogy a puskából a töltést, a palackokból a dugaszokat kihúzza.

KÖRÖMVESÜ, (köröm-vésü) ösz. fn. Kovácsok vésüje, melylyel patkóláskor a ló patájának kopott részét lefaragják.

KÖRÖM VIRÁG, (köröm-virág) ösz. fn. l. **PEREMÉR**.

KÖRÖMZSÉL, l. **KÖRÖMZSÖL**.

„Akkor oztán szagatja aranyos haját,

Körömszéli körmével kegyes orczáját.”

Zrínyi Miklós.

KÖRÖMZSÖL, (kör-öm-ös-öl) áth. m. *körömsöl-t*. Körmökkel karczol, vakarász, metél, hasogat. *Falakat, asztalt, papírt körömszölni. Valakinek arczát megkörömszölni. A macska lekörömszölte kezéről a bőrt.* Másképp *körömszél*, vastag hangon: *karamszol, karamszdl.*

KÖRÖMZSÖLÉS, (kör-öm-ös-öl-és) fn. tt. *körömszölés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Körmökkel való karczolás, vakarás.

KÖRÖP, (kör-öp) elvont törzse *köröpol* székely szónak, s hangugratással *körpöli* (v. *körpöld*) és *körpöly* dunántúli szónak. Megérdemlené divatba hozatalát, pl. „környékezet” helyett v. mellett. „Körp” alakban szokásban is van a székelyeknél.

KÖRÖPÖL, (kör-öp-öl) áth. m. *köröpol-t* v. *köröplött*. Székely szó, am. körüljár, környékez, körülrepdes, pl. mikor a fára szállt ölyüt szarkák s varjak cseregeve, károgva körülrepdesik, — szokták mondani: *ugyan köröplik a varjak. Köröpoli a lednyit a legény*, am. jár körül. (Kriza J.).

KÖRÖS, (1), (kör-ös) mn. tt. *körös-t* v. —et, tb. —ek. Aminek körhöz hasonló alakja van. Egyébiránt önállólag nem igen divatozik, hanem ösztetéve vagy ragozva: *köröskörül, köröslen, körösleg*.

KÖRÖS, (2), v. **KÖRÖS**, fn. tt. *Körös-t*, tb. —ök. Folyóvizek nevei a Tiszántúli kerületben, melyek igen kanyargós folyásaiktól vették neveiket. *Fekete, Fehér, Sebes Körös*.

KÖRÖS, (1), l. **KÖRIS**.

KÖRÖS, (2), szab. kir. város Horvátországban; **NAGY** — és **KIS** —, mv. Pest m., **ÉR** —, falu Középszolnok m., pusztá Bars m., erdélyi falvak az orbai és meggyesi székben; helyr. *Körös-re*, —ön, —ről.

KÖRÖSBÁNYA, szab. bányaváros Zaránd m.; helyr. —*bányára*, —n, —ról.

KÖRÖSBOGÁR, l. **KÖRISBOGÁR**.

KÖRÖSDI, (kör-ös-di) fn. tt. *körösd-t*, tb. —ek. Versláb, melyben a hosszú tagot két rövid köríti (—).)

KÖRÖSFA l. **KÖRISFA**.

KÖRÖSFALVA, falu Zaránd m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

KÖRÖSFŐ, falu Sáros m., s erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Körösfő-re*, —n, —ról.

KÖRÖSHEGY, falu Somogy m.; helyr. *Körös-hegy-re*, —én, —ről.

KÖRÖSKÉNY, **ALSÓ** —, **FELSŐ** —, faluk Nyitra m.; helyr. *Köröskény-be*, —ben, —ből.

KÖRÖSKÖRÜL, (körös-körül) ösz. ih. Valamely középpontnak egész kerületében, minden oldalról, másképp: *körösleg*. *A várat köröskörül megszállotta az ellenség. A várost köröskörül beültetni fákkal.*

KÖRÖSKÖZ, (körös-köz) ösz. fn. Térség a Körös folyók között.

KÖRÖS-LADÁNY, falu Békés m.; helyr. *Ladány-ba*, —ban, —ból.

KÖRÖSLEG, (kör-ös-leg) ih. Minden oldalról bekerítve, egész kerületben, *köröskörül* mindenütt.

„Tudtomra körösleg vagyon áldott béke,
Nincsen is a hunnak sehol ellensége.”

Buda halála (Arany J.).

KÖRÖSMÉZ, **KÖRÖSTAPASZ**, l. **KÖRISMÉZ**, **KÖRISTAPASZ**.

KÖRÖSMEZŐ, falu Máramaros m.; helyr. — *mező-re*, — *n*, — *ről*.

KÖRÖS-PETERD, puszta Bihar m.; helyr. *Peterd-re*, — *én*, — *ről*.

KÖRÖSSZEG, fn. Bihar m.; helyr. — *szeg-re*, — *én*, — *ről*.

KÖRÖSSZEG-APÁTHI, falu Bihar m.; helyr. — *Apáthi-ba*, — *ban*, — *ból*.

KÖRÖSTARCSA, falu Békés m.; helyr. — *Tarcsá-ra*, — *n*, — *ről*.

KÖRÖSTARJÁN, falu Bihar m.; helyr. — *Tarján-ba*, — *ban*, — *ból*.

KÖRÖS-TOPA, falu Bihar m.; helyr. *Topá-ra*, — *n*, — *ről*.

KÖRÖSZT, **KÖRÖSZTÉNY**, 1. **KÉRÉSZT**, **KÉRÉSZTÉNY** stb.

KÖRÖTT, (kör-ött) névh. Személyragozva: *köröttem*, *körötted*, *körötte* stb. Valaminek körében, vagyis azon vonalban, térben, mely valamit kerít. *Ház körött*, am. ház körül.

KÖRÖZ, (kör-öz) áth. m. *köröz-tem*, — *tél* v. *köröztem*, *körözöttél*, *körözött* v. *körözöttél*, par. — z. 1) Valakit vagy valamit körül fog, körülvesz, körüláll. *E völgyet magas hegyek körzik*. Egyébiránt szokottabb: *környez*. 2) 1. **KÖRÖZTET**.

KÖRÖZÉS, (kör-öz-és), **KÖRÖZET**, (kör-öz-et) 1. **KÖRNYEZÉS**, **KÖRNYEZET**.

KÖRÖZTET, (kör-öz-tet) mivel. m. *köröztetem*, — *tél*, — *ett*. par. *köröztess*. Valamit bizonyos körben járat, vagyis úgy bocsát el, hogy kézről kézre menve bizonyos kört megtegyen. Különösen használtatik levelekről, tudósításokról, parancsokról, s holmi mutatványokról, adományokról, stb. melyeket kézről kézre lehet adni.

KÖRÖZTETÉS, (kör-öz-tet-és) fn. tt. *köröztetés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — e. Cselekvés, mely által köröztetnek valamit. *Kerületi rendeletek köröztetése*. *Meghívó levél köröztetése*.

KÖRÖZVÉNY, (kör-öz-vény) fn. tt. *körözvény-t*, tb. — *ék*. L. **KÖRLEVEL**.

KÖRP, fn. tt. *körp-öt*. Székely tájszó, am. borongató szer, hasmelengető edény a hasmenős gyermekeknél.

KÖRPÁLYA, (kör-pálya) ösz. fn. Körvonalat képező futtatási, löversenyzési pálya.

KÖRPÖLÜ, (kör-p-öl-ü, azaz körpölő) fn. tt. *körpöli-t*. Az ökrös szekér rudjának végén azon kétágú fa, melyen az igát tartó szeg kétszer keresztül megy. Máskép: *körpöly*. Így nevezetik a szántótaliga rudján levő illetlen fa is, mely a taligarudat a tézslával öszveköti. E csatnak felső ága rendszeren félkörű görbe, s valószínűleg innen vette nevét, mintha volna *görbőlő* v. *görbülő*.

KÖRPÖLY, 1. **KÖRPÖLÜ**.

KÖRRAJZ, (kör-rajz) ösz. fn. 1) Szoros tulajd. ért. rajz, mely nem egész képét, alakját, hanem csak külső széleit adja valaminek; máskép: *körvonal*. 2)

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

Átv. ért. általános előadás, mely részletes apróá-gokra nem terjed ki. *Valamely történetet körrajzban adni elé*. (Contour). V. ö. **KÖRVONALAZ**.

KÖRRAJZOLÁS, (kör-rajzolás) 1. **KÖRVONALAZÁS**.

KÖRRENDELET, (kör-readélet) ösz. fn. Fel-sőségi rendelet, mely bizonyos személyek, illetleg testületek között köröztetik.

KÖRSUGÁR, (kör-sugár) ösz. fn. A körnek azon vonala, mely a középponttól a kör széleig terjed, az átmérőnek fele.

KÖRSÜRGÖNY, (kör-sürgöny) ösz. fn. Köröz-tetett sürgöny. V. ö. **KÖRÖZTET** és **SÜRGÖNY**.

KÖRSZAK, (kör-szak) ösz. fn. Bizonyos idő-nek vagy időben történt eseményeknek, mintegy köz-éppont körül egyesülő köre, t. i. a középpontot va-lamely fő világesemény alkotván; ennek körét pe-dig részint a megelőző történetek, mint okok, ré-szint az utána következők, mint okozatok vagy eredmények képezvén. Egyébiránt divatozóbb: *korszak*.

KÖRSZAKOS, (kör-szakos) ösz. mn. Ami kör-szakot képez; máskép: *korszakos*.

KÖRSZÉL, (kör-szél) ösz. fn. Azon pontokból képelt vonal, melyek a körnek vagy körös testnek, térnek külsejét teszik, vagyis, melyek a középpont-tól legtávolabb esnek, (Periphéria).

KÖRSZEMLE, (kör-szemle) ösz. fn. Valaminek köröskörül megszemlélése, megtekintése, különösen valamely körutban tett szemlélődés, vizsgálódás.

KÖRSZÍN, (kör-szín) ösz. fn. Nyilvános, mu-lattató látványok, pl. szindarabok, műlovaglások, harezjátékok, állatviadok előadására való köralakú tér, vagy épület. (Amphitheatrum, Circus).

KÖRTÁNCZ, (kör-táncz) ösz. fn. Általán min-denféle táncz, melyet többen körbe fogódzva vagy körbe állva, körben forogva járnak el, melyet a né-pek szokása, izlése, ügyessége, és az idő többféle-kép szokott módosítani. A legeredetiebb magyar kör-táncz, az úgynevezett taborzó, melynek középpont-ját a lejtések változatait mutató, s a kör közepén álló magántánczos teszi, a többiek pedig majd jobbra majd balra lejtetve és kört képezve forognak kö-rülötte.

KÖRTE, (kör-t-e, az úgynevezett kumán-tatár nyelvben: *kherthme*); fn. tt. *körtét*. A körtefának gyümölcse, melynek eredeti vad faja csaknem tökéle-tes gömbölyű, a többinek pedig feje rendszeren dudorú, s a kocsán felé többé vagy kevesebb hengerded nyakká alakul. *Vad, szelíd, azaz kerti körte*. Fajai igen sok-félék, melyek neveiket vagy érsők idejétől vagy származási helyöktől, vagy formájuktól, ízöktől, s más tulajdonságaiktól kapták. *Árpával érő, búzával érő, zabbal érő körte. Lőrincz körte. Kisasszony körte. Téli körte. Kanizsai körte. Egri körte. Buczkó, csá-kány, csöcsös, fenekes, nyakas, röglyös, sima, csikos körte. Borizli, mézes, vajas, császár, fontos, hosszu-*

száru, törzsétlen, kármány-, korpa-, leves, muskotály, piros, vörös, zöld, szagos, szamóca-, rotytanlós, szotyogós, tüskés, fojtós, stb. körte. Átv. ért. így nevezték nek többféle testek, melyek a körtéhez hasonlóak, pl. azon körteforma vastömeg, melyet bizonyos mértékknél súlyozásul használnak. (Cursor in statera romana). Legvalószínűbb, hogy e gyümölcs nevének gyöke a gömbölyüt jelentő *kör*, minthogy az eredeti vad körte csakugyan egészen gömbölyű, de a szelidek feje is szinte olyan, s nyakaik hegyerdelek. A kör gyökből lett az elavult ige *körd* v. *kört* és ebből *körtő* körte részesülő név. Így képződött a *sörte*, s a vastag hangú *lapta* (lobta a lób gyöktől) *finta*, *sánta* stb. Megemlítendő az is, hogy a közönséges körtefa levelei tojáskeresek. E tulajdonságra látszanak vonatkozni a szláv *hruska*, *kruska* nevezetek is, melyekben *kruszlit* am. duzzogni, *krulit* am. körben forogni v. forgatni, *kruhlí* am. kerekalakú stb. A latin *pyrum*, melylyel a német *Birn* is egyezik, inkább a *pyramis*, *πίραμις* szókkal látszik rokonságban lenni, mintha a *pyrum* szóban a körtének azon tulajdonsága vétegett volna tekintetbe, mely szerint a gúlához (pyramishoz) hasonlítható. A körte megtoldva *körtély*, melynek közvetlen törzsöke az igenes *körté*, amint több helyen mondják is. Így alakultak: *sörte*, *sörté*, *sörtély*, *gerdély*, *gurdély* stb. Terjedelmesen divatozik, kivált írói nyelvben, a *körtvély* is, melyhez hasonlóak a *sörtvély*, *görtvély*. Ennek közvetlen törzsöke a kettőztetett képzőjű igenév *körteve*, összevonva *körtve*, mint *hal* igéből lett *haló*, *hala*, *halava*, *halavány* v. *halvány*, *el* igéből *elő*, *ele*, *eleve*, *eleven*, *mer* igéből *merő*, *mere*, *mereve*, *mereven*, *merevény*, *gör* elavult igéből *görő*, *göre*, *göreve*, *görve*, *görtvély* stb.

KÖRTEALAKÚ, (körte-alakú) ösz. mn. Aminek olyan alakja van, mint a körtének, pl. *körtealakú díny*, *uborka*, *nyomaték a mértéken*. A növénytanban a talpával fölfelé fordított kúpforma, mint amilyen a jézsafa (Philadelphus) eszészéje (turbinatum. Gönczy Pál).

KÖRTEBOR, (körte-bo-) ösz. fn. Borféle ital, a zúzott, sajtolt körtéknek erjedésen átment mustos levéből.

KÖRTEFA, (körte-fa) ösz. fn. A húszhimesek seregébe, és ötanyások rendébe tartozó ismeretes fa nem. A *közönséges körte*, (*pyrus communis*) levelei tojáskeresek, fűrészesek, kocsányi közel oly hosszúk, mint a gyümölcs, néha hosszabbak is. Ennek az erdőkön is vannak kisebb-nagyobb gyümölcsű vad fajtái, nagyobb részének gyümölcse kocsánra futó vagy a kocsánon fölül kúpos. Fája szép barnás színű és kemény, s különféle asztalosmunkákra alkalmas. V. ö. **KÖRTE**.

KÖRTEFÁNK, (körte-fánk) ösz. fn. Rántott sütemény neme, mely alakjára nézve körtéhez hasonló; vagy fánk módjára zsíron kirántott körte.

KÖRTEFONT, (körte-font) ösz. fn. A mérlegnek egy sajátságos neme, melylyel igen különböző

súlyu testeket meg lehet mérni, amint t. i. kar gyanánt kinyúló s fokokra osztott billentyűjére külebb vagy belebb akasztják az úgynevezett körtét (Statera romana).

KÖRTEFŰ, (körte-fű) ösz. fn. 1. **KÖRTIKE**.

KÖRTEHÉJ, (körte-héj) ösz. fn. A körte nevű gyümölcs héja. *Sárgás, zöldes, csíkos körtéhéj*.

KÖRTEKERMES, (körte-kermes) ösz. fn. A körték leveleit pusztító kermesféle féregfaj.

KÖRTEKOCsÁN, (körte-kocsán) ösz. fn. A körtének azon szára, melynél fogva a termő ágról aláfügg, mely aránylag igen hosszú, s néha gyümölcsénél is hosszabb

KÖRTELE, (körte-lé) ösz. fn. A kicsavart vagy zúzott, sajtolt körtegyümölcs leve.

KÖRTÉLY, tt. *körtély* t, tb. —*ék*; 1. **KÖRTE**.

KÖRTÉLYÉS, 1. **KÖRTVÉLYÉS**.

KÖRTEMOLY, (körte-moly) ösz. fn. Moly, mely tojásait a körtébe rakja le. (Phalena elinguaris)

KÖRTEMUST, (körte must) ösz. fn. A kisajtolt vad vagy szelid körték levéből való mustféle éles ital.

KÖRTEPÉP, (körte-pép) ösz. fn. Pép, a süriuen befőzött körtékből.

KÖRTÉR, (kör-tér) ösz. fn. Kerek tér, melyet valamely körvonal fog körül, vagyis a körnek közege.

KÖRTEszAK, (körte szak) ösz. fn. 1. **KÖRTEPÉP**.

KÖRTEszELET, (körte-szelct) ösz. fn. A fölmentszett körtéből egy-egy hasáb. *Megaszalt, és megcsukrozalt körteszeletek*.

KÖRTEszÖRP, (körte-szörp) ösz. fn. A körte levéből kivont szörp. V. ö. **SZÖRP**.

KÖRTEVIRICS, (körte-virics) ösz. fn. Nem igen sűrűen, a pépnél higabbra főzött körte.

KÖRTÉZÉS, (kör-t-e-ez és) fn. tt. *körtézés-t*, tb —*ék*, harm. szr. —*e*. Fialat legények játéka. Leül egy közölök a föld színére, (ez a körtefa) mellette egy másik (a pásztor) áll; a többinck köteleseége rázni a körtéfát, vagyis rángatni az ült. Kit a pásztor rángatásközben megrughat, az váltja fel őt a pásztorában.

KÖRTIKE, (kör-t-i-ke) fn. tt. *körtikét*. Növényem a tizhimesek seregéből és kétanyások rendéből; ennek fajai közül legnevezetesebb a *csahajsz*, (*pyrola rotundifolia*), melynek himszálai felgömbültek, anyaszára legöbült, máskép: *kerek teli zöld, fa saláta*.

KÖRTVE, (kör-t-ve) elavult név *körte* helyett, melyből lett *körtvély*, *körtvélyés*.

KÖRTVÉLY, (kör-t-ve-ely) 1. **KÖRTÉLY** és **KÖRTE**.

KÖRTVÉLYÉS, (1), (kör-t-ve-ely-és) mn. tt. *körtvélyés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Körtvélyfákkal beültetett. *Körtvélyes legelő, erdőszög*. Önálló főnévül is használatik, s jelent több helységeket Magyarországon

sőt egyes részeket is a határokon, és legelőkön, melyeken t. i. vad körtefák tenyésznek, vagy valaha tenyésztek.

KÖRTVÉLYÉS, (2), faluk Máramaros, Moson, Nyitra, Pozsony, Szathmár, Vas, Szepes, Torna, **FELSŐ**—Zemplén m.; **KIS**—, **NAGY**—, **RÉV**—Kövrár vidékén; puszták Komárom, Pozsony, Zemplén, Fehér, Sopron m.; helyr. *Körtvélyés-re*, —én, —ról.

KÖRTVÉLYFÁJA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Körtvélyfájá-ra*, —n, —ról.

KÖRTVÉLYKAPA, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Körtvélykapá-ra*, —n, —ról.

KÖRÜT, (kör-út) ősz. fn. Valamely tartomány, vidék, kerület stb. helységeiben köröskörül tett utazás.

KÖRUTA, (kő-ruta) ősz. fn. A lopvanőszök seregéből való, s a bordalapak neme alá tartozó növényfaj, melynek lombjai kétszer fűzött buglyosak, ellenesen váltogatva, levélkéi ékformák, csipkés végűk. Lakik kősziklák hasadékaiban. (Ruta muraria).

KÖRÜL, (kör-ül), 1) Névhatározó, személyragozva *körülem*, *körüled*, *körüle* stb. vagy *körülttem*, *körültted* stb. Azon vonalban vagy körterén, mely a viszonytárgyat, mint középpontot körülveszi. *Város körül ültetett erdő. Kastély körül épített fal. Kályha körül emelt korlát. Valaki körül forgolódni. A kerék a tengely körül forog. A belül határozóval párosulva am. valaminek kerületét és belsejét összevéve. A határt körülbelül elborította a víz.* Egyébiránt ez értelemben szokottabb a *kivülbelül*. Néha am. hozzávetőleg, mintegy, pl. *Körülbelül hatszázan lehettek.* Ezen értelme van, ha magán használtatik is, pl. *Két ezer körül voltak. Tíz óra körül láttam őt*, am. valamivel előbb vagy utóbb. 2) Igehatarzó vagy igekötő, mely esetben az ige oly cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelent, mely bizonyos középpontot mintegy kerítve történik, vagy létezik, pl. *Körülvenni a várt. Körülvétele az ellenségtől. Körüljárni.* Tudnivaló, hogy valamint némely más igekötők, úgy ez is az önható vagy közép igéknek rendszerént átható tulajdonságot kölcsönöz, és tárgyesetet vonz. pl. *Körülnézni az asztalt. Körülfekünni a földre tett tálat.* V. ö. **KÖR**.

KÖRÜLÁLL, (körül-áll) ősz. áth. Állva körülvesz. *Körüállották a csendőrök a csárdát. Körülállani a beteg ágyát, a ravatalt.* Ha önható ige, akkor külön írjuk: *a ház körül állani*, kivén ha igen szűrmazik belőle, mint: *körüállás, körülálló.* Ugyanez áll más önható, és közép igékről is.

KÖRÜLÁLLÁS, 1. **KÖRNYÜLÁLLÁS.**

KÖRÜLÁLLÓ, (körül-álló) ősz. mn. Akik valamely tárgyat mintegy középpontot állva vesznek körül. *A népszónok a körülálló népet lázadásra izgatta.* Használtatik önállólag főnévül is. *A keresztelő pap imádságra inti a körülállókat.*

KÖRÜLÁRKOL, (körül-árkol) ősz. fn. Valamely tért vagy térben levő épületet árokkal körülvesz. *Körüárkolni a rétet, a majorságot.*

KÖRÜLBELÜL, (körül-belül) ősz. ih. 1) Valaminek kerületét és körterét összevéve. *Körübelül elpusztítani a helység határát.* 2) Hozzávetőleg, mintegy. Élünk vele, midőn valaminek számát, mennyiségét bizonyosan nem tudjuk, hanem csak közelítőleg gyanítjuk. *E ház építése körülbelül tízezer forintba került. Körülbelül e hónap közepén eldől ügyünk.*

KÖRÜLDONG, (körül-dong) ősz. önh. és gyakor. Dongva röpköd, szállong bizonyos tárgy körül. *A méhek, darázsok körülrongják a virágokat.* V. ö. **DONG.**

KÖRÜLDÖRÖG, (körül-dörög) ősz. önh. Dörögve körülvesz.

„A szép szabadság hőslánggal hevíti,
Körüldörögje bár ezer halál.“

Kisfaludy K.

KÖRÜLÉPÍT, (körül-épit) ősz. áth. Bizonyos tért újonnan emelt egy vagy több épülettel bekerít. *A major udvarát körülépíteni oklokkal, f. szerekkel, pajtákkal, olakkal. A szőlőhegy lábát borházakkal körülépíteni.*

KÖRÜLET, **KÖRÜLET**, (kör-ül-et) fn. tt. *körület-et*, harm. szr. —e. Törzsöke vagy az elavult *körül* önh. ige, melynek az áth. *körít* felel meg, vagy a (kevesbé divatos) *köröl* áth. Szoros ért. valamely körvonal egészen véve, mint *terület* am. bizonyos térnek öszvege. *A híntő hátulsó kerekének körülete nagyobb, mint az első.* (Peripheria). Széles ért. azon tájak, vidék, tér, mely valamely kitűzött helyet, mint középpontot vesz körül. *A főudros körületén fekvő faluk, puszták.* V. ö. **KERÜLET.**

KÖRÜLFALAZ, (körül-falaz) ősz. áth. Valamely térnek végszéleit falakkal beépíti, vagy valamit falakkal elzár, megerősít. *Körülfalazni a kertet, a templom udvarát. Körülfalazni a vár környékét.*

KÖRÜLFEKSZIK, (körül-fekszik) ősz. áth. (V. ö. **KÖRÜL** és **KÖRÜLÁLL**). Valaminek körülötte leheveredik. *Körülfeküdni a lobogó tüzet.*

KÖRÜLFEKVŐ, (körül-fekvő) ősz. mn. 1) Tulajd. ért. mondjuk többekről, kik vagy mik bizonyos tárgyat mint középpontot kerítve fektésznek. *A gombócos tálat körülfekvő aratók, kaszások. Kerekjászolt körülfekvő ökrök.* 2) Átv. ért. mondjuk ingatlan testekről vagy helyekről, melyek más testeket vagy helyeket kerítenek. *A fő piacot körülfekvő házak. Völgyet körülfekvő hegyek. A toronyból nézni a körülfekvő falukat és városokat.*

KÖRÜLFOG, (körül-fog) ősz. áth. 1) Valamely átöllelhető testet karjaival kerítve fog. *Körülfogni a fu derekát, a zsákot. A rimánkodó gyermek körülfogja atyja térdét.* 2) Többen úgy kerítenek be valakit v. valamit, hogy el ne mehessen. *A pandúrok körülfogták az erdei utonállót. A vadászok körülfogják a felhajszolt vadakat. Körülfogni az ellenséget.* 3) Valamely eszköz által bekerít. *Hálóval körülfogni a víznek egy öblét. Kötéllel körülfogni valamely terhet.* 4)

Átv. ért. valakit minden oldalról sürget, fakgat, hogy rábirja valaure. *Körülfogni, és elcsábítani valakit.*

KÖRÜLFOGLAL, (körül-foglal) ösz. áth. Valamely testnek körszélét valamivel beszegi, berámázza, fölékesíti. *Aranyos ráával körülfoglalni a kedves arczképet.*

KÖRÜLFOLY, (körül-foly) ösz. áth. (V. ö. **KÖRÜL** és **KÖRÜLÁLL**). Úgy foly, hogy bizonyos testet vagy tért bekerít. *Csepel szigetét körülfolyja a Duna. A folyó közepén emelkedő sziklát örvényesen körülfolyja a víz.*

KÖRÜLFON, (körül-fon) ösz. áth. 1) Szoros ért. valamit, fonalakat húzva vagy eresztve, bekerít. *A pók körülfonja a legyeket. A fonó leány körülfonja az orsót.* 2) Ágakat, vesszőket úgy köt össze, hogy kört képezzenek, s bizonyos tért bekerítsenek. *Körülfonni vesszővel a virágágakat.* 3) Mondják általában felfutó, kúszó növényekről, melyek más testekre tekerődzenek. *Az izolag körülfonja a fák derekait. A komló szára körülfonja a karót.* 4) Átv. ért. valakit fortélyosan megkerít, cselszövényekkel saját céljaira használ. Máskép, szintén átv. értelemben: *behalóz.*

KÖRÜLFÜZ, (körül-füz) ösz. áth. Tulajdon vagy átv. értelemben vett füzérral kerít valamit.

„Rengeteges vadon

Zöld pártája körülfüzte az ormokat.“

Berzsenyi.

KÖRÜLFUT, (körül-fut) ösz. áth. Valamit futva megkerül. *Háromszor körülfutni a pályaudvart.*

KÖRÜLFUTÁS, (körül-futás) ösz. fn. Futás valamely térnek egész körén.

KÖRÜLHAJÓZ, (körül-hajóz) ösz. áth. Szoros ért. valamely szigetet hajón körüljár. *Nagy-Britanniát körülhajózni.* Széles ért. félszigetet, vagy nagy-körü partokat vagy tengereket hajókázza bejár. *Amerikát, Áfrikát, a közép tengert körülhajózni.*

KÖRÜLHAJÓZÁS, (körül-hajózás) ösz. fn. Víz vagy tengerövezte valamely tér, vidék, tartomány, földrészkörnyékét hajóval bejárja, beutazza.

KÖRÜLHÁLÓZ, (körül-hálóz) ösz. áth. Szoros tulajd. ért. hálóval kerít. *Körülhálózni a folyónak öblét.* *Körülhálózni a kerületet*, hogy a szomszéd baromfiat át ne repüljenek rajta. *Körülhálózni a madaras kertet.* *A pók körülhálózza a legyeket.* Átv. ért. valakit mesterséges cselek, fortélyok, fondorkodások által maga kezére, s céljainak előmozdítására megkerít.

KÖRÜLHÁLÓZÁS, (körül-hálózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit körülhálóznak.

KÖRÜLHORD, (körül-hord) ösz. áth. Általán, valamit helyről helyre, többféle irányban járva hord. *A házalók körülhordják árúikat. Valamely ritkaságot mutatványul körülhordani.* V. ö. **HORD**.

KÖRÜLHORDÁS, (körül-hordás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülhordanak.

KÖRÜLHORDOZ, (körül-hordoz) ösz. áth. és gyak. Folytonosan, vagy gyakran körülhord valamit vagy valakit. V. ö. **KÖRÜLHORD**.

KÖRÜLHORDOZÁS, (körül-hordozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit körülhordoznak.

KÖRÜLÍR, (körül-ír) ösz. áth. 1) Valamely testnek körszélét, körületét beírja. *Körülírni a papírvet. Körülírni a hordó oldalát.* 2) Nyelvtani ért. am. valamit több szavakkal, és így világosabban, érthetőbben leírni, mint ha azt röviden, és igen szabatos kifejezésekkel tettük volna. Ez akkor is megtörténik, midőn valamely tárgynak valódi nevét nem tudjuk, s kénytelenek vagyunk azt tulajdonságainál fogva megismertetni.

KÖRÜLÍRÁS, (körül-írás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülírunk, akár tulajd., akár átv. értelemben. V. ö. **KÖRÜLÍR**.

KÖRÜLIRAT, (körül-irat) ösz. fn. Azon irat, vagyis betűk, szók, jegyek, melyeket valaki bizonyos testnek körszélére írt vagy vésett, vagy nyomtatott. *Körülirat valamely képen. A pénzekben levő körülíratok. Okleveli pecsétek körülíratai.*

KÖRÜLIRT, (körül-irt) ösz. mn. 1) Aminek körszélét beirták, a legszélesebb értelemben véve. *Körülirt könyvtapok. Körülirt pénzek.* 2) Nyelvtanilag több szavakkal és értelmesebben előadott, kifejezett. *Körülirt mondat, beszéd, magyarázat, értelmezés.* 3) Bizonyos föltételek, kivételek, megszorítások által kisebb bített, pl. *jog, hatóság, engedély, kiváltság, szabadság* stb.

KÖRÜLJÁR, (körül-jár) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyesetes név nélkül am. bizonyos tért foglaló, s különböző irányban fekvő helyeken jár, sétál, utazik. *Körüljárni a városban, a város határában, a város vidékén. Körüljárni az országban.* 2) Tárgyesetes névvel bizonyos testet vagy tért járva megkerül. *Körüljárni az oltárt. Az örök körüljárják a várat, a táborn.*

KÖRÜLJÁRÁS, (körül-járás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg jövésmenés, midőn körüljárunk. V. ö. **KÖRÜLJÁR**.

KÖRÜLJARÓZ, (körül-karóz) ösz. áth. Karókkal kerít valamely tért. *Körülkarózni a vadaskertet, a vár környékét.*

KÖRÜLKERÍT, (körül-kerít) ösz. áth. Bizonyos testnek vagy térnek körszélét valamivel mindünnen bekeríti. *A rétet árkokkal, a kertet sövényvel, gyöppüvel, garáddal körülkeríteni. A kazalt korlátokkal körülkeríteni.*

KÖRÜLKERÍTÉS, (körül-kerítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit körülkerítenek.

KÖRÜLLEBÉG, (körül-lebég) ösz. áth. Tárgyesetes viszonynévvel am. lebegve körülvesz, körülfog valamit.

„Szendergő porodat béke lebegje körül.“

Kisfaludy K.

KÖRÜLLENG, (körül-leng) ösz. áth. 1) Bizonyos testet lengve, azaz körülötte lebegve kerít. *Hónyakát barna fűrtök lengik körül.* 2) Költőileg mondatik szellőről, mely valami körül fúdogál. *A virágokat illatos szellő lengi körül.*

KÖRÜLLENGÉS, (körül-lengés) ösz. fn. Lengve, lengedezve körülvétel.

KÖRÜLLÉVŐ, (körül-lévő) ösz. mn. Általán mondjuk mindenről, ami valamely tárgy körében, közelében létezik. *A körüllevő vidéket magas hegyről szemlélni.*

KÖRÜLLOVAGOL, (körül-lovagol) ösz. ön- és áth. 1) Tárgeyesen név nélkül, am. bizonyos téren különböző irányban lovagol. *Körüllovagolni a városban, mezőn.* 2) Áthatólag: valamely kört lovagolva bejár. *Körüllovagolni a várat, az erdőt. Körüllovagolni a pályakört.*

KÖRÜLMÉNY, (kör-ül-mény) fn. tt. *körül-mény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. I. **KÖRNYÜLÁLLÁS**.

KÖRÜLMÉNYÉS, (körül-mény-és) mn. I. **KÖRNYÜLÁLLÁSOS**.

KÖRÜLMÉNYÉSEN, (kör-ül-mény-és-en) ih. I. **KÖRNYÜLÁLLÁSOSAN**.

KÖRÜLMÉNYESSÉG, (kör-ül-mény-és-ség) fn. tt. *körülmenyesség-ét*, harm. szr. —*e*. Valamely dolognak abbéli tulajdonsága, melynél fogva bizonyos körülményei vannak. *Valaminek körülményességét tekintetbe venni.*

KÖRÜLMÉR, (körül-mér) ösz. áth. Valamely testnek vagy térnek körszélét megméri, nagyságát meghatározza. *Körülmérni a fa derekát. Körülmérni a tónak, erdőnek területét.*

KÖRÜLMETÉL, **KÖRÜLMETÉLÉS**, **KÖRÜLMETÉLKÉDIK**, I. **KÖRNYÜLMETÉL**, **KÖRNYÜLMETÉLÉS**, **KÖRNYÜLMETÉLKÉDIK**.

KÖRÜLNÉZ, (körül-néz) ösz. önh. 1) Szoros ért. mindenfelé néz azon téren, melynek ő maga mintegy középpontját teszi. *A határcsász föl megy a göréra, hogy körülnézzen. A félénk katona körülnéz, hogy merre futhasson.* 2) Szélesb ért. vizsgálat, fölügyelet véget majd ide, majd oda megy. *Körülnézni az udvarban, a mojtóban. Nem árt, ha a gazda néha néha körülnéz.* Innen átv. ért. valamit több oldalról figyelembe vesz. 3) Visszaható névmással am. magára vonatkozólag vesz valamit tekintetbe. *Ha körül nézem magamat, azt veszem észre, hogy semmim sincs.*

KÖRÜLÖLEL, (körül-ölel) ösz. áth. Karjaival körülfog, ölébe szorít.

„A gyöngé nő remegve ül,
Hősét körülölelve.“

Kölcsey.

KÖRÜLÖTT, (kör-ül-ött) ih. Személyragozva: —*em*, —*ed*, —*e*, —*ünk*, —*étek*, —*ök*, am. én körömben, te körömben, ő körében stb. Ragozatlan állapotban nem divatozik. De lehetne használni: vá-

ros körülött v. városnak körülötte, ház körülött v. háznak körülötte, ezek helyett város körül, ház körül. V. ö. KÖRÖTT.

KÖRÜLÖVEZ, (körül-övez) ösz. áth. Övvel körülköt, bekerít valamit. *Derekát szíjjal körülövezni.*

KÖRÜLPALÁNKOL, (körül-paláncol) ösz. áth. Minden oldalról palánkkal kerít valamely tért vagy épületet stb. *Körülpaláncolni a vadaskertet, a magán álló pusztai majort.*

KÖRÜLRÁG, (körül-rág) ösz. áth. Valamely testnek körszéleit minden oldalról megrágja. *Körülraggni a dugaszt, hogy a palaczkba férjen. A nyulak körülragták a csemetékelt.*

KÖRÜLRAGYOG, (körül-ragyog) ösz. áth. Ragyogó sugaraival valamely testet minden oldalról megfényesít. *A drága gyöngyökből fűzött koszorú körülragyogja fejét. Az éjjeli lámpák körülragyogják a kívülágított tornyot.*

KÖRÜLRAJONG, (körül-rajong) ösz. áth. Rajongva körülvesz, körülfog.

KÖRÜLREPDÉS, (körül-repdés) ösz. önh. Repdesve kerülget valamit. *A ragadozó madarak körülrepdesik a sikot. A méhek körülrepdesik a virágos fűveket.*

KÖRÜLSÁNCZOL, (körül-sánczol) ösz. áth. Sánczokkal minden oldalról bekerít. *Körülsánczolni a várat, várost.*

KÖRÜLSZÁNT, (körül-szánt) ösz. áth. Bizonyos térnek széleit minden oldalról ekével fölmetezi. *Körülszántani a tagosztályban jutott részt. Körülszántani a vizenyős legelőt, hogy a juhász be ne hajtsa a nyáját.*

KÖRÜLTÁBOROZ, (körül-táboroz) ösz. áth. Valamely helyet táborozva bekerít. *Körültáborozni az ostromzár alá vett várat.*

KÖRÜLTÁNCZOL, (körül-tánczol) ösz. áth. Valamely tért vagy testet tánczolva jár körül. *Körültánczolni a teremtet, az udvart. Körültánczolni a pünkösdi fát, a szent Iván tüzeit. A botra gugorodott kanaszt körül tánczolja a többi.*

KÖRÜLUTAZ, (körül-utaz) ösz. önh. és áth. 1) Tárgeyesen név nélkül am. bizonyos téren, különféle irányban, mintegy kört csinálva utaz. *Tapasztalat kedvéért körülutazni valamely országban.* 2) Tárgeyesen névvel, valamely tért mintegy megkerülve bejár. *A Balaton tavát körülutazni.*

KÖRÜLÜL, (körül-ül) ösz. áth. Többen, bizonyos helyet vagy testet, mint valamely középpontot ülve körülvesznek. *A vendégek körülültek az asztalt. Kitélaltak, senki sincs, körülültek (az asztalt) semmi sincs. (Km.). A pásztorok körülültek az éjjeli tüzet.*

KÖRÜLÜLTET, (körül-ültet) ösz. áth. Valamely térnek széleit minden oldalról beülteti bizonyos növényekkel. *A kert garadját bodzafával, a kerti ágyakat rózsafákkal körülültetni. Akáczokkal körülültetni a határt.*

KÖRÜLVÉSZ, (körül-vész) ösz. áth. Általán valamit bekerít mindenfelül. Különösen 1) többen összeállva, s kört alakítva kerítenek be valamit v. valakit. *Hadsereggel körülvenni a várost. Az erdei utast hirtelen tíz utonálló vette körül.* 2) Állandóan vagy folytonosan, természeti helyzeténél fogva kerítve tart valamit. *Turóc vármegyét, mint valamely völgyet, mindünnen körülveszik a hegyek. A szigeteket vizek veszik körül.* 3) Átv. ért. valakit erkölcsileg megkerít, s mintegy akarátának körébe iparkodik vonni. *Ín Pált beszéltem rá, te pedig vedd körül Pétert.*

KÖRÜLVITORLÁZ, (körül-vitorláz) ösz. önh. Képes kifejezés a mindennapiabb *körülhajóz* helyett. Egyébiránt csak oly hajózásról mondható, mely vitorlakkal történik. V. ö. **KÖRÜLHAJÓZ**.

KÖRÜLZÉNG, (körül-zéng) ösz. önh. Körösköül hallhatólag zeng.

KÖRVERS, (kör-vers) l. **KÖRÉNEK**.

KÖRVONAL, (kör-vonal) ösz. fn. Azon minden ponton görbülő vonal, mely a szoros értelemben vett körnek szélét, vagy magát a kört képezi; másképp: *körrajz*; l. *ezt*.

KÖRVONALAZ, (kör-vonalaz) ösz. áth. Körvonalat csinál. Szélesebb értelemben valamely ábrának körrajzát adja. Átv. ért. valamely általános tervet vagy eladást szerkeszt a nélkül, hogy a részletekre is kiterjeszkednék. (franciául: *contourner*, innen németesen: *contourniren*, vagy *contour'szótól*: *contouriren*).

KÖRVONALAZÁS, **KÖRVONALZÁS**, (körvonalazás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki körvonalaz.

KÖRZENE, (kör-zene) l. **KÖRÉNEK** alatt.

KÖRZIK, (kör-öz-ik) k. m. *körzött*, htn. —*eni*. Körben mozog, forog, pl. a hajtott esiga, az elperdített brúgatyú, a forgó kerék.

KÖS, elvont gyöke *kösed* és *kösedék* szónak. A *kösöng*, *kössü*, *kössöntü* szókban *kör* a gyök.

KÖSAROGLYA, (kö-saroglya) ösz. fn. Saroglya, melyen köveket hordanak, pl. építés körül a napzámosok, az útesinálók stb.

KÖSE, puszta Pozsony m.; helyr. *Kösé-re*, —*n*, —*röl*.

KÖSED (kös-ed) l. **KESED**.

KÖSEDÉK, (1), (kös-ed-ék) fn. tt. *kösedék-ét*, harm. szr. —*e*. Eredetileg *kesedék* a *kesed* (kopik, szakad, reped) törzsoektől. *Repedék*, *hasadék*, *szakadék*. V. ö. **KESE**, **KESED**.

KÖSEDÉK, (2), (mint föntebb) fn. tt. *kösedékét*. Győr vidékén jelent keveset, pl. *Kösedék baja sincs*. Ez vagy nem egyéb, mint a föntebb (1) alatt említett *kösedék*, mintha azt jelentené, hogy *egy repedésnyi baja sincs*; vagy talán a *kis* gyökből lett, s am. *kisedék*.

KÖSELY, ér Bihar megyében.

KÖSELYSZÉG, puszta Bihar m.; helyr. *Köselyszég-re*, —*én*, —*röl*.

KÖSMÖTÖL, tájdivatos e helyett: *kasmatol*.

KÖSNYÖSFERSING, (kösnös-fersing) ösz. fn. Erdélyben, fekete selyemmel himzett mellü, redős derekú hosszú nőöltöny, elül nagy kapocscsal (kösnönyel, kösöntyüvel). Leginkább leányok viselik, veres sinórövet kötve rája. V. ö. **FERSING**.

KŐSÓ, (kő-só) ösz. fn. Terméssó, melyet kőformában vágnak, különböztetésül a vízből fött sótól, melyet *por-só*-nak neveznek.

KÖSÖNTŐ, **KÖSÖNTYÜ**, l. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSÖNY, (kös-öny) fn. tt. *kösöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. 1) A tízhímesek seregéből való nővényem, melynek legközönségesebb faja a *konya kösöny*, másképp *Venus köldöke*, v. *köldökfü*. (Cotyledon umbilicus). 2) Erdélyben, Toroczko városában Kriza J. értesítése szerint am. karmantyú (női ékeség). Valószínű, hogy eredetileg mindkét értelemben *körsöny* volt, s innen lett *kössöny*, rövidebben: *kösöny*. A *kör* gyök t. i. fogalmi és tárgyilagossá viszonyban áll a *konya* és *köldök* szókkal, mint köröset jelentőekkel. V. ö. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSSÖNTYÜ, (kör-ös-ön-t-ü; l. itt alább), fn. tt. *kössöntyü-t*. Molnár A. és Páriz-Pápai két s-vel írják. Némely régieknél, pl. a Bécsi codexben: *kösöntö*. Prágainál *kössöntyü*, Szabó Elek szerint a székelyeknél: *kösöntyü*, de Szabó Dávidnál mind *kössöntyü*, mind *kössöntyü*. Molnár A. szerint am. nyakra való ékeség, nyakláncz, továbbá karkötő (monile, spinter, lunula; Armband, Halsband). Calepinusnál *spinter*, mely alatt ruhaékesítő kapocs, esat értetik; mások szerint ismét *lunula*, azaz félholdat képező esat, kapocs; Szabó D. szerint palástra, köpönyegre való öreg v. nagy kapocs. A Bécsi codexben nyaki ékeség (monile). Mind ezen értelmekből az tűnik ki, hogy e szóban alapfogalom a *körös* alak. Mi e szó elemzését illeti: látni való, hogy utóbbi képzőjénél fogva azon szók sorába tartozik, melyek az igeneves *ó ö ú ü* előtt a *t* betűt meglágyítják, melynek a *pattantyú*, *billentyű*, *csörgetyű*, *förgetyű*, *csikolyú* stb. *pattantó*, *billentő*, *esörgető*, *förgető*, *csikoltó* helyett. *Kössöntyü* is am. *kössöntő* a *kössönt* törzsoektől. Alapfogalmánál fogva legvalószínűbb, hogy gyöke *kör*, melyből lett *körös*, öszvevonva *körs*, mint *pers*, *hars*, *hárs*, *társ*, *nyers* stb. innen *körsön*, mint *pers persen*, *harsan*, *ferscen*; azután *körsön-t*, mint *persent*, *ferscent* stb. Az *r* átalakult *s*-vé, mint *persely* lett *pessely*, *borsó bossó*, *borstörő bossőtörő* stb. E szerint eredetileg *körsöntyü*, am. nyakat vagy karokat *körösítő*, kerítő ékeség, mely nevezet utóbb más ily körded vagy félkörü ékszerre is átvitetett. V. ö. **KÖSSÜ**, **KÖSÖNY**.

KÖSSÜ, (kör-ös-ü) fn. tt. *kössü-t*. Csavarral ellátott fogó némely ércműveseknél, pl. lakatosoknál, ötvösöknél. Minthogy a csavarnak lényeges tulajdonsága a *körös* alak, innen legvalószínűbb, hogy gyöke *kör*, melyből lett *körös* ige, ebből igenév *köröső*, *körösü*, összehúzva *körsü*, végre *kössü*, mint *borsó bossó*, *persely pessely* stb. V. ö. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSTÖRKÖDIK, baranyai tájszó, l. BÖSTÖRKÖDIK.

KÖSZ, elvont gyöke 1) *köszön* igének, l. ezt; 2) *köszörü* főnévnek, melyben hangutánzónak látszik, l. KÖSZÖRÜ. 3) *Köszvény* főnévnek, l. ezt.

KÖSZÁL, (kő-szál) ösz. fn. Általán szálfá vagy szobor gyanánt emelkedő kötőmeg. Különösen a vizek, jellesen tengerek fenekéről feltolódó szikla. *Ez azon fenék köszál, melyen hitünk épül.* (Egyházi écnck).

KÖSZÁLAS, (kő-szálás) ösz. mn. Köszálakkal bővelkedő. *Köszálás hegyek. Köszálás tenger.* V. ö. KÖSZÁL.

KÖSZÁLI, (kő-száli) ösz. mn. Köszálon levő, fekvő, járó. *Köszáli zerge.*

„Messzünnen, mint köszáli hó,
Fehérik a bús lobogó.“

Kölesey.

KÖSZÉG, (kő-szég) ösz. helynév, Szabad kir. város Vas, falu Sáros, puszta Torna m.; helyr. *Kőszég-én, —re, —ről.*

KÖSZEG REMETE, falu Szathmár m.; helyr. — *Remeté-re, —n, —ről.*

KÖSZÉN, (kő-szén) ösz. fn. Égékény ásvány, mely földi szurokból, vasnemű agyagból és mészből áll; szine fekete, leveles rétegű, többé-kevésbé fényes; kockásan törekény s tüzelésre alkalmas. (Lithantax).

KÖSZÉNBÁNYA, (köszén-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből köszenet fejtenek.

KÖSZÉNBÁNYÁSZ, (kő-szén-bányász) ösz. fn. Bányamunkás, ki köszénfejtéssel foglalkodik.

KÖSZEPLŐ, (kő-szeplő) ösz. fn. Köveken, sziklákön, téglákön tenyésző zuzmófaj a lopvanöszök se regéből. V. ö. ZUZMÓ.

KÖSZIKLA, (kő-szikla) ösz. fn. Nagy kötőmeg, mely akár a földön fölül, akár a vízből magasra emelkedik, vagy a víznek, földnek szine alatt elrejtve létezik. *Kösziklára épített régi lovagvárak. Kösziklák ról kösziklákra szokdelő zergék. A tengeri hajó kösziklába ütközvén, elsüllyedt.* Képes kifejezéssel a rendíthetlen állhatatosságnak, erőnek jelképe. *Úgy állottak, mint a kösziklák.*

KÖSZIKLÁS, (kő-sziklás) ösz. mn. Kösziklával bővelkedő, ellepett. *Kösziklás hegyesorok. Kösziklás tengerpart.*

KÖSZILÁRD, (kő-szilárd) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. föltételeiben állhatatos, rendíthetlen. *Köszilárd jellemű férfi.*

KÖSZÍN, (kő-szín) ösz. fn. Oly szín, mely valamely kőncem színéhez hasonló.

KÖSZINÜ, (kő-szinü) ösz. mn. Valamely kőncem színéhez hasonló. *Márványköszinü falak.*

KÖSZIRT, (kő-szirt) ösz. fn. Széles ért. am. köszikla. Szorosb ért. a vizekből fölemelkedő, vagy a mélységben rejlő kötőmeg. V. ö. SZIRT.

KÖSZIRTHAL, (kő-szirt-hal) ösz. fn. Sötétbarana színű tengeri hal, mely a tőkehalak neméhez tartozik, s Peru és Chili partjain seregeseen tenyészik.

KÖSZÍV, (kő szív) ösz. fn. Képes kifejezéssel, kemény, hajthatatlan, érzéketlen szív, mint a kő.

KÖSZIVÜ, (kő szivü) ösz. mn. Képes beszédben oly emberről mondjuk, ki érzéketlen szívvél bir, kinck szive mások nyomorán, szenvedésén meg nem indul.

KÖSZIVÜSÉG, (kő szivüség) ösz. fn. Azon tulajdonsága valakinek, melynél fogva mások szenvedése, nyomora, kérelme, esengése nem érdekli, meg nem indítja őt.

KÖSZMÉTE, l. PÖSZMÉTE.

KÖSZORÍTÓ v. —SZORÍTÓ, (kő-szorító) ösz. fn. A köhasogatók, köfürészlők sajtónemű eszköze, melylyel a követ fürészléskor leszorítják

KÖSZÖN, (kösz-ön) önh. m. *köszön-t.* 1) Tárgyesetes viszonynévvel, am. valamiért hálát mond, különösen oly adományért, jótéteményért, melyet valaki csupa jóakarathból, kegyességből adott vagy adni akar. *Köszönöm kegyelmetek szivességét, jóakarátát, kinádját. Szabadságomat, szerencsémeket neked köszönöm. Megköszönni a vett jótéteményt.*

„Így köszönöd János kegyeit, hogy főpapi székbe
A porból fölemelt?“

Horvát E.

Néha a tárgyesetes név illetőleg „azt“ névmas elmarad, de az ige határozottalakot veszen föl. *Köszönöm, de nem iszom.* (Km.). *Köszönd, hogy eljöttél. Köszönjék meg, hogy nagyobb bajuk nem történt. Köszönje meg a víz, ha megmosdom benne.* (Km.). 2) Tulajdonító ragu névvel am. valakinek idvezletet mond, vagy általában tisztelgést teszen. *Köszönni az átmenő tisztet öregnek. Levett süveggel köszönni valakinek.* Mivel pedig az ily köszönés találkozáskor vagy megérkezéskor szokott történni; innen átv. ért. beköszönni annyit is tesz, mint megérkezni, megjönni, pl. *Beköszön a tél. Ha a szükség beköszön az ajtón, a szeretet akkor az ablakon ugrik ki.* (Km.). Használják néha köszönt helyett is:

„Utas, köszönj rám egy pint bort,
Itt látsz fekvünni egy jámbort.“

Csokonai.

E szónak jelentésiből kitetszik, hogy alapfogalom benne a *ked*, melytől *kedü, kedü, kedély* szók származnak. E nyomon indulva, valószinü, hogy a *köszön* igének *kösz* gyöke azonos, vagy legalább rokon *kegy* (kögy) v. *ked* szókkal, az utóbbiból lett: *ked-en* v. *kez-en*, s hangváltozattal *közön, köszön*, t. i. az *ön* oly képző, mint az *izen, oson* s több szókban az *en* és *on*. Hogy a *d* a szók közepén *sz-re* szeret változni, különösen a *k* után, világosan tanusítják a *verekedik* *verekszik, eselckedik* *eselckszik*, s több igék, melyek tájszokásilag *vereköszik, eselcköszik* stb. Törökül: *sü-*

kül v. *sükr* am. öcséret; és köszönet; honnan *sükr* *etmek*, Istent dicsérni; és köszönni. Ezen *sükr* szóban a *sük* gyök csekély eltéréssel a megfordított magyar *kész*. Rokonnak látszik *kész* gyökkel még a német *kosen*, (bizalmasan, gyöngéden beszélgetni, hízelgetni), francia *causer* (beszélgetni, csevegni), szanszkrit *kath* (beszélget); továbbá a magyar *híz* v. *hész*, gyök is, 'hízolg' szóban.

KÖSZÖNÉS, (kösz-ön-és) fn. tt. *köszönés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valamely vett kegyért, jótéteményért hálaunkat szóval vagy tettel is kijelentjük. 2) Idvezlés, mely által valaki iránt kegyeletet mutatunk, midőn szóval vagy tettel is, pl. süvegeléssel magunkat meghajtva, másnak kedvére teszünk valamit. *A köszönés senkinek sem szakasztja meg a száját.* (Km.). *Elfogadni, viszonzni a köszönést.*

KÖSZÖNET, (kösz-ön-et) fn. tt. *köszönet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Szóval vagy tettel kijelentett hála, melylyel valakinek kegyét, vagyis kegyéből eredt jótéteményét viszonzzuk. *Köszönetet mondani, izenni. Valamit köszönettel fogadni, venni, megháldálni. Vegye ön szíves köszönetemet. Nagy köszönettel tartozom önnek. Nincs köszönet benne*, ezt akkor mondjuk, midőn valamely dolog, vagy tett haszontalan, tökéletlen, céljának meg nem felelő, vagy épen káros. *Adtál Uram esőt, de nincs köszönet benne.* (Km.), a jégesőről mondják. 2) Idvezlet, szokottabban *köszöniés*. *A szép köszönetnek szép a felelete.* (Km.). V. ö. **KÖSZÖNTÉS**.

KÖSZÖNGET, (kösz-ön-g-et) önb. és gyakor. m. *köszönget-tem, tél*, —*étt*, par. *köszöngess*. Gyakran, ismételve köszön valakinek. *Kalapját emelgetve, magát hajtogatva köszöngetni az érkező vendégeknek.* V. ö. **KÖSZÖN 2)**.

KÖSZÖNGETÉS, (kösz-ön-g-et-és) fn. tt. *köszöngetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, melynél fogva gyakran, ismételve köszöngtünk valakinek vagy többeknek. *A nép köszöngtetéseit alig győzte viszonzni.* V. ö. **KÖSZÖNGET**.

KÖSZÖNŐ, (kösz-ön-ő) mn. tt. *köszönő-t*. 1) A vett kegyért hálát adó. *Köszönő beszéd, levél*. 2) Idvezlő, valami kedveset mondó. *Öregeknek köszönő ifju.*

KÖSZÖNT, (kösz-ön-t) áth. m. *köszönt-ött*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Kedves mondással, valami jót kívánva szólit, üdvözöl valakit vagy valamit, mint átv. ért. tiszteletnek, kegyeletnek tárgyát, pl. *Isten áldjon meg! Isten hozott! Jó napot! Inni akar, aki az evő embert köszönti.* (Km.). *Megköszönteni a városaba jött fejedelmet.*

„Pacsírták magasról a napot köszöntik.“

Orezy.

„Hösvértől pirosult gyásztér, sóhajta köszöntlek, Nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács.“

Kisfaludy K.

Néha önhatólag tárgyesetes név nélkül használtatik. *Beköszönteni az új hivatalba*. Tájédivatosan annyi is, mint az egyszerű *köszön*. Különösen jelenti azon tiszteletgést, mely által valakinek bizonyos innepélyeken, pl. név-, születésnapon, új évkor, stb. kedveskedünk. *Barátunkat születése napján megköszönteni. Elköszönteni, ráköszönteni valakire a poharat*, an. egészségére inni, áldomást mondani. Továbbá a távollevőnek valaki által jó indulatját, jókívánatát izeni. *Köszöntöm otthon levő kedveseidet*; máskép: *köszöntetem*.

KÖSZÖNTÉS, (kösz-ön-t-és) fn. tt. *köszöntés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A tisztelkedés azon neme, mely által valakit köszöntünk. *A köszöntést viszonzni. Névnapi, újévi köszöntés*. V. ö. **KÖSZÖNT**.

KÖSZÖNTÉSI, (kösz-ön-t-és-i) mn. tt. *köszöntési-t*, tb. —*ék*. Köszöntéshez tartozó, azzal járó, arra vonatkozó. *Köszöntési kívánatok, szólamódok*.

KÖSZÖNTET, (kösz-ön-t-et) mivel. m. *köszöntet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *köszöntess*. Valakit megkér, vagy megbíz, hogy nevében köszöntsön valakit. *Levélben szüleit, rokonait, barátait köszöntetni. Különösen köszöntetem édes anyámat*. Ezzel idvezlik a hazatérő búcsusok is az otthon levőket. *Köszöntet benneteket a czeli Szűz Mária*.

KÖSZÖNTŐ, (kösz-ön-t-ő) fő- és mn. tt. *köszöntő-t*. 1) Személy, ki valakit köszönt, megköszönt. 2) Köszöntésképp elmondott vagy megírt jó kívánat. *Köszöntővers*.

KÖSZÖNTYÜ, I. **KÖSSÖNTYÜ**.

KÖSZÖRŰ, (kösz-ör-ű, mongol nyelven Beregszászi szerént: *kuszur*); fn. tt. *köszörű-t*. Széles ért. valamely sima kemény test, mely dörgölés által más testet koptat, illetőleg vékonyná, élessé tesz. Ez értelemben köszörű az aczél is, melylyel a vaseszközöket fenik, élesítik. Szorosb ért. finoman kisimított homokkő, mely vaseszközök élesítésére használtatik, melyen pl. a *kaszkáló*, a *beretvafenő kő*. Legsorosb ért. tányéralakú homokkő, mely közepett nyéllel ellátva, forgatáskor az alája alkalmazott vizes válut érinti, s rajta késeket, fejszéket, bárdokat stb. élesítenek. Legvalószínűbb, hogy e szó törzsöke a hangutánzó *köször*, s olyan mint a *nyöször*. Vastag hangon hasonló hozzá a latin *cos*. Ezen elemzésnek kedvez a nyelvszokás is, mely szerént a magyar köszörülésnek mond minden olyan dörgölődést, melynél fogva két kemény test érintkezés által, és bizonyos hangadás kíséretében koptatja egymást, pl. *A kerék köszörül a löcsöt. A haragos vadkan fához köszörül a gyarát. Patkóval köszörülni a jeget* stb. Egyébiránt sem a nyelvszokással, sem a tárgy tulajdonságával nem ellenkeznek azon elemzés is, mely szerént *köszörű* annyira volna, mint átvett *köröszű, körösző*, azaz *köröző* (t. i. kő), minthogy köralakú, s körben forgó. V. ö. **KÖSZÖRŰ**.

KÖSZÖRŰHOMOK, (köszörű-homok) ősz. fn. Homok, melyet némely testek köszörülésére, fényesítésére használnak, pl. melylyel a késeket tisztogatják.

KÖSZÖRŰKERÉK, (köszörű-kerék) ösz. fn. Kerék, mely által a nagyobb szerű köszörűkövet forgatják.

KÖSZÖRŰKŐ, (köszörű-kő) ösz. fn. lásd: **KÖSZÖRŰ**.

KÖSZÖRŰL, **KÖSZÖRÜL**, (köször-ü-öl) áth. m. *köszörül-t*. 1) Valamely kemény test egy másikat hozzá dörgölődve koptat, vásít. *A forduló szekér kezeke köszörül a löcsöt.* 2) Különösen valamely tompa vascszkózt vagy íveget köszörű által élesít, egyszerűen mind fényesít. *Késeket, fejszéket, bárdokat, kardokat köszörülmi.* 3) Átv. ért. mondják: *fogakat köszörülmi valakire*, am. mérges boszút forralni ellene. *Eszét köszörülmi valamin*, am. élesíteni. *A tudós is talál, mit köszörüljön eszén.* (Km.). *Sokat kell még ezen emberen köszörülmi*, am. finomítani, simítani darabos erkölcein.

KÖSZÖRÜLÉS, **KÖSZÖRÜLÉS**, (köször-ü-öl-és) fn. tt. *köszörülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn köszörülnek valamit. V. ö. **KÖSZÖRŰL**.

KÖSZÖRŰLETLEN, (köször-ü-l-et-len) mn. tt. *köszörületlen-t*, tb. —*ék*. Amit meg nem köszörültek; tompa, életlen, simítatlan, darabos. *Köszörületlen berelva nem veszi le az erős szakált.* *A köszörületlen kések, kardok nem fognak.* *Köszörületlen erkölcsü ripók.* V. ö. **KÖSZÖRŰL**. Határozóként am. köszörületlenül, anélkül hogy köszörülve volna.

KÖSZÖRÜLKÖDIK, (köször-ü-l-k-öd-ik) k. m. *köszörülköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják oly testről, mely egy másikkal szoros érintkezésbe jövén, vásik, kopik. Átv. ért. hogy valakinek kegyét keresse, folytonosan hozzá simúl, s dörgölődzik, mint a hízelt macska. *Hiába köszörülködöl hozzám.*

KÖSZÖRÜLÖDIK, (köször-ü-öl-öd-ik) belsz. Más forgó testtel mintegy magától érintkezve kopik. *A löcs a kerékhez köszörülödik.*

KÖSZÖRŰMALOM, (köszörű-malom) ösz. fn. Malomféle gép, melynek köszörűköveit víz hajtja.

KÖSZÖRŰS, (kösz-ör-ü-s) fn. tt. *köszörűs-t*, tb. —*ük*, harm. szr. —*e*. Kézmíves, ki köszörűkövön vagy más illetén gépen vaseszközöket vagy néha más testeket is, pl. ívegeket élesít és fényesít.

KÖSZÖRŰSZÉK, (köszörű-szék) ösz. fn. A köszörűnek azon készüllete vagy gépe, mely által köszörül. Különösen azon fa lábakon álló válu, melyben a köszörűkő forog.

KÖSZÖRŰTÁL, (köszörű-tál) ösz. fn. Az íveg-köszörűsük réz tála, melyben a látesövek lenséit köszörülik.

KÖSZÖRŰVÁLU, (köszörű-válu) ösz. fn. Válu a köszörűszéken, melyet vízzel töltenek meg, hogy a benne forgó köszörűkövet nedvesítse.

KÖSZVÉNY, (kösz-vény) fn. tt. *köszvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Szakgatás a tagokban, különösen az izekben, mely éles fájdalommal jár,

máskép: *ínszakgatás, száraz fájdalom*. Hogyha majd egyik, majd másik izet vagy tagot támadja meg, *bolygó* v. *csúzos köszvény*. Amint egyik vagy másik tagját kinozza a testnek, a szerént *láb-, térd-, kéz-, fejköszvény* stb. Alakjára, és képződésére nézve oly szó, mint *ösvény, posvány, ásvány, járvány, halvány* stb. melyek gyöke önálló vagy elvont is lehet. Mind-ezekben *vány* vény kettőztetett igeneves képző rejlik, pl. *ás-ó, ás-a, ás-a-va, jár-ó, jár-a, jár-a-va, haló, hala, halava*. E szerént a köszvény gyöke *kösz*, melyből lett *kösző, kösze, köszeve*, összehúzva *köszve, köszvény*. E nyavalya természetét vévén tekintetbe, igen valószínű, hogy *kösz* am. megy, járkel, s rokon közlebről *kösz* gyökkel *kösz*a névben s *küsz*, sőt mindenek fölött *csüsz* igével; úgy hogy azon nyavalyát is, mely szintén járványos természetű, t. i. a *csüsz*t tétovázás nélkül a *csüsz* v. *csüszik* igével egynek tarthatjuk. Innen e nyavalyáról tréfás közmondás: *csüsz, de nem mász*. Adelung a *Gicht* szót szintén a *gehen*-től származtatja. A görög *arthritis* törzsöke *arthron* am. íz, minthogy leginkább az izeket bántja. A *kösz*-ben levő *ösz*-vel megegyezik a selypes *ös*, az *ösvény* gyöke, mely t. i. nem más, mint azon vonal, melyen járnak; latinul *semita* = semi-ita, félút.

KÖSZVÉNYANYAG, (köszvény-anyag) ösz. fn. Azon megcsípősödött, és peshedt nedvek, melyekből a köszvényes szakgatások erednek.

KÖSZVÉNYCSÚZ, (köszvény-csúz) ösz. fn. Járványos, bolygó, üdült köszvény, mely a testnek majd eme, majd ama tagját vagy izét támadja meg.

KÖSZVÉNYÉS, (1), (kösz-vény-és) mn. tt. *köszvényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Köszvénytől meglepett, kinzott. *Köszvényes ember. Köszvényes lábak, kezek, térdék.* *A köszvényes ember okos szokott lenni.* (km.) mert hogy föl nem kelhet, sokat gondolkodik.

KÖSZVÉNYÉS, (2), faluk Bihar és Szala m., erdélyi falu Maros székben; helyr. *Köszvényés-re*, —*én*, —*röl*.

KÖSZVÉNYFŰ, (köszvény-fű) ösz. fn. A köznép így nevezi a fonalfünyűgöt (cucsuta europaea), melynek szára fonalforma nyűgös, más növényekre tekergőzik, levelei nincsenek, hanem azok helyett itt-amott apró pikkelyek; máskép a köznép *aranka*, *fecskefonal*, *görényfű* neveken is hívja. Néhutt pedig a kalinceza v. kalinceza kecskenyak (ajunga chamaepitys v. teucrium chamaepitys) nevű növényt hívják köszvényfűnek.

KÖSZVÉNYLABDACS, (köszvény-labdacs) ösz. fn. Labdacsokban készített gyógyszer a köszvény ellen.

KÖSZVÉNYLÁZ, (köszvény-láz) ösz. fn. Láz, mely az élesebb fájdalmu köszvényben szenvedőket meg szokta lepni.

KÖSZVÉNYMENTA, (köszvény-menta) ösz. fn. l. **CSOMBOR**.

KÖSZVÉNYNEMŰ, (köszvény-nemű) ösz. mn. Fájdalmakról mondják melyek a köszvény által okoz-

zottakhoz hasonlók, vagy velök ugyanazok. *Köszvényemű inszakgatás, száraz fájdalom.*

KÖSZVÉNYROHAM, (köszvény-roham) ösz. fn. Nyavalyás állapot, midőn a köszvényes fájdalmak nagyobb erővel megtámadják a tagokat vagy izeket.

KÖSZVÉNYSZÉR, (köszvény-szér) ösz. fn. Azon különféle gyógyszerek, melyeket az orvosok és kuruzslók a köszvény ellen ajánlanak.

KÖSZVÉNYTAPASZ, (köszvény-tapasz) ösz. fn. Gyógytapasz, melyet holmi gyógyszerekből készítve a köszvényes tagra kötnek, pl. ímelygyökérpora, disznó- vagy szarvaszsirral keverve.

KÖT, áth. m. *kötött*; régiesen és tájdivatosan, *köttem, köttél, kötött*, par. *köss*. 1) Valamely testet egy másikra esavarva, tekerve, szorítva megerősít. *Fejre kendőt, derékra övet, süvegre szalagot kötni.* 2) Bizonyos öszvetartó eszköz által valamely testet egy másikhoz fűz. *A szőlővesszőt karóhoz, a lovat jászolhoz, az ebet fához kötni. A tolvaj kezét hátra kötni.* Ide tartoznak a közéletben előforduló illetén képes kifejezések: *Valamit másnak orrára kötni. Magát más nyakára kötni. Szerencséjét bizonyos dologhoz kötni. Nagyon köti az ebet a karóhoz*, am. hetvenkedő ígéreteket tesz.

„Igen köti ebet az karóhoz,
Sok példát előhoz; hogy ő jól tud ahhoz,
Ej-ej, mit vehet ki tőled: azon nyomoz.“

XVI. századbeli vers. (Thaly K. gyűjt.).

3) Több különlevő, egymástól független testeket egy egészszé egyesít bizonyos fűző eszköz által. *Gabonát kérébe, szénát, szalmát, haját csomóba kötni. Virágokat koszorúba kötni. Könyvet, papiros, kemény, aranyos táblába kötni.* 4) Egy vagy több testet valamely takaróba borít, s azt öszvehúzza, fonja. *Holmi gúnyákat batyuba, macskát, malacot zsákba kötni. A pénzt kezkenő csúcsába kötni.* 5) Bizonyos szálás testeket összevissza fonva egyívé fűz. *Vesszőből, kákából kosarat, czérnából harisnyát kötni. A madzagot csomóra kötni. A kötelen csomót kötni.* Átv. ért. szabad mozgást akadályoz. *Megkötni a folyó homokot holmi ültetvények által. Valakinek nyelvé megkötni. Meg van kötve a keze. Kéretet kötni*, mi tulajd. értelemmel is bír. *Kötve hinni valukinek*, am. bizonyos megszorító föltételek alatt.

Igekötökkel párosulva: *Bekötni valakinek a koszorúját*, gúnyosan am. gyalázatát nyilvánosságra hozni, kiczégrézni. *Belekötni valakibe*, am. bizonyos ürügy alatt megtámadni. *Felkötni a rablót*, am. felakasztani. *Felkötni a kolompot*, am. valamely, merény, vállalat élére állni. *Felkötni a gatyát*, átv. am. valamely nehéz munkához jól fölevedzkedni. *Kikötni valakivel*, am. megmérkőzni, szembeszállni. *Bolonddal ki ne köss soha.* (Km.). *Kikötni*, t. i. a hajót a partra. *Kikötni a lovat az istállóból*, am. ellopni. *Föltétlenül kikötni valamit. Magát lekötni valamire*, am. hitelesen megígérni, hogy valamit megtesz. *Jóságait lekötni*, pl.

adósság biztosításul. *Magát megkötni*, am. makacszkodni. *Megkötötte magát, mint a rosz ló.* (Km.). *Megkötni a bünöket*, egyházi ért. am. föl nem oldani, meg nem bocsátani.

Átv. ért. *szerződést, barátságot, frigyét, szövetséget, békét kötni* am. viszonyos ígéretet s fogadások mellett, föltételek alatt megalapítani.

Mint hogy a tulajd. értelmű *köt* igében az alapfogalom két vagy több testeknek egyívé kapcsolása: innen okszerűleg állíthatni, hogy lényege azon *ö*, mely a száznak öszvehúzása által *tömeget, sűrűséget* utánoz, valamint a *töm, tömör, több, ösz* szókban. A *k*, mint jobbára a gyökökben, görbeséget képező hang jelenti a *kapcsot*, mely többet egyívé fűz, a *t* pedig cselekvést, tevést jelentő képző, mint a *vet, sül, hüt, tát, fut, nyit* stb. igékben. Innen fejthetni meg ez ígének a székelyeknél s Tisza vidékén divatozó azon értelmét, mely szerint *köt a növény*, midőn gyümölcse nő, pl. *köt a borsó*, midőn hüvelyét, a *gabona* midőn kalászat, a *dinnye*, midőn gyümölcsös virágát ereszt. Chaldäiai nyelven Beregszászi szerint *khetár* am. köt. Törökül *kat-mak* am. hozzákapsolni (hinzufügen). Mandsu nyelven pedig *khadala* am. kötél. Rokonnak látszik vele még a szanszkrit *kut* v. *küt* (tartalmaz, fedez), a hellén *κῦθω* (rejt), német *Kette*, lengyel *kita* stb.

KÖTÁBLA, (kö-tábla) ösz. fn. Kőből idomított, lapított, faragott tábla. *Palakötábla. Márványkötábla. Kötáblákkal kirakni valamely tért. Kötáblára vésett emlékiratok.*

KÖTAN, (kö-tan) ösz. fn. Általán tan a kövekről, azok különféle nemeiről, tulajdonságairól, hasznáról stb.

KÖTANYAG, (köt-anyag) ösz. fn. Szer, mely több más test összekötésére szolgál, pl. a mézszel kevert homok a kővel, téglával építésben.

KÖTARGONCZA, (kö-targoneza) ösz. fn. Erősebb szerkezetű targoneza, melyen a bányákban vagy építés körül a kődarabokat vontatják, huzzák, szállítják.

KÖTBÉR, (köt-bér) ösz. fn. Valamely szerződés megerősítéseül kikötött díj azon esetre, ha egyik vagy másik fél a szerződést meg nem tartaná, pl. valaki valakinek száz mázsa gyapjút bizonyos árban megszerezni kötelezi magát, s azon mennyiséget bizonyos határidőben bizonyos helyre szállítani is igéri, de ezen ígérétenek egyik vagy másik részét meg nem tartja; vagy a másik fél azon gyapjút el nem fogadja, s kialakodott árat a meghatározott időben le nem teszi: a szerződés illetén megszegéseieért valamely pénzbeli díj, pl. 100 frt. eladási ártól 10 frt. kikötetik. (Vinculum).

KÖTBÉRI, (köt-béri) ösz. mn. Kötbért illető, arra vonatkozó. *Kötbéri öszveg, illeték.*

KÖTEG, (köt-eg) fn. tt. *köteg-el*, harm. szr. —e Csomóba kötött valami, pl. ruhadarabok, podgyász stb.

KÖTEGÉNKÉNT, (köt-eg-én-ként) ih. Külön-külön kötegekben.

KÖTEGYÁN, falu Bihar m.; helyr. — *gyán-ba*, — *ban*, — *ból*.

KÖTEJ, (köt-tej) ösz. fn. Finom, fehér mécs-föld, mely a sziklák repedékei között, és hegyek mélységeiben találatik, s vízzel keverve téjszíni. (Lac lunac.) *Köhiszt*-nek is lehetne nevezni, mert a liszthez hasonló.

KÖTEKE, (köt-teke) ösz. fn. Kőanyagból kerekített, gömbölyített teke. V. ö. **TEKE**.

KÖTEKÉDÉS, (köt-c-kéd-és) fn. tt. *kötekédés-t*, (tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Mcsterségesen támasztott, bizonyos ürügy alatt keresett veszekedés, ujjhuzás, másba kapcázásodás.

KÖTEKÉDIK, (köt-c-kéd-ik) k. m. *kötekéd-tem*, — *tél*, — *étt*. Átv. ért. valakibe bele köt, azaz veszekedésre keres ürügyet és alkalmat, belckapcázásodik valakibe.

KÖTEKEDŐ, (köt-c-kéd-ő) mn. tt. *kötekedő-t*, Keresett ürügy alatt másba kapcázászkodó, veszekedni szerető. *A kötekedő ember elől legjobb kitérni. Kötekedő ellenvetések.*

KÖTÉL, (köt-él) fn. tt. *kötelet*. Személyragozva : *kötelem*, *köteled*, *kötele* stb. Tájdivatosan, vagy inkább eredetileg *kötél*, miért származékai is, mint *köteles*, *kötelesség*, *kötelem*, *kötelez*, *kötelezés*, *kötelék*, *kötélőzdik*, rövidék. 1) Széles ért. bizonyos növények száraiból, szálaiból vagy rostjaiból sodrott, tekert vagy fonott, s kigyósan hajtható sudarabb, vastagabb féle eszköz, mely leginkább arra való, hogy vele más testeket meg- vagy öszvekössünk. *Szalma-*, *széna-*, *veszsző-*, *hárskötél*. 2) Szorosb ért. kender rostjaiból madzagokká sodrott, s több ily madzagokból öszvefont rövidebb vagy hosszabb, vékonyabb vagy vastagabb kötőszér. *Borjűkötél*, melylyel a borjúkat, *tehenkötél*, melylyel a teheneket, *ökrökötél*, melylyel az ökröket kötik meg. *Harangkötél*, melylyel a harangot húzzák. *Csigakötél*, melylyel csigát tekernek. *Rudazó kötél*, melylyel a megrakott szénás, szalmás stb. szekérnek nyomó rúdját leszorítják. *Szénahordó kötél*, melybe nagy csomó szénát kötnek. *Ruhaszárító kötél*, melyre szárítás végett a kimosott ruhákat kitergetik. *Kompkötél*, mely által a kompot egyik partról másikra húzzák. *Hajókötél*, melynek több nemei vannak, nevezetesen *vontató kötél* vagy *alattság*, melyen a hajót húzzák. *Evező kötél*, *vas macska kötele* stb. *Kötelet vetni*, *behúzni*, *elvágni*, *kötélen vezetni a tehenet*, *ökröt*. *A szilaj csikó nyakába kötelet vetni. Kötelet verni*, am. több vékony szálatat kötéllel fűzni, inon a *kötélverő* nevezet. *Valakit kötéltre ítélni* am. felakasztásra ítélni. *Kötélen táncolni*, *járni*. *Ott szakad el a kötél, ahol leggyengébb*. (Km.). *Hármas kötél nehezen szakad*. (Km.). 3) Mint hosszmerő eszköz, jelent bizonyos nagyságu földet, különösen holdföldet, más-kép : *láncc*. Ez értelemben a bibliai nyelvben gyakran előfordúl, pl. *Örökségem kötele*. 4) Átv. ért. szoros vi-

szony. *Szeretet kötele*, *házasság kötele*, *költőileg rózsakötele*. Szalay Á. gyűjteményében jelent kötelességet (kötélyt) is. 1546.

KÖTÉLCSÉPÜ, (kötél-csépü) ösz. fn. Régi kötéldarabok széttépett rongyai, melyekkel a hajók réseit beduggatják.

KÖTELEK, falu Heves m.; helyr. *Kötelek-re*, — *én*, — *ről*.

KÖTÉLÉK, (köt-el-ék) fn. tt. *kötelék-ét*, harm. szr. — *e*. Bizonyos czélből valamely testre tekergetett kötél vagy vékonyabbféle kötőszér. *A törött lábat kibontani kötelékeiből. Feloldani a máhák kötelékeit*. Törvényi ért. a szerződésnél azon ígélet vagy fogadás, melynek megtartására az illetők lekötelezik magukat. *Házassági kötelék*.

KÖTELEM, (köt-el-ém) fn. tt. *kötelem-et*, harm. szr. — *e*. Újabb kori alkotásu szó, a *jutalom*, *hatalom*, *védelem*, *félelem*, *ütlelem* stb. igegyökökből származtatott szók hasonlatára. L. **KÖTELESSÉG**.

KÖTELEND, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Kötelend-re*, — *én*, — *ről*.

KÖTÉLERESZTŐ, (kötél-cresztő) ösz. fn. I. **KÖTÉLGYÁRTÓ**.

KÖTELES, (1), (köt-el-es) mn. tt. *köteles-t* v. — *et*, (tb. — *ek*. 1) Kötéllal ellátott, felszerelt. *Köteles ökröszekér*, *vagy iga*, melyhez az ökröket nem láncon, hanem kötélen fogják. *Köteles hal*, így nevezik a halászok a vizát és tokot, melyet nem bárkába tesznek, hanem kötélen tartanak fogva. Más-kép, Komárom tájékán : *kötélhal*, hol a söreget is ezek közé számítják. 2) Átv. ért. szerződésileg valamivel tartozó. *Az adós köteles fizetni. Tehetsége fölött senki sem köteles*. (Km.). Társasági nyelven : *köteles szolgálja*, am. szolgálataira kész. Használtatik főneviül is, ámbar ritkábban, *kötélgyártó* helyett, amidőn tárgyesete : — *t*, többese ; — *ék*.

KÖTELES, (2), pusztá Bihar m.; helyr. *Köteles-re*, — *én*, — *ről*.

KÖTELESMEZŐ, falu Kővár vidékén; helyr. — *mező-re*, — *n*, — *ről*.

KÖTELESRÉS, (köteles-rész) ösz. fn. A polgári törvényben és törvénytudományban így nevezik a hagyaték azon részét, melyről az örökhagyó végrendeletében nem intézkedhetik; mely felét teszi annak, amit a gyermekek vagy ezek nem létében az életben levő szülők az örökhagyó után ennek végrendelet nélküli halála esetén öröklének; a végrendelet tehát erre nézve semmis. Az osztrák polgári jogból az 1861-diki országbirói értekezés hozta át a magyar polgári jogba.

KÖTELESSÉG, (köt-el-es-ség) fn. tt. *kötelesség-ét*, harm. szr. — *e*. Amit valaki akár állapotánál, akár szerződésnél fogva akármiféle erkölcsi szük-ségből megtenni tartozik. *Hivatalt*, *papt*, *katonai*, *atyai*, *gyermeki*, *alattvalói kötelesség*. *Keresztényi*, *polgári*, *emberi kötelesség*. *Szoros*, *elmulaszthatlan kötelesség*. *Ez kötelességében áll. Kötelességében eljárni, azt teljesíteni. Kötelességéhez hiven mindent megtenni*.

Erkölcsei ért. magában foglalja mind azt, mivel Isten, magunk, és mások iránt tartozunk. Újabb korban helyette *kötelem* és *kötély* használtak. Az utóbbi ajánlatosb.

KÖTELESSÉGFELEDÉS, (kötelesség-feledés) ösz. fn. Az erkölcsi érzetnek hiánya v. hanyagsága, melynélfogva valaki nem teljesíti azt, mit kötelessége szerént tennie kellene. V. ö. **KÖTELESSÉG**.

KÖTELESSÉGFELEDŐ, (kötelesség-feledő) ösz. fn. Személy, ki elmulasztja teljesíteni kötelességét.

KÖTELESSÉGMULASZTÁS, 1. **KÖTELESSÉGFELEDÉS**.

KÖTELESSÉGSZEGŐ, (kötelesség-szegő) ösz. mn. Ki oly valamit tesz, mi kötelességével ellenkezik, ki a kiszabott erkölcsi, vallási, polgári stb. kötelesség ellen tényleg vétkezik. *Kötelességszegő katona*, ki őrhelyét elhagyja, — *pap*, ki egyházi lelkészi hivatalának törvényeit, szabályait átalhágja, — *férj*, ki nejehez hűtlen stb.

KÖTELEZ, (köt-el-ez) áth. m. *kötelez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Átv. ért. mondjuk mindenféle erkölcsi indokról, illetőleg törvényről, szabályról, szerződésről stb. melynek erejénél fogva valamit tenni tartozunk. *A felebaráti szeretetre a természet törvénye, különösen pedig Krisztus parancsa kötelez bennünket. Az eltörölt polgári törvény nem kötelez. Hűség tartásra innepélyes esküvel kötelezni magát. Igeköztövel: Valakit kötelezni maga iránt*, am. hajlandóvá tenni, vagy erkölcsileg kényszeríteni, hogy kedveért kész legyen tenni valamit. *Magát bekötelezni valamibe* am. bebonyolítani, belevonni. *Némelyek éltelvelyedtek a hittől, és bekötelezték magukat sok fájdalomakba*. Sz. Pál I. Timoth. 6. 10. (Káldi). Hasonló értelemben fordul elé Molnár A.-nél a *belekötelez és megkötelez*.

KÖTELEZÉS, (köt-el-ez-és) fn. tt. *kötelezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg erkölcsi kényszerítés, mely bizonyos teendőre kötelez valakit. V. ö. **KÖTELEZ**.

KÖTELEZÉTT, (köt-el-ez-étt) mn. tt. *kötelezett-el*. Amit teljesíteni kell, minek elmulasztása nincs kényünkre hagyva. *Kötelezett tantárgy*, melyet az illető tanodai polgárok kötelesek hallgatni.

KÖTELEZÉTTség, (köt-el-ez-étt-ség) fn. tt. *kötelezésttség-ét*, harm. szr. —*e*. Erkölcsi kényszerültség, melynél fogva kötelezve vagyunk tenni, teljesíteni valamit.

KÖTELEZKÉDIK, (köt-el-ez-kéd-ik) k. m. *kötelezkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Kötelezi magát. Különösen a székelyeknél Kriza J. szerént am. ígérkezik.

KÖTELEZŐ, (1), (köt-el-ez-ő) mn. tt. *kötelező-t*. Általán mondjuk mindenről, ami kötelez valakit. V. ö. **KÖTELEZ**. *Hűségre kötelező eskü. A haza polgárait kötelező országos törvények. Kötelező erővel bíró megyei rendeletek*.

KÖTELEZŐ, (2), (mint föntebb) mn. és fn. tt. *kötelezőt*. 1) Aki magát kötelezi, vagy ami által va-

laki kötelezettséget vállal magára. 2) Főnévileg 1. **KÖTELEZVÉNY**.

KÖTELEZŐLEVÉL, (kötelező-levél) ösz. fn. **L. KÖTELEZVÉNY**.

KÖTELEZVÉNY, (köt-el-ez-vény) fn. tt. *kötelezvény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Oklevél, mely által valaki bizonyítja magáról, hogy másnak valamivel, különösen bizonyos summa pénzzel tartozik, egyszersmind meghatározza a föltételeket, különösen az időt, mely alatt adósságát visszafizetni fogja. Szalay Á. gyűjteményében eljön : *kötellevel*. 1548 stb.

KÖTELEZVÉNYI, (köt-el-ez-vény-i) mn. tt. *kötelezvényi-t*, tb. —*ék*. Kötelezvényt illető, arra vonatkozó. *Kötelezvényi öszveg. Kötelezvényi tartozás*.

KÖTÉLFÉK, (kötél-fék) ösz. fn. Fék, melyet a lónak, öszvérnek, szárnak fejére húznak, s kötéltől van készítve, különböztetésül a szíjból csinált kantártól. Szokottabban : *kötőfék*.

KÖTÉLGALLÓKA, (kötél-gallóka) ösz. fn. Kötéltől csinált gallóka, azaz hinta.

KÖTÉLGYÁRTÓ, (kötél-gyártó) ösz. fn. Mesterember, ki kenderből vagy szőrből köteleket csinál. Tájdivatosan : *kötélgyártó, köteles, kötéilverő, kötéleresztő*.

KÖTÉLGYÁRTÓMUNKA, (kötél-gyártó-munka) ösz. fn. Mindenféle készítmény, melyet kötélgyártók szoktak csinálni, pl. kötelek, kenderhámok, hevederek stb.

KÖTÉLGYÉPLŐ, (kötél-gyéplő) ösz. fn. Gyepelő, mely nem szíjból, hanem kötéltől készült.

KÖTÉLHÁLÓ, (kötél-háló) ösz. fn. Kötelekből csinált vadászhaló.

KÖTÉLHENGER, (kötél-henger) ösz. fn. Henger, melyre valamely eszköznek, gépnek kötelét tekerik, pl. a gugorának kötélhengere.

KÖTÉLHINTA, (kötél-hinta), **KÖTÉLHIRINTŐ**, (kötél-hirintő) ösz. fn. **L. KÖTÉLGALLÓKA**.

KÖTÉLJÁRÓ, (kötél-járó) ösz. fn. 1. **KÖTÉLTÁNCZOS**.

KÖTÉLJÁRTÓ, (kötél-jártó) ösz. fn. 1. **KÖTÉLTÉLGYÁRTÓ**.

KÖTÉLKE v. **KÖTELKE**, (köt-el-ke) kics. fn. tt. *kötélkét*. Használtatik mind rövid *e*-vel, mind megnyújtott *é*-vel. Szokottabban : *kötelecske*. Kisebbséle vékony kötélt.

KÖTÉLLAJTORJA v. —**LÉTRA**, (kötél-lajtorja v. —létra) ösz. fn. Kötelekből gyűrűsen öszvefűzött hágcsóforma készület, melyet bizonyos magasságban megakasztanak, s melyen fel és alá mászni lehet.

KÖTELŐDIK, (köt-el-ő-d-ik) belsz. m. *kötelőd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Kötélbe keveredik, tekeredik, az öszvecsavarodott kötélt közé szorúl. *A szilaj ló lába a hámistrángba kötelődik*. 2) Átv. ért. bizonyos viszonyokba bonyolodik. *Ördög szövetségébe kötelődtek*. Pázmán Kal. 197. l. *Másba kötelődni*, am. belekapcsolódni. Máskép : *kötelődzik*.

KÖTELŐDZÉS, (köt-el-d-öz-és) fn. tt. *kötél-dzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kapzaskodás, vagyis cselekvés, midőn valaki másba kötni szeret, s veszekedésre alkalmat keres.

KÖTELŐDZIK, (köt-el-d-öz-ik) k. m. *kötél-dz-tem*, —*tél*, —*ött*. Veszekedési szándékból, vágyból másokba akgatódzik.

KÖTELŐZKÖDIK, (köt-el-öz-köd-ik) k. m. *kötélzököd-tem*, —*tél*, —*ött*. L. **KÖTELŐDZIK** és **KÖTELŐDIK**, 2).

KÖTÉLRÁNTÓ, (kötél-rántó) ősz. fn. Gúnyos népnyelven am. akasztani való, kötélre való, czégre gazember.

KÖTÉLTÁNCZOS, (kötél-tánczos) ősz. fn. Személy, ki mások mulattatására kifeszített kötelen különféle merész ugrásokat tesz, tánczol stb.

KÖTÉLÚT, (kötél-út) ősz. fn. A hajókázható folyók partjain azon útvonal, melyen a vontatólovak a hajó kötelét húzzák.

KÖTÉLVERŐ, (kötél-verő) ősz. fn. l. **KÖTÉLGYÁRTÓ**.

KÖTÉLZET, **KÖTELZET**, (köt-el-z-et) fn. tt. *kötélzet-él*, harm. szr. —*e*. Azon kötelek öszvege, melyek bizonyos cszköznel, gépnél használtanak. *Hajó kötelzete*.

KÖTÉLY, (köt-ély) fn. tt. *kötély-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. **KÖTELESSÉG**.

KÖTEMÉNY, l. **KÖTMÉNY**.

KÖTÉNY, (köt-ény) fn. tt. *kötény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. v. —*je*. Általán lebegő ruhadarab, melyet az alsó test elejébe (némely népek divata szerént hátra is) kötnek, s mely rendeltetéséhez vagy a népszokáshoz képest, valamint szabására, és kelmétére nézve különböző, pl. vászon, vagy posztó kötényt viselnek némely mesteremberek, hogy ruháikat kíméljék. Így a posztosok, fűszerárusok köténye rendszeren posztóból van, a kőmveseké, ácsoké, kovácsoké bőrből, a csizmaziáké vászonból. A női viseletben a kötényt díszöltözetül, részint a házi munka körül mint ruhakimélő használtatik. *Szakács-, konyhakötény. Vászon, gyolcs, selyem kötény. Fehér, világos, sötétlénk kötény. Hosszu, kurta, széles, keskeny, hímzett, rojtos, csipkés kötény. Köténybe virágot szedni. Köténnyel betakarni a szemét. Kötény alatt vinni a bort.* A magyar köznépi öltözetben a kötényt nélkülözhetlen kellék, sőt az volt a régies úri hölgyek viseletében is. Magyarország némely vidékein, pl. felső Vág mellékén a tót leányok, valamint a románok is Erdélyben elülhátul viselik a kötényt.

KÖTÉNYÉS, (köt-ény-és) mn. tt. *kötényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Kötényt viselő. *Kötényes kocsisok*.

KÖTERMŐ, (kő-termő) ősz. mn. Oly hegyekről, vidékekről mondják, melyek kövekkel bővelkednek, különböztetéstül oly hegyektől, melyek homokosak, agyagosak.

KÖTERÜLET, (kő-terület) ősz. fn. Valamely hegy vagy vidék területe, melyet körtegek alkot-

nak vagy földnek. *Földdel földött, begyöpösödött köterület. A zápor lemosta a köterületről a földet.*

KÖTÉS, (köt-és) fn. tt. *kötés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, mely által valamit kötünk, különösen mint valamely készítményt előállítunk. *Harisnya-, kapcza-, kosár-, háló-, könyv-, gyékény-, gombkötés.* 2) Csomag, mely több öszvekött részekből áll. *Egy kötés szena, szalma, nád, kender. Egy kötés talp, a fakereskodóknél. Egy kötés kordovány. Kún kötés, igen erős csomó. Vitézkötés, a nagyarányú süvegen, dolmányokon. Bokréta-kötés, virágkötés.* 3) Kapcsolat, mely több testeket öszvetart. *Kötés az épületen, hol a gerendák egymásba eresztetnek.* 4) A könyvkötőknél azon tábla vagy boríték, mely közéc az íveket fűzik. *Papír, vászon, selyem, bőr, kemény, angol kötés.* 5) Átv. ért. szerződés, melynél fogva valaki bizonyos tartozásra, mintegy lekötöti magát. *Béke-, szövetség-, frigykötés.*

Igekötőkkel : *bekötés*; a jószágnak *lekötése*; bizonyos föltételnek *kikötése*; szerződésnek *megkötése*. V. ö. **KÖT**.

KÖTES, tájdivatos, *költes* helyett; l. *ezt*.

KÖTÉSBIZONYITVÁNY, (kötés-bizonyítvány) ősz. fn. Bizonyító irat valamely kötés vagyis szerződésről. Különösen így nevezik az alkuszi könyv azon kivonatát, mely az általa eszközlött valamely egyes szerződés pontjait foglalja magában. (Schlusszettel).

KÖTÉSLAP, (kötés-lap) ősz. fn. L. **KÖTÉSBIZONYITVÁNY**.

KÖTÉSLEVÉL, l. **KÖTLEVÉL**.

KÖTET, (köt-et) fn. tt. *kötet-ét*, harm. szr. —*e*. Széles ért. azon csomag, mely több együvé kötött részekből áll, s egy egészet képez. *Kötet szalma, nád, zsup, káka.* Különösen a könyvkötőknél egy darabba fűzött, s borítékba vagy táblába szorított több vagy kevesebb ívek. *N. N. munkái két vastag kötetet tesznek.*

KÖTETLEN, (köt-et-len) mn. tt. *kötellen-t*, tb. —*ék*. Általán, amit be vagy öszve nem kötöttek. *Kötetlen gabonamarkok, learatott nád, káka, kicsépell szalma.* Átv. ért. beszéd, mely semmiféle versnemben nincs írva, vagy mondva, (prosa) folyó beszéd. *Kötetlen beszédben írt szinművek.* Ellentéte : *kötött*. Hátározóként am. kötetlenül, a nélkül, hogy be- vagy összekötte volna.

KÖTETLENÜL, (köt-et-len-ül) ih. 1) A nélkül, hogy be volna kötve; szerte fekvő, szórva, egymástól függetlenül. *A learatott búzát kötetlenül hagyni. A könyveket kötetlenül árulni.* 2) Meg nem kötve valahová. *A tinók, csikók kötetlenül járnak az akolban.*

KÖTHELY, (köthely) ősz. fn. Rév a folyókon, tengereken, hol a hajókat ki lehet, vagy ki szokták kötni. Szokottabban : *kikötő*.

KÖTIGE v. —**IGE**, (köt-ige) ősz. fn. A nyelvtanban különösen a mondat azon része, mely az alanyt és állítmányt egymással összeköti. Lásd bővebben **KAPCSOLÉK** alatt.

KÖTÍMSÓ, (köt-ímsó) ösz. fn. Tímsós inésköböl mesterségesen készített vörhenyeg színű tímsó.

KÖTJEL, (kötjel) ösz. fn. Helyesírási jel, mely fekvőlegesen (-) vonásból áll, s azt jelenti, hogy a szók, melyek közé tétetik, szorosán egymáshoz tartoznak. Ezt mi magyarok használjuk a) öszvetételekben, világosság kedvéért, pl. *fa-ló*, különböztetésül a *faló* igenévtől; b) a kérdő *e* szónál, pl. *hallod-e*; c) több megelőző szókhöz tartozó szók avagy ragok kihagyása esetében, pl. *könyv-, kép-, és levéltár*, e helyett: *könyvtár, képtár és levéltár*.

KÖTLEVÉL, (köt-levél) ösz. fn. 1. **KÖTELEZVÉNY**.

KÖTMÉNY, (köt-mény) fn. tt. *kötmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Maga a tartalma, vejele azon szerződésnek, melyet két vagy több alkuvó felek egymással, s egymás között megállapítanak vagy állapítottak. *Addsvevési, haszonbéri, egyoldalú, kétoldalú kötmény, csere-, zálog-, kölcsönkötmény*.

KÖTNIVALÓ, (kötni-való) ösz. mn. Aki megérdemli, hogy felkössék, akasztani való. *Kötnivaló jaszember*.

KÖTŐ, (köt-ő) mn. és fn. tt. *kötő-t*. 1) Általán, amivel kötnek, bekötnek, öszvekötnek, megkötnek stb. valamit, s rendszeren az illető főnévvel együvé íratik. *Kötőfa*, am. csatlófa. *Kötőfék*, melylyel a ló fejét bekötik. *Kötőláncz*. *Kötőszáj*, a tőkzacskót felkötni való. *Kötőtű*, melylyel harisnyát, kapezát, stb. kötnek. *Kötővas*, kapocs vasból, pl. a gerendák öszve tartására. *Kötővessző*, melyből köteleket, gúzsokat csinálnak vagy kasokat kötnek. 2) Főneviül használva jelent általában oly eszközt, mely együvé tart, öszvefűz valamit, milyenek: szalag, madzag, pólya, kótel stb. *Gatyakötő*. *Karkötő*. *Fejkötő*. *Homlokötő*. Használják *kötény* értelemben is. Személyre vitetve: *gombkötő, kosárkötő*.

KÖTŐCZÉRNA, (kötő-czer-na) ösz. fn. Czérna, melyből kapezát, harisnyát, s más ilyenü munkákat kötnek, különböztetésül a vékonyabb, finomabb szálu varróczérnától.

KÖTŐDÉS, (köt-ő-d-és) fn. tt. *kötődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Másnak nyugalmas kedélyét tréfa vagy mulatság végett mozgásba hozó ingerkedés. V. ö. **KÖTŐDIK**.

KÖTŐDIK, (köt-ő-d-ik) belsz. m. *kötőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Tulajdonképen mintegy maga magát köti, pl. a *czérnán a matringból húzogató által csomók kötődik*. Átv. ért. oly emberről mondjuk hogy kötődik, ki jó kedvéből, tréfából, dévajagságból, vagy kedvesen cnyelve oly szókat mond másnak, melyekre az mintegy kénytelen magát védelmezni, s ez által az illetők között egyéniségök, s műveltségök-höz képest gyöngédebb vagy nyersebb feleselés támad. A kötődőnek minden esetre az a szándéka, hogy a másikat kedélye rendes nyugalmából kivége, s kötődni leginkább oly egyénnel szokás, kiről tudva van, hogy bizonyos dolgok említése érdeklí, s benne kedves vagy kedvetlen érzelmeket gerjeszt; miért is

nem csak úgy lehet kötődni, hogy mást kevesé bosszontunk, hanem az által is, ha holmi kedves dolgokra emlékeztetjük, melyeket ő talán titokban akarna tartani, pl. ha valaki a szende leánynyal, imádóit emlegetve, kötődik.

KÖTŐERSZÉNY, (kötő-erszény) ösz. fn. Erszény, melyben a nők kötőszereiket tartják

KÖTŐFÉK, (kötő-fék) ösz. fn. A lovak, szamarak, öszvérek fejére való fék, mely kötélből van készítve. *Kenderből, szőrből való kötőfék*. A ló kötőfékkel jár. Km. V. ö. **FÉK**.

KÖTŐFONAL, (kötő-fonal) ösz. fn. Fonál, melyből vastagabbféle ruhaneműeket vagy eszközöket, pl. hálót kötnek.

KÖTŐFŰZ, (kötő-fűz) ösz. fn. Cserjés, hirtelen növe fűzfaj, mely kivált a zátonyokon tenyészik, s belőle különféle kosarakat, kasokat kötnek. Leveli csaknem épélük, szálas láncásak, hosszúak.

KÖTŐGEREND, **KÖTŐGERENDA**, (kötő-gerend v. -gerenda) ösz. fn. A ház födelzetén azon gerendák, melyek a falak hosszában fekvő gerendákat öszvekötik.

KÖTŐGET, (köt-ög-et) áth. és gyak. m. *kötöget-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *kötögess*. Gyakran vagy folytonosan, vagy kényelmesen köt. Különösen mondják holmi női munkákról. *Harisnyát, erszényt kötögetni*. Egyéb dolgokról inkább a *kötözget* divatozik.

KÖTÖGETÉS, (köt-ög-et-és) fn. tt. *kötögetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki kötöget valamit. V. ö. **KÖTÖGET**.

KÖTŐISKOLA, (kötő-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben a leánykák különféle nőmunkákat kötni tanulnak.

KÖTŐKAS, (kötő-kas) ösz. fn. L. **KASORNYA**.

KÖTŐLÁNCZ, (kötő-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel valamit meg- vagy öszvekötnek, vagy megakasztanak stb.

KÖTŐLÉK, (köt-öl-ék) fn. tt. *kötőlék-ét*, harm. szr. —*e*. Általán, kötésre használt holmi, pl. szalag, madzag, zsinór, pólya. Különösen, a mivel a sebészek a fájós, sebes tagokat beburogatják; vagy a vadászbeket öszvefűző pórász. Mondják megnyujtva is: *kötőlék*. V. ö. **KÖTELEK**.

KÖTÖLTÉS, (köt-töltés) ösz. fn. Kövekből épített gátféle töltés.

KÖTÖMEG, (köt-tömeg) ösz. fn. Egy testté öszveforradt kőanyag sokasága. *E magas hegy orma egy kötömegnek látszik*.

KÖTÖNY, pusztá Pest in.; helyr. *Kötöny-be*, —*ben*, —*ből*.

KÖTÖR, (köt-tör) ösz. fn. Sok családú növény-nemzetség a tizhímesek scregéből, és kétanyások rendéből; eszéskéje öt hasábu, bokrétája öt szirmu, hol a magzat fölött, hol alatta; tokja két orru, egy rekeszű, sok magyu. Nevét onnan vette, mert legtöbb fajai a sziklákon és magas hegyeken tenyésznek, hol

a kövek repedékei közül búna ki, s magukat áttörrik, vagy a követ mintegy megrepeszteti látszanak. (Saxifraga.) A székelvényknél jelent sajtót, mely valószínűleg nem egyéb, mint az átalakított német *Keller* (= keüter, köter, kötör.)

KÖTŐRÚD, (kötő-rúd) ösz. fn. Lásd: NYOMÓRÚD.

KÖTŐSÁS, (kötő-sás) ösz. fn. Keskeny és nem szurós levelű sásfaj, melylyel leginkább a szőlőveszszöket a karókhöz kötözik.

KÖTŐSZÍJ, (kötő-szj) ösz. fn. Általán minden szj, melylyel valamit kötnek, pl. *nyaklószi*, melylyel a lovat a rúdhöz kötik, *derék-kötőszj* stb. Különösen, szarvasbőrből készült eszköz, a sérült alsó testnek megkötésére.

KÖTŐTOK, (kötő-tok) ösz. fn. Csőforma hüvelyecske fából, fémből vagy esontból, melybe kötőcskor a kötőtűt beleszúrják.

KÖTÖTT, (köt-ött) mn. tt. *kötött-et*. 1) Ami kötve, öszve, be-, le-, megkötve van. *Jászolhoz kötött tehén. Kötött harisnya, keztyű, kas, erszény. Bekötött szemek, fej. Kötött saláta. Nem tudni, mi legyen a bekötött zsákban.* (Km.) 2) Átv. ért. mondják szóbeli vagy írásbeli előadásról, mely versekben van írva. *Kötött beszéd.* 3) Szintén átv. ért. bizonyos föltételek mellett meghatározott. *A kötött szerződést, békét felbontani.* V. ö. KÖT.

KÖTŐTŰ, (kötő-tű) ösz. fn. Hosszu tűforma eszköz, melylyel holmi női munkákat, pl. kapczákat, harisnyákat stb. kötnek.

KÖTŐVAS, (kötő-vas) ösz. fn. Egyik vagy mindkét végén kajmós vas, melylyel az épületfákat, állásgerendákat, köveket stb. öszvekötik.

KÖTŐZ, (köt-öz) áth. és gyak. m. *kötöz-tem, —tél, —ött*, par. —z. 1) Valamit többször köt, beköt, megköt stb. *A törött lábat kötözni. A rozoga szerkeret öszvekötni.* 2) Több testeket egymás után köt, megköt. *Szőlőt kötözni. Kévéket kötözni. A teli zsákokat bekötözni. Az ökröket jászolhoz kötözni. A télre való szőlőfejeket felkötni. A vadászsebeket párosan öszvekötni.*

KÖTÖZÉK, (köt-öz-ék) fn. tt. *kötözék-ét*, harm. szr. —e. Amivel valamit öszvekötnének vagy kötözték. *A kötözék a fájós lábbon feloldódzott.*

KÖTÖZÉS, (köt-öz-és) fn. tt. *kötözés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valamit kötöznünk. *Sebek kötözésével foglalkodó sebészek. A szőlőkötözést annak idején elvégezni.*

KÖTŐZGET, (köt-öz-g-et) áth. és gyak. m. *kötözget-tem, —tél, —ett*, par. *kötözgess*. Folytonosan, de lassan, mintegy erőködés nélkül, kényelmesen, vagy gyöngéden kötöz valamit. *Mulatságból a kerti virágokat kötözgetni. Az anya bekötözgeti a kisdedit, hogy a hideg meg ne ártsan neki.*

KÖTŐZGETÉS, (köt-öz-g-et-és) fn. tt. *kötözgetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn kötözgetünk valamit. V. ö. KÖTŐZGET.

KÖTÖZKÖDIK, (köt-öz-köd-ik) k. m. *kötözköd-tem, —tél, —ött*. Öltözködőcskor egyik-másik darab ruháját, pl. nadrágját, szoknyáját, kötényét kötözi, vagy holmit öv gyanánt kerit derekára, fejére, nyakára.

KÖTÖZŐ, (köt-öz-ő) mn. tt. *kötöző-t*. Amivel kötöznek. Ez értelemben az illető névvel öszvetett szót alkot. *A kévekötnök kötözőfája. Kötözősás.* Mint főnév jelent oly munkást, kinek kitűzött dolga valamit kötözni, pl. aratáskor a markokra rakott gabonát, szőlőkben a veszszöket.

KÖTSÉG v. **KÖTCSÉG**, tájdivatos e helyett: *költtség*.

KÖTSZÉL, (köt-szél) ösz. fn. A nyomtatott íveken azon tisztán hagyott sarkszél, mely bekötőcskor a boríték, illetőleg könyvtábla sarka közé szoríttatik.

KÖTSZÓ, (köt-szó) ösz. fn. Így nevezetnek a nyelvnek azon részei, melyekkel vagy egyes szók, vagy egész mondatok, különféle kölesönös viszonyaikhoz képest, egymás mellé soroztatnak, s köztök mintegy öszvetartó kapcsot képeznek. Ilyenek a) *A kapcsolók*: és, s, is, meg, megint, még, mégis, ismét, pedig, megint. b) *A feltételkötnök*: ha, bahogy, ha pedig, mintha stb. c) *A elválasztók*, és pedig *átlítólag*, mint: részént—részént, akár—akár; *tagadólag*: sem—sem, se—se, semnem—semnem, senem—senem, nemis—nemis; *tiltólag*: sene—sene. d) *A gyűkötnök*: mind—mind. e) *A hasonlításkötnök*: mint—úgy, miként—akként stb. f) *A okkötnök*: mert, mivel, minthogy, azért—mert stb. g) *A időkötnök*: mikor, míg, azonban, azalatt, miután stb. h) *A helykötnök*: ahol—ott, ahonnan—onnan, ahová—oda stb. i) *A ráhagyók*: bár, bárha, ámbár, habár, noha, jóllehet, ha is, ha úgy is, ha nem is. j) *A zárkötnök*: tehát, többire, egyébként, végre, utoljára stb. k) *A magyarázó*: mint, úgymint, tudniillik, például, azaz stb. l) *A felfüggesztők*: mihelyt—azonnal, mihelyest—üstént, miután—azután stb. m) *A nagyító*: sőt, inkább, mennél—inkább, annál—inkább stb. n) *A kérdéskötnök*: -e? pl. úgy-e? nem-e? (szokottabban: nemde?), ugyan úgy-e?

KÖTTKE, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Köttké-re, —n, —ről*.

KÖTTSE, falu Somogy m.; helyr. *Köttse-re, —n, —ről*.

KÖTVE, (köt-ve) ih. 1) Kötött állapotban. *Kötve, bekötve árult könyvek.* 2) Föltételesen, alig, nehezen. *Kötve hiszek neki. Kötve kell hinni a komának.* Km.

KÖTVÉNY, (köt-vény) fn. tt. *kötvény-t*, tb. —ék, harm. szr. —e v. —je. Lásd: KÖTMÉNY; és KÖTELEZVÉNY.

KÖTVONAL, (köt-vonal) ösz. fn. l. KÖTJEL.

KÖTYÖNFITY, (kötyön-fity) l. KÖTYONFITY.

KÖÜT, (kö-üt) ösz. fn. Kövekkel kirakott, vagy öszvevizott kövekből csinált út.

KŐÜVEG, (kö-üveg) ösz. fn. Leveles, állallát-

szó gipszkövecs, melyet vékony levelekre szét le-

het hasogatni, s hasonló a csillámkőhöz. (Glacies Mariae).

KÖVÁG, falu Bihar m.; helyr. *Kövág-ra, —on, —ról.*

KÖVÁGÁS, (kö-vágás) ösz. fn. 1) Cselekvés, kőbányai munka, mely által a kőtömegeket, mint termő helyeiken léteznek, darabokra vágják, törik. 2) Maga azon hely, hol a köveket vágják, törik, fejtik.

KÖVÁGÓ, (kö-vágó) ösz. mn. és fn. tt. *kövágó-t.* 1) Amivel a kőbányákban vagy kőfaragó-műhelyekben a köveket vágják, hasogatják. *Kövágó-kapa, kalapács.* 2) Kőbányai munkás.

KÖVÁGÓ-ÖRS, mezőváros Szalában; helyr. —*Örs-ön, —re, —ről.*

KÖVÁGÓ-SZÖLŐS, falu Baranya megyében; helyr. —*Szölős-ön, —re, —ről.*

KÖVAJ, (kö-vaj) ösz. fn. Sárgás timsó, mely lágy és kővér tapintatu, mint a vaj. Szibériában feketés timsópalák közül forr ki. (Alumen butyraceum).

KÖVÁR, (1), (kö-vár) ösz. fn. Kővekből, vagy kősziklára épített vár, különböztetésül más anyagból, pl. földből épített vártól, honnan a *Földvár, Sárvár, Tuskevár* helynevek.

KÖVÁR, (2), régi váromladék Kővár vidékében.

KÖVÁRALJA, (Podhragy), falu Nyitra m.; helyr. —*váraljá-ra, —n, —ről.*

KÖVECS, (kö-v-ecs) kies. fn. tt. *kövecset, harm. szr. —e.* A folyóvizek feneklein, s a szárazföldön is találtató, rendszeren durva homokkal, poronddal vegyült apró kövek. *Kövecscsel tölteni az utakat. Kövecsekkel játszani.* Az ily apró köveket, kivált ha laposak, *pitykővek*-nek is hívják. Hangváltozattal: *kavics.*

KÖVECSÉS, (1), (kö-v-ecs-és) mn. tt. *kövecses-t v. —et, tb. —ek.* Kövecscsel bővelkedő, vagy meghordott, behintett. *Kövecses vízfénék. Kövecses utak.*

KÖVECSÉS, (2), falu Gömör, puszta Pozsony m.; helyr. *Kövecses-re, —én, —ről.*

KÖVECSÉZ, (kö-v-ecs-éz) áth. m. *kövecsez-tem, —tél, —étt, par. —z.* Kövecscsel behord, betérít valamely helyet. *Országutat, kerti ösvényeket kövecsezeni.* Gyermeknek nyelvében am. kövecsekkel játszik. Ezen értelemben önható.

KÖVED, **KÖVESZT**, I. **KÖPED**, **KÖPESZT**.

KÖVEGY, puszta Csanád m.; helyr. *Kövegy-re, —én, —ről.*

KÖVELŐ, (kö-velő) ösz. fn. Agyagnemű föld, mely a sziklák és kövágások repedékei között esomónként találtatik, s vagy szétdőrszölhető, vagy szilárd, egyszersmind a szikláknak mintegy velejét teszi. (Lithomarga).

KÖVÉLY, **KÖVÉLYEN** stb. régies és tájdivatos *kevély, kevélyen* helyett.

„Ím látjátok az nép, mely igen kövélyen,
A mű jószágunkkal megrakodva mégyen.“

Temesvári István 1569-ben. (Thaly K. gyűjt.).

KÖVEND, erdélyi falu Aranyos székben; helyr.

Kövend-re, —én, —ről.

KÖVÉR, (köv-ér v. köb-ér, lásd e czikk végén) mn. tt. *kövéret.* Túl a Dunán némely vidékeken, pl. Vasvármegyében röviden: *kövéret, köverek, köverebb, köveren.* Általán és tulajdon ért. mondjuk állatról, mely akár behajlamanál fogva, akár bő táplálás által meghízott, s teste a rendes állapothoz képest kidagad, kiduzzad, s némi gömbölyüségét kap. Ellen-téte: *sovány, ösztövére, szikár. Kövér ember, asszony. Kövér dicszó, borjú, tehén, ökör. Kövér lúd, kacsa. Szép a borjú, nyilván kövér tehén alatt szopott. (Km.). Mindenkör köverebb a más ember szalonnája. (Km.). Legyen lúd, ha fejér, együk meg, ha kövér. (Km.).* Mondják a testnek egyes részeiről is. *Kövér lépül, kövér hasu, kövér nyaku, kövér faru ember.* Minthogy a kövérség a testet hájassá, zsírossá teszi: innen jelent olyas mit is, melyen sok a háj, zsír. *Kövér hús, szalonna. Kövér koccz, falat.* Átv. ért. mondjuk a) némely hizlaló, tápláló tárgyáról, pl. *Kövér legelők, mezők, rétek, takarmány;* b) gazdag javadalmakról, pl. *kövér kanonokság, apátság, püspökség;* c) némely növényekről, melyek a maguk nemében bujább növésűek, pl. *kövér porcsin, kövér fű, kövér szőlő.*

E szó paléozosan ejtve *köbér*, rokon a *köb*, *köböl*, *köpczös* (köbözös) stb. szókkal, melyekben alapfogalom a gömbölyűség, s ezt az alakutánzó *köb* v. *köv* fejezi ki, melyhez legközelebb áll a *göb* v. *göbgyök* a *göbölgy* (hizott marha) szóban. Ide tartozik a Dunán túl divatozó *göbe*, azaz kiherélt, vagyis görögjéttől megfosztott emse, melyet hizlalásra, tehát göbölgynek szántak. Hangváltozattal rokon: *döhér*, mely vastagot, elhízottat jelent. Arabul *kebir* am. nagy.

KÖVÉRBÉL, (kövér-bél) ösz. fn. A bélnek legkülső része, melyet vastagabb vagy vékonyabb háj-nemű kövérség takar.

KÖVÉRECSKE, (köv-ér-ecs-ke) mn. tt. *kövéreceskét.* L. **KÖVÉRKE.**

KÖVÉREDES, (köv-ér-éd-és) fn. tt. *kövéredés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Állapot, midőn az állati test kövéredik. V. ö. **KÖVÉREDIK.**

KÖVÉREDIK, (köv-ér-éd-ik) k. m. *kövéred-tem, —tél, —étt.* Zsírja, hája növekedik, hizik. *Kövéredik a lúd, kacsa, ha tömik. Kövérednek a hizlatt sertések.*

KÖVÉREN, (köv-ér-en) ih. Kövér állapotban, hizottan; zsírosan.

KÖVERES, falu Temes m.; helyr. *Köveres-re, —én, —ről.*

KÖVÉRES, (köv-ér-es) mn. tt. *kövéres-t v. —et, tb. —ek.* Kevesé kövér, meglehetősen hizott. *Kövéres, zömök testü ember.*

KÖVÉRESZIK, (köv-ér-ész-ik) lásd: **KÖVÉRSZIK.**

KÖVÉRFŰ, (kövér-fű) ösz. fn. A tizhímesek seregéből és ötanyások rendéből való, s a szakák

neme alá tartozó növényfaj, mely nevét húsos vastag leveleitől kapta, máskép : *bablevelű fű*, *varjúbab*, *szerelem taplója*; növénytani néven : *bablevelű szaka*. (Sedum Telephium).

KÖVÉRHEGY, puszta Hont m.; helyr. *Kövére-hegy-re*, —én, —ről.

KÖVÉRÍT, KÖVÉRIT, (köv-ér-ít) áth. m. *kövérít-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Kövérré teszi, hizlal. *A kukoricza kövéríti a disznókat, ludakat.*

KÖVÉRÍTÉS, KÖVÉRITÉS, (köv-ér-ít és) fn. tt. *kövérítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, illetőleg bő táplálás, etetés, hizlalás, mely kövérré teszi az embert vagy más állatot.

KÖVÉRSÉG, (köv-ér-ség) fn. tt. *kövérység-ét*, harm. szr. —e. A testnek kövér állapota vagy tulajdonsága. *A nagy kövérség miatt alig bír futni, menni. Betegségében sokat vesztett kövérségéből.* V. ö. **KÖVÉR.**

KÖVÉRSZIK, KÖVÉRÉSZIK, (köv ér ész-ik) k. Ezen alakban csak a mutató mód jelen idejében használtatik, a többi időt 'kövéredik' szótól kölcsönzi. Jelentésére nézve is l. **KÖVÉRÉDIK**.

KÖVES, (1), (köv-es) mn. tt. *köves t v.* —et, tb. —ek. Kövekkel bővelkedő, köveket termő, kövekkel kirakott, ékesített. *Köves hegyek, szőlők, szántóföldek. Köves utak. Köves kard, gyűrű.* Több helységek mellékeve. Átv. ért. érzéketlen, lajthatatlan.

„A köves ozmán szív szünnék sanyarítani rabját.“

Horvát E.

KÖVES, (2), falu Szala m.; helyr. *Köves-re*, —én, —ről.

KÖVESD, faluk Baranya, Bereg, Bihar, Hont, Közép-Szolnok, Nógrád és Temes m.; **ERDŐ**—, **HEVES**, **KIS**—, **Zemplén**, **RÁBA**— Vas m.; **MEZŐ**—, mv. Borsod m.; puszták Tolna, Baranya m.; erdélyi puszta és falu Felső-Fehér m.; helyr. *Kövesd-re*, —én, —ről.

KÖVESÉDÉS, (köv es-éd-és) fn. tt. *kövésédés-t*, tb. —ék. 1) Kövéssé levés, kövel vegyülés. 2) Kövé változás, kövülés.

KÖVESÉDIK, (köv es-éd-ik) k. m. *kövéséd-tem*, —tél, —étt. 1) Kövéssé leszen. *Elkövésedni. Árvíz után elkövesedtek a rétek, szántóföldek.* 2) L. **KÖVÜL**.

KÖVESEGYHÁZA, falu Bihar m.; helyr. *Kövesegyháza-ra*, —n, —ról.

KÖVESEN, (köv-es-en) ih. Kövel vegyítve, rakva.

KÖVÉSÉS, (kö-vésés) ösz. fn. Kőfaragói munka, midőn a kőanyagot vésével idomítják.

KÖVESFALVA, falu Szepes m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

KÖVESKÁL, mv. Szala m.; helyr. —*Kál-ba*, —ban, —ból.

KÖVESKÚT, falu Vas m.; helyr. —*kút-ra*, —on, —ról.

KÖVESLIGET, falu Máramaros m.; helyr. —*iget-re*, —én, —ről.

KÖVÉSŐ, (kö-véső) ösz. fn. 1) Személy, illetőleg kőfaragó, ki köveket vés. 2) L. **KÖVÉSÜ**.

KÖVÉSÜ, (kö-vésü) ösz. fn. Vésü, melylyel köveket idomítanak, faragnak, vagy betűket s holmi ezírfázatokat metszenek beléjük.

KÖVÉSZ, (köv-ész) fn. tt. *kövész-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Természettudós, különösen ásványtudós, ki a különféle kőnevek, s azok tulajdonságainak vizsgálásával, s megismertetésével foglalkodik.

KÖVÉSZET, (köv-ész-et) fn. tt. *kövész-et*. Az ásványok különösebben, kövek ismeretével, vizsgálatával foglalkodó tudomány.

KÖVÉSZSÉG, (köv-ész-ség) l. **KÖVÉSZET**.

KÖVESZT, (köv-esz t) áth. 1) **KÖPESZT**. 2) Kővé változtat. V. ö. **KÖVÜL**.

KÖVET, (1), (köv-et) áth. m. *követ-tem*, —tél, —étt, par. *kövess*. A 'követ' ige törzsokből két különböző értelmű szócsalád származik. Egyikhez azon szók tartoznak, melyekben az alappfogalom a *kívándás, kérés, sürgetés* (mint *követem, megkövetem alássan*): *követel, követelés, követelő, követség* (duplum mulctae judicariae) bizonyítják; másikkhoz azok, melyekben alappogalom *menés, tovább haladás, kimeredés*, melyeknek: *követ* (comitatur, sequitur), *következik, következés, következtet* stb. Ide tartoznak azon szók is, melyek más után cselekvést, mintegy erkölcsi utánnemést jelentenek, pl. *mások jó vagy rossz példáját követni; Krisztus követésére inteni a hűveket; nem követünk mi atyáinknak bűnökét.* Judit 8. 19. Bécsi cod.

Ez alapnál fogva igen valószínű, hogy e törzsok két különböző értelmű gyökből eredt. Az első jelentésben vett *követ* rokon a *kéj, kény*, régiesen *kev, kev, kell* (tájdívatosan : *köll*), *kiván* (keván), *kinál* (kenál), *kér* stb. szókkal, s hangváltozattal *kev et*, azaz valamiről kijelenti, hogy *kell*, hogy valamit kíván és pedig vagy kéréleg, vagy sürgetőleg, s némi jognál fogva parancsolólag; mely értelemek vannak magában a 'kell' igében is. Innen érthetők az ily mondatok : *Szépén, alássan, egész tisztelettel követem, megkövetem Kegyelmet. Valakit a bántalomért megkövetni. Az ellopott jószágot az orgazdán követni. Rajtam ne kövess semmit. Némelyeknek több és némelyeknek kevés adassék, miképen az szükség, nem az akarat követi.* Virginia cod. 125. l. A Münchener codexben : *mennyei jelenséget követnek vala* (quaerebant) *ő tolló. Ő atyafiai állnak vala kün, következtvén*, (quaerentes), *hogy neki szólnának; mit Pesti akarnak vala*, Erdősi ügyeknek *vala* igével fordított. Székely szójárás szerint : *ezt a lednyt sok szerencse követi*, am. sok kérője van, sokan kéri, keresik, kívánják; *elkövetni a házbeliektől*. Balaton vidékén : *elkövetkezni*, am. tőlök bucsút venni, mi a köz népszokás szerint ilyféle mondatok által történik : *Kérem, ne hagyadjanak; követem, megkövetem, bocsássanak meg, ha valamit vétet-tem* stb. (A másik jelentésről l. **KÖVET** [3]). Az előbb említett értelmű *követ* igével egy a

KÖVET, (2), fn. tt. *követ-ét*, harm. szr. — e v. —je. Ez azon szók osztályába tartozik, melyek nevek és igék egy alakban, milyenek: *nyit* (aperit) és valaminek *nyitja*; *nyom* (premit) és *nyom* (vestigium), *les* (insidiatur) és *les* (insidiae), *zár* (elandit) és *zár* (sera), *halász* (piscatur), *piscator*, *vadász* (venatur, venator) stb. Sőt vannak példák rá, hogy az első és második igeszemély is név gyanánt használtatik pl. *Eszem-iszom ember. Jönnek a fogdmegek. Bántja a félsz.* A 'követ' szóban, mint főnévben, épen úgy, mint az igében alapfogalom a *kívánat*, *kérelem*, *sürgetés*. 1) Széles ért. személy, kit valaki bizonyos ügyben máshoz küld, hogy azt szándéka, akarata, kívánsága iránt tudósítsa. Így nevezetnek a szentírásban az Istentől küldött angyalok, jósok (próféták), apostolok. 2) Szoros ért. személy, kit valamely állodalom vagy fejedelem egy másikhoz küld, hogy bizonyos ügyben akár kéroleg, akár sürgetoleg, akár parancsolólag eljárjon. *Követek által békét kérni, a hadi foglyok kiadását sürgetni. Hadizenő követet küldeni. A követet és jóra intőt nem kell bántani.* (Km.). Az ily követ *rendkívüli*, különböztetésül a *rendes v. udvari* követtől, ki valamely állodalom részéről egy másikban tartózkodik, hogy ott küldőjének ügyeit viselje. 3) Az ősi magyar alkotmányban személyek, kiket a vármegyék, kerületek, k. városok, káptalanok stb. az országgyűlésre küldöttek, hogy ott az adott utasítás értelmében az illető küldök akaratát, szándékát, kérelmeit stb. elterjeszszék. *Vármegyei, jászkun-, hajdúkerületi, k. városi követek. A követek táblájánál ülni.*

KÖVET, (3). A második értelemben vett *követ* ige, melyben alapfogalom a *menés*, mert aki más követ, az avval megy, azt kíséri, vagy pedig átv. ért. annak nyoma, és példája után haladva teszen valamit. Véleményünk szerént ennek gyöke a mozgást, menést jelentő *köl, kel*, melyekből *köl-t*, *kel-t* igék erednek, és e szerént *követ* am. *köl-et* vagy *kelet*, azaz a járásban, a kelésben menésben mintegy segít vagy előmozdit valakit, s *következik* am. *köletkezik*, *keletkezik*, pl. *ebből semmi jó nem következik*, am. *nem keletkezik*. Hogy az *l* a szók elején, közepén és végén néha *v*-re változik, bizonyítják a *lápa vápa, láz váz, kilül kívül, belül bevül, család csolán, Mátyusföldén csóvón, hideglülés hideglövés, dudal (düled) dudad, szilos szivós, s a palócoknál az al av, el ev* szók, pl. *Evment az avföldre*. Viszont az eredeti *v* tájszokásilag átváltozik *l* re a *szivom szilom, hívom hílom, nők, nőlk* stb. szókban. A képző *et* mivelletű jelentéssel bir, mint a *sürgel*, *vezel* igékben, minélfogva *követni valakit* am. magával, vagy maga előtt járattni, menetni. A latin *comitor*-ban is lényeges alkotó rész a menést jelentő *itor* (ab eo); hasonlóan a német *begleiten* alapigéje *leiten* am. terelni, menésben igazgatni vagy vezetni, l. Adelung.

Megfelel neki a magyar *kísér*, azaz *kísél*, melynek gyöke a mozgást jelentő *kisik*. V. ö. KISÉR. 1) Valakivel társ gyanánt együtt megy, valakit kísér,

akár közvetlenül mellette, akár utána haladva. *A főurat oldalán baráti, nyomában szolgálói követik. A vendéget a lépcsőig, kapuig követni. Táborba követni a kiinduló hadsereget. Az utast biztosítás végett végig követni az erdőn.* 2) Valakinek nyomában megy, nem mint hozzá tartozó társ, hanem akármely más okból. *Az idegen viseletű utast bámulva követik az utcái gyerkőczik. A vadász követi a nyúlesapást. A rendőr utcáról utcára követi a gyanús személyt.*

„Aki szeret örömmel reménylhet,
Minket is hát rózsám, az követhet.“

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.).

3) Más után, más példája szerént tesz valamit, s erkölesileg mintegy nyomában jár. Ily fogalmi és hangrokonság van a latin *comitor* és *imitor* között. *Dicső őseink jeles tetteit követni. Krisztus urunk szelidségét követni. Rosz példát ne kövess.*

„Birjad nekik Úr Isten szívöket, elméjüket,
Hogy mindenben követhessék Fölségedet,
És az te törvényedet.“

Protestáns magyarok fohása; Thaly K. véleménye szerént a XVI. század végéről vagy a XVII. elejéről. (Thaly K. gyűjt.).

4) Erkölesi átv. ért. *valamit elkövetni* am. jót vagy roszt tett által utánozni, vagy mintegy mozgásba hozni, s magából kibocsátani. *Mindent elkövetni a haza javáért. Bünt, undok tettet elkövetni. E gyalgatossgot te követted el.* A jelen értelmű *követ* igének megfelelő latin *committo*, és német *begehen* szókban is alapfogalom a menés, mert *mitto* am. *itto*, azaz ire facio, s a német alapigéje *gehen*.

KÖVETEL, (köv-et-el) áth. m. *követel-t*. Törzsoke a kívánást, kérést, sürgetést jelentő *követ*, az el képző csak némi nyomatosságuil szolgál, mint a *magasztal, marasztal, vigasztal, engesztal* stb. igékben. Egyébiránt 'követel' szükebb értelmű, mint 'követ', mert midőn ez általán mindenféle kívánásra kiterjed, a *követel* kizárólag annyit tesz, mint valamit hatályosan, *kellőleg*, bizonyos jognál, igénynél vagy hatalomnál fogva sürget, s annak teljesítését kívánja. V. ö. KÖVET, (1). *Adósságot követelni. Az elveszett jószágot a cseléden követelni. A szolgától hűséget, a gyermekétől szófogadást követelni. A mit követelsz, megadom.* Kereskedői és más rokon üzleti könyvekben használtatik a német *Haben, Guthaben* kifejezésére; azonban ennél alkalmasabb: *birós*; l. ezt.

KÖVETELÉS, (köv-et-el-és) fn. tt. *követelés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, midőn bizonyos igénynél, jognál vagy hatalomnál fogva valamit, mint kellő dolgot sürgetünk. 2) Azon tárgy, melyet ilyképen sürgetünk, követelmény. *Százforintnyi követelésem van rajtad.* V. ö. KÖVET, (1), és KÖVETEL.

KÖVETELÉSI, (köv-et-el-és-i) mn. tt. *követelési-t*, tb. —ek. Követelést illető, arra vonatkozó. *Követelési jog. Követelési oldal az üzleti könyvekben.*

KÖVETELMÉNY, (köv-et-el-mény) fn. tt. *követelmény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*c* v. —*je*. Azon tárgy, melyet bizonyos igény, jog vagy kötelezettség szerént valakin keresünk, s tőle megkapni hatályosan sürgetjük.

KÖVETELŐ, (köv-et-el-ő) mn. és fn. tt. *követelő-t*. 1) Aki valamit követel. *Örökségét követelő árva*. Továbbá amire nézve követelése van valakinek. *Követelő adósság*. (Activ-Schuld). 2) Főnévileg különösen személy, ki más birtokában vagy használatában levő jószágra vagy hatalomra igényt vagy jogot tart, s azt magáévá tenni akarja. *A követelőket csődpörre utasítani*. *A trónkövetelők egymás ellen törekvesznek*. V. ö. **KÖVETEL**.

KÖVETELŐLEG, (köv-et-el-ő-leg) ih. Követelő módon, követelő állapotban; követelési jogon.

KÖVETELŐLEGÉS, (köv-et-el-ő-leg-és) mn. tt. *követelőlegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Amire viszonyulva követeléssel bír valaki. *Követelőleges állapot*.

KÖVETELT, (köv-et-el-t) mn. tt. *követelt-et*. Mire valaki igényt vagy jogot tart, s annál fogva annak teljesítését, mint kellő dolgot, sürgeti. *A követelt házbért lefizetni*. V. ö. **KÖVETEL**.

KÖVETENDŐ, (köv-et-end-ő) mn. tt. *követendő-t*. Törzsöke a más után működést, más példája szerénti cselekvést jelentő *követ*, s mondjuk általán minden emberi műről s erkölcsi tettről, mely jeles tulajdonságainál fogva megérdemli, hogy példa gyanánt vétsékek és utánoztassék. *Követendő példával, magaviselettel elülmenni*. V. ö. **KÖVET**.

KÖVETÉS, (köv-et-és) fn. tt. *követés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*c*. 1) Midőn a kívánást, kérést jelentő *követ* igétől származik, am. cselekvés, mely által valakit v. valamit kérünk, sürgetünk. *Az elveszett jószágnak, adósságnak követése*. *Követéssel kezdeni a beszédet, megszólítást*. *A megkövetésre bocsánatot adni*. 2) Midőn a menést, kísérést jelentő *követ* a törzsöke, am. cselekvés, melynél fogva valakit kísérünk, vele társ gyanánt megyünk. 3) Erkölcsi ért. utánzás, másnak példája utáni indulás. *Jeles emberek, mesterek, művészek követése*. *Krisztus követéséről irt könyv*. V. ö. **KÖVET**.

KÖVETHETETLEN, KÖVETHETLEN, (köv-et-het-et-len) mn. Amit vagy akinek példáját, tetteit utánozni nem lehet. *Követhetetlen költéltánczosi ügyesség*. Határozóként am. követhetlenül, anélkül hogy követni lehetne.

KÖVETHETŐ, (köv-et-het-ő) mn. tt. *követhető-t*, tb. —*k*. Amit követni, azaz utánozni lehet vagy tanácsos, vagy szabad. *Valamit követhető példa gyanánt ajánlani*. *Az ily vakmerőség nem követhető*.

KÖVETHETŐLEG, (köv-et-het-ő-leg) ih. Oly módon, hogy követni, utánozni lehet.

KÖVETKÉZÉK, (köv-et-kéz-ék) fn. tt. *következéket*. L. **KÖVETKÉZET**.

KÖVETKÉZENDŐ, (köv-et-kéz-end-ő) mn. tt. *következendő-t*. Ami bizonyos sorban és rendben, az

előre bocsátottak után jön. Használják leginkább bizonyos tárgyak elszámolásában, a szabatosabb *következő* helyett. *Olvasásra ajánlom a következő könyvet*. Szoros és szabatos ért. ami ezután jönni fog. *A mult, jelen és következő század*.

KÖVETKÉZENDŐKÉP, (következendő-kép) ősz. ih. I. **KÖVETKEZŐKÉP**.

KÖVETKEZENDŐSÉG, (köv-et-kéz-end-ő-ség) fn. tt. *következendőség-et*, harm. szr. —*e*. Általán személyek vagy események összege, amint utánunk jönni fognak. *A következendőség fog itélni rólunk*. *Ki láthatja előre a következendőséget?* V. ö. **KÖVETKÉZIK**.

KÖVETKÉZÉS, (köv-et-kéz-és) fn. tt. *következés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az egymással összefüggésben levő tárgyak azon viszonyos létezése, midőn egymás után jönnek, s mintegy követik, kísérik egymást. Különösen 1) észtanilag, az előrebocsátott ismeretekből, állítmányokból másoknak mintegy észszerű kifolyása. 2) Valamely dolognak, cselekvésnek sikere, eredménye, mely mintegy kiered, kifoly belőle. *Jó, rossz következés*. *Annak semmi következése nem lett*. *Majd megmutatja a következés*. V. ö. **KÖVETKÉZIK**.

KÖVETKÉZÉSKÉP, (következés-kép) ősz. ih. Az előre bocsátottak természetéből folyva. Élünk vele, midőn a felhozott előzményes okokból határozottan állítunk v. tagadunk valamit, pl. *sem időm, sem pénzem, sem egészségem: következkéskép utazni nem lehetek*. Néha am. következés, azaz eredmény, gyanánt. *A mondottakból következkéskép az folyik, hogy stb*.

KÖVETKÉZÉSKÉPEN, lásd: **KÖVETKÉZÉSKÉP**.

KÖVETKÉZET, (köv-et-kéz-et) fn. tt. *következ-et*, harm. szr. —*c*. Elvont ért. eredmény vagy siker, mely valamiből következik. Különösen észtanilag azon állítmány, mely az okoskodási előzményekből bizonyos elveknél fogva szükségképen foly. Erkölcsi ért. a cselekvésnek azon tulajdonsága, mely szerént bizonyos elvekre építve más rokonneműekkel egyezésben van. Innen, ki így cselekszik, *következetesnek* mondatik.

KÖVETKÉZETDÚS, (következ-et-dús) ősz. mn. L. **KÖVETKÉZMÉNYDÚS**.

KÖVETKÉZETÉS, (köv-et-kéz-et-és) mn. tt. *következéset-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Mondjuk cselekvőről, kinek tettei bizonyos elvek szerint intézvék, s ennél fogva észtani, s erkölcsi összhangzatban vannak. 2) Mondjuk cselekvényről, mely a többi rokonneműekkel megegyezik. 3) Ritkább használatnál anyai, mint sok eredményü, miből sok következik, *következeménydús*. V. ö. **KÖVETKÉZIK**.

KÖVETKÉZETÉSSÉG, (köv-et-kéz-et-és-ség) fn. tt. *következézettség-et*, harm. szr. —*e*. Az okoskodásnak vagy cselekvésnek tulajdonsága, mely szerént összhangzatban áll az illető előzményekkel, s azokból mintegy szükségképen foly ki. V. ö. **KÖVETKÉZET**.

KÖVETKÉZETIES, (köv-et-kéz-et-i-es) mn. tt. *követkézeties-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Valamely másik után következő.

KÖVETKÉZETLEN, (köv-et-kéz-et-len) mn. tt. *követkézetellen-t*, tb. —*ék*. 1) Mondjuk állításról vagy cselekvényről, mely az előzményekkel összhangzatban nincsen, valamint oly emberről, ki illetéknép okosodik vagy cselekszik. 2) Aminek eredménye, sikere nincs, miből szükségképen nem foly valami, mi után semmi sem jön. *Következellen mérény, esemény, kísérlet.*

KÖVETKÉZETLENSÉG, (köv-et-kéz-et-lenség) fn. tt. *követkézetlenség-ét*, harm. sz. —*e*. A következetességnek egyenes ellentéte, vagyis az okoskodásnak, vagy cselekvésnek azon minősége, mely szerint az illető előzményekkel összhangzatban nincsen, s azokból szükségképen nem foly ki. *A népszabadságot szóval védeni, s rabszolgákat tartani, politikai következetlenség.*

KÖVETKÉZETLENÜL, (köv-et-kéz-et-len ül) ih. 1) Olyféle okoskodással vagy cselekvéssel, mely az illető előzményekkel összhangzatban nincsen. *Következetlenül állítani vagy tagadni valamit. Ki magára nézve vallási türelmet kíván, az következetlenül cselekszik, midőn más vallásukat üldöz.* 2) Eredménytelenül, siker nélkül.

KÖVETKÉZIK, (köv-et-kéz-ik) k. m. *követkézetem*, —*tél*, —*étt*, par. *követkézzel*. 1) Midőn a menést, haladást, kísérést, utánzást jelentő *követ* törzsoktól származik, annyi mint bizonyos előre ment, előre bocsátott tárgyak után némi öszveköttetési viszonynál fogva jön, vagy ered, s mintegy nyomában halad. *Tél után tavasz, ezután nyár, nyár után ősz következik. Nappal után éjjel, éjjel után nappal következik. Első szám után a második, továbbá a harmadik stb. következik. Borura derű, életre halál következik. Észtanilag am. bizonyos állítmány az előzményekből foly. Mindezekből az következik, hogy stb.* Erkölcsileg am. bizonyos cselekvénynek eredménye, jó vagy rossz sikere van. *Mi következik ezen kicsapongó életből? Vajmi sok gonosz következik az önzésből.* Ezen értelmezésekből világos, hogy ezen igének törzsoke igazán *kölet* kelet, s hogy *következik* am. köletkezik, keletkezik, pl. *Mi haszon következik ebből? Am. mi haszon keletkezik? V. ö. KÖVET, (3).* 2) Midőn tájdivatosan a kérést, kívánást jelentő *követ* törzsoktól származik, am. kéredzkezik, elmenés előtt bocsánatot, engedelmet kér, pl. *elkövetkezik a háztól, a társaságtól, azaz elmenés előtt népszokás szerint búcsúzik.* V. ö. **KÖVET, (1).**

KÖVETKÉZMÉNY, (köv-et-kéz-mény) fn. tt. *követkézmény-t*, tb. —*ék*, harm. sz. —*e* v. —*je*. 1) Általán, ami valamiből következik, eredményként foly. 2) Különösen észtanilag az okoskodónak azon állítása, vagy tagadása, melyet az előzményekből hoz ki. (consequentia)

KÖVETKEZMÉNYDÚS, (következmény-dús) ősz. mn. Aminek sok következménye vagy eredménye van.

nye van. *A tudományoknak és művészeteknek országos ápolása következménydús szokott lenni.*

KÖVETKÉZŐ, (1), (köv-et-kéz-ő) mn. tt. *követkéző-t*. 1) Midőn menésre, haladásra vonatkozik, am. az előre bocsátottak után jövő, menő, haladó. *Következő három napon nem leszek haza. Következő évben fürdőbe megyek.* Használtatik mintegy figyelmeztetéssel az elszámílandó tárgyak vagy személyek nevei előtt is. *Ezt pedig állítom következő okokból. Következő jeles férfiak arczépeit vedd meg számomra. Néha am. eredmény gyanánt kifolyó. Ki számíthatja fel előre a háborúból következő csapásokat? 2) Midőn a kérést jelentő *következik* törzsokből ered, am. kéredző, bocsánatot kérve távozó. V. ö. **KÖVETKÉZIK.***

KÖVETKÉZŐ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *követkéző-t*. Utódok, kik utánunk élni fognak.

KÖVETKÉZŐKÉP v. —**KÉPEN**, (követkéző-kép) ősz. ih. Úgy, amint az előzményekből észtanilag vagy erkölcsileg következik. Máskép: *következőkép* v. *képen* v. *következőleg*.

KÖVETKÉZŐLEG, (köv-et-kéz-ő-leg) ih. lásd: **KÖVETKÉZŐKÉP.**

KÖVETKÉZTET, (köv-et-kéz-tet) mivel. m. *követkéztettem*, —*tél*, —*étt*. par. *követkéztess*. Okoskodva az előre bocsátott állításokból új állítmányt, mint az előzménynek szükségképi eredményét, hoz ki, pl. midőn valaki ezen előzményekből, hogy minden ember halandó, és hogy Péter ember azt hozza ki, hogy Péter halandó.

KÖVETKÉZTETÉS, (köv-et-kéz-tet-és) fn. tt. *követkéztetés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. —*e*. Az okoskodó észnek azon működése, melynél fogva következtet. V. ö. **KÖVETKÉZTET.**

KÖVETKÉZTETMÉNY, (köv-et-kéz-tet-mény) fn. tt. *követkéztetmény-t*, tb. —*ék*. Amit valamely előzményekből következtetünk, pl. *következtet' ige alatt: Péter halandó.*

KÖVETLEN, (köv-et-len) mn. tt. *követlen-t*, tb. —*ék*. Kövek nélkül szükkölködő, hol kő nem terem, v. ami nincs kövel ellátva, ékesítve stb. *Szala köves, ellenben Somogy követlen vármegye. Követlen káposztás hordó. Követlen gyűrű.*

KÖVETŐ, (1), (köv-et-ő) mn. tt. *követő-t*. 1) Valamit sürgetve, igényvel, jognál fogva kérő, kívánó, nyomatósabban: *követelő. Díjat követő munkás, tiszviselő. Örökséget követő árva.* 2) Valakivel társképen vagy más után menő, mást kísérő. *Nagy urakat követő udvari tisztek, szolgák. Vad nyomát követő vadász.* 3) Másnak példája után induló, cselekvő. *Idegen divatokat követő piperkőzők. Jó példát követő ifjak.* V. ö. **KÖVET.**

KÖVETŐ, (2), (köv-et-ő) fn. tt. *követő-t*. Személy, ki másoknak bizonyos tetteit utánozza, azok példája szerint cselekszik, azoknak elveit, és eszelekvésmódját mintegy magáévá teszi. *A keresztények Krisztus követője. Legyetek követője Krisztusnak, mint én is az vagyok.* (Sz. Pál, Káldi szerint.) *Nem használ a tana; ha nincs követője.* (Km).

KÖVETSÉG, (köv-et-ség) fn. tt. *követség-ét*, harm. szr. —e. 1) Több követekből álló személyzet, mely valamely fejedelem, vagy állodalom bizonyos ügyciben jár, és működik. *Fényes követéséget bocsátani a közlő ellenség megkérlelésére.* 2) Követi hivatal, méltóság. *Követséggel megtisztelni valakit. Rendkívüli követésben eljárni.* 3) Régi törvényes nyelven am. kettős büntetési, vagyis bírsági követelés. Második Andrásnak 1228-ki oklevelében: *Neutra pars iudicium dupli, quod vulgo Követ^sseg dicitur, solvere tenetur.* (Jerney: Nyelvkincsek.) Ennek törzsöke a jogon alapuló kérést, sürgetést, kívánást jelentő *követ*, melyben a *ség* mint állapotot jelentő képző fejezi ki az elvont értelmű tárgyat vagyis a bírságot, mely a bírói követeléstől úgy származott mint „marasztás”-a marasztás v. marasztalástól.

KÖVETSÉGI, (köv-et-ség-i) mn. tt. *követségi-t*, tb. —ék. Követséghez tartozó, azzal viszonyban levő. *Követségi személy, titoknok.* V. ö. **KÖVETSÉG**.

KÖVETTETÉS, (kö-vettetés) ösz. fn. Kö- vagy érczbányai működés, mely által a tömör kősziklákat széttördöcsik, szakgatják, pl. lőpor által.

KÖVEZ, (köv-ez) áth. m. *kövez-tem*, —tél, —étt, par. —z. 1) Üldözésből vagy rendes büntetésképen kövekkel megdobál, vagy halálra hajigál valakit; meg igekötővel használtatik. *A zsidók szent István vértanút megkövezték.* 2) Kövekkel kirak valamely tért. *Utazakat, utakat, udvarokat kövezni.*

KÖVEZÉS, (köv-ez-és) fn. tt. *kövezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, mely által valakit üldözve, vagy bírói ítélet következtében kövekkel dobálnak, agyon hajigálnak. *A régi népeknél a kövezés a halálos büntetés egyik neme vala.* 2) Bizonyos térnek kövekkel való kirakása. *Utak, utcák kövezése.*

KÖVEZET, (köv-ez-et) fn. tt. *kövezet-ét*, harm. szr. —e. Elvont ért. azon kövek öszvege, melyek bizonyos téren mesterségesen elhelyezték, hogy a járóknak szilárd alapul szolgáljanak. *Utcai kövezet. Síma kőlapokból, zuzott kövekből csinált kövezet. Folyások, templomok kövezete.* V. ö. **KÖZET**.

KÖVEZETI, (köv-ez-et-i) mn. tt. *kövezeti-t*, tb. —ék. Kövezetet illető, arra vonatkozó. *Kövezeti vám.*

KÖVEZETLEN, (köv-ez-et-len, azaz kövezetelen) mn. tt. *kövezetlen-t*, tb. —ék. Ami kövekkel kirakva nincsen. *Kövezetlen utcák.*

KÖVEZÉTT, (köv-ez-étt) mn. tt. *kövezétt-et*. Ami kövekkel ki van rakva, pl. út, úteza, tér, udvar.

KÖVEZETVÁM, (kövezet-vám) ösz. fn. Vám, azaz díjpenz, melyet az illető község vesz a járó kelő kocsiktól, szekerektől, az utcaiz kövezet koptatása fejében.

KÖVEZŐKALAPÁCS, (kövező kalapács) ösz. fn. Az utazakövezők kalapácsa, melylyel az elhelyezett köveket le- és öszvevergetik.

KÖVEZŐKÓTIS, (kövező-kótis) ösz. fn. Kótis, azaz nyellel ellátott, s megvasalt ütőfa, melylyel a

lerakott kövezetet sulykolják, hogy annál tömöttebb és szilárdabb legyen.

KÖVI, (1), (köv-í) mn. tt. *kövi-t*, tb. —ék. Köben vagy kö közt tartózkodó; kövön termő. *Kövihal. Kövirözsza. Kövihajma.*

KÖVI, (2), falu Gömör m.; helyr. *Kövi-be*, —ben, —ből.

KÖVIHAJMA, (kövi-hajma) ösz. fn. A hajma egyik faja; máskép: *kérges hajma.* (Allium angulosum).

KÖVIHAL, (kövi hal) ösz. fn. Köves fenekű patakokban tenyésző kised, jóízű halfaj, mely a pontyok neméhez tartozik. (Cyprinus gobio).

KÖVÍT, (köv-ít) áth. m. *kövít-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Valamely testet kővé változtat, vagy olyanná alakít, mint a kő; máskép: *köveszt.*

KÖVÍTÉS, **KÖVITÉS**, (köv-ít-és) fn. tt. *kövítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által bizonyos testek kőhöz hasonló keménységűek és alakuk lesznek.

KÖVÜL, **KÖVÜL**, (köv-ül) önh. m. *kövül-t*. Mondjuk szerves, vagyis állati és növényi testekről, melyek a földben hosszas időn keresztül feküvé, idegen, nevezetesen ásványos testektől általhatva megkeményednek, s kövekhez lesznek hasonlóká, s ezen átkövült test neve: *kövület*, (petrefactum). Átv. ért. mondják emberről, kinek érzékei megtompulnak, s gyöngédebb benyomások felfogására képtelenek. *Megkövült a szíve.*

KÖVÜLÉS, **KÖVÜLÉS**, (köv-ül és) fn. tt. *kövülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn valamely növényi vagy állati testrészek kővé keményednek. V. ö. **KÖVÜL**.

KÖVÜLET, **KÖVÜLET**, (köv-ül-et) fn. tt. *kövület-ét*. Kővé vált szerves test. V. ö. **KÖVÜL**.

KÖVÜLETI, **KÖVÜLETI**, (köv-ül-et-i) mn. tt. *kövületi-t*, tb. —ék. Kövületre vonatkozó, kövülethez tartozó. *Kövületi alakulások.*

KÖVÜLT, (köv-ült) mn. tt. *kövült-et*. Ami kövülés által átalakult, vagyis előbbi lágyabb állapotát kőkeménnyé változtatta. *Kövült állati csontok, fák.*

KÖZ, (1), általában mint önálló gyök, melynek divathal levő többnemű jelentéseit ha tekintetbe vesszük, és öszve hasonlítjuk, azon alapfogalomban mind megegyeznek, hogy bizonyos öszveget, vagy együvé tartozó, egymással öszvefüggésben levő részeket, tárgyakat jelentenek. E szerint, mind alapfogalomra, mind hangra legrokonabb hozzá az *ösz*, melyből *öszve*, *öszveség*, *öszves* erednek. A *köz*-nek ellentéte 1) a *külön*, *különös*, *önálló*, *sajátságos*, tehát ami a többivel öszvefüggésben nincsen, pl. *köz birtok*; *külön*, *saját birtok*; 2) a *távol*, mennyiben ami *közel* van valamihez, az avval öszvefügg; 3) a *különség*, a *közpre* vonatkozólag, mert *köz* p az, melyben valamely kikerekített egésznek fővonalai öszvejönnek; *különség* pedig, hol ezen vonalak egymástól végképen

elszakadnak. 4) Átv. ért. ellentéte a *kitünő, jeles*, mennyiben a közönséges oly valamit jelent, mely a többi hasonló neműekkel egy tulajdonsága, mely a többi közül éppen ki nem válik, s olyan, mint az alkotó részek akármelyike, pl. *köz ember, köz katona*, ellentéte: *tiszt; köz bíró*, ellentéte: *elnök; közönséges ruha*, ellentéte: *innepi, díszruha*. 5) Ellentéte a *tág, térses*, mennyiben a köz jelent oly helyet is, mely bizonyos korlátok közé van szorítva, a tág pedig olyat, mely korlátolva vagy szűkítve nincs. Végre innét átv. értelemben jelenti azon korlátot is, mely bizonyos dolgokat egymástól elválaszt, egyszersmind mintegy középpont gyanánt szolgál az egymástól elszakasztottak vagy egymással ellentétben állók között. Mindezekből az tűnik ki, hogy a köz szóban általában az *összeség, együttség, összefüggés* alapfogalma rejlik. Rokon vele az arab: *khúz* (körüljárt). V. ö. ÖSZV; ÖZÖN. A közéletben többször előforduló egyeztetések öszve is szoktak íratni, pl. *közkatona, közjő, közkeresmény*.

KÖZ, (2), fn. tt. *köz t*, tb. — *ök*, harm. szr. — *e*. kicsinyezéje: *közöcske*. 1) Bizonyos határok, korlátok által öszveszorított hely, térség. *Utcaszéle szűk köz, kis köz*, (midőn rokona közelebről a német *Gasse*, béber *רחוב* utca); *lábok köze. Közbevenni. Közbenjáró*. „Mend ő szenti és önöttei közikön“ (mind ő szenti és önöttei [boldogultjai] közükön [között]). Régi halotti könyörgés). Különösen így nevezetnek folyók által bekerített nagyobb térségek, mint: *Bodrogköz, Csulóköz, Szamosköz, Muraköz, Rábaköz, Körösköz*. Hasonlóan: *Tóköz* a tavaktól, *Sárköz* a sártól, *Szigetköz* a szigetektől, melyek között fekszenek. Ide tartozik a régi *Etelköz* (régies írással: *Atelkuzu*), azaz *Italköz, Vízköz*. 2) Innen átv. ért. erkölcsi korlát, mely bizonyos embereket elválaszt egymástól. *Az urat a rabszolgától nagy köz választja el*. 3) Időre alkalmazva jelent bizonyos időszakaszt, mely esetben csak a *ban ben* raggal használtatik rendszeren, s am. azon időnek lefolyta alatt, pl. *napközben, esztendőközben*. Hasonlóan ily raggal és öszvetételben divatozik oly dolgokról szólva, melyeket tenni szoktunk, s am. azoknak folytatában, vagyis azon idő alatt, míg valamit cselekszünk, pl. *Írás-, olvasás-, tanulásközben háborgatni valakit. Sétálás-, lovaglás-, kocsiásközben. Evésközben tréfálni*. 4) Átv. ért. *semmi közöm hozzá*, am. ezen dolog egészen érdekemen kívül fekszik, tehát öszvefüggésben nincs velem. *Semmi közöm az ily emberrel*, azaz öszveköttetésben nem vagyok vele, reám vagy hozzám nem tartozik. „Azok semmi (semmi) közöket nem mondják a fegyverszerszámoz.“ 1560-ki levél. (Szalay Á. 400 levélgyűjt.) Eredete nyomozásáról l. KÖZ, (1).

KÖZ, (3), mn. tt. *köz-t*, tb. — *ek*. 1) Bizonyos többségnek minden egyes részeire kiterjedő, s azokat némi tekintetben *öszpontosító*, ilyenek: a) *köz bírtok, köz legelő, köz haszon, köz jó, köz kenyér, köz keresmény, köz kocsizás, köz ló, köz ház*, melyekhez t. i. több illetők jogot, vagy igényt tartanak, s e tekintetben mintegy

erkölcsi egészsze olvadnak öszve; b) *köz akarat*, melyben mindnyájan, vagy a többség egyesül, *köz gyónás*, mely minden bűnök megváltására kiterjed. Ellentéte: *külön, különös, önálló, saját*. 2) Nyilvános, mi az egyes részeket nem zárja el, nem rekeszti ki, hanem öszvefogal mindent, s általánosan hat, pl. *Köz beszéd*, mely a sokaság nyelvén forog; *köz hír*, melyet általában beszélnek; *köz hely*, melyből senki kizárva nincs, *köz tér, köz kert, köz út*, hol mindenki járhat; *köz kézen forog; köz hivatal*, mely az egész községnek szolgál, *köz törvény, köz ügy* stb. Ellentéte: *magán, magános, egyes*. 3) A nagy sokasághoz tartozó, a többi közül semmi kitünő tulajdonságnál fogva ki nem váló. Innen átv. ért. a maga nemében *alávaló, vagy alsó rendbeli*. Ellentéte: *kitünő, jeles, innepi*. Ilyenek: *köz katona*, ellentéte: *tiszt; köz ember*, ellent. *úr, rangbeli személy; köz nép*, ell. *úri nép; köz rend, köz vér*, ell. *nemes rend, vér; köz nap*, ell. *innep, vasárnap*. 4) Többek közé szoruló, s azokat mintegy központul *öszvesítő*. Ellentéte: *szélső, külső*. Ilyenek: *köz fal, köz határ, köz korlát*. 5) Rész es valamely cselekvényben, merényben stb. *Péter is köz volt hozzá* = rész es volt benne. V. ö. KÖZ, (1).

KÖZAKARAT, (köz-akarat) ösz. fn. Megegyezés, melynél fogva bizonyos testület öszves személyzete vagy többsége valamely tárgyra nézve ugyanazt akarja. *Közakarattal elhatározni valamit. Közakarattal választott főnök, tisztviselő*.

KÖZBE, (köz-be) igekötő. 1) Valamely térnek közepébe vagy azon térbe, mely bizonyos határokkal bir. *Két oldalról közbevenni az ellenséget. Közbevenni magát valamely ügyben*, azaz a két felet elválasztó térbe állani. 2) Valaminek folytát megszakasztja, s annak multja és jövője közé mintegy betolakodik. *Közbeszólni mások beszédébe. Ha betegségem közbe nem jön, már elvégeztem volna munkámat*. Különösen személyre vitetve, am. megjelenése által két vagy több személyek közt folyó működést, cselekvést, tanácskozást stb. megakasztja.

KÖZBÉCSÜ, (köz-bécsü) ösz. fn. A becsünek azon neme, mely szerint valamely jószágának becsét bírólag kiküldött hit es személyek meghatározzák. *E ház közbecsü szerint százezer forintot ér*.

KÖZBEESŐ, l. KÖZBENESŐ.

KÖZBEIGTAT, (közbe-igtat) ösz. áth. lásd: KÖZBESZÚR.

KÖZBEJÁRÁS, KÖZBEJÁRÓ, l. KÖZBENJÁRÁS, KÖZBENJÁRÓ.

KÖZBEJÖN, (közbe-jön) ösz. önh. l. KÖZBE ALATT.

KÖZBEJÖTT, (közbe-jött) ösz. mn. Valamely dolog folyama alatt mellékcscen, nem oda tartozólag történt. *Közbejött véletlen akadály miatt elhalasztani, félbeszakasztani valamit. Közbejött esemény*.

KÖZBEJÖVET, (közbe-jövet) ösz. fn. Általán esemény, mely valaminek folytatában, mint külső, s nem hozzá tartozó dolog, előadja magát, s azt mint-

egy ketté választja. A háboru közbejövete miatt az építéstől megszűnni.

KÖZBEJÖVETEL, (közbe-jövetel) I. **KÖZBEJÖVET.**

KÖZBELI, (köz-beli) ösz. mn. Közben levő. *Közbeli országlás.* (Interregnum). *Közbeli mondat.*

KÖZBELSŐ, (köz-belső) ösz. mn. Székely tájszólás szerint am. középső, vagyis a körnek legbelsőbb pontján levő. Szokottabban : *közbülső.*

KÖZBEN, (köz-ben) névhatározó, mert szabatosan nevek után áll, s am. az alatt, míg valami tart, pl. *beszéd közben*, a beszéd folytatában; *idő közben*, míg az idő foly; *út közben*, míg az út tart; *évszékben*, azon idő alatt, midőn valaki eszik. Egyébiránt használják igék előtt is, de ekkor am. *közepett, között*, pl. *közben foly, közben fut, közben fekszik.* Midőn kettőztetve mondják, am. néha-néha, olykor-olykor, pl. *Közben-közben megnyugszik.*

KÖZBENJÁR, (közben-jár) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. közepett jár. 2) Átv. és szokott ért. két ellenkező felek közé lépve, azokat kibékíteni, illetőleg kiegyezésre bírni törekszik. Szélesb. ért. eszközés végett működik valamely ügyben.

KÖZBENJÁRÁS, (közben-járás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki a végett működik, hogy bizonyos dolgot eszközöljön. *Pártfogók közbenjárása által kegyelmet, hivatalt nyerni.*

KÖZBENJÁRÓ, (közben-járó) ösz. fn. Személy, ki mint jóakaró, békítő, engesztelő, kérő stb. működik két fél között, vagy hogy az illetőnek javára valamit egy másiktól eszközöljön.

KÖZBENKÖZBEN, kettőztetett ih. s am. néha-néha, valamint olykorolykor felhészakasztva. *Gyalogláskor közbenközben megnyugomá.* *Közbenközben beszélni a tanácskozásba.*

KÖZBESZÉD, (köz beszéd) ösz. fn. 1) Beszéd, mely bizonyos sokaságu nép száján valamely dolog felől forog. *A városunkba érkezett művész közbeszéd tárgya.* *Közbeszéd szerint nagy botrány történt a színházban.* 2) Oly mondatokból álló beszéd vagy egyes mondat, mely ugyanazon alakban, és gyakran előfordul a nép szájában, szokottabban : *közmondás, közmondat, közpéldabeszéd.* 3) Oly szóbeli s népszerű előadás, mely a középserűsége fölül nem emelkedik; ellentéte *ékes, cikornyás, felsőbb írói beszéd.*

KÖZBESZÓLÁS, (közbe szólás) ösz. fn. Valamely beszédnek, mielőtt bevégeztetnék, egy másik által fébenszakítása.

KÖZBESZURAT, ösz. fn. A nyelvtanban azon ön- vagy mássalhangzó, mely ragozás- vagy képzéskor könnyebb vagy hangzatosabb kiejtés végett a törzsök és rag vagy képző közé tétetik. Ezek mássalhangzóknál, főképp a *j* és *v*, pl. *lejebb, kijebb*, leebb kiebb, helyett, *bővebb, bővít*, bővebb, bőit, helyett, önhangzóknál *a, e, o, ö*, pl. *hadakozik* hadkozik helyett *barátotok*, barátok helyett és több számtalanok.

KÖZBETÉT, (közbe-tét) ösz. fn. L. **KÖZBESZURAT.**

KÖZBETÉTEL, (közbe-tétel) ösz. fn. L. **KÖZBESZURAT.**

KÖZBEVÉSZ, (közbe-vész) ösz. áth. Két vagy több oldalról bekerít, s mintegy középponttá tesz valakit v. valamit. *Midőn a farkas közeledik a ménes felé, az erősebb lovak közbe veszik a gyöngébbeket. Az elfogott rablót közbevették a rendőrök.*

„Kérlek, te is indulj utánok népeddel :

Közbevegyük őket a mi seregünkkel.“

Temesvári István 1569-ben (Thaly K. gyűjt.).

KÖZBEVET, (közbe-vet) ösz. áth. 1) Valamit úgy helyez, hogy köz gyanánt szolgáljon valamely összefüggő egésznek részei között, pl. midőn az alapszöveget kétfelé osztja, s egy más mondatot tesz közébe. 2) Visszaható névmással, *magát közbevetni* am. valami ügybe avatkozni, békítés, egyeztetés, engesztelés stb. végett.

„Nem használt, Izabella magát hogy közbevetette.“

Horvát E.

KÖZBEVETÉS, (közbe-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit közbevetünk, vagy magunkat vetjük közbe. V. ö. **KÖZBEVET.**

KÖZBEVETÉTT, (közbe-ve-tétt) ösz. mn. Ami bizonyos többség, mennyiség határai, végszélei közé helyzetetett, tétetett. *Szókő évben február huva egy közbevetett nappal szaporították.*

KÖZBEVÉTT, (közbe-vétt) ösz. mn. Akit vagy amit közbe vettek, két vagy több oldalról bekerítettek, körülfogtak.

KÖZBIRÓ, (köz bíró) ösz. fn. 1) Személy, ki a peres felek ügyében közbeveti magát, s az egymással ellenkedőket mintegy választó fal gyanánt eltávolítja. Itt alapfogalom az elválasztást jelentő *köz.* 2) Valamely törvényszék ülnöke, bírótárgya.

KÖZBIRODALOM, (köz birodalom), I. **KÖZTÁRSASÁG.**

KÖZBIRTOK, (1), (köz-birtok) ösz. fn. Oly birtok, melyet többen hasonló joggal bírnak, mely nem kizárólag egyé, hanem több személyekből álló testület, vagy osztatlan családtagoké.

KÖZBIRTOK, (2), (köz-birtok) ösz. fn. Birtok, mely többekkel közös, melynek többek a részesei.

KÖZBIRTOKOS, (köz-birtokos) ösz. fn. Ki bizonyos jóságot többekkel osztatlanul bír. Szorosb ért. így neveztetnek azon egy határban lakó nemesek, kik az úgynevezett királyi javadalmakat, legelőket, erdőket, közösen bírák, kik között ezeket tekintve tagosztály nem történt.

KÖZBIRTOKOSSÁG, (köz-birtokosság) ösz. fn. Köz-birtokosok testülete. V. ö. **KÖZBIRTOKOS.**

KÖZBIZTONSÁG, (köz biztonság) ösz. fn. Valamely államban, megyében, városban stb. lakók azon állapota, midőn életük és vagyonuk semmi háborgók, vagy rendetlenkedők, vagy gonosztevők által veszélyezve nincsen. V. ö. **BIZTONSÁG.**

KÖZBIZTONSÁGI, (köz-biztonsági) ösz. mn. Közbiztonságot illető, arra vonatkozó. *Közbiztonsági intézkedések, hivatalok.*

KÖZBOCSÁNAT, (köz-bocsánat) ösz. fn. Polgárzati ért. kegyelem, melyet az illető fejedelem vagy állodalom, a felségsértésben, vagy haza elleni fölkelésben elmarasztalt polgároknak általában ad.

KÖZBÜL, (köz-be-ül), I. **KÖZBEN**.

KÖZCSEND, (köz-csend) ösz. fn. Egy egész tarsaságnak, pl. ország, megye, városnak stb., háborítatlan állapota.

KÖZDIVATÚ v. —**DIVATU**, (köz divatú) ösz. mn. Általános szokásban levő. *Közdivatú viselet. Közdivatú szőlőmód.*

KÖZÉ, (köz-é) névhatározó. Ragozva : *közém, közéd, közé v. közéje, közénk, közéték, közējök.* A név, melylyel közvetlen viszonyban áll, változatlanul marad, pl. *Tűz és víz közé szorult. Rablók közé jutni.* Megfelel e kérdésre : *hova?* Eredetileg rövid *e*-vel : *köz-e*, melyben az *e* mutató jelentéssel bír, mint a *hov-a, tov-a, id-e, od-a* szókban, s annál fogva a *közé* már a harmadik személy ragját is magában foglalja : *köz-e*, és *j* közbetétellel : *köz e-j-e*, ami az elsőbb *e* megnyújtásával, mint föntebb érintve van, divatos is.

„Mennyet hasgat a tábor zenéje,
Nép- s harangszó zúg, zajong közéje.“

Választó gyűlés. (Erdélyi Jánostól).

Így képződött a *bel*-ből származott *bel-e*, *bel-e-em*, *bel-e-ed*, *bel-e-e*, *belém*, *beléd*, *belé*. Ezek is : *alá*, *fölé*, *felé*, *mögé*, határozatlan, vagyis személyragozatlan állapotban eredetileg : *al-a*, *föl-e*, *fel e*, *mög-e*; innen a tájsozkásilag még élő : *alaja*, *föléje*, *feléje*, *mögéje*. Nagyobb nyomatékkal : két *z*-vel *közzé*; s hogy itt csak nyomatékoság rejlik, mutatja a *közébe* vagy *közibe* alak, mely *közé*-nek újabb származéka; mint *fölé*-nek : *fölébe*, *hegyé*-nek : *hegyébe*, és *elé*-nek : *elébe*.

KÖZEG, (köz-eg) fn. tt. *közeg ét.* 1) Közvetítő v. vezető eszköz a természetben, pl. a lég mint hangvezető. (Medium). 2) Közhatóság (Organum).

KÖZEGYEN, (köz-egyen) ösz. fn. Ez helyesebben megfordítva *egyenköz*; mely oly térséget jelent, melyet két párhuzamos vonal képez; párhuzamnak pedig nevezetik oly két vonal, melyeknek minden pontjai egyenlő távolságra állanak egymástól.

KÖZEGYENÉS, (köz-egyenés) ösz. mn. Néu. c. lyek „párhuzamos“ értelemben használják. V. ö. **KÖZEGYEN**.

KÖZEL, (1), (köz-el) névh. Úgy nevezett közelitő ragu neveket vonz, valamint magát a személyragos közelitő ragot is, pl. *Közél hozzám, hozzád, hozzá.* *Közél a hegyhez, erdőhöz, folyóhoz*, vagy után téve : *a hegyhez, erdőhöz, folyóhoz közel.* Ellentéte : *távol*, *messze*. Alapfogalom benne azon tér- vagy időbeli öszveffüggés, öszveköttetés, mely több egymással érint-

kező dolgok között létezik. Ezen szó mint határozó eredetileg *köz e*, melyben az *e* mutató képző, mint az *id-e*, *messze*, *od a*, *tov-a*, *vissz-a* szókban az *e*, *a*. Ilyen az időtávolságot jelentő *taval*, mely eredetileg *tava*, azaz *tova* t. i. időben.

KÖZEL, (2), (köz-el) mn. tt. *közél-t*, tb. —*ek*. Egyenes ellentéte : *távol*, a *táv* gyöktől. Fokozva : *közlebb*, tájdivatosan : *közlebb*. Azon tulajdonsága valaminek, melynél fogva egy másikkal tér- vagy időbeli öszveköttetésben van. *Közél hegy*, mely bizonyos helylyel érintkezik; *közél nap*, mely a mai után következik; *közél halál*, mely nem sokára elérkezik. Szélesb ért. ami közvetlen nem érintkezik ugyan egy másikkal, de nincs is távol tőle.

KÖZEL, (3), fn. tt. *közél-t*, tb. —*ék*. 1) Tér vagy idő, mely egy másik határozott dologgal érintkezésben van, vagy nem esik távol tőle. *Közélről nézni a csatát. Közélre kirándulni. A város közélben lakni.*

„Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben
Hogy lehessek élve-halva
Mindig közeledben.“

Rozgonyiné. (Arany Jánostól).

2) Régi magyar nyelven, a n. rokon, atyafi, ki t. i. vér szerént öszveköttetésben van velünk. „Hogy feltámaszjad te közelednek nevét.“ Ut suscitens nomen propinqui tui) Bécsi cod. Ruth. 4. fejt. „Aznak közele, kinek Péter elvágta fülét.“ Régi magyar Passio (Toldy F. kiadása 52. lap.). Valamint ellenben rokon gyakran előjön ‚közel‘ értelemben.

KÖZELEBB, (köz-el ebb) mind a melléknévtől, mind a határozótól, második fokú ragozás, pl. *Vácz közelebb van Pesthez, mint Debreczen. Lépj közelebb. Közelebb Debreczenbe útam az gőzkocsin.* Fölveszi a felható és leható ragokat is, de ekkor inkább csak név gyanánt tekintendő, s alattomban valamely idő vagy tér értetik, pl. *Hozd közelebbre azt a könyvet (helyre). Közelebbre hatá. ozni az innepélyt (időre). Közelebről nézni a csatát. Közelebről más hír érkezett.* A régienél igen gyakran csak *közélb*.

KÖZELEBBI, (köz-el ebb i) mn. tt. *közlebbi-t*, tb. —*ek*. Közelebb térben vagy téren, vagy közelebb időben létező. *Ostrom alatt a közlebbi helységek sokat szenvedtek. Közelebbi időkben több nagy események tanúi valánk. A közlebbi változások nagyszerűek.*

KÖZELEBBRE, **KÖZELEBBRŐL**, I. **KÖZELEBB** alatt.

KÖZELEDÉS, (köz-el-éd-és) fn. tt. *közledés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A térben vagy időben haladékony dolognak azon állapota, midőn bizonyos hely- vagy időpont felé tart, hogy azzal, mintegy egyesüljön. Erkölcsi ért. állapot, midőn az idegenkedő vagy akármely okból ellenkezésben álló személyek a távolító akadályokat elhárítják, s egymással bizonyos viszonyba lépnek.

KÖZELEDÉSI, (köz-el-éd-és-i) mn. tt. *közeledési-t*, tb. —*ék*. Közeledésre vonatkozó, azzal bizonyos viszonyban létező. *Közeledési pont*. V. ö. **KÖZELEDÉS**.

KÖZELEDIK, (köz-el-éd-ik) k. m. *közeledtem*, —*tél*, —*étt*. Mondjuk térben vagy időben haladó, mozgó dologról, midőn bizonyos tér- vagy időpont felé tartva, mintegy öszvesülni akar vele. Ellentéte: *távolodik*. Úgy nevezett közelítő ragu neveket vonz. *Az ellenség már közeledik a városhoz. A tűzveszély közeledik házunkhoz. Közeledik az idő, a tél, a tavasz. Közeledik a fizetés napja*. Átv. ért. az idegenkedő, vagy akármi ellenséges indulattal levő, az ellenrész iránt némi vonzalommal kezd viselkedni, s hozzája, feléje járul. *A meghasonlott felek ismét közelednek egymáshoz*.

KÖZELÉG, (köz-el-ég) gyakor. önh. m. *közelegtem*, —*tél* v. *közelegtem*, *közeleg-tél*, —*étt*, htn. —*ni* v. *közelgni* v. *közelgeni*. Lassanlassan vagy folytonosan halad egy távolban levő tér vagy idő, illetőleg térben vagy időben létező dolog felé. Különbözik a *közeledik* igétől, hogy ez általánosabb, a *közeleg* pedig, mintegy részecskékre osztott előre menést jelent.

KÖZÉLET, (köz-élet) ösz. fn. Az életnek azon neme, mely rendszeren foly, mely különössége által ki nem tűnik, mely az illető testület minden tagjainál körülbelül egyforma. Ellentéte az oly élet neme, melyet csak némelyek viselnek, v. mely bizonyos alkalommal tűnik elé, milyen a főrangú uraké, vagy rendkívüli innepélyeken, különösen események idején előforduló.

KÖZELG, I. **KÖZELEG**.

KÖZELGÉS, (köz-el-ég-és) fn. tt. *közelgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Bizonyos dolognak valamely határozott tér, vagy idő felé haladása, mely által a köztök levő hézag minduntalan kisebb lesz. 2) Átv. ért. magának az időnek fokenkénti előnyomulása valamely kitűzött időpont felé. V. ö. **KÖZELEDÉS**.

KÖZELGET, (köz-el-ég-et) önh. m. *közelgettem*, —*tél*, —*étt*, par. *közelgess*. Am. közeledik. Minthogy ezen ige nem átható, hanem önható értelemmel bír, ennélfogva eredetileg *közelg-ed*; így lett a még tájdivatosan használt *viszked reszked* igékből *viszket*, *reszket*. A szóképzési szabatos nyelvhasonlat szerint *közelget* annyit tenne, mint: *közelgővé tesz*, mint: *háborgat*, *szomorgat*, *göngyölget* am. *háborgóvá*, *szomorgóvá*, *göngyölgővé tesz*.

KÖZELGETÉS, (köz-el-ég-et-és) fn. tt. *közelgetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg haladó mozgás, midőn bizonyos tér vagy időponthoz közelget valami v. valaki. V. ö. **KÖZELGET**.

KÖZELGETŐ, (köz-el-ég-et-ő) mn. tt. *közelgető-t*. Aki vagy ami közelget. *A közelgető ellenségnek elébe menni*. V. ö. **KÖZELGET**.

KÖZELÍT, **KÖZELIT**, (köz-el-ít) önh. m. *közelít-étt*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. A nyelvhasonlat

szerént ez volna eredeti értelme: Valamit közelre hoz, mozdít, vagyis közelé tesz. Ellentéte: *távolít*, am. *távolít* tesz, *távolra* mozdít; hanem a nyelvszókás szerént rendszeren önhatólag használtatik *közelg* v. *közeledik* helyett, pl. *már közelít a kaszálás, aratás, szüret ideje*. Azonban meg igekötővel kizárólag átható, pl. *Megközelíteni találgatáskor bizonyos mennyiségnek számát, nagyságát*.

KÖZELÍTÉS, **KÖZELITÉS**, (köz-el-ít-és) fn. tt. *közelítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamihez közel jutunk, vagy valamit közelé teszünk. V. ö. **KÖZELÍT**.

KÖZELÍTHETŐ, (köz-el-ít-het-ő) mn. tt. *közelíthető-t*. 1) Mondjuk térről, időről, vagy térre, időre vonatkozó dologról, melyhez hozzá lehet férni, s vele érintkezni. *Ezen vár a sok vizek miatt nem közelíthető*. 2) Mondjuk emberről, kihez népszerűsége, nyájassága, s más vonzó tulajd. onságai miatt könnyű hozzá jutni, vagy ki általán megengedi, hogy akárki hozzá járulhasson. V. ö. **KÖZELÍT**.

KÖZELÍTŐLEG, (köz-el-ít-ő-leg) ih. Használtatik leginkább a mennyiségekre, számokra vonatkozólag, midőn a zokat szabatosan meghatározni nem tudjuk, hanem csak körülbelül, hozzávetve. *Az évi költségeket közelítőleg kivetni*.

KÖZELLÁTÁS, (közel-látás) ösz. fn. Széles ért. a látásnak azon neme, mely a közel fekvő tárgyakat megkülönbözteti. Szorosb ért. a szemnek azon hibás állapota, melynél fogva csak a közel tárgyakat veszi ki; szokottabban: *rövidlátás*.

KÖZELLÁTÓ, (közel-látó) ösz. mn. és fn. Rövidlátó, ki csak a közellevő tárgy akat látja.

KÖZELLÉT, (közel-lét) ösz. fn. Valamely személynék vagy dolognak azon tér- vagy időbeli viszonya, melynél fogva bizonyos tér- vagy időponthoz közel áll. Ellentéte: *távollett*.

KÖZELLEVŐ, (közel-levő) ösz. mn. Ami bizonyos tér- vagy időponthoz közel áll; ellentéte: *messze- vagy távollevő*.

KÖZELRŐL, (köz-el-ről) ih. Oly helyről, pont-ról, mely valakihez vagy valamihez közel van. *Közeli-ről nézni, szemlélgetni valamit*.

KÖZELSÉG, (köz-el-ség) fn. tt. *közelség-ét*, harm. szr. —*e*. Azon tér- vagy időbeli viszony, melynél fogva két különböző tárgyak nem messze esnek egymástól, s mintegy öszveköttetésben vannak. Ellentéte: *távolság, messzeség*.

KÖZELSŐ, (köz-el-ső, vagyis közel-eső) mn. tt. *közelső-t*. Közel levő, fekvő. Képzése olyan, mint: *tulsó, alsó, felső, hátulsó, innenső* stb.

KÖZELVALÓ, (közel-való) ösz. mn. I. **KÖZELLEVŐ**, **KÖZELSŐ**.

KÖZEMBER, (köz-embér) ösz. fn. 1) Széles ért. ember, ki a polgárzatban, vagy bizonyos testületben semmi kitűnő állapotot nem visel, hanem a többséghez hasonló, ki nem ur, nem hivatalnok, nem nemes

vérből származott stb. 2) Szorosb ért a katonaságban oly ember, ki legalsóbb osztályban áll, máskép: *közlegény, közkatona, közvitéz*, ellentéte: *tiszt*. 3) Átv. ért. ki semmi jelesb tettel nem tünteti ki magát a társadalomban, bármily rangu vagy állapotu legyen különben.

„A köz embernek neve vész magával;
Kines, kevély márvány paloták homályba
Dőlnek, elmúlnak, s heverő uroknak
Híre enyészik.“

Berzsenyi.

KÖZÉP, (1), (köz-ép) mn. tt. *közep-et*. Azon ponton vagy vonalon létező, mely valamely testnek vagy térnek szélpontjaitól, vagy vonalaitól egyarányos távolságra esik. Ellentétei a különféle viszonyú irányokhoz képest: *külső, belső*, pl. Külső-, Közép-, Belső-Szolnok; *jobb, bal*, pl. jobb, középp, bal része valaminek; *alsó, felső*, pl. a három emeletes házban van alsó, középp és felső emelet. Átv. ért. ami a szélsőségektől egyarányos távolságra esik, bizonyos tulajdonságra nézve. *Közép termés*, mely sem igen jó, sem igen rossz; *közép sors, állapot*, sem fölötte szegény, sem fölötte gazdag; *közép rendbeli ember*, se a főurak közül, se a köznépből nem való. *Közép kor*, sem vén, sem ifjú. *Közép termel*, sem igen alacson, sem igen magas.

KÖZÉP, (2), (köz-ép) fn. tt. *közepet*, személyragozva: *közepem, közeped, közepé* stb. Szorosb ért. azon pont, vagy vonal, mely valamely testnek, vagy térnek szélső pontjaitól vagy vonalaitól egyenlő távolságra esik; megfordítva, és a magyar szónak természetes értelme szerént azon pont vagy vonal, melyben valamely testnek vagy térnek sugárvonalai *összegegyülnek*. *Kör, golyó közepé*. *Asztal, szoba, udvar, útca, piac, város közepé*. *Valaminek küllő* (kürlő, körölő) v. *kellő* (kerlő) *közepé*. *Középre lépni, állani*. *Az út közepén járni*. Időre vonatkozólag, azon időpont, mely bizonyos időmennyiség kezdetétől és végétől egyforma távolságra esik, pl. *a nappalnak közepé a dél*, mert a reggeltől, és esttől egyarányos messzeségben van; *az éjnek közepé az éjféli*, a napnyugot és napkelethez képest. A különféle mértékviszonyban vett testnek vagy térnek azon pontja vagy vonala, mely a hosszúság, szélesség, magasság, (mélység), kekség végső pontjaitól vagy vonalaitól egyenlő távolságban áll, pl. *a száz ölnyi hosszú árok közepét azon pont teszi, mely annak két végétől 50—50 ölnyire áll*. *Az útca szélein gyalogok, közepén szekerek járnak*. *A tyúktojás két vége esucorú, a közepé dudorú*. Szélesb ért. ami bizonyos határokon belül fekszik. *Kert, udvar, szoba közepé*.

„Forgó szél megy út közepén,
Csoportokat dobál felém.“

Vörösmarty.

KÖZÉPADÁCS, pusztá Pest m.; helyr. — *Adácsra, —on, —ról*.

KÖZÉP-AJTA, erdélyi falu Miklósvár székében; helyr. — *Ajtá-ra, —n, —ról*.

KÖZÉP-ALAP, pusztá Győr m.; helyr. — *Alap-ra, —on, —ról*.

KÖZÉPÁLLAPOT, (közép állapot) ösz. fn. A polgári rendben azon állapot, mely rangra, illetőleg vagyona nézve, az előkelő és alacson, gazdag és szegény sorsuak között áll.

KÖZÉP-ALMÁS, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. — *Almás ra, —on, —ról*.

KÖZÉP-APÁTHI, pusztá Tolna m.; helyr. — *Apáthi ba, —ban, —ból*.

KÖZÉP-APSA, falu Máramaros m.; helyr. — *Ap-sá ra, —n, —ról*.

KÖZÉPÁR, (közép-ár) ösz. fn. 1) A legmagasabbra szabott árnál kisebb, a legolcsóbbnál drágább. 2) L. **KÖZÉPSZÁM**.

KÖZÉPARÁNT, (közép-aránt) ösz. ih. A Debreczeni legendáskönyvben am. közepett: „Mely szent pispököknek testök kétféle válván, középaránt adának helyt öneki.“ „S nagy egyházat esenáltatván, középaránt pispöki széket esenáltata neki.“

KÖZÉPÁRBOCZ, (közép árboez) ösz. fa. A nagyobb tengeri hajókon a főárboez.

KÖZÉP-BARACS, pusztá Fehér m.; helyr. *Barács-ra, —on, —ról*.

KÖZÉP-BISZTRICZE, falu Szala m.; helyr. — *Bisztricze-re, —n, —ról*.

KÖZÉP-BÜK, falu Sopron m.; helyr. — *Bük-re, —ön, —ról*.

KÖZÉPCSONKITÁS, (közép-csonkítás) ösz. fu. Csonkítás, mely valamely testnek közepén történik, pl. midőn a kést vagy kardot közepén eltörik.

KÖZÉP-CSÖPÖNY, falu Pozsony m.; helyr. — *Csőpöny-be, —ben, —ből*.

KÖZÉPDARAB, (közép darab) ösz. fn. Darab, melyet valamely testnek közepéből vágnak, metszenek ki.

KÖZÉPEN, (köz ép en) ih. Azon ponton vagy vonalon, mely valaminek közepét teszi. *Középen fogni a zsákot*. *Középen fűrézelní a fát*.

KÖZÉPERDŐ, (közép-erdő) ösz. fn. 1) Az erdőnek azon része, mely a szélektől véve befelé esik. 2) Pusztá neve Pozsony m.; helyr. — *erdő-re, —n, —ról*.

KÖZÉPES, falu Bihar m.; helyr. *Középes re, —én, —ről*.

KÖZEPETT, (köz-ep-ett) névutó. Személyragozva: *közepet-tem, —ed, —e, —ünk, —étek, —ök*. Általán am. azon ponton vagy vonalon, mely valaminek közepét teszi. *Fák közepett v. fáknak közepette*. Roszul volna: *fák közepette*, valamint roszul volna: *fák alatta vagy fölötte*. A régiek szabafosan használták, pl. *a templom közepött* (Nádor-codex); *az ebéllő* (ebédlő) *ház közepett* (Müncheni codex); *a doctoroknak közepettek* (ugyanott); *a város közepett* (Szentpéteriek végezése).

„Te nagy haragodnak közepette is,
Uram emlékezzél irgalmadrul is.“

A XVII. századból (Thaly K. gyűjt.).

Így az újabb jeles írónál is :

„Teshalmok közepett küzd, noha élte szakad.“

Kisfaludy K.

Elleben : ő közepette, mint ő fölötté, alatta, melletté. A régieknél is : „És kik ő közepette eltávoznak.“ Münchener codex.

KÖZÉPFÁ, (közép-fa) ösz. fn. 1) Fa, mely középerdőben termett. 2) Általán elválasztásul szolgáló gerenda, dorong, rúd. *Középfá az álba kötött lovak között.*

KÖZÉPFÁJ, (közép-faj) ösz. fn. Oly faj, mely két más fajnak némi tulajdonságaival bír, azonfölül olyakkal, melyek által mindkettőtől különbözik, pl. *Az öszvér középfaj, a ló és szamár között.* A középfajok az állatok és növények között a rokonneműi, de mégis különböző fajok vegyülése által származnak. V. ö. FAJ.

KÖZÉPFÁJTA, (közép-fajta) ösz. fn. A két különböző fajtak között egy harmadik, mely mindegyikből bír valamit. V. ö. FAJTA.

KÖZÉPFAL, (közép-fal) ösz. fn. 1) Elválasztó fal. 2) Az épületekben különösen azon fal, mely a szobákat, teremeket stb. elválasztja, különböztetésül a *főfaltól*, mely az épület széleit teszi.

KÖZÉPFALVA, erdélyi falu Belső-Szolnok m.; helyr. — *falvá ra, — n, — ról.*

KÖZÉPFOG, (közép fog) ösz. fn. A fogsorban azon fog, mely ott középhelyet foglal; különösen a lovaknál a két első, és zápfogak között levő fogak.

KÖZÉPFOK, (közép-fok) ösz. fn. 1) Általán, valamely fokozat alsó kezdetétől és felső végétől egyarányos távolságban álló fok. 2) Nyelvtani ért. a hasonlított melléknév második foka, mely az első fok értelmét nagyobbítja, pl. az *erős, gyöngye* melléknévek középfoka : *erősebb, gyöngyebb.* Képzését illetőleg, lásd : —ABB.

KÖZÉPFOKU, (közép-foku) ösz. mn. Középfokon levő. *Középfoku melléknév.* V. ö. KÖZÉPFOK 2).

KÖZÉPFÖLD, (közép-föld) ösz. fn. 1) Föld, melyet más földek vesznek körül, tehát, mely egy oldalról sem határos tengerrel, vagy nagyobb tavakkal, pl. *Magyarország középföld.* 2) Sem különösen jó, sem különösen rossz tulajdonságu földnem, t. i. termékenységre vonatkozólag.

KÖZÉPFÖLDI, (közép-földi) ösz. mn. 1) Középföldön levő, lakó, termő stb. *Középföldi tartományok, népek, termények.* 2) *Középföldi tenger*, az atlanti nagy tengernek azon része, mely Európa, Ázsia és Afrika partjai közé szorúl, helyesebben és szokottabban : *földközi tenger.*

KÖZÉPFUTÓ, (közép-futó) ösz. mn. A természetudományban azon erőről mondatik, melynél fogva

a testek a középponttól eltávolodni törekednek. *A földnek középfutó ereje* (vis centrifuga).

KÖZÉP-FÜLD, erdélyi falu Kolos m.; helyr. — *Füld-re, — ön, — ról.*

KÖZÉPGERENDA, (közép-gerenda) ösz. fn. Általán gerenda, mely valamely épület közepén keresztül vagy hosszában áll, milyen például a mesztergerenda, mely a szoba közepén a keresztgerendák alatt végig nyúlik.

KÖZÉPHAD, (közép had) ösz. fn. A hadseregek középső része.

KÖZÉPHANG, (közép-hang) ösz. fn. 1) Zenészeti ért. a magasabb és mélyebb hangok között mintegy közepén álló hang. 2) Szintén a zenészetben a hangfokozaton egyes hang, mely más két hangok között áll. 3) A nyelvtudományban valamely egyes szónak közepén, vagyis elő- és utórése között álló akár egy, akár több hang, pl. ebben : *ír-o-gat*, az o középhang, ebben : *term ész-et* az ész középhangok.

KÖZÉPHÁRTYA, (közép-hártya) ösz. fn. A boncztanban azon hártya, mely a mellüregt és a tüdőt, hosszában véve két egyenlő részre választja. (Mediastinum).

KÖZÉPHEGYSÉG, (közép-hegység) ösz. fn. Több hegyek között közép helyet foglaló hegység, vagy valamely hegységnek közepé. Bányászati nyelven azon hegység, mely az előhegyek és legmagasabb ormu hegységek között fekszik.

KÖZÉPHELY, (közép-hely) ösz. fn. 1) Több, viszonyban levő helyek között az, mely közepett van. *Az asztalnál középhelyen ülni.* 2) Középszerű hely vagy állapot.

KÖZÉP HÍDVÉG, puszta Tolna m.; helyr. — *Hídvég-re, — én, — ról.*

KÖZÉP-HOMORÓD, falu Szatmár m.; helyr. — *Homoród-ra, — on, — ról.*

KÖZÉP-HUTA, puszta Heves m.; helyr. — *Hutára, — n, — ról.*

KÖZÉPIGE, (közép-ige) ösz. fn. Általán oly ige, mely a cselekvők és szenvedők között mintegy közép természetű, vagyis, melyben mind a cselekvésnek, mind a szenvedésnek vagy kényszerülésnek fogalma némileg megvan, és állapotot jelent. Ilyenek a szoros értelemben úgynevezett *ik-es* igék, mint : *gondolkodik, törik, ütözik, romlik, növekedik* stb. Ezekről meg kell különböztetni a *kül-* és *belszervedőket*, melyek szintén *ik-esek*, de amazok még *at, et v. tat, tet*, emezek pedig *ód, üd v. ódz, ödz* képzőket vesznek a törzsohöz.

KÖZÉP-ISZKÁZ, falu Veszprém m.; helyr. *Iszkáz-ra, — on, — ról.*

KÖZEPÍT, KÖZEPIT, (köz-ep-ít) áth. m. *közepít-étt*, htn. — *ni v. — eni*, par. — *s*. Több, egymástól távollévő, elszakasztott, vagy öszve nem függött részeket bizonyos pontban egyesít, szokottabban I. KÖZPONTOSÍT.

KÖZÉPÍTÉS, KÖZEPITÉS, lásd : KÖZPONTOSÍTÁS.

KÖZÉPKÉPZŐ, (közép-képző) ösz. fn. A nyelvtauban olyan képző, mely a szó közepén foglal helyet, különösen, mely azon szóban egy maga ninesen meg, hanem csak egy más képző társaságában, pl. természet' szóban az *ész*.

KÖZÉPKÉRÉSzt, (közép-kérészt) ösz. fn. Lovagrendi díszjel, mely rangozatra nézve a nagykeresztnél kisebb aranykeresztből áll, s középrangu a nagy- és kiskereszt között. V. ö. NAGYKÉRÉSzt.

KÖZÉPKÉRÉSztÉS, (közép-kérésztés) ösz. mn. Lovagrendi középkeresztrel díszített. *Szent István rendjének középkeresztés vitéze.*

KÖZÉPKOR (közép-kor) ösz. fn. 1) Az ifjui és vén kor közötti életszak, mely a férfikorral egy. 2) A történetírók időszámítására szerént azon korszak, mely a Krisztus születése és újabb kor közötti középszázadokat foglalja magában, melyeknek meghatározásában mindazáltal maguk a történetírók is ingadoznak.

KÖZÉPKORI, (közép-kori) ösz. mn. Középkorból való, arra vonatkozó. *Középkori műemlékek, szokások, törvények.* V. ö. KÖZÉPKOR.

KÖZÉPKÖLÜ v. —**KÖLYÜ,** (közép-kölü v. —kölyü) ösz. fn. A zúzógépekben vagy malmokban azon kölü, mely középhelyet foglal el. V. ö. KÖLÜ.

KÖZÉPKURTITÁS, (közép-kurtitás) ösz. fn. Nyelv- és hangmértani ért. a szónak közepéből valamely hangnak vagy szótagnak kihagyása, pl. forog *forg*, fejedelem *fejdelem*, tekintetes *tens*, alázatosan *alássan*, nagyságod *nagysád* stb.

KÖZÉP-LAK, erdélyi falu Kolos m.; helyr. —*Lak-ra, —on, —ról.*

KÖZÉPLEG, (köz-ép-leg) ih. 1) Középszámítással; újabban alakult szóval máskép: *átlag.* V. ö. KÖZÉPSZÁM. 2) L. SEMLEG.

KÖZÉPLEGÉS, (köz-ép-leg-és) mn. tt. *középleges-t* v. —*et, —tb. —ek.* Közép számítással vett; máskép: *átlagos.* 2) L. SEMLEGÉS.

KÖZEPLIK, (köz-ep-l-ik) k. m. *középl-étt,* htn. —*eni.* Szokottabban: l. KÖZPONTOSÚL.

KÖZÉPLISzt, (közép-liszt) ösz. fn. A lisztnek középszerű neve, a lángliszt, és az úgynevezett korpás vagy parasztra örlött barnás liszt között.

KÖZÉPLÓ, (közép-ló) ösz. fn. A hármashoz foggott lovak közül az, mely a nyerges és lógós között jár, vagyis rudasló; az ötös fogatokban pedig, ha a három ló elül van, az ostorhegyes.

KÖZEPLŐ, (köz-ep-l-ő) mn. tt. *középlő t.* Oly egymással viszonyban levő dolgokról mondatik, melyek bizonyos középpont felé tartanak. *Középlő erő, mozgás.* (Concentricus).

KÖZÉPLÝUK, (közép-lyuk) ösz. fn. Lyuk, mely több lyukak sorában közép helyet foglal. Így neveztetik különösen a tekézsben azon hézag, mely

a felállított bábok középsora mellett jobbról és balról nyílik. *Középlýukat dobni.*

KÖZÉP-MAJOR, puszta Fehér m.; helyr. —*Major-ba, —ban, —ból.*

KÖZÉP-MALATIN, falu Liptó m.; helyr. —*Malatin-ba, —ban, —ból.*

KÖZÉPMÉRTÉK, (közép-mérték) ösz. fn. 1) Mérték, mely a maga nemében sem legnagyobb, sem legkisebb. 2) Viszony, melynél fogva sem egyik félről szerfölött sok, sem másik félről kelletlenül kevesebb nincs, vagy nem történik. *Középmértékkel kiszabni a házi szükségeket. Az evésben, ivásban középmértéket tartani. Eltalálni a középmértéket.*

KÖZÉPNAGY, (közép-nagy) ösz. mn. A maga nemében sem a legnagyobb, sem a legkisebb. *Középnagy negyedrért, nyolczadért.*

KÖZÉPNAGYSÁGU, (közép-nagyságu) ösz. mn. 1) l. KÖZÉPNAGY. 2) l. KÖZÉPTERMETŰ.

KÖZÉPNYUG, (közép-nyug) ösz. fn. L. METSZET, 3).

KÖZÉP-ORBÓ, erdélyi falu Alsó Fehér m.; helyr. —*Orbó-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPOSZLOP, (közép-oszlop) ösz. fn. Több oszlopok között az, mely közép helyet foglal.

KÖZÉP-PALOJTA, falu Hont m.; helyr. —*Palojtá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPPECZEL, puszta Pest m.; helyr. —*Pecz-el-re, —én, —ről* v. —*be, —ben, —ből.*

KÖZÉPPETERD, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*Peterd-re, —én, —ről.*

KÖZÉPPONT, (közép-pont) ösz. fn. Széles ért. azon pont, mely valamely testnek vagy térnek középet teszi, különösen a) a kerek v. gömbölyű testekben azon pont, melytől az illető test minden szélpontjai egyarányos távolságra esnek, vagyis melyben a sugárvonalak öszpontosulnak, s melyen az átmérő vonalak keresztül mennek. b) a hosszukás vagy szabálytalan alakú testekben azon vonal, mely által két egyenlő részre oszthatók. A mennyiség- és természettanban megkülönböztetjük azon középpontot is, mely körül bizonyos testek mozognak, forognak. Átv. ért. hely, melyben bizonyos működések, állapotok, mintegy öszpontosulnak benne. *Magyarország kereskedelmi középpontja Pest. Vármegyé középpontja.* Rövidebben: *központ.*

KÖZÉPPONTI, (közép-ponti) ösz. mn. Középpontra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Középponti erő. Középponti biztos, szolgabíró.* V. ö. KÖZÉP-PONT.

KÖZÉP-PULYA, falu Sopron m.; helyr. —*Pulýá-ra, —n, —ról.*

KÖZÉPREND, (közép-rend) ösz. fn. Polgári ért. a polgárok azon osztálya, mely az előkelő rangú főnemesek és alacsonyabb állapotú köznép között áll, vagy mely vagyonára nézve sem a gazdagok, sem a szegényekhez nem tartozik, s műveltségére nézve is

főntebb áll ugyan a legelső osztályu köznépnél, de magasb tudományos képzettségre sem tart igényt.

KÖZÉPRENDÜ, (közép-rendü) ösz. mn. 1) Polgári ért. közép-rendhez tartozó. *Középrendü nemesek. Középrendü nő, ifjú, leány.* V. ö. **KÖZÉPREND.** 2) Középszerü, mely a maga nemében sem a legjelesb, sem a legaljasabb osztályhoz nem tartozik.

KÖZÉPRÉSZ, (közép-rész) ösz. fn. Valamely test tömegének közepéből, derekából való rész.

KÖZÉPRETARTÓ, (középre-tartó) ösz. fn. Ami mozgásában bizonyos pont felé vonzódik. *Középre-tartó erő.* (Vis centripeta).

KÖZÉPSEREG, (közép-sereg) ösz. fn. A csata-rendbe felállított seregeknek azon része, mely a középső helyet a két szárnyak között foglalja el. A régi-eknél: *derekhad.*

KÖZÉPSŐ, **KÖZEPSŐ**, (köz-ép-ső) mn. tt. *középsőt.* Másodfoka nincs, harmad fokban, *legközépső.* Jelenti meghatározottan azt, ami közepett van. A vele viszonyban levő: *szélső, vagy alsó felső, külső belső*, pl. *Az ábécze középső betűje b, a szélsők pedig a és cz. Alsó, középső, felső fiók. Külső, középső, belső szoba.*

KÖZÉPSZÁM, (közép-szám) ösz. fn. Szoros ért. három egymással viszonyban levő számok között az, mely kisebb és nagyobb számtól egyarányosan különbözik, pl. középszám a 6 és 12 között a 9; mert különbsége innen is onnan is 3, vagyis ha a két számot összeadjuk ($6+12=18$) és aztán felczzük ($\frac{18}{2}$ azaz 18-at elosztva 2-vel) lesz 9.

KÖZÉPSZÁMITÁS, (közép-számitás) ösz. fn. Számítási mód, midőn két számnak a középpontját keressük. V. ö. **KÖZÉPSZÁM.**

KÖZÉPSZÉL, (közép-szél) ösz. fn. A betűszedőknél azon szél, vagyis párhuzamos lézag, mely a forma közepén húzódik el.

KÖZÉPSZER, (közép-szer) ösz. fn. A dolognak azon viszonyos állapota, mely szerint bizonyos tulajdonságára nézve, a maga nemében sem egyik, sem másik szélsőséghez nem tartozik, pl. ki az evésben, ivásban középszeret követ, az se fölötte sokat nem eszik, iszik, se nem éhezik, szomjazik.

KÖZÉPSZERŰ, **KÖZÉPSZERŰ**, (közép-szerü) ösz. mn. A maga nemében bizonyos tulajdonságra nézve se egyik, se másik szélsőséghez nem tartozó. Különösen a) Mi sem fölötte nagy, sem igen kicsin. *Középszerü termet, vagyon, kert.* b) Sem igen jó, sem igen rossz. *Középszerü gabonatermés, áru. Középszerü magaviselet.* Néha ócsárló értelemmel bir, mi a maga nemében épen nem jeles, nem kitünő. *Középszerü belátás, tudomány, elmethetség. Középszerü elméművek, költemények.*

KÖZÉPSZERŰEN, **KÖZÉPSZERŰN**, ih. l. **KÖZÉPSZERÜLEG.**

KÖZÉPSZERÜLEG, (közép-szerüleg) ösz. ih. Középszerü módon, a maga nemében sem igen kitünőleg, sem igen aljasan. V. ö. **KÖZÉPSZERŰ.**

KÖZÉPSZERŰSÉG, (közép-szerüség) ösz. fn.

1) Tulajdonság, melylyel a középszerü dolog, mint olyan, bir, vagyis azon tulajdonságok öszvege, melyeknél fogva valamit középszerünek tartunk, pl. *Ezen műnek minden részei az illető szerző tudományának középszerüségére mutatnak.* 2) Középszerü állapot, mely a szélsőségektől távol van, különösen sem fölötte gazdag, sem fölötte szegény; mely állapotról éneklí a költő:

„Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum, vagy gyönyörü Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin

Tíburi forrás:

Van kies szöllőm, van arany kalászsza
Biztató földem; szeretett szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől

Kérjek-e többet?

Berzsenyi.

KÖZÉPSZÍN, (közép-szín) ösz. fn. Szín, mely két főszín között közép helyet foglal el. A festők középszínnak mondják azon színt, mely két különböző festék vegyüléséből keletkezik.

KÖZÉPSZÖVET, (közép-szövet) ösz. fn. Közép jószágú anyagból készített szövet, mely a maga nemében se nem igen finom, se nem igen durva.

KÖZÉPTAG, (közép-tag) ösz. fn. Olyan tag, mely két más tag között foglal helyet, különösen a nyelvtudományban, pl. *ülközik* szóban: *köz.*

KÖZÉPTÁJ, (közép-táj) ösz. fn. A festészetben, az illető kép közép alapja, melyre rendszeren a főtárgyakat festik.

KÖZÉPTALP, (közép-talp) ösz. fn. l. **KÖZTALP.**

KÖZÉP-TENGELICZ, falu Tolna m.; helyr. — *Tengelicz-re, —én, —ről.*

KÖZÉPTENGÉR, (közép-tengér) ösz. fn. Általán közepett levő tenger. Különösen az atlanti nagy tengernek azon része, mely a gibraltari szorulatlan belül Afrika, Ázsia és Európa között fekszik; máskép *Földközi tenger.*

KÖZÉPTERMET, (közép-termet) ösz. fn. Oly emberi termet, vagyis magasság, mely sem fölötte nagy, sem igen kicsin, körülbelül olyan, mely öt láb-nál és egy pár hüvelyknél nagyobb, s hat láb-nál három, négy hüvelykkel kisebb. Egyébiránt ezen mérték viszonylagos a különféle népfajokhoz képest, mert ami pl. a patagonoknál közép-termet, az a samojedeknél magas volna. Hasonlóan, nemkülönbségre nézve, mi a férfiaknál közép-termet, az a nőkben nagy termet.

KÖZÉPTERMETŰ, (közép-termetü) ösz. mn. Arányra nézve közép-magasságú. *Középtermetü leány, leány.* V. ö. **KÖZÉPTERMET.**

KÖZÉPTÉTEL, (közép-tétel) ösz. fn. Általán tétel a beszédben, mely két v. több tételt, mondatot öszvefűz. Különösen a beszéd folyamában azon mondat, mely az alany és állítmány közé tétetik, pl. az

ember — ha sokáig és egészségesen élni kíván — mértékletes legyen.

KÖZÉP-TÚR, I. TÚR.

KÖZÉPUJJ, (közép-ujj) ösz. fn. Ujj az emberi kézen és lábon, mely a hüvelykujjtól és kisujjtól véve harmadik s rendszeren leghosszabb. V. ö. UJJ.

KÖZÉPÚT, (közép út) ösz. fn. Út, mely több, egy pontból kiinduló, vagy egymással párhuzamban elvonuló utak között megyen. *Középutat venni, tartani.* Átv. ért. a cselekvésnek oly módszere, mely szélsőségeket nem követ. *Boldogok a középuton járók. Legjobb a középut.* (Km.).

KÖZÉPÜL, (köz-ép ül) önh. lásd : KÖZPON-TOSÚL.

KÖZÉP v. KIS-VÁRCZA, falu Közép-Szolnok m.; helyr. — *Várczá ra, — n, —ról.*

KÖZÉPVISSÓ, falu Máramaros m; helyr. — *Visó-ra, — n, —ról.*

KÖZÉPVONAL, (közép-vonal) ösz. fn. 1) Vonal, mely több vonalak közepén húzódik el, pl. az ötvonalas hangjegyek közt középvonal az alulról, fölülről harmadik. 2) Általán vonal, mely valamely testet vagy tért két egyenlő hasábra választ.

KÖZERDŐ, (köz-erdő) ösz. fn. Erdő, melyet bizonyos közbirtokosok osztatlanul használnak. *Város, falu közerdeje.*

KÖZÉRTELEM, (köz-értelém) ösz. fn. 1) Közöséges értelem, közönséges jelentés. 2) Értelem, melyben a legnagyobb többség, vagy mindnyájan megegyeznek. Minthogy pedig ezen szó különösen vitatkozásra, tanácskozásra, értekezésre vonatkozik, melyeknek végcélja rendszeren valami teendő szokott lenni : innen jelent közakaratot is. *Az indítványt köz-értelémrel elfogadni.*

KÖZÉRTELMISÉG, (köz-értelmiség) ösz. fn. Oly értelmiség, mely a megnevezett osztályban vagy városban, megyében, tartományban, országban stb. általánosan el van terjedve. *Pest városában a köz-értelmiség magasabb fokon áll, mint más városokban.*

KÖZÉRTELMŰ, (köz-értelmű) ösz. mn. Köz-értelémrel elfogadott, helyben hagyott stb. *Köz-értelmű határozat.*

KÖZÉRTELMÜLEG, (köz-értelműleg) ösz. fn. Közértelemmel, mindnyájok vagy a többség beleegyezésével.

KÖZÉRTHETŐSÉG, (köz-érthetőség) ösz. fn. Tulajdonsága valamely mondatnak, tantételnek, értelmi vagy erkölcsi igazságnak stb. melynél fogva azok mindenki által könnyen felfoghatók. *Jézus tanításai közérthetőségöknél fogva minden másokat fölülmúltnak.*

KÖZÉRZELEM, KÖZÉRZEMÉNY, (köz-érzelem v. — érzemény) I. KÖZÉRZÜLET.

KÖZÉRZÉS, (köz-ézés) ösz. fn. 1) Ézés, mely valamely tárgyra nézve akár az egész emberi nemben, akár bizonyos népben, vagy testületben egyaránt nyilatkozik. 2) Polgári tekintében oly szívbeli

vonzódás, vagy idegenkedés, mely a nemzet legnagyobb részének lelkén uralkodik.

KÖZÉRZÜLET, (köz-ézés) ösz. fn. Oly érzület, mely általánosan elfoglalja a kedélyeket. *Egy magasabb lényben hívés az emberiség közérzete.*

KÖZET, (köz-ét) fn. tt. *közét-ét*, harm. szr. — e. Kötömegek vagy több kövek természeti halmazza valamely hegységben stb. *Tömör közet. Tömeges közet. Jégezes szerkezetű közet.*

KÖZÉTEL, (köz-étel) ösz. fn. Nem válogatott, nem különös, nem valami finnyás étel, melylyel rendszeren, mindennap élni szoktunk.

KÖZFAL, (köz-fal) ösz. fn. Fal, mely két tért egymástól elválaszt, pl. melyet szobák, teremek stb. között húznak, vagy mely két telket választ szét. Átv. ért. elválasztó rang- vagy érdekkülönbség, erkölcsi akadály. *A honpolgári osztályok közfalait lerontani.*

KÖZGAZDÁLKODÁS, KÖZGAZDASÁG, (köz-gazdálkodás v. — gazdaság) ösz. fn. A közvagyont érdeklő gazdálkodás vagy gazdálkodási mód, állam-gazdaság.

KÖZGYÁSZ, (köz-gyász) ösz. fn. Gyász, melyet valamely közcsapás után egész nemzet vagy társulat ölt. *A mohácsi ütközet után hazánk közgyászba borult.*

KÖZGYÜLÉS, (köz gyűlés) ösz. fn. Gyűlés, melybe valamely polgári, művészi, tudományos stb. társulat, illetőleg közönség minden tagjai hivatalosak, s annak ügyeiben, tanácskozásaiiban stb. részt vehetnek. *Vármegyei közgyűlés. Magyar gazdasági egyesület közgyűlése. Magyar tudományos Akadémia közgyűlése.*

KÖZHÁRTYA, (köz-hártya) ösz. fn. Erős hártya az állati, különösen emberi testben, mely a mellüregtet a hasüregtől elválasztja. (Diaphragma).

KÖZHASZNÁLAT, (köz-használat) ösz. fn. Használata valamely dolognak a közönség minden, vagy legtöbb tagjai által. *Közhasználatra megnyitni valamely könyvtárt, gyűjteményt.* V. ö. HASZNÁLAT.

KÖZHASZNÁLATÚ, (köz-használatú) ösz. mn. Mi valamely közönség vagy testület tagjainak számára van szánva, hogy használják. *Közhasználatú könyvek.*

KÖZHASZNOSÍT, (köz-hasznosít) ösz. áth. Valamit közhasznúvá tesz, közhaszonra fordít. V. ö. KÖZHASZON.

KÖZHASZNOSÍTÁS, (köz-hasznosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által közhasznúvá teszünk, közhaszonra fordítunk valamit.

KÖZHASZNÚ v. — HASZNU, (köz-hasznú) ösz. mn. Ami valamely közönségben az öszves, vagy legtöbb tagok hasznára való, mit a társadalomban mindenki hasznára fordíthat. *Közhasznú ismeretek, oktatások.*

KÖZHASZNÚSÁG v. — HASZNUSÁG, (köz-hasznúság) ösz. fn. Azon tulajdonsága valaminek,

melynél fogva a közönségre nézve hasznos vagy azzá lehet. *A jó közlekedési utak közhasznuságát ki merné tagadni?*

KÖZHASZON, (köz-haszon) ösz. fn. 1) Széles ért. haszon, mely egy egész állodalomra, nemzetre, bizonyos intézkedésekből, üzletből, iparból stb. háramlik. 2) Szűkebb ért. haszon, melyet több személyekből álló társulat, egyesület, bizonyos közalaphól húz, melyből az illető részvényeseknek aránylagos illetékek közösen kijár.

KÖZHATALOM, (köz-hatalom) ösz. fn. Hatalom, melyet nem egyes személy, hanem egész testület, község, vagy állodalom gyakorol, milyen a köztársaságokban a nép választottai által gyakorlott hatalom.

KÖZHATÁR, (köz-határ) ösz. fn. 1) Vonal, mely két vagy több öszveütköző, és különkülön egyiséget képező térséget elválaszt. 2) Midőn a határ valamely községhez tartozó térnek öszvegét jelenti, am. bizonyos tekintetben az egész község által használható földterület, milyen a közbirtok legelője, erdeje, mely tagosítva nincs.

KÖZHATÓSÁG, (köz-hatóság) ösz. fn. Hatóság, előjáróság, mely az egyesek irányában igazgatási, törvényszolgáltatási, rendőri hatalommal bír.

KÖZHELY, (köz-hely) ösz. fn. Nyilvános hely, melyre bizonyos czélből mindenki mehet, milyenek a piacok, utczák, színházak, vendéglők, templomok stb.

KÖZHÍR, (köz-hír) ösz. fn. Általán a község között mindenfelé elterjedt hír. *I. özhír szerint nagy események közelednek. Ezt közhír után mondom, közhírből tudom. Közhírré tenni valamit. Közhírré emelkedni. A közhír sem mond mindenkor igazat.* V. ö. **HÍR**.

KÖZHIRDETMEÉNY, (köz-hirdetmény) ösz. fn. Valamely hatóság, illetőleg felsőség által a nagy község tudtára adott nyilatkozat, hirdapok, falragaszok stb. által. V. ö. **KIÁLTVÁÉNY**.

KÖZHIRDETVEÉNY, (köz-hirdetvény) ösz. fn. Maga azon irat vagy oklevél, mely a hatóságnak a nagy község tudomására szolgáló nyilatkozatát tartalmazza.

KÖZHIRRÉTÉTEL, (köz-hírré-tétel) ösz. fn. Működés, mely valamit köztudomásra juttat.

KÖZHITEL, (köz-hitel) ösz. fn. A társadalmat, mint egészet érdeklő hitel.

KÖZHITELI, (köz-hiteli) ösz. mn. A közhitelre vonatkozó. *Közhiteli papír, kötelezvény.*

KÖZHITÜ v. —**HITÜ**, (köz-hitü) ösz. mn. Újabb időben a „holicus” szó magyarításaul megkísérlett kifejezés.

KÖZHÜBÉR, (köz-hü-bér) ösz. fn. A hübérjogban azon állapot vagy viszony, midőn valaki egymással vagy többekkel ugyanazon hübéri adományt bírja. V. ö. **HÜBÉR**.

KÖZHÜBÉRÉS, (köz-hübérés) ösz. fn. Személy, ki valamely hübéri jószágot másod vagy többed magával közösen bír.

KÖZI, tájdivatos ezek helyett : *köze* (közöm, közöd, köze), és *közé* (ez utóbbi esetben a székelylecknél).

KÖZIBE, (köz-é-be, azaz köz-e-ve, mint hova); névutó, mely dunántúli tájdivat után elfogadott írói szokás szerint a személyragokat is elfogadja : *közibém, közibéd, közibe, közibénk, közibétek, közibök*; különben jelentésére nézve am. közé. Hasonló alkotásnak : *elébe* v. *elejbe, fölébe, hegyébe* v. *hegyibe*. (Vass József koszorúzott értekezése a dunántúli nyelvjárásról. Magyar nyelvészet. 1860).

KÖZIGAZGATÁS, (köz-igazgatás) ösz. fn. Valamely állam, tartomány, polgárzati község kormányzási ügyeinek vitele.

KÖZIGAZGATÁSI, (köz-igazgatási) ösz. mn. Közigazgatást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közigazgatási hivatal, tisztviselő.*

KÖZIRAT, (köz-irat) ösz. fn. 1) Közokirat, közokmány. 2) Leirási működés, melyben valakinek toll alá mondása után többen közösen vesznek részt, vagyis ugyanazon példányt elémondogatás után egyszerre többen írnak le, (latinos nyelven dictatura), de amelyet a könyvnyomtatás mai állása fölöslegessé tett.

KÖZJÁTÉK, (köz-játék) ösz. fn. 1) Játék, melyet valamely társaság tagjai közösen játszanak. 2) Nyilvános játék, milyenek a falusi leányok, ifjak, tavaszi játéka. Községesféle könnyü játék a maga nemében, pl. a kártyajátékban a *filkózás*. A közbjátéktól különbözik a *játékköz*, vagyis azon idő, mely némely játék részei között szünetül szolgál, pl. a szinjátékban. (Intermezzo). Némelyek a közbjáték alatt azon intermezzót is értik, mely apró, tréfás, szakgattott részekből álló operát jelent.

KÖZJAVAK, (köz-javak) ösz. tb. fn. Az álladalmi kincstárhoz tartozó javak, jószágok.

KÖZJEGYIRÁS, (köz-jegy-írás) ösz. fn. Oly jegyekkel írás, melyeket minden vagy legalább többféle nyelvekre nézve lehetne használni, melyek után pl. a franczia francziául, a magyar magyarul, német németül, az orosz oroszul olvashatna, milyen a számok olvasása; azonban ezen írásmód, melyet már Leibnicz, Wolke, Wilkins, Kalmár, s mások is ajánlottak, még eddig a jámbor óhajtások sorába tartozik.

KÖZJÓ, (köz-jó) ösz. fn. Általán, ami akár egyes testület vagy község, akár egész állodalom hasznát előmozdítja, aminek üdását mindnyájan, legalább közvetőleg érzik, pl. ki valamely intézetet állít bizonyos város, vagy kerület, vagy ország számára, az azt közjóra teszi, vagy ki a polgárokat műiparra serkenti, oktatja, az előmozdítja a közjót.

KÖZJOG, (köz-jog) ösz. fn. 1) **L. ÁLLAMJOG**. 2) Az állampolgárokat közösen illető valamely jog, vagyis törvény, különböztetésül a különjogtól, milyen a kereskedelmi jog, iparjog, váltójog stb., mely más-kép : *közpolgári jog, közpolgári törvény*.

KÖZJOGI, (köz-jogi) ösz. mn. Közjogot illető, arra vonatkozó. *Közjogi elvek, kérdések. Közjogi bírák, törvénytörvényesétek, eljárások.*

KÖZJÖVEDELÉM, (köz-jövedelem) ösz. fn. Az állodalom jövedelme, melyet az a kincstári jószágokból, vámokból, adóból stb. bevesz.

KÖZKATONA, (köz-katona) ösz. fn. Katona, vagyis hadi szolgálatban levő személy, ki semmiféle tiszti rangot nem visel; máskép: *közlegény, közvitéz, közember.*

KÖZKATONAI, (köz-katonai) ösz. mn. Közkatónát illető, ahhoz való, tartozó, arra vonatkozó. *Közkatónai egyenruha, fegyver.*

KÖZKATONASÁG, (köz-katonaság) ösz. fn. 1) Közkatónák özvege, sokasága. *A közkatonaság száma sokkal nagyobb, mint a tiszteké.* 2) Közkatónai állapot. *Megumni a közkatonaságot. Közkatonaságról tábornoksággal emelkedni.*

KÖZKEDVESSÉGÜ, (köz-kedvességü) ösz. mn. Akit vagy amit mindenki, vagy a többség kedvel, szeret.

KÖZKENYÉR, (köz-kenyér) ösz. fn. 1) Közös élelmezés, közkonyhatartás. *Közkenyéren lenni.* 2) Katonakenyér, szokottan: *profunt, komiszkenyér*, tréfásan: *berdó* (Brod).

KÖZKERESÉT, (köz-kereset) ösz. fn. 1) I. **KÖZKERESMÉNY**. 2) Tisztügyészi kereset vagy vád büntető ügyekben, amelyek t. i. a köztársaság vagyis állam nevében folytattatnak.

KÖZKERESETI, (köz-kereseti) ösz. mn. Közkeresetre vonatkozó, azt illető; valamely kereskedést vagy ipart közös nyereséggel vagy veszteséggel üzö. *Közkereseti vagyon. Közkereseti társaság.*

KÖZKERESMÉNY, (köz-keresmény) ösz. fn. Keresmény, melyet ketten vagy többen köziparral együtt szereztek. *Házastársak, osztatlan testvérek, részvényesek közkeresménye.*

KÖZKERT, (köz-kert) ösz. fn. Nyilvános mulató kert, melybe kinek-kinek ingyen, vagy némely különös esetekben, bizonyos díjért, szabad a bejárás, máskép: *népkert.*

KÖZKÉZ, (köz-kéz) ösz. fn. 1) Átv. ért. nyilvános vagy általános használat. *Közkézen forgó könyvek, hírlapok.* 2) Régi nyelven am. valamely birtoknak a közhatalom által ideiglen lezárása, lefoglalása (Sequestrum).

KÖZKEZESSÉG, (köz-kezeség) ösz. fn. Kezeség, melyben többen vesznek részt.

KÖZKINCSTÁR, (köz-kincstár) ösz. fn. Állodalmi kincstár.

KÖZKOCSI, (köz-kocsi) ösz. fn. A közönség közhasználatára szolgáló bérkocsi. *Közkoocsin utazni. Kivándulásokra szánt városi közkoocsik; újabb divattal: társaskocsi.* (Omnibus).

KÖZKONYHA, (köz-konyha) ösz. fn. 1) Nyilvános piaci konyha, melyben kofák sütnek, főznek,

köznyelven: *laczikonyha.* Az ily konyhák ország-szerzte vásárok alkalmával állittatnak, melyekben legkedvesebb eledel a zsírban sült peesenyé. 2) Több társak által közhasználatra állított konyha. 3) Legszélesebb ért. kocsmái, fogadói konyha, mely pénzért mindenkinek nyitva áll.

KÖZKORMÁNY, (köz-kormány) ösz. fn. 1) Állodalmi kormány általában. (Staatsregierung). 2) A kormánynak azon neme, midőn ketten vagy többen közösen igazgatnak valamely állodalmat. (Mitregierung, Mitregenschaft).

KÖZKÖPÜ, (köz-köpü) ösz. fn. Átv. ért. mondják oly emberről, ki két ellenkező fél között fondorkodik. *Kemenesalján am. szemtelen, bitorló. Szabó D. szerint patvaros, rágalmazó, szóhajtó vagy hordó. Kriza J. szerint a székelyföldön, aki minden lében kalán.*

KÖZKÖPÜLKÖDIK, (köz-köpülködik) ösz. k. Átv. ért. fondorkodik, a felek között izgágát csinál.

KÖZKÖPÜLÖDIK, (köz-köpülődik) I. **KÖZKÖPÜLKÖDIK.**

KÖZKÖTELEZVÉNY, (köz-kötelezvény) ösz. fn. A tőzsdéken, s bankárok által nyilvánosan árultatni s vétetni szokott kötelezvények, haszinte nem állampapírok is, pl. *Eszterházy-sorsjegyek.*

KÖZKULCS, (köz-kulcs) ösz. fn. Sajátságos készületű, szerkezetű kulcs, mely minden közönséges zárt felnyit. Ha orzásra, feltörésekre használják: *alkulcs, tolvajkulcs* a neve.

KÖZLE, (köz-l-e) fn. tt. *közlett.* Kis köz, keskeny uteza, sikátor. Képzése olyan, mint: *szög, szög-le* azaz kis szög.

KÖZLEG, (köz-l-eg) fn. tt. *közleg-ét*, harm. szr. —e. Nyilvános lap, kiváltképp hírlap, mely különösen valamely társulat, testület, ügynökség, hatóság stb. jelentéseit, tudósításait stb. közleni szokta; máskép és szokottabban: *közöny.*

KÖZLEGELŐ, (köz-legelő) ösz. fn. Legeltető hely, melyben nem egyesek, hanem valamely községben lakók többen vagy mindnyájan rendszerént aránylagos számban marháik legeltetésére jogosítvák.

KÖZLEGÉNY, (köz-legény) ösz. fn. 1) lásd: **KÖZKATONA**. 2) Az ostáblán közönséges játszó alak.

KÖZLEGÉNYSÉG, (köz-legénység) ösz. fn. I. **KÖZKATONASÁG.**

KÖZLEKÉDÉS, (köz-l-e-kéd-és) fn. tt. *közlekédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Viszonyos összeköttetés az egymástól különbözőben távol lakó emberek között, melynél fogva bizonyos ázletekre, működésekre, pl. kereskedésre, ismeretek terjesztésére nézve stb. egymással érintkeznek, özvejönnek. *Kereskedelmi, műipari, tudományos közlekedés. Művészek, tudósok közlekedése.* 2) Azon utak, eszközök, melyek által az ily összeköttetés elősegítettik. *Elzárni, megnyitni a közlekedést.* 3) Szűkebb ért. egyes személyek

összevoktettetése, mely által ügyeiket, dolgaikat egymással tudatják. *Barátság, rokonok közlekedése.*

KÖZLEKÉDIK, (köz-l-e-kéd-ik) k. m. *közleked-tem, —tél, —ett.* 1) Viszonyos összevoktetésben van valakivel, holmi ügyekre, üzletekre, működésekre nézve. *A kereskedő népek közlekednek egymással.* 2) Különösen viszonyos látogatás, levelezés, izengetés által áll viszonyban valakivel. *A külön világ-részben lakók levelezés által közlekedhetnek.*

KÖZLÉKÉNY, (köz-l-e-kény v. köz-l-ék-ény) mn. tt. *közlékény-t, tb. —ek.* Oly emberről mondjuk, ki hajlandó, és kész másokkal közleni, amit tud. Ellentéte: *titkolódzó.*

KÖZLÉKÉNYSÉG, (köz-l-ék-ény-ség) fn. tt. *közlékénység-ét.* Tulajdonság, melynél fogva valaki közlékény.

KÖZLEMÉNY, (köz-l-e-mény) fn. tt. *közlemény-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Azon dolog, melyet valaki mással vagy másokkal, tudósítás, értesítésként közöl.

KÖZLÉS, (köz-l-és) fn. tt. *közlés-t, tb. —ek, harm. szr. —e.* Cselekvés, illetőleg tudósítás, értesítés, izenés stb. mely által valamit közlünk.

KÖZLET, (köz-l-et) áth. m. *közlet-tem, —tél, —ett.* A székelyeknél am. közbeejt, közbenhagy. *Jól közlesd azt az árkot, nehogy a kerék beleessék.* (Krizsa J.).

KÖZLETŐLEG, (köz-l-et-ő-leg) ih. Közbefogólag (Krizsa J.).

KÖZLŐDIK, (köz-l-ő-d-ik) belsz. m. *közlőd-tem, —tél, —ött.* Mintegy maga magát közli. *Tűz mellett a meleg más testekkel is közlődik.*

KÖZLÖNY, (köz-l-öny) fn. tt. *közlöny-t, tb. —ök, harm. szr. —e.* Eszköz, mely által valami közzé tétetik, pl. *A hírek közlönyei a hírlapok. A falragaszok egyik nemét teszik a közlönyöknek.*

KÖZMONDÁS, (köz-mondás) ösz. fn. Általán, oly mondás, mely hasonló esetekben és alakban köz szokás szerint használtatik, pl. midőn a magyarok a szeleverdi hebeburgya embernek mondják: *Hű bele Balázs, lovat ad az Isten,* vagy a szökevényről: *Bűcsút vett a kapufától.* A közmondások vagy hasonlóságon alapulnak, midőn t. i. valamely újabb esemény egy más régihez hasonló, pl. *betekintett, mint bolond Istók Debreczenbe,* melyek szorosb ért. példabeszédek, vagy valamely életszabályra vonatkozó igazságot, különösen erkölcsi oktatásokat foglalnak magukban, pl. *aki mint vet, úgy arat. Lassan járj, tovább érsz. Nem messze esik alma a fájától.* Vannak közmondások, melyek általános igazságuknál fogva majd minden népeknél divatoznak; ellenben némelyek csak egyes népeknél vannak szokásban. *Jól felkösd a gatyádat,* ez kizárólag magyar közmondás. Egyébiránt mint-hogy a *példa* nem más, mint oly valami, amit utánozni, a mi szerént valamit tenni szoktunk: innen széles ért. a közmondások is példabeszédek, mennyi-

ben valamely alapigazságot példáznak. V. ö. **PÉLDABESZÉD.**

KÖZMONDAT, (köz-mondat) ösz. fn. I. **KÖZMONDÁS.**

KÖZMUNKA, (köz-munka) ösz. fn. 1) Valamely község, illetőleg vidék, tartomány, ország javára, hasznára, szükségére tett munka, melyet az illető lakosok felsőbb rendeletből véghezvinni kötelesek, pl. utak, töltések csinálása, kijavitása stb. 2) Többek által közösen végzett munka, kaláka.

KÖZNAP, (köz-nap) ösz. fn. Az évről minden napja, a vasárnapokat és innepeket kivéve, néhány *hétköznap*, mi annyit tesz, mint a hétnél köznapija, és mivel a köznapok közönséges munkára vannak rendezve, máskép: *dologtevő nap.*

KÖZNAPI, (köz-napi) ösz. mn. Köznapra vonatkozó, azt illető. *Köznap ruha, foglalatosság.* Átv. ért. a maga nemében igen közönséges, mindennapi, melynek ellentétetik az *innepélyes, jeles.*

KÖZNEM, (köz-nem) ösz. fn. Az olyan nyelvtanban, (pl. a latinban, görögben) hol a főnevek némileg is megkülönböztetnek, azon nem, mely se hímnemre nem tartozik. (Genus neutrum).

KÖZNEMI, (köz-nemi) ösz. mn. Köznemre tartozó vagy arra vonatkozó. (Neutrus generis).

KÖZNÉP, (köz-nép) ösz. fn. A népnek alsó osztálya, mely az illető társadalom vagy községben a középrendieken alul áll. E fogalom viszonylagos, mert ugyanazon személy egy tekintetben a köznéphez, más tekintetben az előkelők sorába tartozhatik, pl. a falusi bírák a köznépbel valók, de illető helyeikben nem a köznéphez tartozók, hanem előkelők.

KÖZNEPI, (köz-népi) ösz. mn. Köznépre vonatkozó, annak szokása szerént való; továbbá, a maga nemében igen közönséges, aljas, finomság nélküli. *Köznépi szokások, viselet. Köznépi tréfák.* V. ö. **KÖZNÉP.**

KÖZNEPIES, (köz-népies) ösz. mn. Köznép szokása szerént való. *Köznépies kifejezések. Köznépies szertartások bizonyos innepélyek, pl. házasság, keresztelő alkalmával.* Ellentéte: *urias, nemesebb, műveltebb.*

KÖZNEPIESEN, (köz-népiesen) ösz. ih. Köz-nép módjára, köznépi szokás szerént.

KÖZNEPILEG, (köz-népileg), lásd: **KÖZNEPIESEN.**

KÖZNEV, (köz-név) ösz. fn. Nyelvtani ért. oly főnév, mely több egynemű tárgyat jelent, pl. *ember, hal, fa.* (Nomen appellativum). V. ö. **TULAJDONNÉV.**

KÖZNEVEZŐ, (köz-nevező) ösz. fn. A számtanban azon nevező, mely több töredékszámok nevezőinek önmagukkal, és a felsőkkel szabályszerű sokszorozása által támad. (Communis denominator). V. ö. **NEVEZŐ.**

KÖZOKMÁNY, (köz-okmány) ösz. fn. Okmány, mely közhitelességgel bíró személytől vagy ugyan-

olyan hivataltól azok saját körében származik. (Instrumentum publicum. Öffentliche Urkunde).

KÖZORVOS, (köz-orvos) ősz. fn. Valamely községnek, illetőleg városnak, megyének tisztii orvosa.

KÖZOSZTÁLYOS, (köz-osztályos) ősz. fn. Jogtani ért. személy, ki bizonyos birtokon mással vagy másokkal osztozik, ki bizonyos örökségből másokkal együtt részesül.

KÖZÖL, (köz-öl) áth. m. *közölt* v. *közöltt*, htn. —ni v. *közleni*. 1) Valamit közzé tesz, különösen, másokkat tudat. *Hírlapok, falragaszok által közölni valamit a közönséggel. Vizonyainkat meghitt barátunkkal közölni.* Ellentéte: *tíhót elhallgat*. 2) Mondják kocsisról, midőn a párhuzamban menő több utakból a középsőt választja, vagy midőn bizonyos vonalat a kerek közé vesz, pl. midőn úgy hajt, hogy a mély kerékragás közbe essék. *Közli a jó kocsis a mély kerékragást* (Szabó D.); máskép: *közlet*.

KÖZÖL, (köz-öl) névtő. Személyragozva *közöl-em, —ed, —e, —ünk, —etek, —ök*. Alapfogalom benne a távolodás, vagy elválás bizonyos többségtől, melyet a viszonyán jelent. Tájékoztatosan, sőt közbeszédben: *közül. Kivergődni az ellenség közül. Futni az emberek közül. Választani száz közül. Ezer közül alig válik egy jó. Közöletek egyik elárul engem. Ki az közölünk? Beh szeretném az egyiket, három közül a szebbiket.* (Népd.). Elemelve: *köz-é-el*, mely am. *közöl-el*, s öszvevonva *közöl*, az *el* t. i. menést, távolodást jelent. Innen a régiéknél, pl. a Nádor-codexben *ból*, *ből* helyett is: „E világ közül kifuta.“ Hogy az ő gyakran hosszú *é*-vel váltakozik, elég példa van rá, ilyenek; *cselő, csélé* (csalé), *fő fé, bő bé, hő hé, cső, csé* stb.

KÖZÖLKÖDIK, (köz-öl-köd-ik) k. m. *közölködtem, —tél, —ött*. Szabó Dávidnál am. *közlekedik*; l. ezt.

KÖZÖMB, **KÖZÖMBÖS**, lásd: **KÖZÖNB**, **KÖZÖNBÖS**.

KÖZÖN, (köz-ön) ih. Köz helyen, többek között. *Kézen, közön elveszett*, azaz kézről kézre menve, többek közt megfordulva elveszett.

KÖZÖNB, (köz-ön-b) fn. tt. *közönb-öt*. Ujabb eredetű szó, s jelenti a kedélynek vagy akaratnak azon részrehajlatlan állapotát, midőn mindegy neki, akár így, akár úgy. *Közönbül viseltetni a nyilvános ügyek iránt.* Ellentéte: *érdek, részvét*.

KÖZÖNBÖS, (köz-ön-b-ös) mn. tt. *közönbös-t* v. —et, tb. —ek. 1) Személyre vonatkozólag, ki nem gondol vele, kinek mindegy, akár így, akár úgy. *Közönbös kedvvel fogadni valakit.* 2) Tárgyra vonatkozva, ami bennünket nem érdekel, mi sem kedves, sem kedvetlen érzelmel nem gerjeszt bennünk. *Ezék rám nézve mind közönbös dolgok.* Ellentéte: *érdekes*. 3) Vegytanilag, mi két különmemű testek különösen savak és égvények vegyüléséből ered, s mintegy középtulajdonságu lesz a kettő között. 4) Népjogi ért. l. **SEMLEGES**.

KÖZÖNBÖSÍT, **KÖZÖNBÖSIT**, (köz-ön-b-ös-it) áth. m. *közönbösített*, htn. —ni v. —eni, par. —s.

Vegytani ért. közönbössé tesz. *Némely savakat és égvényeket közönbösíteni.* V. ö. **KÖZÖNBÖS**.

KÖZÖNBÖSSÉG, (köz-ön-b-ös-ség) fn. tt. *közönbössé-ét*, harm. szr. —e. 1) A kedélynek vagy akaratnak azon mineműsége, melynél fogva valami iránt közönbös. *Közönbösséggel hallgatni a legszívrehatóbb beszédeket.* 2) A tárgynak érdektelen volta. *E dologról, közönbössége miatt, szólni sem érdemes.* 3) Népjogi ért. l. **SEMLEGESSÉG**.

KÖZÖNBÖSÜL, **KÖZÖNBÖSÜL**, (köz-ön-b-ös-ül) öuh. m. *közönbösült-t*. Vegytani ért. két külön tulajdonságok vegyülése által egy harmadikká alakúl által. V. ö. **KÖZÖNBÖS**.

KÖZÖNÖS, **KÖZÖNÖSSÉG**, l. **KÖZÖNBÖS**, **KÖZÖNBÖSSÉG**.

KÖZÖNSÉG, (köz-ön-ség) fn. tt. *közönség-ét*, harm. szr. —e. 1) Személyekre vonatkozólag, sokaság, mely bizonyos tekintetben együvé tartozó személyeket, mint valami egészet foglal magában. *Falusi, városi, megyei közönség. Pest városának közönsége. Főpapok, főurak, nemesek közönsége. A t. cz. közönséggel tudatni valamit.* Rokon vele: *község*, de ez inkább a közrendiek sokaságára vonatkozik, a közönség pedig az illető sokaság minden rendű osztályára kiterjed. V. ö. **KÖZSÉG**. 2) Tárgyakat illetőleg oly tulajdonsága valaminek, melynél fogva a maga nemében nem kitünő, hanem alsóbb rendbe tartozó. Egyébiránt ez értelemmel önállólag nem divatozik, hanem származékaiában: pl. *közönséges ruha, étel, lakás*. Több alapértelmeire nézve l. **KÖZÖNSÉGÉS**. 3) Régiesen, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben *közönséggel* v. *közönséggel* am. közösen; és közönségesen, am. általánosan.

KÖZÖNSÉGÉS, (köz-ön-ség-és) mn. tt. *közönségés-t* v. —et, tb. —ek. 1) Valamely egymáshoz tartozó nagy sokaságnak, mint egésznek részeit, mind magában foglaló. *Közönséges keresztény anyaszentegyház.* 2) Bizonyos sokaság minden egyes részére kiterjedő. *Közönséges háború, békeség. Közönséges erkölcsi romlottság. Közönséges megegyezés.* 3) Nyilvános, közhasználatra való. *Közönséges hely, mulatság.* 4) A maga nemében alábbvaló, mely rendszeren legtöbb szokott lenni; ami nem jeles, nem kitünő. *Közönséges ember, elmetehetség. Közönséges ruhában járni.* 5) Mi rendszeren történni szokott. *Az aratás közönséges ideje a nyárhó és nyárutó.*

KÖZÖNSÉGÉSEN, (köz-ön-ség-és-en) ih. 1) Általán bizonyos sokaság minden részeire, vagy osztályaira kiterjedőleg. *Közönségesen bevett szokás, divatozó nemzeti viselet.* 2) Szokott rend szerént. *Reggeli fölkelés után közönségesen megmosdunk.* 3) Nem kitünőleg, nem jelesen, hanem a nagyobb többség módja szerént. *Közönségesen öltözködni.*

KÖZÖNSÉGÉSÍT, **KÖZÖNSÉGÉSIT**, (köz-ön-ség-és-it) áth. m. *közönségésített*, htn. —ni v. —eni, par. —s. 1) Valamit közismeretűvé, közhasználatúvá tesz. 2) Észtani ért. valamely öszszerű (concret)

eszmét általánossá tesz, vagyis az eszméből fogalmat képez.

KÖZÖNSÉGEST, (köz-ön-ség és-t). A Bécsi codexben am. közönségesen; olyan származtatással, mint a mai „örömezt” és a székelyeknél „közöst”.

KÖZÖNTŰZ, (közön-tűz) ősz. fn. Midőn valamely hadsereg, hadosztály, pl. egész század a vezényszóra egyszerre süti el fegyverét. (General-Decharge).

KÖZÖNY, (köz-öny) fn. tt. *közöny-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A kedélyt és akaratot illető értelmére nézve l. **KÖZÖNB**.

KÖZÖNYÖS, **KÖZÖNYÖSSÉG**. Mennyiben a kedélyre és akaratra vonatkoznak, l. **KÖZÖNBÖS**, **KÖZÖNBÖSSÉG**.

KÖZÖRÖKÖS, (köz-örökös) ősz. fn. Személy, ki egy másikkal, vagy többekkel részesül valamely örökségben. V. ö. **ÖRÖKSÉG**.

KÖZÖS, (köz-ös) mn. tt. *közös-t v. —et*, tb. —*ék*. 1) Személyekre vonatkozólag, ki bizonyos cselekvésben, szenvedésben, állapotban hasonló részt vesz, részes (Szabó Dávid). *Közös büntársak. Közös vállalkozók.* 2) Tárgyat illetőleg, amihez többen jogot, igényt tartanak, mit többen használnak. *Közös lónak túros a háta. Paripa, fegyver, feleség, nem közös jószág.* (Km.). 3) Vegyes, kevert. *Közös gabona.* 4) Viszonyos, kölcsönös. *Közös szeretettel, barátsággal viseltetni egymás iránt.*

KÖZÖSEN, (köz-ös-en) ih. 1) Mindnyájan, kik bizonyos testületi egységet képeznek. *A tanácsban közösen elhatározni valamit. Közösen bírni az osztatlan örökséget*; máskép: *közösleg*, a székelyeknél: *közöst.* 2) Kölcsönösen, viszonyosan. *Közösen szeretni egymást.* V. ö. **KÖZÖS**.

KÖZÖSÍT, **KÖZÖSÍT**, (köz-ös-ít) áth. m. *közösít-élt*, htn. —*ni v. —eni*, par. —*s*. Valamit közössé tesz, vagyis az illető sokaság minden részeire, osztályaira kiterjeszt, pl. valamely magánbirtokot közhasználatuvá tesz. *Legelőt, kertet, halászati jogot közösíteni.* Különösen, valakit részesít valamiben. *Az elszegényedett testvért minden szükségésekben közösíteni.*

KÖZÖSÍTÉS, **KÖZÖSÍTÉS**, (köz-ös-ít-és) fn. tt. *közösítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit közösítünk. V. ö. **KÖZÖSÍT**.

KÖZÖSJOGÚ v. —**JOGU**, (közös-jogú) ősz. mn. Aki többekkel együtt bír valamely joggal; vagy amely jogot együttesen bírnak. *Közösjogú örökös. Közösjogú ház.*

KÖZÖSKÖDÉS, (köz-ös-köd-és) fn. tt. *közösködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Viszonyos összeköttetésből származó érintkezés, pl. személyes társalgás, találkozás, levelezések, izengetések által. V. ö. **KÖZLEKÉDÉS**. 2) Szorosb ért. párosodás a nemi ösztön kielégítése végett.

KÖZÖSKÖDIK, (köz-ös-köd-ik) k. m. *közösköd-tem*, —*élt*, —*ött*. 1) Szélesb ért. valakivel viszony-

ban, összeköttetésben, kölcsönös érintkezésben, társalgásban van. 2) Szorosb ért. nemi ösztön kielégítése végett többször párosodik.

KÖZÖSLEG, (köz-ös-leg) ih. Közösen, közös módon, kölcsönös, viszonyos összeköttetés által.

KÖZÖSÖDÉS, (köz-ös-öd-és) fn. tt. *közösödés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, melybe az helyezi magát, ki közösödik. V. ö. **KÖZÖSÖDIK**.

KÖZÖSÖDIK, (köz-ös-öd-ik) k. m. *közösöd-tem*, —*élt*, —*ött*. 1) Közössé leszen, azaz olyan állapotúvá, melyben kiki jogot vagy igényt tarthat hozzá, pl. az elhagyott telek, legelő, melyet többen kezdenek használni. 2) Vegyesedik, keveredik, párosodik, különösen nemi tekintetben, különbözik tőle a *közösködik*, hogy ez többszöri, amaz pedig csak egyszeri párosodást jelent.

KÖZÖSSÉG, (köz-ös-ség) fn. tt. *közösség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonsága valaminek, mely szerint az közösnek mondatik. *Javak közössége. Valamely birtoknak, legelőnek, erdőnek közösséget tagadni.* V. ö. **KÖZÖS**.

KÖZÖST, (köz-ös-t) ih. A székelyeknél am. közöszen (Krizsa J.).

KÖZÖSTANU, (közös-tanu) ősz. fn. Ki valamely történet dologról tanúskodás végett mindkét pefesfél által felhívatik.

KÖZÖSÜL, **KÖZÖSÜL**, (köz-ös-ül) önh. m. *közösül-t*. 1) Valamiben többekkel együtt részesül. *A szákmányban az egész társaság közösült.* 2) Viszonyos összeköttetést tart, vagy ily összeköttetés által egyesül valakivel. Ily értelem van a Münchener codexben is: „Mert a zsidók nem közösülnek vala a samariabeliekkel.” János ev. IV. 3) Nemileg a hímállat a nőstényvel párosul.

KÖZÖSÜLÉS, **KÖZÖSÜLÉS**, (köz-ös-ül-és) fn. tt. *közösülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Valamiben többekkel való részesülés. 2) Többek közti kölcsönös összeköttetés. 3) A hím és nőállatnak párosodása a nemi ösztön kielégítése végett.

KÖZÖSÜLÉSI, (köz-ös-ül-és-i) mn. tt. *közösülési-t*, tb. —*ék*. Közösülést illető, arra vonatkozó. *Közösülési eszközök. Az állatok közösülési ösztöne.* V. ö. **KÖZÖSÜLÉS**.

KÖZÖSÜLET, **KÖZÖSÜLET**, (köz-ös-ül-et) fn. tt. *közösület-ét*. L. **KÖZÖSÜLÉS**.

KÖZÖTT, (köz-ött) névutó. Személyragozva: *között-em*, —*ed*, —*e*, —*ünk*, —*étek*, —*ök*. A néven, melynek utána tétetik, semmi változást nem okoz. 1) Jelenti azon helyet vagy időt, melylyel két vagy több különböző dolgok mint középponttal, vagy vonallal érintkeznek, pl. *Buda és Pest között a Duna foly. A Balaton Somogy, Szala és Veszprém vármegyék között fekszik. Egy és két óra között. Reggel és dél között.* 2) Vegyest, másokkal keverve. *E vetés között sok a gaz.* 3) Az alatt, míg valami tart. *Evés, ivás között. Dolog között beszélgetni*; máskép: *közben.* 4) Jelenti azon viszonyt, mely az elválasztásra, és

különböztetésre vonatkozik. *E két ember között nagy a különbség. Két szék között pad alá esett. (Km.) A halál, és örökös fogság között választani.*

KÖZPARANCS, (köz-parancs) ösz. fn. Parancs, mely bizonyos község, közönség vagy tartomány, ország, birodalom minden tagjait kötelezi. (Edictum).

KÖZPÉNZ, (köz-pénz) ösz. fn. 1) Közös pénz. *Társulati tagok közpénze.* 2) Állodalmi pénz.

KÖZPÉNZÜGY, (köz-pénz-ügy) ösz. fn. Minden, ami az állodalmi pénz állapotát illeti, s arra vonatkozik.

KÖZPÉNZÜGYTUDOMÁNY, ösz. fn. Az államtudománynak egyik nevezetes ága, melynek feladata a közpénz szaporítása, kezelése, s használása felől rendszeres ismereteket terjeszteni.

KÖZPOLGÁR, (köz-polgár) ösz. fn. Széles ért. a polgári társadalom közrendü tagja, kinek különös rangja, vagy hivatala nincsen.

KÖZPOLGÁRI, (köz-polgári) ösz. mn. 1) Köz-polgárra vonatkozó; közpolgárhoz vagy polgárhoz hasonló. 2) Az összes állampolgárokat illető, pl. *közpolgári törvénytudomány.*

KÖZPONT, (köz-pont) ösz. fn. Egyértelmű a középponttal, s ennél, mint afféle rövidebb, a ragozásokra alkalmasabb, miért is ez ilyenek helyett: *középpontost, középpontosúl, inkább központosít, központosúl* divatoznak. V. ö. **KÖZÉPPONT**.

KÖZPONTI, (köz-ponti) l. **KÖZÉPPONTI**.

KÖZPONTOSÍT, **KÖZPONTOSIT**, (köz-pontosít) ösz. áth. Egymástól távollévő részekből álló sokaságot bizonyos tekintetben öszvehoz, s oly viszonyba helyez, melynél fogva valamely kitűzött helyet vagy czélt, középpont gyanánt vesz körül. *A fővárosban központosítani a kormánynak főhatóságait. Az elszéledt szellemi erőket tudós társulatokban központosítani.*

KÖZPONTOSÍTÁS v. —**PONTOSÍTÁS**, (köz-pontosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit központosítunk. *A kormánynak központosítása mellett, vagy ellene vitatkozni.*

KÖZPONTOSÚL v. **PONTOSUL**, (köz-pontosúl) ösz. önh. Mondjuk többségről, mely bizonyos viszonyban és tekintetben, mintegy kört képezve öszvegyül, s bizonyos határozott helyre vagy célra vonatkozik. *A bolygók a nap körül központosulnak.*

KÖZPONTOSÚLÁS v. —**PONTOSULÁS**, (köz-pontosulás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely sokaságnak, többségnek részei központosulnak. V. ö. **KÖZPONTOSÚL**.

KÖZREHAT, (közre-hat) ösz. önh. A közjő érdekében hat.

KÖZREHATÁS, (közre-hatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki közrehat.

KÖZREHATÓ, (közre-ható) ösz. mn. Oly hatásu, mely a közjő érdekét mozdítja elé.

KÖZREMUNKÁL, (közre-munkál), lásd: **KÖZREHAT**.

KÖZREMUNKÁLÁS, (közre-munkálás), lásd: **KÖZREHATÁS**.

KÖZREND, (köz-rend) ösz. fn. 1) l. **KÖZNÉP**. 2) A társadalom nyilvános vagy köz nyugalma, az ezt biztosító intézkedésekkel együtt.

KÖZRENDBELI, (köz-rendbeli) 1) l. **KÖZRENDŰ**. 2) Közrendet illető, arra vonatkozó.

KÖZRENDELLENI, (köz-rend-elleni) ösz. mn. Ami a köz nyugalmat háborítja.

KÖZRENDTARTÁS, (köz-rend-tartás) ösz. fn. A társadalom köznyugalmát biztosító intézkedések.

KÖZRENDTARTÁSI, (köz-rend-tartási) ösz. mn. A közrendtartást illető, arra vonatkozó.

KÖZRENDŰ v. —**RENDŰ**, (köz-rendű) ösz. mn. Közrendből való, köznéphez tartozó. Ellentétei: *főrendű, nemesrendű, középrendű.*

KÖZRIADAL, (köz-riadal) ösz. fn. Egész hadcsapatot, hadsereget, tábornalpra, lóra szólító, s indulóra nógató jeladás.

KÖZSÁNCZ, (köz-sáncz) ösz. fn. A várerődítésben, az elősánczok és vár falai között fekvő sáncz.

KÖZSÉG, (köz-ség) fn. tt. *község-ét*, harm. szr. —e. 1) A városnak vagy falunak öszves polgárai, mennyiben az illető tanácstól különböző testületet képeznek. *Pest városának tanácsa és községe.* 2) Széles ért. az illető városnak vagy falunak egész népessége, erkölcsi testülete. *Község háza, rétfje. A község költségén építeni valamit.*

KÖZSÉGBELI, (község-beli) ösz. mn. Községből való. *Községbeli lakos, községünkbeli birtokos.*

KÖZSÉGI, (köz-ség-i) mn. tt. *községi-t*, tb. —ek. Községet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Községi jövedelem, költségek.* V. ö. **KÖZSÉG**, 2).

KÖZSÉGTANÁCS, (község-tanács) ösz. fn. Város községe által választott, vagy a felsőség által kinevezett képviselők testülete.

KÖZSZÁM, (köz-szám) ösz. fn. 1) Több számok között a legnagyobbik, mely a többit mind magában foglalja. *Egyik csapatban százan, másikban kétszázhuszan, közszámmal háromszázhuszan voltunk.* 2) Sarkszám.

KÖZSZELLEM, (köz-szellem) ösz. fn. Szellem, mely bizonyos többség személyeinek mindnyáját, vagy nagyobb részét lelkesíti, mely általán elterjedt; a közjő iránti élénk és tevékeny részvét, vagy legalább azon irány, mely a kedélyekben a közjő ügyében mutatkozik. *Öndállóságra, szabadságra, műveltségre törekvő közszellem.* V. ö. **SZELLEM**.

KÖZSZERÜ, (köz-szerü) ösz. mn. A maga nemében közönséges, nem kitünő; közönséges.

KÖZSZERZEMÉNY, (köz-szerzemény) ösz. fn. Szerzemény, melyet többen közös erővel, iparral tettek tulajdonukká. *Közbirtokból közszerzemény.* Így nevezetik különösen a házasok vagyonának azon részét, melyet együttlakásuk ideje alatt szereznek, az ingatlanoknál nevéknél a telekkönyvbe jegyeztetésével, az ingóknál nevék följegyzése nélkül is.

KÖZSZERZEMÉNYI, (köz-szerzeményi) ösz. mn. Közszerzeményt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közszerzeményi javak.*

KÖZSZERZŐ, (köz-szerző) ösz. fn. Ki mással vagy többekkel egy társaságban szerez valamely vagyont. Ilyen közszerzők az együtt gazdálkodó házastársak, osztatlan testvérek, kereskedőtársak stb.

KÖZT, (köz-t) névutó. A *t* képző helyrag, miért is e szó helyre, átvitt ért. időre is vonatkozik. Személyragozva: *köz-tem*, —*ed*, —*e*, —*ünk*, —*etek*, —*ök*, pl. *Köztünk legyen mondva*, azaz mások eltávolításával, kizárásával. *Köztünk maradjon a szó*, azaz kívülre, kifelé ne hasson. Értelmére nézve l. **KÖZÖTT**.

KÖZTALP, (köz-talp) ösz. fn. A többbréti vas-tag lábbeli talpában a középső bőrreteg.

KÖZTÁR, (köz-tár) ösz. fn. Testületi, különösebben állodalmi kincstár. *Köztárból fizetett országos tisztviselők.*

KÖZTÁRI, (köz-tári) ösz. mn. Köztárt illető, arra vonatkozó. *Köztári pénzek, jövedelmek, kiadások.*

KÖZTÁRS, (köz-társ) ösz. fn. Oly társ, kihez hasonlók még többen is vannak. Különösen Sándor István polgár (civis) értelemben használja, melyből eredt a római értelemben vett *civitas* és *respublica* neveket magyarázó *köztársaság*.

KÖZTÁRSASÁG, (köz-társaság) ösz. fn. Általában am. társadalom, vagyis több hasonló társak öszeve. Szűkebb ért. oly állodalom vagy kormány-szerkezet, melyben nincs fejedelem, nincs egyedur, hanem a főhatalmat a nép által választott képviselők gyakorolják. *Régi görög köztársaságok. Helvéziai köztársaság.*

KÖZTÁRSASÁGI, (köz-társasági) ösz. mn. Köztársaságot illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Köztársasági elnökök, képviselők, gyűlések, határozatok.*

KÖZTEHER, (köz-teher) ösz. fn. Mindenféle adózások, szolgálatok stb. melyeket a polgárok az illető állam javára tenni kötelesek.

KÖZTEHERVISELÉS, (köz-teher-viselés) ösz. fn. Tettleges részvétel az állam javára szükséges adózásokban, szolgálatokban stb.

KÖZTÉR, (köz-tér) ösz. fn. 1) Nyilvános tér, piac. *Köztéren népgyűléseket tartani. Köztéren állított emlékszobor.* 2) Bizonyos határok között fekvő helyiség.

KÖZTISZTELETŰ v. —**TISZTELETŰ**, (köz-tiszteletű) ösz. mn. Aki polgártársai között általános tiszteletben részesül.

KÖZTÖRVÉNY, (köz-törvény) ösz. fn. Országos törvény, mely az illető állam minden polgárait, és ezek általános eselekvéseire, kötelezettségeikre stb. vonatkozik. Ellentéte: *különös törvény*, mely csak bizonyos polgárokra, vagy ezek eselekvényeire vonatkozik, melynek a *kereskedelmi, váltó-, hajózási törvények* stb.

KÖZTÖRVÉNYI, (köz-törvényi) ösz. mn. Köztörvényt illető, arra vonatkozó. *Köztörvényi bíró.*

KÖZTT, (köz-tt) névutó. l. **KÖZÖTT** és **KÖZT**.

KÖZTUDOMÁS, (köz-tudomás) ösz. fn. Amit valamely község minden tagja vagy többsége tud. *Köztudomásra juttatni valamit. Ez köztudomásu dolog.*

KÖZURALKODÁS, (köz-uralkodás) ösz. fn. A nép, vagyis a nép képviselői által gyakorolt uralkodás, mint legfelsőbb hatalom, másképp: *népuralkodás*.

KÖZURASÁG, (köz-uraság) ösz. fn. Uraság, mint személy, aki egy vagy több társal együtt bír ugyanazon jószágot. 2) A jószágbirásnak azon neme, mely többekkel közös.

KÖZÜGY, (köz-ügy) ösz. fn. Ügy, mely valamely községet, közönséget vagy egész állodalmat illet. Ellentéte: *magánügy*. V. ö. **ÜGY**.

KÖZÜGYI, (köz-ügyi) ösz. mn. Közügyet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Közügyi tárgyalások.*

KÖZÜGYVÉD, (köz-ügyvéd) ösz. fn. l. **ÁL-LAMÜGYÉSZ**.

KÖZÜL, (köz-ül) ih. Köz szokás szerint *közöl* helyett használtatik (az első tagban többnyire nyomatkozva két *zz*-vel, épen úgy mint „közzé”); de ez értelemben nem szabatosan, mert nyelvhasznalat szerint közül annyit tenne, mint *közön*, *közben*, *közhe-lyen*, valamint különbség van az *alól* és *alul*, *fölől* és *fölül* között; t. i. ezek *elül hátul*, *alul fölül*, *kívül belül*, valaminek helybeli állását fejezik ki, s megfelelnek ezen kérdésre: *hol?* Ellenben ezek: *közöl*, *alól*, *fölől*, *megől* helytől távozást jelentenek, s e kérdésre felelnek meg: *honnan?* Egyébiránt jelen alakjában, am. köz gyanánt, közképen. *Elválasztó közül árkot húzni. Tugosztály után közül hagyott marhajárás. Közül-akarattal*, nyomatosabban am. *közaka-rattal*.

„Pogány török a Moraván
Érkezik új haddal:
Most vitézek! hajós népek!
Közül akarattal.“

Arany J.

KÖZVÉLEMÉNY, (köz-vélemény) ösz. fn. Az emberiség polgári és egyházi viszonyairól való általános nézet, mely bizonyos időben egyes hazában, vagy több tartományok népei közt kitünőleg uralkodik. *A közvéleménnyel tartani, vagy daczolni.*

KÖZVETETLEN, (köz-vetetlen) ösz. mn. Ami nem bizonyos, külső eszközök által egy harmadiknak közbenjárása nélkül történik. Néha am. elkerülhetetlen, mi ellen semmi kifogást nem lehet, nem szabad tenni. *Közvetetlen szükségem van rád. Ez közvetlen akaratom.* A régi német birodalmi szerkezetben *közvetetlen rendek* voltak azon hercegek, grófok, bárók és főpapok, kik egyenesen a esászárnak és a birodalmi gyűlésnek voltak csak alávetve. Határozóként am. *közvetetlenül*.

KÖZVETETLENSÉG, (köz-vetetlenség) ösz. fn. Azon tulajdonság vagy állapot, melynél fogva va-

lami közvetetlen. *A német birodalmi rendek közvetlensége 1805-ben megszűnt.* V. ö. KÖZVETETLEN.

KÖZVETETLENÜL, (köz-vetetlenül) ősz. ih. 1) Bizonyos vagy szokott eszközök használása, vagyis egy harmadik közbejárása nélkül. 2) Elkerülhetetlenül, minden kifogás nélkül, szükségképen, *okvetetlenül* helyett. *Holnap közvetetlenül meg kell jelenned.*

KÖZVETÉTT, (köz-vetétt) ősz. mn. Bizonyos eszközök, közbenfekvő utak használatával létesített vagy összeegyeztetett. *Közvetett állapot.* (Mittelbar).

KÖZVETÍT, **KÖZVETIT**, (köz-vetít) ősz. áth. *Ámbár vetít* r. ágában nem használják; m. *közvetít-ett*, htn. —ni v. —eni. Közvetíté tesz, bizonyos eszközök, közbenfekvő utak használatával viszen véghez, vagy egyeztet őszve. (Vermittelt). V. ö. KÖZVETŐLEG.

KÖZVETÍTÉS, **KÖZVETITÉS**, (köz-vetítés) ősz. fn. Bizonyos eszközök használatával létesítés, őszveegyeztetés.

KÖZVETÍTŐ, **KÖZVETITŐ**, (köz-vetítő) ősz. fő- és mn. Bizonyos eszközök, közben fekvő utak használatával véghezvivő, létesítő, őszveegyeztető.

KÖZVETLEN, **KÖZVETLENSÉG**, I. **KÖZVETETLEN**, **KÖZVETETLENSÉG**.

KÖZVETŐLEG, (köz-vetőleg) ősz. ih. 1) Bizonyos eszközök, közben fekvő utak használatával, nem egyenesen. *A szegényt közvetőleg pénzhez juttatjuk, midőn munkát szerzünk neki.* 2) Azon viszonyok által, melyek az ok és okozat, cselekvés és siker, előzmény és következmény között léteznek. *Okoskodás által közvetőleg találni ki valamely igazságot. Közvetőleg rájónni a gyilkosra*, pl. a nála talált véres töről.

KÖZVETVE, (köz-vetve) ősz. ih. I. **KÖZVETŐLEG**.

KÖZVITÉZ, (köz-vitéz) I. **KÖZKATONA**.

KÖZVONALAS, (köz-vonalas) ősz. mn. Mondjuk oly nyomtatványról vagy kéziratról, melynek eredeti szövege közé vonalanként vagyis soronként annak megfelelő fordítása van nyomtatva vagy írva. *Homérnak latin közvonalas kiadása. Közvonalas biblia.* (Interlinearis).

KÖZZÜL I. **KÖZŐL** és v. ö. **KÖZÜL**.

KRÁCSFALU, falu Máramaros m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

KRAJCZÁR, fn. tt. *krajczár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*; kicsiny. *krajczárka*. Közvetlenül a német *Kreuzer*, közvetőleg a latin *cruciger* szóból alakult köznépies tájszokással: *karajczár*, pl. *Fizetsem tíz forint húsz karajczár.* (Juhászdal). A conventiósi pénzkelet szerint a rénesforintnak egy hatvanad, s a garasnak egy harmad része. *Ezüst, réz krajczár. Ha pénzemet felszámllalom, egy krajczárom sincsen.* (Népd.) A mai osztrák értékben az osztrák forintnak egy századrésze.

KRAJCZÁROS, (krajczár-os) mn. tt. *krajczáros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek ára, értéke egy krajczár. *Krajczáros szemle.*

KRAJNA, faluk Nyitra és Vas m.; helyr. *Krajná-ra*, —*n*, —*ról*.

KRAJOVA, falu Bihar m.; helyr. *Krajová-ra*, —*n*, —*ról*.

KRAKÓ v. **KRAKKÓ**, fn. tt. *Krakó-t*. 1) A régi nagy Lengyelországnak egyik fővárosa, később köztársaság, legutóbb Galicziához csatoltatott. 2) Pusztá Nógrád m.; helyr. *Krakó-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRÁKOG, (krák-og) gyak. önh. m. *krárog-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyöke a rekedt varjuhangot utánzó *krák*, s mondjuk tulajdonképen varjuról, átv. ért. emberről is, ki varjumódra rekedten beszél. *Néha a varju is elég szépen krárog.* (Km.). Megegyezik vele a latin *crociat*, német *Krähen*, és a lágyabb magyar *károg*.

KRÁKOGÁS, (krák-og-ás) fn. tt. *krárogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A varjunak *krák krák* hangon kiáltása. Gúnyosan, rekedt torqu ember beszéde vagy éneke.

KRÁKOGAT, (krák-og-at) önh. és gyak. m. *krárogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *krárogass*. A krárogást folytonosan gyakorolja. V. ö. **KRÁKOGÁS**.

KRÁKOGATÁS, (krák-og-at-ás) fn. tt. *krárogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori vagy folytonos krárogás.

KRAKOVÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Krakován-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRALOVÁN, falu Árva m.; helyr. *Kralován-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRAM, falu Zólyom m.; helyr. *Kram-ba*, —*ban*, —*ból*.

KRAMZSÁL, am. karamzsál v. körömszél.

KRASSÓ, falu Szatmár m.; helyr. *Krassó-ra*, —*n*, —*ról*.

KRASZKÓ, falu Gömör m.; helyr. *Kraszko-ra*, —*n*, —*ról*.

KRASZNA, mezőváros ugyanazon nevű megyében; helyr. midőn várost jelent: *Kraszna-ra*, —*n*, —*ról*; midőn vármegyét: —*ba*, —*ban*, —*ból*.

KRASZNA-BÉLTEK, I. **BÉLTEK**.

KRASZNA-CZÉGÉNY, falu K.-Szolnok m.; helyr. —*Czegény-be*, —*ben*, —*ből*.

KRÉTA, (a latin *creta* után honosult), fn. tt. *krétát*. Szénsavas, szilárd mészfaj, mely finom tapintatu részecskékből áll, s könnyen szétdőrszölődik, és ereszt. A legtisztábbféle hóféhér, a gorbábbik fajtájú más földrészekkel kevert és szürkés.

KRÉTAFEHÉR, (kréta fehér) ősz. mn. Olyan fehérszínű, mint a kréta.

KRÉTAFEHÉRSÉGÜ, I. **KRÉTAFEHÉR**.

KRÉTAFÖLD, (kréta-föld) ősz. fn. Krétarészekből álló földnem.

KRÉTANEMŰ, (kréta-nemű) ősz. mn. A krétának tulajdonságaival bíró. *Krétanemű föld.*

KRÉTÁS, (kréta-as) mn. tt. *krétás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Miben kréta van. *Krétás földrétegek.*

2) Krétával fehéřített, bemázolt. *Krétás szőj. Krétás ujjak.*

KRÉTÁZ, (kréta-az) áth. m. *krétáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Krétával rajzol, ken, jegyez, fehéřít, bemázol, beszennyez valamit.

KRICS, fn. I. KIRICS.

KRISTÁLY, (a hellén *κρυσταλλος* szótól, mely eredetileg átlátszó jeget jelent, *κρυος* szó után, mely am. jég; hideg); fn. tt. *kristály-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. 1) Általán oly test, mely lassan-lassan bizonyos és szabályos szerkezetű alakban állott öszve, vagy valamely testnek illetén egyes része. Ily alakok képződését leginkább észrevehetni, midőn némely híg testek, úgymint olvastott érczek, savak lassacskán kihűlnek és megszilárdulnak. 2) Szorosb ért. sajátnemű testek, melyek ilyféle alakokból állanak, milyenek az ógynevezett hegyi kristályok (Silex quartzum crystallus), melyek tiszta és átlátszó kavicsok, és rendesen hatszögű oszlopokban képződnek. V. ö. JECEZ.

KRISTÁLYÍT, (kristály-it) áth. m. *kristályított*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —s. Kristálylyá vagy jegeczcé alakít.

KRISTÁLYODIK, (kristály-od-ik) k. m. *kristályodtam*, —*tál*, —*ott*. L. JECEZÉSÉDIK.

KRISTÁLYOS, (kristály-os) mn. tt. *kristályos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. JECEZÉS.

KRISTÉLY, (a hellén *κρυστήρ*, honnan a német *Klystier* is; *κλύζω* igétől, mely am. öblítek, mosok); fn. tt. *kristély-t*, tb. —*ék*. L. CSŐRE, 1).

KRISTÓF, (hellén eredetű, am. Krisztushordozó, azaz tisztelő, szerető); férfi kn. tt. *Kristófot*. Christophorus.

KRISZTINA, (hellén szó, am. keresztény nő); női kn. tt. *Krisztinát*. Christina.

KRISZTUS, Üdvözítőnk szentséges neve. *Jezus Krisztus. Krisztus koporsója*. A hellen *χριστός*; eredeti értelme : *főlkent*.

KRISZTUSFEJ, (Krisztus-fej) ősz. fu. A képzőművészetben, különösen a festészetben az illető művész felfogása szerint festett fej, mely Krisztus Urunk fejét ábrázolja.

KROKODIL, (hellénül : *κροκόδειλος*); fn. tt. *krokodil t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. A gyíkok neméhez tartozó legnagyobb állatfaj, mely vízben és szárazon él. Különösen az áfrikai krokodil (*Lacerta crocodilus* L. Afrika legnagyobb folyóiban lakik. Meseféle monda szerint ha ragadományra leselkedik, a síró gyermek hangját utánozza, honnan : *krokodilkönyeket sírni*, am. hamis, esábitó sirással áztatni, veszélybe keríteni valakit. Az amériakai krokodil (Kaiman, *Lacerta alligator*) kisebb és félénkebb az áfrikainál, de néha szintén, mint ez is, megtámadja az embereket.

KRUMPLI, I. KOLOMPÉR.

KU, elvont gyökelem. 1) Hangutánzó *ku ku!* *kuucus!* *kuasz*, *kuvasz*, *kutya*, *kutyó*, *kuszi*, *kuhant*,

kuhint, *kukkk*, *kukkan*, *kukorikol*, *kukuk*, *kunkog*, *kuvik* szókban és származékaikban. Ide tartoznak azok is, melyekhez a reszketeg r járul, mint *kurj*, *kurjant*, *kurran*, *kurukuru*, *kuruty*. 2) Jelent görbére, kerekre, gömbölyűre hajlást, s az ilyen alaku teste- ket, a *kuczik*, *kuczorog*, *kuhar*, *kuka* (kajmó), *kukacz*, *kukó*, *kukojeza*, *kukora*, *kukoricza*, *kukorodik*, *kukrejt*, *kuksol*, *kukuba*, *kuacs*, *kuacs*, *kuacs*, *kullant* (görbét mond), *kuulog*, *kulyak*, *kuhátas*, *kuunik*, *kunkor*, *kuunya*, *ku- nyó*, *kup*, *kupak*, *kupolya*, *kupor*, *kút* stb. szókban. V. ö. KO, GU és GO. Többi származékainak nyomozását lásd az illető rovatok alatt.

KUÁCS, (ku-ács) fn. Göcseji tájszólás szerint am. kovács. Gyöke a hangtól kölcsönözött *ku* v. *ko*. I. KOVÁCS.

KUARCZ, tájdivatos; I. KUDARCZ.

KUASZ, tájdivatos; I. KUVASZ.

KUB, elvont gyöke *kubucz* szónak, I. czt.

KUBIN, ALSÓ—, mv. FELSŐ— falu Árva m.; helyr. *Kubin-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUBÓ, (kub-ó, ku-v-ó) fn. tt. *kubó-t*. Oly emberről mondják, ki vastag, bolondos, trágár tréfákat szeret üzni vagy népies szójárás szerint, *kutyálkodni*, kiről azt is szokás mondani, hogy *nagy kutya*; néha pedig hogy *nagy kujon*. Ezen alapnál fogva valószínűleg egy gyökből eredt a *kutya*, *kuvasz*, *kuszi* szókkal, s eredetileg am. *ku-v-ó*, azaz kutyálkodó. V. ö. KUJON. Más elemzéssel lehet a ,kópé' szó módosulata is. V. ö. KÓPÉ.

KUBUCZ, (kub-ucz) fn. tt. *kubucz-ot*. Gömöri tájszó; Győr vidékén : *kópicz*, néhutt : *kóbor*. Jelent vesszőből vagy szalmából font, magasgömbölyű kosarat, pl. a milyenben tojást tartanak. Gyökeleme a gömbölyüt jelentő *ku*, *ko*.

KUCS, elvont gyöke *kucsma* szónak, I. ezt.

KUCSINY, falu Zemlén m.; helyr. *Kucsinya*, —*ban*, —*ból*.

KUCSMA, (kucs-ma) fn. tt. *kucs-mát*. Széles ért. télre való szőrös főveg; minthogy pedig ez az ország vidékei szerint különféle alakú szokott lenni, innen majd csalma, majd kalpag, majd sapka, majd bagósüveg stb. a neve. E szónak törzsőke *kucs*, mint a *szuszma*, *tutyma*, *kuszma*, *duzma* szóké, *szusz*, *tuty*, *kusz*, *duz*. A *kucs* gyökhöz legközelebb áll a *kuncs*, melyből *kuncsor*, a *kucz*, melyből *kuczor*, *kuczorog*, *kuczorodik*, mind görbés hajlongást jelentő szók erednek. Ennél fogva valószínű, hogy az eredeti *kucsma* azon szőrös főveget jelentené, melynek leffentyűje legörbedt s mintegy *lekutyorodott*. Másképp : *gucsma*, melyhez rokon a *gúsz*, mintha volna *guzsma*, t. i. a *gúszban* is alapfogalom a görbedés.

KUCSMAGOMBA, (kucsma-gomba) ősz. fn. A szömöresökök neméhez tartozó gombafaj, melynek felső része mintegy reczész hálóval van behúzza, honnan a *kucsma* nevezet. (Phallus esculentus).

KUCSMAREDŐCSÖG, (kucsma-redő-csőg) ősz. fn. Sajátnemű gomba, melynek *kucs-mája* ránczosan a tönkre nőtt. (Helvela).

KUCSMASZÖMÖRCSÖG, (kucsma-szömörösög)

1. KUCSMAGOMBA.

KUCSÓ, falu K. Szolnok m.; helyr. *Kucsó-ra*, —*n*, —*ról*.

KUCSULAT, falu Kővár vidékén, helyr. *Kucsulat-ra*, —*on*, —*ról*.

KUCZ, (1), elvont gyök, melyből *kuczor*, *kuczorál*, *kuczorog*, *kuczorodik*, *kuczik*, *kuczko* szók erednek, melyekben alapfogalom a *görbeség* vagy *szögletesség*, ennél fogva gyökeleme a görbét, kereket jelentő *ku*.

KUCZ, (2), hangutánzó. Ezt mondják a kis szopós gyermeknek, midőn a torkán akadt tejtől köhög, valamint akkor is, ha el akarják altatni.

KUCZIK, (kucz-ik) fn. tt. *kuczikot*, harm. szr. —*ja*. Általán, szögletet formáló szűk hely, különösen a kemence és a fal köze, vagy a konyhán a tűzhely möge, máskép: *kuczko* és *sut* v. *sutt*. Gyökével megegyezik a tót *kút* (szugoly). De egyezik vele a *gócz* szó is. Gyökeleme a szögletes görbét jelentő *ku*, akár azért, mert a *kuczik* szögletes, akár pedig mivel az ember csak mintegy magát meghúzva fér el benne; *sut* is a *suttom*, *sunyik*, *sunynog* szókkal áll közvetlen viszonyban.

KUCZKARINGÓS, a székelyeknél am. kacs-karingós; l. ezt.

KUCZKÓ, néhutt KUSZKÓ (kucz- v. kusz-k-ó)

1. KUCZIK.

„Oh ha szívünk szerelmének,
Kis zálogi születnének,
S ott ülnének hosszú sorral,
A kuczokban teli borral.“
A csikóhbőrös kulacshoz. (Csakouai).

KUCZOR, (kucz-or) fn. tt. *kuczor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Általán, görbe pengéjű kés, melyet, pl. a kertészek, szőlőmivesek használnak, máskép: *kaczor*. Mint a jelentett tárgy alakja mutatja, e szónak törzsöke a görbét jelentő *kucz*. Rokonok vele a *kacz*, *kacs*, mint görbét jelentő származékok gyökei, pl. a *kacza*, *kacsiba*, *kacs-karingós* (a székelyeknél *kucz-karingós*) szókban. Különösen, mint elavult törzsök jelent görbülést a *kuczorog*, *kuczorodik*, *kuczorál* igékben.

KUCZORÁL, (kucz-or-a-al) önh. m. *kuczorál-t*. Magát öszvehúzva, meggörbitve, lesunyva, alkalmatlanul sürgetődzve könyörög valamiért, máskép: *kunyorál*, *kunczorál*, azaz *kunva*, *megsunyva* kér.

KUCZORGÁS, (kucz-or-og-ás) fn. tt. *kuczorgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Meggornyadt, meggörbült testtel való ülés, vagy álldogálás, pl. a nagy hideg miatt. 2) Átv. ért. a sürgető, alkalmatlan kérésnek azon módja, midőn valaki egészen megsunyja magát.

KUCZORGÓ, (kucz-or-og-ó) mn. és fn. tt. *kuczorgó-t*. 1) Aki meggörbülve, magát öszvehúzva ül vagy áll. 2) Tréfásan alacson törpe ház, mely mintegy legugorodik a föld felé, vagy melyben csak ku-

ezorogva, legugorodva, nem egyenesen lehet állani. *Kuczorgó csárda*.

KUCZORÍT, KUCZORIT, (kucz-or-ít) áth. m. *kuczorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Visszaható névmással am. magát öszvehúzza. Rokonok hozzá a *csucsorít*, *czuczorít*, *czuportit*, mennyiben a szájnak öszvehúzását jelentik.

KUCZORODIK, (kucz-or-od-ik) k. m. *kuczorodtam*, —*tdl*, —*ott*. Mondjuk emberről, s más állatról, midőn meggörbedve, s magát öszvehúzva ül valahová; lágyabban: *kutyorodik*. *Hidegben a tűz mellé kuczorodni*. Rokon vele: *kukorodik*, *gugorodik*, *zsugorodik*, *guzsorodik*. V. ö. GUBBASZT.

KUCZOROG, (kucz-or-og) gyak. önh. m. *kuczorogtam*, —*tdl* v. *kuczorgottam*, *kuczorgottál*, *kuczorgott*, htn. —*ni* v. *kuczorgni*, v. *kuczorgani*. 1) Görnyedt, öszvehúzott testtel üldögél, vagy álldogál, pl. midőn a gyermek meztitláb, egy üngben, gatyában kuczorog a hideg miatt. 2) Átv. ért. esennen, sürgetve, magát mintegy a földig görbitve, megsunyva könyörög. *Hiába kuczorogsz, nem kapsz semmit*. V. ö. KUCZ, KUCZOR.

KUCZURA, falu Bács m.; helyr. *Kuczurá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUD, gyöke *kudar* szónak, l. ezt.

KUDAR, (kud-ar) fn. tt. *kudar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Kemenesalján am. kemence vagy kályha öble. Minthogy ez többé-kevésbé gömbölyű szokott lenni, innen gyökeleme a kerekgömbölyűt jelentő *ku*, mely megvan a *kút*, *kutyor* (mély gödör) *kutykorodik*, *kutyorékos*, szintén gömbölyűt vagy kereket jelentő szókban.

KUDAR CZ, fn. tt. *kudarcz-ot*, harm. szr. —*a*. Különféle tájszokások szerint: *kuarcz*, *kuvarcz*, *koarcz*. Megszegyenülés neme, melyet az szenved, akinek valamely vállalata, merénye roszul üt ki, aki föltételét el nem éri, felesüföldik, rövidséget, kárt szenved, mely miatt pirulnia kell. *Kudarczot vallani*. Heltai krónikájában többször *kuarcz* alakban fordul elő, honnan valószínű, hogy nem egyéb, mint a német *kurz* (rövid, mennyiben erkölcsi rövidséget, sikertelenséget jelent, miszerint *kudarcz-ot* (kurczot) *vallani*, am. rövidséget szenvedni, rövidet húzni, épen úgy, mint a német *den Kürzern ziehen*, mi azon régi sorshuzási módtól származottnak látszik, midőn valamely ügyet vesszők v. nyilak huzása által döntöttek el. „Kuharcz“ alakban eredhetett „kuhi“ szóból is.

KUDARI, (kud-ar-i) fn. tt. *kudari-t*, tb. —*ak*. Savó leves, turóval (melyet kudarban szoktak tartani?)

KUF, (1), elvont gyöke *kufár* szónak, l. ezt.

KUF, (2), elavult fn. Molnár A. szerint, hordócska, esőbőr. Rokon a *kup*, *kupa* szókkal, s azok közé számítandó, melyekben a *ku* gyökelem kereket, gömbölyűt jelent. Megegyezik vele a német *Kufe*.

KUFÁR, (kuf-ár v. kof-ár) fn. tt. *kufár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Holmi aprólékos árukkal kereskedő, kofálkodó. Gyöke úgy látszik, nem egyéb, mint *kof*, melyből *kofa* is származott. *Halkufár*.

„Demoszthen dörgő nyelvével szitkozódó balkufár.“

Köleseý.

Ezen szót némelyek a német *Käufer* szóval akarják rokonítani.

KUFÁRKODÁS, (kuf-ár-kod-ás) fn. tt. *kufárkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kufár életmód, kufár módon árulgatás.

KUFÁRKODIK, (kuf-ár-kod-ik) k. m. *kufárkod-tam*, —tál, —ott. Kufár módon árulgat.

KUFFANTÓ, (kuff-an-t-ó) fn. tt. *kuffantó-t*. Sándor István szerint am. kofa. Nagy-Bánya táján: *koffantyú*. Különben szokatlan. Mint alakja mutatja, rokon a *kofa*, *kufár* szókkal, s törzöke az elavult ige: *kuffant*.

KUGLI, a német ‚Kugel‘ módosulata; fn. tt. *kuglit*. Különben jelentése az, ami a német *Kegel-é*, vagyis inkább *Kegelbahn-é*, mint játszó eszközé: t. i. azon hosszukás pálya, melynek egyik végén 9 báb (kúp, Kegel) van felállítva, s ezekre a másik végétől a pályatéren golyót hengerítnek, és rendszerént aki a 9 báb közül legtöbbet leüt, az nyeri el az öszvetett pénzt stb. Némelyek *kúphely*-nek nevezték, de még eddig nem jött divatba, s magát a játékot *kúpjáték*-nak.

KUGLIZ, (kugli-z) önh. m. *kugliz-tam*, —tál, —ott. Kuglin v. kuglit játszik.

KUH, elvont gyöke *kuhant*, *kuhar*, *kuhi*, *kuhint*, *kuhog* szókznak. L. ezeket.

KUHANT, (kuh-an-t) önh. m. *kuhant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Az egy értelmű *köhent* igének vastaghangu módosítása a *kuh* hangutánzóból, melynek vékony hangon a *köh* v. *keh* felel meg.

KUHAR, (kuh ar) fn. tt. *kuhar-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. A hegy dombjának esavardása, s mintegy öble. Kriza J. szerint terméketlen, omladványos hely. Rokon vele a kemence esavardását vagyis öblét jelentő *kudar*.

KUHI, (kuh-i) fn. tt. *kuhi-t*. Molnár Albert értelmezése szerint *kuhit* *mondani*, am. megadni magát vagyis megvallani, hogy le van győzve; továbbá *kuhiban hagyni valakit*, am. eszben hagyni, szégyenben hagyni. Kriza J. szerint a székelyeknél *kuhit* *mondani* (másra vitetve) am. megvetőleg elhagyni valakit, lemondani róla. Ugyanott *kohén* szóval csúfolnak valakit, midőn szeméremértő működésen kapják; vagy ha egyik gyerek elbúvik, s a másik megkapja, lekohéngatja e szóval. Ezen értelmezéseknél fogva általán szégyent jelent, s a görbedést, meghajlást jelentő *ku* gyökelemből látszik származni, mint-hogy a magamegadás, szégyenben maradás stb. leginkább a testállás meggörbülésével mutatkozik. E szerint rokon volna vele a gajmót jelentő *kuka*, a fejbólogatást jelentő *kukkad*, *kukkadoz* stb.

KUHINT, (kuh-in-t) önh. m. *kuhint ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valamivel gyöngédebb torokhangot jelent, mint a *kuhant*. V. ö. **KUHANT**, és **KÖHENT**.

KUHINTÁS, (kuh-in-t-ás) fn. tt. *kuhintás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kuhint.

KUHOG, (kuh og) gyakor. önh. m. *kuhog-tam*, —tál, —ott. Mondják különösen a rókáról, midőn sajátnemű hangon kiált, mely a kutyaugatáshoz némileg hasonló. A kutya *ugat*, a farkas *tutul*; mindhárom hangban lényeges a vastag, mely *u*.

KUHOGÁS, (kuh-og-ás) fn. tt. *kuhogás-t*, tb. —ok. A rókának *kuh* hangon kiáltozása.

KUHU, tájdivatos, *koh* v. *kohó* helyett; tt. *kuhut*. L. **KOH**.

KUJAK, l. **KULYAK**.

KUJÁS, falu Arad m.; helyr. *Kujás ra*, —on, —ról.

KUJTORGÁS, (kuj-t-or-og-ás) fn. tt. *kujtorgás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kódorgás. V. ö. **KUJTOROG**.

KUJTOROG, (kuj-t-or-og) gyak. önh. m. *kujtorog-tam*, —tál v. *kujtorgottam*, *kujtorgottál*, *kujtorgott*, htn. —ni v. *kujtorgni*, v. *kujtorgani*. Pápa vidéki szó, s am. kódorog, vagyis szolgálát vagy hivatal nélkül éhezve ideoda házal, szédeleg, kalézol. Rokon vele a *kodoz* és a *koldus*, *kódus*, *kúdos*.

KUK, (1), pusztá hang, kettőztetett *k*-val: *kukk*. Ezt szokták mondani a dajkák a még szótalan csecsemőnek, midőn merőn néz. Jelent némaságot is, mert midőn így szólunk valakiről: *azt sem mondta kukk!* *kukkot sem szólt*, annyit tesz, hogy hallgatott, néma volt.

KUK, (2), elvont gyök, melyből *kuka* (kajmó), *kukojca*, *kukora*, *kukoricza*, *kukorodik*, *kukorog*, *kuk-sol*, *kukuba*, *kukucsál*, mind görbére vagy gömbölyüre hajlást jelentő szók erednek. Rokon vele a lágyabb *gug*, pl. *gugora*, *guggol*, *gugorodik*, *guga* szókban. A *labdát kukra ütni a kifutó játékban*.

KUKA, (kuk-a) mn. tt. *kukát*. 1) Midőn a hallgatásra vonatkozó *kuk* hangból származik, am. néma, siketnéma, Göcsejben: *huka*. 2) Jelent kajmót, melylyel a tiszamelléki dohányosok a felfüzdött dohányt száradni kiakasztják, Heves megyében: *kajkó*. Van *kóka* is, mely a szőlőnek fogódzó görbe szárát, vagyis kaesját, kocsánját jelenti. ‚Kuka‘ is alkalmasint *kóka* szó módosulta. Gyökeleme tehát a görbeséget jelentő *ku* v. *ko*. V. ö. **KÓKA**, (1). 3) A hajók födelén azou léczdarabokkal fokokként megszegezett padló, melyen lépdelnek a hajósok, midőn kukáznak. Kenessey Albert szerint horgas fa, melyben a lovaskötél esúszik, t. i. a lovaskötelet kiséző dereglye közepén egy két águ, villaalaku fáska van e végre, s ezt nevezik kukának, máskép: *dereglyebak*-nak. Itt is tehát valamely horgas eszközt jelent. És szintén K. A. szerint az egész hajófödél hosszában menő egyenes pallózat: *kukajáró* vagy *kukajárdás*. V. ö. **KUKÁZ**.

KUKACZ, (kuk-acz) fn. tt. *kukacz-ot*, harm. szr. —a. Meztelen, és gyűrűs testü hernyó, féreg, pondró. *Földi kukacz. Gyümölcsben, sajtban, szalonnában, vajban termő kukacz. Felpattan, mint a sajt-kukacz. A halhorogra kukaczt húzni. A fülemilét liszt-kukaczokkal tartani.* Minthogy ezen féreg teste gyűrűs, azonfölül, ha érintetik, legottan öszvezsugorodik: innen gyöke a görbedést jelentő *kuk*, mi szerént *kukacz am. kukorodó, gugorodó féreg.* Latinban is a *vermis* és *verto, vertigo* rokonok.

KUKACZOS, (kuk-acz-os) mn. tt. *kukaczos t v. —at*, tb. —ak. Amiben kukaczok teremnek. *Kukaczos sajt, szalonna, liszt. Kukaczos cseresnye, körte, szilva. Kukaczos szalonna, büdös vaj öszveillenek.* (Km.).

KUKACZOSODIK, (kuk-acz-os-od ik) k. m. *kukaczosod-tam, —tál, —ott.* Kukaczok teremnek, szaporodnak benne. *Az elérett és igen édes gyümölcsök megkukaczosodnak.*

KUKAJÁRÁS, KUKAJÁRÓ, (kuka-járás v. —járom) ősz. fn. L. KUKA alatt.

KUKÁZ, (kuka-az) önh. m. *kukáz tam, —tál, —ott*, par. —z. Vontató hajósok mészava. Midőn a hajót sem lovak, sem emberek nem húzhatják, előre viszik a horgonyt, s hozzá kötik az alattság egyik végét, melynek másik vége a hajó fölött húzódik el, ha a hajósok ezen kötelet előregörbédtt testtel huzzák, s illetőleg a hajót a horgony felé tolják, azt szokták mondani, hogy *kukáznak.* Kenessey Albert szerint, midőn a hajósok egy négyágu horgonyt a partra állítanak, megerősítnek, és a rákötött kötéllal, melynek egyik végét a hajóra viszik, a hajó előre húzására használnak: a hajó ily módon való előrehúzását *kukázásnak*, s ennek fő eszközét, a horgonyt, *kukázó macská-nak* mondják, a kötelet pedig *kukázó kötélnak.* V. ö. KUKA.

KUKÁZÁS, (kuk-a-az-ás) fn. tt. *kukázás-t*, tb. —ok. L. KUKÁZ alatt.

KUKÁZÓ KÖTÉL, l. KUKÁZ alatt.

KUKÁZÓ MACSKA, l. KUKÁZ alatt.

KUKK, l. KUK.

KUKKAD, (kukk-ad) önh. m. *kukkad-tam, —tál, —t.* 1) Mondják növényekről, nevezetesen fűvekről, virágokról, midőn fonnnyadva legörbednek, szokottabban: *kókkad.* 2) Szunnyadás közben fejével bólint. Mindkét értelemben gyöke a görbe hajlást jelentő *kuk*.

KUKKADOZ, (kukk-ad-oz) gyak. önh. m. *kukkadoz-tam, —tál, —ott*, par. —z. Szunyóválva fejét bólogatja.

KUKKAN, (kukk-an) önh. m. *kukkan-t.* 1) Egyes *kukk* hangot ejt. *Még csak nem is kukkant.* 2) Valahová tekint, és pedig valami résen, nyíláson. Ez utóbbi értelemben gyöke a testnek, nevezetesen fejnek meghajtását jelentő *kuk*, melyből származott *kukkadoz* is, azaz fejével szunnyadáskor bólogat.

KUKKANÁS, (kukk-an-ás) fn. tt. *kukkanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) *Kukk* hangon való szó-lás. 2) Valamely résen, nyíláson alattomos betekintés, kukucsálás. V. ö. KUKKAN.

KUKKANT, (kukk-an-t) önh. m. *kukkant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. 1) Kukkanást tesz, azaz alattomosan, futtában néz valamely résen, nyíláson. *Bekukkantott, mint bolond Istók Debreczenbe.* (Km.). 2) *Kukk* hangon elkiáltja magát. V. ö. KUKKAN.

KUKLYA, (kuk-ol-a) fn. tt. *kuklyát.* Hosszú-kás, a turózsacsckóhoz hasonló szabású, fityegő gal-lér, melyet a fejre lehet húzni, máskép: *csuklya. Barátok kuklyója.* Viselnek ilyet szüreiken Győr, Moson, Sopron vármegyékben a parasztok is. Igen hi-hető, hogy a fővegnek ezen nemét a barátok ismer-tették meg a magyarokkal, honnan azt is következtethetni, hogy közvetlenül a latin *cuculla* szárma-zéka: azonban valamint a latin *cuculla* hang- és fo-galmi viszonyban van a *cucumer, cucurbita* szókkal, hasonlóan, sőt még több rokonhangu és fogalmu szókkal áll öszveköttetésben a magyar *kuklya*; mi-lyenek: *kukó, kukojca, kukor, kukora, kukoricza, kukorodik, kuksol.* Mind ezeknek természeti közgyöke a kerekded gömbölyűre hajlást jelentő *kuk*.

KUKMA, (kuk-ma) mn. tt. *kukmát.* Bámész, bászli, bamba, szájtató. Rokon a *kuka* (néma) szóval, minthogy a némák is rendszeren tátott szájuak. Kép-zésére nézve olyan, mint *szuszma, tutyma, tukma, duzma.*

KUKÓ, (kuk-ó) fn. tt. *kukó-t.* Kisdededek nyel-vén am. tojás; tréfásan, a lónak tojásalakú ganaja. *Lókukó.* Gyöke a gömbölyűt jelentő *kuk.* Kettőzetet *kukbó* csúfúv, melylyel a vidékbeliek a esalóköziet szokták gúnyolni. *Csalóközi kukbó.*

KUKOJCZA, (kuk-ój-cza) fn. tt. *kukojezát.* A tizhimesek seregébe, és egyanyások rendébe tartozó cserjenem, mely nevét hihetőleg tojásdad bokrétájá-tól vette. V. ö. KUKÓ, KUKOR. (Arbutus). A köz-népnél *kukojeza* vagy *kokojeza* nevű a fekete áfonya (vaccinium myrtillus) is.

KUKOJCZABOGYÓ, (kukojeza-bogyó) ősz. fn. A kukojeza nevű cserjén termő bogyo.

KUKOJCZAFÜZ, (kukojeza-füz) ősz. fn. Az épélű, és kopasz levelű fűzek alneméhez tartozó cserje, melynek levelei körkörösök, tokjai tojásda-dok, gyapjasak. (Salix myrtilloides).

KUKOLA, (kuk-ol-a) fn. tt. *kukolat.* Dunán-túli több vidéken am. pálinkafőző kunyhó; mintha volna *kukoló, gugoló*, azaz alacson, milyenek az ily házak lenni szoktak. Ily tréfás gúnynevek a *lebúj, lebujó, gurgyal, gurgyó, sut, kuczó.*

KUKOR, elavult törzsök, melyből *kukora, ku-korodik, kukorog, kukoricza* erednek. Jelentése görbe, gömbölyű, görbére zsugorodó. Legközelebb áll hozzá a *kuczor, kutyor, gugor*, továbbá a száj gömbölyítését jelentő *czuczor, czupor.*

KUKORA, (kuk-or a) mn. tt. *kukorát*. Kerekre görbedő, gömbölyű, hengerded. Lágyabb *g*-vel *gugora*. Mindkét alakban használtatik főnevül is, és Nátly József szerint Szegeden an. fennálló tekerő tengely, pl. a kutakon, csigákban. (Axis in peritrochio verticalis). „Járgány” pedig szerénte fekvő tekerő tengely. Kenessy Albert a járgányt álló vagy helyhez kötött, a kukorát pedig mozgó tekerő eszköznek írja. Véleményünk szerint ha a megkülönböztetés szükséges, a „járgány” szó jár törzsét tekintve, ellenkezőleg inkább ez volna a mozgó, tekerő eszköz.

KUKORCZOL, (kuk-or-cz-ol) önh. m. *kukorczol-t*. Lekukorodva, vagyis gugorodva, guggon ül. Mondják különösen a nagy szükségét végező emberről.

KUKORÉK, (kuk-or-ék) fn. tt. *kukorékol*. 1) Kukorodott valami, különösebben: redő, ráncz. 2) Hangutánzólag, „kukorékol” v. „kukuríkol” törzsöke.

KUKORÉKOL, l. **KUKORÍKOL**.

KUKORGÓS, (kuk-or-og-ó-s) mn. tt. *kukorgós-t* v. —at, tb. —ak. Göndör, bodor. Kukorgós szőr, haj, gyapju.

KUKORI, (kuk-or-i) fn. tt. *kukori-t*. Göcsejben am. perecz, mint kukorodott kerekalakú sütemény.

KUKORICS, (Svábfalu) falu Sopron m.; helyr. *Kukoric-s-ra*, —on, —ról.

KUKORICZA, (kuk-or-i-cza) fn. tt. *kukoriczát*. Hozzánk keletről hozott közismeretű növény, melynek gyümölcse, hosszukás gömbölyű csővön bogyók gyanánt öszvetömülő magokból áll. Mint alakja mutatja, nevét a *kukora* szótól vette, melyhez leginkább hasonló; a *cza* kicsinyező képző, mint a *Katicza*, *Gyuricza*, *gánicza*, és a *cze* a *kendericze* szókban. Tájékosztásilag hol *törökbuza*, hol *tengeri*, hol *málé*. *Kukoriczát* ültetni, *kapálni*, *szedni*, *fosztani*, *morzsolni*. *Tejes*, *nyers*, *főtt*, *sült*, *piros*, *tarka kukoricza*. *Piros kukoriczaszár*, *kapálatlan maradtál*. (Népl).

KUKORICZACSŐ, (kukoricza-cső) ösz. fn. A kukoriczanövény termése, midőn magja és csutkája, eőt a szárán héja is együtt van.

KUKORICZACSŐSZ, (kukoricza-csősz) ösz. fn. Csősz, ki a kukoriczás földekre vigyáz, hogy a tol vajok vagy barmok kárt ne tegyenek bennök. Hogy messzebb ellásson, rendszeren lábtó forna göréja vagon.

KUKORICZACSUMA, **KUKORICZACSUTKA**, (kukoricza-csoma v. —csutka) ösz. fn. A kukoriczacső tuskója, torzsája, midőn a kukoriczaszemről a lemorzsolták.

KUKORICZADERCZE, (kukoricza-dercze) ösz. fn. Darabosra őrölt kukoricza lisztje. V. ö. **DERCZE**.

KUKORICZAFÖLD, (kukoricza-föld) ösz. fn. Föld, melyben kukoriczát termesztenek, kukoriczával bevetett vagy beültetett telek.

KUKORICZAGOMBÓCZ, (kukoricza-gombóc) ösz. fn. Kukoriczalisztből főtt gombócféle éték.

KUKORICZAHÉJ, (kukoricza-héj) ösz. fn. A kukoriczacsővet takaró levlérféteg.

KUKORICZAKÁR, (kukoricza-kár) ösz. fn. Amériki költöző madár, mely bogarak és férgéken kívül különösen a kukoriczát szereti. (*Gracula quiscal*).

KUKORICZALÉHA, (kukoricza-léha) ösz. fn. A kukoriczaszem héja, melyből, midőn a kukoriczát megörlik, korpa lesz.

KUKORICZANADRÁG, (kukoricza-nadrág) ösz. fn. Durva, csinatszővetű vászonból való nadrág. Több vidéken divatos tájszó.

KUKORICZASZÁR, (kukoricza-szár) ösz. fn. A kukoricza növény kórója.

KUKORICZASZEM, (kukoricza-szem) ösz. fn. A kukoriczanövény gyümölcse.

KUKORIFÁNK, (kukori-fánk) ösz. fn. Bódító szerből készített halétető. Nevét onnan vette, mert gömbölyűvé kukorított tésztaféle golyócskákból áll. V. ö. **KUKOR**, **KUKORI**.

KUKORÍK v. **KUKORÍKU**. Így utánozza a magyar a kakasnak azon hangját, melyet éjjeli ébredésekor szakaszonként, vagy nappal is jó kedvében adni szokott. Máskép: *kikirikiki*, t. i. a fiatal kakas hangja.

KUKORÍKOL, (kukorík-ol) önh. m. *kukoríkol-t*. Kakasról mondjuk, midőn *kukoríku* hangon elkiáltja magát.

„Szomszédasszony kakasa,
Felugrott a kapura,
Csak azt kukorikolja,
Hogy szép az ő asszonya.” Népdal.

El jön a hajnal, ha nem kukoríkol is a kakas. (Km.).

KUKORÍKOLÁS, (kukorík-ol-ás) fn. tt. *kukoríkolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A kakasnak *kukoríku* hangon kiáltása.

KUKORÍT, **KUKORIT**, (1), (kuk-or-it) áth. m. *kukorít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valamit kerekgörbére vagy gömbölyűre alakít. V. ö. **KUKOR**, **KUKORA**.

KUKORÍT, **KUKORIT**, (2), (kukorí-t) önh. m. *kukorít-ott*, htn. —ni v. —ani. L. **KUKORÍKOL**.

KUKORODIK, (kuk-or-od-ik) k. m. *kukorodtam*, —tál, —ott. Oly öszvezsugorodó helyzetbe teszi testét, mint a szükségét szabadban végző ember. *Lekukorodott a ház mögött. A gyom közé kukorodott. A fázó cigánygyermek a tűz köré kukoródnak.* Lágyabb *g* hanggal: *gugorodik*, máskép: *kukorczol*, *kuporczol*.

KUKOROG, (kuk-or-og) gyakor. önh. m. *kukorogtam*, —tál, v. *kukorgottam*, *kukorgottál*, *kukorgott*, htn. —ni v. *kukorgni* v. *kukorgani*. Mint nagy szükségét szabadban végző ember öszvehúzott testtel üldögél. Legközelebb áll hozzá a kérésben meggörbedést jelentő *kucorog*, továbbá a görbe utakon járást jelentő *kujtorog*, és a fázásban öszvezsugorodó *kuncsorog*.

KUKREJT, (kuk-rejt) ösz. fn. Szűk rejtkehely, hol valaki meghúzza, s mintegy *kuksolva*, *guggon* ülve elrejtí magát.

KUKSOL, (kuk os-ol v. gug-os ol) önh. m. *kuksol t.* Képzésére olyan mint *taposol tapsol, habosol habsol, lebesel lepsel* stb. Mondják emberről, midőn guggon ül, vagyis oly öszvehuzott és aláeresztett testtel, hogy ülepe csaknem a földet éri. Átv. ért. rejtőzik, el van bújva, máskép: *gugsol, guggol, néhutt: kuporczol. A kukoriczában, a gyomban kuksolni.*

KUKSOLÁS, (kuk os ol-ás) fn. tt. *kuksolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kuksol.

KUKTA, (kuk-ta) fn. tt. *kuktát.* Szakácsinas, ki a főzés mesterségét tanulja. Így nevezetnek különösen a kolostorok konyháiban a szakácsok férfi segédei. *Megszokta, mint barátukukta a szennyet.* (Km.). E szónak gyöke mind hangra, mind értelemre nézve rokonságban van ugyan a *kohol, kotyvaszt, konyha* (= konyha) szók gyökével: (v. ö. KOHOL, KONYHA), azonban úgy látszik, közvetlenül a szláv nyelvekbeli szókból vétetett: *kuchta, kuhta.*

KUKTÁLKODIK, (kuk-ta-al-kod-ik) k. m. *kuktálkod-tam, —tál, —ott.* A kuktaságot, azaz főzés mesterségének tanulását üzi. V. ö. KUKTA.

KUKTASÁG, (kuk-ta-ság) fn. tt. *kuktaság-ot*, harm. szr. —a. Szakácsinaság.

KUKTÁSKODIK, (kuk-ta-as-kod-ik), l. KUKTÁLKODIK.

KUKU 1) fn. L. KUKÓ. 2). Gyermeeknyelven mondják, midőn valaki elbúvik, és mintegy kukucsál a keresőre. V. ö. KUKUCSÁL.

KUKUBA, (a latin *cucubalus* után) fn. tt. *kukubát.* A tízhímések seregébe, és háromnyások rendébe tartozó növényfaj, melynek csészéje *csöves*, és legtöbb fajokban *felfuvódott.*

KUKUCS, (ku-ku-es v. kuk-u-es) E szót a dajkák szokták mondani a gyermeknek, midőn bujósít játszva valamely résen, likon kitekintenek, mi rendesen *kukorodva*, a testnek öszvehuzásával történik. Némelyek használják a színházi látós kifejezésére is.

KUKUCSÁL, (kukucs-ál) önh. m. *kukucsál-t.* Valamely szűk résen, nyíláson, likon, csövön nézkél. Minthogy az ilyctén nézéskor rendesen meghajlunk, meggöredünk; innen a kettőztetett *kuku* folytonos görbedést jelent. Megegyezik vele a német *gucken.* Hasonlók hozzá a magyar *bukik*, és német *buck, bucken.*

KUKUCSÁLÁS, (kukucs-ál-ás) fn. tt. *kuucsálás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kukucsál.

KUKUCSKA, (kukucs-ka) mn. tt. *kukucska-t.* Kíváncsi, ki mindenbe beleüti az orrát. *Kukucska Jankó.*

KUKUCSKÁL, l. KUKUCSÁL.

KUKUCSLÁDA, (kukucs-láda) ösz. fn. Ládaféle készület különféle képekkel, bábokkal stb., melyek nagytó vagy másnemű üvegen által szemléltethők.

KUKUCSOL, (kukucs-ol), l. KUKUCSÁL.

KUKUJZA, tájdivatos, *kokocza v. kukojeza* helyett; l. KUKOJZA.

KUKUK, l. KAKUK.

KUKULLÓ, pusztá Vas m.; helyr. *Kukulló-ra*, —n, —ról.

KUKURÍKOL, l. KUKORÍKOL.

KUL, elvont gyök, mely meg van 1) a *kulacs, kules*, *kullancs, kullant, kullint, kullog* és *kulak* (kulyak) szókban. Mind ezekben alapfogalom a görbeség, vagy kerek gömbölyű alakzat. Eunnélfogva a *kul* csak némi módosítása a *kucz, kuk, kum, kun, kuny* törzsökönck, mennyiben ezek is hasonló értelmű származékoknak szolgálnak alapul. 2) *Kullant'* szóban, midőn am. üt, a gyök hangutánzó, s tulajdonképen *kol*, vagyis *kon; kullant* tehát vagy *kollant*, am. *konlant* (= kon ol an-t), azaz úgy üt, hogy az ütött tárgy szinte megkondul bele, pl. *fejbe kullantották.*

KULA, (1), (kul-a) mn. tt. *kulát.* 1) Mondják hosszú lefüggő, tehát alá görbedő fülről, máskép: *kunya, konya.* 2) Mondják tehénről, melynek rövid behajló szarvai vannak, s rokon vele a szinte befelé görbedést jelentő *kajla.* Kicsinyezve: *kuli.*

KULA, (2), mezőv. Bács m.; helyr. *Kulá-ra*, —n, —ról.

KULACS, (kul-acs) fn. tt. *kulacs ot.* Kicsinyezve: *kulacska, kulacsocska.* Fából készült, kerek alakú, többé-kevésbbé kidudorodó, s gyakran szőrös bőrrel behúzott faedény, a magyar embernek kelves italhordó edénye, kivált midőn úton van. *Kis, nagy, bőrös kulacs. Kulacsból inni. Ráköszönteni valakire a kulacsot. Édes kincsem, galambocskám, csikóbőrös kulacsocskám.* (Csokonai). Máskép: *fapalaczk, vörös gyurkó, csutóra.* E szónak gyöke vagy hangutánzó, mivel az ital *klukk* v. *klu'y* hangon nyomul ki belőle, vagy talán hihetőbben nevét kerekded alakjától vette. Rokonok vele a latin *culeus, culigna.*

KULACSKÉPÜ, (kulacs képü) ösz. mn. Pofók; kidudorodott nagy pofájú.

KULACSOS, (kul acs-os) mn. tt. *kulacsos-t* v. —at, tb. —ak. Kulacsossal ellátott. *Kulacsos utazók, katondk. Két kulacsos*, ki mind a két pártnak borából iszik, tehát kétszínű.

KULAK, **KULAKOL**, l. KULYAK, KULYAKOL.

KULCS, (1), (kul-es) fn. tt. *kulcs ot*, harm. szr. —a. Általán eszköz, mely zár és nyit. Különösen, közsimeretű, s többféle alakú eszköz, mely zárt vagy zárokat csuk, és nyit, egyszersmind bizonyos tért hozzáférhetővé vagy férhetlenné tesz. *Kapu, ajtó kulcsa. Ház, szoba, konyha, pírta, pince, templom, vár kulcsa. Álkulcs, tolvaj, lopókulcs. Kulcsal elzárni, kinyitni az ajtót. Arany kulcsot nyerni jutalmul. A prókátorok szája arany vagy ezüst kulcsal nyílik.* (Km.) *Nem minden kulcs nyit meg minden ajtót.* (Km.) *A templomba sem az ember megy be előbb, hanem a kulcs hangja.* (Km.) Szélesb ért. más hasonló eszközök, melyek nyitásra, forgatásra, tekerésre szolgálnak, pl. melylyel az órákat felhuzzzák, a hínó tengelyfejét ki vagy betekerik stb. Még távolabb ért. az orgonában, dróton mozgó tokoeskák, melyekkel a

síplikakat bezárják. Átv. ért. 1) Ami kulcs gyanánt valamit elzár, pl. határvár, mely bizonyos országot az idegenek előtt elzár. 2) Átv. ért. eszköz valamely czélnak elérésére, valaminek bírására. *Mennyország kulcsa.*

„Boldog órák! amelyekben
Szíve kulcsát birhatám.“

Csokonai.

3) Ami valamely dolognak titkos jelentését, értelmét feltárja. *Megtalálni a titkos, rejtélyes irásnak kulcsát.* 4) Zenészetben a vonalak elején álló jegy, melyből megtudhatni, mely hangot jelentenek a hangjegyek, s az egész hangsorozatot, melyik nyolczadban (octava) kell venni. Mi ezen szó elemzését illeti, világos, hogy a kulcsban természetes rendeltetésénél fogva alapfogalom a *forogás, tekerés*, mely által a forgatott tárgy, pl. a závar nyelve, majd ki, majd befelé mozdul; továbbá tekintetbe vévén azt is, hogy az eredeti, egyszerű kulcsok nem voltak egyebek, mint görbére hajtott szegek, innen valószínűen állíthatjuk, hogy gyöke a görbét, görbe csavarodást, forgatást jelentő *kul*, melyből *os* képzővel lett *kulos*, összevonva *kuls*, azután *kules*, mint *teker teheres tekeres, vakar vakars, habar habarcs* stb. A latin nyelvben is a *clavis* és *clavus* csaknem egészen egyeznek. Ez elemzést erősítik a kulcs származékainak jelentései. *Kezeket kulcsolni* am. tekercs gyanánt egybefonni. *Kulcsos kalács* am. tekert, fonnott kalács. *Keresztül kulcsúl*, am. görbésen egybe bonyolódva. Végre mind hangra, mind alapfogalomra rokon a *kol* és *kal* törzsökkel, melyeknek származékai szintén görbe, kerek vagy gömbölyű alakot jelentenek. Persául: *klid* v. *klid*, a törökben is *klid* am. kilincs. A szláv *klucs* valószínűleg a latin *claud* (claud) után képződött. Kevés hangváltozattal rokon vele a görög *κλειέξ*.

KULCS, (2), puszta Fehér m.; helyr. *Kules-ra*, —*on*, —*ról*.

KULCSÁR, (kul cs-ár) fn. tt. *kulcsár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Széles ért. kire valamely háznak kulcsai bizvák. Szorosb ért. cselédtsízt, ki nagyobb úri házaknál az éléstárra, főleg pedig a pinczére ügyel. *Rosz kulcsár az, aki szomjan hal.* (Km.).

KULCSÁRFALVA, falu Vas m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KULCSÁRKARCSA, falu Pozsony m.; helyr. —*Karcsá-ra*, —*n*, —*ról*.

KULCSÁRKODÁS, (kul cs-ár-kod-ás) fn. tt. *kulcsárkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, vagyis életnem, midőn valaki mint kulcsár szolgál, és keresi kenyerét. V. ö. KULCSÁR.

KULCSÁRKODIK, (kul cs-ár-kod-ik) k. m. *kulcsárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kulcsári szolgálatot gyakorol.

KULCSÁRNŐ, (kulcsár-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki valamely nagyobb úri házak éléstárra

ügyel. Különbözik tőle a *kulcsárné*, azaz kulcsár felesége.

KULCSÁRSÁG, (kul cs ár ság) fn. tt. *kulcsárság-ot*, harm. szr. —*a*. Hivatal vagy szolgálat, melyet valaki, mint kulcsár visel. *Kulcsársággért folyamodni. Kulcsárságból kiesni.* V. ö. KULCSÁR.

KULCSCSONT, (kulcs-csont) ösz. fn. Azon két csont, melyek hátul az első oldalbordákon fekszenek. (Claviculae).

KULCSFEJ, (kulcs-fej) ösz. fn. Gyűrűforma fogantyú a kulcs elején, hogy kényelmesebben lehetesen forgatni.

KULCSHOROG, (kulcs horog) ösz. fn. Horogalakú sodrony, melyen több kulcsot öszvefűzve viselnek.

KULCSLIK v. —LYUK, (kulcs lik v. —lyuk) ösz. fn. Lik a zárban, lakatban stb. melybe a kulcsot bele dugják, midőn nyitni vagy csukni akarnak vele. *Bekukulcsolni a kulcslikon.*

KULCSOD, falu Győr m.; helyr. *Kulcsod-ra* —*on*, —*ról*.

KULCSOL, (kul cs ol) áth. m. *kulcsol-t*. Két vagy több testet egymásra hajtogatva, tekergetve, öszvefűz, együvé csatol. *Kezeit fejére kulcsolta, és jajgatott. Egybekulcsolt karokkal sétálni.*

„Jajgat az elhervadt hív,
Kulcsolt kézzel engem hív.“

Csokonai.

A *kisodrott tésztakolbászokat pereczszé kulcsolni.* V. ö. KULCS.

KULCSOLÁS, (kul cs ol-ás) fn. tt. *kulcsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg kötés, fűzés, csavarás, mely által kulcsolunk valamit. V. ö. KULCSOL.

KULCSOLÓDIK, (kul cs ol-ó-d-ik) belsz. m. *kulcsolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk lelketlen tárgyról, midőn mintegy belső szükségénél fogva együvé bonyolódnak, záródnak. *Tagjai görcsösen öszvekulcsolódtak. Némely növények ágai, kacsái egymásba kulcsolódnak.*

KULCSOS, (kul cs-os) mn. tt. *kulcsos-t* v. —*at* tb. —*ak*. 1) Kulcsosal vagy kulcsokkal ellátott, pl. *kulcsos ajtó*, különböztetésül olyantól, melyen csak fa závar, vagy retesz van. 2) Mondják kalácsról, melyet megsodrott tésztakolbászokból fonnak öszve, más-kép *fonnott kalács*, *kalínkó*. 3) Várról vagy városról szólva, am. erősített. *Kulcsos város*. Ellentéte: nyílt, bástyákkal nem kerített. „Sok kolcsos vára, sok annak udvarlának.“ Istváni Pál a XVI. században. *Győr többé nem kulcsos város.*

KULCSPUSKA, (kulcs.puska) ösz. fn. Üres esőví kulcsból készített puskaféle eszköz, milylyel a gyermekek szoktak játszani, kulcsi puska.

KULCSSZAKÁL, (kulcs-szakál) l. KULCS-TARÉ.

KULCSSZÁR, (kules szár) ösz. fn. A kules nyelve, melynek része a kulcslikba megy, része pedig kiünn marad.

KULCSTARÉ v. —TARAJ, (kules-taré v. —taraj) ösz. fn. Tarajforma bezzentyű a kules tövéen, melynek nyomása által a zár nyelve ideoda mozdul. Máskép: *kulcsszakál* vagy *kulcstoll*.

KULCSTOLL, (kules-toll) l. KULCSTARÉ.

KULDÓ, falu Fehér m.; helyr. *Kuldó ra*, —n, —ról.

KULHÁNY, puszta Nyitra m. helyr. *Kulhány-ba*, —ban, —ból.

KULI, l. KULA, 2).

KULIBA, tájdivatos, *kalyiba* v. *kaliba* helyett; l. KALIBA 1).

KULIMÁZ, fn. tt. *kulimáz-t*, tb. —ok. Fenyűszurokból főzött kenőcs, leginkább a szekértengelyeket kenni való. Tót szó, (kolomaz) s am. a magyar *szekérkenő*, vagyis szóról *szóra*: *kerékkenő*, máskép: *kátrány*. Abban rokon több magyar szókkal, hogy a *kolo* (kerék) *kol* gyöke a magyarban is hol görbét, hol kerekgömbölyűt jelent. Gúnyos tréfásan: tót néz, mivel leginkább tótok főzik, és árulják, s a mézhez némileg hasonló, vagy pedig, mivel utórésze (máz) hangban egyezik a méz szóval.

KULLANCS, (kull-an-es) fn. tt. *kullancs ot*, harm. szr. —a. 1) Leginkább erdőn, és legelőkön termő, és ember, barom testébe magát befúró féreg. A székelyeknél Csikban: *parlagféreg*. 2) Átv. ért. ragados bojtortjány. Képes kifejezéssel mondják emberről, ki alkalmatlanul mások nyakára tolja magát. *Olyan, mint a kullancs*. Valószínű hogy nevét tekervényes furó természetű testétől kapta, melynél fogva más testekbe fúrja magát. V. ö. KUL. A kettős *l* úgy látszik, csak túlbőségből van benne, valamint az *n* is; de mivel ezek elhagyásával *kulacs* lenne: a fenn kitett alakot különböztetés végett kapta fel a szokás. Az *n* betű hasonlóan csak közbetolt a *bo-gács*, *varancs*, *varangy*, *ripancs*, *furdancs* szókban az egyszerűbb *bogács*, *varacs*, *varagy*, *ripacs*, *furdacs* helyett.

KULLANT, (kull-an-t) önb. m. *kullant-ott*, htn. —ni v. —ni. 1) Füllent, hazud. A hazug emberről képes kifejezéssel azt szokta mondani a magyar, hogy görbétet, horgasakat beszél. Ez értelemben tehát alapfogalom a görbétet jelentő *kul*. 2) Am. üt. V. ö. KUL, 2).

KULLANTÓ, puszta Bars m.; helyr. *Kullantó-ra*, —n, —ról.

KULLINT, (kull-in-t) áth. m. *kullint-ott*, htn. —ni v. —ni, par. —s. Az *in* középképző kiesinyező értelemmel bír. Átv. ért. am. valamit lopva, azaz egyenetlen görbe uton, horgas ujjakkal elesip. V. ö. KUL, 1).

KULLOG, (kull og) gyakor. önb. m. *kullog-tam*, —tál, —ott. Meggörbedt testtel mendegél, mintha bujkálna. Innen érthetők a közmondások: *Lassan kullog, mintha epret szedne. Farkast emlegetnek, kert*

alatt kullog. Szégyenében odább kullogott. Hihető, hogy valódi gyöke a *hunyas*t, *sunyas*t jelentő *kun*, s ebből lett *kullog*, azután hangolvadással *kullog*. És csakugyan kullogui am. *kunva*, magát meghunyva, megsunyva menni. V. ö. KUN.

KULLOGÁS, (kull-og-ás) fn. tt. *kullogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A menésnek, járásnak azon neve, midőn az ember vagy más állat magát megsunyva mendegél. V. ö. KULLOG.

KULLOGÓ, (kull-og-ó) mn. tt. *kullogó-t*. Kullogva, magát meghunyva, megsunyva mendegélő. Erdőn, ahol körül *kullogó farkas*. Vizen *kullogó fene*. (Km.). Mondják továbbá oly asszonyról vagy férfiről is, ki a házasulandókat egymásnak megszerzi, ki mint szokás mondani, szögöbba jár.

KULPIN, falu Bács m.; helyr. *Kulpin-ba*, —ban, —ból.

KULYAK v. KULYOK, (kuly ak) fn. tt. *kulyak ot*, harm. sz. —ja. Ritka használatu szó, Páriz szerént ökölt jelent; honnan *kulyakol*, am. öklöz. Minthogy az ököl nem egyéb, mint gömbölyűre szorított kéz; innen *kuly* v. *kul* gyökénél fogva azon szók osztályába sorozható, melyek ugyanezen gyökből eredvén, görbét, vagy kereket, vagy gömbölyűt jelentenek. Legközelebb áll hozzá *kula*, midőn befelé görbedő tehén vagy ökörszarvokról mondják; *kulyak* (ököl) is a befelé görbített és szorított ujjak által képeztetik.

KULYAKOL, (kuly-ak-ol) áth. m. *kulyakol-t*. Kulyakkal, azaz ököllet üt, vagy ver. *A veszekedők kulyakolják (öklözik) egymást*.

KULYAKOLÁS, (kuly-ak-ol-ás) fn. tt. *kulyakolás t*, tb. —ok. Kulyakkal ütés vagy verés.

KUM v. KÚM, önh. m. *kum-tam*, —tál, —ott. Dunántúl több vidéken am. hunyósi játék alkalmával valamely szögletbe húzza magát, és szemeit behunyja, míg a játszótársak elbúnnak. Mondják a napról is, hogy *lekum*, midőn lenyugszik. Alapfogalom benne a *hunyas*, *sunyas*, midőkettő a testnek némi meghajlásával szokott történni. Rokonai a *kun*, *kuny*, *kúny*, *suny* és *szúny*. Hogy a *k*, *h*, *s*, *sz* fölcseréltetnek, az az általános emberi hangszervek természetében fekszik. Így jönnek össze a latin *cornu*, német *Horn*, magyar *szaru*; így a magyar *kup*, *hupa*. A *kum* gyökből mint görbét, kereket jelentőből származnak: *kumasz*, *kumak* kikerített darab kenyér, karéj, pl. *kumasz kenyér*; *kummog*, meggörbedve lépdegel, pl. *lesben járván*. Mondják ezt is: *kezét bekumú* azaz behajtani, öszveszorítani.

KUMAK, (kum ak, mintegy csomag); fn. tt. *kumak ot*, harm. szr. —ja. Székely tájszólás szerént, egy jó darab, vagy karéj, pl. kenyér, melyet az egészből kikerekítenek. Máskép: *kumasz*.

KUMASZ, (kum-asz) fn. tt. *kumasz-t*, tb. —ok. l. KUMAK.

KUMBAJA, falu Bács m.; helyr. *Kumbaja ra*, —n, —ról.

KUMMOG, (kum-og) gyak. önh. m. *kummog-tam*, —*tál*, —*ott*. Lopva, vagy lesben járó emberről, és ragadozó állatról mondják, midőn magát megsunyva, görbedt, összehúzott testtel mendegél. Megegyezik vele a *kammog* (ezammog), melynek gyöke *kam* egy a görbe eszközt jelentő *kampó*, *kamó* szók gyökével. Ugyanezen értelemmel bír a *kum*. Ide tartozik a *kammogva* járni szokott *komondor*. E szerént a *kam* (ezam), *kom*, *kum* egyeznek.

KUMMOGÁS, (kumm-og-ás) fn. tt. *kummogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lopva vagy lesben járás.

KUN v. **KÚN**, (1), önh. lágyítva *kuny*, melyből *kunyó*, *kunya* stb. ered. V. ö. **KUM**.

KUN v. **KÚN**, (2), fn. tt. *kun-t* v. *kún-t*, tb. —*ok*. Nemzet neve, melynek egy része maiglan mint tiszta magyar nép, a kis- és nagy-kunsági kerületeket lakja. Másképen: *hun*. Nevezetét gyaníthatólag *hon* szótól vette, (a törökben is *kon-mak* am. lak-ni, honolbi). V. ö. **HUN**. Némelyek a latin *cumanus* után indulva, mely Adelung szerént is *Kuma* folyamtól származott, a magyar 'kun' szót is abból eredetnek vélik. Beszélnek egy kumán nyelvtanról is, melyet Klaproth 1303-ik évből Petrarcha könyvtárában talált, s melyet Berezine a keleti török, vagyis dsagataj-tatár nyelv egyik szójárásaként tüntet elé ily című munkájában: *Recherches sur les dialectes musulmans*. Casan. 1848. Csak annyi bizonyos, hogy a mostani magyarországi kunok között, kik már országunk alapítása után, különösebben Szent László idejében (a mai jászok), továbbá II. István és IV. Béla alatt költöztek hazánkba, tatár népségek is fordultak elé, miként Horváth István is tanítja. S lehet, hogy ezen későbbi századokban már előbbi lakhelyeiken is kezdettek tatárosodni: azonban a mostani kún népség általában eredetileg is magyarnak tartotta magát, s tartja is mind ez ideig; és így tartották ezt legjelesb történetíróink is, mint Pray, Bonfin; nincsen is történelmi nyoma — egynémely tatár telepeket, mint érintők, kivéve, — hogy egészben valaha más, mint magyar nyelvűek voltak volna. S habár a Kuma folyam melletti fő lakhelyökről — de ahol a Kuma balpartján *Madsar*-nak nevezett nagy város romjai még a legújabb korban is fennállottak — némely idegeneknél és latin nyelven ithon is kumánoknak (eumani) nevezettek: mégis saját nyelvökön más mint 'kun', (azaz 'hun') nevök, egészben véve, soha sem vala.

KUNÁGOTA, falu Csanád m.; helyr. —*ágotára*, —*n*, —*ról*.

KUNCS, (kun-es v. kum-es) fn. tt. *kuncs-ot*, harm. szr. —*a*. Székely szójárás szerént öszveszorult hely a kemeneze és fal között, máskép *kuczko*, *kuczik*, *kuszko*. Közvetlen származéka: *kuncsog*. V. ö. **KUCZKÓ**.

KUNCSOG, (kun-es-og v. kum es og) gyak. önh. m. *kuncsog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. meg-

görbedt, gornyadt testtel álldogál. 2) Átv. ért. magát túlságosan megalázva, hajlott testtel könyörög. Mondják leginkább esennen kérő gyermekekről, és nyomorult szegényekről. Gyöke a görbedést, hajlást jelentő *kun* v. *kum*.

KUNCSOROG, (kum-es-or og) gyak. önh. m. *kuncsorog-tam*, —*tál* v. *kuncsorgottam*, *kuncsorgottál*, *kuncsorgott*, htn. —*ni* v. *kuncsorgni* v. *kuncsorgani*. 1) A nagy hideg, fázás miatt öszvezsugorodva álldogál. 2) Görbedt testtel megalázva magát esenkedik, könyörög.

KUNCZOG, I. **KUNCSOG**.

KUNCZORÁL, (kum-ez-or-ál), I. **KUCZORÁL**. **KUNCZOROG**, I. **KUNCSOROG** és **KUCZOROG**.

KUND, erdélyi falu Küküllő megyében; helyr. *Kund-ra*, —*on*, —*ról*.

KUNDÉSZ, (kun-d ész v. kum-d-ész) önh. m. *kundész-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*sz*. Gyöke a testnek görbe hajlását jelentő *kun* v. *kum*, ebből lett az elavult törzsige *kund* v. *kumd*, innen *kundész*. Mondják emberről, midőn valamit kutatva keresgél, különösen, midőn *böngész*, *kórész*, mi rendesen meghajló testtel történik. Dunán túli tájszó.

KUNDIKÁL, Vas vármegyei tájszó, I. **KANDIKÁL**.

KUNHÁTAS, (kun-hátas) ösz. mu. Mondják esökönyös, makranczos, bokros lóról, mely megköti magát, mely a hátát *meg-kunja*, azaz meggörbíti, midőn fejét a szügyébe vágja, miként t. i. az illeténlovak tenni szoktak. V. ö. **KUN**, (1).

KUNHÁZ, (kun-ház, alkalmasint, 'kunyhó' v. 'kunyó' után kunyó-ház vagy csak kuny-ház) ösz. fn. **L. KUNYHÓ**.

KUNHEGYES, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. *Kunhegyes re*, —*én*, —*ról*.

KUNIK, (kun-ik) k. m. *kun-tam*, —*tál*, —*ott* v. —*t*. Abban különbözik a *kun* igétől, hogy ez inkább önható, amaz pedig szenvedő jelentéssel bír. V. ö. **KUN**.

KUNKOG, (kunk-og) önh. és gyak. m. *kunkog-tam*, —*tál*, —*ott*. Békáról mondják, midőn vastag, tompa hangon szól. Gyöke a hangutánzó *kunk*. Megegyezik vele a német *Unke*, *quacken*, latin *coaxo* stb.

KUNKOGÁS, (kunk-og ás) fn. tt. *kunkogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Kunk kunk* hangon kiáltás. *Békák kunkogása*.

KUNKOR, (kun-k-or) fn. tt. *kunkor t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Göngyölödött valami, különösen a füveknek illetén növései. Gyöke a görbedést jelentő *kun*, melyből lett *kumog*, *kung*, *kungó*, *kungor*, *kunkor*. 2) Az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből való növényem, melynek kitünő jegye, hogy göngyölödött füzerei vannak. (Heliotropium). Megegyezik vele hangban a rövidebb *kukor*, melyből ered *kukorodik*, mint *kunkorból kunkorodik*. Rokona *zsugor*, *zsugorodik* is.

KUNKORÉK, (kun-k-or-ék) fn. tt. *kunkorékot*, harm. szr. —*ja*. Általán kerekesen göngyöledött test, milyenek a csigákéi, vagy bizonyos növények kacskaringós szárai, kacsai. V. ö. KUNKOR.

KUNKORÍT, **KUNKORIT**, (kun-k-or-ít) áth. m. *kunkorított*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Kacs-karingósan, tekergősen göngyölget valamit. *A felhátott vesszőt, tollszárat megkunkorítani.*

KUNKORÍTÁS, **KUNKORITÁS**, (kun-k-or-ítás) fn. tt. *kunkorítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit kunkorítanak.

KUNKORLAPONY, (kunkor-lapony) ösz. fn. A laponyok neméhez tartozó növényfaj, melynek pajsai a felhajló levélzéléken *bekunkorodnak*. V. ö. **KUNKORODIK**. (Peltigera canina).

KUNKORODIK, (kun-k-or-od-ik) k. m. *kunkorodtam*, —*tál*, —*ott*. Kacs-karingósan, tekervényesen göngyöledik. *Haja fűrtökbe kunkorodik. A szőlő kacsai kunkorodnak. A kumló szára a közellevő bokorra kunkorodik.* V. ö. **KUNZARA**.

KUNKÖTÉS, (kun-kötés) ösz. fn. Mesterségesen csinált csomó, melyet feloldani nehéz. Nevét vagy onnan vette, hogy talán a kunoknál vala eredetileg divatban, mint *barátságos* a ferencziéknél; vagy pedig gyöke a csomós hajlást jelentő *kun*.

KUNNYOG, (kunny-og) gyakor. önh. m. *kunnyogtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. meghajolva, meggörbedve mozog; a *kuny* gyöktől. 2) Átv. ért. magát megkunyva eseng, kér valamit, máskép: *kunyoról*. V. ö. **SUNNYOG**.

KUNNYOGÁS, (kunny-og-ás) fn. tt. *kunnyogás-t*, tb. —*ok*. 1) Meggörbedő mozgás. 2) Kunyorálás.

KUNÓ, falu Nyitra m.; helyr. *Kunó-ra*, —*n*, —*ról*.

KUNSÁG, (kun-ság) fn. tt. *kunság-ot*. Azon tiszavidéki két kerület, melyen a sajátságos szabadalmakkal ellátott kunok telepedtek le, s hol maiglan laknak. V. ö. **KUN**. A Tiszán innen: *Kis Kunság*, túlán: *Nagy Kunság*.

KUNSÁGI, (kun-ság-i) mn. tt. *kunsági-t*, tb. —*ak*. Kunságban lakó, onnan való, ott termett, készült, arra vonatkozó. *Kunsági lakosok. Kunsági búza, sajt.*

„Én vagyok a kunsági fi,
Nem parancsol nekem senki.“

Népdal.

KUN-SZENTMÁRTON, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. —*Szentmárton-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUN-SZENTMIKLÓS, mezőv. a Jász-Kun kerületben; helyr. —*Szentmiklós-ra*, —*on*, —*ról*.

KUN-TAPOLCZA, falu Gömör m.; helyr. —*Tapolczá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUNY, elavult vagy elvont önh. A *kun* igének lágyabb változása, melyből *kunya*, *kunyó*, *kunyhó*, *kunyoról* erednek. V. ö. **KUN**, (1). Rokonsai a *huny*,

suny, *szuny*, és mennyiben a testnek meggörbedő lanyhaságával jár, a *tunya*; hasonlóan a lágyabb *gúny*, mely eredetileg am. görbén kitolt nyelvvel való csúfolódás, máskép *kámpolás*, melynek gyöke szintén a görbét jelentő *kam*, *kám*, a *kampó*, *kámpicsorodik* származékokban.

KUNYA, (kuny-a) mu. tt. *kunyat*. 1) Tulajd. ért. lehajló, lefelé görbedő, pl. *kunya fülek*, *kunya karimáju kalap*. Egy vele a *konya*, s rokon a *kanyar*. 2) Átv. ért. lusta, lajhár, ki rendszeren meggörbedten lézgeve jár, hangváltozattal *tunya*. 3) Elpuhult, el-asszonyosodott, minthogy az ily ember teste meggöngyölvén, lefelé görbed, nem szilárd, nem feszes.

KUNYHÓ, (kuny-h-ó) fn. tt. *kunyhó-t*. Tulajdonkép a *kuny* igének részesülője, s am. alágörbedő, lehajló. A *h* csak közbevetett hang, s eredetileg *kunyo*. A persában *khón*, *khán* vagy *kháne* am. ház, és *kháncse* házikó. Tájdivatosan: *gunyhó*, *kunyo*, *kunház*.

1) Jelent szegényes alacson házat, melynek födele alá hajlik, vagy, mint mondani szokás, *bukra áll*, tehát mintegy *gunnyasztva* lekonyúl. *Szalmás kunyhó*. *Rongyos kunyhó*.

„Ne légy irigy kiesi kunyhó,
Ama büszke palotára,
Ama büszke palotának
Nagy a fénye, nagy az — árnya.“

Tompa.

2) A mezei csöszök, pásztorok, halászok alacson hajléka, melyet nádból, kákából stb. galyabitanak öszve. *Az alföldön halászlégeny vagyok én, Tisza partján kis kunyhóban lakom én.* (Népd.). *Félre kunyhó a ház elől.* (Km.). *Az alacson kunyhóból is néha nagy ember támad. Embernek a maga kunyhója jobb más palotájánál.* (Km.).

KUNYÓ, I. **KUNYHÓ**.

KUNYOR, (kuny-or) elvont vagy elavult törzsöke *kunyoról* igének és származékainak. Gyöke: *kuny*.

KUNYORÁL, (kuny-or-a-al) önh. m. *kunyorált-t*. Magát megkunyva, meghunyaszkodva, esennen könyörög, máskép: *kunzorál*, *kunzorog*. V. ö. **KUNY**.

KUNYORÁLÁS, (kuny-or-ál-ás) fn. tt. *kunyorálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eselkedve sürgető kérés, követelés.

KÚP v. **KUP**, (1), fn. tt. *kúp-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kerekded, vagy hoszszukás gömbölyű, hengerded vagy dudorúan öszvehalmozott valami. Származékai: *kupa*, *kupak*, *kupacz*, *kupalag*, *kupor*, *kuporczol* stb. *A nádat, zsúpot kupba rakni.* Különösen, gömbölyű tető, fődél az épületen. *Templom, várpalota, torony kupja.* A mértanban oly test, melynek alapja hengerded kerekességű, s oldalai fölfelé nyulva egyarányosan öszszébb szorulnak és csúcsosan végződnek. (Conus). Rokon vele a magyarban a szintén dudorút jelentő *hupa* gyöke *hup*, honnan *hátahupás* am. kinek a hátán dudorú kinövés van. Hasonlókép rokonai a vékony hangú *küpu*, *küpcz*, *küped*, *küpöly*,

köpi, köpüce, mennyiben közgyökük *küp* és *köp* valami gömbölyűt, hengerdedet, vagy kerekdedet, dudorút jelent. Idegen nyelvekben rokon vele a szanszkrit *kup, kub* (fedez, emel), német *Kuppe, Kuppel, Giebel*, arab *gibel* (hegy), hellén *κῠβη* stb. V. ö. KOP, KUPA, 1).

KUP, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Kup-ra*, —on, —ról.

KUPA, (1), (kup-a) fn. tt. *kupát*. 1) Fából, csontból stb. esztergázott pohárforma edény, majd majd holmi híg áruk, különösen bor mérésére, majd ivásra használtatik. Néhuft egy iteze, másutt egy pintnyi mérték. *Megtölteni, kiüríteni a kupát. Kupából inni. Kocsmásosné, töltson bort a kupába.* (Népd.). Használtatik kanna helyett is, melyhez alakra nézve hasonló. 2) Drágábbféle ivópohár, mely alakra a kupához hasonló. *Arany kupa. Födèles kupa. Zománzos kupa. Darukupa*, mely magaslábu talappal birt. 3) Kupához hasonló eszköz, milyen a tengely két végére való öblös vas. 4) Átv. ért. valaminek völgyecskéje, mely a kupa öbléhez hasonló, pl. a fejnek hátulsó részén levő gödör *nyakkupa*. Innen értethető a *kopolya*, mely sáros mély gödört, völgyecskét jelent. Megegyeznek vele a török *kopa, küp, küpedsik* (kupácska), latin *cupa*, persa *khub, khum*, és a hellén *κῠπελλίς, κῠπελλον*.

KUPA, (2), falu Abaúj és pusztá Csanád m.; helyr. *Kupá-ra*, —n, —ról.

KUPACZ, (kup-acz) fn. tt. *kupacz-ot*, harm. szr. —a v. —za. A *kup* szónak kicsinyezője, s jelent kúpalakú kisebbféle rakást. *Kupaczokba rakni a földre hordott ganajt. Midőn a gyermekek csibést játszanak, a port kupaczokba halmozzák össze.* Megegyezik vele a szláv *kopecz, kopek*, s rokon a latin: *cumulus*.

KUPACZOL, (kup-acz-ol) áth. m. *kupaczol-t*. Kupaczba rakni valamit. *A kévébe kötött nádat kupaczolni. Almát, burgonyát kupaczolni.* V. ö. KUPACZ.

KUPACZOLÁS, (kup-acz-ol-ás) fn. tt. *kupaczolás-t*, tb. —ok. Kupaczba rakás.

KUPACZOS, (kup-acz-os) mn. tt. *kupaczos-t* v. —at, tb. —ak. Kupaczokból álló, kupaczokkal rakott. *Kupaczos játék*, kupaczokba rakott diókkal. V. ö. KUPACZ.

KUPAK, (kup-ak, egyezik vele a török *kapak, kabak, kabuk*) fn. tt. *kupak-ot*, harm. szr. —ja. Széles ért. gömbölyű v. hengerded, v. dudorú födele valamely öblös edénynek. *Korsó, serleg kupakja.* Különösen így nevezik a pipa födelét. *Ezüst, aczél, réz kupak. Tornyos kupaku pipa. Betenni, kinyitni a pipa kupakját.* Túl a Dunán gúnynevül használtatik oly tanácsról, mely tudatlan birákból áll. Ez értelemben legközelebb áll a *kobak* szóhoz, mely *tököt* is jelent; tehát *kupak tanács* am. *kobak*, azaz *tökfejű tanács*. A *kupak*, úgy látszik, nem egyéb, mint az átvett kicsinyező *kup-ka*, mint *csutak* = *csutka*, *latyak* = *latyka*, *lotyka* bicsak = *bicska*, *tusak* = *tuska* (tusó) és több mások. V. ö. KA, KE képző.

KUPAKATLAN, I. KUPAKTALAN.

KUPAKÉRES, pusztá Abaúj m.; helyr. —*kéres-re*, —*én*, —*ról*.

KUPAKOL, (kup-ak-ol) áth. m. *kupakol-t*. Valamely öblös edényre kupakféle födelet csinál. *Pipákat kupakolni.*

KUPAKOLÁS, (kup-ak-ol-ás) fn. tt. *kupakolás-t*, tb. —ok. Kupakféle födél csinálása.

KUPAKOS, (kup-ak-os) mn. tt. *kupakos-t* v. —at, tb. —ak. Kupakkal ellátott, fődött, fölszerelt. *Kupakos serleg. Kupakos pipa.*

KUPAKTALAN, (kup-ak-ta-lan) mn. tt. *kupaktalan-t*, tb. —ok. Aminek kupakféle födele nincsen. *Kupaktalan török pipa.* Határozóként am. *kupak nélkül*.

KUPALAG, I. KUPOLAG.

KÚPALAKU, (kúp-alaku) ösz. mn. L. KÚPDAD.

KUPÁNY, KIS—, falu Ugocsa m.; helyr. *Kupány-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUPARI, I. KUPORI.

KUPÁS, (kup-a-as) mn. tt. *kupás-t* v. —at, tb. —ak. Kupával ellátott, kupaformára csinált. *Kupás tengely, kupás vas.* V. ö. KUPA.

KUPASZ, (kup-asz) fn. tt. *kupasz-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A krokodilok neméhez tartozó gyíkfaj. (Alligator).

KÚPCSIGA, (kúp-csiga) ösz. fn. Csigafaj, melynek teknoje hosszukás kúphoz hasonló. (Voluta).

KÚPDAD v. KUPDAD, (kúp-dad) mn. tt. *kúpdad-ot*. Kúp alakú, minék teste kúphoz hasonló. *Kúpdad födél.* V. ö. KÚP.

KUPECZ, fn. tt. *kupecz-et* v. —ot. 1) Járó kelő, vándor kereskedő, ki csekélyebb értékű vagy mennyiségű árukkal üzérkedik. Így nevezik különösen a vásározó sertés-, ökör-, lókereskedőket. 2) Átv. ért. mint hogy az ilyféle üzérkedés gyakran csalással, fortélylyal jár, innen jelent csalót, fortélyost is. Ezen szó szláv eredetű am. *vásárló*, a *kupiti* (venni, vásárlani) szótól, mely az országszerte mindenféle árukkal házaló tótoktól ragadt a magyar népre. Egyébiránt rokon hozzá a latin *caupo* is.

KÚPFÖDÉL, (kúp-födél) ösz. fn. Oly födél, melynek oldalai nem képeznek szöget, hanem gömbölyű vagy dudorú alakban hajlanak össze. *Tornyok, templomok kúpfödele.*

KÚPFÖDELÜ, (kúp-födélü) ösz. mn. Aminek kúpfödele van. *Kúpfödélü egyház.*

KUPHELY, (kup-hely) ösz. fn. Tekézőhely; idegen nyelvből kölcsönözve: *kugli*. V. ö. TEKEJÁTÉK.

KUPICZA, (kup-icz-a) fn. tt. *kupiczá-t*. 1) Kisded kupa. 2) Korty pálinka.

KÚPIDOMÚ, (kúp-idomú) ösz. mn. I. KÚPDAD.

KUPIKÉK, (kupi-kék) ösz. mu. Trófás neve a veréstől tamadt kék színnek. Dunán túl: *hupikék*,

Mátyusföldön : *hubikék. Szabtak neki kupikék nadrágot, jajveres posztóból*, (km.), azaz jól megverték, vagy nadrágolták Minthogy Dunán túl *hupolni*, am. megverni, különösen hátba verni valakit, innen e szó gyöke a hangutánzó *hup*, keményítve *kup*. A színnek ily tréfás nevei ezek is : *deli vörös, láthatatlan szín*.

KÚPJÁTÉK, (kúp-játék) ösz. fn. l. **TEKEJÁTÉK**.

KÚPMETSZET, (kúp-metszet) ösz. fn. l. **KÚPSZELET**.

KÚPOL v. **KUPOL**, (kúp-ol) áth. m. *kúpol-t*. Valamit kúpba vagy kúpkba rak. *Kúpolni a nádat kendert, ganajt*.

KUPOLAG, (kúp-ol-ag) fn. tt. *kupolag-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán valami dudorú nő:és, kinövés, csomósodás valamely testen ; különösen az állati bőrön, belső nyavalya vagy verés következtében támadt daganat, hólyag. Megegyezik vele a lágyabb *hupolag* v. *hupolyag*, mely különösen növényen termő hólyagot jelent. V. ö. **HUPOLAG** és **KÚPOL**.

KÚPOLÁS v. **KUPOLÁS**, (kúp-ol-ás) fn. tt. *kúpolás-t*, tb. —*ok*. Kúpba vagy kúpkba rakás.

KÚPOLÓDIK, (kúp-ol-ó-d-ik) belsz. m. *kúpolód-tam*, —*tál*, —*ott*. Tisza vidékén, Szeged táján am. enni valót lopva, vagy tányérnyaló módjára keresgél. Fogalmi- és hangrokonságban van a *kuporodik* igével.

KUPOLYA, (kúp-oly-a) fn. tt. *kupolyát*. Eredetileg *kupola*, a kúpol törzsöktől. Kupaalakú fonadék, pl. vesszőből, szalmából font galambkosár. V. ö. **KOPOLYA**.

KUPOR, (kúp-or) áth. m. *kupor-t*. 1) Általán, valamit kúpba gyűjt, rakogat, s egy a *kupol* igével. 2) Különösen mondják fősvény emberről, ki a pénzt, kincseket mintegy rakásra, kupaczbba gyűjti. 3) Elavult törzsöke a *kuporczol* igének. Megegyezik vele : *kopor* vagy *kapar*. V. ö. **KUPORCZOL**.

KUPORCZ, (kúp-or-cz) fn. tt. *kuporcz-ot*, harm. szr. —*a*. Az öszvegugorodott testnek azon helyzete, midőn mintegy kupaczt képez, pl. ha valaki szűkségét végzi, vagy ha farkasgúzsba tesz. V. ö. **KÚP**, **KUPOR**.

KUPORCZOL, (kúp-or-cz-ol) ün. m. *kuporczol-t*. Testét kuporczbba öszvehúzza ül, gugsol, guggol, kuksol. *Kuporczol, mint tűz mellett a cigány*. (Km.). V. ö. **KÚP**, **KUPOR**.

KUPORGAT, (kúp-or-og at) gyak. áth. m. *kuporgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *kuporgass*. Folytonosan kupor. *Amit a fősvény apa kuporgatott, a pazarló fiúk elköltik*. V. ö. **KUPOR**.

KUPORGATÁS, (kúp-or-g-at-ás) fn. tt. *kuporgatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kuporgat.

KUPORI, (kúp-ori) fő- és mn. tt. *kupori-t*, tb. —*ak*. Fősvény, zsgori, ki a pénzt mintegy halomra kuporja ; hangváltozattal : *kapari*.

KUPORÍT, **KUPORIT**, (kúp-or-ít) áth. m. *kuporít ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit kuporva gyűjt, halmoz, öszverak, öszvekapar. Mondják különösen fősvény emberről, ki némileg hasonló a kaparva keresgélő tyúkhöz. *Amit körmei közé kuporíthat, ki nem bocsátja*. Megegyezik vele a *kaparít*.

KUPORÍTÁS, **KUPORITÁS**, (kúp-or-ít-ás) fn. tt. *kuporítás-t*, tb. —*ok*. Kuporva gyűjtés, halmozás.

KUPORODÁS, (kúp-or-od-ás) fn. tt. *kuporodás-t*, tb. —*ok*. Am. kuksolás, guggolás, kuporczolás, t. i. midőn valaki magát mintegy kúpban öszvehúzza.

KUPORODIK, (kúp-or-od-ik) k. m. *kuporodtam*, —*tál*, —*ott*. Testét kúpba vagy kuporczbba öszvehúzza. *Lekuporodik*.

KUPORÚ v. **KUPORU**, (kúp-or-ú) mn. tt. *kuporú-t*. Mondják különösen fősvényről, kinek teste mintegy öszvekuporodik, zsgorodik. Máskép : *kupori*. Rokona : *zsgori*. Igen alkalmas kifejezés volna az oly tető vagy fődél nevezésére is, melynek kúpos alakja van, s olyan volna, mint *domb, dombor, domboru; mony, monyor, monyorú; dud, dudor, dudorú; csucs, csucsor, csucsorú* stb.

KÚPOS v. **KUPOS**, (kúp-os) mn. tt. *kúpos t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek kúpja van. *Kúpos háztető*. Rokona a testekből kinövő, kifakadó dudorodásra alkalmazott *púp púpos, búb búbos*.

KÚPOSZLOP, (kúp-oszlop) ösz. fn. l. **GÚLA**.

KÚPOZ v. **KUPOZ**, (kúp-oz) áth. m. *kúpoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Valamit kúppal ellát vagy kúpba rak. *Tornyot, templomot kupozni*. 2) Önhatólag, kúpjátékot játszik, tekéz.

KUPRECZ, fn. tt. *kuprecz-ét*. Túl a Dunán dívatos tájszó, am. veres persedékkal lepett arczbör vagy általán az arcznak rezes szine. Egy a latin *cuprum, cupreus*, s német *Kupfer, kupferig* szókkal.

KUPRECZES, (kúp-recz-és) mn. tt. *kupreczés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek arczböre rézszinű. *Kupreczes orru iszákos ember*.

KUPSAFALVA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUPSINCZ, falu Vas m.; helyr. *Kupsincz-ra*, —*on*, —*ról*.

KÚPSZELET, (kúp-szelet) ösz. fn. Szelet a kúpon, mely rendesen hárántos vonalban tétetik. (Sectio conica). Különösen mértanilag azon körszél a kúpon, mely szelés által képeztetik, tekintettel azon alakra, mely ezen körszél által létünik. *Egyenes kúpszelet*, midőn a szelés párhuzamos körvonalat képez a kúpnak alapjával, mely esetben a szelés által keletkezett részek mindig köralakúak. *Hárántos kúpszelet*, ha a szelés a kúpnak alapjához képest ferde irányban történik, és ekkor az így keletkezett részek monorúak, ha kivált a szelés közelebb esik a kúp csúcsához ; az így keletkezett alak : *körkör* (ellipsis). Ha pedig a szelés a kúp egyik oldalvonalával történik párhuzamosan, az így keletkezett görbe vonal *hajtuléknak* (parabola) neveztetik.

KÚPTETŐ, (kúp-tető) ösz. fn. l. KÚPFÖDÉL.

KÚPTIM, (kúp-tim) ösz. fn. Timsó, kis cukor süveghez hasonló alakban.

KUPUSZINA, falu Bács m.; helyr. *Kupuszind-ra*, —n, —ról.

KÚPVONAL, (kúp-vonal) ösz. fn. Azon vonalak, melyek a mértani értelemben vett kúpnak oldalait képezik. (*Linea conica*).

KÚPVONALAS, (kúp-vonalas) ösz. mn. Kúpvonallal kerített, határozott, pl. *kúpvonalas falevél*, mely alatt széles kerek, hegye pedig csúcsosra szorúl össze.

KUR, elvont gyök. 1) Hangutánzó a *kurja*, *kurjant*, *kurjog*, *kurjogat*, *kurhol*, *kurran*, *kurrog*, *kurrutty*, *kurruttyol*, *kurittyol*, *kurukuru* származékokban, s talán *kuráz* származékban is, jelent erősebbféle, légrázkodtató hangot. Szintén ezen gyök (kr) van a hellén *κρίζω*, francia *crier*, angol (to) *cry*, és *k* helyett *s*-vel a német *schreien* stb. szókban. 2) A *kör* gyöknek vastaghangu módosítása, jelent görbét, körist, tekervényest, a *kurhėja*, *kurkál*, *kurittol*, *kurkáz*, *kurugya* szókban. V. ö. KER, KÖR.

KURVA, (kur a) fn. tt. *kurát*. Önállólag nem, csak öszvetett *kurabarásdág*, *kurofi* szókban divatozik. Mai országos értelme *kurva*, azaz szajha, ringyó stb. *Kurabarásdág*, *marhaszaporaság*, *hamar oda van*. (Km.). *Bestye lélek kurafi*. Elemzésére nézve, l. KURVA.

KURACZEL, falu Bihar m.; helyr. *Kuraczel-be*, —ben, —ből.

KURAFI, (kura-fi) ösz. fn. Hímezés nélküli czime oly férfinak, ki a kurvák után lótfut. A gyalázó szidalmak egyik legesunyábbika. *Bestye lélek, kurafi!* *Kurafiakkal társalkodni*. l. KURVA.

KURAL, falu Esztergam m.; helyr. *Kural-ra*, —on, —ról.

KURCSIN, puszta Sáros m.; helyr. *Kurcsin-ba*, —ban, —ból.

KURCZINA, fn. tt. *kurczinát*. Kecskemét vidékén am. pöröz, töpörtő, a kisült szalonnának salakja. Eredetere nézve v. hangutánzónak tekinthető (mint maga a *pöröz* szó is) vagy talán *kurta* szóval hozhatjuk némi rokonságba, mennyiben a kisült szalonna kisebb, rövidebb, s mintegy kurtábbá lesz. Ezen alapfogalom rejlik a *töpörtő* szóban is, mely am. *töpörődő*, öszvezsgorodó, a *'töpörödik'* igétől, vagy végre a tűzre, sülésre, égésre vonatkozó *gér*, *gör* gyökökkel, illetőleg származékaikkal (*gerjed*, *görhöny*) rokonítható.

KURCZON, puszta Vas m.; helyr. *Kurczon-ba*, —ban, —ból.

KURD, Ó—, falu, ÚJ—, puszta Tolna m.; helyr. *Kurd-ra*, —on, —ról.

KURÉZ, (kur-é-oz) önh. m. *kuréz-tam*, —tál, —ott. A székelyeknél am. tréfál. *Ne kurézz héj!* (Krizsa J.).

KURGÓ, (kur-og-ó, talán *kur-j-ó* v. *kur-j-ú*-ból módosulva); fn. tt. *kurgót*. Kemenesalon am. faty-

tyugyernek, máskép: *kurkó*. Legvalószínűbb, hogy e szó a 'kurva' névvel van mind hangi, mind tárgyilagoss viszonyban, minthogy a *kurgó* am. kurva fia, azon népvéleményből indulva ki, hogy aki fattyat vet, az kurva.

KURHÉJA, (kur-hėja) ösz. fn. Dunán túl, tyúkhordó kánya. Molnár A. szerint milvus. Nevét kétféle szállongásától kapta. Héjának mondják, mert fenn héjaz, azaz szállong, a *kur* pedig am. *kör*, mert más ragadozó madarak módjára ez is körben szállongva lesi a zsákmányt. V. ö. KERECSEN, KARVALY.

KURHOL, (kur-h-ol) áth. l. KORHOL 2).

KURHOLÁS, (kur-h-ol-ás) fn. l. KORHOLÁS, és v. ö. KORHOL, 2).

KURIMA, mezőv. Sáros m.; helyr. *Kurimá-ra*, —n, —ról.

KURIMJÁN, falu Szepes m.; helyr. *Kurimján-ba*, —ban, —ból.

KURINCZ, puszta Gömör m.; helyr. *Kurincz-ra*, —on, —ról.

KURISZTOL, (kur-isz-t-ol) áth. m. *kurisztol-t*. Hangutánzó, s am. köszörülés végett egyik kést a másikhoz, vagy acélhoz dörgöli, feni.

KURITTYOL, (kur-itty-ol) önh. m. *kurittyol-t*. Kriza J. szerint éjenként az utcán kurjongat. Tehát azonos gyöke a *kurjant*, *kurjongat* szókkal; s közel rokon *kurruttyol* ígéhez.

KURITYÁN, falu Borsod m.; helyr. *Kurityán-ba*, —ban, —ból.

KURJ, elvont törzsök, melyből *kurja*, *kurjant*, *kurjog*, *kurjogat* eredtek. Úgy látszik, eredetileg *kuraj* volt, mint *zsibaj*, *robaj*, *dőrej*, *zőrej*, *csőrej*, *sohaj*, *moraj* stb. Jelent erős, torokból szakadó, légrezgető hangot.

KURJA, (kur-ja) fn. tt. *kurját*. Átvette *kuraj*, a *kur* gyöktől, mint *mor moraj*, *csőr csőrej* stb. 1) Szokott jelentését l. KURJ alatt. 2) Némely tájbeszédben am. farkas.

KURJANT, (kur-j-an-t) önh. m. *kurjant-ott*, htn. —ni v. —ni, par. —s. Erős, torokból szakadó, légrázó vastaghangon kiált valakire, vagy csupán jó kedvéből, haragjából stb. *Valakire vagy utána kurjantani*. *Elkurjantani magát*. *Segítségért kurjantani*. *Nagyot kurjantani*. V. ö. KURJ.

KURJANTÁS, (kur-j-an-t-ás) fn. tt. *kurjantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Torokból szakadó, erős vastag hangu kiáltás.

KURJAZÁS, (kur-j-az-ás) fn. tt. *kurjazás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Falusi legények játéka alsó Nyitravölgyében. Hason fekszik egyik legény a földön, kinek kalapját a többiek el akarják kapni, s ő rugdalva védi azt. Aki elkaphatja, elszalad vele, a megfosztott utána fut, s ha a kimért körben el nem foghatja őt, saját hátán czepli őt vissza, ellenkező esetben a másik lesz a háttas. Mint körben futó kergetődző játéknak *kur* gyöke azonos *kör* szóval. (körjezés).

KURJONG, (kur-j-on-g) gyak. önh. m. *kurjong-tam*, —*tál* v. *kurjongot-tam*, *kurjongottál*, *kurjongott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Gyakran vagy folytonosan erős *kurj* hangon kiált. Különösen mondják azokról, kik jó kedvökben teli torokkal kiáltoznak. *Kurjonganak az utcai toborzók, a nász nép előtt menő vőfélek.*

KURJONGÁS, (kur-j-on-g-ás) fn. tt. *kurjongás-t*, tb. —*ok*. „Kur” hangon gyakori vagy folytonos kiáltás.

KURJONGAT, (kur-j-on-g-at) önh. l. **KURJONG**.

KURJONGATÁS, (kur-j-on-g-at-ás) l. **KURJONGÁS**.

KURKA, (kur-ka v. kur-t-ka) fn. tt. *kurkát*. A székely tájszólásban am. rövid asszonyi köntös, más-kép: *kurti*; néhutt a férfiaknál is általában: *kurtk* a. **L. KURTA**.

KURKÁL, (kur-ka-al v. kur-og-ál) áth. és gyak. m. *kurkál-t*. Ezen ige eredetileg *kurogál*, a gyakorlatos *kurog*-ból, mint *turkál* elemezve *turogál*, *szurkál*, *szurogál*, *járkál* *járogál*, *fujkál* *fujogál* stb. Mondják arról, aki valamit keresgélve mindent felbány. Gyöke a körüljárást, körültaogatódzást jelentő *kur*, mint a *ker*, *kör* rokona.

KURKÁLÁS, (kurka-al-ás) fn. tt. *kurkálás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki kurkál.

KURKÁSZ, (kur-og-ász) áth. m. *kurkász-tam*, —*tál*, —*ott*. par. —*sz*. **L. KURKÁL**.

KURÓ, falu Sáros m.; helyr. *Kuró-ra*, —*n*, —*röl*.

KURPÉNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Kurpény-ba*, —*ban*, —*ból*.

KURRAN, (kurr-an) önh. m. *kurrant*. Erős *kurr* hangon elkiáltja magát. Mondják különösen a tyúkról, midőn kányát látva, majd haragjában, majd féltében felriad. Megegyezik vele a szintén hangutánzó német *knurren*. Mondják *kurrant* alakban is; midőn ez szintén ön- és nem átható, ha csak oly hangzó tárgyra nem alkalmaztatnék, melyet külerő által lehetne kurranóvá tenni, pl. valamely tömlőt, dudaféle hangszert, nyomkodás által. Hogy hasonlatban, és példában szóljunk: *durrant* az ágyú, *csattant*, *pattant* az ostor; ellenben *durrant* ágyúval a lövő, *csattant* *pattant* ostorral a kocsis.

KURRANÁS, (kurr-an-ás) fn. tt. *kurranás-t*, tb. —*ok*. Egyes *kurr* hangon kiáltás.

KURRANT, (kurr-an-t) önh. m. *kurrant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. **L. KURRAN**.

KURROG, (kurr-og) gyak. önh. m. *kurrog-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakori vagy folytonos *kurr* hangon kiált. Rokon hozzá a *hurog*, *hurrog*. Balaton mellékén annyit is mint korog. *Kurrog* a *has*.

KURROGÁS, (kurr-og-ás) fn. tt. *kurrogás-t*, tb. —*ok*. „Kurr” hangon gyakori vagy folytonos kiáltás. **Korgás**.

KURSANECZ, falu Szala m.; helyr. *Kursanecz-re*, —*én*, —*röl*.

KURTA, mn. tt. *kurtát*. Megegyezik vele a persa *khord* v. *hhurd*, görög *κορτός*, latin *curtus*, német *kurz*, szláv *kratki*, olasz *curto*, oláh *curtu*, francia *court*, angol *short* stb. Adelung szerént a német *kurz* az elavult *karen*-től származik, mely annyit tett, mint metszeni. A szanszkritban *kars* vagy *kart* szintén metszést, vágást, hasítást jelent. Véleményünk szerént nemcsak a fennemlített, hanem több más szavakban is, melyeknek *r* egyik gyökalkotó betűjük, alapfogalom a törés, metszés, vágás, szakítás. **L. R**, mint gyökhang. Ezen szók osztályába tartozik a *kurta* is, mely tulajdonkép oly rövidet jelent, ami törés vagy metszés, vagy szakítás által alakult olyanán, pl. *kurtafarkú paripa*, melynek farkát elnyirték; *kurta haj*, *kurta kutya*. Innen szélesb értelemben jelent oly rövidet is, mely eredeténél vagy természeténél fogva olyan, t. i. aránylag vége. *Kurta kígyó*. *Kurta mente*. *Kurta zsák*. *Kurta szoknya*, *kabát*, *nadrág*, *gaty*, *esizma* stb. Átv. ért. a maga nemében kevés hatalommal vagy jószággal bíró. *Kurta király*. *Kurta urak*. *Kurta nemesek*. Midőn kocsmáról mondják (kurta kocsmá), jelent olyat, melyben nem esztendő hosszában, hanem a helyi szabályokhoz képest rendezésben csak szent Mihálytól szent Györgyig mérik a bort; vagy ha máskor mérik is, az titokban törtérik; általában oly csapszék, mely a fogadóknál, és vendégülkőknél sokkal kisebbszerű. (Kneipe). A népmesékben a nyúlnek jelzője. *Állj meg kurta, egyszerre fűsünk!* Önálló jelzőül használják a kutyáról s néhutt tyúkról is. *Kaparij kurta, neked is lesz*, vagy: *kaparij kurta, lesz pottura*. (Km.).

KURTACSŐ, (kurta-cső) ősz. fn. Rövidebbféle vadászpuska vagy ennek csöve.

KURTAEBÉD, (kurta-ebéd) ősz. fn. Villás reggeli.

KURTAFARKU, (kurta-farku) ősz. mn. 1) Aminek metszés, vágás következtében rövid a farka. *Kurtafarkuló, kutya*. 2) Aminek eredetileg rövid farka van. *A nyulak kurtafarkuak*.

KURTAHEGY, puszta Bars m.; helyr. —*hegy-re*, —*én*, —*röl*.

KURTAKALAPÁCS, (kurta-kalapács) ősz. fn. Erős, rövid csőrű, favágó madárfaj. Nevét onnan vette, mert csőrével kalapácsképen vagdalja a fákat.

KURTA-KÉR, falu Arad m.; helyr. —*Kér-re*, —*én*, —*röl*.

KURTA-KESZI, falu Komárom m.; helyr. —*Keszi-be*, —*ben*, —*ből*.

KURTAKÍGYÓ, (kurta-kígyó) ősz. fn. Mérges kígyófaj, mely testét öszvegömbölygetve sebesen odább veti magát. (Anguis jaculus).

KURTAKOCSMA, (kurta-kocsmá), l. **KURTA** alatt.

KURTÁLY, **KURTÁLYOS**, l. **KARABÉLY**, **KARABÉLYOS**.

KURTÁN, (kur-t-a-an) ih. Kurta alakban vagy minőségben. *A magyar huszdrok kurtán viselik a mentét. Kurtán fogni valakit* am. korlátok közé szorítani.

KURTANEMES, (kurta-nemes) ősz. fn. lásd: KURTA alatt.

KURTÁNY, puszta Nógrád m.; helyr. *Kurtány-ba, —ban, —ból.*

KURTAPATAK, erdélyi falu a Kézdi székely székben; helyr. —*patak-ra, —on, —ról.*

KURTASÁG, (kurta-ság) fn. tt. *kurtaság-ot*, harm. szr. —*a*. Mineműség, tulajdonság vagy állapot, melynél fogva kurtának nevezünk valamit. V. ö. KURTA.

KURTI, (kur-t-i) fn. tt. *kurtit*. L. KURKA.

KURTICS, l. KURTITS.

KURTÍT, KURTIT, (kur-t-it) áth. m. *kurtított*, htn. —*ni v. —ani*, par. —*s*. Valamit kurtává tesz, azaz elmetszvéni, elvágva egy részét, rövidebbé alakít. *Lónak farkát, kutyának, disznónak füleit kurtítani. Az öklelés bika szarvait megkurtítani.* V. ö. KURTA.

KURTÍTÁS, KURTITÁS, (kur-t-it-ás) fn. tt. *kurtítás t*, tb. —*ok*. 1) Cselekvés, midőn valamit kurtítanak. 2) Maga a kurtított tárgy leginkább szóbeszédben vagy írásban, pl. *Nagysám* (=nagyságom), *édsasznyám* (édes asszonyanyám) közbeszédbeli kurtítások. *Csász. kir.* (=császári, királyi) írásbeli kurtítások.

KURTITS, falu Arad m.; helyr. *Kurtits-ra, —on, —ról.*

KURTKA, (kur-t-ka) l. KURKA.

KURTÚL, KURTUL, (kur-t-úl) önh. m. *kurtult*. Kurtává lesz, rövidebbé alakul. *Kurtul a madár farka*, midőn tollait elhányja. *Kurtul a szőrement ló farka.* V. ö. KURTA.

KURTÚLÁS, KURTULÁS, (kur-t-úl-ás) fn. tt. *kurtulás-t*, tb. —*ok*. Kurtává vagy kurtábbá alakulás.

KURUCZ, fn. tt. *kurucz-ot*, harm. szr. —*a v. —cza*. A latin *crucius, cruciatus* (miles) után alakult szó, mely valószínűleg egykoru a kereszties háborúk kezdetével, s jelentett vitézt, ki kereszttel jelölve a szentföldre ment esatázni. Ilyen célból keletkeztek Dózsa György kuruczai is, kik utóbb a nemesség és papság ellen fordíták fegyvereiket. Egyébiránt e szó országos és maradandó jelentését 1-ső Leopold uralkodása alatt kapta, midőn a Tököli vezérlete alatt fölzendült magyarok magukat kuruczoknak, az ellenpártiakat pedig német bajtársaikkal együtt *labanczok*-nak neveztek el. Ugyan e név alatt harcoltak 2-dik Rákóczy Ferenc idejében is. Innen kurucz annyit tesz, mint ellenzéki pártos levő, elégedetlen s követeléseit fegyveres erővel sürgető, a király ellen felkelő vitéz. Átv. ért. *kurucz ember*, ki jogainak védelmében körömszakadtáig szilárd, macacs, szigorú, kemény. Mondják kivált ily tulajdonságú vén emberről, kinek szilárd jelleme szintén

megkövült, s ellenzéki természetével nem hagyott alább. *Vén kurucz.*

KURUCZHÁBORÚ, (kurucz-háború) ősz. fn. Belső, polgári háború. Különösen így neveztetett a Tököli és 2-ik Rákóczy Ferencz főnöksége alatt folytatott belháború.

KURUCZVILÁG, (kurucz-világ) ősz. fn. Magyarország történelmében azon időszak, mely alatt a kuruczháború folyt. *Kuruczvilág régen volt.* (Km.).

KURUGLYA, (kur-ug-lya) fn. tt. *kuruglyát*. 1) Némely tájakon, szénvonó, azaz nyelre horog gyanánt szegezett deszkácska, melylyel a befűtött kemenczéből a pörnyét vagy hamut kihúzzák. 2) Másutt két águ villaforma eszköz, nyelbe ütve, melylyel a fazekakat a kemenczébe teszik. Mindkét értelemben véve legvalószínűbb, hogy törzsöke *kurug* nem más, mint az átalakult *horog*, melyből lett *horogol, horogló, horogla*, azután *korogla, kurugla*, végre lágyítva: *kuruglya*. A német *Krücke* is horgas alakra mutat. Hogy a *h* átalakul *k*-ra, és viszont, l. H és K betűk alatt.

KURUGLYAFEJ, (kuruglya-fej) ősz. fn. Azon deszkácska, mely a kuruglya nyelének végére van szegezve, s azzal horogalakúan éles szöveget képez.

KURUKURU, (kuru-kuru) kettőztetett bangutánzó fn. tt. *kurukurut*. A harkályok neméhez tartozó madárfaj. Nevét hangjától kapta.

KURUSOL, KURÚSOL, KURÚZSOL, (kur-us-ol v. kór-os-ol) áth. m. *kurusolt-t v. kuruslot-tam, —tál, —ott*, htn. —*ni v. kuruslani*. 1) A babonahitű nép véleménye szerint oly emberről, különösen asszonyról, főképp boszorkányról mondják, ki büvölés, babonáság által mások egészségét megrontja, vagy kórságukat meggyógyítja, pl. midőn valakinek testén hirtelenül kelés, daganat támad, azt hiszik, hogy megkurusolta a boszorkány, ha pedig holmi rejtélyes kenőcsök által valamely vén banya némi sebeket orvosol, ugyanazt állítják fölöle, hogy kurusolt. 2) Megvető értelemben mondják avatlan, nyegle, tudatlan orvosról. Ez értelmeknél fogva legvalószínűbb, hogy gyöke *kór*, melyből lett *kórosol*, azután *kúrusol, kurusol*, azaz valakivel, mint *kórossal bánik*, valakit *kórosságból gyógyít*. Némelyek a latin *cura* szótól származottnak vélik, melyből t. i. a német *curiren* ige is eredett.

KURUSOLÁS, KURÚSOLÁS, KURÚZSOLÁS, (kur-us-ol-ás v. kór-os-ol-ás) fn. tt. *kurusolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kurusol. *Kurusolással megrontani valakit. Kurusolással keresni kenyerét.* V. ö. KURUSOL.

KURUSOLÓ, KURÚSOLÓ, KURÚZSOLÓ, (kur-us-ol-ó v. kór-os-ol-ó) fn. és mn. tt. *kurusoló-t*, összevonva: *kurusló*. 1) Oly személyről mondják, ki a nép babonás véleménye szerint bizonyos büvölő szerekkel, babonákkal megront, megveszteget, valamely nyavalyába ejt valakit, pl. szemével megígéz, megver, vagy, mint mondani szokás, bele lö valakibe. Ilyeneknek tartja a nép különösen a boszorkányo-

kat, garabonczásokat. 2) Gúnyneve a kontárkodó gyógyítónak, ki holmi rejtélyes szerekkel orvosolja a betegeket, valamint oly orvosnak is, ki hivatását nem a tudomány elvei szerént gyakorolja, hanem kontárilag, bizonyos szerekhez, mint általános hatá-
suakhoz ragaszkodva stb.

KURUTTY, pusztá hang, melyet némely békák szoktak adni; németül *quack*, latinul *coax*.

KURUTTYOL, (kurutty-ol) önh. m. *kuruttyol-t*. ,Kurutty' hangon kiáltoz. *Kuruttyolnak a békák*. Átv. tréfás ért. mondják oly helység lakóiról, kiket a víz kiöntött.

KURUTTYOLÁS, (kurutty-ol-ás) fn. tt. *kuruttyolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Békák kiáltása.

KURUZSOL, **KURUZSOLÓ**, lásd: **KURUSOL**, **KURUSOLÓ**.

KURVA, fn. tt. *kurvát*. 1) Szoros ért. oly nőszemély, ki testét bérért, díjért, haszonért akármely férfinak áruba adja, használatra engedi. Legkeményebb és gyalázóbb neve az illetén életű személynek. Hasonnevei: *rima*, *ringyó*, *szajha*, *lotyó*, *czurhó*, *szingyola*, *czafra*, *czandra*, *szotyka*, *czula*, *czudri* stb. 2) Szélesb ért. megesett leány vagy özvegy, ki faty-
tyat vetett. 3) Legszélesb ért. minden nőszemély, ki törvényes házasságon kívül él férfival. 4) Általán nőnevet becstelenítő czím, sőt mint ilyen átvitetik más személyekre is, pl. *kurva fattya*, *kurva fia*, *kurva fia*, *kurva kölyke*. *Olyan, mint a kurva*, azaz, szemtelen, mindenkihez oda szegődő. *Kurv' anydád*, *kurva legyen a bábad*.

Értelemre és hangra megegyezik vele a szláv *kurva*, a középkori latin *curia*, rokon a német *Hure*, latin *scortum*, angol *whore*, dán *hore*, finn *huora*, csu-
vasz *kher* stb. Ezen szó egyik nevezetes tanúsága annak, mily változáson mennek néha által a szók jelentései. A ,kurva' másképp magyarul: *kura*, (pl. ,kura-
rafi' szóban), melylyel megegyezik a leányt jelentő görög *κόρη*, *κόρα*, lengyel *czura*, *czurka*. Ezen öszve-
hasonlításból valószínűleg azt lehet állítani, hogy a magyar *kura* és *kurva* eredetileg szintén leányt jelentett, s utóbb oly leány jellemzésére használtatott, ki szemtelen életre vetemedett volt. Így aljasodott el a *menyecske* nevezet a székelyeknél, hol rosz viseletű nőt jelent; így a legnemesebb jelentésű *személy* több vidékeken am. *kurva*, pl. *személyeket tartani* am. *kurvákat*. Sőt, midőn azt mondják valakiről, hogy *menyecskés*, *leányos*, azt jelenti, hogy szemtelen menyecskékhöz, leányokhoz jár. Ilyenek a *czafra*, *czavira*, *csafrinka* szók is, melyek tulajdonkép élénk, fürge leányt jelentenek, de egyszersmind a kurvának valamivel lágyabb kifejezései. A német *Dirne* is, meg-
vető értelemben rosz életű leányt jelent. (Campe). Mi e szónak végelemzését illeti, gyöke *kur*, azon szók osztályához látszik tartozni, melyekben alapfogalom a könnyű mozgás, sürgölődés, ficzánkolás, milyenek a magyar *kurittol*, *korcsola*, *húr*, a latin *curro*, a görög *χορεύω*, a német *hurtig* stb. Ezen alapfogalom látszik

rejleni ezen magyar szókban is: *lotyó*, (lótó, futó) *czafra* azaz *czafora*, azaz ide-oda forgolódó, *csafrinka*, *csaforingó*, mintegy *csára forgó* v. *forga*, *szotyka* a szotyog igétől. A *leány* és *legény* szók alapját is a mozgást jelentő *l* teszi, valamint a *lebeg*, *leng*, *lejt*, *ledér* és több másokban; v. ö. L. betű.

KURVAI, (kurva-i) mn. tt. *kurvai-t*, tb. —ak. Kurvát illető, ahhoz tartozó, kurvára mutató. *Kurvai hahota*, *vinnyogás*, *fitogtatás*.

KURVAKERÍTŐ, (kurva-kerítő) ösz. fn. Bordélyos férfi vagy nő, ki kurvákkal üzérkedik, ki mások számára kurvákat szerez.

KURVALAK, (kurva-lak) ösz. fn. Bordélyház, melyben feslett életű nőszemélyek tartózkodnak.

KURVÁLKODÁS, (kurva-al-kod-ás) fn. tt. *kurválkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Kurvai életmódnak, keresetnek gyakorlása. *Kurválkodásból élő személyek*. 2) Kurvával való társalkodás, élés.

KURVÁLKODIK, (kurva-al-kod-ik) k. m. *kurválkod-tam*, —tál, —ott. 1) Nőről mondják, ki szoros értelemben vett kurvai életet visel. 2) Mondják férfiről is, ki kurvákkal társalkodik.

KURVÁS, (kurva-as) mn. tt. *kurvás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Kurvával élő, közöcsülő, azok után lóto-
futó. *Kurvás lator*. 2) Átv. ért. kaczér, szeméremserítő. *Kurvás viselet*, *kacsingatás*.

KURVASÁG, (kurva-ság) fn. tt. *kurvaság-ot*. Kurvai minőség vagy tulajdonság.

KURVÁSKODIK, (kurva-as-kod-ik) k. Lásd: **KURVÁLKODIK**, 1).

KURVÁZ, (kurva-az) áth. m. *kurváz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Valakit kurvának nevez, *kurva* czímmel illet. *Megkurvázni*, *öszvekurvázni valakit*. V. ö. **KURVA**.

KURVÁZÁS, (kurva-az-ás) fn. tt. *kurvázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Becstelenítés, midőn valakinek azt mondják, hogy kurva. *A kurvázásért becstelenítési perbe idézni valakit*.

KUSA, I. **KUSZA** 1).

KUSALY, falu Közép-Szolnok m.; helyr. *Kusaly-ba*, —ban, —ból.

KUSHAD v. **KUSSAD**, (kus-h-ad) önh. m. *kushad-tam*, —tál, —t v. —ott. Mondják különösen kutyáról, midőn magát megalázva, meghúzza a földre hasal. Igen hasonló hozzá a franczia (*se*) *coucher*; de rokon vele a magyar *kuksol*, *gugsol* is. Göcsejben a ,kussol' szót mondják oly emberről, ki lesben vagy alattomosan meghúzza magát.

KUSI, I. **KUSZA**, 1).

KUSSAD, I. **KUSHAD**.

KUSSOL, alkalmasint am. *kuksol*; I. ezt, és **KUSHAD**.

KUSTÁNFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvára*, —n, —ról.

KUSTÉLY, falu Temes m.; helyr. *Kustély-ba*, —ban, —ból.

KUSTORGÁS, I. KUNCSORGÁS és v. ö. KUSTOROG.

KUSTOROG am. kuncsorog; s úgy látszik, hogy ebből módosult; a *kuncs kust-ra* változván, I. KUNCSOROG.

KUSTOS, pusztá Pozsony m. és major Vas m.; helyr. *Kustos-ra*, —on, —ról.

KUSTYÁN, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Szala, és pusztá Veszprém m.; helyr. *Kustyán-ba*, —ban, —ból.

KUSZ, elvont gyök, melyből különböző értelmű származékok erednek. 1) A *kuszadék*, *kuszál*, *kuszma*, *kuszmdl*, *kuszmlódi*, és az ezekhez tartozó *kusza* szó egyik jelentésében valamely szálas testnek rendetlen bonyolodott állapotát jelenti, s legközelebbi rokonai *kosztros* (borzas), *kócz*, *kóczosodik*, és *gúzs*. 2) A *kusza* származékban, midőn farkatlan tyúkról mondjuk, kopást, szakadást jelent, s rokon a *koszik*, *koszol*, *kusztora*, *koszpitol* szók *kosz* v. *kusz* gyökével. 3) Midőn a *kuszik* ige gyöke, am. *csúsz*, *csúszik*, s rokona a dunántuli *koszternyál* (kóborog) igének *kosz* gyöke. 4) A kis kutyát jelentő *kuszi* származékban egy a *kutya*, *kutyó*, *kuvasz* szók gyökével. 5) A *kuszkó* származékban am. *kucz*, honnan *kuczko*; midőn rokona a *kuczko*t jelentő tót *kút*; v. ö. KUCZKÓ.

KÚSZ, önh. v. KÚSZIK, (kúsz-ik) k. m. *kúsztam*, —tál, —ott. Önhatólag saját akaratjából, közép alakban pedig kényszerűségből történik a kúszás. Kezeivel, v. lábjaival, v. kaucsuaival kapaszkodva, valamely testen fölfelé mász, csúsz. *Fára kúszni*. V. ö. KUSZ, gyök 3).

KUSZA, (kusz-a) mn. tt. *kusztát*. 1) Mondjuk tyúkról, melynek farka tollai kihullottak, tehát mintegy elkoszlottak, elkoszpitolódtak: *kuszatyúk*; a székelly *koszik* am. kopik; tehát sajátlag *kusza* am. *koszó*, *kosza*. A törökben *kisza* am. rövid. V. ö. KOSZOL, KOSZPITOL. 2) Különféle szálas testekről, nevezetesen kenderről, hajról, szőrről, midőn rendetlenül összevonyolodik, göngyölődik, keveredik. *Kusza kender*, *kusza haj*, *kusza selyem* stb. Ebből származik *kuszál*, *kuszma*, *kuszmdl*. V. ö. KUSZ.

KUSZADÉK, (kusz-ad-ék) fn. tt. *kuszadék-ot*. Kusztált valami. V. ö. KUSZÁL.

KUSZÁL, (kusz-a-al) áth. m. *kuszál-t*. Bizonyos szálas testet összevonyolít, zilál. *Czérnát, fonalat, kendert, lent, selymet kuszálni*. V. ö. KUSZ.

KUSZÁLÁS, (kusz-a-al-ás) fn. tt. *kuszálás-t*. tb. —ok. Szálas testnek összevonyolítása.

KUSZÁLÓDIK, (kusz-a-al-ód-ik) belsz. m. *kuszálód-tam*, —tál, —ott. Mintegy belső rendtelenség következtében valamely szálas test összevonyolodik. V. ö. KUSZ, KUSZÁL.

KÚSZÁS, (kúsz-ás) fn. tt. *kúszás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki kúsz, vagy valami kúszik. V. ö. KÚSZ.

KUSZATYÚK, (kusza-tyúk) ösz. fn. Kurtafarku tyúk, melynek farktollai kihullottak.

KUSZI, (kusz-i) fn. tt. *kuszi-t*, tb. —k. E szóval nevezik és hívják a kis kutyát, mintegy: *kutyi*; máskép: *kutyó*, *kutyu*. *Undi kuszi kalodába*, a sopronvármegyei undbeliekről szóló közmondás.

KÚSZIK, (kúsz-ik) k. I. KÚSZ.

KUSZIN, falu Ung m.; helyr. *Kuszin-ba*, —ban, —ból.

KUSZIPAJTÁS, (kuzsi-pajtás) ösz. fn. Népienyelven így nevezik a szoros viszonyban levő pajtás sokat, jó barátokat, belső cimborákat.

KÚSZKAPOCS, (kúsz-kapocs) ösz. fn. Kapocsféle vas, melyet a fa- vagy falmászók kezeikre és lábakra kötnek, hogy könnyebben kúszhassanak. V. ö. KÚSZ.

KUSZKÓ I. KUCZKÓ.

KUSZLIK, Marczalmelléki, s hihetőleg öszvetett szó: *kusz-lik*. Egyébaránt am. *kuszkó* vagy *kuczko*.

KUSZMA, (kusz-ma) elavult vagy elvont törzök, melyből *kuszmdl*, *kuszmdlódi* eredtek, lásd: KUSZA.

KUSZMAFONAL, (kuszma-fonal) ösz. fn. Fonal a vászonban, vagy más szövetben, mely a többi szálak közül kibontakozott.

KUSZMÁL, (kusz-ma-al); KUSZMÁLÓDIK, (kusz-ma-al-ó-od-ik) I. KUSZÁL; KUSZÁLÓDIK.

KUSZMASELYÉM, (kuszma-selyém) ösz. fn. Kócos selyem, melynek szálai a többinél rövidebbek, s borzasak.

KÚSZÓ, (kúsz-ó) mn. és fn. tt. *kúszó-t*. Mondják emberről, aki kúsz, továbbá más állatokról, sőt növényekről, melyek kúsznak. *Falakra kúszó várivivók*. *Fára kúszó macska, evet, harkály*. *Kúszó*, azaz fel-futó növények. V. ö. KÚSZ.

KUSZPIT, KUSZPITOL, I. KOSZPIT, KOSZPITOL.

KUSZPOL, (kusz-p-ol) áth. m. *kuszpol-t*. Kemesalji szó, s am. az általánosb. 'koszpitol'.

KÚSZPÓZNA, (kúsz-pózna) ösz. fn. Sima, vastag, függirányosan álló pózna, melyre versenykép, a tetejére kötött jutalomért, vagy testi gyakorlatból kúszni szoktak.

KUSZTORA, (kusz-t-or-a) fn. tt. *kusztorát*. Úgy látszik, hogy a közönséges fanyellű bicsaknak tréfas gúnyneve, mely máskép szintén tréfasan *bugyli* vagy *békanyúzós*. Ezen jelentésénél fogva rokon a *koszol*, *koszpitol* szókkal, mintha volna *kosztoló*, *kosztola*.

KUSZTORAGERELY, (kuzstora-gerely) ösz. fn. Sebészek gerelyféle mítő eszköze.

KUT, (1), elvont gyök; 1) mint kurtát, törpét, kicsinyt jelentő megvan a magyar *kutak* v. *kutag* szóban, melylyel egyezik a török *kucsu*, *kucsuk* gyöke *kucs*; valamint ez más módosítással: *kücs*, *kücsü*, hasonlóan a magyarban is van *kücs*, *kis*, *kicsi*. V. ö. KA KE képző; 2) hangutánzó *kutat* szóban, s rokon *kotor* igének *kot* gyökével; 3) *kuttog* származékban am. öszvehuzódik. V. ö. KUTAT, KUTTOG,

KUT, (2), v. KÚT, fn. tt. *kutat* v. *kutat*, harm. szr. —a. Kicsinyezve, *kúta*cska. Mongolul: *khuduk*, törökül: *kuju*. 1) Vízforrás, mely a föld színén valahol kifakad. Ez értelemben leginkább az ásványos forrásokról mondjuk. *Sóskút*, *borkút*, *vaskút*. *Élőkút*, melynek vize szüntelenül fakadoz. *Száraz kút*, melynek vize kifogyott. *Gyógykút*. *Forráskút*, különbözőtetésül az ásott kúttól. *Forráskutnál juhászbojtár*, *arca piros*, *szeme bogár*. (Népd.). 2) Szorosb ért. földbe ásott gödör, melyben a föld rétegei közt létező vizek öszveszivarognak. *Mély kút*. *Szikhában furrott kút*. *Bödönös kút*, *téglával*, *kövel bélelt kút*. *Kávás kút*. *Csévés*, *csigás*, *hankalékos*, *gémes*, *tekerő*, *szőkhő kút*. A kútról, mint nevezetes életsükségről, több helységek vették neveiket, mint *Borkút*, *Kék-kút*, *Pénzeskút*, *Lókút*, *Mélykút*, *Kökhút*, *Köbőkút*, *Sóskút*, *Szentkút* stb. Ezt onnan is magyarázhatni, hogy a még pogány hitű magyarok különösen a források és kutak mellett tisztelték istenüket. Mi elemzését illeti, a *kút* mint forrás, első eredeti értelemben véve, legközelebb rokon a szűk, szoros helyet jelentő *kuczko* és *sut* szókkal, minthogy az ily kútacskák rendszeren kis szugot, kis völgyecskét képeznek. Vajjon a *Gút Gúta*, *Gútor* helynevek is nem állanak-e a *kút* szóval mind hangi, mind tárgyilagossá viszonyban?

KUTACS, (kut-acs) kicsiny. fn. tt. *kutacs*-ot, harm. szr. —a. Gyógyászati ért. mesterségesen támasztott fakadás a kóros emberi testen, hogy rajta a rosz nedvek kiszivarogjanak. (Fontanella).

KUTAG, I. KUTAK.

KÚTÁGAS, (kút-ágas) ösz. fn. 1) Az úgynevezett gémes kútaknál azon ágas gerenda, mely a kútról néhány lépésnyire függőleges irányban áll, s az ágai közé csatolt gémfát tartja. *A pusztai barmok a kútagáshoz dörgölődnek*. 2) A játszó pórfiúk és suhanczok nyelvén a testnek azon helyzete, midőn valaki fejére állva lábait ágak gyanánt szétterpeszti. *Kútagást állani*. Máskép: *tótágas*.

KUTAK, (kut-ak) kicsiny. mn. tt. *kutak*-ot. Gyöke *kut* azon szókkal áll rokonságban, melyek kicsinyenyé alakulást, aláhajlást jelentenek. Hasonló hozzá a török *kucu*s, *kucsu*k, máskép *kücsük*, mely ismét a magyar *küs*, *kis*, *kicsi* szókhoz közelít. A *kut* gyökből lett kicsinyező *kut*-ka, s megfordítva *kut*-ak, mint: *csutka csutak*, *bicska bicsak*, *kupka kupak* stb. Jelen törpét, igen alacsonyat, s csak oly neveknek szolgál jelzőül, melyek törpe növésű állatokat, vagy növényeket jelentenek, pl. *kutak ember*, *kutak fa*. Persául: *gadak* (klein von Statur). Megfelel neki a latin *pumilus*, és a német *Zwerg*; tehát hibásan alkalmazta Baróti Szabó, midőn a kis hajót kutak hajónak nevezte.

KÚTAKNA, (kút-akna) ösz. fn. 1) A kútaknak öble, egész terjedelmében véve. 2) Bányászati nyelven azon, rendszeren négyszegű bányaureg, melyen a bányászok leereszkednek, az érzeket kihúzzák stb.

KUTAS, mezőv. Somogy m., KIS—, NAGY— falvak Szala m., pusztá Arad m.; helyr. *Kutas-ra*, —on, —ról.

KÚTÁSÓ, (kút-ásó) ösz. fn. Munkás, különösen műértő személy, ki kutakat szokott ásni.

KUTASZ, (1), (kut-asz) fn. tt. *kutasz*-t, tb. —ok. Sebészi eszköz, melyet a sipolyok, sebek mélyedéseinek stb. kikutatására használnak. (Sonde). *Füles*, *szárnyas*, *tompa kutasz*.

KUTASZ, (2), pusztá Nógrád m.; helyr. *Kutasz-ra*, —on, —ról.

KUTASZOL, (kut-asz-ol) áth. m. *kutaszol*-t. Kutaszféle sebészi eszközzel vizsgál, pl. sipolyt.

KUTAT, (kut-at) áth. m. *kutat*-tam, —ítél, —ott, par. *kutass*. Oly emberről mondják, ki valamit a legnagyobb szorgalommal keres, miszerént mind azt összeviszsa motozza, forgatja, hányja veti, ami között a keresett tárgyat lenni gondolja. Tájédivatosan: *katat*. Legközelebbi hang- és fogalomrokonai: *kotonoz*, *kotor*. Úgy látszik, a *kutat* eredetileg *kutal*, mint *mutat* hajdan *mutal* volt, pl. a Münch. codexben a *képmutató* mindig *képmutaló*. Ez igének tiszta *ku* gyökében alapfogalom a görbe, csavargó mozgás. V. ö. KU, KUL, KUM. Használtatik nem csak anyagi, hanem szellemi dolgok keresésére is, különösen tudományos vizsgálódásokra. *Őseink régi lakhelyeit, szokásait, erkölceit kutatni*. *Régi oklevelek nyomán valamit kikutatni*.

KUTATÁS, (kut-at-ás) fn. tt. *kutatás*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Minden szegnek, szugnak megvizsgálása, kikeresése. *Rendőri kutatás*. 2) Tudományos vizsgálódás, fürkészés. *Hosszas kutatások után az oklevéltárban valamit föllelni*. V. ö. KUTAT.

KUTATÓ, (kut-at-ó) mn. és fn. tt. *kutató*-t. 1) Széles ért. aki valamit különös gonddal, szorgalommal keres, fürkész. 2) Bányász, ki a földben, illetőleg bányában likakat ás, hogy érzeket tartalmazó erekre találjon.

KÚTBÖDÖN, (kút-bödön) ösz. fn. 1) Vastag faderékből vajt, vagy deszkákból szerkesztett bödön, mely némely kisebbféle kutakba eresztetik, hogy fal helyett szolgáljon. 2) I. KÚTKÁVA.

KÚTCSAP, (kút-csap) ösz. fn. A csévés kúton azon csap, melyen a fölszivattyúzott víz kifoly.

KÚTCSŐ, (kút-cső) ösz. fn. A szivatyús kúton azon cső, melyen a vizet felhajtják, felszivattyúzzák.

KÚTFALVA, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ról.

KÚTFEJ, falu Szala m.; helyr. —*fej-re*, —én, —ról.

KÚTFORRÁS, (kút-forrás) ösz. fn. I. KÚTFŐ.

KÚTFŐ, (kút-fő) ösz. fn. Szoros ért. azon nyílás, rés vagy repedés a földön vagy szikhán, melyből a víz kifakad. A magyarban t. i. a *fő*, midőn vizekre vonatkozik, jelenti azok eredetét, a *tő* pedig más viz-

be szakadásukat, pl. *Szalafő, Tapolczafő, Marczaltő, Zsitvatő* stb. *A legnagyobb folyónak is kicsin a kútfeje.* (Km.). V. ö. FÖ. Átv. ért. amiből valami ered, származik. *A mértékletlenség sok gonosznak kútfeje. Isten a kegyelemnek és jóságának kútfeje.*

„Gyászemlékü vidék, mi sok inség kútfeje lettél.”

Kisfaludy K.

KÚTFÖDÉL, (kút-födél) ösz. fn. A csöves vagy csigás kút fölé épített födél.

KÚTFURÓ, (kút-furó) ösz. fn. 1) Személy, ki kútat vagy kútakat fur. 2) Sajátnemű hosszú furu, melylyel kútakat fúrnak, kivált sziklás helyeken. *Artéziai kútfuró.*

KÚTGAMÓ, (kút-gamó) ösz. fn. Gamó, melyre a vizedényt fülénél fogva ráakasztják, s úgy eresztik alá, és merítik fel. Ezt oly kútakon használják, melyeknek ninesen gémjök. Némely tájakon egyszerű neve: *horog*.

KÚTGÁRGYA, (kút-gárgya) ösz. fn. Kerítés, rendszeren négyszögűen összevácsolt fákból, a földetlen kútak szája körül; máskép: *kútkáva, kútharaj, kútköpu.*

KÚTGÉM, (kút-gém) ösz. fn. Ezen szó különféle értelemben használtatik. Néhuht jelentí a kút-ágásra fektetett hosszú dorongot vagy rudat, azon vékonyabb póznával együtt, mely róla a kút fölé lóg. És ez legtermészetesebb elnevezése, mert a hosszú nyaku gémben hasonlóvá alakítja az egész készüléket; az ágas t. i. a gémadárnak lábát, a ráfektetett rúd derekát, a lefüggő pózna pedig kanalas csörét ábrázolja. Másutt géznek nevezik majd az ágason fekvő rudat, majd annak lefityegő póznáját, mely azonban helyesen *kútostor*, vagy *kútsudar* v. *kútmény*, vagy *kankalék*, Mátyusföldén: *hankalék*.

KÚTGÖDÖR, (kút-gödör) ösz. fn. Gödör, melyet addig ásnak, míg annyi víz nem szívárog bele, hogy kút gyanánt szolgálhasson.

KÚTHAJLÉK, (kút-hajlék) ösz. fn. Boltozatos kis hajlék, némely kútak fölé építve.

KÚTHOROG, (kút-horog) ösz. fn. 1. KÚTGAMÓ.

KÚTI, falu Fehér m.; helyr. *Kúti-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUTIKA, (kút-i-ka) kies. fn. 1. KUTACS.

KUTINA, falu Krassó m.; helyr. *Kutiná-ra*, —*n*, —*ról*.

KUTKAFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÚTKÁVA, (kút-káva) ösz. fn. A kút szája körül épített kerek vagy szögletes párkány, biztosításul, hogy ember vagy barom bele ne essék. Más-kép: *gárgya, kútkoszorú, kútbüdön, kútköpu.*

KÚTKERÉK, (kút-kerék) ösz. fn. A gugorás kútakon azon kerék, melylyel a gugorát forgatják, hogy a vödört tartó kötél vagy lánéz majd föl-majd letekeredjék.

KÚTKOSZORÚ, (kút-koszorú) ösz. fn. 1) Szélesb ért. 1. KÚTKÁVA. 2) Szorosb ért. a kút szája körül közvetlenül a földet érő négyszögű vagy kerek talap, melybe a kávéfákat eresztik.

KÚTKÖPÜ, (kút-köpu) ösz. fn. 1. KÚTKÁVA.

KÚTKÖTÉL, (kút-kötél) ösz. fn. Kötél a gugorás kútakon, melynek egyik vége a gugorához van kötve, a másikkhoz pedig a vödört akasztják.

KÚTLÁNCZ, (kút-lánéz) ösz. fn. Lánéz, a gugorás kútakon, mely kötél helyett szolgál. V. ö. KÚTKÖTÉL.

KÚTMEDENCZE, (kút-medence) ösz. fn. Medence a szivattyús kútak csapja alatt, valamint az ugrókutaknál is, melybe t. i. a víz belefoly, vagy aláesik.

KÚTMÉNY, (kút-mény) 1. KÚTGÉM alatt.

KÚTMESTER, (kút-mester) ösz. fn. 1) Műértő személy, ki valamely városnak, helységnek kútaira, vizesatornáira felügyel. 2) Mesterember, ki kútakat ás, különösen, ki mesterséges kútakat készít, melynek a szivattyús, artéziai vagy ugrókutak.

KÚTOSTOR, (kút-ostor) ösz. fn. Lásd: KÚTGÉM alatt.

KÚTÖBÖL, (kút-öböl) ösz. fn. Öböl, melyet a kútnak ürege képez. *Téglával, kövel kirakott kútöböl.* V. ö. ÖBÖL.

KÚTPÁRKÁNY, (kút-párkány) ösz. fn. 1) L. KÚTKÁVA. 2) A kútnak különös kerítése a káva körül.

KUTSIN, **KUCSIN**, falu Sáros m.; helyr. *Kutsin-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUTSMA, **KUCSMA**, erdőlyi falu Doboka m.; helyr. *Kutsmá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÚTSÓ, (kút-só) ösz. fn. Konyhasó, melyet az úgynevezett sós kútak vizéből kipárologatás által nyernek; máskép *főzöttség, porsó*, különböztetésül a *kösőtől*.

KÚTSZERSZÁM, (kút-szerszám) ösz. fn. 1) Szerszámok, melyek a kutak ásásához, és elkészítéséhez szükségesek. 2) Azon eszközök, melyek által a kész kútból a vizet húzzák, pl. a gugorás kútakon a gugora, kerék, lánéz, vödör stb.

KÚTTISZTOGATÓ, (kút-tisztogató) ösz. fn. Személy, ki a kutak fenekén meggyülemlett iszapot, s netalán holmi belehullott vagy hányt testeket kiszedi, s ez által eszközlí hogy vize tiszta legyen.

KUTTOG, (kutt-og) gyak. önh. m. *kuttog-tam*, —*tdl*, —*ott*. Magát meghúzza hallgat, sunnyog. Néhuht, pl. Szathmárban (Gáthy János szerént) am. kullog. Gyöke a testnek összevuhzását, lekukorodását jelentő *kut*.

KUTTOGÁS, (kutt-og-ás) fn. tt. *kuttogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki kuttog.

KUTTY, falu Nyitra m.; helyr. *Kutty-ra*, —*on*, —*ról*.

KÚTVÉDÉR, (kút-védér) ösz. fn. A nyílt öblü, vagyis a gémes, vagy gugorás kutakon használatban levő füles veder.

KÚTVÍZ, (kút-víz) ösz. fn. Viz, mely a szoros ért. vett kutakban létezik, különböztetésül a *forrás-, folyó-, v. esőviztől. Édes, salétromos, tiszta, zavaros kút-víz. A kútvíz keményebb a folyóvíznél. Pesten kevés a jó kútvíz.*

KUTYA, elvont gyök. 1) A *kutya* származékban eredetileg *kut*; I. KUTYA. 2) Jelent valami kereket, görbét, özvegyömbölyödöttet, *kutyor, kutyorék* és *kutyakorék* szókban; s rokon a *kuczor, kuczorog, kuczó* szók *kucz* gyökével, a *kút* szónak pedig lágyított mása. V. ö. KÚT. 3) Kutyát, kivált kicsit hívó indulatszó. *Kuty kuty!*

KUTYA, (kuty-a) fn. tt. *kutyát*. Kicsinyezve: *kutyácska, kutyó, kutyú, kuszi*. 1) Széles állattani ért. azon emlős állatok neme, melyeknek mindkét állkapcájokban hat egyenetlen hosszúságu előfoguk, hosszú, hegyes, görbe szemfogaik, hat vagy hét zápfoguk mindkét oldalon, homlokuk hosszában barázdás vonaluk, és öt körmű lábaik vannak. Ide tartoznak, a farkas, róka, a házi kutya stb. (Canis). 2) Szoros és szokott ért. a fennemlített nem alá tartozó, köz ismeretű kutyafaj, melyet máskép *házi kutyá*-nak, kizárólag *eb*-nek hívunk. (Canis familiaris). Nevezetesebb magyarországi fajtái: *komondor, kuvasz, melkék, agár, vizsla, kopó, tacsó, pulya*. Neveiket vagy a a folyóvizektől kapják, azon hiedelemből, hogy így meg nem dühödnek, pl. *Duna, Duncsi, Tisza, Dráva, Sajó, Zsitva* stb. vagy belső, külső tulajdonságaiktól, pl. *Mérges, Torkos, Kormos, Szellő, Cizicke, Bodri, Sunyi, Bundás* stb. *Fehér, fekete, tarka, vörös kutya. Annyi, mint a tarka kutya. Mintha csak egy tarka kutya volna a világon.* (Km.). *Annyi, mint a kurtta kutya.* (Km.). *Paraszt, úri, vadász, juhász, mézdáros kutya. Kutya van a kertben, am. roszul van a dolog, baj van. Kutyából nem lesz szalonna.* (Km.). *Leforrázott kutya az esőtől is fél.* (Km.). *Ki kutyával hál, bulhásan kel fel.* (Km.). *Kutyafutásban* am. gyorsan, sebesen. „Utána iramodom hát sebes kutyafutába ki a béreze.“ Székely népmese. (Krizsa J. gyűjt.). „Kutya‘ valamint *eb* szóval él gyakran a magyar, midőn semmiséget akar kifejezni. *Kutyában sem venni valamit*, am. semmiben. *Kutya baja, am. semmi baja. Az sem kutya*, azaz az is ér valamit. Néha valami roszat jelent, pl. *Kutyadolog. Kutyául járt, kutyául bántak vele, kikapta a kutyaporciót. Kutya dolga van.* A nyers indulatu emberek szájában becsutellenítő gúnyszó. *Szemtelen, orzállan, gyalázatos, éhes, koldús, csúf kutya. Koslató kutya.* Mint káromló szó *adta* és *teremtette* szókkal jár, szeliden: *kutya hordta, kutya szánkázta, kutya szántotta* stb. V. ö. ÉB.

Mi a *kutya* szó elemzését illeti, nem kétkedhetni benne, hogy igenév, miért máskép *kutyó*, melynek gyöke az elavult *kut*, lágyítva *kuty*, s innen lett *kutó, kutyó, kutyú, kutya*. Azt is valószínűleg állíthat-

juk, hogy a *kut* gyökben ezen állatnak *kuku!* lágyabban *hu hu* hangja szolgál alapúl, (tehát *kutó* am. ku-tevő, azaz *ku*-csináló), s alaphangban egyezik vele: *kuvasz*, továbbá a mongol *kudsa* (ugat), a hellen *κῠων*, latin *canis*, szanszkrit *canasz, çvan*, német *Hund*, barman *khui*, lesghi *koy, koi*, sínai *kiudn*, török *köpek*, szamojed *konjak, kanak*, finn *koira, kvön*, kamsadal *kossa* stb. A görög *κῠων* felől az állítja Plátó, hogy a szittyia nyelvből kölcsönözöttet, Adelung pedig azon véleménynyel van, hogy „Hund“ a „Wind“ szóval azonos (eben so viel als Wind), és sebes futásától vette volna nevét. De ha tekintetbe vesszük, hogy a kutyának, mint ház- és nyájörnek is legfeltünőbb tulajdonsága az ugatás, mely nélkül rendeltetésének egészen meg sem felel: legvalószínűbb hogy hangjától kapta nevét, és ez nemcsak a fajra, hanem a nemre is illik, mennyiben a rókról is azt mondjuk hogy *ugat*, a farkasról pedig hogy *tutul*. Ezen hangutánzás van a *kuvasz* szóban is.

KÚTYA, (kuty-a) fn. tt. *kutyát*. Molnár Albertnél am. kunyhó, kaliba. A horvátoknál házat jelent. Hasonló a német: *Hütte*. Gyöke *kuty*, megvan a magyar *kutyor, kutyorék, kutyorodik, kutyorló* szókban I. KUTYA.

KUTYAALOM, (kutya-alom) ösz. fn. Szalma, pozdorja, gizgaz stb. melyet a kis kunyhóban, ölben, kutyorlóban fekvő kutya alá vetnek. V. ö. ALOM.

KUTYABAGOS, puszta Bihar m.; helyr. --- *Bagos-ra, —on, —röl*.

KUTYABÉNGE, (kutya-béngé) ösz. fn. A bégék neméhez tartozó növényfaj, melynek szára tövistelen, levelei tojásdad láncsásak, virágai nősek, bibéje egyes. Máskép: *kutyafa, büdösfa, büdöscseresznye*. (Rhamnus frangula).

KUTYABÖR, (kutya-bőr) ösz. fn. 1) A kutyának bőre, természeti, és kicserzett állapotban. 2) Átv. ért. oklevél, különösen, mely nemesi adományozásról szól. „Nemességét kutyabőrön, nem szívében hordozza.“ (Dugonics). Nevét onnan kapta, mert az okleveleknek való hártýákat rendszeren kutyabőröböl gyártották.

KUTYABÖRÖS, (kutya-bőrös) ösz. mn. és fn. 1) Ami kutyabőrrel van ellátva, illetőleg bevonva. *Kutyabőrös könyvek*. 2) Tréfás értelemben a nemes ember neve.

KUTYACSERESZNYE, (kutya-cseresznye) ösz. fn. Köznépi nyelven az, ami néhutt *zelnicze*, vagyis növénytani néven: *zelniczemeggy* (Prunus padus). Néhutt pedig a köznép *piros kutyacseresznye* néven nevezi a vörös berekenyét.

KUTYADOLOG, (kutya-dolog) ösz. fn. Am. rosz dolog. V. ö. KUTYA.

KUTYAFÁ, (kutya-fa) I. KUTYABÉNGE.

KUTYAFEJ, (kutya-fej) ösz. fn. 1) A kutyának feje, vagy oly fej, mely a kutyáéhoz hasonló. Ily fejjel képzelet még most is a köznép a tatárokat, midőn kutyafejűeknek hívja őket. 2) Majomfaj, mely-

nek feje olyan, mint a kutyáé. 3) Ilyen forma fejű czápa. (*Canis carcharias*); halfaj (*cynocephalus*); bögérfaj (*vespertilio vampyrus*).

KUTYAFUTTÁBA v. —FUTTÁBAN, (kutya-futtában) l. KUTYA alatt.

KUTYAGAZDA, (kutya-gazda) ösz. fn. Cselédjeivel rozsul bánó gazda. *Kutyagazda, ebszolga.* (Km.).

KUTYAGOL, (kutya-ag-ol) önh. m. *kutyagol-t.* Tréfás kifejezéssel, am. gyalog megy, jár, mint rendszeren a kutyák szoktak. A *lovagol, szamaragol* igék hasoulatára képeztetett, azonban nem azt jelenti, hogy kutyán megy, hanem kutya módon megy.

KUTYAHAGYMA, l. KUTYAHAJMA.

KUTYAHÁJ, (kutya-háj ösz. fn. A kutyának hája, melyet bizonyos külső bajok ellen, sőt a köszvényben is használnak. Átv. ért. *kutyahájjal kenték meg a köldökét*, am. születésétől fogva hamis, gonosz ember.

KUTYAHAJMA, (kutya-hajma) ösz. fn. Bördös levelű hajmafaj; máskép: *fekete hajma*, növénytani néven: *bajuszos hajma.* (*Allium vineale*).

KUTYAHAL, (kutya-hal) ösz. fn. Így nevezik a békafiaakat fejlődésük első szakában, minthogy farkoknál fogva az apró halakhoz hasonlítanak. Máskép: *cbihal, ebhal, békafi, békaczenk.*

KUTYAHÁZ, KUTYAHÁZIKÓ, (kutya-ház v. —házikó) ösz. fn. Kicsi ház az udvarokban, kertekben egyes kutya számára, melyben vagy mely mellett nappal rendszerént lánczon tartják, s hová esős vagy zord időben bevonulhat.

KUTYAHÁZI, (kutya házi) ösz. mn. Köznyelvben megvető czimezése az alávaló, semmire kellő, sehonnai embernek.

KUTYAHITÜ v. —HITÜ, (kutya-hitü) ösz. mn. Pogányhitü; hitetlen.

KUTYAHÓ, (kutya-hó) ösz. fn. l. ÉBHÓ.

KUTYAKAPARÓ, puszta Borsod m.; helyr. —*kaparó-ra, —n, —ról.*

KUTYAKÖLYÖK, (kutya-kölyök) ösz. fn. A kutyának fia, kis kutya. *Vak kutyakölykek.* V. ö. KÖLYÖK, EBCZENK.

KUTYALÉGY, (kutya-légy) ösz. fn. Apróbb-féle légyfaj, mely különösen a kutyákat szokta meglepni és füleiket csipkedni.

KUTYÁLKODÁS, (kutya-al-kod-ás) fn. tt. *kutyálkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Köz, tréfás nyelvbe való kifejezés, s jelent olyféle csintalan-kodást, tréfálkodást, mely az egymással játszó kutyák kötődéséhez hasonló. Néha am. nőekkel üzött, szeméremértő csintalanság, vagy ennél még több is.

KUTYÁLKODIK, (kutya-al-kod-ik) k. m. *kutyálkod-tam, —tál, —ott.* 1) Csintalanul, pajkosan kötődik, tréfál. 2) A nőekkel szabadosan kaczerkodik.

KUTYAMARÁS, (kutya-marás) ösz. fn. Marás, melyet a kutya tesz az emberen vagy más állaton. V. ö. MARÁS.

KUTYAÓL, (kutya-ól) ösz. fn. Kis kunyhó, házikó a szabadban, pl. udvaron, kertben örködő kutya számára.

KUTYAÖRV, (kutya-örv) ösz. fn. Szegekkel ellátott vas örv, az örknvaszok, komondorok nyakán, hogy más kutyák, de kivált farkasok nyakgatásától megóvja őket. Szélesb ért. öv gyanánt szolgáló, akár-mily nyakkötő.

KUTYAPECZÉR, (kutya-peczér) ösz. fn. 1) Szoros ért. urasági udvarokban azon szolgál, kinek különös dolga a vadászebekre felügyelni, azokat idomítani, vezetgetni, eledelökről gondoskodni stb. 2) Szélesb ért. ki a vadászkutyákat különösen kedveli, s azokkal bibelödni szeret. V. ö. PECZÉR.

KUTYAPÉRJE, (kutya-pérje) ösz. fn. A per-jék neméhez tartozó növényfaj. V. ö. PÉRJE.

KUTYAPESZÉR, (kutya-peszér) ösz. fn. lásd: KUTYAPECZÉR.

KUTYAPÓRÁZ, (kutya-poráz) ösz. fn. Kötél vagy zsinog, melyhez a kutyát kötik, melyen vezetik, tartják stb. V. ö. PÓRÁZ.

KUTYAPORCZIÓ, (kutya-porezió) ösz. fn. Tréfás népnyelven am. verés, megverés. *Kikapta a kutyaporcziót. Neki is volt része a kutyaporczióban.*

KUTYASÁG, (kutya-a-ság) fn. tt. *kutyaság ol*, harm. sz. —*a.* Durvább nemü pajkos csintalanság. Lágabb értelemben: dévajtság, kópéság.

KUTYASZÍJ, (kutya-szój) ösz. fn. Szíj, melyre különösen a vadászebeket szokták fűzni, midőn valahová, nevezetesen hajtani viszik.

KUTYASZÖR, (kutya ször) ösz. fn. A kutyának szőre vagy ahhoz hasonló ször. Így nevezik azon juhok gyapját, melyek az úgynevezett magyar juhoktól mintegy átmenetelt képeznek a selymesekhez. *Kutyaszörül juhok.*

KUTYATEJ, (kutya-tej) ösz. fn. A fűtejek neméből való növényfaj, melynek szára felálló, fölül háromágú, ágai kétkét ágú, levelei visszás tojásdadok; virága zöldes, gyümölcse sima, pettegetett; megnyomott vagy törött szárából téjszínű nedv fakad, honnan a neve; máskép: *ebtej, ebkapor, dudva fűtej.* (*Euphorbia peplus*).

KUTYATETÜ, (kutya-tetü) ösz. fn. Tetűfaj, mely különösen a kutyákat szokta meglepni.

KUTYAVÁR, puszta Fehér m.; helyr. *Kutyavár ra, —n, —ról.*

KUTYAVÁSÁR, (kutya-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben kutyákat árulnak. *Csak egyszer volt Budán kutyavásár.* (Km.).

KUTYAZAB, (kutya zab) ösz. fn. Vadóczfaj, melynek füzére felálló, füzérkéi kalásztalanok, öszvelapítottak, sokvirágú; máskép, *útféli vadóc.* (*Lolium perenne*).

KUTYAZSÍR, (kutya-zsír) ösz. fn. A kutya húsból kifözött zsír. V. ö. KUTYAHÁJ.

KUTYFALVA, erdélyi falu A -Fehér m.; helyr. —*falvá-ra, —n, —ról.*

KUTYÓ, (kuty-ó) fn. tt. *kutyó-t*. Eredetileg igenév az elavult *kuty* gyöktől, s olyan mint: *toty totyó*, melyből lett *totya*, *poty potyó potya*, így *kutyó kutyá*. Hízélgó szólítása a kutyának. *Kutyó ne!*

KUTYORÉK, (kuty-kor-ék) fn. tt. *kutykorék-ol*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Általán am. kacskaringó, a székeleyknél kuczkaríngó, am. gyűrűsen alakult test. Köznyelvbe való tréfás kifejezés.

KUTYORÉKOS, (kuty-k-or-ék-os) mn. tt. *kutykorékos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kacskaringós, a székeleyknél: kuczkaríngós, am. görbe vonalakban esavargó. *Kutykorékos hajfűrtök. Kutykorékos folyásu patakocska.*

KUTYÓKA, (kuty-ó-ka) fn. tt. *kutyókat*. Alsó Nyitraügyében tűzhely a szobában, rendszeren a kemence mellett, a kuczokban. V. ö. **KUCZKÓ**.

KUTYOR, (kuty-or) fn. tt. *kutyort* v. *kutyrot*, tb. *kutyrok*. Gödör, kátyu. 'Kottyan' szóéval azonos gyökü is lehet: *kuty=koty*.

KUTYORÉK, (kuty-or-ék) fn. tt. *kutyorék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Dunántúli tájszólás szerént am. esavarodás, kacskaringó. Különösen mondják vizről, patakról, mely esavarogva foly. V. ö. **KUTYORÉK**.

KUTYORÉKOS, (kuty-or-ék-os) mn. tt. *kutyorékos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. **KUTYORÉKOS**.

KUTYORLÓ, (kuty-or-l-ó) fn. tt. *kutyorló-t*. Mondják alacson házikőről, kunyhóról, mely mintegy lekutyorodni látszik, vagy amelyben csak kutyorodva lehet tartózkodni. V. ö. **KUTYORODIK**.

KUTYORODIK, (kuty-or-od-ik) k. m. *kutyorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Tréfásan szólva am. testét öszvehúzza, aláereszkedik. Rokonai: *gugorodik, kuczorodik, kukorodik. Lekutyorodott a ház tövében*. Gyöke vagy a test gömbölyítését jelentő *kuty* (kucz, kuk, gug) vagy talán a kutyától kölesönzött hasonlaton alapszik, mintha alfelén ülne, mint a kutyá.

KUTYÚ, l. **KUTYÓ**; és **KUTYOR**.

KUTYUS, (kuty-u-s) fn. tt. *kutyus-t*, tb. —*ok*, **KUTYUSKA**, (kuty-u-s-ka) fn. tt. *kutyuskát*. l. **KUTYÓ**.

KUVAD, (kuv-ad) önh. m. *kuvad-t*. Mondják általában oly testekről, melyeknek héjai, kérgői, burkai elválnak. *Kuvad a kenyér*, midőn héja fölkel. s belül üreg támad. *Kuvad a ház oldala*, midőn tapasza fölreped és elválik. Nem más, mint a *kopad, kovad, köved, köped* szók módosulata. A székeleyknél egy jelentésű *guvad* szóval is. Egyébiránt v. ö. **KOPAD, KÓPED**.

KUVADOZ, (kuv-ad-oz) önh. m. *kuvadoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Egymás után többször vagy folytonosan kuvad. *Kuvadoz a szárazon szántott föld*. (Kri-za J.).

KUVARCZ, l. **KUDA**RCZ.

KUVASZ, (ku-v-asz) fn. tt. *kuvasz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Baromörző, nagyobb fajtájú, gubás kutyá, melyeket a juhászok, gulyások tartanak, kivált a farkasok ellen. *Kuvasz szénán fekszik, de abból*

nem eszik, morog ehül' ökörre. (Beniczky). V. ö. **KUTYA**.

KUVASZT, (kuv-asz-t) áth. m. *kuvaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*kuvaszsz*. Valamit kuvadóvá tesz, pl. midőn az állatnak bórét, a fának héját lehúzza. V. ö. **KOPASZT, KÖPESZT**.

KUVASZTÁS, (kuv-asz-t-ás) fn. tt. *kuvasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit kuvaszt.

KUVIK, fn. tt. *kuvik-ot*, harm. szr. —*ja*. Oly tiszta hangutánzó, mint a *kakuk, kukuk*, s neve egy kisebbféle bagolyfajnak, mely ily hangon szokott kiáltani. A babonás nép vélelménye szerént, amely házon kiált, abban nem sokára meghal valaki, honnan *halálmadár* is a neve. Hangváltozattal: *csu-vik, kivik*.

KUVIKOL, (kuvik-ol) önh. m. *kuvikol-t*. *Kuvik* hangon szól, kiáltoz. *A halálmadár kuvikol*.

KUVIN, falu Arad m.; helyr. *Kuvin-ba*, —*ban*, —*ból*.

KUZA, (máskép: *Lophágy*) falu Szathmár m.; helyr. *Kuzá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUZLÓCZ, puszta Nyitra m.; helyr. *Kuzlócza-ra*, —*on*, —*ról*.

KUZMA, falu Vas m.; helyr. *Kuzmá-ra*, —*n*, —*ról*.

KUZMINA, falu Bereg m.; helyr. *Kuzmind-ra*, —*n*, —*ról*.

KUZSIR, erdélyi falu Szászváros székben; helyr. *Kuzsir-ra*, —*on*, —*ról*.

KÜ, (1), elvont gyök, melyből a kicsit jelentő *küs, kücsid, küske* tájszók származnak. Mint értelméből kitűnik, nem egyéb, mint a módosított kicsinyezési képző *ka, ke, ki*. Ezen gyök szolgál alapul a török *kücsü, kücsük* szónak is. V. ö. **KIS, KE VES**.

KÜ, (2), igekötő, l. **KI**, igekötő.

KÜ, tájdivatos kiejtésű fn. l. **KÓ**.

KÜBEKHÁZA, falu Torontál m.; helyr. —*há-zá-ra*, —*n*, —*ról*.

KÜCSI, **KÜ**C SID, székeleyes szójejtéssel am. a közönségesebb *kiesi, kiesid*.

KÜCSÖG, (kücs-ög) fn. tt. *kücsög-öt*, harm. szr. —*je*. Kis szaruforma czifraság, melylyel a diszlovak fejtét ékesítik. Rokon vele a hegyes orráról nevezetes *kücsöge* (hal) és a karsu nyaku tejes fazekat jelentő *kücsög*. Alapfogalom mindnyájokban a hegyesre, csúcsosra öszveszorulás, mely a hegyes szájjal kiejtett *kü* alakutánzó által fejeztetik ki.

KÜEDER, (kü-ed-er) fn. tt. *küeder-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Baranyai tájszó, másutt akna, azaz hordó szája, akonája. Alakra olyan, mint *höveder, öveder*. Gyöke *kü*, melyből lett *küed*, mintegy *kü-re* nyílik, s innen *küeder*, a hordónak azon része, mely kinyílik. Ilyen a *siheder* is, melynek gyöke a könnyü mozgást, *sietést* jelentő *si* v. *sih*; máskép: *suhancz*, a suhanó mozgástól, fürgeségtől.

KÜGY, puszta Bihar m.; helyr. *Kügy-re*, —ön, —ről.

KÜGYMÖD, elrontott székelyes kifejezés *kegyelmed* v. *kigyelmed* helyett, Magyarorszában szintén öszvehúzottan: *kelmed*, palóczosan: *kémed*, *kiemed*.

KÜJJEL, székely tájszólás szerint am. kívül, kívül, a Tisza mellett: *kível*; amabban a *j* a *v*-nek változata, s a két *jj* csak nyomatékosító. A régi magyar Passióban: *küül*. „Küjjel”-ből származik: *küjjele* am. kívülről.

KÜKECS, falu Vas m.; helyr. *Kükecs-re*, —én, —ről.

KÜKEMEZŐ, falu Sáros m.; helyr. —mező-re, —n, —ről.

KÜKLÉS, (kük-l-és) fn. tt. *küklés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Azon változási állapot, midőn a madarak tollai hullanak, máskép: *vedlés*. V. ö. **KÜKLIK**.

KÜKLIK, (kük-l-ik) k. m. *kükl-ött*, htn. —eni. Mondják a madarakról, midőn tollaikat elhányják, másképl *vedlik*. Minthogy vedlés után a tollak toklá-sza kékesnek látszik, igen valószínű, hogy gyöke *kük* am. *kök*, azaz *kék*, s e szerint küklik, annyi, miut *ké-kellik*. V. ö. **KÖK**, **KÖKÉNY**.

KÜKLŐ, puszta Nyitra m.; helyr. *Küklő-re*, —n, —ről.

KÜKÖR, I. **KÖRKÖR**.

KÜKÖRCS, (kük-ör-es) fn. tt. *kükör-es-öt*, harm. szr. —e. A kankalinok (primula) neméhez tartozó növényfaj, máskép: *kásavirág*, *Sz. György virága*, *sárga kükörics*, *keztüvirág*, *tavaszi kankalin*. Ha eredetére nézve a *kikerics* szóval azonosnak nem tekintjük, (v. ö. **KIKERIC**), úgy hihető, hogy gyöke a kerek gömbölyüt jelentő *kük* (kök, kög), s rokon hozzá *Küküllő*, úgymint tekervényesen folyogáló víz.

KÜKÜLLŐ, tt. *Küküllő-t*. folyóvíz Erdélyben.

KÜKÜLLŐFALVA, (Bikafalva) erdélyi falu az udvarhelyi székely székben; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ről.

KÜKÜLLŐ-KEMÉNYFALVA, erdélyi falu az udvarhelyi székely székben; helyr. —*falvá-ra*, —n, —ről.

KÜKÜLLŐVÁR, erdélyi mezöv. Küküllő m.; helyr. —*vár-ra*, —on, —ről.

KÜKÜLLŐVÁRMEGYE, erdélyi vármegye a Küküllő folyó mentében.

KÜL, (kü-l) mn. tt. *kül-t*, tb. —ök. Fokozva: *külebb* v. *küljebb*, *legkülebb* v. *legküljebb*. A *j* mindenütt csak nyomatékosabb kiejtés végetti közbeszúrat, mint *beljebb*, *lejebb*, sőt *lejjebb* szókban is. Ezen fokozásoknál már inkább igehatározóvá válik, s *küebb* v. *kiebb* (kijebb helyett) áll; és mint melléknév fokozását a „külső” szótól kölcsönzi: *külsőbb*, *legkülső*. V. ö. **KÜLSŐ**. Gyöke a bizonyos körön túl távolodó irányt jelentő *kü* (ki), s minőséget jelentő *ü* képzővel

lett *kü-ü*, azután *küv*, mely megvan a *küvül* származékban, és *kül*. Így lett a *fe* gyökből *feü*, *fel*, a *be* gyökből *beü*, *bel*, így a magasabb hangu *ki*-ből *küü*, *kiv küü*, honnan a *küvül*, *külső*. „Küü” tehát am. *kün*ⁿ levő, bizonyos határozott térnek végvonalain túl létező. *Külföld*, mely a hazának határain túl fekszik. Ellentéte: *bel*. *Külváros*, mely a bel város kerítésén kívül fekszik. *Külvárosi*, melyet az országon kívül viselnek. *Külszin*, mely valaminek csak külsejét mutatja, nem pedig belső valóságát. *Kül váltó* am. külföldi váltólevél. Ugyanezen *kül* önálló főneviül is használtatik, s jelenti azon vonalat, kerületet, mely valamely testnek vagy térnek mintegy határát, környékét, színét képezi, szokottabban *külső*, pl. *valaminek küle*, azaz külseje. Ellentéte *bel* vagy megnyujtva *bél*, pl. a *dinnyének béle és küle* (héja). Mint névutó „kivül” helyett áll:

„Honán kül a fiú,
Honában a patak,
Magas hegyek között,
Együtt vándorlanak.” Petőfi.

Szintén mint névutó a névragok közül a veszteglő *nél* nek utána tétetik, pl. *kenyér nélkül* (a régics írásmód szerint: *kenyérnél küü*) enni a húst, mi anynyit tesz: a kenyérnek kizárásával enni a húst. Eről bővebben I. **NÉLKÜL**.

KÜLÁROK, (kül árok) ösz. fn. A várerődítésben jelenti azon árkot, mely mintegy véghatár gyanánt keríti a sánczokat.

KÜLBÁSTYA, (kül-bástya) ösz. fn. A várkerítő falakon kívül fekvő bástya.

KÜLBIRTOK, (kül-birtok) ösz. fn. Külső telkek, mely magán az illető helységen (a házhelyeken, belső telkeken) kívül fekszik.

KÜLBŐR, (kül-bőr) ösz. fn. A bőrnek külső, kifelé álló része, (epidermis), mely pl. húzó tapasztoknál felhólyagosodik, és mely a növényeknél külhártya, vagy külhéj vagy hám.

KÜLD, (kül-d) áth. m. *küld-tem*, —tél, v. —öt-tem, —öttél, —ött, htn. —ni v. —eni. Némely régiek szerint: *küld*. 1) Szoros tulajd. ért. valamely személynek meghagyja, parancsolja, hogy menjen, távozzék, és pedig vagy meghatározva, hogy hova, vagy nem. A *fiút oskolába*, a *cselédet boltba küldeni*. Az emeletről *alá küldeni* valakit. *Felküldeni* a padlásra. *Küldeni* a házból. *Beküldeni* a városba. *Általküldeni* a Dunán. *Haza küldeni* a katonát. *Tovább küldeni* valakit. A *kelletlen vendéget küldik*, hogy csak menjen. *Követet küldeni*. 2) Valamit más által vitet el. *Levelet küldeni* valakinek. *Pénzt*, *ruhát küldeni* a növényeknek. *Üdvözléte*t, *köszönetet küldeni* a jó barátoknak. *Visszaküldeni* az ajándékot.

Minthogy ezen igében alapfogalom a *menés*, *sürgöttet* távozás; innen valószínű, hogy benne a siető mozgást jelentő *ül* rejlik, melyből *illan*, *ülleg* stb. származik. Ugyanczen gyök lappang a hason-

értelmű görög *στέλλω*-ban. A latin *mitto* is annyi, mint *ütto, ütö, ire facio*. Ide tartozik a német *Schicken*, melyről azt tartja Adelung, hogy a gyors menést jelentő hasonzókkal áll viszonyban. Hang- és értelemrokonságban van vele az *üld, üldöz*, mely tulajdonképp annyi, mint valakinek nyomában levén, azt szüntelenül futni, menni kényszeríti, mert aki megáll, azt már üldözni nem kell. E szerént rokona volna a menést jelentő *kel, köl* is, melyekből *kelt, költ*, azaz *kel-et, köl-et* am. kelővé tesz, azaz küld. Szinte alapos nézet, miszerént győke a távolodó irányt jelentő *kül, külden*, annyit tenne, mint megparancsolni, hogy bizonyos tért elhagyva, ezen kívül, ennek határán túl menjen, valahová. A *d* képző egy értékű a mivellető *t* képzővel. A XVI. századbeli levelekben eljőn kiüld, pl. Szalay Á. 400 leveleiben (Levelestár a 14, 27. lapokon).

KÜLDELEK, (kül-d-el-ék) fn. tt. *küldelék-ét*. L. **KÜLDEMÉNY**. Némelyek használják a küldeményről szóló jegyzék, (árnyjegyzék, áruszámla. *Factura*) értelmében is.

KÜLDEMÉNY, (kül-d-e-mény) fn. tt. *küldemény t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Azon tárgy, pl. áru, pénz, ajándék stb. melyet valakinek küldenek. Különösen: szállítmány. *A vásárlott borokból az első küldemény már megérkezett.*

KÜLDÉNY, (kül-d-ény) fn. tt. *küldény t*, tb. — *ék*. Újabbkori műszó, „Rimesse“ azaz küldött váltó értelmében, midőn t. i. valaki, mint rendelményes (Remittent) távol helyeken fizet az oda hitelezőjének küldött, és önmaga által hátíratolt váltóval, mely az azon távol helyen létező intézvényezett által leszen elfogadandó, illetőleg kifizetendő. V. ö. **VÁLTÓ**.

KÜLDÉNYEZ, (kül-d-ény-cz) áth. m. *küldényez-tem*, — *tél*, — *étt*. Mint rendelményes és egyszerűsminőd hatíró távol helyeken fizetés végett hitelezője számára váltót küld. V. ö. **KÜLDÉNY**.

KÜLDÉR, (kül-d-ér) fn. tt. *küldér-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Hibásan alkotott újabb kori szó a régi ismeretesb hittérítő (missionarius) értelmében; hibás pedig azért, mert, küldér, inkább küldöt jelent.

KÜLDÉS, (kül-d-és) fn. tt. *küldés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, illetőleg parancsolás, rendelés, meghagyás, megbízás, melynél fogva valakit vagy valaki által valamit küldünk.

KÜLDET, (kül-d-et) fn. tt. *küldet-et*, harm. szr. — *e*. Azon tárgy, pl. áru, melyet küldenek. *Midőn a második küldetel veended, akkor fizess meg az első küldet árát.*

KÜLDETÉS, (kül-d-et-és) fn. tt. *küldetés t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Menés, melyet azért tesz valaki, mivel más által küldetett, vagy küldetik. *Küldetésének megfelelni*, azaz megtenni azt, amiért küldetett.

KÜLDIME, (kül-d-im-e) fn. tt. *küldimé-t*. L. **KÜLDÉNY**.

KÜLDŐ, (kül-d-ő) fn. tt. *küldő t*. 1) Széles ért. személy, vagy erkölcsi testület tagjai, kik valakit

vagy valamit küldenek. *Az ajándék küldőjének köszönetet mondani*. 2) Személy, ki egy mást vagy többeket valamivel megbízva boesát valahová. Különösen mondják valamely testület személyeiről, kik valakit képviselő gyanánt küldenek. *A megyei és városi követelek elküldték küldőik indítványait.*

KÜLDÖNCZ, (kül-d-őncz) fn. tt. *küldőncz-öt*, harm. szr. — *e*. Megbízott személy, kit valamely titkos társulat saját ügyeinek előmozdítására ideoda küld. *Forradalmi küldőnczök*. (Emissarius).

KÜLDÖTT, (kül-d-ött) mu. és fn. tt. *küldött-et*, harm. szr. — *je*. Akit vagy amit valahová küldöttek. *A haza küldött katonákat ismét visszahívni. A küldött levelet megkaptam*. Különösen személy, kit valamely testület képviselő gyanánt vagy egyes személy, mint hírnököt, tudósítót, futárt küld valahová. *A vármegeye küldöttel megérkeztek ő Felségéhez.*

KÜLDÖTTSEG, (kül-d-ött-ség) fn. tt. *küldöttség-et*, harm. szr. — *e*. Több küldöttekből álló személyzet, valamely ügy elintézése, végrehajtása stb. végett megbízva. *Üdvözletre, hódolatra kinevezett megyei küldöttség. A fejedelmet fogadó küldöttség tagjai. Hatóságok, társulatok, egyletek küldöttségei.*

KÜLDÖTTSEGI, (kül-d-ött-ség-i) mn. tt. *küldöttségi-t*, tb. — *ék*. Küldöttségtől eredett v. eredő, küldöttségre vonatkozó. *Küldöttségi munkálatok. Küldöttségi eljárás.*

KÜLDÖZ, (kül-d-öz) gyakor. áth. m. *küldöz-tem*, — *tél*, — *étt*. par. — *z*. Gyakran vagy folytonosan, ismételve küld valamit v. valakit. *A szegényeknek pénzt, eledelt, ruhát küldözni. A cselédeket küldözni. Leveleket küldözni. Olvasásra könyveket küldözni. Elküldözni, szétküldözni a hirdalapot.* V. ö. **KÜLD**.

KÜLDÖZÉS, (kül-d-öz-és) fn. tt. *küldözés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Ismételt, gyakori vagy folytonos küldés.

KÜLDÖZGET, (kül-d-öz-g-et) gyak. önh. m. *küldözget-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *küldözgess*. Mintegy apródonként, lassacsán, helylyel közzel küldöz. Különösen am. izenget. *Valaki után küldözgetni.*

KÜLDÖZGETÉS, (kül-d-öz-g-et-és) fn. tt. *küldözgetést*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Gyakori, mintegy sürűen aprózott küldözés.

KÜLEKÉDÉS, (kül-ek-éd-és) fn. tt. *külekedés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Birkozás, különösen ökölvialad, öklöződés. V. ö. **KÜLEKÉDIK**.

KÜLEKÉDIK, (kül-ek-éd-ik) k. m. *küleked-tem*, — *tél*, — *étt*. Vastag hangon: *kulakodik*. Mint-hogy ennek törzsöke *ku'ak* v. *kulyak* öklöt jelent, innen *külekedni*, tulajdonképen am. öklözödni, ököl-lel viaskodni, szélesb ért. birkozni; sőt származására nézve is némi csekély betűátállással azonos *öklöködik* szóval.

KÜLET, (kül-et) l. helyesebben: **KÜLME**. **KÜLFAL**, (kül-fal) ősz. fn. Az épületnek fő fala, mely annak kerületét képezi, különböztetésül a *bel- és közfal*tól.

KÜLFÖLD, (kül-föld) ösz. fn. Mind azon föld, vagyis ország vagy tartomány stb. mely valakinek hazáján kívül esik, az reá nézve külföldnek mondatik; ellentéte *belföld*, *haza*, *hon*. Innen e szó viszonylagos jelentéssel bír, mert amely ország, pl. a magyarra nézve külföld, az egy másra nézve, ki benne született és lakik, belföld. *Külföldre utazni, vándorolni. Külföldről szállított áruk.*

KÜLFÖLDI, (kül-földi) ösz. mn. és fn. tt. *külföldi t*, tb. —*ek*. Általán minden személy, vagy dolog, ki vagy mely idegen országban született és lakik, vagy illetőleg ott termett, készült stb. Ellentéte: *hazai, honi, belföldi. Külföldi művészeket, tudósokat, mesterembereket hívni a hazába. Külföldi árukkal eldrasztani a honi vásárokat. A külföldiekkel barátságos viszonyban élni.* Mondjuk tulajdonságokról is, melyek a külföldi lakosoknál divatoznak. *Külföldi szokások, viselet.*

KÜLFÖLDIES, (kül-földies) ösz. fn. Szoros ért. az emberi szokásokról mondatik, mennyiben a külföldieket utánozzák, azok mintájához alkalmazvák. *Külföldies divat, öltözködés, életmód. Külföldies beszédejtés.*

KÜLFÖLDIESKÉDÉS, (kül-földieskédés) ösz. fn. Külföldi szokások, erkölcsök után kapkodás, a hazaiak elhanyagolásával vagy mellőzésével.

KÜLFÖLDIESKÉDIK, (kül-földieskédik) ösz. fn. Külföldi szokásokat, életmódot, viseletet utánoz, majmol.

KÜLGÁT, (kül-gát) ösz. fn. A várépítésben azon erődmű, mely a vár árkan kívül áll. (Aussenwerk).

KÜLGYARAPÚ, (kül-gyarapú) ösz. mn. Növényteni ért. mondják oly növényekről, melyek eredeti hazája a külföld. *Külgyarapú vetemények.*

KÜLHÁRTYA, (kül-hártya) ösz. fn. A növények héjain, kérgein azon hártyaforma szöveték, mely a növényt legkivülről borítja.

KÜLHÉJ, (kül-héj) ösz. fn. A héjnak külső része. **L. KÜLHÁRTYA.**

KÜLHON, (kül-hon) ösz. fn. Ferde kifejezés, mert ami 'kül' (a honon küllevő), az nem lehet egyszersmind 'hon' is, s ugyanazt jelenti amit 'külső hon' jelentene (mint külváros = külsőváros), ami képtelenség. Ezen elnevezés onnét származhatott, mert némelyek a német 'Land' szót mindenütt vaktában 'hon'-nak fordítják, mint *Angolhon, Frankhon*, szókban is; azonban ezek megállhatnak, mert angolok, frankok honát, hazáját jelentik, de 'kül' magában csak is anyyi, mint külső, sőt ha külföldet v. külföldit értenénk is alatta, pl. külföld hona, v. külföldiek hona, ez is csak zavart fogalmat szülne. Helyesebben **L. KÜLFÖLD.**

KÜLHONI, (kül-honi) ösz. mn. **L. KÜLFÖLDI.** **V. ö. KÜLHON.**

KÜLJEBB, (kül j ebb, **L. KÜL** alatt.

KÜLLEG, (kül-leg) ih. **L. KÜLSŐLEG.**

KÜLLŐ, (1), fn. tt. *küllő t*. 1) Így neveztetnek azon sugárfák a kerékben, melyek a kerékagyból ki nyúlván, a talpfákat öszvetartják. Gyöke *kül*, honnan igazán *kül-ő*, t. i. mintegy külfelé nyomuló. Ebben: *valaminek küllő közepe*, máskép: *küllő közepe*, a *kör ker szótól* származik: *kör-lő közepe*, am. a köréhez hasonló központja. 2) A harkályok, vagyis favágó madarak neméhez tartozó madárfaj, sárgazöld színű tollakkal. Ez is valószínűleg *külő*, vagyis megfordítva (valamint *külü* szó is) am. *lülő, lülő*, minthogy a fákat csőrrel lökdösi, vagdalja, hogy a kérgeik alatt rejtező férgek bábjait kiszedhesse. Ennél fogva, mint érintők, azonos a törő eszközt jelentő *külü* szóval. **V. ö. KÜLÜ.**

KÜLLŐ, (2), falu Sopron m.; helyr. *Küllő re*, —*n*, —*öl*.

KÜLLŐROJT, (küllő-rojt) ösz. fn. Az együtt-nemzők seregéből, és nőszövegyek rendéből való növénynem, mely nevét hihetőleg szálas, keskeny, ezérnaforma sugárvirág szirmaitól kapta, melyek úgy állanak kifelé, mint kerék küllői az agyból. (Eri-geron).

KÜLME, (kül-me, azaz kül-mi) fn. tt. *külmét*. Szó szerént: külső valami, azaz külső forma. *Az ok-iratok külméjére vonatkozó szabályok.*

KÜLORSZÁG, (kül-ország) ösz. fn. **L. KÜLFÖLD.**

KÜLORSZÁGI, (kül-országai) ösz. mn. **L. KÜLFÖLDI.**

KÜLÖL, (kül-öl v. kül-ül); a régi magyar Pasióban am. kívül, a székeleyknél: küjjel. „Péter kedeg állván küllől az ajtóra.“ (Toldy F. kiadása 50. l.).

KÜLÖMB, **KÜLÖMBÖZIK**, stb. **L. KÜLÖNB**, **KÜLÖNBÖZIK** stb.

KÜLÖMÖS, sopronyvidéki szó, *különös* helyett; **L. ezt.**

KÜLÖN, (1), (kül-ön) mn. tt. *külön t*, tb. —*ök*. Fokozva: *különb*, *legkülönb*, inkább csak szellemi értelemben használtatik. Lásd: **KÜLÖNB**. Mondjuk oly valaki vagy valami felől, aki vagy ami a többi rokonnemüektől mintegy el van választva, azokon kívül esik, nincs öszveköttetésben a többivel. *Hárman vannak testvérek, s mindenik külön házban lakik. Az apa és fia, külön-külön konyhát tartanak. A hivatal-szobában minden írnok külön asztalnál ül.* Értelemre rokon vele: más. Ellentéte, *közös, társas*, pl. *külön gazdálkodás, közös gazdálkodás; külön étkezés, társas étkezés.*

KÜLÖN, (2), (kül-ön) ih. Mástól, vagy többektől elválasztva, magányosan. *Külön lakni egy szobában*, nem mással. *Külön enni*, nem társaságban. *Külön utazni*, nem társas kocsin. Néha am. kitünőleg, főkép, jobban mint a többit. *A művész külön dolgozott e művön.* Kettőztetve am. egyenként. *Különkülön megvizsgálni minden íromnyat.*

KÜLÖNB, (kül-ön-b) másod fokú mn. a külön törzsoktól. Széles ért. am. más neműebb, más félebb, pl. *különbféle, különbnemű dolgok*. Szorosb és szellemi értelemben a maga nemében jelesb, derekabb, érdemesb. *Ő külön ember náladnál. Ez külön munka a tiédnél. Különb legénytől sem félek még.*

KÜLÖNBEN, (kül-ön-b-en) ih. 1) Máskép, nem azon módon, mint a többi rokonneműek. *Ezen könyveket különben kötötték be, mint a többieket, Nincs különben ráhagyó bizonyítás, am. úgy van.* 2) Jelesebben, kitünőbbben. *Reméllem, hogy különben viseled magadat, mint eddig.* 3) Élünk vele ellentéti kapcsolatban, s am. ha az nem történik, ha a dolog másképp üt ki, pl. *Megtedd, amit mondtam, különben jaj neked. Segíts rajtunk, különben elveszünk.* 4) Egyébiránt, többire nézve; mely esetben kivételes jelentéssel bír, pl. *Mogorva emberkerülő, különben nem bánt senkit. E háznak tetője idomtalan, különben jól van építve.*

KÜLÖNBFELE, (különb-féle) ösz. mn. Olyféle, oly nemű, oly fajú, oly tulajdonságú, mely másoknál külön. Nevezetesen, ami jelesebb, derekabb, kitünőbb a maga nemében. *Ez különbféle gyümölcs, mint ama vadfán termelt. Ez ebéd végén különbféle borral kínálni a vendégeket.* Szorosan véve más a különféle, és más a különbféle, mert ez jobbféle, amaz pedig többféle jelent.

KÜLÖNBFELESÉG, (különb-féleség) ösz. fn. Jobbféleség, a maga nemében jelesebb tulajdonság. V. ö. **KÜLÖNBFELE**.

KÜLÖNBÖZÉS, (kül-ön-b-öz-és) fn. tt. *különözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Azon viszonyos állapot, melyben két vagy több összehasonlított tárgyak vannak, midőn bizonyos tulajdonságokra nézve különböznek egymástól. V. ö. **KÜLÖNBÖZIK**.

KÜLÖNBÖZET, (kül-ön-b-öz-et) fn. tt. *különbözét*. Különözés elvont értelemben, különösen számoknál, pl. 10 és 8 között a különbözet 2. A Bécsi codexben am. különféleség (varietas): „Kit iratnak csudálatos különbözete ékeseit vala.“ Eszter (Heszter) I. fejezet. *Árkülönbözet* (Preisdiffere) az áruszerzési kötéseknel jelenti az eladási árnak az áru későbbi átadásakor megváltoztát (emelkedését v. alábbszállását) a közforgalomban; pl. ha ma kialakult árban eladom a vetésben, vagy magtárban is létező, de csak egy hónap múlva átszolgáltató bűzamat: egy hónap múlva a búza ára a közforgalomban más lehet, s e közt és a kialakult ár közt támadott eltérést hívjuk árkülönbözetnek.

KÜLÖNBÖZIK, (kül-ön-b-öz-ik) k. m. *különöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*zél*. Mondjuk oly összehasonlított tárgyakról, melyek az összehasonlítási pontban másnak neműek, fajuk, tulajdonságuk. Távolító ragu neveket vonz. *Gyakran az édes testvérek mind természetben, mind erőben, mind észben, mind hajlamban különböznek egymástól. Mennyire különbözik ezen jeles mű ama kontártól! Öröm, öröm csak egybetűben különböznek.* (Km.). Ellentétet hasonlít, egy-

zik. *Bizonyos nézetekre nézve különbözni, másokban egyezni.*

KÜLÖNBÖZŐ, (kül-ön-b-öz-ő) mn. tt. *különböző-t*. Ami valamely tekintetben a hasonlított tárgytól elüt, vele nem egyezik. *Különböző véleményynyel lenni. Különböző szokásu, nevelésű, műveltségű, hajlamu emberek között nem létezhetik valódi barátság.*

KÜLÖNBÖZŐLEG, (kül-ön-b-öz-ő-leg) ih. Különböző módon, másképp, másnak szerrel, egymással nem egyezve. *Különbözőleg szárnyalnak a hírek.*

KÜLÖNBÖZTET, (kül-ön-b-öz-tet) áth. m. *különböz-tet-tem*, —*tél*, —*ét*, par. *különböz-tess*. 1) Az összehasonlított tárgyakat azon jelek, tulajdonságok szerint, melyekben egymástól elütnek, szétválasztja, és elméletileg osztályozza. *A madarakat, halakat, nemeik, fajaik szerint különböz-tetni. Meg tudja különböz-tetni a hollót a galambtól.* 2) Bizonyos jelessége, érdeme miatt a többi közöl kitüntet, a többinél mintegy különbnck nyilvánít valakit. *A főurakat, jeles tudósokat, művészeket megkülönböz-tetni.*

KÜLÖNBÖZTETÉS, (kül-ön-b-öz-tet-és) fn. tt. *különböz-tetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit v. valakit különböz-tetünk. Különösen tisztelés, méltánylás, melynél fogva valakit mint tisztelet tárgyat tűzünk ki, és olyannak nyilvánítunk. V. ö. **KÜLÖNBÖZTET**.

KÜLÖNBÖZTETÉTT, (kül-ön-b-öz-tet-étt) mn. tt. *különböz-tet-étt et*. A főrangú személyekhez intézett levelekben divatozó kifejezés az aláírásoknál. *Különböz-tetett mély tisztelettel.*

KÜLÖNBÖZTETŐ, (kül-ön-b-öz-tet-ő) mn. tt. *különböz-tető-t*. Mondják azon jegyekről, tulajdonságokról, melyek által a tárgyakat megkülönböz-tetjük.

KÜLÖNBség, (kül-ön-b-ség) fn. tt. *különbség-ét*, harm. szr. —*e*. Azon sajátosság, tulajdonság, mely valamit egy másiktól vagy többektől megkülönböz-tet. *Különbséget tenni a jó és rossz között. Ember és ember között nagy a különbség. Ezen írkek oly hasonló, hogy alig találni bennök különbséget. Néha am. válogatás, megválasztás, kivétel. Különbség nélkül minden polgár tartozik adózni. A halál nem tesz különbséget a gazdagok és szegények között. Szabatosában: különbség.*

KÜLÖNCZ, (kül-ön-cz) fn. tt. *különcz-öt*, harm. szr. —*e*. Általán mi a maga nemében a többi közöl némi tulajdonságokra nézve mintegy magán áll, a többitől elüt, másoktól különválik. Nevezetesen jelent oly embert, kinek egész lénye s viselete sajátosság, ki az életmódban, viseletben, szóval a társas élet szokásaiban másokkal együtt nem tart. Ily különöz volt a régi bölcsék között a hordóban lakó Diogenes.

KÜLÖNCZKÖDÉS, (kül-ön-cz-köd-és) fn. tt. *különczködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Mind a társas, mind a magánéletben oly magaviselés, mely a köz, társas, divatos szokástól egészen elüt. V. ö. **KÜLÖNCZ**.

KÜLÖNCZKÖDIK, (kül-ön-cz-köd-ik) k. m. *különczköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Úgy él, úgy viseli magát,

oly sajtáságos életmódot követ, mely a másokétól egészen eltér. V. ö. KÜLÖNCZ.

KÜLÖNCZSÉG, (kül-ön-ez-ség) fn. tt. *különcz-ség-ét*, harm. szr. — e. 1) Tulajdonság, melynél fogva valakit különcznek mondunk. 2) A különcznek, mint olyannak, egyes tette, módja, szokása, pl. *senki-nek nem köszönni, mindig hajadon fővel járni, különczség*.

KÜLÖNFAJÚ, (külön-fajú) ösz. mn. Más fajból való, mint az, melylyel összehasonlítottatik. *A kutya és farkas egynemű, de különfajú állatok. Az alma és körte különfajú gyümölcsök. V. ö. FAJ.*

KÜLÖNFÉLE, (külön-féle) ösz. mn. Más és más nemű, fajú, tulajdonságu. *Különféle állatok, növények, ásványok. Különféle népek, nyelvek, szokások. Különféle dolgokról beszélni. Különféle termények, áruk. Különféle módon, képen, szerrel tenni valamit. Ellentéte, egyféle, azonegyféle, egynemű. V. ö. KÜLÖNBFÉLE.*

KÜLÖNFÉLEKÉP, (külön féle-kép) ösz. ih. Oly módokon, oly szerekekkel, melyek egymással nem egyeznek. *Néha az orvosok ugyanazon nyavalyát különféleképp gyógyítják. A tanúk különféleképp adták elé a dolgot.*

KÜLÖNFÉLÉN, (külön-félén) ösz. ih. Különféle módon, képen, szerrel, egymástól elütve, meg nem egyezve. *Különfélén készíteni valamely eledelt.*

KÜLÖNFÉLESÉG, (külön-féleség) ösz. fn. Azon viszony, mely a dolgok között létezik, mennyiben egymáshoz nem hasonlók, egymástól elütnek, különmeműek, más-másszerűek. *A természet műveiben bámulandó különféleség van. A házasok gyakran miveltségök, vágyaik, szokásaik különfélesége miatt nem férnek össze.*

KÜLÖNÍT, **KÜLÖNIT**, (kül-ön-ít) áth. m. *különít-ett*, htn. — ni v. — eni, par. — s. 1) A többbitől elválaszt, s mintegy különé tesz. 2) Azon jegyek, s tulajdonságok szerént osztályozalmat, melyekben egymástól elütnek. *Különíteni a hegye-, lelke- és aljadohányt. Különíteni becsük szerént az árukat. Elkülönít.*

KÜLÖNÍTÉS, **KÜLÖNITÉS**, (kül-ön-ít és) fn. tt. *különítés-t*, tb. — ek, harm. szr. — e. A többbitől elválasztás, osztályozás.

KÜLÖNKÖDÉS, (kül-ön-köd-és) fn. tt. *különködés-t*, tb. — ek, harm. szr. — e. Cselekvés, midőn valaki különködik, pl. különködés így irni: *adgya*, e helyett: *adja*. V. ö. KÜLÖNKÖDIK.

KÜLÖNKÖDIK, (kül-ön-köd-ik) k. m. *különköd-tem*, — tél, — ött. Valamivel szűkebb értelmű, mint a különczködik, s mondjuk emberről, ki bizonyos tárgyban, ügyben, szokásban saját akaratát, nézetét követi, a többiektől elválk, pl. ki az ik-es igékkel még most sem akar úgy élni, mint a többség és régiek, az különczködik.

KÜLÖNKÖDŐ, (kül-ön-köd-ő) mn. tt. *különköd-őt*. Ki a közönségesen bevett, a többség által követett szokás ellen cselekszik.

KÜLÖNKÜLÖN, (külön-külön) lásd: KÜLÖN alatt.

KÜLÖNLEG, (külön-leg) ih. A többivel nem tartva; külön véve, különértve.

KÜLÖNLEGÉS, (kül-ön leg-és) mn. tt. *különlegés-t* v. — et, tb. — ek. Különálló, különlétező; külön vett külön értett v. gondolt.

KÜLÖNNEMŰ, (külön-nemű) ösz. mn. Másmás nemhez tartozó, vagyis oly jegyekkel, tulajdonsággal nem bíró, miknél fogva egy másikkal bizonyos nem alá volna sorozható. *A verebek és sasok különmeműek. Különnemű törtszámok, melyeknek más-más nevezőjük (osztójuk) vannak.*

KÜLÖNÖDIK, (kül-ön-öd-ik) k. m. *különöd-tem*, — tél, — ött. A többbitől különválk, elszakad, bizonyos tekintetben önállóságra vergődik. *Elkülönödik. Midőn a tejfölt köpülk, a vaj elkülönödik az íródtól. Tagosztály által elkülönödnek a közbírtokosok. „Az Isten kegyelmétől megkülönödni.“ Szabó D. Ellentéte: közösödik, elegyedik.*

KÜLÖNÖS, (kül-ön-ös) mn. tt. *különös-t* v. — et, tb. — ek. Általán, mi a többbitől valamely tekintetben különbözik, minek olyas sajtásága van, mely másban nem létezik, nevezetesen 1) Személyes, magányos. *Különös meghívás. Különös beszélgetés. Ellentéte: általános, nyilvános.* 2) A maga nemében kitünő, jeles, nevezetes. *Különös borokkal, ételekkel kedveskedni a vendégeknek. Különös tisztelettel fogadni valakit. Ellentéte: közönséges.* 3) Szokatlan, furcsa, ritka. *Különös a te magadviselete ma. Különös egy ember ez a mi szomszédunk. Valóban különös! Ez különös eset; ellentéte: rendes, szokott, mindennapi.*

KÜLÖNÖSEN, (kül-ön-ös-en) ih. Különös módon, nem úgy, mint közönségesen, rendesen történni szokott; a többi közöl kiválólag, név szerént; föltekép. *Különösen jutot'am ma pénzhez. Ma a katonák különösen kitettek magukért. A magyar katonaságnak nagy a híre, különösen a huszároknak. Nekem ezen ruha különösen tetszik.*

KÜLÖNÖSSÉG, (kül-ön-ös-ség) fn. tt. *különösség-ét*, harm. szr. — e. Általán azon tulajdonság, mely valamit különössé tesz, nevezetesen, sajátféleség a maga nemében, vagy fájában; kitünőség; ritkaság; szokatlanság. V. ö. KÜLÖNÖS.

KÜLÖNÖZ, (kül-ön-öz) áth. m. *különöz-tem*, — tél, — ött, par. — z. Tekintettel azon tulajdonságokra, melyekben bizonyos tárgyak egymástól elütnek, azokat különkülön választja, osztályozza. *Különözni a szövegetet, s más druczikkeket finomságuk szerént. Különözni a gyapjút, a dohányleveleket. Néha am. egyszerűen elválaszt. A meddő teheneket a fejősektől elkülönözni. Máskép: különít. Néha önhatólag is használtatik 'különczködik' helyett. Ne különözz.*

KÜLÖNÖZÉS, (kül-ön-öz-és) fn. tt. *különözés-t*, tb. — ek, harm. szr. — e. Cselekvés, mely által vala-

mit különöznünk; vagy különeczködünk. *Elkülönözés. A közlegelőnek különözése. Már mire való ez a különözés?*
V. ö. KÜLÖNÖZ.

KÜLÖNPARANCS, (külön-parancs) ösz. fn. Parancs, mely az általános parancson kívül valamely egyes személyre vagy teendőre vonatkozólag adatik.

KÜLÖNSÉG, (kül-ön-ség) fn. tt. *különség-ét*, harm. szr. — e. Azon tulajdonság, mely által egyik tárgy a másiktól elüt, s vele nem egyező, nem hasonló.

„Elvátozott idők,
Háborgó esztendők,
Különsegeket hoznak.“

Rimay János.

E szó helyett rendszeren a *különség* használtatik, holott szabatosan véve, valamint más a *külön*, mint a *különb*, hasonlóan más a *különség*, mint a *különség*. Az első egyszerűen az egymástól elütő tulajdonságokra vonatkozik, az utóbbi pedig a tulajdonságok fokozatát is tekintetbe veszi.

KÜLÖNSULY, (külön-suly) ösz. fn. A hignyugtanban (hydrostatica) így neveztetik a szilárd testnek azon sulya, melynél fogva aránylag könnyebb, mint ugyanazon térfogatú folyadék, pl. a fának különsulya kisebb mint a vízé, mert a vízbe mártva, nem merül el benne egészen, ellenben a vas különsulya nagyobb, ellenkező okból. Máskép: *fajsuly*. (Gravitas specífica).

KÜLÖNSZAKAD, (külön-szakad) ösz. ön. Erkölszi ért. külön felekezetre válik, valamely testülettől elválva, pártot képez. *A meghasonlott szövetségeselek különszakadtak.*

KÜLÖNSZAVAZAT, (külön-szavazat) ösz. fn. Szavazat neme, midön a kisebbségben maradt szavazók valamely tagja saját indokolt szavazatát különösen kijelenti, s jegyzőkönyvbe téteti.

KÜLÖNSZENV, (külön-szenv) ösz. fn. Gyógyászati rendszer, melynek fő elve: ellenkezőt ellenkezővel, (contraria contrariis) gyógyítani. (Allopathia). V. ö. HASONSZENV.

KÜLÖNSZENVÉR, (külön-szenvér) ösz. fn. Némelyek által használt új szó a különszenvi rendszert követő orvos elnevezésére. (Allopatha).

KÜLÖNSZENVI, (külön-szenvi) ösz. mn. A különszenv rendszerét követő, azt illető, arra vonatkozó. *Különszenvi gyógymód.*

KÜLÖNSZENVILEG, (külön-szenvileg) ösz. ih. Különszenvi gyógyrendszert, gyógymódot követve, alkalmazva. (Allopathice).

KÜLÖNSZÉR, (külön-szér) ösz. fn. Gyógytani ért. oly szer, melyet bizonyos nyavalya ellen, mint sokszori tapasztalatok után hathatósat különösen ajánlani és használni szoktak. (Specificum).

KÜLÖNSZOBA, (külön-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben valaki magán lakik, vagy mely a többi

szobáktól elválasztva lévén, külön bejárással van el látva. Ellentéte: *közszoba*. Különbözik: *benyúló v. mellékszoba*.

KÜLÖNVÁLIK, (külön-válik) ösz. k. Az előbb öszvetartozott részek, vagy tárgyak, vagy személyek egymástól elszakadnak, s az öszvefüggés megszűnik köztök. *A vajrészek köpüléskor különválnak az írótól. Az eddig osztatlanul gazdálkodott testvérek különválnak.* V. ö. VÁLIK.

KÜLÖNVÁLT, (külön-vált) ösz. mn. Aki vagy ami bizonyos egésztől, illetőleg egylettől, társulattól stb. elszakadt. *Különvált kereskedőtársak.*

KÜLÖNVONAT, (külön-vonat) ösz. fn. Vasúti mozdony, mely több kocsit vontatva, rendes időn kívül indul és teszi meg útját.

KÜLÖNZ, (kül-ön-öz) áth. L. KÜLÖNÖZ.

KÜLÖNZÉK, (kül-ön-z-ék) fn. tt. *különzék-ét*, harm. szr. — e. Tulajdonképen csak am. különbözet, s a számtanban jelenti azon számot, melyben két egymással öszvehasznított mennyiség egymástól különbözik, pl. *tíz és húsz között tíz a különzés.*

KÜLÖNZET, (kül-ön-z-et) fn. tt. *különzet-ét*. L. KÜLÖNZÉK.

KÜLRÉS, (kül-rész) ösz. fn. Valamely testnek, mint öszveges egésznek azon része, mely kifelé áll. Ellentéte: *belrész*.

KÜLSÁNCZ, (kül-sáncz) ösz. fn. A vár falain és bástyáin kívül fekvő sáncz.

KÜLSÉG, (kül-ség) fn. tt. *külség-ét*, harm. szr. — e. A vízi malomkerék küllőit kívül öszvefogó deszkák vagy gúzsok. Tájédivatosan: *külség, kúlség*.

KÜLSŐ, (kül-ső vagyis kül-eső, ösztetétel) mn. tt. *külső*; tájzokásilag, *külső*, harm. szr. *külsője*. Köz szokás szerént, sőt gyakran az írónál is a *külső* és *kül* egy értelemben vétetnek, holott eredetileg és szigorún véve különböznek, mert valamint nem egyik, *alház*, és *alsó ház*, *felház* és *felső ház*, *előhad* és *első had*, hasonlóan különségnek kell léteznie a *kül* és *külső* között, mi körülbelül abban áll, hogy a *kül* általánosan és határozatlanul fejezi ki azon tulajdonságot, mely szerént valami bizonyos térvonalon kívül van; a *külső* pedig meghatározza a rendet, sorozatot azon tárgyak között, melyek bizonyos térvonalon kívül esnek, miért egyszersmind fő fokozatu jelentéssel bír, pl. *kül háznak* mondható minden ház, mely bizonyos határon túl áll, *külső házak* pedig azok, melyek a többiek között legkülső fekszenek, (extimus) pl. *külház* valamely városban külvárosi házat jelent; *külső ház* pedig jelenthet mind *bel-* mind *külvárosban* a többiekhez képest kijebb fekvő házat. Ellentéte *belső* intimus v. interior. Így *alház* az, mely alacson, vagyis függőleges irányban alant van, különösebben melynek nincs emelete; *alsó ház*, mely függőleges irányban a többihez képest alább fekszik; *előhad*, mely a deréksereg előtt megy; *előhad első csapatja*, mely az előhadban legelől megy stb. Egyébiránt leg-

többször egy értelemben vétetik, pl. *külváros és külsőváros*. Túlbőségből fokozható is: *külsőbb, legkülsőbb v. legkülső*. V. ö. —SÓ, —SŐ képző.

KÜLSŐ-BŐCS, falu Zemplén m. helyr. *Bőcs-re, —ön, —ról*.

KÜLSŐ-CSUDA, puszta Bars m.; helyr. —*Csuda-ra, —n, —ról*.

KÜLSŐ-GÚT, puszta Bihar m.; helyr. —*Gút-ra, —on, —ról*.

KÜLSŐKÉP v. —**KÉPEN**, (külső-kép v. —képen) ösz. ih. Valaminek külső oldalát, részeit véve, úgy amint valami látszik. *Ezen ház külsőkép erősenek látszik. Külsőkép jó indulatot mutatni valaki iránt.*

KÜLSŐLEG, (kül-ső-leg) l. **KÜLSŐKÉP**.

KÜLSŐ-SÁRD, falu Szala m.; helyr. —*Sárd-ra, —on, —ról*.

KÜLSŐSÉG, (kül-ső-ség v. kül-es-ő-ség) fn. tt. *külsőség-ét*, harm. szr. —e. Mind az, ami valaminek külsejét teszi, ami valakin vagy valamin első tekintetre szembetűnik. Nevezetesen, mint a valódiságnak ellentéte jelenti a dolgoknak színét. *A gyászruha csak külsőség, mely nem mindig jele a fájdalom valódságának. Holmi külsőségekkel fitogtatni a születési vagy hivatali méltóságot.* Ellentéte: *belsőség*.

KÜLSŐ-TARNÓCZA, l. **TARNÓCZA**.

KÜLSŐ-TETÉTLLEN, puszta Pest m.; helyr. —*Tetétlen-be, —ben, —ből*.

KÜLSŐVÁROS, (külső-város) ösz. fn. l. **KÜLVÁROS**.

KÜLSŐ-VATH, falu Veszprém m.; helyr. —*Vath-ra, —on, —ról*.

KÜLSZÉL, (kül-szél) ösz. fn. Azon végpontok vagy vonalak, melyek valamely testnek kifelé álló részeit (szélét) határozzák, pl. a bekötött könyv leveleinek külszéle. V. ö. **SZÉL**.

KÜLSZENVEDŐ, (kül-szenvedő) ösz. mn. és fn. l. **SZENVEDŐ** alatt.

KÜLSZÍN, (kül-szín) ösz. fn. 1) A színes, festett tesnek azon oldala, mely rendszeren a néző felé van fordulva, ellentéte *fondk szín*. 2) Átv. ért. látzat, vagyis ami nem valódi dolgot, hanem csak annak alakját, képét tüneti elénk. *A külszínre nem kell tekinteni; a külszín gyakran csal. Csak külszínre tenni valamit.* V. ö. **SZÍN**.

KÜLTAG, (kül-tag) ösz. fn. A magyar törvény szerént a kereskedői társulatokban oly tag, mely a kereskedői cégben (akár neveztesse meg mindnyáján a cégben, akár csak e szókkal: társa vagy társai) nem foglaltatik, a cégben kívül áll, ki rendszerént csak bizonyos befizetést tesz veszélyezésre (Einlage auf Gefähr) azaz nyereségre vagy veszteségre, vagy nagyobb kamatra, de azon befizetett öszvegen felül a társulat tartozásaiért nem felelős, a társulat ügyeire is befolyással nem bír.

KÜLTELEK, (kül-telek) ösz. fn. Általán telek, mely a szoros értelemben vett városi vagy helységi,

vagy pusztai lakok kerületén kívül esik, tekintettel azon telekre, melyet a kültelek birtokosa benn a városban vagy helységben bír; szokottabban: *külsőtelek*, ellentéte: *belsőtelek*.

KÜLTELKI, (kül-telki) ösz. mn. Kültelekhez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Kültelki járandóság. Kültelki földminőség.*

KÜLTERJ, (kül-terj) ösz. fn. Tulajd. ért. a testnek azon tulajdonsága, melynél fogva bizonyos helyet kifelé ható irányban foglal el. Ellentéte: *belterj*, mennyiben valamely test úgy foglal el bizonyos tért, hogy annak minden legkisebb pontjait betölti. *A szivacsnak külterjéhez képest kisebb belterje van, mint a vasnak.* Szabatosabban: *terjedék és tömedék*. (Extensio és intensio). Átv. ért. akármiféle működésnek olyféle hatása, mely minél többfelé törekszik; ellentéte azon működési hatás, mely ugyanazon körben minél több erőt kifejteni, és több eredményt előállítani törekszik.

KÜLTERJES, (kül-terjes) ösz. mn. Ami kifelé szétterjed. *Külterjes hatás, működés.*

KÜLTERJILEG, (kül-terjileg) ösz. ih. Valaminek külterjét véve, kifelé hatva. Ellentéte: *belterjileg*. *Külterjileg mozdítani elő a nyelvet, azaz rajta lenni, hogy minél többen értsék és beszéljék; belterjileg mozdítani elő, am. minél műveltebbé, gazdagabbá tenni.*

KÜLÜ, (kül-ü) fn. tt. *külü-t*. 1) A kerék sugárfája, másképp: *külő, küllő*. 2) Ütő kalapácsokkal, s morszárféle edényekkel ellátott gépezet, mely által bizonyos testeket öszvevúznak, pl. tökmagot, kendermagot, hogy olajt törjenek belőle, vagy a kölesből kását csinálnak. Másképp: *kölyü*. Ez értelemben nem egyéb, mint a megfordított *lökü*, azaz *lökő*, minthogy a kalapácsok lökdősése által működik. Rokon vele a *lököt*, azaz a földet egyik lábával ütögetve, lökdösve sántikál.

KÜLÜGY, (kül-ügy) ösz. fn. Államkormányzásban a nemzetközi viszonyokra vonatkozó mindenféle ügy.

KÜLÜGYÉR, (kül-ügyér) ösz. fn. Ügyér, vagyis miniszter, ki valamely állam külügyeit viszi. V. ö. **ÜGYÉR**.

KÜLÜGYMINISZTER, (kül-ügy-miniszter) l. **KÜLÜGYÉR**.

KÜLVÁR, (kül-vár) ösz. fn. Valamely városnak kívül fekvő vár. (Citadelle). Másképp: *fellegvár*.

KÜLVÁROS, (kül-város) ösz. fn. Tulajdon szoros ért. a kerített városnak azon része, mely a falakon, bástyákon kívül esik; ellentéte, *belváros*.

KÜLVÁROSI, (kül-városi) ösz. fn. Külvárosban lakó, onnan való; ottan létező, arra vonatkozó. *Külvárosi polgárok, lakosok. Külvárosi bíróság. Külvárosi utcák, házak.*

KÜLVÁROSIAS, (kül-városias) ösz. mn. Külvárosban, külvárosi lakosoknál divatozó. *Külvárosias építésmód. Külvárosias népviselet.*

KÜLVILÁG, (kül-világ) ösz. fn. A szemmel látható testi világ; különböztetésül a *belvilág*, vagyis szellemi és erkölcsi világtól.

KÜLVILÁGI, (kül-világi) ösz. mn. Külvilághoz tartozó, arra vonatkozó. *Külvilági jelenetek*.

KÜLVONAL, (kül-vonal) ösz. fn. Azon vonal, mely valamely testnek vagy térnek széleit határozza meg, nevezetesen a rajzolásban. *Az emberi főnek külvonalai*. (Contour).

KÜNGÖS, puszta Veszprém m.; helyr. *Küngös-re*, —ön, —ről.

KÜNN, (kü-*nn*) ih. A két *nn* csak nagyobb nyomatékosság után alakult, mert szabatosan egy *n* vel volna *kün*. Gyöke *ku*, máskép *ki*, melyből en képzővel lett eredetileg *küen*, s az *e* kihagyásával *kün*, mint *sűrű sűrűn*, *jó ízű jó ízűn*, *keserű keserűn*, ezek helyett: sü-ri-ri-ri, izüen, keserüen. Az *en* határozó képzőnek megfelelő az *ul* *ül*, s némely szók mindkettőt fölveszik, pl. *csunya csunyán csunyául*, *ostobán ostobául*, *illően illőül*. Így felel meg a *kün* *ben*, *alan*, *künt*, *bent*, *alant* határozóknak a *küvül*, *bevül* (belül), *alul*. Ezen képzés erejénél fogva a *kün* és *küvül* tulajdonkép hely- és módhatározó egyszersmind; a helyet t. i. a *kü*, a módot pedig az *en* v. *ül* fejezi ki. Jelenti azon helyet, mely bizonyos térnek végvonalain túl esik. Ellen-téte: *ben*. *Sem kün*, *sem ben*. *Kün járni az utcán*. *Kün lakni a falun*. *Kün hálni*, *kün maradni*. Fölveszi végül hasonlóan nagyobb nyomatékosság kedvéért a *t* betűt is mint szintén határozói helyképzőt: *künt*. Ugyanezen képző létezik a *ben-t*, *fen-t*, *len-t*, *alan-t*, továbbá a szintén helyre, térre vonatkozó *hoszszan-t*, *magasan-t*, *mélyen-t* szókban.

KÜNNÉT, (künn-ét v. kü-*nn-en-d*) székely tájszólás szerint am. kívülről, máskép ugyanott: *küvünnet*, és *küjjelről*. Olyan alkotásu, mint *innét*, *on-ét*, *honnét* stb.

KÜPÜ, tájdivatos, *köpu* helyett; l. ezt.

KÜR, elvont gyöke *kürt* szónak és származékainak; l. **KÜRT**.

KÜRT, (1), (kü-*r*) fn. tt. *kürt-öt*, harm. szr. —je. Kicsinyezve: *kürtöcske*. Gyöke *kür* azon szók osztályába tartozik, melyekben a lényeges gyökbetű *r* növést, magasságot, fölkelést jelent, milyenek *orc-m*, *hóri óriás*, *sarj*, *serdül*, *serken*, *szaru*, *taré*, *part*, *mart*, *bércz* stb. Eredeti értelme *szaru*, vagyis bizonyos állatok fején vagy homlokán csontféle kinövést. Ezen alakban legközelebb áll hozzá a hellen *κέρας*, a latin *cornu*, azután a lágyabb német *Horn*, és a fordított szláv *roh*. Mivel pedig, valamint más népek, úgy a magyarok is a szaru tülként hangszerül használták: innen jelent fuvó hangszert is, mely leginkább ökörszaruból van készítve, s hajdan a táborokban 'hadi kürt' név alatt használtott, s jelenleg a csordapásztorok és vadászok jeladó hangszere. A kürt és szaru lényegben egyet jelentenek; innen *vajas szarvas*, néhutt: *vajas kürt*. Használtatik fordítva is tájszokásilag *türk* v. *tülk*. Rokonok hozzá a *csür*,

csürk, *csürök* és *gyür* mint olyféle testek, melyek szaruként hegyesre felmagasodnak. A magyarok kürtjei között legnevezetesebb az ismeretes *jász kürt*, mely Jászberényben őriztetik, közhiedelem szerint *Lehel kürtje*. A kürtől számos magyarországi helységek nevezettek el.

KÜRT, (2), falvak Komárom, ASSA —, NEMES —, PUSZTA —, Nyitra, ERDŐ —, Nógrád, HIDAS —, Pozsony, TISZA —, Borsod m., puszták Heves m.; helyr. *Kürt-re*, —ön, —ről.

KÜRTCSIGA, (kürt-csiga) ösz. fn. Tekergő, és hasas teknőjű esigafaj, mely némileg a kürtköz hasonló, s ha fülhöz tartják, zúg. (Buccinum).

KÜRTHANG, (kürt-hang) ösz. fn. Sajátságos vastag, tompa hang, melyet a megfűtt kürt adni szokott. *A kürt-hangra fölriadtak a vesztglő hadak*. *Kürt-hanggal öszvehíni a vadásztársakat*.

KÜRTÖ, (kü-*r-t-ö*) fn. tt. *kürtö-t*. Így nevezi a köznép az ország némely részében a kéményt; néhol pedig csak azon eső neveztetik kürtőnek, mely a szobában levő kemenczéből a kéménybe vagy konyhába vezet a füstöt, tehát mely a kemenczét a kéménynyel öszveköti. Nevét a kürttől kapta, minthogy az eredeti magyar kürtök, akár mint kémények, akár mint kemenczecsövek, milyenek a legtöbb tájakon most is láthatók, alul széles, felül keskenyedő szaruzhoz, vagyis kürtköz hasonlótanak. Egyébiránt rendszerént vesztzöböl vannak fonva, és sárral betapasztva. A kőmives rakta kürtöt mint *kémény* utóbbi divat.

KÜRTÖFÉCSKE, (kürtő-fécske) ösz. fn. Fecske, mely a kürtő, azaz kémény körül szokott fészkelni.

KÜRTÖL, (kü-*r-t-öl*) önh. m. *kürtöl-t*. Kürt nevű hangszert fú. *Hajnalban kürtöl a csordás*. Átv. ért. valamit uton útfélen teli torokkal hirdet. *Ami észrevesz, legott kürtöli mindenfelé*.

KÜRTÖLÉS, (kü-*r-t-öl-és*) fn. tt. *kürtölés-t*, th. —ek, harm. szr. —e. Kürtbe fuvás. *Első kürtölésakor fejni meg a teheneket*. Átv. ért. teli torokkal hirdetés.

KÜRTÖPÉNZ, (kürtő-pé-*nz*) ösz. fn. 1) Díj, melyet a kürtő- vagy szokottabban kéményséprőnek fizetni szokás. 2) L. **FÜSTPÉNZ**.

KÜRTÖS, KIS —, NAGY — faluk Nógrád, puszta Somogy m.; helyr. *Kürtös-re*, —ön, —ről.

KÜRTÖSEPRŐ, ösz. fn. Személy, kinek különös mestersége és rendeltetése a kürtöket seperni, tisztogatni; máskép: *kéménytisztító*, *kéményseprő*, néhutt: *füstfaragó*.

KÜRTÖSFÁNK, (kürtös-fánk) ösz. fn. Sütemény, melyet dorongra tekergetve sütnek, miért máskép *dorongsfánk* v. *botratekeres* a neve. Kürtösnek mondják, mert ha lehúzzák a dorongról, üres, mint a kürt.

KÜRTSZÍJ, (kü-*r-t-szj*) ösz. fn. Szíj, melynél fogva a kürtöt, különösen vadászkürtöt vállra szokták vetni, vagy nyakba akasztani.

KÜRTSZÓ, (kürt-szó) ösz. fn. Azon sajátnemű, leginkább tompa hang, melyet a kürt ad, ha bele fúnak, máskép : *kürthang*.

KÜRTYA, falu Krassó m.; helyr. *Kürtyá ra*, —n, —ról.

KÜRÜ, NAGY—, falu Heves m.; helyr. *Kürü-be*, —ben, —ből.

KÜS, mn. a Bécsi, Tatrosi codexekben, régi magyar Passióban stb. és székelyes kiejtéssel am. *kis*, melyből *küske* (Gömörben is) am. *kicsike*, és *küsruha* am. zsebkendő. L. KIS, KUTAK, KÜSZ.

KÜSEDE, régies és tájdivatos *kiseded* helyett. „A nagytól fogváu mend a küsedediglen.“ Bécsi codex.

KÜSEDEG, a székelyeknél am. *kiseded*.

KÜSÉLESZ, (kü- azaz kis-élesz, azaz —élesztő) ösz. fn. A székelyeknél am. élesztős keverék. (Krizsa J.).

KÜSMÖD, erdélyi falu az Udvarhelyi székely székben; helyr. *Küsmöd-re*, —ön, —ről.

KÜSRUHA, (kü-, azaz kis-ruha) l. KÜS alatt.

KÜSÜ, l. KÖSÜ.

KÜSZ, fn. tt. *küsz-t*, tb. —ök. Apró, fehér hal-faj, mely csoportosan szokott járni. A Balatonban nagy számmal tenyészik. Neve hihetőleg nem egyéb, mint a sziszegőre változott *küs*, azaz *kis*, és csakugyan máskép : *kisz*.

KÜSZD, **KÜSZDÉS**, **KÜSZKÖDIK** stb. l. KÜZD, KÜZDÉS, stb.

KÜSZKÖPÜ, l. KÖZKÖPÜ.

KÜSZÖB, (küsz-öb) fn. tt. *küszöb-öt*, harm. szr. —e v. —je. Kicsinyezve : *küszöböcske*. Mai értelemben jelenti azon alapdeszkát vagy gerendát, mely az ajtó vagy kapuközben, a padlón vagy fenéken fekszik, s melyen előbb át kell lépni, hogy az illető térbe, pl. udvarba, szobába, terembe mehessünk. Ez értelemlnél fogva, úgy látszik, hogy *küszöb* annyi, mint *köz öb*, vagyis azon *öb*, mely a külső és belső tér között van, s mintegy köz gyanánt szolgál. Ha pedig azt tesszük fel, hogy e szó már akkor is divatozott, midőn eleink még sátorok alatt laktak; úgy még inkább illik rá az *öb* alapfogalom, mert a sátor-nak, mint kerekgömbölyű alkotványnak csakugyan *öbe*, *öble* van, és pedig *belső öbe*, mely belterületét teszi, és *külső öbe*, azaz nyílása, mely ki- s bejárásul szolgál, és ha még azt is vesszük, hogy a sátoroknak néha kidudorodó pitvarféle bejárásuk van, akkor így elemezhetjük, *küsz* am. *küs*, azaz külső, és *öb*; tehát külső öből a sátoron. Törökül : *isik* v. *esik*. Átv. ért. jelenti valamely teendőnek, kivált tanulmány tárgyának első kezdetét, alapját. *Még alig ért a tudományok küszöbéhez*.

KÜSZÖBGERENDA, (küszöb-gerenda) ösz. fn. Gerenda, mely a kapuban vagy ajtóban küszöbül szolgál. V. ö. KÜSZÖB.

KÜSZÖBLÉPCSŐ, (küszöb-lépcső) ösz. fn. Lépcső a küszöb tövében, melyen a küszöbre fel, vagy arról le kell lépni.

KÜTEG, (kü-t-eg) ösz. fn. tt. *küteg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Újabb kori, orvosi műszó, jelent általában mindenféle foltot, fakadást, persenést az állati bőrön, melyről azt szoktuk mondani, hogy *kiütötte magát* v. *kiütött*.

KÜTYLŐ, (küty-l-ő) fn. tt. *kütylő-t*. Győr tájéki szó, jelent málészajú, együgyü, mamlasz, hüle embert. Vastag hangon : *kutyuló*, rokon a *kutyorodik* igével, mennyiben a kütylő ember reudesen tunya, lomha meggörbedő testtel jár.

KÜVŐ, (kü-v-ő) fn. tt. *küvőt*. Szathmár vidékén am. küllő, minthogy a kerékagyótól kifelé áll.

KÜVÜL l. KIVÜL.

KÜVÜNNÉT, (kü-v-ünn-ét v. kü-v-ünn-end) l. KÜNNÉT.

KÜZ, elvont gyöke *küzd* v. *küzdik* igének és származékainak.

KÜZD, l. KÜZDIK. A székelyeknél főnév gyanánt is használtatik *küzdés* helyett; pl. *küzdbe menyen* (megyen) am. küzdésre kel. (*Andrássy Antal*).

KÜZDELÉM, (kü-z-d-el-ém) fn. tt. *küzdelmet*, harm. szr. —e. 1) Tulajd. ért. egymásnak ellenszeggülő erők azon törekvése, hogy egymást legyőzzék. 2) Átv. ért. az észnek, és érzékiségnek egymással való ütközése. Mindkét értelemben a viszonyos ellenhatásnak tartós, folytonos, és nagyobb állapotát jelenti.

KÜZDELMI, (kü-z-d-el-em-i) mn. tt. *küzdelmi-t*, tb. —ék. Küzdelemhez tartozó, küzdelemre vonatkozó. *Küzdelmi tér*. *Küzdelmi vágy*. *Küzdelmi díj*. *Küzdelmi bíró*.

KÜZDÉS, (kü-z-d-és) fn. tt. *küzdés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Két ellenkező erőnek egymás elleni viszonyos, és tetteges törekvése, melynek czélja az ellenfél legyőzése. *Hosszas küzdés után földre sujtani az ellenfélt*. *Sok küzdésbe került, míg elhatározhatta magát*. V. ö. KÜZDIK.

KÜZDHELY, (küzd-hely) ösz. fn. Általán azon hely, melyen az ellenfelek, viaskodók, birakozók küzdenek. Különösen, ha a küzdés nyilvános mutatványul, vagy játéku tartatik, e végre czélirányosan elrendelt tér, pl. korlátokkal kerítve, homokkal meghordva stb.

KÜZDIK, (kü-z-d-ik) k. m. *küzd-ött*, htn. —ni v. —eni. Némelyek használják *ik* nélkül is; de mint-hogy ezen ige nemcsak hatást, hanem visszahatást is foglal magában, innen helyesebben a középigék közé sorozandó. Közönséges értelme : valakivel viaskodik, birakodik. *Küzdeni az ellenséggel, szilaj vadállattal*.

„Lám mindent te ejtesz, ki teveled küzdik.“

Régi ének Sz. Lászlóról.

Gyökének lényegét az ellenséges hajtást, tolást jelentő *üz* ige teszi, s *küzdik* eredetileg am. *üzdik*, azaz *üz* és *üzetik*, mi a küzdésnek csakugyan természetében fekszik, midőn hol egyik, hol másik látszik győzni, hol egyik, hol másik tolja vissza ellentársát. E

szerént *küzködni* am. *üzködni*, egymást üzni, *küzködés* am. *üzködés* egymásnak üzése. Hogy a *k* némely szók elején pusztá előttét, erről, l. *K* betűi és *KÉP*. Átv. ért. mondják a léleknek, akaratnak azon működéséről, midőn az érzéki hajlamok, ingerek, és az erény törvényei között meghasonlás támad, minek következtében az ember mintegy önmagával viaskodik. *Leküzdeni az indulatok viharját, a szenvedélyeket.*

„Gyúladozó vérrrel küzdve emészti magát.“

Kisfaludy K.

KÜZDŐ, (küj-d-ő) mn. és fn. tt. *küzdő-t*. Aki valakivel vagy átv. ért. önmagával küzd. *Díjért, jutalomért küzdő lovagok. Indulatokkal küzdő ész.* Mint főnév jelent különösen oly személyt, kinek feladata nyilvános mutatványokban, játékokban versenytársakkal küzdeni.

KÜZDŐHELY, (küzdő-hely) l. **KÜZDHELY**.

KÜZDŐKEZTYÜ, (küzdő-keztü) ösz. fn. Keztü, melyet a nyilvános küzdők fel szoktak húzni, különösen akik öklöződnek.

KÜZDŐSZEKÉR, (küzdő-szekér) ösz. fn. A régiek sajtáságos szerkezetű hadi szekere, melyről harczolni szoktak. *Kaszás küzdőszekér.*

KÜZDŐTÉR, (küzdő-tér), **KÜZDTÉR**, (küzd-tér) l. **KÜZDHELY**.

KÜZKÖDÉS, (küj-köd-és) fn. tt. *küzködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A viaskodásnak, birakozásnak azon módja, melyben az ellenszegülő felek egymást ideoda üzik, azaz üzködnék. l. **KÜZDIK**, **KÜZKÖDIK**.

KÜZKÖDIK, (küj-köd-ik) k. m. *küzköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mást üzve, majd visszazüetve viaskodik, birakozik. E szó a hatásnak, és visszahatásnak gyakoriságát, folytonos voltát fejezi ki. Átv. ért. mondatik oly emberekről, kik egymást gyűlölvén, minden alkalommal ujjat húznak egymással, kik folytonos perben, veszekedésben élnek, pl. a rosz testvérek, rosz házasok, rosz szomszédok; továbbá, kikben az indulat, érzékiség az észszel ellenkezik; vagy kik viszontagságokkal bajlódnak.

„Csak te vagy még ébren boldogtalanokkal,
Kiknek szívök vérzik, s küzködik bajokkal.“

Ányos Pál.

KVACSÁN, faluk Liptó és Sáros m.; helyr. *Kvacsán-ba*, —*ban*, —*ból*.

KVAKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Kvakócz-ra*, —*on*, —*ról*.

KVÁRTÉLY, fn. tt. *kvártély-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A francia *quartier* után magyarított idegen szó. Jelent tulajdonkép szállást, különösen katonait. *Kvártélyt csinálni. Téli, nyári kvártély.*

KVÁRTÉLYCSINÁLÓ, (kvártély-csináló) ösz. fn. Személy, illetőleg katonai vagy polgári biztos, ki az érkezendő katonaság számára szállást rendel; máskép: *kvártélymester*, magyarosabban: *szállás-csináló*.

KVÁRTÉLYOZ, (kvártély-oz) áth. m. *kvártélyoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. A katonákat kvártélyokba szállítja, házaanként beszállásolja. *Egy-egy házba öt katonát kvártélyozni.*

KVASSÓ, **NEMES** —, faluk Trencsén m.; helyr. *Kvassó-ra*, —*n*, —*ról*.

A *K*-ban van 11,767 czikk.

L.

L, kiseded alakban *l*, tizenkilencedik betű a magyar ábéczében, s a mássalhangzók sorában tizenkettedik, kiejtve *el*, mint egyes hang a nyelvnek előtolása és mozgatása által képződik, s mint olyan a nyelvhangok osztályába tartozván, legtöbb szóknak oly jelentést kölcsönöz, melyben alapfogalom az előhaladó mozgás, előhaladás. 1) Majd könnyü, gyöngéd, és többnyire zajtalan, majd valamivel sebesebb mozgás értelme rejlik ezekben: a segédhangzóval: *lab*, (labda), *láb*, *lából*, *lábod*, *lábadoz*, *ladáz*, *lafog*, *lafancz*, *laj* (fn.), *láng*, *láz*, *lázad* stb., e segédhangzóval: *ledny*, *legény*, *lebeg*, *lepke*, *ledér*, *lefeget*, *lefentyü*, *lejt*, *lejteget*, *leng*, *lengedez*, *lenget*, *lentet*, *leveg*, *levegő*, *lé*, *leves*, *legyint*, *lép*, *el*, *le*, *él*, *lesz*; i segédhangzóval: *libánczol*, *libócz*, *libeg*, *lidércz*, *lindik*, *linkó*, *limba*, *lifeg*, *lipiczkel*, *liszt*, *lityeg*, *illan*, *illant*, *villám*, *villog* stb., o, ö, ü segédhangzókkal: *ló*, *lob*, *lobog*, *lób*, *lóbál*, *lód*, *lódtit*, *lódúl*, *lóg*, *lóstol*, *lót*, *lő*, *lök*, *lözér*, *lükü*, *lüktet*. 2) Szenvedőleges, lassu, élnkéntelen mozgást jelent ezekben: *lanka*, *lankad*, *lankasz*, *lankatag*, *lajha*, *lajhár*, *lágny*, *langy*, *láp*, *lassu*, *szel*, *lézeg*, *lom*, *lomha*, *lusta*. 3) Terjedést, kinyúlást ezekben: *laboda*, *lap*, *lapu*, *lapály*, *lapos*, *lapdéz*, *lapát*, *laposka*, *laska*, *lancz*, *lep*, *lepedő*, *lepel*, *lepény*. 4) Előfordúl némely hangutánzó gyökökben is, mint: *laf*, *laty*, *lecs*, *lety*, *lih*, *lity*, *leh*, *lél*(ek) *líba*, *locs*, *loty*, *löty*, *lucs*, melyekről megjegyzendő, hogy jobbra oly hangot jelentenek, mely könnyü mozgás következtében ered, minél fogva ezek *mozhangutánzó*-nak nevezhetők.

Az *l* hang lengeteg mivoltánál fogva sok változásnak van kitéve, nem annyira a szók elején, mint közepén és végén, midőn majd a keményebb *r*-re, mint legközelebbi szervtársára, majd lágyabb *ly*, *j*, *v*-re változik, pl. *il* (illan), *ir* (iramlik), *villog*, *virrad*; *botlik*, *botránkozik*; *tolong*, *torlódik*; *Elisabet Erzsébet*, *csoroszla csoroszlya*, *külül kívül*, *lelebb lejobb*, *lik lyuk*, *ledny lány*, *lyány*. Néha *n*-re is, pl. *lám*, *nám*; *hol*, *hon*; *talál*, *tanál*; *dal*, *dana*, *dalol*, *danol*; *onnal* (régiesen, ma:) *onnan*; az *ul*, *ül* határozói képzők, másképen: *on*, *ön*, *én*; *üdvözülhetnek* helyett a régi magyar Passióban: *üdvözühhetnek* stb. A hanyag, tunya tájejtésekben gyakran egészen eltűnik, s az előtte álló önhangzóval foly öszve, mint: *alma*, *óma*; *szalma*, *szóma*; *Albert*, *Öbert*; *holt*, *fót*, *gyolcs*, *gyócs*; *föld*, *föd*; különösen a szók végén: *pótol*, *pótó*, *pótú*; *gondol*, *gondó*, *gondú*; *meszel*, *me-*

szeé; *örül*, *örü*; palóczos és barkós ejtéssel: *ement*, *evment*, *eüment*, *öment*; *balta*, *bóta*; *okval*, *módval*, *okvó*, *módvó*; *kézvel*, *lábval*, *kézvő*, *lábvó*; *ne poró avvó a góvó*, (ne porolj avval a galylyal). Ilyenek Benőfy Soma közlése szerint:

„A lököd (leked) kényának sincsen táng (talán) jaó dóga (dolga).“

„Vegyázz, Bera, magadra,

Fee ne öts a garadra,

Ha l' eső a lábadraó,

Becsöletöd ee patkaó.“

„Ha nagyanyó duruzsaó,

Mondjad, szí hé! hogy auszaó.“

Hasonló változásokon ment által az eredeti latin szók *l* betűje a francia nyelvben, mint: *mal-us mauv-ais* (ki-ejtve: *mové*), *salv-are sauv-er* (sové), *sal-tare sau-ter* (soté), *coll-um cou* (kú), *fal-co*, *fau-con* (focó) stb. Az olasz bizonyos esetekben elhagyja az *l*-t s *i*-vel helyettesíti: *Flumen Fiume*, *blanca bianca*, *Florentia Fiorentina*, *plus piu* stb. Hasonló viszony van némely szláv nyelvek között, a cseh: *wlk*, *blch*, *wlna*, *dlauhi*, *dluznik*, *bil*, *vidil*, *dal*, *sztal*; szerbül: *wuk*, *bua*, *wuna*, *dugi*, *duzsan*, *bio*, *vidio*, *dao*, *stao* stb.

Tudván azt, hogy az *l* többször hosszú önhangzóvá olvad, a szóelemzésben biztosabban járhatunk el, ha az ily önhangzós gyököt családbeli rokonaival összevethetjük, pl. *bódül*, *bódorog*, eredetileg = *boldül*, *boldorog*, *bóna* (óra) = *bolna*, mint a *bolond*, *bolyong*, *balga*, *balgatag* szók rokoni; *fónagy* = *folnagy*, *falunagy*; *fóka* = *falka*; *bódé* = *boldé*, *bolt*; *bókol* = *bolkól*, fejtét hajtogatja, *bólogat*; *ágy* = *álgy* (hálgy), alvási, hálási fekhely; *ótvar* = *oltv*. *aluttvar* stb.

Különös, hogy az *l* kezdetű gyökszók között alig van olyan, mely valami tömör, szilárd, kemény testet jelentene, hanem holmi lengeteget, könnyűt, lágyat, léhát, illetőleg hasonló mozgást, cselekvést, állapotot, továbbá nincs ily kezdetű kedély szók, mint az ajki, torok-, foghangok, és sziszegők között; nincsenek gömbölyű, kerekded tárgyakat jelentők, mint különösen a torkiak, és *r* gyökhanguak között, végre nincsenek fuvást, fuvódást (a *leh*, *lih* kivételével) vagy metszést, hasítást jelentők.

Az *l*-vel kezdődő gyökszók száma minden árnyalataikkal együtt 90-nél, az *l*-vel végződőké pedig, mint, *al*, *ál*, *áll*, *el*, *il*, *ill*, *ol*, *ól*, *öl*, *ül*, stb. 80-nál több.

Rövidítve: *l*. 1) = lásd; 2) = lap. A római számjegyek közt a nagy *L* ötvenet jelent. V. ö. SZÁM. *Átugrotta már az L-et*, am. életének ötvenedik évén már túl van.

—*L*, segédhangzókkal: *al*, *el*, *él*, *ol*, *öl*, s még igéknel *ül*, *ül*, határozóknál *ul*, *ül* a) igéképző, s alkot mind önható, mind átható igéket, mint: *dü-l*, *sü-l*, *hü-l*, *fü-l*, *döl*; *váll-al*, *kez-el*, *szem-el*, *bot-ol*, *ör-öl*; *haldál*, (= *hála-al*), *henyél*, *épül*, *tan-ül* stb. V. ö. —*AL*, és különösbbe —*ÜL*. Kettőztetve: *-all*, *-ell*, melyben az első *l* vagy *n*-ből változott által, pl. so-

kall am. sokanl, kevesell, am. kevesenl, vagy pedig ami hihetőbbnek látszik, az egész *vall* igéből húzatott öszve, melynek értelmében is osztozik, pl. *sokall* am. soknak v. sokul *vall*, *kevesell* am. kevésnek v. kevesül *vall*, *kicsinyell*, am. kicsinynek *vall*, *javall* am. jónak *vall*, *urall*, am. úrnak *vall*, egyébiránt *vall'* is am. *v*anl' mit különösen a régies *'habet'* jelentése is igazol. V. ö. VALL. b) Névképző, mint: *fon-al*, *it-al*, *hivat-al*, *ét-el*, *vét-el*, *tét-el*, *lep-el*, *föd-el*, *gyám-ol*, *fáty-ol*, *öböl*, *ök-öl* stb. Részletezve I. Előbeszéd 129, 130, és 133, 134, 142. lapokon. c) Határozói képző *ul*, *ül*, alakban, mint *bal-ul*, *rosz ul*, *vitéz-ül* stb. A török-tatár nyelvben is mint igéképző, nagyban szerepel, pl. *szűj-le-mek* (szó-l-ni), ettől *szöz* (szó), *bas-la-mak* (fönök-ül-ni) stb.

LA, (1), *isz.* mely által valakit figyelmeztetünk, hogy lásson valamit. *Itt van a keresett könyv la!* Néha egyszerű figyelmeztetést jelent; pl. *Ami szívenmen fekütt, megmondtam la!* „Igen eh vagyok; én ugyan megeszlek, és nagy irtalmasságot tesztek veled, mert *la!* mely igen kell munkálkodnod színtelen“ (színtelen). Mese egy farkasról és egy szamárról. (Heltai Gáspár). Rokon vele értelemben a *ni!* kettőztetve *nini!* pl. *Itt van ni!* Úgy látszik azonban, hogy szabatosabban szólva a *la* inkább távolra, a *ni* inkább közelre vonatkozik, s a *la* általánosabb, a *ni* pedig különösebb figyelemre szólít, innen *lát* (la-at) valamit, am. általán szem által észrevesz; *néz* (ni-ez) pedig am. különösen ráfüggesztett szemekkel vizsgál vagy szemmel tart. A *la* gyökből származik a *lám* és *lát*, a *ni*-ből meg *néz* (ni-ez). Az elébbivel rokonértelmű a chaldaei *alu* (Beregszászi szerint am. a német siehe da) a francia mutató *là* (voilà), a görög *λάω*, a régi szász *laten*, goth *ulitan*, a pfalzi *lauen* stb.

LA, (2), elvont gyökeleme *lej* szónak s gyöke *láb* szónak mind három jelentésében, továbbá *lág*y melléknévknek; és rokon *lo* elvont gyökkel (*lohad*, *lohaszt*, *lohól* stb. szókban) úgy szinte *lob* gyökkel (*lobban*, *lobog*) stb. szókban. Jelentése, mint általában az *l* hangé, haladó mozgás.

LÁ, *isz.* ugyanaz ami *la*, l. ezt. és *LÁM*.

LAÁB, falu Pozsony m; helyr. *Laáb-ra*, — *on*, — *ról*.

LÁAZ, faluk Arad m., és Erdélyben A.-Fehér m.; helyr. *Láaz-ra*, — *on*, — *ról*.

LAB, elvont gyök, melyből *labda*, és ennek származékai erednek; rokon, sőt azonos vele: *lob*, melyből a tájdivatos *lobda*, továbbá *lobog*, *lobban* származnak. Rokon vele *leb* is *lebeg*, *lebben* szókban, *lib* stb. Elvont értelme, könnyű sebes mozgás, milyen a labdáé és lobogó testeké. A latinban is a *pila* és *pilum* között a sebes repülést, illanást jelentő *il* az alapfogalom.

LÁB, (1), (la-ab v. lo-ab, l. itt alább) fn. tt. *láb-at*, harm. szr. — a. Tulajd. ért. így neveztetnek az ember, és állatok derekából kinyúló tagok, melyeken állanak, mozognak, járnak kelnek. Az embernek

két, a lónak négy lába van. Egy lábra állni. Rövid, hosszú, vastag, vékony lábak. Egyenes, görbe, karikás, pörge, kacsiba, csámpás, kajcsos lábak. Fél lábbal a koporsóban lenni. (Km.). Egyik lábra sántítani. Ládba szállott az esze. (Km.). Különösen jelenti ezen tagnak alapját, vagyis lábfejet. Nagy, kicsi, piczi láb. Csizma szorítja lábát. Hasonlításképp: Láb alatt lenni, útban, akadályára lenni valakinek. Láb alól eltenni valamit. Maga lábán járni, másokra nem támaszkodva cselekedni. Lábat vetni valakinek, akadályul gáncot vetni. Lábat megvetni, erős állásba helyezkedni. Lábra kapni. Ne borulj lábához, ha fejével szólhatsz. (Km.). Lába kelt valamely ingó jószágoknak, azaz elveszett, ellopták. Kézzelel, lábbal rajta lenni valamin, am. egész erővel iparkodni. Átv. ért. 1) Valamely testnek alsó része, melyen mintegy lábon állani látszik. Asztal, ágy, szék, pamlag lába. Harang, hid lába. Mondják a hegynék, szőlőnek aljáról is. Elérni a hegy lábáig. Szőlő lábán termett gyümölcs; továbbá némely száras növényekről. Lában áll a gabona, széna, azaz még nincs learatva, illetőleg lekaszálva. 2) Mérték, mely a bécsi mérleg szerint a bécsi ölnek egy hatodrészt teszi, vagyis egy ölben hat láb van. A Müncheneri cödexben lábföld am. stadium. 3) Azon mód, mely szerint valamit elrendeznek. Hadi lábra állítani a seregeket, azaz úgy, mintha háboru volna. Pénzre alkalmazva jelenti a pénz értékének belső elrendezését. 4) Valamely dolognak állapota. Jó vagy rossz lábon állani. Nem állok oly lábon, hogy ezt tehessem. Valakit lábáról levenni. 5) Különös szólások: Lábra kapni am. erőre kelni s elterjedni. Mind egy lábíg elhullottak, elveszték am. mind az utolsó emberig. Hasonló ehhez a székely népmesében: „Olyan hat ökrös gazda lösz belőle, hogy az egész faluba, de még a vidékre is csak egy láb (ember) sem volt hozzá hasonló.” (Krizsa J.-nál XIV. mese).

Mint hogy a lábnak fő rendeltetése a mozgás; legvalószínűbb, hogy gyöke a mozgást jelentő *la* vagy *lo*, melyből kifejlődött a *láb*, mintha volna *la-ab* v. *lo-ab*. Ily fogalmi öszvefűgés van a szláv *nozim* hordozom, viselem, és a *noha*, *noga* láb között, minthogy a lábak hordozzák az állatot. Hasonlóan németül *Lauf* jelenti a vadászok nyelvén a négy lábú állatok lábait, és *laufen* am. futni. A latinban *crus* lábszár, és *crur* am. kifolyó, kimenő vér. Másod értelme: alantóság, mint *fej*-é a magasság, felsőség.

Ugyanezen szó ige gyanánt használtatik ezen öszvetételben: *téb-láb*, azaz járkel. Rokon vele még a magyar *lép* is.

LÁB, (2), fn. tt. *láb-ot*, harm. szr. —*ja*. Terjedelmesebb szokás szerint *láp*, vagyis az áradásnak kitétt vidékeken oly mocsáros hely, melynek színén fű, csáté, gaz úszkál, és az árviz hordta mindenféle nád, szénatöredék a szél által majd ide, majd oda üzetik. Ily név alatt ismeretes az érsekújvári határban a *Fekete láb*, mely a Nyitra és Vág-Duna ötéseinak van kitéve. Így hívják különösen azon ingó, ideoda

úszkáló füveket, gazokat is, melyek tömegesen, mintegy növényisziget gyanánt látszanak mozogni, pl. midőn mondják: *Sok lábot hányt ki az árviz*. Ezen jelentéséből kitünik, hogy alapértelemmre nézve valamint az állatot mozgató *láb* szóval, úgy még közelebről a *lób-ál* ige, *lób'* törzsével rokon; egyszersmind fölvilágosítja a *lábbad* v. *lábbad* ige értelmét, az ily mondatokban: *könybe lábadtak szemei*; *vízen lábbó hajó*, azaz könyben úsztak (mintegy lóbálódtak) szemei, vízen úszó (lóbáló) hajó.

LÁB, (3), önh. m. *láb-tam*, —*tál*, —*ott*. Közönségesen ugyan két *b* vel írják és ejtik: *lább*; de ezt tenni fölösleges, mert egy a főnevet jelentő *láb*, sajátlag *lob* szóval, épen úgy, mint *les*, *les*; *nyom*, *nyom*; *zár*, *zár* stb. igék és nevek egy alakban. 1) Mozog, megy, pl. *téb láb*; *mit tébsz-lábsz*, *tébték-láb-tok itten?* 2) Különösen am. víz fölött jár, úszkál. *Mint a vizen lábbó hajó*, és *mint az égen repülő madár*. (Telegdi). *Habon lábbó* (Molnár A.). *Könyvekben lábnak szemei*. V. ö. LÁB főnevekkel, és *lab* elvont gyökkel.

LABACS, (lab-acs) fn. tt. *labacs-ot*, harm. szr. —*a*. Balaton melléki tájszó, s jelent bizonyos rosz szőlőfajt, mely igen ritkán terem. Talán am. *lafacs*, melyet csak a kutya szokott lafolni. A latin *labrusca* szintén a szőlőnek hitványát jelenti.

LÁBACSKA, (láb-acs-ka) kics. fn. tt. *lábacs-kát*. Kis láb, piczi láb.

LÁBAD, (láb-ad) önh. m. *lábbad tam*, —*tál*, —*t* v. *ott*. 1) Mondják emberről, ki beteg ágyából ismét lábra kel, neki veszi magát, és felgyógyul. *Fellábbad*. *Hála Istennek, hogy fellábbadtam*. *Beteg volt az örög, barát akart lenni, de hogy fellábbadt, vissza tudott menni*. (Dugonics). Mondják és írják két *b*-vel is, de erre nincs szükség. Gyöke az állati tagot jelentő *láb*, honnan *lábbad'* mintegy *láb*ra kap.' 2) Mondjuk szemekről, midőn kifakadnak belőlök a könnyük. *Könyvben lábádnak szemei* am. úsznak. Ennek közvetlen gyöke a vizen, nedven úszást, mozgást jelentő *láb*, azaz lép. V. ö. LÁB, (3).

LÁBADÁS, (láb-ad-ás) fn. tt. *lábbads-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami lábada. V. ö. LÁBAD.

LÁBADOZ, (láb ad-oz) gyak. önh. m. *lábbadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Hoszszas betegeskedés után lassan-lassan erőhöz jut, lábra kap, és járdogál. V. ö. LÁBAD.

LÁBADOZÁS, (láb-ad-oz-ás) fn. tt. *lábbadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A gyógyulásnak azon fokozata, midőn valaki lábaira kezd állani és járni.

LÁBADOZÓ, (láb-ad-oz-ó) mn. és fn. tt. *lábbadozó-t*. Aki fekvő betegségéből annyira fölépül, hogy már lábain járthat; javuló félben levő beteg.

LÁBAL, (láb-al) önh. m. *lábbal-t*. Lábon megy, gyalogol. *Lábbalhatsz*, *míg oda érsz*, azaz jó messze van. Mondják különösen tréfából, midőn valaki mintegy szökeve elsiet, ellillan, ellábal, néha az *eb* szót is

eljebe teszik: *el-éblábolt*, azaz elsiertet, mint az eb, melyre ráijesztettek. *Lábalni*, *me glábalni a vizet*, am. lábón menni benne, azaz gázolni; de ez helyesebben: *lából*.

LÁBALAKÚ v. —ALAKU, (láb alakú) ösz. mn. Olyan alakú, mint a láb. *Olaszország fekvése láb alakú*.

LÁBALÁS, (láb-al-ás) fn. tt. *lábals-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szökve elsietés, illanás.

LÁBALJ, (láb-alj) ösz. fn. l. LÁBALLÓ.

LÁBALJÁZ, (láb-aljáz) ösz. önh. Láb alatt hentereg, akadémuskodik, valakinek utjában van.

LÁBALLÓ, fn. tt. *lábbalót*. Zsámoly, melyre a lábakat teszik. Hihetőleg öszve van húzva ezen szökből: *láb alá való*.

LABANCZ, fn. tt. *labancz-ot*, harm. szr. —a. Tököli és 2-dik Rákóczy Ferencz idejében az úgynevezett kurucz háboru alatt így csúfolták a magyarok az ellenfél gyalog katonaságát. Némelyek a *lauf Hans* német szótól származtatják, mások szerint am. *lafancz*, azaz ringyongy, vagy lafogó plundrában, lompos bugyogóban jár. Származhatott 'láb'-tól is.

LÁBÁNVALÓ, (lábán-való) ösz. fn. A széke-lyeknél am. vetés, gabonatermény, mely még nincsen learatva vagy lekaszáva; másképp: *lábos*, néhutt: *lábasetés*.

LÁBAS, (1), (láb-as) mn. tt. *lábast* v. —at, tb. —ak. Aminek lábai vannak, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. *Lábás marha*, *jóság*, azaz barmok. *Lábás sótartó*, mely lábakon áll. *Lábás ól*. *Lábasetés*, mely még lábán áll, azaz nincs learatva vagy lekaszáva. *Lábasetény*.

„De még ám a konyhában,
Több kell mint a szobában,

Lyukas kalán, lyukatlan,
Lábasetény, lábatlan.“

Népvers a házasságról. (Erdélyi J. gyűjt.)

LÁBAS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lábast*, tb. —ok, harm. szr. —a. Agyagból készített három lábón álló, s nyéllal ellátott edény, melyben pörkölni, röstölni, rántani szoktak, néhutt másképp: *szilke*. Némely tájakon pedig, s különösen ha az ilyféle edény vaslemezről van, *serpenyő* a neve, ámbar ez lehet lábatlan is. V. ö. LÁBAS; és LÁBOS.

LABASIN CZ, falu Temes m.; helyr. *Labasinczra*, —on, —ról.

LÁBASKODÁS, (láb-as-kod-ás) fn. tt. *lábaskodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lábhegyen állva felkapaszkodás.

LÁBASKODIK, (láb-as-kod-ik) k. m. *lábaskod-tam*, —tál, —ott. Lábhegyről emelkedve kapaszkodik, ágaskodik.

LÁBATLAN, (1), (láb-at-lan) mn. tt. *lábatlan-t*, tb. —ok. Akinek vagy minek lába nincsen. *Lábatlan rokkant vitéz*, kinek a lábait elvitte az ágyugolyó. *Lábatlan pököldáda*, *pamlag*. *Lábatlan fecske*, mely a

tornyokban, és falrészeken fészkel. Nevét talán apró lábaitól kapta.

LÁBATLAN, (2), falu Komárom m.; helyr. *Lábatlan-ba*, —ban, —ból.

LÁBATLANKODIK, (láb-atlan-kod-ik) k. m. *lábatlankod-tam*, —tál, —ott. Mondják emberről, ki jelenlétével terhére van másoknak, s helyben marad, mintha lába nem volna.

LÁBATLANTIK, (lábatlan-tik) ösz. fn. Tréfás neve a kirántott tézsaételnek, különösen zsírban, tejben sült zsemlyeszeletnek rántott csirke helyett.

LABATOL, (labat-ol) önh. m. *labatol-t*. Oly emberről mondják, kinek nyelve beszédközben akadoz, hebeg, höbög, habog, habatol. Törzsoke hangutánzó.

LABATOLÁS, (labat-ol-ás) fn. tt. *labatolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hebegés, habogás, habatolás.

LÁBAZAT, (láb-az-at) fn. tt. *lábazatot*. Valamely oszlop- vagy szoborműben az öszves talapat, s ez utóbbi szó divatosabb is.

LÁBB, LÁBBAD, l. LÁB, LÁBAD igéket.

LÁBBELI, (láb-beli) ösz. fn. Szoros ért. a lábfejet, s részint a lábszárt is takaró csizma, saru, bakancs, bocskor, cipő, papucs, *Nyári, téli lábbelivel ellátni magát*. *Sok lábbelit elszakatni*. *Lábbelikészítő*, am. varga, csizmazia.

LÁBBÓ v. LÁBÓ l. LÁB, (3), alatt.

LÁBBOG, l. LÁBOG.

LÁBCSÓ, (láb-cs-ó) fn. tt. *lábcsót*. l. LÁBKA.

LÁBCSÓK, (láb-csök) ösz. fn. A legmélyebb tiszteletnek, s önmegalázásnak jele, midőn valaki másnak lábát megcsókolja. Innen a mondás: *Kézét lábát csókolom* am. legmélyebb tisztelettel és alázattal kérem, köszönöm.

LÁBCSONT, (láb-csont) ösz. fn. Széles ért. minden csont, mely a lábnak alkotó része. Szorosb ért. azon lapos csont, mely elül a térdtől a lábfejig nyúlik alá.

LÁBCSUKLÓ, (láb-csukló) ösz. fn. A lábnak térd körüli része, hol a felső és alsó lábszárak meghajlanak. *Csuklóban eltört a lába*. V. ö. CSUKLÓ.

LABDA, (lab-da) fn. tt. *labdát*. Szoros ért. rendszeren bőrből készült, s rugalmas testtel, pl. szőrrel, kőcczel kitömött, vagy felfúvott golyó, mely játékszerűl szolgál, midőn vagy bottal ütik, vagy kézzel dobják, s adogatják egymásnak. Másképp: *lapta*. *Kidobni, kiütni, elkapni a labdát*. *Labdával kapóst játszani*. Szélesb átv. ért. némely más testek, melyeket, mint a lapdát, öszvegömbölyítenek, pl. sárból, hóból. Képes kifejezéssel, amit hánynak vetnek, különösen mások szabad rendelkezésének kitétt ember. *Hányják vetik, mint a labdát*. *Szerencse labdája*. Gyöke *lab*, gömbölyűbben *lob*, rokon a könnyű vagy sebes mozgást jelentő *ló*, *lót*, *lóbál*, *lódít*, *lobog* szókkal. A *lab lob* gyökből eredt az elavult *labad labad*, innen az igenév *labadó*, *lobadó*, *labada*, *lobada* s öszvevona, *labda*, *lobda* (némely szójárásban); így képződött a *csapda* a *csap csapad* igéből.

LABDABORZ, (labda-borz) ösz. fn. Az együtt-nemzők seregéből, és egyenlőnösök rendéből való növény-nem, melynek vaezka gömbölyű, s fészkenek tövét borzas sörték veszik körül. (Echinops). Fajai : *fehér, kék, vesszős labdaborz*.

LABDABŐR, (labda-bőr) ösz. fn. Bőr, melyből a labdát készíteni szokták.

LABDACS, (lab-da-cs) kicsiny. fn. tt. *labdacs-ot*, harm. szr. — *a*. Általán labdaforma kis golyó. Különösen így nevezetnek a gyógyszerárban azon kis golyócskák, melyeket bizonyos szerekből, különös orvosi rendellet szerént készítenek. *Naponként reggel és este, három-három labdacsot bevenni.* (Pilula).

LABDAJÁTÉK, (labda-játék) ösz. fn. Játék neme, melyet labdával játszanak, milyenek pl. az úgynevezett *kapós, kifutós* stb.

LABDÁNY, (lab da-any) fn. tt. *labdány-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. *ja*. Újabb kori szó a közismeretű de idegen *billiard* szó magyarítására. Máskép : *tekeasztal*.

LABDÁNYOZ, (lab-da-any-oz) önh. m. *labdányoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Labdányt jászik. V. ö. LABDÁNY.

LABDARÓZSA, (labda-rózsa) ösz. fn. A bangiták neméből való cserjenövény, mely ha teljessé lesz, labdaforma rózsákkal díszlik. Szép piros bogója megehető. Máskép : *kánya*- vagy *gányafa*. (Viburnum opulus).

LABDÁS, (lab-da-as) fn. tt. *labdás-t*, többese nincs szokásban. Labdajáték. *Labdást játszani*.

„Midőn gyermektársaimmal,
Csigást, labdást játszottam.“

Kisfaludy K.

LABDATÖVIS, (labda-tövis) ösz. fn. A labdaborz (echinops) nemű növény egyik faja, növény-tani néven : *fehér labdaborz* (echinops sphaerocephalus).

LABDAVERŐ, (labda-verő) ösz. fn. Kézbeli darab fa vagy bot, melylyel a játzó a labdát elütik.

LABDAVERŐRECZE, (labda-verő-recze) ösz. fn. Bélhurokból készített s görbés fogantyúra húzott kis reczecháló, melylyel a tollas labdát ütögetik.

LABDÁZÁS, (lab-da-az-ás) fn. tt. *labdázás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Labdával üzött játszás.

LABDÁZIK, (lab-da-az-ik) k. m. *labdáz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *zál*. Labdával, vagy labdást játszik. *A gyermekek leginkább tavasz nyíltával szoktak labdázni*.

LÁBDESZKA, (láb-deszka) ösz. fn. Deszka, mely arra szolgál, hogy lábunkat neki támaszszuk, pl. lábdeszka az úgy végén.

LÁBDÜLŐ, (láb düllő) ösz. fn. Tájdivatosan am. hold (föld, rét stb.).

LÁBFA, (láb-fa) ösz. fn. Fa, melyet bizonyos testek alá tesznek, hogy mint lábon álljanak rajta,

pl. *dszok* v. *gantarfa*, a hordók alatt ; levert *czölöpök*, *gerendák* a hid alatt.

LÁBFARKÚ, (láb-farkú) ösz. fn. Bolha nagyságu, szárnyatlan, hat lábu féreg, mely jobbára növényeken tenyészik és él. (Podura).

LÁBFEJ, (láb fej) ösz. fn. Személy ragozva : *lábam*, *lábad*, *lába feje*. A szűkebb ért. vett lábnak felső része az ujjaktól a lábtövíg.

LÁBFEJHÁT, (láb fej-hát) ösz. fn. A lábfejek legmagasabb része. V. ö. LÁBFEJ.

LÁBFICZAMODÁS, (láb-ficzamodás) ösz. fn. Ficzamodás a lábtó vagy térd csuklójában. V. ö. FICZAMODÁS.

LÁBFÜRDŐ, (láb-fürdő) ösz. fn. Viz, melyben valaki egyedül lábait áztatja, *mossa*. *Meleg*, *langyos*, *hideg lábfürdő*. Szokottabban : *lábvíz*.

LÁBFÜRÖSZTŐ, (láb-fürösztó) ösz. fn. Sajtár, dézsa, medence, vagy akármily edény, melyben valaki lábait füröszti.

LÁBGYÉKÉNY, (láb-gyékény) ösz. fn. Gyékény a folyosókon vagy ajtók előtt, a sáros lábakat hozzá törölni való.

LÁBGYÖKÉR, (láb-gyökér) ösz. fn. A lábfejet képező hét csontocska.

LÁBHÉGY, (láb-hégy) ösz. fn. Az emberi lábnak azon része, melyet az újjak képeznek. *Lábhegyen állni*, *lábhegyen járni*, *lejteni a tánczot*. *Lábhegyen lép*, *hogy meg ne hallják*. Innen van a kifejezés : *hegyes*, *hegyke legény*, ki tudniillik negédeességéből lábhegyen jár.

LÁBHELY, (láb-hely) ösz. fn. l. LÁBNYOM.

LÁBHINTA, (láb-hinta) ösz. fn. A hintázásnak azon módja, midőn valaki nem ülve, hanem lábon állva lógázódik vagy lógáztatja magát.

LÁBIKRA, (láb-ikra) ösz. fn. Az alsó lábszárnak, hátul a térdhajlás és boka között kigömbölyödő húsos része, máskép : *inkása*, *inak kásója*. *Vastag*, *vékony lábikra*.

LÁBIKRAÉR, (láb-ikra-ér) ösz. fn. Ér, mely a lábikrán végig nyúlik. (Vena suralis).

LÁBINT, (láb-int) áth. m. *lábint ott*, htn. — *ni* v. — *ani*. A székeleyknél am. lábával nyomint. (Kriza J.).

LÁBITÓ, (láb-ít-ó) fn. tt. *lábítót*. Bizonyos műveken, gépeken, eszközökön azon zsámolyféle készüllet, melyet lábbal nyomkodnak, pl. lábító az orgonán, zongorán, szövőszéken. Baranyában am. lajtortja, máskép : *lábító*.

LÁBIZOM, (láb-izom) ösz. fn. Izom a lábban. V. ö. IZOM.

LÁBKA, (láb-ka) fn. tt. *lábkat*. A székeleyknél am. faláb. L. FALÁB 2).

LÁBKÁZ, (láb-ka-az) önh. m. *lábkáztam*, — *tál*, — *ott*. A székeleyknél am. falábon jár. (Kriza J.).

LÁBKERT, (láb-kert, azaz kerítés) ösz. fn. A bevetett föld lábán tövisből vagy felhányt földből

csinált gát (kerítés), hogy a barmok, vagy szekerek le ne gázolják.

LÁBKÖSZVÉNY, (láb-köszvény) ösz. fn. Köszvényféle bántalom, mely különösen a lábban fészkel meg magát. V. ö. **KÖSZVÉNY**.

LÁBKÜLLŐ, (láb-küllő) ösz. fn. 1) A régi lovagok fegyverzetében azon réz vagy vas lemez, mely a lábszárakat fődte. 2) A sebészeknél vékony deszkák, melyek közé a törött, vagy kimentült lábakat szorítják.

LÁBMEDECZE, (láb medenceze) ösz. fn. Medence, melyben a lábakat szokás mosni, áztatni, különböztetve a más használatra, pl. kézmosásra való medenczétől.

LÁBMELEGÍTŐ, (láb-melegítő) ösz. fn. Meleg vízzel töltött palaczk, vagy más edény, vagy melegített téglá, melyet az ágyban fekvőnek talpához tesznek, hogy azt, s közvetőleg egész testét megmelegítse.

LÁBMÉRTÉK, (láb mérték) ösz. fn. Mérték, mely bizonyos mennyiségeket lábak szerént határoz meg. *Párisi, bécsi lábmérték*. A lábmérték különbsége rendszerént az ölek különbségétől függ. *Négy-szögű, köbös lábmérték*.

LÁBMOSÁS, (láb-mosás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki önnön vagy másnak lábait mossa. Különösen, szertartás a római anyaszentegyházban, mely szerént nagy csüörtökön a főpapok, intézetek főnökei, söt fejedelmek is, Idvezitőnk példájára alattvalóik lábait megmossák.

LÁBMOSÓFŰ, (láb mosó-fű) ösz. fn. Növényfaj a siliomok neméből; tökocsányi ágasak, levelei szélesecske szálasak, ormós hátúk, szíromhasábi hegyesek, erei épek, vára sárga, szagos. Máskép: *sárga tubarózsa, sárga lilium*, növénytani néven: *sárga siliom*. (Hemerocallis flava).

LÁBNYI, (láb-nyi) ösz. mn. Minek széle vagy hossza, vagy magassága, illetőleg vastagsága, mélysége egy láb. *Lábnyi magas vetések. Két, három, négy lábnyi mélységre merülő hajó*.

LÁBNYOM, (láb-nyom) ösz. fn. Személyragozva: *lábam-, lábad-, lába nyoma* stb. Azon nyom, melyet a lépő láb maga után hagy, vagyis a lágyabb alapon, pl. porban, hóban, sárban menő lábnak kinyomott formája. *A vadakat lábaik nyomáról megismerni. Lába nyomát elfújta a szél. Lába nyomába sem értek, úgy elnyargalt*. Vétetik mérték gyanánt is. *E deszka széle egy lábnymom*.

LÁBOD, KIS— falu Somogy m.; helyr. *Lábod-ra, —on, —ról*.

LABODA, (lab-od a) fn. tt. *labodát*. A maglap-élek (atriplex) neméhez tartozó növényfaj, melynek valamint az egész nemnek, az a kitünő tulajdonsága van, hogy észézi laposak, és magvai kerekék, lelápítottak. E szerént eredetileg *lapoda*, 'lap' gyöktől, melyből alakult az elavult *lapod*, azaz *lapad* ige, és ebből fejlődött: *lapodó, lapoda, laboda*. Máskép:

kerti laboda, labodaparéj, német paréj. izellen fű, növénytani néven: *kerti moglapél*. (Atriplex hortensis). Néhutt a *gáti libatoppot* is (chenopodium murale) labodának v. lúdlábnak hívják, és e mellett *vörös laboda* am. *vörös libatopp* (chenopodium rubrum) V. ö. **LAPU**.

LABODAPARÉJ, (laboda-paréj) ösz. fn. **L. LABODA**.

LÁBOG, (láb-og) önh. és gyak. m. *Lábog-tam, —tál, —ott*. Viznek, vagy más folyadéknek felszínén úszkál. *Gízgaz lábog az árvíz fölött*. Átv. ért. a *szemek könnyben lábogna*t, mintha úsznának. V. ö. **LÁB**, (3).

LÁBOL, (láb-ol) önh. és áth. m. *lábol-t*. 1) Tulajd. ért. valamely vizen úgy megy, hogy lába a fenekét éri. *E víz oly mély, hogy meglábolni nem lehet. Átallábolni a sekély folyót*. 2) Átv. ért. holmi nehézségek, akadályok, bajok közül kivergődik. *E bebeséget meg nem lábolom. A sok bajból nem képes ki-lábolni*. Különbözik tőle: *lábál*, mely az irodalom által is követett nyelvben általában jelent lábom menést.

LÁBOLHATATLAN, (láb-ol-hat-atlan) mn. tt. *lábolhatatlan-t*, tb. —ok. Ami oly mély, hogy meglábolni, illetőleg átgázolni nem lehet. Átv. ért. legyőzhetetlen akadályu, elbirhatatlan nehézségü.

LÁBOLHATÓ, (láb-ol-hat-ó) mn. tt. *lábolható-t*. Sekély, nem mély, amit lábolni, átgázolni lehet. V. ö. **LÁBOL**.

LABORFALVA, erdélyi falu Sepsz székben; helyr. —*falvá-ra, —n, —ról*.

LÁBOS, (2), (láb-os) fn. tt. *lábos-t*, tb. —ok. Bodrogközi tájszó, s am. hiba a vászonszövésben, midőn a hátulsó nyüstbe vesz a takács két szálát, s az elsőbe is kettőt, és így a szövést tovább folytatja. 2) A székelyeknél am. lábánvaló.

LÁBOS, (2), pusztá Pozsony m.; helyr. *Lábos-ra, —on, —ról*.

LÁBPÁNCZÉL, (láb-pánczél) ösz. fn. A régi lovagias fegyverzetben azon pikkelyes pánczélféle lemez, mely a lábakat borította. V. ö. **PÁNCZÉL**.

LÁBPÁRNA, (láb-párna) ösz. fn. Párna, mely különösen a lábak befödésére, és melegen tartására szolgál. V. ö. **PÁRNA**.

LÁBPOLCZ, (láb-polcz) ösz. fn. Általán polcz vagy számolyféle deszka, melyen az ülő nyugosztalja lábait, ilyen az úgynevezett asztal hídja, vagy a kocsis bakja előtt álló támasz stb.

LÁBPÓLYA, (láb-pólya) ösz. fn. A gyógyítás alatt levő, köszvényes, sebes, törött, kifczamodott stb. lábat takaró pólya.

LÁBPONT, (láb pont) ösz. fn. Csillagászok nyelvén azon képzelt pont az égbolton, mely függőleges vonalban lábaink alatt van. (Nadir). Ellentéte, *fejpont* v. *tetőpont*. (Zenith).

LÁBRAVALÓ, (lábra-való) ösz. fn. Kényesebb társalgási nyelven az igen köznépiesnek látszó *galya* helyett használják. l. **GATYA**.

LÁBSZÁR, (láb-szár) ösz. fn. Azon rész a tá-
gabb értelmű lábban, mely a térdtől a lábtővig alá
nyúlik. A személyragozást kétféleképp veszi föl: *láb-
száram, lábszárad, lábszára* stb. vagy *lábam szára,
lábad szára, lába szára* stb. *Lába szárába szállt az
esze, bátorsága. A lónak lábszára eltört.*

LÁBSZÁRCSONT, (láb-szár-esont) ösz. fn. Síp-
nemű velős esont a lábszárban, térdtől, lábtővig.

LÁBSZÁRTÖRÉS, (láb-szár-törés) ösz. fn. Tö-
rés a lábszáresonton.

LÁBSZEDŐ, (láb-szedő) ösz. mn. Mondják ló-
ról, mely lábait aránylag magasra emelgetve lépdegel.

LÁBSZÉK, (láb-szék) ösz. fn. I. ZSÁMOLY.

LÁBSZÍJ, (láb-szj) ösz. fn. A vargák, és csiz-
madiák úgynevezett térdszija, melylyel a munkába
vett lábbelit megszorítják, hogy ideoda ne mozogjon.
Használják néha verőeszközül is. *Lábszíjjal megverni
az inast.*

LÁBSZÍJAZ, (láb-szjiaz) ösz. áth. 1) Lábszíjjal
megköt, megerősít. *Lábszíjazni a kaptára ütött csiz-
mát.* 2) Lábszíjjal ver, fenyít.

LÁBSZÖNYEG, (láb-szönyeg) ösz. fn. A terem,
szoba padlójára terített szönyeg, különösen a pam-
lag, székek vagy ágy előtt. *Közönséges szövetű, finom
hímzett lábszönyeg.*

LÁBTAKARÓ, (láb-takaró) ösz. fn. Takaró,
illetőleg lábbeli vagy lepel, melynek rendeltetése a
lábat melegen tartani, pl. az ágyban, vagy midőn va-
laki kemény hidegben utazik stb.

LÁBTALP, (láb-talp) ösz. fn. A szűkebb érte-
lomben vett lábnak alja, melyen az illető állat köz-
vetlenül áll. *Széles, keskeny, gyöngye, finom bőrű, cse-
repes lábtalp.*

LÁBTÓ, (láb-it-ó) fn. tt. *lábtó-t.* Létra, lajtorja
vagyis fokokkal ellátott, s ideoda mozdítható eszköz,
melyen föl s alá *lábitni*, azaz járni lehet. Gyöke a
menést, mozgást jelentő *láb* ige, melyből lett a mi-
veltető *lábit, lábtó, lábitó*, öszvehúzva *lábtó*.

LÁBTÓFOK, (lábtó-fok) ösz. fn. Hengerded
vagy lapos keresztfácska vagy deszkácska a lábtón,
melyen fel s alá hágdosnak.

LÁBTOK, (láb-tok) ösz. fn. Lábtýú, különö-
sebben botos.

LÁBTŐ, (láb-tő) ösz. fn. I. LÁBGYÖKÉR.

LÁBTÖRÖK, (láb-török) ösz. fn. Török, vagyis
hurkosan elkészített kötél, zsinag, húr, stb. hogy a
bele lépő, és tovább haladni akaró állat lába bele-
szoruljon. *Lábtörökkel fogott madarak.*

LÁBTÖVIS, (láb-tövis) ösz. fn. Földbe szur-
kált, hegygyel felálló vas szegek, pl. a tolvajok vagy
nyomuló ellenség lábainak megsértésére.

LÁBTYÚ, (láb-tyú) fn. tt. *lábtýú-t.* A keztýú
hasonlatára alkotott szó, mely alatt azon gombos
harisnya értetik, melyet a térdig érő bugyogó ki-
egészítésüül az alsó lábszáron viselnek némely népek.
Ilyet viselt ezelőtt az osztrák örökös tartományok
gyalogsága is, kiket gúnyból *csarapárok* nak, *toldott
lábuak*-nak hívtak. (Gamasche).

LÁBUJJ, (láb-ujj) ösz. fn. Újj az emberi lá-
bon, különböztetésül a kézen levő ujjtól. *Lábujjra
állani. Tyúkszemés lábujjak.*

LÁBVERŐ, (láb-verő) ösz. fn. Ezüstmívesek
kalapácsa, melynek mind két vége bütykös, s arra
való, hogy a munkában levő ezüstművön támadt eszo-
mókat egyenessé tegye.

LÁBVÍZ, (láb-víz) ösz. fn. I. LÁBFÜRDŐ.

LÁBZSÁK, (láb-zsák) ösz. fn. Holmi meleg
kelmékkel bélelt zsáknemű burok, a lábakat ha
köszvény bántja, vagy téli utazás alkalmával benne
tartani, hogy meg ne büljenek.

LÁBZSÍR, (láb-zsír) ösz. fn. Velős lábsontok-
ból kifözött kenőcszír.

LACS, hangutánzó gyök, melyből *lacsak, la-
csakos, lacsik* származnak. Legközelebbi rokonai *locs,
loty* (lity-loty), *laty*, (latyak).

LACSAK, LACSAKOS, lásd: **LATYAK, LA-
TYAKOS.**

LACSIK, (lacs-ik) k. m. *lacs-tam, —tál, —ott.*
Mikor a macska, kutya iszik, vagy leves ételt eszik,
a székely ezt úgy mondja: *lacsik a macska* v. *a ku-
tya lacsik.* (Kriza J.), a *lacs* v. *locs* hangtól. Néhutt:
lafol v. *loftol*, v. *lafatol* a *laf* hangtól, mely a meg-
fordított *fal*.

LACSOHODIK, (lacs-o-hod-ik) k. m. *lacsobod-
tam, —tál, —ott.* Lacsossá, azaz lity-lotytyá leszen.

„Ritka búza, ritka rozs,
Ritka leány takaros,
A legény is csak addig,
Míg meg nem házasodik,
Mihelyt megházasodik,
Mindjárt lelacsobodik.“

Népdal (Erdélyi J. gyűjt.).

LACZ, **LACZA**, **LACZI**, **LACZKÓ**, férfi kn.
A *László* névnek kicsinyített változatai. I. **LÁSZLÓ.**

LÁCZA, falu Zemplén m.; helyr. *Lácza-ra,
—n, —ról.*

LÁCZFALVA, falu Zemplén m.; helyr. —*fal-
vá-ra, —n, —ról.*

LACZHÁZA, m. város a Kis Kunságban; helyr.
Laczháza-ra, —n, —ról.

LACZIKONYHA, (Laczi-konyha) ösz. fn. Piaczi
konyha, melyben a köznép, napszámosok számára
bizonyos ételeket készítenek, és tálalnak. *Laczikony-
hán süttött pecsenye, rántott hal.* Szélesb ért. al-
sőbb rendbeli vendéglő. Monda vagy hagyomány
szerént nevét 2-ik Ulászló királytól kapta volna, ki
néha maga is ilyféle piaczi eledelekre szorult.

LACZIKONYHÁS, (Laczi-konyhás) ösz. fn. Pia-
czi konyhát tartó kofa, vagy alsóbb rendbeli ven-
déglő. V. ö. **LACZIKONYHA.**

LACZKAD, erdélyi falu Küküllő m.; helyr.
Laczkad-ra, —on, —ról.

LACZKÓ, (1), falu Hont m.; helyr. *Laczko-ra,
—n, —ról.*

LACZKÓ, (2). A „Laczi“ névnek idősbre vagy
öregebbre alkalmazása.

LACZKONYA, falu Kővár vidékén; helyr. *Laczkonyá-ra*, —*n*, —*ról*.

LACZKOVA, falu Szepes m.; helyr. *Laczková-ra*, —*n*, —*ról*.

LACZUNÁS, falu Temes m.; helyr. *Laczunás-ra*, —*on*, —*ról*.

LAD, (1), elavult gyök, mely több helynevekben, mint *Ladháza*, *Lada*, *Ladány*, *Ladamos*, *Ladna*, *Ladomány*, maiglan él. Meg van továbbá a *ladáz* szóban. Gyanítható jelentésére nézve l. LADÁZ.

LAD, (2), MAGYAR—, NÉMET—, faluk Somogy m.; helyr. *Lad-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁD, (1), elavult gyök, mely ma csak némely helynevekben él, *Kicz-Lád*, *Magyar-Lád*, *Német-Lád*, *Sajó-Lád*, *Szendrő-Lád*, *Ládháza*, *Ládony*. Van-e ezen szónak a bútorra jelentő *láda* szóval némi értelmi rokonságuk, meghatározni nehéz.

LÁD, (2), SAJÓ—, SZENDRŐ—, faluk Borsod m.; helyr. *Lád-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁDA, (1), fn. tt. *ládát*, kicsiny. *ládácska* v. *ládika*. Különféle alaku szekrény, melynek szélessége és hosszúsága rendszeren nagyobb, mint magassága, s födele egyszersmind ajtó gyanánt szolgál. *Fenyüdeszkából csinált, festett tulipános láda*. *Bőr láda*. *Vas láda*. *Pénzes, kincses láda*. *Holmi árukat ládádba rakni, és elszállítani*. *Czéh ládája*. *Vásárló mesteremberek ládája*. *Menyasszonyi láda*. *Kocsi láda*. Hasonló hozzá a német *Lade*. Ha tekintetbe vesszük, hogy a német *Kasten* és latin *arca* nemcsak szekrényt, hanem bizonyos alaku hajót is jelentenek, és a szerb nyelvben *latya* am. hajó, melyhez ismét rokon a magyar *ladik*; valószínű, hogy a láda eredetileg a magyarnál is hajó neműt jelentett, utóbb némi hasonlatnál fogva átvitelt oly szekrény elnevezésére, melynek jobbára az a rendeltetése, hogy holmit ide-oda hordjanak, szállítsanak benne, mint hajón tenni szokás, vagy melynek olyatén alakja van (fedelét elgondolva) mint a *ladik*féle hajónak. V. ö. LADÁZ, LADIK. A szanszkritban *lud* am. rejt, takar.

LÁDA, (2), falu Sáros m.; helyr. *Láda-ra*, —*n*, —*ról*.

LÁDACSINÁLÓ, (láda-csináló) ősz. fn. Mesterember, ki ládákat készít, mit rendszeren az asztalosok szoktak tenni.

LÁDÁCSKA, (láda-acs-ka) fn. tt. *ládácskát*. Kis láda, *ládika*.

LÁDAFIÓK, (láda-fiók) ősz. fn. Fiók, azaz különösen elválasztott kis rekesz a ládában. V. ö. FIÓK.

LADAMÉR, falu Győr m.; helyr. *Ladamér-ra*, —*on*, —*ról*.

LADAMOS, erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Ladamos-ra*, —*on*, *ról*.

LADÁNY, mváros a Jász-Kun kerületben, KÖRÖS—, faluk Békés, NÁDASD—, Fehér, ŐR—, Szabolcs, PÜSPÖK—, mváros Szabolcs m., TISZA—,

faluk Szabolcs, VÁMOS—, Bars m.; helyr. *Ladány-ba*, —*ban*, —*ból*.

LADÁZ, (lad-a-az v. lat-a-az) önh. m. *ladáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Győr tájékán am. pajkosan magát hányva vetve beszél. Alapfogalom benne a beszédnek hányavetése, melyben a többször előforduló *la* indulatszó kérdésre mutat, pl. *itt van la*; *megmondtam la*; *majd megmutatom neki la*; *bezzeg megjött la*, mikor engem észrevett.

LÁDD, indulatszó, am. *íme! lásd!* és így a parancsoló módnak egyes számbeli második személye a tárgymutató ragozásban. Néha a parancsolást nyomosító *szá* raggal, *lád-szá*, olyan mint *add-szá*, *mond-szá* stb.

LÁDSSZA, (lád szá) l. LÁDD.

LÁDHÁZA, falu Borsod m.; helyr. —*háza-ra*, —*n*, —*ról*.

LADIK, (lad-ik) fn. tt. *ladik-ot*, harm. szr. —*ja*. Legkisebféle könnyű hajócska, melyet egy hozzá értő ember is hajthat. Alakra nézve majd keskeny derekú, és hegyes orrú, majd szélesb medrü és elül hátul vágott, majd szétnyíló, majd behajtott öblü, melynek a faderékből vájt balatoni lélekvesztők. Rokon vele a szerb *latya*, mely hajót jelent. Közvetlenül a hajót jelentő szláv *lad*-val azonosnak látszik, a *parolad* (gőzhajó) öszvetett szóban. V. ö. LÁDA.

LÁDIKA, (ládi-ka) fn. tt. *ládikát*. Kicsi, kézben hordozható láda.

LADIKÁZ, (lad-ik-a-az v. lad-i-ka-az) önh. m. *ladikáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Ladikon jár. Ez igében úgy látszik, kettőztetett kicsinyezés rejlik, mint a *ház*, *házika*, *házikó* szóban, mintha *ladika*'névtől származnék, mely nincs szokásban.

LADKASZINBOGÁR, (ladka-szinbogár) ősz. fn. A szinbogarok egyik faja, mely némely indiai fügefákon éldegel. (*Coccus lacca*). l. SZINBOGÁR.

LADMÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Ladmócz-ra*, —*on*, —*ról*.

LADNA, KIS—, NAGY—, faluk Sáros m.; helyr. *Ladna-ra*, —*n*, —*ról*.

LADOMÁNY, falu Tolna m.; helyr. *Ladomány-ba*, —*ban*, —*ból*.

LADOMÉR, (1), férfi kn. tt. *Ladomért*. Eredetije a szláv *Wladimir*.

LADOMÉR, (2), faluk Bars, Sáros, Zemplén m.; helyr. *Ladomér-ba*, —*ban*, —*ból*.

LADONY, NEMES—, PÓR—, faluk Sopron m.; helyr. *Ladony-ba*, —*tan*, —*ból*.

LAF, 1) hangnév, s jelenti a mohón evő ebnek hangját a *lafol* és *laftol* származékokban; s ekkor megfordítva azonos *fal* szóval. 2) Elvont gyöke *lafog* és *lafancz* szónak, s ezen értelemben az alafelé mozgás alapfogalma van benne, vékony hangan *lef*, *leveg*, melynek gyöke *le* egynek látszik az alá mutatást jelentő *le* határozóval, mi szerént *lafog*, *leveg* annyit is tesz, mint lecsügő irányban mozog,

hányódik; sőt ezek ily értelemben rokonok *levegő* szókkal is.

LAFAN CZ, (laf-ancz) mn. tt. *lafancz ot*, harm. szr. —a. Rongyos, minek szakadozott részei, rojtjai lafognak, lefegnek. *Lafancz gúnya*. Mint főnév jelent ilyféle ruhadarabot. *Lafanczban járó koldús*. V. ö. LAF.

LAFAN CZOS, (laf-ancz-os) mn. tt. *lafanczos-t* v. —at, tb. —ak. Ringyes rongyos. *Lafanczos ócska szoknya, köpeny*.

LAFATOL, (laf-at-ol) l. LAFOL.

LAFOG, (la-f-og) önh. m. *lafog-tam*, —tál, —ott. Mondják szétfoszlott rongyos ruháról, midőn minden lépten nyomon foszlányai, rojtjai ideoda hányódnak, lefegnek.

LAFOL, (laf-ol) önh. m. *lafol-t*. Mondják ebről, midőn mohón eszik, különösen valamely hígabbféle ételt, s nyelvével *laf laf* hangot ad. Máskép: *lafatol* v. *laftol*; a székelyeknél: *lacsik*.

LAFTOL, (laf-at ol) l. LAFOL.

—LAG, —LEG, (1), igehatározóképző, pl. *futólag, menő-leg*. l. Előbeszéd, 139. l. A székely népnyelv sokkal gyakrabban használja, mint a két magyar haza más vidékei, pl. *agylag* v. agyon varni, midőn a vásznat két szélén varrják össze, mint lepedőknél; *félszántulag* am. csapinósan; *késleg* am. az ormánságban: késen, azaz szabadon, nyílg nélkül; *teljesleg*, am. teljességgel; *többsleg*, Kriza J. szerint ami nincs egyesleg; *tőleg* am. tövinél fogva; *tősleg* am. tövestül; *végeseleg* am. vég számra stb.

—LAG, —LEG, (2), főnévi öszvetett képző, (al el és ag eg-ből) pl. *mérleg, fölleg, fölösleg*.

LAGNÓ, falu Sáros m.; helyr. *Lagnó-ra*, —n —ról.

LÁGY, (1), (la-agy v. lo-agy) mn. tt. *lággy-at*. Tulajd. ért. mondjuk oly testről, mely a nyomásnak enged, s elébbi helyzetéből mintegy tovább mozdul. *Lágy kovász, kenyér, viasz. Lágy vánkös, párna, pamlag. Lágy föld*, mely a lábak alatt süpped.

„Mint az evet felültében,
Meg sem mozdul lágy nyergében.“

Faludi.

„Lágy kenyér az eledelem.“

Vörösmarty.

Ellentéte: *kemény*. Innen szélesb ért. minek részei szilárdan össze nem állanak, hanem szétterjednek, folynak, pl. *lággy tojás, lággy has*. Még szélesb ért. amivel könnyű bánni, mi a külső erőnek nagyon nem áll ellent. *Lágy fa*, melyet könnyű hasogatni, faragni. *Lágy vas*, melyet nyujtani, hajtogatni lehet. Átv. ért. 1) a maga nemében nem erős, nem visszaesztítő. *Lágy meleg, eső, víz. Lágy idő, szellő. Lágy tél*, mely a szokottnál melegebb.

„A hús pataknak bús zuhanásai,
A lággy fuvalmak lengedezési

Elfogtak egykor.“

Dayka.

„A pusztá vár bús omladékain,
Nyögdelő lággy szellő neked harmonia.“

Berzsenyi.

2) Az emberi kedélyre és akaratra vonatkozólag, mi a benyomásoknak könnyen enged. *Lággy szívű gyermek, nő*. Különösen, mint hibás tulajdonság, mondják oly emberről, kiből nincs szilárd akarat, ki gyöngeségből, gyávaságból engedékeny. *Lággy apa*, ki gyermekeinek kelletinél többet enged. *Lággy elüljáró. Lággy pástor alatt gyapjat rúg a farkas*. (Kun.) Ellentéte: *szilárd, szigorú, kemény*. 3) Nyelvtudományi ért. oly hangok, melyek kiejtése gyöngébben hangzik, úgymint a *j, v, h*, melyek az önhangzókhöz legközelebb állanak, sőt a *j* az *i*-vel, a *v* az *u*-val minden nyelvben igen gyakran föleseréltetik, továbbá a *j*-vel elegyültek ú. m. a *gy, ty, ly, ny*; hasonlóan lággyabb a *b, v*, mint a *p, f*, lággyabb a *d, g*, mint a *t, k*, stb. Ez utóbbiak közül *b, v, d, g* különösbbe szelideknek is neveztetnek a *p, f, t, k* pedig amazokkal ellentétben keményeknek; amazok kiejtésében a levegőt a mellből kihelve, emezekénél a szájból kilökve bocsátjuk át. 4) Zenében lággy hangok, melyek a kedélyben gyöngéd érzéseket gerjesztenek, különösen ha az alaphanghoz kisharmad vétetik. Mind ezen jelentésekből az tűnik ki, hogy a *lággy* szóban alapfogalom az engedékeny mozgás, megindulás, (V. ö. LÁGYIG), melyet a *la* v. *lo* gyök fejez ki, nemcsak ezen, hanem több más szavainkban. (l. LA, [2]). Ezen gyökből *ad* v. *agy* képzővel lett *lád* v. *lággy* (la-ad, lo ad v. la-agy, lo-agy), mint *iríd, irággy, szelid, szelággy* stb. Ily hangú és fogalmi öszvefűggés létezik a német *weich* és *weichen* között. V. ö. PUHA.

LÁGY, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lággy-at*, harm. szr. —ja. A három boríték között, melyek az agyat fődik, a leggyöngébbik, mely a serdülő emberben legutóbb szilárdul meg. Innen mondják: *Benőt már a feje lággya. Nem esett a feje lággydra*, azaz van esze, mert nincs megsértve az agya.

LÁGYAD, (lággy-ad v. la-agy-ad) mn. tt. *lággy-ad-at*. Kicsinyező jelentéssel bir, s am. kevésbé lággy, máskép: *lággydad*.

LÁGYAN, (lággy-an v. la-agy-an) ih. Szeliden, gyöngén, alig érezhetőleg; lággy módon, lággy kiejtéssel; lággy hangon. *Lággyan nyomni. Lággyan ejteni valamely betűhangot. Lággyan bánni valakivel*.

LÁGYDAD, (lággy-dad) l. LÁGYAD.

LÁGYÉK, (la-agy-ék v. lággy-ék) fn. tt. *lággyékot*, harm. szr. —a. Szélesb ért. az emberi és állati testen oly rész, melyben csontok nincsenek, pl. az oldalborda és csipők között. Köznapi nyelven a fej lággyát is lággyéknak nevezik, s ez értelemben veszi

Szabó Dávid is. Szorosb ért. az altestnek a szemérem körül levő részei.

LÁGYÉKDOB, (lágycék-dob) ösz. fn. Kelevény azon lágycék, mely az altesthen a szemérem környékén fekszik. Nevezetesen ilyféle bujakór.

LÁGYÉKHAJLÁS, (lágycék-hajlás) ösz. fn. Hajlás a lágycék és szeméremtest között. (Ingven).

LÁGYÉKMIRIGY, (lágycék-mirigy) ösz. fn. Mirigyek az altest lágycékában, melyek részint a ezombkapocs fölött, részint alatt vannak.

LÁGYÉKSÉRV, (lágycék-sérv) ösz. fn. Sérv, vagy szakadás azon részében az emberi testnek, mely lágycéknek nevezetik, különösen a szemérem körüli lágycéknek sérve.

LÁGYHÉJU, (lágycék-héju) ösz. mn. Aninek lágycék a héja. *Lágycékju gyümölcsök, termények. A tök éretlen gyöngye korában lágycékju.*

LÁGYIG, (la-agy-ig) ih. Csüggedésig, fúradtig, lankadásig, (engedésig). *Mint látom, lágycékig vagy, am. erődből kifogytál. Göcseji tájszó.*

LÁGYÍT, **LÁGYIT**, (lágycék-it v. la-agy-it) áth. m. *lágycék-ott*, htn. — *ni* v. — *ni*, par. — *s*. 1) Tulajd. ért. valamely testnek keménységét, szilárdságát megváltoztatja, s eszközi, hogy lágycék legyen. *A száraz viaszt meleg által meglágycékítani. A vasat tűzben lágycékítják. A sok nedv meglágycékítja a földet.* 2) Átv. ért. a kedélyt engedékenyvé, benyomások felfogására hajlandóvá teszi. *Kérelmenel, szép szóval, sírással meglágycékítani a keménysérvű zsarnokot.* V. ö. **LÁGY**.

LÁGYÍTÁS, **LÁGYITÁS**, (la-agy-it-ás) fn. tt. *lágycékítés-t*, tb. — *ok*, harm. sz. — *a*. Cselekvés, mely által valamit akár tulajdon, akár átv. értelemben lágycékítunk, l. **LÁGY**, **LÁGYÍT**.

LÁGYKÖRMÜ, (lágycék-körmü) ösz. mn. Mondják különösen lóról, melynek körme, azaz patája a patkószegyet meg nem fogja, s mely a kemény uton hamar megsántul.

LAGYMATAG, (lágycék-m-ad-ag) mn. tt. *lágycékmatag-ot*. Mondják vízről, mely sem hideg, sem meleg; másképp: *langyos, lanyha*, néhutt: *liboha*. Törzsoke az elavult *lágycékmatag*, melyből lett *lágycékmatag*, mint *förmed, förmeteg*. Gyöke *lágycék*, egy a hosszú *lágycék* szóval; s a honnan *lágycékmatag* másképpen: *lágycékmeleg* is. Erkölcsi ért. mondjuk emberről, ki kötelességében igen közönyösen jár el, ki nem buzgó.

LAGYMATAGON, (lágycék-m-ad-ag-on) ih. Sem hidegen sem melegen.

LAGYMATAGSÁG, (lágycék-m-ad-ag-ság) fn. tt. *lágycékmatagság-ot*, harm. sz. — *a*. Lágycékmatag állapot vagy minemőség. V. ö. **LAGYMATAG**.

LAGYMATÉG, székelyesen am. lágycékmatag.

LÁGYMELEG, (lágycék-meleg) ösz. mn. Oly meleg, melyet a test könnyen kiáll, mely az állati vér hőmérsékéhez legközelebb van. *Lágycékmeleg vízzel mosakodni, borotválkodni.* L. **LAGYMATAG**.

LÁGYMELEGSÉG, (lágycék-melegség) ösz. fn. A melegségnek azon foka, mely a test melegségéhez legközelebb áll, s némi kellemes érzéssel hat rá. El-
lentéte: *forró, égető melegség.*

LÁGYPATÁJU, (lágycék-patája) ösz. mn. lásd: **LÁGYKÖRMÜ**.

LÁGYSÁG, (lágycék-ság v. la-agy-ság) fn. tt. *lágycék-ság-ot*, harm. sz. — *a*. Tulajdonság, melynél fogva valamit vagy valakit lágycéknek mondunk, tulajd. és átv. értelemben. *Vajnak, viasznak, kovásznak lágycék-sága. Időnek, télnek lágycék-sága. Atyai lágycék-ság. Szívbeli lágycék-ság.* V. ö. **LÁGY**, (1).

LÁGYSZIVÜ v. — **SZIVÜ**, (lágycék-szivü) ösz. mn. Ki erősebb benyomásoknak ellenszegülni nem képes, ki hamar megindul, különösen részvétre, szá-
násra, irgalomra, könyörré, sirásra hajlandó.

LÁGYSZIVÜSÉG v. — **SZIVÜSÉG**, (lágycék-szivüség) ösz. fn. Kedélyi gyöngéd tulajdonság, melynél fogva valakit lágycék-szivünek mondunk. V. ö. **LÁGYSZIVÜ**.

LÁGYSZUROK, (lágycék-szurok) ösz. fn. Földi, vagyis ásványi szurok, mely nem oly mereven, mint a növényi, jelesen fenyőszurok.

LÁGYÚL, **LÁGYUL**, (la-agy-ül) önh. m. *lágycék-ült*. Tulajd. ért. mondjuk szilárd, keményféle testről, midőn bizonyos oknál fogva lágycék természetüvé kezd lenni. *Meleg által lágycék-ül a viasz, szurok, enyv. Tűzben lágycék-ül a vas.* Átv. ért. 1) Lágycék-ül a kemény, hideg idő, midőn megereszkedik, enged. 2) Kedélyre vonatkozólag am. gyöngéd, résznevő, könyör-
rűlő, mások iránt engedékeny érzelmek támadnak szívében.

„Fészékén az árva fülmile
Ha párját siratja,
S búját éneken zengi le,
Lágycék-ül-e bánatja?“

Kölcsey.

LÁGYÚLÁS, **LÁGYULÁS**, (la-agy-ül-ás) fn. tt. *lágycék-ülés-t*, tb. — *ok*, harm. sz. — *a*. Állapot, midőn valami lágycék-ül. V. ö. **LÁGYÚL**.

LÁGYVARGA, (lágycék-varga) ösz. fn. Mesterember, ki gyöngébbféle, pl. kecske juhboróket készít ki, különböztetésül a cseres vargától, ki vastagabb, gorombább, különösen talpbőrök kikészítésével foglalkodik. V. ö. **VARGA**.

LAJ, (1), elvont gyök, melyből *lájha, lajhár, lajhaság, lajház, lajhódiik, lajhúl*, mindnyájan lágycék, tunya, lassu mozgást jelentő szók crednek, melyekben a tunyaság, lassuság fogalma a *h* közép képzőben, mint szenvedőlegességet jelentőben is fekszik. V. ö. **H** betű és **LAJ** fn.

LÁJ, (2), fn. tt. *láj-t*, tb. — *ok*. Kfiza J. szerint a székelyeknél zsilipen aluli hely, vagy a lezuhanó víznek deszkából vagy fából készült árka, váluja, malomnál a malomkerék fölött. Aláhajlásától (lejtősségétől) sebes haladásától vette nevét. V. ö. **LA**, (2).

LAJHA, (laj-h-a) mn. tt. *lajhát*. Tunyán járó, kinek tagjai midőn lép, nem állanak feszesen, hanem feje és kezei csak úgy lógnak. Szélesb ért. rest, tunya, lomha. Eredetileg *laja*, a *h* mint közbevetett hang jellemzi a mozgásnak szenvedőlegességét, nehézkességét, mint a *lomha* és *tereh* szókban is. Gyöke az aláhajlást jelentő *laj*. Tájdivatosan föleseréltetik, lanyha⁴ szóval is, kivált származékaiban, pl. *lajház*, *lajhározik*. A székeleyeknél pedig, *lajhó*⁴ vagy, lanyhó⁴ Kriza J. szerint lágy, puha ember vagy marha.

LAJHÁLKODÁS, (laj-h-a-al-kod-ás) fn. tt. *lajhálkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Az időnek henyélve, munka nélküli töltése, lustálkodás, tunyálkodás.

LAJHÁLKODIK, (laj-h-a-al-kod-ik) k. m. *lajhálkod-tam*, — *tál*, — *ott*. Lajhák módjára, azaz tunyán, lombán tölti az időt. V. ö. LAJHA.

LAJHÁR, (laj-h-ár) fn. tt. *lajhár-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Lajhán járó, mozgó. Különösen így neveztetik bizonyos emlős állat, melynek szőre barna és szürke színű, orra tompa, farka rövid, s nagyságra a macskához hasonló. Nevét onnan kapta, hogy rendkívül lassan mozog. (Bradypus).

LAJHÁROZIK, (laj-h-a-ar-oz-ik) k. m. *lajhároz-tam*, — *tál*, — *ott*. L. LANYHÁZ.

LAJHASÁG, (laj-h-a-ság) fn. tt. *lajhaság-ot*, harm. szr. — *a*. Tunya, lomha lassúság a mozgásban és cselekvésben, v. ö. LAJHA.

LAJHÁZ, (laj-h-a-az) önh. l. LANYHÁZ.

LAJHÓ, (laj-h-ó) mn. tt. *lajhó-t*. L. LAJHA.

LAJHÓDIK, (laj-h-ó-d-ik) belsz. m. *lajhód-tam*, — *tál*, — *ott*. Lajha, azaz tunya, lomha tulajdonságúvá leszen.

LAJHÚL, (laj-h-úl) önh. m. *lajhúl-t*. L. LAJHÓDIK.

LAJMÓ, fn. tt. *lajmó-t*. Csalóközben am. csősz-lajtorja, vagyis lábitó, t. i. hágesókkal ellátott szálfá. Eredete talán *laj* fn. a lejtéstől.

LAJOS, (1), (a latin *Ludovicus* után, melynek törzse *laudo* am. dicsérem) férfi kn. tt. *Lajos-t*, tb. — *ok*. Nagy Lajos, Magyarország királya.

LAJOS, (2), puszták a Jászságban és Somogy m.; helyr. *Lajos-ra*, — *on*, — *ról*.

LAJOSFALVA, falu Nyitra m.; helyr. — *falvá-ra*, — *n*, — *ról*.

LAJOSHALMA, puszta Nyitra m.; helyr. — *halma-ra*, — *n*, — *ról*.

LAJOSHÁZA, puszták Somogy és Abaúj m.; helyr. — *házá-ra*, — *n*, — *ról*.

LAJOSMÜVE, puszta Nyitra m.; helyr. — *müvé-re*, — *n*, — *ról*.

LAJOSSÁLLÁS, puszta Csongrád m.; helyr. — *szállás-ra*, — *on*, — *ról*.

LAJOSTANYA, puszta Csongrád m.; helyr. — *tanyá-ra*, — *n*, — *ról*.

LAJSTROM, fn. tt. *lajstrom-ot*, harm. szr. — *a*. A középkori latin *registrum*-ból magyarított idegen eredetű szó. Általán jelent sorozatot, melynek fő czélja a neveket, czimeket, tárgyakat úgy elrendezni, hogy a kereső akármelyiket könnyen megtalálhassa, mi rendesen ábécze- vagy időrend, vagy számok s egyéb jelek szerint szokott történni. Magyarosan : *sorjegyzék*. *Lajstrom a névkönyv végén*. *Könyvek: lajstroma*, mely bizonyos gyűjteményben levő könyvek czimeit sorozza el. *Nevek, czimek lajstroma*. *Tárgyak lajstroma*, pl. a hivatalos könyvekben. *Lajstromot írni, vezetni*. *Lajstromba bejegyezni valakit v. valamit*.

LAJSTROMOZ, (lajstrom-oz) áth. m. *lajstromoz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Bizonyos neveket, czimeket, tárgyakat lajstromba szed, valamely fölvelt rend szerint soroz, sorjegyzékbe vesz, igtat. *Lajstromozni valamely könyvben eléforduló idegen vagy új szókat*. *Lajstromozni a hatóság előtt tárgyalat ügyeket*.

LAJSTROMOZÁS, (lajstrom-oz-ás) fn. tt. *lajstromozás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, mely által valaki lajstromba, sorjegyzékbe szed, bizonyos neveket, czimeket, tárgyakat stb. V. ö. LAJSTROM.

LASTROMOZÓ, (lajstrom-oz-ó) mn. és fn. tt. *lajstromozó-t*. Széles ért. ki lajstromot csinál. Különösen, hatósági hivatalnok, ki a hatóság elébe adott ügyeket bizonyos rend szerint czimezve följegyzzi; sorjegyző.

LAJSTROMPAPÍR v. — **PAPIROS**, (lajstrom-papír v. — papíros) ősz. fn. Vonalazott, s hasábokra osztályozott papíros, melyre lajstromokat írnak.

LAJT, fn. tt. *lajt-ot*, harm. szr. — *ja*. Hosszúkás, és tágas akonájú hordó, milyenben halakat, mustot vagy vizet hordani stb. szokás. Előjön már egy 1553-diki levélben is, boros hordó⁴ értelemben. (Szalay Á. 400. magyar l.). Megegyezik a német *Laite* v. *Leite* szóval, melyet Adclung *Lade* szóval hoz rokonságba. Ha gyökül a székeley *laj* szót vennők, akkor a *lajt*⁴ am. *lejt*, talán guruló, gördülő testet jelentene, mint, hordó⁴ is alkalmasint *gordó*, azaz *gorduló*. Egyébiránt v. ö. LAJTOL.

LAJTAFALU, falu Moson m.; helyr. — *falu-ba*, — *ban*, — *ból*. (Pötzneusiedel).

LAJTOL, (lajt-ol) önh. m. *lajtott*. Mintegy lajt, azaz hordó módjára gurúl. *Kilajtol*. *A hegyre nagy bajjal kilajtol*. Kriza J. szerint a székeleyeknél mondják.

LAJTORJA, fn. tt. *lajtorját*. Két párhuzamos rúd, melyeket fokenként hengerded czövekek vagy léczdarabok kötnek össze, s mely arra való, hogy fel s alá lehessen járni rajta. *Tizenkét fogú* (fokú) *lajtorja*. *Lajtorján menni a kázalra*. *Keresztben viszi, mint lédeczik a lajtorját*. (Km.). Az igen hosszú emherről tréfásan mondják : *Olyan, mint a lajtorja*. *Jákókb lajtorjája*,¹ melyen angyalokat lát fel s alá járni ál-mában. A német *Leiter* után képzett szó, máskép : *létra*. Tiszta magyarsággal : *lábitó*.

LAJTORJAFOG, helyesebben : LAJTORJAFOK, (lajtorja-fok) ösz. fn. L. LÁBTÓFOK.

LAJTOS, (lajt-os) fn. tt. *lajtost*, tb. —ok. Lajttal járókelő, pl. halat, vizet lajtban (leginkább kétkerekű talyigán) hordozó ember.

LAJVÉR, pusztá Tolna m.; helyr. *Lajvér-re*, —én, —ről.

LAK, (1), fn. tt. *lak-ot*. Azon hely, melyen valaki, mint rendes szállásán szokott tartózkodni. Ezen nevet számos helység viseli, mindkét magyar hazában, és pedig öszvetételekben is. Harmadik személyraggal, *lakja*, vagy régiesen *laka*, pl. *Mikalaka* falu Arad vármegyében. Ezen gyökből háromféle jelentésű szók erednek, a) melyekben alapfogalom *szállás*, *ház*, ú. m. *lakik*, *lakatlan*, *lakás*, *lakó*, *lakozik*, *lakozás*; b) melyekben alapfogalom *vendégség*, *evés ivás*, ú. m. *jól lakik*, *lakodalom*, *lakzi*, *lakozás*, *lakoma*, *lakmár*, *lakmározás*; c) melyek bűnhődést jelentenek, mint *lakol*, *lakolás*, *lakoltat*. Mind ezen értelemben vett szók valószínűleg egy fogalom alá tartoznak, és egy gyökből erednek. Eredeti első értelme e szónak: szállás, ház, tartózkodási hely, s rokon vele a latin *locus*, német *Lage*. A laknak fogalmához tartozik, hogy ki és bejárunk benne, hogy rendszeren annak körében kelünk, mozgunk. Különös, hogy a magyar az országot, mint egy egész nemzet köz lakhelyét oly kisebb részekre osztja fel, melyekben alapfogalom a *mozgás*, *menés*, *járás kelés*, nevezetesen ilyenek; *kerület*, *kerül* törzstől; *megye*, melynek gyöke *me* v. *megy*; *járás*, melynek gyöke *jár*; *szállás*, a *száll* gyöktől. Mindezek után valószínű, hogy *lak* szóban is azon a gyök rejlik, mely több szavainkban mozgást jelent. Ezen értelmezés nagyon megegyezik őseink hajdankori azon életmódjával, midőn mint vadász- és baromtenyésztő népek társzekereken laktak, azaz jártak, s majd itt, majd ott telepedtek meg. Hogy a *lak* némely származékokban evést, ivást, vendégeskedést jelent, ennek következő nemzeti szokást lehet gyanítható okául adni. Midőn a magyar feleséget vesz, azt mondjuk róla, hogy házasodik, azaz mintegy külön tüzhelyet, lakot, házat, családot alapít. A házasodás rendszeren vendégséggel, eszemiszommal jár, tehát aki házasodik, az más szóval *lakik*, *lakozik*, azaz külön lakot képez és ennek innepét vendégséggel üli meg. Innét magyarázható, hogy a régi magyar nyelvben a *lakodalom* am. *habituaculum*, *hospitium*, *mansio*, *lakozik* am. *habitat*, *manet*; pl. *Ki val vala lakodalmat a koporsókban*. (Münch. cod. Márk. 5). *Én atyámnak házában sok lakodalma vannak* (U. o. János 14.) Hasonló értelemben fordul többször elé a Bécsi codexben; továbbá Kinizsyné imakönyvében: *Az én szívöm legyön neked öröké való kellemtös lakodalma* stb. Aki tehát házasodik, az más szóval lakodalmat, azaz új családot, tüzhelyet alapít, egyszerűen vendégeskedik. A mai nyelvszokás szerint, a lakodalomnak már csak második mellékértelme divatozik épen úgy, mint az áldomás hajdan *isteni tiszteletet* vagy Isten áldásának kérését jelentette;

most pedig egyedül *ivást*, mely az Isten áldásának kérését követni szokta. Ezen értelmezést erősíti azon népies szokás is, mely szerént a nász népek a menyekző napja után a nászvendégek házait zeneszóval és tánczolvá bejáráják, s az evésivást folytatják. Ilyféle szokást tartottak legújabb időkig a magyar mesteremberek, midőn a czéhládát innepélyesen hordozták, (házaltak), mit szinte *lakozás* követett. V. ö. LAKMA.

Vége mi a *lakol*, *lakolás*, *lakoltat* szók értelmét illeti, ez átvitt gúnyos, csúfolódó jelentésre mutat, mi szerént *lakolni* am. *roszul lakozni*, azaz aljas nyelven: *kikapni a kutycaporciót*. A lakozásnak vizsgálás értelmét adják ezen kifejezések is: *roszul*, *ebtül*, *póru jár*, *megjárta*. V. ö. LAKZI.

LAK, (2), fn. tt. *lak-ot*. Székely tájszólás szerént am. *báb*, *buba*, melylyel a gyermekek játszanak. *Édes lakom! Szép kicsi lakocskám!* (Kriza J.). Egy az *alak* szóval, s úgy látszik, ennek rövidülete.

LAK, (3), falu Abaúj, Borsod, Baranya, Vas mm., puszták Baranya, Heves m., KIS—, faluk Somogy m., NAGY—, mváros Csanád m.; NAGY— vagy ÖREG—, falu Somogy m., TÓT—, falu Vas m. ORMÁND—, falu Szala m., GÉDER— v. ÚJ—, falu Pest m., VINDORNYA—, falu Szala m.; helyr. *Lak-ra*, —on, —ről.

LÁK, fn. tt. *lák-ot*, harm. szr. —ja. A székegyeknél am. *tó*, *mocsár*. Rokon hozzá a latin *lacus*, de a magyar *láp* is. V. ö. LÁP.

LAKÁCSI, falu Nyitra m.; helyr. *Lakácsi-ba*, —ban, —ból.

LAKADALOM, I. LAKODALOM.

LAKÁL, (lak-ál) önh. 1) Abaúj, Borsod, Heves megyékben am. valahol folytonosan lakik. *Városban*, *falum*, *pusztán*, *kastélyban*, *kunyhóban lakál*. Hasonló képzésűek a *hál*, *jár* igékből: *hálál*, *járál*. 2) Mátyusföldén am. sokat v. nagyot iszik, lafol, lafatol. *Egy kancsó bort kilakált*.

LAKÁRT, falu Ung m.; helyr. *Lakárt-ra*, —on, —ről.

LAKÁS, (lak-ás) fn. tt. *lakás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Bizonyos helyen, mint rendes szállásnak való tartózkodás. *Lakását megváltoztatni*. 2) Azon ház, épület vagy terem, szoba, hajlék, mely valakinek szállásul szolgál. *Szük*, *téres*, *száraz*, *nedves lakás*. *Úri lakás*. *Városi*, *falusi lakás*. 3) Evésivás, mely esetben rendszeren *jól* határozóval jár, pl. *jól lakásig enni*. V. ö. LAK, (1).

LAKASÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Lakasócz-ra*, —on, —ről.

LAKAT, (lakhoz tartozó?) fn. tt. *lakat-ot*, harm. szr. —ja. Zárfélő vas, réz stb. eszköz, majd hengerded, majd gömbölyű, vagy kerek alakú, mely rugóra jár, s arra való, hogy ajtókat, kapukat, szekrényeket, ládákat stb. zárva tartson. Átv. ért. *lakatot tenni valaki számára*, am. a beszédétől eltítani, titoktartásra kényszeri-

teni. *Házi lakat* am. házi őr, oly szolgáló, ki rendszeren otthon ül. *Késő akkor lakatot vetni az istállóra, mikor már kilopták a fakót.* (Km.). Néhutt, nevezetesen Heves megyében így nevezik a borsajtó gerendáját, melybe a csavar van eresztve. Rokon vele az egyértelmű finn *lok*, angol *locket*, *lock*, francia *loquet*.

LAKATLAN, (lak-at-lan) mn. tt. *lakatlan-t*, tb. —ok. Oly helyről vagy házról mondják, hol senki sem lakik. *Lakatlan szigetek, puszták. Lakatlan ó várak.* Különbözik: *lakattalan*.

LAKATOL, (lakat-ol) áth. m. *lakatol-t*. Valamit lakattal zár, megerősít. *Belakatol. Belakatolni a kincses szekrényt.* Átv. ért. *belakatolni valakinek száját*, am. hallgatásra kényszeríteni.

LAKATOLÁS, (lakat-ol-ás) fn. tt. *lakatolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lakatol.

LAKATOS, (1), (lakat-os) fn. tt. *lakatos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szoros ért. érczmives, ki lakatokat készít. Szélesb ért. vasból dolgozó mesterember, ki a kovácstól főleg abban különbözik, hogy finomabbféle műveket, eszközöket, különösen bútorokhoz, épülethez valókát készít.

LAKATOS, (2), (lakat-os) mn. tt. *lakatos-t* v. —at, tb. —ak. Lakattal ellátott, felszerelt, erősített, zárt. *Lakatos szekrény, láda, utitáska.*

LAKATOSÁRU, (lakatos-áru) ösz. fn. Lakatos munka, mint árucikk.

LAKATOSINAS, (lakatos-inas) ösz. fn. Lakatosmesterséget tanuló növendék.

LAKATOSLEGÉNY, (lakatos-legény) ösz. fn. Az illető czéhszabályok szerint legénynyé szabadtított lakatosinas.

LAKATOSMESTER, (lakatos-mester) ösz. fn. Czéhbe avatott, s illető mesteri oklevéllel ellátott lakatos.

LAKATOSMESTERSÉG, (lakatos-mesterség) ösz. fn. Lakatosmunkákkal foglalkodó mesterség.

LAKATOSMUNKA, (lakatos munka) ösz. fn. Apróbb vagy finomabbféle, mesterségesebb vas vagy réz munka, melyeket a lakatosok készítenek, pl. lakat, zár, kulcs, sat. különböztetésül a kovácsmunkától, mely rendszeren gorombább, s nem annyira mesterséges.

LAKATOSMŰ, (lakatos-mű) ösz. fn. L. LAKATOSMUNKA.

LAKATOSPORTÉKA, (lakatos-portéka) ösz. fn. Lakatos által készített mű, mint árucikkely.

LAKATOSSÁG, (lakat-os-ság) fn. tt. *lakatosság-ot*, harm. szr. —a. 1) Lakatosok mestersége. *Lakatosságot tanulni.* 2) A lakatosok öszvesen. *Pesti lakatosság.*

LAKATSZEG, (lakat-szeg) ösz. fn. Azon fejtes szegforma nyelvecske, mely a lakat ív nyílásába bemeleg, s kulcsának fordítása által benszorul.

LAKATTALAN, (lakat-ta-lan) mn. tt. *lakattalan-t*, tb. —ok. Amire lakatot nem tettek, ami la-

kattal nincs erősítve, bezárva. Határozóképp am. lakat nélkül.

LAKBÉR, (lak-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaki másnak házában fogadott lakásért fizet. *A lakbért évnegyedenként előre fizetni. Főlemelni a lakbért.* Másképp: *házbér.*

LAKFALVA, falu Sopron m.; helyr. —falvára, —n, —ról.

LAKHATATLAN, LAKHATLAN, (lak-hat[at]lan) mn. tt. *lakhatatlan-t*, tb. —ok. Ahol bizonyos akadályoknál fogva lakni nem lehet. *Dögletes, nedves levegője miatt lakhatatlan hely. Ezen ház lakhatatlan, mert födele nincsen.* A régieknél eléjőn cselekvő személyre vitelve is, aki nem lakhatik, pl. Szalay Á. gyűjtötte 400 magy. levében 1559-ik évből:

„Kérnek vala ezen engemeth, hogy uramnak ő nagyságának irnék mellettek, hogy lakhatatlanok nádorisván uram szolgálai miatt.“

LAKHATÓ, (lak-hat-ó) mn. tt. *lakható-t*. Ami oly kellékekkel bir, melyeknél fogva lakni lehet benne vagy rajta. *Az elégett házat fölépíteni, és lakhatóvá tenni. Amérikában még sok lakható föld pusztán áll.*

LAKHÁZ, (lak-ház) ösz. fn. Ház, melyben valaki lakik, különböztetésül oly házaktól, melyek más célra épültek, milyenek, pl. *fürdőház, kávéház, malomház, méhház* stb.

LAKHEGY, DÉNESFA—, falu Vas m.; helyr. *Lakhegy-re*, —én, —ről.

LAKHELY, (lak-hely) ösz. fn. Azon hely, illetőleg ház, szoba stb. melyben valaki lakik. *Száraz, nedves, tágas, szűk lakhely.*

LAKIHEGY, pusztá Pest m.; helyr. —hegy-re, —én, —ről.

LAKIK, (lak-ik) k. m. *lak-tam*, —tál, —ott. 1) Bizonyos helyen, pl. vidéken, városban, faluban, vagy házban, mint rendes tartózkodási tanyán szállásol. *Hazában, külföldön, városban, falun, pusztán, erdőben lakni. Magán, többed magával lakni. Földszint, első emeleten lakni. Mind jó ott lakni, hol becsülete van a jámbornak.* (Km.). *Othton lakjék az, aki kedve szerint akar élni.* 2) Mondják más állatokról is, amennyiben bizonyos tartózkodási helyök van. *A halak vízben laknak. Némely vadak az erdőkben, némelyek a sivatag pusztákon szeretnek lakni.* 3) Eledelel él, különösen vendégeskedik, jól eszik, iszik. *El-lakott, mint a dob. Jól lakott. Ellakta minden vagyonát. Aki más szájával eszik, nem szokott jól lakni.* (Km.). „Az láb és a kéz eccezer megharagvának a hasra, hogy csak hivolkodnék, és amit ők lenének, keresnének, azt mind fellakná.“ Pesti Gábor meséi (XL.).

„Asszaltnál vitézek
Víg örömmel esznek,
S nagy szeretettel laknak.“

Rimai.

Ezen értelmére nézve I. LAK, (1).

LAKMA, (lak-ma) fn. tt. *lakmát*. Szokottan : *lakoma*, azaz vendégeskedés, melyben jól esznek, isznak. Törökül : *lokma*, am. harapás (Bissen). Származékai : *lakmár*, *lakmározik*, *lakmározás*. V. ö. LAK, (1).

LAKMÁR, (lak-ma-ár) fn. tt. *lakmár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Vendégeskedő, jól evő ivó ember, különösen, ki dözsöl, dobzódik.

LAKMÁROZÁS, (lak-ma-ár-oz-ás) fn. tt. *lakmározás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Vendégeskedés, eszemiszom; dobzódás, töltözés.

LAKMÁROZIK, (lak-ma-ár-oz-ik) k. m. *lakmároz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Vendégeskedik, duskásan eszik-iszik, töltözik.

LAKMATEVE, (lakma-teve) ősz. fn. Amerikai emlős állat a tevék neméből, melyet teherbordásra használnak, szöréből pedig az úgynevezett teveszőr kelmét készítik. Talán inkább *lámateve*. (Camelus lama).

LAKÓ, (lak-ó) mn. tt. *lakót*, tb. —*k*. 1) Mondják személyről, ki valahol lakik. *Erdőkben lakó vadászok*, *pásztorok*. Ez értelemben önálló főnevül is használtatik. *Lakókat fogadni a házba*. 2) Mondják ösztvetelben helyről, hol valaki lakik. *Ez az én lakószobám*, (lakszobám).

LAKOCSA, falu Somogy m.; helyr. *Lakocsára*, —*n*, —*ról*.

LAKODALMAS, (lak-od-al-m-as) mn. tt. *lakodalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Lakodalmi vendégségben levő evő ivó, menyekzős. *Lakodalmas népek*, *vendégek*. 2) Mondják helyről, hol lakodalmat tartanak. *Lakodalmas ház*. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMASKODÁS, (lak-od-al-m-as-kod-ás) fn. tt. *lakodalmaskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lakodalmi vendégeskedés, mulatás. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMASKODIK, (lak-od-al-m-as-kod-ik) k. m. *lakodalmaskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Szoros ért. a menyekző alkalmával adott lakodalomban vendégeskedik, töltözik, mulatgat. *A násznagynak való ember sokat lakodalmaskodik*. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMAZ, (lak-od-al-m-az) önh. m. *lakodalalmaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Lakodalmat, vagyis menyekzői vendégséget innepel. *Az ördög sem lakodalalmaz örömet fehérszemély nélkül*. (Km.). V. ö. LAKODALOM.

LAKODALMAZÁS, (lak-od-al-m-az-ás) fn. tt. *lakodalalmazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Menyekzői vendégeskedés.

LAKODALMI, (lak-od-al-m-i) mn. tt. *lakodalmit*, tb. —*ak*. Lakodalmat illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó stb. *Lakodalmi ebéd*, *vendégség*. *Lakodalmi versek*, *játékok*, *tréfák*, *szertartások*. *Lakodalmi nép*, *pompa*. V. ö. LAKODALOM.

LAKODALOM, (lak-od-al-om) fn. tt. *lakodalmat*, harm. szr. —*a*. A Müncheni és Bécsi codexek-

ben, a Góry-codexben, Érdy-codexben, Kinizsy Pálné imakönyvében stb. mindenütt am. *habitaculum*, *domicilium*, *mansio*. V. ö. LAK, (1). Ugyancsak a régiek-nél, pl. a Nádor-codexben jelent penitentiát (672. l.) mintegy „lakol” igének megfelelőleg. Későbbi és a mai nyelvszokás szerint am. a házasság, vagyis menyekző alkalmával adadni szokott vendégség, *lakoma*, mely a nép szokása szerint legpazarabb bőségen történik minden egyéb vendégségek között. *Velős, kövér lakodalmat ülni. Sokáig tartott, mint a Rákóczy lakodalma*.

„Mint a veszett lakodalom,
Kertünk alatt zúg egy malom.” Népd.

Czifra lakodalom, ritka jutalom. (Km.). A régiek-nél is eléjön általában „lakoma” értelemben :

„Örömeiben, hősek isznak az jó borban,
Nagy szép énekeket ő lakodalmokban
Mondnak.”

A kenyérmezei diadal. (Temesvári Istvántól 1569.).

Ezek szerint „lakodalom” a „lak” szónak mind három értelmében eléjön. V. ö. LAK. (1).

LAKÓFÉL, (lakó-fél) ősz. fn. Használjuk olyan személyről, ki más házában bérfizetőként lakik, midőn a bérbeadó felet *házi úr*-nak v. *házi asszony*-nak mondják.

LAKOL, (lak-ol) önh. m. *lakol-t*. Bűnhődik, büntetést szenved valamiért. *Ifjuságunk bűneiért véségünkben lakolunk. Várj várj, még ezért lakolsz. Kiki magáért meglakol. Atyáink vétettek, s mi lakolunk értők*. Igen valószínű, hogy ezen igének *lak* gyöke egy a vendégeskedést, jól evést jelentő *lakik* igével, és hogy „lakol” gúnyos megfordított értelemben használtatik, mint a *kap* ige, midőn fenyegetve mondjuk, *majd kapsz, kikapod a magadét*. Így midőn azt mondjuk valakiről : *jól járt ökeme* annyit is tesz, hogy rosszul járt. V. ö. LAK, (1).

LAKOLÁS, (lak-ol-ás) fn. tt. *lakolás-t*, tb. —*ok* harm. szr. —*a*. Bűnhődés, büntetés, melyet valamely elkövetett rosszért szenvedni kell.

LAKOLTAT, (lak-ol-tat) mivel. m. *lakoltattam*, —*tál*, —*ott*, par. *lakoltass*. Büntet vagy véghez viszi, rendelést tesz, hogy valaki bűnhődjék. *Ezért meglakoltattak, csak kezembe kerülj*.

LAKOMA, (lak-o-ma) fn. tt. *lakomát*. Általán akármily cím alatt adadni szokott³ vendégség, melyben az ételeket italokat nagyobb bőségben szolgáltatják. *Név-, születésnap lakoma. Farsangi, szüreti lakoma. Nagy, fényes, pompás lakomát ülni és ülni*.

„Onnan Buda nyáját örzi vala békén,
Szelíden országol hunok erős népén,
Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek,
Ül lakomát vigan; áldozik Istennek.”

Buda halála. (Arany J.-tól).

V. ö. LAK, (1).

LAKOMATÁRS, (lakoma-társ) ösz. fn. Személy, ki másokkal együtt lakomáz, vendégeskedik.

LAKOMÁZ, (lak-o-ma-az) önh. m. *lakomáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. Lakomákba jár, ott vendégeskedik, mulat, eszik iszik. *Vég czimborákkal lakomázni*. Gyöngédebb kifejezés, mint a *lakmároz*, mert ez már némileg a dözsöléssel, dobzódással rokon; lakomázni pedig csak illedelmesen, és mérsékelten szokás.

LAKOMÁZÁS, (lak-o-ma-az-ás) fn. tt. *lakomázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Lakomai vendégeskedés, mulatozás.

LAKOS, (1), (lak-os) fn. tt. *lakos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. Általán személy, ki bizonyos helyen lakik. *Ország, vármegye, város, falu, puszta lakosai*. *Tengeri szigetek lakosai*. *Valamely országnak és lakosai*. Egyes házakra, tanyákra, szobákra vonatkozólag inkább *lakó*. *E háznak több mint száz lakója van*. *Némely lakóknak felmondani a szállást*.

LAKOS, (2), KIS—, falu Szala m.; helyr. *Lakos-ra*, —*on*, —*ról*.

LAKOSSÁG, (lak-os-ság) fn. tt. *lakosság-ot*, harm. szr. —a. 1) Mint gyűnév jelenti bizonyos helyen lakó személyek öszvegét. *Város, falu lakossága*. 2) Szabadalom, jogozat, melynél fogva valaki bizonyos helyen lakhatik. *Lakosságért folyamodni valamely városban*.

LAKOZÁS, (lak-oz-ás) fn. tt. *lakozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —a. 1) Bizonyos helyen, mint rendes tartózkodási tanyán való szállásolás. 2) Vendégeskedés, különösen olyan, mely bizonyos társak között házról házra történik. Ilyenek a magyar mesterlegények által farsangi napokban tartatni szokott multságok. V. ö. LAKOZIK.

LAKOZIK, (lak-oz-ik) k. m. *lakoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. 1) Bizonyos helyen, mint rendes tanyán, szálláson, folytonosan lakik. Ily értelemmel fordul elé a régi nyelvelmékekben. Bécsi Cod. Ruth. I. *És bemenvéjék Moabitidinek vidékébe, és lakoznak vala oth*. *És lakozának ott tíz esztendeiglen*. *Valahol lakozandol, én es lakozom*. Münch. Cod. János 11. *Lakozék azon helyben két napon*. János 14. *Szent szelletet ad tünektek, hogy lakozjék tüveletek*. stb. Góry Codex: *Ki lakozik szeretetben, Istemben lakozik*. (Qui manet in charitate, in Deo manet). stb. 2) Midőn a vendégeskedést, eszemiszomot jelentő *lakik* igétől származik, am. folytonosan vendégeskedik, mi különösen akkor történik, ha több társak ház szerent adnak lakomat, tehát mintegy *házalva* vendégeskednek. Így lakoznak, vagyis házaznak, házalnak az úgynevezett tyúkverő legények, midőn a nászvendégek lakait sorban eljárlják.

„Jó kedvet mutatván,
S kedvesen lakozván,
Egymást ajándékozzák.“

Rimai.

LAKSA, gömöri tájszó *Laska* helyett, l. ezt.

LAKSÁG, összehúzza ‚lakosság‘ szóból.

LAKSZOBA, (lak-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben valaki rendesen lakni szokott, különböztetésül más szobától, mely csak fényüzésre, vagy vendégek számára van szánva stb.

LAKTANYA, (lak-tanya) ösz. fn. Az idegen eredetű *kaszárnya* értelmében am. középület, melyben katonaság lakik.

LAKTÁRS, (lak-társ) ösz. fn. Kik ugyanazon házban, vagy szorosabban véve, ugyanazon szobában laknak, egymásnak laktársai.

LAKVÁLTOZTATÁS, (lak-változtatás) ösz. fn. Valamely lakból kihurczolkodás, s új lakhelybe telepedés.

LAKZI, (lak-oz-i) fn. tt. *lakzi-t*, tb. —*k*. Szoros ért. és népies nyelven, menyekzői lakozás, mely az ország különböző vidékei szerent különkülön sajátágu szertartásokkal, tréfákkal, tánczokkal, játékokkal fűszerezetik. A lakzit a tyúkverők, másképp héreszek házalása szokta bezárni. Minthogy itt történik a legpazarabb eszemiszom, innen átv. ért. jelent dús evést. *Bezzeg volt lakzi*. *Száz temetés sem ér egy lakzit*. (Km.). Köznépi tréfás nyelven az ebek párosodását *kutyalakzi*-nak hívják. Az is *kutyalakzi*, ha az ebeket valamely csiny miatt megütögetik. E szó, mint alakja mutatja, kicsinyező módosítása a *lakozó*, *lakzó* részesülőnek.

LAKZIS, (lak-oz-i-s) mn. tt. *lakzis-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lakziban résztvevő, mulató, ahhoz tartozó. *Lakzis vendégek*. *Lakzis tréfák*, *trágár versek*.

LALASINCZ, falu Krassó m.; helyr. *Lalasin-cz-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁLI, kicsinyezője ‚Lália‘ szónak.

LÁLIA, női kn. tt. *Láliát*. Eulalia. Hellen szó, s jelent jól beszélőt.

LALITY, falu Bács m.; helyr. *Lality-ra*, —*on*, —*ról*.

LAM, fn. tt. *lam-ot*, harm. szr. —*ja*. Megegyezik vele a gömbölyűbb ajakkal ejtett *lom*. Jelent általában aláftyegő, lelőgő, lenyúló, különösebben lecesepegő, lecsurgó valamit. Ezen jelentéséből érthetőek a következő szók: *lamos*, *lampos*, *lanyha*; s a zártabb hangú *lomb*, *lomha*, *lomp*, *lompos*, *loncs* (lomcs). Különösen jelenti az igen átázott testből lecesepegő nedvet, vagy az átázott testnek meghigadgát, meglágyult, s ennél fogva aláftyegő, alányuló részeit, rostjait, rongyait. Szélesb ért. akármilyen más okból lelőgő részeket. Innen: *lamos a gatyja szára*, ha vizes, sáros; *lamos a fa*, midőn télen a zuzmara jegezei fityegnek le róla; *lamos kutya*, melyről a csömbölyékes gubás szőr alá lógzkodik stb. Gyökre és alapfogalomra nézve megegyezik vele a német *Schlamm*, *Lump*, *lummeln*, s rokon a latin *lacer*, *lacinia* la gyökeleme.

LÁM, (1), (la-ám v. la-im) indulatszó. Valamire figyelmeztető szócska, mely mintegy ellenvetést is

foglal magában, mintha mondani akarnók, nem úgy történt, mint te vagy én, vagy mindketten gondolók, hanem másképen, vagy legalább mint én mondtam. *Lám, te sem voltál ott.* (Szabó D.).

„Lám megmondtam Angyal Baudi,
Ne menj az Alföldre.“ Népd.

V. ö. LA, és ÁM, ÍME. A régiéknél igen gyakran *nám*. A székelyeknél pedig megtolva is: *lámsza*.

LÁM, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Hont, NAGY—, Nógrád m.; helyr. *Lám-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÁMA, fn. tt. *lámát*. l. LÁMA v. LAKMATEVE.

LAMÁCS, falu Pozsony m.; helyr. *Lamács-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁMKERÉK, erdélyi falu Szászsebes székben; helyr. *Lámkerék-re*, —*én*, —*ról*.

LÁMATEVE, (láma-teve) ösz. fn. l. LAKMATEVE.

LAMHA, tájdivatos; l. LOMHA.

LAMOS, (lam-os) mn. tt. *lamos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szélesb ért. miről lamok fityegnek, alányulnak, vagy csurognak, csepegnek. *Lamos fák*. *Lamos farku kutyá*, *lamos komondor*, mely a ganajkupaczon hál, és gubája megcsomósodva aláfityeg. Különösen, víztől, sártól csepegő nedves, lustos. *Lamos ruha*. Tréfás köznépi nyelven *agg lamos* am. örömapa a lakziban, talán azért, hogy a bortól elázik, más-kép: *öreg vigyori*, minthogy örömben vigyorog. Adják e nevet ökörnek is, kivált mely valósággal lamos, azaz ganajos faru, farku. Kemesesalján azt is jelenti: *hugyos*. Megegyezik vele a német *Schlam-mig*, *Schlammet*.

LÁMPA, fn. tt. *lámát*. Különbféle anyagból készíthető edény, melybe olajat, zsirt vagy más égékeny testet tesznek, s az abba mártott belet (kanóczot) meggyújtják, hogy a sötétségben világítson. A légszeszmemű testek pedig kanócz nélkül is égnek. Részint hogy hordozható legyen, részint a levegő lobogtatásainak elhárítása végett, rendesen tokja is van, pl. üvegből, bádogból, rézből stb. *Templomai*, *utczai lámpa*. *Hintói lámpa*. *Lámpába olajt tölteni*.

„Reményem eltűnt, mint mikor a torony
Lámpája, az éjnek vad zivatarja közt
Ellobban.“

Kazinczy Ferencz.

Idegen eredetű szónak látszik, egy a hellen-latin *lampas*, és német *Lampe* szókkal, egyébiránt ha közvetlenül idegennek tartjuk is, de közvetőlegesen törzse, *lám* vagyis az *n* ajakhang előtt *m*-mé változván: *lám*; megvan a magyar *láng*, *lángol* szókban is. V. ö. LÁMPÁS.

LÁMPAC SINÁLÓ, (lámpa-csináló) ösz. fn. Mives, ki lámpákat készít.

LÁMPAGYÚJTÓ, (lámpa-gyújtó) ösz. fn. Köz-ségi szolga, kinek kötelessége az utczai lámpákat a maga idején meggyújtani.

LÁMPAHORDÓ v. —HORDOZÓ, (lámpahordó v. —hordozó) ösz. fn. 1) Személy, ki az éjjeli sötétségben járók előtt lámpával, vagyis lámpással világít, hogy lássanak; helyesebben: *lámpáshordó*. V. ö. LÁMPÁS. 2) Így neveztetnek azon személyek is, kik innepélyes egyházi körmenetek alkalmával a szentség mellett lámpákat hordanak.

LÁMPAHORDÓ-VILLÁMBOGÁR, ösz. fn. Bogárnem a félröptyüsek osztályából, melyek között legnevezetesebb egy amerikai faj, mintegy öt hüvelyknyi hosszu testtel, sárga és sötétvörös pettyekkel, melynek fején bizonyos hólyagféle hártya oly annyira világít, hogy fényénél olvasni is lehet. (Fulgora candelaria).

LÁMPAKARÓ, (lámpa-karó) ösz. fn. Nyilvános tereken, utczákon levett karóféle állvány, mely a közvilágításra szolgáló lámpákat tartja.

LÁMPAKOROM, (lámpa-korom) ösz. fn. Korom, mely a lámpában égő olajból kifejlődik, és a lámpa födelét megfogja.

LAMPAN, a Bécsi codexben e helyett: *lappan*.

LÁMPAOLAJ, (lámpa-olaj) ösz. fn. Általán, olaj, melyet lámpában szoktak égetni, pl. repceolaj.

LÁMPÁS, (1), (lámpa-as) mn. tt. *lámás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lámpával fölszerelt; vagy lámpákat pl. eladás végett tartalmazó. *Lámás kocsi*, *lámás hajó*. *Lámás bolt*.

LÁMPÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lámás t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A nép nyelvén szokottabb mint a *lámpa*. Egyébiránt némely vidékek különönböztetik a kettőt. T. i. *lámpa* azon tájdivat szerint a szobákban, teremekben használtatni szokott, továbbá utczai világításra alkalmazott díszesebben készített, s vagy talapzaton álló, vagy falhoz kiálló rúdhoz stb. erősített világító eszköz, melynek német neve is, *Lampe*. A *lámás* pedig a kézben hordoztatni szokott, átlátszó falakból készült edény, melynek többnyire csak gyertyát égetnek, s ennek német neve: *Laterne*. E megkülönböztetést általában is, különösen az irodalomban célszerű volna követni. Tréfásan, borral töltött palaczk. *Rongyos* jelzővel csárdák csúfneve. *Rongyos lámás*. V. ö. LÁMPA.

LÁMPÁSOS, (lámpás-os) mn. tt. *lámásos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lámpással ellátott, lámpást hordozó. *Lámásos hintó*. *Lámásos gyermekek*.

LÁMPATISZTÍTÓ, (lámpa-tisztító) ösz. fn. Szolga, különösen a közvilágítási intézethez tartozó személy, kinek kötelessége a lámpákat tisztán tartani és rendesen gyújtogatni is.

LAMPÉRT v. LÁMPÉRT, férfi kn. tt. *Lám-pért-ot*. *Lambertus*. A régi oklevelekben nem ritkán előforduló, most pedig kevesebb divatos név. Van ily nevű fehér szőlőfajta is. *Lám-pért-szőlő*.

LÁMPÉRTOS, mn. tt. *lám-pértos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Dunán túl, nevezetesen Győr és Veszprém megyékben divatozó tájszó, az országos ismeretű, siket'

„nagyot halló” helyett. Eredete homályos. Talán bajdan valamely Lámpért nevezetű, s a fennemlített vidékeken ismeretes siket emberről kapta fel a népszokás. Így például Komáromban a serhát, vagyis bakót *benczének* hívják, az ott először megtelepedett *Wenczel* nevű német eredetű bakóról.

LÁMPÓ, mn. tt. *lámpót*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. lágy, puha; és lomha. Hihetőleg vagy a következő „lampos” vagy pedig „lanyhó” szónak módosulatai; mindenesetre *lam* v. (*lan lany*) gyökéből származott.

LAMPOS, (lam-p-os) mn. tt. *lampos-t* v. — *at*, *tb*. — *ak*. 1) Mondják lépes mézről, minthogy *lamos*, azaz nyúlós természetű, s ha merítik a tömegből, nyúlós szálai *lam* gyanánt lógnak alá; magas hangon tehát egyezik „lépes” szóval. L. ezt 2) Mondják kutyáról, melynek hosszú gubás szőre, kivált ha esőmbökös, aláfityeg. Baranyában a farkast *mezei lampos-nak* is hívják. V. ö. LOMPOS.

LÁMSZA, (lám-sza) indulatszó, a „lám”-nak nyomatékosabb kifejezésére. A *sza* csak nyomatékos jelentő ragaszték, mint *nosza*, *addsza* s több szókban. Néhutt: *lámszag*, melyben a *g* oly egyszerű toldalék, mint ezekben: *kissé-g* (kissé helyett), *ládd-é-g*, *ládd-e* h. stb. L. LÁM.

LAN, elvont gyök, melyből *langy*, *langyos*, *lan-ka*, *lankad*, és a lágyított *lanyha* származnak. Alapértelmét azon mozgás teszi, mely a belerőnek, szilárdságnak fogyatkozásakor mutatkozik, midőn bizonyos testek némi kül benyomások által lágyakká s engedékenyekké lesznek, pl. midőn a hideg levegő a nap sugarának enged, *langy* lesz; midőn a test a ráneheződ tehernek enged, *lankadóvá* lesz; midőn valaki a munkától visszavonja magát, *lanyha*. E jelentésénél fogva megegyezik vele: *lam* (l. LAM), és magas hangon *len* (a „leng” szóban).

—LAN, vékonyhangon, —LEN, (1), rendesen az *ig* határozós szókhoz járulni szokott toldalék-képző, pl. *holtomig-lan*, *addig-lan*, *mostanig-lan*, *végig-len*, *eddig-len*, *egyig-len*. V. ö. —IGLAN, —IGLEN. Valószínűleg öszvetett képző az *el* (=túl) és szintén határozókat képező *en* (vastaghangon *al*, *an*) elemekből, s értelme: bizonyos idő- vagy tér-, vagy számbeli határon túl, túlhan. Járul némely másnemű igehatározókhoz és kötszókhoz is, pl. *isméglen*, *pediglen*, *megintelen*. Jelenti mint túlbő határozói elemekből álló, az illető határnak teljes bezárását, a nevezetnek is befoglalásával, pl. *ezen utczasor az utolsó háziglan’ elégett*, am. az utolsó ház belefoglaltával; ellenben, az utolsó *házig* elégett, am. az utolsó kivételével a többi mind. A régiségben találjuk „ig’ nélkül is, mint egyszerű igehatározót, pl. „hétfőre virradólan” 1553. levél. (Szalay Á. 400 magy. l.).

—LAN, —LEN, (2), mint a tagadó —*atlan*, —*telen*, (v. —*atlan*, —*ellen*) képzők egyik, még pedig azon alkatrésze, mely magyar nyelvézéssel egyedüli alapja a tagadásnak, mely nélkül a *ta te*

képzők soha tagadást nem jelentenek, ellenben *lan len* önmagukban, *ta te* vagy *at et* nélkül is, mind a népnyelvben, mind a legjobb íróinknál eléjőnek tagadó értelemben; (ezért nem ismerhetjük el sem a *lól* névtag-, v. *tol* igétől származtatást, sem a finn rokonítást); ha t. i. már *t* előzi meg, pl. a népnyelvben: *körlátlan*, *bün tetlen* (= büntetlen), *mezítelen* v. *mezitlen* (nem: mezetlen) *kietlen*, *kétlen*, *hiltlen*, *vétlen*, *étlen*, *ítlan*, *tétlen*, *bocsánatlan* (Báthorinál) stb.; az írókat illetőleg l. —ATLAN czikk alatt; mind olyan esetekben, midőn a *lan len* képzőt már közvetlenül megelőzi egy *t*, mely itt is soha sem tagadó jelentésű, sőt van régi példánk *t* nélkül is: *mértéklen* (az idézett —ATLAN alatt). Ezen képző tehát mind alkatára, mind jelentésére nézve teljesen egyezik a „kül” szóval, nélkül’ névutóban, melynek első tagja (*nél*) helyett *at et* (v. *ta te*) áll, mely alatt, mint máskor (—ATLAN alatt) kifejtettük, neveknél *as es* melléknévi, igéknél *at et* igenévi képző, vagy ha teszük *ott* szó rejlik, úgy hogy ezen „ott’ a „nél’-nek szintén megfelelné értelemben. A *lan len* pedig, vagy *nem* tagadó szóból változott el (s *lem* eléjön, mint tagadó szó az arab-török nyelvben is), vagy pedig az nem más, mint *ellen* szó; mely föltevésre még azon körülmény is utal, hogy valamint „ellen’ név és határozó (névutó, névhatározó) is egyszersmind, úgy valamennyi „lan’ „len’ (atlan etlen v. talan telen) képzős neveinket változatlanul lehet határozóként is használni, noha ez utóbbi esetben az *ul ul* képzőket is elfogadják; pl. *ez nem maradhat büntetlen* vagy *büntetlenül*.

—LÁN, öszvetett képző (ló-an) *kerlán* és *orozlán* szókban.

LÁNCSA, l. LÁNSDA.

LANCSÁR, falu Nyitra m.; helyr. *Lancsár-ra*, —*on*, —*ról*.

LANCSOS, (lam-cs-os) mn. l. LONCSOS.

LANCSUK, falu Baranya m.; helyr. *Lancsuk-ra*, —*on*, —*ról*.

LÁNCZ, mn. tt. *lancz-ot*. Baróti Szabó D. szerint am. magas, szálás, hosszú. Heltai a német katonákat nevezi *lanczoknak*. A székelyeknél *lanczfa* jelent lármafát, vagyis magas faszálat, melynek tetején a régi zavargós időkben zsúpot gyújtottak meg, mi a közelgető veszély jeléül, és arra szolgált, hogy a nép fegyverre keljen. E szó leginkább egyezik a latin *longus*, és a német *lang* szókkal, mennyiben t. i. hosszut jelent. Mi a Heltai értelmében vett *lanczot* illeti, ez talán nem egyéb, mint a *Landsman* szónak, melyen a német katonák egymást hívogatták, a magyarok által felkapott első része.

LÁNCZ, (1), fn. tt. *lancz-ot*, harm. szr. —a. Széles ért. több egymással öszvefüggésben levő részekből álló egész, pl a bizonyos irányban vonuló, s egymásután következő hegyek sorát *hegyláncznak* mondjuk. Szorosb ért. oly egész, illetőleg mű, melyet több egymásba akasztott, s egymástól függő gyűrűk, karikák képeznek. *Szörből*, *zsinórból*, *fűszálakból* kö-

tött láncz. Különösen ilyféle szövédék különféle érczekből. *Arany láncz, ezüst, réz, vas láncz.* Rendelkezéséhez képest: *nyakláncz, óraláncz, menteláncz, rabláncz.* Legszokottabban jelent vas gyűrűkből, vagy karikákból csinált kötélforma szövédéket, melynek fő czélja valamit megkötni, megerősíteni. *Láncz a gugorás kúton, szekéren, jármon, saraglyán. A harapós kutyát lánczra kötni. Földmérők láncza.* Innen, *lánczföld* am. holdföld. *Kötő láncz,* melylyel kereket kötnék. *Lánczra verni a rabokat. Rablánczot viselni. Néha reggel láncz, estve pedig láncz (rabság) (Km.).*

„A sorvasztó láncz így készült árva hazánkra.“

Kisfaludy K.

Mesés rejtélyben eléadva: *ha fölveszik is sír, ha leteszik is sír.* Átv. ért. bizonyos dolgok, tárgyak összefüggése, bizonyos személyek öszvetartása. *Eblánczot kötöttek egymás között,* am. kutyabarátságot. *Ez olyan láncz, melynek sok szeméi vannak,* azaz bonyolalmas dolog. (Km.). E szó palóczosan ejtve: *loancz.* Míthogy alapfogalom benne a részeknek egymástól függése, lógása, és mivel a szoros értelemben vett láncz részei természeti helyzetöknél fogva nemcsak egyszerűen mozgékony, lógékony, hanem előbbre haladó tulajdonságuk is, innen okszerűleg állítjuk, hogy gyöke különösebben a haladó mozgást jelentő *lo* v. *la,* melyből lett *lo-an, lo-an-cz;* oly alakulással mint a rovást, metszést jelentő *ro* gyökből lett *ro-an-cz, ráncz,* azaz rovás, metszés valamely testen.

LÁNCZ, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Abaúj m.; helyr. *Láncz-ra, —on, —ról.*

LÁNCZALAKÚ v. —ALAKU, (láncz-alakú) ösz. mn. Ami alakjára nézve némileg a szoros értelemben vett lánczhoz hasonló. *Lánczalakú eleven sövény,* melyet a fák egymásba szőtt ágai képeznek. *Lánczalakú vitézkötés.*

LÁNCZALÉK, (láncz-al-ék) fn. tt. *lánczalkét.* A láncznak valamely toldaléka, pl. a lánczhoz toldott darab faágas a szánerdőlésben (szánnal erdőlésben), melylyel akkor toldják ki a lánczot, mikor olyan rövid, hogy el nem ér az orszokra. (Székely szó. Ferenczi János.).

LÁNCZDAD, (láncz-dad) mn. tt. *lánczadatot.* L. LÁNCZALAKÚ.

LÁNCZÉB, (láncz-éb) ösz. fn. Harapós eb, melyet nappal rendesen lánczon kötve tartanak, s csak éjjel, vagy akkor bocsátják szabadon, midőn egyedül a tolvajokra nézve lehet veszedelmes. *Helyhez van kötve, mint a lánczéb.*

LANCZFA, (lancz-fa) ösz. fn. l. LANCZ alatt.

LÁNCZFALÉK, (láncz-falék ?) fn. Fatoldat a lánczhoz. L. LÁNCZALÉK.

LÁNCZFÉKSZÁR, (láncz-fék-szár) ösz. fn. Kisebbsébe gyűrűkből álló vas láncz, mely kantárszárral szolgál a szokottabb szíj helyett.

LÁNCZGYÜRÜ, (láncz-gyűrű) ösz. fn. Lásd: LÁNCZSZÉM.

LÁNCZHÍD, (láncz-híd) ösz. fn. Nagyobbszerű vas lánczdad művön nyugvó híd. *Budapesti lánczhíd.*

LÁNCZKÉSZÍTŐ, (láncz-készítő) ösz. fn. Érczmives, ki lánczokat készít, pl. aranymives, ki aranyból, ötvös, ki ezüstből, kovács, ki vasból készít lánczokat.

LÁNCZKOVÁCS, (láncz-kovács) ösz. fn. Kovács, ki vas anyagból különféle czélokra szolgáló lánczokat kohol.

LÁNCZKÖTÉS, (láncz-kötés) ösz. fn. L. LÁNCZOLÁS.

LÁNCZMIVES, (láncz-mives) l. LÁNCZKÉSZÍTŐ.

LÁNCZMŰ, (láncz-mű) ösz. fn. Általán mindenféle mű, mely lánczot képez, melynek alakja lánczhoz hasonló, például lánczból való karperecz.

LÁNCZNEMŰ, (láncz-nemű) ösz. mn. és fn. Láncz formára készített (valami).

LÁNCZOL, (láncz-ol) áth. m. *lánczolt-t.* Lánczozal köt, megköt, erősít valamit v. valakit. *A saraglyát a koci oldalához, a tézslát a rúdhoz lánczolni. Meglánczolni az elfogott rablókat. Együvé lánczolni a foglyokat.* A gombkötők és paszománmiveseknél valamit lánczformára köt, szó. *Vitézkötéseket lánczolni.*

LÁNCZOLÁS, (láncz-ol-ás) fn. tt. *lánczolás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* 1) Gombkötői munkálkodás, midőn valamit lánczformára csinálnak. 2) Maga azon mű, melyet lánczformára kötöttek.

LÁNCZOLAT, (láncz-ol-at) fn. tt. *lánczolat-ot,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* 1) Mű, szövet, gombkötői vagy női munka, mely lánczot ábrázol. 2) Átv. ért. bizonyos dolgok, tárgyak sorozata, mennyiben mintegy lánczszemek gyanánt öszve függenek. *Hegyek lánczolata. Esemélánczolat, Számok lánczolata.*

LÁNCZOLATOS, (láncz-ol-at-os) mn. tt. *lánczolatos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Lánczolatot ábrázoló, láncz módjára öszvefüggő vagy alakuló.

LÁNCZOS, (láncz-os) mn. tt. *lánczos-t* v. —*at,* tk. —*ak.* 1) Lánczforma. *Lánczos boltozat.* 2) Lánczozal ellátott. *Lánczos iga, tézsla, saraglya. Lánczos kút. Lánczos gömb. Lánczos bot. Ezüst lánczos mente.* Használtatik káromkodási pótléku is, mintegy megvetőleg valamely lelánczolt emberre, mint gonosztevőre, vagy lelánczolt mint mérges állatra vonatkozva. *Kutya lánczos! Ejnye lánczos, lobogós! Lánczos adta, tevingette!*

LÁNCZOZ, (láncz-oz) áth. m. *lánczoz-tam, —tál, —ott,* par. —*z.* 1) Valamit lánczformában öszvefűz. *Fűszálakat lánczozni.* 2) Lánczozal kötöz, megkötöz; vagy lánczozal ékesít, díszít.

LÁNCZSZÉM, (láncz-szém) ösz. fn. Azon egyes gyűrűk, vagy karikák, melyek a lánczot képezik.

LÁNCZSZÉMÖLTÉS, (láncz-szém-öltés) ösz. fn. Egyik lánczszemnek a másikkal öszveköttése, midőn egyiket mintegy beleöltik a másikba.

LÁNDÉG, tájdivatos, *lád-é* helyett.

LANDOK, falu Szepes m.; helyr. *Landok-ra*, —on, —ról.

LANDOR, puszta Somogy m., s erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Landor-ra*, —on, —ról.

LÁNDOR, puszta Komárom m.; helyr. *Lándor-ra*, —on, —ról.

LÁNDOR-FEJÉRVÁR, lásd : NÁNDOR-FEJÉRVÁR.

LÁNDOR-GÓCZ, puszta Pozsony m.; helyr. —*Gócz-ra*, —on, —ról.

LÁNSA, fn. tt. *lándsát*. Hosszu nyársforma fegyver, melyet öklelő harcban, harcjátékban vagy vadászatban is szoktak használni. Míthogy lényegére nézve alig különbözik a dárdától, kopjától, dsidától, innen e nevek köz használatban fölcseréltetnek. A Münchener codexben így van írva : *lánsa*. A latin *lancea* után alakult, valamint a német *Lanze*, francia *lance*, olasz *lancia*, angol *lance*. Szintén ide tartozik a hellén *λόγχη* is. Eredeti magyarul : *dárda*, melyben megvan a szűrő eszközt jelentő *ár*, valamint a *nyárs* és *kárt* (gereben) szókban; továbbá a régies *szucza* v. *czucza* v. *csucsa*.

LÁNSÁS, (lánsa-as) mn. tt. *lándsás-t* v. —at, tb. —ak. Lánsával ellátott, fölfegyverkezett. *Lándsás vitézek*. Mint főnévnek tárgyese —t s többese —ok, midőn katonát jelent, kinek fő fegyvere lánsa. A növénytanban mondják a levélről vagy levélnemű szervről, midőn annak mindkét vége egyenlően keskenyedik el, s a közepe kihalasodik; vagyis két görbe vonal által képezett, két hegyes szögű lap, mely mintegy négyszer hosszabb, mint széles (lanceolatum t. i. folium); ilyen levele van a fagyalfának. (Gönczy Pál).

LANDÚL, (lan-d-ül) önh. m. *landúl-t*. Vas vármegeyi tájige, s am. lángra gyúl, lángot vet, (*lángul* v. *lángúl* helyett).

LÁNDZSA; LÁNDZSÁS, lásd : LÁNSA; LÁNSÁS.

LANDZSÉR, falu Sopron m.; helyr. *Landzsér-ra*, —on, —ról.

LÁNG, (1), (láng v. lán-og v. lan-og, rokon vele a felhangu len-g) fn. tt. *láng-ot*, harm. szr. —ja. Eredetileg rövid: *lang*, mint Erdélyben csaknem általában, s némely származékait Magyarországi vidékeken is használják; mint Kemencsalon és Csalóközben a *lángos* nevű sütemény *lángol* v. *lángaló*. Jelenti az égő testből mintegy kifolyó legfinomabb, s legélénkebb, lobogva mozgó (lengő) tüzet. *A meggyuladt lőpor, szalma lángot vet, lángra kap. Vörös, halavány, kékes láng. A lángokat lobogtatja a szél. Magasra szálló láng. Lángba borult a város, az ég. Tiszta lánggal égő gyertyaszál. Lángoszlopok emelkednek a tűzokádó hegy torkolatából. Átv. ért. 1) leggyulékonyabb szesz, mit különböztetéstül a vegyészek röviden *lang-nak* (alcohol) neveznek. 2) Bizonyos dol-*

goknak legfinomabb részei, pl. *liszt lángja*, a legfinomabb liszt; *lángelme*, *lángész*, igen kitünő, magas ihleltségű elme v. ész. 3) Mondják némely indulatokról, melyek a vért rendkívüli mozgásba hozzák, különösen a haragról és szerelemről. *Emészti szívét a szerelem lángja. Lánggal égő szerelem. Haragja lángra gyuladt.*

„Láng az éneklő, heve forr dalában.“

Berzsenyi.

„Míg honja bolyongani hagyja, kihál
Bús éneke, tört zive lángjaival.“

A magyar költő. (Vörösmartyótl).

4) Mondjuk hirtelen kítő polgári mozgalomról. *A forradalom egyszerre lángra kapott.* A láng, mint az értekeket fölötte gyönyörködtető tünemény, a költői nyelvben nagy szerepet játszik.

E szónak alakja gyanítatja, hogy eredetileg gyakorlatos ige volt, *lan-og*, mint *ég* (ardet) *e-eg*. Mindkettőben alapfogalom a mozgás, azon különbséggel, hogy az *ég* egyszerű, kevésbé élénk, a *lanog* v. *lang* ellenben lengő, lobogó hányakodást jelent, mit a mozgékony *l* hang jellemz, valamint a latin *lumen*, német *lohen*, s a hellen *φλόξ*, latin *flamma* szókban; mely utolsókban az előre tett fuvó hang egyszersmind ezen tüneménynek *fuvalmányi*, *szeletti*, *folyami* természetét fejezi ki. Sínai nyelven *líang* am. a latin ‚splendens‘ (tündöklő).

LÁNG, (2), KIS—, NAGY—, puszták Fehér m.; helyr. *Láng-ra*, —on, —ról.

LÁNGAD, (láng-ad) elvont törzse *lángadoz* szónak; de magában nem divatozik. Lásd : LÁNGADOZ.

LÁNGADOZ, (láng-ad-oz) önh. m. *lángadoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Lángra gyuladoz, lobadoz. *Lángadoz a vígan égő száraz fa.* Törzské *lángad*, oly képzésű, mint *lankad*.

LANGALÉTA, fn. tt. *langalétát*. Győr tájékán divatozó szó, am. hóri horgas nagy hosszú ember. Megfelel neki a latin *longurio*. Mintha *lángallító* szó módosulata volna. V. ö. LANGALÓ. Itt a *langa* ám-bár a német *lang* és latin *longus* fogalmát fejezi ki, mindazáltal a magyar nyelvből is értelmezhető, ha t. i. a *lang* v. *láng* (flamma) szónak azon alapértelmét tekintjük, mely szerént a lángnak természete fölfelé, magasra törekedni, nyúlni. Kemencsalján Lé-vay László szerént am. póre, félmezítelen; mely értelemben szintén a (csupas) láng értelme lappang.

LANGALLIK, (lang-al-l-ik) k. m. *langall-ott*, htn. —ani. Lángol vagy láng módjára lobog.

„Hajtsad, hajtsad mind addig,
Míg a szoknya langallik.“

Keresztúrfiszéki táncvers. (Krizsa J.).

LANGALLÓ, (lang-al-l-ó, ‚langallik‘ igétől) l. LANGALÓ.

LANGALÓ, (láng-al ó) fn. tt. *lángaló-t*. Így nevezik némely vidékeken, nevezetesen Kemenésalon, Csalóközben stb. a lángosféle süteményt; a székeleknyél pedig Kriza J. szerént a palacsintát. Végre Lőrincz Károly szerént am. érczpörkölő langkemenze. (Flammofen). V. ö. LÁNGOS, fn.

LANGATÓ, pusztá Sopron m.; helyr. *Langatóra*, —n, —ról.

LÁNGAZIK, I. LÁNGOZIK.

LÁNGELME; LÁNGELMŰ; I. LÁNGÉSZ; LÁNGESZŰ.

LÁNGÉSZ, (láng-ész) ösz. fn. Általán igen kitünő tulajdonságokkal bíró ész, mely jelesen a tárgyak könnyű, sebes felfogása, eredetiség, alkotó erő, s mintegy másokon uralkodása által mutatkozik. Különösen ész, mely az ismeretek, és művészetek bizonyos nemében sajátzerű felsőbb tünemény. *Költői, zenészi, festési lángész*.

„Isten, kit a böles lángesze föl nem ér.”

Berzsenyi.

LÁNGESZŰ v. —ESZŰ, (láng-eszü) ösz. mn. Kinek lángesze van. *Lángeszű bölcs*. V. ö. LÁNGÉSZ.

LÁNGESZÜSÉG, (láng-eszüség) ösz. fn. Lángész, mint kitünő lelki tulajdonság. V. ö. LÁNGÉSZ.

LÁNGÍT, (láng-it) áth. m. *lángít-ott*, par. —s. htn. —ni v. —ni. Lángra gyulaszt, eszközli, okozza, hogy valami lángra kapjon, lánggal égjen. Átv. ért. am. feltüzel, lelkesít.

„Harcz tüze lángítá bizton viadalra kikelted.”

Kisfaludy K.

LÁNGMADÁR, (láng-madár) ösz. fn. A gémekek neme alá tartozó madárfaj, melynek tollai, kivéve a hat fekete kormánytollat, lángvörös színűek. (Phoenicopterus).

LANGMÉRŐ, (lang-mérő) ösz. fn. Eszköz, melylyel valamely szeszes folyadék fokát méri.

LANGOL, (lang-ol) áth. m. *langolt*. Langgá, azaz szeszes folyadékká változtat.

LÁNGOL, (láng-ol) önh. m. *lángol-t*. Lánggal ég, lobog. *Lángol a meggyújtott olaj, zsír*. Átv. ért. valamely erős indulat legfőbb fokára hág. *Lángol szívében a harag, szerelem*.

„Ott egy hajlék, ott él a hív,

Kiért lángol tisztán e szív.”

Kisfaludy K.

LANGOLÁS, (lang-ol-ás) fn. tt. *langolás-t*, tb. —ok. Langgá változtatás.

LÁNGOLÁS, (láng-ol-ás) fn. tt. *lángolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lánggal égés, lobogás.

LÁNGOLÓ, (1) (láng-ol-ó) mn. tt. *lángoló-t*. Lángokat vetve, lobogva égő. *A lángoló tűz éjjel meszse megpirosítja az eget*. Átv. ért. *lángoló szív, lángoló szerelem. Lángoló szemek. Haragtól, szégyentől lángoló arcz*.

„Titkon borong a genius
A néma hant felett,
Hol lángoló szív s honszerelm
Váltottak életet.”

Kölcsey.

LÁNGOLÓ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lángolót*. I. LÁNGOS, fn.

LÁNGOLÓAN, (láng-ol-ó-an) ih. Lánggal égve. Átv. ért. belső érzelemtől gyúladozva.

„Egy hon, és egy leány;
Azt vérző szívvel, ezt epedve,
Azt lángolóan, ezt mosolygva
Tekintvén ölelem.”

Kölcsey.

LANGOS, I. LÁNGOS mn. és fn.

LÁNGOS, (1), (láng-os) mn. tt. *lángos-t* v. —at, tb. —ak. Ami lánggal ég, aminek lángja van. *Lángos tűz*. Néhutt rövid a-val *lángos* (lengős?) am. széteresztett, pl. haj. (Tájszótár).

LÁNGOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lángos-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Kenyértésztából kiszakasztott, minél vékonyabbra nyújtott, jól meg sózott, és zsírozott (szalonnázott) lepényforma sütemény, melyet a kenyér bevetése előtt a lángnál sütnék, midőn t. i. még a kemencezse fül, tehát láng van benne. Némely vidékeken: *lángoló*. 2) A székelyeknél röviden: *lángos* am. bolygó tűz, tüzes ember.

LÁNGOSZLOP, (láng-oszlop) ösz. fn. Oszlop formán fölemelkedő lángozat, nagy égések, tűzvészek alkalmával.

LÁNGOZÁS, (láng-oz-ás) fn. tt. *lángozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely meggyuladt test lánggal, lobogva ég. *Szalma, gaz lángozása*. Máskép: *lángolás*.

LÁNGOZAT, I. LÁNGZAT.

„S mint két tűzi lángozat egybevegүүл,
A két rokon érzet is összehevүүл.”

Kisfaludy K.

LÁNGOZIK, (láng-oz-ik) k. m. *lángoz-tam*, —tál, —ott v. *lángz-ott*. Lángot vetve, lobogva ég.

LÁNGOZÓ, (láng-oz-ó) mn. tt. *lángozó-t*. Lánggal égő, lobogó. „Kénkővel lángozó szömei.” (t. i. az ördögnek. Nádor-codex).

„Az ő teste vala befödve bíborral,
A keze fegyveres, lángozó pallossal.”

Zrínyi.

LÁNGÖZÖN, (láng-özön) ösz. fn. Képes kifejezés, jelent sok, folytonosan egymásra tolongó lángokat, melyek, mint ömlő árvíz a földön, úgy elterjednek a levegőben. *A pompásan kivilágított utcák, tornyok, paloták lángözönben úsztak. Az egész várost lángözön borította*. Átv. értelemben:

„Képzete lángözönéből,
Egy alak ömlik elé.”

Kisfaludy K.

LÁNGPEST, (láng-pest) ösz. fn. Pest, azaz kemence, különösen hutai olvasztókemence, melyben lángoló tűz ég.

LÁNGSUGÁR, (láng-sugár) ösz. fn. Sugárt képező láng.

„A kelő nap lángsugári,
Szétlebbentik a homályt.“

Kisfaludy K.

LÁNGSZERELÉM, (láng-szerelém) ösz. fn. Forró indulatú, tüzes szerelem.

„Küzdeve győzők, s lángszerelmem
Megjutalmaz lángy ölén.“

Kisfaludy Károly.

LÁNGSZÍN, (láng-szín) ösz. fn. Olyféle vörös szín, mely leginkább lánghoz hasonlítható, tehát igen élénk, világos vörös, milyen a tisztán kelő vagy nyugvó napé.

LÁNGSZINŰ v. —SZINŰ, (láng-szinű) ösz. mn. Élénk veres színű, mint a tüzláng. *Lángszinű hajnal. Lángszinű virág.*

LÁNGTENGÉR, (láng-tengér) l. LÁNGÖZÖN.

LÁNGÚL, LÁNGUL, (láng-úl) önh. Lángra lobban, lobbot vet. Átv. ért. lelkesül.

LÁNGVEZETÉK, (láng-vezeték) ösz. fn. A lángot tolvavezető csatorna.

LÁNGVIRÁG, (láng-virág) ösz. fn. Virginiai származású virágnem, az őthímeseek seregéből; bokrétája gyertyatartó forma, bibéje három águ, csészéje szögletes, tokja három rekeszű. Fajai közül nevezetes a *pettegetett lángvirág*, melynek felálló verhenyes szára van. (*Phlox maculata*).

LÁNGZAT, (láng-oz-at) fn. tt. *lángzat-ot*, harm. szr. —a. Lánggal égés tüneménye, vagy összege tulajd. és átv. értelemben.

„Az ifju kornak nyájas isteni,
Bucsúzva néznek a szív lángzatára.“

Kisfaludy K.

LÁNGZIK, l. LÁNGOZIK.

LÁNGZÓ, l. LÁNGOZÓ.

„És ha lassun e tűz árja
Elhervasztja léteket,
S egy hideg kéz majd bezárja
Érte lángzó szívemet.“

Kisfaludy K.

„Nyisd fel, oh, lángzó kebeled,
Dicső hölgy.“ Kölcsy.

LANGY, (1), (lan-gy v. lam-gy) mn. tt. *langy-ot* v. —at. Mondják általában oly testről, melynek részei ninesenek szilárd összevetésben, ez értelemben máskép: *laza*, pl. *langy függés*, am. *laza függés* (Mándy P.). Különösen nedvről, vizről, melynek hőmérséke mintegy középfokon áll a hideg és meleg között, mely szokott eredeti friseségéből, keménységéből vesztett, engedett, s mintegy *lajhább*, *lankad-*

tabb lett. Innen néha fölcseréltetik vele a *lággy*. Szélesb átv. ért. jelenti a levegő mérsékét, mely szerént nem kemény, hideg vagy meleg, a nap szelid sugarainak enged. *Langy idő*, *langy szellő*. Képes kifejezéssel mondják emberről, ki kötelességi működésében nem buzgó, ki hamar lankad, ki nem szilárd. *Langy keresztény*, ki illető kötelességeit immelámmal végzi. *Langy előljáró*, ki nem sokat gondol a feyelemmel. Mindezen jelentésekből kitűnik, hogy ezen szóban alapfogalom a kellő vagy szokott szilárdságnak, keménységnek hiánya, s rokon a *lajha*, *lankad*, *lanyha*, *lággy*, *lassu* szókkal. Közelít hozzá a német *lau* is. V. ö. LA gyök, és LÁGY, mn.

LANGY, (2), (mint föntebb) fn. tt. *langy-ot*. A nedvnek, jelesen víznek azon mérséke, melynél fogva sem hideg, sem meleg. Önállólag nem, hanem *langyos*, *langyosság* stb. származékokban divatozik.

LANGYA, (lan-gy-a) mn. tt. *langyát*. Lásd: LANGY mn.

LANGYAD, (lan-gy-ad) önh. m. *langyadt*. L LANGYÚL.

LANGYÁN, (lan-gy-a-an) ih. Sem hidegen, sem melegen. V. ö. LANGY, mn.

LANGYASZT, (lan-gy-aszt) áth. m. *langyasztott*, htn. —ni v. —ani. L. LANGYÍT.

LANGYATAG, (lan-gy-ad-ag) mn. tt. *langytagot*. L. LANGY, mn.

LANGYÍT, (lan-gy-it) áth. m. *langyított*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Valamit langygyá tesz. *Vízelt langyítani* am. bizonyos foku meleg által lágyabbá tenni, vagy előbbi nyereségéből, friss voltából valamit elvenni. *A tavaszi meleg nap langyítja a levegőt. Belangyítani a kemenczébe.* (Szabó D.). V. ö. LANGY.

LANGYODIK, (lan-gy-od-ik) k. m. *langyodtam*, —tál, —ott. Látszólag magamagától, mindazáltal okozó erő hozzájárultával langygyá leszen, pl. *a tavaszi nap sugaraitól langyodik az idő*. V. ö. LANGYÚL.

LANGYOS, (lan-gy-os) mn. tt. *langyos-t* v. —at, tb. —ak. Egy értelmű a langy melléknévvel, és ennél szokottabb használatu. *Langyos víz, lábfürdő*. V. ö. LANGY.

„A tavasz, rózsás kebelét kitarva,
Száll alá langyos levegőn mezőkre.“

Berzsenyi.

LANGYOSÍT, LANGYOSIT, (lan-gy-os-ít) áth. m. *langyosított*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Langyossá tesz. *Fris vizet fűtött kályha mellett langyosítani*. V. ö. LANGYOS.

LANGYOSODÁS, (langy-os-od-ás) fn. tt. *langyosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Változási állapot, midőn valamely hideg vagy hűvös test langyossá leszen.

LANGYOSODIK, (lan-gy-os-od-ik) k. m. *langyosodtam*, —tál, —ott. Langyossá leszen, hideg v. hűvös mérséke fogyván melegedni kezd. *Langyosodik a víz, a levegő*. V. ö. LANGYOS.

LANGYOSSÁG, (lan-gy-os-ság) fn. tt. *langyosság-ot*, harm. szr. —a. Közép állapot a hidegség és melegség között, vagyis azon tulajdonság, melynél fogva valamit langyosnak mondunk. *Víznek, fürdőnek langyossága.*

LANGYÚL, **LANGYUL**, (lan-gy-úl) önh. m. *langyúl-t*. Mintegy magától (legalább az okozó erőre tekintet nélkül szólva) langygyá leszen, azaz előbbi frís, kemény, szilárd tulajdonságaiból enged; különösen lágyan, gyöngén melegül. Így mondjuk a legöről, időről, midőn csipős hidegsége a nap mérsekelte erejének, vagy a föld természeti melegségének enged, s mintegy meglágyul.

LANK, (lan-k) elvont törzse *lanka, lankad, s lankócz, lankaszt* szónak. illetőleg származékaiknak. Rokon *lág* szóval, különösen 'lagymatag' értelemben. V. ö. **LANKA**, **LANKAD**.

LANKA, (lan-k-a) fn. tt. *lankát*. 1) Vizek melletti liget, berek, bozótos, nádas hely. Néhatt am. fensik. Minthogy az ily helyek fenéke nedves, vizes, süppedékeny, ingoványos szokott lenni: innen valószínű, hogy e szó *lan* gyöke am. lágy, mely a nyomásnak enged, s lelapad; ebből lett az elavult gyakorlatos ige *lanog*, azaz lágy-sága miatt enged, süpped, továbbá *lanogó, lanoga, langa, lanka*; épen úgy, mint *ezin czineg czinke; ser sereg serke; ber bereg birke* stb. V. ö. **LANKAD**. 2) Néhatt jelent gyümölcsös kertet is, minthogy ennek legalkalmasabb hely a szőlők, hegyek lába, azaz alja, valamint a szigetek, folyók mellékei is. Rokon vele a kicsinyező *línkó*. V. ö. **LÓK**.

LANKAD, (lan-k-ad) önh. m. *lankad-tam, —tál, —t v. —ott*. 1) Mondjuk emberről, s más állatról, midőn nagy teher, vagy fáradtság, vagy az erőnek akármilyen okból eredt fogyatkozása miatt inai elvesztik szilárd feszességöket, s mereven állásukból engedvén, aláhajlanak, szóval, midőn az erősebb benyomásnak engednek, s önerejükben gyöngülnek. *Sok járás, munka, fáradtság miatt ellankadni. Kezei, lábai lankadnak. Lankad az erősen hajtott ló. Éhség és szomj miatt ellankadni.* 2) Mondják növényekről, midőn száraik, leveleik stb. akár a nagy forróság, akár a nedv hiánya, akár megbetegség miatt hervadni, konyúlni, aláhajlani kezdenek. 3) Átv. ért. lankad a szellemi erő, melyet a nagy munkafeszülés megtöri, s rugalmasságát megbénítja. Ezen szóban tartósság, folytonosság, következképp gyakorlatosság is foglaltatik, tehát törzsöke az elavult *lanog*, melyből lett *lanog-ad, langad, lankad*, mint: *pír, pírog, pírogad, pírkad; ser, sereg, sereged, serged, serked; rez, rezeg, rezeged, rezked, reszket* stb. Hangra és jelentésre megegyezik vele a latin *lanqueo, finn lankeen* (lankadok).

LANKADÁS, (lan-k-ad-ás) fn. tt. *lankadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valaki vagy valami lankad. V. ö. **LANKAD**.

LANKADATLAN, (lan-k-ad-at-lan) mn. tt. *lankadatlan-t*, tb. —ok. Ami vagy aki nem lankad, fá-

radatlan, különösebben átvitt szellemi értelemben am. ernyedetlen. Határozóként am. lankadás nélkül, lankadatlanul.

LANKADOZ, (lan-k-ad-oz) önh. m. *lankadoz-tam, —tál, —ott*, par. —z. Folytonosan, mindinkább lankad, azaz inainak rugalmassága megereszkeedik, s az illető erőnek, tehernek ellenállni nem képes.

LANKADOZÁS, (lan-k-ad-oz-ás) fn. tt. *lankadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyöngülő, alábbhagyó állapot, midőn valaki v. valami lankadoz. V. ö. **LANKADOZ**.

LANKADSÁG, (lan-k-ad-ság) fn. tt. *lankadság-ot*, harm. szr. —a. A gyöngült állapotnak azon neme, midőn valakinek inai a teher és fáradtság miatt szilárdságukat veszítve megereszkeednek, alábbhagynak.

LANKADT, (lan-k-ad-t) mn. tt. *lankadtat*. Aki nek vagy aminek inai, illetőleg rostjai a teher, vagy fáradtság, vagy más ok miatt meglágyultak, megereszkeedtek. *Lankadt munkások, utasok. Lankadt fűvek, virágok.* V. ö. **LANKAD**.

LANKADTAN, (lan-k-ad-t-an) ih. Lankadt állapotban.

LANKADTSÁG, (lan-k-ad-t-ság) fn. tt. *lankadtság-ot*, harm. szr. —a. Lankadt állapot. *Nagy lankadtság miatt nem bír dolgozni, menni.*

LÁNKAKOPLALÓ, pusztá Vas m.; helyr. —*Koplató-ra, —n, —ról*.

LANKÁS, (lan-ka-as) mn. tt. *lankás-t v. —at*, tb. —ak. 1) Eredeti tulajd. ért. az ellennyomuló erőnek engedő, alatta mintegy lankadó, fíradó, vagy áth. ért. ami lankaszt, fíraszt, pl. *lankás út* (Szabó D.). 2) Szokottabban am. ligetes, berkes, bozótos, mi rendesen süppedékeny, lejtős szokott lenni. *Lankás rétek, legelők, tópartok, érmellékek.*

LANKASÁG, (lan-ka-ság) fn. tt. *lankaság-ot*, harm. szr. —a. 2) Lankás, azaz lapos, lejtős, süppedékes, vizes vidék, vagy lókos, gödrös hely. 2) Erdőhát Aradmegyében.

LANKASZT, (lan-k-asz-t) áth. m. *lankaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. *lankaszsz*. Lankássá, azaz fíradttá tesz. *Az erős munka, gyalogolás lankasztja az inakat. A forró napsugarak ellankasztják a gyöngébb növényeket.*

LANKASZTÁS, (lan-k-asz-t-ás) fn. tt. *lankasztás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselckvés, mely által valakit vagy valamit lankasztunk. V. ö. **LANKASZT**.

LANKATAG, (lan-k-ad-ag) mn. tt. *lankatag-ot*. Oly állatról vagy növényről mondjuk, mely belső hajlamánál, gyöngeségénél fogva hamar, könnyen lankad. *Lankatag aggastyán. A gyöngé növények lankatagabbak, mint az erősek.*

LANKÍT, (lan-ka-ít) áth. m. *lankít ott*, htn. —ni v. —ani. l. **LANKASZT**.

LANKÓCZ, (lan-k-ócz) mn. és fn. tt. *lankóczot*. l. **LANKADT**.

LÁNNA, fn. tt. *lánnát*. Igen vékonyra lapított ércz, tisztább magyarosan : lemez. Arany, ezüst, réz *lána*. Ámbár a latin *lamina*, és közvetlenül a német *Lahn* után képezettnék látszik : de mindezen szók ős rokonságban állanak több magyar szóval, melyekben a *la* tiszta gyök vagy gyökelem különféle módosító ragokkal egyesülve valami ki- vagy szétnyúlót, szélesedőt jelent; ilyenek ; *lap*, *lapu*, *lapát*, *lapoczká*, *lapos*, *laska*, s a felhangu *lep*, *lepedő*, *lepény* stb.

LÁNNAPASZOMÁNY, (lána-paszomány) ösz. fn. Széles, lapos paszomány aranyból, vagy ezüstről, mely alakjára a tulajd. szoros értelmű lánnához hasonló. Ilyen pl. a hadi tisztek csákóit ékesítő paszomány.

LANT, fn. tt. *lant-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán kisebbféle, húros, újjakkal pengetett hangszer. Ilyenek : *czitara*, *tambura* (mácsikszedő) s több a népek különféle izlése szerint módosított hangszerek. *Lantot pengetni*. *Lant mellett énekelni*. Átv. ért. *agg lant* am. vén banya. *Egy agg lant van Gyöngyös táján, rút szömöröcsök ül pofáján*. (Faludi). *A számár arany lanton is, csak számár nótát penget*. (Dugonics). Ugyan átv. ért. jelképe a költészet azon nemének, mely önöni v. alanyi (subjectiv) érzelmeket énekel meg, s melynek alapja a kedélyben fekszik.

„Szünj már egyszer zengeni
Harezi viadalt,
Vedd elé kis lantodat,
S mondj szerelmi dalt.“

Czuczor.

„Oh, ha szép hired vala gondom eddig
S általam, kis lant, nevet érdemeltél,
Jer, magyar dalt zengj.“

Virág Benedek.

„Músám mosolygóbb tájakon andalog,
A csendes erdők boltjaiban szeret
Víg lantja zengni.“

Berzsenyi D.

E szó hangutánzóknak látszik, s gyöke a csaknem minden népeknél, énekhangul divatozó *la! la!* és csekély eltéréssel egyezik a megfordított magyar *dal* szóval is. Egyébiránt szót, hangot jelent a latin *lallo*, *laus*, hellén *λάλω*, német *lallen*, *Laut*, arab *alaud*, héber *olal* szókban. Különben a *lant*-hoz legközelebb áll a német *Laute*.

LANTHAL, (lant-hal) ösz. fn. Azon tengeri halak neméhez tartozó halfaj, melyeknek kopolytúnyilásai hátaikon vagy nyakaik fölött vannak. (*Callionymus lyra*).

LANTHÚR, (lant-húr) ösz. fn. Húr, vas, réz stb. anyagból, melylyel a lantféle hangszert főszerelik.

LANTKULCS, (lant-kulcs) ösz. fn. Kulcsféle eszköz, melylyel a lant húrjait hangolás végett csavargatják.

LANTLÁB, (lant-láb) ösz. fn. lásd : LANTNYERÉG.

LANTNYERÉG, (lant-nyerég) ösz. fn. Fésűforma támaszték, melyet a lant hurjai alá tesznek, hogy azokat a lantfenék fölött bizonyos magasságbán tartsa.

LANTOL, (lant-ol) önh. m. *lantol-t*. 1) Lanton játszik, lantot penget, lant mellett énekel. 2) Erdélyben am. eltűnik, elmegy, eltávozik. *Úgy ellantolt, mint a villám. Hová lantolsz?* V. ö. LENTET.

LANTORJA, l. LANTORNA.

LANTORNA, fn. tt. *lantornát*. Ökör vagy tehén böndőjéről levont és megszáraztatott hártya, melyet még Erdélyben, s Magyarország némely vidékein a szegényebbek lámpatok, vagy ablaküveg helyett használnak. E szó idegen alakú, valamint az *ámpolna*, *kápolna*, *angolna*, *kintorna*, *csatorna*. Valószínű, hogy eredetije a latin *laterna*. Néhutt : *lantorja*.

LANTORNAABLAK, (lantorna-ablak) ösz. fn. Szarvasmarha böndőjéről lehúzott hártyából csinált ablak. V. ö. LANTORNA.

LANTOS, (1), (lant-os) mn. tt. *lantos-t* v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Lanttal ellátott, kinek lantja van. *Lantos hangművész, zenész. Lantos leány*. 2) Különösen ki lant mellett énekel, dalol, nevezetesen oly költő, ki alanyi (subjectiv) érzelmeket dalokban, énekekben stb. fest vagy énekel. *Lantos költő*. Hasonlóan ide vonatkozó költői művek. *Lantos versek, költemények. Lantos költészet*.

LANTOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *lantos-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Személy, kinek különös foglalkodása, lantot játszani, lant mellett énekelni. *Középkori udvari lantosok*.

„Vagy nincs-e lantos itt közel,
Ki zengjen éneket?“

Czuczor.

„Egy vén lantos jön Pokyval,
Térdét veri szakála.“

Kisfaludy S.

LANTSÁM, (lant-sám) ösz. fn. l. LANTNYERÉG, és v. ö. SÁM.

LANTVERŐ, (lant-verő) ösz. fn. Személy, ki lantot penget, ki lanton játszik, lantos.

LANY, elvont gyök, melyből *lanyha*, *lanyhás*, *lanyhászik* erednek. Értelmére legközelebb áll a keményebb *lan* gyökhöz. V. ö. LAN, LANGY, LANKA.

LÁNY, l. LEÁNY.

LANYA, (lany-a) l. LANYHA.

LANYHA, (lany-h-a) mn. tt. *lanyhát*. Igenévből alakult melléknév. s am. *lanyhó*, azaz *lanyó*, a h közbevetett szenvedőlegességi hang levén ; a Tájászótár szerint néhány *lanya*. 1) Mondjuk különösen esőről, mely lassan, csak úgy szemeregve száll alá, mi rendesen melegebb idősokban szokott történni. Ennél

fogva rokonok vele : *lág*y, *lang*y, valamint a gyöngülésre mutató *lankad*. 2) Átv. ért. tunya, lomha, lusta, kinek inai lankadtak, lágyak. Legközelebb áll hozzá a székely *lanyhó*, továbbá : *lamha*, *lomha*.

LANYHÁL, (lany-h-a-al) önh. m. *lanyhált*. L. LANYHÁZIK.

LANYHÁLÁS, (lany-h-a-al-ás) lásd : LANYHÁZÁS.

LANYHÁS, (lany-h-a-as) mn. tt. *lanyhás-t* v. —at, tb. —ak. Esőről mondják, mely lágyan, lassan szemeregve hull. *Lanyhás nyári eső*.

LANYHÁZÁS, (lany-h-a-az-ás) fn. tt. *lanyházás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lanyhán szemergő esőzés.

LANYHÁZAT, (lany-h-a-az-at) fn. tt. *lanyházat-ot*, harm. szr. —a. 1) L. LANYHÁZÁS. 2) Maga a lanyházó eső.

LANYHÁZIK, (lany-h-a-az-ik) k. m. *lanyháztam*, —tdl, —ott, par. —zd. Lassan, szemeregve, melegen esik. *Lanyházik az eső*. Jobbára személytelen ige gyanánt önállólag használatik. *Nem esik, csak lanyházik*.

LANYHÓ, (lany-h-ó) mn. tt. *lanyhót*. A székeleknel am. lajhó, lág, puha (ember v. állat). *Beh lanyhó ember vagy!* (Krizsa J.).

LÁNYKA, (lány-ka) fn. l. LEÁNYKA.

LAP, fn. tt. *lap-ot*, harm. szr. —ja. Kicsinyezve : *lapocska*, *lapoczka*, *lapiczka*. Általán valamely testnek vagy térnek szétterjedő fölszíne, mely többé-kevésbé egyenes, sima, rögtelen. Ellentétei : *hég*y, *él*, *csúcs*, *fok*, *domb* stb. pl. *Kard lapja, és éle, hegye. Balta lapja, és éle, foka. Kés lapja, és éle, foka, csúcsa. E határban sok lap* (lapály), *kevé*s domb van. Ezen értelem rejlik a *lapu*, *lapác*z, *lapály*, *lapadé*k, *lapány*, *lapát*, *lapiczka*, *lappan*, *lappang*, *lappancs*, *lapos*, *lapít*, *laponya* származékokban. Különösen a papír, hártya, s írásra, nyomtatásra használt más sima anyagok oldalai. *A nyolczad rébbe hajtott íven nyolcz levél, minden levelen két lap van. Ezen tizenkettedrétű könyvben két ív, huszonnégy levél, tehát negyvennyolcz lap van.* Továbbá : különféle tárgyú röpiratok. *Hírlap, napilap, hetilap, havilap*.

E szóban, mint minden származékaiból kitünik, alapfogalom a terjedés, terjeszkedés, vagy a terjedés által alakult test, térség. Rokon vele a *laboda* szó gyöke *lab*, továbbá a vékony hang *lep*, melyből *lepény*, *lepedő*, *lepel* stb. származnak. Végértelmére nézve pedig a haladás, mozgás fogalma alá tartozik, minthogy terjedést, terjeszkedést, mozgás nélkül képzelni nem tudunk, s ezt az *l* mássalhangzó fejezi ki. V. ö. L. gyökbetűi.

A német *Blatt* és *platt* szókban ugyanazon fogalom rejlik, de megfordított betűkkel fejeztetik ki. Ide tartozik a hellen *πλατύς*, *πλατεία*, finn *lappa*.

LÁP, fn. tt. *lap-ot*, harm. szr. —ja. Lapos és ingoványos v. mocsáros hely. Szűkebb szokás szerint de eredetéhez hívebben : *láb* vagy *lap*, pl. az érsek-

ujvári árvizes réteken az úgynevezett *Fekete láb*. *Ecsedi lápok*. Értelmezésére l. LÁB és LAP. Mondják megtoldva is : *lápa*, azaz *lápó* v. *lábó*. Szabó D. szerint jelent nád-, széna-, szalmatöredéket is, melyet az árvíz hordani szokott. *Sok lápot hányt ki a víz*.

LAPA, puszta Somogy m.; helyr. *Lapá-ra*, —n, —ról.

LÁPA, (láp-a, azaz láp-ó) fn. tt. *lápát*. Am. lép. Máskép : *vápa*. Így váltakoznak *láp*, *vép*; *láz*, *váz*; *lék*, *vék* stb.

LAPÁCZ, (lap-ác) fn. tt. *lapác*z-ot, harm. szr. —a. Kiavult régi szó, a mai szokottabb *lapály*, *lapány* helyett. Káldinál József 18 : 18. *És általmegyén az éjszaki oldal felől a mezőségre; és alámegyén a lapáczra*. Eléfordúl Szabó Dávidnál is, ki azt így értelmezi : tér, egyenes, síkmező, térs hely.

LAPAD, (lap-ad) önh. l. LAPPAD.

LAPÁD, férfi kn. tt. *Lapád-ot*. Lampadius. Vannak ily nevű faluk is Erdélyben. Ezen helyek fekvése határozza meg, ha vajjon a síkságot jelentő *lap* szótól vették-e nevüket?

LAPADÁL v. LAPADÁLY, (lap-ad-ály) fn. tt. *lapadály-t*, tb. —ok. Kicsapott, félretett, mintegy lapadt valami. Ferenczi János szerint székely szó.

LAPADÉK, (lap-ad-ék) fn. tt. *lapadé*k-ot, harm. szr. —a. Azon térség, terjedék, melyet valamely lap képez. *A bárd lapadéka nagyobb, mint a késé*.

LÁPAFŐ, falu Tolna m.; helyr. —fő-re, —n, —ről.

LAPÁLY, (lap-ály) fn. tt. *lapály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Sík föld, meneteles térség, melyet dombok, gyűrök, halmok nem fődnek. *Csalóközi, tiszamelléki lapályok*.

LAPÁLYOS, (lap-ály-os) mn. tt. *lapályos-t* v. —at, tb. —ak. Folytonos, nagy kiterjedésű lapályt, síkságot képező. *Lapályos Bácska, Bánság. A határ lapályos részeit elborította az árvíz*.

LAPÁLYOSAN, (lap-ály-os-an) ih. Lapályos menetelben. *Lapályosan elterjedő határ, vidék*.

LAPÁNCSA, falu Baranya m.; helyr. *Lapán*csá-ra, —n, —ról.

LAPÁNY, (lap-ány) fn. tt. *lapány-t*, tb. —ok. L. LAPÁLY.

LAPÁNYOS, (lap-ány-os) mn. tt. *lapányos-t* v. —at, tb. —ak. L. LAPÁLYOS.

LAPÁS, NAGY—, KIS—, faluk Nyitra m.; helyr. —*Lapás-ra*, —on, —ról.

LÁPÁS, (láp-a-as) m. tt. *lápás-t* v. —at, tb. —ak. Lapos és mocsáros. *Lápás vidék*.

LAPÁS-GYARMAT, falu Nyitra m.; helyr. —*Gyarmat-ra*, —on, —ról.

LAPASZ, (lap-asz) fn. tt. *lapasz-t*, tb. —ok. Kis ásóforma lapos eszköz, pl. a festőknél a festékek szétdörzsölésére, a gyógyszerészeknél, sebészeknél a tapasz fölkenésére stb.

LAPÁT, (lap-át) fn. tt. *lapát-ot*, harm. szr. —*ja*. Közismeretű gazdasági és házi eszköz, melynek feje és nyele van, a feje lapos, és néha kevésbé homorú, hogy vele holmit fölszedni, fölmerni lehessen. Rendeltetéséhez képest különféle. Némelyik öblös, némelyik mindkét oldalon lapos. *Szóró lapát*, melylyel a pelyvás gabonát felhányják, hogy pelyváját a szél elkapja. *Ganaj-, szemethányó lapát*. *Sütő lapát*, mely lapos, s a kenyereket vetik be vele. *Keréklapát*, némely malomkerekeken. *Tűzlapát*, vasból parázst szedni való. *Öntözőlapát*, melylyel az árkocs-kákon gödrökbe folydogáló vizet a kertészek a veteményes ágyakra locsolják. *Evezőlapát*, mely rendszeren hosszukás lapos. *Lapáttal kihányni a ganajt, szemetet*. *Lapáttal mérni a búzát*. *Lapáttal szórják neki a pénzt*. (Km.). *Házasodik a lapát, elvette a piszkafát*. (Népd.). *Lapát hátával méri a borsót*. (Km.).

Világos, hogy e szónak gyöke *lap*, mivel a lapát többekévesb mindegyik lapos. Eredetileg rövid *lapat*, mely a nyelvzokás szerint úgy nyult meg, mint *korlát, porgolát, forbát, borbát, korczolát, fuvát* s némely mások. Egyébiránt nem azon *at*, *et* képzőji szókhöz tartozik, melyek igéktől származva elvont értelműek, pl. *csapat, csipet, menet*, hanem azokhoz, melyekben a *t* általánosb jelentőségű, melynek: *evet, kувat, kerecset, követ*. Megegyezik vele a szláv *lopata*, de azért eredeti magyarságát annál kevésbé lehet kétségbe hozni, mivel a magyarban nemcsak gyöke közismeretű, hanem számos rokonhangu, s értelmű szóknemzettségével áll öszveköttetésben, holott a szláv nyelvben ezt nem találjuk. L. Stephanovics Vuk szótárát, hol a *lopata* és *lopac* szónon kívül egy hasonértelmű sincsen följegyezve. Sokkal több rokonságot mutatnak a latin megfordított *pala*, továbbá *palma, palear, palla, pallium, paludamentum, planum, planities*, melyekben lapos kiterjeszkedés az alapfogalom, valamint a német *platt*, a hellen *πλατις, πλατεια* szókban is. Finnül: *lappio*.

LAPÁTALAKÚ, (lapát-alakú) ösz. fn. Mi alakjára nézve a lapáthoz hasonló, azaz laposféle eszköz. *A szélmalomnak lapátalakú szárnyai vannak*.

LAPÁTFOG, (lapát-fog) ösz. fn. Némely emlős állatok fogai, melyek alant szélesebbek, pl. alovak és szarvasoknál.

LAPÁTKA, (lap-át-ka) fn. tt. *lapátkát*. Lásd: LAPICZKA.

LAPÁTKERÉK, (lapát-kerék) ösz. fn. Kisebbféle patakokon levő, s a zsilip alá helyezett malomkerék, melynek lapátforma kiálló fogai vannak.

LAPÁTMŰ, (lapát-mű) ösz. fn. Vízi gép, mely midőn forgásba hozzák, lapátalakú szapolyokkal méríti és önti ki a vizet.

LAPÁTOL, (lap-át-ol) áth. m. *lapátolt*. Lapáttal szed, mereget, hány, tisztogat valamit. *Havat, sarrat, szemetet, ganajt lapátolni*. *Zsákba, mérübe lapátolni a felszórta gabonát*. *Kilapátolni* (szapolyozni) *a hajó medréről a vizet*. Tréfásan, lapáttal ver, üt, hajt.

Kilapátolni valakit az udvarból. *Csak ne takarodjál, mindjárt meglapátollak*. A hajósok nyelvén am. evezővel hajtja a vizet.

LAPÁTOLÁS, (lapát-ol-ás) fn. tt. *lapátolás-t*, tb. —*ok*. harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn lapátolnak valamit. V. ö. LAPÁTOL.

LAPÁTOS, (lap-át-os) mn. tt. *lapátos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lapátokkal ellátott. *Lapátos malomkerék*. *Lapátos munkások*, kik lapáttal dolgoznak.

LAPÁTOSGÉM, (lapátos-gém) ösz. fn. Széles csőrű gémfaj; másképp: *kanálosgém*.

LAPÁTOZ, (lapát-oz) önh. m. *lapátóz-tam*, —*tdl*, —*ott*, par. —*z*. Lapáttal dolgozik, különösen evezőlapáttal hajtja a vizet.

LAPÁTOZÁS, (lap-át-oz-ás) fn. tt. *lapátózás-t*, tb. —*ok*. Lapáttal dolgozás. V. ö. LAPÁTOZ.

LAPÁTSZARV, (lapát-szarv) ösz. fn. Lapátalakú lapos szarv, milyen a jávor- és iramszarvasoké.

LAPCSONT, (lap-csont) ösz. fn. Lapos csont az emberi vállban, és a négylábu állatok első lábtövéén, lapiczka, lapoczka.

LAPCZÍM, (lap-czím) ösz. fn. A nyomtatott könyvben vagy kéziratban is minden egyes lapnak felülirata.

LAPDA, l. LABDA.

LAPFEJ, (lap-fej) ösz. fn. l. LAPCZÍM.

LÁPFENÉK, (láp-fenek) ösz. fn. A lálnak ingoványos, söppedékes alja. V. ö. LÁP.

LÁPFÖLD, (láp-föld) ösz. fn. Porhanyó, könnyű föld, a lápok szélein, vagy kiszáradt fenekein. Bizonyos virágok, pl. kertikék, láp földben tenyésznek legjobban.

LAPI, (lap-i) fn. tt. *lapi-t*, tb. —*k*. Székelyesen am. akárminemű növény (virág vagy fa) szélesebb levele, azaz lapja, lapuja.

„Bódogasszony aranlapi,
Hezzád (hozzád) menyek rózsám lakni.“

„Hárman kötnek vala három szép bokrétát.

A harmadik kötötte (kötötte) muszkáta lapiból.“
Székely népköltés. (Krizsa J. gyűjt).

Lipi-lapi ikerítve, igen gyérlevelű, silány káposztafőről mondják. (Krizsa J.).

LAPICZ, (lap-icz) fn. tt. *lapicz-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ca*. A négy főbbímesek seregéből és tás-kások rendéből való növénynem, melynek tászkája tojáshosszú, és lapos, honnan a neve. (Lunaria). Fajai: *begyes* és *tokás*, másképp köznépiesen: *lapicz-kás fü*.

LAPICZKA, (lap-icz-ka) kicsiny. fn. tt. *lapiczkát*. 1) Lapos csont a vállakban, és az állatok marjában. *Disznó lapiczkája*. 2) Kis lapátforma lapos feji, s nyéllel ellátott eszköz, pl. a kenyérsütők lapiczkája, melylyel a lisztet, kovászt keverik. Ilyen a mosófa,

vagy a csiga gugoráját forgató fa stb. 3) Ilyforma büntető eszköz, melylyel a csintalan fiúk tenyerét megverik, máskép : *paczka*. (Ferula).

LAPICZKÁS, (lap-icz-ka-as) mn. tt. *lapicz-kás-t* v. —at, tb. —ak. 1) Lapiczkával ellátott. 2) Lapiczkaalakú.

LAPICZKÁSFÜ, (lapiczkás-fü) ösz. fn. I. LAPICZ.

LAPIDÉZÉS, (lap-idézés) ösz. fn. A kereskedelmi és más rokonnemű könyvvelben működés, midőn egyik könyvben másik könyv lapjára hivatkozunk, vagy utalunk. (Rencontre, Rencontriren).

LAPIDÉZŐ, (lap-idéző) ösz. fn. Azon jegy vagy rovat, mely által egyik könyvben másik könyv lapjára történik hivatkozás. V. ö. LAPIDÉZÉS.

LAPINCSKOL, (lap-incs-kol) I. LAPINCSOL.

LAPINCSOL, (lap-incs-ol) áth. m. *lapincsol-t*. Tenyerével vagy valamely lapos eszközzel csapdossa a vizet.

LAPIS, (lap-is) mn. tt. *lapis-t* v. —at, tb. —ak. Gömöri, s baranyai tájszólás szerint am. *lapos*. Ily képzésűek, *hamis, haris, köris, kódís*. Lásd : LAPOS.

LAPISPATAK, falu Sáros m.; helyr. —*patak-ra*, —on, —ról.

LAPÍT, LAPIT, (lap-ít) áth. m. *lapít-ott*, htu. —ni v. —ani, par. —s. Valamely tömör, csomós, rögös, egyenetlen felszínű testet nyomás, ütés, nyújtás által lapossá, simává, egycsnessé tesz. *Vasat kalapácsal, tésztát sodrófával lapítani. A kalap tetejét lelapítani. Orrát belapítani. Nehéz a kösziklát meglapítani.* (Km.). V. ö. LAP. Az ormánysági tájszólásban annyi is, mint hallgat, kushad; továbbá : mángol, pl. ruhát, fehéreneműt. (Vass J. Dunántúli nyelvjárás).

LAPÍTÁS, LAPITÁS, (lap-ít-ás) fn. tt. *lapítás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit lapítunk.

LAPÍTÓ, LAPITÓ, (lap-ít-ó) mn. és fn. tt. *lapított*. Ami vagy aki lapít. Különösen főnevül Szabó D. szerint am. nyújtófa, tésztanyújtó.

LAPITÓKALAPÁCS, (lapító-kalapács) ösz. fn. Vashámosok, kovácsok nehéz, nagy kalapácsa, melylyel a vastömeget lapítják.

LAPITÓMINTA, (lapító-minta) ösz. fn. Saját-szerű készület vagy gép, mely által bizonyos testeket, nevezetesen érczeket lapítanak, ilyen pl. két ellenkező irányban forgó, s egymást súroló vas kerék, melyek a közbe csipetett fát, vagy ércdarabot lapossá nyomják.

LAPITÓMŰ, (lapító-mű) ösz. fn. Lapító eszköz, pl. lapító pöröly v. kalapács. Továbbá műhely, melyben az ércdarabokat laposra verik vagy nyomják.

LAPITÓPÖRÖLY, (lapító-pöröly) ösz. fn. Pöröly a hámorokban, melylyel az idomtalan vastömeget laposra nyujtják.

LAPKA, (lap-ka) fn. tt. *lapkát*. Kicsi jegy v. levelke. (Billet, Zettel).

LAPLAG, (lap-lag) fn. tt. *laplagot*. Szabó Dávidnál am. árkus, azaz papír ív. *Hány laplagra terjed ez a könyv?*

LAPLIKA, tájdivatosan az idegen eredetű, pántlika' módosulata.

LAPMÉRTAN, (lap-mér-tan) ösz. fn. A mértan-nak azon része, mely a lapos térek és testek mérésével foglalkodik. (Planimetria).

LAPOCZKA, (lap-ocz-ka) fn. tt. *lapoczkát*. Ugyanaz, mi a tájszokásos *lapiczka*. Keményebben : *lapocska. Olyan kövér, mint a felfútt lapoczka.* (Km.). I. LAPICZKA.

LAPOCZKACSONT, (lapoczka-csont) ösz. fn. Lapos csont, mely az úgynevezett lapoczkát képezi. V. ö. LAPICZKA.

LAPOCZKÁSDI, (lap-ocz-ka-as-di) fn. tt. *lapoczkásdit*. Ifjak játéka, lapoczkával a fenekire ütnek egyiknek, aki az erre elvetett lapoczkát felkapva, kergeti a másikat, s viszont másra üt. (Ferencci János).

LAPOCZKÁZ, (lap-ocz-ka-az) áth. m. *lapoczkáz-tam*, —tál, —ott. Lapoczkával üt, ver, csap. *Meglapoczkázni a csintalan gyermek tenyerét.*

LAPOCZKÁZÁS, (lap-ocz-ka-az-ás) fn. tt. *lapoczkázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lapoczkával ütés, verés.

LAPOD, puszta Somogy m.; helyr. *Lapod-ra*, —on, —ról.

LAPOL, (lap-ol) áth. m. *lapolt*. I. LAPOZ.

LAPONY, (lap-ony) fn. tt. *lapony-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. A lopvanószók osztályából való növénynem, t. i. a földön vagy köveken *ellapuló* levélforma növés. (Peltigera lichen). Fajai : *fonák, veres, himlős, kunkor, erdei lapony*.

LAPONYA, (lap-ony-a) fn. tt. *laponyát*. Lapos térség, síkság, máskép : *lapány, lapály*.

LAPONYAG, (lap-ony-ag) fn. tt. *laponyag-ot*, harm. szr. —a v. —ja. I. LAPONYA.

LAPOR, (lap-or) fn. tt. *lapor-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Baranyában am. könnyen törő lapos kőnem. *Laporban terem a jó bor.*

LAPÓR, (lap-ór) fn. tt. *lapór-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Két főbbhimes és magrejtős növénynem, melynek csészéje hasas, kerek, és *lapított*, honnan a neve. (Rhinanthus).

LAPOS, (1), (lap-os) mn. tt. *lapos-t* v. —at, tb. —ak. Széles ért. aminek lapja van, ami többé-kevésbé síma terjedelmű. Ellentétei : *dombos, gör-
csös, buczkás, görbe, egyenellen, hegyes, csucsos* stb. *Lapos határ, vidék. Lapos deszka. Lapos kő, út. Lapos cserép, vas az ekén. Nem mind lencse, ami lapos.* (Km.). *Lapos szegéssel szegi a ruhát.* Különösen, mit nyomás, sajtólás által egyengettek, öszvenyomtak. *Lapos tézta. Lapos orr. Laposkalap. Lapos tü₃szeg. Lapos kenyér.* Átv. ért. *lapos guta, lapos mennyő. Meg-*

ütötte érszényét a lapos guta, am. semmi sincs benne, kiürült.

LAPOS, (2), (lap-os) fn. tt. *lapos-t*, tb. —ok. Sík, egyenes tér, lapály. *A laposokat megfutotta az árvíz. Az adonyi laposon, leesett a kalapom.* (Népd.).

LAPOS, (3), falu Sáros, pusztá Nyitra m.; helyr. *Lapos-ra*, —on, —ról.

LÁPOS, (1), (láp-os) mn. tt. *lapos-t* v. —at, tb. —ak. Lápokkal borított. *Tiszamelléki lápos rétek.* V. ö. LÁP.

LÁPOS, (2), HAGYMÁS—, falu Kővár vidékben; helyr. *Lapos-ra*, —on, —ról.

LAPOSAN, (lap-os-an) ih. Lapos minőségben.

LÁPOSBÁNYA, falu Szathmár m.; helyr. —*bányára*, —n, —ról.

LÁPOS-DEBREK, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. —*Debrek-re*, —én, —ről.

LAPOSFOGÓ, (lapos-fogó) ősz. fn. Fogó, csipő eszköz, melyben a két félkör helyett egymásra lapuló csiptető van.

LAPOSGILISZTA, (lapos-giliszta). Gilisztafaj, melynek alakja nem gömbölyű, hanem lapított.

LAPOSÍT, LAPOSIT, (lap-os-it) áth. m. *laposít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Lapossá tesz, nyom, sajtól, nyújt. V. ö. LAPOS.

LAPOSÍTÁS, LAPOSITÁS, (lap-os-it-ás) fn. tt. *laposítás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit lapossá teszünk.

LAPOSKA, (lap-os-ka) fn. tt. *laposkát*. 1) Sodrófával kilapított, és szalagformára metélt tézta. Máskép: *szabógallér*; néhutt: *tesztapaczal*; hihetőleg ebből módosult a *laska*. 2) Veteményeken, különösen kerti zöldségeken, s némely virágok levelein tenyésző lapos féregem.

LAPOSNYAK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Laposnyak-ra*, —on, —ról.

LAPOSODIK, (lap-os-od-ik) k. m. *laposod-tam*, —tál, —ott. Lapos alakúvá képződik, domborúságát veszti. *Laposodik a soványkodó ember hasa, fara, melle.*

LAPOSORR, (lapos orr) ősz. fn. Benyomott, széles, pisze orr.

LAPOSORRÚ, (lapos-orrú) ősz. mn. Mondják emberről, s más állatról, melynek beütött, tompa, pisze, sima orra van. *Laposorrú négerék. Laposorrú majom. Laposorrú halak.*

LAPOSSÁG, (lap-os-ság) fn. tt. *laposság-ot*, harm. szr. —a. 1) Tulajdonság, mely szerént bizonyos test vagy tér némi sima terjedelemmel bír. *A kenyér lapossága arra mutat, hogy rosszul kelt meg a tészta.* 2) Lapányos térség, vidék. *Tiszamelléki laposság. A laposságot elborította az árvíz.*

LAPOSTETŰ, (lapos-tetű) ősz. fn. Leginkább az emberi testet szerető, s annak szőrös tájait, kivált a szeméremtest környékét lepő s a bőr alá buvó kised tetűfaj.

LAPOSVAS, (lapos-vas) ősz. fn. Balaton melékén így hívják a szántóvasat. (Horváth Zsigmond).

LAPÓTYA v. LAPOTTYA, (lap-óty-a) fn. tt. *lapótyát*. Vastag palacsinta. Székely szó. (Kriza J.). Rokon vele: *lepény*.

LAPOZ, (lap-oz) áth. m. *lapoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Valamely testnek lapjával illet, üt, vereget. *Kardlapozni valakit.* 2) A könyvet lapról lapra forgatja, olvassa. *Átlapozni valamely munkát.* 3) A lapokat bizonyos számmal jegyzi. *Lapozni a bekötött papírtíveket.*

LAPOZÁS, (lap-oz-ás) fn. tt. *lapozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lapoz.

LAPÓR, (lap-ór) ősz. fn. Nyomdászok nyelvén, azon szótag, mely a lap alján az utolsó sor alatt áll, s első szótagját teszi a következő lapon levő első szóznak.

LAPÖSZLET, (lap-öszlet) ősz. fn. A számvivő, különösen kereskedelmi könyvekben azon öszlet, melyet az illető lapon levő, s öszveadott számok tesznek.

LAPP, (1), fn. és mn. tt. *lapp-ot*. 1) Mint fn. am. Lapponia lakosa. 2) Mint melléknév jelent olyasmit, mi Lapponiából való, arra vonatkozó, azt illető. *Lapp termény. Lapp nyelv* stb.

LAPP, (2), elvont törzse *lappad*, *lappan*, *lappang* igéknek, s *lappasz* névnek; a p kettőztetése mellett azonos *lap* főnévvel, de lehet *lamp* törzs is (lam' gyöktől); ide mutat a Bécsi codexben olvasható *lappan*, *lappan'* helyett.

LAPPAD, (lapp-ad) önh. m. *lappad-tam*, —tál, —t v. —ott. Mondjuk magasabb helyzetű vagy domboru, felfújt testről, midőn szétterjeszkedvén, alá száll, s mintegy *lapot képez*. *Lappad a vadász, midőn lesben hasra fekszik. Lappad a duda, hólyag, ha ki megy belőle a szusz. Lappad a sokáig állva hagyott kovász. Lappad (mintegy leapad) a gyógyulni induló daganat, kelevény.*

LAPPADÁS, (lapp-ad-ás) fn. tt. *lappadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami lappad.

LAPPAG, (lapp-ag) önh. Régies és tájdivatos. Előjön a Debreczeni Legendaskönyvben, Nádor-codexben, Molnár Albertnél, Szabó Dávidnál stb. l. LAPPANG.

LAPPAGÓ, (lapp-ag-ó) fn. tt. *lappagót*. Lásd: LAPPANTYÚ.

LAPPAN, (lapp-an) önh. m. *lappan-t*. Tulajd. ért. magasságából aláesik, elterül, s mintegy lapossá lesz. Átv. ért. rejtőzik, titokban meghúzza magát; mi rendesen a testnek lelapulásával történik, pl. midőn valaki bujkál, vagy lesben ül, *lehasal*. A Bécsi codexben: *lappan*. „Te néped ellappant a hegyekben.“ (Naum proféta).

LAPPANCS, (lapp-an-cs) fn. tt. *lappancs-ot*. Altalán oly készüllet, melynek lapforma födele úgy van elrendezve, hogy bizonyos mozdításra lelappan-

hasson. Ilyenek némely pinczék, vagy más mélyedések felhuzó ajtaji, vagy madárfogó, egérfogó kalicz-kák födelei stb. A dolog természetéből meritett festői szó. „Csak oda lösznek a szép sima hejön (helyén) minha (mintha) a föld ényelte vóna (elnyelte volna), oda ugrat hát, a hō (hol) látta hogy étüntek (eltüntek) hát ott egy lappancs van, s a lappancs alatt egy méj (mély) lik.“ Székely népmese. (Krizsa J. gyűjt.).

LAPPANG, (lapp-an-g) gyak. önh. m. *lappang-ott* v. —*tam*, —*tál*, htn. —*ni* v. —*ani*. Tulajd. ért. testével mintegy lelapulva, magát lapossá téve fekszik, nyújtózik. Innen átv. és szokott értelemben, am. magát minél inkább elrejtve, a kémlő szemek elől bujkál, rejtezkedik, mi legczélirányosabban úgy történik, ha testét meglapítva lefekszik. *Bozótban, kukoriczák között lappangani*. Szélesb ért. magát elrejtve bujkál. *Erdőben lappangani. Padlásan, pinczében lappangani. A kis bőrben is emberek lappanganak.* (Km.).

LAPPANGÁS, (lapp-an-g-ás) fn. tt. *lappangás-t*, tb. —*ok*. Lappangva való bujkálás, rejtezkedés. V. ö. LAPPANG.

LAPPANGÓ, (lapp-an-g-ó) mn. tt. *lappangót*. Magát alattomban meghúzó, bujkáló. *Gyanús házakban lappangó orvok, tolvajok. Erdőkben, berkekben lappangó szökevények.*

LAPPANGTAT, (lapp-an-g-tat) áth. illetőleg niv. m. *lappangtat-tam*, —*tál*, —*ott*. A lappangásban, bujkálásban segédkezet nyujt, különösen a lappangót magánál rejtetni engedi. *Orvokat lappangtatni.*

LAPPANGVA, (lapp-an-g-va) ih. Alattomban elbújva, rejtőzködve.

„Lappangva bürökből kis sipot faragtál.“

Faludi.

LAPPANT, (lapp-an-t) áth. m. *lappant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valakit elrejt, eltítkol, vagyis eszközli, hogy a kémlők, keresők szemei rá ne akadjanak. Több közvetlen cselekvőséget jelent, mint lappangtat. *A bujdosó menekülteket ellappantani*. V. ö. LAPPAN. Értelemre és képzési módra hasonló hozzá *rekcent*.

LAPPANTYÚ, (lapp-an-ty-ú) fn. tt. *lappantytú-t*. Eredetileg *lappantó*, a lappant' törzsöktől. Nagyobbféle, és csaknem kakuknagyságu fecskefaj, hamuszínű, s fekete csikos tollakkal, hosszú sima fejjel, és hosszú farkkal. Azt mesélik róla, hogy a teheneket éjjel megfeji, s minthogy csak sötétben szeret röpködni, tehát mintegy lappangva jár; innen vette nevét.

LAPPASZ, (lapp-asz) mn. tt. *lappasz-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondják emberről, vagy más állatról, mely meglapulva, hunnyászokdva rejtezkedik, bujkál, alattomoskodik. Alakjára olyan, mint *horpasz*, *dobasz*, *kopasz*, *csupasz*.

LAPPASZKODIK, (lapp-asz-kod-ik) k. m. *lappaszkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Testét mintegy meglap-

ítva, földre hasalva, lappasz módon bujdosik, rejtőzködik. Lappaszkodik a nőténymadár is, midőn a hím előtt és alatt meglapul. Alakra olyan mint *gubbaszkodik*, *terpeszkedik*.

LAPPATAG, (lapp-ad-ag) mn. tt. *lappatagot*. Könnyen lappadó vagy lapuló, lapulásra hajlandó.

LAPPORSZÁG, (lapp-ország) ősz. fn. Éjszakeurópai ország, melynek egy része Svéd-, másik Norvég-, harmadik Oroszországhoz tartozik.

LAPPUL, (lapp-ul) ih. Lappok nyelvén. *Lappul tanulni, érteni, beszélni.*

LAPRÚD, (lap-rúd) ősz. fn. Az érczmvészek, hámososok, vaskereskedők így nevezik azon rudakká alakított érczdarabokat, melyek egyszersmind laposak. Ilyen laprudakban veszik a feldolgozni való vasat a kovácsok, és lakatosok.

LAPS, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Szepes m.; helyr. *Laps-ra*, —*on*, —*ról*.

LAPSA, puszta Gömör m.; helyr. *Lapsá-ra*, —*n*, —*ról*.

LAPSANKA, falu Szepes m.; helyr. *Lapsanká-ra*, —*n*, —*ról*.

LAPSINA, falu Szala m.; helyr. *Lapsiná-ra*, —*n*, —*ról*.

LAPSODRONY, (lap-sodrony) ősz. fn. Sodrony, vagy huzal, mely meg van lapítva.

LAPSZÁM, (lap-szám) ősz. fn. Számok, melyekkel a nyomtatott könyvek vagy öszvefűzött kéziratok lapjait megjegyzik.

LAPSZÁMOZ, (lap-számoz) ősz. áth. A nyomtatott könyvnek vagy öszvefűzött, bekötött kéziratnak lapjait számokkal jegyzi.

LAPTA, l. LABDA.

LAPTABORZ, (lapta-borz) l. LABDABORZ.

LAPTÁR, (lap-ta-ár) fn. tt. *laptár-t*, tb. —*ok*. Ezen szó helyett ugyan az *apacs* vagy *apacsó*, *apacsú*, *apasúr* divatozik a halászosok nyelvén; de mint-hogy a *laptáros*, legalább a felső dunai halászosknál közsimeretű, kellett léteznie *laptár* törzsöknek is. Laptárosnak nevezik t. i. azon halászegényt, ki a gyalom végére kötött *kis apacsút* húzza a víz szélén. Az apacsú egy vastag nyélbe ütött *lapdaforma* kő, mely arra szolgál, hogy a gyalmot a víz fenekére húzza.

LAPTÁROS, (lap-ta-ár-os) fn. tt. *laptáros-t*, tb. —*ok*. L. LAPTÁR alatt.

LAPTATÖVIS, (lapta-tövis) ősz. fn. A laptav. lapdaborzok neme alá tartozó növényfaj, melynek fehér bunkós virága van, s csészéjét serték veszik körül. (*Echinops sphaerocephalus*).

LAPTIKA, fn. tt. *laptikát*. Két kerékű kis kocsi, kőlya. Koldusok, postások laptikája. Talán a hordszéket vagy gyalog hintót jelentő latin *lectica*-ból módosult.

LAPU, (1)^o, LAPÚ, (lap-ú) mn. tt. *lapút*, tb. —*ak*. Bizonyos tulajdonságu lappal vagy lapokkal

biró. Széles, keskeny, hosszukás, kerek lapú növényle-
velek. Tiszta, beírott lapú könyv.

LAPU, (2), (lap-u) fn. tt. *lapu-t*, tb. —k, harm.
szr. —ja. Széles, népies ért. terebélyes levelű, azaz
nagy lapokat növesztő növény. Így nevezik lapunak
tréfásan a dohányt is. Ilyenek: *marti lapu*, *szamár
lapu*, *szomjuhozó lapu*, *tövises lapu*, *vízi lapu* stb.
Szorosb növénytan ért. a bojtorjánok egyik faja,
melynek gyökérlevelei nagy-labodásak, s bóbítája
sertés, szurós, ragadós, bogácsos (arctium lappa);
köznyelven *széles* v. *keserű lapu*. V. ö. LAPI. Egye-
zik vele hangban a latin *lappa*, a szláv *lopuch*, s a
német *Lappen*, mennyiben ez is lapos testet jelent.

LAPUJTÓ, falu Nógrád m.; helyr. *Lapujtó-re*,
—n, —ről.

LAPÚL, LAPUL, (lap-ú-l) önh. m. *lapúl-t*.
Mondjuk domború, felfútt, vagy akármily magasabb
helyzetű testről, midőn alászállva elterjed, s mintegy
lapot képez. *Lapul a tészta*, ha sodrófával nyújtják.
*Lapulnak a sajtóba szoritott ruhaneműek. Pörölyüté-
sek alatt lapul a vas.* Különösen mondjuk emberről
vagy más állatról, midőn lábairól leereszkedik, le-
hasal. *Lapúl a lesben levő vadász. A repülő golyók
elől lelapulni. Lapúl a tyúk a kakas előtt. Még a
tyúk is lelapúl, midőn kányát lát.* (Km.).

LAPULÁS, LAPULÁS, (lap-ú-l-ás) fn. tt. *la-
pulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot vagy ese-
lekvés, midőn valami vagy valaki lapúl. V. ö. LA-
PÚL.

LAPÚPATAK, erdélyi falu Kolos m.; helyr.
—patak-ra, —on, —ről.

LAPUS, (lap-u-os) mn. tt. *lapus-t* v. —at, tb.
—ak. Lapuval bővelkedő, lapuval benőtt, laputermő.
Lapus árkok.

LAPUSNIK, falu Krassó m.; helyr. *Lapusnik-
ra*, —on, —ről.

LAPÜLŐ, (lap-ülő) ösz. fn. Az arany- és ezüst-
mivesek kis ülője, melynek oldalai is laposak.

LAPVAS, (lap-vas) ösz. fn. Laposra kivert vas.

LAPVÉSÜ, (lap-vésü) ösz. fn. Esztergárosok,
s fából dolgozó egyéb kézmivesek sima lapu vésüje,
különböztetésül azon vésütől, melynek behajlott
vége van.

LÁRGA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr.
Lárgá-ra, —n, —ről.

LÁRIFÁRI, (lári-fári) ikerszó, am. hiábavaló
beszéd, haszontalan lárma. Eléjön idegen nyelvek-
ben is; honnan Heyse a holland *larie* (am. fecsegés)
és latin *fari* (szólni) szókból alkotja öszve. Azonban
az ily ikerítés az altaji, s kitünően a magyar és ta-
tár nyelvek sajátja. V. ö. IKERSZÓ. S a magyarban
ha *lárma* szónak, lár' törzsét veszszük, ebből épen
úgy eredhetett *lári-fári*, mint *tere-fere* vagy *inczi-
finci*.

LÁRMA, fn. tt. *lármat*. Erősebb, harsányabb
hangu kiáltozás, kivált midőn egyszerre többen kiál-
toznak. *Utcái gyermekek, kocsmái dözölők lár mája.*

Lármat ütni. Különösen oly kiáltozás, mely vala-
mely veszélyt jelent. *Tűzi lárma. Lármat kiáltani a
közélgő ellenség láttára.* Átv. ért. *lármat fujni, dobolni.*
E szónak, ha a lári-fári szót magyarnak el nem ös-
merjük, rokon értelmű és hangu magyar társai nin-
csenek; azonban igen közel áll hozzá: *csárma*, mely
túl a Dunán némely vidékeken am. lárma. Megegye-
zik vele a német *Lärme*, melyről némely német nyel-
vészek azon véleménynyel vannak, hogy az eredeti-
leg a fegyverre kiáltást jelentő olasz *all' arme*, v.
allarme, honnan a francia *alarme* is; miről egyé-
biránt Adelung kételkedik, s hajlandóbb e szót hang-
utánzóknak tartani, rokonítván azt az elavult régi né-
met *lören*, és a szokásban levő *plerren*, sőt *lehren*
igékkel is.

LÁRMAFA, (lárma-fa) ösz. fn. Szalmatekeres-
cselel tetézett pózna, melyet háborús időben maga-
sabb pontokon állítanak, s meggyújtott tekerésével
éjjel jelt adnak.

LÁRMÁS, (lárma-as) mn. tt. *lármas-t* v. —at,
tb. —ak. 1) Emberről mondják, ki nagyon vagy so-
kat lármasz. *Lármas gazda, gazdasszony. Lármas
gyermekek.* 2) Mondjuk egész társulatról, melynek
tagjai lármat ütnek. *Lármas gyűlés, tanács.* 3) Hely-
ről, hol sok a lárma. *Lármas ház, utca, piac.* Táj-
szokásilag túl a Dunán: *csármas*.

LÁRMÁZ, (lárma-az) önh. m. *lármasz-tam*,
—tól, —ott, par. —z. Erősen, harsányan, fenhan-
gon kiáltoz. Mondjuk gunyosan oly énekesről is, ki
hangját tulzólóg erőteteti. *Fellármaszni a várost. Ki-
lármaszni az ablakon. Ne lármaszatok!*

LÁRMÁZÁS, (lárma-az-ás) fn. tt. *lármaszás-t*,
tb. —ok, harm. szr. —a. Erős, harsány hangon való
kiáltozás, melyet szoros ért. lármanak szoktunk mon-
dani. V. ö. LÁRMA.

LÁRMÁZÓ, (lárma-az-ó) mn. és fn. tt. *lár-
mázót*.

LÁRVA, fn. tt. *lárvat*. Latin eredetű. L. ÁL-
ARCZ; és BÁB 2).

LAS, I. LASS.

LASAGOMBA, (lasa-gomba) ösz. fn. Bikkfán
termő vastag, lapos gomba. Székely szó. (Ferenzi
János).

LASK, falu Zemplén m.; helyr. *Lask-ra*, —on,
—ről.

LASKA, (am. lap-os-ka) fn. tt. *laskát*. Általánigen
laposra, vékonyra kinyújtott tésztaból való sütemény,
mely a lepényhez leginkább hasonló. Készítik köz-
önségesen kenyértésztából, de néha finomabb liszt-
ből is. Széttérelve vagy szakgatva levesbe vetik,
vagy leforrázva, megszírozva, túrózva, mákozva tész-
tás étek gyanánt adják fel. Gyöke vagy *las*, melyből
lett *lasogó, lasgó, laskó, laska*, mely a magyar laská-
val szinte rokonítható, vagy talán inkább a *lap* gyök-
ből származott *laposka* hasonértelmű szónak megrö-
vidített mása, mely a székelyeknél ma is divatozik.
Az olasz *lasagna* vékony és széles metéltet jelent.

Mindenesetre alapfogalom benne a terjeszkedést jelentő *la*.

LASKAFALU, falu Baranya m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

LASKAGOMBA, (laska-gomba) ösz. fn. Földben termő gombafaj, melyet másképp úri gombának is hívnak. Székely szó. (Ferenzi János).

LASKANYUJTÓ, (laska-nyujtó) ösz. fn. Sodrófa, melylyel a laskának valót kinyujtják. V. ö. LASKA.

LASKASÜRÍTŐ, (laska-sürítő) ösz. fn. Lásd : LASKANYUJTÓ.

LASKATÉGLA, (laska-tégla) ösz. fn. Padlózásra való vékony négyszögű tégla.

LASKÓ, falu Baranya m.; helyr. *Laskó-ra*, —*n*, —*ról*.

LASKOD, falu Szabolcs m.; helyr. *Laskod-ra*, —*on*, —*ról*.

LASNAK, fn. tt. *lasnak-ot*, harm. szr. —*ja*. E szó előfordul Margit életében, és Szalay Á. magyar levélgyűjteményében is stb. Jelent fürtös, gubás, kóczos pokróczot, melyet takaróul használnak. Szabó D. szerint : cserge, vagyis fürtös, lombos pokrócz. „Kegyelmed hozza meg az en lasnakomat.“ Levél 1551-ből.

„Borsos étet eszik,
Sátor alatt nyugszik,
S nyujtózik a lasnakon.“

Beniczky Péter.

Idegen eredetűnek látszik. Dankovszky *λασία νάκη* (am. borzas bőr) görög szókkal rokonítja.

LASNAKOL, (lasnak-ol) áth. m. *lasnakol-t*. Tréfásan szólva am. valakit megver; eredetileg kóczosá tesz, mint a pokróczot; vagy pedig lasnakot, azaz pokróczot húzva fejére, megpuffál. Ilyen ez is : *zsákol*, pl. *megzsákolni valakit* am. zsákkal vagy mint a zsákot, melyben valamit kicsépelnek, megverni. Köznépics kifejezések.

LASNAKOS, (lasnak-os) mn. tt. *lasnakos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lasnakkal takaródzó, lasnakba öltözött. *Lasnakos koldús*. *Lasnakosnak pokróczos a társa*. (Km.). V. ö. LASNAK.

LASPONYA, fn. tt. *lasponyát*. A lasponyafának gömbölyű, húsos gyümölese, mely igen fanyar, s csak akkor éldelhető, ha megpuhult, vagy a dér megcsipite. Eredetéhez hübben : *naspolya*. V. ö. LASPONYAFA.

LASPONYAFA, (lasponya-fa) ösz. fn. Cserjefa, melynek csészéje öt metszésű, bokrétája öt szirmu, bogyója 2—10 magvu. Fajai : *borizü*, *alacson*, *kövi*, *tövises*, *molyhos*. Másképp : *nászpolya*, *nospolya*, *mispulya*. A latin *mispulus* után alakult idegen eredetű szó.

LASS, elavult törzsök, mely még él e közmondásban : *Már ő is csak a lassát járja*. Származékai :

lassan, *lassu*, *lassodik*, *lassul*, *lassud*, melyekben alapfogalom a mozgó erőnek lankadt, lanyha, megereszkedett szenvedő állapota. Innen valószínű, hogy a *lass* gyöke *lan*, melyből *lankadt*, *lankaszt*, *lanyha* stb. erednek; t. i. *lan* gyökhöz járult vagy mint melléknév-képző az állandó tulajdonságot jelentő, vagy talán mint igeképző a gyakorító *s*, *lan-s*, (azaz *lan-os*), azután hangváltozattal lett *lass*, azaz a mozgó erőnek, innak oly állapota, mely lankadásra mutat; innen a régiéknél a „lassó“ alak, mintegy lanosó, azaz lankadozó. Némely rokonságait l. LASSÚ alatt.

LASSACSKA, (lass-acs-ka) mn. tt. *lassacskát*. Kissé lassu.

LASSACSKÁN, (lass-acs-ka-an) ih. Kissé lassan.

LASSAD, (lass-ad) elavult ige, melyből *lassadán* és *lassadjában* származékok maradtak fenn, mint a személytelen *szabad* igéből van *szabadjában*.

LASSADÁN, (lass-ad-án) l. LASSÚDAN, LASSADJÁBAN, (lass-ad-ja-ban) ih. Lassan-lassan, nem hirtelenkedve, lépésről lépésre. *Lassadjában czelhoz jutunk*. V. ö. LASSAD.

LASSAN, (lass-an, azaz lass-u-an) ih. Fokozva : *lassabban*. A mozgó inaknak minél kevesebb megerőtetésével, nem sietve, nem hirtelenkedve. *Lassan lépni, menni*. *Lassan járj, tovább érsz*. (Km.). *Lassan-lassan tovább haladni*. Néha am. csendesén, azaz zaj, nesz, láрма nélkül, mi annyit tesz : a beszélő szereket meg nem erőtetve, mintegy lankadt, aláeresztett hangon. *Lassan beszélni, suttogni*. Midőn azt mondjuk valakiről, hogy *lassan van*, azt jelenti, hogy egészsége nem igen jó, vagy ügyei nem igen haladnak előre, s pangásban vannak.

LASSANKÉNT, (lass-an- v. lass-u-an-ként) ösz. ih. Lassu módon, egyszerre nem sokat, hanem keveset, majd ismét keveset, és úgy tovább. *Majd megdegtünk, majd megnyugodtunk, és úgy lassanként haza értünk*.

LASSAN-LASSAN, (lassan-lassan) kettőztetett ih. Folytonosan, de nem hirtelenkedve, magát meg nem erőtetve, lassadjában.

LASSÍT, (lass-ít) áth. m. *lassít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. par. —*s*. Lassuvá tesz, a mozgásban, haladásban, tevékenységben mérsékel, késleltet. *A vénség lassítja a vérforgást*.

„S hát szolgálai dúlnak fúlnak,
És az barátira zúgódnak,
Kiket Katerina meglassította“ (azaz csillapította).

Katalin verses leg.

LASSODIK, (lass-od-ik) k. l. LASSUDIK.

LASSÚ, LASSU, (lass-ú), mn. tt. *lassú-t*, tb. —*k* v. —*ak*. Fokozva : —*bb* v. —*abb*, v. *lassabb*. A régiéknél gyakran : *lassó*. 1) Mondják emberről, ki működő erejét, illetőleg inait meg nem feszíti, nem erőteti, mozgásában, működésében alábbhagy, mintegy lankadtan, fáradtan mozog, ki valamit aránylag hosszabb idő alatt végez. *Lassú cseléd, munkás*.

Egyes tagokról szólva: *lassú kéz, ujjak, lassú láb, lassú nyelv, beszéd.*

„Most lassu méreg, lassu halál emészt.“

Berzsenyi.

2) Mondjuk állatokról, melyek lassan mozognak. *Lassú lovak, bivalok.* 3) Mondjuk más tárgyokról is, mennyiben a mérsékelt mozgás egyik tulajdonságuk. *Lassú szél. Lassú magyar* (t. i. zene vagy táncz). *Lassú tánczot járni, lejtteni. Lassú táncz nemes táncz.* (Szabó D.). *Lassú patak. Lassú víz partot mos.* (Km.). 4) Csendes, nem zajos. *Lassú hangon beszélni. Lassú léptekkel észrevétlenül bemenni valahová. Lassú zene.* Rokon vele a persa *lús* (lusta), latin *lassus*, mennyiben a fáradság csakugyan lassúsággal, lankadsággal jár; továbbá a német *lass*, *lässig*, francia *las*, *lâche*, finn *lessu*, *letto* stb. Mennyiben a lágy, gyöngye, csendes hangra vonatkozik, megegyeznek vele a finn *liesso*, német *leise* is.

LASSÚCSKA, (lass-ú-acs-ka) l. LASSACSKA.

LASSÚD, LASSUD, (lass-ú-d), mn. tt. *lassud-at*. A lassu szónak kicsinyezője. Képzésre olyan mint *karcsud, hosszud, kicsid*.

LASSÚDAD, LASSUDAD (lass-ú-d-ad), mn. tt. *lassudad-ot*. Kettőztetve kicsinyező a lassu törzökből; olyan mint *édesded, gyermekded*. Lassudad tehát am. igen lassu, v. lassucska, lassacska.

LASSÚDAN, LASSUDAN, (lass-u-d-an) ih. Lassud módon, nem sietve, nem hirtelenkedve; esendesen, zaj nélkül.

„Az ifjúság szeszélyes álma illan;

S a gondpályán lassúdan hül a vér.“

Az Élet korai. (Kisf. K.)

V. ö. LASSÚD.

LASSÚDIK, LASSUDIK, (lass-ú-d-ik) k. m. *lassúd-tam, —tál, —ott*. Lassuvá leszen. *Lassudik a szél, a víz folyása.*

LASSÚKÁS, LASSUKÁS, (lass-ú-ka-as) mn. tt. *lassúkás-t v. —at, th. —ak*. l. LASSÚD.

LASSÚL, (lass-ú-l) önh. m. *lassúlt*. l. LASSÚDIK.

LASSÚSÁG, LASSUSÁG, (lass-ú-ság) fn. tt. *lassúság-ot*, harm. szr. —a. Lassu állapot, lassan működő tulajdonság. V. ö. LASSÚ.

LASZCZÓ, falu Sáros m.; helyr. *Laszczó-ra, —n, ról.*

LÁSZKA, falu Sáros m.; helyr. *Lászká-ra, —n, —ról.*

LASZKÁR, faluk Nyitra és Turóc m.; helyr. *Laszkár-ra, —on, —ról.*

LÁSZLÓ, (1), férfi kn. tt. *László-t*. Ladislaus, Wladiszláv. *Szent László. Dobzse László. Lengyel László jó királyunk, az is nekünk ellenségünk.* (Népd.) Kicsinyezve: *Lacz, Laczi, Lacza, Laczkó*. Szláv nyelvbéli jelentése: erős, dicső.

LÁSZLÓ, (2) *Alsó—, Felső—*, faluk Sopron m.; helyr. *László-ra, —n, —ról.*

LÁSZLÓFALU, faluk Borsod és Turóc m.; helyr. *faluba, —ban, —ból.*

LÁSZLÓFÖLD, puszta Sopron m.; helyr. *—föld-re, —ön, —ről.*

LÁSZLÓMEZŐ, puszta Torontál m.; helyr. *—mező-re, —n, —ről.*

LÁSZLÓTELEK, puszta Csongrád m.; helyr. *—telek-re, —ről, —telk-én.*

LASZÓ, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Laszó-ra, —n, —ról.*

LASZTÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Lasztóc-ra, —on, —ról.*

LASZTOMÍR, falu Zemplén m.; helyr. *Lasztomír-ra, —on, —ról.*

LASZTONYA, falu Szala m.; helyr. *Lasztonyá-ra, —n, —ról.*

LÁT, fn. tt. *lat-ot*, harm. szr. —ja. Súlymérték, mely a közönséges fontnak egy harminckettő részét teszi. (Semiuncia). *Drága minden latja*. Széles ért. latos mérték, vagy mérő serpenyű. *Valamit latra vetni* am. megfontolni. *Nagyot vetett a latba*, am. nagy nehézséget gördített valamely dolog vagy állítás ellen. *Minden szót latra tenni* am. minden egyes szónak horderejét jól megfontolni, mielőtt kimondatnék. *Nem sokat nyom a latban*, azaz nem sokat ér. Megegyezik a német: *Loth* szóval; az orosz *lot* pedig am. ólom.

LÁT, (1), (lá-t, v. la-at) áth. mn. *lát-tam, —tál, —ott*, par. *láss*. Valamit szemei által észrevesz. *Szemeinkkel látunk, füleinkkel hallunk. A vak semmit sem lát. A vaksi rosszul lát. Egy szemmel többet lát, mint te kettővel.* Már a régi halotti beszédben eléjön: „Latiatuc feylem zumtuchel (látjátok fe) leim szömtökkal. Különbözik tőle: *néz*, t. i. ez a dolgot folytonosan szemmel tartja, és mintegy közelebbről szemléli, és *nézni* néha csak am. valamire figyelemmel ráfeszíteni a szemet, vagy szemmel keresni; ellenben *látni* am. valósággal észrevenni. Innét néha *nézünk nézünk*, még sem *látjuk*, amit keresünk. *Úgy nézett, majd kiugrott a szeme, még sem látott semmit. Eleget nézem, de nem látom. Sokat látott hallott ember, am. sokat tapasztalt.* Különösen 1) Valamit észrevesz, tud, tapasztal. *Igen jól lát a macska, noha talpát nyalogatja.* (Km.). *Sok szem többet lát* (Km.). *Vak, aki a rostán át nem lát.* (Km.) *Belátni a dolgok mivoltába. Általlátni mások szándékát. Meglátnom, mi lesz belőle. Előre látni. Az éles eszű és nagy tapasztalású emberek belátnak a jövőbe. Isten látja lelkemet, esküféle bizonyítás. A sok fától nem látja az erdőt, = az igen szembetűnő dolgot észre nem veszi.* 2) Valamiről gondoskodik, tehát mintegy szeme van rá. *A házat, és magát holmi szükségességekkel ellátni. Haza látni* am. hazafelé iparkodni bizonyos dolgok elintézése miatt. *Hozzá látni a dologhoz. A kocsis annak idején a lovakhoz szokott látni. Pénz után kell látnom*, am. pénzt szereznem. 3) Néha am. van. v. tagadó szócskával *nincs*, p. *Az ételben italban nagy bőséget látni. Szükét látni a kenyérnek.*

Semmiben sem látni szükségét. Sok bút látni. Fáradtságának hasznát, jutalmát látni. Búját látod te még annak = bú ér miatta. „A költő csak versben lát jó napot“ (Vörösmarty). „Örök halált nem lát“, azaz soha meg nem hal. (Nádor-codex). Sajátságos értelme van ezen mondatnak: *nagyra látni*, azaz fenbéljázónak lenni, nagyra vágyakodni, valamint ennek is: *törvényt látni*, azaz törvényt tartani, mondani:

„A községre törvényt lássunk,
Valakit megbírságojunk.“

Népies gúnydal.

„Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek“

Buda halála. (Arany J.-tól).

Rokon vele a hellén: *λείσσω*. V. ö. LA.

LÁT, (2), a főtebbi *lát* ige váltójogban és törvénykezési gyakorlatban főnév gyanánt is szokott használatni a német *Sicht* értelemben ezen alakokban: *látra* (auf Sicht), *lát után* (nach Sicht). *Látra kelt váltó. Lát utáni váltó.*

LATÁN, LATÁNUL, I. LATIN, LATINUL.

LÁTÁS, (lá-t-ás v. la-at-ás) fn. tt. *látás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A szemeknek azon sikeres működése, midőn valamit úgy fognak föl, hogy azt a lélek észre vegye. Jelenti magát azon érzéket is, mely által látunk. *Jó látása van. Valakit látásból ismerni*, am. egyedül külsejéből, mennyire másoktól megkülönböztetjük. Néha am. tünemény, képzelődés által alkotott kép. *Látást látni.*

LÁTASÍT, LÁTASIT, (lát-as-it) áth. m. *látasított*, bth. —ni v. —ani. Valamely iratra e szót: *látta* vagy *láttam* néveléssel együtt reá vezeti a végett, hogy arról tudomása van, vagyis annak bizonyosságul, hogy az vele közöltetett, mi ha arra jogosított hivatalos személy által történik, *hitelesítés* a neve. Máskép: *látta*mo, *látasít*, *látta*z.

LÁTASÍTÁS, (lát-as-it-ás) fn. tt. *látasítást*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki valamely irományt látásit.

LÁTASITMÁNY, (lát-as-it-mány) fn. tt. *látasítmány-t*, tb. —ok. Maga azon jegyzék, mely a látasításból eredett.

LÁTAT, (lá-t-at v. la-at-at), fn. tt. *látat-ot*, harm. szr. —ja. Azon szín, külsőség, melyben a látott tárgy szemünkbe tűnik. *Első látatra bele szeretni valakibe*. Továbbá: *siker, eredmény. Dolgának nincs semmi látatja*, azaz sikerét, eredményét nem láthatni.

LÁTATLAN, (lá-t-at-lan) mn. tt. *látatlan-t*, tb. —ok. Akit, vagy amit nem látunk, mi szemünkbe nem tűnik. *Látatlan v. látatlanban jószágot venni*. V. ö. LÁTATLANBAN. Határozóilag am. látatlanul.

LÁTATLANBAN, (lá-t-at-lan-ban) ih. Különbözik a *látatlanul* határozótól, mert amaz egyedül tárgyilag használatik, és csak a dolgok becslésére,

elfogadására, azok iránti szerződésre vonatkozik, pl. *Látatlanban adok érte száz forintot*; de nem mondjuk: *látatlanban elszőköltt*.

LÁTATLANUL, (lá-t-at-lan-ul) ih. A nélkül, hogy látnók, vagy láttuk volna. *Látatlanul alkunni valamire. Mit ígérsz látatlanul ezen erszényért? Látatlanul elshuhanni, eltávozni.*

LÁTÁZ, (lá-t-az) áth. m. *látáztam*, —tál, —ott, par. —z. Valamely irományt, oklevelet átoltvas, és ennek bizonyosságul, illetőleg hitelesítésül aláírja nevét s e szót: *látta* v. *láttam*. Máskép: *látta*z, *látta*mo, *látta*st.

LÁTÁZÁS, (lá-t-az-ás) fn. tt. *látázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg hitelesítő bizonyítás, midőn valaki látázt valamit. V. ö. LÁTÁZ.

LÁTCSŐ, (lát-cső) ösz. fn. Köszörült kövekkel felszerelt csőféle eszköz, mely távolabb eső tárgyak meglátását elősegíti. *Csillagászai, mérnöki, színházi* stb. *látcső*.

LÁTCSÖVEZ, (lát-csővez) ösz. áth. *Látcsővel* nézkel valakit vagy valamit. *Látcsővezni a szinpadit személyeket.*

LÁTCSÖVEZÉS, (lát-csővezés) ösz. fn. *Látcsővel* nézés, vizsgálás, szemügyre vevés.

LÁTDÉK, LÁDDÉK, tájdivatos *látod-e* azaz *ime* helyett; a *k* vagyis inkább *g* végül csak pusztá toldalék mint *„kisség“*, *„kevesség“* (am. *kissé*, *kevessé*) szókban is.

LÁTELLENZŐ, (lát-ellenző) ösz. fn. Általán, minden, mi bizonyos tárgyak látását ellenzi, akadályozza. Különösen a várakban és sánczokban azon magasabb falak, vagy töltések, vagy palánkok, melyek akadályul szolgálnak, hogy az ellenség be ne láthasson.

LÁTERŐ, (lát-erő) ösz. fn. Eredeti képesség a látidegekben, ² melynél fogva a tárgyakat látjuk.

LÁTÉRZÉK, (lát-érzék) ösz. fn. A szemek mint látszervek érzéke, látéreje. V. ö. ÉRZÉK.

LÁTFOK, (lát-fok) ösz. fn. 1) A látérenek kisebb nagyobb mértéke. 2) Ha a *„fok“* szó alatt valamely határ vagy vég értetik, am. azon határ vagy vég (kiálló hely) honnan a célhoz képest látás eszközölhető.

LÁTGYÖNGESÉG, (lát-gyöngeség) ösz. fn. A szemek vagyis látérzék hibássága, melynél fogva az a tárgyakat kellőleg föl nem fogja, vagy csak homályosan látja.

LATGYÖNGY, (lat-gyöngy) ösz. fu. L. AP-RÓGYÖNGY.

LÁTHATÁR, (lát-határ) ösz. fn. Azon körvonal a földön, melyet a köröskörül mintegy aláereszkedő ég látszik képezni, midőn valamely szabad téren körülnézzük magunkat. E szerint a messzelátónak nagyobb, a rövid-átónak kisebb láthatára van. A mértani földleírásban így nevezetik azon képelt körvonal a földön, mely a fejponttól (Zenith) és lábponttól (Nadir) egyenlő távolságra,

vagyis e két ponttól mindenütt kilenzven foknyira esik. Szabatosabban: *látkör*. Átv. ért. azon határ, meddig az észnek ereje s belátása hat. *Vannak dolgok, melyek az emberi ész láthatárán túl esnek. Kant iparkodott meghatározni az emberi ész láthatárát.* (Horizon). Szabatosabban az itt adott értelmezés: *látkör*; és *látátár* ennek csak szélső vonalait jelenti.

LÁTHATATLAN, LÁTHATLAN, (lá-t-hat[at]lan) mn. tt. *láthatatlan-t*, tb. — *ok*. Amit vagy akit látni nem lehet, vagy azért, mert teste nincs, vagy akármi más okból. *Az Isten és lélek, mint szellemek láthatatlanok. A föld gyomrában mélyedő testek láthatatlanok.* Tréfásan: *láthatatlan szín*, am. semmi szín. *Átalláthatatlan titok, testek.* Határozóilag am. láthatatlanul.

LÁTHATATLANSÁG, LÁTHATLANSÁG, (lá-t-hat[at]lan-ság) fn. tt. *láthatatlanság-ot*, harm. szr. — *a*. Állapota vagy tulajdonsága valaminek, melynél fogva azt látni nem lehet.

LÁTHATATLANUL, LÁTHATLANUL, (lá-t-hat[at]lan-ul). ih. A nélkül, hogy látni lehessen vagy lehetett volna. *Az Isten láthatatlanul működik, csak munkái láthatók.*

LÁTHATLAN, LÁTHATLANUL, I. LÁTHATATLAN, LÁTHATATLANUL.

LÁTHATÓ, (lá-t-hat-ó), mn. tt. *látható-t*. Akit, vagy amit látni lehet, mit szemünkkel észrevehüni képesek vagyunk. Ellentéte: *láthatatlan, elrejtett, titkos. Szabad szemmel látható tárgyak. A vízbarcsák egyedül nagyító üveggel láthatók. Ezen ember nagyon ritkán látható.*

LÁTHATÓAN, (lá-t-hat-ó an) ih. I. **LÁTHATÓLAG.**

LÁTHATÓLAG, (lá-t-hat-ó-lag) ih. Úgy, hogy látni lehessen, szemlátomást, nyilván.

LÁTHATÓSÁG, (lá-t-hat-ó-ság) fn. tt. *láthatóság-ot*, harm. szr. — *a*. Állapota, vagy tulajdonsága valaminek, melynél fogva azt szemügyre venni és látni lehet.

LÁTHELY, (lát-hely) ösz. fn. Hely, a honnan valamit, különösen messze fekvő tárgyakat látni lehet.

LÁTHOMÁLY, (lát-homály) ösz. fn. I. **LÁTYÖNGESEÉG.**

LÁTIDEG, (lát-ideg) ösz. fn. Ideg a szemben, mely a látdombból ered, az agyvelőnek fenéklapja mellett a tölcésr előtt más látidegekkel egyesül, aztán ismét kiválik közülök, s nyálkás burokkal takarva a szemüregbe megy.

LATÍN, LATIN, mn. és fn. tt. *latin-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Szoros ért. a régi Latiumból, vagy annak népe közül való. Szélesb ért. a római nyelven beszélt nagyhatalmu római népből való, azt illető, arra vonatkozó. Egyébiránt szokott értelemben a rómaiak nyelvére és ezen írt művekre vonatkozólag használtatik. *Latin nyelv. Latin írók, költők, szónokok.* Egyházi ért. a nyugoti egyház szo-

kásait, szertartásait követő. Némi ellentéte: *görög. Nagyváradon mind latin, mind görög szertartásu püspök székel.*

LATÍNSÁG, (latin-ság) fn. tt. *latínság-ot*, harm. szr. — *a*. A latin nyelvnek, mint olyannak tulajdonsága. *Tiszta válogatott irályu latínság. Hibás latínsággal beszélni, írni.*

LATÍNUL, (latin-ul) ih. Latin nyelven. *Latinul tanulni, beszélni, írni.*

LÁTKA, pusztá Nógrád m.; helyr. Látká-ra, —n, —ról.

LÁTKÉP, (lát-kép) ösz. fn. Valaminek képe úgy amint látszik, akár valóságban akár rajzban.

LATKÓCZ, falu Trenésén m.; helyr. Latkócz-ra, —on, —ról.

LÁTKÖR, (lát-kör) ösz. fn. I. **LÁTHATÁR.**

LÁTLELET, (lát-lelet) ösz. fn. Hivatalos tudósítás, melyet az orvos, vagy sebész valamely felbonczolt testről ad. *Látlelet a mérgezés gyanújában meghalt-ról, vagy valamely agyonültött emberről.* (Visum reportum).

LÁT MÁNY, I. LÁTOMÁNY.

LÁT MÁNYOS, I. LÁTOMÁNYOS.

LÁT MŰVÉS Z, (lát-művész) ösz. fn. I. **LÁT SZERÉSZ.**

LÁT NIVALÓ, (látni-való) ösz. mn. 1) Amit kiki láthat, ami világos. *Látnivaló, hogy semmi baja sincsen.* 2) Mi megérdemli, hogy lássuk, hogy megnézzük. *Ezen városban, gyűjteményben sok látnivaló van.* 3) Mint következtetés. *Ha a világ nem öröktől fogva áll, hanem valamikor kezdetét vette, látnivaló, hogy kellett léteznie valamely más lénynak, ki a világ-nak is létét adott, és aki ettől független.*

LÁT NOK, (lá-t-nok) fn. tt. *látnok-ot*, harm. szr. — *a*. Személy, ki a jövőndőbe lát, ki a történeteket előre látja, ki költőileg lelkesülve, és ihletve, vagy felsőbb isteni sugalattól némely dolgokat mintegy képekben szemléli. Népiesebb nyelven: *látó, néhutt néző.* V. ö. **JÓS.**

LÁT NOKI, (lá-t-nok-i) mn. tt. *látnoki-t*, tb. — *ak*. Látnokot illető, ahhoz tartozó, attól származó. *Látnoki lelkesülés, sugalat, belérzet.*

LÁTÓ, (lá-t-ó) mn. és fn. tt. *látó-t*. 1) Széles ért. aki lát. *Előre látó; messze látó; mindenhez látó semmivel bíró (Km.). Szükséget látó; látó hely, honnan messze láthatni. Szorosb ért. Igazlátó, am. bíró. Kárlátó, hiteles személy, ki a tett kárt megnézi, és megbecsüli. Kárlátóba menni. I. KÁRLÁTÓ.* 2) Jelelt annyit is, mint jós, jövőndő, látnok. *Mert aki ma prófétának mondatik, régenten látónak hivatott.* (I. Kir. IX. 9. Káldi).

„Arrul a nemzetrül azt mondja a látó,
Nem leszen közzülök egy is elfaradó.“

Nagy-Kunság romlásáról 1698-ban nyomtatva.

(Thaly K. gyűjt).

Így nevezi a nép azon jósi tehetséget igénylő vagy hazudó embereket, kikről azt hiszi, hogy az

elveszett vagy ellopott jószág hollétét megmondják. 3) Látás véget való, mustra, mutatvány. *Küldj látóba egy marok búzát.* „Ím elküldtem az négy hordó borth, mindenikből egy-egy palacczkal thöltetem látópohárnak“. (Levél 1557-ből. Szalay A. 400 m. l.).

LATOBÁR, pusztá Bihar m.; helyr. *Latobár-ra, —on, —ról.*

LÁTOGAT, (lá-t-og-at v. lá-t-o-gat) gyak. áth. m. *látogat-tam, —tál, —ott, par. látogass.* Gyakran megy valahová, részént hogy lásson valamit, részént más czélből. *Színházat látogatni, Templomokat látogatni. A püspök látogatja a plebiániákat, kolostorokat.* Különösen, baráti hajlamból, vagy akármely emberi vonalomból jár valahová. *Ismertősöket, atyafiakat, szomszédokat látogatni. Betegeket, szegényeket látogatni.* Ezen ige, gyakorlatos képzőjénél fogva szorosán többszöri látást jelent: de a bevett nyelvszokás szerént használtatik egyes menetről is, péld. *Egész évben csak egyszer látogattál meg.* Ennek észszerü oka abban rejlik, hogy az úgy nevezett baráti, vagy atyafiságos látogatások a nép különféle tudakozódó kérdésekkel jön elő, minden házbelit sorba látogat, mindent körülnéz, stb., tehát valóban *látogat, nézeget.* Midőn ez ige Istenről mondatik, néha Isten áldására mutat, de többször csapást, szenvedést jelent. *Az Isten sok gyermekkel meglátogatta. Meglátogatott az Isten bennünket, elégett mindenünk.* Innen tréfásan mondják: *Nem jó, ha a szegény embert az Isten, vagy nagy urak látogatják,* mert az utóbbiakra vonatkozva ezeket megvendégelni sokba kerül.

LÁTOGATÁS, (lá-t-og-at-ás) fn. tt. *látogatás-t* tb. —ok. harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakit látogatunk. *Valakinek látogatására menni. Viszonozni a látogatást.* Különösen egyházi ért. valamely egyháznak, kolostornak stb. hivatalos megtekintése. *Egyházi, püspöki látogatás.*

LÁTOGATÁSI, (lát-og-at-ás-i) mn. tt. *látogatási-t.* tb. —ak. Látogatásra vonatkozó, azt illető. *Látogatási jegy. Látogatási szándék.*

LÁTOGATÓ, (lá-t-og-at-ó) mn. és fn. tt. *látogató-t.* 1) Aki valakit látogat. *A látogatókat szívesen fogadni, mulattatni, megvendégelni.* Öszvetéve: *látogatószo*ba am. szoba, ahol látogatni szoktak, látogatási szoba; *látogatójegy* am. látogatási jegy. 2) Látogatás. *Látogatóba menni.* 3) Személy, ki hivatalosan megy valahová, hogy az ottani bizonyos körülményekről tudomást szerezzen. *Egyházi látogató.*

LÁTÓKA, (lá-t-ó-ka) kicsiny, fn. tt. *látókát.* Tréfásan szólva így nevezik a szemet, valamint a fület *hallókanak.* *Jó látókája és hallókája van.*

LÁTOL, (lat-ol) áth. m. *látol-t.* Szoros ért. latal, vagy lat szerént, lat számra mér. *Latolni a gyógyszerert.* Szélesb ért. valamit a legapróbb kicsiségig mér. *Még a szénát is látolja, oly fűsvény.*

LÁTOMÁNY, (lá-t-om-ány) fn. tt. *látomány-t,* tb. —ok, harm. szr. —a, v. —ja. Szemeket foglalkodtató, mulattató tünemény. *Szemfényvesztői, szín-*

házi, kötéltánczosi látomány. A jól sikerült tűzjáték szép látomány.

LÁTOMÁNYOS, (lá-t-om-ány-os) mn. tt. *látományos-t,* v. —at, tb. —ak. Ami valami látományt tüntet elő. *Látományos szinpadí előadás.*

LÁTOMÁS, (lá-t-om-ás) fn. tt. *látomás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Abban különbözik a *látás* szótól, hogy amannak az értelmét az *om* szótag jobban, bővebben szándékozik kiemelni. *Szemlátomást* minden tekintetben erősebb kifejezés mint *szemlátás által* vagy csak *látás által,* vagy *láthatólag.* *Ez a dolog látomásom szerént* (azaz a szokottnál erősebb, bizonyosabb látásom szerént) *rosz véget ér.* Hasonló alkotásuak: *hallomás, tudomás, áldomás, vallomás.*

LÁTOMÁSOZ, l. LÁTAZ.

LÁTOMÁST, (lá-t-om-ás-t) ih. A *szem* szóval összetéve használtatik; s am. igen világosan, szemek látára, nyilvánóságosan. *Szemlátomást elvinni valakinek jószágát.* Néha am. igen nagyon. *Ez az ember szemlátomást hízik, az pedig fogy.* V. ö. LÁTOMÁS.

LÁTOMOST, tájdivatos; l. LÁTOMÁST.

LÁTONYA, fn. tt. *látonyát.* A nyolczhimesek seregébe és négyanyások rendébe tartozó növény-nem; csészéje négy levelü, bokkrétája négy szirmu, tokja lelapult, négy rekeszü, négy kopácsu, sok magvu. (Elatine), Fajai, *pocsolya-* és *cseplez látonya.*

LATOR, fn. tt. *lator-t,* v. *latrot,* tb. *latrok,* harm. szr. *latra.* Minthogy eredetileg nem egyéb, mint a szentírásból ismert latin *latro*; innen első tulajd. értelemben jelent durva gonosztevőt, milyenek a rablók, zsványok, útonállók, gyilkosok. *Idvezitőket két lator között feszítették föl. Úgy néz, mint a bal lator.* (Km.). *A példás lator is szereti a jámbor nevet.* (Km.). *Lator a kis bíró,* azaz a lelkiismeret lator gyanánt kinozza az embert. *Lator a torok, nem kell neki hinni.* (Km.). Szélesb ért. *furfans gos, csintalan, pajkos. Lator ember ő kelme. Lator paripa. A kílator paripán ül, zabolából itat.* (Km.). Faludi a hullámozó vészes tengert is latornak nevezi. Néha am. szemes, ügyes. *Lator gazda, gazdaszszony.* A székelyeknél s Magyarországbán a Tisza vidékén jelent kurafit, vagyis oly férfit, ki valamely növel törvénytelenül él. *E rossz asszony mindenét latrára költi.*

LATORICS, pusztá Borsod m.; helyr. *Latorics-ra, —on, —ról.*

LATORKERESZT, l. VILLAKERESZT.

LATORKERT, (lator-kert) ösz. fn. Tájdivatosan, karókkal kerített sáncz. Itt a *lator* valószínűleg annyi mint a német *Latte,* mintha *Latten-Werk*-ből módosult volna; legalább a közismeretü „lator“ szóval semmi fogalmi viszonyban nincsen. Egyébiránt tiszta magyarsággal: karózat.

LATORKODÁS, (lator-kod-ás) fn. tt. *latorkodás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Lator élet gyakorlása, zsványkodás; kurválkodás.

LATORKODIK, (lator-kod-ik) k. m. *lator-kodtam, —tál, —ott*. Gonosztévők életmódját gyakorolja, péld. zsványkodik, rablást, gyilkosságot üz; kissé szelidebb ért. pajkoskodik; bujálkodik. V. ö. LATOR.

LATORSÁG, (lator-ság) fn. tt. *latorság-ot*, harm. szr. —a. Gonosztévőség, különösen zsvány-ság, tolvajság. Szelidebb ért. pajkosság, csintalanság, szilajság. *Sok latorság szorult öbele is.* (Km.).

LATORUL, (lator-ul) ih. Latrok módjára, szokása szerint, nevezetesen zsványul, rablólul, utonállólul. Megrövidítve: *latrul. Aki lator, latrul veszi hasznát.* (Km.).

LATOS, (lat-os) mn. tt. *latos-t, v. —at, tb. —ak*. Aminek sulya egy, vagy a szám kitételével több latot nyom. *Latos süteményke. Hat latos czipó.*

LÁTPONT, (lát-pont) ösz. fn. Azon pont, vagy álláshely, melyről valamit szemlélünk, tulajd. és átv. ért. *A képeket nem mind egy látpontról kell nézni. Mi ezen dolgot más más látpontról ítéljük.*

LATPUSKA, l. GOLYÓPUSKA.

LÁTRA, ih. l. LÁT. (2) alatt.

LATRÁNY, falu Somogy m.; helyr. *Latrány-ba, —ban, —ból.*

LÁTSZAT, (lát-sz-at) fn. tt. —ot, harm. szr. —a v. —ja. A dolognak színe, külseje, amint az szemünkbe tűnik. Ellentéte: *valóság. Látszat szerént itélni valami felől. Ez mind csak látszat.* Néha am. eredmény, foganat, siker. *Mindig sűrűg forog, még sincs látszatja, máskép: látatja.*

LÁTSZATOS, (lát-sz-at-os) mn. tt. *látszatos-t v. —at, tb. —ak*. Külsőleges, a szemeknek úgy tetsző, nem valósággal az, vagy olyan, aminek vagy amilyennek látszik, színleges. *Látszatos betegség. Látszatos béke, nyugalom.* Ellentéte: *valódi, igazi.*

LÁTSZATOSAN, (lát-sz-at-os-an) ih. Külsőleg, mint látszik, színleg nem valódi, nem igazán. *Látszatosan kibékült, de haragját szívében fentartotta.*

LÁTSZATOSSÁG, (lát-sz-at-os-ság) fn. tt. *látszatos-ság-ot*, harm. szr. —a. Valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva külsőleg a szemekbe tűnik, ellentétül annak valódi mibenlétével.

LÁTSZATRA, (lát-sz-at-ra) ih. Csupán a végre, hogy látszassék. *Látszatra tenni valamit.*

LÁTSZÉG, LÁTSZÖG, (lát-szög) ösz. fn. Azon szög, melyet a szembeötflő tárgynak két végéről jövő fénysugarak a szem közepében képeznek, s mely a közel eső tárgyakra nézve nagyobb, a távoliakra kisebb. (Angulus opticus).

LÁTSZÉGLET, v. —SZÖGLET, (lát-széglet) ösz. fn. l. LÁTSZÉG.

LÁTSZER, (lát-szer) ösz. fn. Általán mindenféle szerek, eszközök, melyek a látást segítik, előmozdítják, péld. szemüvegek, látcsövek.

LÁTSZERÉSZ, (lát-szerész) ösz. fn. Míves, ki látszerek készítésével foglalkodik.

LÁTSZIK, (lát-sz-ik) k. m. *látsz-ott*, htn. —ani. 1) A nézőre nézve oly helyzetben van, hogy a szemek azt valóban látják. *Látszik a felkelő, a felhők közül kibuvó nap, hold. Tiszta éjjel látszanak a csillagok. A tornyok, hegyek messze ellátszanak. Kí-látszik a szeg a szákból.* (Km.). 2) Kitiünik, észrevehető állapotban van. *Látszik rajta, hogy beteg volt, hogy haragos, hogy jó kedve van. Kí-látszik az, ki a derék ember. Nem látszik rajta, hogy oly kemény ember. Haldí jelei látszanak rajta.* 3) Mondjuk oly dolgokról, melyeket világosan nem tudunk, hanem csak úgy gyanítva, hozzávetőleg. *Nekem úgy látszik, mi ros az uton járunk. Nincs az úgy, csak látszik. Úgy lát-szik, mintha ott messze valami égne. Jónak, szépnek, helyesnek látszik.* Ez értelemben fölcserélhető a tetszik igével. V. ö. TETSZIK és RÉMLIK.

LÁTSZÓ, (lát-sz-ó), mn. tt. *látszó-t*. Ami lát-szik, mindenféle értelmében véve. *Messze látszó hegyek, havasok. Szemekből látszó harag. Jónak, szelidnek látszó ember.* V. ö. LÁTSZIK.

LÁTSZÓLAG, (lát-sz-ó-lag) ih. Nem valódi, vagy legalább nem bizonyosan vagy világosan, hanem csak úgy gyanítva, hozzávetőleg, csak külsőre nézve. *Az úramutató látszólag nem mozdul. Látszólag nyugott kedélyvel lenni.*

LÁTSZÓLAGOS, (lát-sz-ó-lag-os) mn. tt. *látszólagos-t v. —at, tb. —ak*. Nem valódi, legalább nem bizonyos, hanem csak külsőleg úgy mutatkozó. *A napnak látszólagos forgása a föld körül.*

LÁTSZÖG, (lát-szög) ösz. fn. l. LÁTSZÉG.

LÁTTAMOZ, (lát-tam-oz) áth. m. *látta-moz-tam, —tál, —ott, par. —z*. l. LÁTAZ, LÁTASÍT.

LÁTTAN, (lát-tan) ösz. fn. Tan a látásról vagyis a világosság és szemek közti viszonyról, nevezetesen, mely az egyenes és töretlen fénysugarakról rendszeresen értekeznek. (Optica).

LÁTTANI, (lát-tani) ösz. mn. Láttanhoz tartozó, arra vonatkozó. *Láttani értekezések, eszközök, Láttani tünemények, kísérletek.*

LÁTTANILAG, (lát-tanilag) ösz. ih. Láttani tekintetben vagy értelemben.

LÁTTANOS, (lát-tanos) ösz. fn. Személy, ki a láttant elméletileg és gyakorlatilag úzi, nevezetesen ki látszerek készítésével foglalkodik.

LÁTTÁRA, (lát-ta-ra). A lát igének múlt részeseülője személyragozva, mely a személyragozott szem szóval használtatik rendszeren, néha másokkal is. *Szemem láttára, szemed láttára, szeme láttára stb.* az az szemem, szemed, szeme előtt. *Mások láttára undok bünt követni el. Ez sokak láttára történt.*

LÁTTAT, (1), (lát-tat), mivel, m. *látta-tam, —tál, —ott, par. látta-sz*. 1) Eszközli, véghez viszi, hogy valaki vagy valami látható legyen. *Magát látta-tni mások által.* 2) Valakit más (pl. szolgál) által meglátogat. *Láttatom a barátomat és kérdeztem: hogyan érzi magát a multság után?* (A küldött szájába adott mondat).

LÁTTAT, (2), LÁTTATOS, 1. LÁTSZAT, LÁTSZATOS.

LÁTTÁV, LÁTTÁVOL, (lát-táv v. távol) ösz. fn. Azon távolság, messzeség, melynek határpont-jáig a szemek ellátnak. Továbbá a távolság oly alakja, miként a közelebb vagy távolabb álló tárgyak a szembe ötlenek, pl. midőn azugyanazon nagyságu vagy magasságu ház is távolabb kisebbnek vagy alacsonyabbnak látszik.

LÁTTAZ, (lá-tt-az) áth. 1. LÁTAZ, LÁTASÍT.

LÁTTENGÉLY, (lát-tengély) ösz. fn. Képzelt egyenes vonal, a szemgolyó középpontjától a látott tárgyig.

LÁTTÉR, (lát-tér) ösz. fn. Tér, melyen és meddig a szemek ellátnak. *A völgyben lakók láttére kisebb, mint a hegyen lakóké.*

LATURKA, falu Bereg m.; helyr. *Laturká-ra, -n, -ról.*

LÁTUTÁNI VÁLTÓ, oly váltó, melynek lejárati ideje a látástól, azaz a bemutatástól számítatik. V. ö. LÁT, (2).

LÁTVÁLTÓ, látra kelt váltó, melyet látáskor, azaz bemutatáskor azonnal ki kell fizetni. V. ö. LÁT, (2).

LÁTVÁNY, (lá-t-vány) fn. tt. *látvány-t, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja.* 1) Széles ért. amit látunk, minden tárgy, mely szemeinkbe ötlük. 2) Szorosb ért. a maga nemében ritkább, nevezetesebb tünemény, milyenek, a tűzokádó hegyek lángjai, üstökös, hulló csillagok, bolygó tüzek, déli bábok stb. 3) A közönség mulattatására szerzett bizonyos mulatságok, melyek leginkább a szemeket gyönyörköd-tetik, péld. tűzi játékok, bikaviadatok, szemfényvesztői mutatványok stb. (Spectaculum).

LÁTVÁNYOS, (lá-t-vány-os) mn. tt. *látványos-t v. —at, tb. —ak.* Valamely rendkívüli, szokatlan, meglepő, mulattató tüneményü. *Látványos színpadi előadás.*

LÁTVÁNYSZERŰ v. —SZERŰ, (látvány-szerű) ösz. mn. L. LÁTVÁNYOS.

LÁTVONAL, (lát-vonal) ösz. fn. Képzelt vonal, a néző szemek és a látott tárgy között.

LATY, elvont gyök, melyből *latyak, latyakos* származékok erednek. Rokonai, *loty, lity, lety, lucs, lötye, locs, lic.* Mind ezekben megvan a *mozgás* alapfogalma, egyszersmind a *hangutánzás* mert jelentik a nedvnek ideoda hánykódását, mit az *l* fejez ki, és ezen hánykódás által okozott hangot, mely a *lágty* és *cs* betűkben rejlik.

LATYAK, (laty-ak) fn. tt. *latyak-ot;* harm. szr. —*ja.* Mozgás, rázás, csapkodás által ideoda fecsegő, locsogó nedv, híg sár, locs pocs. Különösen azon nedv, és sár, mely a ruhát megfogja, s rázáskor, mozgatáskor lecsepeg róla. Másképp: *luc-sok*, melyből *lucskos*. Némely tájakon: *lucsak, lacszakos.*

LATYAKOS, (laty-ak-os) mn. tt. *latyakos-t v. —at, tb. —ak.* Locspocstól, sárvíztől csepegő. *Latyakos szoknya, pendely, gatyaszár.* V. ö. L. LATYAK, és CSAJHOS, CSAJTOS.

LAUKA, falu Beregh megyében; helyr. *Lauká-n, —ra,ról.*

LAURA, női kn. tt. *Laurát.* Laura, Eleonora, Hihetőleg a görög *ἑλεος* után, mely könyört, könyö-riületet jelent.

LÁVA, fn. tt. *lávát.* Higgá olvadt kőanyag, mely a tűzokádó hegyek torkolatából kifoly. Ámbár e szó közvetlenül latin vagyis olasz eredetű, de gyökére nézve rokon azon magyar szókhöz, melyek mozgásra vonatkoznak, milyenek: *láp, lápa, lágty, latyak* stb. Némelyek a latin *lavare*, mások a német *laufen* szótól származtatják.

LAVANY, (lav-any) fn. tt. *lavany-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Egyszerű vegyelem a könnyü fémek közül, melynek minden fémek között legkisebb fajsulyja van, t. i. csaknem felényi, mint a víznek. (Lithium). *Lav* gyöke helyesen felel meg a könnyüség fogalmának, magas hangon *lev* a *leveg* v. *lebeg* szóban. Ily könnyüséget jelentő *la* gyökelemre vonatkoznak *laza, latyak, lágty* is. L. LE, (1).

LAVÉLEG, (lav-éleg) ösz. fn. A lavanynak élenyvel vegyülete (Lithiumoxyd).

LAZ, elavult gyök, melyből *laza, lazás* erednek, s jelent a maga nemében könnyüt, üreset, minek veleje, bele nincsen, mely tulajdonságánál fogva könnyen mozdul, s a szél ideoda hajtja, viszi. Rokon hozzá a megnyújtott *láz* (l. ezt). Alapfogalom benne a könnyü mozgás, melynek képviselője az *l*.

LÁZ, (1), (la-oz am. ide-oda mozog) fn. tt. *láz-at v. —t, harm. szr. —a.* 1) Botra, karóra stb. akasztott holmi ruhadarab, ringy-rongy, mely arra való, hogy a kártékony állatokat, nevezetesen madarakat elijeszze, mi leginkább az által történik, ha a szél lebegteti, s mintegy élő, mozgó lényhez teszi hasonlónvá, pl. midőn rongyos kalapja is van. Innen eredetileg am. mozgékony valami; lengékeny ijesztő. *Köles közé, gyümölcskertbe, asztagra állított láz.* Mint-hogy pedig az igen kiaszott, elsoványodott ember némileg az illetén lázhoz hasonló, átv. ért. azt is láznak mondják. *Olyan sovány, mint a láz, mint a madárijesztő.* Hangváltozattal, és pedig mindkét értelemben: *váz*, oly rokonitással mint *vép lép, vék lék.* 2) Jelent mozgalmat, mely az elégületlen nép között támadni szokott, kivált a felsőség ellen. Ebből ered: *lázad, lázadás, lázaszt, lázong* stb. Rokon vele: *lézeg* v. *lézeng* stb. szóban a *lész* törzs. 3) Ujabb korban láznak nevezték azon betegséget, melynek neve latinul *febris*, s melynél a népies hidegletés szűkebb értelmű. Ezen betegség t. i. általán véve a vérnek rendkívüli sebes mozgása, majd görcsös rángatózások, stb. által mutatkozik, tehát az emberi élet műszereit mintegy lázadásba hozza. *Gyomorláz, idegláz, forró-láz* stb. V. ö. LAZ.

LÁZ, (2), fn. tt. *láz-t* v. —ot? A székelyeknél Kriza J. szerint jelent nagy fensikot, Szathmárban pedig Mátyás P. szerint lankát; talán *lápás*-ból öszvehuva. Szabó Dávid szerint ritka vagy gyér erdő, melyben a fák csak itt-ott lázinganak (lézengenek).

LÁZ, (3), falu Trencsén, HOSSZÚ—, Zemplén, NAGY—, Ung, VÁMOS—, Bihar m., puszták Liptó és Kraszna m.; helyr. *Láz-ra*, —on, —ról.

LAZA, (laz-a) mn. és fn. tt. *lazát*. Általán, mi a maga nemében kevés beltartalommal bír, ennél fogva könnyű, mozgékony. Innen a dolgokra alkalmazva különféle tájszókások szerint más-más alárendelt értelme van. pl. *Laza gabona*, mely megdülés miatt, vagy akármely oknál fogva hitvány, könnyű szemű, melynek toklászai üresek. *Laza káposzta*, melynek feje nincsen, csak levelei. *Laza kőes*, mely jobbára polyvából áll. Marezal vidékén átv. ért. *laza ember*, am. magas, nyulánk, vékony termetű. Mind ezen jelentésekben kitűnik, hogy alapfogalom e szóban a lengesség, könnyed mozgás, mely az illetén testek tulajdonsága szokott lenni. Innen *laza* mint főnév jelenti a gabonának toklászát, pelyváját, üres héját, melyet a szél könnyen elvisz.

LAZACZ, fn. tt. *lazacz-ot*, harm. szr. —a. Folyókban és nagy tavakban tenyésző halfaja nagyobb pisztrángok neméből; háta kékes, oldalai zöldesek, fekete és vörös pettyekkel, hasa sárgás, húsa vöröses kövér, izletes. (Salmo trutta). A német *Lachs* szóval egyezik.

LÁZAD, (láz-ad) önh. m. *lázad-t*. Mondjuk népről, nemzetről, általában emberi sokaságról, mely elégtelenségében nevezetesen előjárója vagy fejedelme ellen feltámad. Gyöke tehát a mozgalmat jelentő *láz*. A *leszállított bér miatt fellázadtak a munkások*. A *nyomott nép fellázadt*. Mondjuk egyes emberről is, midőn valamely megrázólag kedvetlen hatás miatt belsejében megindul. *E kegyetlenség látára fellázadt bennem a vér*.

LÁZADÁS, (láz-ad-ás) fn. tt. *lázadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Társadalmi, polgári mozgalom, mely akkor szokott támadni, ha a nép elégedetlensége felső fokra hág, és tette tör ki. Különösen mozgalom, mely a felsőség hatalmát, legyen az törvényes, vagy bitorolt, elnyomni megsemmisíteni törekszik. A lázadás a forradalomnak kezdete, és ennél szűkebb értelme. *Elnyomni a lázadást*.

LÁZADÁSI, (láz-ad-ás-i) mn. tt. *lázadási-t*, tb. —ak. Lázadásra vonatkozó. *Lázadási mozgalom*, *lázadási merény*, *lázadási büntelt*.

LÁZADOZ, (láz-ad-oz) gyak. önh. m. *lázadoz-tam*, —tál, —ott. par. —z. Gyakran ismételve lázad. Mondják többekről is, midőn különkülön helyeken, országokban fellázadnak. *Ha valamely nagy nemzet fellázad, utána lázadoznak a kisebb népek is*.

LÁZADOZIK, (láz-ad-oz-ik) k. m. *lázadoz-tam*, —tál, —ott. Folytonos lázban süllyedik. V. ö. LÁZ (3)

LAZÁN, faluk Nyitra és Turóc m.; helyr. *Lazán-ba*, —ban, —ból.

LÁZANYAG, (láz-anyag) ösz. fn. Kórananyag, melyből a lázféle betegség ered.

LÁZÁR, (héber eredetű, jelentése: *Isten segélj*) férfi kn. tt. *Lázár-t*. Átv. ért. nyomorék koldús. *Könyörüljenek e szegény Lázáron*.

LÁZÁRFALVA, erdélyi falu Csíkszékben; helyr. —*falvára*, —n, —ról.

LÁZÁRFÖLD, falu Torontál m.; helyr. —*földre*, —ön, —ről.

LÁZÁRI, falu Szatmár m.; helyr. *Lázári-ba*, —ban, —ból.

LÁZÁRPATAK, falu Bereg m.; helyr. —*patakra*, —on, —ról.

LÁZAS, (láz-as) mn. tt. *lázás-t*, v. —at, tb. —ak. Lázféle betegségtől meglepett. *Lázás gyermekek, kórok*. Néha am. lázzal járó, párosult. *Lázás állapot*. *Lázás fájdalom*.

LÁZASZT; LÁZASZTÓ, l. LÁZÍT; LÁZÍTÓ. LÁZBETEG, (láz-beteg) ösz. fn. és mn. Lázban szenvedő beteg. V. ö. LÁZ. (1).

LÁZBORZALOM, (láz-borzalom) ösz. fn. Borzalom a testben, melyet különösen a gyomorláz szokott okozni.

LÁZELLENES, (láz-ellenes) ösz. mn. Gyógyszerekről mondják, melyeket különösen a láz ellen használni szoktak. *Lázellenes kínapor*.

LÁZHÉV, (láz-hév) ösz. fn. Rendkívüli hév, melyet némely lázak és bizonyos fokozatban gerjesztenek.

LÁZI, falu Veszprém, puszták Nógrád, Tolna, Torna, Liptó m.; helyr. *Láziba*, —ban, —ból.

LÁZING, (láz-in-g) önh. m. *lázing-tam* v. —ottam, —tál v. —ottál, —ott, htn. —ni v. —ani. Szabó Dávidnál am. lézeng; l. ezt.

LÁZÍT, LÁZIT, (láz-it) áth. m. *lázít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Emberi sokaságot, népet, nemzetet valódi, vagy csak ürügyes sérelmek élénk előadása, felhányyása által mozgalomra indít. *Szolgákat uraik, alattvalókat felsőségeik ellen lázítani*. *A népet, nemzetet fejedelme ellen lázítani*. *Élő beszéddel, írományokkal lázítani a közönséget*. V. ö. LÁZ.

LÁZÍTÁS LÁZITÁS, (láz-ít-ás) fn. tt. *lázítás-t*, tb. ok, harm. szr. —a. Cselckvés, mely által valaki bizonyos társadalmat, népsokaságot stb. elégtelenségű mozgalomba hoz, az illető felsőség ellen izgat, bujtoztat.

LÁZÍTÓ, LÁZITÓ, (láz-ít-ó) mn. és fn. tt. *lázító-t*. Mondjuk 1) oly dologról, melynek az a czélja, hogy lázítson. V. ö. LÁZÍT. *Lázító beszédeket tartani*. *Lázító leveleket küldözni szét*. *Lázító hírlapi cikkekkel trni*. *Lázító híreket terjeszteni*. 2) Oly személyről, ki czélul tűzte ki magának, hogy lázítson. *A lázítókat elfogni, elzárni*. *A lázítókat szavaira nem hallgatni*.

LÁZNAPO, (láz-nap) ösz. fn. A változó láz időszakában azon nap, melyen a láz vissza-visszatér. *A negyednapos lázban minden negyedik nap láznap*.

LÁZONG, (láz-on-g) gyak. önh. m. *lázong tam v. —ottam, —tól v. —ottál, —ott htn. —ni v. —ani*. Polgári ért. népről, vagy nemzetről mondjuk, midőn gyakori elégtelensége miatt mozgalomban van, az illető felsőség ellen nyugtalanodik.

LÁZONGÁS, (láz-on-g-ás) fn. tt. *lázongás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, vagy folytonos mozgalom, különösen, mely társadalmi és polgári nyugtalanságból ered.

LÁZQS, szokottabban: *lázás*; l. LÁZAS.

LÁZROHAM, (láz-roham) ösz. fn. Azon kór-állapot, midőn a láz legnagyobb erővel kitör, s a szenvedőt mintegy megrohanja. (Paroxysmus).

LAZSNAK; LAZSNAKOL; l. LASNAK, LASNAKOL.

LÁZSZER, (láz-szer) ösz. fn. Gyógyszer a láz ellen.

LÁZTALAN, (láz-ta-lan) mn. tt. *lázatlan-t*, tb. —ok. Aki lázban nem szenved; ami lázzal nincs öszvekapcsolva. *Lázatlan beteg. Lázatlan kórjelek, kór-állapot. Lázatlan napok.*

LÁZTALANSÁG, (láz-ta-lan-ság) fn. tt. *láztalanság-ot*, harm. szr. —a. Láz nélküli állapot.

LÁZTAN, (láz-tan) ösz. fn. A gyógytannak azon része, mely a különféle lázak természetét, s gyógyítási módját tárgyalja.

LÁZUR, falu Zaránd m., BELÉNYES—, MIKLÓ—, ROBOGÁNY—, SOHODOL—, faluk Bihar m.; helyr. *Lazur-ra, —on, —ról*.

LAZÚRKÉK, (lazúr kék) ösz. mn. Világos kék szín, milyen a lazúrkő. V. ö. LAZÚRKŐ.

LAZÚRKŐ, (lazúr-kő) ösz. fn. Kékes ásvány, melynek igen szép, világos, élénk kék színe van. (Lapis lasuli).

LAZY, pusztá Sáros m.; helyr. *Lazy-ba, —ban —ból*.

LÁZSI, LÁZSIA, az olasz *aggio- (faggio-)* ből módosított szó, melyet más nyelvekben, pl. a németben, francziában egy *g*-vel írnak. Felülfizetmény, mely az egyik pénznemre vagy államkötelezvényre vagy váltóra is felfizettetik, midőn azon jobb értékű pénz cseréltetik be. Ezen felfizetés mennyisége attól függ, mennyire kelendő vagy kerestetik egyik vagy másik pénznem és kötelezvény. Ilyen azon pénz, melyet a hasonértéket vesztett pénzjegyre fizetni kell, midőn ezt valaki forgásban levő vert pénzért becsereéli. Tiszta magyarsággal: *túldár, túlfolyam, ártóbblet*.

LÁZSIÁS, LÁZSIS, mn. Aminek lázsija, (agiója) van. *Lázsiás tallér*. V. ö. LÁZSI.

LE, (1), elvont gyökelem, illetőleg gyök, mely könnyű, élénk, jobbára zaj nélküli mozgást jelent következő származékokban: *leány, leb, lebben, lebeg, lebke, lebzsel, lecs, lecseng, lecsesen, ledér, legény, lekeg, leng, lendül, lenget, lengedez, lenket, leveg, levegő, lé, leves, légy, léha, lép, lézzeg stb.* Rokonai: *la, li, lo, lö, ezen származékokban: labda, ladáz, ladik, laza, láz, lázad; lib, libeg, lidércz; lob, ló, lótt, lób, lóbál, lód,*

lódít, lódul; lö, lök, lötye. Hehentéssel (h-val) toldva l. LEH.

LE, (2) vagy LÈ, tiszta igegyök, melyből sz képzővel származott *lesz* (lész), mint a *te, ve, hi, vi* gyökökből, *tesz, vesz, lész, visz*, és az *é i* gyökökből *ész ik, í-sz ik*. Ez eredeti tisztaságában veszi fel mind *le*, mind többnyire társai is a föltételes jövőt: *le-end, te-end, ve-end, hi-end, vi-end*; a multat: *le-tt, te-tt, ve-tt, hi-tt, vi-tt*, a kapesoló módot: *le gy-en, (= le j en), te-gy-en, ve-gy en, vi-gy-en*, (de hi-gy-j-en = hi j-j-en nagyobb nyomaték végett), tehető formát: *le-het, te-het, ve-het, hi-het, vi-het*. Innen e származékok: *lét, tét, vét, hit, vit, létel, tétel, vétel, hitel, vitel*, azaz *le-et, te-et, ve-et, hi-et, vi-et* öszvehúzott állapotban. Jelentésére nézve l. LÉSZ.

LE, (3), jelenti azon pontot, irányt vagy helyet, mely bizonyos pont, irány vagy helyhez képest alantabb fekszik, s mely felé, vagy melyhez a haladás, mozgás történik. Egyenes ellentéte: *fe v. fe v. fö*. Innen ezen ellentétek is: *lenn, feun, v. lent, fent, lejjebb v. lelebb* (mint Mátyusföldén mondják) és *felebb*. Vas vármegyében így is szólnak: erre *lenek* tartsz, arra *főnek* menj. Ezekből az tűnik ki, hogy a *le* nem csak helymutató határozó, hanem egyszersmind név is, valamint ellentéte *fe*, mint a régi nyelvmélekekből tudjuk. Felveszi a fokozást is: *leebb v. lejjebb, v. lejjebb v. leglejjebb*, Mátyusföldiesen: *lelebb v. lellebb*. Megfelel neki a vastaghangu megfordított *al*. A *le* jelenen csak határozó és igekötő gyanánt használatik, mindenkor aláfelé mozdító vagy mozduló jelentéssel, és pedig nem csak tulajdon, hanem átvitt értelemben is, pl. *leszólani* valakit. Közvetlen származékai: *lef, lefeg, leffentyű* (az alálógás fogalmával), *lejt*, azaz *leüt, lejtő (declivis), les*, minthogy a lesben ülő, magát meghúzni, lealacsonyítani szokta, innen latinul is: *subsessa* vagy *insidiae* (a *sedeo* igétől). L. LES. Rokonai a vastaghangu *la* és *lo* e származékokban: *laf, lafog, lam, lanka, lankad, laj, lajha, lanyha; lohad, lom, lomha, lomp, lóg*, mert mind ezekben az aláhajlás alapfogalma rejlik. Mint indulatszó nemesak helyi, hanem polgári s erkölcsi alacsonyítást is jelent, pl. *Le vele! Le a csudarral! Le innen!*

LE, (4). Nébutt, különösen túl a Dunán, Pápa vidékén a közönségesebb kutyahívó *ne!* helyett használják, pl. *Le kutyá!*

LÈ, (öszvehúzza ebből: *lev*, mint: *hé, hev*), fn. tt. *levet*, harm. szr. *leve*. Kicsinyezve: *levecske*. Szóles ért. híg, folyékony test, nedv, nyirok. Gyöke azon *le* hang, és szó, melyben alapfogalom a mozgás, mint-hogy a lének lényeges tulajdonsága a hígság vagy folyékonyság, mi a mozgással azonos. Eredetileg részesülő, *le ő*, innen: *le-ü, le-v*, öszvehúzza: *lő v. lé*, mint *hő hé, bő bé*, innen *lőtye* is, mely am. *létye*, azaz igen híg, folyékony sár, mely léhez hasonló; szintén: *löve*. Szorosb ért. 1) Bizonyos testekből kifolyó, kiszivárgó nedvesség, melyen a gyümölcsök nedve. *Szőlő, szilva, citrom leve. Szilvalé. Csosz elé, szilvalé,*

téged is megborsolnak. (Km.). *Káposzta, nyírfa leve. Ganaj leve.* 2) Azon nedv, pl. víz, bor, ser, eczet, tej, melyben bizonyos ételeket főznek, vagy mely némiykor a főzött, süttöt éledelekből szivárog ki; máskép: *leves. Borsporos lé, kaszás lé, halász lé, tövött lé, marhahús lé.* „Tikfi éles lével.” 1547-diki levél boritékán. (Szalay Á. 400 m. l.). *Olcsó húsnak híg a leve.* (Km.). *Minden lében kanál. Fekete lé, anynyit is tesz mint kávé. Jutott neki a fekete lében.* (Km.). *Ő itta meg a levét* = am. neki jutott valamiből a rosz. Tréfás átv. ért. *nyaklé és poslé*, am. nyakon csapás, pofon csapás. Szintén átv. ért. *valaminek feladni a levét* am. előzét, vagyis olyat mondani, igérni előre, mire majd nagyobb valami következik. *Levet csapni*, udvarolni, hizelegni a nőknek, vagy másoknak is.

„Ki nem tud jól levet csapni,
Magas polczra nem fog kapni.”

Népies gúnyvers. (Erd. gyűjt.).

Benne van a lében, (cserben, kühiban, kudarcban). *Öszveszürni a level,* valamely titkos célra egyesülni. V. ö. LEVES.

LEÁBRÁZOL, (le-ábrázol) ösz. áth. 1) Szoros ért. valakinek ábrázatát lefesti, mintegy az eredetit leveszi. 2) Szélesb átv. ért. valamit eleven szinckel ad elé. *Leábrázolni a csatatért, és az ütközetet.* V. ö. ÁBRÁZOL.

LEÁBRÁZOLÁS, (le-ábrázolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által leábrázolnak valamit. V. ö. LEÁBRÁZOL.

LEAD, (le-ad) ösz. áth. Az aránylag vagy viszonylag magasabb helyen létező valamit alá adja. *A szekérről leadni a zsákot.* Mondják fejős állatról is, midőn tejet ereszt. *Ezen tehén könnyen leadja a tejet.*

LEADOGAT, (le-adogat) ösz. áth. és gyak. Valamely magasabb helyről holmi tárgyakat egymás után alább ad. *Ásztagról leadogatni a kényeket.* Lásd: ADOGAT.

LEÁGAZ, (le-ágaz) ösz. áth. A növénynek, nevezetesen fának ágait levagdálja; szokottabban: lebotol. *Leágazni a fűzfákat.*

LEÁGAZIK, (le-ágazik) ösz. k. Valamely növénynek ágai a tő felé közeledve sarjadzanak. Átv. ért. mondják nemzetségi fáról, melynek ágai a távol ősüktől késő unokákra terjednek, leszárnaznak.

LEALACSONYÍT v. —ALACSONYIT, (le-alacsonyít) ösz. áth. Átv. erkölcsi ért. valakinek hírét, nevét, becsületét kisebbíti, s azon tiszteleti fokról, melyen az emberek szemében állott, mintegy alárántja. Különösen visszaható névmással: *Némely ember maga magát alacsonyítja le, midőn elvetemedik.*

LEALACSONYÍTÁS v. —ALACSONYÍTÁS, (le-alacsonyítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki egy másikat, vagy önmagát lealacsonyítja. V. ö. LEALACSONYÍT.

LEALACSONYODIK, (le-alacsonyodik) ösz. k. Átv. ért. hírében, nevében, becsületében, embertársai tiszteletében veszt, s azok szemében mintegy alábbcsülyed. Mondják oly emberről is, ki maga magát mintegy elveti, méltóságáról, magasabb állásáról megfélekedzvé.

LEÁLARCZOZ, (le-ál-arczoz) ösz. áth. 1. LEÁLORCZÁZ.

LEALÁZ, (le-aláz) ösz. áth. 1) Valakit alább becsül, kevesebbre méltat, mint eddig, akár hivatalánál, rangjánál fogva, akár az emberek véleménye szerént állott, mi rendesen gyalázás, rágalmazás, ócsárlás, megszólás által történik. 2) *Magát lealázni* am. másnak tulságos felsőséget adni maga irányában, vagy magát túlozva alább becsülni másnak irányában. V. ö. MEGALÁZ.

LEÁLDOZIK, (le-áldozik) ösz. k. Mondják (Baranyában, Pápa vidékén) kizárólag a napról, midőn alászáll, lenyugszik. Eredetileg, vagy annyi mint áldozatát (szent foglalkodását, mely a föld világosítása, melegítése stb.) azon időközben bevégzi; vagy pedig rövid *a-val*: *áldozik az al gyöktől*; valamint *alkony, alkonyodik* am. *al-og-ony, al-og-onyodik*, azaz aláfelé közeleg, az *al* gyöktől és *alog* törzsöktől.

LEALJASÍT v. —ALJASIT, (le-aljasít) ösz. áth. Valakit v. valamit aljassá tesz, s az által a becsülés, tisztelés bizonyos fokáról alászállít. V. ö. ALJAS.

LEALJASÍTÁS v. —ALJASÍTÁS, (le-aljasítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erkölcsi kiscsökkentés, mely által lealjasítanak valakit. V. ö. LEALJASÍT.

LEALJASODÁS, (le-aljasodás) ösz. fn. Erkölcsi elvetemedés, melynél fogva lealjasodik valaki. V. ö. LEALJASODIK.

LEALJASODIK, (le-aljasodik) ösz. k. Erkölcsiileg aljassá leszen, s ennél fogva tiszteletben, becsületben, értékben alászáll. Különbözik némileg: *elaljasodik*. V. ö. ALJASODIK.

LEALKONYODÁS, (le-alkonyodás) ösz. fn. A nap lenyugvása, a látkör alá eltűnése. *A nap lealkonyodása után hazafelé sietnek a mezei munkások.*

LEALKONYODIK, (le-alkonyodik) ösz. k. Mondjuk a napról, midőn lenyugszik, alászáll. V. ö. ALKONY.

LEALKUSZIK, (le-alkuszik) középigéből öszvetétel által lett áth. Azon árt, melyre az eladó jószágot tartják, valamivel alább szállítja alku által. *Az ezer forintra tartott paripa árából százat lealkunni.* V. ö. ALKU.

LEALKUVÁS, (le-alkuvás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lealkuszik.

LEÁLL, (le-áll) ösz. önh. 1) Alacsonyabb helyre áll. *A sereg egy része a dombon maradt, a többi ledállott a völgybe.* 2) Átv. ért. aláfügg, alálóg. *Ledáll a kalap karimája. A siska dicső fülei ledállanak.*

LEÁLLAZ, (le-állaz) ösz. áth. A felkantározott lónak, öszvérnek stb. állazósíját leveszi. *Itatáskor ledállazni a lovakat.*

LEÁLLÍT v. —**ÁLLIT**, (le-állít) ösz. áth. 1) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy álljon le, vagyis alább, mint az előbbi helye, vagy az aránylag magasabb hely. *Az ostromlók egyik részét leállítani a vár árkába.* 2) Valamit földre vagy alsó helyre állítva helyez. *A könyveket leállítani a padolatra.*

LEÁLLÍTÁS v. —**ÁLLÍTÁS**, (le-állítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leállítunk.

LEÁLORCZÁZ, (le-ál-orczáz) ösz. áth. Tulajd. ért. magáról, vagy másról az álorezát leveszi. *Leál-orczázni a farsangi bohócokat.* Átv. ért. kimutatja valakiről, hogy színlett, tettetett külseje van, hogy képmutató, egyszersmind úgy mutatja be, mint valóságában létezik. *Leál-orczázni a képmutatókat.* V. ö. **ÁLORCZA**.

LEÁNY, (le-ány) azon néhány származékhoz tartozik, melyek a fenhangu, vagyis éles *é*-vel bíró gyököt alhangu képzővel egyesítik; fn. tt. *leány-t*, *tb. —ok*, harm. szr. — *a*. Kicsinyezve, *leányka*, *leányocsk*a, Nyitravölgyében leánysesika is. Némely kiejtések szerint: *lány* vagy *lyány*. 1) Nőszemély, ki még soha férjhez nem ment. Ezen értelemben ellentéte: *asszony*, *né*, *feleség*. *Kis*, *nagy fiatal*, *vén leány*. *Eladó*, *férjhez menő*, *hajadon leány*. *Szűz leány*, *megesett leány*. *Árva*, *mostoha leány*. *Szegény*, *gazdag leány*. *Gazdag leánynak börtben is esik farsangja* (Km.). *Kényes leány*. *Ahol nyájás az anyja*, *kényes lesz a leánya* (Km.). *Kérkedékeny leány*, *tudod tánczban mint jár* (Km.). *Nyalka leány*, *apácz*a; *rongyos nadrág*, *nádpálcza* (Km.). *Megérdemli a koszorút*, *mint a szűz leány*. *Tánczos leányból ritkán válik jámbor asszony* (Km.). *Várt leány várat nyer* (Km.). *Lónak*, *lúdnak*, *leánynak nem mindig jó hínni* (Km.). Párosul bizonyos állapotot jelentő szókkal is, mint: *nyoszolóleány*, a menyasszony barátnéja s kísérője; *szolgálóleány*, *szobaleány*, *kéjleány* vagy *örömléány* szépitve 'kurva' helyett. 2) Szélesb ért. nemzedéki viszonyra vonatkozva, mely a szülék és magzataik között létezik, am. a szülék nő magzata, mely értelemben minden nő leány, ha férjnél van is. Ellentéte: *fi* v. *fiú*. *Egy fia és három leánya van. Azt sem tudja, fi-e, (fiú-e) vagy leány* (Km.). *Oly vén ember, hogy már vénasszony leánya van.* V. ö. **FI**.

Mi e szó eredeti értelmét illeti, valószínű, hogy gyöke *le*, az *ány* pedig oly képző, mint a *hiány*, v. *heány* szókbán, s minthogy vastaghangu képzőt vett fel, a gyök hangzója nem nyilt, hanem éles *é*, mely rendszerent az *i*-vel szokott fölcséreltetni, minélfogva *leány* annyi volna, mint *liány*, melynek *li* gyöke a *libeg*, *lidércz*, *libócz*, *libánczol*, *lifeg*, szókbán élénk könnyű mozgást jelent. Hihető, hogy az ősz magyar ezen élénk, fúrge tulajdonságáról nevezte el gyermekeit, s ebből fejthetni meg, hogy a fiatal férfi neve *legény* oly hasonló a *leány* szóhoz. A törökben mindkettő: *oghlan*, megkülönböztetésül a *fiú er* (fúfi) *oghlan*, a *leány kiz* (szűz) *oghlan*. A mondott értelmezésre mutatnak a következő hasonvevek is, nevezetesen a leányokra nézve: *czafra*, *czafrinka*, *csaf-*

rinka, *lotyó*. A legényekre nézve: *suhancz*, *sultyó*, *ficzó*, *ficsór*, *siheder*, melyekben szintén élénk mozgás az alapfogalom. A kis madarak között is a legmozgékonyabb, t. i. a *billegény* v. *barzdabillegető*, népies nyelven: *leánymadár* v. *leánykamadár*. V. ö. **LEGÉNY**.

LEÁNYÁG, (leány-ág) ösz. fn. A nemzedéki származtatásban így nevezetik azon ág, vagyis gyermekek, unokák sora, kik a törzsatyának leányától származnak, habár köztök finembeliek is vannak. Ellentéte: *fiág*. *Leányágra szállott jószágnak el kell veszni*. (Km.).

LEÁNYASSZONY, (leány-asszony) ösz. fn. Ezen szónak alkotó részei egymással ellenkezni látszanak. De ha figyelembe vesszük, hogy az asszony nem csak *femina*, *mulier*, *uxor*, hanem *domina* értelemben is használtatik: akkor a képzelt ellenkezés megszűnik; mert a *leányasszony* cím hajdan csak úri leányokat illetett, jelenen is tiszteletes czimzése a közép polgári osztálybeli leánynak, sőt már a ezimvágó korszellem szerint tulajdonítottat alsóbb osztálybelieknek, különösen az előkelőbb házaknál szolgáló szobaleányoknak is. Ma már azok, kiket régebben a leányasszony cím illetett, *kisasszonyi* czímet igényelnek, sőt követelnek; Erdélyben pedig a szobaleányt régebben is *fraj-nak* hívták, mely am. a német *Fräulein*, közbeszédben: *Fräule*, minthogy kivált régebben rendszerent városi polgári házakból valók voltak.

LEÁNYBÉKA, (leány-béka) ösz. fn. Zöld béka, mely fákon lakik.

LEÁNYCSA, (le-ány-csa) fn. tt. leánycsát. Kis leány. V. ö. **LEÁNYEPER**.

LEÁNYCSECSÜ, (leány-csecsü) ösz. mn. Mondják bizonyos gyümölcsökről, melyek alakra nézve a fiatal ép leány csecséhez hasonló. *Leányc ecsü alma*, *füge*.

LEÁNYEPER, (leány-eper) ösz. fn. Erdei, apró bogyoju eper. Erdély némely vidékén: *láncsa* (le-ánycsa?)

LEÁNYFALAT, (leány-falat) ösz. fn. A Balaton vidékén, tréfásan am. sült vagy főtt baromfi lába; mint közönségesen *püspökfalat* annak hátulsó kővér része.

LEÁNYFALU, **KIS** falu Bereg, pusztá Pest m.; helyr. — *faluba*, — *ban*, — *ból*.

LEÁNYFALVA, falu Bereg m.; helyr. — *falvár*a, — *n*, — *ról*.

LEÁNYGYERMÉK, (leány-gyermék) ösz. fn. Nőnemű gyermek, magzat. *Három leánygyermek és egy fia van*.

LEÁNYHAJ, (leány-haj) ösz. fn. 1) Leány v. leányok haja. 2) 'Árva' szóval öszvetéve: *árvaleány haj* (stipa pennata).

LEÁNYI, (le-ány-i) mn. tt. *leányi-t*, *tb. —ak*. Leányt illető leányra vonatkozó. *Leányi örökség rész*. *Leányi negyed* (szabatosabb mint *leánynegyed*) a magyar törvény szerint a leányt vagy leányágot illető negyed

rész azon javakból, melyekben nem öröködik, s mely negyedrészt a törvényes örökösök az első szerzőhöz legközelebb álló leánynak vagy leányágnak csak egyszer adnak ki.

LEÁNYKA, (le-ány-ka) fn. tt. *leánykát*. Fialat kis leány.

LEÁNYKANADÁR, (leányka madár) ősz. fn. I. BARÁZDABILLEGÉNY.

LEÁNYKÉRÉS, (leány-kérés) ősz. fn. A leány-nézés utáni lépés a házassági kézületben, midőn a legény, vagy annak megbizottja valamely leányt a szüleitől vagy gyámoktól férjhez kér. *A leánykérést násznaggyra bízni*. V. ö. **LEÁNYNÉZÉS**.

LEÁNYKÉRŐ, (leány-kérő) ősz. fn. 1) Személy, ki a házasulandó férfi számára valamely leányt megkér. *A leánykérőket szívesen fogadni, vagy elutasítani*. 2) Azon szertartás, melylyel a leányt házasságra kérni szokták. *Leánykérőben lenni*.

LEÁNYKODÁS, (le-ány-kodás) fn. tt. *leánykodós-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hajadon leányi állapotban levés, élés.

LEÁNYKODIK, (le-ány-kod-ik) k. m. *leánykod-tam*, —tól, —ott. Leányi kort, leányi éveket él. *Anyáink együtt leánykodtak. Nem sokáig leánykodott, azaz hamar férjhez ment*.

LEÁNYKOR, (leány-kor) ősz. fn. Széles ért. azon időszak, melyet valamely nő mint leány tölt el, azaz férj nélküli kor, tehát születéstől kezdve férjhez menetelig. Szorosb ért. a leánynak azon kora, melyben már eladó. *Leánykorában igen szép személy volt. Máskép volt ez leánykoromban, székelyesen: leánytomban vagy csak: leánytom*.

LEÁNYKORI, (leány-kori) ősz. mn. Leánykorból való, arra vonatkozó, azt illető. *Leánykori viszuemlékezések, ismeretségek*.

LEÁNYKÖKÖRC SIN, (leány-kökör csin) ősz. fn. A kökörösinek neméből való növényfaj; levelei kétszer szárnyaltak, levelkői sallangosak, szirmai egyenesek, violaszínűk, máskép = *szedenjes*, v. *ló kökör csin* (*Anemone pulsatilla*) V. ö. **KÖKÖRC SÍN**.

LEÁNYLIL IOM, (leány-liliom) ősz. fn. Köznépies neve az *apró nőszivom*-nak, máskép szintén a köznépnel: *apró liliom*. (*Iris pumila*.)

LEÁNYMARADÉK, (leány-maradék) ősz. fn. Leánynemű utód vagy utódok. V. ö. **LEÁNYÁG**.

LEÁNYMEZŐ, puszta Gömör m.; helyr. —*mező re*, —n, —öl.

LEÁNYNEGYED, (leány-negyed) ősz. fn. A régi magyar törvény szerént, az adomány értelmében esupán férfi ág számára nyert örökségi javaknak egy negyede, mely bizonyos föltételek mellett a leányörökst vagy örökösöket egyszer illette. (Quartaltium.) L. **LEÁNYI** alatt: *leányi negyed*.

LEÁNYNÉZÉS, (leány-nézés) ősz. fn. I. **LEÁNYNÉZŐ**, 2)

LEÁNYNÉZŐ, (leány-néző) ősz. fn. 1) Személy, ki a leányos házhoz megyen, hogy a maga

vagy más számára ajánlott vagy kitűzött leányt megnézze, s mind testi, mind más tulajdonságairól némi előismereteket szerezzen. Ha tetszik a leány, a nézből leánykérő leszen. 2) Azon eljárás, vagy eslekvés, melynél fogva valaki leányt nézni megy. *Leánynézőbe menni. Valakit maga helyett leánynézőbe küldeni*.

LEÁNYNÖVELDE, (leány-növelde) ősz. fn. Intézet, melyben leánygyermeket nevelnek, tanítanak.

LEÁNYOS, (le-ány-os) mn. tt. *leányos-t v. —at*, tb. —ak. 1) Egy vagy több leánynyal bíró. *Leányos ház, különösebben hol eladó leány van*. 2) Leányok után járó, futkosó. Keményebb értelemben, szabad életü leányokkal társalkodó. *Leányos legény*. V. ö. **MENYECSKÉS**. 3) Leányok tulajdonságával bíró. *Ezen fűnek módja, mozdulata, még beszéde is leányos*.

LEÁNYOZ, (le-ány-oz) önh. m. *leányoz-tam*, —tól, —ott. Legényről, általában férfiről mondják, ha leányok után jár. Különböző: *leányzik*.

LEÁNYRABLÁS, (leány-rablás) ősz. fn. A leánynak erőszakos elragadása, különösen törvénytelen közöszülés vagy kényszerített házasság végett.

LEÁNYSÁG, (le-ány-ság) fn. tt. *leányság-ot*, harm. szr. —a. 1) Leányi állapot vagy kor. *Férjhez menetkor vége a leányságnak. Megunni az agg leányságot*. 2) Több leányok egyesülete; leányok sokasága. *A legénység a leánysággal szeret mulatni*.

LEÁNYSARJA, (leány-sarja) ősz. fn. Szabó D. szerént étek neme.

LEÁNY SOM, (leány-som) ősz. fn. A hathímesekek seregéből és egyanyások rendéből való cserjenövény; tüskéi háromágú, levelei váltogatók, tojás-hosszú, fűrészesek, vagy prémesen fogasak, virág-fürtei lecsüggök. Bogyói veresek. *Máskép: sóska, fai sóska, ürömborboja*. (*Berberis vulgaris*).

LEÁNY SZEGFŰ, (leány-szegfű) ősz. fn. Szegfűfaj. (*Dianthus virgineus*). Cészepikkelyei rövidek, tompák; szárai arasznyik, egy-két viráguak, szirmai esipkések, veresek. *Máskép: pünkösdi szegfű*.

LEÁNY SZÖLŐ, (leány-szölő) ősz. fn. Apró szemű s korán érő szőlőfaj. Balatonmelléki tájszó.

LEÁNYTA, (leány-ta), a székelyeknél am. leánykorában; s a többi személyekkel: **LEÁNYTOM**, **LEÁNYTOD**, am. leánykoromban, leánykoróban, leánykorában. Olyan alkata mint *ifjonta*.

LEÁNYVÁR, faluk Esztergam és Zemplén, puszta Tolna m.; helyr. —*vár-ra*, —on, —ról.

LEÁNYZIK, (le-ány-z-ik), k. m. *leányz-ott*, htn. —ani. Leánynyá növekszik, serdül. Származéka: *leányzó*.

LEÁNYZÓ, (le-ány-z-ó) fn. tt. *leányzó-t*. Szoros ért. leányi korban, virágzásban levő nőszemély. Úgy látszik, mintha a leány szónál valamivel gyöngédebb és kedvesebb volna, mert közgyakorlat szerént tulajdonkép csak serdülő fiatalabb kora leányra illik. Hasonló módon származott némelyek véleménye sze-

rént *anyázó* v. *anyzó*-ból némi áttétellel (t. i. a z és ny hangok helyeserélésével) *asszony*.

LEÁNYZÓI, (le-ány-z-ó-i) mn. tt. *leányzói-t*, tb. —ak. Leányzót illető, arra vonatkozó. *Leányzói szeméremesség*.

LEAPAD, (le-apad) ösz. áth. Szoros tulajd. ért. az árvíz alább-alább száll, míg az illető folyam rendes ágyába huzódik, vagy a kiöntött ár egészen lefoly. *Hosszu szárazság alatt leapadnak a folyók. Az árvíz leapadt a rétekről.* Átv. ért. mondjuk akármily dagadt, puffadt testről, ha daganata, puffadása lelohadt. *A vízkóros beteg hasa leapadt.* V. ö. APAD.

LEAPADÁS, (le-apadás) ösz. fn. Az árvíznek vagy daganatnak azon változási állapota, midőn alászáll, illetőleg lelohadt. V. ö. LEAPAD.

LEAPASZT, (le-apaszt) ösz. áth. Véghez viszi, eszközli, hogy valami leapadjon. *A hosszú meleg nyár leapasztja a vizeket. Zúgók, csatornák által leapasztani a tavat. Holmi gyógyszerek által leapasztani a daganatot.* V. ö. LEAPAD.

LEAPASZTÁS, (le-apasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által leapasztanak valamit. V. ö. LEAPASZT.

LEARAT, (le-arat) ösz. áth. Holmi növényt, nevezetesen gabonát, füvet stb. aratva, azaz sarlóval vagy más hasonló eszközzel lemetsz, s mintegy lábáról levesz, lefektet. V. ö. ARAT.

LEÁRBOCZOZ, (le-árbocozoz) ösz. áth. A hajó árbocozást leveszi.

LEÁRNYAZ, (le-árnyaz) ösz. áth. Valaminek árnyképét leveszi, lefesti, lerajzolja. Festészi műszó.

LEÁS, (le-ás) ösz. áth. Valamit a föld színe alá ás. *Leásni a földre teregetett trágyát. Kincsét mélyen leásta a földbe.* V. ö. ÁS.

LEASA, falu Zaránd m.; helyr. *Leasára*, —n, —ról.

LEÁZIK, (le-ázik) ösz. k. Ázás által elválik, és aláhull, leszakad. *A vízfesték leázik a fáról. A tapasz leázott a falról.* V. ö. ÁZIK. Tréfásan am. megrézszegek.

LEÁZTAT, (le-áztat) ösz. áth. Véghez viszi, hogy valami leázzék. *Az eső leázattatta az új vakolatot, tapaszt, meszelést.* V. ö. ÁZTAT.

LEB, fn. tt. *leb-ét*, harm. szr. —je. Valamely vékony, könnyű, hajlékony testnek gyöngye, finom mozzanata. Ebből erednek: *lebeg, lebben, lebbent, lebenyő, lebel, lebke*, s átv. értelmű *lebszi, lebszel*. Legközelebbi rokona: *lev*, melyből *leveg*, *levegő*, mintegy „lebegő” crednek. Gyökeleme a könnyű mozgást jelentő *le*, melyből lett, ha tetszik, az igeneves *le-ő*, hangváltozattal *le-v*, *le-b*, s nyomatékosan kettőzött *b*-vel *lebb*. Minthogy e szó, és származékai oly testek mozgását jelentik, melyek vékonyak, laposak, innen másod értelmők laposra kinyújtott vékonyság, s rokon vele közelebbiről: *lep*. Rokon továbbá *láb*, melyből *lábbó* stb. valamint *lob* is, melyből *lobog*, *lobogó*, *lobban*, *lobbantú* stb. erednek, azon különbséggel, hogy

ezekben nagyobbféle mozgás az alapfogalom. Újabb időben némely öszvetételekben a „légtünemény, (meteor) értelmében kezdik használni, pl. *lebkő* (de ez jobban: *léghő*), *lebisme*, *lebtan*.

LEBBED, (lebb-ed) önh. m. *lebbedt*. I. LEBBEN.

LEBBEDÉZ, (lebb-ed-éz v. lebb-ed-éz) önh. m. *lebbedéz-tem*, —*tél*, —*étt*. A székelyeknél am. *lebked*. *Jó üzlen lebbedez a szél* (Krizsa J.).

LEBBEL, (lebb-b-el) áth. m. *lebbel-t*. Valamely lebegő eszközzel, péld. legyezővel, kendővel szelölőztet, frísit valakit, pl. a gyöngélkedőt, beteget ájuldozót. V. ö. LEB.

LEBBEN, (lebb-b-en) önh. m. *lebben-t*. Mondjuk vékony, könnyű, hajlékony testről, midőn mozgásba jön, s mintegy kiterjeszkedik. *Lebben a függöny, midőn a szél megkapja. Föllebben az arcz fátyola.*

LEBBENCs, (1), (lebb-en-es) fn. tt. *lebbencs-ét*, harm. szr. —e. A tarhonyához hasonló, de laposan szárított tézsza neme. V. ö. LEPÉNY és LASKA.

LEBBENCs, (2), (lebb-en-es) mn. tt. *lebbencs-ét*. Csapodár, ledér, ki ide oda lebegni szeret. Mondják különösen oly személyről, ki a szerelem dolgában állhatatlan, változó.

LEBBENT, (lebb-en-t) áth. m. *lebbent-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Lebbenővé tesz, eszközli, hogy lebbenjen valami. *A szél ellebbenti a köpeny szárnyait. Föllebbenteni a fátyolt. Félre lebbenteni a függönyt.* V. ö. LEBBEN.

LEBBENTÉS, (lebb-b-en-t-és) fn. tt. *lebbentés-t*, tb. *ék*. Lebbenővé tétel, cselekvés, midőn lebbentünk.

LEBBENTYŰ, (lebb-b-en-tyű azaz lebb-b-en-t-ő) fn. tt. lebbentyűt. I. SZELENTYŰ.

LEBEDEG, (lebb-ed-eg) fn. tt. *lebedeg-ét*, harm. szr. —e v. —je. A szájpadráson levő gyöngye hárttyabőr, melyet a forró ételek lehámtanak, s mintegy lebegővé tesznek. Ily értelemben veszik ezt a székekelyek.

LEBÉG v. LEBEG, (lebb-ég) gyak. önh. m. —tem, —tél, —étt. Mondjuk könnyű, vékony testről, midőn elterjeszkedve gyöngén, s alig észrevehetőleg mozog, különösen a víz színén, vagy a levegőben. *Lebeg a gyöngye szellő, vagyis gyöngye mozgásba hozott levegő. Lebegnek a falevelek. Lebeg a pókháló, fátyol. Lebegnek a magasan szállangó sasok, gólyák, midőn mintegy úszni látszanak a levegőben. A könnyű csónak csak úgy lebeg a hullámok fölött. A hínár a víz színén lebeg.*

„Szendergő porodat béke lebegje körül.”

Kisfaludy K.

Ugyanezen értelemmel bír a valamivel lágyabb *leveg*, melyből *levegő* (tájdivatosan *lebegő*) származik.

LEBÉGÉS, (lebb-ég-és) fn. tt. *lebegés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Bizonyos testnek állapota, midőn lebeg. *A kendő lebegésére visszamenni. A legkisebb szellő lebegésétől is fél. A levelek lebegéséről venni észre, hogy kis szellő fú.*

LEBÉGŐ, (1), (leb-ég-ő) mn. tt. *lebegőt*. Ami lebeg. *Lebegő esti szellő. Lebegő fátyol*. Tájdivatosan palóczos, és barkós kiejtéssel am. levegő. V. ö. LEBEG.

LEBEGŐ, (2), (leb-eg-ő) fn. tt. *lebegő-t*. Versláb, mely áll, mint maga a szó is mutatja, két rövid s egy hosszú tagból (o o — Anapästus). Zenére alkalmazva igen gyakran eljön a fris magyarokban, pl. a szövegbeli mértékkel is egyezik e népdalnak: „Nem anyá tól lettél” első ütenyében. V. ö. LENGEDI.

LEBÉGTET, (leb-ég-tet) mivel, m. *lebégtet—tem, —tél, —étt*, par. *lebégtess*. Eszközli, hogy bizonyos test lebegjen. *A szellő lebegteti a fák leveleit, a női fátyolokat. Jetül kendőt lebegtetni a távozók vagy közélgők felé. A hullámok lebegtetik a parti nádat*.

LEBÉGTETÉS, (leb-ég-tet-és) fn. tt. *lebegtetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit lebegtetünk.

LEBEL, (1), (leb-el) fn. tt. *lebel-t* v. *leblet*, harm. szr. *leble*. Általán valamely gyöngéden, minden kis érintésre mozgó könnyű test, milyen a vékony fátyol. Különösen, am. szellőcske.

LEBEL, (2), (leb-el) áth. m. *lebel-t*, l. LEBBEL.

LEBELÉG, (leb-el-ég) gyakor. önh. m. *lebeleg—tem, —tél* v. *lebelgtem, lebelgtél, lebelgött*, htn. —*ni* v. *lebelgeni* v. *lebelgni*. Tulajd. ért. könnyű lebel gyanánt mozog. *Lebeleg a fák közt susogó szellőcske; a székelyeknél: lebedez* is. Továbbá a székelyeknél am. enyeleg. „S velle még écczér mácczor lebelgett is.” Székely népmese. (Krizsa J.-tól.) Ugyanott anynyi is mint szellőzi magát; restelkedik. Átv. ért. mondják emberről, ki lenge, ledér, esapodár, könnyelmű módon tölti az időt, s hasonló a szellőtől ingatott léha testekhez. Máskép: *lebzsel*, azaz *lebcsel*.

LEBELGÉS, (leb-el-ég-és) fn. tt. *lebelgés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami lebeleg; vagy cselekvés, midőn valaki esapodár s könnyelmű módon tölti az időt.

LEBENKE, (leb-en-ke v. leb-eng-ő, leb-eng-e) fn. tt. *lebenkét*. Mocsári madárfaj hosszú vékony csőrrel; néhutt: *szalonka*, azaz szállonga, szállongó ugyanazon elemekből, s ugyanazon jelentéssel mint lebenke. (Német neve: Schuepf.) L. SZALONKA.

LEBENKÉL, (leb-en-k-él v. leb-eng-él) gyakor. önh. Könnyeden lebeg. *A kis csónak lebenkél a hullámokon. A pöhöly lebenkél a levegőben*. Hangváltozattal: *libinkél, libonkál*.

LEBENKÉLÉS, (leb-en-k-él-és) fn. tt. *lebenkélés-t*, tb. —*ék*. Könnyű lebegés.

LEBÉNY, (leb-ény) fn. tt. *lebény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*je*. Általán, ami lebeg. Különösen a lengő, könnyű ruhának szárnyai, melyek leginkább lebegnek. V. ö. LEBÉNYE, (1).

LÉBÉNY, falu Moson m.; helyr. *Lébény-be, —ben, —ből*.

LEBÉNYE (1), (leb-ény-e) fn. tt. *lebényét*. A szarvasmarha nyakának alsó részén lelebegő toka. Képzésére olyan mint *jegénye*, azaz *iegenye*. Máskép: *lebényeg, lebényő, lebérmeg*.

LEBÉNYE, (2), pusztá Abauj m.; helyr. *Lebényé-re, —n, —ről*.

LEBÉNYEG, (leb-ény-ég) fn. tt. *lebényegét*. L. LEBÉNYE.

LEBÉNYÉS, (leb-ény-e es) mn. tt. *lebényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Aminek lebenyéje van. *Lebényés ökör, bika*.

LEBÉNYŐ, (leb-ény-ő) fn. tt. *lebényőt*. L. LEBÉNYE.

LEBERETVÁL, (le-beretvál) ősz. áth. Valamit beretvaféle késsel lemetél. *Leberetválni a szakált, bajszat, haját, szőrt*. V. ö. BERETVA.

LEBERNYEG, (leb-er-ény-eg) fn. tt. *lebernyegét*, l. LEBÉNYEG.

LEBESZÉL, (le-beszél) ősz. áth. Valakit beszéd által rávesz, hogy előbbi véleményéről vagy szándékáról mondjon le. *Lebeszélni valakit az utazásról. Én nem hagyom magamat lebeszélni*. V. ö. RÁBESZÉL. Önhatólag am. magasabb helyről az alantabb levőkhez beszél.

LEBESZÉLÉS, (le-beszélés) ősz. fn. 1) Beszélés, mely által valakit ráveszünk, hogy szándéka véghezvitelétől álljon el. V. ö. RÁBESZÉLÉS. 2) Lefelé beszélés.

LEBETEGÉDÉS, (le-betegédés) ősz. fn. Tulajdonképen jelentene oly állapotot, midőn valaki mint beteg lefekszik, de különösen és szokott értelemben a vajudó nőnek szülés végett ágyba menése.

LEBETEGÉDIK, (le-betegédik) ősz. k. szokott értelemben a vajudó nőről mondják, midőn szülés végett úgynevezett gyerekágyba lefekszik.

LEBETEGSZIK, (le-betegszik) l. LEBETEGÉDIK.

LEBICZCZEN, (le-biezezen) ősz. önh. Biezezenve aláfelé hajlik vagy esik.

LEBICZCZENT, (le-biezezent) ősz. áth. Eszközli, hogy valami lebiczezen.

LEBICZÉG, (le-biezeg) ősz. önh. Biezegve aláfelé megy.

LEBILINCSEL, (le-bilinesel) ősz. áth. Bilincsel leköt, lánczol.

LEBILLEN, (le-billen) ősz. önh. Billenve bizonyos magasságról aláfelé száll, vagy leesik. *A mérleg serpenyője lebillen. A ficzánkóló fiú lebillent a hirtáló deszkáról*. V. ö. BILLEN.

LEBILLENÉS, (le-billenés) ősz. fn. Mozgás alászállási állapot, midőn valaki v. valami lebillen.

LEBILLENT, (le-billent) ősz. áth. Valamely ingékony testet úgy mozdit, hogy aláfelé billenjen, lefityegjen.

LEBILLENTÉS, (le-billentés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamely ingékony testet lebillentünk.

LEBISME, (leb-isme) l. LEBTAN.

LEBKE, (leb-ke, azaz leb-ég-e, leb-ég-ö) mn. tt. *lebkét*. A mi természeténél fogva, mint könnyü, vékony, hajlékony test, legkisebb mozgásra megindul és lebeg. *Lebke pelyeg, lebegő. Lebke pókháló*. Ez nem kicsinyező, hanem gyakorlatos név, s a lebeg igének módosított részesülje: *lebegő, lebege, lebege*, s könnyebb kiejtéssel *lebke*, melynél még könnyebb az ugyanaz is jelentő *lepke*, mely saját értelemmel is bír. V. ö. LEPKE.

LEBKED, (leb-ked) önh. m. *lebked-tem*, — *tél*, — *étt*. Ide-oda vagy innen-onnan lebegve száll.

LEBKÉNY, (leb-eg-ény) mn. tt. *lebkény-t*, tb. — *ék*. L. LEBKE.

LEBKŐ, (leb-kő), l. LÉGKŐ.

LEBNEK, erdélyi falu; németül: *Leblang*; helyr. *Lebnek-én*, — *re*, — *röl*.

LEBOCSÁT, (le-bocsát) ösz. áth. Valakit v. valamit bizonyos magasságról aláereszt, alámenni, alászállni, aláereszkedni enged. *A várfoglyokat lebocsátani a várból. Első emeletről lebocsátani valamit*. V. ö. BOCSÁT.

LEBOCSÁTÁS, (le-bocsátás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit lebocsátanak.

LEBOCSÁTKOZIK, (le-boesátkozik) ösz. k. Széles ért. bizonyos magasságról alá ereszkedik. *A hegyen elvonuló hadak lebocsátkoznak a völgybe. A fenhéjazó sas, ha zsákmányt pillant meg, lebocsátkozik rája*. Szorosb erkölcsi és átv. ért. mondják felsőbb rangu személyről, midőn az alsóbb osztálybeli emberekkel, mintegy hasonlókkal nyájasan társalkodik, s polgári fokozatáról mintegy alászáll. *A fejedelem alattvalóihoz, az úr jobbágyaihoz lebocsátkozott*.

LEBOGYÓZ, (le-bogyóz) ösz. áth. Bizonyos növénynek bogyait leszedi. *Lebogyózni a kökényfát, gányafát, csipkebokrot*.

LEBOGYÓZÁS, (le-bogyózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely növényt lebogyóznak.

LEBOLONDOZ, (le-bolondoz) ösz. áth. Bolondnak nevez, és pedig nagy mértékben.

LEBONT, (le-bont) ösz. áth. Valamely egésznek szétbontott részeit lerakja, lehányja. *Lebontani az ó ház fedelét*.

LEBONTÁS, (le-bontás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lebontanak.

LEBORÍT v. —BORIT, (le-borít) ösz. áth. 1) Valamely öblös testet úgy fordít, hogy szája, nyílása lefelé legyen. *Leborítani a kosarat. A kimosott sajtárokat leborítani, hogy a nedv kiszivárogon belőlök*. 2) Valamit öblös edénnyel, vagy akármily lepellel, letakar. *Úgynevezett borítóval leborítani a baromfiakat. Hálóval leborítani a fűrjek fészékét*. V. ö. BORÍT.

LEBORÍTÁS, (le-borítás), (le-borítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leborítanak.

LEBORONÁL, (le-boronál) ösz. áth. Boronával lenyomkod. *A felszántott, felhasogatott földet leboronálni*.

LEBOROTVÁL, (le-borotvál) ösz. áth. l. LEBERETVÁL.

LEBORÚL, v. —BORUL, (le-borúl) ösz. önh. Elterjeszkedve, széttalpulva leereszkedik. *Leborúl a sátor*, midőn lábai szétesésűznek. *Leborúl a széles kalap karimája*, ha igen elázik, vagy elkopik. *A földölt kocsit egészen leborúlt*. Különösen mondják emberről, midőn legnagyobb tisztelet jeleül, vagy más okból arczával föld felé, és egész testével leereszkedik. *Oltár előtt leborúlni*. V. ö. RORÚL.

LEBOTOL, (le-botol) ösz. áth. A fának ágait levagdálja. *A fűzfákat minden negyedik-ötödik évben lebotolni*. V. ö. BOTOL.

LEBOTOLÁS, (le-botolás) ösz. fn. A fa ágainak levagdálása. *A fűzfák lebotolás után sűrűbben hajtanak*.

LEBŐJTÖL, (le-bőjtöl) ösz. áth. Vallási értelemben buzgóságból, s bűnhődéskép bizonyos bűnökért bőjtölés által tesz eleget, vagy iparkodik eleget tenni. *Részség v. döszölés által elkövetett bűneit lebőjtölni*. V. ö. BŐJTÖL.

LEBÖK, (le-bök) ösz. áth. Valamit bökve levesz, vagy leejt. *Hegyes póznával lebökní az almát. Bottal lebökní valakinek fejéről a kalapot. A lovagot dárddal lebökní a nyeregből*. V. ö. BÖK.

LEBÖRÖCZKÖL, (le-böröczköl) ösz. áth. Az álgut bőröczkjéről leveszi.

LEBÖTYKÖZ, (le-bötyköz) ösz. áth. A bötyköt vagy bötyköket leszedi (levágja, lecsípkedi stb.)

LEBTAN, (leb-tan) ösz. fn. Tan, a levegőben mutatkozó különféle tűneményekről, változatokról. (Meteorologia).

LEBÚ, (le-bú) ösz. önh. Alant mélyebben fekvő helyre bú, v. buvik. *Lebúni a pinczébe, az ágy alá*. V. ö. BÚ, (2), és BÚJIK v. BÚVIK.

LEBUGÁZ, (le-bugáz) ösz. áth. Bizonyos növények bugájit leszedi, letördeli. *Lebugázni a kenderet*.

LEBÚJ, (1), (le-búj) ösz. önh. L. LEBÚ.

LEBÚJ, (2), (le-búj) ösz. fn. Tréfás neve oly kocsmának, ivószobának, csárdának, mely a többi házakhoz képest mélyen fekszik. Különösen föld alatti tanya, melyben szeszes italokat árulnak, s gyanús nőszemélyek tartózkodnak.

LEBÚJIK, (le-bújik) ösz. k. L. LEBÚ, és v. ö. BÚ, (2)

LEBUKÁS, (le-bukás) ösz. fn. Aláhajlás vagy leesés, mely bukva történik.

LEBUKIK, (le-bukik) ösz. k. Bukva aláhajlik, leesik. *A repülő golyó, vagy labda előtt lebukni. A nyeregből lebukni. A víz alá lebukni*. V. ö. BUKIK.

LEBUKTAT, (le-bukat) ösz. mivel. Lebukni kényszerít, eszközli, hogy valaki vagy valami lebukjék. *Lebuktatni a lesben levő katonákat. Úsztatáskor lebuktatni a juhokat. A fürdő fiúk lebuktatják egymást*. V. ö. BUKTAT.

LEBUKTATÁS, (lebuktatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lebuktatnak.

LEBURÍT, LEBURÚL, 1. LEBORÍT, LEBORÚL.

LEBÚVIK, (le-búvik) ösz. k. 1. LEBÚ, és V. ö. BÚ, (2), BÚVIK.

LEBZSÉL, (leb-zs-él v. leb-es-él) önh. m. *leb-zsél-t*. Tulajd. ért. ide-oda lebegve mozog. Átv. és szokott ért. gond, munka, fáradság nélkül könnyen tölti az időt, henyel, mintha egy helyen lebegne. Gyöke *leb*, melyből lett gyakorlatos *lebes*, *lebszel*, s hangváltozattal, és öszvehúzva *lebszel*, mint *morosol*, *morzsol*, *dörzsöl*, *dörzsol*, *pörzsol* pörzsol (pirosol) stb.

LEBZSÉLÉS, (leb-zs-él-és) fn. tt. *lebszélés-t*, tb. —*ék*. Az időnek henyelve, hivalkodva töltése. V. ö. LEBSZÉL.

LEBZSI, (leb-zs-i) mn. tt. *lebszi-t*, tb. —*k v.* —*ék*. Henyelő, hivalkodó, ki mintegy lebegve egy helyen marad, s lábait lógatja. A *lebeső* igenévknek kicsinyező módosítása, mint: *szuszi*, *muszi*, *sunyi*, stb. sőt még közelebb áll hozzá a székely *csapzi*, azaz ide-oda csapongó v. hajlongó, hizelgő.

LECS, mozgás-, és hangutánzó gyök, melyből *leceg*, *lecscsen* stb. származnak. Mondjuk kisebb mennyiségű nedvről, midőn megütődve, mozgásba hozva öbléből kicsap. Vastaghangon: *lacs*, *locs*, *lucs*, vékonyabban *lics*. Lágýítva: *lety*, *lity*, *loty*. *Leckáposzta* am. lucskos káposzta.

LECSÁBÍT, v. —CSÁBIT, (le-csábít) ösz. áth. Csábítva lehí valahová.

LECSAL, (le-csal) ösz. áth. Csalás által eszközli, hogy valaki vagy valami lejjön, leszálljon. *Az ellenséget lecsalni a dombról. Hívóka által lépre lecsalni a madarat.*

LECSALÁS, (le-csalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lecsalnak.

LECSAP, (le-csap) ösz. áth. 1) Valamely tetet úgy csap meg, hogy alászálljon, leessék, vagy egyenesen földhöz csap. *A könyvet másnak kezéből lecsapni a földre. Aszlatra lecsapni a kalapot.* 2) Valaminck mértéken túli fölet bizonyos csapó eszközzel leüti. *Méréskor lecsapni a tetézet mérüt.* Önhatólag am. sebesen leszáll. *A sas, karvaly lecsap a kizemelt zsákmányra. A halászmadár lecsap a vízre.* Különösen mondják a mennykőről. *Lecsapott a mennykő v. istennyila, v. istenharagja.*

LECSAPÁS, (le-csapás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit lecsap: vagy, midőn valaki v. valami sebesen leszáll.

LECSAPÓDIK, (le-csapódik) ösz. belsz. Mondjuk csappantyús eszközzel, készüléttel, melynek födele lecsik s bezáródik. *Lecsapódik az egérfogó, a lappantyús pinczeajtó.*

LECSAPOL, (le-csapol) ösz. áth. Valamely edénynek, vagy öblös testnek, térségnek nedvét bizonyos házagon, csatornán, stb. leereszti. *Lecsapolni a hordót, vagyis a hordóbeli bort, sert* stb. *Lecsapolni a vízkóros beteget. Lecsapolni a tavakat.*

LECSAPOLÁS, (le-csapolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg apasztás, midőn lecsapolnak valamit. *Mocsárok, tavak lecsapolása.*

LECSAPOLÓ, (le-csapoló) ösz. mn. és fn. Aki valamit lecsapol. Különösen árok, csatorna, melyben valamit lecsapolnak.

LECSATOL, (le-csatol) ösz. áth. Valamit csatjának levétele, vagy kinyitása által elbont, és levesz. *Lecsatolni a nyeregkápára kötött holmit. Lecsatolni a sarkantyút. Lecsatolni a derékről a tüszüt, üvet.*

LECSATTAN, (le-csattan) ösz. önh. Csattanva leszáll, leesik, lecsappan. *A feltámasztott pinczeajtó lecsattant. A karika, abroncs lecsattan. A vonóhid lecsattan.*

LECSAVAR, (le-csavar) ösz. áth. Csavarva lefont, levesz valamit. *Lecsavarni a gugora lánczát, kötelét.*

LECSAVAROL, (le-csavarol) ösz. áth. A csavarnak kihúzása által helyéről levesz valamit. *A keréket lecsavarolni a tengelyről.*

LÉCSCSEN, (lécs-ü-en, lecs-v-en v. lécs-cs-en) önh. m. *lécscsen-t*. Mondjuk nedvről, midőn külső erő által helyéből meg- vagy kimozdul, egyszersmind némi, a *lecs*-hez hasonló hangot ad. Vastagabban: *locscsan*, valamivel vékonyabban: *licscsen*. Gyöke *lecs*, (lics, locs). *A megtisztított csészéből kilecscsen a kávé.*

LÉCSCSENÉS, (lécs-cs-en-és) fn. tt. *lecscsenes-t*, tb. —*ék*. A nedvnek mintegy *lecs* hangon helyéből meg- vagy kimozdulása.

LÉCSCENT, (lécs-cs-en-t) áth. m. *lécscsent-étt*, htn. —*ni v.* —*eni*. Eszközli, hogy valami lecscsen. Mély hangon: *locscsant*.

LÉCSÉG, (lécs-ég) gyakor. önh. m. *lécség-tem*, —*tél*, —*étt*. Valamely mozgásba hozott nedvnek egy része némi vékony (lécs) hangot adva ideoda csapódik. *Leceg a víz a zárott s félig töltött üvegben.* Mély hangon: *locsog*. V. ö. LECS.

LÉCSÉGÉS, (lécs-ég-és) fn. tt. *lécségés-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valami leceg. Mély hangon: *locsogás*.

LECELŐ, (lecs-el-ő) mn. és fn. tt. *lecelőt*. Tájdivatosan am. az általánosb *locsoló*; pl. a kovacsoknál, kürtös kalács sütésénél (Krizsa J.)

LECSÉNDÉSÉDÉS, (le-cséndésédés) ösz. fn. Zajongó állapotából alábbhagyás, lecsillapodás. V. ö. LECSÉNDÉSÉDIK.

LECSÉNDÉSÉDIK, (le-cséndésédik) ösz. k. Zajongó állapotából alább hagy, lecsillapodik. *Hosszas szidalmak, káromlások után lecsendesedett. A zajongó tenger, a zúgó fürgeteg lassan-lassan lecsendesedik.* Átv. ért. indulata, hevesebb mozgású vére rendes állapotába visszamegy. *Haragja, boszuja lecsendesedett.*

LECSÉNDÉSÍT, v. —CSÉNDÉSIT, (le-cséndésít) ösz. áth. A zajt megszünteti, vagy a zajongót rábirja, hogy csendessé legyen. *A síró gyermeket játékszerrel lecsendesíteni.* V. ö. CSÉNDÉSÍT.

LECSÉNDÉSÜL v. — CSÉNDÉSÜL, (le-cséndésül) ösz. önh. L. LECSÉNDÉSÉDIK.

LECSÉPÉG, (le-csepég) ösz. önh. Csepégve, cseppekre oszolva, cseppeként aláhull. *Az átázott esernyőről lecsepeg a víz.* V. ö. CSÉPÉG.

LECSÉPÉGTET, (le-csepégtet) ösz. mivelte Eszközi, hogy valami lecsepegen. *Az olajt lecsepegtetni a lámpából.* V. ö. LECSÉPÉG.

LECSÉPÉL, LECSÉPÖL, (le-csepél v. csepöl) ösz. áth. Valamit öszvetörve, zúzva, mintegy cseppeivel verve a földre nyom.

LECSÉPÉRÉG, (le-csepérég) ösz. gyak. önh. Cseperegve, azaz apró cseppekben, mintegy szitálva alá hull, péld. a harmatos eső.

LECSEPÜL, (le-csepül) ösz. áth. Csepü módjára öszvenyom, öszvezúz. Átv. ért. győző okokkal az ellent leveri.

LECSETÉL, (lecs-et-él) áth. m. *lecsetél-t.* Mondják ivóról, különösen kutyáról, midőn a vizet nyalogatja s mintegy lecsegteti (locsogtatja). A székelekneknél a mélyebb *lacs* gyöktől: *lacsik.* V. ö. LECS. LACS.

LECSETÉLÉS, (lecs-et-él-és) fn. tt. *lecsetéls-t,* tb. — *ék.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami lecsétel.

LÉCSFERDI, LÉCSPERDI, LÉCSPURDI, (lécs-ferdi v. —perdi, v. —purdí) ösz. mn. és fn. Fecsegő, locsogó, másokat rágalmazó. Máskép: *lecsi, lécsifcsi.* Eredetileg: *lecs-verdi*, mint *széle-verdi v. széleburdi* = aki szelet ver, szelet üt, szelet csinál, azaz széleskedik.

LECSI, (lecs-i) fn. tt. *lecsit.* A székelekneknél am. lecsperdi v. lecsferdi.

LECSÍGAT, (le-csigat) ösz. áth. és gyak. Valakit csigatva, azaz *csi csi!* v. *csit csit!* hangon szólítgatva lecsendesít, p. midőn a kised sír a bölcsőben, a dajka ezen szökkel *csi csi beli!* szokta csigatni. V. ö. CSÍGAT.

LECSILLAPÍT v. —CSILLAPIT, (le csillapít) ösz. áth. A mozgalmat vagy indulatnak hányakodását megszünteti, s felháborodott állapotából mintegy lelohasztja. A *csendesít* igétől abban különbözik, hogy ez inkább zajra, hangosabb lármára, a *csillapít* pedig inkább mozgalomra, egyszersmind zajra vonatkozik *Lecsillapítani a lázadást, a haragos embert. A veszekedve zajongókat lecsillapítani és lecsendesíteni.* V. ö. CSILLAPÍT.

LECSILLAPODIK, (le-csillapodik) ösz. k. Mondjuk általán mozgásban levő testekről, és a felháborodott indulatokról. *Lecsillapodik a háborgó tenger. A szél estve felé lecsillapodott. Haragja csillapodni kezd.* V. ö. CSILLAPODIK.

LECSILLAPÚL v. —CSILLAPUL, (le-csillapúl) ösz. önh. L. LECSILLAPODIK.

LECSINDERÍT v. —CSINDERIT, (le-csinderít) ösz. áth. Átv. ért. am. csellel a földhöz csap valakit, mint a birkózók tenni szoktak. Eredetileg, *csenderít* am. csenve, azaz lopva elvisz valamit.

LECSÍP, (le-csip) ösz. áth. Valamit csipve leszakaszt. *Lecshipni a fa bimbóját.* Átv. ért. *lecsipni magát* am. részegség inni.

LECSIPKÉD, (le-csipkéd) ösz. áth. Csipkedve, azaz gyakran, egymás után csipve leszed valamit. *Lecshipkedni a virág szirmait.* V. ö. CSIPKÉD, CSIPÉGET.

LECSIPPENT, (le-csippent) ösz. áth. Csippentve levesz valamit. *Lecsippenteni az ág hegyit.*

LÉCSKÁL, (lécs-ka-al), önh. és áth. m. *lécskál-t.* Máskép: *böngész,* vagy *mezgerel,* néhutt: *kúrász,* azaz a szőlő-, gyümölcs-, vagy kukoriczaszedés után keresgélve járkál, s az elmaradozott fejeket öszveszedi. Gyöke talán a *léha* szóval áll rokonságban, mintha volna *léhicskál,* azaz a léha, vagyis üres tőkéket, szárazakat sorra nézkéli.

LÉCSKÁLÁS, (lécs-ka-al-ás) fn. tt. *lécskálás-t* tb. — *ok.* Cselekvés, midőn valaki lécskál.

LECSMÉR, falu Kraszna m. helyr. *Lecsmérene, —én, —ről.*

LECSÓKOL, (le-csókol) ösz. áth. Gyöngéd szeretetből csókoló ajakkal letörli pl. a kedvese könyűit.

LECSONKÁZ, (le-csonkáz) ösz. áth. Valamely növényt, ágainak, vagy dereka egyik részének levágásával csonkává tesz. *Lecsonkázni a csemetéket, hogy törpefákká legyenek.* V. ö. CSONKA.

LECSONKÁZÁS, (le-csonkázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lecsonkáz.

LECSORDÚL v. —CSORDUL, (le-csordúl) ösz. önh. Mondjuk általán minden nedvről, midőn vékonyabb sugarakban vagy cseppekben aláfol. *A megbillent mécsből lecsordult a zstr. Orczájára lecsordult a könyű.* V. ö. CSORDÚL.

LECSORGÁS, (le-csorgás) ösz. fn. Csorogva aláfolás.

LECSORGAT, (le-csorgat) ösz. gyak. áth. Készakarva, vagy vigyázatlanságból teszi, hogy valami nedv lecsorogjon. *Lecsorgatni az égő gyertya fagyujját.* V. ö. CSOROG.

LECSOROG, (le-csorog) ösz. gyak. önh. Csorogva aláfol. Különbözik tőle a *lecsepeg,* hogy ez a nedvnek részekre szakgatott cseppekben, ama pedig folytonos sugárban tartó folyását jelenti. Innen a közmondás: *Ha nem csorog, csepeg.* V. ö. CSOROG, CSÉPÉG.

LECSORRAN, (le-csorran) ösz. önh. Csorranva, azaz egyszerre hirtelen kifakadva hull alá, t. i. a bizonyos öbölbe, vagy térbe szorított nedv.

LÉCSPERDI. I. LÉCSFERDI.

LECSPOCS, (lecs-pocs) ikerített fn. Több kisebbféle pocsolya vagy nedvesség, különösen esővel elegyes sár, melylyel bemocskolja magát az ember. Mely hangon: *locspocs.*

LÉCSPURDI I. LÉCSFERDI.

LECSUK, (le-csuk) ösz. áth. Csukva lezár, t. i. olyan testet, melyet csak lecsapással vagy leborításal lehet betenni vagy bezárni, pl. a láda tetejét.

LECSUKKAN, (le-csukkan) ősz. önh. Mondják ajtóféle csapófödélről, mely úgy csapódik alá, hogy egyszersmind becsukódik, pl. úti tintatartó, melynek födele rugóra jár, s melyet ha megnyomnak, lecsukkan; máskép: *lecsukódik*.

LECSUKKANT, (le-csukkant) ősz. áth. Valamely csapófödelet, csapóajtót úgy lenyom, leereszt, hogy becsukódjék.

LECSUKÓDIK, (le-csukódik) ősz. k. L. LECSUKKAN.

LECSÚNYÍT, (le-csúnyít) ősz. áth. Valamit kívülről, reáhullatott vagy öntött csúnyasággal pl. vizellel vagy kakával piszkossá teszen.

LECSÚPOZ, (le-csúpoz) ősz. áth. Valamely halomba, asztagba, baglyába stb. rakott tömegnek csúpját leveszi. *Lecsúpozni a szénabaglyát*.

LECSURGAT I. LECSORGAT.

LECSUROG, I. LECSOROG.

LECSURRAN, I. LECSORRAN.

LECSÚSZ, (le-csúsz) ősz. önh. Szándékosan, önakaratból (nem külső erőnél fogva) csúsz valamely magasabb helyről lefelé, pl. *a játszó gyermek* (önakaratból) *lecsúsz a domb oldalán*. Midőn pedig a személy vagy valamely tárgy akaratlanul, vagy külső erőnél fogva jön illetén mozgásba, akkor szabatosan szólva: lecsúszik, pl. *a megtaszított szán lecsúszik a jeges dombról*. *A famászó lecsúszik, ha megsikamlék a keze*.

LECSUSZAMODIK, (le-csuszamodik) ősz. k. Csuszamodva lefelé menni, szállni kényszerül.

LECSÚSZIK, (le-csúszik) ősz. k. I. LECSÚSZ alatt.

LECSÚSZTAT, (le-csúsztat) ősz. mivel. Eszközi, hogy valaki vagy valami csúszva szálljon alá. *A kivágott szálfákat lecsúsztatni a hegyről*. *A téglákat deszkán lecsúsztatni a szekérről*.

LECSÜGG, (le-csügg) ősz. önh. Aláfelé tartott irányban fityeg, lógg. Egyébiránt itt az igekötő *le* fölösleges, mert ami *csügg*, már magában lefelé hajlik, mert valaminek csüggeni csak lefelé lehet.

LÉCSVERDI I. LÉCSFERDI.

LÉCZ, fn. tt. *lécz-ét*, harm. szr. —e. Épületfa, azaz laposra hasított, mintegy három-négy hüvelyknyi szélességű, s fele vastagságu rúd, melyet az ollófákra szegecznek, hogy a sindelyt, cserepet, nádat stb. rája tegyék, illetőleg fiúzzék, kössék, szegezzék. Használtatik egyéb czélokra is, pl. kerítésekre, rásos ketrecekre, s földmérésekre is. Innen az *egy, két* stb. *lécz föld* nevezet. Eredetileg hasonló hozzá a vastaghangu, s egy jelentésű német *Latte*, olasz, lounge *latta*, angol *lath*, finn *laita*, svéd *laekte* stb. Magyar elemzésére nézve I. LÉCSA.

LÉCZÉL, (lécz-él) áth. m. *léczél-t*. I. LÉCZÉZ.

LÉCZÉLÉS, (lécz-él-és) I. LÉCZÉZÉS.

LÉCZÉS, (lécz-és) mn. tt. *léczés-t*, v. —et, tb. —ék. Lécczel vagy léczekkel ellátott. *Léczes földél Léczes kerítés*.

LÉCZÉZ, (lécz-éz) áth. m. *léczéz-tem*, —tél, —ét, par. —z. Lécczel megrak, fölszerel vagy kerít. *Léczezni a háztetőt*. *Léczezni a kertet*. *Körülléczezni a kemenczét, kályhát*.

LÉCZÉZÉS, (lécz-éz-és) fn. tt. *léczézés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, melynél fogva valamit lécczel tetéznek, vagy kerítenek. *Az ollófák feldőlítése után léczezésbe kapnak az ácsok*.

LÉCZÉZET, (lécz-éz-et) fn. tt. *léczézet-ét*, harm. szr. —e. A fölszegezett léczeknek öszvege, vagy oly mű, oly készüllet, mely léczekből állítottatott öszve. *Háztető léczézete*. *Léczézetel kerített udvar*.

LECFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvára*, —n, —ről.

LÉCFALVA, erd. f. Kézdi székben, helyr. —*falvára*, —n, —ről.

LECZIKKENT, (le-czikkent) ősz. áth. A székekelyeknél am. lecsipent, leszegint. (Kriza J.).

LECZINCZOG, (le-czinczog) ősz. áth. Gúnyosan mondják oly hegedűsről, ki valamely zeneművet idétlen, fülsértő, czinczogó hangokon játszik el.

LECZIRMOL, (le-czirmol) ősz. áth. A székekelyeknél am. lepszokol, legyaláz. V. ö. CZIROM, CZIRMOS.

LÉCZKALAPÁCS, (lécz-kalapács) ősz. fn. Kalapács, melyet léczezéskor használnak.

LECKE, fn. tt. *leckét*. A latin *lectio*-ból a *c* (vagyis *k*) és *t* (*cz*) átvételével alakult szó. A debreczeni legendáskönyvben, valamint néhány a nép szájában ma is az eredetihez hívebben: *leckez*; jelent általában oktató előadást, különösen iskolai felolvasást, valamint azon kiszabott tantárgyat, melyet a tanuló növendék bizonyos idő alatt megtanulni köteles. *Nyilvános leckéket adni, venni*. *Leckét tanulni, felmondani*. *Két napra, egy hétre feladott leckez*. Átv. ért. feddés, példa utáni okulás. Innen *megleckézni valakit*, am. feddő oktatást adni. *Ez jó leckez volt rá nézve*.

LECKEÓRA, (leckez-óra) ősz. fn. Óra, melyben az illető tanár, oktató bizonyos tanulmányokból leckét, azaz oktatást ad. *A leckezóra alatt vigyázni*. *A leckezőrákat elhanyagolni*. *Zenéből, franczia nyelvből, rajzolásból leckezőrákat venni*.

LECKEPÉNZ, (leckez-pénz) ősz. fn. Díj, mely bizonyos leckeadásért fizettetik.

LÉCZKERÍTÉS, (lécz-kerítés) ősz. fn. Léczekből csinált kerítés.

LECKETÁRGY, (leckez-tárgy) ősz. fn. Tárgymelyet leckez vagyis tanítás avagy tanulás végett kiszabnak.

LECKÉZ, (leckez-ez) áth. m. *leckéz-tem*, —tél, —ét, par. —z. Valakit oly módon oktat, és fedd, mint a szigorú tanár szokta figyelmetlen, vagy csintalan növendékeit. *Lágyabb ért. valakinek bizo-*

nyos tanból elemi ismereteket fejteget, kivált olyan-
nak, ki tudományos dolgokról beszél és ír, anélkül,
hogy alapos ismeretekkel bírna.

LECKKÉZÉS, (leckke-ez-és) fn. tt. *leckkézés-t*,
tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki
leckkéz.

LECKKÉZTET, (leckke-ez-tet) áth. Alakjára néz-
ve miveltető, de értelmére nézve ugyanaz ami *leckkéz*.

LÉCZKORLÁT, (lécz-korlát) ösz. fn. I. LÉCZ-
KERÍTÉS.

LÉCZSZÉG, (lécz-szég) ösz. fn. Nagyobbféle,
mintegy három vagy negyedfél hüvelyknyi hosszú-
ságu vasszeg, melylyel a léczet a gerendához, ollófá-
hoz stb. szegezik.

LED, (1), elvont gyök, melyből *ledér*, *ledérség*,
ledercz (székely szó) *ledöröz* (lidércz) származékok
erednek. Minthogy ezen szókban az ide-oda esapon-
gás alapfogalma rejlik: innen okszerűleg állíthatni,
hogy *led* azon gyökök osztályába tartozik, melyek-
ben a *le* gyökelem, illetőleg *l* hang mozgékonyaságot
jelent, s rokon közelebb *lity*, *loty* gyökökkel. V. ö.
LE gyökelem.

LED, (2), eljön a régiségben, lesz' helyett
(sz illetőleg *n d*-vel eseréltetvén fel), pl. egy 1559-diki
levélben: „én es ő k(egyelme) barátia akarok led-
nem“. És alább: „hogy k(egyelmed) ledne azba, hogy
eliazulna ez dolog.“ (Szalay A. 400 m. levél.)

LEDECZ, faluk Bars, Nyitra, Sopron m.; helyr.
Lédecz-re, —*én*, —*ről*.

LEDÉNY, falu, Hont m.; helyr. *Ledény-be*,
—*ben*, —*ből*.

LEDÉR, (led-ér) mn. tt. *ledér-t*, tb. —*ék*. Mol-
nár A. szerint latinul; *dissolutus*, tehát, csapongó, ki
az erény és illedelem korlátain kívül csapong. Páriznál
am. házaló, csavargó, tekerő. Ujabb íróknál alkalmazott
értelemben mondják oly férfiról vagy nőről,
ki a szerelmi hajlam dolgában változókéony, s vonzal-
mát majd ez majd az iránt mutatja, azaz csapodár.
Mind ezen jelentésekben alapfogalom a mozgalom vagy
mozgékonyosság. Vannak, kik a német *liederlich* szó-
val szeretnék rokonítani sőt azonosítani. V. ö. LI-
DÉRCZ.

LEDERCZ, (led-er-cz) fn. tt. *ledercz-et*. Kriza J.
szerént a székelyeknél am. gamat étel (*lity*-*loty*).

LEDÉREN, (led-ér-en) ih. I. LEDÉRÜL.

LEDÉRKÉDÉS, (led-ér-kéd-és) fn. tt. *ledérlé-
dés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Csapodárkodás, a nemi
hajlamnak hol egyik, hol másik személy felé vonzóda-
sa. Szélesb ért. ide-oda csapkodás, csavargás, szegődés.

LEDÉRKÉDIK, (led-ér-kéd-ik) k. m. *ledérlé-
kéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Csapodárkodik, nemi és szerelmi
vonalmát majd egyik, majd másik személyre viszi
át. Szélesb ért. ide-oda csapong, csavargó.

LEDÉRSÉG, (led-ér-ség) fn. tt. *ledérség-ét*,
harm. szr. —*e*. Csapodárság, különösen a szerelem
dolgában, hol egyik, hol másik iránt mutatott vonzal-
lom, hajlandóság; pajkos csapdiság.

LEDÉRÜL, (led-ér-ül) ih. Úgy, mint a ledérek
tenni szoktak: csapodárul, vonzalmat, szerelmet majd
egyiknek, majd másiknak hazudva. Szélesb ért. egy
helyen nem maradva, hanem ide-oda csapva, csava-
rogva.

LEDNEK, I. LENDEK.

LEDNICZ, falu Trencsén m.; helyr. *Lednicz-
re*, —*én*, —*ről*.

LEDOB, (le-dob) ösz. áth. 1) Valamit maga-
sabb helyről alsóbbra dob alá. *A padlásról holmi jó-
szágokat ledobni*. 2) Valamit bizonyos eszközzel úgy
dob meg, hogy leessék. *A fán ülő madarat kövel le-
dobni*.

LEDOBBAN, (le-dobban) ösz. önh. Alá estében
vastag, tompa *dobb* hangot ad; aláesik.

LEDOLGOZ, (le-dolgoz) ösz. áth. Mondjuk
emberről, ki a helyett, hogy tartozását kész pénzzel
fizetné le, hasonló értékű dolgot, vagyis munkát vé-
gez. *A kölcsön kért két forintot két napi munkával le-
dolgozta. Adósságomat ki nem fizethetem, hanem, ha
tetszik, ledolgozom*.

LEDÖF, (le-dőf) ösz. áth. Dőfést adva leejt
valakit vagy valamit. *Karddal ledőfni az ellenséget*.

LEDÖL, (le-dől) ösz. önh. Általán, álló helyze-
tét fekvővel váltja fel. Mondják nem csak állatokról,
hanem más testekről is, melyek átv. értelemben álla-
nak; pl. *ledől a pudvás fa, ledől a rozszant ház*.

„Ledőlt már a nemes Ilion“.

Berzsenyi.

Szükebb ért. nyugvás, vagy rövid alvás végett lefek-
szik. *Ledőlt a pamlagra*.

LEDÖNT, (le-dönt) ösz. áth. Valamely álló tes-
tet úgy megingat, hogy súlyegyenét veszve alá es-
sék. *Ledönteni a fákat, képszobrokat. Ledönteni a ke-
rítést, házat*. V. ö. DÖNT.

LEDÖRCZ, Szatmár megyei tájszó. Lásd: LI-
DÉRCZ.

LEDÖRGÖL, (le-dörgöl) ösz. áth. Bizonyos tes-
tek külsejét, fölszinét, héját, kérgét, stb. dörgölve le-
koptatja, leveri, leveszi. *Az iga, hám ledörgöli a vonó
állat szőrét. Kézről ledörgölni a bőrt*. V. ö. DÖRGÖL.

LEDÖRGÖLÉS, (le-dörgölés) ösz. fn. Cselekvés,
mely által ledörgölünk valamit. V. ö. LEDÖRGÖL.

LEDÖRGÖLÖDIK, (le-dörgölődik) ösz. belsz.
Dörgölődve lekopik, leválik. *Az igás ökör nyakáról
ledörgölődött a szőr*.

LEDÖRMÖG, (le-dörmög) ösz. áth. 1) Valami
mondókát dörmögve végez el. *Ledörmögni az imád-
ságot*. 2) Valakit dörmögve leszid.

LEDÖRÖG, (le-dörög) ösz. önh. és áth. 1) Ön-
hatólag: dörögve alászáll. *Ledörög a mennykőcsapás.
Ledörögnek a várfokon elsütött ágyuhangok. Ledörög
a hegyoromról leszakadt sziklatömeg*. 2) Áthatólag,
dörögő hangon letorkol valakit. *Harsány hangon le-
dörögni az ellenpárti szónokot*.

LEDÖRZSÖL, (le-dörzsöl) ösz. áth. Dörzsölvé lekoptat valamit, *Ledörzsölni a festéket, a meszet.* V. ö. DÖRZSÖL.

LEDÖRZSÖLÖDIK, I. LEDÖRGÖLÖDIK.

LEDÚZ, (le-dúz) ösz. áth. Kriza J. szerint a székelyeknél *ledúzni ajakát* am. leleppenteni (lepit-yesztetni).

LEDŰL, I. LEDÖL.

LÉDZÉG, (am. léz-z-eg v. léz-éng) tájdivatos önh. m. *lédzeg-tem, —tél, —ett.* L. LÉZEG, LÉ-ZÉNG.

LEEBB, (le-ebb) ih. Alább, bizonyos magassághoz képest mélyebben. V. ö. LE, ih.

LEÉG, (le-ég) ösz. önh. Mondjuk épületekről, s egymásra halmozott testekről, melyek tűz által hamuvá levén valósággal lesülyednek, alábbszállanak. *Leégett a ház, kuzal, asztal, baglya.* Mondjuk személyről is, kinek jószága tűz által hamuvá lett. *E faluban majd minden gazda leégett.* Átv. ért. *Szégyenében majd leégett arczáról a bőr* am. igen elpirült.

LEÉGÉS, (le-égés) ösz. fn. A gyulékony testnek, nevezetesen épületnek, halmaznak tűz által elhamvadása, s mintegy leohadása.

LEÉGET, (le-éget) ösz. áth. Eszközli, vagy okozza, hogy leég valami.

LEEJT, (le-éjt) ösz. áth. Amit tart, fog, vagy tartania, fognia kellenc, azt lecsni engedi. *Kézből leejteni a palacskot. Hón alól leejteni a könyvet. Vállról, fejről leejteni a terhet. Valamit leejteni a vízbe, sárba, földre.* V. ö. EJT.

LEÉL, (1), (le-él) ösz. önh. Élve, mintegy lejár bizonyos időszakot. *Ifjuságot leélte. Legszebb idejét már leélte.* Mondhatni oly emberről is, ki adósának asztalánál élvén annak tartozását mintegy evéssel leróttá.

LEÉL, (2), (olvasd : Lél), ÉRSEK —, NAGY —, taluk Komárom m.; helyr. *Leél-re, —én, —ről.*

LEEMEL, (le-emel) ösz. áth. Valakit vagy valamit magasabb helyről kézzel fogva, vagy valamely eszköz által leszállít. *A nehéz testü, vagy gyöngé embert leemelni a kocsiról. A zsákokat leemelni a szekérről. A beteget leemelni az ágyról.*

LEÉNDŐ, (lé end-ő) mn. tt. *léendő-t.* Aki, vagy ami a jövő időben fog létezni. *Leendő házastársam. A leendő jövedelemre előre adósságot csinálni. Jobbak lesznek-e a leendő bírák, mint a voltak?* V. ö. LÉSZ.

LEÉNEKÉL, (le-énekél) ösz. áth. valamely éneket mintegy szakmányban végig eldúdol. *Az egész zsoltárt leénekelni.*

LEENGED, (le-enged) ösz. áth. 1) Valamiből egy részt más javára átruház. 2) Valamiről a fagyos rész pl. *a ház tetejéről a hó leolvad.* Különbözik: *elenged*, mely valami egészre vonatkozik; ezért mondjuk: *leengedni az adósságból és: elengedni az adósságot.*

LEENGEDEÉS, (le-engedés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valaki valamit leenged; vagy állapot,

midőn valami leenged. 2) Maga a leengedett öszveg. *Ezen forintból száz forint leengedést kaptam.*

LEÉPÍT v. —ÉPÍT, (le-épit) ösz. áth. Bizonyos magasságtól kezdve lefelé tartott irányban épít, péld. *Visegrádon látszik egy fal, melyet a fellegrádtól egész a völgyig leépítettek.*

LEÉR, (le-ér) ösz. önh. 1) Meuve, haladva bizonyos mélységig lejut. *Magas hegyről leérni a völgybe. Oly magas hegyorom, melyről három óráig sem lehet leérni.* 2) Mondatik valamely nyulékony testről, melynek hossza fölülről kezdve bizonyos mélységig lehat. *Ezen ónos zsinég leér a tenger fenekére. A parti fűznek ágai leérnek a vízbe. A számaron ülő nagy ember lába csaknem a földig leér.*

LEERESZKÉDÉS, (le-ereszkedés) ösz. fn. Tulajd. ért. valamely magasban lebegő testnek alászállása. *A papíros sárkány leereszkedése.* Átv. ért. magasabb rangú személynek azon cselekvése, midőn az alsóbb osztálybeliekhez leereszkedik. V. ö. LEE-RESZKEDIK.

LEERESZKÉDIK, (le-ereszkedik) ösz. k. Tulajd. ért. magas lebegéséből, föntebb helyről alászáll. *A pacsirta majd felszáll, majd leereszkedik. Ha a köd leereszkedik, szép idő lesz. A közelgő seregek leereszkednek a hegyről.* Átv. ért. valamely magasabb rangú személy az alsóbb osztálybeliek társaságába lealázza magát. *A kegyes fejdelem nyájasan leereszkedik alattvalóihoz.*

LEERESZKÉDŐ, (le-ereszkedő) ösz. mn. Bizonyos magasságról alászálló. Különösen olyan, ki magasabb rangú létére az alsóbb osztálybeliekhez lealázza magát. *Jobbágyaihoz leereszkedő úr. Leereszkedő nyájassággal fogadni a szegényeket.*

LEERESZT, (le-ereszt) ösz. áth. Általán valakit v. valamit bizonyos magasságról alámenni, alászállani, aláfolyni, csüggni stb. enged; Különösen 1) Alámenni hagy, lebozsát valakit. *A fellegrádtól leeresztetni a foglyokat.* 2) Bizonyos eszköz által bocsát alá. *A vödörrel kötelnen, horgon leeresztetni a kútba. A bányászokat leeresztetni az aknába. Koporsót leeresztetni a sírba.* 3) *Leeresztetni a húrokat* am. feszített állapotukból engedni. 4) Függni, lógni hagy. *Fülét farkát leereszti.* 5) Lefolytat. *Leeresztetni a rétről a vizet.* V. ö. ERESZT.

LEERESZTÉS, (le-eresztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit leeresztünk. V. ö. LEERESZT.

LEESÉS, (le-esés) ösz. fn. A mozgó testnek azon lefelé tartott iránya, midőn súlygyenét veszve a föld középpontja felé rohanva száll.

LEESIK, (le-esik) ösz. k. Saját súlyánál fogva bizonyos magasságról, többé-kevésbé függőleges vonalban mozogva, alászáll. *Leesni a lóról, fáról, háztetőről.* V. ö. ESIK. Átv. értékében, áraban csökken. *A búza ára leesett.*

LEESZTERGÁZ, (le-esztergáz) ösz. áth. Esztergás szerszámokkal lefarag, lesimít. *Leesztergázni a fa csomóit* V. ö. ESZTERGÁZ.

LEÉTET v. —**ÉTET**, (le-étet v. —étet) ösz. mivel 1) Bizonyos növényt, füvet, illetőleg mezőt, gabonát barmai által leelgetet. *Leetetni a zöld vetéseket.* 2) Átv. ért. erős nedvek, vagy más szerek által valamit lekoptat, lefoszt, lehámt. *Leetetni a tyúkszemet.* Némely vidékek szerint: *leéttet.*

LEEVEZ, (le-evez) ösz. önh. Evezve lemegy, lehajóg valahová. *A Margit-szigetről leeevezni a lánchídig.*

LEF, önhangzó változattal *lif*, *laf*, mozgást jelentő gyökszó, melyből *lefeg*, *leffen*, illetőleg: *lifeg*, *lafog*, *lafjan* erednek. Legközelebbi rokonai: *leb* és *lev*, mint a *lebeg leveg* szók gyökei. Egyébiránt ezek közül a *lef*, (*lif*, *laf*), keményebb véghangja miatt némi tompa hang jelentését is foglalja magában. A *lef* tiszta hangutánzó a *lefel* (lafatol) és *leffeg*, (hőbög) származékokban.

LEFAGY, (le-fagy) ösz. önh. Fagyás által leragad. *A földön fekvő nedves fák, edények a nagy hideg miatt lefagytak.* V. ö. **FAGY**.

LEFÁRAD, (le-fárad) ösz. önh. Mondjuk emberről, midőn vagy hiába megy valamely alantabb helyre, vagy udvariasságból.

LEFARAG, (le-farag) ösz. áth. Valamely testről egy vagy több részt faragva leszakaszt. *Lefaragni a fa kérégt.* *Lefaragni a tollnak héját.* *Úgy megsoványkodott, mintha lefaragták volna róla a húst.* V. ö. **FARAG**.

LEFAROL, (le-farol) ösz. önh. Farolva letér az egyenes, vagy rendes vonalról, utról. *Lefarol a szekér, kocsit, szán*, midőn fara, azaz hátulsó része kimegy az egyenes útból, mi rendesen a lejtős, domború helyeken történik.

LEFARTOL, l. **LEFAROL**, s v. ö. **FARTOL**.

LEFÁTYOLOZ, (le-fátyoloz) ösz. áth. Aki vagy ami fátyollal fődve takarva volt, arról a fátyolt leveszi, különösen a végett, hogy láthatóvá tegye.

LEFÉG, (lef-ég) gyak. önh. m. *lefég-tem*, —*tél*, —*étt*. Mondjuk holmi foszlány testekről, nevezetesen ruháról, rongyról, mely ide-oda mozog, lebeg, és pedig lefelé tartott irányban, s némi tompa hangot is hallatva. Erősebb mozgás fogalma rejlik benne, mint a *lebeg* és *leveg* szókban. Hangváltozattal: *lifeg*, *lafog*.

LEFÉGÉS, (lef-ég-és) fn. tt. *lefégés-t*, *tb*. —*ék*. Lefelé tartott irányban, ide-oda mozgás, lebegés. V. ö. **LEFÉG**.

LEFEGYVERÉZ, (le-fegyveréz) ösz. áth. Valakivel a fegyvert lerakítja. *Lefegyverezni az elfogott meggyőzött ellenséget.* Szélesb átv. ért. valakinek védőeszközeit megsemmisíti, valakit megezáfol. *Erősebb védőkkel lefegyverezni a vitatkozó ellenfelet.*

LEFEGYVERKÉZTET, (le-fegyverkéztet) l. **LEFEGYVERÉS**.

LEFEGYVERKÉZTETÉS, **LEFEGYVERZÉS**, (le-fegyverkéztetés v. —fegyverzés) ösz. fn. Hatal-

maskodó eselekvés, kényszerítés, midőn valakit ráerőszakolnak, hogy fegyverét tegye le, illetőleg, mint legyőzött megadja magát.

LEFEJEZ, (le-fejez) ösz. áth. Valamely állatnak, vagy átv. ért. bizonyos növénynek fejét levágja. *Lefejezni a pulykát.* *Lefejezni a mákot.* Különösen mondatik hóhérról, ki a halálra ítélt bünösnek fejét pallossal levágja.

LEFEJEZÉS, (le-fejezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakinek, vagy átv. ért. valaminek fejét levágják, leütik.

LEFEJT, (le-fejt) ösz. áth. 1) Ami máshoz volt varrva, azt kötelékeinek szétbontásával leveszi. *A zsinórt a nadrágról, a paszománt a csákról lefejteti.* 2) Lenyúz, a bőrt, hátyát, héjat stb. lehúzza. 3) A bort seprűjéről lehúzza, s megtisztítja. *Lefejteti az új borokat.* Szélesb ért. a bort egyik hordóból másikba eresztí.

LEFEJTÉS, (le-fejtés) ösz. fu. Cselekvés, mely által lefejtünk valamit.

LEFÉKEZ, (le-fékez) ösz. áth. A fékezett barmnak fékét leveszi. *Lefékezni a kifogott lovakat.* V. ö. **FÉKEZ**.

LEFEKSZIK, (le-fekszik) ösz. k. Testét fekvő helyzetbe teszi, mi a testnek egyenes állásához képest lefelé tartott irányban történik. *Lefekünni a földre, gyepre, ágyra, pamlagra.* Minthogy rendszeren alumi fekvé szokunk, innen *lefekünni* annyit is tesz, mint *alumni* menni. *Ejfélt előtt lefekszik*, s *hajnalban felkel.* Mondják állatokról sőt lelketlen dolgokról is, midőn azok egy vagy más okból leterülnek. *A dinnye levélzete a nagy hőség miatt lefeküdt*, azaz lelankadt.

LEFEKTET, (le-fektet) ösz. mivel. 1) Valakinek meghagyja, hogy alvásra feküdjék le. *Lefektetni az intézet növendékeit.* 2) Valakit saját kezeivel fekvő helyzetbe tesz. *Lefektetni a beteget*, a *kisdedet.* 3) Akármily álló testet oldalára helyezve tesz le. *Lefektetni a könyvet.* *A zsákokat lefektetni a szekérbe.* 4) Harcban, viaskodásban legyőz, leejt.

„Ráveti dárdáját hatalmas erővel,

Itéli, hogy nagy bánt lefekteti evvel.“

Zrinyi.

LEFEKÜSZIK, (le-feküszik) l. **LEFEKSZIK**.

LEFEKVÉS, (le-fekvés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lefekszik.

LEFELÉ, (le-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely bizonyos magassági ponttól kiindulva ellenkező, vagyis alá tartó vonalban halad. *A hegyről lefelé menni.* *A vizek fölülről lefelé folynak.* *Lefelé áll a kalapjának karimája.* *Lefelé tartja a fejét.*

LEFÉLÉZ, (le-féléz) ösz. áth. l. **LEFÖLÖZ**.

LEFEST, (le-fest) ösz. áth. Valamely testnek alakját látható színű vonásokkal eládjá, s mintegy leveszi az eredetiről. Átv. ért. valamit igen élénken eládj, s mintegy kép gyanánt élénkebe terjeszt.

„Feltesz egy festő, hogy időtöltésre lefest ő
Egy fegyverviselőt.“

Gyöngyösi János.

Mondják különösen személyes jellemzésről, mely valakit, rossz oldalról mutat be. *Várj, várj, majd lefestelek.* V. ö. FEST.

LEFESZÍT, (le-feszít) ösz. áth. Feszítő eszközzel levesz valamit. *Vésűvel lefeszíteni az ajtózárt.*

LEFETÉL, (lef-et-él) önh. m. *lefetél-t.* Kutyáról mondják, midőn a vizet *lef-lef!* hangon habsolja; vastagon: *lafutol*, vagy csak: *lafol*. Gyöke a hangutánzó *lef*.

LEFETÉLÉS, (lef-et-él-és) fn. tt. *lefetelés-t*, tb. — *ék.* Lef-lef hangon habzsolás. V. ö. LEFETÉL.

LEFFÉG, (leff-ég) önh. m. *leffég-tem*, — *tél*, — *étt.* 1) *Lefég* 2) Hebegő emberről mondják, midőn a szókát akadozva ejti ki. Gyöke a hangutánzó *lef*, vagy kettőzött *f* vel: *leff*.

LEFFÉGÉS, (leff-ég-és) fn. tt. *leffégés-t*, tb. — *ék.* Cselekvés, midőn valaki leffeg. V. ö. LEFFÉG.

LEFFEN, (leff-en) önh. m. *leffen-t.* Mondjuk alá csüggő, fityegő, foszlányféle testről, midőn egyet egyet mozzan. *Minden lépésre leffen rajta a rongy.* V. ö. LEF.

LEFFENÉS, (leff-en-és) fn. tt. *leffenés-t*, tb. — *ék.* Alácsüggve, fityegve mozzanás. V. ö. LEFFEN.

LEFFENT, (leff-en-t) áth. m. *leffent-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s.* Valamely foszlányféle, vagy csüngő testet leffenő mozzanásba hoz.

LEFFENTÉS, (leff-en-t-és) fn. tt. *leffentést t*, tb. — *ék.* Cselekvés, midőn valamit leffentenek. V. ö. LEFFENT.

LEFFENTYŰ, (leff-en-ty-ű) fn. tt. *leffentyű-t.* Eredetileg leffentő részesülő, a leffent igétől. Általán mindenféle foszlány, ringyongy, vagy természeténél fogva lóggó valami, mely ide-oda mozog, vagy mozogni kész, péld. *kalpag leffentyűje.*

LEFIRKÁL, (le-firkál) ösz. áth. Firkálva tesz papirosra valamit. *A tollba mondott beszédet lefirkálni.* Megvető ért. holmi éretlen, hiába való gondolatokat, fogalmakat ír le.

LEFITYÉG, (le-fityég) ösz. gyak. önh. Lefelé tartott irányban fityeg. *Lefityeg a kostök szállangja. Lefityeg a nadragszj.* Egyébiránt elég a fityeg igekötő nélkül is, mert már a fityeg szóban benne rejlik a le eszméje.

LEFITYTYEN, (le-fitytyen) ösz. önh. Fityegve aláfelé mozzan. *Kalapjáról lefitytyeni a szalag.*

LEFIZET, (le-fizet) ösz. áth. Az adósságot fizetés által lerója. *Lefizetni a vett jószág árát. Lefizetni az adósságot. Amivel tartozom, kész vagyok lefizetni.*

LEFIZETÉS, (le-fizetés) ösz. fn. A tartozásnak, adósságnak fizetés általi lerovása. V. ö. FIZETÉS.

LEFOG, (le-fog) ösz. áth. 1) Bizonyos járandóságból, némi jognál fogva, vagy alku szerént, vagy ürügy alatt lehúz valamit. *A cseléd béréből lefogni az eltörött edények árát. A kölcsön adott pénzből előre*

lefogni a kamatot. 2) Valakit lábairól erőszakkal levesz, lefektet, hogy megverje, megcsapja. *Lefogni a botra ítelt rabot.*

LEFOGLAL, (le-foglal) ösz. áth. Általán valakinek jószágára kezét ráteszi, különösen birói ítélet következtében elkozza, vagy zár alá veszi, míg az illető bíróság rendelkezendik felőle. *Az eladósodottak vagonját lefoglalni. A felségsértés bűnében megmarasztaltnak mindenét lefoglalni.* Jelent annyit is, mint másnak bizonyos járandóságát letartóztatni. *Lefoglalni valakinek nyugdíját a hitelezők kifizetésére.* Végre jelent annyit is mint: *lefoglalóz*, l. ezt.

LEFOGLALÁS, (le-foglalás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki lefoglal bizonyos jószágot. V. ö. LEFOGLAL.

LEFOGLALÓZ, (le-foglalóz) ösz. áth. Foglálólal vagy előpénzzel valamit magának meg- vagy béerbe veszen. V. ö. FOGLALÓ v. ELŐPÉNZ.

LEFOLY, (le-foly) ösz. önh. Tulajd. ért. mondjuk vízről, s más nedvekről, midőn bizonyos magasságról, lejtőről alá folynak. *Az esővíz lefoly a háztetőről, a hegyoldalról. A kiöntött bor lefoly az asztalról.* Átv. ért. mondjuk időről, s időben haladó dolgokról, s am. elmúlik. *Már két éve lefolyt, hogy nem láttuk egymást. Szolgálatod lefolyt, elmehetsz.*

LEFOLYÁS, (le-folyás) ösz. fn. 1) A nedvnek, alá felé tartott irányban elhaladása. 2) Időnek s időben haladó dolgoknak elmúlása. *Egy év lefolyása alatt sok történhetik.*

LEFON, (le-fon) ösz. áth. Bizonyos mennyiségű kendert, lent, selymet fonallá nyújt, s mintegy lehúz.

LEFONYNYAD, (le-fonynyad) ösz. önh. Fonynyadva aláhajlik, lekonyul. *A nagy hőségben lefonynyadnak a gyöngye növények.*

LEFORDIT v. — FORDIT, (le-fordít) ösz. áth. 1) Valamit úgy fordít, hogy föle alant legyen. *A hordót szájával lefordítani.* 2) Átv. ért. valamely irományt, vagy nyomtatványt egyik nyelvből a másikba tesz által. *A német levelet lefordítani magyarra. A jelesb idegen munkákat lefordítani honi nyelvre.*

LEFORDÚL v. — FORDUL, (le-fordúl) ösz. önh. 1) Fordulva leesik valahonnan. *A hordó lefordult a szekérről.* 2) Valahová lemegy. *Lefordulok az alsó városba.* V. ö. FORDÚL.

LEFORGÁS, (le-forgás) ösz. fn. Forogva lejáras. Eitelés. V. ö. LEFOROG.

LEFORGAT, (le-forgat) ösz. gyak. önh. Tulajd. ért. többeket egymás után forgatva levet, lehány, letaszígal. *A teli zsákokat leforgatni a szekérről. A hordókat leforgatni a lejtőn.*

LEFORMÁL, (le-formál) ösz. áth. Magyarosabban: leábrázol, levesz.

LEFOROG, (le-forong) ösz. önh. és gyak. Forogva lejár. *A felhuzott óra kereke bizonyos idő alatt leforog. A dombról letaszított hordó leforog a völgybe.* Átv. ért. mondják időről, midőn bizonyos szaka eltelik.

LEFORR, (le-forr) ösz. önh. Valamely szeszes ital salakja, süpreje erjedés következtében az illető edény fenekére leszáll.

LEFORRÁZ, (le-forráz) ösz. áth. Valamit forró vízzel, vagy más nedvvel leönt, egyszersmind lepörköl. *Leforrázni a megölt baromfiat, hogy annál könnyebb legyen koppasztani. Leforrázni a konyhán torlószkodó kutyát. Úgy elment, mintha leforrázták volna.* (Km.) Mondják növényekről is, midőn azokat a nap égető heve lelankasztja vagy éppen elhervasztja. *A nyári hőség és szárazság leforrázta a mezőket.*

LEFOSZLAT, (le-foszlat) ösz. mivel. Véghez viszi, eszközi, hogy valaminek héja, hámja, bőre lefoszolja. *Forrázás által lefoszlatni a vessző héját, a testről a bőrt.*

LEFOSZLIK, (le-foszlik) ösz. k. Valamely testnek bőre, héja, hámja, kérge mintegy magától leválik, és pedig rétegekre vagy száalakra, rostokra szakadozva. *Tavaszzal lefoszlik a kigyó bőre. Némely fák kéreghártái lefoszlanak. Szélesb ért. leválik, leszakad. Lefoszlott róla a ruha. Lefoszlik a fal tapasza.*

LEFOSZT, (le-foszt) ösz. áth. Valaminek héját, hámját, kergét, takaróját, burkát stb. lehúzza, letépi, leszakasztja. *Lefosztani a kukorica héját, a vessző gyöngye kergét. Lefosztani a fák leveleit.*

LEFŐ, (le-fő) ösz. önh. Valami addig fő, míg végre salakja elázva fenékre száll s ott megülepszik.

LEFÖLÖZ, (le-fölöz) ösz. áth. Valaminek fölét leszedi, letisztítja, lesepri. *Lefölözni a tejet. Lefölözni a levest. Lefölözni a szórt gabonát, azaz szemetes, polyvas fölét seprűvel letisztítani.* V. ö. FÖLÖZ.

LEFÖZ, (le-föz) ösz. áth. Valamit úgy megfőz, hogy salakja leszálljon. Átv. ért. valakin szóval vagy tettel kifog; szégyenben hagy, letorkol, s a hallgatók és nézők szemei előtt lealáz valakit. *Ezt nagyon szépen lefőzték!*

LEFŰ, (le-fű) ösz. áth. Valamit fuvás által alább szállít, levet, ledob. *A szél lefűtta fejről a kalapot. Asztalról lefűni a port.* V. ö. FŰ.

LEFUT, (le fut) ösz. önh. Futva siet le valahová. *Lefutni a lépcsőkön, Lefutni a pinczébe. A hegyről lefutni a völgybe.* Mondják vízről is, midőn sebesen lepad. *A rétekről lefutott az árvíz.* Átv. ért. lefutotta csele pályáját am. elvégezte.

LEFÜGG, (le-függ) ösz. önh. Lefelé hajló irányban létezik. Mondják oly testről, melynek egyik részét más test tartja, a többivel pedig lefelé hajlik. *A le igekötő fölösleges, mert testnek függenie csak lefelé lehet.* V. ö. FÜGG.

LEFÜGGESZT, (le-függeszt) ösz. áth. Eszközi, hogy valami lefüggjön. *A kalpag leffentyűjét, a kalap szalagját lefüggeszteni.*

LEFÜLEL, (le-fülel) ösz. áth. Szoros tulajd. ért. füleinél fogva lehoz, lefog. Mondják különösen szelindek s más kutyákról, melyek a barmot fölön ragadva fogják le. Szélesb átv. ért. valakit földre terít, lenyom.

LEFÜRÉSZÉL, (le-fürészél) ösz. áth. Fürészszel lemetsz, levág. *Lefürészelní a fának száraz ágait. Lefürészelní a szüette lábszárt.* V. ö. FÜRÉSZ.

LEFÜVEL, (le-füvel) ösz. áth. A füvet lelegetli. *A rétet lefüvelték szárazságban a juhok.*

LEG, (1), am. el-ig v. régiesen ,ig' helyett ,eg' állván: *el-eg*, azaz a teljességig, (v. ö. EL); ezért régiesen helyette jobbára *mentől*, azaz *mentől*, *mindtől* (mai divat szerint am. mindennél) vala szokásban, pl. a Münchener codexben: *mentől gonosz*, azaz mindennél gonosz (pessimus); ma is halljuk: *mentől inkább*, *mentől jobban*. Sínai nyelven *ling* am. a latin, excellens. Használjuk mellékevek s igehatározók hasonlításánál a harmadik fokban, midőn rendszerént a második elé jön, pl. *jobb legjobb*, *szébb legszebb*, *szorgalmasb legszorgalmasb*, *kitünőbb legkitünőbb*, *különb legkülönb* stb. Azon mellékeveknél és igehatározóknál, melyek már magukban fokozatot jelentenek, mint *alsó*, *felső*, *első*, *utolsó*, *szélső* stb. csak az egyenlő vagy első fok elé teszszük: *legelső*, *legfelső*, *legalul*, *legfelül* stb. Néha főnevek is fölveszik, pl. *legjava* valaminek, *legvég*, honnan: *legvégül*; így használtatik *leg hátul* is; *legtetejében*, *legtetején*.

„Áll vala udvarban megrakva nagy oltár,
Feltűzve a szent kard legtetején volt már.“

Buda halála. (Arany Jánostól).

A túlzó fokozásnál akként kettőzzük meg, hogy az első *leg* ,es' melléknévi képzőt vesz föl: *legesleg*. *Legeslegesb*, *legeslegmagasb* (Allerhöchst) stb. ,Ott' v. ,ottan', és ,itt' v. ,itten' szók elébe téve azt jelentí: azonnal, tüstént; mely szók a régieknél magukban is eléjönnek ily értelemben, t. i. ottan = azonnal.

LEG, (2), elvont gyöke egy részről *legény*, más részről *legel* szóknek és származékaiknak; lásd ezen származékokat.

—LEG, (1), mély hangon —LAG; l. —LAG főnévi képző.

—LEG, (2), mély hangon —LAG; határozói képző, pl. *előleg*, *előzőleg*, *mellesleg*; *utólag*, *látszólag* stb. V. ö. LAG, határozói képző.

LÉG, (öszevűzva ,lev-eg' egyszerű, vagy ,levégő-ég' öszvetett szóból) fn. tt. *leg-et*. Ujabb korban alakított, és közszokással elfogadott szó, *levegő* vagy *levegő ég* helyett. L. LEVEGŐ, fn.

LÉGAKNA, (lég-akna) ösz. fn. Általán minden nyílás, melyen bizonyos térra a lég behat, különösen oly nyílás, mely a földalatti üregek levegőjét a külsővel összeköttetésbe hozza.

LEGALÁBB, (leg-alább) harmadik fokú határozó, melynek első foka *alá*. Eredetileg e kérdésre felelné: *hová?* s annyit tenne, hogy a viszonyban levő többihez képest legmélyebb helyre. *Az ágyneműek közül a szalmaszákot teszük legalább.* De ez nem igen van szokásban, hanem vagy fölveszi a *ra* ragot is, vagy *legalul* és *legalulra* szókat használnak helyette.

Legalábbra v. legalul v. legalulra fektetni valamit. Szokott értelemben mennyiségre vonatkozik, azt akarjuk vele jelenteni, hogy más nagyobbhoz vagy többhöz képest a legkisebb v. legkevesebb mértékben. *Ha nem többet, legalább tíz forintot adhattál volna. Az anyaszentegyház parancsolata szerint legalább egyszer esztendőben meg kell gyónni.* Ellentéte: *legfőlebb.* Helyre mutatólag még ezen kérdésre: *hol?* a felelet *legalul v. legalantabb*, pl. a városi házaknál *legalul* pinczék vannak. *Pestnek Ferencz külvárosa a Duna mentében legalantabb fekszik.* Tudnivaló, hogy az *alább*, *főlebb*, *külebb*, *belebb* melléknévek, egyszersmind háttározók. V. ö. ALÁ.

LEGALANTABB, (leg-alantabb) ösz. ih. Egy másikhoz hasonlítva vagy viszonyítva am. legalacsonyabb helyen. Különbözik tőle: *legalább s legalul*. V. ö. LEGALÁBB; LEGALUL.

LÉGÁLLÓ, (lég-álló) ösz. mn. Olyan szerkezeti v. tömörségi, hogy a levegőt át nem eresztii. (Luftdicht).

LEGALLYAZ, (le-gallyaz) ösz. áth. A gallyat v. gallyakat leszedi, levagdálja. *A kivágott fát előbb legallyazzák, azután hasogatják.*

LEGALSÓ, (leg-alsó) harmadik fokú mn. tt. *legalsó-t.* Legmélyebben levő. *A toló szekrény legalsó fiókja.* Átv. ért. legkisebb, legkevesebb becsű, vagy a rangbeli fokozatban utolsó. *Árveréskor a jószágot legalsó áron szokás kikiáltani. A nép legalsó osztályából való ember.*

LEGALUL, (leg-alul) harmadik fokú ih. mely megfelel e kérdésre *hol?* s am. a többihez képest legmélyebb helyen. *Pénzét legalul tartja a ládában.* Néha am. fokozat szerint utolsó helyen. *Az asztalnál legalul ülni.* Különbözők: *legalább s legalantabb.*

LEGALYAZ, (le-galyaz) ösz. áth. lásd: LEGALLYAZ.

LEGÁR, v. **LEGÁRT**, többé nem igen divatos főnév. Legerius.

LÉGÁRAMLÁS, (lég-áramlás) ösz. fn. A légnak valamely irányban igen nagy mértékben folyása, todulása, tulajdonképen: *szél.*

LEGAZEMBERÉZ, (le-gaz-embéréz) ösz. áth. Valakit gazembernek czimezve legyaláz, lealacsonyít.

LEGAZOL, (le-gazol) ösz. áth. Gaznak nevezve legyaláz, megbecstelenít valakit.

LEGÁZOL, (le-gázol) ösz. áth. 1) Növényeket letipor. *A barmok legázolták a vetéseket.* 2) Lóháton vagy szekéren menve az utjában állókat lejáratja. *Legázolni az utcán fulkosó gyermekeket.* V. ö. GÁZOL.

LEGAZONNAL, (leg-azonnal) régiesen am. legott.

LÉGCSATORNA, (lég-csatorna) ösz. fn. Általán, csatornaféle nyílás, menet, melyen a lég áthúzódik.

LÉGCSŐ, (lég-cső) ösz. fn. Cső, melyen a lég bizonyos testen vagy téren be- és kijár. Ily légcsők vannak a növényekben, melyek által az éltető lég el-

terjed bennök. Különösen az emberi s más állati testen azon porczogós cső, mely a toroktól a tüdőbe lenyúlik, s melynek segítségével az életre szükséges lég a tüdőbe tolúl, majd ismét kinyomúl. (Trachea).

LÉGDAGANAT, (lég-daganat) ösz. fn. Fehér, fényes, és lágy daganat, mely a levegőtől ered, s leginkább a sejtiszövetekben fejlődik ki, egyébiránt nem fájdalmas. (Emphysema). Ugyan ilyféle daganat mutatkozik néha a szemhéjak sejtiszövegeiben. (Blepharophysema).

LÉGEDÉNY, (lég-edény) ösz. fn. A növényekben azon edények, vagyis csövek, melyek a léget beveszik, s mint a növényzésre szükségest megtartják.

LECEL, önh. m. *legel-t.* Mondják különösen füvő állatokról, barmokról, midőn a lábon álló növényeket, füveket eddegelik. *Rétten, mezőn, tarlón, erdőben legelnek a barmok. Legel az ökör, juh, ló. Lelegelni a vetéseket* am. legelve lenni. Némely régiebb iroknál áthatólag am. *etet, táplál.*

„Vitézpróba helye, kiterjedt sík mező,
Legyen Isten hozzád, sok vitézt legelő.“

Balassa Bálint.

„Amott Argus pásztor tehenét legeli.“

Faludi.

Kilegel a göcseji tájszólásban am. kiismer, kitanúl, pl. *gazdámnak egész természetét kilegeltem.* (Vass József). Ezen igében a folytatva gyakorolt *evés, élés* alapfogalma rejlik; ennél fogva igen valószínű, hogy gyöke *el* (azaz *él*) melyből lett *eleség, eledel is*, és a gyakorlatos *eleg*, v. *éleg*, továbbá *el* képzővel: *elegel*, mintegy *édegel*, végre az e önhangzó elhagyásával *legel*, mint a székelyeknél *lak* am. *alak* s mint *leg* fokozati szó am. *elég* v. régiesen, ig' helyett, eg' állván: *eleg*. Mátyusföldén a legelőt *baromélőnek* mondják, miből világos, hogy a *legelés* egy értelmű az *éléssel*. A németben is *Weide* étel, *weiden* legelni, régi német nyelven *wida*, *weido*, mely a latin *vita* szóval rokon. Ily viszonyban vannak a latin *pabulum*, *panis* és *pascor*.

LECELÉS, (legel-és) fn. tt. *legelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A táplálkozásnak azon neme, midőn a barom lábon álló növényt, füvet rágya *édegel*.

LECELÉSZ, (legel-ész) önh. m. *legelész-tem*, —tél, —élt, par. —sz. Mondják a mezőn, réten stb. járó baromról, midőn kopár mezőn vagy bő legelőn is, de már jóllakottan lassan-lassan tovább haladva, itt-ott keresgélve legel. Némi kicsinyező jelentéssel bir.

LECELÉSZÉS, (legel-ész-és) fn. tt. *legelészés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn a barom legelész.

LECELŐ, (legel-ő) mn. és fu. tt. *legelő-t*. Ami legel. *Tarlón legelő úriuk. Posványos mezőn legelő bivalók.* Mint főnév jelent oly mezőt, rétet, mely különösen arra van szánva, hogy a barom járja, és éljen rajta. Mátyusföldén: *baromelő*. Baranyában és a baroknál lágyítva: *legyelő*. *Legelőre hajtani az ökröket.*

A *lekaszált rétet legelőnek felszabadítani. A határ egy részét legelőnek hagyni.*

LEGELŐBÉR, (legelő-bér) ősz. fn. Bér, melyet a legelőn járó baromtól az illető tulajdonosnak vagy községnek fizet a legeltető.

LEGELŐHELY, (legelő-hely) ősz. fn. Hely, vidék, mezőség, ugar stb. mely különösen legelőnek van hagyva.

LEGELŐJOG, (legelő-jog) ősz. fn. Jog, melynélfogva valaki bizonyos helyen legeltetheti barmait. *A közlegelőn minden közbirtokosnak van legelőjoga.*

LEGELŐL, ih. Közönségesen bevett szokás szerént am. legelső helyen, a többi előtt. *Legelőül ülni, menni, lovagolni.* Máskép és szabatosabban: *legelőül.* T. i. ha a nyelvhasonlatra ügyelünk, az *öl öl* képzők inkább ezen kérdésre, *honnan?* az *ül ul* pedig inkább e kérdésre, *hol?* felelnek meg, melyek helyett azonban jobbra a helyjelentő *ott* vitt használtatik, pl. *Ki bíjt az ágy alól. Az ágyban legalul v. legalatt szalmazsák van. Eléjött a kemence mögöl, most pedig az ajtó mögött ül.* E szerént *legelől* annyi volna mint legelső helyről, de ezen értelme nincs szokásban, s helyette *legelőül* használtatik, *legelőül* pedig am. legelső helyen, Ellentéte: *leg hátul v. legutól.*

LEGELŐRÉT, (legelő-rét) ősz. fn. Rét, melyet legelőül használnak, különböztetésül a kaszálóréttől.

LEGELŐSZÖR, (leg-először) időhatározó, am. mindenek előtt, a többit hátrább vagy későbbre hagyva. *Az idegen utas legelőször a köz intézeteket, köz épületeket nézte meg.* Néha am. az előtt nem, első ízben. *Tegnap legelőször voltam színházban. Ma mentem legelőször oskolába,* azaz megkezdtem az oskolajárást.

LEGELSŐ, (leg-első) mn. tt. *legelső-t.* 1) Időre vagy helyre nézve mindeneket megelőző. *Az új évrnek legelső napja.* A nevynek *legelső lapja.* 2) Bizonyos tulajdonságnál, nevezetesen jelességnél fogva a többinél különb. *A fejedelem legelső személy az országban.* V. ö. LEG és ELSŐ.

LEGELSŐBEN, (leg-elsőben) ih. Időre, vagyis időrendre vonatkozólag am. a többinél előbb, legelőször, első ízben. *A városba érkezővén legelsőben barátimat kerestem föl.* V. ö. ELSŐBEN.

LEGELTET, (legel-tet) mívelt. m. *legeltet-tem, —tél, —ett,* par. *legeltess.* A barmokat legelőn eteti. *örzi. Juhokat, teheneket, ökröket legeltetni. A vetéseket lelegeltetni* am. barmok által leetetni.

„Hantra dül a pásztor, s fityörészve legelteti nyáját.“
Kisfaludy K.
Átv. ért. *Szemeket legeltetni valamin,* am. bizonyos kedves tárgyakon jártatni, és gyönyörködtetni.

LEGELÜL, (leg-elül) ih. l. LEGELŐL.

LÉGELY, fn. tt. *légely-t,* tb. —ék, harm. szr. —e. A székelyeknél kis vízfordó bődön, csobolyóféle edény fából. A kulacstól abban különbözik, hogy a kulacsot esztergázzák, a légelyt pedig dongákból összeállítva és abrancosozva a bodnár készíti. Mondják *négely-nek* is. A latin *lagena* szóhoz látszik hasonlónak.

LEGÉN, (leg-én v. leg-en) a székelyek használják, bizon' értelemben. *Legén! erősen megházassodám am. bizon! rossz házasságot tevék.* (Krizsa J.)

LÉGEN, erd. f. Kolos m.; helyr. *Légen-be, —ben, —ből.*

LEGÉND, l. LEGÉNYD.

LEGENDA, (latin szó am. olvasandó, olvasni való) fn. tt. *legendát.* A középkorban az isteni tisztelethez tartozó naponkénti olvasnivalót magában foglaló könyv czíme. Mai értelemben valamely szentnek életrajza, és csodatettei.

LEGENDÁSKÖNYV, (legendás-könyv) ősz. fn. Könyv, melyben legenda v. legendák foglaltatnak. (Legendarium).

LEGÉNY, (leg-ény mintegy: leng-ény) fn. tt. *legény-t,* tb. —ék. harm. szr. —e. 1) Felserdült ifju, ki még nőtelen, ki életének legszebb virágában van. A székelyeknél divatos a következő ragozás: *legénytem v. legénytemben* am. legénykoromban; így *legényted, v. legénytedben, legényte v. legénytében, legénytünk* stb. mintha volna *legényidőmben* stb. Hasonló ez is: *ledánytam.* Rokon hozzájuk némileg az, ifjonta'képzési alak. Minthogy pedig ezen korban az életerő legélénkebb, s mindennemű kitérésre leghajlandóbb, innen a magyar a *legény* nevezettel s bátorsággal, készséggel, testi és lelki életrevalósággal, mozgékonyasággal, nyalkasággal fogalmait azonosította, mint az ily mondatokból kitünik: *Legény ő a talpán. Ki a legény a csárdában? Ha legény vagy, mérközzél meg velem. Micsoda legény vagy te, ha már is megijedsz. Aki legény, jöjjön ide.*

„Vagyok olyan legény, mint te,
Vágok olyan rendet, mint te.“

Népdal.

Innen a bátor, mindenkivel szembezálló, magát hányó vető korosabb férfiról is azt mondjuk, hogy *legénykedik.* Ezen jelentéseket vevén alapul, valószínűnek tarthatjuk, hogy a *legény* szó gyöke a mozgékony élenkséget jelentő *leg* vagy *leng*, mely legközelebb rohon a *ledér* szónak *led* gyökével, mintha volna *ledény*, azaz erejének önrzetében ledérkedő, csapongó. Úgy látszik, ezen alapfogalom szerént képződött az ifju nőt jelentő *ledny* is. V. ö. LEÁNY. Szélesb ért. *legénynek* hívják mindazon férfit, ki még soha meg nem házasodott. Innen az *ifju legény, vőlegény, vőlegény, agg legény* nevezetek. Még szélesb ért. minden férfit, ki bizonyos mesterséget gyakorol, a nélkül, hogy czéhbe felavatott mester volna, s közép helyet foglal az *inas* és *mester* között. *Szabó, varga, kovács, takács, asztalos legény. Az inast legénynyé szabadítani.* Általán a czéhtestületekben *legénynek* mondatik, ki az illető mesterségben bizonyos fokú ügyességgel bír. Ezen nevezetet a népszokás még a kereskedő segédekre is kiterjeszti. *Kalmár, boltos legény.* A német *Bursch* hasonlóságára jelent belső szolgát is, ki közvetlenül urának kényelméről gondoskodik. *Ruhatisztogató legény. Katonatiszték legé-*

nyei. A katonai nyelvben am. *közkatona*, kihez képest a *tiszt* mintegy mester. *A hadnagy harmincz legényyel örsre ment. Minden legény trombitaszóra nyergeljen. Egyegy legénynek egy itcze bor adassék.* E névvel tiszteli meg a nép bizonyos kíméletességéből a csavargó betyárokat, kik szolgálat nélkül levén, vagy szolgálatot nem is keresvén, 'mások' véres verétké után élődnek, s életszükségeiket majd kérve, majd erővel szerzik meg. Az ilyenek neve különösen: *szegény legény*, mint önmagok is szeretik hívni magukat. „Szegény legény vagyok én, csikót tinót lopok én.” (Népd.). *Bakonyi szegény legények.* Használtatik majd dicsérő, majd gyalázó tulajdonságokkal is. *Derék, jó, finom legény. Jó legény a bor* (Km.) *Hamis legény vagy te.*

LÉGENY, (lég-eny) fn. tt. *legény-t*, tb. —*ék*. A gözalaku vegyelemek egyike, melynek jellegző sajátosságai jobbadán tagadólagosak, t. i. szintelen, szagtalan, izetlen, csepfolyóvá össze nem süríthető, tehát úgynevezett állandó gőz, nem égékeny, s más testek égését sem tartja fenn, lélekzésre nem alkalmas, ennél fogva az állatok megfúlnak benne; ezért nevezetett németül *Stickstoff*-nak, latinul *Azotum*- vagy *Azotum*-nak az α priv. és $\zeta\omega\eta$ = élet szóból. Magyarul legénynek ezen elem azért neveztetett, mivel a légnek, levegőnek majdnem $\frac{4}{5}$ -öd részét képezi. (Török József tanár.)

LEGÉNYD, falu Nógrád m.; helyr. *Legényd-re*, —*én*, —*ről*.

LEGÉNYE, falu Zemplén m.; helyr. *Legénye-re*, —*n*, —*ről*.

LEGÉNYED, (le-geenyed) ösz. önh. A geny kifolyván belőle, lelohad, lepad. *A felfakadt daغانat legényed.*

LEGÉNYÉS, (leg-ény-és) mn. tt. *legényés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Legények módja, szokása szerént való, tehát nyalka, csinos, feszes. *Legényes viselet. Legényes szabásu ruha.* Ellentéte: öreges, hanyag. 2) Mondják nőről, ki a férfiak, különösen legények után van. *Legényes menyecske, ledny.*

LEGÉNYÉSEN, (leg-ény-és-en) ih. Legények módjára, nyalkán, feszesen, hegykén, csinosan, rártartósan. *Legényesen félreccapja süvegét, kipüdri bajszát, püneti sarkantyúját, megüli a lovat.*

LEGÉNYÉV, (legény-év) ösz. fn. Azon év vagy évek, melyekben valaki bizonyos mesterséget, mint inasból felszabadított legény üz. *Néhány legényév betöltése után remeket csinálni.*

LEGÉNYKE, (leg-ény-ke) kicsinyző fn. tt. *legénykét*. Kis termetű, vagy fiatal legény, suhancz, sieder, nem rég felszabadult inas.

LEGÉNYKÉDÉS, (leg-ény-kéd-és) fn. tt. *legénykédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Legénykori állapotban levés. 2) Olyanforma hegykélkedés, hányakodás, melyet a bőrükbe nem férő legények szoktak gyakorolni.

LEGÉNYKÉDIK, (leg-ény-kéd-ik) k. m. *legénykéd-tem*, —*tél*, —*étt*. 1) Folytonos legénykorban

vagy minőségben él. *Sokáig legénykedett, míg végre megházasodott. Három évig inaszkodott, tízig legénykedett, azután mesterré lett. Együtt legénykedtünk.* 2) Élénk, virgoncz legény módjára viseli magát; különösen bátor, merész tettekben hegykélkedik, hányajveti magát. *Már nem fiatal, mégis legénykedik.*

LEGÉNYKOR, (legény-kor) ösz. fn. 1) Ifju kor, mely a fölserdülés szakától a férfikorig terjed. 2) Nőtelen kor. Ellentéte: házaskor. *Legénykorában könnyen és vígan élte világát* 3) A mesterembereknél azon időszak, míg valaki mint felszabadított legény üzi mesterségét.

LEGÉNYSEG, (leg-ény-ség) fn. tt. *legénység-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Legényi állapot. *Legénységet házassal ettel fölcserélni. Ifju legénység, agg legénység. Szép élet a legénység.* 2) Legények testülete, öszvege. *A falu legénysége együtt mulat.* 3) Csapat katonaság, vagyis bizonyos számú katonák sokasága. *A legénységet megvendégelni.* 4) Legényes pajkosság, hegykeség. *Vén emberhez épen nem illik a legénység.*

LEGÉNYTÁRS, (legény-társ) ösz. fn. Kik egyszerre, vagy együtt legénykednek, azok legénytársak, pl. egy műhelyben dolgozó, egyszerre fölserdült legénytársak.

LEGÉNYTEM, **LEGÉNYTED**, **LEGÉNYTE** stb. L. **LEGÉNY** alatt.

LÉGERESZTŐ, (lég-eresztő) ösz. fn. 1. **LÉGFORGATYÚ**.

LÉGERŐMŰ, (lég-erő-mű) ösz. fn. Erőmű, melyet a légnek sürüstítése, öszvenyomása hoz mozgásba, működésbe, milyen a szélpuska. Ilyenek a szélmalomok, melyeket a sebes mozgásu lég forgat stb.

LEGES, eléfordul *legesleg* öszvetételben; 1. ezt. Innen származik a tájdivatos *legsül* azaz legesül (am. főképen) is.

—**LEGÉS**, (—leg-és) ösz. melléknévképző pl. *előleges, előzőlegés, melleslegés*; mélyhangon: *lagos*, pl. *utólagos, látszólagos*.

LEGESLEG, (leg-es-leg) öszvetétel a harmadik fokozat tulzó erősbitésére. *Legeslegalsó, legeslegjobb, legeslegutoljára.*

LEGFÉLSŐ, (leg-félső) fő foku mn. A többihez képest legmagasabb helyen, vagy rangban levő. *A lajtorja legfelső fokára hágni. Legfelső személy a helységben.* V. ö. **FELSŐ**.

LEGFÉLSŐBB, (leg-félsőbb) 1. **LEGFÉLSŐ**. **LEGFÉLÜL**, (leg-félül) ih. Legmagasabb helyen vagy állapotban, vagy minemőségben; egészen felül.

LÉGFOGÓ, (lég-fogó) ösz. fn. Cső vagy csatorna, mely arra való, hogy a fris léget felfogja, s bizonyos helyre vezesse.

LÉGFOLYADÉK, (lég-folyadék) ösz. fn. Lég-nemű vagyis öszvenyomható ruganyos folyadék.

LÉGFOLYAM, (lég-folyam) ösz. fn. A légnek akármely résen, nyíláson, vagy a légkör valamely részében egy irányban tóduló mozgása, áthuzódása.

LÉGFORGATYÚ, (lég-forgatyú) ösz. fn. Eszköz, mely a légnek be- és kijárását előmozdítja. *Vendéglők, kávéházak ablakain levő légforgatyú.*

LEGFŐBB, (leg-főbb) harm. foku mn. tt. *legfőbb-et*. Legfensőbb rangon levő, bizonyos tulajdonságokra nézve minden egyebeket megelőző, fölülmuló. *Legfőbb méltóságú, hivatalbeli személyek.* V. ö. FŐ, mn.

LEGFŐKÉP, (leg-főkép) ih. Mindenek felett, vagy előtt; leginkább, kiváltképen; néhutt: *legsül.* V. ö. LEG és FŐKÉP.

LEGFŐKÉPEN, (leg-főképen) ih. lásd: LEG-FŐKÉP.

LEGFŐLEBB, (1), (leg-főlebb) Mint (harmadfoku) mn. annyit tenne mint legmagasabb helyen, vagy rangban levő; de helyette szokottabb a *legfelső* v. *legfelsőbb*.

LEGFŐLEBB, (2), (leg-főlebb) harmad foku ih. 1) Ezen kérdésre *hová?* am a többihez képest legmagasabb helyre vagy rangra. *A kis fejdánkost legfőlebb tenni. Fiai közül a legfiatalabbik vitte legfőlebb.* Fölveszi a *re* ragot is. *Legfőlebbe helyezni, méltatni valakit.* 2) Midőn mennyiségre vonatkozik, am. másokhoz képest legtöbb, legnagyobb mértékben. *Ezen kamarába legfőlebb ezer mérül gabona fér. Ezen ökör legfőlebb hat mázsás.* Ellentéte: *legalább.* Ezen kérdésre hol? szabatosabban ezzel élünk: *legfőnebb* v. szokottabban: *legfőntebb.* V. ö. FÖL; és FÖN.

LEGFÖLJEBB, (leg-főljebb) néhutt: *legfűllyebb*; 1. LEGFÖLEBB és v. ö. FÖLJEBB.

LEGFÖLSŐ, 1. LEGFÉLSŐ.

LEGFÖLÜL, 1. LEGFÉLÜL.

LÉGFÜRDŐ, (lég-fürdő) ösz. fn. Száraz fürdő neme, midőn valaki meztelen testét a szabad levegőnek kiteszi, különösen a nap sugarai által izzasztja magát.

LÉGFÜTÉS v. —**FÜTÉS**, (lég-fütés) ösz. fn. A fütésnek azon módja, midőn egy bizonyos kisebb térben, kamarában levő (többnyire vas-) kályhába vagy csőbe a levegőt legalul akként vezetik, hogy ez ott a fütés által megmelegülvén, tehát megvényulván, egy fentebbi nyíláson kifelé toldúl, s mint-hogy ekképen alul mintegy üresség támad, a kitóduló helyébe alul más hidegebb levegő nyomul be, és így tovább; e szerint a levegő kerengésbe jöven, az ezzel öszveköttetésben levő szoba vagy több szobák is fölmelegíttetnek. Másképp: *Meissner-féle fütés*, minthogy azt Meissner bécsi kitünő vegytanár alkalmazta és hozta divatba legelőbb. Jelessége különösen abban áll, hogy 1) a szobában vagy szobákban a kályhákat teljesen nélkülözni lehet; 2) hogy czélszerű alkalmazás által a külső friss levegőt már egészen melegen (a meleg kamarán keresztül) lehet a szobába, a mikor csak tetszik, eresztetni, a nélkül hogy ajtókat vagy ablakokat nyitogatni, vagy nyitva tartani kellene; 3) hogy a melegség a szobában egyarányosabb. Azonban helyes elkészítését az ilyen kályháknak tapasztalásunk szerint igen kevés építész

érti, mások pedig természet szerint még kevésbbé, azért nem mindenütt sikerül. Fő dolog, hogy minden egyes szobában két nyíladék legyen öszveköttetésben a befűtött kamarával, egyiken a meleg levegő a melegített kamarából felül a szobába, másikon a hidegebb levegő a szobából alul a kamarába nyomulván, s itt megmelegülve ujlag kitódulván.

LÉGFÜTÉSI, (lég-fütési) ösz. mn. Légfűtéshez tartozó, arra vonatkozó. *Légfűtési oktatások. Légfűtési eszközök. Légfűtési kamara.*

LÉGGOLYÓ, (lég golyó) ösz. fn. 1) Üres golyó érezből, hosszú csővel ellátva, mely által a golyó üregében levő, s melegség által gőzzé alakult víz, szél gyanánt kinyomul. (Aeolipila). 2) Légellenes anyagból készített golyó, mely könnyen vagy vékonyított léggel megtöltve magasra száll, s nagyságához képest kisebb vagy nagyobb terhet bír. Feltalálói a Mongolfier testvérek voltak 1782. évben. Utóbb ilyféle golyókat nagyobb terjedelemben készítették, s hozzájuk kötél által kis könnyű hajócskát függesztettek, a golyóval felszállani vágyó emberek számára. Ezen készüllet egészben véve *lég-hajónak* nevezetik.

LÉGGYULÓ, (lég-gyuló) ösz. fn. Mesterséges keverék, mely a levegőben, kivált ha ez nedves, önmagától meggyúlad, s kénköszagot terjesztve elég. (Pyrophorus).

LÉGH, KIS—, NAGY—, falnk Pozsony m.; helyr. *Lég-h-re, —én, —ről.*

LÉGHAJÓ, (lég-hajó) ösz. fn. 1. **LÉGGOLYÓ** alatt.

LÉGHAJÓS, (lég-hajós) ösz. fn. Személy, ki lég-hajót készít, egyszersmind rajta a levegőbe felszáll.

LÉGHAJÓZÁS, (lég-hajózás) ösz. fn. Hajózás, vagyis levegőbe szállás az úgynevezett lég-hajón. V. ö. **LÉGGOLYÓ**.

LÉGHATLAN, (lég-hatlan) ösz. mn. Mondjuk általán tömör testekről, melyek alkatrészei oly szorosán öszveállanak, hogy a levegő nem járhatja által. *Az üveg, vas lég-hatlan testek.* Másképp: *légálló.*

LEGHÁTUL, (leg-hátul) ösz. ih. Oly helyen, mely a többi után következik. *Leghátul menni, lovalogni. Az asztalnál leghátul ülni.*

LÉGHUZAM, (lég-huzam) ösz. fn. A légnek különösen észrevehető mozgása bizonyos nyíláson, midőn t. i. ennek egy másik nyílás áll ellenében, pl. ha az ablak és ajtó nyitva áll, vagy mind az ajtón mind az ablakon rés vagydon. *Lég-huzamban ulve csúzt kapni.* Másképp: *légvonat.*

LÉGI, (lég-i) mn. tt. *légi-t*, tb. —*ek.* Léget illető, légre vonatkozó, stb. *Légi változások, tüntemények.*

LEGINKÁBB, (leg-inkább) harmad foku ih. Főleg, főképp, a többihez képest legjobban, leggyakrabban, kiváltképp. *A művészetek között leginkább a zenét kedvelni.* Némely tájdivat szerint: *letinkább.* V. ö. **INKÁBB.**

LÉGISZONY, (lég-iszony) ösz. fn. Kényes érzékenység, melynél fogva valaki a szabad légmozgásnak vagy épen léghuzamnak magát kitenni fél.

LÉGISZONYOS, (lég-iszonyos) ösz. mn. Elkényeztetett bőrű, vagy bizonyos nyavalyában szenvedő, ki a szabad lég érintésétől iszonyodik, s rosszul érzi magát tőle.

LEGITT, (leg-itt) l. **LEGOTT** alatt.

LÉGJÁRÁS, **LÉGJÁRAT**, (lég-járás v. —járt) ösz. fn. L. **LÉGHUZAM**.

LEGKEVESBÉ v. —**KEVESBBÉ**, (leg-kevesbé) harmad fokú ih. *kevessé, kevesbbé, legkevesbbé*. Mindenek alább levő mértékben, legkisebb fokon; se v. sem tagadó szóskával: épen nem. *Ezt minden ételek között legkevesbbé szeretem. Legkevesbbé sem félek*. V. ö. **KEVESSÉ**, **KEVESBÉ**.

LÉGKÖR, (lég-kör) ösz. fn. Általán a lég egészben véve, mint az a földet körülveszi. Különösen az öszves légnék egy része, mennyiben bizonyos térre, vidékre, országra sajátos hatással van. *Szelid, meleg, hideg, száraz, nedves légkör*.

LEGKÖZELEBB, (leg közelebb) 1) névmás, időre vagy térre vonatkozólag am. ami a többihez képest legkevesbbé esik valamitől távol. *A legközelebb alkalommal ismét veszed leveleimet. Magához legközelebb helyre ültetni valakit*. 2) ih. Semmit nem késve, legott, első alkalommal, vagy helyre vonatkozva: mindjárt mellette valaminek, a többi valamennyinél közelebb helyen. V. ö. **KÖZEL**.

LÉGLEIRÁS, (lég-leírás) ösz. fn. A lég természetének, tulajdonságainak, s illetőleg tüneténeinek leírása.

LÉGLYUK, (lég-lyuk) ösz. fn. Szelelő lyuk, melyen a lég keresztül jár.

LÉGMENTES, (lég-mentes) ösz. mn. Mondjuk oly szorosán elzárt üregről, vagy üreges testről, melyhez a külső lég hozzá nem fér. *Bizonyos testeket légmentes edényekbe zárn*.

LÉGMÉRŐ, **LÉGMÉRÜ**, (lég-mérő) ösz. fn. Széles ért. többféle eszközök, készültek, melyek által a lég különféle tulajdonságairól kísérletet tesznek. Ilyenek általában a lég melegségét, nehezségét, nyomását, nedvességét, rugalmasságát stb. mérő eszközök. Szorosb ért. a levegő változásait, nevezetesen pedig súlyát, nyomását mutató eszköz, mely mintegy jószágnak az időváltozást előre megjelenti. (Barometrum). V. ö. **HÉVMÉRŐ**.

LÉGMOZGONY, (lég-mozgony) ösz. fn. l. **LÉGERÖMÜ**.

LÉGMOZTAN, (lég-moz-tan) ösz. fn. A természet azon része, mely a légnemű testek mozgási törvényeit fejtegeti. (Aerodynamica).

LÉGNEDMÉRŐ v. —**MÉRÜ**, (lég-ned-mérő) ösz. fn. Eszköz, mely kimutatja, mennyi nedvet foglal magában bizonyos mennyiségű lég. (Hygrometrum).

LÉGNEDV, (lég-nedv) ösz. fn. A légnemű létező gőznemű nedv, mely majd harmat, majd eső, majd köd, majd hó vagy jégképen esik alá.

LÉGNEDVMÉRŐ, l. **LÉGNEDMÉRŐ**.

LÉGNEMTŐ, (lég-nemtő) ösz. fn. A neutókról szóló hitregék szerint oly nemtő, mely különösen a légnemű lakik, különböztetésül a *vízi, földi, tüzi* nemtőktől.

LÉGNEMÜ, (lég-nemü) ösz. mn. A légneműnek mely tulajdonságaival bíró, pl. oly könnyű, oly vékony, oly lenge, oly ruganyos mint a lég, pl. pára, leh, a vegyészetben éleny, könnyen, szemeny stb.

LEGOMBOL, (le-gombol) ösz. áth. Valamely testet, mely gombbal vagy gombokkal volt felakasztva, előbbi helyéről leold, levesz.

LEGOMBOLYÍT, (le-gombolyít) ösz. áth. A gombolyagba szedett zsinetet, fonalat letekeríti. *A fű, midőn fölereszti a sárkányt, legombolyítja a zsinetet. A takács szövéskor legombolyítja a fonalat*.

LÉGOSZLOP, (lég-oszlop) ösz. fn. Természeti ért. bizonyos tér, vagy test fölött fekvő légtömeg, mely képzeletben a légkör tetejeig felnyúlik, s melynek kerületét a fenékül szolgáló tér vagy test nagysága határozza meg.

LEGOTT, **LEGOTTAN**, (leg-ott v. —ottan) ösz. ih. Tüstént, mindjárt, azonnal. V. ö. **OTT**. Ha a hely is közelben értetik, ekkor némelyek *legitt* szót használnak. *Legitt indulj, azaz: innen mindjárt indulj*.

„Állj meg Mihály! mond a bús hölgy,
Legitt elér a pogány!”

Dobozi Mihály és hitvese (Kisf. S.-tól).

LÉGÖMLÉS, (lég-ömlés) l. **LÉGÁRAMLÁS**.

LEGÖNGYÖL, (le-göngyöl) ösz. áth. Ami fel volt göngyölve, leveszi. *Legöngyölni a karkötő pólyát*. V. ö. **GÖNGYÖL**.

LEGÖRBED, (le-görbed) ösz. önh. Lefelé hajló irányban görbed. *A gyümölcsessel terhelt faágak legörbednek*.

LEGÖRBÍT v. —**GÖRBIT**, (le-görbít) ösz. áth. Lefelé hajló irányban görbít valamit.

LEGÖRBÜL v. **GÖRBÜL**, (le-görbül) ösz. önh. l. **LEGÖRBED**.

LEGÖRDÍT v. —**GÖRDIT**, (le-gördít) ösz. áth. Valamely gömbölyű, kerekded, vagy hengerded test tengelye körül forgatva lefelé hajt. *A hordót legördíteni a pinczébe*.

LEGÖRDÜL v. **GÖRDÜL**, (le-gördül) ösz. önh. Valamely gömbölyű, kerek, hengeralakú tömör test forogva alászáll. A domboldalon megtaszított hordó legördül a völgybe. Szélesb ért. akármily testről mondható, midőn forogva lemegy, lefut. *Legördülnek szemeiből a könnyök. Legördül a függöny*.

LEGÖRGET, (le-görget) ösz. gyak. mivel. Eszközli, hogy görögve, azaz forogva lemenjen valami. *A hordókat a partról legörgetni a hajóba*. V. ö. **GÖRGET**.

LEGÖRNYED, (le-görnyed) ösz. önb. Mondják állatról, különösen emberről, midőn nagy teher alatt vagy betegség miatt görnyedve lehajlik.

LEGÖRÖG, (le-görög) ösz. gyak. önh. Valamely hengeralakú, vagy gömbölyű kemény test magasról megindulva s tengelye körül forogva legurul. V. ö. GÖRÖG.

LÉGPÁRÁNY, (lég-parány) ösz. fn. A lég tömegét tevő legkisebb részecske.

LÉGRÁD, m. város Szala m.; helyr. *Légrád-ra*, —on, —ról.

LÉGRÉTEG, (lég-réteg) ösz. fn. Réteg vagyis bizonyos magasságig vett terület a légkörben.

LÉGSAV, (lég-sav) ösz. fn. A légenynek élelynel azon vegyülete, mely legtöbb élelyt tartalmaz; neveztetik *salétromsav*-nak is, minthogy a salétromnak egyik alkotó része, s ebből szokott előállítatni. Végre neveztetik *választóvíz*-nek is, minthogy az aranyat az ezüstitől ezen sav segítségével szokták különválasztani. (Török József tanár.)

LÉGSULY, (lég-suly) ösz. fn. A közönséges légnek sajátnevi sulya. Továbbá azon suly, melylyel különféle légfajok bírnak, valamint a többféle gőzökkel terhelt légnek sulya.

LÉGSULYMÉRŐ, (lég-suly-mérő) ösz. fn. l. **LÉGMÉRŐ**.

LEGSÜL, (leg-es ül v. ö. LEGES) ih. Némely tiszai vidékeken, pl. Abaujban, Zemplénben divatos kifejezés, 'kivált' v. 'föleg' értelmében. *Nem jó a mértékletlenkedés, legsül beteges embernek.* Neha t-vel is toldva: *legsült*.

LÉGSZELLEM, (lég-szellem) ösz. fn. l. **LÉGNEMTŐ**.

LÉGSZESZ, (lég-szesz) ösz. fn. Állandóan rugalmas nedvesség, mely nagyobb nyomás által kisebb térbe szorítható a nélkül, hogy cseppekbe folyna össze, s mely a nyomás tágulásával ismét kiterjed, és a hidegnek legnagyobb foka által sem alakul csepökké. (Gas).

LÉGSZESZÉS, (lég-szeszés) ösz. mn. Ami légszeszt foglal magában, vagy ami légszesz által működik. *Légszeszes testek. Légszeszes lámpa, világítás.*

LÉGSZESZLÁMPA, (lég-szesz-lámpa) ösz. fn. Lámpa, melyben légszeszt égetnek. *Légszeszlámpákkal világított utcák.*

LÉGSZESZNEMÜ, (lég-szesz-nemü) ösz. mn. Légszesz tulajdonságaival, minőségével bíró. *Légszesznemü égékeny testek.*

LÉGSZESZVILÁGÍTÁS, (lég-szesz-világítás) ösz. fn. Világítás, melyet a meggyújtott s égő légszesz lángja ad.

LÉGSZIVATYÚ, (lég-szivatyú) ösz. fn. Összetett eszköz, mely a bizonyos térbe, öbölbe zárt levegőt vagy egészen kihúzza, vagy igen megvékonyítja. *Csapos, billentyűs légszivatyú.*

LÉGSZÖKÉS, (lég-szökés) ösz. fn. Mesterséges szökés, melyet valaki ugrás között a levegőben tesz. *Kötéltánczosok, műlovagok légszökései.*

LÉGSZÖKŐ, (lég-szökő) ösz. fn. Kötéltánczos vagy más ilyféle ügyességgel bíró személy, ki a levegőben mesterséges fordulatú szökéseket tesz.

LÉGTÁJ, (lég-táj) ösz. fn. A léggel körülvelt földnek egy tája mennyiben levegője némi sajátságokkal bír. *Szelid, nedves, száraz légtáj.*

LÉGTAN, (lég-tan) ösz. fn. Tan a légről, vagyis annak tulajdonságairól és tüneményeiről.

LÉGTÉR, (lég-tér) ösz. fn. Azon tér, mely a földet körülveszi, és léggel meg van töltve, akár mint egész, akár részenként véve.

LEGTISZTELENDŐBB, (leg-tisztelendőbb) ösz. mn. Némelyek által használt kifejezés az egyházi 'Eminentissimus' magyarításul.

LEGTÖBBNYIRE, (leg-többnyire) ih. Legtöbb esetben; jobbára; csaknem mindenkor.

LÉGTÖMEG, (lég-tömeg) ösz. fn. Bizonyos tért elfoglaló, s mint együvé kapcsolt részekből álló légmennyiség.

LÉGTÜNDE, **LÉGTÜNDÉR**, (lég-tünde v. —tündér) ösz. fn. Regés szellem, mely a légtelenben lakik, s kitünő sajátsága a légkönnyűségű lebegés. (Sylph).

LÉGTÜNEMÉNY, (lég-tünemény) ösz. fn. Minden tünemény, mely a földet körülvevő légtelenben mutatkozik, ú. m. szél, felhő, köd, eső, harmat, dér, hó, jégeső, villám, dörgés. (Meteor). Átv. ért. egyedül a képzelődésben létező tünemény. (Phantom).

LÉGTÜNET, (lég-tünet) l. **LÉGTÜNEMÉNY**.

LÉGTÜZ, (lég-tüz) ösz. fn. Mesterséges tűz, mely a légtelenben emelkedik, milyen az úgynevezett röpentyük tüze. Jelentheti a légtelenben létező anyag égését is, milyen a bolygó tűz.

LEGUGG, (le-gugg) l. **LEGUGGOL**.

LEGUGGOL, (le-guggol) ösz. önh. Guggolva leereszkedik, lehajol, leül. V. ö. **GUGGOL**.

LEGUGORODIK, (le-gugorodik) ösz. k. l. **LEGUGGOL**.

LEGURDÍT, **LEGURDÚL**, l. **LEGURÍT**, **LEGURÚL**.

LEGURÍT v. —**GURIT**, (le-gurít) ösz. áth. Valamely gömbölyű vagy kerekded kemény testet gurítva lefelé bajt. V. ö. **GURÍT**.

LEGURÚL v. —**GURUL**, (le-gurul) ösz. önh. Gurulva lemegy, lefut, alászáll. *A golyó legurul a lejtőn.*

LÉGÚT, (lég-út) ösz. fn. A légtelenben tett utazás eredménye, vagy kitűzött vonala.

LÉGUTAZÁS, (lég-utazás) ösz. fn. Utazás, a légtelenhez kötött hajócskán.

LEGUTÓ, fokozott mn. tt. *legutó-t*. Akit v. amit helyben vagy időben a vele viszonyban levők mindnyájan megelőznek. *A sorban, csapatban legutó katona. Az évek legutó napja.* Egyóbiránt ez eredeti rövid alakban már alig fordul elő, s helyette *legutósó* használtatik. V. ö. **UTÓ**.

LEGUTÓBB, (leg-utóbb) ih. Időre nézve legkésőbb. V. ö. UTÓBB.

LEGUTÓL, (leg-utól, azaz utó-ul) fokozott ih. Oly helyen vagy időben, mely a többi valamennyi után következik. *Az asztalnál legutól ülni. A sorban legutól lépni, lovagolni, repülni. A többi között valamit legutól cselekedni. Ez idén mi szüreteltünk legutól.* Fölveszi a harmadik személyragot, és e mellé a módosító ragokat, pl. *Boromnak legutolját íszom. Ezt legutóljára hagyom. A harcznak legutoljáig megállani a csalamezőn.* Itt az utól őszve van vonva, s eredetileg *utó-ul*. V. ö. UTÓL.

LEGUTOLSÓ, fokozott mn. Némileg különbözik tőle a *legutósó*, mennyiben ennek törzsöke a melléknév *utó*, amazé pedig a határozó *utól*. V. ö. UTÓ, UTÓL. Egyébiránt értelemben nincs köztök különbség.

LEGUTÓLSZOR, (leg-utólszor) fokozott ih. Végső ízben, mindenek után. Ez bizonyos állapotnak, cselekvésnek vagy szenvedésnek ismétlésére vonatkozik, mennyiben már semmi sem következik utána. *Taval láttam őt legutólszor, azolta nem. Ma megyek iskolába legutólszor, azután nem.*

LEGUTÓSÓ, (leg-utósó) mn. L. LEGUTOLSÓ.

LEGUTÓSZOR, (leg-utószor) fokozott ih., mely a *legutó* melléknévből származik, s abban különbözik csak tőle a *legutólszor*, hogy ennek törzsöke a határozó *utól*. V. ö. UTÓ, UTÓL, LEGUTOLSÓ.

LÉGÜR, (lég-ür) ősz. fn. Azon nagy ür, melyet a lég őszves tömege elfoglal.

LÉGÜRES, (lég-üres) ősz. mn. Oly zárt térről, öbölről mondatik, melyből a léget szivattyú által kihúzták, vagy a lehetőségig megvékonyították. *Légüres palack.*

LÉGÜST, (lég-üst) ősz. fn. Üstféle edény a tüzi fecskendőkön, mely a víztartó tömlővel őszveketetésben van, s a benne foglalt levegő nyomása által a vizet kitolja.

LÉGVÁR, (lég-vár) ősz. fn. Átv. ért. merő képzelődésekre, ábrándokra alapított remény, jólét. *Légvárakat építeni.*

LEGVÉGSŐ, (leg-végső) fokozott mn. Mi a végen utósó helyet foglal. *Legvégső ház a faluban.* Úgy látszik, a nyelvszokás szerént csak ingatlan testekről, és elvont szellemi tárgyokról mondatik, pl. *Legvégső bolt, szoba. Legvégső akarati, búcsú, rendelés. Legvégső szó.* V. ö. VÉGSŐ.

LÉGVILÁGÍTÁS, (lég-világítás) l. LÉGSZESZVILÁGÍTÁS.

LÉGVÍZ, (lég-víz) ősz. fn. A léghen létező gőzalakú víz, mely majd eső vagy harmat, majd hó, dara, jégsökepen hull alá.

LÉGVONAT, (lég-vonat) ősz. fn. lásd: LÉGHUZAM.

LÉGZÉS, (lég-z-és) l. LÉLEKZÉS.

LÉGZIK, (lég-z-ik) l. LÉLEKZIK.

LÉGY, ékvesztő fn. tt. *legyet*. Személyragozva: *legyem, legyed, legye* stb. Az ékezetet elveti e szár-

mazékokban is: *legyes, legyez, legyint, legyecské*. Nem lehet kétkedni róla, hogy több ékvesztő társával együtt eredetileg rövid volt: *legy*, keményebb hangon: *led*, melyből a csapongást, ide-oda szállongást jelentő *ledér*, s hangváltozattal *lédérc* is erednek. Tehát alapfogalom benne a könnyed mozgás, melyet a *lc* gyök-elem képvisel. Ismeretes rovar, egy szivó fulánkkal, és két állásztó röptyüvel. E nem alá több fajok tartoznak, melyek között legközönségesebb a *házi* vagy *szobai* légy. (Museum domestica). Ide tartoznak az ebeket háborgató *eblégy*, a lovak körül röpködő *lólégy*, továbbá az úgynevezett *vaklégy*, *dongólégy*, *babócs* stb. Nevét csapongó röpködésétől, lebegésétől kapván, valamint a jelentésben úgy hangokban is egyezik vele a német *Fliege*, mely szintén egy eredetű a *fliegen*, *fliehen* igékkel. *Szemtelen légy*, mert ha elhajtják ismételve visszatér. *Neki megy mindennek, mint a vak légy.* (Km.). *Oly szomorú, mint ősszel a légy.* (Km.). *Bekapja, mint kutya a legyet.* (Km.). *Még a légynek sem vét* (km.), azaz igen szelíd, jámbor. Képes kifejezéssel *légy*-nek mondják a puskacső végén azon gombocskát, melyet szemmel tartva céloz a lövő.

LEGYÁFOL, (lc-gyáfol, mintha volna: lc-gyávol) ősz. áth. A székelyeknél am. *legyaláz*. (Krisza J)

LEGYALÁZ, (lc-gyaláz) ősz. áth. Gyalázva, erkölcsileg lealacsonyít valakit, vagy valaminek árát, becsét ósárolja. *Legyalázni a hivatalkereső vetélytársakat. Bizonyos árú legyalázni.* V. ö. GYALÁZ.

LEGYALÚL, (lc-gyalúl) ősz. áth. Valamely testnek felszínét, héját, esoméit stb. gyalu nevű szerzővel lehasítja. *Legyalulni a deszka szálkát, buczkót.* V. ö. GYALU, GYALÚL.

LÉGYCSAPDA, (légy-csapda) ősz. fn. 1) Kis csapda, melylyel legyeket fognak. 2) Átv. ért. éjszakamerikai mocsárnövény, melynek levelei két lufentyűféle hárttyával ellátva, s ha valamely testcsöke, nevezetesen légy rájuk száll, legottan őszvecsapódnak. (Dionaea muscipula).

LÉGYCSAPÓ, (légy-csapó) ősz. fn. Nyéllel ellátott bőr- vagy szövettlapocska, melylyel legyeket szoktak csapni.

LÉGYCSAPTA, l. LÉGYCSAPDA.

LEGYEN, kapcsoló módja, *lesz'* igéncék; l. czt.

LEGYENT, l. LEGYINT.

LEGYES, (legy-es) mn. tt. *legyes-t* v. —*el*, *tb*. —*ek*. Legyekkel bővelkedő; mit a legyek igen elreptek. *Legyes konyha*, *ebédlő*, *mészárszék*. Átv. ért. mondják állatról, különösen lórol, midőn a legyek-től féltében, vagy csipve hánykolódik, nyugtalanokodik. Szélesb ért. szilaj, pajkos, kirúgó. Tréfásan mondják ily tulajdonságu emberről is.

LEGYESKÉDIK, (legy-es-kéd-ik) k. m. *legyeskéd-tem*, —*tél*, —*étl*. Legyektől háborgatva vagy csipve hánykolódik. V. ö. LEGYES.

LÉGYÉTETŐ, (légy-étető) ősz. fn. Vízben feloldott mérges por, melytől a legyek megdöglenek, vagy más ilyféle szerek.

LEGYEZ, (legy-ez) áth. m. *legyez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Tulajd. ért. valakiről a legyeket úzi, hajtja. *Legyezni a beteget, az alvó kisdedit*. Átv. ért. lapoczkaforma eszközzel, úgynevezett legyezővel szellőzteti magát, vagy mást. *Nagy melegségben legyezni magát*, azaz úgy tenni, mintha legyeket űzne magáról. Képes kifejezéssel *valakit legyezni* am. bizonyos ügyben mentegetni; kedve szerént cselekedni; holmi kellemetlenségektől óvni.

LEGYEZÉS, (legy-ez-és) fn. tt. *legyezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit legyezünk. Átv. ért. a légnek enyhítő fúvása.

„Fülemilék éneklésén,
Gyöngé szellők legyezésén
Örömet nevelni.“ Faludi.

LEGYEZGET, (legy-ez-get) áth. m. *legyezget-tem*, —*tél*, —*étt*. Gyakorító értelmét veszi föl, *legyez*’ szónak, ennek mindenik jelentésében.

LEGYEZKÉDIK, (legy-ez-kéd-ik) k. m. *legyez-kéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Mondják baromról, vagy emberről is, midőn legyeket űz magáról.

LEGYEZŐ, (legy-ez-ő) fn. tt. *legyező-t*. Ránczokba szedhető, és kinyújtható lapos eszköz, mely részint legyeket űzni, részint magát szellőztetni való. *Selyem, tarka, aranyos legyező*.

LEGYEZŐÁRUS, (legyező-árus) ösz. fn. Személy, ki legyezőket árul.

LEGYEZŐBAJNÓCZA, (legyező-bajnócza) ösz. fn. Növényfaj a bajnócák neméből; levelei csonkattollas-szárnyasak, virági bogernyősek, gyökere rojtos. Nedves, árnyas helyeken nő, és szára négy—öt lábnyi magas. (*Spiraea ulmaria*). Másképp a közéletben: *legyezőfü, borvirág*.

LEGYEZŐFÜ, (legyező-fü) l. LEGYEZŐBAJNÓCZA.

LEGYEZŐKORALL, (legyező-korall) ösz. fn. Alakjára nézve némileg legyezőhöz hasonló korallfaj.

LEGYEZŐSZÁR, (legyező-szár) ösz. fn. A legyezőféle eszköznek nyele, fogatyúja.

LEGYEZŐSZIVACS, (legyező-szivacs) ösz. fn. Szivacs faj, mely alakjára nézve legyezőhöz hasonló. (*Spongia ventilabra*).

LÉGYFOGÓ, (légy-fogó) ösz. fn. 1) Általán eszköz, pl. csapda, hálócska stb. melylyel legyeket fognak. 2) Madárfaj, mely legyeket fogdos és azokkal él.

LÉGYFÜ, (légy-fü) ösz. fn. Növényfaj a czikk-szárak neméből, himje hat, anyaszála két águ; szára felálló, elágazó; levelei lánccsásak; virága halavány veres. Másképp: *vizi bors, vízi hunyor, balhafü, ebgyömbür, keserüfü*, növénytani néven: *borsos czikkészár*. (*Polygonum hydropiper*).

LEGYHED, (legy-h ed) önh. m. *legyhed-t*. Bágyad, lankad, mint a hidegvette légy; vagy pedig a, legy’ gyök csak, légy’ szónak felhangu módosulata; vagy végre az nem más mint *lety* v *lity*, tehát innen: *letyhed* v *lityhed*.

LEGYHEDT, (legy-h-ed-t) mn. Bágyadt, lankadt. *Fáradtságtól, gyöngeségtől legyhedt tagok*.

LEGYILKOL, (le-gyilkol) ösz. áth. Gyilkol által lábáról leejt, kivégez valakit. Szélesb ért. öldökölvé ejt le. *Legyilkolni az ostrommal bevett vár őrseregét*.

LEGYINT, (legy-in-t) áth. m. *legyint-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Oly gyöngén illet valakit, mintha csak a szellő érintené, melyet legyezővel hoznak mozgásba. *Kendővel legyinteni valakit*.

„Ez a kezem ez az egyik,
Jobban legyint, mint a másik.“ Népd.

2) Valamely lebegő testet könnyed mozgásba hoz, s mintegy lebbent. *Jeladdsul kendővel vagy kendőt legyinteni*.

LÉGYINTÉS, (legy-in-t-és) fa. tt. *legyintés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Leggyöngédebb, legkíméletesebb illetés, érintés, vagy mozditás. V. ö. LEGYINT.

LÉGYKAPÓ, (légy-kapó) ösz. fa. Általán minden kis madár, mely legyekkel él. Különösen, fehér pettyes szárnyu billegényfaj. (*Motacilla ficedula*).

LÉGYMADÁR, (légy-madár) ösz. fa. Déli Amerikában otthonos, legkisebb és legszebb madárfaj, mely méhek módjára a virágokról él. (*Colibri*).

LÉGYMASZLAG, (légy-maszlag) ösz. fa. l. LEGYVESZTŐ.

LÉGYNEMŰ, (légy-nemű) ösz. mn. A legyek neméhez tartozó, vagy némely tulajdonságaira nézve légyhez hasonló. *Légynemű rovarok*.

LÉGYOTT, (légy-ott) ösz. fn. tt. *légyott-ot*. Öszvebeszélés által meghatározott titkos találkozás bizonyos helyen és időben, kivált a szerelmesek által. *Légyottra megjelenni*. (Rendez-vous).

LÉGYÖLŐGALÓCZA, (légy-ölő-galócza) ösz. fn. Növényfaj, a fölül veres bőrű galócák neméből, melynek veres kalapja fehér bibircsókával pettyes, tönkje gúnyás, perezecs, tövön tojásdad. (*Agaricus muscarius*).

LEGYŐZ, (le-gyöz) ösz. áth. Az ellene támadót, felkelőt győzés által, mintegy erkölcsileg leveri. *Legyőzni a haza ellenségeit*. V. ö. GYÖZ.

LÉGYRAJ, (légy-raj) ösz. fn. Egy csoportban repkedő, vagy megszálló legyek sokasága. *A vágószéket, döngőt meglepi a légyraj*. *Lovakat kísérő légyraj*.

LÉGYSZAR, (légy-szar) ösz. fa. A légynek kis fekete foltokban lerakott ganaja, légypiszok. *Légy-szarral pettyezett tükör, képráma*.

LÉGYSZAROS, (légy-szaros) ösz. mn. Légy-szartól mocskos, foltos, légypiszkos. *Légy-szaros képek, függönyök*.

LÉGYTETŰ, (légy-tetű) ösz. fn. l. CSIMBE.

LEGYÜR, (le-gyúr) ösz. áth. Gyúrva lenyomkod, letapos, leteper valamit. 1) *Legyúrni a fűvet, ker-ti veteményeket*. 2) l. LEGYÜR 2)

LEGYÜR, (le-gyür) ösz. áth. 1) Gyúrva alányom, alacsonyvá tesz valamit *Legyúrni az ágyat*,

kalapot. 2) Átv. ért. birkozó társát lenyomja, leteperi a földre.

LÉGYÜTŐ, (légy-ütő) ösz. fn. l. LÉGYCSAPÓ.

LÉGYVESZTŐ, (légy-vesztő) ösz. fn. Általán mindenféle mérges szer, melytől a rászállott legyek megdöglenek, légyétető, légymaszlag, légyvíz.

LÉGYVÍZ, (légy-víz) l. LÉGYVESZTŐ.

LEH, (1), fn. tt. *lehet*, harm. szr. — e. Állati gyöngéd fuvalmu hang, melyet a tüdőnek rendes állapotú mozgása okoz, midőn a torkon a levegőt majd kitolja, majd beszívja. Ezáltal ismerni meg, ha él-e az állat vagy nem. Élénkebb mozgást fejez ki a *lih*, melyből *líheg* am. fáradtan lehel; még erősebb a *fú*, mely nagyobb fáradságra, belső hőségre, vagy indulatra mutat. Fordítva *hel*, megvan a latin *an-helo* igében s ha az *l-t* elhagyjuk, rokona az *ih*, melyből *ihl*, *ihlet*, *ihlés*, *ihlet* erednek, lényeges alkotó része a toroktüdőhang *h*, az *l* pedig a nyelv mozgását fejezi ki. Származékai: *lehel*, *leheg*, *lehelés*, *lehelet*. Ugyan a fennjegyzett alakban a régiek önható igeül használták, melynek közelebbi származékai: *lehés*, *lehő*. L. külön LEH, (2). Legszerosb fogalmi és hangrokonosságban: van vele: *lélek* (=lehel-ek) v. röviden: *lelk*, melyet az ős magyar a *leh-hel* azonosított, mint az ős latin a *spiro* és *spiritus*, az *anima* és *anhelo* szókat. A német *atmen* a tárottabb szájjal kibocsátott tüdőhangot fejezi ki, melynek elemével szintén egyezik a magyar *á* v. *dh* gyök, honnan *áhit* stb. valamint a latin *anima* és *animal* hasonlóan a magyar *áh* és *állat* (=áhat némely vélemény szerint) egy eredetűek, t. i. az állatoknak (általános értelemben) különböztető jegye az, hogy lehelnek, lélekeznek, hogy lelkök van, honnan régen te „lelkes” néven is hivatnak.

LEH, (2), a régieknél mint önh. ige is használatban volt: *lehek*, *lehsz*, *leh*; m. *lehet*, htn. *lehn*. Am. lehel. „Mikoron kegyig az ember a kezére lehne, megkérde, mi oka volna annak?” Pesti G. meséi CIX-dikében. „De mikoron mégés (mégis) lehne, gerelyekkel általverék ötet” Carthausi névtelen (Toldy F. kiadása, 56. l). „És mikor immár médenestől éktelenné lött volna, parancsolá a füzet öregíteni és még lehot (lehelőt) a serpenyőben gyetreni.” Bécsi codex. Machabeus.

LÉH, falu Abauj m.; helyr. *Léh-re*, —én, —ről.

LÉHA, (1), (léh-a v. leh-a l. L betű); mn. tt. *léhát*. Általán jelent valami könnyüt, milyenek az üres öblü testek. Innen alkalmazásban: *léha gabona*, melynek csak toklásza, polyvája, de szeme nincs; *léha mag*, melynek kevés bele van, és könnyü. *Léha virág*, *magrejto* a növénytanban az olyan, melyben vagy nincsen kifejlett mag, vagy nem is képes magot teremni, pl. az árpa füzérkéiben levő két szélső virág. Átv. ért. *léha ember*, am. hitvány, vagy lusta, tunya, restember; *léha fa* a szekérbűna, nyujtó alatt által szegezett lapos fa, mely a kúrának mozdítására ide-

oda fordul. L. LÉHA, (2). A főntebbi jelentésekben a lehelethez hasonló könnyűség vagy súlytalanság alapfogalma rejlik, s mintegy azt fejezik ki, hogy a léha test oly könnyü vagy súlytalan, melyet lehél is elmozdítani lehet, milyenek valósággal a léha gabona, és léha szem. Így a *pehely* fn. és *pih-eg* ige szintén egy gyökűek. Gyöke ugyanazon *leh* megnyújtva, vagy öszvehúzva, mely lélekzést jelent. Ugyanaz *l* és *h* átvetésével *héla*, melyben, ha külön gyökü szónak vesszük, a „háj” szó szerepel, minthogy pl. a *héla* zabnak csak a héja van. Rokon vele a finn *laho* (*hüle*?)

LÉHA, (2), (léh-a v. leh-a) fn. tt. *léhát*. 1) A gabonának, s némely magoknak hüvelye, héja, toklásza, mely természeténél fogva könnyü, súlytalan s lehelés vagy szellő által elfúható. 2) A szekér előrészn annak nyujtója alatt az ágas szárnyakat öszvefogó kurta lapos fa, mely a szekérrudat fölemelve tartja; talán az ideoda mozgástól, milyen a lehelet; vagy pedig az *íha eha*, néhutt: *joha*, *gyéha*, *gyuha* szókból módosult, s akkor a szekérnek mintegy belső részét jelentené.

LEHABOZ, (le-haboz) ösz. ön- és áth. A meleg forrás, vagy akármily mozgalom által támadt habokat leszedi. *Lehabozni a forró levet*, *zsrít*. *Lehabozni a szappanos vizet*. V. ö. HABOZ; HABZIK.

LEHÁG, (le-hág) ösz. önh. Valamely magasabb helyről alászálla lábaira lép. *Lehágni a kocsirol*, a *nyeregöl*. *Lehágni a létráról*, a *szekérről*. Ellentéte: *felhág*. V. ö. HÁG.

LEHAJIGÁL, (le-hajigál) ösz. áth. Magasabb helyen lévő több tárgyakat alá hajít. *Az asztagról lehajigálni a kévétet*. *A háztetőről lehajigálni a cserepeket*. V. ö. HAJIGÁL.

LEHAJÍT, (le-hajít) ösz. áth. Valamely egyes tárgyat bizonyos magasságról alá hajít. *Egy zsdkot lehajítani a padlásról*. V. ö. HAJÍT.

LEHAJLÁS, (le-hajlás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lehajol vagy lehajlik; noha szigorún véve különbözik: *lehajolás*. V. ö. LEHAJOL, LEHAJLIK.

LEHAJLIK, (le-hajlik) ösz. k. Szenvedőleg, mintegy önkénytelen görbed alá. *Az erőtlen ember lehajlik a nagy teher alatt*. *A szunyadó ember feje lehajlik*. *A gyümölcsessel terhelt ágak lehajlanak*. Továbbá az adósságból valami lerovatik. *Száz forintból 50 ft. mint a küldött bor ára lehajlik*. V. ö. LEHAJOL; és HAJOL, HAJLIK.

LEHAJLÍT, (le-hajlít) ösz. áth. Aláfelé hajló, legörbedő állapotba helyez valamely rugalmas, szivos testet.

LEHAJLÍTÁS, (le-hajlítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által lehajlítunk valamit. V. ö. LEHAJLÍT.

LEHAJÓKÁZIK, (le-hajókázik) ösz. k. A víznek mentében, vagy felsőbb vidékről alsóbbra hajókázva halad. *Lehajókázni a Duna Komáromból Pest-re*. *A Balatonon Kencsétől Keszthelyig lehajókázni*.

LEHAJOL, (le-hajol) ösz. önh. Szabatosan egyedül élő lényről mondható, midőn belső akaratánál vagy hajlamánál fogva görbed alá; pl. *Tiszteletből lehajolni valaki előtt. Lehajolt a földre, hogy fölvegye az elejtett könyvet. A szilaj ló lehajol, midőn szülőgyébe szegi fejét.* V. ö. LEHAJLIK.

LEHAJOLÁS, (le-hajolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely élő lény, mintegy belső akaratából hajol alá.

LEHAJT, (le-hajt) ösz. áth. 1) Midőn gyöke az üzést jelentő *haj!* am. *haj haj!* vagy más üző indulatszóval lefelé terel, milyenek: *czo, to, hü, hücs,* stb. *Lehajtani a gulyát itatás végett a folyóba. Lehajtani a ludakat a vetésről.* Emberekre alkalmazva am. parancsoló szóval, vagy erőszakosan leüz. *Lehajtani a gyermekeket a fárót, a szekérről.* 2) Midőn a görbédést jelentő *haj* (kaj) gyökből ered, am. legörbit. *Lehajtani a gallért. Lehajtani a szeget. Szégyenében lehajtotta fejét.*

„Lehajtom fejemet, kedves, az válladra,

Hullnak az könyeim hó színű nyakadra.“

Népdal. (Erd. gyűjt.).

V. ö. HAJT.

LEHALAD, (le-halad) ösz. önh. Lefelé tartott irányban halad. *Lehaladni a hegyről. A magára hagyott hajó lehalad a folyó mentében.* V. ö. HALAD.

LEHALADÁS, (le-haladás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehalad valaki. V. ö. LEHALAD.

LEHÁMLIK, (le-hánlik) ösz. k. Bizonyos testnek hámja, azaz haja, héja, kérge, bőre stb. lefoszlik, leválik. *Lehámlik a kenyér,* midőn héja elválik. *Tavaszkor lehámlanak a kigyók. Kézéről lehámlott a bőr. A szuette vén fa kérge lehámlik.* V. ö. HÁMLIK.

LEHÁMOZ, (le-hámoz) ösz. áth. Bizonyos testnek hámját, nevezetesen kergét, héját, haját, bőrét, hártýáját, burkát stb. lefosztja, lehúzza. *Lehámozni az almát, körtét, barackot. Lehámozni a sípnek szánt fűzfádat. Lehámozni a kenyeret. Lehámozni a lovakat,* am. hámból kifogni. V. ö. HÁMOZ.

LEHÁMOZÁS, (le-hámozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehámozunk valamit. V. ö. LEHÁMOZ.

LEHÁN, (léh-a-an) ih. Léha módon; léha minőségben. V. ö. LÉHA.

LEHANGOL, (le-hangol) ösz. áth. Tulajd. ért. bizonyos kellő hangra feleségült hűrt alább ceszt, megtágít. *A nedves lég lehangolja a húrokat.* Átv. ért. *lehangolni valakit* am. bizonyos ügyre, tárgyra nézve kedvét venni, jó reményét alább szállítani, s kedélyének kellemes fogékonyságát megzavarni.

LEHANGOLÁS, (le-hangolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által lehangolunk valamit, vagy átv. ért. valakit. V. ö. LEHANGOL.

LEHANGZIK, (le-hangzik) ösz. k. 1) Valaminek hangja alá hallik, lefelé terjed. *A felső emeleten lakók zaja lehangzik az udvarra.* 2) Valaminek hangja lassan lassan alább szállva elmúlik, szabatosabban: *elhangzik.*

LEHÁNT, LEHÁMT, (le-hánt v. hámt) ösz. áth. Ugyanannyit jelent, mint a *lehámoz,* kivéven, hogy a mesterséges hámról, pl. a vonó barmok hámról nem mondatik. V. ö. LEHÁMOZ.

LEHÁNTÁS, (le-hántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lehántanak.

LEHÁNY, (le-hány) ösz. áth. Többet egymásután bizonyos magasságról alá dobál. *A kékvetet, hársábfákat lehányni a szekérről.* Néha am. némi indulatból letép, leszakgat, s levet. *Forróságában lehányta magáról a ruhát, takarót. Lehányni a szakált, Gömör és Torna megyében am. megborotválkozni.* Midőn az alapige okádást jelent, am. valamit okádva bemocskol, leokád. *Lehányni a padlót, asztalt.* V. ö. HÁNY áth.

LEHÁNYÁS, (le-hányás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehányunk valamit. V. ö. LEHÁNY.

LÉHAPÓT, (léha-pót) ösz. fn. Növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; eséséje két virág, két polyváju, színes. A két virág közt egy léha, v. záp, v. szüz virág. Néha csak egy virágja van, s a mellette való záp. (Melica.) Fajai: *prémes, függő, kétkellő, egyvirágú* léhapót. Nevét léha virágától kapta, mely póttek gyanánt tűnik elé.

LEHARAP, (le-harap) ösz. áth. Fogaival leszakaszt, letép valamit. *A szelindek leharapta az ökör fülét. Leharapni a szivar hegyét. Ne félj, nem harapják le az orrodát,* népies mondás, mely emberek közé menésre biztat.

LEHARAPDÁL, (le-harapdál) ösz. gyak. áth. Folytonosan vagy gyakran harapva letép, leszakgat, lerág, megesz valamit. *Az úgynevezett karórágó lovak leharapdálják a jászolt.* V. ö. HARAP.

LEHÁRSOL, (le-hársol) ösz. áth. Szoros ért. a hársfa kergét lehúzza, lefejt. Szélesb ért. akár mily fa kergét lehántja.

LÉHÁS, (léh-a-as) mn. tt. *léhás-t* v. —at, tb. —ak. Mondják gabnafejekről, és gabnaszemekről, melyek belül üresek, könnyük, pl. midőn üszögösek, ragyásak. V. ö. LÉHA.

LÉHASÁG, (léh-a-ság) fn. tt. *léhaság-ot,* harm. szr. —a. A gabnafejnek és szemnek hibás tulajdonsága, midőn üres, könnyü. Átv. ért. szellemi, lelki üresség, s cselekvésbeli lajhaság, mely a dolog könnyü végét fogja.

LÉHASAN, (léh-a-as-an) ih. Léhás állapotban vagy minőségben.

LEHASÍT, (le-hasít) ösz. áth. Valamely rostos testből hasítva leszakaszt valami részt. *A fából fejszével, baltával, késsel lehasítani egy darabot. A végvásznonból lehasítani néhány réfnyt. Az ivpapírból egy negyedrélet lehasítani.* V. ö. HASÍT.

LÉHÁSÍT, (léh-a-as-ít) áth. m. *léhási-t-ott,* htn. —ni v. —ani. Léhává tesz.

LEHASÍTÁS, (le-hasítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lehasítanak valamit. V. ö. LEHASÍT.

LEHAT, (le-hat) ösz. önh. Erejének működése bizonyos mélységig terjed, alászáll, pl. *Midőn akarót leverik, a súlyok ereje lehat a karó alsó végeig. A leveleken beszívott nedvek lehatnak a növény alsó ré-*

szeibe. Néha am. leér, lenyúlik. *E hosszú pózna lehet a víz fenekére. A kankalék lehet a kútba.* V. ö. IAT.

LEHECSÉN, falu Bihar m.; helyr. *Lehecsén-be, —ben, —ből.*

LEHÉG, (leh-ég) gyak. önh. m. *lehég-tem, —tél, —étt.* Folytonos lehet bocsát, ismételve lélekzik. Minden élő állat, kivált a tüdővel ellátott, rendszer állapotában leheg; pl. a tüdeje ingerültebb mozgásban van, akkor leheg; ha a fáradt, vagy lázas ember. V. ö. PIHEG, PIHEN.

LEHÉGÉS, (leh-ég-és) fn. tt. *lehégés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* A tüdőnek működése, midőn leheg. *Oly csend van, hogy az ember lehegését is meghallani.* V. ö. LEHÉG.

LEHEL, (1), (leh-el) önh. m. *lehel-t.* Tüdején a levegő be- és kijár, párája folytonos mozgásban van. *Éddig él az ember, míg lehel. Már alig lehel, úgy oda van.* Különösen am. lehet fúj, taszit magából. *Gyöngéden, erősen lehelni. A tüdőre, tenyérbe lehelni. Kilehelni magát. Valakire lehelni. Ökör számár redja lehelvén, mintha mondanák.* (Karácsoni ének). A régiek használták leketlen dologról is pl. „szellet hol akar ott lehel“ (spiritus ubi vult, spirat. Tatrosi codex.) Használtatik tárgyesetes névvel áthatólag is. *Nagyot, bűdöset, forrót lehelni. Lelkét, páráját kilehelni. Isten életet lehel a földből alkotott emberbe.*

LEHEL, (2), pusztá Bihar m.; helyr. *Lehel-re, —én, —ről.*

LÉHEL, (léh-el v. léh-a-al?) áth. m. *léhel-t.* A kender, vagy lent gereben által szövésétől, kóczától megtisztítja. Máskép: *gerebenez, hihöl;* a gyapjuttisztításnál: *kártol.* Székely tájszó. Gyöke *léh* egy a *léha* szó gyökével, minthogy a léhelés által csakugyan a kender vagy len *léháját*, azaz alját, hitványát szedik ki. Rokon vele: *lécskál,* azaz *léhicskál.* V. ö. LÉCSKÁL, LÉHA.

LEHELÉS, (leh-el-és) fn. tt. *lehelés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* A tüdőnek azon működése, midőn lehel, lélekzés. *Könnyű, nehéz lehelés. Ggönce, erős lehelés. Leheléssel melegíteni a kezeket.* V. ö. LEHEL (1).

LÉHELÉS, (léh-el-és) fn. tt. *léhelés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, midőn léhelnek, héhelnek vagy gerebeneznek.

LEHELET, (leh-el-et) fn. tt. *lehelet-ét, harm. szr. —e.* Azon levegő, melyet a tüdő mozgásba hoz, és a torkon kítaszit. *Nehéz, bűdös, dögleletes lehelet. Valakinek leheletétől elundorodni.* Minthogy a lehelet melegebb, mint a külső levegőnek bizonyos fokai, innen némileg láthatóvá fagy, kivált a síma testeket érintve, pl. tükröt, üveget. *Hideg van, mert már lát-szik az ember lehelete.* Különben hidegebb tárgyra öblös szájjal és tátott ajakkal bocsátott lehelet meleg természeténél fogva olvasztó erővel bír. *Lehelettel olvasztani a befagyott ablak jegét.*

LEHELL, (leh-el-el, kettőztetett képzővel t. i. némelyek ejtése és írásmódja szerint) l. LEHEL.

LEHELLET, l. LEHELET.

„Mindent megigézett mérges lehellete.“

Csokonai.

LÉHENDÉK, (léh-end-ék) fn. tt. *léhendék-ét, harm. szr. —e.* Léha erkölcsű, azaz semmirekellő, naplopó ember. V. ö. LÉHÜTŐ.

LEHENG, (leh eng) gyakorító önh. m. *leheng-tem v. —éttém, —tél v. —éttél, —étt, htn. —ni v. —eni.* L. LIHEG.

LEHENERÉDIK, (le-hengerédik) ösz. k. Hengerege bizonyos magasságról lefelé forog. Tulajd. értelemben csak generalaku testekről mondható, milyenek hordó, sodrófa, dorong stb. Átv. ért. le-hengeredik más test is, midőn mintegy saját tengelye körül a földön forogva alászáll, pl. midőn a gyermekek a domboldalról fektökben leforognak, legu-rognak.

LEHENERÉG, (le-hengerég) ösz. gyak. önh. Hengerege lemegey, leszáll. *A megtaszított hordó le-hengereg a lejtőn.* V. ö. HENGERÉG; HENGERÉDIK.

LEHENEREL, (le-hengerel) lásd: LEHENERÉZ 1).

LEHENERÉZ, (le-hengeréz) ösz. áth. 1) Valamely testet alája tett hengeren, dorongon, korcsolyán aláereszt, szabatosabban: *lehengetel.* Különbözik: *lehengetti.* 2) Hengerrel lenyomkodja, pl. a maggal bevetett szántóföldön kő- vagy vashengert tengelyénél fogva végig vontat, miáltal a föld öszvenyomakodik, s a vetett magot jobban betakarja.

LEHENERGET, (le-hengerget) ösz. gyak. áth. Hengergetve, azaz henger gyanánt forgatva letaszítgál, leereget valamit. *A hordókat lehengetetni a pinczébe.* V. ö. HENGERGET.

LEHENERÍT, (le-hengerít) ösz. áth. Egyes hengeralakú testet saját tengelye körül, vagy valóságos tengelye nem lévén csak maga körül forgatva leereszt, letaszít. *Korcsolyán lehengetteni a kőszolopot.*

LEHÉNY, pusztá Nyitra m.; helyr. *Lehény-be, —ben, —ből.*

LEHEPPEN, (le heppen) ösz. önh. Mély hangon: *lehoppan* és *lehuppan.* Tunyán farára veti magát, s mintegy seggre esik, heppenve leesik. Gyöke az emelkedő ugrást jelentő *hep,* (hip, hop) a *le* igekötő mint alafélé irányt jelentő ezen értelmet köti vele öszve, mint *repül* am. bizonyos magasságban száll, *lerepül* am. alászáll.

LEHERGÉL, (le-hergél) ösz. áth. Dörgölve, dörzsölve, valamely éles eszközzel levakar, lekoptat. *A tímár lehergeli a nyers bőrről a szőrt, húst.*

LEHERNYÓZ, (le-hernyóz) ösz. áth. Bizonyos növényekről a hernyókat leszedi. *Tavasszal lehernyózni a gyümölcsfákat.*

LEHERNYÓZÁS, (le-hernyózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamiről a hernyókat leszedik.

LEHERVAD, (le-hervad) ösz. önh. Mondjuk növények gyöngé sarjairól, leveleiről, virágok szir-

mairól, midőn hervadva elfonnyadva lekonyulnak. A *féreg rágtá növény levelei lehervadnak.*

LEHERVADÁS, (le hervadás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn lehervad valami.

LEHÉS, (leh-és) fn. tt. *lehés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Régiesen am. lehelés. Eléjűn Szabó Dávidnál is: *Lehés nehéz volta.* V. ö. LEH, (2).

LEHET, (le-het) tehető ige, m. *lehet tem*, —*tél*, —*étt*, par. *lehess*. Általán am. sem fogalomban sem bizonyos tárgyakkal viszonyítva ellenmondást nem foglal magában. Különösen, midőn cselekvésre, működésre, tette vonatkozik, am. azt tenni valakinek hatalmában van, az bizonyos erőttől kitelik, megtörténhetik. Ez értelemben személytelenül használtatik. *Az lehet, ez nem lehet. Lehet-e ellene tennem? Lehet tőle, tájdivatosan am. kitelik tőle. Nem lehet dolgoznom. Monda a szent szűz, miként lehet ez? (Ádventi ének.) Nem lehet szabadulnom.* Néha am. szabad, meg van engedve, nincs akadály benne. *Ma a növendékeknek ki lehet sétálniok. Lehet-e a határban mindenkinek vadászni? Elhúzódván az ellenségről, mindenfelé lehet menni.* Midőn szenvedő állapotra vonatkozik, am. valamivé válhatik, átalakulhat. *Ezen ifjúból még nagy ember lehet. Mivé lehetett volna, ha nekem szót fogad? Te is gazdag lehettél volna.* Ez értelemben személyes ige. Midőn az állapotot jelentő *van* ige szolgál alapfogalomul, am. a) tulajdonító esettel viszonyban valamit vagyonul bírhat, pl. *sok pénze lehetne, ha el nem pazarlotta volna. Lehet neki mintegy százezer forintja.* b) Bizonyos körülményeknél fogva hihető, valószínű, hogy úgy van. *Elutazott vendégeink már eddig honn lehetnek, azaz valószínű, hogy honn vannak.* Ez értelemben egyszerű, ráhagyó, vagy bizonyító szóul is használtatik. *Lehet! Az lehet!* Mint kötszó régiesen am. ámbár, akár, s jóváhagyást, engedést jelent, pl. „Valamit kérőndesz, adom te neked, lehet én országomnak felét“ (licet dimidium regni mei). Münch. cod. Mai szokás szerént: *jöllehet* am. *quamvis*, etsi. Egyébiránt v. ö. LESZ.

LEHETETLEN, LEHETLEN, (le-het-[et]len) mn. tt. *lehetetlen-t*, tb. —*ék*. Általán ami nem létezhetik, vagy nem történhetik. Szorosb ért. ami magában ellenkezik, pl. hogy valami egyszerre fehér is fekete is legyen. *Észtanilag lehetetlen*, ami az észtan szabályaival ellenkezik, pl. hogy e két ellenmondó állítás: *Van Isten, és nincs Isten* igaz legyen, észtanilag lehetetlen. *Természetileg lehetetlen*, mi a természet szabályaival, törvényeivel ellenkezik, pl. hogy ember egész hegyet kimozdítson helyéből. *Erkölcseleg lehetetlen*, mi a gyakorlati ész törvényeivel ellenkezik, pl. hogy valamely cselekedet, bűn és erény legyen egyszermind, az erkölcsileg lehetetlen. Néha határozatlanabb jelentéssel am. hihetetlen, mint olyan valami, melynek okát fel nem fogjuk, mi bizonyos tárgyra nézve szokott véleményünkkel ellenkezik, ami nem igaz, nem való. *Lehetetlen, hogy levelemet meg nem kaptad volna. Lehetetlen dolgokat beszélsz. Lehetetlen, hogy ő ily tettet elkövethessen. Az teljes*

lehetetlen. Néha am. nem szabad, nincs hatalmunkban. *Lehetetlen hazuról elmennem. Ezt tennem lehetetlen.* Használ'atik csodálkozási, vagy kétlési indulat-szóul is. *Lehetetlen!* V. ö. LEHETSÉGES.

LEHETETLENÍT, LEHETLENÍT, LEHETETLENIT, (le-het-[et]len-it) áth. m. *lehetetlenít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Lehetetlenné tesz, azt eszközi, hogy valami lehető ne legyen. *Egész évi folytonos szárazság lehetetleníti a mezei gazdálkodást. Magát lehetlení'ni mondják tisztviselőről, ki úgy viselte magát, hogy lehetetlen többé alkalmazni vagy megválasztani.*

LEHETETLENÍTÉS, LEHETLENÍTÉS, (le-het [et]len ít-és) fn. tt. *lehetetlenítés-t*, tb. —*ék*. Lehetetlenné tevés. V. ö. LEHETETLENÍT.

LEHETETLENSÉG, LEHETLENSÉG, (le-het-[et]len-ség) fn. tt. *lehetetlenség-ét*, harm. szr. —*e*. Semmiség, melyet a fogalomnak önmagával, vagy a viszonyított tárgyakkal egymással való ellenkezése szül. *Észteni lehetetlenség*, mely fogalomban megsemmisül, pl. hogy az ember egyszerre éljen és ne éljen. *Természeti lehetetlenség*, pl. hogy a valódi tűz hideg legyen. *Erkölcsei lehetetlenség*, pl. hogy valamely tett erény is bűn is legyen. Különösen állapot, midőn valami az illető erők által nem történhetik. *Embernek mindent tudnia lehetetlenség. Bolondság valakitől lehetetlenséget kívánni.* V. ö. LEHETETLEN.

LEHETLEN; LEHETLENSÉG, l. LEHETETLEN; LEHETETLENSÉG.

LEHETŐ, (le-het-ő) mn. tt. *lehető-t*. Ami lehet, ami sem fogalomban, sem tárgyilag viszonyítva ellenmondást nem foglal magában. Különösen, mi bizonyos erőttől, képességtől kitelik. *Lehető sebességgel menni. Lehető módon elvégezni valamit.* V. ö. LEHET.

LEHETŐEN, (le-het-ő-en) ih. Lehető módon, amiut erőntől képességüktől kitelik.

LEHETŐKÉP, (lehet ő-kép) l. LEHETŐEN.

LEHETŐLEG, (le-het-ő-leg) l. LEHETŐEN.

LEHETŐS, (le-het-ő-es) mn. tt. *lehető-s-t* v. —*et*. tb. —*ék*. Önállólag nem igen, hanem meg igekötővel használtatik, s am. türehető, a maga nemében nem épen rossz, bizonyos célra elegendő. *Taval meglehető bor termelt. Meglehető tudományu ember. Határozója: meglehetősen, am. türehetőleg, nem épen rosszul, meglegedésig. Búzánk meglehetősen termelt.*

LEHETŐSÉG, (le-het-ő-ség) fn. tt. *lehetőség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami lehető, vagyis midőn valami sem fogalomilag, sem tárgyilag viszonyítva ellenmondást nem foglal magában. *Mielőtt a vállalatba kapnál, a kivitel lehetőségéről kell bizonyosnak lenned.* V. ö. LEHETŐ.

LEHETSÉG, (le-hetség) fn. tt. *lehetség-ét*, harm. szr. —*e*. Tulajdonság, vagy állapot, midőn valami lehet. Egy értelmű vele a *lehetőség*, azon különbséggel, hogy ebből *es* képzőü melléknév nem származik, ellenben *lehetség*-ből lesz *lehetséges*. *Nincs benne lehetőség, am. nincs mód benne. Lehetségig pontosan és sérényen véghez vinni valamit.* V. ö. LEHET.

LEHETSÉGÉS, (le-het-ség-és) mn. tt. *lehetségés-t* v. —et. 1) Amit tenni, véghez vinni lehet. *Lehetséges munka.* 2) Ami történhetik, megeshetik. *Lehetséges, hogy még ma találkozunk valahol.* 3) Valószínű, hihető. *E készülétek után lehetséges, hogy az ellenség megtámad bennünket.* Kérdő szócskával esudálkozást jelent. *Lehetséges e?*

LEHETSÉGÉSÍT v. LEHETSÉGÉSIT, (le-het-ség-és-it) áth. m. *lehetségésített*, htr. —ni v. —eni, par. —s. *Lehetségessé tesz. Versengő felek közt önmérséklet lehetségesíti a kibékülést.*

LEHEVER, (le-hever) ösz. önh. Lefekszik, hogy heverjen. *Leheverni a föbe. Leheverni a padra.* Tárgyesetes névvel, és áthatólag am. valamit rajta heverve legyúr. *Leheverni az ágyat. A marha leheverte a vetést.* V. ö. HEVER.

LEHEVERÉDIK, (le-heveredik) ösz. k. Heverés végett lefekszik valahová. *Az elfáradt utas leheveredik a fa árnyékába.*

LEHÍ, (le-hi) ösz. áth. Valakit hí, hogy jöjjön le. *Az ácsokat lehíni a háztetőről. Esztergomból lehívták őt Pestre. A családka lehívja madártársait a lépre.* V. ö. HÍ.

LÉHI, puszta Gömör m.; helyr. *Léhi-be*, —ben, —ből.

LEHIBBAN, (le-hibban) ösz. önh. Hibbanva bizonyos magasságról alászáll, vagy leesik, lecsúszik. *Lehibbanni az építő állásról.* V. ö. HIBBAN.

LEHIBBANÁS, (le-hibbanás) ösz. fn. Önkenytelen mozzanás, midőn valaki v. valami lehibban.

LEHIBBANT, (le-hibbant) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami lehibbanjon. *A deszka tulsó végén ülő lümbáló társat lehibbantani.* V. ö. HIBBAN.

LEHIDOR, (le-hidor) ösz. áth. Hidorva lenyomkod.

LEHIGAD, LEHIGASZT, l. LEHIGGAD, LEHIGGASZT.

LEHIGGAD, (le-higgad) ösz. önh. Mondjuk zavaros, sűrű nedvről, folyadékról, midőn nehezebb részei alászállván higgá, tisztává lesz. *A felzavart bor, ha állani hagyják, lehiggad.* V. ö. HIGGAD.

LEHIGGASZT, (le-higgaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely sűrű, zavaros folyadék lehiggadjon. V. ö. LEHIGGAD.

LÉHÓ, (lé-h-ó v. leh-ő) elavult részesülő, egyzersmind melléknév. Gyöke vagy a nedvet jelentő *lé*, melyből lehetett az elavult ige *léh*, azaz foly, innen *léhó* am. folyó vagy folytató, t. i. tölesér, mely által valamit folytatnak, mely a nedvet általfolyatja egyik edényből a másikba; vagy pedig az am. *lehő* (a régies *leh* igétől, a Bécsi codexben is,) azaz lehelő, minthogy a folyadék által bocsátásakor mintegy lehelni, lihegni látszik és hallatszik. Másképen más-más tájdivatok szerint: *lejó, lihó, léju, lija, liu*, pálcózosan: *lévő*. Rokonok talán vele a latin *luo*, szláv *lejem* (öntöm). V. ö. LÉ; LEH Más származtatással l. LIÚ szót.

LEHÓCZ, falu Ung m.; helyr. *Lehócz-ra*, —on, —ról.

LEHOMÉR, falu Vas m.; helyr. *Lehomér-ra*, —on, —ról.

LEHÓNALAZ, (le-hónalaz) ösz. áth. Tulajd. ért. annyit tenne, mint hón alatt levisz, lehord valamit; de ezen jelentése nincs divatban. Átv. ért. azon kinövéseket, melyek bizonyos növények fő levelei vagy ágai alatt fattyusarj gyanánt kibujnak, letépi, lemetszi. E szóban a levelek és ágak képes kifejezéssel úgy tekintetnek, mintha hónaik, és hónaljaik volnának.

LEHÓNALL, (le-hónalal) l. LEHÓNALAZ.

LEHORD, (le-hord) ösz. áth. 1) Bizonyos tárgyakat, vagy részekre osztható egészet egymás után valamely magasságról levisz. *A gabonát zsákokban lehordani a padlásról. A fejés káposztát lehordani a hájóra.* 2) Valakit keményen megdorgál, leszid. Ez értelemben véve igazán *lehurd*, melynek gyöke *hur* egy a *hurogat*, *hurít* igék gyökével. Minthogy pedig a lehordás, vagyis lehurogatás nyers erős hangon történik, innen rokonai, a *hurcz*, *hurczol*, *hurgya*, *horhol*, *horzsol* szók is, mint afféle hangutánzók.

LEHORGAD, (le-horgad) ösz. önh. Horgadva, azaz borog gyanánt meggörbedve aláhajlik. *Nagy teher alatt lehorgad a szeg.* Átv. ért. mondható emberről is, kinek teste vénség, betegség miatt, vagy nehéz teherből legörbed. V. ö. HORGAD.

LEHORGASZT, (le-horgaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely hajlékony, rugalmas test lehorgadjon, vagyis meggörbedve aláhajoljék.

LEHORZSOL, (le-horzsol) ösz. áth. Horzsolva, azaz valamely kemény test által erősen dörgölve leköptat valamit. *A kerék lehorzsolja a löcsöt. A falba akad tengely lehorzsolja a vakolatot.* V. ö. HORZSOL.

LEHOTA, számos helységek neve a felső vármegyékben; helyr. *Lehotá-ra*, —on, —ról.

LEHOTTA, több helységek neve; helyr. *Lehotá-ra*, —n, —ról.

LEHOZ, (le-hoz) ösz. áth. Ellentéte: *felvisz*. E két szó között azon különbség van, mi a *hoz* és *visz* között, t. i. hozunk valamit távolról közelre, onnan ide; ellenben viszünk valamit közléről távolra, innen oda. Eszerént lehozni valamit am. bizonyos magasságu távolból bizonyos alább fekvő közelre szállítani. *A padlást heverő könyveket hozd le ide a szobába, a bútorokat pedig vidd le a kamrába.* Átv. ért. valamit távolabbi régi időből leszármaztat. *Eredetét az első magyar korszakból hozza le.* Ugyan átv. ért. bizonyos igazságot több fokozatu okoskodás láncolatán mutat ki.

LEHOZÁS, (le-hozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lehozunk, tulajdon vagy átvitt értelemben. V. ö. LEHOZ.

LEHOZATAL, (le-hozatal) l. LEHOZÁS.

LEHŐ l. LEH (2) alatt.

LEHÖRPÖL, (le-hörpöl) ösz. áth. Hörpölve lenyal, leesz valamit. *Lehörpölni az üveg szájáról a mézet.* V. ö. HÖRPÖL.

LEHUGYOZ, (le-hugyoz) ösz. áth. 1) Magasról aláfelé hugyoz, szabatosabban: *hugyozik*. 2) Hugygyal bemocsokit valamit v. valakit. *Lehugyozni a szeglecfalakat. Őt még a kutya sem hugyozza le*, azaz legérdektelenebb ember. Máskép: *lepisál, lepesel*.

LEHUGYOZÁS, (le-hugyozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki alá hugyozik, vagy hugygyal bemocsokol valamit.

LEHULL, (le-hull) ösz. önh. Bizonyos függő magasságról leszakadva a nehézkedés törvénye szerint alácsik. *Az érett gyümölcs lehull a fáról. Őszszel lehullanak a levelek. Az átázott faból lehull a vakolat*. V. ö. HULL.

LEHUPPAN, (le-huppan) ösz. önh. Bizonyos magasságról alá esik, egyszersmind *hupp* hangja hallik. Mondják kivált oly testekről, melyek ütés vagy üttetés által többé-kevésbé meglapulnak. *Lehuppan az érett alma, körte*. Valamivel nagyobb test esését és üttetését jelenti a rokon hangu *leszuppan*; ellenkezőleg kisebbét: *lehibban*. V. ö. HOPP, HOPPAN.

LEHUPPANT, (le-huppant) ösz. áth. Leccsap vagy levág valamit a földre, úgy hogy huppanjon. V. ö. LEHUPPAN.

LEHURCZOLKODIK, (le-hurczolkodik) ösz. k. Felsőbb helyről alsóbbra hurczolkodik. *Harmadik emeletből elsőre, a feldunasorról az aldunasorra lehurczolkodni*. V. ö. HURCZOLKODIK.

LEHURÍT, (le-hurít) ösz. áth. Erős hangon rákiált valakire, hogy hallgasson. Gyöke az indulatszó *hur!* valamint a *csitít* igéjé *csit!*

LEHUROGAT, (le-hurogat) ösz. gyak. áth. Hurogatva, azaz erős, nyers hangon kiáltozva leszid, és elhallgattat valakit. V. ö. HUROGAT.

LEHUROGATÁS, (le-hurogatás) ösz. fn. Szidás, foddés neme, mely által lehurogatnak valakit.

LEHÚSOL, (le-húsol) ösz. áth. A csonthoz, vagy bőrhöz nőtt húst lehúzza, lemetéli, lenyesi. Különösen, mondják bőrkészítőkről, midőn úgynevezett kaszával a nyers bőrön maradt húsrészeket, rostokat levakarják.

LEHÚSOLÁS, (le-húsolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg nyesés, vakarás, mely által lehúsolnak valamit. V. ö. LEHÚSOL.

LEHÚZ, (le-húz) ösz. áth. 1) A bizonyos magasságon levő testet úgy húzza, hogy alájöjjön vagy hajoljék. *Lehúzni az asztagról néhány kévét. Lehúzni valakit a szekérről. A sok gyümölcs lehúzza az ágat. Valakit huszonöt bot alá lehúzni*, am. lefogni. *Húzd le!* am. fogd le. *A sok koldus majd lehúzza az embert*, azaz legtolakodóbb módon kéri, sürgeti. 2) Valamely testen levő ruhát, burkot, bőrt, héjat stb. lefejt, lebont, leránt. *Tolongásban lehúzták róla a köpenyt. A döglött lóról lehúzni a bőrt. A fűzág nyirkos héját lehúzni. Lehúzni a nadrágot, csizmát, sarut*, am. levetni, vagy erőszakkal levenni. Átv. ért. bizonyos mennyiségből vagy járandóságból egy részt elvesz. *A jövedelemből lehúzni a költséget. A szolgál béréből lehú-*

ni az eltörött edények árát. A nyugdíjból havonként adósság fejében lehúzni néhány forintot. V. ö. HÚZ.

LEHÚZÁS, LEHUZÁS, (le-húzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit lehúznak. V. ö. LEHÚZ.

LEHÚTÓ, (lé-hütő) ösz. fn. Konyhán kotyuleskedő; élheterlen ember, ki egyébre nem való, mint levet hűteni, kását fúni. Egyébiránt rokonítható a *léha*, *léhendék* szókkal is.

LEIGÁZ, (le-igáz) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. a vonómarha nyakát iga alá hajtja. 2) Átv. ért. valamely szabad, független népet erővel hatalma alá hajt.

LEIGÁZÁS, (le-igázás) ösz. fn. Erőszakoló cselekvés, mely által leigáznak valamely állatot vagy embert.

LEIGAZÍT, (le-igazít) ösz. áth. 1) Ami fölfelé vagy oldalas irányban áll, azt úgy igazítja, hogy lefelé álljon, vagy hajoljék. *A feltűrődött hajtókát, szoknyát leigazítani*. 2) Megmutatja valakinek, merre van az út lefelé, és pedig mind komoly, miud gúnytrefás értelemben. *Az eltévedt utast a hegyről leigazítani a völgybe. Ha le nem mentek szép szerével, majd leigazítottak benneteket*. V. ö. IGAZÍT.

LEIMÁDKOZIK, (le-imádkozik) ösz. közép alakú ige, de ezen öszvetételben határozott vagyis tárgyilagosa ragozásu, t. i. áthatólag használtatva a. bűneit imádkozva mintegy lemossa, letisztítja, vagy bizonyos mennyiségű imát, zsolosmát elmond. *Amit káromkodással vétettél, imádkozd le. A szent olvasóból négy tizedet leimádkozni*. V. ö. IMÁDKOZIK.

LEINDÁZ, (le-indáz) ösz. áth. Bizonyos növények indáját leszedi, letépi. *Leindázni a tököt, uborkát*. V. ö. INDA, továbbá: KACS, KACSOZ.

LEÍR, (le-ír) ösz. áth. 1) Valamit írásba foglal. *Utazását helyről helyre leírni. Észrevételeit, ötleteit leírni. Valamit, hogy el ne feledjék, leírni. Azeredetit másolalképen leírni*. 2) Valaminek vagy valakinek ismertető jegyeit, tulajdonságait írással vagy szóval előadja, s mintegy festő gyanánt leveszi. *Bizonyos tájt, hegyet, völgyet leírni. Természetrajzban a különféle állatok neveit és fajait leírni. Jeles férfiak életét leírni*. 3) Színekkel lefest. *Olajfestékkel vászonra leírni valamely csatát*. Innen átv. ért. élénk színezetű kifejezésekkel ad elé valamit akár írásban akár szóval. *A regényírók le szokták írni körülményesen a személyeket, és helyeket. Várj, várj, majd leírtak*, am. hibás oldalaidat élénken lefestem. 4) Mondják felsőbb rangu személyről, nevezetesen fejedelemről, vagy ennek képét viselő hatóságról, midőn hivatalosan bizonyos ügybe az alattvalókhöz ír; ellentéte: *felír*. *Az országgyűlés felír a fejedelemnek, ez pedig leír az országgyűlésnek*.

LEIRÁS, (le-írás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit írásba foglalunk, vagy átv. ért. oly élénken adunk elé, mintha színekkel festenők le. *Régi oklevelek leírásával foglalkodni. Természetrajzi, költői, regényi leírás*. Vétetik elvontan tárgyilag is, pl. *föld-leírás*. V. ö. LEÍR.

LEIRAT, (1), (le-irat) ösz. fn. Iromány, melyet a felsőség, nevezetesen a fejedelem bizonyos ügyben alattvalóihoz intéz. *Legfelsőbb királyi leirat.*

LEIRAT, (2), (le irat) mivel. Valakinek meg hagyja, megparancsolja, hogy leirjon valamit. *A tanár leiratja tanítványaival az eléadott tárgyakat.*

LEIRHATATLAN, LEIRHATLAN, (le-ir hat [at]lan) ösz. mn. Amit leírni, írásba foglalni, vagy kellően lerajzolni, lefesteni lehetetlen. E szó nagyító értelemmel bír, s élünk vele különösen, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy bizonyos dolog oly sajátságos, oly új, oly meglepő, eddig oly szokatlan, ismeretlen jegyekkel és alakban tünt fel, hogy azokra kellő szavaink és kifejezéseink nincsenek, vagy valami oly nagyszerű, hogy azt egyszerre felfogni nem vagyunk képesek. *A lelkesedés, öröm leírhatatlan, melylyel a nép megszabadítóját fogadta. Leírhatatlan fájdalom győztri lelket.*

LEIRÓ, (le író) ösz. fn. Személy, ki szoros értelemben másolva ír, pl. mások fogalmait leírja. Különösen alsó rendű hivatalnok valamely hatóságnál, vagy irodával bíró más testületnél, ki másolatok irásával foglalkodik. Máskép: *írnok.*

LEISZAMODÁS, (le iszamodás) ösz. k. Iszamodva leesés.

LEISZAMODIK, (le-iszamodik) ösz. k. Iszamodva alácsuszik. *A sikos partról leiszamodni az árokba. V. ö. ISZAMODIK.*

LEISZIK, (le-iszik) ösz. közép alakú, de ezen öszvetételben mind határozatlan mind határozott ragozással tárgyesetes névvel használtatik, s am. bizonyos italnak föléből lehörpöl. *A pohárból néhány csöppet leivott, a többit kiöntötte. A must tisztáját leitta, a salakját ott hagyta.* Néha am. bizonyos fölszínről egészen leszi valamely italt, nedvet, tulajd. és átv. értelemben véve. *A tenyérrrel meritett vizet leinni. A föld leiszsza az esővizet.* Tréfásan és visszaható névmással, *magát leinni* am. addig, vagy annyit inni, hogy lábáról leesik. *Leitta magát az asztal alá.* Néha am. versenytársán az ívásban kifog. *Fogadom, hogy valamennyiteket leiszlak.*

LEITAT, (le-itat) ösz. mivel. Addig itat valakit, míg le nem részegszik, s mint mondják, míg lábáról le nem ejti. *A dévaj gazda leitatta vendégeit.* V. ö. ITAT.

LEJÁNY, tájdivatos; l. LEÁNY.

LEJÁR, (le-jár) ösz. önh. 1) Bizonyos fölebb helyről alábbra jár, azaz gyakorta, többször lemegy, leszáll. *Lejár a pinczébe borokat kóstolgatni. Komáromból lejár Pestre. Lejár a béle, tőke,* azaz gyakran alászáll. 2) Szélesb ért. mondják dolgokról, melyek térben vagy időben baladnak, midőn az illető tér, vagy idő végére jutnak. *Lejár a csiga, vagy óra lánca. Lejárt a búza (a malomköről elfogyott). Lejár az idő. Lejárnak a napok, havak, évek* 3) Áthatólag am. járva, lépve letipor. *Lejárni az utat. A megbőszült barom lejárt a embereket. A malomkő lejárja a felöntött gabonát. Lejárni a csizma sarkát,* am. sok

járás által lekoptatni. Átvitt és aljas kifejezéssel am. valamely nőt mértéktelen nőszés által megsanyar, megnyomorít, mit különösen szabad életű személyekről mondanak.

LEJÁRÁS, (le-járás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lejár, átható értelemben is.

LEJÁRAT, (1), (le-járat) ösz. mn. Eszközli, hogy valami lejárjon, *Lejáratni a malomban a felöntött búzát. Lejáratni barmokkal a vetéseket.*

LEJÁRAT, (2), (le-járat) ösz. fn. Határidőről mondják, midőn lejár vagyis letelik, különösen használják a váltók s más kötelezvények fizetési idejéről. *Váltó lejáratata. Adóslevél lejáratata. Áruszerzési kötés lejáratata.*

LEJÁRATI, (le-járati) ösz. mn. A lejáratra vonatkozó. *Lejárati idő v. határidő.*

LEJÁRT, (le-járt) ösz. mn. Letelt, elmúlt. *Lejárt határidő.*

LEJEBB, (le-j-ebb) ih. Am. alább. L. LE alatt.

LEJEBSI, (le-j-ebb-i) mn. tt. *lejebsi-t,* tb. —ek. Lentebb v. alantabb levő.

LEJEN, Bodrogközi tájszóval am. *jelen* (l és j áttétetek, helyet cserélnek).

LEJÓ, l. LÉHÓ.

LEJŐ, (le-jő) ösz. önh. Magasról vagy felebb helyről alá jó. Különbözik tőle *lemegy*, melyben alapfogalom a távolodó mozgás, ellenben a *lejő* a közeledés fogalmát foglalja magában. V. ö. JÓ, MEGY. Tulajd. értelemben önmozgó lényekről mondják. *A kapások már jönnek le a szőlőhegyről. Jöjjetek le a völgybe. A domb oldalán legelő barmok lassanként lejönnek.* Átv. ért. alászáll, aláereszkedik, aláfol. *A hajók lejönnek a Dundn. A zápor vize lejő a hegyről.*

LEJÖVÉS, (le-jövés) ösz. fn. A mozgásnak azon neme, midőn valaki, vagy átv. értelemben valami bizonyos felhelyről közeledik. V. ö. LEJŐ.

LEJÖVETEL, (le-jövetel) l. LEJÖVÉS.

LEJT, (1), (le-j-t v. le-í) önh. és áth. m. *lejt* —ét, htn. —ni v. —eni, par. —s. Ezen ige tulajdonkép mivelhető, mint rokonai: *ejt, fejt, nyújt, fűjt, gyűjt, bújt,* az elavult *ajt* stb. azaz eszközli, hagyja, engedi, hogy valami *essék, fejljék, nyúlják, füljön, gyűljon, hújjon,* stb. E szeréat *lejt* am. lemenővé tesz, leereszt. és *lejtő* am. leeresztő, meneteles hely, melyen könnyű lemenni, lebecsátkozni. Önbatólag am. alámegy, leereszkedik. Tiszta gyöke azon alá irányzó *le*, melynek egyenes ellentéte a magasra irányzó *fe*. E gyökből lett *lej*, mint *fe-ből fej*, s valamint ebből keletkezett *fejt*, úgy amabból *lejt*. Így képződött a nyilást, tátongást jelentő tiszta a gyökből *aj, ajt, ajtó*; így a *su* gyökből *suj, sujt, sujtó*. Egyébiránt ezek, és több hasonló igék képződésére nézve l. —t, —tű igeképzőket. Midőn a *lejt* ige áthatólag használtatik, am. leereszt, lebecsát, alászállít, vagyis lemenővé tesz valamit, pl. *Árt lejtetni,* am. alászállítani, ellentéte: *fölvetni, fölemelni.* Innen *árlejtés* am. oly alkudozás, melyben a kikiáltott legmagasabb árból

lealkusznak. *Tánczot lejtteni*, tulajdonkép *testet lejtteni*, am. a tánczot alá-alá bukva, lábhegyről sarkra ereszkedve járni. Midőn önhatólag tárgyesetes név nélkül fordul elé, am. testét majd fölemelve majd leeresztve lépeget. *A tánczosok egyszerre lejtének*. Átv. ért. *lejt az út*, midőn valamely magasságról menetelesen hajlik lefelé, innen *lejtő*, am. a hegynek, dombnak meneteles oldala, valamint *ajtó* a háznak, szekrénynek stb. azon mozgékony, ki- vagy behajtható része, mely *ajat*, azaz ki- s bejárás nyílást csinál.

LEJT, (2), (le-j-t) fn. tt. *lejt-él*, harm. szr. —*je*. Képzésre nézve olyan mint *sajt, rojt, böjt, sejt, bojt, rejt*, melyek mind elvont értelmű főnevek, s eredetileg *sajat, rojat, böjet, sejet, bojat* voltak a *sajik* (savik), *rojik, böjik, sejik, bojik* részint élő, részint elavult szókából és igékből. V. ö. LAJ. E szerint *lejt* is am. *lejet*, a lejik igéből. Jelenti azon lefelé fordult irányt, mely meneteles hajlás által képeztetik. *A hegy lejtjén leereszkedni*.

LEJTÉS, (le-j-t-és) mn. tt. *lejtés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Meneteles, lejtős, melyen könnyen lehet lefelé menni. *Lejtes út a hegy oldalán*.

LEJTÉS, (le-j-t-és) fn. tt. *lejtés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit bizonyos magasságról leeresztünk. Különösen *lejtés a tánczban*, midőn testünket lejtegetjük, s magunkat mintegy buktatva járjuk a tánczot. *Hanglejtés*, azon mód, mely szerint a hangokat és szókat ejtjük, azaz, hol magasabbra emeljük, hol alább szállítjuk. *Árlejtés*, midőn valaminek árát leszállítjuk.

LEJTI, (le-j-t-i) mn. tt. *lejt-i-t*, tb. —*k* v. —*ék*. A verselésben oly lábról mondják, melyben elül hosszú és utána rövid tag van. (Trochäus). Alakja ez : — u, pl.

„Üssük | össze | kelyhëjünké,
Bennök | égi | tűz ragyog.“

Bajza József.

LEJTMÉRÉS, (lejt-mérés) ösz. fn. Valamely helyzet lejtösségének megmérése, kiszámítása.

LEJTŐ, (le-j-t-ő) mn. és fn. tt. *lejtő-t*. Lefelé hajló, vagy lefelé hajlító. *Lejtő út a hegy oldalán*. *Lejtő táncz*, melyben a tánczos mintegy buktatja magát, vagyis melyet úgy jár, mintha lejtőn menne lefelé. — Önálló főnevül használtatva 1) Hajlás, mely bizonyos magasságról menetelesen fordul lefelé. Ellentéte : *meredek*. *Az országotat a hegynek lejtőjén vinni*. *Minden hágnak vagyon lejtője*. *Minden hegynek lejtője is szokott lenni*. (Km.). Finnül : *loitto*. 2) Nemzeti táncz neve, melynek jelleme bizonyos büszke lassúság, milyennel az eredeti toborzót kezdeni szokták. Molnár A. szerint *tripodium*-nak mondják, mi annyit mint *tripodium*, azaz háromlábú, vagyis háromütéses, mert a lassu toborzót csakugyan három lábmozdításból álló mozzanatra szokták járni hadi toborzóink, melyek közül a két első (az üteny első fele) kissé rövidebb, s az utolsó (az üteny másik fele) hosszabb ; innen e táncz-, vagy zenc- és verslábnak „toborzó” a neve.

LEJTŐS, (le-j-t-ő-ös) mn. tt. *lejtős-t* v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Meneteles, bizonyos magasságról lefelé hajló, nem meredek. *Lejtős út, ösvény*. Mondják oly testről is, mely alafelé inog. *Lejtős padló*. *Lejtős híd*. *Lejtős pamlag*. 2) Tánczról szólva am. amit lejtve járnak. *Lejtős lassu toborzót járni*.

LEJTŐSEN, (le-j-t-ő-ös-en) ih. Menetelesen, aláhajolva, le-lebukva. *Lejtősen vezető út*. *Lejtősen járni a tánczot*. V. ö. LEJTŐ.

LEJTŐSÍT, LEJTŐSÍT, (le-j-t-ő-ös-it) áth. m. *lejtőst-ét*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Lejtőssé teszen valakit v. valamit. *A meredek hegyi utat lejtőst-teni*. V. ö. LEJTŐS.

LEJTŐSÍTÉS, LEJTŐSÍTÉS, (le-j-t-ő-ös-it-és) fn. tt. *lejtősités-t*, tb. —*ék*. Lejtőssé tevés v. alakítás.

LEJTŐSÖDÉS, (le-j-t-ő-ös-öd-és) fn. tt. *lejtősödés-t*, tb. —*ék*. Lejtőssé alakulás. V. ö. LEJTŐSÖDIK.

LEJTŐSÖDIK, (le-j-t-ő-ös-öd-ik) k. m. *lejtősöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Lejtőssé alakul, olyanná lesz, meredekegéből mindinkább veszt. *Minél alább mentünk a hegyről, amél inkább lejtősödött útunk*.

LEJTŐSSÉG, (le-j-t-ő-ös-ség) fn. tt. *lejtősséget*. Minőség vagy állapot, midőn valami lejtős. *Hegy lejtőssége*.

LEJTŐSÜL, LEJTŐSÜL, (le-j-t-ő-ös-ül) önh. m. *lejtősült*. L. LEJTŐSÖDIK.

LEJTŐZ, (le-j-t-ő-öz) önh. m. *lejtöz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. A tánczot lejtve járja. Átv. ért. Mondják kényesen járó vagyis tánczoló paripáról is.

„Pajkos mének lejtöznek alattok.“

Szabó D..

Néha ikesen : *lejtözik*.

„Lejtözik alatta igen haragos mén.“

Gyöngyösi István.

LEJTÖZÉS, (le-j-t-ő-öz-és) fn. tt. *lejtözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki a tánczot lejtözve rakja. V. ö. LEJTÖZ.

LEJTÖZIK, (le-j-t-ő-öz-ik) k. l. LEJTÖZ.

LEJTVELEJTI, (lejtve-lejti) ösz. fn. Kettős lejtí versláb ez alakkal ; —u —o. A magyar zenében előforduló másod rangú üteny. Lényeges a lengedező és toborzéki.

LÉJU l. LÉJÓ.

LEK, elvont gyök, melyből a gyakorlatos ige *lekeg* származik, s alapfogalom benne a mozgás ; l. LEKEG. Ugyanczen gyökből eredhettek a *Lekencze*, *Lekenye*, és *Leklencz* helynevek.

—LEK, mely hangon —*lak*, öszvetett igerag, melyben a *k* (*ak ek*) az első személy képviselője, az *l* pedig a 2-ik személyre hatást jelenti ; pl. *szereb-tek*, *lát-l-ak* ; l. SZEMÉLYRAG.

LÉK, fn. tt. *lék-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Általán am. *lik* v. *lyuk* módosított alakban, s megegyezik velök a német *Loch* és *Lücke*, a finn és lapp *buko*, wend *lukna*, az üreget jelentő lengyel *loch*. Je-

lent nyilást vagy üreget, mely bizonyos testbe vagy térbe mélyed. Helyesen vette már Adelung észre, hogy mind a *Loch*, mind a *Lücke*, mind több rokon hangu és értelmű szókban alapfogalom a *mélyedő nyílás*. Világosan kifejezi ezt a magyar *lék* gyöke *le* (infra), melyből *ék* képzővel alakult *le-ek*, öszvehúzza *lék*. Így lett *fe* (caput) gyökből *fe-ék fék*, (capistrum); a *csé eső* (tubus) gyökből *csék*, pl. bikacsék. E szerint *lék* am. lefelé mélyedő valami. A *lik* és *lyuk* csak módosításai. Ez alapfogalmat tartva szemünk előtt mint valószínűt állíthatjuk, hogy rokonai a magyar *liget*, *lug*, *lugas*, a latin *lucus*, *lucus*, a német *Lücke*, *Lacke*, mennyiben ezek is oly tárgyakat jelentenek, melyek mélyebb helyen, illetőleg völgyben, s mintegy üregben fekszenek. Szoros ért. *lék* jelenti azon lyukat, melyet a jégen halászat, vagy vízmerítés végett vágni szoktak. Szélesb ért. más testeken vágott lyuk, pl. *Léket vágni a kenyéren, dinnyén, tökön*. Székelyesen *vék*, mint *lép vép*, *láz váz*, *lápa vápa* stb. V. ö. LÓK, LŐK.

—LÉK, öszvetett főnévképző *le* és *ék* egyszerű képzőkből, am. levő ki azaz levő valami, mintegy: levőség, pl. *zagyva-lék* am. zagyvált valami; hasonlók: *föz-e-lék*, *tölt-e-lék*, *függ-e-lék*, *told-a-lék* (az a e jobb hangzás végett közbeszúrások), *eső-lék*, és az újabb korban alakult *hátra-lék* (am. hátralevőség). A török-tatár nyelvben igen termékeny képző, 'lik' alakban, pl. *bilmek-lik* am. tudomány, mintegy *tudalék*, *dost-lik* barátság, *ak-lik* fejezség, *zirek-lik* finomság, *padisah-lik* fejedelemség stb. s mint látjuk, többnyire a magyar *ság ség*-nek felel meg.

LÉKA, falu Vas m.; helyr. *Léká-ra*, —*n*, —*ról*.

LEKAC SOL, (le-kacsol) l. LEKACSOZ.

LEKACSOZ, (le-kacsoz) ösz áth. A leveleket kacsostul leszedi. *Lekacsozni a dohányleveleket*. V. ö. KACS.

LEKACSOZÁS, (le-kacsozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki a növények leveleit lekacsozza. V. ö. LEKACSOZ.

LEKACZAG, (le-kaczag) ösz. önh. Tárgeyetes névvel am. valakit kaczagva gúny tárgyává tesz, és lealáz. *Lekaczagni a hányiveti hetvenkedőt*. V. ö. KACZAG.

LEKACZAGÁS, (le-kaczagás) ösz. fn. Kaczagva gúny tárgyává tevés.

LEKAJLAD, (le-kajlad) ösz. önh. Lekonyúl. Átv. ért. *Lekajladt a kedve* am. elmúlt, elenyészett.

LEKANKARODIK, (le-kankarodik) ösz. k. Kankarodva lefelé forog, aláhengeredik.

LEKANTÁROZ, (le-kantároz) ösz. áth. A felszerszámozott állatról leveszi a kantárt. *Lekantározni a paripát*.

LEKANTÁROZÁS, (le-kantározás) ösz. fn. A kantár levétele.

LEKANYARODÁS, (le-kanyarodás) ösz. fn. Kanyarodva lefelé menés, folyás, haladás.

LEKANYARODIK, (le-kanyarodik) ösz. k. Kanyargó azaz ide-oda görbedő irányban lefelé megy, halad, foly. *Az út, patak lekanyarodik a völgybe*. V. ö. KANYARODIK.

LEKAP, (le-kap) ösz. áth. 1) Kapva levesz valamit. *Fejéről lekapta a kalapot. Ijedtében lekapta a szegről a pisztolyt*. 2) Lefog, leránt, lehúz. *Lekapták, és jól megverték*. Átv. ért. Valakit leszid, lepirongat. V. ö. KAP.

LEKAPÁS, (le-kapás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit lekapnak.

LEKAPCSOL, (le-kapcsol) ösz. áth. Kapcsából kibontva levesz valamit. *Lekapcsolni a sisakot, az ezüstlánczos panyóka mentét. Lekapcsolni a lószerszámot*. V. ö. KAPCSOL.

LEKAPCSOLÁS, (le-kapcsolás) ösz. fn. Kapcsából kibontás. V. ö. LEKAPCSOL.

LEKARAMÍT, (le-karamít) ösz. áth. Kereken vagy karajban leszeg, levág. Máskép: *lekeremít*. Székely szó.

LEKARAMÍTÁS, v. —KARAMÍTÁS, (le-karamítás) ösz. fn. Kereken vagy karajban leszegés levágás.

LEKARMOL, (le-karmol) ösz. áth. Karmolva, azaz körmökkel vakarva, sértve lehúz valamit. *Lekarmolni a verekedő társ arczáról a bőrt. Lekarmolni a meszet*. Átv. ért. rútol leírni, mintha macska karmolta volna. V. ö. KARMOL.

LEKARMOLÁS, (le-karmolás) ösz. fn. Karmolva lehúzás. Rútol leírás.

LEKASZABOL, (le-kaszabol) ösz. áth. Kaszabolva levagdál, leöldös. *Lekaszabolni az ellenséget*. V. ö. KASZABOL.

LEKASZABOLÁS, (le-kaszabolás) ösz. fn. Kaszabolva levagdálás.

LEKASZÁL, (le-kaszál) ösz. áth. Kaszával lemetsz, levág, letarol. *Lekaszálni a fűvet, gyomot, nádat, kákkát*. Tréfásan am. nagyjában leberetvál. *Rozs késsel lekaszálta a szakállát*.

LEKASZÁLÁS, (le-kaszálás) ösz. fn. Kaszával lemetszés, levágás, letarolás.

LÉKAVÁRA, kastély Sopron m.; helyr. —*vára-ba*, —*ban*, —*ból*.

LEKAZUPOL, (le-kazupol) ösz. áth. Erdélyi tájszó, am. lekaszabol.

LEKEFÉL, (le-kefél) ösz. áth. Kefével letisztít, lesöpör valamit. *A ruháról lekefélni a port, pelyhet*.

LEKEFÉLÉS, (le-kefélés) ösz. fn. Kefével letisztítás.

LEKÉG, (le-ég) önh. m. *lekég-tem*, —*tél*, —*étt*. Mondják különösen a víz színén uszkáló fűről, midőn a szelek ide-oda mozgatják. Alapfogalom benne a mozgás, melyet a *le* gyök fejez ki, mint a *lebeg*, *leveg*, *leng*, s több ily hangu szókban. V. ö. LE gyök.

LEKÉGÉS, (le-ég-és) fn. tt. *lekégés-t*, tb. —*ék*. harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami lekeg. L. ezt.

LEKEL, (le-kel) ösz. önh. 1) Bizonyos fenhelyről lemegy, leszáll. *Lekelni a kocsiról, lóról. Keljetelek*

le az állásról. Ez értelemben a *kel* szorosán menést jelent, mint e mondásban: *kelj innét*, menj innét; *harczra kelni* am. menni, indulni. 2) Heves vármegyében mondják az asztagban, garmadában fekvő gabonáról, midőn a földet éró, földön fekvő magvai csirát eresztenek a földre.

LÉKEL, (lék-el) áth. m. *lékel-t*. Bizonyos testen léket, azaz lyukat, nyílást vág, üreget csinál. *A halászok és mosónők lékelik a jeget. Lékelni a dinyaét, kenyeret.* Alsó Vágmelléken röviden ejtik: *lekel*.

LEKELÉS, (le-kelés) ősz. fn. Lemegy, leszáll. A földön fektiben kicsirázás. V. ö. **LEKEL**.

LÉKELÉS, (lék-el-és) fn. tt. *lékelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn lékelünk. V. ö. **LÉKEL**.

LEKENCZE, falu Szatmár m. továbbá Erdélyben Marosszékbén és Besztercze kerületben; helyr. *Lekenczé-re*, —n, —ről.

LEKENYE, falu Gömör m.; helyr. *Lekenyé-re*, —n, —ről.

LEKENYEREZ, (le-kenyerez) ősz. áth. Képes kifejezéssel am. valakit némi jótéteményekkel, pl. vendégléssel, jótartással maga iránt lekötelez, pártjára hódít; megveszteget.

LEKENYEREZÉS, (le-kenyerezés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valakit lekenyerez.

LEKÉPEZ, (le-képez) ősz. áth. A képét leve-szi, leábrázolja.

LEKÉR, falu Bars m.; helyr. *Lekér-re*, —én, —ről.

LEKÉREDZÉS, (le-kéredzés) ősz. fn. Kéredzés, hogy bocsássák valahonnan le, alantabb helyre.

LEKÉREDZIK, (le-keredzik) ősz. k. A végett kéredzik, hogy ereszszzék, bocsássák, küldjék valahonnan le, vagy bizonyos alantabb helyre. *A kis gyermek szükség végett lekéredzik az agyról.* V. ö. **KÉREDZIK**.

LEKEREKÉDIK, (le-kerekedik) ősz. k. Kerekedve, azaz körben szállva, repülve leereszkedik. *Egy sereg holló lekerekedett a dögre. A seregélyek lekerekedtek a szőlőbe.* V. ö. **KERÉKÉDIK**.

LEKEREMÍT, l. **LEKARAMÍT**.

LEKERGET, (le-kerget) ősz. gyak. áth. Kergetve lehajt, leüz valakit vagy valamit. *A lesben álló előőrsoket lekergetni a hegyről. A barmokat lekergetni a vetésről.* V. ö. **KERGET**.

LEKERGETÉS, (le-kergetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lekergetnek.

LÉKESZ, (lék-esz) fn. tt. *lékesz-t*, több. —*ék*. Eszköz, agybajok gyógyítása végett a koponyán léket, azaz lyukat fúrni. (Trepan).

LÉKEZ, (lék-ez) áth. m. *lékez-tem*, —*tél*, —*étt*, l. **LÉKEL**

LÉKEZÉS, (lék-ez-és) fn. tt. *lékezés-t*, tb. —*ék*. L. **LÉKELÉS**.

LÉKHALÁSZAT, (lék-halászat) ősz. fn. Halászat módja, midőn a jégen léket, azaz nyílást vágnak, s azon eresztik víz alá a hálót. A lékhalászat különösen a Balatonon divatos.

LÉKHÁLÓ, (lék-háló) ősz. fn. Hálónem, melylyel a lékelt jég alatt halásznak.

LÉKHUZÓ, (lék-huzó) ősz. fn. 1) A sebészekenél azon eszköz, melyet nagy fejjuzások gyógyításánál használnak, s vele a benyomott koponyát felhúzzák. 2) A kádároknál eszköz, mely által a hordó fenekét a csinyba, vagy is ontorába húzzák. V. ö. **ONTORA**.

LEKIABÁL, (le-kiabál) ősz. önh. Fentebb helyről alá felé kiabál. *Lekiabálni az őrutoronyról, hogy tűz van. Lekiabálni a pinczébe.* Targyesetes névvel am. valakit kiabálva elnyom, legyőz, kifog rajta. *A számosabb párt emberei lekiabálták az ellenpártiakat.*

LEKIABÁLÁS, (le-kiabálás) ősz. fn. Cselekvés, midőn lekiabálnak.

LEKIÁLT, (le-kiált) ősz. önh. Főntebb helyről alsóbbra kiált. *Lekidltani az első emeletről az utcára.* V. ö. **KIÁLT**.

LEKIÁLTÁS, (le-kiáltás) ősz. fn. Főntebb helyről alsóbbra kiáltás.

LEKLENCZ, pusztá Hont m.; helyr. *Leklencz-re*, —én, —ről.

LEKÓKKAD, (le-kókkad) ősz. önh. Kókkadva lehajlik és elfonnyad, elhervad. *Nagy hőségben lekókkadnak a gyöngye növények.* V. ö. **KÓKKAD**.

LEKÓKKADÁS, (le-kókkadás) ősz. fn. Kókkadva lehajlás.

LEKÓKKAN, (le-kókkan) lásd: **LEKÓKKAD**.

LÉKOL, tájdivatos *lékel* helyett, l. ezt.

LEKONCZOL, (le-konczol) ősz. áth. Konczokora, darabokra levagdál, leszabdál, leöldös.

LEKONCZOLÁS, (le-konczolás) ősz. fn. Az öldöklésnek legvadabb neme, midőn valaki ellenfelét konczokra szabdalva öli meg.

LEKONYÍT, (le-konyít) ősz. áth. Valamit konyán, azaz görbedőleg aláhajt. *A lusta ló lekonyítja fülét. A nagy hőség lekonyítja a gyöngye növényeket.* V. ö. **KONYÍT**.

LEKONYÍTÁS, v. —**KONYITÁS**, (le-konyítás) ősz. fn. Konyán aláfelé hajtás.

LEKONYÚL, (le-konyúl) ősz. önh. Általán, mondjuk hajlékony testről, midőn rugalmasságát, merevségét veszttve, konyán, azaz görbedve lefügged, alácsügged. *Lekonyúl a ló füle, a kalap karimája.* Különösen, a gyöngyebb növény szára, vagy levelei hervadva lehajlanak. V. ö. **KONYÚL**.

LEKONYULÁS v. —**KONYULÁS**, (le-konyulás) ősz. fn. Állapot, midőn valami lekonyúl.

LEKOPÁCSOL, (le-kopácsol) ősz. áth. Bizonyos gyümölcsök kopácsát, azaz sajátnemű héját lehúzza, leveri. *Lekopácsolni a diót, mogyorót, gesztenyét.* V. ö. **KOPÁCS**.

LEKOPÁCSOLÁS, (le-kopácsolás) ősz. fn. A kopács lehúzása, leverése.

LEKOPÁS, (le-kopás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lekopik. V. ö. LEKOPIK.

LEKOPASZT, (le-kopaszt) l. LEKOPPASZT.

LEKOPIK, (le-kopik) ösz. k. Valamely testnek fölszine, nevezetesen héja, haja, kérge, burka, tőkje stb. külső erő által leválik, ledörgölgődik. *Viselés által lekopik a posztó szőre, a bőr barkája. A kőngv sarkáról lekopott a bőr.* V. ö. KOPIK.

LEKOPPAD, (le-koppad) ösz. önh. Mondják különösen az állatok bőrét takaró szőrről, hajról, tollról, midőn lehullanak, leválnak. *Hagymázban lekoppadt a feje. A telves tyúk lekoppad.* V. ö. KOPPAD.

LEKOPPADÁS, (le-koppadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lekoppad. V. ö. LEKOPPAD.

LEKOPPASZT, (le-koppaszt) ösz. áth. Az állatok bőrén levő szőrt, haját, tollat. letépi, azt eszközli, hogy azok lehulljanak. *Lekoppasztani a ludak mellét.* Tréfásan am. valakinek haját szinte bőrig lenyírja. V. ö. KOPPASZT.

LEKOPPASZTÁS, (le-koppasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit lekoppasztanak. V. ö. LEKOPPASZT.

LEKOPTAT, (le-koptat) ösz. áth. Külső erőszak, pl. dörzsölés, csiszolás által valamely testnek felszínét, nevezetesen héját, kergét, burkát stb. lehullatja, leválni kényszeríti. *Lekoptatni a könyv táblájáról a bőrt, papírt.* V. ö. KOPTAT.

LEKOPTATÁS, (le-koptatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lekoptatnak.

LEKORCSOLYÁZ, (le-koresolyáz) ösz. áth. és önh. 1) Koresolyaféle csúsztató eszközön leereget valamit. *A boros hordókat lekorcsolyázni a szekérről.* 2) Önhatólag am. koresolyanemű jégpatkón lefelé megy, vagy eszuskorál.

LEKORCSOLYÁZÁS, (le-koresolyázás) ösz. fn. 1) Koresolyán leeregetés. 2) Koresolyanemű jégpatkón lecsuszkorálás.

LEKORHOL, (le-korhol) ösz. áth. 1) Valamely testet egy másik kemény testhez dörgölve lekoptat. Gyöke az erős vastag hangot kifejező *kor*, melyben egyszermind az *r* törést jelent. *A tengely vége lekorholja a kapubálványt. A kerék lekorholja a löcsőt.* 2) Valakit lebuogat, azaz nyers kemény hangon lelármáz, leszid. Gyöke szintén a hangszó *kor*. V. ö. KORHOL.

LEKORHOLÁS, (le-korholás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami valamit dörgölve lekoptat; és midőn valakit lekorholnak.

LEKORTYOL, (le-kortyol) ösz. áth. Kortyonként leereget a torkán valamely italt. *Lekortyolni egy palack bort.* V. ö. KORTY.

LEKÓTÁZ, (le-kótáz) ösz. áth. Bizonyos dallamot kótajegyekkel leír. *A népdalokat lekótázni.* V. ö. KÓTA.

LEKÓTÁZÁS, (le-kótázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely dallamot lekótáznak. *A magyar zene lekótázásához nem mindenki ért.*

LEKÖLTÖZÉS, (le-költözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leköltözik.

LEKÖLTÖZIK, (le-költözik) ösz. k. Lakás, vagy tartózkodás végett valamely fentebb helyen fekvő szállásról alsóbbra megy, lehordozkodik. *Harmadik emeletről elsőre leköltözni. Bécsből leköltözni Pestre.* V. ö. KÖLTÖZIK.

LEKÖLTÖZKÖDÉS, (le-költözködés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leköltözködik.

LEKÖLTÖZKÖDIK, (le-költözködik) ösz. k. Terjedelmesebb értelmű, mint a leköltözik, minthogy költözködni am. sokad magával, mindenestül előbbi lakhelyéről egy újra hordozkodni. V. ö. KÖLTÖZIK, KÖLTÖZKÖDIK.

LEKÖNYÖKÖL, (le-könyököl) ösz. önh. Könyökével valamire rádől, könyökére támaszkodik. *Asztalra lekönyökölni.* V. ö. KÖNYÖKÖL.

LEKÖNYÖKÖLÉS, (le-könyökölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lekönyököl.

LEKÖP, (le-köp) l. LEPÖK.

LEKÖSZÖRÜL v. —KÖSZÖRÜL, (le-köszörül) ösz. áth. Szoros ért. valaminek fölét, vagy akármely oldalát köszörűféle eszközzel lekoptatja. *Leköszörülni a kés hegyét, a fejsze csorbáját.* Szélesb ért. valamely testet egy másik kemény testhez csiszolva, dörzsölve lekorhol. *Hegyes bottal leköszörülni a fal vakolatát.* V. ö. KÖSZÖRÜ.

LEKÖSZÖRÜLÉS v. —KÖSZÖRÜLÉS, (le-köszörülés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leköszörülnek.

LEKÖT, (le-köt) ösz. áth. 1) Ami felkötve volt, annak kötelékét leoldja. *Lekötni oldalról a kardot.* 2) Valamit bizonyos alantabb levő testhez köt. *A dísznót lekötni a szelér fenekére.* 3) A kötelezvényi szerződésben biztosítékul bizonyos vagyonná tűzi ki, s mintegy hitzálogul leteszi. *Adósság fejében lekötni valamely házat, szőlőt, földet.*

LEKÖTELEZ, (le-kötelez) ösz. áth. Képes kifejezéssel am. magát valamely kifizűött biztosíték ajánlása által, mintegy erkölcsileg kényszeríti, hogy ígérését, tartozását teljesítse. *Írással vagy becsületesóval lekötelezni magát valamely jótékony cél elősegítésére.* Szinte átv. ért. valakit bizonyos jótéteményi akcióval magat íránt háladatossá tesz, vagy olyaná lenni kényszeríti. *Szíves barátságért le vagyok önnek kötelezve. Ön igen lekötelezett bennünket.* V. ö. KÖTELEZ.

LEKÖTELEZÉS, (le-kötelezés) ösz. fn. Cselekvés, mely által magunkat másnak, vagy mást magunk iránt lekötelezünk. V. ö. LEKÖTELEZ.

LEKÖTELEZÉTT, (le-kötelezett) ösz. mn. Aki, vagy ami le van kötelezve. Különösen mondják személyről, ki másnak bizonyos jótéteményekért hállálva tartozik. *Lekötelezett szolgálja.* Továbbá mondják azon hitzálogféle vagyorról, melyet valaki a hitelezőnek számára biztosítékul kifizűött, szokottabban: *lekötött.*

LEKÖTELEZTETÉS, (le-köteleztetés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki másnak le van kötelezve.

LEKÖTÉS, (le-kötés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szerződés, mely által lekötünk valamit. V. ö. LEKÖT.

LEKÖTÖZ, (le-kötöz) ösz. áth. és gyak. Töb-
beket vagy többszörösen leköt. *Ősszel lekötözni a fugefákat.* V. ö. LEKÖT és KÖTÖZ.

LEKÖTÖZÉS, (le-kötözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lekötöznek.

LEKUKKAN, (le-kukkan) ösz. önh. 1) Kukkanva letekint valahová. *Kís líkon lekukkanni a pinczébe.* 2) Székely tájszólás szerint am. lekókkann vagyis lekókkad, azaz a fának, fünek, virágnak levele lokonyúl. Ennek gyöke a zsugorodó görbedést jelentő *kuk*, melyből *kukacz*, *kukora*, *kukorodik* stb. származnak.

LEKUKORODIK, (le-kukorodik) ösz. k. Kukorodva, azaz lehajulva, mintegy zsugorodott testtel leül, leereszkedik. *A gyermekek lekukorodtak a tűz körül.* V. ö. KUKORODIK.

LEKUSHAD, (le-kushad) ösz. önh. Kushadva alá görbed, lehajtja magát, hasra fekszik. *Lekushad a lesben álló vaddszab, az egeret leső macska.* V. ö. KUSHAD.

LEKÜLD, (le-küld) ösz. áth. Valakit fentebb helyről alább fekvő helyre küld. *A szolgát leküldeni a pinczébe. Fíát Pozsonyból Pestre küldötte le iskolába.* V. ö. KÜLD.

LEKÜLDÉS, (le-küldés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit leküldenek.

LEKÜZD, (le-küzd) ösz. áth. Küzdelmek között valamely bajt, nehézséget meg- vagy legyőz. *Leküzdeni az akadályokat.*

LEL, áth. m. *lel-t*, néha, de mai napság egyedül a törzsben hosszú *é*-vel: *lel*; a régieknél egyebütt is, pl. *lelet* (ma: lelet), *lelemés* (ma: lelemés). 1) Keresve vagy véletlenül valamire akad, rájön, valamit talál. E szóban alapfogalom a *menés*, t. i. rendszeren keresés által lelünk valamit, *keresni* pedig am. *körösní*, azaz körüljárni avégett, hogy valamire akadjunk, s midőn ráakadunk, azt mondjuk, hogy valamit *leltünk* v. *megleltük* amit kerestünk, azaz járás által rájutottunk, rájöttünk. *Ki, mit keres meg-leli.* (Km.).

„Ő álnok hálója ottan elterüle,
Jeles fő hadakat vele megkerüle,
Kikkel gazdagságot, sok szépséget lele.“

Tinódi.

Meglelni vagy *megtalálni* a régieknél azt is tette: megkérni, megkeresni. Ezen öszvefűggs van a latin *quaero* és *invento* között, mert *invenire* am. *in-venire*, rájönni; a szlávban *na-ídem* szinte am. rámegyek, és meglelem. E szerint *lel* eredetileg am. valamit ér, rámegy, rájön valamire. Magában ugyan önható ige,

de épen úgy használtatik áthatóul, és tárgyescos névvel, mint *áll, ül, jár* az ily mondatokban: *ört álllok, helyt álllok, szavamat állom; törvényt ülni, lovat, szavamat ülni; toborzót járni, bolondját járni* stb. Gyöke lenue azon *le*, mely több szavainkban mozgást, menést jelent, pl. a *lép, lebeg, lézveg* származókban. Az *l* képző, mint a *szól, tol* igékben, melyek gyöke *szó, to*. 2) Átv. ért. am. bizonyos baj, betegsé-
ség éri, találja, jön rá, pl. *Mi lelt, édes fiam? mi baj ért, mi talált?* Különösen mondatik változó gyomor-
lázzról, mely időnként jár, innen: *leli a hideg* am. járja. Ez értelemben palóczos kiejtés után elroavta mondják némely vidékeken: *kilötte* (= kilötte) a *hideg, lövi* (= löli) a *hideg*, ezek helyett: *kilelte, leli a hideg*.

—LEL, mely hangon: LAL, kettőzetelett ige-képző, mint *kér-lel* (= kér-cl-cl), régiesen: *kérel*; továbbá: *ér-lel*.

LÉL, (1), l. LEL.

LÉL, (2), (leh-cl v. leh-l) fn. tt. *lél-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Bizonyos testekben, különösen folyékonyak és repülőekben rejllő finom, sajátos erjú részecskék, melyek vagy mesterségesen vagy belső forrongás által fejlődnek ki, melyek tehát az illető anyagnak mintegy párját lehetetét, (Spiritus) alkotják. Innen a névrokonság *lel* és *lélek* között. V. ö. SZESZ, mely a *szellem* szóval szintén rokon gyöki. Az anyagok különfélesége szerint a *lel* is többféle, pl. *borlél, sörlel, balzamos, eczetégyenes, káforos* stb. *lel*.

LÉL, (3), (a mennyiben az előbbi szótól némileg különböznek vétetnék) elvont törzsök, melyből közelebb *léledzik* és *lélek*, s a tájdivatos *léletel* származik; gyöke szintén a természeti hangot utánzó *leh* vagy *lih*, melyekből *lehel*, *leheg*, *liheg* is erednek; lélek tehát eredetileg annyit mint *lehelék* (alanyilag vagy tárgyilag) t. i. aml lehel vagy amit lehelnek; innen: *lélekezik*, s a Bécsi codexben *léleklet* am. halitus. A komárommegyei Csalóközben fekvő *Lél* helység nevének jelentését valószínűleg onnan származtathatjuk, hogy mélyen, tehát *lent* (le-cl) fekszik.

LÉL, (4), régiesen öszvehúzva ‚levél‘ szóból. Az egész ragozás az egyes számban így állott: *lök* v. *lék* (= levék), *löl* v. *lél* (= levél), *lön* v. *lén* (= leve mintegy leve ön).

LÉL, (5), NAGY—, faiu Komárom m.; helyr. *Lél-én*, —*re*, —*öl*.

LELÁNCZOL, (le-lánczol) ösz. áth. Lánczozal leköt, leszorít valamit vagy valakit.

LELAPÍT, (le-lapít) ösz. áth. Laposra lever, lekalapál.

LELAPÍTÁS v. —LAPÍTÁS, (le-lapítás) ösz. fn. Laposra leverés, lekalapálás.

LELAPPAD, (le-lappad) ösz. önh. Mondjuk általán felfútt, felpuffadt, dagadt testről, midőn lapossá lesz, lelohad. *A rozsul kelt kenyér lelappad. A duda, ha szelét kibocsátják, lelappad. A daganat le lappad.* V. ö. LAPPAD.

LELAPÚL, (le-lapúl) ösz. önh. Mondjuk különösen állatról, midőn hasára lebocsátkozva elterül, s mintegy lapossá alakul. *Lelapúl az orzó vad, midőn leselkedik. A tyúk lelapúl a kakas alatt.* V. ö. LAPÚL. Különbözik: *lelappad*.

LELAPÚLÁS v. — LAPULÁS, (le-lapulás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami vagy valaki lelapúl. V. ö. LELAPÚL.

LELÁT, (le-lát) ösz. önh. Bizonyos távolságu mélységre lát. *A toronyból lelátni az egész városra. A fenhéjazó sas lelát a földön futó nyúlra.* V. ö. LÁT.

LELBÉR, (lel-bér) l. LEDDÍJ.

LEDDÍJ, (lel-díj) ösz. fn. Díj, vagy jutalom, melyet valamely elveszett jószág, vagy elrejtett kincs feltalálójának az illető tulajdonos ad.

LELE, falu Közép-Szolnok megyében; KIS—, NAGY—, puszták Csanád m.; helyr. *Lelé-re, —n, —ről.*

LELED, falu Hont m.; helyr. *Lelédre, —én, —ről.*

LELEDZÉS, LÉLEDZÉS, (lel-ed-éz-és) fn. tt. *leledzés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* 1) Pihegő, aprózott, sűrű lélekzés, máskép: *lelkendezés.* 2) Bűnbe keveredés. V. ö. LELEDZIK.

LELEDZIK, LÉLEDZIK, (lel-ed-ez-ik) k. m. *leledz-tem, —tél, v. —éttem, —éttél, —étt, htn. —ni v. —eni.* 1) Apró, sűrű lélekzetet vesz, pl. midőn el van fáradva. Gyöke szintén a természeti hangot utánzó *le v. leh v. lih, melyből lett lehl v. lihl, s öszvehúzza lé, léled stb.* 2) Molnár A. szerint am. bűnbe keveredik. De ezen értelemben mindig mellette állanak: *bűnben, hibában,* vagy más hasonjelentésű szók; úgy hogy ez itt sem jelent mást, mint folyvást lélekzeni vagy élni, t. i. bűnben, hibában élni. Azonban némelyek szerint ezen értelemben gyöke azon *lel* volna, mely találást, valamibe menést, különösen bajba jutást jelent, pl. mint kit a *hideg* vagy más valami *rosz lel.* V. ö. LELETÉZIK.

LELECEL, (le-lecel) ösz. áth. Legelve lerág, leesz valamit. *A juhok lelegelték az őszi vetéseket.* V. ö. LEGEL.

LELEGELES, (le-legelés) ösz. fn. Legelve levés, lerágás.

LELEGETTET, (le-legeltet) ösz. mivelt. Engedi, hagyja, vagy készakarva teszi, hogy a barmok legelve legyenek, lerágjanak valamit. *Ókrökkel lelegeltetni a tilosokat.* V. ö. LEGELTET.

LELEGETTETÉS, (le-legeltetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lelegeltet.

LÉLEK, (lél-ek vagyis leh-l-ek) fn. tt. *lelket v. lelkét.* Személyragozva: *lelkém, lelkéd, lelke stb.* Elveti az ékezetet c származékokban is: *lelkés, lelketlen, lelkendez, lelkü, lelküség.* 1) Eredeti anyagi ért. leh, lehelés, lehelék, vagy is azon pára, melyet a tüdőn beszívott vagy kinyomott lég képez. *Lelket ven*

*ni. Lélekvevés. Lélekzeni. Lélekszakadva sietni, oly sebességgel, mely miatt a lélekzés szinte megszakad. Lelkendezni, a nagy fáradság miatt szakgatva lehelni. Átv. ért. lélekesap a hordón, léleklyuk a pinczén, am. szelelő lik. 2) Minthogy a lehelés az élet jele, innen lélek jelent életet, életerőt, pl. *Isten lelket fuvalt az agyagba, melyből az embert alkotta volt. Csak hálni jár bele a lélek.* (Km.). *Kiadta a lelkét. Oda adná érte a lelkét is. A szekér majd kirázta a lelkét. Ne bízd rá lelkedet. Ez lélekben járó dolog. Alig birtak lelket verni bele. Lélekvesztő (ladik), mely az életet veszélyezteti.* 3) Szoros ért. azon láthatatlan, de működéseiben észrevehető erő, mely a testet élteni, s tevékenynyé teszi, mely az érzések, érzelmek, és az ezekből támadó vágyak és szenvedélyek széke, mely a testnek ellentétetik. Ez értelemben általán az állatok is lelkesek. De a magyar népbölcsészet szerint az állatok között szorosan véve csak az embernek van lelke, a többinek pedig *párója.* Innen ha a nép valamely állaton sajnálkozik, azt mondja: *szegény pára!* Sőt az ördögről is azt tartja a közmondás, hogy *szegény, mert nincs lelke.* Különösen a léleknek mint egyes működő tehetségi: a) *A szellem, mely gondolkodó, vizsgálódó, s okoskodó erővel bír;* b) *A kedély, mint a vágyó tehetségek öszveges szerve;* c) *A szív, mint a nyájas társadalmi hajlamok széke, mely által mások örömeiben és fájdalomiban részt veszünk, s mely leginkább szeretet által nyilatkozik.* Innét a lélek nevezet alatt gyakran *szellem, néha kedély, néha szív* értetik. Szellemre vonatkoznak az ily mondatok: *Mély gondolkodásban kifárad a lélek. Megfeszíteni a lelki erőt. Lelki szegény, ki kevés szellemi erővel bír. Atyának Fűnek és Szentléleknek nevében.* Kedélyre vonatkozik ez ilyekben: *Erős, nagy, gyáva, alacson, szabad, szolgálai lélek. Bátor, vitéz, rettenthetetlen, tántoríthatatlan lélek. Szívre vonatkoznak: Jó, jámbor, lelked, részvevő, engedékeny, rossz, gonosz, czudar lélek. Lelkére szólni, beszélni valakinek. Lelkére kötni a teendőket.**

„Fáj a szívem, sír a lelkem.“ Népd.

„A lélek is sírt belőlem,
Midőn búcsut veve tőlem.“ Csokonai.

Nevezetesen az erkölcsi és vallási érzelmekre nézve: *Lelkére venni valamit. Jó lélekkel tenni, állítani. Valamivel lelkét veszteni. Egész, teljes, tiszta lélekkel szeretni az Istent. Sem Istene, sem lelke. Van-e lelked? Hamis a lelked is. Lelked legyen rajta. Száradjon a lelkeden. Nem fér a lelkemhez, hogy azt tegyem. Lelkén el nem viszi, am. megvallja, meggyónja. Lelkemre' mondom. Lelkem ismerete nem vádol. A bűnt lelkemből utálok. A lélek, lelkem szót a legszivesebb legnyájasabb szólításul használja a magyar. Lelkem rózsám, lelkem galambom, lelkem angyalom, lelkem mindenem. Édes, kedves lelkem. Lelkem adta, lelkem fele, lelkem mása. Lelkemtől szakadt. Eszem a lelkedet. Szeretlek, mint a lelkemet. Ellenkezőleg a haragnak, s utálatnak legundokabb neme a lelket káromolni. Még e mondás is:*

aki lelke van! nem egyéb szépített káromkodásnál, miért a szép izlés ellen van azt nemesebb írói nyelvben, vagy finom társalgási beszédben használni. 4) A 'lélek' szó jelent úgynevezett kísértetet is, vagy a nép hiedelme szerint a megholtak bolygó, kivált elkárhozott lelkét. *A lelkek éjfélkor szoktak megjelenni. Lelket látni. Lelkeket idézni. Úgy jár, mint a lélek. Bolygó, kísértő lélek. Minden jó lélek az Isten dicsérei, kísértetet szólító mondás. Átv. ért. 1) Okos észszel bíró lény, személy. Az Isten lelke, és lélekben kell őt imádni. Az angyalok jó lelkek. Az ördög gonosz lélek. Az én nagybátyám áldott egy lélek. A mi helységünkben kétezer léleknél több lakik. Egy lelket sem láttam.* 2) Ami valaminek mintegy életet ad. *Ő a társaság lelke. Az alázatosság, az erények lelke. Isten a világ lelke.* 3) Mi a maga nemében, vagy a többi közt legderekkabb, legkitünőbb, legfontosabb. *A rend, a dolog lelke. Lelke dohány* am. java dohány, mely a szárnak derekán terem, különböztetésül a hegye és alja dohánytól. 4) Valaminek béle, töltelése. 5) A hegedű nemű hangszerekben azon facölöpöcske, mely a húrláb alatt a hegedű tetejét annak fenekétől feszesen tartja, s mintegy a hangrezgést az utóbival közli.

Mínt hogy az emberben a test és a lélek legszorosob összekötötéssel működnek, innen gyakran együtt említettnek, s az embernek egész valóját jelentik. *Testem lélkem megunta a várakozást. Se testemnek, se lelkemnek nem kell. Csak teste lelke, és a sodrófája.* (Km.). *Hamis teste lelke szökének, barnának.* Népd.

Világos, hogy a lélek gyöke eredetileg egy a *leh, léh, leheg, líheg* szók gyökével; t. i. az ember azon láthatatlan erőt, mely minden mozgalomnak kútfeje, a *lehel*, mint életnek jelével, azonosította. Innen van, hogy több nyelvben e két fogalom azonos szókkal fejeztetik ki, pl. a hellen *πνεύμα* és *πνεῦμα*, a latin *spīrat* és *spīritus*, *anima*, *anhelo*, innen lett *animal*; mint a régies magyar *szellet* s újabb *szellem* a *szél* v. *szellő* szótól, a szláv *duchat* és *duch*, a héber *ruah*, am. szél és szellem stb.

LÉLEKÁLLAPOT, (lélek-állapot) ösz. fn. A léleknek akár úgy mint szellemnek, akár mint kedélynek és szívnek bizonyos esetben működése vagy szenvedése.

LÉLEKÁROS, **LÉLEKÁRUS**, (lélek-áros v. árus) ösz. fn. Ki az emberekkel áru gyanánt bánik, midőn ravaszság vagy erőszak által szolgálatba, rab-ságba ejti, vagy midőn bizonyos jutalom fejében, lelkeiket mintegy eladja, pl. rávevén őket, hogy lelkiesméretök ellen szavazzanak vagy esküdjenek.

LÉLEKBENJÁRÓ, (lélekben-járó) ösz. mn. Lelkiösméretes, amit az erkölcsi törvény szorosan parancsol vagy tilt. *Ez lélekbenjáró dolog.*

LÉLEKBUJDOSÁS, (lélek-bujdosás) ösz. fn. l. **LÉLEKKÖLTÖZÉS**.

LÉLEKBUVÁR, (lélek-buvár) ösz. fn. Személy, illetőleg tudós, ki a lélektannal foglalkodik, vagyis

a lélek tulajdonságait és lényegét vizsgálja. (Psychologus).

LÉLEKCSAP, (lélek-csap) ösz. fn. Szelelő csap v. léleklő lik a hordón, midőn a must forr.

LÉLEKCSÉND, (lélek-csénd) ösz. fn. l. **LÉLEKNYUGALOM**.

LÉLEKÉBERSÉG, **LÉLEKÉBRENSÉG**, (lélek-éberség v. —ébremség) ösz. fn. A szellemi erőnek azon állapota, midőn meglepő, váratlan, rendkívüli esetekben zavarba nem jön, s kellőleg megtalálja magát. *A lélekéberség leginkább a veszedelemben tűnik ki.* Szélesb ért. öntudatos állapot.

LÉLÉKÉNY, (lel-ék-ény) mn. tt. *lelékény* t, tb. —ek, l. **LELEMÉNYÉS**.

LÉLÉKÉNYSEG, (lel-ék-ény-ség) fn. tt. *lelékénység* ét, harm. szr. —e. l. **LELEMÉNYÉSSÉG**.

LÉLEKERŐ, (lélek-erő) ösz. fn. 1) Szellemi erő, általán véve, melylyel a lélek el van látva. 2) Képes kifejezéssel a lélek azon rugalmassága, mely a viszontagságoknak ellene szegül, azokat mintegy visszataszítja, s kitűzött működéseiben nem engedí akadályoztatni magát. *Lélekerő nélkül nagy dolgokat véghez vinni nem lehet.* Szokottabban : *lelki erő*.

LÉLEKFÖNSÉG, (lélek-főnség) ösz. fn. A lélekerőnek v. lelki erőnek legmagasb foka.

LÉLEKFURDALÁS, (lélek-furdalás) ösz. fn. Azon nyugtalanító erkölcsi érzelem, mely valamely gonosz tett elkövetése miatt kínozza az embert, s lassu féreg gyanánt rágódik kebelén.

LÉLEKGYÖNYÖR, (lélek-gyönyör) ösz. fn. Szellemi vagy erkölcsi gyönyör, melyet a szellemi vagy erkölcsi vágyak kielégítése szül. *Lélekgyönyörrel olvasni a jeles írók műveit. Magunk, és mások jótetteiből lélekgyönyört érezni.* Szokottabban : *lelki gyönyör*. V. ö. **GYÖNYÖR**.

LÉLEKHÁBORGÁS, (lélek-háborgás) ösz. fn. A kedély nyugtalanodása, melyet hevesebb indulatok támasztanak, kivált az érzékekre kedvetlenül hatók.

LÉLEKHÁBORODÁS, (lélek-háborodás) ösz. fn. A kedélynek azon változása, midőn nyugott s rendes állapotából kiesik, s mint kórtünemény áll elé.

LÉLEKHARANG, (lélek-harang) ösz. fn. Kis harang, melyet akkor szoktak különösen meghúzni, midőn a hívek közül valaki haldoklik. Ugyan ezt húzzák meg a római katolikusoknál estveli harangzás után a megholtak lelkeiért. E szokást hazánkba az I-ső Károly alatt tartott udvardi zsinat hozta be.

LÉLEKHARCZ, (lélek-harcz), lásd : **LÉLEK-KÜZDELEM**.

LÉLEKISMERET, (lélek-ismeret), l. **LELKI-ÖSMERET**.

LÉLEKJELENÉS, (lélek-jelenés) ösz. fn. A néphiedelem szerint valamely léleknek, vagyis szellemnek a testi világban mutatkozása. (Geisteserscheinung).

LÉLEKJELENLÉT, (lélek-jelen-lét), 1. **LÉLEKÉBERSÉG**.

LÉLEKKÖLTÖZÉS, (lélek-költözés) ösz. fn. A régi egyiptomiak, és némely görög bölcsek tana szerint a megholtak lelkei majd más emberekbe, majd állatokba mennek át, mit ők lélekköltözésnek (metempsychosis) neveztek. Másképp: *lélekbujdosás, lélek-vándorlás*.

LÉLEKKÜZDELEM, (lélek-küzdelem) ösz. fn. A lélek különböző érzelmeinek egymással ellenkező állapota, pl. ha a szerelmeseknek a szülék tiltják az egymással öszvekelést. Szokottabban: *lelki küzdelem, lelki harc*.

LÉLEKLÁTÓ, (lélek-látó) ösz. fn. Rajongásig képzelődő személyek, melyenek a népmesében előforduló tátosok vagy más beteg elméjű emberek, kik azt hiszik maguk fölül, hogy koronként lelkeket, kísérteteket látnak, vagy azokat eléidézni képesek.

LÉLEKLET, (lél-ek-él-et) fn. tt. *lélekletét*. A Bécsi codexben am. a mai lélekzet (halitus).

LÉLEKLYUK, (lélek-lyuk) ösz. fn. Általán szelelő lyuk. *Léleklyuk a pinczén*.

LÉLEKMARDOSÁS, (lélek-mardosás) ösz. fn. Valamivel erősebb kifejezés, mint a lélekfurdalás, s jelenti legélénkebb nemét azon erkölcsi nyugtalan-ságnak, mely az elkövetett gonoszság öntudata miatt fenevad gyanánt marja, szakgatja a lelket.

LÉLEKNYUGALOM, (lélek-nyugalom) ösz. fn. A kedélynek azon állapota, midőn semmi kellemetlen érzelem által nincs megháborítva, különösen mely azon öntudatból ered, hogy erkölcsi kötelességeinket lehetőleg teljesítettük. *Az erényességnek egyik fő jutalma a léleknyugalom*. Szokottabban: *lelki nyugalom*.

LÉLEKÖLŐ, (lélek-ölő) ösz. mn. A lelket, vagyis kedélyt leverő, zsibbasztó.

LÉLEKPÉNZ, (lélek-péNZ) ösz. fn. Némely plebániákon a pénzbeli járandóság azon neme, melyet mindegyik hívtől kap az illető lelkész. *Pap paptól nem kér lélekpénzt*. (Km.. Clericus clericum non taxat).

LÉLEKROMLÁS, (lélek-romlás) ösz. fn. A léleknek azon állapota, midőn erkölesileg romlásnak indul, s az erény utjáról eltér.

LÉLEKSZAKADTAN, (lélek-szakadtan) 1. **LÉLEKSZAKADVA**.

LÉLEKSZAKADVA, (lélek-szakadva) ösz. ih. A legnagyobb sebességgel, mely miatt a sietőnek lélekzete mintegy megszakad, és eláll. *Lélekszakadva jött hírt mondani a nagy szerencsétlenségről*.

LÉLEKTAN, (lélek-tan) ösz. fn. Tan az emberi lélek lényéről és tulajdonságairól. *Tapasztalati lélektan*, mely tapasztalaton épül. (Psychologia empirica). *Észleleti lélektan*. (Psychologia rationalis). Jelenti azon iratot vagy könyvet is, mely ilyféle tant foglал magában.

LÉLEKTANÁSZ, (lélek-tanász) 1. **LÉLEK-BUVÁR**.

LÉLEKTANI, (lélek-tani) ösz. mn. Lélektant illető, arra vonatkozó.

LÉLEKTANILAG, (lélek-tanilag) ösz. ih. Lélektani értelemben, lélektanra vonatkozva.

LÉLEKTAPASZTÓ, (lélek-tapasztó) ösz. fn. Népies tréfás nyelven így nevezik a sűrű lisztkását vagy pépet, továbbá a sűrűre főzött s héjától megtisztított babot, lencsét, borsót. Szokottan: *törött bab lencse, borsó*.

LÉLEKTELEN, (lél-ek-telen) 1. **LÉLEKTELEN**. **LÉLEKTUDOMÁNY**, 1. **LÉLEKTAN**.

LÉLEKÜDÍTŐ, (lélek-üdítő) ösz. mn. Ami üdíti, felvidíti, föleleveníti a kedélyt.

„Mint reggeli hús víz tunya álmos arcra,
Oly lélekiüdítő e kiáltás: harezra!”

Arany J.

LÉLEKVESZTŐ, (lélek-vesztő) ösz. mn. és fn. Ami akár a lelket különösen, akár az életet általán veszélyeztet. *Lélekvesztő gonosz példák*. Nevezetesen így hívják a legkisebbféle ladikot, melyet a hullámok könnyen felfordítanak. Ilyenek az egy faderék-ből vájt *balatoni lélekvesztők*.

LÉLEKZÉS, (lél-ek-éz-és), fn. tt. *lélekzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Lehelés vagyis a tüdőnek azon működése, midőn a levegőt majd beszívja, majd ki-nyomja.

LÉLEKZÉSI, (lél-ek-éz-és-i) mn. tt. *lélekzési-t*, tb. —*ék*. Lélekzésre vonatkozó, ahhoz tartozó. *Lélekzési szervek. Lélekzési képesség*.

LÉLEKZET, (lél-ek-ez-et) fn. tt. *lélekzet-ét*, harm. szr. —*e*. Azon pára, melyet a tüdő kifú, vagy bevesz, azaz lehelet. *Lélekzetet venni. Nincs lélekzete. Hidegben meglátszik az ember lélekzete*.

LÉLEKZETI, (lél-ek-ez-et-i) mn. tt. *lélekzeti-t*, tb. —*ék*. Lélekzetre vonatkozó, ahhoz tartozó, abból eredő. *Lélekzeti gyorsaság. Lélekzeti melegség*.

LÉLEKZIK, (lél-ek-éz-ik) k. m. *lélekz-étt*, htn. —*eni*. Lehel, a levegőt majd kinyomja tüdejéből, majd beszívja. *Nehczen, könnyen, sebesen lélekzeni. Alig lélekzik*.

LÉLEKZŐ, (lél-ek-éz-ő) mn. tt. *lélekző-t*. Aki vagy ami lélekzik, lehel. *Sebesen lélekző utas. Alig lélekző beteg. Átv. ért. szelelő. Lélekző lyuk a pinczén. Lélekző cső*.

LELEMÉNY, (lél-e-mény) fn. tt. *lelemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Általán, amit valaki keresés által lel, talál, mire mintegy rájön, ráakad, másképp: *találmány*. Különösen, mit a fűrkésző ész akár a tudományokban, akár a mesterségekben mint újat előállít. *A könnynyomatás mestersége világeseményű lelemény. A gőzhajó amerikai lelemény. Az újabbkori vegyszerek, gépészek új és új leleményekkel lepik meg a világot. V. ö. LÉL*.

LELEMÉNYÉS, (le-e-mény-és) mn. tt. *leleményes t*, tb. —*ék.* Mondjuk különösen észről, mely a tudományokban, vagy mesterségekben valami újat, eddig hallatlat, ismeretlent talál. *A leleményes embert nem lehet egy könnyen zavarba hozni.*

LELEMÉNYÉSKÉDIK, (le-e-mény-és-kéd-ik) k. m. *leleményeskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Leleményekben töri az esztét, új^{és} új leleményekkel lép föl; elméskedik, élceskedik.

LELEMÉNYESSÉG, (le-e-mény-és-ség) fn. tt. *leleményesség-ét*, harm. szr. —*e.* Tulajdonság, vagy állapot, midőn valaki leleményes. *Az ujjabkori vegyészek leleményessége a régieknél sokkal kitünőbb.*

LELEMÉS, (le-l-és) fn. tt. *lelemés-t*, tb. —*ék.* A 'lelés' szónak bővített kifejezése, kivált szellemi értelemben. (Inventio). A Bécsi codexben még hosszú *é*-vel: *lelemés*. „Ma megkörnyékezték őket ő lelemések” (adinventiones. Ozeas 7.).

LELEMESSÉG, (le-l-em-es-ség) fn. tt. *lelemesség-ét*, harm. szr. —*e.* Régi oklevelekben am. *acquisitio; acquisitum*, azaz keresmény. Gyöke a szoros tulajd. ért. vett *lel*, melyből lett az elavult *lelem*, mint *kell*-ből *kellem*, továbbá *lelemes*, *lelemesség*, mint *kellemes*, *kellemesség*.

LELENCZ, (le-l-encz) fn. tt. *lelencz-ét*, harm. szr. —*e.* Ujjab kori alkotású és a szokás által elfogadott szó, am. *lelt* vagy *talált* gyermek, nevezetesen, melyet mint törvénytelen ágyból szülöttet az illető anya magától elvet.

LELENCZHÁZ, (lelelencz-ház) ösz. fn. Nyilvános épület, melyben a talált gyermekeket, vagy az illető szülők kértére a törvénytelen ágyból szülötteket stb. fölnevelik.

LELENCZINTÉZET, (lelelencz-intézet) ösz. fn. Általában intézet, melynél fogva vagy melynek közremunkálásával a talált vagy más okból oda bevétetni kért stb. gyermekekről gondoskodnak. Különösen am. lelenczház.

LELÉP, (le-l-ép) ösz. önh. 1) Főntebb helyről alsóbbra lép. *Lelépni a második lépcsőről az elsőre.* 2) Átv. ért. bizonyos hivatalról, rangról lemond. *Húsz évi szolgálat után lelépett a polgármesterségről.*

LELÉPÉS, (le-l-épés) ösz. fn. Lépés, melyet valaki főntebb helyről alsóbbra tesz. *Lelépéskor megszuszott a lába.* Átv. ért. lemondás bizonyos hivatalról.

LELEPLEZ, (le-leplez) ösz. áth. Valakiről vagy valamiről a takaró leplet leveszi. *Leleplezni az újemlékszobrot.* Átv. ért. felfödöz, nyilvánosságra hoz. *Leleplezni a celszövényeket.*

LELEPLEZÉS, (le-leplezés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit, vagy valamit lelepleznek. *Az emlék-*

szobor innepélyes leleplezésén jelen lenni. V. ö. **LELEPLEZ.**

LELERŐ, (le-l-crő) ösz. fn. Észtehetség, mely az embert leleményessé teszi.

LELÉS, (le-l-és) fn. tt. *lelés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e.* 1) Találás, midőn keresés, gondolkodás által rájövünk valamire. *Föllelés, meglelés.* 2) A *hideg* szóval öszvetéve am. *láz*, különösen gyomorláz. *Hideglelés bántja őt. Harmadnapos, negyednapos, mindennapos hideglelés.* V. ö. **LÁZ.**

LÉLES, (lé-l-es) mn. tt. *léles-t* v. —*et*, tb. —*ék.* Ami lélt vagyis szeszes részeket foglal magában. *Léles folyadékok.*

LELESD, falu Bihar m.; helyr. *Lelesd-re* —*én*, —*ről*.

LÉLESSÉG, (lé-l-es-ség) fn. tt. *lélesség-ét*, harm. szr. —*e.* Tulajdonsága, vagy állapota valamely testnek, különösen folyadéknak, midőn lélt foglal magában. *Az ő bornak, palínknak lélességét megkísérteni.*

LELESZ, m. város Zemplén, falu Heves m. erdélyi f. Hunyad m.; helyr. *Lelesz-re*, —*én*, —*ről*.

LELET, (1), (le-l-et) fn. tt. *leletét*. Amit lelek vagy találnak. Átv. ért. ez öszvetételben divatos: *lálelet, és lelet a bélyegrövídítéseknel.*

LELET, (2), (le-l-et) fn. tt. *lelet-ét*, harm. szr. —*e.* A Müncheni codexben am. nyavalygás, lankadat, különösen, melyet *láz* okoz. *Fekszem vala hideg leletben. Tegnapon hagyá meg őt a hideg lelet.* Az első *e* pontozva fordúl elő: *lelet*, mely itt rendszerént hosszú *é* jele, tehát: *lélet*. V. ö. **LÉLETEL**, **LELETÉZIK**.

LÉLETÉL, (lé-l-et-él) önh. m. *léletelt*. Pihegve lélezkzik. Dunán túli, különösen vasvármegyei tájzso. V. ö. **LELET**, (2), és **LELETÉZIK**.

LÉLETÉLÉS, (lé-l-et-él-és) fn. tt. *léletelés-t*, tb. —*ék*. Pihegve lélekezés.

LÉLETÉZ, (lé-l-et-éz) önh. m. *léletéz-tem*, —*tél*, —*étt*. **L. LÉLETÉL.**

LÉLETÉZÉS, (lé-l-et-éz-és) l. **LÉLETÉLÉS.**

LELETÉZET, (le-l-et-éz-et) fn. tt. *leletézet-ét*, harm. szr. —*e.* A Müncheni codex szerint nyavalygás, betegség, lankadság. *És mi leletézetünket viselte.* Et languores nostros ipse portavit. (Máté 8.). V. ö. **LELET**, (2).

LELETÉZETÉS, (le-l-et-éz-et-és) mn. tt. *leletézetés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. A Müncheni codexben am. gyöngélkedő, nyavalygás, lankadó. *Valván ő velek némákat, és sántákat, és vakokat, és leletézeteseket (debiles) (Máté 15). Ezekben fekszen vala leletézeteseknek (languentium) nagy sokasága.* (János 5.) V. ö. **LELET**, (2).

LELETÉZIK, (le-l-et-éz-ik) k. m. *leletéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *zél*. A Müncheni codexben am. gyöngélkedik, lankadoz, nyavalyog; még pedig pontozott közép *é*-vel, mely rendesen hosszú *é-t* jelent: *léletezik*. „És lelek a szolgát, ki megleletezett vala (langverat) egészségben. (Lukács 7.). Kétségben kivüla nehéz lélekezéstől. Egyezőnek látszik a mai, 'leledzik' v. 'léledzik' szóval; mint a régies 'kéretézik' ma: 'kéredzik'.

LELETTÁR, (lelet-tár) ösz. fn. **L. LELTÁR.**

LELEVELEZ, (le-leveléz) ösz. áth. Valamely növénynek leveleit leszedi, letépi. *Lelevelézni a szőlőt, dohányt, eperfát.*

LELEVELEZÉS, (le-levelezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leleveléznek.

LELIPPEN, (le-lippen) ösz. önh. A *lelappan* igének kicsinyített módosulata. Mondják különösen nőténymadarokról, midőn a hím alatt meglappannak. *Lelippen a tyúk a kakas alatt.*

LELKEND, (lel-k-end) ,lelkendez' szó törzse, de önállólag is használható, m. *lelkendétt*, htn. —ni v. —eni. A gyakorító értelem mérsékeltebb benne, mint ,lelkendez' szóban.

LELKENDÉZ, (lel-k-en-d-éz) önh. gyakorító, m. *lelkendez-tem*, —tél, —étt, par. —z. A nagy fáradság miatt nehezen lélekezik. *Lelkendezve érkezett haza a messze utról.* Szélesb ért. ijedség vagy más belső háborodás miatt alig liheg.

LELKENDÉZÉS, (lel-k-en-d-éz-és) fn. tt. *lelkendezés-t*, tb. —ék. Nagy fáradság vagy ijedség miatt nehéz lélekezés.

LELKES, **LELKÉS**, (1), (lél-ek-és v. lel-k-és) mn. tt. *lelkes-t* v. —et, tb. —ék. 1) Lélekkel bíró. *Lelkes lények.* Ez értelemben minden állat lelkes; ámbár a közmondás szerint csak az embernek van lelke, a többi állatnak pedig párája. Ellentéte: lelketlen. pl. *a növények, és ásványok lelketlen lények.* A régiek magában is: *lelkés* v. *lökkös* szót főnevel a mai ,állat' értelemben használták. 2) Szoros ért. okos lélekkel bíró. Különösen mondjuk oly emberről, kiben sok szellemi tehetség van, kinek kebele nemesebb vágyaktól dagadoz. *Lelkes hazafiak.* Innen jelent valami élénket, buzgót, buzdítót is. *Lelkes beszéd, felszólítás.* 3) Átv. ért. bizonyos süteményekre alkalmazva am. töltött, töltelékes, velős. *Lelkes fánk*, mely gyümölcsizzal van töltve. *Lelkes derelnye.* Némely dunántuli, s más vidékek tájszólása szerint: *lökkös.*

LELKÉS, (2), (lél-ek-és v. lel-k-és) mint fn. tt. *lelkés-t*, tb. —ék. L. **LELKÉS**, (1) alatt.

LELKÉSÉDÉS, (lel-k-és-éd-és) fn. tt. *lelkésédés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) A felsőbb vágyó tehetségeknek azon állapotja, midőn valamely nemesebb cél elérésére mintegy felgyuladva törekszenek. *A haza ügyét nagy lelkesedéssel karolni föl. A szónok közlekedésre gerjesztette hallgatóit.* 2) A képzelődő tehetségnek magasabb szárnyalása, milyenre a költők, zenészek emelkednek, vagy kik némi jós szellemtől meghatva a dolgok és jövődőség titkaiba látnak. *Költői lelkesedés.*

LELKÉSÉDÉTT, (lel-k-és-éd-étt) mn. tt. *lelkésédétt-et.* Kinek vágyó, vagy képzelő ereje magasabb fokra emelkedett, ki nemesebb célokra törekszik, vagy a mindennapiságon túl emelkedve föllengőbb eszmékkel bír. *A lelkesedett hazafiak mindenket földlődni készek a közjóért.*

LELKÉSÉDIK, (lel-k-és-éd-ik) k. m. *lelkéséditem*, —tél, —étt. Lelkében magas, nemes vágyak

gerjedeznek, vagy képzelő tehetsége föntebb szárnyakra emelkedik. *Jeles férfiak tettei által lelkesedik az ifju. Az ösök dicsőségére visszapillantva föllelkese-dik a költő.*

LELKÉSEN, (lel-k-és-en) ih. Egész lélekből; nemesebb vágyaktól hevülve; erőlyesen, minden tehetségeit megfeszítve; buzgón. *Lelkesen hozzá látni valamihez. Lelkesen szólni a gyülekezethez.*

LELKÉSÍT, **LELKÉSIT**, (lel-k-és-it) áth. m. *lelkésít-étt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Lelkessé tesz, azaz valakinek felsőbb vágyait fölgerjeszti, s azt nemesebb célok elérésére buzdítja. *Atyáitok dicsősége lelkesítsen nagyra benneteket. A hon szeretete lelkesítsen minden hazafit.* Továbbá a képzelő tehetséget magasabb szárnyalásra indítja. *A szépnek és feleslegesnek eszméje lelkesíti a valódi költőt.*

LELKÉSÍTÉS, **LELKESITÉS**, (lel-k-és-it-és) fn. tt. *lelkésítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által a vágyó tehetség vagy képzelő erő lelkésítettik. V. ö. **LELKÉSÍT**.

LELKESTÜL, (lel-k-es-t-ül) ih. *A testestül* szóval ikerítve am. egész valójában, mindenestül, egészen.

„Testestül lelkestül lén az ő prédájok.“

Zrinyi.

LELKÉSÜL, (lel-k-és-ül) önh. m. *lelkésül-t*. 1) Kedélye magasabb, nemesebb vágyakra gerjed, s mintegy belerejéni fogva fölhevül. 2) Felsőbb képzelő tehetsége szárnyakra kap. *Jeles szépművek láttára lelkesül a művész.*

LELKÉSÜLÉS, **LELKESÜLÉS**, (lel-k-és-ül-és) fn. tt. *lelkésülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn a felsőbb vágyó, vagy képzelő tehetségek lelkésülnek. V. ö. **LELKESÜL**.

LELKÉSÜLET, **LELKESÜLET**, (lel-k-és-ül-et) fn. tt. *lelkésület-ét*, harm. szr. —e. Lelkesülés elvont állapotban.

LELKESÜLTSEG, (lel-k-es-ül-t-ség) fn. tt. *lelkésültség-ét.* Lelkesült állapot.

LELKÉSZ, (lél-ek-ész, lel-k-ész) fn. tt. *lelkész-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Újabbkori alkotású szó, s jelent általán oly személyt, ki valamely vallásbeli hívek lelki pásztora. Különösen egyes gyülekezetnek, illetőleg plebániának, egyháznak stb. beavatott papja. V. ö. **KÁPLÁN**.

LELKÉSZI, (lel-k-ész-i) mn. tt. *lelkészi-t*, tb. —ék. Lelkészt illető, arra vonatkozó. *Lelkészi foglalkodások, kötelességek.*

LELKÉSZSÉG, (lel-k-ész-ség) fn. tt. *lelkészség-ét*. 1) Lelkészi hivatal. 2) Lelkészek öszvesége. *NN. megyei lelkeszség.*

LELKETLEN, (lél-ek-et-len, lel-k-et-len) mn. tt. *lelketlen-t*, tb. —ék. 1) Tulajd. ért. minek lelke nincsen, mi önmozgó, s éltető erővel nem bír. *A növények és ásványok lelketlen lények.* 2) Holt, kiből a lélek elszállott. *Lelketlen holttettek.* 3) Átv. ért. szelle-

mi erő nélkül levő; nemesebb vágyaktól nem dagadó; nem élénk, nem buzgó. *Az egész ember egy lelketlen hústömeg. A lelketlen ember nem képes valami nagyra, dicsőre. Lelketlen beszéd, szónoklat. Anyagi ért. minék töltelke, veleje, bele nincsen. Lelketlen fánk, derelnye. Határozóként am. lelketlenül.*

LELKETLENÍT, (lel-k-et-len-ít) áth. *lelketlenül.* Lelketlenné tesz, lelkétől v. lelkes tulajdonságától megfosztja.

LELKETLENSÉG, (lel-k-et-len-ség) fn. tt. *lelketlenség-ét*, harm. szr. —e. A lélek erkölcsi tulajdonságainak hiánya, szívtelenség.

LELKETLENÜL, (lel-k-et-len-ül) ih. 1) Lélek nélkül, holtan *Ott fekszenek ők lelketlenül a vérmezőn.* 2) Átv. ért. élelenség, szellemi erő, részvét, buzgóság nélkül nemesebb érzelmekre nem gerjedve. *A legérdekesebb tárgyról is lelketlenül beszél. Lelketlenül szemlélni a haza süllyedését.*

LELKETLENÜL, (lel-k-et-len-ül) önh. m. *lelketlenül.* Lelketlenné leszen, lelkes tulajdonságát v. állapotát elveszti.

LELKI, (lel-ek-i, lel-k-i) mn. tt. *lelki-t*, tb. —ek. Lelket illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Lelki atya*, kivel az illető hivek mintegy fiúi viszonyban állanak, ki ezek lelkére felügyel. *Lelki erő*, mely által a lélek működik. *Lelki fegyver*, átv. ért. oly szellemi eszköz, mely a lélek üdvösségét megszerzi, és elenségei ellen védi. *Lelki ösméret*, az erkölcsi tettek öntudata. *Lelki tanítás. Lelki testi barát. Lelki üdvösség, boldogság.* Némely szók mellett öszvetételként együvé írják, pl. *lelkiatya, lelkiösméret.*

LELKIATYA, (lelki-atya) ösz. fn. Széles ért. pap, szerzetes, ki a hivek lelki üdvösségéről gondoskodik. Különösen, gyóntató pap, *Gyónom a mindenható Istennek, és neked lelkiatyámnak.*

LELKIBARÁT, (lelki-barát) ösz. fn. Belső barát, kinek gondolkozásmódja, és vágyai, törekvései a mieinkkel egyeznek, kit a magyar eredetileg félnek, mintegy lelke felének nevezett. *Testi lelki barát*, am. a legszorosabb barátságban levő, ki mind vagyonával mind belső részvételével kész támogatni.

LELKIERŐ, (lelki-erő) ösz. fn. A lélek tehetségeinek, különösen a kedélyállapotnak magas fokozata.

LELKIESMÉRET, LELKIESMÉRETÉS, stb. I. **LELKIÖSMÉRET, LELKIÖSMÉRETÉS**, stb.

LELKIFÖNSÉG, (lelki-fönség) I. **LÉLEKFÖNSÉG.**

LELKIISMÉRET, LELKIISMÉRETÉS, I. LELKIÖSMÉRET; LELKIÖSMÉRETÉS.

LELKIÖSMÉRET v. —**ÖSMÉRET**, (lelki-ösméret) ösz. fn. 1) Bizonyos öntudat valamely dologról, állapotról. *Az igazságot lelkiösméret szerint megvallani.* 2) Azon öntudat, mely ítéletet mond az elkövetett tettek erkölcsisége, s azok igazsága vagy igazságtalan volta fölött. *Jó lelkiösméret*, mely azon meggyőződéssel van, hogy jól cselekedtünk. *Rosz*

lelkiösméret, mely azon meggyőződésből, hogy gonoszt követett el valaki, nyugtalanságot okoz. *Ezt jó lelkiösmérettel lehet mondani, állítani, tenni.* A lelkiösméret vagy *előleges*, melynél fogva a teendők törvényessége vagy törvénytelsége, erkölcs szerinti vagy erkölestelen léte fölül előre meg vagyunk győződve; vagy *utólagos*, mely az elkövetett cselekedet jó vagy gonosz voltáról értesít bennünket. *Valamit a lelkiösméret intése szerint tenni, vagy elhagyni. Tedd azt, mit lelkiösméreted sugall. Lelkiösméret ellen szólni, tenni, azt bemocskolni. Lelkiösméretem tiszta, nyugott, nem tesz szemrehányásokat, nem vádol, nem furdal, nem mardos. Lelkiösméretedre hagyom, tégy erkölcsi érzelmed szerint.* Szorosb ért. az erkölestelen cselekedetek öntudata, és az ebből eredő lelki nyugtalanság. *A lelkiösméretet elaltatni, azaz valamely cselekedet gonoszságát szépíteni, megmenteni, hogy az illető öntudat ez által gyöngüljön. Lelkiösmérete fölébredt.* Keresztény katolikus ért. *lelkiösméretet vizsgálni* am. gyónás előtt, vagy máskor is szoroson kérdőre venni magát, ha vétett-e általán akármily kötelességei ellen. *Lelkiösméretét lefekvés előtt megvizsgálni.* A lelkiösméret lehet továbbá, *gyöngéd*, mely a legcsekélyebb erkölcsi törvények úthágását is legott érzi; *szorongó*, mely azért nem mer tenni valamit, mivel nem bizonyos benne, ha jó-e, rossz-e; *tág*, mely nem sokat aggódik a teendő igazságos vagy igazságtalan voltával, mely a roszt vonatkozás nélkül elköveti, s megrögzöttségében furdalást alig érez. A magyar képes kifejezéssel a lelkiösméretet *kisbíró*-nak is nevezi, pl. *kiki magával hordozza a kisbíró*t. (Km.).

LELKIÖSMÉRETÉS, (lelki-ösméretés) ösz. mn. 1) Emberről szólva am. jó lelkű, ki erkölcsi meggyőződés szerint cselekszik, ki mindennemű kötelességeinek tiszta erkölcsi érzetből, nem külső okokból felel meg. *Lelkiösméretes bíró, tisztviselő, szolga.* 2) Mondják cselekedetekről, melyek az imént kített indokokból származnak. *Lelkiösméretes ítélet, pénzkezelés, tanuság, eskü, vallomás. Ez lelkiösméretes dolog*, melyet az erkölcsi törvények kívánnak.

LELKIÖSMÉRETÉSSÉG, (lelki-ösméretésség) ösz. fn. Az erkölcsi érzelmenek azon tulajdonsága, melynél fogva valaki az erkölcsi törvényeket, s az ezekből folyó kötelességeket ismerve úgy cselekszik, mint cselekednie kell, nevezetesen, belső meggyőződését követve. *Lelkiösméretesség nélkül valódi erény nem létezhetik.*

LELKIÖSMÉRETLEN, (lelki-ösméretlen) ösz. mn. Oly emberről mondjuk, ki cselekedeteiben az erkölcsiségre nem tekint, ki nem ballgat arra, mit lelkiösmérete sugall, s ha a bünt elkövette, annak furdalását megrögzött lelke nem érzi. *Lelkiösméretlen bíró*, ki meggyőződése ellen, holmi mellékokokból, pl. kedvezésből, haszonlesésből ítél. Átv. ért. mondják az ily módon elkövetett cselekedetekről. *Lelkiösméretlen pénzkezelés, ítélet.* Határozóként am. lelkiösméret nélkül.

LELKIÖSMÉRETLENSÉG, (lelki-ösméretlenség) ösz. fn. Lelkiösméret sugallásaira nem ügyelő gonoszlelkűség.

LELKIÖSMÉRETLENÜL, (lelki-ösméretlenül) ösz. ih. A lelkiösméret sugalatait megvetve.

LELKIPÁSZTOR, (lelki-pásztor) ösz. fn. Széles ért. minden pap, ki az illető hitvallás hívei fölött őrökdi, azokat lelki eledellel táplálja, az erkölcsatlenség mételétől óvja stb. Szorosb ért. bizonyos hívek gyülekezetének beavatott papja.

LELKIPÁSZTORSÁG, (lelki-pásztorság) ösz. fn. Általán papi hivatal.

LELKIROKON, (lelki-rokon) ösz. mn. Aki akár gondolkodása módjában, akár a kedély és szív érzelmeiben egy másikhoz hasonló tulajdonságokkal bír.

LELKIROKONSÁG, (lelki-rokonság) ösz. fn. Valakinek egy másikéhoz hasonló gondolkodás módja vagy kedélyminősége.

LELKISÉG, (lélek-i-ség) fn. tt. *lelkiségét*. Lelki állapot; lelki tulajdonság.

LELKITEHETSÉG, (lelki-tehetség) ösz. fn. A léleknek szellemi tulajdonsága. *Kitűnő lelkitehetségel bírni*.

LELKŰ, **LELKÜ**, (lel-k-ű) mn. tt. *lelkű-t*, tb. —*ek v. lelkük*. Kinek bizonyos tulajdonságu lelke, vagy lelkiösmérete van. *Jó lelkű, rossz lelkű ember. Hamis lelkű. Fekete lelkű. Tiszta lelkű. Nagy lelkű. Erős lelkű*. V. ö. **LÉLEK**.

LELKÜLET, **LELKÜLET**, (lel-k-ű-l-et) fn. tt. *lelkületét*. A lélek erejének, különösebben kedélyi állapotának bizonyos nyilatkozata. *Erős lelkület. Hamis lelkület. Gyáva lelkület*.

LELKÜSÉG, **LELKÜSÉG**, (lel-k-ű-ség) fn. tt. *lelkűségét*, harm. szr. —*e*. Csak viszonynévvel ösz. vetéve használtatik, s jelenti a léleknek azon tulajdonságát, melyet a viszonynév fejez ki. *Jólelkűség*, a jó lélek tulajdonsága. *Nagylelkűség*, a nagy lélek tulajdonsága, stb.

LELLÁH, fn. tt. *lelláh-ot*, harm. szr. —*a*. Eléfordul a Müncheni codexben, s jelent lepedőt (linterium, linteamentum.) *És mikor vötte volna a lelláh-ot, és megszórtotta volna ömagát*. (János 13) *Látá a lelláhokat*. (János 20,) Pesti és Erdösi szerint *fehér ruha*. Legvalószínűbb, hogy e német tájzsó után *Leilach* (Leintuch) képeztetett, és első része a magyar *len* szóhoz hasonló, mely megvan a latin *linum* és német *Lein* szókban is. V. ö. **LEN**.

LELLEG, fn. tt. *lelleg-ét*, harm. szr. —*e*. Növénynek az öthímesek seregéből és ötanyások rendéből, csészéje egy tagu, ép karimájú, ránczba szedett aszott ajakú, bokrétája öt szirmu, magva egy, mely kis czérnaforma szálnál fogva van a vaczokhoz növe (Stalice). E növény nevezetét valószínűleg azon tulajdonságától vette, melynél fogva magva *lefűgg*, mintegy *leleng*.

LELLEGHOLGYOMÁL, (lelleg-holgyomál) ösz. fn. Növényfaj a holgyomálok neméből, melynek tö-

kocsányai két-három viráguk, derekán egy kis lelke, kocsányai apró pikkelyesek, levelei szálas lánssásak, kopaszak. (Hieracium staticifolium).

LELOCSOL, (le-locsol) ösz. áth. Locsolva leönt, nedvessé tesz valakit v. valamit. *A vízhardó leány lelocsolta magát, és a lépcsőket*. V. ö. **LOCSOL**.

LELŐCZ, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Nyitra m.; helyr. *Lelőcz-ra*, —*on*, —*ról*.

LELÓG, (le-lóg) ösz. önh. Aláfelé lóg, lefelé mozog, vagy ily irányban létezik. *Lelóg v. lóg a nád-rágszű*, midőn leoldódik.

LELÓGÁS, (le-lógás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lelóg.

LELOHAD, (le-lohad) ösz. önh. Mondjuk magasra dagadt, feldomborodott némely testekről, midőn alászállanak, lepadnak. *Lelohad a dagamat. Lelohad a tűz*, midőn lángja elmúlik. *Lelohad a tömött erszény*, ha kiveszik belőle a pénzt. V. ö. **LOHAD**.

LELOHADÁS, (le-lohadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lelohad. V. ö. **LELOHAD**.

LELOMBOZ, (le-lomboz) ösz. áth. A fának lombjait letöri, levágja, letépi, lepusztítja. *Hogy zöld sátora legyen, néhány fát lelombozott*. V. ö. **LOMB**.

LELOVAGOL, (le-lovagol) ösz. önh. Föntebb helyről, vidékről lovagolva lemegy valamely alantabb fekvőre. *A várból lelovagolni a völgybe*. Tárgeyesetes névvel, pl. *lelovagolni valamely paripát* am. lejárni, kifárasztani.

LELŐ, (le-lő) ösz. önh. Magasabb helyről alacsonyabba lö. *A bástyáról lelőni a vár árkába. Emeletről lelőni az utcára*. Áthatólag, tárgeyesetes névvel am. valakit vagy valamit lövés által leejt. *Lelőni az ellenség vezérét. Röptében lelőni a fecskét. A háztetőről lelőni a galambokat*. V. ö. **LŐ**.

LELÖK, (le-lök) ösz. áth. Lökve alátaszít, levet valakit v. valamit.

LELÖKÉS, (le-lökés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit lelöknek.

LELÖVÉS, (le-lövés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lelő; vagy midőn valamit vagy valakit lelőnek.

LELÖVÖLDÖZ, (le-lövöldöz) ösz. áth. Több-ször, vagy többeket egymásután lö.

LELTÁR, (lel-tár) ösz. fn. Ingó javak öszveírott lajstroma, melyek vagy ingatlan birtokhoz tartoznak, vagy magukban egy birtokösszevet képeznek, különösen melyeket birtokváltozásnál az új birtokosnak általadnak. *A leltárban följegyzett bútorokat szerszámokat, barmokat általvenni*.

LELTÁRKÖNYV, (lel-tár-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe a leltározott holmik följegyeztetnek vagy följegyezve vannak.

LELTÁROZ, (lel-tároz) ösz. áth. Leltárba vesz, leltárba ír.

LELTÁROZÁS, (lel-tározás) ösz. fn. Leltárba írás vagy följegyzés.

LELTGYERMEK, (lelt-gyermek) ösz. fn. **L. LELENCZ**.

LELVÉNY, (lel-vény) l. LELTÁR.

LEM, elvont gyök, melyből *lemez* v. *lemes*, továbbá *Lemesény*, *Lemes*, *Lemhény* helynevek erednek. Minthogy *lemes* (pl. *lemes vas*), és *lemez* lapos testet jelentenek, innen *lem* am. *len* (lent), és *lep* (lepény stb. szóban), mély hangon *lap*, s rokon azon szókkal, melyekben a *le la* gyök laposat, laposan terjedtet jelent. Vajjon a fennemlített helységek nem-e a laptól, lapos fekvésőktől kapták neveiket? V. ö. LENGYEL.

LEMAR, (le-mar) ösz. áth. Marva letép, leszakaszt, legyőz valamit. *A kutya lemart egy darabot az ökör füléből. Az erősebb kutya lemarja a gyöngébet.* V. ö. MAR.

LEMARAD, (le-marad) ösz. önh. Valamely mozgásban, menésben levő testről lecsúszik, leesik valaki v. valami, vagy midőn azon test épen induló, elmenő félben van, akkor érkezik oda. *Lemaradni a lóról, kocsirol.* *A zsák lemaradt a bakról. A gyermek lemaradt a hintáról, az ördöglórról. Lemaradni a gőzhajóról, a vasúti vonatról.* Átv. törvényes ért. ítélet következtében letartóztatik.

LEMARADÁS, (le-maradás) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki lemarad.

LEMARASZT, LEMARASZTAL, (le-maraszt v. marasztal) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valaki lemaradjon valahonnan. *A sebesen hajtó kocsis lemarasztolta a szekér farára kapott fiút.* 2) Letartóztat, vagyis eszközli, hogy valaki maradjon. *A gyanus utast lemarasztja a rendőrség.* 3) Átv. törvényes ért. eredetileg valakit bizonyos büntetés kiállása, vagy elégtétel végett letartóztat, most csak általában elítél.

LEMARASZTÁS, (le-marasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit lemarasztanak.

LEMARAT, (le-marat) ösz. mivel. Bizonyos folyadék, pl. eczet, csáva által valamely testnek némi részeit lekopatja, leeteti. *Az irhások csúvában lemaratják a bőr szőrét.*

LEMÁRT, (le-márt) ösz. áth. Valamely testet bizonyos nedvbe leereszt, hogy megnedvesedjék, vagy megtisztuljon, vagy más valamely okból. *Lemártani a száraz faedényt. A szennyes ruhát lemártani a folyóba. Lemártani a vödört a kútba.* V. ö. MÁRT.

LEMÁSOL, (le-másol) ösz. áth. Eredeti írást, festést, faragást, hasonló alakban vagy mineműségben leír, lefest, kifarag, tehát az eredetinek mintegy mását, hasonlóját állítja elé. *Lemásolni a régi okleveleket. Kéziratokat lemásolni. Jeles művészek által festett képeket lemásolni.* V. ö. MÁSOL.

LEMÁSOLÁS, (le-másolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit lemásolunk. *Régi kéziratok lemásolásával foglalkodni.* V. ö. LEMÁSOL.

LEMÁSZ, (le-mász) ösz. önh. Mászva leszáll, leereszkedik valamely magasabb helyről. *A csiga lemász a fa derekáról. A kisdéd gyermek lemászott a lépcsőkön. Lemászni a magas fáról.* V. ö. MÁSZ.

LEMÁSZÁS, (le-mászás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lemász.

LEMÁZOL, (le-mázol) ösz. áth. Gúnyosan szólva am. valamit, különösen valakinek arczképét durva ecsettel, művészi ügyesség nélkül lefesti; vagy valamit rozsul leír.

LEMÁZOLÁS, (le-mázolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemázolnak.

LEMÉGY, (le-mégy) ösz. önh. 1) Tulajd. ért. lábain bizonyos magasságról alászáll, lelépdegel. *Lemegy a pinczébe borokat kóstolni. Hajófedélről lemegy a hajófenékre.* 2) Leutazik. *Jövő tavasszal lemegyünk az Alföldre. A budai őrsereg lement Péterváradra.* 3) Szélesb ért. alászáll. *Lemegy a nap, hold. Lemennek a csillagok.*

„Lement a nap. De csillagok
Nem jöttek. Sötét az ég.
Közel- s távolban semmi fény nincs,
Csak mécsvilágom s honszerelmem ég.”

Petőfy Sándor.

4) *Lement a tüke, béle.* 5) Átv. ért. lekopik, leválik, letisztul. *Lement a haja, szőre, gyapja. Megégetett kezéről lement a bőr. A szenny, mocsok, piszok, folt lement a ruháról.* V. ö. MÉGY.

LEMÉGYÉN, (le-mégyén) ösz. önh. l. LEMÉGY.

„A vadász elnyugszik,
Ha a nap lemegyen.”

Zrinyi.

LEMÉN, v. LEMÉN, l. LEMÉGY.

LEMÉNÉS, (le-ménés) ösz. fn. Menés, mely főntebb helyről aláfelé történik. *A felső vidéki katonák lemenésre készülnek. Lemenés a lépcsőkön lajtorján.* Szélesb ért. leszállás. *A nap lemenésétől éjjelig. A hold lemenésére várakozni.* Átv. ért. lekopás, leválás, letisztulás.

LEMÉNETH, LEMÉNETHET, (le-ménet v. —ménetel) ösz. fn. Menet, melyet valaki lefelé tett; különbözik tőle a *menés*, mennyiben ez magát a cselekvést jelenti, a *menet* pedig elvont értelmű, s jelenti azon utat, melyet menve meg kell tenni, vagy magát a végrehajtott menést. *Ezen hegyről a lemenet igen nehéz, meredek. Nap lemenete után vagy előtt.*

LEMÉNETHI, (le-méneti) ösz. mn. Lemenetre vonatkozó. *Lemenethi gyorsaság. Lemenethi út.*

LEMENŐ, (le-menő) ösz. mn. Aki vagy ami lemegy. *Lemenő ág a vérségi őszveköttetésben az egyesenes leszármazottak rende, úgymint fiú v. leány, unoka, kisunoka, ősunoka.*

LEMÉNY, falu Kővár vidékén; helyr. *Leménybe, —ben, —ből.*

LEMÉR, (le-mer) ösz. áth. Valaminek fölét merve leveszi. *Lemérni a fűvő hús levének habját. Lemérni a tej színét.* V. ö. MER.

LEMÉR, (le-mér) ösz. áth. Merve vagy mérés által lead, lebocsát. *A gabonát lemérni a verembe.*

LEMERÍT, v. —MERIT, (le-merít) ősz. áth. 1) Valamely testet bizonyos folyadékba merít, márt, áztat. *A korsót lemeríteni a folyóba, hogy megteljék vízzel. A vödört lemeríteni a kútba.* 2) Lesüllyeszt. *A nagy teher lemerítette a ladikot.* 3) Valamely híg testnek fölét merő edény által levezsi. *Lemeríteni a szüretelő kádból a must fölét.*

LEMERÍTÉS, v. —MERITÉS, (le-merítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemerítenek.

LEMERÜL v. —MERÜL, (le-merül) ősz. önh. Valamely test bizonyos folyadékba leszáll, vagy némi mélységig lesüllyed. *A megrakott hajó négy lábnyira lemerült a vízbe. A vas lemerül a víz fenekére. A fa nem merül le egészen a vízbe. Aki nem tud úszni, hamar lemerül.* V. ö. MERÜL.

LEMERÜLÉS v. —MERÜLÉS, (le-merülés) ősz. fn. Állapot, midőn valamely szilárd test a fájlag könnyebb testbe, különösen folyadékba alászáll, lesüllyed.

LEMÉS, (1), (lem-és) mn. tt. *lemés-t v. —et, tb. —ek.* Jelent laposat. Különösen így nevezik azon lapos vasat, mely a szántóvas előtt függőlegesen lenyúlik, s a földet hasítja, máskép: *csoroszla v. csoroszlya.* Molnár A. szerint lemez vas *culler praecisorius in aratro.* Szabó D. szerint *lemes vas* is. Képzője *es*, tehát gyöke *lem*, s *lemes* am. *lapos, lem*, am. *lap*.

LEMES, (2), (máskép: *Lemesány*) falu Sáros m.; helyr. *Lemes-re, —én, —ről.*

LEMESÁNY, (máskép: *Lemes*); helyr. *Lemesányba, —ban, —ból.*

LEMÉSVAS, (lemes-vas) l. LEMÉS alatt.

LEMETÉL, (le metél) ősz. gyakor. áth. Több testet, vagy azon egy testnek több részeit ismételt metszés által előbbi helyzetökből levezsi, lejti. *Lemetélni töveikről a fiatal csemetéket. A fák ágait lemetélni. Körmeit lemetélni. A húson levő zsírt, hájat lemetélni.* V. ö. METÉL.

LEMETÉLÉS, (le-metélés) ősz. fn. Cselekvés, mely által valamiféle testeket lemetélünk. *Ágak, virágok lemetélése. Körmök lemetélése.* V. ö. LEMETÉL, METÉL.

LEMETSZ, (le-metsz) ősz. áth. Egyes darabot vagy egész testet metszve levezsi, leválaszt előbbi helyéről, tövéről stb. *Lemetszeni a kutya fülét. Körmét minden héten lemetszi. A fának fattyuhajtását lemetszeni. A kenyérből egy nagy karajt lemetszeni. Messze a kerekasztalról egy fontnyit.* V. ö. METSZ.

LEMETSZÉS, (le-metszés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemetszenek.

LEMÉZ, (lem-éz) fn. tt. *leméz-t, tb. —ek*, harm. szr. —e. 1) Széles ért. laposra kinyújtott vagy faragott szilárd test, pl. kőtábla, vastábla. 2) Szorosb ért. oly lapos tábla, melyre írni, vagy rajzolni, festeni, vézni szoktak. 3) L. LEMESVAS. 4) A növénytanban a levél vagy levélnemű szerv kiterült része, mint pl.

a levél lapos része, vagy a vált szirmu bokkréták közül a keresztetek vagy szegfüfélék szirmainak kiterült felső része. (Gönczy Pál.) E szóban az ez névképző, mint az *igaz, száraz, nehéz* szókbán, tehát gyöke *lem*, mely rokon a *leb, lep* vastag hangon *lab, lap* gyökökkel, melyek a *lebenye, lepedő, lepény, laboda, lapu* szókbán laposat jelentenek, valamint maga a *lemez*. Rokona a latin *lamina*.

LEMÉZEL, (lem-éz-el) áth. m. *lemézelt.* Lemezzel bevon. (Plattiren).

LEMÉZELÉS, (lem-éz-el-és) fn. tt. *lemézeltés-t, tb. —ék.* Cselekvés, midőn valamit lemezzelnek.

LEMÉZÍT, (le-mézít) ősz. áth. m. *lemézít-étt*, htn. —ni, v. —eni. Lemezzé alakít.

LEMÉZKALAPÁCS, (leméz-kalapács) ősz. fn. Kalapács, melylyel valamely ércdarabot, pl. vasat, rezeft, ezüstöt lemezzé lapítanak, kivernek. V. ö. LEMÉZ.

LEMÉZKE, (lem-éz-ke) kics. fn. tt. *lemézkét.* Kis lemez, kisebb terjedelmű érczlap.

LEMÉZKÖNYV, (leméz-könyv) ősz. fn. Az aranyverők- vagy aranyfüstmiveseknél azon forma, melyben az aranyfüstöt bizonyos nagyságra és vékonyságra kinyújtják.

LEMÉZPAPÍR, (leméz-papír) ősz. fn. Vastag, durva, holmit betakarni való papír.

LEMÉZPÖRÖLY, (leméz-pöröly) l. LEMÉZKALAPÁCS.

LEMÉZVAS, (leméz-vas) ősz. fn. l. LEMÉSVAS v. LEMES.

LEMÉHÉNY, erdélyi falu. Kézdi székelyszékben; helyr. *Leméhény-be, —ben, —ből.*

LEMINTÁZ, (le-mintáz) ősz. áth. Valamit mintában, azaz kisebb formában levezsi, kialakít. *Valamely templomot, épületet lemintázni.* V. ö. MINTA.

LEMINTÁZÁS, (le-mintázás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemintáznak.

LEMMING, fn. tt. *lemming-ét*, harm. szr. —je. Egérnem igen kurta vagy semmi farkkal, hegyes fejvel, fekete, fehér, és sárgás pettyekkel, s csaknem patkány nagyságu. (Marmotta v. Mus lemmus. L.)

LEMOCSKOL, (le-mocskol) ősz. áth. Átv. ért. erkölcsi mocskokkal, azaz gyalázattal, rágalommal csúfolódva lealacsonyít valakit.

LEMOCSKOLÁS, (le-mocskolás) ősz. fn. Rágalmazva lealacsonyít valakit.

LEMOHOZ, (le-mohoz) ősz. áth. Bizonyos növényekről vagy más testekről a rajtok termett mohot leszedi. *Lemohozni az agg fák derekait, az ócska háztetőt.*

LEMOND, (le-mond) ősz. önh. Leható ragu viszonyúval am. szóval kijelenti vagy tettel mutatja, hogy valamely dolog iránti jogát, igényét, reményét leteszi. *Béke kedvéért lemondani a követelt örökségről. Lemondani a világ örömeiről. Nem kell mindjárt le-*

mondani a világról. (Népd.) *Lemondani a beteg életéről.* Különösen, bizonyos hivatalról, tisztségről, szolgálatról leköszön. *Lemondani a bíróságról, püspökségről.*

LEMONDÁS, (le-mondás) ösz. fn. Szóval, vagy cselekedettel tett nyilatkozás, melynél fogva valamiről lemondunk. *Tisztújításkor a hivatalnokok lemondását elfogadni.* Különösen azon lelki elhatározás, mely által némi áldozat gyanánt bizonyos jogokról és igényekről mondunk le. V. ö. LEMOND. *Szerzetesek lemondása a világi javakról, némely életörömekekről.*

LEMONDÓLEVÉL, (lemondó-levél) ösz. fn. Levélben kijelentett nyilatkozás, melynél fogva lemondunk valamiről. V. ö. LEMOND.

LEMORZSÁL, (le-morzsál) ösz. áth. Valamely törékeny porhanyó testet morzsákra tördel. *A kenyérbetét lemorzszálni a csibék számára.* V. ö. MORZSÁL.

LEMORZSÁLÁS, (le-morzszálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lemorzszálnak.

LEMORZSÁLÓDIK, (le morzszálódik) ösz. belsz. Morzsákra szakadozva, töredeve lehull, lekopik. *A homokkő idővel lemorzszálódik.*

LEMORZSOL, (le-morzsol) ösz. áth. Széles ért. apró darabkákra, morzsákra letördel. Szorosb ért. mondják kukoriczáról, midőn szemeit torzsájáról kézzel vagy valamely eszközzel lefejtik. Tréfásan szólva, *lemorzsolni az olvasót* am. imígy-amígy, hamarjában egyik szemet a másik után leeregetni. *Lemorzsolni a leczkét,* hadarva értelem nélkül mondani el.

LEMORZSOLÓDIK, I. LEMORZSÁLÓDIK.

LEMOS, (le-mos) ösz. áth. 1) Bizonyos nedvvel, különösen vízzel valamely testről a mocskot, szennyet, foltot, piszkot letisztítja. *Lemosni a ruháról a sárt, a kézről a kormot.* 2) Mondjuk esőről, midőn valamit magával a föld színéről lehord. *A zápor lemosta a hegyoldalról a földet, köveket.* Átv. ért. erkölcsi szennyet letisztít. *A keresztény tan szerint a kereszttség lemossa az eredeti bűnt.*

LEMOSÁS, (le-mosás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lemosunk valamit. V. ö. LEMOS.

LEMOSOGAT, (le-mosogat) ösz. gyak. áth. Mosogatva, azaz folytonosan vagy gyakran mosva letisztít valamit. *A sáros edényekről lemosogatni a szennyet.* V. ö. MOSOGAT.

LEMOSOGATÁS, (le-mosogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit gyakran, folytonosan mosva letisztítunk.

LEMOTÓLÁL, (le-motólál) ösz. áth. 1) Az orsról le és motólára fölszedi; 2) A motólálóról leszedi (a fonalat). V. ö. MOTÓLÁL.

LEMOTÓLÁLÁS, (le-motólálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lemotólál.

—LEN (1), mély hangon: —lan, tagadó neket képző rag. I. —LAN képző.

—LEN, (2), mély hangon: —lan toldalék, különöbben ez ig- és igehatározók után, pl. *eddig-len, addig-lan* stb.

LEN, (1), fn. tt. *len-t*, tb. —ek, harm. szr. —e v. —je. Növénynem az öthimesek seregéből és ötanyságok rendéből; esészéje öt levelű, bokréfája öt szirmu, tokja öt kopásu, tíz rekeszű, rekeszeiben egy mag, himszálai tövön öszvenőttek. Legnevezetesb fajja a *házi len* (Linum usitatissimum), melynek esészelevelei és tokjai szákahegyűek, szirmai esipkések, levelei láncsásak, szára magános. Virága kék. Egyezik vele a görög *lavor*, latin *linum*, német *Lein*, szláv *len lan* stb. Ha tekintetbe vesszük, hogy ezen növénynek legkitünőbb és leghasznosb tulajdonsága az emberi nemre nézve abban áll, hogy finom s hosszúra nyuló héjszálai vannak, okszerűleg állíthatjuk, hogy nevét ezen tulajdonságától kapta, s ennél fogva alapfogalom benne a finomság, finomra *nyúlás, foszlás.* E szerint, hogy a fennemlített rokonságok mellett maradjunk, alapfogalomban mint *nyúlós testeket* jelentők, megegyeznek vele a latin *lien, liber* (fának rostos héja), *limbus, limus, linea, lingua, liquor*; a német *Lein, lahm, Limpf* (fa sudara), a magyar *lép* (lien és visens), *lepény, lepedő, lehenye.* Szorosb ért. jelenti azon finom rostu szálakat, melyek ezen növény szárát fődik, s a műipari világban nevezetes szereppel birnak. *Lenből szőtt vászon.*

LEN, (2), elvont gyöke *lendít, lendül, leng, len-tet,* szóknak és származékaiknak. Ertelme igen gyöngge mozdulás, vagy mozgás.

LÉN, némely régiéknél am. a szokottabb *lön*; Lásd: ezt.

LENÁROS, LENÁRUS, (len-áros v. —árus) ösz. fn. Személy, ki lennel kereskedik.

LENÁRT, férfi kn. tt. *Lenárt-ot.* Eredetije a német Leonhard, am. oroszlanerejű vagy oroszlan-szivű.

LENÁRTFALA, falu Gömör m.; helyr. —*fallára, —n, —ról.*

LENÁRTFALU, falu Szatmár m.; helyr. —*falluba, —ban, —ból.*

LENÁRTÓ, falu Sáros m.; helyr. *Lenártó-ra, —n, —ról.*

LENÁZTATÁS, (len-ázatás) ösz. fn. Első munka a lennek idomításában, midőn azt kévékbe kötve néhány napig körülbelül két hétig, folyó vagy tóvízbe lenyomtatva tartják, hogy nyersségét elveszejtse, s rostjai annál könnyebben lefoszljanak.

LENÁZTATÓ, (len-ázatató) ösz. fn. Hely, hol a lenet áztatni szokták. V. ö. LENÁZTATÁS.

LENBÁRSONY, (len-bársony) ösz. fn. Bársonyhoz hasonló szövet, melynek kereszt- vagy ontokfonalai lenből, belfonalai pedig selyemből vagy teveszörből vannak.

LENBUGA, (len-buga) ösz. fn. A magvas lennek bogos feje, melyben magvai vannak.

LENCSE, pusztá Pcsst m.; helyr. *Lencse re*, —én, —ről.

LENCSE, (len-es-e) fn. tt. *lencsét*. 1) A kétfal-
kások seregébe és tízhímescs rendébe tartozó hüve-
lyes és mint főzelék ismeretes vetemény, melynek
magvai lapos dombornak, s különösen e magvakat
nevezük lencsének. (Cicer). *Bagolosa lencse* máskép:
bagoly borsó (cicer arietinum), *főzelék lencse* (cicer
lens vagy ervum lens). *Lencsét főzni, enni. Kemény,*
törött lencse. Jól főtt neki a lencse. (Km.). *A barát-*
ban vérré válik a lencse. (Km.). 2) Átv. ért. így ne-
veztetnek némely más növények, melyeknek levelei
vagy magvai, vagy testei lencséhez hasonló laposságu
ak. *Lencsefa, Lencsegomba, Békalencse,* (lemna). *Vi-*
zilencse (mocsári lencsefü?). *Vad lencse* (= abrakba-
bó, néhutt: lendeck v. ledöck). 3) Szintén átv. ért.
lencsealaku test, vagy folt. *Lencse a látcsőben. Ar-*
czon nőtt lencse. Lencseképi. Rokona a hasonló kül-
sejű *lendeck*. Megegyezik vele a latin *lens*, német *Lin-*
se, francia *lentilles*. Persául: *anz és dance*. Már
Adelung azon észrevételt teszi e szóról, hogy alapfo-
galom benne a *lapos alak*, minek tökéletesen megfe-
lül az alacsonra mutató magyar *le és len* (lent); t. i.
lencse jelent oly magot, mely *lelapul*. Innen a köz-
mondás: *Nem mind lencse, ami lapos*. Elemezve: *len,*
len-és, lenés-ő, lenés-e, lencse, lencse. Hogy a közép-
képző s igen sok szavainkban *cs-re* változik, mint
Boris, Borisa, Borcsa, furosa, furcsa stb. erről l. —
S melléknév képző. A latin *lens-sel* egy a latin *lens len-*
dis, azon lapos korpaféle por, mely a fejet szokta
meglepni. V. ö. LENGYEL.

LENCSEALAKÚ, (lencse-alakú) l LENCSE-
DED.

LENCSECSONT, (lencse-csont) ösz. fn. A kéz-
tőben levő kis lapos csont. (Metacarpus.)

LENCSEDED, (len-es-e-ed-ed) mn. tt. *lencséded-*
ét. Minek lencséhez hasonló alakja van, azaz lapos, ke-
rek, s kevéssé domború. *Lencséded üveg a látcsőben.*

LENCSEFA, (lencse-fa) ösz. fn. Növényfaj a
dudafürtök neméből, mely nevét onnan kapta, mivel
maghüvelye lapított mint a lencse. (Colutea her-
bacea). V. ö. DUDAFÜRT.

LENCSEFÖLD, (lencse-föld) ösz. fn. Föld, me-
lyen lencsét termesztnek, vagy mely lencsetermesztés-
re különösen alkalmas.

LENCSEFÜ, (lencse-fü) ösz. fn. Lencsefüncs
vagy: mocsári lencsefüncs nevezik néhutt a tavaszi
mocsárhürt (Callitriche verna).

LENCSEGOMBA, (lencse-gomba) ösz. fn. Fá-
kon tenyészni szokott lencséded apró gombafaj.

LENCSEHELY, pusztá Pozsony m.; helyr.
—*hely-re, —én, —ről*.

LENCSEKERT, (lencse-kert) ösz. fn. Kert,
melyben lencsét termesztnek.

LENCSEKŐ, (lencse-kő) ösz. fn. Lapos kő,
vagy kavics, kövecs, mely alakjára nézve a lencsé-
hez hasonló.

LENCSEKÖVECS, (lencse-kövecs) ösz. fn. L.
LENCSEKŐ.

LENCSELEVES, (lencse-levecs) ösz. fn. Leves
étek főtt lencséből.

LENCSEN, pusztá Somogy m.; helyr. *Lencsen-*
be, —ben, —ből.

LENCSES, (len-cse cs) mn. tt. *lencsés-t* v. —*et,*
tb. —ek. Amiben lencsét tartanak; lencsével bővel-
kedő; lencsével készített. *Lencsés zacskó, fiók. Len-*
csés kert, vidék. Lencsés fűrj, fogolypecsenye. Átv. ért.
lencsés pipa, melynek oldala lencseforma pettyekkel
van tarkázva. *Lencsés köbölke*, gomba faj, felfordult
harang alakú, kívül szőrös, belül sima, hamuszín;
lencséje 10 — 12 fejrök. (Cyathus laevis, vagy: len-
tifera.)

LENCSE, kicsiny. női kn. tt. *Lencsit*, *tb. —k.*
Magdolna, Magdalena. (A szyr nyelvben am. föl-
emelt).

LENCZI, férfi kn. tt. *Lenczi-t*, *tb. —k.* A latin
Laurentius-ból alakított Lőrincz kicsinyítője.

LENDE, baranyai tájszó, am. rokon, ivadék,
atyafi. *Sok lendéje van.*

LENDEK, (len-d-ék) fn. tt. *lendeck-ét*, harm. szr.
—*e* v. —*je*. Növénynem a kétfalkások seregéből és
tízhímescs rendéből; csészéje tövön tompa, öt fogu,
anyaszála szálas, felhajlott, egyenes, levelei szárnya-
sak, kacstalanok. (Orobus). Fajai között legismere-
tesb a *tavaszi lendeck* (orobus vernus), máskép: *kakuk*
borsó v. *vad lendeck*, v. néhutt: *bükköny* is. Az *n* és *d*
megfordítva némely vidékeken: *lednek*. Gyöke *len*
egy a *lencse* gyökével, minthogy e két növény külső
alakra nézve igen hasonló egymáshoz, nevezetesen
szárra és virágra. A lendeck magva ugyan nem lapos,
mint a lencséjé, de az úgynevezett *fehér lendeck* magva
színre a lencséhez némileg hasonló. Néhutt *lednek-*
nek hívják a ló- v. abrakbábót is.

LENDÍT, LENDIT, (len-d-ít) áth. m. *lendít-étt*,
htn. —*ni* v. —*ent*, par. —*s*. Valamit igen gyöngé-
den mozdít. *A szellő meglendíti a falevelet. Valami*
keveset én is lendíték a dolgon. V. ö. LENG, LENGET.

LENDÍTÉS, LENDITÉS, (len-d-ít-és) fn. tt.
lendítés-t, *tb. —ek*, harm. szr. —*e*. Gyöngéd mozdí-
tása, lengővé tevése valamely testnek.

LENDÜL, LENDÜL, (len-d-ül) önh. m. *lendül-t*.
Gyöngén megmozdul. Mondják különösen levegőről
vagy oly testekről, melyeket a levegő mozgása meg-
indít. *Lendülnék a fák levelei.* Átv. ért. kissé megü-
dül, csendes folyamatba jön. *Lendülnék dolgaink v.*
ügyeink, vállalataink.

LENDÜLÉS, LENDÜLÉS, (len-d-ül-és) fn. tt.
lendülés-t, *tb. —ek*, harm. szr. —*e*. Lengő, lebegő
mozgása valamely könnyű testnek. Átv. ért. csen-
des folyamatba lépés.

LENDÜLET, LENDÜLET, (len-d-ül-et) fn. tt.
lendület-ét, harm. szr. —*e*. Könnyeden lengő mozza-
nat. Átv. ért. csendes folyamatba indulás. *Lendületet*
adni az iparnak.

LENDVA, ALSÓ—, város Szala, FELSŐ—, falu Vas m.; helyr. *Lendvá-ra*, —n, —ról.

LENDVALAKOS, falu Szala m.; helyr. —*Lakos-ra*, —on, —ról.

LENDVAÚJFALU, falu Szala m.; helyr. —*Új-falu-ba*, —ban, —ból.

LENÉZ, (le-néz) ösz. önh. és áth. Fentebb helyről alsóbbra néz. *Lenézni a hegyről a közel síkságra. A toronyból lenézni a városra.*

„Amint fennáll, s amint lenéz,
Nyugalmasan szívében.“ Czuczor.

Áthatólag, tárgyeseles viszonynévvel am. valakit szeméivel tetőtől talpig mérve megvet. *Kevélyen lenézni valakit. A gögös úr lenézi az alsóbb rendűeket.*

LENÉZÉS, (le-nézés) ösz. fn. 1) Fentebb helyről alsóbbra nézés. 2) Valakire megvetőleg tekintés. V. ö. LENÉZ.

LENFA, (len-fa) ösz. fn. Keletindiai fa, melynek kéregrostjait az ottani lakosok lenszálak gyanánt használják. (Antidesma. L.).

LENFEJ, (len-fej) ösz. fn. l. LENBUGA.

LENFONAL, (len-fonal) ösz. fn. A lennek finom szálu rostjaiból sodrott fonal.

LENFÖLD, (len-föld) ösz. fn. Föld, melyben lent természetnek, mely lentermesztésre kiváltképen jó, pl. a feltörött gyepföld.

LENG, (len-g v. len-eg) gyakor. önh. m. *lengtem*, —tél, —étt, htn. —ni v. —eni. Könnyeden, s csaknem minden susogás nélkül mozog. Mondják általában oly testekről, melyek már magukban könnyük, vékonyak, és lógó állapotban vannak, minélfogva a lég legkisebb mozdultára megindulnak. *Leng a fátyol, függöny. Lengenek a fák levelei, lombjai. Leng a köd. Leng a levegőben lassan mozgó, s mintegy úszó madár. A kis ladik, mintha csak lengene a habokon. A hó nyakat barna fürtök lengik körül. Csak alig teng, leng. (Km.). Gyökeleme a mozgást jelentő len*, melyből lett az elavult egyszerű ige *len*, mint *ken, fen, csen, fon*; a *len* gyökből gyakorlatos képzővel, *len-eg len-g*, mint a *zen, csen, pen*, gyökökből: *zeng, cseng, peng*. Finnül: *lennän* am. lengek. ‚Lenge‘ és ‚lengedik‘ származékok jelentenek a székelvényknél langyost, lágymeleget; illetőleg langyosodást is; midőn egyezik velök a német *ge-linde, lindern, Lenz*, melyet Adelung a felső német *leinen*-től származtat, melyszerénte am. *aufthauen, lau werden* (langyulni, langyosodni); *Kaltschmid* pedig a bajor *launen, lenen, lind* szókkal is rokonítja.

LENGE, (len-g-e) mn. tt. *lengét*. A *lengő* ige-név módosítása, mint *czinegő czinege, bugyogó bugyoga, csörgő csörge* stb. Jelent oly valamit, mi leng, azaz könnyeden, gyöngéden mozog. A lágyabb költői jelzők egyike. *Lenge fürtök. Lenge fátyol. Lenge szellő. Lenge virágok, füvek, levelek, lengé nád.* Átv. ért. mondják emberről, ki könnyelmű, csapodár, kiből nincs szilárdság, ki nád gyanánt majd ide majd oda hajlik.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. III. KÖT.

„Ah! de hiába tekint a távol lengé ködébe.“

Kisfaludy K.

„A leányka lengé nád,
Hajlik töled és hozzád.“

Vörösmarty.

Továbbá *lengé termet*, mely sudár és könnyen mozgó, hajlékony. *Lengé járás, lépés*. Székely tájszólás szerént átv. ért. a vízre vonatkozólag am. lágymeleg, s egyezik mind hangban mind értelemben *langy* szóval: V. ö. LENG, LENGEDIK.

LENGED, (len-g-ed) önh. m. *lengedtem*, —tél, —étt. Mintegy önmagát lengé állapotba teszi. Egyébiránt csak *lengedez* gyakorlatos származékában divatozik, mint társai: *ingadoz, zengedez*. Azonban egyszerű alakjában is használható, mint *enged, csügged*, stb. V. ö. LENGEDIK.

LENGEDÉZ, (len-g-ed-éz) gyakor. önh. m. *lengedézetem*, —tél, —étt, par. —z. Gyöngéd kifejezéssel mondják különösen a szellőről, midőn fujdogái, s ereje csak a könnyebb testeket, pl. faleveleket, fűszálakat hozza mozgásba. *Esti szellő lengedez a fák lombjai között*. Mondható a szellő által ingatott könnyű testekről is, pl. *Lengedez a fa levele, a nád. Lengedez a fátyol*. Átv. ért. *lengedez a hír*, másképen: *szállong*. „Lengedezett az Bosznai Bassa felől való hír, hogy Budához száll táborba.“ Gr. Eszterházy Miklós levele 1626-ból. (Magy. Tört. Tár. VIII. köt. 6. lap.).

LENGEDÉZÉS, (len-g-ed-éz-és) fn. tt. *lengedezés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. A szellőnek vagy szellő által megingatott könnyű testnek folytonos mozgása. V. ö. LENGEDÉZ.

LENGEDÉZŐ, (len-g-ed-éz-ő) mn. és fn. tt. *lengedező-t*. Ide-oda lengő, ami leggyöngédebb érintésre könnyen mozog. Különösen mondják szellőről: *lengedező esti szellő*; Szabó D. szerént pedig esőről is: *lengedező eső*, am. harmatozó, szemző, lanyháló, permetező, szitáló. Mint főnév, másképp: *lengedező versláb* ahellen-latin choriambus, s áll négy tagból, melyek két szélsője hosszú, két középsője pedig rövid; alakja: — ˘ ˘ —; s magyar nevében levő mérték ez alaknak egészen megfelel: *lengédésző*. A lassu magyar zenében uralkodó üteny (tactus). A classicaei verselésben is kedvelt alak, különösen a glyconi, asklepiadesi stb. verszetekben, melyekhez hasonlókat több jeles magyar költőinknél is találunk, pl. Berzsenyinnél:

Oh! a	szárnyás idő	hírtőlén	elrepül,
S minden	míve tűnő	szárnya körül	lebeg.
Minden	csakjelenés,	minden az ég	alatt,
Mint a	kis nefelejts		enyész.

LENGEDÉZTET, (len-g-ed-éz-tet) mivel. tn. *lengedéz-tettem*, —tél, —étt, par. *lengedéztess*. Eszközi, hogy valamely könnyű test lengedezzen. A *szellő lengedezteté a fűszálakat, a nádat, a fátyolt*. V. ö. LENGEDÉZ.

LENGEDI, len-g-ed-ő, len-g-ed-i) fn. Vers-láb, melyet a latinban dactylusnak hívnak, áll egy hosszú és két rövid tagból. Alakja: — ∪ ∪. Magyar neve mértékben is megfelel azon alaknak: *lengēdi*. A fris magyar zenében egyik gyakori ütenymérték.

LENGEDIK, (len-g-ed-ik) k. m. *lenged-tem*, —*tél*, —*t v.* —*étt*. A székelyeknél am. langyúl, langyos és lágy meleggé válik; *l* hang előttelével egyezik 'enged' igével, mely különösen hidegre, fagyra vonatkozólag am. hidegségéből alább hagy, langyossá lesz. V. ö. LENGE.

LENGEDŐ, (len-g-ed-ő) mn. tt. *lengedő-t*. Ami lenged, vagyis 1) könnyedén mozog; pl. *lengedő szel-ölcske*; 2) langyuló.

LENGEDŐLEG, (len-g-ed-ő-leg) ih. Lengedő módon, azaz könnyeden, gyöngéden mozogva, inogva.

LENGÉN, (len-g-e-en) ih. Lenge módon, lengedőleg.

LENGENÁD, (lenge-nád) ősz. fn. Minden nád lenge ugyan, de különösen így nevezetik a tavak, vagy tengerek parti homokjában termő nád, mely tövig szabad levén még ingékonyabb, mint amelynek nagy részét a víz folyja körül. (*Arundo arenaria*).

LENGENYE, (len-g-eny-e) fn. tt. *lengenyét*. Költői neve a közismeretű gyöngyvirágnak, másképp: Szent György virágának, melynek száráról kis csengetyűforma fehér s kellemes illatú virágok lengenek alá.

„Szökdelve jártam a rom halmain,
S hol a pataknál lengenyék teremnek.“

Kazinczy F.

LENGESÉDIK, (len-g-es-éd-ik) k. m. *lengeséd-tem*, —*tél*, —*étt*. L. LENGEDIK.

LENGESÉG, (len-g-e-ség) fn. tt. *lengeség-ét*, harm. szr. —*e*. Átv. ért. könnyelműség, csapodárság, mely a kedély érzelmeit, vágyait majd ide majd oda ingatja, mint szél a fa leveleit. A fennemlített tulajdonságnak gyöngédebb, kíméletesebb, szelidebb nevezete.

„Ki viselhetné el
Élte sulyait,
Hahogy isteneink
Téged nem adának
Az emberi nemhez
Vádlott, feddett,
Kárhoztatott,
Kedves lyánya az égnek!“

A Lengeséghez Kazinczy F.

LENGET, (len-g-et) áth. m. *lenget-tem*, —*tél*, —*étt*. par. *lengess*. Valamely könnyű, vagy foszlány testet lengővé tesz, azaz gyöngéd mozgásba hoz. *A szellő lengeti a nádat. A fejnek mozdításával lengetni a hajfürtöket. A kaczer nő lengeti fehér kendőjét, fátyolát. A hullámok lengetik a hínárt. Szélesb ért. mondható nagyobb testekről is, midőn könnyen mozognak. Lengetni a bölcsőt. A hullámok lengetik a csónakot.* V. ö. RENGET.

LENGETEG, (len-g-et-eg) mn. tt. *lengeteg-ét*. Ami természeténél, belső hajlamánál fogva könnyen leng v. lenged. Törzsöke tehát tulajdonkép *lenged*, melynek képzője az önhatást jelentő *d*. Az önhatás, vagy is belcselekvés alapfogalma rejlik a többi rokon képzőjű szókban is, mint: *ingatag, csörgeteg, fergeteg*, stb. ami ingadásra, csörgedésre, förgeedésre hajlandó, pl. *lengeteg a nád*, mert legkisebb légmozdulásra kész lengeni. *Lengeteg fátyol, leeresztett hajfürtök*. Átv. ért. csapodár, könnyelmű, kinek kedélye hajlandó az érzelmei és vágyak változtatására, kinek vágyaiban nincs állandóság, föltételeiben hiányzik a szilárdság. *Lengeteg ifju szerelmesek*. Innen, *lengeteg emlékezet* am. hirtelen, mely a benyomásokon könnyen feleli. A székelyeknél azt is jelenti: ernyed, viselt, szakadásnak indult, pl. ing. (Szabó D. és Kriza J.), amely t. i. könnyen leng ide-oda. Szabó D. szerint azt is teszi: csekély, nem sokat nyomó, pl. *lengeteg ajándék*. Használható önállólag is főnév gyanánt, mint némely társai, pl. *förgeteg, csörgeteg, rengeteg*. Mint ilyen jelent valami lengőt, fityegőt. V. ö. RENGETEG.

LENGETÉS, (len-g-et-és) fn. tt. *lengetés-t*, tb. —*ék*. Cselek vés, midőn valami lengővé tétetik.

LENGŐ, (len-g-ő) mn. tt. *lengőt*. Ami vagy aki leng. *Lengő szellő. Lengő madár. Lengő tánczos*.

LENGŐS, (len-g-ő-ös) mn. tt. *lengős-t v.* —*et*, tb. —*ék*. Lengő minőségű; széteresztett. *Lengős haj*.

LENGYEL, (1), (len-gy-el) fn. tt. —*t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Azon nemzetnek neve, mely magát saját nyelvén *polyák v. polják*-nak nevezi. E szónak gyöke *polye* am. síkság, laposság, nagy mezőség. Polyák tehát am. sikon, laposságon lakó, mint *hornyák* am. hegyi lakos, *dolnyák*, völgyi lakos, *handák*, Hana vidéki lakos stb. E nevezetet e hajdan nagy és dicső nemzet közönséges vélemény szerint azon lapos térségű országtól vette, melyet Európának egyik legnagyobb síksága, lapossága képez. Alapfogalom tehát e szóban: *sík, lapos*. Valószínűen ezt tartotta szemelőtt a magyar is, midőn a *polyák* és *polyszka* szót magyarította. A lengyel szó gyöke (magyar elemzés szerint) *len*, azaz *alan*, ebből lett *di* képzővel *len-di*, (mint al-ból *al-di*), azután *lendie*, *lengye*, mint *hebehurdia*, *hebehurgya*, *gárdia*, *gárgya*: végre *lengyel*, mint *kancsa*, *kancsal*, *bandza*, *bandzsál*, *hangya*, *hangyal*, *pihe*, *pihely*; *kese*, *kesely*; Tájdívatosan: *lengyen*. Törökül: *leh*, *lehl*. Hogy a *lapos* és *lent* alatt fekvő, midőn vidékről, országról van szó, azonos fogalmak, az a dolog természetéből foly, mert amely vidék vagy ország *lapos*, ugyanaz a szomszéd hegyekhez képest *lent v. alant* fekszik. Némely vélemény szerint a latin *liniger* szóból alakult volna, s am. lenből szőtt ruhát viselő, és lentermesztő nép. Mások szerint *lenszinű* szöszeke hajkötél kapták volna nevüket, mint a *fehér* és *vörös oroszlók*. Mint egyéb nemzeti nevek használtatik melléknévül is, jelentvén valakit, v. valamit, ki vagy mi Lengyelországból való, ott szüle-

tett, ott termett, készült stb. *Lengyel vitézek, hadak. Lengyel búza. Lengyel táncz. Lengyel viselet, süveg. Lengyel forint. Lengyel alkotmány.* Hazai történetünkben nevezetes: *Lengyel László*, mint a népdalban van: *Lengyel László jó királyunk, az is nekiünk ellenségünk.*

LENGYEL, (2), falu Tolna, KIS—, NAGY—, faluk Szala m.; helyr. *Lengyel-re, —én, —ről.*

LENGYELBÚZA, (lengyel-búza) ösz. fn. A nagy Lengyelország sikságain termő sikeres búzafaj.

LENGYELÉS, (len-gy-el-és) mn. tt. *lengyelés-t, v. —et, tb. —ek.* A lengyeleknél divatos szokást utánzó, arra mutató. *Lengyeles viselet, életmód.*

LENGYELFALVA, falu Abauj m.; erdélyi falu Udvarhelyszékben; helyr. —*falvá-ra, —n, —ről.*

LENGYELFÜRT, (lengyel-fürt) ösz. fn. Leginkább Lengyelországban divatozó sajátságos hajbetegség, midőn a hajak öszveköcsosodnak, s mintegy öszveragadva fürtönként alálógnak, s ha rövidebbre nyírik, vérzenek is. Okát leginkább az ottani számos és tisztátalan zsidóknak tulajdonítják. (Plica polonica). Helylyel közel hazánkban is vannak nyomai.

LENGYELORSZÁG, (lengyel-ország) ösz. fn. Neve azon, csaknem egészen síkföldű országnak, mely hajdan nagy és időnként hatalmas állandalom volt, de az előbbi században a szomszéd hatalmasságok által szétosztott, s az önálló állodalmak sorából kitöröltetett. Azon része, mely az orosz hatalom alatt Lengyelország nevét viselte, az utolsó forradalom után e címétől is megfosztatván, a nagy orosz birodalomba, mint annak alkotó része bekebelezetni céloztatik.

LENGYELTÓTI, falu Somogy m.; helyr. —*tó-ti-ba, —ban, —ból.*

LENGYELÜL, (len-gy-el-ül) ih. Lengyel nyelven. *Lengyelül érteni, beszélni, írni.*

LENGYEN, LENGYÉN, tájdivatosan am. lengyel; l. ezt.

LENGYEND, pusztá Heves m.; helyr. *Lengyend-re, —én, —ről.*

LENHAJ, (len-haj) ösz. fn. Igen vékony száklakból álló haj, mely puhaságra a lenhez hasonló; továbbá igen szöszeke, vagyis lenfehérésgű haj; más-kép *kenderhaj.*

LENHAJÚ, (len-hajú) ösz. mn. Kinek haja igen finom puha szálu, vagy olyan fehér, mint a len; szöszeke, *kenderhaju.*

LENKA, l. LENKE, (1).

LENKE, (1), női kicsiny. kn. tt. *Lenkét.* Kis, fiatal Magdolna, Magdalena, melynek utórészéből (lena) alakultak: *Lenka, Lenke, Lencsi.*

LENKE, (2), falu Gömör m. *Bódva—*, falu Torna m.; helyr. *Lenké-re, —n, —ről.*

LENKÉSZÍTÉS, v. —KÉSZÍTÉS, (len-készít-és) ösz. fn. A lennek iparüzletre idomítása.

LENKÉSZITŐ, (len-készítő) ösz. fn. Kézmunkás, ki a nyers lent áztatja, tilólja, gerebenezi, szóval: idomítja, hogy szövetnek s iparüzletre alkalmas legyen.

LENKÉVE, (len-kéve) ösz. fn. Kéveforma esomé, melybe a nyútt lenszálakat kötik.

LENKÖLÜ v. —KÖLYÜ, (len-kölyü) ösz. fn. Kölyü, melyben a lenkésztők a megszáritott lent törrik, s pozdorjától megtisztítják.

LENLEVELÜFÜ, (len-levelü-fü) ösz. fn. Így nevezi néhutt a köznép a gyujtován pintyöt (antirhinum linaria).

LENMAG, (len-mag) ösz. fn. A leu bugájában termő mag. V. ö. LEN.

LENMAGOLAJ, (len-mag-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet lenmagból ütnek.

LENMAGOLAJOS, (len-mag-olajos) ösz. mn. Lenmagolajjal készített, leöntött. *Lenmagolajos káposzta, böjti gáncza, pogácsa.* Továbbá, miben lenmagot tartanak. *Lenmagolajos korsó.*

LENMAGSZAK, (len-mag-szak) ösz. fn. l. LENSZAK.

LENMAGSZEDŐ, (len-mag-szedő) ösz. fn. Gerebenféle eszköz, melylyel a len bugájit leszakgatják; s illetőleg magvait mintegy kifésülik.

LENMAGTOK, (len-mag-tok) ösz. fn. Hártya-féle vékony tok vagy toklász, mely a lenmagot burkolja.

LENN, ih. Ellentéte: *fenn*, melyek viszonyos fogalmak. Ami lenn van, az alább fekszik, létezik, ami *fenn* van, annak fekvése, helyzete magasabb. Az n csak nyomatosság végett kettőztetik. Különb: *lent, fent*, am. oly helyen, mely lenn vagy fenn van; t. i. a t helyhatározó képző.

LENNEMÜ v. NEMÜ, (len-nemü) ösz. mn. Olyan nemü, mint a len.

LENNI, l. LÉSZ alatt.

LENNYÖVÉS, LENNYÜVÉS, (len-nyövés v. —nyüvés) ösz. fn. A kellőleg megérett lennek kiszakgatása a földből. V. ö. NYÓ, NYŰ.

LENOLAJ, (len-olaj) ösz. fn. l. LENMAGOLAJ.

LENSZAK, (len-szak) ösz. fn. Azon pogácsa, melylyé a lenmag héja, salakja, sonkolya alakul, miután küleben az olajt kiütötték belőle. *Lenszakkal etetni a sertéseket.*

LENSZÁR, (len-szár) ösz. fn. A len nevü növénynek sugár teste, melynek takaró héjából, rostjaiból készülnek a szövetekre oly alkalmas lenszálak.

LENSZÁRITÓ, (len-szárító) ösz. fn. A lenkésztők kemenczéje, melyben a nyers lent szárítják. Különb: a nap sugaraira szokták kifestetui.

LENSZIN, (len-szin) ösz. fn. Olyan fakőféle szín, milyen a megáztatott, és megszáritott lené szokott lenni. Használtatik melléknevül is *lenszinü* helyett. *Lenszin haj.*

LENSZINÜ, (len-szinü) ösz. mn. Minek a szine olyan, mint a lené.

LENSZÖSZ, (len-szösz) ösz. fn. A gerebennel megtisztított lennek lefinomabb szála.

LENT, (len-t) ih. l. LENN.

LENTA, Kenessey Albert szerint mind a tiszai, mind a dunai hajós nép nyelvén jelent nagy vágozevőt. Talán am. 'lentő' v. 'lenti', azaz lent vagy alantjáró.

LENTERMELÉS, (len-termelés) l. LENTERMESZTÉS.

LENTERMELŐ, (len-termelő) l. LENTERMESZTŐ.

LENTERMESZTÉS, (len-termesztés) ősz. fn. A mezei iparnak azon ága, melylyel lenföldeket művelnek.

LENTERMESZTŐ, (len-termesztő) ősz. fn. Termesztő, ki földet a len növény, mint gazdasági ág eléállítására végeztet művel.

LENTERMŐ, (len-termő) ősz. mn. Oly földről, vidékről mondjuk, melyben len terem. *Lentermő gyepföld. Lentermő Szepesség.*

LENTET, (len-tet) önh. m. *lentet-tem, —tél, —ét, par. lentess.* Mondják nagy termetű emberről, midőn alá görbedve, hajlongva lép, tehát mintegy lengeti magát. Lugossy József szerint néhutt: *lantol. Alig lentetett. Lentelve megy.* Önhatólag használtatik, bár alakja átható vagyis műveltető, mert aki lentet, az testét lengővé teszi. Szélesb ért. kullogva, fejét hajtogatva ballag. Túl a Dunán, Tata vidékén áthatólag: *tízet lentetni* am. legyezni, szítani.

LENTETÉS, (len-tet-és) fn. tt. *lentetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, midőn valaki lentet.

LENTI, (1), (len-t-i) mn. tt. *lenti-t, tb. —ek.* Lent levő, lent fekvő, alanti.

LENTI, (2), falu Szala m.; helyr. *Lenti-be, —ben, —ből.* Régi oklevelekben Kresznerics szerint: *Nempti*, azaz Németi.

LENTILÓ, (len-tiló) ősz. fn. Tiló, melylyel a megázattott és szárított lent törik, hogy pozdorjájától megtisztuljon.

LENTÖRÉS, (len-törés) ősz. fn. A lenkezelésnek azon neme, midőn tilolás előtt szárait megtördeleik, hogy a tiló alatt hajlékonyabb legyen. Ugyanezt eszközi maga a tilolás is.

LENTÖRŐ, (len-törő) ősz. fn. Eszköz, melylyel az áztatott, és kiszáritott lenszárakat törik, hogy pozdorjájuktól megtisztuljanak. Ily eszköz a tiló.

LENVÁSZON, (len-vászon) ősz. fn. Vaszonszövet, mely lenszálakból, illetőleg lenfonalakból készült. V. ö. GYOLCS.

LENZŐ, fn. tt. *lenző t.* A Balaton mellékén amszegely az üng újján. Talán *ellenző* szóból rövidített meg.

LÉNY, (lé-ny) fn. tt. *lény-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Ujabbkori szó, a latin *ens*, német *Wesen* kifejezésére. Széles ért. minden, ami van, vagy lehet, pl. *Ész-tani* v. *lehető lény*, mely nem létezik ugyan, de semmi ellenkezést nem foglal magában, hogy ne létezhessék. *Valóságos lény*, mely nem csak fogalomban, hanem

tárgyban is létezik. *Szükséges lény*, melynek lennie kell, mely az ellenkezőnek lételetét kizárja, pl. minden okozatra nézve az illető ok szükséges lény. Szorosb ért. oly dolog, mely valósággal van, való, pl. *az ember okos lény. Az Isten legtökéletesebb lény.* Ellentéte: látszat, ami csak eszmében, vagy képzeletben létezik. *Ez lény, nem csupa képzelet.* Néha jelenti a dolognak állapotát, természetét amint van. *Egész lényem felháborodott. Ő egy nyomorú lény. Ily alávaló lényekkel szóba sem állok.* Jelenti azon alkotó részek öszvegét is, melyekből valami áll, szabatosabban: *lényeg.* Határozatlan ért. jelentünk általa oly dolgot, oly valamit, oly izét, mit meghatározni nem tudunk, vagy nem akarunk. *Micsoda lény lehet ez? A vegyész kísérletben bizonyos nyálkás lény fejlődött ki, melynek természete ismeretlen.*

LENYAKAZ, (le-nyakaz) ősz. áth. Valakinek v. valaminek nyakát levágja. *Lenyakazni a halálra ítélt gonosztevőt. Lenyakazni a pulykákat.* Átv. ért. némely növények bogait, bugáit, fejét lemetszi. *Lenyakazni a mákot.*

LENYAKAZÁS, (le-nyakazás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamely növényt lenyakaznak.

LENYAL, (le-nyal) ősz. áth. Más testhez tapadt valamit nyelv által illetve levesz, letisztít, leolvaszt. *Lenyalni a kandrlól a pépet, kását. Az üveg karindjáról lenyalni a mézet. Ujjról lenyalni a zsírt.* V. ö. NYAL.

LENYALÁS, (le-nyalás) ősz. fn. Nyelv által illetve tisztítás.

LÉNYEG, (lé-ny-eg) fn. tt. *lényeg-ét, harm. szr. —e.* Ami a dolgot azzá teszi, ami valósággal, s ami minden egyéb változások dacára állandóan, s változatlanul megmarad. *Az Isten tiszta, változatlan lényeg. A dolgok lényegét megkülönböztetni azok változkaiktól, járulványaitól. A dolgok lényege változhatatlan. Az embernek lényegét a test és lélek teszik.* (Essentia.) 2) Valaminek veleje, legnevezetesebb, legérdekesebb tartalma. *A levélnek, tanácskozásnak lényegét elmondani.*

LÉNYEGÉS, (lé-ny-eg-és) mn. tt. *lényegés-t v. —et, tb. —ék.* 1) Ami valaminek lényegét teszi, mi nélkül valami nem volna az, ami jelennen. *A test és lélek lényeges részei az embernek.* Ellentéte: *mellékes, járulványos, eseti, lényegtelen. Vegytanilag a testeknek vannak lényeges részeik. Olajok, savak lényeges részecskéi.* 2) Ami valaminek velejét teszi, mi valamilyen legnevezetesebb. *A levélnek lényeges részét följegyezni. Az elbeszélés lényeges eseményei.*

LÉNYEGÉSEN, (lé-ny-eg-és-en) ih. Lényeges minőségben vagy tekintetben.

LÉNYEGILEG, (lé-ny-eg-i-leg) l. LÉNYEGÉSEN.

LÉNYEGTELEN, (lé-ny-eg-te-len) mn. tt. *lényegtelen-t, tb. —ék.* Nem lényeges. V. ö. LÉNYEGÉS.

LENYEL, (le-nyel) ösz. áth. Nyeldekülő csövén leereszt valamit. *Lenyelni a megrágott húst. Csontot, gombostűt lenyelni.* V. ö. NYEL.

LENYELÉS, (le-nyelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn az ember vagy más állat lenyel valamit. V. ö. LENYEL.

LENYELJIK, (le-nyellik) ösz. k. A gyümölcsről mondják, midőn a fáról lefonnyad, mintegy nyelét veszi.

LENYERGEL, (le-nyergel) ösz. áth. A felkötött nyerget leveszi a háts állatról pl. lóról. *Lenyergelni a paripát.* Ellentéte: *fölnyergel.*

LENYERGELÉS, (le-nyergelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely nyerget a háts állatról levesznek.

LENYES, (le-nyes) ösz. áth. Valamely növény vékonyabb ágait késsel vagy hasonló eszközzel lemetszi. *Lenyetni a fa hajtásait. Lenyetni az útmelléki bokorsort. Lenyetni az ostornyelnek való somfagy bogait.*

LENYESÉS, (le-nyesés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lenyesnek.

LENYILAZ, (le-nyilaz) ösz. áth. Egy vagy több nyillövessel leejt valamit. *Lenyilarni a célul kitűzött almát.*

LENYÍR, (le-nyír) ösz. áth. Ollóval lemetsz valamit. *Lenyírni a haját, bojuszt, szakált. Lenyírni a juhok gyapját. Kertészollóval lenyírni a fák ágait.* V. ö. NYÍR.

LENYÍRÉS, (le-nyírés) ösz. fn. Cselekvés, midőn ollóval lemetszünk valamit. V. ö. LENYÍR.

LENYISME, LÉNYISMERET, (lény-isme v. —ismeret) ösz. fn. Némelyek így nevezik a természetrajzot. (Historia naturalis. Naturgeschichte.)

LENYOM, (le-nyom) ösz. áth. 1) Valamely magasabban álló, vagy dudorodott, rugalmas testet nyomás által alább szállani, lelohadni kényszerít. *Herelés végett a csődöröcsköt lenyomni a földre. Holmi ruhadarabokat lenyomni a zsákba. Lenyomni a lógy földet.* 2) Női személyen parázna erőszakot követ el. 3) Valaminek formáját, képét, vagy a kiszedett betűket bizonyos sajtó eszköz által lemásolja.

LENYOMÁS, (le-nyomás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki lenyom valakit v. valamit. Különösen képnek, betűknek sajtó általi lemásolása.

LENYOMAT, (1), (le-nyomat) ösz. fn. Másolat, mely nyomdában sajtóval által készült.

LENYOMAT, (2), (le-nyomat) ösz. mivelt. Eszközli, vagy meghagyja, rendeli, megparancsolja, hogy valamit v. valakit lenyomjanak. *Valakinek arczképét könyomdász által lenyomatni.*

LENYOMDOS, (le-nyomdos) ösz. gyakor. áth. Többeket egymás után lenyom vagy valamit többször nyomva alább sülyedni kényszerít. *A fűrésztűt birkákat lenyomdosni a víz alá. A sok járókelő lenyomdossa a fűvet.* V. ö. NYOMDOS.

LENYOMTAT, (le-nyomat) ösz. mivelt. Nyomó eszköz, sajtó, gép által valaminek mását veszi. *Le-*

nyomatni a kiszedett íveket. Lenyomatni a köre, aczélra metszett rajzokat, képeket. V. ö. NYOMTAT.

LÉNYTAN, (lény-tan) ösz. fn. Az elméleti bölcsészetnek azon része, mely különösen a lények általános tulajdonságait tárgyalja. (Ontologia.)

LENYUGOVÁS, 1. LENYUGVÁS.

LENYUGSZIK, (le-nyugszik) ösz. k. Nyugovás végett lefekszik, ágyba megy, alunni megy. *Már mindnyójan lenyugottunk volt, midőn megszólala a tűzharang. Késő éj vala, az emberek és barmok lenyugottak.* Átv. ért. mondják a napról, holdról, midőn látkörünkről leszáll.

„Ha a nap lenyugszik,
Ő is elbujdosik.

A szegény legénynek

Szive szomorkodik.“ Népd.

LENYUGVÁS, (le-nyugvás) ösz. fn. Nyugovás végett lefekvés. A napra és holdra viszonyítva, am. alászállás, a lútkörrel letűnés.

LENYUJT, (le-nyujt) ösz. áth. 1) Valamit kézben tartva fentebb helyről alsóbbra lead, leereszt, lebecsát. *Az építő állásról lenyujtani a mészhomokos edényt. Lenyujtani a fáról a gyümölcsös kosarat.* 2) Valamely testet úgy nyujt meg, hogy bizonyos mélységig leérjen. *Kezét lenyujtani az ágy alá. A rétesnek való tésztét lenyujtani az asztal szélei alá.* V. ö. NYUJT.

LENYÚL, (le-nyúl) ösz. önh. Kezét bizonyos mélységig leereszt. *Lenyúlni a láda fenekére. Nyereg-ből lenyúlni kézfogás végett. Lenyúlni a földre esett kalapért.* V. ö. LENYÚLIK.

LENYÚLÁS, (le-nyúlás) Cselekvés, midőn valaki lenyúl; vagy állapot, midőn valami lenyúlik.

LENYÚLIK, (le-nyúlik) ösz. k. Mondjuk leketien testekről, vagy állati testről is, midőn hosszúra tágulva, s mintegy megereszkedve alá megy. Különbözik tőle a *lenyúl*, mert ez cselekvő, és csak az ember nyúlhat le t. i. kezével, a *nyúlik* pedig szenvedő. *A kitűzött zászló farka lenyúlik az utcára. A kalpag leffentyűje lenyúlik a hát közepére. A jégcsapok arasznyira lenyúlnak. A nyereg nélkül lovaglónak lenyúlik a lába.* V. ö. NYÚLIK.

LENYÚZ, (le-nyúz) ösz. áth. Valamely állatnak bőrt lehúzza. *Lenyúzni az ökör, ló bőrét.* Átv. ért. igen kíméletlenül zsarol. *Csaknem lenyúzott, úgy kunyorált.* Rokona: *lehúz.* V. ö. NYÚZ.

LENYÚZÁS, v. —NYUZÁS, (le-nyúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit lenyúz. V. ö. LENYÚZ.

LEOKÁD, (le okád) ösz. áth. Valakit vagy valamit okádva leönt, lemocskít. *A részeg ember leokáda ivótársát. Leokádni az asztalt, ágyat.* E szóból tréfásan lett *leokádia*, kétes értelmű szó. Mintha t. i. *Leokádia* napja volna, midőn azt mondják valakiről, hogy *Leokádia* napját tartotta, mi azt jelenti, hogy okádott. V. ö. OKÁD.

LEOKÁDIA, puszta Tolna m.; helyr. *Leokádiára, -n, -ról.*

LEOLD, (le-old) ösz. áth. Ami kötve volt, annak kötelékét kibontja, s ennél fogva előbbi helyéről leszabadítja. *A kardot, övet leoldani a derekról.* V. ö. OLD.

LEOLDÁS, (le-oldás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leoldunk.

LEOLDOZ, (le-oldoz) ösz. gyakor. áth. 1) Oldozva, azaz folytonosan vagy hosszabban oldva előbbi helyéről levesz valamit. Ellentéte: *felkötöz.* *A bakra felkötözött holmit leoldozni.* 2) Több kötött dolgot egymásután kötelékeiktől szabadítva levesz. *Leoldozni a szekér oldalához kötött díszmókat.* V. ö. OLDOZ.

LEOLDOZÁS, (le-oldozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leoldoznak.

LEOLVAD, (le-olvad) ösz. önh. 1) Bizonyos testnek felszínéről a fagyos nedv, nevezetesen dér, hó, jég engedve lefoly. *A hó a házak födeléről, a dér a mezőről, a zúzvara a fákról leolvad.* 2) Valamely szilárd kövérség vagy más hasonló test a meleg által folyóvá levén lecesepeg. *A tűzre tett szalonna, hár, zsír híg részei leolvadnak.* 3) Átv. ért. valamely mennyiség kis számra leszáll. *A társulat tagjainak száma tűzre leolvadt. Évi jövedelme nagyon leolvadt.* V. ö. OLVAD.

LEOLVADÁS, (le-olvadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leolvad.

LEOLVAS, (le-olvas) ösz. áth. 1) Iratot, vagy nyomtatványt olvasva mintegy lehangoztat, szóval, vagy gondolatlanul levesz; fölülről kezdve aláig olvas valamit. *Leolvasni egy lapot, egy hasábot.* 2) Midőn olvas am. számlál, azt jelenti, hogy bizonyos mennyiségű pénzt, vagy áruféle cikket számlálva letesz. *Leolvasott száz forintot. A téglákat átvételkor le szokták olvasni.* V. ö. OLVAS.

LEOLVASÁS, (le-olvasás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leolvasnak; tárgyilag vagy szenvedőleg is, pl. *pénz leolvasása.*

LEOLVASZT, (le-olvaszt) ösz. áth. 1) Fagyos nedvet úgy megmelegít, hogy előbbi helyéről lefoly. *A meleg nap sugarai leolvasztják a háztetőkről a havat, a fűvekről a deret.* 2) A szilárdan álló zsíros, kövér testrészeket salakjairól leválasztja, lefolyatja. *A kövér hísről leolvasztani a zsírt.* V. ö. OLVASZT.

LEOLVASZTÁS, (le-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leolvasztanak.

LEOMLADOZIK, (le-omladozik) ösz. k. Omladozva, azaz folytonosan omolva, szakadozva lehull, leválik. *Az elhagyott épület födele, falai lassanként leomladoznak.*

LEOMLÁS, (le-omlás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leomlik.

LEOMLASZT, (le-omlaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely szilárdan álló test tömege részekre omolva leszakadjon, alászálljon. *Leomlasztani a fa-*

lat. Az ó és elhagyott várat leomlasztották az idő viszontagságai. V. ö. OMLASZT.

LEOMLIK, (le-omlik) ösz. k. Mondjuk szilárd részekből álló testtömegről, midőn öszvetartó kötelékei megbomlanak, s részekre szakadva állásából leesik. *Leomlanak az árvíz mosta épületek. Leomlik a rozslu rakott fal. A kapu boltozata, a csigalépcső leomlott.* V. ö. OMLIK.

LEOPÁRD, (hellen-latin eredetű, szó szerint am. orozlápárducz) fn. tt. *leopárd ot*, harm. szr. —*ja.* Áfrikában otthonos ragadozó fenevad, mely a párducznál jóval kisebb. Hossza mintegy négy lábnyi, háta és oldala fukósárga, hasa fehéres, szőre fekete pettyekkel tarkázott, melyek gyűrűsen állanak öszve. (Felis leopardus). V. ö. PÁRDU CZ.

LEOPOLD, férfi kn. Leopoldus. Magyaros kifejtéssel: *Lébold, Lipót.* Német eredetűnek tartják a régi német *Liutbold* vagy *Liutpald* szóból, mely am. néphős.

LEÖBLÍT v. —ÖBLIT, (le-öblít) ösz. áth. Valamely edénynek, csőnek öbléről, vagy is öblének oldaláról bizonyos nedvvel a szennyet, mocskot stb. lemossa. *Leöblíteni a korsó öbléhez ragadt iszapot. Átv. ért. leöblíteni a torját am. szomjuságát bizonyos itallal eloltani.* V. ö. ÖBLÍT.

LEÖBLÍTÉS v. —ÖBLITÉS, (le-öblítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leöblítenek.

LEÖKLEL, (le-ökkel) ösz. áth. Ökkelve, azaz valamely dőfő, szuró eszközzel, pl. szaruval, dárdával letaszít, leejt valakit vagy valamit. *A szilaj ökör leöklelte a keresztbe rakott kékéket. Dárdával leöklelni vívótársát a lóról.* Különösen, ököllel letaszít. V. ö. ÖKÖL.

LEÖL, (le-öl) ösz. áth. Ölve leejt. Emberekről csak tömegesen értetik. *A dühös ellenség leölte a helység lakosait.* Különösen, bizonyos állatokat szuró eszközzel foszt meg életöktől. *Leölni a hízott sertést v. sertéseket. Vágó eszközzel: levág.* V. ö. ÖL ige.

LEÖLDÖS, (le-öldös) ösz. gyak. áth. Többséket egymás után leöl. *Leöldösní az ostrommal bevett vár őrseregét. Leöldösní a baromfiakat.*

LEÖLÉS, (le-ölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy embereket tömegben leölnék.

LEÖLNI VALÓ, (leölni való) ösz. mn. Ami leölésre van szánva; vagy aminek más hasznát venni nem lehet mint leölni. *Leölni való disznó. Leölni való marha,* az első értelemben másképp: *hízó disznó; és vágó marha.*

LEÖNT, (le-önt) ösz. áth. 1) Valamely nedvet magasabb helyről alsóbbra önt. *A mosdó vizet leönteni az utcára. A bort leönteni a földre.* 2) Nedvvel benedvez, bemocskít valamit vagy valakit. *A kutyákat forró vízzel leönteni. Egész ruháját leöntötték zsírral.* V. ö. ÖNT.

LEÖNTÉS, (le-öntés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit leöntenek.

LEŐRÖL, (le-öröl) ösz. áth. Szoros ért. a malomkő, vagy más ilyféle eszköz, pl. henger az alája töltött gabonát, vagy más testet lisztté, porrá zúzza. *Minden órában egy mérő buzát leöröl.* Tájdivatosan: *leör.* V. ö. ÖRÖL.

LEŐVEDZ, (le-övedz) l. LEŐVEZ.

LEŐVEZ, (le-övez) ösz. áth. Magáról vagy másról az övet leoldja.

LEŐVEZÉS, (le-övezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leöveznek.

LÉP, (1), hangszó, mely valamely lapos testnek egy másikhoz ütődését fejezi ki. Ebből származik *lepcs*, az összecsapódott ajakak hangja; *lepcsés*, rútv, papucsforma száju; *lepcsen*, pl. midőn egy deszkadarab a vízbe esik, vagy lapáttal csapják a vizet; *leppen* a hebegő száj.

LÉP, (2), áth. m. *lep-tem*, —*tél*, —*étt*. Mondjuk általában minden testről, midőn kiterjeszkedve, vagy rendes terjedelmével bizonyos testet vagy tért főd, takar, borít. *A legmagasabb hegyek tetejét télen nyáron hó lepi. Aradáskor a síkságokat vizek lepi. Por lepi könyveidet. Az őszi vetéseket vadludak serege lepi. Az elhagyott udvart, utat belepte a gaz, gyom. A sok vízi madár ellepte a tavakat.* Átv. ért. valakit v. valamit véletlenül rajta ér valamin, s mintegy ráfekve lenyomja. *Lopáson lepi a tolvajt. A szökevényt az erdőben lepték. Az alvó vadat meglepni. Valakit bizonyos ajándékkal meglepni, am. váratlanul megajándékozni. Ez a dolog mindnyájunkat meglepett. Lepjük meg őt, váratlanul látogassuk meg.*

E szóban alapfogalom az elterjeszkedés, mely által bizonyos tér eltakartatik; s megfelel neki a vastag hangú *lap*; megnyújtva: *lép*, mely szintén kiterjeszkedést, vagy kinyúlást valamit jelent. V. ö. LÉP. Származékai: *leped*, *lepedő*, *lepeget*, *lepel*, *lepenyeg*, *lepény*, *lepez*. Rokonai általában mind azon szók, melyek gyökében a *le la* terjeszkedést jelent. V. ö. LE, LA gyökök.

LÉP, (3), fn. tt. *lepet*, am. *lepel*, pl. Szabó Dávidnál: *ágylep* am. ágyfedő.

LÉP, (1), önh. m. *lep-tem*, —*tél*, —*étt*. Lábait kinyújtva álló helyéből tovább mozdul. *Előre, hátra, jobbra, balra lépni. Kicsit, nagyot lépni. Lassan, sebesen lépni. Kilépni a sorból. Belépni a külsőbön a szobába. Föllépni a székre. Meglépni az udvart* am. lépéssel megmérni. *Valakinek lábára, sárba, vízbe, ganajba lépni.* Átv. ért. előbbi állapotából valamely másba tér által. *Kilépni a katonaságból, papságból, hivatalból, szolgálattól. Kilépett a szépek sorából.* (Km.) *Férlépett* am. az erkölcsi utról kitért. *Előlépett*, am. bizonyos rangra jutott.

„Szegény magyar nép,
Jóra mikor lép?” Nemzeti dal.

Föllépett az ugorkafára tréfásan am. valami kiesi hivatalra, rangra kapott. 3) Átv. ért. valamely viszonyos kötésre kezét adja, nyújtja. *Házasságra, szövetéségre, egységére, szerződésre, alkura lépni. Szerződés*

után visszalépni. A régi írónál *lépik*, s néha hangváltozattal *vépik*, mint *láz váz, lép váp* stb.

E szóban alapfogalom a tova terjeszkedés, mozgás, s gyöke az általán mozgást jelentő *le*, mely ezen szóban különösen nyulóságot jelent, mint-hogy a láb minden lépéskor többé-kevésbé kinyúlik, mert nyújtózás nélkül tovább nem mozdulhatna. Rokonai a szanszkrit *laip* vagy *lép* (mozog), góth *hlaupan*, német *laufen*, svéd *löpa*, dán *løbe* stb. Rokonságban van *láb* úgyszintén *lép* főnévvel is, mely utóbbi nyulós testet jelent.

LÉP, (2), fn. tt. *lép-et*, harm. szr. —*e v.* —*je*. Kicsinyezve: *lepecske*. Általán, nyulós test, melyet kihúzni, szétnyomni, elterjeszteni lehet, különösen 1) Az emberi és állati testek belrészeinek, zsigereinek egyike, melynek színe kékesvörös, alkotása sejtszövetes és sok véredényből áll. Az embernek lépe a baloldali alsó bordájának tájékán fekszik. (Lien v. Splen). A héberben, לֶפֶת am. szív (cor). 2) Némely fák, nevezetesen tölgyek bogyójából fött igen nyúlós és ragadós kocsonya, melyet vesszőre tekergetve madarak fogására szoktak használni. *Madárfogó lép. A madarat lépre csalni. Lépre ragadt.* Átv. ért. csábító eszköz, mely valakit másnak hatalmába kerít. *Ékes ének melé lélekfogó lépet hánynak.* (Pázmán P.). *Szedd el a lépet* (km.) am. lódulj esábjaiddal. *Lépet hányni*, am. cselet vetni. *Lépre kerülni*, am. kelepcedébe. Eléj jön ‚viscum‘ értelemben a szláv nyelvekben is. 3) Sejtszövetes sonkoly a méhkasokban, melybe a méhek a mézet takarják. Mind három értelemben vett *lép* szó nyulós sejttes testet jelent. Ennélfogva gyöke a nyulós, terjengő mozgást jelentő *le v. lé*, melyből lett *lőő*, *löv*, *lép*, mint *csé*, *csév*, *csép*. Megegyezik vele a latin *lien*, s ugyanezen gyök rejlik a *splen* szóban is. Alapfogalmára nézve legközelebb áll hozzá a magyar *lé*, *lep*, továbbá a *len* rostokra nyúló természeténél fogva, latinul *linum*, mely ismét a *lien*-hez hasonló A német *Leim* és *Milz* szinte e rokonsághoz tartoznak. A madárlépet jelentő latin *viscum* hasonlóan nyulóságra mutat, mert am. *iscum* ettől: eo is it; mint *viscera*, miuthogy a belek szintén nyulósak.

LEPÁCZOL, (le-páczol) ösz. áth. A *páczol* a német *beitzen*-ből vétetett, magyarul helyesebben LEMARAT, LEÁZTAT.

LEPALL a székelyeknél am. leporol, tehát sajátlag: *leporl*, *lepoll*, *lepall*.

LEPÁLLASZT, (le-pállaszt, azaz párlaszt) ösz. áth. Párolás által leolvaszt, lerohaszt valamit. V. ö. PÁROL, PÁLLIK.

LEPÁLLASZTÁS, (le-pállasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepállasztanak.

LEPÁLLIK, (le-pállik vagy —párlík) ösz. k. Párlás által leolvad, lerohad.

LEPALMANT, (le-palmant) ösz. áth. Valamire takarót, fődő fátyolt tesz, befőd, letakar valamit. V. ö. PALMANT.

LEPÁRKÁNYOL, (le-párkányol) ösz. áth. A párkányát leveszi vagy leszedi.

LEPÁRLASZT, l. LEPÁLLASZT.

LEPÁRLAT, (le-párlat) l. LEPÁROL.

LEPÁRLIK, l. LEPÁLLIK.

LEPÁRLÓ, (le-párló) ösz. mn. 1) Ami lepárl. 2) Amivel valamit lepárolnak. *Lepárló kemencze. Lepárló készülék.*

LEPÁROL, (le-párol) ösz. áth. Párolva lecsépegtet, leszivároztat valamit. *Tüzes csövön lepárolni bizonyos nedvet.* V. ö. PÁROL.

LEPÁROLÁS, (le-párolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos nedvet párolva tisztítanak meg. *Vegyészti lepárolás.* (Destillatio.)

LEPASKOL, (le-paskol) ösz. áth. Paskolva, azaz valamely szilárd testtel erősen csapkodva lenyom, letipor valamit. Mondják különösen barmokról, midőn a vetést, füvet egészen legázolják, s a földhöz lapítják. *A csorda lepaskolta a vetést. Így a jég-esőről is: A jég egészen lepaskolta a száron álló gabonát.* V. ö. PASKOL.

LEPASKOLÁS, (le-paskolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami letipor.

LEPATTAN, (le-pattau) ösz. önh. Pattanva leesik, leszakad. *Lepattan a hordó abroncsa, az ajtó hevedere.* Emberről mondva, am. hirtelen alászáll. *Lepattanni a lórlól.* V. ö. PATTAN.

LEPATTANÁS, (le-pattanás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki, vagy állapot, midőn valami lepattan.

LEPATTANT, (le-pattaut) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy lepattanjon valami. *A nagy melegség lepattantja a hordó fa abroncsait.*

LEPATTANTÁS, (le-pattantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami valamit lepattant.

LEPATTOG, (le-pattog) ösz. önh. és gyakor. Tulajd. ért. pattogva, azaz erős patt hangot adva lehull, leesik, leszakadoz, leválik. *A faedények abroncsai lepattogtak.* Szélesb átv. ért. mondják általán a testek héjáról, bőréről, kérgéről, midőn megrepedezve, s a testtől elválva leszakadnak. *A vén fa kérge lepattog. Tenyeréről lepattogott a bőr.* V. ö. PATTOG.

LEPATTOGÁS, (le-pattogás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lepattog.

LEPATTOGZÁS, (le-pattogzás) ösz. fn. Állapot, midőn valami lepattogzik.

LEPATTOGZIK, (le-pattogzik) ösz. k. A testnek bőre, héja, kérge stb. megrepedezve leszakadoz, leválik. *A falról lepattogzik a festék, a méz. A boglár-v. platánfák vékony héjai lepattogzanak.* V. ö. PATTOGZIK.

LEPCS, (1), fn. tt. *lepcset.* Kriza J. szerint a székelyeknél am. pofon lepcsentes. Különben hangszó, mely valamely lapos test esése vagy ütése által támadó hangot fejez ki. Származéka: *lepcsen, lepcsent.*

LEPCS, (2), (lep-cs) fn. tt. *lepcset.* Kriza J. szerint am. leppentyű; és: pittyedt ajak. Ebből erednek a *lepcses, lepcsešt, lepcseskedik* származékok. Eredetileg jelent lapos, lepényformán eltertyedt testet. Gyöke a lapot jelentő *lep*, melyből *lepény, lepel* stb. is crednek. V. ö. LEPCSE.

LEPCSE, (lep-cse) fn. tt. *lepcset.* A mocsáros, büzhödt vizeken termő sárgazöld színű, a lencséhez hasonló növényfaj, máskép *békalencse.* (Lemna.). Nevét lapos alakjától kapta, mintha volna vastag hang: *lapcsa.*

LÉPCSE, l. LÉPCŠÓ.

LÉPCSEL, (lép-cs-el) kics. önh. l. LÉPDEL.

LEPCSEN, (lep-cs-en) önh. m. *lepcsen-t.*

Hangutánzó, mondják lapos test lecséséről, vagy ütődéséről, mely valami puhára, pl. sárba, vízbe hullva *lepcs* hangot ad. *Lepcsen a vízbe ejtett deszka. A léczet a vízbe, a gyermeket az ágyba vetette, ugyan meg-lepcsent.* (Szabó Dávid). V. ö. LEPCS. (1).

LEPCSENÉS, (lepcs-en-és) fn. tt. *lepcsenés-t,* tb. —*ék.* Lapos test leesése vagy ütődése.

LEPCSENT, (lepcs-en-t) áth. m. *lepcsent-étt,* htn. —*ni v. —eni.* Lapos testtel vagy lapos testet úgy érint, hogy *lepcs'* hangot ad. *Pofon lepcsenteni valakit. Tenyerével a vízre lepcsenteni.*

LEPCSENTÉS, (lepcs-en-t-és) fn. tt. *lepcsentés-t,* tb. —*ék.* Cselekvés, midőn valaki lepcsent. *Pofon lepcsentés.*

LEPCSES v. székelyesen: LEPCŠÉS, (lepcs-es) mn. tt. *lepcses-t,* v. —*el,* tb. —*ék.* 1) Különösen a szájra vonatkozólag am. csúnya, undok, mi rendesen csak erkölcsi értelemben használtatik, midőn lepcses szájunak mondjuk az oly embert, ki mocskos, szemtelen, fajtalan dolgokat beszél, máskép: *mocskos, mosdatlan száju.* De e szónak eredeti tulajdon értelme: idomtalan, lapos, és gyöke a laposat, tertyedt jelentő *lep*, mert a száj legesunyább, midőn tertyedt lepényformán áll. Innen a köznépies: *papucs száju.* 2) Szélesb ért. mondják egész viselet-ről, midőn valaki rondán, pongyolán fityegő ruhába öltözködik, midőn a ruha nem gömbölyödik a testhez, hanem laposan eltertyed, kivált a nő személyen, kiről, midőn lepcsesen öltözködik, néhutt azt is mondják: *lapos, mint a deszka.* Rokon hozzá a szatmárvidéki *lipistes v. lipistes,* azaz rendetlen öltözeti. V. ö. LEPCS (2).

LEPCSESDUDU, (lepcses-dudu) ösz. fn. Hatyutynagyságu, idomtalan alakú madárfaj, melynek csaknem négyszögletes teste, vastag, hosszú, és hasított csőre, nagy golyvája, rövid, és repülésre nem használható szárnyai vannak. (Didus ineptus).

LEPCSESEN, (lep-cs-es-en) ih. Lepses módon, vagy állapotban: V. ö. LEPCSENT.

LEPCSEŠIT, LEPCSEŠIT, (lepcs-es-ít) áth. m. *lepcsesít-étt,* htn. —*ni v. —eni,* par. —*s.* Lepsessé, azaz undokká, mocskossá, csunyává, és öltözetnél rondán fityegővé tesz valamit. V. ö. LEPCSEŠES.

LEPCSESKÉDIK, (lep-es-es-kéd-ik) k. m. *lep-eseskéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Lepcesen viseli magát. Átv. ért. undok, mocskos, szemtelen, trágár dolgokat beszél vagy tesz.

LEPCSESSÉG, (lep-es-es-ség) ösz. fn. Lepces állapot, lepcses tulajdonság.

LÉPCSŐ, (lép-es-ő v. lép-es-ö) fn. tt. *lépcső-t*, Végeképzője mutatja, hogy eredetileg igenév, e gyakorlatos igétől *lép-es*, melyből lett *lépeső*, *lépső*, *lépcső*, azaz az általános nyelvszokás szerint fokozatos készület, melyen fel-alá lépdelni lehet. Az *emeletre, padlásra vezető lépcső*. *Pinczei lépcső*. *Hegy oldalára rakott lépcső*. *Széles, keskeny, köből, fából rakott lépcső*. Különbözik a lajtorjától vagyis lábtótól, hogy ezt ide-oda vinni, tenni lehet, a lépcső pedig egy helyen álló az épülethez, vagy más helyhez ragasztott fokozatos készület. Így neveztetik közönségesen minden egyes fok, mely az egészet részekre osztja, s a lépőnek támaszul szolgál. Egyébiránt szabatosabban jobb ezt *foknak* nevezni, pl. *házunk első emeletére harmincz fokos lépcső vezet*. *Lépcső fokai, lajtorja v. lábtó fokai*. A székelyeknél a sáros ösvényeken egy-egy lépésre rakott köveket is lépcsőnek hívják, melyen lépegetve mennek által.

LÉPCSŐFAL, (lépcső-fal) ösz. fn. Fal, mely a lepcsőt tartja, vagyis, melybe a lépcső fokai bele illesztvék.

LÉPCSŐFOK, (lépcső-fok) l. LÉPCSŐ alatt.

LÉPCSŐFORDULÓ, (lépcső-forduló) ösz. fn. Hely a lépcsőn, hol a lépcső menetele más irányt vesz pl. féljobbra vagy félbalra veszi útját.

LÉPCSŐHÁZ, (lépcső-ház) ösz. fn. Azon tér vagy helyiség az épületben, melyben a lépcsőzet van rakva vagy alkalmazva.

LÉPCSŐKAR, (lép-es-ő-kar) ösz. fn. Korlátféle kar a lépcső mentében, leesés elleni biztosítás és befogódzás végett.

LÉPCSŐNKÉNT, (lép-es-ő-n-ként) ih. Lépcsőről lépcsőre, vagyis szabatosabban: lépcsőfokról lépcsőfokra. Átv. ért. az előhaladásban vagy emelkedésben a természeti rendet megtartva, a nélkül, hogy egyik vagy másik fokot átugornók. Máskép: *lépcsőzetesen v. fokozatosan*. V. ö. LÉPCSŐZET.

LÉPCSŐNKÉNTI, (lép-es-ő-n-ként-i) mn. tt. *lépcsőnkénti-t*, tb. —*ék*. Lépcsőnként menő, lépcsőnként haladó. Fokozatos. V. ö. LÉPCSŐNKÉNT.

LÉPCSŐSZAK, (lépcső-szak) ösz. fn. Térség, mely a magasabb lépcsőt két vagy több részekre szakasztja, s mintegy nyughelyül szolgál a fölmenőnek.

LÉPCSŐTÉR, (lépcső-tér) ösz. fn. Azon tér az épületben, melyet a lépcső elfoglal. Különösen azon tér, mely a lépcső lábánál, vagy teteje körül terjed el.

LÉPCSŐZET, (lép-es-ő-z-et) fn. tt. *lépcsőzet-ét*, harm. szr. —*e*. Fokozat, vagyis osztályozat, melyet a lépcső öszves fokai képeznek. Átv. ért. azon sorozat, mely szerint bizonyos dolgok kisebb állapotról

hova tova nagyobbra emelkednek. *Közlegénységből szokott lépcsőzet szerint tábornagysáig emelkedni. A tanításban bizonyos lépcsőzetet kell tartani.*

LÉPCSŐZETÉS, (lép-es-ő-z-et-és) mn. tt. *lépcsőzetés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Lásd: LÉPCSŐNKÉNTI.

LÉPCSŐZETÉSEN, (lép-es-ő-z-et-és-en) l. LÉPCSŐNKÉNT.

LÉPCZE, (lép-cze) fn. tt. *lépczét*. Csangós kiéjtéssel am. lépcse, lépcső.

LÉPCZEL, (lép-cz-el) önh. m. *lépczel-t*. Csangósan ejtve am. lépcsel, lépdél, lépdegel.

LÉPDÉGEL, (lép-ed-ég-el) gyakor. önh. m. *lépdéget-t*. Törzsöke elavult *lépéd*, mely am. *lépes*, (mint *tapod, tapos*). Ebből lett *lépdég*, öszvehúzva *lépdég*, végre *lépdéget*. Kényelmesen, aprózza, lassacskán, de folytonosan lép. *Léptünk léptünk, lépdégetlünk. Sétátéren lépdégetni*. Oly alkotásu és értelmű, mint: *men-déget, járdogal*. Használtatik a végső e hosszan is: *lépdégetl*.

LÉPDEGELES, (lép-ed-eg-el-és) fn. tt. *lépdegetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki v. valami lépdegel.

LÉPDEL, (lép-éd-el) gyak. önh. m. *lépdel-t*. Valamivel kevesebb, kisebb gyakorlatot, és folytonosságot jelent a lépésben, mint a kettőztetett gyakorlatos *lépdégetl*. V. ö. LÉPDÉGEL.

LÉPDELES, (lép-ed-el-és) fn. tt. *lépdelés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lépdel.

LEPE, fn. tt. *lepét*. Némely tájakon am. lepke, pille. V. ö. LEPKE.

LEPÉCS, (lep-écs, vagy talán ,lics-pocs' módosulata) fn. tt. *lepécsét*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. sárral, hóval elegyített hígság.

LEPÉCSÉTÉL, (le-pécsétél) ösz. áth. Valamire pecsétet nyom; pecsételt leragaszt, leszorít, bezár valamit. *A zár alá vett pénzes ládát lepecsételt*. V. ö. PÉCSÉTÉL.

LEPÉCSÉTLÉS, (le-pécsétlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lepecsételnek. V. ö. LEPÉCSÉTÉL

LEPÉD, (lep-éd) áth. m. *lepéd-tem*, —*tél*, —*t* v. —*étt*. A tihanyi codexben *lepőd* am. takar, lepellel beföd valamit. *Ezután urának paplonyával bélepődé*. (Tihanyi cod.). Ezen törzsökből származik közvetlenül az igenév *lepédő* v. *lepődő*, mely különösen arra való, hogy valamit takarjon, *lepédjen*.

LEPÉDÉS, (lep-éd-és) fn. tt. *lepédés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit v. valamit leped, azaz takar.

LEPÉDÉZ, (lep-éd-éz) gyak. áth. Mondják leginkább szárnyas állatokról, illetőleg rovarokról, midőn seregesen elrepnek valamit. *Az érő gabonát verebek lepedezik*.

LEPÉDŐ, (lep-éd-ő) mn. tt. *lepédő-t*. Eredetileg részesülő, a *lepéd* igétől, s általában am. szövet, különösen kenderből, lenből, ritkábban selyemből való nagyobbféle terjedelmű ruha vagy lepel, mely kivá-

lólág ágyban derekalj takarójául használtatik. *Vásson, gyölcs lepedő. Főnem, fehér, vastag, gombba lepedő. Az ágyat lepedővel beteríteni. Holmit lepedőbe takarni. A falusi asszonyok eső ellen lepedőt vesznek magukra. Úgy megverlek, hogy lepedőben visznek haza. Csak addig nyújtózzál, meddig a lepedőd ér. (Km.)*

„Hamar lepedőkől zászlót alkotának
Egynehány zászlóval Makóra indulnak.“

Tinódi.

Gyöke *lep*, egy a takarást jelentő *lep* igével, mely ige is, név is, mint *les les, nyom nyom, lép lép* stb. Legközelebbi rokonai: *lepény, lepel, s* a vastag hang: *lap, lapány, lapu, lapos* stb. A persában *labád* szintén am. lepedő. (Béttuch).

LEPEDŐHOSSZ, (lepedő-hossz) ősz. fn. A lepedőnek hosszában vett mértéke.

LEPEDŐSZÉL, (lepedő-szél) ősz. fn. A lepedőnek a legszélső része.

LEPEDŐVÁSZON, (lepedő-vászon) ősz. fn. Lepedőnek szánt vagy lepedőnek használni szokott vászon.

LÉPÉGET, (lép-ég-et) gyakor. önh. m. *lépégetem, — tél, — élt, par. lépégesz*. Folytonos lépéseket téve, mendegel, halad.

LÉPÉGETÉS, (lép-ég-et-és) fn. tt. *lépégetés t, tb. — ék*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lépéget.

LEPEL, (lep el) fn. tt. *lepelt v leplet, tb. lepek, harm. szr. lepl-e*. Általán mindenféle ruhanemű, melynek rendeltetése valamit takarni, befödni, tehát takaró ruha, fátyol, kendő stb. Különösen legfőül levő takaró, pl. ágylepel, melylyel a megvetett ágyat takarják. *Ágymennyezeti lepel*, mely az ágynak menyegzőjét képezi. Ilyenek a nők fejreit, kalapjait fődő lenge foszlány, könnyű takarók, fátyolok, bulázók. *Reczés lepel. Arczára leereszteni a leplet. Félre lebbenteni a lepelt. Apáczai lepel. Lepellel fődött keleti nők.* Átv. ért. ami szemünk vagy tudomásunk elől valamit elföd. *Sötét lepel borítja a jövőndöt. Leplet vetni a multakra*, am. elfeledni, eltítkolni, elhallgatni.

„Ez ingerült idegzetű kebel,
Két eltökélett szenvedélyt nevel.
Egyet szerettemért — érted hazám!
Halállepel borong a másikán.“

Czuczor.

A növénytanban így nevezik a virágban a csésze és bokréta helyét pótló, rendszerént színes külső takarót; ilyen leple van a tulipánnak, gyöngyvirágnak stb. Elemzésére nézve l. LEPELŐ. Rokon hozzá a latin *velum* megfordított gyöke *lev*, mintha volna *levum, lepum*, melyhez ismét a *lepra* és *lembus* szók rokonok, mindkettőjük valami fődöt, takarót jelentvén. Egyébiránt a *lepel* természetéhez tartozik a könnyű lebegés is, innen a legnagyobb rokonság, s csaknem azonság a *leb* és *lep* gyökök szók között.

LEPENCS, (lep-encs) fn. tt. *lepencs-ét*. Csalóközben divatos tájszó. L. LEPENDÉK.

LEPENCSEK, (lep-encs-ék) fn. tt. *lepencsék-ét*. Mátyusföldi tájszó, l. LEPENDÉK.

LEPENDÉK, (lep-en-d-ék) fn. tt. *lependék-ét*. harm. szr. — e. 1) Közöséges nyári lepke, pillangó. Mátyusföldén, Érsekújvár körül: *lepencsék*. E szónak gyöke inkább a lebegést jelentő *leb*, mint a lapos *lep*. Hogy e rovar elnevezésénél a magyar valószínűben annak lebegő szállongását vette alapul, mint laposka szárnyait, onnan gyaníthatni, mert a hason értelmű *pille* és *pillangó* am. *ille, illangó*, a könnyű eltűnő mozgást jelentő *il*, (illeg illan) gyöktől, mely megvan ajakhangok előttételével *villám, villog, világ, pilla, pillog, pillant* szókban is. Eszerént *lependék*, eredetileg, *lebedék*, és *lepke*, am. *lebke*, t. i. a *b* és *p* legrokonabb hangok lévén a világ minden nyelvein fölcseréltetnek, sőt a német nyelv alig bírja a kifejtésben megkülönböztetni őket. 2) Növénytani nyelven egy vagy legfőbb két magvu lapos tokocska, melynek vagy fél oldalán, vagy mind két felül lapos hártyaforma kinövés, vagy szárny van, pl. a *juharfa, szilfa* magvának *lependéke*. Nevét vagy hasonlatnál fogva a *lependék* nevű rovarról, vagy általában a lebegéstől kapta.

LEPÉNFA, l. LEPÉNYFA.

LEPENTYŰ, (lep-en-ty-ű) fn. Ruhának lefityegő, alálebegő szárnya. Eredetileg: *lebenső v. lebbentő*, a *leb* gyöktől. Módosítva: *lefentyű*. V. ö. — TYŰ — TYŰ képző.

LEPÉNY, (lep-ény) fn. tt. *lepény-t, tb. — ék*, harm. szr. — *je*. Kicsiny *lepényke*. 1) Széles ért. laposra kinyújtott v. kiterülő félig lágy, félig szilárd test. *Viaszból, sárból, agyagból csinált lepény. Olajtöréskor a sonkoly lepénynyé alakul. Tehén lepény*, am. tehén ganaj, mely kerekloposan szétterjed. *Hablepény*, mely némely tájszólásban *ablepény*, sőt *ablegény* is; habosan fölvert és laposan kinyújtott, azután megsütött és kicsi karikákba vagdalva levesben használni szokott tészta, (nálunk divatos német névvel: Schöberl). 2) Szorosb ért. tésztaból való lapos sütemény, milyen a zsidók kovásztalan lepénye, vagy általában a pogácsa. 3) Legszorosb ért. élesztőtésztaból készített, kerekloposra kinyújtott, s túróval vagy valami ízzel, mákkal bekenet sütemény. *Turós, szilvás, mákos lepény. Elég egy lepény egy sütésből*. (Km.). Gúnyosan így nevezik az igen lapos kenyeret, mely keletlenség miatt vagy gombba lisztjénél fogva a lepényhez hasonlóan lepadt. *Turós csusza, árpalepény*. A latinban *laganum* lepényt, *lachanum* pedig labodát jelent. Mindezekben a *la le* gyökök rokonok, mint afféle vékony lapos testeket jelentők. A kenyeret jelentő finn *läipa* nem ide tartozik, mert egy eredetű a latin *libo- s libum*-ból származott német *Laib v. Leib* és illir *ljev* szókkal, mely némely más szláv nyelvekben: *chleb. chleba, chlieb, hlíb* stb.

LEPÉNYDESZKA, (lepény-deszka) ősz. fn. Általán nyújtódeszka, melyen a lepénynek vagy hasonló lapos süteménynek való tészta kilapítják.

LEPENYE, (leb-eny-e) fn. tt. *lepényét*. Lásd :
LEBENYŐ.

LEPENYEG, (leb-eny-eg) fn. tt. *lepényegét*. L.
LEBENYEG.

LEPENYÉN, (leb-eny-én = leb-eny-ö-en; vagy
lepp-eny-én = lepp-eny-ö-en), ih. A székelyeknél
am. lustán, leppesen.

LEPÉNYFA, (lepény-fa) ösz. fn. Növénynem
a hathímesek seregéből és egyenások rendéből.
Egyik legkitünőbb tulajdonsága, hogy maghüvelye
nagy széles lapos, honnan a neve. (Gleditsia). Fajai :
hajtás (triacanthos) és *árva* (inermis) lepényfa.

LEPÉNYKE, (lep-ény-ke) kicsiny. fn. tt. *lepény-
két*. Kicsi lepény. *Cukros lepénykék*. V. ö. LEPÉNY.

LEPÉNYSÜTŐ, (lepény-sütő) ösz. fn. Kalá-
csos, cukrász, ki különösen lepényeket süt. V. ö.
LEPÉNY.

LÉPÉR, (lép-ér) ösz. fn. Általán minden ér,
mely az állati lépbe megy vagy belőle kijön. (Arteria
splenica v. lienalis).

LEPERD, pusztá Tolna m.; helyr. *Leperd-re,
--én, --röl*.

LEPÉRÉG, (le-pérég) ösz. gyak. önh. Peregve
lefelé hull. *A ferde asztalra töltött borsó lepereg. A
könyök leperegnek arczán. A gyöngyszemek leperegnek
az elszakadt selyemfonalról*. V. ö. PEREG.

LEPÉRGEDEZ, (le-pérgedéz) ösz. gyak. önh.
Egymás után, folytonosan peregve lehull, leesik. *A
túl érett köles szemei lepergedeznek a földre*. V. ö.
PÉRÉG.

LEPÉRGET, (le-pérget) ösz. áth. Bizonyos
gömbölyű apró testeket pergetve lehullat. *Az erős
szél lepergeti a köles szemeit. Lepergetni az olvasót,
am. szemeit egymásután leeregetni*. V. ö. PÉRGET.

LEPERGETÉS, (le-pergetés) ösz. fn. Cselekvés,
midőn valamit lepergetnek.

LEPÉRZSÉL, (le-pérszél) ösz. áth. Perzselve,
azaz lánggal, tüzzel, tüzes vassal, vagy más ily esz-
közzel valamely testnek haját, szőrét, tollát stb. le-
égeti. *Egő szalmával leperzselni a disznó szőrét. Tüzes
vassal leperzselni a vad kant. Leperzselni a fák kér-
geit, leveleit. Az égető nyári nap leperzselte a mezőket*.
V. ö. PÉRZSÉL.

LEPÉRZSÉLÉS, (le-pérszélés) ösz. fn. Cse-
lekvés, midőn valaki, vagy a tűz és a nap valamit
leperzsel.

LÉPES, (lép-es) mn. tt. *lépes-t, v. --et, tb.
--ék*. 1) Mondják emberről, ki lépásban szenved;
lépkóros. 2) Madárennyvel bekenet, vagy töltött. *Lé-
pes vessző. Lépes táska. Lépes vesszőre akadt*. 3)
Mondják mézről, midőn sonkolyától nincs megtisztít-
va. *Lépes méz*; máskép: *lompos méz*.

LÉPÉS, (lép-és) fn. tt. *lépés-t, tb. --ék, harm.
szr. --e*. 1) Az állatnak azon mozgása, melyet tesz,
midőn álló helyzetéből lábait kinyújtva valamely
irányban tovább halad. *Áttalépés, belépés, kilépés,
fellepés, lelépés, félve, előre lépés, visszalépés. Gyors
lépés. Sebes lépés. Néhány lépéssel elérni a határt*. 2)

Azon térvonal, melyet valaki lépve meghalad, vagy-
is, mely a hátramaradt láb sarkától az előre tett láb
hegyeig nyúlik, mi egyszersmind határozatlan tér-
mértéket jelent, mennyiben ki nagyobbat, ki kiseb-
bet lép. Közönséges lépésből három teszen egy ölet.
*E szoba hossza tíz lépés. Az a ház alig van innen száz
lépésnyire*. 3) Átv. ért. a cselekvésnek egyes ága,
melyet bizonyos ütegyben vagy dologban teszünk,
s mely a czielhoz mintegy lépésönként vezet bennün-
ket. *Lépést v. lépéseket tenni barátunk szabadítására.
Az első lépést már megtettük. Egy két lépést ne saj-
nálj tőlem. Bal lépést tenni. Valakinek minden lépésé-
re vigyázni, azaz tetteit szemmel tartani. Valakivel
lépést tartani am. vele egyaránt haladni. Elvétni a
lépést. Ez hibás, vakmerő lépés volt tőled. Annymra
mentünk, hogy a visszalépés lehetetlen*. V. ö. LÉP.

LÉPESÉDÉS, (lép-es-éd-és) fn. tt. *lépesédés-t,
tb. --ék, harm. szr. --e*. Átv. ért. gazdagodás, va-
gyonosodás, midőn valaki megszedi magát, mint
a méh.

LÉPESÉDIK, (lép-es-éd-ik) k. m. *lépeséd-tem,
--tél, --étt*. Átv. ért. vagyonosodni kezd, jószágot,
pénzt, kincset gyűjt, mint a mézgyűjtő rajok. Ha-
sonlóan átv. értelműek: *faggyasodik, gyapjasodik*

LÉPESEN, (lép-es-en) ih. Léppel együtt. *Lé-
pesen enni a mézet*.

LÉPESFALVA, falu Sopron m.; helyr. —*fal-
vá-ra, --n, --röl*.

LÉPÉSROVÓ, (lépés-rovó) ösz. fn. Aki a mér-
tékhatózó lépéseket számlálja, és följegyzí, pl. mi-
dőn utesinálás előtt meglépik az út hosszát, s he-
lyenként felrójják, hogy egyik ponttól a másik hány
lépésnyire esik.

LÉPÉST, (lép-és-t) ih. Mérsékelt lépéssel, nem
sietve, nem ügetve, nem kocogva. *Az ökrök rendszeren
lépést mennek a szekér előtt. Ahol nagy sár van, lé-
pést menjetek*.

LÉPESŰL v. LÉPESÜL, (lép-es-ül) önh. m. *lé-
pesült*. L. LÉPESÉDIK.

LÉPEVŐ, (lép-evő) ösz. fn. Lépbogyót kedvelő
rigófaj. V. ö. RIGÓ.

LEPÉZ, (lep-éz) áth. m. *lepéz-tem, --tél, --étt,
par. --z*. Takar, föld, betakar, leppel behúz. Molnár
A. följegyzette, de ma nem látszik divatozni.

LÉPEZ, (lep-ez) áth. m. *lepéz-tem, --tél, --étt,
par. --z*. Madárennyvel beken valamit. *Lépezni a
vesszőket*. Innen önh. ért. am. lépes vesszővel mar-
darász.

LÉPEZÉS, (lep-ez-és) fn. tt. *lépezés-t, tb. --ék,
harm. szr. --e*. Cselekvés, midőn valaki bizonyos
testet léppel beken, vagy lépes vesszővel madarász.

LÉPFA, (lep-fa) ösz. fn. lásd : ÖSZTÖRŰ
alatt.

LÉPFENE, (lep-fene) ösz. fn. Szarvasmarhák
betegsége, midőn lép nevű zsigerök megfeketül, s
higgá leszen. V. ö. LÉP.

LÉPFŰ, (lep-fű) ösz. fn. l. BORDALAP.

LÉPHÁZ, (lép-ház) l. MÉHÁZ.

LEPILLANT, (le-pillant) ösz. önh. Felható, beható, és leható ragu viszonyúval am. bizonyos magasságról alsóbb helyre pillant. *A toronyőr az erkélyről lepillant a városra.* Néha am. valamit megnézni lemegy valahová. *Legott megyek, csak előbb lepillantok a pinczébe.* V. ö. PILLANT.

LÉPINT, (lép-in-t) önh. m. *lépint-elt*, htn. —ni v. —eni, par. —s. Kicsi vagy gyöngye, alig hallható lépést tesz. *Belépintett a házba.* (Szabó D.).

LÉPINTÉS, (lép-in-t-és) fn. tt. *lépintés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki lépint.

LEPÍRONGAT v. —PIRONGAT, (le-pirongat) ösz. gyak. áth. Valakit úgy leszid, oly szemrehányásokat tesz neki, hogy pirulni, pironkodni legyen kénytelen, mi illetén mondásokkal szok történni. *Nem szégyentel magadat? Csúnyaság! Szégyen, gyalázat!* stb. V. ö. PÍRONGAT.

LEPÍRONGATÁS, (le-pírongatás) ösz. fn. Pírongatva leszidás.

LEPISTÉS, (lep-is-t-és) l. LEPCSES; és V. ö. LEPPES.

LEPISZKOL, (le-piszkol) ösz. áth. Tulajd. ért. piszokkal lecsúnyít valamit. Átv. szokottabb ért. valakit mocskos szavakkal, szemrehányásokkal, büneinek elsorolásával, csúfos gúnyokkal legyaláz, szóval, erkölcsileg beszenyéz, bemocskol, s undor, utálat, megvetés tárgyává tesz, vagy legalább olyaná tenni akar. V. ö. PISZKOL.

LEPISZKOLÁS, (le-piszkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit lepiszkolnak.

LEPITYYED, (le-pittyed) ösz. önh. Mondjuk az alsó ajakról, midőn lefityeg, lefityted. *A gyermek szája, vagy ajaka, midőn sérni készül, lepittyed.* V. ö. PITYYED.

LEPITYYEDÉS, (le-pittyedés) ösz. fn. Állapot, midőn az ajak lepittyed.

LEPITYYESZT, (le-pittyeszt) ösz. áth. Az alsó ajakát lefityegteti. *Gúnyosan, csúfosan lepityyeszti ajakát.*

LEPKE, (lep-k-e) fn. tt. *lepkét*. Eredetileg *lebke* a *leb* gyöktől, melyből lett a gyakorlatos *lebeg*, innen *lebegő*, *lebege*, *lebbe*, *lebke* v. (a *lág* b a kemény *k*-hoz alkalmazkodván) *lepke*, mint *csineg*, *csinege*, *csinke*, *fecseg*, *fecsege*, *fecske* stb. Értelmére nézve l. LEPENDÉK. Átv. ért. különösen jelent csapodárt a szerelemben, ki a nők körül úgy csapong ide-oda, mint lepke a virágok körül.

LEPKÉFOGÓ, (lepke-fogó) ösz. fn. Nyellel ellátott kis háló, melylyel lopkéket szokás fogdosni.

LÉPKENYÉR, (lép-kenyér) ösz. fn. Azon nyúlós, szivos, barna színű, viaszszemű test, melylyel a méhek a kaptár oldalait berakják, s melyhez a sejteteket ragasztják.

LEPKESZÉG, (lepke-szég) ösz. fn. Növénynem a kétfalkások seregéből és tizhímesei rendéből; eszéje ötfogu, bokréája és szárnyai csaknem egyenlők, mintha három szirmu bokréta volna. Nevét onnan

kapta, mert a kiterjesztett szárnyu lepkéhez némileg hasonló. (Trigonella).

LÉPKÓR, ösz. fn. l. RÁSZT.

LÉPKÓROS, ösz. fn. l. RÁSZTOS.

LÉPKÓRSÁG, ösz. fn. l. RÁSZT.

LEPLEG, (lep-el-eg) fn. tt. *lepleg-ét*, harm. szr. —e. Takaró lepel. Törzsoke az elavult *lepel* ige, melyből lett *leplő* igenév, módosítva *leple*, és g képzővel *lepleg*.

LEPLES, (1), (lep-el-es) mn. tt. *leples-t* v. —et, tb. —ek. Lepellel takart, fődött, ellátott. *Leples zárdanő.*

LEPLES, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Leples-re*, —én, —ről.

LEPLETLEN, (lep-el-et-len) mu. tt. *lepletlen-t*, tb. —ék. Lepel nélkül való. Átv. ért. nyílt, nem rejtett, nem titkolt. Határozóként am. lepel nélkül; nyíltan.

LEPLEZ, (lep-el-ez) áth. m. *leplez-tem*, —tél, —ett, par. —z. Lepellel behúz, beföd, betakar. Innen átv. ért. *valamely szülzet beleplezni* am. apáczának beavatni. *A titkot leleplezni*, am. a leplet levonva róla, nyilvánossá tenni. V. ö. LEPEL.

LEPLEZÉS, (lep-el-ez-és) fn. tt. *leplezés-t*, tb. —ék. Lepellel behúzás, befödés. *Leleplezés*, a lepelnek valamiről levétele; nyilvánossá tétel.

LEPLEZET, (lep-el-ez-et) fn. tt. *leplezetet*. Öszves lepel.

LEPLEZETLEN, (lep-el-ez-et-len) lásd : LEPLETLEN.

LEPLŐ, (lep-el-ő) fn. tt. *leplőt*. L. LEPLEG.

LÉPLYUK, (lép-lyuk) ösz. fn. Így nevezetnek azon sejtecské, vagyis kis nyílások, melyekből a méhkas lépje szerkesztve van.

LÉPMÉZ, (lép-méz) ösz. fn. Méz, amint eredetileg a méhkasban a léppel egyesülve létezik. Így nevezetik az ily tulajdonságu darázméz is.

LÉPOLD, l. LEOPOLD.

LEPORLIK, (le-porlik) ösz. k. Porrá töredezeve, morzsolódva lebull. *A homokkő leporlik, ha dörzsölöd.* *A falról leporlott a vakolat.* *A rohadt fa reve leporlik.*

LEPOROZ, (le-poroz) ösz. áth. A port leveri, lesepri, lekeféli, letörli valamiről. *Leporozni a ruhákat, szőnyegeket, bútorokat.*

LEPOROZÁS, LEPORZÁS, (le-porozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg tisztogatás, midőn leporoznak valamit.

LEPOTYOG, (le-potyog) ösz. gyak. önh. Mondják testekről. melyek egymásután *potyogva* leesnek, lehullanak. *Lepotyog az érett alma, körte, szilva, barack.* *Szélben az éretlen gyümölcs is lepotyog.* Szélesb ért. és nem szabatosan am. lehull, pl. midőn mondják : *lepotyognak a fák levelei*, holott igen könnyűk levén *poty*-féle hangot nem adnak. V. ö. POTYOG.

LEPOTYTYAN, (le-potytyan) ösz. önh. Szoros ért. valamely lágyabbféle test magasabb helyről alsóbbra esik, s a magyar hallása szerént *potyty* hangot ad. *Az alma, körte, szilva, ha megérett, lepotytyan a fáról.* Szélesb ért. mondják másféle testek leeséséről is. pl. *a háztetőről egy cserep lepotytyant.* Tréfásan: *lepotytyant a lóról,* levetette a ló. V. ö. POTYTYAN.

LEPOTYTYANT, (le-potytyant) ösz. áth. Valamit leejt, különösen lágyabbféle testet, mely megütődéskor *potyty* hangot ad. *A kiszakasztott kenyérszétét lepotytyantotta a földre.*

LÉPŐ, (1), (lép-ő) mn. tt. *lép-őt.* Aki vagy ami lép.

LÉPŐ, (2), (lép-ő) fn. tt. *lép-őt.* Versláb két hosszú taggal, mint maga e nevezet: lépő. (Spondaeus).

LÉPŐK, (le-pök) ösz. önh. és áth. 1) Bizonyos magasságról alsóbb helyre pök. *Harmincké emeletről lépőkni az utcára.* 2) Tárgyesetes viszony névvel am. valakit vagy valamit pökéssel bemocskol, vagy legyaláz. *E szemtelen ember nem érdemel mást, mint hogy lépőkjék.* Valamely utálatos tárgyat lépőkni. V. ö. PÖK.

LEPP, elvont törzse *leppog, leppes* szóknak; jelent valamely vontatott szólást, járást, vagy más cselekvést is.

LEPPÉG, (lepp-ég) gyakor. önh. m. *leppég-tem, —tél, —étt.* Midőn valaki minden szótágot halkkal vontatva, megnyomva mond ki; a járásban is, aki minden lépést halkkal, lassan, vontatva teszi. *Leppelve beszél. Leppelve megy.* Székely tájszó. Gyöke a nyújtott terjeszkedést, mozgást jelentő *lep.*

LEPPENCS, fn. L. LEBENYŐ.

LEPPEND, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Leppend-re, —én, —ről.*

LEPPENDÉK, l. LEPENDÉK.

LEPPENTYŰ, l. LEFFENTYŰ, LEBENYEG.

LEPPES, (lepp-es) mn. tt. *lepp-es-t v. —et, tb. —ek.* Tájédivatosan am. lusta.

LEPPESEN, (lepp-es-en) ih. Lustán.

LÉPRAGASZ, (lép-ragasz) ösz. fn. L. LÉPKENYÉR.

LÉPRIGÓ, (lép-rigó) ösz. fn. A rigók között legnagyobb faj; feje, nyaka, háta, szárnyai, és farka barnás fakók, hasa és melle fehér; esőre sötétbarna, lábai sárgásak, s karmai feketéscsek. Nevét onnan kapta, mert a fagyöngyökét, melyekből a madárlép készül, igen szereti. (*Turdus viscivorus.*)

LÉPSANK, (lép-sank) ösz. fu. L. SONKOLY.

LÉPSEJT, (lép-sejt) ösz. fn. L. LÉPLYUK.

LEPSÉNY, falu Veszprém m.; helyr. *Lepsény-be, —ben, —ből.*

LÉPSÉRV, (lép-sérv) ösz. fn. Sérv az állatnak azon belső részén, melyet lépnek nevezünk. V. ö. LÉP.

LÉPSZER, (lép-szer) ösz. fn. Általán minden gyógyszer, melyet a lépbajok ellen rendelni és használni szokás.

LÉPTEN, (lép-t-en) igenév, állapító raggal. Használják e kivételben: *minden lépten nyomon,* azaz minduntalan.

LÉPTET, (lép-tet) áth. illetőleg mivelte. m. *lép-tet-tem, —tél, —étt,* par. *léptess.* Parancsolja, rendelni, meghagyja, eszközli, hogy valaki v. valami lépjen. *Doboszóra léptetni az újoncz katonákat. Előre, hátra léptetni valakit. Kiléptetni a sorból. Léptetni a lovat a nyeregéből.* Midőn lovaglásra vagy kocsisásra vonatkozik, am. a lovat lépésben tartva lovagol, vagy kocszik. *A huszárok léptetve vonultak be a városba. Vonatkozhatik a számarra s öszvérré is. A terhes szekér előtt léptetve hajtani a lovakat vagy öszvéreket. Számaron léptetni. Átv. ért. valakit bizonyos hivatalra, rangra, méltóságra emel, fokoként fölebb visz. Hadnagyságról kapitányságra léptetni valakit. A jeles tisztviselőt előléptetni. V. ö. LÉP.*

LÉPTETÉS, (lép-tet-és) fn. tt. *léptetés-t, tb. —ék, harm. szr. —e.* Cselekvés, midőn valakit v. valamit léptetünk, akár tulajd. akár átv. értelemben. *Léptetéssel lovagolni. Előléptetésért folyamodni. V. ö. LÉPTET.*

LÉPTETVE, (lép-tet-ve) ih. Lépést, léptetést, azaz lassan lépve, nem ügetve, nem koczogva. Mondják a nyerges vagy igás barmokról. *Léptetve lovagolni, kocszni.*

LEPTIBE, vagyis: LEPTIBEN, (lepp-t-e-ben) ih. A székelyeknél am. halkan, lassan, nem szeleskedve; tehát mintegy leppelve.

LEPUSKÁZ, (le-puskáz) ösz. áth. Puskával lelő, leejt. *Lepuskázni a háztetőn ülő galambokat. Lepuskázni a futó nyulat, a repülő foglyot.*

LÉPVESSŐ, (lép-vessző) ösz. fn. Vessző, melyet a madarászok léppel bekennek, s a lépfára vagy ösztörüre tesznek. *A kis madarokat lépveszszővel fogni.*

LÉPVESSZŐCSKE, (lép-vesszőcske) ösz. fn. Kicsided lépveszsző.

„A kis tarka madár ott akadtott,
Mert két lépveszszőcske közt ragadtott.“

Faludi.

LÉPVÉS, (lép-vész) ösz. fn. Belső nyavalya, midőn az úgynevezett lép sorvadásnak indul. V. ö. LÉP, (2)

LÉPVÉSZES, (lép-vészcs) ösz. mn. Lépvészben, vagyis léporsorvadásban szenvedő.

LERÁG, (le-rág) ösz. áth. Valamely testnek egy részét rágva a többitől leválasztja, leszakasztja, leesi. *A nyulat télen lerágnak a fiatal fák héjait. Az eb lerágnak a csontokról a húst. Lerágnak a kőrüket, a toll hegyét. Az egerek lerágnak a szalonna széleit. A hernyók lerágnak a fák leveleit. V. ö. RÁG.*

LERAGAD, (le-ragad) ösz. áth. és önh. Áthátólag, sebes rántással lekap, leránt valamit v. valakit. *A szegről leragadni a fegyvert. Galléránál fogva*

leragadni valakit a lóról, kocsirol. A rabló leragadta róla a köpenyt. Midőn alkotó része az önható ragad, am. tapadó, enyves, nyúlós, szívós termés zeténél fogva valamely testhez tapad, vagy viszont. Az enyves vázson leragad, ha szilárd testre nyomják. Lábai leragadtak szívós agyagsárba. V. ö. RAGAD, áth. és önh.

LERAGADÁS, (le-ragadás) ösz. fn. 1) Sebes rántással lekapás. 2) Valamely testhez tapadás. V. ö. LERAGAD.

LERÁGÁS, (le-rágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit lerág. V. ö. LERÁG.

LERAGASZT, (le-ragaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely test egy másikhoz bizonyos tapadó enyves szer, vagyis ragasz által leragadjon. Valamit enyvel, szurokkal, viaszszal leragasztani. V. ö. RAGASZT, RAGAD.

LERAGASZTÁS, (le-ragasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leragasztanak.

LERÁGCSÁL, (le-rágcsál) ösz. áth. Rágcsálva leeszik valamit.

LERÁGDOS, (le-rágdos) ösz. áth. L. LERÁGCSÁL.

LERAGGAT, (le-raggat) ösz. áth. Egymásután vagy folyvást leragaszt.

LERAJZOL, (le-rajzol) ösz. áth. Valaminek alakját, formáját, képét rajzolva lemásolja. *Lerajzolni valamely házat, tájat, állatot, növényt.* Átv. ért. élészóval, vagy írással valaminek ismertető jeleit, tulajdonságait élénken, s mintegy képben előadja. V. ö. RAJZOL.

LERAJZOLÁS, (le-rajzolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lerajzol valamit. Átv. ért. szóbeli vagy írásbeli élénk előadása bizonyos személy vagy dolog ismertető jeleinek s tulajdonságainak. V. ö. LERAJZOL.

LERAK, (le-rak) ösz. áth. 1) Bizonyos holmit, pl. árukat, szállítványt valamely helyre letesz. *A szekérről lerakni a lisztes zsákokat. A gyümölcsöt lerakni a pinczébe. A zöldséget lerakni a verembe. A nagy teher egy részét lerakni. A ládákat lerakni a hajó fenekére.* 2) Mondjuk folyó testekről, midőn bizonyos részeit, vagy a beljök vegyült idegen testeket fenékre süllyeszti. *Az árvíz sok homokot és gatz rakott le a partokra. A cementvíz rézrészecskéket rak le.* 3) Átv. ért. valakit jól megszidva lehurrogat, s mintegy a becsültetés fokáról leszállít. *Kicsapongásai miatt lerakni valakit.* V. ö. RAK.

LERAKÁS, (le-rakás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit, vagy átv. ért. valamely személyt leraknak. *Az utcádzkon a szemét lerakása tilalmas.* V. ö. LERAK.

LERAKODÁS, (le-rakodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos terhet, szállítványt magasb helyről alantabb helyre főleg szekérről némi rendben lehelyezget, pl. midőn a vásáros kaluárok, mes-

teremberek stb. áruikat sátor alá, vagy állásokra, ponyvákra lerakossák. *A lerakodás könnyebb mint a felrakodás.* A hajóról, kirakodni' mondják. V. ö. LERAKODIK.

LERAKODIK, (le-rakodik) ösz. k. A terhet, magával hozott holmit, szállítványt magasabb helyről alantabb helyre, bizonyos helyre, és némi rendben lehelyezi. *A kévés gabonával rakott szekerekről lerakodni a pajtába. A szénahordók lerakodnak a szérűs kertben. A mesteremberek lerakodnak a vásárálláson. A szalagárus gyékényre rakodik le.* Átv. ért. nagy szükségét végzi. *Lerakodott a ház mögött.*

LERAKODÓ, (le-rakodó) ösz. fn. 1) Aki lerakodik. 2) Hely a hová holmit leraknak.

LERAKOSGAT, (le-rakosgat) ösz. gyakor. áth. Holmit rakosgatva lehelyez, letesz valahová. *A könyveket egymás mellé lerakosgatni a padlózatra. Az edényeket a polczról lerakosgatni a tűzhelyre.* V. ö. RAKOSGAT.

LERAKOSGATÁS, (le-rakosgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit lerakosgatunk.

LERÁNCZIGÁL, (le-ránczigál) ösz. áth. Ránczigálva vagyis többszöri, folytonos rántással lehúzó. V. ö. RÁNCZIGÁL.

LERÁNCZIGÁLÁS, (le-ránczigálás) ösz. fn. Ránczigálva lehúzó. V. ö. RÁNCZIGÁLÁS.

LERÁNGAT, (le-rángat) ösz. áth. L. LERÁNCZIGÁL.

LERÁNT, (le-ránt) ösz. áth. Rántva, azaz helyről hirtelen s erőszakosan elkapva lehúzó valakit v. valamit. *Valakit lerántani a lóról. A népszónokot lerántani a szószékről. A palástot lerántani valakiről. A fölfeslett bőrt lerántani. Birkozó társát magával lerántani a földre. Az asztalról lerántani az abroszt. Lerántották a négy körméről.* (Km.). V. ö. RÁNT.

LERÁNTÁS, (le-rántás) ösz. fn. Rántva hirtelen lehúzó.

LERÁNTHÁZA, falu Szala m.; helyr. —házára, —n, —ról.

LERÁZ, (le-ráz) ösz. áth. Rázva, azaz erőszakos ide-oda ingatás, mozgatás által eszközli, hogy valami leessék, lehulljon. *A fáról lerázni a gyümölcsöt. Ruhájáról lerázni a havat. A megfűrésztött eb lerázza magáról a vizet.* Néha am. feun említett mód szerint alább szállít. *Lerázni a zsákba töltött gabonát.* Átv. ért. valakit vagy valamely dolgot magától eltávolít, megmenekszik tőle. *Ezt az embert le nem rázhatom nyakamról. Hála Istennek, hogy ezen bajt leráztam magamról.* V. ö. RÁZ.

LERÁZÁS, (le-rázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn lerázunk valamit vagy valakit. V. ö. LERÁZ.

LERÁZOGAT, (le-rázogat) ösz. gyak. áth. Rázogatva, azaz folytonosan, vagy gyakorta rázza le-esni, lehullani kényszerít. *A fáról lerázogatni az érett szilvát. Lerázogatni magáról a port, havat.* V. ö. RÁZ.

LÉRCZ, fn. tt. *lércz-ét*. Baranya vármegye or-
mánsági vidékén am. lécz.

LEREPED, (le-reped) ösz. önh. Repedve, azaz
rostjainak, szálainak, rétegeinek, egymástól erőszak-
os elszakadása által leválik, lefoszlik. *A szegbe akadt
ruhából egy darab lerepedt.* V. ö. REPED.

LEREPEDÉS, (le-repedés) ösz. fn. Állapot, mi-
dön valami lereped.

LEREPEDÉZ, (le-repedéz) ösz. gyak. önh. Folytonosan,
gyakran egymásután repedve leválik, leszakad. *A bélés lerepedez a ruháról.* V. ö. RE-
PED.

LEREPEDÉZÉS, (le-repedezés) ösz. fn. Foly-
tonosan vagy gyakran egymás után lerepedés.

LEREPESZT, (le-repeszt) ösz. áth. Repesztve
leszakaszt, leválni kényszerít valaimit. *Lerepesztetni a
köpeny gallérát. A tüskék lerepesztettek egy darabot a
fátyolból.* V. ö. REPESZT.

LEREPESZTÉS, (le-repesztés) ösz. fn. Cselek-
vés, midőn valamit lerepesztenek.

LEREPSZED, (le-repszed) ösz. önh. Letottyad,
elterjeszkedve leül. Erdélyi tájszó.

LERÉSZÉGÉDÉS, (le-részégédés) ösz. fn. Ál-
lapot, midőn valaki lerészegedik vagy lerészegedett.

LERÉSZÉGÉDIK, (le-részégédik) ösz. k. Ré-
szegségig leiszsa magát, vagyis annyira iszik, hogy
fejét testét nem bírja, tántorog, lábán nem állhat.

LERÉSZÉGÍT, v. —RÉSZEGIT, (le-részégít)
ösz. áth. Valakit részegségig leitat. *Dévajságból leré-
szegíteni valakit.*

LERÉSZÉGÍTÉS v. —RÉSZÉGÍTÉS, (le-ré-
szégítés) ösz. fn. Részegségig leitatás.

LERÉSZÉGSZIK, (le-részégszik) ösz. fn. L. LE-
RÉSZÉGÉDIK, és V. ö. RÉSZÉGSZIK.

LERÉSZÉGÜL, (le-részégül) ösz. önh. I. LE-
RÉSZÉGÉDIK.

LERESZEL, (le-reszel) ösz. áth. Valamit resze-
lő eszköz által lekoptat, levásít, vagy leválaszt a
többtől. *Lereszelní a ló körmét. A kulcsból lereszelní
valamit, hogy a lókba bemenjen. Lereszelní a laposturó
felét. A vasat lereszelní a rab lábairól.* V. ö. RE-
SZEL.

LERESZELÉS, (le-reszelés) ösz. fn. Cselekvés,
midőn valamit lereszelnek.

LERÓ, (le-ró) ösz. áth. Tulajd. ért. a rovást le-
törli, lefaragja, lesimítja. Innen átv. ért. a rovásra
följegyzett adósságot, tartozást lefizeti. *Némely régi
apró adósságokat leróni. Lassanként leróni, amivel
tartozunk. Bűnököt leróni* am. azokat megbánás, meg-
javulás, és elégtétel által jóvá tenni, eltörölni. V.
ö. RÓ.

LEROBOTOL, (le-robotol) ösz. áth. Robottal
leszolgál, s mintegy lefizet bizonyos tartozást.

LEROGY, (le-rogy) ösz. önh. Rogyva leesik
rendes helyéről vagy lábairól. *Lerogyott a víz-mosta*

*fal. Nagy teher alatt lerogygni. A nagy elgyengülés
miatt lerogygni. Önkénytelen cselekvéssel járván he-
lyesebb a szintén divatos lerogyik.* V. ö. ROGY.

LEROGYÁS, (le-rogyás) ösz. fu. Állapot, midőn
valami lerogy, vagyis lerogyik.

LEROGYGYAN, (le-rogygyan) ösz. önh. Rogy-
gyanva, azaz hirtelen, egyszerre elvesztvén nehezeke-
dési egyensúlyát, leesik. *Gutaités alatt lerogygyanni.
A magas állásról lerogygyanni.* V. ö. ROGYGYAN.

LEROGYGYANÁS, (le-rogygyanás) ösz. fn.
Rogygyanva leesés. V. ö. LEROGYGYAN.

LEROGYIK, (le-rogyik) ösz. k. L. LEROGY,

LEROHAD, (le-rohad) ösz. önh. Robadva levá-
lik, leszakad, leomlik. Mondjuk nyirkos, szivos, állati
vagy növényi testekről, részekről, midőn a nedvek
által megromlanak, megpárlanak, mi különösen pe-
nész, nyálka, geny, ev, s más ilyféle nedvek által
történik. *Izzadás miatt lerohad róla az üng. A baracsk
húsa lerohadt. A tisztátalanság miatt lerohadt lábújjai
közül a bőr.* V. ö. ROHAD.

LEROHADÁS, (le-rohadás) ösz. fn. Rohadva
leválás, leszakadás, leomlás.

LEROHAN, (le-rohan) ösz. önh. Rohanva le-
megy, lesiet, letódul, lenyomul valahová. *Az őrsereg
lerohan a föllegváról. A hegytetőről nagy szikladarab
rohant le.* V. ö. ROHAN.

LEROHANÁS, (le-rohanás) ösz. fn. Rohanva
lesietés, letódulás.

LEROMBOL, (le-rombol) ösz. áth. Rombolás
által elenyésztet. Er ősb és általánosb kifejezés, mint
leront. V. ö. ROMBOL.

LEROMBOLÁS, (le-rombolás) ösz. fn. Cselek-
vés, midőn valamit lerombolnak.

LERONT, (le-ront) ösz. áth. Valamely ép álla-
potban, vagy álló helyzetben levő egészet romokká
bontva, törve, szakgatva leesni, lehulladozni, leom-
lani kényszerít. Mondják különösen építményekről.
*Lerontani a várak falait, templomokat, házakat, hi-
dakot* stb. V. ö. RONT.

LERONTÁS, (le-rontás) ösz. fu. Erőszakos cse-
lekvés, rombolás, mely által rommá tesznek, romba
döntenek valamely építményt.

LEROSKAD, (le-roskad) ösz. önh. Roskadva,
azaz a részeknek erőszakos romlása, megbomlása,
szakadása, törése miatt leesik, alászáll. *Leroskad a
régi, vagy égő háztető. Leroskad a tüllerhelt padlás,
szekér.* Átv. ért leroskad az ember, vagy más állat,
midőn inai meggyöngülnek, s fentartani nem bírják.
Nagy teher alatt leroskadni. V. ö. ROSKAD. Ezen
ige alakra nézve ugyan önható, de alapfogalmánál
fogva a belszenvédők osztályába tartozik.

LEROSKADÁS, (le-roskadás) ösz. fn. Szenve-
dő állapot, midőn valaki vagy valami leroskad. V. ö.
LEROSKAD.

LEROTHAD, (le-rothad) ösz. önh. I. LERO-
HAD és v. ö. ROTHAD.

LEROVÁS, (le-rovás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lerónak.

LEROVAT, (le-rovat) ösz. fn. Maga a lerótt mennyiség.

LES, (1), azon szavaink egyike, melyek ugyanazon alakban s értelemben nevek is, igék is, péld. nyom, zár, nyit, halász, vadász stb. Mint önható ige m. les-tem, —tél, —étt, par. —s. Széles ért. am. egy helyen, vagy tájon tartózkodva, maradva valakire v. valamire várakozik, mi rendszeren bizonyos észlra, irányra tűzött szemekkel, figyelmeze történik. *Lesni a várt vendégekt. Addig lesi, várja, hogy a tized is elúti.* (Km.). *Ellesem, mi lesz a dologból. Jön vagy nem jön, én bizony nem lesem őt tovább.* Innen a *Les, Végles, Lesvár* helynevek, melyek hajdan az ellenség mozgalmainak szemmel tartására szolgáltak volt. Szorosb ért. a végett várakozik, hogy a netalán közeledőt hatalmába ejthesse, kirabolhassa, megölhesse, szóval, aki így les, az egy másíknak akármiép ártani szándékozik, vagy valamin rajta akarja őt érni, miért is meghúzza, megsunyja magát, lelapúl, titkolódik, hogy a célul kitűzött által észre ne vessék, pl. midőn a macska egeret *les*, megsunyja magát, és általán a rabló vagy vadász emberek, valamint a ragadozó fenevadak leguggolva, lehasalva, lelapulva, mászva stb. nézik körül magukat, midőn zsákmányra lesnek. Ez igében tehát alapfogalom a *magát megsunyó vigyázás, nézés*, vagyis két lényeges dolgot foglal magában: a testnek lelapulását, és vigyázást. Közel jár hozzá hangokban is a német *lauschen-en*, Adelung szerént a német *lauern* gyöke, a pfalzi *lauen* (látni)—, mellyel egyezik a magyar *la, lá, lát*—, vagyis, hogy a német a ,lauern'-ben rejlő lesést a vigyázó nézésről nevezte el. Ellenben ugyanó a ,lauschen' szót, részint a ,hallgat', részint valamely ,rejtekhely' értelmére vezeti vissza. A hellen, a latin, az illirszláv, a testnek megsunyását, lelapulását vette alapul, amenyiben *lesni* hellenül *ἐνεδρεῖν*, és *les* főnév *ἐνεδρεία*, t. i. *ἔδρα* am. ülés, szék; latinul *insidiari* és *insidiae*, v. *subsessa* a *sedeo* igétől; illirül *zaszjedati* am. elüldögelni, és *lesni*, *zaszjeda* am. elülés és *les*, ezen igétől: *szjediti* ülni. Ezen fogalmat fejezi ki a magyar *les* is, melynek gyöke *le* am. alá (infra, deorsum), innen a magyar a *leső* macskát *alázatosnak* mondja: *Alázatos* (néhutt: *alamuszi*) *macska nagyot ugrik*, (km.), tehát *les* am. alábocsátja, lealacsonyítja a testet. Ezen alapfogalom rejlik a lapulót jelentő *lencse*, a mélyedést jelentő *lék*, és a lehajlongva menést jelentő *lentet* szókban.

LES, (2), fn. tt. *les-i*, tb. —ek, harm. szr. —e. 1) Jelenti azon helyzetet, melyben az van, ki valamire vagy csupán várakozó, vagy leginkább ellenséges szándékból vigyáz, s a mennyire szükséges, meg is húzza magát; valamint 2) azon készülletet és helyet, mely az ily várakozásra, vigyázásra, és cél elérésére legalkalmasabb. *Lesben ülni. Lest csinálni a bozótban. A lesig bevárni a vadat, a közelgő ellenséget.*

„A vadász ül hosszu méla lesben,
Vár felajzott nyilra gyors vadat.“

Vörösmarty.

„Az utaknak lese,
Kemény harcok helye.“

Balassa B.

Innen ezen öszvetételek: *leshely, lesháló, lestőr. Lest vetni* am. bizonyos fogó eszközt, pl. hálót, kelepczét, tört, törököt, elrejtve lehelyezni valahová. *Lest hánymi*, fogó eszközöket több helyen lerakni. *Öregnek az ajtóban, ifjunak lesben a holdl.* (Km.). Mondjuk ugyan ezt is: *Lesben állani*; de ez a megsunyás eszméjét nem rontja el, mert sunyva is lehet állani, s bizonyosan az is, ki állva les, nem azért áll fel, hogy lássák, hanem mivel ülve czélját nem érné, és hogy ez által a *lesésnek* fő czélját, t. i. a látást annál inkább elérhesse. V. ö. LES, önh.

LES, (3), erdélyi falu a besztercei kerületben; helyr. *Les-re*, —én, —ről.

LESANKOL, (le-sankol) ösz. áth. Valamely sü-rüs, tisztátalan, idegen részecskékkel vegyült nedvet leszür. V. ö. SANK, SANKOL.

LESARLÓZ, (le-sarlóz) ösz. áth. Sarlóval le-metsz, learat valamely növényt. *Lesarlózni a fűvet, burjánt.*

LESAROL, (le-sarol) ösz. áth. Általán, éles metsző eszközzel lemetél, levagdal valamely növényt. Szélesb értelmű, mint: *lesarlóz*.

LESBETEG, fn. tt. *lesbeteg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Székely tájszlás szerént am. farkas (lupus). Mi e szó elemzését illeti, úgy látszik, mintha öszvetett szó volna a *les* és *beteg* alkotó részekből, mint-hogy képes kifejezéssel a ragadozás után sovargó farkasról lehetne mondani, hogy a *lesvágy* miatt beteg, mint *szerelembeteg*. Azonban valószínűbb, hogy ezen szó eredetileg azon *atag eteg* képzőjü melléknevek osztályából való, melyek bizonyos állapotra vagy cselekvésre való hajlamot, könnyűséget jelentenek, milyenek, *ingatag, lengeteg, csörgeteg* stb. Így mondhatnók hasonlat szerént: *görbeteget*, a *görbed* törzsöktől, p. *görbeteget* kéz, ág; vagy *tespeteg*, a *tesped* törzsöktől, stb. Ekkép származhatott a *lesbeteg* is, a *les* gyöktől, melyből képződött *lesped* vagy *lesbed*, azaz *lesővé* válik, *leső* állapotúvá teszi magát (*leső-ed*, *lesű-ed*, *lesv-ed*, *lesped*, *lesbed*), s innen keletkezett *lesbedeg*, *lesbeteg*, mint *görnyed*, *görnyeteg*, *szörnyed*, *szörnyeteg*, stb. Így lehet a *seny* gyökből *senyü*, *senyüled*, *senyved*, *senyveteg*; *pos*-ból *posu*, *posuad*, *posvad*, *posvatag*; *ter*-ből, *terü*, *terüed*, *terved*, *terped*, *terpeteg* stb. V. ö. —ATAG, —ETEG névképző. A farkast tehát igen helyesen nevezi a székely *lesbetegnek*, mint-hogy a zsákmányozó lesésre igen hajlandó, s avval foglalkodik. Önálló főnév gyanánt épen úgy használhatik, mint a *förgeteg*, *csörgeteg*, *rengeteg*, *fuvatag*, *sivatag*.

LESDÉGEL, (les-d-ég-él) önh. m. *lesdégel-tem*, —tél, —t. Folytonos vagy gyakori lesben van. *A vadász bokor mellé húzódva lesdegel a vadakra. Át-*

hatólag is használatik tárgyasetes viszonynévvel. A bozótban vadrcézéket *lesdegelni*.

LESDÉGÉLÉS, (les-d-ég-él-és) fn. tt. *lesdegé-lés-t*, tb. —*ék*. Folytonos vagy gyakori lesés.

LESEDEKLIK. Ez igét Baróti Szabó említi: de úgy látszik, hogy saját szerzeménye az *esdeklík* hasonlatára, a közismeretű és divatú *leselkedik* helyett, mely újabban *leselg* alakban is divatos.

LESDI, (les-di) mn. tt. *lesdi-t*, tb. —*ék*. A szélekelyeknél am. ólálkodik, leskődő (ugyanott: *leskődi* is).

LESEGÉL, (le-segél) ősz. áth. L. **LESEGÍT**.

LESEGÍT, (le-segit) ősz. áth. Segítséget nyújt, hogy valaki leszállhasson, vagy, hogy valamit le lehessen venni; leemel. *A beteget lesegíteni az ágyról.*

A megérkezett nőket lesegíteni a kocsirol. Lesegíteni a székérről, vagy valaki vallaról a terhet. V. ö. **SEGÍT**.

LESEGÍTÉS, (le-segítés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki egy másikat, vagy valamit valakiről lesegít.

LESEKÉDÉS, (les-eg-éd-és) fn. tt. *lesekédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, vagyis vigyázó, s magát megsúnyó elhelyezkedés, midőn valaki folytonosan vagy gyakran les. *A titkos ellenség lesekedéseit nehéz kikerülni.*

LESEKÉDIK, (les-eg-éd-ik) k. m. *lesekéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Folytonos, vagy gyakori lesben van, különösen a végett, hogy valakit vagy valamit rajta érjen, s hatalmába kerítsen. E szóban a roszt szándéku vigyázás az alapfogalom, és gyakorlatot foglal magában, melyet a gyakorlatos *eg-ből* átalakult *ék* fejez ki.

LESEL, (les-el) mai napság csak elvont törzse *leselg* és *leselkedik* igéknek; azonban régen te önállólag is divatozott, pl. a Debreczeni Legendáskönyvben: „Az nőmősembőr miért (= mert) tudja vala, hogy sok helyön leselnéje (= lesnéje, azaz lesné) őtet“. (Toldy F. kiadása. 20. l.)

LESELG, (les-el-eg) őnh. m. *leselg-étt*, htn. —*eni*. L. **LESEKÉDIK**.

LESELGÉS, (les-el-g-és) fn. tt. *leselgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. **LESEKÉDÉS**.

LESELKÉDÉS, **LESELKÉDIK**, l. **LESEKÉDÉS**, **LESEKÉDIK**. Mi elemzését illeti, törzsöke az elavult *lesel*, melyből lett *leselg*, *leselg*, s ebből *leselgedik*, *leselkedik*, mint *hész* v. *híz*, *híz*, *híz*, *hízelg*, *híz*, *híz*, *híz*, *híz*, *híz*, *híz*, *híz*, *híz*, stb.

LESEPRÉS, (le-séprés) ősz. áth. Seprével, vagy ilyféle eszközzel letisztít valamit. *A lépcsőkről leseperti a szemetet. A csizmáról leseperti a havat, sarat.* Átv. ért. mondják széről, vizről, vagy más erőről, mely bizonyos testeket, mintegy seprével letisztít, le-sodor valahonnan. *A szél leseperte a háztetőről a havat. A zápor leseperte a dombokról a szénarendeket. A kartács leseperte a falnászó ostromlókát.* V. ö. **SÉPRÉS**.

LESEPRÉS, (le-séprés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit vagy átv. ért. valami bizonyos testeket leseper.

LESES, erdőlyi helység (németül Schönberg); helyr. *Leses-be*, —*ben*, —*ből*.

LESÉS, (les-és) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit lesbe vesz.

LESÉTÁL, (le-sétál) ősz. őnh. Fentebb helyről alsóbbra sétálva lemegy. *Buda várából lesétálni a Duna partjára Lesétálni a völgybe. A szőlőhegyről lesétálni a rétre.* V. ö. **SÉTÁL**.

LESÉTÁLÁS, (le-sétálás) ősz. fn. Fentebb helyről alsóbbra sétálva letelés.

LESHÁLÓ, (les-háló) ősz. fn. Vadászok, különösen madarászok hálója, mely úgy van kiterjesztve, hogy a rászállott vadat megrántás által őszvezárja.

LESHÁNYÁS, (les-hányás) ősz. fn. Bizonyos vadfogó eszközöknek különféle pontokon lerakása, milyenek a vidra, kelepce, tör, török, lesháló. Szélesb ért. akármely mód, mely által valakit v. valamit megfogni, rajta érni lehet.

LESHÁNYÓ, (les-hányó) ősz. mn. és fn. Aki különféle eszközöket, és módokat használ, hogy valakit vagy valamit törbe, kelepcebe kerítsen, vagy valamely tetten rajta érjen, vagy elesébitson.

LESHÁZA, pusztá Veszprém m.; helyr. *Lesházára*, —*n*, —*ról*.

LESHELY, (les-hely) ősz. fn. Általán hely, hol a vadászok vagy ragadozó állatok meghúzzák magukat, midőn zsákmányra várnak. Különösen bozótban csinált rejtek, vagy kis kunyhó, vagy gödör stb. oly ponton, merre a várt vadak leginkább szoktak bizonyos időtájban elvonulni.

LESHORA, falu, Zaránd m.; helyr. *Leshorára*, —*n*, —*ról*.

LESI, (les-i) mn. tt. *lesi-t*, tb. —*ék*. A szélekelyeknél és a Tisza vidékén am. *leső*, *leskődő*; innen: *lesipecsenye* disznóöléskor a disznó perzselés- és boncolásnál néző (leső) gyermeknek kedveskedésül juttatni szokott egy szelet nyers hús, melylyel azután nagy örömmel haza szalad.

LESJET, (le-siet) ősz. őnh. Fentebb helyről, vidékről valamely alantabb fekvőre sietve megy. *Lesietni a lépcsőkön az udvarra. Alig volt három napig Bécsben, már ismét lesietett Pestre.* V. ö. **SIET**.

LESIMÍT v. —**SIMIT**, (le-simít) ősz. áth. Mondjuk leginkább szőrös, hajas, fonalféle szálás testekről, midőn kézzel vagy valamely eszközzel simára egyengetjük. V. ö. **SIMA**. *Lesimítani a borzas haját, a borzas tollakat. Lesimítani a posztó barkáját, a kutya szőrét.*

LESIMÍTÁS v. —**SIMITÁS**, (le-simitás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit lesimítanak.

LESIMÚL, (le-simúl) ősz. őnh. Simává alakulva lelapul. *Lesimúl a megfésült nyirkos haj.* Mondjuk különösen ebről, midőn féltében vagy hízelve hasára fekszik. V. ö. **SIMÚL**.

LESINÓROZ, (le-sinóroz) ősz. áth. A sinórt valamiről leszedi.

LESIPECSENYE, (lesi-pecsenye) ősz. fn. L. **LESI** alatt.

LÉSKÁL, áth. m. *léskált*. Tájédivatosan am. bengész, mezgerel, mintha le s föl kel'ből húzatott volna egybe.

LÉSKÁLÁS, (léskál-ás) fn. tt. *léskálás-t*, tb. —ok. Bengészés, mezgerelés.

LESKÉDIK, (les-kéd-ik) k. m. *leskéd-tem*, —tél, —étt. L. **LESEKÉDIK**.

LESKÉL, (les-eg-él) gyak. önh. Röviden *leskel*, azaz *lesegel*, *lesgel*, melyből lett *lesgelődik*, *leskelődik*. Értelmére am. lesekedik, leskedik, azaz folytonosan vagy gyakran les.

LESKÉLÉS, (les-eg-él-és) fn. tt. *leskélés-t*, tb. —ék. L. **LESKELŐDÉS**.

LESKELŐDÉS, (les-eg-el-ő-d-és) fn. tt. *leskelődés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Folytonos élénk, nyugtalanuló lesekedés, kémlelődés.

LESKELŐDIK, (les-ég-el-ő-d-ik) belsz. m. *leskelőd-tem*, —tél, —étt. Nyugtalanul, békétlenül, a hosszas várakozás és figyelmezés miatt feszelve, ide-oda mozogva lesekedik. Tehát jelenti a lesésnek legélénkebb nemét, pl. aki életére tör más valakinek, az minden uton módon lesekeldik annak élete után.

LESKÖDI, (les-eg-ő-d-i) mn. tt. *leskődi-t*, tb. —ek. L. **LESDI**.

LESKÖDIK, (les-eg-ő-d-ik) k. m. *leskőd-tem*, —tél, —étt. L. **LESKELŐDIK**.

LESNEK, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Lesnek-re*, —én, —ről.

LESODOR, (le-sodor) ösz. áth. Sodorva lenyom, lehajt.

LESPONYA, I. **LASPONYA**.

LESRÓFOL, (le-srófol) ösz. áth. Tiszta magyarsággal, I. **LECSAVAROL**.

LESS, falu Bihar m.; helyr. *Less-re*, —én, —ről.

LESSES, I. **LESES**.

LEST, falu Nógrád m.; helyr. *Lest-re*, —én, —ről.

LESTORONY, (les-torony) ösz. fn. Vigyázótorony, őrtorony. Különösen így nevezettek a régi várakban és véghelyeken azon tornyok, melyekből az ellenség mozgalmait szokták szemmel tartani.

LESTYÁN, fn. tt. *lestyán-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Növénynem az őthimesek seregéből és kétanyások rendéből; nagy galléra hártyaforma, többnyire hétlevelű, kis galléra két-négy levelű, virági egyenlők, gyümölcse hosszudad. (Ligusticum). Fajai: *hegyi* és *levestikon*, ez utóbbi a népnyelvben máskép: *lestyán*, *lőböstök*. A latinból módosult szó.

LESTYORA, falu Zaránd m.; helyr. *Lestyorá-ra*, —n. —ról.

LESUHAD, (le-suhad) ösz. önh. Am. lesuvad. L. **LESÜPPED**.

LESUNNYASZT, (le-sunnyaszt) ösz. áth. alakban, de értelmére nézve önh. A macskáról, kutyáról, ló-

ról stb. mondják, midőn fülöket, fejöket, vagy farkokat leeresztik, tehát magukat mintegy megsunyják. *A macska, kutya lesunnyasztott*, azaz magát megsunyta, öszvehúzta.

LESUPPAD, **LESUPPAN**, (le-suppad, le-suppan) I. **LESÜPPED**.

LESÚROL, (le-súrol) ösz. áth. Valamely szilárd testnek felszínéről valamit súrolva lemos, letöröl, letisztít. V. ö. **SÚROL**. *A szobapadlóról lesúrolni a sárfoltokat. A faedényekről lesúrolni a szennyet. A falról döngölődés által lesúrolni a meszet.*

LESÚROLÁS, (le-súrolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lesúrolnak.

LESUVAD, (le-suvad) ösz. önh. L. **LESÜPPED**.

LESÜLYED, (le-sülyed) ösz. önh. Széles ért. valamely szilárd test természeti nehezkedésénél fogva lenyomván vagy szétválasztván az alatta levő lágyabb, könnyebb testet, aláfelé száll. *Lesülyed a ruganyos pamlag, szék, nyugdgy*, midőn valaki ráül. *Lesülyed a terhelt vagy kifúrt fenekü hajó a vízbe*. Fogalmi rokonságban vannak vele, de szűkebb, vagyis határozottabb értelműek: *lemerül*, midőn híg folyó testben száll le valami; *lesüpped*, valamely sűrű nedvbe, nyálkás, enyves testbe vagy omló részekből állóba. *Lesüppedni a sárba, ingoványba, kátyuba, ganajba*, stb. V. ö. **SÜPPED**.

LESÜLYEDÉS, (le-sülyedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami v. valaki lesülyed.

LESÜLYESZT, (le-sülyeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki v. valami lesülyedjen. *Lesülyesztetni a kellelén túl terhelt hajót*. V. ö. **SÜLYED**.

LESÜLYESZTÉS, (le-sülyesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit lesülyesztenek. *Az ellenség hadi hajóinak lesülyesztését buvárokra bízni*.

LESÜPPED, (le-süpped) ösz. önh. 1) Bizonyos félkemény féllágy test a nyomás alatt leszáll, pl. *Lesüpped a párna, vánkos, rugalmas pamlag. Lesüpped az ingoványos föld, hanság*. 2) Mondják szilárd, s aránylag nehéz testről, mely a lenyomott testtel együtt alább száll. *Az utas lábai lesüppednek a nyirkos agyagban. Feje lesüppedt a vánkosba. A kukoriczás hombarban lesüppedni. A ló hasig lesüppedt a kátyuba*. Mély hangon: *lesuppad*. Ugyan ezt jelentik: *lesuhad, lesuvad*. Valamennyiben a *su sü* hangutánzó a gyök. V. ö. **SÜPPED**.

LESÜPPEDÉS, (le-süppedés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami lesüpped.

LÉSÜRJ, (lé-sürj) ösz. fn. L. **LÉSÜRÜ**.

LÉSÜRÜ, (lé-sürü) ösz. fn. Általán, sűrű lé, vagy mártás, melylyel bizonyos ételeket készítenek, vagy melyet különösen tálnak hozzájok. Máskép: *lésürj*. (Sauce)

LESÜT, (le-süt) 1) ösz. áth. (*süt* gyöktől). Mondjuk szemekről, midőn azokat földre irányozzuk, vagy lehunyjuk. *Szégyenben lesütötte szemét*.

„Néz és elkomorúl, s lesütött szemmel halad ismét.“
Kisfaludy K.

2) Önhatólag s egy másik (süt) gyöktől an. a nap levilágít, lebocsátja sugarait valahová.

„Lesütött a napsugára,
N. N. urnak ablakára.“

Tisztúj. dal.

V. ö. SÜT, SÖT.

LESVÁR, puszták Győr és Sopron m.; helyr. *Lesvár-ra*, —on, —ról.

LESVERÉM, (les-verém) ösz. fn. A vadászoknál verem vagy gödör, melyben vagy melyből vadakra lesnek.

LESZ v. LÉSZ, (le-sz), a régieknél s tájdivatosan ma is : *leszen*. Sajátnemű ige. I) Önhatólag véve legszabatosabban megfelel neki a latin *fito, fitis, fit*, és német *werden*. „Lesznek gonoszbak.“ (Fiunt pejora. Tatosi codex). „Lesznek vala“ (fiebant, facta fuerant. Ugyanott). „És úgy lött.“ (Et factum est. Számtalan-szor. U. o.). „Legyen te akaratod.“ (Űri ima). „Imádjok mend szentököt, hogy legyenek neki segéd uromk színe előtt.“ (Régi halotti beszéd) stb. Általában minden mód és idő ragait rendszeren fölveszi. Jelene : *leszék, leszesz, v. léssz, leszén v. lésszén v. lesz, leszünk, lesztek, lesznek* (v. *leszék, lésszesz* stb. zárt é-vel). Első multja : *levék, levél, leve*, (vagy régiesen : *lök v. lék, löl v. lél, lön v. lén*), *levénk, levétek, levének v. lönek v. lének*. Álljanak itt némely példák Révai után, Elabor. Gramm. Hung. Vol. II. „Ismét ördög rabja *lök*.“ „Kellemetes *lök* az Istennél.“ „Érettünk emberré *löl*.“ „A városnak *löl* édes oltalma.“ „Nagy földindulás *lön*.“ „Ez kegyiglen mind azért *lön* így.“ „A Góliáthtal *kész lén* megütköznie.“ „Inkább ékesen szóló, hogy nem mint boldog *lén*.“ A többbesben : „Nagy szöszatok *lőnek* mennyországban.“ „Az ő ruhái tündöklő *fehérek lönek*.“ „Segítői *lének* az apostoloknak. Második multja : *lett-em, lett-él, lett* (v. *léttem, léttél, létt* v. *löttem* stb.). Jövője : *le-end v. le-j-end* (v. *lé-end*) stb. Parancsolója : *légy, legyén v. légyén v. légyén, légyünk, légyetek, légyenek v. légyenek*. Ohajtója : *lennék, lennél, lenne* (v. *lennék, lennél, lenne*) stb. Határtalana : *lenni v. lenni*, ragozva *lenném, lennéd, lenniss* stb. Részesülője : *levő v. levő v. levő; lett v. lett v. lött*, (pl. meglett ember) : és *leendő v. leendő*. Állapotjegyző : *levén*. Ugyan ezen mód szerint ragoztatnak a *tesz, vesz, visz, hisz* igék, és sokban megegyeznek az *eszik, iszik, alszik, fekszik, nyugszik* igék ragozásával, melyeket láss saját rovataik alatt.

Első értelmét tekintve, általán am. készülöben van, hogy valamivé alakuljon, hogy valami váljék belőle. Alapfogalom benne az erőnek azon folyamatos működése, azon törekvés, mely valaminek végrehajtását eszközli. Ezt fejezi ki a hellen *γίνωμαι*, melylyel ismét rokon a *γίνομαι*, minthogy aki születik, az lesz is. Különösen, *lesz valami*: 1) Csinálás, tevés által, mely kívülről hat, pl. *A szén égetett fából, a mész égett kőből lesz. A papír rongyból, a cseré-*

edény agyagból lesz. A ruha szövetből, bőrből stb. lesz, azaz készül. 2) Belső cselekvés, vagyis átalakulás által, mely mintegy önhatólag történik. A mustból bor, a borból ecet lesz. Egyik öcséből katona, másikkól pap lett. Porból lettél, porrá léssz. A közlegény tiszté, az úr szolgává lett. Hát te mivé leszesz? 3) Időben haladó kifejlődés által. A magból csemete, a csemetéből fa lesz. Ha majd a gyermekből ifju, az ifjuból férfi leend. 4) Bizonyos tulajdonságok fölvétele által. Ezen fiatal ember nem sokára kopaszszá, vakká és siketté lesz. Jeles tudós, zenész, szobrász lett belőle. Midőn különösen és határozottan átalakulást akarunk kifejezni, akkor a viszonynev vá, vé ragot vesz fel, pl. A kö mésszé, a fa széné, hamuvá lesz (változik). Fiam katonává lett. Midőn pedig egyszerűen állapotra vonatkozik, a vá vé elmarad. pl. A lepke hernyóból lesz (képződik, fejlődik). Az aczél edzett vasból lesz (készül, készítettik). 5) Am. születik, pl. hugomnak fia lett. A múlt század végén lettem e világra.

„Nem anyától lettél,

Rózsafán termettél.

Piros pünköszt napján

Hajnalban születél.“

Népd.

II) Midőn a *van* igenek jövő idejét jelenti, megfelel neki a latin *ero, eris, erit*, s kifejezi azon állapotot, mely még csak ezután jön, s időbeli viszonyban van vele a jelen *van*, a mult *vala* és *volt*. pl. *Ma városban vagyok, holnap már falun leszek. Taval Füreden voltam, most Parádon vagyok, esztendőre Budán leszek a nyáron.* „Leszen menteknek szöge“ (*Erit omnium servus*. Tatosi cod.). „Leszen teneked öröm“ (*Erit gaudium tibi*. Ugyanott). „Hév leszen“ (*Aestus erit*. U. o.). „Elővek lesznek utóvak“. (*Erunt primi novissimi*. U. o.) stb. V. ö. VAGYON, VAN.

III) A birtokot, vagyont jelentő személytelen *van* igenek jövődjöje. Megfelel neki a latin *habeo*, vagyis inkább : *est mihi, est tibi, erit mihi, tibi* stb. (pl. „*Est mihi namque domi pater, est injusta noverca*“). Ez értelemben személytelen ige, vagyis csak harmadik személye *van*, mind az egyes mind a többes számban. pl. *Nekem, neked, neki lesz v. leszen. Nekünk, nektek, nekik lesz v. leszen*; több birtoktól : *nekem, neked* stb. *lesznek. Lesz pénzem. Lesz borom, buzám, szalonnám. Aki vesz, annak lesz.* (Km.). *Léssen-e eső?*

„A lovadnak léssen

Széna, abrak készen,

S a szolgádnak léssen

Turós csusza készen.“

Népd.

Tehát valamennyi értelemben a *lesz* ige a *van*-nal ellentétben valamely állapot változást, más állapotba menést, különösebben jövő időt (illetőleg múlttal vegyes jövőt) foglal magában; az első (*fito*) készülöben, alakulóban levő jövőt; a másik (*ero*) közönséges jövőt, mely a jelent és multat kizárja; a harmadik (*erit mihi v. habebo*) birtoklási jövőt. Gyöke : *le* (va-

lamint a *tesz, vesz, visz, hisz* igéké : *te, ve, vi, hi*); s ezen egyszerű *le* mint általában az *l* betűhang a működésben levő erőnek, vagy a közeledő időnek mozgását, indulását fejezi ki, vagyis azon szók osztályába sorozandó, melyekben a *le, li, lö, lí, s* a vastaghangu *la, lo* mozgást jelent, azaz *le* am. mozog, hogy valamivé képződjék, alakuljon (fit), vagy valamely állapot, cselekvés már indulóban van, hogy bizonyos jövendőt elérjen. V. ö. LE gyök. Ugyanezen *le* rejlik megfordítva azon *ül, ül* képzőjü önható igékben, melyek olyanná alakulást, vagyis *levést* jelentenek, milyen maga az alapszó, pl. *szépül a ház*, am. széppé lesz. *Csúnyúl a ruha*, csúnyává lesz. Ellentétetik neki a külható igének *te* gyöke, mennyiben ezt jelenti : olyanná *tesz*, mint az alapszó, pl. *szépít, széppé tesz, csúnyít, csúnyává tesz, domborít, domborúvá tesz, szűkít, tágít, vastagít, vékonyít, szűkké, tágga, vastaggá, vékonygyá tesz* v. alakít. Ugyan ezen értelme van az *ul, ül* határozó képzőnek, midőn olyanná *levést*, alakulást jelent, mint az alapszó, pl. *Bíróul választották*, azaz hogy bíró *legyen*. *Segítségül hívni valakit*, azaz hogy segítségre *legyen*. *Porul adni be valamely gyógyszer*, am. porrá csinált, porrá lett gyógyszer adni be. (Van az *el* képzőnek átható s gyakorlatos jelentése is, miről *l*. —L igeképző).

A török-tatár nyelvekben a mi *le-sz* igéknnek megfelel hangban és némileg értelemben is *ol-mak*, (mintegy *vol-ni*, a Tatosi codexben), mely Kazem-beg tanúsága szerint némely észak-i tatár szójárásokban : *bul-mak*, tehát a *vol*-hoz közelebb. A finnben is *ol-en* am. vagyok, és tájszólagilag *lien* (rendesen : *ollon*) am. legyenek. A magyar *van* igében szintén egyik szereplő az *l*, mert a többi meglevő időben mindenütt *l* van a törzsben, ú. m. *val-a, vol-t, vol-na*; s bizonyosnak látszik, hogy *va-gy-ok* is am. *va-l-ok*, s az *l* *ly*-lyé v. *j*-vé lágyulván : *va-ly-ok, va-j-ok*. V. ö. VAN. A lappok nyelvén megfelel neki a *lü* v. *le*, mely szintén a *van* igének értelmével bír, pl. *läm* vagyok, *läe* vagy, stb.

A fent említettekől kitünik, hogy hibásak az ily mondatok : *Bár csak te is ott lennél*, midőn e helyett mondják : *ott volnál*, mert itt azt akarjuk mondani : *esses*, nem pedig : *fieres*, vagyis *ott volnál* a jelenre, *ott lennél* a jövőre vonatkozik. *Ha én ott lettem volna*, (mult jövő, t. i. valamely más megelőző eseményre vonatkozva) rosszul volna *mondva* e helyett : *voltam volna* (fuissem). Valamint más : *Baja lett*, (t. i. valaminek következtében), és : *baja volt* (függetlenül); így : *fiu lett* (a szülés következtében), és : *fia volt*. V. ö. VAN.

„Legyen” különösbbe használják a kapcsoló vagy foglaló multjánál mint segéd ige is változatlanul. *Bár akartam legyen, mondottam legyen, láttam legyen; akartad legyen, mondottad legyen, láttad legyen; akartuk legyen, mondottuk legyen; láttuk legyen* stb. A régiéknél célfordul a személyekhez alkalmazkodva is : „Ne alahátok (ne alajtsátok, azaz ne véltétek) hogy jöttem legyek (venerim) békeséget eresz-

tenem földre. (Tatosi cod.). „Mert mondtam legyek” (dixerim. Ugyanott). „Kik hallották mit beszéltem legyek ő nekik” (quid locutus sim. U. o.) stb. Sőt arra is van példánk, hogy a „legyen” szót a jelen idő is fölveszi :

„Az igaz szeretet
Nem tekint úri vért —
Hanem kivel megnyugszik
Azt akarja legyen.”

Thaly K. gyűjt. (a XVII. századból).

LÉSZA, (1), (le-esz-a) fu tt. *lészát*. E szó az ország különféle vidékén különböző jelentésekkel bír ugyan egyes tárgyakra alkalmazva : de azon alapfogalomban mind megegyeznek, hogy *lésza* bizonyos növények ágából vagy száraiból csinált oly szövedék v. fonadék, melynek területe lapos, és majd lefektetve, majd felállítva, majd kerekre hajtva használtatik. Különösen 1) Vesszőből vagy nádból, kákából, szalmából font, vagy öszveketőzött sövény, kerítés. Ily értelemben divatozik a palóczoknál. 2) Főnnemlített fonadékú lapos eszköz, melyet néhány halogó rekeszül állítanak fel az erekben, vagy kerekdeddé alakítván tapogatóul használnak. 3) Kemenes alján vesszőből vagy kákából kötött ágyféle lapos, és lábakon álló készület. 4) Szőnyegalaku fonadék szinte vesszőből, vagy kákából, vagy nádból, melyen gyümölcsöt szárítanak, aszalnak. 5) Rekeszszé alakított ilyféle vesszőfonadék, melyben turót, kolbászt, s több ilyest tartanak. Göcseji tájszó. Mátyusföldén : *rács*. 6) A székelyeknél vékony vesszőből font székérkas, és a majorházaknál a juhok akla körül tovább vihető kerítés v. kertelet. *Lészás kert* pedig ugyanott, felül (vesszőből) befont s földött kerítés. Mint-hogy a *lészának* egyik főrendeltetése a kerítés, ez pedig némely erdős vidékeken karókból, hasogatott fákából állítatik *öszve*, innen Molnár A. szerint annyit is tesz, mint karózat, karópálánk; innen vette hihetőleg Szabó Dávid is a „hosszú rúd”, „pózna, értelmézést. A nép ajkán divatozó föntebbi valamennyi jelentéseket öszvevéve kitünik, hogy a *lésza* valami lapos, vékonyabb ágakból készült fonadékot jelent, tehát alapfogalom benne a *laposság*. Legközelebbi rokona *lécz*, mely nem egyéb mint lapos póznaféle keskeny fa, mely szögletekre van hasítva. Mindkettő gyöke az alacsont, lentet vagy laposat jelentő *le*, melyből *esz* képzővel lett *le-esz* (am. lapos eszköz) öszvehúzva *lész*, és innen *lésza*, rokon *ecz* képzővel pedig *le-ecz, lécz*, hol az *esz* és *ecz* am. *es* tulajdonságot, vagy ha tetszik, *esz* eszközt jelentő képző, tehát *lécz* és *lész* am. lapos valami, lapos szer vagy eszköz. Ezen *le* gyök rejlik a *lencse, leposes, lepény, lengyel* laposat jelentő szókban, valamint mélyhangulag ezekben : *lasnak, laska*. A *lész* törzsökhöz úgy járult az *a*, s lett *lésza*, mint *rapos* lett *raposa*, *dész* lett *désza*, talán *tésza*, a *té* vagy *tej* gyöktől, mint *sajtár* a *sajtól, gombóc* *gombócsa* stb. Ugyan a *lész* törzsből lett a kicsinyező *lészka*. Hogy pedig a fel-

hangu le gyökhöz alhangu a járult, ez onnan van, mert öszvehúzás által é lett belőle, erről pedig tudjuk, hogy alhangzókkal is egyesül, mint: *tréfa, séta, béka, tézsla, czéda, léha, véka* stb. A hercegovinai illír nyelvben *ljessa* szintén cserény sóvényt jelent; de épen azért, mivel a többi illíreknél nem divatos, okszerűleg gyaníthatni, hogy hajdani összeköttetésöknél fogva a magyarokkal tőlünk fogadták el. Adelung a német *Latte* szóról oly véleménynyel van, hogy szinte lapos tulajdonságától kapta nevét, s hasonló a *platt*-hoz.

LÉSZA, (2), erdélyi falu Fogaras vidékében; helyr. *Lészár-va*, —*n*, —*ról*.

LESZAB, (le-szab) ösz. áth. Szoros ért. valamely rostos testből, vagy szövédékből éles eszközzel bizonyos mértékvonal szerént lemetsz valamit. *Leszabni a végposztóból, vászonból, két réfet*. Szélesb ért. lehasít, leszél, lemetsz valamit. *Karddal leszabni az ellenség fülét*. V. ö. SZAB.

LESZABDAL, (le-szabdal) ösz. gyakor. áth. Szabdalva, azaz többször, folytonosan szabva, lemetél, lehasogat valamit. *A végposztót darabonként leszabdálni. Orrát, fülét leszabdálni valakinek. A harapós kutyák leszabdalták az idegen ruháját*. V. ö. SZAB, SZABDAL.

LESZAGGAT, helyesebben: *leszakgat*; 1. ezt.

LESZAKAD, (le-szakad) ösz. önh. Általán, azért száll alá, vagy esik le, mert amin tartózkodott, az valamely oknál fogva fogódzó pontjaitól elvált; pl. *Leszakad a csizma sarka, talpa*, ha a varrása elkopik. *Leszakad a padlás*, ha a gerendák végei elrohadnak. *Leszakad a könyv táblája*, ha a varrás vagy enyv többé öszve nem tartja. *Leszakad a jég*, ha kelletnél nehezebb terhet visznek, vagy sok ember megy reája. *Az éretlen gyümölcs nehezebben szakad le, mint az érett*. V. ö. SZAKAD.

LESZAKADÁS, (le-szakadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami leszakad.

LESZAKASZT, (le-szakaszt) ösz. áth. Szakasztva, azaz kötelékétől, tartalékától erőszakosan elválasztva levezz valamit. Mondják különösen foszlány, függő, lógó testekről, melyeket kézzel szoktunk fogódzó pontjaiktól elválasztani és levenni. *Leszakasztani a növények leveleit. Leszakasztani a függőnyt*.

„Nekem is van virágom,
Hej huj, leszakasztom a nyáron.“

Népd.

V. ö. SZAKASZT.

LESZAKASZTÁS, (le-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszakasztanak.

LESZAKGAT, (le-szakgat) ösz. gyak. áth. Szakgatva levezz, letép valahonnan valamit. *Leszakgatni a falakról a hirdetésmenyeket. Leszakgatni valakiről a ruhát. A fák leveleit leszakgatni*. V. ö. SZAKGAT.

LESZAKGATÁS, (le-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszakgatnak.

LESZALAD, (le-szalad) ösz. önh. Szaladva siet le valahová. *A kis réczék leszaladtak a tóra. Leszaladni a lépcsőkön. Szaladj le egy pint borért a pinczébe*. V. ö. SZALAD.

LESZALADÁS, (le-szaladás) ösz. fn. Szaladva lemenés, lesietés.

LESZALASZT, (le-szalaszt) ösz. áth. Szalasztva lebecsát, leereszt, leküld, lehajt.

LESZÁLL, (le-száll) ösz. önh. 1) Általán mondják minden testről, mely bizonyos magasságról alá ereszkedik, akár önerejéből és akaratából, akár külső erőszaknál fogva. *Leszáll a madár*, midőn röptéből lebecsátkozik. *A fenhéjazó golya leszállott fészékbe, a tóba. Leszállt a töke. A seregélyek leszálltak a szőlőbe, a bodzafákra. A hó leszállott a völgyekbe. A léggolyó két mérföldnyi távolságra szállott le*. 2) Különösen mondják emberről, midőn bizonyos magasabb helyről lelép. *Leszállni a kocsirol, a lórol. Leszállni a polczrol* am. magasabb rangról. *Leszállni a székről. Gyerekek, ha leszállok az ágyról!* 3) Valamely nedvben úszó, lebegő test saját nehezségénél fogva fenékre lemegy, leülepedik. *A homok leszáll a vizes korsó fenekére. A bor seprűje leszáll a hordó aljára*. 4) Alá süllyed. *Leszáll a ház, leszáll a kazal*. 5) Mondják a napról, holdról, csillagokról, midőn a látkör alá tűnnek el, tulajd. és átv. értelemben. *Leszállott a nap, hold. Dicsőségünk fényes csillaga leszállott. Életének végső napja leszállott*.

„Veszteden a magyar ég napja sokára leszállt.“

Kisfaludy K.

6) Átv. ért. valaminek becse, ára kisebbedik. *Leszáll a gabona ára. Leszállott a becsülete*. V. ö. SZÁLL.

LESZÁLLÍT v. —**SZÁLLIT**, (le-szállít) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami bizonyos magasságról leszálljon. V. ö. LESZÁLL. Különösen am. leléptet, lelépni kényszerít valakit. *Az elfogott ellenséget leszállítani lováról. Magas hivatalról leszállítani valakit*. Néha am. valamely eszköz által leereszt. *A bányászokat leszállítani az aknába*. Néha am. székéren, hajón, általában bizonyos fuvar által leküld valamit. *Árukát Bécsből Pestre leszállítani*. Átv. ért. valaminek árát, becsét alább hagyja, kisebbre teszi. *A kereskedők a gabona, a mészárosok a hús árát leszállították. Bő esztendő leszállítja a gabona árát*. V. ö. SZÁLLÍT.

LESZÁLLÍTÁS v. **SZÁLLÍTÁS**, (le-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit vagy valamit leszállít.

LESZÁMÍT, **LESZÁMITÁS**, 1. **LESZÁMOL**, **LESZÁMOLÁS**.

LESZÁMÍTOL v. —**SZÁMITOL**, (le-számítol) ösz. áth. Váltókról s más forgalomban levő értékpapirokról mondják, midőn tova- vagy eladáskor kammat, folyam vagy tovaküldési díj fejében, vagy bármely okból bizonyos százalékot levonnak, leszámítanak. (Escomptiren).

LESZÁMITOLÁS v. —**SZÁMITOLÁS**, (le-számítolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely váltót vagy más értékpapírt leszámítolnak.

LESZÁMITOLAT v. —**SZÁMITOLAT**, (le-számítolat) ösz. fn. Maga a leszámított összeg. (Es-compte).

LESZÁMLÁL, (le-számlál) ösz. áth. Bizonyos mennyiséget szám szerént elterjesztve letesz valakinek. *Az ügyvédnek leszámáltam ezer forintot. Leszámlálni az adósságot.* V. ö. **LESZÁMOL**.

LESZÁMLÁLÁS, (le-számlálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos mennyiséget leszám-lál. *A pénz leszám-lálásról bizonyítványt kérni. Az adósság leszám-lálását nyugtatóvánnyal bebizonyítani.*

LESZÁMOL, (le-számol) ösz. áth. Oly számo-lást tesz, mely által a költséget a jövedelemből, vagy a kárt a haszonból, a veszteséget a nyereségből stb. le-húzza. *A bizományban eladott áruk árából leszámolni a kikötött száztólít. A cseléd béréből leszámolni az el-lopott jószág árát. A jövedelemből leszámolva a költséget, alig maradt valami.* V. ö. **SZÁMOL**.

LESZÁMOLÁS, (le-számolás) ösz. fn. Cselek-vés, mely által valamit leszámolunk. *A költség leszámolása után tiszta nyereségül maradt száz forint, tizen-öt krajczár.* V. ö. **LESZÁMOL**.

LESZÁRMAZÁS, (le-származás) ösz. fn. Nem-zetiségi eredetre vonatkozó állapot, mely azt jelenti, hogy valaki leszärmazik, vagy leszärmazott. V. ö. **LESZÁRMAZIK**.

LESZÁRMAZÁSI, (le-származási) ösz. mn. le-származásra vonatkozó, azt illető. *Leszärmazási rend.*

LESZÁRMAZIK, (le-szärmazik) ösz. k. 1) Bi-zonyos ősköztől kezdve, mint azoknak unokája, s mintegy a nemzetiégi lajtorjának alsó szárára, foká-ra lekövetkezik. *Első korszakbeli nemes családból származni le.* 2) Valamely fensőbb vidékről alsóbbra megy lakni. *Békés vármegyének tót ajku lakosai felső Magyarországból származtak le.* V. ö. **SZÁRMAZIK**.

LESZÁRMAZTAT, (le-szärmaztat) ösz. áth. Ki-mutatja fokonként, mikép származott valaki bi-zonyos ősköztől. *A hízegő történetirók Hunyadi Mátyást régi római családból származtatták le, vagyis akarták leszärmaztatni.*

LESZARVAL, (le-szarval) ösz. áth. Szarvánál ragadva lefog, leránt, levet valamely állatot. Oly alkotásu, mint: *lefúlel*, azaz fülénél lefog; *letorkol* am. torkon ragadva legyöz, lenyom. *A híres Toldi Miklósról regélik, hogy egy böszült bikát leszarvalt.*

LÉSZÁS, (le-esz-a-as) mn. tt. *lészás-t* v. —*at*, *tb.* —*ak*. Lészával ellátott, földött, kerített. *Lészás akol.* *Lészás kert*, azaz kerítés. V. ö. **LÉSZA**.

LESZAVAZ, (le-szavaz) ösz. áth. Tárgyesetes viszony névvel am. szavazás által, illetőleg szavazati többséggel az ellenpártot legyözi, vagyis kisebbségben hagyja. *Az ellenzékiek leszavazták a kormánypártiakat.*

LESZAVAZÁS, (le-szavazás) ösz. fn. Cselekvés, midőn az ellent vagy ellenpártot leszavazzák.

LESZED, (le-szed) ösz. áth. és gyűige, mint-hogy szedni nem egyet hanem többet, sokat szok-tunk. V. ö. **SZED**. Jelentései 1) Többeket egymás-után levesz helyeikről. *Leszedni a polczról az edénye-ket, könyveket. A szekérről leszedni a holmit. A virág-cserepeket leszedni az ablakból.* 2) Különösen, ami va-lahová ragadva, kötve, tűzve stb. volt, lebontogatja, s leveszi. *A gombokat leszedni a ruháról. A csipkéket leszedni a fejkötőről. A hajóvitorlákat leszedni = le-oldani.* 3) Különféle terményeket száraikról leszak-gat, és egybegyűjt. *Leszedni az érett szőlőt, kukori-czát, gyümölcsöt.* 4) Bizonyos híg testek fölé leteme-regeti. *Leszedni a tejfölt. Leszedni a forró leves hab-ját. Leszedni az étel zsírját.* Átv. ért. *Az idő leszedte orczájáról a kedves színt.* Szintén átv. ért. *leszedni az asztalt, ágyat*, am. az asztalon, ágyon levő holmit, terítéket.

LESZEDÉGET, (le-szedéget) ösz. gyak. áth. Szedegetve, azaz folytonosan, gyakran, sokszor szed-ve leveddegel, leszakgat, letépdel holmi dolgokat. Né-ha kicsinyező jelentéssel bir, s am. apródonként szed le. *A torkos gyermekek leszedégettek a gyümölcsöt, mi-előtt megérett volna.*

LESZEDÉS, (le-szedés) ösz. fn. Cselekvés, mi-dőn valamit leszedünk. *A szőlő, kukoricza, gyümölcs leszedésével foglalkodni.* V. ö. **LESZED**.

LESZEG, (le-szeg) ösz. áth. 1) Valamely egész-ből bizonyos éles eszközzel lemetsz egy darabot. *A kenyérből leszegni egy karéjt.* 2) Birkozásban valakit levesz lábairól, mint pl. a karéjt leveszik az egész kenyérről. Szabó Dávidnál annyi is mint valaminek szárnyát, ágát letöri; a kalapot lehajtja. V. ö. **SZEG**.

LESZEGÉS, (le-szegés) ösz. fn. Cselekvés, mi-dőn valamit leszegnek.

LESZÉGEZ, (le-szégez) ösz. áth. Szeggel le-ver, leszorit valamit. *Leszegezni a padlódeszkákat.*

LESZEGEZÉS v. —**SZEGZÉS**, (le-szegezés v. —szegés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lesz-egeznek.

LESZEL, (le-szel) ösz. áth. Valamely szilárd testből egy részt karejos laposan bizonyos éles esz-közzel, pl. késsel lemetsz. Mondják különösen min-denféle enivaló testekről. *Leszelni a kenyérből, sza-lonnából, sajtból, dinnyéből, disznólábból, borjuczomb-ból egy szeletet.* Továbbá am. szelve leaprít. *A ke-mény kenyeret leveste leszelni. Az olvasztani való sza-lonnát leszelni.* V. ö. **SZEL**.

LESZELÉS, (le-szelés) ösz. fn. Cselekvés, il-letőleg metszés, mely által leszelnék valamit. V. ö. **LESZEL**.

LESZÉMÉZ, (le-széméz) ösz. áth. Szemenként leszed. Mondjuk bogyós növények gyümölcseiről, s más magokról, melyeket a magyar szemeknek szo-kott hívni, milyenek általában a gabonamagvak. *Lesze-*

mezni a szőlőt, cigánybogyót, gányát. *Leszemezni a kukoriczát.* V. ö. SZÉM.

LESZÉMÉZÉS v. —SZÉMZÉS, (le-szémzés v. —szémzés) ösz. fn. Szemenkénti, esomónkénti leszedés.

LESZÉNPOROZ, (le-szén-poroz) ösz. áth. Szénporral behint.

LESZENYE, falu Hont m.; helyr. *Leszenyé-re, —n, —ról.*

LESZEREL, (le-szerel) ösz. áth. Ami fölszerelve volt, azon szereket, készüléket róla leszedi. *Hajót leszerelni.*

LESZERELÉS, (le-szerelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszerelnek.

LESZERSZÁMOZ, (le-szerszámoz) ösz. áth. A befogott vagy fölnyergelt lovat, szamarat, öszvért, s más igás vagy nyerges barmot szerszámaiból levetkőzteti. *Leszerszámozni a hámos lovakat, a nyerges paripát.* V. ö. SZERSZÁM.

LESZERSZÁMOZÁS, (le-szerszámozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely állatról a szerszámokat leszedik.

LESZES, l. LESES.

LESZÍ, (le-szi) ösz. áth. Valamely nedvet, mely magasabb helyen létezik, alsóbbra szi. *A tenger leszítuja a ködöt. A föld leszítuja az eső nedvét.* Átv. ért. *leszítuja magát,* am. sokat iszik, lerészegszik.

LESZID, (le-szid) ösz. áth. Szidva megfedd, lekorhol, lehurogat valakit. *Leszidni a pajkoskodó gyermekeket.*

LESZIDÁS, (le-szidás) ösz. fn. Roszaló szólás, feddés, dorgálás, mely által leszidnak valakit.

LESZINÉL, (le-szinél) ösz. áth. Szoros ért. a tejnek színét leszedi. Szélesb ért. valaminek finomabb részeit, javát lemeri, lehúzza. *Lopóóhkkal leszínelni a bort. Bárddal leszínelni a gerendának való fát.* A teje vonatkozva, de átv. értelemben is, máskép: *le-fölöz.*

LESZÍNÉLÉS, (le-szinélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszínelnek.

LESZÍV, (le-szív) l. LESZÍ.

LESZIVÁRGÁS, (le-szivárgás) ösz. fn. Állapot, midőn valamik leszivárog vagy leszivárokodik. V. ö. LESZIVÁRKODIK.

LESZIVÁRKODIK, (le-szivárokodik) ösz. k. Szivárokodva alább száll. Mondják általán szük csőkön, likacsokon lefolyó nedvekről. *Az esővíz leszivárokodik a földbe. A kiöntött olaj leszivárokodik a padlatba. A fákra szállott nedv leszivárokodik a gyökerekéig.* V. ö. SZIVÁRKODIK.

LESZIVÁROG, (le-szivárog) ösz. önh. l. LESZIVÁRKODIK.

LESZIVÁROGTAT, (le-szivárogtat) ösz. gyakor. mivel. Eszközli, hogy bizonyos csöveken, likacsokon leszivárogjon valamely nedv. *Görbe csőkön leszivárogtatni a főzött pálinkát. Szűrűn, itatós papíron, ruhán leszivárogtatni a vizet.* V. ö. SZIVÁROG.

LESZIVÁROGTATÁS, (le-szivárogtatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszivárogtatnak.

LESZÍVÁS, LESZIVÁS, (le-szívás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit leszí. V. ö. LESZÍ.

LÉSZKA, (le-esz-ka) kicsiny. fn. tt. *lészkát.* Jobbára vesszőből font sövény- vagy szőnyegforma lapos készület, melyre az aszalandó gyümölcsöt rakják. Szélesb ért. akármily célra szolgáló kisebbféle lésza, pl. birkaállásokhoz alkalmaztatni szokott sövénykerítés. V. ö. LÉSZA.

LESZKÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Leszkócz-ra, —on, —ról.*

LESZKÓFALVA, helység Szepes m.; helyr. *Leszkófalva-n, —ra, —ról.*

LESZKORJÁN, l. LESZKÓFALFA; helyr. *Leszkorján-ba, —ban, —ból,*

LESZNA, falu Zemplén m. Ó—, ÚJ—, Szepes m.: helyr. *Leszná-ra, —n, —ról.*

LESZOKIK, (le-szokik) ösz. k. Leható ragu viszonynévvel am. bizonyos szokással alább hagy, s azt leteszi. *Leszokni az ivásról, kártyajátékról.* Néha am. szokássá válik nála lejárni valahová, vagy valamely alantabb helyen lakni. *Nehezen esett neki eleinte lemenni a várból, de már igen is leszokott.*

LESZOKTAT, (le-szoktat) ösz. mivel. Eszközli, hogy valaki bizonyos szokásról lemondjon, hogy valamely bevett cselekvésmódot letegyen. Leható ragu viszonynévet vonz. *A gyermekeket leszoktatni a földvédéről. Leszoktatni valakit holmi illetlen szók mondásáról és pórias magaviseletről.* Néha am. eszközli, hogy magasabb helyről valamely alsóbbra járni szeressen. V. ö. LESZOKIK.

LESZOKTATÁS, (le-szoktatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leszoktatnak.

LESZÓL, (le-szól) ösz. önh. 1) Tárgyesetes viszonynévvel am. valakit szóval legyőz, lealáz, legyaláz. *A gyakorlott és elmés szónok leszólja a gyakorlatlant. A nyelves, looska kofa leszól minden embert. No ezt ugyan leszólták.* 2) Néha am. valamiről lebeszél. *Valakit balgatag szándékáról leszólni.* 3) Az alant levőnek szól.

LESZÓLÁS, (le-szólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn szóval lealáznak, legyaláznak, valamiről lebeszélnek valakit, vagy midőn kifognak rajta. V. ö. LESZÓL.

LESZOLGÁL, (le-szolgál) ösz. önh. 1) Tárgyesetes viszonynévvel am. bizonyos tartozását, adósságát szolgálva mintegy lefizeti. *Az előre fölvetett nap-számdíjat leszolgálni. A vett jótéteményt, ajándékot háldával, viszonzjótéteménnyel leszolgálni.* 2) Önhatólag és tárgysetes viszonynév nélkül am. bizonyos mélységig leér, lenyúlik, vagy lehat. *A falba eresztett vasrúd a második emeletről az elsőig leszolgál. A magasra akasztott lámpa fénye leszolgál földig. A nap sugárai leszolgálnak a hegyekre és völgyekre.* V. ö. SZOLGÁL.

LESZÓLÍT v. —**SZÓLIT**, (le-szólít) ösz. áth. Szóval eszközli, hogy valaki bizonyos emeltebb helyről lemenjen, lelépjen, leszálljon. *A kicsapongó szónokot leszólitani a szószékről. A mászkáló gyermeket leszólitani a faíró, fáról. Parancsolva, kérve, híva leszólitani valakit.*

„Mennei seregét égből leszólitá.“

Zrinyi.

LESZÓLÍTÁS v. —**SZÓLÍTÁS**, (le-szólítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit leszólitnak.

LESZÓR, (le-szór) ösz. áth. Úgy szór, azaz százaszét hány holmit, hogy alá essék, hogy lehulljon. *Haragjában leszórni az asztalon heverő írományokat* V. ö. **SZÓR**.

LESZÓRÁS, (le-szórás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszórnak.

LESZORÍT, (le-szorít) ösz. áth. 1) Tágan álló rugalmas testet fölülről lefelé úgy nyom, hogy terjedelme többé-kevésbé kisebb legyen, egyszersmind mozdulatlanul maradjon. *Sajtóval leszoritani az asztalkendőket. A könyvkötő leszoritja az özverakott papírveteket.* 2) Széles ért. akármily testet bizonyos helyre erősen leköt. *A szekérre rakott ládákat kötéllel, lánczccal leszoritani.* 3) Valamely mozgékony lényt szűk korlátok közé véve alább menni kényszerít. *A hegyről leszoritani a hátráló ellenséget. A hajtók leszoritják a vadakat a tisztás völgybe.* V. ö. **SZORÍT**.

LESZORÍTÁS v. —**SZORÍTÁS**, (le-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszoritnak.

LESZŐ, (le-sző) ösz. áth. Bizonyos mennyiségű fonalat szövés által lebomlaszt. *A takács leszövi a gombolyokat.* V. ö. **FELSZŐ**.

LESZÖKIK, (le-szökik) ösz. k. 1) Széles ért. valamely fentebb helyről alsóbbra szökik, azaz ugrik. *Úszó állásról leszökni a vízbe. A parton ülő békák leszöknek a tóba, mocsárba.* 2) Szorosb ért. lopva, alattomban lemegy valahová. *Az emeleten lakó gyermekek leszöktek az udvarra. Az üzőtt, keresett tolvaj leszökött a pinczébe.* V. ö. **SZÖKIK**.

LESZÖRPÖL, (le-szörpöl) ösz. áth. 1) Valamely nedvnek, híg testnek, pl. itálnak fölét szörpölve leszedi, lenyalja. *Leszörpölni a csurgóra töltött pohárból a bort.* 2) Valamely lapos testről, edényről a nedvet szörpölve leiszsa. *Tenyérről, kalap karimájáról leszörpölni a vizet.* V. ö. **SZÖRPÖL**.

LESZÖRPÖLÉS, (le-szörpölés) ösz. fn. Szörpölve leszedés, lenyalás, leivás.

LESZÖVÉS, (le-szövés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leszönek.

LESZÚR, (le-szúr) ösz. áth. Hegyes eszközzel úgy megszúr valakit v. valamit, hogy lábáról, illetőleg helyéről leessék. Különösen, midőn élő állatról van szó, am. szuró eszközzel megölve leejt. *Karddal leszúrni az ellent. Késsel leszúrni a vadkant.* Néha am. hegyes eszközt szúr valamibe, és leveszi vele. *Szeges bottal leszúrni az almát. A fáról leszúrni a madár-fészket.* V. ö. **SZÚR**.

LESZÚRÁS, v. —**SZURÁS**, (le-szúrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leszúrnak.

LESZŰR, (le-szűr) ösz. áth. Sűrű kisedet likacsokkal ellátott testen valamely nedvet leszívárogtat, lefolyat. *Szitkával, szűrivel leszúrni a levest. Ruhán, itatós papíron leszúrni a tisztátalan eczetet.* V. ö. **SZŰR**.

LESZŰRCSÖL, (le-szűrcsöl) ösz. áth. Szüresölve, azaz fogai között áteregetve torkába leszívárogtat, lefolyat valamely nedvet. Ez szó szerinti jelentése, mert szüresölni, am. apródonként szűrni. V. ö. **LESZŰR**.

LESZŰRCSÖLÉS, (le-szűrcsölés) ösz. fn. Szűrcsölve torkába eregetés.

LESZŰRÉS v. —**SZÜRÉS**, (le-szűrés) ösz. fn. Sűrű, kisedet likacsokkal ellátott testen valamely nedv leszívárogtatása.

LET, Hevesi és némely más tájnyelven am. *leg* pl. *letjobb* (legjobb), *leteslet* (legesleg).

—**LET**, mély hangon —**LAT** (1), ösz. névképző egészben: *él-et, öl-et, ol-at* stb. mely igeneveket alkot, pl. *íz-let* = *íz-el-et*. *pad-lat* = *pad-ol-at*, *szög-let*, am. *szög-el-et*, *üdvöz-let* am. *üdvöz-öl-et*, *bér-let* = *bér-el-et* stb.

—**LET**, mély hangon —**LAT** (2), ösz. ígékeképző *él-et, öl-et, ol-at* stb. pl. *il-let* = *il-el-et*, *vis-lat* (Molnár Albertnél am. *explorat*, *vestigat*, tehát *vis-la* visoló és *vis-g-ál* szókkal egy gyökű) = *vis-ol-at*, *kos-lat* = *kos-ol-at*.

LÉT, (le-et, fn. tt. *lét-et*, harm. szr. —e. E szó a *lesz* igének eredeti tiszta *le* gyökéből származik, a *tevést* jelentő *et* képzővel, mely segédhang nélkül járul a gyökhöz. Így alakul a *tesz vesz* igékből is: *tét vét, tétel vétel*, a *hisz visz* igék származékában pedig az *e* is elmarad, és lesz: *hit vit, hitel vitel* e helyett: *hi-et, vi-et, hi-etel, vi-etel*. Midőn a *le* gyökből cselekvést jelentő főnév alakul, az *és* *el* *v* segédhang járul: *le-v-és*, valamint a többiben is: *te-v-és, ve-v-és, hi-v-és, vi-v-és*. Jelenti azon állapotot, melyben valami valódilag van. *Más léte, mint képe.* (Km.) azaz más a valóságban mint külseje mutatja. Különösen időre vonatkozva, mi jelenn van: *jelenlét*; térre vonatkozva, mi távol van: *távollét*; mi közel van: *közellét*. Valaminek *miléte*, azaz bizonyos tulajdonságu állapota; *valakinek küléte* am. személyes tulajdonságainak állapota. *Mibenlét* azt teszi: miben van vagy miben áll valamely dolog; másképen újabb szóval: *álladék. Jólét* am. bizonyos körülményeknek és kelleknek megfelelő kedves állapot. *Jobbálét* a régieknél am. erkölesi javulás. „Ha szönetlen kívánja, jobba létét, ez illetén igön kinnyen (könnyen) idvölül.“ Góry-codex. *Hollét* bizonyos helyen tartózkodás. *Valakinek hollétét megtudni. Lét napja* a Münchener codexben azon nap, melyen valaki létre jött, azaz született. *Ő léte napján* (die natalis sui, Mark evangy. 6.) Másutt: *létele napján*. (Máté. 14.) Különösen, midőn személyragot és melléje *re* felhatót vesz fel, pl. *létemre, létedre, létére*, ezt jelenti: amellet, annak daczára,

ahhoz képest, hogy valami vagyok vagy van. stb. pl. *beteg létemre dolgoznom kell. Ember létedre gyerekeskedel. Gazdag létére nem ad alamizsnát. Bölcs létére nagyot botlott,* azaz a mellett, hogy beteg vagyok, hogy ember vagy, ahhoz képest, hogy gazdag, hogy bölcs. stb. *Vén létünkrs is elég jó erővel bírnk. Magyar létekre nem tudjátok hazátok történeteit. Fiaid német eredetű létökre jól beszélnek magyarul.* — *Valamit létre hozni,* am. megtenni, hogy legyen. *Isten létét tagadni,* azaz tagadni, hogy van Isten. Jelenti különösen azon állapotot, melyet valaki a társadalomban foglal el. *Bizonyos emberek léte a fejedelemtől függ. Mostani boldog létemet saját iparkodásomnak köszönöm. Csendes, nyugalmas létre vergődni.*

LÉTA, faluk **KIS** —, Szabolcs, **NAGY** —, Bihar. helyr. *Létá-ra, —n, —ról.*

LETAGOL, (le-tagol) ösz. áth. Valamely állat tagjait levagdálja, lemetéli. *Letagolni a megnyúzott ökr lábait.*

LETAJTÉKOZ, (le-tajtékoz) ösz. áth. Valamely nedvről a tajtékot leszedi, vagy a tajtéköz testet letörli. *Letajtékozni a forró lúgot. Letajtékozni a ló száját.*

LETAKAR, (le-takar) ösz. áth. 1) A takarót valamiről leveszi. *Letakarni a garmadában levő buzát.* 2) A takarmányt a rétről, földről fölszedi.

LETAKARODIK, (le-takarodik) ösz. k. Takarodva, azaz mindenét magával véve lemegy valahová; vagy úgy illan le, úgy elhordja az irháját lefelé, mintha soha többé vissza nem akarna jönni. V. ö. **TAKARODIK.**

LÉTALAP, (lét-alap) ösz. fn. **L. LÉNYEG.**

LÉTALAPOS, (lét-alapos) ösz. mn. **L. LÉNYEGES.**

LETAPOD, (le-tapod) ösz. áth. Tapodva, azaz lábával nyomdosva lefelé szorít, lelapít, legyúr. *Letapodni a sarat. Letapodni a füveket, vetéseket, virágokat.* V. ö. **TAPOD.**

LETAPOS, (le-tapos) ösz. áth. és gyakorító. Többször vagy folytonosan vagy több tárgyat letapod.

LETAPOSÁS, (le-taposás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valamit letapos.

LETARGONCZÁZ, (le-targonczáz) ösz. áth. 1) Targonczaféle járművön letol, alászállít valamit. 2) Tüzérek nyelvén am. az álglyut a targonczáról lemeli.

LETARLÓZ, (le-tarlóz) ösz. áth. Aratás után a tarlón elmaradozott kalászkokat öszveszedi.

LETARLÓZÁS, (le-tarlózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit letarlóz.

LETAROL, (le-tarol) ösz. áth. Tarolva lever, lekopaszt. *A jégeső letarolta a fákat, vetéseket.*

LETAROLÁS, (le-tarolás) ösz. fn. Tarolva leverés, lekopasztás.

LETART, (le-tart) ösz. áth. 1) Valamit lefelé hajló irányban tart, vagyis úgy tart, hogy lefelé lóg-

jon, álljon. *Letartani a kezeket.* 2) Valamit lefogal, nem engedi, hogy valaki elvigye. *Adósság fejében letartani valakinek bitorait.* 3) Midőn a menést jelen-t, tart' ige szolgál alapul, am. lefelé irányozva megyen. *A hegyről letartani a völgybe. A Pestről dél-felé kivonuló utasok letartanak Soroksár felé.*

LETARTÓZTAT, (le-tartóztat) ösz. áth. Nem engedi, hogy bizonyos helyről elmenjen valaki, vagy hogy elvigyenen valamit. Ennélfogva személyt *letartóztatni,* am. mintegy bizonyos helyhez lekötni; *dolgot letartóztatni* am. elvitelét akadályozni, különösen törvényes követelés következtében a kereső részére lefoglalni. *A lopáson ért fuvaros szekerét, lovait letartóztatni.* Néha szelidebb ért. am. valakit menetleiben ideiglenesen gátol. *Az utasokat letartóztatja a rossz idő, a járatlan út. A vendégeket letartóztatni.*

LETARTÓZTATÁS, (le-tartóztatás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg kényszerítés, erőszakolás, mely által letartóztatnak valakit v. valamit.

LETARTÓZTATÁSI, (le-tartóztatási) ösz. mn. Letartóztatást illető, arra vonatkozó. *Letartóztatási parancs, fogház.*

LETASZIGÁL, (le-taszigál) ösz. gyak. áth. Valakit úgy taszigál, hogy kénytelen legyen le, vagy alább menni. *A szemtelen tolakodót letaszigálni a lépcsőkön. A nagy tolongásban letaszigálták az állásról.* Mondják lelketlen tárgyakról is. *A szekérről letaszigálni a köveket.* V. ö. **TASZIGÁL.**

LETASZIGÁLÁS, (le-taszigálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit letaszigálnak.

LETASZÍT v. —**TASZIT,** (le-taszít) ösz. áth. Egyes taszítással lenyom, letol valakit v. valamit. *Valakit letaszítani a székről. A virágcserepet letaszítani az ablakról.*

„Fegyverhordozó sas készíti fegyverét,
Kivel letaszítsák ördögös sereget.“

Zrinyi.

LETASZÍTÁS v. —**TASZÍTÁS,** (le-taszítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit letaszítanak.

LÉTEG, (le-et-eg) fn. tt. *léteg-ét.* Szokottabban **I. SZERV.**

LÉTEGÉS, (le-et-eg-és) **I. SZERVES.**

LÉTEGÉSÍT, (le-et-eg-és-it) lásd : **SZERVEZ.**

LÉTEGZET, (le-et-eg-éz-ei) lásd : **SZERVEZET.**

LETEKER, (le-teker) ösz. áth. Valamely hengernek, vagy más henger gyanánt szolgáló testnek visszafelé tekerése, forgatása által a rája esavarított kötelet, lánczot, fonalat, madzagot stb. lebontja. *A kút gugorájáról letekerni a kötelet.* V. ö. **TEKER.**

LETEKERÉS, (le-tekerés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letekernek.

LETEKERGET, (le-tekerget) ösz. gyak. áth. Bizonyos felcsavarított testet folytonos tekerés által lebont. *Az orsról letekergetni a fonalat.* V. ö. **TEKERGET.**

LETEKERGETÉS, (le-tekergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letekergetnek.

LETEKINT, (le-tekint) ösz. önb. Fejét kevesse meghajtva lenéz valahová, alápillant. *A toronyőr néha-néha letekint a városra. Uram, tekints le ránk szerencsétlenekre*, azaz segíts rajtunk, legyen gondod ránk. V. ö. TEKINT.

LETEKINTÉS, (le-tekintés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valahová letekint.

LÉTEL, (le-et-el) fn. tt. *létel-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ugyanaz, ami a rövidebb *lét*. T. i. ezen rövid önálló nevek: *vét, hit, vit, ét, it*, sőt némely hosszabbak is csupán túlbőségből fölveszik az *al el* ragot: *vétel, hitel, vitel, étel, ital*; ilyenek továbbá: *menetel, jövetel, ravatal, hivatal*, stb. Kivétetik: *tét, létel*. V. ö. TÉT. „Lét”-nél is személy- és felható raggal csak a rövidebb alak használtatik: *létemre*, nem *lételemre*. L. LÉT.

LÉTELEM, (lét-elem) ösz. fn. Lásd: PARÁNY.

LETELEPÉDÉS, (le-telepedés) ösz. fn. Cselekvés, vagy állapot, midőn egy személy, vagy többen bizonyos helyen akár hosszabb időre, tartózkodás végett megszállanak, akár rövidebb időre leülnek vagy leheverednek. V. ö. LETELEPÉDIK.

LETELEPÉDIK, (le-telepedik) ösz. k. Mondjuk egy vagy több emberről, midőn idegen helyről jövéen valahol azon végre száll meg, hogy ott vagy állandóan lakjék, vagy legalább tartósabb időig mulasson. *Őseink hosszú vándorlásaik után a mai Magyar- és Erdélyországban telepedtek le. A Béla király alatt bejött kunok a Tisza környékén telepedtek le.*

„Szittyiából kiindulának,
Hogy e földre kijövének,
Istentől kísértetének,
Erdélységben letelepedének.

Régi történelmi versezet, a mohácsi vész utáni korból. (Csáti Demetertől).

Néha szükebb ért. am. utazás, menés közben egy időre valahol megszáll, hogy pihenjen, vagy étkezzék, vagy akármely más okból. *A hadjáró seregek egy dombon telepedtek le. Az erdőbe érvén egy terepély fának árnyékában letelepedtünk. A baromörök letelepednek a tűz körül.*

„Ott azért ételhöz vitézek mindnyájan
Letelepedének nagy hálaadással.”

(Ének a kenyérmecsei diadalról. Írta 1569-ben
Temesvári István.)

V. ö. TELEPEDIK.

LÉTELV, (lét-elv) ösz. fn. L. LÉNYEG.

LÉTENY, (le-et-eny) fn. tt. *létény-t*, tb. —*ék*.

L. LÉNYEG.

LÉTENYE, mváros Szala m.; helyr. *Letenyére*, —*n*, —*röl*.

LETÉP, (le-tép) ösz. áth. Tépve, azaz szarától, kocsányától, vagy általán tartalékjától erőszakosan

elszakasztva levesz valamit. *Letépni a virágokat, faleveleket. Letépni valakiről a ruhát.* V. ö. TÉP.

LETEPEL v. LETÉPÉL, (le-tepel) L. LETEPPER.

LETEPER, (le-teper) ösz. áth. Teperve, azaz sűrű aprózott tapokkal nyomkodva, taposva, tiporva leszorít, lelapít valamit. *A széttépett levelet leteperni a sárba.* Különösen birkozáskor valakit letúr, legyúr, legyömöszöl a földre. *A teper vastaghangon tapor*, azaz tapos, a *tap* gyöktől, s kevesebb hatásu cselekvést jelent mint a *tapos*; megfelel neki a még apróbb taposást jelentő *tipor*. V. ö. TEPER.

LETÉPÉS, (le-tépés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letépnék.

LETEPSED, (le-tepsed) ösz. önb. Erdélyi tájszó, l. LEREPSSED.

LETÉR, (le-tér) ösz. önh. Utjában aláfelel tér. *A hegyről letérni a völgybe.* Átv. ért. elhajol, elfordul. *Letérni az erkölcs utjáról.*

LETÉRDEL, (le-térdel) ösz. önh. Térdeire leereszkedik. *Letérdelni az oltár előtt. Letérdelve bocsánatért esdekelní.* V. ö. TÉRDEL.

LETÉRDELES, (le-térdelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami letérdel.

LETÉRDEPÉL, (le-térdepél) ösz. önb. L. LETÉRDEL és v. ö. TÉRDEPÉL.

LETÉRÉGET, (le-teréget) ösz. gyak. áth. Terelve, azaz elterjesztgetve lerakogat holmit. *A ponyvát, lepedőket szeléléss végett leteregetni.* V. ö. TERÉGET.

LETÉRÉGETÉS, (le-terégetés) ösz. fn. Terelve lerakogatás.

LETEREL, (le-terel) ösz. áth. Terelve lehajt, v. lekerget.

LETERELÉS, (le-terelés) ösz. fn. Terelve lehajtás, lekergetés.

LETÉRÍT v. —TERIT, (le-terít) ösz. áth. 1) Valamely vékony, lapos, hajlékony testet, pl. lepedőt, ponyvát, ruhát, hálót szétterjesztve lefektet.

„Leterítem a bundámat

Mégis bunda a bunda.”

Népd.

2) Ily nemü testtel beföd, betakar valamit. *Leteríteni az ágyat. A gyümölcsös kosarat kendővel leteríteni.*

3) Valakit birakozáskor a földhöz vág, még pedig úgy hogy elterüljön. V. ö. TERÍT.

LETÉRÍTÉZ v. —TERITÉZ, (le-terítéz) ösz. önh. Kriza J. szerint a székelyeknél am. valamit maga alá terelve s a nélkül is a földre lefekszik, leheveredik.

LÉTERŐ, (lét-erő) ösz. fn. A természetnek azon ereje, mely a lényeket létre segíti, s abban fenntartja.

LÉTES, (le-et-es) elvont törzs, melyből *létesít, létesítés* erednek. Mondathatnék mindenről, aminek léte van, ami létezik. *A létes gyöke t. i. lét, melyből es képzővel származott lét-es, mint nép népes, lép lépés, lép képes* stb.

LÉTÉSÍT v. **LÉTÉSIT**, (le-et-es-ít) áth. m. *létesít-étt*, htn. — *ni* v. — *eni*, par. — *s*. Eszközli, hogy valami legyen, létezzék, hogy ami csak eszmében volt, az valósággal létre jöjjön. *A jól kigondolt tervet létesíteni*. V. ö. **LÉT**.

LÉTÉSÍTÉS v. **LÉTÉSITÉS**, (le-et-es-ít-és) fn. tt. *létesítés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Cselekvés, mely által valamit létre hozunk, bizonyos lehető lényt valóvá teszünk. V. ö. **LÉTÉSÍT**.

LÉTÉSÜL v. **LÉTÉSÜL**, (le-et-es-ül) önb. m. *létesül-t*. Mintegy önjeléből kifejlődve valósággá lesz, vagy megtörténik. *Ami rég jövendöltem volt, ime létesült*. V. ö. **LÉT**.

LÉTÉSÜLÉS, **LÉTÉSÜLÉS**, (le-et-es-ül-és) fn. tt. *létesülés-t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, midőn valami létesül.

LETÉSZ v. **LETÉSZÉN**, (le-tész v. —tészén) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyről, vagy amit kézben tartott, alsóbb helyre lehelyez, leállít, lefektet. *A könyvet az asztalról letenni a székre. Letenni a pipát. Letenni a kanalat, kést, villát*. 2) Átv. ért. valamely személyt bizonyos rangról, polgári, egyházi, vagy katonai állásról leszállít. Kiható ragu (bólból) viszonynévvel használtatik. *Letették a hivatalból, bírósból, tisztségből*.. 3) Bizonyos mennyiségű pénz, pl. tartozás, adó, adósság fejében lefizet. *A kölcsön vett pénzt kamatostul letenni*. 4) Pénzt, drágaságot, vagy holmi ingóságot valakinek fölvigyázására biz, vagy zálogul biztosításul általad. *A kereset alatt levő pénzt az illető bírónál letenni*. 5) Önhatólag, leható ragu (ról, ről) viszonynévvel am. bizonyos igényről, jogról, reményről lemond, vagy bizonyos törekvéstől, szándéktól eláll. *Látván, hogy nincs igaza, letett a követeléstől*. *Terveinek végrehajtásáról letett. A hivatalkeresésről letett*. 6) *Hitet, esküt letenni*, am. törvényes bizonyítás végett valamire megesküdni.

LETÉT, (le-tét) ösz. fn. Pénz, drágaság, vagy más ingó vagyon, melyet valakinél illetőleg közhatalóságnál, kivált pedig peres esetekben a bíróságnál letesznek, hogy ezek vigyázzanak rá, míg az illető birtokos, vagy igényt tartó fél annak idején megkaphatja. (Depositum.)

LETÉTBANK, (le-tét-bank) ösz. fn. Bank, mely főleg letéti üzletekkel foglalkodik, t. i. kiki bizonyos összeget letehet nála (melynek egy részét a bank forgásba is hozza), s a letető a letét összegeig, (magánbankoknál, ha bizalommal vannak iránta, magasb összegig is) a bankra fizetés végett utalványozhat. Az ily bankok különösen a kereskedelemre vannak jótékony hatással. (Depositumbank.)

LETÉTEL, (le-tétel) ösz. fn. Cselekedet elvont ért. véve, melyet az követett el, ki valamit letett. *A fegyver letétele után szabadon bocsátani az ellenséget*. Különösen személyre vonatkozólag oly tétel, mely által valakit bizonyos rangról leszállítottak. *A tisztviselők letételét új kinevezések és választások követték*. V. ö. **TÉTEL**.

LETÉTEMÉNY, (le-tétemény) ösz. fn. **L. LETÉT**.

LETÉTEMÉNYÉS, (le-téteményés) ösz. fn. Személy, kinek gondviselése, vigyázása alá bizonyos pénz, drágaságot, ingóságot bízna. (Depositarius.)

LETETÉZ, (le-tetéz) ösz. áth. Valamely halomba rakott tömegnek, halmaznak tetejét, csúcsát lezseddi. *Letetézni a boglyát, kaszalt, asztagot, házat*.

LETÉTHÍVATAL, (letét-hívtal) ösz. fn. Hivatal, különösebben hivatalszoba, melyben a letétek őriztetnek és kezeltetnek. V. ö. **LETÉT**.

LETÉTI, (le-téti) ösz. mn. Letétet illető, arra vonatkozó, azzal foglalkozó. *Letéti díj. Letéti őszveg, szoba. Letéti pénztár. Letéti bank*.

LETÉTMÉNY, (le-tétmény) l. **LETÉT**.

LETÉTŐR, (le-tét-őr) ösz. fn. **L. LETÉTEMÉNYÉS**.

LETÉTŐSZVEG, (letét-őszveg) ösz. fn. Pénz, melyet valaki letétül ad által a letéteményesnek.

LETEVŐ, (le-tevő) ösz. mn. és fn. Aki valamit letesz. V. ö. **LETÉT**.

LÉTEZÉS, (le-et-ez-és) fn. tt. *létezés t*, tb. — *ék*, harm. szr. — *e*. Állapot, melyben oly lény van, mely valósággal létezik. *Valaminek létezését tagadni, elhinni, saját tapasztalásunkból tudni*. V. ö. **LÉTEZIK**.

LÉTEZÉSI, (le-et-ez-és-i) mn. tt. *létezési-t*, tb. — *ek*. Létezésre vonatkozó, azt illető. *Létezési alak. Létezési erő*.

LÉTEZET, (le-et-ez-et) fn. tt. *létezet-t*. Létezés v. létel elvont értelemben.

LÉTEZIK, (le-et-ez-ik) k. m. *létez-tem*, — *tél*, — *étt*, par. *létezzél*. Mondjuk mindenről, ami valósággal van, mi nem egyedül a képzelődés tárgya, hanem a tapasztalaté is. *Létezik, amit látunk, hallunk, tapintunk, ízlelünk, szagolunk*. Nem tulajdon értelemben mondjuk arról is, ami csak gondolatunkban, képzelődésünkben van. Ez csak gondolatban vagy képzelődésben, de a valóságban nem létezik.

LÉTEZŐ, (le-et-ez-ő) mn. tt. *létező-t*. Ami akár valóságban, akár csak a gondolatban létezik. *Létező körülmények, viszonyok. Gondolatban létező tárgyak*.

LÉTI, (le-et-i) mn. tt. *léti-t*, tb. — *ek*. Létre vonatkozó, azt illető. *Belső léti. Együtt léti*.

LÉTIGE, (lét-ige) ösz. fn. A nyelvtanban azon igező, mely az általános lét fogalmát fejezi ki, t. i. a ,van' ige. (Verbum substantivum.)

LETILT, (le-tilt) ösz. áth. Széles ért. tilalmazó parancsot ad ki, mely szerént valakit kényszerít, hogy bizonyos jog üzéséről mondjon le. *A városi kofákat bizonyos időben a bevásárlástól letiltani*. Különösen törv. ért. oly személyt, aki egy harmadiknak tartozik, törvényes uton megint, és megakadályoz, hogy illető tartozását ne adja meg neki, minthogy a letiltónak követelése van rajta, s a kérdésben levő vagyonhoz ő tart igényt; pl. Péter tartozik Pálnak, Pál pedig Jánosnak, tehát János letiltja Pétert, hogy Pálnak ne fizessen; vagy: Kozina megveszi Demjén

házát, Demjén pedig adós Baláznak, tehát Balázs letiltja Kozmát, nehogy a ház árát Demjénnek lefizesse.

LETILTÁS, (le-tiltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit letilt.

LETILTÁSI, (le-tiltási) ösz. mn. Letiltásra vonatkozó, azt illető. *Letiltási jog, folyamodvány. Letiltási végzés, eljárás.*

LETIPÁL, (le-tipál) ösz. gyak. áth. Tipálva leszakgat valamit. Mondják különösen szőrös, hajas, gubás, fonalas testekről. *Letipálni a bunda szőrét.* V. ö. **TIPÁL**.

LETIPOR, (le-tipor) ösz. áth. Tiporva, azaz sürrü, apró taposásokkal nyomdosva lelapít, leszorít, legyúr, valamely lágyabb, törekeny, vagy kisebbféle testet. *Letiporni a sarat, ganajt. Letiporni a fület, vetést. Letiporni a csúsó férgeket. A sebes nyargalás a városban tilos, nehogy valaki letiportassék.* V. ö. **TIPOR**; **TEPER**; **TAPOS**.

LETIPRÁS, (le-tiprás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit letipor.

LETIPRAT, (le-tiprat) ösz. mivel. Eszközlí, hogy más emberek vagy barmok letiporjanak valamit. *Napszámósok által letipratni az udvarra hordott frís földet. Gulyával, csordával letipratni a vetést, rétet. Sebes hájtással letipratni az úton elvonuló juhot, ludakat.* V. ö. **TIPOR**, **TIPRAT**.

LETISZTÁZ, (le-tisztáz) ösz. áth. A törléses, tintafoltos, hanyagul írt, özszveisszafoltozott, javítgatott kéziratot tisztán lemásolja. *A jegyző által hevenyében fogalmazott felíratot letisztázza az írnok.* Mondják az adósságról is, midőn azt valaki egészen lefizeti és így vagyoni állapotát mintegy tisztába hozza.

LETISZTÁZÁS, (le-tisztázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letisztáznak.

LETISZTÍT v. —**TISZTÍT**, (le-tisztít) ösz. áth. Valaminek fölszínéről a mocskot, szennyet, piszkot letörli, lemossa, hogy tiszta legyen. *A szemetes, poros asztalt letisztítani. A csizmáról letisztítani a port, sárt.*

LETISZTÍTÁS v. —**TISZTÍTÁS**, (le-tisztítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letisztítanak.

LETKA, falu Kővár vidékében; helyr. *Letká-ra*, —*n*, —*ról*.

LETKÉS, falu Hont m.; helyr. *Letkés-re*, —*én*, —*ről*.

LÉTLEN, (le-et-len) mn. tt. *létlen-t*, *tb*. —*ék*. 1) Ami nem létezik, minek léte nincs, mi nem született.

„Lettet azonban már ki tehet létlenné.“

Buda halála (Arany Jánostól.)

2) Egy népmese Kresznerics szerint, *létlen ló*-nak nevezi azon lovat, melyet megdöglött anyjának hasából metszettek ki, vagyis amely nem rendes úton, módon lett (született). „Létlen csikó alattam“. Néprejtvény.

LÉTMŰ, **LÉTMŰVES**, I. SZERV, SZERVES.

LETOL, (le-tol) ösz. áth. Fentebbi helyzetből, bizonyos magasságról alá felé tartott irányban tol, azaz tovább csúszni, menni kényszerít valamit vagy valakit, mi ez esetben tasztítás által történik, azaz oly nyomással, mely szerent a tasztított tárgy előre, a tasztító erő pedig utána halad. Ellentéte: *lehúz*, mert húzunk valamit magunk felé, tolnunk pedig magunktól, akármiféle irányban. *A terhes lóddát letolni a szekérről. A szekeret letolni az alsó udvarba. Valakit letolni a gödörbe, árokba.* Különösen mondják nadrágról, gatyáról, midőn bizonyos mélységig lenyomják, pl. szükség végzésekor.

LETOLÁS, (le-tolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letolnak.

LETORKOL, (le-torkol) ösz. áth. Átv. ért. valakit oly erősen megezáfol, vagy feleselésben úgy legyőz, hogy semmit sem képes ellenmondani, mintha csak torkon ragadták volna. E képes kifejezés csak szóval, néha pedig nagyobb lármával való legyőzésre használtatik.

LETORKOLÁS, (le-torkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit letorkolnak.

LETORTYAN, (le-tortyan) ösz. önh. Székely tájszólás szerent am. lerogy. Legközelebbi rokona: *letortyan*. Gyökeik a hangutánzó *torty*, *toty*.

LETORTYANÁS, (le-tortyanás) ösz. fn. Lerogyás.

LETÖLT, (le-tölt) ösz. áth. Híg, vagy omlékony részecskékből egyített testet öbléblől, tartalékjából kifordítva lefolyat, lecsuroglat, leömleszt valahová. *A kútból merített vizet letölteni a váliba. A buzdt letölteni a verembe. A burgonyát letölteni a pinczébe.* V. ö. **TÖLT**.

LETÖLTÉS, (le-töltés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letölttenek.

LETÖR, (le-tör) ösz. áth. Valamely szilárd vagy kemény egésznek részét, tagját eltöri és leveszi. *Letörni a fának ágait. Letörni egy darabot a lapos turból. Letörni a korsó fület. Néhány fej kukoriczát szárdáról letörni. Letörttt haluska*, Győr vidékén am. fölvert haluska. Átv. ért. és tréfásan: *letörni a macska szarvát*, am. kicsi, gyerekes esinyt elkövetni; másképp: *eltörni*.

LETÖRDEL, (le-tördel) ösz. gyak. áth. Többet egymás után eltör, és levesz. *Letördelni a fák ágait, a fiatal csemetéket. Letördelni a kukoriczát. Letördelni az edények lábait, füleit.* V. ö. **TÖRDEL**.

LETÖRDELÉS, (le-tördelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letördelnek.

LETÖREDEZÉS, (le-töredezés) ösz. fn. Állapot, midőn valami letöredezik.

LETÖREDEZIK, (le-töredezik) ösz. k. Töredezve, azaz lassan-lassan, folytonosan letörik. *Az elhagyott ó vár falairól a kövek letöredeznek. A tárgy, tál ezéle letöredezik.* V. ö. **LETÖRIK**.

LETÖRÉS, (le-törés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letörnek; és állapot, midőn valami letörik. V. ö. **LETÖR** és **LETÖRIK**.

LETÖRIK, (le-törik) ösz. k. Mondjuk mereven, szilárd, kemény testről, midőn tartalékjától, vagyis azon részekről, melyekkel szorosan egyesült, erőszak által leválik, leesik. A törés mindenkor erősebbféle hang kíséretében történik, melyet az *r* fejez ki legjobban. *Letörik a mászó lábai alatt a fa ága. Letörik a híd a nagy teher alatt.* Szélesb ért. mondjuk gyöngébbféle növényekről is. *Letörik a virág, a fű. Nagy szélben letörik a búzakalász.* V. ö. **TÖR** és **TÖRIK**.

LETÖRLÉS, (le-törlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit letörölnek. V. ö. **LETÖRÖL**.

LETÖRLESZT, (le-törleszt) ösz. áth. Törlesztés által elenyésztet. *Ad adósságot letörleszteni* am. évenkénti vagy félevenkénti részletes fizetés által az adósságot letisztítani.

LETÖRILESZTÉS, (le-törlesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn különösen valamely adósságot részletenként lefizetnek. V. ö. **LETÖRLESZT**.

LETÖRÖL, (le-töröl) ösz. áth. Szoros ért. erősen nyomva, dörgölve bizonyos testnek felszínéről letisztít valamit. *A táblára irt számokat szivacsosal letörölni. Ruhával, ronggyal a padlóról letörölni a mocskot.* Szélesb ért. simítva, bizonyos testen valamit végig húzva, a rajta levő szennyet, mocskot, port stb. leveszi. *A könyvről letörölni a port. Arczáról letörölni a könyüket.* Átv. ért. *a szenvedők könyűit letörölni*, am. a szenvedőket megvigasztalni. V. ö. **TÖRÖL**.

LETÖRZSÖL, (le-törzsöl) ösz. áth. lásd : **LEDÖRZSÖL**.

LÉTRA, fn. tt. *létrát*. L. **LAJTORJA**.

LÉTRAFOG, (létra-fog) ösz. fn. Így neveztetnek a létra oldalaiba eresztett, s azokat öszvetartó keresztfácskák, melyek lépcső gyanánt szolgálnak; helyesebben : *létrafok*. V. ö. **LAJTORJA**.

LÉTRAFOK, (létra-fok) ösz. fn. Lásd : **LÉTRAFOG**.

LÉTRAOLDAL, (létra-oldal) ösz. fn. Két párhuzamos rúd, melyek keresztbe rakott fákkal öszvekötvé a létra hosszát képezik.

LÉTREHOZHATATLAN v. —**HOZHATLAN**, (létre-hozhat[at]lan) ösz. mn. Amit létesíteni, elállítani nem lehet, létesíthetlen. *Létrehozhatlan tervezet.*

LÉTRÉSZ, (lét-rész) ösz. fn. Azon részek, melyek valami lényt, mint olyant képeznek, például a víz létrészei az éleny és köneny. A létrészek vagy *lényegesek*, melyek a lény valóságához mellőzhetetlenül szükségesek, pl. az ember létrészei a test és a lélek; vagy *kiegészítők*, pl. az emberi testben a kezek és lábak.

LÉTSZÁM, (lét-szám) ösz. fn. Valamely testület személyzetének mennyiségi állapota, számszerűen véve. *Hadsereg létszám. Hivatalnokoknak, városi lakosságának, hávek gyülekezetének létszáma.*

LÉTSZER, **LÉTSZERES**, I. **SZERV**, **SZERVES**.

LETTDOLOG, (lett-dolog) ösz. fn. Oly dolog, ami valósággal megtörtént. *Ez lett-dolog, mit senki nem tagadhat.* „Kikről irattnak rettenetős és csodálatos meglőtt dolgok.“ (Góry codex). „Mint ezt az édős isten szántalan (= számtalan) lett dolgokkal megmutatá.“ (Debreczeni Legendáskönyv). Máskép újabb időben : *lény*.

LETŰR, (le-túr) ösz. áth. 1) Valamely fölfelé álló ruhaféle testet lefelé hajt, legörbít. *Letúrni a csizmaszárakat. Letúrni az üng gallérát, a dolmány hajtókját.* 2) Átv. ért. valakit birkózásban lenyom, legyúr a földre.

LETŰRKÖL, (le-türköl) ösz. áth. 1) Türkénél, azaz szarvánál fogva valamely állatot lenyom a földre. *Letürkölni a tinót, kóst, kecskét.* 2) Átv. ért. valakit birkózásban letúr, legyúr.

LETŰZ, (le-tűz) ösz. áth. Tűvel, vagy más ily nemű eszközzel leszorit, s megerősít valamit. *Letűzni a nyakkendőt, hogy a szél ne lebegtesse.* V. ö. **TŰZ**, ige.

LETY elvont gyök *letyhed*, *letyko*, *letyeg*, *letyöke*, *letyved* szókban. Azonos az éles hangu *lity*, s az alhangu *loty* gyökkel.

LETYEG, (lety-eg) I. **LITYEG**.

LETYHED, (lety-h ed) I. **LETYVED**.

LETYKÓ (lety-k-ó v. lity-k-ó, lity-og-ó, loty-og-ó) fn. tt. *letyko-t*. Dunán túl s másutt is tréfásan szólva oly leves, mely csak imígy-amígy van készítve, kotyfolva, melyben amit főztek mintegy csak lityeg lotyog. Rokona a híg, leves sárt jelentő *lötye*, valamint *letyöke* is.

LETYÖKE, (lety-ö-ke mintegy löt-y-ög-ö-ke) fn. tt. *letyökét*. A székelyeknél am. négyszögü turós tészta, alkalmasint jó leveses vagyis zsírosan. Minthogy t. i. magyar szokás szerént a turós tésztat, nevezetesen a *csuszát*, *csuszkat* is igen zsírosan, mintegy levesen készítik, innen a *letyöke* szóban alapfogalom a *löt-y-ögés* vagyis *leveség*. V. ö. **LETYKÓ**.

LETYVED, (lety-v-ed) önh. m. *letyved-t*. Mondják általán az állati húsról, midőn megpuhul, lágygyá lesz, s mintegy letyeg lityeg. Dunán túliasan *letytyed*, vastagon, *lotytyad*, *lutytyad*. E kétféle kiejtés módnák öszvehasznításából hamar azon gondolatra juthatunk, hogy az ily kettőzetett gyökbetűjű igeikben, mint : *lotytyad*, *lotytyad*, *possad*, *duzzad*, *izzad*, *zörren*, *csörren*, *koppan*, *nyikkan*, stb. az ismételt gyökbetű nem egyéb, mint átalakult *v* v. *u*. Mert pl. *letyved* am. letyövé lesz, tehát = *lety-ö ed*, *lety-ü-ed*, *lety-v-ed*, *possad* am. posóvá lesz, a *pos* gyök-től, = *pos-u-ad*, *pos-v-ad*, így mondják Csallóközben, Vágmelléken is, stb. Máskép *h*-val : *letyhed*, (tájdivatosan : *legyhed*), *poshad*. Így lesz, *duz*, *duzó*, *duz v-ad*, *duzzad*, (duz, orrát feldúzni) *iz*, *izó*, *iz-v-ad*, *iz-zad*. stb. Az köztudomású dolog, hogy a *v* mint rag az elébbi mássalhangzóhoz szeret hasonlítani, pl. *emberrel emberré, kalappal kalappá, dobbal dobba, bakkal bakká* stb.

LETYVEDT, (lety-v-ed-t) mn. tt. *letyvedt-et*. Laukadt. Mondják különösen húsról, mely lágy, letyegős. Dunántúl: *letytyedt*, mely hangon *lotytyadt*. Máskép: *letyhedt*.

LEUGOR, (le-ugor) ősz. önh. L. LEUGRIK.

LEUGRÁS, (le-ugrás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki föntebb helyről alsóbbra ugor v. ugrik.

LEUGRASZT, (le-ugraszt) ősz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami leugorjék.

LEUGRIK, (le-ugrik) ősz. k. Föntebb helyről alsóbbra ugrik. *A hídról leugrani a folyóba. Leugrani a szekérről, baglyárról. Meredek kősziklárról leugrani a mélységbe.* Ha önkéntesen történik, inkább *leugor* volna. V. ö. UGOR, UGRIK.

LEÚSZ, (le-úsz) ősz. önh. Szabatosan szólva, am. saját akarata, vagy hajlama, indulata szerént a víznek mentében, vagy valamely felsőbb tájról alsóbb felé úsz, tehát az élő állat úsz. Ellenben oly élettelen test, melyet csupán a víz ereje visz, mely nem önként megy a vízen, az *úszik*, pl. a folyóba vetett darabfa, vagy hajó. Ily különbség van a *hajol hajlik, csúsz csúszik* stb. között is.

LEÚSZÁS v. —USZÁS, (le-úszás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki leúsz; vagy állapot, midőn valami leúszik.

LEÚSZIK, (le-úszik) ősz. k. l. LEÚSZ.

LEÚSZTAT, (le-úsztat) ősz. mivel. Eszközli, hogy valaki vagy valami leúszszon, illetőleg leúszszék. *Az úszómester leúsztatta tanítványait a legközelebbi szigetig. A bivalokat a felső réhől leúsztatni az alsóba.*

LEÚSZTATÁS, (le-úsztatás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valakit leúsztatnak.

LEÚTAZ v. —UTAZ, (le-úta) ősz. önh. L. LEÚTAZIK.

LEÚTAZÁS v. —UTAZÁS, (le-útazás) ősz. fn. Föntebb fekvésű vidékről, helyről alább fekvőre utazás.

LEÚTAZIK v. —UTAZIK, (le-útazik) ősz. k. Föntebb fekvésű vidékről, helyről alább fekvőre utazik. *Pozsonyból leutazni Pestre.* Amennyiben az utazás önkéntes, akkor inkább *leúta*. V. ö. ÚTAZ, ÚTAZIK.

LEÜL, (le-ül) ősz. önh. Álló helyzetéből leereszkedik, hogy üljön, vagyis alfelét bizonyos alapra leteszi, lenyugtatja. *Leülni a székre, pamlagra, földre. Aki elfáradt, vagy kinek lábai fáznak, üljön le.* V. ö. ÜL. Átv. ért. mondjuk élettelen testekről is, midőn a nedvtartó öbölnek, edénynek, medernek fenekére leszállnak. *Az elmerült terhes hajó leült a víz fenekére.*

LEÜLEPÉDÉS, (le-ülepédés) ősz. fn. Állapot, midőn valami leülepedik.

LEÜLEPÉDIK, (le-ülepédik) ősz. k. Mondjuk általán folyó nedvbe vegyített, vízen úszó, lebegő kisebbféle, vagy könnyebb testekről, midőn akár saját nehézkedésöknél, akár annál fogva, hogy nedvvel

megtöltek, a fenékre leszállanak, s mintegy lerakodnak. *Leülepedik a homok, a mustban levő seprű. A felrázott ecetben az úgynevezett ecetágy leülepedik, ha nyugodni hagyják.* V. ö. ÜLEPÉDIK. Innen átv. ért. am. bizonyos nedv megtisztul, meghiggad. *Az ecet, a bor, a víz leülepedett.*

LEÜLEPÍT v. —ÜLEPIT, (le-ülepít) ősz. áth. Eszközli, hogy valamely nedvnek sűrű, vastag nehez részei vagy vegyületei leszálljanak, az illető edény vagy meder fenekére lerakodjanak, egyszersmind, hogy az előbb zavaros nedv tisztává, higgá váljék. V. ö. LEÜLEPÉDIK.

LEÜLÉS, (le-ülés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami leül.

LEÜLESZT, (le-üleszt) l. LEÜLEPÍT.

LEÜLTET, (le-ültet) ősz. mivel. 1) Valakit kér, hogy üljön le; székkal megkinál. *Leültetni a vendéget.* 2) Parancsolja, hogy üljön le valaki. *Az elnök leültette az illetlen beszédű szónokot.* 3) Kertészek nyelvén am. valamely növényt, csemetét tenyészés végett bizonyos alantabb fekvő helyre leszúr, leás. *A szilvafákat leültetni a szőlőládba, az árvaftut a patok melletti völgybe.* V. ö. ÜLTET.

LEÜLTETÉS, (le-ültetés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit leültetnek.

LEÜT, (le-üt) ősz. áth. és önh. 1) Valamihez v. valakihez úgy hozzá üt, hogy leessék. *Leütni valakinek fejről a kalapot. Leütni valakit lábairól. A sebeseen nyargaló szekér a mellette menőt leütötte.* 2) Különösen am. levág, lesújt. *Leütni pallossal a gonosztevő fejét. Három csapással leütni az ökröt.* 3) Önhatólag mondják az égnek villanyos tüzéről, midőn dörögve leesap. *Leültött a mennykő, a villám, az istennyila, az istenharagja.* 4) Szintén önhatólag az árverésnél vagy árlejtésnél mondják, midőn a legmagasb (illetőleg az árlejtésnél legkisebb) ígéret vagy ajánlat valamely jeladás, többnyire dobütés által elfogadjatik. *A jószágot ezeregy forinttal ütötték le.*

LEÜTÉS, (le-ütés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki v. valami valakit v. valamit leüt. A villámról szólva, annak lecsapása. Árverésnél vagy árlejtésnél a legmagasabb vagy legkisebb ajánlat elfogadása. V. ö. LEÜT.

LEÜZ, (le-üz) ősz. áth. Valakit fentebb helyről üzve alsóbbra menni, futni, szaladni, repülni kényszerít. *Az ellenséget leüzni a dombról. A kecskéket leüzni a cserjés hegyoldalról. A tyúkokat leüzni az asztagról.* V. ö. ÜZ.

LEÜZÉS v. —ÜZÉS, (le-üzés) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit leüznek.

LEV, elvont gyöke *leveg, levegő, levél* stb. szónak. Rokon sőt azonos *leb* gyökkel, ahonnan *leveg, lebeg* föl is cseréltetnek. Jelentésök könnyed mozdulás vagy mozgás mint a lehé (melylyel hangokban is rokon) vagyis leheleté.

LÉV, fn. tt. *levet*. Jelentésére nézve l. LÉ. Alakra nézve rokonai: *bév, csev, hév, kév* (kéj), *rév*, rövidítve, vagyis *v* nélkül: *hé, csé, ké, mint lé;* vagy

bő, cső, hű. Ilyenek továbbá: *ív, nyív, szív* (szív), rövidítve: *í, nyí, szí*, stb. Ezek és rokonaik elemzését l. Ó, Ő, mint képző alatt.

LÉVA, mváros Bars m.; helyr. *Lévá-ra*, —*n*, —*ról*.

LEVÁG, (le-vág) ősz. áth. Minthogy a *vág* igében alapfogalom az egymással szorosan öszveköttött részek *elváása, elváasztása*, (v. ö. LEVÁLIK), innen szoros ért. levágni valamit, am. a vele szoros öszvefüggésben levő részekről erőszakosan elváasztva levenni, leejteni. *Karddal a fület, kezeket, ujjakat, fejszével a fátat levágni. Télen a nádat, kákát levágni. Szedés után levágni a kukoriczakórót.* Ez értelemben a levágás mindig valamely éles eszközzel történik, pl. *levágni a kenyérből egy karéjt, v. szalonnból, sajtból egy szeletet. Levágni a haját, sőrényt, sertét.* Szélesb ért. minthogy a vágás erőszakosan történik, innen *levágni valamit*, am. erőszakosan lecsapni, leütni, le-sujtani, leejteni. *Levágni az ökröt. Sokat levágot az ellenségéből. Huragjában levágot süvegét a földre. Birkozó társát levágot a porba. A nyargalódzó lovak levágoták a füvet, veléseket.* Mondják különösen jégesőről, midőn a növényeket, és gyümölseiket leveri, le-tördeli, szokottabban: *elvágot. A nagy jégeső levágot, v. elvágot az egész határt.* V. ö. VÁG.

LEVÁGÁS, (le-vágás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy az ellenségéből valakit levágnak.

LEVAGDAL, (le-vagdal) ősz. gyak. áth. 1) Valamely éles eszközzel folytonosan ismételve, gyakran *vágva* leváaszt, leszakaszt valami részeket a velők belső összeköttetésben levő részekről. *Levagdalni a fák ágait. Régen az elfogott ellenség füleit, orrait levagdalták.* 2) Szélesb ért. erőszakosan, és egymásután többet leüt, lecsap, leejt. *A tábor számára száz ökröt, ezer juhot vagdaltak le három nap alatt. A dühös ellenség, akiket ért, mind levagdalta.* V. ö. VAGDAL.

LEVAGDALÁS, (le-vagdalás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit vagy az ellenségéből többet levagdal.

LEVÁGHATÓ, (le-vágható) ősz. mn. Amit le lehet vagy szabad vágni. *Levágható fák.*

LEVÁGTAT, (le-vágtat) ősz. mivel. Vágtatva, azaz paripáját mintegy földet vágó sebes lépésekre készítve, sarkalva lenyargal valahová. *A felső városból levágtatni az alsóba.* V. ö. VÁGTAT.

LEVÁGTATÁS, (le-vágtatás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki levágtat.

LÉVAI, mn. tt. *lévai-t*, tb. —*ak*. Léváról való, Léván létező. *Lévai fejkötő* tréfásan am. arczul-csapás.

LEVAKAR, (le-vakar) ősz. áth. Valamely testnek felszínéről annak hóját, kérgét, vagy a rája tapadt mocskot, szennyet, zsírt, stb. vakarva leveszi, leváasztja, letisztítja. *Levakarni a toll hárttyáját. Levakarni a hal pikkelyeit. A sült teknő oldaláról levakarni a ráragadt kovászt. A tintofoltot tollkással levakarni a papírról. Körömmel levakarni a hegedő seb hárttyáját.* V. ö. VAKAR.

LEVAKARÁS, (le-vakarás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valamit levakarnak.

LEVÁLÁS, (le-válás) ősz. fn. Állapot, midőn valami leválik.

LEVÁLIK, (le-válik) ősz. önh. Általán mondjuk minden testről, mely akár életszervileg, akár mesterségesen szoros öszveköttetésben állott mástesttel, de az öszvekött közeg megtárgulván vagy eltűnván mintegy magától lefejlik, lefoszlik. A *válik* gyöke t. i. *va*, mely a részeknek egymástól elszakadását és nyilását jelenti a *váj, vás, vásik* (áj, ás, ásik), *vág, válik, választ* szókban. Ide tartozik az elváasztó: *vagy*, latinul: *aut, vel*. Lényege pedig a tátott szájjal kiejtett *a*, mely nyilást jelent az *aj, ojt, ajtó, ajak*, a bámuló *ám, amé*, stb. szókban. Különösen am. az állati vagy növényi testnek bőre, haja, héja, kérge, hüvely, tokja, kopácsa, stb. az öszvetartó nedvek, enyvek kirepülése, elszáradása következtében lefoszlik, lefeszlik, lefejlik, lekuvad, lehámlik stb. *A megegetett testről leválik a bőr. A sebnak száradó hárttyója leválik. Az érett dió kopácsa, a búza toklása, a mogyoró héja leválik.* Továbbá, a nem életszervileg, hanem csak esetleg, vagy mesterségesen öszveragadt testek részei egymástól megválva lehullanak, leszakadnak. *A vakolat leválik a tégláról. A kiszáradt, vagy rozsol enyveszett heveder leválik az ajtóról. A könyv táblája levált a sarokról.* V. ö. VÁLIK.

LEVÁLMÁNY, (le-válmány) ősz. fn. L. ÜLEDÉK.

LÉVÁRD, KIS —, NAGY —, faluk Pozsony m.; helyr. *Lévárd-ra*, —*on*, —*ról*.

LEVARR, (le-varr) ősz. áth. Varrva, azaz bizonyos szuró eszközbe húzott fonal által letűz, és megerősít valamit. *A fölfeslett hojtókat levarrni. A felszakadt pamlagbőrt levarrni.* Tudnivaló, hogy csak azt szokták *levarrni*, ami fölfelé áll, vagy dagad. Különböznek tehát tőle a *felvarr, bevarr, megvarr*.

LEVARRÁS, (le-varrás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valaki valamit levarr.

LEVÁRT, falu Gömör m.; helyr. *Levárt-ra*, —*on*, —*ról*.

LEVASAL, (le-vasal) ősz. áth. 1) Vas bilines-csel leköt, lezorít valakit; szokottabban: *lelánczol, lebilinescel.* 2) Valamely szövetnek, ruhaneműnek ráncait vasaló nevű eszközzel lesimítja.

LEVASALÁS, (le-vasalás) ősz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit levasalnak.

LEVECSKE, (lev-ces-ke) fn. L. LEVESKE.

LEVEDZÉS, (lev-ed-z-és) fn. tt. *levedzés t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami levedzik.

LEVEDZIK, (lev-ed-z-ik) k. m. *levedz-tem*, v. —*ettem*, —*tél* v. —*éttél*, —*étt*; htn. —*ni* v. —*eni*. Magából levet boesát. *A tillérett gyümölcs levedzni szokott.*

LEVEG, LEVÉG, (le-v-eg v. lev-ég) gyak. önh. m. *levég-tem*, —*tél*, —*étt*. Általán, valamely igen

könnyű, s mozgékony test gyöngéden mozog, és pedig nem álló, fekvő, ülő, hanem leginkább függő állapotban. Tehát csak oly test levegő, mely függ, t. i. más testről, vagy a levegőben, vagy a légüregben, pl. a könnyű vékony reczufátyol a női kalapon, a szállongó *lepke*, a kis ködfelhő, a növények levelei. Legközelebb áll hozzá: *lebeg*, melylyel rendszeren föl is esreltetik, pl. Szabó Dávidnál: *szemed előtt leveg; felhőben, vízben levegni v. lebegni*; azonban úgy látszik, amaz gyöngédebb mozgást fejez ki, mint származékai: *levegő* és *levél* mutatják. A *leveg*, és *lebeg* között a *libeg* foglal helyet, azután következik a mély hangu *lobog*, mely szintén függő, vagy legalább függőben lenni látszó testnek élénkebb mozgását fejezi ki, pl. *Lobognak a kitűzött zászlók. Lobog a láng*, midőn mintegy az égő parázstól el-elszakad, s függőleg szállinkózik. Sőt a régieknél találjuk, hogy *levegő* is *lobogó* értelemben vétetett: „Es az kópja ötszegű volt, es az végén volt egy levegő.“ (Régi magyar Passio. Toldy F. kiadása 163. l.). A *leveg* és *lebeg* szókban valamint rokonaikban is nem egyedül a gyöngéd mozgás alapfogalma rejlik, hanem a kiterjeszkedő laposság is, mert csak a vékony, laposra kinyúló, kiterjeszkedő testekről mondjuk, hogy levegnek, lebegnek. Innen a *lepel*, *lepény*, *leped*, *lepedő*, s a vastaghangu *lap*, *lapu*, stb. szókban inkább a laposra terjeszkedés alapfogalma rejlik. A német *Luft*, és magyar *levegő* teljesen azonos gyökük (*luf* = *lev*, = *leb* = *lob*); a német „Luft“ Ade lung szerint általában könnyen mozgó dolgot (ein leicht bewegliches Ding) jelent, és szerénte eredetileg a csendes vagy gyöngé szellő hangját utánozza.

LEVÉGÉS, (lev-ég-és v. le-v-eg-és) fn. tt. *levégés-t*, tb. —*ék.* harm. szr. —*e.* Függőben levő, s igen könnyű testnek mozgadozása, gyöngéded inogása. V. ö. **LEVÉG**.

LEVEGŐ, (lev-eg-ő v. le-v-eg-ő) fn. tt. *levegő-t*. Eredetileg melléknév, s mondható minden testről, mely leveg, vagy lebeg. Szokott népszerű ért. azon legátlátszóbb, legfinomabb, legrugalmasb erejű, s folyó test, melyet nem láthatni ugyan, de érezhetni, mely az egész földet körül folyja, más testekben minden üreget betölt, s az állatok és növények éltetésére mulaszthatatlanul szükséges. *Levegőt színi*, am. lélekzeni. *Fris, rosz, nehéz, bűdös, dögleletes levegő. Szabad levegőn járni*, am. mindenütt nagy távolságra egyedül a levegőtől véteni körül. *A hang a levegő mozgatása, rázkodtatása által támad. A levegő súlyát, nyomását, sűrűségét meghatározni. Bizonyos zárt térből kihúzni a levegőt. Egészség kedvéért levegőt változtatni*, annyi mint más vidékre, tájra menni. Átv. ért. *levegőben hadarászni*, am. üres helyen, semmi ellen. *Levegőbe beszélni*, am. hiába, senkinek. *Váratat építeni a levegőben*, magát képzelt reményekkel ámitani, kecsgetni. *A levegőt is elzárna előlem*, am. mindent megtagadna. A vegyészek a levegőnek (ha ugyan ezek is levegőkül tekintethetnek) több neveit különböztetik meg, melyenek: *éleny* (aër oxygenius), *könny*,

(aër hydrogenius), *szeneny* (aër carbonicus), *legeny* (aër azoticus). Újabb időben *lég*-nek is hivatik, mely összehúzva látszik lenni *lev-eg* igéből vagy *levegő* ég összetett főnévből.

LEVEGŐÉG, (levegő-ég) ösz. fn. Lásd: **LEVEGŐ**.

LEVEGŐFOLYAM, (levegő-folyam) l. **LÉGFOLYAM**.

LEVEGŐHUZAM, (levegő-huzam) l. **LÉGHUZAM**.

LEVEGŐI, (lev-eg-ő-i) mn. tt. *levegői-t*, tb. —*ék.* Levegőt illető, arra vonatkozó. *Levegői könnyűség, változás*.

LEVEGŐJÁRÁS, (levegő-járás) ösz. fn. A levegőnek ide-oda mozgása; különösebben am. légfolyam.

LEVEGŐS, (lev-eg-ő-ös) mn. tt. *levegős-t*, v. —*et*, tb. —*ék.* Amiben levegő van vagy jár. *Levegővel ellátott; levegőből álló. Levegős szoba. Levegős folyadék. Levegős test*.

LEVEGŐTLEN, (lev-eg-ő-t-len) mn. tt. *levegőtlen-t*, tb. —*ék.* Amiben levegő nincs. *Levegőtlen úr*.

LEVEGŐVONAT, (levegő-vonat) ösz. fn. l. **LÉGVONAT**.

LEVEGŰ, (le-v-eg-ű) fn. tt. *levegű-t*. Molnár A. szerént am. a latin *bractea*, *lamina*, azaz vékony lemez. Legközelebb rokona: *level*, melyhez a levegű vagyis lemez leginkább hasonló. Valószínű, hogy Molnár a *bractea* alatt a legvékonyabbféle, hártyaforma lemezt értette.

LEVEGŰS, (le-v-eg-ű-s) fn. tt. *levegűs-t*, tb. —*ök.* Alkotására olyan mint: *hegedűs*. Kézmives, ki levegűket csinál. V. ö. **LEVEGŰ**.

LEVÉL, (1), (lev-él) fn. eredetileg: *level* (mintegy *lebel*) miért is tt. *levelet*, tb. *levelek*, személyragozva: *levellem*, *leveled*, *levele* stb. Megrövidül e származékokban is: *levelés*, *levelez*, *levelezés*, *levelés*, *levelezdik*, *levelezés*, *leveling*, *leveletlen*. 1) A fáknak, fűveknek, virágoknak jobbra hosszukás és csücskésen végződő lapos, és vékony részecskéi, melyek részént hártyából, részént vékonyabb, vastagabbféle ízes erekből állanak. A levelek egyik fő részét teszik a növényeknek, mert a légkörből a tápszereket azok által szívják be, és az életök fentartására fölösleges nedvet és légnemeket azok által párologtatják ki. Rendszeren kocsányuknál (nyelőknel) fogva ragadnak az ágakhoz, v. sarjakhoz; ha nyelők nincs, nyeletleneknek hivatnak, s mindnyájan csoportosan véve képezik az úgynevezett *lombot*. Ha a növény levelei laposan terülnek ki, akkor a növényt *lombos*, ha vékony hengerdedek és hegyesvégűek, akkor *tülevelűnek*, ha pedig apró lapocskákká fejlődve a tövére vagy szárára borulnak, *pikkelyesnek* nevezik. A levél alsó- és felső színét *lap*-nak, a levél lapja közepén a vastag, rendszerént kiálló vonalat *gerincz*-nek, a gerinczből induló oldalágakat *inak*-nak, az ezeket egymással

öszvefogaló ágacskákat pedig *erek*-nek; maga a virág színes leveleit egyenként *szirmok*-nak, öszvesen pedig *bokrétá*-nak hívják. Így a *rózsalevél* is növénytanilag más mint a *rózsaszirm*, ámbár a közéletben az elsőbb az utóbbi helyett is használtatik. A természet legnagyobb változatosságban állította elé a növények leveleit, innen az : *árforma, barázdás, bárdforma, berzedt, bodros, bókoló, bokros, bordás, bördös, buglyos, csipkés, csonka, dárdforma, domboru, ékforma, eres, ép, holdforma, félfaru, fenlábó, fogas, fodros, fonák, füles, fűrészes, fűzött, gyűrűs, hegges, homorú, hosszudad, húsos, karczolt, kanyaros, kacziros, kardalaku, kerek v. köralaku, konya, körkörös, kukora, láncsás, lapiczkás, líkacsos, nyálalaku, púpos, ránczos, reczés, sallangos, sugár, szárnyas, szíves, teknős, tenyeres, terepélyes, tojásdad, törhegyű, tűforma, csuklás stb. stb. levelek. Színre nézve : világos-, sötét-, haragoszöld, sárga, piros, hamvas, pettegetett stb. levelek. Fejlenek, nyílnak, hullanak a levelek.*

„Érik a szőlő, hajlik a vessző,
Hullik a levele.“ Népd.

„Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Mért nem termettél meg minden falevelen,
Diófa levelén, almafa levelén,
Hadd szakasztott volna minden szegény legény.“
Népd.

Általán a népdalokban a fák levelét hasonlatosságul gyakran emlegetik. — Gyöke *lev v. le*, egy a *leveg*, (*v. lebeg*), *levegő*, *levegű* stb. szók gyökével, s alapfogalom benne az ingadékonyság. Innen a közmondások : *A levél sem mozog szél nélkül. Oly csendes idő van, hogy a levél sem mozdul.*

„Hiszen no! csendes este van, nincs semmi szél,
Mégis hogyan, hogyan rezeg a nyárlevél.“

Csokonai.

A levélnek tulajdonságaitól átv. ért. különféle, részént lapos testű, részént ingadékonyságú tárgyak vették neveiket, ugyanis 1) Általán levélnek mondatnak bizonyos, vékony, foszlány, lapos testek, melyek a növénylevélhez többé-kevésbé hasonlóak, pl. a papírvékony egy-egy része, mint *fél, negyed, nyolczad, tizenhatod réttü levél; arany, ezüst, réz levél; arany levelekből csinált függő*. Szinte átv. ért. levélnek mondanak mindenféle írásba foglalt okmányt, mint : *oklevél, adománylevél, cserielevél, nyíllével, hitlevél, menedéklevél, nemeslevél, útilevél* stb. Mai szokás szerént több ily öszvetett szókat rövidebben fejezünk ki, pl. kötelező levél, *kötelezvény*; folyamodó levél, *folyamodvány*; nyugtató levél, *nyugtatóvány*; idéző levél, *idézvény*, stb. Különösen jelent írásbeli eladást, melyet közlekedés, tudósítás, értekezés stb. végett a távollévőkhez küldünk. *Barátságos, hivatalos, kereskedői, szerelmes levelek. Levelet írni, bepecsételni, elküldeni. A levélre válaszolni. A levelet általadni, általvenni, fel-törni, elolvasni.*

„Ha nem jöhetsz, írd levelet.“ Népd.

„Azt gondolod, hogy én sírok,
Szomorú levelet írok.“ Népd.

LEVÉL, (2), falu Mosony m.; helyr. *Levél-re, —en, —ről*.

LEVÉLAJTÓ, (levél-ajtó) ösz. fn. A székelyeknél am. félaajtó, verőcze.

LEVÉLARANY, (levél-arany) ösz. fn. Igen finom, vékony levéllé, azaz lemezzé, levegűvé lapított, vagy nyújtott, vagy vert arany. *Levélaranyval behúzni a képrámát.*

LEVÉLBÉKA, (levél-béka) ösz. fn. Fákon lakozó zöld béka.

LEVÉLBÉLYEG, (levél-bélyeg) ösz. fn. Bélyeg, melyet a postahivatalon a levélre ütnek. Különbözik : *levéljegy*.

LEVÉLBÉR, (levél-bér) ösz. fn. Bér, melyet az illető postán bizonyos levéltől fizetni kell.

LEVÉLBIBE, (levél-bibe) ösz. fn. Sebféle bi-bircsó a növényi levelen.

LEVÉLBOGÁR, (levél-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, mely hosszukás gömbölyű, zöldes kék, rézszínű, vörös, sárga és fekete, söt. aranyos is. (*Chrysomela*.) E bogár hernyói a fák leveleit izig lerágják.

LEVÉLBORDA, (levél-borda) ösz. fn. Azon bordaforma izek a levélben, melyek a levél lapjánál valamivel vastagabbak, és a középzéptől jobbra-balra kinyúlnak.

LEVÉLBORÍTÉK, (levél-boríték) ösz. fn. Boríték papírból, melybe az írott vagy nyomtatott levelet takarják.

LEVÉLCZIN, (levél-czin) ösz. fn. Vékony lemezzé nyújtott vagy lapított czin. V. ö. CZIN.

LEVÉLDÍJ, (levél-díj) ösz. fn. Lásd : LEVÉLBÉR.

LEVÉLDÚS, (levél-dús) ösz. mn. Oly növényről mondják, melynek kitünőleg sűrű levelei vannak. *Levéldús hársfa, esernyőakácz.*

LEVELED, pusztá Bars m.; helyr. *Leveled-re, —én, —ről*.

LEVELEDZÉS, (lev-el-e-d-ez-és) fn. tt. *leveledzés-t*, tb. —ék. Állapot, midőn a növény leveledzik.

LEVELEDZIK, (lev-el-e-ed-z-ik) k. m. *leveledztem, —tél, —étt*, par. *leveledzél*. Mondjuk növényről, midőn leveleket kezd hajtani, midőn levelei a bim-bókból, rügyekből kifejlenek. *Az iharfák, és fűzek korábban leveledznek, mint az akáczok és cserfák.*

LEVELEG, (lev-el-eg) fn. tt. *leveleg-ét*, harm. szr. —e v. —je. A kétrétűen öszvehajtott papírvékony egy levele, félvívrét. *Levelegben nyomtatott biblia.*

LEVELEK, falu Szabolcs m.; helyr. *Levelek-re, —én, —ről*.

LEVELENG, LEVELING, (lev-el-en-g) fn. tt. *leveleng-ét*, harm. szr. —je. Közönséges leveles saláta, mely se fejbe nem megy, se öszve neu buborodik. (*Lactuca communis*).

LEVELENHÁT, puszta Csongrád m.; helyr. *Levelenhát-ra*, —*on*, —*ról*.

LEVELENKÉNT, (lev-el-en-ként) ih. Levélről levélre, egyik levelet a másik után. *Levelenként megtisztogatni a virágnövényt*.

LEVELENSÜLT, (levelen-sült) ösz. fn. Lepényféle vékony sütemény, melyet káposztalevelen szoktak kemenczébe vetni, és megsütni. Ilyen a tejjel kukoricizalstból csinált *görhe* v. *görhün* is, vagy, mint túl a Dunán nevezik, *prósza*.

LEVELES, (lev-el-es) mn. és fn. tárgyesete mint melléknév *leveles-t* v. —*et*, tb. —*ek*; mint főnév tárgyesete: *leveles-t*, többese: —*ék*. 1) Növényi levelekkel bővelkedő, zöldellő. *Leveles ág*, *leveles fák*, *cseryék*. 2) Zöld levelű ágakkal, galyakkal fődött. *Leveles szín*, *gunyhó*, *sátor*. Használtatik magán főnévül is 'leveles szín' helyett. 3) Lehullott levelekkel fődött, takart. *Őszszel leveles az erdő alja*. 4) Amiben irott leveleket visznek, tartanak, tesznek. *Leveles táská*, *láda*, *tár*, *szekrény*, *könyv*. 5) Aki valamely levéllel van ellátva. *Leveles nemes*, *oklevelés művész*, *orvos*, *ügyvéd*. 6) Főnévileg Molnár A. szerint jelent gonosztévőt, országos csavargót, kit körlevelek által országszerte mint olyat kihirdettek, mintegy megbélyegeztek. Úgy látszik, ez értelemben az általános nyelvben már elavult, s helyette a *cezégérés* szó divatozik. Szabó D. szerint jelent számüzöttet is, mint akinek az útlevelet kiadták.

LEVELESÉDIK, (lev-el-es-éd-ik) k. m. *leveléséd-tem*, —*tél*, —*étt*. Levelei számosan fakadnak, nyílnak, sarjadzanak. Különbözik tőle: *levelledzik*, minthogy ez egyenesen a levelek nyílására vonatkozik, a *levelésedik* pedig a nyíló levelek sokaságára, mennyiségére.

LEVELESÍT, LEVELESIT, (lev-el-es-it) áth. m. *levelésít-étt*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Molnár A. szerint am. valamely gonosztévőt országszerte szétküldött levelek által mint olyat megismértet, s köz gyalázatnak kitesz, kiczéggérez. Elavult szó. V. ö. LEVELES, 6).

LEVELESZ, (lev-el-ész) fn. tt. *levelész-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Féregnem, melynek több fajai vannak, mind a növények levelein élődnek, s lapos testöknél fogva inkább a csimaszhoz, mint bolhához hasonlók. Szineik, alakjaik különböznek. Néha tömegesen és csoportosan ülnek egymás fölött, és sok kárt tesznek a növényekben. (Aphis).

LEVELETLEN, (lev-el-etlen) mn. tt. *leveletlen-t*, tb. —*ék*. Oly növényről mondják, melynek levelei nincsenek. *Bizonyos fanemek télen leveletlenek*. Határozóként am. levél nélkül. V. ö. LEVÉL.

LEVELEZ, (1), (lev-el-ez) önh. m. *leveléz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Leveleket ír. Különösen valakivel viszonyosan leveleket váltogat. *A gyermekek szüleikkel, a jó barátok egymással, a kereskedők üzlet-társaikkal levelezni szoktak*.

LEVELEZ, (2), (lev-el-ez) áth. m. *leveléz-tem*, —*tél*, —*étt*. Valamely növénynek leveleit ritkítja,

vagy egészen is leszedi, lefosztja. *Szőlőt* (azaz szőlővenyigét) *levelezni*, másképen Szabó D. szerint: *vástolni*.

LEVELEZÉS, (lev-el-ez-és) fn. tt. *levelezés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Cselekvés, midőn valaki másnak leveleket irogat, melyeket viszont a másik félnek válasza szoktak követni. *Régi levelezésben al-lunk egymással*. *A levelezés félbeszakadt köztök*. *Hivatalos, barátságos, tudományos, szerelmi levelezés*. 2) Cselekvés, midőn valamely növény leveleit ritkítják vagy leszedik.

LEVELEZŐ, (lev-el-ez-ő) mn. tt. *levelező-t*. Aki mással leveleket váltogat, vagy bizonyos időben tudósításokat küld, pl. a hirlapokba. *Egymással levelező barátok*, *szerelmesek*, *hivatalok*. Különösen némely tudományos testületeknél czímneve az oly tagnak, ki az illető testtől távol lakván, azzal csak levelezési viszonyban áll. *Több külső tudományos társaság levelező tagja*. *Nálunk helyben is vannak levelező, valamint vidéken rendes tagok*.

LEVELEZŐKÖNYV, (levelező-könyv) ösz. fn. Könyv, mely különféle tárgy, kivált hivatalos levélmintákat foglal magában, tanulságul az olyak számára, kik a levelezési írásmódhoz szükséges képességgel nem bírnak.

LEVÉLEZÜST, (levél-ezüst) ösz. fn. Levélforma vékonyságra, vagyis lemezzé lapított ezüst.

LEVÉLFORDÍTÓ, (levél-fordító) ösz. fn. Darabka bőr vagy ruha, vagy papír, melyet bizonyos, pl. misemondó könyvek némely lapszéleire ragasztanak, hogy annál biztosabban rájok akadhasson az olvasó, s magát a lapot a mocsoktól, szakadástól megóvja.

LEVÉLGALAMB, (levél-galamb) ösz. fn. Galambfaj, melyet levélhordásra használnak.

LEVÉLHERNYÓ, (levél-hernyó) ösz. fn. Különbő bogárfajok hernyói, melyek a növények levelein élődnek, s azokat pusztítják.

LEVÉLHORDÓ, (levél-hordó) ösz. fn. Személy, ki az irott leveleket az illetőkhöz hordja. Különösen, postai szolga, ki a postán érkezett leveleket a levelen címzettnek kezeibe szolgáltatja.

LEVÉLHULLÁS, (levél-hullás) ösz. fn. A növény levelének azon állapota, midőn száráról leszkad, és leesik. *Őszi derek után elkezdődik nagyban a levélhullás*.

LEVÉLIBÉKA, (levélibéka) lásd: LEVÉLBÉKA.

LEVÉLÍRÓ, (levél-író) ösz. fn. 1) Minden személy, ki levelet ír. 2) Átv. ért. levelezőkönyv.

LEVÉLJEGY, (levél-jegy) ösz. fn. 1) Általán akármily jegy, melylyel a könyvnek leveleit bizonyos okoknál fogva megjegyzik. 2) A küldött levelekre ragasztatni szokott postai jegy, mely a levéldíj, azaz levélviteldíj értékét foglalja magában.

LEVÉLKE, LEVELKE, (lev-él-ke) kicsiny. fn. tt. *levelkét*. 1) Növények kised vagy pedig egyes le-

vele, pl. a lóher hármás levelének egy-egy tagját levelkének hívják. 2) Átv. ért. vett más kisebbféle levél, pl. az ívnek egy tizenhatod rétje. Különösen másnak írt kis levél, pl. szerelmes levél.

LEVÉLKÖNYV, (levél-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, mely a levélírás szabályait adja elé, egyszersmind különféle alkalmakra szóló leveleket, példák gyanánt foglal magában. 2) Könyv, melybe leginkább kereskedők az elküldött levelek másait jegyzik be.

LEVÉLLAP, (levél-lap) ösz. fn. Általán, a levélnek lapos oldala. Minden levélnek két lapja van. Különösen a rétekre osztott, és öszvefűzött ívek leveleinek egy-egy oldala. A *nyolczadrétű íven tizenhat levéllap van*.

LEVÉLMOLY, (levél-moly) ösz. fn. Moly, mely különösen a könyvek s irományok leveleit rágja.

LEVÉLMUTATÓ, (levél-mutató) ösz. fn. Aki valamely levelet, tulajdonképen váltólevelet vagy váltót (elfogadás, fizetés végett stb.) elémutat, levélbirláló.

LEVÉLNÉMÉS, (levél-némés) ösz. fn. Zsigmond király idejétől fogva oly nemesek Magyarországon, kik nemesi levelet, czimert, és fegyverviselési jogot kaptak, de jószágadományt nem. Diákosan szokottabban: *ármúlista*.

LEVÉLNEMŰ, (levél-nemű) ösz. mn. és fn. 1) Minden olyan növényi szerv, mely külső termete és belsejének szerkezeténél fogva a levél alkotásával vagy származásával megegyezik. A növények szárain, sőt magukon a növények nyelein és lapjain is fejlenek ki levélnemű részek, melyeket a levél mellék- vagy segédszerveinek szokás nevezni. Ilyen a *kacs* pl. a szőlővesszőnek kapaszkodó szálaeskája. 2) Am. Oklevél, okirat.

LEVÉLNYOMASZ, (levél-nyomasz) l. **LEVÉLNYOMÓ**.

LEVÉLNYOMÓ, (levél-nyomó) ösz. fn. Érzezből vagy kőből készített, lapos fenekű, súlyos eszköz, melyet a levelek lesajtólására használnak.

LEVÉLOLDAL, (levél-oldal) ösz. fn. L. **LEVÉLLAP**.

LEVÉLPAPÍR v. —**PAPIROS**, (levél-papír v. —papiros) ösz. fn. Különösen levélírással alakított, finomabbféle, körülírt, vagy néha csipkézett, aranyozott szélű, vagy színezett papiros.

LEVÉLPENÉSZ, (levél-penész) ösz. fn. Penész, mely némely növények leveleit belepi. V. ö. **PENÉSZ**.

LEVÉLPOSTA, (levél-posta) ösz. fn. Posta, mely leveleket szállít. V. ö. **POSTA**.

LEVÉLSIMÍTÓ, (levél-simító) ösz. fn. Eszköz, csontból vagy érzezből, melylyel a behajtott levelet bármi okból megsimítják.

LEVÉLSODRÓ, (levél-sodró) ösz. fn. Lásd: **ILONCZA**, (1).

LEVÉLSZÁMOZÁS, (levél-számozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely nyomtatvány vagy kézirat leveleit vagy lapjait számmal megjelölik.

LEVÉLSZÁR, (levél-szár) ösz. fn. Azon szálaeska, mely a növénylevelet az ággal, vagy a derékkel öszvetartja. Máskép: *nyel* v. *nyél*. (Petiolus). A virágokat tartó szálaeszkák pedig *kocsánok*. (Pediculus).

LEVÉLSZEKRÉNY, (levél-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melyben különösen leveleket, irományokat tartanak. *Postai levélszekrény*, melybe a postára feladott pénztelen leveleket vetik.

LEVÉLSZÍN, (levél-szín) ösz. fn. Zöld galyakból, lombokból csinált hajlékféle szín vagy sátor.

LEVÉLTÁR, (levél-tár) ösz. fn. Széles ért. levelek tartására, megőrzésére különösen rendelt szekrény, vagy szoba, terem. *Házi, családi, levéltár*. Szorosb ért. oly hely, azaz épület, vagy terem, melyben bizonyos országot vagy hatóságot, vagy községet illető, és érdeklő oklevelek őriztetnek. *Országos, vármegyei, káptalani, városi, községi levéltár*. (Archivum).

LEVÉLTÁRCZA, (levél-tárca) ösz. fn. Zsebbeli kis táska, különféle alakú, és kelméjű, mely különösen arra való, hogy holmi kisebbféle irományokat, jegyzékeket, levelkéket stb. takarjunk bele. V. ö. **TÁRCZA**.

LEVÉLTÁRNOK, (levél-tárnok) ösz. fn. Hites tisztviselő, ki valamely nyilvános levéltárra felügyel. *Érseki, püspöki, káptalani, vármegyei, városi levéltárnok*. Szélesb ért. személy, ki általán bizonyos levelek és irományok gyűjteményére felügyel. *Családi, nemzeti levéltárnok*.

LEVÉLTÁSKA, (levél-táska) ösz. fn. Táska, melyben leveleket szállítani, vagy tartani szokás. *Postai levéltáska*; magyarosabban: *levéltok*.

LEVÉLTETŰ, (levél-tetű) ösz. fn. Többfészeszű, lapos, apró féreg, mely a növény leveleihez tapadva éldegel. (Aphis). L. **LEVELESZ**.

LEVÉLTOK, (levél-tok) ösz. fn. L. **LEVÉLTÁSKA**.

LEVÉLVÁLTSÁG, (levél-váltság) ösz. fn. Azon bér, melyet az illető postán a levélszállításért fizetni kell. *Bizonyos intézeteket a levélváltáságtól fölmenteni*.

LEVÉLVIVŐ, (levél-vivő) ösz. fn. Általán, személy, ki valakinek levelet visz.

LEVÉN, **LÉVÉN**, (le-v-én) állapotjegyzője, *lesz* igének, hanem leginkább mint *van* ige pótlója. *Ezek így levén* („His ita stantibus seque habentibus“; a régibb birói parancsok egyik kifejezése). „Azérth mind ezöktől meg akarok szabadulni, Isthen seghéthőség levén“ azaz Isten segítségével. Levél 1557-ből. (Szalay A. 400 m. levél).

LEVENDULA, fn. tt. *levendulát*. Növénynem a kétfőbbhimcesek seregéből és fedetlenmagvúknak rendéből; esészeje tojásdad, fogai alig látszóknak; bokréájának három felső és két alsó metszései kerekdedek; himszálai a szírom nyakában lappanganak. Latinosan: *Lavendula*, mely a latin *lavare* szóból eredett,

minthogy ezen növényt mosódásra s fürdőben használták.

LEVENDULAOLAJ, (levendula-olaj) ösz. fn. A levendula nevű növényből kivont olaj.

LEVENDULÁS, (levendula-as) mn. tt. *levendulást* v. —at, tb. —ak. Levendulával benőtt, beültetett; ellátott. *Levendulás kert. Levendulás bokréta.*

LEVENDULAVÍZ, (levendula-víz) ösz. fn. Szagos víz, melyben levendulát áztattak.

LEVENTA, I. LEVENTE.

LEVENTE, fn. tt. *leventét.* Régi magyar szó, másképp: *leventa*. Zrinyinél ismételve előfordul. A magyar történetírók feleselnek róla, ha vajjon kopasz Lászlónak volt-e *Levente* nevű fia, vagy a 'levente' szó mint jelző a vitéz Bélát illeti, ki a pomeráni hősön diadalmaskodott. A régiek nyomán, (pl. Zrinyinél) annyit tudunk e szóról, hogy *hóst* jelentett, mint ma is:

„Harcra hitt a hon veszélye,
Sikra szállott a levente.“

Tárkányi Béla.

Mi elemzését illeti, alakja magyaros, minthogy több rokon formájú szókkal bir nyelvünk, melynek: *cseprente, széprente, csemete, csimota, bangita, vélészta, geleszta, Döbrente, Szalonta*, stb. Ha a levente v. leventa szóban alapfogalomul vesszük a sebes, könnyű mozgást, forgolódást, mi csakugyan a bajvivőnek mellőzhetetlen kelléke: akkor okszerűleg állíthatjuk, hogy gyöke a lebegő mozgást jelentő *leb* v. *lev*, melyből származott *leveng, levend ige, innen levengő, levendő, levenge, levende, levente*. Így fejlődött ki a *cseprente* is, mert *cseprente* am. sarjadzó cseperedő bokor, tehát törzse *cseper*, ebből lett *csepereng, cseperend, cseprend, cseprendő, cseprende, cseprente*. Így lett a *bób* gyökből *bóbad, bóhadó, bóhada*, kicsinyezve *bóbida, bóbíta*, azaz bóbosodó fejkötő; a *csim* (surculus)gyökből *csimod, csimodó, csimoda, csimota*, ige: *csem, csemed, csemedő, csemede, csemete* stb. A török nyelvben *levend* Hindoglu szerént am. *volontair*.

LEVENTEI, (levente-i, v. ö. LEVENTE) mn. tt. *leventei-t*, tb. —ek. Leventéhez tartozó, arra vonatkozó, leventeszerű.

LEVENTÉS, (levente-es) mn. tt. *leventés-t*, tb. —ek. Leventéhez illő, leventéhez méltó, olyan mint a levente vagy leventé. *Leventés öltözet. Leventés magaviselés.*

LEVER, (le-ver) ösz. áth. 1) Verve, azaz gyakran ütve valamit v. valakit leejt, lehullani kényszerít. *Pónával leverni a diót; fejseével leverni a lakatot.* 2) Verve, azaz ütögetve lehajt, lekerget. *A gar-madról, szériüről leverni a malacokat.* 3) Átv. ért. mondják oly dologról, mely a kedélyt elcsüggeszti. *A férjnek halála igen leverte a szegény nőt. Leverte őt a bú, a nagy csapás.* 4) Átv. ért. valakit leverni valamiről am. hathatós beszéddel lebeszélni, vagyis másnak szándékát, akaratát a szándékolt cselckvénytől

mintegy elűlni. 5) *Leverni valaminek az árát*, am. árlejtéskor stb. kevesebbet igérni.

LEVERÉS, (le-verés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit levernek.

LEVERETÉS, LEVERETTETÉS, (le-veretés v. —verettetés) I. LEVERTSÉG.

LEVERGÖDÉS, (le-vergödés) ösz. fn. Vergődve lemenés.

LEVERGÖDIK, (le-vergődik) ösz. k. Vergődve vagy nagynehezen lemegy, lemenekül. *A hajó a zátonyról levergődött.*

LEVERT, (le-vert) ösz. mn. Átv. ért. a kedélyről mondjuk, midőn ez elcsüggedt állapotban van.

LEVERTEN, (le-verten) ösz. ih. Levert, csüggedt állapotban.

LEVERTSÉG, (le-vertség) ösz. fn. Levert v. csüggedt állapot.

LEVERVE, (le-verve) I. LEVERTEN.

LEVES, (1), (le-v-es) mn. tt. *leves-t* v. —et, tb. —ek. Általán, aminek sok híg része, sok nedve van, mi nedvben úszik, vagy miből nedvet facsarni, nyomni, szivárogtatni lehet. *Leves gyümölcsök.* Különösen étel, mely lében készült. *Leves gombóc, becsindlt.* Ellen-téte: száraz, szívós, fojtós. *Némely körtefajok levesek, némelyek fojtósak.*

LEVES, (2), (le-v-es) fn. tt. *leves-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Kicsinyezve: *leveske* v. *leveske.* Léből álló, vagy lében készült étel. V. ö. LÉ. A levesek száma igen nagy és sokféle. Nevezetesebbek: *aprókásaleves, bableves, barnaleves, borleves, borsóleves, borsos, paprikás leves, csörgés leves, eczetes leves, fekete leves* am. kávé; *hátra van még a fekete leves*, azaz a hadd el hadd, (km.); *hajmaleves, halles, kenyérleves, koldús-v. rongyosleves, korhelyleves*, azaz kolbász savanyú káposztalében, *köménysesleves, lencseleves, ordasleves, rákleves, rántottleves, borsporosleves, vetrezeleves, ris-kásaleves, sörleves, zömleleves, szüaleves* am. sovány, zsíratlanleves, *tehenhúsleves, marhahúsleves, tejfölösleves, tyúkleves*, a magyar lakodalomnak egyik kelléke. *Eldöntötte a levest.* (Km.). *Sok szakács elsózta a levest.* (Km.). Átv. ért. és tréfásan: *poftleves, nyakleves*, am. pofon-, nyakoncsapás. Némely tájakon így nevezik a lébe aprított kenyeret is. *Levest szelni.*

LEVÉS, (1), (le-v-és) fn. tt. *levés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Valamely dolognak azon állapota, midőn készülöben, vagy alakulóban van. *A tevés és levés együtt járnak.* 2) Midőn a *van* ige értelme szolgál alapul, am. bizonyos állapotnak mint olyannak folytonos tartása. *Othon levés, távol levés.* V. ö. LESZ.

LEVÉS, (2), (le-vés) ösz. áth. Valamit vésüvel lemetsz, lefarag. *A szálkát, csomókat levésni a deszkáról. Levésni egy darabot a patkólandó ló patdjáról.*

LÉVÉS, puszta Csanád m.; helyr. *Lévés-re, —én, —ről.*

LEVESÉDÉS, (le-v-es-éd-és) fn. tt. *levesedés-t*, tb. —ék. Állapot, midőn valami levesedik.

LEVESÉDIK, (le-v-es-éd-ik) k. m. *leveséd-tem, —tél, —étt.* Mondjuk gyümölcsökről, s bizonyos nyirkos testekről, midőn nedvök szaporodik. *Az érő gyümölcsök többé-kevesbbé levednek. A nyirfa tavaszkor levedik. A szorosan bezárt edényben párolt hús meglevedik.*

LEVESEN, (le-v-es-en) ih. Leves állapotban.

LEVESÉS, (le-v-es-és) mn. tt. *levesés-t v. —et, tb. —ek.* Ami levestel van készítve, minek sok levese van; vagy miben levest tartanak; mivel levest szednek. *Leveses gombóc. Leveses tányér, tál. Leveses kándl.*

LEVÉSÉS, (le-vésés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit levésnek.

LEVESKE, (lev-es-ke) kiesiny. fn. tt. *leveskét.* Kevés leves. Néha, mint általában a kiesinyezők, kedves jó' jelentéssel bir, s am. jó leves, szájzire való; máskép: *leveske.*

„Csak azért szeretem a magyar menyecskét,
Mert megtudja főzni a borsos leveskét.“

Népd.

LEVESSÉG, (le-v-es-ség) fn. tt. *levesség-ét,* harm. szr. —e. Tulajdonsága valamely testnek, midőn sok leve van. *Szőlőnek, körtének levessége.* V. ö. **LÉ, LEVES.**

LEVETÁL, (leves-tál) ösz. fn. Általán minden tál, melyben levest adnak fel. Különösen magasabbféle, gömbölyű tál, mely kiváltképen levesnek való. *Máskép: levestál.*

LEVETÁNYÉR, (leves-tányér) ösz. fn. Mélyebb medrű, s nagyobbféle tányér, melyből különösen levest szokás enni.

LEVETIKON, (a latin *levesticum*-ból) fn. tt. *levetikon-t, tb. —ok,* harm. szr. —ja. Növényfaj a lestyanok (*ligusticum*) neméből; levelei nagyok, sokképen fűzöttek, leveikéi bevagdalt végűek. *Máskép tájdivatosan: löböstök.*

LEVESÜL, (le-v-es-ül) önh. m. *levesült.* L. **LEVESÉDIK.**

LEVÉS, (1), (le-vész) ösz. áth. Valamit fentebb helyről kézzel vagy bizonyos eszközzel leemel. *Levenni a kalapot (a fejről). A polczról pálczával levenni a fazekat. A szekrény tetejéről levenni valamit. Levenni a fazék fődőjét.* Átv. ért. 1) Valakit lábáról levenni am. akarátának, okoskodásának támaszpontjait megsemmisíteni; elámitani. 2) Valakit vagy valamit lerajzol, lefest.

LEVESZ, (2), v. **LEVÉS**, (le-vesz v. -vés) ösz. önh. Lesenyved, pl. valamely tag. *Leveszett a kis gyermek hónalja vagy ágyéka.* Székely szólás.

LEVET, (le-vet) ösz. áth. Valamit v. valakit lefelé tartó irányban vet el magától. *Vállról levetni a terhet. A ló levetette ülőjét.* Különösen am. a rajta levő ruhát leteszi magáról. *Levetni a bundát, szűrt, köpenyt, mentét, dolmányt. Levetni a nadrágot, csizmát, mellényt, üngöt.* A kalapot, süveget, sapkát, gues-

mát, szóval a főveget *leteszszük* vagy *leveszszük*; azonban némely tájakon igekötő nélkül mondják: *süveget vetni.* (Szabó Dávid).

LEVÉTEL, (le-vétel) ösz. fn. Cselekedet, melyet akkor követtünk el, ha valamit levettünk. *Kalap levételével megtisztelni valakit.* V. ö. **LEVÉSZ.**

LEVETÉS, (le-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valakit vagy valamit levet.

LEVÉTET, (le-vétet) ösz. miv. Eszközli, hogy valamit levegyenek. *Magát levétetni, am. képét festés által vagy másképen leábrázoltni.*

LEVETKÉZÉS, (le-vetkezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki leveti magáról ruháját.

LEVETKÉZIK, (le-vetkezik) ösz. k. Ruháját leveti magáról. *Estve levetkezünk, reggel felöltözünk.* Átv. ért.

„Nézd aztán, hon vannak szigeti vitézek,
Ha testi köntösből levetkezik lelkök.“

Zrinyi.

LEVETKÉZTET, LEVETKÖZTET, (le-vetkézttet) ösz. mivelt. 1) Valakinek ruháit levetnie segít. *Az urat levetkezteti az inas. A kisedet levetkezteti az anyja, dajkája.* 2) Valakit ruháitól erőszakosan megfoszt. *A rablók üngre, gatyára, anyaszült meztenre levetkeztették.*

LEVETKÉZTETÉS, (le-vetkeztetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn levetkeztetnek valakit. V. ö. **LEVETKÉZTET.**

LEVETLEN, (le-v-et-len) mn. tt. *levetlen-t, tb. —ék.* 1) Aminek leve, nedvessége nincsen, illetőleg fojtós, kemény. *Levetlen gyümölcs.* 2) Amit lével nem készítettek. *Levetlen ételek.* Határozóként, am. lé nélkül.

LEVEZ, (le-v-ez) önh. m. *levez-tem, —tél, —étt.* L. **LEVEDZIK.**

LEVEZET, (le-vezet) ösz. áth. Valakit vagy valamely állatot magasabb, fentebb helyről alsóbbra vezet. *Levezetni valakit a lépcsőkön. A borkereskedőt levezetni a pinczébe. A lovakat itatás végett levezetni a folyóba. Az álló vizet levezetni.* V. ö. **VEZET.**

LEVEZETÉS, (le-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit levezetnek.

LEVHÜTŐ, I. LÉHÜTŐ.

LEVÍHATATLAN, LEVÍHATLAN, (le-vi-hat[at]lan) ösz. mn. Legyőzhetetlen, amit nem lehet levíni v. legyőzni. *Levíhatatlan nehézségek, akadályok.*

LEVÍHATÓ, (le-viható) ösz. mn. Legyőzhető, amit le lehet vinni v. győzni.

LEVISZ, (le-visz) ösz. áth. 1) Valamit kézben, hátton, vállon stb. fentebb helyről alsóbbra visz. *A mocskos edényeket levinni a patakra. A padlásról valamit levinni az udvarra.* 2) Lóháton, szekéren, hajón le szállít valamit v. valakit. *A vágmellékiek a káposztát, s egyéb zöldséget részént szekéren, részént hajón leviszik az alsóbb vidékekre. Fiót Pozsonyból levitte Komáromba magyar szóra.* 3) Átv. ért. mondjuk vízről,

s holmi tisztító szerekéről, midőn a mocskot, foltot stb. lemossák. *A szappanos víz sokféle mocskot levisz.* Különösen mondjuk folyóvízről, midőn valami leszáll rajta. *A folyóvíz leviszi a hajót, a holt testet.* V. ö. VISZ.

LEVISZEN, (le-viszen) l. LEVISZ.

LEVITEL, (le-vitel) ösz. fn. Cselekvés, midőn valami v. valaki valamit vagy valakit leviszen.

LÉVŐ, l. LÉHŐ.

LEVON, (le-von) ösz. áth. 1) Vonva, azaz maga felé húzva, bizonyos magasságról alájönni, alászállani kényszerít valamit. *Horgas bottal levonni az ágot. Levonni a szekeret.* 2) Bizonyos mennyiségből valamit elvesz. *A cseléd béréből levonni néhány krajczárt.* V. ö. VON.

LEVONANDÓ, (le-vonandó) ösz. mn. és fn. Amit le kell vonni; különösen a kivonás nemű számításnál azon rész, melyet egy másikból (rendszerint a nagyobbikból) le kell számítani.

LEVONÁS, (le-vonás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit levonunk. V. ö. LEVON.

LEVONAT, (le-vonat) ösz. fn. Amit levonnak.

LEVŐ v. LÉVŐ, (le-v-ő) részesülő, és mn. tt. *levő-t.* A *van* és a *lesz* igének részesülője. 1) Ami van, ami bizonyos állapotban létezik. *Othton levő, távol, közel, messze levő emberek.* 2) Valamivé alakuló, képződő. *Eczetté levő borok. Sárrá levő agyag.* V. ö. LESZ. 3) Főnévileg székelő és palócz tájzsolás szerint am. tölsér. L. LÉHŐ v. LIÚ.

LÉZ, elavult fn. és ige, melyből *lézeg, lézed, lézedez, lézeng, lézérég* erednek. Minthogy e származékokban alapfogalom a lankadt, beteges mozgás, járás: innen *léz* nem egyéb mint az alhangu *láz* fenhangu módosulata, ez t. i. erősebb, a *léz* pedig gyöngébb mozgást jelent.

LEZÁR, (le-zár) ösz. áth. Valamit zárral lecsuk vagy zár alá vesz. *Lezární a láda födelét. Lezární a pénzt.*

LEZÁRÁS, (le-zárás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezárnak.

LEZÁROL, (le-zárol) ösz. áth. Valamit zárral lecsuk. Különösen bizonyos ingó vagy ingatlan vagyont, melyre más valaki tart jogot, bíróilag lefoglal.

LEZÁROLÁS, (le-zárolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezárolnak.

LEZECZPONTY, (leiecz-ponty) ösz. fn. Fehéres husú folyói halfaj, a pontyok neméből, ezüstszínű szcles pikkelyekkel, nagy szájjal, és fejjel. (Cyprius cephalus).

LÉZED, (léz-ed) önh. m. *lézed-tem, —tél, —t, v. —étt.* Mondják lábadozó betegről, midőn ismét lábra kel, és nehezen mozog, jár- kel. Megfelel neki az alhangu *lázad*, mely erősebb, épebb mozgást jelent. V. ö. LÁZ.

LÉZEDÉZ, (léz-ed-éz) gyakor. önh. m. *lézedé-tem, —tél, —étt, par. —z.* Lassan-lassan lábadoz, betegségéből felüdüli. V. ö. LÉZED.

LÉZÉG, (léz-ég) gyak. önh. m. *lézég-tem, —tél, —étt.* 1) Lankadtan, betegesen jár kel, mozog; úgy jár, mint a *láz.* *Alig lézeg a szegény, úgy oda van.* 2) Lomhán, tunyán lép.

LÉZÉGÉS, (léz-ég-és) fn. tt. *lézégés-t, tb. —ék,* harm. szr. —e. Tunya, lusta, fáradt, beteges embernek járása kelése. Különösen dolog nélküli csavargás, tétovázás. V. ö. LÉZ.

LÉZÉNG, (léz-én-g) gyakor. önh. m. *lézeng-tem, —tél, —étt, htn. —ni v. —eni.* Ide-oda csavarog, kószál. Megfelel neki az alhangu *lázong*, mely hevesebb, erősebb, izgékonyabb mozgást jelent.

LÉZÉNGÉS, (léz-én-g-és) fn. tt. *lézengés-t, tb. —ék,* harm. szr. —e. Lassu, tunya, beteges járás, különösen csavargás, tekergés.

LÉZÉNGŐ, (léz-én-g-ő) mn. tt. *lézengő-t.* Lankadtan, elgyengülten járó; továbbá, dolog nélkül, lomhán csavargó.

LÉZÉRÉG, (léz-ér-ég) önh. m. *lézérégtem v. lézérégtem, lézérégtél v. lézérégtél, lézérégtt; htn. lézérégni v. lézérégni.* A székelőknel am. lézeng.

LÉZÉRÉGÉS, (léz-ér-ég-és) fn. tt. *lézérégés-t, tb. —ék.* A székelőknel am. lézengés.

LEZUHAN, (le-zuhan) ösz. önh. Zuhanva leesik, vagyis magasról alá esve *zuh* hangot ad. *A zsák lezuhan a földre.* V. ö. ZUHAN.

LEZUHANÁS, (le-zuhanás) ösz. fn. Zuhanva leesés.

LEZUHANT, (le-zuhant) ösz. áth. Valamit úgy vet le, hogy feneket érintve zuhanjon. *A gyapjas zsákot lezuhantani a szekérről.* V. ö. ZUHANT.

LEZUHANTÁS, (le-zuhantás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezuhantanak.

LEZUHINT, (le-zuhint) ösz. áth. *A lezuhant* igének kicsinyítő változata. V. ö. LEZUHANT.

LEZUHINTÁS, (le-zuhintás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezuhintanak.

LEZÚZ, (le-zúz) ösz. áth. Lábbal tapodva, vagy valamely kemény eszközzel nyomkodva, törve lelapít. *A göröngyöket sarokkal vagy kalapáccsral lezúzni.* V. ö. ZÚZ.

LEZÚZÁS, (le-zúzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit lezúznak.

LÉZZÉG, l. LÉZÉG.

LÉZZENG, l. LÉZENG.

LEZSÁK, Lugossy József szerint tájdivatosan am. lebzselő, mintha volna: *lebzsök, lebzszák.*

LEZSBEL, a székelőknel *b* és *zs* helyet cserélve am. lebzsel.

LI, 1) hangszó, mely a *liba, libucz, lile* kis madarak *li li* hangját utánozza, egyszersmind nevet ad nekik. 2) Mint elvont gyökélem jelent *fürge, élénk, könnyed mozgást* a *libánczol, libeg, libben, lidércz, lifeg, líha, lindik, linka, linkó, linba, línbál, lipinkáz, lipiczkel, lipong, liponka, liszt, lityike, lityeg* származékokban. 3) Lefelé lapulást jelent ezekben: *libáz, libhesz*, s nem egyéb mint a *le* (alá) módosulata. Ide

tartoznak ezen mélyedést jelentők : *liget, lik, líkócs*.
4) A *leh*-nek kicsinyezését fejezi ki a *lih, líheg* származékokban. Részletesebben l. ezen szókat saját rovataik alatt.

LIB, elvont gyök, mely majd egyedül könnyűd mozgást jelent, pl. a *libánczol, libeg, libben* származékokban; majd oly szóknak szolgál alapul, melyek *li li* hangon szóló madarakat jelentenek, de egyszersmind tulajdonságuk az élénk, fürge mozgás, szaladgálás, milyenek a *liba, libucz*, azaz bíbicz, mely a szalonkák neme alá tartozik. V. ö. LI és LIBA, LIBUCZ.

LIBA, (1), (li-b-a) fn. tt. *libát*. Képzésre és alakra leghasonlóbb hozzá a *hiba*, melynek gyöke *hi*, ebből lett az igeneves *hi-ó, hi-ú*, s innen *hi-u-a, hi-v-a, hi-b-a*; így a *csi* hangutánzóból képződött *csi-ü, csi-v, csi-b, csi-b-e*. Így fejlődtek ki: *gebe, göbe, görbe* s több mások. A *liba* szónak *li* gyökében mind a hangot jelentő *li*, mind a fürge mozgást kifejező *li* egész épségében megvan. Tájdivatosan, túl a Dunán: *zsiba*, melynek *zsi* gyöke szintén jelent a) hangot a *zsi bong, zsi bongás, zsi búsásr, zsi vaj, zsi baj* származékokban, b) részént repülő, részént folyó mozgást a *zsi szik, zsi lip* szókban. Jelenti kizárólag a lúd nevű madárnak 1) fiát, 2) fiatal ludat. *Kis liba, sütni való liba*.

„Szép állat a liba, magát megmossa,
Tollait orrával felborzogatja.“

Népd.

Átv. ért. (inkább a németet utánozva) jelent butácskát, különösen nőszemélyt. Innen: *liba természet, liba szelídség*, am. butaság, gyávaság, együgyűség.

LIBA, (2), falu Vas m.; helyr. *Libá-ra*, —n, —ról.

LIBABIMBÓ, (liba-bimbó) ösz. fn. L. LIBA-PIMPÓ.

LIBACSILLAGHÚR, (liba-csillaghúr) ösz. fn. Növényfaj a csillaghúrok neméből; szára heverő, szerteágazó; levelei tojásdadok vagy hosszukás lánccsásak. Vízben tenyészik. (*Stellaria Alsine*).

LIBÁD, falu Esztergam m.; helyr. *Libád-ra*, —on, —ról.

LIBÁNCZOL, (li-b-a-an-cz-ol) önh. m. *libánczol-t*. Alapfogalom benne a kicsinyező mozgás, melyre mind a *li* gyök, mind az *áncz* középkepző mutat. Mondják különösen kis gyermekekről, midőn kezeit, lábaitak hányva vetve rugdalóznak, nevezetesen, midőn ezt a furdóben teszik. A hasonlatosság valószínűleg a fürdő libáktól is kölcsönözttetett.

LIBÁNCZOLÁS, (li-b-a-an-cz-ol-ás) fn. tt. *libánczolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn a kis gyermek kezeit lábait hányva vetve rugdalózik.

LIBÁNFALVA, erdélyi falu Torda m.; helyr. —falvá-ra, —n, —ról.

LIBAPIMPÓ, (liba-pimpó) ösz. fn. Növényfaj a pimpók neméből; szárai heverők, gyökerezők, le-

velei csonkatollas-szárnyasak, alul ezüstszínű selymesek, levelei hegyes fogu fűrészesek. Másképp köznyelven: *pipéfű, lídpázsit, fejér v. ezüstös hátú fű, vad varádics*. (*Potentilla anserina*).

LIBÁR, (li-b-a-ár) mn. tt. *libár-t*, tb. —ok. Mondják baromról, kivált szarvasmarháról, mely sovány természetű; a székelyeknél am. izomtalan, gyöngetermetű. (Kriza J.). Alakra és értelemre hasonlók: *szikár, czangár*. Gyöke *li* azon szók osztályába való, melyek valami laposat, lecsappanót jelentenek, mert alapfogalom benne a csappant állapot, mely a testnek, vékonyagnak belapulásával jár; mintha volna *lapár*, kicsinyezve: *lípár* s lágyabban *libár*, mint 'lippen' vagy 'libben' a 'lappan' szónak kicsinyzett alakja. V. ö. LIBILÁBAS.

LIBASZÍN, (liba-szín) ösz. fn. és mn. 1) Sárzás zöld szíu, milyena a kis libák szőre. 2) Melléknévilleg olyan színü mint a liba. *Libaszín mente, dolmány*.

LIBASZINÚ, (liba-szinü) mn. Lásd: LIBASZÍN 2).

LIBATON, erdélyi falu B.- Szolnok m.; helyr. *Libaton-ba*, —ban, —ból.

LIBATOP v. —TOPP, (liba-top) ösz. fn. Az öthímese seregébe és kétanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje öt hasábu, öt szegü, hasábjai teknősök, bokkrétája nincs, magva kerek, lelapított, a csészébe zárva. (*Chenopodium*). Neve a görögüből van szó szerént fordítva. Fajai: *fejér, büdös, mirha-, paréj-, sokmagvu, seprő-, rubidánkalibatóp* stb.

LIBAZÖLD, (liba-zöld) ösz. mn. Olyan zöldszinü, milyena a kis libák pelyhes szőre. *Libazöld posztó, hajtóka*.

LIBB, nyomosított *lib* gyök; l. ezt.

LIBBÉG, (libb-ég) gyakor. önh. m. *libbég-tem*, —tél, —ét. Ímmel ámmal mozog. Rendesen a *libbög* igével ikerítve használtatik: *libbög-lábbög*, tehát nem egyéb, mint a *lábbög* ige kicsinyezője fenhangok által. Ily viszonyban vannak: *tipeg-tapog, nyifeg-nyafog, ripeg-ropog, nyimmeg-nyámmog* stb.

LIBBÉGÉS, (libb-ég-és) fn. tt. *libbégés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Libbegve járás, mozgás. V. ö. LIBBÉG.

LIBBEN, (libb-en) önh. m. *libben-t*. Keményebben: *lippen*. Mondják különösen a tyúkról, midőn fáradtában, vagy a kakas előtt elterülve, meglapulva leül. *Meglippen*. A *lappan* igének kicsinyező alakja fenhangok által: *libben v. lippen*, ikerítve: *lippen-lappan*. Midőn félre mozdulást jelent, akkor gyöke a mozgást jelentő *li, lib*. *Félre libbenni*, am. félre billenni, félre lépni, s ekkor közvetlen rokona a *libeg* és *libbent*.

LIBBENCs, (libb-en-es) fn. tt. *libbencs-ét*. Sánta ember, kinek egyik lába kurtább s minden lépésre libbent, libiczel.

LIBBENÉS, (libb-en-és) fn. tt. *libbentés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valami libben-

LIBBENŐ, (libb-en-ő) mn. tt. *libbenő-t.* 1) Le-lapuló. 2) Félremozduló, megbillenő.

LIBBENT, (libb-en-t) áth. és önh. m. *libbent-étt*, par. —s, htn. —ni v. —eni. Valamit félre mozdulni kényszerít, vagyis eszközi, hogy libbenjen. A székelyeknél: *lelibbenti a szél a kalapot az ember fejéről*. Különösen önhatólag mondják sántikáló emberről, kinek teste félre hajlik, midőn sánta lábára lép, főképp ha egyik lába kurta, s az ily embert *libbentő-nek* v. *libbens-nek* hívják. Tréfásan is: *libbens erre felé*. Gyöke az apró mozgást jelentő *li*, *lib*. Rokon *leb* gyökkel is.

LIBBENTÉS, (libb-en-t-és) fn. tt. *libbentés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki v. valami libbent.

LIBBENTŐ, puszta Somogy m.; helyr. *Libbentő-ra*, —n, —ről.

LIBECZ, I. LIBUCZ.

LIBÉG, (li-b-ég) gyakor. önh. m. *libég-tem*, —tél, —étt. Mondják igen vékony, könnyű, foszlány testekről, melyek legkisebb illetésre mozognak. Valamivel nagyobbat jelent a *lebeg*, s még nagyobbat a *lobog*. *Libég* a hajszál, a pehely, pihe; *lebeg* a vékony fátyol; *lobog* a tűz, a zászló, a hosszú bő ujju üng.

LIBÉGÉS, (lib-ég-és) fn. tt. *libégés-t*, tb. —ék. Mozgás neve, midőn libeg valami. V. ö. LIBEG.

LIBÉGTET, (lib-égt-tet) áth. illetőleg mivel. m. *libégtet-tem*, —tél, —étt. Eszközi, hogy valami libegjen. V. ö. LIBÉG.

LIBERCESE, KIS—, NAGY—, faluk Nógrád m.; helyr. *Libercesé-re*, —n, —ről.

LIBÉRIA, fn. tt. *libériát*. Közelebbről a francia *livrée* után diákosan alakult szó (spanyolul: *lib-réa*); a francziát pedig ismét *livrer* (a többek közt am. szállítani) igétől származtatják, melynek eredete a latin *liberare*. Inasok vagyis szolgák egyenruhája. Tulajdonképen: szállított ruha (geliefert Kleidung).

LIBÉRIÁS, (libéria-as) mn. tt. *libériás-t* v. —at, tb. —ak. Libériát viselő.

LIBETBÁNYA, (Libet-Bánya) ösz. fn. Bányaváros Zólyomvármegyében; helyr. *Libetbányá-n*, —ra, —ről.

LIBHESZ, I. LIPHESZ.

LIBICKÓ, (lib-ics-kó, azaz levecske) fn. tt. *libickó-t*. Ízetleu, hosszú lére csinált étel, letykó. Erdélyi szó.

LÍBICZ, I. LIBUCZ.

LIBICZKEL, (lib-icz-kel) önh. m. *libiczkel-t*. Apró libbenő lépéseket csinál.

LIBICZKELÉS, (lib-icz-kel-és) fn. tt. *libiczkelés-t*, tb. —ék. Cselekvés, midőn valaki vagy valami libiczkel.

LIBIKÓKA, (lib-ig-ó-ka, mintegy lib-eg-ő-ke v. lip-on-g-ó-ka) fn. tt. libikókát. L. LIBONKA.

LIBILÁBAS, (libi-lábas) ösz. mn. Heves vármegyében vezna, hosszú, vékony lábszáru emberről mondják. V. ö. LIBÁR; és HÓRIHORGAS.

LIBINKÉL, I. LEBENKÉL.

LIBITÓKA, (libb-en-t-ő-ke? vagy talán inkább: libi-lóka, ez utóbbi *lóg* igétől); I. LIBONKA; és v. ö. LIBIKÓKA.

LIBONKÁL, I. LEBENKÉL, és v. ö. LIPONG, LIPINKA v. LIPONKA.

LIBORCZ, férfi kn. tt. *Liborcz-ot*. Liborius. Oly képzsü, mint *Tiburtius*-ból *Tiborcz*.

LIBUCZ, (li-b-ucz) fn. tt. *libucz-ot*. A szalonkák neméhez tartozó vízi madár, szokottabb névvel: *bí-bicz*, mely e madarkának kiáltó hangját igen élénken utánozza. A libucz inkább futkosó természetére látszik vonatkozni, minthogy a szalonkák általán aprózott léptekkel szaladgálnak, vagy ide s tova szállingóznak, honnan valamint ezen, úgy *lebenke* nevék is; mely utóbbihoz közel jár a *libucz* szó. Lásd: BÍ-BICZ.

LICS, hangszó, az alhangu *locs* kicsinyezője, honnan: *licseg*, *loczog*, *licscsen*, *locscsan*, *licscsent*, *locscsant*. Közép helyet foglal köztők: *lecs*, *lecscsen*, *lecscsent*, *lecsceg*. Mondják nedvről, mely kismértékben kicsapva medréből vékonyabb hangot hallatva ütődik vissza.

LICSÉG, (lics-ég) gyak. önh. m. *licség-tem*, —tél, —étt. Mondják nedvről, midőn medréből vagy tartójából kicsapva vékony *lics* hanggal ütődik vissza. Átv. ért. szaporán jár a szája, hogy szinte fecseg a nyála bele. *Licseg-loczog*.

LICSCSEN, (licscs-en) önh. m. *licscsen-t*. *Licacs* hangot adva kicsapódik. *Licscsen a víz*. Vastag hangon: *locscsan*.

LICSCSENÉS, (licscs-en-és) fn. tt. *licscsenés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Nedvnek *licscs* hangot adva medréből vagy tartójából kicsapódása.

LICSCSENT, (licscs-en-t) mivel. m. *licscsent-étt*. A vastaghangu *locscsant* igének kicsinyező mód-sulata. V. ö. LOCSCSANT.

LICSE, fn. tt. *licsét*. Göcseji tájszó, jelent ketős szálu, erősebbféle fonalat, vagy zsinetet. A maga nemében egyedül álló szó, mert a többi *li* gyökü magyar szókkal gyanítható rokonságban nincsen. A szanszkritban *lig* gyök egyezik a latin *ligo* s hellen *λυγῶω* szókkal.

LICSÉGÉS, (lics-ég-és) fn. tt. *licségés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Nedvnek medréből vagy tartójából *lics* hanggal visszaütődése.

LICSÉRT, falu Sáros m.; helyr. *Licsért-re*, —én, —ről.

LICSKOL, LICSKOS, tájdivatosak; *lucskol*, *lucskos* helyett I. ezeket.

LICSPÖCS, ikerített fn. másképp: *locs-pöcs*. L. ezt; és v. ö. LICS.

LICZE, falu Gömör m.; helyr. *Licze-re*, —n, —ről.

LICZIS, mn. és fn. tt. *liczis-t*, tb. —ek. Székely tájszó, s am. hizelkedő. Minthogy a hizelgésnek

lénycgét a másokhoz való simulás, és forgolódás, farkcsóválás teszik: innen e szó *li* gyökelemé az élénk könnyü mozgékonyaság alapfogalmát rejti magában, s rokonságban áll a *lidércz* és *ledér* szókkal.

LICZKÓ, falu Szala, puszta Moson m.; helyr.

Liczkó-ra, —*n*, —*ról*.

LID, elvont gyöke *lidércz* szónak. Azonos *led* gyökkel *ledér* szóban.

LIDECZ, falu Trencsin m.; helyr. *Lidecz-re*, —*én*, —*ról*.

LIDÉRCZ, (lid-ér-cz) fn. tt. *lidércz-ét*, harm. szr. —*e*. A népnek babonás hiedelme szerint általában am. tűzalakban bolygó, embereket ijesztő, néha csábító gonosz szellem. Különösen jelent gyulékony, s mocsáros helyeken, vagy temetőkön kigőzölögő párá, mely a föld színe fölött tömegbe gyűlve igen vékony lángra gyulad, s a levegőnek legkisebb mozdulatára ide-oda leveg, máskép: *tűzes ember*. E tünetenyekről azt tartja a babonahitű nép, hogy a hamis földmérők lelkei, s hogy a káromkodást elszaladnak, az imádságra pedig kísérik az embert; hasonlólág, hogy ha szaladsz, utánad futnak, ha megállsz, magállnak; mi igen természetes, mert a káromkodás némileg fuvással, az imádság pedig sohajtással jár, s a levegő a szaladónak nyomába tódul, az álló körül pedig nyugszik. Minthogy a *lidércz* csak éjjel látható, s a szabadban járónak gyertyavilág gyanánt tűnik fel a távolban: innen azt is tartja róla a babona, hogy az utast félre, különösen mocsárokba, ingoványokba csábítja, mi ismét egészen a dolog természete szerint történik. Némely tájakon, pl. Mátyusföldén különösen oly bolygó tüzet hívnak *lidércznek*, mely a helységekben, utcákban, udvarokban, kertekben mutatkozik, s elnyuló alakban suhan el a néző előtt, s mint némelyek látni gondolják, farka is van. Az ily *lidércz*-ről azt hiszik, hogy a kéményeken szokott be- s kijárni, és pedig a vele czimboráló gonosz embernek pénzt hord, némelyeket pedig álmaikban gyötör, megnyom, megleikre nehézkedik stb. *Kinek rosz a lelkiismerete, lidérczczel álmodik.* (Km.). Dunán túl: *ludvércz*. E szó nem egyéb, mint a csapongót, ide-oda szállongót jelentő *ledér* kicsinyezője: *ledér-cz*, hangváltozattal: *lidércz*, azaz ledéren libegő, lebegő lángocska, tüzecke.

LIDÉRCZDENEVÉR, (lidércz-denevér) ősz. fn.

1) Nagyféle denevérfaj déli Amerikában, mely az emberek és állatok vérét, ha hozzájuk férhet, kiszívja. (*Vesperilio spectrum*). 2) A rusznyákok, románok, s déli szlávok, különösen a horvátok között divatozó babonahit szerént némely megholtak lelkei, melyek denevéralakban az emberek vérét kiszívják, s köznevek: *vampyr*, a horvátoknál pedig különösen: *vukodlak*.

LIDÉRCZÉS, (lid-ér-cz-és) mn. tt. *lidérczés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Molnár A. szerint am. hóbolygó, alvajáró (*lunaticus*). A hasonlatosság onnan van, mert a hóbolygó éjjel oly ijesztőleg és lebegve jár mint a *lidércz*.

LIF, a *laf* szónak kicsinyezett mása, miért rendezesen együtt járnak: *lif* *laf*, valamint származékaik is: *lifeg*, *lafog*. Mondatnak holmi ringyrongy, foszlány, szakadozott szövetről, ruháról, mely minden mozzanásra ide-oda hánykolódik. *Csak úgy lifeg lafog a rongy rajta*. Világos, hogy a *li* *la* gyökökben a mozgás alapfogalma rejlik, azonfölül a *lif* *laf* némi gúnyos, csúfolódó jelentéssel bír.

LIFÉG, (lif-ég) önh. m. *lifég-tem*, —*tél*, —*étt*. l. LIF alatt.

LIGET, (1), (lig-et) fn. tt. *liget-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Molnár A. szerint am. a latin *salvus, nemus*. Az első jelent hegyek közti erdő, eszerjés völgyet, a másik pedig síkon, völgyben, folyók mellett levő sűrű bokros helyet, csalitot. Első alapértelme tehát mélység, laposság, völgyesség, mely fákkal, bokrokkal van benöve, s különbözik az erdőtől, mint-hogy ez vagy egész hegyeket lep el, vagy, ha lapányon fekszik is, nagyobb terjedelmű, és természetesebb fákból áll.

„Kies liget keríti
Magános házamat,
Folyókút hívesíti
Virágos halmomat.“

Kis János.

„Hervad már ligetünk s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.“

Berzsenyi.

Egyébiránt néha a *liget*et is erdőnek mondja az ingadozó nyelvcsókás, mint a pesti *városliget*et, inkább csak a német ‚*Stadtwaldchen*‘ után *városerdő*nek. A *liget* szónak gyöke a mélyedést, alacsonyt jelentő *leből* módosított *li*, s eredetileg *leget*, mint *sziget* Komárom vidékén *szeg*et, minthogy a víz szegi körül, tehát *szeg-hely*, a *liget* pedig *leg-hely* v. *lig-hely*, alacson helyen fekvő erdőség. Eszerént *liget* am. *lig-ed*, *leg-ed*. Némelyek a latin: *lucus*-ból vélik eredetnek, de ami igen kereset származtatás. Finniül: *lehto*. A *liget* szótól sok helység vette nevezetét, melyek között van *Szegliget* Tornában, és *Szigliget* Szalában. Ez utósó mint magánálló hegyre épített ó vár nevezetes, de nevét bizonyosan nem magasságától kapta, hanem a Balatonhoz közel fekvő *ligetes* völgytől. A *liget* a költői nyelvben gyakran előfordul. „Gyöngye Klorinda, hús kikeletben, egy szép *liget*ben fel s alá jár.“ (Faludi). „Kis kertekben, *ligetek*ben együtt legelnek.“ (Népd).

LIGET, (2), l. LIGETH.

LIGET, (3), puszta Arad m., erdélyi falu F. Fehér és Torda m., KERCSE—, falu Somogy, m.; helyr. *Liget-re*, —*én*, —*ról*.

LIGETÉKECSÉSZEKÜRT, (liget-éke-csészekürt) ősz. fn. Növényfaj a csészekürtök neméből, melynek tokja hosszú hengeres, szára durva szőrös, szögletes, sugár, szirmai épülük, himjei a bokrétánál rövidebbek, csak második évben virágozik, s virága nagy sárga, a köznép nyelvén: *idegen sárga viola*. (*Oenothera biennis*).

LIGETÉS, (lig-et-és) mn. tt. *ligetés t v. —et, tb. —ek*. Ligetekkel, azaz sűrű völgyi erdőcskékkal, csalitokkal benőtt. *Ligetes szigetek, vízmellékek. A csalóközi Duna vidékei ligetesek.* Szélesb ért. bokros, pl. ligetes szőlő, melynek igen dús hajtásai, és sűrű levelei vannak.

LIGETÉSEDÉS, (lig-et-és-éd-és) fn. tt. *ligetés-és-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Ligetessé levés, bokrosodás, csalitosodás.

LIGETÉSEDIK, (lig-et-és-éd-ik) k. m. *ligetés-és-tem, —tél, —ét*. Bokrosodik, csalitosodik. *Az ár- víz járta vízmellékek, szigetek szaporán ligetessednek.*

LIGETÉSÜL, (lig-et-és-ül) önh. m. *ligetésül-t*. Ligetessé alakul, azaz bokrossá, csalitossá leszen. *Ligetesül a szőlő, midőn nem nyesik, föl nem kötözik.*

LIGETFALVA, falu Pozsony m.; helyr. —*falvára, —n, —ról*.

LIGETH, faluk Baranya és Temes m., pusztá Abauj m.; helyr. *Ligeth-re, —én, —ről*.

LIGETI, (lig-et-i) mn. tt. *ligeti-t, tb. —ek*. Ligetben termő, lakó, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ligeti puha fa, vessző, tövis. Ligeti fülemile, mely az erdeinél szebben énekel.*

LIGETICSILLAGHÚR, ösz. fn. Csillaghúr faj; virágfürtjei szétágazók, levelei szívesek, nyelesek, az ág- és kocsántöveken nyeletlenek. (*Stellaria nemorum*).

LIGETKERT, (liget-kert) ösz. fn. Ligetformára alakított kert, angolkert. (Park).

LIGGAT, I. LIKGAT.

LIH, hangszó, mely a *leh*-nél valamivel gyöngébb s jelenti a fáradt vagy beteg embernek erőteleb- nebb lehdét. Innen *liheg, lihegés* lágyabb kifejezések, mint *lehel, lehelés*.

LIHA, (li-ha v. lih-a) fn. tt. *lihát*. Szatmári táj- szólás szerint könnyű vékony kötés. *Lihába kötni*. Úgy látszik nem egyéb, mint a könnyű, üres tokot jelentő *léha* módosított alakban. V. ö. LÉHA.

LIHÉG, (lih-ég) gyak. önh. m. *lihé-tem, —tél, —ét*. Gyöngéden, alig észrevehetőleg lélekzik, pl. a fáradt, lankadt, beteg ember. *Alig liheg a szegény, oly gyöngé.*

LIHÉGÉS, (lih-ég-és) fn. tt. *lihé-és-t, tb. —ék, harm. szr. —e*. Gyöngéd, finom, alig hallható lélek- zés, milyen a beteg emberé.

LIHÓ, bodrogközi tájszó, I. LÉHÓ.

LIK, fn. tt. *lik-at, harm. szr. —a v. —ja*. Ki- csiny. *likacs v. likacska*. Általán minden nyílás, mely valamely testbe mélyed, vagy rajta keresztül hat. Némely ilyen nyílásoknak, pl. az emberi testben, külön neveik vannak, mint: orr, fül, száj, vagy az épületekben, ablak, ajtó, kémény; de gyakran a lik mint jelző hozzájok tétetik, pl. orrlík, szelelőlik, pin- ezelik, kályhalík stb. *Likakat fúrni a gerendába, falba. Likakat ásni a földbe. A disznók likakat túrtak a ház tövébe. Likak a felpuffadt kenyér belében, a ro- hadni kezdő gombában. Egérlík, melyben egér lakik.*

*Az ürget kiönteni likából. A rókát kiperzselni a likból. Szegény róka, egér az, melynek csak egy lika van. (Km.). A 'lik' szó legszokottabban használtatik holmi mesterséges, fűrt, szűrt, vésett nyílásokról, valamint olyakról is, melyek romlás által támadtak, s nem kellene lenniök, pl. likak a ruhán, csizmán; likak a padolatban. A kupjátékban liknak mondatik a föl- állított kupok közti nyílás, innen: *likat dobni* am. a tekét, v. mancsot ezen nyíláson átszalasztani. Átv. ért. jelent nyomorú szűk lakot, viskót, mely mintegy a vadak rejtekéhez hasonló. *Egy líkért 50 pengő fo- rintnyi bért fizetni. Ezek nem is szobák, csak likak.* Szinte átv. ért. am. hiány. *Csak még ezt az egy likat bedughatnám v. betölthetném, mi egyébiránt csak köz nyelvbe való kifejezés.**

E szóval élnek általában Erdélyben, és Magyar- ország több vidékein, nevezetesen túl a Dunán, más- utt divatosabb a *lyuk* v. a népi kiejtés szerént: *juk*. Hasonló változatnak: *tik és tyúk*. Mi elemzését illeti, eredetere egy a *lék* szóval, s alapfogalom benne a mé- lyedés. L. LÉK, fn. Gyöke *li*, mely ismét a *le* módo- sulata, s jelentése lapulás, mélyedés. Így változik a vele viszonyos *fe* és *fi*, melyekből lett *fel* és *fil*, pl. a *Fel-Istál* (Fel-Istál), *filkó* (felső a kártyában), *filagó- ria*, azaz föl-gória am. magas góré. S valamint a *fe* gyökhöz rendszeren vékony hangu ragok járulnak, a *fi*-hez pedig vastaghanguak: hasonlóan a *le* vékony, a *li* pedig vastaghangu ragokat v. képzőket vesz fel, pl. a *likas, linkó* származékokban, ritkábban vékonyakkal is párosul, mint a *liget* szóban. Rokon vele a német *Loch, Lücke*, lengyel *loch*, finn *lipä* stb.

—LIK ösz. igeképző az *l* és *ik* képzőkből, pl. *villám-lik, fény-lik, sötét-lik, fehér-lik, rém-lik*, néha az *l* meg is kettőztetik, pl. *rongy-ol-lik, zöld-el-lik, sárgá-l-lik*.

LIKACS, (lik-acs) kicsiny. fn. tt. *likacs-ot*, harm. szr. —*a v. —csa*. Apróbbféle kis lik, pl. melyet tü- vel, árral szúrnak, vagy a molyok rágnak. Így nevez- hetők az állati bőrön levő hézagocskák, melyek által a test kipárolog. Másképp: *lyukacs*. (Porus).

LIKACSOL, LIKACSOLÁS, I. LYUKACSOL, LYUKACSOLÁS.

LIKACSOS, (lik-acs-os) mn. tt. *likacsos-t v. —at, tb. —ak*. Amiben sok likacs van. *Likacsos sajt, kenyér. Likacsos gomba. Molyette likacsos posztó. Nyű- rágta likacsos falevelek.* Másképp: *lyukacsos*. V. ö. LI- KACS.

LIKACSOSODIK, I. LYUKACSOSODIK.

LIKACSOSSÁG, (lik-acs-os-ság) fn. tt. *likacsos- ság-ot*, harm. szr. —*a*. Valamely testnek állapota, vagy tulajdonsága, midőn sok likacs van benne. Más- képp: *lyukacsosság*.

LIKAD, (lik ad) önh. m. *likad-t*. Lik támad raj- ta. *Likad az elmdlott posztó, az elkopott bőr.* Közön- ségesen *ki* igekötővel használtatik. *Kilikadt a csizma talpa. Kilikadt a zsák, zseb.* Másképp: *lyukad*. V. ö. LIK.

LIKADÁS, (lik-ad-ás) fn. tt. *likadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely test likad, vagy maga azon nyíllás, mely liknak mondatik. Más-kép : *lyukadás*. V. ö. **LIKAD**.

LIKAGYÁN, (lik-agyán) ősz. fn. Növénynem az öthímeselek seregéből és kétanyások rendéből, melynek bokrétája kerékforma, öt vagy hat metszésű, minden metszés tövén a torkolatnál két lik, honnan a neve. (Swertia).

LIKAS, (lik-as) mn. tt. *likas-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben lik van, mi kilikadt. *Likas csizma*. *Térden likas a nadrág*, *könyökön likas a dolmány*. *Likas falak*. *Likas bögréből, fazékból kifoly a lé*. *Haragos asszony, füstös konyha, likas tál, három gonosz a háznál*. (Km.). *Likas kása*, 1. ezen ezikk alatt. Szójáték gyanánt mondják : *likas-bikas*.

LIKASÉR, (likas ér) 1. **LIKASÍR**, 2).

LIKASÍR, (likas-ír) ősz. fn. 1) A köznép nyelvén növényfaj a gégevirágok neméből, melynek levelei kerekded- szívesek, nyelesek, kevéssé tompák, kocsányai a levéltöveken bokrosak. Más-kép a köznép nyelvén : *him farkasalma*, növénytani néven : *farkas gégevirág*. (Aristolochia clematitis). 2) Van a köznép nyelvén egy másik *likasír* vagy jobban : *likas-ér*, azaz likasgyökér is, t. i. növénytani néven : *likas-ér füstike* (fumaria bulbosa), melynek t. i. a gyökere gumós, odvas ; más-kép a köznépi nyelven : *tavaszi gerédes, kakasláb, hüvelykes föld füstike*.

LIKASKÁSA, (likas-kása) ősz. fn. Étel neme. A megfőtt köleskásának a közepét meglikasztják és édes tejet töltnék bele, ezért hívják likas kásának (a székelyeknél). Másutt pedig az egész kásafőzetet épen hagyják és a tálban köröskörül töltik a tejet, amidőn a neve *karimáskása*, minthogy a tej mintegy karimáját teszi.

LIKASLEVELÜFÜ, (likas-levelü-fü) ősz. fn. Növénytani néven : *csengő linka*. (Hypericum perforatum). L. **LINKA** alatt.

LIKASODÁS, (lik-as-od-ás) fn. tt. *likasodás t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely test likasodik. *A koptatásnak likasodás a vége*. Más-kép : *lyukasodás*.

LIKASODIK, (lik-as-od-ik) k. m. *likasod-tam*, —*tál*, —*ott*. Likassá válik, likak támadnak benne. *Az igen megviselt ruha likasodik*. V. ö. **LIKAS**.

LIKASZT, (lik-asz-t) áth. m. *likaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *likaszsz*. Valamely testen likat csinál, fúr, szúr, tűr, szakaszt, mar, harap, vakar stb. Rendesen ki igekötővel jár. *Szeggel kilikasztani a zsákot*. *A pipaszárnak való sürjefát kilikasztani*. Más-kép : *lyukaszt*. V. ö. **LIK**.

LIKASZTÁS, (lik-asz-t-ás) fn. tt. *likasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn bizonyos eszköz vagy erő likat csinál. V. ö. **LIKASZT**.

LIKAZ, (lik-az) áth. m. *likaz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. **LIKASZT**.

LIKÉR falu Gömör m. ; helyr. *Likér-re*, —*én*, —*ről*.

LIKGAT, (lik-og-at) gyak. áth. m. *liggat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *liggass*. Minthogy gyöke *lik*, igazán így kell írni : *liggat*, nem : *liggat*. Jelentése : valamely szilárd testen több likat szúr, bök, szakaszt stb. *Szeggel liggatni a falat*. *Árral liggatni a bört*. *Tühegygyel általliggatni a papirt, vásznat*. *A ruhát koptatás által kiligkatni*. Más-kép : *lyukgat*. V. ö. **LIK**, **LYUK**.

LIKGATÁS, (lik-og-at-ás) fn. tt. *liggatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valami vagy valaki likakat csinál. V. ö. **LIKGAT**.

LIKLIK, a székelyeknél tréfásan am. csiklik. (Krizsa J.).

LIKÓCS, (lik-ó-cs) fn. tt. *likócs-ot* ; helyr. *Likócs-on*, —*ra*, —*ről*. Győr városával határos pusztá, mely merő gödröcskékből állott, míg némely részeit ki nem egyengették. A hagyomány szerint itten egykor török tábor tanyázott, s innen e gödrök. E szóban a *cs* nem kicsinyeződ, hanem átalakult *s*, s am. *likós*, azaz likókkal bővelkedő, az elavult *likó* törzsök-től. Így képződött a *babócs*, a *babó* (bab) szótól.

LIKTÁRIOM, fn. tt. *liktárium-ot*, harm. szr. —*a*. Gáspár János és Beregszászi szerint perzsául : *lektár*, latinosan : *electuarium*, magyarított változattal : *lekvár*. Különbféle gyümölcsökből főzött esemegefőle íz, gyümölcsíz.

„Liktárium, lépesmész,
Aki szeret, reám néz.“ Népd.

LIKTÁRIOMOS, (liktárium-os) mn. tt. *liktáriumos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Liktáriummal, lekvárral, vagyis gyümölcsizzel készített, töltött. *Liktáriumos téstásétek*. 2) Amiben liktáriumot tartanak. *Liktáriumos üvegek, edények*.

LIKVÁND, falu Sopron m. ; helyr. *Likvánd-ra*, —*on*, —*ről*.

LILA, (1), fn. tt. *lilát*. Növénynem a kéthímeselek seregéből, és egyanyások rendéből ; csészéje kicsiny, négy fogu, bokrétája négy metszésű, tokja öszvenyomott, kétfelé nyíló a lapján. A faneműek közé tartozik. Fajai között legismeretesebb az *orgonafa* v. *szelencze*. (Syringa vulgaris). Rokon a tölesért jelentő *liló*, *lívó*, *lító* szóval, minthogy a lila virágai „liu“ azaz töleseralakúak, vagy mivel ezen fának ágai belül igen székesek, s könnyen tölesérré alakíthatók. Erre látszik vonatkozni a latin syringa is. Németül : *Flie-der*, melyről Adelung úgy vélekedik, hogy rokon a csövet jelentő *Fließ* szóval. Egyébiránt a lila spányolul : *lilac*, olaszul : *lilla*, francziául : *lilas* ; s mint-hogy ezen fa idegen (tulajdonképen persiai) eredetű, igen hajlandók volnánk hinni, hogy nevét is magával hozta, ha azt a dolog természetéből és saját nyelvünk-ből nem helyesen elemeznék.

LILA, (2), női kn. Eulalia, mások szerint Elisabetha szóból rövidítve.

LILAFANZÁR, (lila-fan-zár) ösz. fn. A fanzárrok neméből való növényfaj, mely nevét részént onnan kapta, hogy virága lilaszínű, részént mivel bokrétájának torkát a himszálak szőrei (fanai) bezárják. (*Lycium Boerhaaviaefolium*).

LILASZÍN, (lila-szín) ösz. fn. Olyan kékes szín, milyen a lilafa, vagy másképp orgonafa, szelenczefa virágának színe. Ha melléknév am. lilaszínű.

LILASZÍNÜ v. —SZÍNÜ, (lila-színü) ösz. mn. A lilafa virágához hasonló színü. *Lilaszínü nyak-hendő*.

LILE, fn. tt. *lilet*. Madárnem, melynek több fajai vannak. (*Charadrius*). *Zöld lile*, mely vizenyős réteken lakik, gilisztákkal él, s esős időben eléjön, és *lileg*. (Ch. *pluvialis*). *Parti lile*, mely a tengerek mellett tartózkodik, különösen Angliában, s főleg Éjszak-Amérikában. (Ch. *calidris*). Nevét hangjától kapta.

LILIOM, fn. tt. *liliom-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Növénynem a hathímesek seregéből és egyenások rendéből; csészéje nincs, bokrétája harangforma, hat szirmu, szirmai belülről a tövektől fogva félig a gerinczen kívülgyeltek, válusak. Fajai között, milyenek : *apró, bűdös, erdei, fogas, kék, koczás, ledány-, olasz, sás- v. sárga, tarka, turbán* stb. Legnevezetesebb a *fehér liliom*. (*Lilium candidum*). *Tiszta, mint a liliom*. A *fehér liliomnak is fekete az árnyéka*. (Km.). Közvetlenül a latin *lilium*-ből származott, melyhez rokon a hellen *λειγιον*, német *Lilie*, francia *lis* stb. A persa nyelvben *lalah* v. *alalah*, s a törökben *lale* am. tulipán.

LILIOBÓGÁR, (liliom-bogár) ösz. fn. Igen kicsi bogár, melynek nyaka hosszukás, csápjai, lábai, feje és hasa feketék, szárny- és mellpajzsa haragos vörös.

LILIOFÉHÉR v. —FEJÉR, (liliom-fehér) ösz. mn. Oly fehérszínü, mint a fehér liliom virágai. *Liliofehér nyak, kebel*.

LILIOFÉHÉRSÉG v. —FEJÉRSÉG, (liliom-fehérség) ösz. fn. Fehérség, mely a fehér liliom virágához hasonló.

LILIOFÉHÉRSÉGÜ, lásd : LILIOFÉHÉR.

LILIOKERESZT, (liliom-kereszt) ösz. fn. A czimertanban jelent oly keresztet, melynek négy végén liliomok látszanak.

LILIONNEMÜ, (liliom-nemü) ösz. mn. A liliomok neméhez tartozó, vagy olyanforma, mint a liliom. *Lilionnemü virágok*.

LILIOMOLAJ, (liliom-olaj) ösz. fn. A fehérliom virágainak szirmaiból kivont olaj.

LILIOMOS, (liliom-os) mn. tt. *liliomos-t* v. —at, tb. —ak. Liliomtermő; liliommal ellátott, diszített. Főnevül tt. *liliomos-t*, tb. —ok, am. liliomvirág.

LILLIK, fn. tt. *lillik-et*. Vadlúdfaj, mely a mi éghajlatunk alatt nem költ, s csak úgy vándorol ide. Innen a közmondás : *mikor a lillik tojik*, azaz sohanapján.

LIMÁNY, (lin-om-ány?) fn. tt. *limány-t*, tb. —ok. Kenessey Albert szerint a hajósok nyelvén olyan hely, hol a víz útát vesztve, megcsendesül s lassú körben mozgást vesz föl. Minden esetre a *lim* rokon sőt azonos *lin* gyökkel, *linba*, *linkó* és *linka* szókban.

LIMÁNYOS, (lin-om-ány-os) mn. tt. *limányos-t* v. —at, tb. —ak. Limányt vagy limányokat tartalmazó.

LIMBA, (1), LIMBÁL, l. LINBA, LINBÁL.

LIMBA, (2), erdélyi falu A.-Fehér m.; helyr. *Limbá-ra*, —n, —ról.

LIMLOM, ikerített fn. mely *lom* szóból *lim*-nek, mint amaz kicsinyző alakjának előtétele által származott. Am. többféle lom. V. ö. LOM.

LIN, elvont gyöke *linba*, *lindik*, *linka*, *linkó* szóknak és az első származékainak. Azonos *len* gyökkel *leng* szóban.

LINA, LÍNA, női kn. Carolina. Eredeti jelentését l. KÁROLY szónál.

LINBA, (lin-b-a) fn. tt. *linbát*. Gyöke az ideoda mozgást jelentő *lin*, másképp *len*, mely megvan a *leng*, *lenged*, *lengedez* származékokban. A *lin* gyök-ből lett az igeneves *lin-ó*, *lin-v*, *lin-b*, s a toldalékkal *linb-a*. Így képződtek a *linba*, *czinba*, s némely mások. Jelent bizonyos eszközt, vagy készüléket, mely oly fekvő vagy függő helyzetben van, melynél fogva könnyű megilletésre, mozdításra ide-oda, vagy föl és alá inog. Legközelebbi rokona a *linba*, azután a *czinba*, honnan *linbálni*, *hinbálni*, *czinbálni* am. ide-oda ingatni, mozgatni. Köz gyökük a mozgást jelentő *in*, melynek értelmét az elébe tett *l* még inkább neveli. Linbának mondható általában minden hintáló készülék, különösen, mely fölülről lefelé függ, pl. az óra linbája. (Oscillum). V. ö. LOMBA.

LINBÁL, (lin-b-a al) áth. m. *linbál-t*. Valamely testet nehezkedésének középpontja körül ide-oda, vagy föl és alá ingat, mozgat. *A szalagokon függő bölesöt linbálni. Testét ültében ide-oda linbálni. A hintó linbálja a benne ülőt. A hullámok linbálják a hajót*. V. ö. LINBA.

LINBÁLÁS, (lin-b-a-al-ás) fn. tt. *linbálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit v. valakit linbálnak. V. ö. LINBÁL.

LINBÁLÓDÁS, (lin-ba-al-ó-d-ás) fn. tt. *linbálódás-t*, tb. —ok. Állapot, midőn valami vagy valaki linbálódik.

LINBÁLÓDIK, (lin-b-a-al-ó-d-ik) belsz. m. *linbálód-tam*, —tál, —ott. Mintegy belső mozgalomnál fogva ide-oda inog, hányódik, hintálódik.

LINBÁZ, (lin-b-a-az) áth. m. *linbáz-tam*, —tál, —ott, par. —z. l. LINBÁL.

LINBÁZÁS, fn. l. LINBÁLÁS.

LINCS, KIS—, Ó—, faluk Pozsony m.; helyr. *Lincs-re*, —én, —ről.

LINDIK, (lin-d-ik) fn. tt. *lindik-et*. Székely tájszó, s am. csiklandó az asszonyi nem szeméremtestében. Eredetileg *lindék*, mint : *szurdék*, *szándék*. Gyöke

a mozgékonyt jelentő *lin*, mely ugyan ily jelentéssel bír a *linba*, *linbál* szóban is. Mások a román *lindik* v. *limbig* (nyelvecske) szóval azonosnak vélik.

LINEAHAJÓ, (linea-hajó) ősz. fn. A hadi hajók legnagyobb három árboczos, rendszeren három ágyússal, melyekben 74—90 söt több ágyú is van; máskép: *sorhajó*. (Kenessey Albert).

LINGA, (lin-oga-a) l. LINBA és HINBA.

LINGÁZ, (lin-og-a-az) önh. m. *lingáz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. LINBÁL és HINBÁL.

LINI, női kn. l. LINA.

LINKA, (1), (lin-og-a) fn. tt. *linkát*, több. *linkák*. 1) Dunán túl, nevezetesen Sopron vármegyében jelent bürüt, azaz ingadozó, libáló kis fahidat, mely egy keresztül fektetett deszkából vagy gerendából áll. Rokona az ingoványt jelentő *linkó*, és *lanka*; lehet maga az 'ingó' szó is *l* hang előtételével, mint *incubus*-ból lett *linkábás*.

LINKA, (2), fn. tt. *linkát*. Növénynem a sokfalkások seregéből és sokhímesei rendéből, melynek némely fajait a babonások ördögüzésre használták. Több faj, nevezetesen a *négyszegű*, *szakállas*, *hegyi*, *borzas*, és *csengő* faj levelei oly átlátszón pettegetettek, mintha *likacsosak* volnának; innen különösebben a *csengő linka* neve köznépiesen: *lyukas levelűfü*; minélfogva hihetőleg innen vette nevét az egész nem: *linka*, azaz *lika*; francziául: *milpertuis*, azaz ezerlik. (*Hypericum*, különösen a *csengő* latin neve: *hypericum perforatum*).

LINKA, (3), női kn. Carolina.

LINKÁBÁS, fn. tt. *linkábás-t*, tb. —*ok*. Molnár A. és Páriz szerint am. a latin *incubus*, azaz nyomó lidérc, boszorkány. Úgy látszik, nem egyéb, mint az *incubus* magyarított formában: *inkábás*, *linkábás*.

LINKÓ, (lin og-ó v. in og-ó) fn. tt. *linkó-t*. Egy az ingoványt, söppedékes, gödrös, nedves helyet jelentő *linka* szóval, amaz t. i. eredeti, emez pedig módosított részesülő *linog* igétől, melynek gyöke *li* am. *le*, azaz alá, minthogy a linkóban alapfogalom az alászállás, alásöppedés; vagy pedig az *l* hang előtételével *inog* igétől.

LIPCSE, fn. 1) Liptóvármegyei helynév. *Német Lipcse*, *Tót Lipcse*; helyr. *Lipcsé-n*, —*re*, —*ről*. 2) Szászország egyik nevezetes városa, kivált vásáraitól és könyvkereskedéséről. (Leipzig). Mint külföldi helynév, a helyragozás általános szabálya szerint: helyr. *Lipcsé-be*, —*ben*, —*ből*.

LIPE, máskép: LEPE, l. LEPKE.

LIPECZ, (lip-ecz) l. LIPHECZ.

LIPECZKÉDIK, l. LIPICZKÉDIK.

LIPHECZ, (lip-h-ecz) mn. tt. *liphecz-ét*. Székely tájszó, s am. lusta, lomha, tunya, hitvány. Gyöke a *lap* szónak kicsinyező alakja *lip*, minthogy a lipecz ember meglappan, meglippen, hasán vagy hanyatt heverész. Máskép: *liphecz*, *lipecz*. Itt az *ecz* nem kicsinyező, hanem a tulajdonságot jelentő *esz*

(es) képzőnek módosulata, mint *kopacz* (kopasz), *dugacs* (dugasz), *lapicz* (lapis) stb.

LIPESZ, (lip-h-esz) mn. tt. *liphecz-t*, tb. —*ek*. L. LIPHECZ.

LIPI, l. LIPILAPI.

LIPICSÁN, (lip-ics-án) mn. tt. *lipicsán-t*, tb. —*ok*. A székelyeknél am. rosz testállású (Kriza J.), ki lelappanva, testét leeresztve jár.

LIPICZKÉDIK, (lip-icz-kéd-ik) k. m. *lipiczkédtém*, —*tél*, —*ett*. Ferenczi János szerint a székelyeknél am. féllábon mankóval sántikál. Általános érteleme a sántikálás. V. ö. LIPICZKEL, LIBICZKEL, LIBBENT.

LIPICZKEL, (lip-icz-g-el) gyak. önh. m. *lipiczkelt*. Aprózott léptekkel jár, kicsinyeket lépdgel. Néha am. libiczkel, aprókat libbent, biczegve jár. Gyöke *lip* nem egyéb, mint a kicsinyített *lép*, melynek jelentését az *icz* még inkább kitünteti; az utóbbi értelemben pedig am. *lib*. Így lett a nagyító *tapos*-ból *tipiczkel*, *tipiczkel*.

LIPICZKELÉS, (lip-icz-g-el-és) fn. tt. *lipiczkélés-t*, tb. —*ék*. 1) Aprózott léptekkel járás. 2) Libiczkelés. V. ö. LIPICZKEL.

LIPILAPI, ikerített fn. melynek első része csak az utóbbinak (*lapi* v. *lapu*) kicsinyzője. A székelyeknél az igen gyér levelű káposztafőről mondják. (Kriza János).

LIPINKA v. LIPONKA, (lip-in-g-a v. lip-on-g-a) fn. tt. *lipinkát*. A székelyeknél am. libegő hinta. L. LIPONKA, és v. ö. LIPINKÁZ. Ugyanott jelent sántító, libbentő embert is. *Lipinka Péter*. (Kriza J. gyűjteménye).

LIPINKÁZ, (lip-in-g-a-az) gyakor. önh. m. *lipinkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. A limbálásnak, hintálásnak azon neme, midőn egy deszkát vagy rudat valamely polczon keresztben fektetnek, s mindkét végére ülve egymást föl-alá himbálják. Világos, hogy a *li* gyökben a mozgás alapfogalma rejlik, s rokon: a *libeg*, *lifeg* igék gyökével, mintha volna *libingáz*, *lifingás*. E rokonsághoz tartozik *libánczol* is. V. ö. LIPONG.

LIPINKÁZÁS, (lip-in-g-a-az-ás) fn. tt. *lipinkázás-t*, tb. —*ok*. Cs. elekvés, midőn valaki lipinkáz.

LIPNIK, KIS —, falu Sáros, NAGY —, Szepes m.; helyr. *Lipnik-re*, —*én*, —*ről*.

LIPÓCZ, faluk Gömör, Turóc, Vas, Ung m.; helyr. *Lipócz-ra*, —*on*, —*ről*.

LIPOLT, l. LIPÓT.

LIPONG, (lip-on-g) gyak. önh. m. *lipong-tam*, —*tál*, —*ott*. Ideoda libegve mozog. Ez igéből kicsinyített alakban lett: *liping*, mint *kereng kering*, *kacsong kacsing* stb. s a lipingből származott *lipingáz*, keményebben: *lipinkáz*.

LIPONGÁS, (lip-on-g-a-ás) fn. tt. *lipongás-t*, tb. —*ok*. Ideoda libegve mozgás.

LIPONKA, (lip-on-g-a) fn. tt. *liponkát*. Gyermekek hintáló játéka, midőn deszkát vagy valamely rudat tesznek bizonyos emeltebb gerendán keresztül,

s magukat libegtetik rajta. Törzsöke : *lipong*, melyből lett igenév *lipongó*, *liponga*, s keményítve : *liponka*. Székely tájszó, máskép ugyanott : *lipirka*, *libitőka*, *libikőka*.

LIPÓT, férfi kn. tt. *Lipót-ot*. Leopoldus (oroszlánbátorságu).

LIPÓTFA, pusztá Somogy m.; helyr. --*fá-ra*, --*n*, --*ról*.

LIPÓTFALVA, falu Vas m.; helyr. --*falvá-ra* --*n*, --*ról*.

LIPOVONOK, falu Nyitra m.; helyr. *Lipovnok-ra*, --*on*, --*ról*.

LIPPA, mváros Temes, falu Szala m.; helyr. *Lippá-ra*, --*n*, --*ról*.

LIPPAHÓCZ, falu Szala m.; helyr. *Lippahócz-ra*, --*on*, --*ról*.

LIPPEN, (lipp-en) önh. m. *lippen-t*. A *lappan* ige kicsinyített alakja; *lippen lappan*. Mondják különösen tyúkról, s más jérezemadarakról, midőn a hím előtt vagy alatt lelapulnak. *Meglippen*.

LIPPÓ, falu Szatmár m.; helyr. *Lippó-ra*, --*n*, --*ról*.

LIPSI, fn. tt. *lipsi-t*, tb. --*k*. Dézsvideki tájszó, am. burgonya, pityóka.

LIPTAGEREGE, falu Nógrád m.; hely. --*Gerégé-re*, --*n*, --*ról*.

LIPTAI, mn. tt. *liptai-t*, tb. --*ak*. Liptóból való, ott termett, ott készített, arra vonatkozó stb. *Liptai sajt*. Törzsöke Liptó, de valamint más ily végzetű helynevek, s némely más részesülő főnevek, úgy ez is két alakban veszi fel az *i* képzőt; *liptói* és *liptai*, mint *ardói arдай*, *brassói brassai*, *szecsvői szecsei*, *darnói darnai* stb. stb.

LIPTÓ, fn. tt. *Liptó-t*; helyr. --*ba*, --*ban*, --*ból*. A kárpáti hegység legmagasabb vidékén fekvő vármegye, melynek nevezetesebb városai : *Rózsahegy*, *Szent-Miklós*, *Német-Lipce*, *Liptóújvár* stb.

LIPTÓD, falu Baranya m.; helyr. *Liptód-ra*, --*on*, --*ról*.

LIPTÓI, I. LIPTAI.

LIPTÓÚJVÁR, (másképen : *Hradek*) mváros Liptó m.; helyr. --*Újvár-on*, --*ra*, --*ról*.

LIPTÓVÁRMEGYE, (Liptó-vár-megye) lásd : LIPTÓ.

LIROMLÁROM, ikerszó, melynek alapja *lárom* azaz *lárma*. Élünk vele, midőn bizonyos beszédről azt akarjuk kijelenteni, hogy nem egyéb pusztá üres hangnál, lármánál. *Liromlárom az egész*. V. ö. LÁROM.

LISÓ, falu Hont m.; helyr. *Lisó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISPE, falu Szala m.; helyr. *Lispé-re*, --*n*, --*ról*.

LISZA, (1), I. LÉSZÁ.

LISZA, (2), falu Trenesín m.; helyr. *Liszá-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZÁRNYA, falu Bereg m.; helyr. *Liszárnyá-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZKA, OLASZI—, mváros Zemplén m.; helyr. *Liszká-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZKÓ, puszták Nógrád m.; helyr. *Liszkó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZKÓFALVA, falu Liptó m.; helyr. *falvá-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZLÓ, férfi kn. Venceslaus. L. VENCZEL.

LISZNYÓ, erdélyi falu Sepsi székben; helyr. *Lisznyó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZÓ, falu Somogy m.; helyr. *Liszó-ra*, --*n*, --*ról*.

LISZT, (lisz-t v. li-szt) fn. tt. *liszt-ét*, harm. szr. --*je*. Kicsinyezve : *lisztécske*. Szoros ért. finom, s igen lágy, és a tapintatot alig érdeklő por, mely a gabonák, hüvelyes vetemények stb. magvaiból őrlés által készül, midőn t. i. az őszvetőrtött testek héjai, burkai a szítás zacskó által elválasztatnak. Anyagra nézve : *búza-*, *rozs-*, *árpa-*, *zab-*, *kukoricza-*, *bab-*, *borsó-* stb. *liszt*. Rendeltetésére és minemiségére tekintve : *kenyérnek*, *zsömlének*, *kaldácsnak való liszt*, *Barna*, *fehér liszt*. A lisztnek legfinomabb kivonata : *lángliszt*. *Elfogy a liszt, ha sok markon megy által*. (Km.). *A liszt is néha búzalisztet eszik*. (Km.). *Két kő közül kell a szép lisztnek kimenni*. (Km.). Szélesb ért. jelent könek vagy fának finom, apróra tört zúzott, vagy rágiesált porát, pl. midőn a szű liszté őrlő a fát.

E szó vagy azok sorába látszik tartozni, melyek végén a csak toldalékos kihangzás, mint : *arasz araszt*, *válasz választ*, *bibaszbibaszt*, *esperesesperest*, *lus lust*, (lucs, luest); és általán az *s* és *sz* szel végződő szók, kivált a rövidebbek, talán nagyobb nyomatosság végett szeretik fölvenni a *t* hangot; vagy pedig a *lisz* elvont gyöknek vétetvén a *t* reudes főnévi képzőként járul hozzá, mint *füst*, *kosz* (= pózna), *geszt*, *ros*-t szókban. Ezek szerint *liszt*-ben eredetileg *li* gyökelem a mozgásnak legkönnyebb nemét jelenti, minthogy a *liszt* csakugyan a leggyöngédebb leheletre is elrepül, elszáll. Innen az ellopódzó, elsuhanó emberről tréfásan azt mondják : hogy *ellisztelt*, azaz *liszt* módjára elszállt, elillant. Alapfogalomban t. i. a *li* gyökelemben egyeznek vele a *libánczol*, *libeg*, *libévez*, *lifeg*, mint élénk könnyű mozgást jelentő szók. Magához a *lisz* gyökhöz, mind hangban mind értelemben legközelebb áll mély hangon : *laza*. A finu *lisztin* am. a latin *furfur farinae*, a *liszt* korpája.

LISZTÁRULÁS, (liszt-áruulás) ösz. fn. Lisztnek pénzért, kivált apróbb mértékben eladása.

LISZTÁRUS, (liszt-árus) ösz. fn. Személy, ki lisztet árul, ki liszttel kereskedik.

LISZTATKA, (liszt-atka) ösz. fn. L. LISZTMOLY.

LISZTBOGÁR, (liszt-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, mely a lisztben terem, ha kivált azt nedves helyen

tartják, nem forgatják, nem szellőztetik. Ezen bogárnak kukaczat szeretik különösen a fülemilék. (Tenebrio).

LISZTÉL, (lisz-t-él) önh. m. *lisztél-t.* 1) Lisztet ad, azaz liszt fejlődik ki belőle. *Ez a búza igen lisztel* am. sok lisztje van. 2) Lisztet használ, lisztje van, olyan mint pénz. *A vizek elapadtak, s a malomok nem örölnék, nincs miből lisztelnünk.* 3) Átv. ért. eltakarodik, elhordja magát, szép csendesen ellillan mint a lisztpor. *Érezvén, hogy nem jól lesz a dolog, ellisztelt.*

LISZTÉLÉS, (lisz-t-él-és) fn. tt. *lisztelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lisztel.

LISZTÉLŐ, (lisz-t-él-ő) mn. és fn. tt. *lisztelőt*. Aki v. ami lisztel. Különösen főnévül, a malomkő alól kijövő lisztet felfogó láda.

LISZTENYV, (lisz-enyv) ösz. fn. Lisztből és meleg vízből készített ragadós pépszér, arra való, hogy két testet közvetlenül öszveragaszson. Ilyen a vargák, csizmaziák csirize. Különösen búzalisztből vagy keményítőből főzött pép, melyet a könyvkötők használnak.

LISZTERESZTŐ, (lisz-eresztő) ösz. fn. Azon tölcser a malomkő alatt, mely az őrlött lisztet fölveszi, és ha, mint mondják, parasztra őrlenek, egyenesen a lisztelőbe, vagyis lisztládába hullatja, ha pedig szitára őrlenek, elébb a szitába bocsátja, melyet az úgynevezett *petike* rázogató, s onnan hull a lisztelőbe.

LISZTÉS, (lisz-t-és) mn. tt. *lisztést* v. —et, tb. —ék. 1) Ami lisztrészeket foglal magában, mi liszté őrlődik, törődik. Különösen mondják bizonyos magokról, és gumóféle gyümölcsökről, terményekről, melyek megérve vagy megfőzve, megsütve szétporlanak. *Lisztés gesztenye, burgonya.* 2) Amiben lisztet tartanak. *Lisztés hombár, hordó, láda, zsák, zacskó.* 3) Amit belepott a liszt. *Lisztés ruha.* 4) Mondják némely ételkről, melyek lényegét lisztöltelék teszi. *Lisztés hurka, lisztés kolbász.* 5) A növénytanban olyan szerv, melynek felülete durva porhoz hasonló szemcsékkel van behintve, mint a fejtér libatopp (chenopodium album) levele. 6) Gúnyosan főnévileg (a midőn a tt. *lisztés-t*, tb. —ék) am. lisztlopó, s így csufolja a köznép a molnárokat.

LISZTÉSEN, (lisz-t-és-en) ih. Liszttel ellátva vagy belepve.

LISZTÉSHORDÓ, (lisztés-hordó) ösz. fn. Hordó, melyben lisztet tartani, kivált pedig szállítani szoktak. *A tábor után liszteshordókat szállítani.*

LISZTÉSHURKA, (lisztés-hurka) ösz. fn. Hurka, melynek töltelékét főleg zsíron piritott lisztpép teszi.

LISZTÉSKAS, (lisztés-kas) ösz. fn. Sárral betapasztott kas, azaz hombár, melyben lisztet tartanak.

LISZTÉSKÁSA, (lisztés-kása) ösz. fn. Lisztből való, leginkább tejben főtt pépétek, a kisdedek számára. Rövidebben: *lisztékása.*

LISZTÉSSZEKRÉNY, (lisztés-szekrény) ösz. fn. Éléskamarai szekrény, melyben lisztet tartanak.

LISZTÉSSZÁK, (lisztés-zsák) ösz. fn. Zsák, melyben lisztet tartanak, szállítanak, s mely csinvaszomból szokott lenni, hogy a lisztet el ne zilálja.

LISZTÉZ, (lisz t-éz) áth. m. *lisztéz-tem*, —tél, —ét, par. —z. Liszttel behint, befejeit, pl. a szakajtó kosárruhát, hogy a kiszakasztott kenyértészta hozzá ne tapadjon. *Aki malomba megy, belisztezi magát.* Jelent annyit is, mint *hajporoz*. *Lisztezni a haját, arczot.*

LISZTÉZÉS, (liszt-éz-és) fn. tt. *lisztézés t*, tb. —ék. Liszttel behintés, befejeítés.

LISZTFÉRÉG, (liszt-férég) ösz. fn. I. LISZTBOGÁR.

LISZTGOMBÓCZ, (liszt-gombóc) ösz. fn. Lisztből készített gombócféle étek, különböztetésül más gombócoktól, melynek: *daragombóc, májgombóc* stb.

LISZTHULLATÓ, (liszt-hullató) ösz. fn. Lásd: LISZTERESZTŐ.

LISZTKUKACZ, (liszt-kukacz) ösz. fn. A lisztbogárnak kukacza, azaz lárvája. Gúnyosan az oly hadi biztosok és sütők neve, kik a kezeik alatt levő lisztet hűtlenül kezelik.

LISZTLÁNG, (liszt-láng) ösz. fn. A szitára őrlött lisztnek legfinomabbja, a lisztnek lelke.

LISZTLÓPOR, (liszt-lő-por) ösz. fn. Igen finom má törött lőpor, különböztetésül a dara v. derceforma gorombább lőportól.

LISZTMOLY, (liszt-moly) ösz. fn. Molyfaj, mely liszt között tenyészik s élődik. (Acarus farinae).

LISZTPÉP, (liszt-pép) ösz. fn. Lisztből tejben főzött, leginkább kisdedek számára való pépétek.

LISZTPILLE, (liszt-pille) ösz. fn. Lisztbogár, midőn pillealakot ölt.

LISZTPOR, (liszt-por) ösz. fn. Akármiféle liszt, mennyiben porformája van, vagy por gyanánt szétzállinkózik. *A malomban járónak ruháit belepí a lisztpor.* *Riszből készített lisztporral behinteni a haját.*

LISZTVÁLU, (liszt-válu) ösz. fn. L. LISZTERESZTŐ.

LITAS, puszta Hont m.; helyr. *Lítas-ra*, —on, —ról.

LITAVA, falu Hont m.; helyr. *Lítavá-ra*, —n, —ról.

LITÉR, falu Veszprém m.; helyr. *Litér-re*, —én, —ről.

LITINYE, falu Sáros m.; helyr. *Litinyé-re*, —n, —ról.

LITKA, falu Abauj m.; helyr. *Litká-ra*, —n, —ról.

LITKE, falu Nógrád, FÉNYES —, Szabolcs m.; helyr. *Litké-re*, —én, —ről.

LITVÁN- v. LITVAORSZÁG, (Litván- v. Litvaország) ösz. fn. A hajdani lengyelkirályságnak egyik alkotórészét tevő hercegség.

LITTY, LITTYLOTTY, l. LITY.

LITY, 1) hangzó, mely valamely híg testnek, nevezetesen levesételnek mozgásban levő állapotát jelenti, vastag hangon : *lity* innen ikerítve : *litylity*. Általán a köznépi tréfás nyelvén akármitéle híg étel, levesféle, mely az éhes gyomort nem tölti, mely a magyar szájnak nincs izére, melyben rágni való nincsen. A nép nyelvén pl. a kávé csak *litylity*, sőt még a káposzta is, ha nincsen hús benne. Ezen *lity* gyökből ered : *lityeg-lotyog*. Rokonai : *licslocs*, *licseg-locsog*. 2) Midőn a *fity* szóval ikerül, jelenti valamely foszlány testnek ideoda mozgását. Innen *lityifityi*, am. ligő lógó, s átv. ért. *lityifityi legény*, am. szeleverdi hitvány; *lityeg fityeg* am. liglóg, *Lityegfityeg mint vén csákó a sívegen*. (Km.). Egyébiránt az első értelemben vett *lity* szóban is alapfogalom a mozgás, mert a híg test csak úgy adhat valamely hangot, ha mozgásba tétetik.

LITYÉGFITYÉG, (lityég-fityég) iker. önh. L. LITY alatt.

LITYÉGLOTYOG, (lityég-lotyog) iker. önh. l. LITY alatt.

LITYIKE, (lity-i-ke) fn. tt. *lityikél*. Székely tájszólás szerént kopott vásznon, melynek szálai gyéren állanak öszve, azaz lityegnek; tehát eredetileg *lityegő*, *lityege*, *lityige*, és így itt a *ke* nem kicsinyező, hanem csak átalakult *ge*, noha a kicsinyezés fogalma is tulajdonképen a gyakorlatot jelentő *g* képzőben rejlik.

LITYLOTY, ikerített mn. és fn. Ízetlen híg leves, néhutt : *lőgyömör*, *letykó*. V. ö. LITY. Mondják emberről is, midőn a jelentése : hitvány, letyhedt v. letyvedt, gyáváska. *Lity-loty ember*; néhutt : *lacsuha*.

LIÚ, (li-ú) fn. tt. *liú-t*. Alakra és képzésre olyan mint *hiú*, *díú* (v. *dív*), valamint ezek gyöke *hi*, *di*, úgy amazé *li*, s valamint *hiú* am. *vaeuitatem habens*, *díu* (*dív*) am. *pretium habens*, *pretio praeditus*, úgy *liu* am. *foramen habens*, t. i. gyöke a mélyedést jelentő *li*, mely megvan a *lik* szóban is. Liú jelent tehát mély minőségű eszközt, tölesért, melynek nélkülözhetlen kelléke, hogy *likas*. Máskép : *livó*, *lihó* v. *léhó*, *lijú*, *léju*, melyekben a jelen származtatás szerént a *v* vagy *h* vagy *j* csak közbeszuratok a kéthangzó összetorlódásának mellőzése végett. Egyébiránt más származtatással v. ö. LÉHÓ, melynek *liu* csak módosított alakja volna.

LÍZA, női kn. Elisabetha. Az idegen 'Elíze' után alakult. Magyarosabban : *Erzsébet*, kicsinyző módosítással : *Erzsi*, *Erzsike*, *Pere*, *Pörzse*, *Pörzsike*, *Börzse*, *Böske*, s nagyítóval : *Erzsók*.

LIZABON, fn. tt. *Lizabon-t*; helyr. —*ba*, —*ban*, —*ból*. Portugallia fővárosa.

LÍZI, l. LÍZA.

LIZINKA, fn. tt. *lizinkát*. Növénynem az őthímeseke seregéből és egyanyások rendéből, bokkrétája

kerékforma, tokja gömbölyű, a hegyén egy száлка, egy rekeszü, tíz kopácsu. Virága sárga. (*Lysimachia*). Fajai : *bereki*, *fejese*, *füzéri* stb.

LO, elvont gyökelem, mely általán mozgást, különösebben helyből tova mozdulást, haladást jelent, mint származékaiból kitünik. További alakulása 1) *ö* képzővel *lob* jelenti valamely könnyű testnek a szabad levegőben való mozgását, melyből *lobda*, *lobog*, *lobogó*, *lobban*, *lobbant*, *lobtyú* erednek; 2) *cs* képzővel *locs*, valamely mozgásba hozott nedvnek visszautódását, mely egyszersmind hangot ad, innen : *locsad*, *locsadék*, *locsecsan*, *locsecsant*, *locska*, *locskos*, *loczog*, *locsos*, *locspol* származnak; 3) *lág*y lehelettel *loh*, jelenti a felpuffadt, dagadt testnek aláesését, melyből *lohad*, *lohaszt*, *lohog*, *lohol* származnak; de a két utóbbi a tovahaladási értelemben is részt veszen; 4) *m* képzővel lefelé lógó testnek mozgását jelenti, honnan : *lomos*, *lomozik*, *lomb*, *lomba*, *lomha*, *lomp*, *lompos*, ide tartozik *loncs*, azaz *lomcs*, *loncsos* am. *lomesos*; 5) *p* képzővel *lop*, am. valamit elvisz, tehát helyéből elmozdit; 6) *s* képzővel megvan a *Los* folyóvíz nevében; 7) *ty*-vel *loty*, némi árnyéklattal am. *locs*, melyből *lotyog*, *lotyó*, *lotytyan*, *lotytyant* származnak. Részletesen l. e szókat saját rovataik alatt. Midőn e gyökelemhez hangzóval kezdődő rag járul, ezzel egyesülven az általános szabályok szerént hosszuvá leszen. Így keletkeztek a *lo-ó*, *ló*, *lo-öb*, *lób*, *lo-oba* *lőba*, *lo-obál* *lőbál*, *lo-od* *lód*, *lo-odúl* *lódúl*, *lo-odít* *lódít*, *lo-og* *lóg*, *lo-ogat* *lógat*, *lo-ogó* *lógó*, *lo-ok* *lók*, *lo-ostol* *lóstol*, *lo-ó-t* *lót*, *lo-ó-t-ás* *lótás*.

LÓ, (l. *Lo* gyökelem) fn. tt. *lovat*, személyragozva : *lov am*, *lov-ad*, *lov-a*, *lovunk*, *lovatok*, *lovok* stb. Kicsinyezve : *lov-acska*. Mint ragozásaiból kitünik, gyöke az élénk mozgást jelentő *lo*, melyből igeneves *ó* képzővel lett *lo-ó*, vagy *lov*, öszvehúzva *ló*, am. élénken mozgó, futó, t. i. állat. Csagataj nyelven is *ulag* v. *ulak* am. *utó*, és *ló*. (Abuska 28. lapon). A másasalhangzóval kezdődő ragokat, mint más rokonsági, származott alakban veszi fel: *lónak*, *lóra*, *lótól*, sőt az *i* ért és *ig* ragokat is : *ló-ért*, *ló-ig*, a többi rag pedig az egyszerű gyökhöz jár, de szebb hangzás vagyis két önhangzó öszvetolulásának kikerülése végett *v* középragaszszal és megrövidült *o*-val : *lo-v-ag'* *lv-v-as*, *lo-v-on*, *lo-v-al*. Hogy a *ló*, valamint a hasonló *szó*, *só*, *tó*, *hó*, *fő*, *vő*, *nő*, *bő* stb. szókban nem a sémi nyelvek után felkapott állítólagos *nyugvó* v. rejlik, hanem hogy az *ó* *ö* valóságos igeneves képző, mely egy a harmadik személyes névmással; erről l. *ó*, *ö* igenévképző. Dunán túl, különösen Vasban és Sopronban így is ragozzák : *loam*, *loakat*, hol a ragaszos *v* hangot szeretik elhagyni pl. *a loakat a kocshoz viszem patkolni*. Némely tájakon *lú*. Rokonok a föntemlített csagataj *ulag*-on kívül a sinai *lo* (*equus albus cujus caudae crines sunt nigri*. Schott Vilmos); továbbá a vogul *lu* v. *lo*, a déli orosz *loska*; kaukai nyelven : *czo*, *czu*, mely öszvevág a gyermeknyelvi magyar *czoczó* szóval, mely nem más mint a *lovat* mozgásra biztató *czo* kettőztetése. Már Adelung jól

vette észre, hogy a ló több népek nyelvén kitünő gyorsaságától kapta nevét. Így a német: *Ross* régiesen: *ors*, *hors*, az angolban ma is: *horse* Adelung szerint rokon a német *hurtig*, *Hirsch* szókkal; tehát a magyar *poroszka*, *gyors*, *borbát* szókkal is. Rokonok továbbá értelemben a latin *equus*, aóliai hellen ἵκκος, (melyből ἵππος is módosultnak látszik), lithván *aihvus*, szanszkrit *açvas açvá*, melyekben Benfey szerint alapfogalom a gyorsaság, innen a szanszkrit *açu* (= gyors, sebes), latin *acer*, hellen *οὐρός* stb. Adelung pedig a görög ἵππος és német *hipfen* szokat is egy származásuaknak tartja. Mi magyarok ide sorozhatjuk a mozgásra biztató, *hip*, *hop* indulatszót, valamint különösen a lóbiztató *hi!* szócskát. V. ö. LO gyök. A ló mi nálunk köz ismeretű, hasíthatlan patájú, rövid sima szőrű, de serénynyel és hosszú sudár hajú farkkal ellátott hasznos, szép, nemes, házi állat, melyet nyargalásra, húzásra, és teherhordásra szokás használni. *Vad ló*, mely természeti szabad állapotban létezik. *Szelíd ló*, mely házi lótlól származott, vagy természeti szilajságát letette.

A ló, mint általában igen haszonvehető állat, különösen pedig mint a magyar népnek ős időktől még a régi hunnoktól fogva kedvence, nagy szerepet viszen nyelvünkben mind szótárilag és közmondatokban, mind költőileg véve.

1) Korára nézve: *fiatal* v. *csikó*ló, melynek még úgynevezett csikófogai megvannak, régezte *gyermeklő*-nak is mondták. „És az több dolgok között könyergettem vala te ke (gyelmednek), hogy egy gyermeklovat kérne ke (gyelmed) uramtul ő n (agyságátul) ennekem“. (Levél 1557-ből. Szalay Á. 400 m. l. Így 1551-diki levélben is). *Agg ló* v. *vén ló*. *Gyakorta agg lovon verik agyon a farkast.* (Km.). *A vén ló is megröhögi az abrakot.* (Km.).

2) Nemre nézve: *esődör* v. *monyas*, v. *mén*, v. *ménló*, v. *himló*, különösen ha nemzésre használtatik: *hágó*. *A jó monyas vagy megvakul, vagy megsántul.* (Km.). *A ménló ritkán rúgja meg a kanczát.* (Km.). A mén néha am. *paripa*. *Szilaj ménen nyargalni*. Ha herjét kimetszik: *herélt*. *Herélt lónak csak egy a lába.* (Km.), azaz ha egy lába kitörik, semmi hasznát nem vehetni többé (Erdélyi János). *Herélt ló is megcsikózik néha, mikor leveti Málé Petit* (Km.). A nőstény ló *kancza*, v. *kabala*, v. *kaczo*la, különösen, ha szaporításra használtatik, *anyaló*.

3) Színre nézve: *fehér*, *deres*, *vasderes*, *szürke*, *almásszürke*, *seregélyszürke*, *egérszörű*, *zsufa* (zsupszinü), *pej*, (világos pej, sötét pej, piros pej), *sárga*, *fakó*, *piros*, *kese* v. *kesely*, *barna*, *fekete*, *hóka*, *tarha*. A magyarnak legkedvencebb színei a *fakó*, *sárga*, *pej*, miért a népdalokban ezek fordulnak elé leggyakrabban: „Czo fel fakó.“

„Jó ló volt a fakó, jó ló is ellette.“

„Fakó lovam jó paripám,
Rajta mennék hozzád babám.“

„Az én lovam száz talléros fakó.

Ha rá ülök, szikrázik a patkó.“

„Ne búsulj, fakó,
Lesz rajtad patkó.“

„Van paripám takaros,
Kurta farku, pej, piros.“

„Sárga csikóm fel van kantározva.“

„Sárga csikóm kivezetem a gyöpre,
Gyöngyharmatot levertem a földre.“

„Állj meg Jancsi, itten van már a csárda,
Ihatnék a rudas lovam, a sárga.“

(Népdalokból).

A szürke és fehér lovat néha gúnyosan emlegeti a nép. *Margit asszony, fehér ló, ritka válik benne jó. Czo te fejér, taszitsd feleség. Ha fejér lovat látott, ma nem éhez meg. Fehér lónak, világos felhőnek, mosolygó menyecskének nem kell hinni.* (Különös, hogy a közmondások az asszonyt és lovat szeretik öszvehasználni. *Asszonyoknak és lónak soha hinni nem kell.* [Gvadányi]. *Feleséged s paripdat soha másokra ne bízzad.*)

„Bár csak addig meg nem holtál volna,
Míg egy szürke lovat nem loptál volna.“

(Czigányd.)

Szürke v fehér lótlól nem kérnek vámot, (hanem a gazdájától). Népies élcz.

4) Különféle tulajdonságaira nézve: *bokros ló*, v. *székelyesen*: *jeszke ló*, mely könnyen megijed, és makaes. *Csikönyös ló*, mely megköti magát. *Fáradt ló*. *Fáradt lónak farka is nehéz.* (Km.). *Fáradt ló is farka előtt jár.* (Km.). *Kemény száju ló*. *Hányó ló*, mely a lovagot rázza, hánytatja, melyen, mint mondják, mákot tör az ülő. *Igető ló*, mely igetve jár. *Jó ló*. *A jó lónak zabla kell, nem ostor.* (Km.). *Zabla nélkül a ló soha sem léssen jó.* (Km.). *Nem használ a jó ló, ha a kocsis nem jó.* (Km.). *Rosz ló*. *Nincs rosz út, csak rosz ló.* (Debreczeni km.). *A német lova hájjal él, mégis rosz.* Szójáték; *Heu* (olv. háj) a német nyelvben szénát és *Rosz* lovat jelentvén. *Karórágó ló*, mely a jászolt rágja. *Lépő ló*, nagy ló, mely csak lépve jár, mint a nagy német lovak. *Poroszka ló*, mely szapora léptekkel halad, mint általában a betyároké, csikósoké. *Nehéz az agg lóból poroszkát csinálni.* (Km.). *Röst ló*. *Nincs oly röst ló, mely elébb ne menne farkánál.* (Km.). *Rúgós ló*. *Serény ló*. *Serény lovat nem kell sarkantyúzni.* (Km.). *Hitvány ló*. *Hitvány lovat száll meg a légy.* (Km.). *Szemes ló*. *Szemes kocsis, szemes ló, kerekcsánva igen jó.* (Km.). *Szilaj ló*. *Vak ló*. *Nem mindenkor nevet a vak ló, tréfásan am. Non semper ridet Apollo.* *Tanult ló*. *A tanult lónak nem kell sarkantyú.* (Km.) *Álakjára nézve: kos orrú, kos fejű, domború v. csapott faru.*

5) Birtokosra nézve: *Úri ló*, *paraszt ló*, *zsidó lova*, *czigány lova*. *Kényes, mint az úri ló.* (Km.). *Megszokta a koplulást, mint a czigány lova.* (Km.). *Ő is elszánt néha a czigányok lován(km.), azaz hazud.*

6) Használatra nézve: *Hátas* v. *nyerges* ló, v. *paripa*, melynek egyik faja a *poroszka*. *Kocsis, hámos, igás ló*. A rúd bal oldalán befogott ló *nyerges*, jobb oldalán *rudas*, négyesben jobb felül az első *kisefás* v. *ostorhegyes*, balfelül *gyeplős*. Mikor egy széltében hármat vagy négyet fognak, akkor a külsőnek vagy külsőknek *lógós* a neve. *Szekeres ló*. *Verik, mint a szekeres lovat.* (Km.). *Vontató ló*. *Taligás ló*, melynek Debreczenben és Győrött nagy a divata, és hire. *Málhás ló*, mely málhát, azaz terhet visz a hátán. *Nyomatató ló*, melylyel gabonát nyomtatnak. *Nyomatató lónak nem kötik be a száját.* (Km.). *Posta ló*. *Szántó ló*. *Vezeték ló*. *Konyhalovak*, az urasági udvaroknál. *Közös ló*, melyet többen, mint közbirtokot használnak. *Közös lónak túros* (nem turós) *a háta.* (Km.). *Katona ló*. *Ágyús ló*. *Malomkúzó ló*. *Nyűgbe vetett ló nem messze nyargal.* (Km.). A magyar népmondákban leghíresebb a *táltos ló*, csudálatos sebessége miatt. Nevezetes a Toldi Miklós lova is, melyről közmondás: *Úgy él v. tengődik, mint Toldi Miklós lova, más szemetén*. Emlegetik néha a *Tasi lovát* is. A szamarat tréfásan *Isten lovának* hívják. Átv. ért. *ördöglő* v. *ördög lova*, egy igen veszélyes lombra, vagy hinta. Így neveznek bizonyos hosszú lábu, igen vékony dereku bogarat is. *Ekelő* v. *ekekabala*, melyen az ekét ki s haza vontatják. *Vak ló* v. *deres*, azon pad, melyre a botra itélteket fektetik. Ide tartozik, mely előbb-utóbb mindenkit elvisz, a *Szent Mihály lova*. Inneu mesés kérdés: *Micsoda nemzet az, mely más világra is lóháton megy?* Fel. A magyar, mert, ha meghalt, Szent Mihály lován viszik ki.

„De majd engem innen tova
Elvisz a Szent Mihály lova.“

(Csokonai).

7) Hazájára nézve: *Magyar, erdélyi, orosz, v. muszka, arab, török, angol, holsteíni, nápolyi, stájer* stb. lovak.

A magyar, mint lókedvelő nép, a lovak elnevezésében igen találékony, és költői ízlésű. Szép nevek pl. ezek: *Rózsa* v. *Rózsai, Hajnal, Tüzes, Villám, Csillag, Szikra, Sugár, Csinos, Kényes, Bársony, Kedves, Ficzkó, Szellő, Tündér*. A madarak röpködésére, rézint színére emlékeztetnek ezek: *Csóka, Daru, Főcske, Galamb, Ráró, Rigó, Szárcsi, Szajkó, Varjú, Vércse, Holló, Súlyom*. Jellemzők: *Büszke, Bátor, Kurucz, Szemes, Gyilkos, Mérges, Kakas, Mokány, Pajkos, Bettyár, Vidám, Bujdos, Bokros, Pogány, Sárkány, Tánccos, Tátos*. Testi tulajdonságra mutatnak: *Babos, Bogár* (fekete), *Buczkó, Busa, Barna, Bársony, Deres, Fakó, Fényes, Hajas, Hódos, Hóka, Kesely, Monyók, Pej, Pejko, Sárga, Szürke, Talpas*.

A magyar nép lovával beszélget, biztatja, igéreteket tesz neki, pl. selyem kantárt, bársony nyergét, jó abrakot. Ezen megy a legény szeretőjét látogatni, s ez néha eteti itatja, mint a népdalok példái mutatják:

„Deres a fű, édes lovam ne egyél,
Inkább engem kedves rózsámhoz vigyél.
Ott lesz széna, ott lesz abrak, eleség,
Neked, édes fakó lovam, vendégség.“

„Mikor Barna Péter a lovát itatta,
Románné két lánya kantárát tartotta.“

„Czo fel, édes Deresem,
A rózsámat keresem.“

„Itthon vetek egy abrakot, elég lesz,
A rózsámnál majd egy helyett kettő lesz.“

„Meghalt a lovász, oda a lovász,
Nem mondja már a lovának
Sárga te csity!“

„Fel van az én lovam kantározva,
El is megyek a rózsámhoz rajta.“

„Békót vettem kese lovam lábára,
Mért nem hallgat a gazdája szavára.“

„Fel-felülök szürke paripámra,
Bevágatok Kálló városába,
Betekintek rózsám kapujára,
S hull a könyvem a nyeregkapára.“

„Megkötöm lovamát
Czédrusfa ágához,
Magam meg lefekszem
Galambom ágyához.“

„Pej paripám patkószege de fényes,
Madarasi csárdás lánya de kényes.“

„Elunta már pej lovam a nyargalást,
Harmadnapig nem evett egy harapást,
Van már széna, van már abrak, ehetsz már,
Engemet szép szeretőmhöz vihetsz már.“

„Felülök a sárga lovam nyergébe,
Beballagok a kovács műhelyébe,
Míg a kovács a lovam patkólja,
Kis angyalom két orcámat csokolja.“

„Bíró gazda, bátyám uram,
Kérem, adja ki a lovam,
Sürgetős az utam nagyon,
Subámat zálogba hagyom.“

(Népdalokból).

„Menjünk innen fakó lovam,
Tisza ide nem meszsze van.“

Vörösmarty.

A ló kedves tárgya a közmondásoknak is. Álljon itt a mondottakon felül még egynéhány. *Nem adnám egy lóért*, mi a ló nagy becsére mutat. *Ki lova fia vagy?* gúnyos kérdés, valamely igénytelen vagy hitvány emberhez, ki elbizba magát. *Lopott lóról tenger közepén is leszálltnak*. A ló kötőfékkal jár. (Accessorium sequitur principale). *Még lova sincs, már is kantáron búsul*. *Kinek lova nincsen, gyalog jár az Pestre*. *Elragadták a lovak*, azaz az indulatok, fényezés, pompázás. *Hol a feket meglelik, a lovat is ott keresik*. *Zab hajtja a lovat, nem ostor*. *A lónak négy lába van, mégis megbotlik, mentegetődzés*. *Lóvá tették, am. bolonddá tették, megjátsozták*. *Búsúljon a ló,*

elég nagy a feje, jó kedvűek, könnyelműek szójárása. Űsd a lovat, hadd húzzon, mért nem lett pappá. Ha ló nincs, a számról is jó. Őkör szántja az abrakot, s a ló eszi meg, a régebben fennállott jobbágyi munkára és földes úrra vonatkozó közmondás. Lóhalálában sietni, am. legsebesebben hajtani, átv. ért. nyakra főre végezni valamit.

„Elindultam ide Bécsben, ahol soha sem voltam,
Lóhalálával siettem, melyet meg sem gondoltam.”

Páter Márton a XVIII. száz. közepe tájáról.

(Thaly K. gyűjt.).

Ha rugdos a ló, végy el abrakából. Van lova (eszé), de nincs kocsisa. Lovon jött, gyalog jár. Lóról számrára. Ajándék-lónak nem kell csikófogat nézni. A fogadott lónak rövidebb a mérföld. Valakit lóra ültetni, am. bizonyos jó remény fejében bolonddá tenni, rászedni, a valóság helyett álképpel csalogatni stb.

A lónak mozgásai : *lép v. léptet, koczog, poroszkál, üget v. iget, nyargal, vágat*; a szilaj ló *ágaskodik, kapál, rúg, harap, fejét szügyébe vágja és felrúg*. Mi kedélyét illeti; *nyerít*, midőn vágycsakodik, pl. a csődör a kanca után, az anyaló csikajaért; *röhög*, midőn örül, pl. az abraknak; *röhög mint abrakjának a ló* (km.); *nyihog*, midőn haragos; *hortyog, horkan*, ha megijed; *sárlík*, a kanca, midőn a nemi ösztön ingerli.

„Árokszállás, Kecskemét

Nyerít a ló, ehetség.

Népd.

A szók, melyekkel a magyar szólítani szokta lovait, ezek : *hívó ne! ne Maczi!* fektéből keltő : *czo! czo fel!* menésre biztató : *hi! gyi! csety! csity! haj ló! ló ke!* (kelj); jobbra kifelé : *tüled* (= töled), balra kifelé : *hozzád!*

Sajátság gyanánt megjegyzendő, hogy a magyar több oly bogarak, férgék, és növények neveit, melyek a maguk nemében nagyobbak, *ló* jelzővel különbözteti meg, pl. *lótetű, lólégy, lódarázs, lóborsó, lódió, lósóska, lótorma*.

LÓABRAK, (ló-abrak) ösz. fn. Lónak adatni szokott abrak.

LÓAKOL, (ló-akol) ösz. fn. Akol, melynek kerítései közé lovakat, különösen ménest szoktak zárnai. V. ö. AKOL, ISTÁLÓ.

LÓÁLLÁS, (ló-állás) ösz. fn. Állóhely lovak számára, különösen a fogadóknak.

LÓALOM, (ló-alom) ösz. fn. Alom, melyet a ló alá vetnek, ágyaznak. *A lovaskatonáknak lóalomul zsúpot adni*. V. ö. ALOM.

LÓÁRULÁS, (ló-árulás) ösz. fn. Lónak vagy lovaknak eladása.

LÓÁRUS, (ló-árus) ösz. fn. Szokottabban lókereskedő, vagy félgúnyosan: *lócsiszár, lókupezs*, vagyis oly személy, ki lovakkal üzérkedik.

LOB, (1), (1. LO) elavult ige és törzs a gyakorlatos *lob-og* s a belterjes *lobban* igékben és származékaikban, valamint a *lobda* v. *lobda* névben. Rokon vele

magas hangon: *leb*. Alakra és képzésre hasonló hozzá a *dob* v. *tob*, melynek gyöke a távot jelentő *to*, lágyabban *do*, s valamint ezekből lett *b* képzővel *tob* v. *dob*, azaz valamit távolra vet, taszít; úgy a *lo* gyökből származott *lob*, azaz erősen mozog. Így képződött: *szab*, melynek *sza* gyöke mint elválasztást, szétnyílást jelentő megvan a *szak*, *szakad*, *szana* (szét), *szá*, *szái*, *szád*, *szánt* származékokban. Így képződtek a rokon *p* képzővel : *csap, lop, lép, lép, rop* (jár) s némely mások. Hogy 'lob' nem átható ige, mint Sándor István hibásan magyarázza, hanem önható, az kitetszik e közvetlen származékából *lobog*, azaz folytonosan v. gyakran erős lebegő mozgásban van. Finnül *lipun* am. lobogok s *lipuan* am. lebegék. V. ö. LOB, (2).

LOB, (2), fn. tt. *lobot*, néha a *b*-t megkettőztetve : *lobbot*. Már hajdan is önálló főnév is volt, s jelentett sebes mozgást, hanyakodást, mint a még ma is divatban levő *sebbel lobbal* mutatja, mert nagy sebbel lobbal jönni menni, am. igen sietve; *lobot* v. *lobbot vetett*, azaz lángra gyúladt. Tehát újabb korban feltámasztva helyesen nevezték el a lángot *lobnak*, mivel kiváltképp csapkodó lángról szoktuk mondani, hogy *lobog*, mint az imént is, *lobot vetett*. Innen, átv. ért. gyógytani nyelven am. gyuladás, azaz a test valamely részének kóros tüzesége, mely vörös színben szokott mutatkozni, pl. *szemlob*, *agylob*, *toroklob*, *tüdőlob*, *béllob*. Az arabban *lahaba*, am. inflammavit, accendit, arsit stb. innen a héber *lahab*, flamma et quidem purior sine flamma, és *lehabbáh*, öszvehúzva : *labbáh* szintén am. flamma (Eichorn és Wiener szótára). Igen közel áll hozzá a német *Lohe* is (Heyse szerént : die lebhaftige Flamme eines Feuers); régi német nyelven : *louga, louc, louch*; angolul a magyarhoz még közelebb : *lowe*; szintén e családba tartozik a német *lodern* is; melyekről bajos volna állítani, hogy akár a magyar vette a német családtól, akár ez a magyartól. A nyelvszellem itt is, mint sok másban, bár különböző törzseknél, rokon fogalmakból indult ki, amennyiben a lebegés, lobogásban (valamint általában az *l* hangban) mozgás rejlik; „*lodern, eigentlich sich schnell oder leicht hin und her bewegen*“ azt mondja Adelung. 'Lob' szóval mint gyökkel azonos *lob* gyök is. L. ezt és v. ö. LÁNG.

LÓB, (1. *Lo* gyökelem) elvont gyök vagy törzsök, melyből *loba*, *lobál*, *lobíta*, *lobicskol*, mint valamely hajlékony testnek hanykolódását jelentő szók erednek. Gyökelem *lo*, egy a *lob*, *lobog*, *lobda* stb. szók gyökelemével.

LÓBA, (lób-a) fn. tt. *lobát*. Dunán túl, különösen Kemenesalon, am. hinta, mely mind maga ingatható, mind a rajta levőt ingatja, *lobálja*. *A gyermekek kedvelik a lobát. Leesni a lobáról*. Néhutt : *lobíta*. V. ö. LOMBA.

LÓBAB, (lób-bab) ösz. fn. Nagy szemű babfaj, melynek egyik fajtája az úgynevezett *dísznóbab*, melyet néhány egyszerűen *öregbab*-nak neveznek. (Vicia faba major.)

LOBÁCSOL, (lob-ács-ol) áth. m. *lobácsolt*. Bérczy Károly szerint a vadászok a fürdő vadlibáról és ruczáról mondják, midőn a vízben poecognak. (Pletschern). Mándy Péter szerint Szathmárban általános értelemben is divatozik. Másképen ugyanő szerinte: *locsból*. V. ö. LUBICZKOL.

LOBÁCSOLÁS, (lob-ács-ol-ás) fn. tt. *lobácsolás-t*, tb. —ok. Poecogás a vízben. V. ö. LOBÁCSOL.

LÓBÁL, (ló-b-a-al) áth. m. *lóbált*. Valamely függő, vagy ingadékony nehezkedési ponton fekvő testet ide-oda, vagy fel-alá ingat, mozgat. *Lóbálni a szalagokról függő bölcst. Lóbálni a kötékhintát. Lóbálni egymást a keresztül tett deszkán vagy gerendán. Lóbálni a kezeket* am. hányni, vetni. *A szél lóbálja a csónakot. Lóbálni v. lóbázní a hajót* am. lulázni. V. ö. LÓGÁZ, és CSÓVÁL.

LÓBÁLÁS, (lób-a-al-ás) fn. tt. *lóbálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamely függő, vagy ingatag fekvésű testet lóbál valaki. V. ö. LÓBÁL.

LÓBÁLÓ, (lób-a-al-ó) mn. és fn. tt. *lóbálót*. Aki lóbál valamit, pl. a hintajátékban azon személy, ki a hintát ide-oda mozgatja, míg más rajta ül.

LÓBÁLÓDÁS, (lób-a-al-ó-d-ás) fn. tt. *lóbálódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valami v. valaki lóbálódik.

LÓBÁLÓDIK, (lób-a-al-ó-d-ik) belsz. m. *lóbálód-tam, —tál, —ott*. Mintegy maga magától ide-oda vagy fel-alá ingadoz vagy látszik ingadozni valamely függő, vagy ingadékony fekvésű test. *A hajó a szél-duzzasztotta hullámokon lóbálódik*.

LÓBÁRSING, (ló-bársing) ösz. fn. Növényfaj a menták neméből; fűzérjei hoszszúk, hengeresek, a szár- és ághegyeken levelei hegyes fűrészfogúk, melyhosak, nyeletlenek, fehérlők. (Mentha sylvestris).

LÓBÁZ, (lób-a-az) m. *lóbáz-tam, —tál, —ott*. **LÓBÁZÁS**, (lób-a-az-ás) l. **LÓBÁL**, **LÓBÁLÁS**.

LÓBB, a régiéknél, pl. Melius Péternél am. fennlibeg. *Lób-nak* nyomatékosabb hasonmása, és rokon, sőt azonos *lóbb* igével. L. **LÁB**, (3).

LOBBAD, (lobb-ad v. lob-u-ad) önh. m. *lobbad-tam, —tál, —t, v. —ott*. Lobra gyulad, lobot vet. Kevesebb használt ige, mint a hason értelmű *lobban*. Szokottabb és ismeretesebb, *lobbadoz'* származéka. L. *cz*.

LOBBADOZ, (lobb-ad-oz) önh. m. *lobbadoz-tam, —tál, —ott*. Gyakran vagy folyvást *lobbad* v. *lobban*, különösen átv. értelemben.

„Egy pontra gyűlt az élet foglalatlja,
Az ösztönzaj csak élvre lobbadoz.“

Az élet korai. (Kisf. K.).

„S a borostyán édes álma :
Gyözni a király előtt,
Sok vitéznek lángszívében
Olthatatlan vágyra nőtt ;

S versenytüze lobbadozva
Gyűlnek a várpiacson.“

Budai harezjáték. (Ugyanattól).

LOBBADOZÁS, (lobb-ad-oz-ás) fn. tt. *lobbadozás-t*, tb. —ok. Gyakori vagy folytonos lobbanás. V. ö. LOBBADOZ.

LOBBAN, (lobb-an, azaz lob-u-an, lob-v-an), önh. m. *lobban-t*. Mondják különösen égékeny testről, midőn lángra gyulad. *A löpor hirtelen lobban. A szalma hamarabb fellobban, mint a fa. A puska előbb lobban, azután szól. Átv. ért. hirtelen haragra fakad, gyulad. Haragra lobbanni. Hamar lobban, vagy mindjárt fellobban, mint a puskapor.* (Km.). *Fellobbant Salamon a hadhír jöttére.* (Döbrentei).

LOBBANÁS, (lobb-an-ás v. lob-u-an-ás) fn. tt. *lobbanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a Gyulékony test állapota, midőn lobra, azaz lángra kap, hirtelen lángot vet. V. ö. LOBBAN.

LOBBANÉKONY, (lobb-an-ék-ony) mn. tt. *lobbanékony-t* v. —at, tb. —ak. Ami v. átv. ért. aki könnyen lobban.

LOBBANÉKONYSÁG, (lobb-an-ék-ony-ság) fn. tt. *lobbanékony-ságot*. Tulajdonság, midőn valami v. valaki lobbanékony.

LOBBANT, (lobb-an-t v. lob-u-an-t) áth. m. *lobbant-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. 1) Valamely gyulékony testet lobbanóvá tesz, azaz lángra gyulaszt. *A löport egy szikra lángra lobbantja.*

„Tüzet lobbant pillantása,
Mint az egek villámlása.“

Faludi.

2) Átv. ért. valamit sebes mozgással kibocsát, kinyom, kitaszít. *A meggyuladt löpor kilobbantja a golyót.* 3) Szinte átv. ért. valamit szemére lobbantani valakinek, am. szemére hányni, szemére vetni, és pedig oly valamit, mi miatt magát szégyenlenic, mi miatt elpirulnia kell, s arca mintegy gyuladásba jön.

LOBBANTÁS, (lobb-an-t-ás) fn. tt. *lobbantás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit lobbant.

LOBBANTYÚ, (lobb-an-ty-ú) fn. tt. *lobbantyú-t*. Sándor István így nevezi a pattantyúsok kanóczát, mely az ágyút ellobbantja. Eredetileg: *lobbantó*, mint pattantyú *pattantó*, csörgetyű *csörgető* stb. mások.

LOBBASZT, (lobb-asz-t v. lob-u-asz-t) áth. m. *lobbaszt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. *lobbaszsz*. Lobbanóvá tesz, lobra, lángra gyulaszt. Szokottabban: *lobbant*.

LOBELLENÉS, (lob-ellenés) ösz. mn. Mondják oly gyógymódról, és gyógyszerekről, melyek a kóros gyuladások, tüzezségek ellen használatnak.

LÓBÉLŰ, (ló-bélű) ösz. mn. Mondják emberről, ki igen sokat eszik.

LÓBETEGSÉG, (ló-betegség) ösz. fn. Oly betegség, mely különösen a lovakat szokta meglepni, pl. *keh, talnyosság*.

LOBICSKOL, (lob-ics-k-ol) kicsiny. és gyakor. önh. m. *lobicskol-t*, Mondják különösen arról, ki fűrdéskor kezeit, lábait hányja veti, s mintegy ide-oda lobogatja. Az *ics* középképző könnyű kicsi mozgást, a *k* pedig miut átalakult *g* annak gyakoriságát jelenti. Másképp *lubiczkol*. Mondják megnyújtva is: *lóbicskol*. Egyszerűen: *loboz*.

LOBICSKOLÁS, (lob-ics-kol-ás) fn. tt. *lobicskolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lobicskol.

LÓBITA, (lób-it-a, mintegy lóbitó) fn. tt. *lóbítát*. 1) L. LÓBA. 2) A székeyeknél Kriza J. szerint am. lógó, fityegő valami.

LOBLÁZ, (lob-láz) ösz. fn. Láz neme, melyet lobos kórállapot idézett elő.

LOBOG, (lob-og) gyak.önh. m. *lobog-tam*, —tál, —ott. Széles ért.valamely lenge, könnyű, vékony, foszlány test a levegőnek mozgásától, vagy bizonyos erő által mozgásba hozva élénken inog. Különösen: *lobog a láng*, midőn a szél meg-megkapja. *Lobog a kifüggesztett zászló*. *Lobog a bőszerű gatyá, bő újjú ing*, midőn lovagol vagy tánczol a legény. *Lobog a nőfátyola, köténye*, midőn a szél hajtogatja.

„Királyi zászlók lobognak

Fénylik titka a keresztnek.“

Egyházi ének.

„Rugdal, rázza fejét, hosszú serénye lobog.“

Kisfaludy K.

Erdélyben mondják a forró vízről, midőn felbuzdul, valamint a forrásokról is, melyekből a víz bugyborékosan fakad fel. Kicsinyező alakban v. ö. LEBEG, LIBEG.

LÓBOGÁR, (lób-bogár) ösz. fn. L. LÓTETÜ.

LOBOGÓ, (lob-og-ó) mn. és fn. tt. *lobogó-t*. 1) Általán ami lobogva mozog. *Lobogó lángok*. *Lobogó tűz*. *Lobogó vitorla*, *zászló*, *fátyol*. 2) Különösen főnevül véve am. zászló, nevezetesen, hosszukás, fecskefarku, mely minden lebbentésre lobog. *Kitűzni a lobogókat*. *Hadi lobogó*. *Lobogót vinni a seregek előtt*.

„Lobogójok sárga, zöld színek oszlatják,

Kiknek tafotáit szelek hajtogatják.“

Gyöngyösi István

Kölesey leírása szerint:

„Erőm s tanácsom nincs, ezekkel

Mégis vezérként hordanak;

Fenn küzdel szárnyam a szelekkel,

Lábamhoz hősök hullanak.

Eskütte nékem szent hűségét

Az ifjuság délceleg sora,

Kíséri pályám messzeségét

A Grátiák könyzéspora.

Szerencse, hír nyomban követnek,

Vesztőre vesztem mocskot hoz,

S a nyertes hív emlékezetnek

Szentelve, nyújt oltárihoz.“

V. ö. LEBEGŐ.

LOBOGÓNYEL, (lobogó-nyel) ösz. fn. Pózna, rúd, dorong, melyről az úgynevezett lobogó függ, s

melynél fogva azt kitűzik, vagy viszik. V. ö. LOBOGÓ.

LOBOGÓS, (lob-og-ó-s) mn. tt. *lobogós-t*, v. —at, tb. —ak. Ami lobogó tulajdonsággal bír; vagy lobogóval van felszerelve, díszítve.

„Véres zászlók alatt

Lobogós kópiát

Vitézek ott viselik.“

Balassa B.

Mondják különösen a) villámról, mennykőről, mint afféle lobogva cikázó tűneményről. *Lobogós villám*, *menykö*. Innét e gyöngédebbféle ártatlan káromkodás: *Ejnye lánczos lobogós! Lobogós adta! Lobogós szedte vedte!* b) Mondják bő és hosszú újju, úgynevezett magyar üngöről, melyet néhány tréfásan *borjuszáj*-nak mondanak. Ha szűkebb, *síjájju* a neve.

LOBOGÓSAN, (lob-og-ó-os-an) ih. Lobogós módon vagy állapotban. Lobogóval ellátva.

LOBOGTAT, (lob-og-tat) mivel. m. *lobogtatam*, —tál, —ott, par. *lobogtassa*. Eszközli, hogy valami lobogjon. *A szél lobogtatja a lángot, fátyolt*. *A csapatvezér lobogtatja a hadi zászlót*.

LOBOGTATÁS, (lob-og-tat-ás) fn. tt. *lobogtatás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valamit lobogtatnak.

LOBOL, (lob-ol) önh. m. *lobolt*. Lobogva vagy lebegve ide-oda mozog. Győrvidéki szó. *A hullámok nagyon loboltak: s alá lett mosva*, (dunántúliasan, e helyett alámosatott vagy mosódott) *a töltés*.

LOBOLÁS, (lob-ol-ás) fn. tt. *lob-ol-ás-t*, tb. —ok. Lobogva ide-oda mozgás.

LOBONCZ, régies kiejtés 'labancz' helyett.

„Én, az mint látjátok, vitéz ember vagyok:

Az hires kopányi loboncok hadnagyok.“

A XVII. század második feléből. (Thaly K. gyűjt.).

LOBOR, (lob-or) fn. tt. *lobor-t*, harm. szr. —a v. —ja. A hellen *πυραυίς* után szó szerint fordítva am. esücs- vagy esücsös oszlop, mely némileg a lobbal égő tűzhöz, vagy lánghoz hasonlóan vékony hegygel végződik; másképp: *güla*.

LOBORALAKU, (lobor-alaku) ösz. mn. L. LOBORDAD.

LOBORDAD, (lob-or-dad) mn. tt. *lobordadot*. Olyan alaku, mint a lobor.

LÓBORSÓ, (lób-borsó) ösz. fn. A nép nyelvén, babónem alá tartozó növényfaj; virágai magánosak, vagy párosak, kocsántalanok; levelkéi hosszudak tojáskerek, tompák, szákahegyűk. Virága kékes, piros. Másképp szintén a nép nyelvén: *abrákborsó*, *vad lencse*, *lednek*, növényntani néven *abrákabbó*. (Vicia sativa). Van *lőlyaglóborsó* is, mely növényntani néven: *bagolesa bóka*. (Astragalus cicer).

LOBOZ, (lob-oz) önh. m. *loboz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Úzás közben lábaival a vizet veri. Kicsinyezve: *lobicskol* v. *lubiczkol*. V. ö. LOB, LOBICSKOL.

LOBOZÁS, (lob-oz-ás) fn. tt. *lobozás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki loboz.

LÓBÖGÖLY, (ló-bögöly) ösz. fn. Bögölyfaj, mely kiváltképen a lovakat szokta meglepni és csipkedni, lólégy. V. ö. BÖGÖLY.

LÓBÖR, (ló-bör) ösz. fn. A ló nevű állat bőre. *Nyers lóbor. Kikészített lóbor. Lóborból varrt saruk. Lóbor a szekernye.* (Pázmán Kal. 530.)

LOBTYÚ, (lob-tyú) fn. tt. *lobtyút*. L. szokottabban: LABDA.

LOCS, (lo-es) fn. tt. *locs-ot*, harm. szr. —*csa*. Híg sár, mely a bele lépő lábai alatt mozgásba jő, és fecseg. Ikerítve: *licslocs* v. *locspocs*. Gyökeleme *lo*, melyben a mozgékonyság alapfogalma rejlik, a cs képző pedig a mozgás által okozott hangot fejezi ki. *Minden lében locs*, (km.) am. mindenbe bele ártja magát, mindenbe bele szól. Származékai: *locsos, locsosan, locsasant, locskos, locsog, locska, locskál, locsol, locspol, locspolódik*. Rokonai, a latin *lacus, lacuna*, a német *Lacke*. V. ö. LOTY.

LÓCS, falu Sopron m.; helyr. *Lócs-ra*, —*on*, —*ról*.

LOCSA, (locs-a) fn. tt. *locsát*. Ritkán használt szó, a szokottabb locs helyett l. LOCS.

LOCSAD, (locs-a-d) önh. m. *locsad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. Nincs ugyan divatban, de hogy hajdan léteznie kellett, mutatja származéka *locsadék*, mely a nyelvhasonlat szabályai szerint csak a *locsad* törzsből származhatott. Kriza J. szerint *locsad, fellocsad*, mikor a hó felolvad, meglucskosodik. V. ö. LOCSADÉK.

LOCSADÉK, (lo-es-ad-ék) fn. tt. *locsadék-ot*, harm. szr. —*a*. Merő locsból álló keverék, zagyvalék. Különösen roszféle kotyvasztott leves, vagy híg edel.

LOCSAGAZ, (locs-a-gaz) ösz. fn. Növénynem az egylakiak seregéből és sokhímeseik rendéből; himvirágának csészéje sok hasábu, bokkrétája nincs, himszála tizenhat-hús, rövidek, anyavirágának csészéje hat levelű, födelékes, bokkrétája nincs, gyümölcse egy magu makkocska. Vízben lakik, honnan a neve. (*Ceratophyllum*). Van *szarvas locsagaz, suta locsagaz*.

LOCSAHÚR, (locs-a-húr) ösz. fn. A hathímeseik seregéből és egyanyások rendéből való növénynem; csészéje harangalaku, tizenkét fogu, bokkrétája hat szirmu, tokja két rekeszű, sok magvu. Ártéri berkekben, innen, *locsá'* neve, nálunk kivált a Tisza körül. (Peplis). *Henye locsahúr*. (Peplis portula).

LOCSASZIRONTÁK, (locs-a-szirom-ták) ösz. fn. Növényfaj, a szirontákszerű virágok neméből; szára lecsepült, vagy vizen lábó, gyökerező levelei kerekded veseformák, épélük, himszála öt—tiz. (*Ranunculus hederaceus*).

LOCSBÁKOL, (locs-ba-a-kol) áth. m. *locsbá-kelt*. Mándy P. szerint Szathmár vidékén am. locskol.

LOCSBÁKOLÁS, (locs-ba-kol-ás) fn. tt. *locsbá-kolás-t*, tb. —*ok*. Locskolás.

LOCSCSAD, (locs-u-ad) l. LOCSAD.

LOCSCSAN, (locses-an v. locs-u-au) önh. m. *locsosan-t*. Mondjuk híg testről, midőn ütődés által helyéből kimozdul, egyszersmind némi cs-féle bangot

ad. *Ki-, el-, fel-, szétlocsanni*. *Locsosan a híg sár, midőn valaki belelép. Locsosan a félig töltött hordóban a bor, ha megtaszitják. Locsosan az evezővel megcsapott víz. A tálból kiloccsant a leves. A feldöntött csübbörből ruhájára locsant a moslék.* V. ö. LOCS.

LOCSCSANÁS, (locscs-an-ás v. locs-u-an-ás) fn. tt. *locscsanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Valamely híg testnek mozdulása, egyszersmind hangzása, midőn nyugvó helyéből ütődés következtében sebesen kimegy.

LOCSCSANT, (locscs-an-t v. locs-u-an-t) áth. m. *locscsant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Valamit locscsanóvá tesz, vagyis eszközi, hogy locscsanjon. *Valakinek szemébe, ruhájára locscsantani a vizet. A vödörből kiloccsantani a bort. A fazékból kiloccsantani a levest.* V. ö. LOCSCSAN.

LOCSCSANTÁS, (locscs-an-t-ás v. locs-u-an-t-ás) fn. tt. *locscsantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki locscsaut, kiloccsant valamit. V. ö. LOCSCSANT.

LÓCSERE, (ló-csere) ösz. fn. Lovak cserélése, midőn loért lovat adnak és vesznek.

LOCSFÉCS, (locs-fécs) ösz. fn. tt. *locsot-fécsot*. Átv. ért. hiába való beszéd, mely csak a levegőt csapkodja. Innen ered: *locsog fecseg, locsogás fecsegés, locska-fecske*. Kicsinyezve: *licsificsi*.

LÓCSIMBE, (ló-csimbe) ösz. fn. Csimbefaj, azaz két szárnyu bogár, tüskés lábakkal, rövid és kemény szívókéval, mely nyáron különösen a lovak bőrébe csimbeszkedik. (*Hippobosca equina*).

LÓCSISZÁR, (ló-csiszár) ösz. fn. 1) Eszköz, melylyel a lovat tisztítják, pl. fésű, vakaró, kefe. 2) Innen átv. ért. és félgúnyosan így nevezik az oly lókereskedőt, ki a közös lovakat kifésüli, megvakarja, néha meg is festi, szóval kicsiszolja, kifényesíti, hogy annál kelendőbbek legyenek. V. ö. CSISZÁR.

LÓCSISZÁRSÁG, (ló-csiszárság) ösz. fn. Lovakkal való kereskedés, különösen, midőn valaki mesterségesen kicsiszolt lovakkal üzérkedik. V. ö. LÓCSISZÁR.

LOCSK, (locs-k) fn. tt. *locsk-ot*, harm. szr. —*a*. Nedves szenny valamely testen. Innen, *locskos* am. nedves szennynel rutított. *Locskos ruha*. Máskép: *lucsk*, melyből lett *lucskos*. Rokona: *lust, lustos*. Máskép ismét: *locskok*, mint: *mocsk, mocskok; pocsk, pocskok; szucsk, szucskok*.

LOCSKA, (locs-og-a) mn. tt. *locskát*. Átv. ért. mondják emberről, ki sok hiábavalót beszél, kinek sokat jár a szája, s beszéde hasonló az ide-oda csapkodó nedv hangjához, melynek értelme nincsen, s a füleket veri egyedül. Törzsoke *locsog*, innen lett *locsgó, locsoga, locsga, locska*, mint: *fecseg fecske, bugyog bugyka, csacsog csacska, czineg czinke* stb. mások. *Locska fecske* am. locsogó fecsegő, a *locska'* szó erősbítése. *Szapura, mint a locska száj.* (Kin.). *Locska gyerek, leánya*. Származékai: *locskál, locskálkodik*.

LOCSKA-FECSCKE, (locska-fecske) ösz. mn. l. LOCSKA.

LOCSKÁL, (locs-og-a-al) gyak. önh. m. *locskált*. Valamely nedvet úgy zavar, csapkod, hogy locsogjon. *Egy pocsban locskálnak.* (Km.). Átv. ért. locsogva beszél. V. ö. LOCSOG.

LOCSKÁLÁS, (locs-og-a-al-ás) fn. tt. *locskálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nedvnek oly csapkodása, zavarása, hogy locsog. Locsogva beszélés.

LOCSKÁLKODIK, (locs-og-a-al-g od-ik) gyak. k. m. *locskálkod-tam*, —tál, —ott. Locsogva beszélget, holmi haszontalan dolgokról pletykálkodik, híreket hordogat.

LOCSKASÁG, (locs og-a-ság) fn. tt. *locskaságot*, harm. szr. —a. Átv. ért. haszontalan beszéd, beszédűség, pletyka, pletykaság. V. ö. LOCSKA.

LOCSKASELYEMFARKU, (locska-selyem-farku) ősz. fn. Madárfaj, melynek tollai, különösen farktollai selyemtapintatu puhák. (Ampelis). Nevezetes azon fajtája, mely éjszaki Európában él, és fűszeres ízű húsa van. Erről a népmondák azt regélik, hogy a háborút, dögvészt, halált megjövendöli, s innen a *locska* jelzőneve is (Ampelis garrulus).

LOCSKOL, (locs-og-ol) gyak. önh. m. *locskol-t*. Csapkodás, rázás által eszközli, hogy a víz, vagy más nedv locsogjon. *A gyermekek locskolnak a tócsában.* Használtatik áthatólag is, s am. locsossá tesz. *Ruháját belocskolni.*

LOCSKOLÁS, (locs-og-ol-ás) fn. tt. *locskolás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki locskol.

LOCSKOS, (locs-k-os) mn. tt. *locskos-t v.* —at, tb. —ak. Közvetlen törzsöke: *locsk*, azaz *locsök v. locsék*. Mondják testről, mely egészen átázott, melyet a nedv, különösen sárvíz beszennyezett. Más-kép: *lucskos, lustos*. *A szüretelők locskosak szoktak lenni. A nagy esőben minden ruhája locskos lett.* Átv. ért. *locskos nyelv, locskos száj*, mely tisztátalan, csúnya, botránys dolgokat beszél.

LOCSKOSAN, (locs-k-os-an) ih. Locskos módon; vagy locskos állapotban. V. ö. LOCSKOS.

LOCSKOSÍT, LOCSKOSIT, (lo-cs-k-os-it) áth. m. *locskosít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Locskossá tesz valamit. *A pocsolyában járó gyermek belocskosítja magát.* V. ö. LOCSKOS.

LOCSKOSÍTÁS, LOCSKOSITÁS, (locs k-os-it-ás) fn. tt. *locskosítás-t*, tb. —ok. Locskossá tevés.

LOCSKOSODÁS, (locs-k-os-od-ás) fn. tt. *locskosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Locskossá levés. V. ö. LOCSKOSODIK.

LOCSKOSODIK, (locs-k-os od ik) k. m. *locskosod-tam*, —tál, —ott. Locskossá leszen. *Aki mos, aki sárban vízben jár, aki kendert áztat, locskosodik.* V. ö. LOCSKOS.

LOCSMÁND, m. város Sopron m.; helyr. *Locsmánd-ra*, —on, —ról.

LOCSOD, pusztá Pest m.; helyr. *Locsod-ra*, —on, —ról.

LOCSOG, (locs-og) gyak. önh. m. *locsog-tam*, —tál, —ott. 1) Tulajd. ért. a helyből kicsapott

nedv ismételve ,locs' hangot ad. *Locsog a víz, midőn az utcaöntöző lajtából kifoly.* *Locsog a rázott hordóban az öblögető víz.* 2) Átv. ért. hiába való dolgokat beszél, jár a szája. *Locsog fecseg. Licsog locsog. Hadd locsogjanak az emberek, ne gondolj velük. Ne locsoj!*

LOCSOGÁS, (locs-og-ás) fn. tt. *locsogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Valamely megütődött nedvnek gyakori *locs* hangja. 2) Átv. ért. hiábavaló beszédek, fecsegések. *Locsogással tölni az időt. A sok locsogásban fehéret köp.* (Km.)

LOCSOGAT, (locs-og-at) áth. m. *locsogat-tam*, —tál, —ott, par. *locsogass*. Eszközli, hogy valami locsogjon. *A vizet kilocsogatni a dézsából. A rázás szer-kér locsogtja a lajtban levő vizet.*

LOCSOGATÁS, (locs-og-at-ás) fn. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit locsogat.

LOCSOL, (locs-ol) áth. m. *locsol-t*. Valamit kiöntögetett, kicsapkodott nedvvel behint, megáztat. *Csatornából lapáttal locsolni a kerti veteményeket. Szagos vízzel locsolni valakit. Magát vagy mást belocsolni. A fürdők tréfából locsolják egymást.*

LOCSOLÁS, (locs-ol-ás) fn. tt. *locsolás-t*, tb. —ok; harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit locsolnak.

LOCSOS, (locs-os) mn. tt. *locsos-t v.* —at, tb. —ak. Nedvtől ázott. *Locsos ruha.* V. ö. LOCS.

LOCSOSAN, (locs-os-an) ih. Nedvtől ázottan.

LOCSOSKODÁS, (locs-os-kod-ás) fn. tt. *locsoskodás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki locsoskodik.

LOCSOSKODIK, (locs-os-kod-ik) k. m. *locsoskod-tam*, —tál, —ott. Aki mintegy készakarva magát locsossá teszi, pl. a csintalan fiu, ki a sárban futkos, vagy ki oly munkát végez, mely szükségkép locsossá teszi őt, pl. locsoskodik a mocsonő, a bőrvakaró timár, a kenderáztató stb.

LOCSOSODIK, (locs-os-od-ik) k. l. LOCSKOSODIK.

LOCSPOCS, (locs-pocs) ősz. fn. Mindenféle hígsáros hely, mocsár, pocsolya, lötye stb. *Locspocs az út, nagy a sár.*

LOCSPOL, (locs-p-ol v. locs-u-ol, locs-v-ol) l. LOCSOL.

LOCSUHA, (locs-u-ha v. locs-ó-ha) mn. tt. *locsuhát*. Am. lity-loty; más kiejtéssel: *lacsuha*, honnan *lacsuhodik v. lacsuhodik*.

LÓCZ, falu Nógrád, m. FELSŐ—, ALSÓ—, faluk Pozsony m.; helyr. *Lócz-ra*, —on, —ról.

LÓCZA, (ló-cza) fn. tt. *lóczát*. Az ország különböző vidékein am. pad, azaz rendszeren négy lábbon álló, hosszukás szék. Cseh nyelven: *loze*. Némely tót vidékeken tótul: *lavicze, lavicza*, finnül is: *lauta v. lavitsa*. Egyébiránt magyar elemzéssel ,lőcza' vagy átv értelmű szó a *ló* gyöktől, s am. (fa) lovacska, sőt csakugyan máskép: *lőka*; innét oly lőczá, melyre a pálczaütésekre itélteket fektetni szokták, gúnyosan *vak lő-nak v. deres-nek* nevezi a képes kifejezéseket

kedvelő magyar nép; vagy pedig általában az *alant* v. *laposan* fekvéstől vette nevezetét, a midőn rokon *lanka*, öszvehúzva *lók* szóval s idegen nyelvekben, közelebről a német *Lage*, illetőleg *legen*, *liegen* szókkal. *Egy lóczán fekszenek.* (Km.). *Akit a nap látott caifrán feljöttében, azt a nyírtól lóczán hagyta lemen-tében.* (Szirmay).

LÓCZADESZKA, (lócza-deszka) ösz. fn. A lóczának felső lapos része.

LÓCZAKAR, (lócza-kar) ösz. fn. A lócza nevű ülőszéknek támasztéka, melynek hátat vet az ülő. V. ö. LÓCZA.

LÓCZALÁB, (lócza-láb) ösz. fn. Azon alapfák, melyek a lóczát lábak gyanánt tartják. Oly öszvetétel, mint: *székláb, padláb, asztalláb, ágyláb.*

LÓCZI, puszta Gömör m.; helyr. *Lócziba*, —ban, —ból.

LÓCZITROM, (ló-czitrom) ösz. fn. Tréfásan, s mintegy szépített nyelven am. lóganaj, mely gömbölyű szokott lenni; máskép: *lókukó.*

LÓD, (lo-od) elavult gyök, melyből *lódít*, *lódúl*, és származékaik crednek. Alakra hasonló hozzá a szintén elavult *tód*, a *tódúl* és *tódtt* törzsöke; s valamint ennek gyökeleme *to*, úgy amazé *lo*. Értelme am. *lót.*

LÓDARÁZS, (lód-darázs) ösz. fn. Legnagyobb darázs-faj, melynek torja fekete és feketésvörös, s hasgyűrűji feketepontosak. Fulánkja igen mérges, dongása erős. (Vespa erabro). Nevét nem onnan kapta, mintha a lovakat különösen bánatná, hanem mivel a magyar bizonyos tárgyakat, melyek a maguk nemében legnagyobbak, a lóról szereti elnevezni, pl. *lódító, lóbab, lógesztenye, lómenta, lóóska, lótorma.*

LÓDIGÁL, (lód ig-a-al) áth. m. *lódigált*. Kriza J. szerint a székelyeknél am. hajigál, dobál.

LÓDIGÁLÁS, (lód-ig-a-al-ás) fn. tt. *lódigálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Hajigálás, dobálás. V. ö. LÓDIGÁL.

LÓDIGÁLÓDIK, (lód-ig-a-al-ó-d-ik) m. *lódigálód-tam*, —tál, —ott; belszenvető alak, de közép ige jelentéssel és am. hajigál. (Székely szó).

LÓDING, fn. tt. *lódíngot*. Szabó D. szerint puskaportok. Gyöngyösinél is:

„Kétszeres lódingot emelnek vállukon,
Amelyek függenek karmazsin majezokon.“

A Phoenixből.

Ferenczi János szerint az a szij, melyen a karabély lóg s ing; a főntebbi értelmezés után csak *lódíngszíj*. Ismét mások szerint a tájszótárban am.(a löfegyverbe való) töltés. Hihetőleg ez a közelebbi jelentése, mely-nél fogva annak eredetére is rájöhethünk a német *Ladung* szóbán.

LÓDINGPÉNZ, (lódíng-péNZ) ösz. fn. Balaton mellékén a szőlőcsősznek puskaporra adott pénz.

LÓDINT, (lód-in-t) kicsiny. áth. m. *lódínt-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Valakit vagy valamit scbes könnyűséggel tovább vet, taszít.

LÓDINTÁS, (lód-in-t-ás) fn. tt. *lódíntás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lódínt.

LÓDIÓ, (lód-dió) ösz. fn. Olasz dió, mely a mi közönséges diónknál jóval nagyobb, és vékonyabb héjú.

LÓDÍT, LÓDIT, (lód-it) áth. m. *lódít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Lódóvá, azaz lótóvá tesz. Különösen: megparancsolja, meghagyja valakinek, hogy sietve menjen valahova. *Meg-, le-, el-, ki-, bel-dítani. Gyereket lódtítani a póstára. Lódtítsunk ki valakit. hogy a munkásokat haza hívja. Korbácscsal meglódtítani valakit. Majd ellódtítlak! Szélesb ért. valakit v. valamit erősebb taszítás által eltávolít, eldob. Úgy ellódtítlak, hogy a lábad sem éri a földet. Követ lódtítani valaki után.*

LÓDÍTÁS, LÓDITÁS, (lód-it-ás) fn. tt. *lódítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, vagy inkább miveltetés, mely által valakit vagy valamit lódtítunk. V. ö. LÓDÍT.

LODNÓ, falu Trenesin m.; helyr. *Lodnó-ra*, —n, —ról.

LODOMÉR, férfi kn. tt. *Lodomér-t*. A szláv eredetű *Wladimir*-ből alakult.

LODOMÉRIA, fn. tt. *Lodomériát*. Gallicziával egyesült osztrák-lengyel koronaország. *Galliczia és Lodoméria királya.*

LODORMÁNY, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Lodormány-ba*, —ban, —ból.

LÓDÚL, LÓDUL, (lód-úl) önh. m. *lódúl t*. Sebesen neki indulva megy, betű szerént: lódóvá, lótóvá lesz. *Ki-, be-, el-, meglódulni. Kílódulni a mezőre. Belódulni a városba. Ellódulni a másik utcába. A cseléd szüleéhez lódult egy kis időre. Meglódult egy fogam. Különösen használják üző ige gyanánt. Lóduj innen! Nem lóduisz mindjárt? No most lódujlatok! azaz takarodjatok, hordjatók el magatokat, pusztuljatok, títzuljatok, vakarodjatok stb. Mondják lelketlen ingó tárgyakról is, midőn erős taszításra, mozdításra neki indúlnak. Meglódui a kocsi, hajó, midőn sebesebben huzzák. V. ö. LO.*

LÓDULÁS, LÓDULÁS, (lód-úl-ás) fn. tt. *lódulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés v. szenvedés, midőn valaki v. valami lódui. V. ö. LÓDÚL.

LÓELESEG, (ló-eleség) ösz. fn. Általán, amivel a ló élni szokott, mint széna, lóher, lendeke, zab, árpa stb. Szorosb ért. leginkább széna és zab.

LÓFALU, falu Sáros m.; helyr. —*falu-ba*, —ban, —ból.

LÓFARK, (ló-fark) ösz. fn. A ló nevű állatnak farka. *Sáros uton felkötni a ló farkát. Elvágni a ló farkát. A fáradt lónak meg szokták húzni a farkát. Farkánál fogva lerántani a lovat.* A tatárok és ozmanoknál a zászló képét viselő hadi jel, mely egyszerűen a vezérek alsóbb vagy felsőbb rangjának kimutatására szolgál, mert mennél nagyobb a vezér rangja, annál több lófark vitetik előtte, s tüzetik sá-tora elé. A császárnak a táborban hét, a nagyvezér-

nek öt, a többi pasáknak három, kettő, vagy egy lófarku diszjelök van. A nép nyelvén lófark nevét veselik bizonyos növények, melyek némileg a lófarkhoz hasonlóak. Ilyen a *spárnga* v. *nyúlárnyék*, újabb néven: *csirág*. L. LÓFARKFŰ.

LÓFARKFŰ, (ló-fark-fű) ösz. fn. Az úszszakálok neme alá tartozó növényfaj, melynek nyolcz-tizenkét árforma levelci vannak egyegy gyűrűben, s a víz fölött merőn, a víz alatt lekonyúlva állanak. (Hippuris, Equisetum vulgare).

LÓFARKÚ, (ló-farkú) ösz. mn. Az ozmanoknál mondják pasákról, mennyiben diszjelül dárdára kötött lófarkat hordoznak előttök. *Egy, két, három, öt lófarkú pasa.*

LÓFEJ, (ló-fej) ösz. fn. 1) A ló nevű állatnak feje. *Kis, nagy lófej. Kosforma lófej.* 2) Gúnyosan, igen hosszú emberi fej, vagy arc. 3) Tréfásan kolostori nyelvén, legnagyobbféle breviarium.

LÓFEJŰ, (ló-fejű) ösz. mn. Átv. gúnyos ért. igen hosszú fejű, vagy képű ember. Máskép: *csikófejű, csikóképiű*. A székely köznyelvén 'lófő' helyett is használják.

LÓFÉRÉG, (ló-férég) ösz. fn. 1. LÓTETŰ.

LÓFÉSŰ, (ló-fésű) ösz. fn. Fésű rézből vagy vasból, melylyel a lovak serényét és farkát fésülik.

LÓFI, (ló-fi) ösz. 1. LÓFŐ.

LÓFIÚ, (ló-fiú) ösz. fn. A székelyeknél am. csikó v. csikó. (Kriza J.).

LÓFŐ, (ló-fő) ösz. mn. A székely nemzet hajdani rangosztályozása szerint *lófő-székelyek* (lovasszó székelyek) voltak azon rendbeliek, kik lóháton köteleztettek szolgálni (Primpili.). Báthori István lengyel király is említi e nevet egy 1583-iki levelében: „Becz Imre adja értenünk, hogy ennek előtte való időekben Lázár István foglalt volna el Kászonban egynehány parasztházat és egy lófőnek házat, örökségét.“ Történelmi Tár. VIII. kötet. 234. lap. Némelyek így akarják értelmezni: *lófejő székely* a lófejő szittyáktól (equimulgus). Azonban mind a székely alkotmány, mind a hagyomány az első értelmezést tanúsítja. A népi nyelvben sokszor *lófejű*-nek mondják:

„Látod kurucz, a lófejű,
Ő Átilla igaz véru;
Ő bent maradt hazájába,
Inkább itt dül a sirjába
A lófejű.“

Erdélyi J. gyűjt.

LÓFUTTATÁS, (ló-futtatás) ösz. fn. Általában eszközlése annak, hogy a ló nyargalva menjen. Különösebben: versenyezés neme, midőn az illető ló tulajdonosok akár fogadásból, akár csupa kísérletből, és mulatságból lovakat bizonyos pályán futtatják, hogy kitiinjék, melyik sebesebb és kitartóbb futásu. Máskép: *lóverseny*.

LÓFUTTATÁSI, (ló-futtatási) ösz. mn. Lófuttatásra vonatkozó, azt illető. *Lófuttatási időszak.*

LÓG, (1), (lo-og) gyak. önh. m. *lóg-tam*, —*tál*, v. —*ottam*, —*ottál*, —*ott*, ltn. —*ni* v. —*ani*. Általán mondják oly testről mely bizonyos tartalékponttól aláfelé nehezkedve folytonos ingatag állapotban létezik. A lógás tehát rendszerent két dolgot föltételez t. i. lefelé nehezkedést, és ingékenységet. *Lóg az eloldódott nadrágszíj. Zsebből kilóg a kendő. Lógnak a gyümölcsessel terhelt és lefelé görbedő ágak.* Innen ikerítve *líglog* minden, mi erősen, szilárdan nincs valahová kötve, s a levegőnek vagy más gyöngye erőnek illetésére mozgásba jő. *Líglog a ruha*, melyet csak imígyamúgy kerít valaki magára. *Líglog a rongy, a czafrang, salang. Lógnak az alderesztett kezek vagy a magas helyen ülőnek lábai. Fut a kutya, lóg a farka.* (Ponyvai vers). Más ikerítéssel *csig lóg* (talán = csüng lóg). *A másár csak csig-lóg már.* Néha a 'lóg' csak az ingékenységre vonatkozik pl. *lógnak* (= inognak) a *fogak*, *lóg* (= inog) a *földbe roszult vert czölöp*. Átv. ért. mondják bizonytalan állapotról, melynek állhatatossága nincsen, pl. midőn valaki minduntalan tart tőle, hogy hivatalából kiesik. Alapfogalom benne az ingatagság, mozgékenység, mely a le gyökben rejlik, mi kivált a *lógat*, *lógáz*, *lógázkodik*, *lógó* származékból kitünik. Némelyek kettőzített *g*-vel írják: *lóggy*, de hibásan, mint az elenzés mutatja. V. ö. LO.

LÓG, (2), 1. LÓK helynév.

LÓGA, (lóg-a) fn. tt. *lógát*. Irinta, mely bizonyos tartalékponttól alálóg. Máskép: *lóba*.

LÓGANAJ, (lóg-ganaj) ösz. fn. A lónak gombóczalaku ganaja, *lókuku*.

LÓGÁROZ, (lóg-ár-oz) önh. m. *lógároz tam*, —*tál*. —*ott*. A székelyeknél divatos, am. dologtalanul tétova járkál. A Tisza vidékén: *lögérez*.

LÓGÁROZÁS, (lóg-ár-oz-ás) fn. tt. *lógározás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tétova járkálás. V. ö. LÓGÁROZ.

LÓGÁS, (lóg-ás) fn. tt. *lógás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami lóg.

LÓGÁSZ, (lóg-a-asz) önh. m. *lógász-tam*, —*tál*, —*ott*. Dologtalanul korhelykedik, máskép: *lógóban van*. Székely szó. Hasonló 'lógároz' szóhoz. L. LÓGÁROZ.

LÓGAT, (lóg-at) mivel. m. *lógat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *lógass*. Eszközli, hogy valami lógjon, vagy lógni enged valamit. *Kezeit lógatni*, leeresztve hányolni vetni. *Lábaik lógatni* átv. ért. henylve üldögelni. *Lábaik lógatja, mintha semmi dolga nem volna.* (Km.). *A szél lógatja a fák ágait. A hullámok lógatják a csónakot.* V. ö. LÓG.

LÓGATÁS, (lóg-at-ás) fn. tt. *lógatás t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit lógatunk. *Kezek lábak lógatása.* V. ö. LÓGAT.

LÓGÁZ, (lóg-a-az) áth. m. *lógáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valamely függőben levő ingatag testet ideoda mozgat. *Lógázni a hintát, a szalagon függő bölcöskosarat. Lábaik lógázni*, átv. ért. am. üldögelve henyelni. Különbözik: *lógász*.

LÓGÁZÁS, (lóg-a-az-ás) fn. tt. *lógázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos függő testet ide-oda mozgat. 2) Állapot, midőn valaki v. valami lógázik.

LÓGÁZIK, (lóg-a-az-ik) k. m. *lógáz-tam*, —tál, —ott, par. *lógázdl*. Önmagát lógázza. *Hintán lógázik a gyermek.*

LÓGÁZKODÁS, (lóg-a-az-kod-ás) fn. tt. *lógázkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki vagy valami lógázódik.

LÓGÁZKODIK, (lóg-a-az-kod-ik) k. m. *lógázkod-tam*, —tál, —ott. Maga magát folytonosan vagy gyakran lógázza. *A fára csimbesz kedett gyermek lógázódik.*

LÓGESZTENYE, (lóg-esztenye) ösz. fn. Vad gesztenye, mely a szelidnél nagyobb szokott lenni, és nem enni való. Tudniillik a magyar némely növényeket és terményeket, melyek a maguk nemében nagyobbak, vagy nem emberi éldeletré valók, *lóg* jellel különböztet meg, mint *lósóska*, *lótorma*.

LÓGG, **LÓGGÁS**, **LÓGGÓ**, tájdivatos, *lóg*, *lógás*, *lógó* helyett; l. ezeket.

LÓGINYÁL, (lóg-iny-a-al) önh. m. *lóginyált*. L. **LÓGINYÁZIK**.

LÓGINYÁZÁS, (lóg-iny-a-az-ás) fn. tt. *lóginyázás-t*, tb. —ok. Azon egy helyen ide s tova mozgás.

LÓGINYÁZIK, (lóg-iny-a-az-ik) k. m. *lóginyáz-tam*, —tál, —ott. Azon egy helyen ide s tova mozog. pl. a növény, ág, kóró stb. Székely és Szathmármegyei szó.

LÓGNÁZIK, (lóg-na-az-ik) k. m. *lógnáztam*, —tál, —ott. A Bodroghközben am. hintázik és lóg; tehát kivált ez utóbbi értelemben öszveüt *lóginyázik* szóval. Törzs: *lógna* s *lóginya*, hangokban is egyeznek.

LÓGÓ, (lóg-ó) mn. és fn. tt. *lógó-t*. Általán, ami bizonyos tartalékponttól aláfelé nehezkedve inog, vagy általában ingatag állapotban van. *Lógó rongyok*. *Magas székről lógó lábak*. *Lóg a vitorlafa*. *Lógóra ereszteni a kantárszárt*. Különösen mint fn. mellék-rúd a kocszi vagy lovas szekér oldalán, melyhez a harmadik vagy negyedik lovat fogják, midőn egy széltehen két lónál többet fognak be. *Lógóra fogni a csikót*. *Lógónak mondják*, mert rendszeren kötelen vagy lánczon szokott lógni, és mozogni. Átv. ért. *lógóban lenni*, am. henyélni, semmit sem csinálni; legfőlebb csak úgy könnyeden, mellékesen tenni valamit, mint a lógóra fogott csikó, melyet nem igen szorít a kocsis, hogy meg ne rontsa. V. ö. **LÓGÓS**.

LÓGÓHAL, (lógó-hal) ösz. fn. Halfaj, mely hosszú evező szárnyainál fogva nagyot vet magán, s mintegy repülni látszik. (Exocoetus).

LÓGONY, (lóg-ony) fn. tt. *lógony-t*, tb. —ok. Némelyek által használt kifejezés a „pendulum” magyarítására, mely mások szerint: *inga*. Ama mellett szól a székely *lóginyázik* v. *lókonyázik*, és azon körülmény, hogy a lefüggést inkább a „lóg” szó fejezi ki.

LÓGONYÓRA, (lógony-óra) ösz. fn. Olyan óra, mely lógony segítségével jár.

LÓGONYSULY, (lógony-suly) ösz. fn. A lógonyra akasztatni szokott súlyos test.

LÓGÓRÚD, (lógó-rúd) ösz. fn. l. **LÓGÓ**, fn.

LÓGÓS, (lóg-ó-os) 1) mn. tt. *lógós-t* v. —at, tb. —ak. Ami függő állapotánál fogva ingatag, ide-oda mozgékony. *Lógós czafrangok, salangok*. 2) Fn. tt. *lógós-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Különösen mondják lóról, melyet lógórudra fognak. *Lógós csikó*. *Lógós ló*. 3) Mint melléknév mondatik kocsi-ról, hintóról, melynek korbája szijakon vagy tollakon lóg, és ingatag. *Lógós kocsin járni*. 4) Átv. ért. valamely ügyben, dologban, állapotban mellékes személy, ki nélkül épenséggel ellehetni, vagy el kellene lenni. *Lógós hivatalnok, szolga*. *Lógós van férje mellett*, azaz szerető, az olasz *cicisbeo*.

LÓGÓSAN, (lóg-ó-os-an) ih. *Lógó* állapotban, nem feszesen, hanem aláereszkedve, lefityegve. *Lógósan tartani a kantárszárt, a gyepölt*. V. ö. **LÓGÓS**.

LÓGÓSLÁNCZ, (lógós-láncz) ösz. fn. Láncz, mely a kocsihoz vagy szekérhez van akasztva, s a lógós ló annál fogva húzza a kocsit vagy szekeret.

LÓGÓSRÚD, (lógós rúd) ösz. fn. Rúd, mely a kocsizhoz vagy szekérhez van erősítve, a lógós ló annál fogva húzza a kocsit vagy szekeret.

LÓGÓSÚT, (lógós-út) ösz. fn. A járt szekérút mellett, vagy mentében azon vonal, melyen a lógósló megy.

LÓGÓSZÍJ, (lógó-szj) ösz. fn. 1) Széles ért. valamely eszközül, vagy czifraságul szolgáló szj, midőn lógó állapotban van. *A jubászbunda lógószíjai*. *Lógószj a szűrön*. 2) Különösen a lógós kocsikon és hintókon azon szíjak, melyek a korbát tartják, hogy el ne billenjen.

LÓGYÓGYÁSZ, (lóg-ógyógyász) l. **LÓORVOS**.

LOH, elavult vagy elvont gyöke 1) *lohad*, *lohaszt*, 2) *lohog*, *lohol* származékoknak. Ezeknek jelentései nyomán indulva, úgy találjuk, hogy a *loh* 1-ső értelemben am. *le*, s azon *lo* gyökelemű szókkal áll rokonságban, melyek aláfelé hajlást, mélyedést, süppedést, lelógást jelentenek, mint: *lom*, *lomha*, *lomb*, *lomp*, *lompos*; minél fogva *loh* ezen értelemben am. lapulás, lappadás, alászállás, lenyomulás. Egyezik vele a német *Loh*, midőn ingoványt, süppedékes, mocsáros helyet jelent, és midőn am. timárok cserfélé csárvája, melylyel a bőrtöket puhítják. Ellenben a 2-ik értelemben t. i. *lohog* és *lohol* igék jelentésében am. *el*, és hangutánzóknak tekinthető. Midőn a német *Loh*, *Lohe*, *lohen* lángolást jelent, rokon vele a magyar *lob*, *lobog*. (V. ö. **LOB**.) A fenn kitett jelentéseknél fogva *loh*, am. lapulás, alászállás, lenyomulás, és haladás. l. **LOHAD**, **LOHASZT**; és **LOHOL**.

LOHAD, (loh-ad) önh. m. *lohad-tam*, —tál, —t. Mondják dagadt, puffadt, teli öblü testről, mely nyomás által, vagy beltartalmának fogyatkozása miatt magasságából cszt, és alább száll. *Lohad a duda*,

ha kimegy belőle a szusz. Lohad a testen levő daganat, ha kifoly a geny. Lohad az erszény, midőn kiszedik belőle a pénzt. Lohad a has, néhutt másképen: *ejtőzik, megejtőzik*. Más rokon értelmű kifejezéssel: *apad, lappad*. Innen: *lohad a vésznek árja*, midőn apad. Ellentéte: *hovad, dagad, puffad*. Átv. ért. mondjuk oly indulatokról, melyek a vért mintegy feldagasztják, de ismét előbbi rendes állapotra lecsillapodni engedik a kedélyt. *Lelohad a harag, düh, boszú*.

„Haragja lohadton meglöhada, s fenkölt
Szíve nem türhette az alan fetrengőt.“

Buda halála (Arany J.).

LOHADÁS, (loh-ad-ás) fn. tt. *lohadás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot, midőn valamely dagadt, puffadt, töltött testtömeg lohad. V. ö. LOHAD.

LÓHAJHÁSZ, (ló-hajhász) ösz. fn. Lóalkusz, ki mások számára vásárlás végett lovakat keres, és utánok kérdezősködik, tudakozódik. V. ö. HAJHÁSZ.

LÓHAJTÁS, (ló-hajtás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki lovat vagy lovakat hajt.

LÓHAJTÓ, (ló-hajtó) ösz. mn. és fn. Aki lovat vagy lovakat hajt.

LÓHALÁL, (ló-halál) ösz. fn. A legsebebb lovaglás vagy kocsizás, melyben a lovat mintegy halálra hajtják. Innen a mondás: *lóhalálában hajtani, sietni. Nem bízzák ebbe a lóhalált*. (Km.).

LÓHANGYA, (ló-hangya) ösz. fn. A hangyák legnagyobb faja.

LÓHARA, (ló-hara) ösz. fn. Lótakaró, pokrócz, darócz vagy posztó, melylyel a lovat hideg ellen beverítik.

LOHASZT, (loh-asz-t) áth. m. *lohaszt ott*, htn. — *ni* v. — *ni*, par. *lohaszsz*. Eszközli, hogy valamely dagadt, puffadt, teli test lohadjon, azaz megapadjon, alább szálljon. *A geny kinyomása által lelohasztani a gyült daganatot*. V. ö. LOHAD. Átv. ért. a haragot, dühöt, boszút lecsillapítja. *Kérlelés által lelohasztani valakinek haragját*.

LOHASZTÁS, (loh-asz-t-ás) fn. tt. *lohasztás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki valamit lohaszt.

LÓHÁT, (ló-hát) ösz. fn. A ló nevű állatnak háta. *Lóháton járni, jönni, menni*. Átv. ért. sietve, sürgetve. *Lóháton végezni valannit. Lóhátról beszélni* am. kevélyen, rátartólag, magát nagyra tartva. Az ilyenről szokás mondani: *Nem lehet vele gyalog beszélni*.

LÓHÁTAS, (ló-hátas) ösz. mn. Aki lovon, lóháton megyen, vagy akit lóháton küldenek valahová. *Lóhátas ember*, máskép: *lovass ember*.

LÓHER v. LÓHERE, (ló-her v. -here) ösz. fn. A kétfalkások seregéből és tízhímesek rendéből való növénynem; csészéje ötfogu, hüvelye a csészénél ritkán valamivel hosszabb, ki nem nyíló, egy-két magvu, ritkán több. Virága többnyire gombos, néhány fajban füzéres fürtös. Levelei hármasak. (Tri-

folium). Igen sokféle fajai vannak. Az ismeretesebbek: *kék, somkóró, gyökerező* vagy *fehér, réti, piros, herehuva lóhere* stb. A közéletben a *kék csigacső*-nek is lóhere a neve; mely máskép: *német lóhere, luczerna; vad lóhere*. Here nevét vagy gombos bugájától kapta, mely némileg a ló heréjéhez (tökéhez) hasonló, vagy talán a sarját, kinövést jelentő *hér, húr* (gólyahír, tyukhúr) szókkal egy eredetű.

LÓHERÉLŐ, (ló-herélő) ösz. fn. Személy, ki esdőeresikókat és lovakat herél.

LÓHERLEVÉL, (ló-her-levé) ösz. fn. A lóher nevű növénynek levelei, melyek egy nyelen hármásával vannak. A négylevelű lóher igen nagy ritkaság, s a babonás nép hiedelme szerint, aki ilyet talál, szerencse éri, egyszersmind bizonyos titkok mélyébe lát.

LÓHERTERMESZTÉS, (ló-her-termesztés) ösz. fn. Földmivelés neme, mely a lóhertermést tüzi vagy tüzte ki ezélu.

LÓHEVEDER, (ló-heveder) ösz. fn. Szíjból csinált, vagy kenderből szőtt öv, melylyel a ló hasát átkötik, különösen melylyel a lóterítőt és nyeret megerősítik. *Szorosra fogni, megereszteni a hevedert*. Máskép: *hasaló v. hasló*.

LÓHIDLÁS, (ló-hidlás) ösz. fn. Hidlás a lólóban vagy istállóban.

LÓHINNYOGÁS, (ló-hinnyogás) ösz. fn. A lónak élesebb hangu nyerítése, pl. midőn a nemi ösztön ingerli.

LOHÓ, KIS—, NAGY—, faluk Bereg m.; helyr. *Lohó-ra*, — *n*, — *ról*.

LOHOG, (loh-og) gyak. önh. m. *lohogtam*, — *tdl*, — *ott*. 1) Sebesen, szinte lélekszakadva megy. 2) Mondják esőről, midőn sebesen hull, mintha szakadna. 3) Mondják a fürdőről, midőn a vízben hanykolódik. Mind három értelemben alapfogalom az élénk, erősebbféle mozgás, melyet a *lo* gyökem fejez ki. V. ö. LOHOL, 2).

LOHOGÁS, (loh-og-ás) fn. tt. *lohogás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot vagy cselekvés, midőn valami vagy valaki lohog.

LOHOL, (loh-ol) áth. és önh. m. *loholt-t*. 1) Valakit v. valamit ver, ütöget, páhol, vagy mint képes kifejezéssel mondják, puhít, megpuhít. E szóban alapfogalom azon *loh*, mely apadást, alászállást jelent, mert amit jól meglóholnak, azaz megvernek, az megpuhul, szétterül, s vékonyabbá lesz, pl. a cséplővel vert szalma. 2) Önhatólag szokott értelme: siet, el-siet; pl. *ellohol*, s ekkor gyöke lenne a haladó v. siető mozgást jelentő *lo* (= el), s rokon a *lohog* igével.

LOHOLÁS, (loh-ol-ás) fn. tt. *loholás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valaki lohol.

LOHOS, (loh-os) mn. tt. *lohos-t* v. — *at*, tb. — *ak*. Lohos a vízi madár, különösen vízi vad akkor, midőn a vedlés idején tollait veszti, mi miatt repülni nem tud. (Németül: mause, rauche). V. ö. LOHOSODIK.

LOHOSAN, (loh-os-an) ih. Lohos állapotban. V. ö. LOHOS, LOHOSODIK.

LOHOSODÁS, (loh-os-od-ás) fn. tt. *lohosodás* t, tb. —ok. Állapot, midőn a vízmadár lohosodik.

LOHOSODIK, (loh-os-od-ik) k. m. *lohosod-tam, —tél, —ott*. Alsó-Tiszamelléken mondják vízi madárról, midőn tollait hányja. Alapfogalomban egyezik az apadást, lappedást v. lapulást jelentő *lohad* igének gyökével. (Németül: mausen). V. ö. LOHAD.

LÓIDOMÁR, (ló-idomár) ősz. fn. Személy, ki lovakat valamire, pl. lovaglásra, kocsizásra ügyesekké, képesekké tesz, lóiskolázó.

LÓIDOMÍTÓ, (ló-idomító), l. LÓIDOMÁR.

LÓIGA, (ló-iga) ősz. fn. Igaforma, kemény, hoszszukás kerék lószerszám, melyet a vontató ló nyakába vetnek, s ennél fogva húz. A magyar népnél ennek nincs kelete, mert lovait egyszerű hámba fogja. A némctek, tótok, s más több népek használják.

LÓISKOLA, (ló-iskola) ősz. fn. Hely, melyben a lovak emberi használatra, főképp lovaglásra alkalmasakká képeztetnek.

LÓISMERŐ, (ló-ismerő) ősz. mn. és fn. Személy, ki a lovakat különféle tekintetben ismerni és különböztetni tudja, milyenek: a fajta, nemzetség, kor, jó és hibás tulajdonságok, ha jó-e a ló nyergesnek v. kocsiba? ha nem kehes, nem taknyos, nem bokros-e? stb.

LÓISTÁLLÓ, (ló-istálló), l. LÓÓL.

LÓITATÓ, (ló-itató) ősz. mn. Amiből lovakat itatni szoktak. *Lóitató válu, dézsa, sajtár*.

LÓJÁRÁS, (ló-járás) ősz. fn. 1) Valamely lónak magatartása a menésben. 2) Hely, hol a lovak járnak, pl. midőn a hajót vontatják.

LÓJÁROM, (ló-járom) ősz. fn. l. LÓIGA.

LÓJÁROMBŐR, (ló-járom-bőr) ősz. fn. Bőr, melyből a lójármot készítik, vagy ha ez fából van, azon bőr, melylyel a járomfát behúzzák.

LÓJÁROMCSINÁLÓ, (ló-járom-csináló) ősz. fn. Kézmives, ki lójármokat készít.

LÓJÁROMSZARV, (ló-járom-szarv) ősz. fn. Szaruforma ágak, melyek némely lójáromból fölfelé nyúlnak.

LÓJÁSZOL, (ló-jászol) ősz. fn. Lábakon álló váluforma, keskenyebbféle jászol, a lovak számára, mely fölé létraforma rácsot akasztanak. A zabot, abrakot rendszeren a váluban, a szénát pedig vagy más ilyféle takarmányt a rácsban szokás feladni. Különbözik tőle az alacsonyabb, de szélesebb öblű ökörjászol.

LOK, l. LÓK, (1).

LÓK, (1), fn. tt. *lók-ot*, harm. szr. —ja. A székeleyknél am. két hegy közötti völgyecske, alacsony hely. Kriza Jánosnál rövid o-val: *lok*. Rokonai a szintén mélyedést jelentő *lyuk, lék, lik*, s a német *Loch*. Vékonny hangon *lök* v. *löke* csakugyan a székeleyknél am. lyukas térség magas helyen, azaz hegyek

között. Az is lehető, hogy *lanka* szóval áll viszonyban mins *pank, pók*. Az érsekújvári határban is egy gödrös helynek neve *Lök* s a közöttök elhuzódó országotat *lőki* töltésnek hívják. „Lók” nevét több helységek viselik, melyek közül a Sopronvármegyei *Lők* völgyben fekszik, s valószínűleg a többi is illetően fekvésétől kapta nevét. V. ö. LÉK.

LÓK, (2), falvak Bihar, Sopron m. pusztá Somogy megyében; KIS—, NAGY—, falvak Fehér megyében; helyr. *Lók-on, —ra, —ról*.

LÓKA, (ló-ka) fn. tt. *lókát*. 1) Lovacska, kis ló. 2) Ülőpad, lóca. V. ö. LÓCZA.

LÓKALODA, (ló-kaloda) ősz. fn. A lókovácsok készülete, vagyis ketreczforma alkotványa, melybe a szilaj lovat beleszorítják, és föl is csigázzák, hogy megpatkolhassák.

LÓKAPOR, (ló-kapor) ősz. fn. Bősövény faja, nedves, és mocsáros helyeken termő, különösen pedig az árkokban tenyésző kaporforma növény, melyet a lovak szeretnek. (Phellandrium aquaticum). Másképp: *vízi kapor*; növénytani néven: *vízi bősövény*.

LÓKCZA, falu Árva m.; helyr. *Lókcza-ra, —n, —ról*.

LÓKE, Kemencesalján am. indulj, eredj, meuj. (Lévai László). Első része kétségtelenül azonos ló-d-úl vagy pedig „lót” ige gyökével, utóbbi részéről azt véljük, hogy az hasonló a *ládék* v. *ládék* szóban levő *ék* toldalékhoz, amely mintegy annyit tesz: látod-e he? tehát lóke is annyi volna: lótsz-e he? azaz lódulsz-e he?

LÓKEFE, (ló-kefe) ősz. fn. Kurta, kemény sörtejű kefe, melylyel a lovakat tisztogatják.

LÓKÉPEZDE, (ló-képezde) l. LÓISKOLA.

LÓKERESKÉDÉS, (ló-kereskédés) ősz. fn. Üzérékedés, midőn valaki lovakat vásárol, hogy ismét, ha lehet, nyereséggel eladja, lókupezkedés.

LÓKERESKÉDŐ, (ló-kereskédő) ősz. fn. Üzér, ki nyeresékedés végett lovakat vesz és ad. Ki ez üzérékedést kicsinyben gyakorolja, az *lókupezc*, aki pedig némi mesterkélással, csalással teszi, az *lóciszár*.

LÓKERGECS, (ló-kergecs) ősz. fn. Oly lókedvelő személyről mondják, ki mulatságból, szenvedélyből kocsizgatva a lovakat kergetni szereti.

LOKK, falu Bihar m.; helyr. *Lokk-ra, —on, —ról*.

LOKÓD v. LAKOD, erdélyi falu Udvarhely székben; helyr. *Lokód-ra, —on, —ról*.

LÓKONYÁZIK, hihetőleg *lóginyázik* szóból módosult, melylyel egy jelentésű. l. LÓGINYÁZIK.

LÓKOS, pusztá Nógrád m.; helyr. *Lókos-ra, —on, —ról*.

LOKOTY, pusztá Bereg m.; helyr. *Lokoty-ra, —on, —ról*.

LÓKOVÁCS, (ló-kovács) ősz. fn. Kovács, ki a lópatkoláshoz, és lóorvosláshoz különösen ért.

LÓKŐ, (ló-kő) ősz. fn. Könemű kemény álképződmény, mely néha a lónak gyomrában, epe- vagy ludholyagjában támad.

LÓKÖKÖRCSÍN, (ló-kökörcsin) ösz. fn. Növény-faj a kökörcsinek neméből, máskép: *Leánykökörcsin*. (Anemonē Pulsatilla).

LÓKÖMÉNY, (ló-kömény) ösz. fn. L. LÓKA-POR.

LÓKÖRMÜ SZATTYÚ, l. LÓKÖRÖMFŰ.

LÓKÖRÖM, (ló-köröm) ösz. fn. A lónak kerekded alakú, vastag, hasítatlan körme, máskép: *pataja*. *Megfaragni a lókörmet, mielőtt a patkót ráülük*. *Kemény, lágy lóköröm*.

LÓKÖRÖMFŰ, (ló körömfű) ösz. fn. Köznépi neve a *lókörmű szattyú*-nak; másképen szintén köznéven: *marti lapu*, *kis édes lapu*. (Tussilago farfara).

LÓKÖRÖMHÁZ, (ló-köröm-ház) ösz. fn. A lókörömnek töve, melyből a pata kinő, l. KÖRÖMHÁZ. Kovácsok nyelvén jelenti az egész körmet, mennyiben a lábfejnek mintegy takaróul, s ház gyanánt szolgál.

LÓKÖTŐ, (ló-kötő) ösz. fn. Tolvaj, ki más lovat ellopja. Nevét hihetőleg onnan vette, hogy az ily tolvajok rendszerént lóháton járnak, s a lopott jószágot saját lovuk mellé kötik, vagy mivel a tulajdonos szabad méneseiből kifogják s kötőfék alá veszik.

LÓKUKÓ, (ló-kukó) ösz. fn. Kukó-, azaz tojásalaku lóganaj, lócitrom.

LÓKÚT, falu Veszprém m.; helyr. *Lókút-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓKÜKÖRCS, (ló-kükörcs) ösz. fn. L. LEÁNYKÖKÖRCSÍN.

LÓLÁB, (ló-láb) ösz. fn. A ló nevű állatnak lába. Ilyen lábbal szokták festeni és faragni az ördögöt is, mi a régieki erdei istentől látszik származni. A természetrajzban a *káma* nevű kagylónak egyik faja. (Chema hippopus).

LÓLÁBU, (ló-lábu) ösz. mn. Aki vagy ami lábának olyforma állása, alkata van, mint a lóénak.

LÓLÉGY, (ló-légy) ösz. fn. Légyfaj, mely különösen a lovakat, kivált nyárban lepi meg, és nyugtalanítja.

LÓLENCSE, (ló-lencse) ösz. fn. l. LEDNEK v. LENDEK.

LÓLOPÁS, (ló-lopás) ösz. fn. Lónak vagy lovaknak eltolvajlása, orzása. *Némely pusztai legények igen hajlandók a lólopásra*.

LOM, fn. tt. *lom-ot*, harm. szr. —*ja*. Széles ért. mint az alábbi különös értelmezésekből kitűnik, alá lógó test, lefityegő valami, s ez értelemben egyezik a *lóg*, *lohad* szók gyökével, mennyiben ezek is aláfele mozgást jelentenek. Innen egészen magyar eredetű a *lom-b*, mely am. zöld galy, lehajló ágacska; *lom-ha*, tunya ember, ki fejét, kezéit lógatja, magát elhagyja; *lom-p*, a ruhának lelógó része vagy rongya, innen *lom-p-os*, oly bugyogó, melynek ülepe lelóg; van *lompos* méz is, mely nyúlósan lecesepeg; *lom-cs*, (loncs) mindenféle mocskok, szenny, mely a ruhához ragad, különösen nedv, melytől az átázott ruha lefityeg. Maga a gyökszó *lom* jelent oly nedvet is vagy nedves mocskot, mely valamely testről lecesepeg vagy

fagyos állapotban lelóg, pl. midőn a dérré fagyott köd vagyis zúzmara a fák ágairól lefityeg, *lomnak* mondatik. (Szabó D.). A székelyek még következő értelmekben is használják, ú. m. jelenti a) az erdei vén fák derekáról lefityegő mohát, mely télen idején egy sing hosszúságra is szakadozólag nyúlik le. (Szabó Elek); b) a posztónak barkáját, azaz szórét; innen *lomos* Kriza J. szerint am. szörboritékos, és *lomatlan* am. szörboritéktalan; Inceze József szerint pedig mondják: *szép lomos posztó*, *szép lomja van mint a selyem*; mikén értik azt a szórt, mely a posztónyírás vagy simítás után még a posztón marad. Átv. ért. am. nagyjában öszveköztözött holmi pogyász, öszvehányt mindenféle, melynek végei lom gyanánt kilógnak a kötésből vagy rakásból. Ikerítve: *limlom*. Egyezik vele némileg a rokon hangu *lam*, *lamos*. A német: *Lump*, *Lümmel*, *Lumpen* szinte rokonok vele.

LOMÁNY, erdőlyi falu Szászsebes székben; helyr. *Lomány-ba*, —*ban*, —*ból*.

LÓMARJ, (ló-marj) ösz. fn. A lónak két első lapoczkája fölött levő csomós hús. Ebbe szokott kapni a farkas, midőn a lovat oldalról megtámadja. A szarvasmarhánál *tarj* v. *tarja*. Székelyesen: *lómorj*. V. ö. MARJ.

LOMB, (lom-b) fn. tt. *lomb-ot*, harm. szr. —*ja*. Kicsiny. *lomboeska*. 1) A zöldellő fának bokros levelű ága, mely többé-kevesbbé aláfele lóg. Egyezik ugyan vele a német *Laub*, de elemeire bontva (lom-b) egészen magyar eredetű. V. ö. LOM. *Lömbökből csinált szén*. *A szél ingatja a fák lombjait*. 2) Székely tájszólás szerint a kutyának lelógó hosszú szőre, honnan az ily kutyát egyszerűen *lombos*-nak nevezik, másutt *lompos*; ugyancz eléjőn *lombi* alakban is. Mindkét jelentésben alapfogalom a lógás. V. ö. LOM.

LOMBA, (lom-b a) fn. tt. *lombát*. Falusi suhanczok veszedelmes játékneme. Levernek t. i. egy vastag czölöpöt, annak felső végére (csapjára) egy lyuknál fogva keresztben akasztanak egy hosszú dorongot, két végére ráülnek, és úgy köröskörül forgatják magukat. E tréfa néha kéz- és nyaktöréssel jár. Máskép: *bolondlomba*, *ördöglő*, *ördöglóva*, *ördög szekere*, *ördöglomba*. Ettől némileg különböznek: *lóba*, *lóga*, *hintóka*, *himba*, *hinta*. Magát a játszást néhutt *kollázás*-nak hívják.

LOMBAGÁT, (lomb-agát) ösz. fn. Agátkő, melyen falombokhoz hasonló rajzok látszanak.

LOMBÁR, (lom b-a ár) fn. tt. *lombár-t*, tb. —*ok*. Ökör neve, melynek szarvai két felé kihajlanak, s mintegy a lombához hasonlóak. Bérczy Károly szerint szétálló terebélyes agancs, melynek ellenkezője: *buga*, *kukora*. V. ö. LOMBA.

LOMBÁSZ, (lomb-ász) fn. tt. *lombász-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A német *Laubfrosch* után képzett új szó, a magyarosabb eredetű *zöldbéka* v. *levélibéka* jelentéssel.

LOMBÁZ, (lom-b-a-az) önh. m. *lombáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Lombajétéket vagyis lombán játszik. V. ö. LOMBA.

LOMBÁZÁS, (lom-b-a-az-ás) fn. tt. *lombázás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki lombán játszik. V. ö. LOMBA.

LOMBDÍSZ, (lomb-dísz) ősz. fn. Lomb, mely diszül szolgál a fákon vagy erdőben.

LOMBFÜZÉR, (lomb-füzér) ősz. fn. Zöld lombokból, zöld levelekből kötött koszorúféle füzér.

LOMBI, (lom-b-i) mn. tt. *lombit*. A székelyeknél am. lombos szőrü, különösebben ökor neve. *Cső lombi!*

LOMBIK, (lom-b-ik) fn. tt. *lombik-ot*, harm. szr. —ja. A szeszégető kazánok csöve, melyen az égetett nedv kifoly, s melynek vége rendszeren alá görbed. Eredetileg magyar származtatással lehet *lombék*, s az ék képző a szójárás szerint rövid *ik*-re változott mint : *szurdék szurdék, kuczik kuczik*; különben egyezik vele az arab *alenbik*.

LOMBKOSZORÚ, (lomb-koszorú) ősz. fn. Lombokból füzött, kötött koszorú.

LOMBKŐ, (lomb kő) ősz. fn. Kőfajok, melyek lapjain falombhoz hasonló czifraságok fejlődtek ki. (Dendrites).

LOMBOS, (lom-b-os) mn. tt. *lombos-t* v. —at, tb. —ak. 1) Mondjuk fáról, melynek ágai zöld levelekkel benőttek, különösen, midőn az ághegyeken füzéresen nőnek a levelek. *Lombos hársfák*. 2) A növénytanban szoros értelemben lombos a fa, midőn egy esomó levél a törzsszel vagy a nyéllel kisebb nagyobb mértékben oly egész növényt képez, melyen a törzs és a levél nyele szorosán egygyé olvadnak, ezek rendszerent legyezőalakulag terülnék ki, mint a harasztokon láthatui; de tágabb értelemben minden olyan laposan kiterült levelű fák at értenek alatta, melyek leveleiket őszzsel vagy tavasszal elhullatván ismét új leveleket hajtanak. Ilyenek erdei fáink legnagyobb részben, melyek ellentétei a tülevelű fák. 3) A székelyeknél így nevezik a hosszú szőrü kutyát, komondort, kuvaszt; mely egyebütt szokottan: *lomos*.

LOMBOSODÁS, (lom-b-os-od-ás) fn. tt. *lombosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lombok alakulása. V. ö. LOMBOSODIK.

LOMBOSODIK, (lom-b-os-od-ik) k. m. *lombosod-tam*, —tál, —ott. Mondjuk fáról, midőn leveleik kiszöldelnek, különösen ha zöld ágaikon sűrű füzérek alakúlnak.

LOMBOZ, (lom-b-oz) áth. és önh. m. *lomboz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Lombokkal fűd, takar, ékesít. *Belombozni az ablakokat. A lovat nagy melegben, s a legyek ellen fellombozni*. 2) A lombokat verdesi pl. agancsaival erdőben a szarvas.

LOMBOZÁS, (lom-b-oz-ás) fn. tt. *lombozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki v. valami lomboz.

LOMBOZAT, (lom-b-oz-at) fn. tt. *lombozat-ot*, harm. szr. —a. 1) Valamely fa lombjainak özvege. *Hársfák, ernyő-akácok sűrű lombozata. Erdő lombo-*

zata. 2) Lombokból csinált födél, takaró, pl. *ebédlő-sátor lombozata*. 3) Lombforma czifraság, faragás, rajz.

LOMBSÁTOR, (lomb-sátor) ősz. fn. Sátorforma készüllet lombokból; vagy pedig a lombok oly alakulása, hogy sátorot képeznek.

LOMBTALAN, (lom-b-talan) mn. tt. *lombtalan-t*, tb. —ok. Ritka levelű, vagy épen csupasz, száraz águ. *A tölgyek, bükkök, fűzfák stb. télen lombtalanok*. Határozóként am. lomb nélkül, lombtalanul.

LÓMENTA, (ló-menta) ősz. fn. A menta nemű növényekhez tartozó faj; másnép: *fejér-*, v. *hegyes-*, v. *vadmenta*, néhutt: *bárzing* v. *bárzings*; növénytan néven: *bárzings menta*. (Mentha silvestris).

LOMHA, (lom-h-a) mn. tt. *lomhát*. Tunya, tohonya, lusta, ki elhagyja magát, ki aláeresztett fejfel, kezekkel megy. A lomhaság általán a tagok tepedésében, hanyatlásában, lehajlásában mutatkozik. V. ö. LOM és H betűhang.

LOMHÁLKODÁS, (lom-h-a-al-kod-ás) fn. tt. *lomhátkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lomha magaviselet, tunyálkodás.

LOMHÁLKODIK, (lom-h-a-al-kod-ik) k. m. *lomhátkod-tam*, —tál, —ott. Lomha állapotban létezik folytonosan, lomhán viseli magát, tunyálkodik, lustálkodik. V. ö. LOMHA.

LOMHÁN, (lom-h-a-an) ih. Lomha, tunya módon

LOMHÁS, (lom-ha-as) mn. tt. *lomhás-at* v. —t, tb. —ak. Lomha természetű.

LOMHASÁG, (lom-h-a-ság) fn. tt. *lomhaság-ot*, harm. szr. —a. Lomha állapot vagy tulajdonság, lustaság, tunyaság. V. ö. LOMHA.

LOMHÍT, **LOMHIT**, (lom-h-a-ít) áth. m. *lomhít-ott*, htn. —ni v. —ani, par. —s. Lomhává, azaz lustává, tunyává, restté tesz. *A teli has lomhítja az embert*.

LOMHÍTÁS, **LOMHITÁS**, (lom-h-a-ít-ás) fn. tt. *lomhítás-t*, tb. —ok. Lomhává tevés.

LOMHÚL, **LOMHUL**, (lo m-h-a-úl) önh. m. *lomhul-t*. Lomhává lesz. *Dologtalanság, kényelmes élet miatt lomhulni*.

LOMHÚLÁS, **LOMHULÁS**, (lom-h-a-úl-ás) fn. tt. *lomhulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Lomhává levés.

LOMKÖD, (lom-köd) ősz. fn. Téli köd, midőn a testeket meglepő nedvek megfagynak, s vékony csapformában aláfityegnek, pl. a fáról, az emberek bajuszáról, szakálláról, állatok sörényéről, szőréről stb. Másnép: *zuzmava*.

LÓMONYUSZILVA, (ló-monyu-szilva) ősz. fu. Nagyfajú, husos, a ló monyához némileg hasonlítható szilva.

LOMOS, (lom-os) mn. tt. *lomos-t* v. —at, tb. —ak. Általán, aminek lomja van, miről lomok lógnak. *Lomos agy fák*, melyekről mohok fityegnek. *Lomos posztó*, melynek barkája, azaz szőre van. *Lomos ruha*, melyről a nedv csepeg, vagy lógnak a rongyok. Használják ökörnevül is, másnép: *lamos*.

Különösen am. zuzmarás, melyre ráfagyott a téli köd.

Lomos bajusz, szakál, hajfürt.

LOMOSAN, (lom-os-an) ih. Lomos állapotban.

LOMOTOL, (lom-ot-ol) önh. m. *lomotolt.* L. LOMOZ, 2).

LOMOTOZ, (lom-ot-oz) önh. m. *lomotoz-tam, —tál, —ott.* L. LOMOZ, 2).

LOMOZ, (lom-oz) áth. és önh. m. *lomoz-tam, —tál, —ott, par. —z.* 1) Lommal bemocskít, beszennyez, nedvesít. *Az esőben belomozni a ruhát.* 2) Önhatólag am. lomok közt keresgél vagy neszel. *Lomoz a sűrű gazban vagy nádasban csörtető róka.* (Bérczy Károly); máskép: *lomtol v. lomotoz.* V. ö. LOM.

LOMOZÁS, (lom-oz-ás) fn. tt. *lomozás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Lommal bemocskítás. Lomok közt neszelés.

LOMOZIK, (lom-oz-ik) k. m. *lomoz tam, —tál, —ott, par. lomozzál.* Mondják hideg időről, midőn lomkóddal, zuzmarával jár. Olyan forma képzésű, mint : *esik, havazik.*

LOMP, (lom-p) fn. tt. *lom-p-ot, harm. szr. —ja.* Molnár Al. szerint latinul *sacconia*, mely zacskót vagy zacskó, zseb gyanánt lógó valamit jelent. Szabó Dávidnál am. kalap módra öszve vert posztó neme. Ha származékát (lompos) vesszük tekintetbe, am. lelógó, alábugyogó ruharész. A *p*, valamint a *lomb* szóban a *b*, úgy látszik nem egyéb, kifejlett *u* hangnál, mi előbb *v*, majd *b* és *p* ajakhangokká változott által : *lom-u, lom-v, lom-b v. lom-p.* Egyébiránt a *b* mint toldalékhang, valamint a német nyelvben, kivált a régiiben az *m* végzetű szóknál igen divatos, mint : *Wurm, Wurmb, darum, darumb* stb., úgy a magyar *lom-p* szóban is lehetséges, hogy a *p* nem egyéb, mint toldalékhang, és az egész *lomb v. lom-p* szó csak nyomatékosabban kifejezett *lom*, azaz lógó valami. Hasonló hozzá hangban és értelemben a német *Lump, Schlumper* és *Schlamm.*

LOMPOS, (lom-p-os) mn. tt. *lompos-t v. —at, tb. —ak.* Mondják lotyogó fityegő ruháról, s oly emberről, ki ilyen ruhában jár. Különösen jelent nagy, s alálógó ülepű nadrágot. *Lompos bugyogó, nadrág. A lomposba rezelt.* (Pázmán Kal. 211 l.). *Lompos méz* am. nyúlósan lecesepegő méz. V. ö. LOMP.

LOMPOSAN, (lom-p-os-an) ih. Lompos állapotban.

LOMPOSKODÁS, (lom-p os-kod-ás) fn. tt. *lomposkodás-t, tb. —ok.* Lomposan öltözködés, lompos öltözet viselése.

LOMPOSKODIK, (lom-p-os-kod-ik) k. m. *lomposkod-tam, —tál, —ott.* Lomposan öltözködik vagy lompos öltözetet visel.

LOMPOSDÁS, (lom-p-os-od-ás) fn. tt. *lomposodás-t, tb. —ok.* Lomposodás levés.

LOMPOSODIK, (lom-p-os-od-ik) k. m. *lomposod-tam, —tál, —ott.* Lomposodás lesz. V. ö. LOMPOS.

LOMPOSSÁG, (lom-p-os-ság) fn. tt. *lomposság-got, harm. szr. —a.* Lompos tulajdonság ; lompos magviselet.

LOMNA, faluk Árva és Zemplén m. ; helyr.

Lomná-ra, —n, —ról.

LOMNICZ, HOLLÓ—,KAKAS —,faluk Szepes m. ; helyr. *Lomnicz-ra, —on, —ról.*

LOMPÉRT, falu Kraszna m. erdélyi falu Kolos m. ; helyr. *Lompért-ra, —on. —ról.*

LOMTÁR, (lom-tár) ösz. fn. Tartó vagy kamara, melybe mindenféle limlomot beháynak. (Rumpelkammer).

LÓMUNKA, (ló-munka) ösz. fn. Munka, melyet lovakon, lovak által tesznek pl. nyomatás. Átv. ért. erős emberi munka, kézi munka, melynél megerőtetí valaki magát, mint az ígás lovat.

LÓNÁTHA, (ló-nátha) ösz. fn. Lóbetegség, midőn a ló orrából és szájából fehér vagy sárgás, és nyulós nedv foly ki, egyszersmind az állkapocs mirigyei megdagadnak. Van *jónemű nátha*, mely mintegy kilencz nap lefolyta után elmarad ; és *rossz nemű nátha*, mely taknyosságba megy által, és gyógyíthatatlan.

LONCS, (lon-cs) fn. tt. *loncs-o-t, harm. szr. —a.* Czafat, különösen nedves, mocsos czafat a ruhán, pl. midőn a ruha átázik, s merevenségét, keménységét elvesztvén aláfityeg. Elemezve *loncs*, a 'lom' törzöktől.

LONCSOS, (lom-cs-os) mn. tt. *loncsos-t v. —at, tb. —ak.* Nedvtől, mocsoktól lustos, piszkos. *Sárban, esőben loncsos lett a ruha. Loncsos konyhaszolgáló.* Rokon hozzá : *lustos.*

LONCSOSAN, (lom-cs-os-an) ih. Loncsos módon ; loncsos állapotban.

LONCSOSÍT, LONCSOSIT, (lom-cs-os-ít) áth. m. *loncsosít-ott, htn. —ni v. —ani, par. —s.* Loncsossá tesz. V. ö. LONCSOS.

LONCSOSÍTÁS, LONCSOSITÁS, (lom-cs-os-ít-ás) fn. tt. *loncsosítás-t, tb. —ok.* Loncsossá tevés.

LONCSOSKODÁS, (lom-cs-os-kod-ás) fn. tt. *loncsoskodás-t, tb. —ok.* Loncsos öltözetben járás.

LONCSOSKODIK, (lom-cs-os-kod-ik) k. m. *loncsoskod-tam, —tál, —ott.* Loncsos öltözetben jár.

LONCSOSODÁS, (lom-cs-os-od-ás) fn. tt. *loncsosodás-t, tb. —ok.* Loncsossá levés.

LONCSOSODIK, (lom-cs-os-od-ik) k. m. *loncsosod-tam, —tál, —ott.* Loncsossá lesz. V. ö. LONCSOS.

LONCSOSSÁG, (lom-cs-os-ság) fn. tt. *loncsosság-got.* Loncsos állapot ; loncsos tulajdonság.

LONCSOSÚL, LONCSOSUL, (lom-cs-os-úl) önh. m. *loncsosúlt.* L. LONCSOSODIK.

LONCZ, fn. tt. *loncz-ot, harm. szr. —a.* Az öt-hímese seregéből, és egyenlősök rendéből való növénynek, melynek bokréája a magzat fölött egy szirmu, nyakas, öt vagy három hasábu, melyek hol egyenlők, hol egyenetlenek, bogyója sokmagvu. Cserje. (Lonicera). Magyar nevét közelebb a latinból vette, latin neve pedig *Lonicera* nevű növénytudós tisztetére alakított. Fajai felfutók és gyalogok. Nevezetesek : *járókői loncz*, a közéletben : *járókői rózsza*,

szulák, hecsekzakállfü. (*Lonicera caprifolium*); fel-futó; *ütkörkeloncz*, máskép a közéletben: *veres ütkörke*, *ikeres cseresznye*, *kutya cseresznye*. (*L. xylosteum*); *gyalog*; *tatár loncz* szintén *gyalog*; stb.

LONCZMETÉNG, (loncz-meténg) ősz. fn. A me-téngnek neméből való növényfaj, mely a bőrvén-me-téngtől abban különbözik, hogy szára felálló, félredü-lő. (Vinea major).

LÓNEMESÍTÉS, (ló-nemesítés) ősz. fn. Lóte-nyésztés, midőn valaki kitünő fajokra igyekszik szert tenni, s azokat állandósítani.

LÓNEMESÍTŐ, (ló-nemesítő) ősz. mn. és fn. Személy, aki, avagy intézkedés, tenyésztési mód, mely által valaki kitünő fajokra igyekszik szert tenni.

LÓNÉV, (ló-név) ősz. fn. Valamint más bázi ál'atoknak, úgy a lovaknak is az emberek egyedi ne-veket adnak, melyek gyakran emberi (férfi vagy női) keresztnemek, sokszor pedig azoknak külső vagy bel-ső sajátságairól vétetnek. Láss többeket LÓ czikk alatt.

LONGH, falu Sáros m.; helyr. *Longh-ra*, —on, —ról.

LONGODÁR, falu F. Fehér m.; helyr. *Longo-dár-ra*, —on, —ról.

LONKA, falu Máramaros, SZÉLES —, ugyan-azon m.; helyr. *Lonká-ra*, —n, —ról.

LONKABALMOCS, puszta Máramaros m.; helyr. —*balmocs-ra*, —on, —ról.

LONTÓ, falu Hont m.; helyr. *Lontó-ra*, —n, —ról.

LONTY, (lon-ty) fn. tt. *lontyot*. L. LONCS.

LÓNYA, (1), fn. tt. *lónyát*. A hathímesek sere-géből és sokanyások rendéből, való növénynem; esé-szjé kicsiny, háromfogu vagy nincs is, bokrétája hat szirma, tokja három rekeszű, három ágú. (*Helonias*). Magyar nevét a latin után alakították. *Hegy lónya*. (*Helonias borealis*).

LÓNYA, (2), NAGY —, KIS —, faluk Bereg m.; helyr. *Lónyá-ra*, —n, —ról.

LÓNYABÁNYA, falu Nógrád m.; helyr. —*bá-nyá-ra*, —n, —ról.

LÓNYAK, (ló-nyak) ősz. fn. A ló nevű állatnak nyaka, vagy olyanforma nyak, mint a lőé. *Lónyakat a festőz ha ragasztana emberi főhöz*. (Horác a Pi-sókhoz, Czuczor).

LÓNYAVALYA, (ló-nyavalya) ősz. fn. I. LÓ-BETEGSÉG.

LÓNYERITÉS, (ló-nyerítés) ősz. fn. A lónak sajátságos hangja, midőn azt mondják róla, hogy nyerít. V. ö. NYERÍT.

LÓNYOM, (ló-nyom) ősz. fn. Nyom, melyet a menő lónak körme hagy maga után. Személyr. *lovam nyoma*, *lovad nyoma* stb.

„Fújd el jó szél. fújd el

Hosszu utam porát,

Hogy meg ne találják

Fakó lovam nyomát.“ (Népl.).

LOOB, (olvasd LÓB) puszta Fehér m.; helyr. *Loob-ra*, —on, —ról.

LOÓCZ, (olvasd. Lócz) falu Bars m.; helyr. *Loócz-ra*, —on, —ról.

LÓÓL, (ló-ól) ősz. fn. Ól, melyben lovak tar-tatnak.

LÓORVOS, (ló-orvos) ősz. fn. Állatorvos, vagy ló-kovács, ki a lovak betegségeit orvosolja.

LÓORVOSLÁS, (ló-orvoslás) ősz. fn. A beteg lónak gyógyítása.

LÓORVOSSÁG, (ló-orvosság) ősz. fn. Orvosság vagy gyógyszer, melyet bizonyos lóbetegségek ellen szokás használni. Gúnyos átv. ért. embernek beadott igen erős és nagy adagú orvosság.

LÓOSTOR, (ló-ostor) ősz. fn. Ló vagy lovak hajtására használtatni szokott ostor.

LOP, (lo p) áth. m. *lop-tam*, —*tdl*, —*ott*. Más-nak jószágát, az illető birtokos tudta és engedelm-e nélkül, alattomban elviszi vagy elhajtja, és elsajátít-ja. *Pénzt, drágaságokat lopni. Ruhát, fát, gabonát lopni. Ökröt, tehenet, lovat, juhót, disznót, ludat, tyúkot lopni. A szolga meglopta az urát, Kílopní más zzebéből a pénzt. A fáról lelopní a gyümölcsöt. Ellopní a másét.*

„Szegény legény vagyok én,
Csikót tinót lopok én.“

„Úgy ég a tűz ha lobog,
Úgy élek én ha lopok,
Ha nem lopok, cserélek,
Még sem igazán élek.“

Pusztai népdalok.

Aki más jószágát erőszakkal, különöscn a birtokos vagy más valamely személy ellen használt erőszak-kal viszi el, az *rabol*. Minthogy a lopásnak két fő sajátsága van, úgymint az elvívés és alattomoság; innen a *lop* ige iöbbséle részletes értelemben használtatik. Gyöngédebb jelentéssel: *időt lopni vala-kitől, másnak idejét ellopní*, am. letartóztatni, akadályozni, hogy bizonyos időt munkára ne fordíthasson, megtenni, hogy ideje elveszessen. *A kedves bájoló nő elloppják a férfiak szívét*, am. magok után vonzzák. *Ellopní magát a társaságból*, am. titkon eltűnni. *Lop-va tenni valamit*, am. alattomosan. *Valamely írónak munkáját meglopní*, am. annak eszméjét, lelemé-nyeit sajátja gyanánt általvenni.

Ez igének gyökeleme: *lo*, melyhez a *p* egysze-rű képző gyanánt járult, és pedig cselekvő értelemmel. Igy lett az alacsonra lapulót jelentő *le* gyökből *le-p*, a szertemenést, válást jelentő *té* gyökből *té-p*, a *to v. do* távont jelentőből *to-b v. dob*, a *szá* gyökből *szab*. Mi a *lop* igének *lo* gyökét illeti, ez azon szók gyö-kével áll rokonságban, melyek könnyűd, s mintegy suttonyos mozgásu tovább menést, vagy olyan inga-dozást, helyből indulást jelentenek, mint: *ló, lót, lób, lóbál, lóg, lódul, lódit*. A magyar t. i. a lopással a tá-voztatás, eltüntetés, elmozdítás fogalmát kaposolta öszve. Némelyek a *lap* szóval hozzák viszonyba, mint-

hogy aki lop, az mintegy lapúlva, lappangva, vagyis magát meghúzva, rejtezkedve igyekszik és szokta czélját érni. Népies, némileg tréfás kifejezésekkel a *lop* máskép: *csen, szerez, csip, ötön vesz* (azaz öt új-*jával*); tolvajok nyelvén: *szerecsét megy próbálni*, am. lopni megy.

LOPACSOL, (lop-acs-ol) önh. m. *lopacsolt*. A székelyeknél am. *lopdos*; l. ezt.

LOPACSOLÁS, (lop-acs-ol-ás) fn. tt. *lopacsolás-t*, tb. —ok. Lopdosás.

LOPADÉK, (lop-ad-ék) fn. tt. *lopadék-ot*, harm. szr. —a. Ellopott jószág. A *lopadékot* az *orgazdánál keresni*. Törzsöke az elavult *lopad*, am. *lopás* által elvesz, mely *lopdos* (= *lopodos*) igetörzsökeül is tekinthető.

LOPÁJ v. LOPÁLY, fn. tt. *lopáj-t* v. *lopály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A székelyeknél am. a hegyoldaloknak behorpadása. Alkalmasint a *lapály*, tájdivatosan *lapáj* szónak módosulata.

LOPAKODÁS, (lop-a-kod-ás) fn. tt. *lopakodás-t*, tb. —ok. L. LOPÓDZÁS.

LOPAKODIK, (lop-a-kod-ik) k. m. *lopakod-tam, —tál, —ott*. l. LOPÓDZIK.

LOPÁS, (lop-ás) fn. tt. *lopás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lop, valamint azon állapot és életmód, melyet valaki mint tolvaj üz. *Lopáson érni a tolvajt*. *Lopásból élni*.

LÓPATA, (ló-pata) ösz. fn. l. LÓKÖRÖM, és v. ö. PATA.

LÓPATKÓ, (ló-patkó) ösz. fn. *Patkó*, melyet a ló patájára ütnek. V. ö. PATKÓ.

LOPDOS, (lop-dos) áth. m. *lopdos-tam, —tál, —ott*. Gyakran vagy apránként lop. A *gyülmölcsöt a fákról mind ellopodsták*.

LOPDOSÁS, (lop dos-ás) fn. tt. *lopdosás-t*, tb. —ok. Gyakori vagy apránkénti lopás.

LÓPÉRJE, (ló-pérje) ösz. fn. A komócsinok neméből való növényfaj, melynek füzére hengeres, szára felálló, polyvája prémes. Másképp növénytani néven: *mezei komócsin*, köznépi nyelven: *macskafarku perje*. (*Phleum pratense*).

LOPÉSZ, (lop-ész) fn. tt. *lopész-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kemenesalon am. *lopó*, tolvaj. E tájszóból kitünik, hogy az *ész* képző igékből is alkothat neveket. Ilyen a *nyerészkedik* igének *nyerész* törzsöke, továbbá *merész*, *hunyász*, és mások.

LOPHÁGY, falu Szatmár m.; helyr. *Lophágyra, —on, —ról*.

LÓPIACZ, (ló-piacz) ösz. fn. *Piacz*, vagyis vásártér, melyen lovakat árulnak.

LOPICSKÁL, (lop-ics-ka-al) áth. m. *lopicskált*. Több és csekélyebb értékű tárgyat *lopdos*. Székely szó. V. ö. LOPDOS.

LOPICSKÁLÁS, (lop-ics-ka-al-ás) fn. tt. *lopicskálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Többszöri, és csekélyebb értékű tárgyak *lopása*.

LOPKOD, (lop-kod) áth. m. *lopkod-tam, —tál, —ott*. L. LOPDOS.

LOPKODÁS, (lop-kod-ás) l. LOPDOSÁS.

LOPÓ, (lop-ó) mn. és fn. tt. *lopó-t*. Aki lop. Leginkább a *lopott jószág* nevével öszvetéve használtatik, pl. *lisztlopó, tyúklopó, lólopó*, mely esetben önállólág főnevet képez. Régente főnevül magában is használtatott: „Hogy az eb veszteg hallgatna, az *lopó* ad vala neki egy darab *kenyeret*.” Pesti G. mesei. Átv. ért. *lopótök* am. nyakas *tök*, melylyel bort s más folyadékot szívnak a hordóból. l. LOPÓTÖK.

LOPÓCSKA, (lop-ó-acs-ka) fn. tt. *lopócskát*. Kis *lopó*.

LOPOCSKÁL, (lop-ocs-ka-al) l. LOPICSKÁL.

LOPOCSKOL, (lop-ocs-kol) l. LOPICSKÁL.

LOPÓDZÁS, (lop-ó-d-oz-ás) fn. tt. *lopódzás-t*, tb. —ok. Alattomosan, suttonban menés valahová v. valahonnan.

LOPÓDZIK, (lop-ó-d-oz-ik) k. m. *lopódz-tam, —tál* v. —*ottam, —ottál, —ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Suttonban, titkon, alattomosan megy valahová, vagy valahonnan. A *tolvaj éjjel belopódzik a házba*. *Észrevétlenül ellopódzni a társaságból*. A *nyomozott gonosztevő kilopódzott a városból*.

LOPÓDZKODÁS, (lop-ó-d-oz-kod-ás) fn. tt. *lopódzkodás-t*, tb. —ok. Cselekvés, midőn valaki *lopódzkodik*.

LOPÓDZKODIK, (lop-ó-d-oz-kod-ik) k. m. *lopódzkod-tam, —tál, —ott*, htn. —*ni*. Nagy ovatosság-gal, vigyázattal, mint a tolvaj szokott. *becsuszszan valahová, vagy kimegyen valahonnan*. *Be-, ki-, ellopódzkodik*.

LOPOGAT, (lop-og-at) gyak. áth. m. *lopotat-tam, —tál, —ott*, par. *lopotass*. Gyakran vagy apródonként lop. A *kamrából lisztet, zsirt, a szekrényből pénzt lopogatni*. A *hütelen cseléd addig-addig lopogat, míg rajta érik*. V. ö. LOP. Másképp: *csip-től csipeget, csen-től cseneget*.

LOPOGATÁS, (lop-og-at-ás) fn. tt. *lopotatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki *lopotat*.

LÓPOKRÓCZ, (ló-pokrócz) ösz. fn. *Pokrócz*, melylyel a lovakat, kivált hideg ellen *beterítik*.

LÓPOSZ, (ló-posz) ösz. fn. *Alma nagyságu, gombalaku fejrő növény kaszálókon s erdőkbő, melyből megérvén idővel füstölgő szürkés fekete hamuforma por jő ki ha gázolják*. (Krizsa J.). Másképp: *pöfeteg, néhutt: puhatag, banyaposz*.

LÓPOSZOGÓ, (ló-poszogó) l. LÓPOSZ.

LOPÓTÖK, (lopó-tök) ösz. fn. *Hosszu nyaku tők, melyet kifúrnak, magvait kiveszik, és szivatyú gyanánt használják borkeze lők stb*. *Kabakja azonkivül, hogy nyakas és fejcs, fásbéju; levelei szívesek, kerekdeden tompák, szőröskék, apró fogasak, vállban alul két ikrával jegycsek, puhák, büdösek*. Másképp: *szivótök*. (*Cucurbita lagenaria*).

LOPÓZIK, LOPÓZKODIK, l. LOPÓDZIK LOPÓDZKODIK.

LOPPAL, (lop-val) tájdivatos kiejtés a szabályosabb *lopva* helyett. T. i. az ország több vidékein, nevezetesen felső Duna mentében, Mátyusföldén stb. a *va ve* határozó helyett *val vel* képzővel élnek, mint: *irva, irval v. irral, mondva, mondval v. monddal, verve, verral v. verrel, fizetve, fizetvel* stb. pl. *Már minden földem be van vettel v. velvel*, e helyett: *vetve. Az egész őszveg ki van fizetvel*.

„Láttunk a szilvásban, midőn loppal ettél.“

Faludi.

„Nem tudta, mitévő legyen e dologgal?“

Míg Detre kacsintva vágott neki loppal.“

Buda halála (Arany J.).

LÓPRÜSSZENTÉS, (ló-prüsszentés) ősz. fn. A lónak orrából kitululó légrázkodás, mely a prüsszentéshez hasonló.

LÓPRÜSZKÖLÉS, (ló-prüszkölés) ősz. fn. A lónak egymásutá többszörű prüsszentése.

LOPTA, tájdivatos, *lapta v. labda* helyett.

LOPVA, (lop-va) ih. 1) Mint tolvaj, lopás által.

Lopva szerezte, amije van. 2) Alattomban, titkon, suttomban, észrevétlenül. *Lopva kimenni a városból*; ellentéte: nyilván, mások szemeláttára. *Csak úgy lopva jár a városban, hogy észre ne vegyék.*

LOPVANÓSZÓ, (lopva-nősző) ősz. fn. Linné rendszere szerint a növények azon serege, melyhez oly növények tartoznak, melyeknek szembetűnő virágjok nincs, és terméseikben nemző részeket vagy épen nem, vagy csak nagyító üvegen lehet némileg látni. (Cryptogama). Ezek 1) Harasztok (Filices). 2) Mohok (Musci.). 3) Moszatok (Algae.). 4) Gombák (Fungi.).

LÓRA, női kn. Eleonora, módosítva: Laura. Görög eredetű, s jelent könyörülőt.

LÓRÁNT, (1), fn. tt. *lóránt-ot*, harm. szr. —*ja*. Pápa vidéki tájszó, s am. *ozsonna*, vagy mint Mátyusföldön nevezik, *harmadébéd*, Szabó D. szerint: *dél-esti falat*. Idegen származatának látszik. (Szlávul: *Oloverant*).

LÓRÁNT, (2), férfi keresztnév, am. Roland, a német nyelvészek szerint jelentése: Ruhmland.

LÓRÁNTHÁZA, falu Szabolcs m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

LÓRÁNTÓZ, (lóránt-oz) önh. m. *lórántoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. l. OZSONNÁZ.

LÓRÉ, (ló-ré) falu Pest m.; helyr. —*ré-be*, —*ben*, —*ből*, v. —*re*, —*n*, —*ról*.

LÓRÉPONOR, falu Bihar m.; helyr. —*Ponor-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓRI, l. LÓRA.

LÓROBOT, (ló-robot) ősz. fn. A régi urbéri rendszerben azon úrdolga, melyet a jobbagy lovas szekérről vagy ekével tartozott végezni.

LÓROM, fn. tt. *lórom-ot*, harm. szr. —*ja*. A hathímesek seregéből, és háromanyások rendéből való növénynem; csészéje három levelű, bokrétája három szirma, magva egy, három élű: anyaszála kettő vagy

három (Rumex). E nem alá tartoznak a sósókák, melyek között a lósóska is foglaltatik, s talán innen *lórom* am. *ló-rom*, félig a magyar *ló* félig a latin *rumex*-ből alkotva.

LOSÁD, erdélyi falu Hunyad m.; *Losád-ra*, —*on*, —*ról*.

LOSÁRD, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Losárd-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓSLÁNG, fn. tt. *lóslángot*. A hordónak égett büdös kövel füstölése. Nem egyéb mint a német ‚Einschlag‘ módosítása; néhutt: *ánslóg*.

LOSONCZ, mváros Nógrád, és falu Pozsony m.; helyr. *Losoncz-ra*, —*on*, —*ról*.

LOSONCZAPÁTFALVA, helység Nógrád megyében; helyr. *Apátfalván*, —*ra*, —*ról*.

LOSONCZTUGÁR, mváros Nógrád megyében; helyr. *Tugár-on*, —*ra*, —*ról*.

LÓSÓSKA, (ló-sóska) ősz. fn. l. SÓSLÓROM.

LÓSÖRÉNY, (ló-sörény) ősz. fn. Azon erős szőrből álló fürtök, melyek a ló nyakát fölül benövik, és alácsüggenek.

LOSSONCZ, l. LOSONCZ.

LÓSTOL, (lo-os-t-ol) önh. m. *lóstol-t*. Különösen Szala és Vasvármegyében am. házról házra járó evés ivás végett; továbbá kószál, kóborol. E jelentéseiből kitetszik, hogy gyöke a menést jelentő *lo* gyökelem s rokon a *lót* igével.

LÓSTOLÁS, (lo-os-t-ol-ás) fn. tt. *lóstolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki lóstol.

LÓSZAMÁR, (ló-szamar) ősz. fn. l. ÖSZVÉR.

LÓSZÉMSZILVA, (ló-szém-szilva) ősz. fn. Nagyszemű gömbölyű vörös szilva, mely némileg lószemhez hasonló.

LÓSZERSZÁM, (ló-szerszám) ősz. fn. Általán, mind azon szerek, melyekkel a nyerges vagy igás lovat felszerelik. Ilyenek a nyerges lovaknál: *nyereg*, *terítő v. csábrág v. csótár*, *heveder*, *kengyel*, *farmatring*, *kantár*. A kocsis-, v. szekereslovaknál: *nyakló*, *hám*, *kantár*, *gyeplő* stb. *Úri, paraszt lószerszám. Farhámos, salangos, bogláros lószerszám.*

LÓSZÖR, (ló-ször) ősz. fn. Széles ért. a lónak mindenféle szőre, mely az egész testet belep. A *lószőrből kivakarni, kikeféléni a port. Síma, fényes, gubanczos lóször*. Különösen a lónak sörényében és farkában levő szőrszálak. *Lószőrből kötött gyűrűk. Madárfogó hurkot lószőrből csinálni. A pamlagot kitűnni lószőrrel*. Használtatik melléknevel is, am. *lószőrből való. Lószőr láncz, szita.*

LÓT, (lo-ot vagy lo-at) önh. m. *lót-ott*, par. *löss*, htn. —*ni*. Lohol, szalad. Rendesen a *fut* igével párosodva használtatik: *lót-fut*, s am. szilaj, vad ló, v. csikó módjára futkos, ide-oda szaladgál. *Lótott-futott, lótni-futni*. Eredetere legközelebb rokona a *lódít* és *lódul*, gyöke: *lód*; továbbá a német *los*, melyről azt mondja Adelung, hogy kétségtelenül a *lasz, lassen*, *ledig* szók nemzetségéhez tartozik, amennyiben azt jelenti: *schlaff* (lág, lottyadt, petyhüdt); és

eredetileg mind azon szókhoz, melyekben a sebes mngás az alapfogalom. V. ö. LO gyökelem.

LÓTA, puszta Somogy m.; helyr. *Lótá-ra*, —n, —ról

LÓTAKARMÁNY, (ló-takarmány) ösz. fn. Takarmány, mely különösen a lovak eleségét teszi, mint : széna, lóhere, búkkön, zab.

LÓTAKARÓ, (ló-takaró) ösz. fn. Általán, akár mily szövét, melylyel a lovat vagy ékességül, vagy hideg eső, por ellen beterítik, pl. csótár, lópokrócz.

LÓTAKNYOSSÁG, (ló-taknyosság) ösz. fn. I. LÓNÁTHA.

LÓTÁP, (ló-táp) ösz. fn. L. LÓTAKARMÁNY.

LÓTÁS, (ló-ás) fn. tt. *lótás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Loholás, szaladás. V. ö. LÓTÁSFUTÁS.

LÓTÁSFUTÁS, (lótás-futás) ösz. fn. Ide-oda szaladgálás, kivált valamely sürgős dologban, ügyben.

LÓTEJ, (ló-tej) ösz. fn. Az anyakanczának teje. *A tatárook szeszés italt is készítenek a lótejből.*

LÓTENYÉSZTÉS, (ló-tenyésztés) ösz. fn. A mezzei gazdaságnak azon neme vagy foglalkodása, mely úgynevezett ménesek által a lovak szaporítását, illetőleg nemesítését tűzte ki feladatul.

LÓTENYÉSZTŐ, (ló-tenyésztő) ösz. fn. Gazda, ki különösen lovak szaporítására fordítja figyelmét, költséget, és fáradságát.

LÓTERÍTŐ, (ló-terítő) ösz. fn. I. LÓTAKARÓ.

LÓTETŰ, (ló-tetű) ösz. fn. Bogárfaj, mely mintegy két hüvelyknyi hosszú, a föld alatt lakik, s a gabona, és más növények gyökereit ehrágya. *Ló jelzőjét, mint több bogarak és növények, onnan kapta, mert a maga nemében nagy, mint : lódarázs, lólégy, lótorma, lósóska stb.*

LÓTH, KIS—, NAGY—, faluk Bars m.; helyr. *Lóth-ra*, —on, —ról.

LOTHÁRD, falu Baranya m.; helyr. *Lothárd-ra*, —on, —ról.

LÓTI, (lo.ot-i) mn. tt. *lótí-t*, tb. —ak. A lóto igenév kicsinyített alakban. Innen : *lótí-futó* am. lóto futó, pl. gyerek, csikó.

LÓTOLVAJ. (ló-tolvaj) ösz. fn. I. LÓKÖTŐ.

LÓTORMA, (ló-torma) ösz. fn. Növényfaj a *bérce* neműek közül; levelei szárnyasak, levelkéi tojás-kerek-láncsásak, épek, virágai felállóak, fejérek. Más-kép szintén a közéletben : *nagy palackfafü, erősfü*; növénytani néven : *lótormabérce*. (Clematis erecta). Tormának mondják, mert levelei a közönséges tormaéhoz hasonlóak.

LOTTÉRIA, fn. tt. *lottériát*. Idegen, különösen a francia *loterie* után a közdivatba átment szó, mely ismét a *lot*, (olasz *lotto*, német *Loos*, régi német *hlöz* stb.) zsból alakult; magyarosan *sorsjáték*. L. ezt.

LOTTI, tt. *lottit*. A közéletben kicsinyzöje a *Charlotte* (olvasd : *Sarlotte*, magyarosan : *Sarolta*), máskép : *Caroline* (Karolina) női keresztnévnek. Még tovább kicsinyezve : *Lottika*.

LOTTYAD; LOTTYAN, stb. I. LOTYTYAD, LOTYTYAN stb.

LOTY, hangnév, mely egyszersmind azon mozgás fogalmát rejti magában, mely által bizonyos híg test lágy *ty* hangot ad. Innen átvitt értelemben a lágyulás, petyhüdés jelentésével bir. Származékai : *lotyog, lotytyan, lotytyant*. Kicsinyített jelentéssel : *lity*, honnan : *lityloty*, ikerített szó. V. ö. LITY, és LÓT.

LOTYADÉK, (loty-ad-ék) fn. tt. *lotyadék-ot*. L. LÓTYE.

LOTYÓ, (loty-ó) fn. tt. *lotyó-t*. Valamivel lágyabb s kíméletesebb kifejezés, mint a *kurva, szajha, ringyó*. Hangra és értelemben hasonló hozzá a dunántúli *szotyka*, azaz elemezve : *szotyogó*. A *logyog* és *szotyog* t. i. körülbelül egy-értelműek. Úgy látszik, hogy a képes kifejezéseket kedvelő nép vagy azért nevezte az ily személyeket lotyóknak, mert faraikat fintorgatni, s testeiket lóbálni, mintegy lotyogtatni szeretik; vagy a lotytyadságtól azaz lágyság v. petyhüdségtől; vagy végre lotyó talán am. *lótó* t. i. férfiak után járó, futó nőszemély. A finn nyelvben *luuti*. Egyébiránt v. ö. LÓT.

LOTYOG, (loty-og) gyakor. önh. m. *lotyog-tam*, —tál, —ott. Mondjuk híg testről, midőn az valamely öblös edényt egészen be nem töltve ide-oda mozog, egyszersmind némi lágyságot ad, melyet a magyar *ty*-vel talált jónak kiejteni. Magas hangon : *lötög*. Valamivel keményebb hangra mutat a *loczog*. *Lotyog a rázott kannában a tej*. *Lotyog az öszvevuzott leves szilva*. Kettőztetve : *lityeg-lotyog*.

LOTYOGÁS, (loty-og-ás) fn. tt. *lotyogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, midőn valamely híg test lotyog.

LOTYTYAD, (loty-u-ad = loty-v-ad) önh. m. *lotytyad-tam*, —tál, v. —ott. Dunán túl am. puhúl, lágyl, higgá vagy nedvessé, levessé lesz; petyhüdik. *Lotytyad a beteges ember húsa*. *Lotytyad az igen elérett szilva, szőlő*, ha kivált megtörök. Vékony hangon : *letytyed, letyved, letyhed*.

LOTYTYADÁS, (loty-u-ad-ás v. loty-v-ad-ás) fn. tt. *lotytyadás-t*, tb. —ok. Puhulás, lágylás; higgá levés.

LOTYTYADT, (loty-u-ad-t) mn. tt. *lotytyadt-at*. Megpuhult, meglágylt, higgá, nedvessé levessé lett; petyhüdt. *Lotytyadt csecsek*. *Lotytyadt szilva*.

LOTYTYAN, (loty-u-an = loty-v-an) önh. m. *lotytyan-t*. Valamely híg, vagy leves test *loty* hangot adva megmozzan. *Lotytyan a rázott edényben a víz*. *Lotytyant a sár, midőn követ dobtuk bele*. Mondják azon testről is, mely valamely nedvbe esvén hangot ad. *Lotytyan a vízbe ejtett edény, darabhús*. *Alig lotytyant meg a szájában*. (Szabó D.).

LOTYTYANÁS, (loty-u-an-ás) fn. tt. *lotytyanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A megütődött nedvnek, híg, leves testnek mintegy *loty* hangadása.

LOTYTYANT, (loty-u-an-t = loty-v-an-t) áth. m. *lotytyant-ott*, htn. —ni, v. —ani, par. —s. Eszközli, hogy valami lotytyanjon. Átv. ért. valamit hebehurgyán kimond. *Kilotytyantotta, hogy . . .*

LÓÚSZTATÓ, (ló-úsztató) ösz. fn. Kijelölt hely, öböl valamely patakban, folyóban, tóban, hol a lovakat úsztatni szokták.

LÓÚSTÖK, (ló-üstök) ösz. fn. A ló sörényének legfelső, és rendszeren a homlokra nyúló fürtjei. A közéletben, kivált ragozáskor, elválasztva használják. *Meghízkálni a fáradt ló üstökét.*

LOVACSKA, (lo-v-acska) fn. tt. *lovacska*. Kicsi vagy kedves ló. *Édes lovacska*.

LOVAD, Ácshez tartozó puszta Komárom m.; helyr. *Lovad-on, —ra, —ról.*

LOVAG, (lo-v-ag) fn. tt. *lovag-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Lóháton járó, lovon ülő. Ellentéte: *gyalog*. Innen: *lovagolni*, am. lóháton járni. A „lovag” és „gyalog” szókban az *ag* og képző az *as os* képzőnek módosított alakja, mintha volna *lovag, gyalog*. 2) Különösen am. lovas vitéz, vagy egyszerűen katona, mert a magyar katona őseredetileg csak lovas volt; honna a hadi közmondás: *lóra katona, tehénre hajdú*. *Lovagokból és gyalogokból álló hadsereg, Lovaghadnagy. Lovagsereg. Lovagviadal*. 3) A középkorban jelentett nemes osztálybeli személyt, ki háboruban lóháton szolgált, s fegyverviselő apródot, vagy lovászok kísérték, és honn saját várában vagy birtokán korlátlan uralmat gyakorlott. Szorosb ért. a középkori lovagok azok voltak, kik lekötölezték magukat a nők, a vallás és haza védelmére, s magasabb rangon állottak, mint a közönséges nemesek. A fölvetél ezen nemesi osztályba sajátnemű szertartásokkal ment végbe, melyek között egyik jellemző volt a sarkantyú felütése, és kardnak, paizsának átadása. Egyébiránt nálunk magyaroknál ez értelemben vett lovagok inkább *vitéz* neven nevezettek. Hasonlóan vitéz név alatt ismertesek azon középkori katonarendek, melyek tagjai szerzetesféle eskü által kötelezték le magukat a vallás és haza védelmére, melynek voltak a máltai rend lovagai vagyis vitézei. V. ö. REND, VITÉZ. 4) Átv. ért. lovagnak mondatik oly nemes jellemű személy, ki a régi lovagok tulajdonságaival bir, különösen hősi és büszke, de egyszerűsmind finom magaviseletű, s ki főleg a gyengébb nem irányában megelőző, szolgálatra kész, udvarias. Innen társadalmi nyelven az úri hölgy a szolgálatára, udvarlására levő urat lovagjának nevezi. Megfelel ennek némileg a régies *dalia* és *levante*.

LOVAGBIRTOK, (lovag-birtok) ösz. fn. A régi hűbéri rendszerben oly birtok, melyet valamely nemes személy azon lekötélezzel birt, hogy fejedelmét és hazáját, illetőleg a koronát személyesen, és a törvényben meghatározott számú katonáival az ellenség ellen védeni kész legyen.

LOVAGDA, (lo-v-ag-da) fn. tt. *lovagdat*. Újabb kori szó, s am. lovagló tér, vagy kör, melyben lovakat és lovaglókat képeznek, idomítanak; ló- és lovaglószkola. *A da helyképzőként áll.*

LOVAGDAL, (lovag-dal) ösz. fn. Lovagoknak éltök módjára vonatkozó dala.

LOVAGESZKÖZ, (lovag-eszköz) ösz. fn. Eszköz, vagyis szerszám, melyet a népek, és nemzetek különféle szokása szerint a lovagok felszerelésül használnak, vagy használtak, melyenek: nyereg, zabolás kantár, szügyelő, drótpáncél stb.

LOVAGHARISNYA, (lovag-harisnya) ösz. fn. Némely külföldi lovagok harisnyája, loagnadrágul használva, milyen volt az úgynevezett salavárdi is nálunk magyaroknál, mely csak az ülepet és czombokat takarta be. V. ö. HARISNYA.

LOVAGHÁZ, (lovag-ház) ösz. fn. Ház, melyben lovagolni tanulnak; máskép: *lovagda* vagy *lovarda*.

LOVAGHÜBÉR, (lovag-hübér) ösz. fn. I. LOVAGBIRTOK.

LOVAGI, (lo-viag-i) mn. tt. *lovagi-t*, tb. —*ak*. Lovagot illető, lovaghoz való, arra vonatkozó. *Lovagi kötelesség, udvariság. Lovagi büszkeség, magaviselet*. V. ö. LOVAG.

LOVAGIAS, (lo-v-ag-i-as) mn. tt. *lovagias-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Különösen mondják oly magatartásról, és viseletről, mely a hajdani nemes lovagok tulajdonságaira emlékeztet. *Lovagias jellem, bátorság, vitézség, büszkeség. Lovagias udvariság, nőtisztelés. Lovagias öltözék, fegyverzet. Lovagias mulatságok, versenyzések, viadalok*. E szóban az *as* képző a *lovagi* főszó jelentésének *hasonló* értelmet ad. Épen ily viszony van az *úri* és *úrias* (úrihoz hasonló) *magyar, magyaros, erdélyi, erdélyies, vörös, vöröses* stb. között.

LOVAGIASAN, (lo-v-ag-i-as-an) ih. I. LOVAGILAG.

LOVAGIASSÁG, (lo-v-ag-i-as-ság) fn. tt. *lovagias-ság-ot*, harm. szr. —*a*. Azon tulajdonságok összege, melyek valakit lovagiassá tesznek, vagy azon mineműség, melynél fogva valakit lovagiasnak hívunk. *Az ismeretlen hölgyet lovagiasságból védelmezni, s a rajta elkövetett sérelmet megboszolni*. V. ö. LOVAGIAS.

LOVAGILAG, (lo-v-ag-i-lag) ih. A nemesebb értelemben vett lovagok módjára, azaz vitézül, bátran, nemeslelkűleg; udvariasan. *A nők irányában lovagilag viselni magát. A megsértett becsületet lovagilag védelmezni.*

LOVAGISÁG, (lo-v-ag-i-ság) fn. tt. *lovagis-ság-ot*, harm. szr. —*a*. Lovagi tulajdonság, milyen: nemes büszkeség, becsületvágy, udvariság, hölgyek iránti tisztelet. V. ö. LOVAGIASSÁG.

LOVAGJÁTÉK, (lovag-játék) ösz. fn. Harci játék neve, melyet a középkori lovagok részént mulatságból, részént hadigyakorlat gyanánt, vagy versenyképen üztek, mi rendszeren lóháton, paizsszal és dárdával, néha gyalog is történt.

LOVAGJÓSZÁG, (lovag-jószág) ösz. fn. I. LOVAGBIRTOK.

LOVAGKORBÁCS, (lovag-korbács) ösz. fn. Kisebbséféle korbács, melyet lovaglás közben használnak a hátsó ló kormányzása végett.

LOVAGKÖNTÖS, (lovag-köntös) ösz. fn. Köntös, melyet különösen a külföldi lovagok, vagy vitéz-rendbeliek viseltek. Továbbá az urak és hölgyek sajtóságos öltönye, melyet lovaglászkor vesznek magukra.

LOVAGLÁS, (lo-v-ag-ol-ás) fn. tt. *lovaglás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Lóháton, és pedig akár nyeregben, akár szőrén ülve járás, kelés. *Lovaglást tanulni, s abban gyakorolni magát. Hosszu lovaglásban kifáradni.* V. ö. **LOVAGOL**.

LOVAGLÓ, (lo-v-ag-ol-ó) mn. tt. *lovagló-t*. 1) Mondjuk személyről, ki lóháton jár. *Lovagló uracsok, nőlk. Lovagló csikósok.* 2) Mondjuk helyről, vagy lovagláshoz tartozó holmiről. Ez értelemben öszvetéve írjuk: *lovaglótér, lovaglórúha, lovaglóstör* stb.

LOVAGLÓHELY, **LOVAGLÓTÉR**, (lovagló-hely v. —tér) ösz. fn. Azon térvonal, vagy kör, melyen versenyzés, vagy gyakorlat végett lovagolni szoktak.

LOVAGMŰVÉSZ, (lovag-művész) ösz. fn. Sze-mély, ki a lovaglást művészileg érti és gyakorolja.

LOVAGOL, (lo-v-ag-ol) önh. m. *lovagol-t*, v. *lovag-lott*, htn. — *ni*, v. *lovagolni*. Lóháton megy vagy jár. Igekötőkkel egyesülve: *kilovagol*, lóháton kimegy, kísétál; *ellovagol*, lovon eltávozik; *fellovagol* a hegy-re, *lelovagol* a völgybe. Használtatik áthatóul is tárgy-esetes névvel. *Szilaj csikót, paripát lovagolni. Körül-lovagolni a ménest, határt. Kilovagolni magát*, am. fáradtig vagy elégségig lovagolni. Átv. ért. *nádpari-pán, vesszőparipán lovagolni*, am. hiú reménynél fogva magát nagyra tartani, a valóság helyett árnyékon kapkodni. *Szüntelen egy dolgon lovagolni*, azaz vitátsban valamely ügyben mindig csak azon egy tárgy-at avagy indokot emlegetni, s vitatkozásait, állításait egyedül arra építeni.

LOVAGOLHATÓ, (lo-v-ag-ol-hat-ó) mn. tt. *lovagolható-t*. 1) Amit nyerges ló gyanánt használni lehet. *Lovagolható csikó, monyas, kanca. Szilaj-sága miatt nem lovagolható vad mén.* 2) Mondják helyről, útról, melyen lóháton járni lehet. *Némely helyek csak lovagolhatók, nem kocsizhatók.*

LOVAGOLHATATLAN, **LOVAGOLHATLAN**, (lo-v-ag-ol-hat-[at]-lan) mn. tt. *lovagolhatatlan-t*, tb. — *ok*. Amit nyergesül használni nem lehet; vagy ahol lóháton járni, elmenni lehetetlen. *Lovagolhatatlan szilaj, bokros ló. Lovagolhatatlan meredek, gödrös út.*

LOVAGÖRS, (lovag-örs) ösz. fn. Lovag vagyis lovaskatona által elfoglalt őrállomás.

LOVAGREGÉNY, (lovag-regény) ösz. fn. Re-gény, melynek alaptárgyát valamely középkori lovag kalandjai teszik, s mely a középkori lovagok élet-módját, lakásait stb. festi.

LOVAGREND, (lovag-rend) ösz. fn. 1) Általán am. nemesi rend, azaz valamely ország nemeseinek öszves férfi személyzete, vagy mint mi magyarok nevez-tük: *karok és rendek.* 2) 1. **VITÉZREND**.

LOVAGSÁG, (lo-v-ag-ság) fn. tt. *lovagság-ot*, harm. szr. — *a*. 1) A lovagoknak, mint nemesi ren-deknek testülete, öszvege, szokottan: *nemesség.* 2) Maga azon nemesi rang, melynél fogva valaki a lovagrend-hez tartozik.

LOVAGSARKANTYÚ, (lovag-sarkantyú) ösz. fn. Sarkantyú, melyent a régi lovagok viseltek, vagy melynek ünnepélyes felállításával lovagnak avattak fel valakit.

LOVAGSARU, (lovag-saru) ösz. fn. Hosszu, ke-mény száru saru, melyet kivált a német lovaskato-nák, nevezetesen a vértések viseltek, vagy milyen a postakocsisoké, kik nyeregből hajtanak.

LOVAGSZERSZÁM, (lovag-szerszám) ösz. fn. 1. **LOVAGESZKÖZ**.

LOVAGSZOBOR, (lovag-szobor) ösz. fn. Szobor-nú, mely valamely személyt lóháton ülve ábrázol. *Valamely jeles vitéz emlékéül lovagszoborral örökíteni.*

LOVAGTEREM, (lovag-terem) ösz. fn. Terem, melyben a hajdani lovagok öszvegyülekezni szoktak; továbbá a régi lovagok várainak termeci. *Fegyverekkel ékesített lovagterem.* Némely külföldi, jelesen német óvárakban ma is láthatni emlékül fentartott ilyenét lovagteremeket.

LOVAGUL, (lo-v-ag-ul) ih. Lovag módra, lo-vag képében, úgy, mint lovag. *Valakit lovagul tisztelni. Magát lovagul viselni.* Alapjául a nemesebb ér-telemben vett lovag szolgál.

LOVAGVESSZŐ, (lovag-vessző) ösz. fn. Vesz-zőhöz hasonló, félig mereven, félig hajlékony rövid szijostor, melyet az úri lovagok tartanak kezökben.

LÓVAKARÓ, (ló-vakaró) ösz. fn. Vasból ké-szült, s fogakkal ellátott kefeforma eszköz, melylyel a ló szőre közé vegyült port, sarat kitisztítják.

LOVAL, (lo-v-al) áth. m. *loval-t*. Átv. ért. va-lakit biztatás, nógatás, sürgetés által rábeszél va-lamire, s mintegy ló gyanánt mozgásba, buzgalomba hoz. *Fellovalni valakit.*

LOVANCZ, (lo-v-ancz) fn. tt. *lovancz-ot*, harm. szr. — *a*. Újabbkori szó, s am. lovas, lóháton járó; s különösebben ha az *ifjonez, ujoncz* szók jelentése után értelmezzük, am. ujoncz-, tanuló-, vagy ifju lovas.

LOVAR, (lo-v-ar) fn. tt. *lovar-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a* v. — *ja*. Mesterséges lovag, műlovag, ki úgy tanulta és gyakorolja a lovaglást, mint mestersé- get vagy művészetet (Jockey); vagy aki különösen abból nyilvános mutatványokat szokott rendezni és adni. *Úrlovar* (gentleman jockey).

LOVARDA, (lo-v-ar-da) fn. tt. *lovardát*. Oly hely, hol a lovarmesterséget vagy művészetet tanulják, vagy pedig nyilvánosan mutogatják.

LOVAREGYLET, (lovag-egylet) ösz. fn. Tulaj-donosok s ügykedvelők társulata, mely különösen a gyepré és lóversenyzésre vonatkozó minden ügyeket kölcsönösen megállapított szabályok szerint intéz és igazgat.

LOVAS, (1), (lo-v-as) mn. tt. *lovas-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Lovakkal biró, bővelkedő. *Lovas gazda. Lovas ország, vidék.* 2) Lovon járó, szolgáló, dolgozó. *Lovas kerülő, csősz. Lovas utazók. Lovas posta. Lovas robot.* Ellentéte: *gyalog*.

LOVAS, (2), (lo-v-as) fn. tt. *lovas-t*, tb. —*ok*. Személy, ki lovon jár, szolgál, vagy katonáskodik. *Lovasokat látok közeledni. Beállni a lovasok közé. Az alföldi csikósok jó lovasok.*

LOVAS, (3), falu Szala, puszta Veszprém m.; helyr. *Lovas-ra*, —*on*, —*ról*.

LÓVÁSÁR, (ló-vásár) ősz. fn. Vásár, melyben lovakat adnak és vesznek.

LOVASBAK, (lovas-bak) ősz. fn. Hajósoknál azon faoszlop vagy czobor a kukajárón, melyhez a lovaskötelet foglalják. (Kenessey Albert.)

LOVASBERÉNY, mváros Fejér megyében; helyr. *Berény-be*, —*ben*, —*ből*.

LOVASCAPAT, (lovas-csapat) ősz. fn. Lovasokból, nevezetesen lovas katonákból álló csapat. Sokaságra nézve határozatlan, de mindig valamely lovastestnek kisebb vagy nagyobb részét jelenti.

LOVASCATA, (lovas-csata) ősz. fn. Csata, melyet lovasokból álló ellenfelek vívnak.

LOVASDI, (lo-v-as-di) fn. tt. *lovasdi-t*, tb. —*k*. 1) Laptázó gyermekek, és suhanczok játéka, midőn a nyertesek a vesztesekre ülnek, s a laptát egymásnak úgy adogatják, aki el nem kapja, az lóvá lesz, az alatta levő pedig lovassá. 2) Vesszőparipán játszás.

LOVASEZRED, (lovas-ezred) ősz. fn. Lovaskatonákból álló hadi test, melyet ezrednek nevezünk. V. ö. EZRED. *Magyar, német lovasezred.*

LOVASGÁT, puszta Heves m.; helyr. —*gát-ra*, —*on*, —*ról*.

LOVASHAJÓ, (lovas-hajó) ősz. fn. Lovakkal vontatott vagy vontatni szokott hajó.

LOVASHAD, (lovas-had) ősz. fn. Lovaskatonákból álló hadsereg, hadcsapat.

LOVASÍT, (lo-v-as-it) áth. m. *lovasít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. *Meglovasít*, régies, e helyett: lóval ellát. „Mihg magokat is meghlovaséthatják.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor. 1642-ből. (Tört. Tár. VIII K. 166 l.).

LOVASKAPITÁNY, (lovas-kapitány) ősz. fn. Kapitány, vagy százados, kinek felügyelése, és közvetlen vezénylete alatt egy század lovaskatona áll.

LOVASKÁZIK, (lo-v-as-ka-az-ik) k. m. *lovas-káz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kedvtöltésből lovagol. Mondják a gyermekek is, midőn lovasdit játszanak.

LOVASKERÜLŐ, (lovas-kerülő) ősz. fn. Hátára, erdőre felügyelő kerülő, vagy csősz, ki lóháton jár.

LOVASKÖTÉL, (lovas-kötél) ősz. fn. Hajósoknál vonókötél, melylyel lovak valamely uszát (uszó művet, mint hajót stb.) húznak. (Kenessey Albert.)

LOVASODIK, (lo-v-as-od-ik) k. m. *lovasod-tam*, —*tál*, —*ott*. Régiesen *meglovasodik* am. lovat kap vagy szerez. „Tehát vegye be egy részét azoknak a fegyvereseknek s rendelje bizonyos quartirokban ökö, hogy lovasodhassanak meg.“ Gr. Eszterházy Miklós nádor 1641-ben. (Történelmi Tár. VIII K. 152. l.).

LOVASÖRS, (lovas-örs) ősz. fn. Órállomás, melyet lovaskatona foglal el, vagy órálló lovaskatona.

LOVASPANDÚR, (lovas-pandúr) ősz. fn. 1. LOVASPOROSZLÓ.

LOVASPOROSZLÓ, (lovas-poroszló) ősz. fn. Megyei, városi, vagy mezei rendőrséghez tartozó poroszló, ki különösen a csavargókat s úgynevezett szegény legényeket lóháton hajhászsa, üldözi; más-kép: *lovaspandúr*.

LOVASSÁG, (lo-v-as-ság) fn. tt. *lovasság-ot*, harm. szr. —*a*. Lovas katonákból álló testület vagyis a lovas katonák öszvesen véve. *A lovasság számát szaporítani. A lovasságtól áttenni valakit a gyolagsághoz. A lovasságot a csatarend szárnyaira állítani. Az ágyukat lovassággal fűdözni.*

LOVASSÁGI, (lo-v-as-ság-i) mn. tt. *lovassági-t*, tb. —*ak*. Lovasságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Lovassági tábormok. Lovassági rendszabály.*

LOVASSZÁZAD, (lovas-század) ősz. fn. Mintegy száz emberből álló lovascsapat.

LOVASSZÁZADOS, (lovas-százados) 1. LOVASKAPITÁNY.

LOVASSZOBOR, (lovas-szobor) 1. LOVAGSZOBOR.

LOVASVADÁSZ, (lovas-vadász) ősz. fn. Lóháton járó vadász.

LOVASVONTATÓ, (lovas-vontató) ősz. fn. Hajósok nyelvén azon egyén, ki a hajóknak lovakal vontatásával foglalkodik.

LOVÁSZ, (1), (lo-v-ász) fn. tt. *lovász-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Általán szolgál, ki lovakal bánik, pl. ki lovakat őriz a mezőn. Különösen az úri méneseknél, és ólakban a lóbánáshoz értő férfi, ki ha alsóbb rendű, *lovászlegény*, ha pedig tiszti rangú, *lovászmester. Királyi, hercegi lovások.*

LOVÁSZ, (2), falu Szerém megyében; helyr. *Lovász-on*, —*ra*, —*ról*.

LOVASZÁD, falu Vas m.; helyr. *Lovaszád-ra*, —*on*, —*ról*.

LOVÁSZAPRÓD, (lovász-apród) ősz. fn. Apród, ki nyargaló urát lóháton kíséri.

LOVÁSZHETÉNY, falu Baranya m.; helyr. *Lovászhetény-be*, —*ben*, —*ből*.

LOVÁSZI, faluk Nyitra és Szala m.; helyr. *Lovászi-ba*, —*ban*, —*ből*.

LOVÁSZINAS, (lovász-inas) ősz. fn. Gyerkeze, fiatal suhancz, ki mint lovászságot tanuló forgolódik az úri ólakban és lovak körül.

LOVÁSZLEGÉNY, (lovász-legény) ösz. fn. Gyakorlott, kitanult lovász, ki a lovászinasnál főlebb, a lovászmesternél alábbvaló.

LOVÁSZMESTER, (lovász-mester) ösz. fn. Udvari tiszt, ki valamely uraság istálós, kocsis, és nyeres loaira felügyel, s alsóbb rendű lovásznak parancsol. A nagy udvaroknál van főlovászmester is. A fejedelmeknél a főlovászmester egyik főrangbeli személy az udvari méltóságok között.

LOVATLAN, (lo-v-atlan) mn. tt. *lovatlan-t*, tb. —ok. 1) Akinek lova, vagy lovai nincsenek. *Lovatlan gazda*. 2) Mondják országról, vagy vidékről, mely lovakat nem tenyészt, vagy lovak nélkül szűkölködik.

LOVAZ, (lo-v-az) önh. m. *lovaz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Lovon jár, lovagol. Különösen használják a játsszó fiúk, midőn úgynevezett *lovásdit* játszanak.

LOVAZÁS, (lo-v-az-ás) fn. tt. *lovazás-t*, tb. —ok. Lovon járás; vagy lovasdíjzás.

LÓVERSENY, (ló-verseny) ösz. fn. L. LÓFUTATÁS.

LOZONY, falu Zemplén m.; helyr. *Lozony-ba*, —ban, —ból.

LOZS, NAGY —, mváros, KIS —, pusztá Sopron m.; helyr. *Lozs-ra*, —on, —ról.

LÓZSÁLYA, (ló-zsálya) ösz. fn. Növényfaj a zsályák neméből, melynek levelei szívformák, csipkés fogasak, gyűrűi tömöttek, egymástól ritkásan állanak, anyaszára az alsó ajakhoz hajlik, virága kék. (*Salvia verticillata*).

LŐ, elvont gyökélem, mely, mint származékai-ból kitetszik, jelent általán mozgást, s megfelel neki a vastaghangú *lo* gyökélem, melyből szintén mozgásra vonatkozó származékok erednek, és az *el* és *le* önálló gyökök. 1) -Ő képzővel, vagy inkább a gyökhangzónak megnyújtásával lett belőle: *lő*, azaz valamit sebes mozgásba hoz, elszállni kényszerít. 2) Egyszerű *k*-val, *lők* am. sebes taszítással magától távolít, elmozdít. 3) -Öd képzővel: *lő-öd*, öszvehúva *löd*, mint *lo*-ból *löd*, s a *löd* törzsből *lödít*, *lödül*, és a *löd* törzsből *lödör*, *lödöri*, *lödörög*, azaz csavarog, csavargó, tekergő, szüntelen mozgásban levő. 4) -Öz képzővel *löz*, *lözér*, azaz csélesap, zabolátlan nyelvű, kinek háttartalannul jár a szája. Ide tartoznak a *lőnye*, *lőre* és *lőttye* szók is, melyekben ugyan alapfogalom a híg, folyó, nedvet jelentő *lé*, de szintén megegyeznek a fenn említettekkel, mivel a lének szükséges kellékét szinte a mozgékonyág teszi.

A *lő* hangutánzásra mutat a *lőbög* származékban, de olyanra, mely szinte mozgás által támad. Ide tartozik a tájdivatos *lőcsölődik*, mely nem csak a víznek locsogását jelenti, hanem a tsstnek hányakodását is.

LŐ, (1), (lő-ő) áth. Ragozva: *lővök*, *lősz*, *lővünk*, *lőtök*, *lőnek*. Első mult: *lővék*, *lővel*, *lőve* stb. Második mult: *lőtt*. Jövő: *lővend*, parancsoló *lőj*, htn. *lőni*. 1) Szoros ért. valamely fegyvernemiével, főleg régibb

fajta szerrel, pl. íjjal, parittyával egy más rugalmas testet, pl. nyilat, kavicsot taszítás által sebes mozgásba hozva eltávolít. A puska- v. lőpor feltalálása után a puska- s ágyuneműekre is alkalmaztatott. *Íjjal nyilatkat*, *parittyával kavicsokat*, *puskával golyókat löni*, *kilöni*, *ellöni*. Néha tárgyeseles név nélkül, mely csak alattomban értetik, egyszerűen am. a fennemlített cselekvést elköveti, vagy gyakorolja. *A vadakra, az ellenségre löni*. *Puskából*, *ágyúból löni*. *Ünnepegy alkalmával mozsarakból löni*. *Fába*, *czélba*, *tár-csába löni*. *Levegőbe löni*. *Belöni a várba*. *Kilöni a bástyák mögöl*. *A töltött fegyverekből egymásután löni*. *Valakihez hozzá löni*. *Rölöni a futó nyúlra*. 2) Az előbbivel öszvefüggő s átható értelemben am. a fennemlített, és hasonló fegyvernemi eszközök által valamit talál, sért, öl. *Az erdőben vadakat, a csatában embereket löni*. *Valakit véletlenül fejbe, agyon löni*. *Aki madarat akar löni, nem pengeti íját*. (Km.). *A fecskét röptében lelöni*. *Nem azé a madár, aki lelövi, hanem aki megeszi*. (Km.). *Tréfás átv. ért. bakot löni*, am. hibát követni el, mely a kitűzött czél ellen van. 3) Széles, és némileg átv. ért. valamit, repülő fegyver gyanánt valamely szűk helyről, vagy távolságról kiteszít, eltávolít. *Fecskendővel kilöni a vizet*. *Csőből fuvás által golyócskákat löni valakire*. *Az ugrókút kilövi a vizet*. *A nap messze lövi tüzes sugarait*. 4) Népbabona szerént *lőnek a boszorkányok*, midőn valakit hirtelen bizonyos betegségbe ejtenek, kiről azt mondják, hogy bele lőtt a boszorkány.

E szóban tehát mindenütt alapfogalom a sebes mozgás, s általános rokonságban van azon *lo*, *le*, *li*, gyökök szókkal, melyekben ugyanazon vagy rokon értelem rejlik; továbbá a német *los*, *schleudern*, *schleudern*, finn *lyyn*, *lyön* (= ferio, ico) stb. szókkal. V. ö. LO, LŐ.

LŐ, (2). ALSÓ—, FELSŐ—, NÉMET—, faluk Vas m.; helyr. *Lő-re*, —n, —ről.

LÖB, elvont gyöke *lőbög* szónak és származékainak. L. LÖBÖG.

LÖB, pusztá Pest m.; helyr. *Lőb-re*, —ön, —ről.

LÖBÖG, (lőb-ög) gyak. önh. m. *lőbögtem*, —tél, —ött. 1) Ijedés miatt reszket, remeg. Balatonmelléki tájsszó. 2) Ugyanazon vidéken mondják nedvről, midőn nyomás, vagy mozgás következtében bizonyos tompa hangot hallat, pl. *a posványos föld löbög a lépő lábak alatt*; *a víz löbög a gyomorban*, máskép: *lőtyög*, *lotyog*. Mindkét értelemben alapfogalom a mozgás, mely a másodikban hangosan nyilatkozik.

LÖBÖGÉS, (lőb-ög-és) fn. tt. *lőbögés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Remegés, reszketés; lötyögés.

LÖBÖGTET, (lőb-ög-tet) áth. Eszközi, hogy valami löbögjön. V. ö. LÖBÖG.

LŐCS, elvont gyöke *lőcsből*, *lőcskél*, és *lőcskölődik* szóknak; l. ezeket. Mély hangon locs.

LŐCS, (1), (le-öcs v. le-ös) fn. tt. *lőcs-öt*, harm. szr. —e. Többé kevesbbé görbe fa, melynek egyik vége a szekér oldalának felső részét a kidőlés ellen

tartja, az alsó vége pedig karikás, és a tengelyt övedzi. A magyar a löcsesel különösen a görbeség fogalmát kapcsolja össze, innen *löcsláb* am. görbe láb, *löcs kezű* am. görbe kezű, *löcs orru*, kinék orra közepe ki-görbed. *Odább állott a löcs árával* (km.), azaz elta-karodott. A löcs finnül: *luukka*, és németül a szeke-reken: *Leiste*, melynek több mellékjelenteit egybe-vetvén Adelung, azt a *Latte*, (lécz) *Laden* szókkal rokonítja, miszerént a magyarban is hasonló volna hozzá a lécz. Molnár A. latinezata szerént *subscus in curru*, mintegy alozó, vagyis az oldalról lefelé eresztett fa. Valószínű, hogy a magyar löcs gyöke *le*, melyből lett *le-ös* melléknév, öszvehúzva *lös*, végre *löcs*. Nem lehet kétkedni róla, hogy a magyarban az *s* és *cs* gyakran fölcserélődnek, mint: *csajka*, *sajka*, *csuta*, *suta*; a szók közepén: *szüköső*, *szüköcső*, *szűrösöl*, *szür-csöl*, *lépeső*, *lépcső*; továbbá oly szók végén, melyek mellékevekből lettek főnevek, mint: *bogás(kóró)*, *bogács(kóró)*, *tanás tanács*, *kovás kovács*, *babós babócs*, stb. E szerént a löcs am. *lefelé hajló* t. i. fa *le-ös*, *lös*, *löcs*. A *felhérczet* pedig onnan nevezte a magyar, mert azon szokott a lovas szekerre *fellépni*. V. ö. FELHÉRCZ.

LÖCS, (2), falu Baranya m.; helyr. *Löcs-rö*, —ön, —ről.

LÖCSBÖL, (löcs-b-öl) áth. m. *löcsbölt*. A kapnikbányai tájszólásban am. lucskol (Lőrincz Károly).

LÖCSBÖLÉS, (löcs-b-öl-és) fn. tt. *löcsbölés-t*, tb. —ék. Lucskolás.

LÖCSE, fn. tt. *Löcsét*; helyr. *Löcsé-re*, —én, —ről. Sz. kir. város a Szepeességben, németül *Leutschau*, mit a földleirók onnan magyaráznak, hogy e városban hajdan mint Lengyelország felé néző vég-helyen, lestorony létezett, melyet a németek mint odaváló lakosok *Leutschau*-nak neveztek. Hát ha a százszok bejövetele előtt *Lesöl* volt a neve, s ebből lett csupán önhangzó cserével: *Löse*, *Löcse*?

LÖCSEI, (löcse-i) mn. tt. *löcsei-t*, tb. —ék. Löcseire való, onnan származott, ott kelt. A magyar közmondások között híres a *löcsei kalendárium*, minthogy a történelem szerént itt látott az első magyar kalendárium napvilágot, honnan a legujabb időkig némely, nevezetesen a györi magyar kalendáriumok czimlapján ez állott: *A régi löcsei formára. Hét országra szól, mint a régi löcsei kalendárium*. (Km.).

LÖCSKÁMVA, (löcs-kámva) l. LÖCSKÁVA.

LÖCSKÁVA, (löcs-káva) ösz. fn. Azon vaskarika a löcs alsó végén, mely a tengelyt övedzi, s a kerékszeggel oda foglaltatik.

LÖCSKÉL, (löcs-ke-el v. löcs-ge-el) önh. l. LÉCSKÁL.

LÖCSKÖL, (löcs-ög-öl) áth. m. *löcskölt*. Lugosy J. szerént Szathmárban am. a mély hangú *locskol*, v. *locsol*. Ne *löcskölj*.

LÖCSKÖLÉS, (löcs-ög-öl-és) fn. tt. *löcskölés-t*, tb. —ék. Locskolás v. locsolás. V. ö. LÖCSKÖL.

LÖCSLÁB, (löcs-láb) ösz. fn. Olyan görbeségű láb, mint a löcs.

LÖCSLÁBU, (löcs-lábu) ösz. mn. Kinék görbe, kacsos, a löcshez hasonló lábszárai vannak, különösen, melyek a térdnél befelé hajlanak.

LÖCSÖL, (löcs-öl) elvont törzsöke, löcsölődik' szónak.

LÖCSÖLÖDÉS, (löcs-öl-ő-d-és) fn. tt. *löcsölődés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Állapot, midőn valaki vagy valami löcsölődik.

LÖCSÖLÖDIK, (löcs-öl-ő-d-ik) belsz. m. *löcsölöd-tem*, —tél, —ött. Győr tájékán am. hányjaveti magát, hánykolódik. Gyökeleme a gyors mozgást jelentő *lö*. Különösen nedvekre alkalmazva am. a mélyhangú *locsolódik*. *Löcsölődik a víz*.

LÖCSÖS, (löcs-ös) mn. tt. *löcsös-t* v. —et, tb. —ék. 1) Löcsesel ellátott. *Löcsös szekér*. Különböztetésül a *rakonczás-tól*, melynek oldalait két felül úgynevezett *rakonczák* tartják. 2) Görbe, meghajlott, mint a löcs.

LÖCSÖZ, (löcs-öz) áth. m. *löcsöz-tem*, —tél, —ött, par. —z. 1) Löcsesel fölkészít. *A szekeret meg-löcsözni*. 2) Valakit löcsesel ver, megver. *Meglöcsöztek egymást*.

LÖCSÖZÉS, (löcs-öz-és) fn. tt. *löcsözés-t*, tb. —ék. Löcsesel fölkészítés. Löcsesel megverés.

LÖCZÉL, (lö-czél) ösz. fn. Czél, vagyis kitzütött ponttábla stb., hová a lövést irányozni kell; máskép: *tárcsa*. Régiiesen: *tárgy*.

LÖD, (1), (lö-öd) elvont törzs, melyből *lödör*, *lödörög*, *lödörödik*, s *lödíng* erednek. Megfelel neki a vastaghangu *lód*, ú. m. a *lódúl*, *lódít* származékok törzse. A *löd* eredetileg elavult ige, keményebben *löt*, mint *lód lót*, honnan *lódúl* am. lódóvá, azaz lótóvá lesz, *lódít*, lótóvá tesz. E szerént *löd* mintegy indulás mozgó állapotba; s gyakorlatos *r* képzővel: *lödör*, oly személy, ki folytonos mozgásban van, csavargó; *lödörög*, ide s tova hányódik; „lögérez“ szóban pedig a *d* g-vé változott.

LÖD, (2), KIS —, falu, VÁROS —, mváros Veszprém m.; helyr. *Löd-re*, —ön, —ről.

LÖDE, (lö-de) fn. tt. *lödét*. Szokottabban: *lövölde*. L. ezt.

LÖDING, (lö-öd-in-g löd-in-g) fn. tt. *lödíng-ét*, harm. szr. —je v. —e. Felsőöri tájszó Vasvármegyében, s jelent pillét, lepkét. Szabó Dávidnál: *lövöldék*. Valamint a *pille* és *lepke* szókban alapfogalom az *il-legés*, *lebegés*, hasonlóan a lödíg gyökeleme ugyanaz a mozgást jelentő *löcsölődik*, *lödör*, *lödörög*, *lödörödik*, folytonos mozgásra vonatkozó szó *lö* gyökelemével; ezért másképen: *lependék*, azaz lebendék. V. ö. LÖ.

LÖDÖR, (löd-ör) fn. tt. *lödör-t*, tb. —ök. Csavargó, tekergő, ide-oda csapongó személy, lóto-futó, koslató. Alakzatra hasonlók hozzá a rokonértelmű *kóbor*, *kódor*. Átv. ért. a ló vaszörája; talán onnan, hogy rajta a vizet mintegy kilövi.

LÖDÖRI, (löd-ör-i) mn. és fn. tt. *lödöri-t*, tb. —ek. Tántorogva ide-oda dülöngő, ki úgy lép, mint-ha taszigálnák. V. ö. LÖDÖR.

LÖDÖRÍT, LÖDÖRIT, (löd-ör-it) áth. m. *lödörít-tel*, htn. —ni, v. —eni. Ide-oda lökve, taszitva lödít.

LÖDÖRÍTÉS, LÖDÖRITÉS, (löd-ör-ít-és) fn. tt. *lödörítés t*, tb. —ék. Ide-oda lökve, taszitva lödítés.

LÖDÖRÖDÉS, (löd-ör-öd és) fn. tt. *lödörödés-t*, tb. —ék. Tántorogva menés.

LÖDÖRÖDIK, (löd-ör-öd-ik) k. m. *lödöröd-tem*, —tél, —ött. Tántorogva megy, mintha majd ide majd oda taszigálnák. *A részeg ember jobbra balra lödörödik. Belödörödött a szobába.*

LÖDÖRGÉS, (löd-ör-ög-és) fn. tt. *lödörgés-t*, tb. —ék. Tántorogva ide-oda hányódás.

LÖDÖRÖG, (löd ör-ög) gyak. önh. m. *lödörög-tem*, —tél, v. *lödörögtem, lödörögöttél, lödörögött*, htn. —ni, v. *lödörögni*, v. *lödörögni*. Tántorogva ide-oda hányódik, mint az istentaszította gyügek, vagy részeg-gek. V. ö. LÖDÖR.

LÖDÖS, falu Vas m.; helyr. *Lödös-re*, —ön, —ről.

LÖDÖZ, (lö-d-öz) gyakor. áth. és önh. m. *lödöz-tem*, —tél, —ött, par. —z. Ez igében a közép d cselekvést jelentő képző. Értelme: gyakran vagy folytonosan lö. *Puskából, ágyúból lödözni. A gyakorló katonák erősen lödöznek. Vadakat lödözni. A verebket lelödözni a fáról. Kیلödözni a bástyák mögöl. Belödözni a várba.* V. ö. LÖ.

LÖDÖZÉS, (lö-d-öz-és) fn. tt. *lödözés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Gyakori, vagy folytonos lövés. *Az ágyúk lödözéseit messze hallani. A csatát lödözéssel kezdeni. A vadászok lödözéseire felriadnak a vadak.* V. ö. LÖDÖZ.

LÖFEGYVER, (lö-fegyver) ösz. fn. Fegyverek, melyekből, vagy melyekkel löni szoktak, milyenek a régies kézij, parittyá, s az újabb pisztoly, puska, mozsár, taraczk, ágyu.

LÖFOGYASZTÁS, (lö-fogyasztás) ösz. fn. Vadászok nyelvén a vadállomány előre meghatározott bizonyos részének, pl. százalékának lelövése. (Bérecz Károly).

LÖG, a löd nek gyakorító mása, 'lögérez' szóban.

LÖGÉR-PATONY, falu Pozsony m.; helyr. —Patony-ba, —ban, —ból.

LÖGÉRÉZ, (lög-ér-éz) önh. m. *lögérez-tem*, —tél, —ött, par. —z. Több vidéken divatos tájszó, am. ide s tova csavargó; a székelyeknél: *lögározo*. V. ö. LÖDÖRÖG, LÖG.

LÖGÉRÉZÉS, (lög-ér-éz-és) fn. tt. *lögérezés-t*, tb. —ék. Ide-oda csavargás.

LÖGÖR, puszta Komárom m.; helyr. *Lögör-re*, —ön, —ről.

LÖGYAPOT, (lö-gyapot) ösz. fn. Egy rész fűs tölgő salétromsavba és két rész tömény (concentrált) kénsavba mártott, aztán vízben kimosott s megszáritott gyapot, mely égő testtel érintos, vagy 100 fokig hevítve csaknem nagyobb sebességgel lobban fel mint a löpor és lövésre is alkalmas.

LÖGYMÖR, (lögy- vagy löty-mör) fn. tt. *lögy-mör-t*, tb. —ök. A Tiszai vidéken am. lötybölt valami, lötyelék, lötye; l. LÖTYE.

LÖGYÜSZÜ, (lö-gyüszü) ösz. fn. Lásd: LÖKUPAK.

LÖHÁZ, (lö-ház) ösz. fn. L. LÖVŐHÁZ.

LÖHELY, (lö-hely) ösz. fn. L. LÖVŐHELY.

LÖIRÁNY, (lö-irány) ösz. fn. Kitüzött pont vagy czél, mely felé a lövés történik vagy igazittatik.

LÖJTŐ, (lej-t-ő) fn. tt. *lejtő-t*. Székelyes tájszó-lás szerint am. lejtő; tehát gyöke közelebből az alámenő irányt jelentő le. L. LEJTŐ.

LÖK, (1), (lö-k) áth. m. *lök-tem*, —tél, —ött. Általán, valamely szilárd testet neki lödített eszközzel, vagy valamely taggal megtaszít, magától távolít. Alapfogalom benne a távolító sebes mozdítás, s rokon a lö igéhez. Különösen. 1) Valamely szuró eszköz tászít egy más testbe. *Valakinek szívébe lökni a tört, kardot. Késsel kilökni a szemet. A dárdát a futó ellenség hátába lökni. A szilaj tinó meglöki szarvával a bérest.* Ez értelemben rokon vele a szúrást jelentő mintegy megfordított *öklel*, és az *ök* elébe b tétetvén: *bök*. 2) Valamit neki feszített, és neki taszitott erővel elvet magától. *Ököllet, könyökkel ellökni valakit. Kujjátékban kilökni a tekegolyót. A vetődárdát az ellenség után lökni. A balmot ököllet magasra lökni. Könyökkel kilökni az ablakot*, am. kitörni. A finben *lykküln* am. lökők; s talán nem hibáznunk, ha a görög *πλήσσω, πληγή*, német *schlagen* stb. szókat is ide sorozzuk.

Használtatik önhatólag is tárgyeesetes név nélkül, mely esetben am. a fennemlített cselekvést gyakorolja, vagy véghez viszi. *A kujjátékban legelőször a nyertes szokott lökni.*

LÖK, (2) l. LÖK.

LÖK, (3), TISZA—, falu Szobolcs m.; helyr. *Lök-ön*, —re, —ről.

LÖK, (1), (le-ök) fn. tt. *lök-öt*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. likas térség magas helyen. Szabó Elek szerint: *löke*. Csaknem egészen egyezik vele mély hangon: *lök*, rokon *lék*, *lik*, *lyuk* szókkal. Szabó Dávidnál *lök* rövid ö-vel am. lapác, egyenes föld. Kriza Jánosnál *lok* szintén rövid o-val van írva. Molnár Albertnél pedig *lök* am. locus declivis, (Abhang), ugyanaz ami lejtő. Egyébiránt v. ö. LÖK, és LÖKE.

LÖK, (2), GARAM—, falu Bars m.: helyr. *Lök-re*, —ön, —ről.

LÖK, (3), régies 'levék' helyett.

„Nagyobb búmerre de jut eszemben, Állhatatlan lök hitemben.“

Brandenburgi Katalin (Bethlen G. 2-ik felesége) siralma 1630. (Thaly K. gyűjt.).

LÖKDÉCSEL, LÖKDICSEL, (lök-d-éc-s-el) kicsinyezve gyakor. áth. m. *lökdécsel-t*. Kisebbféle gyakori lökések tesz.

LÖKDÉCSELÉS, LÖKDICSELÉS, (lök-d-ics-el-és) fn. tt. *lökdécselés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kisebbféle gyakori lökések.

LÖKDÖS, (lök-öd-ös) gyak. áth. m. *lökdös-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*s*. Törzsöke az egyszerű gyakorlatos *lököd*, mint *bök bököd*, *csap csapod*, melyekből leszen: *bökdös*, *csapdos*. Gyakran ismételve, vagy folytonosan lök, azaz szúr, taszít valamit. *A sürül embertömegben átvergődni akaró könyökeivel lökdösi az útjában levőket*.

LÖKDÖSÉS, (lök-öd-ös-és) fn. tt. *lökdösés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki lökdös.

LÖKDÖZ, (lök-öd-öz) áth. l. **LÖKDÖS.**

LÖKDÖZÉS, (lök-öd-öz-és) fn. l. **LÖKDÖSÉS.**

LÖKE, LÖKE, (le-ök-é v. le-ö-ke) fn. tt. *lökét*. Székelyes tájszólás szerint am. lyukas térség magasabb helyen. Elemelve: *le-ö-ke*, az alá mutató *le* (infra) gyöktől. Ugyanazt jelenti a rövidebb *lök*. Lásd: **LÖK.**

LÖKÉS, (lök-és) fn. tt. *lökés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által valamit lökünk. *Dárdalökés. Egy lökéssel levetni valakit a lépcsőkön. Könyöklökéssel beütni az ablakot. Kilencczes lökést tenni a kupjátékban.* V. ö. **LÖK.**

LÖKET, (lök-et) fn. tt. *lökét-ét*, harm. szr. —*e*. A lökés eredménye; vagy lökés elvont értelemben.

LÖKINT, (lök-int) áth. m. *lökintétt*. A 'lök' igének kicsinyzője, s am. gyöngén vagy alig érintve lök.

LÖKINTÉS, lök-int-és) fn. tt. *lökintés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki lökint.

LÖKKEN, (lök-ü-en =lök-v-en) önh. m. *lökken-t*. Mondják szilárd testről, midőn valamely külerőnek sebes mozdítása által mozzanathba jön. *Lökken a szekér, midőn hirtelen gödörbe megy a kereke, s a benne ülők is meglökkennek* Rokon vele: *bökken*.

LÖKKENÉS, (lök-ü-en és, lök-v-en-és) fn. tt. *lökkenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki vagy valami lökken.

LÖKKENŐ, (lök-ü-en-ő) mn. és fn. tt. *lökkenőt*. Ami hirtelen mozdítás, rázás következtében megmozzan, ami lökög. V. ö. **BÖKKENŐ.**

LÖKKENT, (lök-ü-en-t =lök-v-en-t) áth. m. *lökkent-étt*, htn —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Valamit sebes, hirtelen taszítás, szúrás stb. által lökknövés tesz, azaz eszközli, hogy egyet lökknjen. *A gödrös út a szekeret, a szekér pedig a rajta ülőt meglökknenti. Hanekei lökknentem (vetem) magamat.* (Szabó D.). V. ö. **LÖKKEN.** Páriz Pápai értelmezése: *planum ingreditur*, szűkebb értelmű, s egyedül a menésben levő szekér, vagy ember mozzanására vonatkozik, melyet a magasról mélyre, alacsonyra szállás okoz, s ezen értelemben önható.

LÖKKENTÉS, (lök-ü-en-t-és) fn. tt. *lökknentés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Lökknövés tétel.

LÖKÖD, (lök-öd) gyak. áth. m. *lököd-tem*, —*tél*, —*ött*. Gyakran ismételve lök valamit v. valakit. *Szomszédját könyökével löködi.* Képzésre és jelentésre rokona: *bököd*. V. ö. **LÖK.**

LÖKÖDÉS, (lök-öd-és) fn. tt. *löködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ismételt, vagy gyakori lökés. V. ö. **LÖKÖDÉS.**

LÖKÖDÉS, (lök-ö-d-és) fn. tt. *löködés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. —*e*. Állapot, midőn valami vagy valaki löködik. V. ö. **LÖKÖDIK.**

LÖKÖDIK, (lök-ö-d-ik) belsz. m. *lököd-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják mozgásban levő testről, midőn akaratlanul, szenvedőleg vetődik, majd ide majd oda ütődik, pl. a sokaság között tolakodó ember. *A megütőközött márványgolyók visszalökődnek.*

LÖKÖG, (lök-ög) gyak. önh. m. *lökög-tem*, —*tél*, —*ött*. Lökés, taszítás, rázás következtében mozog. *Rázós, gödrös uton lökög a szekér, és ami a szekeren van.* Rokon, a lágy s híg test mozgására vonatkozó *löttyög*.

LÖKÖGÉS, (lök-ög-és) fn. tt. *lökögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami lökög.

LÖKÖGTET, (lök-ög-tet) mivel. és gyak. m. *lökögtet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *lökögtess*. Eszközli, hogy valami lökögjön. *A likacos, kátyus út lökögteti a szekeret.* Rokon hozzá a lágy, híg test mozgását jelentő *löttyögtet, lotyogtat*.

LÖKÖGTETÉS, (lök-ög-tet-és) fn. tt. *lökögtetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valami valamit lökögtet.

LÖKÖS, férfi keresztnév. Leustachius.

LÖKÖSHÁZA, falu Gömör, pusztá Arad m.; helyr. —*házára*, —*n*, —*röl*.

LÖKUNYHÓ, (lök-kunyhó) ősz. fn. Kunyhó, vagy rejtékely, honnan a vadász lelövés végett a vadakra les vagy vár. (Schieszhütte).

LÖKUPAK, (lök-kupak) ősz. fn. Az ujjabkori felszerelésű puskákhoz való kis rézkupak, melybe belülről gyulekony anyag van öntve. Ily kupak, ha azt a puskapor fölött levő likas hengerkére tesz, a sárkány lecsapódására elsül, és a löport meggyújtja. Még újabb találmány szerint az ily kupakok helyett tűforma eszköz használtatik.

LÖLLE v. **LÉLLE,** falu Somogy m.; helyr. *Löllé-re*, —*n*, —*röl*.

LÖMENT, (lök-ment) ősz. mn. Mondjuk általán oly helyről, mely bizonyos lödöző teleptől, vagy ponttól oly távolságra fekszik, hová az illető löfegyverek golyói, gránátjai, bombái stb. el nem hatnak. *Városrom alatt a körülfekvő városnak löment házaiba vonulnak a lakosok. Löment helyről nézni az ostromot, az ütközetet.*

LÖMENTEN, (lök-menten) ősz. ih. Löment v. lömentes állapotban.

LÖMENTES, (lök-mentes) ősz. mn. l. **LÖMENT.**

LÖMENTESEN, (lö-mentesen) l. LÖMENTEN.

LÖN v. LÓN, l. LÉN.

LÖNY, Szabó Dávidnál az, ami a divatossabbá lett *Lény*. L. ezt.

LÖNYE, (le-ő-nye) fn. tt. *lönyét*. A székelyeknél am. eldarabolt lepény, vagy laska szilvalébe mártva, vagy megmákozva, és megmézelve. Legvalószínűbb, hogy *leves* tulajdonságától kapta nevét, s gyöke *le*, melyből lett *le-ő*, (= *lö*) s innét *lönye*. Hogy a *lé* máskép *lő* is, kitünik a *lőtye* szóból, mely máskép: *létye*, *leves*, híg sár. Szabó D. szerint jelent lomhát is, mely értelemben alapfogalom benne a testnek lanthatag elhagyása, leeresztése, s gyöke szintén az alámutató *le*, s mély hangon egyezik vele az átvitt értelmű *lanyha*, tájdivatosan: *lanya*.

LÖPÉNZ, (lö-péNZ) ösz. fn. Általán pénz, melybe a löpor kerül, midőn lönek vele, pl. a lövődében; vagy díj, melyet a lött vadért az illető vadász kap.

LÖPOR, (lö-por) ösz. fn. Kénből, salétromból, és szénből készített gyulékony por, melyet lövésre használnak. Köznyelven: *puskapor*. *Finom, apró szemű, goromba löpor*. *Puskába, ágyúba való löpor*. *Löporral felvetetni a várfalat*.

LÖPORKAMRA, (lö-por-kamra) ösz. fn. Kamra, melyben löport tartanak elzárva. Így nevezik a hajók alsó részében azon helyet is, melyben a puskapor áll. Hadi nyelven. 1) A felállított ágyúütegek mellett ásott gödör, hová a lödőzéshez szükséges készletet teszik. 2) Az állíknak azon helye, hová a fölvetésre szánt löport ládákban vagy zsákokban lerakják, melyet azután futótűz által gyújtanak fel. 3) A mozsarakban és taraczkokban azon hátulsó üreg, melybe a löport helyezik.

LÖPORMALOM, (lö-por-malom) ösz. fn. Malom, melyben a löpornak való anyagot apróra őrlik.

LÖPORMÉRTÉK, (lö-por-mérték) ösz. fn. Mérték, melylyel a bizonyos fegyver töltésére szükséges löport mérik. Ily mértéket szoktak viselni magukkal a vadászok, melybe épen annyi por fér, amennyi egy töltésre kell.

LÖPOROS, (lö-poros) ösz. mn. 1) Amiben löport tartanak, hordanak. *Löporos torony, kamra, hordó, zsák, tülök*. *Löporos szekér*. 2) Löporral behintett. *Löporos serpenyő*. *Löporos katonakenyeret enni*.

LÖPORSZÉM, (lö-por-szém) ösz. fn. A löporral alakított anyagból egy-egy szem. *Finomabb* vagy *gorombább löporszemek*.

LÖPORSZITA, (lö-por-szita) ösz. fn. Szita a löpormalomban, melyen a löpornak való megőrölt anyagot áteresztik, s megtisztítják.

LŐPORTÁR, (lö-por-tár) ösz. fn. Gyuladás ellen biztosított épület, melyben löport tartanak. *A löportárt villámhárítókkal ellátni*.

LŐPORTARTÓ, (lö-portartó) ösz. Fából, csontból, bőrből stb. készült eszköz, melyben a puskaport tartják.

LŐPORTORONY, (lö-por-torony) ösz. fn. Toronyforma löportár.

LŐPORTÜLÖK, (lö-por-tülök) ösz. fn. Tülök, azaz szaru, melyben a vadászok löport visznek magukkal.

LŐPORZACSKÓ, (lö-por-zacskó) ösz. fn. Általán zacskó, melyben löport tartanak. A pattantyusoknál am. löporral töltött, és gyújtócsővel ellátott zacskó, melyet a mozsarakból szoktak kilőni.

LŐRE, (mintegy lé-erő am. lé, azaz víz erejű? mely a tájszótár szerint *vizbor* is); fn. tt. *lőrét*. Csigér, vizbor, vagyis azon nedv, mely a kisajtól, kicsömösölt törkölyre öntött vízből képződik, s némi borize van. Máskép: *csiger*. Innen gúnyosan jelent igen savanyú, vagy szesztelen, vagy vizes roszféle bort. Minthogy a löre nem egyéb, mint borizú lé, valószínűleg gyöke egy a *lé*-vel vagy *lé* gyökelemével s am. *lé-erő* v. *lé-erejű* öszvehúza *löre*, lágyabban: *léle*, *löle*. Alapfogalomban megegyeznek vele *lönye* és *lőtye* is. Adelung szerint a német nyelvben *Lauer* (der) szintén azt jelenti amit a magyar löre, mely a közéletben néha *Glaur*, *Leir*, *Lurke*, *Lorke* stb. Ugyanó azt is mondja, hogy a hason jelentésű latin és olasz *lora*, kétségtelenül a német *lau* (unschmackhaft) és *flau* szókból vétetett. A latin szókönyvek szerint: *lora* vagy *lorea*, melyhez hasonló a görög *δευρολας*, mely származtatásban s némileg értelemben is körülbelül am. a magyar *máslás* (*δούρασις*, mint tudjuk am. második); úgy hogy ha idegen nyelvhez kell folyamodnunk, Adelung ellenére, a görögöt tartjuk eredetinek, a δ könnyen változhatván l hanggá, mint *lacryma* = *δάκρυμα* szóban is.

LÖRÉS, (1), (löre-es) mn. tt. *lőrés-t* v. —et, tb. —ek. Lőrét tartalmazó; lörének való. *Lőrés hordó*. *Lőrés kád*.

LÖRÉS, (2), (lö-rés) ösz. fn. A váraknak úgynevezett mellvédein, vagyis előfalain és előbástyáin, azon nyílás, vagyis lyuk, melyen által kisebb és nagyobb löfegyverekből kifelé lödöznek.

LŐRINCZ, (a latin Laurentius után, ez pedig lehetőleg *laurea* szótól, mely borostyánkoszorút jelent); férfi kn. *Lőrincz-ét*. Laurentius. *Szent Lőrincz vértanu*. *Lőrincz-körte*, mely Lőrincz napja közül érik. E nevet több helységek viselik Magyar- és Erdélyországban. Népies közmondás, hogy *Lőrincz bele huzogozik a vízbe*, azaz már hülni kezd a víz, s nem tanácsos fürdeni benne. Némelyek szerint az úgynevezett *ebnapok* v. *ebhőnapok* Margit napján kezdődnek, Lőrinczkor pedig végződnek.

LŐRINCZFALA, puszta Gömör m.; helyr. —falá-ra, —n, —ról.

LŐRINCZFALVA, erdélyi falu Maros székben; helyr. —falvá-ra, —n, —ról.

LŐRINCZI, falu Nógrád, puszta Pest és Torda m.; helyr. *Lőrinczi-be*, —ben, —ből.

LŐRINCZKE, falu Abauj m.; helyr. *Lőrinczke-re*, —n, —ről.

LŐRINCZRÉVE, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. —*révé-re*, —*n*, —*ről*.

LŐRINTE, puszta Veszprém m.; helyr. *Lőrinté-re*, —*n*, —*ről*.

LŐSZÉK, (lő-szék) ősz. fn. Rejtekhely, honnan a vadász lelövés végeit a vadakat ülve várja vagy lesi. (Kanzel).

LŐSZER, (lő-szer) ősz. fn. Általán a lövéshez szükséges, vagy használtatni szokott mindennemű szerek, készülétek. Különösen, lőfegyverek, mint ágyu, taraczk, mozsár, puska, pisztoly, továbbá: bombák, golyók, gránátok, kartácsok, sörét, szatyma, lő- v. puskapor, stb.

LŐSZERSZEKÉR, (lő-szer-szekér) ősz. fn. Hadi szekér, melyen löport, golyókat, bombákat stb. visznek az ágyuütegek után.

LŐTÁVOL, (lő-távol) ősz. fn. Tértávolság a lövés tárgya és lövő között. Lőtávolban van pl. a vad, ha elejthető; ha nem, lőtávolon kívül; így a zerge lőtávolban van, ha kampóji kivehetők. (Bérczy Károly).

LŐTÉR, (lő-tér) ősz. fn. Lásd: LÖVÉSZEHELY.

LŐTET, (lő-tet) régies mivellető, a mai *lövet* helyett. „Kapos várát az török erősen lőteti.“ Levél 1555-ből. (Szalay A. 400 m. l.).

LŐTOK, (lő tok) ősz. fn. L. LŐKUPAK.

LŐTT, régies és tájdivatos, *lett* helyett. *Lőtt dolog* = lett dolog. V. ö. LESZ.

LŐTTSEB, (lőtt-seb) ősz. fn. Seb, melyet valaki lövés által kapott, különböztetésül a vágás, szurás, törés, zúzá által kapott sebektől.

LŐTTYED, (lőty-ü-ed) önh. Lásd: LÓTYTYED.

LŐTTYEN, I. LÓTYTYEN.

LÓTYTYENT, I. LÓTYTYENT.

LÓTY, (lő-ty) elvont gyök, melyből *lőtye*, *lőtyög*, *lőtyögtet*, *lőtyögős*, *lőtytyed*, *lőtytyen* stb. származékok erednek. Mély hangon: *loty*. Rokonai: *lety*, *lity*. Jelenti valamely rázott, hányt vetett testnek mozgását, különösen a mozgásba hozott, s ideoda ütődő híg testnek lágyabbféle hangját. Innen a *lety*, *lity*, *loty*, *lőty* valóságos hangjátéki változatok, milyenek nyelvünkben igen nagy számmal vannak. A *lő* gyökelemben tulajdonkép a mozgás, a *ty* képzőben pedig a lágy hang alapfogalma rejlik.

LÓTYBELÉK, I. LÓTYBÖLÉK.

LÓTYBÖL, (lőty-b-öl) áth. m. *lőtyből*. Lásd: LÓTYKÖL.

LÓTYBÖLÉK, (lőty-böl-ék) fn. tt. *lőtybőlékét*. A kapnikbányai szójárásban, Lőrincz Károly szerint am. lévegyiték, kotyfolék, keverék; tehát egyezik *lőtye* szóval.

LÓTYE, (lőty-ő) fn. tt. *lőtyét*. Leves vagy lőtyögő híg sár, vagy ganj. Szélesb ért. akármily kevert vagy kotyolt sűrűféle csúnya nedv. Máskép a tájdivatok szerint: *lőtyedék*, v. *lotyadék*, v. *locsadék*, *lőgymör* és *lőtybelék*. Gyökeleme azon mozgást je-

lentő *le*, melyből ered a *lé* és *le-ő* (lő), mint a *fe* gyökből *fé* és *fe-ő* (fő). A *ty* azon tulajdonságát fejezi ki a híg lének, melynél fogva érintésre némi lágy hangot ad, tehát *lőtyög*, *letyeg*, *lotyog*; a lőty egyszermind igető, melyből lett *lőtyő*, módosítva *lőtye*, mint *kutyó kutyá*, *retyő mutyó*, *retye mutya*, *parított* (parintó, perintő) *parittyá* stb.

LÓTYEDÉK, (lőty-ed ék) fn. tt. *lőtyedéket*. L. LÓTYE.

LÓTYKE, (lőty-ög-e = lőty-ög-ő) mn. tt. *lőtykét*. A székeleyknél am. lőtyögős.

LÓTYKÖL, (lőty-ög-öl) áth. m. *lőtykölt*. Hígra kever. Székely szó.

LÓTYKÖLÉS, (lőty-ög-öl-és) fn. tt. *lőtykölés-t*, tb. —*ék*. Hígra keverés.

LÓTYÖG, (lőty-ög) gyak. önh. m. *lőtyög-tem*, —*tél*, —*ött*. Mondják ideoda mozgó testről, különösen hígról, lágyról, levesről, midőn mozgásba hozva lőtyféle hangot ad. *Lőtyög az összetörődött gyümmölcs, ha rázódik a szekér*. Módosulatai: *letyeg*, *lityeg*, *lotyog*. Rokona a német *letschen*, v. *leitschen*, pl. *Lettschbirne* am. lőtyögő körte, mely ha megérik, belseje csaknem egészen nedvvé válik. Gyakran össze-téve vagy ikerítve használják *fityeg* szóval. *Csak lőtyög-fityeg rajta a ruha*. (Szabó D.).

LÓTYÖGÉS, (lőty-ög-és) fn. tt. *lőtyögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valamely híg test lőtyög.

LÓTYÖGŐS, (lőty-ög-ő-ös) mn. tt. *lőtyögős t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Ami lőtyögő tulajdonsággal bír. *Lőtyögős ülepű török nadrág*. *Lőtyögős szulva*. V. ö. LÓTYÖG.

LÓTYÖGTET, (lő-ty-ög-tet) mivellet. m. *lőtyögtet-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *lőtyögtess*. Rázás, taszigálás által eszközli, hogy valami lőtyögjön. V. ö. LÓTYÖG.

LÓTYÖGTETÉS, (lőty-ög-tet-és) fn. tt. *lőtyögtetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki valamit lőtyögtet.

LÓTYÖNFITTY, (lőtyön fitty) ősz. vagyis némileg ikerített fn. A székeleyknél am. hitvány, gyáva. Hasonló hozzá: *kótyonfitty* v. *kótyomfitty*.

LÓTYTYED, (lőty-ü-ed lőty-v-ed) önh. m. *lőtytyedt*. Meghigúl. Székely szó.

LÓTYTYEDÉS, (lőty-ü-ed-és) fn. tt. *lőtytyedés-t*, tb. —*ék*. Meghigulás.

LÓTYTYEN, (lőty-ü-en lőty-v-en) önh. m. *lőtytyen-t*, htn. —*ni*. Egy a vastaghangu *lotytyan* igével, azon árnyéklati különbséggel, mely a vékony és vastaghangu s rokon értelmű szók között általán lenni szokott. L. LOTYTYAN, s V. ö. LÓTY.

LÓTYTYENÉS, (lőty-ü-en-és lőty-v-en-és) fn. tt. *lőtytyenés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valami lőtytyen.

LÓTYTYENT, (lőty-ü-en-t) áth. *lőtytyent-ét*, htn. —*ni* v. —*eni*; lásd: LOTYTYANT.

LŐVADÁSZ, (lő-vadász) ösz. fn. Vadász, ki ón és löporral szabályszerűleg gyakorolja a vadászatot.

LÖVEDÉK, (lő v-ed-ék) fn. tt. *lövedék-ét*, harm. szr. —e. Azon szer, melyet valamely löfegyverből kilőnek, pl. golyó, bomba, kartács; valamint általában azon fegyverszerek, melyeket lövés vagy hajtás, vagy lökés által távolítanak el, mint a nyilak, vető dárdák, parittyakövek. Továbbá a lövés nyoma, az általa okozott rés, lörés. *Az ostromlott várfalakon látszanak a lövedékek nyomai.* Gyöke az önállólag nem divatozó *löved* önható. Ily képzésűek: *maradék*, ami marad, *fakadék*, ami kifakadt, *repedék*, szakadékok stb.

LÖVEG, (lő-v-eg) fn. tt. *löveg-ét*, harm. szr. —e v. —je. Általán lövészer. *Néhez lövegek*, pl. ágyuk. *Könnyű lövegek.*

LÖVEL, (lő-v-el) áth. m. *lövel-t*. A lő igének batályosabb módosulata, mely az ellőtt, vagy elvetett tárgynak folytonos sebességét látszik kifejezni. *A nyári nap tüzes sugarakat lövel a földre. Égő pillanatotkat lövelni valakire.*

„Boszút lövel tekintete.“

Kisfaludy K.

Irják kettőztetve is *lövell*, de erre szükség nincs, legfőlebb élőbeszédben nagyobb hangzatosság végett használható. Midőn önbatólag, tárgyesetes név nélkül vétetik, am. valami sebesen száll, elszáll, mintha kilőtték volna. *Az ugrókút vize magas íved sugárban kilövel.* Azonban e jelentésben inkább *ik-esen* és *kettőztetett l-vel* használjuk: *lövellik*.

LÖVELES, (lő-v-el-és) fn. tt. *lövelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamely testet sebes mozgással tova taszít. *A világosság fény sugarainak lövelésében legnagyobb sebességet fejt ki.* Különbözik: *lövellés*, mint *lövel* és *lövellik* is különböznek.

LÖVELKÉDIK, (lő-v-el-ég-éd-ik) k. m. *lövelkéd-tem*, —*tél*, —*étt*. Mintegy maga erejéből löveli ki magát. *Lövelkedik az ugrókútnak vagy forrásnak vize. Lövelkednek a nap sugarai.*

LÖVELLÉS, (lő-v-el-l-és) fn. tt. *lövellés-t*, tb. —ék. Állapot, midőn valamely test igen sebes mozgással távolodik. *A nap sugarainak lövellése igen nagy sebességgel történik.*

LÖVELLIK, (lő-v-ell-ik) k. m. *lövellétt*, htn. —ni, v. —eni. Mondjuk némely sebesen kilőtt, azaz szenvedőleg repülő vagy terjedő testekről, melyek kilőtt nyíl vagy golyó gyanánt szállnak. A kettőztetett *l* vagy hangzatosság végett cízúsztatott be, vagy a *lövel* szóhoz *lik* öszvetett képző járult. V. ö. **LÖVEL**. *Lövellik az ugrókút vízszugara. Lövellik a kelő nap világa.*

LÖVÉR, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Lövére*, —én, —ről.

LÖVÉS, (lő-v-és) fn. tt. *lövés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, midőn valaki bizonyos fegyverrel

lő. Az ágyukból valamely innepély alkalmával száz lövést tenni. Magát lövésben gyakorolni. Lövése szólítani a katonákat. 2) A fennemlített cselekvésnek módja, mértéke, neme. *Sebes, sűrű lövés. Erős, gyöngye lövés. Ágyu-, puskalövés. Egy lövése való löpor, szatyma.* Ez értelemben szabatosabb: *lövet*.

LÖVÉSNYI, (lő-v-és-nyi) mn. tt. *lövésnyi-t*, tb. —ek. 1) Egy lövése szükséges, vagy elegendő. *Egy lövésnyi puskapora sincsen.* 2) Oly távolságra fekvő, mennyire bizonyos lövészerből löni lehet. *Az ellentáborok két ágyulövésnyire fekszenek egymástól. Már csak egy puskalövésnyire vagyunk a falutól.*

LÖVÉSTÁV, v. —TÁVOL, (lövés-táv v. —távol) ösz. fn. **L. LÖTÁVOL**.

LÖVÉSZ, (lő v-ész) fn. tt. *lövész-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Szélesb ért. minden ember, ki fegyvermű szerrel szokott löni. Szorosb ért. személy, kinek kitűzött hivatása, vagy mestersége, vagy keresetmódja kézi löszerekkel, különösen puskákkal löni. Legszerosb értelemben löfegyverrel vadászó vagy ezélba lövő. E szót közönségesen fel szokták eszerélni a *vadász* szóval, holott a mondottak szerént lövész lehet valaki, anélkül, hogy vadász legyen.

LÖVÉSZEGYESÜLET, (lövész-egyesület) ösz. fn. Oly személyek egyesülete, kik részént mulatságból, részént gyakorlat végett bizonyos helyen, és időben gyülekezve ezélba lödözni szoktak. *Lövészegyesületek több népes városban léteznek.*

LÖVÉSZEGYLET, (lövész-egylet) ösz. fn. **L. LÖVÉSZEGYESÜLET**.

LÖVÉSZET, (lő-v-ész-et) fn. tt. *lövészet-ét*, harm. szr. —e. A lövészi mesterségnek gyakorlata, vagy ismérte. *Lövészettel foglalkodni, mulatni magát.*

LÖVÉSZHÁZ, (lövész-ház) ösz. fn. Nyilvános, vagyis középület, melyben valamely lövészegyesület tagjai öszvejönni, s magukat a lövésben gyakorolni szokták. Újabb nyelven: *lövőde, lövőhely*.

LÖVÉSZHELY, (lövész-hely) ösz. fn. Szoros értelemben a lövészháznak lényeges kelléke, azon pályatér, mely a lövőháztól a társa vagyis céltábla helyéig nyúlik.

LÖVÉSZKIRÁLY, (lövész király) ösz. fn. A lövészegyesületben azon személy, ki a lövészben leginkább kitüntette magát, s kinek az egyesületek szabályai szerént a főbbi tagok fölött bizonyos előnyei vagy diszjelei és szabadalmi vannak.

LÖVÉSZMESTER, (lövész-mester) ösz. fn. Némely lövészegyesületknél az illető egyesület főnöke. Szélesb ért. lövészetet tanító és gyakorló mester.

LÖVÉSZPÁLYA, (lövész-pálya) ösz. fn. **L. LÖVÉSZHELY**.

LÖVÉSZSOR, (lövész-sor) ösz. fn. A hajtó vadászatokon szétállított lövészek vonala.

LÖVÉSZTÁRS, (lövész-társ) ösz. fn. A lövészegyesület tagjai egymás irányában lövésztársak.

LÖVÉSZTÁRSASÁG, **LÖVÉSZTÁRSULAT**, (lövész-társaság v. —társulat) ösz. fn. **L. LÖVÉSZEGYESÜLET**.

LÖVÉSZTÉR, (lövész-tér) ösz. fn. L. LÖVÉSZ-HELY.

LÖVET, (1), (lö-v-et) miv. m. *lövet-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *lövess*. Eszközlí, hogy valamire löjének. *A várat, várost lövetni*. Régiiesen : *lötet*.

LÖVET, (2), (lö-v-et) fn. tt. *lövet-ét*, harm. szr. —e. 1) Lövés, mint végrehajtott cselekedet, vagyis a lövésnek eredménye. *Minden ágyulövetre megérdéködnak az ablakok. Az ágyulöveteket több mérföldre elhallani. Néhány lövetre való port, és szatymát vinni magával.* 2) Azon szer, melyet kilőnek, vagy mely kilőni való. *A várfalakon látszanak a lövetek nyomai.*

LÖVÉTE v. LÖVÖTE, erdélyi falu Udvarhely sz.; helyr. *Lövét-re*, —*n*, —*ről*.

LÖVONAL, (lö-vonal) ösz. fn. Vonal, mely a löeszköztől a kitűzött cél felé nyúlik.

LÖVETVONAL, (lövet-vonal) ösz. fn. L. LÖVONAL.

LÖVŐ, (1), (lö-v-ő) mn. és fn. tt. *lövő-t*. 1) Személy, ki lö, különösen kinek a lödőzés szenvedélye, vagy mestersége, vagy hivatása, máskép: *lövész. Jó lövő*. A népmesékben előfordúl *messzelövő*, kinél azonban a *jó futó* még sebesebb. 2) Mondjuk tárgyakról, szerekről, fegyverekről, melyeket lönek, vagy melyekből lönek. *Lövő cél, lövő dárda, lövő fegyver, lövő lyuk*, a várfalon, *lövő por*. Egyébiránt ezeket rövidítve, és öszvetéve használhatni : *löczél, lödárda, löfegyver, lölik, löpor* stb.

LÖVŐ, (2), mváros Sopron m. faluk Szabolcs, EGER—, Borsod m.; helyr. *Lövő-re*, —*n*, —*ről*.

LÖVŐDE, (lö-v-ő-de) fn. tt. *lövődét*, l. LÖVŐHELY, LÖVŐHÁZ.

LÖVŐFUTRINKA, (lövő-futrinka) ösz. fn. A futrinkák neméből való bogárfaj, mely, ha megtapintják a hasát, alfelén némi gyöngé pattanásu hangot egyszersmind kékes párát bocsát ki. (Carabus crepitans).

LÖVŐHÁZ, (lövő-ház) ösz. fn. Épület, melyben a lövészek célba lövés végett öszvegyülekeznek.

LÖVŐHELY, (lövő-hely) ösz. fn. Mind nyílt mind földött hely, illetőleg épület, hol a lövészek magukat a célba lövésben gyakorolják.

LÖVÖLDE, (lö-v-öl-de) fn. tt. *lövöldét*. L. LÖVŐHELY.

LÖVÖLDÉK, Szabó Dávidnál am. lepke, pillangó; alkalmasint vagy *lödíng* vagy *lependék* szóból van elferdítve.

LÖVÖLDÖZ, (lö-v-öl-d-öz) áth. és önb. m. *lövöldöz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —z. Törzsöke *lövöl* tulajdonkép : lövel, s e szerint am. *löveldéz*, az elavult *löveld* igének gyakorítója. 1) Tárgyesetes viszony nével bizonyos fegyver által többször kilő valamit. *Az ágyúkból bombákat, kartácsokat lövöldözni*. Továbbá, valamit gyakran löszerekkel talál, megcéloz. *A vár-falakat lövöldözni. Öszvelövöldözni a vár alatti épületeket*. 2) Önhatólag, am. gyakori, folytonos lövéseket tesz. *A szembe állott ellenség egymás ellen lövöldöz*.

Ágyúkból, mozsarakból lövöldözni. Hadi gyakorlat alkalmával vaktöltésekkel lövöldöznek. Egyszerűbben : *lödöz*, az elavult *löd* törzsöktől, l. LÖDÖZ.

LÖVÖLDÖZÉS, (lö-v-öl-d-öz-és) fn. tt. *lövöldözés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn egy vagy több ember lövöldöz. *Csatázók, vadászok lövöldözései*. V. ö. LÖVÖLDÖZ.

LÖVÖLIK, (lövő-lik) ösz. fn. l. LÖRÉS.

LÖVÖRÉS, (lövő-rés) ösz. fn. l. LÖRÉS.

LÖVÖUGORKA, (lövő-ugorka) ösz. fn. A *magrugó* (momordica) nemű növény egyik faja; indája kacstalan; levelei szívesek, borzasak, durva tapintatú, tompák, fogasak; gyümölcse körkörded-borzas, kis ugorka forma, magvait a végén lövi ki; innen a neve; növénytani néven : *ugorkás magrugó*. (Momordica elaterium).

LÖZÉR, (lö-öz-ér) fn. tt. *lözér-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. Sándor J. szerint am. trágár beszédű, kicsapongó, korlátlan nyelvű ember. Szabó Dávid szerint : lödörgő, lézzegő, csélescáp. Ha e szóban alapfogalmul vesszük a kicsapongást, úgy azon szókkal áll hang- és fogalmi rokonságban, melyek különösen rendetlen mozgást, ide oda csapongást jelentenek, milyenek : *lövög, lödíng, lödör, lödörög*; ugyanez az értelme *lözér* szónak, mint imént láttuk, Szabó D. szerint is. Ennél fogva gyöke : *löz*, melyből *öz* képzővel lett *lözöz*, *löz*, mint *fű-ből fűz*, *nyu-ból nyúz*; azután *ér* névképzővel *lözér*, mint *fűz fűzér*, *nyúz nyúzár*, *csisz csiszár*, *vez vezér*; ugyanabból származik *lödör* is, mely mind hangban, mind értelemben rokon *lözér* szóval. Egyébiránt némely gúnyos szók osztályába tartozik, milyenek : *csuhér, trágár, döhér, nyüzgér, ledér, folyár, kontár*.

LU, elvont gyökélem, több származékokban nem egyéb, mint a gömbölyűbb ajakkal ejtett *lo*. Ilyenek *lucsk* locsk, *lucskos* locskos, *lumba* lomha, *lust* lost, *lustos* lostos, *lumbik* lombik. A többi származékokat l. saját rovataik alatt.

LUBICZKOL, (lubicz-k-ol) önh. m. *lubiczkolt*. A vizet kezével, lábával csapkodja, pl. a gyermek a fürdőben, egyetlen úszó vagy valaki játékból a tóban, folyóban.

„Lennék én folyó viz

De csak úgy ha szeretöm

Kis halacska volna,

Habjaimban úszna föl s le

Vígan lubiczkolva.“ Petőfi.

Hangokban is rokon l elötét nélkül, eviczkel', továbbá magas hangon 'lipiczkel' szóval.

LUBICZKOLÁS, (lub-icz-k-ol-ás) fn. tt. *lubiczkolás-t*, tb. —ok. Kézzelel lábbal csapkodás a vízben.

LUBLÓ v. LUBLYÓ, mváros Szepes m.; helyr. *Lubló-ra*, —*n*, —*ról*.

LUBNYA, falu Ung m.; helyr. *Lubnyá-ra*, —*n*, —*ról*.

LUBÓCZ, falu Sáros m.; helyr. *Lubócz-ra*, —*n*, —*ról*.

LUCS, haagnév, mely egyszersmind mozgást jelent. Származékai *lucok* v. *lucsk*, *lucskos*, *lucskosit*, *lucskosúl*. Ugyanazon jelentésű, mint *loc*. Rokonai: *lecs*, *lics*, *löcs*.

LUCSK, (lucs-k v. lucs-ok) fn. tt. *lucsk-ot*, harm. szr. — *a*. Olyféle, kivált tisztátalan nedv, pl. moslék, csáva, sárvíz, mely a ruhára locsog, s azt csunyává, mocskossá teszi. A nevezőesetben könnyebb kiejtés végett: *lucok*. Egy értelmű vele: *lust*. A *k* vagy olyan toldalék, mint a *viaszk*, *tövísk*, *taraczk*, *pilinczk* szóknak, vagy pedig *ok* képző, minthogy *lucok* önállólag is divatozik.

LUCSKA, faluk Bars, Szepes, Torna, Ung. m.; helyr. *Lucská-ra*, — *n*, — *ról*.

LUCSKOL, (lucs-k-ol) áth. m. *lucskolt*. Lucsokkal valamit be- v. elpiszkol. *Ellucskolni* vagy *öszve-lucskolni* ruháját.

LUCSKOLÁS, (lucs-k-ol-ás) fn. tt. *lucskolás-t*, tb. — *ok*. Cselekvés, midőn valaki valamit lucsokkal be- v. elpiszkol.

LUCSKOLÓDÁS, (lucs-k-ol-ó-d-ás) fn. tt. *lucskolódás-t*, tb. — *ok*. Maga magának vagyis a magán levő ruhának lucsokkal bepiszkolása: általában lucskos dologban forgolódás, mi által valaki akár magát, akár másokat, akár minden rajta és körülte levőt lucskossá tesz.

LUCSKOLÓDIK, (lucs-k-ol-ó-d-ik) belsz. m. *lucskolód-tam*, — *tál*, — *ott*. Lucskos dologban forgolódik, mi által akár magát, akár másokat, akár minden rajta és körülte levőt lucskossá tesz.

LUCSKOS, (lucs-k-os) mn. tt. *lucskos-t*, v. — *at*, tb. — *ak*. Mondjuk ruhanemű testekről, midőn a rájuk locsogott, vagy esett víztől, harmattól, különösen valamely tisztátalan nedvtől átáznak és mocskosak lesznek. *Lucskos szoknya*, *pendely*, *gatya*, *kötény*. Innen az ily ruhájú személyre alkalmazva: *lucskos konyhaszolgált*, *lucskos tímárok*, *lucskos kenderdzitatók*, *szüretelő*k. Mondják más testekről is, különösen gyümölcsfélékről, midőn levők kifakad. *Lucskos szilva*, *baraczk*, *körte*. A nedves időről is: *lucskos idő*, minthogy abban könnyen belucskolja magát az ember. Átv. ért. tisztátalan, szemérmetlen, másokat mocskoló beszédű. *Lucskos száju*, *nyelvi emberek*. Egy értelmű vele: *lustos*.

LUCSKOSAN, (lucs-k-os-an) ih. Lucskos állapotban.

LUCSKOSÍT, LUCSKOSIT, (lucs-k-os-ít) áth. m. *lucskosított*, ht. — *ni*, v. — *ani*, par. — *s*. Valamit lucskossá tesz. *A sárban ugrándozó gyermekek belucskosítják ruháikat*.

LUCSKOSÍTÁS, LUCSKOSITÁS, (lucs-k-os-ít-ás) fn. tt. *lucskosítás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, midőn valamit lucskosítanak.

LUCSKOSODÁS, (lucs-k-os-od-ás) fn. tt. *lucskosodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Állapot midőn valami vagy valaki lucskossá lesz.

LUCSKOSODIK, (lucs-k-os-od-ik) k. m. *lucskosod-tam*, — *tál*, — *ott*. Lucskossá teszi magát, vagy lucskossá lesz. V. ö. LUCSKOS.

LUCSKOSUL, (lucs-k-os-úl) önh. m. *lucskosult*.
1. LUCSKOSODIK.

LUCSOK, (lucs-ok) fn. tt. *lucsk-ot*, 1. LUCSK.

LÚCSONY, falu Mosony m.; helyr. *Lúcsony-ba*, — *ban*, — *ból*.

LÚCZ, TISZA —, falu Zemplén m.; helyr. *Lúcz-ra*, — *on*, — *ról*.

LUCZA, (1), (latin eredetű, jelentése: világos) női kn. tt. *Luczát*. Lucia.

„Hej Lucza, Panna megy a kútra,

„Hej piros alma, hull az útra.“

Népdal.

Lucza napja, u. m. december tizenharmadika a népeletben többféleképp nevezetes; 1) A gazdaszonyok és szolgálók fejeiket bebugyolálva s meszelővel kezökben estéden házalni, s a tyúkok alfelét megtapogatni szokták, hogy hiedelmök szerint annál többet tojjanak. A Lucza napi házalást néhutt Dunán túl *palócizás*-nak hívják. 2) Lucza napjától kezdve tizenkét napig vigyáznak az időjárásra, s azt hiszik, hogy amilyen az első nap, olyan lesz a jövő év első hava, amilyen a második nap, olyan lesz a második hó, és úgy tovább. Ezt *Lucza kalendáriomá*-nak nevezik. 3) A babonaközelők, vagy pajzánkodók e napon egy kis szék készítéséhez fognak, s karácson böjtjeig mindennap csinálnak valamit rajta, úgy hogy csak ezen napra legyen kész. E székéről azt regélik, hogy ha mestere karácsonéjjel éjfélre misekor a templomba viszi, és ráül, a boszorkányokat megismeri, minthogy az olárnak hátat fordítanak. E széket *Luczaszék*-nek hívják, melyről közmondás: *Lassan készül, mint a Lucza széke*.

LUCZA, (2), erdélyi falu Fogaras vidékében, helyr. *Luczá-ra*, — *n*, — *ról*.

LÚCZFA, (lúc-fa) ösz. fn. A fenyő vagy toboztermők neme alá tartozó fák faja; levelei laposak, csorbás végűek, két oldalra fésűfogasan állók; tobozpikkelyei rálapultak, alul két völgyelt fehér vonás megyen levelein végig. Másképp: *szurkos fenyő*, *lúc-fenyő*, *lúcza*, *lúzfenyő*. (Pinus picea). „Lúc” v. „lúz” nevet alkalmasint szurkos v. terpentines, tehát nedves tulajdonságától kapta, mely értelemben rokon volna a nedves mocskot jelentő *lucs* v. *lus* szóval; tehát azt tenné: *lucskos* v. *lustos* fenyő. Némelyek a *jelicza*, *jedlicza* szláv szókkal rokonítják.

LÚCZFENYŐ, (lúc-fenyő) ösz. fn. 1. LÚCZFA.

LUCZIN, falu Nógrád m.; helyr. *Luczin-ba*, — *ban*, — *ból*.

LUCZVÉR, Gösejben am. a szokottabb *lidércz*, másképp ugyanott és túl a Dunán: *ludvércz*, néhutt: *lodovércz*. L. LIDÉRCZ.

LÚD, fn. tt. *ludat*, harm. szr. *lúdja* v. *luda*. Kicsinyezve: *ludacska*. Közisméretű uszó madár, sárgavörös uszóhártyával lábain, sárgavörös kanálféle

csőrrel, és hosszú nyakkal. Rendes kiáltása: *ga ga!* ha haragszik: *szisz, ppsz.* A vad lúd színe vegyítve hamvas és barna, hasa fehéres, lábai sárgák, s a vándor madarak közé tartozik. A szelid, vagyis házi lúd a vadnál nagyobb, és jobbára fehér, néha hamvas tarka. A himet különösen *gunár*-nak hívják. A ludak, kivált a vadak, a *gunár* vezérlete alatt egymás után szeretnek repülni és lépni, honnan a közmondás: *Úgy mennek, mint a ludak.* Átv. ért. jelent együgyűt, ostobát. Innen a közmondat: *lúddá lett v. lúddá tették,* azaz elbolondították, kijátszották. Hazánkban a lúd igen közönséges lévén több közmondásokra adott alkalmat, ilyenek: *Sok lúd, dísznót győz. Tengeren innen, tengeren túl csak lúd a lúd. Lúdtól tanú a liba. Órizkedik mint lúd az eszterhától. Nincsen olyan mint a lúd, nem kell neki gyalog út. Gágog mint a lúd. Ludak törvénye: kiki magának. Foltoként szállingóznak, mint a ludak. Olyan mint a szárnyaszegett lúd. Legyen lúd, ha kövér, együtt meg ha fehér. Lúdra szédít kár vesztegetni (km.).*

„Nyolezan vannak ami ludaink,
Három fehér, három fekete.
Gunár a ketteje,
Szabad a mezeje.“

Népd.

Ludakat nevelni, koppasztani, hizlalni, ölni. Kövér, sovány lúd. Szent Márton lúdja, melyet e szentnek napján szoktak ölni, s hátgerinczéből, vagy mellsontjából a legközelebbi tél mineműségét akarják megjövendőlni. Dunán túl nagyságra nézve híresek a kádártai ludak Veszprémmegyéjében.

A magyar a *lúd* szóban, úgy látszik azon hangot utánozta, melyet e madár nyelvének lebegtetésével ejt ki *lu lu*; valamint a *liba* szóban a *li li* hangokat; a német *Gans* a *ga ga!* torokhangot vette alapul, hasonlóan a szláv *gusz* és *husz*, melyekhez hasonló a magyar himlúd neve *gunár*, a görög *γῆν* szóval együtt. V. ö. LIBA.

Hangmértánilag, ragozatlan állapotban jobb mindig hosszan írni, és ejteni, *lúd.* Öszvetételben a különféle tájszokások szerint hosszan is, röviden is; midőn pedig ragot vagy képzőt veszzen föl, ha ez önhangzón kezdődik, rendszerént csak röviden használják, pl. *lud-at, lud-ak, lud-acska, lud-as,* de az éles önhangzók és minden mássalhangzók előtt hosszú marad: *lúd-é, lúd-ért, lúd-ig, lúd-nak, lúd-ból* stb. az ékvesztőknek általános szabálya szerint.

LUDACSKA, (lúd-acs-ka) kicsinyző fn. tt. *ludacska*t. Kis lúd.

LUDAD, falu Vas m.; helyr. *Ludad-ra, —on, —ról.*

LUDÁNY, ALSÓ —, FELSŐ—, falvak Nógrád és Nyitra m.; helyr. *Ludány-ba, —ban, —ból.*

LÚDAPRÓLÉK, (lúd-aprólék) ösz. fn. A leölt lúdnak némely apróbb részei, ú. m. szárnya, lába, nyaka, zúzaja és mája, melyeket a szakácsok és szakácsnők leginkább ris- és köleskásával szoktak elkészíteni.

LÚDÁRUS, (lúd-árus) ösz. fn. Személy, illetőleg kofa, ki eleven vagy leölt és koppasztott ludakat árul.

LUDAS, (1), (lud-as) mn. tt. *ludas-t v. —at, tb. —ak.* 1) Ludakkal bővelkedő, hol ludak tanyáznak. *Ludas vidék. Ludas t., ludas rét, ludas mező.* 2) Lúdaruló. *Ludas ember.* 3) Lúdhússal készített. *Ludas kása,* másképp tréfásan: *szoktató kása,* melylyel t. i. az épen most érkezett vendégnek kedveskednek. Ellentéte: *kitoló kása,* hús nélkül. Azonban néha tréfásan az elkészülő vendégnek adott húsos kását is mondják kitoló kásának.

LUDAS, (2), (lud-as) fn. tt. *ludas-t, tb. —ok.* Valamely csíny elkövetésében részes. *Magára vesz mindent, mint a ludas asszony.* (Km.). Verböczy hármas könyve (II. r. 30. ezim) szerint oly ember, kit hamis esküvésen értek, s mint ilyet tanúsági képességtől stb. megfosztottak. Szabó D. szerint is am. hiteszegett; továbbá: számkivetett, gyalázatos, leveles

Honnan vette a ‚ludas‘ szó ezen értelmet, most nehéz meghatározni. A ‚Corpus juris‘-nak jegyzetekkel kísérve kiadója (Szegedi János) a csácsogástól (gágogástól) és hitben való állhatatlanságtól (ob garulitatem et lubricam fidem) véli származtat e névnek.

LUDAS, (3), falu Heves m.; helyr. *Ludas-ra, —on, —ról.*

LUDASDI, (lud-as-di) fn. tt. *ludasdi-t, tb. —ak.* Játék a gyermekek között, mely így megy végbe: Egy fiú karvaly vagy ölü névvel külön válik, egy mint *gunár* előre áll, a többi sorjában utána öszvefogódik, a karvaly igyekszik közlök egyet elkapni, de a *gunár* védi; ha egyet mégis elkap, azt váltság mellett adja vissza. E játék természetéből kitünik, hogy inkább *lúdasdi*-nak kellene mondani, mert nagy ludakat a karvaly vagy ölü nem ragad el.

LUDASÉR, puszta Pozsony m.; helyr. —*ér-re, —en, —ről.*

LÚDASKÁSA, (ludas-kása) ösz. fn. Lúdaprólékkal főzött, s jól megszírozott ris- vagy köleskása. Ha az imént érkezett kedves vendégnek adják fel, tréfásan *szoktatókása* a neve. V. ö. KÁSA.

LÚDBÖR, (lúd-bőr) ösz. fn. 1) A lúd nevű madárnak bőre. 2) Átv. ért. mondják emberbőréről, mely nem sima, hanem olyan, mint a koppasztott lúdé, azaz hoportyagos. Azt tartják, hogy aki sok lúdhússal él, lúdbőre lesz.

LÚDBÖRÜ, (lúd-bőrü) ösz. mn. Hoportyagos vagy bibircsös bőre. V. ö. LÚDBÖR.

LUDGÁR, férfi keresztnév; tt. *Ludgárt, tb. —ok.* Ludugerus.

LÚDGÉGE, (lúd-gége) ösz. fn. A lúd nevű madárnak gyűrűs alakzatu gégeje. Innen átv. ért. levesbe való tézsta, mely a lúd gégejéhez némileg hasonló, minthogy belül üres, és külseje gyűrűs.

LÚDHÚR, (lúd-húr) ösz. fn. Növénynem az öthímese seregéből és kétanyások rendéből, melynek eszéje ötlevelű, bokrétája ötszirmu, hímszála há-

rom — hét; tokja egyrekeszü. Virága fehér. Határos az *olocsánnal*, *csillaghúrral*, *homokhúrral*. (Alsine). Fajai : *gyöngye* (media) és *gyepi* (segetalis). Nevét valószínűleg szárainak húrformájától kapta. A németben is némely illetén növények neve : *Darm*, pl. *Hühnerdarm*. Egyébiránt rokonítható a növénytársulat jelentő *her* (lóher), *hír* (gólyahír) és *ser* (sereng=sarju) szókkal is.

LÚDKETRE CZ, (lúd-ketrecz) ösz. fn. Ketrecz, melybe a ludakat zárják, különösen, hol a hizlalás alatt levőket tartják, mely a lehetőségig szoros szokott lenni, hogy nem mozoghatván annál inkább meghizzanak.

LÚDKOSÁR, (lúd-kosár) ösz. fn. Körülbelül két lábnyi átmérőjű kerek kosár hámozatlan veszőből, melynek karimája mintegy tíz hüvelyknyi vagy egy lábnyi magas. Ilyenbe szokás a kotlós ludakat ültetni; különben egyéb hasznát is veszik. Különbözik tőle a *tyúkkosár*, *tyúkküttető*, és *galambkosár*.

LÚDLÁB, (lúd-láb) ösz. fn. A lúd nevű madár lába, melynek kitünő sajátága, hogy hártvás tertyedt talpa van. Innen átv. ért. emberről is mondják, hogy lúdlábu, ha t. i. talpa széles, és sarka alacsony. *Tiri piri*, *lúdláb*, arról szokták mondani, aki oly dolgok körül foglalatoskodik, melyekből semmi sem lesz.

LÚDLÁBU, (lúd-lábu) ösz. mn. Mondják emberről, vagy lóról is, ha talpa egészen lapos, tertyedt. Másképp : *lúdtalpu*, *tállábu*.

LÚDLÁBFŰ, (lúd-láb-fű) ösz. fn. Lásd : LIBA-TOP.

LÚDMÁJ, (lúd-máj) ösz. fn. A lúd nevű madár mája, mely a hizlaltakban igen nagyra szokott nőni, s közkedvességű étket nyújt.

LÚDMELL, (lúd-mell) ösz. fn. A lúdnek melle, mely kivált a hizottban nagy és kidudorodó. Innen átv. ért. mondjuk férfi mellről is, mely csöcsös és dudorú.

LÚDMELLŰ, (lúd-mellű) ösz. mn. Kinck kövér, dudorú, csöcsös melle van, mint a hizott lúdnek. Férfiről mondják.

LÚDMÉRÉG, (lúd-mérég) ösz. fn. A tojáson ülő, vagy anyalúdnak sziszegéssel, és csipéssel mutató haragja azok ellen, kikről sejtí, hogy tojásait vagy fiait bántani akarják. A gunárnak is, mint a nöstény védőjének van lúdmérge. A *libából* is *kittör* a lúdmérég. (Km.). Átv. ért. mondják hirtelen haragra pattanó nőkről és gyermekekről. *Elfutotta őt*, v. *kittört belőle a lúdmérég*.

LÚDMÉRGES, (lúd-mérges) ösz. mn. Kiben lúdmérég van.

LÚDMONY, (lúd-mony) ösz. fn. Ritkán használt szó a szokottabb *lúdtojás* helyett. Hol a tojást általában tyukmonynak v. tikmonynak hívják, ott halani ezt is : *lúdtikmony*, mi világos jele annak, hogy kik így beszélnek, a szók elemi jelentésére már többé nem ügyelnek. Ily képtelen szók : *kökeresztfa*,

arany vasmacska, *náddal zsúpolni a házat*, s némely mások.

LÚDNYAK, (lúd-nyak) ösz. fn. A lúdnek hosszu nyaka. Innen az embert is, kinek hosszu vagy vékony nyaka van, lúdnyakunak mondják. A golyvás emberek, ha vastag nyakuk miatt csúfoltatnak, a nem golyvásokat *gunárnyakunak*-nak csúfolják viszsza. *Jobb egy lúdnyak, két tyúknaknál*, közmondásos példa a nehéz kiejtésű szószervezetre.

LÚDÓL, (lúd-ól) ösz. fn. Ól, illetőleg ketrecz, melybe annak idején a ludakat zárják.

LUDOR, ritka használatu férfi keresztnév; am. Rudolf; l. ezt.

LÚDPÁSZTOR, (lúd-pásztor) ösz. fn. Személy, ki ludakat őriz, különösen, ha ezeknek kis libáik vannak : *libapásztor*.

LÚDPÁZSIT v. **LÚDPÁZSINT**, (lúd-pázsit v. —pázsint) ösz. fn. L. LIBAPIMPÓ.

LÚDPECSENYE, (lúd-pecsenye) ösz. fn. Lúdhús sült, lúdsült. Az Álmoskönyv szerint, álomban lúdpecsenyét enni, jó.

LÚDPÉHÉLY, (lúd-péhély) ösz. fn. Lásd : LÚDPIH.

LÚDPIH, (lúd-pih) ösz. fn. A lúdnek finomabbféle, száratlan, puha tollacskaí, másképp : pöhöly. A *pih*, *pihe*, *pöhöly* szókban a könnyű elfúhatóság alapfogalma rejlik, valamint a latin : *pluma*, német : *Pflaum* szókban is.

LÚDPIMPÓ, (lúd-pimpó) ösz. fn. Növényfaj a pimpók neméből, másképp : *libapimpó*, köz néven : *pipéfű*, *lúdpázsit*, *ezüstös hátú fű*, *vad varádics*. (Potentilla anserina).

LÚDPOSZ, (lúd-posz) ösz. fn. Az úgynevezett pöfetegek neméből egyik faj, mely gömbölyű, tönk-telen, sima bőru, s megérve fölül szétfeslik. Van pikelyes, és tüskés bőru fajtája is. (Lycoperdon bovista). Másképp : *méhszedítő*, v. *banyaposz*. Posznak mondják, mert ha megérett, és kevéssé megnyomják, poszszan, és szétporlik. V. ö. POSZ.

LÚDSÜLT, (lúd-sült) ösz. fn. l. LÚDPECSENYE.

LÚDSZAR, (lúd-szar) ösz. fn. A lúdnek sajátágos formájú, és színű ganaja.

LÚDSZÁRNY, (lúd-szárny) ösz. fn. A lúd nevű vizimadár szárnya, melyet röptében szétterjeszt.

LÚDSZARSZINŰ, (lúd-szar-szinű) ösz. mn. Olyféle zöld színű, mint a lúdszar.

LÚDTALPÚ, (lúd-talpú) ösz. mn. 1) Lapos, tertyedt talpu. 2) Szőlőfaj neve.

LÚDTETŰ, (lúd-tetű) ösz. fn. Különös tetűfaj, mely néha a ludakat nagy számmal meglepi, megkopasztja, kivált melleiken, sőt gyakran megdöglesztí. A tyúkokat emésztő ilyenmü féreg neve : *tyúktetű*.

LÚDTOLL, (lúd-toll) ösz. fn. Általán, a lúd testét takaró sajátmü szőrféle héjak, melyek a maguk nemében igen könnyűek. Különösen a szárnytollak, melyek között az első kemény, de rövid csövű, a második leghosszabb és író pennának legalkalmasabb,

megjárja a harmadik is, a két utána következő vékonyabb, és lágyabb. A tollnak van szára és szőre. A vastagabbfélék csővesek is, mi a repülést és uszást elősegíti. A gyapjufinomságu apró tollacskák neve : *pih*, *pihe*, v. *pöhöly*. V. ö. TOLL.

LÚDVÉG, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Lúdvég-re*, —*én*, —*ről*.

LÚDVÉR, (lúd-vér) ősz. fn. A megölt lúdnak vére, melyet vöröshajmával sütvé meg szoktak enni.

LUDVÉRCZ, túl a Dunán divatos tájszó. L. LIDÉRCZ.

LÚDZSÍR, (lúd-zsír) ősz. fn. Zsír, melyet a kővér lúdból kisütnek. *Lúdzsírral készített rátotta, csusza, káposztásbéles*.

LÚDZSÍROS, (lúd-zsíros) ősz. mn. Lúdzsírral készített; amiben lúdzsír tartanak; lúdzsírral elpiszkolt. *Lúdzsíros kása, káposzta, pirítos. Lúdzsírros köcsög, szilke. Lúdzsírros költény*.

LUG, Sándor J. szerint elavult fn. melynek hogy léteznie kellett, mutatja származéka, a *lugas* v. *lugos*. Jelent ligetet vagyis völgybeli, hegyek közti alacson síkságon tenyésző erdőcskét, sűrűséget. Ezen fogalmaknak felelnek meg a Sándor által felhozott latin *lucus*, *saltus*, *nemus*. E szóban alapfogalom az alantóság, a mélyebb fekvés, mely tekintetben megfelelő neki a székelyeknél divatozó *lók*, v. *lok* v. *lök*, azaz hegyek között leereszkedő völgyecske, vagy térség. Rokkon vele a vékonyhangú *liget* gyöke *lig*. V. ö. LIGET, és LÓK, LÉK. A *lug* szónak e szerint első jelentése volna : alattóság, völgy, mélység, második pedig az ily helyeket belepő erdőség, csallitok, sűrűségek, buja sarjadzások. Gyökeleme azon *lu*, mely majd *lo* majd *la* alakban több szavainknak *alattias*, *mélyedő* jelentést kölcsönöz, milyenek *luk* (lyuk), *lohad*, *lomha*, *lomp*, *lajha*, *lankad*, *lap*, *lapos*, *laska*. Ezen *lu* rokon az alá mutató *le* szóhoz, melynek vastaghangon megfelel a fordított *al*-ból lett *la*, miszerint, hogy a fennemlített szokat elemezzük, *luk* am. *al-k* vagy *le-ok*, alámenő nyílás, mélyedés, *lohad* am. *al-had*, v. *le had* alászáll, *lomha* am. *al-m-ha* tagjait, testét tunyán leeresztő, *lomp* am. *al-omp*, alálógó, *lankad* am. *al-anog-ad*, aláfelé ereszkedik, *lap* am. *al-p*, alacsonyan elterülő, *laska* am. *al-as-ka*, alacsonyra, laposra nyújtott térsza. Hogy az *a* o u rokon hangok egymással föleseréltetnek, ime néhány példa : *adu*, *odu*, *udu*; *boglya*, *boglya*, Érsekujvárt : *buglya*; *bogár*, *É.ujvárt* : *bagár*, *bugár*; *kapar*, *kopor*, *kupor*; *tal*, *tol*, *taszit*, *toszit*, *tuszkol*; *parányi*, *porányi*; *por*, *purha*; *lankad*, *lomha*, *lumha*; *sajtó*, *sotú*, *sutú*; *kanya*, *k-o* nya, *kunya*, s több mások.

LÚG, fn. tt. *lúg-ot*, harm. szr. —*ja*. Általán am. holmi növényssavakkal vegyített, és csipőssé tett víz. Különösen oly víz, mely egy ideig hamun állott, s a benne levő savakat felolvasztotta és magába vette. *Lúgot csinálni. A ruhát lúgba mártani, lúgban kifőzni. Lúgban megpuhítani a nyers fonalat, taplót.* A lúgból ki lehet vonni a felolvasztott söröszeccskéket, ha t. i. a vizet

el párologtatják, s így nyerik az úgynevezett *lúgsót*. Sajátságos lúgot készítenek a szappanosok, szűcsök, tobakok, tímárok. Minthogy a lúg csipős metsző szokott lenni, innen jelent csipősséget, élességet is. *Mintha lúggal forrázták volna le*, am. igen az elevenére hattottak. *A keserű füvet lúggal forrázzák le.* (Km.).

A lúg németül : *Lauge*, lengyelül : *lug*, csehül : *lauch*, dánul : *lud*, svédül : *lut*, latinul : *livivium*, melyből az olasz : *liscia*, francia : *lessive*, és spanyol *levia*. Adalung véleménye szerint e szóban a mosás, szélesb ért. a folyó testnek alapfogalma az uralkodó, mely megvan a *luo lavo* igékben is. Mi magyarok ide tehetjük, hogy a *lúg* rokon a mozgásba hozott és átáztató nedvet jelentő *luc*, *locs*, *lucskos*, *locskos*, *locsol*, vékony hangon : *lecs*, *lecseg*, *lics*, *licseg*, *löcs*, *löcsög* szókkal. Ide tartoznak a *lam lom*, *lamos lomos*. E szerint mind azon gyökök, melyek különféle módosulattal a fennemlített nyelvekben elszórva és egyenként léteznek, a magyarban együtt, és öszvesen megvannak, vagy legalább a „lúg” szó nem olyan nyelvünkben, mely számos egyéni magyar szócsaláddal nem állana rokonságban.

LUGAS, (lug-as) mn. tt. *lugas-t*, v. —*at*, *tb*. —*ak*. 1) Aminek szoros ért. vett lugja vagy lókja s lókjai, azaz völgyei, mélyedései, lapályai vannak. *Lugas hegyek* (Saltuosus). 2) Fákka, vagy bokrokkal, cserjékkel, ágakkal bővelkedő, benőtt; ágas, vesszős, lombos. Innen : *lugas szőlő*, melyet nem metszenek, hanem venyigéjét felnőni hagyják; *lugas fa*, lombos, sűrű hajtásu erdei fa; *lugas szín*, *lugas út*, melyet felnövő s öszvehajlott zöld ágak képeznek. Használhatik főnevül is, s ekkor tárgyese : —*t*, *tb*. —*ok*. *A lugasban sétálni. Lugas alatt ülni.* Különösen, boltosan összehajtott faágakból vagy szőlővesszőkből alakított ernyős hely. *A szőlő, vagy kert közepén végig vonuló lugas.* E nevet *Lugos* alakban sok helységek viselik Magyarországon, hihetőleg a határaitban létező, vagy egykor létezett ligetektől. Legközelebb áll hozzá a latin : *lucus*. Eredetére nézve l. LUG.

LUGASSZÍN, (lugas-szín) ősz. fn. Sudarasan felnövő vesszőkből, galyakból, venyigékből alakított boltozat, mely alatt ülni, vagy sétálni lehet.

LUGASSZŐLŐ, (lugas-szőlő) ősz. fn. Szőlőtökék, melyeket nem metszenek, hanem venyigéjüket magasra felnőni, s elterepélyesedni, lombosodni hagyják.

LUGASÚT, (lugas-út) ősz. fn. Lugas sorokkal kerített, lombos ágakkal fődött út.

LÚGHAMU, (lúg-hamu) ősz. fn. Hamu, melyet vízbe áztatnak, hogy lúg legyen belőle. V. ö. LÚG.

LÚGKOSÁR, (lúg-kosár) ősz. fn. Kosár, melybe a lúgos zsákokat vagy ruhát teszik, midőn levét leszűrik.

LÚGNEMŰ, (lúg-nemű) ősz. mn. Ami bizonyos tulajdonságaira nézve, pl. hogy növényssavas, hogy csipős, a lúgok közé tartozik. *Lúgnemű meszes vagy*

cseres csáva a tímároknál, szücsöknél. Lúgnemű láb-víz. V. ö. LÚG.

LUGOS, (1), tájdivatos, *Lugas* helyett. l. ezt.

LUGOS, (2), puszta Vas megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Bihar, NÉMET—, OLÁH—, iker mváros Krassó m., NYIR—, falu Szabolcs m.; helyr. *Lugos-ra*, —on, —ról.

LÚGOS, (lúg-os) mn. tt. *lúgos-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Lúggal leöntött, áztatott, készített. *Lúgos ruha, fonalak*. 2) Amiben lúgot tartanak. *Lúgos kád, szapuló, sajtár*.

LUGOSHELY, falu Krassó m.; helyr. —helyre, —én, —ről.

LÚGOZ, LUGOZ, (lúg-oz) áth. m. *lúgoz-tam*, —tdl, —ott, par. —z. Valamit lúggal megöntöz, áztat, puhít, tisztít, készít. *Lúgozni a zsiros, mocskos vászonruhákat. Lúgozni a nyers fonalat, taplót*. Más-kép: *szapul*, a szapu szótól, minthogy a lúgozást nagyobbféle szapu, vagy szapuló nevű faedényben szokták tenni.

LÚGOZÁS, LUGOZÁS, (lúg-oz-ás) fn. tt. *lúgozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn bizonyos szöveteket, bőroket, vagy nyers terményeket lúgvízzel áztatnak, puhítanak, mosogatnak stb. A ruhaneműekre nézve más-kép: *szapulás*.

LÚGOZÓ, LUGOZÓ, (1), (lúg-oz-ó) mn. tt. *lúgozó-t*. Azon faedény mellékeve, melyben lúgozni szoktak. *Lúgozó kád, szapu, szapuló, dézsa, cséber*. Öszveonva: *lúgzó*. Használják magában főnévileg is; mely több vidéken: *szapuló*.

LUGOZÓ, (2), falu Arad m.; helyr. *Lugozó-ra*, —n, —ról.

LUGOZÓDÉZSA, LUGOZÓKÁD, I. LUGZÓDÉZSA, LUGZÓKÁD.

LUGOZÓRUHA, I. LÚGRUHA.

LÚGRUHA, (lúg-ruha) ösz. fn. Gorombábbféle vászonlepedő, melylyel a lúgzószaput belülről bevonják, s a lúgnak való hamut bele töltik.

LÚGSÓ, (lúg-só) ösz. fn. Köz életben a lúgvízben feloldott só, mely a víznek kipárologtatása után szilárd testté alakul. (Káli, Alkali). Minthogy az ily só a növények hamvaiból fejlődik ki, innen *növényi lúgsó*-nak is mondják. (Alkali vegetabile), különböztetésül az *ásványi lúgsó*-tól, mely a konyhasóban, és ásványos vizekben kénsavval, szénsavval stb. vegyülve létezik. (Soda, natrum.). Mindkettőt ismét *tűzálló lúgsó*-nak nevezik, különböztetésül az *illanó lúgsó*-tól (ammoniaktól).

LÚGSZÜRŐ, (lúg-szűrő) ösz. fn. Szűrő gyanánt szolgáló ruha, lepedő, melyen az átázott hamuról a vizet leszivároztatják.

LÚGZÁS, LUGZÁS, I. LÚGOZÁS.

LÚGZÓ, LUGZÓ, (lúg-oz-ó) mn. I. LÚGOZÓ.

LÚGZÓDÉZSA, (lúgzó-dézsa) ösz. fn. Dézsa, melyben lúgozni, azaz szapulni szoktak, vagy melybe a lúgzó csőbőrből, szapulóból a lúgvíz leszivárog.

LÚGZÓKÁD, (lúgzó-kád) ösz. fn. Kádféle edény melyben különösen a timár- vagy szücslúgot készítik és tartják.

LUK, (1), I. LÉK, LIK, LYUK.

LUK, (2) ÖRDÖG —, falu Somogy m.; helyr. —*Luk-ra*, —on, —ról.

LUKA, (1), férfi kn. I. LUKÁCS.

LUKA, (2), faluk Nyitra, Zemplén m.; helyr. *Luká-ra*, —n, —ról.

LUKACS, LUKACSOS, LUKAD, stb. I. LYUKACS, LYUKACSOS, stb.

LUKÁCS, (eredetileg a hellén: *λεῦκος* am. világos, fénylő), férfi kn. tt. *Lukács-ot*. Lucas. *Szent Lukács evangyelista. Szent Lukács iródedékeja* am. ökör, ostoba, minthogy ezen evangyelista mellé ökörféjet szoktak festeni. Oly gúnynév, mint *Isten lova*, azaz számár.

LUKÁCSFALVA, faluk Kövár vidékén, és Torontál m.; helyr. —*falvá ra*, —n, —ról.

LUKÁCSHÁZA, falu Vas m.; helyr. —*házá-ra*, —n, —ról.

LUKAFÁ, falu Szala m., puszták Somogy m.; helyr. *Lukafá-ra*, —n, —ról.

LUKMA, fn. tt. *lukmát*. Baranyai tájszólás szerint, bor és gabona, melyet a hívek illető papjoknak járandóságul adnak. Talán am. *lakma*, *lakoma*, azaz lakmára, evésre, ivásra szükséges adomány? Hogy az eredeti a több szavainkban *u-ra* változik, például szolgáljanak: *adu, udu, baglya, buglya, satu, sutu, kapar, kupor*, s több mások. A törökben eléfordul: *lokma* am. falat; szelet (morceau, bouchée; espèce de beignet. Hindoglu).

LULOK, fn. tt. *lulkot*, harm. szr. —a. A bódító neméből való növényfaj. Növénytani néven: *maszlagos nadragulya*. (Atropa belladonna). Talán a latin *lolium* (temulentum) után képeztetett?

LUNKA, faluk Bihar, Zaránd m., erdélyi falu Doboka és Küküllő m.; helyr. *Lunká-ra*, —n, —ról.

LUNKÁNY, falu Krassó, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Lunkány-ba*, —ban, —ból.

LUNKASÁG v. LANKASÁG, lapályos erdőség Arad megyében; más-kép: *Erdőhát*. V. ö. LANKASÁG.

LUNKORA, falu Zaránd m.; helyr. *Lunkorá-ra*, —n, —ról.

LUNKSÓRA, falu Zaránd megyében; erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*sórá-ra*, —n, —ról.

LUPOCS, falu Nógrád m.; helyr. *Lupocs-ra*, —on, —ról.

LUPSA, erdélyi faluk Fogaras vidékén és Torda megyében; helyr. *Lupsá-ra*, —n, —ról.

LURKÓ, a tiszai vidéken divatos szó, mely másutt: *kópe*. Nagy lurkó = nagy kópe. Eredete homályos. Van ugyan a latinba ilyen szó, de az ott nagy-ehetőt jelent. Inkább származhatott a 'luridus' szóból, mint ezt a rozsz diákságban használják.

LUS, elvont gyöke 1) *lust*, *lustos*; 2) *lusta*, *lusnya* szóknak és származékaiknak. Azonos az első esetben *lucs* v. *locs* gyökkel; a másodikban *lassú* szó gyökével.

LUSKA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Luská-ra*, —*n*, —*ról*.

LUSNYA, (lus-nya) mn. tt. *lusnyát*. A tiszai vidéken am. *lusta* v. *tunya* és ronda egyszersmind, tunyaságból ronda. Olyanforma jelentésü, mint nálunk a német köz életbeli *schlampet*. V. ö. RUSNYA.

LUSNYÁLKODÁS, (lus-nya-al-kod-ás) fn. tt. *lusnyálkodás-t*, tb. —*ok*. Lustaságból ronda magaviselet.

LUSNYÁLKODIK, (lus-nya-al-kod-ik) k. m. *lusnyálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lustaságból rondán viseli magát.

LUSNYÁN, (lus-ny-a-an) ih. Lustán v. tunyán egyszersmind rondán.

LUSNYASÁG, (lus-nya-ság) fn. tt. *lusnyaságot*. Lusta és egyszersmind ronda magaviselet.

LUST, (lus-t) fn. tt. *lust-ot*, harm. szr. —*ja*. Nedvtől átázott állapot valamely testnek. Különösen mondják nedves, mocskos ruháról. *Az esőben merő lust lett a ruhám*. Innen ered: *lustos*, mely tulajd. és átv. értelemben mocskosat jelent. E jelentésekből kitünik, hogy gyöke *lucs* (= *locs*), melyből *t* toldalékkal lett *lust*, s könnyebb kiejtéssel *lust*. Egy értelmű vele a *lucsk*, melyből eredt *lucskos*, azaz *locsk*, *locskos*. Azon szavaink közé tartozik, melyekben a vég *t* hihetőleg toldalék, mint a *fost*, *fostos*, *választ*, *araszt*, *bibaszt*, *esperest* stb. szókbán. V. ö. LISZT.

LUSTA, (lus-t-a) mn. tt. *lustát*. Lomha, dologtalan. Mondjuk általában emberről, és más állatokról, kivált melyek munkára használatnak, midőn elhagyják magukat, tunyák, s a munka alatt hamar lankadnak, elfáradnak. *Lusta lónak korbács az abrakja*. (Km.). E szóban alapfogalom a testnek, és működő erőnek lankatag állapota, s rokon közelebből *lusnya*, továbbá *lomha*, *lajha*, *lankad*, *lassu*, a persában *lus*, a latinban némileg *lassus*, a finnben *lessu*, *letto*, *laiska* stb. szókkal. Képzésre hasonló a *serte*, *perle*, *körte*, *kósta* nevekhez, melyek gyökei *ser*, *per*, *kör*, *kós*, (kősz, honnan *kószá*, *kószál*), melyekből lett *serd*, *perd*, *körd*, *kósd*, mind elavult ige, azután, *serdő*, *perdő*, *kördő*, *kósdó*, *serde*, *perde*, *kürde*, *kósdá*, végre *serte*, *perle* (sűrögő, forgó, seregő, peregő) mint Debreczen vidékén mondják, túl a Dunán *setre* v. *sedre*; *körte*, *kósta* (csavargó) honnan a Pápa vidéki *kósternydt*. Így alakult a *lus* gyökből *lud*, *ludó*, *lusda*, *lusta*.

LUSTÁLKODIK, (lus-t-a-al-kod-ik) k. m. *lustálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonos vagy gyakori *lusta*, *henye*, *tunya*, *lomha*, *dologtalan* állapotban van. Aki tehát *lustálkodik*, az testi és lelki erejét vesztgelni enged, magát elhagyja, s nem munkálkodik. V. ö. LUSTA.

LUSTÁN, (lus-t-a-an) ih. *Lusta*, *tunya* módon.

LUSTASÁG, (lus-t-a-ság) fn. tt. *lustaság-ot*, harm. szr. —*a*. *Tunya*, *henye*, *lomha*, *rest*, *hanyag* állapot, vagy tulajdonság. V. ö. LUSTA.

LUSTÍT, LUSTIT, (lus-t-a-it) áth. m. *lustitott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. *Lustává tesz*. *Az igen kényelmes, dologtalan élet ellustítja az embert*. *Az igen teli has lustítja az állatot*. V. ö. LUSTA.

LUSTÍTÁS, LUSTITÁS, (lus-t-a-ít-ás) fn. tt. *lustítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Cselekvés*, mely által valakit vagy valamit *lustává tesznek*. V. ö. LUSTA.

LUSTOS, (lus-t-os) mn. tt. *lustos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Mondják ruháról, mely nedvtől, kivált mocskostól átázott. *Lustos ing*, *gatyá*, *szoknya*, *pendely*, *nadrág*. 2) Emberről, kinek ruhája mocskos, átázott. *Lustos mosónők*, *konyhaszolgálók*, *születelők*. Tréfásan a mustos peccenyét is *lustosnak* mondják. 3) Átv. ért. *lustos nyelv*, *lustos száj*, *lustos beszéd*, *lustos tréfa*, am. csúnya, szemtelen dolgokat mondó, rágalmazó, mások becsületét mocskoló. Megegyezik vele: *lucskos*. V. ö. LUST, LUCSK.

LUSTOSAN, (lus-t-os-an) Nedvtől átázva, bemocskolva, rondán, tisztátalanul. *Lustosan járn*. *A bőrvakaró timárok*, *szücsök* *lustosan* mennek haza a talpról. *Nem szégyenled magadat ily lustosan járn*? Egyértelmű vele: *lucskosan*.

LUSTOSÍT, LUSTOSIT, (lus-t-os-ít) áth. m. *lustosított*, htn. —*ni*, v. —*ani*, par. —*s*. *Lustossá tesz*, *locskosít*.

LUSTOSÍTÁS, LUSTOSITÁS, (lus-t-os-ít-ás) fn. tt. *lustosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Cselekvés*, mely által valaki *lustossá* tétetik. V. ö. LUSTOS.

LUSTOSODÁS, (lus-t-os-od-ás) fn. tt. *lustosodást*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Lustossá* levés.

LUSTOSODIK, (lus-t-os-od-ik) k. m. *lustosodtam*, —*tál*, —*ott*. *Mintegy saját maga által lustos állapotúvá* lesz. V. ö. LUSTOS.

LUSTOSSÁG, (lus-t-os-ság) fn. tt. *lustosság-ot*, harm. szr. —*a*. *Lustos* állapot, vagy tulajdonság. *Némely munkáknál a lustosságot lehetetlen elkerülni*. *E cselédet lustossága miatt el nem lehet türni*. *Nyelvének lustosságától minden ember fél*. V. ö. LUSTOS.

LUSTOZ, (lus-t-oz) áth. m. *lustoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. *Lusttal* *becsúnyít*, *bemocskol* valamit v. valakit. V. ö. LUST.

LUSTOZÁS, (lus-t-oz-ás) fn. tt. *lustozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Cselekvés*, melynél fogva valakit vagy valamit *lustoznak*, azaz *lusttal* *bemocskolnak*, *becsúnyítanak*.

LUSTUL, LUSTUL, (lus-t-a-úl) önh. m. *lustult-t*. *Lustává* lesz, azaz *válik*. *Sok heverésben lustul a ló*. *Lustul az igen elhízott ember*. V. ö. LUSTA.

LUSTULÁS, LUSTULÁS, (lus-t-a-úl-ás) fn. tt. *lustulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Állapot*, melyben az van, aki vagy ami *lustává* lesz, olyanná *válik*. V. ö. LUSTA.

LUTERÁNUS, LUTHERÁNUS, (*Luther* nevé-ről) fn. tt. *lutheránus-t*, tb. —ok. Ágostai hitvallást követő keresztény.

LUTRI, fn. tt. *lutrit*. Tájdivatos, *lottéria* helyett; l. ezt.

LÚZFA, (lúz-fa) ősz. fn. l. LÚCZFENYŐ.

LUZSNYA, LUZSNYÁLKODIK, stb. l. LUSNYA, LUSNYÁLKODIK.

LUZSOK, falu Baranya m.; helyr. *Luzsok-ra*, —on, —ról.

LÜ elvont gyökelem *lük* igében és származékaiban s nem egyéb, mint a hegyesebb ajakkal kiejtett *lö*, miért *lük* am. *lök*, *luktet* am. *löktet*, stb.

LÚ, tájdivatosan ejtve *lő* helyett, l. ezt.

LÜBÖG, (lüb-ög) önh. m. *lübög-tem*, —tél, —ött. A 'lobog' szó módosulata; mondják különösen a hajóvitorláról, ha t. i. annak éle (vagy oldalti széle: széle fölülről alá) a szél irányával egy vonalba esvén, a vitorla majd ide majd oda vág át és csatog. Gyakran egy értelemben használják a német *labbern* és *wappern* szókkal, melyekkel azon hangot akarják kifejezni, melyet ily csapkodó vitorlánál hallunk. (Kenessey Albert).

LÜBÖGÉS, (lüb-ög-és) fn. tt. *lübögés-t*, tb. —ék. Vitorla lobogása.

LÜBÖGTET, (lüb-ög-tet) miv. m. *lübögtet-tem*, —tél, —ött. Eszközli, hogy lübögjön. *A szél lübögteti a vitorlát*.

LÜBÖGTETÉS, (lüb-ög-tet-és) fn. tt. *lübögtetés-t*, tb. —ék. Lübögő állapot eszközése.

LÜGET v. LÜGET, (lü-g-et) áth. m. *lüget-tem*, —tél, —ött, par. *lügess*. Valamit taszigál, dobál. Azonos *lö* igével, s mintha volna, *löget*, *lövöget*. Az ő t. i. tájszokás szerént gyakran *ü*-re szokott változni. Rokon hozzá: *lököd*.

LÜK, (lü-k) áth. m. *lük-tem*, —tél, —ött. Rokon *lök* szóval. Különösen kölüben vagy mozsárban üt, tör, zúz valamit. *Kendermagot lükni*. Származékai: *lüks*, *lükög* (másképp: *lökög*), *luktet*, *luktetés*, *lükü*.

LÜKÉS, (lük-és) fn. tt. *lüks-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által valaki lük, azaz lökve tör, zúz valamit. V. ö. LÜK.

LÜKGET, (lük-ög-et) miv. m. *lükget-tem*, —tél, —ött, par. *lükgess*. Eszközli, hogy valami lükögjön. V. ö. LÜKÖG.

LÜKI, (1), faluk Nyitra, Bihar m.; helyr. *Lüki-be*, —ben, —ből.

LÜKI, (2), (lük-i) mn. tt. *lükü-t*, tb. —ék. Kis tömpe, törpe, zömök. Másképp: *lyüki*, *luki ember*. E szó valószínűleg átv. értelmű, a mozsarat jelentő *lükü* szótól. A magyar nép t. i. a tömpe termetű embert mozsárhoz szokta hasonlítani. *Olyan mint a mozsár*. Ide vág azon népies mesemondat: *Tömpe zsidó égbe néz, mit jelent ez?* Felelet: mozsarat; mert a mozsár

alacsony zömök, és szája az égfelé áll. Megegyezik vele a Kemenesalon tájdivatos: *gyüki*, mely azonban eredetre nézve inkább a *gyük* (gyök) v. *törzsök*-höz vagyis *tuskó*-hoz hasonlítja a törpét.

LÜKKEN, (lük-ü-en lük-v-en) önh. m. *lükken-t*. Egyszerűen toppan, lábával mintegy ráüt valamire. Innen átv. ért. am. rátalál, rábukkan. *Elélükken* a székeleyknél am. véletlenül eláll.

LÜKKENÉS, (lük-ü-en-és lük-v-en-és) fn. tt. *lükkenés-t*, tb. —ék. Toppanás. Rábukkanás. *Elélükkenés* am. véletlenül elállás.

LÜKKENŐ, (lük-ü-en-ő, lük-v-en-ő) mn. és fn. tt. *lükkenőt*. Ami vagy aki lükken, különösen kátyú, útgödör.

LÜKŐ, l. LÜKÜ.

LÜKÖG, (lük-ög) gyakor. önh. m. *lükög-tem*, —tél, —ött. Mondják sánta emberről, ki bizcegve lép, mintha egyik lábával a földet lükne, azaz lökne, ütné. Továbbá am. hirtelen mozgással ütdök, vergődik, pl. *fejféjáskor lükög a vér*. *Lükög a víz*, ha csapkodják a tartójában. *Lükög belül az ember ujjá*, ha nagyon öszveszorítják. (Szabó D.). Ugyancsak Szabó D. szerént másképp: *lökög*. V. ö. LÜKTET.

LÜKÖGÉS, (lük-ög-és) fn. tt. *lükögés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami lükög.

LÜKTET, (lük-tet) mivelt. m. *luktet-tem*, —tél, —ött, par. *luktess*. Eszközli, hogy valami lökjön. *Luktetni az olajtöröt*. *Lábait luktetni*. Önhatólag am. bizcegve lép, sántikal, mintha lábával a földet lökne, ütné. Önhatólag mondják a rendkívüli mozgásban levő vérről is. *Fejében, ereiben luktet a vér*. Földrengéskor is szokták annak egyes lökéséről mondani.

LÜKTETÉS, (lük-tet-és) fn. tt. *luktetés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. 1) Cselekvés, midőn valamit luktetnek. 2) Állapot, midőn a vér rendkívüli s mintegy ideoda ütdök mozgásban van. *Érezni a vérér luktetését*. Továbbá, am. bizcegés, fantorogva lépés. Végre földrengéskor annak egyes lökése vagy lökődése.

LÜKÜ, (lü-k-ü) fn. tt. *lükü-t*. Zúzó, törő eszköz, mozsár, melyben bizonyos testeket, növénymagokat ütő, lökő géppel átalakítanak, vagy olajt ütnek belőle, (lökő). Fordítva: *külü* v. *kölü*. Ilyen a kásalükü, azaz fél öl hosszúságú, kupásan kivéssett vastag fa, melyben kását készítenek.

LÜKÜTÖL, (lük-üt-öl) önh. m. *lükütölt*. A gyermekről mondják, midőn magát lógatja, mire neki azt szokták mondani: *lüküt lüküt, jó mozsár*. (Kriza János).

LÜLE, falu, KIS —, puszta Bars m.; helyr. *Lüle-re*, —n, —ről.

LY.

LY, kised alakhan *ly*, huszadik betű a magyar ábéczerendben. Az öszvetett vagyis elegyhanguak egyike, kiejtve a keményebb *l*-nek lágyított módosulata, az *l* és *j* hangok legszorosabb egybeolvadásából alakulván, honnan a hanyag kiejtésben majd *l*-vel, majd *j*-vel cseréltetik fel, mint : *gólya* góla, gója; *golyó*, goló, gojó; *folyó*, foló, fojó; *galy*, gal, gaj; *veszély*, veszél, veszéj; *dagályos*, dagálos, dagájos, stb. Az ily hangoztatást művelt beszédben, nevezetesen szószerken, szinpadon helyeselni nem lehet. E mássalhangzóval kezdődő gyökszó csak kettő van nyelvünkben : *lyány*, mely inkább tájdivatos a szokottabb *leány* helyett, és *lyuk*, másképp *lik*. Ellenben főlös számmal előfordul 1) mint középképző, ú. m. *boglya*, *béklyó*, *csdklya*, *csereklye*, *csermelye*, *cseplye*, *csoroszlya*, *csobolyó*, *dereglye*, *derelye*, *furulya*, *gödölye*, *gólya*, *gomolya*, *gombolyag*, *gömbölyü*, *hályog*, *hólyag*, *imolya*, *kopolya*, *korcsolya*, *keselyü*, *kuruglya*, *mereklye*, *máglya*, *nyavalya*, *nyoszolya*, *nyoszolyó*, *polyva*, *pólya*, *szugolya*, *tályog*, *vályog* stb. 2) némely gyökszók végén : *boly*, *foly*, *galy*, *hely*, *moly*, *mély*, *súly*, *süly*, 3) igékből származott nevek képzőjében : *akadály*, *aszály*, *böggöly* (bökö), *fogoly*, *kopály*, *osztály*, *szegély*, *szipoly*, *veszély*, s ez újabbkori alkotásuakban : *aggály*, *borzadály*, *engedély*, *függély*, *hatály*, *lakály*, *rejtély*, *sírdály*, *szabály*, *szenvédély*, *vettély*. stb. 4) névgyökökből alkotott nevek képzőjében : *ally*, *czikkely*, *guzsaly*, *göboly*, *hüvely*, *kesely*, *körtély*, *lapály*, *pehely*, *sertély*, *seregély*, *székely*, *szapoly*, *szugoly*, *személy*, *terepély*, *Verebély*, s ezen újabb koriakban : *beszély*, *erély*, *estély*, *eszély*, *egély*, *kedély*, *kétely*, *szeszély* stb. Ide tartozik az önálló *mi* gyökből képzett : *mily*, 5) elavult vagy elvont gyökökből származott nevek képzőjében : *apály*, *bagoly*, *csékély*, *dagály*, *fekély*, *gomoly*, *görvély*, *homály*, *hovály*, *hömpöly*, *harkály*, *karvaly*, *komoly*, *konkoly*, *köpöly*, *kevély*, *nadály*, *ragály*, *segély*, *negély*, *sordély*, *viszály*, továbbá *a me*, *i*, *o* elvont gyökökből eredt : *mély*, *ily*, *oly*. 6) Kölesőnzött idegen szókban az *l*, *r*, és *n* változata, ú. m. *bokály*, *borbély*, *bordély*, *Drinápoly*, *fertály*, *Gergely*, *karábély*, *kristály*, *Keresztély*, *kvártély*, *Károly*, *kastély*, *Mihály*, *mordály*, *muskatály*, *légely*, *Nápoly*, *persely*, *sindély*, *sámoly*, *tarsoly*, *tégely*, stb.

—LY, képző, l. —ÁLY képző és Előbeszéd 142. l.

LYÁNY, fn. tt. *lyány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kicsiny. *lyányka* v. *lyányocska*. E szó az ország tájai szerint különféleképen módosul. Az *ly* a le sajátlag éles *ë*-vel, *lë* szótagból módosulva *leány* lett : *lyány*. Hol *j*-ezni szeretnek, ott még lágyabban : *jány*, hol a lágyítás nem oly divatos, ott *lány*. Legtöbb helyen, kivált túl a Dunán, valamint az írói nyelvben is : *leány*. A népdalokban és más versezetekben a versmértékhez alkalmazkodik, pl.

„Mikor viszi a leány a vizet,
Akkor leli a szerelemhideg.“

„Tudtam én azt, tudom is,
Hogy a leány mind hamis.“

„Lágy a kenyér, pirítani nem lehet,
Kicsin a lány, férjhez kérik nem mehet.“

„De ahol a hű lány terem,
Azt a földet nem ismerem
Sehol sem.“

Így más költőinknél is :

„Mint a hadak útja, vegyesen csillaggal,
Szeli az ég boltját gyöngyhímű szalaggal :
Úgy lepi átlátszón a földet uszályok,
Közüle ragyogván csillagszemű lyányok.“

Buda halála (Arany Jánostól).

Jelentésére és elemzésére nézve l. LEÁNY.

LYÁNYÁG, l. LEÁNYÁG.

LYÁNYASSZONY, l. LEÁNYASSZONY.

LYÁNYCSÉCSÜ, l. LEÁNYCSÉCSÜ.

LYÁNYFÜZ, l. LEÁNYFÜZ.

LYÁNKA, l. LEÁNYKA.

LYÁNYKAMADÁR, l. BARÁZDABILLEGETŐ, v. BILLEGÉNY.

LYÁNYKÉRÉS; LYÁNYKÉRŐ, l. LEÁNYKÉRÉS. LEÁNYKÉRŐ.

LYÁNYKODIK, l. LEÁNYKODIK.

LYÁNYKOR, l. LEÁNYKOR.

LYÁNYKÖKÖRC SIN, l. LEÁNYKÖKÖRC SIN.

LYÁNYLILIAM, l. LEÁNYLILIAM.

LYÁNYNÉZÉS, LYÁNYNÉZŐ, l. LEÁNYNÉZÉS, LEÁNYNÉZŐ.

LYÁNYOS; LYÁNYOZ stb. l. LEÁNYOS; LEÁNYOZ stb.

LYÁNYSEREG, (lyány sereg) ösz. fn. Több leány egy csoportban vagy együttvéve.

LYÁNYOSOM, l. LEÁNYOSOM.

LYÁNYSZEGFÜ, l. LEÁNYSZEGFÜ.

LYUBA, puszták, Abauj m.; helyr. *Lyubá-ra*, —n, —ról.

LYUGGAT, LYUGGATÁS, lásd : LYUKGAT, LYUKGATÁS.

LYUK, fn. tt. *lyuk-at*, harm. szr. —a, v. —ja. Kicsiny. *lyukacs* és *lyukacska*. Mélyedés vagy nyílás valamely testben vagy testen. *Orrlyuk*. *Lyuk a földben, fában, ruhán, ajtón*. *Kulcslyuk*. *Annyi mint aratáskor a lyuk* (km.), t. i. a tarlóban a levágott szalma vége mind lyukas. *Olyan a lyuk, ha hozzá adsz fagy, ha belőle elveszesz nő*. (Km.). *Bedugni egy lyukat* am. egy szükségét pótolni. Az ország különféle tájai szerint majd keményen : *luk*, majd egészen lágyítva : *juk*, majd vékonyan *lik*. Kettőztetve : *liklyuk*. Van *szeglyuk* is. Bővebben s különösen elemzésére nézve l. LÍK, LÓK. Egyébiránt a nyelvünkben diva-

tozó hasonlat szerint választó vonalt lehetne húzni a *lik* és *lyuk* között, ha t. i. liknak neveznök a kisebb, lyuknak a nagyobbféle mélyedést vagy nyílást. Ily különbség létezik a *csip csup*, *dirib darab*, *filit falat*, *szig szug*, s több mások között, midőn a vékony vagy magas önhangzók valamivel kisebbet, kevesebet, a vastagok vagy mélyek nagyobbat, többet jelentenek.

LYUKACS, (lyuk-a-cs) kicsiny. fn. tt. *lyukacsot*, harm. szr. —a. Kicsiny. *lyukacska*. Aránylag vagy magában véve kis lyuk. l. LIKACS, és v. ö. LYUK. Különösen az állati bőrökön azon igen szűk, és szabad szemmel alig látható nyílásokak, melyeken által a test kipárológ, s az izzadság kiszivárog. (Pori).

LYUKACSKA, (lyuk-acs-ka) kétszeresen kicsiny. fn. tt. *lyukacsoktát*. Igen kis lyuk. V. ö. LIK, LIKACS.

LYUKACSOL, (lyuk-acs-ol) áth. m. *lyukacsolt*. Valamely testen egy vagy több lyukacsot csinál. *Lyukacsolni a reszelőnek való lemezt. Tühegygyel lyukacsolni a papírt*. V. ö. LYUKACS.

LYUKACSOLÁS, (lyuk-acs-ol-ás) fn. tt. *lyukacsoldás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mellyel fogva valamely testen lyukacsokat csinálnak.

LYUKACSOLAT, (lyuk-acs-ol-at) fn. tt. *lyukacsolatot*, harm. szr. —a. Valamely testen csinált, fúrt lyukacsok öszvege. *Reszelő lyukacsolata*.

LYUKACSOS, (lyuk-acs-os) mn. tt. *lyukacsos-t*, v. —at, tb. —ak. Amiben lyukacsok vannak, mi sok helyen ki van fúrva, szúrva, bökve stb. *Lyukacsos gerenda*, melyet a szűférgék kirágcsáltak. *Lyukacsos béli kenyer*. *Lyukacsos deszka*, *fal*. *Lyukacsos kövek*, *gombák*. *Lyukacsos bőr*.

LYUKACSOSAN, (lyuk-acs-os-an) ih. Lyukacsos állapotban, lyukacsos vagy lyukacsokkal.

LYUKACSOSÍT, LYUKACSOSIT, (lyuk-acs-os-ít) áth. m. *lyukacsosított*, htn. —ni, v. —ani, par. —s. Lyukacsossá tesz, vagyis több helyen kifúr, kiszúr, kibök, kiás, kirág stb. V. ö. LYUKACSOS.

LYUKACSOSÍTÁS, LYUKACSOSITÁS, (lyuk-acs-os-ít-ás) fn. tt. *lyukacsosítottás-t*, tb. —ok. Lyukacsossá tevés.

LYUKACSOSODÁS, (lyuk-acs-os-od-ás) fn. tt. *lyukacsosodás-t*, tb. —ok. Lyukacsossá levés.

LYUKACSOSODIK, (lyuk-acs-os-od-ik) k. m. *lyukacsosodtam*, —tál, —ott. Mintegy önmagától, vagy visszahatólag lyukacsossá válik, olyanná tétetik. *A timsóval süttöt kenyer lyukacsosodik*. *A viselt ruha mállik és lyukacsosodik*. *A túlérte gombák lyukacsosodnak*. V. ö. LYUKACSOS.

LYUKACSOSSÁG, (lyuk-acs-os-ság) fn. tt. *lyukacsosságot*, harm. szr. —a. Állapot, vagy tulajdonság, midőn valamely test lyukacsos. *Lyukacsossága miatt zötyögős út*. *A testek egyik tulajdonsága a lyukacsosság*. V. ö. LYUKACSOS.

LYUKAD, LYUKADÁS, l. LIKAD, LIKADÁS.

LYUKAL, (lyuk-al) áth. m. *lyukalt*. Valamely testen lyukat csinál, szúr, fúr, bök stb. *Lyukalni a tű fokát, a puská csövét*. *Bab-, kukoricza-, virágültetkéskor lyukalni a földet*.

LYUKALÁS, (lyuk-al-ás) fn. tt. *lyukalás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lyukal.

LYUKALÓ, (lyuk-al-ó) mn. és fn. tt. *lyukalót*. Ki lyukakat csinál, különösen személy, ki ültetkéskor teszi ezt.

LYUKAS, l. LIKAS.

LYUKASGYÖKÉR, (lyukas-gyökér) lásd: LIKASÉR.

LYUKASÍT, LYUKASIT, (lyuk-as-ít) áth. m. *lyukasított*, htn. —ni, v. —ani, par. —s. Lyukassá tesz valamit. V. ö. LYUKAS, LIKAS.

LYUKASÍTÁS, LYUKASITÁS, (lyuk-as-ít-ás) fn. tt. *lyukasítottás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki lyukasít.

LYUKASKÖ, pusztá Heves m.; helyr. —köre, —n, —ről.

LYUKASLEVELÜFÜ, l. LIKASLEVELÜFÜ.

LYUKASODÁS, LYUKASODIK, l. LIKASODÁS, LIKASODIK.

LYUKASOS, (lyuk-as-os) mn. tt. *lyukasos-t*, v. —at, tb. —ak. Amiben sok a lyuk Itt a képző kettőzötve van, mint az *édeses*, *keveses*, *kicsided* és némely más szókban. Egyébiránt a fennkitett szóról azt is lehet állítani, hogy egy a *lyukacsos*-val.

LYUKASSÁG, (lyuk-as-ság) fn. tt. *lyukasságot*, harm. szr. —a. Lyukas állapota vagy tulajdonsága valamely testnek, illetőleg térnek.

LYUKASZT, LYUKASZTÁS, l. LIKASZT, LIKASZTÁS.

LYUKASZTÓVAS, (lyukasztó-vas) ösz. fn. Általán, árforma eszköz vashól, melylyel némely kézművesek lyukakat szúrnak. Különösen, a szíjgyártók ilyféle ára, melylyel a szíjakat, bőröket lyukgatják.

LYUKAZ, (lyuk-az) áth. m. *lyukaztam*, —tál, —ott. Lyukat, vagy lyukakat csinál, alakít valamin.

LYUKAZÁS, (lyuk-az-ás) fn. tt. *lyukazás-t*, tb. —ok. Lyuk vagy lyukak csinálása, alakítása.

LYUKBAHÁNYÓSKA, (lyukba-hányóska) l. LYUKBAVETŐSDI.

LYUKBAVETŐSDI, (lyukba-vetősdí) ösz. fn. Gyermekek játéka, midőn határozott távolságról bizonyos lyukba gombokat, vagy kövecseket, vagy pénzt is hánynak, s aki bele talál, az a nyertes. Másnép: *lyukba hányóska*.

LYUKGAT, (lyuk-og-at) gyak. áth. m. *lyukgatam*, —tál, —ott, par. *lyukgass*. Valamely testen lyukakat csinál. *Tüvel, árral, szeggel lyukgatni valamit*.

LYUKGATÁS, (lyuk-og-at-ás) fn. tt. *lyukgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamely testen lyukakat fúrnak, szúrnak, böknek, szakszatanak stb.

LYUKGATÓ, (lyuk-og-at-ó) mn. tt. *lyukgatót*. Aki lyukgat; vagy amivel lyukgatnak. *Lyukgató véstü*.

LYUKTÁGITÓ, (lyuk-tágitó) ősz. fn. Eszköz némely mesterembereknél, mely által a kicsi lyukat nagyobbá teszik. Ilyen pl. a keztyűsök hengerded vasa, melylyel a keztyűk szűk újjait kifeszítik.

LYUKÚ, LYUKU, (lyuk ú) mn. tt. *lyukú-t*, tb. —k v. —ak. Bizonyos tulajdonságu lyukkal v. lyukakkal ellátott. *Kis lyuku töfok. Sok lyuku róka,*

egér. Sürü lyuku szita, rosta. Szűk, tág, mély lyuku sebek.

LYUKVÉSÜ, (lyuk-vésü) ősz. fn. Vésüféle szerszám, melylyel némely mesteremberek, különösen asztalosok, bodnárok, ácsok a munkába vett fán lyukakat véznek.

LYUTTA, falu Ung m; helyr. *Lyuttá-ra*, —n, —ról.

LYÜKI, l. LÜKI, (2).

Az Ly-ben van 61 czikk.

A III-ik kötetbeli czikkek öszvege:

Az	I	betűben	van	2153	czikk
"	Í	"	"	387	"
A	J	"	"	1303	"
"	K	"	"	11,767	"
Az	L	"	"	4120	"
"	LY	"	"	61	"
öszvesen				19,791	czikk.

Nyomdai nagyobb hibák a III-dik kötetben.

72. lapon IMA czikkben *aj-a-al* (ajál), igazítsd: *á-al* v. *ah-al*,
 75. l. IMÁM l. ÍMÁM igaz. IMÁM, arab-török fn. am. elüljáró; pap.
 97. l. 6. sorban 'Példa' után jó: egy 1555-iki levélből (Szalay Á. gyűjt.)
 108. l. IR végére jön: 4) L. IRTÓZÁS alatt.
 154. l. IT (2), 11. sorb., 'melyekből' igaz. s ezekből
 174. l. ÍGE- v. IGETŐ 6. sorb. *kérn* igaz. *kért*, 7. s. *kéret* ig. *kéren-*
 177. l. INYBETÜ 2. s. 'illetőleg' ig. helyesebben.
 178. l. kimaradt: INYHANG, (iny-hang) l. INYBETÜ.
 269. l. JOGOL 3. s. 'j==obbulásunkra' igaz. ==jobbulásunkra
 290. l. JÖVŐ 17. s. 'kivalland' ig. ki valland
 324. lapon KAJGONYA végére jön: A törökben *kajgana* am. tojáslepény (omelette).
 363, 364. l. a legalsó s. 'gya-f' üggő' ig. gya-|függő.
 388. l. KAPPAN 2. s. 'a kappannak' ig. a kakasnak
 523. l. KENYÉR után jó: v. KÉNYÉR
 533. l. KÉP 4. s. 'amdiön' ig. amidön
 618. l. 9. s. 'készantag' elébe jön: a
 731. l. KIFOG 12. s. 'képzőjü' ig. ragu
 833. l. 10. s. C. M. 'Fraelm' ig. Ch. M. Fraehn.
 957. l. KONYHA 20. s. *kohnya* elébe jó: a Bécsi codexben stb. az eredeti
 1036. l. végül kimaradt: KOVÁS-KÁPOLNAK, falu Kővár vidékében; helyr. *Kápolnak-on*, —ra, —ról.
 1316. l. kimaradt: LAZÍT, LAZÚL l. MEGLAZÍT. MEGLAZÚL.

PH
2625
C95
köt.3

Czuczor, Gergely István
A magyar nyelv szótára

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

